תנ״ך · אחרונים · חיד״א

ראש דוד

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ראש דוד

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ראש-דוד/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

שער 4
בראשית 4
נח 34
לך לך 51
וירא 98
חיי שרה 117
תולדות 133
ויצא 154
וישלח 173
וישב 187
מקץ 205
ויגש 224
ויחי 246
שמות 270
וארא 287
בא 310
בשלח 337
יתרו 365
משפטים 383
תרומה 395
תצוה 416
כי תשא 435
ויקהל פקודי 455
ויקרא 467
צו 480
שמיני 489
תזריע וטהרה 500
אחרי מות 514
קדושים 529
אמור 555
בהר 571
בחוקתי 595
במדבר 614
נשא 634
בהעלותך 657
שלח 687
קרח 711
חקת 740
בלק 760
פנחס 778
מטות מסעי 810
דברים 829
ואתחנן 843
עקב 881
ראה 894
שופטים 905
כי תצא 919
כי תבוא 932
נצבים וילך 948
האזינו 966
וזאת הברכה 996

שער

ספר **ראש דוד**
חידושים וישובים על פי הדין והערות וישובים על סדר הפרשיות וקצת שקלא וטריא דינא דאקראי. למען ישמעו ולמען ילמדו נערי בני ישראל מידי שבת בשבתו בבתי גוואי. על כן ירים רא"ש הצעיר בציעירותו הלא הוא כמו"ץ אכתי לא קש"אי. מעפר דל מאשפות זוטר ובציר במתא שמאי **חיים יוסף דוד בכמהר"ר יצחק אזולאי** זלה"ה בבית דפוס הבחור תמים דעים נחמד ונעים הרופא המובהק כמה"ר **אליעזר שלמה מאיטליא** י"ט
בשנת לרא"ש יוסף **ולקדקד נזיר אחיו**
מנטובה
קתני ריש"א
איידי דאתיא מדרשא ליעול ברישא עביד פריש"ה נצב על חומת אנ"ך ויבא גם הנצ"ב במימר קדישין בעלי אסופות. כן ארחות קדמונים אחזו שער נא שמו אחרונים פנים לתורה פנים יפות. איש יביא בפריו חדושי תורה כפתור ופרח שו"שן דעבדא כמאן דאזיל לחינגא שפתותיו שושנים נוטפות. אם תבעיון בעיו השתא קשיא ריש"א ראשי"תך מצער מה לתבן תב"ני ב"ין גי"נת ורדים למען ספות. זאת אשיב קלני מרא"שי מרתע כולי גופאי ופטיש מכה בכשיל וכלפות. ועז פני ישונה עז וה"דר לבו"שה בושת ופגם שכן ראוי להיות חוזר ידים מוכיחות הויין ידים רפות. ואולם אני אד"רוש דידן קמנטרא להו חוב"ה חובת גברא לדרוש ולתור כל חד לפום חיליה חדשות הוא מגיד והיו לטוטפות. רחמנא אמר זיל אייתי לי ק"מצא קומץ מנחה וחשב עם קונ"הו כתור האדם ונוסף גם הוא על צאני"נו מאליפות. זאת היתה לי נענעתי להם רא"שי קליות אני אמרתי בחפזי כצפרים עפות. ואתה את הנערים יודעתי אחלקם ביעקב מי לא פלגן חילוק אנוש כבודי ומרים רא"שי הוי דן לכף זכות וגם ה' יתן הטוב ישלם שבעתים גמולו בראשו תירום רישך אכולא כרכא לראש **ולש"ר** וכסף תועפות לפ"ק:

בראשית

פרשת בראשית בס"ד

מדרש תהלים (יט) תורת ה' תמימה ר' ירמיה ורבנן חד מנהון אמר למה היא תמימה שהיא משיבת נפש וחרינא אמר למה היא משיבת נפש שהיא תמימה:

מי ימלל גבורות מדהרות דהרות אור יקרות אורייתין כשרה ויעלת חן על לומדיה, הרחבה והעמוקה מה עצמו ומה מאד עמקו כהקיר ביר את מימיה, לנו המים מיין דכיין מיין צלילן בפלגות נהרי נחלי דבש נכנסו לפרד"ס פרדסות שבסטי וכל נתיבותיה, כאשר ירדוף הקורא וקרא זה דמי ליה כי שיח וכי שיג לו חכם בעיניו ומבין מדעתו נאמנים אמריה, אבל בקושטא תני ולא ידע מה תני לברא דטעי באורחיה יסבר ולא ידע לא מטא לפתחא טרוקו גלי עמיקתא כי כסתה פניה, ותחת כבודה כל הון יקר טעם כעיקר דאוריתא ארבעה חלוקי ויראו אפיקי נהר יוצא מידי פשוטו מטמין ברמז הרומז נאה דורש ואת ישרים סודו וכמה פנים לפנים רבבות אלפי חזי לאצטרופי מרישיה לסיפיה וביאר עליה, הכי השתא כבוד מלכים חקור דבר גם מקום ללון בעומקה לראות היש משכיל כלליה ופרטיה, כל זמן שאדם הוגה אפיך ותני חיך אוכל יטעם עושה לו פותחת יציץ ופרח כגנה זרועיה, כמאמר השלם במשנת חסידים (אבות סוף פ"ה) בן בג בג אומר הפוך בה והפוך בה דכלא בה ובה תחזי (ס"א ובה תהגה) וסיב ובלה בה ומינה לא תזוע שאין לך מדה טובה הימנה, ועין אדם עפעפיו יבחנו לשון המשנה הזו צריך למודעי בכל חלקיו ומריש הוה אמינא רישא דרישא שאין רצוני להאריך בדקדוקים כי זה מעלה ארוכה ואם באנו לדקדק מידי העבודה לכל צבא סדרן של כתובים ומאמרי רז"ל אשר שקדתי ואהיה שעשועים אריכנה מגילתא כיום מש"א במדב"ר.

ואפשר לפרש משנה זו בהקדם מאי דאפליגו ר' עקיבא ורבנן בכתובות דף ס"ו אי העדפה על ידי הדחק הוייא לבעל או לעצמה והתם בעו אמוראי אם עשתה שתים או שלש מלאכות בבת אחת מהו תיקו, והרמב"ם פרק כ"א דאישות (ה"ב) פסק כרבנן והר"ן והרב המגיד כתבו דזה דעת הרי"ף לפסוק כרבנן וחזיתיה למרן בבית יוסף ובכסף משנה תמה על הר"ן והרב המגיד דנקטי הכי בדעת הרי"ף ושוב כתב דהר"ן והה"מ הוו גרסי בהרי"ף פ' אעפ"י ואנן ס"ל כרבנן כמ"ש הרא"ש עכ"ד, וקצת קשה על מרן אשר לא זכר דברי בעל התרומות שער ו' ריש ח"ג שכך העתיק בלשון הרי"ף ואנן ס"ל כרבנן ע"ש.

ומסתמות דברי הרמב"ם והסמ"ג לאוין פ"א מוכח דאף אם עשתה ב' וג' מלאכות בבת אחת הוי לבעל וכ"כ הה"מ ומרן בב"י דסבר דאף דרב פפא ורבינא בעו אליבא דר' עקיבא לא קיי"ל כוותיה, וכן כתב רבינו ישעיה ריש פ' מציאת האשה הובא במקובצת לרב בצלאל שם דאף דבעיי דרב פפא ורבינא שייכי אליבא דר' עקיבא לאו דסברי כוותיה אלא דייקי למידע טעמיה ולא שבקינן ארחא דהלכתא דקיי"ל הלכה כרבים והלכה כסתם משנה עכ"ד, ורבינו ישעיה השוה את מדותיו דבפלוגתא דר' יהודה בן בתירא שם ריש מציאת האשה הובא בשיטה מקובצת כתב דאף דמקשו ומפרקי אמוראי אליביה

לא שבקינן כלל הלכה כרבים ולית לן למשבק רבים עד דפסקי בפרוש הלכה כיחיד וכו' ע"ש, אבל הרי"ף והרמב"ם פסקו כריב"ב משום דשקלי וטרו אמוראי אליביה, וכבר הקשה הרב גדולי תרומה דף מ"ג על הה"מ מההיא דריב"ב, וכן תמה הרב דינא דחיי לאוין פ"א דף ק' על הה"מ דאי הרי"ף והר"מ סברי דהני בעיי אליבא דר' עקיבא מ"ט פסקו כרבנן מאחר דשקלי וטרו אמוראי אליביה דר' עקיבא, ותריץ יתיב דהרי"ף והרמב"ם לעולם דסברי דהבעיות אליבא דרבנן ולא חשו להביאם כיון דסלקי בתיקו וקיי"ל דהוי לעצמה, ממילא משמע דהוי לעצמה דאם באנו להסתפק הדין נותן דכל תיק"ו דממונא קולא לנתבע וכו' ע"ש.

ולי ההדיוט אינו מחוור וספרין פתיחו דהרי"ף והרמב"ם מייתו תדיר בפסקי הלכותיהם בעיי דסלקי בתיק"ו בש"ס כמפורסם, וראיתי להרב נתיבות משפט דף ר"ח ע"ג שכתב דע"כ מ"ש הה"מ דסברי הרי"ף והרמב"ם דהני בעיי אליבא דר' עקיבא ואעפ"כ אין הלכה כמותו, א"כ גם לרבינו חננאל יש לנו לומר כן דאע"ג דפירש הבעיות לר' עקיבא כונתו דלרבנן כ"ש עשתה ב' ג' מלאכות דהוי לבעלה והלכתא כרבנן כדברי הרי"ף והרמב"ם דהכל הוי דבעל ע"כ דבריו, וקשים הם בעיני דאעיקרא דברי הה"מ נרפים הם כמדובר, ותו דאי רבינו חננאל סבר הכי הול"ל דאף דבעו אמוראי אליבא דר"ע לא קיי"ל כוותיה וכל כי הא צריך לאודועי, ותו דמ"ש בסוף לשון הרא"ש מתוך זה נראה דהלכה כר"ע נ"ל דאינם דברי הרא"ש אלא הם מדברי ר"ח דבתר דפריש ר"ח דהבעיות הם לר"ע אסיק למילתיה דמתוך זה נראה דהלכה כר"ע מדבעו הני בעיי אליביה, וכן נראה קצת מדברי הרשב"א הובאו בשיטה מקובצת, ולשון הר"ן פ' אעפ"י לא הוי תיובתין כאשר יראה הרואה.

ועדיין לא נתקררה דעתנו משום יתובי דעת קדושים הרי"ף והרמב"ם דלא מייתו הני בעיי דרב פפא ורבינא, ואפשר דלעולם סברי דהני בעיי לר"ע וכדפריש ר"ח ואפ"ה סברי דהני אמוראי למען דעת טעם ר"ע לחוד הוא דבעו אבל אין הלכה כר"ע, וההכרח לזה דחזינן פ' אעפ"י דף נ"ט ונדרים דף פ"ה דאמר שמואל הלכה כר' יוחנן בן נורי וס"ל דריב"ן סבר כת"ק דהעדפה לבעל כדמשמע מסוגיית אעפ"י וכמ"ש הרב נתיבות משפט וכי אמר שמואל הלכה כריב"ן לכלא מילתיה קאמר, וא"כ הרי בהדיא דשמואל פסק הלכה כריב"ן דסבר כת"ק דהעדפה לבעל ואי איתא דהני אמוראי סברי כר' עקיבא הול"ל התם הלכה כר"ע ולאפלוגי התם על שמואל ומדחזינן דהש"ס בתרי דוכתי מייתי לדשמואל ואין חולק עליו שמעינן דהכי ס"ל להני אמוראי נמי ומיהו בעו למידע טעמיה דר"ע ולאו דסברי כוותיה, ובזה נוחים לי דברי הרא"ש פ' אעפ"י שכתב ואנן ס"ל כרבנן דר"י בן

נורי סבר כרבנן דהעדפה דבעל הוי עכ"ל, ויש להעיר דאמאי אצטריך הרא"ש להוסיף על דברי הרי"ף שכתב ואנן ס"ל כרבנן דהעדפה דבעל הוי משום דריב"ן סבר כרבנן, ולכאורה אין בדבריו בנותן טעם דאטו מאן דפסיק כרבנן אצטריך טעמא דאשכחן חד תנא דסבר כוותייהו ותסגי לומר דפסקינן כרבנן והא תו למה לי הא כי אמרינן דהלכה כרבנן הני מילי חזקים מעצמן נימוקם וטעמם עמם טעם לשבח דרבים נינהו, אמנם נראה דהרא"ש בא להכריע דהלכה כרבנן דכל חיליה דר"ח דפסיק כר"ע היינו משום דאמוראי בעו אליביה אמטו להכי יהיב טעמא, כי האף אמנם נימא דאמוראי בעו אליבא דר"ע קיי"ל כרבנן דריב"ן סבר הכי כלומר וכבר איפסיקא הלכתא כריב"ן וכדמייתי דברי שמואל שם בסמוך, ואי הנך אמוראי לא סברי הכי הו"ל לפרש דהלכה כר"ע, ומדלא חזינן בש"ס אלא מימרא דשמואל לחוד שמעינן דהני אמוראי נמי לא סברי דהלכה כר"ע.

ומ"ש הטור דהרא"ש מייתי דברי ר"ח ורבינו האי ולא פסק כמי וכ"כ בשלטי הגבורים פ' אעפ"י לפום ריהטא דברים קשים הם, ומ"ש הרב דרישה דמ"ש הרא"ש פ' מציאת האשה והלכה כת"ק מלשון הרי"ף הוא וכמ"ש מרן וכ"כ הרב בית חדש דמ"ש הרא"ש הוא מלשון הרי"ף וכו', לכאורה הם שינויי דחיקי וגם נתחלף להרב דרישה לשון הרא"ש פ' אעפ"י דעליה קאי מרן ללשון פ' מציאת האשה, אמנם עתה אמת אגיד דרבנן בתראי הוכיחו בראיות ברורות מכמה דוכתי דסוגיית הרא"ש דמייתי לשון הרי"ף כמות שהוא אף דהוא סבר דלא כוותיה וסמיך על מ"ש במקום אחר וכבר אנא נפשאי כתבית בזה במקום אחר, אך זה חולי דהתינח כשגילה דעתו אל מקום אחר בפירוש דסבר הפך הרי"ף אבל בזה דמייתי דברי הרי"ף בציביונן ובקומתן ולא גילה דעתו בפירוש בשום מקום דסבר איפכא יש לנו לומר דגם הוא סבר כהרי"ף, ותו יקשה על הטור ועל הרב דרישה והרב ב"ח דהרי הטור עצמו בקצור פסקי הרא"ש פרק אעפ"י פסק דהעדפה ע"י הדחק דבעל הוי ומוכח דגריס כהרא"ש שם ואנן ס"ל כרבנן כנסחא דקמן ופשיטא ליה דהכי סבר הרא"ש, ומן האמור נדחה גם מ"ש הרב דינא דחיי דהטור לא גריס בדברי הרא"ש לא פ' אעפ"י ולא פ' מציאת האשה כנסחתנו דהרי מרמזיו שחיבר מוכח דגריס פ' אעפ"י כגירסתינו, ומה שתמה שם על הרא"ש דכיון דפסק כרבנן אמאי הביא פ' מציאת האשה דברי ר"ח לק"מ דאפשר דהרא"ש סבר בפירוש הבעיות כר"ח דמסתברא מילתיה דלר"ע בעו ומיהו סבר דהלכה כת"ק מדאיפסיקא הלכתא כריב"ן וכמדובר.

ועלה מן האר"ש דהעדפה על ידי הדחק ועשתה ב' וג' מלאכות יש פנים לכאן ולכאן ולדעת מ"ד הוו לעצמה ולדעת אידך הוו דבעל, ובזה נבא לפרש משנתינו ודסמיך לה בן הא הא אומר לפום צערא אגרא, דהנה אם האי דבעו אמוראי בעשתה ב' וג' מלאכות

אליבא דרבנן בעו, א"כ השתא דלא איפשיטא יש לומר דגם דסברי רבנן דהעדפה ע"י הדחק לבעל מ"מ עשתה ב' ג' מלאכות לעצמה כמתבאר ממ"ש לעיל, ואפשר דז"ש בן בג בג הפוך בה והפוך בה שתמיד תחשוב מחשבות לרדת לעומקה של הלכה, ובה תחזי וגם שאתה עושה איזו מצוה מינה לא תזוע שתמיד יהיו עיניך ומחשבתך משוטטות בתורה ונמצא בזה שאתה עושה ב' ג' מלאכות בבת אחת שאתה עושה מצות ואתה עוסק בתורה במחשבה או בראיה בספר כמו שאמר ובה תחזי ומינה לא תזוע דקא פסיק שלא לזוז מהתורה וכשעוסק במצוה בכלל וא"כ הוי כעשתה ב' וג' מלאכות, וכבר ידענו מיסודן של רז"ל דאנו יש לנו עם ה' דין אשה ובעלה כביכול ומעשה ידינו בתורה ומצות הם תחת מזונותינו כמ"ש (קהלת ו' ז') כל עמל אדם לפיהו, ולפי"ז נמצא דהכל לבעל ואין לנו כלום וגם בהעדפה ע"י הדחק לרבנן הוי לבעל, אך בזה דעשתה ב' ג' מלאכות הוי לעצמה וגם אנו כשנעשה תורה ומצוות בבת אחת הוי לעצמנו, וז"ש שאין לך דייקא מדה טובה הימנה דבהא דב' ג' מלאכות יהיו לך ואין לך מדה טובה הימנה דאם יותיר על ידי הדחק הוי לבעל ונמצא שאין לך דייקא לעצמך מדה אחרת, ובא רעהו בן הא הא לומר דלא כן הדבר אלא הלכה כר"ע דהעדפה ע"י הדחק הוי לעצמה וא"כ ראוי ליקרא בשם שכר, וז"ש לפום צערא כפי דוחקו אגרא הוא שכר לאפוקי מ"ד העדפה ע"י הדחק לבעל על כן בא דברו לפום צערא אגרא דכשמצטער ונדחק ראוי ליקרא שכר.

וא"ש בזה מאמרם ז"ל (במ"ר פ' כ"א) פנחס בן אלעזר וכו' בדין הוא שיטול שכרו דכיון דפנחס נדחק מאד בהריגת זמרי ומסר עצמו למיתה אין לך העדפה ע"י הדחק גדולה מזו והוי לעצמה למ"ד, וז"ש בדין הוא דינא הכי שיטול שכרו דייקא מדינא ואינו מתנת חנם רק בדין הוא שיטול שכרו דייקא.

א"נ אפשר לומר במשנתינו דגם בן בג בג מסכים הולך הוא דהעדפה על ידי הדחק לעצמה, וכתב הרא"ש דעל ידי הדחק היינו שעושה מלאכה ביום ובלילה, ורש"י פירש במשנתינו ומינה לא תזוע לא יום ולא לילה, ולפי"ז הוא אשר דיבר בן בג בג הפוך בה בעיון נמרץ וסיב ובלה בה שיותש כחך שופרך וחילך לאורייתא ומינה לא תזוע לא יום ולא לילה, דכל זה כאשר תעשה הוי עודף על ידי הדחק דהוי לעצמה שאין לך מדה טובה הימנה שזה ודאי יהיה לך דאלו עשתה ב' ג' מלאכות הוי ספק ואפשר מן השמים יוכיחו דהוי לבעל ואינה לעצמה ולא יהיה לך, אבל העדפה על ידי הדחק הלכה שהיא לעצמה כסברת ר' עקיבא וכאשר פסק ר"ת והוא מ"ש שאין לך לעצמך מדה אחרת מבוררת דאלו עשתה ב' ג' מלאכות הוי ספק ככל אשר דברנו, ויותר נראה דהאשה אין מוציאין ממנה ב' וג' מלאכות ואתה בא ליטול שכר מה' דהיינו להוציא, וז"ש שאין ל"ך שבאת להוציא

לאפוקי האשה שהוא להחזיק. א"נ אפשר במ"ש בסוף הוריות (דף י"ד.) דפליגי רשב"ג ורבנן חד אמר סיני עדיף וחד אמר עוקר הרים עדיף שלחו מתם סיני עדיף הכל צריכין למרי חיטיא, אמרו פ"ק דר"ה דף י"ח דמשפחה אחת היו מתים בני תמניסר וא"ל ריב"ז שמא ממשפחת עלי אתם לכו ועסקו בתורה, וכת הקודמין פירשו מאמר הכתוב בגזרת עלי (ש"א ב' ל"ב) לא יהיה זקן בביתך וכל מרבית ביתך ימותו אנשים, דהכונה דימותו בקוצר שנים ובל ימצא איש שהלבינו שערותיו, דזימנין דמשכחת זקנה קופצת ושערו הפך לבן ותהי להם הלבנ"ה שער"א דגופא לא כאלה לבית עלי זקנים משע"ר שבתו ולא איתי אנש נראה כזקן ואף גם זאת לא יחצו ימיהם, וז"ש הפוך בה לצדד צידי צדדים להתמיד להיות מפלפל ועוקר הרים דכלא בה דיש כמה סברות וחלקים דקים ובה תהגה שתגיע למדריגת סיני על ידי רוב הלימוד וכל קבל גזרת עלי תזכה וסיב שתהא נראה זקן רבו משערות לבנות וגם תגיע לכלל זקנה, וזהו ובלה בה ותזכה לשתים זו הפך גזרת עלי וזאת התורה אהניא לבטל הגזירה אף אם הוא מבית עלי, וכלפי דפליגי רשב"ג ורבנן אי סיני עדיף או עוקר הרים זאת העצה אחוז בזה וגם מזה להיות סיני ועוקר הרים ומינה לא תזוע, שאין לך מדה טובה הימנה שתהיה לראש אליבא דכ"ע, וזהו שאין לך להנאתך מדה טובה הימנה.

א"נ אפשר כמ"ש פ' הפועלים (ב"מ דף פ"ג:) יצא אדם לפעלו יצאו צדיקים לקבל שכרן נמצא דהצדיקים פועלים נינהו, ותנן בריש השוכר הפועלים אמר להם להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופן, ואמרו בש"ס לא צריכא דטפי להו אאגריהו מהו דתימא אמר להו האי דטפאי לכו אדעתא דמקדמיתו ומחשיכתו בהדאי קמ"ל דאמרי ליה האי דטפת לן אדעתא דעבדינן לך עבידתא שפירתא, וכתבו התוספות דהיינו בששכרן סתמא אבל אם התנה מעיקרא הכל לפי תנאו, אמור מעתה הצדיקים שהם בדין פועלים להקב"ה לעשות תורה ומצוות הם מחוייבים ביום לבד ויש צד לומר דאין כופין אותם להשכים ולהעריב, ואי הקב"ה טפי אאגרייהו להאריך ולהוסיף ימיהם לדעת רבנן פ' החולץ (דף נ'.) אין מחוייבים להשכים ולהעריב כי אם לעשות מלאכה כתקנה עבידתא שפירתא כמ"ש הרב אש דת פ' ואתחנן, וז"ש הפוך בה בשום לב גם עינים ובה תחזי על ידי יגיעתך וזהו עבידתא שפירתא ועל ידי זה וסיב ובלה בה תאריך ימים דטפי אאגרא הקב"ה למעבד עבידתא שפירתא, וכלפי דבמקום שלא נהגו להשכים ולהעריב אינו חייב אף דטפי אאגרא כי אם למעבד עבידתא שפירתא כמדובר, על כן בא דברו משא"כ בתורה ראה אנכי מצוך ומינה לא תזוע יום ולילה כדפירש רש"י דהכא התנה מעיקרא דמשביעין לולד במעי אמו כמ"ש בנדה דף ל' לקיים

התורה וכתיב והגית בו יומם ולילה, ועוד שאין לך מדה טוב"ה הימנה דהא הוי בכלל עבידתא שפרתא לחבר לילה ביום ולתקן ימים יוצרו אף לילות והא בלא הא לא סגיא כנודע, וא"כ זה עצמו הוי עבידתא שפירתא, ואפשר עוד לומר דאפיק בהאי לישנא ומינה לא תזוע שיהגה יום ולילה כלפי מ"ש הרמ"ך הובא במקובצת לרב בצלאל שם דאף דאודו ליה ועבדי הכי חד יומא מצו הדרי בהו למחר כפי המנהג, וא"כ הכא דהתנה מעיקרא להגות יום ולילה אין לו לחזור דדוקא בלא התנה מעיקרא הוא שכתב הרמ"ך דמצי הדר כמבואר בדבריו, וז"ש ומינה לא תזוע דאין לך מקום פטור לחזור לא בעבידתא שפירתא ולא בלימוד יום ולילה דהכא התנה מעיקרא כדבר האמור.

א"נ אפשר לפרש וסיב ובלה בה במ"ש הרמב"ם סוף ה' שכירות חייב לעבוד בכל כחו שהרי יעקב אמר וכו' לפיכך נטל שכרו אף בעה"ז וכו' והדברים ק"ו לעובד ה', וז"ש וסיב ובלה בה בכל כחך שאין לך מדה טובה שתטול שכר גם בעוה"ז.

א"נ אפשר במ"ש בשבת דף ס"ג אמר רבא בר רב שילא ואמרי לה א"ר יוסף בר חמא א"ר ששת מאי דכתיב אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד אלא בימינה אורך ימים איכא עושר וכבוד ליכא אלא למימינים בה אורך ימים איכא וכ"ש עושר וכבוד למשמאלים בה עושר וכבוד איכא אורך ימים ליכא, והנה יש להעיר במאמר זה תחילת דבר המקשן אלא למימינים וכו' דתיבת אלא אינה צודקת מראש מקדמי אר"ש כי אם אחר שקלא וטריא, ותו דמאי פריך ודקארי לה מאי קארי לה והתירוץ פשוט כדשניין וקושיא מעיקרא ליתא ולא חלו בה ידים, ואפשר לומר דרש"י פירש למימינים שמשפשפין טעמיהן בדיוק ובוררין כימין המיומנת למלאכה למשמאלים בה שאין יגעין כל צרכן, אי נמי מימינים בה עוסקים לשמה משמאלים שלא לשמה ואמרו בעירובין (דף נ"ג:) בני יהודה דגלו מסכתא נתקיימה תורתן בידן ופירש"י לחד פירושא דמפרשין שמועותיהן יפה ומדקדקין בטעמו של דבר עד שמתישב בלבם, ועל פי זה נבא להבין משנתינו הפוך בה והפוך בה דכלא בה אזהרה שמענו לחפש חיפוש מחיפוש מיפך אפוכי בהלכה כי תחת כבודה כמה מרגליות עמקו מאד דכלא בה כמ"ש (עירובין דף נ"ד:) כל זמן שאדם הוגה בהם אדם מוצא בהם טעם ויתגלו לך טעמי תורה וחידושים רבים מינים ממינים, וכבר ידוע אמרי קדוש הסבא קדישא משו"ל ימשו"ל בנו לבת מלך עבדא לה מסתריתא לפני ולפנים וכו' ויש לו לאדם לטרוח מאד כדי שתגלה ותראה לו תורה, וכיון שאתה מדקדק יפה וטעמא טעים תגיע למעלת אורך ימים בימינה וכחד פירושא דרש"י דלמימינים בה היינו שיגיעין ומחפשין למצוא טעם ההלכה והוא אומרו וסיב ובלה בה, ומינה לא תזוע כי על ידי שאתה מדקדק בטעמן של דברים כבני יהודה

דגלו מסכתא לא תשכח ומינה לא תזוע ותתקיים בידך שאין לך מדה טובה הימנה לזכור תלמודו וכמש"ל בעירובין (דף נ"ד.) אימתי שמחה לאיש כשמענה בפיו.

ולפום אידך פירושא דרש"י דפירש מימינים בה לשמה משמאלים בה שלא לשמה אפשר להבין דעת המקשן דפריך אלא מימינים וכו' כי התוס' בכמה דוכתי רמו סוגיי אהדדי דאמרינן (פסחים דף נ':) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה דמתוך שלא לשמה בא לשמה והאמרו (תענית דף ז'.) עוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות (ברכות דף י"ז.) ונח לו שלא נברא ותירצו דתרי שלא לשמה הוו להתכבד או לקנטר, והשתא קשיא ליה למקשן דהו"ל לכתוב בשמאלה עושר וכבוד ברישא דכיון דבשמאלה הוא שלא לשמה להתכבד דשרי כך היא המדה דתחילת למודו לחוד שלא לשמה ואח"ך בא לשמה וא"כ משמאלים איבעי למכתב ברישא, אלא מוכרח דחש הכתוב שלא נבין דבימינה איכא עושר וכבוד נמי להכי הקדים בימינה לומר דאורך ימים לחוד הוא דאיכא, ועל זה פריך אלא בימינה אורך ימים וכו' ותרץ יתיב דודאי בימינה אורך ימים איכא וכ"ש עושר וכבוד, אך תר"ח וכתב לה קרא לבסוף להורות דאף אם לא זכה לימינה ונשאר במדריגת שלא לשמה אפ"ה עושר וכבוד איכא, ואי הוה נקט בשמאלה ברישא הוה ס"ד דצריך שיבא למדריגת ימינה אח"ך, ובהכי נתישב מאי דקאמר אלא בתחילת דבריו להורות דדבריו הם בנויים על קושיא ותירוץ מבחוץ.

ובזה אפשר לפרש פסוקי אלפא ביתא (תהילים קי"ט:א'-ב') אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו אתה צוית פקודיך לשמור מאד אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך והדקדוקים רבו, וטרם אענה לפרשם על פי הקדמתנו אני אפרש דרך קצרה התכת מקראי קדש הללו אשרי תמימי דרך שהם שלמים עוסקים בתורה תמיד אף בלכתם בדרך קורין או מחשבין בתורה וזהו ההולכים בתורת ה' ונקט לה בלשון הולכים ולא אמר לומדים דאף בהליכתם לא זזו מהתורה, וז"ש ההולכים בתורת ה' וכיון דזכו לזה תלמוד גדול שמביא לידי מעשה וישמרו המצות והתורה מגנא ומצלא כמ"ש התוס' פ' היה נוטל (סוטה דף כ"א.) דסתם חכם גדול מהרהר תמיד בתורה והתורה מגינה עליו, וכיון שהם הולכים בתורת ה' יבואו לקיים המצות וקורא אני עליהם אשרי נוצרי עדותיו ומצוה גוררת מצוה ואחר שהם נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו לעתיד, דתורה ומצות שעשו יגררו מצות חדשות וזהו בכל לב ידרשוהו להבא, ועי"ז דהולכים בתורת ה' ומהרהרים תדיר ולא פסיק מלבד דתלמוד גדול שמביא לידי מעשה גם שומרם מן החטא דתורה אגוני מגנא כמ"ש התוס' וזהו אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו תדיר, א"נ

אפשר כמשז"ל בשוחר טוב (תהלים ג') ודוד ואנשיו הולכים בדרך בדרך ענוה ואז"ל (עירובין דף י"ג:) דנקבע הלכה כבית הלל מפני ענותנותם, וכתבנו במקום אחר דודאי צריך שהענוה תהיה תמימה בתכלית השלימות דמצינו דדוד הע"ה סלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא מפני ענותנותו כמשז"ל (סנהדרין דף צ"ג:) וה' עמו שהלכה כמותו, ופירשו המפרשים שהיה עניו וכתיב אני את דכא (סוטה דף ה'.) וזהו וה' עמו ששכינה עמו ומזה נמשך שהלכה כמותו, והוא הדבר עצמו שדרשו ז"ל (שבת דף נ"ו.) אפשר שכינה עמו וחטא וכלא חדא מילתא דהעניו הלכה כמותו וכיון שהגיע לפרשת דרכים ניצול מכלם ואין חטא בא על ידו עכ"ד. וכל קבל דנא מצינו בשאול המלך דאף דהיה עניו והוא נחבא אל הכלים ויבזוהו ויהי כמחריש בכל זאת אין הלכה כמותו ומוכרח דלא הגיע לשלמות הענוה, וז"ש אשרי תמימי דרך שהם ענוים כמו שידענו מרז"ל שדרשו גבי ודוד ואנשיו כאמור ורמז שצריך שיהיו תמימי דרך שלמים הם בענוה ואשריהם שהולכים בתורת ה' ממש וכל דבריהם תורת ה' שהם כהלכה, ובזה זוכים לשמור מצוות בכל לב אף לא פעלו וכו' כאמור.

א"נ אפשר לומר דרך אחד ועתה אמת אגיד דקצתו כמדומה לי ששמעתיו כד הוינא טליא והוא כמ"ש רש"י פ' משפטים (כ"ג י"ג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו לעשות כל מ"ע באזהרה וכ"כ פ' ראה (י"ג א') תשמרו לעשות ליתן לא תעשה על עשה האמור בפרשה, והרמב"ן השיג על רש"י דהשמר דעשה עשה והרא"ם פ' תצא כתב דאינו לוקה רק דעובר בלאו, וז"ש אשרי נוצרי עדותיו ויהיו מאושרים דמקיימים מצוות עשה ועוד זאת יתירה דמלבד שמקיימים עשה אף לא פעלו עולה הרי הם מקיימים לא תעשה וחשוב דלא פעלו עולה כאשר בדרכיו הלכו דמקיימים עשה, וכי תימא מה ענין ל"ת למקיים עשה, לז"א אתה צוית פקודיך לשמור מאד שעשית כל מ"ע באזהרה במה שצוית לשמור שהוא ל"ת כמו שפירש רש"י ולא תיקשי דהשמר דעשה עשה כמ"ש הרמב"ן דהכונה אינה כי אם לשמור מאד דאינו למלקות רק לשמירה יתירה, וז"ש לשמור מאד אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך שהם בלי טעם וכיון שאני שומר החקים יש שכר גם במצות שכליות דמורה ובא מקיום החקים שכונתו לקיים מצותיו כמ"ש המפרשים באורך הלא בספרתם והוא אמרו אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך.

ומעתה נבא אל כונתינו, ונקדים מה שתירץ הרב מהר"ש פרימו בדרשותיו בסדר היום לקושיית התוס' שהבאתי לעיל דשרי לעסוק שלא לשמה דמתוך וכו' והרי אמרו דעוסק שלא לשמה נח לו שלא נברא ואיהו מפרק לה, דכונת אומרם לעולם יעסוק בתורה אפילו שלא לשמה וכו' עצה טובה קמ"ל דמי שרואה שאינו יכול לכוף את יצרו הרע יעסוק

מתחילה שלא לשמה בתנאי שמתוך שלא לשמה בא לשמה, כלומר יאמר מתחילה אני עושה שלא לשמה כדי שמתוך שלא לשמה אהא רגיל ואבא לשמה, ולפ"ז האי שמתוך וכו' לאו דברי רב יהודה נינהו אלא המצאת העוסק לכוף יצרו, ועוד תירץ במ"ש בס' העיקרים בפסוק (דברים י' י"ב) מה ה' אלקיך, דע"י שמירת המצות אדם זוכה ליראה פנימית ואף שהיא שלא לשמה המעשה מצד עצמו מצוה ומעשה טוב מיקרי משא"כ בלימוד התורה אם היא שלא לשמה להתיהר ליכא מעשה טוב כלל, וא"כ מ"ש העוסק בתורה שלא לשמה נח לו וכו' אייריי בעסק התורה לחוד וטב ליה דלא אתברי, אבל מ"ש יעסוק בתורה ובמצוות אפי' שלא לשמה היינו דאיכא מצוות בהדי תורה ומזכך החומר אז מתוך שלא לשמה בא לשמה על ידי שמירתן עכ"ד. ואמרו בנזיר (דף כ"ג:) ושאר דוכתי דעבירה לשמה כמצוה שלא לשמה, והמפרשים כתבו דהמדרש פליג על זה דטפי עדיף מצוה שלא לשמה מעבירה לשמה וטעמא דמצוה גוררת מצוה ועבירה עבירה, ועוד דהרואה לא ידע אם עושה העבירה לשמה ואיכא לעז, ובזה נבא אל הביאור אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' שהליכתן לבד הוא בתורת ה' אף שמחשבתן שלא לשמה להתכבד ואמר בהם אשרי וכדעת התוס' לאפוקי עבירה לשמה דמחשבתן טובה והליכתן רעה, ולדעת התוספות דשלא לשמה להתכבד פשוט הוא דשרי אם יעשה דמעיקרא לומד שלא לשמה כדי שיבא לשמה או דעוסק במצות נמי ודאי יהיה לו יתרון על הלומד שלא לשמה תורה דווקא ואינו מכוין אלא שלא לשמה פשוט ואינו עוסק במצות, וז"ש אשרי עוד הפעם דההולכים בתורת ה' אפילו שלא לשמה הם מאושרים, ואלו המהדרין ומדקדקים בתירוצי מהר"ש הנז' קורא אני עליהם אושר שני אשרי נוצרי עדותיו דשומר מצות נמי וגם הוא בכונה כדי שיבא לשמה, וז"ש בכל לב ידרשוהו לעתיד כי הוא אומר דעשה שלא לשמה לבא לשמה, וזהו אושר שני הגיעו כפול ולמה אני אומר עליהם אשרי כיון דעבירה לשמה כמצוה שלא לשמה ומדנקט קרא ההולכים בתורת ה' דרמז שהוא מצוה שלא לשמה משמע דמצוה שלא לשמה חשיבא מעבירה לשמה וזה נגד היסוד של הש"ס, לזה אמר אף לא פעלו עולה מלבד שיש להם שכר טוב בפעלם אף לא פעלו עולה שיבא לעבירה אחרת, משא"כ עושה עבירה לשמה לו היה פחד דעבירה גוררת עבירה, ועוד בדרכיו הלכו לכל מראה עיני מקיים מצוה אף דלבו בל עמו ומכוין שלא לשמה הרואים יחזו פנימו כי מקיים מצוה ושתים הנה יתרון למצוה שלא לשמה מעבירה לשמה.

ובזה אפשר לפרש פסוקי משלי סי' ד' באורח רשעים אל תבא ואל תאשר בדרך רעים פרעהו אל תעבר בו שטה מעליו ועבור כי לא ישנו אם לא ירעו וכו' כי לחמו לחם רשע

ויין חמסים ישתו וארח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נכון היום, ועין רואה יתור נפיש בהני קראי והן קדם אפשר לישבם במ"ש הרי"ף פ' המפקיד (דף ל"ו:) דקיי"ל כרבא דפשע בה ויצאת לאגם ומתה כדרכה פטור ואף דקיי"ל תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב ה"מ דנטרינהו בארחא דהוי נטירותא לענין מידי ופשיעה לענין מידי אחרינא ואיכא ארחא אחריתי דאי הוה עביד לה לא מטי אונסא כי ההיא דאפקיד זוזי גביה חבריה אותבינהו בצריפא דאורבני ואיגניבו אמר רב יוסף אף דלגנבי נטירותא היא לענין נורא פשיעה היא תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב דאי קברינהו בארעא לא הוו מגנבי ולא מתלייא בהו נורא הלכך מחייב בגניבה דאף דאניס אי לא דפשע לענין נורא לא הוה מתניסא, אבל הכא לענין מתה כדרכה מה נטירותא הו"ל למעבד כי היכי דלא לקטלא מ"ה הלכך אף דתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב הכא פטור, ואי קשיא מהא דפ' הפועלים (דף צ"ג:) רועה שהיה רועה והניח עדרו ובא לעיר ובא זאב וטרף ארי ודרס אומדין אותו אם היה יכול להציל חייב ואי לאו פטור ועל בעידנא דלא עיילי אינשי אמאי פטור תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב וכו' ההיא דאביי ורבה וכבר דחייה רבא וכו' עש"ב, נמצא דלדעת הרי"ף אף אם תחילתו בפשיעה כל שבא אונס גדול דלא הוה מצי למעבד ליה מידי דנטירותא כגון מתה כדרכה גם את הארי ואת הדוב ואינו יכול להציל.

אמנם דרב הנמקי כתב בשם הראב"ד דהתם נמי בההיא דפ' הפועלים האונס בא מחמת הפשיעה ולא מחמת כניסתו לעיר אלא מפני שהיה לו להכניס עדרו לעיר כיון דלא עאל בעידנא דעיילי אינשי, והנה ביבמות דף כ"א רב אושעיא רמיז לשניות מהאי קרא פרעהו וכו' ופירש"י פרעהו הגדילהו לאיסור והוסיף עליו כדי שלא תעבור בו כמו גדל פרע, ולפי דרכנו אפשר דז"ש באורח רשעים אל תבא שהם מחטיאים אותך ומעת ביאתך שם נתחייבת אף שאח"כ אתה אנוס חייב אתה דתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב והו"ל כהוליכה למקום גדודי חיה ולסטים חייב כדתנן התם פ' הפועלים, והכא נמי אם בא תבא אליהם אף דאח"כ תחטא באונס פשיעה מיקרי, ואם הלכת ונתחזקת להציל עצמך מן החטא אפס לא תהיה תפארתך ואין לך זכות בזה כלל, וז"ש ואל תאשר בדרך רעים דאף אם טרחת מאד להנצל לא יהיה לך שום אושר אנת עבדת אנת סבול וכל זה פשוט אבל עדיין צריכין למודע"י דלפום דינא כאשר יהיה האופן בההיא דעל בעידנא דלא עיילי אינשי ובא ארי ודרס דאף דפשע מ"מ לא הוה יכול למעבד נטירותא לארי ופטור כדעת הרי"ף, מ"מ צריך לחוש לדעת הראב"ד דהו"ל למעבד נטירותא יתירתא ולהכניסם עמו וזה פרעהו הגדילהו לאיסור זה דתחילתו בפשיעה וסופו באונס אף דאיכא אנפא

דפטור כאמור, מ"מ יש לחוש לדעת הראב"ד כיון דיש קצת פשיעה דעל בעידנא דלא עיילי אינשי הו"ל למעבד נטירותא יתירתא, וז"ש פרעהו הגדל איסורו באופן שלא תבא לידי שום פשיעה דאם פשעת אף דבא אונס גמור יש ספק שמא איבעי לך למעבד נטירותא יתירתא, והשתא יהיב טעמא לשני החלקים למ"ש באורח רשעים וכו' קאמר כי לא ישנו אם לא ירעו וכו והו"ל כהוליכם למקום גדודי חיה או כרועה האומר אנא יתיבנא בדוך פלן דמגרי להו עליה וחייב, ועל הוספת השמירה אמר וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור ער נכון היום, כלומר כל עוד שלא הלכת בארח צדיקים פשיעה מיקרי כי ההיא דעל בעידנא דלא עיילי אינשי וחייב אף אם בא ארי ודרס דפשע והו"ל למעבד נטירותא יתירתא, והכא נמי איבעי לך למעבד כצדיקי.

ואולם על פי הקדמתנו אפשר לפרש דבא הכתוב הרחק מאד מאדם עבירה לשמה, והוא אש דבר המלך החכם בחכמתו בארח רשעים אל תבא דייק לומר ארח רשעים לומר כי האף אמנם אין כונתך אלא לשמה איעצה עליך בני בארח רשעים שהוא עבירה גם שלא להרע נתכוונת אלא כונתך לטובה תיסגי לן דהמעשה הוא עבירה, וז"ש בארח רשעים אל תבא כלומר עבירה לשמה דהוא ארח רשעים אבל כונתך לשמה אפ"ה אל תבא ואל תאשר בדרך רעים לא תבקש להיות מאושר בדרך רעים לעשות עבירה לשמה, ותנא דוקנא הוא דייק וקאמר אל תאשר כלומר הכא במאי עסקינן בעבירה לשמה שאינו חיוב רק בדרך אושר בזה הוא שאני אומר לך בארח רשעים אל תבא לאפוקי אם הדבר מוכרח מאד להצלת נפשות אז מחוייב לעשות עבירה לשמה כמו שכתבנו בעניותנו פרשת אמור ולכל הפחות הוא יותר ממצוה שלא לשמה, וגלי לן טעמיה דלא מיירי אלא באושר כי אין הדבר מוכרח, ועתה נתן טעם לשבח כי לא ישנו אם לא ירעו וכו' כלומר דהרשעים טובעים בים העבירות עד שנעשה להם טבע כי לא ישנו וכו', ומאין בא להם זה אם לא דעבירה גוררת עבירה והוא אומרו על ידי כי לחמו לחם רשע לשעבר יין חמסים ישתו לעתיד אף אתה חולית אם תעשה עבירה לשמה אפשר דעבירה גוררת עבירה, כל קבל דנא מצוה שלא לשמה כי גם דעתה היא שלא לשמה מ"מ מצוה גוררת מצוה והוא אומרו וארח צדיקים ארח דייקא אף שהוא שלא לשמה הולך ואור עד נכון היום ומצוה גוררת מצוה.

הוא הדבר אשר דבר בקדשו אבי התעודה רבינו הגדול מהר"י מטראני בדרשותיו משם רבו בכונת מאמרם ז"ל ברבתי בדעות סדר היום, והארץ היתה תהו אלו מעשיהם של רשעים ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים ואיני יודע באיזה מהם חפץ כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב הוי אומר שבמעשיהם של צדיקים הוא חפץ,

אשר לכאורה יפלא מה הלשון אומרת איני יודע באיזה מהם הוא חפץ אטו מי איכא ספיקא היבחר ה' במעשה רשעים ותרגמה מהרימ"ט וז"ל, ומורי הרב פירש כההיא דאמרינן דטובה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה כיעל, ומסיק דתרווייהו שווים והאי תנא דריש דמצוה שלא לשמה עדיף משום סיפא דמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה עכ"ל, והרב מהרח"א בעץ החיים פירשה במה שנחלקו פ' אין עומדין (דף ל"ד:) איכא מ"ד בעלי תשובה עדיפי לרחוק ברישא והדר לקרוב ור"ח ס"ל דצדיקים גמורים עדיפי ומאי רחוק דמעיקרא דהיינו צדיק גמור ז"א אינו יודע אם הקב"ה חפץ במעשה הרשעים דהיינו בעלי תשובה או צדיקים גמורים ת"ל את האור כי טוב דצדיקים עדיפי, וכבר הרב מהר"ש יפה כתבה לזו ולדמהרי"ט.

וקשה על שני גדולי הדור מהר"ש יפה ומהרח"א דהרי בפ' אין עומדין מפורש דר' אבהו סבר בעלי תשובה עדיפי והכא מאן דדריש בבראשית רבה דרשה זו דאיני יודע באיזה מהם חפץ הוא ר' אבהו ולדבריהם דרבנן קדישי הנז' סבר דצדיקי עדיפי ונמצא דפליג דידיה אדידיה, אמנם אפשר לפרש על פי דרכם באופן שנבאר בס"ד והוא דהרמב"ם (פ"ז מהל' תשובה ה"ד) פסק כר' אבהו דבעלי תשובה עדיפי, ונתן טעם דהאי דעדיפי שטעמו טעם החטא והמה הגבורים לכבוש יצר סמוך ונמשך אחריו הרב הרא"ם בתשובה בראשון סי' פ"ו, וכתב הרדב"ז בתשובותיו החדשות סי' תתל"ב דר' אבהו איירי בצדיקים גמורים אשר לבם נכון עם אל כי ישרים היו אמנם שגו באחת ועלתה להם התשובה מיד ושבו לצדקתם ונכפלה צדקתם דטעמו טעם חטא ופירשו ממנו ע"ש, הן אמת כי בתשובת הרדב"ז הלזו יש לגמגם אבל אין כאן מקומו, והשתא נובין ונדון דודאי לר' אבהו בעלי תשובה עדיפי מצדיקי וכדקבעו בש"ס למילתיה, אבל עדיין יש ספק בבעלי תשובה גופייהו אם הרשעים שהרשיעו ושבו בתשובה עדיפי או צדיקים ששגו פעם או פעמיים ושבו עדיפי מרשעים ששבו, דיש פנים לומר דכיון דעדיפותא דבעלי תשובה היינו משום שטעמו טעם החטא ופירשו יגדל נא מעלת הרשעים דנשתרשו בחטא וזוהי שקשה לפרוש ואפ"ה שבו בכל לבם, או דילמא צדיקי דתייבי אינהו עדיפי דאית בהו תרתי לטיבותא דכל ימיהם עבדו את קונם וגם בצד מה גם הם טעמו טעם החטא ופירשו, וז"ש היתה תהו אלו מעשיהם של רשעים שהרבו להרשיע ושבו וזה רמוז במאמר היתה תהו היתה לשעבר שם רמוז כי עתה שבו, יהי אור מעשיהם של צדיקים דאירע להם איזה חטא ושבו וזהו יהי אור לרמוז ששבו וסר החשך וכלהו בעלי תשובה, ואיני יודע באיזה מהם הוא חפץ דיש פנים לכאן ולכאן ככל אשר דברנו, כשהוא אומר וירא אלהים

את האור כי טוב אלו מעשיהם של צדיקים ששבו דאית ביה תרתי שעבדו כל ימיהם להקב"ה וגם טעמו טעם חטא וזהו את האור ששבו כי טוב שכל ימיהם עבדו להקב"ה. **א"נ** אפשר לומר קרוב לזה במה שראיתי למהרש"א באגדתיה שכתב דהא דאמר ר' אבהו דב"ת עדיפי היינו במי שחטא במחשבה ושב בתשובה והיינו בעל תשובה ממחשבתו אשר חשב ונתגבר על יצרו ולא עבר עבירה וכו' עיין בספרו באורך, ולפי דעת הרמב"ם בעלי תשובה דעדפי היינו שחטאו ממש וטעמו טעם חטא כמש"ל, והשתא ר' אבהו דסבר בעלי תשובה עדיפי דריש היתה תהו מעשיהם של רשעים שחטאו במעשה ושבו והיינו דקאמר מעשיהם של רשעים דעבוד עובדא וגם רמז היתה דהוות מקדמת דנא וכדו שבי"ם הם ללכת בדרך תשובה, יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים שחטאו במחשבה אבל במעשה צדיקי נינהו ששבו ממחשבתם הרעה ולזה נקט מעשיהם לומר דהמעשה לחוד טוב אך היה מחשבתם להרע, ואיני יודע באיזה מהם חפץ דיש צד לומר דבעל תשובה ממעשים רעים חשיב ועדיף שטעם טעם החטא כדעת הרמב"ם כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב הוי אומר במעשיהם של צדיקים חפץ שלא חטאו כי אם במחשבה אבל המעשים טובים וכדעת הרב מהרש"א.

ומן האמור נבא לבאר הכתוב עצמו בראשית ברא אלהים את השמים וכו' ורז"ל והביאו רש"י אמרו ברא אלהים ולא נאמר ברא ה' בתחילה עלה במחשבה לברא העולם במדה"ד ראה שאין העולם מתקיים הקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, ותהי עלה הרב תורת חיים בשיטתו לקמא דף נ' דמאי קמ"ל קרא מה שעלה במחשבתו יתברך ואעיקרא דמילתא לא שייכא לצד עילאה כביכול, ובא אל הישו"ב דמחשבתו יתברך קיימת וכשהוא דן לצדיקים גמורים הוא יתברך דן אותם במדת הדין הגמור בלבד כמו שעלה במחשבה לפניו לפי שהן יכולין להתקיים על שורת הדין אלא דבתחילה עלה במחשבה לדון את כל העולם בכלל על פי שורת הדין כיון שראה שאין העולם מתקיים שיתף רחמים לדין, מיהו הצדיקים שיכולין להתקיים כדקאי קאי, ובזה פירש משז"ל במנחות (דף כ"ט:) שאמר משה רבינו לפני הקב"ה על פטירת ר' עקיבא זו תורה וזו שכרה והשיבו כך עלה במחשבה, כלומר שתתקיים מחשבתו יתברך בר' עקיבא לדונו במדת הדין לבד וכיוצא בו מתקיימת ועוד האריך הרב עש"ב, ועל פי הקדמות אלו יש לפרש דשיעור הכתוב כך הוא בראשית ברא אלהים שעלה במחשבה לברא העולם במדת הדין לבד והארץ היתה תהו אלו מעשיהם של רשעים ואין העולם מתקיים, וכי תימא מחשבתו לא תתקיים לז"א יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים דכל מעשיהם אור ומאיר לעולם שעבדו כל ימיהם לה', ואם איזה פעם

נכשלו שבו מיד או שחטאו במחשבה לבד ושבו כמדובר וירא אלהים את האור אור צדיקים הללו כי טוב לקיים בהם מחשבתו יתברך.

ואולם אני אדר"ש על פי האמור מקראי קדש ביחזקאל סי' י"ח ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך אדני הדרכי לא יתכנו בית ישראל הלא דרככם לא יתכן לכן איש כדרכיו אשפוט אתכם בית ישראל נאם אדני אלהים שובו והשיבו מכל פשעכם אשר פשעתם ולא יהיה לכם למכשול עון השליכו מעליכם את כל פשעכם וכו' ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה וכו' והשיבו וחיו, וכאשר ירדוף הקור"א מבין מדעתו את כל אשר יש בהם מהדקדוק, ונקדים מ"ש ביומא דף פ"ו אמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות כשגגות וכו' והאמר ר"ל נעשות כזכיות שנאמר חיה יחיה ל"ק כאן מאהבה כאן מיראה, ופירש מהרש"א באגדתיה שהעושה מאהבה עושה דברים יתירים, ובזה נבא אל הביאור שישראל בראותם גדולי הדור וצדיקי וחסידי נדונין ביסורין במשפט כל יסור"י עולם כאשר ישר בעיני היוס"ר ומדקדק עם חסידיו לפום שער"א המה ראו כן תמהו, וז"ש ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך אדני דייקא שם המורה על הדין דינא דלמכות"א ומי יוכל לעמוד בדקדוק גדול ועצום נורא מאד אם לעושי רצונו כך מה יעלה ויגיע לכל המון ישראל המלאים חטאות ואשמות אבד סברן ובטל סיכויין, ויען ה' הדרכי לא יתכנו לכן איש כדרכיו כלומר מטענה זו עצמה שאין העולם מתקיים לא בראתי העולם במדת הדין, וז"ש לכן מסיבה זו איש כדרכיו אשפוט שאם הוא צדיק וקדוש יאמר לו בו אקיים מחשבתי ודנו במדת הדין אבל להמון העם אני משתף מדת רחמים, וז"ש נאם ה' אלהים רחום בדין כדכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, שובו והשיבו תשובה מעליא ולא יהיה לכם למכשול עון כלומר שובו מאהבה ולא מיראה אשר מיראה זדונות נעשות כשגגות, וז"ש ולא יהיה לכם למכשול עון שלא תהיה תשובה מיראה שהעון יהיה מכשול אלא עשו תשובה מאהבה בדברים יתרים ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה והשיבו וחיו שהזדונות יהיו כזכיות על דרך חיה יחיה דגמיר מיניה ר"ל.

ובהקדמה האמורה נבין דברי אליהוא באיוב סי' נ"ב (ל"ב) ויחר אף אליהוא בן ברכאל באיוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה וירשיעו את איוב, ודברים ככתבן אינם מובנים דארכבה אתרי ריכשי וחרה אף באיוב ושלשת רעיו והוו תרתי דסתרן דאם כונתו אשר רעיו לא התחכמו בויכוחם עד שיודה איוב היה די אומרו אשר לא מצאו מענה ותו לא אבל השתא דאמר וירשיעו את איוב נראה דאף זו מן התוכחות כי לא יפה עשו להרשיע את איוב וא"כ סותר הקודם אשר חרה אפו באיוב על צדקו, וכבר ראיתי מי שכתב דהאי וירשיעו את איוב הוא תיקון

סופרים וכינה הכתוב, גם ראיתי מה שפירש מהר"ם אלשיך ורמזה הרמב"ן בשער הגמול ע"ש, אמנם על פי דרכנו אפשר דודאי איוב איש תם וישר ונדיב נדיבות בכל באי שער עירו וכל מה שאמר ממעשיו האמת אתו אבל מי יאמר זכיתי לבי שלא היה לו סרך חטא כחוט השערה והקב"ה אחשיביה לדקדק עמו, וכבר כתב הרב תורת חיים שם דמ"ש ויען ה' את איוב מן הסערה פירושו שדקדק עמו כחוט השערה כמדת החסידים והוא הדבר אשר דבר באיוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים דייקא דכלפי מדת הדין שהקב"ה דן לצדיקים גמורים וחסידים מי יעמוד, ואיך מצדיק עצמו מאלהים מדה"ד והיה לו לידע דרחמנא אחשיביה לדונו במדת אלהים כמחשבתו אשר חשב ובזה אין נקי, ואל השלשה לו בא בחרונו יבהלמו דהרשיעו את איוב ושויאו נפשיה רשיעא ובדותא היא ובמותב תלתא טעו במדב"ר כי איוב צדיק וחסיד הוא, ובזה אפשר לפרש מאמרם הובא בדרוש שמואל פרשת ואתחנן הקב"ה הראה למשה דור דור ודורשיו וכו' כשהגיע לר' עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו, ונקדים משז"ל (במ"ר פ' י"ט) מפני מה לא נכנס משה לארץ ישראל כדי שיביא עמו דור המדבר שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון מה טעם משום ויתא ראשי עם, והרב פרשת דרכים דרוש א' ישב ודרש המאמר הזה כמין חומר וכללות הדברים שה' נשבע על דור המדבר אם יבואון אל מנוחתי ויש תיקון לזה אם נחרב בית המקדש וכמ"ש ז"ל (קה"ר פ' י') למנוחה זו אינם באים אבל באים למנוחה אחרת וכדעת הריטב"א דקונם לביתך שאני נכנס אם נפל מותר ואם משה רבינו נכנס לארץ היה מבטל יצרא דע"ז דהו"ל זכות ארץ ישראל כמ"ש פ"ט דערכין (דף ל"ב:), וכיון שלא היה ע"ז לא נחרב הבית ונשארים מתי מדבר מפני השבועה ועתה שלא נכנס משה לארץ עבדו ע"ז ונחרב הבית ומצו דור המדבר לבא זהו תורף דברי הרב, ואנן בעניותין יש לנו שיטה אחרת בזה ואריכות דברים כאשר נבאר במקומו בס"ד, ועתה רגע אדבר דיש לחקור בזה דשם בערכין אמרו דיהושע דהוה ליה זכות א"י הוה מצי לבטולי יצרא דע"ז ומשום דלא בטליה חיסר הכתוב אות משמו דכתיב ישוע ומאחר דהבחירה ביד האדם ויהושע היה כדאי לבטל יצר ע"ז ולפי שלא עשהו גנהו הכתוב, אם כן על הספק איך לא נכנ"ס משה רבינו לא"י כדי שיביא דור המדבר והלא אם יהושע יבטל יצר ע"ז אינו נחרב הבית ואין תקומה לדור המדבר ולשוא לא נכנס משה רבינו לארץ ישראל וקשה הדבר בהיות יהושע בעל בחירה איך לא נכנס משה רבינו לארץ ישראל.

ודרך דרש יש להשיב דאם לא נמצא במשה רבינו שום עילה וסרך חטא להשאר במדבר וליגנז שם הדין נותן דמספק אין ראוי להשאר במדבר כדי שיביא עמו דור המדבר כיון דיהושע בחירי ודילמא יבטל יצר ע"ז ודור המדבר לא יוכלו לבא לפי דרוש הרב פרשת

דרכים ואינו מן הדין ליגנז משה רבינו על הספק כל שאינו מבורר שדור המדבר מצו לבא דיהושע בחירי ובו הדבר תלוי, אבל אם ח"ו המצא תמצא איזה עילה וסרך חטא במשה רבינו מצד אותו הנדנוד יגנז במדבר ואם לא יבטל יהושע יצר ע"ז יביא בידו דור המדבר דכיון דלא יתבטל יצר ע"ז יחרב הבית ומותרים דור המדבר דלמנוחה זו אינם באים וכו', וענין זה תלוי אם ה' דן ידין עמו אף לצדיקים ולחסידים בשיתוף רחמים או אם לקדישי עליונים דן אותם במדת הדין הקשה, שאם גם לצדיקים וקדושים לא כלו רחמים ומקדים רחמים בדינם א"כ משה רבינו פטיר ועטיר דודאי כלפי מדת רחמים המשתתפת עם מדת הדין אין למשה רבינו שום חטא ואין צריך ליגנז במדבר, אך אם לבני עליה דן במדת הדין הגמור גם למשה רבינו לא יבצר איזה הרגשה דלפי מדה"ד הגמור דינו ליגנז במדבר.

וזאת מצאנו להרב החסיד מהר"ח ן' עטר בס' אור החיים שפירש בהאי רומיא דקראי דכתיב בראשית ברא אלהים וכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים בהדק עוד דהכא הקדים שמים לארץ והתם הקדים ארץ לשמים, ופירש במה שאמרו רז"ל (סוטה דף ל"א.) כתיב לאוהבי ולשומרי מצותי לאלף דור וכתיב ועושה חסד לאלפים ואמור רבנן כי מאי דכתיב לאלפים היינו לאוהביו דסמיך ליה בלבד ואינו חוזר גם לשומרי מצותיו שעושים מיראה כי אותם לאלף דור, והיינו דכתיב ולשומרי מצותיו לאלף דור וסמיך לשומרי מצותיו ולא קאי לאוהביו דכבר פירש בכתוב אחר לאלפים, ועל זה הדרך יתפרשו שתי מקראות הללו בראשית ברא אלהים את השמים כי שם אלהים מדה"ד לשמים דסמיך ליה קאי דוקא והארץ מפורש בקרא אחרינא ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים דשם דשיתף מדת רחמים קאי לארץ לחוד ואומרו ושמים אינו בבחינה זו, וכבר מפורש ברא אלהים את השמים אלהים סמיך לשמים באופן דלצבא השמים דן במדת אלהים דינא קשיא כמשז"ל דמלאכי מרום הקודמין לחבריהם בקדושה ונשרפים וכיוצא ואז"ל בחגיגה (דף ט"ו.) דמחיוהו למ"ט שיתין פולסי וכיוצא אבל בארץ משתף מדת רחמים והיינו דסמיך ה' אלהים לארץ זהו תורף דברי הרב אור החיים זלה"ה, ואפשר דמשה רבינו הוה סבר בפירוש בראשית ברא אלהים כפירוש הרב הנז' ולפי פירוש זה כל הארץ נדונים בשיתוף רחמים ואין חילוק בין צדיק גמור לאחרים, וכפ"ז גם למשה רבינו צריך לשתף מדת רחמים כי האלהים בשמים ולמלאכים נדונים במדת אלהים, וא"כ עילה לא השתכחת במשה לפי שיתוף מדת רחמים ואינו מן הראוי שיגנז במדבר, ואמרו פ' חלק (דף ק"ח.) דר' עקיבא סבר דדור המדבר אין להם חלק לעוה"ב דכתיב במדבר הזה יתמו ושם ימותו לעוה"ב ואמטו להכי משה רבינו כשראה תורתו של ר'

עקיבא שמח דר' עקיבא דריש על דור המדבר ושם ימותו לעוה"ב ואין להם חלק לעוה"ב לכן שמח משה רבינו דתו אין לו צורך לישאר במדבר מאחר דלא נמצא שום חטא כלפי שיתוף מדת רחמים למדה"ד דנוהגת בארץ, וא"כ על הספק אינו מן הדין שיגנז במדבר דדילמא יהושע יבטל יצר ע"ז ואין להם תקומה לדה"מ וכר' עקיבא דאין להם חלק, אך כשראה מיתתו של ר"ע שהיתה במדת הדין אימתני ותקיפא עלו בו עצבי"ם ונתעצב דמזה מורה דפירוש הכתוב כמשז"ל וכפירוש הרב תורת חיים דלצדיקים דן במדת הדין הגמור ונתעצב דאף לדידיה לא יבצר איזה עילה וסרך חטא ליגנז במדבר.

ואחשבה דיש לקשר יפה דברי רז"ל שדרשו בתחילה עלה במחשבה לברוא העולם במדה"ד וכו' ופירוש הרב תורת חיים ופירוש הרב אור החיים הנתנין למעלה במעמד שלשתן והיו לאחדים, כי נודע משאז"ל (בר"ר פ' י"ב) דביום הששי ברא האדם מן העליונים ותחתונים הנשמה מן העליונים והגוף מן התחתונים ומודעת זאת דאם זכה אדם עושה החומר צורה וגופו מזדכך ונעשה נשמה ואם לא זכה עושה הנשמה חומר כאשר הארכנו בזה בקונטרס חסדי אבות ריש פ"ג ע"ש באורך, ואז"ל (סנהדרין דף צ"א:) יקרא אל השמים מעל זו הנשמה ואל הארץ זה הגוף ואז"ל נשמות הצדיקים קדמו לעולם, וכפי זה נמצא דמחשבתו יתברך לברוא העולם מתחילה היתה לברוא הצדיקים וזהו התכלית וזהו שאמרו בתחילה עלה במחשבה לברוא העולם במדה"ד כי נשמות הצדיקים עלו במחשבה תחילה ובהם מתקיים הדין, וז"ש עלה במחשבה לברוא העולם במדה"ד כלומר עלה במחשבה לברוא נשמות הצדיקים שעמהם מתנהג במדת אלהים דין גמור ויכולים לעמוד בדין וזה דוקא לצדיקים שעלו במחשבה אך ראה שאין שאר העולם מתקיים ושיתף מדת רחמים, ומשום הכי סמך הכתוב אלהים את השמים לומר דלכל צבא השמים מלאכי רום וכיוצא ואף הקדושים אשר זכו לעשות החומר צורה ונמצא דגופן שלהם נשמה והם כלם משמים הם בכלל השמים שנדונין במדת הדין הקשה, וזהו אלהים את השמים דשמים אשר כולל המלאכים והחסידים שעשו גופם זך כנשמה וכיוצא הכל נדון במדה"ד הקשה, אך ליושבי חלד כל שוכני ארץ והמון העם דגופם נשאר חומר שיתף מדת רחמים וזהו ביום עשות ה' אלהים ארץ ה' אלהים רחום בדין סמוך לארץ שנדונים בשיתוף רחמים, ובזה צדקו יחדיו הפירושים האמורים והם דברים אחדים, ולפי זה הנה נכון לומר דמשה רבינו תדיר ידע שפיר דאלהים סמיך לשמים וכל צבא השמים נדונים במדה"ד הגמור, אך סבר דשמים כפשוטו למלאכים ואביזרייהו אבל הצדיקים והחסידים דינם על שדה הארץ יחשב בשיתוף הרחמים, ומשו"ה ישמח משה בתורת ר' עקיבא דדור המדבר אין להם חלק, וא"כ אין מקום

לישאר במדבר לא מצד מעשיו דדינו בשיתוף הרחמים והוא מבחר המין האנושי ולא מצד להביא דה"מ דאין להם חלק, וכשראה שפגעה מדת הדין בר' עקיבא אז הבין כי גם חסידים וקדושים שנזדכך גופם והוא טוב מנשמת אחרים הרי הם מצבא השמים ועדיפי ממלאכים ונדונים במדה"ד הקשה, ועל רזא דנא ערבה כל שמחה ויתעצב אל לבו כי גם הוא נדון במדה"ד הקשה.

וכזה אפשר לפרש מאמרם ז"ל בתנחומא פ' ואתחנן אמר הקב"ה למשה כבר קנסתי מיתה על אדם הראשון אמר לפניו אדוני אדה"ר היה ראוי למות שמצוה קלה שצוית אותו ועבר עליה ולכך נאה שימות וכו' א"ל הרי יעקב שיצא ממנו י"ב שבטים וכו' אמר לפניו יעקב לא עלה לרקיע ולא דשו רגליו ערפל ולא היה כמלאכי השרת וכו' א"ל הקב"ה רב לך אל תוסף דבר אלי ע"כ לשון המאמר, וקצת יש להרגיש דמראש מקדם הי"ל להקב"ה לומר אל תוסף וכו' ולמה שקיל וטרי והוכיח מאדה"ר וכל א' מהאבות עד שמשה רבינו מצא תשובה לכל אחד ובסוף א"ל רב לך אל תוסף, והלא לפניו יתברך גלוי מה שיש למשה להשיב ותיכף היה לו לומר לא תדבר ודיו כאשר עשה אחר כל השקלא וטריא, אבל על פי דרכנו יבא על נכון דכאשר משה רבינו אמר לזכותו שהוא גדול מכולם דיעקב אבינו אף שכל זרעו זרע קדש ומטתו שלימה מ"מ לא דשו רגליו ערפל ולא היה כמלאכי השרת ח"ו, בזה נלכד ודא היא תברתיה דכיון שהוא כמלאכים א"כ יש לדונו במדת הדין הקשה כדכתיב אלהים את השמים ובערך דין קשה כזה אי אפשר לימלט דהמצא ימצא איזה הרגשה, ולכן באומרו שהוא כמלאכי השרת א"ל רב לך אל תוסף כלומר מאחר שאתה מודה כי גדול אתה ורב לך כמלאכים מזה עצמו אנכי מצוך אל תוסף דלמלאכים ידעת שאני דן בדין חזק כדכתי' אלהים את השמים, וא"כ אין מקום לדבריך.

ומכלל הדברים הנאמרים באמת יש מקום לומר דאותה שאמרו (יומא דף פ"ו:) מעביר ראשון ראשון כדכתיב פעמים שלש עם גבר הן הן הדברים לכלל ישראל ברם לקדושי עליון הנדונים במדת הדין הקשה כמלאכים אף על דבר קל ראשון נדונים כמלאכים שעל שהקדימו לומר קדושה לחבריהם נשרפין והוא חטא ראשון, וכבר ראיתי למפרשים שכתבו משם הרמ"ע ז"ל דטעם שנענש אדה"ר בחטא ראשון הוא שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה עכ"ד. ולפי מה שפירש הרב תורת חיים דמה שמדקדק כחוט השערה, היינו מטעם שלחסידים הוא דן במדה"ד גמור כאשר עלה במחשבתו יתברך כמש"ל הדברים מכוונים דאדה"ר יציר כפיו וגדלה מעלת נשמתו מזיהרא עילאה כנודע וגדול הוא מהמלאכים ולכן נדון במדה"ד הקשה כמלאכים אף על חטא ראשון דבדינא

קשיא כי אלהים שופט בדבר קל ראשון לא ינקה, ועל פי זה הבה נא אבא להבין מה שאמרו בשבת דף נ"ה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר אמר להם מצוה קלה צויתיו ועבר עליה והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה ומתו א"ל מקרה אחד לצדיק ולרשע וכו' רשב"א אומר אף משה ואהרן בחטאם מתו שנאמר יען לא האמנתם בי הא האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם, ויש להעיר דאטו נעלם ממלאכי עליון ענין עץ הדעת המפורסם בכל העולמות ומה זו שאלה מפני מה קנסת וכו', ותו להבין לשון מפני מה דמורה ובא דיש בדבר שני צדדין ולא ידעו להכריע.

ואפשר לפרש על פי האמור כי מצאה החקירה מקום לנוח , דמאחר דמעביר ראשון ראשון איך הקב"ה העניש לאדם הראשון בחטאתו אשר חטא ראשון לחשבון עונות, וכבר כתבנו בסמוך דהרמ"ע ז"ל תריץ יתיב דהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה ומדה זו ליתא בדקדוק חסידים, וכבר שמעתי דיש מי שחקר חקירה זו גם בקין שנענש בהריגת הבל והיה חטא ראשון לקין למ"ד שנולדו קין והבל אחר החטא, ולדידי אעיקרא אין מקום לחקירה זו לא באדם ולא בהבל וקין, באדם לפי פשט הכתובים לק"מ דמדה זו דמעביר ראשון היינו לישראל דיש להם כמה מאות מצות ונאה להם להעביר ראשון ראשון פעמים שלש כי רב מאד מספר מפקד מצותיהם אכן באדם דלא נצטוה אלא מצוה זו לפי פשטו וגם למדרשו שנצטוה שבע מצות אינו דומה תרי"ג לשבע, ויותר אין לה מקום לחקירה זו בקין תחת שלש חדא דכל זה דמעביר ראשון היינו במצות שבין אדם למקום אז אל רחום רב שר"י פעמים אך בין אדם לחבירו אם גנב או רצח מהיכא תיתי דמעביר ראשון אף אם נתחרט ועזב החטא בתשובה גמורה אינו נמחל עד שחבירו ימחול לו, והכא קין רצח אחיו ובודאי כי כבדה אשמתו וזאת שנית דאחת היתה רציחת הבל אבל חב בדמו ודם זרעיותיו והרי כאן כמה עונות והוא באחד, ועוד בה שלישיה כי במקום שיש לו תובעים וצועקים לא נאמר מעביר ראשון ואפשר שהוא מאמר ה' לקין לאפוקי סברא זו דמעביר ראשון אמר ה' קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה ועתה ארור אתה וכו' רמז כל החילוקים אשר בין עון זה לעלמא דמדתו יתברך מעביר ראשון ראשון, וז"ש קול דמי דמו ודם זרעיותיו והרי כאן כמה עונות בפעם אחת ועוד אחיך דבין אדם לחבירו לא שייך מעביר ראשון והן לו יהי דלעולם מעביר ראשון מה שאינו כן מ"מ צועקים אלי וכשיש צעקה אין כאן העברה, ועוד דכל זה לא נאמר אלא כשיקבלו ישראל תרי"ג מצות לא כן עתה דאין לכם אלא ז' מצות, וז"ש ועתה ארור וכו' ועתה דייקא שבזמן הזה לא שייך מעביר ראשון ולכן ארור וכו', וקין לא רצה להבין מאמר ה'

כמה חילוקים יש בדבר דלא שייך בזה מעביר ראשון ויאמר קין גדול עוני מנשוא כלומר עוני הראשון גדול מנשוא בתמיה והלא אתה נושא עון ומעביר ראשון, או אפשר שהוא דרך וידוי ואנינות כסבר וקביל והבין עד היכן מגיע עונו וגם הוא הודה ואמר גדול עוני אף שהוא ראשון גדול מנשוא הן גרשת וכו'.

אמור מעתה נמצא דיש שני טעמים לאשר נענש אדה"ר בחטאו הראשון או משום וסביביו נשערה מאד דלגבי חסידיו שדנם במדת הדין הקשה לא נאמר זה, או נאמר דזה מדה כללית בכל מיני דין נפש החוטאת גם חסיד"ה בשמים דמעביר ראשון ואדם הראשון שאני דלא נצטוה אלא בזה ומה שייך מעביר ראשון, ואפשר דזה שאלו מלאכי השרת להקב"ה מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר מפני מה דייקא כי יש לפנינו שני טעמים או משום וסביביו או כי אינה אלא מצוה אחת, ויאמר ה' הטעם האמיתי הוא כי מצוה קלה צויתיו ועבר עליה ואיך יתכן בזה מעביר ראשון,

ומזה הבינו מלאכי השרת דגם לחסידים שייך מעביר ראשון ועל זה שאלו בעצם והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה ומתו ולא היה בידם אלא אחת ועין רואה נשמטו בידי סלע והשיב מקרה אחד וכו', דלגבי מיתה כבר נגזרה על אדם ותולדותיו כיוצא בו, ורשב"א פליג את"ק וסבר דטעם אדה"ר ומשה ואהרן כולה חדא גזירה מטעם וסביביו נשערה, ולכן כיון שהוא דן אותם במדת הדין הקשה כאשר השמים וכל צבאם נדונים בשם אלהים שכך עלה במחשבה נשמות הצדיקים שנתעלו כשרפי מעלה כלם נדונים בשם אלהים ולא מסתבר דלגבי דין קשה יהיה מעביר ראשון כי זו מדת רחמים היא, ואף משה ואהרן בחטאם דייקא הראשון שלא היה להם אלא הוא וזהו בחטאם מתו וה"ט משום וסביביו וכו'.

וממוצא דבר ההקדמות אשר ביארנו בעניותנו קום קרא הני קראי אשר שר המשורר אסף בספר תהלים מזמור ן' מציון מכלל יופי אלהים הופיע יבא אלהינו ואל יחרש אש לפניו תאכל וסביביו נשערה מאד יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח, והנה רז"ל דרשו וסביביו נשערה שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה כמ"ש בקמא דף ן', ודרשו בחלק דף צ"א יקרא אל השמים מעל זו נשמה ואל הארץ לדין עמו זה הגוף, ודרשו שם בחלק דף ק"י לר"א על דור המדבר שהם באים לעוה"ב שנאמר אספו לי חסידי וכו' ונדעה נרדפה הני דרשות סמוכות מה ענין חיבורן זו לזו ומהו קשר"ן של דברים, ועל פי ההקדמות הנז' הנה מה טוב וסביביו נשערה מאד שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה והטעם הוא שחסידיו הן הן המרכבה שעשו הגוף נשמה וזה חומ"ר בקדש צורה בתוך צורה וכיון שכן כלם נשמה

ונדונים בשם אלהים מדת הדין הקשה, וזהו יקרא אל השמים מעל זו נשמה וכו' והם כלם נשמה ונדונים בשם אלהים ומעתה גם משה רבינו נדון במדה"ד ונשאר במדבר ועי"ז נחרב ונבנה הבית ומותרים דור המדבר ועליהם אומר אספו לי חסידי דלמנוחה זו אינם באים אבל באים למנוחה אחרת, ויש לפתור תחילה הפסוקים באופן זה מציון מכלל יופי שנבנית מחדש לעתיד כמ"ש במדרש אלהים מדת הדין הקשה האיר, וזה מערכה אל הדרוש דבעי למימר אספו לי חסידי על דור המדבר ואמר מציון מכלל יופי שנבנה מחדש וגם מסיבת שם אלהים מדה"ד הופיע אור ומהו האור הנמשך מזה ואמר יבא אלהינו וכו' וסביביו נשערה שמדקדק מאד עם חסידיו וכו' כמש"ל, ועי"ז שנבנית מחדש וגם שדן לחסידים במדה"ד מזה נולד שמשה רבינו נשאר במדבר ונחרב הבית ונבנה והותרו דור המדבר ועתה אספו לי חסידי שהם דור המדבר כאמור.

ובמסילה נעלה להבין בזה מאמרם ז"ל בסוף פסיקתא רבתי ע"פ (איוב ל"ח א') ויען ה' את איוב מן הסערה והובא בילקוט סי' תתק"ח קצת בשינוי וז"ל, אמר לו הקב"ה למה אתה קורא תגר שהגיעוך יסורין שמא אתה גדול מאדה"ר יציר כפי שעל מצוה אחת שביטל גזרתי עליו ועל תולדותיו מיתה ולא קרא תגר א"ל שמא אתה גדול מאברהם שנסיתי אותו בכמה נסיונות ועל שאמר במה אדע א"ל ידוע תדע וכו' ולא קרא תגר א"ל שמא אתה גדול מיצחק על שאהב עשו הכהתי עיניו שנא' ויהי כי זקן יצחק וכו' א"ל גדול אתה ממשה שע"י שאמר שמעו נא המורים גזרתי שלא יכנס לארץ ולא קרא תגר א"ל אתה גדול מאהרן וכו' וחנקתי שתי אפרוחיו וכו'. וצריך להבין כל הני הוכחות למה ונראה לפי שיש להשיב על האחת גמר מאחריתי וכן אידך ומאי נינהו הלימודים והדחיות, ואפשר להבין פשר דבר על פי האמור דענין זה סמוך ונראה על פסוק ויען ה' את איוב מן הסערה ואפשר דמייתי בפסיקתא מאמר זה על האי קרא וכונתם לדרוש כפי זה כמו שפירש הרב תורת חיים כי אמר אלהים לאיוב שדקדק עמו על חוט השערה כענין וסביביו נשערה מאד, והיינו דאמר ליה למה אתה קורא תגר שדנתיך ביסורין ולא העברתי מעליך עונך להיות מעביר ראשון ראשון ולדון אותך דין חזק הלא יראתך ותמימותיך הם סיבה לדקדק עמך כחוט השערה אפילו בחטא ראשון, והרי אדה"ר שעל מצוה אחת שביטל והיה חטא ראשון גזרתי עליו מיתה והי"ל להעביר חטא ראשון שכך היא המדה מעביר ראשון ראשון אלא מן הסערה מטעם וסביביו נשערה מאד דנתיו דין קשה וגזרתי עליו מיתה וגם אתה חולית במדה"ד על חטא ראשון, וכי תימא מה יוכיח הוכח מאדם הראשון שהוא לא נצטוה אלא על מצוה זו ותו לא ומשו"ה דין הוא למות בעונו, לז"א שמא אתה גדול מאברהם וכו' כלומר שקיים כל התורה והיה לו דין ישראל

להקל ולהחמיר כמ"ש הרמב"ן (ויקרא כ"ד י') כנודע, ועכ"ז על שאמר במה אדע א"ל ידוע תדע וכו', וכי תימא ענין גלות מצרים היה מוכרח להוציא לאור ניצוצות אדה"ר ודורות הקודמים כמ"ש האר"י זצ"ל ואלמלא אומר במה אדע הדבר היה מוכרח, לז"א שמא אתה גדול מיצחק שגם הוא קיים כל התורה ועל שאהב עשו והיה חטא ראשון וקל מאד שהוא לא הכיר ברשעו ועכ"ז הכהתי עיניו מטעם וסביביו נשערה וגם אתה לרוב חשיבותך אתה נדון במדה"ד, וכי תימא אין ראיה מיצחק דלעולם צריך להעביר ראשון אף אם נדון במדה"ד ויצחק שאני שכהו עיניו כדי שיעקב יטול הברכות וכמו שאז"ל (בר"ר פ' ס"ה), לז"א שמא אתה גדול ממשה איש האלהים שע"י שאמר שמעו נא המורים וכו', וכי תימא דיש לדחות דנמצאו למשה ששה הרגשות כמ"ש בתנחומא פ' ואתחנן ואין ראיה ממנו שלא להעביר ראשון ראשון, לז"א שמא אתה גדול מאהרן שלא חלקתי כבוד וכו' ועכ"ז דקדקתי עמו בחטא ראשון ומתו בניו גדולי הדור בחטא ראשון לפי שאני מדקדק עם חסידי כחוט השערה וגם אתה קבל עליך שזהו לחשיבותך.

נמשך לזה נבין מאמרם ז"ל בשוחר טוב (תהילים צ"ב:ט"ז) על פסוק להגיד כי ישר וז"ל אמרו למשה מי עשה לך שלא ליכנס לארץ ישראל אמר להם אני גרמתי לעצמי אמרו לו לא הקב"ה עשה לך אמר להם ח"ו אפילו אתם סבורים שהוא מצדיק את הרשע ומרשיע את הצדיק הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אמרו לאדה"ר מי גזר עליך מיתה אמר להם אני הוא שעשיתי לעצמי א"ל לא הקב"ה עשה לך א"ל ח"ו משל לחולה שהיה מושלך במטה עלה הרופא וראה אותו התחיל מצוה אותו ואומר דבר פלוני אכול דבר פ' לא תאכל שהוא רע לך אכל דבר שהוא רע לו הגיע סופו למות א"ל שכניו הרופא עשה לך א"ל אני הוא שעשיתי לעצמי וכו' הוי להגיד כי ישר ה' ע"כ. ולכאורה יפלא מהיכא תיתי מי חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא, ועוד להבין מהו זה שאמר רעיא מהימנא אפילו אתם סבורים שהוא מצדיק את הרשע ומרשיע את הצדיק ועוד להבין משל אדה"ר, אבל עפ"י הקדמותינו יובן דאמרו למשה מי גרם לך שלא ליכנס לארץ כלומר דהוא קדוש מאד והיה הדין נותן להעביר ראשון אף אם נאמר שחטא אלא שרצה הקב"ה להביא דור המדבר לזה אמרו מי גרם לך וכו' ומשה אמר אני גרמתי לעצמי סתם ולא פירש לכן אמרו לו ולא הקב"ה עשה לך כדי להביא דור המדבר שאם היית נכנס היית מבטל ע"ז ולא נחרב הבית ושבועת דור המדבר במקומה ולכן רצה שתשאר במדבר, אמר להם ח"ו אפי' אתם סבורים שהוא מצדיק את הרשע להעביר ראשון ומרשיע את הצדיק לדונו בדין ראשון אי נמי מצדיק רשע להצדיק דור המדבר שהכעיסו לפניו ולהרשיע את הצדיק שלא אכנס אני לארץ ח"ו הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט דלי מוכרח לדון במדה"ד

הקשה כי כך עלה במחשבה לדון בשם אלהים ומשו"ה לא נכנסתי לארץ וממילא דור המדבר הרויחו ועוד שהם דור דעה ועליהם הוא אומר אספו לי חסידי וצדיק דינו. ולהבין חלוקת אדם הראשון נקדים עוד דנראה לישב עוד לחקירה זו דאמאי נענש אדה"ר ולא היה מעביר חטא ראשון דאין זה דומה לשאר עונות דהכא עץ הדעת סגולתו להמית ועץ החיים סגולתו להחיות ואדה"ר אכל מעץ הדעת שסגולתו להמית ולא שייך בזה מעביר ראשון דאף דימחול לו על שעבר על ציוויו יתברך צריך למות שסגולתו להמית, ואפשר שזה כונת הכתוב כי ביום אכלך ממנו מות תמות והכפל היינו מות מפני שהוא סגולה להמית תמות על שעברת על ציוויי, עוד נקדים מה שתירץ הרב עיון יעקב לחקירה הנז' דהגם דבעלמא מעביר ראשון שאני הכא דנצטוה מפי הקב"ה עצמו ואינו דומה שומע מפי המלך ועובר מצותו, זהו תורף דבריו. וזה אפשר שהוא כונת הכתוב (שמות ל"ב ז') לך רד כי שחת עמך סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה, כי באומרו לך רד וכו' יאמר האומר זה חטא ראשון ומדתו יתברך מעביר ראשון ראשון, לז"א סרו מהר מן הדרך אשר צויתים דייקא דאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום וכיון שאני צויתים ושמעו מפי אין בזה מעביר ראשון, ועוד עשו להם מסכה וכל העכו"ם כופר בכל התורה ואין זה ראשון רק כאחת עברו על כל התורה, ובזה נבין המאמר הלז דאמרו לאדה"ר מי גזר עליך מיתה וכו' ולא הקב"ה עשה לך דכיון שהוא חטא ראשון הי"ל להעביר, לז"א ח"ו משל לחולה וכו' התחיל מצוה אותו כלומר שהוא בעצמו צוה ולא שייך בזה מעביר ראשון, ועוד שא"ל דבר פ' לא תאכל שהוא רע דתכונת הדבר ירע לך וה"נ עץ הדעת סגולתו להמית ולא שייך מעביר בזה כדאמרן.

א"נ אפשר לפרש חלוקת אדה"ר ונקדים משז"ל בכמה דוכתי אין הקב"ה מביא תקלה אפי' על ידי בהמתן של צדיקים וכתבו התוס' בשבת דף י"ב וריש חולין (דף ה':) ושאר דוכתי, דהיינו דוקא כשהמאכל אסור מצד עצמו אבל כשאין המאכל אסור מצד עצמו רק הזמן גורם משכחת לה דיבא תקלה וכאותה שאמרו (ר"ה דף כ"א.) בסים תבשילא דבבלאי בצומא רבא וכתב הרב יפה מראה פ"ק דדמאי דכל זה שה' שומר נפשות חסידיו היינו מן השוגג אבל כשיש פשיעה איהו דאפסיד אנפשיה. עוד נקדים חקירה אחת דרבים בתורה שאלו לחכמה להבין כיצד בא אדם הראשון לידי חטא והלא לא היה יצר הרע והעולם היה מתוקן, ושמעתי שפירשו חכמי מדע בהקדמת רבינו האר"י זצ"ל דביום ברוא אלהים אדם היה מתוקן בבחינת המדבר ואדם הראשון בחכמתו וקריאת שמות לבהמות ולחיות תיקון בחינת החי ואכתי פשו בחינת דומם וצומח שלא נתקנו ולכן נצטוה מצוה זו לתקנם ולברר מהם ניצוצות הקדושה ומשום הכי היה לו יצר הרע בזה

כי זה לא נתקן ומפני זה אדה"ר היה אסור לאכול בשר דהכל מתוקן רק בכל עש"ב יהיה מות"ר ושרי לאכול לברר ניצוצות הקדושה, אלו דבריהם. ובהא ניחא לי מאמר הכתוב הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וכו' לכם יהיה לאכלה, ודקדק מהרימ"ט מה הלשון אומרת הנה נתתי לכם, ולפי דרכנו הנה נכון דהחי והמדבר היו נכונים ומתוקנים אבל הדומם והצומח היו צריכים בירור ולכן אדה"ר היה אסור לאכול בשר כי בו בפרק אין ניצוצות בבעלי חיים נדחים וכבר היו מבוררים וכל כונת האכילה הוא לברר הניצוצות, ולכן הבשר שכבר נתקן היה אסור בו ולא הותר אלא במיני דשאים דטעונים כתישה בל"ב שינים ובירור, וז"ש הנה נתתי לכם את כל עשב כל ניצוצי הקדושה נתונים נתונים המה ללקט אורות לכם יהיה לאכלה ולברר על ידי אכילה כל ניצוצות ולכם יהיו והתקדשתם בכל ניצוצות ההם, ומשום שאחר החטא נטמע הכל והוה ס"ד שיהיה מותר בבשר לכן אמר ה' ואכלת את עשב השדה כי אין בך כח לברר יותר ואף זה הבירור יהיה בקושי ובטורח גדול בזעת אפך, ולפי דרכנו יובן מאמר הכתוב וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ואז"ל (בר"ר פ' י"ד) וייצר נכתב בשני יודין שנברא בשני יצרים יצר הטוב ויצה"ר, וכי תימא עתה בבריאת אדם מתוקן הכל והיצר הרע מאין ימצא לז"א עפר מן האדמה כלומר דאכתי חלק הדומם שהוא עפר וחלק צומח מן האדמה לא נתקנו ומשם היה היצה"ר, ובזה נבא להבין מאמרינו אמרו לאדה"ר מי גזר עליך מיתה כלומר דכיון דאין הקב"ה מביא תקלה אפי' על ידי בהמתן של צדיקים הי"ל להקב"ה לעוזרו שלא יחטא ומה גם דהעולם היה מתוקן ויצר הרע לא היה בעולם היה מספיק כמו רגע לעורר לבו הוא יתברך ולעוזרו והוא היה ניצול, וז"ש לא הקב"ה עשה לך שהיה לו לשומרך כמדתו יתברך, לז"א משל לחולה שהיה מושלך במטה רמז בזה שהוא היה חולה דכשם שהחולה צריך רפואה גם הוא היה חולה בחלקי הדומם והצומח דלא היו מתוקנים והיה צריך רפואה ויצר סמוך מאותם הבחינות שלא נבררו, וע"כ נצטוה מצוה זו דעל ידי מצוה זו תעלה ארוכה גם לדומם וצומח והוא מ"ש לו הרופא אכול דבר פ' ואף כאן אמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב ואת כל פרי העץ לאכלה לברר על ידי האכילה כל ניצוצות הקדושה ודבר פ' לא תאכל שהוא רע לך ואף כאן א"ל שלא לאכול מעץ הדעת, וכתבו הרבה מן מפרשים ומכללן הרב שפתי כהן על התורה דלא נאסר אדה"ר אלא עד הלילה ואם היה ממתין עד הלילה היה מותר לאכול מעץ הדעת על ידי קדושת שבת, ולפ"ז נמצא דהמאכל אינו אסור מצד עצמו רק הזמן גורם ובזה לא נאמר אין הקב"ה מביא תקלה כיון דהמאכל מותר ועוד דל"א היה שוגג ואין מדה זו אלא לשוגגים, וכל זה רמז אדה"ר במשל החולה שם רמז שהדבר שציוהו הרופא לא תאכל אין המאכל אסור

מצד עצמו אלא הזמן גרם שהוא חולה וכאשר עלתה בידו הבריא"ה הותר לו המאכל וגם לו היה כן דהזמן היה גורם ובשבת היה מותר ולא שייך בזה אין הקב"ה מביא תקלה, ועוד שהחולה אכל דבר שהוא רע לו במזיד דידע שהוא רע לו ואכלו ובכיוצא בזה הוא עצמו בפשיעה אכלו ובזה לא נאמר אין הקב"ה מביא תקלה כי הוא דוקא לשוגגים ולא למזידים ונמצא הוא גרם לעצמו להגיד כי ישר ה', ועל פי זה אפשר לפרש המאמר הנז' דאמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר כלומר דמחומר קורץ וזה חלק אדם אלמלא הקב"ה עוזרו וכו' וא"כ אל רחום היה לך לשומרו לשלא יכשל ואם לא שמרו עכ"פ יקל עונש אדה"ר דמן השמים לא סייעוהו כמו שדרך הקב"ה לשמור אף בהמתן של צדיקים, והיינו אמרם דרך צניעות ומורא שמים מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר כלומר שהיה לך לשומרו מן החטא וכיון שלא נשמר לפחות לא היה לך לקנוס עליו מיתה, ויאמר ה' מצוה קלה צויתיו לרמוז שהיא קלה דבלילה היה מותר לאכול והיינו מצוה קלה כמות שהיא וכיון שהיתה קלה שהמאכל לא היה אסור בזה לא נאמר אין הקב"ה מביא תקלה דאינו אלא כשהמאכל אסור מצד עצמו ועוד עבר עליה במזיד ולא אמרו אין הקב"ה מביא תקלה אלא להציל מהשוגג כאמור.

א"נ אפשר כמ"ש הרמ"ע דהעכו"ם אין להם תשובה וכתבו המפרשים שני טעמים דישראל יש להם דין בנים ואב שמחל על כבודו כבודו מחול והעכו"ם יש להם דין עבדים ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ומפני זה אין להם תשובה, ועוד טעם אחר דישראל נצטוו בתרי"ג מצות וענפיהם אינהו ואביזרייהו ואין אדם יכול לעמוד בכלם דמחומר קורץ ולכן דין הוא שיהיה להם תשובה אבל עכו"ם שלא נצטוו כי אם שבע מצות מצו למיקם בהו ומשום הכי אין להם תשובה, וזו היתה שאלת מלאכי השרת דראינו דאדה"ר עשה תשובה ועם כל זה לא נתבטלה הגזירה ש"מ דדינו כעכו"ם שאין להם תשובה אך צריכין למודע"י מהו הטעם האמיתי אי משום דמלך שמחל אין כבודו מחול או משום דמצו למיקם בז' מצות, וז"ש מפני מה קנסת וכו' כלומר אף דעשה תשובה ורמזו באומרם מפני מה דיש להם שתי דרכים ולא ידעו להכריע ויאמר ה' מצוה קלה צויתיו ועבר עליה פשיט להו כטעם השני דכיון דהיתה מצוה אחת לבד וקרי לה קלה להיותה לבדה ורק היא יחידה ועבר עליה ודאי אין תשובתו עולה יפה דהיה לו לעמוד במצותו, משא"כ ישראל דנצטוו בתרי"ג מצוות ויש לנו אריכות דברים בזה וצדדים אחרים ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע והדרשה תדרש לכל אחד מהצדדים וכדרגילי המפרשים, ונאריך בזה במקומו בס"ד.

א"נ יתכן במ"ש בזהר חדש דף ז"ך דפוס קושט' דנגזרה גזרה על אדם למות על שנלקח מהאדמה דכתיב ביום אכלך וכו' ואלמלא לא חטא היה לו חיים ארוכים כיון שחטא קצר ימיו לאחר שעשה תשובה נתן לו יומו, וזו ראיה דהגזרה היתה קודם דאלמלא כך כשעשה תשובה הי"ל לבטל הגזרה וכו' ע"ש, ולפ"ז נמצא דיש שני סברות דאלמלא חטא לא היה מת כלל כנראה מכמה מדרשי רז"ל, וזאת שנית דעת רשב"י דגזרת מות כבר היתה והחטא היה גורם שיקצר ימיו וז"ש מפני מה קנסת אם הוא בשביל עץ הדעת או אותו עון נתכפר לו והגזרה כבר היתה והשיב הקב"ה מצוה קלה צויתיו וכו', דהעיקר הוא דחטאו גרם לו למות ואלו לא חטא לא מת כלל, והשתא קשיא ליה ממשה ואהרן והשיבם ה' מקרה אחד כלומר אחר חטא אדם הראשון אפי' לא חטא אינו ניצול.

או כלך לדרך זו ויש לפרשה כדעת הזהר ויבא אל נכון דשנינו בספרי סוף פ' האזינו אמר לפניו רבש"ע למה אני מת וכו' אמר לו כלך משה גזירה היא מלפני שוה בכל אדם שנאמר (במדבר י"ט י"ד) וזאת התורה אדם כי ימות באהל ואומר (ש"ב ז' י"ט) זאת תורת האדם ה' אלהים אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע למה מת אדם הראשון אמר להם שלא עשה פקודי והרי משה עשה פקודיך אמר להם גזירה היא מלפני שוה בכל אדם שנא' וזאת התורה אדם כי ימות באהל עכ"ל. וידוע דסתם ספרי ר' שמעון בן יוחאי ולכן נכון לפרש דגם לדעת רשב"י בזהר הגם דגזרת מות היתה קודם ועשה תשובה ונתן לו יומו מסיבת קלקול העולמות נשתנה אופן המיתה, ולשון מאמר הש"ס הנז' יש לפרש דשאלת מלאכי מרום היתה כמ"ש דיש שתי סברות בענין מיתה כמדובר ויען שלפי האמת אופן המיתה נשתנה השיב הקב"ה מצוה קלה וכו' והם סברו דכונת הקב"ה על עיקר המיתה דאם לא חטא אדם לא היה מיתה בעולם ומשו"ה קשיא להו ממשה ואהרן דאי אמרת בשלמא כסברא אחרת דהמיתה נגזרה אף אם לא יחטא ניחא משה ואהרן אבל אי אמרינן דהמיתה מחמת החטא קשה ממשה ואהרן, ויאמר ה' מקרה אחד וכו' כלומר המיתה בעצמה גזורה לכל ואף אם לא חטא אדם רק אופן המיתה נשתנה בחטאו וכדעת הזהר, ועל דרך זו הוא כונת הספרי כי אמר אלקים למשה גזרה היא מלפני שוה בכל אדם כלומר כטוב כחוטא ואף אם לא חטא אדם שנאמר וזאת התורה אדם כי ימות והרי כך כתוב בתורה דלא להשנאה והוא ממדת רחמיו לאור באור החיים, וז"ש ואומר זאת תורת האדם ה' אלהים כלומר רחום בדין דזה רחמנות לאדם שיזכה יותר מחייו, אמרו מלאכי השרת למה מת אדה"ר כיון שעשה תשובה והשיב שלא עשה פקודי והם סברו על עיקר המיתה והקשו ממשה כמש"ל והשיב גזרה היא

מלפני שוה בכל אדם שנא' זאת התורה אדם כי ימות והגזרה הזו לעולם ואתיא רשב"י דהוא סתם ספרי כדעת הזהר.

א"נ אפשר לפרש במאמר הש"ס הנז' ונבין דהש"ס מותיב מברייתא זו לר' אמי דאמר אין מיתה בלא חטא מהא דקתני גבי משה ואהרן ומשני הוא דאמר כר"ש בן אלעזר וכו', ואיכא למידק דנראה דהך דרשב"א הוי סיומא דברייתא דמלאכי השרת כנראה מסוגיית הלשון דאמר ר"ש בן אלעזר אף משה ואהרן משמע דאתא על דברי ת"ק וא"כ מאן דקמותיב לר' אמי אמאי לא שפיל לסיפא דהאיכא ר"ש בן אלעזר דקאי כוותיה דר' אמי ודקארי לה מה קארי לה, ותו זיל לאידך גיסא דנראה דרשב"א נמי אתי דלא כר' אמי דקאמר עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר משמע דאם לא חטאו מתים היו והשתא בחטא מתו לפני זמנם כמ"ש לא הגיע זמנכם ותפשוט דיש מיתה בלא חטא ומאי משני הוא דאמר כר"ש בן אלעזר. ואפשר לומר כמ"ש הרב מהרימ"ט בדרשותיו דרוש שני מחקת שהקשה במאי דאסיק בסוגיין כי פריך מד' מתו בעש"ן ש"מ יש מיתה בלא חטא ויש יסורים בלא עון תיובתא דר' אמי והלא לא אתותב מיסורין, ותו הא דיליף אין מיתה בלא חטא מנפש החוטאת פשטיה דקרא לא מיירי במיתה טבעית וכו', ותירץ הרב ז"ל דר' אמי מיתה ויסורין יליף להו בהדי הדדי דכיון דגמרינן דאין יסורין בלא עון אית לן למגמר דאין מיתה בלא חטא מנפש החוטאת דמיתה לפני זמנה חמירא מיסורין טפי, הלכך על כרחין לומר דבמיתה טבעית מיירי השתא קרא דהנפש החוטאת וכי אתותב מד' מתו בעש"ן דמוכח דיש מיתה בלא חטא כלל על כרחין דקרא דהנפש החוטאת לאו במיתה טבעית מיירי דאותה סוף אדם למות ולא מיירי אלא במיתה שלא בזמנה דחטא הקל גורם שימות לפני זמנו, והדברים ק"ו ומה אם מיתה שלא בזמנה החמורה באה על ידי חטא הקל יסורין לא כ"ש דעל ידי חטא יבואו עליו ולא יצטרכו לעונות חמורים אלא יש יסורין בלא עון, זהו תורף דבריו ז"ל. ואמרו בבראשית רבה פי"ט ותקח מפריו ותאכל א"ר איבו סחטה ענבים ונתנה לו ר' שמלאי אמר בישוב הדעת באה עליו וכו', ופירש מהר"ש יפה ז"ל דסחטה וכו' כדי שלא ירגיש שאם תתן לו פריו ממש לא יאכלנו שהוא לא נפתה מהנחש ואיך ימרה פי ה' וכו' ע"ש ,

משמע דלדעת ר' איבו היה שוגג אדה"ר ולדעת ר' שמלאי מזיד היה ואפשר דסבור מלאכי רום דשוגג היה אדה"ר וסבור כר' אמי דקרא דהנפש החוטאת היא תמות במיתה טבעית דליכא למימר דקרא איירי במיתה לפני זמנה מאחר דיסורין דקילי ממיתה לפני זמנה אינם בלא עון וכ"ש מיתה לפני זמנה ומוכרח דקרא דהנפש החוטאת במיתה טבעית, וזאת היתה להם שאול ישאלו מפני מה קנסת מיתה לאדה"ר קנסת דייקא לפני

זמנה מאחר דאדה"ר היה שוגג ומיתה לפני זמנה ליתא בלא עון מכ"ש דיסורין כדעת ר' אמי, והשיב להם הקב"ה מצוה קלה צויתיו ועבר עליה במזיד ועבר דייקא ולא כמו שאתם סבורים דחוה היא מזידה ואדם שוגג ושאלתם על אדם שהוא שוגג לא כן הדבר אלא גם אדם עבר במזיד, ומזה הבינו המלאכים דהקב"ה הסכים לדעתם דמיתה טבעית בחטא ומיתה לפני זמנה בעון ואדה"ר היה מזיד ועל כן שאלו הרי משה ואהרן שקיימו כל התורה ולא היה להם שום חטא ואיך מתו במיתה טבעית, והשיב להם מקרה אחד וכו' כלומר מה שאמרתי מצוה קלה וכו' לא שאני מסכים לדעתכם רק קושטא קאמינא דאדה"ר מזיד אבל משכחת מיתה טבעית בלי שום חטא ומיתה לפני זמנה בחטא קל מיהא דלא כר' אמי, והיינו דפריך מהא לר' אמי וסבר המקשן דגם רשב"א אתי דלא כר' אמי והכי קאמר ר"ש בן אלעזר לא כת"ק דמשה ואהרן לא חטאו כלל ונפטרו במיתה טבעית רק חטאו חטא קל ונפטרו לפני זמנם, ודייק טובא לישנא דרשב"א דקאמר בחטאם מתו עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר דמוכח דלפני זמנם נפטרו בשביל חטא קל והיינו דלא כר' אמי, דלר' אמי מיתה טבעית בחטא ומיתה לפני זמנה בעון כמ"ש הרב מהרימ"ט, ומשני הוא דאמר כרשב"א כלומר דר' אמי יפרש דרשב"א דקאמר בחטאם מתו לאו דוקא קאמר בחטאם אלא הוא עון כמ"ש בתנחומא פ' ואתחנן דמשה רבינו אמר עון אחד אין אתה מוחל לי ומשום הכי מתו לפני זמנם הא במיתה טבעית צריך חטא דקרא דהנפש החוטאת במיתה טבעית והדר פריך מד' מתו ומוכרח דרשב"א היא, וא"כ דברי רשב"א דייקי טובא דנקט בחטאם מתו דבשביל חטא קל נפטרו לפני זמנם ודון מינה יסורין דקילי ממיתה לפני זמנה דבשביל חטא באים וקרא דהנפש החוטאת במיתה לפני זמנה, ש"מ דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון כמ"ש מהרימ"ט.

והנה בהא דכתיב ותקח מפריו שכתבנו לעיל דר' איבו אמר סחטה וכו' ראיתי בס' בעלי ברית אברם כ"י והוא פירוש המקרא להרב החסיד מר זקננו מהר"ר אברהם אזולאי זלה"ה בעל חסד לאברהם שפירש בכתוב ענין נאה פשטי משם הרב הקדוש האר"י זצ"ל שטענת הנחש היה שעל העץ עצמו צוה שכן כתיב ומעץ הדעת לא תאכל אך הפרי הותר וחוה השיבה כי גם הפרי אסור אבל אח"ך כשראתה כי עץ הדעת היה משונה והיו עצו ופריו טובים אז אמרה אמת אמר לי הנחש, וז"ש ותרא האשה כי טוב העץ עצמו למאכל ולא אמר פרי העץ ואז נתפתית בדברי הנחש כי אם לא היה רק הפרי ראוי למאכל, א"כ אף שה' לא פירש ומפרי העץ לא תאכל רק ומעץ הדעת לא תאכל ודאי שעל הפרי אמר ולא על העץ כיון שאינו ראוי לאכילה אבל עתה כראותה כי טוב העץ עצמו למאכל אז אמרה א"כ לא צוה אלא על העץ וזהו ותקח מפריו שסברה שהפרי מותר ע"כ דבריו ז"ל.

ולפי דרכו דרך הקדש אפשר לפרש שזה היה כונת הנחש באומרו אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן ויש להבין מהו אף כי אמר ותו שה' לא אסר מכל עץ הגן, ודרך רז"ל בזה ידוע, אמנם אפשר שכונתו כך אף כי אמר אלהים לא תאכלו ויש זקף קטון בתיבת תאכלו רצה לומר אף כי אמר אלהים לא תאכלו כלומר מעץ הדעת כונתו מכל עץ הגן והיינו שלא אסר אלא העץ מעץ הדעת ולא הפרי, ואם כן נמצא ששוים כל עצי הגן דהיינו בשאר עצים ודאי לא תאכלו כי אינם ראויים לאכילה ולכך לא נצטויתם עליהם דבלא"ה אינם ראויים אך עץ הדעת שטעם עצו ופריו שוה הוצרך לצוות שלא תאכלו מהעץ, ונמצא ששוים כל העצים עץ הדעת מפני הציווי ושאר עצים דאינם ראויים ומזה יוצא דפירות כלם מותרים וגם פרי עץ הדעת, ותאמר האשה מפרי עץ הגן נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן וכו' כלומר הקב"ה אמר מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת לא תאכל, וכי היכי דמ"ש מכל עץ הגן אכל תאכל היינו הפירות גם מה שציוה על עץ הדעת הוא על הפירות, ויאמר הנחש לא מות תמותון כי יודע אלהים וכו' פירוש הן לו יהי כדברך לא מות תמותון כי יודע וכו' ולא תפחדו כלל, ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכו' אז נתפתית בטענת הנחש הראשונה שלא אסר הפירות ותקח מפריו כמ"ש הרב ז"ל דנכנסו דברי הנחש כארס של עכנא בקרבה שאמר לא מות תמותון כי יודע וכו' ומשו"ה הקלה בדבר ולקחה מהפרי כי יש לה טענת מה לומר לא אסר כי אם העץ כמ"ש הרב ז"ל, וזו היתה ערמת הנחש לספק עליהם הענין ולמצוא צד היתר מה ואח"ך לכפור הכל כי בזה יכנס בלבה הכפירה ותסמוך לפנים על צד ההיתר, ופתח באף תחילה אף כי אמר אלהים להורות דזה נוסף על עיקר הטעם שהוא כי יודע אלהים וכו' ורמז שיש לו ענין עיקרי ועליו הוא מוסיף, וז"ש אף כי אמר אלהים מלבד הטעם עיקרי אף גם זה כי אמר וכו', ואפשר דמשום הכי אמר ה' ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו ותיבת ממנו יתירא אך בא להורות דאין לו היתר לאכול ממנו כלל לא עץ ולא פרי, והוא אומרו יתברך לאדם המן העץ אשר צויתך לבלתי אכול ממנו דייקא שאמרתי ממנו לאסור הכל ואיך טח מראות עיניך להתיר הפרי.

ונהירנא שראיתי זה שנים רבות במכתב למורינו הרב המובהק כמוהר"ר אליעזר נחום זלה"ה בכתבי הקדש אשר לו שפירש במשז"ל (סנהדרין דף נ"ו:) שאדה"ר נצטוה על ע"ז והכל באכילת עץ הדעת והאריך בזה דבאכילת עץ הדעת היה עכו"ם והביא ראיות מרז"ל ומחכמי האמת, ופליגי אביי ורבא בסנהדרין דף ס"א העובד עכו"ם מאהבה או מיראה רבא אמר פטור ואביי אמר חייב, והרמב"ם פ"ג דעכו"ם דין ו' פירש דהיינו מאהבת עכו"ם או מיראתה, והראב"ד חולק עליו דלא פטר רבא אלא מאהבת אדם או מיראת

אדם, וכתב הריב"ש בתשובותיו סי' ק"י דבאהבת עכו"ם כלהו מודו דחייב, וזהו טענת הנחש כי ביום אכלכם ונפקחו וכו' וא"כ הו"ל עובד עכו"ם מאהבת עכו"ם דפטור לדעת הרמב"ם, וז"ש ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים וחשקה בו ותאכל בטענת עובד עכו"ם מאהבת עכו"ם פטור כדעת הרמב"ם, אבל שגו ברואה דהדין הוא דוקא מאהבת אדם אבל אהבת עכו"ם חייב זהו מה שאני זוכר ממה שראיתי בכתבי הרב זלה"ה, ואפשר לפי דרכו לפרש מאי דא"ל ה' המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת, הכונה איך טח מראות עיניכם בטענת עובד עכו"ם מאהבת עכו"ם פטור דהגם דיהיבנא לכון כל טעותייכו היינו דוקא בציווי כללי של עכו"ם, אבל בזה שבפרטות אנכי מצוך לא תאכל ממנו סתם הוא בכל אופן בין מאהבת עכו"ם בין מאהבת אדם הכל חייב דזה ציווי פרטי שצויתיך על זה בפרטות ובכי האי גוונא הכל אסור אליבא דכולי עלמא, ואדה"ר לא הבין עומק דבריו יתברך וסבר שהקפידא דעכו"ם מאהבת עכו"ם חייב כדעת הראב"ד, ולזה השיב האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי וכו' כלומר אני לא עשיתי מאהבת עכו"ם ח"ו רק מאהבת אדם היא האשה אשר נתת עמדי נתת דייקא שהיא מתנה טובה ובאהבתה אשגה תמיד ומאהבת אדם הוא שעשיתי, ודוקא לזה נתכוונתי והיה ה' לי לאלקים **חיים**.

נח

פרשת נח בס"ד

ב"ר אלה תולדות נח הה"ד (משלי י"א ל') פרי צדיק עץ חיים מה הן פירותיו של צדיק מצות ומ"ט ולוקח נפשות חכם שזן ומפרנס כל י"ב חדש בתיבה:

אם שלמים וכן רבים קראו בשמותם אנשי מדות עשר ידות הפיסו זכה מי שזכה: עדיין מטין ועומדין לא זורו ולא חובשו עד אשר תפרה מדה טובה מרובה ענוה גדולה מכלם זו רוח נמוכה: כל קב"ל דנא קבל וקיים דדא ביה כלא ביה טוביה לדזכי שייף עייל שייף נפיק גמר מיכ"ה מיכ"ה: כאשר חכמים הגידו לא פעם ולא פעמים ואי מא"ה לא איריא והתלמוד והמדרשים מלאים מפיקים וכבר כתב הרמב"ם (אבות פ"ד מ"ד) דאף דבכל המדות הדרך האמצעי הוא המשובח יצא מן הכלל ענין הענוה והשפלות שצריך להרגיל עצמו עד קצה האחרון כמ"ש מאד מאד הוי שפל רוח וכתב הרב החסיד בחובת הלבבות ששלמות הענוה הוא כאשר יגיע למדת הנשתוון כלומר שבעיניו שקול דברי שבחיו כחירופיו ואין שבחו משמחו ולא בזיונו מצערו והוא שוה בעיניו זה כזה.

ובזה פירשו כת הקודמין מאמר הגבר הוקם על (תהילים קל"א:ב') לא גבה לבי וכו' אם לא שויתי ודוממתי וכו' דמאמר אם לא שויתי צריך ביאור, אמנם להיות שלמות הענוה מדת הנשתוון מצינו דדוד הע"ה שמר בלבו דברי שמעי וציוה את שלמה כי לא ינקהו (מלכים א' ב') ונמצא דבפרט זה לא שמר מדת הנשתוון אך זכה להיות מהנעלבים שומעים חרפתם ואינם משיבים, וז"ש לא גבה לבי וכו' דקרי בחיל היותו עניו ושפל בעיניו וחש שיאמרו אפס כי לא תהיה תפארתך בענוה דעינינו הרואות דנקיט בלב ענין שמעי ואין זה מדת הנשתוון, וז"ש אם לא שויתי דלא זכיתי למדת הנשתוון והקפדתי על שמעי מ"מ ודוממתי וזה מעלה גדולה להיות מהנעלבים שומעים חרפתם ואינם משיבים ואני זכיתי בה אלו דבריהם ז"ל, ועל פי זה אפשר לומר דרך רמז בבריתא דפטום הקטרת תניא ר' נתן אומר כשהוא שוחק אומר הדק היטב היטב הדק מפני שהקול יפה לבשמים פטמה לחצאין כשרה לשליש ולרביע לא שמענו, ודרך רמז אפשר לפרש כי הנה כבר כתבנו דשלמות הענוה הוא דיזכה למדת הנשתוון היקבע אדם בלבו השפלות עד אשר באמת בקירות לבו המכבדו והמחרפו שקולים הם ואם לא יזכה לזה גם מדת הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים גדולה היא כמשז"ל (גיטין ל"ו:), אך כי יחם לבבו אם ענה יענה למחרפו רק אשר לא יענה כאשר בלבבו והוא ירה החצ"י להעבירו וישאיר אחריו דברים שבלב לפום חורפ"א צערא דגופא זו מדה שאינה מדה עיילוה למערתא דחסידי ולא קבלוה, וכתב הרב החסיד מהר"א הלוי שנלמוד מדת הענוה מהעפר שכל זמן שהוא גס אינו מועיל והיותר דק הוא יותר טוב לכל מלאכה, וז"ש כשהוא שוחק הדור אתם ראו הדק היטב שלהיותו דק הוא טוב ומזה נלמוד הענוה כמדובר, אך בזאת שיהיה שוה היטב להדק כלומר כאשר ייטב לכם ויכבדו אתכם יהיה שוה לכאשר יחרפו אתכם באופן שהיטב הדק בחדא מחתא שקולין יהיו מפני שהקול הזה המחרף אתכם יפה לבשמים וכשם שהבשמים מכשירי אוכל נפש כן אם יחרף צר הוא מכשיר הנפש, פטמה לחצאין כלומר אם לא זכה אדם לזה אלא מדה זו פטמה לחצאין דלעולם הוא מרגיש אך שומע ואינו משיב והוא מהנעלבים וכו', כשרה גם מדה זו טובה וחשובה, אך לשליש ולרביע כלומר אם ישיב למחרפו קצת לשליש ולרביע והיה הנשאר ישים לפיו מחסום זו לא שמענו שהיא מדה טובה ויהללוה בשערים.

ואפשר לומר עוד כי להיות שהקטורת מכפרת על לשון הרע בצנעא כמ"ש בזבחים (דף פ"ח:) על כן היו אומרים בשחיקת סמני הקטורת לשון זה לרמוז דאף אם דברו על האדם לה"ר בפרהסיא יש לו לסבול ולכפר, וז"ש הדק היטב שאם ישפילו לאדם עד אשר דק היטב הוא לכפרת עונותיו ועוד שאם ימחול הוא היטב שיהיה רוח הבריות נוחה הימנו

ואמר היטב הדק שגם רוח המקום נוחה הימנו וזהו היטב הדק כי טוב הוא לשמים הדק מי שהוא עניו ושפל רוח, וזה אצלנו רמז הכתוב בפרשה אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו את האלהים התהלך נח, כי הוא רמז למעלות מי שהוא עניו האחת שכל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו וזאת שנית כי אי אפשר לאדם להשיג קדושה ולשוב בתשובה עד שיזכה למדת הענוה כמבואר בדברי רז"ל וחכמי המוסר והוא מאריך ימים וכמשז"ל, ואמרו פ"ק דחגיגה (דף ה'.) גבי מרים מגדלא שער נשיא הנהו שני יהיבנא לצורבא מרבנן דמעביר אמיליה, וכתבו התוס' דלדעת ר' עקיבא פ' החולץ דסבר זכה משלימין לו הכא שאני דאותם שנים דנספה בלא משפט כבר היו בעולם ע"ש פ' החולץ (דף נ'.), וזהו רמז הכתוב אלה תולדות נח כלומר אלה המעלות של נח פירוש מי שהוא עניו ונח לבריות והדר מפרש נח פירוש שרוח המקום נוחה הימנו וכיון שהוא נח לבריות נח גם כן למקום ועוד זוכה להיות איש צדיק דענוה גדולה מכלם וכשיזכה לענוה אז באמת שהוא איש צדיק, ועוד תמים היה שמשלימין לו כדעת ר' עקיבא, ועוד בדורותיו אלו שני דורות דמשכחת לה שיזכה משנים שכבר נגזר בשני דורות ע"י הענוה דשני של נספה בלא משפט נתנים לעניו וגדולה מכלן שהוא נעשה מרכבה לשכינה כמ"ש (סוטה דף ה'.) אני את דכא, וז"ש את האלהים התהלך נח פירוש נח שהוא העניו הוא עם השכינה כמ"ש אני את דכא וז"א את האלהים התהלך נח, זהו רמז הרומז על האר"ש מקרא קדש הלזה לפי קצורנו.

ולפי פשוטו המדבר בנח עצמו פשיטנא לי עפ"י מ"ש בספר חסדים סי' ט"ו כל זכיות שאדם עושה ואינו עניו הוא כמו תבשיל בלא מלח וכל ענוה שאין בה יראת שמים כמאכל בלא תבלין עכ"ל. הא למדת דהאדם השלם צריך שיהיה בו ענוה מעשים טובים יראת שמים וסימנך (ישעי' נ"א ט"ז) ולאמר לציון עמ"י אתה, וז"ש אלה תולדות נח מעשיו הטובים שהם תולדות הצדיקים תחילה וראש נח שהיה נח לבריות עליו סבלן כידוע מרז"ל, איש צדיק הולך בצדקו במעשיו הטובים ונמצא שהי"ל מעשים טובים וענוה ולפי שהשלמות הוא להצטרף יראת שמים דאי לאו הוי כמאכל בלא תבלין כאמור לז"א תמים היה שלם הוא ושלמה משנתו, את האלהים התהלך נח כמו שת"א בדחלתא דה' והי"ל יראת שמים וא"כ במעמד שלשתן קנה ענוה מעשים יראה וזכה שהיה תמים לרצון.

ולפי מדרשו אנכי אדרוש עפ"י משז"ל (ויק"ר פ' כ"ז) מי הקדימני ואשלם מי מל שלא נתתי לו בן וכו' כידוע, וכתבו קצת מפרשים דיש כמה מדות דהזוכה בהם לא שייך בהו מי הקדימני הלא מראש ירא שמים דביראה ליכא מי הקדימני דהכל בידי שמים

חוץ מיראת שמים (ברכות דף ל"ג:), ועוד זאת יתרה כל מי שהוא זריז במצות בזריזות זה שמתלהב ומקדים למצות לא שייך מי הקדימני, ואסמכוה דורשי רשומות במאמרם ז"ל (פסחים דף ד'.) זריזין מקדימי"ן למצות מקדימין דייקא שהן מקדימים ולא נאמר עליהם מי הקדימני, ועוד בה שלישיה מחשבה טובה ודבקות בו ובתורתו ובמצותיו וכאשר האריך בזה הרב קול יעקב דף נ"ג ע"ג, ותו חזינא למפרשים אמור רבנן בטעמא דהא דאמרינן (סנהדרין דף ק"ד.) אבא לא מזכי ברא היינו מן הסתם אבל מי שזוכה למעלות דלא שייך בהו מי הקדימני יש ספק בידו להיות מזכה ברא, ורז"ל (בר"ר פ"ל) אמרו איש צדיק ומומחה שהיה נוטע ארזים וקוצצן, ואז"ל באסתר רבתי (פ"ו) תמים היה מתוקן להכיר את בוראו, וז"ש אלה תולדות נח מה שנתקיימו תולדותיו וניצולו נח היה הוא נח הסיבה ובזכותו ניצולו וכי תימא אבא לא מזכי ברא לז"א שאני נח אשר כח בו לזכות לבניו מפני שקנה בשלמותו דברים דליכא מי הקדימני האחת איש צדיק שהיה נוטע ארזים וכו' וזהו זריזות גדול, ועוד תמים היה מתוקן להכיר בוראו דעל ידי מחשבותיו ודבקותו בה' היה מוכן להכיר בוראו, ועוד את האלהים התהלך נח בדחלתא דה' כתרגומו ובשלמותו במוטב תלתא ליכא מי הקדימני ובעבור שלשה אלה בני נח זכו בזכות אביהם, ועמ"ש בב"ר פ' ל"ב סי' ב'.

א"נ אפשר במה שידוע דהעכו"ם סוברים מעשה שמים עדיף ואם הקב"ה אינו חפץ בעכו"ם למה אינו מבטלה, וישראל סברי מעשה אדם עדיף ולזה נשרש אחר עכו"ם עד עקרה מן העולם, ויש הוכחה לזה ממצות המילה שנולדים ערלים ואנו עושים המילה גם יש הוכחה מהדינין דאם מעשה שמים עדיף ה' מוריש ומעשיר, ואם אחד גזל לחבירו רוכב שמים יוציא מזה ויתן לזה ואמאי יש שופטים בארץ אלא להורות דמעשה אדם עדיף, וז"ש נח איש צדיק עובד אלהים הולך בצדקו ואף שנולד מהול וזהו תמים היה כמשז"ל בתנחומא על פסוק זה שנולד מהול, וא"כ בדידיה יש ס"ד דמעשה שמים עדיף כיון שנולד מהול, מ"מ הוא למד מהדינין דמעשה אדם עדיף, וז"ש את האלהים התהלך נח ואז"ל פ' ד' מיתות (סנהדרין דף נ"ו:) אלהים אלו הדינין, וז"ש את האלהי' התהלך נח דהליך בדחלתא דה' ורמז לדינין שהי"ל יראה להטות משפט גבר כי המשפט לאלהים הוא וכמשז"ל אלהים אלו הדינין ומהדינין ידע דמעשה אדם עדיף ואין לומר אם הקב"ה אינו חפץ בעכו"ם למה אינו מבטלה דמעשה אדם עדיף והיה איש צדיק, ועם זה נבין מאמרם ז"ל בב"ר (פל"א) שנאו בשער מוכיח ודובר תמים יתעבו דהוה אמר לון ריקים אתם מניחין מי שקולו שובר ארזים ומשתחוים לעץ יבש ולפי שהיו שטופים בגזל נמוחו מן העולם עכ"ל. ויש להבין דלכאורה ודובר תמים יתעבו יתר, ותו להבין כינוי תמים, גם

מאי דסיים ולפי שהיו שטופים אין לו קשר דפתח בעכו"ם ומסיים בגזל, ועוד כי גדלה חמת עכו"ם מהגזל דעכו"ם כופר בכל, אמנם על פי דרכנו הנה נכון דנח היה מוכיחן על עכו"ם ושונאין אותו וזהו שנאו בשער מוכיח וטעמן שנולד מהול וזה היה סמך לטעותם דמעשה שמים עדיף ואם אינו חפץ בעכו"ם למה אינו מבטלה ולא היו משגיחים בנח שהיה אומר אתם מניחין מי שקולו וכו' דסברי מעשה שמים עדיף, וזהו ודובר תמים שהדובר היה תמים ונולד מהול יתעבו דמזה שהיה תמים הכריחו שמעשה שמים עדיף, ולכן תעבוהו לנח דמיניה וביה יש להוכיח דמעשה שמים עדיף דנולד מהול ש"מ דמי שרוצה הקב"ה שיהיה מהול הוא הנולד מהול וכל הגויים ערלים כך רצונו וגם אם לא היה לו חפץ בעכו"ם היה מבטלה ובזה היו מחזיקים לעבוד עכו"ם בטענת מעשה שמים עדיף, ואם היו זהירים בגזל ומעמידין דיינים להציל עשוק מיד עושקו ולהעמיד ארץ מזה היו מתבוננים דמעשה אדם עדיף דמהדינין יש להוכיח כן אך מאחר שנטבעו בעון הגזל ואין דורש ואין שופט לא היה להם שום הוכחה להוכיח דמעשה אדם עדיף והיו מחזיקים בעכו"ם, וזהו שסיים ולפי שהיו שטופים בגזל כלומר כי אין שופט ולא היה להם ממה להוכיח דמעשה אדם עדיף לזה נמוחו מן העולם דהחזיקו בעכו"ם.

עוד זאת אדרש במאמר הלזה ונקדים מ"ש בערכין דף ט"ז עד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה ושמואל אמר עד קללה ר' יוחנן אמר עד נזיפה אמר רב נחמן בר יצחק ושלשתן מקרא אחד דרשו שנאמר ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות וכתיב ויטל שאול את חנית עליו להכותו מ"ד הכאה דכתיב להכותו מ"ד עד קללה דכתיב לבשתך ולבושת ערות אמך ולמ"ד עד נזיפה דכתיב ויחר ולמ"ד עד נזיפה והכתיב הכאה וקללה שאני התם דאגב חביבותא יתירתא דהו"ל ליהונתן בדוד מסר נפשיה טפי, והתוס' ז"ל כתבו ומ"ד עד נזיפה וכו' וא"ת למ"ד קללה הכתיב נזיפה וי"ל שמא כדמשני אגב חביבותא דיהונתן א"נ לא דריש ליה קרא ויטל שאול וכו' עכ"ל, זוהי נוסחא ישנה ובד"ח שינו ע"פ רש"א וב"ז. ויש לי להעיר קצת הערות בדבריהם, חדא דמ"ד קללה אחמיר טפי מנזיפה ולגירסת הספרים הו"ל להקשות מהכאה, ותו מאי קאמרי שמא כדמשני וכו' שמא ס"ד הרי הכי תריץ בפשיטות בש"ס לר"י וה"ה לשמואל דאמר קללה נימא הכי על הכאה. ותו נדקדק לשון התוס' שכתבו ויש לומר שמא וכו' ויש להרגיש דהול"ל ושמא י"ל כדמשני וכו', ועוד מה תירצו על נזיפא. ותו יש להרגיש בש"ס אי המקשן ס"ד משום חביבותא ומשום הכי לא קשיא ליה למ"ד קללה מאי פריך למ"ד נזיפה, ותו מאי פריך למ"ד נזיפה מקללה הרי אחר נזיפה לא מצינו שהוכיחו יהונתן בין נזיפה לקללה

ואיברא דהגדר הוא עד נזיפה אבל אי אתרמי שתיכף במקום נזיפה מילט לייט ליה או מחי ליה אמוחא מה יעביד.

והנראה בעיני לישב הכל הוא דהמקשן סבר דלמ"ד קללה א"ש דשאול תיכף קללו כלומר לדעתך שאתה חייב להוכיחני הרי קללתיך וכבר יצאת ידי חובתך ובלום פיך מלדבר דזה גדר התוכחה ומשום חביבותא אכתי לא נח יהונתן ובתר דנה מסר נפשה, אך למ"ד נזיפה קשיתיה מה ראה שאול לקללו כיון דהגדר נזיפה וכיון דמקשה מקללה פריך ליה מהכאה נמי, והתרצן תריץ יתיב שאני התם דאגב חביבותא וכו' כלומר הגם שאול יודע צדיק חיבה יתירה נודעת זו אהבת דוד ויהונתן וידע דאגב חביבותיה יוסיף אומץ לעשות לפנים מן השורה אמטו להכי תיכף קללו כלומר מן הדין די עד נזיפה וכלפי שמתוך אהבתך תוסיף אני מקללך ועד פה תבא ולא תוסיף, אמנם יונתן דחק ונכנס לפני ולפנים עד הכאה זוהי שיטת הש"ס, והשתא קשיא להו לתוספות על המקשן דטפי רויחא ליה למ"ד קללה דא"כ למה נזף בו שאול תיכף יקלל אותו שהוא הגדר האחרון לסלקו, אלא ודאי מדכתיב נזיפה טפי משמע כמ"ד נזיפה דאביו חש דמשום אהבה יוסיף והוסיף לקללו אך הורה לו בנזיפה דזהו הדין ומאי דדחיקא למקשן לאוקומיה מילתיה דשאול משום חביבותא דייק טפי, ותירצו וי"ל שמא וכו' כלומר דלמ"ד קללה ל"ק אמאי כתיב נזיפה דאי לא הוה כתיב נזיפה והוה כתיב קללה לחוד שמא הייתי מפרש דשאול עבד משום דחש לחביבותא ולעולם דבעלמא הגדר נזיפה ונמצא דלא ארווח מידי בלא אמירת נזיפה, ומשום הכי כתביה להורות דקללה ונזיפה אידי ואידי חד שיעורא והוא הגדר דעלמא, וליכא למידק איפכא ממאי דכתיב נזיפה דאי לא כתיב נזיפה היה מקום לומר כמאי דאמרן ולטעות, ועוד תירצו התוס' וכתבו א"נ לא דריש וכו' וכונתם בתירוץ זה דהמקשן לא ס"ד כלל חביבותא רק דלמ"ד קללה ל"ק מהכאה די"ל דלא דריש וכו', אך למ"ד נזיפה אכתי קשה מקללה וכי נחית לאותובי קמותיב מתרווייהו ולהורות נתן דיש לו תירוץ על הכאה דלא פריך אלא למ"ד נזיפה.

ומהך סוגיא דילפינן תוכחה ממה שהוכיח יונתן לשאול מוכח דמצות תוכחה אפילו למלך דשאול ודאי היה לו דין מלך גמור, דאף דנמשח דוד הע"ה מ"מ שאול כל הימים אשר חי הוא מלך, ואף דיונתן היה בנו ובישראל גדול שמו דינו כהדיוט וכדאמרינן פ"ב דסנהדרין (דף כ"ב.) בן מלך הדיוט הוא ומדילפינן מיונתן גדר תוכחה שמעינן דמצות תוכחה אף למלך, ואותה שאמרו פ"ב דמציעא (דף ל"א.) תלמיד לרב מנין ת"ל תוכיח לאו דוקא תלמיד לרב אלא ה"ה הדיוט למלך, וכן הוא מפורש בסנהדרין דף ק"א אמר ר' יוחנן מפני מה זכה ירבעם למלכות מפני שהוכיח את שלמה לשם שמים ומפני מה נענש

מפני שהוכיחו ברבים, הרי בהדיא דעל עיקר התוכחה שהוכיח ירבעם לשלמה המלך בא בשכרו וזכה למלכות אלמא מצוה קעביד גם הדיוט המוכיח למלך, ובזה יובן פסוק (תהלים קמ"א ה') יהלמני צדיק חסד ויוכיחני שמן ראש אל יניא ראשי ופירש"י טוב לי שיוכיחני ויורני נביא אמת וצדק שכל מהלומיו ותוכחתו חסד שמן מלכות שהוצק על ראשי וכו' אל יסור את ראשי מתוכחת הצדיק וכו' ע"ש, ויש להבין מה ס"ד איכא דמלך חסיד וקדוש כאדונינו דוד תהיה הגדולה מעכבתו מלקבל תוכחת, אמנם אפשר דאתא לאפוקי שלא נטעה דהא דמרבינן תלמיד לרב בתוכחה דברים ככתבן תלמיד לרב אבל לא הדיוט למלך, ויש ליתן טעם לזה דרב שמחל על כבודו כבודו מחול אמנם מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול והוה ס"ד דדוקא תלמיד לרב שרי להוכיח כיון דבידו למחול ולמלך אין שוה להוכיח דאין כבודו מחול, אמנם אין זה אמת דמאי דמרבה תלמיד לרב לאו משום דהרב מוחל דסתם מרבינן תלמיד לרב ואף דהרב לא ימחול מצוה להוכיח ובלבד שיוכיחנו בדרך כבוד כידוע, וה"ה למלך כאשר הוכחנו בעניותנו, וז"ש יהלמני צדיק חסד ויוכיחני ולא תימא דמלך אסור להוכיחו, לז"א שמן ראש אל יניא ראשי.

ומתוך זה אפשר שיובנו פסוקי איוב סי' ו' הורוני ואני אחריש ומה שגיתי הבינו לי מה נמרצו אמרי יושר ומה יוכח הוכיח מכם הלהוכח מילים תחשובו ולרוח אמרי נואש, ונקדים מ"ש בשו"ת שער אפרים סי' ס"ה דשם האריך בהא דתלמיד לרב דהשמיטו הרמב"ם וצידד כמה צדדים הרב הנז' ובכלל כתב דהיה מקום לומר דלא מרבינן תלמיד לרב והאי דכתיב הוכח תוכיח דברה תורה כלשון בני אדם, אך דחה כל זה דכל הנך דמרבינן התם הלכתא נינהו הענק תעניק אפילו לא נתברך וכו' וגם צידד דההיא דתלמוד תורה שפסק הרמב"ם ראה רבו עובר על דברי תורה אומר לו למדתנו רבינו לאו משום תוכחת היא עש"ב. ועל פי זה אפשר דרך הלצייי שזה כונת איוב ההוא אמר הורוני ואני אחריש כדין רבו שראהו עובר על דברי תורה אומר לו למדתנו רבינו וכו' ולא תוכחת, ולא תסברו שאני סובר דברה תורה כלשון בני אדם והיינו טעמא דאמרתי דתלמיד אינו יכול להוכיח לרבו, הא ליתא דידעתי דאין לומר דברה תורה כלשון בני אדם, וז"ש מה נמרצו אמרי יושר כי כל דברי התורה הענק תעניק השב תשיבם וכיוצא חזקים כראי מוצק ואין אני אומר דברה תורה כלשון בני אדם רק הכל ללמד דעת משפטים ישרים ותורת אמת, אבל עם כל זה אין לימוד לתלמיד שיוכיח הרב דהא דכתיב הוכח תוכיח אף שהם אמרי יושר ולשון תורה הכל בדקדוק בלי שום יתור, מ"מ אכתי דרשינן הוכח אין לי אלא פעם אחת ת"ל תוכיח אפילו מאה פעמים כמו שדרשו בערכין (דף ט"ז:), וכבר הראשונים עמדו בסתירת הסוגיות דפ"ב דמציעא וערכין וגם הרב שער אפרים סי'

הנז' עמד בזה וצדד דהסוגיות פליגי ונקטינן כסוגיית ערכין, ולפי צד זה דהעיקר לדרוש כסוגיית ערכין דאצטריך תוכיח לומר אפילו מאה פעמים וגם כפי מה שצדד הרב הנז' דתלמיד אינו יכול להוכיח רק אומר לו למדתנו רבינו ולא בדרך תוכחה, כפי סברות אלו אפשר לומר דזה היה דעת איוב והוא הדבר אשר דיבר מה נמרצו אמרי יושר שאני מודה דלשון תורה לחוד אמרי יושר בלי יתור אבל עם כל זה אני אומר מה יוכיח הוכ"ח מכ"ם כלומר בתיבת הוכח שאמרה תורה איך מובן תלמיד לרב, וז"ש מה יוכיח הוכח פי' מהיכן יש הוכחה שתיבת הוכח הוא מכם כלומר תלמיד לרב, לא כי אני אומר דוקא רב לתלמיד ואדם לחבירו אבל תלמיד לרב ליתיה במצות תוכחה, וכי תימא הרי כתיב תוכיח לרבות תלמיד לרב, לז"א הלהוכח מלים תחשובו כלומר להוכיח לחבירו סתם כמה פעמים מילי"ם תחשובו צריך לחשוב תיבות ולומר תוכיח אפילו ק' פעמים, וא"כ כיון דלהוכח סתמא צריך תיבת תוכיח וכמו שרמז מילים תחשובו דאי לאו הייתי אומר דוקא פעם אחת וצריך תיבת תוכיח לומר אפילו ק' פעמים, א"כ דל מהכא תיבת תוכיח ומאחר שכן מהיכן יש ללמוד בתיבת הוכח מכם תלמיד לרב הא ודאי לרוח אמרי נואש לרוח הם משולים דבריכם בבלי דעת כמו שפירש"י דתלמיד לרב אין לו להוכיח רק בדרך למדתנו רבינו וכמו שאמרתי הורוני וכו'.

ואחזה אנכי להריטב"א בחידושיו כ"י ליבמות ולרב הנמקי סוף פ' הבא על יבמתו (דף ס"ה:) אההיא דאמרינן התם מצוה לומר דבר הנשמע וחובה שלא לומר דבר שאינו נשמע שהקשו מסוגיין דערכין דאמרו שחייב להוכיח עד שיכנו או יקללנו, ותירצו דהא דתוכחה עד קללה עד הכאה היינו ביחיד וההיא שלא לומר דבר שאינו נשמע הוי לרבים והא דאמרו לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא ואמר לא מקבלי מינאי אפ"ה לוכחינהו מר משום ההיא דאמרה מדת הדין היה להם למחות, ואמר הקב"ה גלוי וידוע לפני שאם יוכיחום לא יקבלו אמרה לפניו רבש"ע אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי ועל דבר זה נהרגו כמ"ש פ' במה בהמה (נ"ה.), תריץ דההיא בשלא הוכיחם כלל אלא שהיה מכיר שלא ישמעו ומשום דאולי יקבלו או שלא יהיה להם פתחון פה חייב להוכיח פעם אחת לפחות ע"כ דברי הריטב"א והרב הנמקי. ובזה אפשר להבין מש"ה (ויקרא י"ט י"ז) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא ויש לדקדק דמשמע דאם אינו מוכיחו חטא לבד הוא דאיכא והלא אם יש בידו למחות הוא נתפס עליו וחייב מיתה נמי כצדיקי דיחזקאל והל"ל ולא תשא עליו פשע או עון, אמנם ע"פ דברי הריטב"א והרב הנמקי אפשר לפרש באופן זה דהרי אמרו חובה שלא לומר דבר שאינו נשמע דכתיב אל תוכח לץ, וא"כ אם כה יאמר דבר שאינו נשמע עבר על אל תוכח לץ והיה בו חטא אבל שמענו מיסודן

של הריטב"א והרב הנמקי דאין זה אלא לרבים אבל ליחיד גדר תוכחה עד הכאה, וז"ש הוכח תוכיח אפילו ק' פעמים אף שידעת שאינו מקבל הוכח תוכיח, והיינו דוקא את עמיתך והוא באחד וביחיד דברים אמורים ואז כשהוא יחיד לא תשא עליו חטא שעברת על אל תוכח לץ אלא אדרבה מצוה להוכיחו כמה פעמים אף דלא מקבל כמו שאמרתי הוכח תוכיח.

א"נ אפשר במה שכתב הרב עיר בנימין שם ביבמות סי' נ"ו דהא דאמר רבא חובה שלא לומר דבר שאינו נשמע היינו משום דאמור רבנן מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין וזהו דוקא בעם הארץ שהוא שוגג ואתה מודיעו שהוא איסור ואינו שומע ועובר במזיד, וז"ש אל תוכח לץ עם הארץ פן ישנאך שאתה מוסיף עליו עון שמקודם היה שוגג ועתה הוא מזיד ולכן ישנאך דשויתיה רשיעא ממש, הוכח לחכם שכבר יודע הדין ואתה מזכירו ויאהבך כי על כל פנים אין אתה מריע לו, זהו תורף דברי הרב עיר בנימין. והרא"ש בפסקיו פ' המביא (סי' ב') כתב דהא דאמרינן מוטב שיהיו שוגגין היינו דוקא בדבר שאינו מפורש בתורה אבל דבר המפורש בתורה לא אמרינן מוטב וכו' אלא צריך להוכיח, וכיוצא כתב הרב המגיד פ"ב דשביתת עשור ולפי האמור נמצא דאף בעם הארץ דכתיב ביה אל תוכח וחובה שלא לומר דבר שאינו נשמע מ"מ בדבר המפורש בתורה צריך להוכיח, ואפשר שז"ש הוכח תוכיח והכפל לומר בין דבר שהוא מפורש איסורו בין דבר שאינו מפורש הוכח תוכיח מ"מ, ומיהו זה דוקא את עמיתך עם שאתך בתורה ומצות שהוא ת"ח כמשז"ל (שבועות דף ל'.) על בצדק תשפוט עמיתך וכיוצא שדרשו לת"ח, והכא נמי נימא זה שאמרתי הוכח תוכיח מ"מ היינו את עמיתך שהוא ת"ח וכיון שהוא ת"ח אין לו נזק מצד התוכחה דעד עתה שוגג ועתה מזיד ואתה מוסיף עליו, דכיון שהוא ת"ח כבר ידע האיסור ולא תשא עליו חטא בתוכחתך לשווייה רשיעא כמו אם היה וכיון שכן שהוא עמיתך הוכח תוכיח מכל מקום ולא תשא עליו חטא נוסף שכבר ידע ואין אתה מזיק לו.

א"נ אפשר ונקדים הא שהקשה גדול הדור הרב ישרש יעקב שם בשבת פ' במה בהמה על דברי הרב המגיד הנז', דהרי גבי צדיקי דיחזקאל משמע שאם היה גלוי להם דאינם מקבלים הוו פטירי, והלא עבירות שבמקדש ראשון היה עכו"ם וש"ד והם מפורשות בתורה והיו מחוייבים להוכיח אף אם לא יקבלו, ותירץ דהוו פטירי ממיתה רק שהיו מבטלין מצות תוכחה עש"ב. ולא זכר הרב שדבריו הן הן דברי סמ"ג עשין י"א דשם מייתי סוגיית שבת וביצה וכתב בפשיטות כדברי הרב דאף דפטור ממיתה כדמוכח בשבת מ"מ מעשה דתוכחה לא מפטרי, וז"ש הוכח ואף אם אינו מקבל תוכיח ולא תימא שאם

אינו מקבל שאתה נענש במיתה לא היא אלא מה שאני אומר לך תוכיח מכל מקום אף שאינו מקבל היינו ולא תשא עליו חטא בביטול מ"ע דתוכחה דמ"מ חטא בעלמא איכא בביטול אבל מיתה ליכא, ועפ"ז נבין מאמר הכתוב במשלי סי' כ"ד אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב שפתים ישק משיב דברים נכוחים, ונקדים אשר תירצתי בעניותי לקושית הרב מהרח"א דאפשר דהא דכתבו הרא"ש והרב המגיד דבדבר המפורש בתורה לא אמרינן מיטב וכו' אלא צריך להוכיחם היינו בדבר שאף שהם לא יקבלו ולא יתנו לב לשוב יש בידינו למחות ולבא עליהם בחזקת היד וליסרם ולמונעם אז בדבר המפורש יש חיוב למעבד כל טצדקי עד שישובו, וכן כתב הרא"ש בהדיא דבדבר המפורש מחמירינן טובא וענשינן להו עד דפרשי אבל בההיא דשבת מיירי דאין בידינו למחות כלל ואין כחינו אלא בפינו להגיד להם האיסור ואם יעיזו פנים אין מעכב על ידם, ואז אם בבירור ידעינן דלא מקבלי כגון שכבר הוכחנום ולא עלתה בידינו אז פטורים לגמרי ואין שום חיוב כלל, וז"ש אומר לרשע גמור שאינו מקבל תוכחת צדיק אתה יקבוהו עמים וכולי, ומזה מוכח דכשאינו אומר צדיק אתה אף שאינו מוכיח אין עליו שום דבר, וקשה דדינא הוא דבדבר המפורש צריך להוכיחו לז"א ההיא כשיש בידו למחות ולהעניש עד דפריש, וז"ש ולמוכיחים ינעם זהו דחייב להוכיח היינו היכא שלמוכיחים ינעם דיש בידם לכופו וינעם להם שנעשה דבר תוכחתם, אבל כשלא ינעם למוכיחים שאין בידם למחות ליכא איסורא אלא אם אמר לרשע צדיק אתה, אבל אם אינו מצדיק רשע ואינו מוכיח אין עליו חטא, ועוד אני אומר דהא דאפילו אם אינו מקבל יש להוכיח היינו ועליהם תבא ברכת טוב שהם מקיימין מצות תוכחה ואם אינם מוכיחים לא יתברכו ולא יהיו ענושים מיתה, ולזה אמרתי אומר לרשע צדיק וכולי, דאם אינו אומר לרשע גמור שאינו מקבל צדיק אף שאינו מוכיח פטור מעונש גדול רק שלא קיימו מצות תוכחה ורמז השני תירוצי' הנז', ולז"א שפתים ישק משיב דברים תרתי השני תירוצים הנז' שהם נכוחים להבין פשר דבר.

מעתה נתנה ראש ונשובה להבין מאמרין דאתינא עליה, שנאו בשער מוכיח ודובר תמים יתעבו דהוה א"ל רקים וכו', ואפשר דקשיא ליה בכתוב דהול"ל מוכיח בשער שנאו כי היכי דנקט ודובר תמים יתעבו לכן דריש ליה בנח, והענין שמתוך מאי דכתבינן מבואר דאף אי אמדינן דלא מקבלי צריך להוכיחם כדי שלא תהיה להם פתחון פה וגם דאולי יקבלו ולציבור סגי כשיגלה דעתו לבד בדברים קלים דחובה שלא לומר דבר שאינו נשמע, וזה שחייב בדברים קלים אינו אלא לגלות שאינם מקבלים כמ"ש הריטב"א והרב הנמקי, וז"ש שנאו אף דעל הרוב אמדינן דשנאו התוכחת גם שנאתם דלא מקבלי עכ"ז

בשער פי' על פי הדין ושערים המצוינים מוכיח אף דלא מקבלי באומדן דעת צריך להוכיחם לברר הדברים, וז"א שנאו הגם דידעינן שנאו עכ"ז בשער על פי הדין מוכיח, וכ"ת חובה שלא לומר דבר שאינו נשמע לז"א ודובר תמים יתעבו צריך שיוכיחם ויתעבו דבריו שמוכיחם וזה בדברים קלים כשהוא לצבור, וכן נח הוה אמר לון רקים אתם מניחים וכו', שהם דברים קלים לצאת י"ח שלא יהיה להם פתחון פה ויתברר בירור גמור שאינם מקבלים.

ומשך חכמה נמשך לכל האמור הבה נתחכמה עלי בא"ר מאמרם ז"ל בקהלת רבתי (פ"ט) וזה טופס המאמר, עיר קטנה זה העולם ואנשים בה מעט זה דור אנוש ודור המבול ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה ממ"ה הקב"ה ובנה עליה מצודים גדולים כמנון ועקמון ומצא בה איש מסכן וחכם זה נח שנאמר אותך ראיתי צדיק ומלט הוא את העיר בחכמתו (שנאמר ויקח מכל הבהמה הטהורה, כך גירסת הילקוט ועיין ב"ר פ' ל"ג) דהוה אמר להם ויי ריקייא למחר מבולא אתי עבדון תתובא והוו אמרין ליה אין משרייא פורענותא מבית׳ דההו' גברא שירוייא כיון שמת מתושלח אמרין לא מבית׳ דההוא גברא משרייא פורענותא וכו' ואדם לא זכר את המסכן ההוא אתם לא זכרתם אותו אני אזכור ויזכור אלהים את נח עכ"ל, ופירש הרב יפ"ת בב"ר פ' ל"ג דדריש ואנשים בה מעט מעוטי מעלה ומצא איש מסכן שהיו מבזין אותו בני דורו. ולפי דרכנו יבא על נכון דהנה מדכתיב אל תוכח לץ יש ס"ד דהיכא שיש אומדנא דאינם מקבלים חובה שלא לומר דבר שאינו נשמע, אבל לפי האמת על הספק צריך להוכיחם וכמ"ש מדה"ד אם לפניך גלוי וכו' ונענשו, ולצבור גלוי דעת סגי להורות שאינם מקבלים ושלא יהיה להם פתחון פה, גם אז"ל פ' הכונס (דף ס'.) אין פורענות בא לעולם אלא בשביל הרשעים ואינה מתחלת אלא מהצדיקים, וכתב מהרימ"ט פ' פנחס דהם אותם הצדיקים שיש בידם למחות, ובזה נבא אל הביאור עיר קטנה זה העולם הזה דלגבי העולמות עליונים למעלה כלא חשיב וקטן הוא ואנשים בה מעוטי מעלה מעוטי תורה ומצות זה דור אנוש ודור המבול ובא אליה מלך גדול זה ממ"ה הקב"ה לשפוט הארץ וזהו מלך גדול נאדרי בכח ובנה עליה וכו', ומצא בה איש מסכן שאין דבריו נשמעים ולא מקבלי מיניה וזהו עניותו כי דבריו לעו אך וחכם שידע להזהר ומלט הוא את העיר בחכמתו שכבר היה נבזה בעיניו ומסכן שאין דבריו נשמעים ואלו סמך על זה ולא הוכיחם היה נענש כמו שנענשו הצדיקים בימיו של יחזקאל בטענת אם לפניך גלוי וכו' וה"נ היה נענש נח ואם נח נענש גם כן היה נאבד העולם, אבל הוא בחכמתו ידע שצריך לברר הדבר מאד בפירוש שלא רצו לקבל ולא יהיה להם פתחון פה ולא יהיה מקום למדה"ד לקטרג וכך עשה נח דהוכיחם

וקרי ביה ומלט את העיר בחכמתו דבמה שהעמיק בחכמה וידע דלא סגי באמדנא וכל כי הא בעי לאודועי הצל יציל את עצמו והיינו כולי עלמא שבשבילו שם לעולם שארית, וז"ש ומלט העיר בחכמתו דהוה א"ל ויי ריקיא וכו' והיינו בחכמה דלצבור סגי בדברים קלים כמ"ש הריטב"א והרב הנמקי דדי להורות בפועל ממש דאינם מקבלים ונמצא כי נח מכוין להלכה וכל דרכיו משפט, ואולם אנשי דורו מבלי משים אמרי אינשי אין אתי פורענותא מביתיה דההוא גברא משיריא כי כך היא המדה דאינה מתחלת אלא מן הצדיקים, והם לא ידעו דה"ד כשיש בידו למחות ונח פטיר ועטיר שהתיבה קולטתו, ומרעה אל רעה יצאו באין מבין לומר כיון שמת מתושלח וכו' דאדרבה עין רואה דנסתלק מתושלח בכבודו ומפני הרעה נאסף הצדיק ולא גוע במבול ח"ו, ואיך מזה הוכיחו דמביתיה משיריא ומה גם דהוכיחם ולא קבלו, וז"ש ואדם לא זכר את המסכן ההוא כלומר דלא זכרו שהוא מסכן ואין דבריו נשמעים שאין בידו למחות וכשאין בידו למחות והוכיחם ניצול לכן ויזכור אלהים את נח ולא כדבריהם שאמרו מביתיה דההוא גברא משירייא.

אמנם להבין מ"ש ומלט את העיר בחכמתו כמ"ש ויקח מכל הבהמה הטהורה לפי גירסת הילקוט נראה דהוא לבד הוכחה שהיה חכם שהקריב קרבנות וכ"כ הרב יפ"ת, ואתהלכה ברחבה לבאר חכמת נח באר היטב נובין ונדון מאז"ל ב"ר פ' ל"ד סי' ח' ויבן נח מזבח לה' ויבן כתיב נתבונן אמר מפני מה ציוני הקב"ה וריבה בטהורים יותר מן הטמאים אלא להקריב מהן קרבן מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה וכו', והרב מהר"ש יפה דקדק דמאי קאמר מפני מה ציוני הקב"ה וריבה בטהורים דהול"ל מפני מה ריבה הקב"ה בטהורים או לימא מפני מה ציוני להרבות בטהורים דהשתא דקאמר מפני מה ציוני וריבה משמע דשתים זו שאל, ועוד דקדק דאמאי אצטריך ויבן דבלאו הכי ידעינן לה, ועוד הקשה מאי האי דקאמר מיד ויקח דמה הוצרך לומר זה ותו הול"ל מיד בנה מזבח והרב ז"ל פירש לפי דרכו הלא בספרתו. ולי יראה בהקדים מאי דאמרינן בזבחים (דף ל"ד:) דפליגי ר' יוחנן וריש לקיש אם הקריב חיה דר' יוחנן אמר עובר בעשה ור"ל אמר ולא כלום ר' יוחנן אמר עובר בעשה בהמה אין חיה לא ר"ל אמר ולא כלום ההוא למצוה, ופירש"י בהמה מצוה להקריב חיה רשות ומתיב רב מברייתא לסברת ר"ל ואסקיה בתיובתא.

ובהשקפה ראשונה היה מקום להעיר דבב"ר פ' ס' סי' ד' אמרו גבי בת יפתח והנה בתו יוצאת לקראתו ר' יוחנן ור"ל ר' יוחנן אמר הקדש דמים היה חייב ור"ל אמר אפילו הקדש דמים לא היה חייב דתנן אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמר

כלום, ולדעת ר"ל בסוגיית זבחים דעל הרוב הוא לא ידע מאי דמותיב רב ונשאר בדעתו דהמקריב חיה רשות, א"כ לדעת הרמב"ן דבשר אדם אפילו מצות פרוש אין בו וכמ"ש הרב המגיד משמו פ"ב דמאכלות אסורות והרב פר"ח העלה כן להלכה בי"ד סי' ע"ט, א"כ אמאי אמר ר"ל דבת יפתח אף הקדש דמים לא היה חייב ומה דמות יערוך לבהמה טמאה ובעלת מום הרי לדעת הרמב"ן האדם טהור ותם ולדידיה דבהמה מצוה וחיה רשות נימא דבת יפתח איתא בהקרבה ואם בת היא וחי"ה תוכיח שהיא רשות, אמנם הא בורכא היא דאף דהאדם טהור איכא שפיכות דמים דחמיר ואם אמר ר"ל בחיה שהוא רשות לא כן האדם דאיכא רציחה ומשום הכי מדמי לה לטמאה ובעלת מום, א"נ דכתב הה"מ שם בשם הרמב"ן דבשר מת ישראל אסור בהנאה וכך העלה הרב פר"ח בי"ד בקונטרס אחרון סי' ע"ט, וא"כ בת יפתח כשנשחטה אסורה להקרבה כיון דאסירא להדיוט אסרינן לגבוה והל"ל כטמאה ובעלת מום.

ובזה נבין כונת הכתוב (בראשית כ"ב ז') ויאמר יצחק אל אברהם וכו' ואיה השה לעולה ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה לעולה בני, ואפשר דיצחק השיגו כי האף אמנם בשר אדם הוא טהור מ"מ רחמנא אמר בהמה אין חיה לא ומקריב חיה עובר בעשה וה"ה אדם הגם שהוא טהור ליתיה בהקרבה, וז"ש ואיה השה לעולה דאין כשר להקריב אלא השה והכל אני רואה חוץ מש"ה, ויאמר אביו אלהים יראה לו השה יראה לו לעתיד דעדיין לא נתנה תורה וכל שהוא טהור כשר להקרבה, ואם נפשך לומר ראה דבריך טובים בחיות טהורות דעתה לא נאסרו אבל האדם הוא אסור ברציחה וכיוצא, לז"א לעולה בני כלומר בפירוש ציוה לעולה בני ואין כאן עוד לפקפק, וזה כונת מאמרם ז"ל בשוחר טוב מזמור כ"ט הבו לה' בני אלים בני אותן שנשחטים כאלים אברהם אמר אני שוחט ויצחק אמר אני נשחט, דקדקו בעצם לומר הנשחטים כאלים דאף דהיו יודעים דבהמה אין חיהלא ויצחק עמד על זה, מ"מ כאשר אמר אביו לעולה בני כתיב וילכו שניהם יחדיו דיצחק סבר וקביל וז"ש בני אותן שנשחטים כאלים דשוו נפשייהו אלים דחזו להקרבה אברהם אמר אני שוחט בציווי ה', ויצחק אף דזר בעיניו דבהמה דוקא כשרה אמר אני נשחט דקביל עליה מימרא דרחמנא וכשה לטבח יובל.

ומן האמור אני אפרש אותה שאמרו פ"ק דתעניות דף ד' אשר לא צויתי זה בנו של מישע מלך מואב וכו', ולא דברתי זו בתו של יפתח הגלעדי ולא עלתה על לבי זה יצחק בן אברהם, והנה נודע דבשר מת גוי כתבו התוס' בקמא (דף י'.) דשרי בהנאה וכ"כ הפר"ח בי"ד בקונטרס אחרון סי' ע"ט והדברים עתיקים, ולפ"ז להקריב גוי למה שכתבנו דבשר אדם טהור בגוי אין לפקפק מטעם איסור מת בהנאה כי לא במותו העכו"ם אסור

בהנאה, אבל מ"מ איכא לאו דרציחה וש"ד דחמיר, ובר מן דין שרי לגוי להקריב גוי דבשר אדם טהור ועכו"ם לא נצטוו שלא להקריב אלא בהמה דוקא, דהא דבהמה אין חיה לא לישראל נאמרה ולא לבני נח, וגם איסור מת בהנאה ליתיה בעכו"ם כדאמרן רק את המות הזה איסור רציחה וש"ד ואם היה הקב"ה מצוה להקריב בנו של מישע הותר לשוחטו וליכא ש"ד, והיינו דאמר אשר לא צויתי זה בנו של מישע וכיון דלא צויתי איסורא רבה דש"ד מאן מירמי ליה, ולא דברתי זו בתו של יפתח דבשלשתן לקה, רציחה ואיסור מת ישראל דבשרו אסור בהנאה וגם אשר ישראל נצטוו בהמה אין חיה לא, ולא עלתה על לבי זה יצחק דהגם שאמרתי והעלהו שם לעולה לא עלתה על לבי שיקריבנו.

ובתנחומא הביאו רש"י דריש אשר לא צויתי זו בתו של יפתח ולא דברתי זה בנו של מישע ולא עלתה על לבי זה יצחק, ודרך הלציי אפשר לפרש הכתוב הכי אשר לא כלומר בבת יפתח יש לאו הבא מכלל עשה דבקר וצאן אין ולא חיה ואדם, וזהו אשר לא לאו כבר צויתי דאין להקריב חיה ואדם ומי התיר לעבור על לאו ולהקריב בת יפתח, ואשר לא לאו דברתי בלאו דהגם דבגוים לא הזהרתי על הקרבת חיות ואדם מ"מ אשר לא כבר דברתי לאו דרציחה בכלל ז' מצות ולשוא שקד מישע להמית את בנו ואת דמו האלהים יבקש, ולא עלתה על לבי זה יצחק כלומר בעת שאמרתי והעלהו, לא פי' לאו כבר עלתה על לבי שלא ישחט, ונמצא שלשה לא הללו מופסקים ואינם נרדפים והכונה צויתי לאו ודברתי לאו ועלתה על לבי לאו.

ואשובה לי למאי דאתאן עלה כי הנה מפורש יוצא מדברים האמורים דלא הוכשרו להקרבה אלא בקר וצאן ותורים ובני יונה ואת היותר אף דטהורים ושרו באכילה אסירי להקרבה בלאו הבא מכלל עשה וא"כ נח שלמד תורה וידע דבקר וצאן חזו להקרבה ושאר מינים לא, עלה ונסתפ"ק אם יקריב קרבן מחיות ועופות טהורים או לא דכל רז לא אנס ליה והעמיק וידע דעתידה תורה לאסור חיות ועופות טהורים ופסילי להקרבה, ויבן זאת והכריע להקריב מכלם מתרי טעמי זה ראשון שדקדק במאמרו יתברך כי היה דבר ה' אליו מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה ותיבת לך יתירה דלא אמרה בטמאים, לכן נתבונן דכונתו יתברך באומרו תקח לך רצונו לומר אף דלעתיד פסילי חיות ועופות טהורות לך הותרו להקרבה ולא לדורות הבאים, ועוד שריבה בטהורים שבעה שבעה גם בחיות ועופות ואלו לא חזו להקרבה לא היה לו להרבות שבעה שבעה אלא בבקר וצאן ותורים ובני יונה ומדריבה בכל הטהורים שבעתים שמעינן דאני מותר להקריבם וזהו רצונו, וז"ש במאמר הנז' ויבן כתיב נתבונן דודאי כגון דא צריכה רבה לשרויי מילין דפסלתם תורה ומי כהחכם ויודע דפסילי לעתיד והשתא שרו, והדר מפרש

איזה מקום בינה ודבר הגורם לנח לאסוקי הלכתא ולהקריב מכלן, וז"ש אמר מפני מה ציוני כלומר שהכתוב דקדק תקח ל"ך ותיבת לך מורה דאני מצווה בדבר והותרו לי, ועוד למה ריבה בטהורים כלומר דאני רואה רבו כמו רבו כל הטהורים כי חיו"ת הנה רבות כבקר וצאן ועוף יעופף השב"ע השבי"ע שבעה ושבעה מכל מינים טהורים אלא ודאי דלי הותרו מיד ויקח מכל הבהמה דייקא מכל דחיה בכלל בהמה ולקח מכלן ומכל עוף והכריע וכיון להלכה דהותרו לו הכל אף דהתורה פסלתן שריותא נינהו לגביה ובהכי נחו שקטו כל ההרגשות והערות הנתנין למעלה והכל מתוקן בס"ד, אמור מעתה ממאי דכתיב ויקח מכל הבהמה ידענו את כל תוקף חכמת נח ותבונתו הוא הדבר שאמרו במאמרינו הנז' ומלט את העיר בחכמתו כמ"ש ויקח מכל הבהמה הטהורה דמשם אתה למד כי נח חכם ומבין לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא, והוא גילוי מילתא לדרוש שאנו בו דבענין תוכחה גם הוא בן חיל לכוין האמת ומלט את העיר בחכמתו ככל אשר דיברנו דלא סמיך אאמדן דעתא והוכיחן בפירוש בדברים קלים ורמז בעל המאמר חכמתו גם בענין הקרבנות וכמדובר.

ובעוצם חכמתו העמיק הרחיב והעלה להוכיחם והיינו דאהניא ליה וכמו שסיים ואדם לא זכר את המסכן ההוא אתם לא זכרתם אותו אני אזכור ויזכור אלהים את נח וכבר לעיל מראש דברנו כפי דרכנו, ואפשר לומר עוד במה שכתבו חכמי המוסר ודבריהם מיוסדים על אדני פז דברי רז"ל דצדיק המוכיח לרשע אם הרשע לא אבה שמוע ונתן כתף סוררת ויהי כמצחק בעיניו הצדיק, אז הצדיק אינו מן הדין שיהא יגיעו לריק ונמצא בטל מתורה ומצות והצדיק אבד זמנו קרח מכאן ומכאן ח"ו, רק זכיות הרשע יקח הצדיק והיה שכרו ובזה נשלם הצדיק כי כמו רגע אך אם יום או ימים הוכיח לרשע בא בשכרו כל זכיות הרשע אשר עשה בכל ימיו וזה ריוח גדול לצדיק, ואפשר שז"ש ואדם לא זכר את המסכן ההוא וקרי ליה מסכן שהוכיחם ודבריו לא יועילו להחזירם בתשובה והוא אומרו אתם לא זכרתם אותו שדבריו לא עשו בכם רושם אני אזכור אותו כי לו שלם במעשים טובים מזכיות שלכם ואהניא ליה להצילו ולזכרו לטובה, וז"ש ויזכור אלהים את נח ואשר אתו בתיבה ר"ל שזכר את נח צדקתו בעצמו ואשר אתו והזכיות אשר אתו בעבור התיבה שהיה מוכיחן בעשייתה כמ"ש בב"ר פ' ל'.

ועם הקודם נבאר פסוקי איוב סי' כ"ד ומשך אבירים בכחו יקום ולא יאמין בחיין יתן לו לבטח וישען ועיניהו על דרכיהם שמדבר בדור המבול ונח ותרגם המתרגם יהיב ליה תיבותא לרחיץ ויסתמיך וכו', והכונה ומשך היצה"ר אבירים אנשי דור המבול בכחו ונח יקום ע"י תוכחותיו קימה היתה לו והוא עצמו אשר לא ידע שלקח זכיותיהם לא

יאמין בחיין אך ה' יתן לו לבטח התיבה וישען להנצל ממוקשי מות אף שהוא בעצמו לא אלים זכותיה כל כך מ"מ עיניו יתברך על דרכיהם שלא אבו שמוע תוכחתו ועי"ז נשלם, ואפשר שזהו כונת הכתוב אלה תולדות נח מקרים ומעשים טובים כחדא שריין נח איש צדיק אבל לא היה שלם מצד עצמו רק תמים שלם היה בדורותיו עם זכיות אנשי דורו שלקחם, ובב"ר פ' ל' דרשו איש צדיק ומומחה שהיה מוכיחם ועי"ז תמים היה שנשלם עם דורותיו או בעבור דורותיו שהוכיחם ולא קבלו, ומאחר שכל זכיותיהם נדדו הלכו לנח ותשחת הארץ שלא נשאר זכות לשום אדם, ועמ"ש הרב זרע ברך.

או יאמר כונת פ' ותשחת הארץ והנמשכים ונקדים משז"ל בב"ר (פל"א) ובירושלמי פ"ד דמציעא שאדם אחד היה מביא קופה מלאה תורמוסים והיו אנשי דור המבול כל אחד לוקח פחות משוה פרוטה, וכתב הרב זרע ברך דלדין בן נח לא הועילו דב"נ נהרג על פחות מש"ף אך הם רצו להעמיד דבריהם על דין תורה כדין ישראל, ובשלמא אם היו מקבלים התורה תינח אבל כיון שלא רצו לקבל התורה ימותו ולא בחכמה עש"ב, גם אז"ל (בר"ר פ' כ"ו) שהיו חוטאים בנערה המאורסה ונתן טעם הרב יפ"ת דב"נ אינם חייבים על נערה מאורסה ונמצא דהנך אינשי סגן בעלילותא ותפסי חבלא בתרי רישין דלגבי פחות מש"פ היו נוהגין כדת של תורה ולגבי נערה מאורסה כב"נ, עוד נקדים מ"ש בבתרא דף קס"ה אמר רב יהודה הכל באבק לשון הרע ורוב בגזל ומיעוט בעריות, ובזה שמעתי אומרים כונת הפסוק (ישעי' א' כ"א) איכה היתה לזונה קריה נאמנה דהיינו דמתמה על ירושלם שהיתה קריה נאמנה והיו זהירים במה שהרוב נכשלים בגזל וכל הקריה הומה וכל שום שיש לה קריה נאמנה ונמצא דגם במה שהרוב נכשלים אזרו חיל והיו נאמנים ואין בם גוזל ועושק, א"כ איפה איכה היתה לזונה עון שאינו אלא במיעוט דמיעוט בעריות וזו תמיה' גדולה.

ומעין דוגמא אפשר לפרש במ"ש פ"ק דחגיגה (דף ט'.) ר"ש בן מנסיא אומר איזהו מעוות זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר אם תאמר בגונב וגוזל יכול הוא להחזיר, וזש"ה איכה היתה הרעה הזו דירושלם שנזהרה בגזל ונקרא בשם קריה נאמנה הגם דגונב וגוזל אינו מעוות שאינו יכול לתקן דישנו בחזרה ועם כל זה היו נזהרים ונאמנו מאד, ומאחר שכך איך נפלי ברברבתא וזנה תזנה הארץ אשר הוא מעוות ואינו יכול לתקון הבא על הערוה והוליד ממזר. עוד נקדים מ"ש מהראנ"ח בדרשותיו שדור המבול לא נתמלא סאתם לגמרי אך נדונו על שם סופם כבן סורר ומורה, והקשו על זה דהאלהים בשמים דן באשר הוא שם כדאשכחן גבי ישמעאל וכמשז"ל (ר"ה דף ט"ז:), ותירצו כי כבר החלו להרשיע ובזה פירש הכתובים, ולי ההדיוט יראה לתרץ על פי מ"ש הרמ"ע דמדת הקב"ה

לדון באשר הוא שם למי שנולד בכשרות כישמעאל, אבל אם פסולו בגופו ובא מזיווג שאינו הגון נדון על שם סופו והוא טעם בן סורר ומורה שבא מיפת תואר, ובכן ינוח לנו בדור המבול כי בשגם לא נתמלא סאתם, להיותם ילדי פשע בני זנונים ומלאה הארץ זמה דין גרמ"א לקו בגופן ונדונו על שם סופן וימחו ברוב היקפן: וז"ש ותשחת הארץ דזנו בנערה המאורסה דב"נ פטורים וז"ש לפני האלהים לפני דוקא שמה השחתה ודבר שבערוה כי כן יסד המלך בדת של תורה כי הוא זימה ועון פלילי, וכי תימא נהי דעתידה תורה לאוסרה הא מיהא הם דין ב"נ יש להם ופטורים, לז"א ותמלא הארץ חמס שהיו גוזלים פחות מש"פ כמשז"ל שרצו לנהוג כדיני ישראל ודא היא תברתהון דממ"נ חייבים דאם רצו לנהוג כדיני ישראל חייבים על נערה מאורסה, ואם יאמרו דב"נ פטורים על נערה מאורסה שם תהא מיתתן על פחות מש"ך כדין ב"נ וממה נפשך נחתם גזר דינם, ועוד רעה חולה דסוגיין דעלמא רוב בגזל ומיעוט בעריות והשתא כל העם מקצה פגום יוצא בגזל ועריות, וז"ש וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר את דרכ"ו פירוש מנהגו דמנהגו של עולם רוב בגזל ומיעוט בעריות והשתא השחית כל בשר אפילו חיה ועוף כלם זנו ואין דרך העולם כך, ויען היותם ילדי זנונים קץ כל בשר לשון סוף בא לפני דאני דנם על שם סופם כמ"ש מהראנ"ח לפי דרכו, ולדרכנו נמשך למ"ש כי השחית כל בשר וכיון שכלם בני זנונים נכונו ללצים שפטים על שם סופן כבן סורר כמ"ש הרמ"ע דכל שבא מזיווג שאינו הגון נדון ע"ש סופו.

ובלכתך בדר"ך הזה יובן מאז"ל ב"ר פ' ל"א החמס קם למטה רשע וכו' ולפי שהיו שטופים בזימה נמוחו מהעולם, וצריך למודע"י דבהדי דדרי"ש כתוב החמס קם דהוא גזל מאי קאמר ולפי שהיו שטופים בזימה וזו החתימה אינה מעין פתיחה, ולפי האמור ניחא דעל הגזל אם היו נוהגים תדיר כתורה היו נצולים אך נתחייבו מצד שבאו על נערה מאורסה כדיני ב"נ ויפה חתם בעל המאמר ולפי שהיו שטופים בזימה וכו' כי אם בזימה לא חטאו בנערה שהוא בדין ב"נ לא נתחייבו בגזל אבל עתה שהיו שטופים בזימה וחטאו בנערה הגיע קצם לחייבם על הגזל כדין ב"נ ובאו דברי המאמר בדקדוק, ובזה יתבארו פסוקי איוב שם סי' כ"ד מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע ואלוה לא ישים תפלה המה היו במרדי אור לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבותיו, ופירש רלב"ג מן העיר יצעקו האנשים מפני החמס שנעשה להם, ותרגם המתרגם ואלוה לא ישים תפלה לא ישוי חובה, ועל פי דרכנו הכונה מעיר מתים ינאקו על הגזל שהיו גזלנים פחות מש"ך ונפש חללים תשוע כי הגוזל ש"ך לחבירו כאלו גוזל נפשו כמשז"ל והיינו דקרי להו חללים וטעמם דעפ"י התורה פחות מש"ך אינו כלום והאמת כן ואלוה לא ישים תפלה

לא ישוי חובא, אך הם היו במורדי אור מרודין באורייתא כמ"ש המתרגם דתורת ה' מאסו כמשז"ל בש"ר פ' משפטים ודעת דרכיך לא חפצנו זו תורה וכיון שלא קבלוה ולא הכירו דרכיו חייבין מיתה על ש"ף כדין ב"נ, וכי תימא נהי שלא קבלוה מקודם אבל עתה כבר נתרצו לדון כישראל לז"א ולא ישבו בנתיבותיו שלא נתישבו ולא תפסו משפטי תורה והיו עושים תרתי דסתרן דחטאו בנערה וע"כ חל עלייהו חובת ביעור מן העולם.

והרב מהר"א צמח הביאו בס' עץ החיים כתב בהא דהיו נוטלים תורמוסים דאף דבן נח נהרג על פחות מש"פ הא לא דמי אלא למ"ש הרב המגיד פ"א דגזילה דאף דאסור בישראל גזל כל שהוא היינו אם נקרא פחות מש"ף למעוטי נוטל קיסם לחצוץ בו שיניו שזה אינם מקפידים עליו, ולפ"ז אף דב"נ נהרג על פחות מש"ף תורמוס אחד אינו נכנס בגדר ש"ף להתחייב מיתה דומיא דישראל לענין איסורא ע"כ דבריו ז"ל, ויש בהם מן הגמגום ואנכי עמדתי בזה במקום אחר בס"ד, ועתה דרך דרש אבחר דרכו ז"ל כי הנה מדברי הרב ז"ל מוכח דאיסורא מיהא איכא לב"נ, ולשיטתו אפשר שזש"ה בא אתה וכו' כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה והוא כי הן צדיק בארץ זה שמו לנוהג בדרכיו על פי הדין הגמור זה צדיק יקרא אך הנוהג לפנים משורת הדין נקרא חסיד ומקדש עצמו במותר לו, והשתא לדברי הרב מהר"א צמח מי שנוטל תורמוס בדיני ישראל מותר ואיסורא ליכא, אבל בדיני ב"נ דנהרגין על פחות מש"ף בתורמוס אחד ודכוותיה מיתה ליכא ואיסורא איכא, וז"ש כי אותך ראיתי צדיק שאתה נזהר לגזול אף תורמוס א' כי הגם שאינו פחות מש"ף לחייב מיתה איסורא איכא, וז"ש צדיק שזה שאתה נזהר הוא צדקות על פי הדין הגמור דאיסורא איכא אם כה תעשה כמעשיהם אבל תואר צדיק הוא בדור הזה בדיני ב"נ, אבל לפי התורה ודיני ישראל חסיד תקרא דלפי הדת הנזהר בדבר קל כקיסם וכתורמוס הזה חסיד יקרא, ולכן בא אתה וכל ביתך אל התיבה וכל שהתיבה קולטתו **לחיים**.

לך לך

פרשת לך לך בס"ד

תנחומא לך לך זש"ה (תהלים מ"ה י"א) שמעי בת וראי והטי אזנך שמעי בת זה אברהם ושכחי עמך ובית אביך זו עכו"ם ויתאו המלך יפייך זה ממ"ה הקב"ה:

למן היום אשר ברא אלהים אדם עמודי שמים ירופפו ויתמהו מכדי אלו שנ"י דורות טובים היו חללי וחי בהם דכתב רחמנא למה לי במה אנן קיימין כי ההרים ימושו והגבעות: זה דור דור שו"א סגן בעלילותא ולא חדא בהו לטיבותא בחדא מחתא פושעים

נצמד"ו וכל יצר מחשבות דלות ורעות: אם בגופן עוביין והיקפן תחילתם וסופן מלי כרסייהו זנ"י ונזוני"ם בזרוע חשופה ודתא מהחצפא סרוחים על ערשותם וילכו לרעו"ת: ואם בממונם מלא ביתם גזלות וחבלות חליף ואזיל גניב"ה עלייהו ממסד עד הטפחות עוה עוה אפילו מגלימא חוטי פשתן ורצועות: כל חד בדידיה לא אדם הוא כי נח"ש ינח"ש נחש עקלתון השחיתו התעיבו הבוטחים על חילם ומתחת זרועת: וזרועם לא הושיעה למו רבים שתו המבול מים בטילי אגב ארעייהו אינהו ואביזרייהו אשתפוך חמימי עלייהו ותשקמו בדמעות: ובכל זאת לא שב אדם להבל מי לא פלג"ן דברי נרגן נפלגה הארץ שתו בשמים לצד עילאה ואף ה' חרה פלג לשונם ודא תברתהון דין רישיה דרג"א תבי"ר ודין מוחיה פציע ומשבר צלעי"ם על צלעות: ואכתי לא אכשור דרי הללו עובדי עכו"ם ויחנו בתר"ח אבי אברהם כל הפוס"ל פסל ומסכה יעשהו במקוצעות: אדהכי והכי נפק מרחם משחר הלל בן שחר האיר ממזרח צדק אב ר"ם הוא אברהם כפטיש יפוצץ לשבר מתלעות: קרי בחיל לכון אמרי הני בבלאי טפשאי העורים הביטו דרשו ה' ועוזו הוא הבורא הוא היוצר אל דעות: למד ולימד אמרינן קיים אמרינן כל התורה כלה בדין עירובא וכל רז לא אנס ליה שת בטוחות חכמה שהיו כיליותיו נובעות: מי מלל לאברהם את עולותי"ו ואת שלמי"ו מי ימלל גבורות ליתנהו בזכירה כי מגרעות: איכו השתא שאלו לחכמה מדוע בושש הן לא הובא את דמו תטוף מילת"ו אשתהויי אשתהי מראש פרעות: ליקום ולגזו"ר ערלת בשר מיום דעתו תמים יהיה לרצון כי יודע צדיק שבחא דאתי ממיל"ה וממיל"ה רווחא יסודי התורה והלכות דעות: ורוח חכמים נוחה כגון זו מילתא דלא מצי עביד זה פעמים וגמירי גדול המצווה ממי שאינו מצווה איכא בינייהו הכרעות: זאת היתה לו שומר הברית עד יצא כנגה גזרת מלך והנה מהרה גז חיש וכל יליד בית שפיר גזרתם בשבר אשר הם צוברי"ם גבעת הערלות ליטרא קציעו"ת: וכמו שכתב הרב משפטי שמואל בתשובותיו סי' י"ג דהיינו טעמא שאברהם אבינו לא מל כשידע התורה וידע כי מצוה זו גדולה יתר מאד הגם שהוא היה מקיים כל התורה משום דמצוות אחרות יכול לקיימן כמה פעמים ואם יצוהו ה' יתברך בהם יחזור לעשותם לקיים ציוויו ויהיה בכלל גדול המצווה ועושה אבל מצות מילה אם ימול אי אפשר לקיימה עוד וגמירי גדול המצווה ע"ש.

ואולם מצאה החקירה מקום לנוח, כי מודעת זו דטעם אומרם ז"ל (קדושין דף ל"א.) גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה היינו משום דכיון דהוא מצווה היצה"ר מסיתו לעבור אמימרא דרחמנא וכמ"ש התוספות, וא"כ נפל פיתא בבירא דאמרינן פ"ק דבתרא (דף י"ז.) דאברהם אבינו לא שלט בו היצה"ר וכיון דריח נור הצר הצורר על

הארץ לא עדת ביה כל לגבי דידיה גדול שאינו מצווה, והדרא שאלה לדוכתא מדוע לא מל עצמו מקדם קדמתה דאדרבה לגבי א"א שאינו מצווה עדיף כיון דלא שלט בו יצה"ר, ואפשר לישב דמראש מקדם גם אברהם אע"ה יצר סמוך נראה אל אברהם כאחד האדם, וע"י רוב עסקו בתורה ומצות ועד אחרן גדולה מילה שמל שלט ביצר הרע ועשהו טוב והיינו דקאמר שלא שלט בו יצה"ר על שם סופו דהוא שלט והרע עשאו טוב, וא"כ נתקיים תירוץ הנז' דכל זמן שלא מל אברהם אע"ה היה לו יצה"ר ושפיר קרינן ביה גדול המצווה כאחד האדם, וכבר כתבו התוס' התם דאי לא שלט בם יצה"ר כלל ח"ו לא יהיה להם שכר וכתבו דהוי על דרך מה שאמרו כיון שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא וכיון שהקב"ה ראה טרחם עם היצה"ר השליטם עליו אח"ך ע"ש, ואף אנו נאמר דעד שעה שנימול היה לו יצה"ר ולא זכה לזו המעלה שעשה היצה"ר טוב אלא אחר שמל ומסתמיך ואזיל דנא פתגם ממאי דיליף לה התם פ"ק דבתרא מקרא וה' בירך את אברהם בכל, וא"כ נוכל לומר דקודם שמל לא זכה בזה.

וממוצא דבר יתבאר מאמרם ז"ל בירושלמי פ"ט דברכות (ה"ה) וז"ל, אין לך חביב אלא פרוש מאהבה כאברהם דכתיב ומצאת את לבבו נאמן לפניך אברהם אע"ה עשה היצה"ר טוב א"ר אחא והפסיד אלא וכרות עמו הברית, וצריך ביאור מאי קאמר ר' אחא והפסיד וכבר הרב מהר"ש יפה עמד על זה והוקשה לו הדבר עד שהגיה והפשיר ע"ש בס' יפה מראה, וזו היא שקשה למחוק הספרים, אמנם נראה פשוט דמצי אתי שפיר ולשון נסחתינו כלפי מ"ש התוס' דאין הכונה דלא שלט בהם כלל דא"כ לא מקבלי אגרא אלא כיון שראה הקב"ה שהיו נדחקים עשה דמכאן ולהבא לא שלט, וא"כ כיון דת"ק דריש שעשה היצה"ר טוב מקרא דאת לבבו נאמן על זה אמר ר' אחא והפסיד כלומר אם לא שלט בו יצה"ר הפסיד מתן שכרו ומשני אלא וכרות עמו הברית שהכתוב עצמו נרגש מזה וסיים וכרות עמו דברישא שלט בו היצה"ר והקב"ה הוא שכרת עמו הברית הזו לעשות לו היצה"ר טוב, שוב ראיתי להרב אש דת דרך בזה ומיהו יש קצת שינוי ע"ש.

א"נ אפשר ע"פ הקדמתנו כי רז"ל (בר"ר פמ"ט) דרשו וכרות עמו הברית על המילה שהיה מתייירא לחתוך מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו והיה אברהם חותך שנאמר וכרות עמו וכרות לו אין כתיב כאן אלא וכרות עמו שהיה הקב"ה אוחז ואברהם חותך, וכבר אמרו ז"ל (תענית דף ט'.) דליכא מילתא דכתיבא בכתובי דלא רמיזא באורייתא והנה כי כן אפשר לרמוז הא מילתא בפסוק אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי ביני ובינך ופירש"י התהלך לפני במצות המילה, וז"ש והיה תמים דעד עתה לא היית תמים דיש בך יצה"ר ככל אדם ואין זה שלם אך עתה ע"י המילה היה תמים שתזכה

להיות כלו טוב דגם היצה"ר שלך נעשה טוב ולא תצטער על המילה כי אין בך כח למול עצמך אל תחוש ואתנה בריתי ביני ובינך אני ואתה בין שנינו תעשה המילה ומיני ומינך תסתיים כמשז"ל על פסוק וכרות עמו הברית כמדובר, ובזה נבא לכונת מאמר הירושלמי דממאי דאמר ת"ק דאברהם אע"ה עשה היצה"ר טוב נולד ספק לר' אחא דכיון דידענו דאשר לא מל מראש מקדם היינו משום דגדול המצווה השתא דאמרת דעשה היצה"ר טוב א"כ אזדא לגבי דידיה גדול המצווה דאיננו גדול אלא מכח יצה"ר המקטרגו, וכי אמרת דעשה היצה"ר טוב א"כ הפסיד במה שלא מל קודם דכל לגבי דידיה מצווה ואינו מצווה כי הדדי נינהו ויש מקום לומר דלפי מהותו גדול מי שאינו מצווה דלא מפקיד ועביד, וז"ש ר' אחא והפסיד כלומר מה שלא מל קודם אלא וכרות עמו הברית כלומר וכרות עמו עם היצה"ר הברית וקאי אלבבו דסמיך דדריש ת"ק על היצה"ר שעשאו טוב אמר וכרות עמו עם יצה"ר הברית שהוא המילה כמשז"ל לדרכם, ור"ל דבעת המילה היה לו יצה"ר ואתו עמו בעוד שהיצה"ר עמו כרת הברית שעשה המילה ואחר המילה הוא שעשה היצה"ר טוב אבל בעת המילה עדיין לא זכה למדה זו ואחרי כן ברכו אלהים בזה שעשה היצה"ר טוב כמדובר.

ואולם לא אכחד עוד מילתא בפומאי דעדיין יש לחקור כי הנה כתב הרב פרשת דרכים דרוש ג' דלמ"ד שהאבות יצאו מכלל בני נח בין להקל בין להחמיר, א"כ אם ח"ו היו עוברין על אחת ממצוות ה' היו נענשין בדיני שמים וגם שכרם גדול כמצווה ועושה דטעם גדול המצווה ועושה היינו כמ"ש התוס' שדואג ומצטער פן יעבור ויענישוהו, וא"כ למ"ד דיצאו מכלל בני נח והם נענשים ה"ה נמי דכשמקיימין המצוות שכרם גדול לפי שדואגים ומצטערים פן יעברו שהם נענשים בדיני שמים, והשתא חזרנו על הראשונות דמ"ט לא הקדים אברהם אבינו למול עצמו אי משום דגדול המצווה הלא כבר יצא מכלל ב"נ להקל ולהחמיר ויש לו דין ישראל ליענש בדיני שמים אם יעבור ומינה דכשמקיים שכרו גדול לפי שדואג ומצטער וכמ"ש הרב הנז"ל באורך, וכל זה הוא לשיטת הרב פרשת דרכים שכתב דמעת שאברהם אבינו ע"ה נדבה רוחו לעבוד הבורא יתברך יצא מכלל ב"נ והיה לו דין ישראל גמור, וכזה פירש מקראי קדש בישעיה סי' כ"ט כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחוורו כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו, והרב ז"ל האריך בביאורם ותורף דבריו בקיצור דיעקב אבינו נשא ב' אחיות ואם יש לו דין ישראל התירוץ למה שנשא שתי אחיות פשוט ומפורסם לכל דגיירן ונשאן וגר שנתגייר כקטן שנולד ואין בהם איסור שתי אחיות, אך אם אין לו דין ישראל קשיא

וצריך לומר דעל פי הדיבור נשאן וזה תירוץ נעלם וימאנו בו העולם דמי יימר, אבל יש מבחן לזה אשר זרעו בו למינהו שבטי יה עדות לישראל סבא דעל פי הדיבור נשאן ולא עביד איסורא ח"ו דאז"ל (קידושין דף ע'.) הנושא אשה שאינה הוגנת הויין ליה בנים שאינם מהוגנים והנושא אשה הוגנת הויין ליה בנים צדיקים בעלי הוראה, וא"כ השתא דחזינן דיעקב אבינו מטתו שלימה וכל זרעו כלם קדושים זה מורה ודאי דזיווגו כהוגן ומה' היתה לו והנה מצינו דאז"ל (בר"ר פס"ג) יעקב אשר פדה את אברהם שבזכות יעקב ניצול מכבשן האש וזה מורה שהי"ל דין ב"נ שאינו מצווה על קדוש ה', וכתב הרמב"ם (פ"ה מה' יסוה"ת ה"א) דמי שדינו יעבור ואל יהרג אם נהרג עביד איסורא וחובל בעצמו ואם אברהם אע"ה הי"ל דין ישראל דמצווה על קדוש ה' אמאי אצטריך ליה זכות יעקב לינצל הלא זכותי' סגי ומסגי אלא מוכח דהי"ל דין ב"נ, וז"ש אל בית יעקב אשר פדה את אברהם שניצול אברהם מכבשן האש בזכותו וזה מורה שיש לו דין ב"נ, וא"כ השתא קשיא איך נשא יעקב שתי אחיות דבשלמא אם הי"ל דין ישראל היה תירוץ פשוט ומפורסם דגיירן וגר שנתגייר כקטן שנולד אך עתה צ"ל דע"פ הדיבור נשאן וזהו נעלם, ויש בושה ליעקב כי לא יאמינו העולם, לז"א לא עתה יבוש יעקב שלא יהיה נאמן דע"פ ה' לקח שתי אחיות כי יש לו ראיה על זה בראותו ילדיו מעשה ידי שאני התרתי לו אמותיהם וכן כלם יקדישו שמי וזה מופת חותך שהיו נשים הגונות לו וע"פ ה' עשה, זהו תורף דברי הרב פרשת דרכים. ומזה מוכח דלמ"ד דיש לו דין ישראל היינו מעת שהתחיל אברהם אע"ה לעבוד ה' קודם ענין אור כשדים, וכן מוכח ממאי דמייתי הרב הנז' ראיה לשיטה זו דהי"ל דין ישראל ממה שקנה הארץ בהילוך לר"א מדין חזקה (ב"ק דף ק'.) ועכו"ם אינו קונה בחזקה וזה היה זמן רב קודם המילה, ולפי זה הדרן לחקירתנו דלמ"ד שיש לו דין ישראל וכתב הרב ז"ל דאם עבר ח"ו הוא נענש ואם קיים יש לו דין מצווה ועושה א"כ אמאי לא מל מקודם וכדאמרן.

אמנם ק"ק על הרב הנז' כי הוא תמך יסודותיו על דברי הרמב"ן ומהר"ש יפה, ואחד הרואה בדבריהם בעיניו יראה דהם ז"ל כתבו דמעת שנימול אברהם אע"ה הי"ל דין ישראל, ומאחר שכן נסתרה דרכו הנז' בפסוקי ישעיה כי האף אמנם אברהם אע"ה בעת אור כשדים לא היה לו דין ישראל ולזה הוצרך זכות יעקב לינצל, מ"מ אח"ך כשנימול יצא מכלל ב"נ לגמרי והי"ל דין ישראל, וא"כ ל"ק על יעקב אע"ה מכבשן האש דבמילת אברהם אע"ה פנים חדשות באו והי"ל דין ישראל ייעקב אע"ה גיירן וגר שנתגייר כקש"ד, וכפי זה יש לפרש הפסוקים הנז' באופן זה כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם שניצול בזכותו וכי תימא זה מורה דיש לו דין ב"נ וקשיא על יעקב דנשא שתי

אחיות דאין לתרץ גר שנתגייר שהיה לו דין ב"נ, לז"א לא עתה יבוש יעקב דאף דבו בפרק הי"ל דין ב"נ אח"ך כשנימול הי"ל דין ישראל וא"כ יעקב ודאי דין ישראל יש לו וגיירן וגר שנתגייר כקש"ד ולא יבוש יעקב, ואפילו אם תמצא לומר שהיה להם לכלם דין ב"נ לא עתה פניו יחוורו דיש לו ראיה דעפ"י ה' עשה כי בראותו ילדיו זרע קדש מעשה ידי שהיא התורה בקרבו כמ"ש בזהר דזה מורה שהי"ל דין ישראל ושומר תורה אשרהו והקדישו את קדוש יעקב שהם מצווים על קדוש ה' כישראל, וז"ש והקדישו את קדוש יעקב דממה שאנו רואים ילדיו שהם קדושים זה ראיה שאח"ך במילה אברהם אע"ה הי"ל דין ישראל והוא גיירן וכקש"ד, ואת אלהי ישראל יעריצו כלומר אפילו אם תמצא לומר שהי"ל דין ב"נ עד הר סיני ואינם מצווים על ק"ה כמו שאמרתי והקדישו את קדוש יעקב וא"כ אין לתרץ גר שנתגייר וכו', מ"מ הרי כל זרע יעקב את אלהי ישראל יעריצו והם קדושים והגונים וזו ראיה דע"ף הדיבור נשאן ויצאו בנים הגונים מנשים הגונות.

ועלה מן האר"ש דנולד לנו מחלוקת חדש דגם אי אמרינן דיצאו האבות מכלל ב"נ ויש להם דין ישראל לגמרי אכתי יש שני סברות דלדעת הרמב"ן ומהר"ש יפה עד המילה היה לאברהם אבינו דין ב"נ ובעת אשר נימול יצא מכלל ב"נ, ולדעת הרב פרשת דרכים מקדם קדמתה מעת אשר נדבה אותו לעבוד ה' הי"ל דין ישראל, ובזה אפשר לפרש מאי דתנן בנדרים דף ל"א ר' מאיר אומר גדולה מילה שכל המצוות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל וכו' ובברייתא אמרו ר' אומר גדולה מילה שאין לך צדיק גמור כאברהם אבינו ולא נקרא תמים וכולי, ויש גירסא אחרת אך לפי גירסא זו יש להבין במאי פליגי ר' מאיר ורבי, ועוד צריך למודע"י האי לישנא דמר נקט שכל המצוות וכו' ומר קאמר שאין לך צדיק גמור וכו' ועם הקודם אפשר דר"מ סבר כשיטת הרמב"ן ומהר"ש יפה דאברהם אבינו ע"ה קודם שמל הי"ל דין ב"נ ואחר המילה הי"ל דין ישראל גמור ככל חוקותיו כמו שאמרנו דהיה שכרו כאלו הוא מצווה ועושה כמ"ש הרב פרשת דרכים, אך קודם המילה המצוות שהיה מקיים כיון שלא יצא מכלל ב"נ ודאי הי"ל שכר כמי שאינו מצווה, וז"ש ר"מ גדולה מילה שכל המצוות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם דאף דהיה עוסק בתורה ומצוות מ"מ לא היה שלם שהיה דינו כב"נ ואינו מצווה ועושה ולא היה שלם כי איננו גדול המצווה עד שמל דאז נעשה ישראל גמור והיה שלם דשכרו כמצווה ועושה כמ"ש הרב פרשת דרכים וכמש"ל, וז"ש שכל המצוות וכו' דהמילה אהניא ליה לכל המצוות כלן שיהיה לו דין ישראל ומצווה ועושה, ורבי ס"ל כשיטת הרב פרשת דרכים כי היה לאברהם אע"ה דין ישראל מעת אשר החל לעבוד בוראו, וז"ש שאין לך צדיק גמור כאברהם אבינו דקודם המילה נמי זה שמו צדיק גמור כדין ישראל

בכל חוקותיו אך לא נקרא עם כל זה תמים עד שמל, וזהו גדולת המילה שעם שהיה מקיים המצוות כמשפטן כישראל גמור לא נקרא תמים עד שמל.

ומעתה אתאן לדידן דלדעת הרמב"ן ומהר"ש יפה דעד המילה הי"ל דין ב"נ והמצוות שמקיים בא בשכרו כמי שאינו מצווה, א"כ שפיר אשתהוי אשתהי אברהם אע"ה למול וכתירוץ הרב משפטי שמואל, אך לשיטת הרב פרשת דרכים דמראש מקדם כאשר נדבה רוחו לעבוד ה' הי"ל דין ישראל ויצא מכלל ב"נ, ואם ח"ו עבר על מצוה היה נענש בדיני שמים ומינה דבקיום מצוות הי"ל שכר כמצווה ועושה, חזרה חקירתנו למקומה דאמאי לא מל זה שנים רבות קודם כיון דהיה בקיום המצוות דינו כמצווה ועושה, ויראה לי דלאו לגמרי דיינינן ליה כמצווה ועושה, אך בחלקו"ת ישית יוצר בראשית דלגבי מצוות לא תעשה אם יעבור יענש דהרי עיקרו ותוקפו של דבר שכתב הרב פרשת דרכים דהם נענשים בעונשי שמים היינו משום דכיון דיצאו מכלל ב"נ אף להקל איך יתכן דכשיבא להם קולא מצד התורה יעברו על מצות ב"נ ובמצוות התורה יהיה הדבר ברצונם כי אם ירצו יקיימו ואם ירצו לא יקיימו וכמבואר בדבריו בראש הדרוש הנז', ומאחר שכן שפרא מילתא לעשות פשר דבר דבמצוות לא תעשה דהיינו מאי דשייך קולא בז' מצוות ב"נ על פי התורה היו נענשים ובקיומם שכרם גדול כמצווה ועושה דמאחר דהיו נענשים שייך טעמא דדואג ומצטער אבל במצוות עשה אם ח"ו היו מבטלים לא היו נענשים בביטולם בדיני שמים וגם שכרם היה כמי שאינו מצווה ועושה, ובהא אתנח לן דהיינו טעמיה דאברהם אבינו שלא הקדים למול דבעשין יש לו דין מי שאינו מצווה דלא שייך קולא במצוות עשה על הרוב על פי התורה יותר מב"נ ונתקיים תירוץ הנז' של הרב משפטי שמואל לכל הדברות ולכל האמירות, ועל פי זה הבה נא אבא להבין מאמרינו אשר הקדמנו דדריש שמעי בת זה אברהם אשר לכאורה יפלא אמאי לאדם הגדול בענקים אברהם אע"ה קרי ליה בת ותשש כחו כנקבה ואמאי קרי אשה לאיש ואף גם זאת ב"ת היתה לו לאברהם וישא משלו בב"ת יהיה אמנם על פי האמור דאברהם אע"ה בקצת מצוות היה לו דין מצווה ועושה ובקצת היה דינו כמי שאינו מצווה ועושה יבא אל נכון דדמי לנשים דבמצוות עשה שאינם זמניות דינם כמצווה ועושה ובמ"ע שהזמן גרמא דינם כמי שאינו מצווה ועושה, ועוד מצינו שהבת עד שלא נשאת חייבת בכבוד או"א, וכאשר הלכה והיתה לאיש פטורה מכבוד או"א שרשות אחרים עליה, ויען אבינו הראשון הוא אברהם היה חושש ללכת מארצו ויניח אביו ונמצא בטל ממצות כבוד או"א, על כן בא דברו שמעי בת כי אתה כאשה דבחלק מצוות אינה מצווה, וז"ש וראי והטי אזנך שיש מצות שעליהם אני אומר וראי שבעין השכל לבד אתה חייב כמצווה

ונענש כמש"ל, ויש מצות שאין אתה נענש בביטולם ואם מקיימם אין שכרך כמצווה ועושה עד אשר אנכי מצוך, וז"ש והטי אזנך שעדיין צריך להעיר אזן לשמעם ומאחר שכן שכחי עמך ובית אביך זו עכו"ם שאתה מצווה על העכו"ם ואין אתה מצווה על כבוד או"א, ועוד ויתאו המלך יפייך זה ממ"ה כי הוא אדוניך והשתחוי לו ורשות אחרים עליך הלא אנכי אדונך ולזה המשלתיך לבת דכשנשאת ורשות אחרים עליה פטורה מכבוד או"א גם אתה רשותי עליך ופטור אתה מכבוד או"א שאני מצוך ללכת מארצך, ונמצא שיש יחס לדמותו לאשה ולבת כדבר האמור.

א"נ אפשר לומר במאמר הנז' ונישב חקירותנו באופן אחר, כי כל מה דהוינן בה לעיל היינו לפי מ"ש התוס' דטעם גדול המצווה הוא מצד היצה"ר המסיתו ודואג ומצטער פן יעבור ויענש והיה בהני"ח יסוד זה כתבנו מריש ועד כען, אך זאת מצאתי להריטב"א בחי' לקידושין על דף ל"א דטעם גדול המצווה היינו שנקרא גדול לפי שהוא מקיים גזרת המלך ע"ש, ולפי דבריו אף אי נימא דאברהם אע"ה רבות בשנים עד שלא מל זכה לעשות היצה"ר טוב ולא שלט בו עוד יצה"ר, וגם אם נאמר דהיה לו דין ישראל קודם המילה ואם ח"ו עבר על המצוות נענש כמ"ש הרב פרשת דרכים, עם כל זה כל מה שהיה מקיים היה דינו כמי שאינו מצווה משום דגדול המצווה טעמו שמקיים גזרת מלך וכל שלא נצטוה איננו גדול, ושפיר עבד שלא מל מקודם שאם היה מל היה אינו מצווה ועושה לכן שמר הברית עד שנצטוה להיותו בסוג גדול המצווה לקיים גזרת המלך, ובזה נחה שקטה חקירתנו. עוד נקדים לבא לכונת מאמרינו בס"ד דידוע סברת ר"ת וסיעתו (קידושין דף ל"א.) דנשים מברכות על מ"ע שהזמן גרמא והאריכו בזה הראשונים, והרמב"ן ז"ל בחידושיו פ"ק דקדושין הקשה לסברת ר"ת דהני נשי פטורות ממ"ע שהזמן גרמא דהרי אמרו בירושלמי (שבת פ"א ה"ב) כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט ואיך מקיימות מ"ע שהם פטורות ומברכות, ותירץ דהא דנקרא הדיוט היינו שעושה דבר שאינו מצווה מן התורה כלל שהוא מוסיף על התורה, אבל מי שעושה מצוות התורה כתקנן אף שלא נצטוה הוא בהם כגון נשים ועכו"ם מקבלים עליהם שכר עכ"ד. ובזה נבא אל הביאור כי הנה אברהם אבינו היה דומה לבת שחשקה נפשה לקיים כל מ"ע שהזמן גרמא וגם הוא חשקה נפשו בתורה לעובדה ולשומרה, וז"ש שמעי בת זה אברהם דדמי לבת בקיום המצות ולא תימא דכל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט לז"א וראי כמו הבת שרואה מעשה אביה והמצוות שמקיים גם היא מקיימת, ולזה אינה בסוג הדיוטות כיון שהם מצוות התורה והבת רואה לאביה שמקיימן ובכי הא לא אמרו פטור ועושה הדיוט כמ"ש הרמב"ן, וגם אתה כן כיון שאתה מקיים מצות התורה כתקנן אין

אתה הדיוט ויש לך שכר, ולא תימא דכיון דאם תעבור ח"ו אתה נענש א"כ יש לך שכר כמצווה ועושה כמ"ש הרב פרשת דרכים, לא היא אלא והטי אזנך אולי תצטוה להיות בסוג גדול המצווה כי אין טעם גדול המצווה כמ"ש התוס' רק טעם הדבר ויתאו המלך זה ממ"ה יפייך ויצוה אותך ותקיים כי הוא אדוניך והשתחוי לו ואתה מקיים גזרת מלך, וא"כ בקיום מצוות יש לך שכר כמי שאינו מצווה אף שאם תעבור תענש ולא תחוש לכבוד או"א כיון שאני מצוך שכחי עמך ובית אביך זו עכו"ם ולך לך מארצך.

ומן האמור נבא להבין מאמר רז"ל בב"ר פ' מ"ג וירק את חניכיו ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר הן הוריקו פנים כנגד אברהם אמרו חמשה מלכים לא יכלו לעמוד בהם ואנו יכולים לעמוד בהם ר' נחמיא אמר אברהם הוריק פנים כנגדם אמר אצא ואפול על קדוש שמו של מקום, וצריך לדעת במאי פליגי, ותו לר' יהודה דהן הוריקו פנים כמו זר נחשב שעבדים יוריקו פנים נגד אדוניהם אם לא בדבר הנוגע לדת ודין, אבל אפשר להיות דמודעת זו מערכה לקראת מערכה אי האבות יצאו מכלל ב"נ להקל או לא כאשר הוה מסדר סדר מחלוקותן הרב פרשת דרכים, ואפשר דבהא פליגי דר' יהודה סבר דלא יצא מכלל ב"נ להקל וא"כ אף שהיה קדוש ה' הלכה רווחת דאין ב"נ מצווה על קדוש ה' וכתב הרמב"ם (פ"ה מהל' יסוה"ת ה"א) שמי שדינו הוא שיעבור ואל יהרג אם נהרג מתחייב בנפשו, ולכך דריש ר' יהודה הן הוריקו פנים דבאו בטענה אלימתא דכיון דבדרך טבע אינם יכולים להם דחמשת המלכים המה כרעו ונפלו נגדם אסור להם לימסר על קדוש ה', וטעם אברהם אבינו ע"ה כי נביא היה וידע כי ה' הולך לפניו הוא ישמידם ונאמן רוח מכסה דבר ולא השיב לטענתם רק בפועל הורה שאינו חושש לדבריהם והם סברו וקבילו כי ידעו כי ה' עמו, אבל הכתוב אינו אומר אלא הטענה הנגלית על פי הדין ולכן דריש וירק את חניכיו שהן הוריקו פנים בטענתם על פי הדין, אך ר' נחמיא סבר להפך שיצאו לגמרי מכלל ב"נ ודינן כישראל למסור עצמם על קדוש ה' ולכך דריש הוא הוריק פנים כנגדם אמר אצא ואפול על קדוש שמו של מקום שדיני כישראל לימסר על קדוש ה', והכתוב מפרש טענתו לפום דינא כאמור.

ובמסילה נעלה נובין ונדון ויכוח מלך סדום עם אברהם אבינו ע"ה ורז"ל אמרו בב"ר (פ' מ"ג) ויצא מלך סדום לקראתו ר' אבא בר כהנא אמר התחיל לכשכש לו בזנבו א"ל מה אתה ירדת לכבשך האש וניצולת אף אני ירדתי לחומר וניצולתי, ויש להבין מה כונתו בזו, ועוד נבין אמאי פסיק קרא בענין מלכי צדק, ובכלל נבין דבריו של מלכי צדק, ואף גם זאת מה טעם נשבע אבינו אברהם ע"ה ואמר הרימותי ידי, ונקדים מה שהקשה הרב מהר"י הכהן זלה"ה דאמרו בסנהדרין דף נ"ט ליכא מדי דלישראל שרי ולעכו"ם אסיר

והרי יפת תאר התם משום דלאו בני כבוש נינהו והרי אמרינן (גיטין דף ל"ח.) עמון ומואב טהרו בסיחון, והוא ז"ל תירץ דשאני התם בעמון ומואב דהיה ע"ף הדיבור וכמ"ש פ' אלו טריפות (דף ס':) אמר הקב"ה ליתי סיחון וכו', ואנן בעניותין כתבנו במקום אחר דמחוורתא דמילתא היינו דמ"ש לאו בני כבוש נינהו, הכונה דיפ"ת שריא רחמנא למי שציוה לכבוש ארצות שהם ישראל אבל לעכו"ם לא ציוה לכבוש שיתיר להם יפ"ת, ואם הם נלחמים זה בזה אף דקנו בכבוש כההיא דאמרו עמון ומואב טהרו בסיחון מ"מ הוא לדעתם ורצונם ללחום מלחמות ולכבוש אבל לא נצטוו בכך כדי שיתיר להם יפ"ת דישראל דנצטוו לכבוש וללחום מלחמת חובה דברה תורה כנגד יצה"ר ושרי להו יפ"ת, וכיון דאשתרי להו במלחמת חובה לא פלג לן ואשתרי אף במלחמת רשות, אבל לעולם דאם מרצונם עשו מלחמה וכבשו קנו בכבוש והיינו דכתב רש"י לא נתנה הארץ לכבוש אלא לישראל, גם אז"ל בתנחומא דאברהם קנה שמים וארץ בעבור שקבל התורה, גם אמרו בירושלמי פ' בתרא דנזיר (ה"א) דעכו"ם ליתנהו בבל יחל, ועפ"י הקדמות אלו נבא אל הביאור, דמלך סדום היה סובר דעכו"ם לאו בני כבוש נינהו כפשטי' דאכתי לא אירע ענין עמון ומואב אשר טיהרו בסיחון ללמוד משם דעכו"ם נמי בני כבוש נינהו והיה סבר דמלחמת מלכים אלו כאשר יקום איש על רעהו ורצחו וגזל ממונו כן אורחות אמרפל וסיעתו ולא קנו בכבוש, אמנם צפה והביט דאברהם אע"ה מחזיק עצמו לישראל כי זה פעמים מסר עצמו על קדושת ה' בכבשן אור כשדים וזאת שנית במלחמה זו וזה מורה דסבר דדין ישראל יש לו והשתא דניצול משתיהם יחזיק במעוז סברתו דיש לו דין ישראל, ולפי זה מה שכבש קנה בכבוש וכל נכסי אמרפל וחביריו קנאם בכבוש וגם נכסי סדום ועמורה אשר שבו אמרפל והמלכים אשר אתו לא גרע מאבדת עכו"ם שהיא מותרת, לזה בא מלך סדום ורמז לו שאין האמת אתו רק עתה יש לאברהם אע"ה דין ב"נ ועדיין לא זכה להיות לו דין ישראל, וזה יהיה באחרית הימים עד שיקבלו התורה ישראל, ולזה כשכש לו בזנבו כלומר שזה יהיה בסוף לרבות בשנים באחרית הימים כמו שהזנב הוא בסוף, ואם תאמר כפ"ז מה שמסרתי עצמי על ק"ה לא עשיתי כדין דב"נ אינו מצווה על ק"ה ולא היה לי לינצל אלא מדנצולתי מוכח דכדין עשיתי, לז"א מה אתה ירדת לכבשן האש ונצולת אף אני ירדתי וכו' אין זה כלום ומקרה הוא כשם שאני נצולתי ולעולם דדין ב"נ יש לך, וז"ש ויצא מלך סדום לקראתו פירוש לנגדו הפך דעתו וסברתו, וכאשר ראה מלכי צדק את דברי מלך סדום בא להוכיח במישור דדברי מלך סדום ליתנהו והאמת כדעת אברהם אבינו, וז"ש ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין ואמרו בב"ר (פ' מ"ג) הלכות כהונה גדולה גלה לו לחם זה לחם הפנים ויין אלו הנסכים

כלומר לאפוקי מלך סדום שהוא רוצה לומר דאברהם אע"ה יש לו דין ב"נ, לזה גלה לו הלכות כהונה גדולה לומר דלא די שהוא כישראל גמור אלא ראוי ג"כ להיות כהן גדול, ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ לפי שקבל התורה כמ"ש בתנחומא ואם כן כשקנה שמים וארץ בעבור קבלת התורה ודאי שקבלה גמורה היא ודינו כישראל גמור וקני בכבוש ושריא ליה אבדת עכו"ם וכל אשר בידו מרכוש המלכים וסדום הוא שלו, ויען זה אינה הוכחה גמורה לז"א וברוך אל עליון אשר מגן צריך כלומר אף אם ת"ל דיש לו דין ב"נ מה לו כי יצעק מלך סדום הרי כיון שהקב"ה הוא מגן צריך ודאי קני בכבוש על דרך מה שתירץ הרב מהר"י כהן הנז' דאף דעכו"ם לאו בני כבוש נינהו כיון שהקב"ה אמר ליתי סיחון וכו' ודאי קנה, וז"ש ברוך אל עליון אשר מגן וכו' דזה מעשה שמים ודאי ובכי הא ודאי קונה בכיבוש, ועוד דהא דאמרינן דעכו"ם לאו בני כבוש היינו דלא נצטוו אבל מ"מ אם כבשו קנו כמה דתריצנא בעניותין וז"ש מגן צריך בידך כבר כבשת אותם ובודאי קנית, וכאשר מלך סדום שמע את כל דברי מלכי צדק הנאמרים באמת הבין שהדין עם אברהם אע"ה ולכן בא בתחינה ואמר תן לי הנפש וכו', ואברהם אע"ה גלה צדקתו דפשיטא ליה דיש לו דין ישראל גמור ולז"א הרימותי ידי וכו' לשון שבועה כישראל דעכו"ם ליתנהו בבל יחל כמש"ל.

סובב הולך להקדמות אלו אפשר להבין מאז"ל במדרש שוחר טוב ס' כ"ד מי יעלה בהר ה' זה אברהם שנאמר וישכם אברהם בבקר נקי כפים אם מחוט ועד שרוך נעל ובר לבב ומצאת את לבבו נאמן לפניך ואומר והאמין בה' אשר לא נשא לשוא נפשו בפניו של נמרוד ולא נשבע למרמה הרימותי ידי אל ה' ישא ברכה מאת ה' וה' בירך את אברהם בכל, ועין רואה דכל כי הני מילי תרומות מידותיו של אברהם אבינו באו שלא כסדרן וערבינהו ותנינהו ומהו קשר"ן של דברים אלו, ועל פי ההקדמות הנז' אפשר שיובן וכך היה מונה כל המעשים האלו בסדר נכון הלא מראש הוכיח במישור היותו נקי כפים דמצינו ברכוש סדום הגם כי לפום דינא שלו הוא דאבדת עכו"ם מותרת ההוא אמר אם מחוט ועד שרוך נעל, וכי תימא לא כמו שאתה סבור דיש לו דין ישראל ולא נהנה מצד שהוא נקי כפים לא כי הוא הי"ל דין ב"נ ומשו"ה אינו רשאי ליקח ע"פ הדין, והראיה לזה שלא מל זה שנים ואם יש לו דין ישראל היה כמצווה ועושה במצות כמש"ל משם הרב פרשת דרכים, אך להיות שהי"ל דין ב"נ וכל מה שהיה עושה היה כמי שאינו מצווה על כן לא מל לזכות להיות מצווה ועושה כמו שכתב הרב משפטי שמואל כמו שנאמר לעיל, לז"א ובר לבב ומצאת את לבבו כלומר שעשה היצה"ר טוב כמ"ש בירושלמי מהך קרא והבאתיו לעיל והכונה דגם אי אמרת דדינו כב"נ לא הרוחת כלום למה שלא מל

מקודם שיהיה כמצווה ועושה דלדידך שטעם גדול המצוה משום יצה"ר ומזה הכרחת שאין לו דין ישראל דאם יש לו דין ישראל היה נענש, וא"כ יש לו שכר כמצווה ואמאי לא מל, הרי כתיב ומצאת לבבו נאמן שעשה היצה"ר טוב כמ"ש בירושלמי וגם אם הי"ל דין ב"נ לדידיה מצווה ואינו מצווה כי הדדי שלא יש לו יצה"ר ויש מקום לומר דלגבי דידיה גדול מי שאינו מצווה אלא מוכרח דגדול המצווה הטעם כמ"ש הריטב"א דמקיים גזרת מלך, וא"כ גם אם דינו כישראל ואם עבר נענש עכ"ז אם קיים אין שכרו כמצווה ומשו"ה לא מל, וכי תימא נהי שאין להכריח ממה שלא מל אבל בכל זאת יכולני לומר שהי"ל דין ב"נ ומשו"ה אמר אם מחוט וכו' ואין זה נקיון כפים, לז"א אשר לא נשא לשוא נפשו בפניו של נמרוד שמסר עצמו על קדוש ה' ואם דין ב"נ יש לו אסור ליהרג כמ"ש הרמב"ם אלא יש לו דין ישראל ומ"ש אם מחוט הוא נקיון כפים, וכ"ת לעולם יש לו דין ב"נ והדין נותן שלא ימסור עצמו ולא ניצול אלא בזכות יעקב כמ"ש יעקב אשר פדה את אברהם כמשז"ל וכנז"ל, לז"א ולא נשבע למרמה הרימותי ידי ועכו"ם ליתנהו בבל יחל ומוכרח דפשיטא ליה דיש לו דין ישראל והוא נקיון כפים, אמר עוד ישא ברכה מאת ה' ונקדים אשר שמעתי אומרים בביאור משנתנו דסוף קדושין ר' נהוראי אומר מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה וכו' בזקנותו מהו אומר (תהלים צ"ב ט"ו) עוד ינובון בשיבה וכן הוא אומר (בראשית כ"ד א') ואברהם זקן וה' בירך את אברהם בכל מצינו שקיים אברהם אבינו את כל התורה עד שלא נתנה שנאמר (שם כ"ו ה') עקב וכו', ויש להבין מה טיבה של מציאה זו שקיים אברהם וכו' ומאי שיאטה הכא דאין לו שייכות עם הקודם, וכך פירשוה במ"ש התוס' בבתרא דף קמ"א דלמ"ד גוי מותר באחותו למ"ד בכל שנתן לו בת למה לא השיאה ליצחק, והמפרשים תירצו דאברהם אבינו קיים כל התורה ולכך לא השיאה ליצחק והשתא דיליף התנא שהתורה נותנת אחרית טוב בזקנותו מקרא דה' ברך את אברהם, אפשר לדחות דקרא אתא לומר דאברהם קיים כל התורה ואף דהי"ל בת לא השיאה ליצחק לז"א מצינו שקיים אברהם וכו' דכתיב עקב וכו', וא"כ אייתר וה' ברך וכו' לומר כי התורה נותנת אחרית טוב בזקנותו ע"כ שמעתי, ועל פי זה אפשר לפרש כי הנה הוכיחו במאמרינו דאברהם אע"ה יש לו דין ישראל גמור ומשו"ה מסר עצמו על קדוש השם ונשבע למלך סדום, וא"כ הא עדיפא לן מקרא דה' ברך דמשם אין ללמוד רק שקיים התורה ולא השיא בכל ליצחק ועדיין אפשר שיהיה לו דין ב"נ, ומהני הוכחות למדנו לימוד שלם דהי"ל דין ישראל גמור וא"כ פש גבן וה' ברך וכו' ומוכרח לדורשו לענין ברכה כפשוטו, וז"ש ישא ברכה וה' ברך דלפי האמור הא דכתיב וה' ברך הוא כמשמעו דטעו"ן ברכה לפניו.

א"נ אפשר לפרש במאמר הנז' באופן זה, נקי כפים שאמר אם מחוט וכי תימא שהי"ל דין ב"נ ומשו"ה מדינא לא מצי ליקח ובר לבב ומצאת את לבבו ואיך אמר ולא תאמר אני העשרתי את אברם דזה מורה דמסיבה זו לא לקח והלא מן הדין לא היה יכול ליקח והוא היה נאמן רוח ואיך גנב דעתם, וכי תימא לעולם הי"ל דין ב"נ ומ"ש ולא תאמר אני העשרתי היינו כלפי מ"ש לו והרכוש קח לך שנותן לו מתנה לז"א, ולא תאמר אני העשרתי ואינו נקי כפים דמדינא היה שלו והחזיר רק כיון שמדינא אינם שלו לא רצה ליקח ואין זה נקיון כפים לז"א אשר לא נשא לשוא בפניו של נמרוד והיינו משום דישראל מצווים על קדוש השם, וא"כ הוא נקי כפים, וכי תימא דטעם דמסר עצמו על ק"ה היינו דבא לתקן עון אדה"ר בע"ז וכאשר כתבו גורי האר"י זצ"ל, לז"א ולא נשבע למרמה ועכו"ם ליתנהו בבל יחל וא"כ יש לו דין ישראל והוא נקי כפים, ומאחר שאמר ולא תאמר אני העשרתי את אברם ובטח בה' דין הוא ישא ברכה מאת ה' שיעשירנו ה' וה' ברך את אברהם ברכת ה' היא תעשיר.

א"נ אפשר לפרש במאמר הנז' במשז"ל (ויק"ר פ' כ"ז) מי הקדימני ואשלם מי עשה ציצית שלא נתתי לו בגד וכיוצא, וכתבו המפרשים דכשאדם יש לו יראת שמים אז ליכא מי הקדימני דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות דף ל"ג:) ונמצא דהזוכה ליראת שמים הוא מרצונו זכה בה, וכן אם האדם עושה לפנים משורת הדין דבר שאינו מחוייב אז ליכא מי הקדימני דזהו דבר שאינו מחוייב והוא ברצונו נפשו אוותה ויעש, וז"ש מי יעלה בהר ה' שיהיה לו כח עלות בהר ה' על ידי מעשיו הטובים, נקי כפים שהוא לפנים משורת הדין להיות נקי וטהור ידים כאברהם אע"ה שאמר אם מחוט ולפי שורת הדין קנה הכל דלא גרע מאבדת עכו"ם דמותרת והוא עשה לפנים מ"ה ואמר אם מחוט, וכ"ת מנא לן דעשה לפנים משורת הדין דילמא יש לו דין ב"נ ולא קנה דלאו בני כבוש נינהו ולכן יפה אמר אם מחוט על פי הדין, לז"א ובר לבב ומצאת את לבבו נאמן שעשה היצה"ר טוב כמ"ש בירושלמי ואומר והאמין בה' ויחשבה לו צדקה כמו שתרגם אנקלוס וחשבה ליה לזכו שהאמין בכל לבבו שעשה היצה"ר טוב, וא"כ זה איננו בסוג מי הקדימני דגדול זה ממי שיש לו יראת שמים שעשה היצה"ר טוב דאינו בסוג מי הקדימני, וכי תימא דגם מי שהוא ירא שמים ומי שעשה היצה"ר טוב אינו כל כך בסוג שלא נאמר בו מי הקדימני דכל שעושה הדבר כמצותו אשר נצטוה להיות ירא שמים ולאהוב ה' בכל לבבו בשני יצריו אכתי יש לומר בו מי הקדימני ורק העושה דבר שלא נתחייב שייך שפיר מי הקדימני, לז"א אשר לא נשא לשוא נפשו בפניו של נמרוד שהושלך לאור כשדים ואם יש לו דין ב"נ אינו מצווה על קדוש רק הוא החמיר כסברת הרב הנמקי דפליג על

הרמב"ם וסבר דמי שדינו יעבור ואל יהרג והוא גדול הדור רשאי ליהרג ואל יעבור, וה"ה אברהם רצה לימסר על ק"ה ויחשבה לו צדקה ואין לך לפנים משורת הדין יותר מזה, ואם נפשך לומר דהלכה כהרמב"ם דמי שדינו יעבור ואל יהרג אינו רשאי ליהרג ומתחייב בנפשו ולכן אלמלא זכות יעקב לא ניצול אברהם וא"כ לאו שפיר עבד, לז"א ולא נשבע למרמה הרימותי ידי ועכו"ם ליתנהו בבל יחל ועם כל זה נשבע וקיים א"כ זהו לפנים משורת הדין, ולכך ישא ברכה מאת ה' דליכא מי הקדימני ובדין הוא שיטול שכרו מן הדין וליכא מי הקדימני, והגם דאברהם אע"ה קיים כל התורה כולה רצה בעל המאמר להוכיח מהני מילי דמפרשן בפרטות בכתובים.

וממוצא דבר אפשר לפרש מאמרם ז"ל בב"ר (פ' ל"ט) והיה ברכה מה בריכה זו מטהרת הטמאים אף אתה מקרב את הרחוקים ומטהרן לאביהם שבשמים, ובתנחומא אמרו ואברכה מברכיך עתיד אני להעמיד מבניך שבט שמברך את ישראל, וצריך להבין מה טיבן של דרשות הללו פה ולמאי הבטיחו ה' בהבטחות הללו ואיך נמשך למש"ה קודם ואעשך לגוי גדול, ונקדים מה שפירש הרב פרשת דרכים מה דדרש רבא (סוכה דף מ"ט:) בת נדיב בת אברהם שהיה הוא תחילה לגרים דהכונה שאברהם אע"ה תחילה לגרים שיצא מכלל ב"נ לגמרי ככל גרים דעלמא ע"ש דף א', ובדף ז' פירש מאז"ל (בר"ר פ' מ"ג) מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים מאברהם דכתיב כה יהיה זרעך ורבנן אמרי ממתן תורה דת"ק סבר שאברהם יצא מכלל ב"נ לגמרי ולפי שאברהם היה סבור שלא יצא מכלל ב"נ ונתיירא שראה במזלו שלא היה לו בן דלב"נ אינו משתנה המזל השיב לו ה' צא מאצטגנינותך שכבר יצאת מכלל ב"נ כה יהיה זרעך ובאותה שעה זכו לברכת כהנים דכתיב בה ישא ה' פניו אליך והבדלנו מן העכו"ם דלהם אינו נושא פנים ורבנן סברי דלא יצאו מכלל ב"נ לגמרי עד מתן תורה שאז הובדלנו מן העכו"ם ובו בפרק זכו לברכת כהנים, עכ"ד הרב פרשת דרכים. ואפשר שזהו כונת ההבטחות הללו ואעשך לגוי גדול שתזכה לבנים ומזה תדע שיצאת מכלל ב"נ ויש לך דין ישראל גמור דלב"נ אינו משתנה המזל, והיה בריכה שתגייר גיורין כבריכה זו שמטהרת וכו' ותהיה ראש לכלם שהובדלת מב"נ ואברכה מברכיך שתזכה לברכת כהנים דכתיב בה ישא ה' פניו אליך שנושא פנים לישראל ולא לעכו"ם ועתיד אני להעמיד מבניך שבט שמברך לישראל בברכת כהנים ויתפרסם חיבתכם לפני המקום.

או יאמר בהקדים תירוץ פשוט לחקירתנו הראשונה אשר בתחילת דברינו למען דעת דכיון שאברהם אע"ה קיים כל התורה מדוע בושש והיה עכ"ב למול את עצמו ולהעביר חרפת ערלתו, ומוצא אני שהדבר מפורש בב"ר סדר היום (פ' מ"ו) ושם נאמר התהלך

לפני והיה תמים לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים זמן היה לו לאברהם אימתי שניתנה לו מילה וכולי וימול בן מ"ח שנה כשהכיר את בוראו אלא שלא לנעול דלת בפני הגרים וכו' ע"ש, ופירש בס' מתנות כהונה וז"ל שלא לנעול דלת וכו' ולכן נימול בן צ"ט שנה שיראו זקנים שאין מצות מילה מחלשת כח דאדם שהרי זה היה כמעט שבטל מן העולם ונימול והבחורים ישאו קל וחומר בעצמם עכ"ל, ואינו מחוור דהגם שהיה אברהם זקן היה האדם הגדול בענקים ורב כח מאד אף אחר שנולדו בני קטורה שהיה בן ק"ן שנה ויותר כמבואר בשילהי מסכת סופרים ע"ש, ואין לומר עליו בן מאה כאלו בטל ועבר ואין ללמוד ממנו לשאר בני אדם, אבל נעלם ממנו מאמר רז"ל בשוחר טוב סי' טו"ב וז"ל בא וראה כמה חיבב הקב"ה את הגרים שלא מל אברהם אבינו אלא בן צ"ט שנה שאלו מל בן כ' או בן ל' לא היה גר יכול להתגייר יותר מל' לפיכך גלגל הקב"ה עמו עד שהגיע לצ"ט שנה כדי שלא תנעול דלת בפני גרים הבאים וכו' ע"ש, הראת לדעת פירוש שלא תנעול דלת בפני הגרים דהיינו שהיו סוברים שאין זמן להתגייר רק עד אותם שנים שנימול אברהם, אך אם עברו רוב שנותיו אין לו עוד תקנה ולהכי לא נימול עד היותו בן צ"ט לומר שכל זמן שרוצה להתגייר הרשות בידו, וא"כ הרי טעם נכון מיסוד רז"ל למה שלא נימול מקודם, עוד נקדים משז"ל ואגדלה שמך שפירושו ששמך אברם יתגדל ויהיה אברהם ואז"ל בש"ס פ"ג דנדרים (דף ל"ב:) א"ר אמי בר אבא כתיב אברם וכתיב הוא אברהם בתחילה המליכו הקב"ה לא"א על רמ"ג אברים ולבסוף על רמ"ח ופי' כשנימול המליכו על הכל שאז נקרא אברהם, וז"ש ואעשך לגוי גדול שתוליד זרע קדש ליצחק וממנו ישתלשל זרע אמת ולא כמו שאתה רואה באצטגנינות דאברם אינו מוליד אברהם מוליד דאין מזל לישראל, וז"ש ואברכה ואגדלה שמך שתקרא אברהם בעת המילה וזהו ואברכה שתמשול ותמלוך בכבוד על כל רמ"ח אברים ואגדלה שמך שתקרא אברהם שיש לך דין ישראל ואין מזל לישראל, ולא יעלה על דעתך דכיון דיש לך דין ישראל ואתה כמצווה ועושה כמש"ל בשם הרב פ' דרכים תמול עצמך שגם אם תמול בלי ציווי דומה כמצווה ועושה, הלא תדע שיש טעם לאחר המילה והיה בריכה מה בריכה זו מטהרת הטמאים אף אתה מקרב את הרחוקים וכו', ואם תמול קודם יסברו שאם עברו רוב שנותיו אין תקנה ולכן מטעם זה המתן עד עת בא דברי ולכל זמן.

א"נ יראה במ"ש הרמב"ם פ"א ממקואות ובי"ד סי' קצ"ח דטבילה בלא כונה עלתה לנדה ולטמאין לחולין דקיי"ל כרב (חולין דף ל"א.) דנדה שנאנסה עלתה לה טבילה, ואמרו ז"ל דאאע"ה לאחר שאכלו ושתו האורחים היה אונסם לברך את ה' ואם לאו היה שואל דמי סעודתם ביוקר גדול יתר מאד ואומר להם מאן יהב לך קופר במדברא וכו', והיה

מקום לפקפק כי לא טוב הדבר לבא עליהם בדרך אונס, לז"א לו הקב"ה מראשית כזאת והיה בריכה מה בריכה מטהרת הטמאים כלומר אפילו באונס כל שנתחברו הטמאים בבריכה אפילו באונס מטהרתן דהלכה כרב אף אתה מקרב הרחוקים מטהרן לאביהם שבשמים ואף שהוא באונס קרינן בהו טהרה במקוה, ובזה פירשתי מ"ש (יומא דף פ"ה:) מה מקוה מטהר הטמאים כמ"ש בדרוש שבת תשובה בס"ד.

א"נ אפשר כמה שכתב בשער הגלגולים לרבינו האר"י זצ"ל כ"י הקדמה ל"ד דשמעון בן עזאי לא נשא והיה בורא נפשות לגרים כאברהם אבינו שהיה בורא נפשות לגרים בעוד שהיה פרוש מאשתו שהיתה עקרה, וכן ר' עקיבא בכ"ד שנה שפירש עכ"ד, וז"ש ואעשך לגוי גדול שתזכה לבנים לימים עוד ואברכה ואגדלה שמך שיתגדל שמך ותקרא אברהם כאמור, וכי תימא ביני וביני מה אני עושה לז"א והיה בריכה מה בריכה וכו' שאתה בורא נפשות לגרים ומקרב הרחוקים כמקוה.

או יאמר בכונת הכתוב וטרם אענה הבה נא אבאר מאמרם ז"ל בב"ר (פ' ל"ט) ויאמר ה' אל אברם מה כתיב למעלה מן הענין וימת תרח בחרן א"ר יצחק אם לענין החשבון עד עכשיו מתבקש לו עוד ס"ה שנים אלא בתחילה אתה דורש הרשעים בחייהם קרויים מתים לפי שהיה אברהם אבינו מתפחד ואומר אצא ויהיו מחללין בי שם שמים ואומרים הניח אביו והלך לו לעת זקנתו א"ל הקב"ה לך אני פוטר מכבוד אב ואם ואין אני פוטר לאחר מכבוד אב ואם ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו ליציאתך בתחילה וימת תרח ואח"ך ויאמר ה' אל אברם, ויש להבין מה הלשון אומרת בתחילה אתה דורש ומאי קאמר בתחילה הי רישא והי סיפא, ותו מה אצטריך עוד לומר לפי שא"א היה מתפחד, ותו תיבת אצא יותר"ת היא, ותו להבין שיחתן של רז"ל הם אמרו הניח אביו והלך והול"ל מניח אביו והולך, ותו מאי דאמר רחמנא לך אני פוטר מכבוד אב ואם ואין אני פוטר לאחר וכי משוא פנים יש בדבר, ותו מהו ולא עוד אלא וכו' דנראה אישור מוסיף ומה יוסיף בזה. ואפשר לדקדק הכל במאי דאתשיל הרב שער אפרים סי' ס"ז בקהל אחד שיש להם הסכמה בכל תוקף שהרב שלהם לא יהיה לו שום קורבה עם אנשי הק"ק וקבלו רב מובהק הרחק מאד מאד"ם העיר וברוב הימים השיא בנו עם בת יחיד אחד מיחידי הק"ק ואחר זמן קצת מיחידי הק"ק יצאו לטעון שעברו על ההסכמה והרב צריך להרחיק נדוד או ישאר כאחד העם, והרב ז"ל אפיך בזכותיה והביא ראיה ממאי דקיי"ל (יבמות דף ס"א.) דכהן שאירס אלמנה ונתמנה לכהן גדול יכנס דהואיל ואשתרי אשתרי והכא נמי הואיל והרב הזה בתחילה כשר היה רחוק דמעיקרא והואיל ואשתרי כי רחק מהם אף דהשתא קרי"ב לגבייהו ינהוג נשיאותו ורב שרי להיות ר"ב המקום, והרב פרח

מטה אהרן בראשון סי' ס"ד דחה ראייתו דשאני התם גבי כהן גדול דגלי קרא יקח אשה כדיליף בש"ס, והרב שער אפרים הקשה מהא דכ"ג שאירס אלמנה בהיותו הדיוט למ"ש הרא"ש פ "ק דחולין דמאי דבעי ר' ירמי' התם בדף י"ז אברי בשר נחירה שהכניסו עמהם לארץ מהו נפקא מינה לאדם שאסר עצמו באחד מן המינין מזמן ידוע ואילך וכשהגיע הזמן היה לו מאותו המין שהיה אוכל והולך עד שהגיע הזמן אם מותר לאכול הנותר, אי נמי כגון שרצו ב"ד לאסור דבר אחד אם אסור מה שיש לו מאותו המין, ואמאי לא פשיט דהואיל ואשתרי אשתרי מהא דכ"ג, ותירץ הר' ז"ל דשאני ההיא דכ"ג ונדונו דאחר הגזרה אדם זה היה מותר, מה שאין כן בההיא דהרא"ש דכשגזרו מספקא לן אם חל על אלו אם לאו, ובשו"ת בית שלמה כתב המגיה וכן בשו"ת צרור הכסף סי' ג' דשאני גבי כהן שאירס האלמנה האיסור היה בעולם וזה לא היה כ"ג ואי לאו קרא דיקח אשה היה אסור לכנוס אבל בההיא דהרא"ש האיסור ליתא בעולם.

וכיוצא בה שמעתי שהקשה התייר הגדול הרב מהר"ר אברהם רוזאניס הזקן כפי דעת הרמב"ן דמיתת רחל אמנו מפני שבא יעקב אבינו ע"ה לארץ אמאי לא פשיט הש"ס לבעיית ר' ירמיה לאיסורא, ופריק לה הרב מהר"ר יעקב ששון דהתם גבי יעקב הן בעודנו יעקב שלימא בח"ל הרי יצחק אע"ה בארץ מקיים התורה ואסירן ליה שתי אחיות והאיסור ישנו בעולם לא כן באברי בשר נחירה ונפקותא דהרא"ש דאכתי לא איתסר לשום אדם בעולם, זהו תורף דבריהם ועיין מאי דכתיבנא בעניותין בס' הקטן פתח עינים בשבת דף נ"ה. ולפום הני שינויי מפורש יוצא דבנדון הרב שער אפרים אסור להק"ק שיהיה רב עליהם האי גברא רבה כי קרו"ב הוא, וכן כתב מורי הרב זלה"ה בשו"ת נחפה בכסף א"ח סימן ג' ע"ש, והשתא נובין ונדון בנדון שלפנינו דלדעת הטור בי"ד סי' ר"מ דאם האב רשע אין הבן מחוייב בכבודו א"כ אברהם אע"ה בצאתו מחרן כיון דאביו רשע היה פטור מכבוד אב ואם, אבל לימים עוד שתרח עשה תשובה כמשז"ל (בר"ר פ' ל"ח) באנו לבית הספק אי אברהם חייב בכבוד או"א שכן ראוי להיות חוזר למקום אביו לכבדו, או דילמא כיון דבשעה שנפרד ממנו היה רשע מקיש הויה ליציאה והואיל ואשתרי אשתרי, והנה לתירוץ הרב מהר"י ששון ודעמיה כיון דעדיין לא היה בעולם מצות כבוד אב ואם ואין מי שנצטוה בה מעולם וקודם שקבל א"א ע"ה על עצמו לקיים התורה היה אביו רשע נמצא שלא חלה עליו המצוה עדיין ולדידיה אף שיעשה תרח תשובה אמרינן הואיל ואשתרי אשתרי ופטור מכבוד או"א, ואף דמספקא לן באברי בשר נחירה הא אשכחן דעת גדול אחד הביאו הרב תרומת הדשן סי' רפ"א דנקטינן לקולא וכמ"ש בס' אורח מישור בי"ד סי' רי"ח, אבל לאדם אחר דאתרמי ליה כאברהם

דאביו היה רשע ושוב עשה תשובה לא אמרינן ביה הואיל ואשתרי אשתרי, כיון דהמצוה כבר ישנה בעולם ואף דכשבא לכלל חיוב מצות כבוד או"א אביו היה רשע ונפטר מ"מ כשעשה תשובה אח"ך חל עליו מצות כבוד או"א וחייב לכבדו דהשתא אביו הוא צדיק ומצוה בו לכבדו וכל זה לשיטת הרב מהר"י ששון וסיעתו הנז', אבל לפי חילוק הרב שער אפרים שחילק דכיון דאחר הגזרה אדם זה הותר עוד כל ימי הארץ היתרא הוא לגביה, לפ"ז יש ללמוד דאברהם וכל דכוותיה ועד אחרן מי שאביו רשע מעיקרא אף דבתר הכי עשה תשובה לא מחייב לכבדו דהואיל ואשתרי אשתרי ופטיר ועטיר דאחר שהמצוה היתה בעולם אדם זה הותר, ולפי מה שחילק מורי הרב זלה"ה בספרו הבהיר נחפה בכסף בשו"ת א"ח סי' ו' דשאני ההיא דכהן שאירס האלמנה ודכוותא דהאיסור ודאי משא"כ גבי אברי בשר נחירה ודכוותא מספקא לן אי אסיר אי לא, א"כ בא ולמד בנדון זה דכבוד או"א דאברהם אבינו ע"ה נמי היה אסור כיון דהמצוה ודאי ולא אמרינן בכה"ג הואיל ואשתרי אשתרי, הא למדת שנדון שלנו דכבוד אב ואם אשתני דינה לפי כל חילוק מחילוקים האמורים.

מעתה נבא לביאור המאמר הנז' וז"ש בתחילה אתה דורש הרשעים בחייהם קרויים מתים כלומר מריש הוה אמינא ביציאת צדיק אברהם אבינו מן המקום דפטור הוא מכבוד או"א דכשיצא היה רשע ופטור מכבוד או"א כסברת הטור וסיעתו, אבל לפי שהיה מתפחד אברהם אבינו ואומר אצא ויהיו מחללין וכו' כלומר אצא בהתר דהשתא רשע אך משתכל הוית דיעשה תשובה אח"ך, וא"כ יהיו מחללין שם שמים ואומרים הניח אביו והלך, דייקא שכבר הניח והלך זה ימים אבל כשעשה תשובה מי פטרו והיה מתפחד אברהם אבינו שמא דכשהמצוה ודאי לא אמרינן הואיל ואשתרי על דרך שחילק מורי הרב זלה"ה דכשהאיסור ודאי לא אמרינן הואיל ואשתרי כאמור ולפי סברא זו אף שיצא בהיתר מחוייב כשעשה תשובה לחזור לכבדו, על כן בא האלהים ויאמר אליו לך אני פוטר מכבוד או"א לגמרי וקפסיק ותני דפוטרו אף שעשה תשובה דהעיקר הוא דבכגון זו אמרינן הואיל ואשתרי אשתרי ומה שהמצוה או האיסור ודאי אינו מעכב לאפוקי מכלל כיון דאשתרי אשתרי דבין שהוא ודאי בין שהוא ספק לא פלוג ושפיר אמרינן הואיל ואשתרי ודלא כחילוק מורי הרב זלה"ה, ומשום דמקום יש בראש לומר כמו שחילק הרב שער אפרים דאם הותר אחר שהגזרה בעולם אמרינן הואיל ואשתרי אשתרי וה"ה לצדיק בן רשע דאף אם אביו עשה תשובה יש לומר דפטור, לזה אמר ואין אני פוטר לאחר להורות נתן דקושטא דדינא כחילוק הרב מהר"י ששון וסיעתו דדוקא אם האיסור אינו בעולם אמרינן דמותר ונקטינן לקולא, וא"כ הכא לך אני פוטר שעדיין

המצוה אינה בעולם אבל לאחר יהיה מי שיהיה איני פוטר דאם עשה תשובה לא הותר וחייב לכבדו כיון דהמצוה כבר היתה בעולם, ומשום דעדיין יש לבעל דין לחלוק ולומר דהא דאמור הואיל ואשתרי אשתרי היינו דוקא במילי דאיסורי אבל במצוות עשה לא אמרינן הכי ואם בזמן אחד פטור בהסתלק סיבת הפטור חיובא רמיא לקיים המצוה, ואם כן הכא דעסקינן במצות כבוד אב ואם שהוא מ"ע אין לומר הואיל ואשתרי לזה אמר ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו ליציאתך והו"ל כההיא דכ"ג דאתא קרא לפוטרו ושרי לכנוס גם בזה שאני מקדים אתא קרא להכי לפטור לאברהם אע"ה ותו לא מידי.

ובזה נבא להבין הכתוב דיש כמה טעמים לפטור לאאע"ה מכבוד אב ואם אך לא יבצר לפקפק באלו הטעמים ולכך הכתוב קורא ופושט כל הצדדין וטעמי לפטורא, הלא מראש איכא טעמא רבא לפטור אאע"ה מכבוד או"א אמטול כי הולך הוא לארץ ישראל וכתב הרב המבי"ט בראשון סי' קל"ט שההולך לא"י לית ליה לחוש לכבוד או"א ופטור, וז"ש לך לך מארצ"ך מסיבת ארצך שאתה הולך לא"י ופטור אתה, ואם נפשך לומר דהאי טעמא לא לעזר ולא להועיל דהרי סמא בידיה דשניהם יעלו לא"י כנפש האב וכנפש הבן וילכו שניהם יחדיו וכמ"ש הרב המבי"ט שם דשניהם יכולין לעלות ונמצאו שתי המצות קיימות ישיבת ארץ ישראל וכבוד או"א, לזה אמר וממולדת"ך פי' דקיי"ל (יבמות דף כ"ב.) גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ואברהם תחילה לגרים ואין לו עסק עם תרח, וז"ש וממולדתך מסיבה שנולדת מחדש כשנתגיירת אתה פטור מכבוד או"א, וכי תימא דמדרבנן מיהא חייב הגר בכבוד או"א כדי שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה וכמ"ש הרמב"ם פ"ה דממרים דין י"א, לזה אמר ומבית אביך זה עכו"ם כמו שדרשו רז"ל בתנחומא כלומר שתרח עובד עכו"ם והוא רשע ופטור אתה מלכבדו כמ"ש הטור, אמנם משום דהא מילתא במחלוקת היא שנויה ולדעת הרמב"ם הבן חייב בכבוד אביו רשע ונמצא דיש סברא לחייבו אף אם אביו רשע, לז"א ואעשך לגוי גדול ואמרו רז"ל בבראשית רבה (פל"ט) אני עושה אותך בריה חדשה ואת פרה ורבה וכיון שהוא בריה חדשה אמר ה' אליו בני אתה ואינו בן תרח וא"כ אינו חייב לכבדו, ויען עדיין יש פתחון פה לערער על אברהם חסידא זיוה והודה דכל הני טעמי אינם אלא לפטורא אבל ודאי שאם יוליך תרח עמו ויכבדהו למצוה תחשב לו אז יאמרו בגויים איה איפה תפארתך היה לך למעבד טצדקי להביא אביך בארץ כנען ולכבדו והיית נקי לעיני העכו"ם, לז"א ואברכך בממון ואגדל"ה שמך שיצא לך מוניטון כמ"ש בב"ר (שם) וכתב הרב יפה תואר דדייק מדכתיב ואגדלה שמך, והרי כתב מור"ם בי"ד סי' ר"מ שאם הבן גדול ואביו אינו דש בעירו יש לחוש לביזוי וצריך להתרחק זה מזה כמו שעשה מהר"ם, וא"כ גם אתה

יתגדל שמך יתר מאד ויצא לך מוניטון צריך להתרחק ואתה פטיר ועטיר מכל ערורי וכל לשון תקום אתך הבל יפצה כלא חשיב.

או יאמר ונקדים הא דאתמר בי מדרשא במדבר רבה פרשה י"א לגוי גדול אמר אברהם לפניו רבונו של עולם מנח לא העמדת שבעים אומות א"ל אותה אומה שכתוב בה ומי גוי גדול אני מעמידה ממך אמר ר' פנחס הכהן בר חמא אימתי עשה הקב"ה אברהם לגוי גדול משיצאו ישראל ממצרים ובאו לסיני וקבלו התורה והגיעו לארץ ישראל וכו' דבר אחר לגוי גדול שאתן לבניך את התורה וממנה יקראו גוי גדול שנאמר רק עם חכם ונבון. ולהבין זה המאמר הדק היטב אמרתי אקדמה מאמרם בויקרא רבה פרשה ד' א"ר אלעשא שאל עכו"ם אחד את רבי יהושע בן קרחה כתוב בתורתכם אחרי רבים להטות אנו מרובין מכם מפני מה אין אתם משוין עמנו בעכו"ם וכו' א"ל בעשו כתיב ביה שש נפשות וכו' וביעקב ע' נפש וכו' עשו שעובד לאלוהות הרבה כתיב ביה נפשות הרבה אבל יעקב שעובד לאלוה אחד כתיב בו נפש אחד, והרגיל בספרן של צדיקים יש בו ידיעה קדמא ואתיא הרבה תשובות לשאלת המין זה יצא ראשונה כתבו ז"ל כמ"ש פ"ק דיבמות (דף י"ד.) ולמ"ד עשו בית שמאי כדבריהם הכתיב אחרי רבים להטות הני מילי היכא דכי הדדי נינהו ב"ש מחדדי טפי, למדנו דהיכא דצד אחד חכים יתקרי ומחדדי טפי מהצד שכנגדו בטלה טענת רובא דחכמתם משוי להו כי הדדי או אפילו רובא, וזאת שנית למדין וה"ן משיבין דקיי"ל (כתובות דף ט"ו.) כל קבוע כמחצה על מחצה דמי ואנן בדידן בית ישראל יושבין על אדמתם בחצריהם ובטירותם קביעי וקיימי בטיל לגבייהו טענת רובא, ועוד בה שלישיה והיתה לבער טענת המין במ"ש מהרימ"ט א"ה סי' כ"ז דחזקה הבאה מכח הסברא מפקא מידי רובא, וזו תשובה נצחת שהשיב גדול דורנו הרב מהר"י הכהן לשאלת המין הנז' דלגבי רובא דעכו"ם אית לן חזקה אלימתא כי אין אלוה מבלעדי ה' מכח סברא מהאותות והמופתים אשר שמענו ונדעם ביציאת מצרים וקריעת ים סוף ומעמד הר סיני וכהנה וכהנה רבו גבורותיו ונוראותיו עזוזו ונפלאותיו, ואין לך סברא אלימתא יותר מזה ויכולה היא שתגן דהרוב נגדה קש נדף. אמור מעתה כלפי כי אמר אלהים אל אברהם לך לך מארצך ומבית אביך זו עכו"ם כדדרוש בתנחומא, פתח פתוח מצא אברהם אבינו למען דעת בירורן של דברים הי ניהו טעמא דמפקא מידי רובא כי כל עכו"ם לא ידעו את ה' ורובא דרובא נינהו והוא הדבר אשר דיבר ומנח לא העמדת ע' אומות והוו רבים והי ניהו טעם כעיקר בחלקו"ת ישית יוצר בראשית בין רוב זה לרובא דעלמא ולהתלמד מפי עליון, לדעת טעם עיקרי שאול שאל, על כן היה דבר ה' אל אברהם במחזה תבר גזיזי וקרא זה אותה אומה שכתוב בה לגוי גדול אני מעמיד ממך, כלומר

רמז לו דבהך קרא כתיב אשר לו אלהים קרובים בלשון יחיד אשר לו אלהים והיה טעמו כטעם לצ"ד שהם עובדים לאלוה אחד והעכו"ם כל אחד לעכו"ם א' כדטעים ר' יהושע בן קרחה כשהיה אותו המי"ן לפניו וכלומר הן ישראל רוב נגד כל אחד, ור' פנחס הכהן בא ללמד כי ה' אמר אליו טעמא רבא כטעמיה דהרב מהר"י הכהן וכה אמר אימתי עשה הקב"ה לאברהם לגוי גדול דאקרי גדול כלפי העכו"ם ורובא דידהו מגן שויא כלפי לי"א משיצאו ממצרים וקבלו התורה דנתפרסם בעולם לכל האותות והמופתים והיד החזקה והויא חזקה אלימתא מכח הסברא שריא וקיימת גלויה ומפורסמת דחזקה זו אלימא מרובא וגם הגיעו ישראל לארץ והיו קבועים בארץ דכל קבוע לא אזלינן בתר רובא אז נעשו גוי גדול וטענת עכו"ם שהם רבים בטלה היא מבוטלת וכל זה רמז אליו הוא יתברך באומרו ואעשך לגוי גדול, והדבר אחר נתן טעם לשבח דעתידין לקבל התורה מחכימת פתי וממנה יקראו גוי גדול שנאמר רק עם חכם ונבון הכונה דפירוש הכתוב רק עם הן בעוד שאתם המעט מכל העמים וז"ש ר"ק עם דאכין ורקין מעוטין, בהיותו חכם ונבון אזדא ליה מיעוטא דעל ידי חכמתם קראו בשמותם הגוי הגדול הזה דחכמתם משוי להו רבי' וכל דמחדדי טפי אין רבים חשובים כנגדם דהם רבים באיכות כאותה שאמרו גבי ב"ש, ולפי שכל זה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה הם תשובות בדבר כלפי ישראל ואכתי יש קצת להרהר ח"ו על אברהם עצמו דיחיד בדורו הוה, לז"א ואגדלה שמך והיה ברכה ואמרו בתנחומא ואברכך שאני בכבודי מברכך ואגדלה שמך שמך מתגדל בעולם והיה ברכה ברכתך קודמת לברכתי בתחילהמגן אברהם ואח"ך מחיה המתים ואחר כל השבח הזה א"כ הוה ליה אברהם אע"ה חשוב ואפילו באלף לא בטיל וכל הגוים כאין נגדו וליתא לטענת רובא כל לגביה דידיה.

ולפי זה דדרשו רז"ל ואברכך שאני בכבודי מכבדך אפשר לפרש הכתוב כמה שאז"ל דכשהקב"ה כביכול עושה הדין בעצמו יש כבוד לנשפט שכביכול נטפל לעשות בו משפט אך מצד אחר רע לו מאד דכשהדין הוא על יד הקב"ה הוא דין חזק ומשפט חרוץ כאשר עין בעין יראה הרואה להרב פרשת דרכים אשר העלה ואשר הביא מרז"ל ע"ש באורך, וכללא הוא (סוטה דף י"א.) מרובה מדה טובה ממדת פורענות ומאחר שכן הרי הוא כמבוא"ר דכשהקב"ה בעצמו מטיב ועושה לאדם טובה אז היא טובה כפולה ומכופלת מאד שהוא כבוד גדול לאדם שכביכול הוא בעצמו עושה לו טובה וגם הטובה עצמה היא טובה גדולה מאד, וז"ש ואברכך אני בכבודי כמשז"ל ומזה נמשך ואגדלה שמך שזה כבוד גדול לך שאני בכבודי מברכך וכלם שבח יתנו למעלתך והיה ברכה שתהיה ברכה שלמה וזאת הברכה ברכת ה' שראויה ליקרא ברכה ותהיה כלי

מחזיק ברכה, ובמאמר הנז' אפשר לפרש במ"ש בבתרא (דף קי"ט:) הלכתא חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב והלכתא אין חולקין הא דפליג ליה רביה יקרא הא דלא פליג ליה רביה יקרא, וז"ש אני בכבודי מברכך ופליגנא לך יקרא ובזה ואגדלה שמך ששמך יתגדל וחולקין לך כבוד ולפי שזה שאני מברכך הוא נעלם לזה והיה ברכה ברכתך קודמת וכו' ויתפרסם דפליגנא לך יקרא ורבו יתירה הוספת לך.

או יראה שכונת הכתוב בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא (מו"ק דף כ"ח.) וכתב הרשב"א בתשובה סימן קמ"ח דצבור ומלך משתנה המזל, גם אמרו בקדושין דף ע' קשים גרים לישראל כספחת, ופירש רש"י שמביאין פורענות וכו'. והתוספות פירשו שמוזהרים שלא להונות אותם ואי אפשר שלא יצערום א"נ שעל ידי הגרים ישראל בגלות וכו' ע"ש, וז"ש ואעשך לגוי גדול שתפרה ותרבה ואברכך בממון וכי תימא בני ומזוני במזלא תליין לז"א ואגדלה שמך ויצא לך מוניטון שתהיה מלך ומלך כרבים דמי ומשתנה המזל, והשתא שאני מבטיחך כי מלוך תמלוך ברוב עושר וכבוד לא יעלה על דעתך שלא לקבל גרים כשם שלא קבלו גרים בימי דוד ובימי שלמה אלא והיה בריכה כמשז"ל מה בריכה זו מטהרת וכו' כמשז"ל כאשר הלא מראש דברתי, וכי תימא קשים גרים כספחת ומביאין פורענות כדפירש רש"י לז"א ואברכה מברכיך מלבד שלא יבא לך פורענות אלא יברכוך ואני אברכם, וכלפי מה שפירשו התוס' שאי אפשר שלא יצערום ומוזהרים שלא להונותם לז"א ומקללך אאור אל תחוש שאף אם יקללוך אאור וכל ביש לא ימטי לך מינייהו, וכדי שלא יאמר אותו צדיק אפשר שמסיבת הגרים אצטרך ללכת בגלות כמו שכתבו התוספות לגבי ישראל, לזה אמר ונברכו בך כל משפחות האדמה הם יבואו אליך מקצוי ארץ וים רחוקים ולא תצטרך ללכת בגלות בשבילם באופן שכל רעה הנמשכת מן הגרים לא תאונה אליך רעה כלל.

א"נ אפשר לפרש ונקדים משז"ל בילקוט (רמז ס"ג) אני עושה אותך כ"ג כאדם הראשון שנאמר ואעשך לגוי גדול וכתיב והכהן הגדול מאחיו ואמרי ביבמות דף ס"ד אברהם ושרה טומטומין היו ופסק הרמב"ם בה' ביאת מקדש (פ"ז ה"ח) דטומטום כהן פסול, עוד נקדים מ"ש פ"ק דמגילה (דף ט"ו.) לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי שני גדולי הדור נתברכו משני הדיוטות ונתקיימה ברכתן, והקשה מהר"י פינטו מאותה שאמרו (בר"ר פ"ס) דרבקה היתה עקרה כדי שלא יאמר לבן שברכתו עשתה פירות וחילק דכשהמתברך גדול וכלי מחזיק ברכה כדוד ודניאל אשר מפורסם יקר תפארת חשיבותם בשמים וארץ אז מתקיימת ברכת הדיוט דאיך ישא פניו לומר דברכתו עשתה פירות דייקא נמי דקאמר שהרי שני גדולי הדור וכו' אך רבקה נערה קטנה אם תיכף ניתן

לה הריון היה לבן תולה בברכתו, ועתה נבא לביאור הכתובים, ואעשך שאעשה אותך בריה חדשה כמשז"ל כי זאת לפנים היית טומטום ותבנה ותכונן כאחד האדם שלם ואז לגוי גדול שתהיה כהן גדול כמשז"ל דכשהיית טומטום אתה פסול לכהונה אבל ואעשך בריה חדשה ותהיה כשר לגוי גדול תשמש בכהונה גדולה, וכלפי אשר חכמים הגידו (יומא דף י"ט.) והכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו דצריך שיהיה עשיר ומדתו של אברהם אע"ה שונא מתנות לז"א ואברכך בממון אני אברכך ותהיה גדול בעושר ואגדלה שמך שיצא לך מוניטון ותהיה מלך כמשז"ל, וזה טובה כפולה להיות מלך וכ"ג דהוא דבר רחוק כמ"ש בזהר ונמצא בידו כתר כהונה וכתר מלכות והיה ברכה רמז לכתר שם טוב כמשז"ל והיה בריכה מה בריכה זו מטהרת הטמאים אף אתה מקרב הרחוקים אליך גויים יבואו מאפסי ארץ כי שמך גדול, ואחר כל השבח הזה ואברכה מברכיך סתם אף הדיוטות דכל הברכות יתקיימו דכיון שאתה גדול וברוך אין לחוש שיאמרו ברכתנו עשתה פירות דגדול הנאמר באברהם ומי שם פה לומר ברכתי עשתה פירות ויתקיים הכל ונמצאו כל ההבטחות ויעודים הללו קשורים בקשר אמיץ והם נמשכים זה אחר זה כמבואר.

נמשך למה שאמרנו שאברהם אע"ה היה כ"ג נבא להבין מאמרם ז"ל בב"ר (פ' מ"ג) הרימותי ידי ר' יהודה אמר עשאן תרומה ור' נחמיא אמר עשאן שבועה ורבנן אמרי עשאן שירה המד"א זה אלי וארוממנהו, וניחזי אנן במאי פליגי, ויתכן דפלוגתייהו בביאור הכתוב דכתיב ויתן לו מעשר מכל כי מצינו שלש שיטות בדבר, זה יצא ראשונה רש"י ז"ל פירש ויתן לו אברהם למלכי צדק מעשר מכל וזהו דעת הראב"ד פ"ט דמלכים שעל מ"ש הרמב"ם אברהם נצטוה במילה והוא התפלל שחרית השיגו הראב"ד היה ראוי לומר התפלל שחרית והפריש מעשר והיינו דסבר כרש"י דאברהם נתן מעשר למלכי צדק, אבל הרב חזקוני פירש ויתן מלכי צדק לאברהם מעשר מכל שאברהם היה כ"ג כמדובר, ואפשר דטעם הרמב"ם שכתב ויצחק הפריש מעשר ולא ייחס הפרשת מעשר אלא ליצחק משום דהא דכתיב ויתן לו מעשר מכל לא ברירא לן מי נתן למי דיש לפרש ויתן אברהם או ויתן מלכי צדק ולהכי נקט יצחק שהוא מבורר, ועוד בה שלישיה אמרו במדרש הנעלם הובא בילקוט ראובני הקב"ה נתן לו מעשר אות מתחת כסא כבודו ועשה עטרה על הנשמה והיא ה' ומכל הוא השכינה, אמור מעתה היינו פלוגתא דר' יהודה ור' נחמיא ורבנן ונמשך מזה פלוגתייהו בפירוש הרימותי דר' יהודה סבר כרש"י והראב"ד דפירוש ויתן לו מעשר מכל היינו שאברהם נתן למלכי צדק ומזה בא לפרש הרימותי עשאן תרומה כי הוא המרים והמפריש, ור' נחמיא סבר כדעת הרב חזקוני דמלכי צדק

נתן לאברהם שהיה כ"ג ואמטו להכי פירש הרימותי עשאן שבועה, ורבנן עמדו בסוד ה' כמדרש הנעלם שהקב"ה נתן לו מעשר ומשום הכי דרשו עשאן שירה המד"א זה אלי ואנוהו כמו שפירש הרמ"ע דפירוש ואנוהו היינו ואהיה נוה שלו משכן לשכינה ואז וארוממנהו בקול רנה ושירי זמרה.

או יאמר במאי דקיי"ל בח"מ סי' קפ"א שיירא שעמד עליה גייס אין יכולים להציל כלל לעצמו וביכולין להציל על ידי הדחק אמר פליג לא אמר לא פליג, והרבה מן המפרשים פירשו הני קראי בדין זה, ואנן בדידן עלי בא"ר מאמרין וידוע דהיכא דליכא עדים אי אמר המרדכי סבר דנאמן בשבועה אך בעל התרומות סבר דלא מהימן בשבועה כמבואר בכנסת הגדולה שם, ואפשר דר' נחמיא סבר דמלחמת המלכים הללו מדיינין כיכולין להציל על ידי הדחק דמי ודינא הוא דאמר פליג ומהימן בשבועה ולזה סבר דעשאן שבועה דכדי שלא יאמר מלך סדום שלא אמר לעצמי ומן הדין הוא מחזיר וההולכים עמו אין נאמנין דנוגעין בדבר, לז"א הרימותי שנשבע שהכל הציל לעצמו ועם כל זה אם מחוט וכו' כדי שלא תאמר אני העשרתי, ור' יהודה סבר כבעה"ת דלא מהני שבועה ומשום הכי פירש הרימותי עשאן תרומה כהקדש דלא מהימן בשבועה, ורבנן סברי דהכא אין יכולין להציל כלל וגם אברהם הוא היודע דלית בחיליה כלל לולי ה' שהיה לו לזה עשאן שירה שר בשירים ופיו מלא תהלות לאל המושעות.

ועתה אבא לפרש הכתובים הללו בס"ד, ונקדים מ"ש בירושלמי פ' אלו דברים (ברכות פ"ח ה"ה) דהמשתמש בכהן מעל ורבינו פטר הביאו המרדכי פ' הנזיקין סבר דאם מחל הכהן שרי וכן פסק מור"ם בהגהה א"ח סי' קכ"ח (סמ"ה), ואולם אנא נפשאי כתבית בעניותין בקונטרס שיורי ברכה שם דרבים מגדולי הפוסקים פליגי על רבינו פטר, והרב מגן אברהם כתב שם דמצי מחיל דבפ' הזרוע (קל"ג.)שרבא היה לו עבד כהן ורפ"ב דקמא (דף כ'.) היה משמש ברב חסדא שהיה כהן וכתב עליו בס' יד אהרן דכפי דעתו שהבין דא"ל לשמעיה היינו לשמעיה דרבא אינה ראיה דרבא נמי כהן היה וכמ"ש רש"י, ואין ספק שלא ראה דברי רש"י שכתב לשמעיה דבעל הבית והיה נותן מתנות לשמעיה, ומכאן יש ראיה שהרי הבע"ה היה ישראל גם מ"ש שרב חסדא היה משמש לרבא וכו' נתחלף לו רבא במקום רמי בר חמא עכ"ל, ומה שהקשה עליו דרבא נמי כהן היה כמ"ש רש"י לק"מ דנהי דרש"י כתב שם דרבא כהן אך התוספות שם ובכמה דוכתי הוכיחו דרבא חבריה דאביי לאו כהן ולא עוד אלא דרש"י עצמו מחלפא שיטתיה שכתב בר"ה דף י"ח ע"א ובשחיטת חולין פרק הזרוע אשכחן דרבא לאו כהן הוא, עיניך הרואות דלהתוס' פשיטא להו דלאו כהן ורש"י שינה את טעמו מר"ה לפ' הזרוע וא"כ הרב מגן אברהם

נקיט כשיטת התוס' ורש"י בר"ה וכבר ידוע דהוא מקצר ביותר ויהי הקצ"ר אמיץ, גם מ"ש דנתחלף לו רבא במקום רמי בר חמא עמו הסליחה דלשון מגן אברהם בנסחא שלפני הוא כמו שהבאתי וכונתו דהיה משתמש ברב חסדא שהיה כהן ולא הזכיר מי היה משתמש ולישנא קייטא הוא, והרגיל בלשון מגן אברהם ידע שפיר כמה קצרן הוא, ושני ראיות אלו דפ' הזרוע ופ"ב דקמא שהביא הרב מגן אברהם של כת הקודמין הם והמה בכתובים בהגהות מיימוניות פ"ג דעבדים (ה"ח), והרב משנה למלך שם לא זכר דברי המרדכי פ' הנזיקין כלל וכבר בעניותנו עמדנו על דבריו שם בקנטרס הנז', ובזה נבא אל הביאור אל עמק שוה הוא עמק המלך ואמרו ז"ל (בר"ר פ' מ"ג) שהושוו כלם והמליכו לאברהם אע"ה, וזה כמערכה אל הדרוש שראינו דמלכי צדק היה מלך שלם ומלך שמחל אין כבודו מחול וגם היה כהן דאין כבודו מחול לדעת הפוסקים דפליגי על רבינו פטר, ועינינו הרואות דמלכי צדק עומד ומשמש לפני אברהם אע"ה בכבודו ובעצמו כפשט הכתוב דכתיב הוציא לחם ויין דמשמע שהוא המוציא ומשמש בסעודה ויקשה עלינו כי גדול כבודו מלך וכהן ואין כבודו מחול, לזה הקדים הכתוב אל עמק שוה הוא עמק המלך שכלם המליכו לאברהם אע"ה ונמצא כי הוא מלך על כל מלכי האדמה הפרטיים כמלכי צדק וחבירו כי כל חד מינייהו מולך אל עירו ואל שער מקומו אבל אברהם אע"ה המליכוהו על הכל וגדול כבודו על כלם, ומזה נמשך דמלכי צדק הוא שם בן נח כמשז"ל כהן גדול ומלך שלם הוא בעצמו שימש והוציא לחם ויין אף שהוא מלך והוא כהן ואין כבודו מחול מ"מ לגבי אברהם אע"ה לא חשיב ושרי לשמשו, ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ וזה טעם אחר דכיון שהקנה שמים וארץ על ידי צדקתו זכות הוא לו לשמשו, והו"ל כמקבל פרס על שמושו דשרי כמ"ש הסמ"ג עשין פ"ג והט"ז על ר"ת שהניח הכהן לשמשו ע"ש בסי' קכ"ח וכמש"ל פ"ג דעבדים.

א"נ אפשר במאי דנשאל הגאון מהר"ר דוד אופנהיים במי שנוהג להפריש מעשר ממה שמרויח והיה אך עסו"ק בעסק א' סחור"ה ונאוה והוצרך להוציא הוצאות עד שבא לידו אותו עסק והרויח ריוח גדול וביום בואו חשבון אי מצי לנכות ההוצאות שהוציא בשכר ספינות ופועלים וכיוצא על אותו עסק ושוב יפריש מעשר מהשאר, או דילמא כל היתר על הקרן מחייב לאפרושי מיניה מעשרו ואי אפשר לומר ונכ"ה ההוצאות, והרב ז"ל בתשובת"ו הרמתה באה ונהייתה בשו"ת חוות יאיר סי' רכ"ד פשיט מזרע הארץ ואייתי מתניתא בידיה סוגיית מנחות דף ע' ונדרים דף ז"ן ופלפל בחכמה, וכבר במקומו כתיבנא בעניותין דרך שקלא וטריא על דברי הרב הנז' וזו הלכה העלה שינכה יציאותיו ואת

העודף מהריוח יפריש ממנו מעשרו, והרב חוות יאיר בתשובתו שם כתב דבמעשר זרע הארץ גזרת הכתוב מפני שכל גדול תבואה גדול נסיי לכן אף שהוציא כמה הוצאות חייב שאדם זורע סאה ומכניס כמה כורין מה שאין כן משא ומתן הוי איפכא מפני שהוא קר"ן הרבה וריוח מועט ואין לזה דמיון במשא ומתן, והרב שבות יעקב ח"ב סי' פ"ו חילק דאם נותן ההוצאה בדבר המצוי לקנות גם ההוצאה בכלל הקרן אבל מי שהוציא הוצאות על הספק אולי יזדמן לו ריוח ומתחילה מוציא הרבה על הספק כזורע דהוא דרך נס גם זה אינו מנכה מן ההוצאות, והנה אמרו ז"ל (נדרים דף ל"ב.) וירק את חניכיו שהוריקן בכסף וזהב כדי שילכו למלחמה ונמצא דאברהם אע"ה הוציא הוצאה רבה במלחמה זו, ובאנו לספק הנז' אם מנכה הוצאות ואח"ך מפריש מעשר, או דילמא לא ינכה ההוצאות וחייב להפריש מעשר מכל השלל כמות שהוא, לכן מלכי צדק הכהן החכם בחכמתו הוציא לחם ויין רמז לו דחייב לעשר מכל השלל מבלי שינכה ההוצאה כלל דומיא דדגן ותירוש דחייבים במעשר דבר תורה שאינו מנכה מהם ההוצאה ומוציא מעשר מכל הדגן והענבים כלם כמות שהם כמ"ש הרב מהר"ר [דוד] אופנהיים לחד טעמא דגבי מעשר זרע שהוא דאורייתא החמירו שלא ינכה מה שזרע, וכי היכא דלא נימא מה דמות יערוך לשלול שלל ולבוז בז ללחם ויין הלא מעשר כספים לכולי עלמא מדרבנן ויש מי שכתב דגם חיובא מדרבנן ליכא כמ"ש בתשובות הרבנים הנז' ולחם ויין חייבים במעשר מדאורייתא ודמיונו אינו עולה יפה, לז"א ברוך אל עליון אשר מגן צריך פירש שיחותיו כי לא על הלחם לבדו סמך ומתפתה מיינו אבל טעמו ונימוקו עמו דגם בנדון זה היה דרך נס וגם בתחילה נכנס על הספק ואלמלא עזר משדי לא עשה כלום, וז"ש ברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך רצונו כי הוא הנלחם והגדיל לעשות פלאות כמ"ש ז"ל, וכיון שכן הוי כמ"ש הרב חוות יאיר והרב שבות יעקב דזרע הארץ הוא נס ועל הספק וגם נדון שלפנינו את הנ"ס למינהו ובספק גדול נכנס וצריך להפריש מעשר מכל דומיא דזרע הארץ, ואברהם אע"ה ידע מאי דמחוי ליה במחוג אף הוא ראה שהסכים להלכה ומילא שאלתו כהוגן וכן עשה ויתן לו מעשר מכ"ל דייקא מבלי ניכוי ההוצאות כי דינא קמשתעי מלכי צדק ודבריו אמת וצדק וזהו מעשר מכ"ל.

או יאמר מאי דקיי"ל בא"ה סי' ז"ך (ס"ט) דהאומרת הילך מנה ואתקדש אני לך אם הוא אדם חשוב דלקיחתו חשיבה נתינה מקודשת, ואפשר דכזאת וכזאת רמז מלכי צדק להורות גדולתו של אברהם דלקיחתו חשיבה מתנה והוא דקיי"ל (ברכות דף מ"ו.) בעל הבית בוצע ואורח מברך, ונתחכם מלכי צדק ואזיל בתר איפכא כאלו אברהם בעל הבית ואיהו ניהו דקא משתרשי ליה נגש והוא נהנה כאורח, וז"ש הוציא לחם ויין כדי

שאברהם אע"ה יברך המוציא כמ"ש בס' אמרי נועם כדין בעה"ב, וכי תימא אברהם אוכל חולין בטהרה ולא מצי אכיל לז"א והוא כהן לאל עליון דמלכי צדק כהן טהר גברא והוא הלחם טהור הוא, ומלכי צדק עשה עצמו אורח דקביל הנאה מסעודת בעה"ב וצריך לברכו, וז"ש ויברכהו ויאמר וכו' הנה כי כן יבורך כמו שהאורח מברך שנהנה מבעה"ב גם מלכי צדק נהנה ויברכהו.

או יראה במאי דאמרינן פ' אין עומדין (דף ל"ב:) כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו וכתב מרן בבית יוסף א"ח סי' קכ"ח בשם קצת פוסקים דדוקא במועד ומפורסם לכך, והשתא למאן דאמר כי אברהם אע"ה כבר היה כהן שא"ל ה' ואעשך לגוי גדול כ"ג כמש"ל יש מקום ערעור לפצה פה על כהונת א"א כיון שהרג כל האוכלוסין הללו, לכן בא מלכי צדק להוציא מלב הטועין והוציא לחם ויין שיברך אברהם המוציא כאמור ולהורות כי קדוש הוא ואיכא עשה וקדשתו לברך ראשון והוא אברהם כהן לאל עליון וכל מצוות כהונה הלא טוב אמנ"ה לו למנה, ולמען כי יסכר פי דוברי שקר הדוברות על צדיק עתק לערער על כהונת אברהם שהרג כמה נפשות אף הוא ביטל המעוררי"ן ופיו פתח בחכמה וכה אמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ בא ללמד דהא דכהן שהרג היינו במועד ומפורסם דוקא כמש"ל, ואלו אברהם אע"ה נודע בשערים אשר פרסם אלהותו יתברך וזה שמו אשר יקראו איש החסד, ועוד דאברהם אע"ה לא הרג כמ"ש מהר"ם אלשיך ברוממות אל מזמור ק"י רק הקב"ה הפילם חללים לפניו, וז"ש וברוך אל עליון אשר מגן צריך כלומר מאת ה' היתה זאת כי לא אדם הוא ואין כאן הרג את הנפש, וכלפי מ"ש התוספות ביבמות דף ז' לחד שינויא דכהן שהרג כשר לעבודה ולא ישא את כפיו דהרגו בידו ואין קטיגור ונשיאות כפים חמיר טפי לכן אברהם אע"ה אמר הרימותי ידי, כלומר אף אני אשא את כפי כי אין בי עון הרג את הנפש כמו שהסביר לעם מלכי צדק וזה רמז באומרו הרימותי ידי.

ובאופן אחר אפשר ונבין מאמרם ז"ל בב"ר (פ' מ"ג) ר' שמואל בר נחמני אמר הלכות כהונה גדולה גלה לו לחם זה לחם הפנים ויין אלו הנסכים ורבנן אמרי תורה גילה לו דכתיב לכו לחמו בלחמי, וכאן הבן שואל למען דעת במאי פליגי, והן קדם אציגה נא עמך מ"ש בנדרים דף ל"ב א"ר זכריה משום ר' ישמעאל בקש הקב"ה להוציא כהונה משם שנאמר והוא כהן לאל עליון כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום הוציאה מאברהם וכו' והיינו דכתיב והוא כהן לאל עליון הוא כהן ואין זרעו כהן, והעיני בשר לו אמ"ת מרגיש מאי קשיא ליה בכתוב דקאמר והיינו דכתיב, ויתכן במאי דכייל הרב ווי העמודים דף ז"ך דכל תיבה שתחילתה וי"ו דרשינן לה תרי זימני כגון ויתן לך שדרשו

(בר"ר פ' ס"ו) יתן ויחזור ויתן הנה כי כן היינו דק"ל בהאי קרא מאי והוא בוי"ו הול"ל הוא כהן, והשתא דדריש דמשום דמלכי צדק הקדים ברכת אברהם ניטלה כהונה ממנו, קאמר והיינו דכתיב כלומר עתה תשכיל מאי דכתיב והוא כהן דדרשינן הוא והוא כלומר אברהם ומלכי צדק והקדים לאברהם מדה כנגד מדה וקדים אברהם שהוא עיקר ועמו טפילה מלכי צדק דמלכי צדק הוא כהן ואין זרעו כהן, ועמ"ש בספרי הקטן שער יוסף דף קי"ב גבי והוא אשה בבתוליה, עוד נקדים מ"ש ביומא דף י"ב אירע פסול בכ"ג ומינו אחר ראשון חוזר לעבודתו שני כל מצות כהונה עליו דברי ר"מ רבי יוסי אומר שני אינו ראוי לכ"ג משום איבה ולא לכהן הדיוט משום מעלין בקדש, ולפי מאי דדריש ר' ישמעאל דנטלה כהונה משם ונתמנה אברהם, באנו למחלוקת ר"מ ור' יוסי דיש לחוש לאיבה לדעת ר' יוסי ואברהם אע"ה לא מצי לשמש בכהונה עד שימות מלכי צדק כמ"ש שם ביומא, ואפשר דבהכי פליגי רשב"ן ורבנן דרשב"ן סבר כר' מאיר דשני כל מצות כהונה עליו ולכך מלכי צדק גופיה הלכות כהונה גדולה גילה לו כיון דמותר לשמש בכהונה, ורבנן סברי כר' יוסי דמשום איבה אינו ראוי וזה רמז לו מלכי צדק דתורה גילה לו כלומר כל עוד אשר נשמת רוח חיים באפיו אין לך להתעסק אלא בתורה והנח הכהונה דהלכה כר' יוסי דשני אינו ראוי.

ודרך אחר אפשר לומר במאי דחזיתיה למורינו הרב מהר"א יצחקי בתשובותיו זרע אברהם בח"מ סי' כ"א יצא לידון בדבר חדש משום יתובי דעתא דהרמב"ם בה' שגגות דאף לר' יוסי דשני אינו ראוי היינו דוקא כשעבר הראשון מחמת קרי דבעת ההיא יודע בעצמו דתיכף נטהר ועמד על כנו בהא סבר ר' יוסי דאיכא איבה, אבל מי שעבר מחמת מום ונתרפא אף ר' יוסי מודה דשני כל מצות כהונה עליו דבעת שעבר ראשון לא היה לשעה ע"ש באורך, ולפי זה הכא דניטלה כהונה משם לגמרי אף לר' יוסי כל מצות כהונה על אברהם אע"ה, ואפשר שזהו כונת הכתוב הוציא לחם ויין ולמדו הלכות כהונה גדולה, וכי תימא הא קיי"ל כר' יוסי דשני אינו ראוי, לז"א והוא מלכי צדק כהן ואין זרעו כהן וניטלה כהונה לגמרי ממנו וטעמא שהקדים ברכת אברהם ויברכהו ויאמר וכו' וא"כ הוה ליה כעבר מחמת מום דגם ר' יוסי מודה דשני כל מצות כהונה גדולה עליו, ובזה עצמו אפשר דפליגי רשב"ן ורבנן דכלהו סברי כר' יוסי דשני אינו ראוי משום איבה אך מר מחלק בין קרי למום כחילוק מורינו הרב והכא דמי לעבר מחמת מום דגם ר' יוסי סבר דשני מצות כהונה עליו ולכך הלכות כהונה גדולה גילה לו, ומר סבר דלא פלוג ובכל גוונא אף עבר מחמת מום שני אינו ראוי ומשו"ה סבר תורה גילה לו וללמד יצא דגם באופן זה שני אינו ראוי וכלך לתורה כי אין אתה יכול לשמש בכהונה.

ואי בעית אימא דלכולי עלמא קיי"ל כר' יוסי וסברי דבין עבר מחמת מום בין עבר מחמת קרי שני אינו ראוי משום איבה, רק בהא פליגי דהכא דלא ניטלה כהונה אלא מזרעו ומעולם מלכי צדק גופיה לא עבר כלל, מר סבר בהא דאיהו גופיה כהן ולא עבר כלל מודה ר' יוסי דשני כל מצות כהונה עליו וליכא איבה כי הן בעודנו חי הוא כהן ולא חיישינן לאיבה משום זרעו ומשום הכי דריש דהלכות כהונה גילה לו דראוי לכהונה ואין כאן איבה, ומר סבר דגם בהא איכא איבה דגם שהוא כהן זרעו חביב עליה ולכך דריש תורה גילה לו לומר שיעסוק בתורה ולא בכהונה, ובזה נבאר מאמרם ז"ל (בר"ר פ' נ"ה) קח נא את בנך את יחידך כלום יש קרבן בלא כהן כבר מניתיך אתה כהן לעולם, ואיכא למידק אברהם אע"ה ידע שפיר דניטלה כהונה משם וניתנה לו ומאי אמר כלום יש קרבן בלא כהן, אמנם ע"ף האמור יובן דגם שנתמנה אברהם אע"ה לכהן חש לאיבה וכדעת ר' יוסי דשני אינו ראוי ובחיי מלכי צדק ידיו אסורות, על כן תמה ואמר יש קרבן בלא כהן, ויאמר אליו ה' אתה כהן לעול"ם רמז חילוק מורינו הרב זרע אברהם כלומר מינוייך לא היה לשעה אלא הוא עבר לגמרי וזהו את"ה כהן לעול"ם והוא עבר לעולם ובזה לכולי עלמא שני כל מצות כהונה עליו והרי קרבן והרי כהן.

א"נ אפשר במשז"ל והזכרנוהו לעיל דאברהם ושרה טומטומין היו ופסק הרמב"ם בעשירי דמעשה הקרבנות (ה"ט) דטומטום ספק ערל ואסור באכילת קדשים, וז"ש ומלכי צדק מלך שלם שנולד מהול כמשז"ל בב"ר מ"ג) הוציא לחם ויין מידי דשרי לזר ולא הוציא בשר זבחים, ונתן טעם והוא מלכי צדק כהן לאפוקי אברהם דליתיה באכילת קדשים ופסול ופסקו הרמב"ם פ"ז דביאת מקדש (ה"ח).

ועוד יתכן לפרש כמ"ש בב"ר והזכרנוהו לעיל אל עמק שוה ר' ברכיה ור' חנינא בשם ר' שמואל בר נחמני ששם הושוו כל אומות העולם וכו' א"ל מלך אתה עלינו אמר להם אל יחסר העולם מלכו, ובסנהדרין (דף ך':) סבר ר' יוסי דכל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו והקשו התוספות דאמאי נענש אחאב ותירצו דבפ' מלך כתיב יקח ונתן לעבדיו ולא לעצמו, והשתא דאתו כולי עלמא והמליכוהו לאברהם אם כן הוא מותר בכל האמור בפרשתו של מלך, אבל כבר כתבו התוס' דהיינו לעבדיו ולא לו, וגם האמור בפרשה הם שדות ולדעת הרמב"ם פ"ד דמלכים (ה"ו) אינו לוקח כי אם הפירות וכמ"ש הרב לחם משנה שם, וז"ש מלך סדום הרכוש קח לך כלומר הרכוש לאפוקי שדות או פירות דיש רשות למלך ליקח וא"כ זה הרכוש מתורת מלך אין לך שום זכות ולכן אני אומר הרכוש קח לך ותקנה אותו דקיחה איקרי קנין ואתה כאיניש דעלמא, ועוד רמז חילוק התוס' דזהו לעבדיו ולא לו, וז"ש קח לך כלומר כיון שהוא לך ולא לעבדיך דין הדיוט שיקנה

אותו בדרכי ההקנאות ולמלך ה"ן שוה ולז"א קח לך ולא מצית לקחתו מחק המלכים, ואברהם אע"ה לפי רוב הענוה הש"ב ישי"ב לו הרימותי ידי כלומר כבר סלקתי ידי מדבר המלוכה ולא קבילית עלי אנא דאמרי אל יחסר העולם מלכו וז"ש הרימותי ידי אל ה' אל עליון כי לו נאה המלוכה ונחנו מה, ואתה דע לך אם מחוט מהשלל ואם אקח מחדש מדינא דמלכותא מכל אשר לך, בלעדי רק אשר אכלו הנערים וכו' יקחו חלקם דייקא ולא מדין עבדי המלך.

ורוח אחרת אתי בביאור הכתוב הנז' ואשימה עיני במאמרם ז"ל פ"ג דנדרים (דף ל"ב.) וירק את חניכיו שהוריקן בתורה, גם נבין משז"ל בב"ר ודזכרנוהו לעיל ר' נחמיא אמר הוא הוריק פנים כנגדן אמר אצא ואפול על קדושת ה', ולכאורה יפלא על האנשים האלה שלמים ילידי בית אברהם מה טעם לא היו רוצים ללכת עמו, ועוד באיזה טעם נצחם שישמעו לקולו, ותו מה הלשון אצא ואפול דתיבת אצא מיותרת, ואפשר בהקדם מ"ש הרא"ם בתוספותיו הביא מהר"ש אלגאזי בס' יבין שמועה כלל תנ"ד דאי בעידן דמעקר לאו מקיים העשה אתי עשה ודחי לא תעשה ועשה, וכבר הקשה עליו הרב הנז' מסוגיות הש"ס, וגם פשטן של דברי הראשונים הפך הרא"ם ובפרט דברי הריטב"א שהביא הרב הנז' כלל ריי"ג ע"ש, עוד הביא הרב הנז' כלל רט"ו מחלוקת הרב המגיד והר"ן דהרב המגיד סבר דבעינן דבעידן דמעקר לאו ממש מקיים העשה לאפוקי אם אבידה בסוף בית הקברות דהכהן בעת שנכנס לבית הקברות מעקר לאו ואינו מקיים העשה עד לאחר זמן, והר"ן סבר דכיון דהוא צורך העשה מיקרי בעידן והראיה ממילה בצרעת דמל ולא פרע כאלו לא מל וכו' ע"ש, ונודע דזמן מלחמת אברהם עם המלכים היתה בליל פסח כמשז"ל ואיכא עשה דקדושת ה' כמו שאמר אברהם אע"ה וכמשז"ל בילקוט פ' בשלח על פסוק וברוב גאונך, ובי"ט איכא עשה ולא תעשה, אם כן איפה אפשר דאברהם אבינו וילידי ביתו הוו פליגי בפלוגתא דרבואתא וילידי ביתו שהיו צדיקים כמשז"ל, ותופסי התורה תלמידיו של אברהם אע"ה לא היו רוצים לצאת עם אברהם אע"ה חדא משום דאיסור תחומין ואיסור מלאכה רביע עילוייהו ולא אתי עשה דקדושת ה' ודחי עשה ול"ת דשביתת יום טוב, דלא אפשר שלא לעשות מלאכה האסורה כקושר ומתיר בכלי מלחמה וכיוצא וגם איסור תחומין לדעת הרמב"ם פכ"ז דשבת ופ"ח דעירובין הוי דאורייתא ועיין בחגיגה דף י"ז ברש"י ד"ה ופנית בבקר, ותו הן לו יהי דליכא אלא ל"ת גרידתא ואתי עשה דקדושת ה' ודחי ליה הא בעינן דבעידן דמעקר לאו מקיים העשה כסברת הרב המגיד דלפתח בעידניה ממש בעשה והכא עברי על ל"ת דשביתת י"ט קודם שילחמו ובכגון דא לא אתי עשה ודחי אפילו ל"ת גרידא, אמנם אברהם אבינו אורייתיה מרתחא ליה

והוריק פנים נגדן דלא כוונו להלכה ובשתים לא עלתה להם, חדא דהעיקר דכיון דהוא צורך העשה לא אנסו ליה עידניה ומיקרי בעידן וכיון דהמלחמה שעושין מקיימין בה העשה המלאכה שמתחילין לעשות לצורך המלחמה דבר בעתו הוא, ותו דאף אי עשה ול"ת כל שהוא בעידן אתי עשה ודחי ל"ת ועשה וז"ש אצא כיון שאח"ך אפול על קדושת ה' וזהו כדעת הרא"ם והר"ן הנז', ואפילו דהשתא מוכח דעיקרן של דברים דלא אתי עשה ודחי ל"ת ועשה ודלא כהרא"ם מ"מ שאני בזמן אברהם דקבלו התורה מעצמן ובו בפרק חביבא ליה קדוש ה' טובא דכל העולם בחשכה יתהלכו וחמירא מילתא דקדוש ה', וז"ש ואפול על קדושת ה' דכיון דהוא קדוש ה' אלים לן טובא ואנן בדידן הגם דבעשה אחר הלכתא כוותייכו שאני קדוש ה' לדידן דחמיר טובא ולא משגחינן אי דחינן עשה ול"ת מקמיה הגם דקדוש ה' הוא לאו שבכללות וגם אינו בעידן גמור כל זה איננו שוה לדידן נגד עשה דקדוש ה', ועוד אפשר לומר לדעת רבינו האר"י זצ"ל דבלוט היו בו ניצוצות קדושות מאד והצילם אברהם מידם במלחמה זו ודמי למ"ש הרשב"א בתשובה ופסקה בש"ע א"ח סוף סי' ש"ו דמחללין שבת כדי שלא תמיר בתו עש"ב ובאחרונים, והא נמי דכוותא שצריך לחלל י"ט להצל לוט והקדושה שבו מידסטרא אחרא, וז"ש ואפול על קדושת ה' להציל ניצוצות קדושות דבזה שרי לחלל שבת.

ואחשבה לדעת שבמחלוקת הנז' יתבאר אצלינו משנת סוף ברכות (דף נ"ד.) עת לעשות לה' הפרו תורתך ר' נתן אומר הפרו תורתך משום עת לעשות לה', דנראין הדברים משוללי ההבנה מאי קאמר ר' נתן ומ"ט סרס המקרא, אך אפשר דתנא קמא סבר כסברת הרב המגיד דבעינן בעידן דמעקר לאו מקיים העשה ממש ולא מהני אם צריך לעבור הלאו כשהוא מתחיל בעסק שאח"ך תיכף יבא קיום העשה דבעינן עקירת הלאו וקיום העשה כחדא שריין וריוח לא יעבור ביניהם כלל, וזהו סברת תנא קמא דקרא כדכתיב בעינן ע"ת לעשו"ת פירוש עידן דמקיים העשה והוא ע"ת לעשו"ת אז הפרו תורתך מעקר הלאו והוא בעידנא ממש לאפוקי שאם מתחיל לעבור הלאו קודם שמקיים העשה ממש אין לעבור הלאו, וז"ש עת לעשות עידן דמקיים עשה אז שרי הפרו תורתך לעבור על לא תעשה, אך ר' נתן פליג וסבר כדעת הר"ן דכל שהוא צורך קיום העשה בעידן מיקרי, וז"ש הפרו תורתך דינא הוא לבטל הלאו משום עת לעשות לה' כדי שאח"ך יקיים עשה ועת לעשות בעידן מיקרי אף שכבר הפרו תורתך ועקר הלאו.

ואנפא אחרינא אפשר דר' נתן לאו לאפלוגי אתא ופרושי קמפרש הכתוב, והוא כמ"ש פ"ק דקדושין (דף ל"ב.) איסי בן יהודה אומר אביו אומר השקני מים ומצוה לפניו לעשות ואי אפשר לעשותה על ידי אחרים יעסוק במצוה ויניח כבוד אביו, וכתבו הר"ן

והריטב"א דהיינו דוקא דשתיהן לפניו אבל אם כבר הוא מתעסק בכבוד אב ואם ואתרמי ליה מצוה אינו מניח כבוד אביו מפני המצוה דעוסק במצוה פטור מן המצוה, וראיתי להרב מגילת ספר עשין י"ב שכתב דהתוספות במ"ק דף ט' פליגי על זה דהתם רמו קראי אהדדי כתיב יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה וכתיב וכל חפצים לא ישוו בה אפילו חפצי שמים כאן במצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים כאן במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים, וכתבו התוס' כאן במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים עשיית מצוה עדיף שהרי מפסיקין אפילו לרשב"י לעשות סוכה ולולב וכו' ע"ש, הרי דלדעת התוס' אפילו כבר עוסק הוא בתורה מבטל מצוה דתלמוד תורה שעוסק בה לקיים מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים, ולדעת הר"ן והריטב"א בכגון זו אמרינן העוסק במצוה פטור מן המצוה ומוקמי לדאיסי דוקא אם שתיהן לפניו ולא התחיל לעסוק בכבוד אביו, ושוב הקשה על מרן דבכסף משנה בה' ממרים הביא לשון הר"ן ומשמע דהוא דבר מוסכם וגם הרמב"ם אזיל ומודה לסברת הר"ן, ואלו מדקדוק דברי הרמב"ם פ"ג דת"ת מוכח להפך ועוד האריך בזה הלא בספרתו במגילת ספר כתוב, ויש לדקדק עליו דלפי דעתו אמאי לא הקשה עדיפה מינה דרש"י סבר כהר"ן וכמו שדקדק הר"ן מדברי רש"י פ"ק דקדושין, ואלו התם במ"ק פירש"י חפצי שמים ישוו בה שאם יש לעסוק במצוה מבטל ת"ת ועוסק במצוה ומוכח שכבר עסוק בתורה וכן הקשה הרב החסיד מהר"י אלגאזי בס' שמע יעקב דף י"ב.

וירא לי דאין כאן מחלוקת ואין כאן קושיות כלל, דשאני מצוות מת"ת דלא כתבו רש"י והר"ן והריטב"א דעוסק במצוה פטור ממצוה אף שא"א לעשות על ידי אחרים אלא כי תרווייהו מצוות נינהו, אבל גבי מצוה ות"ת דינא הוא דאם המצוה א"א לעשותה ע"י אחרים אז מבטל ת"ת, דכיון דעיקר התורה לשמור המצו' והוא דבר תדירי יום ולילה לא ישבות אף שעוסק בת"ת כבר פוסק לקיים מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים והוא חילוק ברור ומבואר מעצמו אין צריך סעד לתומכו, וכן ראיתי להר"ן בחידושי מ"ק כ"י שפירש דכשאפשר לעשות המצוה על ידי אחרים עוסק בתורה ולא במצוה ואם לאו יעסוק במצוות ולא בתורה דמעשה עיקר ולא המדרש עכ"ל והביאו הרב הכותב ז"ל, הרי דתלי טעמא דלא המדרש הוא עיקר אלא המעשה ותסגי לן דלא מבטל תורה לסתם מצוה אפילו שאפשר לעשותה על ידי אחרים, וכזה ראיתי להרא"ש בתוספותיו כ"י שכתב וז"ל וא"ת מאי איריא תורה אפילו מצוה נמי בכה"ג אל יפלס אלא יעשה המצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים וי"ל דתלמוד תורה אצטריכא ליה דסד"א

כיון שהלימוד אינו אלא לצורך קיום המצות יבטל ת"ת מפני כל המצוות קמ"ל קרא אורח חיים פן תפלס עכ"ל.

ודע דהתם רמו קראי דאורח חיים פן תפלס וכתיב פלס ומשני כאן במצוה וכו', וכתב הר"ן בחידושיו שהראב"ד מפרש דאורח חיים הוא על התורה שלא יכריענה עם שום מצוה שהיא קודמת ורמי דקרא אחרינא כתיב פלס ומשני כאן וכו' ובזה מבוארים דברי הרא"ש הנז', ולפי דרכנו למדנו דסלקא דעתין לבטל ת"ת מפני כל מצוה שבעולם דעיקר התורה לאשמועינן כיצד סדר קיום המצוות, ורואה אני להרב יפה מראה פ"ק דפאה שכתב דאף למ"ד תלמוד גדול איירי במצות דאתאן לידיה באקראי אבל חובת הגוף דקבוע להם זמן מעשה גדול ע"ש, ואמרו בירושלמי דברכות פ' תפלת השחר [פ"א ה"ב] דרשב"י היה פוסק מת"ת לסוכה ולולב אבל לא היה פוסק לק"ש ותפלה משום דהאי שינון והאי שנון ע"ש, הנה כי כן היינו דאמר קרא ע"ת דהיינו מצוות דקבוע להם זמן דבר בעתו וגם לעשו"ת לה' מידי דהוי מעשה לאפוקי ק"ש ותפלה דהוו שינון אז הפרו תורתך אף מי שתורתו אומנותו כרשב"י אין פוטר אותו כי כאשר בא מועד מצוות מעשיות זמניות אז מוכרח לקיימם ולבטל תורה כדעביד רשב"י, ומשום דעדיין היה מקום לומר דכל זה היינו כשלא התחיל ללמוד אבל אם התחיל ללמוד אין לו לפסוק כדין העוסק במצוה פטור מן המצוה ופטיר ועטיר מכל המצוות וכמ"ש הרב מגילת ספר והרב שמע יעקב לדעת הר"ן כמדובר, על כן בא ר' נתן וללמד יצא לאורו"ת נת"ן דההיא דעוסק במצוה פטור מן המצוה אף שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים אינו אלא היכא דשתיהן מצוות אבל לגבי תלמוד תורה אם הוא מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים דינא הוא שמתבטל מת"ת, וז"ש הפרו תורתך כלומר שכבר עוסק בתורה יבטל משום עת לעשות לה' כמה דאמרן, ויתכן כי הכתוב מדבר כנגד מי שתורתו אומנותו דאינו מבטל לק"ש ותפלה רק למצוות מעשיות זמניות כדעת רשב"י בירושלמי, וז"ש עת לעשות בזמן מצוות מעשיות הפרו תורתך כרשב"י וכמש"ל ור' נתן איירי בדורות אחרונים שאין תורתם אומנותם דמפסיקין גם לתפלה כמ"ש בש"ס (שבת דף י"א.), וידוע דעיקר התפלה להעלות מלכותא קדישא לחברה עם דודה וז"ש הפרו תורתך משום עת שהוא כינוי למלכות לתקנה ולחברה, וז"ש עת לעשות לה' כלומר יבטל תורה משום לתקן המלכות עם דודה והיינו התפלה, ואי בעית אימא דמהכתוב נראה דאיירי בחד גברי דפעמים יבטל התורה משום מצוה הבאה לידו ולכן בא ר' נתן לומר דזימנין יעבור על דת כדי שאחרים יקיימו, וז"ש הפרו תורתיך ועוברים על דין תורה משום עת לעשות,

כלומר משום עת לעשות אחרים שיקיימו כמ"ש הרשב"א דמחלל שבת להציל מהמרה לבתו וכמש"ל, וזה רמז באומרו משום עת לעשות.

אמור מעתה אפשר דהשלמים האלה ילידי בית אברהם הולכים ודלי"ם מתורתו של אברהם אבינו הוו עסקי בשמעתא וסברוה דאין חילוק בין מדרש למעשה וכי הדדי נינהו דכל דעסיק בחדא אי אתרמי ליה מצוה אפילו אי אפשר לעשותה על ידי אחרים אין לו להניח מצוותו, ועל כן לא היו רוצים להבטל מלימודם הגם דמלחמת מלכים א"א לעשות ע"י אחרים יאמטו להכי אברהם הוריק פנים ונתכעס כנגדן ואמר אצא כלומר אצא מבית המדרש על דרך שאמרו (חגיגה דף ט"ז:) יצא מנחם מבית המדרש אף שכבר אני עוסק בתורה ואפול על קדושת ה' דבתלמוד תורה אף דעסיק ואתי מבטל תורה לקיים מצוה שאי אפשר לעשות על ידי אחרים, הוא הדבר אשר דיברו בסוגיין דנדרים וירק את חניכיו שהוריקן בתורה מלשון והבור רק כדפירש הר"ן דהגם שהיו תופסי התורה בעידנא דעסקי בה יצאו חלוצי צבא וירדפם עד חובה בעבור עשה דקדוש ה' שהיא מצוה דאי אפשר לעשות ע"י אחרים ומבטלין ת"ת כי לא המדרש הוא העיקר כאשר הוכחנו כיסודן של ראשונים לעיל.

ולפי קוטב דרושנו אפשר דמלכי צדק תפס לו השיטה כאברהם אע"ה גם הוא יור"ה דהדין עם אברהם ולא כילידי ביתו והיינו דקאמר קרא הוציא לחם ויין שפלפל במלחמתה של תורה כמשז"ל, והוא כהן לאל עליון והוה מבטל עבודה דיחיד מפני ת"ת ועמ"ש שיירי א"ח סי' תרפ"ז ובס' שארית יעקב דף ו', ועם כל זה ביטל ת"ת לברך להקב"ה ואברהם אוהבו מפני שהיא מצוה שאי אפשר לעשות ע"י אחרים דגדול הדור הוא שם רבה ומצוה בגדול לפרסומי ניסא ולברך מסכים הולך עם אברהם אע"ה לבטל ת"ת מקמי מצוה שא"א לעשות ע"י אחרים כמדובר.

או ירצה בהקדם מ"ש הרב תה"ד סי' שי"ח משם רבינו אפרים שהאומר לחבירו בא ואכול עמי ואכל עמו חייב לשלם לו דמי מזונו, וכ"כ מור"ם סי' רמ"ו (סי"ז) המפרנס חבירו סתם צריך שישלם לו ולא אמרינן מתנה יהיב, ותמהו האחרונים שהרי"ף כתב בתשובה דמי שפרנס יתום בתוך ביתו וכשהגדיל תבע מה שהוציא והשיב שאין לו על היתום כלום לפי שלא פירש בתחילה דלשם הלואה יהיב וכיון שלא פירש לא נתן לו אלא לגמילות חסדים, וכתב הרב שפתי כהן בשם מהרש"ל דהא דמפרנס סתם חייב היינו בדלא משכח לאכול חנם אך אי משכח חנם אין כסף וקראו זה ופרנסו אף שלא אמר לו בהדיא לשם מתנה לא מצי תבע מיניה אח"ך, והרב כנה"ג סי' קכ"ח הביא משם הרב מהר"ר אלישע גאליקו שכתב בתשובה כ"י דהרי"ף מיירי במפרנס היתום

סביב לשלחנו מפתו יאכל ומכוסו ישתה בכי האי גוונא דן הרי"ף דהיתום פטור מלשלם דאנן סהדי דמתנה יהיב ליה, והרב תה"ד איירי במפרנסו בביתו של היתום דמידי דמיזן שדריה ניהליה אז הבע"ה דינא קמשתעי דלא כיון לשם מתנה, עוד הביא משם הרב המבי"ט דמאן דמחייב לשלם היינו כשבאותה שעה היה לו למתפרנס נכסים אבל אם עני היה באותה שעה אף שאח"ך יש לו פטור, ועל פי החילוקים הללו אפשר לפרש פסוקי איוב סי' ל"א אם אמנע מחפץ דלים וכו' ואוכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה וכו' אם ראיתי אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון אם לא ברכוני חלציו ומזג כבשי יתחמם אם הניפותי על יתום ידי כי אראה בשער עזרתי, ולכאורה יפלא אמאי דייק לומר פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה דמי סגי לשון קצרה שהיה מאכיל יתומים, ותו מאי אם הניפותי על יתום ידי כי אראה בשער עזרתי דצריך ביאור, ואולם יתכן כי השבח השביח איוב את עצמו שכל מעשיו לשם שמים ודרכו יחפץ באופן שאינו מצפה לתשלום גמול, הוא הדבר אשר אמר איוב לו בדעת ידבר ואוכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה דייקא כי זה דרכו דרך הקודש שהיה מאכיל יתומים על שלחנו ומפתו ממש יאכלו, ולכן דקדק בלשונו להורות כי היה באופן שהוא לשם מתנה גמורה כחילוק הרב מהר"א גאליקו וכה אמר איוב כלנו מסובין היינו על פת לחם, אף הוא אמר אם ראיתי אובד מבלי לבוש דהיינו דחזותו מוכיח כי עני ואביון הוא וגם דל"ה דל"ה ואין לו מה לשלם כי באופן זה המלבישו אבד מעותיו על דרך שכתב הרב המבי"ט, ועם כל זה מגז כבשי יתחמם וענתה בי צדקתי כולה לגבוה סלקא, עוד זה מדבר אם הניפותי על יתום ידי כלומר אי אתרמי שפרנסתי יתום באופן דחייב לשלם לפום דינא כגון מניח הכלכל"ה בביתו של יתום ויתום עשיר דבזה וכיוצא חייב לשלם וזהו כי אראה בשער עזרתי שעל פי התורה בשער שערים המצויינים עזרתה לי להתפרע ממנו עם כל זה אם הניפותי על יתום ידי לשאול ממנו מה שפרנסתי אותו הגם דחייב לשלם כי אין רצוני לגלגל עליו בדין ויהיבנא לשם מתנה.

ובדרך זה אלך במקראי קדש ישעיה סי' נ"ח פתח חרצובות רשע התר אגודות מוטה וכו' הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו וכו', אשר יש בהם מן ההרגש אמאי דייק וקאמר לרעב דנראה כי יש אתו ממון ולפי שעה הוא רעב פרט למזומן, והדר אמר ועניים מרודים תביא בית ובריש אמר לחמך בכינוי ואח"ך אמר בית דמשמע בית דעלמא ולא ביתך, ואפשר לפרש פתח חרצובות רשע וכו' להשליך אחרי גוום כל מיני ערמות ודברי מרמות וסיים דיעשו צדקה באופן דנראה דהוא לשם צדקה וזה לשני טעמים אחד מפאת עצמם לבל יפתה לבבם לשאול מהניזונים דמי

מזונות, ועוד בה מצד המתפרנסים בעבור תנוח דעתם שידעו דמתנה גמורה הוא, והדר מפרש הלא פרס לרעב דייקא דאית ליה מדיליה ולפי שעה רעב לזה קראן לו ויאכל לחם לחמ"ך דייקא מפתך יאכל דכזה מתנה הוי כדעת מהר"א גאליקו וצריך אני לצוו"ת לזה הלא פרוס לחמך מאחר דיש לו, אבל עניים מרודים שאין להם מה לשלם אין צריך שיהיה לחמך והיו באוכלי שלחנך דמאחר שהם עניים ואין להם לשלם בעת ההיא אין צריך שיהיו סביב לשלחנך דודאי פטורים ובכל מקום שנזונים תורה אחת להם דפטורים כחילוק הרב המבי"ט, וז"ש תביא בית דעלמא דכיון שהם עניים לית לן בה, כי תראה ערום דודאי אין גם אחד שרוצה לכסותו דהא עינים להם ורואים אותו ערום ואין איש שם על לב לכסות בשרו וכסיתו ולא תימא כחילוק מהרש"ל דכל שאינו מוצא לאכול אצל אחרים חייב דכיון שהוא עני מדולדל פטור כחילוק הרב המבי"ט, ואפשר שזה כונת הכתוב (משלי כ"ב ט') טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל מלחמו, דייקא כל דפרי"ס מן הלחם אשר הוא אוכל טוב עין הוא דודאי לשם מתנה יהיב כסברת הרב מהר"א גאליקו.

וזאת היתה לי כונת פסוקי מלכים א' בסי' טו"ב ויאמר לקחי נא לי פת לחם בידך ותאמר חי ה' אלהיך אם יש לי מעוג וכו' ויאמר אליה אל תיראי בואי עשי כדברך אך עשי לי משם עוגה קטנה בראשונה והוצאת לי וכו' כי כה אמר ה' כד הקמח וכו', ולעולם ירגי"ש אדם דהול"ל לקחי פת לחם ותיבות נא בידך שפת יתר, ותו אומרו כי כה אמר ה' ניחזי אנן איך ישנו בנותן טעם בעצם, ואפשר דאליהו זכור לטוב תחילת דיבר בחכמה יסד אר"ש פתח אליהו ואמר רמז הרומז אשר כח בו להחיותה ולפרנסה ורמז חילוקי דינים אשר לפיהן ישיב לפום דינא לפרוע דמי מזונותיו וחייב לשלם, ויאמר אליהו לקחי נ"א עתה כי עת צרה היא ולחם אין בכל הארץ ולא איתי אנש על יבשתא יזון ויפרנס לשום נברא בחנם ואפילו בשכר ולעת הלום המתפרנס בריא בחיובא לשלם במיטבא וכדברי מהרש"ל ועוד בידך איני רוצה שתזמינני אצלך לאכול עמך רק הביאי בידך הפת ואוכלנו לבדי במדור שלי כי גם באופן זה מתחייב המתפרנס וכמה דאסברה ניהלן מהר"א גאליקו, אף היא תשיב אמריה חי ה' וכו' ואכלנוהו שלשתנו כדפירשו המפרשים ומתנו איכו השתא הלא תענה אב נ"ר ישראל למי זהב תשלם דמי סעודתך ומי מידך יקח כי קרבו דבקי מיתה, ויאמר אליהו בואי עשי כדברך שאמרת שאת רוצה לתת לי חלק בקמח הזה אך עשי לי עוגה קטנה בראשונה כדאמרי מעיקרא שאיני רוצה לאכול על שלחנך כדי שאהא חייב לשלם, ואי תימא כי עלה מות לזה אמר כי כה אמר ה' כד הקמח וכו' ושפיר אני משלם לך בזה וחיית ורבית, ונמצא דמכח שאני חייב לשלם על כן כה

אמר ה' וכו', ואפשר שאל רמז זה יסבו בלכתן מקראי קדש דסדרין דאתאן עלייהו ואל כוונה זו פונים אשר כמערכה אל הדרוש רודף קדים יודיע דרכיו שהושוו כלן והמליכו לאברהם אע"ה, וז"ש אל עמק שוה הוא עמק המלך כמשז"ל ואחר שידענו כי המליכוהו ומלך מלך והשכיל מסתמא בין גדולי רומי לא יבצר לערוך שלחן פרט למזומ"ן ועבוד ארסטוון, ומאחר כי אברהם אע"ה רוב גודלו פתו מצויה חנם אין כסף לכן מלכי צדק לא הוצרך להביאו הביתה על שלחנו למען דעת כי מתנה יהיב ליה דכיון דאברהם אע"ה מלכא לעלמין מי שם פה דורש דמי"ם דמי סעודתו באתרא דשכיחי שלמים וכן רבים ישברו בר וכדברי מהרש"ל, לכן ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין עייל ב"ר בי רב ולא האכילו על שלחנו דכגון דא ודאי לשם מתנה, ואם אמרה מהר"א גאליקו באיניש דעלמא אז בחלקו"ת ישית בין מסב על שלחנו לשולח לחם חוקו לא כן גבי מלך גדול כאברהם אע"ה.

סובב הולך לקוטב דרושנו אמרתי אחכמה להבין מקראי קדש דסדרין אל תירא אברם אנכי מגן לך וכו' ואגבן נבאר מאמרם ז"ל בתנחומא. אחר הדברים האלה זש"ה (משלי י"א י"ח) רשע עושה פעולת שקר זה נמרוד שהיה עושה צלמים וכו' וזורע צדקה שכר אמת זה אברהם שזרע צדקה והיה מאכיל עוברים ושבים לאחר שהיה מאכילן ומשקן היו מברכין אותו א"ל לי אתם מברכין ברכו לבעה"ב שנותן לכל הבריות אוכל ומשקה וכו' א"ל הקב"ה אתה זרעת את הצדקה והודעתני בעולם שכר אתה נוטל שנאמר שכרך הרבה עכ"ל, וגברא דשפיר חזי עפעפיו יבחנו דאיכא למידק טובא במאמר הנז', ואפשר לבאר כי כל הפוס"ל פסל ומסכה ועע"ז יוצא לטעון אם הקב"ה אינו חפץ בעכו"ם למה אינו מבטלה וכאותה ששנינו פ"ד דעכו"ם (נ"ד:), ומזה ימשך כי מאן ימאן עשות צדקה וחסד בטענה אם הקב"ה אוהב את העניים למה אינו מפרנסן וכטענת טורנוסרופוס לר' עקיבא פ"ק דבתרא (דף י'.), ובכן העושה צדקה מורה ובא דאין בטענתם ממש בין בענין עכו"ם בין בצדקה כי הטענות שוות אם אינו חפץ בעכו"ם למה אינו מבטלה אם אוהב עניים למה אינו מפרנסן וכי מדלית חדא מינייהו כגון עושה צדקה דמעשיו מוכיחים דאין לחוש בטענת אם אוהב וכו' ממילא אזדא לה נמי אם אינו חפץ בעכו"ם דדא ודא חדא היא, זיל לאידך גיסא העובד עכו"ם דמוכיח מתוכו דמקיים טענת אם אינו חפץ בעכו"ם ודאי רוד"ף צדקה רודף מלא רשע בל למד צד"ק ושונא עניים, ולפי זה גדול הנאמר באברהם ורב חסד זורע צדקה מכללא אתמר דטענת אם אינו חפץ בעכו"ם בטלה מבוטלת כטענת אם אוהב עניים דלא חש לה כלל וגדול עד שמים חסד לאברהם, אבל יש צד לפקפק בצדקה דיש כת מעכו"ם דאמרי שמרוב גדולתו יתברך דין הוא לעובדו

על ידי אמצעי כי איך אנוש רמה יתפלל ויעבוד לצור עולמים ולכך טועים ועובדים לכוכב או מזל וכיוצא שיהיה אמצעי ביניהם לבורא יתברך, ולכאורה לימא מסייע להו מעשה הצדקה דח"ו משם מוכח שהקב"ה רצונו באמצעי ולכך הוא בעצמו אינו מפרנס עניים רק רצונו שיתפרנסו על ידי אמצעי איש חסד ונדיב נדיבות, ובזה נבא אל הביאור דקשיא ליה לבעל המאמר ממה נתיירא אברהם שא"ל ה' אל תירא אברהם ואיך אברהם עשה דבר ועבד עובדא בנפשיה דבר שיש בו צד פקפוק לצד עילאה על זה הביא פסוק רשע עושה פעולת שקר דיש להרגיש דהול"ל דבר והפכו רשע עושה פעולת שקר ואיש אמונות שכר אמת ומאי שיאטיה דזורע צדקה כל קבל עושה פעולת שקר, לכן דרש זה נמרוד שהיה עושה צלמים וכו' דסבר טענת אם אינו חפץ בעכו"ם למה אינו מבטלה, וכלפי זה ממש היה אברהם ע"ה זורע צדקה דגם בצדקה יש טענת אם אוהב עניים וכו' ולא חשחין אנחנא לטענה זו וכל דכוותא, אבל אבינו הראשון אדם הגדול בענקים זה אברהם עלה ונסתפ"ק דנהי דמעשה הצדקה נאה ויאה בין מצד עצמו חסדאה איהו, וחסדאין מילוהי לנתוש ולנתוץ טענת אם אינו חפץ בעכו"ם אך יש לחוש שמא מתוכה ילמדו לשקר בטענת אמצעי ח"ו כמדובר, ומזה נתירא שמא זה גורם לאיזה אדם יחזיק בטעותו לעבוד עכו"ם שיהיה אמצעי בינו ובין הבורא כמ"ש הרמב"ם בריש ה' עכו"ם דזה היה תחילת טעות דור אנוש לעבוד מזלות וכוכבים, ובראותו אברהם גדול הדור עושה צדקה בכל עת ימצא מקום לומר דזו ראיה שצריך אמצעי דאיש חסד אמצעי בין העניים ובין הבורא, ומשום הכי היה אומר לבני אדם ברכו לבעה"ב שנותן לבריות אוכל ומשקה כלומר לא יעלה על לב לקיים טענת אמצעי כי הוא הנותן לבריות אוכל ומשקה מבלי אמצעי אך זהו אקראי בעלמא כי חפץ בצדקה לזכות ברואיו, על כן היה דבר ה' אל אברהם אל תירא אברם שמצד אחר תבא תקלה על ידי הצדקה לקיים טענת אמצעי מאחר שכבר אתה טורח להוציא מלבם של פרוצים וגדולה צדקה מצד עצמה והיא פנת יקרת לבטל טענת אם אינו חפץ בעכו"ם כמו שנאמר, וכפי שאברהם נתפרסם בעולם היותו רב חסד ופתו מצויה לא היה יכול לשאול מהני ארחי ופרחי דמי סעודתן וכסברת מור"ם סי' ר"ץ, על כן הובטח ליטול שכרו משלם, והן הן הדברים הנאמרים במאמרינו הנז' א"ל הקב"ה אתה זרעת את הצדקה והודעתני בעולם כמש"ל שהיה משתדל לבטל טענת אמצעי שכר אתה נוטל וז"ש הכתוב וזורע צדקה כאברהם שזורע צדקה תדיר ועושה ג"ח אף שלא יש לו שכר מהאוכל כדעת מור"ם, שכר אמת שכר אמיתי יש לו מאת ה' מן השמים והוא מש"ה שכרך הרבה מאד.

ואפשר לקרב לזה שלכך זכה אברהם אע"ה וציוהו על הקרבנות במעמד בין הבתרים דאמרו במדרש חזית רעייתי מפרנסתי שירעו אותי שני תמידין הה"ד את קרבני לחמי, ופירש הרב שארית יעקב דף ג' דכביכול הכתיב על עצמו לחמי כאלו מתפרנס מן האדם, וכתב מהר"ם אלשיך בתשוב' דכשהאכילו על ידי בקשתו שהאוכל בקש זאת להאכילו חייב, ולזה ציוה על הקרבנות לשלם שכר ע"ש באורך, וכלפי שאברהם אע"ה היה מפרנס בתורת ג"ח שהפסיד שכרו כסברת מור"ם לכך נצטוה על הקרבנות וזכינו בשחיטת קדשים לשלם שכר טוב כיון דכביכול הוא דאמר להקריב לחם אשה כדעת מהר"ם אלשיך כאמור.

וממוצא דבר הבה נא אבא להבין מאמר במדבר רבה פי"ד מזרק זה אברהם שנזרק מארצו ומבית אביו אחד כמה דתימא אחד היה אברהם כסף שהיה צדיק על שם כסף נבחר ע' שקל בשקל הקדש בעת שכרת הקב"ה ברית עם אברהם בין הבתרים בן ע' שנה היה וכו' שניהם מלאים סלת מנחה בלולה בשמן למנחה שאברהם ושרה שניהם היו מלאים במעשים טובים שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן כף אחת עשרה זהב זה אברהם שכפף יצרו ועמד בעשר נסיונות מלאה קטורת שהיו מעשיו נעימים כריח הקטורת פר אחד בן בקר כנגד הקרבנות שציוהו הקב"ה לעשות בעת שכרת עמו ברית בין הבתרים כמה דאת אמר קחה לי עגלה משולשת עכ"ל. ומאמר זה צריך ביאור וביותר לתת קשר לחלקיו, וגם להבין מאי נפקא מינה אם במעמד בין הבתרים היה בן ע' שנה ומאי איכפת לן במספר שנים, ואפשר בהקדם מ"ש בגיטין דף י"ב רשב"ג אומר יכול העבד לומר לרבו בשני בצורת או פרנסני או הוציאני לחירות וחכ"א הרשות ביד רבו וארז"ל (בראשית רבה פ' ה"ה) על פסוק ויהי רעב בארץ דתיכף כאשר בא אברהם אע"ה לארץ כנען היה רעב בארץ ולא הרהר אחר מדותיו יתברך וזה ירמוז מזרק זה אברהם שנזרק מארצו ומבית אביו ותיכף היה רעב בארץ והיה יכול להטיח דברים כלפי מעלה ח"ו לומר מה זאת עשה אלקים לי הלא דין הוא שיכול העבד לומר לרבו או פרנסני או הוציאני לחירות כרשב"ג ויצא ח"ו לעבוד עכו"ם ובכל זאת אחד כד"א אחד היה אברהם שהיה עובד לאלוה אחד כמשז"ל על פסוק זה, וכי תימא מה שבח הוא זה אפילו בעבד סברי רבנן דהרשות ביד רבו והלכתא כוותייהו ומאי טיבותיה דאברהם, לז"א כסף שהיה צדיק והיה לו דין עבד עברי שכבר קבל כל התורה כלה ובעבד עברי חייב רבו לזונו כמ"ש בכתובות דף מ"ג ומאחר שהיה צדיק שקיבל התורה והיה לו דין עבד עברי דרבו חייב לזונו והוא סבל ולא אמר מידי שבחו ניכר זריז ונשכר, אבל עדיין יש לדון בדבר לז"א ע' שקל וכו' והענין כי הני קראי אל תירא אברם יש מי שפירשם דאברהם סבר שהיה

לו דין שכיר ובעודו עוסק בתורה ומצוות הנה שכרו אתו אבל חלה או נאנס מנכין לו משכרו, וז"ש אחר הדברים הני הרפתקי ושינוי"י דחיקי רעבון ומלחמת מלכים וכיוצא שנתבטל קצת מהתורה היה ירא שמנכין לו משכרו כדין שכיר על כן היה דבר ה' אליו שכרך הרבה והיינו מדינא דלא כתיב ארבה באל"ף והיינו שיש לו דין עבד עברי דגופו קנוי ואם חלה אינו משלים ונוטל שכרו משלם כמ"ש הרב שפתי כהן סי' של"ג ולזה קראו אברהם אבינו עתה אדון ואמר אדני אלהים מה תתן לי דעד השתא הייתי סובר שיש לי דין שכיר ולא הייתי שואל דשכירות משתלמת לבסוף אבל השתא דידעתי דדין עבד יש לי הרי העבד מקבל כסף עבדותו קודם והבטיחו ה' לא יירשך זה עכ"ד המפרש הנז', והשתא לפי דרך זה נמצא דעד אותה שעה לא נודע דיש לו דין עבד ועד העת ההיא לא קראו אדון ואיך היה לו להרהר ברעב מצד היותו עבד עברי שחייב אדונו לזונו וזהו שבחו שלא הרהר והלא לא אגלאי מילתא שהיה לו דין עבד עד שנאמר לו שכרך הרבה, לז"א בעצם ע' שקל בעת שכרת הברית היה בן ע' וא"כ היה קודם צאתו מחרן ושם נאמר אדני אלהים במה אדע הרי שהיה יודע שהיה לו דין עבד מקודם מדאמר אדני אלהים במה אדע וכמ"ש פ"ק דברכות (דף ז':) והתוספות שם באורך ושפיר נאה עלינו לשבח לאברהם אע"ה שידע דיש לו דין עבד עברי ועם כל זה לא הרהר ברעב.

אמנם עדיין צריכין אנו למודע"י למסבר קראי מה זו שאלה מה תתן לי ומאי אחר הדברים, לז"א שניהם מלאים סלת וכו' והענין כמה שפירש הרב אש דת במ"ש פ"ק דבתרא (דף י"ז.) שלשה לא שלט בהם יצר הרע אברהם וכו' וכתבו התוס' דשלט ואח"כ זכה שלא ישלוט וז"ש אל תירא אברם שדאג על קבול שכר אף שאנכי מגן לך על דרך אגוני מגנא (סוטה כ"א.) שלא ישלוט יצה"ר אפ"ה שכרך הרבה כמ"ש התוס' על שדחק עצמו קודם ויאמר מה תתן לי מטובך הגדול שאיני צריך למגן ואנכי הולך ערירי על דרך התהלך לפני שלא היה צריך סעד לתומכו ואיני חש שמא אחטא מאחר דכל המזכה רבים אין חטא בא על ידו (אבות פ"ה מי"ח) ובן משק ביתי הוא דמשק שדולה ומשקה וכו' ע"ש באורך, וזה רמז שניהם מלאים סלת ואת הנפש אשר עשו שזיכו הרבים ואין חטא בא על ידיהם ומשם באר"ה מה ששאל אברהם מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ובן משק וכו' דפירוש הכתובים כדפירש הרב אש דת, וכי תימא כיון שלא שלט בו יצה"ר לית ליה אגרא לז"א כף אחת שכפף יצרו שבתחילה היה בו יצה"ר כמ"ש התוספות ולזה היה דואג על קבול שכר וא"ל אל תירא וכו' כאמור, וז"ש מלאה קטרת שהיו מעשיו נעימים כריח הקטרת שסגולת הקטרת דמתבר סטרא אחרא כמ"ש בזהר ח"ב דף רי"ח ומעשיו של אברהם נעימים לכוף יצה"ר כריח קטרת, וא"כ הדרן למילתין שבח נותנים

לו לאברהם שלא הרהר ברעב שהיה לו דין עבד עברי כמדובר, ולא עוד אלא שדין בן יש לו ולרמוז זה אמר פר אחד בן בקר כנגד הקרבנות שציוהו דכבר כתבנו דציוהו על הקרבנות ליטול שכר כסברת מהר"ם אלשיך דכל שמהאוכל יצא דרך בקשה להמאכיל בא בשכרו כמדובר לעיל, וזו הוכחה שדין בן יש לו דאם הוא עבד מה שקנה עבד קנה רבו ומאי שיאטיה דשכר אלא דין בן יש לו ואפ"ה לא הרהר על מדותיו ברעב ואחד היה אברהם.

אקומה נא להבין על פי הקדמתנו פסוקי הסדר במה אדע כי אירשנה והנמשכים והן קדם אביע אומר מאמרם ז"ל בב"ר (פ' מ"ד) ויקח לו את כל אלה שרי ישראל הראה לו ששם היו סנהדרי גדולה של ישראל יושבת וחותכת דיניהם של ישראל ואת הצפור לא בתר ר' אבא בר כהנא בשם ר"ל אמר הראה לו הקב"ה כל מי שהוא מעמיד פנים בגל הגל שוטפו וכל מי שאינו מעמיד פנים בגל אין הגל שוטפו, ולהבין פשר דבר דברי חכמים וחידותם אפשר לומר כמ"ש פ"ק דעירובין (דף י"ג:) על מחלוקת ב"ש ובית הלל יצאת בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים והלכה כבית הלל וכי מאחר דאלו ואלו דברי אלהים חיים מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן מפני שנוחין הן ועלובין הן ושונין דבריהם ודברי ב"ש ולא עוד שמקדימין דברי ב"ש לדבריהם, ולהבין מה פירוש אלו ואלו דברי אלהים חיים נבוכו המפרשים דממה נפשך זה אמת וזה ושקר ובל יכון דשניהם אמת בהיות הדברים נגדיים, ובס' מהררי נמרים פירש שהדבר לא יובן מעצמותו כי אם בהפכו ולפיכך אצטריך הקב"ה לומר למשה רבינו ע"ה סברת המזכין והמחייבין אף שאחת אינה הלכה כדי שעל ידי סברא הדחויה יובן בעצם סברא האמיתית, אבל רבני צרפת הביא דבריהם הריטב"א פירשו שכשעלה משה למרום אמר רחמנא על כל דבר מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא ושאל להקב"ה הלכה כמי והשיבו שההכרעה מסורה לחכמי הדור והן הן דברי אלהים חיים ממש כי במספר הדורות פעם מכריעין הלכה כסברא זו ופעם מכריעין להיפך, ועוד כתב רש"י בכתובות דף נ"ז דכי פליגי תרי אמוראי בדין או באיסור והיתר כל חד אמר הכי מסתבר טעמא אין כאן שקר כל חד וחד סברא דידיה קאמר מר אמר הכי מסתבר טעמא להיתרא, ומר יהיב טעמא לאיסורא מר מדמי מילתא למילתא ומר מדמי לה בענינא אחרינא ואיכא למימר אלו ואלו דברי אלהים חיים זמנין דשייך הך טעמא וזמנין דשייך האי טעמא שהטעם מתהפך בשינוי הדברים בשינוי מועט עכ"ד. ולפי הטעמים האמורים ינוח לי מאמרם במדבר רבה פי"ד דברי חכמים כדרבונות אמר ר' תנחום המשנה קורא אותו מרדע שמורה דעה בבני אדם והמקרא קורא אותו מלמד ודרבן דר בן שדר בינה בהם מלמד שמלמדים אותם דרכיו

של הקב"ה עכ"ל. ויש להבין מה השמיענו ר' תנחום אשר שם שמות ופור"ש הן להם אבל אפשר שהדברים מכוונים תחת שלש אלה והוא כי לדעת רבני צרפת דהני דפליגי דבר ה' בפיהם אמת אלא שההכרעה מסורה לחכמי דור ודור, ודאי דשייכי תרי טעמי אחריני דהן לו יהי דבדור ההוא הכריעו חכמים כחד מינייהו וסברת שכנגדו בטלוה, מ"מ גם בדור ההוא סברא המנגדת מועלת להבין סברא שהוקבעה בדור להלכה שאין הסברא מובנת אלא מתוך שכנגדה וגם טעם החולק מהני לדין אחר דשייך האי טעמא, וזה רמז ר' תנחום נאה דורש מש"ה דברי חכמים כדרבונות הכונה דברי חכמים על דרך דברי ריבות בשעריך דפליגי רבנן לא יעלה על לב דחד מינייהו רבנן שקר ענה הס כי לא להזכיר סברתו אלא הן הן הדברים כדרבונות, ומפרש ר' תנחום שנקרא מרדע שם רמ"ז דאהנו לו רבנן ומורים דעת לבני אדם דאף סברת החולק דלא סליק שמעתיה אליבא דהלכתא בדור הזה ממנו יתד ממנו פנה להבין בעצם הסברא שהכריעו חכמי הדור להלכה כי לא יובן האמת כי אם בהפכו כמ"ש מהררי נמרים, וזאת שנית בדיק בשמא דרבן דאהניא לן שיטתא כמ"ש רש"י דזמנין דשייך האי טעמא של החולק וממנו תוצאות חיים וזהו דרבן שדרים בינה בהם שגם סברת החולק מלמדנו להועיל ודר בינה לנדון אחר דשייך האי טעמא כאמור, ולא תימא שעל כל פנים הדין בעצמו בנדון זה אינו אמת אלא מלמד מלמדים אותם דרכיו של הקב"ה דאלו ואלו דברי אלהים חיים ממש כדעת רבני צרפת דשני הסברות נאמרים באמת למשה מסיני וזה וזה דרכיו של הקב"ה. **ואולם** אני אדרו"ש ע"פ הקדמתינו מאמר הכתוב סוף ישעיה (ס"ו ב') ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם ה' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי, ונקדים מ"ש הרב יבין שמועה דף פ"ח דע"פ דברי רבני צרפת מתבאר מ"ש בעירובין וכי מאחר דאלו ואלו דברי אלהים חיים מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן, דצריך ביאור מי תלה חקירת מפני מה זכו ב"ה עם אלו ואלו דברי אלהים חיים דמשמע דאי לאו הכי לא פריך מידי, ופירש הרב דלדעת רבני צרפת פריך שפיר בעצם דהשתא דאמרת דגם דברי ב"ש אמיתיים ואלו ואלו דברי אלהים חיים ממש מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן, ואמרו בגיטין דף נ"ט כל מניניה דרבי כלהו מן הצד הוו וכתבו הרב הנמקי פ' אחד דיני ממונות משם הרא"ה והר"ן והריטב"א בחידושי גיטין דאף דלא תענה על רב בדיני נפשות כתיב שאני רבי דלפי שהיה גדול מאד איכא למיחש גם בדיני ממונות שלא יגלו דעת לכך כל מניניה אף בדיני ממונות מן הצד ויש מי שכתב דרבי נהג כמנהג זקנו הלל דכך היה מונה וכל פונות שהוא פונה לצדדין קתני, ובזה נבא אל הביאור ורז"ל דרשו בפסוק זה ואת כל אלה אלה החקים והתורות וכו' ע"ש בילקוט, וז"ש ואת כל אלה כל

החקים והתורות כל דייקא שתי הדעות והסברות לא תימא שאחת שקר ומ"ש אלו ואלו דברי אלהים חיים פירושו כמ"ש מהררי נמרים שסברא אחת שקר אלא דאין האמת ניכר אלא מתוך הפכו לא כן הוא אלא ואת כל אלה כל דייקא ידי עשתה, ועדיין היה מקום לומר כדברי רש"י שגם טעמי החולק נאמנו מאד לאתרא דשייכי לז"א לא היא אלא ויהיו כל אלה נאם ה' ממש כרבני צרפת דשתי הדעות מפי עליון נאמרו למשה ואלו ואלו דברי אלהים חיים, והשתא מצאה החקירה מקום לנוח וכי מאחר דאלו ואלו דברי אלהים חיים מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן כדפריך הש"ס בעירובין, וכפי פירוש הרב יבין שמועה דאחר דשתי דעות אמת כפירוש רבני צרפת מפני מה זכו, לז"א ואל זה אביט אל עני ונכה רוח כדמשני הש"ס מפני שנוחין ועלובין ושונין ומקדימין ואמטו להכי ה' משמים השקיף ויצאת ב"ק ואמרה הלכה כב"ה, ואם נפשך לומר ראה אתה אומר שבית הלל נוחין ועלובין והלא מצינו שהלל מחזיק עצמו לגדול הרבה וכל מנייניה מן הצד אף דיני ממונות ושאר נשיאים לא חשו אלא בדיני נפשות דכתיב לא תענה על רב אבל דיני ממונות בגדול החל והללאיך משוי נפשיה גדול יתר מאד דמניניה תדיר אף בד"מ מן הצד ואיה איפה רוב ענותנותו, לז"א וחרד על דברי כלומר ענוה במילתא דנפיק מינה חורבא אין לעשותה ונהי שהיה עניו מאד אבל הוא חרד על דברי דכונתו לשמים שלא יעלים שום אחד דבריו ויצא משפט מעוקל ומיראתו על דבר כבוד שמו היה מוכרח מאחר דיודע ודאי שנמנעים לחלוק עליו ובזה אין לעשות ענוה, וכך היה רבי נוהג אף שהיה עניו מאד.

שוב אשוב למאמרין דאתאן עליה, ונקדים מה שפירש מורינו הרב שארנו סבא דמשפטים מהר"י זאב זלה"ה בדרשותיו פ' קרח דכונת הבת קול אלו ואלו דברי אלהים חיים והלכה כבית הלל היינו דבפלוגתא דתנאי ואמוראי אם שקולים הם בחכמה ובמנין הרוצה לעשות כדברי זה עושה והרוצה לעשות כדברי זה עושה, אבל בפלוגתא דב"ש וב"ה אף הם שקולים הם ולא הוו ב"ה רובא אפ"ה הלכה כב"ה, וזה כוונת הבת קול דאף בהיות מחלוקת ב"ש וב"ה שקול בחכמה ומנין דבכה"ג בעלמא אלו ואלו דברי אלהים חיים דמאן דעבד כמר עבד וקם דינא ככלהו תנאי והוי אלו ואלו דברי אלהים חיים לענין מעשה בני אדם, הנה במחלוקת ב"ש וב"ה בכה"ג ששקולים במנינם הלכה כב"ה ובכן מקשה בכח מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן מאחר דבעלמא אלו ואלו דברי אלהים חיים ומשני מפני שנוחין וכו' ע"ש באורך, ובזה אפשר שהוא כונת המאמר והפסוקים לפי רמז זה ויקח את כל אלה שרי ישראל הראה לו כלומר כל סברות חכמי ישראל הראה לו ויבתר אותם בתוך כמ"ש ר"ח הביאו הרב יבין שמועה דהראה הקב"ה למשה מ"ט

פנים טהור ומ"ט פנים טמא ולא רצה לפסוק רק הניח ההכרעה לחכמי ישראל שיפסקו אחר הרוב והוא קרוב מאד לדברי רבני צרפת, וז"ש שרי ישראל הראה לו שהראה לו חכמי ישראל כל אחד בסברתו ודעתו ויבתר אותם בתוך כלומר דלפסקי הלכות לא רצה הקב"ה לפסוק רק ויבתר אותם ר"ל חתך ופסק אותם בתוך שהם סנהדרין כמ"ש מתנות כהונה שהסנהדרין פוסקין אחר הרוב, אבל יש מציאות שנשאר הדבר שקול כשהם שוים בחכמה ובמנין ומאן דעבד כמר עבד ומאן דעבד כמר עבד, וז"ש ויתן איש בתרו לקראת רעהו שפסקי שניהם זה כזה ואין הכרעה רק הרוצה לעשות כדברי זה וכו', וכל זה הוא בעלמא אבל לגבי ב"ה שהיו ענותנין ליתא אלא אף אם שקולים הלכה כב"ה כמ"ש מהר"י זאבי זלה"ה, וז"ש ואת הצפור לא בתר כלומר ואת הצפור שאינו מעמיד פנים נגד הגל והוא עלוב ועניו כמ"ש המפרשים דדרש גוזל זו גל, לא בתר חתך בתוך שהם סנהדרין ואם הם שקולים מאן דעבד וכו' אלא תמיד הלכה כב"ה מפני שנוחין ועלובין הן והבן.

אתאן לקראין ונקדים מ"ש הרב מהר"ש אלגאזי דממתנת ארץ ישראל מוכח דיש לנו דין בנים דאם יש לנו דין עבדים הלכה רווחת היא (גיטין דף ח':) שייר קרקע כל שהוא אין מתנתו מתנה והא שייר ירושלם למ"ד או ח"ל אלא ודאי מוכח דיש לנו דין בנים, ועוד כתבו המפרשים בנותן טעם לקביעות סנהדרין אצל המקדש להורות דיש לנו דין בנים דעבד פסול לדון ולזה היו סנהדרין אצל המקדש כמשז"ל ברבה פ' תרומה (פ' מ"ד) אמר הקב"ה אתם בני ואני אביכם כבוד לבנים כשהם אצל אביהם וכבוד לאב כשהוא אצל הבנים עשו בית לאב שיבא וישרה אצל בניו הה"ד ועשו לי מקדש וה"ט דסנהדרין היו אצל המקדש דמשם מוכח דיש לנו דין בנים, והשתא כאשר היה דבר ה' אל אברהם אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה, כה ענהו במה אדע כי אירשנה דלרשת הארץ צריך שיהיה לי דין בן ועשה עמי אות שאני וזרעי בני אל חי ולא עבדים שמא יאמרו דיש לנו דין עבדים ושייר קרקע כל שהוא אין מתנתו מתנה, לז"א קחה לי עגלה משולשת וכו' וציוהו על קרבנות לקבוע שכר כסברת הרב מהר"ם אלשיך דאם האוכל בקש זאת חייב וכביכול הכתיב על עצמו את קרבני לחמי כמדובר מראש מקדמי אר"ש ומזה מורה דיש לנו דין בנים דאי לאו הכי מה שקנה עבד קנה רבו ומה מקום לשלם שכר אלא ודאי דין בנים יש לנו, ויקח לו את כל אלה שהראה לו שרי ישראל ששם היו סנהדרי גדולה יושבת וחותכת דיני ישראל כמשז"ל במאמר הנז' בסמוך וזה מורה דיש לנו דין בנים דעבד פסול לדון, וז"ש במאמרינו שש"ם סנהדרי

גדולה כלומר שהסנהדרין אצל המקדש להורות דיש לנו דין בנים כאמור וזה לך האות שמתנת ארץ ישראל מתנה טובה כדת של תורה.

ויתכן לומר במ"ש בכתובות דף ס"ט דבת בעישור נכסי ב"ח דאחי ומצו לסלוקה בזוזי או בחדא ארעא וכתב הר"ן דנוטלת עישור נכסי אף ממטלטלין אלא דעישור כל נכסי אביה לוקחת מקרקעות, תו אמרינן התם דאם שעבדו אחין מוציאין מהלקוחות, וכתב מהר"ם מפאדובה בתשובותיו סי' נ"א דהא דבת בעלת חוב הויא היינו להנהו מילי דפירשו בש"ס אבל לשאר מילי יורשת הויא, ועל פי זה נבא להבין ולדקדק מאמרם ז"ל בילקוט סוף יחזקאל ר"ב בשם רשב"ן כתיב בנות ירושלם נמשלו ישראל כנקבה מה נקבה זו נוטלת עישור מבית אביה כך תפסו ישראל ז' עממין שהיא עישור של ע' אומות, ולפי שירשו כנקבה לפיכך אמרו שירה כנקבה השירה הזאת אבל לעתיד לבא שהם יורשים כזכר דכתיב מפאת קדים עד פאת ים לפיכך אומרים שירה בלשון זכר שירו לה' שיר חדש אמר ר' סימון בשם ריב"ל למה נמשלו ישראל לנקבה מה נקבה זו טוענת ופורקת וחוזרת וטוענת ופורקת ושוב אינה טוענת כך ישראל נגאלו ונשתעבדו ולבסוף יגאלם הקב"ה ואינם משתעבדין לעולם, ולפי האמור מדוקדק היטב מ"ש מה נקבה נוטלת עישור נכסי מבית אביה לרמוז דנוטלת מאחיה או מבני אחיה דב"ח דאחי הוייא, ועוד רמזו באומרם מבית אביה לסברת הר"ן הנז' דנוטלת עישור כל נכסי אף ממטלטלין, כך תפסו ישראל ארץ ז' עממין ששוה מתוך חשיבותה כעישור כל נכסי ע' אומות, ודייק לומר תפסו ישראל דאפילו שעבדו אחין מוציאין מלקוחות כ"ש מהאחין עצמן שהחזיקו בקרקעות כז' עממין שהחזיקו בארץ ישראל, והאי תנא דוקנא ואמר ולפי שירשו כנקבה כמ"ש מהר"ם מפאדובה דיורשת הוייא כאמור.

ומעתה נבא לענייננו דזו היא שעמדה לאברהם אבינו ע"ה דסבר דנוטל ארץ ז' עממין מדין עישור נכסי כדעת רשב"ן ולפי דקיי"ל דמצו לסלוקה בזוזי או בחדא ארעא זאת היתה לו חקור דבר במה אדע כי אירשנה דייקא לארץ הזאת הלא לפום דינא מצו עכו"ם לסלוקי בזוזי או בארעא אוחרי ומה מופת כי אירשנה לזו, לכן היה דבר ה' אליו קחה לי עגלה משולשת וציוהו על הקרבנות והענין כמ"ש הרב זרע ברך דטעם מתנת ארץ ישראל היינו דאברהם הוא כהן ונוטל מעשר מע' אומות ארץ ז' עממין, וזה רמז לו ה' ביום צוותו על הקרבנות כלומר לא כאשר עלתה על דעתך דטעם מתנת הארץ מדין עישור נכסי ואמטו להכי נסתפקת כי אין מופת חותך לרשת הארץ דדילמא מסלקי בזוזי או בארעא אוחרי דכך הוא הדין בעישור נכסי, אין זאת רק טעם מתנת ארץ ז' עממין שהם עישור ע' אומות היינו משום שאתה כהן ואתה נוטל מעשר ארץ ז' עממין מע' אומות ולכך אנכי

מצוך היום על הקרבנות מורה ובא על כהונתך ודין המעשר ליטלו מהמשובח ונקרא ראשית וא"כ ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות והיא משופרי שופרי מדמשבח בארעא ולא מצו לסלוקי בארץ אחרת או בזוזי דדינא הוא להפריש מהמשובח ומינה תדע כי זאת הארץ היא שלך דלא להשנאה, ומשום שיקשה על זה דאי אמרת בשלמא דמתנת ז' עממין היא מטעם עישור נכסי ניחא דנמשלו ישראל לבת וכדאמר רשב"ן מה בת נוטלת עישור וכו' אלא אי אמרת דטעמא משום דאברהם אע"ה כהן ולקח מעשר ע' אומות ארץ ישראל א"כ למה נמשלו כבת, אמטו להכי הראה לו הגליות בא ללמד דמה שנמשלו ישראל כבת היינו כדעת ר' סימון לומר מה בת טוענת ופורקת וכו' כך ישראל אלו הן הגולין והיה באחרית הימים תפרה ישע ישועת ישראל נושע בה' תשועת עולמים כבת דבסוף אינה טוענת עוד.

ובזה נבין כונת פסוקי מזמור פ"ה אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לכסלה אך קרוב ליריאיו ישעו לשכון כבוד בארצנו, ורז"ל בילקוט אמרו שאומות העולם אמרו לבלעם למה אמר הקב"ה לישראל שיקריבו קרבנות ולנו לא אמר אמר להם הקרבנות אינה אלא שלום וכו' ע"ש, ולפי דרכנו אפשר דהיטב חרה לאומות על הקרבנות דאף כי אמר אלהים לתת ארץ כנען לזרע אברהם היו סוברים שהוא מדין עישור נכסי ותעלה על דעתם לבא עלינו מדין עישור נכסי דדינא הוא דמצו אחי לסלוקי לבת בזוזי או בארעא אוחרי וכה יעשו לקחת ארץ כנען מידינו בתת לנו ארץ אחרת או מעות כי כל א"ה היו מחשיבים ארץ ישראל מאד ואין לך מלך שלא היה לו פלטין בארץ כנען ואחוזה שם וכן הוא אומר נחלת צבי צבאות גויים כמשז"ל והביאו רש"י על פסוק (דברים ל"ג י"ז) בהם עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ, ודעת מלכי האומות תמיד לערער על ישראל במתנת הארץ ומבקשים עילה וסבור מינה לבא בחזקת היד על פי התורה בחושבם דמתנת הארץ לאברהם מדין עישור נכסי כאמור, וכאשר ראו שנצטוו ישראל על הקרבנות נפל פיתא בבירא דאנלאי מילתא דאחשיבנהו רחמנא כהנים ונטל מעשר הארץ מע' אומות ארץ ז' עממין ונתנה נחלה לישראל עמו, וכה דיבר בלעם אליהם הקרבנות אינם אלא שלום כלומר שלום על ישראל שיהיו בארצם ונתנה להם בתורת מעשר שהיא ארץ מובחרת והמעשר צריך להפרישו מן המובחר, ועוד שהקב"ה בעל הבית לה' הארץ ומלואה והוא הפריש מעשר זה ונתן להם ומאן מירמי להו מאן ותו לא מציתו לסלוקי בזוזי או בארץ אחרת, וזהו שסיים הכתוב ואל ישובו לכסלה כלומר בענין הקרבנות תאלמנה שפתי האומות ואל ישובו לכסלה לערער על ארץ כנען דמה שנטלוה איברא שהיא עישור ארץ ע' אומות אבל לא מדין עישור נכסי רק בדין מעשר

שאנו מקריבים קרבנות ואנו כהנים ונוטלים מעשר, ואם נפשך לומר אם כן למה נמשלו ישראל כבת לז"א א"ך קרוב ליריאיו ישעו, כלומר אך מלשוך אך נ"ח שאז"ל שהיה גונח וכוהה שהכישו ארי ולזה נמשלו לבת לרמוז דאף אם היו בכמה גליות וצר להם וזהו א"ך, מ"מ קרוב ליראיו ישעו שהם כבת ששוב אינה טוענת וגואלם חזק ישעו דייקא תשועת ה' כהרף עין, ולעולם ארץ כנען מדין כהן ולא מצו לסלוקינהו מינה וזהו לשכון כבוד בארצנו כמדובר, וזה אפשר שהיה כונת מלכי צדק כי הנה הרב מהר"ש פרימו פירש דמלך סדום באומרו תן לי הנפש רמז דלא זכה בארץ כנען דלא קיים לא תחיה כל נשמה ע"ש, וכלפי זה נתחכם מלכי צדק הוציא לחם ויין ואז"ל הלכות כהונה גדולה גילה לו וכתיב ויתן לו מעשר מכל ופירש הרב חזקוני שנתן מלכי צדק לאברהם מעשר שאברהם כהן ולהורות נתן שאברהם לקח ארץ כנען מדין מעשר והבל יפצה מלך סדום כי ארץ ז' עממין היא שלו מדין מעשר, וזה אפשר שהוא כונת הכתוב (שמות י"ט ד') ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ועתה אם שמוע וכו' כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ובתרגום המיוחס ליונתן פירש ואביא אתכם אלי דבליל פסח הוליכם לבית המקדש וכו', וזהו שאמר אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים כמה לקו על שנשתעבדו בכם ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי לבית המקדש וכו' והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואני בעל הבית ואתם תהיו לי ממלכת כהנים כביכול שתהיו כהנים שלי ואתן לכם הארץ מעשר מכל העולם כי לי כל הארץ ואתם גוי קדוש שלוקחים מעשר ככהן ובכן לא יקרב נוגש לערער עליכם במתנת הארץ דאינה עישור נכסי כבת רק מעשר לכהן.

עוד מילתא בפומאי בפסוקי הסדר הנז' במשז"ל פ"ק דבתרא (דף ט':) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד אמר ר' יצחק ימצא צדקה שממציא לו מעות לעשות צדקה רב נחמן בר יצחק אמר ממציא לו אנשים מהוגנים וכו' ריב"ל אמר זוכה והויין ליה בנים בעלי חכמה וכו', ולפי דרכנו שכתבנו לעיל דאברהם אע"ה נתירא מהצדקה שהוא עושה שמא ח"ו יצא עתק להחזיק בטענת אמצעי כמש"ל על כן בא האלהים ואמר אל תירא אברם שכרך הרבה מאד ר"ל כמשפט עושה צדקה דימצא מעות לעשות צדקה גם אתה שכרך הרבה ממון ומאד פי' ממון כמשז"ל (ברכות נ"ד.) בכל מאדך בכל ממונך, ויאמר אברם מה תתן לי ואנכי הולך ערירי כלומר ירא אנכי כי כלם אינם מהוגנים רובם עובדי עכו"ם, וז"ש ואנכי הולך ערירי יחידי שרוב העולם אינם מהוגנים וצדקתי אינה חשובה, וכי תימא תזכני לבנים בעלי חכמה וכו' הן לי לא נתת זרע באופן שאי אפשר לקיים פירוש ימצא חיים צדקה וכבוד כמו שפירשו רב נחמן וריב"ל, והנה דבר

ה' אליו וכו' ויוצא אותו החוצה וכו' כמשז"ל צא מאצטגנינות שלך אברם אינו מוליד אברהם מוליד וכי תימא מי ילד לי שינוי השם לז"א אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים וכו', והענין כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל דאברהם אע"ה מסר עצמו באור כשדים לתקן עון עכו"ם דאדה"ר ותיקן אות ה' והיא ה' שנתוספה בשמו ע"ש באורך [ועי' מש"כ לקמן פ' תולדות], וז"ש אני ה' אשר הוצאתיך וכו' ומאז כבר הה' מתוקנת והיה שמך אברהם ואברהם מוליד, ומאז שמסרת עצמך על קדוש ה' יש לך דין ישראל ואין מזל לישראל וכי תימא דלעולם דין ב"נ יש לי ושאני אור כשדים שהיה לתיקון אדה"ר לז"א לתת לך את הארץ הזאת וכו' ומשם מורה דיש לך דין ישראל דתקנה בחזקה ועכו"ם אינו קונה בחזקה כמ"ש הרב פרשת דרכים ע"ש באורך, ועפ"י האמור אפשר לפרש (תהלים קי"ב) אשרי איש ירא ה' במצותיו כלומר בשכר הצדקות על דרך פליג מצוון שאומר בירושלמי שיש ג' מיני שכר מעות ואנשים מהוגנים ובנים בעלי חכמה וכו' והוא רוצה שכר המעות דוקא לעשות צדקה ויפזר הרבה שבתוכם יהיו הגונים כמ"ש המפרשים (שם) פזר נתן לאביונים הרבה ובזה צדקתו עומדת לעד כי יהיו בתוכם איזה מהוגנים, וז"ש חפץ מאד ממון כמ"ש בכל מאדך ויען כונתו לשמים נותן לו מה שלא שאל גבור בארץ יהיה זרעו וכו' כריב"ל וגם אשר שאל מעות הון ועושר וכו' ואין צורך לפזר הרבה דהעיקר הוא כמ"ד שגם העושה לשם שמים ואתרמי ליה אנשים שאינם מהוגנים לא הפסיד כמו שביארנו במקומו דזה דעת ר' יצחק הנז', וז"ש צדקתו עומדת לעד זרח בחשך שעשה עם שאינם מהוגנים זרח אור לישרים בין העושה צדקה בין המחזיק לחכם ולומד שלא לשמה הנותנים לא הפסידו, וז"ש חנון לעושה צדקה ורחום למחזיק וצדיק שהחכם הלומד שלא לשמה ועני שאינו הגון הוא צדיק לשלם כפעלם אבל המחזיק בא בשכרו ורודף צדקה וחסד ימצא **חיים**.

וירא

פרשת וירא אליו ה' בס"ד

מדרש שוחר טוב (תהלים כ"ט) הבו לה' בני אלים בנים של אותם שנשחטים כאלים אברהם אמר אני שוחט, ויצחק אמר אני נשחט:

כל העולם ניזון בשביל חנינ"א כי הוא אמר עולם חסד יבנה, הלא אב אחד היה אברהם מילא כל העולם חסד בכל פינות שהוא פונה, זה הנוטע אבורנקי ויטע אשל ובענפוהי נייחן כל בריחי ארחי ופרחי כל דכפין ייתי ויכול והוא יתן מעדני, ויצץ ציץ ויגמו"ל חסד

למולים ולערלים גרים ותושבים צוורני צוורני, כמו שכתוב בפרשה ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם, ויש להרגיש דהוה סגי דלימא ויקרא בשם ה' ותו לא. **ואפשר** שיובן במשז"ל בב"ר סדר היום פ' נ"ד, ויטע אשל ר' יהודה ור' נחמיא ר' יהודה אמר אשל פרדס ר' נחמיה אמר אשל פונדק על דעתיה דר' נחמיה דאמר אשל פונדק היה מקבל עוברים ושבים ומשהיו אוכלים ושותים אמר להם בריכו ואינון אמרין מה נימר וא"ל ברוך אל עולם שאכלנו משלו הה"ד ויקרא שם בשם ה' אל עולם. וראוי להבין במאי פליגי ר' יהודה ור' נחמיה. ותו ניחזי אנן הא דאתמר במדרשא על דעתיה דר' נחמיה וכו' מאי קאמר אלימא דלמ"ד פרדס לא אתי סיום הכתוב ויקרא וכו' לא אפשר לומר כן חדא דכמות זה כמות זה ומה חסר למ"ד פרדס לומר כמ"ד פונדק. ותו דהא אמרו בסוטה דף יו"ד ויטע אשל אמר ריש לקיש מלמד שעשה פרדס וכו' ויקרא שם בשם ה' אל עולם אמר ריש לקיש אל תקרי ויקרא אלא ויקריא מלמד שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקב"ה בפי כל עובר ושב כיצד לאחר שאכלו ושתו וכו' וברכו למי שאמר והיה העולם וכו', הרי דריש לקיש דאמר פרדס נאה דורש סוף פסוק כמ"ד פונדק ומאי קאמר במאמרין על דעתיה דר' נחמיה וכו' דמוכח דהדרשא תדרש דוקא לר' נחמיא, וכי תימא דודאי גם מ"ד פרדס דורש כן וכדריש לקיש, וכונת המדרש שאמר על דעתיה דר' נחמיה וכו' היינו דלר' נחמיא דייק קרא טפי, צריך לדעת מאי האי דדייק טפי קרא לדעתיה דר' נחמיה. ותו צריך להבין אל תיקרי דריש לקיש מה כונתו לומר אל תקרי. ואפשר כמ"ש הרב יפה תואר בב"ר פ' מ"ט דאתמר התם נמי דאברהם אע"ה היה מכריח לאורחים לברך ה' וז"ל ואעפ"י דבתורת אורחים הכניסם הוה מצי תבע להו כדין כיון דלא רצו לברך דאמר להו אדעתא דהכי לא יהבית וכו' ועלי' דידהו רמי לאסוקי אדעתייהו וכו', ועוד יש לומר דלהכי דקדק ואמר היה מקבל העוברים ושבים דבבאים מאליהם ולא היו קרואים מאברהם מיירי הכא והוא מקבלם בסתם ומאכילם ולהכי הו"ל דין ודברים עליהם לתבוע הוצאתו מאחר שלא קראם רק קבלם כדרך בעלי הפונדק לקבל האנשים ולהאכילם כבקשתם ושוב נפרעים מהם וכו' ע"ש, והשתא אפשר דבהא פליגי ר' יהודה ור' נחמיה דר' יהודה סבר כתירוץ ראשון דהרב יפ"ת דגם אם הוא מזמינם לביתו ולפרדסו שפיר יש בו כח להכריחם לברך ה' דא"ל אדעתא דהכי לא יהבית לכו וכו', ולהכי דריש כפשטיה ויטע אשל פרדס ואף דכשהוא פרדס ולא פונדק מסתמא אינם באים בלי זימון מ"מ שפיר מצי להכריחם דדעתו שיברכו ה' ולא מצו למפטר נפשייהו דהו"ל לאסוקי אדעתייהו, והנה זה בא מאי דסיים הכתוב ויקרא שם וכו' וכדריש לקיש, אך ר' נחמיה סבר דכיון דהוא היה מזמינם כמו זר נחשב לאברהם אע"ה לבא עליהם

בעקיפין דהו"ל לפרושי לפחות קודם שאכלו דסתם ורוב מזמיני אחרים בביתם אינו כי אם לאכול ולשתות ולשמוח ולא להכריחם נגד דתם ואמונתם, ומשו"ה לא שוה לו לפרש ויטע אשל פרדס דלדידיה לא סליק שפיר סיפיה דקרא ויקרא שם וכו', ולכן פירש אשל פונדק דסבר כשינויא בתרא דהרב יפ"ת דכיון דאורחייהו דבעלי פונדק לתת אכלם בעתו ואח"ך משלמים האורחים במיטבא, א"כ דינא קתבע אברהם אע"ה שיברכו ה' ואם לא שישלמו כי כן ארחות כל בוצ"ע לחם אצל הפונדקי. ומעתה לדעתו יבא אל נכון סיום הכתוב טפי מעלי מלמ"ד פרדס דהגם דלמ"ד פרדס מצי למדרש כדריש לקיש מ"מ שפיר אתי טפי למ"ד פונדק דהוא בעצם תולדת הפונדק, וז"ש ויטע אשל פונדק וכי תימא מה היום מימים נפשו אוותה ויעש פונדק, לז"א ויקרא שם בשם ה' דלהיותו פונדק היה מכריחם לקרוא כלם בשם ה', וידוקדק תיבת שם יתירה כלומר שם בפונדק היה דבר זה להכריחם מסיבת היות פונדק, וז"ש ויטע אשל פונדק והיה טעמו ויקרא שם בפונדק דארח ארעא לשלם דמי סעודתם להכי הכריחם לברך לה', ונמצא דלדעת ר' נחמיה יבא הכתוב בקשר אמיץ וניחא תיבת שם יתירה דגילה הכתוב דדוקא שם היה בו כח להכריחם ולא בדוכתא אחריתי כגון בביתו ורשותו שהיה מזמינם, והיינו דקאמר במאמר על דעתיה דר' נחמיה וכו' דלדעתו א"ש טפי כדאמרן.

ומעתה אתאן לדברי ריש לקיש דאמר אל תקרי ויקרא אלא ויקריא, וכבר קדמונים אחזו צער לדרוש ולתור כל דוכתא דאמרו ז"ל אל תקרי מה הלשון אומרת אל תקרי בכל עת אשר אני רואה כל אדם קורא כדרכו קרא כדכתיב, ויש מן הגדולים שפירשו אל המקום אשר חל עליהם חובת ביאו"ר דכונת אל תקרי היינו דלא מצית קרוא מקרא כתוב עד אשר תקרא תיבה זו בעל פה, ואז יתישב מאי דקרי וכתיב, גם אני אבחר דרכם ז"ל במאי דקמן כי הנה ריש לקיש אתא לדיוקי כוליה קרא כאשר נבאר. והוא דמודעת זאת אשר תחילת קלקול דור אנוש בעכו"ם היה כי חשבו דלרוממות האלוה יתברך לא יכון אנוש רמה בעפר יסודו שאול לו באלהים חיים ומה יצדק אנוש לבקש ולערוך שיחה לאלהי עולם ולכן לקחו לאמצעי לככב או מזל וכיוצא ביניהם ובין האל, ולכאורה מעשה הצדקה אשר יעשה העשיר בעושרו לעניים ח"ו מסייע לסברא נפסדת הלזו, כי הוא הבורא היוצר יחד כל נברא ואין כבודו לתת לעניים די מחסורם ואשר הן לו כסף אמצעי בין העניים ובין האל, וא"כ השתא דאברהם אע"ה כתיב ביה ויטע אשל לתת לכל שואל איך סמוך לזה כתיב ויקרא שם כאלו זה נמשך מזה, ואדרבא לכאורה הוו תרתי דסתרן דממעשה הצדקה ח"ו יש מקום לטעות אמצעי, לז"א אל תקרי ויקרא כלומר לא מצית לקרוא ויקרא בשם ה' סמוך לויטע אשל עד אשר תאמר ויקריא דבו בפרק אשר אברהם

אע"ה מטה כלפי חסד עם האורח היה משתדל שיברך ה' מיראתו שלא יעלה בלבו ח"ו ממעשה הצדקה לטעות באמצעי לכך היה זריז למעבד טצדקי שהאורח יברך ה' ומעתה קום קרא כדכתיב ויעע אשל ואין פרץ ואין יוצאת לטעות אמצעי ויקרא שם דייקא הן בעודנו עושה צדקה וחסד בשם ה' אל עולם דייקא הוא בכבודו בלי אמצעי, וזה יובן על ידי שתאמר ויקריא שהיה משתדל עם האורח ובא הכתוב על נכון דדייק לומר שם וגם לומר בשם ה' אל עולם כמו שנאמר.

או יראה ויטע אשל ויקרא וכו' במ"ש פ' מפנין דף קכ"ז א"ר יוחנן גדולה הכנסת אורחים כהשכמת בית המדרש דקתני מפני האורחים והדר מפני ביטול בה"מ ורב דימי מנהרדעא אמר יותר מהשכמת ביה"מ דקתני מפני האורחים והדר מפני ביטול בית המדרש, אמר רב יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה דכתיב ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך, א"ר אלעזר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו, מדת ב"ו אין קטון יכול לומר לגדול המתן עד שאבא אצלך ואלו בהקב"ה כתיב ויאמר ה' אם נא מצאתי, ואפשר שזהו רמז הכתוב ויטע אשל להכנסת אורחים ואח"ך ויקרא בשם ה' דהוי הקבלת פני שכינה, דמסתמא אברהם אבינו כאשר קרא בשם ה' מיחד הדודים למעלה ומרבה השפע ומקבל פני שכינה, וכי תימא אחר שהכין מקום לאורחים יש לחוש שיבואו בעוד שהוא קורא בשם ה', לז"א אל עולם אין מדתו כב"ו ויכול להניחו ולקבל האורחים.

וראיתי להרב הגדול בדורו מהר"ח אבולעפייא בס' עץ החיים סדר היום שדקדק במאמר הנז' דאם האורחים גדולים מהשכינה למה הוצרך להתחנן שימתין ה', ומה גם מ"ש שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו וכו' ואם מצות אורחים גדולה מהקבלת שכינה גם במדת ב"ו כך היא המדה שאומר לדוכוס המתן שנקבל פני המלך, ופירש הרב ז"ל במ"ש פ' כל התדיר (זבחים פ"ט.) כל התדיר מחבירו קודם את חבירו ובעי הש"ס תדיר ומקודש הי עדיף ולא איפשיטא, ופסק הרמב"ם פ"ט דתמידין דאיזה שירצה יקדים ורבינו עובדיא פסק דתדיר קודם, עתה האורחים תדירים אצל א"א והשכינה מקודשת ולא היתה תדירה רק וירא אליו לבקרו נמצא דפגעו תדיר ומקודש ולא ידע א"א מה נעשה אם נאמר כר' עובדיה דתדיר קודם יקשה אמאי לא פשטוה בש"ס מטעמיה, ואם נאמר כהרמב"ם צריך שיקדים להשכינה על כל פנים ויפסיד האורחים לכן אמר א"א יודע אני מדתך שאני אומר לך המתן ותמתין ונמצאו שתי המצות בידי, משא"כ לאורחים אם אומר להם שימתינו יקפידו וילכו ומפסיד המצוה, ומה"ט גדולה הכנסת אורחים שעושה שתי מצות יותר מהקבלת פני שכינה שמפסיד מצות האורחים נמצאו שני המאמרים דבר אחד אמרו

דגדולה הכנסת אורחים מטעם שלא כמדת ה' וכו', ע"כ דברי הרב הנז' ואין ספרו מצוי אצלי כעת. ועין רואה דלדברי הרב אינו מתישב יפה האי דאמר רב גדולה הכנסת אורחים וכו' דלקושטא אינה גדולה אלא שקולים הם הכנסת אורחים והקבלת פני שכינה כדעת הרמב"ם דתדיר ומקודש איזה מהם שירצה יקדים, ומאי דתרגמה הרב דגדולה הכנסת אורחים שעושה שתי מצוות וכו' הוא דחוק, ומאי דקשיתיה להרב במאמר דלמה הוצרך להתחנן וכו' לק"מ דהכא איכא תרתי חדא שיניח הקב"ה וילך להכניס אורחים, וזאת שנית שימתין כביכול הקב"ה שם ועל הראשונה להניחו כביכול ולילך לאורחים לזה לא נתחנן כי כך היא המדה דגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה, ולכן בדין עושה ולא הוצרך ליטול רשות ולא להתחנן, אך אי משום הא תכף דאהדרינהו אפיה יצא ללכת לקבולינהו בשמחה לאורחים כמצותו, גם הקב"ה היה לו להסתלק כרגע ולא משום שהוא יכניס אורחים ימתין הקב"ה שם ולזה דוקא נתחנן בשפל קול התחנ"ה שימתין לו הקב"ה, ולפי רוב הענוה דמדתו אינה כמדת ב"ו המתין ופרט זה מאי בעי בגדולה הכנסת אורחים, דגדולה הכנסתם לא סגי אלא להניח הקב"ה ואין בה מועיל להמתין שם, ורב יליף מדהניח הקב"ה והלך, ור' אלעזר דיבר במה שהתחנן שימתין לו והמתין וזה נראה פשוט, דאי לא תימא הכי ר' אלעזר הול"ל נמי דמדת ב"ו אין להניח הגדול כדי ללכת למקום אחר, והכא אברהם אע"ה הניח הקב"ה לקבל אורחים, אך מאחר דבזה כדין עבד אברהם אע"ה דגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה לא קאמר ר' אלעזר אלא על מה שהתחנן שימתין דההמתנה אינה מתחייבת מהא דגדולה הכנסת אורחים וכדאמרן, וזה פשוט.

אכן יש לדקדק לפי זה דרב לא היה לו להביא האי קרא ויאמר אם נא וכו' אל נא תעבור וכו' כיון דלימודו הוא ממה שהניח הקב"ה והלך לאורחים. והאי קרא לא איירי אלא בהתחננו להמתין דמהכא לא שמעינן מידי אלא דמדת הקב"ה וכו' כדרבי אלעזר, והכי הול"ל רב גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה שכן אברהם הניח הקב"ה והלך להכניס אורחים דכתיב וירא אליו וכו' וירץ לקראתם וכו'.

ואפשר לומר במאי דאיבעיא לן במנחות דף מ"ט צבור שאין להם תמידין ומוספין הי מינייהו קדים ואסיק דהבעיא היא כגון מוספין דהאידנא ותמידין דלמחר תמידין קדמי שכן תדיר או מוספין עדיפי דהו"ל מקודש, והתוס' שם ופ' כל התדיר הקשו דאמאי לא מייתו במנחות כל הנהו ת"ש דפ' כל התדיר וכו' ע"ש, והרב מהר"ר צבי אשכנזי בתשובותיו סימן כתב דמאי דאיבעיא לן פ' כל התדיר היינו בשתיהן לפניו, אמנם פ' התכלת בעי מוספין דהאידנא ותמידין דלמחר הי עדיף משום דצריך להעביר על המצות

דאף אי נימא דתדיר עדיף מ"מ היכא דאיכא אין מעבירין על המצוות אכתי מספקא לן אי אהניא אין מעבירין לשווייה מקודש כתדיר וקדים, ושוב הביא הרב אותה שאמרו פ"ק דמועד קטן דף ט' דמהש"ס שם ופירש"י מוכח דאין מעבירין על המצוות אפילו קלה מפני חמורה, והוקשה לו מהך שמעתא דפ' התכלת דמשמע דלא אמרו אין מעבירין אלא כששתיהן שוות אבל אם יש יתרון למצוה אחת מעבירין, ותירץ הרב דתמידין ומוספין כחדא מצוה חשיבי עש"ב. שמעינן מדבריו דהיכא דאיכא אין מעבירין והם מצוות חלוקות אף שהאחרת גדולה יעשה אותה שלפניו. והכי משמע מדברי התוספות ביומא דף ל"ג שהקשו דלמה לי קרא דשיירי הדם ביה"כ שופך על יסוד מערבי ת"ל דאין מעבירין על המצות, ומשמע דאהני אין מעבירין אף נגד תדיר דיסוד דרומי תדיר וכמ"ש הרב קרבן נתנאל בשילהי מגילה, והרב ארעא דרבנן בריש ספרו נסתפק בזה אי אין מעבירין לא אמרו אלא כששתיהן שוות, והביא דיבור התוס' דיומא שם בסמוך ולא מוכח מידי מיניה לספק זה, והביא תחילת דברי הרב מהר"ר צבי שהביאם בלקט הקמח ולא זכר מסוגית מ"ק הנז' שהוא גופיה הביאה בס' שארית יעקב פ' צו להקשות על מהר"ץ ומלבד שנעלם ממנו דמהר"ץ עצמו מייתי לה הכא בארעא דרבנן לא זכר מהסוגיא הנז' שמשם נפשט ספיקו, ועוד יש להעיר על הראיות שהביא שם בארעא דרבנן ועל קושיותיו כדכתיבנא בעניותין במקום אחר בס"ד.

נמצינו למדין דאין מעבירין דוחה אפילו מצוה גדולה, וא"כ הכא גבי אברהם אע"ה שכבר קדמה ואתיא שכינה אף אי הכנסת אורחים גדולה מהקבלת פני שכינה היה לו לדחות מצות הכנסת אורחים דאין מעבירין על המצוות והשכינה אצלו, ועדיף טובא מאין מעבירין דעלמא דאין מעבירין היינו כשהמצוה לפניו אף שלא התחיל בה והכא כבר היה עסוק בהקבלת פני שכינה וכל מצוה אפילו גדולה נדחית, ומשום הכי לא מייתי רב ראיה ממה שהניח אברהם אע"ה השכינה והלך לאורחים, דזה שעשה אינו על פי הדין הפשוט כי האף אמנם גדולה הכנסת אורחים מ"מ איכא אין מעבירין אלא שאברהם אע"ה חכם לב יקח מצוות ועשה המצוה לזכות בשתיהן, ומ"מ אנן דאתינן לאוכוחי מיניה לעלמא לא מצינן להוכיח מינה דלפום דינא אין מעבירין, אך מה שיש להוכיח הוי מדיוקא כי הנה לפי האמור יקשה דאברהם אע"ה היה לו לבקש משכינה אעיקרא שיורשה ללכת לאורחים כיון דדינא הוא אין מעבירין. ולזה אפשר לומר אם נאמר דהא דאין מעבירין הוא מדרבנן כמ"ש הרדב"ז בתשובותיו החדשות סי' תקכ"ט וכן צידד בתחילה הרב ארעא דרבנן שם אך לא זכר מתשובת הרדב"ז כי נדפסו מחדש, וכפי סברא זו דהרדב"ז ניחא דכיון דגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה ואין מעבירין

הוא מדרבנן להכי לא חש לה אברהם אע"ה בפרסום לשאול רשות על ההליכה לאורחים בפירוש, כי אף דהוא מקיים כל מילי דרבנן כבר הבליעה בנעימה באומרו אל נא תעבור מעל עבדך ובכלל מאתים מנה, ואי בעית אימא דאברהם אע"ה שאל על עיקר ההליכה ועל ההמתנה והכתוב העלים שאלתו על ההליכה כיון דהא דאין מעבירין הוא דרבנן ואי כתביה קרא נימא דהוי מדאוריתא, ומהשתא ממאי דחזינן דלא כתיב אלא דא"א שאל על ההמתנה משם נלמוד דגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה, ולהכי לא שאל אלא על ההמתנה כיון דהכנסת אורחים גדולה מאד וליכא אלא אין מעבירין מדרבנן, אך אי אמרת דגדולה הקבלת שכינה מאורחים גם כי ליכא אין מעבירין הי"ל לשאול בהדיא על ההליכה ואם הוא שאל הו"ל לכתוב לאומרו כיון דבלא אין מעבירין איתיה בשאלה, וכך יפה לו לשאול על ההליכה כיון דגדולה הקבלת שכינה מאורחים, ואי נמי תימא דשוין מ"מ גם בזה אין להניח השכינה כביכול משום מצוה דכוותא והו"ל לשאול רשות על עיקר ההליכה ולאו שפיר בכגון זו להבליעו באמירת אל נא תעבור וכ"ש אי איהו אמרה דהו"ל לכתוב לכותבה, אלא מוכח דגדולה הכנסת אורחים מהקבלת שכינה ולזה לא חש לשאול רשות על הליכה או שאל והכתוב לא הזכיר.

ומעתה נבא לפרש המאמר הנז' דר' יוחנן ורב דימי פליגי אי אורחים כהשכמת בית המדרש או יותר, ומסתמא זה שמשכים הולך לבית המדרש על הרוב היא כי בצאתו מבית הכנסת מתפלת השחר זריז קדים ללכת למדרש ואז"ל שילהי ברכות (דף ס"ד.) כל היוצא מבית הכנסת ונכנס למדרש זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר (תהלים פ"ד ח') ילכו מחיל אל חיל וכו', וא"כ בהשכמת בית המדרש דזוכה לקבל שכינה אקרי מקודש ומי שדרכו להכניס אורחים הוי תדיר ובאנו למחלקת הרמב"ם ורבינו עובדיא דהרמב"ם סבר איזה שירצה יקדים ורבינו עובדיא סבר תדיר קודם, ובהא פליגי ר' יוחנן ורב דימי ר"י סבר דגדולה הכנסת האורחים כמו השכמת בית המדרש דקתני מפני האורחים ומפני ביטול בית המדרש לומר אגב ארחיה שהם שוים והכי נמי הא דתנן בזבחים כל התדיר וכו' כל המקודש וכו' הם שוים כדעת הרמב"ם, ורב דימי סבר כרבינו עובדיא דתדיר קודם וכן הקדים אורחים לבית המדרש להשמיענו דאורחים קדמי שכן תדיר והכי נמי בזבחים תנן כל התדיר וכו' ברישא והדר קתני כל המקודש וכו', והגם דהתם יש טעמים אחרים כמבואר אל עין הקור"א רב דימי סבר דלהכי נמי הקדים תדיר למקודש לומר שהוא קודם, ומתניתין דהכא והתם דא ודא חדא היא דה"נ אורחים תדיר והשכמת בית המדרש מקודש, ורב הוסיף לומר דלא מיבעיא לדבר שיש בו קדושה כי השכמת בית המדרש דהוי סגולה לקבל פני שכינה אלא אף להקבלת פני שכינה כאברהם אע"ה דזכה

לגילוי שכינה עין בעין אפ"ה גדולה הכנסת אורחים ולא יליף ממה שאברהם אע"ה הניח השכינה והלך להכניס אורחים, דלפי האמת הא לא מצי עביד משום אין מעבירין אלא שאברהם אע"ה תיקן הכל בשאלתו כמש"ל, אלא מה שיש ללמוד הוא מדכתיב אם נא מצאתי וכו' אל נא תעבור וכו' דמדלא כתיב ששאל על הליכתו מעיקרא שמעינן דגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה וכמו שביארנו לעיל בס"ד.

ובזה נבא לבאר מאז"ל בב"ר ריש סדרא (איוב י"ט כ"ו) ואחר עורי נקפו זאת אמר אברהם אחר שמלתי עצמי הרבה גרים באו לידבק בזאת הברית ומבשרי אחזה אלוה אלולי שעשיתי כן מהיכן היה הקב"ה נגלה עלי וירא אליו ה'. וטרם בואי למאמר רגע אדבר במשז"ל (בר"ר פ' מ"ט) שטעם שנגלה הקב"ה באלוני ממרא לפי שנתן לו עצה על המילה, ורבים שאלו מאי אסתפק לאברהם אבינו שהוצרך לשית עצות בנפשו, ויש מי שתירץ דרצה לנסותם לבעלי בריתו ענר אשכול וממרא אם חזקים הם בדרך ה' ולהכיר מה שבלבם וממרא נתחזק בדבר ה' ואמר לו שיעשה מצותו, ויש מי שפירש דזאת לפנים שאל א"א אם ימול תכף כשקבל התורה וממרא השיבו שימתין עד עת בא דבר ה' כדי שיזכה למעלת מצווה ועושה, ואיכא מאן דניחא ליה דשאל אם ימול בצנעא וממרא יעצו למול בפרהסיא. אף אנו בעניותנו נאמר דאפשר דאברהם אע"ה היה חש שאחר המילה שנבדל מאנשי דורו בעורו ובבשרו אפשר יפסיד למצות הכנסת אורחים שיהיו פורשים ממנו וכמשז"ל בסוף פ' לך לך בב"ר שאמר אברהם עד שלא מלתי היו העוברים ושבים באים אצלי תאמר משמלתי וכו' ומשום זה היה מצטער שמפסיד מצוה תדירית, וממרא יעצו דמאחר דבזה מתקדש גופו כמש"ה התהלך לפני והיה תמים הדין הוא דתדיר ומקודש איזה שירצה יקדים כמו שכתב הרמב"ם, ועוד דאף דבעלמא נימא דתדיר קודם שאני הכא דבמילה מצווה בפרטות והכנסת אורחים מעצמו הוא מקיימה בלי ציווי, ולכך נגלה הקב"ה מקור הקדושה באלוני ממרא וגם שם באו האורחים שזכה לשתיהם וזכה ממרא שכל זה היה אצלו, ואם נאמר דהא והא איתא ועל הכל היה אברהם אבינו נושא ונותן עם ממרא וממרא השיב הכל כהוגן, הנה מקום לרמוז הכל בכתוב, וירא אליו שנימול, ה', דמאחר שנימול ונתקדש זכה לגילוי שכינה, באלוני ממרא, שהוא א"ל דמקודש שפיר דמי, ועוד שהוא מצווה, וכל קבל דנא וירא אליו ה' שנגלה לו השכינה רמז למה שא"ל שנצטוה בפרטות ועי"ז מקודש ולכן נגלה אליו בפרטות מקור הקדושה שם באלוני ממרא, והוא יושב רמז למה שיעצו שימתין למול עד שיצטוה, וזה רמוז והוא יושב דאין ישיבה אלא עכבה והוא כנגד עצה זו. פתח האהל על דרך אדם כי ימות באהל שדרשו על התורה, וזה רמז למה שממרא יעצו שימול שהמילה פתח התורה, וז"ש פתח

האהל ובלי המילה דומה שלא נכנס בתורה כי המילה פתח התורה, וכנגד מה שיעץ שיהיה בפרהסיא כחום היום רמז שיעץ שיהיה לעיני השמש, וישא עיניו וירא וכו' שגם האורחים באו וזכה בכל, וכלפי שאברהם אע"ה חשב מחשבות שאחר המילה שבתו עוברים ושבים אצלו, לז"א במאמר הנז' אמר אברהם אחר שמלתי עצמי הרבה גרים באו לידבק בזאת הברית וזכיתי גם עתה למצוה תדירית, וכי תימא מאחר שזהו חידוש אצלך וסבור היית כי עוד לא יבואו אצלך מאי סברת למול ולדחות מצוה תדירית דקי"ל דתדיר קודם, לז"א אלולי שעשיתי כן מהיכן היה הקב"ה נגלה אלי דכיון שהייתי ערל לא הייתי זוכה לזה וא"כ נמצא שבמילה נתקדשתי ומבשרי אחזה אלוה, וא"כ אף שנדחית מצוה תדירית הייתי מרויח מצוה דמקודש ואיזה מהם שירצה יקדים כדעת הרמב"ם ועתה אני שמח דזכיתי גם בתדיר.

ויתכן לפרש בזה מאי דאמרינן בשילהי ברכות (דף ס"ג:) פתח ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש ויברך ה' את בית עובד אדום הגתי בעבור ארון האלהים והלא דברים ק"ו ומה ארון שלא אכל ושתה אלא כבד ורבץ לפניו כך המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו עאכ"ו. ויש להרגיש קצת דכי היכי דגבי ארון נקט לשון עבר כבד ורבץ לפניו הול"ל מי שנתארח אצלו ת"ח והאכילו והשקהו והנהו מנכסיו, אך אפשר דמיירי במי שרגיל להכניס ת"ח בתוך ביתו ומאכילם וכו' בהווה. ולפ"ז נשא ק"ו גדול דכמה קלים וחמורים יש, וזה לסברת רבינו עובדיא דתדיר ומקודש תדיר קודם, וז"ש פתח ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי שאמרו עליו בסוף פ' כיסוי הדם (דף פ"ט.) כל מקום שאתה מוצא דבריו של ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי באגדה עשה אזנך כאפרכסת, ופירשו כת הקודמין שכל דבריו עיקרים ויסודות גדולים להבין כמה עניינים ודרושו מרחיב הלב ותארכנה סרעפותיו ילכו יונקותיו והיו תוצאותיו להבין כמה ענינים, וגם זו כאחת מהם שדבריו הללו לכאורה הם דברים פשוטים ותחת כבודם כמה פנינים בחון בהם וחקור מהם כי הוא דרש, ומה ארון שהוא מקודש, ולא אכל ושתה שלא הוסיף בו שום דבר בעצמו ואשר להיות כבר היה שלא אכל ושתה כלומר שלא עשה בגופו שום תועלת ושום ריוח, וכי תימא הא מיהא חסריה ממונא לא היא אלא כבד ורבץ לפניו ולאו מידי חסריה ועם כל זה נתברך כך, המארח ת"ח תדיר שהיא מצוה תדירית שקודם למקודש וגם יש בחינת מקודש דת"ח קדש איקרי כמ"ש ברעיא מהימנא וזה לבד הוא ק"ו כפול דארון מקודש וזה תדיר ומקודש, ועוד מאכילו ומשקהו שעושה תועלת בגופו ובכלל שדעתו מיושבת ויכול לעסוק בתורה ולהוסיף חידושים והרי עושה תועלת בגופו וגורם להוסיף קדושה בעסק התורה ובחידושים שמחדש שמרחיב דעתו

משא"כ בארון שלא חידש שום תוספת בו ולא עשה שום פעולה בגופו, ועוד שהוא מהנהו מנכסיו וחסר ממון משא"כ בארון על אחת כמה וכמה שעשה מצוה תדירית וגם מקודשת דת"ח איקרי קדש, וגם אז"ל באחרון דכתובות (דף קי"א) וכי אפשר להם לידבק בשכינה אלא כל המארח ת"ח וכו' אלמא דבזה הוא דבק בשכינה ונעשה הוא בעצמו מקודש מלבד דהמצוה עצמה מקודשת נעשה הוא מקודש שדבק בשכינה, ועוד דעשה מעשה ששבחו ניכר שמאכילו וכו' דהיכא דשבחו ניכר אף אם ירד שלא ברשות שמין לו כאריס וכמו שחילקו התוס' פ' בתרא דכתובות (דף ק"ז:), ויש להרחיב הדיבר בזה ואין כאן מקומו.

ומתוך דברינו נבא להבין פסוקי ההפטרה. ויהי היום ויעבור אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם ויהי מידי עוברו יסור שמה לאכל לחם ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עובר עלינו תמיד נעשה נא עליית קיר קטנה ונשים לו שם וכו' והיה בבואו אלינו יסור שמה וכו'. וכבר מראש בסדר דברנו לקצר בדקדוקים כל האפשר. והן קדם אביע אומר הנוגע להקדמתנו. ונקדים מ"ש הרב כלי יקר שעד עתה היה עובר תמיד דרך עראי והעברה וכמו שנראה מפרקי ר' אליעזר לז"א נעשה נא וכו' והיה בבואו אלינו ביאה דרך קבע דכיון דיש לו מקום להתבודד בו יבא דרך קבע ויהי היום ויבא שמה ביאת קבע וישכב שמה דמפרקי ר' אליעזר נראה דלא שכב שמה אלא כשעשו העליה זהו תורף דבריו. ועוד נקדים מ"ש הרב עיון יעקב (ברכות דף י':) בפלוגתא דרב ושמואל חד אמר עליה פרועה היתה וקירוה וחד אמר אכסדרה היתה וחלקוה דרב ושמואל מוסכמים שרצונם לבנות לו בית קטנה שתהיה ישיבת הנביא קרובה לישיבתם ובצנעא והאומר עליה וקירוה לא רצו להתקרב יותר מדאי והאומר אכסדרה וכו' תשוקתם שישב הנביא במחיצתם בצנעא ע"ש באורך.

אמור מעתה זאת אומרת הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא והוא מקודש וליכא ספיקא כי הן בעודנו אצלנו ממש נקבל הארה עליונה והאמת שהוא דבר גדול כל העם עונים אחריו מקוד"ש. אך עובר עלינו העברה בעלמא ואינו תדיר כיון שאין לו מקום קבוע ותדיר ומקודש תדיר קודם לכן נעשה נא עליית קיר וכו' שיבא דרך קבע ויהיה תדיר ועדיף כמ"ש רבינו עובדיא. אכן איעצ"ה עליך לזכות בשתיהם תדיר ומקודש שיהיה המקום עליית קיר כמ"ד אכסדרה וחלקוה כי קרוב אלינו מאד כמ"ש הרב עיון יעקב ויבא שמה ביאת קבע ונמצא שתים הנה תדיר ומקודש צדקו יחדיו. ואלישע א"ל הנה חרדת אלינו וכו' ויען גחזי אבל בן אין לה ואישה זקן כלומר דמענין עובד אדום שנתברך שילדה חמות ושמנה כלותיה ששה בכרס אחד שמעינן דסגולת מארח ת"ח

בביתו להתברך בבנים מק"ו כמו שאמר ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי וכך היא המדה אך מאחר דאישה זקן סבורים לעשות יותר מדאי אולי יזכו דרך נס לבן. וכבר נהירנא דיש מי שפירש הכתובים הללו בהקדמתנו אך לא דרכיהם דרכינו.

ואתנהלה לאטי להבין תחילת הכתובים הנז' בס"ד. ונקדים מאמרם ז"ל פ"ק דברכות דף יו"ד הרוצה ליהנות יהנה כאלישע ושאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי שנאמר ותשובתו הרמתה וכו'. ודקדקו מן המפרשים דהול"ל הרוצה ליהנות יהנה מאלישע וכו' דמשם נלמוד שיכול ליהנות וכן הול"ל אל יהנה משמואל. ואפשר כמה שאמרו בירושלמי פ' אמר להם הממונה (ה"ז) בענין ידיעת השם הנכבד. חד אסי בצפורין אמר לר' פנחס בר חמא איתא ואנא מסר ליה לך א"ל לית אנא יכיל אמר למה אמר ליה דאנא אכיל מעשר ומאן דרגיל ליה לא יכיל מיכול מבר נש כלום. וטעמא אתמר בי מדרשא בקהלת רבה (פ"ג) דילמא תבע מבר נש כלום ולא יהיב ליה וכעס עליה וקטל ליה. וכתבנו בעניותנו בספרי הקטן שער יוסף דף צ"ג דלא נאמר זה אלא לאדם בינוני אבל לגדולי הדור בחכמה וביראה לא חיישינן בהו שיבואו להרוג בני אדם בשם המפורש על לא דבר. אי נמי דגדולי הדור לפנים בישראל דהדבר מפורסם דבלא שום פעולה יגזר אומר ויקם לו ואם רוצה להעניש בני אדם עקימת שפתיו הויא מעשה וכדאשכחן בכמה דוכתי מספרים תהלות נתן עיניו ועשאו גל של עצמות וכיוצא בכגון זה אף שרגיל בשם מותר לו ליהנות כיון דבלאו הכי גדול כחו ועמ"ש בעניותנו בקונטריס אחורי תרעא ושם הבאתי מה שכתוב בפסקי מהר"ם ריקאנטי סי' ס"ו והובא בים של שלמה פ' אלו טריפות סי' ט' בשם מ"כ. ע"ש.

ואפשר לפרש בזה מאמר רעיא מהימנא משה רבינו פ' קרח לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעותי את אחד מהם דהכונה לא חמור וכו' שלא נהנה משום אדם מישראל והיינו רבותיה דאף דהיודע שם המפורש אסור ליהנות מ"מ מי לנו גדול ממשה דבלאו הכי לקול תתו נפתחו השמים ותאות לבו ממהר האלהים לעשותו ובכי הא שרי ליהנות ועכ"ז קאמר לא חמור אחד מהם נשאתי. ומדשיבח עצמו בזה מוכח אשר כח בו להרע או להטיב לכל אשר יבטא ולגבר די יצבי וזו כחו לאלוהו מצד עצמו מבלתי שימוש בשם המפורש. ועם כל זה אמר ולא הרעותי את אחד מהם בשום אופן לא מצד שם המפורש ולא מצד עצמו כלל. ואפשר שזה כונת אומרם הרוצה ליהנות וכו' הם המדברים כלפי מי שרגיל בשם שאסור ליהנות מבני אדם ולז"א יהנה כאלישע כלומר לא תימא דכ"ע שרי להו ליהנות דהאיכא מאן דרגיל בשם דאסיר אך אם הוא כאלישע דרב גובריה אשר בלאו הכי דברו אחור לא ישוב ויגזור אומר ויקם אז מותר לו ליהנות אף דרגיל בשם וזה רמזו

במתק לשון הזהב יהנה כאלישע, ומעין דוגמא אמרו אל יהנה כשמואל דשמואל היה שופט כל הארץ והדיין ששאל כלים בשאלה פסול לדון להמשאיל כמבואר בח"מ סי' ז' והגם דיש התר באקראי ולא מוכח שעושה משום הדין כמ"ש מור"ם שם מ"מ שמואל הנביא גדר עצמו שלא ליהנות מכל וכל והוא גדר ולפנים משורת הדין ומנהג חסידות אבל חכם שאינו דיין ומביאים לו דורון לשם שמים להקריב בכורים ראוי שיקבל ואינו טוב לימנע ועושה מצוה שמזכה לנותן וכמ"ש הרב נחלת יעקב פ' לך לך על פסוק וילך למסעיו, וז"ש אל יהנה כשמואל דדוקא כשמואל שהיה דיין או כיוצא דיש צד להתנהג בחסידות אז שרי שלא ליהנות, אכן אי לא דמי לשמואל כלומר שאין בו משום גדר מצוה יש לו ליהנות לזכות הנותן כמדובר. והרב מהרש"א באגדתיה כתב דאעפ"י שרז"ל הרחיקו הנאה מאחרים וסמכו אקרא דכתיב (משלי ט"ו כ"ז) שונא מתנות יחיה הכא בהכנסת אורחים מיירי דכל אדם הוא עני בדרך ואין כלי תשמישו עמו, וז"ש הרוצה ליהנות יהנה כאלישע שלא היה נהנה אלא בדרך בכלי תשמיש של אחרים כדרך אורח, זהו תורף דבריו.

עוד נקדים מאי דאמרינן בחולין דף ז' דאזמניה רבינו הקדוש לרבי פנחס בן יאיר ואמר לו כמדומה אתה שמודר הנאה מישראל אני ישראל קדושים הם יש רוצה ואין לו ויש שיש לו ואינו רוצה וכתיב אל תלחם וכו' ואתה רוצה ויש לך. ואמרו בסוטה דף ל"ח כל הנהנה מצרי עין עובר בלאו שנאמר אל תלחם וכו' כי כמו שער בנפשו, ופירש"י שער לשון מר וקאי לגבי הבעל הבית, ומהרש"א באגדתיה דקדק דהול"ל אל תאכל לחם אלא כינוי בנפשו על האוכל ממנו לא יטעם לך בו טעם לחם שלא יטעם לך טעם האכילה אצלו אלא כדבר שטעמו מר עכ"ד. וז"ש ויהי היום ויעבור אלישע אל שונם דהיה בהעברה בעלמא כאורח נטה ללון דלאורח מותר ליהנות כמ"ש מהרש"א. ושם אשה גדולה בעלת עושר והרי יש לה וכ"כ רד"ק דהיתה עשירה ושמא תאמר שהיא מכת דיש להם ואינם רוצים כמ"ש ר' פנחס לז"א ותחזק בו לאכול לחם רמזה לו שאינה מצרי עין שהוא אוכל והיה טעמו מר ולא לחם רק היא רוצה ונדיבה והוא לאכול לחם שיטעם טעם לחם לאפוקי מצרי עין וא"כ הרי השלשה תנאין כאן במוט"ב תלתא כחדא שהוא היה אורח ושרי ליהנות והיא יש לה ורוצה לכן ויהי מידי עוברו מעיר לעיר ונחשב כעני, לז"א יסור שמה ובלאו הכי לא היה נהנה.

ויתכן לפרש עוד בהא דאמרינן פ' אלו מציאות דף כ"ב אמימר ומר זוטרא ורב אשי אקלעו לבוסתנא דמרי בר איסק אייתי אריסיה תמרי ורמוני אמימר ומר זוטרא אכלו רב אשי לא אכל אתא מרי בר איסק א"ל אמאי לא יהבת מהנך יפות א"ל מ"ט לא אכל מר א"ל

משום כיסופא אמר כך לא אמרו כלך אצל יפות אלא לענין תרומה ואם בא בעל הבית והוסיף תרומתו תרומה ומוכח דאם בא בעה"ב והוסיף ליכא למימר משום כיסופא. וכן כתבו ז"ל. וזה נראה טוב טעם למשז"ל פ' הפועלים (ב"מ פ"ז.) דצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה וילפי לה מאברהם אע"ה והנה לכאורה אינו מובן מ"ט אומרים מעט ועושים הרבה דבצד מה אינו ממדת חסידות לשנות דיבורם אף מרעה לטובה וטפי עדיף שלא לומר מידי ולעשות הרבה ומי מכריחם לומר מעט. אבל אפשר שכונת הצדיקים משום דיש לחוש דמשום כיסופא עבוד ולא מרצונם הטוב לכן להראות שלמות רצונם וכונתם הטובה אומרים מעט ואח"ך מוסיפים ועושים הרבה דכיון דמוסיפין אח"ך אין כאן עוד טענת כיסופא ומוכח דלבם לב טהור וכל מעשיהם בלב שלם דכשיש תוספת מורה ובא כי בלב שלם התנדבו. וזה אפשר שהוא כונת הכתוב בפרשה ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעבורו כי על כן עברתם על עבדכם ויאמרו כן תעשה כאשר דברת. ואומרו כי על כן עברתם צריך ביאור וגם תשובתם דהשיבו כן תעשה כאשר דברת לכאורה אינו מהלכות דרך ארץ ומהר"ם אלשיך פירש לפי דרכו כן תעשה כאשר דברת ולא תעשה יותר כדרכן של צדיקים שאומרים מעט ועושים הרבה אלא עשה מעט כמו שדברת. ולפי דרכנו הכונה ואקחה פת לחם וכו' כי על כן הדבר הזה אני מבקש מכם שתבואו אצלי אף שאתם אין דרככם ליהנות מאחרים ואתם מתנהגים בחסידות מ"מ עברתם על עבדכם דרך העברה לכן אליכם עוברי דרך שרי ליהנות כאלישע וכמ"ש מהרש"א. וכראות מתק שפתיו וחין ערכו שהזמינם בדרך כבוד כמזמין לחסידים שאינם נהנים מאחרים והוצרך לפייסם דשרו להיותם עוברי ארח זה מורה כי בכל לבו הזמינם ולאו משום כיסופא שהרי הוא מבקש טצדקי שיהנו ובדרך כבוד גדול להם ואיהו שוי נפשיה עבדא, ועוד דשמו נודע נדיב נדיבות ומאחר שכן לגבי דידיה מצד הטעמים הנז' אין צורך לומר מעט ועשות הרבה להראות דלאו משום כיסופא כמש"ל דבלא זה נודע דמדתו להטיב וקורא להם בדרך כבוד גדול ולאו משום כיסופא, ולכן אמרו כן תעשה מעט כאשר דברת דלאדם גדול כמוך וסדר דבריך הטובים סגי ומסגי להורות דלאו משום כסופא, ולזה כי תעשה מעט ואין צורך לעשות הרבה דליכא למיחש בך דעבדת משום כיסופא כלל.

ובזה נבא אל הביאור כי הנה מהר"י אברבנאל פירש ותחזק בו לאכול לחם שהחזיקה דבכל עת שיעבור שם יסור אל ביתה וכן היה. ואפשר דהשונמית עשתה כן להוציא מלב אלישע שלא יסבור דמשום כיסופא עבדת שהיא היתה מופלגת בעושר וכן ארחות בעלי עושר בבא אדם גדול לעיר להזמינו לביתם, אך אפשר שהוא משום כיסופא לזה

עשתה בחכמה וזאת האשה מוכחת דלאו משום כיסופא, וז"ש ויעבור אלישע אל שונם ושם אשה גדולה מצויינת בעיר בעושר גדול וא"כ יש לחוש דמתורת דרך ארץ ובושה היא עושה לכן בחכמתה עשתה להורות כי מאהבה אשר אהבה לזכות בקדושתו זאת היתה לה ומשום הכי הוסיפה על מנהג עולם ותכף מלבד שהזמינתו הוסיפה לחלות פניו שבכל פעם יסור אליה דזה התוספת יורה על שלמות רצונה וגם אמרה מעט לעשות הרבה הדא אמרה ותחזק בו שעשתה בו חזקה שיהיה תדיר רגיל אצלה וגם אמרה לאכול לחם על דרך ואקחה פת לחם שאמר אע"ה מעט ועשה הרבה באופן שהשונמית הלז פיה פתחה בחכמה להנצל ממחשבת כיסופא.

ועתה נבאר שאר הכתובים ושמעתי אומרים ששאלת השונמית לבעלה נעשה נא עליית קיר היינו משום יחוד דהתורה לא חילקה אף שהוא נביא ובישראל גדול שמו יחוד איכא ושאלה אשה שיהיה לו מדור לפי כבודו דליכא יחוד אלו דבריהם ואנן בעניותין ניישב הדברים על פי הדין בס"ד. וטרם כל נדקדק מדוע לא נזכר שם בעלה ואפילו ברמז כי אם הכא גבי נעשה נא עליית קיר דברישא כוליה קרא בגווה משתעי שהיתה אשה גדולה והחזיקה בו והוא יסור שמה מידי עוברו. וכיון שגדלה זאת האשה והיא עושה הכל ובעלה לא חשיב לאדכורי גם הכא הו"ל לכתוב שלא להזכיר ותאמר אל אישה אלא יכתוב סתם ותאמר הנה נא ידעתי וכו'. ותו תיבת נא מיותרת. ותו להבין מ"ש הוא קדוש ואמרו רז"ל (ברכות דף י':) הוא קדוש ואין משרתו קדוש דהאשה רבה הזו מדוע דברה בגנות משרת איש האלהים ואף בגנות בהמה לא דיבר הכתוב ומוכח דאשה גדולה היא גם חסיד"ה ואם היא דרך נשים לה ואשה מספרת עם בעלה לספירת דברים על הארץ ועל הפירות גם בני אדם גם בני איש אמאי הכתוב רמזה. ותו להבין דבר איש האלהים הנה חרדת אלינו כל החרדה הזאת אלינו יתר. ותו גחזי מה ראה לענות אבל בן אין לה שלא מצינו שהיא שאלה ולא רמזה זה מעולם. ואפשר דקי"ל בא"ה סימן כ"ב דאם בעלה בעיר אין בו משום יחוד ואם גייסא ביה אף בעלה בעיר יש בו משום יחוד, ודעת רש"י דאף בעלה בעיר ולא גייסא ביה איסורא איכא. והרב ב"ח חשש לדברי רש"י. ותנן דמתיחדת אשה אחת עם שני אנשים ואמרינן דהיינו דוקא בכשרים וכן פסק הטור. והשתא הן קדם השונמית הזו הגם דהיתה נזהרת מן היחוד אף כשבעלה בעיר כסברת רש"י והר"ן והב"ח מ"מ לא היתה חוששת כלל בבואו הנביא ומשרתו דתרי וכשרי שרו, אבל אח"ך הכירה דהמשרת אינו כשר וליכא אלא חד. וכי תימא דבעלה בעיר אין בו משום יחוד כלל אף לכתחילה כדעת התוס' ורוב הפוסקים מ"מ בגייסא ביה איכא איסורא והכא קרוב הדבר אחר דמידי עוברו יסור שמה דגייסא

ביה ואי לא גייסא באיש האלהים גייסא במשרת ואסור לכ"ע, וז"ש ותאמר אל אישה דבר הנוגע לאישות משום יחוד, ועוד לאשמועינן דגם כשבעלה בעיר יש איסור, הנה נא ידעתי עכשיו נודע לי דבר חדש כי איש אלהים קדוש הוא הוא קדוש ואין משרתו קדוש, ואם כן ליכא תרי ואף כשבעלה בעיר אסור לכתחילה כדעת רש"י. ואם נפשך לומר דשרי לכתחילה בעלמא הכא אסיר משום דגייסנא ביה. וז"ש עובר עלינו תמיד וכיון דעובר תמיד לא סגי דלא גייסא בו או במשרת ואסיר לכ"ע וזאת העצה נעשה נא שידעתי דאין משרתו קדוש עליית קיר וכו' שלא יהיה יחוד. וכשראה הנביא תמה ואמר מוכרח שאין זה משום יחוד דאנן תרי וז"ש אמור נא אליה הנה חרדת אלינו דייקא דהוינן תרי את כל החרדה ומוכרח דאינו משום יחוד וא"כ היש לך לדבר וכו' ויאמר ומה לעשות לה דמוכרח דהלא דבר הוא שאני רואה את כל החרדה הזו. וגחזי שהבין הדברים שהיא הכירה בו שאינו כשר וחששא משום יחוד כדי שלא יתגלה קושט אמרי אמת נענה ואמר אבל בן אין לה כלומר האמת הוא שכל מעשיה לזכות לבן וכוון בזה להיות כוסה קלון שלא ירגיש רבו במומו. וכשא"ל אלישע ותאמר למועד הזה כעת חיה את חובקת בן השיבה אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך. ומאמר אל אדוני אינו מובן כל כך וכבר פירשו ז"ל. ולדרכנו ניחא שרמזה לו שמה שאמר לו גחזי שהחרדה הזו לזכות לבן בל למד צדק בארי"ש נכוחות יעול. והאמת הוא דלענין יחוד אתה לבד כשר וז"ש איש האלהים אל תכזב בשפחתך וח"ו לא יש שום מחשבה באיש האלהים לדבר עבירה, וז"ש אל תכזב בשפחתך אבל אתה אחד ושמך אחד איש האלהים בר מיניה דגחזי דאינו כשר וח"ו אין שום ספק בזה. אך מאחר שאתה אחד התורה לא נתנה דבריה לשעורין ויש יחוד באופן שרמזה לו דבו דוקא אין חשש ומצד דלא פלוג היא עושה אך המשרת אינו כשר ויש לחוש בו, וראה עוצם חכמתה לדבר דבר שיועיל לתשובת אומרו כעת חיה שיהיה בן קיימא כמו שפירשו ז"ל וגם גלתה לו האמת דכוונתה משום יחוד. וז"ש בסוף הענין השאלתי בן מאת אדוני הלא אמרתי לא תשלה אותי כלומר תחילת הענין שעשיתי העליה לא כיונתי לשאול בן כמ"ש גחזי וכשהבטחתני הלא אמרתי שמובן מדברי לא תשלה אותי.

או יאמר ותחזק בו לאכול לחם וכו' כמ"ש הרמב"ם פ"ה דאישות דין כ"ב אמרה לו הילך דינר זה מתנה ואתקדש לך ולקחו וא"ל הרי את מקודשת לי בהנאה זו שקבלתי ממך מתנה אם אדם חשוב הרי זו מקודשת שהנאה יש לה בהיותו נהנה ממנה ובהנאה זו הקנית לו עצמה עכ"ל. למדנו מדין זה שהנותן מתנה לאדם חשוב הנותן נעשה לוקח שנהנה במה שהאדם חשוב יתרצה ליקח מתנה ממנו ואפשר שזה רמזה השונמית

ותחזק בו לאכול לחם הכונה החזיקה בו שיסור אליה לאכול לחם היא השונמית דאדם חשוב כאיש האלהים מה שיתרצה לקבל ממנה נמצא הוא הנותן והיא המקבלת וזהו ותחזק בו שנתחזקה בעצמה והיתה הפצירה לבא אל ביתה לאכול היא לחם כי ידעה והכירה יקר תפארת גדולתו. אבל אלישע לפי רוב הענוה שוי נפשיה כאחד האדם יסור שמה לאכול הוא לחם כאיניש דעלמא דהמקבל הוא הוא המקבל באמת.

וזה ירמוז מאמר ה' אל אברהם בפרשתנו קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המוריה והעלהו שם לעולה על אחד ההרים אשר אומר אליך. ויש להרגיש דתיבות קח נא לכאורה שפת יתר דהול"ל לך לך אל ארץ המוריה והעלה שם לעולה את בנך וכו' על אחד ההרים וכו'. ויש כמה תשובות בדבר. אך כפי דרכנו יאמר נא דרמז לו ה' כי אף דציווי זה רעיונוהי יבהלוניה דנמצא מפסיד בן יחיד אין האמת כן כי במה שעושה מצוותו יתברך וניחא ליה לקבל עולת יצחק מאברהם הו"ל כאלו אברהם ילד יולד לו והוא לוקח בן מאת ה' מן השמים וזה ירמוז (איוב א' כ"א) ה' נתן וה' לקח הכונה ה' נתן לנו מתנה במה שה' לקח דלקיחתו שמה נתינה, וז"ש קח נא את בנך אתה לוקח בן יחיד במה שתעלהו לעולה.

ויתכן לפרש בהקדים מאי דתנן פ' כל הצלמים (מ"ה.) כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה בידוע שיש שם עכו"ם. וכתבו התוס' בירושלמי פריך מבית המקדש שהיה בהר ומשני שעל פי נביא היה. וז"ש קח נא את בנך את יחידך וכו' והעלהו שם לעולה על אחד ההרים וכי תימא אין לך הר שלא עבדו שם עכו"ם ולגבוה אפילו מחובר אסור לז"א אשר אומר לך ועל פי הדיבר שאני והוי ממש כתירוץ הירושלמי דגם בית המקדש הותר על פי נביא. ואחר כמה שנים נזדמן לי ס' לב אריה וראיתי שכיונתי לדעתו בזה פ' ראה ע"ש. ובזה אפשר לפרש פ' ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה הכונה ה' יראה, וכי תימא איך יתכן תגלה ותראה כבודו על ההר דכל ההרים עבדו שם עכו"ם לז"א אשר יאמר היום רמז שע"פ הדיבר בא אל ההר וגם עתה היה דבר ה' שיעלה האיל שם וע"פ הדיבר הותר ההר. וגם בהר ה' יראה לעתיד בבית המקדש על פי נביא.

והיתה לבא"ר עוד מילתא בפמאי במשז"ל בילקוט האזינו יצרנהו כאישון עינו אפילו בקש המקום מאברהם אבינו ע"ה גלגל עינו היה נותן לו ולא גלגל עינו בלבד אלא אפילו נפשו היה נותן לו שחביבה לו מן הכל שנאמר קח נא את בנך את יחידך והלא בידוע שהוא בנו יחידו אלא זו הנפש שנקראת יחידה שנאמר (תהלים כ"ב כ"א) הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי עכ"ל. ופירש הרב זרע ברך דז"ש ולא חשכת את בנך דהיינו יצחק את יחידך דהיינו נפשך, וזהו כי ברך אברכך ואז"ל (בר"ר פ' נ"ו) ברכה לאב ברכה

לבן שגם אברהם נתרצה לתת נפשו, זהו תורף דבריו. ובזה אפשר לפרש ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני כלומר לצד שאפשר שאתה הולך להתקרב ויאמר יצחק אל אברהם אביו ר"ל לחלוקה שהוא הקרבן ויאמר אבי אתה אבי ואיני יכול לשוחטך שאתה אבי ויאמר הנני בני אני בעצמי אשחט. ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעולה כלומר נהי דלשחיטה אתה יכול לישחט אבל איני יכול להקריבך שאני אונן כשתמות אתה דבשלמא אם אני נשחט אף שאתה אונן כ"ג מקריב אונן אבל אם אתה נשחט אני איני יכול להקריב ואיה השה להקריב קודם שתשחט ויאמר אלהים יראה לו וכו' וילכו שניהם יחדיו כל אחד לישחט. ועל פי זה יתבאר מאז"ל הנצב פתח השער בני אלים בנים של אותם שנשחטים כאלים אברהם אמר אני שוחט ויצחק אמר אני נשחט, ויש לדקדק דברישא אמר נשחטים כאלים לשון רבים ולבסוף אמר דאברהם קאמר אני שוחט וא"כ בנים של נשחט הול"ל. והיה בהני"ח הנחה סוברת דגם אברהם נשאול נשאל לישחט כמש"ה את יחידך ויצחק טען שהוא אינו יכול לשוחטו ויאמר אביו שהוא שוחט עצמו מה טוב ומה נעים דברי חכמים וחידותם וא"ש בנים של אותם שנשחטים כאלים נשחטים תרי אברהם ויצחק הוו דשניהם היו מכוונים בדעת שלימה להיות נשחטים לשם ה' אברהם אמר אני שוחט פירוש בין לעצמי בין ליצחק ויצחק אמר אני נשחט ויפה אמר נשחטים כאלים, ובזה יבא על נכון מש"ה והאלהים נסה את אברהם שהנסיון היה לאברהם עצמו, ובזה פירש ענין אברהם וענין יצחק שהוא מפורש נרמז בתיבת את אברהם.

ויתישב לפי זה הנסח שאנו אומרים קודם פרשת העקידה וזכור לנו וכו' ואת השבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה ואת העקידה שעקד את יצחק בנו. ודקדקו הראשונים דאיפכא מיבעי ליה את העקידה ואת השבועה דברים כסדרן. ולפי דרכנו הנה אמת נכון דמלבד העקידה המפורסמת עוד אחרת היתה נעלמת ענין אברהם שהכין עצמו לישחט ועל זה כפל השבועה כי ברך אברכך ברכה לאב ברכה לבן כאמור ולרמוז זה אנו אומרים יזכור לנו את השבועה דשם רמוז ענין אברהם בהעלם ואת העקידה המפורסמת ומשו"ה הקדים ענין השבועה לרמוז ענין אברהם אע"ה אשר התנדב נפשו קודם עקידת יצחק וז"ש ה' יראה אשר יאמר היום כלומר אותן האמירות שהיו אמירה בעלמא שה' שאל נפשו ונתווכח עם יצחק מי ישחטנו והשיב הנני שהוא ישחוט עצמו והכל היה אמירה שלא בא לכלל מעשה הוא יראה אלו האמירות, וז"ש ה' יראה אשר יאמר היום אמירות בעלמא. בהר ה' יראה המעשה של יצחק שבא לכלל מעשה.

ואפשר לפרש פ' הנה האש והעצים וכו' בהקדים מה שהקשה הרב המוסמך מהר"ח אבואלעפיא דאיך כתיב וישם אותו על המזבח ממעל לעצים הא קי"ל (זבחים דף פ"ד.) עולה שעלתה חיה לראש המזבח תרד ואיך אברהם אע"ה שקיים כל התורה עשה נגד הדין. ותירץ נכדו הרב מופת הדור מהרח"א בס' עץ החיים דשאני הכא דכתיב והעלהו שם לעולה דהול"ל עולה ומדכתיב לעולה הבין אברהם להעלותו חי ויצחק סבר דפירוש לעולה היינו שיפדנו בשה, וז"ש איה השה לעולה ויאמר אביו אלהים יראה לו השה אם פירוש לעולה שתפדה בשה אלהים יראה לו השה ואם לאו פירוש לעולה בני שיעלהו על גבי המזבח עכ"ד. ויראה במשז"ל דמסיבה שצחקה שרה לאמר האף אמנם אלד נגזר שנשמת יצחק תהיה מסטרא דנוקבא ועל ידי העקידה פרחה נשמתו אשר היתה מסטרא דנוקבא ונכנסה באיל ויעלהו לעולה ובאה אז נשמת דכורא ליצחק כמבואר כל זה בספרי רז"ל והמפרשים. ובזה אפשר לפרש כונת פסוקי הסדר ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי ותאמר מי מלל לאברהם הניקה בנים שרה כי ילדתי בן לזקוניו. ולא נאריך בדקדוקים. ורש"י פירש שנקרא יצחק על שם עשר נסיונות וצ' שנות שרה וח' ימים של המילה וק' שנים של אברהם. ואפשר לפרש בזה ולתת קשר לרמזים אלו. כי הנה אז"ל פ' חלק (דף פ"ט:) ויהי אחר הדברים האלה אחר דבריו של ישמעאל שהיה מקנטר ליצחק שהוא נימול בן י"ג וענהו יצחק שאם הקב"ה שואלו לקרבן רוצה בכך. ובהכי ניחא מש"ה ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם והקשו בזהר נסה את יצחק מיבעי ליה וכבר לעיל יישבנו בזה. ועפ"ז יובן בדרך אחר ויהי אחר הדברים האלה שיצחק מעצמו ומרצונו הטוב אמר לישמעאל אם כה יאמר ה' להקריבו קרבן מרוצה כמשז"ל והאלהים נסה את אברהם משום דאין זה נסיון ליצחק דהוא מעצמו נתרצה כמו שרמז באומרו ויהי אחר וכו' וא"כ הנסיון הוא לאברהם להקריב בנו יחידו. ועוד אז"ל שם אחר דבריו של שטן שקטרג זקן זה בן מאה שנה חננתו בן ומכל משתה שעשה לא הקריב לפניך תור וגוזל וא"ל ה' אפילו אני שואל בנו וכו'. ולפי הקדמתנו היה מוכרח מאד ענין העקידה שבשביל צחוק שרה נשמתו לא היתה מסטרא דדכורא רק מסטרא דנוקבא שאי אפשר להוליד ועל ידי העקידה פרחה נשמתו הנוקבית ובאה לו נשמה דדכורא העיקרית להוציא זרע קדש תפארת ישראל. וזהו רמז יצחק היו"ד רמז לנסיון עשירי שהיא העקידה. וכי תימא מה טעם לנסיון קשה כזה לזה רמז צ' שני שרה דבעבור היותה בת צ' צחקה ובאה לו נשמה נוקבית ולזה צריכה העקידה שתפרח הנשמה נוקבית ותבא לו דדכורא. וכי תימא אי משום הא לא איריא כי אין מעצור לה' להושיע להביא לו ניצוצין דדכורא שיועילו להוליד וכהנה רבות

כבר נמצא באמתחת גורי האר"י זצ"ל כנודע, לזה בא הרמז ח' ימים של מילה דבעבור שנימול לח' ימים וקנטרו ישמעאל פיו פצה לה' כאמור. וכי תימא שאין זה מוכרח כל כך דאדרבא אלהים יראה לו טוב רצונו וסגי ומה כל החרדה הזה בא הרמז ק' שקטרג השטן זקן זה חננתו בן לק' שנה וכו' וכדי להראות גודל צדקת תמימות אברהם הוצרך ענין העקידה. ועל פי הקדמתנו ז"ש שרה צחוק עשה לי אלהים כלומר הצחוק שצחקתי עשה בי רושם ומדת הדין שרומז אלהים שבאה לו נשמה דנוקבא. אך בעקידה שהוא נסיון עשירי שבו נשלם רמז יצחק כל השומע יצחק לי לעתיד שאז אליו תבא נשמה דדכורא ונצנצה בה רוח הקדש כל השומע יצחק לי בשבילי שניצול יצחק ונתקן בנשמה דדכורא, אבל היא תמות ולא תשמח עמו בעה"ז. וז"ש כל השומע יצחק לעתיד בהגיע תור העקידה. ותאמר מי מלל לאברהם הניקה בנים שרה בנים תרין דלפי האמת אני מניקה זה הגוף אבל הוא שנים דעתה נשמתו נוקבית ותצא ותבא דדכורא ונמצא שהם בנים ומי מלל לאברהם ענין זה הניקה בנים שנים. וכי תאמרו למה אני תולה ביניקה לז"א לאו דוקא יניקה כי ילדתי בן ואותו הבן היה לזקוניו תרתי אחד עכשיו ואחד לאחר זמן שתבא לו נשמה דדכורא וזהו לזקוניו בשני פרקי זקנתו כי השנים היו בזקנתו וזהו לזקוניו תרתי כדבר האמור.

ומעתה נבא לביאור הכתוב קח נא את בנך את יחידך רמז לו שהוא יחיד ובו היה מסיים שאינו מוליד כי נשמתו מסטרא דנוקבא אשר אהבת על כן אנכי מצוך לתקנו וכו' והעלהו שם לעולה ולא אמר עולה רמז לו שנשמתו תכנס בתוך העולה שהוא האיל, וז"ש והעלהו שם לעולה פירוש לצורך ובשביל העולה שהיא איל על אחד ההרים, וענין זה שאמרתי לעולה אשר אומר אליך יש דברים בגו ואני עתיד לומר אליך פירוש הדברים והלשון סתום דמשמע נמי דאשר אומר אליך קאי לאחד ההרים והיינו להרבות שכרו שלא יבין עומק הדברים ובכל לבו יגמור להקריב בנו, אך כבר רמז לו הכל סוף המעשה. ויצחק הבין מדאמר לעולה שהכונה שיפדהו בשה כמו שפירש מהרח"א כמש"ל. ויאמר אביו אלהים יראה לו השה נצנצה בו רוח הקדש ונתנבא על האיל שמוכן ששת ימי בראשית ואינו חסר כי אם הראיה שנראהו. וז"ש אלהים יראה לו ור"ת הוא אי"ל. ועכ"ז דיש שה לעולה שאמר ה' הוא בני שנשמתו תהיה באיל ושניהם אמת שה ובני וזהו שאמר לי והעלהו שם לעולה ולא כמו שסברת דלעולה שאפדך בשה ונצנצה רוח הקדש באברהם אע"ה והוא לא ידע. ולמפרע אחר כל המעשים הבין כל הדברים דברי אלהים **חיים**.

חיי שרה

פרשת חיי שרה בס"ד

ילקוט משלי (רמז תתקס"ד), זממה שדה ותקחהו זו מערת המכפלה שנקברה בו מפרי כפיה נטעה כרם שנאמר ויטע אשל:

אם לכח אמיץ יגדל נא כח גברא רבא זו כחו לאלוהו וישת לו הדרי"ם, כן דרך אשה יראת ה' אלהים חשב"ה ממעל לחש"ב ויהללוה בשערים, בגווה משתעי קרא והמלך החכם מוש"ל ברוחו רוח חכמה מאלף עד תיו בשבח האשה רבה כהלכת גוברין בני אדם שהם יקרים. ורז"ל דרשו במדרש משלי פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה זו אשה חכמה מאבלה שהצילה העיר בחכמתה וסרח בת אשר, היתה, צופיה הליכות ביתה זו אשתו של עובדיה שהצילה את בניה ולא עבדו עכו"ם עם אחאב.

וטרם אענה בביאור המאמר אקומה נא עלי בא"ר סדרן של כתובי"ם שמואל ב' סי' ך' ותאמר לאמר דבר ידברו בראשונה לאמר שאול ישאלו באבל וכן התמו אנכי שלומי אמוני ישראל אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל למה תבלע נחלת ה' ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אם אבלע ואם אשחית לא כן הדבר כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך בדוד תנו אותו לבדו וכו'. ואפשר במ"ש בב"ר (פ' צ"ד) תני סיעה של בני אדם שאמרו להם עכו"ם תנו לנו אחד מכם ונהרגהו ואם לאו אנו הורגים אתכם יהרגו כלם ואל ימסרו נפש אחת מישראל ואם יחדוהו כשבע בן בכרי נותנין ואל יהרגו כלם א"ר יהודה בד"א בזמן שהוא מבפנים והן מבחוץ אבל הוא מבפנים והן מבפנים הואיל והוא נהרג והן נהרגים יתנו להם ואל יהרגו כלם. ופירש הרב יפה תואר דלתנא קמא בעי תרתי יחדוהו וחייב מיתה. ור' יהודה חילק בזמן שהוא מבפנים והן מבחוץ אבל בזמן שהן מבפנים די ביחדוהו לחוד אף שאינו חייב מיתה. ומדברי הרמב"ם פ"ה מיסודי התורה (ה"ה) מוכח בהדיא דבעי יחדוהו וחייב מיתה ואין חילוק מבפנים לחוץ. וז"ש ותאמר לאמר דבר ידברו בראשונה כלומר היה לך לצוות לאנשי המלחמה דבר ידברו בראשונה לשלום וכמשז"ל. לאמר שאול וכו' כלומר ואם ישיבו שאינם יכולים למסור נפש א' מישראל אז שאול ישאלו העמק שאלה וייחדו את האיש וכיון דשאול ישאלו ויעמיקו שאלתם ליחד האיש וגם באבל פי' שכלם באבל מבפנים. אז וכן התמו היו משלימים. אנכי שלומי אמוני ישראלשאני מהעיר שהיא בשלום עם ישראל כמו שפירש"י וכיון שהייתם שואלים בכפל ליחד האיש וגם שכלנו באבל מבפנים ודאי היו מוסרים אותו ועושים שלום וכדעת ר' יהודה לדעת הרב יפה תואר דכשהם לפנים די ביחדוהו. ומאחר שלא עשית כן נמצא שאתה מבקש להמית עם ה' כיון שאתה יכול

לעשות באופן המועיל לפום דינא שימסרוהו ומה זו שתיקה ומה זו סמיכה אעיקרא פירכא לסדר המערכה להלחם בכל העיר. ויאמר יואב חלילה אם אבלע ואם אשחית שאין כונתי להשחית העיר, ומיהו מה שאמרת שביחדוהו כיון שהוא לפנים יכולים למוסרו לא כן הדבר דלא כיונת להלכה דהלכה כתנא קמא דבעינן יחדוהו וחייב מיתה ואין חילוק בין הם מבפנים להם מבחוץ. אבל בנדון זה לכ"ע אתם יכולים למוסרו שהוא חייב מיתה ויחדוהו וחייב מיתה לכ"ע מוסרים אותו וזה נשא ידו במלך בדוד ומורד במלכות קטלא חייב. ועוד אפשר לפרש במה שהעלה הרב בית חדש בי"ד סי' קנ"ז ובתשובותיו סי' מ"ג דשלשה חילוקים בדבר אם חייב מיתה כדין התורה כשבע בן בכרי מורין לכתחילה, וזאת שנית אם אינו חייב מיתה כדין התורה אלא כדיניהם ישאלו להורגו אין מורין לכתחילה, ועוד בה שלישיה אם שאלו בסתם שימסרוהו ולא נודע אם להריגה יכולין למוסרו ומורין לכתחילה. וז"ש לאמר דבר ידברו בראשונה היה לך לצוות דבר ידברו בראשונה שייחדוהו והיינו כר' יהודה דהואיל וכלם בסכנה מוסרין אותו. לאמר ואם היו אומרים דבעינן חייב מיתה דהלכה כת"ק שאול ישאלו כלומר היה לכם לשואלו בסתם ולא לפרש שהוא להריגה דאז אף דאינו חייב מיתה רק דהמלך רוצה להורגו בהוראת שעה כיון דהשאלה סתם שרי למוסרו ומורין כן דהוראת שעה דמלכי ישראל לא גרע מדיניהם, ונתחכם יואב וא"ל נשא ידו במלך בדוד תנו אותו ושאלו בסתם דכיון דהשאלה בסתם מורין לכתחילה. ואמרה האשה הנה ראשו מושלך אליך כיון דחייב מיתה דין תורה אף ששאלו להורגו בפירוש מורין לכתחילה כדמסיק הרב בית חדש.

ומעתה עת לדבר במאמרנו ונקדים משז"ל בב"ר שם ותבא האשה בחכמתה מאה מכם בעי יטול חמשין בעי יטול חד בעי ואורח הוא כרתו ראשו ר' סימון אמר א"ל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה, והרב מהרח"א בעץ החיים דף ל"ט דקדק למה לא אמר בתחילה חד בעי ואמאי קורין לה חכמה על זה, ותו לר' סימון מה חכמה היא זו מקרא מלא (יהושע א' י"ח) כל איש אשר ימרה את פיך, ופירש הרב ז"ל במ"ש מהר"ש יפה דיש מפרשים דגם בלא יחדוהו א"ר יהודה דאם הוא והן נהרגין ימסרוהו וזו סברת הרמ"ך דמייתי מרן בכסף משנה והרמב"ם כתב שם דאין מורין לכתחילה והיינו מהירושלמי דא"ל אליהו לר' יהושע בן לוי דלאו משנת חסידים היא זו וא"כ אלו אמר בתחילה לשבע בן בכרי שואל ישיבו אף שיחדוהו וחייב מיתה אפי"ה אינה משנת חסידים למוסרו אמטו להכי התחילה לומר מאה שואל ותוכלו ליתנם מאחר שגם הם גם אתם נהרגים ואף דלא יחדום וגם אינם חייבים מיתה דהלכה כסברת הרמ"ך וסיעתו. והם השיבו יטול

כלומר אם יטול מעצמו יטול דאין זו משנת חסידים ואחרי שעמדה על דעתם הבינה שאם יחדוהו וחייב מיתה יהרגוהו אז אמרה לשבע בן בכרי שואל. ור' סימון סבר דהחכמה היתה דאף דאין מורין כן במחויב מיתה היינו כשחייב מיתה בדיניהם משא"כ זה דמורד במלכות מחויבים אנו למוסרו ע"ש באורך. והרואה יראה דהאי לישנא דמייתי הרב הוא לשון תנחומא ושם לא מייתי דברי ר' סימון עלה. ובב"ר הביאו שם דברי ר' סימון ותנא קמא קאמר התם כל חד ליהב לפום מאי דאית ליה וכו'. ומיהו הדרשא תדרש דת"ק איירי להלכה וכדעת הרמ"ך. ור' סימון קאמר דהחכמה היתה להצילם אף דלא לימרו עלייהו דלא עבוד משנת חסידים דהכא מורד במלכות הוא. ולפי האמור יובן מאמרין דדריש פיה פתחה בחכמה על האשה רבה סר"ח העודף בחכמה והכי פירושא דקרא פיה פתחה בחכמה כדברי התנחומא שאמרה שואל מאה או כדברי ר' סימון שאמרה המורד במלכות בית דוד חייב מיתה וזהו פיה פתחה בחכמה. וכי תימא אין חכמה לאשה בזה דאם נאמר כי אמרה דשואל מאה כת"ק תאמר מיד דשואל לשבע בן בכרי ואם נאמר דאמרה המורד במלכות וכו' מאי חכמתה לומר דבר פשוט. לז"א ותורת חסד על לשונה כלומר דע וראה כי חכמה גדולה עשתה משום דתורת חס"ד על לשונה דידעה דמשנת חסידים שלא למוסרו לזה עשתה בחכמה לרדת לסוף דעתם ולהורות דהכא לא שייך משנת חסידים למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה וכפי דרך הרב הנזכר.

ואשימה עיני בפסוקי אשת עובדיה להבין שארית מאמרינו וכה תואר. ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר עבדך אישי מת ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את ה' והנושה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים וכו'. וראיתי להרב הגדול מהר"ש פרימו ברמזיו חקר במשז"ל (תרגום יונתן מלכים ב', ד' א') דעובדיה לוה מיהורם ברבית לזון לנביאים ולא רצה ליהנות מנכסי אחאב דהוו גזל דאיפכא הו"ל למעבד איסורא זוטא לאכול מגזל אשר ביד אחאב ולא לעביד איסורא רבה דרבית דכמה לאוין נאמרו בו. וכתב הרב ז"ל דלקושטא דמילתא עובדיה לא עביד איסור רבית כלל דיהורם עכו"ם הוה דבן איזבל הוא ובנך הבא מן העכו"ם נקרא בנה ומותר ללוות מעכו"ם ברבית אלא מדרבנן אסור שמא ילמוד ממעשיו וכאן לא שייך דלת"ח מותר דלא גמיר ממעשיו, וז"ש ועבדך היה ירא את ה'. ובזה יובן קרא אל עובדיהו אשר על הבית כי הוא להליץ זכות לאשר לוה ברבית ובטענה דכתבו עוסקי הלכות דהאידנא מותר רבית עכו"ם כיון שאנו נושאים ונותנים עמהם והורגלנו אצלם, וזהו אשר על הבית ובלאו הכי רגיל עמהם א"כ מותר הרבית אפילו מדרבנן עד כאן דבריו של גדול הרב הנז'.

ואגב שטפיה כתב הרב כן דהא דאסור מדרבנן וההתרות הללו היינו להלוות לנכרי ברבית אמנם ללוות מן העכו"ם בריבית לא אסיר אפילו מדרבנן וכמבואר בדברי הרמב"ם ריש פ"ה דמלוה שכתב אסרו חכמים שיהיה ישראל מלוה את העכו"ם רבית קצוצה אלא בכדי חייו גזרו שמא ילמוד ממעשיו ברוב ישיבתו עמו לפיכך מותר ללוות מן העכו"ם ברבית שהרי הוא בורח מלפניו ואינו רגיל אצלו ות"ח וכו' מותר להלוות לעכו"ם ברבית אפילו להרויח עכ"ל. וכתב הרב המגיד בהתר דללוות זה פשוט ומבואר בטעמו שלא אסרו אלא להלוות ע"ש ובס' גדולי תרומה דף רל"ד ובס' משנה למלך שם. **ומה** שתפס לקושטא דמילתא דיהורם עכו"ם גמור הוה. התוספות פ"ב דעכו"ם דף כ"ו כתבו דישראל משומד הוה ומה שלוה עובדיה ממנו ברבית היה משום פקוח נפש ע"ש. ולפום מאי דכתבי האחרונים לדעת הטור והביא דבריהם הרב משנה למלך פ"ה דמלוה סוף דין ה' דמומר נפיק מכלל אחיך ולא קעבר הלווה מן המומר כי אם על לפני עור ע"ש תנוח דעתנו בחקירת הרב מהר"ש פרימו הנז' דטפי ניחא ליה לעובדיה לעבור אלפני עור ולא להחיות הנביאים מנכסי אחאב שהם גזל שחטאו חמור מאד כמשז"ל. ועתה נבאר הכתוב הנז' ונקדים מ"ש רד"ק מרז"ל בתוספתא דאשת עובדיה אזלא לחצר מות וקראה לבעלה והשיבה שתבא אל אלישע וכו' ע"ש. גם פסק הרמב"ם פ"ד דמלכים (ה"ב) דרשות יש למלך לקחת מישראל גבורים ויפים לעמוד לפניו ולשמשו ולמלחמה וכו'. ובזה נבא אל הביאור ואשה אחת צעקה אל אלישע, לאמר עבדך אישי מת. רמזה שזה אשר צעקה נאמר לה מאישה מת. כמשז"ל דעובדיה מקברו ציוה לה לבא אל אלישע וז"ש לאמר עבדך וכו' כלומר בשביל אמירת אישי מת וכה ענני לבא אצלך. וכלפי שיש צד לפקפק על עובדיה שלא עשה כהוגן ללוות ברבית דטפי הו"ל לזונם מבית אחאב דהגם דהיה פקוח נפש מוטב לקחת מנכסי אחאב דסריכי בגזל מללוות ברבית. לזה אמרה ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את ה' כלומר אתה גדול הדור ידעת כי עבדך ירא ה' ולפניך נגלו כמה טעמים יש לו והכל ביראת ה' והנסתרות נגלות לפניך דכדין עבד וכאשר עשה מטעמים הרב מהר"ש פרימו שם וגם מטעמא דכתבנו בעניותנו לעיל. וכי תימא מה לך כי נצעקת הכצעקתה הבאה פעיתא היא דא הלא בלאו הכי זה משפט המלך לקחת מאישי ישראל לצרכו לז"א והנושה בא ולא כינהו בשם מלך רק בעל חוב דעלמא דלא שייך בזה דינא דמלכותא, והטעם כי רוצה לקחת ילדי הילדים רכים קטני ארץ אשר לא יועילו לעניני מלכות ועוד לעבדים אשר אין זה משפט המלוכה.

ומהרימ"ט פירש בהמשך הכתובים דצפה אלישע דגם דעובדיה הציל נפשות מ"מ נכסיו אינם מקבלים ברכה לפי שלוה ברבית דכשם דנכסי מלוה מתמוטטים כן נכסי הלוה

וז"ש מה אעשה לך דאף שכונתו לשמים נכסיו וביתו לא חזו לברכה אבל הגידי לי מה יש לך משליך ומעשה ידיך שתחול הברכה. ותאמר אין לשפחתך כי אם אסוך שמן שהכוז והסיכה שבתוכו משלה. והיינו דאמר לכי שאלי כלים מן החוץ דגם כי יש לה כלים וחביות בבית לא תשתמש בהם כלל אלא כלים מחוץ ולא יונחו בשעת ברכה בקרקע הבית שאין הבית ראוי לברכה אבל הכוז שלה אף שהמקום של הבעל הרי אמרו מקום קלתה קנוי לה ותביא אצלו כל הכלים ויהיו קלוטים באויר והמלא תסיעי ולא ינוחו על גבי קרקע עכ"ד. ולפי דרכו יובן משז"ל (תנחומא פ' תשא) א"ר מני אלולי זכות אשת עובדיה כבר היו ישראל אבודים באותה שעה. והרב כלי יקר פירש לפי שהקריב מלך מואב בנו לגבוה או לעכו"ם היה קצף על ישראל וזכות עובדיה שמשכן בניו לזון הנביאים הציל ישראל עש"ב. ועדיין צריכין אנו למודע"י דכפי דבריו זכות עובדיה הול"ל ואלו ר' מני זכות אשת עובדיה קאמר. אבל על פי דברי הרב מהרימ"ט מדוקדק הטב כי יצא הקצף מחמת יהורם שרצה לקחת בני עובדיה לעבדים ולא די אשר עובדיה הנביא כילה כל ממונו לזון הנביאים והציל לקוחים למות מיד איזבל אם יהורם אלא שיהורם רצה בניו לעבדים ולא פנה שכילה כל ממונו כמשז"ל בש"ר פ' ל"א והכל סיבה אמו איזבל. ועת שהקריב מלך מואב בנו יצא הקצף ואלולי זכות אשת עובדיה שהיה ממונה ראוי לברכה והיה לה אסוך שמן לא היה אפשר לעשות נס כי אין הבית ראוי לברכה ויהורם היה לוקח ילדי עובדיה לעבדים והיה קצף אבל בזכות אשת עובדיה שצעקה רס"ה פעמים וכו' כמשז"ל ושרתה ברכה במעשה ידיה וניצולו הילדים חמת המלך מלכו של עולם שככה כי אם תם הקצ"ף.

ויראה וירצה בזה מאמרינו דדריש צופיה הליכות ביתה על אשת עובדיה. ונדקדק הכתוב צופיה הליכות בענין אשת עובדיה ונבין דכתיב הילכות וקרי הליכות ונקדים מ"ש הרב מהר"ש פרימו במאמר הנביא הגידי מה יש לך בבית דהכונה הבית שתפסת לכתובתיך דבע"ח מאוחר שקדם וגבה בקרקעות מה שגבה לא גבה וא"כ הבית שלך כי אין נס נעשה בנכסים המשועבדים לרשע כי כגבוי דמי עכ"ד. והשתא לדברי מהרימ"ט ומהרש"ף הנ' הוה ס"ד דבבית איכא תרתי לרעותא דהם נכסי עובדיה שלוה ברבית ואינם ראוים לברכה או דמשועבדת ליהורם והם נכסי רשע ואין נס נעשה בהם. ולהנצל משתים זו אמרינן דלפום דינא הבית שלה דכתובתה קודמת ואינה משועבדת לרשע. אבל מ"ש מהר"ש פרימו נכסים משועבדים לרשע כי כגבוי דמי. עמו הסליחה דקי"ל כבית הלל דשטר העומד ליגבות לאו כגבוי דמי ואף בכתובה שהוא מעשה ב"ד מוכח פ' ארוסה (סוטה דף כ"ה:) דסברי בית הלל לאו כגבוי ודברי המרדכי פ' הבא על יבמתו

ומהר"י קולון שרש צ"ב בזה תמוהים כמ"ש האחרונים ויש לנו בעניותנו בזה אריכות דברים אין כאן מקומו. ומ"מ אמאי דקמן אין ליהורם אפי' שעבוד בבית ואין לו שייכות בה שהיא משועבדת לכתובת אשת עובדיה כדאמרן. ולמאי דאיכא למיחש דס"ס הם נכסי בעלה שאינם ראוים לברכה עשתה בחכמה שהכלים לא היו מונחים בקרקע רק הפך דמקומה קנוי לה אף בחיי בעלה. ואפשר שזה רמז הפסוק הזה צופיה הליכות שדרשוהו על אשת עובדיה וכתיב צופיה הילכות ביתה, כלומר שהיא בחכמתה צופיה הלכות קבועות ודיני התורה שודאי אין הבית של יהורם דשטר העומד ליגבות לאו כגבוי דמי. ולדעת המרדכי לדברי הרב שלטי הגבורים פ' המקבל דדוקא בכתובה קי"ל דכגבוי דמי והביאו הרב כנה"ג כללי הקים לי א"כ הבית לא חלו בה ידי יהורם דמלבד דבעלמא לאו כגבוי דמי אלא אף שעבוד לית ליה ליהורם בבית דכתובתה קודמת וגבי כתובה אמרינן כגבוי דמי ואם כן היא ביתה וזו צופיה הילכות כי עיניה ראו הרבה הלכות עד שהעמידה דין על בוריו שהיא ביתה ממש דכגבוי דמי. ולפי האמת דקי"ל כבית הלל גם בכתובה דלאו כגבוי דמי דב"ש במקום ב"ה אינה משנה כמו שהארכנו בעניותנו במקום אחר יש לפרש דמכח ההלכות ראתה דיהורם אין לו שום שעבוד והיא ביתה המשועבדת לה ומצד זה פלטי לן מיהורם אך מאחר דגם בכתובה לאו כגבוי דמי, א"כ הבית עדיין של בעלה ואינה ראויה לברכה מפני שלוה ברבית כמ"ש מהרימ"ט. ואפילו אם נאמר בכתובה כגבוי דמי דקי"ל בהא כב"ש כמ"ש הרב שלטי הגבורים לדעת המרדכי והוא ביתה ממש מ"מ זאת לפנים היתה בית עובדיה ובכל אותם הימים הבית נדחית שאינה ראויה לברכה והוי נראה ונדחה דאינו חוזר ונראה כי הבית בתחילה עד שלא לוה עובדיה ברבית היתה נראית ומזומנת לברכה כי נביא וחסיד גדול היה ואח"ך נדחית כשלווה ברבית וכיון שכן אף שעתה כגבוי דמי אינה נראית ואינה ראויה לברכה ולזה נתחכמה שלא ינוחו הכלים בקרקע כאמור וזהו צופיה הליכות ביתה שהיו מביאים הכלים שלא ינוחו בבית, וזהו הליכות שהכל היה בדרך הלוכם שלא ינוחו וזהו הליכות ביתה ועל ידי חכמתה וזריזותה הצילה בניה.

ובתנחומא סדר היום דרשו כל פרשת אשת חיל על שרה אמנו ובהני קראי דהוינן בהו פיה פתחה וכו' דרשו הכי על שרה וז"ל פיה פתחה בחכמה אימתי בשעה שאמרה לו בא אל שפחתי צופיה הליכות ביתה שבכל יום היתה מצפה אימתי יחזרו המלאכים שבשרוה שוב אשוב אליך קמו בניה ויאשרוה ותאמר מי מלל לאברהם עכ"ל, ואפשר לפרש חלוקת פיה פתחה בחכמה בהקדים מ"ש הרא"ש פ"ק דקדושין (סי' כ') דמי שמשאיל טבעת לחבירו לקדש אשה אמדינן דעתיה שהקנה לו הטבעת שיקדש באופן

שיועילו הקדושין אלא דמשום דלא גמיר אמר לו שמשאילו הטבעת אבל כוונתו שיקדש באופן העולה בדין ע"ש באורך. וכפ"ז שרה שאמרה לאברהם אע"ה בא נא אל שפחתי ומסרה לביאה יש לדון שכוונתה שתהיה משוחררת ותהיה ראויה לאברהם אע"ה שקיים כל התורה כולה ואף שאמרה אל שפחתי אינו כלום והוי כמי שאמר שמשאיל טבעת לקדושין דכתב הרא"ש דאמדינן דעתיה שרוצה שיקדש באופן העולה בדין. ואפשר דזה היה דעת אברהם אע"ה דסבר דאין לדקדק במה שאמרה שרה שפחתי דודאי כונתה שהיא משוחררת ומסתמא אם לא כיונה לשחררה לא נתנה שיבא אליה קדוש כמוהו ואין לדקדק בלשון דודאי רוצה שיהיה כדין כמשאיל טבעת. אבל שרה סברה דהא דמועיל משאיל טבעת לקדושין הוא דוקא בעם הארץ דלא גמיר ומשום הכי אמרינן דכונתו שיקדש כדין והא דקאמר לשון שאלה היינו דל' גמיר וכמ"ש הרא"ש. אבל חכם דידע דשאול אינו מועיל והשאיל לו טבעת אינה מקודשת דאם כונתו שיקדש כדין לא הול"ל לשון שאלה דלא יועיל וא"כ היא שידעה כל הדינים ואמרה בא אל שפחתי בדקדוק גמור אמרה שאין רצונה לשחררה ואברהם לא איכפת ליה מאחר דלא סגי בלאו הכי ששרה אין רצונה אלא באופן זה. וז"ש אנכי נתתי שפחתי בחיקך כלומר אנכי שאני יודעת הדינים וגמירנא דייקנא לומר שפחתי שאינה משוחררת ובהא ליכא למימר דאמדינן דרוצה שיועיל על פי הדין דדוקא אי לא גמיר אמרינן אי ידע דשאול לא חזי הוה אמר לשון מועיל אבל גמיר ליכא אומדן דעת וז"ש אנכי יודעת הלכתא בטעמא נתתי שפחתי ולא שחררתיה ובדקדוק אמרתי שפחתי. ויאמר אברהם הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך כלומר הטוב בעיניך ולא בעיני דאני סובר דכיון שאת יודעת דאני מתנהג בחסידות ואין רצוני לבא על שפחה מסתמא כשנתרצית שאבא אליה כיונת שהיא משוחררת. אך מאחר שהדבר ספק הנה שפחתך בידך שאת מוחזקת והמוציא מחבירו עליו הראיה דיש מי שסובר דטעמא דאין לעבדים חזקה עד ג' שנים כמ"ש בח"מ סי' קל"ה היינו דאתקשו לקרקעות ובחזקת בעליה קיימי ואף לדעת מהר"ר תם בס' תומת ישרים סי' כ"ד שחלק על זה הכא מודה דהיא בידך ואין שום הוכחה גם לי גם לה שהיא משוחררת ואת מוחזקת וזוכה בטענתך וז"ש שפחתך בידך דאם היה ביד אחר אין מוציאין מידו כדעת מהר"ר תם אך מאחר שהיא בידך את מוחזקת ועשי לה הטוב בעיניך אף שאינו טוב בעיני. וז"ש בתנחומא פיה פתחה בחכמה בשעה שאמרה בא אל שפחתי דבחכמה עשתה לומר שפחתי שאינה משוחררת. וכי תימא לימא דהוי כמשאיל טבעת לקדושין דאמדינן דעתיה שרוצה שיקדש כדין לז"א ותורת חסד על לשונה כלומר דהא דמשאיל טבעת לקדושין היינו בדלא גמיר אך שרה תורת חסד על לשונה יודעת התורה

על ציצת לשונה ובהא דגמירא שמעתא ליכא אמדן דעתא דאדרבא כיונה בחכמה לומר שפחתי דלא נשתחררה וכמש"ל.

ואפשר לפרש באופן אחר במ"ש מאי עבדי עבדי שהיה כבר ומשום הכי אברהם אע"ה סבר דמ"ש בא נא אל שפחתי כונתה שפחתי שהיתה כבר. אך שרה אמרה אנכי נתתי שפחתי בחיקך כלומר אנכי שמדקדקת בדברי דבר דבור על אופניו נתתי שפחתי בחיקך דקדקתי להורות דגם בחיקך היא שפחתי וזה שאמרתי בא נא אל שפחתי ותיבת נא יתר אלא כיוונתי דעתה היא שפחתי וזהו שאמרתי בא עתה אל שפחתי להורות דגם עתה היא שפחתי ואמר אברהם הנה שפחתך וכו' כמו שפירשנו בעניותנו בסמוך בס"ד. וז"ש בתנחומא פיה פתחה בחכמה בשעה שאמרה בא נא אל שפחתי דדקדקה דגם עתה היא שפחתה וזה מאחר דתורת חסד על לשונה יודעת ההלכות ולכך דקדקה בדבריה.

וחלוקת צופיה הליכות שבכל יום היתה מצפה וכו' אפשר לפרש כמה שפירשו המפרשים דבעבור אשר צחקה שרה נגזר דיצחק יהיה לו נשמה נוקבית ואח"ך בזכות אברהם תבא לו נשמת זכר וז"ש לו הן קדם המלאך שוב אשוב אליך תרי זימני ובתריתא עדיפא אליך דיקא דיצחק ברישא נקבה והדר זכר, וזהו שוב אשוב אליך בזכותך אך כעת חיה והנה בן לשרה מסטרהא כי לפניו יתברך הכל גלוי מה שיהיה, ובזה פירשנו שזה כיונה שרה באומרה הניקה בנים שרה בנים תרתי משמע כי יצחק חד דאינון תרי דעתה נקבה ופרוח תפרח נשמתו זו ותבא לו דדכורא כמש "ל בעניותנו פ' וירא בס"ד. וז"ש צופיה הליכות ביתה שבכל יום היתה מצפה אימתי יחזרו המלאכים שבשרוה שוב אשוב אליך הכונה שתחזור נשמה דדכורא ליצחק כאומרם שובאשוב ובזה יתישב דלפי האמת לא חזרו המלאכים ואין הכונה שיחזרו ומה היתה מצפה כיון שתכף נתעברה וילדה אך אפשר שסברה דגם בהגיע תור לבא נשמה דדכורא יבואו מלאכים. או שהכונה אימתי תתקיים בשורת המלאכים. והיינו קמו בניה תרתי משמע דיצחק עולה בשביל שנים ומייתי קרא ותאמר מי מלל לאברהם דשם נרמז הניקה בנים כי ילדתי בן לזקוניו תרתי כמ"ש לעיל פ' וירא באורך בס"ד.

ואבא היום למאמר פתוח זממה שדה וכו' ותחילת דיבר ארדוף אציג"ג נסחת מדרש תנחומא מה למעלה מן המאמר שהבאתי וז"ל זממה שדה ותקחהו זממה ונטלה שדה המכפלה ושם נקברה שנאמר ואחרי כן קבר אברהם מפרי כפיה נטעה כרם זה ישראל שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל חגרה בעז מתניה אימתי כשבאו המלאכים שנאמר וימהר אברהם האהלה טעמה כי טוב סחרה כשבאו עליהם המלכים שנאמר ויחלק עליהם לילה עכ"ל. ולהבין חלוקות הללו שהם שלא כסדר הענינים ומה זה היה

הסדר הלז איזהו מקומן של שבחי"ם מה לפנים מה לאחור חד אמר דולג וחד אמר פוסק ועוד מה טיבן של ישראל פה נצר משרשיה ערוגות מטעי שעשועיה. ויראה להבין פשר דבר וקשר"ן של דברים. ונקדים משז"ל (ילקו"ש רמז ס"ח) שהמכות אשר הוכה פרעה כשלקח שרה היו סימן לעשר מכות שלקו מצרים בצאת ישראל. גם הלילה שרדף אחר המלכים ליל פסח היה ואז"ל בילקוט לך לך (רמז ע"ג) אמר הקב"ה אברהם פעל עמי בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצות הלילה ואימתי במצרים וכו' ואמרו האבות סימן לבנים והאריכו רז"ל דכל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו כמ"ש בילקוט לעיל שם. וכתב הרמב"ן דכשיהיה דמיון לנבואה יתקיים הדבר אפילו יחטאו ע"ש באורך. גם אמרו במדרש יהי אור על פסוק ואל הבקר רץ אברהם שנכנס בן בקר זה למערת המכפלה וראה אדם וחוה ומשם ידע יקר תפארת מערת המכפלה. ובזה נבא אל הביאור שכדי שלא ירגיש עפרון בענין מערת המכפלה בתחילה קנתה שרה השדה אשר בו המערה ואח"ך השלים הקנין אברהם אבינו כמו שנבאר. והיה זה בחיי שרה לסימן ופתח טוב שיהיה שם קבורתם וסימנא מילתא שזכו לזה וז"ש זממה שדה שחשבה מחשבות להקבר במערה וחשבה בשדה ותקחהו ועי"ז שם נקברה אח"ך שסימן זה עשה רושם שאברהם יגמור נא הקנין שנאמר ואחרי כן קבר אברהם דמאי ואחרי כן פשיטא שרה היתה מתה מוטלת ליקבר ולזה קנה אברהם מעפרון אלא רמז הכתוב אחרי כן ששרה עשתה סימן בחייה זה הועיל שנקברה שם דסימנא מילתא ובפרט באבות ואמהות שכל ענייניהם היו דוגמא לדורות וז"ש מפרי כפיה נטעה כרם זה ישראל שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל. כלומר צא ולמד מה היה ענין שרה כי כל מקרה וכל פרט שרשיו מרובין מעין דוגמא שהרי מפרי כפיה שהיא היתה אומרת למלאך להכות את פרעה ונגעים משונים הנפש הנוגע"ת פרחה הצרעת והצלתה ממצרים ושילוחה בכסף וזהב ומגדנות הכל היה סימן לבנים ותקומה לישראל דכשיש דמיון לנבואה מתקיימת ההבטחה אפילו חטאו ונמצאת שרה אמנו תשועת ישראל ונקתה ונזרעה זרע זרעוני גנה כרם ה' צבאות מעין דוגמא לזרע הארץ אשר בעפר יסודו ולימים עוד יגדל נא ויוצא פרח ויצץ ציץ כי נטיעה זו טמונה כמה מאות שנים ותפרה ישע גדולי הכרם אלו ישראל ודייק טובא מפרי כפיה אשר גזרה להכות את פרעה וכל פרשת העבור נטעה כרם בנטיעה זו וזה דומה למחשבתה להקבר במערה ועשתה סימן לקנות השדה. והדר מפרש מה זה היה להתעוררות המערה לז"א חגרה בעז מתניה כשבאו המלאכים ובזכות זה בא שעתה על ידי בן הבקר שרץ אל המערה גילה ר"ץ זה. וכן כמו שענינה בפרעה היה סימן טוב

לבניה. כן טעמה כי טוב סחרה כשבאו המלכים ויחלק עליהם לילה שזה היה גומרו של דבר שאותה לילה צפונה לדור אחרון הוא הלילה הזה לה' להוציאם מארץ מצרים. **ומעתה** ניחזי אנן נסחת הילקוט במאמרנו המוקדם זממה שדה ותקחהו זו מערת המכפלה שנקברה בו מפרי כפיה נטעה כרם שנאמר ויטע אשל. ואפשר לפרש על פי פשוטו שכונת אברהם ושרה להתחכם נגד עפרון ובני חת שלא ירגישו במערת המכפלה כלל כמש"ל וכמשז"ל ולכן בחכמה עשו דשרה אמנו קנתה השדה אשר בו המערה פתוחה ולא הזכירה כלל כי אם השדה כאלו המערה כלא חשיבא כלל כדי שלא ירגישו במערה, וז"ש זממה שדה חשבה מחשבות בענין השדה דהיינו בענין המערה שנקברה בו אח"ך ומה עשתה ותקחהו לשדה לבד וזו המצאה יען מראש מקדם מפרי כפיה נטעה כרם שנאמר ויטע אשל בבאר שבע וכמ"ד פרדס ונתפרסם זה ששם היו מקבלים העוברים ושבים. ועתה בהמצאה זו קנתה השדה בחברון כי אמרה שרצונה ליטע כרם כדרך שנטעה בבאר שבע דבזה אין איש שם על לב על המערה.

ומצאתי בס' חן טוב שכתב דשני שדות היו אחת בגובה ההר והמערה פתוחה למטה בשדה השני וגגה עם שדה הראשון ושרה קנתה השדה השני. ועפרון היה אומר שלא קנתה המערה כי גג המערה בשדה שלו אשר בגובה ההר. והאמת ששרה קנתה המערה וכאותה שאמרו (מעשר שני פ"ג מ"ח) בלשכות בנויות בחול ופתוחות בקדש תוכן קדש וגגותיהן חול והאריך לפרש הכתובים הלא בספרתו. ויראה דלמ"ד מערת המכפלה שתי מערות זו לפנים מזו, אפשר דהיו שתי שדות ותחתיהן שתי מערות כל שדה מערה תחתיו זו לפנים מזו, ופתח המערה החיצונה פתוח בשדה השני ומשם נכנסים למערה ומהמערה החיצונה נכנסים לפנימית ושרה קנתה השדה השני. ומדינא זכתה בשתי המערות כיון שפתחן בשדה שלה. אך עפרון ובני חת סברו שהמערה הפנימית ודאי של עפרון שתחת שדהו היא. וגם במערה החיצונה שתחת שדה שקנתה שרה היה מערער שלא מכר אלא השדה ויכול לפתוח בשדהו פתח למערה הפנימית ויסתום פתח פתוח בשדה שרה ונשארו שתיהן לו. ועפ"ז נבאר הכתובים לפי דרכנו. ועוד נקדים מה שנחלקו האחרונים בדין קרקע נקנה בכסף אם הוא כסף לקנין או כסף שיווי הקרקע שהרב פרישה בח"מ סי' ק"ץ כתב על דין אין קרקע נקנה בפחות מש"ף וז"ל והא דמשמע דבש"ף נקנה היינו שכל הכסף פרועה א"נ זקף וכו' אבל אין לומר שאינו רוצה לומר דמי המקח אלא כסף שנותנין על המקח כדי שיחול בו הקנין קאמר שלא יהא בפחות מש"ף וכו' דא"כ מהיכא ילפינן דאין כסף פחות מש"ף קונה מאשה ואשה גמרינן משדה עפרון והכסף הנזכר בשדה עפרון משמע שהיה דמי שיוויו של שדה עכ"ל. והרב טורי זהב

שם כתב וז"ל עמ"ש סמ"ע דכל שלא נתן בתורת שיווי מקח אינו קונה לא הבנתי דבריו דהא כתב רמ"א דין יו"ד באמר ערבוני יקן קנה הכל, ועוד הא גם קנין דאשה כסף נלמד מעפרון וקונה אותה דרך נתינה לא בתורת מה שהיא שוה עכ"ל. ומה שהקשה מדין ערבוני יקן לק"מ דהתם בהתקיים המקח הערבון הזה נחשב מדמי המקח וסמ"ע אתא לאפוקי שיתן הלוקח פרוטה בעלמא לקנות לבד על דרך שקונה בשטר ואין פרוטה זו משיווי המקח. ובהכי ל"ק נמי מה שהקשה על הסמ"ע בס' עטרת צבי ממ"ש מרן בב"י דאם נהגו לתת פשוט ולגמור המקח קנה דמרן קאי על מחלקת ערבוני יקן אם קנה הכל או לא ועל זה כתב דאם נהגו וכו' והיינו משיווי המקח.

ומה שהקשה עוד הרב טורי זהב דאשה נמי מעפרון גמרא וכו' הנה הרב הבין דמ"ש סמ"ע דקנין כסף נלמד מעפרון כונתו קנין קרקע בכסף ועל זה הקשה דגם אשה וכו'. וכפ"ז ק"ק על הרב ט"ז אמאי לא הקשה על סמ"ע דדבריו הם הפך תלמוד ערוך פ"ק דקדושין דף כ"ו דילפינן קנין כסף בקרקע מדכתיב שדות בכסף יקנו ולא ילפינן מעפרון. וכן ראיתי להגאון מהר"ר גרשון בהגהותיו בס' חידושי הגרשוני חלק על דין הסמ"ע ותמה עליו דבש"ס אמרו בהדיא דקרקע נקנה בכסף מדכתיב שדות בכסף יקנו ע"ש, ואנן בדידן שזכינו לספר דרישה ופרישה מהתם מוכח דכונתו בסמ"ע אינו כמו שהבינו הרבנים הנז' אלא כוונתו דהא דאין קרקע נקנית בפחות משוה פרוטה נלמד מאשה ואשה מעפרון כאשר כתב בהדיא בפרישה אלא דבסמ"ע קיצר. ומה שהקשה הט"ז דפרוטה דאשה אינו שיווי האשה לק"מ דהקונה אשה אינו לשפחה לתת כסף מחירה רק לאישות ואינה נמכרת ולהכי קונה אותה דרך נתינה.

אבל בקושטא דברי הסמ"ע קשים בעיני כאשר נבאר בס"ד. הנה מ"ש הרב בפרישה דמהיכן יליף דאין פחות משוה פרוטה קונה בקרקע מאשה וכו' הוא נמשך אחר דברי מרן בבית יוסף שכתב דהיינו מדאמרינן בריש קדושין (דף ג'.) אשה בפחות מש"ך לא מקניא הכי גריס רבינו תם וכתבו התוספות דטעמא משום דגמר קיחה משדה עפרון דכתיב ביה כסף ובפחות מש"ך לא מיקרי כסף עכ"ל. ודברי מרן תמוהים דכפי דבריו נראה דדין זה הוא לגירסת ר"ת ופירושו ומשמע דלרש"י דגריס התם לא מקניא נפשה ופירש משום דגנאי הוא לה אין ללמוד משם לקרקע וא"כ לימוד זה במחלקת הוא שנוי ואיך נחה דעתו דעת עליון בזה, והרי הרב המגיד כתב על דין זה שהוא מימרא פ"ק דקדושין וכפי דברי מרן לאו מימרא הוא אלא נלמוד מדברי הש"ס לגירסת ר"ת ופירושו ואיך כתב הה"מ מימרא פ"ק דקדושין. גם רבינו ירוחם כתב שהוא פשוט בקדושין ואין זה פשוט. גם לדברי מרן דדין זה כפי גירסת ר"ת הרי הרא"ש מייתי בפסקיו גירסת רש"י

ולדידיה איך הטור חולק על גירסת אביו. אמנם הריטב"א בחידושיו פירש נסחת רש"י גם כפי פירוש ר"ת והכי הו"ל לומר למרן.

והיותר תימה בזה על מרן כבר רמזו הרב בני יעקב בהגהותיו דבפ"ק דקדושין דף י"ג ע"א איתא א"ר אסי א"ר מני כשם שאין אשה נקנית בפחות מש"פ כך אין קרקע נקנה בפחות מש"פ והרי היא מימרא פ"ק דקדושין כמ"ש הרב המגיד. ועוד תמהני על מרן דבירושלמי פ"ק דקדושין (ה"ג) אמרינן ר' ייסא בשם ר' מנא בר תנחום ר"א בשם ר"י אין קרקע נקנית בפחות מש"פ מ"ט שדות בכסף יקנו ואיתיה נמי בירושלמי פ"ד דמעשר שני (ה"ב). ומהירושלמי הזה נראה קצת סייעתא לדברי רבינו תם הנז' דפירש דטעמא דאין אשה נקנית בפחות מש"פ היינו משום דלאו כסף הוא דהא דף י"ג בתלמודין קאמר כשם שאין אשה נקנית בפחות מש"פ כך אין קרקע וכו' ובירושלמי מפורש טעמא דקרקע דאינו כסף. והא דקאמר כשם וכו' כבר כתבו התוס' שם דאורחיה דגמרא למנקט הפשוט וכו' ועוד יש לומר לפי האמת דנקט הכי לאפוקי מאי דמשמע מהבריתא דמפליג ביניהם וכלומר דהבריתא בחליפין כדמסיק התם. ומיהו דעת המקשה התם משמע כרש"י וכמ"ש שם הרשב"א בחידושיו ע"ש.

ומכלל דברים אמורים הדבר מבואר דדברי הרב פרישה קשים דכפי דברי מרן דיליף לדין אין קרקע נקנה בפחות מש"פ מדברי ר"ת לאו דמאשה ילפינן לשדה. אלא דשמעינן דפחות מש"פ לא מיקרי כסף באשה וה"ה לקרקע דילפינן מדכתיב שדות בכסף יקנו דפחות מש"פ לא מיקרי כסף וזה ברור. וא"כ מאי קאמר הפרישה הא דין זה לא גמרינן מעפרון אלא מרן מייתי הא דר"ת דלאו כסף מיקרי ולגלוי מילתא בעלמא. ולפי מימרא דרב אסי דדף י"ג דל מהכא שדה עפרון דבין אם נאמר דטעמא דאשה ושדה כרש"י דהוא גנאי להקנות בפחות מש"פ בין אם נאמר כר"ת דלא מיקרי כסף לא אתמר באשה אלא מסברא וקאמר רב אסי דכי היכי דאיתא לסברא זו באשה דלא מקניא נפשה משום גנאי לרש"י או דלא מיקרי כסף לר"ת ה"נ בקרקע ואין צורך לשדה עפרון רק כל מידי דבעינן כסף סברא הוא דפחות מש"פ לא מיקרי כסף. ומה גם דמפורש בירושלמי דכתיב שדות בכסף יקנו וכלומר דידעינן דפחות מש"פ אינו כסף וכפי זה אין ראיה לא מינה ולא מקצתה לדין הסמ"ע וכן הרב ב"ח כתב בפירוש הפך הסמ"ע, וק"ק על הרב כנה"ג דהביא דעת הסמ"ע לחוד ולא הזכיר שהרב ב"ח חולק כי אורחיה גם הרב פנים מאירות ח"ג בחידושי קדושין דף ב' ע"ג דחה לדברי סמ"ע ע"ש.

ועוד נקדים הא דאמרינן בקדושין דף כ"ו דאמר שמואל דבמכר לא קנה בשטר עד שיתן דמים מתיב רב המנונא בשטר כיצד כתב לו וכו' שדי מכורה לך שדי נתונה לך הרי זו

מכורה ונתונה הוא מותיב לה והוא מפרק לה במוכר שדהו מפני רעתה רב אשי אמר במתנה בקש ליתנה לו ולמה כתב לו לשון מכר ליפות כחו. ורש"י פירש דרב אשי מוקי לה בנותן מתנה וכולה חדא היא וכו' ע"ש. והרמב"ם פ"א דמכירה (ה"ז) פסק דבמוכר שדהו מפני רעתה קנה בשטר לחוד. וכתב הרב המגיד דאוקמתא דרב אשי במתנה בקש ליתנה לו וכו' הכי קאמר דמפני רעתה בדין הוא שיקנה שהרי אף במתנה היה נותנה לו כי רעה בעיני אדוניה היא. ומרן בכסף משנה הקשה על הרמב"ם דהו"ל לפסוק כרב אשי דלא מפליג בין מוכר שדהו מפני רעתה או לא אלא לעולם לא קנה בשטר אא"כ כתב שדי מכורה לך ונתונה לך. והביא דברי הרב המגיד וכתב דכונתו דרב אשי לא חידש אוקמתא ולפ"ז גרסינן אמר רב אשי. זהו תורף דברי מרן ועוד תירץ תירוצים אחרים לישב דברי הרמב"ם ע"ש באורך. והרב לחם משנה כתב דקשה מאד על הרב המגיד למה הוצרך לומר ולמה כתב לשון מכר ליפות כחו הול"ל אף שכתב לשון מכר גמור קנה מפני שהוא נותנה לו מתנה בלאו הכי ומכח קושיא זו נדחק מאד ואסיק בצ"ע.

ושמעתא דפ' חזקת הבתים דף נ"א דמייתי התם האי סוגיא בלשון זה במוכר שדהו מפני רעתה רב ביבי מסיים בה משמיה דרב נחמן במתנה בקש ליתנה לו וכו' סוגיא זו לפום האי גירסא הוי סיעתא טובא לדעת הרמב"ם ולפירוש הרב המגיד דהא דאמר במתנה בקש וכו' אמוכר שדהו מפני רעתה קאי. ומה שהקשה הרב לח"מ לק"מ דהכי פירושה בשטר מתנה בקש ליתנה לו וכו'. ופוק חזי להרשב"א בחידושי קדושין דאף דגריס אמר רב אשי פירש כפירוש הרב המגיד מכח סוגית פ' חזקת הנז' ופירש דהכונה בשטר מתנה בקש ליתנה לו וכו'.

ומהריב"ל נסתפק במוכר שדהו מפני רעתה אם נתן הכסף ולא כתב השטר אם קנה ומהרימ"ט בח"מ סי' ס"ה סבר דלא קנה עד שיכתוב שטר דלוקח נתן הכסף ושלו לא הגיעו וכו' אך הרב עדות ביעקב סי' ס"ג דף קנ"א חולק עליו והביא ראיה מדברי רבינו ישעיה בתוספותיו דגם הלוקח יודע שמפני רעתה והו"ל כאלו פירש ע"ש. ומעתה נבא לביאור הכתובים ואתנהלה לאטי לפרש מריש סדרא. ויהיו חיי שרה. אמרו ז"ל ויהיו גימטריא ל"ז שהם שני יצחק עד העקידה ששנים אלו היו חיי שרה חיים טובים דשנים ורעננים. ואפשר לומר דשם שרה נאמרה לקרות בהיותה בת תשעים שנה וז"ש ויהיו שהם ל"ז היו חיי שרה בשם שרה וגם כן היו חיים טובים ועל ידי שאחרית ימיה היו חיים טובים ובשם שרה נעשו כל השנים טובים דהכל הולך אחר החיתום ולכן מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים כלם אני קורא בהם שני חיי שרה כלומר חיים טובים ובשם שרה. ולא תימא שמאחר שמתה פתאום נחסרו משנותיה לא היא אלא כך היו

ימיה קצובים ולזה ותמת שרה בקרית ארבע ברזא דד' אתוון כמ"ש בתיקונים שנתחברה נשמתה הקדושה תכף בד' אתוון וזהו ותמת שרה בקרית ארבע תכף ומיד. ואלו מתה לפני זמנה לא היתה תכף זוכה לזה דצריך לישב עד מלאת הדור כמ"ש בריש חגיגה (דף ה'.) דרעונא להו וכו' ואף הקדושים נראה דלא יזכו למדרגתם עד זמן שנות דור משא"כ שרה שתכף זכתה למדרגתה עליונה. ולכן כיון שאלו ימיה הקצובים כבר אברהם אע"ה ידע ויבא אברהם לספוד לשרה ולהכי הוא דאתא מעיקרא לספוד לשרה ענין הספד עגמת נפש שלא זכתה לראות יצחק בחזרתו והצלתו אך ולבכותה מעט כרמוז בכ"ף זעירא של ולבכותה דמאחר שהיתה צדקת גם חסידה וכך היו ימיה וח"ו לא מתה בשביל עון מה לא ממנה ולא משום אחד מביתה א"כ הוי יומא דהלולא ומשום הכי כמעט אין לבכות עליה. ויקם אברהם וכו' שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צוחר. וכתב הרב שפתי כהן על התורה צוחר אותיות רוצח לרמוז שהיה שד אחד במערת שדה המכפלה ומזיק לעפרון ע"ש וא"כ זהו מוכר שדהו מפני רעתה שאין רעה גדולה מזו מקטב ישוד ובנפשו דיבר. ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו. כלומר כבר שרה קנתה שדה שני והמערה החיצונה והם שלי ועתה אני שואל מערת המכפלה אשר לו דייקא כלומר המערה הפנימית שהיא תחת שדהו וזהו אשר לו. אשר בקצה שדהו פירוש בקצה שהוא מוקצה מפני רעתו שהמזיק רוצה להורגו כמ"ש הרב שפתי כהן דצוחר הוא רוצח שהשד בעי למקטליה וא"כ הוא מוכר שדהו מפני רעתה. בכסף מלא פירוש בכסף של שיווי השדה דאף דשדה יקנה בכסף והוא פרוטה בעלמא ולא בעינן שיהיה שיווי המקח וכסברת הרב בית חדש וה' טורי זהב וסיעתם ודלא כסמ"ע. מ"מ אני נותן כסף מלא שיווי הקרקע במילואו. וכיון שהוא מפני רעתה כאמור בכסף לבד קני כסברת הרב עדות ביעקב דמוכר שדהו מפני רעתה בכסף לבד קני אף שלא כתב השטר ודלא כמהרימ"ט והטעם יתננה לי כמ"ש הרשב"א והרב המגיד דהיינו דאמר רב אשי במתנה בקש ליתנה לו שאף במתנה היה נותנה כי רעה בעיני אדוניה. וז"ש בכסף מלא יתננה לי בכסף לבד נקנית שהרי מפני רעתה יתננה לי, וכי תאמרו לדבריך הרי מערה חיצונה שלך ולמה לא תקברה שם ואין צורך לפגוע לעפרון, לז"א לאחוזת קבר אני רוצה שיהיה מקום לאחוזת קבר והלואי השתי מערות יספיקו להכנת קברים לכל המשפחה. ולפ"ז אין לי שום פחד מכח דינא דבר מצרא כי אני המצרן ששדה הסמוך שהמערה פתוחה לו הוא שלי וא"כ אני מצרן ויכול אני לקנות בתוככם לעיני השמש ואין לשום אחד לערער כי אני המצרן. ועפרון אמר לו השדה נתתי לך כלומר שדה שלי והמערה אשר בו הפנימית שהיא תחת השדה שלי לך נתתיה. לעיני בני עמי נתתיה לך רצה לרמוז למערה החיצונה שהיא פתוחה

בשדה שקנתה שרה גם היא שלי דמחוברת למערה הפנימית והשדה מכרתי לשרה לא המערה וזהו לעיני בני עמי עתה נתתיה לך כי אינה בכלל מה שקנתה שרה. והשיבו אך אם אתה לו שמעני נתתי כסף השדה וכו' כלומר שזה שרמזת שגם המערה החיצונה שלך. כלפי ליא ששתי המערות שלי שהם פתוחות לשדה השני שקנתה שרה וזהו נתתי לשעבר על יד שרה. ועתה לא נשאר לך אלא השדה הראשון וזה אקנה שהוא שלך וז"ש כסף השדה שלך קח ממני. ויקם שדה עפרון וכו' דהיינו שדה הראשון והמערה אשר בו דהיינו המערה הפנימית לאברהם למקנה לעיני בני חת כלומר דלעיני בני חת קנה בכסף דהוא מוכר שדהו מפני רעתה. אך לפי האמת דהוא פתחה של גן עדן ואברהם לא סמכא דעתיה ולא קנה בכסף לחוד רק לעיני בני חת דסברו דהיא רעה קנה בכסף לאברהם למקנה אבל לפי האמת ואחרי כן קבר אברהם וכו' ועשה מעשה ואין לך חזקה גדולה מזו ואז ודאי קני בכסף וחזקה. וזהו שנאמר אח"ך ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחוזת קבר כי אחרי שקבר שרה אין עוד ספק ויקם השדה וכו' דכסף וחזקה קני ודאי. ואברהם זקן ואז"ל (יומא דף כ"ח:) זקן ויושב בישיבה וידע שפיר דבעינן מוכר שדה מפני רעתה שתהיה רעה למוכר וללוקח והכא איהו לא סמכא דעתיה דלקושטא אין טובה ממנה שהיא פתחה של ג"ע ולכן לא סמכא דעתיה עד שקבר שרה דאז קני בכסף וחזקה ומשו"ה סמיך ויקם השדה אחר קבורת שרה ואחריו ואברהם זקן ופירשו ז"ל זקן ויושב בישיבה ולהיותו בקי בדינים אף דבתחילה כתיב לאברהם למקנה אינו אלא לעיני בני חת דלא ידעו לא ענין המערה ולא משפטי ה' אמת, אך אברהם זקן ויושב בישיבה לא נח דעתו עד שקבר שרה דהוי חזקה גמורה ואז סמכא דעתיה ויקם השדה וכו'. א"נ דעכו"ם כל קנינו בכסף וכמ"ש התוספות בקדושין דף כ"ו דלא מייתי הש"ס דקרקע נקנה בכסף מעפרון דילמא ה"מ נכרי דכל קנינו בכסף, וז"ש לאברהם למקנה לעיני בני חת דנכרי כל קנינו בכסף וגם הוא קנה בכסף כיון שהם קונים וכך הוא משפטם. ואחרי כן קבר וכו' וזהו חזקה שאין כמוה וישראל קני בחזקה ויקם השדה לאברהם שהיה לו דין ישראל וקונה בחזקה דעכו"ם אינו קונה בחזקה כמ"ש הרמב"ם פ"א דזכיה (הי"ד) ואברהם זקן ויושב בישיבה ויודע צדיק כל הדינים על בוריין.

אמנם להבין מאי שיאטיה דזקן ויושב בישיבה לשליחות אליעזר לנשואי יצחק עדיין צריכין אנו למודע"י. ועוד להבין ויאמר אל עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו שים נא ידך וכו' ואמרו ז"ל פ"ג דיומא (דף כ"ח:) זקן ביתו אליעזר זקן ויושב בישיבה ומאי שיאטיה דשבח זה דאליעזר היה חכם ויושב בישיבה לצורך השליחות. ועוד משז"ל וה' בירך את אברהם בכל שהיתה לו בת אין לו שייכות להודיענו שהיה לו בת הכא. ועוד

שים נא ידך וכו' תיבת נא יתר. ואפשר כמ"ש התוספות בבתרא דף קמ"א ע"א בת היתה לו ובכל שמה וא"ת ולמה לא השיאה ליצחק למ"ד פ' ד' מיתות דגוי מותר באחותו וי"ל דשמא קטנה ולא רצה עדיין להשיאה ליצחק א"נ מהגר היתה לו ולא משרה לכך לא רצה להשיאה ליצחק עכ"ל. ובריש ס' פרשת דרכים כתב הרב דלק"מ דאברהם קיים כל התורה ועתידה תורה לאסור והאריך בזה עש"ב. ורז"ל אמרו בתנחומא סדר היום כיון שמתה שרה זקנה קפצה על אברהם מה כתיב אחריו ואברהם זקן. והנה בשבועות ר"ף שבועת הדיינין אמרו דהנשבע בעי אנקוטי ס"ת בידיה ותלמיד חכם לכתחילה בתפילין, והקשו התוס' דהא אברהם אבינו אמר לאליעזר שים נא ידך ולא השביעו בס"ת ותירצו לחד שינויא דאליעזר ת"ח והא אמרינן ת"ח לכתחילה בתפילין. והטור ח"מ סימן פ"ז כתב משם הרמ"ה דהא דאמרינן דת"ח נשבע בתפילין היינו דוקא בפעם ראשונה אבל בפעם שניה גם ת"ח בספר תורה ע"ש. ובזה נבא אל הביאור. דאחרי קבורת שרה קפצה זקנה על אברהם וז"ש ואברהם זקן בא בימים ובו בפ' וה' ברך את אברהם בכל שנתן לו בת ושמעינן תרתי דבת זו מהגר וגם שהיתה קטנה דאחר שמתה שרה כתיב ואברהם זקן שזקנה קפצה עליו ממיתת שרה, ואז נתן לו בת, א"כ היא מהגר והיתה קטנה , ואתיא כמ"ד דקטורה אינה הגר וכדעת רבותינו בתנחומא וא"כ הרי כאן שני תירוצי התוס' למה לא השיאה ליצחק שהיתה בת הגר והיא קטנה. ולפי מדרשו שאמרו פ"ג דיומא ואברהם זקן שפירושו זקן ויושב בישיבה רמז הכתוב תירוץ הרב פרשת דרכים שכיון שהיה זקן ויושב בישיבה בא בימים שתקן כל ימיו בתורה ובמצות כמ"ש המפרשים א"כ אף כי וה' ברך את אברהם בכל שהיתה לו בת אינו יכול להשיאה ליצחק כי ידע שעתידה תורה לאסור והוא שומר כל התורה ותחת שלש אלה לא תכון ליצחק. ומאחר שכן הוצרך לשליחות אליעזר ויאמר אל עבדו זקן ביתו שהיה ת"ח זקן ויושב בישיבה וכיון שהוא ת"ח אין צריך להשביעו בס"ת וסגי בתפילין ומשו"ה השביעו במילה כמ"ש התוספות דאליעזר שהוא ת"ח סגי במילה דהוי כתפילין. ומיהו רמז לו שזהו דוקא בפעם ראשונה כמ"ש הרמ"ה וז"ש שים נא ידך נא דייקא עתה שהוא פעם ראשונה סגי במילה אבל פעם שניה הוי כעם הארץ. ומלבד דהוי פעם ראשונה הכא עדיף טפי דדברי הרמ"ה הם כשנתחייב שבועה בב"ד אבל אם אחד רוצה להשביעו בעבור שיעשה לו דבר בזה לא דיבר הרמ"ה. וז"ש ואשביעך בה' אלהי השמים אשר לא תקח וכו' ונמצא דהכא תרתי לטיבותא חדא שהוא פעם ראשונה כמו שרמז שים נא עתה זה יצא ראשונה. ועוד ואשביעך וכו' שלא נתחייבת על עסק טענת אדם אלא אני משביעך לצורכי. וא"כ סגי

במילה דהוי כתפילין. ונמצא כל הכתוב לפי פשוטו ומדרשו בקשר אמיץ עסיק ואתי בענין השליחות כמבואר.

ויתבאר באופן אחר ונבין מה שדרשו רז"ל (בר"ר פ' נ"ט) המושל בכל אשר לו ששלט ביצרו. והוא דיש לחקור דהלכה רווחת דאין העבד נעשה שליח לגיטין וקדושין דליתיה בתורת גיטין וקדושין והתוס' כתבו פ"ק דכתובות דף ז' ע"ב דאליעזר היה שליח לקדושין ע"ש, ואיך אברהם אבינו ע"ה שוויה שליח. והתירץ לזה דשחררו והראיה דלמדו תורה ואי לאו דשחרריה אסור ללמד לעבדו תורה כמ"ש הר"מ פ"ח דעבדים (הי"ז), ומדחזינן שלמדו תורה והיה דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים כמשז"ל (יומא דף כ"ח:) על פסוק הוא דמשק אליעזר מוכח דשחררו והיה גר גמור וכשר לשליחות. עוד יש לחקור דאברהם אבינו ע"ה כיצד שלחו להביא הכלה ויש בדרך משום יחוד וגם טפי מיחוד כיון דהעבדים סורן רע ויש לחוש בהם יותר משאר אנשים וגם זה יש לישב במשז"ל ששלט ביצרו וקים ליה בגויה כי נאמן הוא טפי מאחריני ששלט ביצרו. אמור מעתה הני מילי צריכים מאד אל הענין והם במערכה אל הדרוש ליתובי דעתא. ויאמר אל עבדו וכי תימא כיצד שולח עבד לשליח קדושין לז"א האי עבדו לאו שיש לו עתה דין עבד אלא פירוש עבדו שהי' כבר, א"נ שהוא עדיין מחזיק עצמו לעבד אבל הוא גר גמור וכשר. תדע שהוא זקן ביתו זקן ויושב בישיבה ואיך למדו תורה אלא מוכרח דשחררו וכשר לשליחות. ואם נפשך לומר סורו רע וחשוד ואף שהוא כשאר אדם האיכא משום יחוד דאנשים שהיו עם אלעזר לאו כשרי הוו לז"א המושל בכל אשר לו ששלט בצרו ואין כאן משום יחוד ואחר דשנה ופירש לנו מהותו של אליעזר התחיל בשליחות. ועם כל זה אמרו ז"ל (ילקוט שמעוני רמז ק"ט) דנחשד אליעזר ובשכר זה נכנס לגן עדן ב**חיים**.

תולדות

פרשת תולדות יצחק בס"ד

במדרש (בר"ר פ' ס"ג) ויעתר יצחק לה' ר' יוחנן אמר ששפך תפלות בעושר ר' שמעון בן לקיש שהפך את הגזרה ולפום כן קריין לעתירא דהפך אדרא:

הני תלת מילי תלתא דמרחמי בני חיי ומזוני במוט"ב תלתא כחדא שריין, אמור רבנן בטעמא לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליין, צא ולמד אבהן דעלמא אברהם ויצחק הוו מצערו משום בני גברי ועניין, ויצחק עקידא הרבה והפציר בתפלה ודין הניין, כמאמר הכתוב ויעתר יצחק וכו'.

והלא מראש שפתי לא אכלא דורשין תחלות ריש סדרא ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק ויש להבין הכפל וכבר רז"ל דרשו מה שדרשו. ועוד יש לחקור אעיקרא דמילתא מדוע בושש אברהם אבינו ע"ה להשיא אשה לבנו יחידו עיקרו של בית עד מ' שנה. ורש"י ז"ל סוף פ' וירא פירש בפסוק ויהי אחר הדברים האלה ויוגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה וכו' אחר הרהורי דברים שהיה מהרהר בשובו מהר המוריה אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה וכו' בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו. וניחזי אנן מעיקרא מאי סבר אברהם אע"ה אשתהויי אשתהי עד מ' שנה. עוד נבין מאמרם ז"ל ברבה ואלה תולדות יצחק בן אברהם הה"ד (משלי כ"ג כ"ד) גיל יגיל אבי צדיק גילה אחר גילה ויולד חכם ישמח בו ונדעה נרדפה מאי קשיא להו בקראי ומה תירצו עם פסוק גיל יגיל. ועוד נבין אומרו בפסוק בקחתו את רבקה בת בתואל וכו' הלא ידענו זה מהקודם.

ואפשר לומר בהקדמה ידועה דבעבור אשר צחקה שרה נגזר שיצחק יהיה לו נשמה מסטרא דנוקבא ובשעת העקידה פרחה נשמת יצחק זו הנוקבית ונכנסה באיל ונשחט האיל ונמצא שיצחק ממש נשחט כי נשמתו היתה באיל. ויצחק בזכות אברהם אע"ה באה לו אז נשמה מסטרא דדכורא ובזה פירשו כת הקודמין פסוק למועד אשוב אליך וכו' הכונה למה זה צחקה שרה וכו' ולכן בעבור הצחיקה למועד ידוע אשוב אליך מסטרא דידך שיהיה לו נשמה דדכורא. אך כעת חיה ולשרה בן מסטרא דילה ולדה כמוה נקבה תסובב נפשו ישובב וז"ש ולשרה בן עד כאן דבריהם. אמור מעתה אברהם אע"ה יש בו ידיעה קדמה ואתיא כי יצחק נשמתו מסטרא דנוקבא ואדם לא זכ"ר ולימים עוד הרוח תשוב מסטרא דדכורא אמטו להכי אחרו פעמיו להשיאו אשה כי מה בצע לישא אשה ואביו שמר עד בא חליפתו יעלה זכרונו לטובה זו היא שיבה זו ביאה נשמה דדכורא למועד אשר יעדו ובבא אליו נת"ן דעתו להשיאו אשה. ובלכתך בדר"ך הזה אז תבין מאמר הכתוב ויהי אחר הדברים האלה ויוגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה הכונה ויהי אחר הדברים האלה שפרחה נשמתו הנוקבית ובאה לו נשמת אדם זכר ויוגד לאברהם וכו' כי אברהם מה שלא השיאו עד עתה טעמו ונימוקו עמו כי נשמתו נקבה ועתה שכבר באה ונהייתה נשמה דדכורא לרוב זריזות אברהם אע"ה תכף היה משיאו אשה. ולזה הוצרך לבשרו שנולדה בת וגו לכן יחכה. [ושמעתי שקדמוני המפרשים בקצת ממ"ש] .

ובזה יתבאר מאמרם ברבה פ' חיי שרה (פ' ס') מה' יצא הדבר מהיכן יצא ר' יהושע בר נחמיה בשם ר' חנינא בר יצחק מהר המוריה יצא ורבנן אמרי מהיכן יצא ותהי אשה לבן

אדוניך כאשר דבר ה'. ובס' חלק בני יהודה דף מ"ג פירש משם הרב המקובל מהר"ר יעקב צמח זלה"ה המאמר הלז בהקדמה זו מהר המוריה יצא שבאה לו נשמה מסטרא דדכורא וראוי עתה לישא אשה כהלכת גוברין ורבנן אמרי ותהי אשה לבן אדונך ולא אדונתך וכו' ע"ש באורך. ולפי דרכנו אפשר דר יהושע בשם ר' חנינא אמר מהר המוריה שבא לו נשמה דדכורא כמ"ש הרב ז"ל. אך רבנן לא ניחא להו בהכי משום דמהר המוריה מה שנתחדש הוא כי הוא ראוי לישא אשה דרך גבר. אך לא שמענו מידי על רבקה אך בשובו מהר המוריה שהיה דעתו תכף להשיאו מבנות ענר וחביריו ובשרו הקב"ה שנולדה רבקה כמו שפירש"י לפי דרכו וממנו נקח לדרכנו זהו דבר גדול בפרטות כי חפץ ה' דרבקה לו תהיה לאשה, וז"ש ותהי אשה לבן אדונך כאשר דבר ה' דמורה כי היה דבר ה' דרבקה תנשא ליצחק וזו לא מצינו רק דבשרו שנולדה רבקה כאמור וזהו בעצם מה' יצא הדבר. ופליגי ר' יהושע ורבנן בפלוגתא דר' עקיבא ורבנן פ' חזקת הבתים דף נ"ו ע"ב הרי שאכלה שנה ראשונה בפני שנים שניה בפני שנים שלישית בפני שנים הרי זו חזקה אלא שר' עקיבא חולק דבר ולא חצי דבר ורבנן האי דבר ולא חצי דבר מאי עבדי ליה למעוטי שנים אומרים בגבה ושנים אומרים בכריסה וכתבו התוספות דלא דמי לעדות חזקה דהכא אין עדותן עדות בלא עדות שני אחרונים ואין מועיל לשום דבר בעולם לכך הוי חצי דבר אבל שנים בראשונה אע"פ שאין עדות מועיל לענין חזקה מ"מ נפקא מינה בעדותן לשלומי פירי ודבר שלם הוא ועמ"ש מרן בכסף משנה פ"ד דעדות (ה"ז) ע"ש. נמצינו למדים לשיטת התוספות דר' עקיבא סבר דבעינן דבר שלם בענין שאנו דנים בו וכיון דבמאי דקמן לא שלם הוא אף דלמידי אחרינא שלם לאו דבר קרינן ביה. ורבנן סברי כיון דהא מיהא למידי אחריתי דבר שלם הוא דבר קרינן ביה אף כי לדבר שאנו דנים הוא חצי דבר. אמור מעתה בהא פלוגתא אפשר דפליגי ר' יהושע ורבנן דהכא במאי דכתיב מה' יצא הדבר דר' יהושע סבר מהר המריה יצא שבאה לו נשמה מסטרא דדכורא וזה דבר שלם שהרי הוא ראוי לישא אשה ואף דבענייננו חצי דבר הוא דעדיין לא ידענו מזה שנתחדשה בו נשמת זכר דרבקה בת זוגו מ"מ שפיר כתיב מה' יצא הדבר שהוא דבר שלם וז"ש מה' יצא הדבר וכדעת רבנן דהתם. אך רבנן דהכא סברי כדעת ר' עקיבא דאף דהוי דבר שלם בעלמא כיון דבאותו ענין אינו שלם לא קרינן ביה דבר ומשו"ה לא ניחא להו לפרש מה' יצא הדבר שבא לו נשמה דדכורא דזה בענין רבקה חצי דבר הוא, ולכך פירשו ותהי אשה לבן אדונך כאשר דבר ה' שבשרו שנולדה רבקה דזהו דבר שלם לגמרי דרבקה בת זוגו. ואי בעית אימא ר' יהושע ורבנן דהכא אידי ואידי אתו כרבנן דהתם והכא רבנן אף דגבי דבר סברי דאם הוא דבר שלם בעלמא סגי

הכא שאני דכתיב ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' ומוכח דדבר ה' היה דרבקה ליצחק וזו לא שמענו בהר המוריה והא עדיף ממ"ש התוס' שם, וא"ת דהכא כולי עלמא דרשינן דבר ולא חצי דבר ופ' מרובה דף ע"א אמרינן בקר אף חצי בקר וי"ל דהכא דבר מיותר עכ"ל. נמצא דאף דבעלמא אמרינן אפילו חציו הכא מיתורא בעינן שלם והשתא ר' יהושע סבר מהר המוריה שבא לו נשמת זכר והוא דבר שלם מיהא כי היכי דקי"ל התם דכתיב יקום דבר. ורבנן סברי הרי התם משום דמיתר טפינן אעלמא ובעינן דבר שלם מיהא ומינה דהכא דמשמע דבר שלם בענין זה דכתיב אשה לבן אדונך כאשר דבר ה' מפרשינן גם מה' יצא הדבר דבר שלם בענין זה והיינו שבשרו הקב"ה שנולדה רבקה כאמור. ותו דאי מה' יצא הדבר היינו מהר המוריה דבאה לו נשמה דדכורא לחוד מאי לא נוכל דבר אליך הא אף דבא לו נשמה דדכורא שפיר מצו לומר דישא אחרת.

איכו השתא הבה נא אבא לפרש מקראי קדש האמורים בפרשה. ואלה תולדות יצחק בן אברהם. וכי תימא יצחק אינו מוליד דנשמתו באה בעבור שרה מסטרא דנוקבא. לז"א אברהם הוליד את יצחק אחר שכבר היה יצחק בעולם. פעם אחרת אברהם הוליד את יצחק שבזכותו באה לו נשמה דדכורא. ובזה תבין ויהי יצחק בן מ' שנה ואיך אברהם ושרה זקנים לא השיאו יצחק קודם דקודם בעודנו נער כי זה חלקם להקים זרע מכדי איכא סבי דנטעי נטיעה בפורי"א זרע כי האי ומשהו ליה עד ארבעין. אמנם להיות שידעו אביו ואמו דנשמתו נוקבית להכי ויהי יצחק בן מ' שנה. וכי תימא סוף סוף תכף אחר העקידה שכבר באה לו נשמת זכר הו"ל להשיאו ואמאי המתין שלש שנים כיון דכל העיכוב היה מצד נשמתו לזה אמר בקחתו את רבקה שהיא בת זוגו ובשרו הקב"ה יום הולדת להודיע שהיא בת זוגו. ואפשר דהא קשיא ליה לבעל המאמר דדריש הה"ד גיל יגיל דקשיא ליה מאי אברהם הוליד את יצחק דקאמר. וניחא ליה כדאמרן דבזכות אברהם בא לו נשמת זכר והיינו אברהם הוליד את יצחק וז"ש הה"ד גיל יגיל אבי צדיק גילה אחר גילה ומדבר באברהם ששמח גילה אחר גילה מראש מקדם שמח על שנולד מעיקרא ובסוף גילה על שבאה לו נשמה דדכורא אברהם יגל שהולידו מחדש ממש שנשמה שהיתה בו ביצחק ל"ז שנה נכנסה באיל ונשחט ונמצא דיצחק הראשון שהעיקר הוא הנשמה נשחט בשחיטת האיל וזה יצחק חדש שבאה לו נשמה מסטרא דדכורא וזהו בעצם הוליד את יצחק אחר דכתיב יצחק בן אברהם שהולידו מחדש בזכותו ועתה הוא שהוליד וקורא אני אלה תולדות יצחק. וזהו גיל יגיל אבי צדיק גילה אחר גילה בזמן שהצדיק נולד דמיירי ביצחק דבזמן שנולד ידע אברהם שבעבור שרה באה לו נשמה נוקבית ועתיד בזכותו להיות לו נשמה דדכורא. ומזה יובן קראין וככל אשר דברנו.

ואומרו בקחתו את רבקה וכו' אפשר לומר עוד שהוא הקדמה למה שהרבה והפציר בתפלה בעבור רבקה דנודע דפלאי פלאות נעשו לאליעזר בלקיחת רבקה ושבאת עמו. וגם אמרו ז"ל (בר"ר פ' ס') דבתואל היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו. גם אמרו ז"ל (ילקו"ש רמז ק"ט) דנקרא בתואל שהיה בא על כל הבתולות בעת כניסתן לחופה והיה בדעתו לעשות כן לבתו ובא מלאך והמיתו. גם אמרו רז"ל ויקח את מחלת אחות נביות שמת ישמעאל והשיאה נביות, וז"ש ויהי יצחק בן מ' שנה בקחתו את רבקה ממקומה ולא שאלו שילך שם וכמה נסים שהיו בענין. בת בתואל שהיה רוצה לעכב או שדעתו לבא עליה ככל הבתולות דעל זה נקרא בתואל ומת והשיאה לבן וז"ש אחות לבן הארמי שהוא גמר הענין על דרך אחות נביות שמת ישמעאל והשיאה נביות וגם כאן מת בתואל ולבן גמר הענין ושלחה ומכל הקור"ה וכל הנסים האלו ידע נאמנה לו לאשה שהיא בת זוגו. לכן ויעתר יצחק שהרבה והפציר בתפלה ויעתר לו שהוא צדיק בן צדיק כמשז"ל (יבמות דף ס"ד.), וז"ש בילקוט אלה תולדות יצחק גיל יגיל אבי צדיק גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק. ולפי נסחא זו אפשר לפרש לפי פשטו. דעל פסוק אלה תולדות יצחק שהיו תולדות ליצחק קאמר גיל יגיל אבי צדיק גילה בזמן שהוא צדיק בן צדיק כלומר שתפלתו נשמעת בהיותו צדיק בן צדיק, וז"ש אלה תולדות יצחק מי גרם שהיו תולדות יצחק בעולם. דין גרמ"א שהיה בן אברהם והיה צדיק בן צדיק לזה זכה להוליד שנשמעה תפלתו ויעתר לו ה'.

ויתכן ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו ירמוז למשז"ל (מו"ק דף כ"ח.) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא מזל עליון. וזה אפשר שרמזו רז"ל באומרם (פסחים דף קי"ח.) קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף ואמרו (סוטה דף ב'.) וקשה לזווגן כקריעת ים סוף כוונתם לרמוז דהזיווג שעיקרו לבנים וגם המזונות קשים לפי שהם למעלה בבחינת מזל עליון וזהו כקריעת ים סוף דאתגלי עתיקא. ואני שמעתי שפירשו חכמי המדע שכל תפלתנו היא לשמי"ם וכשאנו שואלים בני חיי ומזוני דבמזלא תליין כביכול מתפלל למזל ונענה המתפלל, וז"ש (תהלים ע"ב ט"ו) ויחי ויתן לו מזהב שבא שהם חיי ומזוני וכי תימא שבחינתם למעלה לז"א ויתפלל כביכול בעדו. וז"ש ויעתר יצחק לה' ככל התפלות שאנו מתפללין לשמים ויען הוא משום בני ויעתר לו ה' כביכול שהוא התפלל למעלה ועי"ז ותהר רבקה אשתו. עד כאן שמעתי. ויראה שז"ש חנה (שמואל א' א' כ"ז) ויתן לי ה' את שאלתי אשר שאלתי מעמו וגם אנכי השאלתיהו לה' וכו' הכונה אשר שאלתי מעמו מן השמים וכי תימא בני במזלא תליין לזה אמרה וגם אנכי השאלתיהו לה' דהוא כביכול ישאל. ואפשר שז"ש שרה אחרי בלותי היתה לי

עדנה הא תינח אבל לבן צריך ואדוני זקן על דרך שאמרו ז"ל (מכילתא פ' יתרו) דבהר סיני נראה כזקן מוכת"ר בנימוסו. ויאמר ה' למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי שיהיה לי בחינת זקן כביכול. היפל"א מה' דבר בסוד פלא שואל ומשיב ואפשר שזהו הרמז ויעתר יצחק לה' שהתפלל לשמים לנכח בגימטריא למזלא דבני במזלא תליין והמשכיל יבין כל אשר דברנו רמז הרומז על האר"ש בס"ד.

ולפי מדרשו אפשר לפרש ונבין מאמרם ז"ל ברבה לנכח אשתו מלמד שהיה יצחק שטוח כאן והיא שטוחה כאן אמר לפני הקב"ה רבש"ע כל בנים שאתה עתיד ליתן לי יהיו מהצדקת הזו אף היא אמרה כן. ונקדים מ"ש הרב מהרש"ל בתשובה סימן ך' דהא דאמרינן דתפלת צדיק בן צדיק היא מקובלת היינו כשמתפלל על עצמו שזכות אבותיו מסייעתו אבל המתפלל על צבור אדרבא חשובה לפני המקום תפלת צדיק בן רשע שמניח מעשה אבותיו וכו'. והטעם כתב הרב אליא רבה בא"ח סי' ג"ן ס"ק ט"ז דזכותו אינו מועיל לעצמו בעה"ז אבל לאחרים מהני זכותו וכמ"ש בתשובות להרמב"ן עמ"ש (תענית דף י'.) כל העולם ניזון בזכות חנינה וכו' ע"ש שהאריך. ושם הביא הרב הנז' מה שפירש הרמ"ע במ"ש (תענית דף כ"ה:) כשהתפללו ר' אליעזר ור' עקיבה ונענה ר' עקיבה יצאת בת קול ואמרה לא שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מדותיו דהכונה שמעביר על מעשה אבותיו וכו' וטעמא שהיה מתפלל על הצבור ע"ש באורך.

ובזה יתבארו פסוקי מזמור ק"ב פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל יה כי השקיף ממרום קדשו ה' משמים אל ארץ הביט לשמוע אנקת אסיר לפתח בני תמותה. הכונה פנה אל תפלת הערער כלומר כי ממכון השגיח לקבל תפלת הערער פירוש יחידי שאין לו זכות אבות רק הוא לבדו יחידי בצדקו תפלתו מקובלת תגלה ותראה לפני ה'. ולא תימא דתפלת הערער היינו שמתפלל על עצמו לא כן הדבר דמתפלל על עצמו תפלת הערער יוצאה בגרעון רק אנו מדברים כשמתפלל על הצבור אז ולא בזה את תפלתם. וכי תימא מאי שנא צבור מעצמו לז"א תכתב זאת לדור אחרון כלומר צדקת הצדיק לא תועיל לעצמו אלא תכתב זאת התורה דמעשיו בספר נכתבים לדור אחרון בנים יולדו וזרועים ממנו יעמודו להם תועיל זכותו לא לעצמו ועם נברא דהיינו זרעו יהלל יה על חסדיו בזכותו וכיון שזכותו לא תועיל לעצמו על כן תפלת הערער לא תועיל אלא כשמתפלל על הצבור ולא בזה תפלתם דייקא דזכותו מועיל לאחרים. וזהו הטעם כי השקיף ממרום קדשו דכל השקפה לרעה כמשז"ל (רש"י בראשית י"ח ט"ז) אז משמים אל ארץ שהוא העניו כמו שפירש"י על פסוק (קהלת א' ד') והארץ לעולם עומדת שהם העניים והכא נמי זהו שאמר אל ארץ הביט שהוא העניו

ומעביר על מדותיו הביט לשמוע אנקת אסיר כדאשכחן דנענה ר' עקיבה שהיה מעביר על מדותיו כפי פשטו שהיה עניו, ולפי מדרשו שכתב הרמ"ע שאינו עושה כאבותיו ושני הפירושים אמת דהוא זוכר מעשה אבותיו ונכנע ושפל ואינו עושה כמעשיהם, וז"ש אל ארץ עניו ונכנע הביט לשמוע אנקת אסיר ותפלתו תקובל והיינו דוקא כשמתפלל על אחרים וזהו לפתח בני תמותה. אך לעצמו גריע דזכותו לא יועיל לו כמ"ש כל העולם ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו וכו' וכמש"ל.

ונבא אל הביאור דכיון דזכות האדם לא יועיל לעצמו וגם רבקה אין לה זכות אבות וזכותה לא יועיל לה לזה התחכמו לעשות המצאה דכל אחד התפלל על חבירו יצחק התפלל כל בני יהיו מרבקה ורבקה גם היא זאת אומרת כל בני יהיו מיצחק כמשז"ל וכמו שהבאתי לעיל וזה הוא קצת המצאה שיועיל זכות אחד לחברו, וז"ש ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו שהיה אומר כל בני יהיו מצדקת זו והיא גם היא התפללה כן שיועיל זכות המתפלל על חבירו. אבל בקושטא ויעתר לו ה' לו ולא לה שהוא צדיק בן צדיק והיא צדקת בת רשע ואף שהיו מתפללים זה על זה כיון דאשתו כגופו וזאת האשה ובעלה תרין דאינון חד מתפלל על עצמו מקרי ולא הועילה תפלתם מצד זכותם רק תפלת יצחק הועילה מצד זכות אברהם דוקא וזהו ויעתר לו דוקא שהיה צדיק בן צדיק והא דבעינן צדיק בן צדיק היינו בנדון זה דהוא על עצמו ותהר רבקה אשתו. אך אם היה על אחר ממש אז תפלת רבקה היתה מקובלת דזכותה מועיל לאחרים ומקובלת יותר שלא עשתה כאבותיה אך הכא שהיה ותהר רבקה אשתו שהתפלות על עצמם דאשתו כגופו ובעל כאשתו לא יועיל אלא תפלת צדיק בן צדיק כאמור.

ולפי פשוטו אפשר לומר ואשימה עיני דלפום מאי דאמרינן ביבמות דף ס"ד יצחק ורבקה שניהם עקורים ושניהם התפללו ויש להרגיש דבכתוב לא נזכר אלא שרבקה עקרה ויצחק התפלל אך שיצחק עקר ורבקה התפללה לא נזכר בפירוש אלא ברמז במאי דכתיב לנכח אשתו וצריך טעם למה העלים הכתוב ולא אמר בפירוש שיצחק עקר ורבקה התפללה. ונראה פשוט במה שאמרו ז"ל (שם) מפני מה היו אבות ואמהות עקורים שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. ואמרו ז"ל (בר"ר פ' ס') שרבקה עקרה כדי שלא יאמר לבן שברכתו עשתה פירות. אמור מעתה מה שהיה יצחק אע"ה עקר אינו כל כך קשה דמעיקרא מה שהיה עקר היינו שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים וא"כ כשמתפלל יזכר ויפקד דלהכי איעק"ר מפרקיה כדי שיתפלל ובא והתפלל. אך דא עקא שרבקה עקרה כדי שלא יאמר לבן שברכתו עשתה פירות וכגון דא צריכה רבה דכדאי רשעו של לבן דברכתו קללה תחשב וכל ימיה תהיה עקרה. ומשום הכי לא נזכר דיצחק

אע"ה עקר דזה דבר נקל שטעם עקרותו שהקב"ה מתאוה לתפלתו וסמא בידיה ויצא יצחק לשוח שיחה זו תפלה. אך מה שרבקה עקרה הדבר קשה שהיה בעבור לבן ולכן נזכר בפירוש כי עקרה היא. כל קבל דנא תפלת רבקה לא נזכרה דעקרותה זו היא שקשה ותפלתה לא סגיא לבטל הגזרה. רק הזכיר בפירוש תפלת יצחק דאיהי הוא דאהניא וז"ש אחות לבן הארמי לו לאשה מסיבת שהיתה אחות לבן ויאמר שברכתו וכו' לזה ויעתר יצחק כי עקרה היא היא עקרה למעט עקרות שלו דהוא נקל. ויעתר לו שמע אל ויענהו ותהר וכו'. אך תפלתה לא הועילה לבטל הגזרה.

ואפשר דבזה פליגי ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש במאמר הקודם דר' יוחנן סבר דטעם יצחק ורבקה שהיו עקורים היינו שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים ולזה דריש ויעתר יצחק ששפך תפלות בעושר דכיון דידע יצחק אע"ה כי רוצה ה' את יריאיו דמצל"ו אצלו"יי מילין לצד עילאה אף הוא היה מתכוין לעשות נחת רוח ליוצרו ושפך תפלות בעושר. ובא רעהו ר"ש בן לקיש ורוח אחרת אתו דאי ליכא אלא משום שהקב"ה מתאוה לא היה צריך להתפלל כל כך דכיון שהתפלל פעם ושתים סגי. לכן סבר דתוקפו של דבר משום ברכת לבן וזו גזרה קשה ולהכי דרש ויעתר שהפך הגזרה ויעתר לו דוקא כאמור.

והא שמיע לן דזה כונת הכתוב ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי דכבר כתבנו דאמרו רז"ל מפני מה היו אמותנו עקרות שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים ואמרו ז"ל (סוטה דף י"ב:) דנשים צדקניות לא הוו בפתקה של חוה. וז"ש ויתרוצצו הבנים בקרבה וגדל צערה מאד וזה מורה שאינה צדקת שאם היתה צדקת לא היתה בפתקה של חוה ותאמר אם כן למה זה אנכי עקרה דבשלמא אם אני צדקת הייתי עקרה דהקב"ה מתאוה לתפלתי אך עתה שאני מצטערת בעיבור וזה מורה שאיני צדקת ותאמר אם כן בעצם דבלאו הכי לא היה קשה אך עתה שאני רואה ויתרוצצו אם כן למה זה אנכי מתאוה לילד והייתי עקרה ע"כ שמעתי.

ומעטרת ראשי אבא מארי זלה"ה שמעתי במ"ש חכמי מדע דבחטא אדה"ר נטמעו ונדמעו ניצוצי הקדושה וכל אותן ק"ל שנה שהיה מוליד וכו' ובאו בדור המבול ואנוש והפלגה עד שבא אברהם אע"ה האיר וזרח והקנה שמים וארץ להקב"ה ומ"מ להיותו בן תרח וגם שבא על אמתלאי בעת אשר איננה טהורה לא יבצר איזה סיגים ולכן הוצרך ליקח שפחה הגר ולברר על ידה כל הסיגים והוליד ממנה ישמעאל. ואחרי כן קידש ידיד מבטן ונולד יצחק ונשארו על כל פנים איזה סיגים ונתברר שעשו כלו סיגים ויעקב קדוש והיתה מטתו שלימה. ורבקה סברה דאחרי שיצא ישמעאל כבר נתברר הכל ולכן יצחק לא נשא שפחה דתו לא צריכא כי כלו זרע אמת וכאשר ראתה ויתרוצצו הבנים

בקרבה ועשו מפרכס לצאת על פתחי עכו"ם ופלג"ן בהדיהו בקרב מעיה מלחמה גדולה וגדלה צעקת ריב"ה ותאמר אם כן שעדיין היה צריך צירוף אחר צירוף ולא נשלם הבירור בהגר וישמעאל למה זה אנכי אעשה הבירור ולא היה בשפחה כהגר וזהו בעצם למה זה אנכי ויאמר ה' שני גויים בבטנך כך הוא הענין וממעייך דוקא יפרדו זה לרשעו וזהו לתומו, ע"כ שמעתי מפיו ז"ל ואיני זוכר אם מפי עצמו אמרה או מהמפרשים.

ואחשבה לקשר פירוש זה עם מה שאבאר סדרן של כתובים הקודמים. ותחילה נחקור משז"ל (בר"ר פ' מ"ד) והביאו רש"י שאמר ה' לאברהם צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו אברהם יש לו בן שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל עכ"ל רש"י פ' לך לך דהרי אברם הוליד ישמעאל קודם שנקרא אברהם. וכבר אפשר לומר דעל בן כשר קאמר שראה שלא יוליד ועל זה א"ל הקב"ה דאברהם מוליד. אבל יש לישב במ"ש רבינו האר"י זצ"ל דאבות העולם תקנו מה שחטא אדם הראשון בעכו"ם שפיכות דמים גלוי עריות אברהם תיקן חטא עכו"ם במה שמסר עצמו לאור כשדים ותיקן אות ה' ולכן נתוספה בשמו ונקרא אברהם ויצחק תיקן שפיכות דמים במה שנעקד והכין עצמו לשחיטה ויעקב תיקן גלוי עריות במה שלא ראה קרי פ"ד שנה והיתה מטתו שלימה זהו תורף דבריו. ולפי זה כבר זכה ותיקן אות ה"א באור כשדים. ובהקדמה הזאת נעמ"י יובן מאמרם ז"ל בשיר השירים רבה (פ' ד') אלך לי אל הר המר זה אברהם שהוא ראש לכל הצדיקים ואל גבעת הלבונה זה יצחק שנתקרב כקומץ לבונה על גבי המזבח כלך יפה רעייתי זה אבינו יעקב שהיתה מטתו שלימה ולא נמצא בה פסולת עכ"ל. הכונה אלך לי אל הר המר זה אברהם שמסר עצמו באור כשדים וכמ"ש שם (פ' א') על פסוק צרור המר מה המר הזה אין ריחו מפיח אלא באור כך אברהם לא נודעו מעשיו עד שהושלך לכבשן האש וז"ש כאן אלך לי אל הר המר זה אברהם כלומר שתיקן חטא אדה"ר בעכו"ם והוא ראש לכל הצדיקים שעשה כהוגן וכשורה כמר יריח על האש והוא אבינו הראשון אילן גדול לסמוך עליו. וז"ש אלך לי לישען אל הר המר זה אברהם ואל גבעת הלבונה זה יצחק שנקרב וכו' הכונה שנתקרב ממש לתקן חטא אדה"ר בש"ד כי נשמתו שהיתה מסטרא דנוקבה נכנסה באיל ונשחט ונקרב ולזה המשילו גבעת הלבונה דגבעות כינוי לנקבה כמשז"ל (במ"ר פ' כ') גבעות אלו אמהות וגם לבונה לשון נקבה לרמוז דנשמתו שהיתה נקבה נקרבה, וז"ש כקומץ לבנה דנשמתו כקומץ לבנה שנכנסה באיל נקרבה לכפר חטא אדה"ר בשפיכות דמים. כלך יפה רעייתי זה יעקב שתיקן גלוי עריות במה שלא ראה קרי פ"ד שנים ואז כבר נשלם תיקון גלוי עריות דאדה"ר. כי הנה ידוע מתיקון השובבי"ם להתענות פ"ד יום כנגד

השמות שפגם במספרם. ויעקב אבינו בתיקון הכולל לאדה"ר לגלוי עריות וק"ל שנה שראה קרי עשה תיקון פ"ד שנים יום לשנה לתקן תיקון כולל בפ"ד שנים כנגד מספר שמות הקדש שפגם אדה"ר. ואפשר שזה כוונת יעקב אבינו באומרו הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה. דכמו זר נחשב לבחיר שבאבות יאמר נא ישראל דברים כאלו וכמשז"ל (רש"י ויצא כ"ט י"א) והלא קל שבקלים אינו אומר כן וכו'. ולדרכנו הנה אמת נכון דהוא בא לתקן עון ג"ע דאדה"ר ולזה שהה פ"ד שנים שלא נשא ושמר עצמו שלא ראה קרי במספר מפקד שמות הקדש שפגם בכל תיקוני שובבי"ם בפ"ד ימים. וז"ש הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה ור"ת גימטריא פ"ד כלומר כבר תקנתי חטא ג"ע בפ"ד שנים שלא נשאתי ולא ראיתי קרי וכבר השלמתי התיקון, וזהו בעצם כי מלאו ימי כלומר כבר השלמתי תורת ימי התיקון שהוא פ"ד שנים, ולזה הבה את אשתי כי מעתה נשלם תיקוני ואבואה אליה דוקא ואין לי פחד שיתערב בנו סטרא אחרא דעתה שהכל מתוקן מטתי שלימה ואבואה אליה דוקא, ועיין שרש דברי רבינו האר"י זצ"ל בסוף שער מאמרי רז"ל ויאורו עיניך.

ובכן ולך תעלה ע"פ הקדמתנו סדרן של כתובי"ם פ' לך לך ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וכו' כה יהיה זרעך והאמין בה' ויחשבה לו צדקה ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת וכו' ורז"ל דרשו (בר"ר פ' מ"ד) צא מאצטגנינות וכו' אברם אינו מוליד אברהם מוליד. ולכאורה אינו מובן מאי שיאטיה דאור כשדים הכא אבל ע"פ האמור יבא על נכון כי היה דבר ה' אליו דאברם אינו מוליד אברהם מוליד ויפלא בעיניו זו אות ה"א אשר ישא את שמו מהיכן יזכה בה, לז"א אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים ובו בפרק תקנת אות ה"א והיא הנוספת בשמך. ובזה אני מבין כונת הכתוב אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת את שמו אברהם וכו' הכונה והוצאתו מאור כשדים. ולא תימא דעשה שלא כהוגן שלא היה לו למסור עצמו על קדוש ה' כדין ב"נ או שלא היה כדאי לינצל בזכותו אלא ניצול בזכות יעקב לא היא אלא בחרת באברהם כי בוחר אתה בו דוקא שכדין עשה ולהכי הוא דאתא לתקן חטא אדה"ר בעכו"ם ובזה תיקן אות ה"א, והראיה ושמת שמו אברהם ואות ה"א שהוספת בשמו זכה בה באור כשדים ומצאת לבבו נאמן שעשה היצה"ר טוב כמשז"ל. וזה יראה טעם למשז"ל (ברכות דף י"ג.) הקורא לאברהם אברם עובר בעשה ולא תעשה משא"כ ביעקב דכיון דאות ה"א הנוספת אות היא שתיקן חטא עכו"ם דאדה"ר לכן אם גורע אותה וקורא אברם הוא גרעון באדה"ר ואברהם אע"ה. משא"כ גבי יעקב שהוא לסיבה אחרת שאינה עיקרית כל כך בעצם אד"ם.

וממוצא דבר אתה הראת לדעת דמעת שיצא אברהם אע"ה מאור כשדים זכה לשם אברהם בכח כי כבר תקן אות ה"א, ואפשר שזה רמז הכתוב (דה"א א' כ"ז) באומרו אברם הוא אברהם דאף בהיות שמו אברם כמה שנים היה אברהם בכח וכשהודיעו ה' דאברהם מוליד וא"ל צא מאצטגנינות וכו' כבר בכח היה אברהם ושם רמז לו יציאתו מאור כשדים שמשם זכה לאות ה"א כמש"ל אלא דאח"ך קבע שמו אברהם ולא יקרא אברם ונמצא דכשהוליד ישמעאל היה שמו אברהם בכח. ובזה נחזור לפרש פסוקי הפרשה ואלה תולדות יצחק בן אברהם. ואי תימא דאברהם ראה באצטגנינות שאינו מוליד לז"א אברהם הוליד את יצחק פירוש שם אברהם שנתוסף בו ה"א כשתקן עון עכו"ם דאדה"ר זה הוליד את יצחק וכמו שא"ל ה' אברם אינו מוליד אברהם מוליד וזהו אברהם הוליד את יצחק.

ואפשר דמזה הטעם לא נשא יצחק אשה עד אשר תקן ש"ד דאדה"ר והשלים מנת חלקו והיה זה בעקידה שנשמתו נכנסה באיל ונשחט ועי"ז נתקן חטא ש"ד דאדה"ר ואחר אשר פעל ועשה המוטל עליו נשא אשה. וז"ש ויהי יצחק בן מ' שנה בקחתו את רבקה נמשך ממאי דכתיב אברהם הוליד את יצחק שתיקן עכו"ם דאדה"ר. כן יצחק תיקן ש"ד ולזה לא נשא עד אחר העקידה דשם תיקן ש"ד דאדה"ר. וגם יעקב אע"ה לא נשא עד אשר תקן חטא אדה"ר בגלוי עריות ומאחר שידע יצחק אע"ה שתקן ש"ד בעקידה ושבאה לו נשמה דדכורא היה בטוח שהוא יזכה להוליד אך למחסור דרבקה עקרה ולכן עיקר תפלתו היה בעבור רבקה וז"ש ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה היא ועשה תפלתו קבע על אשתו. וכבר אשתו ידעה את כל האמור וסברה שאברהם ויצחק בעלה השלימו לתקן ובירורו הכל לכן בראותה צער העיבור ויתרוצצו הבנים היא נפלאת ותאמר אם כן למה זה אנכי לברר סיגים והיה לו ליצחק לישא שפחה כדרך אברהם שנשא הגר ובורר לאלתר ישמעאל. ובשלמא עד עתה שראיתי שבעלי יצחק גברא שהי לישא אשה עד שתיקן ש"ד דאדה"ר ואח"ך השיאני סבורה הייתי דמטתו שלימה ואין בה פסולת זאת היתה לי להתפלל כל בני יהיו מיצחק וגם אני שמעתי שהתפלל כל בניו יהיו ממני ותאזרני שמחה. אך עתה שרואה אני בבטן המלאה לה בר ותבן אוכל ופסולת למה זה אנכי הי"ל לישא שפחה.

א"נ אפשר במ"ש פ' הבא על יבמתו (דף ס"ה:) דדביתהו דר' חייא הוה קמצערא בעיבורה שניא מנאה ואזלא לר' חייא ושאלה אי אתתא מפקדא אפריה ורביה וא"ל דלא מפקדא ואזלא ושתיא כוס עיקרין. ואמרו רז"ל (בר"ר פ' ס"ג) די"ב שבטים היתה רבקה עתידה לילד ואמרה למה ז"ה אנכי גימטריא תריסר. ובזה נבא אל הביאור דזהו סמיכות

הפרשיות י"ב נשיאי ישמעאל ואלה תולדות יצחק רמז דגם יצחק היו צריכין לצאת ממנו י"ב שבטים. ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי שיצאו ממני י"ב שבטים. ותלך לדרוש את ה' אם היא מצווה על פו"ר כאשתו של ר' חייא. ויאמר ה' ל"ה דייקא כלומר שיהיה סוד כמוס אצלה שני גויים בבטנך רמז לה איכו השתא שכבר הם בבטנך את צריכה לסבול ואין זולתם ויען נאמר לה במלאכות ה' שידיעה זו תהיה לה לבדה כדכתיב ויאמר ה' לה וכדאמרן לכן לא גילתה ליצחק דבר מזה ועמקו מחשבותיו לענין הברכות כמשז"ל ועל ידי שיצחק לא ידע מחלוקתן בבטנה ולא מה שעשו מפרכס לצאת לבתי עכו"ם ולא מאמרו יתברך לה לכן מתהלך בתומו צדיק ויאהב את עשו כי ציד בפיו ולא נתן דעתו להבחין מעשיו.

ואולם יש לחקור לפי תרגומו ארי מצידיה הוה אכיל דאם אמרו (סנהדרין דף ק"ג:) גדולה לגימא היינו לאנשים דעלמא לא ליצחק אבא קדישא הואיל הלך אחר עניני הא גופא קשיא וגם צידה דכתיב ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ואפשר לומר כמ"ש מהר"ם בתשובה והביאה הרב מהרשד"ם ח"מ סי' תנ"ה על אב דשלח לבנו בשליחותו ונשבה הבן דאביו חייב לפדותו דכיון דהלך בשליחותו הרי השאיל לו גופו ונעשה עליו כשואל דהוא חייב אונסים וסיים הרב מהרשד"ם דשאני אב ובן דיש לחייב לאב מטעם דכיון שהוא בנו וחייב לקיים מאמרו הוכרח לעשות שליחותו ואף דבמקום אחר פטור המשלח אפשר דהאב יתחייב בשליחות בנו ע"ש. והדבר ברור דאם הוא מקום סכנה אין איסור לבן לסרב בשליחותו ובדרך כבוד יכול למאן בהליכתו כל דשכיח הזקא וחשש סכנה וכתיב ונשמרתם מאד לנפשותכם. ובזה נבין מאמר ילקוט ראובני פ' וישב והוא מס' החסידים סי' שמ"א וז"ל עשו כיבד אב ואם והלך למקום סכנות בשביל אביו וממני למד יוסף כשאמר לו יעקב לכה ואשלחך אליהם והלא היה יודע שאחיו שונאים לו אלא אמר יוסף עשו הלך תמיד למקום סכנה לצוד ציד להביא לאביו ואבי שלחני לראות שלום אחי ולראות שלום הצאן ולא אלך עכ"ל. ולכאורה יקשה דיוסף בר חכים הוא ואיך לא הוה ידע חומר מצות כבוד אב ואם עד שהוצרך ללמוד מעשו. ועוד דהו"ל לומר וממנו נשא יוסף קל וחומר כמו שמפרש אח"ך. ועל פי האמור אפשר דיוסף הצדיק מספקא ליה דכיון דאסור לאדם לעמוד במקום סכנה אם האב יאמר לבנו ללכת בשליחותו אל מקום סכנה אסור לו ללכת ולא שייך מורא. או דילמא דחמיר כבוד אב ואם ולא זו בלבד דליכא איסורא אם הולך אלא גם מצוה עושה. וראה לעשו שהיה מנהגו ללכת תדיר למקום סכנה לצוד ציד לכבד אביו. ויצחק אע"ה לא אמר ליה ולא מידי שמע מינה דאם הבן רוצה להחמיר וללכת למקום סכנה לעשות נחת רוח לאביו שפיר דמי, וז"ש עשו

כיבד לאביו והלך למקום סכנה בשביל אביו וממנו למד יוסף דין זה דבמקום סכנה נמי לכבוד או"א שרי והיינו ממאי דיצחק אע"ה סבר וקיבל ולא מיחה בו וזה עיקר הדין שהיה יוסף הצדיק ע"ה מסתפק בו ויליף מיצחק אע"ה. ואח"ך נשא ק"ו יוסף דעשו תדיר ומעצמו בלי ציווי אביו. וק"ו לו שאביו משלחו על דבר עיקרי למען דעת השלום להם. ואפשר שזהו כונת מאז"ל הביאו רש"י פ' ויגש אמותה הפעם סבור הייתי למות שתי מיתות שיתבעני הקב"ה מיתתך וכו' ויש להבין מעיקרא מאי סבר שה' יתבעהו מיתתו אבל כפי תשובת מהר"ם דהאב דשלח לבנו חייב האב דלהיותו בנו נסתכן לקיים דיבורו וכמ"ש מהרשד"ם ניחא דה"ה ביוסף יש מקום חיוב ליעקב אע"ה דלכבודו נסתכן וז"ש סבור הייתי שיתבעני וכו' דיש מקום חיוב וכל כי הא בחסידי דבר גדול וכמ"ש (ב"ק דף נ'.) וסביביו נשערה שמדקדק עם חסידיו כחוט השערה.

ועתה נבא לעניננו דיצחק אבא קדישא לא אהב לעשו אהבה טבעית רק על ידי מעשה שראה שהיה הולך מעצמו בלי ציווי למקום סכנה לכבודו הא ודאי סבר יצחק אע"ה דהמצוות חביבות עליו הרבה מאד ועל ידי זה אהבו. וז"ש ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו והלך למקום סכנה לכבודו ומשום זה אהבו דסבר כי במצוותיו חפץ מאד ומוסר נפשו. אך רבקה אוהבת אהבה טבעית ליעקב. ועוד ויזד יעקב נזיד רמז שהיה עסוק בתורה ומצוות שנקראו תבשילים כמ"ש רז"ל. וכלפי זה ויבא עשו מן השדה והוא עייף מרציחה וזנות וא"כ בלאו הכי הוא היה מסתכן על רוע מעלליו ואגב הוא הצד ציד לאביו. ורבקה ידעה כל זה ומשום הכי לא אהבה את עשו. רק אוהבת מטבעה ליעקב וגם מסיבת עסקו בתורה ומצוות כרמוז בפסוק ויזד כמש"ל.

ולפי פשטו אמרו רז"ל ברבה ויזד יעקב נזיד אמר לו מה טיבו של נזיד זה א"ל שמת אותו זקן א"ל אף באותו זקן פנעה מדת הדין א"כ אין מתן שכר ולא תחיית המתים ורוח הקדש צווחת אל תבכו למת זה אברהם בכו בכה להולך זה עשו עכ"ל. וכדי להבין זה אמרתי אקדמה מאמר רז"ל (דב"ר פ' ט') על פסוק מי גבר יחיה ולא יראה מות מי גבר כאברהם שירד לכבשן האש וניצול על ידי הקב"ה ואח"ך ויגוע וימת מי גבר כיצחק שפשט צוארו על גבי המזבח ואח"ך אמר הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי מי גבר כיעקב שנתפגש עם המלאך ואח"ך ויקרבו ימי ישראל למות מי גבר כמשה שדיבר עם בוראו פנים בפנים ואח"ך הן קרבו ימיך למות עכ"ל. ובאמת צריך ביאור אמאי אצטריך כל החלוקות האלו ואפשר דמצינו שיש כמה טעמים למיתה וקצתם מבוארים ברז"ל וקצתם במפרשים. טעם אחד להראות שליטתו יתברך שהשולטן לפניו וכמצבייה עביד לכך הימות גבר גברא בגוברין כברוש רענן בהיכלו כלו אומר כבוד ופתאום בא אידו

העריב שמשו נענו כלם ברוך הדן דין אמת להמיתו ולפני זעמו מי יעמוד לכן יראוהו אנשים ולבטל טעם זה הנה זה בא בעל המאמר אמר מר מי גבר כאברהם שירד לכבשן האש והצילו הקב"ה וא"כ הראה באברהם אע"ה שליטתו להצילו מאור כשדים והיה נס ופלא עצום. ועם כל זה שכבר בו בעצמו באברהם ניכר גדולתו ושליטתו אם המיתה טעמא להראות שליטתו אברהם אע"ה שכבר על ידו הראה שליטתו הי"ל לחיות ואפ"ה כתיב ויגוע וימת ולמדנו שאין הטעם משום להראות שליטתו. אך אפשר לומר טעם אחר משום תחיית המתים כי על ידי המיתה מזדכך חומרו וזוכה לתחיית המתים. וגם טעם זה דוחה בעל המאמר באומרו הרי יצחק שפשט צוארו על גבי המזבח כלומר ופרחה נשמתו והיה תחילה מסטרא דנוקבא ואח"ך באה לו נשמה אחרת ובירך ברוך מחיה המתים כמשז"ל (פרדר"א פל"א), וא"כ אי הטעם של מיתה בעבור תחיית המתים לא היה לו ליצחק למות שכבר היה בו תחיית המתים ממש ועם כל זה הוא עצמו אמר הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי וא"כ דל מהכא טעם תחיית המתים. ויש סברא לומר דטעם המיתה בחטא אדם הראשון ולדחות זה אמר הרי יעקב וכו' דכבר נודע דאבותינו הקדושים במעמד שלשתן תקנו חטא אדה"ר אברהם תקן אשר חטא אדה"ר בעכו"ם ויצחק תקן אשר חטא בש"ד ויעקב תקן אשר חטא בעריות וא"כ יעקב אבינו שכבר הוא השלים לתקן אדה"ר לא היה לו למות והרי כתיב ויקרבו ימי ישראל למות ומינה דאין סברא זו אמת. ויש סברא אחרת דהמיתה לחזות בנועם ה' לקבל פני שכינה דכתיב כי לא יראני אדם וחי ולדחות סברא זו מייתי ממשה רבינו שדיבר עם ה' פנים בפנים וכתיב הן קרבו וכו' ונמצא דכל הטעמים הנז' אינם אמת. וסבר בעל המאמר דהעיקר כסברת זהר חדש שהבאתי לעיל פ' בראשית דהמיתה מוכרחת לאדם על שנלקח מהאדמה ואלו לא חטא היו החיים ארוכים וכו' ע"ש, ומשום הכי נקט אלו החלוקות לדחות כל הסברות אחרות אשר כבר כתבנו דכל הני סברות ישנם בעולם ברז"ל ובמפרשים.

אדהכי והכי נבא להבין מאי דאמרינן בגמרא פ"ק דכתובות דף ח' ע"ב רב חייא בר אבא מקרי בניה דריש לקיש שכיב ליה ינוקא יומא קמא לא אזל לגביה למחר דבריה ליהודה בר נחמני מתורגמניה וכו' א"ל קום אימא מילתא כנגד אבלים פתח ואמר אחינו המיוגעים המדוכאין באבל הזה תנו לבבכם לחקור את זאת זאת היא עומדת לעד נתיב הוא מששת ימי בראשית רבים שתו רבים ישתו כמשתה ראשונים כך משתה אחרונים אחינו בעל נחמות וכו' אמר אביי רבים שתו לימא רבים ישתו לא לימא משתה ראשונים לימא משתה אחרונים לא לימא דא"ר שמעון בן לקיש וכן תנא משמיה דר' יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן וכו'. ויש להבין מאי קאמר תנו לבבכם לחקור את זאת אם כונתו

על המות הזה מה זו חקירה. ועוד אי קאי על המות וקאמר זאת היא עומדת לעד א"כ אביי דאשמועינן דלא לימא רבים ישתו ומשתה אחרונים הו"ל לומר נמי דלא לימא זאת היא עומדת לעד דאל יפתח פיו. ותו מאי קאמר נתיב הוא משמת ימי בראשית אדם לא נברא אלא ביום הששי. ותו דהרי הא מילתא מייתי לה אביי משמיה דריש לקיש והספדן היה מתורגמניה דריש לקיש וריש לקיש הוא דא"ל קום אימא מילתא וכו' וא"כ איך באפיה דר"ל קאמר מאי דלא סבירא ליה ואי נימא דמתורגמניה לא שמעה מר"ל א"כ אמאי ר"ל לא אמר ליה דלא לימא רבים ישתו וכו' ובצע"ר לא יפתח פיו.

ונראה דמתורגמניה דר"ל סבר כי המיתה מוכרחת לפי שאדם מאדמה וישוב אל הארץ כשהיה וכדעת הזהר חדש ואף אם לא חטא אדם צריך למות רק שחי חיי אריכי בהשקט ובטח והראי' שהתורה קדמה לעולם וכתוב בה אדם כי ימות וכהנה וכהנה. וגם סבר דאין בין העה"ז לימות המשיח אלא ש"מ כשמואל (סנהדרין דף צ"א:), וז"ש המיוגעין המדוכאין באבל הזה על מות לבן בחור מעם ודאי דא עקא עודנו באבו יקטף. אך על עיקר המיתה לא כמו שסוברים העולם דאלמלא חטא אדם לא יתן לעולם מו"ת לצדיק וחי לעולם. לא היא תנו לבכם לחקור זאת התורה דנקראת זאת ושם תראו כמה מקומות מכרזת ואומרת המיתה. זאת היא עומדת לעד דתורתנו הקדושה לעולם תעמוד, וא"כ מהתורה תבינו כי המיתה נתיב הוא משמת ימי בראשית ולא כמו דאמרי אינשי דהמיתה באה אחר שחטא אדם ואם לא חטא לא היה מיתה בעולם אין זה אמת נתיב הוא משמת ימי בראשית קודם שחטא וקודם שנברא כבר המיתה צריכה להיות בעולם, והיינו דדייק לומר נתיב הוא משמת ימי בראשית לאפוקי שלא נגזרה המיתה כי אם בחטא אדה"ר. והוא גם הוא ידע דאל יפתח אדם פיו אך להיותו סובר דאין בין העה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות וגם סבר דהמיתה מוכרחת אף אם לא חטא אדם א"כ אין כאן פותח פיו לשטן דגם כי יבא משיח ויתוקן חטא אדה"ר ויחזור העולם קודם החטא מ"מ מיתה איכא ומשום הכי שפיר קאמר רבים ישתו ומשתה אחרונים דהמיתה היא צורך לאדם אשר בעפר יסודו רק שבבא המשיח יהיו חיים ארוכים כמו שהיה אם לא חטא אדה"ר והיינו דאמרה באפיה ריש לקיש ור"ל לא אמר ליה מידי כי אין כאן פותח פיו לפי דעתו. אך אביי סבר דכל הנביאים נתנבאו לימות המשיח ואז תכף תחיית המתים כמ"ש בס' נזר הקדש דף קכ"ז והמיתה היא בחטא אדה"ר ומשום הכי אמר רבים ישתו משתה אחרונים לא לימא והיינו כפי דעתו דהמיתה בחטא אדה"ר וכו'.

ודר"ך זו אלך לפרש מאמרם ז"ל ב"ר פרשה צ"ו כי גרים אנחנו לפניך כצל ימינו עלי ארץ ואין מקוה (דה"א כ"ט ט"ו) אין מי שמקוה שלא ימות הכל יודעים ואומרים בפיהם

שהם מתים אברהם אמר ואנכי הולך ערירי יצחק אמר ואברככה לפני ה' לפני מותי אף יעקב אמר ושכבתי עם אבותי אימתי בשעה שנטה למות עכ"ל. וצריך להבין דאחר שאמר ואין מקוה אין מקוה שלא ימות אמאי אצטריך לומר הכל יודעים ואומרים בפיהם ומה בא ללמדנו. אמנם כבר כתבנו דנמצאו כמה טעמים בענין המיתה. ועוד אמרו בב"ר פרשה ט' מפני מה נגזרה גזרה על הצדיקים שכל זמן שהצדיקים חיים נלחמים עם יצרן כיון שהם מתים הם נחים כדכתיב ושם ינוחו יגיעי כח. ולפום מאי דאמרן לעיל כי לו פורש דעת מתורגמניה דר"ל דאסיק דטעם המיתה כסברת הזהר חדש דהמיתה כתובה בתורה עד שלא נברא האדם ומוכרחת לפי שנלקח מהאדמה ואל עפר ישוב ואין בין העה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות ואף שיתוקן חטא אדה"ר המיתה מוכרחת אלא שהחיים ארוכים ואם כה יאמר אדם רבים ישתו אין בזה פותח פיו לשטן ואפשר דבעל המאמר הזה סבר שיטה זו וז"שכצל ימינו עלי ארץ וכי תימא אל יפתח אדם פיו, לז"א ואין מקוה הוא דבר מוכרח הכל יודעים ואומרים בפיהם שהם מתים אומרים דייקא דאין לחוש לפתוח פיו דהטעם עיקרי לשוב אל הארץ וזה רמז כצל ימינו עלי ארץ דמה שאנו על הארץ ומעפר יסודנו דין גרמ"א לשוב אל הארץ. וכי תימא דטעם המיתה לפי שהצדיקים נלחמים עם יצרן לז"א אברהם [אמר] ואנכי הולך ערירי, ופירשו המפרשים שהיה הולך בצדקו שלא היה לו יצר ואפ"ה הזכיר המיתה ש"מ דאין המיתה משום דנלחמים עם יצרן. וכי תימא דטעם המיתה שיזכו לתחיית המתים כמש"ל לז"א יצחק אמר וכו' ויצחק זכה לתחיית המתים בעקידה ואפ"ה אמר לפני מותי. אלא מוכרח שהטעם דבכל אופן נצרכת המיתה לשוב אל הארץ ואין בזה פותח פיו לשטן ואף יעקב שלקה במה שפתח פיו על רחל כמ"ש בב"ר פ' ע"ד הואי כשגגה, וכתבו התוס' במ"ק (דף י"ח.) דכשגגה שאמרו היינו אל יפתח וכיון דלקה בזה שמתה רחל עיקרה של בית והו"ל ליזהר יותר אפ"ה אמר ושכבתי. ומ"מ לפי שלקה בזה לא אמר אלא בשעה שנטה למות. וסוף סוף שמעינן דאין בזה אל יפתח אדם שהמיתה מוכרחת כסברת זהר חדש ואם יבא משיח יש מיתה וכמש"ל.

ומעתה נחזור למאמרינו דאתאן עליה ונבין משז"ל בב"ר ונזיד עדשים מה עדשה זו יש בה אבל ושמחה כך אבל שמת אברהם ושמחה שנטל יעקב הבכורה. ובס' נזר הקדש הביא מפרקי ר' אליעזר שהבכורה היינו עוה"ב וכתבו המפרשים שיש שכר בעה"ז ובעה"ב ונתן יעקב לעשו כל שכרו בעה"ז על מצותיו וכל שכר עשו בעוה"ב נתן ליעקב והקשה ששכר רוחני של עה"ב אינו נקנה בממון אלא למי שהוא עני ועל ידי הממון מקיים המצות. ותירץ כיון שכפר בתחיית המתים אין לו חלק לעה"ב וזה גרם לו ולא שהמכירה

גרם. זהו תורף דבריו ע"ש באורך. ואפשר שזה רמזו במאמר הנז' דכבר נתבאר דדעת הזהר חדש דהמיתה נצרכת שהגוף נלקח מהאדמה ובעפר יסודו וישוב אל הארץ ושכר עוה"ב רוחני ולא יכון לגוף כיון שהוא רוחני. ולפי טעם זה ניחא שמת אברהם לזכות לשכר רוחני שא"א לזכות בגוף.

וכבר נודע דיום סלוק הצדיק גמור הוא יומא דהלולא. אך כאן באברהם היה צער דנחסרו לו ה' שנים מסיבת עשו שלא יראנו עובר עבירות וז"ש אבל שמת אברהם שלא בזמנו. ושמחה דהוא יומא דהלולא שזוכה לשכר רוחני והיינו מה שנטל יעקב הבכורה דהוא שכר רוחני דדא ודא חדא היא דנטילת הבכורה ומיתת אברהם רוח אחד להם ודייק לומר שנטל ולא שקנה דקנין אין כאן בדבר רוחני רק נטל מצד שעשו כפר בתחיית המתים ומיהו הבכורה שכר עה"ב והוא הטעם שיש שמחה במיתת אברהם שנוטל שכר רוחני. ובזה נבא לבאר מאמרינו דאפשר דעשו היה סובר דטעם מיתת הצדיקים הו' או מטעם שנלחמים ביצרן או להראות בהן שליטתו יתברך דבכל משלה וכפי טעמים אלו אברהם אע"ה לא היה לו למות וז"ש אף באותו זקן שלא היה לו יצה"ר וגם שכבר פגעה בו מדת הדין באור כשדים והראה שליטתו יתברך בהצלתו דמטעמים אלו הוא המיתה ולא שייכי ביה א"כ אין מתן שכר. ואי תימא משום תחיית המתים הוא טעם המיתה אין תחיית המתים שלמחר אביו מת שכבר נתקיים בו תחיית המתים ולזה כפר בכל. ורוח הקדש צווחת אל תבכו למת זה אברהם כי הוא יומא דהלולא שזוכה לשכר רוחני שאין לו קץ והעדשים יש בהן רמז לשמחה כדבר האמור.

ורוח אחרת אתנו בביאור מאמר הלז בהקדים פלוגתא דרבוואתא פ' הגוזל עצים דף צ"ו דאמר רב פפא עפרא ועבדיה לבנתא לא קני דהדר משוי ליה עפרא לבנתא ועבדיה עפר קני מאי אמרת עבדא ליה לבנתא הני לבנתא אחריתי ופנים חדשות באו לכאן נסכא ועבדא ליה זוזי לא קני דהדר עביד ליה נסכא זוזי ועביד נסכא קני מאי אמרת עביד ליה זוזי פנים חדשות באו לכאן. ונסכא ועביד ליה כלי כסף בהא פליגי רבוואתא כי הנה התוספות שם כתבו דוקא עביד זוזי אבל כלי קני אף דהדר עביד נסכא דלא גרע מנסרים ועביד כלים אבל זוזי ולבנה אין חשיבות עליהם כל כך. ומהרש"ל אכיף ימא רבה ים של שלמה הקשה דק"ל כרב אשי דשינוי החוזר לא קני וגם בנסרים לא קני כמבואר בשמעתא דריש פרקין. אמת שלא מצאתי בפסקי תוספות דין זה וכן הרא"ש והטור לא הזכירוהו. ובס' צפנת פענח כתיב גזל זהב וכסף ועשה מהן כלים אינו פטור דחוזר לברייתו שמתיכם. זהו תורף דברי מהרש"ל. וכבר הרשב"א הקשה על התוס' כקושית מהרש"ל והביאו מרן בבית יוסף ח"מ סי' ש"ס. גם מ"ש שלא מצא בפסקי תוספות דין

זה. הנה בפסקי התוס' שלפנינו איתא עשה טס של כסף קנה. ומ"ש משם צפנת פענח כן כתוב בס' ראב"ן דף פ"ט. והרב מהר"י קשטרו בהגהותיו סימן ש"ס כתב עשאו כלים אע"פ שאפשר להחזיר קנה ויש חולקין. והגם שהרב סתם כדעת התוס' אינו מחוור לפסוק כהתוס' דהראב"ן והרשב"א וצפנת פענח ומהרש"ל פליגי. אלא שמהריק"ש לא ידע כי אם דהרשב"א פליג ומשום הכי סתם כדעת התוס' אבל אנן בדידן דחזינן דרבים פליגי עלייהו נקיטינן כוותייהו. וכן הרב שפתי כהן הקשה על הסמ"ע אמאי הזכיר דעת התוספות.

וחשבתי למשפט דבהך פלוגתא דהתוס' וראב"ן והרשב"א וסיעתם יתבאר מאמרם ז"ל בב"ר פ' ך' סי' כ"ו עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת א"ל קומץ עפר של אדמה שנבראת ממנו לא גזולה היא בידך כי עפר אתה ואל עפר תשוב. א"ר שמעון בן יוחי מכאן לתחיית המתים מן התורה ואל עפר תלך לא נאמר אלא תשוב. והקשה הרב יפה תואר א"כ אמאי תלי המיתה בחטא אף קודם החטא ראוי למות. ועוד הקשה בס' עיר בנימין ח"א סי' קנ"ה דאף בתחיית המתים שייך זה. ונקדים מ"ש הרשב"א והובא בית יוסף סי' ש"ס מסתברא דלבנים לא צרפן בכבשן דאי צרפן תו לא משוי עפרא וכתב הרב פרישה שם דהטור חולק על זה דאף אם אינה חוזרת ממש לכמות דהיתה עפר מיקרי ע"ש באורך. ובזה נבא אל הביאור דת"ק סבר כסברת התוס' דדוקא לבנתא וזוזי דלא חשיבי לא קני כיון דחוזרים לכמות שהיו אבל כלי כסף אף דהדר והוי נסכא מתוך חשיבותו קנה, ולכן הן האדם קודם החטא חשיב טובא טפי ממלאכי השרת ואין בעה"ז מילתא דחשיב כוותיה ואגב חשיבותיה אף דהדר והוי עפרא קני כדין כלי כסף דקנה אף דהדר והוי נסכא. אבל כאשר חטא הן בעון ניטל תפארתו ולא חשיב כלל וז"ש כי עפר אתה כשחטאת ואין אתה חשוב כלל, איכו השתא תוב לעפרך וקומץ עפר גזול הוא ולא קנית בתבנית איש מידי דהוה אנסכא ועביד זוזי דלא קני דהדר הוי נסכא דזוזי לא חשיבי כי כמוך כי עפר אתה ואל עפר תשוב מפני החטא ומינה דבתחיית המתים דאין כאן חטא וחשיב טובא הו"ל ככלי יקר וקני. ורשב"י חולק על זה ואף דלשון אמר ר' שמעון פשטו דאינו חולק כבר הרב תוספת יום טוב בכמה דוכתי כתב דגם בלשון המשנה אין כלל זה לגמרי דאשכחן אמר פליג והכא נמי אף דקאמר אמר רשב"י מצינן למימר דפליג, וסבר רשב"י כסברת הרשב"א ז"ל דלא שנא כלי לא שנא זוזי לא קני דאף דחשיב כל דמצי אהדורי ליה לכמות שהיה לא קני. אך אכתי לפי מ"ש הרשב"א דאי הלבנים צרפן בכבשן דלא משוו עפרא קני. א"כ צדיקים גמורים דלא הדרי לעפרייהו כרב אחאי בר יאשיה סוף פ' שואל (שבת דף קנ"ב:) דהם מצטמקים ויש בהם ממש

כרב אחאי דגששיה רב נחמן והוי משא א"כ הו"ל כלבנים שצרפן דלא משוו עפרא דקני וה"נ הצדיקים על ידי מעשיהם הטובים ומדות טובות לא הדרי ממש עפר ודמי ללבנים שצרפן דקני. אך קודם תחיית המתים הוו עפר כמ"ש פ' שואל שם וא"כ הדרי לכמות שהיו מיקרי, וז"ש כי עפר אתה דיכול אתה להיות עפר ואף שאתה כלי חשוב לא קני ואזדא רשב"י לטעמיה כסברת הזהר חדש שהבאתי לעיל דגם כי לא חטא אדם המיתה מוכרחת כמש"ל והיינו לפי דסבר כסברת הרשב"א דאף אם עשאו כלי חשוב לא קני דהדר והוי נסכא וכי תימא הא צרפן בכבשן קנה דלא משוו עפרא וה"נ צדיקים גמורים כרב אחאי לא משוו עפרא, לז"א ואל עפר תלך לא נאמר דמשמע דבהליכתו לקבר נעשה עפר כשימות דודאי האיכא קדושי עליון כרב אחאי דגנו בבית אפל ולא הדור ממש לעפרייהו אלא נאמר אל עפר תשוב קודם תחיית המתים, וא"כ הדר לעפרא ובין חטא בין לא חטא לא קני וקומץ עפר ישוב אל הארץ כשהיה ומכאן לתחיית המתים דקודם הוו עפר ממש וכמ"ש שם פ' שואל.

ובזה נבא לבאר מאמרינו דתמה עשו ואמר אף באותו זקן וכו', והוא דעשו היה סבור דהמיתה הוי משום חטא דלא קני דעפרא ועבדיה לבנתא לא קני דמשוי ליה עפרא וכן האדם בחטאו כמעשה לבנה דלא חשיב וקרינן עליה קומץ עפר גזול השיבה נא. אך אברהם אע"ה דמי לכלי יקר דלא חטא והקנה שמים וארץ וחשיב טובא וקני כדעת התוס' ואף לדעת הרשב"א הו"ל כלבנים דצרפן בכבשן דלא משוו עפרא וה"נ אברהם לא הדר עפרא ממש כרב אחאי ואמאי מת, וז"ש אף באותו זקן שחשיב טובא ולא הדר לעפרא כרב אחאי פגעה מדת הדין. א"ל יעקב הין משום דהעיקר כהרשב"א וסיעתיה דאף אם עשה כלי חשוב לא קני מאי אמרת דהוי כלבנים שצרפן הרי שעה אחת קודם תחיית המתים נעשו עפר כאמור הוא ענ"ה דמעיקרא אין שכר ואין תחיית המתים. וכיון שכפר בשכר עה"ב ות"ה לפי מ"ש בס' נזר הקדש והבאתיו לעיל דהבכורה הוא שכר עה"ב א"כ ממילא אזדא ליה מיניה. אך מפני שזה היה בדיבור בעלמא, נתחכם יעקב שיעשה מעשה שניכר שפיו ולבו שוין ולכן אף שלא שייך מכירה בדבר רוחני אמר לו שימכור לו במעט נזיד עדשים הבכורה והוא עשה מעשה ניכר שביזה הבכורה שכר עה"ב וכדכתיב ויבז עשו את הבכורה ואז ממילא נטלה יעקב וכמש"ל. ואפשר שז"ש לו יעקב מכרה כיום השבעה לי כיום ופירש"י כיום שהוא ברור. הכונה שמוע שמעתי דבריך שאמרת אין שכר ואין ת"ה אך אפשר שעדיין אתה מסתפק בדבר וכך אתה אומר, אבל מ"מ אתה מסתפק בלבך לכן אני שואל מכרה כיום השבעה לי כיום דבר ברור שאין בו ספק לכל הדברות ולכל האמירות.

ולפי מדרשו אפשר לומר ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו וימכור את בכורתו ליעקב. ויש לדקדק תחילה דכי היכי דכתיב השבעה לי כיום הכי הו"ל לומר ברישא מכרה לי כיום את בכורתך, ועוד גבי השבעה לי נראה יתר דסגי לומר השבעה כיום ועוד דהו"ל לומר וימכור את בכורתו קודם השבועה. וכבר זכורני כי המפרשים פירשו פסוקים אלו בדין דבר שלא בא לעולם ומוכר לכדי חייו. ועתה אמת אגיד ובשמים עדי כי לעת הלום שאני מסדר זה ספרי הקטן ולרגל המלאכה מוסיף והולך בס"ד לא נמצאו אתי ספרי המפרשים האחרונים מרבני דורנו ודור שלפנינו והגם שאזכיר שמותם על שפתי איזה פעם הוא מאשר נמצא באמתחתי כמה קונטריסים והמה בכתובים אצלי זה שנים אך עתה בערים האלו לא נמצאו רוב הספרים הנז', ואם אכוין איזה דבר לדבריהם דרבנן אל יחשדני שומע והדן אותי לכף זכות ידינוהו מן השמים לכף זכות ודי בזה. ומכאן מודע"א רבה לכל פרטי וכללי די בכל אתר ומקום יש ברא"ש.

ויתכן כמ"ש מור"ם בהגה ח"מ סי' ר"ט דין ד' דאם נשבע לקיים המקח אעפ"י שלא בא לעולם צריך לקיים שבועתו ואם לא נוכל לכופו לקיים שבועתו כגון שמת אין הקנין כלום וכן אם שאל על שבועתו עכ"ד. וידוע פלוגתא דרבוואתא דיש חולקים וסוברים קנין אין כאן שבועה אין כאן כמבואר להקת האחרונים דפליגי בזה הביאם הרב כנסת הגדולה ח"מ סי' ס' ע"ש באורך. וכתב מהרימ"ט בתשובותיו ח"מ סי' ס"ט דחכם שעשה מקח בדבר שלא בא לעולם אמרינן ודאי כדין עשה עש"ב. וכתב מהר"ר בצלאל הביאו הרב מחנה אפרים ריש ה' שבועות דהא דהנשבע בעינן שיאמר על דעת בית דין היינו שאין לדיינים הנאה וגם לא קבל טובה אז צריך שיאמר בפירוש על דעת בית דין. וע"ף זה נבא אל הביאור מכרה כיום את בכורתך שהוא דבר שלא בא לעולם לי שאני חכם והמכירה מסתמא קיימת דודאי אני מבקש טצדקי שיהיה עולה בדין ומעשי בדין כמ"ש מהרימ"ט ויאמר יעקב השבעה לי על דעתי שאני סובר כמ"ד שמכח השבועה חייב לקיים אף שאין קנין. כיום שקבלת הנאה וטובה ממני שאין צריך לפרש על דעתי. וישבע לו על דעתו דלא נימא קנין אין כאן שבועה אין כאן. ואז כתיב וימכור את בכורתו ליעקב הורה בזה דהמכירה דוקא מכח השבועה. ואינו כשאר מילי דעלמא דיש קנין והמכירה כדין ולתוספת יפוי כח נשבעים. רק הכא כל המכירה הוא מכח השבועה. ולזה אחר השבועה כתיב וימכור את בכורתו ליעקב.

ואחשבה לדעת דבזה יתבאר מש"ה את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתי כי הנה הבכורה דבר שלא בא לעולם, ולזה אמר יעקב השבעה לי דעל ידי השבועה תתקיים מכירת הבכורה וכמש"ל. כל קבל דנא הברכות אשר בירך יצחק ליעקב כלהו ברכתא

נינהו דבר שלא בא לעולם וכיון דלא היה שבועה אין כאן ברכות ומדברי יצחק מוכח שהם מתקיימות ויעקב סבר וקביל, וז"ש את בכורתי לקח ואף שהיה דרך קנין הקפיד מאד על השבועה ונתברר דאלמלא השבועה לא קנה. והנה עתה עכשיו שלא באו הברכות לעולם לקח ברכתי בלא שום סמך והוו תרתי דסתרן. ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך וכו' כלומר מה ענין שמיטה אצל הר סיני טעמא דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם משום דלא סמכה דעתיה, ולפ"ז בקנין הבכורה דרך מקח וממכר כדין עבד דאין אדם מקנה דבר שב"ל ובעי שבועה. אבל הברכות מעיקרא כלן לעתיד וזו עת רצון ואני אברך ודאי סמכה דעתיה דכל הברכות מתקיימות וז"ש כאלו עשה מעשה הן גביר שמתיו לך וכו' ודגן ותירוש סמכתיו דכתיב בהו בצדיקי ותגזר אומר ויקם לך. ועוד ולכה אפוא מה אעשה בני רמז לו דיש חילוק גדול בין הבכורה לברכות דהכא אמרינן דעתו של אדם קרובה אצל בנו וכמ"ש (ב"ב דף קמ"ב:) המזכה לעובר לא קנה ואם תאמר משנתנו דעתו של אדם קרובה אצל בנו. וז"ש ולכה אפוא מה אעשה דודאי אף לפי החלום אשר חלמת דזה דומה לקנין מה אעשה והטעם בני דדעתי הקרובה אליו שהוא בני זה יספיק להקנות לו דבר שלא בא לעולם. ומה לו לאב המקנה לבנו בענין הבכורה והוא בין אחי"ם.

ואפשר לדקדק תיבת ויעקבני זה פעמים זה יתר ותיבת והנה עתה שם רמז דבר גדול ונבא ולא ידע מה נבא, והענין כמה שראיתי לרבינו מהר"ר חיים ויטאל זצ"ל בדרשותיו כ"י הנקרא עץ הדעת טוב שהאריך הרבה בענין הברכות. ותורף דבריו בקצור. כי בחטא אדם הראשון הטיל הנחש זוהמא באדם וחוה ונשך בעקבו שהם אותם הנשמות התחתונות הכלולות בעקבו של אדם ובחינת הטוב שבנשמות אדם שנתערבו ברע של הנחש הם בראשו של נחש וז"ס הוא ישופך ראש לברר ולהוציא משם נשמותיו הטובות ויעקב אע"ה היה גלגול אדה"ר וחוה נתגלגלה ברבקה ולפי שהיא גרמה שיקולל אדם לכן השתדלה שיקבל יעקב שהוא אדם הברכות ויצא מהקללות, וז"ש עלי קללתך בני כלומר בשבילי גרמתי לך הקללות אך שמע בקולי כלומר אף דלשעבר שמעת בקולי וחטאת אך עתה שהוא לתקן ראוי לך לשמוע בקולי, וזהו אך מיעוט כי לשעבר לא היה לך לשמוע בקולי ולך קח לי ולא כמאז שאני לקחתי לך למען יברכך וכו' ועל ידי זה יתוקנו החטאות והקלקלות שקלקלנו אז ובזה ניחא שכהו עיני יצחק שענין הברכות יהיה דוקא על ידי רבקה ויעקב כי הם חטאו אז על ידי רמאות הנחש ונתקללו וכן עתה יפסיד הנחש שהוא עשו הבכורה והברכות במה שרימוהו עתה וכמשפטו כן יעשה לו, זהו תורף אמרי קדוש. ואפשר דעשו איליא נפל בפומיה ההוא אמר ויעקבני זה פעמים

כלומר זה שאני רימיתי אותו לשעבר עתה הגדיל לעשות נהפך אל הרודף ויעקבני והוא אומרו ועתה דייקא לקח את ברכתי דלשעבר גרמתי לו קללה ועתה לקח ברכתי, או היה מתאונן דלשעבר הוא גרם לאדם כמה קללות והוא גם כן נתקלל מאד. אך יעקב לקח ברכתו ובמקום שהיה לו להתקלל כמו הנחש עלה לגדולה ולקח הבכורה. ואפשר לרמוז לפי דרך הרב מהרח"ו הנז' דז"ש רבקה ועתה בני שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך. וכן כשיעצתו ללכת לחרן אמרה ועתה בני שמע בקולי וקום ברח לך וכו', דקדקה לומר ועתה בני שמע בקולי עתה דייקא לאפוקי מה ששמעת בהיותך בעלי ואני אשתך דאז חטאת כי שמעת לקול אשתך אך עתה שאתה בני שמע בקולי שאתה חייב לשמוע לי מצד כבוד אם וגם הוא לטוב לך לתקן הקודם. או ירצה תיבת ועתה בני שמע בקולי כי חטא אדה"ר בעכו"ם תקן אברהם וש"ד תקן יצחק וג"ע תקן יעקב. ועתה שכבר נתקן חטא אדה"ר ואתה השלמת תיקונו עת הזמיר הגיע לרמות לנחש כמש"ל.

וחשבתי דרכי דבזה יובן מאמרם ז"ל בב"ר פ' ס"ז אמר ריב"ל כל אותו היום היה עשו צד צבאים וכופתן ומלאך בא ומתירן ועופות ומסכסכן ומלאך בא ומפריחן וכל כך למה והון אדם יקר חרוץ כדי שיבא יעקב שהוא יקרו של עולם ויטול הברכות שמעיקר העולם חרוצות לו עכ"ל. הכונה וכל כך למה שהיה הכל במרמה ושלא כדרך לז"א והון אד"ם יקר חרוץ כלומר הון אד"ם הראשון הנשמות שהיו בנחש יקר חרוץ שיבא יעקב שהוא אדם והוא יק"ר על ידי שלא ראה קרי ותקן ג"ע שהוא השלמת תיקונו חרוץ שמעיקר העולם מאז שרימהו הנחש חרוצות לו שהוא יקחם על ידי שירמה הנחש כדרך שרימהו והשיב לו כפעלו ועל ידי שיעקב אבינו זכה להשלים תיקון אדה"ר זכה לכל הכבוד הזה. ואמרו ז"ל (תענית דף ה':) יעקב אבינו לא מת אך יצא יצא יעקב מקללת אדם מות תמות מה זרעו בחיים אף הוא **בחיים**.

ויצא

פרשת ויצא יעקב בס"ד

ב"ר ויקץ יעקב משנתו ר' יוחנן אמר ממשנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה אכן השכינה שרויה במקום הזה ולא הייתי יודע:

הן לה' אלהינו הארץ ומלואה בורא קצות הארץ אין חקר לתבונתו, ואולם בחר לו יה אוה למושב ראה וקדש ארץ ישראל מקודשת מכל מקומות ממשלתו, זאת הארץ חלק אלוה ממעל מעונה אלהי קדם מכון שבתו, כאשר חכמים הגידו חכמי המדע כי תלמוד תורה שם יתנו וסדר ברכות ותפלות הנאמרים באמת בארץ ישראל החלו עולין דרך ישר

זה שער השמים בלי שום מסך או עם שרים והיא עבודת ה' באמת. אכן יושבי חוצה לארץ ארץ לא מטוהרה ממשלת שרי עם ועם כל תפלות וברכות ולימוד ומצוות עלו זה בנג"ב אויר ארץ העמים בלתי טהור והדברים עתיקים וגובה להן.

ויש לחקור דמצינו גדולי ישראל תנאי ואמוראי ורבנן סבוראי וגדולים חקרי לב יושבי חוצה לארץ והס כי לא להזכיר דלא עבדו את ה' כראוי. והתשובה לזה. דכשם דרצה הקב"ה לזכות ישראל כי לא יחדל אביון לזכות לעשירי עם יקנו עולמם בצדקות פזרונם. כן הדבר הזה כי הן בעון יושבי הארץ קצרי יד עניים ואביונים וגזרות קשות ורעות פטיש מכה בירושלם עד שבחברון, ואין להם תקומה כי אם בצדקת בני הגולה החכם בחכמתו והעשיר בעושרו יחד כלם מחזיקים ביד שארית ישראל יושבי ארץ הקדש ומסורת בידינו גדול המעשה יותר מן העושה, הנה כי כן יושבי ארץ ישראל שלוחי כל הגולה לעבוד ה' עבודה שלימה עבודה תמה וכל ישראל המחזיקים בידם יש להם חלק בתורתם ותפלתם דומה למשז"לבתלמוד תורה כי בצל החכמה בצל הכסף ומחזיק יד החכם חלק כחלק יחדיו יחלוקו כנודע מראש מקדמי ארץ שבטי ישורון יששכר וזבולון אחזיקו אחי ושותפי זה מתעסק וזה לומד כידוע. וכזאת וכזאת קיום מצות ישיבת ארץ הקדושה ותלמוד ומעשה קדושים אשר בארץ. כל בני הגולה המחזיקים שבתם וקימתם של באי הארץ. נזונים בזרוע יחדיו יחלוקו כאמור.

ודרך הלציי יש להסמיך זה בפסוקי מזמור קל"ד הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. הכונה הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' ברכה שלימה עבדי ה' יברכוהו ברכה תמה ברכתם ברכה אליו דוקא. והדר אמר מאן עבדי ה' הם העומדים בבית ה' הוא ארץ ישראל ביתו ונחלת שדי ממרומים כי שם ביתו כנודע לכל איש בית אל יקראנו. ואמר בלילות כלומר בגליות הדומים ללילה כי הנה יום בא חש"ך שבת"ו וערפל חתולתו העריב שמשו אדקאי בשחרית. והעומד בארץ ישראל בגליות הן הן עבדי ה' וברכתם ברכה ועבודתם עבודה תמה בוקעת ועולה דרך ישר במסילה העולה בית אל מסילת שדה אשר ברכו ה' וזה שער השמים. והשתא יקשה כי אחינו בית ישראל אבדורי אבדור ארץ מרחקים מעבר לים רחוקים ומה תקנתם לברך ה' ולעובדו עבודה תמה וברכה הראויה. לזה אמר כלפי אחינו שבגולה שאו ידיכם קדש. התנדבו נדבות לקדש ידיכם דמי"ם מלאו להחזיק לבאי הארץ ובזה ברכו ה' ברכה מיוחדת לה' דוקא שיש לכם חלק טוב בעבודת אחיכם יושבי הארץ כמדובר.

זאת היתה לי כונת המשורר מזמור פ"ז לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב נכבדות מדובר בך עיר האלהים סלה. הכונה אוהב

ה' שערי ציון כלומר ארץ ישראל בכללה דציון היא העיקר וכל ארץ ישראל בכלל אוהב שערי תורה ותפלה של ארץ ישראל יותר מכל משכנות יעקב שבחוצה לארץ. ונתן טעם נכבדות שם תורה ותפלה מדובר בך כל מה שמדברים דברי קדושה הוא בך מילין לצד עילאה בלי שום מסך ותערובת כלל לפי שהיא עיר האלהים סלה וכיון שהיא עירו המיוחדת לו כביכול הם המדברים נגד פני עליון משא"כ בח"ל גם כי יתנו בגוים והתפללו בכונה אין זו דרך ישר לעלות אל ה' ביחוד, וז"ש נכבדות מדובר בך.

ואפשר לפרש לפי פשוטו כמשז"ל (עירובין דף י"ח:) אומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכלו שלא בפניו. וכביכול גם כלפי שמיא אמרו ז"ל דכך היא המדה כשמדברים לנכח דכתיב אמרו לאלהים מה נורא מעשיך וז"ש אוהב ה' שערי ציון וכו' ולא דזהו תכלית השבח ועל זה יסד השיר בהררי קדש, לז"א נכבדות מדובר בך נכבדות רבות מדובר בך לנכח וזהו חצי השבח שלך מאחר שהוא מדובר בך לנכח על דרך חצי שבחו בפניו והטעם עיר האלהים סלה וכל הנכבדות שמשבחים אותך לא הגיעו לחצי מאחר שאת עיר האלהים סלה.

ולפי מדרשו אפשר במאי דבעי פ' כל התדיר (זבחים דף צ':) תדיר ומקודש הי מינייהו עדיף, ופסק הרמב"ם דאיזה מהם שירצה יקדים ורבינו עובדיה פסק דתדיר קודם. וז"ש אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב בתי כנסיות ובתי מדרשות. וכי תימא הרי שערי ציון קדושים ומשכנות יעקב קדושים שהם בתי כנסיות ובתי מדרשות כמשז"ל (ברכות דף ח'.), וא"כ מאי אולמיהו דשערי ציון אידי ואידי קדשי ודוקא בתדיר יש סברא דתדיר עדיף אבל בדתרוייהו מקודש אליבא דכ"ע אין קדימה לאחד על חבירו ואמאי אוהב ה' שערי ציון יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות שבח"ל. לז"א עיר האלהים סלה כלומר תרתי איתנהו בציון וז"ש נכבדות תרתי משמע שתים הנה כלולות בך דלא מתפרשן וז"ש מדובר לשון יחיד להורות דנכבדות תרי אביקי טובא והיה לאחד מדובר בך ומהו אלו הנכבדות, לז"א עיר האלהים מקודש סלה תדיר ונמצא דתרי המעלות תדיר ומקודש הם בך ולכן אוהב ה' שערי ציון שהם תדיר ומקודש מכל משכנות יעקב שהם מקודש לבד ולגבי שערי ציון לא חשיבי תדיר.

ולפרש כל המזמור כלו אפשר לומר ונקדים הקדמה ידועה דכל הגליות כלל ופרט הן הנה היו לברר ניצוצי הקדושה אשר בארץ ההיא אשר מטעם זה נאסר הליכת מצרים לפי שעשאוה כמצולה שאין בה דגן ונתבררו כל ניצוצות הקדושה יחד כלם, ולכן אסרה תורה לדור במצרים כאשר מבואר אצל עין רוג"ל בפרק כל כתבי הקדש לרבינו האר"י זצ"ל, ושמעתי כי בחזרתם למצרים בימי ירמיהו נגד מאמרו ית' וכן ישיבתם בנא אמון ועברו

איסור תורה דין גרמ"א כי יפול הנופל ניצוצות הקדושה חדשות מעתה בארץ מצרים בכל קרית חוצות ויהי מאז אחרי הדורות ההם אשר נפוצו שמה ניצוצי קדושה חזרו מצרים ובנותיה להתר לדור שם ישראל כי יש צורך גדול שבתם וקימתם שם לברר בכל חוצה לארץ וישראל אף שאינם נביאים התירו להם דירת מצרים וזה כפתור ופרח, ומטו בה משם רבינו האר"י זצ"ל וגם כל צדיק וצדיק ירא ה' יורנו בדרך יבחר כי בדרך ההוא תיקון לנפשו לברר ניצוצות הקדושה המתיחסים לשרשי נשמתו, והדברים עתיקים אשר בזה נתבאר אצלי כונת הכתוב (משלי ד' י"ח) ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום דידוע דנגה חציה בקדש וחציה בחול ולפי העלות בירורים מחלק החול ילוקטו אחת לאחת ויתכללו לצורך זיווג, וז"ש וארח צדיקים כל הדרכים אשר הצדיקים עוברי דרך לא על צד המקרה רק לברר, וז"ש כאור נוגה שמתברר תמיד ואלו האורות וניצוצות הולך ואור עד נכון היום שמש ומגן ה' אלהים נכון לזיווג. ואמרו רז"ל בשיר השירים רבה (פ"ב) דאומר המשיח אף שנגזר שתגלו לד' רוחות אחד מכם גלה לברבריא ואחד גלה לברטניא מעלה אני עליכם כאלו כלכם גליתם. עוד נקדים אשר שמעתי מפה קדוש הרב המובהק מהר"א ראזאניס זלה"ה מידי עלותו בתוככי ירושלים עיר הקדש ת"ו בפסוק (ישעי' נ"ו ז') והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים במאי דתנן פ' כל הצלמים (ע"ז דף מ"ה.) אין לך הר וגבעה שאין בו עכו"ם, וכתבו התוספות דבירושלמי פריך איך בית המקדש נבנה על גבי הר, ותירצו דהיה על פי נביא והרב הנז' איהו מפרק לה שמצא במדרש דבעת בריאת העולם על אבן השתיה שממנה הושתת העולם כביכול התפלל שיכבשו רחמיו את כעסיו ויגולו רחמיו על ישראל וכו'. ואמרו בזהר דכל מקום שהשכינה שורה שוב אין רשות לסטרא אחרא לבא שם והשתא כיון דעד שלא נברא העולם כי אם אבן השתיה כביכול התפלל שם שוב אין מקום ורשות לסטרא אחרא לבא שם ולכן נבנה בית המקדש בהר המוריה. וז"ש והביאותים אל הר קדשי וכי תימא הוו תרתי דסתרן הר קדשי דכיון שהוא הר בידוע שיש שם עכו"ם ואיך הוא קדוש, לז"א ושמחתים בבית תפלתי דייקא שאני התפללתי שם ולכן עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי ואין שם לתא דעכו"ם והטעם כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים שהוא הסטרא אחרא עלמא דפרודא היא נקראת לכל ביתי ואחר ששרתה הקדושה שם אין רשות להם לבא שם, עד כאן שמעתי ונאים הדברים למי שאמרן.

ובזה נבא אל הביאור רק נקדים שמצאתי במדרש שוחר טוב מזמור ע"ו ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון א"ר ברכיה מתחלת בריתו של עולם עשה הקב"ה סוכה בירושלם

כביכול שהיה מתפלל בתוכה יהי רצון מלפני שיהיו בני עושין רצוני כדי שלא להחריב ביתי ומקדשי שנאמר ויהי בשלם סוכו ומעונתו כיון שגרם החטא מה כתיב ויחמוס כגן שכו שחת מועדו מקום שהיה מתועד בתפלה וכיון שחרב מתפלל יהי רצון מלפני להכרית יצר הרע שמחטיא את בני ויעשו תשובה ואקרב בנין ביתי ומקדשי עכ"ל שוחר טוב. ובילקוט מסיים תדע לך שכן הוא שנאמר והביאותים אל הר קדשי וכו' בית תפלתם לא נאמר אלא בית תפלתי עכ"ל. ועתה נבא אל כונתנו. לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש. כלומר שיש במזמור הזה כמה ענינים אך המסתכל יפה עיניו יחזו דיסודו הוא דוקא על הררי קדש. ואמר אוהב ה' שערי ציון לפי פשטו ציון ממש ולפי מדרשו שערים המצויינים בהלכה ותפלה ושניהם כאחת אמת אוהב שערים המצוינים מציון לפי שהתורה והמצוות משפט אלהי הארץ כמ"ש הרמב"ן בביאורו בכמה דוכתי ואוהבם יותר מכל משכנות יעקב בתי כנסיות ומדרשות שבח"ל. ויקשה ע"ז דציון הוא הר ובית המקדש הוא הר ואין לך הר שלא עבדו שם ע"ז ומקום שאינו טהור מע"ז איך כביכול אוהבו ולא עוד אלא דקאמרת שאוהב שערי ציון יותר מכל משכנות יעקב של ח"ל ואיך יצדק מה שאמרת בהררי קדש והוו תרתי דסתרן. לז"א נכבדות מדובר בך כלומר תפלותיו כביכול, וז"ש נכבדות ממלך הכבוד מדובר בך שהתפלל מתחלת בריתו של עולם ומתפלל תמיד וא"כ עיר האלהים סלה תדיר נקראת על שמו ואין רשות לסטרא אחרא לשרות שם, וז"ש עיר האלהים סלה תדיר מתחלת הבריאה עד עולם ושפיר קאמינא הררי קדש. ומ"מ גם משכנות יעקב שבח"ל אוהב. וז"ש אזכיר רהב ובבל באו בזכירה ליודעי משום יודעי שעוסקים בתורה ומצות ברהב ובבל פלשת עם יושבי צור כלומר בחוצה לארץ. ולא עוד אלא אף בשביל צדיק אחד אשר בארץ ההיא זכור אזכרנו זה יולד שם שאותו צדיק בישיבתו שם מברר ניצוצות הקדושה אשר שם ובזה די. ולציון יאמר לעתיד כשיבא המשיח כי זה יולד שם בברבריא וכיוצא באלו איש ואיש יולד בה שגלו כמה ישראל שם כמשז"ל שאומר המשיח כיון שאחד מכם גלה לברבריא ואחד לברטניא הו"ל כאלו גליתם שם כלכם ולציון יאמר לכשיבא המשיח דזה לבד שגלה קורא אני איש ואיש יולד בה כלומר ריבוי אנשים. והטעם דתכלית הגלות לברר ניצוצות הקדושה וגלוי לפניו יתברך דזה הצדיק כפי שרש נשמתו יכול להציל משם כל הניצוצות. ואפשר שאמר אזכיר רהב ובבל להורות התר ישיבת מצרים בגלות החל הזה דומה לבבל ופלשת וצור. וזהו שאמר אזכיר רהב ובבל בכלל משכנות יעקב שבח"ל ליודעי שטעם איסור ישיבת מצרים כי בצאת ישראל ממצרים עשאוה כמצולה שאין בה דגי"ם, רמז לניצוצות הקדושה והן בעון בימי ירמיהו ואחריו שעברו על מאמרו יתברך

שם נפלו פעם אחרת, וז"ש ליודעי ליודעים סוד הענין. וכשיבא המשיח יעלה כאלו איש ואיש יולד בה ונשלם הגלות והוא יכוננה עליון לציון. ה' יספור בכתוב עמים כלומר כשכתב העמים וחילק להם לכל שר ארץ אחת ועם אחד ואז נטל לחלקו ישראל וארץ ישראל ולפניו נגלו תעלומות דבכל אתר ואתר יש ניצוצות הקדושה ויהי מאז גזר זה יולד שם, ועיין פירש"י ושרים כחוללים נמשכין בשי"ר בפה וגם בכלי עלי עשור ועלי נבל. ותלה השרים בפה כמו החוללים בכלי כמ"ד בערכין (דף י"א.) דעיקר שירה בכלי כלם ישירו בישועת ישראל וקבוץ גליות. אך כל מעיני בך בישועתך כי עירך והר קדשך תשבן לקדמתן וזה חתימה מעין פתיחה בשבח ציון. ונמצא דהגם דיש ויש כמה ענינים במזמור זה עיקר מטרין שלו משיר ציון, וז"ש יסודתו בהררי קדש ככל אשר דברנו בס"ד. **ובהקדמה** האמורה לעיל מפי קדוש הרב מהר"א רוזאניס זלה"ה נבא להבין מאמר הכתוב בסדר היום ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים. הלא מראש נדעה נרדפה דאמרו פ' גיד הנשה (דף צ"א:) דיהב דעתיה למהדר אמר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי ונמצא לפי זה דידע שפיר דהוא מקום קדוש בית תפלת ישרים אברהם ויצחק ומקום שנעקד יצחק והיה שם גילוי שכינה ואיך לא ידע שהוא מקום קדוש. ועם שיש להשיב על פי דרכנו יבא על נכון. ועוד צריכין אנו למודע"י מאמרינו הפונה קדים דא"ר יוחנן ויקץ יעקב משנתו ממשנתו מה ענין משנתו ולימודו הכא. ועוד למען דעת מה הלשון אין זה כי אם בית אלהים אמאי אפיקיה בלשון שלילה הול"ל מה נורא המקום הזה בית אלהים ושער השמים. וזכורני שהרב אש דת פירש בהא דכל הר יש ע"ז, אך נימא באופן אחר, דאפשר דיעקב אבינו ע"ה ידע מאמר ה' אל אברהם והעלהו שם לעולה על אחד ההרים אשר אומר אליך וסבר דהכונה אף שהוא הר וסתם הר נעבדה בו ע"ז עם כל זה העלהו על אחד ההרים ואל תחוש להיותו הר אשר אומר אליך ואני מתירו לך והוא ממש על דרך שהקשו בירושלמי דאיך נבנה בית המקדש על ההר ותירצו שהיה על פי נביא והוא מאמר ה' אל אברהם אשר אומר אליך, וכמש"ל פ' וירא ד"ה ויתכן לפרש בהקדים, וסבר שהכונה דקמי שמיא גליא דהר זה יצא מן הכלל ולא נעבדה שם עכו"ם ולכך היה מותר. וכפי זה מזמן העקידה עד אותו זמן שהיה יעקב אבינו בן ע"ז שנה שעברו מאה שנים על הרוב שעבדו שם עכו"ם ובאו פריצים וחיללוהו ואינו בקדושתו הראשונה דאזלינן בתר רובא דרובא שכל ההרים עבדו עכו"ם, ואף ר"מ דחייש למיעוטא מ"מ למיעוטא דמיעוטא לא חייש וזה שישאר הר שלא נעבדה בו עכו"ם הוא מיעוטא דמיעוטא ולא חיישינן ומשום הכי הוה פשיטא

ליה דעתה אין קדושה במקום ומיהו להיות מקום שהתפללו אברהם ויצחק יהב דעתיה למהדר להתפלל שם. ועתה כי עין בעין ראה ה' נצב עליו כמראה אשר הראה ה' אליו. ויקץ יעקב משנתו ממשנתו שהיה למד ומשנה שלימה דאין הר שאין שם עכו"ם ואזלינן בתר רובא ולמיעוטא דמיעוטא לא חיישינן לכ"ע אשר לימודים אלו הכריעוהו ללון שם. ועתה בהתעוררות החלום נתעורר גם ממשנתו הלכות קבועות ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כמו שסברתי דמאי דאמר רחמנא אשר אומר אליך כונתו דעל פי ה' מודיעו דבמקרה עד הזמן ההוא לא עבדו עכו"ם והיה בהני"ח מונח זה הקיפוהו ההלכות כתרוהו הדינים דעתה בטלה קדושה אין זה כי היסוד נופל. כי אם בית אלהים הטעם שציוה אותו אלהים והעלהו שם לעולה היינו טעמא כי הוא בית אלהים ושרתה בו שכינה מתחילת ברייתו של עולם דכביכול התפלל שם וז"ש בית אלהים בית תפלתו כמשז"ל וכששכינה קדמה ואתיא אין רשות לסטרא אחרא לבא שם וזהו אשר אומר אליך שאני מודיעך דבמקום זה אי אפשר להיות שם סטרא אחרא וזה שער השמים וא"כ קדוש סלה. והיינו שלילת אין זה לבטל ולדחות מאי דסבר מעיקרא כאמור דבתחילה אף שידע שכביכול התפלל שם היה סובר דאם עבדו ע"ז נתבטלה הקדושה ואפשר הוא שיעבדו עכו"ם וח"ו תתבטל הקדושה, וכמו שנראה לכאורה מפשט הירושלמי דמשני דעל פי נביא הותר הר המוריה לבית המקדש ולא משני דמכיון דשרתה שכינה וכביכול התפלל שם הסט"א בורחת ולפום ריהטא הוא הפך הזהר וזה היה סובר יעקב אע"ה בתחילה. וכשראה מעשה אשר חלם והנה סולם. אז נתעורר ויקץ ממשנתו דאין האמת כסברא זו וז"ש אכן יש ה' במקום הזה יש דייקא בהוה דלא זזה שכינה. והתימא הוא ואנכי לא ידעתי דטעם השראת שכינה בארץ היינו כמ"ש הרב מהר"א מונסון דהנשמה חלק אלוה ממעל ואף דאיהו לא חזי נשמתיה חזי ויראה לחטוא וזהו שהיה תמיה יעקב אע"ה אכן יש ה' בהוה ואנכי לא ידעתי לא היה לי הרגשה ונשמתי לא נתפעלה. אבל האמת הוא כי האלהים עשה כדי שישכב ויחלום. ועתה תכף נשמתו הקדושה נתעוררה ונתיראה יראת הרוממות וזהו ויירא ויאמר. שאחר שתמה ואמר ואנכי לא ידעתי כאמור. כמו רגע ויירא בהתעוררות נפלא מיראה פנימית שהיא אהבה. ויאמר אין זה כמו שסברתי כי אם בית אלהים והסט"א אין לה רשות ככל אשר דברנו.

וקרוב לזה אפשר לומר דרך קצרה דהוא ידע כי היה דבר ה' אל אברהם והעלהו על אחד ההרים אשר אומר אליך, והכונה הגם שהוא הר גבוה אשר אומר אליך ואני מתירו אך סבר דהענין הוא דבהיותו הר גבוה ודאי נעבדה עכו"ם עליו אלא דרחמנא שרייה לאברהם אע"ה ולהוראת שעה דוקא וכשעברה שעת העקידה חזר לאיסורו ומפני זה

שכב דסבר דלאותה שעה דוקא הוכשר. ויקץ משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה יש בהווה ואין האמת כמו שסברתי שעבדו בו עכו"ם והותר לשעה דוקא, וז"ש אין זה כמו שסברתי כי אם בית אלהים ומ"ש אשר אומר אליך היינו שהודיעו דלא נעבדה בו ע"ז והוא בית אלהים תדיר וזה שער השמים.

ויתכן בהקדים מה שפירש הרב מהר"ר העשל בכונת הפסוק (תהלים ס"ח י"ז) למה תרצדון הרים גבנונים ההר חמד אלהים לשבתו, שהכונה שתבור וכרמל שנעקרו ממקומם ובאו לקבל תורה נפסלו משום עכו"ם דהגם דאין נעבד במחובר אלו שנעקרו ממקומם הו"ל תלוש ונפסלו אך הר סיני שלא נעקר ממקומו הוכשר, וז"ש למה תרצדון הרים גבנונים תבור וכרמל דכיון דנעקרו יש נעבד בתלוש מה שאין כן הר סיני שישב הוי מחובר ושרי וז"ש חמד אלהים לשבת"ו דייקא עכ"ד. והקשו עליו דלגבוה מאיס נעבד במחובר כמו שפסק הרמב"ם באיסורי מזבח פ"ד (ה"ז) ע"ש.

ואנא זעירא הייתי מקיים דרך הרב הנז' דכיון דלהדיוט נעבד במחובר מותר א"כ לגבוה אסור משום דמאיס לגבוה והכא הקב"ה לא מאס להר סיני וז"ש חמד אלהים חמד לאפוקי מאס. אבל תבור וכרמל מדינא אסירי דנעקרו וכמו שפירש הרב הנז'. ואחר זמן רב ראיתי למופת הדור הרב מהר"ח אבואלעפייא בס' עץ החיים פ' ראה שהביא הדרך הנז' משם הראשונים ודחאו. ושוב כתב קרוב למאי דכתיבנא בעניותין. אלא שראיתי להרב הנז' שם שכתב דהא דיש נעבד במחובר אצל גבוה הוי בעיא דלא איפשיטא ופסקה הרמב"ם לחומרא. וק"ק דהך דנעבד במחובר פשיט לה רבא מק"ו כמבואר פ' כל הצלמים דף מ"ו וכן כתב מרן בכסף משנה שם דהא הוי בעיא דאיפשיטא וכ"כ הרב הגדול מהר"י רוזאניס בפרשת דרכים דף ל"ג ע"ש. ושאר חלוקות שכתב הרמב"ם שם הוו בעיי דלא איפשיטו כמ"ש מרן והלח"מ שם.

ובזה יתבאר אצלי מאי דאמרינן פ' בני העיר (מגילה דף כ"ט.) דרש בר קפרא מאי דכתיב למה תרצדון הרים גבנונים יצתה בת קול ואמרה להם למה תרצו דין עם סיני כלכם בעלי מומין אתם אצל סיני כתיב הכא גבנונים וכתיב התם או גבן או דק אמר רב אשי ש"מ האי מאן דיהיר בעל מום הוא. ויש להבין מה דין היה להם עם סיני. ומהרש"א באגדתיה כתב שבאו לעשות דין עם סיני שהם גבוהים יותר ממנו ועליהם ראוי ליתן תורה וכו' ע"ש. ולא נתקררה דעתי דהאי דינא אינו עם סיני רק עם הקב"ה דסיני מה עשה בזה והכל הוא עם הקב"ה וסיני אין לו בזה סרך דין כלל, גם מ"ש מהר"י פינטו אינו מתישב שפיר. ואפשר דתבור וכרמל כשראו שנפסלו משום שנעקרו ותלוש נעבד אסור באו לעשות דין עם סיני דגם הוא פסול דנעבד במחובר פסול לגבוה והגם שדין זה לצד עילאה גם כן

שבחר בסיני מ"מ הא מיהא שייך דין עם סיני שהוא פסול לגבוה ויצאת ב"ק ואמרה למה תרצו דין עם סיני לומר דגם הוא פסול לגבוה אף דלהדיוט אין נעבד במחובר. הלא תדעו דכלכם בעלי מומין אצל סיני שאתם פסולין להדיוט שנעקרתם והו"ל תלוש. משא"כ סיני דאינו אסור מדינא דנעבד שהרי להדיוט שרי אך משום דמאיס לגבוה ה"ט דנעבד במחובר. וסיני לא מאיס לי וז"ש ההר חמד אלהים הפך מאיס כדאמרן. ומדקרי להו בעלי מומין ולא אמר להו דפסולים או טמאים בעכו"ם למד רב אשי דרצה לרמוז נמי שהם בעלי מומין מצד גאותם. אך משום עכו"ם לא הוצרך לומר שידעו זה ועל זה היו דנים עם סיני כדאמרן.

איברא דכד דייקינן שפיר גם בתבור וכרמל שנעקרו ממקומן לא ידענא מאי נעבד בתלוש איכא דהרי כאשר עבדו עליהם עכו"ם היו מחוברין ואין נעבד במחובר ואח"ך כשנעקרו בעודם עקורים לא נעבדה עליהם עכו"ם ולא הוו תלוש נעבד, ונמצא דגם תבור וכרמל לא אסירי מדינא דעכו"ם להדיוט, וק"ק על הרב עץ חיים שם שכתב דהראשונים פירשו כיון שנתדלדלו יש נעבד בתלוש משא"כ סיני חמד אלהים לשבתו ואין נעבד במחובר וכתב דליתא דלגבוה מאיס נעבד במחובר וכו' ע"ש, והו"ל להקשות על הראשונים דגם בכי האי גוונא דתבור וכרמל שמה שעבדו עכו"ם היה כשהם מחוברין וכשנעקרו בו בפרק לא עבדו עליהם עכו"ם אין זה נעבד בתלוש. ולכן נראה לפרש הכל באופן זה דתבור וכרמל ידעו דמה שנעבדה עכו"ם עליהם בעודם מחוברים לא נאסרו משום עכו"ם דאלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם. ועתה שנעקרו לא נעבדה עליהם עכו"ם ושרו. וכשידעו דנעבד במחובר אסור לגבוה היו רוצים דין עם סיני דגם הוא אסור לגבוה. לזה יצאת ב"ק ואמרה דהא נעבד במחובר אסור לגבוה היינו אם נתלש דוקא וכך הוא בעיית רמי בר חמא המשתחוה להר אבניו מהו למזבח יש נעבד במחובר אצל גבוה וכו', כלומר דנעבד במחובר ועכשיו תלוש. וגם מאי דפשיט רבא מדכתיב לא תביא אתנן וכו' בית ה' אלהיך בין תלוש בין מחובר וק"ו לנעבד ההוא מחובר ונתלש כדכתיב לא תביא בית ה' דהיה מחובר ונתלש ומביאו ובהא דוקא דאסור לגבוה דוקא דהא מיהא נתלש והיה עליו שם עכו"ם וכשנתלש אסיר לגבוה דמאיס, אבל אם לא נתלש והוא מחובר שרי לגבוה דאעיקרא במה שדן רבא ק"ו יש להשיב כמבואר בש"ס אלא דלחומרא מקשינן כדתריץ רבא. אבל בעודנו מחובר אין לנו לאסור אף לגבוה כיון דגבי אתנן כתיב לא תביא בית ה' והיינו שנתלש, וז"ש הב"ק כלכם בעלי מומין אצל סיני דייקא דגם אתם אינכם אסורים מצד עכו"ם כיון דנעבד במחובר שרי להדיוט אף כשנתלש אך לגבוה מאיס ואצל סיני אתם בעלי מומין דהוא מחובר עדיין ושרי אף לגבוה, וז"ש ההר חמ"ד אלהים אף לגבוה

לא נמאס וזהו חמד אלהים דייקא דגם לגבוה הוא נחמד. והטעם לשבתו דלא זז ממקומו. ומדקרי להו בעלי מומין יליף רב אשי דמאן דיהיר וכו' כמש"ל. ואפשר דגם הרב מהר"ר העשיל הכי אמרה לשמעתיה מעיקרא ושמע השומע וטעה. ומיהו בב"ר פ' ויחי (פ' צ"ט) קאמר דסיני לא נעבדה עליו עכו"ם ועמ"ש הרב פרשת דרכים שם. ומאי דכתיבנא הוא לפי מונח הרבנים הנז'.

ובזה נבא לעניננו ונבין בזה מאמר הכתוב ויפגע במקום וילן שם וכו'. והרב החסיד מר זקנינו מהר"א אזולאי זלה"ה בפירושו כ"י פירש לפי פשוטו דדרך האהובים הנאמנים בהפרדם איש מרעהו לסיבה בוכים ומפייסים זה לזה כמו שמצינו בדוד ויהונתן, וכל כך גדלה בעיני יעקב אע"ה קדושת ארץ ישראל כי בהגיעו לתחום ארץ ישראל כלתה נפשו בהפרדו ממנה והתחיל לפייס ולחבב הארץ ולבכות ולהגיד צערו כי בורח הוא ולימים עוד דעתיה עילוה אדהכי והכי שהיה מתמרמר ובוכה ומפייס על פרידתה איערב שמשא בבלי דעת והוצרך ללון שם. וז"ש ויפגע במקום וילן שם וכו' ויפגע לשון פיוס במקום דייקא על שהיה נפרד מארץ ישראל מקום הקדש חלק אלוה ממעל והיה הולך אל ארץ לא מטוהרה וכל כך הרבה פיוס ובכיה כדרך אוהב וריע עד שזה היה סיבה וילן שם כי בא השמש והוא לא ידע. ועל דרך זה הוא מ"ש (כתובות דף קי"ב.) הוה מנשק כיפי דעכו כי רצו עבדיך את אבניה וכאשר ראה ה' תוקף אהבת יעקב אע"ה בארץ ישראל לכבודו שהיא חלקו יתברך נגלה עליו והבטיחו להשיבו אל האדמה הזאת וכו' זהו תורף דברי מז"ה זלה"ה והוא האריך בהתכת הכתובים. ועתה נבא אל כונתנו הנה רז"ל (חולין דף צ"א:) דרשו ויפגע במקום שקפצה לו הארץ והיינו שנעקר הר המוריה ובא אצלו. ולפי מה שכתבנו אפשר דיעקב אבינו סבר דמה שהותר הר המוריה לעקידה היינו משום דהר שנעבדה בו עכו"ם הן בעודנו במחובר גם לגבוה שרי דלא ילפינן מאתנן אלא אם נתלש ואף דלהדיוט גם אם נתלש שרי לגבוה אסור אם נתלש אבל בעודו מחובר לגבוה נמי שרי כמש"ל, והיינו דיהב דעתיה למהדר ולהתפלל מקום שהתפללו אבותיו. אך כאשר ראה שנעקר הר המוריה ובא אצלו כמו שפירש"י סבר דכשנתלש אסור לגבוה וכדאמרינן דנעבד במחובר ונתלש אסור לגבוה והשתא שנעקר בטלה קדושתו אך להדיוט שרי וככל אשר דברנו. והיינו טעמא ששכב שם דסבר דבטלה קדושתו כיון שנעקר ואסור לגבוה. אך כיון שאינו מדין עכו"ם רק מטעם דמאיס לגבוה התפלל מיהא. וז"ש ויפגע שהתפלל אף דאפיקיה בלשון ויפגע ללמד שקפצה לו הארץ סבר דלתפלה מיהא שרי ולזה רמז הכתוב שהתפלל וקפצה לו הארץ בתיבת ויפגע לומר אף דקפצה לו הארץ ונעקר הר המוריה ובא אצלו והו"ל מחובר שנעבד ונתלש דאסיר לגבוה, מ"מ התפלל

דאין איסורו חמור אלא מצד שהוא נמאס אך כיון דמאיס מסיבת ויפגע שנעקר וילן שם דמותר לשכב שם דלהדיוט שרי ולגבוה אסיר. אבל כהגלות נגלות ה' במראה אליו ויקץ משנתו ממשנתו מכל אלו ההלכות דשקיל וטרי בהו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה יש בהוה וכל מה שדנתי לא כיונתי יפה ואנכי לא ידעתי איך ע"ף ההלכות לא מאיס לגבוה. וייר ויאמר מה נורא המקום הזה דייקא מכלל דאיכא אחר אין זה כאתר דעלמא דנעבד מחובר ונתלש אסיר. כי אם בית אלהים כלומר דנהי דנעבד ונתלש אסיר לגבוה היינו דוקא דנעבד במחובר ונתלש ואחר שנתלש רוצה בו לגבוה אז אסור אבל ההר הטוב הזה דבעודו במחובר נתקדש והוא בית אלהים אף שנתלש שרי דהוא בית אלהים מעיקרא כשהיה הוא מחובר ולא אסיר אלא כשעדיין לא היה תשמיש גבוה והוא סברא אמיתית כיון דלא אסיר מדינא אלא מטעם דמאיס, וכן הלימוד מאתנן הוא בכה"ג דאחר שנתלש רוצה להביאו בית ה' אז מאיס אבל הכא הוי בית אלהים וזה שער השמים והוא בקדושתו תדיר. הנה ערכנו וצידדנו בסברות שיש להם פני"ם הנראין דרך דרש לישובא דקראי ומאמרי רז"ל, אבל מהירושלמי דפריך על בה"מ נראה דנעבד במחובר אף דלא נתלש אסור לגבוה, וצריך להתישב בסוגיות ש"ס דידן וירושלמי.

ובמדרש רבה פ' ע' אמרו מלמד שהראה הקב"ה ליעקב בית המקדש בנוי וחרב ובנוי מה נורא המקום הזה זה בנוי המד"א נורא אלהים ממקדשך. אין זה הרי חרב כד"א על זה היה דוה לבנו כי אם בית אלהים בנוי ומשוכלל לעתיד לבא כמד"א כי חזק בריחי שעריך עכ"ל. וכדי להבין מאמר זה נקדים מ"ש שם בב"ר סוף פרשה ס"ה על פסוק ראה ריח בני מלמד שהראה לו הקב"ה בה"מ בנוי וחרב ובנוי ראה ריח בני הרי בנוי המד"א ריח ניחחי תשמרו כריח שדה הרי חרב כמד"א ציון שדה תחרש אשר ברכו ה' בנוי ומשוכלל לע"ל כענין שנאמר כי שם צוה ה' הברכה חיים עד העולם. ויש להרגיש דמאמר ריח דריש ברישא על הקרבנות כמד"א ריח ניחחי וא"כ בחרבנו איך כתיב ריח שדה והלא בחרבן אין כאן קרבנות. וכבר מהר"ש יפה הרגיש וכתב דרמז בעלמא הוא. ולדידי מפרשא במ"ש (מגילה דף י'.) מקריבין אעפ"י שאין בית דקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לע"ל וכתב הרמ"ע מרז"ל דבכל יום מקריב אליהו הנביא תמידין בבית המקדש, ובזה יתבאר אצלי כתו"ב הדר הוא בקהלת (ה' ח') ויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד, דידוע דארץ הוא רומז לא"י כמ"ש בתעניות (י'.) על פ' הנותן מטר על פני ארץ, הכונה ויתרון ארץ ישראל בכל היא, כלומר בכל זמן דקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעת"ל, והראיה מלך לשדה נעבד, פירוש מלך הכבוד יתברך שמו לשדה אף בחרבן הבית שנקרא שדה נעבד בקרבנות, דמקריבין אף שאין בית ואליהו מקריב

בכל יום. וז"ש ראה ריח בני קרבנות שמקריבין בבית בבנינו כריח שדה שקול ישקל ריחא מילתא לזמן חרבנו, וזהו כריח שדה דגם בחרבן מקריבין ואליהו מקריב ושקולים הם בחרבנו ובנינו דקדשה לשעתה וקדשה לעת"ל אשר ברכו ה' לעת"ל וקדושתו לעולם. **ועל** דרך זה אפשר לומר באופן אחר ונבין קשר הכתוב ויתן לך אלהים וכו', ונקדים משז"ל (מנחות דף ק"י.) דת"ח העסוקים בעבודה כאלו מקריבין קרבנות, ואז"ל (שם) כל העוסק בתורת עולה וכו', ורז"ל (בר"ר פ' ס"ו) דרשו ויתן לך אלהים מטל השמים זה מקרא ומשמני הארץ זו משנה ורוב דגן זה גמרא תירוש זה אגדה, ואז"ל (ויק"ר פ"ז) שבעסק התורה מתקרבת הגאולה כדכתיב גם כי יתנו בגויים עתה אקבצם, וז"ש ראה ריח בני כריח שדה הדור אתם ראו דלא מיבעיא שיש קרבנות בבית בנוי אלא גם בחרבנו יש קרבנות וזהו כריח שדה וגם נכון יהיה להבנות לעתיד אשר ברכו ה'. וזה על ידי התורה דבעסק התורה שתים זו שמענו שהעוסק בתורת הקרבנות כאלו הקריבם ובזכות התורה יבנה הבית לעתיד, וז"ש ויתן לך האלהים מקרא ומשנה וגמרא ואגדה ועי"ז תזכה בשתיהן, ואמר ורוב דגן זה גמרא לרמוז מ"ש הרמב"ם (פ"א מהל' ת"ת הי"ב) דבתחלת למודו ישלש ימיו למקרא משנה תלמוד ואח"ך יהיה רוב למודו בתלמוד, וז"ש ורוב דגן גמרא שיהיה רוב למודו וכיון שיזכה לזה הוי גביר לאחיך, כלומר אם יהיה לך רוב דגן הכל צריכין למארי חיטיא ותהיה לראש כמ"ש (הוריות דף י"ד.) סיני עדיף וגם על ידי האגדה לדרוש ברבים מתכבד כמשז"ל רהטו כ"ע למי שדרש אגדה וזהו הרמז הוה גביר לאחיך דעל ידי רוב דגן זה תלמוד תהיה ראש ישיבה דהכל צריכין לתלמוד וכדשלחו מתם סיני עדיף בשילהי הוריות. ועל ידי האגדה שיתין רהוטי רהוט כדעבוד לר' אבהו בסוטה דף מ' וכמ"ש פ"ק דבתרא (דף י'.) וכבוד בעלי הגדה, ופירש"י מתוך שהם דרשנין ומושכין לבו של אדם הכל מכבדים אותם. ונמצא דבסגולת התורה הוי כאלו הקריב קרבנות ונזכה לבנין הבית ויהיה ראש ויכבדוהו וקשר הדרשות והכתובים עולה יפה וככל אשר דברנו.

או ירצה כמ"ש שילהי מכות דאמר ר"ע ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה והלא אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני אלא תלה כתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה, באוריה כתיב לכן בגללכם ציון שדה תחרש וכו' בזכריה כתיב עוד ישבו זקנים וכו' עד שלא נתקיים נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שמא לא תתקיים נבואתו של זכריה עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. למדנו שמפני מראית העין רואה ציון וירושלם בחרבנן מדבר ושממה אנו בטוחים עוד יבנו כימי עולם וכשנים קדמוניות.

ועם זה יובן הכתוב פ' בחוקותי ונתתי את ערכם חרבה והשימותי את מקדשכם ולא אריח בריח ניחוחכם, ורז"ל (מגילה דף כ"ח.) דרשו והשימותי את מקדשכם אף כשהן שוממין בקדושתן עומדין. וע"ף דרכנו יתבאר באופן זה דגם בעידן רתחא ברוגז רחם יזכור ומבליע בנעימה גדולה הבטחה, וז"ש ונתתי את עריכם חרבה ונתתי אני בעצמי והאויב קמחא טחינא טחן וטעמא שלא יקנו הארץ בכבוש מלחמה שקונה הגוי כמ"ש (גיטין דף ל"ח.) עמון ומואב טהרו בסיחון, לכך אני בעצמי אתן עריכם חרבה וזה לכם האות שעדין הקדושה במקומה ואשוב ואבנה חרבות, כי מנבואת אוריה שתתקיים בידוע שנבואת זכריה מתקיימת ולכן והשימותי את מקדשכם דאף בחרבנן קדש הם ותדעו כי לא אריח בריח ניחוחכם דייקא אבל אני מריח בריח קרבנות שמקריב אליהו במקדש, וזהו ניחוחכם דייקא לאפוקי ריח ניחוח של אליהו והם נחמות גדולות.

הוא הדבר אשר דיבר ה' במלכים א' סי' ט' והיה ישראל למשל ולשנינה בכל העמים והבית הזה יהיה עליון כל עובר עליו ישום ושרק. ומאמר יהיה עליון לעתיד אינו מובן דהול"ל אשר היה עליון ולפי האמור יבא על נכון נחמה בתוך תוכחה, כלומר והבית הזה יש לכם מופת שיהיה עליון ויבנה אחר החרבן כשתראו כל עובר עליו ישום ושרק דכיון שיחרב וכל עובר ישום זה בעצמו אות לטובה שיהיה עליון ויבנה כמאז ומקדם. וז"ש במאמר הנז' ראה ריח בני הרי בנוי כריח שדה שנתקים נבואת אוריה ציון שדה תחרש וזה עצמו סימנא מילתא ויברכהו ה' שיבנה דכיון שתתקיים נבואת אוריה בידוע שתתקיים נבואת זכריה. וזה עצמו כונת המאמר שהבאתי לעיל מה נורא המקום הזה הרי בנוי אין זה הרי חרב, ומזה עצמו אין זה עיין עליו כמו שאז"ל (קידושין דף ד'.) ובן אין לו עיין עליו וגם הכא אין זה שמורה על החרבן אין עיין שמזה עצמו בידוע שיבנה כי אם בית אלהים, ועל דרך זה יפרש מאמרם ברבה (בר"ר פ"ב) בראשית וכו' הרי בנוי והארץ היתה תהו הרי חרב יהי אור בנוי וכן דרשו ברבה (בר"ר פ' נ"ו) ה' יראה בנוי אשר יאמר היום בהר חרב ה' יראה בנוי וכל אלו המאמרים רוח אחת להם על דרך שביארנו והרי הוא כמבוא"ר.

והלא במאמ"ר אחד דאתאן עליה מה נורא המקום הזה וכו' אפשר לפרש בהקדים מאמרם ז"ל בתוספתא סוף פ"ק דברכות וז"ל ויהי בשלם סוכו וכי מה ראה הקב"ה להחזיר לה שם ראשון לפי שהוא אומר על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה להסירה מעל פני יכול אף עכשיו היא בחימה ת"ל ההר חמד אלהים לשבתו הרי הוא בחמדה ותאוה מלמד שכיפר לה חורבנה ומנין שאין השכינה שורה עד שתעשה הר שנאמר ההר הטוב הזה והלבנון ויהי בשלם סוכו מצינו כשהיא שלם

קרויה הר שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה ואומר זכור ה' לבני אדום מאימתי משנעקרו יסודותיה ממנה האומרים ערו ערו עד היסוד בה עכ"ל, וראוי להבין מה זו שאלה אם נקראת בשם ראשון ואם שאלתו כהוגן לא ידענו מה היה תשובתו בעצם. ועוד אומרו יכול אף עכשיו היא בחימה מהיכא ס"ד דכיון דשפך חמתו על העצים ועל האבנים ודאי חמת המלך מלכו של עולם שככה. ועוד להבין הכתוב על אפי ועל חמתי דמשמע שהם שני דברים, ולכאורה אף וחימה אחת היא והול"ל על אפי וחמתי והשתא כיון דע"ל ע"ל ואמר על אפי ועל חמתי מורה שהם שני ענינים חלוקים. וכדי לעמוד בביאורן של דברים הבה נא אבא לדעת לעות מאמרם ז"ל בקהלת רבה (פ"י) ואיתיה נמי בויקרא רבה פ' ל"ב אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי באפי נשבעתי וחוזרני בי אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אינם באים אבל באים הם למנוחה אחרת, ר' לוי בשם בר קפרא אמר משל למלך שכעס על בנו וגזר עליו שלא יכנס עמו לפלטין מה עשה המלך עמד וסתרה ובנאה והכניס בנו עמו לפלטין נמצא מקיים שבועתו ומכניס בנו כך אמר הקב"ה אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אינם באים אבל באים למנוחה אחרת עכ"ל.

וראוי להתבונן דר' לוי בשם בר קפרא מה הוסיף על הקודם ומאי ביניהו דדוחק לומר דמשל בעלמא אתא לומר ותו לא וכמו זר נחשב. ותו דמאן דדריש אשר נשבעתי באפי וחוזרני בי נראה דהוא ענין אחר ושיטה אחרת ומאן דאמר למנוחה זו אינם באים רוח אחרת אתו וכן כתב הרב מהר"ש יפה דהוי כמו דבר אחר ע"ש. ומהשתא נראה דהם שלשה שיטות בדבר ונובין ונדון הני תלתא כנגד מי. ואחשבה לדעת אם שלש אלה תחת שלש דעת קדושים אבהן דעלמא דאמרינן פ' האשה (פסחים דף פ"ח.) א"ר אלעזר מאי דכתיב והלכו גויים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב אלהי אברהם אלהי יצחק לא נאמר אלא אלהי יעקב לא כאברהם שכתוב בו הר שנאמר בהר ה' יראה ולא כיצחק שכתוב בו שדה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה אלא כיעקב שקראו בית שנאמר ויקרא למקום אל בית אל עכ"ל. ויש להבין פשר דבר דמר קראו הר ומר שדה ומר בית מאי דעתיהו ובמאי פליגי. ועוד יש לדקדק דאברהם ויצחק נמי רמזו בנין העתיד כמבואר בדרשות רז"ל שהבאתי לעיל דבין אברהם ויצחק בין יעקב במעמד שלשתן כל אחד רמז בנינו וחרבנו ובנינו כמבואר לעיל, ומאי אולמיה דיעקב אע"ה מאבותיו הקדושים וכבר הרב מהר"ש יפה בסדר היום ביפה תואר במאמרינו דהוינן ביה עמד על זה ותריץ יתיב לפי דרכו הלא בספרתו עש"ב.

ואשר אני אחזה להבין כל המאמרים הנאמרים באמת הוא בהקדים הא דתנן בנדרים דף מ"ו קונם לביתך שאני נכנס מת או מכרו לאחר מותר בית זה שאני נכנס מת או מכרו לאחר אסור. וכתב הר"ן והוי יודע דכי היכי דבית זה חמור מביתך לענין מכרו לאחר הכי נמי ביתך חמור מבית זה לענין נפילה דאם אמר ביתך שאני נכנס ונפל ובנאו אסור ליכנס בו דכל שהוא ביתך משמע ואם אמר בית זה ונפל אף שחזר ובנאו מותר בו דכיון דנפל אזדא ליה עכ"ל. אבל הרשב"א בחידושי גיטין פ' המביא תניין סבר דאף האומר בית זה אם נפל אסור דכניסת קרקע אסר עליה והארץ לעולם עומדת. וכתב הרב משנה למלך פ"ח דגירושין דין י"א שמהר"ם מקנגי בתשובה הביא ראיה ממדרש קהלת דאם נפל ובנאו פנים חדשות באו לכאן. והרב עצמו בספרו הנכבד פרשת דרכים דרוש ח' הביא סברת הרשב"א, וכתב דהריטב"א בחידושיו דחה דברי הרשב"א דסבר דאם נפל מותר ליכנס והביא ראיה ממדרש קהלת וכפי סברת הריטב"א אף באומר קונם לביתך אם נפל ובנאו מותר ליכנס דאין חילוק בין קונם לביתך לקונם לביתי ומטעם זה באים דור המדבר לעת"ל משום דנחרב הבית וה' נשבע אם יביאון אל מנוחתי, והכונה למנוחה זו אינם באים אבל באים למנוחה אחרת ע"כ דברי הרב פרשת דרכים עש"ב.

ועתה אמת אגיד שדברי הריטב"א דמייתי הרב ז"ל כעת לא ידעתי איזהו מקומן דבחידושיו לגיטין דף כ"ב הם איפכא. והרואה יראה דברי הריטב"א בחידושיו שם ופ' המגרש ובחידושיו לעירובין וחידושיו לסוכה ובחידושיו לקידושין דף ה' דקשים דבריו מינם ובם ואין להאריך כאן ולפלפולא לא נחתינן האידנא. וכתב הרב שפתי כהן י"ד סי' רי"ו דאם אמר ביתך וקנה בית אחר לא נאסר דאף למ"ד קונם לביתך אם נפל אסור אם קנה לגמרי בית אחר מותר שלא היתה כונתו אלא על בית שהיה לו בשעת הנדר אבל לא על בית אחר. והרב משנה למלך שם כתב דהמדקדק היטב בתשובת הריב"ש סי' שנ"ו ובתשובות מהראנ"ח ח"ב סי' ע"ב יראה דסברי דאף אם חזר וקנה בית אחר אסיר דכל שהוא ביתך קאמר ע"ש איכו השתא למדנו דלהרשב"א והר"ן באומר קונם לביתי שאתה נכנס אם נפל ובנאו אסור. ובקונם לבית זה פליגי הרשב"א והר"ן דאם נפל להרשב"א אסור אף דבנאו מחדש הקרקע אסור והר"ן סבר באומר בית זה דאם נפל אזדא ליה ומותר ולא חיישינן לקרקע. והריטב"א כפי מ"ש הרב פרשת דרכים בשמו סבר דבין קונם לביתי בין בית זה אם נפל ובנאו מותר וכמ"ש במדרש קהלת למנוחה זו אינם באים וכו'. והשתא לעת"ל בבנין הבית שיבנה ב"ב דור המדבר לדעת הריטב"א אף דנשבע אם יבואון אל מנוחתי מותרים. ולדעת הרשב"א והר"ן אסורים אך אשכחנא פתרי לדעת הר"ן דסבר דבית זה אם נפל מותר ולא נאסר הקרקע ולדעת הרב ש"ך דגם למ"ד קונם

לביתך ונפל אסור אם קנה בית אחר לגמרי מותר. אם כן בבית שלישי שיורד מן השמים בנוי כלו מעשה ידי יוצ"ר כמשז"ל נראה דהם מותרים דהו"ל כקנה בית אחר לגמרי ומה דמות יערוך בית שנבנה על ידי אדם לבית שלישי היורד מלמעלה בנוי ומשוכלל כדכוד שמשותיו ושעריו לאבני אקדח ומסוייד ומכוייר כלו רוחני בודאי טפי עדיף מקנה בית אחר לגמרי שהתיר הרב ש"ך, דהרי בית אחר שקנה האדם יראה לעינים בנין אבנים ועפר כדרך הבית הראשון ועם כל זה מותר אף שידמה אליו בכל במהותו ואיכותו. משא"כ בבית שלישי בנין שלא היה לעולמים ואין לו יחס בשום דבר לא באבניו כי הם ספיר גזרתם חפצי שמים לא בעציו כי הרי הם עצי עדן לא במהותו שכלו רוחני וא"כ עדיף טפי מקנה בית אחר שכתב הש"ך דמותר להר"ן. דמאי אמרת הקרקע שעליו קאי הבית ג' נאסר לא היא דהרי לדעת הר"ן באומר בית זה ונפל ובנאו מותר ולא חייש לקרקע. ונמצא דגם לדעת הר"ן לדברי הרב שפתי כהן דור המדבר מותרים לבא לעת"ל.

ברם לדעת הרשב"א דבית זה ונפל ובנאו אסור דהקרקע אסור וכן לדעת הר"ן לדברי הריב"ש ומהראנ"ח אף בבית ג' אסורים דור המדבר דגם קנה בית אחר לגמרי אסור וכ"ש להרשב"א דהקרקע אסור. ומצאנו להם פתח תקוה לכל הדברות ולכל האמירות דשנינו בתורת כהנים בסוף ברייתא דר' ישמעאל בסוף המדות אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי כשישוב אפי יבואון אל מנוחתי, ופירש הרב קרבן אהרן בסוף ס' מדות אהרן דף ל"ז שמלת באפי הוא גבול לשבועה שירצה בהיות אפי כי אם יבואון עכ"ד. ולפי זה הגם דנימא דקונם לביתי אם נפל ובנאו או קנה אחר אסור כדעת הרשב"א והר"ן לשיטת הריב"ש ומהראנ"ח שרו דור המדבר דה' פירש דדוקא כשהוא באפו כביכול היא השבועה וכשישוב אפו אין כאן שבועה. ולעת"ל דעת רצון היא ואין כאן אף כלל מותרים. ולפי שיטה זו נבאר התוספתא הנז' וכי מה ראה להחזיר לה שם ראשון דכתיב ויהי בשלם סוכו ומה טעם קראה שלם כמשפט הראשון, כלומר דאמרו ז"ל דשם קראה שלם ואברהם יראה והקב"ה כדי שלא לבטל לא דברי אברהם ולא דברי שם קראה ירושלם כמ"ש בשוחר טוב מזמור ע"ו וא"כ מה ראה לקרותה שלם. ולזה אמר לפי שנאמר על אפי ועל חמתי וכו' כלומר על אפי שנשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי ואין תקומה לדור המדבר לבא ועל חמתי היא העכו"ם שעבדו דפסל מיכה היה תדיר ואחר זה נשי שלמה הע"ה ואח"ז עגלי ירבעם שמשם נמשך לכמה דורות גם לשבט יהודה קצתם או רובם כנודע וכתיב בעכו"ם כי אל קנא, וזהו על אפי ענין אשר נשבעתי באפי ועל חמתי ענין עכו"ם היתה לי העיר הזאת להסירה. וא"כ מהאי קרא יש סברא לומר דהוצרך החרבן להביא דור המדבר או שנאמר דנפל ובנאו מותר כדעת הריטב"א

או שנאמר דקנה בית אחר מותר לדעת הר"ן לדברי הרב ש"ך ונמצא דההתר הוא משום דפנים חדשות באו לכאן וז"ש יכול אף עכשיו היא בחימה כלומר דאם עכשיו היה הבית ראשון קיים היא בחימה על דור המדבר דעדיין השבועה במקומה ולא הותרו אלא מצד שהוא בית אחר או שנפל ובנאו מותר או שקנה בית אחר מותר ת"ל ההר חמד אלהים לשבתו הרי הוא בחמדה ותאוה, דגם אם היה הבית ראשון בנוי היה בחמדה ויוכלו לבא דור המדבר והיינו כדעת ת"כ דהשבועה היתה כל זמן שאני באפי, דלפי האמת בלי טעם זה היו אסורים דקונם לביתי אם נפל או קנה בית אחר אסור כדעת הרשב"א והר"ן לדברי הריב"ש ומהראנ"ח, אך טעם ההתר היה שהשבועה היתה דוקא בעוד שהוא באפו כביכול ויוצא מזה שאינו תלוי ענין זה בבית רק ברצונו יתברך, דבשלמא אם דור המדבר לא יוכלו לבא אם לא נחרב הבית ונבנה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה נמצא שהבית עצמו מתחילה אינו נחמד לפניו יתברך מאחר דכל זמן שהוא קיים דור דעה אסורים לבא ובנינו הוי ח"ו לתקלה, אך עתה באומרנו כי ביאת דור המדבר אינו תלוי אלא בשישוב מאפו א"כ לא נגע לבנין הבית. וכן אם בעון עכו"ם גזר להחריבו אינו מצד הבית רק הוא עונש להם. ולא דמי לדור המדבר כי אף דהבית עצמו לא עביד מידי מ"מ הוא סיבה לבל יבואו למר כדאית ליה. לא כן בחרבן מצד עכו"ם אין בבנינו שום עיכוב רק דגזר ליחרב בעונם, והיינו מאי דיליף מדכתיב ההר חמד אלהים לשבתו דבנינו לא הזיק אדם ודור המדבר אינם תלוים בזה. וז"ש ההר חמד אלהים לשבתו דהוא חמדה בשבתו ואין תקלה יוצא כלל. ומה שאמר הכתוב על אפי ועל חמתי וכו' היינו שבעוד אפו וגם חמתו בעכו"ם גזר שיחרב אבל לא שחרבנו תיקון לדור המדבר. וזהו מלמד שכיפר לה חרבנה דהחרבן היה לכפר עון עכו"ם ולא שהיה צורך דבלאו הכי לא יוכלו דור המדבר לבא. ומנין שאין השכינה שורה עד שתעשה הר שעון עכו"ם סיבה לעשותו הר ואז נתכפר שנאמר ההר הטוב הזה שתמיד הוא טוב וחמדה וכי תימא מדוע נחרב לז"א והלבנון להלבין עונות ישראל. ולמדנו שענין דור המדבר אינו תלוי בחרבן דחרבנו ובנינו לא מהני דאומר קונם לביתי נפל ובנאו או קנה אחר אסור רק שהשבועה היתה עד יעבור זעם. וזה רמז במה שחזר וקרא אותה בשם ראשון שלם כלומר איהו ניהו ולא נשתנה והוא הבית בעצמו לענין דינא רק שהטעם ששב מאפו וזהו ויהי בשלם סוכו. וכי תימא אם לענין זה קראה שלם היה יכול לקרותה ירושלם ואנו לומדין זה גם כן לז"א רמז שכשנקראת שלם אברהם קראה הר לומר שמכפר לה חרבנה ותכף שנחרבה נתכפרה ואין ביאת דור המדבר תלוי בזה כי חרבנה בעון ע"ז כדבר האמור. ואומר זכור ה' לבני

אדום האומרים ערו ערו וכו' דמעת שערו ערו זוכר לבני אדום להנקם שכבר נתכפרו ישראל והבית עצמו בבנינו וחרבנו נחמד.

ומכלל הדברים והתוספתא הלזו למדנו דאברהם אע"ה מה שקראו הר הוא לומר דבעון עכו"ם נגזר שיהיה הר ותכף כשנעשה הר שורה השכינה וכמ"ש בתוספתא שאין השכינה שורה עד שיעשה הר וז"ש אברהם אשר יאמר היום בהר ה' יראה, ולפ"ז סבר אברהם אע"ה כשיטת ת"כ דבעוד אפו אינם יכולים לבא ובשוב אפו כביכול מותרים ואי לאו הכי אסורים דקונם לביתי אף אם נפל או קנה אחר אסור כהרשב"א והר"ן לשיטת הריב"ש ומהראנ"ח וכמש"ל.

אך יצחק אע"ה סבר כשיטת הריטב"א דקונם לביתי ונפל מותר וזה התר דור המדבר וכמ"ש למנוחה זו אינם באים אבל באים למנוחה אחרת, ומטעם זה קראו שדה דנפל אזדא ליה ומותרים. אבל יעקב אבינו סבר כדעת הר"ן לשיטת הרב ש"ך דקונם לביתי ונפל אסור אך קנה אחר מותר והבית השלישי שיורד מן השמים בנוי ומשוכלל הוי כקנה אחר, ולכן קראו בית אל לרמוז שהראשון היה מעשה ידי אדם והבית שלישי מעשה ידיו יתברך והוי קנה אחר לגמרי וזה כונת המאמר שהבאתי לעיל מפ"ח דפסחים א"ר אלעזר מאי דכתיב לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב דקשיא ליה אמאי קראו הר ה' וקראו תכף בית אלהי יעקב מלבד הדקדוק המפורסם דכתיב אלהי יעקב ולא כתיב אברהם ויצחק. ולזה ישב ודרש דיעקב בחיר שבאבות תנא דווקנא ולן בעומקה של הלכה דעינינו הרואות דהוצרך ה' לבנותו כלו בשמים ממעל והוא כביכול לפי רוב הענוה מחבב ידי הצדיקים וכמ"ש פ"ק דכתובות (דף ה'.) גדולים מעשי צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ. והכא לא פנה לחסידיו ונבנה הבית בשמים ומזה מוכח דהאמת כמו שסבר יעקב אע"ה דהתר דור המדבר מסיבת שהבית חדש לגמרי בכל מכל מעשה שמים והו"ל כקנה בית אחר דשרי וכדעת הרב ש"ך. ועתה שכל הגויים שמעו את שמע הבית הקדוש הפלא ופלא המה ראו כן תמהו למה הוצרך הוא יתברך לזה וידעו שהוא להתר דור המדבר כמ"ש יעקב אע"ה אז יאמרו בגויים לכו ונעלה אל הר ה' שגם הקרקע אינו נחשב קרקע הראשון ולא מתסר כדעת הר"ן כמש"ל. וז"ש אל הר ה' אל בית אלהי יעקב שבנאו בשמים להתיר דור המדבר כיעקב אע"ה. וז"ש לא כאברהם שקראו הר שסבר דקונם לביתי בכל גוונא אסור אף אם נפל או קנה אחר והטעם שכיפר החרבן כשנעשה הר כמ"ש בתוספתא ודור המדבר מותרים כשיטת ת"כ דהשבועה דוקא בעת אפו. ולא כיצחק דקראו שדה דסבר כהריטב"א דנפל מותר אלא כיעקב שקראו בית

דכתיב בית אל דהוי כקנה בית אחר ועינינו הרואות שהרעיש הקב"ה את עולמו לבנותו בשמים ולזה לכו ונעלה לראות מעשה שמים אשר לא היה לעולמים.

וזהו פשט הכתובים (שמות ט"ו י"ז) תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך ה' ימלוך לעולם ועד, וכבר הרב פרשת דרכים דרש"ה ארי כמין חומר על פי סברת הריטב"א. ואנן בעניותין פתר להם יוסף עפ"י שיטת הר"ן לדעת הש"ך, והכונה תביאמו ותטעמו לדור המדבר לעתיד בהר נחלתך וכי תימא הרי נשבע אם יבואון אל מנוחתי וא"כ דינא הוא דקונם לביתי אף אם נפל אסור, לז"א מכון לשבתך פעלת ה' הלא תדעו דבית שלישי הוא פעל ועשה ונקרא מקדש ה' מטעם שהוא בנאו כביכול וזהו כוננו ידיך, וכיון שכן הו"ל כקנה בית אחר דמותר וכמ"ש הרב ש"ך ואימתי יהיה זה בזמן ה' ימלוך לעולם ועד וכמ"ש במכילתא, ואמרו במדרש (פס"ר כ"ט) מקדש ה' כוננו ידיך מקדש ראשון ושני שנעשו ע"י בני אדם שלטה בהם יד האומות אבל לעת"ל שנבנה על ידי הקב"ה אין אומה ולשון שולטת בו.

ומעתה נבא לבאר מאמר מדרש קהלת שהבאתי לעיל אשר נשבעתי באפי, באפי נשבעתי וחוזרני בי כלומר כדעת הת"כ שהשבועה היתה בעוד שאפו בו כביכול, וז"ש באפי נשבעתי כלומר מה שנשבעתי הוא בעוד אפי וחוזרני מהאף וא"כ אין כאן שבועה וזהו סברא אחת כדעת הר"ן לדעת הריב"ש ומהראנ"ח דקונם לביתי אף אם נפל או קנה אחר אסור ואין התר אלא מטעם דפירש בהדיא דהשבועה היא בעוד אפו בו כביכול וכמש"ל. ואח"ך הוא כמו דבר אחר כמ"ש הרב מהר"ש יפה למנוחה זו אינם באים אבל הם באים למנוחה אחרת דההתר הוי מטעם הרב ש"ך דקנה בית אחר מותר והבית ג' הוי מנוחה אחרת כקנה בית אחר לגמרי כמש"ל ור' לוי בשם בר קפרא פליג עלייהו וסבר כדעת הריטב"א דנפל מותר, וז"ש משל למלך וכו' דכיון דסתרה ובנאה נמצא מקיים שבועתו ומכניס בנו דנפל ובנאו מותר והיינו דיוק אל מנוחתי דבאים למנוחה אחרת כל שהיא אחרת דנפל ובנאו מותר וכדעת הריטב"א וכמו שהוא עצמו סמך על מאמר זה דמשל למלך וכו', ולהכי הוצרך המשל לפרש דבריו דנפל מותר לאפוקי הראשון דכונתו דקנה בית אחר דוקא מותר וכמש"ל, וזהו כונת מאמרינו מה נורא המקום הזה בנוי אין זה חרב ובכלל רמז אין זה כדעת אברהם ויצחק דאברהם סבר דבכל גוונא אסור, והטעם שהותרו משום דלא נשבע אלא בעוד אפו ויצחק סבר כהריטב"א דנפל מותר. וזהו הרמז אין ז"ה כלומר אינו כאומר בית ז"ה דנפל מותר לא היא אלא קונם לביתך נפל אסור כדעת הר"ן דבית זה נפל מותר וביתך נפל אסור, ולא יש התר כי אם בית אלהים שהבית

שלישי בנוי על ידו יתברך והוא בית אלהים והו"ל כקנה בית לגמרי דשרי וכמש"ל דבית ראשון ושני היו מעשה בשר ודם והשלישי מעשה אלהים **חיים**.

וישלח

פרשת וישלח בס"ד

ב"ר (פ' ע"ה) ואחר עד עתה שעדין לא נולד שטנו של אותו האיש אבל עכשיו נולד שטנו של אותו האיש דא"ר פנחס בשם רשב"ן מסורת היא שאין עשו נופל אלא ביד בני בניה של רחל וכו':

חסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו שומר נפשות חסידיו מיד רשעים יצילם, הלא אב אחד בחיר שבאבות הולך וצועק מפני חמת המציק ויירא ויצר האמנם אלם, והנה ה' נצב עליו לשומרו אשר לא עזב חסדו ויבא יעקב שלם.

וראוי להבין האי דשדר ליה ויהי לי שור וחמור וכו' למען דעת רמז הרומז. ורז"ל דרשו בב"ר סוף פרשה ע"ה ויהי לי שור וחמור שור זה יוסף שנאמר (דברים ל"ז י"ג) בכור שורו הדר לו, חמור זה ישששכר דכתיב (בראשית מ"ט י"ד) יששכר חמור גרם, וכן בנו של יוסף עומד לכלות עמלק שנאמר (שמות י"ז י"ג) ויחלוש יהושע את עמלק, ובניו של יששכר יודעים מה הקב"ה עושה בעולמו שנאמר (דה"א י"ב ל"ב) ומבני יששכר וכו', וצאן אלו ישראל שנאמר (יחזקא' ל"ד ל"א) ואתן צאני וכו', ועבד זה דוד שנאמר (תהלים קט"ז ט"ז) אני עבדך בן אמתך, ושפחה זו אביגיל שנאמר (ש"א כ"ה מ"א) הנה אמתך לשפחה עכ"ל. ולכאורה יפלא מה ראו אלו להתקרב ומה זו סמיכה ובפרט דוד ואביגיל הם דברים מתמיהים. ואפשר לפרש ונקדים מ"ש רבינו האר"י זצ"ל בסוף שער הגלגולים דאדם הראשון יצאו ממנו שתי טפות קדושות בנחש הקדמוני ויעקב אע"ה שהיה מעין שופריה דאדה"ר הוצרך לטרוח כל אותם שנים לשמור צאן לבן סוד נחש עד שלקח השתי טפות שהם לאה ורחל ואח"ך בא לבן בנבל ולפי שעבד יעקב ללבן בא ההוא רוחא דיליה דיה' בלאה באביגיל ונשאת ללבן לעבוד אותו. ודוד הע"ה שהוא גלגול אדה"ר הוצרך להוציא מנבל טיפה זו שעדין היתה ביד הנחש ולכן דוד הוצרך לעשות כיעקב ללבן לשמור צאן נבל ואח"ך לקח אביגיל לאשה, וזהו שאמרה אביגיל לדוד (שם שם כ"ז) אשר הביא שפחתך לאדוני בלשון זכר ולא אמרה הביאה לרמוז כי שרשה זכר ולא נקבה, ולכן נכתב אביגל פעם אחת חסר יו"ד (שם שם ל"ב) לרמוז שנמשכת מיעקב אע"ה שעשה הגל עם לבן וזהו אבי גל עד כאן תורף אמרי קדוש זצ"ל ע"ש באורך.

ואחשבה שבזה יובן מאי דאמרו בירושלמי פ"ב דסנהדרין (ה"ג) וזכרת את אמתך מלמד שפקרה עצמה וכיון שפקרה עצמה פגמה הכתוב בכל קריא אתקרי אביגיל בר מהדין

פסוקא ויאמר דוד לאביגל וכו' עכ"ל. ומריש הוה אמינא דלשון זה דנקט הירושלמי שפקרה ופגמה הכתוב אינו נח לדבר כזאת כלשון זה על אביגיל הנביאה. ואעיקרא דברי אביגיל עצמם קשים איך צדקת ונביאה כמוה זאת אומרת דברים כאלו. ולפי דברי רבינו האר"י זצ"ל הנתנין למעלה הא דכתיב אביגל אין זה פגם רק רמז הרומז דשרשה מיעקב אע"ה. ועוד צריך להבין מדוע הכא דוקא רמז הכתוב במקום הזה ששרשה מיעקב ומה צורך לרמוז כאן זה טפי מדוכתא אחריתי. ויראה דדרכו של איש לחזור אחר האשה ואין דרכה של אשה לחזר אחר האיש כמשז"ל (קידושין דף ב':) ועין רואה זאת תורת האדם ואשה בכל אלה. והכא יפלא דאביגיל טובת שכל ונביאה לחלק יצאת מסדר נשים אף הפשוטות ופה אל פה אמרה וזכרת את אמתך, ולפי פשוטו אפשר לומר במשז"ל (מגילה דף י"ד:) שאמר לה דוד השמעי לי והשיבתו ולא תהיה זאת לך לפוקה מכלל דאיכא אחריתי ומאי ניהו מעשה דבת שבע, ובהאי קרא גופיה כתיב וזכרת את אמתך ויש ללמד עליה זכות שהוצרכה לומר כך בעל כרחה יען שדוד הע"ה אמר לה השמעי לי. וכדי לישב דעתו אמרה לו שבהתר ישאנה וימתין קצת ימים ובזה נח רתחיה. ולפימדרשו אפשר לומר דכיון דאצטריכא לה לומר ולא תהיה זאת לך לפוקה מכלל דאיכא אחריתי רמזה לו דאם אחרת יקח לו על כל פנים היא בת זוגו וראויה בת שבע לדוד מששת ימי בראשית ולזה אמרה וזכרת את אמתך בלשון הודעה שאני מודיעך שתזכור ותשאני שאני אשתך ההוגנת לך ודומה לבת שבע שהיא בת זוגך וחשקת בה מקודם כן הדבר הזה שאני עתידה לינשא לך וחשקת בי עתה על כן אמרתי לא תהיה זאת לך לפוקה מכלל דאיכא אחריתי דומה לענין ממש ואתיא לנחומיה קצת בענין בת שבע.

ודרך רמז אפשר דפיה פתחה בחכמה ואמרה לישנא דמשתמע לתרי אנפי מפני המורא ומפני הכבוד אך עוצם כונתה לרמוז לו והטיב ה' לאדוני וזכרת את אמתך כלומר טובה יטיב ה' לך שתזכור ממני שאמרתי ולא תהיה זאת לך לפוקה ותזכור תמיד מזה ובזה לא תחטא בבת שבע והיו הדברים האלה על לבבך וזו טובה לך אם תזכור תמיד מזה וזהו עוצם כונתה רק דמתורת מורא וכבוד אמרה לשון שיש לו שני פירושים ולא חששה לזלזל בעצמה אולי ימלט ממעשה דב"ש. ואם אל סודו תדרוש ניחא טובא דכיון דשרש אביגיל מיעקב אע"ה כך עשתה כאורח איש באנשים שכן ראוי להיות חוזר על אבידתו אף היא עשתה דרך גבר והיתה מחזרת אחר דוד הע"ה ומה גם שהיתה רוצה להנשא לדוד הע"ה שהוא אדה"ר ולצאת מיד הנחש. ועתה נבא לבאר מאמר הירושלמי הנז', ולפי פשוטו אפשר לומר דאמרינן פ"ק דמגילה (דף ט"ו.) רחב בשמה יעל בקולה אביגיל

בזכירתה וכיון דבזכירתה כן טמא"ו לא א"ש הא דקאמרה וזכרת את אמתך לשון זכירה זאת היתה לרז"ל לומר שפקרה עצמה.

אמנם לפי דברי רבינו האר"י זצ"ל יבא על נכון וז"ש מלמד שפקרה עצמה כלומר שעשתה כאיש שתובע בפה ואל האשה אמר שתנשא לו. וכיון שפקרה עצמה שלא יקשה בעינינו איך היתה כזאת לאביגיל לכך פגמה הכתוב דכתיב אביגל להורות ששרשה זכר וגם שהיא נמשכת מיעקב אע"ה והיא מר לה ולבה יחיל בקרבה הנחש השיאנ"י ורוצה להתקן כי לא נח"ש ביעקב הכמות נבל זאת אומרת ואתן אד"ם תחתיך. ובזה ניחא טובא דבמקום הזה דוקא כתיב אביגל לתת טעם לאביגיל שדברה כזאת. ולפ"ז נתישב דאדרבא רז"ל בירושלמי מהפכים בזכותה ופגם זה שבח הוא וטוב טעם. ומה טוב ומה נעים לשון הזהב במאמר הירושלמי הנז"ל שאמרו בכל קריא אתקרי אביגיל. דלכאורה יש להרגיש דהול"ל בכל קריא אביגיל בר מהדין וכו' ומה הלשון אתקרי. אמנם הדבר פשוט דדייקי בלשונם הקדוש כי בשמואל ב' סי' ג' כתיב ומשנהו כלאב לאביגל וקרינן לאביגיל. וז"ש בכל קריא אתקרי אביגיל דגם במקום דכתיב אביגל קרינן אביגיל אתקרי דייקא בר מהדין שאנו קורין אביגל ככתוב. ובס' פני משה פירש בכל הפסוקים שבפרשה כתוב אביגיל מלא וכאן אביגל חסר עכ"ד. ולא שמיע לי דבכל קריא הוא בכל המקרא ולא אמרו כתוב אלא אתקרי והדבר מבואר כמו שכתבתי והא דכתיב בשמואל ב' סי' י"ז אביגל וקרינן אביגל הוא על אחות דוד הע"ה וכתבנו בעניותנו טעמו במקום אחר ושם כתבנו עוד בענין זה בס"ד. ועתה נבא אל כונתנו לבאר המאמר הנז' ונקדים מ"ש הרב מהרש"א באגדתיה פ' המפלת (דף ל"א.) בשם פענח רזא דיוסף היה בבטן לאה ודינה בבטן רחל ונתחלפו שהזכר ניתן בבטן רחל והנקבה בבטן לאה ובהא א"ש דעיקר יצירת דינה נקבה. והרב מהרש"א הביא סמך לדבריו מהפייטן שאמר עובר להמיר בבטן אחות וכו' חילוף דינה ביוסף וכו'. וק"ק על הרב שלא זכר שכן כתוב בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל ואתחלפו עובריא וכו' ע"ש. ומכח נס ופלא הזה ליתן של זו בזו הוא אות ומופת דרחל ולאה גם שתיהן ראויות ליעקב אע"ה דאם ח"ו יש סרך איסור במה שלקח שתי אחיות לא הוה מתרחיש ניסא כי האי דלא עביד ניסא לשקרי ומשום שידע יעקב אע"ה דעשו יש לו משטמה על שלקח רחל ולאה שהאחת היתה לו כדאמרי אינשי הגדולה לגדול וכו' (ב"ב דף קכ"ג.), לכן בחכמה רמז לו ויהי לי שור ואז"ל במאמר הנז' זה יוסף כלומר דמיוסף הורתו ולידתו בין תבין כי הני נשי רחל ולאה לי הם מאשר נעשה נס גדול כזה. ולא עוד אלא וחמור זה יששכר כלומר בא וראה עד היכן הגיע מעשה שמים מורה ובא דשתים זו שלקחתי כדין וכשורה עשיתי הלא תראה יששכר מהיכן

בא בשכר דודאים שנתנה לאה לרחל ומזה תבין כי חלקי הם וכדין נשאתים כי פלאי פלאות נעשו בהן. וצאן אלו ישראל כלומר כלם כאחד כל זרעי נמשלו לצאן וגדול הרועה ה' רועי כי כלם קדושים והבנים הם מופת חותך על זיווגנו ולאמותם יאמרו כאלה חלק יעקב. ואם כה תאמר שבמה שאמרתי עם לבן גרתי דא עקא שבמה שעבדתי ללבן נגזר דההוא רוחא דבלאה תתגלגל ותעבוד לנבל כי נח"ש ינח"ש, לז"א ועבד זה דוד ושפחה זו אביגיל דבסוף הכל מתוקן ויבא דוד כי ל"ו אד"ם הוא וישא אביגיל ויתוקנו כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל וככל אשר דברנו בס"ד.

ואתהלכה ברחבה בהקדמת תרגום יונתן ופענח רזא האמורה והיתה לבא"ר מילי מילי קטני בעניותנו. הלא מראש אומר אני כי בזה אפשר לפרש הכתוב בפרשהוישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך. ויש להעיר מה זו שאלה הלא זה כמה וכמה שנים אשר יצחק ורבקה שלחו ליעקב פדן ארם לקחת לו אשה מבנות לבן אף הוא ראה ולזה לקח מחלת בת ישמעאל. ותו הממנו יפלא בכמה שנים כי יעקב נשא לאה ורחל וילדו לו בנים והלא הוא ידע שרחל עקרה וחשב לקחתה כמ"ש הפייט אדמון כבט שלא חלה וכו'. ותו דהוא שאל בכולל על הנשים וילדיהן ויעקב אע"ה השיב בפירוש הילדים וכו' והו"ל להשיב בכולל כמו שהוא שאל מי אלה לך השב ישיב אשר חנן אלהים את עבדך. וטרם אענה על פי דרכנו. אדברה וירוח לי ואפשר כי יעקב אע"ה שלח לומר לו עם לבן גרתי ואמרו רז"ל שרמז לו תרי"ג מצוות שמרתי והבין שאומרו גרתי כיון בזה שגייר רחל ולאה על דרך משז"ל (בר"ר פ' פ"ד) מגורי אביו מגיורי אביו. ולפי שכל דעתו על לאה ורחל סבר דגם יעקב כל עצמו להתנצל בזה ומטמין ברמ"ז שגיירן ויצא מכלל בן נח לגמרי ותו ליכא איסור שתי אחיות דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי זה הבין עשו במאמר יעקב עם לבן גרתי. ועל זה השיגו מי אלה לך כלומר רחל ולאה אחיות לך שאתה שומר המצוות וכונתו דלא יצא מכלל בן נח להקל אלא להחמיר ואסורות לך. ויאמר הילדים שתי התיבות בזקף גדול. כלומר עשה תנועות גדולות שיבין דלא צדק בכוונתו דאדרבא אומרו תרי"ג מצות שמרתי בא לאפוקי שלא יסבור דהמצוות משפט אלהי הארץ כדברי הרמב"ן ולא נשאם אלא מחמת שהיה בח"ל ועתה שבא לארץ רחל אסורה לו ויקחנה הוא עשו לזה אמר תרי"ג מצוות שמרתי גם בבית לבן ומה שנשאתים היה על פי הדיבר. וכי תימא מאן מוכח הילדים כלומר דהילדים הם מופת שהזיווג נאה וכמשז"ל כל הנושא אשה ההוגנת לו הויין ליה בנים בעלי הוראה. ותהי להפך הנושא באיסור כתיב (הושע ה' ז') בה' בגדו כי בנים זרים ילדו, וז"ש הילדים הן הן עדי ביאה אשר חנן אלדים אמותן את עבדך הוא הפה שהתיר

לי האחיות ואשר חנן קאי לאחיות כי עיקר שאלתו העמק שאלה על שתי אחיות ויש"ב עליהן את אונ"ם פרי הבטן זרע קדש יתנו עדיהן שהזיווג נאה וכשר.

ויתכן לפרש בדרך אחר במשז"ל (בר"ר פ' ע"א) על פסוק כי שנואה לאה ששונאים אותה ואומרים זו לאה שהיתה נראית צדקת רימתה לאחותה ועלה על לב יעקב אע"ה לגרשה ויתן ה' לה הריון וילדה ראובן ושמעון וחזר יעקב ואמר לאמן של אלו אני מגרש. גם פירש"י בפ' ויזכור אלהים את רחל שהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב שאין לה בנים אף עשו כך עלה בלבו. ובס' החסידים סי' שפ"ג כתב במשז"ל (מו"ק דף י"ח:) בענין הבת זוג שמא יקדמנו אחר ברחמים שהתפלה אינה מועלת לישב עמה כל ימי חייה אלא צריך שיגרשנה ותנשא לבן זוגה ע"ש באורך ובפירוש שנדפס בפרנקפורט. ועל פי זה אפשר שז"ש מי אלה לך כלומר הלא ידעת שהאחת שלי ואיך מלאך לבך לקחת שתיהן וזהו מי אלה שתים הנה לך ואין ראיה שנשאת לך דעל ידי תפלה הנה מקום להקדים לבן זוגה. לזה השיב תשובה נצחת ויאמר הילדים כלומר אשר ישא בת זוג חבירו והקדימו בתפלה צריך בסוף לגרשה ובאלה היה להפך כי רציתי לגרש לאה וילדה בנים וגם רחל בהיותה עקרה היתה בההוא פחדא שאגרשנה וילדה והאלהים עשה שלא אגרש לשום אחת הפך המקדים לחבירו ולוקח בת זוגו בתפלה שצריך לגרשה, וזו הוכחה אשר חנן אלהים את עבדך ושלי הם ולא לקחתים בתפלה ואין לך חלק בהם ומשמים הוכיחו.

ורוח אחרת אתי קרוב למש"ל בהקדים מ"ש הראשונים דטעם איסור עריות לפי שאין משתמשין בשרביטו של מלך ויעקב אע"ה כביכול נקרא אל כמשז"ל (מגילה דף י"ח.) על פסוק ויקרא לו אל אלהי ישראל. ויש להעיר מאי שיאטיה הכא דקראו אל ולפי האמור ניחא דשתי אחיות בח"ל שריותא נינהו גביה דהמצוות משפט אלהי הארץ כמ"ש הרמב"ן שהאבות לא שמרו המצוות אלא בארץ ומטעם זה לקח שתי אחיות. ועתה שבא לארץ ישראל לישב לב יעקב אע"ה קראו אל ומותר גם בארץ. ואפשר דזה רמז הכתוב ויגע בכף ירכו ואז"ל לפי שנשא שתי אחיות. ושם כתיב ויזרח לו השמש רמז שקראו אל כמש"ה (תהלים פ"ד י"ב) שמש ומגן ה' אלהים וכמשז"ל (בר"ר פ' ס"ח) מי גילה לו ששמי שמש.

ובזה יובן מש"ה הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אני אשר מנע ממך פרי בטן. ויש להבין איך יעקב אבינו בצרת נפש רחל האהובה חרה אפו ואדרבא דאגה בלבה יסחנה מדעתה להשיב נפשה כמו שעשה אלקנה לחנה. ולפי פשוטו יראה שכונת רחל הבה לי בנים תרי משמע כי אם יהיה אחד יסברו שאיני

צדקת, והנה בן נולד בזכותך. וז"ש ואם אין שלא יהיו שני בנים מתה אנכי כי רשעים בחייהם קרויים מתים ויאמרו העולם שאני רשעה. ולכן חרה אף יעקב אע"ה שהיא היתה עקרה ותיסגי בבת אחת והיא לא די לה בת ואפילו בן אין לה מנוח ורוצה בנים. ויעקב עצמו כבר יש לו בנים וכל מה שתלד הוא בשבילה דוקא, וז"ש התחת אלהים אני להרחיב פי בשאלות הרבה הלא תראי אשר מנע ממך פרי בטן כלל וממך ולא ממני ומה זו שאלה בנים שנים. ולפי הקדמתנו אפשר דכונת רחל שאם לא יהיו לה בנים מוכח דנשאת באיסור שתי אחיות כמשז"ל (סנהדרין דף נ"ז:) דבן נח בביאה תליא מילתא, וז"ש ואם אין מתה אנכי כלומר שיאמרו שאני רשעה שנשאתי לך באיסור. ומשו"ה חרה אפו יעקב אע"ה שחשדו שעבר איסור שתי אחיות, ויאמר התחת אלהים אני כלומר שטעם העריות דאין משתמשין בשרביטו של מלך והתחת אלהים אני שקראני כביכול אל ואני מותר בשתי אחיות. וזה טעם אשר מנע ממך פרי בטן שאת מסופקת אם עברתי על איסור שתי אחיות. ובזה אפשר לפרש דז"ש עשו מי אלה לך כלומר ראה אתה אומר אלי עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי, ומאחר שכן מי אלה רחל ולאה אחיות בלהה זלפה אחיות מפלגש כמשז"ל (פדר"א פל"ו) לך שאתה משבח עצמך ששומר תרי"ג מצוות. ולזה השיב בתנועה גדולה ויאמר הילדים בטעם זקף גדול כלומר קבל האמת שתשובתי ברורה גדולה תשוב"ה הילדים מסיבת הילדים בהשואה אחת כלם צדיקים תבין אשר חנן, אלהים את עבדך שקראני אלהים וחנני בזה לקרותי אלהים וכיון שכן אני מותר בהן וכיוצא בהן. ואי תימא אין אדם נאמן על ידי עצמו הילדים הן הן עדי כאמור.

נתנה ראש ונשובה לאשר יעדנו לפרש פסוק זה על פי הקדמת פענח רזא ותרגום יונתן אשר הבאתי לעיל. ונקדים חקירת הראשונים על ראובן דמהש"ס ביבמות דף ע"ו מוכח דלאה נתעברה בביאה ראשונה, וז"ש יעקב אע"ה כחי וראשית אוני וכל אותה הלילה הלא ברחל עבד דחשב שהיא רחל על ידי הסימנים שמסרה רחל ללאה וא"כ לחד לישנא דפירשו רש"י והרא"ש והר"ן פ"ב דנדרים (דף כ':) דבן תמורה מיקרי אפילו שתיהן נשיו מצאה החקירה מקום לנוח דא"כ ראובן הוא בן תמורה. וכבר הראב"ד בס' בעלי הנפש על מבוכה זו ישב ומסיק דמחוורתא דבן תמורה היינו במתכוין לערוה ונזדמנה לו אשתו. ולמ"ד דאפילו שתיהן נשיו נראה דח"ו יעקב אע"ה לא נכשל בזה ולחסידים הראשונים אף במידי דלאו אכילה אין הקב"ה מביא תקלה. והכא דעביד כל טצדקי דמצי למעבד ומסר סימנים ובעת ההיא חזי להההוא סימנא מאי אית ליה למעבד, משא"כ בעלמא אף דשתיהן נשיו הו"ל למבדק וחשיב פשיעה ומיקרי בן תמורה לא כן גבי ראובן דלא מצי למעבד מידי כי חזה הסימנים הן הן עדיו. ואני ראיתי לחד מרבוואתא קמאי בקובץ ישן

נושן כ"י שכתב דהכל מן האשה וכשהיא נזהרת מאד בלבה ורעיוניה מתרפקת על דודה ולא על אחר הולד צדיק וקדוש ואינו בן תמורה ולכן ראובן צדיק גמור זהו תורף דבריו. ועל פי דבריו נראה שיובן פסוק משלי בסימן טו"ב כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו הכונה דבן כסיל ודאי כעס ענינו לאביו אבן אופל וצלמות. אך תואר בן תמורה מתיחס אל אמו דבה הדבר תלוי שאם אמו היתה מטהרת רעיוניה ולבה לא היה בן תמורה וז"ש וממר ליולדתו דייקא.

ועל פי זה אפשר לפרש הכתוב וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה וכו' ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעוניי כי עתה יאהבני אישי. ורז"ל (ברכות דף ז':) דרשו ראו מה בין בני לבן חמי וכו' וצריך להבין דהכתוב מפרש טעם שם ראובן כי ראה וכו' ומנ"ל להו לרז"ל לומר טעם אחר. וכבר המפרשים כתבו דדייקי רז"ל מדכתיב כי אמרה דהוא יתר אלא דעוצם כונת לאה לומר ראו מה בין בני. אך יקשה דכל העולם חלו ורגזו מפני עשו ואיך לאה אמנו קרא שם בנה שם קבוע לגנות לעשו, לז"א כי אמרה כי ראה ה' זאת אומרת לכל דטעם קריאתה ראובן היינו כי ראה אבל עוצם כונתה נעלם ופירשוהו רז"ל. ויש לצרף לזה דאי משום כי ראה ה' אינו צודק ראובן דהו"ל לקרותו בתיבה דמורה ראיה לבד ומאי בן. ואני ראיתי בס' טל אורות כ"י להרב המקובל מהר"ר מאיר פאפירש כ"ץ זלה"ה שפירש מ"ש ראו מה בין בני וכו' במ"ש רבינו האר"י זצ"ל כי עשו קין ויעקב הבל וראובן קין ויוסף הבל ובשביל הבכורה שטם עשו ליעקב כקין להבל והתאומה היתירה הנה היא לאה והיה ראוי שראובן שהוא קין ישטום ליוסף שהוא הבל על הבכורה כמו ששטם עשו ליעקב ואדרבא הציל אותו למען השיבו אל אביו. וז"ש ראו מה בין בני עם היותו קין לבן חמי שמצד היותו קין שטם ליעקב וכו'. זהו תורף דבריו בקצור. וזה אפשר שרמז עשו מי אלה לך כלומר רחל ולאה מאי בעו גבך והתינח רחל אך לאה היא התאומה יתירה וכונתו כקטרוג הקודם. והשיבו הילדים אשר חנן אלהים את עבדך כלומר הראשונות לא תזכרנה ועתה אנחנו רעים אהובים וראה בעיניך הילדים ראובן ויוסף קין והבל נוחים ואוהבים זה לזה וכן אני ואתה לעת עתה אין דבר חוצץ.

ברם לפי מה שהקדמנו יתכן דכיון דיעקב אע"ה תיקן חטא ג"ע של אדה"ר וישב פ"ד שנה שלא ראה קרי ענין לאה היה קשה מאד אצלו שהטעתו וביאה ראשונה מחשבתו אשר חשב ברחל ולעוצם קדושתו ומה גם שכל עצמו לתקן עון ג"ע דאדה"ר והוא ניהו מעין שופריה דאדם היה מצטער הרבה הן על ביאתו במחשבת רחל והן על הבן הילוד שלא יהיה בן תמורה ח"ו בנו הבכור כי הוא ראשית אונו, ואפשר שלכך היה שונאה יעקב אע"ה לפי פשטיה דקרא להיות שבא לתקן ג"ע דאדה"ר וטרח הרבה בזה וכי השלים

חוקו הטעתה אותו ויירא מאד וייצר לו כאמור ורז"ל (ב"ב דף קכ"ג.) דרשו ששנואים מעשה עשו בפניה והכל הולך אל מקום אחד דעל ידי זה דחקה ונכנסה והטעתה ליעקב אע"ה. ויירא ה' כי שנואה לאה מטעם זה וכונתה לשמים בורחת מן הנחש וחשקה לידבק בקדש ויפתח את רחמה שנתעברה מביאה ראשונה, וכיון שידעה בעצמה רוב זהירותה בקדושה יתירה ולב טהור ידעה בודאי כי ראובן צדיק ותקרא שמו ראובן כלומר אין לחוש כי נלכד יעקב והיה לו סרך חטא בזה או שיהיה בן תמורה, לז"א ראו בן התבוננו וראו הבן הילוד כי שלם הוא וצדיק ומזה יוודע כי אין בנו עון אשר חטא. וראו מה בין בני לבן חמי דלהיות דיצחק תיקן ש"ד דאדה"ר אכתי פש עון ג"ע לכך היה בו פסולת ויצא הראשון אדמוני דמדעתיה זבניה לבכורותיה וכו' כי הוא הפסולת והסיגים אך יעקב אשר השלים לתקן גם ג"ע ונשלם תקון אדה"ר בע"ז ש"ד לכן מטתו שלימה ולא גרמתי לו שום נזק, וראו בן קדוש יאמר לו שלא נשאר שום פסולת ואע"ג דיוסף בעל כרחיה שקל לבכורתיה הצילו. וז"ש כי אמרה כי ראה ה' בעניי שהייתי שנואה מחשש שהטעתי ליעקב וחטא וזיכני לבן צדיק כי עתה יאהבני אישי שידע רוב זהירותי בקדושה שהעיקר הוא אם הבנים. ויען סיבה ראשונה לצער יעקב אע"ה בזה רחל היתה אפשר שז"ש לה התחת אלהים אני, כלומר אני רוצה בגזרתו דאלהים מדה"ד אשר מנע ממך פרי בטן שגרמת לצערני במסירת הסימנים. ואפשר דיעקב אע"ה אף שנולד ראובן ואז ישמח צדיק כי חזה זרע כי האי זרעו בו למינהו מ"מ אכתי לרוב קדושתו נאחז בסבך שמא חטא בלאה דמחשבתו היתה ברחל ואין ראיה מראובן אלא שאינו בכלל בן תמורה ח"ו וזה מסיבת קדושת לאה. אך עדיין היה לו פקפוק בו שמא חטא. אמנם כאשר ראה הנס המופלא דלאה נתעברה מיוסף ורחל מדינה ונהפכו מבטן לבטן אז נח דעתיה דזה מורה דהשתי אחיות כחד גופה דמו ולאה ורחל מישך שייכי אהדדי, ואז נחה דעתו דעת עליון דלאה ורחל תרין דאינון חד עקב ענו"ה יראת ה' ורוח אחד להן ומזה דן שאין בו סרך תקלה בזה.

והשתא אפשר שזהו שרמז עשו ואמר מי אלה לך שחשבת ברחל ושכבת עם לאה ונכשלת בהן ואתה שנזהרת בצדיק יסוד עולם ראה כי זו תקלה, והוא אומרו מי אלה שתיהן בבת אחת לך שאתה אומר שתקנת ג"ע, ויאמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך מסיבת הילדים שנתחלפו העוברים מזה תראה אשר חנן אלהים עבדך להורות כי לא נכשלתי דשתיהן כאחת חשיבו. ואף דרז"ל (בר"ר פ' ע"ו) דרשו שהטמין דינה מעשו היינו שלא יראנה בעין ויסבור שנשאת וכיוצא. ואחרי הודיע אלהים ענין זה הנשגב שנתחלפו העוברים ניחא מאמר הכתוב ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר שלחני

וכו' ואמרו רז"ל (שם פ' ע"ג) דנולד שטנו של עשו. וע"ף זה יבא על נכון כי הנה יעקב אע"ה היה מצטער על שני דברים אחת שמא יהיה איזה פקפוק בלקיחתו רחל ולאה שתי אחיות ועוד על אשר ידע ללאה וחשב ברחל והיה מתירא מעשו. וכאשר עין בעין מעשה חזה את הנ"ס למינהו כל כי האי זוגא חלופי ותצא דינה מלאה ורחל מיוסף אז נחה רוח יעקב דזה מורה דשתי אחיות הותרו לו שנעשה בהן נס כזה. וגם מישך שייכי אהדדי ולא חטא כמש"ל. וז"ש ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ילדה דייקא שלא היה עוברה אלא נתחלף בבטנה ולא נוצר בבטנה אלא ילדה אותו לבד אז נתחזק ואמץ לבבו לחזור ולא נתירא מעשו. והיה שטנו של עשו כי יש לו כח לאה ורחל דנוצר בלאה ונולד מרחל ויש לו בחינת נוקבא דרשימו דדינה נשאר ברחל והוא עד שהאחיות גוף אחת הם וגם שתיהן הגונות ליעקב, לכן הוא שטנו של עשו דכל כח עשו וכל מחשבתו שיוכל עם יעקב היה שסבר שחטא בשתי אחיות כמשז"ל דגם לעת"ל מערער על זה ולכך יוסף שנולד באופן זה לבטל זה הערעור הוא שטנו. ועוד בה דהוא מורה על חסד שעושים האחים דלאה בתפלתה עקרה יוסף מבטנה והיה לרחל למנה ועשו להפך מבקש להרוג אחיו וזה על דרך שאז"ל בתנחומא, ולכך מטעמים אלו יוסף שטנו של עשו.

ויתבאר בזה מאמרם ז"ל בשעה שנאבד יוסף אמר יעקב אוי לי שנשאתי שתי אחיות, ולדרכנו א"ש דכיון דיוסף היה כח שתיהן כאמור שמחה לתוגה נהפכה דמה ששמח יעקב עדות ביהוסף שמו שלא חטא באחיות וכמש"ל עתה שנאבד אזיל בתר איפכא דלכך אירע בו דוקא תקלה שיש בו כח שתיהן יצירתו בלאה ולידתו מרחל, ולהורות דאין זיווגן עולה יפה בא האות דיוסף שכולל שתיהן נאבד וצר לו ואמר אוי שנשאתי שתי אחיות. ובזה יובן הכתוב אלה תולדות יעקב יוסף, כלומר דהנס המופלא הזה עדות לכל תולדות יעקב שהם כשרים שלא חטא בזיווג שתי אחיות, וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו ועל ידו נתברר שלא חטא וזקונים הוא על דרך משז"ל (קידושין דף ל"ב:) זקן זה קנה, והכא פירושו זה קנינים דזה הורה דשני קנינים דלאה ורחל זיווגן עולה כהוגן. ואפשר דזהו טעם שהבכורה ניתנה ליוסף דאשתני הוא לבדו מכל אחיו שיש לו כח שתיהן רחל ולאה. ואפשר דזה טעם דינה שהיתה יצאנית להיות דרושם יוסף זכר נשאר בלאה וכשבאה דינה לקחה הארת זכר ולכן היתה יצאנית. ולהיות שיוסף היה גרמא לדינה שאירע בה מעשה שכם ונולדה אסנת כמשז"ל (פרדר"א פל"ח), לזה נשא יוסף את אסנת כי מכחו יצאת דינה ואירע שנולדה אסנת. ואפשר שזה רמז הכתוב (בראשית מ"ט כ"ב) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין בנות צעדה עלי שור. הכונה בן פורת

יוסף. וזה שאמרתי בן פורת הוא למראה עינים וזהו עלי עין אך האמת שיש בו כח בנות לאה ורחל, וזה טעם שדינה צעדה עלי שור שהיתה יצאנית דהיה בה בחינת זכר.

וזהו הרמז ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב וכו', הכונה ותצא דינה ואיך דינה זרע יעקב היתה יצאנית, לז"א בת לאה שהיא התפללה על זה שלא תהא רחל פחותה משתי שפחות וזה פריה אשר ילדה ליעקב לידה לבד דהורתה היה ברחל ובאה במקום יוסף והיה לה בצד מה כח זכר ולכך היתה יצאנית כזכר ומ"מ היתה צדקת גמורה ושכם נבלה עשה וישכב אותה ויענה שח"ו היא צדקת גמורה. וכל ענין השבטים אשר עשו היה מגמתם להורות צדקתה ששכם על כרחה שלא בטובתה נטפל לה כמו שנבאר. והוא במה שנבין מש"ה עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ וכו' ויאמרו הכזונה יעשה את אחותנו. דיש לדקדק דאבינו יעקב שאוג ישאג עכרתם אותי להבאישני ומה זו תשובה הכזונה וכו', ושמעתי משם הרב המובהק כמהר"ר משה הכהן זלה"ה בעל כהונת עולם דטענת יעקב היא דאם קנאים אתם ואין כח בכם לעמוד אם לא תנקמו מאשר טמא את דינה תכף היה לכם להרוג שכם ולקחת דינה והיו רואים תוקף לבכם וגבורתכם וכל יושבי הארץ תפול עליהם אימתה ופחד, אבל עתה בעשותכם המרמה הלזו שיעצתם לימול ובהיותם כואבים הרגתם זה מורה כי חלשים אתם ופרצה זו קורא לגנב לבא עלינו. וז"ש עכרתם אותי להבאישני כי בזה הראיתם שאתם חלשים. ועל זה השיבו תשובה נצחת ויאמרו הכזונה וכו', כונתם רצויה דכך עשו משום כבוד אחותם דהשומע יאמר דדינה נפקת ברא ולזה יצאה ומידה היתה זאת תובעת בפה לשכם ולא די זה אלא לכסות קלונם הרגו לשכם, ולכך נתחכמו לפרסם למען ישמעו עמים כלם שדינה צדקת ושכם עינה אותה בביתו צעקה הנערה ואין מושיע ועד ממהר חריצותם לכוף כל אנשי עירם למול דזה הורה שלהבת קשורה בלב נער ורשפי אש תשיתמו שכם וענתה בדינה צדקתה וז"ש הכזונה וכו', עד כאן שמעתי משם הרב הנז' זלה"ה. והוא אצלי כונת הכתוב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם, דאומרו אשר טמא וכו' יתר לכאורה אך הכתוב בא להצילם לתת טעם למה הוצרכו למרמה והי"ל להרוג שכם באדרע וחיל ולקחת דינה וחס להם לרמות. לז"א שהוצרכו לכך להורות אשר טמא את דינה שהוא הרבה אשמה לענותה והיא אחותם צדקת כמותם ולפרסם האמת באו עליהם במרמה.

ובמסילה נעלה לפרש פ' הושע סי' ו' וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה כי זמה עשו. ורז"ל בב"ר פרשה פ' סי' ב' דרשו על זה כשם שהלסטים הללו יושבים על הדרך והורגים בני אדם ונוטלים ממונם כך עשו שמעון ולוי לשכם אלא כחבר כהנים

אתמהא כשם שהכהנים הללו נחברים על הגורן ליטול חלקם כך עשו שמעון ולוי לשכם דרך ירצחו שכמה מדרך רצחו שמעון ולוי לשכם עכ"ל. ופירש הרב יפ"ת דמה שאמרו חבר כהנים אתמהא דהכונה בשלמא כחכי איש גדודים שפיר קאמר אלא כחבר כהנים מאי קאמר וכי דרך הכהנים בכך ומשני דלמעליותא אמר וכו' ע"ש. ולפי האמור יתכן לפרש וכחכי איש גדודים וכאשר ממתינים הלסטים כן המתינו שמעון ולוי עד אשר נימולו ולא שדומים ללסטים אלא הם חבר כהנים שנוטלים חלקם כך עשו שמעון ולוי שהדין עמם. ואם תאמר בלבבך אם בהריגת אנשי שכם כדין עשו מה טעם המתינו עד שנימולו בהיותם כואבים דזה נותן אצבע לכנענים שילחמום דמורה שהם חלשים וכמו שקרא תגר יעקב אע"ה. לז"א דרך ירצחו שכמה זהו הדרך ישר ונכון להורגם ונתן טעם כי זמה עשו שבזה נתפרסם כי זמה עשו אנשי שכם מראותנו שנתרצו לימול ודינה צדקת שאם הנה מהרה יהרגום יאמרו בגויים שדינה ח"ו זונה כאמור.

ובאופן אחר אפשר לומר כמ"ש הרב קנה חכמה דרוש ו' דף כ"ד דפירש מאז"ל (ספרי פ' ברכה) האומר לאביו ולאמו לפי ששמעון ולוי שתו בכוס אחד שנאמר ארור אפם משל לשנים שלוו מן המלך אחד פרע למלך וחזר והלוה למלך ואחד לא די שלא פרע אלא חזר ולוה כך שניהם שמעון ולוי לוו בשכם לוי פרע מה שלוה במדבר שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי וחזר והלוה את המקום בשטים שנאמר פנחס בן אלעזר שמעון לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה שנאמר ושם איש ישראל המוכה עכ"ל. ודקדק הרב הנז' דאם חטאו בהריגת שכם למה לא הענישם מיד ועשה מזה הלואה. ותו מ"ש לוי פרע והכתיב (דברים י' י"ז) ולא יקח שוחד, וביאר הרב הנז' דמשמע בש"ס ביומא (דף ס"ו:) דישראל דנשארו חיים בעגל לא חטאו, וכתב הרב מהר"ם אלשיך דכל עונשים שנתחייבו ישראל היינו בעבור שלא מיחו. ולפ"ז מ"ש משה רבינו ע"ה מי לה' אלי כונתו מי אשר מיחה בחוטאים אלי יבא והיינו שהכתוב משבח בני לוי שהתרו בחוטאים קודם שבא משה, וכתב הרמב"ם ה' מלכים (פ"ט הי"ד) דאנשי שכם ראו שגזל דינה ולא דנוהו נתחייבו מיתה, והרמב"ן השיג עליו דא"כ יעקב היה קודם וזוכה בהריגתם וכו', וזהו טעם שלא העניש ה' תכף לשמעון ולוי דהיו יכולים לומר דהדין עם הרמב"ם דעל שלא מיחו נתחייבו ולכן נשאר הדבר בהלואה עד שיבא מעשה לידם לראות אם ימחו, וז"ש במדרש הנזכר ולוי פרע דהורה דצריך למחות ברשעים ואף אם הם מועטים מהחוטאים מיחו ומכ"ש שנתחייבו אנשים שכם שהיו רבים והחוטא אחד שהיה להם למחות ואז עדיין לא נתחייב שמעון דמצו לומר אנו שבט אחד והן רבים החוטאים ולוי לפנים מן השורה עבד וחזר והלוה בשטים דפנחס יחיד עמד כנגד כ"ד אלף ושמעון לא דיו שלא

פרע שלא הרגו לזמרי והוא באחד אלא חזר ולוה שרצו להרוג פנחס ואז נתחייבו במה שהרגו יושבי שכם מטעם דלא מיחו שהרי הם לא מיחו ג"כ, זהו תורף דברי הרב הנז' ע"ש באורך הלא בספרתו.

ובזה נבא אל הביאור פסוק הנז' דממדרש רז"ל למדנו דפסוק זה בענין הלז זה מדבר. ונדקדק דהני בי תרי כחכי איש גדודים חבר כהנים תרתי דסתרן. ותו שהכתוב שם מקנתר את ישראל וכפי רז"ל זהו לשבח וכבר העיר על זה הרב יפ"ת שם. אמנם אפשר דאף זו מן התוכחות להורות כי לא די שהחוטאים עצמם הרבו אשמה אלא גם לאשר יכולת בידם למחות מידם האלהים יבקש. והזכיר הריגת אנשי שכם דבמעשה אחד עצמו נתגנו שבט שמעון ונשתבחו שבט לוי יען כי שבט לוי החזיק במעוזו להשכיל להטיב ולמחות בפושעים בעגל ובשטים. לא כן שבט שמעון שלא מיחו בזמרי ונענשו ונפקד עליהם עון הריגת יושבי שכם דשלא כדין עשו דאם הרגום מטעם שלא מיחו באדוניהם איך הם נסוגו אחור ולא מיחו בזמרי וככל אשר דבר הרב הנז', וז"ש וכחכי איש גדודים מה כתיב למעלה גלעד קרית פועלי און עקובה מדם ולא זו שהם רוצחים ממש בלי טעם וריח שחייבים אף זו ששמעון נתחייב בהריגת יושבי שכם אף דיש מקום פטור לדעת הרמב"ם שחייבים מיתה שלא מיחו עם כל זה נחשבו כלסטים וז"ש וכחכי איש גדודים דשלא כדין עשו. וכדי שלא נאמר הפעם ילוה לוי דגם הוא נלכד בזה, לז"א חבר כהנים ורמז ללוי שבו הכהנים וגם כהנים ולויים כחדא שריין על הגורן הם יקחו חלקם תרומות ומעשרות. וכמנהגם בגורן לעשות משפט כתוב כאיש אחד חברים וזהו חבר כהנים גם בהריגת אנשי שכם נדמו להתחברם חבר כהנים בגורן דכדין עשו להרוג יושבי שכם ככהנים ולויים נוטלים מנת חלקם בגורן כדין. דרך ירצחו שכמה כי זו דרך ישרה וסלולה מאבן הטועים שהיה להם למחות שכך עשו בעגל ושיטים וזה דרכם, וז"ש דרך כמו שהוא דרך אצלם וזהו מנהגם למחות בחוטאים על פי דרך זו ירצחו שכמה כדין. וכי תימא נמצאת תפיס חבלה בתרי רישין לחייב שמעון ולזכות לוי והכל במעשה אחד דשניהם יחד הרגו ליושבי שכם, וקשה הדבר לחייב לשמעון כלסטים ולזכות ללוי ככהן שנוטל חלקו, לז"א כי זמה עשו שבט שמעון בשיטים ולא מיחו בזמרי לכן למפרע נתחייבו בהריגת יושבי שכם לא כן לוי שהחזיק בדרכו ובשיטתו. ואם נתחייבו שבט שמעון בהריגת יושבי שכם מה יענו יושבי גלעד. וסיים הכתוב בבית ישראל ראיתי שערוריה שם זנות לאפרים נטמא ישראל דלא די שישראל חייבים למחות לאפרים שהעמידו העגל ונקל זאת בעיניהם אלא גם נטמא ישראל אשר היו טמאים בטומאת

עכו"ם בפועל עם אפרים, וזהו שערוריה וגנות גדול לישראל ונמצאו סדרן של כתובים בסגנון אחד ורוח אחד להם ובלולים יעלו כהוגן.

ואפנה על ימין לפרש בזה מאמרם ז"ל בסנהדרין דף פ"ב דאמור רבנן שם על פנחס אשר קנא לאלהיו בקשו מלאכי השרת לדוחפו לפנחס אמר להם הניחו לו קנאי בן קנאי הוא משיב חמה בן משיב חמה הוא התחילו השבטים מבזין אותו וכו' בא הכתוב וכו' וראויה כפרה זו שתהא מכפרת והולכת לעולם, ובירושלמי שם פ' הנשרפין (ה"ז) אמרו דבקשו לנדותו אלא שקפצה רוח הקדש ואמרה והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. ולכאורה יפלא דהגם דנימא דקנאין פוגעין בו שלא ברצון חכמים כמ"ש שם בירושלמי. מ"מ כגון זו של זמרי דהחל הנגף וישראל לקוחים למות מה טעם בקשו מלאכי רום לדוחפו ומה גם לפום הירושלמי שבקשו לנדותו כמו זר נחשב. ברם נקדים מ"ש עוד שם הרב קנה חכמה דמה שעשו הלויים בעגל אינם ראוים לשכר שהיה פרעון על אשר עשה לוי בשכם, אבל מעשה פנחס שהיה משבט לוי שכבר פרע מה שהיה חייב בשכם והעמיד עצמו נגד רבים ולא היה צריך בדין הוא שיטול שכרו כמשז"ל (במ"ר פ' כ"א) עכ"ד עש"ב. ואמרו פ' הכונס (דף נ"ט:) אלעזר זעירא הוה מסיים מסאני אוכמי וקאי בשוקא דנהרדעא וכו' א"ל דקא מאבילנא אירושלם א"ל את חשיבת לאתאבולי אירושלם סבור יוהרא הוא אתיוה חבשוה וכו'. ובפ' מרובה דף פ"א אמרו ר' ור' חייא הוו שקלי ואזלי באורחא אסתלקו לצידי הדרכים הוה קמפסע ואזיל ר' יהודה בן קנוסא קמיהו א"ל רבי לר' חייא מי הוא זה שמראה גדולה בפנינו א"ל ר' חייא שמא יהודא בן קנוסא וכו' אי לאו יהודה בן קנוסא את גזרתינהו לשקך בגזרא דפרזלא, ופירש"י גדולתו שמראה לנו שהוא ירא שמים מאד ומחזי כיוהרא. בגזרא דפרזלא כלומר נדוי עכ"ל. למדנו שהעושה דבר חסידות בפני גדולים הוא יוהרא וחייב נדוי והשתא כיון דשבט לוי כבר פרעו בעגל ופנחס לא מחויב בדבר ועמד במקום סכנה כזו באתרא דשכיח הזיקא, ובפני גדולים משה רבינו וכל קדושים עמו אין לך יוהרא גדולה מזו ולפיכך בקשו לנדותו כדין מי שעושה מילתא דחסידותא לפני גדולים והיינו טעמא דמלאכי השרת בקשו לדוחפו. וגם השבטים מבזין אותו שפיטם אבי אמו וכו' כלומר דלא נאה לאיש כמוהו ליכנס בתגר זה דבשלמא אם היה חייב בדבר ניחא אבל הכא שכבר שבט לוי קנאו בעגל ויצאו ידי חובת"ן, וזאת שנית כי הוא יחיד ואינו חייב למחות ברבים והוי יוהרא. על כן בא האלהים ואמר למלאכיו הניחו לו קנאי בן קנאי הוא, ופירש"י ז"ל דלוי קנא במעשה שכם כלומר סירכיה דאבותיו נקיט שהם קנאו בשכם וקנאו בעגל ועל ידי אשר קנאו בעגל נחשב ללוי לזכות אשר עשה בשכם ומה לוי מסר נפשו כנגד יושבי שכם וכל

הכנעני וגם בעגל היו מועטין גם פנחס אוחז מעשה אבותיו, וא"כ מזה הטעם אין לחוש ליוהרא גם כן דמעשיו לשם שמים ולמוד הוא אותו השבט בכך וזרוק חוטרא וכו' (בר"ר ס"פ נ"ג) וכיון דעושה לשם שמים ליכא יוהרא כדמוכח בפ' מרובה בההיא דר' יהודה בן קנוסא. וכלפי השבטים יחדיו ירנן"ו רינון וביזוי שפטם אבי אמו וכו' והוא יוהרא בא הכתוב ויחסו אחר אהרן כלומר בן גדולים הוא וליכא יוהרא. ויען כי לא היה חייב בזה כמש"ל כה אמר ה' ראויה כפרה זו מכלל דאיכא אחריתי מה שעשה לוי בעגל אלא שאותה היה לפרעון אך זו בדין הוא שיטול שכרו וכפרה זו מכפרת והולכת לעולם. ועוד לנו בעניותנו דרכים אחרים במאמר זה בפ' פנחס ע"ש. וזהו מ"ש הכתוב (תהלים ק"ו ל"א) בפנחס ותחשב לו שהיה יחיד ואינו חייב למחות לצדקה כיון שלא היה חייב וזכות הוא לו לדור ודור עד עולם כלשון רז"ל ראויה כפרה זו שתהא מכפרת לעולם.

ובכן ינוח לנו מאמרם ז"ל בסנהדרין דף פ"ב ובמדרש פ' פנחס א"ר יוחנן ה' שמות יש לו זמרי בן סלוא שאול בן הכנענית ושלומיאל זמרי שנעשה כביצה מוזרת בן סלוא על שהסליא עונות של משפחתו שאול על שהשאיל עצמו לדבר עבירה בן הכנענית שעשה מעשה כנען ומה שמו שלומיאל. ופירש"י הסליא גרם שיזכרו, א"נ גרם לחפש ולדקדק אחר עונם. וצריך לדעת מאי שיאטיהו דהני שמות. ותו הא דקאמר שהסליא עונות משפחתו ולחד לישנא דרש"י הוא דגרם לחפש וכו', ניחזי אנן חפש מחופש אכתי פש מאי ניהו. ותו השאיל עצמו לדבר עבירה מה זו שאלה הרי עבר עבירה. ואולם כל קבל דברי הרב קנה חכמה יתישב הכל דכבר נתבאר שנתחייבו שבטו של שמעון שלא מיחו בזמרי ונפקד עליהם עון שכם. ואם כה יאמרו דזמרי נשיא השבט ולא מצו לאשתעויי נגד אדוניהם. מה יענו למה שהרג שמעון ליושבי שכם על שלא מיחו בשכם נשיא הארץ. ואעיקרא זו היא שקשה על דעת הרמב"ם שכתב דיושבי שכם נתחייבו שלא מיחו וכמ"ש הר"ן בחידושיו פ' ד' מיתות ע"ש, ועתה דשבט שמעון לא מיחו בזמרי הכריעו לחובה ענין הריגת יושבי שכם. והכל רמוז לש"ם שב"ו. וקורא לו שם זמרי שנעשה כביצה מוזרת כמ"ש שם בסנהדרין באופן ששהה ונשתרש בחטא כל כך עד שנעשה כביצה מוזרת ובכל זמן זה אין גם אחד משבטו שנתעורר למחות ודא היא תברתהון, וז"ש בן סלוא שהסליא עונות משפחתו, כלומר עד האידנא ענין הריגת יושבי שכם היה תלוי ועומד דילמא הלכה כסברת הרמב"ם שנתחייבו על שלא מיחו וכדין עשו אבל הוא גרם להזכיר עון שבטו או לפשפש ולחפש אחר עונם שאלולי זה עדיין היה הדבר תלוי אבל עתה חפשו ודקדקו אחריהם לדקדק על עונם בהריגת יושבי שכם. וכי תאמר בלבבך העמק שאלה איחור פקידת עון שמעון מריש ועד כען וכאשר נפק דק הרב קנה

חכמה, לז"א שאול שהשאיל עצמו לדבר עבירה כלומר דכגון זו דשכם נקראת הלואה כמו שאמרו רז"ל במאמר הנז' לפי שיש צדדין לכף זכות דכדין עבוד. ולא מסתייה אשר לא ניתנה פריע"ה בעון העגל אלא שלוה פעם אחרת וזהו שהשאיל עצמו לדבר עבירה כלומר שלוה כמשז"ל במאמר הנז', והיינו פגם לשבטו דבשלמא בעגל יש להם מקום פטור שהיו מועטין נגד מרובין ואינם מחויבים ולוי לפנים משורת הדין עבד. אבל זה יחיד דומה לשכם שהיה יחיד ולא מיחו לכן נתחייבו למפרע, וז"ש בן הכנענית שעשה מעשה כנען כלומר שהיה כמעשה שכם שהיה יחיד ודן שמעון לאנשי שכם על אשר לא מיחו בנשיאם גם עתה זמרי נשיאם עביד כנשיא כנען והוא באחד והיה להם למחות ועל זה נענשו, והיינו שהסליא עון משפחותיו שגרם לחפש ולדקדק אחר שבטו במעשה שהיה לפנים בישראל שעד עתה היה שאול בידו כמשז"ל. וכן לענין הטובה זכה פנחס תחת אשר קנא לאלהיו לברית שלום מתנה מ**חיים**.

וישב

פרשת וישב בס"ד

במדרש (בר"ר פ"ד) וישראל אהב את יוסף ר' יהודה אומר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו ר' נחמיה אומר שכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרן לו:

כאשר ישר בעיני היוס"ר האלהים יביא במשפט כל יסור"י לתת לאיש בפרי מעלליו, בשלשתן לקה מטלטלי אגב מקרקעי ואף בית גרמ"ו עצם אל עצמו משום פגמו בקדש ובכליו, זו מן התוכחות על עון איש בחטאו נעשה שונאו חפץ דבאו פרש רשת לרגליו, הגם הלום הן צדיק בארץ קדוש יאמר לו הולך בצדקו מאליו, אכן צ"ר מן המצר כי קצר עצור עצר נגש והוא נענה ויג"ש אליו, ויהי רובה למפרע הוא גובה כל טוב אדוניו לעולם שכלו טוב נשב"ע ונוטל מזיו שדי כי שכן עליו, הכי קר"ה לבחיר שבאבות לא נח ולא שקט כי הים הולך וסוער בשוא גליו, וכמו שאמרו ברבה סדר היום לא שלותי מלבן ולא שקטתי מעשו ולא נחתי מדינה ויבא רוגז רוגזו של יוסף עכ"ל לפי גירסת הרב נזר הקדש. ואפשר לפי פשוטו כמ"ש בבתרא דף קכ"ג בעא מיניה ר' חלבו מר' שמואל בר נחמני כתיב ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וכו' מאי שנא כי אתיליד יוסף א"ל ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף וכו'.

ונהירנא כי זה שנים אנא חזיתיה להרב באר שבע בספרו צידה לדרך פ' ויצא שכתב משם הרב תולדות יצחק שנתן טעם דמאי שנא יוסף דיאמר יוסף למה הרעות לאחיך יעקב ואין לו פה להשיב דאחי יוסף הרעו לו והוא הטיב להם ותמה עליו דלמה עזב תלמוד

ערוך בסוגיין ראה יעקב שאין עשו נופל וכו', ועוד האריך ולבסוף נתן טעם לפי שיעקב נתן הבכורה ליוסף וכו' ע"ש באורך. ואין כאן תימה דלא נעלם מהרב תולדות יצחק דברי הש"ס רק בא לתת טעם לדבר על מה עשה ה' ככה דעשו יפול ביד יוסף כאשר הוא בעצמו עשה לו מטעמים כאשר אהב ויעקב אבינו אף הוא ראה באספקלריא של קדש שעשו נופל ביד יוסף אך לא ידע הטעם לדברי הרב תולדות יצחק. ועוד אשתמיטיתיה דרב שמואל בר נחמני גופיה בעל המימרא עצמה דסוגיין הוא עצמו יהיב טעמא כהרב תולדות יצחק כמבואר בתנחומא והובא בילקוט שופטים סי' ה' רמז נ"א וז"ל ארשב"נ מסורת אגדה בידינו שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל למה שאם באים השבטים לדין עם עשו לאמר לו למה רדפת את אחיך הוא אומר להם למה רדפתם את אחיכם וכיון שהוא אצל יוסף אומר לו למה רדפת את אחיך ואינו יכול להשיבו וכו' עש"ב וגם בפסיקתא רבתי נתנו טעם זה דף כ"א. ושם דף י"ט נתנו טעמים אחרים וקצתם הובאו בילקוט.

וחזיתיה למופת הדור הרב מהרח"א בס' עץ החיים דף ה' שהקשה בסוגיין ממ"ש תוספות בפ' הנזיקין (דף נ"ה:) דיאודה הרג עשו כמ"ש בספרי ומ"ש פ"ק דסוטה (דף י"ג) דחושים בן דן הרגו שמא לא מת באותה הכאה עד שעמד יהודה והרגו הרי דעשו נפל ביד חושים ויהודה, ותירץ דבעינן שתי כחות יהודה ויוסף וכשנהרג עשו היו שני כחות יהודה וחושים והיה בהני"ח מונח זה ישב ודרש כמה ענינים בהמצאה זו ע"ש באורך. ודבריו קשים בעיני דמי גילה רז זה דבעינן שתי כחות והלא כמה טעמים נאמרו בזה יחד כלם בנותן טעם לנפילת עשו ביד בניה של רחל דוקא. ותו הגם שנאמר דבעינן כח אחר עם יוסף מה שאינו נראה כן מרז"ל אכתי כח בניה של רחל ודאי צריך וחושים מאי אהני והנה צור"ף עם יהודה הרי תרוייהו לאו בניה של רחל. ולי ההדיוט אעיקרא קושית הרב לק"מ דיהודה וחושים הרגו לעשו דכיון דיוסף ובניו היו שם באותו פרק ולא עוד אלא דיוסף הוא מלך וכלהו חשיבי מאנשי מלחמתו תו אין קפידא מי הורג עשו דאנשי מלחמת יוסף הרגוהו, ושפיר חשיב כי יפול הנופל ביד בניה של רחל ויוסף הוא השליט וכלהו בתריה דמלכא גרירי.

אך קשה לי דמצאתי במדרש שוחר טוב סוף מזמור י"ח דאמרו דבקבורת יצחק יהודה הרג עשו דנשאר יעקב לבדו במערה ונכנס עשו להרוג ליעקב ונכנס יאודה והרגו מאחוריו ע"ש. ושם לא היה מלחמה ולא הוו גרירי בתר בניה של רחל ויוסף היה במצרים. וזוהי שקשה על התוס' דדחקי טובא להשוות הספרי עם הש"ס פ"ק דסוטה. ובהגלות נגלות מאמר השוחר טוב הנז' מבואר דמ"ד דיהודה הרגו פליג לגמרי עם

תלמודין דמ"ד זה סבר שנהרג בקבורת יצחק ויהודה הרגו. וגמרין סבר דנהרג בקבורת יעקב וחושים הרגו. והספרי אתי כמאמר שוחר טוב. ולהרב יפה מראה פ"ק דכתובות והרב שדה יהושע שם ופ' הנזיקין אשתמיט מינייהו דברי הספרי והתוס' ומאמר שוחר טוב וכמ"ש במקום אחר. ולמאי דאתאן עלה יש לישב דכיון דבנימין היה שם בקבורת יצחק הא סגי וקרינן דעשו נפל ביד בניה של רחל דכשיהודה נכנס מסתמא כל השבטים נכנסו עמו ובנימין שם נמצא ושם היה וכחו גדול לעזר ולהועיל ליהודה להורגו.

המורם מהאמור דיעקב ראה שאין עשו נופל וכו' ולכן כאשר ילדה רחל את יוסף בקש לצאת דנולד שטנו של עשו, ואמרו רז"ל (ב"ב קכ"ג.) דהעולם אומרים היו שתי בנות ללבן ושני בנים לרבקה הגדולה לגדול וכו' ולכן היתה בוכה לאה וכו', גם אמרו רז"ל (בר"ר ס"פ ע"ה) דנענש יעקב אבינו ע"ה דהטמין דינה שלא יראנה עשו דאם נשאת לעשו היתה מחזירתו. ועפ"ז אפשר להבין המאמר הנז' לא שלותי מלבן דהלא ברחל עבדתי ורימני לתת לי לאה שלא כרצוני ועל ידי זה נמשך לא שקטתי מעשו כמו שפירשו הראשונים בפ' כי ירא אנכי אותו פן יבא והכני אם על בנים דנתירא יעקב מעשו על לקיחתו רחל ולאה דאחת מהן היתה לעשו והואאומרו פן יבא והכני א"ם על בנים דייקא ניטלה האם כי אחת מהנה אמר אויב שהיא שלו, ונמצא דמאשר לא שלותי מלבן שרימני בלאה והוצרכתי לקחת שתיהן דין גרמא דלא שקטתי מעשו ובההוא פחדא יתיבנא להתגולל עלי על אשר לקחתי שתיהן. ועל ידי זה דלא שלותי מלבן שנתן לי לאה ולא נתנה לעשו עוד נלכדתי ולא נחתי מדינה שנענשתי שהסרתיה מלפניו והטמנתי אותה, שאלו נשאת לעשו היתה מחזירתו, ואלו לא רימני לבן וניתנה לאה לעשו לא היה עוד מקום ערעור אם בת היתה לי ונסתרה מעשו דלאה הצדקת אם נשאת לו היתה מחזירתו. ולא עוד אלא שהייתי בטוח מעשו בכל עת אשר אני רואה יוסף כי הוא שטנו של עשו. אבל עתה ויבא רוגז מיוסף וחזר הצע"ר למקומו ופחד עשו היה לי.

לפום נסחא דקמן לא שלותי מעשו ולא שקטתי מלבן. יש לפרש הכי דכל הצרות עשו גרמא בנזיקין לא שלותי מעשו שבקש להורגני ומזה נמשך צרה אחרת לא שקטתי מלבן דאלמלא לא היה לי פחד עשו לא היה צורך ללכת ללבן דכשם דאברהם הביא רבקה גם יצחק שלח כזאת לקחת רחל משם אך עשו דין גרמ"א דנפל בחולקי ללכת ללבן שהחליף משכורתי ורימני. ועוד אחרת דבעבור עשו שהוא רשע הסתרתי דינה ממנו ונענשתי ולא נחתי מדינה. ולא עוד אלא שבעבור שבטלתי כבוד או"א כל זמן היותי אצל לבן אך עתה הלאני ויבא רוגז יוסף כמשז"ל (מגילה דף י"ז.) וגם אשר בטחתי ביוסף שטנו של עשו, איכו השתא שנאבד יוסף הדרן לקמייתא כי ירא אנכי מעשו. ובזה יובן

משז"ל (בר"ר פ' פ"ד) בקש יעקב לישב בשלוה וכו' קפץ עליו רוגזו של יוסף כי הנה אמרו לא שלותי מעשו כמש"ל, וכל קבל דנא דיעקב אע"ה בריש כל מרעין קרי אנפשיה לא שלותי מעשו עתה בקש לישב בשלוה מעשו דעשו נתישב בארץ שעיר ויוסף שטנו של עשו נצר מטעיו כברוש רענן שעשועים יום יום לכן סבר יעקב לשבת בשלוה מעשו תמורת לא שלותי מעשו. קפץ עליו רוגזו של יוסף כי הוא שטנו של עשו ואיניו ועוד מילתא בפומיה לא שלותי מעשו כי ירא אנכי אותו כי יוסף איננו שהוא שטנו.

והנה אופ"ן אחד באר"ש יש לפרש עוד ונקדים מ"ש הרב מהר"י וייל בתשובה סי' קכ"ה וז"ל מ"ש איך שבשליחותך נהרג ר' עזריא גרסינן באגדת חלק (דף צ"ה.) א"ל הקב"ה לדוד עד מתי יהא העון הזה טמון בידך על ידך נהרג דואג וכו' אלמא אע"ג דדע"ה לא פשע במידי רק שעל ידו באו לידי תקלה אפ"ה נענש כ"ש הכא שבשליחותך בא אליו הרעה הזאת וכו' ואז"ל בשבת פ' שואל (דף קמ"ט:) כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו למחיצתו של הקב"ה עכ"ל. והביא ראיה מדבריו מהר"ם מלובלין בתשובה סי' מ"ד לנדונו. ותשובת מהר"י וייל נעלמה מהרב באר שבע באגדת חלק שכתב כן מדנפשי' ולא זכר כי הן הן דברי מהר"י וייל. שוב בא לידי ס' צמח צדק וראיתי להרב שם בתשובותיו סי' ו' שהשיג על הרב באר שבע והוא ז"ל פקפק קצת בדין מהר"י וייל וחילק דדוקא אם שלח שלוחו בחנם אז צריך לקבל תשובה דהוא הגורם וכן הוא גבי דוד הע"ה דהוא היה הגורם אך אם זה השליח ששלח בא בשכרו אליו הוא נושא את נפשו עש"ב. ועל פי זה הרי הוא כמבוא"ר מאמרם ז"ל והביאו רש"י פ' ויגש בפ' אמותה הפעם וז"ל ומדרשו סבור הייתי למות שני מיתות בעוה"ז ובעה"ב שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת עכ"ל. ובנדון זה דיוסף גם מהרר"ם בעל צמח צדק יודה כיון ששלחו יעקב אע"ה בחנם ואע"ג דלא ידע שאחיו שונאים אותו מ"מ הוא הגורם. אך עדיין יש להסתפק כיון שאחיו הלכו לרעות עצמן וכמ"ש הלא אחיך רועים בשכם וכמשז"ל (בר"ר פ' פ"ד) א"כ יוסף תפארת בחורים היה לו הנאה גדולה לרעות עצמו וסבר וקביל מלבד כבוד אביו לכבוד עצמו להתענג ולרעות בגנים, וזה חשיב הנאה כאלו קבל שכר, ולדעת הרב צמח צדק יעקב אע"ה פטיר ועטיר. אך זה חלי דנסתלקה ממנו שכינה וזה מכריע דיוסף לא כיוין להנאתו כלל ולא מטי ליה הנאה מינה וא"כ הו"ל כשלחו חנם והוא הגורם וחייב לכ"ע, וז"ש שנסתלקה ממני שכינה ומזה הייתי סבור שיתבעני הקב"ה מיתתך כי אני גרמתי והיינו דנסתלקה ממני שכינה דכל שחבירו נענש על ידו וכו'. ואחר זמן רב ראיתי בשו"ת יד אליהו סי' כ"ח שהאריך בענין זה דמהר"י וייל ושם הזכיר הא דאמותה הפעם רק שכתבו בשם

המפרשים ע"ש והם דברי רש"י משם רז"ל במדרש. ובזה נבא לבאר מאמרם ז"ל (בר"ר פ' פ"ד) בשעה שהיה יעקב אבינו זוכר שאמר לו יוסף הנני היו בני מעיו מתחתכין אמר יודע היית שאחיך שונאים אותך והיית אומר הנני. ונקדים מקראי קדש ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשיבני דבר. ויש לדקדק מדוע אבינו הזקן פלגיה לדבוריה בשני אמירות הול"ל הלא אחיך רועים בשכם לך נא ראה שלומם ושלום הצאן והשיבני דבר. והרב מופת הדור מהרח"א בס' עץ החיים פירש אומרו והשיבני דבר משום דרב מספקא ליה פ"ק דפסחים (דף ח':) אי שלוחי מצוה חזירתן כהליכתן דאינם נזוקין או דוקא בהליכתן אין נזוקין, ומשום הכי התחכם יעקב שיהיה שליח מצוה גם בחזרתו ולא יהא נזוק וזהו והשיבני דבר דגם בחזרתך שלוחי אתה עד כאן דבריו. ובמאמר הנז' שמעתי משם המפרשים שפירשו בו הכי דיש לדקדק מה היה מתפעל יעקב אע"ה בזוכרו שאמר יוסף הנני אך דרך העולם כשאדם גדול יצוה לבנו או לנערו דבר שירות השב ישיב לו הנני כלומר אני מוכן לשרתך בלב שלם. אבל אם דבריו של גדול לבנו העובד אותו לעשות לו טובה והנאה לא מן השם הוא להשיבו הנני רק אמר יאמר העבד החויתי אמצא חן בעיני אדוני. והכא יעקב אבינו ליוסף אמר הלא אחיך רועים בשכם שהלכו לרעות עצמן בנאות דשא לכה ואשלחך אליהם אזתתענג בדשן וזהו לטובתו, ועל זה לא הי"ל להשיב הנני כדרך שמשיבים לשואל שירות רק להשיב אמצא חן ויעקב אע"ה אז לא שם לבו באמירת יוסף הנני, ועד אחרן אשר חזה אשר קרהו למפרע נפק דק בתשובת יוסף שהיתה בכונה מכוונת כי אין זו טובה לו לפי שאחיו שונאים אותו וזה שירות גדול ליכנס בסכנה ולזה היו מעיו מתחתכין, עד כאן דברי המפרשים אשר שמעתי. ועדיין צריך להבין איך יעקב אע"ה ביודעו ומכירו שכל דברי יוסף בר חכים בדקדוק וחכמה לא שת לבו גם לזאת ויהי מאז לומר לו ברר דבריך כאשר יפר"ש השוח"ה לשחו"ת הודיעני את דרכיך.

ואולם מה טוב ומה נעים לחבר השני דרכים הנז' ונצרף הקדמתנו מפני שהכ"ל יפה ויובנו בדקדוק הכתובים והמאמר הנז', כי הנה כל כונת יעקב אבינו לעשות נחת רוח ליוסף תאות נפש ילך לטייל לרעות בגנים ואשד הנחלים עם אחיו, וזה היה מגמתו הוא אשר דיבר הלא אחיך רועים בשכם מרעה דשן כר נרחב והמקום יפה אף נעים לכה להנאתך ולטובתך ואשלחך אליהם בתורת שליחות למען אחיך לא יגערו בך. ויוסף בסדר עליון השיבו הנני כיון לומר לו טובתי בל עליך וזו אינה טובת הנאה רק כמשא כבד אך להיות שהדבר יצא מפיך הנני. ואבינו הזקן כבר הרגיש בתשובת יוסף אך

דן בדעתו שיוסף סבר כי כל הדרכים בחזקת סכנה ואין זה שליחות מצוה בשלימות, ואת"ל שליחות מצוה הוא לקיים כל אשר יצא מפי אביו מ"מ בחזרה לא יש שליחות. זה הבין יעקב אע"ה בתשובת יוסף כי לא עלה על לבו שנאת אחיו. ומשו"ה ליתובי דעתיה דיוסף אמר לו עתה בשליחות גמור הליכה וחזרה לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשיבני דבר ותהיה שליח מצוה בהליכה וחזרה מה שלא היה דעתו תחילת דיבר. ולבסוף כשראה מקרה בלתי טהור היה זוכר הנני ועתה ירד לעומק כונתו והיו מעיו מתחתכים. ולדרכנו יאמר נא דכשנאבד יוסף היה מצטער על יוסף עצמו ומתוך זה סבר שהוא חייב בזה אבל יש מקום לומר דכיון שעיקר השליחות היה להנאת וטובת יוסף לרעות עצמו והא חשיב כאלו בא בשכרו הוא פטור כדעת הרב צמח צדק, אכן כשהיה זוכר שהשיב הנני בני מעיו מתחתכין שבזה גילה שלא הי"ל שום הנאה והיה עליו לטורח וא"כ בנדון זה יעקב אע"ה חייב ולכך היו מעיו מתחתכין וכמ"ש סבור הייתי שיתבעני הקב"ה מיתתך. ובזה אפשר לפרש מאמר הנז' בקש יעקב לישב בשלוה וכו' דאתאן עליה, כי הנה יעקב אע"ה בקש לישב בשלוה בעה"ז מלבד העוה"ב שהוא חלקו וסבר לה מר לזכות בשני עולמות. ולעומת זה קפץ עליו רוגזו של יוסף דמלבד צרת העה"ז הן גור יגור על העה"ב שיתבע ממנו הקב"ה מיתת יוסף, והוא מדה כנגד מדה כי הוא חשב לזכות בשני עולמות עכשיו יצטער על שניהם דגם על העה"ב פחד ורגז שיתבע הקב"ה מיתתו.

ולהבין הני קראי וישב יעקב וכו' והנמשכים אמרתי אקדמה הא דאמרינן בבתרא דף קי"ט ושהיה בכור נוטל שני חלקים ואמאי ראוי הוא וכו' אמר רב יהודה אמר שמואל ביתדות אהלים מתיב רבא ר' חדקא אומר בנות צלפחד נטלו ד' חלקים שנאמר ויפלו חבלי מנשה עשרה אלא אמר רבה א"י מוחזקת היא מתיבי א"ר חדקא שמעון השקמוני הי"ל חבר מתלמידי ר' עקיבא וכך היה ר"ש השקמוני אומר יודע היה משה רבינו שבנות צלפחד יורשות הם אבל לא היה יודע אם נוטלות חלק בכורה אם לאו וכו' ואי ס"ד ארץ ישראל מוחזקת מאי קמסתפקא ליה היא גופא קמסתפקא ליה דכתיב ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' ירושה היא לכם מאבותכם או דילמא שמורישין ואינם יורשים ופשטו ליה תרוייהו.

והרמב"ן בחידושיו הקשה במ"ש ואי ס"ד א"י מוחזקת דאלא מאי אינה מוחזקת מאי מספקא ליה וא"ת מיבעיא ליה אם הבכור נוטל בראוי כבמוחזק א"כ למה נאמר לו כן דוברות וי"ל הן נחלה תבעו וכו', ואינו מחוור דמשמעות המקרא ליתן להם ספיקן, ועוד שיודע היה משה רבינו דין בכורה לגמרי וכו' אלא שאלה בעלמא היא ויכול

הי"ל ולטעמיך עכ"ל. וכן הרשב"א בחידושיו כ"י כתב בקצרה דהומ"ל ולטעמיך. אמנם הריטב"א בחידושיו כ"י פירש דאי אמרת א"י אינה מוחזקת מספ"ל לענין בכור אי נוטל בראוי דאכתי לא נאמרה לו פ' בכורה א"נ אפשר לפרש בכל אשר ימצא לו בכל הראוי להמצא לו עכ"ד. וכאשר ירדוף הקור"א יקשה על הרמב"ן והרשב"א דלא משמע להו למימר דנסתפק אי הבכור נוטל בראוי דהרי שנינו בספרי א"ר חדקא שמעון השקמוני הי"ל חבר מתלמידי ר"ע אמר יודע היה משה שהבנות נוחלות אלא לא היה יודע אם נוטלות בראוי כבמוחזק אם לאו וכן הוא בפסיקתא. והרי ספרי ופסיקתא קרו בחיל דמשה רבינו אסתפק ליה אם נוטלות בראוי כדברי הריטב"א. ואנן בעניותין במקום אחר אנא נפשאי כתבית דמסוגיין מוכח דבריתא הלזו דספרי לאו מתרצתא היא ושם הארכתי קצת בסוגייא זו ובדברי מהרש"א בחידושי הלכות ואין כאן מקום להאריך בזה.

והרב החסיד מהר"ר אלעזר מקראקא בספרו רמזי המשניות מעשה רוקח דף פ"ב כתב וז"ל אכתוב קושיא חזקה בזה הגמרא דכתבו התוס' דאף דעדיין לא נאמר פ' נחלות יודע היה משה מטעם דלקמן אם כבן אנו חשובין וכו', ופירש רשב"ם אם כבן אנו לפטור אמנו מיבום שהרי היבום קם על שם אחיו בנחלה כדדרשינן ביבמות (דף כ"ד.) והבן מונעו מליבם אמו ומלירש וכו', הרי מבואר שעיקר טענתם שאם לא היו הם פוטרים אמם מליבם היה היבם לוקח נחלת אביהם ועתה שפוטרים אמם מיבם ראוים הם ליקח נחלה של אביהם והרי אסיקנא ביבמות דף כ"ד דיבם אינו נוטל בראוי, ותמוה לי מאד היכי קאמר יודע היה משה רבינו וכו' ממ"נ אי א"י מוחזקת גם בכורה יטלו ואם אין מוחזקת אלא ראוי גם חלק אחד לא יטלו דפרשת נחלות לא נאמרה אלא מטענת אם כבן וכו' דהא היבם היה נוטל הנחלה הרי היבם אינו נוטל בראוי וצ"ע רב עכ"ל. ולי ההדיוט לק"מ דהא הן אמרו אם כבן אנו חשובין תנה לנו נחלה כבן אם לאו תתיבם אמנו שמעינן דמכח דפוטרות אמן מיבום חלקן שאלו כבן דכיון דהן בם מועיל ונשיב זיק"ה זיקת אמן עיילי בב"ר לפטור אמם ולנחול כבן, ומאחר שכן הא ודאי סברא הוא דהבן יורש אביו ראוי ומוחזק כל אשר ישליטנו האלהים ובהא ליכא ספיקא דהבן אינו נוטל בראוי דאי ברא לא ירית אמאן תרמייה והא סברא אלימתא וסדר עולם דבן יורש גם את הכל. ואי בעית אימא קרא מדאצטריך גבי בכור דאינו נוטל פי שנים בראוי ש"מ דבן יורש ראוי ומוחזק איכו השתא בנות צלפחד לא אמרו לירש כיבם כי היכי דלא יטלו כלל ראוי ודייקי לומר תנה לנו נחלה כבן, והא לא אסתפק למשה רבינו דבמקום בן קיימי ונוטלות חלק פשוט כי קמספקא ליה בחלק בכורה אי א"י מוחזקת.

ומקשו הכא בהא דאמרינן דמשה רבינו אסתפק אי ארץ ישראל מוחזקת מהא דאמרינן בעכו"ם דף נ"ג ע"ב אמר רב יהודה אמר רב ישראל שזקף לבנה להשתחוות לה ובא עכו"ם והשתחוה לה אסרה מנ"ל א"ר אלעזר כתחילתה של ארץ ישראל דאמר רחמנא ואשריהם תשרפון באש מכדי ירושה היא להם מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו ואי משום הנך דמעיקרא בביטול בעלמא סגי אלא מדפלחו ישראל לעגל גלי אדעתייהו דניחא להו בעכו"ם וכי אתו עכו"ם שליחותא דידהו עבוד וכו' ע"ש. ולפי זה מאי מספ"ל למשה רבינו לפשוט דא"י מוחזקת מדכתיב ואשריהם תשרפון באש דאי אמרת בשלמא דא"י מוחזקת ניחא דמדפלחו לעגל ניחא להו אלא אי אמרת א"י אינה מוחזקת בביטול סגי ולכפיינהו ונבטלינהו כדפירש"י. והא גופא קשיא לי לשמואל דסבר א"י אינה מוחזקת כדמשני אסוגיין ביתדות אהלים א"כ לדידיה מ"ט דשריפת אשירות בביטול סגי. ויראה לישב קושיות אלו כמ"ש בחידושי הראשונים לע"ז כ"י במ"ש שם דף נ"ב מנין לעכו"ם של ישראל דטעונה גניזה הקשה הראב"ד תיפוק לי מדכתיב ואשריהם תשרפון באש דאמרינן לקמן טעמא משום דאמוריים שלוחי ישראל נינהו וירושה להם מאבותיהם, ותירץ הראב"ד דאיכא למימר הוראת שעה היתה שלא יטעו אחרי עכו"ם דאמוריים כי ימצאו אותה מלאה עכו"ם ואם לא ישרפום שמא יעבדום אבל בעלמא אפשר דעכו"ם דישראל יש לה ביטול עכ"ד. ובהא מתרצתא סוגיין דהא הוא דאסתפק משה רבינו דילמא א"י אינה מוחזקת והני אשרות עכו"ם של אמוריים נינהו והגם דיש להם ביטול מ"מ מלאת ארעא גלולים וכדי שלא יטעו חל עליהם חובת ביעור. ומ"ד א"י אינה מוחזקת סבר הכי לפום קושטא דמילתא.

ובאופן אחר יראה לישב קושיות הנז' וקושית הראב"ד הנז' כמ"ש בסנהדרין דף נ"ה ע"א בעו מיניה מרב ששת עכו"ם הבא על הבהמה מהו תקלה וקלון בעינן והכא תקלה איכא קלון ליכא או דילמא תקלה אעפ"י שאין קלון אמר רב ששת תניתוה מה אילנות שאין אוכלין ואין שותין ואין מריחין אמרה תורה השחת שרוף וכלה הואיל ובא לאדם תקלה על ידן המתעה חבירו מדרכי חיים לדרכי מיתה עאכ"ו, ופירש"י אילנות של אשרה דכתיב בהו תשרפון וכו' אלמא תקלה אף שאין קלון דאשרה לעכו"ם אינה קלון אלא תקלה שאף הם הוזהרו על עכו"ם עכ"ל. ולפום הך בריתא דהני אשרות עכו"ם של גוי נינהו ואלו הן הנשרפין הואיל ובא לאדם תקלה על ידן שאף הן הוזהרו על עכו"ם א"כ שפיר מספ"ל למשה רבינו אי א"י מוחזקת דלצד שאינה מוחזקת טעמא דאשרות שבא לאדם תקלה על ידן וכן יסבור מ"ד אינה מוחזקת לפי האמת, ובהא מתרצא קושית הראב"ד דמשו"ה ר' יצחק לא יליף מהך דעכו"ם אינה בטלה. איברא דשם בדף נ"ב רב

חסדא משמיה דרב יליף מקרא דלא תטע לך אשרה וכו' ולר' אלעזר בדף נ"ג דמפרש טעמיה דרב גבי ישראל שזקף וכו' מדכתיב ואשריהם וכו' קשה קושית הראב"ד לר' אלעזר אמאי לא יליף רב מינה דעכו"ם של ישראל אין לה ביטול, ויש לישב דרב יליף לימוד מרווח אף למ"ד א"י אינה מוחזקת. ומ"מ ק"ק לר' אלעזר בדף נ"ג מאי יליף דין ישראל שזקף וכו' מדכתיב ואשריהם וכו' נימא דטעמא כההיא בריתא דסנהדרין ומשום הנך דמעיקרא.

ומן האמור ל"ק מה שהרגיש הרב מהרש"א בחדושי הלכות בסנהדרין דף נ"ה וז"ל תניתוה מה אילנות וכו' מגופיה דקרא דכתיב באשרה תשרפון באש הוה מצי לאתויי למיחש משום תקלה אלא דמייתי הך בריתא דמפרש טעמא דקרא עכ"ל. ולפי האמור מגופיה דקרא לא מצי לאתויי משום דאיכא למדרש טעמא דקרא כר' אלעזר בסוגיית ע"ז דהוי של ישראל דמדפלחו לעגל וכו' אי נמי אפשר לומר כדברי הראב"ד הנז'. ועלה בידינו דהא מילתא פלוגתא דתנאי ואמוראי אי א"י מוחזקת אי לא. והלכה רווחת דא"י מוחזקת כפשטא דמתניתין ושמעתא דפ' יש נוחלין וכמ"ש שם הרי"ף והרא"ש והרמב"ם בפירוש המשנה. אך כבר כתבנו דהוי פלוגתא דתנאי ואמוראי כאשר ביארנו במקום אחר דשמואל דסבר א"י אינה מוחזקת לא אסקיה בתיובתא התם משום דאיכא כתנאי דסברי כוותיה. ובזה הבה נא נסעה ונלכה עלי בא"ר מן הכתובים בסדר יומא. וכבר נודע דהא מילתא דא"י מוחזקת אי לא נאחז בסבך מחלקת אחר מפורסם אי האבות יצאו מכלל ב"נ וכמתבאר מדבריו של גדול הרב פרשת דרכים דאי אמרינן דאברהם אע"ה דין ישראל גמור יש לו שפיר קנה הארץ בחזקה כמ"ש בבתרא דף ק' וא"י מוחזקת, אך אי אמרינן דאברהם לא יצא מכלל ב"נ אלא להחמיר דוקא א"כ חזקה בגוי אינה קונה כמ"ש הרמב"ם פרק א' דזכיה (הי"ד) ולא קנה הארץ וא"י אינה מוחזקת. והרא"ם ז"ל כתב דהשבטים ויוסף היו חולקים במפרכסת והרחיב הדבר הרב פרשת דרכים דף ד' דיוסף ושבטים כלהו סברי דמפרכסת שריא לישראל דבשחיטה תליא מילתא ואסורה לב"נ דלדידהו במיתה תליא והשבטים ס"ל דיצאו מכלל ב"נ אף להקל ומשו"ה אוכלין מבהמה בעודה מפרכסת ויוסף סבר דלא יצאו מכלל ב"נ להקל. והנה רז"ל אמרו בב"ר פ' פ"ד סי' ה' וישב יעקב לא נהנה יעקב אבינו ממושב עד שגר במגורי אבותיו ואיזו זו ארץ כנען ששם גר יצחק. והדברים אינם מובנים. ואפשר דיעקב אע"ה סבר דלא יצאו מכלל ב"נ אלא להחמיר לא להקל וא"כ א"י אינה מוחזקת כי אברהם אע"ה לא קנה בחזקה דעכו"ם לא קני בחזקה ומשו"ה חשב דשפיר קרינן ארץ לא להם ארץ כנען וגרות יצחק אע"ה וגרותו יעלו למנין ת' שנה דגזרת בין הבתרים. הוא הדבר דקשיא להו לרז"ל

בהאי קרא דאומרו וישב יעקב מורה ובא תושב גמור מאריה דארעא דישראל וממשמע שנאמר בארץ מגורי אביו בארץ כנען מוכח דהיו גרים והארץ נקראת על שם כנען. לז"א וישב יעקב לא נהנה וכו' כלומר דהא דכתיב וישב לא שהיה תושב רק תמיד היה גר אך בכל גרותו ל"ה נהנה ממושב, דאף גר לא היה דגר נהנה ממושב והוא לא נהנה ממושב אפילו כגר רק בארץ מגורי אבותיו אברהם ויצחק אבותיו דייקא דאברהם היה גר שלא קנה בחזקה דלא יצא מכלל ב"נ ואחריו יצחק אבינו היה גר ואיהו נמי בשיטת אבותיו ורבותיו, וז"ש ואיזו זו ארץ כנען כלומר דלהכי כתיב ארץ כנען להורות דאינה מוחזקת והרי היה לכנען ששם גר יצחק אביו ואף יעקב אבינו דין גר יש לו וחשב כי בזה הוא ואביו מקיימין גזרת בין הבתרים כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ושפיר קרי בארץ כנען לא להם. אבל לא הסכים להלכה דקי"ל א"י מוחזקת ואברהם אע"ה יצא מכלל ב"נ לגמרי וקנה הארץ בחזקה ואכתי גזרת בין הבתרים כולה כמות שהיא לצאת מהארץ ללכת אל ארץ אחרת ארץ לא להם. לכן נודע ה' משפט עשה לעורר יעקב אע"ה דאין הלכה כדבריו מרחוק ה' נראה מיניה ובי' אב"א שדי נרגא דשבטי ישורון כלם הסכימו דדין ישראל יש להם. והיינו דסמיך ליה אלה תולדות יעקב יוסף וכו' ויבא יוסף וכו' דעין בעין יראה דבניו אוכלים מפרכסת ופשיטא להו דדין ישראל יש להם. ושתים אחריה רעותיה תולין עיניהם וכו' ומזלזלין בבני השפחות וכו' גם אלה משום דסברי דדין ישראל יש להם כמ"ש הרב דת ודין דבהני נמי פלג"ן בהדיהו כל השבטים עם יוסף דהשבטים סברי דדין ישראל יש להם ויוסף סבר דדין ב"נ יש להם ע"ש באורך, ויעקב אע"ה עין לו ראתה דכל השבטים סברי הפך דעתו ומחשיבים עצמן ישראל גמור.

וממשמשין ובאים שארית הכתובים על פי זה כדבעינן מימר קמן בס"ד. הנה שמענוה דעת מהרימ"ט הביאו הרב פרשת דרכים דף י"ח שהטעם דמתה רחל בכניסתם לארץ שלא יכנס לא"י בשתי אחיות ומה שלא מתה לאה היינו משום דקדמו ובהתר נשאה אבל רחל שנשאה אחר לאה מתה תכף ומיד ואף שקידש לרחל בעבודה תחילה בן נח בביאה תליא מילתא ע"ש, וז"ש ויבא יוסף את דיבתם רעה דהיינו שאומרים שיצאו מכלל ב"נ לגמרי ולזה אוכלין בעודה מפרכסת ותולין ומזלזלין ואיהו סבר דלא כיוונו להלכה דדין ב"נ יש להם וזהו דבתם רעה. אמנם אל אביהם כלומר דיבה רעה זו נוגעת אל אביהם דבשלמא לפי סברת השבטים דדין ישראל גמור יש להם רנו ליעקב שמחה דלא פגע בשתי אחיות דגיירן וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי וכמשז"ל (יבמות דף כ"ב.), אבל לסברת יוסף דלא יצאו מכלל ב"נ זוהי שקשה דפגע באיסור שתי אחיות. והאף אמנם כי דברי יוסף יורה זיקים וישראל אהב את יוסף וכו'. ועד האידנא השבטים היו נכוין בחמין

דילמא יוסף כיון להלכה דלא יצאו מכלל ב"נ לגמרי והם חטאו תחת שלש אלה. וכאשר עיניהם תחזינה משרים כי אותו אהב אביהם מכל אחיו הכריעו להלכה דאין ממש בדבריו דלדעתו יעקב פגע בשתי אחיות ויוסף עצמו בא מאיסור דרחל איהי הנשאת באיסור כמ"ש מהרימ"ט דב"נ בביאה תליא מילתא, ואם הלכה כמותו ח"ו דיעקב אהב את יוסף כיון דבא מאיסור ומאחר שאביו אהבו ש"מ דדין ישראל יש להם ויעקב אע"ה כדין נשאם דגר שנתגייר וכו' ואמטו להכי אהב את יוסף דזרע קדש הוא, וז"ש ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם לכך וישנאו אותו כי דבריו לא בהשכל דהיה לו לשים לב גם עינים בו ובאביו ויבן זאת דאחיו נאמנו מאד וצדקו יחדיו דדין ישראל גמור יש להם, וזו היתה סיבת שנאתם אי בעית אימא דגם בלא דעת מוציא דיבה עליהם ודיבה זו שמץ פיסול בו ובאביו, ואב"א דכבר הוא יורד לעומקא דדינא דאחיו כיוונו להלכה ועכ"ז לחשקו להביא דיבה כופה פסכתר וישלך אמת ארצה וישנאו אותו.

ובאופן אחר יש לפרש שיעור הכתוב דעל ידי אשר דיבה זו נוגעת אל אביהם דאזדא ליה תירוץ דלאה ורחל נתגיירו וכקטן שנולד וכו' דלא יצאו מכלל ב"נ. א"כ אין לנו לומר כי אם רחמנא שריינהו ניהליה וע"ף הדיבר נשאן. אך זה חלי דמי מפיס ומי עלה שמים ושאול לו באלהים אם הוא אמר דהיתרא נינהו ליעקב וינטלם וינשא"ם. לכן וישראל אהב את יוסף מכל בניו ואהבה זו מכח הקודם תשלח שרשיה אי משום אשר חזה תוקף ישרות יוסף דהגם דדיבה זו מרעת כחו וכח אביו דלפום שיטת אחיו דדין ישראל יש להם תו ליכא לפצה פה בלקיחת אמו דגר שנתגייר וכו' והוא זרע קדש. ולפי שיטתו יש לפקפק עליו ועל אביו חרפה לא נשא אל עצמו ואל בשרו והיה מקנתר לאחיו על שלשה אלה נפלאו ממנו ובזה הוסיף לו יעקב אהבה דניכר חסידותו וחדא מגו חדא דהשתא דתירוץ גר שנתגייר וכו' בבל יאמר. לזה יעקב אע"ה רצה לפרסם דע"ף הדיבור נשאן ולזה הורה בכל מעייניו שאוהב את יוסף אהבה רבה ועשה לו כתונת פסים שיהא ניכר לכל אהבתו אתו, וזה להורות כי זרע קדש הוא ועל פי הדיבר זאת היתה לו ולא חטא בשתי אחיות ומיהו דין ב"נ יש להם להחמיר.

או ירצה דשיעור הכתוב כך הוא ויבא יוסף את דיבתם רעה דדין ב"נ יש להם. והשתא מתמה קרא אל אביהם כלומר דיבה זו נוגעת אל אביהם כאמור. לז"א וישראל אהב לשעבר את יוסף מכל בניו ועשה לו כבר כתונת פסים כלומר לא חש יוסף לזה דזה נוגע אל אביהם משום דמקודם זה וישראל אהב כבר את יוסף וכו', ובזה פירסם דיוסף אהובו של בית ומוכרח שהוא זרע קדש ומוכרח שע"ף הדיבר נשאן ובהיות כי זה היה מפורסם לא חש יוסף להביא דיבה זו.

ואולם לפום מאי דאמרן דיוסף ואחיו קא מפלגי בגופי הלכות וכן הוא לכמה דרכים אשר פירשום רבנן מר כדאית ליה ומר כדאית ליה, איכו השתא יש לחקור כי השבטים עדה שלימה כל בי עשרה ויוסף הצדיק אחד היה ואמאי לא ביטל דעתו לפני אחיו הגדולים כי ברבים היו עמו. וגם יעקב אבינו נהי דגדול שבכלן מ"מ התורה אמרה אחרי רבים להטות והו"ל יעקב ויוסף לבטל דעתם כי הם הרבים. ויראה פשר דבר בהקדים מאמרם ז"ל בילקוט בקהלת (ז' י"ט רמז תתקע"ו) והחכמה תעוז לחכם זה יוסף מעשרה שליטים אשר היו בעיר אלו השבטים וצריך לדעת מה חכמה זו דבגווה משתעי קרא. ותו לפי זה מה מסיים קרא כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואיך הסמיכה נמשכת בענין יוסף ואחיו דמינה סליק ואמר והחכמה תעז לחכם וכו'.

ויראה בהקדים תשובת מהרלנ"ח בסוף תשובותיו בקונטריס הסמיכה בענין אשר הסכימו רבני צפת, וסמכו על דברי הרמב"ם שגם בזמן הזה אם יאספו כל חכמי ארץ ישראל ויסמיכו לרב אחד נעשה מוסמך לכל דבר ועשו מעשה ופרסו גולתא דדהבא על הרב מהר"י בי רב ואחר מעשה שלחו מתם לעיר אלהינו זו ירושלם והסמיכו למהרלנ"ח, והרב מהרלנ"ח האריך לבטל הסמיכה דאף את"ל דגם בדבר זה רוב מהני הרי כתב הרשב"א דבעינן רוב מתוך משא ומתן של כלם ותשובת הרשב"א הביאה מרן בב"י ח"מ סי' י"ג. וא"כ בענין זה אף שרבני צפת הם רוב חכמי א"י והסכימו על דבר הסמיכה מ"מ אין לו דין רוב דלאו רוב מתוך כלם הוא. ואם יאמרו עתה נתוועד כל חכמי א"י יחד כלם ונשא ונתן בדבר וע"ף הסכמת הרוב יקום דבר. לא סגי בהכי דכיון דכבר רבני צפת גילו דעתם ועבוד עובדא אף אם עתה יתוועדו כלם והחולקים יטענו טענתם לבטל הסמיכה הם יחזיקו במעוז סברתם הראשונה ולא מהימני וזה דומה למ"ש (קדושין דף ע:) האי צורבא מרבנן דמורה ובא אם אחר מעשה אמרה אין שומעין לו והכא חשיבי נוגעים בדבר ודמי להההיא דרב פפא פ' כיצד מברכין (דף מ"ג:) דאמר משמיה דרבא דהלכה כבית הלל ולא היא אלא לאשתמוטי נפשיה משום כיסופא הוא דעבד, זהו תורף דבריו הנצרכים לענייננו בקיצור נמרץ לפי הרשום בזכרוני. והרב מהר"י בי רב היטב חרה לו וכתבו כמה קונטריסים בדבר. ומתשובת הרשב"א הנז' הסכימו רוב הפוסקים דלא אמרינן אחרי רבים אלא כי הוי רוב מתוך כלם כמבואר בכללי הרב מהר"ם ן' חביב בסוף ס' גט פשוט כלל א'. וכתב הרב פני משה ח"ב סי' ק"י דאף דבעינן רוב מתוך כלם אם אחד אינו בעיר וראו הצבור לצורך לתקן איזה דבר לא יעלה על לב שלא יוכלו רוב הקהל לתקן מפני אחד שהלך ומה שהסכימו רוב הקהל סגי ובכי האי גוונא לא אמרו דבעינן רוב מתוך כלם עש"ב.

אמור מעתה נחה שקטה החקירה הנז' דהכא השבטים עשו מעשה בדינים האלו על פי סברתם ואחר שעשו מעשה ידע יוסף וחלק עלוהם ויעקב אע"ה הסכים עמו, ובכי הא לא אמרינן אחרי רבים להאות דאחרי רבים ליתיה אלה [אלא] כי הוי רוב מתוך כלם שכלם נועדו ושקלי וטרו והרוב הסכימו אז הלכה כרבים וגם החולקים צריכים לבטל דעתם וללכת אחרי רבים אך הכא שהשבטים הוו רוב שאינו מתוך כלם לא הוי רובא. וכי תאמרו היה להם להתועד ולישא וליתן לא אפשר דכיון דעבוד עובדא על פי סברתם הם נוגעים בדבר דכסיפא להו מילתא כמ"ש מהרלנ"ח על רבני צפת כאמור. וז"ש הכתוב החכמה תעוז לחכם וכו' כפי רז"ל שדרשוהו על יוסף והשבטים כנז' הכוונה החכמה תעוז לחכם זה יוסף שחכמתו עמדה לו במחלוקותיו עם אחיו אף כי הם הרבים סמך על דעתו מעשרה שליטים אלו השבטים שעשו מעשה כדעתם דהוו רוב שאינו מתוך כלם. ונתן טעם אשר היו בעיר כלומר אם לא היו הם ויוסף בעיר והשבטים הוצרכו לדין אחד והם הרוב ועשו כדעתם לא היה עליהם תלונה דכשלא היה יוסף בעיר וגם אבינו יעקב אין עמהם סמכו על דעתם כי ברבים היו, אבל בכל אלו הדברים אשר היו בעיר יחד כלם והיה להם למשקל ולמטרי כלם כאחד ואז יעשו על פי הרוב דלא אשכחן דלא בעינן רוב מתוך כלם אלא כשאחד איננו בעיר כמ"ש הרב פני משה וגם הוא לצורך תיקון העיר דאז היחיד מוכרח לקבל מה שהסכימו כשלא היה בעיר, משא"כ הכא דפליגי בהלכות גם הרב פ"מ יודה דאם יוסף לא נמצא בעיר והסכימו על דין אחד אינו מוכרח יוסף לקבל אך הם עשו כהוגן כיון שלא היה בעיר אבל הכא היו בעיר כלם ומשו"ה החכמה תעז לחכם זה יוסף שהי"ל לשבטים להתוועד עמו ועי"ז שעשו הם לבדם כדעתם והיה בעיר החכמה תעוז לחכם לפקפק בדינם ולומר שלא כיונו יפה אף אם הם עשרה שליטים עדה שלימה מאחר שהיו בעיר כאמור. וכי תימא סוף סוף עתה יתוועדו יחדיו כלם וישאו ויתנו בדבר ויכריעו על פי הרוב. לז"א הוא דבר דלא אפשר והחכם תעוז לחכם זה יוסף ותו ליכא רובא. ויהיב טעמא כי אדם אין צדיק בארץ אף שהוא צדיק להיותו אדם מחומר קורץ לא אפשר אשר יעשה טוב שעשה דין אחד מהתורה וזהו יעשה טוב שהיא התורה ולא יחטא להחזיק סברתו משום כיסופא כי אדם הוא וכסיפא ליה מילתא ואין צדיק בארץ אשר יעשה טוב שעשה מעשה ולא יחטא אח"ך דהוי נוגע בדבר ואף שהוא צדיק הבושת עושה לו שנראה בדעתו שדבריו הראשונים שעשה מעשה אמת. ואין הדבר כן אלא הוא חוטא ואינו מרגיש וזהו שאמר כי אדם בהיותו אדם אין צדיק בארץ הגם שהוא צדיק הבושת לדידיה הוי כשוחד שאינו מרגיש והוא חוטא וא"כ מאחר שעשו השבטים מעשה א"כ החכמה תעז לחכם זה יוסף אף שהוא יחיד דתו ליכא רובא כמדובר.

וזהו שאמר הכתוב בסדר היום ויבא יוסף את דבתם רעה, דהיינו שעשו כבר מעשה ואמר לאביו כי טעו בדין ולא כיוונו להלכה והגם כי הם הרבים מאחר שכבר עשו מעשה לכן וישראל אהב את יוסף כי חפץ בסברתו מכ"ל בניו אף כי הם רבים כי בן זקונים הוא לו בר חכים הוא ליה, והעמיק הרחיב דבכי האי גוונא תו ליכא רובא דהם נוגעים בדבר כהוראת הרב מהרלנ"ח ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו אף כי הם הרבים והטעם דעתה לא יודו על האמת ויחזיקו בסברתם וישנאו אותו על דרך שחרה מאד להרב מהר"י בי רב על דברי מהרלנ"ח כמבואר שם בקונטריסיו ולא יכלו דברו לשלום כלומר לא הוה בידיהו לעשות שלום להתוועד יחד ולעמוד בדין ולהכריע אחר הרוב כי הוא אמר דתו לא מהימני ולא יודו על האמת והיטב חרה להם.

והנה מקום אתי לפרש בדרך אחר על פי מ"ש הרא"ש בתשובה כלל ט"ו סי' ז' וז"ל אח גדול שחירף וביזה לאחיו שהוא תלמיד חכם וקטן הימנו בשנים ונדה הקטן בשנים שהוא ת"ח לאחיו הגדול בשנים אם נדויו נדוי משום שדרשו ואת לרבות אחיך הגדול. יפה עשה שנדהו דכיון שאינו נושא פנים בתורה אינו עושה מעשה עמך ומן הדין אינו חייב לכבדו עכ"ל. ומור"ם בדרכי משה י"ד סי' ר"ם הקשה על הרא"ש דמאי שנא מאביו דאינו רשאי לנדותו. ותירץ בס' מקום שמואל בחידושיו לי"ד דהרי כתב הרמב"ן שאין המצוה בכבוד אחיו אלא בחיי האבות לפי שהוא גנאי להם שיבזו תולדותם והם מצטערים בזה הרבה וא"כ הכל חוזר אל כבוד האבות ואין כאן מצוה יתירה על כבוד אבות. והרא"ש מיירי אחר מיתת האב עכ"ד. והרב שבות יעקב ח"א סי' ע"ו כתב שאין חיוב כבוד האח אלא בגדול שבכלן והביא דבריו של הרמב"ן שהוא לכבוד אביהם ופירש הטעם שהוא יורש כתרם כמ"ש (דה"ב כ"א ג') ואת הממלכה נתן ליהורם וכמ"ש בכתובות (דף ק"ג:) עכ"ד. והגם כי דברי הרבנים הנז' אינן מחוורין אצלי לקושטא דדינא מ"מ מהם נקח סברות אלו לדרכנו דרך דרש כי יש מקום לסברות אלו מיהא. ומור"ם בדרכי משה שם כתב דלדברי הרמב"ן אם האב מחל לכבוד בנו הגדול מחול ע"ש. ועתה נבא למאי דקמן דממה שהקשה מור"ם בדרכי משה על הרא"ש דמאי שנא מאביו וכו' שמעינן לסברא זו דכבוד אח שקול ישקל ככבוד האב. ולפ"ז כי היכי דאם ראה אביו עובר על דברי תורה אינו רשאי לבזותו ולא יאמר לו עברת על דברי תורה אלא יאמר לו אבא כתוב בתורה כך כאלו שואל ממנו ולא מזהירו ויבין מעצמו ולא יתבייש כמ"ש שם סי' ר"ם. א"כ הוא הדין באחיו הגדול או הגדולים ממנו למ"ד שחייב בכבוד הגדול ממנו, גם כי יש אחרים גדולים מהם אם ראהו עובר על ד"ת אינו רשאי לומר לו עברת על ד"ת אלא כתוב בתורה כך. והכא יוסף ביזה אותם והביא דבתם רעה בזלזול שעשו

נגד התורה. ועוד רעה חולה שזה היה אל אביהם ויש בזה משום כבוד אב שדרך האב להצטער בכבוד בניו הגדולים. ולא די שלא געֿר בו מצד כבודו וכבוד אחיו אלא וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא ליה ארי בר חכים הוא ליה והלכה כהרא"ש דאח קטן חכם יכול לנדות לגדול דאינו עושה מעשה עמך והוא הדין דרשאי לזלזל בו אם עבר על התורה ואינו כדין אביו שאינו רשאי לזלזל בו, והכא יוסף בר חכים הוא ובערכו אחיו אינם חכמים ולרוב חכמתו הם חייבים בכבודו והוא אינו חייב בכבודם אם עשו שלא כהוגן כמ"ש הרא"ש. ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו דייקא לא מיבעיא מהגדולים ממנו שהיה מקום לומר דסבר יעקב אע"ה כדעת הרב שבות יעקב דכבוד אחיו הגדול הוא גדול שבכלן דוקא אלא ראו שאהבו וגידלהו מכל אחיו אפילו מראובן גדול שבכלן וישנאו אותו שהורה בזה שהוא חכם והם חייבים בכבודו והוא אינו חייב לכבדם אם עשו שלא כהוגן כדעת הרא"ש ועל כך שנאוהו. האמנם עדין היו מסתפקים דאפשר דטעם יעקב הוא מטעם אחר דסבר כהרמב"ן דכבוד האח הוא משום כבוד האב דוקא ורשאי האב למחול על כבוד האח הגדול כמ"ש הרב מור"ם בדרכי משה כמש"ל. אך כששמעו חלומו אשר חלם והנה קמה אלומתי וגם נצבה והנה תסובינה וכו' הוסיפו לשנאותו דהבינו דטעם כבוד האח מצד היותו יורש עצר ויורש כבוד אביו כמ"ש הרב שבות יעקב וזה סברת יוסף כי הוא יורש הכבוד והוא מלך ולכן אינו חייב בכבודם וז"ש המלוך תמלוך עלינו. ויוסיפו עוד שנא אותו על חלומותיו שרוצה למלוך והוא אינו חייב בכבודם ואדרבא הם חייבים בכבודו ככבוד האח הגדול דטעמא כי הוא יורש עצר וזה תוספת שנאה על חלומותיו ועל דבריו היא הדבה רעה דלמפרע ניכר שטעמו דהוא אינם מכבדם שסובר דטעם כבוד האח גדול מצד שיורש כבוד אביו וכל לגבי דידיה שהוא מלך הם חייבים בכבודו ועתה הוסיפו שנאה על שנאתו על חלומותיו ועל דבריו. ואפשר שזה כונת הכתובים פ' ויחי ויראו אחיו כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף וכו' אביך ציוה לפני מותו וכו' אנא שא נא לפשע עבדי אלהי אביך וכו' דלדעת הרמב"ן דכבוד האח הגדול משום כבוד האב כשמת פקע כבוד אח הגדול כמ"ש הרב מקום שמואל, וז"ש ויראו אחי יוסף כי מת אביהם כלומר ועתה פקע כבוד אחיו הגדולים ועתה לו ישטמנו וכו' דאינו מוזהר בכבודנו כלל ולכן א"ל אביך ציוה לפני מותו דעד דלא פקע כבוד אח אביך המשיך זה גם אחרי מותו דגילה דעתו שזהו כבודו גם אחרי מותו, וכה אמר אנא שא נא פשע אחיך דאף דנראה פשע בין תבין וחטאתם שהוא חטא כי אתה היית חייב בכבודם ולפ"ז הוא חטא יען לא נזהרת בכבדם. ועתה

שא לפשע עבדי אלהי אביך שאם הוא מת ותו אינך חייב בכבודם הם עבדי המקום ועושים עתה מעשה עמך אף אי תימא דמקדם עוו פשעו עתה הם עבדי אלהי אביך.

ועוד אני מדבר בביאור פסוקי הסדר ונקדים מ"ש הרב מהר"ש פרימו ברמזיו דהשבטים רצו להרוג יוסף דלדעתו שהיה להם דין ב"נ להחמיר היה אסור בתלמוד תורה דעכו"ם שעסק בתורה חייב מיתה (סנהדרין דף נ"ט.) וטעם יוסף דאיסור זה טעמו שהתורה מאורסה לישראל ואכתי לא היו אירוסין וגם משום גזל ליכא עכ"ד הרב הנז'. ואפשר שז"ש ויבא יוסף את דיבתם רעה בטעם שהיה דינם כב"נ וככל אשר דברנו זאת לפנים האר"ש ומריש הוה אמינא. וישראל אהב את יוסף כי בן זקונים וכל מה שלמד משם ועבר מסר לו וסברו השבטים דזה היה חכמת יעקב אבינו ללמד לו תורה הרבה העירו דדין ישראל יש להם ושרו בתלמוד תורה וכל דרכיהם משפט. ויראו אחיו כי אותו אהב וכו' והיה מלמדו תורה וא"כ אביו סבר הפך דעתו דדין ישראל יש להם וישנאו אותו שהיה מעלים עיניו מזה ומקנתר אחיו ולא יכלו דברו לשלום בעבור שלום היא התורה שנקראת שלום. א"נ לא היו רוצים ללמוד עמו לעוררו שלדעתו אסור ללמוד וז"ש ולא יכלו דברו לשלום כלומר בדברי תורה שהיא שלום אולי יבין דאביו המלמדו יותר מכלם הוא לעורר לבו דדין ישראל יש להם. אך יוסף היה סבור דהם מותרים ללמוד תורה כמ"ש הרב מהר"ש פרימו כאמור. ואדרבא זהו אהבת יעקב לראות דהביא דבתם רעה לומר דב"נ נינהו אף שהוא רגיל בת"ת וז"ש ויבא יוסף וכו' ומזה נמשך וישראל אהב וכו'. ונתן טעם כי בן זקונים הוא שרגיל בת"ת ומכאן נראה עומק דעתו והשערתו דגם שדינם כב"נ מותר בת"ת ולזה בראות חכמתו אביו אהבו. וז"ש נלכה דותינה ואז"ל לבקש לך נכלי דתות תרתי משמע כלומר לפי דעתו שיצאו מדין ב"נ להחמיר אבל לא להקל א"כ יש לו שני דתות דת ב"נ ודת ישראל ולכן בקשו ללכדו לפי דעתו שחייב מיתה על ת"ת. וישמע ראובן ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפש כלומר אף דחייב מיתה אינו מיתת ב"ד כמ"ש הרמב"ם ה' מלכים (פ"י ה"ט) וזהו ויצילהו מידם דייקא ויאמר לא נכנו אנחנו כי אינו חייב מיתת ב"ד. ויאודה אמר מה בצע כי נהרוג את אחינו כלומר לדידן דין ישראל יש לנו וא"כ הוא אחינו בתורה ובמצוות ע"ד שאז"ל אחיו בתורה ומצוות ומה לנו בדעתו הא לפי האמת הוא פטור ואין בו עון אשר חטא.

ויתכן לפרש בדרך אחר בהקדים מה שהקשו המפרשים דמדת הקב"ה לדון באשר הוא שם כמו שאז"ל (ר"ה דף ט"ז:) גבי ישמעאל דאינו דן על שם סופו והרי בן סורר ומורה דנדון על שם סופו דאמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב. ויש בזה כמה תירוצים למפרשים כמו שנבאר. והכא אז"ל (בר"ר פ' פ"ד) שהיו השבטים רוצים לדונו על שם

סופו שירבעם שיצא ממנו עתיד לעשות עגלים לע"ז ויקשה שמדת הקב"ה לדון באשר הוא שם ואיך היו רוצים לעשות הפך מדרכיו ית'. וכי תימא דדין בן סורר ומורה מסייעם הא גופא קשיא כדקשיא למפרשים. אך יש הרבה תשובות בדבר. זה יצא ראשונה דיש חילוק בין דיני שמים לדיני אדם דבדיני שמים כך היא המדה באשר הוא שם וזאת תורת האדם על שם סופו כדין בן סורר וכמ"ש הרב מהר"ש פרימו. וזאת שנית כי השבטים להצלת עצמם הם מכוונים שלא יעבדו עכו"ם ולהנצל אינהו גופייהו מעון גדול כזה שרי להו. ועוד בה שלישיה דיוסף עצמו דן אותם על שם סופם, וכה אמר והנה אנחנו מאלמים אלומים עתידין אתם לעשות אלילים אלמים וכו' כמשז"ל (שם), וכיון דהוא פתח לדונם ע"ש סופם גם הם לדרכו בדרכיו הלכו ע"ד שאמרו (יבמות דף ק"י.) מי שעשה שלא כהוגן עושים לו שלא כהוגן. ואת רב"ע שסברו השבטים דזה החלום ופתרונו הוראה מן השמים לעוררם שיהרגוהו דאי לאו למאי הלכתא חלם עתה כן. ויכהו אל החומ"ש לבן סורר שבא מאיסור יפ"ת לא כן ישמעאל זרע אברהם אע"ה כמ"ש הרב הרמ"ע. ועוצ"ם הששי דשאני בן סורר דהתחיל בעבירה זולל וסובא כמ"ש הרא"ם. והשבי"ע בצחצחות דישמעאל זרעו היה עתיד לחטוא ובכי הא אמרינן באשר הוא אבל כשהוא עתיד לחטוא כבן סורר ימות זכאי ואל ימות חייב. ובזה נבא אל הביאור. ויראו אותו מרחוק כלומר צפו והביטו לרחוק על שם סופו שירבעם עתיד להחטיא ישראל בעגל, וכי תימא כיון שהוא מרחוק איך נעשה קרוב להמיתו ולדונו על שם סופו נגד מעשה שמים אשר דן באשר הוא שם, לז"א ובטרם יקרב אליהם רמז תירוץ שני דרצו להציל עצמם שלא ילכדו בעון חמור כזה ומוכרחים להצלתם והוא אומרו ובטרם יקרב אליהם דרצו להורגו עד שלא תדבקם הרעה ובכי הא סברו דשרי. ויתנכלו אותו להמיתו כלומר זה ערמה שהערימו לפי שהוא לא חטא וגם לא התחיל בעבירה ונמצא דהוא עצמו צדיק ואינו כבן סורר בקשו טעם זה ויתנכלו אותו שהוא צדיק עתה ואחר זמן להמיתו מטעם בטרם יקרב אליהם להנצל. ויאמרו איש אל אחיו לא מטעם זה כי טעם זה איננו שוה ליהודה גדול השבטים ששבט יהודה לא יחטא בעגלי ירבעם אך יש טעם אחר הנה בעל החלומות הלזה בא כתירוץ שלישי דחופר גומץ בה יפול והוא פתח לדון על שם סופו ואף אנו נמי נדוננו על שם סופו. ועת"ה אף שהוא צדיק לכו ונהרגהו כתירוץ ראשון דיש חילוק בין דיני שמים לדיני אדם דבדיני אדם דנים על שם סופו כבן סורר א"כ לכו ונהרגהו וכו'. ונראה מה יהיו חלומותיו רמז תירוץ רביעי שאין כונת החלום אלא להעירנו להורגו, וז"ש ונראה מה יהיו חלומותיו דמאחר שנהרגהו נראה מה יהיו חלומותיו אם כדעתו לגדולה או להעירנו שנסיר חרפה זו ממנו ונהרגהו. וישמע ראובן

ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפש דגם ב"ד אין דנים על שם סופו ובן סורר חידוש הוא שחידשה תורה וא"כ לא נכנו נפש בשביל החלום דדי לקונסו ולהשליכו לבור וכו'. ויהי כאשר בא יוסף ויפשיטו את כתנתו וכו' נזדרזו מאד להפשיט כתנתו תכף כי סגולת הכתנת הזו למצוא חן וחסד כמשז"ל ולכן טרם שבא גמרו דינו ובבואו תכף הפשיטו כתנתו שלא ימצא חן בעיניהם. ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו וכו' כלומר ראיתי כל טענותכם והחילוקים אשר אמרתם לדונו על סופו ואת כלם ישא רוח. דעיקרן של דברים דבן סורר דנים על שם סופו דבא מביאה שאינה הוגנת מיפ"ת. וגם התחיל בעבירה. והוא עצמו חוטא ולא זרעו. ובאשר הוא שם היינו לזרע קדש והוא לא חטא. ולפי זה מה בצע כי נהרוג את אחינו שארנו זרע קדש כמונו ואחינו בתורה ובמצוות שלא התחיל בעבירה וגם אינו עתיד לחטוא אלא זרעו ודאי אין בו משפט מות. וכל הטעמים אשר הכרעתם להורגו הבל המה ואינם אמת ומאחר דבדיני נפשות קיימינן אין להורגו בטעמים קלושים וחילוקים בעלמא.

ואני שמעתי מעטרת ראשי הרב אבא מארי זלה"ה ששמע מרבו הרב המופלא מהר"א יצחקי ז"ל ורבו מרבו הרב הגדול המג"ן שהשבטים היו רוצים להמיתו בהוראת שעה כההוא דרכב על סוס בשבת ודנוהו בסקילה למגדר מילתא ולהוראת שעה (יבמות דף צ':), וכן השבטים רצו להורגו להוראת שעה שלא יהיו רגילים בלה"ר. והשיגם יהודה מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו דמאחר דמשום כבוד אבא נכסה דמו אין כאן הוראת שעה דמי שמע כזאת לקחת מוסר השכל עד כאן שמעתי. ואתהלכה ברחבה כי עתה ארחיב לבאר הכתובים. והוא דידוע מה שנחלקו האחרונים ומן הראשונים אי הא דב"ד ממיתין בהוראת שעה הוא דוקא סנהדרי גדולה או אפילו סתם ב"ד כח בהם להמית להוראת שעה, ומדברי הרב הנמקי בההיא דסנהדרין דף נ"ב מוכח דסבר דלא נתנה רשות אלא לסנהדרי גדולה אבל ב"ד דעלמא אין רשאין אלא חתיכת אבר כי הא דרב הונא קץ ידא. וכן הרא"ש בתשובה הורה לחתוך חוטמה של נואפת. ולזה נטה דעת מהר"ש חיון בביאוריו לח"מ סי' ב'. אך מהר"ם מלובלין בתשובה סי' קנ"ח מסיק דכל ב"ד דעלמא רשאין להמית להוראת שעה. ואף לדעת הרב הנמקי נהי דמיתה ממש בהדיא בעי סנהדרין אבל לסבב לו מיתה שיהא נאבד מן העולם כל ב"ד רשאין ע"ש. והשבטים הוו סברי דכל ב"ד דעלמא רשאין להמית למגדר מילתא אם העם פרוצים להוראת שעה. וז"ש ועת"ה לכו ונהרגהו כלומר ועתה להוראת שעה לכו ונהרגהו דרשאין אנו להמיתו ככל ב"ד דעלמא. וישמע ראובן הבין וירד לעומקא דדינא דהעיקר כסברת הרב הנמקי דבעי סנהדרי גדולה. וז"ש ויצילהו מידם דייקא כי אין כחם וידם

אלא כב"ד דעלמא ויאמר לא נכנו נפ"ש אנו אין בנו כח להמיתו כי אם חתיכת אבר כרב הונא דקץ ידא, וזהו שדקדק לא נכנו נפש דמיתה אין בידינו. ויאמר ראובן אל תשפכו דם השליכו וכו' כלומר גם לסברתי דב"ד דעלמא אין רשאין להמית מ"מ שרי לסבב לו מיתה כמ"ש מהר"ם מלובלין וזאת העצה השליכו אותו אל הבור דנחשים ועקרבים יש בו וכפגעו בם ימות. ויאמר יהודה מה בצע כי נהרוג את אחינו וכו' בא לעוררם דמה זה יחדיו יחלוק"ו שבטים סברי רשאין להמית וראובן סבר דלא שרי אלא חתיכת אבר או לסבב מיתה הלא לכ"ע בי דינא בעי ואנו קרובים ופסילי לדינא. וז"ש מה בצע בפלפול זה כי נהרוג את אחינו דייקא הן לו יהי כדבריכם דסתם ב"ד רשאין להמית או לדברי ראובן דרשאין לחתוך אבר ולסבב לו מיתה לכ"ע בי דינא בעי וכלפי סברת אחיו אמר כי נהרוג את אחינו ופסילנא לדינא. ועוד וכסינו את דמו דאין כאן מגדר מילתא מאחר שמוכרחים להסתיר מעשנו וכסינו את דמו וכמו שפירש הרב המג"ן. וכלפי מה שהודה ראובן דמותר לסבב לו מיתה או לחתוך אבר. אמר לכו ונמכרנו לישמעאלים וידנו אל תהי בו כלל לא לחתוך אבר ולא לסבב לו מיתה כי אחינו בשרנו הוא ואנו פסולים לדונו בשום דבר. וישמעו אחיו הבינו כי דבריו אמת וצדק והסכימו שלא לשלוח יד כלל ביוסף ופירש לחיים.

מקץ

פרשת מקץ בס"ד

במתניתא תנא לא מאסתים בימי כשדים וכו' לכלותם בימי יונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק ומתתיא כהן גדול חשמונאי ובניו להפר בריתי אתם בימי רומיים וכו' (מגילה דף י"א.):

להוא שמיה דאלהא מברך דלא מנע טיבותיה וקושטיה ומסגי למעבד טבוון, אתרחיש לן ניסא איכא בי חס"א הוא עובדא וח"ס רחמנא עלן הני כהני שלוחי דרחמנא נינהו בריש כל אסוון, סליקו ואתו הנך ספונאי משיריית רשעין מלכותא קטיעא מלכותא דיוון, כי מטו אארעא דישראל כל קב"ל דנא סליק אבקא וכסי ליומא ומלאת כל ארעא רבו רבוון, עז"י מסגן ברישא קמייתא בטול אתו אינהו גזור אגזירתא ושבתא וריש ירחא ומלכא שם טעם בכתב הנשתוון, עבדו קרבא ורב"ו יתירא אתגור"י אתגו"ר וארעא חלחולי מחלחלא אסתתום דרכים ומבועי עינוון, דא עקא אכלה ומדקא מידי לא שבקא נפישי נפיחי שכיב"ן אפותיא דספסירא וחריפי איזמלוון, ברם איתי אלה בשמיא די יכל להצלה ושזיב לעבדוהי כהנא רבה ובנוהי די התרחיצו עלוהי נצחי קרבא ועבדי יומא טבא מנהיר שרגין שיתין הלולי ודחוון.

וצריכין אנו למודע"י מה זה היה למלכות יון הרשעה אשר עיניהם ישיתו לבטל מישראל הני תלתא שבת חדש ומילה ומה נשתנו אלו יותר מכל המצות. ותו דאמרו רז"ל בב"ר (פ' ב') וחשך זה יון שהיו אומרים כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל ולא אשכחן שהיונים גזרו לעבוד ע"ז רק גזרו לבטל חדש ושבת ומילה. הן אמת כי דורשי רשומות אמרו בפסוק וחמ"ש את ארץ מצרים ר"ת חדש מילה שבת ובזכותם יצאו ממצרים. אך לא ידענו מה היה לו ליוסף הצדיק דקפיד אהני תלת.

ואפשר דטעמא דעל ידי המילה נעשה מרכבה לשכינה כמו שהאריך הרב מהר"ם אלשיך גם אמרו בתיקונים ושמרו בני ישראל את השבת לדורותם לדירתם ששורה כביכול עמהם וגבי החדש אז"ל (סנהדרין דף מ"ב.) אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים פעם אחת בחדש דיים, וגם אז"ל (דב"ר פ' ב') דמלאכי עליון הם שואלים על קביעות החדש ומועדים וכביכול א"ל אני ואתם נשאל לב"ד של מטה, נמצא דשלש מצוות אלו סגולתם לקבל פני שכינה ולהיות מרכבה לשכינה וממילא רווחא טעמא דיוסף הצדיק אשר התחיל בשלש מצוות אלה וחמ"ש ארץ מצרים כי הם עיקר גדול להיות מרכבה לשכינה ובזכותם יצאו מגלות מצרים. וזאת היתה עצת רשעים מלכות יון דחשבו לבטל מישראל המצוות הללו כי בביטולם ח"ו יהיה מחיצת ברזל מפסקת בין ישראל לאבינו שבשמים, ונראה כי ח"ו אין לנו חלק באלהי ישראל ויען יוסף צדיק הראשון להתחיל במצוות אלו ואז"ל (בר"ר פ' ע"ה) שור זה יוסף אז יאמרו בגויים כתבו על קרן השור אין להם חלק וכו' כלומר אשר יסד המלך בכור שורו משום איקרובי קרבת אלהים עתה בטלו אותם להורות כי אין רצונכם לידבק בו יתברך ח"ו ולהיות כל מגמתם לזה לכן בישועת ישראל נעשה הנ"ס למינהו במנורה שהרי היא עדות שהשכינה שורה בישראל, וכמ"ש פ' במה מדליקין (דף כ"ב:) מחוץ לפרוכת וכו' וכי לאורה הוא צריך אלא עדות היא שהשכינה שורה בישראל, וכלפי מחשבת יון ח"ו להפסיק דבקות ישראל והשראת שכינה לכן מדה כנגד מדה אתרחיש ניסא במנורה שהיא עדות שהשכינה שורה בישראל ולכן תיקנו זכר לנס בנרות רמז למנורה.

ויתכן לומר כפי בעלי הרמז אשר רמזו וחמ"ש את ארץ מצרים חדש מילה שבת, אשר מראש מקדם שם פניו אליהם ותחילת דבריו לפרעה פתח ואמר וחמ"ש את ארץ מצרים ודברים שבלב לרמוז על שלשה אלה. כי היתה הכונה שידע יוסף הצדיק כל גלגולי מקרים אלו להביאם לשעבוד מצרים וברוח קדשו ידע את כל התלאה אשר ימצאנו שם במצרים וישראל מסוכנים גוי מקרב גוי והצלת נפשם תלוי אם קושי השעבוד יעלה לתשלום מספר ת"ל שנה וקושי השעבוד אינו עולה אם אין לנו דין בנים כאשר הארכנו

בעניותנו במקומות אחרים. ומהשבת מוכח דיש לנו דין בנים שאנו משתמשין בשרביטו דכביכול שבת בו ולכן גוי ששבת חייב מיתה כמשז"ל (סנהדרין דף נ"ח:), ואות ברית קדש אמרו בזהר דאי נטרין ברית אינון בנים. וקביעות חדשים ומועדים דכתיב אשר תקראו אתם וככל היוצא מפי סנהדרין יעשה כביכול הוא יתברך זה מורה ובא כי בנים אנו וחביבים אצלו עד שהוא יתברך באהבתו ובחמלתו שומר יום קביעות ב"ד כמשז"ל בירושלמי דר"ה. ולכן בהיות לנו דין בנים קושי השעבוד השלים ארבע ידות ולא נשתעבדנו כי אם פ"ו שנים שהם חומש ת"ל. וזה הקדים רפואה למכה יוסף הצדיק וכמשז"ל שעשה כמה סימנים לגאולה ללקט כל הכסף ולקנות כל מצרים לעבדים כמשז"ל וכמו שנבאר בס"ד במקומו. אף אנו נאמר כי ברוח מבינתו על הסימנים האמורים הוסיף חומש וחמ"ש את ארץ מצרים ורמז חדש מילה שבת כי על ידיהם ניכר שאנו בנים ועל ידי זה השעבוד יהיה חומש מת"ל. ומלכות יון הרשעה מחל"ה ונוע"ה אעיקרא קאי כשם שיוסף הצדיק מראשית כזאת פתח טוב פתח בהני תלת להורות שאנו בנים, כל קבל דנא רצו לשרש נצר משרשיו לבטל חדש שבת ומילה כי בביטולם אין בידינו הכר שאנחנו בנים וח"ו יהיו ישראל ככל הגויים. ואבינו שבשמים הפר עצתם וכרחם אב על בנים הצילנו מידם.

וכבר כתבו כת הקודמין דלהכי תקון שמנה ימים אף דבלילה הראשונה לא היה נס דהיה שמן בפך להדליק לילה אחת והנס היה לשבעת הימים דוקא. משום שרצו לעשות זכר למילה שניתנה בח', ובשמונת ימי חנוכה יש שבת ור"ח ואומרים על הנסים במוסף שבת ור"ח רמז לשלש אלה שבת מילה וחדש שרצו לבטל ולא עלתה להם זהו תורף דבריהם. ומן האמור יראה דרך דרש לישב חקירת הרא"ם בתוספיתיו לסמ"ג דאמאי לא עבדינן ספיקא דיומא בחנוכה, דבשלמא בפורים תירץ המרדכי דכתיב ולא יעבור אך בחנוכה קשיא. ולפי מה שנתבאר איכא מעין דוגמא דפורים דכתיב ולא יעבור דהרי מן הראוי היה לעשות חנוכה שבעת ימים דהנס היה ז' ימים ועשאום ח' לרמוז למילה, א"כ אי נעביד ט' משום ספיקא דיומא אפסדתן לקמייתא שהוסיפו יום אחד לרמוז למילה וכשם דלא תקון שבעה כדי שיהיה רמז למילה הכי נמי לא תקון למעבד ספיקא דיומא כדי שבכל המקומות יזכרו המילה.

והרב מהר"י אלגאזי טעמא טעים כי כוונת היוונים לבטל הני תלתא משום דאומות העולם סברי מעשה שמים עדיף והם אמרו אם אין רצונו בע"ז למה אינו מבטלה (ע"ז דף נ"ד:) אבל ישראל סברינן מעשה אדם עדיף ועלי דידן רמיא לשרש אחריה. והני תלתא הם יסוד מוסד לדידן שמורי"ם לכל בני ישראל דמעשה אדם עדיף קדושה ראשונה שבת

היא מורה ובא דמעשה אדם עדיף דכמה אותות בשמים ובארץ המורים חידוש העולם ובחר בישראל לשבות בשבת להורות כי ששת ימים עשה וכו', וזאת שנית זאת אות הברית כי הן האדם ילד יולד בבשר ערלתו ויצו אלהים למול את הבן, ואל השלשה קביעות חדשים ומועדים נמסר ביד ב"ד כאמור זאת היתה למלכות יון הרשעה בקשו לעקור שלש אלה כי השתות יהרסון פנת יקרת הדת דמעשה אדם עדיף ואחרי התמדת ביטולם ח"ו מרעה אל רעה יצאו להיות כגויים עובדי ע"ז כסברתן של אומות העולם דסברי מעשה שמים עדיף ואם אין לו חפץ בעכו"ם למה אינו מבטלה, וכאשר גברו רחמיו ויט אלינו חסד והצילנו מיד צר תקון רבנן הנרות הללו לרמוז דבר זה דהמנורה אף תשיב אמריה טובה תוכח"ת דמעשה אדם עדיף כי עין בעין ניחזי אנן נהורא עמיה שרה ורוצה בנר ישראל זהו תורף דברי הרב הנז'.

ואחשבה לפתור בזה נבואת ישעיה סי' נ"ו אף כי שמץ מנהו נרמז על ספר אנן בעניותין נשכיל להטיב ואתהלכה ברחבה דבר דבור על אופניו בס"ד. וזה תואר סדרן של כתובים. אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לאמר הבדל יבדילני ה' מעל עמו ואל יאמר הסריס הן אני עץ בש כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי ונתתי להם וכו' ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו ולאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים כל שומר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי והבאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים נאם אדני אלהים מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו. ואם אמרנו נבא העי"ר הערות ודקדוקים זה מעלה ארוכ"ה, אך נקדים מ"ש הרשב"ץ בתשובותיו ח"א סי' כ"א גבי הא דאין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם שבת (שבת דף י"ט.) דהרז"ה תרגמא דהפלגה בים וכן לצור על עיירות של עכו"ם אי אפשר שלא יבואו לידי חילול שבת כי מקומות סכנה הם ותוך ג' ימים אסור להפליג דתלתא יומי קודם שבת קמי שבתא מיקרי ונראה כמתנה לדחות שבת, ומכאן אני אוסר למול את הגר בחמישי בשבת כדי שלא יבא יום ג' למילה בשבת ויצטרכו לחלל שבת, וה"ה לתינוק שחלה ונתרפא בה' בשבת ואפשר למולו בה' שממתינין לו עד למחר עכ"ד.

ומקהו בה אקהייתא דממקום שבא תברא בצידה דשם נאמר בבריתא בד"א לדבר הרשות אבל לדבר מצוה שרי. ונראה לישב דהתם גבי אין מפליגין בשגם מפליג ביום ג' אי אפשר שלא יבא לידי חילול שבת אלא שלא גזרו משום ישובו של עולם דארח כל ארעא לפרש בים היתה כאניות סוחר וכיון דראו חכמים להתיר מיום ג' ולא אסרו אלא מיום

ד' או מיום ה' התירו בדבר מצוה משום דאף בדבר הרשות מיום ג' לא סגי בלא חילול שבת ולא גזרו. אמנם במידי דאם נעשה אחר השבת הכל מתוקן בלי שום סרך איסור כמילה אחר השבת או ביום הששי לדעת הרשב"ץ אז אף למצוה דינא הוא להמתין.

ועוד הקשו על הרשב"ץ דהא תנן (שם דף קל"ז.) קטן נימול וכו' לשנים עשר לא פחות ולא יותר ולדעת הרשב"ץ זימנין דמשכחת טפי היכא דאקלע ריש שתא בג' ובד'. והא נמי יש לתרץ דלא אמרה הרשב"ץ לשמעתיה אלא בחולה לא בבריא ונתעכב משום בין השמשות ויום טוב. ועפ"ז אפשר לפרש פסוק (בראשית י"ז כ"ג) ויקח אברהם את ישמעאל בנו וכו' וימל בשר ערלתם ביום הזה כאשר דבר אתו אלהים דאז"ל (בר"ר פ' מ"ח) דיום שלישי למילתו שבאו המלאכים י"ט של פסח היה וא"כ נימול שני ימים קודם יו"ט, ולדעת הרשב"ץ מילה שלא בזמנה ומילת גר אסורה שני ימים קודם שבת וי"ט, וז"ש וימל בשר ערלתם בעצם היום הזה אף שהוא שני ימים קודם י"ט, וכדי שלא יקשה דקודם שני ימים לי"ט אסור דביום הג' י"ט ומחלל י"ט ואיך אברהם אע"ה דשמר כל התורה עשה כזאת, לז"א כאשר דבר אתו אלהים ומילה בזמנה היא דהשתא ציוהו וזו זמנה ולא דמי לעלמא.

אקומה נא עלי בא"ר הני קראי דאתינן עלייהו אשרי אנוש יעשה זאת רמז למילה כמשז"ל (ויק"ר פ' כ"א) דהמילה נקראת זאת כמש"ה ואני זאת בריתי וכיוצא ופתח באשרי אנוש יעשה זאת אות הברית כי היא יסוד תורת משה ולא זו להמול אלא ובן אדם יחזיק בה לשמור אות ברית כראוי כי זה כ"ל האדם. וממילא נפל היסוד של האומות האומרים אם אינו חפץ בע"ז למה אינו מבטלה דמעשה שמים עדיף, ולא היא דהמילה תוכח"ת מגולה ערו ערו עד היסוד הזה וממילה רווחא דמעשה אדם עדיף, ועוד בה שומר שבת דייקא מקמי שבתא זו היא נטירה שלא להפליג מיום ד' כדי שלא יבא לחילול שבת כמ"ש הרז"ה וזהו מחללו דתלתא יומי מקמי שבתא כשבתא. אמנם ושומר ידו מעשות כל רע כלומר דזה דוקא היכא דאם אינו שומר מקמי שבתא עושה כל רע דלא יש שום מצוה דהוא דבר הרשות אז ראה הפקדתיך להיות שומר שבת מחללו משום דאם כה תעשה מקמי שבתא אתה עושה כל רע דאין כאן שום מצוה אבל כשהוא מצוה דאז אינו כל רע דהאיכא מצוה שרי. והשתא קשיא הוראת הרשב"ץ דגר לא ימול בה' אף דהוא דבר מצוה כדקשיא להו לרבנן בתראי עלה ותו דילד יולד דאשתהי משום בין השמשות מלין בה' כדמוכח משנת קטן נימול לח' וכו' ולי"ב וכו'. וז"ש ואל יאמר בן הנכר גר הנלוה אל ה' ורוצה לימול בה' או ביום הששי למ"ד דיום שני איכא סכנה ולא שבקינן ליה משום חילול שבת. הבדל יבדילני ה' מעל עמו דלדבר מצוה מפליגין קודם שבת ומילתי

אמאי לא חשיבא מצוה אין זה כי אם הבדל ועוד יבדילני הבדל שני דמילה שנשתהית משום בין השמשות או י"ט מותרת בה' אף שהוא שלא בזמנה ומשו"ה מראות הני בי תרי כה יאמר הבדל יבדילני ה' מעל עמו. ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש כלפי הא דאמרן דמהמילה מוכח דמעשה אדם עדיף יאמר סריס קדים הלא כה דברי כע"ץ יבש דמה יוכיח הוכח לעכו"ם מילתא דליתא בדידיה. לזה אמר למאי דסליקא דהסריס אל יחוש לזה דמהשבת מוכח שפיר דמעשה אדם עדיף כמדובר ובשמירת שבת יקהה שיני העכו"ם האומרים אם אינו חפץ בעכו"ם וכו', כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצת"י דודאי אין לו חפץ בעכו"ם רק דמעשה אדם עדיף ובחרו באשר חפצת"י לעקור עכו"ם דשמירת שבת תוכיח דמעשה אדם עדיף. ותו דיכולים להשתדל במילה וזהו ומחזיקים בבריתי. וכלפי תרעומת איסו"ר גיורא למול בה' ואמר הבדל יבדילני משום הנך תרתי דעמדו נגדו שהם קושיות האחרונים על הרשב"ץ. בא ללמד דאין הנדון דומה להני בי תרי מפליג לדבר מצוה ונימול דאשתהי משום בין השמשות דנימול בה' והם השני חילוקים שחילקנו. וז"ש ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו כי עתה ראו אלו להתקרב ועד האידנא היו דחויים ומה דמות יערוך הגר אשר נדבה רוחו אותו אחר כמה שנים לילד דחזי למילה ויומא הוא דקגרים בין השמשות או י"ט דש בעכבי"ו ואין העכוב בא מחמתו, משא"כ בני הנכר דהיו דחוייה כל הזמן הזה ונלוו אל ה' להיות לו לעתיד לעבדים וזה דומה לתנוק חולה דגם הוא כגר כאזרח אין מלין בה' וא"כ דל מהכא הבדל ראשון. גם את השני מפליג לדבר מצוה לא דמי דבכל זמן דמפליג אתי לחילול שבת ושרו מיום ג' מפני תיקון העולם ולהכי למצוה שרי מיום ד'. לא כן מילת גר דמצי לקיימה בלי שום סרך איסור וכמש"ל והוא אומרו כל שומר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי דשתים זו עולה בידם כתקנן והיינו דלא כתיב הכא ושומר ידו מעשות כל רע כדכתיב ברישא דהכא איירי במילה שהיא מצוה ובהכי תנוח דעתם של הסריסים ובני הנכר והכל מתוקן.

ולהבין יתר הפסוקים אעלה על אר"ש מאמרם ז"ל פ' האשה (פסחים דף פ"ז.) א"ל הקב"ה להושע חטאו ישראל וכו' אמר לפניו רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה אני אומר לו קח לך אשה זונה וכו' א"ל הקב"ה להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה אפ אתה בדול עצמך הימנה א"ל רבש"ע יש לי בנים ממנה ואיני יכול להוציאה ולגרשה א"ל ומה אתה שאשתך זונה וכו' ישראל שהם בני בני בחוני בני אברהם יצחק ויעקב אחד מד' קנינים וכו' ואתה אמרת העבירם באומה אחרת וכו'. וצריך לדעת מעיקרא מאי סבר הושע שלא

הליץ טוב על ישראל ואיך אח"ך על האשה הידועה לו אמר איני יכול לגרשה. ועוד מאי קאמר לו ה' היה לך ללמוד ממשה רבך וכו' והלא אהרן ומרים ויהושע ושמואל ורבים לא עשו כמשה רבינו. ותו מה השיבו הושע יש לי בנים וכו' גם משה הו"ל בנים ופירש ממנה.

ושמעתי מעטרת ראשי הרב אבא מארי זלה"ה שהיה מפרשה בפלוגתא דרב ור' יוחנן בזבחים דף נ"ט דמר סבר בעלי חיים נדחין ומר סבר אינן נדחין והושע הוה סבר בעלי חיים נדחין, ומשו"ה כי א"ל חטאו ישראל סבר לדינא דבעלי חיים נדחין. ונראה ונדחה אינו חוזר ונראה וכן ישראל נראו ונדחו אינן חוזרים ונראים ומשו"ה אמר העבירם באומה אחרת דהא דילפינן (יומא דף פ"ו:) גדולה תשובה וכו' דכתיב ואת זנית רעים וכו' הושע הוה מקמי הכי ואיהו סבר לקושטא דבעלי חיים נדחין ונראה ונדחה אינו חוזר ונראה. אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה הכונה על דרך כבר הורה זקן ואיהו סבר להלכה כן לכן צריך לעוררו מצד אחר ובסוף א"ל הקב"ה שילמוד ממשה הכונה לומר לו שדעת משה רבינו להיות צפורה בת יתרו והורתה ולידתה שלא בקדושה ואינה מיוחסת לזה כשדברה עמו שכינה פירש מן האשה כלומר הידועה ואם ככה עשה משה רבינו עם צפורה צדקת גמורה הגם שמשה גבה מאד רבן של נביאים הי"ל ללמוד הא מיהא לפרוש מן הזונה דב"ח נדחין ונראה ונדחה אינו חוזר ונראה ואף גם זאת כשנולדה היתה נראית ושוב בזנותה נדחית. והשיבו הושע יש לי בנים ממנה כלומר זו חזרה ונראית על פיך שצויתני לקחתה. וכי תימא דהי"ל לפרוש משום שהיא זונה על דרך שפירש משה רבינו מצפורה שלא היתה מיוחסת ואין ראיה משאר נביאים דנשיהן מיוחסות. ועם שגדלה מעלת משה מ"מ יש הפרש בין זו לצפורה מאד לז"א איני יכול להוציאה כלומר לפרוש ממנה כמשה שצפורה צדקת וזו זונה ואיני יכול לגרשה שיש לי בנים ממנה וכונתו שעתה מסתפק דאין ב"ח נדחין מאחר שראה שהקב"ה לא העביר ישראל באומה אחרת ואיך יגרשה דאיסורא קעביד כי שנא שלח. ויאמר ה' ומה אשתך זונה דמעולם לא חזרה ונראית ואשר צויתיך הוא להוכיחך על דעתך שלא העמקת בדין ותכף אמרת העבירם וזה שעתה נסתפקת בראותך שלא העברתים היה לך להסתפק מקודם באומרו ישראל חטאו ואי הדין ב"ח נדחין מה זו שאלה. ועוד דבני הם ולא נדחו בני בחוני זרע קדש ונצר מטעי השרש לא יכזב ובידם לעשות תשובה אינם נדחים אף למ"ד ב"ח נדחים כמ"ש התוספות שם גבי מחוסר זמן בגופו או בבעלים ע"ש, זהו תורף דברי עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה.

ואנא לגבי אבא חלא בר חמרא ברגליו אעבורה לפרש בזה מאמרם ז"ל ויקרא רבה פרשה א' ישובו יושבי בצלו (הושע י"ד ח') אלו הגרים וכו' יחיו דגן נעשו עיקר בישראל וכו' ויפרחו כגפן המד"א (תהלים פ' ט') גפן ממצרים תסיע תגרש גויים ותטעה עכ"ל. ומתוך הביאור יובנו הדקדוקים. ואומר דאשכחן דנשמות הגרים היו בהר סיני כמ"ש בשבועות דף ל"ט וא"כ גם בגרים יש מקום לומר דנראו נשמותיהם בהר סיני ונדחו בגיותן ואינם חוזרין ונראין. וכתבו רבני אשכנז דישראל קדושים וכל דבר קדושה צריך תוספת ולכן נתוספו גרים. עוד חקרו דהקב"ה חילק העולם לשבעים שרים וע"פ הגורל הקנה לכל שר אומה אחת וגם האדמה אשר הם עליה וגורל קנה וא"כ השר ההוא אשר זכה בגויים אלו איך יכולים להתגייר ולצאת מרשותו. ותירצו בזה כי כל האמור בפרשת מלך מותר בו ואלהינו מלך העולם וכיוצא בזה כתב הרב ווי העמודים לטענת לסטים אתם כידוע. וז"ש ישובו יושבי בצלו אלו הגרים ישובו דייקא דבתחילה נראו נשמותיהם ועמדו בהר סיני ונדחו בגיותן ועתה ישובו להתגייר. ולא תימא שהם תוספת כסברת רבני אשכנז הנז' אלא יחיו דגן נעשו עיקר בישראל או נימא דאף שהם תוספת בהתגיירם נעשו עיקר דרחמנא אחשבינהו לעיקר וגם שהם מדקדקים במצוות כפירוש ה"ר אברהם הגר שכתבו התוס' בקדושין דף ע', וכי תימא איך אמר ישובו והלא נראה ונדחה אינו חוזר ונראה וב"ח נדחין לז"א ויפרחו כגפן המד"א גפן ממצרים תסיע והרי ישראל נראו בימי יעקב והשבטים כלה זרע אמת ונדחו במצרים גוי מקרב גוי וחזרו ונראו וקבלנו התורה ומוכרח דאין ב"ח נדחין ואי תימא נדחין שאני הא דבידם לשוב והגרים להתגייר כמש"ל. ואין לחוש דש"ר צילם קנאם על פי הגורל דכל האמור בפ' מלך מותר בו וגם זה רמז באומרו ויפרחו כגפן המד"א גפן ממצרים תסיע תגרש גויים ותטעה והלא יאמרו לסטים אתם ואיך תגרש גויים ותטעה אלא מוכרח דכל האמור בפ' מלך מותר בו וכן אתה אומר לענין הגרים וזהו דכתיב ויפרחו כגפן רמז במאמר הכתוב גפן ממצרים תגרש גויים כטענת כל האמור בפרשת מלך מותר בו, והיינו דקמדמי להו לגפן שהם ישראל דמישראל למדנו שאינן נדחין וכל האמור בפ' מלך וכו' כמדובר. וזהו מאי דסמיך אחר זה בכתוב אפרים מה לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו ופיר"ש אפרים יאמר מה לי עוד ללכת אחר העצבים וישוב מע"א אני אענהו מצרתו וכו' ע"ש. ולפי דרכנו יבא על נכון דכלפי מה שאמר ישובו יושבי בצלו אלו הגרים ושמעינן שהגרים עיקר ובקיאים במצות כפי ה"ר אברהם הגר וכן אז"ל יאמרו נא יראי ה' אלו הגרים וגם למדנו דאינם נדחים א"כ אפרים ישראל קדש ישא ק"ו לומר מה לי עוד לעצבים אחר דהגרים אינן

נדחים אף אנן נמי בכל עצ"ב יהיה מות"ר לחזור בתשובה וישמע אל ויענם, וז"ש אני עניתי ואשורנו.

הוא הדבר אשר דברו הנביא ישעיה בהני קראי דלעיל ובני הנכר הנלוים וכו' והביאותים אל הר קדשי רמז דכל האמור בפ' מלך מותר בו ואין טענה דשר האומה קנאם בגורל ולא מצו להתגייר, לז"א והביאותים אני מלך גדול אל הר קדשי עולותיהם וזבחיהם לרצון רמז בזה דאין ב"ח נדחין, ולזה זכר העולות והזבחים רמז למ"ש הרמב"ם פ"ג דפסולי המוקדשין (הי"ג) קדשים חיים שהיו בעזרה כשנפגם המזבח לא נפסלו אלא כשיבנה המזבח יקרבו שאין בעלי חיים נדחין. הקדיש בהמות עד שלא נבנה המזבח כשיבנה מקריבין אותו שהדחוי מעיקרו אינו דחוי. וזה רמז עולותיהם וזבחיהם יהיו לרצון על מזבחי כלומר שנפגם או נבנה ולא תימא שנדחו אלא דינא הוא לרצון על מזבחי דב"ח אינן נדחים ודחוי מעיקרו לא הוי דחוי ומינה לדידהו שהם ב"ח לא נדחו ומצו להתגייר. והדר מפרש הני בי תרי. כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים חזר למ"ש והביאותים אל הר קדשי מטעם כל האמור בפ' מלך, וז"ש כי ביתי בית תפלה אף שהיתה ביד כנען לקחתיה ונתתיה לישראל וכל העמים פי' כל שרי מעלה סברו וקבילו כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים דכל האמור בפ' מלך מלך מותר בו וגם הגרים לא יחושו שהיו תחת ממשלת שר מע' שרים. ועל השנית דב"ח נדחין ונראה ונדחה דדינא הוא דאין ב"ח נדחין וחוזר ונראה אמר נאם ה' אלהים מקבץ נדחי ישראל ומעשה רב דב"ח אין נדחין ונראה ונדחה חוזר ונראה ולהכי מקבץ נדחי ישראל. ואחר שכן מטעם זה עוד אקבץ עליו גרים לנקבציו דישראל עצמם נתקבצו מהני טעמי והני בהני שייכי.

אלכה ואשובה רצוא ושוב להני בי תרי ממדב"ר קדמו"ת שתי הקדמות דהוינן בהו וכפטיש יפוצץ אור נוצץ הלא מראש אימא רישא על פי תשובת הרשב"ץ הנז' שלא ימולו גר ותינוק שהבריא בה' בשבת מטעם אין מפליגין וכו' לשיטת הרז"ה כמשז"ל, בהא אני אפרש מאמרם ז"ל בקהלת רבה (פ' י"א) תן חלק לשבעה אלו ימי שבת וגם לשמנה אלו שמנת ימי מילה, וראוי להבין לשון חכמים דאמור רבנן אלו ימי שבת דהול"ל תן חלק לשבעה זה שבת והוא באחד יום מימים קדושת עולמים. ותו ניחזי אנן סיפיה דקרא כי לא תדע מה רעה יהיה על הארץ איך יכון באר"ש לפי דרשתם. ואולם לשיטת הרז"ה והוראת הרשב"ץ מה טוב ומה נעים. תן חלק לשבעה אלו ימי שבת כלומר לא אתא קרא על שמירת שבת המפורסמת כאן לפני הדיבר בחזקת מר"ה קמא ואחר שנצטוו במרה חרות על הלוחות וכמה גופי תורה באר"ש נכוחות. אך בזאת בא הכתוב יודיע דרכיו תן חלק לשבעה אלו ימי שבת דייקא כלומר תלתא יומי מקמי שבתא דהו"ל כשבת וזהו

יומי שבת ימים המתיחסים לשבת דאין מפליגים בספינה וכיוצא פחות מג' ימים קודם השבת משום חילול שבת. ולא מיבעיא לדבר הרשות אלא וגם לח' אלו שמונת ימי מילה כאשר יהיה האופן דהיה חולה או גר אז שוה לדבר הרשות מטעם זה ואין מלין קודם השבת בה'. ונתן טעם כי לא תדע מה רעה יהיה על הארץ כיון דהוא סכנה ותבא לידי חילול שבת לכך ראה הפקדתיך תן חלק לז' אלו ימי שבת תלתא מקמי שבתא.

ואבא היום להקדמתנו הראשונה דעכו"ם סברי דמעשה שמים עדיף. ואנו בני מלכים זרע קדש נלכה נא דרך קדמת הצו"ר אשר חוצבנו וקים לן דמעשה אדם עדיף וזה יסוד מוסד הדת האלהית כמש"ל ובזה נבא להטמין ברמ"ז בכתובים הבאים על סדר היום הם המדברים אל פרעה מפום ממלל רברבן יוסף הצדיק. ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וכו' יעשה פרעה וכו' וחמש את ארץ מצרים וכו', ויש לדקדק תיבת ועתה יותרת היא. ותו האי דדרוש דורשי רשומות וחמ"ש חדש מילה שבת כאשר מראש בסדר דברתי מה ענינם בדברו אל פרעה. אך אפשר כלפי דהעכו"ם סוברים מעשה שמים עדיף לכן יוסף הוצרך לפרש שיחותיו במאי דקמן דלפי סברתם דמעשה שמים עדיף אז יאמרו בגויים לו חפץ ה' להמיתם ברעב המה יאבדו ואם רחמיו על כל מעשיו ויש את רצונו לחיותם ברעב יחיו דגן בלי שום השתדלות. לכן בא יוסף והודיעם כי אין זאת והבל יפצה פיהם ובשגם לשעבר טועים היו דמעשה שמים עדיף חזור בך ועת"ה ירא פרעה וכו' כלומר עת"ה הפך סברתך הראשונה השתדל להנהיג הענין ולא תכרת הארץ ברעב כי האמת הוא דמעשה אדם עדיף. לכן רמז וחמ"ש את ארץ מצרים שם רמז חדש מילה שבת כי הני תלתא בטלו המעוררי"ן דמעשה שמים עדיף. ויאמר פרעה אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת דמעשה אדם עדיף נגד כל הגויים אין נבון וחכם כמוך. וזאת היתה ליוסף כאשר באו מצרים לשבור בר שאול שאל שימולו עצמם דאחרי שנתפרסם על ידי מעשיו דמעשה אדם עדיף ולמחיה שלחו אלהים, א"כ מכח זה צריך לימול ואין להם טענה דאם חפץ במילה למה לא נולדו נימולים דזה הבל כי מעשה אדם עדיף.

ויתכן לפרש ועתה ירא פרעה וכו' והן קדם לכו נא ונוכחה בחקירת הראשונים דכמו זר נחשב ליוסף הצדיק ע"ה להדרש ללא שאלו דהקריאה שלו היתה לפתור החלום ויהי כאשר פתר אית ליה דיו ויצא ידי חובתו ומי נתנו יועץ למלך לומר ועתה ירא פרעה ואין זה מחק מוסר מלכים וכל המרבה דברים מביא חטא. האמנם עוד זאת אדרש כי האף אמנם כל אשר האלהים עושה הראה את פרעה. מ"מ מה זה היה בהראותו ענין ארבע עשרה שנה בפעם אחת הלא טוב אלהים יראה לו שבע פרות הטובות ושבלים הטובות עתה רמז לשבע שני השבע ואחרי ככלות שב שני יחלום שנית שבע פרות

הרעות ושבלים הרקות רמז שבע שני רעב העתידין עורר לויית"ן. אבל התירוץ לזה פשוט מאד ומתוכו יתישב גם חקירת הראשונים והוא כי אם כה יעשה אלהים להראות לו שבע שני שבע ואחריהם יחלום שבע שני רעב אז לא היה שום תיקון לחיותם ברעב ולא היה אז רעב לבד כי היה כליון חרוץ ומיתה מנוולת מחללי רעב נפיחי כפן יחד כלם ואין מציל לכן הראהו בפעם אחד שבעה ושבעה להשתדל למעבד כל טצדקי לחיות ברעב במה שימנה איש באנשים על רזא דנא. הראת לדעת כי זה סיום הפתרון לישב החלום על אופניו בכל ענייניו ואין זו עצה רק לדרכו היה מהלך פותר החלום. וז"ש ועת"ה ירא פרעה כלומר אל יקשה בעיניך על מה זה אנכי הרואה חלום הרעב אלפני דלפני בלא עתו, לז"א ועתה מה שחלמת עתה כל זה היינו בעבור ירא פרעה וכו'.

והנה בא"ר באופן אחר במ"ש פ"ק דתעניות (דף ז'.) חכמה מפוארה בכלי מכוער והאיכא שפירי דגמירי אי הוו סנו הוו גמירי טפי, ופירשו התוס' אי הוו סנו היופי. ובזה אני רגיל לפרש מש"ה (תהלים מ"ה ג') יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך על כן ברכך אלהים לעולם. ונקדים מ"ש במציעא דף פ"ד דר' יוחנן הוה יתיב בשערי טבילה וטעמו כי היכי דליהוו להו בני שפירי כוותיה גמירי אוריתא כוותיה. ואפשר דכונת ר' יוחנן דסוגיין דעלמא כך היא המדה חכמה מפואר"ה בכלי מכוער ונמשל ליין בכלי חרס וכדברי ר' יהושע. וא"כ דרך ארץ על הרוב החכם בחכמתו הוא מכוער. ואם לא יהיה מכוער אינו יפה אף נעים. ואם המצא ימצא גברא רבא ויפה תאר הוי מילתא דתמיהא דהני בי תרי הרחק מאד מאד"ם חכים ונהי"ר יפה יפה זאת היתה לו לר' יוחנן לזכות ישראל במילתא דתמיהא אמר מר כי היכי דליהוי להו בני שפירי כוותי בני דגמורו אורותא כוותיה דשתים זו המה נפלאו. ועתה יהיו דרך טבע כי בחושבן בר' יוחנן הוו להו בני כוותיה ומטעמיה וזה היה כונת ר' יוחנן להשכיל להטיב. וזהו שאמר יפיפית מבני אדם כלומר אם היופי שלך בא מסיבת בני אדם כגון ר' יוחנן דיתיב בשערי טבילה אז בשתים עלתה לך כי אתה יפה והוצק חן בשפתותיך גמיר אוריתא ואין זה מן התימה מאחר שבא לך מסיבת בני אדם. על כן ברכך אלהים לעולם כי תוליד בנים ובני בנים יודעי דעת ובעלי תואר כי האב זוכה לבן בחכמה ובנוי.

ובהכי אתנח לן הא דאמרינן פ"ק דמגילה (דף ט"ו.) ארבעה יפיפיות הן שרה רחב אביגיל אסתר. ואיכא למידק דהכתיב (בראשית כ"ט י"ז) ורחל היתה יפת תואר. ותו דאמרו שם פ"ק דמגילה רחב בשמה יעל בקולה אביגיל בזכירתה מיכל בראייתה ואמאי לא חשיב יעל ומיכל בהדי יפיפיות. וי"ל דלשון יפיפיות דנקט פירושו יפות תואר ויפות מראה וזהו יפיפיות יופי כפול ויעל ומיכל לא היו בסוג זה ורחל לא חשיב לה משום

דיעקב אבינו מעין שופריה דאדה"ר ולגבי יעקב לא היתה יפה כל כך. וזה פירשו כת הקודמין לישנא דקרא ורחל היתה יפת תואר דלשון היתה משמע לשעבר כי לפני בא יעקב אע"ה רחל היתה יפ"ת אך עתה כאשר בא יעקב לא חשיבא כל כך. ובזה נראה לתרץ קושית התוס' דאמאי לא חשיב חוה דטעמא משום דלגבי אדם לא חשיבא ועפ"ז יש לתרץ גם לרחל כדכתבינן בעניותין. אכן לדרכנו אפשר לומר דלא חשיב אלא נביאות שהם שרה אביגיל אסתר שהם מכלל שבע נביאות דמנו התם ואמרינן פ' המצניע (דף צ"ב.) אין הנבואה שורה אלא על חכם וכו' ומוכרח שאלו שהיו נביאות היו חכמניות, וזהו הפלא שהיו חכמניות ויפיפיות ואינו בנמצא דחכמה מפוארה בכלי מכוער וזה שבחן של שרה אביגיל אסתר שהיו חכמניות ונביאות ויפות מאד. ורחב נמי עם שאינה נמנית בכלל נביאות היה לה רוח הקדש כמו שפי' רש"י ורד"ק בפסוק (יהושע ב' ט"ז) עד שוב הרודפים וכן הוא במדרש רות (רפ"ב) ע"ש, והיתה מופלאת מאד ביופי להכי חשבה לטובה בהדי הנביאות היפות. וכל זה למאן דחשיב אסתר דוקא.

וזוהי שאמרו שם פ"ק דמגילה גבי שרה יסכה שסוכה ברוח הקדש דבר אחר שהכל סוכין ביופיה ותרתי איתנהו בה, וכן רש"י בסוף נח כתב שתיהן והוא שבח גדול שהיתה סוכה ברוח קדש והיא חכמה אשר לפי סדר עולם היתה צריכה להיות מכוערת או לכל הפחות בינונית והיא העולה ביופי שהכל סוכין ביופיה. כיוצא בדבר זו היא שבחה של ירושלם שהכתיב (איכה א' א') משבחה רבתי בגויים שרתי במדינות, ואמרו רז"ל (איכ"ר פ' א') רבתי בדעות ואז"ל פ' האיש מקדש (דף מ"ט:) עשרה קבין יופי ירדו לעולם ט' נטלה ירושלם, וז"ש רבתי בגויים דהכונה רבתי בדעות וכל בניך מלאים חכמה וכי תימא יהיו מכוערים ככל חכמי עולם דחכמה מפוארה בכלי מכוער לז"א שרתי במדינות יפיפיה ובניה נעימים ויפים והוו תרתי דסתרן ואת עלית. וכן ראיתי שכתב הרב ישרש יעקב משם הרב פר"ח דף קל"ד במאמר עשרה קבין חכמה וכו' ע"ש. ובזה נשתבח דוד מלך ישראל (ש"א ט"ז י"ח), ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו ואז"ל (סנהדרין דף צ"ג) הלכה כמותו דכיון דהיה יפה אף נעים דרך טבע שאינו חכם כל כך. ומר ניהו נבון דבר בשגם הוא איש תואר וה' עמו דסלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא.

וזו שאלה שאל נבוכדנצר (דניאל א' ג') להביא לו מבני ישראל ילדים אשר אין בהם כל מום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה דשתים זו שמענו בבני ציון היקרים המסולאים כמו חלאים פלאי פלאים והמה חכמים מחוכמים אורים ותומים לפי שדרכן של חכמים צורות מגונות כיין הטוב המשתמר בכלי חרס לכן התאוה תאוה מילדי העברים אשר בירושלם טובי מראה צורתם יזהירו ומשכילים בכל חכמה סכלתנו ונהירו. וגם אני

שמעתי באומרים שזה כונת הכתוב וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו ואז"ל (בר"ר פ' פ"ד) שהיה זיו איקונין שלו דומה לו ומה שקבל משם ועבר מסר לו והיינו דקאמר וישראל אהב את יוסף מכל בניו. ונתן טעם בעצם כי בן זקונים הוא לו דהיה יפה אף נעים מעין שופריה זיו יקריה וחכים יתקרי והוו תרי נפישי סתר"י וכלי מחזיק סדרי חכמה שם ועבר עמד טעמו בו ואביו אהבו. עד כאן שמעתי. ואפשר לפרש באופן זה כלפי מה שפירשו התוספות אי הוו סנו אם היו שונאים היופי, וז"ש יוסף בן שבע עשרה שנה והוא נער ואמרו ז"ל (שם) שהיה מסלסל בשערו כדי שיהא נראה יפה ונמצא דאינו שונא היופי. וישראל אהב את יוסף מכל בניו ונתן טעם כי בן זקונים הוא בר חכים עם היותו יפה ואינו שונא היופי. ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אותו דביש להו כי הוא יפה והולך אחר היופי ועם כל זה אביו אהבו ומוסר לו סדרי חכמה וקבלתו משם ועבר. וכלפי ליא הי"ל לאבינו הזקן למסור הקבלה להם שאינם יפים כמוהו ואינם הולכים אחרי היופי והיה מתקיים בהם יותר.

עתה אקום יאמר נא על פי הקדמתנו כתובים הבאים בסדר היום. ואני שמעתי עליך לאמר וכו'. ומריש הוה אמינא מאי דפרשינהו כת הקודמין במשז"ל (סנהדרין דף נ"ו:) ויצו אלהים על האדם לאמר זו גלוי עריות, וזהו כונת פרעה ואני שמעתי עליך לאמר ענין ג"ע והושיט לו בקנה דיבת אשת פוטיפר. וגם אמרו תשמע חלום לפתור אותו. ויוסף בחכמתו הבין דבריו והשיבו על פי מדותיו לאמר בלעדי כלומר תלו בי בוקי סריקי ושקר ענו. ועל שבעתה אלהים יענה וכו' עד כאן דברי הראשונים נוחי נפש. ואתהלכה ברחבה כי עתה ארחיב דרך זה על פי הקדמתנו כי יוסף יפה תואר ויפה מראה וגם אמרו עליו ענין אשת פוטיפר כי הולך אחר עיניו ח"ו ואחר היופי הוא אשר דיברו פרעה חלום חלמתי ופותר אין אותו ואף חכמים המכוערים מלאים חכמה בכלי שהוא כליין לא ידעו הבין. ואני שמעתי עליך לאמר זו ג"ע על אודות האשה הקושי"ת כי תלך במו אש יצר סמוך אשר לא שונא היופי ועם כל זה אמרו עליך תשמע חלום לפתור אותו וזו היא שקשה כי החכמה מאין תמצא או בכלי מכוער או במאן דסני היופי. ואתה לא כן. ויאמר יוסף לאמר בלעדי אביזרא דגלוי עריות לא בי היא. ואי תימא עם כל זה אני איני שונא היופי דמפורסם שאני מסלסל בשערי וכיוצא ואם כן איך יתכן דאשתכחת בי חכמה מפוארה. לז"א אלהים יענה את שלום פרעה הכונה לחלק יצא דלא דמי לשאר חכמות כי החכם בחכמתו עתיר סלעין שוקד הוא לשמור חכמתו וצריך אשר לבבו פונה מכל מחשבה. אך זה אין החכמה משלי כשאר חכמות רק לי סגולה אלהים יענה יתן עניה בפי ואשר ישים אלהים בפי אותו אדבר. ונמשך לזה אמר ועתה ירא פרעה איש נבון

וחכם כלומר אני איני חכם כי אם רוח ה' דיבר בי ועתה יר"א פרעה בראיה תלי מילתיה לך נא ראה איש מכוער נבון וחכם כי הוא כלי מחזיק החכמה והמדע. ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו כאשר אמר יוסף כי רוח ה' דיבר בו ואין חכמתו כשאר חכמים. ויאמר פרעה אל יוסף אחרי אשר הודיע אלהים אות"ך דייקא יפה אף נעים והולך אחר היופי אין נבון וחכם מחכמתו כמוך כי רוח אלהים בקרבך קדוש ומדרגתך לעילא מכל.

ודברי אמת ניכרין כי מה שאמרו עליך בענין אשת פוטיפר שקר ענו ולכן אתה תהיה על בית"י דייקא אין בית אלא אשה לשים עיני השגחתך על המלכה רק הכסא אגדל כי אין לחושדך בשום דבר. ויקראו לפני"ו אברך לפניו דייקא דזה מקצת שבחו אב בחכמה ורך בשנים כי מדרגתו היא העולה יוסף בסדר עליון אך להיותו בפניו כן דברו דאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו.

ואפשר לפרש עוד ונקדים מ"ש בסוטה דף ל"ו דאגמריה יוסף לפרעה לשון הקדש ולא גמר אמר ליה אשתבע לי דלא מגלית אשתבע ליה כי קאמר ליה יוסף אבי השביעני לאמר אמר ליה זיל אתשיל אשבועתך א"ל אתשיל נמי אדידך וכו', וקצת יש לדקדק דמשמע דיוסף לא היה יכול לישאל על השבועה אלא דהשתא דקאמר זיל אתשיל מצא מקום לומר אתשיל נמי אדידך אבל בלאו הכי לא מצי מתשיל. ותו נדקדק לשון זיל אתשיל דהול"ל אתשיל אשבועתך. גם נבין מאז"ל ב"ר פ' צ"ו סי' ה' ויקרא לבנו ליוסף למה לא קרא לראובן ויאודה ראובן הוא הבכור ויאודה הוא המלך הניחן וקרא ליוסף למה כן בשביל שהיה ספק בידו לעשות לפיכך ויקרא לבנו ליוסף ולפי שהשעה מסורה לו עכ"ל. ויש לדקדק דמה שסיים ולפי שהשעה מסורה לו יתר. ואפשר במאי דחזיתיה להרב עיר בנימין בראשון פ' המדיר סי' קי"ו כתב משם הגאון מהר"ש במאמרם ז"ל (שם פ' ס') גבי פנחס ויפתח כי יפתח אמר אני ראש וקצין אלך אל פנחס ופנחס אמר הוא צריך לי ואני אלך אצלו. והדבר קשה על פנחס איך שגגה יצאה מלפני השליט להקפיד בזה עד כי בין דא לדא אזלת ברתא דעלובתא ואמר מר שהרב כלי יקר על התורה טעמא טעים דחכם מתיר נדר לעם הארץ שהוא כבעל דמפר נדרי אשתו כן החכם שליט ומושל על עם הארץ ובידו להתיר נדרו ולשים אותו כאפס ואין, וא"כ יפה אמר פנחס הוא צריך לי שאתיר נדרו ואני אלך אצלו זה אינו דרך ההתרה כי רב שר"י מצד היות הע"ה כפוף לחכם ומקבל שליטתו עליו ובזה אפשר לחכם להתירו ובלאו הכי אי אפשר להתיר נדרו עכ"ד. אם כן איפה יוסף שהיה מלך אדיר וחכם אין מי שיתיר לו נדרו כיון שאין גדול ממנו דטעם התר נדרים דע"ה מיכף כייף לחכם ומתירו כהלכת גוברין מפירין ית

נשיהון ולכן יוסף כרב גדלו וחכמתו אין לו מתירין. ואפשר דמשום הכי לא קרא יעקב אע"ה אלא ליוסף. דהגם דיאודה וראובן הם גדולים יש לחוש חששא רחוקה שמא לצורך גדול יתירו שבועתן אם ראובן לפני יהודה ולפני יוסף כי כל חד מינייהו גדלה מעלתו עליו ואם יהודה לפני יוסף כי הוא השליט וכיון שהמתיר גדול יכול להתיר כי בצד מה הנשאל כפוף קצת נגדו כאשה לבעלה אבל יוסף כי רב הוא בתורה ומלך מלך אין באחיו גדול ממנו שיוכל להתיר לו שבועתו ולכן קרא ליוסף והן הן דברי רז"ל כי אחרי שאמרו בשביל שהיה ספק בידו לעשות הוסיפו תוספת עיקרי ואמרו ולפי שהשעה מסורה לו כלומר דכיון דבעת ההיא גדול יתר מאד מכל אחיו ושעתא קיימא ליה לכן אביו קרא לו דאין מקום להתירו משבועתו.

ובזה יובן המאמר הנז' דפרעה סמוך לבו דיוסף יקיים שבועתו על לשון הקדש כי גדול הוא מכל העם אין לו מתירין דטעם ההתרה דהמתיר מושל ושליט על הנשבע ויוסף הוא השליט על הארץ וכיון שכן אין לו התרה. וכאשר נדחק בענין יעקב אע"ה א"ל זיל אתשיל אשבועתך כלומר עם היותך גדול לפי שעה זיל אצל המתיר וזלזל בנשיאותך ולעת ההיא תכוף אליו ותלך אצלו עשה לך רב שיתיר לך. מעין דוגמא דאשכחן ביפתח דאף שהיה ראש לקציני ישראל הוא השופט על הארץ אם היה הולך ונכפף לפנחס היה מתיר לו. ויען יוסף תשובה נצחת א"כ אפסדתן לקמיתא כי בטחת דלא אשאל על שבועתי מטעם גדולתי ולפי דבריך דדי להיות כפוף לשעה מועטת ללכת לחכם שיתיר א"כ אתשיל נמי אדידך. והרב מהרש"א באגדתיה שם בסוטה פירש אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת כלומר שידעת שבעים לשון עכ"ד. וגרירנא אבתריה וכך פירושו אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת דהיינו שבעים לשון ולשון הקדש אין נבון וחכם כמוך. וזה לך האות כי דבתם רעה שאמרו עליך בענין אשת פוטיפר הכל שקר. והענין כמשז"ל שם בסוטה שנתן לו גבריאל אות אחת משם גבוה ולמד וכתב הרב מהרש"א באגדתיה שם דזכה לאות ה"א שקדש שם שמום בסתר כדלעיל והכא קאמר דעל ידי שקידש שם שמים בסתר וכבש יצרו זכה בשעה הצריכה לו להוסיף ה"א לדעת ע' לשון ולולי שכבש יצרו לא זכה לזה עכ"ד. וז"ש פרעה אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת מוכח דלא חטאת דאלמלא כבשת יצרך לא זכית לזה וא"כ אתה תהיה על בית"י ממש אין בית אלא אשה כמש"ל דאין לחושדך כלל ועל פיך ישק כל עמי ואתה שליט בכל ומאחר כי גדלת מאד גדול שבכלן רק הכסא אף כי לך יאתה שאתה יודע לשון הקדש נוסף על ע' לשון רק הכסא רק מיעוט לא תזכה לזה אלא אגדל ממך כי אין אתה יכול להתיר שבועתך מאחר כי נעלית עליון על כל הארץ, וז"ש אני פרעה נשאר בגדולתי למלך כי שם פרעה

למלך הוכן ואין לי לחוש להתר שבועתך מאחר כי בלעדיך לא ירים איש וכו' וטעם ההתרה שהנשאל הדיוט וחכם המתירו שליט עליו ואתה לא כן עלית למרו"ם ומסיבה זו אני פרעה.

ומן האמור חזו דאתאי עלי בא"ר מאמרם ז"ל במדבר רבה פ' י"ד בקרבן נשיא אפרים וז"ל מזרק אחד כסף זה יוסף שנזרק מאביו ונמכר למצרים. אחד שהיה מלך במצרים כמה דתימא כמעט שכב אחד העם וכן הוא אמר ויוסף הוא השליט על הארץ כסף על שם כסף נבחר לשון צדיק שעל ידי חכמתו זכה למלכות כמה דתימא אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת. אתה תהיה על ביתי. ע' שקל בשקל הקדש שבא גבריאל והוסיף לו אות אחד משמו של הקב"ה ולימדו ע' לשון שנאמר עדות ביהוסף וכולי עכ"ל, ולא אעלה על אר"ש הדקדוקים. ואפשר שהכונה מזרק זה יוסף שנזרק מאביו כלומר שהלך במצות ושליחות אביו ונמכר למצרים. וכי תימא זו מסורת בידינו דשלוחי מצוה אינן נזוקין ואיך היתה כזאת ליוסף הצדיק בלכת דמצוה לעשות שליחות אביו שבא תקלה ונמכר למצרים. לז"א אחד שהיה מלך וכו' כלומר צא ולמד שסופו על ידי זה מלך מלך ולמפרע לא היה אלא נזק אלא גדולה ותפארת כסף שע"י חכמתו זכה שנאמר אחרי הודיע וכו' אתה תהיה על ביתי וכו'. וכי תימא הרי מה שזכה למלכות היה על שלא חטא באשת פוטיפר ולא משום חכמתו. ועוד מהו אתה תהיה על ביתי. לז"א ע' שקל שרומז לע' לשון בשקל הקדש לשון הקדש שבא גבריאל והוסיף לו וכו' וזכה לזה על שקדש שם שמים ועל שכבש יצרו זכה בשעה הצריכה שגבריאל יוסיף לו אות ה"א וידע ע' לשון כמ"ש הרב מהרש"א כאמור, ונמצא דדא ודא חדא היא שעל ידי שכבש יצרו זכה לאות ה' שבה ידע ע' לשון ונתחכם ובעבור חכמתו מלך והגורם לחכמתו הוא כבישת יצרו. וז"ש אחרי הודיעך ע' לשון מוכח שלא חטאת וא"כ אתה תהיה על בית"י ממש כדאמרן.

ובאופן אחר אפשר לפרש פ' אחרי הודיע וכו' ונקדים משז"ל במדרש רבה סדר היום צפנת פענח א"ר יוחנן צפונות מופיע ונחות לו לאומרם ר' חזקיה אמר צפונות מופיע בדעת מניח רוחן של בריות בהן ופירש הרב מהר"ש יפה מניח רוחן של בריות באופן שמתישבות על הלב בדרך משלים וכו' ע"ש. וצריך ביאור במאי פליגי ולהבין דקדוק לשון חכמים. ויראה בהקדים מ"ש בסוף הוריות סיני ועוקר הרים פליגי בה רשב"ג ורבנן חד אמר סיני עדיף וחד אמר עוקר הרים עדיף שלחו מתם סיני עדיף דהכל צריכין למארי חיטיא. ונקדים מה שפירשו הרב מהר"י חאגי"ס ומהר"ם בנו בסוף שו"ת הלכות קטנות כונת הכתוב (קהלת י"ב ט') ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת אזן וחקר ותקן משלים הרבה דריהטא דלישנא דקרא משמע דמשום דהיה קהלת חכם הוה אמינא

שלא יוכל ללמד ואתא לומר ויותר שהיה קהלת חכם עוד לימד וכו', ואינו מובן דאדרבא היא הנותנת להיותו חכם כביר מצאה ידו ללמד דעת ופירשו כמ"ש פ"ק דעירובין (דף י"ג:) מפני מה לא קבעו הלכה כר"מ לפי שלא ירדו חביריו לסוף דעתו שהיה אומר מ"ט פנים טהור וכו' הראת לדעת כי ברב חכמה לא יוכל התלמיד לרדת לסוף דעתו ולא ידע קושטא דמילתא. וא"כ אחרי ששלמה הע"ה ניתנה לו בינה יתירה ויחכם מכל האדם הו"א שלא יוכלו ללמוד הימנו כי לא ירדו לסוף דעתו לז"א ויותר שהיה קהלת חכם להפליא והדין נותן שלא יוכל ללמד כר"מ מ"מ עוד לימד דעת את העם וזה על ידי המצאה שהמציא בחכמתו שלמה למשל משלים ועל ידי משליו למד דעת את העם וז"ש אזן וחקר ותקן משלים הרבה עכ"ד. ואל זה אביט דאפשר דזה כונת הכתוב (תהלים מ"ט ד') פי ידבר חכמות והגות לבי תבונות אטה למשל אזני וכו' דבאומרו פי ידבר חכמות חש שיאמרו מי משלנו אל מלך ישראל יבין דבר מחכמתו ולא אתנו יודע לירד לסוף דעתו לז"א אטה למשל כי על ידי המשל יכנסו דברי באזן אנשים וישכילו עומק דברי. והנה נודע כי מי שהוא סיני דבריו בנחת נשמעים ושמחו כל השומעים להבין דבריו אבל מי שהוא עוקר הרים ברוב פלפולו וסברתיו הוא הצ"ד צדדין וצידי צדדין לפום חורפא ורבים שומעים ואינם מבינים. ועתה נבא למאמרינו דר' יוחנן דהוה מארץ ישראל ושלתו מתם סיני עדיף גם ר' יוחנן סבר כדסברי רבנן דבארעא דישראל דסיני הוא המושבח בחכמים אי לזאת בשבח יוסף הצדיק דריש שהיה בקי בכל חכמה כמאן דמנח בכיסתיה אשר לו רג"ל על לשונו סתרי ופרקי חכמות והיה במדרגת סיני מתון מתון, ולהכי מפרש צפנת פענח צפונות מופיע ברוב בקיאותו שכל החכמות שגורות בפיו ונחות לו לאומרם כי יש אתו סדרי חכמה וחלקיהם צפונות ודבריו בנחת נשמעים מעין דוגמא מי שהוא סיני וז"ש ונחות לו לאומרם ור' חזקיה סבר עוקר הרים עדיף ולכך נותן לו השבח של מפלפל ועוקר הרים. וז"ש צפונות מופיע בדעת דייקא כי בדעת חדרים ימלאו וחדרי לבן מולידים חכמה ופלפול רב. ואי תימא אנחת לן חדא ואקשת לן חדא כי מרב חכמתו אין אדם יכול ללמוד ממנו ע"ד שאמרו שלא ירדו חבריו לסוף דעת ר"מ לז"א מניח רוחן של בריות בהן על ידי משלים כדתרגמה מהר"ש יפה שנתחכם יוסף כחכמת שלמה לעשות משל ומליצה כמדובר. ולקושטא דמילתא נימא דהא והא איתנהו כלהו ביוסף ושני הפירושים בצפנת פענח אמת צפונות מופיע בבקיאות וחורפא ונח לאומרם והחורפות משו"ל ימשו"ל ממש"ל רב. ונודע מה שהשריש לנו מהראנ"ח בדרשותיו פ' חיי שרה דתיבת כל לא יצדק על פחות משלושה וסמוכות שלו מדברי התוס' פ"ק דכתובות (דף ח'.) גבי ברכות התורה דקאמר נימרינהו לכלהו ומשמע דתלתא נינהו ברכות התורה דאי

תרי הול"ל תרוייהו ע"ש ועם שיש לדחות קצת וגם זימנין דמשכחת בש"ס נגד זה שנים מכ"ל ואל השלשה לא בא. מ"מ לשיטת הרב ז"ל אין כל בציר מתלתא. ואם נפשך לומר אודי לי מיהא מרוב כ"ל דהכי הוו כדברי הרב דכל כולל שלשה לפחות כ"ל בי תלתא. ולפום מאי דאמרן מצינו שלש שבחים מופלאים בחכמת יוסף בקיאות וחורפא שהם על דרך סיני ועוקר הרים. ועוד שלישית משלות לישב לב העם. ובו בפרק כמו רגע הראה בקיאות גדלו בע' לשון וחורפא להבין החלום ועצה הלום. וגם בקי במשלות ופתרוני שר המשקים ואופים ופרעה יוכיחו דלהיותו בקי במשלות ידע מאי דמחוו במחוג על משכבותם, וז"ש אחרי הודיע אלהים אותך את כ"ל זאת כל רמז לשלשה מעלות גדולות בקיאות וחורפא ומשלות אין נבון שיהיה חריף ומבין דבר וחכם שיהיה בקי כמוך שיודע משלות ותחת שלש רגזה ארץ ובל ימצא.

ולפי פשוטו אפשר כי הנה פליגי (יבמות דף ס"ד:) רשב"ג ורבי אי בתרי הויא חזקה או בתלתא הויא חזקה גם אתמחי גברא בעי תלתא זימני (שבת דף ס"א:), והכא יוסף אליבא דכולי עלמא מוחזק פקיע ומומחה וחכמתו עמדה לו ששלש אלה הוחזק בשר המשקים ושר האופים וגם חלום פרעה דברי אמת ניכרין וכלם הודו לפתרונו ואם כן בשלשה אתחזק, וז"ש אחרי הודיע אלהים אותך זאת כ"ל זאת כל דכולל שלשה פתרונות כבר הוחזקת ואין נבון וחכם כמוך.

ולפי מדרשו כעת יאמר כאותה שאמרו פ"ק דמגילה דף י"ב מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצנו נטלה עצה ממנו ואין אנו יודעים לדון דיני נפשות זיל לגבי עמון ומואב דיתבי אדוכתייהו כחמרא דיתיב אדורדייה, וטעמא אמרו ליה דכתיב (ירמיה מ"ח י"א) שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר הא למדת כי הגם דחכם אחד חכים יתקרי אל עירו ואל שער מקומו בצאתו את העיר אגב מטלטלי כהגלו"ת נגלו"ת גולה ומטולטל אל ארץ אחרת ניטלה ממנו חכמתו ולפחות אינה בשלמות כאשר היה החכם בחכמתו והיה בשבתו על אדמתו, והיינו דקדוק לשון חכמים דאמרי לאחשורוש זיל לעמון ומואב דיתבי אדוכתיהו דלכאורה אינו מובן דקאמרי האי לישנא למלך אדיר זיל לעמון וכו' והול"ל הא עמון ומואב דיתבי אדוכתייהו. ותו האי דקאמר בתר הכי וטעמא אמרו ליה דכתיב וכו' צריך ביאור והוא יתר. אמנם אפשר דכונת התלמוד באומרו וטעמא א"ל וכו' הוא לישב לשון זיל לגבי עמון וכו' והכי פירושו מיום שחרב בה"מ וגלינו נטלה עצה ממנו. ולא תסבור דצריך כל זה לאבד העצה. דע שאף בלי גלות וצרות אם יטלטלום ממקומם לארץ נכריה הן נגרע מערך חכמתם ולכן זיל לגבי עמון ומואב לאתקראם אצלך דזה הטלטול מאבד

החכמה ולהיות דבר חמור כדת מה לעשות במלכה הניחם במקומם וזיל גבייהו כלומר שלח שלוחך אצלם. וללמדנו דבכונה מכוונת אמור רבנן זיל לגבי עמון ומואב להכי מסיים וטעמא א"ל דדבריהם טעמן ונימוקן עמם דאף בלי גלות יציאת חכם ממקומו עושה רושם בחכמתו דכתיב שאנן וכו' לא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך הרי דתרתי קאמר לא הורק ובגולה לא הלך שמעינן דגם דלא גלה אם הורק שנסע ממקומו אינו בשלמות חכמתו ומשום הכי דייקי לומר זיל לגבי עמון ומואב זיל דייקא. ואפשר דעל זה סמך שר המשקים באומרו ושם אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים וכו' וכונתו לרעה כמשז"ל והביאו רש"י, אמנם יקשה אמאי לא חש שר המשקים דיעלה לגדולה ונקם ינקם תחת אשר זלזל בו כולי האי וצריך שיהיה פירוש אחר בדבריו להנצל עם יוסף ביום שידובר בו אם יעלה לגדולה ולפי הנראה לישנא בישא טובא איכא הכא ולא חדא ביה לטיבותא. אך עם הקודם יש לדורשו לשבח ומצי שר המשקים לטעון דכל כוונתו יגדיל ויאדיר חכמת יוסף ולהעלותו על כל חכמי קדם וזו כיוין באומרו ושם אתנו במשמר בצרה כמונו בבית הסוהר דצרה זו לבד אין חבוש בשלמות חכמתו ולא די זה כי הוא נער ואינו בא בימים לומר עיין הרבה ודקדק הרבה זאת לפנים דשניו מעטים. ולא סגי הא אלא עברי מארץ אחרת שגלה ממקומו ולא עמד טעמו כדרך הגולים. ועוד זו שהוא עבד ולא ראה בטוב באופן שארבעה סיבות יש שאף אם הוא חכם תסתלק חכמתו ממנו. ובא וראה תוקף גדולת חכמתו דכאשר פתר לנו כן היה וזה מורה היותו מקור חכמה לנה"ר דעת ומזימה שכל רוחות שבעולם אין מזחיחין אותו מחכמתו. וזה רמז לו פרעה אחרי הודיע אלהים אות"ך כלומר אותך גולה ומטולטל יושב בצער אין נבון וחכם כמוך דזה מורה היותך מעיין נובע חכמה אשר לא יעצרנו שום מקרה ופגע ומי גבר חכם יגיע עדיך הא ודאי אין נבון וחכם כמוך.

וחרי הוא כמבואר בזה מאמרם ז"ל במדרש רבה פרשה צ'. ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה אם מהלכין אנו מסוף העולם ועד סופו אין אנו מוצאים כזה. והרב מהר"ש יפה ביפה תוארו הקשה על זה וז"ל צ"ע למה הוצרכו לומר אם אנו מהלכין וכו' כי היה מספיק שיאמר אין אנו מוצאים כזה. ורש"י ז"ל בפירושיו תפס דברי המדרש ואמר הנשכח כדין אם נלך ונבקשהו וכו' עש"ב. ולדרכנו ניחא לי טובא דכונת פרעה להגדיל שבח יוסף ההוא אמר הנה עיניכם רואות האיש הלזה גולה ממקומו והלך בצערו"ת שסבות אלו מספיקות למעט חכמת חכמים ולאיש הזה אין הגלות והצרות מעכבין חכמתו כי גדלה מאד. ולא מיבעיא אם שאר חכמי עולם אלו הן הגולין או כי יצר להם באיזה צרות עבדות או משמר הא ודאי צרותיהן פוטרות לחכמתם ואבדה עצה וחכמה

מהם. אלא החידוש הוא אם החכמים על עומדם יעמדו שבתם וקימתם בחצריהם ובטירותם שקטים ושאננים דהיותם למושבותם מעמיד חכמתם במילואותם ואנו נלך אצלם בכל זאת לא נמצא בחכמים השאננים כחכמת יוסף בגלותו וצרותיו ובדקדוק אמר אם אנו הולכים מסוף העולם ועד סופו כי החכמים במקומם ונמוקן עמם ואנו הגולים ההולכים אצלם אפילו הכי אין אנו מוצאים כזה, והוא אשר כתב רש"י אם נלך ונבקשהו דהחכמים יתבי אדוכתייהו עם כל זה לא נמצא כמוהו. ובדקדוק גדול דברו רבותינו חלקם בחיים.

ויגש

פרשת ויגש בס"ד

ב"ר ויגש אליו יהודה כתיב (משלי כ"ה י"א) תפוחי זהב במשכיות כסף תרגם עקילס חזורין דדהב בגו דיסקרין דכסף דבר דבור על אופניו מה אופן זה מראה פנים לכל צד כך היו דבריו של יהודה נראין לכל צד וכו':

כהגלות נגלות הדר מלכות לעין כ"ל יסוד מוסד יחדיו ידובקו, אתיא רביה רביה באה לעולם והשפי"ע בצחצחות כי שפע ימי"ס יינקו, וכן אתה מוצא יוסף בצדק"ו ויגש אליו יהודה חסד ואמת נפגשו צד"ק ושלו"ם נשקו.

וזה טעם יוסף הצדיק שזכה למלכות שכאשר שמר בחינתו ותנשא מלכותו דיסוד ומלכות בשלום יחדיו הן הן עדיו. וכן אמרו במדרשו של רשב"י דשומר ברית זוכה למלכות ואתמר במדרשא מדרש תנחומא (פ' נשא כ"ח) מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים זה יוסף שהיתה אשת פוטיפר מפתה אותו ושלט ביצרו א"ל הקב"ה לא שמעת לה חייך שאני ממליכך על מצרים וכו' ע"ש ואמרו במדרש תדשא דמכל השבטים יצאו מלכים ושופטים חוץ משמעון מפני זנות זמרי. והדבר מבואר נגלה לחכמי מדע האי דישנא להאי פרדישנא דשומר ברית נאה ויאה למלכות. ואם כך היא המדה לסתם שומר ברית יוסף אומץ הפלא ופלא ליוסף הצדיק כי הוא בחינתו. וכלפי לייא אם ח"ו היה מתפתה מאשת פוטיפר והיה פוגם ביסוד הכולל ונותן כח לסט"א ערות הארץ לא היה אפשר שיזכה למלכות מק"ו דשמעון דלא יצאו ממנו שופטים ומלכים בשביל ענין זמרי ואם ככה יעשה לשמעון כ"ש וק"ו ליוסף שהוא בחינתו ובארץ מצרים ערות הארץ ודאי שהיה פגם גדול יתר מאד.

ועל פי זה אבא נבא לבאר קצת פסוקי הסדר. ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי ויגשו

ויאמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם כי זה שנתים וכו' וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים וישימני לאב וכו' מהרו וכו' כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמוד וכו' והיית קרוב אלי וכו' וכלכלתי וכו'. וכאשר כל אדם קורא כדרכו מקראי קדש הללו בעיניו יראה לפום ריהטא כפולים ומכופלים ועוד יתר דקדוקים המורגשים. ועוד לאו אורח ארעא לבן חכם וצדיק כיוסף לאביו שלח כזאת כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון וכו' רדה אלי וכו', כי השב"ח השבי"ח עצמו ואת יקר תפארת גדולתו ועוד אומרו רדה אלי אל תעמוד כאלו הוא גוזר עליו שתכף ומיד בא יבא ולא יאחר. ועוד כמה דקדוקים יש ולא נאריך. ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר לבארם לאט כפי קצורנו. ומקדמי אר"ש אני אפרש איזה מהם על פי הקדמתנו. ויתרם יתבארו לקמן בס"ד.

ואקדים אשר שמעתי מפה קדוש הרב המופלא חסידא קדישא כמהר"ר חיים בן עטר זלה"ה במאמרם ז"ל בשבת (דף ל'.) שאמר דוד הע"ה עשה עמי אות לטובה וא"ל בחייך איני מודיע בחיי בנך אני מודיע וכו' והיה מקשה דהרי ד' חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש דתשובה ויה"כ ויסורין ומיתה מכפרים אפילו חילול ה' (יומא דף פ"ו.), וא"כ מאן מוכח שלא חטא דוד הע"ה דנהפכו פני שונאי דוד באותה שעה כשולי קדירה אימא דחטא ח"ו וכבר עשה תשובה וקבל יסורין וכמה יה"כ עדו עליה ועד אחרן מת ואחר הכל נתכפר לו ומה ראיה יש שנפתחו השערים. והוא ז"ל היה אומר דאם איתא דח"ו חטא כמו שאומרים שונאיו אלא שאח"ך עשה תשובה וכו' נהי שעל ידי תשובה ויסורין וכו' נמחל לו מ"מ ודאי ירד ממדרגתו דהפוגם בעריות פוגם ביסוד עליון והכנסת ס"ת להיכל הוא לזווג יסוד במ' ואין קטיגור נעשה סניגור ועתה שראינו שבזכותו נפתחו השערים ועייל ארון בהיכל שהוא זיווג עליון מאד כולל זה מורה דאין בו ולא היה בו עון אשר חטא כלל כי אין זה בסוג מי שחטא ונמחל והוא אות עצום ולזה נהפכו פני שונאיו וכו' עכ"ד, ושוב ראיתי שכן כתב הרב הנז' בספרו חפץ ה' ע"ש באורך. וממנו נקח דמלכות יוסף במצרים שהוא ערות הארץ והיסוד הקדוש שהוא בחינת יוסף נשא וגבה מאד להכניע ערות מצרים שהיו כלם עבדיו ומשל ממשל רב על הני עז"י דמסגן מקור הסט"א וחשופי שת זה מוכרח שלא חטא כלל. דאי תימא דחטא ועשה תשובה לא היה זוכה לזה להצליח למלוכה ולהכניע הסט"א דבר שבערוה. עוד נקדים אשר ראיתי בס' בעלי ברית אברהם כ"י למר זקננו הרב החסיד כמהר"א אזולאי זלה"ה משם

הרב הגדול מגורי האר"י זצ"ל כמהר"ר סולימאן בן אוחנה זלה"ה כי הנה יוסף מקור הקדושה רמז לצדיק יסוד עליון המשפיע רב ברכות ולא היה רוצה שיהיה הוא מקבל השפע ונותנו למצריים סט"א וכן לדומים להם, לכן אמר מהרו ועלו אל אבי הנה מהרה וכה תאמרו שמני אלהים לאדון וכו' וכל השפע בידי ואיני רוצה שילך לאיבוד לסט"א לכן רדה אלי מהר כדי שיהא השפע נשפע לכם ומהתמצית ילך לסט"א עד כאן דבריו. **ומעתה** נבא אל הביאור. ויאמר אני יוסף אחיכם יוסף הרומז לבחינת צדיק עליון אחיכם שכלנו מרכבה לשכינה אשר מכרתם אותי מצרימה ערות הארץ והסכלתם אשר עשיתם להכניע בחינת יסוד קדוש בחרפת מצרים ערות הארץ. אמנם עתה כי נתגדלתי והיו לעבדים לי אל תעצבו כי מכרתם אותי בחינת צדיק הקדוש הנה ערות הארץ כי למחיה שלחני אלהים לפניכם כי גדל מאד בחינת צדיק להשפיע שפע רב והתכלית הוא להשפיע אליכם קדושי עליון ולא להשפיע לסע"א כמו שכתב הרב מהר"ס הנז'. מהרו ועלו וכו' כה אמר בנך שכשם שאתה תיקנת עון ג"ע דאד"ר גם אני בנך יוסף בחינת צדיק הייתי דומה לך וזהו בנך יוסף מפני שהכ"ל יפה. וכי תימא מי יימר שלא חטאת ועשית תשובה, לז"א שמני אלהים מדת הדין לאדון לכל מצרים ערות הארץ ואם חטאתי ועשיתי תשובה לא יתכן שאהיה אדון ומלך במצרים להכניע סט"א ערות הארץ ומזה תדע אשר אני בנך יוסף דומה לך לתקן יסוד קדוש. והגדתם לאבי אין הגדה אלא דברי חכמה כמ"ש בזהר וז"ש והגדתם בחכמה את כל כבודי במצרים ערות הארץ דזה מורה שלא חטאתי. וז"ש ליעקב אע"ה. ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים פירוש ויגידו בחכמה לאמר על ענין ג"ע כמו שאז"ל (סנהדרין דף נ"ו.) ויצו על האדם לאמר זו ג"ע וז"ש ויגידו דברי חכמה לאמר בענין ג"ע. ומה אמרו עוד יוסף ח"י בחינת צדיק. ולא תימא דחטא ועשה תשובה לא כי לא חטא ועי"ז זכה למלכות וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים סט"א ערות הארץ ומדזכה להכניע הסט"א ולמשול בה מוכרח שלא חטא כמש"ל. ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי רב לי עוד חדוה אשר עוד יוסף הוא בני כמותי שומר בריתי וז"ש בני ח"י הרומז לצדיק.

ויתכן לפרש סדרן של כתובים הנז' והן קדם נלכה נא דרך עלי בא"ר קצת מקראי קדש פ' וישב והנמשך והוא בהקדים מ"ש בסנהדרין דף ע"ח ע"א ת"ר הכוהו עשרה בני אדם בעשר מקלות ומת בין בבת אחד בין בזה אחר זה פטורין ר' יהודה בן בתירה אומר בזה אחר זה האחרון חייב מפני שקירב מיתתו ואמר ר"י ושניהם מקרא אחד דרשו ואיש כי יכה כל נפש אדם רבנן סברי כל נפש עד דאיכא כל נפש ור' יהודה בן בתירה סבר כל דהוא נפש, והרמב"ם פ"ד מהלכות רוצח (ה"ו) פסק וז"ל הכוהו עשרה בני אדם בעשר

מקלות ומת בין שהכוהו בזה אחר זה בין שהכוהו כאחד כלן פטורין ממיתת ב"ד שנאמר כל נפש אדם עד שיהיה אחד שהרג כל הנפש והוא הדין לשנים שדחפוהו או שכבשוהו לתוך המים וכו' שכלן פטורין עכ"ל. ושם פ"ב (ה"ד) כתב דכל הרצחנים שאינן חייבין מיתת ב"ד אם רצה המלך להרגם בדין המלכות ותקנת העולם הרשות בידו. והרב דינא דחיי לאוין קס"ג כתב דחייבין מיתה בידי שמים אפילו לרבנן. ועל פי האי פלוגתא דרבנן ור' יהודה בן בתירא אי כל נפש היינו עד דאיכא כל נפש או הפירוש כל דהו נפש פירשו רבני אשכנז אותה שאמרו פ' הנזיקין (דף נ"ו.) ענותנותו של רבי זכריה בן אבקולס החריבה את בתינו, ולכאורה יפלא דר' זכריה בן אבקולס בההוא עובדא דקמצא לא אמר אלא שלא יקריבו קרבנא דשדא מומא בניב שפתים וכו' ומאן דכר שמיה דענוה התם, ופירשו ז"ל בהאי פלוגתא דפירוש מילת כל כי העניו סבר דהא דכתיב (משלי ט"ז ה') תועבת ה' כל גבה לב פירושו אף כל דהוא, ולכן הוא עניו ביותר כי ירא מכל דהו דגאוה. ולפי דעת זה גם הא דכתיב (ויקרא כ"ב כ"א) כל מום לא יהיה בו היינו אף כל דהוא, ור' זכריה דחש במקום סכנה למום ניב שפתים מוכרח דהיה עניו מאד דסבר כל גבה לב אף כל דהו והכי דריש כל מום אף כל דהו וז"ש ענותנותו של ר' זכריה וכו' עד כאן דבריהם והם דרך דרש. והנה השבטים היו סוברים דיוסף היה מתגאה כדכתיב המלוך תמלוך עלינו וכו' וכמו שאמרו רז"ל ולכן סברו דיוסף היה מפרש כי כתיב כל דפירושו כרבנן עד דאיכא הכל בשלימות וכרבנן דסברי עד דאיכא כל נפש וכפי זה הא דכתיב תועבת ה' כל גבה לב הוא שכלו גבה לב אבל מקצת לא ולזה היה מתגאה. ונוסף עוד דלרבנן דסברי עד דאיכא כל נפש הא מיהא איסורא איכא בכל דהוא ועשרה שהכו בזה אחר זה נהי דפטירי ממיתת ב"ד מ"מ איסורא איכא. אבל יוסף סבר דכל דהוא הוא מותר וכן הוא היה מתגאה וז"ש הכתוב פ' וישב כי שמעתי אומרים נלכה דותינה ואמרו רז"ל לבקש לך נכלי דתות תרתי משמע דהיינו שני דינים שהוא סבור דכי כתיב כל הכל נשמע בשלימות דוקא וזאת שנית דמקצת שרי וכן עושה מעשה להתגאות כמדובר. ובהקדמה זו רהוטי רהוט שאר הכתובים שם ויתנכלו אותו להמיתו ויאמרו איש. אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא ועתה לכו ונהרגהו ונשליכהו וכו' וישמע ראובן ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפש. ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם השליכו וכו' הכונה ויתנכלו אותו להמיתו ויתנכלו אותו כלומר לו לפי דעתו שסובר דכי כתיב כל כל דהוא מותר א"כ ואיש כי יכה כל נפש הכונה עד דאיכא כל נפש וכל דהוא מותר ויאמרו הנה בעל החלומות הלזה שהוא משתרר ובגאותו שחקים ומוכרח דסבר דכל דהוא מותר ולפי שיטתו ועתה לכו ונהרגהו בין כולנו כאחד דלכ"ע בבת אחת פטורין בין לרבנן בין לר"י

בן בתירה אך הוא אסור לדינא אבל לדעתו כל דהוא מותר וכן בבת אחת או בזה אחר זה מותרין ולשיטתו נהרגנו בין כלנו. וישמע ראובן הבין שדעתם דאפילו בין כלם אסור רק שסמכו על מה שהוא סובר דכל דהו מותר ולזה ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפ"ש דייקא כלומר לפי האמת אתם סוברים דאיכא איסורא אף אי ליכא כל נפש, וז"ש לא נכנו נפש דלא בעינין כל נפש דדוקא ממיתת ב"ד פטורין ומאחר דאתם סוברים שכך הוא הדין מה יושיענו שהוא טועה וסובר דמותר ותו דלדידיה נמי נהי דסבר תועבת ה' כל גבה לב הכל בשלימות וכל דהוא מותר אבל אין מופת חותך דבכל מקום סבר דכל דהוא מותר דאפשר דכי כתיב כל הוא הכל בשלימות אבל לדיוקא דכל דהו איכא הכי ואיכא הכי דזימנין דמשכחת דכל דהו אסיר וא"כ לא נכנו נפ"ש. ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם סברא זו הרעועה לעשות הדבר בבת אחת לפחות יהיה במה שאינו שפיכות דמים השליכו אותו בבת אחת אל הבור וכו' וכן עשו וישליכו אותו הבורה בין כולם כאחד. וכן לכו ונמכרנו וכו' וימכרו את יוסף וכו' הכל עשו כולם כאחד. ויש הפרש בין דברי ראובן לדברי יהודה דראובן גילה שאין דעתו לעשות לו שום דבר ואינו מסכים עמהם רק לפי דעתם הוא אומר למעוטי תפלה וכן אמר השליכו אותו והוציא עצמו מן הכלל שהם ישליכוהו והוא יעמוד מנגד. אך יהודה להצילו אמר לכו ונמכרנו להורות דגם לו לבב להרע לו רק כי מה בצע וכו' וזה כדי שיקבלו דבריו להצילו ממות לחיים.

וכלפי שהם עתה עשו מעשה בין כלם להפטר והשליכוהו הבורה ומכרוהו בין כלם דסברי דכל נפש עד דאיכא כל נפש ומעיקרא אמרו להורגו בטענה זו ובסוף השליכוהו לבור נחשים ועקרבים, א"כ כפי זה הא דכתיב (תהלים ע"ח ל"ח) ולא יעיר כל חמתו היינו כל חמתו לא יעיר אבל מקצת חמתו יעיר. ואפשר שזה כונת הכתובים פ' מקץ. ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת ויען ראובן אותם לאמר הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש. הכונה אבל אשמים אנחנו על אחינו ששפטנו אותו במונח דכל נפש היינו עד דאיכא כל נפש וכל הוא בשלימות ואמרנו להורגו בטענה זו ובסוף השלכנוהו בין כלנו ומכרנוהו בבת אחת ועשינו כמה טצדקי להרע לו. ועל פי דרכנו שכל נשמע הכל בשלימות על כן באה אלינו הצרה הזאת כי מקצת חמתו העיר דכל חמתו לא יעיר אבל מקצת העיר וזהו הצרה הזאת מכלל דאיכא אחריתי וזו מקצת. ויאמר אליהם ראובן הלא אמרתי אליכם דייקא לכלכם כאחד אל תחטאו בילד להרע לו בבת אחת דחטא איכא. ועתה אני רואה גם דמו הנה נדרש

דדוקא ממיתת ב"ד פטורין אבל מיתה בידי שמים או על ידי מלך איכא כמתבאר ממה שהקדמנו לעיל.

סובב הולך אפשר להמשיך בזה מה שאמר הכתוב פ' מקץ, ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וכו' ולא תכרת הארץ ברעב וכו' ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת וכו' ועל פיך ישק כל עמי רק הכסא וכו', הכונה דמה שנשבע הקב"ה לנח ולא אוסיף להכות את כל חי יש לפרש דבשום אופן לא יכה העולם לא באש ולא במים ולא במקרה ופגע אחר, ומיהו כל חי היינו כלם בשלימות כמו שעשה לדור המבול שספו תמו כלם וישאר אך נח וכן לא יעשה בשום מכה אך אומה או אומות בזעם אפו יכלו וכל חי היינו כלם כאחד דכל הכל נשמע. וז"ש יוסף ולא תכרת הארץ ברעב הורה לדעת דלהיותה ארץ אחת גם שהיא רחבת ידים אפשר להכרת ברעב כולה כמות שהיא או בשאר גזרות רעות דכל חי דאמר רחמנא הוא כל העולם כלו אבל מקצת לאו בכלל השבועה וכל זה הורה בחכמתו יוסף הצדיק. ופרעה ידע מאי מחוי במחוג וליוסף אמר אחרי הודיע אלהים אותך את כ"ל זאת שידעת פירוש כל באמת שכל אומה ואומה בפרטות אינה בוחה פן יפגענה בדבר או בחרב ואף במים אידי ואידי חד שיעורא דכל העולם כלו הוא מה שנשבע ה' אבל אומה או אומות אפשר להתם ולכלה ורוח אלהים בקרבך אין נבון וחכם כמוך. ולדרך זה אמר ועל פיך ישק כל עמי וכדי שלא יהיה נשמע דוקא צרכי כלם יהיו מסורים בידך אבל צורך קצתם יכולים לימלט שלא יהיו תחת רשות ממשלתך דמשפט כל הכל נשמע בשלימות לז"א רק הכסא אגדל ממך הוצרך לפרש דכלם ומקצתם ישנם בכלל וכלם ומקצתם תחתיך רק הכסא שיהיו קורין לי מלך קריאה בעלמא אגדל ממך.

נמשך לזה אפשר להבין פסוקי פ' שמות ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא יע את יוסף ויאמר אל עמו וכו' הבה נתחכמה לו וכו' ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות וכו' אם בן הוא והמיתן אותו וכו' ותיראן המילדות את האלהים ולא עשו וכו' ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכו'. כי הנה לפי דרכנו יוסף הצדיק סבר דשבועת המבול היא כוללת לכל גזרות רעות דבר וחרב ורעב וכיוצא בהן אך אין השבועה אלא על כל העולם כלו אבל לאומה אחת בא יבא מבול מים ושאר שפטים רעים ופרעה שהיה בזמן יוסף הסכים עמו ונתן לו את השבח כמדובר. ובפ' הבה נתחכמה לו אז"ל (סוטה דף י"א.) נתחכמה למושיען של ישראל נדונם באש כי באש ה' נשפט וכו' אלא נדונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם וזה מחמת שסברי דלא אוסיף להכות את כל חי היינו אף כל דהו ומכח פירוש זה מוכרח דהשבועה היתה שלא יביא

מבול מים דוקא דכבר ידוע דסדום ועמורה אלו הן הנשרפין וכפי פירוש כל חי אפילו כל דהו מוכרח לומר דלא נשבע אלא על מבול מים. אך אי אמרינן דכל פירושו הכל בשלימות אבל על אומה אחת מביא כפ"ז שפיר מצינן למימר וקרוב לשמוע דשבועת ה' היתה שלא לכלות העולם בשום מין כליה אך הוא לכל העולם כלו וזה כנגד היסוד של פרעה החדש. וז"ש ויקם מלך חדש אשר לא ידע את יוסף דאותו שידע ליוסף ידע שפיר דעל אומה אחת מביא ואין חילוק בין מים לאש וכיוצא אך זה חדש שלא ידע יוסף ולכן אמר הבה נתחכמה לו נתחכם למושיען של ישראל וכו' דסבר דכל פירושו כל דהוא והסכים לדונם במים. ויאמר למילדות אם בן הוא והמיתן אותו ביחד בבת אחת דאם בזה אחר זה חייבות דכל נפש אף כל דהוא ולכן אמר והמיתן בבת אחת, אך אף לפי סברא זו דהיא סברת רבנן מ"מ מיתת ב"ד ליכא אבל מיתה בידי שמים איכא כמ"ש הרב דינא דחיי וכמו שכתבנו לעיל ולפן ותיראן המילדות את האלהים דיש בהא להמית בבת אחת מיתה מידי שמים, ולכן לא עשו כאשר דיבר אליהן מלך מצרים וזהו ותיראן המילדות את האלהי"ם בדיני שמים דייקא ולא עשו וכו' ויצו פרעה לכל וכו', אפשר דרך הלציי ויצו פרעה לגדולים שיפרשו פירוש כל לעמו וז"ש ויצו פרעה לגדולים לכל פירוש כל עמו לאמר והוי כמו לאמר לעמו שיפרשו לעמו ביאור כל הכונה שיפרשו שהוא כל דהו ולזה יזהרו שיהי' בבת אחת כדי ליפטר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו בבת אחת ליפטר ולא בזה אחר זה שהאחרון חייב וכמ"ש הרמב"ם שנים שדחפוהו למים פטורים כמש"ל. ועתה אמת אגיד שאחר זמן ראיתי ברמזי מהר"ש פרימו פ' וישב ולמהרח"א בעץ החיים קצת מהאמור. עיין בדבריהם ובמאי דכתיבנא בעניותין.

ואפנה על ימי"ן מאמרם ז"ל בסוטה דף ל"ו לכו ונלכה הגלג"ל ונחדש שם כפי קצורנו נמשך להקדמתנו והקדמות אחרות בס"ד וז"ל, תניא היה ראוי יוסף לצאת ממנו שנים עשר שבטים כדרך שיצאו מיעקב אביו שנאמר אלה תולדות יעקב יוסף אלא שיצא ש"ז מבין צפרני ידיו ואעפ"כ יצאו מבנימין אחיו וכלן נקראו על שמו בלע שנבלע בין האומות ובכר בכור לאמו היה ואשבל ששבאו אל גרא שגר באכסניות ונעמן שנעים ביותר אחי וראש אחי הוא וראשי הוא מופים וחופים הוא לא ראה בחופתי ואני לא ראיתי חופתו וארד שירד לבין אומות העולם. זהו לשון הש"ס דידן. ובבראשית רבה פרשה צ"ד סימן ז' יש שינוי קצת ושם אמרו מופים שהיה יפה מאד בכל דבר שכל הלכות שמסר שם ועבר ליעקב מסרן לו וחופים שחיפו עליו דברים וכו' וארד על כי ארד אל בני אבל שאולה. ורש"י בש"ס כתב מופים מפורש בתנחומא שהיה פיו כפי יעקב אבינו בהלכות שקבל משם ועבר. ובאמת לכאורה יפלא למען דעת מאי סבר בנימין

הצדיק בקריאת שמות הללו וכל בי עשרה קראו בשמותם על ענינו של יוסף אחיו ויש דברים כפולים ויש שאינם מבוארים ויש שצריכין תבלין כמבואר נגלה אל עין הקור"א. אמנם בעניותנו נפתח פתח בפרש"ת שמות בס"ד. והוא שבענין מכירת יוסף יש כמה טעמים דאפשר לאומר אשר יאמר כי הוא זה טעמו של דבר. ויש ויש לטעון נגדו ולברר קשט אמרי אמת וכל זה עמד עליו בנימין הצדיק והפיץ והדיח איזה סברות דהיה אפשר לומר על ענין מכירת יוסף ומתון ומסיק טעם כעיקר וכל זה רמז בקריאת עשרה שמות בניו כאשר נבאר. זה יצא ראשונה יש צד לומר (בר"ר פ' פ"ד) דיוסף נדון על שם סופו שעתיד ירבעם לצאת ממנו ולפי שרחל נשאת ליעקב ח"ו באיסור שתי אחיות תא חזי מאי סליק ביוסף אהובו של בית דכך היא המדה דכל הבא מזיווג שאינו הגון נדון על שם סופו כמו שכתב הרמ"ע בטעם בן סורר שנדון על שם סופו לפי שבא מיפת תואר. אבל הא ודאי בורכא היא דהרי אמרו רז"ל בשילהי קדושין (דף ע'.) כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו הויין ליה בנים שאינם מהוגנים שנאמר (הושע ה' ז') בה' בגדו כי בנים זרים ילדו. וכתיב (מלאכי ב' י"א) כי חלל יהודה וכו' לא יהיה לו ער ועונה ומגיש מנחה וכו' ויוסף בן זקונים הוא בר חכים ועשה לו בגדי כהונה וזוהי כתונת פסים שהיה בכור ועבודה בבכורות כמה שכתבו המפרשים ואם כן זו טובה תוכחת דזווג יעקב ברחל זיווג קדוש ועשה קציר כמו נטע נעמן בן חכם מורה הוראות וכהן. ולרמז זה קרא שם בניו בלע ובכר בלע שנבלע בין האומות ובכר בכור לאמו כלומר אם ראה תראה גזרה רעה בלע שנבלע בין האומות שלזה בנימין הצדיק קרא שם ראשון בלע לעגמת נפש כי אחיו נבלע בין האומות. לא יעלה על לב דנדון על סופו שעתיד ירבעם לצאת ממנו והיה זה שרחל אמנו לא נשאת כדין ח"ו אין זה כי הלא יוסף כהן ולבש הכהן מדו בד כתונת פסים שהוא בכור ויעקב בחר לו מכל אחיו דראוי והגון הוא וז"ש ובכר שהיה בכור לאמו רמז שנתחנך לעבודה וא"כ זיווג רחל אמנו קדוש ונורא. א"נ אפשר דרמז בזה דדבר חשוב אף באלף לא בטיל וז"ש בלע שנבלע בין האומות ולא תימא דנתבטל טלה חולה בין כמה זאבים. לא היא ובכר שהיה בכור לאמו והוא דבר חשוב ולא בטיל.

ולפי שעדיין יש לאומר שיאמר דלעולם נדון על שם סופו דעתיד ירבעם לצאת ממנו ואין הטעם שבא מביאה אסורה ח"ו דודאי רחל הוגנת וראויה ליעקב אע"ה אך טעמה כחד שינוייא דמשנו רבנן דבן סורר ומורה נדון על שם סופו דב"ד דנים ע"ש סופו אך האלהים בשמים לא ידון רק באשר הוא שם והכא אחיו הם ב"ד ודנוהו על שם סופו לזה קרא שלישי בקדש אשבל ששבאו אל כלומר לא יתכן דטעמא שב"ד דנין ע"ש סופו ואחיו הם ב"ד הא לא תסברא חדא שהוא היה הולך בשליחות מצוה וגמירי שלוחי מצוה אין

נזוקין (פסחים ח'.). ועוד דאחיו קרובים ולא מיקרו לדידיה ב"ד ומוכרח דהוא מעשה שמים, וז"ש ואשבל ששבאו אל כלומר דזה דין שמים ולכ"ע לא נדון על שם סופו.

ועדיין אפשר שטעם שנבלע בין האומות הוא להיות סימן לגלות לקיים גזרת בין הבתרים, וכן כתב הרב מהר"י בר דוד בדרושים דרוש י"ד שכל ענין יוסף היה סימן לזרע ישראל והאריך הרב בזה מיסוד הרמב"ן דכשיש דמיון לנבואה מוכרחת להתקיים וכן ההבטחה כשיהיה דמיון לנבואה מתקיימת אף שחטאו, והוכיח במישור ממ"ש בש"ס בבתרא דף ק' לרבנן דסברי דמ"ש קום התהלך בארץ כדי שיהא נוחה ליכבש לבניו ופירש רשב"ם דלא יהא רשות לשטן לקטרג ולא פתחון פה למדת הדין ע"ש באורך דף מ'. אך זה יש לדחות כל ענין שרה שנלקחה לפרעה ואשר נג"ע אלהים לפרעה על דבר שרה ויציאתה משם בכסף וזהב היה סימן לגלות וגאולה כמשז"ל (פרדר"א פכ"ו) וכבר התחיל הגרות מאברהם ויצחק אבותנו ע"ה ואין צורך ליוסף לעשות סימן. וז"ש גרא שגר באכסניות רמז שגר באכסניות על דרך אבותיו כי גרים היו שלשההמה אברהם יצחק ויעקב וכבר זה נודע מקדם קדמתה ואין כאן לחדש דבר מעתה.

ומשום דיש לטעון דטעם שנבלע בין האומות היה משום שהיה גאה והיה דורש תועבת ה' כל גבה לב כלו כמות שהוא ככל הדברים אשר ראו עיניך מראש מקדמי אר"ש ועל ידי זה נתעורר חימה עליו על פי מדותיו דדריש כל הכל כאשר לכל ולפי זה ולא יעיר כל חמתו הכי נמי כולה חימה לא יעיר אבל מקצת חימה אחד מעי"ר והנה באה ונהיתה. לדחות זה הכי קרא נעמן שנעים ביותר והענין דאז"ל (ב"ב דף צ"ח.) האי מאן דיהיר אפילו אאנשי ביתיה לא מתקבל שנאמר גבר יהיר לא ינוה וכו' ולמדנו שהגאה אין רוח הבריות נוחה הימנו ואינו מתקבל, וכלפי ליא זאת מצאנו דיוסף היה נעים ביותר ומוכר שלא היה גאה דלא די שהיה מתקבל אלא היה נעים ביותר ואם כן גם יוסף היה סובר דפירוש תועבת ה' כל גבה לב הוא אפילו כל דהוא ומוצל הוא אותו צדיק מגונדא דחימה לא מינה ולא מקצתה.

וכלפי דיש פנים הנראין לומר דבעון מה שהוציא דבה על אחיו זאת היתה לו ובשלשתן לקה כמשז"ל (בר"ר פ' פ"ד) אי לזאת נתחכם בנימין הצדיק אשר שם שמו"ת אחי וראש והענין במשז"ל ב"ר פ' צ"ט בשעה שאמר שלמה לבנות בית המקדש היו שבטים רצים זה אומר בתחומי וכו' גבנונים גנבים כלכם הייתם שותפין במכירתו של יוסף אבל בנימין וכו' ושילה נבנה בתחום יוסף קודם וע"ש ביפה תואר, וז"ש אחי שהוא לבדו מתיחס כרע כאח לי דבחלקנו השרה יתברך שכינתו ולא בחלקם של שאר שבטים שלמים וכן רבים ומה שלא זכו לזה הוא בשביל שגנבו יוסף ומכרוהו כאמור ומדנענשו אתה תשמע

דשלא כדין עבוד וזה יוכיח אשר לא בחר ה' להשרות שכינתו כי אם בחלקנו, וזהו אחי שהוא לבד היה אחי בהשראת שכינה וראש שיוסף היה ראש במשכן שילה וקדם ששרתה שכינה בחלקו כמדובר.

ואכתי יש לדון לומר שטעם מקרה רע ומר כזה משום דהוא סבר שדינם כבן נח ומטעם זה ערער עליהם תחת שלש אלה תולין אוכלין מזלזלין כמ"ש הרב דת ודין ולדידיה איך עסק בתורה והרי עכו"ם שעסק בתורה חייב מיתה (סנהדרין דף נ"ט.) ואמטו להכי איתרע ביה מילתא דחייב מיתה הוא. לזה קראשם מופים כמ"ש בתנחומא שהיה פיו כפיו של יעקב אבינו וכל הלכות שקבל משם ועבר מסרן לו כלומר את העוס"ק אשר עס"ק בתורה מידי אביר יעקב וגם הוא בשיטתו דדין ב"נ יש להם דשתיק משתק לדיבתם ואפ"ה הוא למדו חכמה שמע מינה דאין לו עון אשר חטא דטעמא דעכו"ם שעסק בתורה חייב מיתה היינו דכתיב מורשה מאורסה ועדיין לא נתנה תורה ומצי ללמוד.

ואם נפשך לומר נחזור על הראשונות שדנוהו על שם סופו דעתיד ירבעם לצאת ממנו ועם היות דמדתו ית' לדון באשר הוא שם מ"מ יען שהוא דן אחיו על שם סופם שאמר והנה אנחנו מאלמים אלומים ואז"ל (בר"ר פ' פ"ד) עתידין אתם לעשות אלילים אלמים לפני עגליו של ירבעם כמשפטו ככה יעשה לו לדונו על שם סופו. לזה אסיק שמא חופים שחיפו עליו דברים כמ"ש בב"ר הכונה דאין זה אמת שהוא דן אותם על שם סופם רק סיפר אשר ראה בחלומו והיא ידיעה בעלמא ולא עלתה על דעתו לדונם על שם סופם ומאין הרגלים שהוא נתכוון לזה. ואי בעית אימא שכונתו עתידין לעשות אלילים אלמים עגל שעשו במדבר קודם ירבעם כמו שפירשו רבני אשכנז נמצאת אומר שהם חיפו עליו דברים לומר שרוצה לדון על שם סופם והוא לא כיון לזה ככל אשר דברנו והם חיפו עלוו דברים בטענה זו ואמרו חיה רעה אכלתהו ובנימין ידע שיצחק אע"ה גילה לו כמ"ש הרב יפה תואר.

ועיקרן של דברים היינו כמו שרמז לקרוא שם וקבעיה בעשירי וארד שירד לאומות העולם ועל שם כי ארד אל בני אבל שאולה כמ"ש בב"ר. והענין במה שפירש הרב אש דת פ' מקץ במ"ש ויחרד יצחק חרדה גדולה ואז"ל (בר"ר פ' ס"ז) שנכנסה עמו גהינם וצריך לדעת מאי שיאטיה דגהינם התם, ופירש משם הרב מהר"י אלפאנדארי שאז"ל (שם פ' מ"ד) דהקב"ה הראה לאברהם אבינו מלכיות וגהינם ובירר שעבוד מלכיות לינצל מגהינם ועתה אשר בירך יצחק ליעקב יעבדוך עמים שבעים אומות וישתחוו לך לאומים עשו ואלופיו מעתה אין שעבוד מלכיות לזרע יעקב ופש גביה גהינם, ולזה אחר הברכות נכנסה גהינם ופערה פיה נגד כל זרע ישראל ולכן חרד חרדה גדולה שהוא נגד מה שסבר

וקביל אברהם אע"ה שעבוד מלכיות לינצל מגהינם, והרב אש דת הוסיף שברכת יצחק נתקיימה ביוסף כמשז"ל (שם פ' צ"ד) יעבדוך עמים זה יוסף. ובזה פירש כי ארד אל בני אבל שאולה ע"ש באורך. וכמה שפירש כמ"ש ויבך אותו אביו הלא בספרתו. ולפי דרכנו אפשר דיצחק ידע הכל בנבואה וגילה לבנימין על דרך שכתב הרב יפ"ת, וז"ש וארד שירד לבין אומות העולם כדי שיתקיים בו יעבדוך עמים אך יען שהיה סוד כמוס מאד רמז הדבר בהעלם גמור וזה שמו אשר יקראו ארד ויבין את זאת ריש מילין שירד לבין א"ה ויסבור שהוא על דרך בלע שנבלע לבין א"ה. אך עוצם כונתו דשם זה מורה ובא גם שניהם שירד לבין א"ה וגם מלשון כי הוא רודה בכל עבר (מ"א ה' ד') שישלוט בא"ה, וז"ש בב"ר ועל שם כי ארד אל בני אבל שאולה כלומר שבזה ינצל מזה ולא ישלוט גהינם בזרע קדש ישראל. ומעין זה אפשר לומר במ"ש בזהר שכל ענין זה מפעלות אלהים שאחיו ישלטו בו ואחר זה יוסף הוא השליט בארץ מצרים וקנאם לעבדים ולכן כאשר מצרים שלטו בישראל ונשתעבדו בהם נמצא שהכל חזר ליוסף דמצרים עבדים ליוסף ומה שקנה עבד קנה רבו ונמצאו מצרים וישראל עבדי יוסף והשבטים הן קדם שלטו ביוסף ועל ידי זה היתה תקומה בצאת ישראל ממצרים ולולי זה גוענו אבדנו במצרים ערות הארץ, ויתכן שכל זה רמז בהעלם נמרץ בנימין הצדיק וארד שירד לבין א"ה כדי שאח"ך יהיה רודה ומושל בהם וזה עיקר גדול לגאולת ישראל כמדובר.

סובב הולך ונרוץ הגלגל עלי בא"ר מאמרם ז"ל בב"ר פ' צ"א כי יש שבר זה הרעב כי יש שבר זה השבע כי יש שבר ויוסף הורד מצרימה כי יש שבר ויוסף הוא השליט כי יש שבר ועבדום וענו אותם כי יש שבר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וכאשר ירדוף הקורא בא עד השברי"ם יסבו"ר ולא ידע בשבר אשר הם שוברים מה ענין חלוקות אלו, והרב יפ"ת פירש דבתחילה דריש שבר לרעה ושוב דרש שבר לטובה והוא האריך ע"ש. ואפשר לפרש כלפי מה שכתבנו דיוסף הצדיק ויעקב אע"ה סוברים דדין ב"נ יש להם א"כ מצי הרב לומר לעבד בשני בצורת עשה עמי ואיני זנך (גיטין דף י"ב.) ולכן קרא ה' לרעב, וז"ש וירא יעקב כי יש שבר זה הרעב וכך היא המדה לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך. ואולם מתוך צרה ריוח אף הוא ראה כייש שבר זה השבע דהאמת דדין ישראל יש להם ובעבד עברי צריך לפרנסו כמ"ש בכתובות (דף מ"ג.), וכי תימא יוסף דנם כבני נח והסכים יעקב לז"א דראה כי יש שבר ויוסף הורד מצרימה ובשלשתן לקה להורות דלא כיון יפה והשבטים כיונו להלכה דדינם כישראל, וא"כ כי יש שבר זה השבע דדין ישראל יש להם ומוכרח לפרנסם כמו שהוא הדין בעבד עברי אליבא דכולי עלמא. וכי תאמרו מה יוכיח הוכח ממה שיוסף הורד מצרימה דלא כיון להלכה בסברתו שדין ב"נ יש להם ודילמא

כדבריו הוא העיקר דדין ב"נ יש להם ואשר לקה היה על שנתגאה דסבר דתועבת ה' כל גבה לב הכונה כשכל הלב כלו גבוה אך מקצת שרי ולכן נתעורר חימה עליו דלא יעיר כל החימה אבל נקוט מיהא פלגא, לז"א אין זה אמת דלמפרע נודע שלא היה בו גאוה שהרי יש שבר ויוסף הוא השליט והגאה מתמעט כמשז"ל פ"ק דסוטה (דף ה'.) מדכתיב רומו מעט. אי נמי דמה שחשבו השבטים שהיה גאה היינו מהחלומות שסברו דמגאוה וגודל לבבו הרהר וחזה ורעיוניה על משכבי סליקו ולכן חשדוהו לגאה, אך כאשר ראינו כי יש שבר ויוסף הוא השליט ונתקיימו החלומות א"כ נודע דלא מגאותו בא החלום ברב ענין רק היה חלום נבואיי ואמיתי, ומאחר שכן אין לטעון עליו שהוא גאה ומעתה מה שדנם כב"נ היה סיבה דבשלשתן לקה כי בזה לא כיון יפה והעיקר הוא דיש להם דין ישראל כי יש שבר זה השבע כמדובר לעיל.

ואם כה יאמר האומר עדיין יש מקום לומר דכל ענין יוסף בא סימן לזרע ישראל לשעבוד וגאולה אלה תולדות יוסף וכמש"ל משם הרב דברי אמת וז"ש כי יש שבר ועבדום וענו אותם ולעולם סברתו אמת דדין ב"נ יש להם, לז"א כי יש סבר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כלומר מזה תבין דהסימנים של שעבוד וגאולה נעשו הן קדם על יד שרה אמנו כמשז"ל מה שר"ה היתה שם תחת יד פרעה ולקה ויצאה בעושר גדול משם כן ישראל נשתעבדו ולקו המצרים ויוציאם בכסף וזהב ברכוש גדול משא"כ יוסף דלא יצא ומת שם, וא"כ שרה אמנו הוא יתברך עשאה סימן ולא יוסף וארעוהו כל אלה על שדנם כב"נ ובשלשתן לקה שדינם כישראל וא"כ כי יש סבר זה השבע כדין עבד עברי דמוכרח לפרנסו כדבר האמור אחת למעלה.

נתנה ראש ונשובה לפרש סדרן של כתובים בסדר היום הנתנין למעלה אשר נראין כפולים ומכופלים וכלם נכוחים למבין הדק היטב על פי הקדמות אשר הקדמנו כאשר נבאר. והנה אמרו רז"ל בב"ר ותנחומא דיוסף נסתכן בהתודע אל אחיו הכי קרא הוציאו כל איש והוא לבדו נשאר והיו אחיו רוצים להורגו והוא נכנס לסכנה שלא לביישם. אך הוא בחכמתו תחילת דיבר אמר אני יוסף העוד אבי חי וכיון שלכבוד אביו לא יהרגוהו דאפילו עשו לא הרג ליעקב לכבוד אביו כמ"ש יקרבו ימי אבל אבי וכו' וז"ש אני יוסף ושימו בין עיניכם העוד אבי חי ולא תהרגוני. ועוד רמז להם משז"ל דמסורת ביד יעקב אע"ה שכל זמן שלא ימות א' מבניו בחייו אינו רואה גהינם. וז"ש אני יוסף קיים ובזה העוד אבי חי ואם תהרגוני תהרגו אביכם. ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו פנים מסבירות שנתן פנים מפנים לדבריו וגם נסתפן שלא לביישם. ויען שמכרוהו מסיבה שדנוהו על שם סופו שעתיד ירבעם לצאת ממנו ועלה על לבם שיעקב

אע"ה ח"ו נשא רחל באיסור והוא בא מביאה אסורה ח"ו לכן ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי והראה להם המילה, ויתכן כי השבטים ברוח מבינתם מכירים אם נשמר אות ברית והמה רואים שדי מלבר ובא האות דשמרו כתיקנו וזה מופת דזיווג יעקב ברחל קדש הוא אשר יצא משם בן צדיק כמוהו ששמר אות ברית בערות הארץ ולא נכשל באשת פוטיפר ועל כן אין לדונו על שם סופו וזה רמז באומרו גשו נ"א אל"י כלומר גשו נא באשר הוא שם אלי ולא זרעי. ויאמר אני יוסף אחיכם כלומר לשעבר חלקתי עליכם שהייתי סבור שיש לנו דין ב"נ והוצאתי עליכם דיבה ועתה חוזרני בי אני יוסף אחיכם עומד בסברתכם דדין ישראל יש לנו. אשר מכרתם דייקא בין כלכם להפטר דומיא דעשרה שהכו בבת אחת פטורים כמש"ל. ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם שהדין הוא דכל הרוצחים שפטורין המלך יכול להמיתם כמ"ש הרמב"ם וכמש"ל וה"ה במכירה דכתיב (שמות כ"א ט"ז) וגונב איש ומכרו. כי למחיה שלחני אלהים לפניכם שיש לכם דין ישראל ואנו כדין עבד עברי שחייב לזונו ומעמיד פרנס כדתנן (כתובות דף ע'.) המדיר אשתו מליהנות לו יעמיד פרנס וכזאת עשה למחיה שלחני אלהים לפרנס כי זה שנתים הרעב וכו'. וישלחני אלהים לפניכם וכו' רמז להם טעם אחר כמ"ש הרב אש דת דיעבדוך עמים נתקיים ביוסף ושעבוד מלכיות במקומו כמו שבירר אברהם אע"ה לינצל מגהינם, והוא אומרו וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארי"ת בארץ כלומר שתהיו אתם שיריים ויעבדוך עמים יתקיים בי ובזה ולהחיות לכם לחיי העוה"ב לפליטה גדול"ה לינצל מחרדה גדול"ה שהוא גהינם שאם יתקיים בכם יעבדוך עמים א"ה וישתחוו עשו ואלופיו ישלוט בכם גהינם כשם שחרד יצחק חרדה גדולה שנכנס גהינם כאמור.

ועוד הוסיף בחכמתו לגלות להם טעם כעיקר שהוא סימן לישראל להיות עבד ואח"ך מלך כי בזה יהיה גאולה לישראל שההבטחה בדמיון ומשל תתקיים אף אם יחטאו כמ"ש הרמב"ן וכמ"ש הרב מהר"י בר דוד והאריך בזה. וחדא מגו חדא הודיעם מ"ש בזהר דעל ידי שהוא אדון למצרים כאשר יהיו עבדים למצרים לפי האמת הם עבדים ליוסף ובעבור זה יכולים לצאת מהגלות ואם לאו לא היתה תקומה ח"ו, וז"ש ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים וישימני לאב רמז בזה נמי שהוא אביהן של ישראל ועושה סימן לבנים ורמזו בהעלם דלשון וישימני לאב כולל לישראל והפשט לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומושל בכל ארץ מצרים, וכיון שכן אל תיראו שתהיו עבדים לפרעה ולמצרים ולא תוכלו לצאת ממצרים אין זה כי עבדי הם ומה שקנה עבד קנה רבו מהרו וכו' שמני אלהים לאדון לכל מצרים והם עבדים ומה שאני מודיעך זה הוא למען דעת

כי שעבוד מצרים עיקרו הוא לי דמצרים עבדי ומה שקנה עבד קנה רבו, וז"ש רד"ה אלי דידוע דרד"ו שנה היו במצרים ושנה אחת עברה מתחילת ביאת השבטים עד ביאת יעקב אע"ה ונשארו רד"ה שנה כמ"ש רבותינו בעלי התוס' בפי' החומש כ"י. וז"ש על ידי שאני אדון לכל מצרים א"כ רד"ה אלי שני גלות שהם רד"ה אלי לא למצרים, ומאחר שכן אל תעמוד כלומר לא תשאר במצרים ויהיה גאולה בצאת ישראל ממצרים. וזהו שרמז חרבן בית המקדש שבכה על צוארי בנימין וכו' ואח"ך בחמש חליפות שמלות רמז לו מרדכי כמשז"ל (מגילה דף ט"ז:) כונתו דכשם שהוא נעשה סימן עכשיו לגאולת מצרים כך מרדכי יהיה סימן לגאולה העתידה כמו שהאריך הרב דברי אמת ע"ש.

נמשך לזה הבא נבא לפרש מאמרם ז"ל במדבר רבה פי"ג בנשיא ראובן וז"ל קרבנו קערת כסף אחת אל תקרי קערת אלא עקרת זה ראובן וכו' שעקר מחשבת אחיו שהיו חפצים להורגו כמה דתימא ועתה לכו ונהרגהו, כסף על שם כסף נבחר לשון צדיק, שלשים ומאה משקלה זה דיבור שא"ל תחילה ג' אותיות שבראשי ג' תיבות הללו לא נכנו נפש עולה ק"ל, מזרק אחד כסף כנגד העצה שנתן להם שישליכוהו לבור וכו' כסף וכו', ע' שקל בשקל הקדש כנגד הסוד שהיה בלבו להצילו וסוד ע', שניהם מלאים סלת שמה שאמר להם לא נכנו נפש ומ"ש להם השליכו אותו לא נתכוון אלא להצילו, כף וכו' ולכך כתיב זהב שיש מין אחד בזהב שדומה לדם וזהו זהב פרויים, מלאה קטורת אע"פ שאירע לשבטים שבא לידיהם מכירת יוסף את סבור שלא היה בא לידם אותו מעשה אא"כ היו רשעים במעשים אחרים לאו אלא צדיקים גמורים היו ולא בא אליהם חטא מעולם אלא הוא הה"ד ויאמרו אבל אשמים אנחנו שהיו מפשפשים בעצמם למה אירע להם תפיסת מצרים ולא מצאו אלא זה בלבד ומתוך גנותם סיפר הכתוב שבחם שלא היה בידם עון אלא זה בלבד ולפי שמכירת יוסף זכות היה לו שהיא גרמה לו למלוך וזכות היתה לאחיו וכו' לכך נמכר על ידם שמגלגלין זכות וכו' הוי מלאה קטורת, ד"א מלאה קטורת שבאותו זמן היה ראובן בעל תשובה ולובש שק ומתענה ומתפלל לפני הקב"ה שימחול לו על עון מעשה בלהה והתפלה משולה לקטורת וכו', ולזבח השלמים בקר שנים וכו' שבקש שני מעשים טובים הצלת יוסף והתשובה נעשה שלם עמהם שנכנס במנינם וכו' ועל אלו שני מעשים שעשה ראובן מצא משה פתח להתפלל על ראובן וכו' יחי ראובן כמו שהחיה יוסף ואל ימות במעשה בלהה כמו שעשה תשובה ויהי מתיו מספר שיהיו בניו במנין שאר שבטים לכל דבר ולכך נאמר ולזבח השלמים בקר שנים וכו' ע"ש כל המאמר באורך. ואם אמרנו נבא העי"ר ולפרט כל ההרגשות והערות אשר

יש במאמר הנכבד הזה דמיתי היות כיום מש"א במדב"ר. על כן אמרתי אתנהלה לאטי על יד על יד בביאורו ומתוך הביאור יורגשו ויומתקו ההערות.

ובטרם אקרב לפרשו על פי קוטב דרושנו אני אפרש תחילת המאמר בהקדים מאמר הובא בס' זרע אברהם פירוש המדרש פ' וישב וז"ל הדודאים נתנו ריח זה ראובן שהציל ליוסף ועל פתחינו כל מגדים אלו נרות חנוכה עכ"ל. ואם כנים הדברים לכאורה יפלא מה ראו אלו להתקרב. ואפשר כמה שפירשו המפרשים במשז"ל (ויק"ר פל"ד) אלו היה יודע ראובן שכותב עליו ויצילהו מידם על כתפו היה מוליכו וכו' דיוסף בחלומו אשרחלם ויספר אל אחיו שם נאמר ואחד עשר ככבים משתחוים לי וזה מורה שראובן לא חטא במעשה בלהה ובא במנין השבטים כמשז"ל, ולכן סבר ראובן שאם יכנס בעובי הקורה להצילו בפה מלא וביד חזקה אז יאמרו אחיו כי לא מצדקתו של יוסף בעיניו ושהוא סובר באמת שאין להורגו רק לכבוד עצמו הוא דורש לקיים ולאמת חלומו שאמר אחד עשר כוכבים וכו' דכלם שוים לטובה והוא לא חטא ואלו היה יודע שהכתוב משבחו ויצילהו מידם שהעיר הכתוב שכונתו להצלתו לא היה חושש לחשדא זו, וכבר ידוע (שבת דף כ"ג.) דחצר דיש לה שני פתחים צריך להדליק בשניהם משום חשדא, וז"ש הדודאים נתנו ריח זה ראובן שהוא מצא הדודאים שהציל יוסף כלומר שבקש להצילו אך לא הצילו. וזה רמז נתנו ריח דהצלתו לא היתה הצלה גמורה רק ריח הצלה. וכי תימא מדוע אחרו פעמי ראובן לפרש שיחותיו ולהצילו לגמרי, לז"א ועל פתחינו דייקא שני פתחים אלו נרות חנוכה שבכל הפתחים אנו מדליקין ואמאי תיסגי בחד אלא טעמא משום חשדא והכי נמי ראובן משום חשדא שלא יאמרו דנוגע בדבר ולאו משום קושטא דמילתא עביד לכן נמנע מלהצילו בפירוש בכח.

ובכן ולך תעלה פרישת מאמרינו קערת עקרת שעקר מחשבת אחיו כלומר שעקרה ממה שהיו חפצים להורגו לבד כסף על שם כסף נבחר לשון צדיק על כן דבריו בחכמה ודעת. שלשים ומאה ומשקלה רמז למ"ש לא נכנו נפש שר"ת גימטריא ק"ל כלומר שהעלים דבריו ולא אמר אלא ריש מילין ופתח בחכמה לומר לא נכנו נפש השומע ישמע דלא קפיד אלא אשפיכות דמים דוקא דחמיר אך גם הוא כעס ענינו על יוסף וסובר שראוי לעונש אך לא להורגו ממש בידים, וזהו הרמז שלשים ומאה משקלה כלומר אשתקי"ל מילוליה בשקל הקדש להעלים עיקר כונתו כדי שלא יחשדוהו מזרק אחד שיעץ להשליכו לבור שהיו בו נחשים ועקרבים כלומר ודאי ימות רק ידינו אל תהי בו ע' שקל כנגד הסוד שהיה בלבו להצילו ולא גלה סודו משום חשדא.

ואולם על פי הקדמותנו משם באר"ה למאמרינו אך קדי"ם עלי אר"ש ארדוף אציי"ג סדרן של כתובים פ' וישלח ותמת רחל וכו' ויסע ישראל ויט אהלה ויהי בשכן ישראל בארץ ההיא וילך ראובן וישכב את בלהה פלגש אביו וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר. ויש להבין מהזו סמיכה מיתת רחל לענין זה. ודרך רז"ל ידוע. ועוד אומרו ויהי בשכון ישראל וכו' יתר. גם אומרו פילגש אביו יתר. ועוד להבין וישמע ישראל. וכבר נודע מ"ש הרמב"ן פ' תולדות בטעם יעקב שנשא שתי אחיות שהיה בח"ל והמצוות הם משפט אלהי הארץ ואבותנו הקדושים היו שומרים המצוות בהיותם בארץ. ויש מי שהקשה על הרמב"ן דהוא כתב דבח"ל נשא שתי אחיות ולא נכנס בהם לא"י והוא עצמו פ' ויחי כתב דרחל נכנסה לארץ וקשו דבריו אהדדי וגם מ"ש דלא נכנס בהם לא"י הוא הפך הכתוב עכ"ד. ואשתמיטיתיה דברי הרמב"ן פ' אחרי דשם כתב דזכות רחל גרמה שתכנס להקבר בארץ ישראל ולא נגע בה בא"י. ומיהו יש לעמוד בדברי הרמב"ן בענין קבורת רחל ממ"ש פ' וישלח למ"ש פ' ויחי וכבר עמד בזה הרב צידה לדרך ע"ש. והרב פרשת דרכים בתחילת הספר כתב דענין ראובן תלוי אי בו בפרק יצאו יעקב ובניו מכלל ב"נ אי לאו דפלגשים הם בלא קדושין וא"כ בלהה שהיתה פלגש יעקב לא חשיבא אשת יעקב מאחר שלא קדשה ושנינו (יבמות דף צ"ז.) נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו וה"ה פלגש אביו וכל זה הוא בישראל דוקא אבל בב"נ דלית להו קדושין ובביאה תליא מילתא חייב על פלגש אביו משום אשת איש ומשום אשת אב. ועפ"ז אפשר דראובן בראותו דרחל מתה בכניסתם לארץ הבין דהיינו משום דעד שלא היה בארץ היה מותר יעקב בשתי אחיות ועתה שנתישב בארץ אסור, ומשום הכי מתה רחל. ומזה הכריע דהיה להם דין ישראל. ועוד ראה דבלהה וזלפה אחיות הן והם קיימות והו"ל למות אחת מהן כדרך שמתה רחל ומדקיימות גם שתיהן אלמא דאין ליעקב דין ב"נ דב"נ בביאה תליא מילתא דאם לא כן כל העריות האסורות לישראל אסורות לב"נ למאן דאמר ובלהה וזלפה יש בהן איסור שתי אחיות אלא מוכח דיעקב אע"ה דין ישראל יש לו. ולכך בהיותו בח"ל היה מותר באחיות וכשבא לארץ מתה רחל דאי הי"ל דין ב"נ בין בארץ בין בח"ל היו אסורות לו האחיות דהעריות האסורות לישראל אסורות לב"נ ולב"נ מאן פלג מהארץ לח"ל אלא דיעקב דין ישראל יש לו ולאה ורחל הותרו לו בח"ל ובלהה וזלפה הותרו לו גם בארץ דהן פלגשים ובפלגשים לא קרינן ואשה אל אחותה לא תקח דליכא לקוחים ובריש פ' נושאין (שם) מבואר דמדאוריתא שריא לנטען אשה באחותה ע"ש ובשו"ת הרא"ש ריש כלל ל"ב. וז"ש ותמת רחל וכו' וטעם מיתת רחל משום ביאתם לארץ וזה מורה דיש להם דין ישראל. ויהי בשכון ישראל בארץ ההיא דכבר היה בארץ ועדיין בלהה וזלפה קיימות

וזה מורה נמי דדין ישראל אית להו דפלגשים בלא קדושין לא שייך בהו לא תקח וילך ראובן. וישכ"ב את בלהה מצד שהיא פלגש אביו ונושא אדם מישראל פלגש אביו. ודרך הלציי אפשר וישמני ישראל כלומר הבין דדין ישראל יש להם ויהיו בני יעקב שנים עשר כלם צדיקים דלא חטא ראובן.

מעתה נהדר אנפין למאמרנו וכבר נתבאר דהשבטים ויוסף הוו פליגי בהא דיוסף סבר דדין ב"נ יש להם ולאו שפיר עבדי בהני תלת מילי דמשנו מדין ב"נ והשבטים סברי דדין ישראל יש להם. וכפי דעת כל השבטים דדין ישראל יש להם לא חטא ראובן כאמור ולפי דעת יוסף דדין ב"ניש להם ראובן חטא. וז"ש קערת עקרת שעקר מחשבת אחיו דרצו להורגו וזהו שבח ראובן דאף דלדעת יוסף הוא חטא שביק מה דבלביה והצילו כסף על שם כסף נבחר לשון צדיק שאמר להם לא נכנו נפש כלומר אף דדבריו בטלים ולא מסיק שמעתא אליבא דהלכתא מ"מ אינו חייב מיתה על זה. ואף שדעתו היה להצילו ממש מבלי שום נזק כלל הורה להם בדיבור זה דגם הוא צר לו מאד בדבריו והמה ירדו חדרי בטן ומ"מ לא נכנו נפש כלומר לשפוך דמו ביד וז"ש ק"ל משקלה שרומז מ"ש לא נכנו נפש שזה דברו בא בשקול הדעת.

ומה שדרשו מזרק אחד כסף כנגד העצה שנתן וכו' אפשר כמ"ש הגאון מהר"ר נפתלי כ"ץ בס' סמיכת חכמים דף ל"ב ע"א משם חכמי האמת דשלשה אבות הקדושים לא תקנו אלא קליפה אחת והיא בור ולכן אברהם גימטריא בור ומ' נוסף כי הבור רק אין בו מים קרי ביה אין בו מ"ם רק מים הזדונים גם יצחק תקן קליפת בור ולכן יצחק גימטריא בור גם יעקב היה בסוד שם הוי"ה ויעקב עם שם הוי"ה גימטריא בור ומשה רבינו תקן שלשה שור מבעה אש, אש בקבלת התורה (דברים ל"ג ב') מימינו אש דת, מבעה זה אדם (תהלים ס"ח י"ט) לקחת מתנות באדם, שור בעגל (שמות ל"ב כ') ויטחן עד אשר דק. ובזה פירש הרב הנז' ותקרא שמו מש"ה ר"ת מבעה שור הבער. וכי היכי דלא נימא דבור לא יכיל לתקוניה לז"א לא היא כי מן המים משיתהו כלומר ממים הזדונים משיתהו ואין בו אלא מימי החסד ובהכי יהיב טעמא למס' נזיקין תלת בבי וחדא מסכתא ע"ש באורך כי כעת אין ספרו מצוי אצלי. ואפשר דזהו חכמת ראובן אשר חשב למשפט ובחכמה יסד אר"ש השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר והיה טעמו דמאחר דקליפת בור אבות העולם בטולי בטלוה לכן הלא טוב יושלך לבור ובודאי ינצל וזהו שהכתוב העיד עליו למען הציל אותו מידם דהוה פשיטא ליה דינצל. וז"ש וישליכו אותו הבורה והבור רק אין בו מים ואז"ל (שבת דף כ"ב.) מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו כלומר

אין בו מים זדונים דכבר נתקנה קליפת בור אך זה חלי דמים אין בו ודל מהכא בור ומים הזדונים האיכא נחשים ועקרבים.

ודר"ך זו אלך להבין מאמרם ז"ל (בר"ר פ' צ"ח) אמר יעקב אע"ה לראובן אני איני מרחקך ואיני מקרבך עד שיבא משה והכונה דבוחן לבות וכליות אלהים והוא היודע דראובן לטובה נתכוון בכל מכל. אך יען הוא העלים דבריו וכונתו ואזן שומעת ההוא אמר השליכו אותו אל הבור ואפשר שכיון לרעה ובפרט דהיו נחשים ועקרבים. ואפשר דבזה נתן כח לקליפת בור וקלקל מה שתקנו האבות לכן יעקב אע"ה א"ל אני איני מרחקך ואיני מקרבך דאין בי כח לעמוד בסוד אם פגמת בקליפת בור או לא עד שיבא משה רבינו שהוא יתקן כל הקליפות והוא יודע אם ח"ו חטאת ונתת כח לקליפת בור או לא חטאת ושפיר עבדת. ודרך דרש דמשנו רבנן בדיבורייהו כמראה האופנים והנה אופן אחד באר"ש לפי סברא זו ופירש"ו ממנו כתובים הבאים ובמימר קדישין מאמרם ז"ל ועוד הם מדברים התירו פרושי"ם עלי בא"ר מקראי קדש ומאמרי רז"ל כפי הסברא אחרת אף אנן בעניותין נמי אבחר דרכם, וכל קבל דנא אפשר שזה כונת מאמרם ז"ל (ברכות דף ז':) שאמרה לאה ראו בן ראו מה בין בני לבן חמי וכו' דלאה ראתה ברוח הקדש דכונת ראובן להציל יוסף הצלה גמורה ומשום דפשיטא ליה דלא יאונה ליוסף כל און בבור דכבר האבות תקנו קליפת בור לכן אמר השליכו אותו אל הבור ונמצא שלא פגם. ויען יש לומר להפך דכונתו לרעה ובזה פגם ונתן כח לקליפות בור וזה שמו ראובן שהוא בו"ר נ"א כלומר עתה נתחדשה קליפת בור על ידו וכל מה שטרחו האבות חוטא אחד יאבד טובה הרבה. לכן לאפוקי זה אמרה דשם ראובן אל תקרי בור נא לגנאי אלא ראו מה בין וכו' דודאי היה רוצה להציל יוסף אע"ג דבעל כרחיה שקליה לבכרותיה ולא פגם בבור ח"ו כלל. והוא הדבר אשר דברו במאמרנו מזרק אחד כנגד העצה שנתן השליכו אותו אל הבור דכונתו לטובה דלהיות קליפת בור מתוקנת היא סמכתהו דלא תאונה אליו רעה וזהו מזרק גימטריא בו"ר ק"ם כלומר דבחינת בור מתוקן וקם לו וזהו כסף על שם כסף נבחר לשון צדיק דלב טהור הוא וצדק במאמרו. וז"ש שבעים שקל לרמוז סו"ד דסוד כמוס אצלו כי בוחר הוא בבור להיותו מתוקן דודאי שניהם מלאים סלת בין מ"ש לא נכנו נפש בין מ"ש השליכו אותו אל הבור תרתי לטיבותא בחדא מחתא שנתכון להצילו. כף אחת כנגד מ"ש לאחיו ויד אל תשלחו בו וכו' אפשר דרמז בזה כי ראובן בכור ושם ראובן כבר לאה אמנו פירשה ראו מה בין בני וכו' כמדובר. וגם בכור רמוז שם בו"ר כ"ף לרמוז כף נגד מ"ש ויד אל תשלחו בו. בור נגד השליכו אותו אל הבור לרמוז דבין מ"ש ויד אל תשלחו הרמוז בכף בין השליכו אותו אל בו"ר תרוייהו להצלה

גמורה כדדריש שניהם מלאים כאמור. ודריש עשרה זהב רמז לזהב פרויים שדומה לדם הכונה דדבריו היו בחכמה שמשמעותן דגם הוא רוצה להנקם שימות יוסף אך כל עצמו שלא יהרגוהו בידים ובור כרה להורות שם יפול שדוד וזהו דומה לדם כזהב פרויים כן נמי דבריו דומים לדם אבל לפי האמת אין דם אלא זהב וזהו מלאה קטורת.

ומאי דדריש מלאה קטורת שבאותו זמן היה ראובן לובש שק וכו' אפשר לפרש ונבין מאמרם ז"ל ב"ר פרשה פ"ה ויהי בעת ההיא וירד יהודה ר' שמואל בר נחמן פתח כי אנכי ידעתי המחשבות שבטים היו עסוקים במכירתו של יוסף ויוסף היה עסוק בשקו ותעניתו ראובן היה עסוק בשקו ותעניתו ויעקב היה עסוק בשקו ותעניתו ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה והקב"ה היה עוסק בורא אורו של מלך המשיח. ואפשר לפרש במה שנתבאר אצלנו במאז"ל בשעה שנאבד יוסף אמר יעקב אע"ה אוי לי שנשאתי שתי אחיות דהכונה דיעקב אע"ה יש סברא לומר דגיירן לרחל ולאה וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וזהו דוקא אם יש להם דין ישראל אך אפשר שיש להם דין ב"נ ואסירן והמופת לזה בראותו ילדיו זרע קדש כלם קדושים זה עד ממהר שהזיווג נאה ויאה וכמ"ש הרב פרשת דרכים ולכן בעת אשר קרה מקרה בלתי טהור ויוסף איננו והוא בן הבכור לרחל עלתה על לב יעקב אע"ה דשמא איסורא עביד בנשואי רחל דדינן כב"ן וב"נ בביאה תליא ולכן ישראל אמר ווי שנשאתי שתי אחיות מראות ברע אשר קרה לבן רחל. וכלפי ליא כבר כתבנו דהשבטים סברי דדין ישראל יש להם ונקיים הם מהנהו תלת מילי דחשדן יוסף, וז"ש כי אנכי ידעתי המחשבות כי הוא יתברך ידע מחשבתם אשר לא יכונו יחדיו. דהשבטים עסוקים במכירתו של יוסף דסברי דשלא כדין הוציא דבה דיש להם דין ישראל. ויוסף אשר חזה דנמסר בידם עסוק בשקו בידע שחטא וצדקו יחדיו אחיו דדין ישראל יש להם. וכלפי ליא ראובן שסבר דדין ישראל יש להם ולא חטא בפלגש אביו כמש"ל כאשר ראה דיוסף בן רחל נלכד חש שמא רחל אסורה ליעקב דדינן כב"נ ולמפרע עון עצמו גדול משום אשת איש ואשת אב ולכן בו בפרק עסוק בשקו וכן יעקב מטעם זה גם הוא עסוק בשקו ונמצאו תרי להדי תרי. ויהודה אשר היה בשיטת אחיו דיש להם דין ישראל ויוסף שלא כדין עביד עסוק באשה אשר משם נתגלגל ענין תמר דמוכח הפך סברתו שיש להם דין ב"נ ומותרת ליהודה דער ואונן שמשו שלא כדרכן ולא קנאוה וכמ"ש הרב פרשת דרכים. והקב"ה היה עוסק באורו של משיח היוצא מפרץ דלפי האמת שבטי יה עדות לישראל סבא שלא חטא דזרעו בו למינהו כלם קדושים וכן יהודה לא חטא בתמר דעין רואה זרע המלוכה וזו ראיה לדוד המלך ולזרעו דאין לפקפק מצד שבא מרות המואביה וכמו שהאריך הרב פרשת דרכים.

אמור מעתה זה כונת מאמרינו מלאה קטורת שבאותו זמן היה ראובן לובש שק ומתענה וכו' באותו זמן דייקא דכאשר עינו ראה מה שאירע ליוסף חש שמא דינן כב"נ ויעקב אע"ה שלא כדין עבד בנשואי רחל כדאמרן וכפ"ז חטא בפלגש אביו ועסק בתשובה. ולזבח השלמים בקר שנים וכו' שבקש שני מעשים טובים הצלת יוסף והתשובה וכו' והם שני דברים הפכיים שהוא נתכוון להצילו דפשיטא לו כי הוא זרע קדש וח"ו לא חטא יעקב בנשואי רחל דגיירן ודין ישראל יש להם ויוסף צדיק הוא ואין לדונו על שם סופו דלא בא מביאה אסורה ח"ו וכפ"ז דין ישראל יש להם. ולשיטה זו הוא לא חטא בבלהה. ועם כל זה דהוה פשיטא ליה הכי והציל יוסף. מ"מ חייש מיהא שמא דין ב"נ יש להם וחטא בבלהה ועשה תשובה וזהו החידוש לעשות תשובה במה שסובר שלא חטא וז"ש משה רבינו יחי ראובן כמו שהחיה יוסף בחושבו דדין ישראל יש להם וכפ"ז הוא לא חטא. ואף את"ל דדין ב"נ יש להם וחטא אל ימות במעשה בלהה כמו שעשה תשובה דנמצא דלכל הדברות מוצל אותו צדיק, וז"ש ולזבח השלמים בקר שנים שעשה שני מעשים טובים כי הוא איש שלום ויצא ידי חובה מכל הסברות וזהו ולזבח השלמים.

אכתי פש גבן לפרש הא דאמרו במאמרינו אף שאירע לשבטים שבא לידם מכירת יוסף את סבור שלא היה בא לידם אותו מעשה וכו' ואפשר דיש שני סברות יש מי שאומר דאין אדם חוטא בשוגג אלא א"כ כבר חטא במזיד מקודם ולכן עתה סירכיה נקיט וחוטא בשוגג, וז"ש (ויקרא ה' כ"א) נפש כי תחטא בשגגה בא האות שכבר מעלה מעל במזיד ולכן עתה נפש החוטאת בשוגג. ואיכא מאן דסבר איפכא דבתחילה אדם חוטא בשוגג ואם לא שב מזה בא לחטוא במזיד ולשיטה זו הכי קאמר קרא נפש כי תחטא בשוגג ומזה יבא אח"ך ומעלה מעל במזיד. אכן העיקר דאיכא הכי ואיכא הכי ולפעמים שוגג ואח"ך מזיד וזימנין דמשכחת מזיד ואח"ך שוגג וכמו שהאריך בזה הרב בתי כהונה סוף ח"ב ע"ש באורך, וז"ש במאמרינו אף שאירע לשבטים שבא לידם מכירת יוסף את סבור שלא היה בא לידם אותו מעשה אא"כ היו רשעים וזהו כמ"ד שבתחילה אדם חוטא במזיד ואח"ך בשוגג והכי נמי השבטים ח"ו היו רשעים שחטאו במזיד ומזה באו לחטוא בשוגג דהם סברו דיוסף ראוי לזה מחמת גאותו או מסיבת לשון הרע וכיוצא והיו שוגגים בחטא מכירתו לאו. וכי תימא שחטאו בשוגג מקודם ומכירת יוסף מזיד דשגגת תלמוד עולה זדון והי"ל להעמיק בדין והיו מוצאים לו זכות גם זה אינו אלא צדיקים גמורים ולא בא לידם חטא מעולם אלא זה ויליף לה ממ"ש אבל אשמים וכו'. וכי תימא נהי שלא קדם להם לא מזיד ולא שוגג מ"מ מכירת יוסף עצמה חטא הוא ואפשר שאח"ך חטאו במזיד או בשוגג לז"א אין זאת כי אם מכירה זו גרמה לו למלוך ועל ידי זה כלכלם וכו'

ומגלגלין זכות על ידי זכאי הוי מלאה קטורת ונמצא דהשבטים כלם קדושים וצדיקים גמורים נינהו.

ולהבין הענין היטב ובבזה יובנו קצת מקראי קדש דהוינן בהו נקדים מ"ש במנחות דף ס"ד שחט שתי חטאות של צבור ואינו צריך אלא לאחת אמר רבה ואי תימא ר' אמי חייב על השניה ופטור על הראשונה ואפילו נתכפר לו בשניה וכו' א"ל רבינא לרב אשי נמצאת הראשונה כחושה בבני מעיים מהו בתר מחשבתו אזלינן וגברא לאיסורא קא מכוין או דילמא בתר מעשיו אזלינן וכו' א"ל היינו פלוגתא דרבה ורבא וכו' פרש מצודה להעלות דגים והעלה דגים חייב להעלות דגים והעלה תנוק ודגים רבה אמר פטור ורבא אמר חייב רבה אמר פטור זיל בתר מעשיו ורבא אמר חייב זיל בתר מחשבתו. וכתבו התוספות ואפילו נתכפר בשניה לא דמי לבעיא דבסמוך בתר מחשבתו אזלינן או בתר מעשיו דהתם אם יבא אליהו ויאמר שהיא כחושה בבני מעיים היה מביא שמנה עכ"ל. והרב לחם משנה פ"ב דשגגות (הי"ו) הקשה דהרמב"ם לא כתב אפילו נתכפר בשניה ורצה לומר דפליג עם התוס' וכו' עש"ב ובהגהותי על הרמב"ם דקדקתי על דברי הרב לח"מ והעליתי דגם הרמב"ם סבר דאפילו נתכפר בשניה ומחלק כחילוק התוס', וכבר רמזה הרמב"ם בלשונו לשון הזהב שכתב שם אפילו לא ידע שהיא טריפה בעת ששחט הכחושה וכו' הואיל ונשחטה אחרונה כמצותה וכו' ולימדנו בזה דדוקא אם בעת שחיטה שחט כדין אלא שהוא לא ידע אז פטור ועוד הארכתי שם.

ומ"ש שם הרב לח"מ על מ"ש הרמב"ם בין חטאת בין עולה דהש"ס לא הזכיר עולה דאיירי ברוב וכמ"ש התוספות עש"ב הרואה יראה דבתוספתא פ"ה דפסחים שנינו שחט ב' עולות ואין צריך אלא אחת חייב על האחרונה. והרמב"ם פ"ב דשבת (הי"ו) פסק נתכוון להעלות דגים והעלה דגי' ותינוק פטור אפילו לא שמע שטבע הואיל והעלה דגים עם תינוק פטור והשיגו הראב"ד דפלוגתא דרבה ורבא הוא ופסק לקולא כרבא והוא תלמיד רבה. ונראה דאף לדעת הראב"ד דפסק כרבה דחייב היינו דוקא אם העלה דגי' ותינוק אז חייב דאזלינן בתר מחשבתו כיון דנתקיימה מחשבתו מיהא והעלה דגי' אך אם נתכוון להעלות דגים ולא העלה אלא תינוק לבד לכ"ע פטור דמחשבתו לא נתקיימה כלל ועמ"ש הרמב"ם פ"א דשבת דין ט'. ולפי זה במאי דקמן דהשבטים מכרו יוסף לעבד ומחשבתם שיהיה עבד עולם ולא נתקיימה מחשבתם דאדרבא מלך ומשל ממשל רב הו"ל כהעלה דגים ותינוק דפטור אף דלא שמע שטבע תינוק וכונתו היתה להעלות דגים וכמו שפסק הרמב"ם וא"כ השבטים פטורים. ולא עוד אלא דיש לצדד בזה דהו"ל כנתכוון להעלות דגים והעלה תנוק לבד דגם להראב"ד פטור דאע"ג דהיה עבד איזה

שנים המסתכל יפה בעיניו יראה דכל מה שהיה עבד אצל פוטיפר וענין אשתו והיותו בבית הסוהר הכל היו גרמות ועילות להגיע למלכות ודומה להעלה תינוק לבד דפטור לכ"ע. ולא עוד אלא דהתם פטור אבל אסור דלאיסורא קמכוין והדגים שרצה להעלות אין בם מועיל לתינוק דלא מטי הנאה מהעלאת דגים רק מהמצודה אבל הכא מחשבתם שיהיה עבד היא המצודה שעל ידי עבדות זה וגלגוליו נעשה מלך וכיון שכן אין כאן איסור כלל. ואפשר שז"ש במאמרנו ולפי שמכירת יוסף זכות היה לו שגרמה לו למלוך וזכות לאחיו וכו' כלומר דהכא הכל זכות ומחשבתם שיהיה עבד היא הגורמת למלכות ולא דמי לחשב להעלות דגים דהיא מחשבת איסור דהעלאת דגים לא מהניא כלל לתינוק אבל הכא מחשבתם היא המועלת לטובה לכך נמכר על ידם שמגלגלין זכות על ידי זכאי כמדובר וז"ש מלאה קטורת דליכא אלא טובה במילואה ואין כאן מחשבת איסור כי התם.

ובזה נבא אל ביאור מקראי קדש הנתנין למעלה אשר נראין הדברים כפולים ומכופלים אבל מתוך אשר הקדמנו אפשר לפרשם באופן זה אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה ומחשבה שלכם להרע שאהיה עבד עולם. ועת"ה אל תעצבו כלומר עתה דלא נתקיימה מחשבתכם והמעשה טוב אזלינן בתר מעשה כמ"ש הרמב"ם דנתכוון להעלות דגים והעלה דגים ותינוק פטור. ואל יחר בעיניכם דמ"מ שם פטור אבל אסור וגם יש סברא דחייב דבתר מחשבתו אזלינן וכדעת הראב"ד, וזהו אל יחר בעיניכם כי מכרתם וכו' דאף אם לא תעצבו עדיין היה מקום אשר תצטערו מהטעמים אמורים. לזה אני אומר כי למחיה שלחני אלהים לפניכם כלומר הכא הו"ל כהעלה תינוק לבד דלא נתקיימה מחשבתו כלל דכ"ע מודו דפטור והכא נמי ליכא אלא טיבותא כי למחיה שלחני אלהים לפניכם כי זה שנתים וכו'. וכי תימא זהו כשקודם שעשה האיסור כבר היה מצטרך המעשה כגון אם נמצאת כחושה קודם שחיטת השניה אבל אם כבר נשחטה השניה הו"ל כנתכפר בשניה דלא אזלינן בתר מעשיו והכי נמי בעת שמכרתם לא חדא בה לטיבותא כי אם גלות ושעבוד ודמי לנשחטה שניה ואח"ך נשפך דם הראשונה ונכתפר בשניה דחייב לז"א וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית וכו' רמז חילוק התוספות דאם יבא אליהו ויאמר שהיא כחושה היה מביא שמנה. והכא נמי אם נענה מלאך מן השמים הייתם יודעים שכך גזר הקב"ה ונמצא שבאותה שעה כבר היה מצטרך המעשה וז"ש וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית וכו'. וכי תאמרו אכתי לא שמיע לן איך לא יש כאן סרך איסור כמו שאמרת ואל יחר בעיניכם, לז"א ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים וישימני וכו' רמז בזה דכל המעשים היו צורך והכנה להגיע למלכות

וא"כ למפרע נמצא כאלו לא היה מחשבה רעה כי הכל היו הכנות למלכות ולא דמי להעלאת דגים דאין העלאתם מצד עצמם תועלת לתנוק, אבל כאן כל המעשים לטובה ואין כאן רעה כלל, וכל זה רמז באומרו לא אתם שלחתם וכו' להורות כי הכל סיבה לטובה והכל מן השמים ושפיר אמרי אל יחר בעיניכם כלל.

ולהבין אומרו מהרו ועלו אל אבי וכו' אפשר לפרש כמ"ש מהרימ"ט ח"מ סי' ס"ט בעסק שעשה אחד חכם והיה דבר שלא בא לעולם וכתב הרב ז"ל דכיון דחכם הוא ודאי הקנהו דבר זה שלא בא לעולם באופן העולה בדין וכתב מהר"ם חאגיז בתשובה הובאה בשו"ת שמש צדקה ח"מ סי' נ"ג אות ז' דבין אם הקונה ת"ח בין אם המקנה ת"ח העסק קיים ובחד מינייהו סגי. וכתב הרב המבי"ט ח"ב סי' קל"ז דכשם שאמרו המזכה לעובר שלו קנה דדעתו של אדם קרובה אצל בנוה"ה נימא לגבי דבר שלא בא לעולם. וכל כי הני מילי איתנהו בדין דבר שאינו קצוב דלא קנה לדעת הרמב"ם ורבותיו גם ידוע דקי"ל (ב"מ דף מ"ט.) דהאומר לחבירו ליתן מתנה מרובה יכול לחזור בו ואם הוא עני נעשה נדר כידוע. והכא יוסף שלח להביא יעקב אע"ה וכל ביתו לכלכלם והוי דבר שאינו קצוב ויש סברא דאינו מתחייב ולכן אמר בחכמתו מהרו ועלו אל אבי שהוא חכם כה אמר בנך יוסף דגם אני חכם ובחד מינן סגי לקיים כל היוצא מפינו כמ"ש מהרימ"ט ומהר"ם חאגיז וכ"ש הכא דתרוייהו גדולי הדור. שמני אלהים לאדון לכל מצרים ולגבי דידי שאני מלך ליכא מתנה מרובה כמ"ש מהר"י וייל בתשובה סי' פ"ב. והיית קרו"ב אלי רמז לו דלגבי אהבתי יכול להתחייב בדבר שאינו קצובה דאתה קרו"ב אלי ודעתי קרוב להתחייב ואיני כבן דעלמא ע"ד שכתב הרב המבי"ט. וכלכלתי אותך וכו' פן תורש ואפילו במתנה מרובה לעני נעשה נדר. ועוד רמז וכלכלתי אותך דאין לחוש למיתה דמסורת היא שלא ימות שום אחד ממנו בחייך וא"כ ודאי מצינא לומר וכלכלתי אות"ך כי כל ימיך אני **בחיים**.

ויחי

פרשת ויחי בס"ד

ב"ר (פ' צ"ח) אקרא לאלהים זה אבינו יעקב לאל גומר עלי שהסכים הקדוש ברוך הוא עמו ליתן לכל אחד ואחד לפי מה שהוא:

כל השבחים שנשבחו מה נאוו על ההרים תלת סמכי קשוט רכב אלהים הן הן המרכבה איש על דגלו. אחד היה אברהם ופחד יצחק קדש ישראל פרי ישוה לו. כליל תפארת רבה אילנא ותקיף ששרשיו מרובים כסא וסמוכות שלו. כל אדם חזו אלהי עולם המלך

ביקרו נצב עליו לשומרו ביום לכתו ומידי העלותו גם עלה. כמאמר הכתוב אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה ואמרו במדרשו של רשב"י אלמלא ידעי בני אנשא יקרא דיעקב בשעתא דקב"ה א"ל אנכי ארד עמך וכו' הוו לחכי עפרא מקבריה רחיק תלתא פרסי וכו'.

ובזה נבא להבין פסוקי סדר היום רק הן קדם אציגה נא מאי דאתמר בירושלמי דכלאים (פ"ט ה"ג)מת בח"ל ונקבר שם יש לו שתי מיתות מת בח"ל ונקבר בארץ יש לו מיתה אחת גם אמרו שם דקרי על ארונות הבאים מח"ל לארץ ותבואו ותטמאו. והרב יפה מראה כתב שם דלא תקשי מיעקב אבינו ויוסף הצדיק ע"ה דשאני יעקב ויוסף דישבו בח"ל באונס. ובמדרשו של הרשב"י אמור רבנן בטעמא דשאני יעקב אע"ה דהשכינה עמו כמ"ש הכתוב אנכי ארד עמך ע"ש באורך. ובזה יובן מאמר הכתוב אנכי אעשה כדברך ויתרון הכשר מקראי קדש כאשר נבאר בס"ד, והן קדם אני אפרש חוץ מדרכנו ונדקדק הפסוקים והוא שראיתי למר זקני בנו של הרב חסד לאברהם כמהר"ר יצחק אזולאי זלה"ה בכ"י שפירש ויאמר השבעה לי פירוש על דעתי שאין לו התרה וישבע לו על דעתו וזש"ה אבי השביעני לאמר כלומר באמירה אחרת שהיא על דעתו שאין לה התרה עד כאן דברי מז"ה זלה"ה.

ואני ברגליו אעבורה וארחיב קצת בס"ד ונקדים מ"ש הרב מהראנ"ח בשניות סי' נ"ט והביאו הרב מחנה אפרים בריש ה' שבועות דאדם הנשבע לחבירו אפילו יש לו אונס לא מצי לומר אדעתא דהכי לא נשבעתי וכתב בשם הרב מהר"ר בצלאל דההיא דבעינן שיאמר על דעת ב"ד היינו שאין לדיינים הנאה וגם לא קבל טובה אז צריך שיאמר בפירוש על דעת ב"ד עש"ב. וז"ש שים נא ידך תחת יריכי והשבע ועשית עמדי חסד ואמת שאינו מצפה לתשלום גמול כמשז"ל (בר"ר פ' צ"ו) אל נא תקברני וכו' ויאמר אנכי אעשה כדברך תיבת אנכי נראית יתירה אבל כונתו שמצדו לא יבצר אך יש רשות אחרים עליו והוא פרעה שיעכב על ידו וכמשז"ל פ"ז דסוטה (דף ל"ו:) שא"ל פרעה זיל אתשיל אשבועתך וזה רמז באומרו אנכי אעשה כדברך כלומר אנכי מצד עצמי אעשה אבל אדם דש בעכבי"ו הוא פרעה לכן אמר לו השבעה לי על דעתי דכיון שהוא חסד ואמת ואינך מקבל טובה צריך לומר בפירוש על דעתי כדי שלא תפטור משום אונס. ואפשר כי אל זה כיוין פרעה שא"ל זיל אתשיל אשבועתך וא"ל אתשיל נמי אדידך וצריך להבין איך פרעה נותן אצבע בין שיניו לומר אתשיל אשבועתך ולא ירא שישאל גם על שבועתו עד שא"ל יוסף והלא אם יש התר לשבועה לא יכון מלכותו דיוסף יתיר שבועתו וראה כל העם כי הוא יודע לשון הקדש נוסף על ע' לשון ומלכותא העדיו מיניה. אמנם אפשר דפרעה

סבר דכיון דיוסף לא קבל טובה ולא מטי ליה הנאה בעת השבועה מאביו אם יארע לו אונס יאמר אדעתא דהכי לא נשבעתי ויש לו מתירין משא"כ שבועתו שקבל יוסף טובה גדולה ממנו לא מצי משאיל. אך הוא טעה דהגם שלא קבל טובה ויש לו אונס אם נשבע על דעתו בפירוש אין לו מתירין. וז"ש זיל אתשיל אשבועתך שאני מעכב ולא קבלת טובה ויאמר יוסף אתשיל נמי אדידך גילה לו דכיון שנשבע על דעתו שקולות השבועות ואין להם התר. ובתחילה רמז לו יוסף זה באומרו אבי השביעני לאמר כלומר במאמר פתוח על דעתו דלית ליה שריותא אף אם לא קבל טובה ויש לו אונס, וכדי לפרש סדרן של כתובים על פי אשר הקדמנו עוד זאת נקדים איזה הקדמות הנצרכות ליתר הכתובים דסמיכי ונבארם בחדא מחתא בס"ד. והנה נודע מחלקת קדום אי האבות שהיו מקיימים התורה יצאו מכלל ב"נ לגמרי בין להקל בין להחמיר או דילמא היו מקיימים התורה וגם היו מחמירין בחומרות ב"נ. וכבר כתבנו פ' וישב דיוסף הצדיק ושבטי ישורון הוו פליגי בהך פלוגתא דיוסף הצדיק סבר שלא יצאו מכלל ב"נ לגמרי ואין להם להקל בדבר שב"נ אסור בו והיינו דכתיב ויבא יוסף את דיבתם רעה כמ"ש הרב פרשת דרכים והרב דת ודין ע"ש.

ומריש אמינא על פי זה עלי בא"ר מאמרם ז"ל במדבר רבה פ' י"ד וז"ל מי הקדימני ואשלם מדבר ביוסף שהוא הקדים ושמר השבת עד שלא נתנה וטבוח טבח והכן א"ר יוחנן ערב שבת היתה ואין הכן אלא לשבת שנאמר והיה ביום הששי והכינו אמר הקב"ה יוסף אתה שמרת השבת עד שלא ניתנה התורה חייך שאני משלם לבן בנך שיהא מקריב בשבת מה שאין יחיד מקריב ועלי לקבל קרבנו ברצון ע"כ. ויש לחקור מכדי האי דישנא להאי פרדישנא משום דיוסף שמר השבת יבא בן בנו להקריב בשבת אדרבא הלא טוב להורות בזרעו שמירת שבת לא לעשות מלאכה בשבת בשגם לרצון יהיה אינו בעצם מדה כנגד מדה ולמראה עינים נראה דבר ואיפכו. ואפשר לומר בהקדים מה שהקשה הרב יפה תואר דף תק"א דאיך יוסף שמר השבת הא קי"ל (סנהדרין דף נ"ח:) גוי ששבת חייב מיתה. ולי אפשר לישב דכבר הקדמנו דיוסף סבר דלא יצאו מכלל ב"נ להקל והוו מקיימין מצות שאין בקיומן איסור לב"נ וא"כ אפשר דיוסף היה שומר שבת לענגו במאכל ומשתה וכיוצא אבל מלאכה היה עושה לפי שאסור לב"נ לשבות ממלאכה וכן נרמז דיוסף שמר שבת במה שהיה מכין לשבת לא זולת. ובהכי א"ש דאיכא למאן דאמר (סוטה דף ל"ו:) בפסוק ויבא הביתה לעשות מלאכתו מלאכתו ממש ואז"ל (ילק"ש וישב רמז קמ"ו) דהיה יום השבת, ויקשה דהרי אמרינן דיוסף שמר השבת. ולדרכנו הכל מתוקן דהיה עושה מלאכה כחומר בן נח והיה מענגו בכל תענוג במצות ישראל.

והשתא יש מקום לומר דיוסף בהך מילתא לא כיוין אל האמת דעיקרן של דברים דיצאו מכלל ב"נ לגמרי ואחיו כיוונו להלכה וכדעת הרמב"ן (פ' אמור כ"ד י') וסיעתו על כן בא האלהים להורות כי כבר רצה אלהים את מעשיו מאחר שכונתו לשמים וכל אשר היה עושה כונתו לעבודת הבורא דסבר דלא יצא מכלל ב"נ להקל ולכן היה מחמיר במפרכסת וכיוצא מדברים אסורים לב"נ והיה עושה מלאכה בשבת. וזהו כונת המאמר הנז' שיוסף הקדים ושמר שבת וטבוח טבח וכו' כלומר שהיה שומרו לענגו באכילה ושתיה וכיוצא אמר הקב"ה אתה שמרת שבת עד שלא ניתנה התורה שסברת דממתן תורה ואילך יצאו מכלל ב"נ לגמרי ולכן שמרת שבת לענגו אך עשית מלאכה שלא לעבור על איסור ב"נ דכתיב (בראשית ח' כ"ב) יום ולילה לא ישבותו לכן להגיד כי ישר בן בנך מקריב בשבת ויקובל ברצון ונמצא שומר שבת ועושה מלאכה ונרצה לו ודומה לך כי אתה עושה מלאכה ומענג השבת ורצוי לפני וא"כ הוא באותה מדה ממש כי כמוך גם בן בנך דומה לך. והנה הרמב"ן (פ' תולדות כ"ה ה') כתב שהאבות לא היו מקיימין את התורה אלא בארץ ולכן יעקב נשא שתי אחיות ומשום הכי מתה רחל בכניסתן לארץ כנודע. ויש לדון בזה דבפ"ק דחולין (דף י"ז:) בעי ר' ירמיה אברי בשר נחירה שהכניסו ישראל לארץ מהו, וכתב הרא"ש בפסקיו דנפקא מינה לאדם שאסר עצמו באחד מן המינין מזמן ידוע ואילך וכו' ע"ש. והקשה הרב שער אפרים סי' ס"ז דאמאי לא פשיט בעיין ממשנתנו (יבמות דף ס"א.) דכהן שאירס אלמנה ונתמנה לכ"ג יכנוס ומוכח מהכא דהואיל ואשתרי אשתרי, ותירץ הרב הנז' דשאני ההיא דכהן גדול דאחר הגזרה אדם זה היה מותר ואמטו להכי אמרינן הואיל ואשתרי אשתרי מה שאין כן בעיית ר' ירמיה ודין הרא"ש דכשנתחדש האיסור מספקא לן אם חל על אלו גם כן ע"ש באורך. ולפי זה בזמן שנשא יעקב שתי אחיות יצחק אבינו היה בארץ ואברהם אע"ה קבל עליו התורה לו ולזרעו ונמצא דמקבלה ואילך הותר ליעקב אע"ה שתי אחיות ודינא היא לומר הואיל ואשתרי אשתרי ודמי לכהן שאירס האלמנה דאחרי שהאיסור בעולם הותרה לו אלמנה וכן יעקב אע"ה אחר שהאיסור בעולם שקבל אברהם אע"ה התורה ויצחק מקיימה בארץ הותרו לו האחיות וכיון דאשתרו ליה בח"ל אשתרו ליה גם בארץ. ואז"ל (פדר"א פל"ח) דאסנת אשת יוסף היתה בת דינה ונולדה משכם וקי"ל (קדושין דף ס"ז.) באומות הלך אחר הזכר וא"כ אסנת פגומה ויש מקום להרהר בזרעה מנשה ואפרים מצד אמם.

ומעתה נבא אל הביאור מקראי קדש דסדרין ונתנה ראש טעם שיעקב אע"ה חי בהשקט ובטח שבע עשרה שנה בארץ מצרים ויראה דיעקב אע"ה תיקן גילוי עריות דאדה"ר כמ"ש האר"י זצ"ל והיה מקום לפקפק ולומר ח"ו דסבר לתקן ולא תיקן מאחר שנשא

שתי אחיות וח"ו זה פגם בברית. ולהורות כי יעקב אע"ה מטתו שלימה ותיקונו תקון גמור חי בשלוה ושקט טו"ב שנה רמז לצדי"ק כי טו"ב ושנה רמז למלכות"א דרקיעא ולכן טו"ב שנ"ה רמז לצדיק וצדק והיו לאחדים בידו כן יתן לידידו טו"ב שנה מהתענג ומרוך להודיע כי יעקב איש תם תולך תמים ופועל צדק ותיקן כדחזי. ולא עוד אלא שהיה בארץ מצרים ערות הארץ דאלמלא חטא ח"ו לא זכה לזה. וז"ש ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה דמוכח מזה כי רחל כדין נשאה ויוסף בא מזיווג כשר נאה ויאה. ויהי ימי יעקב ז' שנים וארבעים ומאת שנה ולא הגיע לימי אבותיו ויקרבו ימי ישראל ונאמרה בו קריבה כי לא הגיע וכו' (בר"ר פ' צ"ו), וא"כ היה באונס מה שנסתלק במצרים שלפי חיי אבותיו עדין הי"ל זמן רב לחזור לארץ אך אנוס הוא כי קרב קצו לפני זמנו. ויקרא לבנו ליוסף דממה שחי טו"ב שנה בשלוה במצרים מורה שבנו יוסף כלומר זרעו בו למינהו ורחל אמנו כדין נשאת. ומסיבת ויקרבו ימי ישראל למות לפני זמנו שהיה באונס על כן אמר אל נא תקברני במצרים ולא תחוש להוליכני לארץ לקבור דכיון דהיה באונס כי עלה מות לפני הזמן שרי וכמ"ש מהר"ש יפה כמדובר לעיל. וזה רמז באומרו אל נא תקברני במצרים כלומר יען כי קרב עת פקודה לפני זמנה אל נ"א עתה שהוא באונס דסברתי להגיע לימי אבותי ועתה שנאנסתי אין חשש להוליך הארון לארץ כי להיות הפטירה פתע פתאום שרי ואעיקרא ירידתי במצרים היה באונס גדול וכל מן דין שרי וכמ"ש הרב מהר"ש יפה כאמור. וזה טעם נגלה אך עוד אומר לך טעם כעיקר כי לא שייך בי מת בח"ל שהקב"ה אמר אנכי ארד עמך מצרימה והשכינה עמי ואם כן גם פה לגבי דידי הוא ארץ ישראל וכן כתבו המפרשים דיעקב אבינו בסוף ימיו באיזה מקום שהיה שרוי היה כארץ ישראל ממש ויש שכתבו דאויר ארץ ישראל עמו וא"כ אין לחוש כלל וזה רמז באומרו ושכבתי עם אבותי דמעת השכיבה פה הוי כאלו שכבתי עם אבותי דכאן לדידי ארץ ישראל ממש. ולזה ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם כי אין לחוש להוליך הארון לארץ. וגם וקברתני בקבורתם ולא אבוש משום שתי אחיות כי אין בי חטא על כן אנכי מצוך שאתה שבאת מרחל תשאני ממצרים כי כשר אתה וזיווג אמך כדין. ויאמר אנכי אעשה כדברך פירוש מסיבת אנכי שהיא השכינה ונאמר אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך מטעם אנכי אעשה כדברך דודאי אין לחוש למת בח"ל כי בשבילך נעשית זו ארץ ישראל ובר חכים גילה סודו שהבין אומרו ושכבתי עם אבותי אף שהיו דבריו ברמז. ויתכן שכאן יעקב אע"ה נתן טעם גלוי שהיה באונס וכאומרו ויקרבו ימי ישראל לפני זמנו ודין גרמא ויקרא לבנו ליוסף וגם אמר לו אל נא פי' עתה שנאנסתי אל תקברני במצרים. ושוב רמז בהעלם שהשכינה עמו ואמר ושכבתי וכו' כמדובר ויוסף

רמז לו שגם הוא להיותו אנוס יעשה כמוהו לצוות שישאו ארונו ויען שיעקב אע"ה אמר שתי טענות כאמור וביוסף לא שייכא אלא אחת שהוא אנוס. לכן בחכמה דיבר יוסף ואמר אנכי אעשה כדברך שדיבור זה עולה לכאן ולכאן, ופירושו כפי מה שרמז יעקב דהשכינה עמו ובמקום שהוא חשוב ארץ ישראל היינו אנכי מסיבת אנכי אעשה כדברך דודאי בך אין לחוש כלל כי הארץ אשר אתה שוכ"ב עליה ארץ ישראל חשיבא וגם רמז בזה שהוא עצמו יעשה כדברך דייקא דבר מדבריך אשר אמרת דלהיותך אנוס לא הוי כשאר מת בח"ל כדבר הזה אנכי אעשה לי לגרמ"י הוא דעבד אשר ציוה והעליתם את עצמותי להיותי אנוס.

ועוד אפשר לפרש ויקרא לבנו ליוסף בנו המתיחס אליו ודומה לו שהוא תיקן גלוי עריות דאדם הראשון והוא מעין שופריה דאדם וגם יוסף בחינת צדיק זיו איקונין שלו דומה לו תפאר"ת ישראל וצדיק יסוד עולם גוף וברית חשבינן חד ויוסף הוא בצדקו משל ממשל רב והכניע ארץ מצרים ערות הארץ ואביו קרא לו לאמר אל נא תקברני במצרים שהיא ערות הארץ ואני שתקנתי עון ג"ע דאדה"ר ומטתי שלימה פקח עיניך שלא תשלוט ערות הארץ להיות נקבר בה ושכבתי עם אבותי אצל אדם הראשון שאני כמוהם תקנתי חלקי ובין כלנו תקננו עכו"ם ש"ד ג"ע ובזכות זה באמצעותך שאתה צדיק קדוש והכנעת ערות הארץ ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם ולא תהיה לערות הארץ אחיזה. ויאמר אנכי שאני בחינת יסוד ושלטתי על ערות הארץ אעשה כדברך לבלתי תת כח לערות הארץ וכך נאה לי. ולפי דרכנו הראשון דיעקב אע"ה ויוסף הצדיק שניהם הסכימו כי עתה שיעקב אע"ה במצרים והשכינה עמו היא ארץ ישראל. א"כ עתה נולד הספק בזיווג יוסף הצדיק ואסנת גם בניהם אפרים ומנשה כי עד עתה דארץ מצרים דינה כח"ל אף דאסנת בת שכם פגומה דבאומות הלך אחר הזכר כמש"ל מ"מ יען כי האבות לא קיימו התורה אלא בארץ הותר ליוסף לקחתה על דרך שנשא יעקב אע"ה שתי אחיות כמ"ש הרמב"ן ועתה דביאת יעקב אע"ה למצרים עם השכינה נעשית ארץ ישראל עתה יש לפקפק בזיווג אסנת עם יוסף דהיא בת שכם ופגומה דהורתה בגזל ועבירה דשכם אנס דינה וגזלה וגם מנשה ואפרים יש בהם מן הפגם לאמותם יאמרו וכבר כתב הרמ"ע במאמר חקור דין ח"ג פרק י"ח דמנשה היה קצת פגום דהיה פטר רחם אסנת בת שכם ע"ש. אך לפי מה שחילק הרב שער אפרים הבאתיו לעיל בכי האי גוונא אמרינן הואיל ואשתרי אשתרי ועתה נבאר הכתובים. ויאמר אנכי אעשה כדברך פירוש ככל אשר דברנו מסיבת אנכי השכינה שהיא עמך כמ"ש אנכי ארד עמך ובכל מקום שאתה שרוי הוא ארץ ישראל אעשה כדברך דאין כאן מת בח"ל. וישתחו ישראל על ראש המטה כנגד השכינה ואשר

היתה מטתו שלימה והא בהא תליא דיען השכינה עמו הוא ארץ ישראל ועל ידי זה יוסף נשבע שלא לקוברו במצרים וזה מורה שמטתו שלימה ולא חטא ברחל ויוסף זרעו בו למינהו צדיק בארץ אשר כח בו לשלוט במצרים ערות הארץ שלא תאחז בו. ויהי אחר הדברים האלה שנתברר ביניהם דעתה ארץ מצרים דינה כארץ ישראל להיות יעקב אע"ה עם השכינה שם. ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי וכו'. ועתה שני בניך וכו' כלומר עתה שנתברר אצלנו שהמקום אשר אני שם הוא ארץ ישראל לא יעלה על לב לפקפק על בניך כי הובישה הורתם שהיא פגומה בת דינה שנגזלה ונאנסה משכם ועד עתה דמצרים ח"ל הותרה לך אסנת כשם שנשאתי אני שתי אחיות אך עתה דדינה כא"י ניטלה האם ואינה ראויה לך ובניה פגומים. לא היא דכיון שהותרה בשעה שהיה האיסור בעולם שאני וביתי היינו בא"י בכי האי גוונא אמרינן הואיל ואשתרי אשתרי כמו שכתבנו לעיל משם הרב שער אפרים, וז"ש ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים ח"ל עד בואי אליך לפני בואי שהאיסור היה בעולם כי אני וביתי נעבוד ה' בארץ ולך שרי שאתה בח"ל ומכיון שנולדו בארץ מצרים ח"ל עד בואי אליך מצרימה דעתה היא כא"י וזהו שינוי מורגש דכתיב הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה וכתוך כדי דיבור קרי לה מצרים ומצרימה. ועל פי דרכנו יומתק הכונה הנולדים לך בארץ מצרים כשמה ח"ל בהתר לפני בואי אליך מצרימה שעתה שהשכינה ה' תתאה כאן נקראת מצרימה ואני שרוי בתוכה דינה כא"י וזהו השינוי בתוך כדי דיבור לקרותה מצרימה עם כל זה לי הם ואין להרהר עליהם כיון דהיתה להם שעת הכושר הואיל ואשתרי אשתרי כראובן ושמעון יהיו לי דגם בהם היה פקפוק מה ואחרי שהיתה להם שעת הכושר בכשרותם קיימי הואיל שהותר לי כשהאיסור היה בעולם ומולדתך וכו' על שם אחיהם וכו' וכלם כשרים הואיל ואשתרי אשתרי.

ואם נפשך לומר דבזה לא אמרינן הואיל ואשתרי ולהכי מתה רחל בבואה לארץ להנצל מאיסור שתי אחיות וכמ"ש הרמב"ן. לז"א ליתנהו להני מילי ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל על שאחרתי נדרי כמשז"ל (שבת דף ל"ב:) וכן ר"ת עלי על לא יאחר וזה מופת שהיא עקרת הבית וזיווג כדין שהרי עונש הנדר לקחת משכבו מתחתיו ואשתו מתה ומדמתה רחל מוכח שהיא אשתי עקרית וזיווג נאה וכמ"ש מהר"ש פרימו ברמזיו פ' עקב ואין לומר דמיתת רחל ה"ט מפני ביאת הארץ כמ"ש הרמב"ן שהרי מתה בעוד כברת ארץ לבא אפרתה שכבר היו לי שתי שנים בארץ ואי ס"ד כמ"ש הרמב"ן היה לה למות תכף כשנכנסנו לארץ ולא אחר כמה זמן שנכנסנו לארץ. ועוד ואקברה שם בדרך אפרת עפ"י הדיבר כדי שתבקש רחמים על הגליות כמשז"ל (בר"ר פ' פ"ב), וא"כ מוכח שעל איחור

הנדר מתה וזו ראיה שהיא זיווג נאה כדין ועקרת הבית דכיון דאשתרי אשתרי. וכן אסנת כיון שהותרה עד בואי אליך שהיית בח"ל הותרה לגמרי ומנשה ואפרים היה להם שעת הכושר ובהתרא קיימי ולכן אותה מתנה שעתיד א' משבטי ליחלק כמ"ש והיית לקהל עמים אני נותן לך דבניך כראובן ושמעון.

וכאשר ראה יוסף הצדיק ימין עליון ישראל סבא על ראש אפרים והוא הצעיר סבר דיעקב אע"ה בשיטתו דדין בן נח יש להם כאשר מראש מקדם כך סבר יוסף והביא דיבת אחיו דהיו אוכלים מפרכסת ואסורה לב"נ וכו' ואביו שומע לדבריו וגם עתה בזה החזיק יעקב וכמו שאמר לו בכחא דהתרא על אסנת ומנשה ואפרים דהואיל ואשתרי אשתרי ובו בפרק לא נפקא ליה מידי לחלוק על אביו אך עתה ראה מעשה את היד הגדולה כי שת על ראש אפרים סבור מינה דהגם דאמר לי הם מ"מ גרע מנשה להיותו פטר רחם אסנת וכמ"ש הרמ"ע איכו השתא לא יכול יוסף להתאפק יביע אומר כי האף אמנם זו היתה שיטתו בראותו דבשלשתן לקה כמשז"ל (בר"ר פ' פ"ד) שפט בצדק דאחיו כיונו לדין דדין ישראל יש להם והראיה כי מן השמים יוכיח"ו בתוכחות על עון שהביא דיבתם. וז"ש לא כן אבי כלומר אותה סברא שהחזקנו בה אני ואתה דדין ב"נ יש לנו וכמלא פי תנור למען אחי וריעי דסברי איפכא הדרי בי לא כן אבי דהאמת יש לנו דין ישראל גמור וגיירתי אסנת וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי ומנשה הבכור שים ימינך על ראשו כי אין כאן פגם באשה וילדיה כלל ואין צורך לטעם הואיל ואשתרי. ויאמר אביו ידעתי בני סברתך ראשונה ידעתי עתה כאן לאחר חזרה דדין ישראל יש לנו אמנם לא משום פגם מנשה אחזתי ביד ימיני לאפרים רק כי אפרים יגדל ממנו וכו'.

והיה בהני"ח הנחה סוברת דיוסף הצדיק הדר הודרניה ומסכים הולך לסברת אחיו דדין ישראל היה להם הנה מקום לישב הני בי תרי מאמרי רז"ל דהוינן בהו לעיל דהם אמרו דיוסף שמר השבת מדכתיב וטבוח טבח וכל קבל דנא למ"ד ויבא הביתה לעשות מלאכתו היינו מלאכתו ממש והיה יום שבת ונמצא דלא שמר את השבת והלא מראש אנן בעניותין פריקנא לפי דרכנו. אך על פי זה אפשר דכל עוד שלא אירע מעשה אשת פוטיפר שהיה בסכנה גדולה וכפשע בינו ובין המות אכתי לא יהיב דעתיה למהדר משיטתו ויחזק בה דדין ב"נ יש להם וגוי ששבת חייב מיתה ולזה לא שמר השבת ויבא לעשות ביום השבת מלאכתו ממש אך כאשר נפל שדוד ודבקי מיתה אפפו עליו רעות נתן דעתו דבשלשתן לקה ויורוהו מן השמים כי אחיו כדין עשו ודין ישראל יש להם ומן הוא והלאה שמר השבת כדין ישראל אף ראה והתקין הוא ציוה וטבוח טבח והכן כמשז"ל. ובר מן דין במקום אחר כתבנו וצדדנו בזה בס"ד.

סובב הולך לכו ונלכה הגלג"ל ונחדש על פי הבא"ר מאמרם ז"ל במדבר רבה פ' י"ד וז"ל קרבנו קערת כסף אחת אל תקרי קערת אלא עקרת כנגד יעקב שעקר הבכורה מראובן ונתן אותה ליוסף וכו' כסף כמא דתימא כסף נבחר לשון צדיק כמו שאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי שלשים ומאה משקלה כשירד יעקב למצרים בשביל יוסף בן ק"ל שנה היה מזרק אחד כנגד יוסף שנזרק מאביו ונמכר למצרים כסף על שם כסף נבחר מה שאמר לאביו לא כן אבי כי זה הבכור שים ימינך על ראשו ע' שקל בשקל הקדש שעל ידו ירדו ע' נפש למצרים שניהם מלאים יעקב ויוסף שניהם היו צדיקים גמורים ושניהם העמידו שבטים כף אחת עשרה זהב כנגד חבלי מנשה עשרה שנאמר ויפלו חבלי מנשה עשרה עכ"ל. ולכאורה יפלא לתת קשר לחלקיו נדעה נרדפה מה ראו אלו להתקרב וכיצד הסמיכה נמשכת מדבר לדבר. ואפשר לתת מקום לקשר"ן של דברים על פי מה שהקדמנו רק נקדים מ"ש בבתרא דף קי"ט ושהיה בכור נוטל שני חלקים ואמאי ראוי הוא וכו' אמר רב יהודה אמר שמואל ביתדות אהלים מתיב רבא ר' חדקא אומר בנות צלפחד נטלו ד' חלקים שנאמר ויפלו חבלי מנשה עשרה אלא אמר רבה ארץ ישראל מוחזקת היא וכו' ומסיק הכי וכ"כ הרי"ף והרא"ש בפירושא דמתני' דקתני ושהיה בכור נוטל שני חלקים דארץ ישראל מוחזקת וכ"כ הרמב"ם בפירוש המשנה אבל איכא למ"ד דארץ ישראל אינה מוחזקת כמבואר והשתא אי אמרינן ארץ ישראל מוחזקת מזה מוכח דהאבות דין ישראל להם וקנה אברהם אע"ה הארץ בחזקה למ"ד דישראל קונה בחזקה ולא גוי וכמ"ש הרמב"ם פ"א דזכיה והאריך בזה הרב פרשת דרכים. ואם אנו אומרים דדין ב"נ יש להם לא קנה הארץ בחזקה דעכו"ם אינו קונה בחזקה וא"י אינה מוחזקת. והנה לפום ריהטא מאשר ראינו דהוצרך יעקב ובניו להשתעבד במצרים מוכח דא"י מוחזקת דרחמנא אמר בארץ לא להם ולכן אינה מדה שישתעבדו בארץ כנען דהיא ארצם מוחזקת מאבותיהם. וכבר נודע דאם אמרינן דדין ישראל יש להם אין לפצה פה על יעקב שלקח שתי אחיות דגיירן וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי וא"כ זיווג רחל נאה ויאה ויוסף הצדיק זרע קדש זרעו בו למינהו אכן לצד שהיה להם דין ב"נ יש לפקפק בלקיחת רחל דב"נ בביאה תליא מילתא ויוסף הצדיק יש מקום להרהר בו ח"ו. ובזה נבא לביאור המאמר הנז' קערת כסף אל תיקרי קערת אלא עקרת כנגד יעקב שעקר הבכורה מראובן ונתנה ליוסף. וזה עד ממהר שיעקב אע"ה לא חטא בלקיחת רחל דאם ח"ו חטא יוסף הוא הנולד באיסור דב"נ בביאה תלי כמ"ש מהרימ"ט אלא ודאי שלא חטא והטעם להיותו בח"ל כמ"ש הרמב"ן ולא היו מקיימים האבות התורה אלא בארץ וכיון שנשאם בח"ל והותרו לו אחר שהאיסור בעולם אמרינן הואיל ואשתרי אשתרי וכמ"ש הרב שער

אפרים סי' ס"ז להלכה ולמעשה בנדונו והזכרנו דבריו לעיל כי הוא הדבר אשר דברו הנביא יעקב אע"ה ליוסף ועתה שני בניך וכו' אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כאשר פירשנו לעיל, ומאחר שכן יוסף הצדיק זרעא מעליא ובניו בני עליה ואתי שפיר מה שעקר הבכורה מראובן ונתנה ליוסף כי ראוי הוא לכך וסוף המעשה במחשבה תחילה מחשבתו אשר חשב ברחל כשנתעברה לאה מראובן כי לא ידע שהיא לאה וכל מעייניו ברחל ונתקיימה מחשבתו כמו שהאריכו במדרשו של רשב"י, וז"ש במאמרנו כסף על שם כסף נבחר לשון צדיק כמו שאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. כלומר לבך אל ימהר להוציא דבר מה זה היה ליעקב אע"ה לתת הבכורה ליוסף דיש לומר דיוסף נולד מאיסור שתי אחיות לז"א כסף נבחר שאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי דיעקב אע"ה בו בפרק שנתן הבכורה ליוסף גלה צדקתו דהותרו לו בח"ל וכיון דאשתרי אשתרי ואתא לנחומי גם על אסנת ומנשה ואפרים ככל אשר דברנו לעיל. והשתא לפי זה יש לומר דהאבות דין ב"נ יש להם ולפי זה יקשה דאי הכי אברהם אע"ה לא קנה הארץ בחזקה דעכו"ם לא קני בחזקה וא"י אינה מוחזקת ויקשה על זה דלמה לא נשתעבדו זרע ישראל בארץ כנען כיון שהיא נמי ארץ לא להם וכאשר באו ימי השילום ותפרה ישע זמן גאולה מן שמים נלחמו עם הכנענים ויאבד כל זכר למו וישראל עושה חיל ובזה ניצולנו מכל התלאה דרך המדבר וקריעת ים סוף וכמה מיני עצב"י נזיקין וחבלות נמשכים בציר"ר ממצרים ועד הנה. לזה השיב בעצם במאמרנו שלשים ומאה משקלה כשירד יעקב למצרים בשביל יוסף בן ק"ל שנה היה והענין כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל שער הפסוקים פ' ויגש דלכן עברו על יעקב אע"ה ק"ל שנים ביסורין לתקן ק"ל שנים דאדם הראשון ק"ל הוא על פני מים דהשחתת זרע אדם בק"ל שנה הכי קר"ה מקרה בלתי טהור. ולכן ירד למצרים בארץ חם כי שם היו מתגלגלים ניצוצי השחתת זרעו עש"ב. ויומתק לפי זה דאחר ק"ל שנה ויחי יעקב בארץ מצרים ערות הארץ טוב שנה להורות שתקן בחינת יסוד אדה"ר ועד ק"ל שנה נתיסר ואחר ק"ל שנה שכבר תקן נאמר בו כי טו"ב וחי טו"ב שנה בשלוה בסוד אמרו צדיק כי טו"ב ועל דרך שביארנו בעניותנו לעיל. וזו תשובה נצחת כי האף אמנם א"י אינה מוחזקת מוכרח יעקב אע"ה לירד למצרים כי שם בערות הארץ ארץ חם נתגלגלו ניצוצי זרע אדם הראשון ושם הוצרך להשתעבד בחומר ולבנים לברר ניצוצי הקדושה וזה נלמד במספר שנים ק"ל שנה שנתיסר יעקב אע"ה מעין שופריה דאדם ואחרי ככלות תקונו ירד למצרים אשר ניצוצי זרע אדם לבררם על ידי השעבוד וז"ש שלשים ומאה משקלה ק"ל שנה היה לו ליעקב כשירד למצרים כלומר כאשר תשכיל ק"ל שנה שחי יעקב אע"ה ביסורין לתקן קרי דק"ל

שנה דאדם וכמ"ש מעט ורעי"ם היו ימי לרמוז שנתיסר בחטא השחתת זרע אדם כי המשחית זרעו נקרא רע ואז ירד למצרים וחי טו"ב שנה ויגז שלוי"ם בהשקט ובטח. אז תבין כי הדבר מוכרח לירד למצרים כאמור. ואפשר שזה רמזו רז"ל (בר"ר פ' פ"ד) באומרם בקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף וחוץ מהפשוט רמז הרומז כי להיותו מתקן יסוד אדה"ר טעון כתישה ביסורין כתית למאור והוא בקש לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף פי' יסוד אדה"ר כי עדיין לא תיקן והוכפלו יסוריו במשלם שניא ק"ל כי אז השלים תקונו. וכאשר תמיד במשלם עבידתא להציל עשוק בגומרו של דבר מתקף תקיפא וזו היא שקשה גם עתה ליעקב אע"ה בגמר התיקון כ"ב שנה היה ביסורין קשים הולך וצוע"ר ויהי הצער לסגור לבו כי גדל הכאב מאד וזהו רוגז"ו של יוסף בחינת יסוד שהוא מתקן. ונמצא כי ירידת מצרים הכרחית וכמ"ש ה' לאברהם אע"ה כי גר יהיה זרע"ך בארץ לא להם זרעך דייקא כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל בדרושי פסח, וזה רמז וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ רע"ת האד"ם דייקא כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל שם וס"ת האדם בארץ גימטריא ק"ל רמז לק"ל שנה דאדה"ר שהושחת זרעו וגם ס"ת בארץ לא להם גימטריא ק"ל עם הכולל ור"ת בלל כי שם בלל ניצוצי קדושה וצריך לבררם בעבודה קשה והאותיות הנשארות ארה מלשון אריתי מורי (שה"ש ה' א') ללקט אורות הניצוצות על ידי השעבוד. וכיון שכן אתה הראת לדעת כי השעבוד במצרים נצרך מאד ולעולם דין ב"נ יש להם וא"י אינה מוחזקת כאשר סבר יוסף בעת שהביא דיבת אחיו שבטי ישורון והסכים אבינו הזקן אתו עמו.

ואולם כל זה לשיטת יוסף ויעקב אע"ה מראש מקדם אבל בקושטא אין האמת כן רק מחוורתא דמילתא דדין ישראל יש להם וזהו שבעל המאמר יושב ודורש מזרק אחד כנגד יוסף שנזרק מאביו ונמכר למצרים כלומר מדחזינן דיוסף הצדיק בשלשתן לקה בא האות והמופת דלא כיוין להלכה ואחיו השבטים כיונו אל האמת דדין ישראל יש להם להקל ולהחמיר והראיה דיוסף הצדיק במותב תלתא דפליג עלייהו אוכלין תולין ומזלזלין שסברו דדין ישראל יש להם כמ"ש הרב פרשת דרכים והרב דת ודין והביא דבתם ודובר אמ"ת תחת שלש באותה מדה נלכד. ומהאי טעמא גופיה יוסף הצדיק עצמו בראותו ילדיו ילדי הזמן ברשתו אשר טמן שם חת"ה שורה וצעורה נסמן הדר משמעתיה חכם ומבין דאחיו דינא קמשתעו דין אמ"ת אוכלין מזלזלין תולין דדין ישראל יש להם הוא אשר דיבר בעל המאמר כסף על שם כסף נבחר לשון צדיק מה שאמר לאביו לא כן אבי כי זה הבכור שים ימינך על ראשו רמז לו לא כן כדסברנא מעיקרא אלא דין ישראל יש לנו וגיירתי אסנת וגר שנתגייר כקטן שנולד ומנשה אין בו פגם שהיה פטר

רחם אסנת אלא כלו זרע אמת ועל כן שים ימינך על ראשו כי זה הבכור וכמו שהקדמנו בעניותנו קדמה אל אר"ש קדם בביאור הכתובים בס"ד. ואחר שכן נמצא דא"י מוחזקת ואברהם אע"ה קנה הארץ בחזקה למ"ד כדין ישראל שקונה בחזקה ומעתה יש טעם פשוט לשעבוד ישראל במצרים ולא בארץ כנען דארץ כנען מוחזקת וה' אמר בארץ לא להם. ולהורות ליוסף כי לא כיוין בשמועתו שהיה אומר דדין ב"נ יש להם על ידו ירדו מצרים וזהו שאמר ע' שקל שעל ידו ירדו ע' נפש למצרים דלהורות שלא כיוין בשמועתו נתגלגל על ידו שעבוד מצרים להוכיח דא"י מוחזקת ודין ישראל יש להם ולכך לא היה שעבודם בארץ כנען כי היא ארצם.

ועדיין יש לאומר שיאמר מאן מוכח ודילמא יעקב פגע באיסור שתי אחיות וגם יוסף לא טוב עשה שלקח אסנת פגומה הבאה משכם שגזל דינה ואנסה ובאומות הלך אחר הזכר ולא יצאו מכלל ב"נ להקל ודינם כישראל להחמיר בין בארץ בין בח"ל דאברהם אע"ה סבר וקבל משפטי התורה עליו ועל זרעו. על כן בא דבר בעל המאמר נאה דורש שניהם מלאים סלת יעקב ויוסף שניהם היו צדיקים גמורים ושניהם העמידו שבטים שם רמז דהן לו יהי מילתא כדנא היתה שקולה מכרעת לטובה כי יש לנו מופת חותך. והוא דאמרו רבותינו ז"ל (קדושין דף ט.) כל הנושא אשה שאינה הוגנת הויין ליה בנים שאינם מהוגנים שנאמר בה' בגדו כי בנים זרים ילדו וכל הנושא אשה הוגנת הויין ליה בנים בעלי הוראה ואם כן אם יש איזה פקפוק בזיווג צא ולמד מזרעם ואם זרעם נכון זרע אנשים בידוע שזיווגם עלה יפה והיא האשה אשר הוכיח ה' וכאשר האריך בזה הרב פרשת דרכים, ודון מינה ליעקב אע"ה ויוסף הצדיק דודאי תרוייהו צדיקי גמורי ואין הקב"ה מביא תקלה על ידיהם וכמ"ש המפרשים דחסידים הראשונים אף במידי דלאו אכילה אין הקב"ה מביא תקלה על ידיהם והוא אומרם שניהם מלאים סלת יעקב ויוסף שניהם צדיקים גמורים מלאים סלת דייקא בלי שום תערובת סלת מנופה כל צרכה כי לא יאונה לצדיק כל און בשום אופן בין במידי דמיכל בין במידי אחרינא זך וישר פעלו כחסידים הראשונים וא"כ אין להרהר אחר מטתן של צדיקים וזיווגם עולה במעלות מדובר נכבדות עשר ידות. ובא האות כי שניהם העמידו שבטים כלו זרע אמת עמודי שמים ומצוקי ארץ זרעא מעליא בני עליה עלו שבטים שבטי יה וזו ראיה גדולה כי הזיווג נאה ויאה ואין לפקפק כלל כמדובר.

ואכתי פש גבן חקור דבר דדילמא מה שסבר יוסף מעיקרא דדין ב"נ יש להם ואביו הסכים על ידו הוא האמת וא"י אינה מוחזקת ובח"ל לא קבלו לשמור התורה ובהתר נשא יעקב אע"ה שתי אחיות בח"ל כמ"ש הרמב"ן וכן יוסף נשא אסנת בח"ל וכיון

דאשתרי להו אשתרי כאמור. וירידתם למצרים אין בזה טעם פשוט אלא הן הן כבשי דרחמנא כי שם היו ניצוצות הראשון אדם ושופריה דיעקב תפאר"ת לו מן האד"ם דין גרמא יעקב בחר לו יה דאפיק משמע זרעו בו למינהו וירד מצרימה כאשר כתבנו לעיל משם גדול רבינו האר"י זצ"ל ולעולם א"י אינה מוחזקת דאברהם אע"ה לא קנה הארץ בחזקה כי דינו כבן נח דעכו"ם אינו קונה בחזקה ואלמלא טעם אמיתי בעבור זרע אדם וכו' הנז' היה השעבוד בארץ כנען. ומה שנמכר יוסף אין ראיה כי האף אמנם הסכים להלכה דדין ב"נ יש להם לא נכון לאיש כמוהו להוציא דיבה אל עצמו ואל בשרו ואחיו הגדולים וסביביו נשערה מאד זאת היתה לו לקה מעין המאורע תחת שלש. אמטו להכי בא בעל המאמר ודרש כמין חומר אסוקי מילתא כהלכתא ההוא אמר כף אחת עשרה זהב כנגד חבלי מנשה עשרה שנאמר וכו' ומשם באר"ה דא"י מוחזקת כמו שהכריע רבה מזה בסוגית בתרא הנז"ל מדר' חדקא דתני ד' חלקים נטלו בנות צלפחד שנאמר ויפלו חבלי מנשה עשרה אלמא נטלו חלק בכורה דא"י מוחזקת והכי העלו הרמב"ם והרי"ף והרא"ש כמש"ל, א"כ תפשוט דא"י מוחזקת דקנה אברהם אע"ה הארץ בחזקה ומינה דדין ישראל גמור יש להם דעכו"ם הוא דאינו קונה בחזקה ושבטי ישורון עבדי עובדא בנפשייהו ומחדדן שמעתתייהו גם אשו"ר נלוה עמם יוסף הצדיק חזר בו והסכים עמהם דדין ישראל יש להם וכמו שכתבנו.

והנה אופן אחד באר"ש בסגנון אחר אפשר לפרש ע"פ הקדמתנו בפסוקי הסדר הנז"ל ונקדים מ"ש הרב תרומת הדשן בביאוריו פ' וישלח דיעקב אע"ה זכה בארץ שהרי קבר את רחל בדרך אפרת ובני המדינה אינם מניחים לקבור מתים בדרך אלא מפני שידעו כי לו הארץ לא עכבו על ידו עכ"ד. וכבר כתבנו לעיל דאסנת יש מקום להרהר אחריה כי היא בת דינה משכם ואנסה וגזלה וזה פריה מנשה ואפרים לאמותם יאמרו בושה אמם ח"ו. ואולם אם יש לאבות דין ישראל אין לפצה פה דיוסף הצדיק גייר אסנת וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי ואסנת קדשה לשעתה וקדשה לעתיד כי בניה זרע קדש. וכיוצא בזה יש לדון כלפי ראש הממשלה יעקב אע"ה דפגע באיסור שתי אחיות וראובן הורה גבר במחשבת רחל כמש"ל ושמעון כבר היה נשוי שתי אחיות ויש להרהר ח"ו. אך אי דין ישראל יש להם גיירן ללאה ורחל וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי והם קדש וזרעם קדש וזה יתברר אם א"י מוחזקת כמש"ל, וז"ש ועתה שני בניך וכו' לי הם תרווייהו צדיקי גמורי וכשרים הם אפרים ומנשה ואין לערער עליהם דאסנת פגומה דכיון שנתגיירה כקטן שנולד דמי כי יש לנו דין ישראל גמור כראובן ושמעון יהיו לי כי כאשר יש מקום להרהר על ראובן ושמעון דבאו מאיסור שתי אחיות וכיוצא. ולפי האמת כשרים הם

דגיירתי רחל ולאה ודין ישראל יש לנו וגר שנתגייר כקש"ד ואין עוד לפקפק כן הדבר הזה כאפרים ומנשה דכשרים הם וז"ש אפרים ומנשה כראובן ושמעון ואחר שכן הם יקחו חלק בכורה וימנו לשני שבטים ומראובן ושמעון לך תעלה תשובה נצחת ואת כל ונוכחת כה יהיה זרעך. ומולדתך וכו' לך יהיו כי כמוך שאין לפקפק בך שבאת מאיסור שאמך נשאת באיסור כי ב"נ בביאה תליא דאין האמת כן כי גיירתי אמך וגר שנתגייר וכו' א"כ לך יהיו כמוך כמוהם זרעא מעליא על שם אחיהם יקראו בנחלתם וכלם כאחד זרע כשר.

וכי תאמר בלבבך מאן מוכח דילמא מה שהותרו רחל ולאה מטעם שנישאו בח"ל והראיה דרחל מתה בבואה לארץ כמ"ש הרמב"ן פ' אחרי (י"ח כ"ה) והיה בהניח מונח זה אפשר דלא הותר בח"ל רק כגון איסור שתי אחיות דהוי לבר מגופא ואין איסורם מחמת עצמם רק אתיא מביניא דהם שתי אחיות וכל חדא כשרה היא העולה ובכי הא הוא שכתב הרמב"ן דבח"ל שרי. אך אסנת דפסולה בגופה מביאה אסורה בגזל ואונס אימא דגם בח"ל נקראת פגומה וגם זרעה לא נאמר בו כי טוב. לזה אמר אין לחוש לזה ואדרבא מרחל תפשוט דדין ישראל יש לנו והוא אומרו ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל לא כמו שיעלה על לב דבעבור ביאת הארץ מתה אלא מתה עלי בסיבתי שאמרתי ללבן עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה. ור"ת עלי על לא יחיה ולא מתה על ביאתי לארץ דדין ישראל לנו וגר כקש"ד אלא עלי מתה, והראיה על זה ואקברה שם בדרך אפרת דא"י מוחזקת דדין ישראל לנו ואברהם אע"ה קנה בחזקה וזה נתפרסם ובגויים נשמע כי לי הארץ ולכן קברתיה בדרך ואין בני המקום פוצין פה כי כלם ידעו אותי כי אני רשאי בשלי והיא ארצנו וא"י מוחזקת דדין ישראל לנו וזהו תירוץ אמיתי לרחל ולאה ולך תעלה כי אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כלם כשרים זרע קדש ישראל.

ויתכן לפרש עוד פסוק וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו וכו' באופן אחר ותחילה נבאר פסוקים הקודמים וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי אלהים בזה ויאמר קחם נא אלי ואברכם. ורז"ל אמרו מי אלה שאינם ראוים לברכה שבקש לברכם ונסתלקה ממנו רוח הקדש שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה. אשר נתן לי אלהים בזה הראה לו שטר אירוסין וכתובה ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקדש עכ"ד רז"ל. וצריך להבין אם עתידין רשעים לצאת מהם כאשר ראה באספקלריא של קדש יעקב אע"ה וכאשר היה הדבר מה יועיל כי יפגע מלוגא דשטרי אירוסין וכתובה, ועוד אמרו בתנחומא אמר יוסף רבון העולמים אם ראוים הם לברכה אל תחזירני היום בבושת פנים. וגם זה טעון לינה בעמק ברכה

דבשלמא אם יוסף הצדיק לפני ה' ישפוך שיחו דאף שאינם ראוים יחוס ויחמול עליהם תינח דזו תפלה לעורר הרחמים כי רב חסד הוא. אבל להתפלל דאם ראוים לברכה יתברכו מה מקום לתפלה זו ומי חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא.

ואפשר שיובן הכל ונקדים מה שפירש הרב אש דת פ' מקץ בפ' ויזכור יוסף את החלומות ויאמר אליהם מרגלים אתם ויאמרו אליו לא אדוני לא היו עבדיך מרגלים דהכונה כמשז"ל (בר"ר פ' פ"ד) והנה אנחנו מאלמים אלומים עתידים אתם לעשות אלילים אלמים לפני עגלי ירבעם דהיה רוצה לדונם על שם סופם ולכך מכרוהו על שם סופו שעתיד ירבעם לצאת ממנו, וכמו שפירשו רבני אשכנז כמשז"ל (שם) נסעו מזה נסעו ממדותיו של מקום כי הקב"ה דן באשר הוא שם והם דנוהו על שם סופו. וז"ש ויזכור יוסף את החלומות שהיו דנים אותם על שם סופם ויאמר אליהם מרגלים אתם על שם סופם ויאמרו אליו לא היו עבדיך מרגלים לשעבר להענישנו ועתה אין אנו מרגלים והדין צריך לידון באשר הוא שם ואח"ך אמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו וכו' שחייבנוהו על שם סופו, זהו תורף דברי הרב הנז' זלה"ה. ובזה יומתק מ"ש אח"ך ויאמרו י"ב עבדיך אחים וכו' והאחד איננו ויאמר אליהם הוא אשר דברתי אליכם מרגלים אתם. וקרא כדכתיב לית ליה פתרי דאיך יחויב מדבריהם שדברו י"ב עבדיך וכו' שהם מרגלים כי הוא ענ"ה על דבריהם הוא אשר דברתי וכו' וכבר רז"ל פירשו בו כידוע. אך לפי האמור הנה נכון דהם טענו לא היו עבדיך מרגלים לשעבר, ואיך תדון אותנו על שם סופנו. וכשאמרו י"ב עבדיך וכו' והאחד איננו חלטה מהם ותכף השיבם הוא אשר דברתי אליכם מרגלים אתם כלומר גם אנכי יודע דכך היא המדה באשר שם אבל לפי שיטתכם אמרתי אליכם כי האחד איננו בעבור שמכרתם אותו שדנתם על שם סופו ולזה הוא שדנתי אתכם על שם סופכם לומר מרגלים אתם. ומה עזרתם ללא כח באמור שלא הייתם מרגלים לשעבר הלא כמשפטכם שפטתי ולפי זה באה תשובת יוסף נכונה על דבריהם ממש.

והנה כתבו המפרשים דטעם בן סורר ומורה דנדון של שם סופו נגד דרכו יתברך לדון באשר הוא שם היינו משום דבן סורר ומורה בא מיפת תואר כמשז"ל (סנהדרין דף ק"ז.) ולהיותו בא מביאה אסורה שלא כהוגן לכן נדון על שם סופו. ובזה נבא אל הביאור דהכא מנשה ואפרים צדיקים גמורים והמה חכמים וכשבא יעקב אע"ה לברכם נסתלקה ממנו שכינה לפי שעתיד ירבעם ויהוא ואחאב לצאת מהם והוקשה הדבר ליעקב אע"ה דמדתו יתברך לדון באשר הוא שם ולא מצינו שנדון על שם סופו אלא בן סורר שבא מביאה אסורה, ומעתה נפל הספק על הורתם ולידתם ולזה שאל מי אלה שאינם ראוים

לברכה דמוכרח דיש בהם פיסול אל עצמם ואל בשרם ושמץ פיסול הנמצא בהם הוא הגורם לדונם על שם סופם. אז השיב יוסף אשר נתן לי אלהים בזה ושטרו בידו הלא היא כתוב"ה והנשואין כדת וכהלכה. [ושמעתי דבלקט שמואל אומר כזה.] אך יוסף עצמו הרגיש כי כה יעשה אלהים כעל גמולות אשר דן לאחיו על שם סופם והתעלל בהם לומר מרגלים אתם על שם סופם והן לו יהי שהם חטאו לא הותר לו לחטוא ועל כן כמשפט הזה יעשה לו בעת ברכת יעקב להסתלק השכינה וירא יעקב כי יש שב"ר שעתידין רשעים לצאת מהם לכן אחר נגש יוסף הגשה לתפלה ואמר רבש"ע אם ראוים הם לברכה דייקא הם באשר הם עתה אל תחזירני בבושת פנים לשלם לי על אמירתי לאחי מרגלים אתם ותמנעם מן הברכה על שם סופם. ובבושת פנים דייקא שיסבור אבי שבאו מביאה אסורה אשר לא כדת. ומן השמים רחמו ונחה רוח הקדש על יעקב אע"ה והבין כי אין זה אלא כלפי יוסף אשר נטה הדרך ודן איזה פעם על שם סופו. ויאמר אביו קחם נ"א דייקא באשר הם עתה אל"י דייקא שאני הולך בדרכיו יתברך לדון באשר הוא שם לאפוקי ממך שניכר שעשית נגד זה לדון על העתיד.

ומעתה נבא לבאר הכתובים הנז"ל וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו וכו' ויש לדקדק דממרוצת הכתוב מוכח דאירע ליוסף על אשר שת ימינו על ראש אפרים והוה ליה למימר וירא יוסף כי ישית אביו יד שמאלו על ראש מנשה וירע בעיניו כי אלו יצוייר כי הן שתי ידים ימניות ודאי ניחא ליה ליוסף הצדיק ישית ימינו על ראש מנשה ושנו"ת ימין עליון על אפרים ונמצא כי אין לו להקפיד אלא על אשר שת שמאלו על מנשה ואמאי קאמר כי רע בעיניו על שימת ימין על אפרים. אך אפשר דיוסף סבר כי אשר שת שמאלו על מנשה הוא שעתידין רשעים לצאת ממנו והגם דמדתו ית' לדון באשר הוא שם וכבר נחה הרוח על יעקב לברכם סבר דאיזה שינוי מיהא עושה רושם מה שעתידין רשעים לצאת ממנו. וזה סבר וקביל אך רע בעיניו אשר שת ימינו על ראש אפרים דייקא כי גם מאפרים נפקי מיניה רשיעו ומאחר דשניהם שוים בזה חזר הדין להניח הימין על מנשה כי הוא הגדול וזהו בעצם וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו כי על שהניח השמאל על מנשה אין רע ואין לו פה להשיב. אך מצאה הקפידא על הנחת ימין על אפרים כיון דגם אפרים נלכד בזה דעתידין לצאת ממנו רשעים וכיון דשקולים הם בזה חזר הדין לשים הימין על מנשה וז"ש לא כן אבי כי זה הבכור שים ימינך אל ראשו. ויאמר אביו ידעתי בני סברתך מקדם לדון באשר הוא סוף כל האדם דמהאי טעמא נסתלקה שכינה לשלם לך על פי מדתך ידעתי שגם שחזרת בך נשאר רושם כל דהוא דזה גורם שינוי מיהא. אכן לא כן אנכי עמדי דלענין

הרעה אין להשגיח כלל לעתיד לא מינה ולא מקצתה. אמנם לענין הטובה הן אל כביר לראות העתיד יכמ"ש (שמות ג' י"ב) בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה וכמו שהאריך בזה הרב פרשת דרכים, וז"ש דלענין הטובה אחיו הקטון יגדל ממנו וגם אני אבחר דרכו יתברך לראות לעתיד לענין הטובה ובו תמך ימיני. ואחר זה תפארת ישראל סבא פתח ברכות לשבטי ישורון איש אשר כברכתו ברך אותם ואף אותם שקנתרם כללם בברכה כמשז"ל (בר"ר פ' צ"ט) ואשימה עיני לחדש מעתה איזה פרפרת במקראי קדש ברכות בחשבון שבטי ישראל בס"ד.

ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת וכו' אפשר לפרש לפי קצורנו ונקדים אשר ראתה עיני להרב מופת הדור מהרח"א בס' עץ החיים שהקשה הרב הגדול מהר"ש אלגאזי בס' שמע שלמה בענין ראובן דהיכן מצינו דכהן ומלך שחטאו שיסתלקו מן הכהונה ומן המלכות ונדחק הרב דשאת הוא נשיאות כפים והשכינה שם והוא חטא לשכינה והקשה עליו הרב מהרח"א דאשתמיטיתיה משז"ל (שבת דף נ"ה:) כל האומר בני עלי חטאו וכו' לא יהיה לו בן מגיש מנחה והכתוב מיחסם. ועוד אמרו בזהר דדוד הע"ה נטרד על שחטא עכ"ד. ולי ההדיוט אכתי לא איפרק דהכתוב אומר לא יהיה לו בן מגיש מנחה והיינו דמן השמים יוכיחו בתוכחות על עון דלא יהיה לו בן מגיש מנחה ודומה למאי דכתיב דלא יהי לו ער ועונה ער בחכמים ועונה בתלמידים דמן השמים מענישין אותו שלא יהיה לו בן חכם. אמנם אנן בדידן לא אשכחן דמסלקינן ליה ואדרבא מהכתוב נראה דעונשו בידי שמים ואין דינו מסור בידינו לסלקו וכן דוד הע"ה בגזרת עירין פתגמא ומשמיא עבוד כל הנהו הרפתקי אבל לא מצינו דמסלקי ליה ב"ד או סנהדרין ואמאי יעקב אע"ה סילק כהונה ומלכות מראובן. ותו הא חזינן דדוד הע"ה לא היה סלוק גמור רק לפי שעה ואחר זה נתישבה מלכותו, ואם יאמר האומר דדוד הע"ה שב בתשובה גם ראובן עסוק בשקו ותעניתו ושב בתשובה כמשז"ל ואמאי ראובן נסתלק לגמרי אחרי שובו.

ויראה לי דמעיקרא קושיא ליתא דאין הכי נמי דמלך וכהן שחטאו ועברו עבירה אין מסתלקין על יד סנהדרין ולו חפץ ה' להמיתם או להורידם מגדולתם כאשר ישר בעיני היוצ"ר הכל בידי שמים אבל אנן לא מסלקינן ליה והכי משמע ממשנתנו סוף פ"ק דמכות דף י"ג גבי רוצח שגלה וחזר דתנן וחוזר לשררה שהיה בה דברי ר"מ ר' יהודה אומר לא היה חוזר לשררה שהיה בה ובגמרא אמרינן ת"ר ושב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו ישוב למשפחתו הוא שב ואינו שב למה שהחזיקו אבותיו דברי ר' יהודה ר' מאיר אומר אף הוא שב למה שהחזיקו אבותיו אל אחוזת אבותיו כאבותיו וכן בגולה כשהוא

אומר ישוב לרבות את הרוצח וכו' ופירש רש"י חוזר לשררה שהיה בה אם היה נשיא או ראש בית אב חוזר לגדולתו כשישוב לעירו וכו' הרי דרוצח שגלה חוזר לשררתו לר"מ ולר' יהודה דאינו חוזר אצטריך קרא להכי שאינו חוזר לשררתו ומשמע קצת דאם עבר עבירה אחרת אף במזיד אינו מסתלק משררתו דדוקא ברוצח דהוא שפיכות דמים אף שהיה שוגג כיון שאדחי בגלות אדחי לר' יהודה ואף גם זאת אצטריך קרא. וכן כתב הרמב"ם סוף פ"ז דהלכות רוצח וז"ל אע"פ שנתכפר אינו חוזר לשררה שהיה בה לעולם אלא הרי הוא מורד מגדולתו כל ימיו הואיל ובאה תקלה זו הגדולה על ידו עכ"ל. עין רואה לשון הזהב של הרמב"ם דפירש שהוא מורד מגדולתו כל ימיו כלומר כיון שירד נשאר ירוד וסיים ובאה תקלה גדולה על ידו אלמא שאני רוצח דבאת תקלה גדולה על ידו ומשמע דעובר עבירה אף שהוא מזיד לא מסלקינן ליה כאמור.

וכי תאמרו הרי פלוגתא דר"מ ור' יהודה גם בעבד עברי כמבואר בבריתא הנז' והרי התם לא שייך טעמא דבאת תקלה גדולה על ידו יש לומר דטעמא דהתם דכיון שהיה עבד הוא מזולזל ואינו ראוי לשררה וכמ"ש הרמב"ם פ"א דמלכים אין מעמידין מלך וכהן גדול לא קצב ולא ספר וכו' הואיל ואומנותן נקלה העם מזלזלין בהם לעולם ומשיעשה מלאכה מאלו יום א' נפסל עכ"ל, ומכ"ש אם היה עבד שהוא מזולזל ואינו ראוי למלך וכ"ג.

ואם נפשך לומר דעבירה אחרת אם הוא בשוגג שפיר איכא למילף מהכא דלא מסלקינן והא מילתא דפשיטא דעבירה אחרת בשוגג אי עביד לא מהני להורידו מגדלתו אבל במזיד אימא דמלקינן ליה ומסלקינן ליה. בא ואראך מ"ש בירושלמי ריש פ"ג דהוריות א"ר אלעזר כ"ג שחטא מלקין אותו ואין מעבירין אותו מגדולתו א"ר מנא כתיב כי נזר שמן משחת אלהיו עליו וכו' רשב"ל אמר נשיא שחטא מלקין אותו בב"ד של ג' מה מחזרין ליה א"ר חגי משה אין מחזירין ליה דיקטול לון וכן הוא בירושלמי בפ' כ"ג דסנהדרין (ה"א). הרי בהדיא דכ"ג שעבר עבירה מלקין אותו ואין מעבירין אותו וגם נשיא דינא הוא דמחזירין אלא דחייש דקטיל לון וכן פסק הרמב"ם סוף פי"ז דסנהדרין דכ"ג מלקין וחוזר לגדולתו אבל ראש ישיבה מלקין ואינו חוזר לשררותו והיינו טעמא כמ"ש בירושלמי דאין מחזירין דו קטיל לון. ומרן שם בכסף משנה היה לו גירסא אחרת בירושלמי ונדחק לפרשה וכתב דגבי כ"ג אצטריך קרא דאין מעבירין אותו וממילא משמע דנשיא כיון דלית ביה קראי אין מחזירין אותו ע"ש, וכל זה כתב מרן לפי גירסתו אבל לגירסא הנז' הדברים פשוטים והרי ר' אלעזר קפסיק ותני דכ"ג אין מעבירין אותו בלי שום לימוד אלא דבתר הכי אמוראי אסמכוה אקראי ומר' אלעזר מריה דהאי שמעתא ילפינן דמסברא קאמר ולא בעי קרא וטעמא דנשיא שאני כדאמרן. ואף לגירסת מרן

בירושלמי אצטריכו לטעמא גבי נשיא ומשמע דאי לאו טעמא הוה מהדרינן ליה הגם דלית לן קרא. וגם לדברי מרן אפשר דהיינו דוקא אם בא למדה זו דהלקו אותו אבל אם עבר עבירה ולא הלקוהו אפשר דאין מסלקין אותו. ומ"מ לא קשיא קושית הרב מהר"ש אלגאזי הנז' דאמאי סלקיה לראובן יעקב אע"ה מכהונה ומלכות בחטאו דהא דאין מסלקין אותו אם עבר עבירה היינו בשררה שכבר זכה ומוחזק בה אבל ראובן ראוי היה לכהונה ומלכות אבל לא זכה עדיין בהם וכיון שלא זכה בהם וחטא נתנו לאחר ודמי למה ששנינו בת"כ (פ' אחרי) לכהן תחת אביו מלמד שהבן קודם לכל אדם יכול אע"פ שאין ממלא מקום אביו ת"ל ואשר ימלא את ידו אם אינו ממלא מקום אביו יבא אחר וישמש תחתיו עכ"ל. והביאוהו הגהות מיימוניות פ"א דמלכים. וכיוצא בזה ענין ראובן שאם לא היה חוטא הוא היה קודם לאחיו לכהונה ומלכות ועכשיו שחטא נתנו לאחיו. **ועל** פי זה יתבאר הכתוב ראובן בכורי אתה והעבודה בבכורות עד שלא נבחרו הכהנים וזה כבר זכה ולא נסתלק מזה. אך יתר שאת ויתר עז היית ראוי להיות לך יתרון על מה שכבר זכית כהונה ומלכות ודייק לומר יתר שאת ויתר עז לומר דעדיין לא זכה והיה ראוי להיות לך יתרונות כהונה ומלכות ומאחר שלא זכית בהם פחז כמים על ידי שחטאת אל תותר לא תזכה עוד ביתרונות כהונה ומלכות וזהו אל תיתר כי עלית משכבי אביך אז חללת דייקא קודם שזכית ליתרונות ומשום הכי אל תותר אבל במה שזכית וכן לאיזה כבוד דומה למה שזכית לך יהיה אך נחלת הארץ לא זכית בה ודמיא לכהונה ומלכות וזכו מנשה ואפרים והכי אמרינן ספ"ק דהוריות (דף ו':) על שם אחיהם יקראו בנחלתם לנחלה הוקשו ולא לדבר אחר. ואנכי הרואה שזה רמוז בדברי רש"י שכתב יתר שאת ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה וכו' אל תותר אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך וכו' ע"ש ודברינו בכלל דבריו כמבואר. אבל אה"נ דכהן ומלך שכבר החזיקו בגדולתם לא מסלקינן להו וכדמוכח בירושלמי דסנהדרין שהבאתי ודברי מרן בפירוש הירושלמי קשים לשמוע והם כפי גירסת הספרים בירושלמי דהוריות והדבר ברור דהיא גירסא מוטעת ועיקר הגירסא כמו שכתוב בירושלמי דסנהדרין וכן ראיתי להרב יפה מראה שם בסנהדרין שבתחילה עלה בדעתו לידחק כגירסת הוריות בפירוש דחיק ואתי מרחיק ובסוף הכריע דהגירסא בהוריות מוטעת וצ"ל כדגרסינן בסנהדרין, והביא ראיה ממ"ש שם בירושלמי דהוריות פ"ג הלכה ג' ומתקנין לו כהן אחר תחתיו שמא יארע בו פסול מה מיחדין ליה עמיה א"ר חגי משה דאינון מיחדין ליה עמיה דהוא קטל ליה ע"כ ואיברא דקשה על מרן דלא זכר מ"ש שם בירושלמי לקמן גבי מתקנין לו כהן אחר ונסחת הירושלמי בסנהדרין ואין להאריך כאן.

ורוח אחרת אתי יש בו דרכי"ם שתים הנה בביאור מקרא קדש הנז' והן קדם נדעה נרדפה ביאור מאמרם ז"ל בילקוט (וזאת הברכה רמז תתקנ"ג) יחי ראובן ואל ימות והלא מת הוא אלא ואל ימות לעוה"ב ד"א יחי ראובן במעשה יוסף ואל ימות במעשה בלהה וצריך להבין במאי פליגי ויראה בהקדים את שיש בה ידיעה דאם האבות הי"ל דין ישראל גמור א"כ גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ולאה ורחל גם בלהה וזלפה אחיות אין בהם איסור שתי אחיות ובלהה וזלפה פלגשים בלי כתובה וקדושין ונושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו ומוצל ראובן מעון וכמ"ש הרב פרשת דרכים, ואין לומר דטעם יעקב אע"ה שנשא שתי אחיות לאה ורחל משום שהיה בח"ל ומשום הכי מתה רחל בכניסתם לארץ כמ"ש הרמב"ן דהרי בלהה וזלפה קיימות והם אחיות מפלגש והו"ל למות אחת מהן, אלא ודאי מדחזינן דבלהה וזלפה קיימות למדנו דמיתת רחל אמנו לא בעבור זה כי כלן גיירן ואין בהם איסור רק מתה מטעם אחר. (ועי' מה שכתבתי לעיל) [פ' ויגש בד"ה ואולם על פי] דשם צידדתי דאין ראיה מבלהה וזלפה, והכי רגילי המפרשים להראות פנים לכל צד, ואגבן מפרשי קראי ומאמרי רז"ל). וכבר נודע דיוסף הצדיק היה סבור דדינם כבני נח וכבר כתבנו דזו מעלת ראובן בשגם הוא בצ"ר לשיטת יוסף דאם יש להם דין ב"נ בביאה תליא מילתא ובלהה היא אשת אביו עם כל זה אזר כגבר חלציו והצילו כמו שכתבנו באורך פ' ויגש בס"ד. עוד נקדים מה שפירש הרב רבינו מהר"ר חיים ויטאל זצ"ל בס' עץ הדעת טוב פ' הברכה בביאור פ' יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר ותרגם אנקלוס יחי ראובן לחיי עלמא ומותא תנינא לא ימות ויקבלון בנוהי אחסנתהון במנינהון וביאר הרב ז"ל דראובן דכתיב ביה וישכב את בלהה עם היות שעדיין לא היו סנהדרין מיתה בידי שמים או כרת מי פטרו כי ב"נ מוזהר על העריות ועל אשת איש וכל מי שנתחייב כרת צריך להתגלגל פעם אחרת בעה"ז בסוד הגלגול וימות פעם אחרת ואח"ך ינקה מעונו ויכנס לעוה"ב לכן התפלל יחי ראובן בחיי עלמא ולא יצטרך להתגלגל ואל ימות ומותא תנינא לא ימות וא"ת כל האומר הקב"ה ותרן וכו' (ב"ק דף נ'.), לז"א ויהי מתיו מספר שהוא מ"ש הכתוב ובחללו יצועי אביו נתנה בכורחו ליוסף כי אלולי שחטא היה נוטל פי שנים שני מספרים אבל עתה ויהי מתיו מספר אחד וזהו שתרגם אנקלוס יקבלון אחסנתהון במנינהון מנין אחד ואפיק אנשיו בלשון מתיו כי תמורת שתי מיתות הראויות עליו יענש שלא יקחו כי אם מספר אחד עכ"ד הרב מהרח"ו זצ"ל. ואפשר שבזה פליגי במאמר הנז' דדריש יחי ראובן ואל ימות והלא מת הוא אלא ואל ימות לעה"ב הכונה כדרך שפירש מהרח"ו יחי ראובן ולא יצטרך למות פעם אחרת בגלגול וישאר בעוה"ב, וזה רמז בעל המאמר באומרו ואל ימות לעה"ב כי רז"ל הסתירו מאד סוד

הגלגול ולא דיברו בו בתלמוד ומדרשים כי אם בהעלם נמרץ והדבר אחר סבר דלא חטא בבלהה דיש להם דין ישראל וז"ש שם אחר וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר לומר דהיתה מטתו שלימה וראובן לא חטא והוא בכלל השבטים ועכ"ז הציל ליוסף דסבר דאין להקפיד עליו להיותו ילד כמ"ש אל תחטאו בילד וכמו שפירשו המפרשים, וז"ש הדבר אחר יחי ראובן במעשה יוסף שהצילו ולא תימא דא"כ ראובן שהציל יוסף סובר כמותו דדין ב"נ יש להם וא"כ גדול עונו בבלהה לא היא אלא ואל ימות במעשה בלהה דלעולם יש להם דין ישראל ולא חטא בבלהה דפלגש בלי כתובה וקדושין הו"ל כמפותת אביו דהותר לבן לישא אותה אלא דמטובו הציל ליוסף גם דלדעתו עונו גדול. איכו השתא יש לפני שתי דרכי"ם בביאור קראין ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני ששמרתי עצמי פ"ד שנה ונוצרת מטיפה ראשונה. ומשום כי אתה כחי וראשית אוני יש בזה להקל ולהחמיר כי מאחר שבאת מכחי זכותי תעמוד ולך תעלה יתר שאת מלשון הלא אם תטיב שאת (בראשית ד' ז') ויש לך יתרון מחילה על חטאך ומצד אחר יתר עז זו היא שקשה עליך וראוי לעונש כי להיות הוייתך ממני וראשית אוני מרבה אשמתך וגדול עונך, וז"ש ויתר עז שיש יתרון קושי לכפר לך. אך פחז כמים אל תותר כלומר תכון תפלתי שלא תענש על שהיית פחז כמים וחטאת אלא אל תותר שבניך לא יהיו שני מספרים אלא מספר אחד בלי יתרון כי עלית וכו' ומוכרח ליענש. ומשה רבינו הלך דרך זו והתפלל על זה כמו שפירש הרב מהרח"ו כאמור.

ולפי דרשת הדבר אחר הנז' אפשר לפרש פחז כמים שמיהרת לחטוא וכך מיהרת בתשובה הרמוזה במים כמקוה כמשז"ל בב"ר (פ' צ"ח) וז"ש בין בחטא בין בתשובה היית מהיר וזהו פחז בחטא כמים התשובה הכל במהירות. אל תותר לא יש לך שארית עון כמשז"ל בב"ר (שם) דמה שחטאת הוא בעשה של כבוד אב ואם וכך היא המדה עבר על עשה ושב לא זז משם עד שמוחלין לו (יומא דף פ"ו.), וזהו אל תותר שלא נשאר עון כמו כריתות ומיתות ב"ד דתשובה תולה ויה"כ ויסורין גומרין אך אתה אל תותר לא יש לך שארית עון כי הכל נתכפר. וכי תימא הרי היא אשת אב והיא במיתה לז"א כי עלית משכבי תרתי בלהה וזלפה כמשז"ל (בר"ר פ' צ"ח) ושתיהן קיימות ולא מתה אחת בכניסת הארץ דיש לנו דין ישראל וגיירתים וא"כ פלגש כמפותת אב ושריא כנז"ל. והראיה על זה שבמקום דכתיב וישכב וכו' שם כתיב ובני יעקב שנים עשר דמטתי שלימה ואתה בכלל כי ברוח קדשו ידע מה שהתורה עתידה לכתוב וז"ש תדע שהאמת כמו שאמרתי אז חללת בעת שחללת שכתוב וישכב את בלהה שם יצועי עלה מטתי נתעלית דכתיב ובני יעקב י"ב להודיע שמעתי שלימה וזה מופת שלא חטאת באשת

אב רק בעשה דכבוד אב ושבת ונתכפר לך כפרה שלימה ומשום הכי יצועי עלה ומטתי שלימה.

שמעון ולוי אחים וכו' אפשר לפרש בהקדים מ"ש הרמב"ם סוף פ"ט דמלכים שנתחייבו כל בעלי שכם הריגה ששכם גזל והם ידעו וראו ולא דנוהו והקשה עליו הרמב"ן דדיין שהטה הדין חייב מיתה אך מה שלא דנו לשכם הוא ביטול עשה שלא הניחו דיינין לדונו. ואם איתא שהם חייבין מיתה על זה יעקב אע"ה למה לא הרגם. והר"ן בחידושיו לסנהדרין דף נ"ו הקשה דשכם אדוניהם ויראים ממנו ונמצא שאין בידם למחות ופטורין. גם נקדים מ"ש הרב מהר"ש פרימו ברמזיו פ' וישב דרצו להרוג יוסף שהיה עוסק בתורה ולדידיה שלא יצאו מכלל ב"נ להקל חייב מיתה כדין ב"נ שעסק בתורה (סנהדרין דף נ"ט.) אך טעו דטעמא משום שהיא מאורסה לישראל ואכתי לא הוו אירוסין עד הר סיני ומשום גזל ליכא דעדיין לא זכו ישראל. ובזה נבא אל הביאור דיעקב אע"ה שלא הרג ליושבי שכם הכריע כסברת הר"ן דאינם חייבים יושבי שכם דשכם אדוניהם ויראים ממנו וכל כי האי גוונא לא מחייבו. וז"ש יעקב אע"ה עכרתם אותי להבאישני וכו' ומצד יראה זו אני פטור מליטפל בזה כי ירא אנכי ומזה תשכילו חדא מגו חדא וגם יושבי העיר לא נתחייבו מיתה כי היו יראים מאדוניהם ועשיתם שלא כדין. ונמצא לפ"ז דלדעת יעקב אע"ה הרגו את יושבי שכם שלא כדין וגם מה שדנו ליוסף על שעסק בתורה משום גזל טעו דעדיין לא זכו ישראל בתורה, וז"ש שמעון ולוי אחים לדינה כמשז"ל (בר"ר פ' צ"ח) כלי חמס מכרותיהם שגזלו הרציחה מעשו והם שחששו לגזל הרבה ששכם מה שנתחייב הוא משום גזל והם דנו ליוסף הצדיק שעסק בתורה משום גזל והם שחוששים כל כך לגזל איך לא שתו לבם גם לזאת דהרציחה גזל בידם. ועוד שטעו בהריגת יושבי שכם שלא נתחייבו מיתה ואף כי הם הרבים לא מצו למחות והיו יראים משכם וחמור אדוניהם ולא חשיבי כי אם כאיש יחיד שאין בידו למחות וז"ש כי באפם הרגו איש דכלם איש אחד נחשבו כי ירא לנפשו ועם כל זה הרגום שלא כדין. ומיהו בזה יש לתלות דהוי עידן רתחא וחרה אפם ולא נתישבו בדין והוא אומרו כי באפם הרגו איש. אך דא עקא בענין יוסף כי היו מיושבים שהלכו לרעות עצמן וברצונם כשהם שפויים בדעתם דנוהו וברצונם עקרו שור זה יוסף וטעו לחייבו שלא כדין ולא נתנו לבם אף שהיו נכונים ברצונם זו רעה חולה.

יהודה אתה וכו' גור אריה יהודה מטרף וכו'. אנקלוס ורש"י פירשו גור אריה יהודה על דוד הע"ה ואפשר להמשיך הפסוק בענין דוד הע"ה. ונקדים משז"ל (קידושין דף מ"ג.) דאוריה מורד במלכות הוה ולא נתחייב דוד הע"ה בהריגתו, ובת שבע לא נאסרה לו

דאנוסה היתה כמ"ש פ"ק דכתובות (דף ט'.), ואף שאמרו בירושלמי פ"ב דסנהדרין (ה"ג) דכלי שנשתמש בו הדיוט אסור למלך והארכנו בזה בעניותנו בשאר דוכתי בס"ד. הא אמרו בהקדמת הזהר דאוריה לא שמש בבת שבע לעלמין. והעד שלא חטא בבת שבע הוא שממנה יצא שלמה וכל מלכי בית דוד ומלך המשיח. ובזה נבא אל הביאור גור על דוד המלך בהיות שאול חי כמשז"ל. ואח"ך אריה נעשה מלך דאתי מיהודה. מטרף מהריגת אוריה בני עלית כי אין לך אשם בזה דהיה מורד במלכות. כרע רבץ רמז כאשר בא אל בת שבע על דרך שאז"ל (הוריות דף י':) בפסוק בין רגליה כרע שכב. וז"ש כרע הן בעודנו חי אוריה רבץ אחר שמת וכי תימא מפני מה לא נאסרה לז"א כאריה שהיתה אנוסה ואריה הוא דרביע עלה. וכלביא מי יקימנו דכיון שהיתה אנוסה ולא שמש בה אוריה מותרת לו ולא אסורה. וז"ש מי יקימנו מי יכול בדין להוציאה מתחתיו וכן דרשו בזהר פסוק זה על יהודה בתמר. והעד על זה דבת שבע מותרת לו והיה בת זוגו דממנה נשתלשל כל זרע המלוכה וז"ש לא יסור שבט וכו' עד כי יבא שילה שהוא מלכא משיחא והכל מבת שבע.

והנה אופן אחד באר"ש במאי דחזיתיה לרבינו מנחם לבית מאיר זלה"ה בפסקיו להוריות כ"י פ"ג בנותן טעם למשז"ל (יומא דף כ"ב:) שאול באחת ועלתה לו דוד בשתים ולא עלתה לו וניחא ליה דהמלכות עיקרו היה לדוד ולזרעו עד עולם שהם מזרע יהודה ויהודה גבר באחיו כי מזרעו נתן למול"ך מלכי ישראל אך בו בפרק אשר ישראל שאלו מלך אכתי לא מטא זמן מלכות לשבט יאודה דלא מטא זימניה דדוד הע"ה אשר לו נאה ולא יאה ונמשח שאול והיה כמו פקיד עד הגיע זמן מלכות דוד הע"ה ולכן בדבר קל הורם המלכות ממנו שלא היה אלא כפקיד על המלכות עד כי יבא הראוי לו. אבל דוד הע"ה הראוי למלכות דאתי מיהודה אף אם למראה עינים שתים זו אירעו בו לא היו בעוברי מלכותו. ובזה פירש מאמרם ז"ל (מו"ק דף ט"ז:) אלמלא אתה שאול והוא דוד וכו' והאריך הרב בזה. ועל פי זה אני מפרש מאמר הכתוב יזל מים מדליו וזרעו במים רבים וכו'. ואנקלוס תרגם יזכה מלכא דיתרבה מבנוהי וישלוט בעממין סגיאין. עין רואה תרגם מים מים דכתיבי מים ראשונים רשו"ת ומים אחרונים חובה דקמא תרגמו על המלכות ובתרא על האומות. והנה שאול המלך איש ימיני מקטנן של שבטים ובתחילת מלכותו לא הוה עתיר דכתיב ויפקדם בבזק כמ"ש פ"ב דיומא (דף כ"ב:), וז"ש יזל מים כלומר תחילת מלכות ישראל יזל מים המלכות מדליו מדלים שבהם כלומר מקטנן של שבטים על דרך שפירש רש"י פ' ויקהל ולא נכר שוע לפני דל על בצלאל ואהליא"ב. שימלוך שאול משבט בנימין צעיר וגם שהוא עני. וזרעו של מלך זה הוא יהונתן במים

רבים ישלוט בעממין סגיאין כי יונתן לבדו יצא לקראת נשק לקראת פלשתים ובאת תשועה על ידו. ומסיבת היותו מדליו קטנן של שבטים ולא מיהודה לכן בדבר קל שהניח אגג חי נסתלק מהמלכות כמ"ש לו שמואל קרע ה' וכו' (ש"א ט"ו כ"ח), וז"ש וירום מאגג מלכו הכונה וירום ויסתלק מסיבת אגג מלכו שהוא שאול שהוא לא היה ראוי למלכות והיה כמו פקיד ובעילה כל דהו יסתלק ואז ותנשא מלכותו של ישראל שימלוך דוד הע"ה הראוי למלכות משבט יאודה כי לו יאתה, וז"ש וירום מאגג מלכו שיסתלק מלכו מסיבת אגג והטעם ותנשא מלכותו כי עת הזמיר הגיע ומלך מלך מיאודה ולכן בדבר קל יסתלק כמ"ש הרב המאירי ז"ל. ובזה נבא אל הביאור ונקדים מ"ש הרמב"ם ה' מלכים (פ"א ה"ז) דמעת שנמשך דוד הע"ה זכה למלכות לו ולזרעו עד עולם. וידוע דדוד הע"ה רצה להרוג נבל שהיה מורד במלכות ואביגיל בחכמתה אמרה לו עדיין לא יצא טבעך בעולם והודה לדבריה ויברך דוד אשר כילתו מבא בדמים (מגילה דף י"ד:), וז"ש גור בהיות שאול מלך הן גו"ר הוא המוציא והמביא ובעת שהיה גור כבר היה אריה שנמשך למלך, וזהו גור ארי' בזמן אחד בלי הפסק כי בזמן שאול היה אריה שכבר נמשח ועם כל זה גו"ר בארץ שלא יצא טבעו בעולם כמ"ש לו אביגיל ועי"ז לא הרג נבל. וז"ש מטרף בני עלית כלומר מסיבת היותו גור אריה שלא יצא טבעו מטרף נבל בני עלית ואחר זה כרע רבץ כאריה במלכותו כי לא נאה ויאה וכלביא מי יקימנו דאף שחטא מי יקימנו נשאר במלכותו ואינו דומה לשאול כי היה כפקיד אך דוד הע"ה הוא המולך משבט יאודה שהמלכות שלו ומשום הכי לא יסתלק, וז"ש לא יסור שבט מיהודה וכו' דכך גזר ה' דהמלכות מיהודה ובהיותו מלך בעצם הולמה והולמתו מי יקימנו בשביל שחטא ונשאר במלכותו, משא"כ שאול כמ"ש הרב המאירי ז"ל.

ובאופן אחר אפשר לפרש קרוב לדרך הקודם והוא כי הנה למאי דאתמר בירושלמי פ"ב דסנהדרין שזכרנו לעיל דכלי שנשתמש בו הדוט אסור למלך א"כ הוה אסירא ליה אביגיל אשת נבל אך יען כי בו בפרק לא היה לו דין מלך וכמ"ש לו אביגיל עדיין לא יצא טבעך בעולם לזה הותרה לו ואף שאח"ך נתפרסמה מלכותו שריא ליה אביגיל דכיון דאשתרי אשתרי ודמי לכהן שאירס האלמנה ונתמנה לכ"ג דיכנוס וכדעת הרב שער אפרים בתשובה סי' ס"ז ע"ש באורך. וז"ש גור אריה בזמן שנמשח והיה שאול חי דלא יצא טבעו והיה גור ועל ידי זה מטרף מהריגת נבל בני עלית כמש"ל ומטעם זה כרע שנשא אביגיל דאף שנשתמש בה הדיוט עדיין לא הי"ל דין מלך גמור כמ"ש הרב פרשת דרכים דרוש י"ב ואף שהיה מלך אח"ך רבץ כאריה וכלביא דהואיל ואשתרי אשתרי וכדעת הרב שער אפרים. וז"ש מי יקימנו דהן לו יהי הדבר ספק ודמי לאברי בשר נחירה

דאיבעיא לן פ"ק דחולין (דף י"ז.) ודלא כהרב שער אפרים מי יקימנו דבאיסור דרבנן נקטינן לקולא והא דכלי שנשתמש הדיוט אסור למלך איסורא דרבנן ואעיקרא יש לדון בזה, ותו דהכא כיון שכבר היא תחתיו פקע איסורא דנשתמש בה הדיוט ולא דמי להנך והן לו יהי ספק הו"ל ספק ספיקא ושרי וזהו מי יקימנו דהגם דיש צדדין להחמיר כסברת האחרונים דפליגי על הרב שער אפרים מי יקימנו דשריא מכח ספק ספקא דשרי אף באיסור תורה. א"נ כרע רבץ כאריה וכו' דמעת שנמשח דוד הע"ה זכה בכתר מלכות עד עולם. וזהו וכלביא מי יקימנו דהגם שנחלקה המלכות לא יסור שבט מיאודה רמז דכל השבט מיאודה לא יסורו מזרע דוד הע"ה ואף בגלות לא יסור שבט מיאודה עד כי יבא שילה לראות בטוב ה' בארץ **חיים**.

שמות

פרשת שמות בס"ד

ירושלמי ריש פ"ג דהוריות כד אתא רחמנא למפרק ישראל ממצרים לא שלח לא שליח ולא מלאך אלא הקב"ה בעצמו דכתיב ועברתי בארץ מצרים ולא עוד אלא הוא וכל דורגון דידיה אשר הלך אלהים אין כתיב כאן (שמואל ב ז':כ"ג) אלא אשר הלכו אלהים:

בהעטיף הצאן קדשים ישראל קדושים אסורים ולטושים בידי אדונים קשים בארץ מצרים נפשם בהם תתעטף, מצרים נתנו יד קשה יעקב למשיסה נתונים בחומר ולבנים מחמס"ת המיני"ם שחימוס"ן קשה ענייי"ן גברי ונשי נשים וטף, וה' אלהים אמת החליף השטה וירד מצרימה במורד בית חורון לשמה כרגע וישראל עושה חיל בריש גלי וריח לו כלבנון סמים נטף.

רז"ל אמרו במדרש (רבה שמות א':א') ואלה שמות בני ישראל על שם גאולת בני ישראל נזכרו כאן, ראובן שנאמר (שמות ג':ז') ראה ראיתי את עני עמי, שמעון על שם (שמות ב':כ"ד) וישמע אלהים את נאקתם, לוי על שם שנתחבר הקב"ה לצרתם מתוך הסנה לקיים מה שנאמר (תהילים צ"א:ט"ו) עמו אנכי בצרה, יהודה על שם שהודו להקב"ה כד"א (ישעיה י"ב) אודך ה', ישששכר שנתן להם הב"ה שכר שעבודם ביזת מצרים וביזת הים לקיים מה שנאמר (בראשית ט"ו:י"ד) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, זבולון על שם שהשכין הקב"ה שכינתו בקרבם שנא' (שמות כ"ה:ח') ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ואין זבול אלא בית המקדש שנאמר (מלכים א ח':י"ג) בנה בניתי בית זבול לך, בנימין על שם (שמות ט"ו) ימינך ה' נאדרי בכח, דן על שם (בראשית ט"ו:י"ד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, נפתלי על שם תורה ומצות שנתן להם

הקב"ה שכתוב בהם (תהילים י"ט:י"א) ומתוקים מדבש ונפת צופים, גד על שם המן שהאכילם הב"ה שהוא כזרע גד אשר על שם שהיו מאשרים אותם כל שומעי גאולתם וגדולתן כדכתיב (מלאכי ג':י"ב) ואשרו אתכם כל הגויים כי תהיו אתם ארץ חפץ, יוסף על שם שעתיד הב"ה להוסיף ולגאול את ישראל מן המלכיות כשם שגאל אותם ממצרים דכתיב (ישעיהו י"א:י"א) והיה ביום ההוא יוסף ה' שנית ידו וכו', עכ"ל. וצריך להבין מה טיבן של רמזים אלו, ועוד דאיכא ביניהו מילי דלאו מענין גאולה, ועוד יש להעיר קצת הערות וכבר הרב מהר"ש יפה עמד בקצתם ע"ש.

ואפשר לפרש חלוקות המאמר והן קדם נבאר פסוקי הסדר ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים וכו' והנמשכים דזה פסוק ראשון שבעל המאמר רמז בו לשם ראובן ולא נאריך בדקדוקים. הלא מראש אביע אומר אשר שמעתי משם הרב מהר"ש פרימו בהקדים טעם לשבח שנתן הרב מהר"א מונסון להשראת השכינה כביכול בארץ והוא היה אומר כי יצר לב האדם רע מנעוריו ויצר סמוך מעבירו על דעת קונו. אך על ידי השראת שכינה הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל יריאה לחטוא מהדר גאון השכינה, ואע"ג דאיהו לא חזי נשמתיה חזי, ויראה הנשמה לחטוא וכל קבל דנא בחול השפע והשראת שכינה בארץ ריבוי הקדושה כלה יגרש הסטרא אחרא והרי האדם מן המוכן לעבוד עבודה. והנה מצרים מלאה גלולים בעלילותם ותועבתם לא היתה השראת שכינה בארץ וכבר אנשי סדום ודור הפלגה סלקו השכינה כמשז"ל והגם כי שכינה עמהם כביכול בגלות היה בהעלם נמרץ ולא היתה השראת שכינה כראוי. וז"ש ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואין הכונה על השעבוד כי כל אדם חזו ומאי קאמר ראה ראיתי דמוכח דהיא ראיה פרטית אשר עין של מעלה רואה, אמנם עיקר העוני הוא עוני תורה ומצות ומיעוט ההשגה ואור הנשמה כי הוא העניות האמיתי, וז"ש ראה ראיתי את עני עמי דלותם ושפלותם במיעוט הארתם וחשכת נשמתם בל חזו שמש, ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו כל צעקתם בצר להם ממצוקותיהם צועקים על אשר הוכו וגדל הכאב אל עורם ואל בשרם. ולא דעת ותבונה בהמה לצעוק אל ה' ולהתחנן אליו ולכוין על גלות השכינה רק צעקתם מפני נוגשיו לבד הכמכת מכהו הכהו. כי ידעתי את מכאוביו שאין שם השראת שכינה ולכן לא חל השפע עליהם ולא נשמת שדי תבינם, וארד להצילו וכו' כביכול וארד שאשרה שכינתי בארץ למענם כי עמי המה, ועתה אחרי השראת שכינה בהיותם חוטר מגזע טהור תיכף ומיד אורו עיניהם כי הנה צעקת בני ישראל באה אלי ומתחננים לפני ויצעקו על גלות השכינה, וז"ש באה אלי כביכול, עד כאן שמעתי משם הרב הנז'.

אמנם אפשר לפרש ונקדים מאמרם ז"ל בש"ר (פ' ט"ו) ועברתי בארץ מצרים אר"ש גדלה חיבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום עכו"ם במקום טנופת במקום טומאה בשביל לגאלם, משל לכהן שנפלה תרומתו לבית הקברות אמר מה אעשה לטמא עצמי אי אפשר ולהניח תרומתי אי אפשר מוטב לי לטמא עצמי פעם א' וחוזר ומטהר ולא לאבד תרומתי כך ישראל הם תרומתו של הקב"ה והיו בבית הקברות אמר הקב"ה איך אני גואלם להניחם אי אפשר מוטב לירד ולהצילם וכו', והקשה הרב מהר"ש יפה נ"ע כי אין המשל דומה לנמשל דהכהן לא יוכל להציל תרומתו מבלתי יכולת אם לא יטמא אבל הקב"ה יוציאם במסות ובאותות ובמופתים ולא יכנס למצרים, ותירץ דעל מכת בכורות דכתיב אני ה' אני ולא מלאך ע"ש והוא דוחק. אבל יתכן לפרש ונדקדק אומרו במאמר הנז' גדולה חיבתן של ישראל שנגלה וכו' דמשמע דהוא חיבה יתירה כי רבה ואלו ישראל הנה הנם תרומה לה' כדקאמר כך היא המדה כי משו"ל ימשו"ל בנו משל לכהן וכו'. ונקדים חקירת הראשונים דרחמנא אמר בגזרת בין הבתרים ועבדום וענו אותם ת' שנה ובפרטן אי אתה מוצא שישבו במצרים כי אם רד"ו, וכי מדלית ימי יעקב ויוסף והשבטים שבימיהם לא היה שעבוד רק היו בצוען שריו שרי"ה לראש צא וחשוב שני השעבוד נער יכתבם. וכבר עלו חומה שינויי טובא כמראה האופנים וספרין פתיחו כאשר נבאר בס"ד, ודבר שהיה בכלל מן הישו"ב דקושי השעבוד ועבודה קשה אשר הפליאו לענותם יצא הפסדם בשכרם, כי שיעור הגלות דבעו למעב"ד ת' שנה רמו אנפשייהו כובד אבן ונטל העו"ל בשנים מועטות וגדול העולמים לפניו נגלו תעלומות והוא היודע שישראל עבדים היו שיעור ת' שנה ואגב דוחקא זו עבודה קשה שלימת עבידתא כאשר מפורסם טעם זה בספרי המפרשים ואסמכוה על מאמר רז"ל כידוע, האף אמנם כתבו ז"ל דהאי שינוייא אינו מן הישו"ב רק במונח דישראל הם בני אל חי ונקראו בנים למקום דאם כבנים דין הוא דקושי השעבוד יעלה ויבא חשבון מספר שנים הבאות, וכמ"ש פ"ק דבתרא (דף י'.) במשל האב שכעס על בנו דאכתי חביבותיה גביה והמטיב עם הבן ניחא ליה לאב והן לו יהי כי גזרה חכמתו גלות מצרים, אמנם ודאי לא ניחא ליה להעביד הבן יקיר קדש ישראל בפרך ובמרירות יאנח בעבודה קשה אימתני ותקיפא ועבור"י מעבר"ה עברה וזעם וצרה, ודינא הוא דקושי השעבוד יעלה ויצטרף לחשבון גדול ובני ישראל יוצאים ביד רמה. אבל אם יש לנו דין עבדים קושי השעבוד לא יוסיף כח לישועת ישראל לפני זמנם כי הרב שכועס על עבדו כל המקניטו ומעבידו עושה נחת רוח לרבו ונוקם נקמתו. ונמצא דטענת קושי השעבוד אית בה פירכא שמא העבד ישראל ודין עבדים יש לנו עד אשר יתברר כי ישראל בנים למקום. והנה כתבו התוס' בסנהדרין

(דף ל"ט) בההיא דכי קבריה למשה במאי טביל דלא קשיא ליה איך נטמא דדין בנים יש לנו וכהן מטמא לבנו. וכתבו רבני אשכנז דזה מתוקף ענותנותו יתברך להחשיב עצמו כביכול ככהן הדיוט שמטמא לבניו משא"כ כהן גדול. ועל פי זה אפשר דבעבור זה עשה האלהים לבא למצרים מלאה גלולים והוא כהן כביכול יען כי גאולת ישראל מטעם קושי השעבוד אשר עינו אותם בעבודת פרך והרבו להשחית וה' לא ציוה, והקושי הנה צור"ף לחשבון גדול עד כי בזמן מועט נשלמו ת' שנה, אך אין זה מעלה ארוכה עד אשר יתפרסם כי ישראל בנים המה כמדובר, לכן הוכרח הוא ית' לבא מצרים מקום טומאה בעבור הבן יקיר אף שהוא כהן כי כן יסד המלך בתורתו הקדושה שהכהן מטמא על מות לבן, ואם בצורכי גופו בעוד קבר"ת ארץ שרי ק"ו שישראל היו נטמעים נפשם ורוחם והיו הולכים למות מיתת עולם ויאבד כל זכר למו, ולכן כביכול להושיע ישראל ממיתת עולם בא האלהים כדין כהן המטמא לבנו ונודע בגויים שרי עם ועם פמליא של מעלה כי ישראל בנים למקום, ומעתה עת הזמיר הגיע לבא חשבון בדקדוק עצום על כובד וקושי השעבוד, וז"ש במאמר הנזכר אר"ש גדולה חיבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום עכו"ם במקום טנופת במקום טומאה בשביל לגאלם, שאלמלא כביכול עשה כך לא היה מן הדין לגואלם דאם עבדים הם קושי השעבוד כלא חשיב. וכל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול ולהראות בעצם כי בניו הם כביכול בא מצרים כדין כהן המטמא לבנו וידעו עמים כלם כי הם בנים. והורה בזה חיבה יתירה וגדולה ית"ר חוב"ב כי כביכול עשה עצמו כדין כהן הדיוט שדינו ליטמא לבנו ולא כהן גדול שאינו מטמא וזהו תוקף יקר תפארת גדולת ישראל וגם זה תועלת עצום לדקדוק חשבון הת' שנה כי אינו דומה בן פשוט לבן חביב ויקר מאד וכפי גודל חשיבותו כן ירבה להחשיב צערו, וכל זה להודיע חיבתן של ישראל ותשועת נפשם מיד מצרים הצר הצורר.

ואחשבה לפתור בזה קראין ראה ראיתי שתי ראיות אחת קושי השעבוד, וזאת שנית דאין קושי השעבוד מצטרף לחשבון אם לא כאשר אפרסם שהם עמי ונחלתי לגיון של מלך כדין בנים, וז"ש את עני עמי עוני קושי עבודתם ושהם עמי יעקב בחר לו יה לעם סגולה, אשר במצרים מקום עכו"ם וטנופת, ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו האכזרים כי ידעתי את מכאוביו הרבים אשר לא ציויתי והדין נותן שיעלה כל זה לחשבון במספר שנים רבות אך זה תלוי אם יש להם דין בנים. וארד להצילו כביכול עבד עובדא בנפשיה להודיע שהם בנים בפועל ומעשה רב כדין כהן המטמא לבנו, וכל זה להצילו מיד מצרים למען ישמעו כל שרי הגויים ועין בעין יראו תוקף חיבתי בפועל האמת במה שהוא, ובזה בדינא רבא ינצל מיד מצרים כי לגדולת אהבה רבה עוד יוסיף להעלות בחשבון

מרירות קושי השעבוד, ולהעלותו מן הארץ ההיא ערות הארץ טנופת ועכו"ם אל ארץ טובה ורחבה נגד מצרים בקדושה, וגם זו להיותן בנים שאם אין להם דין בנים לא יזכו במתנת הארץ דהכותב נכסיו לעבדו אם שייר קרקע כל שהו אין מתנתו מתנה (פאה פ"ג מ"ח) וכמ"ש הרב מהר"ש אלגאזי ששייר ארץ מצרים דגזר לא תוסיפו לראותם, וז"ש ולהעלותו מן הארץ ההיא ארץ מצרים שנאסרו בה אל ארץ טובה ורחבה ואיך יתכן שיזכו בה אם לא שיש להם דין בנים, וא"כ קושי השעבוד חשוב מאד לתחילת חשבון. **ומה** שהקשו על הרב מהר"ש אלגאזי שהרי כתב הרמב"ם (פ"ה דמלכים) ויראה לי שאם כבש ארץ מצרים מלך ישראל על פי ב"ד שהיא מותרת, יש לישב דרך דרש דלפי טעם רבינו האר"י זצ"ל דאיסור ישיבת מצרים משום שכבר סלקין לעילא כל ניצוצות הקדושה ועשאוה כמצודה שאין בה דגים, א"כ כל זמן שישראל שרויין על אדמתם כדת מה לעשות ארץ מצרים באיסורה עומדת ולא תהיה לה שעת הכושר אלא אם יעברו מאמר ה' לבא לערות הארץ, ומחדש יפול הנופל כאשר עשו בימי ירמיהו ובבית שני ואז דינו של הרמב"ם אמת שאם מלך ישראל ע"פ ב"ד יכבוש הארץ היא מותרת להוציא לאור כל ניצוצות אשר נטמעו שם ולאו ברשיעי עסקינן שיעברו על פי ה' וא"כ שייר ארץ מצרים, וז"ש ולהעלות"ו מן הארץ ההיא רמז לעליית ניצוצי הקדושה וז"ש המעלה אתכם מארץ מצרים ובפרט שהיא ערות הארץ סטרא אחרא וא"כ ארץ מצרים אסורה ואיך יזכו אל ארץ טובה ורחבה אם לא שיש להם דין בנים, ועוד יש לצדד בענין זה שכתב הרמב"ם בין לפי הפשט בין לפי האמת אין כאן מקומו ושעתו, ועתה שכבר אני מפרסם על פי שנים עדים שהם בנים ירידתי למצרים כדין כהן המטמא לבנוי ומתנת הארץ כבן הנה צעקת בני ישראל דייקא בני הם באה אלי, וגם ראיתי את הלחץ כלומר עתה זמן ראות הלחץ וקושי השעבוד להעלותו בחשבון גדול, ובהא אתאן למאמרין שישב ודרש שמות השבטים על גאולת ישראל, ודבר גדול דיבר בעל המאמר נאה דורש וקובץ על יד כמה מילי מעליתא מטעמים אשר אהב לעוצם חקירה זו איך יצאו ישראל לפני זמנם וכל מן דין סמוכו נאחז בסבך ענין זה כדבעינן מימר קמן בס"ד, וממדב"ר קדמו"ת זכר עשה לכל מאי דהוינן בה, אמר מר ראובן שנאמר ראה ראיתי את עני עמי נאה דורש כי שם קדוש של ראובן הצדיק רומז תשועת ישראל אשר נגאלו ממצרים לפני זמנם לשליש ולרביע בטענת קושי השעבוד אשר היה העולה למאות שנים כמש"ה ראה ראיתי את עני עמי ככל אשר דברנו, ודבר זה טעון ראיה לבא חשבון ולשער קושי השעבוד וגדר חיובם בגלות והתוספת יום ולילה משני רעתם וכל זה בהתפרסם שיש לנו דין בנים כמש"ל, וזהו ראובן כי כל העם רואים דישראל בן חביב ואהוב וא"כ יצדק ראה ראיתי את עני עמי

קושי השעבוד ונגאלו מיד, וכל זה רמז בתיבת ראובן וזכות ראובן עמד לראות בעוניים ולפרסם כי אנו בני אל חי.

ויתכן לפרש עוד כי זכורני שכתב הרב מהר"ש פרימו ברמזיו כי הנה יוסף הצדיק הוא השליט על ארץ מצרים מטעם המלך וגדוליו וישימה יוסף לחק על אדמת מצרים לפרעה לחומש ארבע ידות להם וחמישית לפרעה א"כ חק לעבדיו כל יושבי מצרים הדבר הזה וכלם הם עבדיו, והן עתה כי ישראל כבשום לעבדים הדין נותן שגם ישראל כה יהיה משפטם כשאר עבדיו ארבע ידות להם וחמישית לפרעה, ויען לא נתנם השב רוחם ומלבד חמישית זמנם שהיו עבדים לפרעה עוד הוסיפו צרה כי ד' חומשים עבדו לפרעה כי גם את הכל לקח, ונמצא עבר חק עבדי מצרים שארבע חלקים לצרכם ופרעה אין לו כי אם החומש, לכן ד' חלקים ששעבדם פרעה שלא כדין הן הנה תהיינה לישועת ישראל והן ד' גאולות כי החמישית לפרעה ובחומש דוקא דינא דמלכותא דינא דקי"ל (חו"מ סי' שס"ט) דבעי מלכא להשוות גזרותיו ובחומש שהוא גזרה שוה אקרקפתא דגברי המצריים גם ישראל חייבים מדינא דמלכותא, אך הד' הנותרים גזלה דמלכותא הוי וחמסנותא ולית דינא ולא דיינא. ועוד כי עבודת המלך מוטלת על כל שוכני ארץ וכלם עבדים לפרעה ישראל והמצריים ובנין ערי מסכנות רמיא על הכל וחצי העבודה בעו למעבד המצריים וחציה ישראל, והשתא ישראל עבדו חלקם וחלק המצריים לכן יצאו בחצי זמנם ברד"ו שנה כי עבודת המלך על המצריים וישראל שכלם עבדיו, ונמצא שישראל עבדו גם בעד המצריים ולזה עלה עבודתם בשביל המצריים לתשלום ת' שנה זהו המצאת הרב הנז' עיין ברמזיו.

ועתה ארחיב קצת הקדמה הנז', כי הנה אמרו רז"ל (סדר עולם פ"ג) דעיקר השעבוד היה פ"ו שנה, והנה פ"ו שנה הוא חומש מת"ל שנה שהיו צריכים לשעבדם, וכיון שחק למצרים שהחומש לבד לפרעה לכן הם עשו שלהם כי עבדוהו עבודה קשה חומש מספר ת"ל שנה ובזה נפטרו ממצרים. ואפשר לרמוז בזה מאמר הכתוב (שמות כ:ב') אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים, הכונה אשר הוצאתיך לפני הזמן דבזה יצדק הוצאה דאפיק משמע לפני המועד. והטעם מארץ מצרים כי היות הדבר בארץ מצרים שורת הדין לעבוד חומש כי חק לפרעה החומש, וגם אתה חומש מת"ל עבדת בכל מיני עבודה, וכי תימא חק נתן יוסף בתבואה ומאן דכר שמיה חמושים עלו בני ישראל גם למספר שני שעבודם, לז"א מבית עבדים רמז בזה טעמו של הרב הנז' האמור דמצריים וישראל כלם עבדים לפרעה ועבודה זו מן הדין מוטלת על המצריים וישראל וחצי העבודה לישראל לבד, והשתא דישראל לבדם נשאו עול המצריים נמי על

כן יצאו בחצי זמנם ברד"ו שנה, וז"ש מבית העבדים כי לכל הדברות גם המצריים הם עבדים והם עבוד עבודת העבדים, ולכן הרויחו חצי זמנם, והיינו דקאמר מבית עבדים.
ובזה נרמוז בפ' ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף, הכונה דיוסף חק נתן במצרים כמה שנים על אדמת מצרים לפרעה לחומש והחמישית לפרעה, וכן היה צריך עתה שבכל יום החומש יהיה לפרעה בכל עבודה וד' חומשים יהיו להם לאכול ולישן ולצרכיהם ובזה יהיו עבדים ת"ל שנה כסדר הזה, ועתה שפ"ו שנה נשתעבדו שעבוד קשה כל הימים אף לילות המה יעלו ת"ל שנה שהם חמשה חומשים פ"ו כל חומש, וז"ש ויקם מלך חדש אשר נתחדשו גזרותיו בתועבותיו ועלילותיו והיו תוצאותיו לענות ישראל כל הזמן תדיר, אשר לא ידע את יוסף אשר שם חק דהחומש לפרעה, וזהו שרמזו רז"ל (שמו"ר פ"א) אשר לא ידע את יוסף וסופו שיאמר לא ידעתי את ה' כי ד' גאולות כנגד ד' אותיות השם הנכבד הן הנה בעבור ד' ידות ששעבדם שלא כדין, וזהו אשר לא ידע את יוסף אשר חק נתן החומש לפרעה והוא עקר את הכל, וזה עצמו גרם שאמר לא ידעתי את ה' כי בעבור ד' ידות הם ד' גאולות כנגד ד' אותיות הויה ואמר פרעה לבני ישראל לא ידעתי את ה', ואפשר דהיינו קראין ראה ראיתי את עוני עמי אשר במצרים וכו', הכונה ראה ראיתי שתי ראיות, אחת היא את עני עמי דייקא לאפוקי מצריים שהם בשלוה והם עבדו חלק המצריים ועשו כפלים מחיובם והדין נותן להוציאם בחצי זמנם, ועוד אשר במצרים, כי חק בארץ מצרים שהחמש לפרעה דוקא וזה לקח הכל ולכן ד' ידות היתרים המה יעלו לשנים הנותרות. ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי בתוקף צרתם וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים העבדים לוחצים אותם דלא סגי שעובדים בעבור המצריים גם כן שחצי מוטל עליהם אלא הם העבדים לוחצים אותם וזה ממהר פדיון ישראל, ואפשר שזה רמז בעל המאמר שזה רמוז בשם ראובן לרמוז ראה ראיתי את עוני וכו' שהוא טעם כעיקר לישועת ישראל כאמור: ועתה נבא לרמז.
שמעון על שם וישמע אלהים את נאקתם, ואפשר דכאן רמז טעם אחר ליציאתם טרם השלמת ד' מאות שנה, והענין דכתיב ויהי בימים הרבים ההם וימח מלך מצרים וכו' וישמע אלהים את נאקתם וכו', וכבר ידוע מ"ש הראשונים דטעם יציאת מצרים לפני זמנם היה מטעם ריבוי ישראל שלא כדרך טבע שיולדות ששה בכרס אחת וריבויים תפרה ישע הצלתם, ובזה פירש הרב פרשת דרכים הכתוב הנז' שאמרו רז"ל (שמו"ר פ"א) וימת מלך מצרים שנצטרע והיה שוחט ק"ן תינוקות ישראל בבקר וק"ן בערב לרחוץ מדמם, ועד עתה בראותם ישראל כי הם פרים ורבים מאד נתאמת אצלם כי זה שרש פורה ישועתם, כי אם נגזר על ישראל לעבוד מצרים עתה שהוסיפו תוספת מרובה על

העיקר יתר מאד זה גורם לנכות שני עבודתם, ועתה אשר ראו שירדו לטמיון כמו רגע ש' ילדים ליום עתה ויאנחו בני ישראל מן העבודה כי עתה תוקף העבודה עליהם או שנות מספר יאתיו ת"ל שנה, או במקום ריבוי עם יהיה ריבוי קושי השעבוד לגרוע משני הגלות, וזהו בעצם ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים שנצטרע אז ירדו לצערי"ם עם ה' שכילה ילדיהם, ויאנחו מן העבודה דייקא שמעתה תכבד העבודה כמדובר ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה שלא רצו בקושי השעבוד כי לא יכלו מלט משא וישמע אלהים את נאקתם לסלק גזרה זו וירבו מאד שבאמצעות הרבוי תקרב ותבוא ישועתם.

וזה שנים רבות דקדקתי בחשבון ומצאתי אותו מכוון מאד כי עיקרן של ישראל ששים רבוא, ואמרו רז"ל (מכילתא פ' בשלח) וחמושים עלו בני ישראל אחד מחמשה יצאו וד' חלקים מתו בחשך וגזרתו יתברך היתה שישראל יהיו בשעבוד ת"ל שנה, אך גזרה זו על עיקר ישראל שהם ששים רבוא ובמצרים היו חמשה פעמים ששים רבוא, לכן נשתעבדו פ"ו שנה כי חמשה פעמים פ"ו שעלו הפ"ו של שעבודם בהיותם ה' פעמים ששים רבוא הם ת"ל שנה. ובזה פירשתי מ"ש בסנהדרין (דף צ"א) שתבע גביהה בן פסיסא לפני אלכסנדרוס תנו לנו שכר ששים רבוא שנשתעבדו ת"ל שנה, ודבריו באו בדקדוק עצום כי האף אמנם לפי האמת לא נשתעבדו ת"ל שנה מ"מ ה' פעמים ששים רבוא נשתעבדו פ"ו שנה והיינו כחשבון הזה ס' רבוא ת"ל שנה, ואמת יהגה חיכו. והרב פרשת דרכים דרך דרך זו אך אנן בעניותין דייקינן בחשבון כאשר הרואה יראה על ספר הישר פרשת דרכים, ומה שכתבנו לפי קצורנו. ואחר זמן אנה ה' לידי וראיתי בספר מרבני אשכנז שקדמני בזה, ונמצא דישראל היו נאנחים על כובד השעבוד ורצונם רוב בנים להקל עולם וממהרין לצאת וישמע אלהים את נאקתם, וזה רמז בעל המאמר דגאולת ישראל רמוזה ש"ם משמעון על שם וישמע אלהים את נאקתם רומז על האר"ש טעם כעיקר לצאת בני ישראל ממצרים לפני זמנם כי היו רבים ה' פעמים ששים רבוא ועל ידי זה מיהר קיצם שמע אל ויענם בזכות שמעון.

ואי בעית אימא שם רמז למ"ש רבני אשכנז כי נגזר על ישראל שעבוד ת"ל שנה כנגד ה' פעמים אלהים שעולים ת"ל, ועל ידי צעקת ישראל כתיב וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים וירא אלהים וידע אלהים, והם ד' אלהים שנתהפכו לרחמים והם ד' גאולות וד' כוסות וד' זתים של מצה כנגד ד' אלהים שנעשו רחמים, ולא היה גלות כי אם פ"ו שנה גימטריא אלהים והד' הנותרים נעשו רחמים וישמע אלהים את נאקתם וכו', זה תורף דבריהם בקצ"ר אמיץ. ואפשר לומר שזה רמז בעל המאמר טעם כעיקר לצאת בפרק

ההוא, כי בזכות שמעון צעקו וה' שמע לוותר להם שנים גלות כמספר ד' אלהים דכתיב וישמע אלהים את נאקתם דשם נרמזו ד' אלהים שנתמתקו כמדובר.

ועוד אני מדבר בצדקה צדקת ה' עשה למהר הגאולה במ"ש הרב מהר"ש פרימו ברמזיו בכונת פ' וימת מלך מצרים וכו' במ"ש הרמב"ם (סוף פ"ב דעבדים) דעבד עברי הנמכר לעכו"ם או לגר צדק יוצא במיתת האדון ואף אם הניח בן אינו עובד את הבן, וז"ש וימת מלך מצרים ממש והדין הוא דעבד עברי יוצא במיתת האדון ואינו עובד לבן העכו"ם ויאנחו בני ישראל מן העבודה שיוצאים במיתת האדון וקרבו משפטן לפני ה' ויצעקו ותעל שועתם וישמע אלהים את נאקתם דדינא קתבעי, ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב שקבלו התורה עליהם ועל זרעם ויש להם דין ישראל והדין עמם כי הם עבד עברי הנמכר לעכו"ם ואינו עובד את הבן, וזה אפשר רמז בעל המאמר כי טעם יציאתם קודם, דקודם מטעם דעבד עברי יוצא במיתת האדון ואינו עובד את הבן, ורמז זה כי בזכות שמעון שמע נאקתם שטענו טענה זו וגם שהיה מקום לפקפק דיש חילוקים בין הנושאים גברו רחמיו יתברך וישמע אלהים את נאקתם להוציאם לחירות לפני זמנם: אתאן לרמז.

לוי על שם שנתחבר הקב"ה עם צרתם וכו', ואפשר לומר במ"ש בזהר שכביכול השכינה שהיתה עם ישראל בגלות היא השלימה החשבון והוא מאמרו יתברך ליעקב אע"ה אנכי ארד עמ"ך מצרימה עמך דייקא כביכול בשוה לך, ועל ידי זה החצ"י ממך והלאה כי גברו רחמיו וצרת הגלות פטמה לחצאין, וז"ש ואנכי אעלך אנכי אגאל גם עלה לרמוז לפני זמנם, וז"ש במאמרנו טעם נורא בצאתם לפני מועדם כי בזכות לוי הפעם ילוה איש"י אלי והשכינה כביכול עמנו, ומלבד כי דין גרמא לגאולתם שהיו גוי מקרב גוי ולא היה מדת הדין נותנת שיגאלו והיות השכינה עמם היא היתה אם להוציאנו לחירות. עוד בה דכביכול היא השלימה החשבון וקדם מאד הקץ וזה טעם פרטי, ויש עוד ריוח והצלה כוללת בזה לכלהו טעמי רז"ל והמפרשים אשר בכל אחד או ברובם היה מקום להסתפק אם טעם ההוא כדאי להפקיעם מידי שעבוד או ישארו כיון שהמצריים היו מוחזקים בהם והיה מקום לדון בדבר והאיכא צדדים כמראה האופני"ם אשורי"ם ולטושי"ם לכל צד. אך בהיות כביכול השכינה עמנו כל ספיקא דינא הוא להכריע לחירות ישראל, שאם נדון בספקן להחמיר לא על ישראל לבד אנו מחמירים כי אם כביכול דין גרמא שח"ו תוסיף השכינה לישאר בגלות והס כי לא להזכיר, לכן כל ספק הנופל בדבר לקולא דייניין ליה לכבודו יתברך למהר ישועת ישראל ותמלא כד"ה ותעל שכינת עוזנו: נלכה נא לרמז.

יהודה על שם שהודו להקב"ה כד"א אודך ה', ואפשר לרמוז בהקדים מאי דאתחזי לן בעניותין כד הוינא טליא טעם ליציאת לפני הזמן ואמינא מילתא בההיא דאמרו פ' שלשה שאכלו (ברכות מ"ז:) דר' אליעזר שחרר עבדו להשלים עשרה ופריך איך קעבר על לעולם בהם תעבודו ומשני מצוה דרבים שאני, ולפי פשטן של דברים למדנו דמשום מצוה דרבים דחינן לעולם בהם תעבודו וכן הדבר הזה דישראל רמי עלייהו ועבדום וענו אותם ת' שנה, אמנם אם היו שוהים עוד רגע היו נטמעים בקליפות ולא יזכר שם ישראל עוד, וא"כ זו מצוה דרבים והצלת נפשות ודינא הוא דלדחי ועבדום וענו אותם וזה טעם יציאת מצרים ברד"ו שנה לפני זמנם דמצוה דרבים מגנא ומצלא מגזרת ועבדום וענו אותם כי היכי דמצוה דרבים דחי לעולם בהם תעבודו, והדברים ק"ו בנדון שלנו כי הוא הצלת נפשות רבים וביטול עם אשר בחר לו יה לשרתו ולברך בשמו. הן הן הדברים אשר רחש לבי ואחר זמן רב חזינא לאחד מרבני דורנו בספרו הבהיר דרך ובא לו בטעם זה באופן אחר, ועל פי זה אפשר לפרש כונת מקראי קדש סדר היום נלכה נא דרך שלשת ימים וכו' ויאמר אליהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ והשבתם אותם מסבלותם.

ולפי פשטו אפשר לפרש דכבר כתבנו דאיכא תרי טעמי להפקיע שעבוד ישראל מיד מצרים אי משום קושי השעבוד ואי משום ריבוי עם יתר מאד ככל הדברים אשר ראו עיניך לעיל ממדב"ר קדמו"ת. ופרעה בההוא פחדא יתיב ורצה לבלוע בנעימה שתי טענות הנז' וז"ש למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו, כלומר מעשיו הראוים והנאותים אליו כי לא מחשבותי מחשבותיכם כי שעבודם קשה הרבה מהראוי וקושי השעבוד מנכה לו שנות מספר יאתיו, לא כי רק זה מעשיו כפי כחם ואין כאן שעבוד קשה, ועל דבר ריבויים גם בזה לא הרוחתם כי כמה שנים היו מועטים ולא רבים, וז"ש הן רבים עתה עם הארץ עתה דייקא אשר לא היה לימים ראשונים.

ולפי דרכנו יתבאר על פי מדרשו, ונקדים מ"ש מהריב"ל (ח"ד סי' ד') דרמי ומקשי על מ"ש הרשב"א בתשובה דהנשבע שלא לשחוק ויצרו תוקפו מאד וירא כי לא יכול לו לכן הוא שואל שיתירו לו שבועתו דלא מצי למיקם, אסר הרשב"א להתיר לו השבועה דכיון דעביד איסורא בשחוק אין לו מתירין, והקשה מהריב"ל מדאמרינן פ' השולח (ל"ח:) דההיא אמתא דעביד בה איסורא וכפו את רבה ושחררה ופריך הא עבר על לעולם בהם תעבודו ומשני מצוה שאני, והרי דמשום דלא לעבדו איסורא דחינן לעולם בהם תעבודו דהגם דעבר השתא על לעולם בהם תעבודו שרינן ליה להרויח דלא לעבדו איסורא רבה וה"נ הי"ל להתיר שבועתו דלא לעביד איסורא רבה. וניחא ליה להרב מהריב"ל דשאני

ההיא אמתא דקעבר לעולם בהם תעבודו בשב ואל תעשה וגם דכתב לה גט שחרור שב ואל תעשה מיקרי, משא"כ נדון הרשב"א דהוי קום עשה זהו תורף דבריו. וכבר הרואה עיניו יחזו דיש מקום לומר דכתיבת גט שחרור להההיא אמתא קום עשה ואפ"ה שרינן ליה וכופין לרבה להצלת רבים דלא לעבדו רבים איסורא בשפחה. ולפי סברות אלו יראה לפרש הני קראי נלכה נא דרך וכו' בקום עשה דמצוה דרבים והצלת נפשות יכולה היא שתגן לדחות ועבדום וענו אותם אפילו בקום עשה. וכל קבל דנא ויאמר אליהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו, כלומר לדידי אפילו בשב ואל תעשה אין לעבור איסור ולדחות גזרת ועבדום וענו אותם משום מצוה דרבים ואתיא כפשט תשובת הרשב"א הנז' דכל דעביד איסורא בשחוק אין להתיר השבועה גם דהוי איסור חמור וה"נ אין לדחות ועבדום וענו אותם ת' שנה אף בשב ואל תעשה משום רבים, והיינו דקאמר למה משה ואהרן תפריעו את העם תבטלו בשב ואל תעשה, וכי תאמרו דבשב ואל תעשה מטעם רבים דינא הוא דדחי גזרת ועבדום מ"מ תיסגי בשב ואל תעשה לא בקום עשה והיינו כסברת מהריב"ל, וזהו שאמר ויאמר פרעה אמירה אחרת הן רבי"ם עתה עם הארץ והשבתם אותם מסבלותם כלומר טעם רבים תיהני לכו לבטל ועבדום בשב ואל תעשה והוא אומרו והשבתם אותם מסבלותם בשב ואל תעשה, אבל בקום עשה כמו שאמרתם נלכה נא דרך לא יתכן. ובזה אפשר לפרש פסוק פ' בא ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם. דלכאורה נראה כל פסוק זה יתר כאשר עין אדם יושת עליו. אמנם אפשר דהכתוב נותן טעם לשבח על אשר יצאו קודם זמנם ברד"ו שנה ואכתי פשו כמה שנים, וז"ש ויהי בעצם היום הזה באמצע ימי שעבודם הוציא ה' את בני ישראל ולא השלימו זמנם הטעם הוא על צבאותם רבבות אלפי ישראל שלא יאבדו ומצוה דרבים והצלת צבאות ישראל מפקעת שעבודם דהגם שיהיה איזה סברות בדבר להחמיר במצוה דרבים הכא לית דין ולית דיין מאחר שהיו נאבדים כל צבאותם ולא יזכר שם ישראל עוד. ואפשר שזה רמז במאמרינו שנרמזה גאולת ישראל בשם יהודה על שם שהודו להקב"ה כלומר דמדינא נגאלו קודם זמנם להודות לשם ה' כי אלמלא שהו עוד רגע נטמעים ולא יהיה להם תקומה לעבוד את ה' ולהודות לשם ה' ולכן נגאלו להיות עם בחר לו יה ולהודות לו וגם נקראו יהודים על שם יהודה ונמצא זה טעם כעיקר ליציאת מצרים רמוז בשם יהודה: איכו השתא ניחזי אנן רמז.

יששכר שנתן להם הקב"ה שכר שעבודם וכו', ונקדים מ"ש הרב מהר"ש פרימו ברמזיו סדר היום דישראל דינם כע"ע והם חבלו בהם דהיו בעלי מומין סומין וחגרים ופסחים

וכיוצא מחמת שעבודם בקושי גדול כמשז"ל בפ' בחדש השלישי, וא"כ השתא שחבלו בעבד עברי דינא הוא דחייבים בד' דברים בושת צער ריפוי נזק ואינו חייב על שבת ולכן הם ד' גאולות זהו תורף דברי הרב ז"ל. ויתכן לפי דרכו דזה טעם יציאת מצרים קודם דקודם ת"ל שנה כי הנה המצריים נתחייבו לישראל ד' דברים בושת צער ריפוי נזק ומשום הכי הרויחו ישראל ד' חלקי שני שעבודם כי הם ישבו פ"ו שנה חומש ת"ל שנה כמש"ל, וד' חלקי שני שעבוד הנותרים נתבטלו בעבור ד' דברים צער ריפוי נזק בושת, והנה אמרו בספרי (פ' ראה) הענק תעניק לו הענק תשנה כדרך שהענקתי ושניתי לך במצרים ומזה למדנו שהיה לנו במצרים דין עבד עברי, וזהו הרומז טעם לגאולה בשם יששכר שנתן להם הקב"ה שכר שעבודם ביזת מצרים וביזת הים כלומר דמכאן למדנו שיש לנו דין עבד עברי דכתיב ביה הענק תעניק הענק ושנה לו כמ"ש בספרי, וכיון דיש לנו דין ע"ע א"כ נתחייבו המצריים בד' דברים בושת צער ריפוי נזק ובעבור זה נמחלו ד' חלקי שני שעבודם כדבר האמור: ונבא לרמז.

זבולון שהשכין הקב"ה שכינתו בקרבם שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ואין זבולון אלא בית המקדש שנאמר בנה בניתי בית זבול לך. ואפשר שגם זה טעם כעיקר לצאתם מגלות מצרים לפני זמנם כמו שכתבו המפרשים דקיי"ל (יבמות מ"ו.) דהקדש מפקיע מידי שעבוד, ואלהי עולם הקדיש ישראל לתת להם תורתו ומצוותיו ולשכון בקרבם במשכן ובית המקדש, וא"כ קדש ישראל לה' וההקדש מפקיע מידי שעבוד וכמ"ש בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. וזה הטעם רמז בשם זבולון שהשכין הקב"ה שכינתו וכו' ונתקדשו וההקדש מפקיע מידי שעבוד, על כן יצאו לפני זמנם ויקדשו קדושת עולם כרמוז בשם זבולון שהשכין הקב"ה שכינתו במשכן ובית עולמים: ובכן אמרנו נבא העיר רמז.

בנימין הצדיק על שם ימינך ה' נאדרי בכח, ואפשר כמה שיש סברא ברז"ל והמפרשים דטעם גלות מצרים נתחייבו השבטים בעבור מכירת יוסף בעשרים כסף ולכן נתחייב כל שבט עשרים שנה גלות ועשרה שבטים הם מאתים שנה והגיע תור גאולתם כי מלאו ימי עונשם, ובמקום לוי שהוא לגיון של מלך נכנס שבט בנימין תחתיו שהוא לא חטא ויוסף נלוה עמם שהוא התחיל והביא דבתם רעה ונענשו עשרה שנים כנגד יוסף והיו רד"ו שנה, וזכות בנימין הצדיק הגין עליהם לגאולתם כי הוא לא חטא כלל לא בהבאת דבה וק"ו במכירת אחיו ובזכותו שמע אל ויענם, ורמז זה במאי דכתיב ימינך ה' נאדרי בכח בזכות בנימין שכדאי הוא זכות בנימין הצדיק שלא חטא כלל והיה בגלות עמהם לגואלם: ולעת הלום נובין ונדון ברמז.

דן, ואקדים אשר ראו עיני להרב מהר"ש פרימו ברמזיו צדד דישראל במצרים עד שלא קבלנו תורת ה' תמימה דינם כעבד כנעני שיוצא לחירות בשן ועין והוא קנס ויש מקום לומר דאין דנים דיני קנסות בח"ל, ובזה פירש הרב כונת הכתובים לכה ואשלחך וכו' והוצא את עמי וכו', כי אתה מוסמך ממני ואתה יכול לדון דיני קנסות בח"ל ובכן עליך המצוה להוציא ישראל מתורת קנס שן ועין דעבד כנעני יוצא בהם לחירות, ויען משה מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא דאין ממנין זקנים בח"ל. ויאמר כי אהיה עמך דעד שלא באו לארץ הוכשרו כל הארצות וזה לך האות כי אנכי שלחתיך ואין נבואה בח"ל אלא שזכית לנבואה בח"ל, דעד שלא נבחרה ארץ ישראל ולא באו ישראל אליה הוכשרו כל הארצות וה"ה לסמיכה ע"כ דברי הרב הנז' ז"ל. ובזה אפשר טעם לשבח אשר מצוה ראשונה אשר צוה ה' היתה לראש פינה מצות קידוש החדש כמאמר הכתוב (שמות י"ב:א'-ב') ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החדש הזה לכם ראש חדשים, ועפ"י דברי הרב הנז' שטעם יצ"מ משום קנס שן ועין ובעי סמוכים לזה בא דברו במצות קדוש ר"ח ומועדות דבעי סמוכים. וז"ש ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים וזכו לנבואה אף שאין נבואה בח"ל מ"מ להיות שעדיין לא באו לארץ הוכשרו כל הארצות וזכו לנבואה בח"ל ומטעם זה נסמכו בח"ל מפי עליון, וז"ש החדש הזה לכם ראש חדשים לכם שאתם סמוכים תקדשו החדש וכשם שזכיתם לנבואה זכיתם לסמיכה וזו פנת יקרת להוציאם מארץ מצרים ולדון בקנס שן ועין. ואפשר להמשיך בזה מש"ה (מיכה ז':ט"ו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות דכשם דיצ"מ היתה משום קנס שן ועין כדברי הרב הנז' כן מצינו בגאולה העתידה כמ"ש בפסיקתא רבתי (דף י"א והובא בילקוט צפניה) והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות א"ר אחא אל תהי קורא אחפש בסמ"ך אלא בשי"ן אמר הקב"ה מוצא אותה אני לחירות כשם שהכתבתי בתורה וכי יכה איש את עין עבדו וכו' אני הכיתי את שתי עיניהם של בני שנאמר נסך ה' עליהם רוח תרדמה ויעצם את עיניהם אינו בדין שיצאו לחפשי הוי אומר אחפש את ירושלם עכ"ל, הרי דגם לעת"ל נצא לחירות עלי עין, וגם בזה הוא דמיון הכתוב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות דיצ"מ וגאולה העתידה משום עינא בישא דלקינו בעינינו ועבד יוצא לחירות.

ואל זה אפשר רמז הכתוב בישעיה (סי' נ"ב) קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, הכונה דהני מילי צופים אמרום עשאום שירה כי עין בשביל עין שהקב"ה סימא עינינו נצא לחירות ועינינו תראינה בשוב ה' ציון. ובזה אפשר כונת המשורר (תהילים קכ"ג:ב') במעלו"ת אחז הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וכו' כן

עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז, ולא נאריך בדקדוקים, רק נקדים מ"ש במכילתא (פ' משפטים) סימא שתי עיניו כאחת יוצא ואינו נוטל כלום בזה אחר זה יוצא על הראשון ונוטל נזקו על השני, וכתב הרמב"ם (פ"ה מה' עבדים) שאם רבו רופא וא"ל שיכחול עינו וסמאו יוצא שאף שלא נתכוון להזיק נתכוון לעין, וז"ש הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וכו' שמה שממתינים הוא אל יד אדוניהם דייקא שיתכוין לעין אף שאינו מכוין להזיק. כן עינינו אל ה' שהוא נתכוון לסמות עינינו, חננו ה' חננו שבעין א' יוצא לחירות ואנו הגם שהדין הוא דסימא שתי עיניו כאחת יוצא לחירות לבד ואין לו כלום מ"מ דרך חנינה חננו כי רב שבענו בוז בשתי עינים. ואפשר לכוין בזה מה שאמר הכתוב (ישעיה סי' ו') השמן לב העם הזה ועיניו השע וכו' ושב ורפא לו. ונקדים מה שפסק הרמב"ם שם הכהו על עינו וחסר מאורה אם אינו יכול להשתמש בה יוצא לחירות. וזה אפשר שדקדק הכתוב אחפש את ירושלם בנרו"ת הכונה בשביל מאור עיניהם שהלך דגם אם חסר מאור העין לבד אף שהעין בדמותו כצלמו יוצא לחירות, וכן ישראל עינים להם ולא יראו שחסר אור עיניהם דינא הוא דנפקי לחירות והוא אומרו אחפש את ירושלם בנרו"ת בשביל אור עיניהם. ונראה דכל זה ממדת טובו יתברך דהא קי"ל (קידושין כ"ד:) הכה שן של קטן שהוא מחליף אינו יוצא שהרי חוזר לאיתנו וא"כ אף שחסר מאורנו בידו יתברך להחזירו לנו והו"ל כשן קטן ועם כל זה ברחמיו מוציאנו לחירות. ואפשר שז"ש חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז, הכונה כן עינינו אל ה' אלהינו לצאת לחירות שנטל מאור עינינו, והגם כי בידו יתברך להחזירו וה"ל כשן של קטן שהוא מחליף, רחמים בקשנו ממך דרך חנינה חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז כי כמה זמן ניטל מאור עינינו. וז"ש ועיניו השע פן יראה בעיניו דהיינו חסר מאורה, וכי תימא יוצא לחירות לז"א ושב ורפא לו אין דינו לצאת לחירות מאחר דאם שב רפא לו ואור חוזר הו"ל כשן קטן שיש לה חליפין כדבר האמור.

ויתכן לפרש בזה הכתוב סוף צפניה בעת ההיא אביא אתכם וכו' בשובי את שבותכם לעיניכם אמר ה', ונקדים מ"ש פ"ק דקדושין (דף כ"ד ע"ב) ת"ר בכלם עבד יוצא בהם לחירות וצריך גט שחרור דברי ר' שמעון ר' מאיר אומר אין צריך, המכריעין לפני חכמים אומרים נראין דברי ר' מאיר בשן ועין שהתורה זכתה לו ודברי ר"ע בשאר אברים הואיל ומדרש חכמים הוא, וז"ש בשובי את שבותכם לעיניכם בשביל עיניכם שהכתי, וכי תימא אכתי צריך גט שחרור לז"א אמר ה' כלומר כבר כתוב בתורה שן ועין ואין צריך גט שחרור כסברת המכריעין לפני חכמים דשן ועין א"צ גט שחרור. ונחזור על הראשונות למאי דאתאן עלה לשמות הנבחרים בנימין דן כי לדעת הרב מהר"ש פרימו יצאו כל

צבאות ה' מארץ מצרים בתורת קנס שן ועין אשר המצריים ברשעתם מחבלים כרמים כרם ה' צבאות בית ישראל, ומשה ואהרן סמוכים לעד בימין צדקו יתברך בח"ל ויכולים לדון דיני קנסות, וזהו הרמז בשם בנימין על שם ימינך ה' נאדרי בכח כי ימין עליון סמיך למשה ואהרן והם סמוכים ומצו לדון דיני קנסות להוציא את ישראל. ואם נפשך לומר דאין ממנים זקנים בח"ל ולא ישמע פרעה לקשט אמרי אמת דעד שלא באו לארץ הוכשרו כל הארצות ואם פרעה לא ידע שר צילם של מצרים יפקפק בזה, אין מידו מציל דאם סמיכת משה ואהרן מפוקפקת אצלם הרי הוא יתברך בכבודו ובעצמו דן דין קנס זה והשג ישיג והצל יציל ישראל מיד מצרים, וזה נרמז בשם דן על שם וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי הוא בעצמו יתברך והוא ידון קנס זה ובני ישראל יוצאים ביד רמה כי אין מומחה ממנו יתברך: ואשים דברי ברמז.

נפתלי על שם תורה ומצות שנתן להם הקב"ה שכתוב בהם ומתוקים מדבש ונפת צופים. ואנא דאמרי כי יש טעם פשוט ליצ"מ כי הנה כל העולם כולו תלוי עד שיקבלו ישראל התורה וכדאמר ר"ל פ' ר' עקיבא (פח.) מאי דכתיב יום הששי שכלם היו תלוים עד יום ששי בסיון אם מקבלים ישראל התורה מוטב ואם לאו כל העולם כולו חוזר לתהו ובהו, ואז"ל (שמו"ר פ' מ"א) חרות על הלוחות חירות ממלאך המות חירות משעבוד מלכיות, ואם ישראל שוהים רגע יותר במצרים היו ח"ו נטמעים ושוב לא היה מי שיקבל התורה ונמוגים ארץ וכל יושביה כי השתות יהרסון וכל העולם חוזר לתהו ובהו, וא"כ בדין הוא שיצאו ישראל בעת ההיא ממצרים שאם לאו חוזר העולם לתהו ובהו ולקיום העולם מוכרח להוציאם, ומה גם שעתידין תכף לקבל התורה והיא חירות משעבוד מלכיות והוא אומרו יתברך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, כלומר אל יקשה בעיניך שאני מוציא אותם קודם זמנם ידוע תדע כי הם יקבלו התורה ותכף להוצאה ניתנה להם והיא חירות משעבוד מלכיות, וגם בלעדם שמקבלים התורה העולם חוזר לתהו ובהו ולכן צריך להוציאם עתה כי אלו ישהו עוד אין תקומה, וזה רמוז בשם הנבחר של נפתלי שקבלו תורה ומצוות מתוקים מדבש ונופת צופים וזה טעם לשבח למהר פדותם כמה דאמרן: ומעתה נפתח פתח ברמז.

גד על שם המן דכתיב והמן כזרע גד, ואפשר לרמוז במה שראיתי בס' עץ הדעת טוב לרבינו מהרח"ו וז"ל פ' יתרו כ"י שפירש ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה', שענין יצ"מ משל למלך גדול ששלח למלך א' ששבה בן אהובו שישלחהו חפשי ואותו מלך שפל ביזה למלך הגדול והתריס כנגדו בדברים קשים ומרים ואז המלך הגדול ערך

מלחמתו והריק כלי זעמו והשמיד והחרים למלך ההוא ולכל חילו עשה בהם שפטים והוציא השבוי ביד רמה, ואז כל העולם הם מסופקים אם כל מה שטרח המלך האדיר הוא בעבור חיבת ותוקף אהבת השבוי או אין זה רק בעבור שהמלך ההוא מלבד שלא קיים גזרתו לשלח השבוי עוד הוסיף על חטאתו וביזהו והתריס נגדו, והסכימו חכמי הדור שאם אחר אשר הוציא השבוי שלחו לנפשו ולא פנה אליו עוד זה מופת כי כל אשר פעל ועשה הוא לכבודו אך אם אחר צאת השבוי נתן עיניו בו להפליא חסדו להושיבי עם נדיבים ושרי מלכותו ויתן משאת וארוחה כיד המלך בא האות כי עיקר פעולתו לכבוד בן אהובו וחיבתו, וכן הדבר הזה כי ישראל זרע אוהביו תלתא דמרחמי אברהם יצחק ויעקב ושלח ביד משה עבדו שלח עמי ויעבדוני, ופרעה אמר מי ה' אשר אשמע בקולו, ואמרו רז"ל (שמ"ר פ"ה) שאמר פרעה שכל המלכים אשכר יקריבו וה' לא שלח שום דורון, וה' הכהו לו ולעמו מכות גדולות, ואפשר לאומר כי כל פעל ה' למענהו ולכבודו אשר פרעה אמר מי ה' וכו', אך מאחר שאחר כך האכילם המן והפלא חסדיו עם ישראל נודע בגויים שהכל לאהבת ישראל, וז"ש את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל ולא על שהתריס נגדו והראיה את כל התלאה אשר מצאתם בדרך, ואלו היה לכבודו דוקא אחר צאתם לא היה נטפל עוד בהם עכ"ד הרב מהרח"ו זצ"ל. ואפשר שזה רמז בעל המאמר ולגד אמר שהאכילם את המן וכו' דזה מורה כי כל מה שטרח לא היה אלא בשביל ישראל כמבואר: ועתה נדבר ברמז.

אשר על שם שהיו מאשרים אותם וכו' והענין בחקירת רבני אשכנז דכביכול הקב"ה כהן כמ"ש בסנהדרין פ' אד"מ (ל"ט.) ומעמד הר סיני ומתן תורה המשילוהו רז"ל לנשואין ישראל ככלה והוא כחתן ושבויה אסרו לכהן, ותירצו דקיי"ל (כתובות ל"ו:) כהן שפדה שבויה ומעידה שהיא טהורה ישאנה חזקה לא שדי איניש זוזי בכדי, ומאחר שהקב"ה הרעיש עולמו ושדד המערכות בעבור ישראל היא מותרת לו כביכול כדין כהן שפדה את השבויה אלו דברי רבני אשכנז ז"ל, אבל אכתי מצאה החקירה מקום לנוח דנראה דדין זה דכהן שפדה שבויה דישאנה היינו בשבויה דעלמא אז אית לן חזקה דלא שדי איניש זוזי בכדי ושריותא היא גביה, אך אם זו השבויה מקדם קדמתה הכהן יודעה ומכירה ויש לו אהבה עמה שהיא בת אהובו החביב נראה דבנדון זה איתרע חזקת לא שדי איניש זוזי בכדי, דאימור דלאהבתה וחיבת אביה עשה את כל הכבוד הזה, וכפ"ז ישראל קדושים הנאהבים והנעימים מצד נשמתם שהיא חלק אלוה ממעל ומצד אבותיהם דחשיבי טובא לצד עילאה אין ראיה מאשר פדאם כביכול דאימור דמתוך חיבתם וכבוד האבות פדאם ממצרים ולגבייהו ליכא חזקת לא שדי אניש זוזי בכדי והדרא החקירה לדוכתא. ויראה

דיש לתרץ חקירה זו דקיי"ל (כתובות כ"ז.) בשבויה הקלו ואפילו אמה ואפילו שפחתה נאמנות להעיד עליה שהיא טהורה, והכא בגלות מצרים ובכל גליות השכינה עמנו והיא מעידה עלינו ומותרת לכהן בעדות השכינה כי היא היתה אם, ובזה יראה כונת הכתוב בישעיה (סי' ס"ג) בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם. והנה כתיב לא צר וקרינן לו צר, ועל פי האמור יתכן דהכונה בכל צרתם של ישראל לו צר בוי"ו כביכול השכינה עמהם, ועל כן לא צר באלף שאינה נקראת צרה ואף כי נשבית מותרת לבעלה כהן שאמה תעיד עליה, וכי תימא אמאי אצטריך לטעם זה שאמה היא השכינה מעידה עליהם הא קיי"ל דכהן שפדה השבויה ישאנה וה"נ ומלאך פניו הושיעם. לז"א לא דמי לעלמא דהכא באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וכ"ע ידעי שחיבה יתירה נודעת לה, ומאחר שכן מאהבה אשר אהבה ועלז בה גאלם וליכא חזקה כמדובר, ולזה אנו צריכים לטעם כי בכל צרתם לו צר כביכול שהשכינה עמה והיא תעיד עליה ובזה וינטלם וינשאם לשון נשואין כל ימי עולם, אף שנשבו כמה זימני עוד תשוב להיות עם דודה כל ימי עולם ואעפ"י שהוא כהן.

ויתבאר בזה כונת הכתוב (שיר השירים ו':ט') אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה ראוה בנות ויאשרוה, ונקדים מ"ש הראשונים בשם גאון דעכו"ם מסיח לפי תומו נאמן להעיד על השבויה, והגם דהרא"ש בתשובה (כלל ל"ב) פליג עליה, הרי כתבו מהר"ם אלשקר (סי' צ"ה) ומהרש"ך (ח"א סי' ס"ח) ומהראנ"ח (ח"א סי' כ"ב) ומהריק"ש בתשובה כ"י (סי' ל') דדעת הסמ"ג כהגאון, וכתב הרדב"ז בתשובה כ"י (סי' ב' אלפים קנ"ו) דנקיטינן כסברת הגאון דדברי הגאונים דברי קבלה, ועוד דבא"ז ובס' בשר על גבי גחלים הביאו סברתו משמע דס"ל דהלכתא היא, ורז"ל אמרו בילקוט (ריש פ' במדבר) לא זכו ישראל ליטול את התורה אלא בשביל היחוסין שלהם, גן נעול אחותי כלה אחת היא יונתי תמתי שמעו האומות אף הן התחילו מקלסין להם ראוה בנות ויאשרוה עכ"ל. ומעתה נבא אל הביאור אחת היא יונתי ליונה אמתילא שהיא טהורה ואינה מחלפת בן זוגה לעולם, תמתי תמימה אשר אין בה מום, וכי תימא הא קיי"ל דשבויה אסורה לכהן ואינה נאמנת לומר שהיא טהורה, לז"א אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה שאמה שכינת עוזנו היתה עמה והיא מעידה עליה, ברה היא ברורה וטהורה ליולדתה. ועוד ראוה בנות ויאשרוה, אומות העולם שהיו מקלסין אותה בדרך שבח וקלוסין שהיא טהורה וא"כ האיכא עכו"ם מסיח לפי תומו כי הוא אמר שהיא טהורה שלא נתכוון להעיד אלא בדרך קלוס אמרה ובשבויה גמל"ת נאמן כדברי הגאון, ואפשר שזהו הרמז בשם אשר דאחר כל השבח הזה יקשה דהקב"ה כהן ושבויה אסורה

לו, לז"א שנרמזה הגאולה בשם אשר, דזהו עיקר הגאולה לזכות למעלה רמה זו להדמות לכלה והוא כחתן, וליכא למיחש מצד שהיא שבויה דעכו"ם מסל"ת נאמן להעיד וא"ה מאשרין אותה בדרך קלוס, וזה רמוז בשם אשר שמאשרין אותם כל שומעי גאולתן שנאמר ואשרו אתכם כל הגויים כי תהיו אתם ארץ חפץ, ארץ כינוי לאשה שהיא טהורה ושלומה מרגלית טובה ארץ חפץ, וכיון דבדרך קלוס אמרוה נאמנים דעכו"ם מסל"ת נאמן בשבויה כדברי הגאון: ועתה נלכה נא לרמז.

יוסף על שם שעתיד הקב"ה להוסיף ולגאול ישראל וכו', לפי שהלב מהסס דכל הטעמים נאמרים באמת על מה שנגאלו ישראל ממצרים קודם זמנם, אבל נפיק מינה חורבא דזה גרם גליות אחרות כידוע, לז"א שנקראו על שם יוסף שעתיד הקב"ה להוסיף לגאול ישראל וכו', וכמ"ש הרמ"ע וגם את הגוי אשר יעבודו וגם לרבות ד' גליות, ובזכות יוסף יאסוף כחול שבי בתוככי ירושלם כל הכתוב ל**חיים**.

וארא

פרשת וארא בס"ד

מדרש חזית ר' יהושע בשם ר' חנין אמר (דברים ד׳:ל״ד) גוי מקרב גוי שהיו אלו ערלים ואלו ערלים אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית אלו לובשים כלאים ואלו לובשים כלאים אם כן לא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו ישראל לעולם, א"ר שמואל בר נחמני אלולי שאסר הקב"ה את עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלין לעולם הה"ד לכן אמור לבני ישראל וכו', א"ר ברכיה (תהילים ע״ז:ט״ז) גאלת בזרוע עמך בטרוניא:

מי לא יראך מלך הגויים בעשותך נוראות פלאי פלאות למופת ולאות כי היו בצוען צרי"ו אלו עשר מכות נוכו כי אפילות חשך משחור תארם, הכה ופצוע דאית ביה פרכא בעמק הבכ"ה או דכו במדוכה ויגרס בחצץ עולשין תמכא גמר מיכ"ה מיכ"ה אל עורם ואל בשרם, אשתפוך חמימי פרשת נחלות ימים אף לילות נזיקין וחבלות ואת החור"י בהרר"ם, אות הוא בצבא כי הוא שליט בעולמו וכמצבייה עביד אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב בטלה דעתם וימת חוש"ם אבד סברם.

הנה בטעם עשר מכות ודומיהם כב"ר נפתחו מרז"ל והמפרשים טעמי תריצי דבר דבור על אופניו, ולנו בעניותנו כעת יאמר איזה גרגיר לפי פשטן של דברים בס"ד. הלא מראש עינינו הרואות אתרחיש ניסא ויבלע מעה אהרן את מטותם ופירשו רז"ל (שבת צ"ז.) לאחר שנעשה מטה חזר ובלע כולן, ואפשר דענין זה לרמוז דכל ערמתם אשר הערימו כנחש הבל המה מעשה תעתועים וכל חכמתם תתבלע ויגעו לריק בעלילותם ותועבותם

להתחכם למושיען של ישראל ולהשדל לענות ולכלות ישראל אשר בערמות אלו דמיה"ם בם לנחש עקלתון וכל חכמתם הבל הבלים נסרחה חכמתם, ולרמז זה מטה אהרן בלע הנחשים אשר עשו בלטיהם רמז הרומז כי כל מחשבותם בערמות הנחש תבלעמו ארץ ולא יועילו ולא יצליחו: ואחר זה.

דם יחשב כל מימי מצרים ודמן טעון רמז, כי אשר ראו שהגואל לוקה במים וראו דם, דם זה לטובת ישראל כי הוא רומז למילה וכמ"ש ביהושע (ה') היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו רואים דם והוא דם המילה וחשוב כקרבן עולה שהיא מעשרת כמ"ש התוספות במנחות (דף נ'), וכן על ידי המילה שמל יהושע נתעשרו וזכו לארץ ישראל וכמשז"ל (ילקוט יהושע רמז ט"ו) על פ' וזה הדבר אשר מל יהושע, ולרמז זה מהדם העשירו ישראל לעוררם דהדם שראו הוא לטובת ישראל ועושרם והיה הדם הזה לאות, והגואל שלוקה היינו כשלא יהיה מים לשתות במי מריבה, ולרמז זה גם עתה לא יכלו לשתות לרמוז דבו בפרק דלא שתו העם אז הוא דלוקה במים: וטרם בוא לרמז.

צפרדע אמרתי אעלה על אר"ש פסוקי המילדות (שמות א':ט"ו), ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות וכו' ותיראן המילדות את האלהים ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיין את הילדים ויקרא מלך מצרים למילדות ויאמר להן מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים ותאמרן המילדות אל פרעה כי לא כנשים המצריות וכו' וייטב אלהים למילדות וירב העם ויעצמו מאד ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים. ועל הרוב אין דרכנו להעלות ארוכה בהערות והרגשות שיש בכתובים, רק ארדוף אציי"ג מאי דאתחזי לן בעניותין, ודר"ך זו אלך ביטל את המעוררי"ן ואת הנוקפין וכה אעשה גם עתה. הנה רז"ל אמרו כאשר דיבר אליהן שתבען לתשמיש, ודרשו (שם) ויעש להם בתים בתי כהונה ומלכות. ואפשר בהקדים מ"ש הרב בית יעקב בתשובה (סי' ל"ט) דאשת איש שנתרצית להבעל משום הצלת נפשות כאסתר מותרת לבעלה, ולדעת ריב"ם שכתבו התוס' פ"ק דכתובות (ג':) דביאת עכו"ם אוסרת הא דלא פריך בש"ס והא אסתר ג"ע הואי, היינו דכיון דהיה להצלת נפשות ליכא ג"ע ומותרת לבעלה, והאריך בזה ע"ש. וכפי סברא זו אפשר לומר שזה כונת הכתוב (שופטים ה':כ"ד) תבורך מנשים יעל אשת חבר הקני מנשים באהל תבורך דכבר נודע (הוריות י':) דיעל עשתה עבירה לשמה עם סיסרא להציל ישראל, וז"ש תבורך מנשים יעל שהצילה ישראל ולא תימא שנאסרה לבעלה ושוב אין לו בה אישות דלא היתה אנוסה בביאה וברצן עשתה, לז"א אשת חבר אכתי אגידה ביה ומותרת לבעלה דמצוה עשתה ולא גרעה משוגגת, וז"ש מנשים באהל מעון נשים האמהות דהיו בהתרן תדיר.

ואולם הוראת הרב בית יעקב כלה מקשה ויש להשיב עליו הרבה ולסתור כל ראיותיו, ומאי דתלי זיניה דלדעת ריב"ם איך יתישב מאי דלא פריך בש"ס והא אסתר ג"ע הוה ומזה דן דמותרת לבעלה כיון דהיה להצלת נפשות, אשתמיטתיה דברי התוס' שם בכתובות באותו דבור ופ' בן סורר (דף ע"ד) ויומא (דף פ"ב) והרא"ש פ' הבא על יבמתו ופ"ק דכתובות, דבפה מלא ריב"ם פריק לה דהא דלא פריך ג"ע הואי דפשיטא ליה דאיכא לשנויי קרקע עולם ואין לה למסור עצמה, אבל לענין חילול ה' לא נראה לו שיועיל טעם קרקע עולם, ומשני קרקע עולם היתה ואפילו חילול ה' ליכא ע"ש. ומהריק"ו (שרש קס"ח) כתב בפשיטות דאשה דנבעלה ברצון להצלת נפשות כאסתר אסורה לבעלה. והרב שבות יעקב (ח"ב סי' קי"ז) דחה דבר הרב בית יעקב הנז' וזו הלכה העלה דהעושה כן מצוה עושה כיעל ואסתר, אך אסורה לבעלה כיון דלא היה אונס בביאה עצמה. ויש לנו בעניותנו ארבות דברים בתשובת מהריק"ו ותשובת בית יעקב אין כאן מקומו. ועלה בידינו דאשה שעשתה ומסרה עצמה להצלת נפשות מצוה היא עושה ומ"מ אסורה לבעלה שלא אנסוה על הביאה עצמה, ומתשובת הרב בית יעקב הנז' ממנה למדנו דיש סברא זו להתיר זו האשה לבעלה וצד התר, ובזה נבא אל הביאור ויאמר מלך מצרים למילדות וכו' ויאמר בילדכן וכו', ואמירה ראשונה לכאורה יותרת היא כי לא נודע אמירה זו מה היתה משמשת כי כתיב בסמוך ויאמר בילדכן וכו', אמנם אפשר דאמירה ראשונה היא בהעלם שתבען ובסוף אמירה שניה ההוא אמר בילדכן וכו', ואפשר קרוב לודאי דאלו היו נשמעות אליו היו מבטלות הגזרה וזו הצלת נפשות באמת היא, ויש להסתפק אם מצוה היו עושות ומותרות לבעליהן כדעת הרב בית יעקב או אם אסורות כדעת מהריק"ו והרב שבות יעקב, ולז"א ותיראן המילדות ולא עשו כאשר דיבר אליהן שתבען, דהגם שיש צד להתיר כדברי הרב בית יעקב הם יראו אלהים וחיישי לסברא אחרת. וכי תימא האי פלוגתא הוי אם הם אסורות לבעליהם, אך לכל הדברות יכולות למסור עצמם ומצוה עבדי כיעל ואסתר ואמאי המילדות לא שמעו לקולו להצלת נפשות, לזה אמר ותחיין את הילדים כלומר זה וזה עלה בידם שלא נבעלו לעכו"ם והצילו הנפשות. ויקרא מלך מצרים למילדות ויאמר להן מדוע עשיתן הדבר הזה, כלומר למה זה חשבתם מעשה מה שתבעתי והלא אתם קרקע עולם ואינכם עושות מעשה, ועוד שלא מסרתם עצמכן להצלת נפשות ומריתם פי ותחיין הילדים. ויאמרו כי לא כנשים וכו' כי חיות הנה משולות לחיות ואינם צריכות מילדת. וייטב אלהים למילדות הטבה בעלמא לקיים דבריהם שיהיו נכנסים באזן פרעה שהאמת הוא שאינם צריכים מילדת, וירב העם ויעצמו מאד ובכל כך ריבוי הדעת נותן דשתי מילדות לא ספקי לרוב העם

ועוצם הפלגתו וזהו הטבה בעלמא לסניגרון לדבריהם, ולמה שהחמירו על עצמן דאפילו באונס מסרו עצמן כשתבען ויעש להם בתים בתי כהונה ומלכות דאף באונס אם נאנסו נשיהם אסורות להן דאנוסה אסורה לבעלה כהן, והמלך אם נאנסה אשתו אסורה דכלי שנשתמש הדיוט אסור למלך כמו שאמרו בירושלמי פ"ב דסנהדרין (ה"ג) והוא מקביל למעשיהן שהיו אנוסות מהמלך ושריין לגברייהו והחמירו למסור עצמן, לכך יזכו לבתי כהונה ומלכות שנשיהם צריכות ליזהר אפילו מאונס ולמסור עצמן שלא יאסרו לבעליהן ואם נאנסו אסורות.

ורוח אחרת אתי בהקדים פלוגתא דרבוואתא דהרמב"ן במלחמות סוף פ' בן סורר ס"ל דישראל הבא על הגויה קנאין פוגעין בו אך ישראלית הנבעלת לגוי אין קנאין פוגעין בה ולא מיקרי גלוי עריות דהולד כשר, ומרן בתשובות (א"ה סימן יו"ד) סבר כן ונתן טעם דקרקע עולם היא, אך הגהות מרדכי פ' החולץ בשם רבינו אברהם הגדול סבר דגם בישראלית הנבעלת לגוי קנאין פוגעין בה, והרב תרומת הדשן (סי' רי"ט וסי' רכ"ג) ומהרי"ל (סוף תשובותיו) ומהר"י קולון (שרש קע"ה) הביאו דברי רבינו אברהם הגדול ויראה דהסכימו עמו, וק"ק על מרן בתשובה הנז' דלא זכר לא דברי הרמב"ן הנז' דאתו כהלכתיה ולא דברי מהרי"ל ותרומת הדשן ומהריק"ו דפליגי עליה, והרא"ם (ח"א סי' צ"ז) סבר כהגהות מרדכי הנז', והר"ן בחידושי סנהדרין (דף נ"ב) וס"ף בן סורר הביא מחלקת הראשונים בזה, ובסנהדרין (דף פ"ב) אמרו לא פגעו קנאין זה עונשו לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים ובן מגיש מנחה, וז"ש ולא עשו כאשר דיבר אליהן מלך מצרים שתבען, והגם דנבעלת לגוי קילא דאין קנאי פוגעין בה לדעת הרמב"ן וסיעתו, אפ"ה ותיראן המילדות את האלהים וחששו דנבעלת לגוי הוי כישראל הבא על הגויה דבתרוייהו קנאין פוגעין כסברת המרדכי, ומשום הכי אף שהיו אנוסות באשר דבר מלך שלטון החמירו על עצמן ולא עשו כאשר דיבר אליהן מלך מצרים, דיבר דייקא לשון קשה שתבען בהרמנא דמלכא, ואף שהם קרקע עולם לגבי דידהו שווייהו כעושות מעשה ולא עשו דייקא כי יראת אלהים בקרבן. וגם ותחיין את הילדים וייטב אלהים למילדות, תחת טובת ותחיין הילדים, ויהי כי יראו המילדות את האלהים שסברו דנבעלת לגוי כמו ישראל הבא על הגויה ומשום הכי החמירו גם באונס ויעש להם בתים בתי כהונה ומלכות, כל קבל עונש ישראל הבא על הגויה כשלא פגעו בו קנאין דעונשו לא יהיה לו ער ועונה ומגיש מנחה, בדין הוא שיטלו שכרן בתי כהונה משרתי ה' מגישי מנחה והם לימודי ה' שמורי"ם לכל בני ישראל דת ודין כדכתיב (דברים ל"ג:י') יורו משפטיך

ליעקב, וגם בתי מלכות כמשז"ל דשומר הברית זוכה למלכות כדאשכחן ביוסף, וגם אלו יזכו שמהם תצא תורה ומשרתי ה' ומלכים ימלוכו.

והרב מופת הדור מהרח"א בעץ החיים דרשינהו להני קראי כסיני, דישראל מצווה על קדוש ה' ואינו חייב על העוברים ובן נח אינו מצווה על קדוש ה' וחייב על העוברין, והני נשי צדקניות תפסו חומרות ישראל ובן נח שתבען המלך ולו מרו את דברו ומסרו עצמן על קדושת ה' כדין ישראל ולא נשמעו לו, ולגבי העוברין שבדיני ישראל לא מחייבי כי אם על בן קיימא שכלו חדשיו לא פשטו ידם בעוברין והפרו חק נתן המלך כדין בן נח, וז"ש פרעה מדוע עשיתן הדבר הזה כשנתבעתם בחזקת היד ומסרתם עצמכן על קדוש ה' כדין ישראל וכמו רגע החמרתם כבן נח שחייב על העוברים ותחיין את הילדים והוו תרתי דסתרן, וישיבו אותו דבר כי לא כנשים וכו' כלומר אחת דתנו כישראל והצלת הילדים לא מידינו היתה זאת אלא שאינן צריכות מילדת זהו תורף דבריו. ואפשר דלרמז זה עלו הצפרדעים כמלא פי תנור ומסרו עצמן על קדוש ה' כמשז"ל (פסחים נ"ג:) אף דהצפרדעים לא מחייבי וכמ"ש בש"ס דחנניה מישאל ועזריה נשאו ק"ו מצפרדעים, וזו להעירו דאף דהמילדות דינם כבני נח וחייבות על העוברים ומש"ה בטולי בטלוה לגזרתו מ"מ החמירו למסור עצמן אף שאינם חייבים כמו הצפרדעים, וגם הצפרדעים היו מסרסין אותם כמו שאמרו רז"ל (שמ"ר פ"י) כלפי מה שכיונו לבטל ישראל מפריה ורביה וגם גזרו כל הבן הילוד הם יקחו חלקם סריסי"ם מקדימין, וגם הצפרדעים היו מצערין אותם בקולם ונכנסות תוך גופן כנגד מה שהיו מוליכין התינוקות בבתי ישראל שיהיו צועקים למען דעת אם ילד יולד לבית ישראל, ולרמז זה נענשו ליכנס הצפרדעים לתוכן ולבהלם ותשאן קולן: ועתה נלכה נא לרמוז וללחוש על המכה אשר הוכו ועמדו.

כנים ברבעתים וקדים עלי אר"ש אדבר דבר במקראי קדש והך את עפר הארץ והיה לכנם בכל ארץ מצרים ותהי הכנם באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה לכנים בכל ארץ מצרים ויעשו כן החרטומים להוציא את הכנים ולא יכולו ותהי הכנם באדם ובבהמה. ויש להבין השינוי הזה דכשהוא אצל אדם ובהמה כתיב כנם בקמץ חסר. ובתחילה קרי והיה לכנים אבל הוא חסר וכתיב כנם. ויראה במה שפירש הרב מופת הדור מהר"ח אבואלעפיא בספר הבהיר עץ החיים בכתוב ולא יכולו ותהי הכנם באדם ובבהמה שהוא יתר, ופירש הרב ז"ל דאם בתחילה היה כל עפר הארץ כנים יש פתחון פה לחרטומים דלא מצו לאפוקי כנים כי לא נשאר עפר בארץ והכל היה כנים, ולכן בתחילה היו הכנים באדם ובבהמה לבד והעפר היה כמות שהוא עפר כהוייתו ואז בקשו החרטומים להוציא הכנים מהעפר ולא יכולו והודו על כרחם ואמרו אצבע אלהים היא, ואחר זה היה כל

עפר הארץ כנים ולא נשאר עפר כלל, וז"ש ולא יכולו בזמן ותהי הכנם באדם ובבהמה והעפר היה עפר כהוייתו, אלו הם דברי הרב אור החיי"ם זלה"ה, ורבינו בחיי כתב דכתיב ויאמרו החרטומם חסר יו"ד לרמוז שחסרה חכמתם דעשרה קבין כשפים ירדו לעולם ורובם ככלם היו במצרים. ועל פי האמור יראה שזה רמז הכתוב באומרו והיה לכנם בכל ארץ מצרים חסר יו"ד וקרי כנים לרמוז שהיו כנים בכל ארץ מצרים שהכל היה כנים ולא נשאר עפר, וחסר יו"ד לרמוז חסרון עשרה מיני כשפיהם דלא הועילו ולא הצליחו, על דרך שכתב רבינו בחיי. והני בי תרי סתרן אהדדי דאי אמרת שהיו כנים בכל הארץ ואין עפר שהכל כנים אם כן איך ניכר חסרונם אשר לא הועילו כל תוקף כשפיהם אימא דכביר מצאה ידם להוציא בכשפיהם הכנים אך טעמא ששהו את כניה"ם כי אין עפר שלא היה כנים, לז"א ידוע תדע שכך היה מעשה ותהי הכנם באדם ובבהמה בתחילה, ואחר זה כל עפר הארץ היו כנים ובין הפרקים היתה שעת הכושר להוציא הכנים עד שלא באו לארץ, וז"ש ויעשו כן החרטומים ולא יכולו בזמן ותהי הכנם באדם ובבהמה טרם היותם בעפר, ולרמז זה אצל אדם ובהמה כתיב כנם וקרינן בקמץ וחסר יו"ד לרמוז כי כל בי עשרה צרי"ם עצרו ונסרחה חכמתם, ונקוד קמץ כי קמצו פיהם וידיעתם חתו לא ענו עוד כי אם אצבע אלהים היא, אך כשהיו בכל עפר הארץ כתיב כנים כמשפטו, דבהפוך כל עפרה כנים נתכסה קלונם ולא ניכר חסרונם כמבואר. ויש מן המפרשים שכתבו דבארץ גושן כל עפר שעשו בה מלאכה היה כנים, וכפי זה יראה דקדוק לשון רז"ל (בר"ר פצ"ו, והובא בלשון זה ברש"י פ' ויחי) שאמר יעקב אבינו אל נא תקברני במצרים שסופה להיות עפרה כנים והוא היה בארץ גושן, וז"ש סופה להיות עפרה כנים דגם בארץ גושן אם התחילו במלאכה סופה להיות כנים, סופה דייקא דכיון שתקברני כבר נעשית בה מלאכה וסופה כנים, משא"כ בקרקע בתולה שלא נעשית בה מלאכה בגושן לא היה כנים לפי סברא זו. ויש לחקור למה בכנים לקתה ארץ גושן, ואפשר דהוא רמז הרומז כי במכה זו הודו ואמרו אצבע אלהים היא ולא אהנו מעשה כשפים וכבר נודע שהרבו כשופיהם לבלתי צאת ישראל משם וסתמן היו בגושן מקום ישראל, לכן היו בגושן כנים להורות כי כל כשופיהם הבל עשו ויגעו לריק ועד ממהר באותו מקום הכנים שמתוכן ילמדו דמעשה כשפים תהו המה, ומינה שישראל יצאו ביד רמה והכשפים בטלים: אתאן למכת.

הערוב בא אצלם, והרמז יתכן במשז"ל שמכל ד' מלכיות נמצאו בארץ מצרים וכלם שעבדו ישראל, ובזה תירצו כת הקודמין חקירה אחת כי הנה הוא יתברך הראה לאברהם אע"ה ד' גליות כמשז"ל (בר"ר פ' מ"ד) על פסוק (בראשית ט"ו:י"ב) והנה אימה חשכה

גדולה, והתורה חירות ממלאך המות חירות משעבוד מלכיות (שמ"ר פ' מ"א), ואם לא חטאו בעגל אין שום אומה ולשון יכולה לשעבדם וכיצד יתקיימו ד' גליות. ולזה תירצו כי כל ד' מלכיות נקבצו באו מצרים כלם שעבדו בישראל, ואם לא חטאו בעגל היה גלות מצרים עולה גם לד' גליות שגם המה שעבדו בישראל, וזה שמעתי בשם הרב המפורסם מהר"ם זכות זלה"ה שר"ת מצרים הוא. מצרים צולה דהיינו בבל יון רומי מדי ואם לא עשו עגל לא היה עוד שום שעבוד כי כבר הד' מלכיות שעבדו בישראל במצרים, ובזה יראה טעם מחודש ליציאת מצרים קודם זמנם כי הנה זה היה גלות ד' מאות שנה בארץ לא להם תחת אומה אחת, ועתה במצרים שהיו עבדים למצרים ולד' מלכיות בבל מדי יון אדום בב' אחת עבדו את החמשה ותוקף הגלות היה פ"ו שנים כמשז"ל (סדר עולם רבה פ"ג) ואלו פ"ו שנים היו עבדים לה' מלכיות, נמצא שעבדותם ה' פעמים פ"ו שנה כי כן עבדו לה' מלכיות כאחד פ"ו שנה וחמשה פעמים פ"ו הם ת"ל ולכך יצאו בפ"ו שנה, והמלכיות נמשלות לחיות כמ"ש בדניאל ואפשר שלכך הביא עליהם ערוב מחיות נגד המלכיות המשולות לחיות שהיו משמשין בערבוביא לשעבד לישראל ולעוררם שסיבתם יציאתם בפ"ו שנה לסיבת ערבוב החיות שהם המלכיות שמשלו בהם וכנגדו החיות בערבוביא משלו בהם: מעתה אדברה נא במכת:

דבר, וידוע דאין אדם לוקה ומשלם אך בידי שמים אדם לוקה ומשלם , ודרך דרש אפשר לתת טעם לדבר דמחשבה שעושה פרי למ"ד (קידושין נ"ט:) מצטרפת למעשה ובידי שמים דידוע מחשבות ובוחן לבות וכליות אלהים נענש האדם על המחשבה והמעשה ולכך לוקה ומשלם, אך ב"ד שלמטה אין מענישים אלא על המעשה כי לא ידעו מחשבות אדם ולכך אין אדם לוקה ומשלם, והכא הקב"ה גזר שיהיו זרע ישראל בגלות והמצריים לא כיונו בשעבוד ישראל לקיים גזרתו יתברך ואדרבא אמרו הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל כמשז"ל (סוטה י"א.) וימררו את חייהם בעבודה קשה אשר ה' לא ציוה, ולכך פתאים עברו ונענשו על המעשה ועל המחשבה כי הוא יתברך רואה כליות ולב שכל כונתם לרעה ולכך ידבר עמים במכת דבר ולקו בערוב בגופם ובדבר בממונם דבדיני שמים לוקה ומשלם בפרוע פרעות מחשבה ומעשה, ולרמוז להם דהשחיתו התעיבו וידע מחשבתם להרע לכך הביא עליהם דבר להפסיד ממונם אף דערוב ושאר מכות אל עורם ואל בשרם: ואשיחה במכת:

שחין דאפשר טעם ליציאת מצרים דהנה גזרתו יתברך ועבדום וענו אותם ת' מאות שנה ועינוי זה הוא שעבוד בגופם, והמצריים חוץ משעבוד גופם בתוקף השעבוד עוד הוסיפו ענוי אחר זו פרישות דרך ארץ, ונמצא שעשו להם שני ענויים אחד בקושי השעבוד

והשני בפרישות דרך ארץ, ומשום הכי יצאו לפני זמנם ולא עבדו כי אם רד"ו שנה דכיון שסבלו שני מיני ענויים נחשב בכפליים לכן ישבו חצי זמנם, ולעוררם בזה נוכו בשחין דקשה לתשמיש לרמוז כי נבלה עשו בפרישות דרך ארץ שהוא עינוי מחודש, וזה גורם שלא ישבו כי אם חצי זמנם, ועוד הוכו במכת:

ברד ויראה במשז"ל נתחכם למושיען של ישראל נדונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם והם אינם יודעים שעל כל העולם אינו מביא אבל על אומה אחת מביא, ועוד שהם נופלים בתוכו. ואפשר דלרמז זה הוכו בברד ואש מתלקחת בתוך הברד לרמוז נגד סברתם שאמרו נדונם באש כתיב כי באש ה' נשפט נדונם במים שנשבע שלא יביא מבול וסברי דאש יכול להביא אבל מים לא וטעו דגם מים על אומה אחת מביא, ולרמז זה שלח כזאת ברד ואש כאחד להראות דכמות זה כמות זה ואידי ואידי חד שיעורא להלקותם במים ואש. וכשם כי הוא אמר ויהי דהאש מכבה המים ואין שלום ביניהם ולצורך שעה רצה שיתחברו יחד ואין מכלים, כך מה שנשבע שלא יביא מבול הוא לכל העולם אבל על אומה אחת מביא דלא חיישינן למיעוטא כי הכא דלדבר זה יצא האש ממנהגו הנה זה עומד בתוך הברד, ואפשר שרמז ברד ואש מתלקחת בו על שרצו לבטל ישראל שעתידים לקבל תורה שנמשלה לאש ולמים ולכן לקו באש ומים יחדיו: ואימא מילתא מעט.

מארב"ה, ואפשר שהמצריים בקשו לקעקע ביצתן של ישראל וימעטו וישוחו הולכים ודלים עד אשר לא יזכר שם ישראל, והוא נגד הבטחתו יתברך לאברהם אע"ה ארבה את זרעך וביוקר גדול העמיד את יצחק ויצחק ליעקב ויעקב כמה צרות סבל ליטע אילני דמלבלבי שבטי ישורון ועשו פירות ופירי פירות, והחטאים האלה בנפשותם בקשו לעקור נטוע אז יאמרו בגויים גודו אילנא וקציצו ענפוהי כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ואשר להיות כבר תכבד העבודה למען ענותו בסבלותם ונמצאו כלים מאליהם, אי לזאת שלח משמי קדשו ארבע לכסות עין הארץ ולהשחית כל פרי כלפי מחשבתם לכסות עין הארץ אלו ישראל ולהומם ולאבדם ונמצא בטל אומרו יתברך ארבה את זרעך, לכן ויעל ארבה ותכס עין הארץ והרבה להשחית כל פרי וכל עשב, ולא אחשוך פי במכת:

חשך ונקדים מאי דתנן (ברכות י"ב:) אמר ראב"ע הרי אני כבן ע' שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא וכו', וכד הוינא טליא פירשתי במאמרם ז"ל (בילקוט פ' בא מפרקי ר' אליעזר) דר"א בן עזריה ור' אלעזר בן ערך היו מתוכחים בחשבון ת"ל שני גלות מצרים ושם נאמר דרד"ו שנה ישבו במצרים וחמש שנים קודם

שנולדו מנשה ואפרים הם רט"ו ועבדו בין ימים בין לילות ורט"ו שני ימים ורט"ו שני לילותיהם הם ת"ל, וז"ש ר' אלעזר ב"ע הרי אני כבן ע' שנה ולא זכיתי שתאמר לשון את ה' האמרת לשון שבח, כלומר יום יום ידרשון דרשות בשבח יציאת מצרים מר דריש שיצאו משום קושי שעבודם ומר אתי מצד ריבויים ומר קאמר מטעם הקדש מפקיע מידי שעבוד וכהנה רבות לפום רבנן ותלמידהון, ולא זכיתי שתשתבח יציאת מצרים בעבור הלילות שעבודם בלילות משלמת החשבון ואין גם אחד רוצה בקיומו של דבר זה לשים לילות כימים עד שדרשה בן זומא כל ימי חייך הלילות, וניחזי אנן מה טעם לזכור יציאת מצרים בלילות אין זה אלא לעורר דעיקר טעם יצ"מ לפני הזמן היה בשביל שעבדו בלילות והלילות נחשבו ימים ומעתה נותנין שבח בעבור הלילות, ובזה אמרתי טעם למכת בכורות בחצות לילה כלומר חצות חצי שני עבדות עלו זה מצד הלילות וזהו בעצם חצות לילה פירוש חצות חצי השנים לילה נתקיימו בלילות, וזה להודיע לכל שרי מעלה כי צדיק ה' בכל דרכיו וכל דרכיו משפט על כן בא האלהים חצות לילה לגואלם להגיד כי ישר ה' והחצי עלה בשעבוד הלילות, ואפשר זה רמז מכת חשך למען ישמעו ולמען ילמדו אשר הלך חשכים מספר שנים רט"ו במה שעבדו בלילות, ודרך הלצייי זהו וימש חשך שהיה ממשות בחשך כלומר זה הדבר יש בו ממשות להעלות רט"ו שנים בעבור החשך שעבדו בלילות ונתיסרו מאד בחשך יען הרבו לפשוע לשעבדם גם בחשך באכזריות גדולה שלא ינוחו יום ולילה וכן התמו בחשך ידמו מדה כנגד מדה: ואשים קינצי למילין ברמז מכת בכורות כי זו היא שקשה מכת:

בכורות, להודיע דקושי השעבוד השלים, וכבר כתבנו דצריך בזה תנאי להוכיח אם יש לנו דין בנים כי כאשר יתברר דאנו בני אל חי בדין הוא דקושי השעבוד יעלה למספר שנים ומשום הכי הרג בכוריהם יען ששעבדו בבן בכורו וממילא דקושי השעבוד ישלים דדין בנים יש לנו, ובזה נבין פסוקי סדר היום וארא וכו' וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגוריהם אשר גרו בה וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי לכן אמור לבני ישראל וכו', ורז"ל אמרו פ' חלק (צ':) לתת להם את ארץ כנען לכם לא נאמר אלא להם מכאן לתחיית המתים מן התורה. ולכאורה יפלא מאי שיאטיה תחיית המתים הכא ביצ"מ, ויראה על פי האמור כי הנה האל יתברך אל אמונה ואין עול ורוצה לפרסם טעם לשבח יציאת ישראל באמצע הפרק והיה טעמו כי פרעה ומצרים הכבידו עולם יתר מאד על יעקב חבל נחלתו וכל היתר על ארחות עבודת עבד בא חשבון ומגרעות נתן משנות מספר שעבודם, ואולם בעבור זאת איבעי ליה לאודועי דחביבין ישראל שנקראו בנים ועל כן

המותר על חק העבדים יראה וירצה לנכות משני עבדותם, אך אם הם עבדים וכעס ואף ה' חרה בהם לא מן השם הוא דקושי העבדות יעלה לחשבון כמאמר טורנוסרופוס לר' עקיבא פ"ק דבתרא (י'.) וכמש"ל. והנה אז"ל (תענית ב'.) שתחיית המתים הוא על ידו יתברך ומזה מוכח דיש לנו דין בנים וכהן מטמא לבנו כמ"ש הרב פרשת דרכים ז"ל, ולכן תחילת דיבר ה' להוצאת ישראל ממצרים כה אמר וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם לרמוז תחיית המתים, וא"כ יש להם דין בנים ודין גרמ"א וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים דייקא בקושי ותוקף השעבוד דכיון שהם בנים כדמוכח מתחיית המתים אשר הקדים דין הוא דקושי השעבוד ינוכה משנים הנותרות, ונמצא כמערכה אל הדרוש וצורך מאד לרמוז תחיית המתים קדים עלי אר"ש.

ובאופן אחר יראה מעין דוגמא של מעלה בסגנון אחר, והוא כי יש לאומר שיטעון נגד הרב פרשת דרכים דמתחיית המתים אין ללמוד דיש לנו דין בנים ומאי אמרת דהקב"ה כהן היכי כתיב (יחזקאל ל"ז:י"ג) בפתחי את קברותיכם דהוא כביכול עצמו מחיה מתים ופתח פתוח בעוד קבר"ת ארץ כמו רגע שעדיין הם מתים ח"ו מטמא, יש לומר דכיון שיודע כביכול שעתידין לחיות הו"ל כאלו הם חיים עתה כמ"ש התוס' במציעא (דף קי"ד) דאליהו שהיה כהן נטמא לבן הצרפית שהיה יודע שעתיד לחיות, ובהכי ניחא לי מאמרם ז"ל ברבה (פ' בא) הרבה לא היו מבקשים לימול אמר הקב"ה שיעשו פסח וקרא הקב"ה לד' רוחות ונשבו בגן עדן ומשם הלכו הרוחות ונדבקו באותו פסח נתכנסו כלן ואמרו לו האכילנו מפסחך א"ל אם אין אתם נמולים אין אתם אוכלים מיד נתנו עצמן ומלו ונתערבו דם פסח ודם מילה הה"ד בדמיך חיי. ותהי עלה הרב מהר"ש יפה דאיך יכול להאכילם ממנו כשמלן אח"ך מאחר שלא נמנו עליו קודם שחיטה ואיהו מפרק לה דהוראת שעה היתה. ולנו בעניותנו יראה על פי דברי התוס' הנז' דמשה רבינו שחט עליהם הפסח בציווי ה' לפי שלפניו נגלו תעלומות שעתידין למול ומשעת שחיטה הוכשרו כיון שבודאי ברור לו שימולו, ובזה מדוקדק לשון המאמר הנז' דקאמר הרבה לא היו מבקשים לימול אמר הקב"ה שיעשו פסח דנראה שפת יתר והול"ל הרבה לא היו מבקשים לימול קרא הקב"ה לד' רוחות וכו', ומהו זה שאמר אמר הקב"ה שיעשו פסח. **אכן** על פי דרכנו הנה מה טוב דאף שלא רצו למול אמר הקב"ה שיעשו הפסח בעד מי שלא היה רוצה לימול לפי שגלוי לפניו שימולו וקרא הקב"ה לד' רוחות וכו'. והגם שהתוס' סיימו שם שהיה ברור שיחייהו הותר משום פקוח נפש אפשר לומר דהכא נמי איכא פקוח נפש דבדם פסח ומילה ניצולו כמשז"ל (מכילתא פ' בא) וזהו לדעת התוספות, אבל בשיטה מקובצת למציעא כתב משם תלמיד רבינו פרץ דכיון דברור לו

שיחיהו כחי חשיב ע"ש, ולדעתי אין אנו צריכים שיהיה פקוח נפש דכיון דברור לו שיחייהו חי חשיב, ועל פי זה נתישב אצלי מאי דהוו בה קמאי דאיך היה דבר ה' אל משה בסנה בעודו מצורע וטמא באותה שעה, ויראה דכיון שגלוי לפניו שמיד יטהר כטהור חשיב על דרך האמור, וממוצא דבר אתה הראת לדעת דאין הוכחה מתחיית המתים שיש לנו דין בנים דדילמא טעמא הוי דכיון דיודע תעלומות דתכף חיים הרי הם כחיים ואין כאן טומאה, אבל ממתנת ארץ כנען מוכח דיש לנו דין בנים כמ"ש הרב מהר"ש אלגאזי דאם כעבדים הכותב נכסיו לעבדו אם שייר קרקע כל שהוא אין מתנתו מתנה (פאה פ"ג מ"ח) ומדכתיב בה נתינה מוכח דדין בנים יש לנו. ומעתה אתאן לקראין דהלא מראש דברנו דקושי השעבוד יבא לחשבון אם יש לנו דין בנים ולכן אמר ה' וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם לרמוז תחיית המתים דמשם מוכח דיש לישראל דין בנים, ודין הוא לדקדק בחשבונם וטרחם ומשאם ותוקף שעבודם הנה זה בא בחשבון הדק היטב. וכי תאמרו עדיין יש למדת הדין שתאמר דאין להם דין בנים ותחיית המתים טעם יש בדבר דכיון דעתידים לחיות חשיבי חיים כמ"ש התוס' וסיעתם וא"כ קושי השעבוד לא יועיל כי עבדים המה ואדון עולם חרה אפו וישליכם אל ארץ אחרת וכל המוסיף לענותם שבח יתנו לו, לזה אמר לתת להם את ארץ כנען ואם כעבדים מה זו נתינה הא שייר קרקע כל שהוא אינה מתנה, אלא מוכח דבנים הם וקושי השעבוד עולה בדקדוק גדול וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל דייקא אשר מצרים מעבידים הם ברשעתם ואזכור את בריתי.

ודרך אחר יראה בסדרן של כתובים, ונקדים דבריו של גדול מהר"ם אלשיך על פסוק זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך וכו', ופירש הרב ז"ל במה שאמרו במדרש אלו אכלו האבות פירות מעשים בעולם הזה מה היו מניחים לבניהם בעת צרה, וזהו אומרו יתברך לך ולזרעך נתתי וכו' כדי להניח מתנתם לבניהם אחריהם שאם לא יזכו לנחול הארץ בזכות עצמם יזכו בזכות אבותם, וז"ש זכור לאברהם אל תעשה כאלו לישראל אתה מטיב כי אם לאבות עצמם אשר נשבעת להם, כלומר לתת להם ואח"ך ותדבר אליהם ארבה את זרעכם והארץ הזאת אשר אמרתי לתת לכם בעצמכם אתן לזרעכם במקומכם כאלו נתתי לכם ועל כן גם בהעדר זכותם ונחלו לעולם. ואם תאמר הצדיקים אשר בהם תורישמו ידי את הארץ, לז"א ותדבר אליהם ארבה את זרעכם לומר כי אחר שתרבה אותם תתן את הארץ ולא שתמעיטם, זהו תורף דברי הרב. ובזה אני אפרש מקרא קדש ביחזקאל (סי' ל"ג) בן אדם יושבי החרבות האלה על אדמת ישראל אומרים לאמר אחד היה אברהם וירש את הארץ ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה,

וצריך להבין מה רצו לומר אחד היה אברהם וכו', ותו אומרם ואנחנו רבים וכו', ואפשר שכונתם דמאחר כי הוא יתעלה נשבע לתת לו את הארץ ולא נתנה כונתו שגם שבניו לא יזכו בעבורם יקחו אותה במקומו, וכי תימא צדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה כבר הבטיחו ה' להרבות זרעו ולתתה לרבים, וז"ש אחד היה אברהם וירש את הארץ הוא בעצמו כי מה' היתה לו והוא לא לקחה ואנחנו רבים לנו נתנה במקומו אנו יורשים אותה בהיותנו רבים כמ"ש וארבה את זרעכם, ואף שאין אנו כדאים במקומו אנו יורשים, וכדי שלא נאמר צדיקים יבואו בה לז"א ואנחנו רבים לנו נתנה כי הוא אמר לתת הארץ בהיות זרע אברהם רבים, וככל אשר דיבר הרב מהרמ"א ז"ל.

נמשך לזה נלכה נא דרך להבין מקראי קדש הנאמרים באמת (נחמיה סי' ט') אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם וכו' ושמת שמו אברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני וכו' לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה ותרא את עני אבותינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף ותתן אותות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה וכו' ובניהם הרבית כככבי השמים ותביאם אל ארץ אשר אמרת לאבותיהם לבא לרשת ויבואו הבנים וירשו את הארץ וכו'. ואם באנו לדקדק בסדרן של כתובים הללו תיב"ה היכי סגיא ואת היותרת וכיוצא תכבד העבודה לכן נפרשם לפי קצורנו, אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם מצד בחירתך ורצונך הפשוט והוצאתו מאור כשדים אף שלא היה לו למסור עצמו על קדושת ה' כי בוחר אתה בו, וכי תימא שהיה לו דין ישראל, לז"א ושמת שמו אברהם בעת המילה ואז זכה להיות לו דין ישראל כמ"ש הרמב"ן (ויקרא כ"ד י') דבמילה נעשה ישראל, וזה רמז שם אברהם גימט' רמ"ח כנגד רמ"ח מצות עשה שקבל עליו (ועיין מש"ל פ' תולדות בד"ה ובכן ולך תעלה), ומצאת את לבבו נאמן לפניך שעשה היצה"ר טוב כמ"ש בירושלמי פ' הרואה (ה"ה), וז"ש לבבו הרומז לשני יצריו היו לאחדים בידו. וזהו נאמן אחד היה והורה בזה השתדלות וחריצות אברהם מאליו ומעצמו לדבקה בו עד שכביכול כתיב ומצאת בדרך מציאה כי הפליא לעשות אברהם אע"ה מצד עצמו, וכרות עמו הברית עמו דייקא שאין בחילופה הכזבת הנביא, ואם יחטאו יכולה מדת הדין לקטרג ולבטל ההבטחה כשאין בחילופה הכזבת הנביא כמ"ש קצת מפרשים, ויען שכרת עמו דייקא בלי אמצעות נביא לכן ברחמיך עשית אופן שתתקיים בזרעו דהיינו וכרות עמו לתת ארץ הכנעני, כלומר לתת לו ולא נתת לו והיה זה לתת לזרעו במקומו כמ"ש מהר"ם אלשיך, ותקם את דבריך כי צדיק אתה וכמשז"ל (ילקוט ישעי' רמז תמ"ה) על פ'ודבר אלהינו יקום לעולם משל למלך וכו', ותרא את עני

אבותינו במצרים עניות תורה ומצות, ואת זעקתם שמעת על ים סוף בהיותם בדין קשה שעוזא היה מקטרג עליהם דהיו עובדי עכו"ם וכו' כמשז"ל והיו נתונים בצרה גדולה ויזעקו אל ה', ובמדת טובך שמעת זעקתם ותתן אותות ומופתים בפרעה מלך קשה ובכל עבדיו קשים כחרבות ובכל עם ארצו כי האותות לא היו כי אם בארץ מצרים, ועל ידי זה נודע גבול ארץ מצרים שהיו חולקים בני כוש ומצרים בארץ העומדת על הספר על ידי המכות נתברר גבול מצרים כמשז"ל (שמו"ר פ"י), וזהו בכל עם ארצו דאגב הוברר ארצו, וכי תימא מה המכות האלה למי שקיים גזרתו יתברך אשר גזר ועבדום וענו אותם ת' שנה כמו שחקר הרמב"ם, והרמב"ם תירץ שסתם אמר ה' ועבדום וענו אותם ולא אמר במצרים ועל אשר רצו מצרים בזה הוכו, והראב"ד השיג עליו דנהי דסתם אמר אבל כיון שגזר ועבדום אין להלקות למי ששעבדם דעל מי תחול הגזרה, ולכן תירץ דהם עזרו לרעה ושעבדום יתר מאד על הגזרה ע"ש בה' תשובה (פ"ו ה"ה), וז"ש ותתן אותות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו שהוא אמר סתם והם שנטפלו לקו כמ"ש הרמב"ם, וכי תימא אין זה מספיק להכותם דעל מי תחול הגזרה, לז"א כי ידעת כי הזידו עליהם דייקא ועזרו לרעה והרבו להזיד ולפשוע יתר על הגזרה וכמ"ש הראב"ד, וזהו בעצם כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה דממכות הארץ ותחלואיה אשר חילה ה' במצריים נתאמת חידוש העולם, וכבר אמרו דאם ארסטו עיניו ראו את כל מדוי מצרים האמין, ועוד שכל המכות היו נס בתוך נס ותרי תמיהי מדכר דכירי אינשי, וז"ש ותעש לך שם כהיום הזה דנתאמת חידוש העולם ומתוך שהיו מכות גדולות מופלאות נס בתוך נס דדכרי אינשי ותעש לך שם כהיום הזה אף שעברו כמה מאות שנים. אי נמי שאין מקיימין אלא משטר שקרא עליו ערער והם היו מכשפים גדולים כל בי עשרה קבין כשפי' כיילי להו בקבא רבא והם עצמם כרעו ונפלו הודו לו ברכו שמו, וז"ש ותתן אותות ומופתים בפרעה קוזמקטור גדול ובכל עבדיו החרטומים מארי דעובדין בישין כשפים ושדים ובכל עם ארצו כלם כאחד בעלי כשפים ועמק השדי"ם. ותעש לך שם, כי הן הן המזיקין בכל הארץ יצא קום קיימו וקבלו כי הוא תקיף ובעל היכולת ולא אחר. והים בקעת וכו' ובעמוד ענן וכו', ומזה ניכר כי כל אשר עשית במצרים לחיבת ישראל כי עין בעין יראו שאחר צאתם הוספת פלאות לכבודם ולטובתם כמש"ל סוף פ' שמות בס"ד בשם הרב מהרח"ו זצ"ל. ובניהם הרבית כככבי השמים לקיים מה שאמרת לאבות ארבה את זרעכם ולכך אף שלא היו כדאים ותביאם אל הארץ אשר אמרת לאבותיהם לבא לרשת הם עצמם ולא נתת לאבות כדי שיכנסו הבנים במקומם כמ"ש הרב מהר"ם אלשיך כאמור, וז"ש ויבואו הבנים וכו' אעפ"י שלא היו ראויים.

אקומה נא ויגע על פי הבא"ר מקראי קדש קרואים והולכים סדר היום. וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען וכו', ואפשר דזה מערכה אל הדרוש כי הן בעון עם בני ישראל בו בפרק לא היו כדאים לצאת ולא לרשת את ארץ כנען וכמ"ש בש"ר ע"פ זה, וגם אעפ"י שישראל שבאותו הדור לא היו נוהגים כשורה שמעתי נאקתם בעבור הברית שכרתי עם אבותיהם הה"ד ואזכור את בריתי עכ"ל, והיינו דקאמר וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם בעצמן ארץ כנען, ולא כן היה כי לא זכו בה רק זאת היתה להם ארץ מגוריהם אשר גרו בה כי גרים היו בארץ ונשאר זכותם לבניהם, דהגם דבניהם אל עצמם ואל בשרם ליכא בהו זכותא עיילי אינשי באתרהון דאבהתא כמ"ש מהר"ם אלשיך. ודין גרמ"א וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל ותעל שועתם, שזכות אבותם מסייעתם וצדקתם להוצאתם ולהושיבם על אדמתם בחצריהם ובטירותם, ויען מדת הדין לעומתם דפרעה ומצרים קיימו גזרתו יתברך אשר גזר ועבדום וענו אותם וכמו שחקר הרמב"ם ומה לישראל כי יזעקו על המצריים ומשפטם חרוץ אמימרא דרחמנא, על כן בא האלהים ואמר אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי, רמז בזה תלתא טעמי לחובת מצרים כדבעינן מימר בס"ד. הנה שמענוה מיסוד תורת משה הרמב"ם שהוא יתברך לא גזר על אומת מצרים והם שנכנסו בזה יטלו את שלהם, ובא רעהו גדול המורים הראב"ד הש"ג שי"ג והצל יציל למצריים מטעם זה דעל מי תחול הגזרה וכמו שנאמר לעיל וירדפם עד חוב"ה מטעם דהם עזרו לרעה, ועד אחרון הרב מופת הדור מהר"ח אבואלעפיא כתב דאעיקרא אין כאן שאלה דרחמנא אמר ועבדום וענו אותם ת' שנה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וכו' וא"כ מאן דעייל לשעבדם לקיומי גזרתו יתברך אשר גזר ועבדום וענו אותם גם הוא סבר וקביל סופא דמילתא דקאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וכו' וסיפא בהדי רישא איתאמרא. ואפשר דכלהו רמיז להו קרא וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וכי תאמרו מה טיבה של צעקה וכן יסד המלך ובגזרת עירין פתגמא ועבדום וכו', לז"א אשר מצרים רמז לישוב הרמב"ם דה' לא פירש מי הוא זה אשר ישעבדם ומצרים שנכסו לתגר זה הם יקחו חלקם, וזהו אומרו אשר מצרים כלומר שאני לא גזרתי שיהיו מצרים ואינהו עבוד, אלא שיש לפקפק על זה דעל מי תחול הגזרה כדקאמר הראב"ד להכי קאמר מעבידים אותם כדיהיב טעמא הראב"ד שהם עזרו לרעה וזהו מעבידים אותם הם מצדם ומחמתם וה' לא ציוה, וכי תימא זהו העלם דבר אם הכבידו עולם יותר אז יאמרו מצרים שגינו בזה על לא הודע שיעור גזרת ה' ומי יעלה לנו השמימה וישמיענו שיעור ידוע, לזה אמר ואזכור את בריתי ופירש"י ואזכור אותו הברית כי בברית בין הבתרים אמרתי וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, ורמז בזה תירוץ

הרב מהרח"א דשניהם בדיבור אחד נאמרו ועבדום וכו' וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ומאן דעביד הא נפיל בהא, לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם בזרוע וכו', הכונה דקיי"ל דעביד איניש דינא לנפשיה ואיכא למאן דאמר דדוקא במקום פסידא הוא דעביד דינא לנפשיה כמבואר פ' המניח (כ"ז:) ובח"מ סי' ד', והכא הב"ה עביד דינא לנפשיה הוא המוציא ישראל עם קרובו והכה כל בכור והיינו טעמא שישראל היו עכו"ם גוי מקרב גוי, ואלו שהו עוד מעט היו נטמעים וספו תמו ככל הגויים לכן עביד דינא לנפשיה דזו פסידא דלא הדרא, וז"ש אני ה' והוצאתי אתכם אני בעצמי ועבידנא דינא לנפשאי כי יש פסידא, וז"ש והצלתי אתכם מעבודת"ם היינו עכו"ם שאתם נטמעים ובמקום פסידא וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים ועבידנא דינא לנפשאי, ולקחתי וכו' וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם וכו', כלומר תנו עיניכם לזכור כי אני ה' אלהיכם ולא תלכו בחוקות הגויים דזה הפסד גדול, וזהו הטעם כי אני המוציא וכו' דבמקום פסידא עביד דינא לנפשיה, וא"כ כאשר תדעו הטעם שאני המוציא ממילא תבינו כי אני ה' אלהיכם והוא פסידא ללכת בחוקות הגויים מדעבידנא דינא לנפשאי, וז"ש וידעתם כי אני ה' אלהיכם ואל תפנו אל האלילים כי אני המוציא מטעם פסידא לעבוד עכו"ם ומינה שתעבדו ה' אלהיכם, והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם וכו' כמ"ש מהר"ם אלשיך שהבטחתים לתתה אליהם ולא נתתיה כדי שתכנסו אתם במקומם אף שאין אתם כדאים, וכן אעשה ונתתי אותה לכם מורשה שתכנסו במקומם, אני ה' מדת רחמים. ובזה מדוקדקים כל התכת הכתובים כאשר יסתכל יפה הקורא.

ועוד אפשר לפרש במקראי קדש הללו וטרם אענה הבא נבא לבאר מאמרינו המוצג בראש אמי"ר דקאמר לא היתה מדה"ד נותנת וכו', דהיו ערלים מגדלי בלורית ולובשים כלאים, וצריך להבין הני תלתא כנגד מי. ועוד יש לדקדק מאי דאמר ר' שמואל בר נחמני אלמלא שאסר הקב"ה את עצמו בשבועה וכו' מה הלשון אומרת שאסר הקב"ה את עצמו בשבועה והול"ל לשון ברור וקצר אלמלא שנשבע הקב"ה. ותו ר' ברכיה דאמר גאלת בזרוע בטרוניא ניחזי אנן אי פליג על ר' שמואל בר נחמני במאי פליגי ואי לא פליג אינו מתישב כל כך דמוכרח הקב"ה לקיים שבועתו. ובתחילה נבא לפרש מילתייהו דרשב"נ ור' ברכיה ונקדים מאי דקיי"ל (קידושין כ"ו:) דקרקע במקום שכותבין את השטר אף אם נתן הכסף לא קנה עד שיכתוב את השטר ואי פריש אי בעינא בכספא איקני פריש וקני בכסף לחוד, והרב מהריב"ל בראשון סוף כלל י"ג כתב דאם נשבע לקיים המקח הוי כפריש וקני בכסף לחוד, וחזינא לגאון הרב משנה למלך (ריש מכירה) שכתב ויש

לדקדק בסברת הרב דאית ליה דכיון דנשבע אי אמרינן דלא סמכא דעתיה בקנין זה נמצא דעביד איסורא משום הכי אמרינן דהוי כאלו פירש שדעתו לקנות באותו קנין לבד מהא דאמרינן פ"ק דקדושין (דף י') איבעיא להו תחילת ביאה קונה או סוף ביאה קונה נפקא מינה כגון שהערה בה ופשטה ידה וקבלה קדושין מאחר וא"נ לכהן גדול דקני בתולה בביאה מאי אמר אמימר משמיה דרבא כל הבועל דעתו על גמר ביאה. ותמהו הראשונים דבפ' הבא על יבמתו אמרו דאשה נקנית לבעלה בהעראה, והרמב"ן והרשב"א תמהו על הבעיין נמי לימא דנ"מ להערה ופירש ולא גמר ביאתו, והיכי לא אשכח אלא דנ"מ לפשטה ידה או לכ"ג דלא שכיחי. וכתבו דההיא דיבמות כגון שהערה ופירש א"נ גמר ביאתו ואמר בפירוש שרוצה לקנות בהעראה והשתא קני בהעראה והא דהכא בשגמר ביאתו סתם, ולדברי הרמב"ן והרשב"א דגם הבעיין ידע שתחלת ביאה קונה האשה לבעלה אלא שנסתפק דדילמא הא דקני בהעראה כשלא גמר ביאתו או שגלה דעתו שרוצה לקנות בתחילת ביאה, אבל אם גמר ביאתו בסתם אפשר שאין דעתו לקנות אלא בגמר ביאה, היכי קאמר דנ"מ לכ"ג דאי סוף ביאה קונה אסירא ליה משום בעולת עצמו הא אף דנימא דבעלמא כל הגומר ביאתו בסתם אין דעתו לקנות אלא בסוף ביאה, הכא גבי כ"ג כיון דאם נאמר כן עביד איסורא דבועל בעולת עצמו הדין נותן שנאמר דגבי כ"ג אפילו בסתם הוי כפירש ואמר דדעתו לקנות בתחילת ביאה, כי היכי דלמהריב"ל איסור שבועה משוי ליה כמפרש, ואי אמרינן דליכא איסור בכ"ג כי אם בנשואין יש לומר דבעיית הגמרא דאי תחלת ביאה קונה מותר לנושאה ואי סוף ביאה קונה נמצא שקדש הבעולה ואסור לנושאה, אך נראה מהה"מ (פי"ט דאסורי ביאה) דאף שלא על ידי נשואין עביד איסורה וא"כ קשה על מהריב"ל מסוגיא זו, ונראה שיש לחלק בין היכא דהוא בדא האיסור להיכא דהאיסור בא מעצמו, דבשלמא בנדון מהריב"ל דנשבע לקיים המקח הוי כאלו בשבועה זו גלי שרוצה לקנות בכסף, אבל גבי כ"ג ליכא שום גלוי שרוצה לקנות בתחילת ביאה, זהו תורף דברי הרב מש"ל.

ולפום ריהטא יש להעיר על הרב ז"ל במה שעלה במחשבה לפניו דכ"ג לא עביד איסורא אלא בנשואין, וכפי זה תריץ יתיב למהריב"ל דבעיית הש"ס היא דאי תחלת ביאה קונה מותר לנושאה הרי מדין בוגרת שהזכירו הוא ז"ל בדבריו הכא בסמוך מוכח דאף אם הקדושין כדין כל שהנשואין אינם כדין אסור, והכא נמי אף אי תחילת ביאה קונה איך מותר לנושאה אח"ך הא כשיבא לנושאה בעולה היא דומיא דבוגרת, וכן ראיתי להרמב"ן והרשב"א בהך שמעתא דתחילת ביאה דקשיתינהו בוגרת, ותירצו דקס"ד ביאה נשואין עושה א"נ דכי איבעיא ליה כשכנסה לחופה בלא קדושין ומקדש לה התם בביאה

דמשעה שקנאה בביאה נעשית אשתו נשואה לכל דבר, ולפי זה הדרא קושיא למהריב"ל דודאי איסורא עביד אי סוף ביאה קונה.

איברא דהריטב"א שם תירץ דשאני בוגרת דאשתני גופא בבגרות בין אירוסין לנשואין, אבל הכא דלא אשתני גופא בתר אירוסין דקניה אזלינן והוי ככהן הדיוט שקדש אלמנה ונתמנה כ"ג דשריא ליה. ולפי זה היה מקום לומר דהרב מש"ל קאי בהך שינויא דהריטב"א ולפי דעת הריטב"א תירץ למהריב"ל דלא עביד איסורא, אבל גברא דשפיר חזי להרב מש"ל גופיה (פי"ז דאיסורי ביאה דין י"ז) שהביא דברי הריטב"א הנז' ודחאם מסוגית הש"ס והוכיח מדברי הרמב"ם דסבר כהרמב"ן דאסור לכ"ג לקדש בביאה אף אם פירש שדעתו לקנות בהעראה כיון דבנשואין היא בעולה, ועמ"ש שם הרב מש"ל דין י"ז ואין להאריך כאן, ומה גם דהרב מש"ל גופיה כבר חזר בו מתירוץ זה וכבר העלה ארוכה לסברת מהריב"ל דשאני נדון מהריב"ל דהוא בדא האיסור.

אך מהריב"ל עצמו סוף ח"ב הדר מר משמעתיה דאפילו נשבע לא חשיב כאלו פירש, וראיתי למהרימ"ט (בח"מ סי' ס"ה) שרצה לחלק דמ"ש מהריב"ל סוף ח"ב איירי בקנין בלי דמי וסבר דלא מהני פירש במימרא שניה, וק"ק דמדברי מהריב"ל בח"א משמע דדעתו דמהני פירש גם במימרא שניה אלא שהיה מגמגם שלא מצא הדבר בפירוש, והיותר נראה דמהריב"ל חזר בו וכן כתב הרב מש"ל והאחרונים וכ"כ מהר"א די בוטון בתשובותיו (סי' קנ"ב) דמהריב"ל חזר בו וסבר דהשבועה לא מהני כאלו פירש, ועלה בידינו דנשבע על הסתם לדעת הרב מהריב"ל בח"א השבועה משוי ליה כפירש והתנה לקיים הדבר, ולדעת מהר"א די בוטון וסיעתו דמהריב"ל חזר בו לא מהניא שבועה לאשויי כאלו פירש וקנין אין כאן שבועה אין כאן, והרב מש"ל הוכיח דגם לדעת מהריב"ל בח"א היינו טעמא משום דהוא בדא האיסור משום הכי הוא דהשבועה משוי ליה כפריש וכמש"ל, ובזה נבא אל הביאור דהכא הקב"ה הבטיח לאברהם אע"ה סתם רק דאיכא למימר דזו ההבטחה היא אם יהיו צדיקים וזרע כשר דוקא אבל אם יהיו רשעים ימקו בעונם, והנה אם הקב"ה מאהבתו לאברהם אע"ה היה מבאר דהבטחתו היא אף אם זרעו יהיו רשעים ודאי שוב לא היה שום פקפוק ומקיים הבטחתו, אבל דרכיו של הקב"ה סתומים וחתומים והגם כי הוא שליט בעולמו צדיק הוא בכל דרכיו לעשות הכל כמשפט, ולכן הקב"ה נשבע לאברהם אע"ה כמ"ש הרב מהר"ש יפה שם בס' יפה קול, והשתא דנשבע לדעת מהריב"ל בח"א השבועה משוי ליה כמפרש לקיים הדבר, וכן הכא השבועה משוי ליה לקיים ההבטחה בכל אופן דכיון דנשבע חשוב כאלו פירש דאפילו הם רשעים דהשבועה מועלת לעשות סתם כמפרש לדעת מהריב"ל שם,

וגם לדעת הרב מש"ל דהוכיח מסוגיית פ"ק דקדושין דגם אי דיינינן ליה בעלמא עביד איסורא לא סגי אא"כ פירש בהדיא, מ"מ היינו דוקא באיסור דאתיא ממילא כי התם בכ"ג אבל בנשבע דהוא בדא האיסור בכי האי גונא השבועה משוי ליה כמפרש, וכן הכא בנדון שלנו דהקב"ה נשבע לאברהם אע"ה לקיים הבטחתו לדעת מהריב"ל בראשון חשיב כמפרש דאפילו יהיו רשעים יקיים הבטחתו. ומעתה בדקדוק גדול באו דברי ר' שמואל בר נחמני דהנה מדת הדין לא היתה נותנת שיגאלו דהיו ערלים מגדלי בלורית לובשים כלאים ויתעכבו תחת שלש עכ"ב ערלים כלאים בלורית, וז"ש אלמלא שאסר הקב"ה את עצמו בשבועה דייקא דהוי איסור שבדא מעצמו דבהא השבועה משויא סתם כמפרש, ודייק לומר אסר הקב"ה עצמו לרמוז חילוק הרב מש"ל מנדון מהריב"ל לשמעתא דכ"ג דבכה"ג דאסר עצמו והוא הביאו עליו משוי ליה כמפרש, ואלולי כן לא היו נגאלין וזהו כדעת מהריב"ל בראשון. ור' ברכיה חולק דהשבועה לא מהניא אלא לקיים הדבר אך כשעל פי הדין דלא פירש מתבטל גם השבועה לא תועיל וכדעת מהר"א די בוטון וסיעתו דחזר בו מהריב"ל, גאלת בזרוע עמך בטרוניא, ור"ת עמ"ך ערלים מגדלי בלורית כלאים, וזהו בטרוניא ולא מדינא וכמ"ש מהר"ש יפה שבא בטרוניא נגד מדת הדין כביכול ע"ש.

ואחשבה לפרש בזה תפלה למשה רבינו בענין העגל פ' תשא ויחל משה וכו' למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה וכו' זכור וכו' אשר נשבעת להם בך ותדבר אליהם ארבה את זרעכם וכו' וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם וינחם ה' וכו', ובש"ס פ' אין עומדין (ל"ב.) א"ר אלעזר דמאי דכתיב וכל הארץ הזאת אשר אמרתי הם דברי ה' שקיים דברי משה רבינו, ויש לדקדק דמשה רבינו קאמר ותדבר אליהם ארבה את זרעכם וה' כשנתפייס ברוב רחמיו ורצה מטובו לקיים דברי משה רבינו וזכר עשה לזכות וברית אבות מ"ט נקט מתנת הארץ שהוא דבר שלא הזכיר משה רבינו, ועם שהתירוץ לזה פשוט, לדרכנו יתבאר בעצם בס"ד, והוא שלדעת מהריב"ל בח"א שסבר דהשבועה משוי ליה כאלו פירש לקנות בכסף כבר כתבנו בסמוך דהרב מש"ל הקשה דכפ"ז מ"ט לא אמרינן דכ"ג דקני בביאה האיסור דבעי למיסב בתולה משוי ליה כמפרש דרוצה לקנות בהעראה, וכבר כתבנו מה שתירץ הרב מש"ל דבנדון מהריב"ל הוא בדא האיסור וכו', ולפי תירוץ הרב הנז' משמע דאם הכ"ג נשבע לישא בתולה זו ושוב קדשה בביאה בסתם שריא ליה דכיון דהוא בדא איסור שבועה משוי ליה כמפרש דרצה לקנות בהעראה והוא חידוש דין. אך אפשר לחלק באופן אחר דמעולם לא אמרינן דהשבועה משוי ליה כמפרש אלא כשאנו דנים בדבר

שבין איש ובין רעהו דהלוקח לא סמכא דעתיה אז אמרינן דהשבועה משוי ליה כמפרש וסמכא דעתיה, אבל אם הדבר תלוי בעצמו אף שנטפל לו אחר כגון כ"ג לקדש בהעראה אז לא מהני איסור דבעי למסב בתולה, וגם מה שנשבע לישאנה לשוויי כמפרש דרוצה לקנות בהעראה, דכיון דדבר זה לקנות בהעראה או בגמר ביאה כרובא דעלמא הוא דבר הנמשך אחר כך והוא תלוי בו הו"ל לפרש בפרטות, ואם בא עליה סתם דעתו על גמר ביאה ואסירא, והבן.

ועוד יראה לחלק בין נדון מהריב"ל להא דכ"ג דמעולם לא אמרה מהריב"ל אלא בדבר שבממון שהתורה שיירה רשות לבני אדם להתנות כרצונם וכל תנאי שבממון תנאו קיים, ובנדון מהריב"ל מדינא קני בכסף אך לא סמכא דעתיה דלוקח עד שיכתוב שטר, ואם התנה לקנות בכסף מהני אז כיון דקני מדינא בכסף אלא דלא סמכא דעתיה ואם התנה בפירוש לקנות בכסף סגי, אז בכה"ג סבר מהריב"ל דהשבועה משוי ליה כמפרש מאחר דאין הדבר נוגע בקנין רק בדבר המחודש דלא סמכא דעתיה דאלו מדינא קני בכסף, אבל גבי כ"ג דהדברים מגיעים בגוף הקנין דהדין דקני בביאה הוא לפי דעתו והנאתו, וכשפירש דדעתו לקנות בהעראה שכן נהנה קני ובסתם הוי ככל אדם דדעתו בגמר, וא"כ הכא בכ"ג נמצא דאם זה ככל אדם חסר קנין ובכה"ג לא מהני האיסור לשוויי כמפרש דלא מהני אלא בתנאי שבממון ובמילתא חדתא דלא סמכא דעתיה בקנין זה אף שקונה מן הדין, וע"פ חילוקים אלו נבא אל הביאור דהכא בהבטחת ה' לאברהם אע"ה להרבות זרעו ולהוציאם מגלות ד' מאות שנה, אם היה מפרש דהבטחה זו יהיה אף אם זרעו יהיו רשעים אין עוד מקום למדת הדין לקטרג כיון דמפני אהבת אברהם אע"ה כך רצה להבטיחו, אבל השתא דלא פירש יש מקום למדת הדין לקטרג דאלו רשעים ואינם ראוים, ולזה הקב"ה נשבע לאאע"ה שלא רצה לפרש דאפי' זרעו רשעים ונשבע, וכיון דהוא דבר הנוגע לאברהם אע"ה וזרעו כפי חילוקנו הראשון נראה דהשבועה משוי ליה כאלו פירש אף אם זרעם יהיו רשעים ומהאי טעמא הוציאם ממצרים כמש"ל, וז"ש למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול נגד מדת הדין ורמז בזה שלא היו ראויים ומטעם השבועה אף שלא היו כדאים הוציאם דהשבועה משוי כמפרש, ואם כן מטעם זה עצמו זכור לאברהם וכו' אשר נשבעת להם בך ותדבר אליהם דייקא, דכיון דהשבועה היתה בדברך אליהם ארבה את זרעכם והוא דבר שבינך לבינם השבועה משוי ליה כמפרש אפילו יהיו זרעם רשעים כפי חילוקנו הראשון לדעת מהריב"ל בח"א כאמור. ויען ה' וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם רמז למשה רבינו, דעיקרא דמילתא החילוק השני אשר חילקנו דבדבר ממון דהתורה נתנה רשות

דכל תנאי שבממון תנאו קיים אז השבועה משוי כמפרש אך לא בדבר איסור, והכא במתנת הארץ הוי דבר שבממון והשבועה משויא ליה כמפרש דאף אם יהיו רשעים יזכו במתנת הארץ וז"ש ונחלו לעולם.

ואפשר לפרש בדרך אחר והוא שלדעת מהריב"ל בח"ב אמרינן דלא נשבע אלא בהיותו חושב שהוא מחויב וכיון דקנין אין כאן שבועה אין כאן, נראה דיודה בנדון שלנו דבשלמא באדם הנשבע אמרינן לא נשבע אלא שחשב דעל פי הדין מחויב וכיון דעפ"י הדין אינו חייב הוא פטור גם מהשבועה, אבל לצד עילאה אי אפשר לומר כך דגלוי וידוע לפניו דיהיו רשעים וכיון דנשבע ודאי לכ"ע הוי כמפרש דאפי' רשעים, ובזה אפשר לומר דמשה רבינו סבר כדעת מהריב"ל בח"א דשבועה מהני ליה כמפרש דרוצה לקנות בכסף והיינו דוקא בדבר שבין אדם לחבירו כמו שחילקנו, וסבר דה"ט דיציאת מצרים וכן איבעי ליה לקיומי הבטחת ארבה את זרעם ועל דרך שכתבנו לעיל, על כן בא דבר ה' וגילה שאין הדין כן אלא העיקר דקנין אין כאן שבועה אין כאן והיינו כאחר חזרת מהריב"ל, ועם כל זה הכא השבועה מהניא ומשוי ליה כמפרש מאחר דהוא היודע עתידות וגלוי לפניו דיהיו רשעים, וכיון שכן אין לומר ח"ו חשב דיהיו טובים ונשבע ובודאי דהשבועה הוי כפירש אפילו יהיו רשעים, וז"ש וכל הארץ הזאת אשר אמרתי דייקא דכיון שאני אמרתי ואנכי ידעתי עתידות בהא ודאי ונחלו לעולם דהשבועה משוי כמפרש, אבל באדם הנשבע דינא הוא דקנין אין כאן שבועה אין כאן כדסבר מהריב"ל בח"ב.

ובלכתך בדר"ך הזה אתה תבא"ר המאמר הנז' באופן זה, דבין ר' שמואל בר נחמני בין ר' ברכיה כלהו ס"ל כדעת מהריב"ל אחר חזרה דקנין אין כאן שבועה אין כאן, אלא דרשב"נ סבר דשבועה זו שנשבע הקב"ה להוציאם היתה לאברהם אע"ה, וכיון שכן כלפי מעלה ודאי השבועה הוי כמפרש אפילו יהיו רשעים, וז"ש אלמלא שאסר הקב"ה את עצמו דייקא כלומר שיודע נסתרות ובכי הא השבועה הוי כאלו פירש אף דיהיו רשעים, ור' ברכיה סבר דהשבועה נשבע עתה למשה רבינו ומשום הכי דריש גאלת בזרוע עמך בטרוניא דעתה דהם רשעים מדת הדין דינא קתבעא, רק שעתה בא הקב"ה וגאלם בזרוע דנשבע עתה.

ועוד אפשר לפרש במאמר הנז' בסגנון אחר, כי הנה לדעת מהריב"ל בח"ב דקנין אין כאן שבועה אין כאן, לכאורה אין אנו צריכים עוד למה שחילק הרב משנה למלך דיש חילוק בין כשבדא האיסור לאיסור הבא מאליו ולא עביד שום גלוי דעת כמבואר דמהריב"ל בח"ב אף כשבדא האיסור ונשבע אמר לשמעתיה דלא מהני וזה נראה פשוט, אבל כד

דייקינן פורתא חילוק הרב משנה למלך שריר וקיים לכל הדברות ולכל האמירות וזה דאשכחן להרשב"א בתשובה שהביא מרן בב"י ח"מ (ריש סי' ק"ד) בדינא דאקני דדינא הוא דשעביד נפשיה לב"ח ראשון, ומיהו אם לוה ולוה ואח"ך קנה משתעבד לשניהם וכל שעדין לא קנה יכול לחזור בו, וכתב הרשב"א בראובן דלוה משמעון וחזר ולוה מלוי והשביעוהו ב"ד דכל מה שירויח יותר ממזונותיו יפרע ללוי דכיון דנשבע כן גלי דעתיה שחזר מהראשון וללוי משתעבד לשמעון לא משתעבד, ומתשובה זו הוכיח מהרימ"ט (ח"מ סי' ס"ה) הנז' דהשבועה לקיים כל דבר הוי הוכחה שחוזר בו כ"ש דהוי הוכחה שלא יחזור בו, וכפי דעת מהרימ"ט לכאורה קשה על הרשב"א דכיון דהשבועה מהניא להוכיח שחוזר וכ"ש להוכיח שאינו חוזר, הכי נמי נימא בכ"ג דעשה דבתולה יקח יועיל להוכיח שדעתו לקנות בהעראה כאלו פירש בהדיא ועל דרך שהקשה הרב מש"ל על מהריב"ל בח"א, ויש לתרץ כדפרקה הרב מש"ל דשאני בנדון הרשב"א דבדא האיסור משא"כ בכ"ג כאמור, ואין זה ענין לדברי מהריב"ל בח"ב דשאני התם דתלוי בסמכא דעתיה דלוקח ואמרינן דלוקח לא סמכא דעתיה עד שיכתוב השטר כמ"ש מהרימ"ט שם לעיל על דברי מהריב"ל, אי נמי כדפריש מילתיה מהריב"ל בח"ב דלא נשבע אלא בהיותו חושב שהוא מחויב וכיון דקנין אין כאן שבועה אין כאן, ומ"מ נראה דלדברי מהרימ"ט שהוכיח מהרשב"א צריכים אנו לחילוקו של הרב משנה למלך כדבר האמור, ועם שלכאורה יראה שיש להשיב על ראית מהרימ"ט מהרשב"א דשאני התם דמהשבועה מתברר בפירוש גמור שחזר בו מהראשון שכן נשמע דכל מה שירויח יותר יתן ללוי משא"כ בשבועה דעסיק הרב ז"ל כאשר יראה הרואה, וגם מה שכתב בעד תשובת מהריב"ל בח"ב כבר דקדקנו לעיל עלה, ועתה ראיתי שכן דייק הרב מהר"ש קמחי בתשובה הובאה בס' משאת משה (ח"ב סי' ן' מח"מ) ולא זכר מתשובת לחם רב (סי' קנ"ב) ע"ש, ומ"מ ידעי רבנן שהדרשה תדרש כל שיש הסברא בעולם כדרגילי רבוואתא גדולי הדור שלפנינו שלצד כל סברא מבארים מקראי קדש ומאמרם ז"ל ומראים פנים לכל צד, ואף אנו בעניותנו נאמר שלדעת הרשב"א לסברת מהרימ"ט צריך לחלק כחילוק הרב מש"ל הגם לפי דעת מהריב"ל בח"ב ככל אשר דברנו, ולפי זה אפשר לפרש המאמר הנז' דבין רשב"נ בין ר' ברכיה כלהו סברי כמהריב"ל בח"ב דקנין אין כאן שבועה אין כאן ומודו בנדון הרשב"א וצריך לחלק כחילוק הרב משנה למלך כמש"ל, והכא בנדון זה דומה שבועת ה' לאברהם לנדון הרשב"א לסברת מהרימ"ט, ודייק רשב"נ לומר אלמלא שאסר הקב"ה את עצמו בשבועה דגם לדעת זה היינו דוקא כשבדא הוא

האיסור אז השבועה משוי ליה כמפרש דאף אם יהיו רשעים, ור' ברכיה סבר דהשבועה היתה למשה והוא בטרוניא כמש"ל.

וממוצא דבר אפשר לרמוז בפסוקי הסדר דאתאן עלייהו לכן אמור לבני ישראל, לכן שהיא שבועה שנשבעתי לאברהם אע"ה תאמר לבני ישראל אני ה' מדת רחמים שנשבעתי שלא תקטרג מדה"ד שאינכם ראויים, והוצאתי אתכם אף שאין אתם כדאים שהשבועה משוי כמפרש. וכי תאמרו דיש סברא להפך כדעת מהריב"ל בח"ב, לז"א וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם וכו' דלגבי דידי שיודע הנסתרות אין לומר נשבע על דעת שהיה חייב בדין, וה"נ נשבע על דעת שיהיו זכאים כי אני ה' יודע עתידות והכא השבועה כמפרש וכמש"ל. ועוד שהעיקר הוא דבדבר שבממון דכל שהתנה תנאו קיים השבועה כמפרש כדעת מהריב"ל ח"א, וז"ש והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי ונשבעתי לאברהם וכו' דהוי דבר ממון והשבועה בזה משוי כמפרש כפי החילוק שכתבנו לעיל, ונתתי אותה לכם אעפ"י שאין אתם זכאים דכיון שנשבעתי לאבות השבועה כמפרש בדבר שבממון ובינו לרעהו כדעת מהריב"ל ח"א, והכא נמי נשבעתי בדבר שבממון אל האבות ובכי הא השבועה כמפרש לדעת מהריב"ל ח"א ולפי החילוקים שכתבנו.

והנה בא"ר באופן אחר במקראי קדש הללו ונקדים לבאר תחילת המאמר הנז', דאמרו גוי מקרב גוי שהיו ערלים ומגדלי בלורית ולובשים כלאים, ופירש הרב מהר"ש יפה דמגדלי בלורית לע"ז, ואנן בעניותין נפתח לה פתחא מהכא בהני תלתא ונקדים משז"ל בש"ר (פ' ט"ו) והזכרנוהו לעיל (פ' שמות) דהוא משל לכהן שנפלה תרומתו בבית הקברות שמטמא עצמו להציל תרומתו, וכביכול בא מצרים להציל תרומתו שהיא ישראל, ורבני אשכנז כתבו שטעם המילה היא כתרומה מן הגוף, ואפשר דז"ש גוי מקרב גוי שהיו נטמעים בתוך גלולי מצרים ולזה יש פתח תקוה שהקב"ה יצילם כדין כהן המציל תרומתו כנז', והשתא שהם ערלים ואינם מקיימים התרומה למול מדה כנגד מדה הדין נותן שהקב"ה לא יחוש אליהם שהם תרומה על פי מדתם, ואם נפשך לומר לסברת ר"מ דחייש למיעוטא והאיכא שבט לוי דמלין כמשז"ל, וכתיב (דברים ל"ג:ט') כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו, לז"א אלו מגדלי בלורית לעכו"ם וסברי ללכת אחרי רבים לרעות והיו ככל הגויים עובדי עכו"ם, וא"כ כאשר אינהו לא חיישי למיעוטא דשבט לוי ודומיהם מדת הדין לדונם אחר הרוב ויאבדו, וכי תימא הא דעבדו עכו"ם היה באונס ובטירוף כמשז"ל שטען הקב"ה בעדם בעת קריעת ים סוף לז"א אלו לובשים כלאים, והענין במ"ש בס' סוד ה' דע' אומות הם ועשרה נתנם לאברהם אע"ה וכל העומד לישרף

וכו' נשארו ששים אומות וח"ו יש מקום לומר דישראל בטלים בס', אבל קי"ל דאם הדבר ניכר אינו בטל בס' וישראל ניכרים ומובדלים ולכך אינם בטלים, וזה שמעתי מפה קדוש הרב המופלא מהר"ר יצחק הכהן ז"ל שפירש בזה מאמר הכתוב (ישעיהו ס"א:ח'-ט') ונודע בגויים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל רואיהם יכירום כי הם זרע בירך ה', והוא מבואר עם הקודם ונודע בגויים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים, וכי תימא הרי הם בטלים בס' לז"א כל רואיהם יכירום וכיון דהם ניכרים אינם בטלים, והשתא ז"ש במאמרינו אלו לובשים כלאים דנהי דמה שעבדו עכו"ם הוא מתוך האונס ומתוך הטירוף, אמנם כיון דמגדלי בלורית ולובשים כלאים אינם ניכרים וח"ו מדת הדין נותנת שיבטלו בתוך ששים אומות שמכל העולם היו במצרים דאינם נכרים לולי שגברו רחמיו יתברך ונשבע, וראיתי למהר"ש יפה שכתב במ"ש שם במדרש חזית בתחילת המאמר הנז' כשושנה בין החוחים מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים קשה לבעלה להלקט כך גאולתן של ישראל היתה קשה לפני הקב"ה, והקשה הרב הנז' דקראי בשבח ישראל ולא בגנותן, וי"ל דהא דקאמר אלו ערלים וכו' היינו רוב ישראל אבל מיעוט צדיקים היו בהם וקרא בשבח ישראל איירי שזכות המועטים תציל למרובים, ומה שאמר דלא היתה מדת הדין נותנת היינו משום דהעולם נדון אחר רובו והקב"ה בזכות הצדיקים הקדים לישבע, אבל אי לאו דהוה בהו צדיקים לא היה נשבע ולא היה גואלם עכ"ד הרב מהר"ש יפה וע"ש באורך. ויש לחקור דסוף סוף משוא פנים יש בדבר והא בתר רובא אזלינן.

ויראה במאי דפליגי פ"ק דיבמות (י"ד.) דמר סבר לא עשו בית שמאי כדבריהם משום דב"ה רובא ומר סבר עשו ב"ש כדבריהם דאע"ג דב"ה רובא הני מילי היכא דכי הדדי נינהו אבל הכא ב"ש מחדדי טפי. ומדת הדין היתה מקטרגת דניזיל בתר רובא והצדיקים בטלים דרובא הוא בכמות, אבל הקב"ה סבר דלא אזלינן בתר רובא אלא היכא דכי הדדי נינהו והכא שקול משה כנגד כל ישראל וכן אהרן שקול ככמה מאות וכן כל צדיק וצדיק, ונמצא דבאיכות הצדיקים הם רבים ומשום הכי נשבע וכו' כמ"ש הרב מהר"ש יפה, וזו תשובה נצחת שהשיבו המפרשים לטענת המין לילך אחר הרוב ולעבוד עכו"ם, דכיון דישראל קדושים ומחדדי טפי בכי הא לא אזלינן בתר רובא. ועוד תירצו במ"ש מהרימ"ט בתשובה (א"ה סי' ז"ך) דחזקה מכח סברא אלימתא מפקא מרובא. ועוד תירצו דישראל בארץ הם קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. ובזה נבא לביאור הכתובים הנז', לכן אמור לבני ישראל אין לכן אלא לשון שבועה וטעם השבועה מפני הצדיקים שהם הרוב באיכות, וזה טעם ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים ואין לחוש לרוב עכו"ם דהם באיכות מועטים כטעם אשר נשבעתי להצילכם. ועוד וידעתם כי אני ה' אלהיכם

המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים דהיא חזקה מכח סברא אלימתא דביציאת מצרים שדד כל המערכות ונתפרסם אלהותו יתברך. ועוד והבאתי אתכם אל הארץ וכו' ואז יש לכם דין קבוע דאין בו רוב כאמור.

ולהבין אומרו אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אותה לכם מורשה אני ה', ולכאורה הוו תרתי דסתרן דאומרו ונתתי אותה לכם משמע שהוא נותן אותה מתנה ומורשה היא ירושה מאבותינו והוי כמזכה שטרא לבי תרי, ואפשר במ"ש בבתרא (דף קכ"א) ההוא דאמר נכסי לסבתא ובתרא לירתא וכו' וזו גירסת הגאונים, והקשו הרז"ה והר"ן לגירסא זו מה ליה לנותן לומר ובתרא לירתא פשיטא דיורשיה יורשים אותה, ותירצו דאלו לא אמר ובתרא לירתא הך סבתא היתה יכולה למכור, ועוד כי בעלי חובות של זקנה היו גובים מיורשים והשתא אסורה למכור ובעלי חובות הזקנה אינן גובים מיורשים שאינן יורשים אותה מכחה אלא מכח הנותן. וחזיתיה למורינו הרב הגדול שארנו מהר"י זאבי ז"ל בדרשותיו סוף פ' בהר שכתב דהאי קושיא והאי פירוקא איתא במתנת הארץ שנתן ה' לאברהם וא"ל ונתתי לך ולזרעך אחריך, דלמאי אצטריך ליה לומר ולזרעך אחריך, אלא שהקב"ה היתה כונתו דזרע אברהם לא יירש הארץ מכחו אלא מכח הנותן וכונתו יתברך שיהיו אחוזים בארץ ולא יהיה להם רשות למכור וכו', והאריך הרב ז"ל בזה הלא בספרתו נפלאות מתורתו. ועפ"י אמרי קדוש יש לפרש כמה מקראי קדש הנאמרים באמת, ועתה נאמר דאפשר דזה כונת מקרא קדש אשר אנכי בקרבו והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אותה לכם שאני הנותנה לכם וגם היא מורשה, והוי כההוא דאמר נכסי לסבתא ובתרה לירתא שאין יורשיה יורשים מכחה אלא מכח הנותן, וכן הוא הדבר במתנת הארץ ונתתי אותה לכם אף שתירשו אותה אינה באה מכח אבותיכם אלא מכחי כמ"ש הרב הנז' שדין זה הוא במתנת הארץ, וכל זה להודיע חבתן שרצונו שכלם יהיו אחוזים בארץ וכל חד ישמח ישראל במתנת חלקו בארצות ה**חיים**.

בא

פרשת בא ושבת הגדול בס"ד

פ"ק דברכות(ט'.) דבר נא באזני העם אין נא אלא לשון בקשה א"ל הקב"ה למשה בבקשה ממך אמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם:

שבת הגדול מעוז ומגדול אידלי יומא וישימהו על הנס קורין ומקרין והולכי על דרך שיחו, אשר חכמים הגידו מילי"ן על גבי מילי"ן הלכות גדולות וקבועות שנו בית המדרש יוביחו, מפיהם אנו חיים מפיהם ומפי כתבם אמור רבנן בטעמא ספרין פתיחו, ומאבות יצאו תולדות יום יום ידרשון יציצו ויצמחו ציצים ופרחים בחצרות אלהינו יפריחו, איכו השתא מה ליחיד הקל יש בו בנותן טעם ובריא, אולם ראה זה חדש ומקום הניחו אין זאת כי הן רבים עתה ספרן של צדיקים מלאים זיו מפיקים הבונה כמה יבנה יסבו"ר ולא ידע שקדמוהו רבנן דבש ותבלין והשביחו, על כן אמרתי העולה על רוחי ומינייהו ומני יתקלס עילאה דילנא אמרי דילהון היא הפגים שהזריחו.

בטרם אקרב לתת טעם לשבת הגדול נדעה נרדפה קרוא מקרא בסדר היום ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח. ויש לדקדק מאי שיאטיהו דזקני ישראל הכא.

ואפשר במ"ש הרב מחנה אפרים (בדיני משיכה סי' ב') שאם קנה אתרוג ועשה משיכה כל שלא נתן דמים לא יצא י"ח דאוריתא, דיש מן הראשונים דסברי דבמילתא דאוריתא לא מהני אם קנה הדבר בקנין דרבנן, וכיון דקנין משיכה מדרבנן לא יצא ידי מצוה מדאוריתא עד שיתן הדמים ע"ש באורך וברוחב. ובזה אפשר לרמוז דרך אסמכתא בפסוק הנז', ונקדים מה שכתבנו במקום אחר דלא סגי בכסף לבד לקנות אף דקני מדאוריתא דכיון דרבנן תקון משיכה הדמים לא קנו כל דלא משך דהפקר ב"ד הפקר, ומוכרח לומר כן לישב כמה סוגיות ואין כאן מקום להאריך. ואפשר להסמיך בפסוק הנז' דין זה אשר הוא בתר דתקון רבנן משיכה דכיון דקרבן פסח מצוה דאוריתא בעו תרוייהו כסף ומשיכה, וז"ש ויקרא משה לכל זקני ישראל, אין זקן אלא שקנה חכמה כי רצה לרמוז משפטים ישרים משכו במשיכה וקחו בכסף כמ"ש פ"ק דקדושין (ד':) דקיחה בכסף לכם דבעו שיהיה משלכם ושחטו הפסח דהוא מצוה מדאוריתא, ובעו תרוייהו כאמור כדי שיהיה קנוי לכם מדאוריתא ותצאו י"ח מדאוריתא, ובזה יראה לרמוז בפסוק גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות ועשינו לה' אלהינו, דיש לדקדק מה הלשון אומרת תתן בידינו הול"ל גם אתה תתן לנו זבחים ועולות, ואפשר בהקדים מ"ש בהגהת מחנה אפרים שם להרב בנו דמדברי הרמב"ן (שהביא בשיטה מקובצת מציעא דף ק"ך) דאף מתנת מטלטלין אינה נקנית כי אם בחליפין או בחצר או באגב, ולפי זה כתב דאם נתנו לו אתרוג במתנה וקנאו במשיכה יש לחוש שלא יצא י"ח מצוה מדאוריתא.

אכן ראיתי להרב הנז' בסוף הספר בהשמטות דכל שלקח הדבר בידו וכיון לקנות לכ"ע קנה מן התורה ע"ש, והגם דמדברי הרב מר אביו לא משמע הכי כאשר צדיק, יבחן מ"מ

נראין דבריו נכונים וטעמן ונימוקן עמם, וכפ"ז נראה דבהמה דקה אם אוחזה בידו קנה מדאוריתא, וז"ש גם אתה תתן בידינו ממש דכיון שהם בידינו אחוזות קנינו מדאוריתא. ובדקדוק דבר גדול דבר הנביא גם אתה תתן בידינו ממש זבחים ועולות דכיון דהוא מתנה אין דרך לקנותה מדאוריתא אלא כשיכול ליטלה בידו ואם לאו בעי חליפין או אגב או חצר, ונתן עעם בעצם ועשינו לה' אלהינו דצריך שיהיה קנין מדאוריתא למצוה דאוריתא. **ועוד** אפשר לרמוז דרך אסמכתא בסברא דמייתי מור"ם בהגה בח"מ סי' קצ"ז דמסירה קונה בבהמה דקה וגסה אם הוא בפני המוכר ר"ל דבעינן מסירה מיד ליד, ואפשר להסמיך סברא זו בפסוק הנז' גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות הכונה אתה הנותן צריך שתתן בידינו מיד ליד כדי שנקנה אותה כדין ואז ועשינו לה' אלהינו, ולפי מ"ש שם בח"מ סי' הנז' דמשיכה דבהמה אפילו קרא לה ובאה או שהכישה במקל ורצתה לפניו או שהנהיגה בקול כיון שעקרה יד ורגל קנאה, אפשר להסמיך בקראין משכו וקחו לכם צאן דהכונה כך משכו ולאו דוקא משיכה ממש אלא שתעשו המצאה וקחו לכם צאן בין בקריאה שתקראוה ותבא בין להנהיגה בקול או במקל כיון שבאה אצליכם, וז"ש וקחו לכם צאן בכל גוונא שמה משיכה וקרינן משכו.

ויתכן לפרש באופן אחר, ונקדים מאמרם ז"ל (מכילתא פ' יתרו) ואתם תהיה לי ממלכת כהנים מכאן ראוים היו ישראל לאכול בקדשים עד שלא עשו העגל משעשו העגל ניטל מהם וניתן לכהנים, ויראה במשז"ל בפרקי ר' אליעזר דאותו הדור ששמעו קול הקב"ה לא ראו קרי, אך מצינו שאז"ל דבעגל ראו קרי, ואמרו ז"ל בפ' ויעלו עולות שמי שלא יצא ממנו קרי ראוי להעלות עולות, וזה אפשר שהיה טעות קרח לחלוק על אהרן בעבור הכהונה באומרו כי כל העדה כלם קדושים ומדוע תתנשאו על קהל ה', ואמרו רז"ל (במ"ר פ' י"ח) כי כל העדה כלם קדושים כלם שמעו בסיני אנכי ולא יהיה לך, ולכאורה אין לו יחס אשר שמעו בסיני לזכות לכהונה, ועל פי האמור יתבאר ונקדים מה שפירשו כת הקודמין על פי מאמרי רז"ל האמורים כונת הכתוב ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי וכו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, דהכונה אם שמוע תשמעו בקולי דייקא שתזכו לשמוע קול ה', וגם ושמרתם את ברית"י שלא תראו קרי, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים שתהיו ראוים לכהונה וגוי קדוש כמשז"ל (ברכות י':) איש אלהים קדוש מנא ידעה שלא ראתה קרי על סדינו עד כאן דבריהם ז"ל, וז"ש קרח כלם שמעו בסיני אנכי ולא יהיה לך כלומר השמע עם קול אלהים, וכל השומע קול ה' ראוי להיות כהן וא"כ כל העדה ראויים להיות כהנים, והוא לא ידע שהטעם הוא שאינו רואה קרי ובעגל ראו קרי כמ"ש רז"ל ולזה ניטל מעלה זו מהם, וכבר העיד העיד הוא יתברך ואמר אם

שמע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי כאמור, ואפשר שזה טעם המשורר במקראיו דאחר מחלוקתו של קרח חזר לאחור במעשה העגל כמאמר הכתוב (תהילים ק"ו:י"ז) תפתח ארץ ותבלע דתן וכו' יעשו עגל בחורב וכו', כיוון בזה דעל ידי מחלוקת קרח חוזר ונעור ענין העגל, דעד שלא עשו העגל היו ראוים כל ישראל להיות כהנים דשמעו קולו יתברך ולא היו רואים קרי, והן בעון העגל נעשו בעלי קריין כמשז"ל ונדחו מלהיות כהנים, והם רצו להיות כהנים במעלה שהיה להם קודם העגל ולכן נתעורר עליהם דין העגל, וכל זה השמיענו המשורר באומרו יעשו עגל אחר מחלקת קרח, ואפשר שזהו ששבח משה רבינו וללוי אמר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו כלומר דשבט לוי שלא חטאו בעגל זכו שנשארו במעלתם ששמעו קול הקב"ה ולא ראו קרי, וזהו בעצם כי שמרו אמרתך דייקא ששמרו מה ששמעו אמרתך וזכו שנשאר בהם מעלתם שלא ראו קרי ובריתי"ך ינצורו, אמנם מלבד שנלוו עם קרח רבים מישראל וכלם בקשו הכהונה ואינם ראויים שאר ישראל שחטאו בעגל ונעשו בעלי קריין, עוד בה דגם שבט לוי שלא חטא בעגל ולא ראה קרי מ"מ כאשר למעלת הכהונה היו ראויים כל ישראל וכלם טעו חוץ משבט לוי ניטלה מעלה זו כי כרובם כן חטאו ונתיחד אהרן, וממוצא דבר מבואר מאמר הנז' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים מכאן היו ישראל ראוים לאכול בקדשים עד שלא עשו העגל דכיון ששמעו קולו יתברך כל שלא עשו העגל שלא ראו קרי היו ראויים להיות כהנים וכמו שביארו הראשונים פסוק זה כמדובר, ומשעשו העגל ניטל מהם שנעשו בעלי קריין והפסידו וניטלה מעלתם וניתנה לאהרן ובניו הכהנים וכמו שאמרנו.

ואולם רבני אשכנז פירשו במאמר זה ואמור רבנן בטעמא אשר רצה הקב"ה לפני צאת ישראל ממצרים לקדשם בדם פסח ודם מילה, כמ"ש הרב מהר"ם אלשיך פ' פנחס דבעשות האיש הישראלי מצוה אחת מתקדש אבר אחד הנוגע למצוה ההיא, אבל המוסר עצמו על קדושת ה' מתקדש כל גופו בבת אחת, וזה חשב פנחס ומסר עצמו על קדוש השם ונתקדש כל גופו וזכה לכהונה, וכן ישראל על ידי שלקחו שה תועבת מצרים וקשרוהו ובפיהם ירצו לשוחטו, מסרו עצמם על קדוש השם ונתקדש כל גופם והיו ראויים לכהנים על דרך שזכה פנחס לכהן כשמסר עצמו על קדוש ה' ושרתה עליהם רוח הקדש כיון שמסרו גופם על קדוש ה', ומה גם שמלו והיו מסוכנים בהיותם כואבים, וזהו כונת המאמר הנז' שהיו ישראל ראויים להיות כהנים ולאכול בקדשים כי מה שמסרו עצמם על קדוש ה' הכשירם להיות כהנים כפנחס אלא שחטאו בעגל, זהו תורף דברי רבני אשכנז ז"ל. ועל פי זה אפשר שזה רמז הכתוב ויקחו להם איש שה וכו', הכונה ויקחו להם שיקנו גופם ויקחו להם ממש דעל ידי שמוסרים עצמם על קדוש ה' נתקדש

כל גופם והם קונים עצמם, וז"ש ויקחו להם רמז שעל ידי זה קונים עצמם בלקיחת שה וכו' ועל ידי זה ראוים לכהונה.

וזה אפשר שהוא רמז קראין משכו וקחו לכם ואמרו רז"ל (מכילתא פ' בא) משכו ידיכם מע"ז וקחו צאן של מצוה, וע"פ דרכנו זה פתרונו כי ישראל היו גוי מקרב גוי עכו"ם, והעכו"ם מטמאה כנדה ונטמא כל גופם ואיך יזכו לנס גדול של יצ"מ הכולל כמה נסים עוד טומאתם בכל גופם, על כן בא האלהים וציום בדם פסח ודם מילה שעל ידיהם מוסרים עצמם על קדוש ה' וכלה גרש יגרש כל טומאתם ויתקדש כל גופם, וכל זה רמז משה רבינו באומרו משכו, דהכונה משכו ידיכם מע"ז אשר נטמאתם בה, וקחו לכם תקנו ותקחו לעצמכם ממש שיתקדש כל גופכם ותהיו בריה חדשה במה שתקחו צאן ותמסרו עצמכם על קדוש ה', ועי"ז ראוים לכהנים ושחטו הפסח ולקחתם וטבלתם וכו'.

ומכלל הדברים עת לדבר בעצם היום שבת הגדול, כי הנה במדרשו של הרשב"י על פסוק (בראשית מ"ז:כ"ט) ויקרבו ימי ישראל למות שם נאמר כי כל יום שהאדם מקיים מצוה תיקן אותו יום ובא חשבון, ואם לאו הוא נדחה ע"ש שהאריכו בזה, והכא שבת זו במצרים כל ישראל בלקיחת השה תועבת מצרים לפסח מסרו עצמם על קדושת השם, כי המצריים עיניהם הרואות אלהיהם מכינים לטבח ובזה נתקדש כל גופם ותיקנו כל רמ"ח אבריהם כאחד, ולא מצינו יום גדול כזה שכל ישראל תקנו כל גופם בבת אחת, כי האף אמנם המצא ימצא רבים מישראל שמסרו עצמם על קדוש ה' לא נמצא שכל ישראל כאחת ביום אחד מסרו עצמם על קדוש ה' ונתקדש כל גופם בבת אחת והכל מתוקן והוא פלא, על כן בא זכרונו וקורין אותו שבת הגדול, כי באמת יקר תפארת גדולתו אין ערוך אליו ולא היה כיום ההוא שישראל כלם היו בלתי מתוקנים ורובם היו טמאים כל גופם בטומאת עכו"ם, וכמו רגע קנו כל גופם בבת אחת על כן זכה לשם וקורין אותו שבת הגדול.

ודרך הלציי אפשר במה שנודע (מכילתא פ' בשלח) שאין האומה נופלת עד שהשר של מעלה נופל וכמ"ש (ישעיהו כ"ד:כ"א) יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה, ושמעתי משם הרב המוסמך מהר"ר חיים אבואלעפיא ז"ל זקנו של הרב מופת הדור מהרח"א ז"ל שהיה מפרש שבהיותו השר למעלה בתוקף גדולתו ועוצם מעלתו ה' ישבור גאון עזו ותפארתו והיה כאין, כאשר מצינו במצרים שהיו עובדין למזל טלה, וניסן שולט בו מזל טלה ובט"ו בו שהוא תוקפו של חדש כרע נפל, שבי"ד בניסן שחטו הטלה להורות כי בו בפרק בתוקף גדולתו היה למס, וז"ש יפקוד ה' על צבא המרום במרום, פירוש במרום בעוד שהם רמים במעלה רמה ועליונה, וזש"ה (ירמי' ב')

בחדשה ימצאונה והוא על דרך הנז'. איכו השתא בעשור לחדש שישראל משלו בטלה אלוה של מצרים וקשרוהו בכרעי המטה, נודע ה' משפט עשה בשר של מעלה בהיותו רם ונשא וידע כל ישראל כי נפל שדוד ש"ר צילם מעליהם ונשבתה ממשלתו ועברה גדולתו, על כן לא יחרץ איש מצרי את לשונו ויהי לנ"ס, ועל כי יום העשור היה בו בפרק בשבת קבעו לקרותו שבת הגדול שם העצם ליום הקדוש, וגם הוא רמז כי נשבת ונתבטל גדול כלומר שר מצרים שהיה גדול ברום המעלות שבת ונתבטל על דרך (ישעי' י"ד) שבתה מדהבה, ומשום הכי יצדק מאד שם שבת הגדול לרמוז כי נתבטל הגדול שהיה מושל ובתוקפו וגדולתו נשבת ונתבטל, והיינו שלא קראו יום הגדול.

ואחשבה רמז הרומז באופן אחר והוא כי כבר כתבנו בעניותנו בראש פרשת ויחי, דיוסף הצדיק הוה ס"ל דהאבות היה להם דין בני נח ומה שהיו נוהגים בדת ישראל היינו בדבר שאין בו קולא לדין ב"נ וכך היה נוהג בכל חומרות ב"נ ומקיים מצוות ישראל, וזאת היתה לו שהיה שומר השבת ומענגו במאכל ומשתה כדין ענג שבת, אך היה חש לדין ב"נ דגוי ששבת חייב מיתה והיה עושה מלאכה קצת ביום שבת, וכתבנו שם דהקב"ה ראה טוב לבבו ועוצם כונתו לעבוד עבודתו וקבלה ברצון, ועיין מה שפירשנו שם כפי צד זה. ובטרם אבא לענין רמז שבת הגדול אמרתי ויהי מה על פי עיקר הקדמה זו לפרש קצת פסקות בהגדה, מתחלה עע"ז היו אבותינו וכו' ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וכו' ברוך שומר הבטחתו וכו' היא שעמדה לאבותינו ולנו וכו' צא ולמד מה בקש לבן הארמי וכו' וירד מצרימה אנוס על פי הדבר. וכבר ברוב המקומות נהגנו שלא להאריך בהצעות ודקדוקים וסמכנו אל עין הקור"א אמ"ת מרגיש כפל הדברים והשינויים ודקדוק התיבות וקשר"ן של דברים מתוך הביאור, גם עתה עיניו יחזו עפעפיו יבחנו. והנה מילתא כדנא שוגר"ת ומשוגר"ת מחלקת קדום אם האבות יצאו מכלל בני נח לגמרי או לא, והרב פרשת דרכים עשאה סימן והרגילה לפום רבנן ותלמידיהון כנודע. ומן המודיעי"ת שהרב פרשת דרכים מייתי ראיה להכריע דהיה להם דין ישראל לגמרי מאותה שאמרו בבתרא (דף ק') לר"א דאברהם אע"ה קנה א"י בהלוך שנא' קום התהלך בארץ מדין חזקה, ומזה מוכיח שיש לאבות דין ישראל גמור בין להקל בין להחמיר שהרי כתב הרמב"ם (פ"א דזכיה) דגוי אינו קונה בחזקה ואיך קנה אברהם אע"ה אלא שהיה לו דין ישראל. ועוד הביא ראיה הרב הנז' מדאמרינן בשבת (קנ"ו.) אמר רב יהודה אמר רב מנין שאין מזל לישראל שנאמר ויוצא אותו החוצה אמר אברהם רבש"ע נסתכלתי באצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד א"ל צא מאצטגנינות שלך אין מזל לישראל, והרי בהדיא דאברהם ב"ר מזליה הוה כהלכת גוברין יהודאין דאין מזל לישראל. וכבר ידוע

מה שהביא הרמב"ן פ' אמור (כ"ד י') ראיה לזה דיש להם דין ישראל ממ"ש פ"ק דקדושין (דף י"ח) גוי יורש את אביו דבר תורה שנאמר כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר ודילמא ישראל משומד שאני, אלמא קרי ליה לעשו ישראל משומד, כי הנה א"א וזרעו דין ישראל יש להם ונמצא דיש בידינו ג' ראיות לזה, אבל שתי ראיות הרב פרשת דרכים יש להשיב עליהם, כי מאי דמייתי ממה שקנאה א"י אברהם אע"ה בחזקה וגוי אינו קונה בחזקה, ראיתי בכתבי הקדש של החכם השלם הרב הכולל כמהר"ר חיים הלוי זלה"ה שדחאה דהא דכתב הרמב"ם דגוי אינו קונה בחזקה היינו דוקא גוי בישראל אמנם גוי בגוי קונה בחזקה וכמ"ש פ' השולח (ל"ח.) עמון ומואב טהרו בסיחון, ובמקום אחר כתבנו בעניותנו בס"ד להעמיד דברי הרב פרשת דרכים ז"ל ומ"מ יד הדוחה נטויה לדחות.

גם הראיה השנית שהביא הרב הנז' שאמר הקב"ה צא מאצטגנינות שלך אין מזל לישראל יש לדחות, דלעולם דלכל דיני ב"נ בחומריהון על דיני ישראל גם אברהם אע"ה חיובא רמיא עליה בכל דין ב"נ שלא יצא מכללם להקל, אכן לדבר זה שאינו נוגע לדת ודין רחמנא אחשיביה לאברהם אע"ה באהבתו ובחמלתו כישראל, והיה שכרו על כל צדקותיו וחומרות ישראל ומצוות התורה דלדבר זה ישראל שוויה ויולד אברהם, וזהו שיש לדוחה לדחות, אבל פשט הלשון מורה כדברי הרב פרשת דרכים דזו מילתא דפשיטא טובא דדין ישראל יש לו בכל ולדבר פשוט א"ל אין מזל לישראל, כלומר שהידיעה היתה עיקר הדבר דאין מזל לישראל דאכתי לא ידע אברהם מזה וזה הודיעו אבל לא שהודיעו שהוא כמו ישראל, וזה מצד החסד אף דבדרך דאיסורא דינו כב"נ אבל ראית הרמב"ן נראית יותר חזקה. והנה אי אמרינן דאברהם אע"ה וזרעו יצאו מכלל ב"נ לגמרי ויש להם דין ישראל בכל, א"כ קנה אברהם אע"ה ארץ ישראל בהלוך דישראל קונה בחזקה וארץ ישראל מוחזקת, וזו היתה כונת יהושע בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל לפני מותו סמוך למיתתו, ורצה לברר הדברים כשמלה למען דעת לבן של ישראל אם נכון לשמים וחפצים בלב שלם לעובדו, על כן באו דבריו להראות להם דבין אם יהיו עובדי ה' והן לא ארץ ישראל מוחזקת היא מאבותיהם, וכל זה פנים הנראין למראה וחזותא דלאו מילתא לדעת אשר בלבם באמת, כי אם לא יראה להם איזה צדדין דארץ ישראל שלה' לא אפשר שיאמרו ח"ו דאין רצונם לעובדו דיסברו דצריכים להתגרש מהארץ ובעבור זה העלם יעלימו רצונם, לכן בא אליהם יהושע בטענות ואופני ראיות להראות דארץ ישראל אינה תלויה בעבודת ה', וזה לגלוי מילתא דוקא אז ידבר יהושע, דישראל ח"ו יכולים לפרוק עולו יתברך וצדיק יבחן אם הם חזקים באמונתם וכתורה יעשו או אם שורש פורה נמצא בם, והנה נודע דישראל יצאו לטעון דאנוסים

היו בקבלת התורה וכמ"ש פ' ר' עקיבא (פ"ח.) מכאן מודעא רבא לאוריתא, אבל הרב פרשת דרכים בטולי בטיל למודעא זו מטעם דינא דמלכותא דינא, וזה דוקא אם ארץ ישראל אינה מוחזקת שיכול לגרשם מארצו דזהו הטעם דדינא דמלכותא דינא, אבל אם ארץ ישראל מוחזקת לא שייך דינא דמלכותא דינא כמ"ש הרב הנז' בדרך הערבה, לכן הקדים הקדמה זו יהושע להראות להם פנים דאברהם אבינו וזרעו דין ישראל יש להם כמו שנבאר, וכפי זה יש פנים לומר דקנה ארץ ישראל בהלוך לר' אלעזר מדין חזקה וא"כ ליכא דד"ד ומצו ישראל לפרוק עול ח"ו, וכמו שפירש הרב מופת הדור מהרח"א באש דת פ' בראשית סדרן של כתובים הבאים אחר זה על אופן זה, וכונת יהושע למען דעת טיבה של אומתנו הקדושה אם בלב שלם עובדים את ה' ופתח פתח להם לראות מה בלבם.

ודון מינה ומינה דאם אברהם אבינו וזרעו דין ישראל יש להם וקנה הארץ בהלוך וא"י מוחזקת, א"כ בהכרח דזרע יעקב יגלו בראש גולים מא"י לקיים מאמרו ית' גר יהיה זרעך בארץ לא להם כי ארץ כנען שלהם היא וישיבתם בה לאו גרות מיקרי, ולפ"ז לא יתחשב גרות יצחק ויעקב אבותינו בארץ כנען מכלל הת' שנה של גזרת בין הבתרים, וא"כ בצרי להן שנות מספר גזרת הת' שנה. ונודע שאז"ל (פדר"א) ומפורש במפרשים דכביכול השכינה היתה עמהם בגלות והיא השלימה החשבון, ובזה נבא אל הביאור דכל זה מערכה אל הדרוש להוכיח דאברהם אע"ה דין ישראל יש לו ולפי זה ארץ ישראל מוחזקת דקנה הארץ בחזקה, ותו ליכא דינא דמלכותא דינא דאינו יכול לגרשם מארצו, ואתיא מכללא דגירות ת' שנה לא התחילה רק מעת שבאו אבותינו בארץ מצרים, וז"ש יהושע בדבר ה' ואקח את אביכם אבר"ם הוא אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען, ואול"ך דייקא שאמרתי לו לך חזק וקני קום התהלך בארץ, ומזה מוכח דדין ישראל יש לו מדקנה בהלוך ומתורת חזקה דאלו דינו כגוי לא הוה קני בחזקה, וא"כ ארץ ישראל מוחזקת וכמו שהביא ראיה זו גאון עוזנו הרב פרשת דרכים כמש"ל.

ומשום דיש פתחון פה לבעל דין לחלוק ולדחות ראיה זו דלא מכרעא, כי האף אמנם דגוי אינו קונה בחזקה הוא דוקא גוי בנכסי ישראל אבל גוי בנכסי גוי וקרקעותיו קונה בחזקה, ולעולם דאברהם אע"ה לא יצא מכלל ב"נ להקל אלא שכיון שמה שהחזיק היה בארץ כנען גויי הארצות עלתה לו חזקה וכמו שדחה הרב מהר"ח הלוי כמש"ל, לזה אמר וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק ופירשו המפרשים וארבה את זרעו היינו ישמעאל, ואתן לו את יצחק אגב אורחיה השמיענו דבזכות אברהם אע"ה באה ליצחק נשמה מסטרא דדכורא בעקידה, וז"ש וארבה את זרעו דאף כי מזלו שלא יוליד אין מזל

לישראל ואברהם מוליד ומעת שהיה באור כשדים תיקן פגם אדה"ר באות ה"א וזו היא שנתוספה בשמו אח"כ, ונמצא דהן בעודנו מעבר הנהר שפיר קרינן ביה אביכם ובכח היה שמו אברהם והוליד ישמעאל כמו שביארנו במקומו, וזהו ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר דבעודו בעבר הנהר כבר היה אברהם שתקן אות ה"א כמ"ש הרב האר"י זצ"ל וארבה את זרעו שנתתי לו ישמעאל ואתן לו דייקא את יצחק שבזכותו באה לו נשמה מסטרא דדכורא, ואחר זה שתקנו אברהם ויצחק חלקם בפגם אדה"ר והיה ליצחק נשמה מסטרא דדכורא ואתן ליצחק את יעקב בחיר שבאבות ואת עשו והקדים ליעקב כי הוא חלק הטוב והקודם והראשון ועשו סיגי הזוהמא, ומכללן של דברים דאברהם אבינו וזרעו דין ישראל יש להם שהרי נשתנה מזלו לטובה שהוא היה טומטום ואברם אינו מוליד ולפי שמעבר הנהר כבר היה לו דין ישראל כשיטת הרב פרשת דרכים נשתנה מזלו אשתני למעליותא כי אין מזל לישראל ויש לו דין ישראל בכל ומעתה קנה הארץ כדין ישראל וא"י מוחזקת, וזו ראיה השנית של הרב מהרר"י רוזאניס כמש"ל.

ויען כי גם בראיה הזאת השנית יש לדחות כדדחינן בעניותין דאין מופת חותך לומר דדין ישראל יש לו, דאיכא למימר דעד שקבלו ישראל התורה בסיני לא היה לאבות דין ישראל לגמרי להקל בחומרות בני נח ומה ענין דת ודין לטיבותא דנשתנה מזלו לטובה דאימור דמשום חיבה ועוצם אהבה היה לו מעלה זו כישראל דישתנה מזלו לטובה, אבל לדבר הנוגע לדינא מחוייב היה אברהם אבינו ע"ה וכל זרעו לעשות משפט ב"נ להחמיר. לזה אמר ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו דייקא מתורת ירושה והיינו מדין ישראל משומד, ואם עשו מושך בערלתו משומד ובא מן המזיקין אית ליה סרך ישראל וישראל משומד קרינן ביה, א"כ זו ראיה שהי"ל לאבות דין ישראל והיא ראית גדול המורים הרמב"ן ז"ל כמש"ל דמהא דעשו נפקא לן האי דינא דישראל משומד יורש אביו כמ"ש הרב המגיד (סוף פ"ו דנחלות) ועיין בח"מ (סי' רפ"ג) ובשו"ת מהרימ"ט (א"ח סי' ו') ובשו"ת פני משה (ח"א סי' נ"ד) ובשו"ת עדות ביעקב (סי' ע"ב) באריכות גדול.

ומאחר כי הנה שמענוה בכמה הוכחות דאברהם אע"ה דין ישראל היה לו וכל טענות החולק והדוחה ליתנהו, א"כ נמצא דהי"ל דין ישראל וקנה הארץ בחזקה ואי מוחזקת ולא היה אפשר לקיים גזרת בין הבתרים בארץ כנען דארץ לא להם אמר רחמנא וזו ארץ ישראל מוחזקת, ועתה תשכיל טעם כעיקר דאצטריך טלטלה גבר בחיר שבאבות אל ארץ אחרת ארץ מצרים וז"ש סמוך לזה ויעקב ובניו ירדו מצרים כי הוא נמשך בעצם מן האמור דמחמת כי ארץ ישראל מוחזקת לא יכלו להתמהמה בארץ כנען ויהיו עבדים למלכי כנען דאינה ארץ לא להם וזהו ויעקב ובניו ירדו מצרים, וכיון דארץ ישראל

מוחזקת זו היתה כונת יהושע לגלות אשר בלבם דאם שורש דבר נמצא בם יש להם פתחון פה לומר אם א"י מוחזקת לא אפשר להו ח"ו לקבל עול התורה וטענת המודעא במקומה דאנוסים היו ואין כאן דינא דמלכותא דינא דאם לאו יגרשם מארצו כיון דא"י מוחזקת, וכל כונתו לחזות בנועם מה בפיהם של עם ה' ישראל קדושים אם חזקים ביראת ה' וקבלת תורתו הקדושה, והמגיד נטע נטיעה מקרא קדש הלז בהגדה דמשם מבואר דהך שינויא דמשנ"ו רבנן במספר שנים ת' של גלות מצרים דנמשכים מלידת יצחק לאו שינויא הוא, דמאחר דא"י מוחזקת ורחמנא אמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם מה מקום להעלות בחשבון שני גרותם של יצחק ויעקב על ארצם ונחלתם.

וזאת היתה לי זה שנים כי אעבור בסך מאמרי רז"ל חזה הוית, דאיכא מ"ד דגזרת בין הבתרים אלהים חשבה משנולד יצחק דנתקיים בהם הגרות, ובש"ר (פט"ו) אמרו ישראל רבון העולמים ת' שנה אמרת ועדיין לא שלמו א"ל כבר שלמו שנאמר כי הנה הסתיו עבר, ופירשו המפרשים שכונתם דקושי השעבוד כסתיו השלים, וראוי לדעת במאי פליגי דמר אמר חדא דנשלמו ת' שנים כשנים הללו שסדורות וכך היה מונה משנולד יצחק ומר סבר דאתחולי פורענותא משעבוד מצרים דוקא וקושי השעבוד שלימת עבידת"א, והייתי אומר בעניותי דפליגי בהך פלוגתא אם א"י מוחזקת או אינה מוחזקת דמ"ד משנולד יצחק קסבר א"י אינה מוחזקת ושפיר קרינן כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם דאכתי ארץ כנען היא ואינה מוחזקת, אמנם מ"ד דקושי השעבוד השלים סבר דא"י מוחזקת כדאמרינן בבתרא (דף קי"ט), ופירש הרב תורת חיים בשיטתו לבתרא (דף קי"ז) דמ"ש ירושה להם מאבותיהם דאברהם אבינו ע"ה קנה הארץ בהלוך לר' אלעזר כמ"ש שם דף ק', ואף לרבנן דס"ל דבעלמא לא קני בהלוך מודו גבי אברהם ע"ש באורך, וכן פירש"י בסוגיית ע"ז (דף נ"ג) וז"ל מכדי הארץ וכל אשר בה ירושה לישראל היא מאבותיהם שהרי לאברהם נאמר כי לך אתננה וכו' ע"ש, ומאחר שכן לא אפשר לומר דהת' שנה נמנים מלידת יצחק, דבארץ לא להם כתיב וא"י קנאה אברהם והארץ לעולם עומדת לו ולזרעו, ומוכרח דבמצרים תחילת חשבון וקושי השעבוד השלים.

ואחשוב דאל זה יסבו בלכתן דברי רב ושמואל פ"ק דסוטה (י"א.) דאמרינן התם ויבן ערי מסכנות רב ושמואל חד אמר שמסכנות בעליהן וחד אמר שממסכנות את בעליהם, ופירש"י מסכנות על ידי העבודה נטבעו וחד אמר ממסכנות נדלדלו וינצלו את מצרים בשביל העבודה, וצריך ביאור במאי פליגי. ואפשר דרב ושמואל אזדי לטעמייהו דהנה רב לפי דברי ר' אלעזר בע"ז (דף נ"ג) שביאר טעם רב דקסבר ישראל שזקף לבנה להשתחוות לה ובא גוי והשתחוה לה אסרה משום דיליף מדכתיב ואשריהם תשרפון

באש מכדי ירושה היא להם מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו וכו' א"כ סבר רב א"י מוחזקת, ושמואל שמעינן ליה בבתרא (דף קי"ט) דסבר א"י אינה מוחזקת דאוקמה למתני' דבנות צלפחד ביתדות אהלים. והשתא אפשר לומר דרב הוא דקאמר ממסכנות דהיינו שנדלדלו דכתיב וינצלו את מצרים, וכתב הרב פרשת דרכים דף י"ד דס"ל דקושי השעבוד משלים הקץ ומשום הכי זכו לרכוש גדול ע"ש, ואתיא כסברתו דסבר א"י מוחזקת, וליכא למימר דשני שעבוד ת' שנה מנינן מלידת יצחק כיון דבארץ לא להם כתיב וארץ כנען מינייהו הוי, ומוכרח לומר דקושי השעבוד משלים ומשו"ה דריש ערי מסכנות ממסכנות דע"י קושי השעבוד נשלם הקץ וינצלום ונדלדלו, אבל שמואל סבר א"י אינה מוחזקת כסברתו בבתרא הנז' ושפיר מנינן מזמן שנולד יצחק וזכו לביזה שנשלמו ת' שנה ממש והיינו דלא דריש כרב ממסכנות דלא תלי בהכי ודריש מסכנות. ועלה בידינו דלמ"ד ארץ ישראל מוחזקת לא יצדק תירוץ דהחשבון משנולד יצחק כאמור וצריכים אנו לתירוץ אחר, ונחזור לדברי המגיד אשר נטע מקראי קדש דיהושע אשר הם המדברים להוכיח דא"י מוחזקת כמו שביארנו, וא"כ בל יכון באר"ש לומר דת' שנה משנולד יצחק ככל הדברים אשר ראו עיניך, ומאחר שכן צריך טוב טעם למען דעת טעם צאת ישראל ממצרים אלפני דלפני זמן ת' שנה, והמגיד בחר לו תירוץ הנז' שכב יכול השכינה שהיא עמהם בגלות היא היתה אם מצטערת בצערם ובעבור זה נשלמו הת' שנה, ולכן אחר פסוקי יהושע אשר מהם הוברר דתירוץ משנולד יצחק אינו עולה יפה פתח בברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקב"ה מחשב את הקץ, הכונה לרמוז שהשכינה כביכול השלימה החשבון, וז"ש שהקב"ה מחשב את הקץ כביכול הוא בכבודו משלים החשבון לעשות מה שאמר לאברהם אבינו וכו', כלומר דאלמלא כן לא היה להם תקומה לצאת שהיו במ"ט שערי טומאה וכמו רגע אם שהו עוד נכנסו בשער החמישים ושוב לא היה להם תקומה, והוצרך כביכול להשלים החשבון בשכינה לשמור הבטחתו ולא יהיו נטמעים ח"ו, ואם יוציאם לפני זמנם אינו מתקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ולכן לעשות מ"ש לאברהם אע"ה הוכרח להשלים זמן ת' שנה כביכול בגלות השכינה, ובזה הרוחנו שני דברים אחד שיוצאים בתשלום ת' שנה בצד מה ואחד שמתקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול.

ונמשך לזה קאמר היא שעמדה לאבותינו ולנו וכו' וכתב רבינו האר"י זצ"ל היא שעמדה כלפי מלכו"ת שמים, ולפי דרכנו יבא על נכון דזה עצמו אשר מלפנים ממצרים שכינת עוזו אגוני מגנא ואצולי מצלא להשלים החשבון היא עצמה שעמדה לאבותינו ולנו בגליות שלא אחד וכו' והקב"ה שהוא עמנו כביכול מצילנו מידם וכימי צאתנו ממצרים

יראנו נפלאות בעבור השכינה וכמשז"ל. וסובב הולך לקוטב דרושנו הנה אנכי נצב על הקושרי"ם אומרו צא ולמד וכו', והענין שהתוס' בקדושין (דף ל"ט) כתבו דהא דמחשבה רעה בגויים מצטרפת למעשה הנה שמענוה מעשו דכתיב (עובדי' א') מחמס אחיך יעקב וכו', ובס' פתח עינים שם כתבנו בעניותנו דהתוס' אזלי לשיטתם דס"ל דהאבות לא יצאו מכלל ב"נ לגמרי עד עת קבלת התורה וכמ"ש הרמב"ן פ' אמור בשם חכמי צרפת, אבל כפי דעת הרמב"ן דסבר דהיה להם דין ישראל לגמרי ותלי זיניה באותה שאמרו על עשו ודילמא ישראל משומד שאני וכמש"ל א"כ גם עשו הי"ל דין ישראל ומחשבתו אשר חשב יש לצדד דאינה מצטרפת כדין ישראל, ופירוש הכתוב מחמס אחיך יעקב כמ"ש הראב"ע מחמס שעשו אדום בגלות ירושלם, וא"כ מחשבה רעה דבגויים מצטרפת לא למדנו מעשו רק נלמד מלבן דכתיב ארמי אובד אבי על מחשבתו אשר חשב וכמו שפירש"י פ' תבא, ושם בעניותנו צדדנו צדדים אחרים ע"ש אך עתה הדרשא תדרש לצד זה שכתבנו, ולפום מאי דאמרן הנה המגיד עסיק ואתי להוכיח במישור יקר תפארת שבח שפר מפלאות תמים דעים בצאת ישראל ממצרים אשר באהבתו ובחמלתו השלים שנות מספר ת' בגלות השכינה, וזה במה שהוכיח דא"י מוחזקת דאברהם אע"ה וזרעו יש להם דין ישראל גמור ועשו יש לו דין ישראל משומד כדכתיב לרשת אותו וכמש"ל, ולפי זה מחשבה רעה דמצטרפת בגוי ליכא למילף מעשו ממאי דכתיב מחמס אחיך וכו' וכמש"ל וצריך ללמוד מלבן כאמור, וז"ש צא ולמד מה בקש לבן הארמי וכו' כלומר צא מלימוד עשו לענין מחשבה רעה בגוי משום דעשו ישראל משומד כמו שהוכחנו מקרא דלהכי הוא דאתא ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו כאמור ומפורש לעיל, ולמד ענין זה וראה בעיניך מה בקש לבן הארמי וכו' דחשב לבד ובקש לעקור נטוע ועל מחשבתו אשר חשב כתיב ארמי אובד אבי, ומשם אתה למד דמחשבה רעה מצטרפת בגוי דמעשו ליכא למילף, והגם שכתבנו דיש לצדד בזה מ"מ אינו לימוד גמור מעשו כיון דיש לדחות דעשו גם לזה דין ישראל משומד יש לו וקרא בגלות ירושלם מיירי, ולכן צא מאותו לימוד ולמד מה בקש לבן וכו' שהוא לימוד מרוח ולפותא מוכחת ולא רבו עליה.

ומכח הדברים הנאמרים באמת דקרא קאמר ארמי אובד אבי ללמד על מחשבה רעה דגוי דמצטרפת, הנה זה בא מאי דגמר אומר הכתוב וירד מצרימה. והענין במשז"ל (ילקוט פ' בא רמז קפ"ז הובא ברש"י ריש בראשית) מה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו האומות לסטים אתם וכו' יש להשיב דכל הארץ של הקב"ה ונטלה מהם ונתנה לנו, וגם כתבו המפרשים לטענת לסטים אתם וכו' דאינה טענה משום דא"י מוחזקת וקנאה אברהם אע"ה בהלוך, וזהו שאמר והיה כי תבא אל הארץ וכל מקום שנאמר והיה לשון שמחה,

וכי תימא אין זה שמחה שיאמרו א"ה לסטים אתם, לז"א אשר ה' אלהיך נותן לך כמשז"ל כי הוא השליט בעולמו וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו, ועוד נחלה וירשתה וכו' רמז טענה אחרת כי א"י מוחזקת מאברהם אע"ה שקנה הארץ בחזקה שהי"ל דין ישראל גמור שקונה בחזקה ולקחת מראשית וכו' אשר תביא מארצ"ך ולא מן הגזל כי ארצך היא מתרי טעמי והזהר מהגזל, ומשום דיש לצדד דאברהם אע"ה אינו קונה בחזקה דהי"ל דין ב"נ, לז"א ועניית ואמרת ארמי אובד אבי כלומר הלא תראה כי הגם שעשו הוא היה שורש פורה ראש ולענה וחשב הרבה להרע ליעקב בכמה אופנים עכ"ז מאחר דלא אהנו מעשיו ומחשבתו נשאר מעל אין אני מצרפה למעשה כי אינו גוי רק ישראל משומד, ואיני מזכיר לעשו רק ארמי אובד אבי שהוא לבן דמחשבה דגוי מצטרפת למעשה וקרינן ביה אובד, לא כן עשו אף שהרבה להשחית במחשבות רעות כמפורסם בכתובים ובמאמרי רז"ל, עם כל זה שבקנא עשו ואנא דאמרי על לבן ואתה תשמע דעשו ישראל משומד ואין ללמוד הא דמחשבה רעה דגוי אלא מלבן, ואחר שא"י מוחזקת וירושה לכם זה טעם וירד מצרימה ויגר שם דכיון דאברהם אע"ה קנה הארץ בחזקה א"כ לא היה אפשר הגרות והשעבוד בארץ כנען דארץ לא להם אמר רחמנא וזו ארץ ישראל מוחזקת, ולכך וירד מצרימה ויגר שם דייקא במצרים כי היא ארץ לא להם וא"כ שפיר קאמינא נחלה וירשתה וישבת בה וכו' אשר תביא מארצך כי היא ארצך ממש, וכל זה מתיחס סריך וסביך ואביק טובא לכל דברי המגיד.

וכבר כתבנו בכמה מקומות מאי דכתבו המפרשים דיוסף הצדיק היה סבור שיש להם דין ב"נ ולכן הביא דבתם רעה אל יעקב אבינו שהיו מקלין באיסורי ב"נ, וישראל אהב את יוסף מכל בניו והסכים עמו ונמצא דלשיטת ישראל סבא בחיר שבאבות אפשר היה הגרות והשעבוד בארץ כנען דלדידיה דלא הי"ל דין ישראל גמור אם כן ארץ ישראל אינה מוחזקת דאברהם אע"ה לא מצי קני בחזקה דגוי אינו קונה בחזקה ושפיר קרינן ארץ לא להם בארץ כנען, אך מחשבת המקום קדמה ואפיקיה מארץ כנען דלא כיוון להלכה וא"י מוחזקת וגרות דארץ כנען לא חשיב נגד סברת יעקב אע"ה, וזהו מ"ש המגיד וירד מצרימה אנוס על פי הדיבר כלומר שהיה הפך דעתו של יעקב אע"ה דלדידיה לא אצטריך לירד למצרים כמש"ל, אבל היה אנוס על פי הדיבר דה' לא הסכים לדעתו וירד מצרימה אנוס ע"פ הדיבר כמו שביארנו.

ובזה הם מבוארים דברי הפסיקתא פ' תבא וז"ש וירד מצרימה אנוס על כרחו עפ"י הדיבור שנאמר לאברהם אע"ה כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם עכ"ל. והדברים מבוארים ופשוטים על פי הקדמתנו, והכונה אנוס על כרחו כי הוא היה סובר דא"י אינה מוחזקת

ושפיר הוה מצי לגור ולהשתעבד בארץ כנען דלפי שעה אכתי מיקריא ארץ לא להם, אבל על כרחו נגד סברתו הוצרך לרדת למצרים דלפי האמת ה' הכריע דהלכה כסברת השבטים דיצאו מכלל ב"נ לגמרי ובארץ כנען לא דהיא מוחזקת דאברהם אע"ה יש לו דין ישראל וקנאה בחזקה, וז"ש שנאמר לא"א כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וארץ כנען שלהם היא.

ומעתה נהדר אנפין למאי דאתאן עלה ברמז קריאת שבת הגדול, וכבר הלא מראש דברתי מה שצדדנו פ' ויחי דיוסף הצדיק עמד בשמועתו ולכן היה מענג שבת באכילה ושתיה כישראל ועושה מלאכה כדין ב"נ כמש"ל, ושם כתבנו כי הוא יתברך ראה טוב כונתו ובשגם לא כיוון להלכה ה' יראה ללבב שעוצם כונתו לכבוד ה', על כן בא בשכרו שנשיא אפרים הקריב קרבנו בשבת ובא האות כי כל מעשה יוסף נבחר לה' מזבח אשר הקריב בן בנו נשיא אפרים דעשה מלאכה ושמר השבת וערבה לה' מנחתו ועולתו עש"ב, ואפשר דצדיקי וחסידי אשר בארץ מצרים תפסו שיטה זו והיו מענגי שבת במאכל ומשתה כדת ישראל, אך יען גוי ששבת חייב מיתה עשו גם המה קצת מלאכה בשבתות ה' דהוו סברי כיוסף, על כן בא האלהים להורות חיבתו באהבתו ובחמלתו אשר מעשיהם רצויים ויפקד"ם בטלאים משכו וקחו לכם צאן ביום השבת בעשור לחדש להורות דכשם דאף דיעשו מלאכות דאוריתא להביא כבשים מרשות לרשות ולקושרם וכיוצא בשבת שריותא נינהו לישראל, כי כה אמר ה' גם כל אשר עשו מלאכה מראש מקדם בשבת אין נגרע מערכם וטוב כונתם, עד האלהים יבא גם שלא כיונו לאמת. ויהי מאז הפקי"ד על דם פסח ודם מילה נתנו אל לבם לשמור שבת כישראל לגמרי, ועל טוב כונתם נצטוו במרה על השבת, וזהו הטעם שקורין שבת זו שבת הגדול דעד עתה כל הצדיקים וחסידים שמרו שבת אך היו מענגים ועושים מלאכה, ועתה לא כן כי לא עשו רק המלאכות שנצטוו לעשות בק"פ, וזהו שבת הגדול כי עד עתה איננו גדול לפי שעשו מלאכה אבל מן [היום] הוא והלאה קבילו אנפשייהו לשמור שבת בכל, וזה יקרא בעצם שבת הגדול כי רב הוא להזהר ממלאכה ולענגו אי לזאת תרב גדולתו יתר שאת משבתות הקודמים, על כן קורין אותו שבת הגדול.

ועוד מילתא בפומאי כי הנה כבר כתבנו בדרושים הקודמים (פ' שמות) כי טעם זה דקושי שעבודם עלה לתשלום שנים שחסרו מת' שנה לא יתכן אלא במונח דישראל יש להם דין בנים, ועל כן אשר הרעו המצרים וימררו את חייהם עולה לחשבון גדול, ברם אי ישראל יש להם דין עבדים קושי שעבודם אינו עולה לכלום כי אם שני גלותם במספרם המה יעלו שנות מספר פשוט שנה לשנה אחת לאחת למצוא חשבון ושנותם בבהלה

במרירות ותוקף שעבוד לא יוסיפו בחשבון, וכתבנו כי ז"ש רז"ל (שמו"ר פט"ו) שהקב"ה בא מצרים מלאה גלולים להציל ישראל להורות דיש להם דין בנים והכהן מטמא לבנו, על דרך שכתבו התוס' פ' אחד דיני ממונות (ל"ט.) במ"ש כי קבריה למשה במאי טביל, דהא דלא קשיא ליה היאך נטמא משום דישראל נקראו בנים למקום, והוצרך הוא יתברך לזה להורות דהם בנים בו בפרק דבזה יוודע טעם צאתם לפני זמנם דקושי ומרירות השעבוד הכל בא לחשבון להשלים חסרון השנים לתשלום ת' שנה דכיון שהם בנים אפילו כל דהוא תוספת שעבוד לבן מלך לא יפול מצער"ת ראשו ארצה, אמנם על דברי התוס' קשה דזה דין כהן הדיוט שמטמא לבנו ואין הפה יכול לדבר לצד עילאה כביכול שדין כהן הדיוט ח"ו יש לו, ולעיל פ' שמות כתבנו משם רבני אשכנז דזה תוקף חיבתו יתברך ואנן בעניותין סמכינן ליה אמאמרם ז"ל ע"ש, ועוד בה אצל עין רוגל כתבי הקדש רבינו האר"י זצ"ל בסוד ברכת הדיוט וסוד כהנא רבא דין הוא אבא ימצא מנוח, אך עתה הדרשא תדרש דרך אחרת וזאת התורה אור נוצץ כפטיש יפוצץ.

הנה הרב מהרש"א באגדתיה שם פ' אחד דיני ממונות כתב דקבורת משה רבינו כעין מת מצוה כיון דלא ידע איש קבורתו ומת מצוה מותר לכהן עכ"ד, וע"פ דברי התוס' ומהרש"א אפשר לפרש משנת סוף פ"ק דסוטה (ט':) מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק עמו אלא שכינה שנאמר ויקבור אותו בגיא, ולא על משה בלבד אמרו אלא על כל הצדיקים שנא' והלך לפניך צדקך וכבוד ה' יאספך. כי הנה בטעם שכביכול נטפל במשה יש לנו שני תירוצים מהתוס' וממהרש"א, ולפי דברי מהרש"א דהטעם משום מת מצוה דקבורת משה הויא כעין מת מצוה מאחר שכך גזרה חכמתו יתברך ולא ידע איש את קבורתו א"כ דין הקב"ה כביכול כדין כהן גדול דאינו מטמא אלא למת מצוה כי אין כ"ג מטמא לבנו, אך לדעת התוס' דאשר נטפל כביכול במשה היינו טעמא דישראל נקראו בנים למקום, נמצא דכביכול לתוקף ענותנותו ואהבתו עושה כדין כהן הדיוט דמטמא לבנו וז"ש מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק עמו אלא שכינה, ועדיין הדבר שקול דאשר נתעסק עמו שכינה אפשר שהוא מטעם דהוי כמת מצוה וכמ"ש מהרש"א, לז"א לא כן הדבר כי אין הטעם משום מת מצוה אלא הטעם כמ"ש התוס' דישראל נקראו בנים דלא על משה בלבד אמרו אלא על כל הצדיקים ובשאר צדיקי ליכא למימר משום מת מצוה ועל כרחין משום שנקראו בנים, ומייתי ראיה מקרא והלך לפניך צדק"ך כי מהצדקה מורה דיש לנו דין בנים וכמ"ש ר' עקיבא לטורנוסרופוס פ"ק דבתרא (י'.), וזהו בעצם והלך לפניך צדק"ך צדקתך אשר הן צדקת לפי שסברת דישראל בני אל חי וכל המטיב עמם עושה נ"ר ליוצרו ובאותה מדה ממש וכבוד ה' יאספך ויטפל בך כדין בנים כמ"ש

התוס', ויען במשה רבינו היו תלתא לטיבותא שהיה כמת מצוה שאין לו קוברין מאחר שלפי גודלו כך היה צריך, וגם יקר תפארת גדולת ערכו, וגם יש לו מעלת בן גדול שבכלם, לכן ניכר בעצם שלא נטפל בו אלא המקום כביכול, אך שאר צדיקים שאין שייך בהם רק שהם בנים ודין כהן מטמא לבנו הוא דוקא בכהן הדיוט ואין זה כי אם מתוקף ענותנותו יתברך ולאו מדינא, לכן הוא בהעלם נמרץ טיפול שכינה בהם.

ועתה נהפוך השטה לתת פנים לדברי מהרש"א לדרוש ולתור במאי דקמן כפי דברי מהרש"א, דהרי כתבנו דלפי דברי התוס' לפי פשטן של דברים צריך לידחק כדתרגמוה רבני אשכנז דכביכול עושה כדין כהן הדיוט לתוקף אהבתו, ועל זה יש להרהר דכהן גדול אם נפשו אותה לעשות ענוה אגב חביבותא דבריה וליטמא לו לא מצי ואסיר ליה ואף דהכל משל כפי המשל לא יונח לומר זה כלפי מעלה דלתוקף אהבתו זאת עשה לבא מצרים ומצד ענותנותו עשה ככהן הדיוט שמטמא לבנו כיון דכ"ג לא מצי עביד לא ענוה ולא מפטר באהבה רבה, והנה בטעם הדבר אשר נצטוו ישראל בדם פסח ודם מילה אפשר לומר לפי קוטב דרושנו כי טעם יצ"מ לפני זמנם בעבור קושי השעבוד ולא יעלה לתשלום אלא אם יש לנו דין בנים כאמור, וא"כ הדבר מוכרח דם פסח לפרוש מע"ז וכמ"ש משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה לשחוט אלוה של מצרים, כי איך יתכן לומר דיש לישראל דין בנים והם גוי מקרב גוי עובדי ע"ז, ודם מילה כמ"ש בזהר אי נטרין ברית אינון בנין ולכן נצטוו בדם פסח ודם מילה להורות שהם בנים כי היא היתה אם פנת יקרת לצאתם לפני זמנם, ומעתה אשר נשמע שפיר כי אנו בני אל חי מדם פסח ודם מילה אשר נצטוינו תו לא צריכנא לומר כי כביכול בא מצרים מטעם שהוא מטמא לבנו ככהן הדיוט, דאעיקרא דבר זה מפוקפק בידינו כאמור. ועוד שכבר יש הוכחה לזה ממצות פסח ומילה דמשתים זו שמענו דיש לנו דין בנים והא תו למה לי, אלא טוב לנו לומר דלעולם דכביכול יש לו דין כהן גדול והיה מוכרח כביכול לבא במכת בכורות במצרים, ואף שהוא כ"ג הו"ל כמת מצוה שאין לו קוברין דכ"ג מטמא ודמי ענין זה למת מצוה דלא סגי בלאו הכי שמותר לכ"ג וכן במצרים לא הוה סגי בלאו הכי, ואף כי לא אתנו יודע על כרחין לומר דמטעם הידוע אצלו יתברך לא הוה אפשר בלעדו גואל, והנה מהשבת כתבו קצת מפרשים דנלמד היותנו בנים למקום דהוא כביכול הכתיב מנוחה לעצמו וינח ביום השביעי ואין משתמשין בשרביטו של מלך ולכן גוי ששבת חייב מיתה כדין המשתמש בשרביטו של מלך, אבל ישראל בני עליון ושרי לן לעשות כמעשהו ממנו כביכול, ולכן בעשור לחדש שנצטוו על פסח ומילה שהם להורות דאנו בנים היה בשבת דכבר ממצרים היינו שומרי שבת כמשז"ל (שמ"ר פ"א), ויצדק מאד

ציווי פסח ומילה בשבת דבמעמד שלשתן כחדא שריין שמורי"ם לכל בני ישראל דיש לנו דין בנים, וזהו הרמז שקורין אותו שבת הגדול דעתה דמציווי פסח ומילה שמעינן דיש לנו דין בנים, א"כ אין צורך דאשר ירד למצרים כביכול היה ככהן הדיוט שמטמא לבנו אלא הוי ככהן גדול שמטמא למת מצוה ולימוד בנים למדנו מפסח ומילה ביום שבת, ולכן קורין שבת הגדול דמהשבת ומה שנצטוו בו מורה שהוא כהן גדול ולא כהן הדיוט ח"ו, וז"ש שבת הגדו"ל שם רמז דכי תידוק בשבת זו תדע כי הוא כהן גדול ולא הדיוט ח"ו וזהו שבת הגדול.

ויתכן לפרש הרמז בזה עצמו באופן אחר פשוט על דרך שאמרו רז"ל (בר"ר פ' נ"ג) ויעש משתה גדול, גדול העולמים היה שם, ולהיות כי יצי"מ עיקרה תלוי להורות שאנו בנים כאמור ולזה נצטוו דם פסח ודם מילה ובשבת כמדובר, לזה עצמו קורין שבת הגדול כלומר הביטו וראו כי ביום הזה שבת ונח כביכול הגדול גדול העולמים, ואנו שומרי שבת ומשתמשין בשרביטו להיותנו בנים ולזה נצטוינו בפסח ומילה, ולזה קושי השעבוד השלים שאנו בנים ועל כן אנו שובתים יום אשר שבת הגדול העולמים דאנו בנים ככל אשר דברנו.

ובכן אבא לפרש על פי עיקר הקדמתנו ויתר הקדמות פסוקי יחזקאל (סי' י"ו) וכה תואר, ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמייך חיי ואומר לך בדמיך חיי רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים ואפרוש כנפי עליך ואכסה ערותך ואשבע לך ואבא בברית אותך נאם ה' אלהים ותהיי לי. וכאשר ירדוף הקור"א סדרן של כתובים הללו נראין הדברים כפולים ומכופלים ויתר דקדוקים המורגשים, וכדי לבא עד תכונתם לפי קוצר דעתנו עוד נשוב ונסדר ההקדמות אשר כתבנו קצתם בדרושים הקודמים בס"ד. הנה מאי דסליקנא מינה בנותן טעם מבא בדמים דם פסח ודם מילה ודמן טעון להגיד כי ישר משפט עשה בצאת ישראל ממצרים אשר הכבידו עולם עבודה קשה יתר מאד היא העולה לתשלום גזרת ת' שנה, כי בנים המה ושורת הדין שכל תוספת עינוי נכה לו ינכה משנים הנותרות כאשר ביארנו, ואף גם זאת יש לומר במופתים זה הד"ם כי יקריב כי על ידי המילה מתקדש האדם וכמ"ש אשר קדש ידיד מבטן וכאשר האריכו הרב מטה משה והרב רצוף אהבה בדרושים לכל חפציהם, וכיון שנמולו והופרשו מע"ז על ידי הפסח נתקדשו וקי"ל (יבמות מ"ו.) דהקדש מפקיע מידי שעבוד והיו נכונים לצאת מידי אדונים קשים בסוד קדושים, גם ידוע מאי דאמור רבנן בטעמא כי על ידי ריבויים יצאו בגרעון משני גלותם, כי ששים רבוא ישראל נגזר

עליהם לעבוד ת' שנה ואתוספו כהנה וכהנה, ועוד אחרת כתבנו בעניותנו דמצוה דרבים שהיו נאבדים כל ישראל דחי לגזרת ועבדום וענו אותם כדאשכחן (ברכות מ"ז:) דר' אליעזר משום מצוה דרבים דחי עשה לעולם בהם תעבודו ושחרר עבדו, איכו השתא נלכה נא דרך לבאר הכתובים הנאמרים באמת, ואעבור אליך ואראך מתבוססת בדמיך שהיית מתגוללת בדמים פצע וחבורה וצרה כמבכירה ויעל בצערה צרת תוקף השעבוד, ואומר לך בדמיך חיי דם פסח ודם מילה, כי במה שהופרשו מע"ז ונימולו נקראו בנים למקום ומאחר שנקראו בנים דין הוא שיעלה ויוסיף קושי השעבוד לחשבון גדול כמדובר, וזהו בדמיך חיי מן הגלות הקשה כמות, ואם תאמר ומי מפיס דכך היא המדה כי הקשה פרעה שעבודם עד אשר קושי השעבוד יעלה לחשבון ת"ל שנה ואלו דברים שאין להם שיעור ידוע, לזה אמר ואומר לך בדמייך חיי כלומר עוד טעם כעיקר איכא בדם פסח ומילה דע"י המילה היו אנשי קדש ויקדשו והקדש מפקיע מידי שעבוד וע"י זה חיי מן הגלות, ומשום דעדין יש קצת פקפוק דכיון שזכו מצרים בישראל והם תחת רשותם והיה זה על פי גזרתו יתברך, א"כ לא נאה למלך הכבוד אדון הכל למעבד טצדקי להפקיע שעבודם אשר קדמה גזרתו יתברך אלה יעמדו ת' שנה, ומעיקרא כבר גלוי לפניו שעתידין לימול והדבר יצא מפי המלך ת' שנה, לזה אמר רבבה כצמח השדה נתתיך רמז בזה טעם האחר דכיון שהם רבים מצוה דרבים דחי לעשה ועבדום וענו אותם כמש"ל, אכן יש להרהר על זה דכי אמרו בגמרא דמצוה דרבים דחי לעולם בהם תעבודו אינו אלא כי התם דהעשה קיל, ויש מי שכתב דהוי דרבנן כידוע, לא כן ועבדום וענו אותם דהוי מדאוריתא והגזרה אעיקרא על זרע אברהם אף שהם רבים, לז"א ותרבי שהיו רבים ויולדות ששה בכרס אחד והיו ה' פעמים ששים רבוא, ובדקדוק חשבון השלימו ת"ל שנים הנגזרים על ס' רבוא שהיו על חד חמש ואף שלא עבדו אלא פ"ו שנה כמשז"ל (סדר עולם רבה פ"ג) הרי ה' פעמים פ"ו הם ת"ל, ואם נפשך לומר אין זה מעלה ארוכה כל כך דאם נגזר גלות על ס' רבוא הוא על בריאי בשר ומה דמות יערוך תאומים ששה משמותם לכר"ס האחת תאו"ם אל תאו"ם חלוש"י צבא, ואינו דומה עבודת עבד ילד יולד בפני עצמו לתאומים חלושי הטבע וק"ו ששה בכרס אחד וכרובם כן חטאו מעבודתם, ואינו דומה ס' רבוא בריאים העובדים לחלשים אכי"ן ורכי"ן מיעוטים, לז"א ותגדלי שהיו גדולים בכח ועוצם כמ"ש השר מהר"י אבראבאניל בפירוש ויעצמו במאד מאד שעצמו בכחם ולא דמו לתאומים דעלמא, וז"א ותגדלי ומאחר שכן בא החשבון מדוקדק ואין מכלים.

וכיון דחכמה טעמי יצאו בדימוס ישראל שנשלם גלותם א"כ דין הוא ותבואי בעדי עדיים ביזת מצרים לקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כמשז"ל (מכילתא פ' בא), ומזה נמשך שדים נכונו ואז"ל (שהש"ר פ"ד) זה משה ואהרן הם המדברים לפרעה להוציאם, והענין במ"ש רבני אשכנז דמה שנגאלו ע"י משה ואהרן ולא נעשה הכל על ידו יתברך היינו טעמא שאם הגאולה על ידו יתברך דוקא היה השלל קדש כרכוש יריחו שהכל היה על ידו ושלל לו יחסר כי קדוש הוא ולכן היתה גאולתם ע"י משה ואהרן. וזה אצלי דקדוק הכתוב סוף המעשה במחשבה תחילה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ויש להרגיש כי היכי דאמר דן אנכי הול"ל ואחרי כן אוציאם ברכוש גדול, אבל דברו יתברך בא בדקדוק עצום דן אנכי אנכי אשלח את כל מגפותי אבל ואחרי כן יצאו לא על ידי וכיון שיצאו ולא אוציאם יהיה ברכוש גדול דאם אני המוציא ליכא רכוש גדול דהשלל קדש, וז"ש ותבואי בעדי עדיים ביזת מצרים וביזת הים לקיים אומרו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, לכן שדים נכונו משה ואהרן אף כי ושערך צמח זמן גאולה כמשז"ל והיה נראה שתהיה הגאולה על ידו יתברך, מ"מ שדים נכונו משה ואהרן מסיבת ותבואי בעדי עדיים ותזכו בשלל.

וכי תאמרו אף שיש טעמים למהר קץ פדותם עין רואה ואזן שומעת כי כל כי הני מילי אין בהם כדי שביעה לאשר לא ישבו ת"ל שנה ממש כפשוטן, וכל אלו הכרכורים למה לזה אמר ואת ערום ועריה, הכונה שהוכרחתי לכל זה מסיבת ואת ערום בלי מצוות ועריה שהטומאה כבר נדבקה בכם ונכנסתם במ"ט שערי טומאה, וזהו ועריה כבר הייתם כמעט בכל רע ועריה בעמקי הקליפה, לכן ואעבור עליך לישנא דאקדומי וכמשז"ל (פסחים ז':) עובר לעשייתן לישנא דאקדומי כמו ויעבור אחימעץ, וה"נ הכי פירושו ואקדים עליך הזמן לפי מספר השנים דקושי השעבוד היו פ"ו שנה כשני מרים כמשז"ל, אבל מצד אחר והנה עתך עת דודים כי בא מועד הת"ל שנה לפי חשבון הריבוי, והרי זה תרתי דסתרן שהקדים והגיע הזמן, והכל אמת דכשנבא לחשבון שני גלותם הם פ"ו חומש מת"ל שנה, ומצד אחר זמניה הוא אם מצד הריבוי ואם מצד קושי השעבוד דבכל אחד מהנה הגיע הזמן, וז"ש אף כי ואעבור עליך הקדמתי הזמן עם כל זה והנה עתך עת דודים כי בא מועד, וזה מעין דוגמא שפירש הרב פרשת דרכים (ישעי' ס') אני ה' בעתה אחישנה, דעל ידי ריבוי נשלם הקץ וזה נקרא בעתה וקרי ביה אחישנה שלפי ההראות לא נשלם הזמן ע"ש באורך, ואף אנו בעניותנו נאמר ואעבור עליך, ואקדים כי למראה עינים הרי חסר לפנינו זמן זמנם והנה עתך הגיע הזמן עת דודים לפי קושי וריבוי כאמור, ואפרוש כנפי עליך רמז למתן תורה שנמשלו ישראל לכלה והוא כחתן

כמשז"ל, וז"ש ואפרוש כנפי עליך לשון נשואין מן (רות ד') ופרשת כנפיך על אמתך ואכסה ערותך, דעל ידי נשואין נתכפרו עונותיכם כי כך היא המדה שהחתן מתכפרין לו עונותיו כמשז"ל (ירושלמי בכורים פ"ג ה"ג) והוא הדין לכלה, ואשבע לך וכו' כמ"ש במדרש חזית דאלמלא נשבע הקב"ה לא היתה מדת הדין נותנת שיצאו משם לעולם שהיו גוי מקרב גוי, וז"ש ואשבע לך וכו' ותהיי לי כמ"ש (שמות י"ט:ו') ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ואז"ל (ויק"ר פ"ב) כל מקום שנאמר לי אין לו הפסק וזהו ותהיי לי.

ואפשר לפרש באופן אחר, ואפרוש כנפי עליך נושא משך והנה עתך עת דודים על פי הקדמתנו, רק נקדים משז"ל (שבת פ"ח:) דמלאכי השרת היו רוצים לקבל התורה כמ"ש תנה הודך על השמים, וכתבו ז"ל דהיו באים בטענה מדינא דבר מצרא כי הם צבא המרום ומצרנים לתורה. והנה הרב ש"ך (ח"מ סי' קע"ה) נסתפק אם לגבי בן איכא דינא דבר מצרא, אבל שמעתי שהדבר מפורש בשיטה מקובצת מציעא מיסוד ראשונים דלגבי בן לא מצו לטעון דינא דבר מצרא, וכיון שישראל הם בנים א"כ לשוא טענו המלאכים דינא דבר מצרא, ולפי שיטה זו נמצא דמה שהקב"ה נתן התורה לישראל והניח המלאכים אף שהם מצרנים היינו משום שהם בנים, וכיון שהם בנים הדין נותן שקושי השעבוד יעלה ויבא לתשלום ת' שנה כמו שהארכנו לעיל וז"ש והנה עתך עת דודים כי בא מועד מטעם קושי השעבוד, וכי תימא התינח אם יש לישראל דין בנים אך אם הם עבדים קושי השעבוד לא אהני מידי, לז"א ואפרוש כנפי עליך רמז לקדושין כאמור שקבלו התורה, ואיך יתכן לקבל ישראל התורה במקום דאיכא מלאכים הן אראלם צעקו תנה הודך על השמים שהם בני מצר, אלא מוכרח דישראל בנים ולגבי בן לא שייך דינא דבר מצרא, וא"כ קושי השעבוד עושה רושם להשלים הגלות.

וזהו אצלנו כונת הכתוב (שיר השירים ב':י'-י"ב) קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך כי הנה הסתיו עבר הגשם חלף הלך לו הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו, הכונה קומי לך רעיתי יפתי מגלות מצרים ולכי לך, וכי תאמרו עוד חזון למועד ועדין חסר הרבה לת' שנה, לז"א כי הנה הסתיו עבר כבר זמן הגלות עבר כמו שפירש"י, הגשם קושי השעבוד כמו שפירש"י חלף הלך לו, וע"י קושי השעבוד הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע כי בא קץ הגאולה מטעם קושי השעבוד הנערך לתשלום ת' שנה, וכי תימא זה דוקא אם יש להם לישראל דין בנים אך אם יש להם דין עבדים לא אהני, לז"א וקול התו"ר נשמע בארצנו התור אותיות תורה שנתן בארצנו ועזב את מלאכי רום והלא יש להם דין בן המצר, אלא מוכרח שאנו בנים וא"כ גשם קושי השעבוד סגי ומסגי ועת הזמיר הגיע.

וקוטב דרוש זה ינהלני נפשי יסוב"ב ינחני לפרש פ' שמות, ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. ולא אעלה ארוכ"ה בדקדוקים רק נקדים מאמרם ז"ל (שמו"ר פ"ה) למה משה ואהרן אתם למה ודבריכם למה, וכבר דשו ביה רבים בתורה. ואפשר במ"ש המפרשים דיש שני פירושים בפ' (בראשית נ׳:כ"ה) פקוד יפקוד אלהים אתכם, שהפירוש פקוד כמו פה קוד כלומר על משה רבינו שנכוה פיו בגחלת והיה כבד פה הוא הגואל ויפקוד אתכם, ויש פירוש אחר פקוד גי' ק"ץ יחסרו ק"ץ שנים מת' של הגלות וזהו פקוד יפקוד, ואפשר זה כונת פרעה אתם למה שהוצרכתם שנים ודאי הטעם כי משה כבד פה כי הוא הגואל פה קוד, וזהו פירוש פקוד יפקוד, וא"כ דבריכם למה להוציאם ק"ץ שנים קודם דזה פירוש אחר בפ' פקוד יפקוד, וממה שאני רואה כי אתם באים אלי ש"מ דפירוש פקוד יפקוד אתם סוברים פה קוד יפקוד וא"כ דבריכם למה דאין כאן הפירוש שני דק"ץ שנים יחסרו מגלות הת' שנה, וממה נפשך בא עליהם.

ועתה אמת אגיד שראיתי בתנחומא שכתוב אתם למה ודבריכם למה כביכול, וזה מורה שהפירוש אתם הבל ודבר שלכם ח"ו וזהו כביכול דקאמר, וה' הטוב יכפר בעד כמה וכמה פירושים ודרכים שאמרו וכתבו והדפיסו המפרשים והאמת הוא כמבואר בתנחומא, ובזה אפשר לפרש הפסוקים הנז' דכבר ידענו מרז"ל דמשה רבינו יצא לטעון שעדיין לא הגיע זמנם לצאת וכונתו היתה שישלימו הת' שנה כדי שתהיה אח"ך גאולה שלימה שאין אחריה שעבוד, והיה כראותו כי הוא יתברך חפץ למען צדקו לדלג על הק"ץ שנה הנותרים פיו פתח בחכמה ואמר מי אנכי כי אלך אל פרעה, כלומר ממה נפשך אני מקשה שאם פירוש פקוד יפקוד הכונה דמנין פקו"ד ק"ץ שנה יחסר מת' שנה כאשר אני רואה שעתה רצונך לגואלם, א"כ מי אנכי כי אלך אל פרעה לא איש דברים אנכי כי נכויתי בפי ולשוני ואיני ראוי לדבר לפני מלכים, וכי תימא דלכך נבחרתי שזהו פירוש פקוד פה קוד כמוני היום נכוה בגחלת יפקוד ואני גואלם, א"כ קשה וכי אוציא את בני ישראל שעדין לא הגיע זמנם לצאת, ויאמר אליו ה' הלא ידעת אם לא שמעת כמה פנים לפנים ושני הפירושים אמת, ע"ד שאמרו בבתרא (דף קי"ט) במאי דקאמר מורשה דהוה מספקא ליה למשה אם ירושה מאבותינו או מורישין ואינם יורשים ופשטו ליה תרווייהו, וה"נ כה אמר ה' כי אהיה עמך דייקא דפירוש פקוד יפקוד פה קוד יפקוד אלהים אתכם שתהיה אתה אלהים לפרעה ואהרן נביאך, כמ"ש לו אח"ך ואהיה עמך וגם פקוד יפקוד פירושו ק"ץ יחסר, וזה לך האות כי אנכי שלחתיך דהא והא איתא, והם

ת' שנה בהעריך קושי השעבוד לפי שהם בנים וכיון שהם בנים כל מה שהוסיפו להרע הן נגרע מהת' שנה, והראיה שהם בנים שיקבלו התורה והמלאכים צבא מעלה לא יזכו בטענת דינא דבר מצרא דלגבי בן ליכא שום דינא דבר מצרא, וזהו אות לטובה דלפי האמת נשלמו ת' שנה אך כל אדם חזו דיצאו ק"ץ שנים לפני זמנם במספר שני דורות, אבל באיכות עבודתם נטלו איפופוסין שלהם על ת' שנה, וכל זה תשכיל במה שיקבלו התורה שזו ראיה שהם בנים כאמור.

ומתוך מה שכתבנו לעיל הבה נא אבא להבין מאמרם ז"ל פ"ק דסוטה (דף י"א), דרש ר"ע בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו אבותינו ממצרים שבשעה שיוצאות לשאוב מים מזמין להם הקב"ה דגים קטנים בכדיהן ושואבות מחצה מים ומחצה דגים ובאות ושופתות שתי קדירות א' של חמין וא' של דגים ומוליכות אותן אצל בעליהם לשדה ומרחיצות אותן וסכות אותן ומאכילות ומשקות אותם ונזקקות וכו' וכיון שמתעברות באות לבתיהן וכיון שמגיע זמן מולדיהן הולכות ויולדות וכו' שנאמר ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים וכו'. ולפי מה שהקדמנו לעיל נבין סוף המאמר אומרו אל תקרי בעדי עדיים וכו', אמנם אמרתי לפרש כל המאמר כי כל אדם חזו לפום ריהטא שפת יתר יתו"ר נפי"ש והלא מראש נדעה נרדפה להבין מאי שהיו באותו הדור דקאמר ותיסגי לומר בשכר נשים צדקניות נגאלו אבותינו וכבר מזכיר מעשיהן רח"ב רח"ב ומאי קפידא לומר שהיו באותו הדור, ועוד יש הרגשות ודקדוקים המבוארים אל עין הקור"א, ואפשר במ"ש המפרשים בטעם גזרת כל הבן הילוד וכו' כי הנה עם בני ישראל בו בפרק היו גלגול דור המבול ואנשי סדום על עסקי קרי וזנות וטפות קרי של אדה"ר ולכך נגזר עליהם להשליכם ליאור, והקדמה זו יסודתה בהררי קדש זקוקין דנורא דנפקי מפה קדוש רבינו האר"י זצ"ל כנודע, והנה נודע מגורי האר"י זצ"ל דרוב נשים אין באות בגלגול איכו השתא בעידן רתחא דא עקא בלהן זעו"ן ועק"ן שאירעו את אבותינו בארץ מצרים הכל במפקד עונות נפשם אנלגולים הקודמים, אבל הני נשי שלא היו מגולגלות רובן ונפשותיהן חדשות מעתה אשר גם המה רבו מצערות ראשן צרותיהן וצרות צרותיהן בצדקתן שלא היו חייבות פוטרות השעבוד, וז"ש נשים צדקניות שהיו באותו הדור למעט שלא היו מגולגלות וגדל צערן בלי פשע ונוסף על זה ענתה בם צדקתם ראויות הללו להביא גאולה על ידן.

ולפי פשוטו כעת יאמר דשכר מצוות בהאי עלמא ליכא, אך יש מצוות גדולות שקרן קיימת ואוכלים מפירותיהן בעה"ז ותרי מינייהו גמילות חסדים והבאת שלום, והני נשי איתנהו בשמירה להטות חסד על בעליהן ומרבים שלום ביניהן ולא עוד אלא שמשיבות

נפשם בצרת גלותם ראויות הללו לאכול מפירות מעשיהם בעוה"ז, וכולי האי העדיפו מטובם אשר כח בפירותיהם להביא גאולה לעולם, ובפרט שאמרו רז"ל (תדא"ר פ"ט) אין לך אשה כשרה בנשים כעושה רצון בעלה ובאה תשועה על ידה כיעל שהיתה עושה רצון בעלה ובאת תשועה על ידה, אמור מעתה כל זה רמזו רז"ל בלשון הזהב שאמרו נשים צדקניות שבאותו הדור דלא תימא הני נשי כבר הלכו לעולמם ובעת קבלת שכרן בעוה"ב אהני להביא גאולה דשכר מצות בהאי עלמא ליכא, לז"א שהיו באותו הדור כי חיו"ת הנה בטרם תבא אליהם עת פקודתן, ועם כל זה תוקף מעשיהן עלו זה אשר מפירותיהן רבות בנות עשו חיל לגאולת ישראל.

ולפי מדרשו אדברה אך הפעם ע"פ משז"ל בש"ר (פ"א) ואפס קצהו במס' סוטה (י"א:), וימררו את חייהם בעבודה קשה וכו' בתחילה בחמר ובלבנים ולבסוף ובכל עבודה בשדה ולבסוף את כל עבודתם מהו את כל עבודתם רשב"ן אר"י מלמד שהיו מחליפין מלאכת האנשים לנשים ומלאכת הנשים לאנשים, והביא מהר"ש יפה מתנחומא שהיו אומרים לאנשים קום לוש ואפה ואומרים לאשה מלאי חבית זו בקעי עץ זה וכו', ונמצא כי גברה רשעת מצרים לשעבד בסוף לנשים ולא עוד אלא שהיו מחליפין את של זו בזו, ואמרו פ"ק דקדושין (ל:) איש אמו ואביו תיראו אין לי אלא איש אשה מנין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים א"כ מת"ל איש איש ספק בידו לעשות אשה אין ספק בידה לעשות שרשות אחרים עליה, והשתא דאשכחן דפטרה תורה לאשה מכבוד אב ואם שרשות אחרים עליה, א"כ כי יקרה דמלך או שר בחזקת היד יטיל עול כבד לאשה א"כ היא פטורה מכבוד בעלה כי היכי דבעבור כבוד בעלה היא פטורה מכבוד או"א ה"נ כשיש רשות אחר עליה היא פטורה מבעלה, וזהו שבח נשים צדקניות הללו דהגם שהיה רשות פרעה עליהן והיו פטורות מכבוד בעליהן עכ"ז מטוב רצונם דחקו עצמן לעשות יקר ונחת רוח לבעליהן, וזאת היתה להן לקרב הגאולה יען עשו דבר שלא היו חייבות כלל והעדיפו מטובם יתר מאד, וז"ש בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור דייקא הדור האחרון שהרבו להרשיע מצרים לשעבד גם הנשים ולהחליף אומנותם לומר לאשה מלאי חבית מים, וז"ש שבשעה שהולכות לשאוב מים כלומר לעבודת מצרים אשר רדו בפרך לומר מלאי חבית מים בו בפרק של עבודת שאיבת מים היו דוחקות ומוליכות כדיהן גם כן מלבד חבית מצרים, ובפרק חבית ותמלא כדה ותעל בתוך הכד דגים וז"ש מזמן הקב"ה דגים קטנים בכדיהן דייקא לאפוקי חבית מצרים, ומרחיצות וסכות ומאכילות ומשקות דסדר הני מילי יחליפו כח כמ"ש פ"ק דכתובות (י:) בההוא דאתא בשני בצורת ורבי ציוה והכניסום למרחץ והאכילום והשקום, כה היו עושות הני נשי, ועתה יגדל

נא כח גברא בעוניים ועבודת פרך וכל מעשיהן לשם שמים, ולהכי דייק לומר וכיון שמתעברות באות לבתיהן וכיון שמגיע וכו' להורות דימים שבינתים בין עיבור ללידה חדלו ליזקק, דעוצם כונתם למצות פריה ורביה וזו מעלתן דאינהי לא מפקדי וגם שרשות אחרים עליהן ועושות לפני ולפנים לעשות נ"ר ליוצרן לכבד ולהטיב לבעליהן ולפרות ולרבות דוקא, והיה שכרן שרש פורה תשועת ישראל, ולזה אין צריך ראיה דאם אמרו באשה יושבת שפי"ר יושבת שאנ"ן כתפארת אדם לשבת בית דכל שעושה נחת רוח לבעלה באה תשועה על ידה כיעל כמ"ש בתנא דבי אליהו הובא בילקוט שופטים (רמז מ"ב) והביאו בהגהות מיימוניות פט"ו דאישות, הדברים ק"ו לאשה יושבת מרו"ת עזובה ועצובת רוח הנדחקת לעשות נ"ר לבעלה פשיטא דמקרבת הגאולה, והא ממילא רווחא דכשהזכיר צדקתם אגב דוחקא שמעינן דראויות לקרב הגאולה. אך עוד זאת יתירה דרש בשכר אם תשכבון בין שפתים זכו ישראל לביזת מצרים שנאמר כנפי יונה וכו', והענין במ"ש מן המפרשים דביזת מצרים סהדא רבה שלא שלטו בנשותיהם ע"ד שאמר הכתוב (בראשית כ':ט"ז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים, וזהו שדרש בעל המאמר אישו"ר מוסיף כי גדלה מעלת הני נשי דזכיין ומנטרן לגברייהו ובכל צרתם ליונה אמתילו שאינה מחלפת בן זוגה על כן זכו לביזת מצרים, וז"ש בשכר אם תשכבון בין שפתים שהיו דוחקות וטורחות ליזקק לבעליהן על ידי כמה המצאות על דרך שעשה רבי בשני בצורות להוא חתנא כמש"ל ולא החליפו בן זוגם והצילו מחטא גם לבעליהן עי"ז זכו לביזת מצרים על דרך כסות עינים דאבימלך, וז"ש כנפי יונה שנדמו ליונה בצניעות נחפה בכסף זכו לביזת מצרים.

ויתכן שזהו רמז הכתוב רבבה כצמח השדה נתתיך, כלומר שהיו יולדות בשדה ונבלעים בקרקע וחורשים עליהם כמ"ש במאמרינו ותרבי ותגדלי רמז לנשים צדקניות שגרמו ריבוי וזהו ותרבי, ותגדלי במעשים טובים ובצניעות ועי"ז ותבואי בעדי עדים שני ביזות ביזת מצרים בשביל עדות שלא שלטו בנשותיהם, וביזת הים לקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ועי"ז שדים נכונו משה ואהרן כדי שתזכו בשלל, שאם היה על ידו יתברך היה שלל קדש כיריחו כמש"ל, ואם נפשך לומר הלא טוב יציאתנו על ידו יתברך ממצרים ואם יהיה השלל קדש קדוש יהיה וממקום אחר ישלח משמים, לז"א ואת ערום ועריה שם רמז טעם לשני ביזות, אחת יען את ערום ואין כבוד בני המלך להיות בערום ובחוסר כל, וזאת שנית ועריה שאם לא היתה ביזה שנית היו אומרים ששלטו בנשותיהם ועתה עדות היא כמש"ה הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים ואת כל ונוכחת, וז"ש ואת ערום ועריה ולסלק שתים, זו שלא תהיה ערום, וגם שלא יאמרו

עריה עליך הוצרכו השתי ביזות כמדובר, וזש"ה (תהילים ק"ה:ל"ז) ויוציאם בכסף וזהב ויוציאם דייקא שהוצרך דגם יציאתם יהיה בכסף וזהב ולא הספיק ביזת הים, ה"ט ואין בשבטיו כושל כדי שידעו כל העולם שלא שלטו בנשותיהם ואין למו מכשול, ונמשך למעשה נשים צדקניות סיימו במאמרנו אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים, ובכמה מקומות פירשנו כונת אל תקרי שהכונה דאי אפשר קרוא מקרא כדכתיב עד אשר הציבי לך ציונים לומר תיבה אחרת ועל ידה תבנה ותכונן קריאה נאמנה אשר כתובה על ספר וגם כאן נפרש על דרך זה, כי הנה אם לא היה ריבוי עם הפלא ופלא אשר הפלא ה' באמצעות הני נשי ויצטרך הוא יתברך שלא יאבדו זרע קדש ולא יזכר שם ישראל עוד להוציאם לפני זמנם, לא היה הדין נותן שיזכו לרכוש גדול מאחר שהרעו והשחיתו ככל תועבות מצרים ולא יכלו להתמהמה להשלים חק וזמן נתן להם ת' שנה, ובמה יזכו לרכוש גדול וק"ו לשתי ביזות, וא"כ ותבואי בעדי עדיים אתקיף לן כי אף ביזה אחת בל ימצא להם זכות כי לא השלימו ת' שנה, וק"ו בעדי עדיים שהם שתי ביזות. האמנם כאשר תקרא מבחוץ בעדרי עדרים שם רמז תוקפן ושבח צדקת הני נשי אשר הרבו להטיב הן בהפלגת צניעותן ולהן כנפים ככנפי החסידה כנפי יונה נאמנה דליתא בחליפין לבן זוגה, והן להעמיד צבאי צבאות למופת ולאות, בזה תנוח דעתנו קרוא מקרא דכשנזכיר בעדרי עדרים אז תבין בעדי עדיים שזכו לשתי ביזות אחת חלף עבודתם שעל ידי ריבויים נשלמו ת' שנה בדקדוק כמש"ל וצריך לקיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, וזאת שנית להעיד שלא שלטו בנשותיהם כאמור, ונמצא לפי זה דביזת מצרים היה לעד בבני ישראל שלא שלטו בנשיהם וביזת הים לקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ואפשר שבזה יובן מאמרינו המוקדם דבר נא באזני העם אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך לך אמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם.

ולפי פשוטו יובן עם האמור דלפי האמת ביזת מצרים לא חלו בה ידים מטעם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כי זה נתקיים בביזת הים, ובמדרש אבכיר אמרו וישובו ויחנו לפני פי החירות כאן נתקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, והיינו שנגלה להם אוצרות יוסף, ולכל הדברות מה שהוציאו בשאלה וינצלו את מצרים לא היה בעבור הבטחת ואחרי כן יצאו כי זה נתקיים אח"ך, וביזת מצרים לפי טעם המפרשים היה משום שהיו גדורים בעריות ומשו"ה אמר ה' בבקשה וכו' כדי שלא יאמר אותו צדיק ואחרי כן יצאו דייקא לא קיים בהם, דלשון יצאו מורה שביציאתם ממש יוציאם בכסף וזהב ולזה דבר נא וכו', אף שלפי

האמת אח"ך תתקיים וזו לאו מטעם זה מ"מ לשון ואחרי כן יצאו לא תתקיים בעצם, אך כאשר ישאלו וכו' תתקיים גם היציאה בכסף ורכוש אף שיהיה מטעם אחר וכדאמרן.

ולפי מדרשו נדייק לשון בבקשה ממך דמה זו בקשה למשה רבינו ומאי אית למשה רבינו שטעון בקשה, ואפשר בשנבין קודם מאז"ל בש"ר (פ"ה) מהו והצל לא הצלת ר' ישמעאל אומר והצל לא הצלת ודאי ר' עקיבא אומר יודע אני שאתה עתיד להציל אלא מה אכפת לך באותם הנתונים תחת הבנין, וצריך לדעת במאי פליגי. ויראה דר' ישמעאל ור' עקיבא אזדי לטעמיהו דאמרינן בסנהדרין (דף צ') הכרת תכרת הכרת בעה"ז תכרת לעוה"ב דברי ר' עקיבא א"ל ר' ישמעאל והלא כבר נאמר את ה' הוא מגדף ונכרתה וכי ג' עולמים יש אלא ונכרתה בעה"ז הכרת לעה"ב הכרת תכרת דברה תורה כלשון בני אדם. למדנו דר' ישמעאל ור' עקיבא פליגי אי דברה תורה כלשון בני אדם, ואף אנו נאמר דהכא בהא פליגי וזה ענף הנמשך ממקור המחלוקת הנז', ויען ר' ישמעאל סבר התם דברה תורה כלשון בני אדם אי לזאת גם הכא סבר דהא דכתיב והצל לא הצלת הוי כלשון בני אדם ולכך קאמר והצל לא הצלת ודאי, ובא רעהו ר' עקיבא דאיהו לא סבר דברה תורה כלשון בני אדם וכל אות ואות דריש ליה וגם הוא היה אומר על כל קוץ וקוץ תלי תלים וכמ"ש גורי האר"י זצ"ל דכל התורה היה דורשה ורומזה בטנת"א ולכן מכ"ש דדריש תיבות התורה, וגם כאן דריש והצל יודע אני שתציל אלא מה אכפת וכו' ולאותם הנתונים תחת הבנין לא הצלת.

ובזה אפשר לפרש לדעת ר' ישמעאל מאי דהשיבו ה' עתה תראה אשר אעשה לפרעה וכו', ואמרו רז"ל (שמו"ר פ"ה) עתה תראה ולא במלחמת ל"א מלכים. וצריך להבין עונש זה איך נמשך מדבריו של משה רבינו, ועל פי האמור אפשר לומר כי הנה לסברת ר' ישמעאל קושטא דמילתא אין לשון תורה לחוד אלא דברה תורה כלשון בני אדם, ולדידיה זו היא שיטת משה רבינו וכה אמר משה רבינו בדברו למקום והצל לא הצלת כי גם לשון תורה ככה יעשה, ולפי שיטה זו אין לו מקום למשה רבינו ע"ה לדבר ולומר למה הרעות כי הנה פ' אלו מציאות (ל"א.) אמרו הוכח אין לי אלא רב לתלמיד תלמיד לרב מנין ת"ל תוכיח, ולפי שיטה זו דדברה תורה כלשון בני אדם יש מקום לומר דתלמיד לרב אסור להוכיח משום דכפל הוכיח לא משמע מידי דדברה תורה כלשון בני אדם, ואמרו רז"ל שאמר ה' למשה רבינו ששה עונות עשית ואחד מהם הוא מה שאמר והצל לא הצלת כמ"ש בתנחומא פ' ואתחנן, והנה משה רבינו ע"ה השיב מה שאמרתי שמעו נא המורים ממך למדתי שאמרת לבני מרי כמבואר שם, ולכאורה יפלא מה תשובה היא זו הן לו יהי כדבריו כי מדלית חדא הא פשו להו חמש, ופירשו רבני אשכנז ז"ל דמשה רבינו ע"ה

תפס השיטה דפירוש (איוב ל"ג:כ"ט) פעמים שלש עם גבר היינו חמשה פעמים ושלש כי הדדי, וכי מפטר מחד אינך חמשה כמאן דליתנהו כי ירבה לסלוח, והשתא לשיטתו דדברה תורה כלשון בני אדם מאי דאמר והצל לא הצלת הוא כפשטו והוא עון, וליכא למימר דבדרך תוכחת אמרה, דלדידיה אין לנו לימוד לרב דשרי להוכיח ומשום דהוכח תוכיח הוי כלשון בני אדם, ולפי זה אי לא אמר והצל לא הצלת לא הוו ששה הרגשות אלא חמשה והיה נכנס לארץ דחמשה שביתין ושביקין כי כך היא המדה פעמים שלש עם גבר כמדובר, אך עתה כי הוא אמר והצל לא הצלת כפשטו לדעתו דדברה תורה כלשון בני אדם א"כ הוו להו ששה דטענת ממך למדתי לא אהניא ותלמיד לרב אסור להוכיח, וכיון דהוו ששה לא מצי עייולי בא"י, וז"ש לו עתה תראה ולא במלחמת ל"א מלכים, כי זה שאמרת והצל לא הצלת נחשב לעון כמדובר והוו להו ששה דליתנהו בסליחה ולא תכנס לארץ.

ובהכי ניחא מאמרין דאתאן עלה, והנה אמרו רז"ל בספרי (פ' ראה) דביזת מצרים היה מדין הענקה, וגם רש"י ז"ל בפירושו פ' ראה פירש וזכרת כי עבד היית והענקתי ושניתי לך מביזת מצרים וביזת הים אף אתה הענק ושנה לו, גם אמרו פ' אלו מציאות (ל"א:) דאף אם לא נתברך הבית בגללו מעניקין דכתיב הענק תעניק, ולראב"ע דוקא נתברך הבית בגללו מעניקין אותו אבל אם לא נתברך הבית בגללו אין מעניקין אותו, והענק תעניק דברה תורה כלשון בני אדם. וא"כ לדעת משה רבינו לשיטת ר' ישמעאל דאמרינן דברה תורה כלשון בני אדם א"כ אין כאן הענקה שני פעמים משום כפל הענק תעניק ואף פעם אחת אם לא נתברך הבית בגללו אין מעניקין, והשתא ישראל במצרים דלא נתברכו המצריים בגללן למ"ד דברה תורה כלשון בני אדם אין מעניקין אותם וק"ו שאין להעניקם ולשנות כאמור, ולדעת משה רבינו לפי מה שצדדנו ליתנהו בהענקה כלל וכ"ש דהאיכא ביזת הים, והיינו מאי דאמר ה' בבקשה ממך כלומר אף שלפי דעתך אינם טעונים הענקה דהענק תעניק דברה תורה כלשון בני אדם, ותו דהאיכא ביזת הים ואומר חלותי היא בקשה את שאהבה נפשי, לך אמור להם לישראל וכו דגם לדידך איכא משום שלא יאמר וכו'.

ודרך הלציי ודיניי אפשר כי הנה רז"ל (בר"ר פ' פ"ב) קראו שעבוד מצרים שטר חוב כידוע, וכבר נודע סברת הרמב"ם ורבותיו (פי"א מהל' מכירה) דאין אדם מתחייב בדבר שאינו קצוב, והגם דפליגי עליה רובא דרבוותא המוחזק מצי למימר קים לי כהרמב"ם ורבותיו לדעת רוב האחרונים ככתוב על ספר הישר כנסת הגדולה (ח"מ סי' ס'), והאף אמנם דיש מן האחרונים דסברי דלא מצי לומר קי"ל, מ"מ אמור רבנן בתראי גדולי הדור

שלפנינו הלא בספרתם דאף במקום דפליגי אי מצי לומר קי"ל וכיוצא יש לטעון קי"ל דכל שאתה מרבה ספיקות וספיקי ספיקות אין מוציאין מיד המוחזק, וכבר אנו בעניותנו בתשובת שאלה הזכרנו להקת תשובות האחרונים בזה, איכו השתא האי שעבודא דאוריתא בארץ לא להם אשר יקראוהו באמת שטר חוב הוי דבר שאינו קצוב ערך ושיעור ותוקף עבודתם, וכל לעומת זה הבטחתו ית' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול נמי הוא דבר שאין לו קצבה ופרשת גדולת רכוש זה אין לו גבול, ונמצא דמדינא לדעת הרמב"ם ורבותיו כביכול אם באים אנו לדון כהלכת גוברין אין כאן חיוב שהוא דבר שאין קצוב ולא סמכא דעתין בחיוב זה, ומצי כביכול שהוא מוחזק לומר קים לי כהרמב"ם ורבותיו אם תצאו מזה ריקם, אך עין רואה צרת ישראל בשעבודם דהוי דבר שאינו קצוב הוא ית' הביאם במסורת השעבוד והמרירות והוו תרתי דסתרן, אבל לפום דינא מצי המוחזק לומר קי"ל בשתי' זו סתראי נינהו דכל שנפסק דין אחד מצי לומר בדין שני קי"ל הפך מהראשון כמבואר בס' כנה"ג שם (כללי הקי"ל אות ל"ב), ולפ"ז גם דישראל רבים שתו אשכלות מרורות ונזק צרורו"ת בכי וצירות מדהרות דהרות בעבודה קשה בדבר שאין לו קצבה בגזרתו ית', עתה שכבר נגמר השעבוד כי פרו"ע הוא לענין הרכוש גדול מצי טעין המקום ב"ה איני חייב ברכוש גדול כיון דהוי דבר שאין לו קצבה אף שגם שעבוד ישראל נפרע מהם והוא דבר שאינו קצוב, אבל רצה הקב"ה לקיים הבטחתו כדי שלא יאמר אברהם אבינו ועבדום וענו אותם קיים בהם אף שאינו קצוב, ואחרי כן יצאו וכו' לא קיים בהם ותהי להפך ואין כאן אלא תרעומת. ויש שפירשו שהכונה משום דביזת הים לקחו ישראל אחר שנעקרו המצרים והם עצמם לא ראו ולא נתנו להם, משא"כ השעבוד שהם בגופם הטמא ונפשם הכלבית נתעללו בהם, וז"ש כדי שלא יאמר אמירה בעלמא ועבדום וענו אותם קיים בהם דייקא בחיים חייתם בעוד רוח חיים באפם כי עז, ולעומת זה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם באופן זה משום דבפרק ביזת הים ספו תמו ורשעים כים נגרש, ולכן בבקשה ממך לך אמור להם שאלו וכו' כי רצוני לקיים גם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שהם בידם זה יתנו לישראל כשהם **חיים**.

בשלח

פרשת בשלח בס"ד

מכילתא, את השירה הזאת לה'. לה' אמרוה ולא אמרוה לבשר ודם כמו שנאמר (שמואל א י"ח:ז') ותצאן הנשים מכל ערי ישראל לשיר במחולות הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו, אבל כאן לה' אמרוה ולא אמרוה לבשר ודם:

בפרוע פרעות לפרעה ולמצרים שבעתים אל חיקם ביום נקם ואכלו את חוקם במלאת ספקם על הים לקו מכות גדולות יוצאין בציי"ר ונמשכין בציי"ר צרי"ם וצרו"ת, אז ישיר משה ובני ישראל נענו כלם מינא דזמ"ר נינהו ונשי בהאי זכיין כחדא שריי"ן בכלי שהוא כליין זמרן נשי ועניין שרים ושרות, וכן אתה מוצא גדולי הדורות ותשר דבורה וברק ודכוותיהו אצילי בני ישראל שרי עם קדש שרי"ם ושרו"ת.

ואני טרם אחלה לדבר איזה גרגיר לפי קצורנו בשירת הים ודבורה יעלה ברא"ש עלי באר מאמר הכתוב (שופטים ד' ה') ודבורה אשה נביאה אשת לפידות היא שפטה את ישראל בעת ההיא והיא יושבת תחת תומר דבורה וכו' ויעלו אליה בני ישראל למשפט. ויש לדקדק במ"ש היא שפטה דתיבת היא יותרת היא, גם תיבת דבורה בסוף דקאמר והיא יושבת תחת תומר דבורה האי דבורה יתר ואינו מתישב כל כך, ויתר דקדוקים המורגשים.

ובפ"ק דמגילה (דף י"ד) אמרו והיא יושבת תחת תומר אר"ש בן אבישלום משום יחוד דבר אחר מה תמר אין לו אלא לב אחד אף ישראל שהיו באותו הדור לא היה להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים. ובטרם נבא לביאור הכתוב כפי קצורנו ניחזי אנן במאי קמפלגי ר"ש בן אבישלום והדבר אחר, ויראה דפליגי בפלוגתא דהרמב"ם והטור כאשר נבאר בס"ד, והוא דהרמב"ם פסק (פכ"ב דאיסורי ביאה) דאשה אחת אסורה להתיחד אפילו עם אנשים הרבה, וטעמו דבש"ס (בשילהי קדושין דף פ"א.) אמר רב לרב יהודה דהא דתנן דאשה אחת מתיחדת עם שני אנשים והיינו כשרים לאו כגון אנא ואת אלא כגון ר' חנינא בר פפי, והגם דנראין הדברים דרב מחסידות וקדושה שבו אמרה דרך חומרא סבר הרמב"ם דאנן בדידן נקיטינן כחומרת רב וכמו שכתבו ז"ל, אבל הטור (בא"ה סי' כ"ב) פסק דבתרי וכשרי אשה אחת מתיחדת, ואפשר דר"ש בן אבישלום סבר כהרמב"ם דראוי להחמיר אף בתרי וכשרי ולא שרי אלא כשהם מופלגים בחסידות וקדישי עליונין כר' חנינא וחביריו, ולכך אף דכשבאים לדין שנים שנים באו יש להחמיר משום יחוד, ובודאי דדבורה הנביאה היתה חוששת לזה ולכך ישבה תחת תומר . אך הדבר אחר סבר כסברת הטור דדוקא תרי ופריצי הוא דאסיר אך תרי וכשרי שרי ורב חומרא יתירתא הוא דעבד ולא קי"ל כוותיה, וישראל שבאותו הדור היה להם לב אחד כלפי מעלה וקרא להכי הוא דאתא ללמדנו כי דבורה נשענה על עדת ישראל דמתה לתמר.

והנה הרמב"ם והטור פסקו דאשה שבעלה בעיר שריא ליחודי ולית לן בה, ובס' כלי יקר פירש לדרכו דדבורה כשהתחילה לדון פירשה מבעלה ע"ש, ומהכתוב נראה שלא היה בעלה ברק שרוי אצלה דכתיב ותשלח לברק מקדש נפתלי. ובזה נבא לביאור הכתוב

ודבורה אשה נביאה אשת לפידות כלומר דהות אגידה ביה ולא פירשה הימנו ולכך היא שפטה את ישראל כיון שבעלה בעיר היא לבדה אף שלא היה בעלה בבית שפטה את ישראל בעת ההיא שלא פירשה ממנו דכיון דבעלה בעיר לא חיישינן, אך אח"ך כשראתה דהדינים בעו דעתא צלותא לרדת לעומקא דדינא פירשה ממנו והיא יושבת תחת תומר משום יחוד, וזהו כשהיתה דבורה לחוד שפירשה מבעלה ולא היה בעלה בעיר לכך הוצרכה לישב תחת תומר ויעלו אליה בני ישראל למשפט.

ועוד לאלוה מילין אפשר לפרש ואקדים סברת רש"י והר"ן בהא דהא דאמרינן דבעלה בעיר איך בו משום יחוד היינו דוקא להלקות אבל איסורא איכא, וכתב הרב בית חדש (שם בא"ה סי' כ"ב) דנקיטינן כוותייהו, ובירושלמי התם שילהי קדושין אמרו דאבא שאול סבר דתנוק נקבר באיש אחד ושתי נשים דאין יצר הרע מצוי בבית הקברות ע"ש והתם בתלמודין (דף פ'.), והנה הרא"ש ז"ל בפסקיו סוף קדושין על מאי דתנן התם כל שעסקו עם הנשים לא יהא לו עסק עמהן, כתב משום רבינו חננאל דאף שהיה ראוי להתיר לו יותר משום דבעבידתיה טריד או משום שאינו יכול ליזהר עם כל זה אסור, והנה מהר"י אבראבאניל בפירושו כתב משם רז"ל במדרש במאי דכתיב תחת תומר דבורה דדבורה מנקת רבקה שם נקברה תחת אותו תומר. ועל פי ההקדמות הללו הנתנים למעלה יתפרש הכתוב כפי קצורנו באופן זה, ודבורה אשה נביאה אשת לפידות שהיתה עם בעלה בעיר ואגידא ביה כדרך נשים אחרי הבעלי"ם, והיותה אשת לפידות ובעלה בעיר זו טיבותא חדא דמציא ליחודי בהדי גברא לדעת רוב הפוסקים, וזאת שנית והיא שפטה את ישראל דיש סברא דבעבידתא טרידא, ותו דלא מציא למיקם בזיהר"א על דרך שפירש ר"ח גבי עסקו עם הנשים דהוה ס"ד מתרי טעמי למשרי ליה דבעבידתיה טריד, ותו דזה עסקו ולא מצי ליזהר, ושתים זו שמענו כאן בדבורה דכיון דהיא שפטה את ישראל וטרידא טובא על הדין ועל האמת בכמה חבילות דינים מינים ממינים שונים לכל ישראל וגם אי אפשר ליזהר כי רק היא נשארה חכמה ודעתה רחבה, ואעיקרא יש צד להקל בה טפי ממי שעסקו עם נשים, כי האף אמנם במי שעסקו עם נשים משנתנו היא דלא פלוג וכמו שפירש ר"ח דהני סברות דבעבידתיה טריד ואי אפשר ליזהר לא מעלין ואזהרה שמענו דלא יתיחד עמהן, מ"מ בהא יש מקום להתיר דאלו התם מצי למעבד עבידתא אחריתא ויתעסק בעסק אחר אף דטריד טובא, אבל הכא הן בעון בדור ההוא דדבורה אבדה חכמת חכמיו ורק היא יחידה לתורה ולתעודה ובהא שפיר הוי אי אפשר ליזהר טפי מעסקו עם נשים, ותו דהתם דמהדרינן אתקנתיה דידיה מחמרינן עליה אבל הכא דהוא דבר מצוה ותקנתא דישראל ולאו לתקנתא דידה שרי, ותו דדא מילתא חדתא

ומילתא דלא שכיחא ובכגון זו יש מקום להקל, ובכל זאת בא הכתוב להגיד צדקת דבורה שהחמירה על עצמה וכל צדדי ההיתר המרווחים הללו לא שוה לה להתיחד עם הבעלי דינין דסברה כרש"י והר"ן דבעלה בעיר איסורא איכא, וגם אותם הצדדין דהוי תקנת ישראל ולא סגי בלאו הכי לא סמכה עליהם וחשבה מחשבות להנצל מהכל, לכן והיא יושבת תחת תומר שאין כאן יחוד וענפיו מועטין ונגלה כבודה לכל מראה עיני, ואף גם זאת עוד נתכשרה בחסידותה אל מקום השבת תחת תומר דבורה אשר נקברה שם דבורה מנקת רבקה, דבהא לחוד בעוד קבר"ת ארץ אבא שאול שרי לאיש ושתי נשים דאין יצה"ר מצוי בבית הקברות, ובא וראה מה עמקו מחשבות חסידותה וזהירותה.

ויתכן לפרש במ"ש מור"ם (בי"ד סי' ר"ס דין ז') דאם הבן גדול בתורה ואין אביו דש בעירו איכא למיחש לבזיון התורה אם יתבזה הבן לפני האב וירחיקו זה מזה וכן עשה מהר"ם עם אביו, ואפשר שזה רמז הכתוב ודבורה אשה נביאה אשת לפידות, האמנם כאשר אצטריכא לה נבואה היתה עם בעלה במקום אחד וזהו אשת לפידות, האמנם כאשר אצטריכא לה שעתא כי אין בדור שופט צדק ונתמנתה לדון ישראל שאז משכימים לפתחה כל אשר לו ריב ונגע וכלם עוברין לפניה כבני מרון, אז לכבוד ישראל פירשה מבעלה שלא יהיה בזיון לתורה וישראל בהיותה עם בעלה ומשרתת אותו כהלכת גוברין, לכן והיא שפטה את ישראל כלומר היא לבדה פרושה מבעלה והרחיקה נדוד וזהו דקדוק, והי"א שפטה את ישראל דכיון דהיו באין אצלה מכל ערי ישראל היה בזיון אם תשב עם בעלה לכן פירשה ונתרחקה מבעלה על דרך שעשה מהר"ם עם אביו כמדובר.

וכלפי מה שאמרו בירושלמי (ריש פ' שני שעירי ופ"ג דסנהדרין ופ"ד דשבועות) דאשה פסולה לדון והכי פסקו רוב הפוסקים, אפשר לרמוז מאי דכתבו המפרשים לחד שינויא דעל פי הנבואה הותרה דבורה וז"ש ודבורה אשה נביאה, ומצד היותה נביאה היא שופטה את ישראל בעת ההיא דעל פי הנבואה שאני ועיין בתוס' (פ' החולץ דף מ"ה וספ"ג דשבועות וגיטין דף פ"ח וקמא דף ט"ו ונדה דף נ'.) ועמ"ש הרשב"א והר"ן (ריש פ' שבועת העדות), וראיתי למהרח"ש בתשובה בס' תורת חיים (ח"ג סוף סי' צ"ג) שפירש מאמר הכתוב בעת ההיא כלומר להוראת שעה, ועמ"ש בשו"ת דברי יוסף (נ"ט).

ולפי פשוטו אפשר לומר במ"ש בנדרים (דף ל"ח) אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור עשיר ועניו, והרמב"ם (ריש פ"ז דיסודי התורה) כתב שיהיה גבור במדותיו ומתגבר על יצרו תמיד, וראיתי למרן בכסף משנה שם שכתב דס"ל להרמב"ם דמ"ש אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם וכו' היינו בקביעות כמ"ש הרא"ש בפירושו, ולא איירי בהא הרמב"ם אלא סברא דנפשיה קאמר ע"ש.

וק"ק דהרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה כתב וז"ל, כשיתייחס האדם לנבואה ויהיה הגון לה כגון שיהיה מאנשי החכמה והאמונה והנזירות והשכל ונועם המדות כאשר העיקר אצלנו שאין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר עכ"ל. ומשמע מדבריו דמפרש לה גבור במדותיו ושמח בחלקו, ובש"ס משמע איפכא כמו שהקשה מרן ומה שהליץ מרן בעדו דבריו שבפירוש המשנה הנז' עמדו מנגד, וכיוצא בה ראיתי להרב לח"מ שהקשה מדבריו בס' המורה ע"ש. והנה בש"ס פ' המצניע (שבת דף צ"ב) אמרו נמי בעל קומה והשמיטו הרמב"ם, ובס' לחם יהודה להרב מהר"י עוואייאש כתב דשלם בגופו שכתב הרמב"ם היינו בעל קומה ע"ש, ואינו מחוור דשלם בגופו היינו לאפוקי בעל יסורין ומום בו וכמ"ש הרמב"ם פ"א דתלמוד תורה בין שלם בגופו בין בעל יסורין, והרב מופת הדור מהרח"א בס' ישרש יעקב דף קפ"ו תריץ יתיב ע"ש, ולנו בעניותנו הרהורי דברים עליו כמ"ש במקומו בס"ד, ומ"ש הרב מהר"י פינטו בשבת דמשה רבינו עד לוחות שניות נבואתו עראי אינו מחוור כלל דאיזה נביא זכה קביעות שכינה יותר ממשה רבינו עד לוחות שניות, ופשיטא דלא הוקבע שכינה אצל נביא כמו שהוקבע אצל משה רבינו ממראה הסנה עד לוחות שניות.

ובזה נבא להבין קראין, ודבורה אשה נביאה, וכי תימא הרי איש באנשים אין השכינה שורה בנבואת קבע אלא אם כן הוא חכם גבור ועשיר ועניו וגבור במדות לדעת הרמב"ם ואיך אשה זכתה להיות נביאה, לזה בא הכתוב לרמוז דזכתה דבורה והיתה שלימה בכל, זה יצא ראשונה אשת לפידות, ופירש מהר"י אבראבאניל שהכונה לרמוז על שלימות מעשיה כי חיים הם וזריזים מאד עד שהיתה כמו לפיד אש, ובזה הורה שלימות מדותיה מאירות ומזהירות כידודי אש בזהירות וזריזות וזהו גבורה במדות כמ"ש הרמב"ם, והיא שפטה את ישראל הביטה וראה חכמה לאשה אחת היתה ופרסמה הכתוב לשפוט ישראל וקורין לה חכמה מכל אדם מישראל, בעת ההיא, שלהוראת שעה שאין כמוה בחכמה וידיעת משפטי ה' אמת הותר לה לדון מה שכל אשה פסולה לדון זו עלתה על כולן, והרי איך חכמתה היא נפלאת בעינינו והיא יושבת תחת תומר שהיו לה תמרים ביריחו והיתה עשירה כמ"ש רש"י ונמצא דכבר ידענו גם כן שהיא גדולה בעושר, דבורה בא ללמד ענותנותה וכל שום שיש לה, דבורה שם פשוט, לא נביאה ולא חכמה ולא שופטת כי אם דבורה שמה הפשוט בלא שם ליווי, כי היא לא רצתה שיחשיבוה ויקראוה כי אם דבורה כאשה הדיוטית דעלמא, וזהו שכתוב אחר והיא יושבת תחת תומר, דבורה, לרמוז על ענותנותה, ותשלח ותקרא לברק וכו' והלכה למלחמה שהיה בה גבורה לעמוד

בקשרי המלחמה, נמצאת למד שעם היותה אשה נקבצו באו לה כל מעלות ומדות כאיש גדול ונביא לבב חכמה.

ורז"ל הובא בילקוט אמרו לפידות על שם שעשתה אשתו פתילות והיא מתבוננת ועושה פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה, והקב"ה בוחן לבות וכליות א"ל דבורה את נתכוונת להרבות אורי אף אני ארבה אורך ביהודה וירושלם. ולפ"ז הכתוב מדוקדק דהול"ל ודבורה אשת לפידות נביאה ושפטה את ישראל, אבל כוונת הכתוב הכי ודבורה אשה ועם כל זה נביאה, וכי תימא איך בדור ההוא שנתמעטה תורה מישראל איך אשה אחת זכתה לכל הכבוד הזה, לז"א אשת לפידות שעל ידי שעשתה פתילות וכו' זה שכרה הניתן לה מאת ה' להרבות אורה, ואל תתמה על החפץ כי דחקה ונכנסה אשה בעזר"ה עזרת ה'.

והא דאתמר במדרשא והיא מתבוננת ועושה פתילות עבות, צריך להבין התבוננות זה מהו לעשות פתילות עבות, והרי נערה דמן נעורן כלאחר יד עושה פתילות ברוב עוביין והיקפן ומהו ההתבוננות הזה ואחר כבוד שחלק לה ה', ולפי פשוטו יש לומר דבר פשוט כי הנה העושה מעשהו עב וגס אדרבא מורה ובא גנותו ועצלותו כי על כן כל ענינו דרך גסות ומשבח העצלנים, האמנם דבורה חשבה מחשבות שאם תעשה בחכמה פתילות דקות כחכמת נשים אנחת לן חדא ואקשת לן חדא, כי האמנם הפתילות יפות ותצאן כל הנשים שבח יתנו על דקותן ויופיין אבל אורן מועט, ולכן היא מתבוננת לעשות פתילות עבות שהרואה יבין שלא מחמת עצלות עבות, ואדרבא יש בהן טורח גדול לעשותן בכל שלימות וגם שיהיו עבות, גם שלענין האורה המבוקשת בכל אופן שהן עבות ירבו אורה, מ"מ לצאת מחשדא שלא יאמרו דמחמת עצלות עבות ואין זה כבוד המקדש להתעצל בדבר הנוגע לו, לכן היתה מתבוננת בפתילות ענין פרטי מחודש להורות עוצם כונתה כי כל חפצה להרבות אורן ולא מתוך עצלות ומתוך עצבות היו עבות, וזה מוסר השכל כי כאשר האדם ידבנו לבו לעשות מצוה ויש מקום חשדא במעשהו חיובא רמיא עליה למעבד טצדקי לאפוקי נפשיה מחשדא, ולא כי הא דאמרי אינשי רחמנא לבא בעי ומה אכפת בשיחת הבריות דלדידי חשדן ליתנהו להני מילי, וזה משקל החסידות לשקול בפלס כל ארחותיו ומי יודע אם מה שנותן מקום לחושדו ויחטאו כמה אנשים על ידו אין חטא זה שקול כפלי כפלים ממצותו אשר עשה ולבו לשמים וכתיב (במדבר ל"ב) והייתם נקיים מה' ומישראל, וזה פשט דברי רבי במשנת חסידים (אבות פ"ב מ"א) איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, הורה לדעת כי גם שהיא תפארת לעושיה כי לבו לשמים לא סגי בהכי עד אשר תפארת לו מן האדם

שלא יתן מקום לחושדו, וזה סניף מצוה מלבד עיקר מצותו שאינו רוצה לתת מקום לרבים לחושדו ויחטאו על ידו. והכל חשוב לפני אל דעות ולו נתכנו עלילות.

ואפשר דהיינו דקאמר במאמר הנז' לכלול כל האמור זאת, ועוד אחרת דמאחר שזהו מצוה דאינה מוטלת עליה והוא סניף מצוה לעשות פתילות להאיר במקדש וגם שהיא טורחת ככל האמור והיתה דבורה יכולה בכי האי גוונא לעשות ע"מ לקבל פרס, על דרך שכתב הרב מהר"ש פרימו דדבר שעושה האדם תוספת במצוה שרי ליה לעשותו על מנת לקבל פרס, ועל פי זה תריץ יתיב מאי דהוו בה קמאי ורמו בריתא (פסחים ח'.) דאומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור, אמתניתין (אבות פ"א מ"ג) דהיו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס. דבריתא מיירי במי שכבר יצא י"ח ממצות צדקה כדת מה לעשות וזו תוספת, דייקא נמי דקתני סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני זהת"ד, והשתא דבורה במצוה זו דלא מחייבא בה והיא סניף מצוה ומה גם בטרחתה שהיתה טורחת נוסף על מנהג הנשים יכולה היתה לעשות ע"מ לקבל פרס, והיא לא כן עשתה רק דוקא לעשות נ"ר לפניו בלי שום פניה אל עצמה ואל בשרה, וז"ש והיא מתבוננת ועושה פתילות עבות, מתבוננת דייקא לצאת מחשדת העצלות שלא יחטאו על ידה, והקב"ה בוחן לבות וכליות לפניו נגלו דקדוקי טוב כונתה וגם שלא כיונה לכבוד עצמה לשום שכר כלל וקדשה עצמה במותר לה. וז"ש את נתכוונת להרבות אורי, שכל כונתך לא היתה לשום שכר אלא להרבות אורי וגם כיוונת להרבות אורי כולל שהראית בעצם טוב כונתך שלא תבא לידי חשדא אף אני ארבה אורך וכו'.

ולפי מדרשו אפשר לומר במה שידוע דרוב הפוסקים ס"ל דכרך דבר שמדליקין בו על גבי דבר שאין מדליקין בו ומכוין להוסיף אורה אסור לפתילות נר שבת כמ"ש בטור וש"ע או"ח סי' רס"ד והמפרשים כמבואר למעיין, וכתב מרן בבית יוסף משם הרשב"א והר"ן דאף לדעת רש"י אם כרך דבר הנדלק על גבי דבר דלא חזי לפתילה שרי ואף להעבותה להוסיף אורה ועמ"ש הרב מגן אברהם, וידוע דפתילות שאסרו בשבת אסורות למנורת בית המקדש כמ"ש פ' במה מדליקין (כ"א.), ואפשר דהיינו דקאמר במאמר הנז' והיא מתבוננת ועושה פתילות עבות להוסיף אורה, דודאי כל כי האי בעי התבוננות ואם היתה כורכת דבר שאינו נדלק בתוך הפתילה אף דבמכוין להקשות לדעת הרמב"ם ודעמיה מותר, מ"מ היא שמכוונת להוסיף אורה אסור לדעת הר"מ וסיעתו, ולכך היא מתבוננת לכרוך על דבר דלא חזי לפתילה דליכא למגזר ביה אטו בעיניה, ושפיר יכולה בהא להעבותם להוסיף אורה. ולפי דאכתי אפשר דכונתה להקשות הפתילה לזה קאמר

והקב"ה שהוא בוחן לבות וראה שאין כונתה אלא להוסיף אורה ונתבוננה שיהיה על פי הדין ובאותה מדה הרבה אורה בישראל.

ובאופן אחר יראה לרמוז בקראין ודבורה אשה נביאה וכו', ונקדים פסוקי חולדה הנביאה (מלכים ב' סי' כ"ב) וכה תואר. ויצו המלך את חלקיה הכהן וכו' לאמר לכו דרשו את ה' בעדי ובעד העם וכו' וילך חלקיהו הכהן וכו' אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקוה בן חרחס שומר הבגדים והיא יושבת בירושלם במשנה וידברו אליה ותאמר אליהם כה אמר ה' אלהי ישראל אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי כה אמר ה' הנני מביא רעה אל המקום הזה ועל יושביו אל כל דברי הספר אשר קרא מלך יהודה תחת אשר עזבוני ויקטרו וכו' ואל מלך יהודה השולח אתכם לדרוש את ה' כה תאמרו אליו כה אמר ה' אלהי ישראל הדברים אשר שמעת יען רך לבבך ותכנע וכו' וישיבו את המלך דבר. ודקדוקים והערות הנופלים במקראי קדש הללו עין בעין יראה עין הקור"א, ומתוך הביאור כלים מאליהם בס"ד. והנה פ"ק דמגילה (דף י"ד) אמרו על חולדה ובמקום דקאי ירמיה היכי מתנבאה איהי, אמרי בי רב משמיה דרב חולדה קרובת ירמיהו היתה ולא הוה מקפיד עלה וכו', רבי יוחנן אמר ירמיהו לא הוה התם שהלך להחזיר עשרת השבטים וכו', וצריך להבין במאי פליגי רב ור' יוחנן, ותו מאי פריך היכי מתנבאה והרי הנבואה שרתה עליה מאת ה' ומאי אית לה למעבד.

ויראה במ"ש פ"ק דסנהדרין (דף טו"ב) דמאי דאמר יהושע על אלדד ומידד אדוני משה כלאם היינו משום דהוה ליה כמו תלמיד המורה הלכה לפני רבו, ופירש הרב מופת הדור מהר"ח אבואלעפיא בס' עץ החיים דהגם דהנבואה יורדת מן השמים מ"מ אין הנבואה שורה אלא בהכנה דתוף וכנור לפניהם וכיוצא, וז"ש אלדד ומידד מתנבאים עושים הכנה לנבואה, והא להכין הכנות לשרות הנבואה עליהם הוי כמורה הלכה בפני רבו עכ"ד. והנה מור"ם בהגהה בי"ד סי' רמ"ב דין ד' פסק דאף נטילת רשות לא מהני אם הוא תוך ג' פרסאות כשהוא רבו מובהק, וכתב שם הרב ש"ך דדעת הראב"ד והרשב"א והריב"ש דנטילת רשות מהני תוך ג' פרסאות, ובזה נבא אל ביאור המאמר הנזכר דפריך על חולדה ובמקום דקאי ירמיה היכי מתנבאה איהי, כלומר איך עושה הכנה לנבואה על דרך שפירש הרב הנז' מתנבאים במחנה שעושים הכנה לנבואה ותוף וכנור לפניהם, והיינו מאי דפריך הש"ס על חולדה היכי מתנבאה שעושה הכנה לנבואה דהוי כמורה הלכה לפני רבו, ומשני דקרובת ירמיהו הות ולא מקפיד עלה והוי כנטילת רשות דמהני תוך ג' פרסאות כדעת הראב"ד וסיעתו, וכבר כתב מרן בב"י או"ח סי' תע"ב גבי הסבה דרואה ושותק כנתינת רשות הוי, ברם שכנגדו חלוק עליו הוא ר' יוחנן דסבר כמו שפסק

מור"ם דאף נטילת רשות לא מהני תוך ג' פרסאות כשהוא רבו מובהק וירמיה חשוב כרבו מובהק, ולהכי קאמר דירמיה לא הוה התם וחוץ לג' פרסאות מהני נטילת רשות, וה"נ מאי דלא מקפיד עלה ירמיה הוי כנטילת רשות, ומיהו אהני כי לא הוה התם ירמיה דהוי חוץ לג' פרסאות.

או אפשר דפליגי רב ור' יוחנן בפלוגתא דהרב תרומת הדשן ומהר"י קולון, כי התוס' פ' אין עומדין (ל"א:) כתבו דהא דעלי אמר לשמואל מורה הלכה בפני רבו את וחייב מיתה אף שעדיין לא למד ממנו, היינו טעמא דכיון דגדול הדור הוי ובא ללמוד לפניו הוי כרבו מובהק, ונחלקו בזה הרבנים הנז', דהרב תה"ד סי' חל"ק ס"ל דדברי התוספות הנז' הם תרי שינויי וגדול הדור לבד חשיב כרבו מובהק וכן בא ללמוד לפניו חשיב כרבו מובהק, אבל מהר"י קולון שרש ק"ע ס"ל דהכל תירוץ אחד וגדול הדור לחוד לא חשיב מורה הלכה בפני רבו, אמור מעתה דרב סבר כמהריק"ו דהגם ירמיה גדול הדור מ"מ לא חשיב כרבו מובהק כיון דלא למדה ולא באה ללמוד לפניו, וכיון דהוי רבו שאינו מובהק סגי בנטילת רשות אף בתוך ג' פרסאות, אך ברבו מובהק גם רב סבר כמור"ם. ור' יוחנן סבר כהרב תרומת הדשן דגדול הדור לחוד חשיב כרבו מובהק, וא"כ אי הוה התם ירמיה לא מהני רשות רק דלא הוה התם.

ומעתה נבא לפרש סדרן של כתובי"ם הנתנין למעלה, ונקדי"ם מ"ש בעירובין דף ס"ג ר"א מהגרוניא ורב אחא בר תחליפא אקלעו לבי רב אחא בריה דרב איקא באתריה דרב אחא בר יעקב בעי רב אחא בריה דרב איקא למעבד להו ענלא תלתא אייתי סכינא וקא מחוי להו א"ל רב אחא בר תחליפא לא ליחוש ליה לסבא א"ל ר"א מהגרוניא הכי אמר רבא צורבא מרבנן חזי לנפשיה חזי ואעניש ר"א מהגרוניא והאמר רבא צ"מ חזי לנפשיה שאני התם דאתחילו בכבודו, שמעינן מהא דאף בדבר המותר להורות אם התחילו בכבודו של גדול אסור ונענשין על זה, והנה מהר"י פינטו שם פ"ק דמגילה בהא דאמרו ובמקום ירמיה היכי מתנבאה איהי הקשה דהרי מרים בימי אהרן וחנה בימי עלי נתנבאו, ותירץ דשאני הא דחולדה דהות נבואה כללית על ישראל ועל בית המקדש, וידוע מאי דקי"ל בי"ד סי' רמ"ב דין ט' דכל הכתוב בספרי הגאונים יכול להורות, ואמרו שם פ"ק דמגילה דמאי דשדר יאשיהו לחולדה משום דנשים רחמניות, ולפי האמור לדעת רב להיות חולדה קרובת ירמיהו ולא מקפיד עלה יכולה להתנבאות, ומ"מ נראה דבכל זאת אם פתחו בכבוד ירמיהו אסור ע"ד ההוא עובדא דר"א מהגרוניא הנז'. ובזה נבא אל הביאור ויצו המלך את חלקיה וכו' לאמר לכו דרשו אל ה' כלומר שבלכתם אצל חולדה יאמרו לה שמה שאמר להם יאשיהו היינו לכו דרשו אל ה' ולא פתח בכבוד ירמיהו,

וז"ש לאמר לכו דרשו אל ה' שיאמרו כלשון הזה אל חולדה דהכי אמר להו ושרי לה להתנבאות כל שלא פתחו בכבודו, וילכו אל חולדה הנביאה, וכי תימא הא דלא פתחו בכבודו אהני היכא דשרו ליה אבל אעיקרא חולדה אסירא לה באתרא דירמיה, לז"א בן תקוה רמז שבאת מרחב דכתיב את תקות חוט השני וא"כ היתה קרובת ירמיה שגם הוא בא מרחב כמשז"ל (מגילה י"ד:), ומשום דקי"ל בי"ד סי' רמ"ב דחוץ לג' פרסאות ובדרך אקראי שרי, לז"א דהכא אין זאת ולא שריא אלא דירמיה לא מקפיד עלה כי קרובה היא שהרי היא יושבת בירושלם בתוך ג' פרסאות, ועוד במשנה ותרגם יונתן בבית אולפנא שקבעה מדרש לעצמה, והא אסיר משום ירמיה דגדול הדור חשיב כרבו מובהק כדעת הרב תרומת הדשן, אלא דלא מקפיד עלה הקרובה אליו. וידברו אליה כזאת, פירוש כאשר נצטוו שיאמרו שלא פתח בכבוד ירמיהו, ותאמר אליהם כה אמר ה' אלהי ישראל אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי, דה' אומר להם שיאמרו לאיש וכו' כלומר שהם דברי ה' ומשו"ה אמרה אמרו לאיש וכו', ולא אמרה אמרו למלך כי ה' דיבר, ואע"ג דבש"ס פ"ק דמגילה (שם) חשבו זה ליהירותא, דרך דרש יש לפרש כדכתבינן בעניותין להליץ טוב בעד חולדה הנביאה שהיתה כונתה דכיון דנבואה זו לכוללות ישראל ובית המקדש לא הות ראויה להתנבאות באתריה דירמיה. ולכך התנצלה על זה באומרה כה אמר ה' אמרו לאיש וכו' כלומר כי הוא ציוני לומר לכם שתאמרו לאיש וכו' והם דברי ה' אליכם, ואדרבה דקדקה בכוונה לומר אמרו לאיש ולא אמרה למלך להורות שהם דברי ה' אשר נצטוית לומר להם שיאמרו לו ולא שהיא שולחת אותם למלך, רק ה' שולח אתכם לומר לו ואין בידי לעשות, וכך גזר ה' שאני אומר אליכם שתאמרו אליו כה אמר ה' הנני מביא וכו'. אל כל דברי הספר וכו', וזה טעם אחר שאני נטפלתי בזה שאין כאן דבר חדש מעתה, כי הכל כתוב על ספר והא שרי ודמי למ"ש מהר"ם ופסקו מרן דכל הכתוב בספרי הגאונים שרי להורות כמש"ל, ואחר שסיימה נבואה דשיוכא לכל ישראל אמרה ואל מלך יהודה השולח אתכם לדרוש את ה', כלומר ולא פתח בכבוד ירמיהו כה תאמרו אליו שאני שולחת אתכם, ומשו"ה עתה שינתה ואמרה אל מלך יהודה כה תאמרו אליו כה אמר ה' וכו', דכיון שהיא נבואה לו לבדו אין לי קפידא אם תאמרו שאני שולחת לו, אבל הנבואה הראשונה שהיא לכללות ישראל אתם מצווים מה' שתאמרוה ולא שאני שולחת, משום דנבואה כללית אי לאו תרי טעמי כי ה' דיבר שאומר לכם וגם שאינה חידוש לא הייתי אומרה לכבוד ירמיהו, ומכאן נראה דקדוק חסידותה כי גם דידעה דירמיה לא מקפיד עלה פסקה הנבואה לשני חלקים, ומאי דהוי נבואה כללית שלחם בשם ה' וגם נתנה טעם כי הן הן הדברים כדברי הספר כמש"ל, וחלק נבואה

ליאשיה אמרה בשליחותה. ולפי האמת לא היתה צריכה לזה דירמיה לא הוה קפיד עלה וגם אינה נבואה חדשה, ומשו"ה חלקיה ודעמיה כשבאו אל יאשיה לא הוצרכו לחלק הנבואה בשני חלקים כדברי חולדה רק אמרו הכל בדיבור אחד, וז"ש וישיבו את המלך דבר ושתיהן בדיבור אחד נאמרו, ולדעת ר' יוחנן שירמיה לא היה שם מדוייק אומרו והיא יושבת בירושלם היא ולא ירמיה. ואפשר שזהו שיעור הכתוב דאתאן עליה, ודבורה אשה נביאה, וכי תימא איך יתכן שדבורה אשה תהיה נביאה במקום אנשים גדולי הדור דהוי כמורה הלכה בפני רבו כמ"ש בש"ס, לז"א והיא שופטה את ישראל בעת ההיא כלומר שהיא היתה אם בישראל בחכמה, והראיה דגם דאשה פסולה לדון, היא שפטה את ישראל בעת ההיא להוראת שעה כמש"ל דאצטריכא לה שעתא מאין כמוה בישראל, ולזה גם נבואה יכלה להתנבאת ואין כאן מורה הלכה בפני רבו כי היא גדולה על ישראל ועל רבנן.

נמשך לזה אפשר לפרש מ"ש בסוטה פ' כשם (ל:) והובא בילקוט, ת"ר דרש ר' יוסי הגלילי בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה וכיצד אמרו שירה עולל מוטל על ברכי אמו ותנוק יונק משדי אמו כיון שראו השכינה עולל הגביה צוארו ותינוק שמט דד מפיו ואמרו זה אלי ואנוהו שנא' מפי עוללים ויונקים יסדת עז. ויש לדקדק מאי קבעי כיצד אמרו שירה הלא היא כתובה על ספר הישר, ואם כונתו באיזה אופן אמרו שירה אם כקורין ההלל וכו' וכמ"ש שם לעיל מזה דפליגי באיזה אופן אמרו, מאי משני עולל וכו' ועל פי האמור אפשר לפרש בהקדים ביאור הכתוב תשובת משה רבינו שהשיב ליהושע שאמר (במדבר י"א:כ"ח-כ"ט) אדוני משה כלאם ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם. וכבר כתבנו דאז"ל (סנהדרין י"ז) דמ"ש לו יהושע אדוני משה כלאם היינו משום דהוו כמורה הלכה בפני רבו, ובעירובין (דף ס"ג) אמרו כל דמותיב מלה קמיה רביה אזיל לשאול בלא ולד שנא' ויען יהושע וכו' אדוני משה כלאם וכתיב נון בנו יהושע בנו, ואמרינן בכתובות (דף ס') אמר אביי האי מילתא דאמור רבנן אפי' ביעתא בכותחא לא לישרי איניש במקום רביה לא משום דמחזי כאפקירותא אלא משום דלא מסתייעא מילתא. וע"פ זה נבין הכתוב הנז' כי הנה יהושע אמר אדוני משה כלאם דסבר דהוי כמורה הלכה בפני רבו כמ"ש בסנהדרין כמש"ל, ועל זה באה תשובת משה רבינו ליהושע לומר לו אדרבא אתה חטאת בזה שאמרת כמ"ש בעירובין דנענש על זה שלא היה לו בן משום דאותיב מלה קמיה רביה, וז"ש המקנא אתה לי כלומר אם יש להקפיד הוא עליך דהוית מותיב מלה קמי רבך, וזהו המקנא אם יש מציאות לרב לקנאת היינו אתה לי שאתה עשית שלא

כהוגן לומר אדוני משה כלאם, האמנם אלדד ומידד אני מוחל להם ומי יתן כל עם ה' נביאים ואין בהם עון, ולא דמי להוראה דלא מסתייעא מילתא אפילו בנטל רשות, רק הכא בנבואה מאחר שאני לא אכפת לי כי מי יתן כל עם ה' נביאים מסתייעא מילתייהו, והראיה מן השמים יוכיחו ואסכימו על ידייהו, והראיה כי יתן ה' את רוחו עליהם והרי נסתייעו מן השמים ושרי להו.

ובזה נבא אל ביאור מאמר הנז', כי הנה אז"ל ששרתה שכינה על ישראל ואמרו שירה ואמרו בזהר דבשירה רמוזים כמה נפלאות ועתידות מלבד פשטן של דברים שיש כמה עתידות, וא"כ יש מקום לפקפק דלא היה להם לישראל לומר שירה ומה גם למ"ד דהיו אומרים מה שלא אמר משה רבינו הרי כל השירה נבואות ועתידות, וישראל הו"ל כמורה הלכה בפני רבם משה כי גדול הדור הוא וגם למדו ממנו במצרים כמה הלכות ק"פ ומצה ומילה וכהנה וכהנה והוא רב מובהק ולא היה להם לפצות פה ולצפצף בשירה למ"ד שהיו אומרים כאחד, ובפרט למ"ד שהיה משה פותח וישראל גומרין כמ"ש במדרש וכמ"ש התוס', ותיסגי להו לענות אחר משה מה שהוא אומר דוקא ולא יאמרו מעצמם שום דיבור, וז"ש בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה דהיינו ששרתה עליהם נבואה לומר שירה הנוראה הזו, וכיצד אמרו שירה כלומר כיצד יכלו לומר שירה שהוא נבואה במקום משה רבינו שהוא קרוב למורה הלכה בפני רבו וכמ"ש יהושע על אלדד ומידד, והשיב עולל וכו' כלומר ודאי משה רבינו מחל ומסתייעא מילתייהו שהרי עולל ויונק נמי אמרו ומן השמים זיכום וסייעום ואין בזה פקפוק.

ויתכן שזהו כונת הפסוק אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר. והנה אמרו בזהר דף ס' מן שירתא דא תחמי דכלהו בחכמתא אסתכלו דאי לאו הכי איך יימרון מילין אחידין דלא סטו אילין מאילין ומה דאמר דא אמר דא עכ"ד, וז"ש אז ישיר משה ובני ישראל וכו', וכי תימא איך ישראל שוררו שירה והיו אומרים מעצמם והם דברי נבואה לפני משה רבינו דמחזי כמורה הלכה לפני רבו, לז"א דמסתייעא מילתייהו משמיא שהרי ויאמרו לאמר כלם כיונו לאמירה אחת ושפה אחת לכלם וזה מורה עזר משדי, וז"ש ויאמרו לאמר אמירה אחת כמ"ש בזהר דמה דאמר דא אמר דא.

ועוד אפשר והן קדם נלכה נא להבין קצת פסוקים הקודמים וקצת מאמרי רז"ל והנמשכים, וישב הים לפנות בקר לאיתנו וכו' וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם וכו' ויושע ה' ביום ההוא וכו' וירא ישראל את היד הגדולה וכו' אז ישיר משה וכו'. והנה רז"ל בשמות רבה פכ"א אמרו אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי שאקרע הים וכו' א"ל הקב"ה וכו' כך התניתי עמו מתחלה שאני

קורע שנאמר וישב הים לפנות בקר לאיתנו לתנאו שהתניתי עמו מתחילה וכו'. ונהירנא שראיתי במכתב להרב המקובל הגדול מהר"ר מאיר פאפירש כ"ץ זלה"ה בס' טל אורות כ"י שדקדק דאם לאיתנו פירושו לתנאו כמשז"ל הא הו"ל לכתוב לאומרו בבקיעת המים לא בחזירתם, ופירש בשם רבו מהר"ר ישראל אשכנזי במשז"ל שקריעת ים סוף תהיה לעתיד לבא כמש"ה (ישעיהו י"א:ט"ו) והחרים ה' את לשון ים מצרים, לכן אי כתב רחמנא גבי הבקיעה הוה אמינא דתנאי אחד התנה הקב"ה בו בפרק ולא עוד, לזה כתב לאיתנו לתנאו בחזרת המים להורות דגם אחר שנקרע הים וחזר כמנהגו הנה זה עומד עדיין בתנאו ליקרע לישראל לעתיד, אלו דבריו דברי פי חכם חן. ועל פי דבריו יתבאר אצלי לשון בראשית רבה פרשה ה' וז"ל א"ר יוחנן תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל הה"ד וישב הים לאיתנו לתנאין שהתנה עמו עכ"ל. ולכאורה יפלא מה הלשון אומרת תנאין התנה וכו' לתנאין שהתנה וכו' ומאן נינהו תנאין לשון רבים אין כאן אלא תנאי זה וכך כתוב לאיתנו לתנאו יחיד. וכבר הרב מהר"ש יפה נתקשה בזה, ועל פי דברי הרב הנז' מה טוב ומה נעים דשפיר דייק רבי יוחנן לומר תנאין התנה הקב"ה עם הים וכו' תנאין תרי ודאי חד תמן וחד לעת"ל כדכתיב והחרים ה' את לשון ים מצרים, וז"ש הה"ד וישב הים לאיתנו כלומר דמדכתיב לאיתנו בחזרת המים ולא כתיב כשנבקע הים שמעינן דאכתי פש תנאי אחר לעת"ל, וז"ש לתנאין שהתנה עמו.

ועתה נבא להבין הא דכתיב וישובו המים ויכסו את הרכב וכו', דלפום ריהטא האי וישובו המים יתר דכבר כתיב וישב הים לפנות בקר וכו' וינער ה' את מצרים בתוך הים, ואי הוה כתיב אחר וינער ה' את מצרים בתוך הים לא נשאר בהם עד אחד לא היה המקרא חסר כלום ונמצא רובא דקרא דוישובו וכו' יתר לגמרי לפום ריהטא. ויתכן לפרש בהקדים משז"ל פ"ק דסוטה (י"א.) הבה נתחכמה לו להם מיבעי ליה אמר ר' חמא ברבי חנינא בואו ונתחכם למושיען של ישראל במה נדונם נדונם באש כתיב כי באש ה' נשפט נדונם בחרב ובחרבו את כל בשר בואו נדונם במים שכבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם שנא' וכו', והם אינם יודעים שעל כל העולם אינו מביא אבל על אומה אחת מביא, אי נמי הוא אינו מביא אבל הם באים ונופלים לתוך המים וכן הוא אומר ומצרים נסים לקראתו וינער ה' את מצרים בתוך הים, והיינו דאמר ר' אלעזר מאי דכתיב כי בדבר אשר זדו עליהם בקדרה שבשלו בה נתבשלו מאי משמע דהאי זדו לישנא דקדירה הוא דכתיב ויזד יעקב נזיד. ויש לעורר קצת בהאי דקאמר והם אינם יודעים דהול"ל ולא נודע להם דלשון אינם יודעים משמע דידעו רק שעתה אינם יודעים כמ"ש בש"ס ביבמות (דף

כ"ג) ובקדושין (דף נ"א) דייקא נמי דקתני אינו יודע ולא קתני ואינו ידוע, ופירש"י דאינו יודע משמע השתא ואינו ידוע משמע דלא נודע הדבר מעולם.

וחזינא לגאון הרב שמלה חדשה דף קי"ז ע"ג שכתב וז"ל וצ"ע ממ"ש בנזיר דף נ"ז דייקא נמי דקתני ואיני יודע ופירשו התוס' דמשמע שלא נודע לו מעולם מדלא קתני שכחתי, ואפי' למ"ש התוס' ביבמות דאינו יודע משמע הכי ומשמע הכי מ"מ אין מיושב שפיר מאי דדייק הכא איפכא מדיוקא דהתם עכ"ל. וזו של כת הקודמין היא והכי הקשה בחידושי קדושין לחד מקמאי והיא נדפס"ה בקושטנדינה, ואיהו מפרק לה דאיני יודע משמע דידע ושכח אי נמי דלא ידע מעולם, ובנזיר הכי דייק אי הוה גבייהו הול"ל ידעתי ושכחתי לאשמועינן דלא הוי ספק טומאה ברשות הרבים אלא ש"מ דהאי איני יודע פירושו שלא ידע מעולם, אבל גבי קדושין ודאי בשהוכרו ולבסוף נתערבו מדלא קתני אינו ידוע עכ"ד. וצ"ל כפ"ז דלדעת אביי דהוו קדושין והתנא לא דייק הכא למנקט לשון מבורר ולמתני אינו ידוע אפי"ה שפיר קאמרינן בנזיר דייקא נמי דקתני דהתם מיהא דאיק, והעולה מזה דהלשון מדוקדק כשאמר ואינו יודע הכונה דהשתא אינו יודע וא"כ במאי דקמן לפי דקדוק הלשון הול"ל ולא נודע להם.

ועוד יש להעיר קצת במאי דקאמר והיינו דאמר ר' אלעזר וכו', דסוגיא דהך לישנא היינו דמקמי הך דהכא לא עמדנו בסוד האיך מימרא והן עתה כי ידעינן הך דהכא ממילא רווחא אידך. וא"כ בהא דידן יש להבין מה הרווחנו יותר בהבנת מימרת ר' אלעזר בקדרה שבשלו, דלפום ריהטא גם אלמלא הך ידענו היטב דהמצרים דנו לישראל במים ולקו במים, ובר מן דין אעיקרא דדינא ניחזי אנן דאי מאי דקאמרי הבה נתחכמה לו פירושו כדקאמר א"כ מהו דכתיב בתריה וישימו עליו שרי מסים וכו' הא זה דבר חדש שלא הסכימו בו, דמה שעלתה הסכמתם היתה לדונם במים. וראיתי למהר"י חנין שפירש משם חכם אחד דנסתפק פרעה אי יכול ה' להביא מבול לאומה אחת, ופשיט לה משבועת ה' לאבות להרבות זרעם לכך שעבד קצת ישראל וקצתם לא שעבד והם שבט לוי ויש אומרים גם שבט ראובן, והפליא לענות ישראל ולהניח ילדים בבנין, ובזה בחן דאם רואה שישראל שהם משועבדים כלים, א"כ נשמע מזה דשבועת ה' להרבות זרע אברהם מתקיימת בלוי וראובן, ומזה נבין דעל אומה אחת יכול להביא מבול ותתקיים השבועה בשאר, וכאשר ראה דהיו פרים ורבים מאד והעינוי והשעבוד הקשה המופלא לא יעצרם לא להחלישם ולא למעטם, מזה שפט בדעתו דשבועת ה' צריך שתתקיים בכל, וא"כ דין הוא דגם על אומה אחת אינו מביא ואז גזר כל הבן הילוד וכו', זהו תורף דבריו בקצור עש"ב, ובס' שארית יעקב פ' מטות דלא סיימוה קמיה דמר.

ומעתה לדידן ניחא טובא לשון חכמים דנקטי במאמרין והם אינם יודעים שעל כל העולם אינו מביא אבל על אומה א' מביא, דמשפט הלשון לפי סוגיות הש"ס הוא דהשתא לא ידעו אבל כבר עלה על לבם, וכן הוא בדבר הזה דהמצרים כבר נסתפקו בזה אלא דלפי שקול דעתם פשטו דאף על אומה אחת אינו מביא והם אינם יודעים שאין האמת כן, אלא קושטא הוי דעל כל העולם אינו מביא אבל על אומה אחת מביא, וכל חכמתם תתבלע דמאי פשיטותייהו מישראל המשועבדים שלא כלו דדרך טבע לפי קושי עבודתם ומרירותם היה להם לכלות ותתקיים הבטחתו יתברך בשבט לוי וראובן, וכי מה ענין רוב ישראל שלא כלו להבאת מבול על אומה א' מע' אומות דהוי מיעוטא דמיעוטא, דאף לר"מ דחייש למיעוטא דמיעוטא לא חייש כנודע, וכאשר יתקיימו ס"ט אומות וישראל שלא ילקו במבול היינו כולי עלמא דקי"ל רובו ככולו מדאוריתא כמ"ש בנזיר (מ"ב.), וז"ש והם אינם יודעים עתה אף שכבר נסתפקו בזה שעל כל העולם אינו מביא והיינו כל העולם רובו ככלו אבל על אומה א' מיעוטא דמיעוטא מביא.

ויתכן שזהו כונת משה רבינו בתפלתו בעגל (שמות ל"ב:י"ב) למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג וכו', כי הנה הקב"ה אמר לו ועתה הניחה לי וכו' ואעשה אותך לגוי גדול וכו' והיינו לקיים בו שבועת ה' לאבות, כל קבל דנא השיב משה רבינו תשובה נצחת למה יאמרו מצרים לאמר ברעה וכו' כי הנה מצרים הם עמדו בספק זה אם תקיים השבועה שנשבעת לאבות להרבות זרעם בשבט או שבטים ויכלו השאר, ועין בעין המה ראו כי כונתך להרבות כל השבטים כלם איש לא נעדר, ולכן עתה יאמרו ברעה הוציאם וכו' כי ידענו שאין שבועתו מתקיימת בשבט אחד, ובזה נבין כונת הכתוב וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ, כי הנה כונת פרעה ומצרים למען דעת אם הקב"ה מדקדק לקיים שבועתו בכל ואף על אומה א' אינו מביא, ופשטו זה משבועתו לאבות להרבות זרעם אם יכלו אלו שהם בעינוי כאמור, והנה טח מראות עיניהם דבזה מתקיימת גזרת הקב"ה כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם דאף דקצתם לא נשתעבדו אזלינן בתר רובא, ומזה עצמו היה להם להוכיח דאזלינן בתר רובא ועל אומה א' יכול להביא מבול. וז"ש וכאשר יענו אותו דבזה מתקיימת גזרת כי גר יהיה זרעך כי הם הם רוב ישראל ואף דשבט לוי וראובן לא נשתעבדו לא אכפת לן דרובא דרובא בשעבוד קשה, ומטעם זה דאזלינן בתר רובא כן ירבה דברובא צריך לקיים הבטחת ריבוי זרע האבות, והמצרים המה כשלו ונפלו באין מבין דאין זה ענין להבאת מבול על אומה א' דהו"ל מיעוטא דמיעוטא דלא חשיב, וז"ש והם אינם יודעים וכו' לאשמועינן פתיותם דגם שעל מבוכה זו ישבו באחת יבערו ויכסלו ולא סלקא בידיהו דעל אומה א' מביא א"נ הם באים ונופלים וכו', והיינו

דאמר ר' אלעזר וכו' כלומר דפשט דברי ר' אלעזר היינו שהם גזרו כל הבן הילוד וכו' ונטבעו במים מדה כנגד מדה, אבל לפי דרשא זו דנתחכמו וחשבו מחשבות ורשעים בחשך ידמו ולא ידעו ולא יבינו אחר שכבר נכנסו בזה דעל אומה אחת מביא א"נ הם באים ונופלים לתוכו, נודע ה' משפט עשה דקדוק דק עיקרי שהם גזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו להפיל הולדות ליאור, ובמדה זו ממש נדונו ליפול הם בים, ודא היא תברתון דבזה אין כאן שבועה דהוא נשבע שמבול לא יביא אבל הם באים ונופלים לתוכו והוי ממש באותה מדה דגזור להפיל הולדות ליאור, והיינו דא"ר אלעזר בקדרה שבשלו, דמלבד המפורסם דנדונו במים עוד נבין דבר חדש ודקדוק עיקרי שנפלו בתוכו על דרך גזרתם כל הבן הילוד, ואופן זה היה בעוכרם דבאופן זה אין כאן שבועה. וגם בדרשא זו ידוקדק מאי דא"ר אלעזר בקדרה שבישלו והיינו נמי לישנא דקרא בדבר אשר זדו בלשון ויזד יעקב דשייך שפיר לשון בישול, דהם נתחכמו ונשאו ונתנו בזה ובישלו והסכימו לדונם במים, ותבשילם מר להם כי בזה נלכדו ובאו ונפלו בתוכו מעין דוגמא לגזרתם ובה נתבשלו דייקא, ושפיר קאמר הש"ס והיינו דא"ר אלעזר וכו' דעל פי דרשא זו דהבה נתחכמה נעמוד בסוד דברי ר' אלעזר בדקדוק מאי דלא הוה מעיקרא. ועוד נבאר לז"ש ר' אלעזר מאי דכתיב כי בדבר אשר זדו דמלבד דצריך להבין פשט הכתוב מאי קאמר בדבר אשר זדו, עוד יש לדקדק אמאי קאמר אשר זדו, וגם תיבת עליהם אינה מיושבת והול"ל כי בדבר אשר עשו להם ומאי זדו עליהם. ואתא ר' אלעזר ומפרשה בדקדוק עצום שהכונה בעצתם אשר יעצו עליהם, וקרי למחשבתם ולהכנתם בעיונם בישול דשקלי וטרו והסכימו עליהם בעצה רעה, וזהו בדבר אשר זדו שבישלו בעצתם הרעה עליהם דייקא, והיינו בקדרה שבשלו שיעצו עצות רעות ועצתם הועילה להרע להם שעפ"י עצתם כל הבן הילוד תו ליכא שבועת המבול באופן זה שהם באים ונופלים לתוכו, ומדוקדק מאד מש"ה כי בדבר אשר זדו עליהם, וגם לשון ר' אלעזר בקדרה שבשלו בה נתבשלו כמבואר.

איברא דחזיתה לרא"ם פ' יתרו עמ"ש רש"י ורבותינו דרשוהו לשון ויזד יעקב נזיד דהקשה על רש"י דמנ"ל דרז"ל דרשוהו מלשון ויזד וכו' ע"ש באורך. וזה שנים רבות כד הוינא טליא שראיתי מי שהשיג על הרא"ם דנעלם ממנו סוגיין בפ"ק דסוטה דאמרינן בהדיא מאי משמע דהאי זדו לישנא דקדירה הוא דכתיב ויזד יעקב נזיד, והרי תלמוד ערוך קרי בחיל כדברי רש"י שכתב ורבותינו דרשוהו לשון ויזד יעקב וכו'. ובו בפרק אמרתי בישיבה דאין לתלות בוקי סריקי בגאון הרא"ם ולומר שלא ראה הגמרא עצמה דעסיק בה, אבל האמת הברור דנסחא דקמן בש"ס אינה אמיתית ועל פי שלשה עדים

יקום דבר, שתים הנה נסחת עין יעקב והילקוט דליתיה להך סיומא כאשר יראה הרואה, ובא הכתו"ב השלישי דברי רש"י שם פ"ק דסוטה שפירש שבשלו לשון ויזד יעקב נזיד. הראת לדעת דגם בנסחת הש"ס דקמי רש"י לא הוה גריס כי נסחא דקמן.

אבל אי קשיא הא קשיא לי על הגאון הרא"ם ז"ל, דהא אמרינן פ' בן סורר (דף ס"ט ע"א) תנא וכי יזיד איש איש מזיד ומזריע ואין קטן מזיד ומזריע א"ל רב מרדכי לרב אשי מאי משמע דהאי מזיד לישנא דבשולי הוא דכתיב ויזד יעקב נזיד, ופירש"י וכי יזיד מדאפיקיה בלשון מזיד ולא כתיב וכי ירשיע איש למימר דרוש ביה נמי האי מזיד מבשל עכ"ל. ומעתה הגם דאינו מפורש בש"ס פ"ק דסוטה בנסחת רש"י והרא"ם דבדבר אשר זדו דרשוהו מלשון בישול, יפה כתב רש"י דרבותנו דרשוהו לשון בישול כדאשכחן בסוגית בן סורר הנז' דדרוש וכי יזיד איש מזריע ומבשל, ותימא על הרא"ם דמפירש"י פ' בן סורר מוכח דגריס כנסחתנו התם. ובדברי רש"י הנז' תבנה ותכונן דרשת ר' אלעזר דקמן, דהיינו דקשיא ליה מאי דכתיב כי בדבר אשר זדו דאמאי נקט אשר זדו ולא אשר עשו להם כדאמרן או אשר הרשיעו, ופריק שפיר דפירושו אשר בשלו.

ואני שמעתי מעטרת ראשי מורי הרב זלה"ה שהיה דורש הא דאמרינן והם אינם יודעים שעל כל העולם אינו מביא אבל על אומה א' מביא אי נמי הם באים ונופלים בתוכו, על פי מאי דאמרינן בסנהדרין (דף ע"ח) ת"ר הכוהו עשרה בני אדם בעשר מקלות ומת בין בבת אחת בין בזה אחר זה פטורין, ר' יהודה בן בתירה אומר בזה אחר זה האחרון חייב מפני שקירב מיתתו, ואמר ר"י ושניהם מקרא אחד דרשו ואיש כי יכה כל נפש אדם רבנן סברו כל נפש עד דאיכא כל נפש ור' יהודה בן בתירה סבר כל דהו נפש והשתא רחמנא אמר בשבועת המבול ולא אוסיף להכות את כל חי, ולדעת רבנן כל חי היינו כל העולם אבל על אומה אחת מביא, אך לדעת ר' יהודה בן בתירה דסבר כל דהו נפש א"כ כל חי נמי היינו כל דהו ואף אומה אחת בכלל, ומשו"ה אמרו במאמר הנז' והם אינם יודעים שעל כל העולם אינו מביא אבל על אומה אחת מביא והיינו כרבנן דכל חי היינו כל ממש אבל מקצת אינו בכלל. ואם נפשך לומר דר' יהודה בן בתירה פליג וסבר כל דהו נמי ולדעתו אף אומה אחת בכלל, דע שגם לדעה זה יש לומר שהם באים ונופלים וכו' זהו תורף דברי מורי הרב זלה"ה. ולי ההדיוט נראה דמצינן לפרושה כולה כרבנן דהלכה כוותיהו, אמנם כבר כתבנו לעיל פ' ויגש דגם לדעת רבנן הא פטורין היינו ממיתת ב"ד כמ"ש הרמב"ם פ"ד דרוצח, וכתב הרב דינא דחיי לאוין קס"ג דגם לדעת רבנן חייבין מיתה בידי שמים, וא"כ הכי הוי פירוש מאמרינו והם אינם יודעים שעל כל העולם כלו אינו מביא אבל על אומה אחת מביא, דקרא כתיב להכות כל חי ופירוש כל

חי כלו ממש כדעת רבנן דהלכה כוותייהו דאיש כי יכה כל נפש היינו כל הנפש, וא"כ גם כאן על אומה א' מביא ואין אומה אחת בכלל כל חי דהוי כל דהו לגבי כל העולם, וכי תימא דגם לרבנן איסורא איכא הגם דאין נדון זה דומה להתם, דהכא תיסגי דאומה א' ליתא בכלל השבועה ומה דמות יערוך להתם דרצח זה על כל פנים, ואף דפטור ממיתת ב"ד דין הוא שחייב מיתה בידי שמים מיהא, אבל הכא שאומה א' בעונם ורשעתם ספו תמו אין פקפוק בדבר ותיסגי דלא ליהוו בכלל כל חי, אמנם לאומר שיאמר דכי היכי דהתם איסורא איכא גם הכא אין נאה למלך הכבוד להקל, לז"א אי נמי הם באים ונופלים דעתה אין לפקפק כלל ויכולים למות בעונם, דהגם דכתב הרמב"ם דשנים שדחפוהו לתוך המים הוי כהכוהו כאחד שפטורין ממיתת ב"ד ומשמע ודאי דאיסורא איכא גם בשנים שדחפוהו, הכא הם באים מעצמם ונופלים לתוכו ואין כאן שום לתא דשבועה.

ועל פי זה אני אפרש מקראי קדש הנז', ויט משה את ידו על הים והיה מוכרח משום דבעת בריאת העולם כך התנה הקב"ה שיבקע לישראל ואחר שקיים תנאו דין הוא לחזור לנהוג כמנהגו, וזהו וישב הים לפנות בקר לאיתנו לתנאו שמאחר שקיים תנאו צריך לחזור לאיתנו, ובדין הוא לשוב הים כי אורחיה ומצרים נסים לקראתו. והיה זה לרמוז ענינם מתחילה ועד סוף כי הם נתחכמו לנוס מגזרה זו כמשז"ל וכמבואר לעיל, וחכמתם להנצל היא הגורמת שנלכדו שגזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ובאותה מדה הם יפלו בים כמש"ל, וזהו הרמז שעתה נסים לקראתו לרמוז שבעצתם וחכמתם היו נסים ובורחים מגזרת המים והיתה עצה נבערה ותהי להפך והיו נכונים אל פני הגזר"ה, ויצדק מאד אומרו נסים לקראתו. והשתא קאמר וישובו המים בהא הידיעה פירוש המים הזדונים אשר כלו העולם במבול עתה שבו לבלע ולהשחית וישוב"ו המי"ם, וכי תימא הרי נשבע הקב"ה שלא יביא מבול, לז"א ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה, והוא אומה אחת והשבועה היתה לכל העולם כמ"ש ולא אוסיף להכות את כל חי והיינו כל חי כלם ממש, וכדעת רבנן דכל נפש הוא כל הנפש, וכי תימא האיכא למיחש דכל חי ר"ל כל דהו ואף אומה אחת במשמע וכדעת ריב"ב, לז"א הבאים אחריהם בים דהם באים ונופלים לתוכו, והשבועה היתה שלא יביא עליהם המבול כדכתיב ולא אוסיף להכות את כל חי כאשר עשיתי אבל הם באים לתוך הים ונטבעים.

ועוד אפשר לומר בדרך פשוט לדקדק לשון והם אינם יודעים, דפשטו משמע כי הוא הדבר שעתה לא ידעו אבל אינו דבר שלא נודע להם מעולם וכמש"ל, והוא על פי מאי דתרגמה מורי הרב זלה"ה בהך פלוגתא אי כל חי יפורש כל העולם כלו דוקא כדעת רבנן או אפי' כל דהו כדעת ריב"ב, והם דפשיטא להו שלא ידונם במים תפסו השיטה דלא

אוסיף להכות את כל חי היינו כריב"ב אפי' כל דהו וגם אומה אחת בכלל השבועה, וטח מראות עיניהם מהשכיל לבותם דודאי אין פירוש להכות את כל חי אפילו כל דהו דהרי בכל דור ודור לא יבצר איזה יחיד שטף מים רבים אליו לו יגיעו ונחנק במים והכל בידי שמים, וא"כ מינה ידעינן כי אין פירוש כל חי כל דהו, דאי הוי כל דהו אף יחיד בכלל וזה אינו דהוא דבר מצוי גזרת עלאה די מטת על יחיד או יחידים, ומזה נשמע דכל חי היינו לכל העולם דוקא דלכי מודית דלאו כל דהו הא אין עליך לומר אלא כל כלו דוקא ונמצא דהוא דבר מפורסם, אלא דהשתא נעלם מעיניהם והם אינם יודעים עתה דעל אומה אחת מביא, ואם נפשך לומר דלעולם פירוש כל הוי כל דהו ואם יחיד או יחידים אלו הן הנחנקין היינו שהם נופלים בים או בנהר, אבל להביא עליהם המים הזדונים תאמרו דלא הוה ושבועת המבול היא אף על כל דהו, א"כ תימא על עצמך דאף הם באים ונופלים לתוכו, וכל זה רמוז בכתוב וישובו המים ויכסו וכו' הבאים אחריהם וכו' כדאמרן, ודייק לומר הבאים אחריהם משום דהוה ס"ד לומר דסוף סוף הקב"ה השיב את מי הים עליהם כמו שהעיר מהרש"א באגדתיה, לז"א הבאים אחריהם של ישראל ובני ישראל הלכו ביבשה, כלומר הים לא נבקע אלא להשלים התנאי והם שבאו אחריהם שכבר נצולו ישראל מוכרח הים לחזור לאיתנו כמנהגו דכבר קיים תנאו ובני ישראל הלכו כבר ביבשה, ונמצא דליכא תו תנאי והים מוכרח לחזור כמנהגו.

אמנם יש לדקדק בכתוב, דברישא כתיב ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם, ובסוף כתיב ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם ויושע וכו'. עין רואה שינוי המרגש דברישא כתיב בתוך הים ביבשה ובסוף כתיב ביבשה בתוך הים. ותו דברישא חומה כתיב מלא ובסוף כתיב חמה חסר ודרשו ז"ל (מכילתא) מלשון חימה. ושמעתי משם הרב החסיד מהר"ר יהודה חאבילייו זלה"ה שהיה מפרש שמשבט בנימין ויהודה קפצו לתוך הים, ורבים מישראל לא האמינו עד שיהיה יבשה, וכנגד יורדי הים קודם שנעשה יבשה עליהם אמר הכתוב הראשון ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה, ודייק לומר בתוך הים כי הן בעודנו ים באו והאמינו, ולכן כתיב והמים להם חומה מלא דאלים זכותייהו חומה נשגבה, וכלפי שארית ישראל אשר לא רצו לירד עד אשר עיניהם תחזינה יבושת המים כתיב בקרא אחרינא ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים דכשהלכו היה יבשה בתוך הים, ולכן כתיב והמים להם חמה חסר ודריש מלשון חימה יען עשו שלא כהוגן ולא אמון בם, ע"כ שמעתי משם הרב הנז' זלה"ה.

ולפי פשוטו אפשר לומר כמה שנודע לדעת קצת מרז"ל והמפרשים שהים לא נעשית כלה יבשה כאחד וחזרו המים כאחד, רק מקצת ישראל היו ביבשה בים ומקצת מצרים היו במקום שעברו ישראל כבר ושב עליהם הים ועדיין ישראל היו מהלכים בקצה הים ביבשה כאשר יראה הרואה בש"ר ובמפרשים. ועפ"ז נבין פשטן של כתובים הנז' וגם דקדוק הכתוב, דברישא אמר קרא ויבואו בני ישראל ואח"ך כתיב ובני ישראל הלכו ומה טעם שינה. ועוד דבסוף השירה כתיב כי בא סוס וכו' ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ומה טעם נקט הכא כקרא בתרא ולא כקרא קמא. אבל הדבר מבואר דבראש הענין הכתוב מדבר כשהים היה בתוקפו וישראל קפצו לתוכו, וז"ש ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה תחלת ביאה היתה בתוך הים, ואחר זה שכבר נעשית יבשה לישראל וירדפו מצרים ויבואו אחריהם וכו' ויט משה את ידו וכו', ואז כתיב ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים, ופסוק זה נאמר אחר ששב הים במקום המצריים כי לא היה יבשה רק במקום שישראל עומדים בו, ולכך לא נאמר ויבואו שכבר היו כל ישראל בים ובמקום שהיו עומדים ישראל היה יבשה, והוא אומרו ובני ישראל הלכו ביבשה, ולפי שהיו ישראל אומרים כשם שאנו עולים מצד זה כך מצריים עולים מצד אחר, לכך כתיב והמים להם חמה חסר כי נתעורר חימה עזה עליהם שלא האמינו, וגברו רחמיו ית' ויושע ה' ביום ההוא וכו', ולכן בסוף השירה דכתיב כי בא סוס פרעה וכו' כתיב בדקדוק ובני ישראל הלכו ביבשה, והיינו אחר שכבר התחילו המצריים לטבוע בים, והם דברים פשוטים.

ויראה לפרש ויושע ה' ביום ההוא וכו', ונקדים מה שנתבאר אצלנו פסוק (במדבר כ"א:י"ד-ט"ו) על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה ואת הנחלים ארנון ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער וכו', דידוע דאין האומה נופלת עד שיפול השר מלמעלה, וגורי האר"י זצ"ל האריכו למענית"ם בפרט זה דאין לך דבר פה בעולם השפל יעשה יצליח וכן להפך אם לא שבתחילה נעשה בשמים בשר שלמעלה או הממונה על הדבר הפרטי ההוא, וכמות זה כן מות זה, ואף בדומם על ההרים ועל הגבעות הוא כן, וק"ו לצומח כדכתיב (איוב ל"ח:ל"ג) אם תשים משטרו בארץ, ואולם באומות אשר מלכים מדיינים זה עם זה וכיוצא כי יקום איש על רעהו ורצחו וכדומה, הנה הרגיל והמצוי הוא כי השר או הממונה בטל או שפל וכיוצא על ידי צבא השמים, והאומה או האיש בטלה או לוקה על ידי אדם במלחמה כוללת או פרטית, והוא פשט הפסוק (ישעיהו כ"ד:כ"א) יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה, הכונה יפקוד ה' להעניש על צבא המרום השרים והממונים יפקוד להעניש במרום, כלומר בשרים

עליונים וכיוצא אשר במרום, וכן יפקוד על מלכי האדמה להענישם ולבטלם באדמה באנשי האדמה ומין במינו בטיל.

אכן נודעה יד ה' את עבדיו זרע ישראל, ומצינו שתים זו ניסי ים סוף ונחלי ארנון שתיהן בין למעלה בין למטה גם את הכל נעשה על ידו יתברך, כי הנה בקריעת ים סוף מלבד ששר מצרים למעלה נפל שדוד גם המצריים נטבעו ומתו שלא ע"י בשר ודם, וכן בנחלי ארנון עבוד נקירותא אמוראי ואמרי כיון דאתו ישראל למעבר ניפוק ונקטילינהו כיון דאתא ארון אדביקו טורי בהדי הדדי וקטלינהו כמ"ש בשילהי ברכות (נ"ד.), ובמדרש הובא בילקוט. ונמצא דבים סוף ונחלי ארנון אידי ואידי חד שיעורא דשתי המלחמות למעלה ולמטה נעשו על ידו יתברך, ואפשר שז"ש רז"ל כשם שמזכירין ניסי ים סוף כך יזכירו ניסי נחלי ארנון, הכונה דשניהם דומים זה לזה דהני בי תרי מה למעלה מה למטה גם שניהם נעשו על ידו יתברך שלא כמנהג, וזה כונת הכתוב על כן יאמ"ר בספר, על זאת ישובח מלשון (דברים כ"ו) האמרת היום, בספר כשיספרו נס זה שבח יתנו מלחמות ה' מלחמות תרתי משמע, דשתי המלחמות למעלה ולמטה ה' עשה גם שניהם שהכניע וביטל שר האמורי למעלה וגם האומה למטה חפץ ה' להמיתם, דאדביק טורי אהדדי וקטלינהו, את והב בסופה כמו שהיה בים סוף שהכל היה על ידו יתעלה, ואת הנחלים ארנון כן עשה בנחלי ארנון, והענין היה ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער וכו', כמשז"ל דרמז הקב"ה ונכנסו שיני ההרים לתוך המערות וכו'.

ובזה יתבאר קראין דאתאן עליה, וכבר ידוע משז"ל על פסוק והנה מצרים נוסע אחריהם והביאו רש"י ז"ל שראו שר של מצרים, וז"ש ויושע ה' את ישראל מיד מצרים הוא השר שהיה עוזר לאומתו ומקטרג על ישראל ונענש והושפל, וירא ישראל את מצרים האומה מת על שפת הים, וירא ישראל את היד הגדולה דייקא, אשר עשה ה' במצרים שעל ידו היתה מפלת השר והאומה וזהו היד הגדולה, כי הדרך הוא כי השר נשפל בצבא המרום והאומה על ידי אדם, ולא כן עשה למצרים כמבואר. ואפשר לומר את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, שהגדילם עד למעלה ובעודם בגדולתם נשמדו, כי הם היו עובדים למזל טלה ששולט בחדש ניסן ובזמן גדולתו ותוקפו שם נפל שדוד. וגם האומה הגדילם למעלה למעלה ויאמר השמד, וזהו היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים אשר בתוקפם וגדולתם כרעו ונפלו, ואז ייראו העם את ה' וכו'.

ויתבאר עוד וירא ישראל את מצרים מת וכו' אז ישיר וכו', במשז"ל (סנהדרין ל"ט:) באותה שעה בקשו מלאכי השרת לומר שירה א"ל הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה. וכתבו המפרשים דמה שאמרו ישראל שירה היה על הנס שנצולו הם

ולא על טביעת המצריים, אי נמי יש לחלק דהיינו דוקא בעוד שהרשעים נדונים ומתים אבל לאחר שיתגלה הנס שכבר מתו ונגמר הדין אז שרי לומר שירה, דייקא נמי דקאמר באותה שעה בקשו מה"ש לומר שירה באותה שעה דייקא, וכך השיב להם ה' מעשה ידי טובעים דייקא ואתם אומרים שירה, דבעודם טובעים ונדונים אין לומר שירה עד כאן דברי המפרשים. ובהכי ניחא לי אותה שאמרו פ"ק דברכות (ט':) דדוד הע"ה ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה שנאמר יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה', ומקשים דהרי אמרו כי אמר ה' מעשה ידי טובעים בים וכו', ולק"מ דזהו דוקא בעידן רתחא שהם נדונים וכדדייק לומר באותה שעה וכו' ודייק לומר טובעים בים וכמ"ש המפרשים כאמור, אבל אחר שנתגלה הנס ונגמר הדין שרי לומר שירה, וגם דוד הע"ה לא אמר שירה כשהם נופלים הרשעים רק אחר מפלתם, וז"ש יתמו חטאים ורשעים עוד אינם שכבר אינם בעולם ונעשה הדין בהם אז ברכי נפשי את ה', ועוד יש לחלק באופנים אחרים אין כאן מקומו.

וזהו שאמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים, כי כבר טבעו והקיאם הים ליבשה וכבר נגמר דינם, אז דייקא אחר שכבר נתגלה הנס ולא קודם בשעת טביעה ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת, דכיון שנגמר הדין יכולים לומר שירה, והוא אומרם אשירה לה' וכו' סוס ורוכבו רמה בים וכבר נעשה מה שנעשה לכן אשירה לה', ועוד טעם אחר שאני יכול לומר שירה משום שאני בעל הנס ואני שר על הצלתי, וז"ש עזי וזמרת יה כל תוקפי ושירתי הוא ויהי לי לישועה ובעל הנס יכול וחייב לומר שירה ואינו ענין למלאכים.

ויתכן לפרש עוד כאשר נשים לב על שירת מרים הנביאה וכל הנשים אחריה כחדא שרי"ן והרי קי"ל (ברכות כ"ד.) קול באשה ערוה ואיך נעשה כזה במעמד הקדוש ההוא. וכת הקודמין תירצו לזה במ"ש פ' כל היד (י"ג.) דשמואל ורב יהודה הוו יתבי אאגרא דבי כנישתא דשף ויתיב בנהדרדעא וא"ל שמואל לרב יהודה אחוז באמה והשתן, ופריך והיכי עביד הכי וכו' ומשני כיון דבעית לא אתי להרהורי, והכא מאי בעיתותא, ומשני בעיתותא דלילא או דאיגרא או דרביה או דשכינה או אימתא דמאריה עליה דקרי שמואל על רב יהודה אין זה ילוד אשה, והכא בים סוף אימתא דשכינה עלייהו ומשום הכי לא אתו להרהורי ושפיר מצו נשי לומר שירה, אלו דבריהם ז"ל.

ואני שמעתי ממעלת עטר"ת החיים מורי הרב זלה"ה שהיה מפרש בזה כונת הפסוק בישעיה (סי' י"ב) צהלי ורוני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל, הכונה דנקט לשון נקבה לרמוז דגם אשה יכולה לשורר ואין לחוש לקול באשה ערוה וז"ש בלשון

נקבה צהלי ורוני יושבת ציון, וצהל"ה אשה ואין לחוש כלל כי גדול בקרבך קדוש ישראל דניכרת השראת ה' בישראל ואימתא דרבוניה דעלמא עלייהו ולא אתו להרהורי עכ"ד ז"ל. ובזה אפשר כונת הכתוב בשירת דבורה שמעו מלכים האזינו רוזנים אנכי לה' אנכי אשירה אזמר לה' אלהי ישראל. כי הנה דבורה הנביאה על מבוכה זו ישבה שעם היותה נביאה אשה היא וקולה לא ישמע ואיככה תוכל לשיר בקול נעים נגד כל ישראל באזניהם, ולכן בראש דבריה זאת אומרת שמעו מלכים האזינו רוזנים ואזניכם תשמענה דבר ואל תחושו עתה אם שמוע תשמעו בקולי קול באשה, הלא תדעו אנכי לה' שאני מרכבה לשכינה ויש כאן השראת שכינה וכיון דאיכא אימתא דשכינה אנכי עם היותי אשה אשירה אזמר וכו' דאימתא דשכינה מסלקת ההרהורים ואין לחוש לכן שמעו מלכים. וזה אפשר כונת הכתוב (תהילים ס"ח:כ"ה-כ"ז) קדמו שרים אחר נוגנים בתוך עלמות תופפות במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל שם בנימין צעיר רודם שרי יהודה רגמתם וכו'. הכונה קדמו שרים ונוגנים ובתוך עלמות תופפות, וכי תימא זה הדבר אשר לא כדת זמרן נשי ישור על אנשים הרי יש כאן קול באשה ערוה, לז"א במקהלות אנשים ונשים ברכו אלהים. אדני, כלומר יש גילוי שכינה ואימתא דשכינה מסלקת ההרהורים, והראיה על זה ממקור ישראל שאף עוברין אמרו שירה כמשז"ל (סוטה ל':) וזה מורה תוקף גילוי שכינה ושפיר מצו זמרן נשי, ובר מן דין איכא אימתא דים שהיו בצרה גדולה, וז"ש שם בנימין צעיר רודם רד ים, ושרי יהודה ונפתלי רבים לוחמים ורוגמין אותם וכל זה מהני לסלק כל הרהור, ובזה נבא אל הביאור ונקדים משז"ל בש"ר (פ' כ"ג) אז ישיר משה הה"ד פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, מיום שברא הקב"ה העולם ועד שעמדו ישראל על הים לא מצינו אדם שאמר להקב"ה שירה אלא ישראל וכו' ע"ש. ויש לדקדק דהאי קרא דמייתי פיה פתחה בחכמה באשת חיל מיירי ומאי שיאטיה הכא בהאי קרא דאז ישיר משה, ועל פי האמור אפשר דהנה אמר הכתוב ויראו העם את ה' הרי אימתא דשכינה, ויאמינו בה' ובמשה הרי אימתא דרביה, ואיכא נמי בעיתותא דים, וגם על ידי האמנה שרתה עליהם ריח הקדש ואמרו שירה, וז"ש אז ישיר משה וכו' דבהך קרא רמיזי כל הני בעיתותא דים ובעיתותא דמאריה ודרביה ובו בפרק כתיב אז ישיר משה וכו'. ואמר בעל המאמר הה"ד פיה פתחה בחכמה רמז דבכי האי גוונא גם האשה יכולה לשיר בהדי גברי, דמאחר דהוו כל הני בעיתותי וגם הם עצמם חבל נביאים תו ליכא איסורא אם שוררו נשים דאין כאן הרהור, ואמר בחכמה משום דכל כי הא צריכא רבה למען דעת בעצם הי בעיתותא מהני, כי הלא תראה דפוסקי הלכות השמיטוהו משום דלא בקיאינן בהי בעיתותא מסלק ההרהור וכאשר

ביאר מרן בב"י א"ח סי' ג' ע"ש באורך, ולזה אמר בחכמה דבעי רוח חכמה לשער הי בעיתותא מספיק, וזו חכמת מרים לעשות מעשה דיש בה ידיעה מכרעת דבהאי סגי ותען להם מרים ותצאן כל הנשים אחריה דכלהו נשי סמכי עלה דבהך בעיתותא ליכא הרהור, וזהו שרמז פיה פתחה בחכמה דבמעמד כזה נקבה תסובב הומיה היא ושורר"ת. **ואפשר** לומר באופן אחר מאי דנקט האי קרא במאמר הנז' פיה פתחה בחכמה וכו', ונקדים משז"ל בתנחומא בשעה שעלו ישראל מן הים באו ישראל ומלאכי השרת לומר שירה וכו' אמר להם הקב"ה למלאכי השרת הניחו ישראל תחילה שנאמר אז ישיר משה נמצאו הנשים ומלאכי השרת עומדין מי יקלס תחילה א"ר חייא בר אבא רב השלום עשה שלום ביניהם שנאמר קדמו שרים אחר נוגנים קדמו שרים אלו ישראל אחר נוגנים אלו מלאכים בתוך עלמות תופפות אלו הנשים אמר רבי לוי השמים לא אקבל דבר זה אלא הנשים קלסו תחילה דכתיב בתוך עלמות תופפות העלמות בתוך התחילו מלאכי השרת להתרעם אמרו לא דיינו שקדמו לנו האנשים אלא אף הנשים א"ל הקב"ה חייכם כן. ויש לדקדק מאי בינייהו דר' חייא בר אבא ור' לוי דמר סבר דהני נשי באחרונה אמרו שירה ומר סבר קודם המלאכים. וראיתי להרב שארית יעקב פ' ראה כתב בשם מהרד"ך בכונת הפסוק (תהילים ס"ח:י"ג) מלכי צבאות ידודון ידודון ונות בית תחלק שלל, דאין ספק דטעם דנשי קדמי למלאכי רום היינו משום דנשי פלגאן בהדי גברייהו ואית להו דין דקרי ותני והדין נותן דכי היכי דגברי קדמי משום דקרו ותנו מילתא דליתא במלאכי השרת כי לא בשמים היא, הכי נמי נשי דפלגן בהדייהו דגברי דין דמאן דקרי ותני אית להו ובדין שיקדימו למלאכים דליתנהו בתורה ומצוות, וז"ש מלכי צבאות ידודון חד זימנא מקמי גברי ידודון עוד הפעם מקמי נשי, ונתן טעם ונות בית תחלק שלל דזאת האשה פלגא בהדי גברא עכ"ד. ולפי דרכו אפשר לפרש דבהכי פליגי ר' חייא בר אבא ור' לוי, כי הנה הרא"ש בפסקיו ריש פ"ב דכתובות מייתי פלוגתא בהא דיש מפרשים דדין האשה כמאן דלא קרי ותני, ויש מפרשים דדינה כמאן דקרי ותני וכו', והביאו הרב שארית יעקב שם. וא"כ נכון לפרש דר' חייא בר אבא סבר כיש מפרשים קמא דדין האשה כמאן דלא קרי ותני ולהכי ס"ל דמה"ש קדמו לומר שירה, ור' לוי היינו רתחיה ע"ד שאמרו פ' היה נוטל (כ"א.) מי לא פלגאן בהדייהו, ופשיטא ליה דדין נשים כהלכת גוברין מאחר דלפלגו בהדי גבריהו, והקרוב אלי שגם הרב מהרד"ך הכי תרגמיה למאמרין אלא שהרב שארית יעקב קיצר או דלא סיימוה קמיה, וס' שמע יעקב איננו פה עמנו.

ולי ההדיוט אפשר לפרש בפסוק מלכי צבאות וכו' הנזכר לפי דרך הרב מהרד"ך שפירשו על המלאכים, ואתהלכה ברחבה במאמר הנז' במ"ש בתחילתו, אמר ר' אבין הלוי משל

למה הדבר דומה למלך שירד למלחמה ונצח ובאו בנו ועבדו ועטרה בידם וכו' א"ל שוטים שבעולם עבדי קודם לבני יכנס בני תחלה, כך כיון שעלו ישראל מן הים באו ישראל ומה"ש לומר שירה וכו' ע"ש. וצריך להבין מה בא ללמד ר' אבין הלוי וישא משלו. ותו מאי דעתם של מה"ש להקדים. אך אפשר לפי מונח הרב הנז' דישראל קדמו משום דאיתנהו בתורה ומצות, אף אנו נאמר דידוע משז"ל (שבת פ"ח:) דהמלאכים אמרו תנה הודך על השמים כי היו רוצים התורה, וכתבנו לעיל פ' בא (בד"ה ואפשר לפרש באופן אחר) דכתבו ז"ל דמלאכי השרת באים בטענת דינא דבר מצרא, אך לא זכו בדינם כי לגבי בן ליכא דינא דבר מצרא וישראל בני אל חי ע"ש. ומעתה אפשר דמה"ש מטעם התורה עצמו היו רוצים לשורר קודם דסברי דהם זוכים בתורה מדין בן המצר וקדמי לישראל בכל, והקב"ה סתם וא"ל דישראל ישירו תחלה ועדיין לא הכריעו בדעתם אי מה שקדמו בשירה מטעם שהם זוכים בתורה או מטעם שאז"ל דישראל קודמים דשייך בהו מיתה או מטעמים אחרים, ולכן שאלו תנה הודך על השמים ולא זכו והתורה נתנה לישראל, וא"כ למפרע ידענו טעם כעיקר שקדמו ישראל לומר שירה מטעם דאיתנהו בתורה ומצוות דלגבי בן ליכא דין בן המצר, אי לזאת מוש"ל ברוחו ר' אבין הלוי לבן ועבד שעשו עטרה ובאו ואמרו למלך בנך ועבדך וכו', והיינו דסבר העבד שהוא קודם כיוצא בדבר שאמרו דעבד עייל בלא בר וכל טוב אדוניו בידו, ועוד דהוא קרוב לזכות משום בן המצר, ולכן א"ל המלך שוטים שבעולם עבדי קודם לבני היתכן שיהיה שום קדימה לעבד לגבי בן הא ודאי הבן הוא זוכה ואין לעבד אף דין בן המצר, וזה רמז ר' אבין במשלו.

ובר מן דין שמעתי אומרים כונת הפסוק (דברים ל"ג:ד') תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, ואז"ל (פסחים מ"ט:) אל תקרי מורשה אלא מאורשה, כי הנה קי"ל בח"מ סי' קע"ה דהמוכר לאשה אין בו דדנא דבר מצרא, ואנו יש לנו עם ה' דין אשה ובכן לא זכו המלאכים בטענתם דלגבי דידן ליכא דינא דבר מצרא, וז"ש תורה צוה לנו משה לנו ולא למלאכים, וכי תאמרו חלילה השופט כל הארץ לא יעשה משפט גבר דנוהג דינא דבר מצרא, לז"א מורשה קהלת יעקב אל תקרי מורשה אלא מאורסה ואנו כאשה ארוסתו של מלך וכל לגבי אשה ליכא דינא דבר מצרא, ע"כ שמעתי. וז"ש מלכי צבאות מלאכים ממש זה פעמים קרבו ויאתיון לאקדומי לישראל בשעת השירה לשיר תחלה, ובקבלת התורה לקבלה ושתים זו משום שהם בן המצר וזוכים בתורה, ולכך רצו להקדים בשירה ולא זכו כי ישראל כאשה וזוכים בתורה דלגבי דידהו ליכא בן המצר וכיון שזוכים בתורה הקדימו בשירה, והוא אומרו מלכי צבאות ידודון בשירה נסעו מזה והקדימו

לשיר ישראל, ואח"כ ידודון מקבלת התורה שקבלוה ישראל וניטלה מהם ובשתים לא עלתה להם, וכי תימא מלאכי עליון דינא קא תבעי כי הם צבא השמים ומצרנים וכמה גבהו דרכינו מהם כגבוה שמים, לז"א ונות בית תחלק שלל, הא בית"א קמך בי"ת ישראל אנן דינא דאשה ובעלה אית לן ולא שייך גבן דינא דבר מצרא וזכינו בתורה, והלא מראש זאת על ישראל להקדים בשירה.

ויראה דאפשר לפרש מלכי צבאות על ישראל ועל רבנן, שכבר נודע דבמעמד הנורא מעמד הר סיני לא היו רוצים ישראל לקבל התורה וכפה עליהם ההר כגיגית וקבלנו התורה, ובכל זאת לא הוטהרנו והיה לנו תמיד טענת מודעא כמ"ש פ' ר' עקיבא (פ"ח.) עד שבאת אסתר וקבלנוה ברצון, וכמשז"ל קיימו וקבלו קיימו מה שקבלו כבר, וזה ירמוז מאמר הכתוב והעיר שושן צהלה ושמחה ליהודים היתה אורה ושמחה. ותיבת היתה טפילה, אך אפשר לפרש דכאשר נתכבד הר סיני שקבלו התורה, כן בצד מה יתרון הכשר לעיר שושן שזכתה שבה ישראל קבלו התורה, וז"ש והעיר שושן בעצמה צהלה ושמחה והטעם משום ליהודים היתה כבר אורה זו תורה, אך הן מעציבי"ן שהיה באונס, ועתה ושמחה שקבלוה בשמחה ברצון, לכן עיר שושן עצמה הגדילה השמחה שזכתה לכל הכבוד הזה במקום שאמרו לחתום לטובה ולקבלה בשמחה. וז"ש מלכי צבאות ישראל בני מלכים ידודון בהר סיני לקבל התורה, ידודון גם שקבלוה בסיני עוד הפעם בטענת מודעא, ועד אחרן ונות בית זו אסתר נוה שאנן, ותלבש אסתר מלכות נאוה קדש, תחלק שלל תורה ומצות דקבלוה בשמחה כמוצא שלל רב.

ברם לדרך הרב מהרד"ך דפירש מלכי צבאות על המלאכים, אשר שבעו נדודים והקדימום גם הנשים, אפשר לפרש קצת באופן אחר ויש בו בנותן טעם פשוט על אשר גם נשים הקדימו למלאכי מרום בשירה, והוא דכבר נודע משז"ל פ"ק דסוטה (י"א:) בשכר נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים ובזכותן זכו לביזת מצרים וביזת הים, ומאחר שכן כיון דהני נשי הן הן סב"ת עשויה יציאה להויה יציאת מצרים ולבוז בז דין הוא שיזכו לומר שירה קודם כי רבות בנות עשו חיל, ומשו"ה כי היו בגר"ם המעלות אמר ה' להקדימן למלאכים ולומר שירה אחר האנשים, וז"ש מלכי צבאות ידודון ידודון כמו שפירש הרב מהרד"ך ידודון מפני אישי ישראל ידודון מפני נשיהם, ואל ירע לבבך בתת הקדימה גם לנשים כי הן פנת יקרת לביזות מצרים וים וריבוי ישראל ויציאתם, והוא אומרו ונות בית תחלק שלל, כי כנסת ישראל בית תפארתם זאת האשה תחלק שלל בזכותה, הלא תראה כשרון מפעלן אם תשכבון בין שפתים כנפי יונה וכו' כמו שדרש ר"ע בשכר אם תשכבון בין שפתים וכו' כמ"ש באורך פ"ק דסוטה.

ואולם במאמרינו דהוינן ביה דפליגי ר' חייא בר אבא ור' לוי אם הנשים לאחרונה יסעו או המלאכים נסוגו אחור ויבואו הנשים על האנשים. אפשר לומר דפליגי אפלוגתא דרבותינו בעל התוספות, כי הנה אשכחן דריב"ל אמר דנשים חייבות בד' כוסות וחנוכה ומגילה שאף הן היו באותו הנס, ומדברי התוספות בפסחים (דף ק"ח) משמע דבמצות דאוריתא לא אמרינן דנשם חייבות מטעם שאף הן, דדוקא במילי דרבנן אמרינן שאף הן דהם אמרו והם אמרו, וכן כתוב במרדכי ריש מגילה וכ"כ הרא"ם בתוספותיו לסמ"ג הלכות מגילה. אכן מדברי רבינו יוסף איש ירושלם שהביאו התוס' פ"ק דמגילה (דף ד') ומדברי מהר"ם בתשובות הארוכות סי' תע"ג נראה דגם במצות דאוריתא אמרינן דנשים חייבות מטעם שאף הן כאשר יראה המעיין בדברי קדשם, ומעתה אפשר לומר דמה שהקב"ה אמר שיקדימו ישראל והם יתחילו לומר שירה קודם המלאכים, הטעם הוא כי ישראל חייבים להודות על נס הנעשה להם שהיו בסכנה עצומה ויצילם ה' ומשו"ה הם צריכים להקדים לצאת י"ח, משא"כ המלאכים דאין להם עצמם שייכות והשתא הא הוי כמצוה דאוריתא, ור' חייא בר אבא סבר דאין הנשים חייבות מטעם שאף הן היו באותו הנס דזו מצוה דאוריתא ולא נאמר שאף הן, ומאחר שזה מצוה שהזמן גרמא דהיום ההוא בה שעתא צריכים לומר שירה נשים פטורות, וכיון שהם פטורות המלאכים קודמין. ור' לוי סבר כדעת רבינו יוסף איש ירושלם דגם במצות דאורייתא שהזמן גרמא נשים חייבות מטעם שאף הן, וא"כ גם הנשים חייבות לומר שירה וקדמי למלאכים דאינם בעלי הנס, ברם הנשים אף הן בנס היו עומדות וחייבות.

ובאופן אחר יראה לפרש פלוגתייהו, ונבין מ"ש ר' חייא בר אבא רב השלום עשה שלום ביניהם שנאמר קדמו שרים וכו'. ולכאורה אינו מובן היכי עביד שלמא בין הנשים ובין המלאכים כיון דהמלאכים קדמו והנשים נזורו אחור אין זה נקרא שלום רק משפט כי כה אמר ה' שהמלאכים קודמין. ואפשר דפליגי בפלוגתא אי עיקר שירה בכלי או עיקר שירה בפה כמבואר בשילהי סוכה (נ:), ור' חייא בר אבא סבר דעיקר שירה בפה ומשום הכי קדמו מלאכים כיון דהני נשי נפוק בכלי שהוא כליין עלי עשור ועלי נבל, א"כ לאו היינו עיקר שירה ודין הוא שיקדמו המלאכים, וזהו השלום כי ה' נתן בלב הנשים לצאת בתוף ומחול, והשתא לא מנכר אי הא דקדמי המלאכים הוי מצד חשיבותם יותר מן הנשים, או לעולם דנשים קדמי וחשיבי, אך להיותן שרות בכלי הקדימו המלאכים לשורר בפה דעיקר שירה בפה, והיינו דקאמר ר' חייא בר אבא רב השלום עשה שלום שנאמר וכו' בתוך עלמות תופפות, דכיון שהיו תופפות קדמום המלאכים דעיקר שירה בפה, וזהו השלום שהיה טעם לקדימה. ואפשר שזה כונת הכתוב ותקח מרים וכו' את התוף וכו'

ותען להם מרים שירו לה' וכו'. דהא דקאמר ותען להם צריך ביאור דהול"ל ותען להן כי היא היתה אם ומדברת לנשים, אבל היא שהיתה נביאה ויודעת שרב השלום עשה שלום שיקחו תופים ולא יוכר חסרונם נגד מלאכי עליון, לכן ותקח מרים הנביאה שידעה כל פרשת העבור את התוף וכו' ותען להם למלאכים שקדמו שירו לה' וכו', כלומר אתם המלאכים שקדמתם שירו בפה כי עיקר שירה הוא בפה ולזה הוא שהקדמתם, אבל לעולם דנשים קודמות למלאכים מצד החשיבות, ואי בעית אימא ותען להם לאנשים לא תסברו דעיקר שירה בכלי כיון שאני נטלתי תוף או כי הדדי נינהו שירה בכלי ושירה בפה אידי ואידי חד שיעורא, לא היא אלא עיקר שירה בפה וז"ש שירו לה' כי גאה גאה שירו בפה, ור' לוי סבר עיקר שירה בכלי ומשום הכי סבר דודאי קדמו הנשים, דאי נמי מלאכי מרום חשיבי מ"מ להיות הנשים משוררות בכלי הם קודמות, וז"ש בתוך עלמות תופפות, כלומר דבאמצע ישראל ומלאכים היו הנשים ויען דהיו תופפות על כן עלמות באמצע.

מעתה הבה נא אבא לביאור המאמר הנז', אז ישיר משה הה"ד פיה פתחה וכו'. דכבר כתבנו דלדעת ר' לוי גם הנשים קדמו למלאכים משום דטעם ישראל שקדמו שיש להם תורה ומצות ומטעם זה גם הנשים קודמות דפלגן בהדי גברייהו כמ"ש מהרד"ך הנז', וז"ש אז ישיר משה ובני ישראל כלומר אז תכף שראו את מצרים מת האמינו וענתה השירה ולא קדמום המלאכים, והיינו מטעם שעתידין לקבל תורה וקדמי למלאכים, וז"ש אשירה לה' אני קודם למלאכים כי גאה וכו', וכי תימא מה אנוש כי תקדמנו למלאכי מרום, לז"א עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, כלומר עזי, אין עז אלא תורה שאני זוכה בתורה ומשם נמשך זמרת יה שאני קודם, וזאת התורה היתה לי לישועה כמ"ש והמים להם חומה מימינם, ואמרו במדרש אבכיר הובא בילקוט שגבריאל היה מכריז למים הזהרו בישראל שעתידים לקבל התורה א"כ אני קודם למלאכים, זה אלי ואנוהו, לשון נוה כביכול שע"י התורה ומצוות אני גורם זיווג עליון ומיחדו בנוה שלו יחוד קבה"ו לחבר הדודים יחדיו, וזהו ואנוהו אלה"י אב"י וארוממנהו ולגדולת"ו אין חקר. והוא הדבר אשר דברו בעל המאמר אז ישיר משה הה"ד פיה פתחה בחכמה לרמוז דגם הנשים קדמו כמו האנשים, ואם כה יאמר האומר תינח אנשים דקודמים למלאכים מכח תורתם אבל נשים דליתנהו בתורה מה טעם קדמי, לז"א ותורת חסד על לשונה כלומר גם הנשים יש להם תורה מכח חסדם לבעליהן גם בניהן פלגן בהדייהו, וזהו תורת חסד ודינם כמאן דקרי ותני כמ"ש הרא"ש ולזה גם הם הקדימו, ועוד אמרו ז"ל שהטעם שהקדימו ישראל למלאכים כי לא ידע האדם עתו אף צבא השמים על עמדם יעמודו מלאכי אלהים **חיים**.

יתרו

פרשת יתרו בס"ד

שבת פ' ר' עקיבא (פ"ט) מדבר ציין שנצטוו ישראל עליו מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו מדבר קדמות שנתנה קדומה עליו מדבר פארן שפרו ורבו ישראל עליו מדבר סיני שירדה שנאה לאומות העולם עליו:

יתרו ית"ר חוב"ב חיבה יתירה נודעת לו דרוח אלהין קדישין ביה חקר וחקק וחצב, ועלתה בידו ויטוש משכן של"ו ואת יקר תפארת גדולתו ויבא עד הר האלהים לפני מלכים יתיצב, פתח בברור ועשה פרי פריו קדש הלולים דקל טב חצב, ואבא היום אל העין עין רואי הני קראי בסדר היום ופרש"ת גדולת חותנו של מלך וכבר רז"ל (מכילתא) אמרו מה שמועה שמע מלחמת עמלק.

יראה שיובן בהקדים מ"ש במכילתא (ס"פ בשלח) כי יד על כס יה וכו', אר"א נשבע הקב"ה בכסא הכבוד שאם יבא מכל אומות העולם להתגייר שיקבלו אותו ומביתו של עמלק לא יקבלו שנאמר (שמואל ב א׳:י״ג) ויאמר דוד אל הנער וכו' בן איש גר עמלקי אנכי, נזכר באותה שעה מה שנאמר למשה רבינו ע"ה שאם יבא מכל אומות העולם שיקבלו ולא מעמלק ויאמר אליו דמך בראשך לכך נאמר מדור דור. ויש לדקדק מאי שיאטיה דזכר זה, ושמעתי משם הרב מהר"ח ן' סנג"י ז"ל דקיי"ל (סנהדרין ט':) אין אדם משים עצמו רשע ואינו נהרג אלא בעדים, וזה בישראל אבל בא"ה אין צריך עדים ונהרגין על פיהם, וזה אמר שהוא גר והרי הוא כישראל ואינו נהרג על פיו, לזה זכר דמעמלק אין מקבלין והו"ל גוי לכך א"ל פיך ענה בך והרגו ע"כ שמעת וארחיב הביאור בס"ד כי הרמב"ם כתב (ספ"ט דמלכי"ם) דבן נח נהרג על פי קרובים, וטעם דאין אדם משים עצמו רשע הוי משום דאדם קרוב אצל עצמו כמבואר פ"ק דסנהדרין ופ' זה בורר ושאר דוכתי, וא"כ נראה דכי היכי דבן נח נהרג על פי קרוב הוא הדין נמי דבן נח משים עצמו רשע ונהרג, ואף שכתב הרמב"ם (ספי"ח דסנהדרין) דדוד הע"ה שהרג גר עמלקי בהודאתו הוראת שעה היתה לא קשה לדרך הנז', דהרמב"ם ס"ל דמקבלים גר אף מעמלק הפך המכילתא כדמשמע פ"ו מהלכות מלכים שאם השלים עמלק וקבל ז' מצוות מניחין אותו והוא כשאר בני נח כמ"ש מרן שם, ופי"ב דאיסורי ביאה כתב דמכל הגוים מקבלין גרים ומשמע אף מעמלק, וכבר הוכיח הרב מגילת ספר לאוין קט"ו מתלמודין דהכי ס"ל ועמ"ש שם בפי' מכילתא הנז' ולא נהירא, ונמצא דהדרך הנז' לפי המכילתא אתי שפיר. והנה לפי דבריו של הגר הלז נ"ט שהרגו כי לא יחיה אחרי נפלו וא"כ היה בשוגג ואומר מותר, וכבר ידוע דלגבי רוצח אומר מותר נחשב למזיד כמ"ש במכות דף ז', ועיין להרב

שבות יעקב ח"א סי' ק"ע והרב ארעא דרבנן אות י"ז, וכתב הרמב"ם פרק י' דמלכים שאומר מותר בבן נח והרג ולא ידע שאסור להרוג קרוב למזיד ונהרג, וזהו כונת הכתוב ויאמר אליו דוד דמך על ראשך כי פיך ענה בך לאמור אנכי מותתי את משיח ה' והכתיב הוא דמיך, תרתי שנזכר שאין מקבלין גר מעמלק וא"כ אדם משים עצמו רשע ונהרג ע"פ, וגם שוגג ואומר מותר בבן נח נהרג, וז"ש דמיך תרתי שהעדת עליך ואתה נהרג וגם אומר מותר נהרג, ונסתפק הרב ארעא דרבנן באומר כסבור שמותר אם אדם משים עצמו רשע, והסכים דברוצח אומר מותר לא שייך אין אדם משים עצמו רשע, ע"ש. וזהו דמיך תרתי, חדא כי אתה גוי ופיך ענה בך ענה דייקא העיד, וזהו בך לאפוקי ישראל, ובגוים אדם משים עצמו רשע כמ"ש הרב הנז', ועוד לאמור אנכי מותתי בטענה שהיה מותר, וזהו לאמר דבריש גלי אתה אומר אנכי מותתי שסברתו שהיה מותר ובן נח נהרג.

א"נ אפשר לומר אנכי מותתי ואומר מותר ברוצח אדם משים עצמו רשע אף בישראל כמ"ש הרב ארעא דרבנן (ומיהו בזה שכתב הרב הנז' צריך ישוב), ולדעת הרמב"ם שהיה הוראת שעה אפשר שזה כונת הכתוב (שם סי' ד') כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו ואוחזה בו ואהרגהו בצקלג אשר לתתי לו בשורה אף כי אנשים הרגו את איש צדיק וכו' ועתה אבקש את דמו וכו'. ויש לחקור כי הני איך לא יראו מפרשת העבור מאז ומקדם שהרג דוד הע"ה למגיד אשר הגיד על מות שאול ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם, האמנם יראה דהם סברו שמה שהרג דוד הע"ה למגיד היה טעמו מאחר שהיה גוי וככל האמור לעיל, איכו השתא על כן בא דבר המלך אליהם שטעו בדמיון ועיקרן של דברים שהוא הרגו להוראת שעה כמ"ש הרמב"ם, והיינו דקאמר כי המגיד הנה מת שאול וכו', הכונה הנה לשון שמחה כמשז"ל כי בשמחה אמר אלי מת שאול, מת דייקא מעצמו משום דאין אדם משים עצמו רשע שהיה גר והו"ל כאלו מת שאול מעצמו, ועם כל זה להוראת שעה ואוחזה בו ואהרגהו, אף כי אנשים רשעים דייקא, דברוצח לא שייך אומר מותר שוגג כמ"ש אויבך אשר בקש נפשך וכו' ובזה אדם מע"ר, ומ"מ גם לדעת הרב ארעא דרבנן אינו נהרג אלא נפסל לבד ומקרי רשע, אך כמו שהרגתי למגיד להוראת שעה ועת"ה אבקש את דמו מידכם להוראת שעה.

עלה בידינו דלדעת המכילתא בפי' אתמר דמכל הגוים שבאים להתגייר חוץ מעמלק מקבלין, ומאחר שכן אחר ששמע יתרו מלחמת עמלק ואשר היה דבר ה' דדוקא מעמלק אין מקבלים גרים, לזה נשאו לבו להתגייר נקיט ואתא, וזהו בעצם וישמע יתרו מלחמת עמלק דסליק מינה ולכן אתא ואייתי צפורה ובניה. וראיתי במכתב למר זקני מהר"ר יצחק בן הרב חסד לאברהם זלה"ה שפירש שיתרו היה מסופק אם יקובל שיתגייר מפני

שלא הניח ע"ז וכו', והכריע לבא כששמע שקבלו ערב רב וידע שמשה קבלם וה' עשה רצונו, וידע שישראל עע"ז במצרים ועשאם לו לעם, וז"ש וישמע יתרו את כל אשר עשה אלהים למשה שעשה רצונו בקבלת ערב רב ולישראל עשאם עמו אף כי הוציא ה' את ישראל ממצרים בהיותם עע"ז, וזהו ממצרים מתוך מצרים גוי מקרב גוי, ומכח זה שהוציא את ישראל ממצרים לקח את בתו ודן שהיא אשת משה אף שהוא אחר שלוחיה שפטרה בגט, והענין כי כשהביא משה רבינו ע"ה אשתו ובניו למצרים א"ל אהרן על הראשונים אנו מצטערים שהם בגלות ואתה באת להוסיף עליהם ואז פטר אשתו בגט כמשז"ל, והוי כגט על תנאי שלא גרשה אלא מפני שהיו ישראל בגלות מצרים ועתה שיצאו הגט בטל, וז"ש כי הוציא ה' ועי"ז ויקח אשת משה נקראת אשת משה אחר שילוחיה בגט דהגט בטל והיא אשתו זהו תורף דבריו ועוד האריך. ויומתק דרך זה ע"ד שכתב הרב מהר"י פינטו ז"ל הביאו הרב שארית יעקב פ' ואתחנן דף קי"ד ע"א דגט שגירש כביכול את ישראל לאו גט הוא מפני שהיה בו גלוי דעת שנאמר ובפשעכם וכו', ובהתבטל הסיבה הגט בטל ע"ש.

ובאופן אחר יראה בהקדים אשר שמעה אזני מפי אחד קדוש דפי' פ' (דברים ד':ל"ד) הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וכו', בנותן טעם לשאלת המין דאחרי רבים להטות כתיב וכל הגוים עע"ז והוה לן ח"ו ללכת אחריהם, וכבר דשו בה רבים בטעמים שונים וגם אנו בעניותנו כתבנו בזה בכמה מקומות, וראה זה חדש דהאי מרבנן איהו מפרק ע"פ מ"ש הרב הנמקי פ' בתרא דיבמות דאמרינן סמוך מיעוטא לחזקה ומפקא מידי רובא, היכא דהמיעוט יוצא מהרוב כגון רוב נשים מתעברות ומהרוב עצמו איכא מיעוטא דמיעוטא דמתעברות מפילות ע"ש, וא"כ בצאת ישראל ממצרים שיצאו הערב רב לאלפים ונתגיירו ונמצא דמיעוט נפקי מגו רובא וסמכינן מיעוטא לחזקה כי גדול ה' ומפקא מידי רובא דרוב הגוים עע"ז דאין ללכת אחריהם, וז"ש או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי כלומר הערב רב מקרב המצרים דהוי מיעוט יוצא מהרוב עצמו, וא"כ בזה אמרינן סמוך מיעוטא לחזקה ובטיל רובא, וז"ש אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו דבכי האי גונא דהמיעוט יוצא מהרוב דינא הוא כהרב הנמקי דאמרינן סמוך מיעוטא לחזקה ובטיל רובא, עד כאן שמעתי מפי הרב הנז'. ועתה אמת אגיד דלא שמיע לי משום דהערב רב יצאו על פי משה רבינו וה' לא רצם, וא"כ לא נכון לפרש הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי שה' לקח הערב רב מתוך המצריים, ועוד דקרא בישראל קא משתעי כדכתיב לקחת לו גוי מקרב גוי באותות ובמופתים. אמנם על פי זה אני אפרש פ' ויהי בשלח פרעה את העם וכו' ויוגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב

פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו וכו' ויחזק ה' את לב פרעה מלך מצרים וירדוף אחרי בני ישראל ובני ישראל יוצאים ביד רמה. ולא נאריך בדקדוקים. והנה רז"ל (שמו"ר פ"כ) א' ויהי בשלח מי אמר ווי פרעה אמר ווי, ובילקוט אמרו על פסוק מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו אמרו מצרים אלו לקינו ולא שלחנו כדאי אלא לקינו ושלחנו, אלו לקינו ושלחנו ולא נטלו ממונינו כדאי אלא לקינו ושלחנו ונטלו ממונינו. ובטרם אבא לפרש מאמר הכתוב כי שלחנו את ישראל מעבדנו ע"פ הקדמתנו שפר קדמי להחויא אשר אמרתי בביאור מאמר הילקוט הנז', ואפשר לפרש במאי דקי"ל בח"מ סי' קפ"ב האומר לשלוחו מכור משדותי בית סאה והלך ומכר בית סאתים הרי זה מוסיף על דבריו וקנה הלוקח בית סאה בלבד, א"ל מכור בית סאתים ומכר לו בית סאה הרי זה מעביר על דברו ולא קנה לוקח, וטעמא דלא ניחא ליה דלפשו שטרי עילויה כמבואר באורך בכתובות דף צ"ח ובפוסקים. והנה הכא פרעה ומצרים היו שלוחם של המקום לשעבד את ישראל לקיים גזרת מלך במעמד בין הבתרים, אמנם הוא ית' לא גזר בתוקף השעבוד הזה והם עזרו לרעה, והשתא יש מקום לומר דהשעבוד ששעבדו בישראל ברצון הקב"ה בזה הם שלוחים, ואת היותר קושי השעבוד מוסיף על דבריו הוי ואין כאן שליחות בתוספת הזה, ועתידים ללקות על קושי השעבוד דבזה אין כאן שליחות ומוסיף על דבריו הוי כדאמרינן בזבין ליתכא וזבן כורא, וז"ש אלו לקינו ולא שלחנו כדאי כלומר לקינו במה שהוספנו קושי השעבוד, אבל בשעבוד שהיה ברצונו שלוחי דרחמנא אנן ובתוספת הוא דדיננו כמעביר על דבריו וה"ל לישב ת' שנה ונלקה בעבור קושי השעבוד, וז"ש אלו לקינו ולא שלחנו כדאי כלומר מקום יש להעמיד הדבר על בוריו. או כלך לדרך זו, אלו לקינו ושלחנו ולא נטלו ממונינו כדאי, כלומר יש מקום לומר דבכי האי גוונא דהקשינו לשעבדם לא אמרינן דמוסיף הוי אלא מעביר הוי דבטענה קלה דלא לפשו שטרי חשבינן ליה מעביר, וכ"ש לשעבד שעבוד קשה כזה ודאי הוי מעביר דכל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו כביכול, וא"כ דינא הוא דהכל היה כדין מעביר ולא יש שליחות כלל, ומ"ה לקינו ושלחנו כי לא קיימנו שליחותו כלל והוה ליה מעביר, ומשום הכי לקינו ושלחנו כי לא נתקיימה כלל גזרת ת' שנה דמה שעשינו היה מעביר ואין כאן שליחות ומשום הכי לקינו ושלחנו, אמנם דא עקא לקינו ושלחנו ונטלו ממונינו וזה אין לו שחר, דאי אמרת דמעביר על דבריו הוי דאין כאן שליחות ולא נתקיימה גזרת בין הבתרים כלל א"כ למה נטלו ממונינו משום ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, הלא מעביר הוי ולא נתקיימה גזרת בין הבתרים כלל דמהאי טעמא לקינו ושלחנו ואמאי נטלו ממונינו, ובזה אפשר לפרש מאז"ל פ"ק דברכות (ט'.)

דבר נא באזני העם וכו' צא ואמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, וכבר דשו ביה רבים מה הלשון אומרת כדי שלא יאמר וכו', דהאף אמנם לא יאמר ולא יהרהר על מדותיו הלא הוא אמר ויהי ואמירה דידיה כמעשה. וע"פ דרכנו ניחא דהנה לפום דינא המצריים נידונו כדין מעביר על דבריו בקושי השעבוד, וא"כ כל מה שישבנו במצרים בגוים לא יתחשב מגזרת ת' שנה דנתבטל השליחות, אם כן איפה כיון דועבדום וענו אותם ליכא גם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ליכא וזה מצד הדין, אבל כדי שלא יאמר אותו צדיק וכו' שאלו ממצרים כלי כסף.

ועוד יתכן לפרש דהכונה אלו לקינו, על אומרנו מי ה' אשר אשמע בקולו וכיוצא ולא שלחנו והיו נשארים פה עד תשלום ת' שנה כדאי, אלו לקינו ושלחנו שהיו יוצאין בגרעון כסף ובמקום הרכוש גדול שהובטחו יצאו חנם דהרכוש גדול היה נשאר לנו תשלום עבדותם והם יוצאים בגרעון כסף כדאי היה טעם ליציאתם ולמכות, אך עתה נטלו ממונינו ואין נגרע מעבדותם ועדיין חייבים שעבוד ת' שנה וזה אשר לא כדת, ואפשר שז"ש תמלאמ"ו נפשי, להשלים עבודתם בגרעון כסף והוא אומרו אחלק שלל תמלאמ"ו נפשי למלאות עבודתם.

א"נ אפשר במ"ש המפרשים דביזת מצרים היה לאות שלא שלטו המצריים בנשי ישראל ע"ד שאמר אבימלך לשרה (בראשית כ':ט"ז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים וכמש"ל פ' בא (דף נ' ד"ה ולפי מדרשו אדרבה אך הפעם) עש"ב, ונקדים מ"ש רבני אשכנז דקי"ל דכהן אסור בשבויה, ובמעמד הר סיני נתקדשו ישראל להקב"ה כביכול ככלה לחתן כמשז"ל, והלא כנסת ישראל היתה שבויה ואסורה לו ית' שהוא כהן, ותירצו בזה דקי"ל (כתובות ל"ו:) כהן שפדה את השבויה הרי זה ישאנה דחזקה לא שדי איניש זוזי בכדי וכיון שהקב"ה פדה את ישראל בעשר מכות מותרת, ובזה פי' מאז"ל (ויק"ר פ"ד) הבן יקיר לי אפרים ביוקר הם עומדים לי ישראל כמה משפחות של כנים כמה משפחות של ערוב וכו' זהו תורף דבריהם. ובזה אפשר לפרש כונת הפסוק עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית, הכוונה עד יעבור עמך וכי תימא כיצד הואיל לעשות לו לעם והם שבויים והוא כהן, לז"א לא תחוש עד יעבור עם זו קנית דכיון דקנאם ית' בכמה משפחות כנים וערוב א"כ משפטו חרוץ דכהן שפדה את השבויה הרי זה ישאנה, ואפשר שז"ש אילו לקינו ולא שלחנו כדאי, דלקינו בכמה מכות כנים וערוב וצפרדעים וכיוצא, והוצרך ה' לזה כדי שתהיה כנסת ישראל מותרת לו כדין כהן שפדה השבויה ישאנה, וה"ה הכא היה פודה אותם במכות ולא היינו שולחים אותם ממצרים

רק שלא יהיו עבדים לנו והיו לעם אליו ית' כדאי, וכן אילו לקינו כדי שתהיה מותרת וגם שלחנו שיצאו מארצנו כדי שלא יהיו משועבדים ולא יבושו עמו לעולם בראות אדוניהם המצרים כי אין זה כבוד כנסת ישראל כלתו ית' כדאי דיש טעם כעיקר, אבל השתא דנטלו ממונינו להורות שלא חטאו עד"ש אבימלך אלף כסף לאחיך זו היא שקשה דהא מהמכות כבר נודע זה כי הם טהורים כאמור.

ועל פי זה אפשר לפרש פ' השירה, עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו ה' איש מלחמה וכו'. הכוונה במשז"ל (ילקו"ש במדבר רמז תרפ"ד) דישראל זכו לתורה שהיו מיוחסין וזר לא עבר בתוכם, וז"ש עזי התורה שאני עתיד לקבל וזמרת יה נקמתו של אלהינו כמו שפי' רש"י ויהי לי לישועה, ועל ידי קבלת התורה שכל הגוים לא זכו ואני זכיתי מטעם דכל הגוים בני זנונים ואני מיוחס זה מורה שאף שהייתי שבוייה מותרת לכהן, ועוד הנקמה שעשה במצרים במכות ופדאני הוי כדין כהן שפדה את השבויה הרי זה ישאנה, ויהי לי לישועה שזכיתי להיות כדין אשה לה' שהוא כהן, וז"ש זה אלי ואנוהו לשון נות בית שאני אהיה לו נות בית כדין אשה, הדר מפרש אלהי אבי שקיימו אבות התורה, וארוממנהו וגם אני אקבל תורתו, ה' איש מלחמה וכו' מרכבות פרעה וכו' והוי כדין כהן שפדה את השבוייה הרי זה ישאנה דחזקה לא שדי איניש זוזי בכדי ובכן ואנוהו אהיה נות בית שלו כאמור.

ועתה אשיב ידי על ההקדמה הנז"ל דיש לצדד בהקדמות הנז' וחילוקים כיוצא בהם, כי האף אמנם ישראל עם ה' נמשלו כדין אשה ובעלה מ"מ נראה דמנהג אישות של ישראל היינו עבודת ה' וזנותם היינו עבודת ע"ז, ומאחר שכן הרי ידוע דישראל עבדו עבודה זרה במצרים ואף שהיו באונס ובשוגג כמשז"ל שהשיב ה' לשר מצרים, מ"מ הרי אשת כהן שנאנסה או ששגגה אסורה לבעלה ומאחר שכן מאי אית לן לאתוי עלה מדין שבויה דאסרינן לכהן משום ספק הרי ישראל ודאי נאסרו כיון דודאי שעע"ז, אמנם אפשר לישב ובזה נבין טעם אמרם ז"ל (שבת פ"ח:) שבשעת מתן תורה יצאה נשמתן של ישראל וחזר והחיה אותם ולמה אצטריך שתצא נשמתם, אבל אפשר שבכוונה מכוונת הוצרך ה' להוציא נשמתן יען היו אסורים כדין אשת כהן שנאנסה דאף שעע"ז באונס אסורה כנסת ישראל ולכן יצאה נשמתן, ואח"כ החיה אותם כי בזה פנים חדשות באו לכאן ובריה חדשה שלא נטמאת מעולם, ובזה אפשר כוונת הכתוב (תהילים ס"ח:י') גשם נדבות תניף אלהים להחיותם, וכי תימא למה אצטריך שתצא נשמתן ואח"כ להחיותם, לז"א נחלתך ונלאה שישראל דהם נחלתו היתה נלאה מאונס ע"ז, ולזה אתה כוננת ותקנתה במה שנעשו בריה חדשה.

ורוח אחרת אתי ברמז הכתוב זה אלי ואנוהו וכו' עפ"י הקדמתנו, דיש ס"ד ללכת אחר רוב הגוים שהם עע"ז כטענת המין ויש כמה תירוצים כמו שאמרנו, ומהם דכל הקבוע כמחצה על מחצה דמי וישראל קבועים בארץ ישראל וא"כ הוי כמחצה על מחצה וליכא רוב. ועוד תירץ הרב מהר"י הכהן במ"ש מהרימ"ט (א"ה סי' ז"ך) דחזקה דאתיא מכח סברא אלימתא מפקא מידי רובא, וז"ש זה אלי, וכי תימא הרי הגוים הם רבים ואחרי רבים להטות, לז"א ואנוהו אתישב בנוה שלו בארצו ארץ כנען וא"כ אז דין קבוע יש לי ואין כאן טענת רובא, וכי תימא תינח כשישראל בארץ אך אנן מה נענה לפני בואנו לארץ וגם בגלות, לז"א אלהי אבי יש לנו חזקה שהוא אלהי אבי וארוממנהו כי זו חזקה מכח סברא אלימתא ה' איש מלחמה וכו' מרכבות פרעה וכו' וסברא וחזקה זו אלימא טובא, ומעתה נחזור לכוונתנו בפ' ויהי בשלח דאפשר לומר כי הגם דפרעה ומצרים שלחו ישראל מארצם, היה להם נחת רוח דהאומה כלה יעבדו ע"ז כי היו סוברים דיש ללכת אחרי הרוב ורובם ככלם של הגויים עע"ז, וז"ש ויהי בשלח פרעה אמר ווי דשעת שלוחם נולד לו ווי והיינו דברחו ממצרים ערב רב לאלפים ורבבות ובזה בטיל רובא דהמיעוט של ערב רב אך יצא יצא מרוב הגוים עצמו ובכי הא אמרינן סמוך מיעוטא לחזקה ובטיל רובא כמ"ש הרב הנמקי, וז"ש ויוגד למלך מצרים כי ברח העם הם הערב רב, ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו, כלומר אם שלחנו ישראל היינו מעבדנו דייקא שלא יעבדו אותנו כעבדים, אבל שלא יעבדו אלהינו זה לא עלה על דעת דאנו סברנו דכבר היו עמנו עע"ז במצרים וגם בצאתם כך יעבדו מטעם רוב, ודא עקא שפירשו ערב רב ממנו והוי מיעוט היוצא מן הרוב, ובהא יאמר נא ישראל סמוך מיעוטא לחזקה ובטיל רוב. לכן אין שנאה כשנאת הדת ברעות נפשיה לקטלא נפיק ויאסור את רכבו הוא בעצמו דשנאה מקלקלת השורה ואת עמו עובדי ע"ז לקח עמו, ויקח שש מאות רכב בחור הרומזים לסט"א כמ"ש המקובלים וכל רכב מצרים ושלישים, ונתן טעם על כלו כלומר על רובו ככלו שכל הגויים עע"ז וחרה לו מאד דעתה בטיל רובא ביציאת הערב רב מתוכם, וכל זה טעות גמור שטעו פרעה ומצריים דהרי גם אם הערב רב לא יצאו אין כאן רוב דחזקה מכח סברא אלימתא היא העולה ורובא לגבי חזקה כי האי מגן שויא כמ"ש מהרימ"ט, ותכף בצאת ישראל ממצרים אז נפרדו מטומאת מצרים ובדינא ודיינא הלל"ו עובדי ה' דיציאת מצרים היא סברא אלימתא אימתני ותקיפא טובא, אך במחשבתו אשר חשב לרעה הלך חשכים, ויחזק ה' את לבו וירדוף אחרי בני ישראל, וטעות גדול טעה דהרי ובני ישראל יוצאים ביד רמה ואיה איפה סברא אלימתא בעולם יותר מזה ואין כאן רובא כמו שנאמר.

וממוצא דבר ההקדמה הנז' אתהלכה ברחבה, כי הנה אז"ל שנשמות הגרים היו במעמד הר סיני, ויש לחקור מה טעם גם נשמת הגרים זכו להתיצב במעמד הנורא ההוא. אמנם אפשר דכל הגרים דפרשי מכל האומות הוי מיעוטא דנפיק מגו רובא ממש על דרך מיעוט מפילות שהמיעוט יוצא מרוב נשים שמתעברות ובכי הא אמרינן סמוך מיעוטא לחזקה ורובא לא מהניא, ולכן בעת שישראל קדושים קבלו אלהותו ואחת דתו כי יסכר פי דוברי שקר קמו עמדו נשמות כל הגרים דבזה אין כאן עוד מקום לטעון טענת רובא דהרי איכא מיעוט יוצא מתוך הרוב עצמו וסמוך מיעוטא לחזקה. ובזה אפשר לפרש פ' (דברים ל"ג:ב'-ג') וזרח משעיר וכו' מימינו אש דת למו אף חובב עמים כל קדושיו בידך. הכונה וזרח משעיר וכו' שכביכול החזיר התורה לאדום וישמעאל ולא רצו לקבלה ונתנה לישראל, וז"ש מימינו אש דת למו לישראל, וכי תימא השתא דשום אומה ולשון לא רצו לקבלה. כיצד קבלוה ישראל והרי הגויים הם הרוב, לז"א ואתא מרבבות קדש מימינו אש דת, וזו סברא אלימתא גילוי שכינה בהר סיני ברבבות מלאכים והתורה אש דת, ובכל כי הא כל הגויים כאין נגדו ורובא דידהו כקש נחשבו תותא ע"ד שכתב מהרימ"ט כמש"ל, ותו אף חובב עמים שהקב"ה מטובו חיבב עמים וקבל הגרים כל קדושיו של גוי וגוי בידך והם תוכו לרגלך בהר סיני שלעתיד ישא מדברותיך, וא"כ הוי מיעוט יוצא מן הרוב וסמוך מיעוטא לחזקה ואין כאן רוב, ובכן תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ואין כאן שום פקפוק. ובזה אפשר כונת הפ' בסוף הושע ישובו יושבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן וכו' אפרים מה לי עוד לעצבים וכו'. ואז"ל ברבה ריש ויקרא ישובו יושבי בצלו אלו הגרים וכו' יחיו דגן נעשו עיקר בישראל וכו' ויפרחו כגפן היך מה דאת אמר גפן ממצרים תסיע. הכונה ישובו הגרים שהיו במעמד הר סיני יושבי בצלו עתה יתגיירו יחיו דגן נעשו עיקר בישראל שהועילו לבטל טענת רובא להיותם מיעוט היוצא מן הרוב וסמוך מיעוט לחזקה ובטל רובא, ויפרחו כגפן המד"א גפן ממצרים וכו', וזו טענה אחרת דהיא חזקה הבאה מכח סברא אלימתא דיציאת מצרים וכל עניני המדבר וכבוש הארץ הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו והוי סברא אלימתא, וז"ש ויפרחו כגפן לרמוז גפן ממצרים תסיע תגרש גויים ותטעה וזו סברא אלימתא טובא. ולכן כתיב אפרים מה לי עוד לעצבים דבהכי נסתרו טענות ההולכים אחרי הבעלים המה כשלו ונפלו. ובזה אפשר שזהו הכתוב בפרשה וישמע יתרו את כל אשר עשה אלהים למשה שעשה רצונו וקבל הערב רב ומעתה הוי מיעוט מתוך הרוב עצמו דסמכינן מיעוטא לחזקה וליתא לטענת רוב, וגם עינו ראה מעשה ה' כי נורא הוא לישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים וזו חזקה הבאה מכח סברא אלימתא ובודאי לגבה

טענת ללכת אחר רוב גויים שעובדים ע"ז מגן שויא בטלה היא תבטל, ולכן נשאו לבו לב טהור אתא ואייתי את צפורה ובניה לחסות תחת כנפיו ית' דמעתה אין כאן שום טענה להתרחק מדת משה וישראל.

ויתכן עוד לפרש מה עלתה על לב יתרו ומעיקרא מאי סבר במה שחקרו כת הקודמין בענין הגרים, דהנה אמרו ז"ל דכביכול הוא ית' בדור הפלגה חלק העולם לע' חלקים דכל חלק מהשבעים ואומה אחת מע' אומות נפל בגורל לשר א' מע' שרים אשר בשמים ממעל, וישראל וארץ כנען נפלו בגורל לחלקו יתברך. והנה כי כן כל שר קנה בגורל ארצו ואומתו דגורל קונה למ"ד כמ"ש בח"מ סי' קע"ג ע"ש ובשו"ת דבר משה ח"מ, ומאחר שכן איך מצאנו ידינו לקבל גרים והלא אותם גרים גופם קנוי להשר או השרים אדוני הארץ והאומות שמתוכם באו הגרים, ותירצו דכל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו והוא השליט ומלכותו בכל משלה, והשתא אפשר שיתרו אף שפירש מע"ז והוא חותן משה ומסתמא ידע מגדולת האל ית' לא נתגייר תכף כי היה סובר שאין רשות להתגייר כי כל שר קנה אומתו בגורל רק יכול להיות מחסידי אומות העולם בקיום ז' מצוות, ועתה ששמע מערב רב שנתוספו בישראל ומשה רבינו קבלם והסכים ה' עמו, וגם את כל תוקף המכות שהכה ה' בפרעה ובשר מצרים וכמשז"ל, מזה ידע דיכול להתגייר והטעם כי כל האמור בפ' מלך מלך מותר בו כי עין בעין חקר וחקק וראה כי הכל כאין ואפס ותהו נחשבו ונשגב ה' לבדו, וז"ש וישמע יתרו שהיה כהן מדין ראש לכומרים ואח"כ פירש ונעשה חותן משה שנידוהו ואז בא משה ולקח צפורה, את כל אשר עשה אלהים למשה שהסכים בקבלת ערב רב כמו שפירש מ"ז מהר"י בן הרב חסד לאברהם לדרכו, ולישראל עמו כי הוציא וכו' ע"י כמה מכות ונפלאות וגם שמע מלחמת עמלק כמשז"ל שה' נשבע שיתגיירו מכל האומות ולא מעמלק, ויקח יתרו וכו' ויבא וכו' כי גמר בדעתו שיכול להתגייר דמעשה רב שנתגיירו הערב רב וגם כי אמר ה' שמכל האומות יתגיירו ומוכח דאין לחוש לגזל השר דמלך מותר בכל, ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אלי"ך דייקא שאתה קבלת הערב רב ובזה סמכתי לבא, ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים שר שלו כנז' וכו', ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם ישראל מיד מצרים השר ומיד פרעה כמ"ש (ישעיהו כ"ד:כ"א) יפקוד על צבא המרום ואח"כ על מלכי האדמה, אשר הציל את העם הערב רב מתחת יד מצרים הוא השר שאף שנפלו בחלקו הצילם מתחת ידו ורשותו וקבלם לגרים כי מלך מותר ליקח מהשרים ואין בו גזל, עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים והוא מלך מלכי המלכים ולכן מצו גרים להתגייר כנז', וזהו עת"ה ידעתי אך קודם הייתי סובר שאסור להתגייר, ויבא אהרן

וכל זקני ישראל לאכול לחם עם חותן משה כי ידוע שגרים שמתגיירים הם בירור גדול מאותה אומה גם אכילת לחם הוא בירור כידוע, וזה רמזו אהרן והזקנים ליתרו שזה עיקר גדול שיתגייר שהוא בירור גמור מהקדושה אשר באומה ההיא, וזה רמזו לאכול לחם שהוא בירור מהצומח עם חותן משה שנברר ממדין. וכלפי דיש סברא דהגרים הם כמו תוספת ואינם עיקר, לזה כתיב עם חותן משה להורות שהוא עיקר כמ"ש בהגהות מיימוני פ"ג דת"ת משם ר"ת דעם עיקר ע"ש.

והנה בא"ר באופן אחר להבין הא דקאמר אשר הציל אתכם לנכח ואח"כ הציל את העם שלא לנכח. ותו בתחילה אמר מיד מצרים ואח"כ מתחת יד מצרים. ועוד שהוא יתר. ונקדים מה ששמעתי אומרים בכונת המאמר המפורסם (שמו"ר פ"ה) אתם למה ודבריכם למה, כי הנה יש טעם לגלות מצרים שהוא בשביל מכירת יוסף שמכרוהו בעשרים כסף ולפי טעם זה הגיע זמנם לצאת דעשרים שנה על כל שבט מעשרה שבטים כנגד עשרים כסף הם מאתים שנה וישבו רד"ו שנים, אך המפורסם הוא שגלות מצרים היה משום גזרת בין הבתרים ועדין חסר לת' שנה, ויש להכריע שהגלות של מצרים משום גזרת בין הבתרים מדחזינן דשבט לוי לא נשתעבד, ואי אמרת בשלמא דהוא משום גזרת בין הבתרים ניחא דכדאי לגיון של מלך וכו', אלא אי אמרת דהוא משום מכירת יוסף הו"ל לוי להשתעבד כי הוא היה עיקר במכירתו, וז"ש אתם למה לא נשתעבדתם זה מורה שהוא משום גזרת בין הבתרים ולא משום מכירת יוסף כאמור, וא"כ דבריכם למה שאתם מדברים להוציאם שעדין חסר הרבה לת' שנה, ע"כ שמעתי. ובזה נבוא אל הביאור שיתרו היה מדבר עם משה ואהרן ושבט לוי כי הם הגדולים וחשובי ישראל, ואליהם אמר ברוך ה' אשר הציל אתכ"ם מיד מצרים ומיד פרעה שלא נשתעבדתם ולא נכנסתם בידו כלל, ואמר מיד מצרים שכיונו לשעבד לישראל, ומיד פרעה שתלה מלבן עליו והיה עובד כדי שיעבדו ישראל כמשחז"ל (סוטה י"א.) ואתם ניצלתם מזה, וזה מורה שהגלות אינו בשביל מכירת יוסף אלא משום גזירת בין הבתרים ועדין לא הגיע זמן גאולה, ועכ"ז עין רואה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים, מתחת דייקא, שהיו עובדים עבודתם ולא היה הדין נותן להוציאם כי לא הגיע הזמן ועכ"ז הוציאם, עתה ידעתי כי גדול ה' מכל אלהים כי בדבר אשר זדו עליהם, והקשו שעבודם הוא ית' נכ"ה לו ינכ"ה זמן ת' שנה משום קושי השעבוד.

ואפשר לומר עתה ידעתי כי גדול וכו', במה שראיתי להרב הקדוש כמהר"ר חיים ויטל זצ"ל בדרשותיו כ"י שכתב דיתרו היה לו ג' עונות, א' שהיה כהן מדין שלא הניח ע"ז שלא עבדה, וב' כנגד ישראל כמשז"ל (סוטה י"א.) כי יתרו היה א' מיועצי פרעה והוא

אשר יעצו להשתעבד בישראל ואח"כ חזר בו ממה שעשה והלך למדין טרם שישתעבד בהם, אבל איוב היה שם ושתק ונדון ביסורין וע"ז היה איוב מתרעם כי יתרי פתח ויעניני, כי יתרו פתח תחילה בעצה זו ואח"כ בעת השעבוד ברח ועשה תשובה, ואיוב ששתק נדון ביסורין, וז"ש ויעניני, ועון ג' כנגד משה שחבשו בבית האסורים ז' שנים, ונתן בלבו לשוב מג' אלה ובא להתגייר, זהו תופס דברי רבינו מהרח"ו וזצ"ל. ולי מה יקרו דבריו בפירוש פ' איוב סי' ל' הנז' כי יתרי וכו', ויומתק לפ"ז כי כתיב יתרו וקרי יתרי שהוא היה שמו יתר ולכשהתגייר הוסיפו לו וי"ו ונקרא יתרו כמשז"ל, ולכן קרי יתרי כלומר היתר שלי אהובי ורעי, וכתיב יתרו לומר שכבר שב בתשובה ונתגייר ונקרא יתרו, אך הקרי הוא כמו שהיה אומר איוב על שם יתר מכונה אליו על שקל בכורי. ולהבין המשך הכתובים שם באיוב ועתה נגינתם הייתי וכו' תעבוני רחקו מני וכו' כי יתרי וכו', אפשר לפרש דהוא היה יודע בעצמו שהיה צדיק גמור ודן בדעתו דשמא היסורין על ששתק בעצת פרעה ולא מיחה, אך העולם היו אומרים דאין האמת כן דודאי יש לו עונות גדולות והראיה כי יתרו פתח ולא נדון ביסורין ואיך אפשר דעל שתיקתו יתיסר ביסורין חזקים אין זה כי אם רוע מעלליו, וז"ש תעבוני וכו' בטענה דעין רואה כי יתרי פתח והלא הוא שליו ושקט ויעניני לי ביסורין ומוכח שהוא מעונות אחרים, וע"פ דברי הרב הנז' אפשר שז"ש אני חותנך יתרו שאני מתכבד בך הפך ממה שפשעתי עמך לשעבר בא אליך לבקש מטו, וכנגד מה שחטא לישראל דמראש מקדם חשב מחשבות לבלע ולהשחית והוא היועץ לפרעה למען ענותו עתה פתח בברוך אשר הציל אתכם וכו', וכנגד מה שחטא בע"ז אמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל אלהים, והרי תיקן במחשבה דיבור ומעשה על שלשה פשעי.

ודרך אחר אפשר במשז"ל (מכילתא) למאן דאמר דיתרו מתן תורה שמע ובא, והנה שמענוה משמיה דגברא רבא הרב הגאון מהר"ר בצלאל אשכנזי ז"ל שהיה מפרש אותה שאמרו פ' ר' עקיבא (פ"ח:), כשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת מה לילוד אשה ביניינו א"ל לקבל תורה בא א"ל חמדה גנוזה וכו' תנה הודך על השמים וכו' א"ל משה למצרים ירדתם וכו' עד יצר הרע יש ביניכם וכו'. ובתחילת המאמר פירש הרב הנז' כמ"ש בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל (במדבר י"א כ"ו) שעמרם גירש יוכבד ונשאה אליצפן בן פרנך וילדה אלדד ומידד ושוב החזירה עמרם וילדה משה רבינו, ונמצא שנולד מיוכבד שחזרה לעמרם אחר אליצפן והוי בן מחזיר גרושתו אחר שנשאת לאחר. וזהו שרמזו מלאכי מרום מה לילוד אשה ביניינו כלומר אותה האשה הידועה שהיתה אסורה לחזור לבעלה ראשון וחזרה ונולד משה משם ואיך היתה כזאת הא גברא ביניי"ו

זה, והאלהים בשמים ישלח דברו לקבל תורה בא כלומר אליכם אישים אקרא מה פגם הוא כיון דעדין לא נאסר זה והוא גופיה עתה בא לקבל תורה, זהו תורף דברי הרב ז"ל. וכתב בס' בני יצחק בסדר היום דהיו ישראל צריכים לישב בגלות עוד נ' שנה לתשלום עשר הויות שפגמו שגי' ר"ס ולא ישבו אלא רד"ו, וכיון שקבלו התורה לנ' יום וגם שעל ידי התורה נכנסו בנ' שערי בינה נשלמו הנ' שנים עש"ב. וכתב בספר זה ינחמנו בפ' בסדר יומ"א דטעם משה רבינו שהתנה שבן א' יהיה לע"ז היה שסמך על צדקת צפורה שהיתה יכולה לעכב וכו' עש"ב, ועפ"ז נבא אל הביאור וישמע יתרו את כל אשר עשה אלהים למשה שהעלהו למרום אף שהי' בן מחזיר גרושתו אחר שנשאת כיון שהיה קודם מ"ת העלהו לשמים וקבל התורה, ועי"ז נמשך ולישראל עמו שנעשו ישראל עמו בקבלת התורה, ועתה שפיר מקרי בקבלת התורה שישבו נ' יום וגם נכנסו בנ' שערי בינה כי הוציא ה' את ישראל ממצרים נשלם השעבוד דאי לאו הכי היו חסרים נ' שנה כנז', ומאחר שכן שמשה עלה אל האלהים ועתה קבלו התורה אף שמשה הוא כהן כמ"ש בזבחים (ק"ב.), ומוכח מקרא דכתיב דבניו יקראו על שבט הלוי והוא כהן יכול ליקח צפורה אחר שפטרה בגטו אין לחוש שהוא כהן ואינו יכול להחזיר גרושתו כיון דזה היה קודם מ"ת, וז"ש אחר שהקדים הקדמה זו כמערכה אל הדרוש אמר ויקח יתרו את צפרה אש"ת משה, דעדין יכולה להיות אש"ת משה אחר שלוחיה אחר שפטרה בגט כמשז"ל והטעם דזה היה קודם מתן תורה ועתה צפורה מתגיירת וכקטן שנולד דמי, וז"ש אני חותנך יתר"ו שאני בא להתגייר ומפני זה נקרא יתרו שהוסיפו לו אות כמשז"ל, בא אלי"ך דייקא, שאתה בא ממחזיר גרושתו אחר שנשאת לאחר ובודאי שה' לא חש לזה דהיה קודם מ"ת, וא"כ עתה אני בא להתגייר ואשתך באת להתגייר ושפיר קרינן בה אשתך, ולא תחוש לשבועה שנשבעת דהבן הא' יהיה לע"ז דלאו בדידך לחוד תליא אלא באשתך והיא רוצה להתגייר ולגייר ב' בניה, וז"ש וב' בניה דייקא דהיא לא קבלה שבועה זו וכמדובר.

אתאן לסיפא דמאמר הנז' ומתוכו נפתח פתח במאמרינו המוקדם בשמות הר סיני, כי הנה בסוף מאמר הנז' אמרו דמשה רבינו אמר למלאכי השרת כלום יצר הרע יש ביניכם והודו מלאכי השרת, ויש לדקדק דמאי אולמיה דהך טענה טפי. ותו יש להבין דהרי התורה אלפים שנה במרום ומלאכי השרת ידעי בה ומדוע נסוגו אחור לבקשה עד עתה שראו לישראל דהיו נכונים ומשה עלה אז נצבו כמו נד, וזו נראה ח"ו על דרך קנאת איש מרעהו. ואני שמעתי דבר נאה מפה קדוש הרב המופלא כמהר"י הכהן ז"ל בעל בתי כהונה שהיה מפרש דיש סברות אי גדול המצווה ועושה או גדול מי שאינו מצווה, וא"כ

הנה נכון לומר דעד אותו זמן הוו סברי מלאכי השרת דגדול מי שאינו מצווה ולהכי לא שאלו התורה, אמנם כשראו שמשה רבינו עלה לקבל תורה שמע מינה דגדול המצווה וא"כ השתא דיודעים מה"ש דגדול המצווה אמרו תנה הודך, והשיבם כלום יצר הרע יש ביניכם לרמוז דהא דגדול המצווה היינו מסיבת יצה"ר כמ"ש התוספות, ולגבי מלאכי השרת גדול מי שאינו מצווה. ומן הראשונים והאחרונים פירשו דמלאכי השרת באים בטענת דינא דבר מצרא והיו רוצים לזכות בחלק הסוד דהפשט לא שייך בהו, והשיב משה למצרים ירדתם כלומר כיון דהפשט לא שייך בכם הוה ליה פסידא דמוכר דישראל שייכי בפשט ובסוד, וליכא דינא דבר מצרא במקום פסידא. ועוד אתו עלה לבטל טענת דינא דבר מצרא דלגבי בן בעלים הראשונים לרובא דרבוואתא לא שייך דינא דבר מצרא כמבואר בס' שארית יעקב פ' במדבר, ואפשר שז"ש במאמר פתוח דבדיק בשמ"י הר סיני מדבר ציין שנצטוו ישראל והשתא כיון שנצטווה נמצא דגדול המצווה ועושה, והשתא איתא לטענת המלאכים משום דינא דבר מצרא ועלינו לדעת טעם השם ית' אשר עזב צבא השמים ונתן התורה בארץ והמלאכי השרת הם מצרנים, לז"א מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו והענין כמ"ש ברבה פ' עקב דעשרת הדברות היו קדושין לישראל כדין המקדש בשטר, ובלקט שמואל ערך תורה אות כ' כתב דכל התורה היא קדושין ולכך נאמר דבר אל בני ישראל דבעי כתיבה לשמה, ואפשר שז"א מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו וכיון שהתקדשו מלשון קדושין והתורה היתה שטר קדושין א"כ לא שייך דינא דבר מצרא במקדש את האשה, ולפי שגם בזה לא ימלט מדחיה ויד הדוחה נטויה, לזה בא בטענה אחרת מדבר קדמות שנתנה קדומה עליו רמז טענת בן בעלים ראשונים דהאבות קיימו התורה ומלאכי השרת לא ערערו וישראל הו"ל כבן בעלים הראשונים אליבא דכ"ע, ולהיות דגם בזה יש לפקפק דהאבות לא נצטוו והיו סוברים מלאכי השרת דגדול מי שאינו מצווה ולכך לא ערערו, אמנם עתה כי רוצה ה' בעמו לזכותם בתורה ושמעינן גדול המצווה לא הפסידו טענתם, ומה גם דגם בבן בעלים הראשונים איכא פלוגתא, לזה בא בטענה מדבר פארן שפרו ורבו ישראל עליו לרמוז טענת משה רבינו דלא שייכי המלאכים בחלק הפשט, ישראל שייכי בחלק הפשט נמי דישנם בפריה ורביה וסדר נשים ונזיקין וכיוצא ואיכא פסידא דמוכר וחדא מינייהו נקט, וכי תימא כי זה חלק ישמעאל ידו בכל ואיך ישראל פרין ורבין, לז"א מדבר סיני שירדה שנאה לאומות העולם עליו לרמוז דשר ישמעאל כדי שלא יקבל התורה נתן מתנה לישראל למחדי באתתיה כמבואר בזהר בלק באורך ויתבאר לקמן בס"ד, ופירוש שירדה שנאה

לאומות העולם היינו כמו שפירש מהר"י פינטו ז"ל שנשנאו אומות העולם שלא רצו לקבל התורה.

ומכללן של דברים אמורים נבא להבין נבואת חבקוק סי' ג', אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן סלה כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ ונוגה כאור תהיה קרנים מידו לו ושם חביון עזה עד כאן סדרן של כתובי"ם. וי"ל אומרו מתימן מהר פארן שהחזיר התורה על עשו וישמעאל והו"ל למימר לתימן להר פארן ותו להבין תואר אלוה וקדוש מאי שיאטיה. ותו אמאי קפיד למינקט אלוה גביה תימן וקדוש גבי הר פארן. ותו דהו"ל למימר אלוה מתימן וקדוש מהר פארן יבא והוה קאי יבא לתרויהו. ותו מאמר סלה אינו מובן. ותו אומרו מלאה הארץ לשון עבר הי"ל לומר מילא הארץ. ותו להבין אומר ונוגה כאור וכו' כי צריך ביאור. ואפשר לפרש על פי דברי הזהר על פסוק וזרח משעיר וכו' (פ' בלק דף קצ"ב) שהאריכו שם, והמובן בדרך פשט מדברות קדשו הוא זה שקרא הקב"ה לס"מ וא"ל תבעי אוריתא דילי אמר מה כתיב בה א"ל לא תרצח, אתיב ואתחנן קמיה אמר מארי דעלמא אי את יהבה לי כל שלטנו דילי אתעבר הא עמא בנוי דיעקב לון אתחזי ודא הוא וזרח משעיר למו משעיר ממש נפק נהורה לון לישראל וכו', קרא לרהב א"ל תיבעי את אוריתא דילי א"ל מה כתיב בה א"ל לא תנאף וכו', נטל מההוא נהירו דאפשיט מיניה ס"מ חרב וקטלא לקטולא בדינא ולקטולא כדקא יאות, ונטל בההוא ברכתא דאפשיט מיניה רהב זעיר כמאן דאופע זעיר מברכתא דלהון למעבד פריה ורביה כיון דנטל מתנן אילין לישראל מאינון רברבין אתא וקרא לכל רבבות קדש דממנן על שאר עמין ואתיבו ליה אוף הכי ומכלהי נטל מתנן למיהב לון לישראל לאסיא דהו"ל חד מאנא וכו' עש"ב וברוחב נועם אמרי קדש. ועל פי זה אפשר לפרש הכתובים הללו הכונה אלוה מתימן יבא, כלומר שמסיבת תימן ש"ר צילם ס"מ שלא רצה לקבל התורה יבא וקדוש מהר פארן, והכונה שנטל מס"מ נהוריה למקטל כל דמחייבין קטול בב"ד, ולזה כינה כאן בשם אלוה שהוא מורה על הדין כמ"ש רש"י באיוב (י"ט כ') ע"ש, ומישמעאל אפשיט נהוריה למעבד פריה ורביה דוקא וזהו וקדוש מהר פארן, דכל מקום שאתה מוצא קדושה אתה מוצא גדר ערוה ושתים זו להמית חייבי מיתה ולפרות ולרבות הן הנה היו מתימן ומהר פארן לישראל סלה, שמהם נקח שתים הנה לעד, והדר מפרש שהיה זה במה שעשה ה' בחכמה לכסות התורה ולומר להם הדבר דלא משמע להו דוקא וכמ"ש בזהר דליג לאתר דאצטריך, וז"ש כסה שמים הודו שכסה להם דברי תורה, אכן אח"כ לישראל ותהלתו מלאה הארץ מגיד דבריו חקיו ומשפטיו לישראל ונגה כאור תהיה, רמז לאורות ס"מ ורה"ב דכתיב בהו וזרח הופיע, ואמר בזהר דמרה"ב כתיב הופיע שאינו אור

גדול כי אם לעשות בשר, וגם חבקוק הנביא כינה לפריה ורביה בשם נוגה שהוא אור מועט, וז"ש ונוגה שלקח מרה"ב כאור שלקח מס"מ תהיה לישראל, ושוב קרנים מידו לו, קרנים לשון רבוי אורות מלשון קרן עור פני משה דמכל שאר שרים נטל מתנות וזהו קרנים משאר שרים מידו לו, ושם בסיני חביון עוזו גילה כל התורה לישראל.

א"נ אפשר כונת כסה שמים הודו וכו' ע"פ הקדמות הנז"ל, וז"ש כסה שמים הודו שכסה התורה מהמלאכים אשר אמרו תנה הודך על השמים וה' אמר המכסה אני מהם התורה והמצוה הדבר אשר דברו הנביא כסה שמים הודו, וכי תימא השופט כל הארץ אמאי לא חייש אדינא דבר מצרא, לז"א ותהלתו מלאה הארץ לשון עבר כבר האבות זאת לפנים קימוה ולגבי בעלים גם בניהם עדי עד ליכא דינא דבר מצרא כנז', ועוד טענה אחרת ונוגה כאור תהיה שהמלאכים אינם מקבלים כי אם אור סודות התורה אכן הפשט לא שייך בהו וכל כי האי פסידא מקרי וליכא דינא דבר מצרא כנז"ל, וז"ש ונוגה רמז לפשט שאינו אור גדול, כאור רמז לסוד נהירו דאוריתא תהיה רצה הקב"ה שחלק הסוד והפשט יחדיו ידובקו למקבלי התורה ולכן קרנים תרי משמע הפשט והסוד מידו ית' לו לעם סגולתו, וש"ם על צבא המרום לא שייך אלא חביון עזו הוא סתר עליון סודות התורה, לכן זכו בה ישראל קדושים ובשתים תתחתן עם זו בתורת ה' תמימה, משא"כ לצבא המרום לא אפשר אלא הסוד והוא אומרו וש"ם חביון עזה.

א"נ נראה לדייק קרנים מידו לו ושם חביון עזה, במ"ש הרב שארית יעקב שבטענה זו דאיכא פסידא בחלק הפשט היה מקום להשיבם שמצד אחר הוא הפסד הניכר מצד ישראל כי האדם באדם פלגן בהדיהו, רב"ו כמו רב"ו ואלו פמליא של מעלה האחת אהובה מה תחזו בשולמית שלום במרומיו, וכלפי זה נתחכמו ישראל ויחן שם ישראל במעמד הר סיני כאיש אחד חברים, וזהו כונת רז"ל ע"פ הנז' אמר הקב"ה הגיע העת שאתן תורתי לבני, כי אלמלא גדול השלום בינ"ן של קדושים הא איכא פסידא מצד אחר לתת התורה לישראל זהו תורף דבריו, ע"ש באורך. וז"ש ונוגה כאור תהיה תרויהו הפשט והסוד בהדי הדדי יחדיו ידובקו והיו לאחדים ואיכא פסידא בתת התורה למלאכי מרום, וכי תימא נהי דארווחנא מהאי גיסא זיל לאידך גיסא איכא פסידא מצד ישראל שהם בעלי מחלוקת, לז"א וקרנים מידו לו דייקא לשון יחיד שגם ישראל נתחכמו להדמות לשרפים עשו שלום ביניהם, ושם באותו פרק שהיו כאיש אחד חברים זכו בחביון עזו כמשז"ל שבעת ההיא אמר הקב"ה הגיע העת שאתן תורתי לבני כאמור, וזה רמז באומרו וקרנים מידו ל"ו והוא באחד, וזה רמז ומי כעמך ישראל גוי אח"ד בארץ.

א"נ אפשר לפרש קרנים מידו לו, שהוא לשון חוזק ותוקף כמו עשתרות קרנים שהתורה באה בחוזק ובתוקף לישראל שכפה עליהם ההר, וז"ש קרנים בחוזק ותוקף באה התורה מידו של הקב"ה לו לישראל, וכי תימא אמאי לישראל עשה כך ולא עשה כן לכל גוי לכפות עליהם ההר, לז"א ושם חביון עזו שהיא התורה ונקראת ע"ז לשון קשה שהיא תושיה ולא היה כח כי אם בישראל שהם עזים לקבלה וכמ"ש פ' אין צדין, ע"ש באורך.
נמשך לזה נבא להבין מקראי קדש בסדר היום, בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל. והלא מראשית כזאת הודעתי ארח חיים שלא אעלה ארוכ"ה בדקדוקים והצעות, וכבר כתבנו לעיל אחד מהטענות דלא שייך דינא דבר מצרא בתורה והמלאכים לא זכו בטענתם, היינו שהלוחות הם קידושין לישראל והמקדש את האשה לא שייך בזה דינא דבר מצרא. והנה אמרו בזהר שז' שבועות שבין פסח לעצרת הן הנה היו כז' נקיים לאשה המטהרת לבעלה ואחרי ככלות ימי טהרתה היא מותרת לבעלה, וככה ישראל ספרו ז' שבועות ונטהרו לו ית' כביכול, ולכן תחילת דיבר ה' לעמו בחירו תורה ומצוות כמערכה אל הדרוש להגיד כי ישר נתינת התורה לישראל ולא שייך ערעור המלאכים, בא הכתוב ההוא אמר בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים, כי בארץ מצרים היו טמאים בע"ז כטומאת הנדה והופרשו מהטומאה ויצאו מארץ מצרים, אחר זה מנו ז' שבועות לטהרתם ובחדש השלישי שהוא שבוע ז' ביום השביעי של שבעה נקיים לאשה שכבר היא מוכנת ליטהר, היום הזה ממש ולא קודם באו מדבר סיני, כי קודם לכן לא מצו לבא דאכתי חסר להם ולא היו ראוים ליקרב להר סיני, ועל ידי כי בא מועד זמן קהילה לכל היא ליטהר ולעמוד על נפשם, ויסעו מרפידים אשר לשעבר נרפים הם נרפים מהתורה ועל ידי זה בא עמלק, עתה שכבר הגיע תור מלאת ימי טהרה ויסעו מרפידים דהוו רפויי מרפיין כל קבל דנא אינון דכיין ויחן שם ישראל באחדות אחד כמשז"ל, דכיון שהם באחדות א' נחשבים כגוף אחד והוו קידושין בלי פקפוק דאין אשה מתקדשת לחצאין כמ"ש פ"ק דקדושין.
וכבר ראיתי מי שכתב שז"ה הטעם שמשה רבינו דוקא הוצרך לגאולת מצרים, ואז"ל (שמ"ר פ"ג) אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם והוא קבל הלוחות, דכיון דאין אשה

מתקדשת לחצאין כי אם בבת אחת לזה אצטריך דוקא משה רבינו, כי מה שנגאלו ממצרים קודם הזמן היינו טעמא דהקדש מפקיע מידי שעבוד (יבמות מ"ו.), והיו נכונים לקבלת התורה כמו שאמר הכתוב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, ולזה היה צריך משה רבינו שנשמתו כלולה מס' רבוא ישראל והוא נעשה שליח קבלת קדושין, ולו דוקא נאה ויאה הוא ולא אחר דאין אשה מתקדשת לחצאין ובתרי זמני כמתבאר מדברי רבא והנהו בעי דפ"ק דקדושין (דף ז'), עד כאן דבריו. וזהו אצלי כונת הכתוב (מלאכי ג':כ"ב) זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים. ולפי הקדמתנו דרך דרש אפשר כי יען משה רבינו היה צורך גדול לקבלת התורה כי הוא כלי מוכן לקבל הקדושין שנשמתו הקדושה כלולה ובלולה מס' רבוא נשמות ישראל והוו קידושין, ובלעדו לא יתכן דאין אשה מתקדשת לחצאין, היינו טעמא שנקראת התורה על שמו הקדוש כי הוא יסוד המעלה להשפיע התורה לישראל, וז"ש זכרו תורת משה עבדי, וכי תימא מה זה היה לקרות התורה תורת משה, לז"א שתים הנה הסיבות שמשה זכה בה שתקרא על שמו, אחת היא שהוא היה עניו מאד מכל האדם ולזה נתנה לו תורה במתנה, ולזה היה על הר סיני שגם הוא ההר חמד אלהים משום ענוה, וזה רמז אשר צויתי אותו בחורב דייקא, כלומר הלא תראה מקום מתן תורה בחורב מקום נמוך ומשה ענו מאד מכל האדם ולכן נקראת התורה על שמו, וכמשז"ל פ' ר' עקיבא (דף פ"ט) הואיל ומיעטת עצמך תקרא על שמך. ועוד רמז טעם אחר דאלמלא משה רבינו לא אפשר לקבל הקדושין דאין אשה מתקדשת לחצאין, ודוקא משה רבינו שהיה כלול מס' רבוא נשמות ישראל יכול לקבל התורה, וז"ש אשר צויתי אותו על כל ישראל כי הוא היה בו כח לקבל על כל ישראל וסלקי הקדושין שפיר בבת אחת.

ומעתה מדוקדק קראין טובא, ויחן שם ישראל שהיו באחדות נמרץ נחשבים כאיש אחד לקבל הקדושין דאין אשה מתקדשת לחצאין, כל קבל דנא ומשה עלה אל האלהים שהוא היה כלול מס' רבוא ישראל ולו יאה לקבל הקדושין. ולפי הקדמתנו הנז"ל דישראל זכו בתורה משום דהלא גם בנו חלק הפשט משא"כ במלאכי עליון דאין בהם פריה ורביה ונשים ונזיקין וכיוצא, וכי איכא פסידא דמוכר אין כאן דינא דבר מצרא. אך מצד אחר היה פקפוק דיש להם למלאכים שבח שלא יש מחלקת ביניהם ובשלום יחדיו משא"כ ישראל. ועתה עת הזמיר הגיע ויחן שם ישראל מעין דוגמא של מעלה כגוף אחד וקשר של קיימא, לכן בו בפרק ומשה עלה אל האלהים, דעתה ודאי זוכים ישראל, וזהו טענה אחרת מלבד מה שרמז מקודם שישראל ספרו ז' נקיים, ובכי האי גונא ליכא רמז טענה

זו במי שמקדש אשה כמש"ל, וז"ש כה תאמר לבית יעקב כינה אותם בשם אשה לומר דאין כאן שום לתא מדינא דבר מצרא, ונראו בעליל לספירת תפארה ז' נקיים ככל אשר דברנו, וכל הכתובים יסבו בלכתן לדחות טענת המלאכים כמבואר.

ולהבין יתר הפסוקים אתם ראיתם וכו', אפשר במ"ש הרמב"ם (פי"א מהלכות מכירה) דאין אדם מתחייב בדבר שאינו קצוב, ומבואר שדעתו דבשעת נישואין אדם מתחייב אף בדבר שאינו קצוב, והאריך בענין זה הרב עדות ביעקב סי' ס"ה. גם כתב הרב מהר"ש חיון והסכים לדבריו הרב פני משה ח"ב סוף סי' ל' דהיכא דקבל הנאה המתחייב מודה הרמב"ם דמתחייב בדבר שאינו קצוב. וגם כתבו המפרשים דכל לגבי שמיא לא שייך דין זה. גם ידוע שרז"ל דימו מעמד הר סיני כשעת נשואין. ובזה נבא אל הביאור אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם וכו', דקבלתם הנאה גדולה וזה דבר המעמיד החיוב בדבר שאינו קצוב. ועוד טעם ב' ועתה דייקא שהיא שעת נשואין דלכ"ע אדם מתחייב בדבר שאינו קצוב, אם שמוע וכו' והייתם לי סגולה מכל העמים וזה הוא דבר שאינו קצוב להיות סגולה מכל העמים, ולגבי דידי אין צריך לטעמים כי לי כל הארץ ובודאי שהבטחתי אפילו בדבר שאינו קצוב מתקיימת, אבל תרי טעמי הנז' שקבלתם הנאה ואשר הוא שעת נשואין הוא מערכה למאי דבעינן למימר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, דזה הוא דבר שאינו קצוב, דבקדושה יש כמה מדרגות זו למעלה מזו והוא דבר שאינו קצוב, ולכך הקדמתי שאף אתם בחיוב שתתחייבו בדבר שאינו קצוב הוי חיוב מהטעמים הנז' וק"ל.

ויתבאר עוד דעתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי וכו', כי הנה במכילתא דרשו בריתי על ברית מילה ע"ש, ואז"ל שכל מי שאינו מסתכל בנשים אמר ה' השתא ידענא דהדין דידי הוא. גם ידוע מה שכתבו המפרשים בטעם שישראל לא ילדו נמולים שח"ו היו אומרים שיש שתי רשויות, וגם לא היו גרים בעולם. ובעשות המילה מורה כי בידו להשלים נפשו כמו שיש בידו להשלים גופו כמ"ש הר' החינוך במצות מילה ע"ש, וז"ש ושמרתם את בריתי לימול ובכלל שמירה שלא יסתכל בנשים דגם הוא ברית כמ"ש (איוב ל"א:א') ברית כרתי לעיני, והייתם לי סגולה מכל העמים דכה אמר ה' השתא ידענא דאת דידי, וכי תאמרו למה לא בראנו ה' נמולים, לז"א כי לי כל הארץ ואם אברא את ישראל נימולים יאמרו שיש שתי רשויות, ועוד שלא יהיו גרים, ולי כל הארץ אדון עולם וגם רצוני בגרים. ועוד יש תועלת אחר במה שאתם בעצמכם תמולו וז"ש ואת"ם דיקא כלומר ואתם בעצמיכם תמולו כי בזה תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש שתשלימו

גופכם ונפשיכם כמש"ל, וגם כמ"ש הרמב"ם שבזה סיבה להכניע היצר וקדושים תהיו לראות בטוב ה' בארץ **חיים**.

משפטים

פרשת משפטים בס"ד

תנחומא ואלה המשפטים זהו שאמר הכתוב (תהילים צ"ט:ד') ועז מלך משפט אהב כל העז והגבורה והשבח של הקב"ה הן, אמר דוד (דה"א כ"ט) לך ה' הגדולה והגבורה וכו' את מוצא מי שהוא בעל זרוע מעביר על המשפט אבל הקב"ה הוא בעל זרוע ואוהב משפט:

משפטי ה' אמת צדקו יחדיו כרוזא קרי בחיל יצא אדם לפעלו יצאו צדיקים לקבל שכרן, דאחוו להו נהרי דאפרסמנא דכיא כי שם נשבעו מזיו שדי וכבוד שכינתו כנגד אור"ן, כל קבל דנא הנה אלה רשעים על כל פצעי"ם ומראות נגעים באחת יבער"ו זפת וגפרית בוערי"ם בעם מדליקין בעטרן, עוד יוסיפו צרה שבילי בית גלגו"ל אתא גלל"א על העצים ועל האבנים ועל כל רמש האדמה כסדרן ושלא כסדרן, הן הנה מפלאות תמים דעים ורעם גבורותיו מי יתבונן ול"ו סתרים סתר"י בירורין מילי דמטמרן, כאשר מפורש יוצא מפי חכמי המדע ונודעה יד ה' אל עבדיו עזוזו ונפלאותיו נקנות במסירה מילי ממסרן, וברוך שם כבודו אשר גלה סודו בגבורות ישע ימינו כאשר ישר בעיני היוצ"ר משפט רשעים הקוטפים מלוח יהיה סרוח הפשט ונתוח גוף ורוח קשורן והתרן.

כד הוינא טליא פרשתי בעניותי כונת מאמרם ז"ל פ' המפלת (ל':) כי לך תכרע כל ברך זה יום המיתה תשבע כל לשון זה יום הלידה ומה היא השבועה שמשביעין אותו תהיה צדיק ואל תהיה רשע ואפי' כל העולם כלו אומרים לך צדיק אתה תהיה בעיניך כרשע. והוינן בה מאי טעמא נקט יום המיתה ברישא הימות גבר היחיה והלא ברישא אדם חי שנות מספר ויגוע וימת. ותו מה גזרה היא אפי' כל העולם כלו אומרים לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע והלא ידע איניש בנפשיה אם צדיק הוא. וכאשר איהו ניהו קים ליה בגויה דעיילהו למערתא דחסידי וגם כל העם עונים אחריו מקודש מה טעם יחזיק עצמו רשע. אמנם כאן רמז גדול לענין הגלגול כי האף אמנם האדם יראה לעינים איש תם וישר יראת חטאו קודמת ומתנהג בחסידות וכל שלו ושחיתה הרחק מאד מאד"ם, ובכל זאת מי יעלה לנו השמימה למען דעת האיש הלזה ההולך לקראתנו צדיק מה פעל בגלגולים שעברו וזימנין דמשכחת הרבה אשמה והרבה להשחית, וז"ש כי לך תכרע כל ברך זה יום המיתה ואחרי מות תשבע כל לשון זה יום הלידה, עוד ישוב שדי אחיזר"י שכן ראוי להיות חוזר מגלגל"ו תנן דנקיט יום הלידה אחר יום המיתה בכונה ודקדוק נמרץ, וז"ש

שאפילו כל העולם כלו אומרים לך צדיק אתה אתה תהיה בעיניך כרשע שמא בגלגולים שעברו את פושעים נמנה, ואחר זמן ראתה עיני קדמוני רבנן וזכיתי לכוין במימר קדישין ותרי גברי רברבי הכי תרגמוה מהרש"א באגדתיה ומהרש"א בגופי הלכות עלץ לבי.

זאת היתה לי כונת אומרם ז"ל בסנהדרין (דף פ"ח), שלחו מתם איזהו בן העולם הבא ענותן ושפל ברך שייף עייל שייף נפיק גרים באוריתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה. ויראה פשוט דאלו המדות כוללות כל התורה זה יצא ראשונה בענוה מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות כמשז"ל (סוטה ה':), וגם ראיתי בס' טל אורות כ"י להרב המקובל עיר וקדיש כמהר"ר מאיר פאפירש כ"ץ זלה"ה שפירש מאמרם (סוטה ג'.) אין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, דאיכא למידק דהוה ליה למימר נכנס בו שטות ופירש בהקדמת חכמי המדע דכשחטא האדם שוגג אח"כ מתנוצץ בו ניצוץ רשע אחד ומחטיאו, וז"ש נכנס בו רו"ח שטות רוח דיקא עכ"ד. ויראה כונת דבריו ז"ל דאף דיחטא בשוגג בתחילה מעצמו מן הראוי היה שלא יוסיף עוד לחטוא אף בשוגג, ואי חזינן דלא שב תכף ובא לידו חטאים אחרים זה מורה דנתעבר בו ניצוץ רשע להחטיאו, וז"ש אין אדם חוטא דיקא לשון הווה, אלא אם כן נכנס בו רו"ח שטות וזה גורם שהוא חוטא בהווה, ואפשר שזה כונת הכתוב בהושע (סי' ה') ורוח זנונים בקרבם ואת ה' לא ידעו, הכונה מסיבת רוח זנונים שהוא רוח הרשע שנכנס בקרבם להחטיאם את ה' לא ידעו. וכל קבל דנא האי גברא ענותן והוא מרכבה לשכינה וה' עמו הוא ניצול מרוחות רשעים, דכיון שתשרה עליו שכינה איזה רו"ח עבר אל מקום הקדש הא ודאי כל רוח מברי"ח מן הקצה אל הקצה פגום יוצא דלא מצי לעיולי, ושפל ברך הוא כינוי לשמירת ברית המעור, שייף עייל שייף נפיק הוא רומז לשמירת ברית העינים ששוחה תמיד ועיניו למטה, גריס באוריתא תדירא רמז לשמירת ברית הלשון תדירא דיקא, שאף דברי בטלה ואף שיש בהן צורך קצת אין דובר דבר. ומה עצמו ראשיהם של שלשה בריתות אלה ועסק התורה תדיר כי כמעט כל התורה תלויה בהם כי הלא נגד עינינו אמרי קדוש רבינו מהר"ר חיים ויטאל ז"ל בה' שערי קדושה הוא היה מונה שרשי העבירות ומדות רעות למוצאיהם ומיניהם כלן תלויות בארבע יסודות, דיסוד המים ממנו נמשך תאוה באה תאות התענוגים וכל איסורי עריות ומאכלות אסורות הן תולדותיו, ומיסוד עפר נמשך העצבות והעצלות ומניעת הדבקות ומיסוד הרוח משם יפרד הדיבור אסור ולרו"ח ממללא, ומיסוד האש נמשך הגאוה והכעס, והן הנה אבות הטומאות לכל עון ולכל חטאת כאשר האריך הרב הנז' בנועם מוסרו ע"ש באורך, ובדרוש לשבת תשובה הרחבנו הביאור בזה בס"ד. ומעתה חזו גברא גבר דין פום חי ניצול מכל אלה, דבהיותו עניו להבה

לא תבער בו וריח נור לא עדת ביה וניצול מגופי עבירות הנמשכות מיסוד האש, ואשר הוא שפל ברך שייף עייל ששומר ברית המעור והעינים ניצול מעונות הנמשכות מיסוד המים, וגריס באוריתא תדירא זה יועיל להצילו מחלק של תאוות גופניות ונמשכות מיסוד המים, ומכל דיבור איסור הנמשך מיסוד הרוח, וגם מועיל להצילו מהעצבות הנמשך מיסוד העפר כי פקודי ה' ישרים משמחי לב. ונמצא דהעוסק בתורה תדיר ניצול מגופי עבירה הנמשכים מיסודי מים רוח עפר כמדובר וסימניך סור מר"ע ועשה טו"ב. הא למדת דבמדות האלה ענותן וכו' ודאי הוא בן העולם הבא, ובכל זאת אשר חיילים יגבר במדות הקדושות האלה עוד זאת יתירה לא מחזיק טיבותא לנפשי"ה, כי תמיד הוא בספק ספקא המתהפך שמא נפשו לא מטוהרה מגלגולים הקודמים וכאומרם ז"ל תהיה בעיניך כרשע וזהו בעצם לא מחזיק טיבותא לנפשי"ה, ועוד כתבנו בזה בעניותנו בקונטריס פתח עינים שם בס"ד.

נמשך לזה אמרתי אדברה דרך רמז אשר שנו חכמים בלשון המשנה פ"ח דשבועות, ארבעה שומרים הם שומר חנם והשואל נושא שכר והשוכר שומר חנם נשבע על הכל והשואל משלם את הכל נושא שכר והשוכר נשבעין על השבורה ועל השבויה ועל המתה ומשלמין את האבידה ואת הגניבה. ואפשר לרמוז כי הנה מצינו ארבעה כתות בשמירת התורה והמצוות, יש שיעלה על לבו כי בהיותו פורש מן העבירות כבר בא לתכלית השלימות, כי אמרו רז"ל (קידושין ל"ט:) ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה, ובכן ישקוט ינוח וסבר כי הוא חסיד גדול ונקרא עבד ה' כי פורש מכל חטאות האדם ואינו מקפיד לקיים מצות עשה לא זמניות ולא תדירות כי יצרו הטעהו במחשבת פיגול, וזה יקרא שומר חנם שהוא סובר שהוא שומר התורה חנם מן המצוות עשה. ויש לך אדם כארח כל ארעא ויט שכמו לסבול עול תורה ומצוות כדת משה וישראל, אך לפעמים לבד נכשל בביטול מ"ע או בעוברו על לא תעשה, וזה יקרא נושא שכר כי הוא פועל ואליו הוא נושא את נפשו בא בשכרו אם לטוב אם למוטב, וזמנין דמשכחת כת אחר מנדיבי עם דטרידי טובא במשא ומתן כאניות סוחר יום ולילה לא ישבותו לאסור איס"ר כל מידי דמתקרי נכסי סלעי"ם מחסה, ורוח נדיבה מסלקת את הדמי"ם נשמטו בידי סל"ע להחזיק ביד לומדי תורה ועושי מצות ושוכרים למדנים וחסידים שילמדו ויקיימו מצוות בעדם, כאשר שמענו כן ראינו כמה נדיבים יהבי דעתייהו איעקר"ו מפרקייהו וסמכי במתן דמי"ם למקיימי מצוות ולומדי תורה, ומי שהוא מכת זו יקרא שוכר. ועד אחרן הן בעון יש אשר לא שם לבו ליראה את ה' יודע רבונו ובידו מילא לאמר אכול ושתה ובוצע בצע מלי כריסיה זנ"י רק רע כל היום, ההוא אמר אחטא ואשוב

האיכא שני זו היא שיב"ה בהגיע תור לששים או לשבעים שנה אשוב"ה אראה לקיים כל התורה, נפקא מינה למאי דביני ביני בשרירות לבי אלך. וזה יקרא שואל, על דרך אומרם ז"ל (אבות פ"ג מי"ג) הרוצה ללוות יבא וילוה. הרי לך ארבעה מיני שומרי תורה קראו בשמותם שומר חנם והשואל נושא שכר והשוכר ומשפטם ודינם חלוקים למיניהם, שומר שאינו רוצה בקיום העשין דמבטל מצוות עשה בשאט נפש גדול ענשו וצריך לבא בגלגול על כל מצוות עשה שלא קיים, וז"ש נשבע על הכל, שם רמז כי אחרי מותו יבא בגלגול ונשבע על הכל, רמז למ"ש תשבע כל לשון אחר תכרע כל ברך שיבא בגלגול וישבע, וזה השומר חנם נפשו ירעה לו בבואו זימנא אוחרי או זימנין טובא נשבע על הכל, כי חיובא רמיא עליה לקיים כל דבר כהלכת גוברין יהודאין. והשואל זה שאומר אחטא ואשוב ועוד חזון למועד אשוב, ברית כרותה דאין מספיקין בידו לעשות תשובה וביני ביני יפגע בכריתות ומיתות ב"ד, ודיניה דההוא גברא משלם את הכל בגיהנם ויאבד זכרו כמ"ש חכמי המדע. והנושא שכר זה חלק אדם שרודף אחר המצוות והלימוד, אך נכשל לפעמים כארח כל ארעא, גם השוכר אינו מועיל כי אם ללמוד התורה, אך לקיום המצוות כתבו מן הפוסקים דאינו מועיל, הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל, ודינו לענין המצוות כדין נושא שכר ומשפטם חרוץ. כי הנה שמענוה מהרב מהרח"ו זצ"ל אשר בעשות האדם אחת מכל מצוות ה' אשר לא תעשינה, בעוברו העבירה אז יסתם הצנור הפרטי המתיחס אל אותה עבירה על ידי זוהמת הקליפה הנדבקת שם, ובשיבש הצנור מתיבש האבר ההוא ויפול בו מום, וכאשר יחסר לאדם קיום מצוות עשה גם האבר הפרטי המתיחס למצוה יחסר ממנו מזנו, והאבר ההוא מת לגמרי ובהסר חלק הקדושה ממנו, אז יתלבש בו רוח הטומאה. וזהו ענין הרשעים בחייהם קרוים מתים כי נסתלק מהם נפש הקדושה מאלהים חיים ושורה עליו המות, זהו תורף דברי רבינו הוא הקדוש מהר"ר חיים ויטאל זצ"ל בריש ספר הבהיר שערי קדושה ע"ש באורך מלתה בטעמה. גם נודע כי לרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי, וכל זמן שעומד ברשעו כל מצוה ולימוד שיעשה בו בפרק טרוף יטרף מהס"א, ובמקום אשר חשב ללמוד או לעשות מצוה אוי מה היה לו שהכל הולך אל הסט"א כאשר האריכו בזה חכמי המדע. ובזה אפשר דרך רמז לרמוז בפסוקי סדר היום וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת בעליו אין עמו שלם ישלם אם בעליו עמו לא ישלם אם שכיר הוא בא בשכרו. וטרם בואי להטמין ברמ"ז רגע אדבר בפשטיה דקרא לפום דינא, כי יתן את רוחו המעיין עיניו תחזינה להרב חוות יאיר בתשובותיו היקרות (סי' רנ"ג) שתמה על דין שמירה בבעלים, והרב שבות יעקב (ח"א סי' י"ט) השיג עליו דכבר כתבו התוספות במציעא דף (צ"ו ע"א) דדין זה נגד הסברה,

ומה שכתב הרב חוות יאיר דיש לפרש הכתוב אצל דבר ששאל לחבירו, אשתמיטתיה מ"ש הרמב"ם בפי' המשנה שכן הוא הקבלה עכ"ד, והא לא קשיא מידי דכבר כתב שם הרב חוות יאיר ולולי דברי רז"ל כלומר לולי הקבלה ופשוט.

ומעתה נעמוד בדרך רמז, וכי ישאל איש מעם רעהו כבכול מאת ה' דכתיב (משלי כ"ז) רעך ורע אביך כמשז"ל על כמה פסוקים, ור"ל דהוא בשאט בנפש מבטל מצוות עשה ובמזיד עובר על ל"ת, וכונתו בדרך שאלה שאומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב, ונשבר או מת שעבר עבירה ונשבר ונפל מום באבר המתיחס לה, או ביטל עשה שבא לידו וחדל לעשות ועי"ז מת האבר, דע שמעת שסילק מורא שמים וחילל נפשו שהשאיל עצמו לעבירה ע"ד שאמרו פ' הנשרפין (סנהדרין פ"ב:) גבי שאול בן הכנענית ע"ש, בעליו אין עמו שתכף מסתלקת הקדושה והשפע הקדוש, ודיניה דההוא גברא שלם ישלם בכפלים, דיש עבירה דיש לה קרן ופירות כמשז"ל באבות דר' נתן (פ"מ), אכן אם עשה עבירה לשמה עבירה ממש אבל כונתו לשמים וכל הפחות היא כמצוה שלא לשמה, ונמצא בעליו עמו שהדבקות עם הקדושה עודנו מחזיק בחזקת היד אז לא ישלם אינו חייב בזה שום דבר, וכמ"ש האחרונים דמחלל שבת לחולה או ליולדת אין צריך להתענות דמצוה קעביד ואדרבא דבר זה נעשה על ידי גדול חכמי ישראל כמ"ש הרמב"ם, וזהו הרמז אם בעליו עמו בעשותו העבירה לא ישלם, אם שכיר הוא רומז לחכם שנשכר מן עשיר אחד שעשו שותפות על דרך יששכר וזבולן לא תימה שחצי שכרו שלוקח העשיר נגרע מן החכם, לא כי כי אוצר ה' מלא כל טוב לתת לאיש העשיר כדרכיו חצי שכר הלימוד ולחכם כפרי מעלליו ישיב לו בשלימות, וזהו בא בשכרו משלם וכמו שהארכנו בפ' קדושים בס"ד.

הדרן לרמז משנתנו בדין השומרים, נושא שכר והשוכר דתנן נשבעין על השבורה ועל השבויה ועל המתה, רמז הרומז דצריך לבא זימנא אוחרי ולישבע על דרך שכתבנו לעיל, על השבורה דהיינו על עבירה שנשבר האבר ונסתם ונפל בו מום, ועל השבויה במצוה והלימוד שהלך לסט"א וישב ממנו שבי, והוא בשקול אל דעות דזמנין דצריך לבא בגלגול להוציא לאור את השבי ואת המלקוח, ועל המתה על עשה שביטל ומת האבר לגמרי צריך לישבע בבואו בגלגול כמ"ש תשבע כל לשון ככל אשר דברנו, ומשלמין את האבידה והגניבה, ירמוז שאם ח"ו בעון הדור נתפס צדיק ולא הרגישו ואין איש שם על לב לשוב בתשובה, שאז מבואר במפרשים שעליהם לשלם אבידת הצדיק וסלוקו שנמשל לאבידה כמ"ש (מ"ק כ"ה:) בכו לאובדים ולא לאבידה, וזהו ומשלמין את האבידה.

והגנבה ירמוז למ"ש חכמי המדע דהגוזל לגוי בא השר של הגוי ההוא וגוזל מהקדושה וחייב הגנב בזה, וזה רמז שחייב לשלם הגניבה שגנב השר מהקדושה בעבורו.

וממוצא דבר יחרד האיש וילפת בשומו נגד עיניו דברי חכמי המדע אשר גילו טפח מעין המאורע לנפש החוטאת, וגדולה מזו למדנו מכללות דברי רבינו הגדול האר"י זצ"ל דלפעמים זקן שעבר עבירה וחייב כרת יבא בגלגול נער וימות בהכרת כאשר יתבאר אל עין הקורא בדברי גורי האר"י זצ"ל, והנה שנינו פ"ג דאבל רבתי והובא בירושלמי פ"ב דבכורים ומייתי לה בטוי"ד סי' של"ט, ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר זקן שאכל את החלב או שחלל שבת מי מודיעני שמת בהכרת אלא המת לג' מת בהכרת, ומכאן קשיא לי על מ"ש הגאון מהר"ר צבי (בתשובה סי' מ"ט) דמ"ש הרא"ם פ' חיי שרה שלא יתחייב האדם כרת עד כ' שנה מההיא דאמרו באגדה (שבת פ"ט:) שיצחק אבינו אומר לעתיד לבא דל עשרין שנין דלא ענשת עלייהו לא סבירא ליה דאיך יתכן עונש שענשה התורה על העובר על המצוה ואותו העובר הוא מצווה בה וחייב עליה מלקות ומיתת ב"ד שהכרת הכתוב בה לא קאי עליו, ואותה שאמרו גבי יצחק אין הכונה לא מענשן כלל, אלא כיון דאשכחן בדור המדבר דלא ענש אף יצחק בתפלתו בקש שלא יעניש עליהם לעתיד לבא. ואף אם תמצא לומר דאין ב"ד של מעלה מעניש אפי' עונש כרת לפחות דבן עשרים כדור המדבר, היינו לעניין עונש עולם הזה אבל בעולם הבא יש עליו עונש כרת, וכמו זקן של שמנים שאכל חלב שלא יתכן בו לא כרת דשני ולא כרת דיומי, על כן אי אפשר לקיים בו כרת אלא לעוה"ב בעונש גיהנם, זהו תורף דברי הרב הנז'. ומ"ש דזקן בן פ' ליתיה בכרת דיומי טעמו ממ"ש בשלהי משקין (כ"ח.) דהגיע לגבורות אם מת פתאום זוהי מיתת נשיקה, אבל מה יענה הרב לבריתא דמסכת שמחות וירושלמי הנז' דקאמר דזקן איתיה בכרת דיומי, ואם נפשך לומר דהברייתא קאי לזקן בציר מתמנין, אנחת לן חדא דברי הרב מהר"ץ הנז' ואקשת לן חדא דברי הבריתא גופה דקאמר זקן וכו' מי מודיענו שמת בכרת ומשני בכרת דיומי, ואי קאי בבציר מתמנין תקשיה ליה מבר תמנין ומאי קושיא ומאי פירוקא, אלא נראה דהגם דמת פתאום כשהגיע לגבורות הוא בנשיקה, לא אמרן אלא מת פתאום אבל בחלה ומת לג' זוהי כרת דיומי הפך הרב הנז'. ותו קשה עליו דדחה דברי הרא"ם דקאמר דבן כ' ליתיה בכרת, והרי בירושלמי פ"ב דבכורים שם נאמר עשרין שנין שאין ב"ד של מעלה עונשין וכורתין, ויראה הרואה דבירושלמי אי אפשר לידחק כמו שנדחק בההיא דיצחק אבינו, והתוספות הביאו הירושלמי שלהי משקין ויש לעמוד בדבריהם לא ע"ט האסף, ועמ"ש התוספות פ"ב דחגיגה (ט"ו.) גבי מחיוה למט"ט שיטין פולסי ע"ש.

ואני שמעתי כד הוינא טליא מפי הרב הישיש מהר"ר שאול בר דוד זלה"ה בעלותו ההרה ההר הטוב זה ירושלים, שפירש בהך בריתא דמס' שמחות הנז' כונת הפסוק (תהילים צ':י') ימי שנותנו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמנים שנה ורהבם עמל ואון וכו' מי יודע עז אפך וכו' למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה, הכונה כאשר יגיע לע' או פ' שנה מי יודע עז אפך, אם כן ע' או פ' שנה יאכל חלב וכיוצא ונתחייב כרת, הרי פלט ליה מכרת ובמה יודע עז אפך ומדת דינך הקשה, וקאמר למנות ימינו כן הודע דאכתי איכא כרת דיומי כמ"ש ר' חנינא בן אנטיגנוס, ע"כ שמעתי. וטרם אענה להרחיב הביאור בדרך זה עצמו אני אפרש במה שראיתי לרבינו מהרח"ו זצ"ל בדרשותיו כ"י בסדר היום, שפירש פ' לא תהיה משכלה ועקרה בארצך וכו' את מספר ימיך אמלא, דעל הרוב כל התנוקות המתים בתחלואים רעים הם נפשות מגולגלות שבאו ליענש על עונם בגלגולים הקודמים וגם הנשים עקרות כה משפטן מצד גלגולים, וכבר נודע כי כל הגלגולים אינם אלא בהמשך זמן חיים הקצובים לו בלבד, וזהו שאמר לא תהיה משכלה ועקרה וכו' יען את מספר ימיך אמלא, כי אם מלאת ימיך אין לך ימים שתתגלגל בהם, וכיון שלא יש גלגולים ממילא לא תהיה משכלה ועקרה בארצך, עד כאן לשון הרב בקיצור. וזה מסכים למ"ש הראשונים בכונת פ' איוב (סי' י"ו) כי שנות מספר יאתיו ואורח לא אשוב אהלוך רוחי חובלה ימי נזעכו קברים לי, והם פירשו כי במלאת האדם שנותיו זקן ושבע ימים מסתמא ברוב הימים השלים חקו ולא יבא בגלגול, אך אם ימות בקצרות שנים על הרוב לא הספיק לו הזמן לקיים המצוות וללמוד כחיובו ויבא בגלגול, וז"ש כי שנות מספר יאתיו שבא בימים, אז ארח לא אשוב אהלוך כי שם ינוח והוא בבל תשוב, אך אם רוחו חובלה וימיו נזעכו ומת בקצרות ימים אז יבא בגלגול וז"ש קברים לשון רבים, אלו דבריהם. ומכי שמענא להא דאמור רבנן לא נתישבו על לבי דבריהם, והשתא חזינן שרשם פתוח אלי מים חיים דברי רבינו מהרח"ו זצ"ל דכללא כייל דאין הגלגולים אלא במדת הימים ובהמשך זמן החיים הקצובים לו בלבד, וכפ"ז מדוקדק היטב כי שנות מספר יאתיו שהם מספר שני חיים הקצובים לו, אז ארח לא אשוב וכו' כדברי המפרשים.

ועל פי דברי הרב מהרח"ו הנז' אפשר לפרש הכתוב הנז' ימי שנותנו בהם שבעים שנה ואם בגבורות וכו' מי יודע עז אפך שאתה מחזירו בגלגולים שונים ומי ידע קצבה ופשר דבר בזה, לז"א למנות ימינו כן הודע כלומר לפי מנין שני חייו הקצובות לו בהם יהיו הגלגולים, ואשר ידע מספר השנים הוא ידע אם ראוי לבא בגלגול או אם אינו בא שכבר נשלמו מדת הימים. ומתוך דברי הרב מהרח"ו ז"ל לפי פשטן אתנח לן מאי דהוה קשה בבריתא דשמחות הנז' מאי קאמר דזקן שאכל חלב וכו' הרי שפיר משכחת כרת

בגלגול שיבא אחרי מותו תיכף והוא נער יכרת כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל, ועפ"י הקדמת מהרח"ו הנז' דכאשר ישלים ימיו לא יש גלגול כי אין גלגול אלא בזמן החיים הקצובים לו ניחא דשאלת הבריתא בזקן שכלו ימי חייו הקצובים ואכל חלב וכו' כיצד יתקיים הכרת. אך באמת לבי מהסס בהקדמת מהרח"ו הנז' אם היא כפשטה או יהיה איזה חילוקים, כי לפי הרשום בדעתי מס' הגלגולים כ"י לא תכון הקדמה זו. ולעת הלום לא שכיחי גבאי כתבי הקדש להעמיד הדבר על בוריו כפי קצורנו, ויותר נראה לומר כעת דדברי הבריתא מדוקדקין מאד בהעלם, כי נודע כי ענין הגלגולים היו מסתירים אותו רז"ל בתלמוד ובמדרשים ושמץ מנהו רמזוהו בהעלם נמרץ, ואמטו להכי גם בבריתא זו העלימו הדברים כי ארחייהו, רק דקדקו בשאלתם לומר זקן שאכל את החלב או שחילל שבת מי מודיעני שמת בהכרת, ובחון לשון הזהב שאמרו מי מודיעני שמת בהכרת והי"ל לומר כיצד יתקיים הכרת, אלא כוונתם דנהי דלא פליט מכרת כי יחזור בגלגול והכרת יכרת, אבל ר' חנינא בן אנטיגנוס שאל מי מודיעני שמת בהכרת, כלומר מהיכן נדע שמת בחיוב כרת והוא עתיד ליכרת בגלגול שיבא, ותירץ שמת לג' הוא סימן דחיוב כרת רמיא עליה. ועפ"ז יתבאר היטב הכתוב הנז' מי יודע עז אפך, ממש דייק כר' חנינא בבריתא הנז' מי מודיעני, דודאי חיוב כרת רמי עליה אך מי יודע עז אפך, במה יוודע איפה להודיע לבני אדם כשהוא בן ע' או פ' שנה שיבא בגלגול ויכרת, לז"א למנות ימינו כן הודע יתפרסם אם ימות לג', ועוד בה ונביא לבב חכמה, החכם בחכמתו כי שיח וכי שיג לו יודע צדיק כאשר יכרת והוא נער בגלגול שיבא. ועל פי זה אפשר לרמוז דרך רמז בפסוק פרשתנו ומכה איש ומת מות יומת, הכוונה ומכה איש והרגו ומת פי' זה המכה איתרע ביה מילתא שמת לא תימא דניצול בזה, לא כי אלא מות יומת שיתחייב שתי מיתות שאם לא היו עדים ומת הרוצח על מטתו יבא בגלגול וימות פעם אחרת, וזהו הכפל מות יומת.

אמנם להבין הך קרא והנמשכים, ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו וכו' וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה וכו' ומכה וכו', אפשר בהקדים מ"ש בתוספתא דמכות ופסקו הטור והש"ע י"ד סי' של"ז דהרופא שהרג בשוגג הוא גולה, והקשה הגאון החסיד מהר"ר אלעזר מקרקא בספרו מעשה רוקח רמזי המשניות דהא תנן יצא הרב הרודה תלמידו והאב המכה את בנו ומתו על ידיהם דהם פטורים דמה חטבת עצים וכו', והכא נמי הרופא מצוה קעביד כמ"ש ורפא ירפא מכאן שנתנה תורה רשות לרופא לרפאת, וא"כ אמאי יגלה. ולפום ריהטא היא קושיא חזקה, אבל יראה דיש לחלק דהאב והרב המכים לא שינו מהסדר הראוי כי כן ארחות אב ורב בשבט יכו על בניהם ותלמידיהם וגם אלו

סירכייהו נקטי ולמצוה נתכוונו, ואם פתאום יצאת תקלה שמת הבן או התלמיד הם פטורים כיון דהם למצוה איכוונו ולא פשעו כלום. אבל הרופא נהי שנתנה לו התורה רשות לרפאת, אבל חיובא רמיא עליה למידק טובא ולהכיר חולייו אז ישלח דברו וירפאהו על ידי סמים המסוגלים לאותו חולי, ואם אח"כ שריפאהו מת שטעה בדמיונו שלא הכיר חולייו ונתן לו סמים נגד החולי וכיוצא אז גולה, דנהי דמצוה קעביד אבל זהו פשיעה שלא לעיין ולצדד צידי צדדים עד אשר ידע החולי בלי ספק ואז מגילת סמנים בידו דמועילים לחולי, וכיון דהוא לא ידע ואשם הרי זה גולה ומ"מ אינו חייב מיתה, וכמ"ש במכילתא אשר יזיד על רעהו להרגו בערמה לאפוקי הרב והאב והרופא. והרמב"ן בביאורו על התורה (ויקרא כ"ו י"א) כתב דהתורה נתן רשות לרופא לרפאת אבל לא לחולה עש"ב. ובס' תורת האדם הקשה דכיון דהתורה נתנה רשות לרופא א"כ אמאי הבן אינו מקיז דם לאביו, ותירץ דכיון שהוא שגגת חנק לכך צריך ולהתרחק.

ובזה נבא אל הביאור ומכה איש ומת, הכוונה ומכה איש ומת פירוש מכה צדיק ורשע, דאיש הוא צדיק, ומת דמעיקרא הוא רשע כמו שאז"ל (ברכות י"ח:) רשעים בחייהם קרוים מתים, בין שהכה צדיק בין שהכה רשע מות יומת, דאף אם הוא רשע לא נמסר דמו בידו. ואשר לא צדה, לא צדד ולא עיין בדבר רמז לרופא דלא עיין בחכמת הרפואה ואף שהוא עושה ברשות ה' שנתנה תורה רשות לרופא לרפאת, וז"ש והאלהים אנה לידו, לידו דייקא שלו נתנה רשות לאפוקי החולה שלא הורשה כמ"ש הרמב"ן עם כל זה שעסיק במצוה מ"מ ושמתי לך מקום שחייב גלות והטעם אשר לא צדה, לא צדד להבין על בוריו החולי ולכך גולה, משא"כ הרבי והאב דלא שינו מסדר הנהוג כאמור, וכי תימא א"כ יתחייב מיתה דפשיעה היא, לז"א וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה לאפוקי הרופא ודכוותיה שהם מזידין ולא מערימין כמ"ש במכילתא, וכי תימא מאחר שנתנה תורה רשות לרופא מדוע הבן לא יקיז לאב כמו שחקר הרמב"ן בתורת האדם, לז"א ומכה אביו ואמו מות יומת והוא שגגת חנק, ולזה צריך להתרחק כתירוץ הרמב"ן.

המורם מהאמור על אחת כמה צריך להתבונן שלא יחטי"א השערה ולהתבונן אף כשמקיים מצוה דעבירה גוררת עבירה והכל נפרעין ממנו כידוע. וכבר כתבו חכמי המדע דעבירות גלגול אחד גוררות עבירות בגלגול שיבא כידוע. ובזה נבין דרך רמז הפסוק בפרשתנו אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס, דלכאורה להיות עד חמס אינו מובן כל כך דהול"ל אל תהי עד חמס ותו לא. ותו לפי מ"ש חז"ל (מכילתא) שלא יצטרף עם אחר אף שהוא מעיד אמת אינו צורך כל כך לשון להיות עד חמס. אמנם לפי פשוטו יאמר אל תשת ידך עם רשע אף שאתה מעיד אמת כיון שחברך רשע אל תשת ידך עם

רשע, שאם כה תעשה ותאמר מה איסור הוא זה כיון שאני יודע שאמת אני מעיד. להיות עד חמס, סופך להיות עד חמס דעבירה גוררת עבירה, והיום היצר טען שאין אתה עושה כלום ולמחר תהיה עד חמס ממש.

ולפי מדרשו אפשר לפרש פסוק זה והכתוב אחריו הם המדברים, לא תשא שמע שוא אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס ולא תהיה אחרי רבים לרעות ולא תענה על ריב לנטות אחרי רבים להטות. והנה אמרו רז"ל (סנהדרין ז:) דקרא קמא לא תשא שמע שוא אזהרה לדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא חבירו. והרמב"ם כתב ריש פ"י דעדות הרשעים פסולים לעדות מן התורה שנאמר אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס, מפי השמועה למדו אל תשת רשע עד ואפי' עד כשר שיודע בחבירו שהוא רשע ואין הדיינים מכירים רשעו, אסור לו להעיד עמו אעפ"י שהעדות הוא אמת מפני שמצטרף עמו, ונמצא זה הכשר השית ידו עם הרשע עד שנתקבלה עדותו. ואצ"ל עד כשר שהוא יודע בעדות לחבירו וידע שהעד השני עמו עד שקר שאסור לו להעיד שנאמר אל תשת ידך עם רשע. והרב ש"כ ח"מ סי' ל"ד כתב אעפ"י שהוא עדות אמת צ"ע בדין זה שהוא רחוק מהסברא שיודע שהענין אמת ולא יעיד בשביל שהשני פסול וכו', ואפשר דמיירי כפשטו ויש לקרב הדין אל הסברא, דכיון דקי"ל דג' עדים שהעידו ונמצא א' מהם קרוב או פסול בטלה כל העדות כלה, א"כ אף שנשאר ב' עדים כשרים מ"מ גזרת הכתוב הוא כשיש עד א' פסול בטלה כל העדות, א"כ הכא נמי אעפ"י שהענין אמת גזרת הכתוב הוא כיון שיש עד פסול עדותן בטלה ואסור להעיד עמו עכ"ל. גם נקדים מאי דאתשיל הרב בית יעקב (סי' ש"ו) בג' דיינין שישבו בדין ושנים מזכין וא' דעתו לחייב אם רשאי המחייב לעשות תחבולה לומר איני יודע כדי שיוסיפו הדיינין והוא אסר מטעם לעז, אך אנכי איש צעיר על הברכים ח"מ סי' י"ח העליתי דאסור מטעם אחר דאיהו מאי דמסתבר ליה מחוייב למימר וכתורה יעשה, וכההיא דאמרו פ' הגוזל (דף קי"ג) האי בר ישראל דידע סהדותא דגוי ואזיל ומסהיד בדיני הגוים על ישראל חבריה משמתינן ליה דאינהו מפקי ממונא אפומא דחד, ואי אמרת שרי למעבד טצדקי להעמיד דעתו אמאי משמתינן ליה לימא האי סהדא אנא דקושטא ידענא דהאי ישראל חייב לגוי, ואי אתאי לבי דינא דישראל מה נפשך אי לא בעי לאשתבועי ושלים השתא נמי לא הפסדתיה, ואי איהו הוה משתבע לשקרא שפיר עבדי דלא אשתבע לשקרא, אלא משמע דאיהו לא בעי לאשכוחי עילה לקיומי מילתא אלא מאי דאיפקיד איבעי ליה למעבד ותו לא, הא אין עליו אלא לאסהודי בב"ד ישראל ואי אשתבע לשקרא לא אכפת ליה, וה"ה נמי דהאי דיינא חייב לגלויי דעתיה ואי נגמר הדין אפומא דחברוהי דרובא הוו לא אכפת ליה, וכן

ראיתי שכתב מהריט"ץ בתשו' סי' ק"ב בההיא דהגוזל, ועוד הבאתי ראיה משבועות דף ל"א מנין לנושה בחבירו מנה וטענו מאתים שלא יאמר אכפרנו בב"ד ואודה חוץ לב"ד כדי שלא אתחייב לו שבועה וכו' ת"ל מדבר שקר תרחק, וכתב הרב חוות יאיר סי' קל"ו דאף דעושה זה כדי שלא לישבע שבועה דאוריתא ולפי האמת משפט שוא הוא, מ"מ כיון שהדיין פוסק לו כדין התורה לפי הטענות אין כאן משפט שוא ולא שבועת שוא.

וכבר כתבינן אעניותין התם דהגם שיש איזה דחיות הדין דין אמת. אלא דשם הבאתי מאי דאתשיל הרב שבות יעקב (ח"א סי' קל"ח) בחד מרבנן אשר נתמנה לדון עם שני יושבי קרנות אם יש לו תקנה לבטל הדין המקולקל אשר יצא מידם לומר איני יודע כדי שיצא הדין לאמיתו, והעליתי דבנדון ההוא ודאי אין לחוש ללעז. וגם לפי טעמא דכתיבנא שאני נידון הרב שבות יעקב דחברוהי מקלקלים את השורה שורת הדין בחשכה יתהלכו ובכי הא מצוה קעביד ע"ש באורך. ובזה אפשר לרמוז בפ' זכריה (ח') אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם ושבועת שקר אל תאהבו. הכוונה דברו אמת איש את רעהו, דלא מיבעיא שהענין שתעשו יהיו אמת אלא אנכי מצוה שהדיבור ג"כ יהיה אמת שלא תשקרו למעבד טצדקי לקיים דעתכם. ולזה אמת ומשפט שלום, שיהיה אמת ומשפט שתאמרו דעתכם ויהיה אמת ויהיה שלום שלא יהיה לעז, כי אם לא תאמרו אמת אף שכונתכם למשפט לומר איני יודע כדי שיצא המשפט כפי דעתכם שאתם סוברים שהוא המשפט הישר, אין כאן שלום שיש לעז על הדיינים לשיטת הרב בית יעקב. ולכן אני אומר שפטו דייקא שצריך האחד לגלות דעתו, וזהו שפט"ו דייקא ולא לומר איני יודע רק לומר סברתו, וזהו אמת שאומר דעתו באמת ופיו ולבו שוין וגם משפט שזהו דעתו ובמשפטיך אתה חרצת, וגם שלום דאין כאן לעז, לכן אני אומר שפטו דייקא שלא יאמר האחד איני יודע. ומיהו כל זה היינו דוקא בשעריכ"ם דייקא ר"ל בבית דין הגון שהוא שעריכם כמשז"ל ע"פ שער מקומו זקני העיר, השערה שהוא ב"ד דכשהוא בשעריכם שהוא ב"ד מומחין יודעי דעת התורה אז היחיד חייב לומר דעתו ולא לעשות המצאות לבטל דברי חבירו ולהעמיד דעתו, לאפוקי אם אינו בשעריכם רק שאחד חכם קבלוהו בשני בעלי קרנות ורוצים לעוות הדין אז אין הדין כן רק שיאמר אינו יודע וכמש"ל דלא אמרו כל השעורים אלא היכא שהדין נגמר על פי התורה, ולזה דייק קרא ואמר בשעריכם, וכיוצא בזה איש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם כי ההיא דנושה מנה ותובעו ק"ק להביאו לידי שבועה דאוריתא ולא תחשבו רעתו ותאמרו דמוטב שתכפרו כדי שלא לישבע לשוא, אלא תאמרו אתם עפ"י התורה ושבועת שקר אל תאהבו לבד,

אבל זה כיון שאתם נשבעים באמת אין לכם לעשות תחבולות כי אם תשבעו אין זו שבועת שוא.

ומעתה נבא לפסוקי הסדר ונקדים מ"ש הרב חוט השני, דאע"ג דעובר עבירה פסול לעדות, אם השמיע דבריו לדיין קודם בעל דינו אף שאמרו פ' היה נוטל (כ"א:) דהוא רשע ערום אפי' הכי כשר, דרשע ערום אמרו ולא רשע סתם ואינו בכלל מ"ש הכתוב אל תשת רשע עד, זהו תורף דבריו ע"ש סי' ח"י. ועפ"י הקדמות אלו אפשר לתת קשר להני קראי ולרמוז הדינים הנז', וז"ש לא תשא שמע שוא, שלא יגלה טענתו לדיין שלא בפני בעל דין חבירו, ומ"מ אף שהוא אסור אין אתה מוזהר שלא להעיד עם זה שעבר והטעים דבריו קודם בעל דינו משום שזה אינו רשע, ואזהרתיה מהכא אל תשת ידך עם רשע דוקא שלא להעיד עם רשע שאף שהעדות אמת והסברא נותנת שתעיד עמו כיון שבדבר זה אתה יודע כי שניכם עדים נאמנים משום דגזרת הכתוב הוא דהעדות בטל כמ"ש הרב ש"כ, וזהו אומרו להיות עד חמס, שאם תשת ידך להעיד עמו אף שאתה עד כשר ואמיתי, בהתחברך לרשע סיבה להיות עד חמס שאתה בעצמך תהיה עד חמס כי כך גזרת הכתוב זוהי ואין עליך לעשות אלא אשר אנכי מצוך, ולא תבקש המצאות לקיים מה שנראה בעיניך אמת ותאמר שאתה יודע שעדות זה אמת ומצוה להעיד עם זה הרשע כי בדבר זה הוא אמת ולשבר מתלעות עול, אל תעש כן כי אם אשר ציותה התורה עליך. וזה הטעם אשר אני אומר לא תהיה אחרי רבים לרעות, שאם רוב הסנהדרין יאמרו חייב ואתה סובר שהוא זכאי ואם אתה אומר סברתך יתחייב על פי הרוב, ולזה תבקש המצאה לקיים דעתך ולומר חייב עמהם ולזה יהיה זכאי כי פתחו כלם לחובה זכאי, לזה אמר לא תהיה אחרי רבים לרעות שתאמר חייב וכונתך לזכותו כי אין עליך אלא לומר דעתך כמה שהוא וכתורה יעשה, ומזה הטעם אני אומר לא תענה על ריב לנטות לומר איני יודע כדי שיוסיפו הדיינין אולי תוכל לקיים סברתך שהנוספים יכריעו כמוך, וזהו לנטות שתהיה נוטה לצד אחר מסברתך, לא תעשה כן רק אחרי רבים להטות ותאמר דעתך ויפסק הדין על פיהם כי הם הרבים וכתורה יעשה מבלי בקשת המצאות ודוק (ועיין בס' אש דת מה שפי' מעין דוגמא ע"ש).

א"נ אפשר שרמז הכתוב שמי שעבר עבירה דרבנן אסור להעיד מדרבנן וליכא מידי דלא רמיזא באוריתא, וז"ש אל תשת ידך עם רשע דהיינו שלא יעיד רשע, ולא מיבעיא אשר לפי דין התורה הוא רשע, אלא אפי' מי שאינו רשע מדאוריתא אלא להיות עד חמס שעתיד להיות עד חמס מיום אשר יגזרו רבנן וזהו להיות שעתיד להיות וס"ת רשע להיות עד הוא עת"ד, רמז שעתיד להיות עד חמס מדרבנן.

א"נ אפשר במ"ש התוס' פ' איזהו נשך (דף ע"ב) לחד שינויא דעדי רבית פסולים מדאוריתא ע"ש, והנה דעת הרי"ף בתשו' והרמב"ם דאינו נפסל לעדות מדאורייתא כי אם עבר עבירה שחייבים עליה מלקות או שיהיה עבירת ממון אף שאינו עבירת מלקות, ונראה דדעת התוס' להך שינוייא דכיון דעבר איסור דאוריתא אף שאינו חייב מלקות כי הכא בעד רבית שאינו חייב מלקות כמ"ש בס' החינוך וגם אינו עבירת ממון שלקח העד ממון, אפי' הכי פסול מדאוריתא לדעת התוס'. וכפי דעתם אפשר לפרש הכתוב אל תשת ידך עם רשע, שלא יעיד רשע ולא תימא דבעינן עבירת ממון או עבירת מלקות, אלא אפי' שעבר עבירה דאוריתא שאין בה לא מלקות ולא ממון כגון להיות עד חמס שהוא היה עד מחמס דהיינו עד רבית ולא לקח ממון ואינו חייב מלקות אפי' הכי פסול, ושיעור הכתוב אל תשת ידך עם רשע, וזה הרשע היינו להיות עד חמס שהיה הוא עד חמס כמו עד רבית רשע מיקרי ונפסל וכדעת התוס'. ומיהו בדעת התוס' יש לצדד כמ"ש הרב משנה למלך פ"ב דין ו' וכמ"ש אנכי תולעת בח"מ סי' ל"ד ע"ש.

א"נ במ"ש פ' זה בורר (כ"ו:) דהנהו קבוראי דקבור מיתא בי"ט אכשרינהו רב הונא דסברי מצוה קעבדי, ופסקו הרא"ש והטור ומרן וסיעתם כותיה דכשרים כל שיש לתלות שטעו או דסברי למעבד מצוה כמבואר בח"מ סי' ל"ד, ואפשר שזהו רמז אל תשת ידך עם רשע שעבר עבירה, ולא כל עובר עבירה מיפסיל אלא אותו שידעת שמכוין בפשעו להיותו עד חמס דהיינו דבשאט בנפש הוא רשע והוא חמסן, וליכא למתלי דסבר דמצוה קעביד או טעה שמותר אז אל תשת ידך. וזהו רמז באומרו להיות עד חמס, שכיון היא ברשעו ולזה אל תשת ידך להיות שהוא עד חמס ודאי וק"ל.

א"נ אפשר שרמז מ"ש הפוסקים דאף דבעינן לדעת הרי"ף והרמב"ם עבירה שחייב בה מלקות, היינו להיות פסול מדאוריתא אבל בעבירה דאוריתא דאין בה מלקות פסול מדרבנן ולא בעי הכרזה, כמו שכתבו האחרונים דלא דמי לעבר עבירה דרבנן, וז"ש אל תשת ידך עם רשע, ולא מיבעיא רשע דאוריתא אלא אפילו אינו רשע דאוריתא דאינו חייב מלקות אפילו הכי יבא יומו ליפסל מדרבנן, וזהו להיות עד חמס וס"ת רש"ע להיו"ת ע"ד עתד, רמז שעתיד להיות עד חמס מדרבנן ומיפסיל מדרבנן מיהא תכף בלי הכרזה. וכל מידי דרבנן מפי הגבורה למשה נאמרו וכל דבריהם כאמיתה של תורה תורת **חיים**.

תרומה

פרשת תרומה והספד

מסכת משקין (כ"ה:) כי נח נפשיה דר' זירא פתח עליה ההוא ספדנא ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועיה אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה:

למן היום אשר ברא אלהים אדם בצל"ע לקה והנה אשה לקראתו מצעת לו המית"ה אל תחת גפן ואל תחת תאנה ותסיתהו לשאו"ל היס"ת כפול ליכול מר אילן דמרגג עפייה שפיר ואינביה, ההוא שפיר"א דאתא קמיה שפי"ר דמ"י מחת לצלמיה חבוט רמי שפי"ר גזרת"ו הנה מיתת"ו גז"ר ממיכל"א נגזר מארץ חיים אוכלא דאפרת הוא אפרישיה ולא אקריביה, מצינו חוטא נשכ"ר וכאבו נעכר כי בעד אשה עד ככר כי כוסס כמסוס נוסס אדם הראשון מתרוסס שיתין תיכלי מטי לככא מעשה הור"ג את טב"ח ואת מעכ"ה וחזוי רישיה על משכבי"ה, מן הוא והלאה אלה תולדות אדם בני מיתי נינהו אכתי לא שמיע ולית דידיע ספין ורקיע מתיר אף מפקיע מאי פקיע נגדא צרתא דדא ולא יראה מות אחולי אחיל גביה, שהרי אבות העולם לא עמדו כלהו סלוק לחצר מות ובאו במערות במותב תלתא כחדא וזאת תורת האדם ארח כל ארעא נהוג עלמא כתלת סבי, הנה זאת חקרנוה כן היא מילתא דשוייא אכולי עלמא ניחא דחייל"א בכולל מאיש ואשה עד עולל וצער מתחולל עד שיסתם הגולל מסגי אאצטבי, איכו השתא שאול שאלתא מה לעם כי יבכו במת בנפש עמוד והתבונן מה יתאונן כאשר קונ"ן גבור מתרונן ענן ענ"ן ורושו לעב הנהו עיבי, ואמרי לה כדי ספדו ספדניא ואתנחו סימנא רב"ה קיצי"ה כצעי"ר המשתלח כמו פולח הכמות נבל ימות אבנר מיתה מנוולת פסיד עסקיה הפסד מרובה, הלא טוב אמנה יש תשובה נצחת יאות למבכי כי יעלה הכורת כמו אר"ה בפרדסות שבסטי ללקוט שושנים שקיל הנך דלא מטו אשר למות בצי"ר את ענבי, תוך זמן אמר למהומ"ן חוץ למקומן נימוק"ן עמן אשר טמן כשוד שלמן וצעור"ה נסמן קיימי קצוצ"י כפתורי"ם היוצאים אילני דמלבלבי, רק את המות הזה הספדא יקר"א אבל כבד משמועה רעה נפל פתקא מרקיעא ראיתיה מלקטת כפתור ופרח שוש"ן דעבדא כמאן דהוה צבי, נוטלת מאור עיניו של אדם מר ינוקא לן בעומקה דקה מן הדקה נטיעה של הקדש ונצר משרשיו הן בקדושיו בר רמי ובר רברבי, וייף בגודלו ולו יקום חילו ויט אהל"ו מחריפות"א דנהרא תפיס כי אבן מקיר וכפיס איעק"ר מפרקיה תרעישנו בארבה, ויש"ח אדם לשון של זהורי"ת אדקאי בערבי"ת פתח בשחרית וקרני"ו בין אצבעותיו והיו תוצאותיו על שפ"ת היאור והמכתב מכתב סדרא דכתובי, דקל טב חצב לפני מלכים יתיצב וחסדאין מילוהי מניח רוחן של בריות כי שיח וכי שיג לו ממעונות אריות אספלניתא דכלהו כיבי, לבו פתוח אור זרוח ותנח עליו הרוח שיורד על פי מדותי"ו הן הן גבורותיו עמד וימוד"ד כל מדה טובה כרוה נדיבי, משתכל הוית קילורין דמר שמואל מקטפיה ידיע

מרגל"א בפומיה ולית ליה טימי ולו יגה שביב אדם שחביב ונגה לו סביב במקום שמצוין חשובי, כמעט שכב מדבר באופל אדבריה למר שמואל בה שעתא יתרמי שדייה תותי בי סדיא קמטיה ואותביה, אפקוהו מקרירי ועיילוהו בחמימי האי אשצתא צמירתא עד שיחזירנו הקטו"ב עודנו באבו יקטף פתאום בא אידו אתא א"ד וערביה, השומע ישמע פור"ס על שמע מעלה המדומע צ"ר אל משמעת"ו מאפיל בטלתו וערפל חתולתו מפיו לפידים יהלכו כידורי אש זקוקין דנורא ואשם לא תכבה, איכה נהיתה הרעה במקום גילה כן עינינו עומדים צפופי"ם מתי יבא נתעלסה באהבים ותהי להפך אל שמועה כי באה נפל נהורא ושמואל שוב"ב אתבר חצביה, שדיא נשיב בטש לשרגא רוח זלעפות בבשיל וכלפות פקע בלילא נפל טולא שף מדוכתיה מפר"ץ קאתי פרוץ מרובה, ושבה והיתה לבער רשפי אש בוערי"ם בעם ואושי"א יחיטו אש נשקה אכלא ומדקא הקריבה חימ"ה עזה ורפו בל ידים וזרועם לא הושיעה דינא הוא דמעכבי, כי שם בלל ראש וחלל והוא מחולל העצמות והאלל פרט וכלל קפסיק שדר"א ומשבר צלעי"ם גובי גובי, כל כי האי רתחא מן יציב לא איתי אנש בקל עציב ונשי דשכנציב יודעי נהי גם כי יתנ"ו עורר לויתן אכתי פשו מספחות של קני"ם שתין אכלבי אוי לי מצערו של צדיק אריא דבי עילאי שאגה לו כלביא בני בני אנה פנה דודי אדם מוע"ד בעדי עדים דכילין ליה בקבא רבא תרי רובי, לבי למו אב ישאג אבוה דשמואל צוח כולי יומא חזו דאתאי והוא לבדו בבתי בראי איפוך אנא יתן מותי ושכבתי עם אבותי וקמת ועלית בהדי תרגימנא דסבי, גם האיש מרדכי גדי"ל כלילא מר צורח בית מרזח זיווהי שנוהי מימר אמר דעתן עלן ההוא גברא כי מיית בהקדש"י בך ואלו השתא אזילנא בתר איפכא ההקד"ש הקדשת"י לשמך ולזכרך למה לי חיים סוי לבא פרח רוחא וכדי רים לבביה, צר לי לאם יושבת שפי"ר יושבת שאנ"ן הפוכה כמו רגע יושבת מרו"ת מאה פעיות פעיתא היא דא ותרד העינ"ה מבכי נהרות תלת מאה גרבי, ויד כל העם באחרונה משרת את השער תלש"א אזל"א גרי"ש שער"א דגופא כי ימרט מרטא דביני אטמי לחי העומד וגם את הזקן מחזיק ריקן אזל גרביה, אף אנן נמי מהכא מתנינ"ן כלהו תנוי"י מצלי אצלוי"י מהפד במזייה אשא דגרמיה וביער עליה משכיה אליתיה ותרביה, אדמוקדאי יקיד שמעתי ותרגז בטני שר"ף מעופף מעוף צוק"א על גבי צוקא אל הלקח ארון האלקים אוי נא לה אמרה רקת מר יבכיון עד דאשתפוך מרזבי, ועד אחרן שמועות יבהלו שני קטובי"ם צדיק כתמר כגובה הרזי"ם משה שפיר ומשנה קצף דקרו ליה וענו דניאל בארץ לא להם אחד בארץ ואחד בחוצה לארץ אתגבא"ה אתגב"י, בשלשתן לקה כל השומע ואנא בריה קלה כי משתי כל כלי סיכי זירי ומזורי אוכלא דקצירי וחצינא דנגרי ויהי הם מריקים גם לשוני

איעכול ניביה, ואני תפלתי והיתה נפש אדני אליהו בצרור החיים יעמד משה ושמואל ודניאל דנא האי דישנ"א חוצב להבות הוה משדרא שביבי, וזרעם לברכה וברוך בפרט הי"ד אהבים יתגדל ויתקדש אילנא רבא יתעבד כרכא דכלא ביה.

הלא מראש מקדמי ארש יתן אומר המבצרות מן המצר כי קצר הא דבצר עסק התורה דהוה עסיק האי צורבא מדרבנן ומחדש בטובו חידושי תורה ויוצא פרח ויצץ ציץ ציצים ופרחים לתורה ואמרו בזהר (שלח דף קנ"ט) כל מאן דאשתדל באוריתא כאלו מקריב כל הקרבנות דעלמא וזה צע"ר השמים חסרו של אדם העוסק בתורה ומחדש תמיד וכבר אמרו רז"ל (בר"ר פ' צ"א) ת"ח שמת אין לנו תמורתו. וזה פשט מ"ש במגילה (דף כ"ח) ר"ל אספדיה להההוא צורבא מרבנן דהוה שכיח בארעא דישראל דתני הלכתא בכ"ד שורתא אמר ווי דחסרא לה לארעא דישראל גברא רבא. וידוע מ"ש רש"י בתעניות (דף ד') דצורבא מרבנן הוא בחור וזקן לא קרי ליה צורבא מרבנן, וזה כוונת ר' לקיש דאספדיה להאי צורבא מרבנן שהיה בחור דעיקר ההספד הוא על שהיה גברא רבא ות"ח שמת אין לנו תמורתו שבחידושיו בתורה הוא מקריב קרבנות ור"ל למד דעת כי אף כי סלוקן של בחורים זו היא שקשה, עיקר ההספד יהיה על חלק ה' שכביכול נאבדו חידושיו דאחשבינהו רחמנא כקרבנות וחדל להיות קרבנות אלו ויאות למספד בצע"ר הגבוה כביכול.

ואולם עדיין אינו מתישב דזה ההספד אינו כל כך חכמה שיקבע בתלמוד ובשם ר"ל שהיה בר פלוגתיה דר' יוחנן וגדול בתורה והני מילי אפילו נשי דידן אמרי הכי, ובודאי דר"ל בחכמה יסד אר"ש והיינו דמייתי ליה בתלמוד ללמד דעת.

ואפשר לפרש בהקדים מאז"ל בקהלת רבתי בפ' (קהלת ז׳:א׳) טוב שם משמן טוב וז"ל, כתוב אחד אומר (ש"א כ"ה) וימת שמואל וכתוב א' אומר (שם כ"ח) ושמואל מת אמר רב אסי ושמואל מת מיתה ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לענין נבל שנאמר וימת שמואל ואיש במעון ארשב"נ הכל צווחין ספדין וטפחין על מיתת הצדיק וזה הרשע עושה לו מרזיחין עכ"ל. ולכאורה קשה אומרו ושמואל מת מיתה ודאי מה הלשון אומרת ודאי, ואם רצונו שנכתב פעם אחד לענין נבל לא הו"ל למימר כי האי לישנא. ותו דעדיין צריכין אנו למודע"י דלא לכתוב אלא וימת שמואל לחוד ומסמיכות ואיש במעון יודעים אנו חרפת נב"ל שהיה עוסק במרזיחין. אמנם אפשר לפרש בהקדים מ"ש הרב פני שלמה דרוש כ"ז משם גדול הרמ"ע בעשרה מאמרות דכל מת דלא נספד כהלכה חוזר לבא בגלגול כדי שיספידוהו כראוי, וז"ש בשבת (דף קכ"ג) אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא כלומר ולא אצטרך לבא בגלגול. עוד כתב הרב הנז' בדרוש כ"א ששמע מחכמי

האמת דכל שעתיד לבא בגלגול בעולם הזה נשארים ניצוצי נשמתו עם הגוף בקבר, וכל שאינו עתיד לבא עוד נפשו צרורה בצרור החיים, וזה כונת מאמרם ז"ל (ספרי פ' פנחס) כל זמן שאדם בחיים נפשו פקודה ביד קונו מת נפשו נתונה באוצר שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה, והרצון בזה כל זמן שאדם בחיים כלומר שכבר מת אלא שניצוצי נשמתו נמצאים בין החיים אז נפשו פקודה ביד קונו להחזירה עוד על ידי גלגול, מת ר"ל שאין עתיד עוד לבא בעולם הזה אז נתונה באוצר עכ"ד. וידוע דשמואל הנביא שכיב אדזוטר, והשתא נבל סבר כיון דמת בקצרות שנים מוכרח לבא בגלגול בלאו הכי ונמצא שאין אני מפסידו במה שאינו מספידו שיצטרך לבא בגלגול דחסריה ליה הספד דבלאו הכי מוכרח לבא בגלגול, וכמ"ש הרב קול יעקב דרוש כ"ד סוף דף ע"ד, אמנם טח מראות עיניו דגברא כשמואל דשקול כמשה ואהרן במספר שנים אשר חי תיקן שלימות נשמתו והיתה נפשו צרורה בצרור החיים, ומ"ש הרב האר"י זצ"ל על ראב"ע שאמר הרי אני כבן ע' שנה יש לישב ולא עת האסף, ועפ"ז נבא לביאור המאמר הנז' דהא דקאמר כתוב א' אומר וימת שמואל וכתוב אחד אומר ושמואל מת תרתי קשיא ליה, חדא דבא בכפלו"ן דכיון דכבר כתיב וימת שמואל הא תו למה לי דלימא ושמואל מת. ותו שינוי הלשון דחד קרא כתיב וימת וחד קרא כתיב ושמואל מת. על כן בא דברו של רב אסי ההוא אמר ושמואל מת מיתה ודאי, כלומר דלהכי שינה הכתוב ואמר ושמואל מת להורות דאף דשכיב אדזוטר מת מיתה ודאי כלומר שלא יצטרך לבא בגלגול ואין צריך לישאר ניצוצי נשמתו בקבר לחזור לבא בגלגול, וכמשז"ל מת נפשו נתונה באוצר דהכונה מת לגמרי שלא יצטרך לגלגול כאמור, וזהו שאמר ושמואל מת מיתה ודאי דכבר השלים חקו, והיינו דאמר קרא ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל דכיון דשמואל מת לגמרי ולא יצטרך להתגלגל ספד"ו הסופדי"ם כדי שלא יצטרך ח"ו להתגלגל מצד שלא נספד כיון דמצד עצמו ותיקון שלימותו שלם הוא, ומה שאמר וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לענין נבל שהכל היו סופדים אותו והוא מסיבה שהבין שלא מת שמואל לגמרי אלא צריך להתגלגל לפי שמת בקוצר שנים לזה לא עסק בהספד, וז"ש וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו וכו' ואיש במעון וכו' דנבל היה סובר וימת שמואל אך לא מת לגמרי ולזה נתעצל בהספדו, ולהכי אהדריה קרא ושמואל מת ללמדנו כי נבל הוא ונבלה עמו וח"ו דלא השלים חקו אלא ושמואל מת מיתה ודאי כמדובר.

ולפי הקדמת הרב עשרה מאמרות הנז' אפשר לומר לפי פשוטו דבתחלה כאשר נסתלק שמואל הנביא כתיב וימת שמואל ולא כתיב ושמואל מת להורות דעדיין היה בספק דאם ח"ו לא יספידוהו הנה צריך לבא ח"ו בגלגול שיספידוהו ולזה כתיב בתחילה וימת

שמואל, ואחר שנתקבצו ישראל וספדוהו כי לו שלם גם לענין ההספד כתיב אח"כ ושמואל מת לגמרי ואין צריך לשום גלגול והטעם משום ויספדו כל ישראל, ולהורות ענין זה כתיב ברישא וימת ואח"כ כתב ושמואל מת מורה ובא הקדמת הרב הרמ"ע הנז' כי ההספד עיקר גדול, ואפשר דזה היתה כונת אומרם ז"ל ר"ל אספדיה להההוא צורבא מרבנן כלומר שמת בבחרותו כמדובר והיה מקום לומר דאין צורך להספידו דמאחר שנסתלק עודנו באבו ודאי יצטרך להתגלגל, וא"כ בטל טעם ההספד שהוא כדי שלא יצטרך להתגלגל כיון דבלאו הכי מגלגל"ו תנן, אמטו להכי רבותא אשמועינן ר"ל דכיון דהוא גברא רבא אפשר דהשלים חקו וכמ"ש (ירושלמי ברכות פ"ב ה"ח) יגע ר' בון וכו', ולהכי אספדיה להורות דגם בו שמת בחור צריך להספידו דכבר השלים מנת חלקו וכה אחים בהספדיה ווי לארעא דישראל דחסרא גברא רבא, וכיון דהיה גברא רבא אין לנו להתעצל בהספדו דאפשר דשלימא עבידתיה וחסריה ההספד כאמור.

א"נ אפשר במ"ש בב"ר (פ' ל"ז) וימצאו בקעה בארץ שנער ששריה מתים כשהם נערים ופירש"י שריה תלמידי חכמים, ולפ"ז נמצא דאם בבבל שם ינוחו ויאספו אל עמם ת"ח בבחרותם, מה יתאונן אדם וכך היא המדה הכי קרא שמה שנער דשריה שהם ת"ח מתים כשהם נערים, ברם זו רעה חולה אם בארץ צבי ח"ו הימות גבר יאי"ר וחכים יתקרי בקוצר שנים על דא ודאי ספדו ספדניא דמשפט הארץ ארכא בחיין כמש"ה (דברים י"א:כ"א) למען ירבו ימיכם על האדמה, וזו אפשר היתה כונת ר"ל בקש לעוררן לעם כי יבכו ההוא אמר בהספדו על צורבא מרבנן שמת בחור כנז' ווי לארעא דשראל דייקא אשר לפנים בישראל היא הנותנת אורך ימים ועתה לא כן דחסרא לה גברא רבה בקוצר שנים על זה ידוו הדווים להיותה ארעא דישראל, כי אם היה בבבל לא אכפת לן דדא נדוניא דמנעלת לה אבל בארץ ישראל יש להתאונן ולהספיד על צורבא מרבנן בחור.

ובזה אפשר לפרש מאמר פתוח דאספדוה לר' זירא ארץ שנער וכו', כי הדברים צריכים ביאור כי לפי פשטן ליכא בהו מילתא חדתא אשר יובאו בתלמוד דברי הכפדן הזה ומאי קמ"ל, אבל על פי הקדמתנו יובנו ונקדם עוד מ"ש המפרשים בהני בי תרי מאמרי רז"ל, דאמור רז"ל (קידושין ע"ב:) וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשו של צדיק זה אור זרו"ח לצדיק אחר, ואז"ל (בר"ר פ' צ"א) ת"ח שמת אין לנו תמורתו, ונראין הדברים סתר"י נינהו. ורוח חכמים נוחה כי האף אמנם זרחה השמש של צדיק אחר, אבל יתכן כי כאשר נסתלק הצדיק הראשון יום הולדו של שני וכמשז"ל (קידושין שם) יום שמת פ' נולד פ' וימים שבנתים עד אשר יגדל השני הרי חסר לפנינו, או אפשר כי הצדיק אבד בעיר אחת ובא רעהו מזרי"ח זר"ח בעיר אחרת, וז"ש ת"ח שמת אין לנ"ו דייקא,

דאפשר שיולד במקום אחר תמורת"ו ואף שיהיה בעיר אינו תמורתו בא בימים כמוהו כי עתה ילד יולד לנו ועד אשר יגדל הוליד את חסרו"ן עכ"ד. ובזה נבא אל הביאור דר' זירא דשמים לו זכ"ו לבא אל הארץ ודאי ניצול מגזרת שנער שימותו שריה נערים וארכא בחיין יהיבת ליה, וז"ש ארץ שנער הרה וילדה כי לא תוסיף תת כחה להאריך ימים וכח ה"ן ללידה דווקא אך מתים בקוצר שנים, אמנם ארץ צבי גדלה שעשועיה של שנער כמו שפי' רש"י במגילה (ו'.) כלומר דארץ צבי גדילי"ם תעשה לה אף לת"ח שנולדו בבבל כי בבואם לארץ פלטי להו מגזרת שנער, ובודאי דר' זירא השלים שנותיו. אוי נא לה אמרה רקת כלומר רקת דווקא תחיל תזעק בחבליה לאפוקי שנער שאין לה להתאונן דאדרבא אם היה נשאר בה היה מת בקוצר שנים, ושמחה היא לה שיצא ר' זירא מתוכה שניצול מהגזרה דשריה מתים נערים, אמנם רקת יש לה להתאונן דחסרא לה גברא רבה ולא מצד שמת לפני זמנו רק בכה תבכה על יציאת צדיק ממנה, ואף כי יזרח שמש צדיק אחר מ"מ איכא תרי רעותות האמורות, וז"ש אוי נ"א עתה למאי דביני ביני עד אשר יגדל הצדיק בקרבה. ועוד אוי ל"ה דייקא כי שמא אם זרחה השמש יהיה במקום אחר ולא ברקת, ושתים הנה קוראותיה נ"א ל"ה כאמור.

א"נ אפשר בהקדים מאי דפירש הרב בינה לעתים במשז"ל (ב"ב צ"א.) אותו היום שמת אברהם אבינו עמדו כל גדולי הדור ואמרו אוי לעולם וכו', אשר יש צדיקים שאינו מגיע היכר חסרון עד זמן הרבה בהגיע תור דבר המתיחס אליהם, אבל יש מהם גדולי הדור הסוככים בכנפיהם אל עירם ואל שער מקומם ותחת כנפיהם יחסיון ומיד בהעדרם יורגש בחסרונם, וז"ש אותו היום שמת אברהם אבינו תכף בו ביום הכירו בחסרונו והן נותנין אוני"ן תאניה ואניה אוי לעולם וכו'. עוד נקדים אשר שמענו משם התייר הגדול מהר"א מונסון כי השראת שכינה למטה בארץ היא צורך גדול לעבודת ה' וליראתו, כי הנשמה היא חלק אלוה ממעל והיא יראה לחטוא לעיני השכינה ואף דאיהו לא חזי נשמתיה חזי, כל קבל דנא כחול השפע וריבוי הקדושה בהשראת השכינה כלה גרש יגרש הסט"א, והן זה מן המוכן לעבוד עבודה, ואפס קצה הקדמה זו הזכירה מהר"ש פרימו ברמזיו פ' וילך.

ואחשבה לדעת כי זה טעם נכון למשז"ל חכם שמת אין לנו תמורתו, כי הן בעודנו חי החכם בחכמתו בעסק תורתו ומצותיו הנה הוא מרכבה לשכינה ומשם יצא שפע רב לכל העם אשר בשער ותועלת גדול לשמור משמרת הטהרה ושלא לחטוא ולהוסיף בקדושה מסיבת השראת שכינה על ראש צדיק, וז"ש חכם שמת אין לנו תמורתו לנו דייקא, בשגם לא אלמן ישראל ושכיחי רבנן מ"מ חלק החכם שמת בהשראת שכינה חסורי מחסרא.

ועל פי הקדמות אלה אפשר שזה כיון ההוא ספדנא על ר' זירא כי בודאי בהסתלקו ברב גודלו הנה מהרה הכר יכירנו לאחרים חסרון גדול, ונוסף עוד הן נגרע התועלת הנפשיי הנוגע אלינו כי צדיק יסוד עולם מרכבה אל השכינה, ומשם צוה ה' את הברכה לכל עדת ישראל להרחקת הנזק לכל עון ולכל חטאת והקרבת ישע תוספת הקדושה, והוא הדבר אשר דיבר אוי נ"א לה אמרה רקת נא דייקא, כי עתה ממש הוכר חסרונו, ונתן טעם כי אבדה כלי חמדתה וידוע דחמדת ימים הוא כינוי למלכות, ואפשר שז"ש כי אבדה רקת כלי חמדתה, כלי מחזיק ברכה היא השכינה, חמדתה שהוא היה ר' זירא כלי שבה החמדה הצדיק אבד.

ועפ"ז אפשר שיובן כתוב הדר הוא בשמואל (סי' ב') והנער שמואל הולך וגדל וטוב גם עם ה' גם עם אנשים, אשר הדקדוק בו מורגש שכבר אמר וטוב ומסתמא הוא בעיני אלהים ואדם ואמאי אצטריך לומר גם עם ה' גם עם אנשים. ועוד יש קצת דקדוקים ויובנו מתוך הביאור בס"ד. והן קדם נבא העי"ר על מאמרם ז"ל בברכות (דף ל"א) אל הנער הזה התפללתי אמר ר' אלעזר שמואל מורה הלכה בפני רבו היה שנאמר וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי משום דוישחטו את הפר הביאו את הנער אל עלי אלא א"ל עלי קראו כהן דליתי ולשחוט חזנהו שמואל דהוו מהדרי בתר כהן למשחט א"ל למה לכו לאהדורי בתר כהן למשחט שחיטה בזר כשרה אייתוהו לקמי דעלי א"ל מנא לך הא א"ל מי כתיב ושחט הכהן את בן הבקר אלא ושחט את בן הבקר והדר והקריבו הכהנים כתיב מקבלה ואילך מצות כהונה מכאן לשחיטה שכשרה בזר א"ל מימר שפיר קאמרת מיהו מורה הלכה בפני רבך את וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה אתייא חנה וצווחה קמיה אני האשה הנצבת עמך בזה א"ל שבקיה ליה דאענשיה ובעינא רחמי ויהיב לך רבה מיניה א"ל אל הנער הזה התפללתי. והקשה מהרש"א בחידושי אגדות דקטן בן שתי שנים הוה ואינו בר עונשים, ותירץ דבדיני שמים היה רוצה לענשו וכו' ע"ש. ולא נתקררה דעתי דגם בדיני שמים לא ענשי פחות מבן עשרים. עוד הקשה מהרח"א בישרש יעקב דקי"ל דכל דבר הכתוב בפוסקים אין בו משום מורה הוראה והכא זה מפורש בתורה ואסיק בצ"ע. תו א"ל עלי הכהן גדול הדור איך נעלם ממנו דין זה דשחיטה כשרה בזר. ותו לדקדק לשון מימר שפיר קאמרת. ותו אומרו מיהו מורה הלכה דמשמע לכאורה דהם תרתי דסתרן מה שהוא מורה הלכה למאי דשפיר קאמר. ותו למה הצריך לומר וכל המורה וכו' הו"ל למימר מורה וכו' את ונתחייבת מיתה. ותו יש להבין מאי צווחה חנה אל הנער הזה התפללתי, ומה תשובה זו למה שהוא חייב מיתה.

ואפשר לישב בהקדים מ"ש בחגיגה (דף ט"ז ע"ב) דבר אל בני ישראל וסמך בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות ר' יוסי ור' שמעון אומרים בנות ישראל סומכות רשות, וכתבו התוס' שם וז"ל דבר אל בני ישראל וסמך אבל בשחיטה ליכא למעט נשים מהאי טעמא אע"ג דסמיך טפי להקרבה דהא בזבחים (דף ל"ב) מרבינן נשים לשחיטה וכו' ע"ש. ויש לנו בעניותנו אריכות דברים בדברי התוס' הנז', ומש"כ בדוכתי אחריני דסריך וסביך בזה ואתה אקצר ואעלה לפרש מאמרנו, ונקדים מ"ש בכתובות דף (ס' ע"ב) אריסא דאביי אתא לקמיה דאביי א"ל מהו ליארס בי"ב חדש א"ל וכו' ואמר מר עוקבא לי התיר ר' חנינא לשאת אחר ט"ו חדש כ"ש דאת ליארס כי אתא לקמיה דרב יוסף א"ל רב ושמואל דאמרי תרוייהו צריכא להמתין כ"ד חדש וכו' רהט בתריה תלתא פרסי וכו' אמר אביי האי מילתא דאמור רבנן אפי' ביעתא בכותחא לא לישרי איניש במקום רביה לא משום דמחזי כאפקרותא אלא דלא מסתייעא מילתא למימרא דהא אנא הוה גמירנא לה להא דרב ושמואל ואפי' הכי לא מסתייעא לי מילתא למימר, וכתבו התוס' דנפקא מינה אפי' היכא דרביה מחיל דשרי לא מסתייעא מילתא. וכבר ידוע מ"ש התוספות במאמרינו דאף דשמואל לא היה תלמידו עדיין מ"מ גדול הדור היה ובא ללמוד לפניו, וכתב הרב תרומת הדשן סי' קל"ח דתרי שינויי נינהו, גם דרשות רז"ל ידועות שדרשו שם בגמרא בתשובת חנה לעלי דחשבה לשכורה לא אדוני אשה קשת רוח אנכי וכו', לא אדון אתה בדבר הזה ולאו איכא שכינה ורוח הקדש גבך וכו', גם אמרו זרע אנשים לא חכם ולא טפש, ובאגדה (מדרש שמואל) אמרו ואלהי ישראל יתן את שלתך אמר לה הבן הזה שאת עתידה להעמיד הרבה שלל עתיד לשלול בתורה. ומעתה נבא להבין המאמר כפי עניותנו וכבר הרב פנים מאירות פי' לפי דרכו ע"ש. ובטרם כל נדקדק דקדוק אחר דלפי הנראה דהלכה היתה רווחת בזמן ההוא דכהן שוחט אמאי הוצרך עלי לומר להם בפעם ההוא לקרא כהן והלא כך היו עושים תדיר ומאי בעי האידנא לצוות לזה. אבל אפשר לישב זה ולישב כל הדקדוקים הנתנים למעלה, כי הנה הכא היה קרבן חנה כדכתיב ותעלהו עמה כאשר גמלתו בפרים ג' וכו', ופירשו המפרשים דוישחטו הפר הוא אחד מהז' הנז' כמ"ש הרב כלי יקר, ואף דמאגדת שמואל לא משמע כן ע"ש, ואפשר דגם עלי ידע שפיר דשחיטה כשרה בזר אלא דהוה סבירא ליה דדרשינן בני ישראל שוחטין ואין בנות ישראל שוחטות דיש מקום לדרוש דרשה זו, אלא שהתוס' מתרצי לדידן לקושטא דמילתא, אבל מבואר הוא דיש צד למעוטינהו משחיטה דומיא דסמיכה דדרשינן אין בנות ישראל סומכות וכר' יהודה דאין סומכות כלל וסבר כדעת הריטב"א (בחידושי קידושין דף ל"ו) שכתב דמאי דאצטריך למעוטי סמיכה אף שהיא

מצות עשה שהזמן גרמא היינו משום דלא תימא דהאי כללא דפטורות היינו במצוות שהם חובה לגמרי וכו' וע"ש, ולפ"ז אף דלא כתיב ושחט הכהן וילפינן דשחיטה כשרה בזר ומדכתיב והקריבו וכו' מ"מ אפשר לקיים שתיהן דקרא אתא להכשר זרים ומיעוטא לפסול נשים וכמו שהקשינו במקומו על תירוץ התוס' דחגיגה, והנה כי כן סבר עלי דבקרבן נשים כיון דהם פסולות לשחוט מוקמינן שחיטת קרבנם לכהנים וכמ"ש הרב פנים מאירות לפי דרכו, ולכן אף דתמיד לא קפדי אכהן דזרים היו שוחטין, השתא דהוא קרבן חנה דסבר דנשים פסולות לשחיטה אמר עלי קראו כהן ליתי ולשחוט דקרבן זה אשתני משום דהוא קרבן נשים, ושמואל סבר דנשים סומכות רשות ובכל כחן וא"כ כי נמי דרשת בני ישראל אשחיטה שוחטות רשות כמש"ל, ונמצא שקול ישקל קרבן זה כהלכת גוברין דזרים שוחטין, והיינו דקאמר למה לכו לאהדורי בתר כהן שחיטה בזר כשרה לעולם ומה נשתנה קרבן זה, ואייתוהו לעלי וא"ל מנא לך הא מכלל דאיכא אחריתי כלומר גם לי לבב כמוך דשחיטה בזר כשרה אבל מה שאמרתי עתה להצריך היינו משום דהוא קרבן נשים, א"ל מי כתיב ושחט כהן וכו' כלומר אף לשיטתך דנשים אין סומכות כלל ודרשינן מיעוטא נמי אשחיטה, מ"מ מאחר דהכתוב מכשיר שחיטת זר מאן פלג לך דבקרבן נשים לא מצי זר לשחוט, וזה שאמר לו מכאן ששחיטה כשרה בזר כלומר סתם שחיטה ומי עשה פשר דבר להצריך כהן בקרבן נשים, אפילו לדברך דייך לפסול נשים אבל לא להצריך כהן בקרבנן.

ונמצא לפי זה דשמואל הורה הוראות חדשות מעתה, חדא דרמז להם דהוא סובר דנשים סומכות רשות ובכל כחן, ורמז זה במאי דקאמר למה לכו לאהדורי בתר כהן למשחט דהו"ל למימר בקצרה למה אהדריתו בתר כהן, אבל כיון לומר למה לכו לאהדורי, כלומר אף לפי שיטתכם דנשים אין סומכות ומיעוט קאי נמי אשחיטה, מ"מ למה לכו אף לפי סברתכם לאהדורי בתר כהן, וגילה בזה דהוא לא כן ידמה אלא דנשים סומכות בכל כחן רשות ולפי זה ודאי שוחטות, אלא אפילו לסברתכם למה לכ"ו לאהדורי בתר כהן והן לו יהי דנשים פסולות לשחיטה מ"מ שחיטה כשרה בזר אף בקרבן נשים וזה א"ל לעלי כאמור. והשיבו עלי מימר שפיר קאמרת כלומר שתי אמירות אמרת ואינהו משפירי, חדא דרמזת דסבירא לך דנשים סומכות רשות, וזאת שנית דאף לדידי דאין סומכות ופסולות לשחיטה שחיטת זר מהני בקרבנן, וזהו הכפל מימר שפיר קאמרת. וכי תימא מאחר שאני מורה כי כונת להלכה מינה דאין דינך מורה הלכה בפני רבו דכך היא המדה דמורה הלכה בפני רבו לא מסתייעא מילתא, ואתה לא כן גברא דמאריה סייעיה ושפיר קאמרת. ותו דמעיקרא יש לאומר שיאמר דאין אתה מורה הלכה בפני רבו כי

עדיין לא למדת לפני. ולדחות שתים זו אמר לו מיהו מורה הלכה בפני רבך את, כלומר אף שלא למדת לפני ואף דאסתייעא לך מילתא דמזה היה נראה שאין אתה מורה הלכה, לא היא אלא מיהו מורה הלכה בפני רבך את דכיון שבאת ללמוד חשיב מורה הלכה כמ"ש התוס', והיינו דאסתייעא לך כיון דעדיין לא למדת לפני, וההיא דאמרינן דלא מסתייעא היינו בתלמיד שלמד כבר אבל אתה שלא למדת מסתייעא מיהו מורה הלכה בפני רבו את כיון שבאת ללמוד וכל המורה הלכה וכו', וכל דייקא, בין למד בין בא ללמוד חייב מיתה, וכל זה כמונח דשמואל העמיק הרחיב לידע כל הסברות וחילוקים הללו, לזה אתייא חנה וצווחה קמיה בי אדוני חי נפשך אדוני אני האשה הנצבת עמך בזה להתפלל אל ה', ונראה מהש"ס שהדברים הללו אמרם לו מקודם לבד ואחר דאמר לה שבקיה דאענשיה א"ל אל הנער וכו', ויש להבין מאי קאמר בזה אני האשה וכו' ומה רצת ללמד ולרמוז. ואפשר דהן הן הדברים כגחלי אש כלומר בי אדוני אל תסמוך על דעתך לדון את בני לכף חובה בפשיטות, ראה תראה אני האשה וכו' להתפלל ואתה לא כונת יפה בו בפרק וחשבת שאני שכורה וכבר אמרתי לך לא אדון אתה ואין שכינה ורוח הקדש גבך, ולזה אמרה לו אדוני אני האשה וכו' להתפלל אל ה', כלומר הרי באותו פעם נלכדת שלא כיונת יפה וגם עתה לא צדקת בעיונך. וא"ל עלי שבקיה לי דאענשיה על דרך ימות זכאי וכו', לזה א"ל אל הנער הזה התפללתי כלומר אני התפללתי שלא יהיה חכם, וכפי סברתך זה למעלה מחכם כי ר"ב הוא שהעמיק הרחיב בכל הדברים והורה הוראות והכריע, ואתה סובר דנתקיימה תפלתך שאמרת יתן ה' את שלתך הרבה שלל לשלול בתורה ולפי זה הבנת שכבר הוא גברא רבה וכמו שאמרת ויהיב לך רבה מיניה מכלל דהא הוא רבה והיינו שתסבור שנתקיימה תפלתך, ולא כן הדבר אלא אל הנער הזה התפללתי שלא יהיה חכם ויתן לי את שאלתי אשר שאלתי מעמו בן לא חכם, ומאחר דנפשי יודעת בנבואה כי נתקיימה שאלתי ולא תפלתך א"כ טועה אתה בענין, ושמואל אמר דברים כפשטן דלא כתיב כהן ומקבלה ואילך מצות כהונה דהוא דבר הכתוב בתורה ואין זו הוראה, כי לא ידע סברתיך והוראותיך דנשים אין סומכות כלל ואין שוחטות ובקרבן נשים בעי כהן ועל זה דיבר, לא כי אלא דבריו פשוטות ולא בחכמה כאשר דימית, וא"כ פטיר ועטיר דאין זה מורה הלכה כי כל הכתוב פשיט"י דספר"א אין בו משום מורה הוראה.

א"נ אפשר לומר ונדייק אומרם ז"ל חזינהו דהוו מהדרי בתר כהן, ונקדים מ"ש הרב טורי זהב בא"ח סי' תקפ"ח ובי"ד סי' קי"ז דאין כח ביד חכמים לאסור דבר שפירשה התורה בפי' להתר, והרב חוות יאיר סי' קע"ב השיג עליו דהא כתיב לנכרי תשיך ולדעת

הרמב"ם היא מצות עשה ועם כל זה אסרוהו רבנן שמא ילמד ממעשיו, והרב ראשון לציון דף ע"ב סבר כט"ז ונתקשה מזה ופריק דכיון דהתירו כדי חייו אפי' לשאינו חבר הא מתקיים בזה קרא דקא שרי רבית הגוי ומתקיים נמי בכל גוונא בחבר דשרי טפי מכדי חייו וכו' ע"ש, וכן תירץ הרב דברי יוסף בשו"ת סי' ע"ח דכונת הט"ז דאין כח לחכמים דבר שמפורש בתורה לאוסרו מכל וכל, ועוד הוסיף הרב דברי יוסף שם להביא ראיה לדבריו ממ"ש במציעא (דף פ"ח) מפני מה חרבו חניות של בית הנו ג' שנים קודם ירושלים מפני שהעמידו דבריהם על דברי תורה, שהיו אומרים עשר תעשר ואכלת ולא מוכר תבואת זרעך ולא לוקח, ופי' רש"י כלומר מה שאסור מדברי חכמים מצאו לו היתר מן התורה, וק' דכל מה שאסור מדברי חכמים הוא מותר מן התורה ואיך אפשר להקל באיסור דרבנן מפני שמצאו לו התר מן התורה, אבל לפי הט"ז אתי שפיר דכיון שאין כח ביד חכמים לאסור דבר שמפורש התירו בתורה לכן לא רצו לקבל גזרת חכמינו ז"ל כיון שמצאו התר מן התורה, אמנם טעו בזה כי ההתר שמצאו לו מן התורה לא הוי מפורש בהדיא כההיא דכתיב בנבילה או מכור לנכרי וכן בחלב יעשה לכל מלאכה, אלא מכח דיוקא היו אומרים עשר תעשר ואכלת ולא מוכר וזה לא מקרי מפורש בתורה אלא דרשה, ולכך נענשו שלא קיימו גזרת חכמים כי בכיוצא בזה יש להם כח לגזור ולהחמיר עכ"ל הרב דברי יוסף. ובספר יד מלאכי כלל רצ"ה כתב שהקשו על הרב ט"ז מדם טוהר שמצינו מפורש בתורה ומותר לבעול על דם טוהר ועם כל זה אסרוהו כמבואר בי"ד סי' קצ"ד, ותירצו דמה שאסרו לבעול על דם טוהר אינו אלא משום מנהג בעלמא עכ"ד. והנה כתבו התוס' בכתובות (דף כ"ד) וקידושין (ע"ו) דשחיטה והפשט וניתוח הכשרים לזרים לא היו מניחין לעשותם אלא כהנים המיוחסין המשיאין לכהונה. והשתא אפשר דגם עלי כבר ידע ודאי דין זה שהשחיטה כשרה בזר, אלא כי הוא אמר קראו כהן דהיה רוצה לעשות סלסול ומעלה דלא ישחטו אלא כהנים וכמו שנהגו אח"כ עד דדינא הוא דאין בודקין מן המזבח ולמעלה והוו מהדרי בתר כהן, והא קשיא ליה לשמואל דכיון דמפורש בתורה דשחיטה כשרה בזר אין כח לחכמים לעקור הדבר מכל וכל ולאסור שחיטת זר, ובשלמא כי איתנהו קמן ישראל וכהן וקדים כהן ושחיט ניחא דהא מתקיים הכשר זר כי ליכא כהן, על דרך שאסרו רבית יותר מכדי חייו דאף דהתורה התירתו בפירוש כבר מתקיים התרא עד כדי חייו, וה"ה נימא דכיון דכי ליכא כהן זר שוחט כבר מתקיים הכשר זר בחלק זה וכמ"ש הרב דברי יוסף והרב ראשון לציון, אבל השתא דמהדרי בתר כהן נעקר לגמרי מה שהתירה התורה שחיטה בזר והא לא מצו חכמים למעבד לעקור מכל וכל, והוא הדבר אשר דיבר הנביא למה לכו למהדר בתר כהן שחיטה בזר כשרה

ולפחות יתקיים כי ליכא כהן. וא"ל עלי מנא לך, הא כלומר כיון שהקפדת בזה ודאי אתה סובר שכתוב בפירוש בתורה זר שוחט ומנ"ל הא היכא כתיבא, ואהדר ליה שמואל מי כתיב ושחט וכו' כלומר שזה כתוב בפירוש והקריבו הכהנים מקבלה וכו', וא"ל עלי מימר שפיר קאמרת דשתי אמירות כן דברת הן הדבר בעצמו דאין כח בחכמים לאסור מה שהתירה התורה בפירוש, וגם שאם יהיה נשאר חלק בהתר מצו לאסור השאר, ושני דברים אלו שפיר. אבל מיהו מורה וכו' כלומר אף שבמקצת כיונת לאמת, מ"מ אכתי מורה וכו' ולא אסתיעא לך מילתא כי אין זה נקרא כתוב בפירוש רק מדיוקא כמ"ש הרב דברי יוסף על ואכלת ולא מוכר וכו' כנז', וגם זה כמוהו דאתי מדיוקא ואין זה בפירוש כמו יעשה לכל מלאכה וכיוצא. ותו שהוא מנהג וסלסול ואין זה בכלל כמ"ש הרב יד מלאכי על דם טוהר, ונמצא שטעית במקצת ומורה הלכה וכו'.

ועדיין צריכין אנו למודע"י דהן לו יהי מורה הלכה וכו' מ"מ קטן הוא בן שתי שנים ואינו בר עונשין, ומצאתי בנמוקי החומש כ"י לרבותינו הצרפתים ע' וישב גבי ער ואונן שכתבו וז"ל וימת גם אותו אמרו בסדר עולם שלא הוו אלא בני ח' שנים ועד שלא באו לכלל י"ג שנים נענשו, תימא דאמרינן בעלמא דאין בית דין של מעלה מענישין עד כ' שנים, ואומר הר' יהודה החסיד דאין הדבר תלוי בשנים אלא בדעת ובמחשבה כי יש פחות מי"ג שנים ערום בדעת לרעה ולטובה, ועל זה נאמר כי כל לבבות דורש ה' וכו' ע"ש. ולפי זה אפשר דהכי נמי סבר עלי דכיון דשמואל חכים ונהיר טובא אשר חזה דהעמיק הרחיב בגופי הלכות לכן היה רוצה להענישו, דהני שתי שנים בדעת זה שוו כשיעור למעלה מעשרים דאחריני.

וע"פ מאי דכתיבנא בעניותין בסמוך אפשר לפרש מאמרם ז"ל פ"א דחגיגה (דף ד') על פסוק אלהים ראיתי עולים מן הארץ, עולים תרי חד שמואל ואידך דאז"ל שמואל ואתייה למשה בהדיה א"ל דילמא ח"ו לדינא מתבעינא קום בהדאי דליכא מילתא דכתבת באוריתא ולא קיימתיה, וכתבו התוס' וז"ל לא בעי למימר שיעיד לו שקיים הכל דמנא ידע והלא לא היה בדורו אלא היה אומר כך וכך דרשתי ועשיתי מעשה בא והעידני שכן למדת גם אתה עכ"ל. והרב עיון יעקב כתב שם וז"ל לדינא מתבעינא אע"ג דידע בעצמו שלא חטא מכל מקום היה מתירא שלא יתבע לדין על שהורה הלכה בפני רבו בענין שחיטת הקרבן כדאיתא בברכות וכו' ע"ש, ולפי דרכנו במאמר הנז' לפי הדרך הראשון שחלק על עלי בגופי הלכות אי דרשינן בני ישראל למעט נשים משחיטה ואי סומכות רשות ואי שחיטה בזר כשרה אפי' בקרבן נשים, יומתקו דברי התוס' שאמר לו למשה כך וכך דרשתי ועשיתי מעשה, לרמוז דרשותיו הפך סברת עלי ועשה מעצמו

מעשה כסברתו, והיה שואל ממשה רבינו אם כיון לאמת יעיד עליו. ולפי דרך שני שמה שהקפיד שמואל היה דאין כח בחכמים לאסור מה שהתירה התורה בפירוש, יומתק לשון המאמר דקאמר שמואל למשה דליכא מילתא דכתבת באוריתא ולא קיימתיה, כלומר שדבר הכתוב בתורה בפי' היה נזהר שלא לעשות גדר וסייג שלא לבטל דברי תורה, וז"ש דליכא מילתא דכתיב"א באוריתא דייקא ולא קיימתיה, כי ירא אנכי אפילו לעשות גדר וסייג בדבר הכתוב בתורה שלא לעוקרו מכל וכל וכאשר בימי עלומיו קפיד אמאי דמהדר בתר כהן וכמש"ל וק"ל.

מעתה נבא להבין הכתוב דאתינן עליה והנער שמואל הולך וגדל וטוב גם עם ה' גם עם אנשים, ונקדים מ"ש בעירובין (דף ס"ג) דלאפרושי מאיסורא שרי ליה להורות קמיה רביה, ואמרינן תו התם דהמורה הלכה בפני רבו נקרא חוטא שנאמר בלבי צפנתי אמרתיך למען לא אחטא, ר"א אומר מורידין אותו מגדולתו שנאמר ויאמר אלעזר וכו' ע"ש. וכלפי אשר אמר עלי לשמואל שהורה הלכה בפני רבו אי לזאת לאפוקי סברת עלי בא ללמד דח"ו דשמואל היה נזהר בזה להורות בפני רבו, וז"ש והנער שמואל לא תסבור שהורה הלכה בפני רבו לא כי אלא הולך וגדל והמורה הלכה מורידין אותו מגדולתו וכלפי לייא שמואל הולך וגדל, ועוד וטוב הפך המורה הלכה בפני רבו שנקרא חוטא זה שמו אשר יקראו טוב שהוא צדיק כמש"ה (ישעיהו ג':י') אמרו צדיק כי טוב, וכי תימא כי לא לעולם אסור להורות בפני רבו דהרי לאפרושי מאיסורא שרי, לז"א גם עם ה' אף דלא היה מורה הלכה בפני רבו והיה טוב נוסף על זה גם עם ה' דאם היה באיזה ענין דהוה לאפרושי מאיסורא גם הוא יור"ה, וז"ש גם עם ה' היה דלכבוד ה' היה מורה גם עם אנשים עלי וגדולי הדור שיש להם דין רבו מובהק כמ"ש התוס' היה טוב עמהם שלא היה מורה בפניהם כשלא היה לאפרושי מאיסורא, וזהו גם עם ה' גם עם אנשים. ואפשר לפי מ"ש לעיל דעלי כאשר ראה חכמתו החשיבו לגדול והיה רוצה להענישו כמש"ל, לז"א והנער שמואל הולך וגדל, ולא כאשר עלתה על דעתו של עלי כי כבר שמואל הרי הוא כגדול, רק לפי האמת שמואל בתחילה היה נער והיה הולך וגדל לא היה לו דין גדול בתחילה כמו שסבר עלי.

א"נ אפשר במ"ש בקמא (דף פ"א ע"ב) רבי ורבי חייא הוו שקלי ואזלי בארחא אסתלקו לצידי הדרכים הוה קא מפסע ואזיל ר' יהודה בן קנוסא קמיהו א"ל רבי לר' חייא מי הוא זה שמראה גדולה בפנינו א"ל שמא ר' יהודה בן קנוסא תלמידי שכל מעשיו לש"ש וכו' אי לאו דיהודה בן קנוסא את גזרתינהו לשקך בגיזרא דפרזלא, ופירש"י כלומר נידוי, ועיין מ"ש מהרד"ך סוף בית כו' ע"ש באורך, והרב המאירי הביאו בשיטה מקובצת כתב

וז"ל ושמעינן מהאי עובדא דבר שהיתרו פשוט ורצה אחד להחמיר על עצמו אין ראוי לעשות כן בפני גדול ממנו בחכמה בשעה שזה הגדול נוהג בו היתר שזה כמראה גדולתו לפניו וכמתחסד ביותר מה שאין חק עליו, ולא עוד אלא שאם עשה כן יש כח ביד אותו גדול לנדותו, ואם היה נודע בחסידות ובשלימות כונה הרי זה עושה ואין כאן משום יוהרא עכ"ל. ואפשר דז"ש והנער שמואל הולך וגדל וטוב כלומר שהיה חסיד ועושה לפנים משורת הדין וכמ"ש בשלהי פ' האומנים (פ"ג.) למען תלך בדרך טובים זו לפנים משורת הדין, וכיון שכבר היה מוחזק לחסיד וכל מעשיו לש"ש היה טוב וחסיד גם עם ה' בהיותו יחידי לפני ה' גם עם אנשים, אף כשהיה לפני גדולי הדור היה מתחסד וליכא משום יוהרא דכ"ע ידעי דמעשיו לשם שמים.

א"נ אפשר כמ"ש הרב רצוף אהבה על מ"ש התוס' ס"פ הנושא (ק"ג:) במ"ש ביום שמת ר' בטלה קדושה, פי' שהיו קורין אותו רבינו הקדוש. וקשה טובא דכי משני איפוך איך יתישב דלר' חייא לא קרו ר' הקדוש, ופי' דהכי פירושו יום שמת ר' חייא בטלה קדושה כי בחיי ר' חייא תפארת לו שיקראוהו רבינו הקדוש דהגם שהיה אדם גדול כר' חייא היו קורין אותו ר' הקדוש, אבל כשמת ר' חייא לא נשארו גדולים שיתכבד שיקראוהו ר' הקדוש ומה יתרון שיקראוהו ר' הקדוש לגבי דידהו עש"ב. וז"ש הולך וגדל וטוב גם עם ה' כי הוא אמר מי הקדימני ומה יצדק אנוש עם כל זה גדלו מעשיו וטוב שהיה חסיד גם עם ה', כי חסידותו היה נפלא גם עם אנשים גדולי הדור כמ"ש ז"ל על פסוק כלם אנשים, אפי' הכי עם היותם גדולים היה נקרא בזמנם טוב וחסיד.

א"נ אפשר בהקדמתנו הראשונה שהשראת שכינה בארץ דין גרמא לקנות יראת שמים, כי הנשמה רואה השכינה ומתיראה לחטוא, וכן הדבר להוסיף קדושה ושפע רב ויהי רובה על ידי השראת השכינה. וז"ש והנער שמואל הולך וגדל וטוב שעושה לפנים משורת הדין ומתחסד גם עם ה' כלומר הן בעודנו לפני ה' בשילה שיש שם השראת שכינה, ולא תסבור דכי נפיק מהתם בצר ליה שיעורא, כי השראת שכינה היא תועלת עצום ליראה את ה', אך מעלת שמואל שהיה טוב וחסיד גם עם אנשים כלומר גם כשהיה יוצא משילה ועומד עם אנשים דאינו לפני ה' הוא חסיד וטוב, כי לא היה צריך שמואל לשבת בשילה כדי שיהיה טוב אלא אף בחוץ טבא הוא וטבא ליהוי, יען כי הוא נעשה מרכבה לשכינה.

ואפשר שזה ירמוז סמיכות הפרשיות סדר היום עם הקודם, ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה וכו' ויקחו לי תרומה וכו', כי הנה באומרו ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה במקום גילה שם תהא רעדה, כי יצר לב האדם רע מסיתו היס"ת כפול

לעבור אמימרא דרחמנא ואף גם זאת להתרשל בקיום מצות עשה. לכן בא האלהים ההוא אמר ויקחו לי תרומה לעשות המשכן, וכיון דבמשכן יש השראת שכינה זה סיוע גדול לקיום התורה והמצוה כי הנשמה יראה לחטוא לפני השכינה. ועוד מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי, כמ"ש בזהר דכל איש שהוא רוצה להתקדש שתשרה בו השכינה הנק' תרומה, שמים לו זכ"ו שתשרה בו השכינה וכמ"ש (בר"ר פ' מ"ז) האבות הן הן המרכבה, ומאחר שיש השראת שכינה במשכן וגם על ראש הצדיקים תחול א"כ זה סיוע גדול לקיום התורה ומצותיה, כי כל הנשמה מסתכלת בשכינה ויראה לחטוא ותתחזק מאד לעבוד עבודה.

או יאמר באופן אחר והן קדם יחקור חקירה אחת, כי הנה אז"ל (ברכות ל"ה.) דקודם ברכה לה' הארץ ומלואה, ומאחר שכן במידי דליכא ברכה בזהב ובכסף וכיוצא כיצד אדם מקדיש הקדשות וכיוצא, והא קי"ל (ב"ב פ"ח.) אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו וכל שבידו הכל מאתו ית', ובשלמא במידי דמיזן הוא יברך ועל ידי הברכה הוא שלו וקנאו, וכמ"ש מהרש"א בחידושי אגדות פ' כיצד מברכין שזה כונת אומרם כל הנהנה מן העה"ז בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה, דגוזל ממש מהקב"ה אותו דבר שנהנה ממנו דקודם הברכה שלו הוא ע"ש, ומאחר שכן במה שאינו נושא ונותן בתוך פיו דלא תקון רבנן ברכה נמצא הכל שלו יתברך, והיאך יכול להקדים ולעשות צדקה מדבר שאינו שלו. ולחקירה זו יש כמה תירוצים, אך עתה הנה נא הואלתי לישב על פי מ"ש הרמב"ם (פ"י מה' שגגות דין ו') כל קרבנות שהאשה חייבת בעלה מביא על ידיה, ואמרו ביושלמי (פט"ו דיבמות) אפילו אכלה וחיללה שבת בעלה מביא חטאתה, אך נדר ונדבה שלה אין בעלה מחוייב כמ"ש התוס' דנדרים (דף ל"ה) ופ' המקבל, וטעמא שאם יתחייב בנדריה ונדבותיה אם יקניטנה תדור אלף נדרים בכל יום ע"ש. ולדעת רש"י פ' המקבל שאינו חייב בקרבנות שנתחייבה מקודם נשואין, אך הראב"ד כתב והביאו בשיטה מקובצת שם פ' המקבל דמתחייב הבעל אף במה שחייבת קודם נשואין, אך חיוב זה על מה שהיתה חייבת קודם נשואין אינו מדינא רק מכח מה שהוא מתנה וכותב לה בכתובה, וע"ש באורך. והנה ידוע שישראל יש לנו דין אשה ובעלה עם השי"ת וכפי זה כביכול הוא חייב בקרבנות כפרתנו כדין הבעל, ולא עוד אלא דנראה דהגם דבעל אינו מתחייב לאשתו בנדריה ונדבותיה מכל מקום השי"ת כביכול שלם ישלם לכל נדריהם ולכל נדבותם, משום דהכא לא שייך טעמא שתדור אלף נדרים בכל יום ומכלה ממון בעלה, דח"ו לצד עילאה לא שייך זה כי היד ה' תקצר ח"ו, ועוד דלגבי בעל ואשתו הטעם שהאשה תדור להקניטו, וזה לא שייך כלפי מעלה כי הוא חוקר לב ויודע אם לשם פניה או לשם מצוה

עשה, ומאחר שכן גם בנדר ונדבת ישראל כב יכול חייב, וידוע משז"ל דהמשכן היה לכפר על מעשה העגל, וכתב בלקט שמואל ערך תורה אות ב' דהתורה היא קידושין לישראל ולכך לא נתנה על ידי מלאך, דכיון דליתיה בקידושין לא מצי להיות שליח, לכן בכל מצוה כתוב בני ישראל דבעי כתיבה לשמה עכ"ד. אמור מעתה זהו סמיכות הפרשיות ואתנה לך את לוחות האבן, והתורה והמצוה שהם הקידושין ונתקדשו ישראל כדין אשה, ומעתה כביכול חייב בכפרת אשתו, והרי הם חייבים בעגל ובעו כפרה על ידי המשכן, והגם כי כוליה עלמא דיליה ולה' הארץ ומלואה ממנו נקח לעבוד עבודה ולהקדיש קדשים ולהקריב קרבנות, דכל שהוא לכפרתינו וגם לנדרנו עליה דידיה הדר כדין בעל שחייב בכפרת אשתו דאפי' אכלה חלב וכו' וגם נוסף נדריהם ונדבתם כמ"ש, וז"ש אחר שאתנה לוחות וכו' והם אשתי ויקחו לי תרומה ממני תקחו למשכן לכפרתכם, וגם מאת כל איש אשר ידבנו לבו כל נדר ונדבה תקחו את תרומתי דייקא כי לי כל הארץ, אמנם אני חייב כביכול ודייק לומר אשר ידבנו לשון עתיד דמכאן ואילך חושבנא אחר הנשואין ולא אשר חייבים קודם נשואין, כי אף לדעת הראב"ד מדינא אינו חייב אלא במה שנתחייב בעודה תחתיו כאמור, ובזה אפשר לפרש מאמר תנא דבי אליהו דף כ"ו והובא בילקוט ראובני סדר היום וז"ל המאמר במקומו בסדר אליה רבא פי"ז, כיון שקבלו ישראל עול מלכות שמים בשמחה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע מיד אמר הקב"ה למשה דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה ואומר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף וכו' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וכו' עכ"ל. ולכאורה יפלא מה זה סמיכה דבעבור שאמרו נעשה ונשמע מיד אמר לו הקב"ה למשה ויקחו לי תרומה. אבל על פי הקדמתנו אפשר דקודם קבלת התורה לא היה מן הדין שיתנדבו ישראל נדר או נדבה וקרבנות כי לה' הארץ ומלואה ואין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, אמנם כשקבלו עול מלכות שמים וכו' אשר נתרצו ונאותו להזדווג כביכול למארי דעלמא וצביאת כלתא דא והוות ליה לאנתו, א"כ הבעל חייב בנדר ונדבה וכיוצא כמש"ל דכביכול יש לו ענין נוסף על בעל האשה בנדר ונדבה כנז', וא"כ מיד ההוא אמר ויקחו לי תרומה וכתיב וזאת התרומה זהב וכו', כי כל אשר התנדבו עלי לשלם.

א"נ אפשר לומר בסמיכות הפרשיות ונקדים מ"ש בסנהדרין (דף ל"ט), א"ל ההוא מינא לר' אבהו אלוהיכם כהן הוא דכתיב ויקחו לי תרומה כי קבריה למשה במאי טבל וכו'. ויש להבין מה טעם עתה הקב"ה הודיענו שהוא כהן דכתיב דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה ולא קודם לכן. ואפשר בהקדים מה שנשאל הרב שער אפרים בתשו' סי' ק"ו בשבוי ושבויה איש ואשתו שבאו ואמרה האשה שטהורה היא וגם בעלה מעיד שלא

זזה ידו מתוך ידה, ויש עדים שנשבית אך אין אנו מוחזקים בבעלה שהוא כהן ומפיו אנו חיים אם האשה זו מותרת לבעלה כהן, והרב צידד להתיר דנאמן הבעל במגו דהוה שתיק ולא אמר שהוא כהן, ואין לומר דאין זה מגו דאי הוה שתיק ולא אמר שהוא כהן הוא מפסיד מעלות הכהונה לברך א' ולישא את כפיו וכו', דהלא אחר שיתירו לו להיות עם אשתו יאמר שהוא כהן זהו תורף דבריו. ומשמע מדבריו שאם כשבאו איש ואשתו שבויים והתירום ב"ד לשבת יחדיו כדין אשת ישראל ושוב אחר אשר שר"ו חכימיא אליה' יעמדו יחדו אמור יאמר שהוא כהן כיון דאשתרי אשתרי. עוד נקדים מה שפסק מרן בא"ה סי' פ"ד דאם נתן לה הבעל מתנה קודם נשואין קנתה וכשנשאה מתנה זו הו"ל כדין נכסי מלוג והוא אוכל פירות. עוד אז"ל (מדרש תנחומא) שי"ג דברים האמורים בענין כסף וזהב ונחושת וכו' הם כנגד י"ג דברים שעשה קב"ה לישראל ואלבישך רקמה וכו'. ומעתה נבא אל הביאור וז"ש עלה אלי ההרה ואתנה לך את לוחות האבן לך דייקא, כי אתה בן אדם דישנו בתורת קידושין ומצי למיהוי שליח לאפוקי מלאכי רום דליתנהו בתורת קידושין לא מצו למיהוי שלוחי קידושין כמש"ל, וזהו ואתנה לך דייקא את לוחות וכו' אשר כתבתי להורותם והוא כתיבה לשמה, ומאחר שמשה רבינו ציר נאמן קבל קידושין ונתקדשו ישראל ונתן הלוחות לישראל וכבר הותרו ישראל להקב"ה, דגם שהיינו שבויים ושבויה אסורה לכהן מ"מ עדין לא ידענו שכביכול כהן הוא ונתקדשה בהתר גמור לו יתברך כביכול ואחרי כן אמר אלהים ויקחו לי תרומה, הודיענו שהוא כהן עתה ולא מקודם עד אשר נשאת בהתר השבויה, וכמו שהוכחנו מהרב שער אפרים כנז', וזהו אומרו ויקחו לי תרומה, וכבר נודע שישראל העשירו מביזת מצרים וביזת הים והו"ל מתנה שנתן לה הבעל קודם נשואין דדינא כנכסי מלוג שהיא שלה והפירות לבעל, וז"ש מאת כל איש אשר ידבנו לבו כי כל אשר בידו שלו הוא מה שנתתי במצרים ועל הים, ומ"מ קרינן ביה תקחו את תרומתי דגם אני יש לי חלק בזה כי הוא כדין נכסי מלוג שהפירות לבעל ושייך ג"כ לומר תקחו את תרומתי. ולאומר שיאמר דיש לפקפק במה שהוכחנו מדברי הרב שער אפרים והגם דבתחילה היתר מהב"ד היה הוראה בטעות כי לא ידעו שהיה כהן, לז"א וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף וכו' שהם כנגד י"ג דברים שעשה הקב"ה לישראל, וקי"ל (כתובות ל"ו:) כהן שפדה את השבויה והעיד נאמן לישא אותה חזקה לא שדי איניש זוזי בכדי, ומאחר כי ה' הפליא לעשות עמנו בי"ג דברים הנז' הו"ל כדין כהן שפדה שבויה דחזקה לא שדי איניש זוזי בכדי והיא מותרת לו דודאי שהיא טהורה.

א"נ אפשר בסמיכות הפרשיות ונקדים מאז"ל בילקוט בסדר היום, זהב כנגד בבל רישא דדהבא וכסף מדי שכתוב ועשרת אלפים ככר כסף ונחשת יון שפחותה מכולם ועורות אילים מאודמים אדום ויצא הראשון אדמוני, אמר הקב"ה אעפ"י שאתם רואים מלכיות הללו ומתגאות עליכם חייכם שאני מצמיח לכם ישועה מתוך השעבוד, מה כתיב אחריו שמן למאור מלך המשיח שנאמר שם אצמיח קרן לדוד ע"כ. וצריך להבין מאי שיאטיהו דארבע מלכיות במקום הזה. ונראה בהקדים חקירה אחת שחקרו כת הקודמין דאז"ל דיעקב ועשו חלקו העולמות ועשו נטל העוה"ז ויעקב העוה"ב, אם כן איפה מצאה החקירה מקום לנוח כי די לנו בני ישראל להסתפק במועט במים צר ולחם לחץ בעוה"ז כדי חיינו בצמצום, כי בהאי עלמא ליכא חלק ונחלה לישראל והיה אדום ירשה. והנה עינינו הרואות בעלי עושר בישראל ובינונים מתפרנסים בריוח אוכלים למעדנים והיו העטופים כסו למלבש השירים והכלך ונשיהם יותר מהם אצעדה וצמיד וכיוצא, וגם הרבה מישראל ביתם פתוח וחצ"ר לחם והעניים והאביונים שבעים בלחם ומתן בסתר, וכל זה ח"ו גזל בידינו כי כל העוה"ז מעשו.

ויש מי שתירץ דהלא קי"ל (ב"מ כ"א:) המציל מזוטו של ים ומשלוליתו של נהר הרי אלו שלו, והא הכא אם ישראל לא היו מקבלים התורה היה חוזר העולם לתוהו ובהו והיה תלוי ועומד עד יום הששי בסיון כמ"ש ז"ל (שבת פ"ח.), וכאשר ישראל קבלו את התורה הצילו את העוה"ז שלא ימוש והרי כל העולם כולו שלהם כי הם הצילוהו ואלמלא קבלו התורה עמודי שמים ירופפו וארץ יראה, ונמצא דהם סבה לקיום העולם ופנים חדשות באו לכאן וזכו בעוה"ז ובעוה"ב.

אף אנן נמי בימי חרפי תרצתי לזה עם מאמר ר' לוי (ברכות ל"ה.) כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם ל"ק כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה, ונמצא לפי זה כי לה' הארץ ומלואה ומאי שיאטיה דעשו בדבר שאינו שלו כי אליו יתברך כל הארץ וכולי עלמא דיליה ומצות המלך היא כל המברך קנה אותו דבר והרי הוא שלו, וא"כ עשו אין זה מברך לא חפץ בברכה ותרחק ממנו כל טוב הארץ, ואדרבה כל אשר נהנה מעוה"ז הוא גוזל, לא כן ישראל זרע בירך ה' ברוכי מברכינן על כל הנאות העוה"ז בכלל ופרט, וגם ה' יתן הטוב לישראל עם קרובו ואין לעשו כלום. ואחר ימים רבים כן בקדש חזיתיה לטעם זה בספר מרבני אשכנז.

ועל פי זה אני אפרש פסוקי שירת דבורה (שופטים ה':ט') ה' בצאתך משעיר וכו' מפני ה' זה סיני וכו' לבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם ברכו ה' רוכבי אתונות צחוות והולכי על דרך שיחו וכו' אז ירדו לשערים עם ה'. ויש להעיר מה מקום להקדים מעמד הר

סיני. ותו אמאי קפיד למתנדבים דוקא שיברכו. ועוד נובין ונדון מה ענין רוכבי אתונות צחורות וכו'. ובילקוט אמרו אין צחורות אלא נקיות מגזל יושבי על מידין שמעמידין הדבר על הדין והולכי על דרך שיחו אלו סנהדרין שהעולם נשען עליהם וכו' מקול מחצצים האומרים על טמא טמא ועל טהור טהור הלכות שבת וחגיגות וכו' בין משאבים שלומדים ושואבים דברי תורה וכו' ע"ש. וצריך ביאור והרב כלי יקר כתב דמפרש קרא בסוחרים ע"ש. ועל פי הקדמתנו אפשר שיובן כי ישיבת ארץ כנען לישראל לאכול מפריה ולשבוע מטובה, ועתה מרצחים לאויביהם לשלול שלל ולבוז בז יקשה לכל מראה עיני דהעה"ז לא לנו כי אם לעשו ומי נתן את ישראל עבור על חלוקת אבינו הזקן ישראל סבא עם עשו והלא העוה"ז לעשו ואנו אין לנו אלא כדי חיותנו, ולזה כמערכה אל הדרוש פיה פתחה בחכמה, ותשר דבורה ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום שהם לא רצו לקבל התורה, ארץ רעשה גם שמים נטפו כי כלם רועשים ומעותדים לחזור לתהו ובהו אם ח"ו ישראל לא קבלו התורה, וא"כ אתה תשמע דעל ידי התורה שקבלנו זכינו בעוה"ז וכל שנעסוק בתורה האל למושעות מיד צר, ואם ח"ו נפרוש ממנה צרה קרובה ח"ו כמו שפירש רש"י ז"ל באורך בפסוקים אלו. לבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם ועניים בני בתיכם לאכול לשבעה ברכו ה' ועל ידי שאתם מברכים קונים העולם, וכך היא התורה דלאחר ברכה הרי אלו שלו דכתיב והארץ נתן לבני אדם ואין לעשו חלק בזה. וכל קבל הסוחרים הללו בעלי כיסים עושי סחורה ורווחי טובא ויקשה כי העוה"ז לעשו וגזל בידם, זאת אומרת רוכבי אתונות צחורות נקיות מן הגזל כמשז"ל כי אין בידם גזל מעשו. ויש טעם לשבח יושבי על מדין שמעמידין הדבר על פי הדין דאין לעשו טענה כלל. וביאור הדבר, והולכי על דרך שיחו אלו סנהדרין שהעולם נשען אליהם מקול מחצצים וכו' בין משאבים שלומדין ושואבין דברי תורה ועל ידי הסנהדרין ועסק התורה מתקיים העולם וזכו ישראל בדין המציל מן הנהר וכו', אז ירדו לשערים שיחזרו לעריהם מרב כל, כי העולם הזה קנוי לישראל על ידי התורה.

ואל כונה זו יסבו בלכתן דברי רבותינו בילקוט תהלים מזמור י"ו וז"ל, אמר הקב"ה אם אכלת ואמרת ברוך ה' טובתי בל עליך אל תחזיק לי טובה שאכלת משלי אלא משלך וכאילו קיימת כל התורה דכתיב ואכלת ושבעת וברכת וסמיך ליה כל המצוה וכן עשו אבות העולם. ונקדים מאמרם בב"ר (פ' ס"ו) ויתן לך אלהים הה"ד שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצרי, אמר יעקב אלמלא שעסקתי בתורה מהיכן זכיתי לברכות ויתן לך אלהים מטל השמים. ויש להבין מה זו סמיכה עסק התורה לברכות. ואולם לפום מאי דאמרן הנה נכון כי עתה בראות אשר בירך יצחק ליעקב בטובות והנאות העוה"ז והעוה"ב כמו

זר נחשב מה יסכון גבר שלים יעקב שלימא בכל זה, הרי מראשית בזאת טיבותא דעלמא הדין נדחה קרי לה, ויעקב נתן לעשו כל העוה"ז, אי לזאת כאן בתחילה ברכה ראשונה ויתן לך אלהים אמר מר הה"ד שרשי פתוח אלי מים וכו', כלומר אל יקשה בעיניך ענין זה שיעקב וזרעו זכו בעוה"ז והוא מעשו, כי על מבוכה זו עמד וישב יעקב, ופריק שפיר דעל ידי עסקו בתורה העמיד העוה"ז וכן זרע יעקב קבלנו התורה, ועשו לא רצה והיה העולם חוזר לתהו ובהו, ומקבלה ואילך נתקיים העולם וזכינו בו, וז"ש שרשי פתוח אלי מים מים חיים זו תורה דאלמלא שעסקתי בתורה ודאי לא זכיתי בטובות העוה"ז, והדברים מבוארים אין צורך להאריך. ועתה נבא עלי בא"ר מאמר הילקוט הנז' כי כבר כתבנו דיש לנו תירוץ אחר לזכות גם בעוה"ז וזה כי לה' הארץ ומלואה ונחנו מה, אבל רצה הקב"ה כי לאלרברכה נתן לנו הארץ ועל ידי הברכה זכינו בעוה"ז. ולדבר זה שקול ישקל ענין הברכות לכל התורה דדא ודא חדא היא לינצל מעשו כאמור, וז"ש במאמר ילקוט הנז' אמר הקב"ה אם אכלת וברכת ברוך אתה ה' טובתי בל עליך אל תחזיק לי טובה שאכלת משלי אלא משלך אכלת דעל ידי הברכה קנית הדבר, וזה כאלו קיימת כל התורה דבקיום התורה יש לך להשיב על הנאות העוה"ז וכן הוא בטענת הברכה, וכן עשו אבות העולם דגם אברהם יצחק ויעקב על ידי עסקם בתורה וברכות זכו בעוה"ז וגם אחר היות יעקב א"ח חילק העולמות עוד זכה ונטל העוה"ז גם כן.

וממוצא דבר אתאן למאי דקמן ענינא דיומא וזאת התרומה כי עין בעין יראו ישראל קדושים בלב שלם התנדבו למשכן ויהי הם מריקים את הזהב ואת הכסף וכו', ולכאורה יפלא כי כל הון יקר ונעים גזל הוא מעשו כמש"ל. האמנם הדבר פשוט כי זכו בכל על ידי התורה כמש"ל. ואפשר שזהו כונת תנא דבי אליהו הנז' כיון שקבלו ישראל עול מלכות שמים בשמחה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע מיד אמר הקב"ה דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה, דקודם שקבלו התורה לא היו יכולים להתנדב כי כל טובות והנאות העוה"ז לעשו, אבל מאחרי שבת תחת עול מלכות שמים וזכו להעמיד העולם שלא חזר לתהו ובהו הרי הצלנו העולם בקבלת התורה וזכו בו, ומיד אמר וזאת התרומה אשר תקחו מאת"ם דייקא, כי הכל שלהם אחר קבלת התורה.

אמור מעתה סדרן של כתובים מה כתיב למעלה מן הענין, עלה אלי ההרה ואתנה לך וכו', והשתא שקבלו ישראל התורה זכו בכל, ועשו וכל זרעו אין להם כלום כי כל העולם היה חוזר לתהו ובהו וישראל העמידוהו בקבלת התורה, וזה מערכה וטעם לשבח לנדבת המשכן כאמור. ועוד טוב טעם ויקחו לי תרומה, ענין רוממות לברך ה' כמו שפירש הרב שפתי כהן בסדר היום ע"ש באורך. ועל ידי הברכה קנו את הכל דקודם ברכה לה' הארץ

ומלואה ואין חלק לעשו. ועוד טעמא רבא זאת התרומה אשר תקחו מאתם דייקא, שלהם ממש ואינו גזל, והטעם זהב וכסף ונחשת ועורות אלים רמז לד' מלכיות כמשז"ל, וזה שטר חוב של אברהם דכתיב והנה אימה חשכה וכו' שהם ד' מלכיות כמשז"ל (בר"ר פ' מ"ד) ומאחר שישראל פרעו השטר חוב בטלה מחלקת וזכו בעוה"ז וכמ"ש רבני אשכנז לישוב חקירה זו. ועד אחרן עוד יוסיף טעם אחר ועשו לי מקדש, שאמרו רז"ל (במ"ר פ' י"ב) דהיה העולם מתמוטט עד שנבנה המשכן והמקדש, וישראל שבנאוהו קנו העולם כדין המציל מזוט"ו של ים ככל הדברים האמורים לעיל. ועוד נרחיב הדיבר בהקדמה זו בדרוש שבת זכור בס"ד כי קרוב אליך את קו"ל **החיים**.

תצוה

פרשת תצוה ושבת זכור בס"ד

במדרש (הובא בילקוט סו"פ כי תצא) געֶרת גויים זה עמלק שנאמר ראשית גוים עמלק אבדת רשע זה עשו שנאמר וקראו להם גבול רשעה יכול אף יעקב בכלל רשעים לא נאמר אלא רשע שמם מחית לעולם ועד תמחה את זכר עמלק:

בקום עלינו אדם הכי קר"ה שמו בן בנו של קרהו אשר ירדוף הקור"ה אוחז מעשה אבותיו בידו, מפשח ויהיב לן אלוותא עצי רתמים ברשתו אשר טמן פרט למזומן מעשה ידי המ"ן מבלתי יכולת לפייסו ולשוחדו, שבע תועבות בלבו לצד עילאה ימלל ובתהו יילל כאשר התעולל הלוך ויקלל וכרמו מעולל שם פניו להאבידו, לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד ויאר לנו נהרו"ת תבק"ע אר"ץ יבקע כשחר ואת כ"ל העודף מירא דכיא כ"ל שישנו באסת"ר ימיני והדסה צדיק וצדק פחים טמנו ללוכדו, וישבות המ"ן תולי"ן לו בזכות אחרים וזרע מרעים תול"ן חונה לו כל קבל דנא זרע ישראל עושה חיל ויסך אלוה בעדו, אתיא זכירה כי מצות המלך היא זה המעלה בזכור"ו הא דרישא זוהי ביאה ויבא עמלק משונה ביאה זו לא יחרוך רמיה צידו.

ולפי פשטן של דברים טעם זכירה זו כי הנה עמלק בא על שרפו ידיהם מן התורה כמשז"ל (מכילתא סו"פ בשלח), ולהיות עמלק ראשון לפורענות אנו מצווים לזכור ענייננו לעורר לבנו שלא להטות מדרכי ה', כי תכף החמס קם ותברא בצידה בתוכחות על עון וכזאת וכזאת, הן לא הובא כל המצר לישראל רק בעונם, וכך היא המדה שישראל נמשלו לזית שחובטין אותו ונותן השמן, וכן ישראל בא עליהם האויב ומתוך צרה ישובו אל ה' ונעתור להם, וכמו שאמרו בשמות רבה סדר היום וכך היא שנויה, ואתה תצוה הה"ד (ירמיהו י"א:ט"ז) זית רענן יפה פרי תואר, וכי לא נקראו ישראל אלא כזית הזה

בלבד והלא בכל מיני אילנות נאים ומשובחים נקראו ישראל, כגפן שנאמר (תהלים פ') גפן ממצרים כתאנה שנאמר (הושע ט') כבכורה בתאנה כתמר שנאמר (שיר השירים ז':ח') זאת קומתך דמתה לתמר כארז שנאמר (תהילים צ"ב:י"ג) כארז בלבנון ישגא כאגוז שנאמר (שה"ש ד') אל גנת אגוז ירדתי וקראן בכל מיני שלחין שנאמר (שם) שלחיך פרדס רמונים, ובא ירמיה לומר זית רענן יפה פרי תואר, אלא מה הזית עד שהוא באילנו מגרגרין אותו ונחבט וכו' ואח"כ טוחנין וכו' ואח"ך נותנין את שמנן, כך ישראל באין אומות העולם וחובטין וחובשין וכו' ואח"ך עושין תשובה והקב"ה עונה להם וכו', הוי זית רענן יפה פרי תואר עכ"ל ואם אמרנו נבא העי"ר בכל חלקי בדקי המאמר הנשגב הזה אפיק שפ"ה אורך היריעה רק בקצרה נהלך ברג"ש אומרו והלא בכל מיני אילנות יתר. ותו אמאי לא מייתי לגפן ותאנה חד קרא כענבים במדבר כבכורה בתאנה וכו'. ואעיקרא אמאי אכפל לאתויי כל הני. ועוד היש טעם בסדר זה כי אינו על סדר הכתובים. **ודרך** דרש יראה כי בכל אחד מאלו יש מקום לומר דאילן זה יוצא בגרעון בפרט אחד ולזה מייתי אידך וכן כלם, והנה אמרו פ' כיצד מברכין (מ"א.) והיא הלכה רווחת בא"ח סי' רי"א דזית קודם לגפן בברכה דזית ראשון לארץ בתרא, ואמרו פ"ה דמנחות (נ"ג:) מה זית זה אחריתו בסופו, ופירש הרב מהרש"א באגדתיה דהזית גופיה כמו שהוא אין לו שום מעלה עד תכליתו שנעשה שמן ולזה בשבעה מינין שנשתבחה א"י לא כתיב זית כמו גפן ותאנה אלא זית שמן ע"ש, איכו השתא זו שאלה של בעל המאמר וכי לא נקראו ישראל אלא כזית הזה, כלומר דהכתוב השביח גבי פירות א"י זית שמן וירמיה משו"ל ימשו"ל בזית עצמו, ואמטו להכי קשיא וכי לא נקראו ישראל אלא כזית והלא בכל אילנות דלכי מטית למושלו לאילן של זית, והלא בכל אילנות נאים נקראו ומאי איריא אילן של זית והלא נמשלו לגפן, ואם תאמר דיש צד בגפן שאינו טוב דאמרינן פ"ב דתמיד (כ"ט.) כל העצים כשרים למערכה חוץ מגפן ופליגי אמוראי מר סבר משום דקטירי ומר סבר משום ישוב א"י, ופירשו ז"ל דגם מ"ד משום ישוב א"י סבר טעם דקטירי נמי ועמ"ש הרב משנה למלך באסורי מזבח (פ"ז ה"ג), ומשום דאיירינן באילן להכי לא מייתי כענבים במדבר, ומ"מ הא אשכחן צד אחד באילן הגפן דלא מעלי. ותו אמרינן בכתובות דף ע"ט דיקלי ואילני דיקלי אילני וגופני אילני, וכתבו התוספות דמשמע דגופני גריעי מדיקלי ואילני, וקשה מדאמרינן בקמא (דף צ"ב) אייתי ליה תמרי טעם חמרא אמר קמכחשי בגופני כולי האי למחר אייתי לי מקוריהו, משמע דגופני עדיפי מדיקלי, וי"ל דדיקלי עדיפי דאין צריך להוציא עליהם לתקנם משא"כ גפנים דבעו הוצאה מרובה ומי שיכול לטרוח ולשומרה כראוי יש בה ריוח גדול עכ"ד. וא"כ יש צד שהגפנים גריעי שהם לטורח

ומשום הכי פנה לתאנה, כלומר דאם נאמר דלא נקט גפן שיש צד לגריעותא, הרי נקראו תאנה דאיהו גופיה טבא הוא וטבא ליהוי דליכא גביה הגרעונות של גפן, דבעצים ליכא קטרי כדתנן פ"ב דתמיד באלו רגילין במורביות של תאנה וליכא בהו טורח, וכי תימא מ"מ לא מצינו שנמשלו אלא לפירות שנאמר כבכורה בתאנה וירמיה רצה להמשילן באילן עצמו, לזה מייתי שנמשלו לתמר כדכתיב זאת קומתך לתמר, ואם נאמר מאחר שאנו מדמין לאילן עצמו א"כ הרי יש גריעותא דאין גזעו מחליף כמשז"ל (תענית כ"ה.) להכי מייתי שנמשלו לארז שהאילן עצמו נאה ויאה, אמנם הרב באר שבע והרב משנה למלך הקשו דאמאי לא היו מביאין עצי ארזים למערכה כמו לשריפת הפרה, ותירצו דיש להן עשן הרבה ובשרפת הפרה אין קפידא. וא"כ הרי נמצא גריעות בעשנן של אלו דמשונים מכל העצים, משום הכי אמר שנקראו אגוז והאגוז לית ביה שום גריעותא מכל הני דאמרן, ואם נפשך לומר דיד הדוחה נטויה לומר דגם באגוז אשכחן דאתמר בי מדרשא (שהש"ר פ' ו') על פסוק זה דאם מכסה שרשיו בשעת נטיעתו אינו מצליח והוא משונה מכל האילנות ולזה אמר וקראן בכל מיני אילנות כדכתיב שלחיך פרדס רמונים, ובא ירמיה לומר זית רענן כלומר שהזית בעצמו אינו משובח וגם פסול למערכה, ואסיק שישראל דומין לזית שחובטין וטוחנין וכו' ומשם אורה יוצאה, וגם ישראל על ידי הגלות והשעבוד מאירים תשובתם ומעשיהם והוא פירוש הכתוב שמן זית זך על ידי שהוא כתית נכתש ונטחן למאור בא אורה להעלות נר תמיד, וכן ישראל אגב דוחקא מאירים להעלות נר נשמתם תמיד.

סובב הולך לזה הבה נא אבא דרך רמז במשל יותם (שופטים סי' ט'), וישא משלו הלך הלכו העצים למשוח להם מלך ואמרו לזית מלכה עלינו ויאמר להם הזית החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים ויאמרו העצים לתאנה לכי את מלכי עלינו ותאמר להם התאנה החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה וכו' ויאמרו העצים לגפן לכי את מלכי עלינו ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים וכו' ויאמרו כל העצים אל האטד וכו'. ועם שהכל משל בעלמא הלא טוב לראות פנים במשל, וידוע משז"ל (יומא כ"ב:) אין ממנים פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה מאחריו, גם אמרו בירושלמי פרק ב' דסנהדרין ופרק עשרה יוחסין בבלי (ע'.) כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור לעשות מלאכה בפני ג', וכתב הרמ"ה בפריטי הוריות כ"י פ"ג דאף המלך בעת מלכותו הוא עבד לפי שצריך להנהיג העם בנחת ולדבר עם כל א' ולנהוג עם כל א' כמדתו ולשאת טרחם ומשאם והאריך בזה, גם אמרו (כתובות ק"ג:) נהוג נשיאותך ברמים. וזהו המשל כי הזית הוא מר וצריך טורח

ותיקון הרבה ואינו כשר למערכה, ולכן הלך הלכו העצים להמליך הזית כי יש בו כמה גרעונות אך הוא רענן ויש לו צל ונאה לו המלוכה דיש בו גריעות, ומ"מ הולמה והולמתו כי הוא מר לנהוג נשיאות ובענפוהי נייחן כל בריחי, ותאמר הזית גם עתה כדבריכם רמו"ז חסר"י אבל במלכי מעתה אני אסור במלאכה, וא"כ החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים לברך על הזית ראשונה מכל האילנות כי הוא ראשון לארץ בתרא, ואנשים ישראל שנמשלו לזית להורות יסוריהם ותשובתם וכל המלאכות עתה החדלתי והלכתי לנוע על העצים שצריך לשאת טרחם ומשאם ולהנהיגם כדעתם ומדתם, ויאמרו לתאנה וכו' שגם התאנה יש לה בצד מה גריעות שלא נמשלו ישראל אליה כי אם לפרי וגם הוא העץ שבו חטא אדם למאן דאמר (סנהדרין ע'.), ותאמר החדלתי את מתקי שעתה אסור במלאכה ולא עוד אלא שצריך להתנהג בכובד ראש ושלא להקל נגד העם לבטא בשפתים נוטפות מר הפך טבעי והלכתי לנוע להנהיג עצים, ויאמר לגפן שיש לו גריעות דפסול למערכה וגם שיש בו טורח מאד והוא אילן שאכל אדם הראשון למ"ד, ותאמר החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים וכו' על דרך האמור לעיל. ויאמרו כל העצים אל האטד וכו', הכא כתיב כל העצים וכולל גם לתאנה וזית וגפן והוא ללמד מוסר שגם גדולי הדור צריכים לקבל עליהם איש שמתרצים ההמון ואף שהוא גרוע במעלה, ולא תהיה העדה כצאן אשר אין להם רועה וגם הגדולים ישמעו לקטנים והמון העם ויהיו כלם באגודה אחת, ולכן גם הזית ותאנה וגפן דחזו למלוכה ולהם יאתה נועצו יחדו עם שאר עצים יחד כלם לקבל עליהם מלך יהיה מי שיהיה וילכו יחדיו אל האטד, וזה מוסר גדול שלא לפרוש מהציבור להתועלת ההמון.

הדרן למאי דאתאן עלה בטעם זכירת עמלק, כי לפי פשטן של דברים זה טעם מספיק לזכור כמה החטא גורם, כי עדה שלימה איומה כנדגלות בפשע ארץ רבים צרי"ה לראש והאויב מוכן לפורענות. וזה התעוררות לכלל ופרט לישמר מן החטא וכדאמרן, והלא טובה מרדות בלבו של אדם מאליו ומעצמו עד אשר לא יבואו ימי הרעה מפחד אויב, וזה כל פרי זכירת עמלק ראשון לפורענות הבא בתוכחות על עון וממנו נקח לכונן דרכנו ולהתעורר לשוב.

ולפי מדרשו נרחיב הדיבר וטרם כל נדעה נרדפה לדעת את ה' מה זה היה אשר תכף ומיד לא מחה זכר עמלק וכביכול אין השם שלם ואין כסאו שלם עד שימחה זכר עמלק, ויצאו מה שיצאו כמה מאות ואלפים שנים והלא כמו רגע בידו יתברך למחות זכרו ולשרש אחריו. וטרם אענה בישובן של דברים אביע אומר הלא במאמ"ר אחד אשר היה לראש פינה נערת גויים זה עמלק וכו', ואחריו נפרש הכתוב נערת גויים וכו' האויב תמו

וכו' בישוב חקירתנו. והנה המאמר הנז' הוא קשה במ"ש יכול אף יעקב בכלל, דמהיכא תיתי כי ח"ו זרע קדש שוים לרעה לבני שוממה עשו ועמלק. ועוד צריך להבין אומרו אבדת רשעים אין כתיב כאן וכו'.

ואפשר לומר במה שידוע דצדיק וחסיד בשם ישראל יכנה ולרשע כעת יאמר ליעקב, ורז"ל אמרו והביאו רש"י פ' ויגש דגבי עשו כתיב נפשות ביתו ושש הנה לפי שעובדין לאלהות הרבה, אך בישראל כתיב ע' נפש דעובדין לאלוה אחד ע"ש. וליודע חן נכון הדבר דהסט"א רשות הרבים עלמא דפרודא זה חלק עשו ולכן כתיב נפשות, כל קבל דנא ישראל גוי אחד בארץ העליונה יחוד גמור. איכו השתא הנה נודע הלא גם בנו פושעים נצמד"ו ויש רשעים גמורים נפטרי"ן מידי כריתתן ויש ספק גדול אם נשמתן נאבדת ח"ו בכל הגויים, אבל ידענו כי לא ידח ממנו נדח וצרוף יצרפו צירוף אחר צירוף יתלבנו ויתבררו באחרית הימים, ואף אותם שאין להם חלק לעוה"ב פירש רבינו האר"י זצ"ל דבחינת עלמא דאתי לא יזכו אך זוכים לבחינה שתחתיה, ובזה נבא אל הביאור גערת גויים זה עמלק אבדת רשע זה עשו, יכול אף יעקב בכלל כלומר רשע גמור שנכלל בשם יעקב יהיה בכלל דנאבד לגמרי נשמתו כעשו, ושם רשע נקט קרא בין לעשו ובין לאיזה רשע גמור מיעקב, אבדת רשעים אין כתיב כאן אלא רשע, כלומר דכיון דאבדת רשע הוא על עשו הול"ל אבדת רשעים דגבי עשו כתיב נפשות ביתו, ואף דלא מיירי אלא בעשו הול"ל רשעים וכמ"ש גערת גויים וקאי על עמלק ואמאי כתיב רשע, ועל כרחין דדייק קרא לאפוקי רשע גמור מיעקב דאינו בכלל ולא נאבד לגמרי, ואי נקט רשעים הייתי אומר דקאי על עשו וגם רשע גמור מיעקב בכלל דרשעים כולל הכל, ולכן שינה וכתב רשע להורות דקאי דוקא על עשו, אבל רשע גמור מיעקב לא נאבד לגמרי ואינו בכלל. והרב מהר"ר מאיר ברזילי ז"ל פירש כמין חומר מאמר זה והביא דבריו המג"ן בזבח שלמים דף ל"ה ומהרח"א בעץ חיים ע"ש דברי פי חכם חן.

ולהבין קרא דכתיב אחר גערת גויים וכו' האויב תמו חרבות לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו. ורז"ל (הובא בילקוט תהלים רמז תרמ"ג) דרשו האויב תמו וכו' שאף שמתו עריהם קיימות. וה' לעולם ישב וכו' דכשימחה עמלק יהיה שמו שלם וכסאו שלם. אך צריך להבין אומרו האויב תמו דהול"ל האויב תם או האויבים תמו. ואפשר במ"ש הרב מהרח"א בעץ החיים פ' בשלח משם הרב מהר"ם אלשיך דשאר שרים יפקוד ה' על צבא המרום ואחר זה על מלכי האדמה, משא"כ עמלק דשרו ס"מ צריכין ישראל למחותו מעל השמים על ידי תשובה ומעשים טובים ואחר זה ה' יסייעם מתחת השמים, אתון מלתתא ואנא מלעילא אני אסייע אתכם מתחת השמים

ולא מעל השמים רק אתם לבדכם עכ"ד. ועל פי זה נבא להבין פסוק בהפטרה ואגב ארחין אשימה עיני בקצת פסוקים שם וזה סדרן של כתובים (שמואל א ט"ו:א'), ויאמר שמואל אל שאול אותי שלח ה' למשחך למלך וכו' עתה לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו וכו' ויאמר לו שאול ברוך אתה לה' הקימותי את דבר ה' וכו' ויאמר שמואל הלא אם קטון אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך ה' למלך על ישראל וישלחך ה' בדרך ויאמר לך והחרמתה את החטאים את עמלק ונלחמת בו עד כלותם אותם וכו' ותעש הרע בעיני ה' ויאמר שאול וכו'. ויש להבין תחילת דיבר הנביא אותי שלח ה' למשחך למלך ומאי נפקא מינה למלחמת עמלק אם שמואל משחו ומה צורך בזה. ועוד אומרו לך והכיתה את עמלק לשון יחיד אליו היה הדיבור ואחר זה והחרמתם לשון רבים. ותו מאי קאמר שאול ברוך אתה לה' הקימותי את דבר ה', ואיך שמואל ברוך יהיה באשר שאול הקים את דברו יתברך. גם להבין מאמר שמואל הלא אם קטון וכו' שנראה דאינו צורך כל כך אל הענין. ועוד מה הלשון אומרת והחרמתה את החטאים את עמלק והול"ל והחרמת את עמלק החוטא. ועוד החוטאים הול"ל כדדייקי רז"ל (ברכות י'.) יתמו חטאים ולא חוטאים, וא"כ החוטאים הול"ל. ועוד מ"ש ונלחמת בו עד כלותם אותם עד כלותו אותו הול"ל, ורש"י נדחק בזה.

ואפשר לפרש במ"ש פ' אין עומדין (ל"א:) ע"פ ונתת לאמתך זרע אנשים מאי זרע אנשים שמואל אמר זרע שימשח שני אנשים שאול ודוד ורבנן אמרי זרע שמובלע בין אנשים לא חכם ולא טיפש וכו' שלא ישלוט בו עין הרע, ואפשר דז"ש שמואל אותי שלח ה' למשחך למלך כלומר הסתכל יפה שאני משחתיך ואמי חנה היתה מדברת ונתת לאמתך זרע אנשים, ויש שני פירושים או מובלע בין אנשים שלא ישלוט עין הרע, או שמושח שני אנשים, וא"כ השתונן והכונן לשמור ולעשות כדי שלא יתקיים פירוש זרע אנשים שמושח שני אנשים ותפסיד המלכות, וכל זה רמז לו באומרו אותי שלח ה' למשחך להשגיח יפה מי משחו ומבטן מי יצא חנה הנביאה זאת אומרת זרע אנשים, וכאשר שאול לפי דעתו עשה שליחותו כמצותו יצא לקראתו אשר כברכתו בירך אותו ברוך אתה לה' הקימותי את דבר ה', כלומר עתה נתקיים פירוש זרע אנשים שמובלע בין אנשים ולא ישלוט עין הרע, וזהו ברוך אתה לה' שלא ישלט עין רע כי אותו פירוש שמושח ב' אנשים אכן סר שהרי הקימותי את דבר ה' והממלכה נכונה בידי. ולהבין אומרו לך והכית והחרמתם אפשר במשז"ל (בר"ר פ' ע"ג) שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל. ואנן בעניותין לעיל ריש פ' וישב כתיבנא דכי איכא במעמד ההוא מזרע רחל בהא סגי לילחם עם עשו עש"ב.

ויתבאר בזה מאמרם פ"ק דמגילה (ט"ז.) אם מזרע היהודים מרדכי וכו', אם משאר שבטים יכלת ליה ואי מיהודה ומנשה ואפרים לא יכלת ליה יהודה דכתיב (בראשית מ"ט:ח') ידך בעורף אויביך מנשה ואפרים דכתיב (תהילים פ':ג') לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך ע"כ. והנה אמרו בספרי (פ' וזאת הברכה) ידיו רב לו בשעה שהרג עשו, וז"ש אי מיהודה אשר הוא היה תחילה לקוצרים מקוצ"ר רוח הטומאה והמית עשו, או מנשה ואפרים שהם בני בניה של רחל המסוגלים לנפילת עשו לא יכלת ליה, וז"ש אם מזרע היהודים מרדכי מיהודה מנשה ואפרים אשר החלות לנפול לפניו כי זאת לפנים החלות לנפול שיהודה הרג עשו ומנשה היה במלחמת צקלג ואפרים יהושע הנלחם בעמלק, ודייק אומרו לפני"ו דסגי במה שיהיה לפניו וימצא במלחמה מזרעה של רחל לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו וכן הוות ליה באשר כרע נפל לפני אסתר המלכה דאתיא מבנימין, וכפל כי נפול תפול היינו כי נפול עתה תפול באחרית הימים בזמן המשיח, ומייתי הש"ס ראיה יהודה דכתיב ידך בעורף אויביך דברכת יעקב אע"ה כברכת משה רבינו וכי היכי דידיו רב לו הוא בשעה שהרג עשו כמ"ש בספרי הכי נמי פירוש ברכת יעקב אע"ה ידך בעורף אויביך על אויבו העיקרי אח לצרה עשו וא"כ אי מיהודה לא יכיל ליה, ואי ממנשה ואפרים דכתיב רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף יושב הכרובים הופיעה לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו, וכבר רז"ל אמרו למה נקראו ישראל על שם יוסף, ולפני דרכנו אפשר כי כל יראת יעקב אע"ה מעשיו וכל דור ודור יראים גם זרע יעקב ומה גם בדור אחרון, ובניה של רחל הם היו בעוכריו וגבר ישראל להכי קרא ישראל על שם יוסף וכתיב נוהג כצאן יוסף והוא כביכול רועה ישראל, ואסף החוזה מדבר בתחינה לפני אפרים ובנימין ומנשה שהם בניה של רחל, ונקט סדר זה כי כן כסדר הזה נלחמו הם בעמלק, יהושע דאתי מאפרים פתח בהצלה תחילה להלחם בעמלק ואחריו שאול מבנימין ואחריו בצקלג מבני מנשה עם דוד המלך ע"ה כמבואר בבתרא דף קכ"ב מן הכתו', והשתא קאמר שבמעמד אפרים ובנימין ומנשה בניה של רחל עוררה את גבורתך להלחם עם בני עשו ועמלק, ותן כח בישראל להשמיד כל זכר למו ותסגי שיהיה לפני אפרים ובנימין ומנשה לפני דייקא, שכל שהם נמצאים שם נפלו בני עשו כדאמרן. ולכה לישועתה שכביכול ישועה לו ית' שיהיה שמו וכסאו שלם וישועתו היא לנו שכל ישענו לשמוח בישועתו, והוא מאמר שמואל לשאול לך והכית את עמלק והחרמתם את כל אשר לו, כלומר כיון שאתה הולך במלחמה זו יכולים כל ישראל להשמידו מאחר שאתה מבניה של רחל די שיהיה לפניך כלם מצליחים, וז"ש לך והכית אתה ובכחך והחרמתם כל ישראל את כל אשר לו

להיות דמבניה של רחל ימצאון שם, וכמ"ש המשורר לפנ"י אפרים וכו', ואפשר שז"ש לו שמואל אחר זה. הלא אם קטון אתה בעיניך שאתה מקטנן של שבטים בנימין ראש שבטי ישראל אתה לענין מלחמה זו שאתה מבניה של רחל, וגם שבנימין לא השתחוה לעשו ואז"ל שלכך נבנה בית המקדש בחלקו, ונמצא דבך יש מעלה יתירה על זרע יוסף וזוהי סיבה למשחך למלך כי תכף המלך צריך ליללחם בעמלק ואתה מסוגל לזה מצד שאתה מבניה של רחל, ועוד דבנימין לא השתחוה לעשו כמדובר.

ובאופן אחר יראה מתיחס אל כונתנו, דכבר כתבנו משם הרב מהר"ם אלשיך כי מלחמות עמלק משונה מכל מלחמות שבעולם דבזו צריך כח גדול בתשובה ומעשים טובים להכניע שר עמלק למעלה ושוב להלחם בו למטה, וז"ש אותי שלח ה' למשחך למלך, כלומר אני ששקול כמשה ואהרן כמשז"ל (ברכות ל"א:) שלח ה' למשחך כדי שאשפיע בך שפע קדוש להכרית כל החוחים והקוצים, עתה בכח השפעתי לך והכית וכו' דבגון דא צריכא רבה להכניע ש"ר צילם ולהלחם עמם כאמור, ולפי דעת שאול כי הצליח בזה אמר לשמואל ברוך אתה לה' שהשפעת עלי שפע קדוש ובכן הקימותי את דבר ה' ודבר גדול הנביא דיבר אליו וישלחך ה' בדרך ויאמר לך והחרמתה את החטאים את עמלק כי לא תצליח עד אשר החרם תחרים שר שלו מקור הסט"א והוא החטא עצמו, וצריך תשובה ומעשים ואחר זה תרום ידך על צריך אשר לפניך בארץ, וזהו בעצם את החטאים שרו של מעלה החטאים הידועים הוא שטן הוא יצה"ר וכל גונדא דיליה, ואח"כ את עמלק ונלחמת בו בשר עד כלותם לבני עמלק, ויצא מן ההקש משאר מלחמות ומדוקדק היטב מאמר שמואל הנביא, ורצונו דמאחר דמלחמה זו אימתני ותקיפא בשמים ובארץ היה לו להתבונן מאד כי צריך כח ושכל טוב בעיון נמרץ, והוא לא כן עשה ונאחז בסבך סברות שאינם אמת. ועתה נבא לתכלית מבוקשנו שזה אפשר כונת הכתוב געת גויים וכו' האויב תמו וכו', כי הנה מטעם האמור דשר עמלק הוא שטן הוא יצה"ר וזה תלוי ביד ישראל להכניעו ולבטלו כי כן יסד המלך להיות שכר ועונש, משום הכי אכתי פשו עשו ועמלק ולא נכרת עמלק תכף ומיד כי ודאי בידו יתברך לשומו לשמה כרגע ואבד שמו וזכרו, אכן הדבר מסור ביד ישראל להכניע השר בתשובה גדולה מאד ומעשים טובים ואז מן השמים ילחמו לסייע לישראל עדי אובד זכר עמלק ודין גרמ"א דאשתהויי אשתהי מריש ועד כען, וז"ש געת וכו' שמם מחית לעולם ועד כד"א מחה אמחה את זכר עמלק, וכי תאמר בלבבך מאחר שדיבורו של הקב"ה הוא כמעשה וכך עתיד להיות מי מעכב שלא ימחה שמו וזכרו עד כאן, לז"א האויב האויב הידוע הוא היצר הרע שר שלו שבעונות ישראל מאריך הוא ברעתו זה גורם שאף אשר תמו עמלק ועשו עדיין

חרבות לנצח עריהם קיימות כמשז"ל, אבל מהרה שישובו ישראל ערים נתשת אבד כל זכר למו, אז ה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו שיהיה שמו הגדול שלם וכסאו שלם, אך הוא במשפט עד בא קץ השר שלו הוא האויב לפי מעשה ישראל וזהו העיכוב והוא אומרו כונן למשפט כסאו.

זאת היתה לי כונת מאמרם ז"ל (קה"ר פ' ח') שומר מצוה זו אסתר שהיתה עסוקה בביעור חמץ, לא ידע דבר רע שניצולו מהמן ע"כ. ונסחת מאמר זה הובא בס' דרוש שמואל שידוע שביעור חמץ רמז הרומז לביטול יצר הרע שהוא החמץ ושאור שבעיסה, ולזה צריך בדיקה מעליא וכל היד המרבה לבדוק הרי זו מושבחת וכאשר האריך הרב מהר"ם אלשיך בנועם מוסרו בפתרון משנת אור לארבעה עשר בודקין החמץ כידוע. ובהיות אסתר הצדקת עוסקת בכל כחה וקדושתה בביעור חמץ וביטול יצר הרע, כי כל אדם לפי עוצם כוחו וקדושתו ותיקון מעשיו וישר חדרי לבו ככה יעשה בהכנעת וביטול השר הצורר למעלה, ולגדל וחשיבות אסתר רבה תפארת ופעולתה בשמים זו היתה נסיבת כי בא מועד נפילת המן למטה על ידה, ולכך דרש שומר מצוה זו אסתר שהיתה עסוקה בביעור חמץ בכל חוקותיו וכונותיו, ולכן לא ידע דבר רע שניצולו מהמן דהא בהא תליא כי שר עמלק הוא שטן הוא יצה"ר כמדובר. ומעתה נתבאר היטב טעם לשבח אשר זה כמה וכמה ועדיין עמלק לא אתמח"י גברא, כי עונותנו הטו אלה כי כל עוד שר שלו קיים בעונותנו אי אפשר לבא עד קיצו למחות זכר עמלק. ולכן נצטוינו בזכירת עמלק לעורר לבנו כי אין השם שלם וכסאו שלם עד שימחה זכר עמלק והדבר תלוי בתשובה גדולה ומעשים טובים לבטל השר שלו הוא שטן הוא יצה"ר, והוא חיוב גדול להסתכל בזה תמיד ולשוב בתשובה והדברים מגיעים לכבודו יתברך, ומי שיש לו לב במרירות יאנח וימהר לשוב על דבר כבוד שמו.

עוד מילתא בפומאי בנותן טעם (א) על זכירת עמלק, וגם נבין כמה חקירות, וגם שכל אחת לבדה טעמה ונימוקה עמה, וכמה פנים לפנים על פי דרכנו נישב הכל בס"ד. והנה רז"ל (מכילתא סו"פ בשלח) אמרו ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים על שרפו ידיהם מן התורה, ויש לחקור (ב) איך הוא מדה כנגד מדה שעל כי נרפים הם בתורה בא זדון ויבא עמלק. והפשוט בזה דידוע משז"ל (בר"ר פ' ס"ה) בזמן שהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו, הרי דבביטול תורה שאין קול יעקב לפורענות מוכן עשו, אבל ממה שתרגם אנקלוס (בראשית כ"ז:מ') והיה כאשר תריד וכו' ויהא כד יעברון בנוהי על פתגמי אוריתא וכו' מורה דכאשר יעברו על לאוין, אבל כאן שרפו ידיהם מן התורה לא עברו עליה, אלא די"ל דביטול תורה חמור מע"ז וג"ע וש"ד כמשז"ל (פתיחתא דאיכ"ר)

ונמצא דגם בביטול תורה עברייני מיקרו, והוא אומרם בזמן שאין הקול וכו' כאמור, ולדרכנו יתבאר. (ג) עוד יש להבין דאז"ל פ' כל כתבי (קי"ח.) אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה אין כל אומה ולשון שולטת בהם דכתיב ויהי ביום השביעי יצאו וכו' וכתיב ויבא עמלק, וצריך להבין מי תלה זה בזה. ועוד (ד) דהרי אמרו דעל ביטול תורה בא עמלק ומהא מוכח דבא על חילול שבת. וכבר אפשר להשיב דהגם שבא על ביטול תורה אלמלא שמרו השבת יכולה היא שתגן עליהם ובחללם שבת שלט בהם, אך לפי דרכנו יתישב ונבין טוב טעם (ה) על שמירת שבת מלבד הטעמים גלויים ונסתרים, ויתבאר טעם נכון (ו) לענג השבת בכל תענוג אכילה ומלבוש מלבד הנגלה. ועוד מצאה החקירה מקום לנוח (ז) מה טעם תקנו לקרות פ' זכור בשבת זו וקורין אותו שבת זכור, ותיסגי לן לקרות בפורים פ' עמלק וזה יספיק לזכור מעשה עמלק. ועוד (ח) נבין מאמרם ז"ל בפרקי ר' אליעזר כתיב זכור את יום השבת לקדשו וכתיב אשר עשה לך עמלק איך יתקיימו שתי מקראות הללו, אלא אינו דומה שותה כוס קונדיטון לשותה כוס של חומץ, זכור את יום השבת לקדשו על יין, וזכור אשר עשה לך עמלק להשמידו ולאבדו. ומאמר זה קשה לשמוע מאי קאמר כיצד יתקיימו שתי מקראות כאלו הדברים סותרים ולא קרב זה אל זה.

ואמינא מילתא לבר מארחין במ"ש פ"ק דמגילה זכור אשר עשה לך עמלק יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת לב אמור מה ת"ל זכור בפה, למדנו מזה דאי לא הוה כתיב לא תשכח הוה אמינא דזכור בלב ומאחר שכן הדבר קשה גבי זכור את יום השבת דלא כתיב לא תשכח ואפילו הכי זכור הוא בפה, והיינו דקאמר כיצד יתקיימו שני מקראות הללו זכור דשבת וזכור דעמלק כלומר דזכור דעמלק מלמדנו דזכור בלב, דהרי אצטריך לא תשכח כדי לפרשו בפה וזכור דשבת בפשיטות אנו מפרשים בפה. ותריץ יתיב אך בחלקו"ת ישית למו ואינו דומה שותה כוס קונדיטון לשותה כוס של חומץ, והכא מעניניה דקרא דזכור דשבת דאינו בא לצוות שום פועל משמע שפיר זכור בפה דאין כאן מעשה לקדשו אלא בפה, אבל גבי עמלק דיש שם מעשה למחותו הו"א זכור בלב ולהכי אצטריך לא תשכח, וז"ש זכור את יום השבת לקדשו על היין וזהו המעשה ומוכרח בפה, אך זכור דעמלק להשמידו ולאבדו וכיון דאיכא מעשה רב יש ס"ד לפרש זכור בלב ולהכי אצטריך לא תשכח.

ובהא אשכחנא פתרי למאי דקשיתיה לגדול הדור הרב מהר"ח אבואלעפיא בספר עץ החיים פ' בשלח אהך דפ"ק דמגילה דקאמר יכול בלב דהא תנן מזכירין יציאת מצרים והתם כתיב למען תזכור את יום צאתך והיינו בפה. ותו דקאמר לא תשכח הרי שכחת

הלב דאימא דתרוייהו בפה וזכור הוי עשה לא תשכח לא תעשה וכך מנאם הרמב"ם לעשה ול"ת. והרב ז"ל תירץ דהול'ל לא תשכח מלזוכרו ומדאמר סתם לא תשכח שמעינן דסתם שכחה בלב וממילא משמע דיש עשה ול"ת במצוה זו. ולקושיא אחרת תירץ דרך דרש ע"ש. ומלבד דתירוצו דחוק דאימא דגם לא תשכח בפה ואין צורך לפרש מלזוכרו דעל זכור דסמיך ליה קאתי והוא עשה ולא תעשה, עוד בה דגם לשיטת הרב ז"ל תירוץ זה צודק לפי סגנון הקושיא דנקט. ואעיקרא בזה הסגנון דנקט דאימא שניהם בפה לק"מ, דכיון דהסברא מבחוץ דגם זכור בלב תיסגי לן לפרשו בפה מכח לא תשכח דהוי בלב, אבל לא תשכח כפשטו דהוי בלב ובדקאי קאי, ומי יכריח לאפוקי מפשטיה גם לא תשכח, אבל אי קשיא הא קשיא דהא קאמר זכור יכול בלב א"כ הסברא מבחוץ דזכור הוי בלב, ולפי זה באיזה כח אפיק ליה מפשטיה דהוי בלב, אי משום לא תשכח דהוי בלב הוא ל"ת וזכור עשה ותרוייהו באובנתא דלבא תלו, רק דהך עשה והך לא תעשה, ומאי קאמר הרי שכחת לב אמור ומה ת"ל זכור, מאי קושיא אצטריך לעשה ואיברא דלפום ריהטא האי דוקיא מעליא בש"ס.

וירא דהש"ס סבר דלא דמי זכירה זו לזכירת יציאת מצרים מטעמא דאמרן דהכא מענייה דקרא, דהתם דבזכירת מצרים כל הימים אף לילות דכתיב למען תזכור את יום וכו' כל ימי חייך, כיון דליכא שום מעשה מסתברא דהזכירה הוא בפה וגם בליל התקדש חג ואמר בפי' והגדת לבנך לאמר בעבור זה וכו', ובשאר ימים נחתינן דרגא למעבד זכירה בעלמא בפה. אבל הכא דהזכירה למחות שמו הוה ס"ד דהוי בלב, והשתא דכתיב לא תשכח הרי שכחת הלב אמור כלומר דאשכחן בהא רבותא דאיכא עשה ול"ת טפי מיציאת מצרים דליכא ל"ת, ומדאיתא להך טופיינא הכא מסתברא דהא דכתיב זכור הוא בפה ולא גרע מיצ"מ דהא העדיפו הכתוב בעשה ול"ת ולא יגרע לזוכרו בלב, באופן כי אדרבא במונח דאיכא הכא עשה ול"ת היא הנותנת שיהיה זכור בפה.

אי נמי אפשר דהכרח הש"ס הוא דנהי דהוי עשה ול"ת, מ"מ כיון דלא תשכח היא שכחת לב אם איתא דזכור הוא בלב הול"ל זכור אל תשכח את אשר עשה לך עמלק, ויהיו עשה ול"ת סמוכים וכדאשכחן דכתיב זכור אל תשכח את אשר הקצפת את אלהיך במדבר, והשתא דמרחק זכור מלא תשכח אמרינן דזכור הוא עשה לזכור בפה, ולא תשכח ל"ת שלא לשכח בלב.

ועוד אפשר לומר דכונת הש"ס דהשתא דכתיב לא תשכח והוא לשון מבורר דהוי בלב דלא מעיט אלא שכחה והוי שכחת הלב, ומוכח דכל דאין לו שכחה בלב לא עבר על לאו, וא"כ אם איתא דהעשה הוא בלב הול"ל שמור את אשר עשה עמלק דהוי לשון

מבורר דהוי בלב זו היא נטירה בלב האדם כשם דלא תשכח הוא לשון ברור דהוי שכחת הלב, והיינו דקאמר כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמור, כלומר דהוא ברור כמדובר א"כ מה ת"ל זכור הול"ל שמור לשון ברור, אלא מוכרח דזכור הוא בפה.

שוב ראיתי בילקוט ריש פ' בחוקותי שאז"ל בלשון הזה, זכור את יום השבת לקדשו יכול בלבך כשהוא אומר שמור את יום השבת הרי שמירת לב אמורה הא אינו אומר זכור אלא להיות שונה, וכן הוא אומר זכור אשר הקצפת יכול בלבך כשהוא אומר אל תשכח הרי שכחת לב אמורה הא אינו אומר זכור אלא להיות שונה בפיך, וכן הוא אומר זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים יכול בלבך כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך, וכן הוא אומר זכור את אשר עשה לך עמלק יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא שאינו אומר זכור אלא להיות שונה בפיך, עכ"ל. (הודעתי ה"ן כתיב כאן דספרי דבי רב אין עמדי לראות שרשן של דברים ומקורן ואם המפרשים הם המדברים), ובהגלות נגלות מאמר זה נסתרו כל דברינו, כי השתות יהרסון כמבואר למעיין וגם תירוצי הרב עץ החיים נדדו הלכו כאשר עיניו יחזו גברא דשפיר חזי ואין להאריך. אך אפשר לומר דפרקי ר' אליעזר ותלמודא דידן לא סבירא להו כמאמר זה וכל מאי דשנינן שינוייא הוא לפרקי ר' אליעזר ותלמודין.

ברם זוהי שהקשה על מאמר הלזה עיקר קושיין דמאי יליף בכל הני דזכור הוא בפה אימא דגם זכור הוא בלב כדס"ד ואינהו עשה ולא תעשה. ואפשר דבעל המאמר סבר דשמור דעשה עשה וא"כ ליכא למימר דאתו לעשה ול"ת. הן אמת דהרמב"ן בפרישתו כתב דשמור את יום השבת לאו הוא ולקדשו היינו שלא יחללנו, אמנם אפשר דדברי הרמב"ן אינם אלא לר' יוחנן דקי"ל כוותיה דסבר השמר דעשה לאו הוא והיינו כמ"ש התוס' בכמה דוכתי דגם לר' יוחנן בעינן שיהא בכללו לאו, ומ"ה סבר הרמב"ן דשמור את יום השבת לקדשו היינו שלא יחללנו והוי ל"ת, אבל בעל המאמר סבר כמ"ד השמר דעשה עשה, ומאחר דאיכא בהני דליכא כי אם עשה עלייהו סמיך לדרוש בכלן זכור בפה, אף דהיכא דאיכא ל"ת כזכור דעמלק ואשר הקצפת דגם דבהני יש לדחות דכלהו בפה כקושיין אינך דהוו עשה יכריעו דזכור בפה, ומהתם ילפינן (ואם מאמר זה הוא ת"כ צריך להתישב בדבר).

ולפי קוטב דרושנו יתישב מאמר פרקי ר"א דאתאן עליה דרך דרש בס"ד, ולפי דרכנו (ט) נבין חיוב דברי תורה על השלחן. ועוד זאת אדרש (י) במאמרם ז"ל פ' כל כתבי (קי"ט.) ר' חייא בר אבא נתארח אצל אדם אחד בלודקיא והביאו שלחן זהב וכו' והיו אומרים

לה' הארץ ומלואה ובסילוקו והארץ נתן לבני אדם, וזכה לזה במה שהיה מענג השבת ע"ש באורך כל המאמר. ויש להבין מה טיבן של פסוקים אלו. (יא) ועוד מה שייכות לעושר זה בעבור עונג שבת, הן אמת דהרי אמרו (שם קי"ח.) כל המענג השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים דכתיב והאכלתיך נחלת יעקב אביך אבל היא גופה (יב) צריכין אנו למודע"י איך הוא מדה כנגד מדה לעונג שבת נחלה בלי מצרים. ועוד נדעה נרדפה (יג) מה טעם שיעקב אע"ה זכה לזה, ואגב דרך דרש נבין טעם (יד) משז"ל (סנהדרין נ"ח:) גוי ששבת חייב מיתה. ועוד (טו) נבין מאמרם ז"ל (ויק"ר פי"ג) על פסוק אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו ורז"ל דרשו חרובין תאכלו. ודבר שהיה בכלל (טז) מאז"ל פ"ג דתעניות (כ"ד:) בכל יום בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כלו אינו נזון אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין, (טוב) ויתישב מאז"ל פ' הנושא (ק"ד.) בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר רבש"ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה. (חי) גם נבין קצת טעם לחיוב אמירת ברית ותורה בברכת המזון בברכת הארץ. (יט) ועד אחרון קצת טעם למשז"ל פ' ר' עקיבא (פ"ח.) מכאן מודעא רבא לאוריתא והדור קבלוה בימי אחשורוש, מה טעם נתרצו לקבלה בימי אחשורוש. (כ) ועוד נבין פרשת זכור דיש בפסוקים כמה יתורים ודקדוקים ולפי דרכנו יתבררו ויתלבנו בס"ד.

ויתכן להבין כל הני דאמרן ולקשור ולשנות דרך דרש במשז"ל דיעקב אע"ה ועשו חלקו העולמות ויעקב איש תם נטל העוה"ב ועשו נטל העוה"ז, וכבר ידוע חקירת הראשונים דא"כ לא שבקת חיי לזרע יעקב ואיך אנו נהנים מהעה"ז יותר מכדי חיותנו בלחם צר ומים לחץ, והלא מראש בצאת ישראל ממצרים טעוני"ם ברכה וינצלו את מצרים ובעידנא דעיילי ארץ כנען עמל לאומים יירשו ובתים מלאים כל טוב, ודבר זה מפורסם מלכים ימלוכו ושרים ישורו בכל עושר וכבוד ותענוגות בני אדם, והן עוד היום בגלות החל הזה יחד עשירים שאננו אוכלים למעדנים ונשותיהם יותר לבושי מכלול ורקמה ותכשיטין וגם הבינוניים מתעדנים בחגים ובמועדים, ואפילו עני שבישראל זמנין דמשבחת מלי כריסיה את חלב הארץ כי בא מוע"ד, וכל זה גזל בידנו.

והרב מהר"ש פרימו איהו מפרק לה כמשז"ל (שבת פ"ח.) דשמים וארץ היו תלויים ועומדים עד קבלת התורה ואם ישראל מקבלים התורה מוטב ואם לאו חוזרים לתהו ובהו, ובהגיע תור כאשר ישר בעיני היוצ"ר תנתן דת זרח משעיר הופיע מהר פארן, ולא רצו עשו וישמעאל וכל הגוים לקבלה ונמצא העולם היה אבד וחוזר לתהו ובהו, ובאו ישראל וקבלוה והעמידו העולם על בוריו ואתקיים, והרי זה כמציל מזוטו של ים

ושלילתו של נהר דדינא הוא הרי הוא שלו, וקנו העוה"ז כי היה אבד וקבלו התורה וקיימו העולם ומעתה זכו בו, ועוה"ב קדם וסלקו ישראל סבא לו ולזרעו עד עולם וזכינו בשני עולמות עכ"ד הרב הנז'. ועל פי זה א"ש מאמר ה' אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ולא תחושו לחלוקת העולמות כי עוה"ז חלק עשו, כי בא נהר ושטף את העוה"ז וינתקו מוסדי ארץ אלמלא קבלתם התורה וא"כ זכיתם בעוה"ז, ולכן אם תאבו ושמעתם דברי תורה ויהיו מאשרים קבלת התורה לקיימה טוב הארץ תאכלו, כי גם העוה"ז שלכם הוא ואין לעשו בו כלום. ואם תמאנו לשמוע כלימודים אז חזר הדין שהעוה"ז לעשו ואתם אין לכם בו כי אם דבר מועט לקיום הנפש, וז"ש חרובין תאכלו כלומר דבר מועט חרובין ודומיהם לקיום הנפש בדוחק וצער כי העוה"ז אינו שלכם. וזהו מעלת ר' חנינא בן דוסא דבת קול מכרזת ואומרת כל העולם כלו ניזון בשביל חנינה וחנינה בני די לו בקב חרובין. והוא פלא דכיון דכל העולם ניזון בזכותו א"כ בקיימו העולם בזכותו זכה בו כי הוא הוא המעמידו והוא שלו, ושורת הדין כי יתענג מרב כל עושר וכבוד אשר לא ימד ולא יספר כי הכל שלו והכל הולך אחר המעמיד, והו"ל כמציל מזוטו של ים ושלוליתו של נהר דהרי הוא שלו. וכלפי ליא מצטמק בקב חרובין כמשפט עוברי דת ודין שנאמר בהם חרובין תאכלו והיא נפלאת בעינינו על ר' חנינא, והיה שכרו לאתויי ביאת אורו ועליו יציץ נזרו בעוה"ב.

והדברים מגיעים לאמרי קדוש רבי בשעת פטירתו, כי הנה יעקב אע"ה אשר מר ניהו א"ח חיל"ק ומרעות נפשיה נתן העוה"ז לעשו, הוא עצמו קבל הברכות אשר לפי פשטן כל טוב העוה"ז אליו, והוא עצמו אמר אלמלא שקבלתי התורה מהיכן זכיתי לטל השמים הה"ד שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי כמשז"ל ברבה (בראשית פ' ס"ו), ונתבאר אצלנו עפ"ז דיעקב אע"ה לעצמו הוא מציל שקבל הברכות והלא הוא נטל העוה"ב ושביק לעשו העוה"ז, והיה טעמו שקבל התורה הוא וזרעו ועשו לעולם שלא יחרב וקנאוהו, ונודע כי רבינו הקדוש היה נשמת יעקב אבינו, ואנטונינוס הוא עשו. והיינו רבותיה דרבינו דהגם דהוא עצמו לפנים בישראל קבל הברכות מטעם קבלת תורה, עתה מתורת חסידות לא נהנה, והיינו דקאמר שיגע בעשר אצבעותיו בתורה וא"כ גם העוה"ז שלו הוא וקנאו על פי התורה, ועכ"ז לא נהנה כלל והיינו רבותיה.

והוא הטעם לחיוב דברי התורה על השלחן, דמאחר שהעוה"ז לעשו ולא כאלה חלק יעקב, ואנן בדידן מסובין היינו אתכא אכלי משופרי שופרי, וגם הבינוניים יותר מחיותם, וגם העניים והאביונים זמנין דמתרמי להו קופרא טבא לפומא. ויש מקום לקטרג דישראל אכלי דלאו דיליהו כי העוה"ז לעשו וגזל הוא בידו, לכן בו בפרק קורין ומקרין בדברי

תורה להורות כי בעבורה זכינו בעוה"ז והוא עומד על התורה שקבלנוה וגם העוה"ז שלנו. וזה קצת טעם לאמירתנו בברכת המזון ברית ותורה בברכת הארץ, דגם מה שזכינו בארץ טובה ורחבה ובתים מלאים כל טוב היה בעבור התורה שקיימנו העוה"ז וזכינו בו, והוא מאמר הכתוב (תהילים ק"ה:מ"ד-מ"ה) ויתן להם ארצות גויים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו, שע"י קבלת ושמירת התורה קיימו העולם וזכו בו, וגם בזכות המילה מתקיים העולם כמש"ה (ירמיהו ל"ג:כ"ה) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי, ונמצא שישראל מקיימין העולם בזכות המילה ובעבורה זכו בארץ ישראל כמשז"ל (בר"ר פ' מ"ו), ולכן בברכת המזון על השלחן דעל הרוב אכלנו יותר מחיותנו, והטעם משום ברית ותורה שקבלנו והעמדנו העולם, שאם לא קבלנום ח"י היה העולם חוזר לתהו ובהו, והוא הטעם להתענג בארץ ישראל, לכן מזכירין בברכת הארץ על השלחן ברית ותורה כי בעבורם זכינו בארץ ובעוה"ז, ולכן בהתר אכלנו יותר מכדי חיותנו כי העוה"ז ג"כ שלנו. ואפשר שזהו כונת מטבע ברכת התורה אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו, הכונה אשר נתן לנו תורת אמת וזכינו להעמיד העולם ועל ידי זה וחיי עולם שהם כל טוב הארץ ומעדני עולם נטע בתוכנו שבקבלת התורה זכינו גם בעוה"ז, ואלמלא התורה זה לחמנו לחם צר ומים לחץ. ובזה יתבאר אצלי פ' (תהילים קי"ט:צ"ב) לולי תרתך שעשועי אז אבדתי בעניי, וחוץ מדרכנו יתפרש במאמרם ז"ל (שמ"ר פ' ל"ז) בסדר היום ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך הה"ד לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי, בשעה שאמר הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך וכו' הרע לו למשה א"ל הקב"ה למשה תורה היתה שלי ונתתיה לך שאלמלא היא אבדתי את עולמי. ודשו ביה רבים למען דעת איך משה רבינו מבחר המין האנושי הרע לו בכבוד אחיו הגדול שתדיר היה נוהג בו כבוד גדול שהיה הדיבור יוצא מבין שניהם ועתה שזכה לגדולה הרע לו.

ויתכן כמשז"ל (זבחים ק"ב.) דעל אשר סירב משה ללכת בשליחות ה' בסנה חרה אף ה' ועשה רושם דכתיב הלא אהרן אחיך הלוי שהיה לוי עתה יהיה כהן, ומזה יש ס"ד כי לא בחר ה' בענוה דעין רואה שלפי דמשה היה עניו ולא רצה בגדולה להוציא ישראל ממצרים חרה אף בו וניטלה הכהונה ממנו, ומזה תקלה יוצאת דהלא כתיב נעשה אדם בצלמנו ללמד דעת את העם שהגדול ימלך בקטן כמשז"ל (בר"ר פ' ח'), וכי מטית לומר דח"ו הענוים ה' לא רצה ויחר בם א"כ הא דכתיב נעשה אדם לא אפשר לפרשו מתורת ענוה לימלך בקטן אלא ח"ו שתי רשויות יש. לכן בעת ההיא אשר אמר ה' למשה העניו מכל ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך הרע לו למשה לא מצד שנתקנא בו ולא מצד כי

בוחר הוא להשתרר בכהונה, רק כי זה שנתכהן אהרן וניטלה ממנו הוא עונש על מה שעשה ענוה והרע לו דנפיק מינה חורבא, אז יאמרו דנעשה אדם הוא מורה ח"ו שתי רשויות כיון דהקב"ה אינו חפץ בענוה, והיינו דהרע לו לכבוד ה'. ויאמר אליו ה' תורה היתה שלי ונתתיה לך ומזה מופת חותך כי בוחר אני בענוה כמשז"ל פ' ר' עקיבא (דף פ"ט) א"ל הקב"ה למשה הואיל ומיעטת עצמך תקרא על שמך דכתיב זכרו תורת משה עבדי הוא הדבר אשר דיבר אליו ה', אל תחוש שיטעו דאיני בוחר הענוה שהרי תורה היתה שלי ונתתיה לך כלומר דנקראת על שמך, וזהו היתה שלי לשעבר ונתתיה לך וזכית לזה מטעם הענוה וזה אות כי חפצתי בענוה והיינו טעמא שאמרתי נעשה אדם, וז"ש בריש המאמר ואתה הקרב אליך הה"ד לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי, אז אבדתי בשביל הענוה וזהו בעניי, אז יאמרו שבעבור הענוה שעשיתי בסנה לקיתי ונפיק מינה חורבא אכן זאת התורה היא מעידה דמדת הענוה רצויה ומקובלת כנז', אכן על פי דרכנו הנה מה טוב הפ' שאלמלא התורה העוה"ז הי' כלו לעשו ויד עניי אנן, וז"ש לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי, כי אין לחם ואין מים ואף השמלה והיינו צריכים להתנהג בעניות ודלות מאד תדיר ומי יוכל לעמוד, ואחשבה שזה טעם שמירת שבת שהוא כנגד העוה"ב וישראל חלקם בחיים העוה"ב, נחלה לישראל מאבינו הזקן ישראל סבא שנטל לחלקו העוה"ב ונאה לנו מצות שבת הרומז לעוה"ב כי הוא חלקנו, לא עשה כן לכל גוי כי חלקם העוה"ז ואין להם חלק בעוה"ב כלל, ולזה לא יוכלו לשמור שבת כי השבת מעין העוה"ב והוא הטעם כי גוי ששבת חייב מיתה כי לו במותו הוא ידע כי אין לו בעוה"ב כלום. ונרחיב עוד מעט בזה כי להיות השבת מעין העוה"ב ונצטוינו בו כי הוא חלקנו כאמור, לכן נצטוינו לענג השבת אבשרא וכווריי ואוצר פירי והלבש מחלצות, וכל הנשים יתנו יקר ממשבצות וכן בכל מיני תענוג, וגם נצטוינו לקרות בתורה בשבת כמשז"ל (ב"ק פ"ב.) וכל זה להודיע כי גם דחלק ישראל בעוה"ב כמו השבת עכ"ז זכו גם בעוה"ז ויכולים להתענג, וזה על ידי התורה שקבלנו שזכינו גם בעוה"ז כדין המציל מזוטו של ים ושלוליתו של נהר דהרי אלו שלו, וכן ישראל בקבלת התורה הצילו העולם שלא חזר לתהו ובהו, ולזה נצטוינו בענג שבת ולקרות בתורה בשבת רמז הרומז דזכינו בשני עולמות על פי התורה. ולעיקר החקירה הנז"ל תירצנו בענייתנו עם מאמר ר' לוי המפורסם (ברכות ל"ה.) כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם ל"ק כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה, וא"כ למדנו דקודם ברכה הכל שלו יתברך ולא זכה עשו בעוה"ז כי לא חפץ בברכה ותרחק ממנו, ואנן בדידן ברוכי מברכינן ובשכר ברכה נשבעין ונוטלין העוה"ז מאת ה' מן השמים, ולא מעשו כי הוא לא זכה בו.

זאת היתה לי כונת מאמרם ז"ל (סוטה ל"ח:) טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל אל תקרי יבורך אלא יברך, הכונה דלפום ריהטא יקשה איך טוב עין הוא יבורך והלא גזל הוא בידו מעשו ומי נתן לו רשות לאכול לשבעה מהתענג ומרוך וכ"ש לתת לאחרים, לזה אמר אל תקרי יבורך אין אתה יכול לקרות יבורך אלא אם תקרא מקודם יברך דעל ידי הברכה קנה מאת ה', ועשו אין לו כלום, כי לה' הארץ ומלואה ועל ידי הברכה נתן לבני אדם והרי הוא שלו, אז תקרא הוא יבורך כי נתן מלחמ"ו שקנאו בברכה. ובזה יובן מאמר פ' כל כתבי הנז' דאותו אדם שנתארח אצלו ר"ח בר אבא יען היה מענג השבת דעונג שבת להודיע כי גם שהעוה"ב לישראל זכו גם בעוה"ז בקבלת התורה וזה האיש קיים עונג שבת כמצותו לכן זכה לעושר גדול בעוה"ז על פי מדותיו שענג השבת כראוי, ולפי שמלבד טענת התורה לזכות בעוה"ז יש תשובה מצד הברכה כדאמרן, לזה כהעריך השלחן אז יאמרו לה' הארץ ומלואה להורות שלא נטלו מחלק עשו כלום, דקודם ברכה הכל שלו יתברך, וכשמסלקין אותו אחר ברכת המוציא שהיו אוכלין על שלחן אחר כמו שפירשו ז"ל היו אומרים והארץ נתן לבני אדם להורות דמשלחן גבוה קא זכינן ואין לעשו כלום.

ומן האמור יתישב על נכון שלפי שרפו ידיהם מן התורה אתא גלל"א עמלק, כי ישראל טעונים כסף וזהב וכל טוב ארץ מצרים שהם טובות ותענוגי עוה"ז, וכל זמן שמחזיקים בתורה אין טענה לעשו דהעוה"ז שלו וגזל ביד ישראל כיון דעסוקים בתורה ומקיימים העולם וזכו בו כאמור, ולכן כשרפו ידיהם מן התורה נתפקפק טעם זה ויבא עמלק כי כל טוב העוה"ז לעשו הוא וגזל בידם. וזהו נבואת הושע (סי' ח') אל חכך שופר כנשר על בית ה' יען עברו בריתי ועל תורתי פשעו לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל זנח ישראל טוב אויב ירדפו. ואז"ל בילקוט זנח ישראל טוב אין טוב אלא תורה, הכונה כשופר הרם קולך ידאו האויבים כנשר על בית ה' יען עברו בריתי שפגמו בברית קדש על תורתי פשעו דשתים זו הם טענות שיזכו בטוב העוה"ז ברית ותורה, ועתה כי רחקו מהם יבואו האויבים להלחם בם, לי יזעקו וכו' ובפיהם ירצו לאמר ידענוך אבל מעשיהם להפך, לכן זנח ישראל טוב שהיא התורה תכף אויב ירדפו כי כל טוב העוה"ז גזל בידם. ואפשר דהיינו טעמא דהדור קבלו התורה בימי אחשורוש, דכיון שראו דביאת עמלק תחילת ביאה על שרפו מן התורה ואסורים ליהנות מן העולם וגלו על עזבם התורה ועד אחרן המן בקש לעקור את הכל חשבו מחשבה על שהיו אומרים אנוסים היינו, ולכן הדור קבלוה דראו שהתורה מגן וצינה ליהנות מעוה"ז, ובלעדה עשו ועמלק יצאו נצבים להומם ולאבדם וקבלוה ברצון.

ולפי האמור יובן מה שאמרו בתרגום שיר השירים והביאו הרב תורת חיים בחולין (דף צ"א) דאתא עמלק על בכורתא וברכתא, ועל פי דרכנו ניחא דכיון שרפו ידיהם מן התורה אינם ראויים לברכות ליהנות מהעוה"ז, וגם על העוה"ב שהיא הבכורה יצאו עליהן עוררין מאחר שפשטו ידיהם בעוה"ז, שמע מינה כי אינם רצונם בעוה"ב ושלהם לא הגיעם. וזה טעם משז"ל דבא עמלק על חילול שבת דאלמלא כשיצאו ממצרים שמרו השבת כמצותו והיו מסתכלין רמז הרומז בעונג השבת ובלימוד בשבת, דהיינו שהעוה"ז היה לעשו רק שבתורה זכו בעוה"ז ולהכי עונג שבת בתענוגים בעוה"ז ביום שהוא מעין העוה"ב וזה על ידי התורה, לא היו נרפים מהתורה וגם לא היו מחללין שבת ולא בא עמלק. וזה טעם זכירת עמלק לזכור שאם לא נעסוק בתורה לא מצאנו ידינו ורגלינו ליהנות בעוה"ז יותר מכדי חיותנו, וזה עיקר גדול לזכור בכל יום כי אין לך יום שאין אנו נהנים יותר מכדי חיותנו וגם הנשים והטף כמונו כמוהם באכילה ומלבוש וכיוצא, וכגון דא צריכה רבה שלא נרפה ידינו מעסק התורה, וזכירה זו צורך גדול.

ואתיא מכללא על מה אדני קריאת פרשת זכור בשבת הטבעו וקורין אותו שבת זכור, כי שבת זו ומצוותיו לענגו וללמוד בו מסכים הולך לזכירה זו כדאמרן שהוא הרמז שישראל קנו עולמות ע"י התורה כמש"ל, והוא הטעם כי המענג השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים כי כיון שעונג שבת הוא לומר כי ישראל כל העולם כלו כדאי הוא לו וזכה גם בעוה"ז, א"כ נחלתו לעולם תהיה בלי מצרים כי ישראל זוכה בכל. ולפי שיעקב אע"ה הוא אשר חלק עם העשו ושביק לעשו העוה"ז, לכן להורות כי זה נתבטל משום שקנה העוה"ז בתורה כדין המציל מזוטו של ים וכו', אי לזאת ליעקב עצמו ניתן שכר זה להגיד כי ישר מה שלקח הברכות שהם טובות העוה"ז כי בעבור התורה שקבלו וקיימו הוא וזרעו גם את הכל יקחו. ולזה ליעקב עצמו היה שכרו נחלה בלי מצרים וכן המענג השבת זוכה לזה כי עונג שבת הוא רומז לטעם שזכה יעקב נחלה בלי מצרים, ובכן המענג שבת כמצותו בא בשכרו נחלה בלי מצרים ואין לעשו עמו שום טענה, וכל זה בעבור התורה וכמו שאמר יעקב אע"ה שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי, אלמלא שקבלתי התורה מהיכן זכיתי ויתן לך האלהים מטל השמים, ובכן זכה יעקב אע"ה בברכות שהם טובות העוה"ז לפי פשטן וטובות העוה"ב לפי סודן, וזרעו לברכה כוותיה ומטעמיה על גפי מרומי אכלי תרי עלמי.

אכתי פש גבן עלי באר הני קראי דפ' זכור, ואען ואומר כי לפי כל אשר הקדמנו א"כ לפום ריהטא עמלק כדין עשה לילחם עם ישראל שרפו ידיהם מן התורה, ולכאורה יפלא מה חרי האף למחות זכר עמלק אם רדף כדין. והתשובה לזה דודאי ישראל חטאו שרפו

ידיהם מן התורה ככל אשר דברנו, אך עמלק וסיעתו התעיבו השחיתו מכמה טעמים. חדא כי כבר כתבנו שגם במילה מתקיימים שמים וארץ כדכתיב אם לא בריתי וכו' וא"כ ישראל שמקיימים המילה זכו בעוה"ז כדין המציל מזוטו וכו' דוגמת התורה, ומולים היו כל ישראל ומאי אית ליה גבייהו על טובות העוה"ז. ועוד דיש להם קצת פיטור שרפו ידיהם מהתורה להיותם בדרך ואיכא חולשא דאורחא וכתיב אל תרגזו בדרך שלא תתעסקו בדבר הלכה. ועוד תירצו רבני אשכנז לעיקר החקירה הנז' דאיך ישראל נהנים מהעוה"ז דקי"ל (ב"ק ט'.) האחין שחלקו ויצא שט"ח למורישם ופרע א' מהן בטלה מחלקת, וא"כ ישראל פרעו השט"ח של שעבוד מצרים המוטל על זרע אברהם בכללו ועשו לא פרע ובטלה מחלקת ומצו ישראל ליהנות בעוה"ז. ותו אעיקרא קי"ל (סנהדרין כ:) כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו, וכתיב יקח ונתן לעבדיו ק"ו בנו של ק"ו כלפי מלך מלכי המלכים אדון הכל, ולמאן דיצבי יתנינה והוא ברצונו נטל ממון ורכוש מצרים ונתנו לעבדיו ובניו ומאי בעי עמלק, ולא עוד אלא דהיה חותך הערלות וזורק כלפי מעלה ואומר טול מה שבחרת, והעיז פניו כל כך ללילחם בלגיון של מלך אשר שמעו עמים ירגזון, והוא ברשעו וחוצפא יסגי בא זדון ודאי אחת דתו כי כלת"ו היא אתמח"י גברא ויאמר השמד ויאבד כל זכר למו.

מעתה קום קרא הני קראי הם המדברים ככל אשר דברנו, זכור אשר עשה לך עמלק ובתיבת זכור זקף גדול רמז ליזהר בזכירה זו. ויקשה על זה דלכאורה משפט עשה שרפו ידיהם מן התורה ומה טיבה של זכירה זו מאחר דבדין עבד, לז"א בדרך כלומר הלא יש מקום פטור שהיו בדרך ומשום חולשא דאורחא עבוד ובשלמא כב יכול השם יתעלה בוחן לבות אלהים וידע דמרפיון עבוד, אבל ההוא בר פחין היה לו לחשוב כי הם בדרך ואיכא חולשא דאורחא. ובר מן דין בצאתכם ממצרים שפרעתם השט"ח שהיה מוטל גם על עשו ובטלה מחלקת ואין לעשו טענה על טובות העוה"ז, ולמאי אתא הקטע יוצא בקב שלו לעורר על הברכות והבכורה. ואף גם זאת ויזנב בך כל הנחשלים וכו' ואז"ל שהיה חותך הערלות וכו', ושתים רעות עשה אחת היא שטח עיניו מראות כי מולים היו, והן לו יהי שרפו ידיהם מן התורה הרי מצות מילה יכולה היא שתגן ליהנות ישראל בעוה"ז דבמילה קיימו העולם והו"ל כדין מציל מזוטו וכו'. וזאת שנית בא גם בוז לצד עילאה ולומר טול מה שבחרת. ואתה עייף ויגע והיה לו לדון שאין לך כח לעסוק בתורה ולמאי אתא. ותו ולא ירא אלהים עמלק כי הוא אדון הכל והוא נטל כל טוב ארץ מצרים ונתן לכם כי הכל שלו, ואפילו מלך בשר ודם מותר ליקח ולתת לעבדיו, וזהו ולא ירא אלקים שבא לריב באתרא דמארי עלמא תלי זייניה והוא הנותן משלו. והיה בהניח ה' לך מכל

אויביך מסביב שיפקוד על שרי עם ועם המה כרעו ונפלו כי מלכותו בכל משלה בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה, וליכא משום טענת לסטים אתם ולא משום שהעוה"ז של עשו כי ה' אלהיך נותן לך והוא רבונא דעלמא כוליה ואפילו מלך בשר ודם מותר. ומכל הטעמים הנזכר נתגלה קלונו של עמלק לכן תמחה את זכרו.

אתאן למאמר פרקי ר"א הנז"ל, ודרך דרש אפשר כי בעל המאמר לא סבר בטעמים אשר כתבנו לעונג שבת וכו' כאשר נבאר בס"ד, וזו שאלה שאל כתוב א' אומר זכור את יום השבת והכונה לזכור שהוא בעוה"ב ונתענג בתענוגי העוה"ז וללמוד להורות כי זכינו בעוה"ז ג"כ בעבור התורה כמש"ל, וכפ"ז קשה כתוב זכור אשר עשה לך עמלק ומה כל חרי האף דכדין עבד על שרפו ידיהם מהתורה וא"כ אבדו הנאות העוה"ז ועל זה בא והדין עמו, וכיצד יתקיימו שני הכתובים הללו דמזכירת שבת לענגו וללמוד מוכח דהדין עם עמלק ומזכירת עמלק מוכח דהרבה אשמה ושבע תועבות. וניחא ליה דזכירת שבת לאו כדס"ד, כי כמה טעמים יש ליהנות ישראל בעוה"ז וכמה שאמרו ז"ל, ועמלק הפלא להרשיע ומחה ה' שמו וזכרו, וזכירת שבת הוא לקדשו על היין ולהיותו יום קדוש מצוה לענגו בדגת הים ובעוף השמים עד שה **חיים**.

כי תשא

פרשת תשא בס"ד

פרק אין עומדין (לב.) ויחל משה רבא אמר שהתיר לו נדרו כתיב הכא ויחל משה וכתיב התם לא יחל דברו ואמר מר הוא אינו מיחל אבל אחרים מחלין לו:

אם שלמים וכן רבים ספדו הסופדים היטב מפקיד"ה לפקיד"ה, גם כי יתנ"ו על האי שופרא דבלי בארעא בלי חמדה, וכל העם אשר בצע"ר מאנה הנחם נפשם יקננ"ו חסיד"ה, נפש היפה על אחת כמה וכמה בחס"ר אהל מועד איש על העדה, רועה ישראל הוא הדב"ר ומנהיג בנחת רוח הוא המסבי"ר לכל עם הארץ סבר פנים יפות וכמדחו לכל רוח נדיבה ידו הדה.

וזוהי ששנינו (אבות פ"ג מ"י) כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, ופירש הרב מהר"ש אמארילייו דהכי קאמר כל שרוח הבריות נוחה הימנו במשאו ומתנו באמונה וכיוצא רוח המקום דהיינו נשמתו נוחה הימנו שלא יצטרך לבא בגלגול והיינו נחת רוח עכ"ד. ולי ההדיוט אפשר לומר קרוב לזה, וממדב"ר קדמו"ת אציגה נא עמך אמרי קדוש הרב מר זקנינו מהר"א אזולאי זלה"ה בעל חסד לאברהם בספרו פירוש על המקרא זה שמו בעלי ברית אברהם כ"י וז"ל, אמרו רז"ל והיתה נפש אדוני צרורה בצרור

החיים יכול אף הרשעים כן ת"ל ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע, ויש תימה מפורסם במ"ש יכול אף הרשעים כן דהיאך ס"ד אפילו באפשר רחוק.

אמנם יש לומר שהכונה לאביגיל באומרה והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך הוא כנודע בזהר שהנפש מתדבקת ברוח והרוח מתקשרת בנשמה, והענין הוא שזהו תכלית ביאת הנשמה בעוה"ז כי הנפש רוח נשמה קודם בואם בעולם הזה השפל כל אחת מהן היתה מקום מנוחתה הנפש בעולם האופנים שהוא עולם העשיה והרוח ביצירה והנשמה בבריאה, ואז קודם רדתם בעוה"ז לא היתה שום אחת מהן יכולה לצאת חוץ ממקום מחצבה לא הנפש לעלות ביצירה ולא הרוח לעלות לבריאה, ובזה גם כן לא היה קשור לעולמות ולא היה דרך לקיום העולמות, שחיות העולמות הוא על ידי האור הנשפע להם דרך עולמות העליונות ואין דרך לירד אלא על ידי קישור העולמות, ולכן גזרה חכמתו יתברך בריאת האדם המעורב ומורכב מכל העולמות כלן אבי"ע ועל ידי התקבצות כל ד' חלקי העולמות יתקשרו העולמות יחד ויתקיימו, וע"י שימשיך האדם שפע להחיות נשמתו ע"י התורה והעבודה שהן סיבה להמשיך עלינו השכינה שהיא חיות הנפש והרוח והנשמה בזה ימשיך גם כן חיות לכל העולמות, גם נמשך תועלת לנר"ן שע"י התורה והמצוה נעשו שלשה מלבושים לנר"ן, כי על ידי המלבוש שיקנו מהתורה והמצוה יוכלו לעלות למעלה ממקום מחצבם להתענג באור העליון ולא יוזקו, כי מהתורה והמצוה נעשו ג' מיני לבושים אחד לנפש בהאי עלמא וא' לרוח בגנתא דלתתא וא' לנשמה בג"ע הארץ קודם שתעלה תוך י"ב חדש, ואחר שתעלה למעלה בכסא אור לבושו מהכונה שהיה לו בעשיית המצות וכו'. א"כ נתבאר שתכלית ירידת הנפש והרוח בעוה"ז הוא כדי שיוכלו להתקשר בעולם הנשמות אחר המות ותתקשר הנפש ברוח והרוח בנשמה ונשמה בהקב"ה שזהו תכלית בריאת האדם ותקון כל העולמות, וז"ש אביגיל לדוד והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים שבירכה אותו שישיג תכליתו. והנה הרשעים שלא השיגו תכליתם בעוה"ז הנפש נכרתת, ואמנם הנפש שאינה נכרתת היא כאילן הנטוע בארץ רוה שואבת לחות והוא רענן והיינו דכתיב שתולים בבית ה', ואמנם הנפש הנכרתת אינה שואבת מחיים העליונים, אלא היא החיה מכח השפע הנחלק לחוץ בקליפות מקום בחינת עמידתה והיא מצטמקת ורע לה שאינה חיה מאור פני מלך, שהמזון ההוא הנשפע לה אינו מקיימה ומצחצחה, ומלת כרת מורה כנטיעה שנכרתה ממקום אילן חיותה, ולא יש עונש הכרת אלא לחלק הנפש לבד לא לרוח ולא לנשמה והטעם להיות הנפש בעשיה ששם הקליפות לכן יש בה כרת אמנם ברוח ונשמה שהם מיצירה ובריאה בהכרח שיתוקנו. ועוד שכאשר יחטא האדם בורחת ממנו הנשמה

ואינו חוטא כי אם בנפש לבד. ולזה הדרוש יקר הערך כיונו רז"ל ואמרו יכול אף הרשעים כן, כלומר כמו שבענין השכר הנפש נקשרת ברוח ורוח בנשמה כמ"ש והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים, א"כ יכול שגם בעונש יהיה עונש וכרת לשלשתן שנשמה נקשרת ברוח ורוח בנפש וג' יהיו בכף הקלע, ת"ל ואת נפש אויביך וכו' שאין העונש כי אם לנפש לבד ולא לרוח ונשמה עכ"ל מורי זקני הרב זלה"ה בקיצור. ומאמר הלז שהביא מז"ה מצאתיו באבות דר' נתן פי"ב, ופוק חזי במדרש קהלת (פ' ג') פ' מי יודע רוח בני אדם העולה וכו' מאמר ארוך ויש לפרשו על פי הקדמה זו כאשר עיניך תחזינה משרים.

ואני ברגליו אעבורה לפרש בזה פ' (תהילים א':א') אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו וכל אשר יעשה יצליח לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח. ולא נאריך בדקדוקים ומתוך הביאור הם כלים מאיליהם, הנה שמענוה מדברי הרב מר זקנינו זלה"ה תכלית בריאת האדם לתקן נר"ן ולקשרם ליחד כל העולמות ולהמשיך שפע לנר"ן ולכל העולמות וזה כל פרי הבריאה אשר יצר את האדם, וזאת הברכה אשר אביגיל הנביאה בירכה לדוד מלך ישראל. ובהיות זה תכלית המבוקש אפשר שזה כיון דוד מלכנו ברוח קדשו בראש מהלליו פתח באשרי האיש אשר לא הלך וכו' ונקט ג' אלה כנגד סור מרע והם כנגד נר"ן, לא הלך בעצת רשעים ולא פגם במחשבה לחשוב עצות רעות והוא כנגד נשמה, ובדרך חטאים לא עמד ובזה לא פגם בדבור אסור כיון שלא עמד בדרך חטאים והוא כנגד הרוח, ובמושב לצים לא ישב שלא פגם במעשה לשבת במושב לצים, וא"כ הרי קיים סור מרע במחשבה דבור ומעשה כנגד נר"ן, ועתה יחוה דעת שקיים ועשה טוב על דרך זה כי אם בתורת ה' חפצו שכל רצונו וחשקו במחשבתו בתורה וז"ש חפצו והוא כנגד הנשמה, ובתורתו יהגה יומם ולילה שכל דבורו בתורה כנגד הרוח, אשר פריו יתן בעתו פרי הלימוד והחשק בתורה יתן בעתו בזמן תפלה וברכות וגמילות חסדים וכל מצות בעתם יקיים במעשה כנגד הנפש, ואמר והיה כעץ שתול על פלגי מים שהצדיק הוא כאילן הנטוע על ארץ רוה השואב הלחות והוא רענן וכמ"ש מז"ה, וכל אשר יעשה יצליח לקשר נר"ן וכל העולמות ולהמשיך שפע כמדובר. ולא תימא שגם הרשעים יתחברו רוחם ונשמתם עם נפשם ויכרתו, דע לא כן הרשעים כי אין העונש כי אם לנפש והרוח יהדוף לנפש ויפרד ממנו וכ"ש הנשמה, וז"ש כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח שנפשם הלא הוא כמו"ץ ותדפנו רו"ח דייקא ליפרד ממנו, ונפשם היא הנכרתת לבד והרוח והנשמה נתקנים ככל אשר דיבר בקדשו מז"ה זלה"ה. וזה אפשר כל שרוח הבריות נוחה הימנו

על ידי חסדיו וכבודו עליהם יראה ומכ"ש שהוא טוב לשמים אז רוח המקום שהוא רוחו נוחה הימנו ומתקשרת בנפשו ותלכנה שתיהן להתקשר בנשמה ונשמה בשכינה.

ובאופן אחר יתכן לפרש פ' אשרי האיש וכו' במאי דהוו בה קמאי, דגבי עבד עברי אמרינן פ"ק דקדושין (י"ז.) חלה שלש ועבד שלש אינו חייב להשלים, ואלו פ' האומנים (ע"ז:) אמרינן דהיכא דאניס שכיר או קבלן לא יהיב ליה אלא שכר שלפני האונס. ותירץ מהר"ם ז"ל דשאני עבד עברי שכבר קבל שכרו משא"כ גבי פועל דעדיין לא קבל שכרו. ולפי תירוץ מהר"ם למדנו דהצדיק אם נתבטל מתורה או מצוות אף באונס מדינא אין לו שכר על זמן שהיה בטל כדין פועל דמאחר דלא קבל שכרו אי אניס לית ליה אגרא. ובזה פירשו כת הקודמין מאמר התנא (אבות ספ"ב) אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא, הכונה אם למדת תורה נותנין לך שכר דוקא אם למדת, אך אם לא למדת אף שהיה באונס אין לך שכר, וכי תימא הלא דינא הוא דלא אפסיד שכרי כדקי"ל בעבד עברי דחלה שלש ועבד שלש אינו חייב להשלים, לז"א ודע בין תבין החילוק שיש בין פועל לעבד עברי דעבד עברי כבר קבל שכרו ומראש פרעו"ת כי פרו"ע הוא, משא"כ פועל שכירותו בסוף וכן מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא, ולכן אם נאנס אין לו שכר והוא הדבר אשר דברתי אם למדת נותנין שכר.

אמנם הריטב"א תירץ דשאני פועל דהשכירו למלאכה זו על דבר ידוע וכשלא עשאו אף אם נאנס אין לו אלא מעשהו, אבל עבד עברי דנשתעבד לעשות כל מלאכת בעל הבית נסתחפה שדהו. ולפי דעת הריטב"א נמצא דהצדיקים הם משועבדים לכל מלאכת ה' כעבד עברי וא"כ דינא הוא הם יקחו שכרם משלם אף אם נאנסו. ואפשר שזהו כונת (סוף מכות) ר"ח בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל שאם יתבטלו מתורה ומצות באונס יהיה להם שכר לפיכך הרבה להם תורה מצות ואין קץ לתורה ומצוות ודקדוקיהם וגדריהם, וא"כ הם משועבדים לכל מלאכה ויהא דינם כעבד עברי, וז"ש אשרי האיש אשר לא הלך וכו' וכיון שאינו הולך לדברים בטלים ואסורים הוא מאושר, כי אם בתורת ה' חפצו כיון דלבו לשמים וחפצו בתורה זה יספיק אף אם נאנס חשוב כאלו ובתורתו יהגה יומם ולילה בלי הפסק ולא ינוכה משכרו. והגם שנמשל כעץ שתול אשר פריו יתן בעתו בסוף ששכרו בעתו לאור באור החיים והוה ס"ד כדברי מהר"ם דכיון ששכרו בסוף אין לו אלא מה שעשה כדין פועל, עם כל זה תדע ועלהו לא יבול, אף זמן בטלה שלו לא יבול על דרך שדרשו רז"ל (סוכה כ"א:) אפילו שיחת ת"ח, ולדרכנו זמן בטלה מסיבת אונס שיש בו מחשבה טובה שאלמלא האונס עשה כמצותו ולכך דימהו לעלה שיש בו לחלוחית מיהא ואמר ועלהו לא יבול שלא ינוכה שכרו. וכי תימא הרי קי"ל בפועל דאין

לו אלא מעשהו, לז"א וכל אשר יעשה יצליח רמז חילוק הריטב"א דשאני פועל שהוא למלאכה אחת משא"כ ע"ע דמשועבד לכל המלאכות, וכן כל הצדיקים משועבדים לכל המלאכות והוא אומרו וכל אשר יעשה יצליח, ומבואר מזה שהוא עושה כל המלאכות ומאחר שכן נכ"ה לא ינכ"ה והיה שכרו משלם כיון דמשועבד לכל המלאכות כמו שרמז באומרו וכל אשר יעשה יצליח.

ואהיה שעשועים עלי בא"ר מאמרם ז"ל בשוחר טוב מזמור ה' רבי זבדי בן לוי ור' יוסי בר פנחס ור' יהושע בן לוי קראו ג' פסוקים הללו בשעת סלוקן מן העולם חד מנהון אמר (תהילים ה':י"ב) וישמחו כל חוסי בך וחד אמר (שם ל"ב) על זאת יתפלל כל חסיד אליך ואידך אמר (שם פ"ד) כי טוב יום בחצרך מאלף ואית דאמר (שם ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך ע"כ. וראוי להבין מה ראו השלמים האלה קרוא מקרא כל אחד בעת סלוקו, וגם בעל המאמר מה הגיע אליו בזרועו יקבץ קרי"ת ארבע מקראות הללו. ואפשר במה שנקדים עוד תרי שינויי בענין זה, האחד תירוץ התוספות דעבד עברי גופו קנוי וכל היכא דחלה ברשותיה חלה אבל שכיר אין גופו קנוי כשאינו יכול להשלים לא יטול. והרא"ש תירץ דבעבד עברי איירי דחלה שלש ועבד שלש וכיון דאחר חוליו קבלו בעל הבית מסתמא מחל, אבל גבי שכיר וקבלן החולי היה בסוף וליכא הוכחה דמחיל ליה. והשתא הצדיקים הללו המה ראו כן תמהו מהפלגת שכרם המזומן להם כי כן יסד המלך בהגיע תור סילוק איש צדיק במראה אליו יתודע רב טוב מן המוכן אליו כמ"ש בב"ר (פ' ס"ב), והצדיקים הללו ידעי בנפשייהו דאנסי עידנייהו כפעם בפעם דאגב טירדייהו לא עמדו על המשמר בסדר לימודם ועבודתם, וביום הראות שכרם הביטו אליו ונהר"ו כי רב מאד מאשר שיערו בדעתם וידעו נאמנה דנוטלין שכר במספר מפקד שני חייהם אין נגרע זמן מה דמפגרי רבנן, והוא נגד מאי דקי"ל דשכיר וקבלן אין להם אלא מה שעשו דוקא ותו לא, ולכן כל חד שייר דרך לעצמו לתרוצי בחילוק אחד מדין שכיר לענינם, וצדיק הראשון פתח ואמר וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ותסך עלימו כיון לתירוץ התוספות דשאני עבד עברי דגופו קנוי וכו' וז"ש וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו רנה של תורה, כלומר ביום ובלילה כע"ע דעובד ביום ובלילה וזהו לעולם ירננו, ועל ידי זה דגם בלילה עובדים רננו צדיקים רנה של תורה ותסך עלימו שנמשך עליהם חוט של חסד ושמירה מעולה, וכיון דעובדים יום ולילה כעבד עברי דגופו קנוי לכך נוטלים שכרם משלם אף שנאנסו איזה זמן, וזהו שאמר ויעלצו בך אוהבי שמך גדלה שמחתם כי אתה תברך צדיק להרבות שכרו ה' כצינה רצון תעטרנו ונוגה לו סביב מהפלגת שכרו, ואין זה ענין לשכיר וקבלן וזה כמו שחילקו התוס' כמבואר. ובא רעהו ההוא אמר על

זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו, כיון לחילוק הרא"ש דע"ע חלה בתחילה ולבסוף עבד אבל אם נאנס בסוף אין לו כלום על זמן האונס, וז"ש יתפלל כל חסיד לעת מצוא זו מיתה (ברכות ח'.) רק לשטף מים רבים הם חולאים ויסורין כמו שפי' המפרשים אליו לא יגיעו סמוך למיתה, כלומר שלא יהיה נאנס בסוף דאז אין לו שכר על זמן האונס. ואידך אמר כי טוב יום בחצריך רמז חילוק הריטב"א דע"ע נשתעבד לכל המלאכות, וז"ש בתחלה ילכו מחיל אל חיל וכו' דמבואר שמשועבד לכל מלאכות כי טוב יום בחצרך לעבוד עבודה, וסיים חן וכבוד וכו' לא ימנע טוב על זמן שנאנסו כיון שהם עושים כל המלאכות וזהו להולכים בתמים בתמימות מעשיהם, ולא דמי לשכיר דהוא על מלאכה ידועה וכמו שחילק הריטב"א. ואית דאמרי מה רב טובך כלומר מטובך מתנת חנם אשר צפנת ליראיך שכר גדול גם על זמן שנאנסו וזהו רב טובך לפנים משורת הדין, דע"ע דוקא משום שקבל שכרו לכן אינו מנכה לו על האונס משא"כ שכיר יקוה פעלו ושכרו בסוף ולכך אם נאנס מנכה לו. והוא תירוץ מהר"ם דלפום דינא אם נאנסו עבדי ה' ובטלו מעבודתם אין שורת הדין נותנת ליטול שכר על זמן בטלה אך מטובו הגדול רב חסד קובע להם שכר משלם, וז"ש מה רב טובך מחסדך אשר צפנת ליריאיך והשכר בסוף ועם כל זה פעלת לחוסים בך שלא לגרוע זמן בעלתם נגד בני אדם שעושים על פי הדין לנכות לפועלים אם נאנסו, ואתה לא כן מה רב טובך.

ומכללן של דברים אמורים שבח המאושר דעסיקנא בכבודו ניכר שהיה רוח הבריות נוחה הימנו, וכמה פעמים מסר נפשו במעונות אריות אלי הארץ להצלת ישראל כלל ופרט, ולן יאות למבכי על חסר"ו של אדם רועה ישראל כמה דאחים בהספדא דוד הע"ה ותקונ"ן צדיק הוא קוננה על שאול בחיר ה' (ריש שמואל שני), ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גבורים וכו'. וביאר הריב"ש ז"ל (בתשובותיו סי' ס') דקינת דוד כה ענינה כי עד עתה שאול ויהונתן המה הגבורים ללכת אל פני המלחמה ונוצחים, אמנם מי גבר פניו הולכים בקרב, לכן זאת העצה ללמד בני יהודה קשת דהיינו להלחם מרחוק. ועוד זו דרש בנות ישראל אל שאול בכינה בנות היינו כפרים ערי הפרזים אשר היו בוטחים על שאול עתה בכו בכה כי יאחזמו רעד וכו' ע"ש, וכל כי הני מילי שייכי בנדון שלפנינו. א"נ אפשר כוונת הצבי ישראל על במותיך חלל שמנהג שאול ויהונתן היה לצאת למלחמה ולנצוח, ובחזרתם קול נתנו ותצאן הנשים בשיר המעלות בתופים ומחולות, ועתה מוחלפת השיטה על במותיך חלל כלומר במקום מעלה שתנצח המלחמה חלל הוכה ומת הן בעון חוללנו ומבמות הגיא. כנדון דידן כי זה האיש בלכתו תמיד אל השרים היה מצליח ותהי להפך

עתה בעוה"ר, איך נפלו גבורים בתורה שהם נטורי קרתא כמ"ש בירושלמי שהיו סומכין על שאול בטח ועתה במותו נפלו.

ויתכן לפרש עוד דגבול גבלו ראשונים שלשה לבכי ז' להספד ל' לתספורת, וכתוב בי"ד סי' שצ"ד דאין מתקשין על המת יותר מדאי בד"א בשאר העם אבל ת"ח הכל לפי חכמתם ואין בוכים עליהם יותר משלשים יום וכו'. וז"ש ללמד בני יהודה קשת להתקשות עליהם יותר מדאי שאינם דומים לשאר העם דכיון שהם ת"ח מותר להתקשות, וז"ש הנה כתובה על ספר הישר דבכו על משה ואהרן שלשים יום ונתן טעם הצבי ישראל שהם צביונן של ישראל בחכמתם לכן מותר להתקשות. ועוד יראה ונקדים מאמרם ז"ל פ"ק דבתרא (י:) א"ר אבהו אמר משה לפני הקב"ה במה תרום קרן ישראל א"ל בכי תשא וא"ר אבהו שאלו את שלמה בן דוד עד היכן כחה של צדקה א"ל בואו וראו מה פירש דוד אבא (תהילים קי"ב:ט') פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד רבא אמר מהכא (ישעיהו ל"ג:ט"ז) והוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו ניתן מימיו נאמנים מ"ט הוא מרומים וכו' משום דלחמו ניתן וכו'. וחוץ מכונתנו אביע אומר הן קדם בהאי קרא כי תשא וכו', והנה שמעתי מאחד קדוש מאמר רז"ל כי תשא את ראש אמר משה לפני הקב"ה כיצד אמנם א"ל לגולגלותם. וצריך ביאור ואמר משם כת הקודמין שפירשו במאמרם ז"ל (יומא כ"ב:) כתיב והיה מספר וכתיב אשר לא ימד ולא יספר ל"ק כאן בעושים רצונו של מקום כאן שאינם עושים רצונו של מקום, ויש לחקור דהא קי"ל (קדושין מ"ט:) האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאני צדיק גמור הרי זו מקודשת שמא הרהר תשובה בלבו, ונמצא דאם הרהר תשובה תכף ומיד הרי זה צדיק גמור, והגע עצמך דישראל קדושים כמו רגע הרהרו תשובה בלבם כלם כאחד א"כ נתקיים ברגע קטון ועמך כלם צדיקים ונקראים עושים רצונו של מקום, וכיצד יתקיים בתוך שעה אחת שתי מקראות הללו והיה מספר אשר לא ימד דבשעה זו עצמה היו רשעים וקרינן בהו והיה מספר ובשעה זו עצמה בהרהור תשובה נעשו צדיקים ועושי רצונו, ואיך יתכן בתוך שעה אחת להרבותם בגדר אשר לא ימד ולא יספר. אבל התשובה לזה הוא דכשאינם עושים רצונו של מקום כל אחד מישראל חשוב איש אחד פשוט, אכן כשעושה רצונו של מקום האיש ההוא נחשב הרבה על דרך שאמרו ז"ל (ב"ב קכ"א:) כשלשים וששה איש זה יאיר בן מנשה ששקול כרובן של סנהדרין וכן אמרו (מכילתא ר"פ יתרו) שקול משה כנגד כל ישראל, ומעתה זוהי כונת רז"ל דכשאינם עושים רצונו של מקום ואין תוכן קדש כל איש נמנה לאחד ותו לא ובכן יש מספר לגדודי ישראל, אבל כשעושים רצונו כל צדיק וצדיק שקול ישקל ככמה אנשים דעלמא. ובכן תנוח דעתנו

בחקירה הנז' דהנה אמת נכון דברגע קטון דהרהרו ישראל תשובה כל אחד ואחד מהם על ידי התעוררות תשובה ובפרט כי ברבים היו מעוררים שרשי נשמתם הקדושה חלק אלוה ממעל ותפרה ישע ברכה ושפע רב בכל העולמות, ואז בו בפרק אלו הן הנשקלים רובי רבבות וכל אחד בעצמו שיער ככמה אנשים ומתקיים אשר לא ימד ולא יספר, וז"ש במאמר הנז' שאמר משה לפני הקב"ה כיצד אמנם דבאיכותם לא איתי גוברין גברין וצבא השמים שמוני"ן את ישראל, דמי בשחק יערוך איש צדיק וצדיק לכמה אנשים יחשב, בלתי לה' לבדו כי אל דעות ה' ולו נתכנו עלילות, ויאמר ה' מנין זה בכמות לא באיכות לגולגלותם עד כאן שמעתי.

ומידי דברי אדברה וירוח לי אשר פירשתי בעניותי זה שנים בהא דאמרינן האומר לאשה הרי את מקודשת על מנת שאני צדיק גמור וכו' פסוקי פ' וירא בשאלת אברהם אע"ה על סדום ותשובת ה' אליו וזה סדרן של כתובים, אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה וכו' ויאמר ה' אם אמצא בסדום חמשים צדיקים וכו' ויוסף עוד לדבר אליו ויאמר אולי ימצאון שם ארבעים וכו' ויאמר לא אעשה אם אמצא שם שלשים וכו'. ועיין מה שפירש התייר גדול מהר"י קולון ז"ל בתשובותיו (שרש עק"ב) בדקדוק הני קראי ע"ש. ואולם זו היא שקשה מאמר ה' אם אמצא בסדום חמשים צדיקים מה ר"ל אם אמצא מי איכא ספיקא קמיה והול"ל לא יש חמשים צדיקים דלפניו נגלו תעלומות לב. ותו דהול"ל גם עשרה לא יש ברישא ולא היה צורך לכל זה. ותו דאברהם אע"ה ברישא קאמר אולי יש חמשים צדיקים ואח"ך שינה את טעמו ואמר אולי ימצאון שם ארבעים אולי ימצאון שם שלשים וכו', ואמאי לא קאמר בכל כדאמר ברישא אולי יש חמשים ושינה אח"ך לומר כמה זימני אולי ימצאון. ויראה בשנקדים מ"ש רבינו ירוחם (חלק אדם וחוה נתיב כ"ב ח"ד) וז"ל, יש מפרשים שאם הוא רשע לבריות כגון גזלן וכיוצא אין יכול להיות צדיק עד שישיב הגזילה, ויש מפרשים כיון שהרהר להשיב הגזלה נקרא צדיק עכ"ל. וידוע דהקב"ה הניח הבחירה לאדם להיות טוב או להפך והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וצדיק ורשע לא קאמר. גם ידוע דאנשי סדום רעים וחטאים לשמים ולבריות. ובזה נבא אל הביאור דאברהם אע"ה ידע שפיר דאף רשע גמור אם מהרהר תשובה תכף הוא צדיק גמור כמ"ש בש"ס אך הוה סבירא ליה כדעת המפרשים הנז' דאם הוא רע לבריות כגון גזלן הרהור תשובה לא סגי עד שישיב הגזלה וכיוצא, והכא די גזרת עילאה מטת על סדום ונשתלחו המלאכים, אף אם יהרהרו תשובה אין זה כלום דבעו לאהדורי גזלות וחבלות ואשם מעילות אשר הרעו לבריות ואין שהות לעשות, ולכן אמר אולי יש חמשים צדיקים דהשתא מיהו הוו צדיקים. אכן ה' אמר אל אברהם אם אמצא בסדום ן' צדיקים

וכו' רמז לו דעתה ליתנהו, אך להיותם בעלי בחירה כך רצה הוא יתברך דצדיק ורשע לא קאמר דדבורו מעשה וגזרה היא, ולכן אמר אם אמצא בסדום ן' צדיקים ולאו משום ספיקא דאית ליה ח"ו רק כי כך היא המדה שיהיו בעלי בחירה, והוא אומרו אם אמצא בסדום דעדיין יש להם זמן לשוב ובהרהור סגי וכמו רגע הם צדיקים, ולא כאשר עלתה על דעתך דבאנשי סדום ליכא למימר הכי כי הם רעים לבריות, הן לא צדקת אענך אם אמצא בסדום חמשים צדיקים דאע"ג דהשתא ליתנהו יכולים להרהר תשובה להשיב הגזלה וכיוצא והרי הם צדיקים כדעת יש מפרשים בתרא, וקורא אני אליהם אם אמצא להבא ן' צדיקים כי בידם הוא להרהר תשובה כמו רגע. ואברהם אע"ה מכי שמע שמועה זו נאה כי אמר אלהים דבהרהור תשובה מיקרו צדיקים אף אם הם רעים לבריות, גם הוא בחר דרכו יתברך ואמר אם ימצאון שם בשאר החלוקות כאשר דיבר ה' אליו.

ולפי העלות אמרי קדוש הנתנין למעלה אפשר לרמוז זה בכתוב עצמו, ונקדים מה שכתבו מן המפרשים שטעם מחצית השקל הוא להעיר לב האדם שתמיד יהיה לזכרון בין עיניו שהוא חציו זכאי וחציו חייב, והיינו מחצית השקל רמז הרומז כי כל איש מישראל חייב לשקול עצמו זכיותיו וחטאתיו ולראות עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב, ואלו עשה מצוה אחת אשריו שהכריע עצמו וכל העולם לכף זכות ואם עשה עבירה אחת אוי לו שהכריע עצמו והעולם לחובה, וזהו מחצית השקל עד כאן דבריהם. ואפשר לתת טעם לצדיק וחסיד דידע בנפשיה כי זכיותיו רבו כמו רבו, וחטאתיו נער יכתבם שעם כל זה יהיה בעיניו במאזנים לעלות שקל שוה מחצה על מחצה, משום דאפשר דנפשו לא מטוהרה מגלגול שקדם וכל צדקותיו אשר עשה הלואי יהיו להשוות השקל לבד, ויש עוד כמה טעמים אך עתה יעלה בראש טעם בעיקר הלזה. ועתה נבא אל הביאור וידבר ה' אל משה לאמר בעבור אמירה אחת שצריך כל אדם מישראל לומר בעצמו שהוא חציו זכאי וחציו חייב, דע כי תשא את ראש בני ישראל, אם תבא להעריך ראש אחד מבני ישראל אני יודע שזה האחד לבד לפקודיהם יהיה שוקל כמו פקודיהם מניניהם כי זה האיש באיכות גדל מאד והוא בערך כמה אנשים, אך מטעם שמצוה זו היא שכל אדם הצדיק יהיה או רשע יהיה בעיניו בשקל שוה כאלו חציו זכאי וחציו חייב, לכן עתה אנו בכמות לא באיכות ונתנו איש כופר נפש"ו לה' כל בעל נפש נחשב לאחד הן גדל איכותו או מועט, זה יתנו מחצית השקל כי עי"ן בעי"ן יראה מאזני צדק שוו בשעוריהן חציו זכאי וחציו חייב, העשיר בתורה ובמצוות בדעות ובמדות לא ירבה והוא כאדם דעלמא והדל במצוות לא ימעיט ממחצית השקל כי כלם יהיה בעיניהם שחצי זכות וחצי חובה, לתת תרומת ה' כי זה סיבה לצורך גבוה לרומם ה' בתורה ומצות וגם מי שהוא צדיק גמור

כה משפטו, והטעם לכפר על נפשותיכם דייקא כי ברבים היו גלגוליו ואפשר שבגלגול שעבר הרבה אשמה ולכן עתה יהיה שקול בעיניו, ואפשר שזה רמז ר' אבהו (ב"ב י:) אמר משה לפני הקב"ה במה תרום קרן ישראל שיהיו עובדים מאהבה ועושין רצונך א"ל בכי תשא במצות מחצית השקל, שהיא לרמוז שכל אדם יהיה בעיניו שקול חציו זכאי וחציו חייב בזה ודאי ירום וגבה קרן ישראל שיקימו מצות ולא יבואו לידי חטא.

ובאופן אחר אפשר בפלוגתא דר' מאיר ור' יהודה בקדושין (ל"ו.) דמר סבר דישראל כשעושים רצונו של מקום הם בנים וכשאינם עושים רצונו של מקום הם עבדים ומר סבר דבין כך ובין כך בנים מיקרו, וכתב הרב פרשת דרכים דף נ"ה דזו היתה סברת ישראל שהיו אומרים עבד שמכרו רבו יש לזה עם זה כלום, ושם ביאר הרב דמהצדקה מוכח דיש לנו דין בנים וכמ"ש פ"ק דבתרא(י'.), ואם יש לנו דין בנים אנו קמים בתחיית המתים דהיא על ידו יתברך והוא כהן והכהן מטמא לבנו כמ"ש התוס' בסנהדרין (דף ל"ט) ע"ש בדברי הרב באורך. ומשם באר"ה דזו פנת יקרת הדת דאי תימא דכשאינם עושים רצונו של מקום הם עבדים ח"ו יש טענת עבד שמכרו רבו וכו', אמור מעתה זו שאלת אביהן של ישראל משה רבינו במה תרום קרן ישראל להודיע שהם בנים בכל זמן כי זו הרמת קרן לגוף ולנפש ממעל לחש"ב, ויאמר אליו בכי תשא כמו שפירש רש"י קח מהם כופר לצדקה כלומר דמהצדקה ירום ונשא קרן ישראל כי דין בנים יש לנו.

ואפשר שלזה כיון שלמה הע"ה (ב"ב י:) כאשר שאלוהו עד היכן כחה של צדקה ויהי כמשי"ב בואו וראו מה פירש דוד אבא פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד, כלומר הצדקה דבר גדול שעומדת לעד גם לתחיית המתים וזהו קרנו תרום בכבוד כבוד ה' יאספהו בתחיית המתים, דכיון שהוא עושה צדקה לכל אביון מוכח דכלם בנים מיקרו ולכך זוכה לתחייה כדין בן שהכהן מטמא לבנו ונתן הכסף וקם לו. ויתכן לפרש בהקדים ביאור פ' (רות ב:י"ב) ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלימה מעם ה' אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו. והוא דיש לחקור דהצדקה היא כביכול הלואה לה' כדכתיב (משלי י"ט) מלוה ה' חונן דל ואז"ל (סוכה מ"ט:) אין הצדקה משתלמת אלא לפי גמילות חסדים שבה ותנן (פאה פ"א מ"א) אלו דברים שאדם אוכל מפירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב וחד מיניהו גמילות חסדים, וכיון שהצדקה היא הלואה איך אוכל פירות והא הוי רבית ואסור בין למלוה בין ללוה, והתירוץ הפשוט בזה הוא דלגבי ה' ח"ו לא שייך נשך ורבית שרי. ועוד אפשר לומר במה שהורו מגדולי האחרונים דאם לא יש כי אם פירות ולא מצי לתבוע הקרן שרי, וכמבואר בתשובות הרב מהר"ש פרימו בריש ס' כהונת עולם, וא"כ השתא דשכר מצות בהאי עלמא ליכא א"כ לא מצי

לתבוע הקרן ובעוה"ז אין לו אלא פירות ושרי לאכול פירות, וכתב הרמב"ם (פ"ה דמלוה דין ו') ישראל שלוה מעות מן הגוי ברבית וזקפן עליו במלוה ונתגייר אם עד שלא נתגייר זקפן עליו במלוה גובה את הקרן ואת הרבית וטעמא דמשעת זקיפה הוי כגבוי כמו שפירש"י והביאו הר' המגיד שם, ומהר"י קולון בתשובותיו (שרש קל"ו) כתב דפליגי מהר"ם והרא"ש דלדעת הרא"ש אף אם זקפן עד שלא נתגייר אינו גובה אלא הרבית שעולה עד שעת הגרות אבל לא מה שעלה משעת הגרות ואילך, ולדעת מהר"ם הכל נעשה קרן וגובה אף הרבית שעדיין לא עלה, והרב תרומת הדשן (סי' ש"ג) תפס כדעת הרא"ש הפך מהריק"ו, ונבוכו האחרונים לתת פנים לכל אחד מהדעות ויש לנו בעניותנו דקדוקי והרהורי דברים בדבריהם אין כאן מקומו. והנה רות הצדקת גם חסיד"ה נפש היפה היא העולה במחשבה תחלה אמימרא דרחמנא שתי בנותיך הנמצאות הפליאה חסדה וצדקתה לוותר לחמותה כתובתה וליטפל בתכריכים ועשתה חסד עם החיים והמתים, ודאי שגם שעדיין לא נתגיירה זה חסדה עד האלהים יבא לשלם לה מפרי ידיה קרן ופירות, ונמצא דעד שלא נתגיירה לגודל נפשה כבר רצה האלהים את מעשיה לשלם לה קרן ופירות, והגם דהפירות ליהוו רבית כי צדקתה עם חמותה היא הלואה לה' כמ"ש מלוה ה' חונן דל, כיון דהלואה זו נעשית עד שלא נתגיירה ובו בפרק קבע לה פירות כל שבידו יתברך כגבוי דמי והו"ל כדין ישראל שלוה מעות מן הגוי ברבית וזקפן במלוה ונתגייר דגובה גם הרבית, ולדעת מהר"ם וסיעתו גובה אף הרבית שעדיין לא עלה, וז"ש בעז הגד הוגד לי אשר עשית את חמותך, שעשית עמה צדקה וחסד ולכן ישלם ה' פעלך שהוא הקרן ישלם לעוה"ב, והוא ברצונו דאין את יכולה לתבוע הקרן דשכר מצות בהאי עלמא ליכא, וז"ש ישלם ה' פעלך דהוא שליט בעולמו וברצונו דוקא ישלם עיקר ההלואה וזהו פעלך. ומטעם זה דאין כאן קרן שרי ליקח בפירות וכהוראת מהר"ש פרימו וסיעתו דשרי בכה"ג ליטול רבית, וז"ש ותהי משכורתך שלימה דהיינו הריוח והפירות ואין כאן רבית מאחר דליכא קרן. ועוד טעם אחר מעם ה' אלהי ישראל דלגבי דידיה ליכא רבית ואין כאן נשך ח"ו. ועוד טעם לשבח אשר באת לחסות, דאם היה בישראל אסור, לך שרי דהו"ל כזקף הרבית קודם שנתגייר שהוא כגבוי וכן הדבר הזה אשר באת עתה לחסות תחת כנפיו והו"ל הפירות בידו ית' כגבוי וצד"ק משמים נזק"ף וגובה הכל, וז"ש משכורתך שלימה לרמוז אף הפירות אשר יעלו אחר הגרות כדעת מהר"ם.

ובזה נבא לביאור המאמר דעסיקנן ביה, רק נקדים כי מודעת זאת דיש לך אדם נדיב נדיבות ורחב לבב אשר מצד נדיבות לבו הוא פזרן בכל ענייניו במאכלו ומלבושיו וכל

צרכי ביתו בשופע גדול ובכלל הוא הולך צדקות לתת לכל שואל, ולכאורה האדם הזה יעלה על לב כי זו הצדקה שעושה אינה חשובה כל כך שיורד על פי מדותיו שהם הפזור והנדיבות, ולא כן הדבר רק שודאי צדקותיו חשובות ומרוצות לפני ה' כי הנדיבות הוא מסטרא דקדושה ונוטל שכרו משלם. ואף גם זאת למדנו מעלת הצדקה כי רבה ממשז"ל גבי אחאב בפ' חלק (ק"ב:) דאחאב היה שקול לפי שהיה מהנה ת"ח מנכסיו, והוא פלא כי היה עע"ז, ואז"ל שם פ' חלק שהחמורות של ירבעם היו הקלות של אחאב ועם כל זה הצדקה שעשה כיפרה לו מחצה והיה שקול. ומזה ישכיל אנוש לפי הפשט דאע"ג דאמרו בזהר שהרשע המצות שעושה הולכות לסטרא אחרא על דרך ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי, וגם אמרו ז"ל (סוטה כ"א.) עבירה מכבה מצוה. כל זה לא נאמר לגבי מעשה הצדקה שהרי אחאב עע"ז יותר מירבעם וצדקתו אלהים חשבה לכפר לו מחצה, והוא מילתא דתמיהא בגדולת מעלת הצדקה. וגם אמרו רז"ל שהצדקה הופכת מדת הדין למדת רחמים כמשז"ל (הובא ברש"י בראשית י"ח ט"ז) על פסוק השקיפה ממעון קדשך. ועל פי זה אני אפרש פ' (ישעיהו נ"ד:י"ד) בצדקה תכונני רחקי מעושק כי לא תיראו וממחתה כי לא תקרב אליך. דאז"ל בילקוט ריש פ' שופטים עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח שהקרבנות מכפרים על השוגג וצדקה גם על המזיד, ומצינו באבות דר"נ פ"ד שהי' ר' יהושע מצטער על שבטלו הקרבנות ואין עתה במה יתכפר האדם וא"ל ריב"ז יש לנו עכשיו כפרה טובה מן הקרבן והיא הצדקה שמכפרת על המזיד גם כן. ואפשר שזהו הטעם שהצדקה מקרבת הגאולה דכיון שמכפרת על המזיד ואינה בחלקו של טורף הסט"א כאמור ראויה היא לקרב הגאולה, וז"ש בצדקה תכונני כלומר כנסת ישראל המלאה לה בגלות כמה עונות ואין כאן קרבנות לכפר, דעי וראי בצדקה תכונני כי על ידי הצדקה תבנה ותכונן כנסת ישראל סליח"ה הוא דעבי"ד ותפרה ישע ישועת ישראל, וכי תימא מה נועיל בצדקה אחרי שאנו יראים מפני היד שנשתלחה יד לאמ"ה סט"א שטורפת כל מעשים טובים, לז"א רחקי מעושק כי לא תיראי, שסט"א אינה יכולה לעשוק הצדקה כמצות אחרות, וגם אם נגזרה גזירה ח"ו הצדקה מהפכת מדת הדין למדת רחמים ואף שהוא עידן רתחא לאחרים להבה לא תבער בך, כמשז"ל פ' חלק שנח ניצול בזכות החסד שהיה עושה עם החיות והבהמות אשר אתו ויסך ה' בעדו, וז"ש וממחתה כי לא תקרב אליך, אף שיש שבר על שבר תהיה את בטח כי לא תקרב אליך. ומעתה נחזור לכונתנו דהמלך שלמה שואלי"ם הלכו בו עד היכן כחה של צדקה, וברוח מבינתו רמז להם אמרי קדוש דוד הע"ה בפ' פזר נתן וכו' והאי קרא אליו ישגיחו אליו יתבוננו על אחת כמה וכמה יגדל כח הצדקה, תחילה וראש אמר פזר נתן

לאביונים, כלומר אף כי זה האיש הוא נדיב וזה דרכו פזר שמפזר מעותיו בשופע על כל דבר ובכלל נתן לאביונים. לא תימא אין זה חשוב לה' כי במה יתרצה זה בצדקתו מאחר כי זה דרכו ומדתו, לא היא אלא צדקתו עומדת לעד לו ולבניו כמו שפירש רד"ק משום דהצדקה יש לה קרן ויש לה פירות והיא גמילות חסד שאוכל מהפירות בעה"ז, וכי תימא יש בדבר משום רבית כי הצדקה הלואה היא דכתיב מלוה ה' חונן דל, לז"א קרנו תרום בכבוד, רמז סברת האחרונים דכשאינו יכול ליקח הקרן שרי ליקח פירות כמש"ל, וז"ש קרנו הקרן שלו שהיא ההלואה תרום בכבוד תרום ממנו לעוה"ב, וז"ש בכבוד לפני מלך הכבוד בעוה"ב ליהנות מזיו השכינה היא הכבוד, וכיון שאין כאן קרן בעוה"ז שרי. ועוד בה רשע יראה וכעס, רמז מעלה אחרת שאין השטן שולט בה כשאר מצות ואין עבירה מכבה אותה כמצות דעלמא, וז"ש רשע הוא שטן הוא יצה"ר יראה מעשה הצדקה וכעס ענינו כי אין לו יד שולטת בה, שיניו יחרוק על כמה עונות שהיה לזה והיה שמח בהם ונמס שהצדקה מכפרת על המזיד, ואף גם זאת בעידן רתחא שהמשחיתים התאוו תאוה לבלע ולהשחית לגביה דידיה תאות רשעים תאבד, כי הצדקה מהפכת מדת הדין למדת רחמים וניצול. והרי כמה מעלות רמות ונשגבות לעושה צדקה והיא תשובה נצחת מהמלך החכם לשואליו.

ודרך אחר אפשר לומר במ"ש בכתובות (דף ק"ז) מי שהלך למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו חנן אומר איבד את מעותיו, נחלקו עליו בני כהנים גדולים ואמרו ישבע כמה הוציא ויטול תנן התם המודר הנאה מחבירו שוקל לו את שקלו ופורע לו את חובו ומחזיר אבידתו וכו' בשלמא שוקל את שקלו מצוה קעביד וכו' אלא פורע חובו הא קמשתרש ליה אמר רב הושעיא הא מני חנן היא דאמר איבד את מעותיו רבא אמר אפילו תימא רבנן הכא במאי עסיקינן שלוה על מנת שלא לפרוע. וכתבו התוס' ד"ה חנן אומר איבד את מעותיו ליכא לאקשויי מהא דקימא לן היורד לתוך שדה חבירו ונטעה שלא ברשות דשמין לו כאריס ולבונה חרבתו דנותן לו מה שהנהו דהתם השבח בעין הוא ודין הוא שיטול אבל הכא לא השביח לו שום שבח נכסים אלא שהצילו מגביית בעל חוב וכו' ע"ש. וכתבו המפרשים משם הרב בינה לעתים דהוה ס"ד במעשה הצדקה דדמי לפורע חובו של חבירו כביכול, דהוא יתברך מוטל עליו לפרנס כל חי דכתיב נותן לחם לכל בשר ועושה צדקה הוי כדין פורע חובו של חבירו, ובזה פירש מאז"ל כתוב בתורה נותן לחם לכל בשר בא זה וחטף את המצוה וכו' עכ"ד. והשתא לצד זה נראה דאם נותן הצדקה לתלמידי חכמים ועל ידי שזן לת"ח עוסק בתורה השבח בעין דעל ידי צדקתו השבח השביח הת"ח חידושי תורה, ובכי הא מודה חנן דחייב כדין יורד לתוך שדה

חבירו ובונה חרבתו כמ"ש התוספות, ולרבנן דסתם פורע חובו של חבירו חייב א"כ בכל מעשה הצדקה בא בשכרו דנהי דכביכול הוא חובו של מקום דכתיב נותן לחם לכל בשר מ"מ בעי שלומי, והנה אפילו לחנן כל זה הוא בפורע חובו של חבירו שלא מדעתו אבל אם הוא מדעתו ועל פי ציוויו פשיטא דצריך לשלם, וזו שאלת רבן של נביאים במה תרום קרן ישראל שצדקתם יהיה קרן ולא ילך לאיבוד בטענת פורע חובו של חבירו, וא"ל בכי תשא ופירש"י קח מהם כופר לצדקה, כלומר ראה הפקדתיך ליקח מהם לצדקה וכיון שהוא מדעתי תרום קרנם ובעי שלומי. וכזאת וכזאת שאלו לחכמה שלמה החכם עד היכן כחה של צדקה, כלומר מי נימא דהלכה כחנן וכפ"ז אינה משתלמת מן הדין אלא בעושה צדקה עם עמלי תורה דהשבח בעין וכמ"ש (קה"ר פ' י"א) אם בקשת לעשות צדקה עשה אותה עם עמלי תורה, דכיון דצדקתך להספיק שיעסקו בתורה והשבח בעין גם לחנן בעי שלומי, או דילמא הלכה כרבנן דסברי דפורע חובו של חבירו חייב וכן כל מיני צדקה ה' משלם מדינא וזהו העמק שאלה. והשיב שלמה הע"ה לדעת ר' אבא צאו וראו מ"ש דוד אבא פזר נתן לאביונים שהוא כינוי לת"ח בסוד וכל בניך למודי ה' צדקתו עומדת לעד דהשבח בעין ואז קרנו תרום בכבוד דבעי שלומי, וזה לפי שהלכה כחנן דפורע חוב חבירו פטור. אמנם רבא אזיל לטעמיה דמוקי מתני' כרבנן וסבר דקי"ל כרבנן דפורע חוב חבירו חייב, ולכן הביא קרא והוא מרומים וכו' לחמו ניתן וכו' דאיירי בכל צדקה ונפרע משלם.

ואפשר עוד לומר במאמר הנז' ומכללא כעת יאמר ביאור הכתוב ללמד בני יהודה קשת וכו' אשר יעדנו לעיל, והוא דאמרינן פ' הנזיקין, הנזיקין שמין להם בעדית ובעל חוב בבינונית. וכתבו המפרשים דהחוטא הוא בעל חוב כי תרגום חטא חובא ודינו לפרוע בבינונית, אך אם הרבה לפשוע אז דינו כמזיק ונפרעין ממנו מן העדית, וז"ש ללמד בני יהודה קשת שתקשו ויצטערו על מות שאול ויהונתן כי הדברים מוכיחין כי גברו עוונות ישראל והן הן המזיקין כי עינינו הרואות שנפרע מן העדית כי דין המזיק לפרוע מעדית, וכן עתה ציביונן של ישראל שאול ויהונתן נדדו הלכו, והוא אמרו ללמד בני יהודה קשת התקוששו וקוש"ו בקושי גדול מראות ברע הצבי ישראל על במותיך חלל והוא העדית וישב ממנו צב"י וכיון שנפרע מהעדית מוכח שדינם כמזיק. ובזה נבא לבאר מאמרם ז"ל ברבה ריש סדרא אמר הקב"ה למשה אמור לישראל שיפרעו מה שחייבים לי אף אני אפרע וכו', ופירש הרב יפ"ת דכי תשא תרתי משמע שהם חייבים לי והוא חייב כביכול. ואפשר שז"ש משה במה תרום קרן ישראל להודיע חיבתן, וא"ל בכי תשא כלומר משם באר"ה גדולת ומעלת ישראל ותוקף חיבתן דכביכול בעת שהם חייבים קרי אנפשיה

שהוא חייב דכי תשא תרתי משמע שהם חייבים והוא חייב, וזהו אהבה עזה ותפארת גדולה דכביכול הוא חייב וירום ונשא קרן ישראל. ולדקדק לשון המאמר הנז' אפשר בהקדים מ"ש שם פ' הנזיקין מ"ט ב"ח בבינונית שלא יראה אדם שדה נאה ודירה נאה וכו' ע"ש, וכפי זה יש צד לומר דגם החוטא פשוט שהוא בעל חוב נפרעין ממנו מעדית כדין התורה דכלפי שמיא ליכא טעמא שלא יראה שדה נאה וכו', ואפשר שז"ש במאמר הנז' אמר הקב"ה למשה אמור לישראל שיפרעו מה שחייבים לי, כלומר דכשהם חייבים לי דינם לפרוע בעדית כדין תורה, ובזה יראה כונת הכתוב בפרשה ויתנצלו בני ישראל את עדיים מהר חורב הכונה שישראל היו חייבים בעגל, וכמו שפירש הרב יפה תואר במאמר הנז' דמ"ש שיפרעו מה שהם חייבים לי היינו בעון העגל, וא"כ הם בע"ח, אך להיות שהחוב אליו יתברך דינם לפרוע מעדית כדין התורה, וז"ש ויתנצלו בני ישראל את עדיי"ם דייקא שפרעו מן העדית, וכי תימא שב"ח דינו לפרוע מבינונית, לז"א מהר חורב דחזר הדין לסיני, כי הטעם שאמרו לפרוע בבינונית שלא יראה אדם שדה נאה וכו' לא שייך הכא וחזר הדין מהר חורב כדין התורה. ואפשר לתת טעם קצת על פי הדין לסילוק עדיי ישראל, והן קדם אביע אומר אשר ראיתי בספר חדש ממש (שנזדמן לידי לפי שעה) זה שמו ס' בירך יצחק דחקר כמה חקירות יקרות בענין העגל ושבירת לוחות, כי הנה אמרו רז"ל דטעם משה לשבור הלוחות דידונו כפנויה ולא כאשת איש, וזאת מצינו לרז"ל שאמרו דבמעמד הר סיני היו הקדושין. ועוד במה טעו בעגל ומה שמץ דבר מצאו לטעות. ועוד להבין כי מצאה הקפידה על ביאת משה בשש שעות דכאשר באו שש ולא בא עשו העגל. ואיהו מפרק במ"ש בקדושין (דף ס') האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאתן ליך מאתים זוז מכאן ועד שלשים יום נתן לה בתוך שלשים מקודשת ואם לאו אינה מקודשת, והכא נמי דכוותא שקדשם במעמד הר סיני בעשרת הדברות ודבור ואמירה על מנת שלסוף ארבעים יום יתן להם הלוחות, וא"כ אם נתן הלוחות קודם מ' יום מקודשת וגמרו קדושין ראשונים ואם נתעכב משה רבינו עד אחר מ' יום הרי בטלו הקדושין שלא נתקיים התנאי, וזו היתה סברת הטועים בעגל דכיון דבאו שש ועברו מ' יום ולא נתקיים התנאי בטלו הקדושין והם ברשות עצמם ובחרו לעגל, ודין גרמ"א למשה רבינו לשבור הלוחות משום דהוא ירד בזמנו דיום ראשון לא היה לילו עמו כפירש"י, ולכן אמר מוטב שידונו כפנויה שלא יתקיים התנאי ואז נדונים כפנויה. וכל זה אינו אלא להיות לו קצת פתחון פה אך לפי האמת הוא היה שלוחם וכשהגיעו לידו גמרו הקדושין ואף ששיברם דין ישראל עם משה ולא עם השי"ת, כמ"ש בח"מ סי' קכ"א דאמר שלח פקדוני על יד פ' ונאבד פטור המשלח וכתב הסמ"ע דאפילו

פשע בו השליח. ולפי זה אף ששברם משה לא נתבטלו הקדושין ונתקיים התנאי בהגעת הלוחות ליד משה, ולכן אמר לו פסל לך וכו' דהקדושין במקומן, אלא דטעם משה דיש לדון בדין הסמ"ע דאפשר דאם פשע השליח דין המפקיד עם המשלח כמ"ש הרב שפתי כהן שם, זהו תורף דברי הספר הנז' ע"ש באורך.

ולפי זה אפשר לפרש הכתוב ויתן אל משה ככלתו, ואמרו רז"ל (שמ"ר פ' מ"א) ככלה זו מה כלה זו וכו'. ועל פי דרכנו רמז גדול רמז הכתוב דהן לו יהי דהקדושין היו על תנאי שיתן הלוחות, מ"מ כיון שהגיעו בשליח משה רבינו קבלתו כקבלתם דודאי כך נתבארו הדברים שהוא יהיה שליח קבלה וכאשר הגיעו לידו קודם מ' יום הוי כאלו קבלום ישראל, וז"ש ויתן אל משה ככלתו כלומר דנתינתם למשה היה כאלו נתנם לכלתו שהם ישראל ויד משה כידם, וז"ש אל משה ככלתו דא ודא חדא היא ונתקיים התנאי וקדושין גמורים הם, וז"ש פסל לך דתיבת לך יתירה וכבר דרשוה רז"ל (נדרים ל"ח.), אך על פי האמור ניחא פסל לך דייקא שאתה חייב בלוחות שאני קימתי תנאי וישראל יש להם דין עמך שפשעת ושברתם ולא עמי כסברת הסמ"ע, ולכן פסל לך לשלם לישראל.

ואבא היום להבין מאמרם פ' ר' עקיבא (דף פ"ז), תניא שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו הוסיף יום א' מדעתו ופירש מן האשה ושיבר את הלוחות הוסיף יום א' מדעתו מאי דרש היום ומחר היום כמחר מה מחר לילו עמו אף היום לילו עמו וכו' שבר הלוחות מה דרש אמר ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות וכו' ע"ש. ויש לדקדק מנינא למה לי, הלא עין רואה דתלת מילי הוו. ותו דהש"ס מפרש טעמא דשבירת לוחות ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג וכו' אמאי לא מפרש מטעם שידונו כפנויה. אמנם על פי האמור הנה נכון דהוסיף יום אחד מדעתו מטעם דבעינן שיהיה לילו עמו, וכי תימא היכי עביד הכי לסמוך על דעתו והו"ל לשאול פי ה' ולא יעשה דבר מדעתו, לזה אמר פירש מן האשה ונשא ק"ו בעצמו כדמפרש ואזיל, ועיקר הטעם הוי כדפירשו בזה שהיה בעלה דמטרוניתא וכדכתיב משה איש האלהים והיה אומר קומה ה' שובה ה', ולזה פירש מן האשה החומרית, וכיון שפירש מן האשה להיותו בעלה דמטרוניתא לכך הוסיף משה יום אחד מדעתו, והוה פשיטא ליה שהקב"ה יסכים למעשיו, ולא תימא דבמעשה העגל שנאמר לו לך רד ואמרו ז"ל (ברכות ל"ב.) לך רד מגדולתך שבו בפרק ירד ממדרגה זו ולא היה יכול לעשות מדעתו שום דבר עד שימלך בשכינה, לא היא הלא תראה דשבר הלוחות בלי רשות ואפילו באותה שעה סמוך לבו לא ייירא שלא יהיו מעשיו רצויים כי קים ליה שיסכים על ידו וכן הות ליה, ובטעם שבירת הלוחות היה מקום לומר משום שידונו כפנויה, ברם עיקר שורשוי דעדיין ביום שירד משה עדיין זימניה הוא

לקיים התנאי דיום שעלה אין לילו עמו ומשום הכי שבר הלוחות שלא יתקיים התנאי ופקעי קידושין. אמנם זה אינו דכיון דהיה שליח קבלה כשהוא קבלם היינו כאלו קבלום ישראל ונתקיים התנאי וחייל קדושין ואפילו פשע השליח דין המפקיד עם השליח ולא עם המשלח כמ"ש סמ"ע, ומשום הכי לאפוקי סברא זו דשבר הלוחות משום דאין לילו עמו והיה מתקיים התנאי ושברם להפקיע הקדושין, דייק תנא ונחית למנינא שלשה דברים עשה משה לאשמועינן דטעמא דשבירת הלוחות לאו משום דיום שעלה אין לילו עמו וכו' כמדובר, אלא טעמא הוי כדמפרש ומה פסח וכו' ולהורות נתן כונתו במאי דפלגינהו לתלת מילי יודיע דרכיו דטעם שבירת הלוחות אין לו יחס עם הא דהוסיף יום א' מדעתו כלל ואינו מטעם שאין לילו עמו וזמניה הוא לקיים התנאי ושברם שלא יתקיימו הקדושין וכו', אלא הוא טעם אחר שאמר ומה פסח וכו' כדמפרש.

ולצד זה שכונת משה שלא יתקיים התנאי ונמצאו הקדושין בטלים אפשר דזה טעם לסלוק עדיי ישראל, דקידש על תנאי ולא נתקיים כל הדורונות שנתנו לכלה חוזרים כמבואר בא"ה סי' ן', והיינו טעמא דכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדיים דכיון דנתבטלו הקדושין הדורונות חוזרים, וישראל שגם הם היו בדעת זה דכיון שבאו שש ולא בא משה לא נתקיים התנאי ופקעי קדושין דין הוא לסלק עדיים שהם הדורונות שקבלו, וז"ש ועתה הורד עדייך מעליך ויתנצלו בני ישראל את עדיים.

ויש לחקור לפום מאי דאמרן בשם הזהר דמשה רבינו בעלה דמטרוניתא, ואמרו עוד בזהר דעל משה רבינו נאמר אישה יקימנו ואישה יפרנו, א"כ הא דאמרינן פ' אין עומדין והוא מאמרינו המוקדם ויחל משה שהתיר לו נדרו דכתיב לא יחל אבל אחרים מחלין לו ומוכח דבלשון התרה התיר לו הדבר, קשה דקי"ל (נדרים ע"ח.) בעל בלשון הפרה וחכם בלשון התרה ואם החליפו לא עשו כלום, וא"כ משה רבינו דהוא בעלה דמטרוניתא היה לו לומר לשון הפרה. ולזה יש לצדד ולומר דכיון דא"ל לך רד מגדולתך א"כ באותה שעה לא הי"ל בחינה זו דבעלה דמטרוניתא שיאמר בלשון הפרה, ולכך אמר בלשון התרה דחכם מתיר. אך יש להבין מאמר הכתוב ויחל משה את פני ה' אלהיו דהווה ליה לומר ויחל משה לה' ותו לא. ותו להבין מאז"ל פרק אין עומדין (ל"ב.) ועתה הניחה לי א"ר אלעזר אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שתפסו משה להקב"ה כביכול כאדם שתופס לחבירו בבגדו וא"ל איני מניחך עד שתמחול ותסלח עונותיהם של ישראל. ובילקוט והביאו רש"י אז"ל שפתחו לו הקב"ה פתח ורמז לו שבו הדבר תלוי, ויש להבין מאי דעתיה דמשה שתפסו כביכול להקב"ה. ותו לדרשא אחרת שהקב"ה אדרבא העירו

לבקש רחמים אמאי הוצרך לומר ואעשה אותך לגוי גדול. ועם שיש כמה תשובות לדבר יתישב היטב לפי דרכנו בס"ד.

ואפשר שיובן הכל במאי דקי"ל בי"ד (ריש סימן רכ"ח) דהחכם המתיר לא יהא נוגע בדבר, ומקשים דהרי משה רבינו התיר השבועה למקום כביכול כשרצה לכלות ישראל והורידו מגדולתו והרי הוא נוגע בדבר והיכי מצי למשרי, ותירצו בזה דלא מיקרי נוגע בדבר דהרי נאמר לו ואעשה אותך לגוי גדול, וכבר נודע דרבינו שמשון סבר דכל שהחכם יודע שמתחרט הנודר וחפץ בהתרה החכם מתירו שלא מדעת הנודר והביא סברתו הריב"ש בתשובה (סי' ש"ע) והרשב"ץ (בח"ב סי' קס"ג), אכן הרב משנה למלך פ"ו דשבועות דין ד' הוכיח דלא כרבינו שמשון מההיא דרבה בר בר חנה דפ' הספינה וכתב דשאני בעל דמצי מפר דעל דעת בעלה נודרת ואינו ענין להתרת חכם, ומעתה אפשר לומר דהגם דמשה רבינו איש האלהים בעלה דמטרוניתא באותה שעה שנאמר לו לך רד והורידו מגדולתו ירד ממדרגה זו דהיה בעלה דמטרוניתא, אך הוא לא ידע כי אין לו עתה דין בעל וסבר דהוא יכול להפר בעל כרחו כביכול כדין בעל ולזה היה תופס בחוזק כביכול להורות דבחזקת היד מצי להפר, על כן בא דברו יתברך ועתה הניחה לי, כלומר אם לשעבר כביכול היית יכול להפר כרצונך עתה אינך במדרגה זו ועתה שירדת מגדולתך אין לך דין בעל והניחה לי כי תלוי ברצוני, ולהורות נתן כי לפי שעה אין דינו רק כחכם, וכלפי שבחכם צריך שיהיה מדעתו ושיהיה בפניו לדעת הרב משנה למלך ושלא יהיה נוגע בדבר, לכן הוא יתברך שלש אלה יעשה לו, כי באומרו ועתה הניחה לי שם רמז גם כן שהוא מתרצה ונותן לו רשות להפציר ובלאו הכי הוא בפניו, ואעשה אותך לגוי גדול כדי שלא יהיה נוגע בדבר, ומשה רבינו ידע מאי דמחוו ליה במחוג ויחל משה בהתרה כדין חכם בלשון מותר לך ולא כדין בעל בהפרה, וגם את פני כלומר בפניו וברצונו ה' אלהיו רמז שעתה אינו בבחינת בעלה דמטרוניתא שהיה אומר לישראל ה' אלהיך ה' אלהיכם כמ"ש בזהר, אך עתה כמוהו כמוהם ה' אלהיו.

ולהבין קצת הכתובים הנמשכים אני אפרש בתחילה כתובים הבאים ביונה וכה תואר, וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה וירע אל יונה רעה גדולה ויחר לו ויתפלל אל ה' ויאמר אנא ה' הלא זה דברי וכו' ועתה ה' קח נא את נפשי וכו' ויאמר ה' ההיטב חרה לך ויצא יונה מן העיר וישב מקדם לעיר ויעש לו שם סוכה וכו' עד אשר יראה מה יהיה בעיר וימן ה' אלהים קיקיון וכו' ויאמר אלהים אל יונה ההיטב חרה לך על הקיקיון ויאמר היטב חרה לי עד מות ויאמר ה' אתה חסת על הקיקיון וכו'. וראוי להבין ענין זה בכלל ופרט הלא

מראש נדעה נרדפה יונה נביא ה' מדוע לא יחוס על אבדן כמה רבבות ורחמיו על כל מעשיו כתיב וכתיב יתמו חטאים ולא כתיב חוטאים, ולא די שלא התפלל עליהם כדרך שהתפלל אברהם אע"ה על סדום אלא דכאשר ידע שבתוקף תשובתם מן השמים ירחמו עליהם וינחם ה' ארע לו רעה גדולה הגם שאו"ל ועוצר רח"ם. ועוד צריך לדעת אחר אשר נחם האלהים על הרעה מה כוונתו לצאת מקיר העיר וחוצה לראות מה יהיה בעיר, ומה יוחיל ומה יראה אחר כי יצאו בדימוס וינחם ה'. גם ענין הקיקיון בכללו צריך למודע"י ולישבו על אופניו. ויראה במ"ש הרמ"ע ז"ל דהגויים אין להם תשובה וגם שישובו מדרכם הרעה אין בם מועיל וגזרה עומדת לעומתם, וגם בנינוה לא הועילה תשובתם רק לזמן ולא לכלה הפשע ולהתם החטאת, אבל ישראל להם לבדם נתנה התשובה כי על ידי התשובה נעקר החטא משרשו כדכתיב (ישעיהו מ"ד:כ"ב) מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך ע"ש באורך. ובזה נחה שקטה תגבורת חקירתנו כי יונה הנביא ידע בחכמתו דנינוה נכתם עון יושביה ואין להם תקומה, וכל תשובתם לא מצלא מכיון חרוץ אשר התעתדו ואין זה מעלה ארוכה אלא לזמן מה, ולכן דינא קתבע דבשלמא אם תשובה מועלת להם לגויים כישראל אין לפצו' פה כי הכל מעשה ידיו, אבל מאחר כי כל הגויים כאשר נגמר דינם על חטאתם שוב אין להם תקנה וגזרת עילאה מטת עלייהו, א"כ מה בצע לעכב הפורענות לזמן תהי יד ה' בם להומם ולאבדם לשמה כרגע כי תשובתם כענן בקר, ולכן אירע לו שקראוהו נבא השקר וגם שמזה יצא תקלה לישראל כמשז"ל, ואם תשובתם תשובה הטענות האלה אינם כלום כי כף זכות ומדת רחמים יכריעו להציל רבבות בני אדם, אכן בהיות דכל זה אינו אלא לזמן חרה לו עד מות מצד טענותיו וישאל נפשו למות לפני ה' ועוצם כוונתו כאשר דברנו. ויען ה' ההטיב חרה לך, ובזה נסתפק יונה בתשובת ה' אם אומרו ההטיב חרה לך בלשון תימה ותוכחה כי לא דיבר נכונה ומילתא בעלמא אמר ליה, או כונת אומרו יתברך ההיטב חרה לך הוא שכביכול קבל דבריו והודה שהדין עמו ובדין חרה לו, וא"כ ישפוך זעמו עליהם וימהר ויחיש גזר דינם כי אין תשובתם מועלת, ומשום ספק זה יצא מן העיר לראות מה יהיה בעיר כי לא ידע אם זמנא יתיהיב להו או עשו דבריו פירות וימחו מן הארץ מיד, לפי שנסתפק בתשובת ה' אשר השיבו ההטיב חרה לך. ובעל הרחמים העירו בקיקיון שדרך טבע הקיקיון מתיבש במדת ימים בשמש וכל אדם יודע זה דרכו כי השמש יום יום מכה בו ומתיבש בסוף ודאי, ועתה כאשר נתיבש תכף ותך השמש על ראש יונה וישאל נפשו למות, יש לדון בזה אחת משתים או שנצטער על הקיקיון שגם שעתיד להתייבש דרך טבע לא הגיע זמנו להתיבש, ולפי הרגילות עוד היה מתקיים איזה ימים וירע ליונה כי פתאום בא אידו לפני

זמנו. או אפשר שלא נצטער על הקיקיון מאחר שעתיד להתיבש ומה לי היום או מחר כל העומד להתיבש כיבש דמי, ומה שנצטער הוא על ראש לחולי אשר הוכה בתוקף השמש, ולכן כדי שהוא בעצמו יפרש שיחותיו שאל לו ההטיב חרה לך על הקיקיון כלומר חרונך על הקיקיון עצמו או על צער ראשך וגופך, והוא הסכים שהוא על הקיקיון ואמר חרה לי עד מות, ונמצא דגם שידע שעתיד להתיבש נצטער מאד שנתיבש תכף לפני זמנו, והשיבו ה' אתה חסת על הקיקיון וכו' כלומר פקח עיניך וראה בחו"ס תעמוד על הקיקיון עצמו לחיי שעה ולזמן מה, ומאחר שכן איך אני לא אחוס על נינוה אף שהוא לזמן מה ולפי שעה ראוי לחוס מק"ו מהקיקיון שחסת עליו לזמן מה, והנה בטעם הדבר הזה שאין תשובה לגויים כתבו המפרשים שהטעם משום שאנו בני אל חי ואב שמחל על כבודו מחול, אך הגויים עבדים ומלך שמחל על כבודו אינו מחול. ועוד כתבו דהגויים שלא יש להם כי אם שבעה מצות בני נח אפשר לעמוד בהם ושורת הדין שאין להם תשובה כי מעט אשר נצטוו צריכים ליזהר, אבל ישראל שנצטוו תרי"ג וענפיהם ותולדותיהם אדם מחומר קורץ ואין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ולא נתנה תורה למלאכי השרת, לכן הסברא מחייבת שיהיה להם תשובה. והנה לטעמים אלו יש מקום לומר דאין תשובה מועלת לעגל דכיון שח"ו המירו כבודו בתבנית שור אם אב הוא איה כבודו ותו לא מיקרו בנים, וגם בעיקר אלהותו יכולים ליזהר והוי טפי מז' מצות דלא יש תשובה לגויים כי מעטו וק"ו לעיקר אלהותו, דאף דבכל המצוות יש תשובה ברם עיקר אלהותו לא יהיה תשובה, אבל יש ראיה דמועלת תשובה לע"ז כי ישראל במצרים עע"ז וגאלם ה', וז"ש למה ה' יחרה אפך וכו' לפי שהקדים ה' ואמר ועתה הניחה לי ואכלם, ואז"ל (בר"ר פ' כ"א) שתיבת ועתה רומז לתשובה, וז"ש ועתה אף שיעשו תשובה הניחה לי ואכלם כי אין תשובתם תשובה, ועל זה אמר למה ה' יחרה אפך בעמ"ך דייקא כי ישראל יש להם תשובה ואינם כגויים וא"כ למה יחרה אפך בעמך לומר שאין להם תשובה, וכי תימא שגם ישראל בע"ז אין להם תשובה, לז"א אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה שהיו עע"ז ושר של מצרים עמד בדין ואמר מה אלו אף אלו ובכח גדול הצלתם ומוכרח שתשובה מהני לע"ז, ואם נפשך לומר ולחלק דשם היה באונס וכו', למה יאמרו מצרים וכו' דכיון דשם עע"ז ומחלת להם, מצרים לא ירדו לחלק ויאמרו ברעה הוציאם וכו', וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמ"ו שכיון שהם עמו אף לע"ז יש תשובה, ואם את"ל דליחיד קשה מאד לעשות תשובה בע"ז מ"מ לציבור יש תשובה אף לע"ז כמ"ש במקום אחר וקרא הכי כתיב (דברים ד':ג') כי כל האי"ש אשר הלך אחר בעל פעור השמידו וכו' ואתם הדבקים בה' אלהיכם **חיים**.

ויקהל פקודי

פרשת ויקהל פקודי

במדרש,(שמ"ר פ' נ"א) אמר רבי יוחנן לשני בקרים הביאו כל המשכן והותירו אמר משה לפני הקב"ה עשינו כל המלאכות של משכן והותרנו שנאמר והמלאכה היתה דיים מה נעשה בנותר א"ל לך ועשה בהם משכן לדברות הלך ועשה כן כיון שבא ליתן חשבון א"ל כך וכך יצא למשכן וביותר עשיתי משכן העדות שנאמר אלה פקודי המשכן משכן העדות:

מאן אכא בי חס"א יחוס על דל ואביון ונפשות אביונים יושיע, פזר נתן מהר ומתן לקר"א לדת"ן לחכמים יודעי ספר לשבורי לב דשיע, גלה צדקתו צדקות פזרונו לא חייש במיעי"ה כי השבי"ע השבי"ע, הנה כי כן יבורך ברכות שמים ימצא חיים צדקה וכבוד שבח המגיע.

וכמש"ל בפסיקתא הביאה בספר מעיל צדקה [השמטה: כך הביא הלשון מעיל סי' תנ"ז ופירש בה, ולאחר שנדפס זה בא לידי פסיקתא וראיתי הלשון יברכך ה' בזקנה.] וז"ל יברכך ה' בצדקה כענין שנאמר (בראשית כ"ד) ואברהם זקן בא בימים וה' בירך את אברהם בכל וישמרך שיכתב זכותיך כענין שנאמר (ש"ע ב') רגלי חסידיו ישמור ע"כ. וצריך מאמר זה שימת עין לבא עד תכונתו.

ויראה בהקדים משז"ל (הובא ברש"י בראשית י"ח ט"ז) על פסוק השקיפה ממעון קדשך, בא וראה כמה גדול כחה של צדקה שמהפכת מדת הדין למדת רחמים, שכל השקפה שבתורה לרעה חוץ מזו שהיא לטובה השקיפה ממעון קדשך וברך ללמדך שגדול כח מתנות עניים שמהפכת מדת הרוגז למדת רחמים. וגדול הדור הרב פרשת דרכים דרוש י"ח פירש בזה מ"ש בעירובין (דף פ"ו) דרש רבא בר מרי ישב עולם לפני אלהים אימתי ישב עולם לפני אלהים בזמן שחסד ואמת מן ינצרוהו, כי הנה אז"ל בראשית ברא אלהים בתחילה עלה במחשבה לברא העולם במדת הדין ראה שאין העולם מתקיים שתף רחמים עם מדת הדין שנא' ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, והיינו דקשה ליה לרבא בר מרי איך כתיב ישב עולם לפני אליהם והלא אין העולם מתקיים בדין מבלי שיתוף הרחמים, לז"א חסד ואמת וכו' וא"כ על ידי הצדקה ישב עולם לפני אלהים אפילו לפני מדת הדין בלי שיתוף רחמים, דכיון דהצדקה מהפכת מדה"ד למדת רחמים אין כאן דין, עד כאן דבריו של גדול ז"ל.

ומתוך הדברים נחה שקטה חקירת הרב תורת חיים ז"ל הבאתיה לעיל פ' בראשית, דהא מילתא דאמור רבנן בתחלה עלה במחשבה לברא העולם וכו' צריך למו"דעי דכגון זו ניתן ליאמר לאדם אשר בעפר יסודו חושב מחשבות ובשעת מעשה בטלות, לא כן לצד

עילאה ח"ו. ותו דלמאי הלכתא נאמרה ליכתב המחשבה. ולעיל פ' בראשית הנה הבאתי ישוב הרב תורת חיים, ולפי דרכנו הנה באה לכלל ישו"ב החקירה הנזכר דמחשבתו יתברך קיימת כשישראל עושים צדקה וחסד זה עם זה, א"כ העולם מתנהג בדין ואין צריך שיתוף רחמים כי הדין עצמו הוא רחמים ומתקיימת מחשבתו לדון בדין בלי שתוף מדת רחמים, דמעשה הצדקה מתקף תקיפא לעמוד כנגד הדין. ובזה ניחא לי מאמרם ז"ל בילקוט ריש בראשית רבי אבא בשם רבי מתנא בזכות ג' דברים נברא העולם בזכות חלה וזכות מעשר וזכות בכורים שנאמר בראשית ברא אלהים, ואין ראשית אלא חלה מעשר בכורים ע"ש באורך. וזו צריכה מודע"א רבה מה יתרון לג' אלה לברא העולם בזכותם. ואפשר כי אלו הן מנת הכהנים הלויים המחזיקים בתורה והוא צדקה בכבוד, ועל ידי זה תהל אור ומדת הדין כלו הפך לרחמים כדאשכחן במעשר דכתיב התם השקיפה וברך להורות דמדת הדין נעשית רחמים, וא"כ בקיום שלשה אלה מתקיים מחשבתו יתברך להנהיג העולם במדת הדין וכול לעמוד דמתנות עניים הן הנה סב"ת עשויה להפוך דין לרחמים, וז"ש בראשית שהם חלה ומעשר ובכורים שנקראו ראשית ברא אלהים וכו' לדון במדת הדין ויכול העולם להתקיים כי הם מהפכים דין לרחמים.

וזה יאמר מקרא קדש ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל. וידוע משז"ל (בר"ר פ' נ"א) דכל היכא דכתיב וה' היינו הוא ובית דינו, גם אז"ל על פסוק זה וה' בירך את אברהם בכל בזכות המעשרות שנאמר ויתן לו מעשר מכל. וע"פ דרכנו יבא על נכון דרודף צדקה וחסד ימצא חיים, גם מהפך מדת הדין למדת רחמים כאמור, וגם אז"ל (תענית ט'.) עשר בשביל שתתעשר, וז"ש ואברהם זקן שזכה לזקנה. ועוד יתירה לא מיבעיא מדת רחמים שהטיבה לו אלא וה' שפירושו הוא ובית דינו ברך את אברהם כי גם מדת הדין רח"ם רחמתי"ם לראש גבר, וכל זה זכה בכל שהוא המעשר כי מתנות עניים מהפך מדה"ד לרחמים ומעשרות את בעליהן וגם עד זקנה ושיבה.

ומעתה עלו לרצון דברי הפסיקתא הנז' זאת אומרת יברכך ה' בצדקה, כלומר דעל ידי הצדקה תמיד יהיה לך מדת רחמים כי גם הדין נהפך לרחמים, וז"ש יברכך ה' מדת רחמים וקאמר שפיר כענין שנאמר ואברהם זקן וכו' דשם נאמר וה' בירך הוא וב"ד בכל בזכות המעשר כמו שנאמר. וכבר כתבנו בעניותנו לעיל פ' תשא כי גדלה מעלת הצדקה אשר לא ישלוט זר הסט"א במצוה זו וגם אינה כשאר מצות דעבירה מכבה מצוה, וז"ש וישמרך יכתב זכותך כלומר זכותיך שמור לך וצדקתך לך לבדך שלא תגע לריק דהסט"א תשלוט בה ועבירה מכבה אותה, לא כן הדבר אלא וישמרך יכתב זכותך בספר הזכרונות

כענין שנאמר רגלי חסידיו ישמור ששומרם מלכד, כן הוא פירוש וישמרך שתהיה שמור מרודפיך הן הן המזיקין הצר הצורר ומשלחת מלאכי רעים.

ובזה נבין כונת הכתוב (דברים כ"ג:כ"ד) מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' אלהיך נדבה אשר דברת בפיך, אשר במושכל ראשון נראה כפול ומכופל. ונקדים עוד מ"ש הטור (יו"ד סי' רמ"ט) דהמעשה אחרים שכרו כנותן, ואמרו בספרי (פ' ראה) כי בגלל הדבר הזה אם אמר ליתן ונתן נותנין לו שכר אמירה ושכר מעשה אמר ליתן ולא הספיק בידו ליתן נותנין לו שכר אמירה כשכר מעשה לא אמר ליתן אבל אמר לאחרים תנו נותנין לו שכר אמירה וכו' סח לו בדברים טובים מנין שנותנין לו שכר על כך ת"ל כי בגלל הדבר הזה עכ"ל. וז"ש מוצא שפתיך תשמור כלומר מצות הצדקה היא העולה דנותנין שכר אמירה מלבד שכר מעשה, והוא אומרו מוצא שפתיך האמירה בפני עצמה תשמור שיש לך שכר על זה. ואמר תשמור שלא ינחל זר את המצוה ואין עבירה מכבה אותה כמו שהקדמנו, ולכן אמר תשמור שודאי תשמור ונשמר לך הזכות, לא תירא ולא תחת ולא תסבור דזה שיש לך שכר אמירה אם עשית מעשה אז הוא דיש לך שכר אמירה כי צריך דברים ואיכא בהדייהו מעות, לז"א ועשית כאשר נדרתי כי הנה אז"ל (ספרי פ' תצא) ועשית אזהרה לב"ד שיעשוך. ולדרכנו הכי פירושו דע דהגם שלא נתת רק ועשית שהיית מעשה לאחרים על פי דבריך זה חשוב כאשר נדרת, דשכר המעשה כנותן כמ"ש הטור. ועדיין אפשר דדוקא כשעל ידי אמירה נמשך מעשה בין משלך בין משל אחרים אבל אם דברת דברים טובים לא יהיה לך שכר, לז"א נדבה אשר דברת בפיך נחשב נדבה הדבור לבד בלי שום מעשה אשר דברת בפיך ועל כל דיבור שכרך תטול כמשז"ל.

ואפשר לרמוז בפסוק זה מ"ש הרב מהרימ"ט (בתשובותיו בח"א סי' קכ"ז) דלהקדש אין בו דין שליחות שאם אמר אדם לחבירו צא ותקדיש שור משורי אין בו דין הקדש דמילי נינהו ומילי לא ממסרן לשליח, והוו בה רבנן בתראי גדולי דורנו דאין זה ענין למ"ש מילי לא ממסרן לשליח, דדוקא בגט ודדכוותיה שהוא אמר דברים בעלמא לשלוחו והשליח מסרן לשליח אחר התם אמור רבנן מילי לא ממסרן לשליח דמילי בעלמא מסר להו ואין חוזרין ונמסרין לסופר שיעשה השליחות, אבל גבי הקדש אינו מוסר השליח אותם הדברים לאחר אלא הוא בעצמו אומר אותם הדברים ומקדיש השור והוא עצמו פעולת שולחו, והדברים ארוכים להכריע דין זה מן הש"ס והראשונים. ואנן בעניותין קיימנו דברי מהרימ"ט כהלכתיה ולאו מטעמיה, דכתבו הרשב"ץ במאמר חמץ ומרן בבית יוסף אורח חיים סימן תל"ד דנדר והפקר לא מצי משוי שליח וכן כתב הר"ן פ"ק דפסחים לענין הפקר, ולפ"ז ה"ה בהקדש דלא מצי משוי שליח להקדיש כדין מהרימ"ט אך לא מטעם

דמילי לא ממסרן דלא שייך בשליח ראשון, אך הטעם הוא דכל מידי דאדם יכול עשוהו בלי טרחא הן בעודנו על עומדו ואל מקומו ישלח דברו והוא לבדו יעשה מבלי שיזוז ממקומו ומבלי שום טרחא קטנה או גדולה, בהא ליתיה בשליחות ואי עביד שליח לא מהני דלמאי איצטריך שליחות, ומש"ה נדר והפקר והקדש שהוא יכול לעשות במקומו ושעתו בלי שום טירחא ועיכוב כלל אין בהם דין שליחות. ועל פי זה אפשר לרמוז בקראיך מוצא שפתיך תשמור כלומר דבענין נדר והקדש תשמור לבעא בשפתיך דייקא ולא על פי שלוחך ,, ועשית כאשר נדרת אתה מחוייב בנדר בזמן שאתה בעצמך נדרת שאין שליחות בזה. ואם נפשך לומר דשליחות מהני בכל התורה והכא לא שייך מילי לא ממסרן כדעת האחרונים, לז"א הטעם שצריך לעשותו בעצמך ולא על יד שלוחך היינו נדבה אשר דברת בפיך, כלומר אין נדר והקדש צריכים שום טרחא רק אמירה בעלמא, וז"ש נדבה לא צריכא מידי אלא אשר דברת בפיך ובדיבורא בעלמא עשוי ולכן אין בזה שליחות והמקדש או נודר בעצמו יעשה.

ויתכן שהדברים מגיעים למ"ש פ"ק דבתרא (דף ח') רבא אכפייה לרב נתן בר אמי ושקל מיניה ת' זוזי לצדקה, וכתבו התוס' וא"ת והא בפ' כל הבשר אמרו כל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד של מטה נזהרים עליה וגבי צדקה כתיב כי פתוח תפתח וכתיב כי בגלל הדבר הזה יברכך, ואומר ר"ת דהאי כפיה בדברים, ולר"י נראה דבצדקה כופין דאית ביה לאו וכו', ולריצב"א נראה דהא דאין ב"ד מוזהרין על מ"ע שמתן שכרה בצדה היינו שאין נענשים וכו' ע"ש, ועוד תרצו התוס' פ' נערה דקצבו בני העיר לתת כך בחדש וכו' ע"ש. וזה ירמוז מוצא שפתיך תשמור וכל השמר לא תעשה וכמ"ד (מנחות ל"ו:) דהשמר דעשה נמי לאו הוא וא"כ איכא לאו בצדקה, ומאחר דאיכא לאו ועשית אזהרה לב"ד שיעשוך דהגם שהיא מ"ע שמתן שכרה בצדה כיון דאיכא לאו כייפינן ולאפוקי דעת הגאון לסברת מהרשד"ם בי"ד סי' קס"ז דדוקא בקרבנות כייפינן, לז"א ועשית ב"ד שיעשוך בצדקה כאשר נדרת לה' אלהיך בקרבנות דממשכנין כן הדבר גם בצדקה והיינו כתירוץ ריצב"א דשאני צדקה דאיכא לאו וכמ"ש תשמור, ותו דהכא בלאו הכי כופין מטעם נדבה אשר דברת בפיך והוי כקצב דממשכנין כתירוץ התוס' פ' נערה דרב נתן בר אמי קצב לתת כך לחדש, וזה רמז באומרו אשר דברת כבר בפיך ובכי הא ממשכנין כמ"ש התוספות כאמור.

ואחשבה לדעת דיש להסמיך זה בפסוק פ' תרומה דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי וכו', כי הנה כתוב בילקוט ראובני על זה דבר אל בני ישראל אתם תהיו הגבאים ולא הערב רב, וזהו דבר אל בני ישראל ויקחו הם

יגבו אותה וכו' ע"ש. ואנו בעניותנו נרחיב הדברים דקי"ל אין עושים על הצבור שררה פחות משנים ולהכי הצדקה נגבית בשנים כמ"ש שם פ"ק דבתרא (ח':) ואמרינן התם מאי שררותא לפי שממשכנין על הצדקה, וכתב הרמב"ם (פ"א דמלכים) דגר שאין אמו מישראל אין ממנים אותו לשום שררה שבעולם, וז"ש דבר אל בני ישראל דייקא בני ישראל ולא ערב רב דגבאים הוא שררה דממשכנין על הצדקה ואין ממנין גרים לשום שררה, לכן דבר אל בני ישראל שיהיו גבאים ויקחו לי לשון רבים דאין ממנין לעשות שררה על הצבור פחות משנים וזהו ויקחו, והשררה הוא דממשכנין על הצדקה כמ"ש בש"ס לכן אמר ויקחו בעל כרחם, וכי תימא צדקה מ"ע שמתן שכרה בצדה ואין כופין עליה, לז"א תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו, רמז תירוץ התוספות פ' נערה דקצבו שכל א' יתן כך בחדש וז"ש תרומה מאת כל איש כלומר אשר הורם ונקצב מאת כל איש אשר ידבנו שיתן כל א' לחדש ומש"ה כופין. ועוד אמר תקחו את תרומתי, רמז תירוץ ריצב"א דמ"ע שמש"ב אין ב"ד נענשים אבל אם ירצו כופין, וז"ש תקחו את תרומתי דאתם רשאים ליקח על כרחן וברצונכם תליא. ואחר שרמז דהכפיה היא אם קצבו עוד הוסיף תקחו לומר דבכל אופן הם רשאים לכוף.

ואני שמעתי משם מורינו הרב הגדול מהר"ר ישראל זאבי זלה"ה דדרשינהו להני קראי כסיני להבין שינוי וכפל הכתובים, ויקחו לי תרומה ואחר זה כתיב תקחו את תרומתי וזאת התרומה אשר תקחו מאתם. וגם להבין שינוי אחר דכתיב זהב וכסף ונחשת וכו' כלן בוי"ו העטף, אך בשמן כתוב פ' תרומה בלא וי"ו שמן למאור וכו' וכן כתיב אבני שהם וכו', ומדוע שינה הכתוב בפרשת תרומה לכתוב כל הדברים בוי"ו חוץ משמן ואבני שהם. ובטרם כל אציגה נא עמך מה שחקר רבינו בחיי דכל הני מילי ציוה ה' להביא למלאכת המשכן ומדוע לא נצטוו להביא גם המשי, והרב ז"ל תירץ שהמשי יוצא מגוף השרץ שהוא התולעת ולא הוכשר למלאכת שמים אלא דבר טהור, וכענין שאמרו בתחש וצבע תולעת שני אינו מגוונוי התולעת אלא מתוך גרגירים שהתולעת בתוכו עכ"ד.

וחזיתיה להרב הגדול מאריה דארעא דישראל מהר"ם ן' חביב בעל גט פשוט בתשובתו הרמתה הנה באה ונהייתה בשו"ת גנת ורדים (א"ח כלל ב' סי' ט"ז) שכתב, דספר התרומה והרא"ש דשרו לתפור קרע ספר תורה במשי פליגי על רבינו בחיי וסברי דהמשי מעולם לא נאסר באכילה דהוא ריר ואין לו שום טעם והוי כעפרא בעלמא, ודלא כהרב דרכי נעם דנתן טעם למאי דשרו הני רבוואתא לתפור במשי לפי שאינו תקון הכרחי, ומה שלא נכנס משי במלאכת המשכן לא הוי טעמא כדטעים רבינו בחיי דבא מתולעת דא"כ צמר גפן וקנבוס דאינו בא מדבר איסור למה לא נכנסו במלאכת המשכן, אלא

טעמים אחרים יש לדברים הנכנסים למלאכת המשכן. ועל רבינו בחיי קשה מתכלת שהוא דם חלזון, וכתב שבתשובה אחרת יישב הדבר זהו תורף דברי הרב מהר"ן ן' חביב ז"ל. והרב גנת ורדים שם בסימן טו"ב כתב דמה שטען הרב מצמר גפן וקנבוס שלא באו במלאכת המשכן אינה טענה, דהגם שלא נכנסו הצמר גפן וקנבוס ראוי היה ליכנס המשי לרוב חשיבותו דהוא ראש לבגדים החשובים כדאמר קרא ואלבישך משי ואמרו בגמרא (מגילה כ"ז:) יהא רעוא דתיטום בשיראי וראוי היה לתת לו קדימה ליכנס במלאכת המשכן וזוהי כונתו של רבינו בחיי ז"ל עכ"ל. ורואה אני שהרב ז"ל פתח בתשוב"ה נעשה סניגור לרבינו בחיי ז"ל אבל לא היתה תשוב"ה שלימה, דהגם דהמשי חשוב מכל מקום לא יקשה אמאי לא עיילי במלאכת המשכן דיש ויש מילי דחשיבי טפי במלאכת המשכן, אבל אפשר לומר דחקירת רבינו בחיי ז"ל יסודתה בהררי קדש רבותינו ז"ל (ילקו"ש ר"פ תרומה) שאמרו דהני תליסר מילי של מלאכת המשכן הן הנה כנגד שלש עשרה דברים אשר עשה לנו הקב"ה והמה בכתובים ביחזקאל (ט"ז) ואלבישך רקמה ואנעלך תחש וכו' ושם נאמר ואכסך משי, איכו השתא מצאה החקירה מקום לנוח דמאחר די"ג מילי משכן כנגד י"ג מילי דיחזקאל ראוי היה ליכנס משי במשכן כל קבל דהוא מכלל י"ג מילי דיחזקאל, וזה עוצם חקירת רבינו בחיי זצ"ל. ואולם הטיב אשר דיבר הרב מהר"ם ן' חביב דכל כי הני מילי דמשכן הדברים מגיעים לרזי עולם וגובה להם והדברים עתיקין, ולחקירת התכלת אף אנן בעניותין כתבנו במקומו בס"ד ואין כאן מקום להאריך.

ומעתה אביע אומר אשר שמעתי משם גדול מהר"י זאבי זלה"ה, הנה רז"ל אמרו (ספרי פ' נשא) שהנשיאים נתעצלו בנדבת המשכן הם אמרו יתנדבו ישראל ואח"ך עלינו להשלים מדי העבודה, אבל ישראל קדושים הפליגו בנדבתם עד כי המלאכה היתה דים והותר ונשארו הנשיאים מבחוץ מבלי יכולת להתנדב שום דבר, והיינו דכתיב בפרשתנו והנשיאים הביאו את אבני השהם וכו' והנשאם חסר וכמו שפירש"י, ואמרו רז"ל והוא בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל על פסוק והנשיאים הביאו וז"ל וענני שמיא אזלין לפישון ודליין מתמן ית אבני בורלוות חילא וית אבני אשלמתא לשקעא באפודא ומחתן יתהון באפי מדברא אזלין רברבני ישראל ומייתן יתהון לצורך עבידתא ותייבין ענני שמיא ואזלין לגן עדן ונסבין מתמן ית בושמא בחירא וית משחא דזיתא וית אפרסמא דכיא וכו' ע"ש. אמור מעתה דאבני השהם ואבני מלואים ואת הבושם ואת השמן נתונים נתונים המה מאתו יתברך על יד העננים, וכביכול נתן מנת חלקו למראה עיני ממש בנדבת המשכן בשגם לה' הארץ ומלואה והכל שלו, הני מילי המה באו מאת ה' ממש שלא על יד בני אדם, וזה רמז הכתוב ויקחו לי תרומה מאת כל איש והדברים כפשטן

שאיש איש מישראל יתנדב למשכן ואחר זה אמר תקחו את תרומתי, כלומר גם אני אתן תרומה כביכול לצורך המשכן וזהו תרומתי בכינוי, ונמצא ששתי תרומות הן אחת מישראל ואחת תרומת ה', והדר מפרש הכתוב וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף וכו' הכוונה לחלק יצא בין נדבת ישראל לחלק גבוה, ואמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם מנדיבי ישראל זהב וכסף ונחשת וכו' עד עצי שיטים הן כל אלה נדבת ישראל, ומשום הכי כתוב בכלן וי"ו העטף. אך שמן למאור כתוב בלא וי"ו לרמוז דעצי שיטים הוא סוף נדבת ישראל ומכאן ואילך הוא נדבת המקום, ומשו"ה כתוב שמן למאור וכו' דהני משמן ואילך אינם נדבת ישראל רק נדבת המקום, ומשום כבוד הנשיאים נכתב ברמז, ע"כ שמעתי משם הרב הנזכר זלה"ה.

ויתכן שזה רמז הכתוב בסדר היום קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה', שם רמז לענין הנשיאים אשר לפי האמת זה שנתעצלו להתנדב תחילה היה משום נדיבות גדול כי עלה על דעתם כי הן קצרה יד ישראל להתנדב כל הצורך ועדיין יצטרך הרבה להשלים המלאכה ונדבה רוחם להשלים, וז"ש קחו מאתכם תרומה, והלא תדעו כי כל נדיב לבו שהם הנשיאים אשר חשבו להתנדב הרבה לא יעלה בידם וכל נדיב מהם יביאה את תרומת ה' ממש, שלא ימצא מה להביא ויצטרך להביא תרומת ה' היא שלוחה על ידי העננים כדבר האמור.

ואחשבה לדעת לרמוז דרך רמז בהני תליסר מילי דמשכן, ונקדים מ"ש בסנהדרין (דף ס"ג) אלמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו ישראל כליה אמר ר"ש בן יוחאי והלא כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם אלא מה תלמוד לומר העלוך שאיוו לאלוהות הרבה. ובזה נבא להבין מאמרם ז"ל במדרש [השמטה: אחר הדפוס ראיתי קרוב למדרש זה בשינוי בתנחומא פ' אחרי.] הובא בפירוש החומש כ"י מרבותינו בעלי התוס' ז"ל פרשת משפטים וז"ל, על כל דבר פשע כל דבר גימטריא אהרן פשע שפשע על שור על אותו מעשה, על חמור שעשו ערב רב במצרים שנקראו חמור כדכתיב בשר חמורים בשרם, על שה על שהחטיאו ישראל שנקראו שה פזורה ישראל, על שלמה על צלם ע"ז ושי"ן וצד"י מתחלפות, על כל אבדה נמי ע"ז שנאמר אבד תאבדון, אשר יאמר כי הוא זה שאמרו אלה אלהיך ישראל, עד האלהים זה משה דכתיב ראה נתתיך אלהים לפרעה, יבא דבר שניהם של הקב"ה ושל אהרן, אשר ירשיעון זה משה, ישלם שנים שני בני אהרן שמתו, עכ"ל המדרש שראיתי בפירוש כ"י. וצריך להבין אמאי רמוז שם אהרן בתיבות כל דבר וגם להבין קצת אלו החלוקות, ועוד נבין אומרם על כל אבידה נמי ע"ז מאי שיאטיה דכל ע"ז הכא.

ואפשר לפרש כמ"ש במדרש רבה פרשה צו (פ' ז') שנאה תעורר מדנים, שנאה שנתן אהרן בין ישראל לאביהם שבשמים היא עוררה עליהם דיני דינין, א"ר אמי מלמד שהיה אהרן נוטל קרבנם ופוחסו לפניהם ואומר להם דעו שאין בו ממש, הוא שמשה אמר לאהרן מה עשה לך העם הזה, אמר לו מוטב היה להן שידונו שוגגין ואל ידונו מזידים, הוא שהקב"ה אמר למשה מי אשר חטא לי וכו' ע"ש. וידוע משז"ל (ב"ק נ'.) וסביביו נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה. וכבר בקונטריסי הקטן חסדי אבות דף צ"ז ע"ב הבאתי אמרי קדוש אבי התעודה הרמב"ם ז"ל אשר דיבר בקדשו וז"ל, אילו ידעת כמה חומר עבודת ה' יתעלה וכמה צריך לעבוד האלוה הזה והיית מקיף העבודה הראויה והמוכרחת לאדון הזה, היית יודע בודאי שאין כל יום שאין אתה עושה כל האמור בוידוי ועוד נוסף כהנה וכהנה, וכל אדם נדון כפי גודל חכמתו שהרי מצינו שדוד המלך ע"ה נכתב עליו עון אשת איש והיא היתה מגורשת מאוריה, ועון הריגתו ואף כי היה חייב מיתה, ועון ציצית של המלך שאול אף כי היה רודפו והיה חייב מדין מחתרת, וכן כל כיוצא בזה לפי מה שהוא האדם כן משפטו ושאתו עכ"ל. וכמה יתאונן אדם חי ותסמר שערת בשרו בהעמיק עיונו בדברים האלו, ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש אל עצמו ואל בשרו היום יקחהו אופל ובלילה ציר"ו, וישם אל לבו עומק הדין יחרד האיש וילפת וכל עצמותיו יאחזו רעד כמוקד ניחרו, והוא דקדוק הכתוב וסביביו נשערה מאד, שלא די שמדקדק עמהם כחוט השערה אלא שהוא מאד כלומר אותו חוט השערה הוא נחשב מאד לגבייהו, וכן בדין אל אמונה ואין עול כי לפי גודל ערך נשמתם אפילו כל שהוא פוגם ופגימה כל שהוא באור יקר ונפלא נרגשת כמום גדול, והכל רמוז בכתוב וסביביו נשערה מאד, כי להיותם סביביו ודבקים בו דין גרמא שחוט השערה חשיב כעבות העגלה וזהו נשערה מאד.

וממוצא דבר הענין מבואר כי לתוקף הדר יקר תפארת גדולת אהרן קדוש ה' כל ענין העגל נחשב לו ח"ו פשעים, וגם מה שהיה אומר לטובה דעו שאין בו ממש שחשבה לטובה גם זה היה פשע ויתאנף ה', והטעם להיותו קדש קדשים וסביביו נשערה מאד. וזהו מה שכיוונו רז"ל במדרש הנז' על כל דבר פשע כלומר בכל דבר אף במה שנראה לטובה נחשב פשע וזה מסיבת קדושת אהרן, ומה נעים שאהרן רמוז בתיבות כל דבר שהוא גימטריא אהרן לומר שזה כי כל דבר הוא פשע הוא לסיבת היותו אהרן כי קדש קדשים הוא ולכן כל דבר נעשה פשע, והדר מפרש על שור הוא ענין העגל בכללו, על חמור אלו ערב רב שלא נשמר מהם ולקח מידם וכמ"ש בזהר אי חסידא קדישא דלא

אסתמר מיניהו וכו', על שה שנמשך שהחטיאו ישראל, על שלמה צלם ע"ז דכתיב ויצר אותו בחרט, והכל נחשב לו לפשעים.

ולהבין מ"ש במדרש הנז' על כל אבידה וכו', נקדים מאי דאמרינן במסכת ע"ז (דף נ"ג ע"ב) בטעם ואשריהם תשרפון באש דמדפלחו ישראל בעגל גלו דעתיהו דניחא להו בע"ז וכי אתו גויים שליחותא דידהו עבוד, ופריך ודילמא בעגל הוא דניחא להו במידי אחרינא לא, ומשני אמר קרא אלה אלהיך ישראל מלמד שאיוו לאלוהות הרבה. למדנו מסוגיא זו כי בעבור שאמרו אלה אלהיך ואיוו אלוהות הרבה נצטוו לאבד כל ע"ז שבארץ כנען ואשיריהם לשרוף כיון דגלו דעתיהו דניחא להו. והנה בהא דאמרינן אלמלא וי"ו שבהעלוך וכו' מקשים דהכתיב בנחמיה (סי' ט') ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים, ויש שתירצו דהן הנה דברי הערב רב אבל ישראל אמרו אלה אלהיך אשר העלוך. אי נמי דשם בנחמיה דכל הנך מילי דרך וידוי וזכירת גודל רחמיו יתברך על ישראל לא חש לדקדק בזה. ובזה נבא לביאור מדרש הנז' על שלמה צלם ע"ז, ומזה נולד על כל אבידה שהוא ע"ז כדכתיב אבד תאבדון, שכיון שאיוו לאלוהות הרבה א"כ גלו דעתייהו דניחא להו בע"ז ושליחותייהו קעבדי והויא כע"ז דישראל ולכך נצטוו לאבדם, דאי לאו הכי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו וגם ע"ז דגוי בביטול בעלמא סגי כמבואר בסוגיית ע"ז הנז', וזהו שכיון בעל המאמר ואמר על כל אבידה דאיוו לע"ז הרבה ואפיקיה בלשון אבידה לומר דמזה נמשך שנצטוו לאבדם ואשריהם לשרוף וז"ש על כל אבדה ע"ז שנאמר אבד תאבדון, וכי תימא הרי קרא דנחמיה כתיב זה אלהיך אשר העלך וא"כ לא יש הוכחה כי אם דניחא להו בעגל, לז"א אשר יאמר כי הוא זה, כלומר ערב רב שרמוז במ"ש על חמור הוא אשר יאמר כי הוא ז"ה ולא ישראל, והיינו דקאמר במדרש שאמרו אלה אלהיך הכוונה דישראל אמרו אלה אלהיך ואיוו לאלוהות הרבה ולזה נאסרו ע"ז של כנען וכתיב אבד תאבדון וכו', ודריש אשר ירשיעון אלהים זה משה. כמ"ש מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה, וכמ"ש במאמר ויקרא רבה שאמר לו מוטב שידונו שוגגין וכו', ישלם שנים שני בני אהרן כדמסיק בויקרא רבה דכתיב ובאהרן התאנף ה' להשמידו זה כילוי בנים ע"ש.

והנה מהרש"א באגדתיה שם בסנהדרין פירש דמ"ש שאיוו לאלוהות הרבה אינו שנתכוונו לע"ז רק כונתם היה שיהיה אמצעי, שהבורא יתברך נתן ההנהגה ביד אמצעי והוא כמו שטעו בימי אנוש בתחילת עבודתם לע"ז וכמו שביאר הרמב"ם בריש הלכות ע"ז ע"ש. וכתבו המפרשים דלכך אחר העגל שנתרצה הקב"ה ציוה לעשות משכן ולצמצם שכינתו כביכול בין בדי הארן, וזה כלפי שהיו סבורים שהקב"ה מרוב גדולתו

אינו משגיח בתחתונים וצריך אמצעי שיהיה בינו ובין הע', לכך להורות שזה טעות ומרום שבתו אל ארץ הביט אמר ה' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ממש כי אין דבר חוצץ כלל, ותנתק ותמוש זו הסברא הנפסדת של אמצעי, ומתוך זה יצאו ישראל בדימוס שהוברר שלא היה כונתם לע"ז ממש רק לאמצעי. והעד על זה מה שנצטוו במשכן אחר העגל משם בארה מה עלתה על דעתם בעגל וכמדובר. ובזה נבא לרמוז כל זה בי"ג דברים הללו שנצטוו ישראל להתנדב למשכן, וכבר נודע משז"ל דלא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו ישראל ממצרים דמה אלו אף אלו וכו', האמנם גברו מאד רחמיו יתברך רח"ם רחמתי"ם שלא כסדרן ומוספין שלא בהדרגתן, וכל זה רמוז בי"ג דברים אלו ממצרים ועד הנה כאשר נבאר בס"ד. וזאת התרומה זהב, רמז לדין שמדת הדין לא היתה נותנת שיגאלו ישראל ממצרים כמשז"ל. וכסף, רמז לרחמים כל אשר לבן בו חסד הוא כי גברו חסדיו על גאולתנו ועל פדות נפשנו. ונחשת, רמז לנחש בריח נחש עלקתון אשר עכר ישראל בענין רע ומר העגל ועל זה ח"ו היה דינם לכלות, וזהו ותכלת לעשות כליה בשונאי ישראל כי גבר הדין מאד, וזהו וארגמן רומז לאודם הדין והתגברותו מעלה מעלה ח"ו. האמנם לא כלו רחמיו והשגיח בעין חמלתו כי יש זכות תולה דישראל לא כיוונו לעבוד ע"ז רק טעו בטענת אמצעי, ועל כן תוקף העגל נתמעט כתולעת שמרקיב והולך מעט מעט, וכמ"ש וביום פקדי ופקדתי ואמרו רז"ל (סנהדרין ק"ב.) שאין צרה שאין בה מעט מעון העגל, וזה ירמוז ותולעת שני כי העגל נעשה תולעת קטון מאד וטעמא כי כונתם שיהיה אמצעי דוקא ולא לע"ז, וזהו שני כלומר אמצעי ומשום הכי העון נתמעט כתולעת וכמדובר, כי הם חשבוהו לאמצעי במקום משה רבינו, וירא העם כי בושש, באו שש ולא בא לכן עשו העגל, וזה רמז ושש, כי מסיבת כי באו שש ולא אתא שמשא מרע"ה עשאוהו. וגם ועזים, שם רמז כי הערב רב עשאוהו הני עז"י דמסגן בדברי נרגן על מגן.

וכל הטענות האלה הקלו מאד העון, אך בכל זאת לא שב אפו כי אם זכות אבות ותפלה למשה וצדיקי דרא הן הם גדרו הפרצה, וזה רמז ועורות אלים מאודמים רמז למשאז"ל (ילקוט תהלים רמז תש"ט) הבו לה' בני אלים בני אותן שנשחטים כאלים, וזהו ועורות אלים זכות אבות שנרמזים כאלים והם כעור החופה את הבשר, וכמשז"ל (מדרש איכה ג':ד') על פסוק בילה בשרי ועורי אלו סנהדרין, ואמר מאדמים זכר לאברהם ויצחק שמסרו עצמן לישחט ולשפוך דמן כמבואר אצלנו פרשת וירא מיסוד רז"ל. ועורות תחשים, רמז שלזה נתלבש כביכול ברחמים ותחשים לשון חוס ורחם. ועצי שיטים, רמז למשה רבינו וצדיקים שבדור כמשז"ל ועצי שיטים רמז לצדיקים.

ועל פי הקדמה הנז' דטעות העגל היה להיות אמצעי דוקא, אפשר לפרש מאמר רז"ל בנים גדלתי ורוממתי במן והם פשעו בי בעגל. ולכאורה צריך ביאור מה ענין ירידת המן למעשה העגל, אמנם על פי הקדמתנו ניחא דהנה כבר כתבנו דכל ענין העגל היה שיהיה אמצעי בטענה כי הבורא יתברך מרוב רוממתו אינו משגיח בתחתונים ונתן ההנהגה לאמצעי, וזו סברא נפסדת בטלה היא תבטל, דמן המן מוכח להפך דכביכול אמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים הנני דיקא שלא על ידי אמצעי, וז"ש בנים גדלתי ורוממתי במן כי הרבה יקר וגדולה היה להם בירידת המן מן השמים שלא על ידי אמצעי כי אמרתי הנני ממטיר לכם לחם, ועם כל זה הם פשעו בי בעגל לא השגיחו ולא התבוננו ויחפאו דברים אשר לא כן לבקש אמצעי, ודא עקא דאוכלי המן יום יום ילקטוהו ובו בפרק לבם לא נכון לבקש אמצעי.

סובב הולך הנה מקום לומר שזו טעות טעה קרח וגונדא דיליה, ההוא אמר כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה', ורז"ל אמרו (במ"ר פ' י"ח) כי כל העדה כלם קדושים כלם שמעו בסיני אנכי ולא יהיה לך. וכבר דשו ביה רבים מה ענין אנכי ולא יהיה לך למחלקתו על הכהונה. ולפי דרכנו יאמר נא כי הנה בענין העגל יש שתי טענות האחת כמו שיש מרז"ל (הובא ברש"י שמות כ' ב') שאמרו דמשה רבינו יצא לטעון לי ציוית להם לא צוית כי אנכי ולא יהיה לך נאמר בלשון יחיד. ויש טענה שנית כי כונתם דוקא לאמצעי וזה להקל עונם מיהא. ויש להכריע שכונתם היתה משום אמצעי דוקא מאשר עינינו הרואות דכאשר נתרצה ה' ונסלח לכל עדת ישראל תכף ה' לו ציוה לעשות משכן ומקום מוכן להשראת שכינה, וזה מורה בעצם דהינו לאפוקי מטעותם שהיו רוצים אמצעי על כן פרסם הקב"ה שכינתו במשכן כי אין דבר חוצץ בינינו לבינו, הוא היוצר המגביהי לשבת המשפילי לראות. ואפשר שקרח טעה דמטעם זה אין נכון להיות כהן גדול מיוחד, דזה דומה לאמצעי ולא בחר בו ה' כי קרוב ה' לכל והחפץ ימלא ידו להקריב קרבנות, וזהו שאמר כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה', כונתו דענין העגל לא היה מחמת טענה דאנכי ולא יהיה לך בלשון יחיד ונאמרו למשה דוקא רק כלם שמעו בסיני אנכי ולא יהיה לך, אלא ענין העגל היה בטענת אמצעי והראיה ובתוכם ה' שהשרה שכינתו במשכן לאפוקי מסברא כוזבת לבקש אמצעי, ומאחר שכן שנתגלה כי לא חפץ ה' באמצעי מדוע תתנשאו על קהל ה' אתה מלך ואהרן כ"ג הלא אין רצונו יתברך שיהיה לנו אמצעי בינינו לבינו, והשיב משה רבינו כי טח מראות עיניו ואין דמיונו עולה יפה, דודאי לעבוד ה' ולשאול צרכיו ולהתפלל אליו הוא עון פלילי שיהיה לנו אמצעי כי כל אחד צריך לעובדו ולהתפלל אליו, אך להקריב קרבנות צריך שיהיה מיוחד שבעם

שיהיה ראוי לשרת, וז"ש בקר ויודע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואתם זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו כדבריכם שכלם ראוים לכהן כהונה גדולה.

והוא הנרצה למשורר במקראיו (תהילים ק"ו:ט"ז) ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה' תפתח ארץ וכו' יעשו עגל בחורב וכו' שכחו אל מושיעם עושה גדולות במצרים וכו'. וראוי להבין דמעשה העגל ראשון לפורענות ואמאי נסוג אחור שהקדים מעשה קרח ושוב קאמר יעשו עגל בחורב, אכן על פי קוטב דרושנו אפשר לפרש שהכונה ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה', וטעמם דכיון דקרוב ה' לכל מה זה למשה נגש הוא לבדו לשמוע בלימודים וכן אהרן מי שמו לקדוש הוא לבדו והלא אין אמצעי ביניהו ובינו יתברך, וז"ש ויקנאו למשה שיהיה מיוחד במחנה וכן על אהרן שיהיה מיוחד קדוש ה', והשחיתו התעיבו בדמיונם הכוזב ולכן תפתח ארץ וכו', אבל ודאי דלעבוד ה' אין צריך אמצעי, וזה טעותם בעגל יעשו עגל בחורב וכו', וזה טעות גדול שכחו אל מושיעם עושה גדולות במצרים כי הוא באהבתו ובחמלתו גאלם כמ"ש אני ולא מלאך וכו', והם בסכלותם הלך הלכו האישי"ם בדעת מוקצה מן הקצה אל הקצה פגום יוצא הבל יפצה, דבעגל רצו אמצעי לכל במחשבת פגול כי הבורא יתברך ח"ו אינו רוצה להשגיח בתחתונים, וכאשר לקו על זה פנו אל הקצה האחר שאינם רוצים נביא ולא כהן, וזו היא שקשה והיה להם למשיסה.

ודרך זו אלך להבין מאמר רז"ל ברבה סדר היום, וז"ל אלה פקודי באלה הכעסתם שנאמר אלה אלהיך ישראל ובמשכן באלה אני מתרצה שנאמר אלה פקודי אמר הקב"ה בעולם הזה באלה נתרציתי לכם וכן לעתיד לבא הנה אלה מרחוק וכו' מי אלה כעב תעונה וכו'. ויש לשים לב מאי קאמר באלה הכעסתם ובאלה אני מתרצה וכן לעתיד, ומהו הכונה אחר כל אל"ה הדברים. אמנם נקדים מאמרם ז"ל מדרש חזית לעתיד לבא אומר המשיח לישראל אף שנגזר שתגלו לארבע רוחות העולם אחד מכם גלה לברבריא ואחד מכם גלה לברטניא מעלה אני עליכם כאלו כלכם גליתם. ועל פי זה נבא אל הביאור דהלא מהמשכן אחר העגל נתברר דאשר טעו בעגל לא היה מטעם דעשרת הדברות נאמרו בלשון יחיד והיו למשה רבינו, אלא הטעם משום אמצעי ואיוו לאלוהות הרבה וז"ש אלה אלהיך אשר העלוך אבל עשרת הדברות לכלם נאמרו כי כל ישראל הם אחד, וז"ש באלה הכעסתם בטענת אמצעי ולא מטעם לי צוית, ובאלה אני מתרצה אלה פקודי המשכן דמהמשכן שנצטוו תכף אנו למדים מעיקרא מאי סברי דבקשו לעשות אמצעי, על כן בא האלהים להשרות שכינתו ובתוכם ה', אבל לעולם דישראל קדושים נחשבים כאחד, וז"ש אמר הקב"ה באלה נתרציתי לכם וכן לעתיד הנה אלה מרחוק וכו', כיון שאחד גלה

לברבריא וכו' הו"ל כאלו כלכם גליתם דכל ישראל חשובים כאיש אחד וגלות איש א' חשוב ככלם ודא ודא חדא היא ורוח אחד להם.

ולהבין פסוק אלה פקודי דרך דרש ורמז אפשר במאמרינו הפונה קדים, דאמר משה לפני הקב"ה עשינו כל המלאכות של משכן והותרנו מה נעשה בנותר, אמר לו לך ועשה בהם משכן לדברות הלך ועשה כן, כיון שבא ליתן חשבון אמר להם כך וכך יצא למשכן ובנותר עשיתי משכן העדות שנאמר אלה פקודי המשכן משכן העדות. והנה אמרו בזהר דכל דבר שבמנין אין הברכה שורה בו, ועל כן לא היה ראוי שיהיה ברכה במשכן כי הכל נמנה ובא לחשבון, אבל מאחר שהכל על יד משה רבינו הוא גורם הברכה וכו' ע"ש. ואפשר דזה כונת הכתוב עצמו אלה פקודי המשכן הכל במספר במפקד, וגם אני רואה משכן העדות הוא משכן לדברות כמו שנאמר במאמרינו הנצב פתח השער לפני הדיב"ר, ושתים הנה צרות זו לזו סתרא"י נינהו דבר והפכו הנמצא כזה דבר שבמנין ראוי שתשרה עליו, וכאן אלה פקודי מעשה וחשבון בדקדוק אשר היותו בחשבון מונע הברכה. וגם משכן העדות דהמלאכה היתה דיים והותר לעשות משכן הדברות, לזה אמר אל תתמה על החפץ אשר פוקד על פי משה פה קדוש דין גרמ"א ברכות בחשבון ופום ממלל רברבן להשרות ברכה, ולגבי דידיה מנוי ובלתי מנוי כי הדדי נינהו אתיא רביה רביה, וזאת הברכה אשר בירך משה עושר וכבוד **וחיים**.

ויקרא

פרשת ויקרא בס"ד

פ"ק דסוטה (ה':) אריב"ל בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה שבזמן שבית המקדש קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו מקריב מנחה שכר מנחה בידו אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות כלם ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת שנאמר זבחי אלהים וכו':

כל המדות שהיו במקדש היו נגדשות כולן שוי"ן לטובה מאלפי זהב נפשו של אדם מחמדתם התאוו תאוה, התיא מביניא אחת שהיא הנה שקולה ומכרעת היתה לראש פנה לישרים נאוה, מעלנא אית לה היא העול"ה כל שהיא עיקר ואחריה רעותיה נגררות טוביה לדזכי ודעתיה עילוה, הלא זאת בת שב"ח ששבחה ניכר אדכרו ליה ואדכר ודאשכחת ביה זריז ונשכר לישב בשלוה, הדא מרגניתא דלית לה טימי גדולה שבגדולות הלא היא ברבת גדולה ענוה, זו רוח נמוכה דגמר מיכ"ה מיכ"ה ואית ביה פרכא לב נשבר או דכו במדוכה כל דאלים ולמזח תמיד יחגרה הוא הודה הוא זיוה, מי לנו גדול ממשה

רבן של נביאים לא אהדרי"ה קרא אלא בה כי השב"ח השבי"ח והאיש משה עניו מאד קים ליה בגווה.

וכמה מעלות טובות נקבצו באו למי שזכה בענוה כמפורסם במאמרי רז"ל בתלמוד ומדרש, וזו גדולה שהוא מרכבה לשכינה כמ"ש פ"ק דסוטה (ה'.), וזה אפשר לפי פשוטו כוונת הכתוב (תהילים קמ"ט:ד'-ה') כי רוצה ה' בעמו יפאר ענוים בישועה יעלזו חסידים בכבוד. ונקדים מ"ש פ"ק דמגילה (ט"ו:) אמר ר' חנינא ביום ההוא יהיה ה' צבאות לעטרת צבי וכו' יכול לכל ת"ל לשאר עמו למי שמשים עצמו כשיריים, גם אמרו ספ"ק דע"ז (כ':) דריב"ל סבר דענוה גדולה מכלן, וז"ש כי רוצה ה' בעמו כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו אך יכהן פאר לענוים, וז"ש יפאר ענוים בישועה כי ענוה היא העולה לעילא מכל, ולזה אמר יעלזו חסידים שהם הענוים כי ודאי כשזכו לענוה הם חסידים וכריב"ל שענוה גדולה מכלן, ולזה יעלזו בכבוד שהוא כינוי למלכו"ת שמים שהיא השכינה כידוע כי הענוים מרכבה לשכינה ואין לך שמחה גדולה מזו.

ב) א"נ אפשר ונקדים מ"ש מהר"ש פרימו ברמזיו פ' וילך משם מהר"א מונסון בטעם השראת השכינה בארץ, כי על ידי השראת השכינה בארץ מתירא האדם לחטוא. ובזה שמעתי משם הרב מהר"ש הנז' כוונת הכתוב במלכים (א' ח' נ"ז) בתפלת שלמה כשבנה בה"מ יהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו להטות לבבנו אליו וכו', הכונה יהי ה' אלהינו עמנו שיהיה בנו השראת השכינה כאשר היה עם אבותינו קודם שנבנה בה"מ שהיתה השראת שכינה על הצדיקים, והן עוד היום אף שכביכול מצמצם שכינתו שם אל יעזבנו ואל יטשנו מלהשרות בנו שכינתו, ונתן טעם להטות לבבנו אליו שע"י שיש בנו השראת שכינה מתירא האדם לחטוא דאף דאיהו לא חזי נשמתיה חזי, עכ"ד.

וזאת היתה לי הצעיר כונת מאז"ל במדרש חזית, הנך יפה דודי אף נעים רבש"ע אף שאתה מביא עלי נעים הוא למה שאת מחזירני ומלמדני למוטב אף ערשנו רעננה זו בית המקדש וכו'. וצריך להבין מה הלשון אומרת למה שאת מחזירני וכו'. ותו מה ענין בה"מ לזה. והנה רש"י פירש אף נעים שעברת על פשעי והשרת שכינתך בתוכי, ועל פי האמור אפשר דהכונה אף שאתה מביא עלי נעים מילין לצד עילאה שכינת עוזנו שהיא שורה עלינו והיא האם המיסרת הבנים, וז"ש שא"ת מחזירני ומלמדני למוטב כי השראת השכינה דין גרמ"א לחזור בתשובה, ולא תימא שכיון שהשראת שכינה לישראל הן נגרע מהשראת שכינה בבה"מ, לז"א אף ערשנו דהוא בה"מ רעננה בהשראת שכינה, ואמרו ברבה פ' ויקהל (פ"ב נ') שהמשכן היה שישרה שכינתו וילמד תורה לישראל, ובזה נבין

קראין יעלזו חסידים בכבוד היא השכינה כי ה' בקרבם והשרה שכינתו בתוכם, ולא תימא כשבה"מ קיים ששם השראת שכינה ולא על הצדיקים, לז"א ירננו על משכבותם שהוא רמז לבה"מ כמשאז"ל אף ערשנו זה בה"מ ויעלזו חסידים בכבוד השכינה השורה בקרבם, ומלבד זה וירננו על משכבותם הבית המקדש ששם השראת השכינה בעצם כי אין מחסור לצדיקים מחמת בה"מ ואדרבא הוא תועלת לתורה, וזהו רוממות אל בגרונם וכו' כמשז"ל כאמור.

ג) א"נ אפשר במשז"ל בסוטה דף כ"א הגיע לפרשת דרכים זה ת"ח דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא ניצול מכלם, וכתבו התוס' דסתם תלמיד חכם מהרהר בתורה תמיד והוי בעידנא דעסיק בה דניצול מהיצר הרע, וסתם ת"ח שכתבו היינו על הת"ח דעסקינן ביה דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא, גם אז"ל בשבת (נ"ו.) כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה דכתיב וה' עמו אפשר שכינה עמו וחטא בא על ידו, ואמרינן בחלק (צ"ג:) וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום, וכתב הרב פרשת דרכים דרוש י"ג דף ל"ב דדא ודא חדא היא דכיון דהלכה כמותו אין חטא בא ע"י שהשכינה עמו ע"ש, ואפשר שז"ש יעלזו חסידים בכבוד שהיא השכינה כאשר ירננ"ו על משכבותם שיצא רינון וקול עבירה על משכבותם, ולא יחושו לזה מסיבת שהם ענוים ויפארם שהשכינה עמהם ויעלזו בזה, שזה מורה שאותו רינון שקר מאחר ששכינה עמהם כי בזה זכו רוממות אל בגרונם, תדיר עוסקים בתורה וחרב פיפיות בידם כמו שפירש רש"י בשבת דס"ג ע"פ חגור חרבך שמשנתו סדורה להביא ראיה, וכמו שביארנו בעניותנו מאמר הנז' וה' עמו בפ' חקת ע"ש באורך.

ד) או יאמר במאי דנחלקו פ' מציאת האשה (ס"ו.) בהעדפה על ידי הדחק דר"ע סבר דהוי לעצמה ורבינו חננאל פסק כר"ע כמבואר בב"י א"ה סי' פ', וכתב הרא"ש דהעדפה ע"י הדחק היינו שעושה מלאכה בלילות, וכבר ידוע מכמה מאמרי רז"ל דישראל עם ה' כביכול נדונים כדין אשה ובעלה, וכתבו הראשונים דמעשה ידינו תחת מזונותינו, וז"ש יעלזו חסידים בכבוד העוה"ב כאשר ירננו על משכבותם רנה של תורה בלילה רוממות אל בגרונם, אז זהו כבודם דהוי העדפה ע"י הדחק שהיא לעצמה וחרב פיפיות בידם שהוא לעצמם.

ה) ויתכן כמ"ש בזהר מקץ דף קצ"ח ע"ב ד' מלכין הוו מה דשאיל דא לא שאיל דא דוד אמר ארדוף אויבי ואשיגם אסא בעי למרדף ולא יגיח לון ויקטול לון קב"ה חזקיה יתיב ושכיב בערסיה וקב"ה קטיל לון, וכן הוא באיכה רבתי בסוף פתיחתא. וז"ש כי רוצה ה' בעמו יפאר ענוים בישועה להושיעם מיד שונא, יעלזו חסידים בכבוד שעושה להם ה',

וירננו שעושה להם נסים, אחת היא על משכבותם רמז לחזקיה דהוה שכיב, רוממות אל בגרונם רמז ליהושפט דהוה מזמר ובעת החלו ברנה קטל לון קב"ה כמ"ש שם בזהר, וחרב פיפיות בידם רמז לאסא דהיה רודפם בחרב אך לא ילחם בהם, וזהו חרב פיפיות בידם דוקא בלי מלחמה, ובג' חלקים הללו ישמע אל ויענם לעשות נקמה בגוים וכו'.

ו) ואפשר דרמז להא דאמרי' פ"ק דסוטה (ב'.) אר"ל אין מזווגין לאדם אשה אלא לפי מעשיו, ופריך מדרב יהודה מ' יום קודם יצירה מכריזין בת פלוני לפלוני, ומשני הא בזווג ראשון הא בזווג שני. וז"ש יעלזו חסידים בכבוד שעושה להם ה' ירננו על משכבותם על נשיהם כמשאז"ל (ר"ה ו'.) למה יקח משכבך זו אשתו ומשכבותם תרתי בין זווג ראשון בין זיווג שני נאה ויאה, ונ"ט רוממות אל בגרונם וכו' ולא ינוח שבט הרשע, לזה זוכים לאשה כשרה בין בתחלה בין בסוף וירננו על משכבותם תרתי כאמור.

ז) ואב"א כלפי מ"ש בברכות דף ל"א אמרו ליה רבנן לרב המנונא זוטי בהולולי דמר בריה לשרי לן מר א"ל ווי לן דמייתנן ווי לן דמייתנן, וז"ש יעלזו חסידים בכבוד כל שמחתם במורא השכינה שהיא הכבוד, תדע שכאשר ירננו יוצאים בשי"ר ויהי שירם על משכבותם כמו וישכב עם אבותיו דהיינו ששירתם ווי לן דמייתנן, שכל עסקם לעבודתו רוממות אל בגרונם.

ח) או אפשר במ"ש פ"ב דנדה (י"ג.) גבי רב יהודה דכיון דאיכא אימתא דשכינה לא חיישינן להרהור, וא"כ כי איכא גילוי שכינה אין לחוש לזמרן נשי בהדי גברי דאימתא דשכינה מפקא מידי הרהור וכמ"ש פ' בשלח בס"ד, ובזה פירש בני ידידי ח"ר ישעיה הי"ו (זכריה ב' י"ד) רני ושמחי בת ציון אל האשה אמר פצחי רנה וצהלי ואין לחוש לקול באשה כי הנני בא ושכנתי בתוכך ואיכא אימתא דשכינה, וז"ש יעלזו חסידים בכבוד כשיש השראת שכינה שהיא הכבוד ואז ירננו על משכבותם נשיהם כנז', וזהו על בסמוך לנשיהם ואין לחוש דאימתא דשכינה עביד ומהני לאפוקי הרהור ויחדיו ירננו אנשים ונשים.

ט) א"נ אפשר במשז"ל (ילקו"ש פ' בשלח רמז רמ"א) שרצו המלאכים לומר שירה ואיכא למ"ד דגם הנשים זמרן נשי קודם המלאכים, וכתבו המפרשים דקדימת ישראל להיותם לומדי תורה וגם נשיהם פלגן בהדיהו ואמטו להכי גם הנשים קדמו לצבא המרים. וז"ש כי רוצה ה' בעמו יפאר ענוים בישועה לשום להם פאר בישועתם, ומהו הפאר יעלזו חסידים שוררו אנשים בכבוד גדול לפני המלאכים וחיבה גדולה נודעת להם ירננו על משכבותם סמוך לנשיהם ולא עבר זר בתוכם, והטעם רוממות אל בגרונם שהם בני תורה וגם נשיהם פלגן בהדייהו.

י) או ירצה במ"ש פ"ב דמכות (י'.) עומדות היו רגלנו וכו' מי גרם שרגלנו עומדות במלחמה שערים המצויינים, וז"ש רוממות אל בגרונם זה גרם חרב פיפיות בידם לעשות נקמה בגויים דזכות תורה אגוני מגנא במלחמה.

יא) א"נ במ"ש בזהר בלק (קצ"ב:) דההחזיר התורה לישמעאל ועשו כדי שלא יקטרגו, וישמעאל אמר מה כתיב בה לא תנאף ולא יוכל, ולזה נתחנן ונתן מתנה לישראל דיחידי באתתיה ועשו נתן להם החרב שידונו לחייבי מיתות ב"ד וכו' ע"ש, וז"ש יעלזו חסידים בכבוד תורה כי רוצה ה' בעמו לתת להם התורה ולזה יעלזו חסידים בכבוד, וכי תימא מאחר דרוצה ה' בעמו והם עמו וחבל נחלתו אמאי החזירה לישמעאל ועשו, לז"א ירננו על משכבותם כדי שישמעאל יתן להם מתנה שיוכלו לשמוח בנשיהם, וזהו ירננו על משכבותם שהם נשיהם וגם ליקח מעשו כח להרוג למחוייבי מיתת ב"ד וזהו וחרב פיפיות בידם, והם שלא רצו לקבל התורה אף שהחזירה להם כשלו ונפלו לעשות נקמה בגוים וכו'.

יב) ואפשר לפרש במשז"ל בילקוט במדבר שאמרו או"ה מה ראו אלו ליקרב וא"ל הביאו לי ספר יוחסין וכו' וז"ש כי רוצה ה' בעמו לתת להם התורה וכי תימא משוא פנים יש בדבר אז יאמרו בגויים מה ראו אלו להתקרב, לז"א יעלזו חסידים ישראל קדושים בכבוד התורה מסיבה ירננו על משכבותם שלא נמצא בם שמץ פיסול והם מיוחסין לכך רוממות אל בגרונם ואין הגוים כדאין לתורה, ובשביל שלא קבלוה לעשות נקמה בגוים וכו'.

יג) א"נ במשז"ל (שבת פ"ב:) דמלאכי מרום היו רוצים התורה וכתבו ז"ל דהיו טוענים שהם מצרנים, ולזה הקב"ה נתן התורה לישראל דבמתנה ליכא דינא דבר מצרא, ואז"ל (נדרים נ"ה.) כל מי שעושה עצמו כמדבר תורה ניתנה לו במתנה וז"ש כי רוצה ה' בעמו לתת להם התורה, וכי תימא הרי המלאכים יש להם דין בן המצר, לז"א יפאר ענוים בישועה וכיון שהם ענוים תורה ניתנה להם במתנה ובמתנה ליכא דינא דבר מצרא. ובס' ארץ החיים פירש כי רוצה ה' בעמו לכפות עליהם ההר והם אנוסים ובזה לא יוכל לשלחם כדין אונס עכ"ד. ובזה אפשר כוונת הפסוק ה' ברצונך העמדת להררי עז הסתרת פניך היתי נבהל, ויש לדקדק דהול"ל ה' ברצון העמדת וכו' ומהו שכינה ברצונך, אמנם אפשר שרמז שישראל אנוסים, ולכך דקדק לומר בחכמה ה' ברצונך כלומר ברצון שלך דוקא ולא רצוני, העמדת להררי וכפיית ההר בשביל עז שהיא התורה ואנו אנוסים ובאונס לא יוכל שלחה כתיב, זאת היתה לי כאשר הסתרת פניך היתי נבהל כי אינך יכול להסתיר פניך כדין אונס כביכול.

יד) או ירצה במשז"ל בילקוט (רמז ת"ה) תשא דמה שהקב"ה לא רצה שתכתב תורה שבעל פה דהיינו טעמא שלא ילמדוה הגוים, ובזה פירש מאז"ל פ' הבונה (ק"ה:) אנכי נוטריקון א'נא נ'פשאי כ'תבית י'הבית כלומר כתבית תורה שבכתב יהבית תורה שבע"פ עכ"ד. ואפשר שז"ש שם פ' הבונה נוטריקון למפרע יהבית כתבית נאמנים אמריה, כלומר שידוע דלבסוף תורה שבע"פ נכתבה והיינו בזמן שגלוי לפניו שלא ימשך נזק מצד הכתיבה ועמ"ש הסמ"ג בהקדמתו, וז"ש בתחילה אנכי ביושר אנא נפשאי כתבית יהבית תורה שבכתב ותורה שבע"פ כאמור, אבל כשישראל בגלות הרמז למפרע שישראל נזורו אחור אז יהבית התורה שבע"פ שנתנה להם מאז במסירה ולא בכתב עתה כתבית, ואין לחוש לשום נזק אלא נאמנים אמריה, ואפשר שזה כונת הכתוב (הושע ח' י"ד) אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו הכונה לימים, עוד אכתוב רובי תורתי שהיא תורה שבע"פ בזמן אשר כמו זר נחשבו להם ולא יעתיקוה, וז"ש רוממות אל בגרונם דוקא ולא בכתב והטעם כדי שיהיה לישראל לבדם, וזהו וחרב פיפיות בידם דוקא.

טו) א"נ במשז"ל (תענית כ"ה:) ירד ר"ע ונענה שהיה מעביר על מדותיו, וכתב הרב דת ודין פ' אחרי דל"ק ממשז"ל (עירובין נ"ד.) זכה תאות לבו נתת לו, דהכא משום שבח צריך שישאלו המטר והוא מ"ש (תענית כ"ה:) שבחא דציבורא היכי הוי, וז"ש כי רוצה ה' בעמו ומתאוה לתפלתן של צדיקים, אך לא כל אדם זוכה להיות נענה רק מי שהוא עניו ופאר הוא לו דבא על ידי שאלה דיתפרסם הנס, וז"ש יפאר ענוים בישועה הענוים נענים והוא פאר להם ולכך צריכים שאלה לפרסם שבחם.

טז) או יתפרש במ"ש (קידושין כ"ט:) ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה, וז"ש יעלזו חסידים בכבוד תורה ללמוד הרבה ואח"כ ירננו על משכבותם נשיהם שישאו אשה וירונו בשמחתם, ונ"ט רוממות אל בגרונם שאם נושא אשה תחילה לא יזכה לתורה דריחים בצוארו ויעסוק בתורה.

טוב) ואב"א לאידך גיסא במ"ש בש"ס (שם) הא לן והא להו, דאיכא דוכתא דישא אשה וילמוד אח"כ תורה כדי שילמוד בטהרה, וז"ש ירננו על משכבותם נשיהם בחופתם ואחר זה רוממות אל בגרונם בטהרה, וזהו וחרב פיפיות בידם כי הם לומדים בטהרה.

חי) א"נ במשז"ל (בר"ר פ' ס"ב) דהקב"ה מראה להם לצדיקים כבודם בג"ע סמוך לפטירתם וזוכרים התורה שלמדו ואז"ל (פסחים נ'.) אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, וז"ש יעלזו חסידים בכבוד דמתוקן להם בג"ע ירננו על משכבותם סמוך לפטירתם כמ"ש וישכב עם אבותיו, ואז רוממות אל בגרונם לזכור מה שלמדו וחרב פיפיות בידם שתלמודם בידם וזו היא שמירתם.

יט) או ירצה במה שפירש הרב כוס ישועות בהקדמתו במאמר (סוף עוקצין) עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק ש"י עולמות שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא, שכנגד תרי"ג מצוות ושבע דרבנן מתוקן לצדיק כת"ר עולמות, ואשתו נוטלת החצי ש"י, והקב"ה נותן לצדיק בתורת נחלה הש"י ואין נגרע מחלקו, וזהו עתיד הקב"ה להנחיל בתורת נחלה ש"י ולמה בתורת נחלה, לז"א ואוצרותיהם אמלא רמז לאשה הנמשלת לאוצר (עירובין י"ח) כלומר ש"י נטלה אשתו ואני נותנם לו במתנה עש"ב, ז"ש יעלזו חסידים בכבוד דמתוקן להם כי אין מחסור, ירננו על משכבותם חלק על נשיהם כי אין נגרע מחלקם.

כ) א"נ במ"ש כי מי שטבעו טוב ומקיים המצוות בשמחה אף כי אחרי מותו נשב"ע ונוטל כאשר אם היה בחיים כי יאמר רבש"ע למה סלקתני מן העולם וגלוי וידוע לפניך שהיתי מקיים המצות בשמחה ולא אטה ימין ושמאל והקב"ה קובע לו שכר, ובזה פירשו (ברכות ח'.) גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים כי הוא שמח במצוות ויש לו הנאה בקיומם והוא גדול לעוה"ב יותר מירא שמים הכופה את יצרו, דהנהנה ושמח יש לי טענה כאמור וזוכה בעוה"ב תוספת טובה על מעשיו, זהו תורף דבריהם בקיצור. וז"ש יעלזו חסידים בכבוד כאשר שמחים החסידים בכבוד התורה ונהנים מיגיעם, אז ירננו על משכבות"ם על פטירתם שנחשב להם גם אחרי מותם כאלו רוממות אל בגרונם.

כא) או יאמר במ"ש (עירובין נ"ד.) פתח פומך קרי כי היכי דתקיים ביך ואמרו כי חיים הם למוצאיהם למוציאם בפה, גם אז"ל שם אימתי שמחה לאיש כשמענה בפיו, וז"ש יעלזו חסידים בכבוד התורה ירננו על משכבותם בלילות דעיקר ת"ת בלילה כמשז"ל, והיה שמחה כאשר רוממות בגרונם ומוציאם בפה אז אינם שוכחים ותלמודם מתקיים בידם, וז"ש וחרב פיפיות בידם דייקא כי אין שכחה לפני כסא כבודם כמשז"ל בעירובין.

כב) א"נ אפשר במשז"ל שהקם בחצות לילה שכינתא יהבית ליה נבזבזן וצלותי' צלותא, וז"ש יעלזו חסידים בכבוד היא השכינה כאשר ירננו רינה של תורה בלילה על משכבותם במקום שכיבתם עומדים לעסוק בתורה רוממות אל בגרונם, אז ישמחו בכבוד היא השכינה ועל ידי זה וחרב פיפיות בידם דצלותהון צלותא.

כג) א"נ אפשר במ"ש (ברכות י"ד.) המשביע עצמו מד"ת ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות שנאמר ושבע ילין בל יפקד רע, וז"ש יעלזו חסידים בכבוד תורה בתחילה ואז ירננו על משכבותם, ששוכבים שבעים מהתורה ולא יפקדו רע אלא ירונו וישמחו על משכבותם.

כד) או אפשר ירמוז דסגולת העניו יותר מבית המקדש דמעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות כמו שנאמר במאמרנו, וז"ש יפאר ענוים בישועה יעלזו חסידים בכבוד שעושה להם הקב"ה בזה שהם ענוים ירננו רינה יתירה מהשמחה של בה"מ, וזהו על משכבותם שהוא רמז לבה"מ כמש"ל הם ירונו שמחה נוספת מבה"מ מפני שהעניו בענותנותו הוא יותר מהבה"מ כמדובר.

וכבר כל המפרשים דק"ו כחדא במאמר פתוח הנזכר מה הלשון אומרת ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת ומהיכא תיתי שתמאס ואיש לדרכו פנו. ואני בעוניי מוסיף לדקדק אומרו בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח וכו', דהוה סגי לומר אריב"ל גדולים נמוכי הרוח שבזמן שבה"מ וכו', ומאומרו בא וראה כמה וכו' משמע דמלבד הפשוט הנגלה יש עומק בדבר ותלוי בזה וצריך לידע מה הוא.

ואפשר בהקדים משז"ל (ילקו"ש ישעי' רמז ש"צ) לא לן אדם בירושלים ובידו עון שתמידין מכפרין, ופירש הרב מהר"ש פרימו דאף דתמידין מכפרין על השוגג מ"מ אין אדם בא לעון אם לא קדם לו חטא, וכיון דהתמידין על השוגג קמא קמא בטיל ואין בידו עון זהו תורף דבריו. ולפ"ז אם היה חייב חטאת התמידין שהיו עולות לא היו מכפרין על חטאו שנתחייב בפרטות והוא מסוכן לבא לידי עון עד שיביא חטאתו. עוד נקדים מ"ש בנדרים דף י' חסידים הראשונים היו מתאוים להביא חטאת שאין הקב"ה מביא תקלה על ידיהם והיו מתנדבים בנזירות, ומקשים לפי מ"ש התוס' בכמה דוכתי דהא דאין הקב"ה מביא תקלה היינו במידי דאכילה א"כ הרי משכחת לה חטאת במידי דלאו אכילה, והתוס' ביבמות דף צ"ט ע"ב כתבו מטעם זה דל"ג התם הא דאין הקב"ה מביא תקלה, אבל המפרשים תירצו דמעלות מעלות יש וחסידים הראשונים דייקי לומר התם בנדרים דלא היה בא שום תקלה כלל על ידיהם. ונמצא לפ"ז דאיש חסיד דאינו בא תקלה על ידו כלל מתאוה להביא חטאת וירא כי לא יכול, וכלפי ליא אם חטא כל זמן שלא הביא חטאתו ואשמו אפשר לבא לידי עון כי אין התמידין מכפרין על עון פרטי דנתחייב חטאת ואשם, ומכל אלה מוצל האיש העניו כי בהיות דעתו שפלה עליו מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות כלם, וממ"נ ראה עד היכן הגיע מעלתו שאם הוא מחסידים הראשונים דהתאוו תאוה להביא חטאת ולא יכולו הנה הוא בענותנותו הוי כאלו הקריב חטאת, ואם חטא בא על ידו וחייב חטאת כיון שהרי הוא כאלו הקריב כל הקרבנות כלם הנה זאת עול"ה ותעבור המנח"ה וחטאת שמנה, א"כ נתכפר לו חטאו והרהור עבירה תכף וממילא אינו בא לידי עון בשום אופן, ונמצא כי חוץ מהנגלה דהוי כאלו הקריב כל הקרבנות עוד בה מעלות אחרות יצאו תולדות מהאי דהקריב כל

הקרבנות שהקריב חטאת ואינו בא לידי עון כלל, הוא הדבר אשר רמז ריב"ל באומרו בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח, כלומר בחון בהם וחקור מהם ועיניך לנכח יביטו על גב מעלה זו דהקריב קרבנות מה יולד בה ותרבנה סרעפותיו, וזהו הפלגת אומרו בא וראה להעיר אזן שומעת ועין רואה, ואמר לפני הקב"ה כי הנה המקריב בפועל צריך כמה תנאים יום וכהן ובית ומזבח והלכתא רבתי דשחיטת קדשים, ואולם כל הקדשים שהוקדשו לשם נמו"ך אינו צריך שום תנאי רק לפני הקב"ה ובכל עת ובכל רגע ובכל מקום הוא לפני הקב"ה מקריב קרבנות, ואמר שבזמן שבה"מ קיים דהיו בו בפרק חסידים הראשונים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו ושכר מצוה מצוה, מקריב מנחה שכר מנחה בידו ברם לא מצי מקריב חטאת, אבל מי שדעתו שפלה מעה"כ כאלו הקריב כל הקרבנות ומוצל משתים זו דאמרן וזכה למעלות רבות.

ואומרו ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת, אפשר במש"ל דר"ע נענה על שהיה מעביר על מדותיו, וז"ש אין תפלתו על אחרים נמאסת כי מסיבת ענותנותו נענה ברחמים כמו שמצינו בר"ע.

א"נ אפשר במשז"ל (תענית כ"ה:) שבחא דצבורא היכי הוי אמר משיב הרוח ונשב זיקא אמר מוריד הגשם ואתא מטרא ואם ירדו גשמים קודם שהתפללו הוי כאומר תנה לו ואל נראה פניו, ובס' חוזה דוד הקשה דף קצ"ו דכתיב והיה טרם יקראו ואני אענה. ותירץ דכשהם צדיקים אין לטעות שמואס בתפלתם ולכך עונה אותם קודם עש"ב, אמור מעתה כי זהו מעלת העניו דלהיות הדבר מוסכם שאין תפלתו נמאסת יכול להיות שיענהו ה' קודם שיתפלל בסוג והיה טרם יקראו, ואין לטעות דהוי כמו תנו לו ואל נראה פניו.

והראשונים פירשו מאמר זה דרך פשוט, כי הנה תכלית הקרבן הוא להכניע לב החוטא ולכן זה שדעתו שפלה עליו הוי כאלו הקריב כל הקרבנות, כי זה פרי כל הקרבנות לקנות ההכנעה ולשבור לבו וזו רוח נמוכה עולה מאליה במעלה זו תדיר, א"כ ודאי חשיב שפיר כמו שהקריב הקרבנות כי מה שהיה עושה המקריב את קרבנו בכל אותו ענין של הקרבן לעורר לבו להכניעו העניו גדול יתר מאד שהוא מעצמו דעתו שפלה עליו, ובזה פירשו פסוק פרשתינו אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה וכו', פירוש מן הראוי היה אדם כי יקריב מכם עצמכם תמורת הבעל חי ולעשות בכם משפטו הפשט וניתוח וכלייל, אך רחמי שמים כי הוא ציוה מן הבהמה וכו' תקריבו את קרבנכם, רק שממנו תראו להכניע ולחשוב מחשבה על שחטאו ויתנו לב לשוב בהכנעה רבה, הן אלה קצות דברי הראשונים נוחי נפש.

אמנם אפשר לפרש בהקדים מ"ש רבינו בעל הטורים בטעם אלף זעירא דויקרא, כי זה היה מענותנותו של משה רבינו ע"ה שלא רצה לכתוב אלא ויקר שלא נראה לו ה' כי אם במקרה וא"ל הקב"ה לכתוב האלף וכתבה זעירא, אבל כתבו משם הילקוט ראובני דהאלף זעירא שמשה היה שלם מכל צד רק חסרון מעט שפירש מן האשה, ובזהר (ויקרא ה' ע"ב) אמרו אדם כי יקריב לאפוקי מאן דלא אתנסיב דלא איהו אדם ושכינתא לא שריא עלוי ונדב ואביהו אוכחן עש"ב. ואפשר דזה כונת הכתוב ויקרא אל משה וכתיב אלף זעירא ולא תסבור שהאלף זעירא הוא שהיה לו חסרון מעט שפירש מן האשה, לא היא כי מאן דלא נסיב ואינו עוסק בפריה ורביה גורם לשכינה שתסתלק ח"ו, כל קבל דנא למשה רבינו וידבר ה' אליו מאהל מועד ששם השכינה והוא בעלה דמטרוניתא ולגבי דידיה אינו חסרון לפרוש מהאשה, וא"כ מוכרח שאלף זעירא מענותנותו, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם דייקא, אדם כי יקריב מכם אדם שהוא נשוי ונקרא אדם הוא כי יקריב מכם דוקא, לאפוקי משה שלו אינו חסרון שאינו עוסק בפו"ר, והטעם כי הוא בעלה דמטרוניתא כמדובר.

א"נ אפשר במ"ש הרמב"ם פ"י דשגגות דין ו' כל קרבנות שהאשה חייבת בעלה מביא על ידיה אם היה עני מביא קרבן עני אם היה עשיר מביא על ידיה קרבן עשיר, והוא משנה שלימה פי"ד דנגעים ר' יהודה אומר אף על ידי אשתו מביא קרבן עשיר וכן כל קרבן שהיא חייבת, ופירשו המפרשים דאשתו כגופו ואינו יכול להקריב עליה קרבן עני אם הוא עשיר, ומר"ן ז"ל בכסף משנה שם כתב דאע"ג דר"י קתני לה משמע דליכא מאן דפליג עלה ע"ש. והכין חזינא שכתב הר"ן בנדרים דף ל"ה אמאי דאמרי' דרבי יוחנן דריש זאת תורת הזב בין גדול בין קטן, ופריך אלא מעתה לר"י זאת תורת היולדת בין גדולה בין קטנה קטנה בת לידה היא, אלא זאת תורת היולדת בין פקחת בין שוטה שכן אדם מביא קרבן על אשתו שוטה כדברי ר' יהודה דתניא אדם מביא קרבן עשיר על אשתו וכל קרבנות שהיא חייבת אמר ר' יהודה לפיכך אם פטרה אינו חייב באחריותן שכך כותבת לו אחריות דאית לי עלך מקדמת דנא, הכי גריס הר"ן ופירש כל קרבנות שהיא חייבת למעוטי נדריה ונדבותיה, והא דאמר הכא שכן אדם מביא קרבן על אשתו כר' יהודה לאו דוקא דהא תני רישא סתמא אדם מביא קרבן עשיר על אשתו, אלא משום דלא ידעינן מאן ת"ק ור' יהודה איירי בה תלינן לה לדידיה, עד כאן לשון הר"ן. הרי דגם הר"ן כתב דלאו דוקא כר' יהודה וכו'.

ותמהני דדבריהם הפך בבלי וירושלמי וספרי, זה יצא ראשונה תלמוד ערוך בידינו בבבלי בנזיר דף כ"ד דתנן האשה שנדרה בנזיר והפרישה בהמתה ואח"כ הפר לה בעלה

אם שלו היתה הבהמה תצא ותרעה בעדר, ואמרינן מאן תנא דבעל לא משתעבד לה אמר רב חסדא רבנן היא דאי ס"ד ר' יהודה היא אמאי תצא ותרעה בעדר הא משתעבד לה דקתני ר' יהודה אומר אדם מביא קרבן עשיר על אשתו וכל קרבנותיה שהיא חייבת וכו', רבא אמר אפי' תימא ר"י כי משעבד לה במלתא דצריכא לה וכו', איכא דאמרי ר"ח אמר ר' יהודה היא וכו', אמר רבא אפילו תימא רבנן וכו'. הרי סוגיא זו מכרזת ואומרת דרבנן פליגי עליה דר"י. וזאת שנית סוגית הירושלמי פ"ב דסוטה דאיתא התם כמה בריתות דפליגי אר"י דאית דתני דאינו מפריש אלא דבר שהוא מתירה, ור' אחא בשם ר' אילא סבר דאפי' בקרבן יולדת אינו מפריש עליה עולת העוף אלא חטאת העוף, ואית דתני דנזירות מכיון שהיא מנוולת מפריש עליה וכו' ע"ש, ועוד בה שלישיה בריתא דספרי פ' נשא והביא קרבנה עליה כל קרבן שעליה דברי ר"י וחכ"א כל קרבן שמכשירה לו כגון זבה ויולדת וקרבן שאינה מכשירה לו כגון שהקיפה נזירות בראשה או שחיללה שבת ה"ז מביא משלה ומקיץ מכתובתה. הרי מפורש עיקר פלוגתייהו דר"י ורבנן, ואיך כתבו הר"ן ומרן דליכא מאן דפליג עליה דר"י. גם קשה על הרמב"ם דפסק כר' יהודה והוא באחד ושביק רבנן דפליגי עליה.

הן אמת דעלה במחשבה להליץ בעד הר"ן דלפום בריתא דספרי למדנו דרבנן מודו בזבה ויולדת דהבעל מביא על אשתו ונזירות לא, ומאחר שכן שפיר כתב הר"ן דהא דאמרו בנדרים כר' יהודה לאו דוקא, דהא התם קאי אזאת תורת היולדת דדריש בין פקחת בין שוטה והא אתי כב"ע, ובנזיר שפיר קאמר הש"ס דרבנן פליגי אר' יהודה דהרי הוא קושטא דמלתא דפליגי בנזירות כמ"ש בספרי, אמנם אינו מחוור וליכא למימר הכי בעד הר"ן דהא טעמא טעים משום דסתמא קתני אדם מביא קרבן עשיר על אשתו והרי קתני נמי בסתמא וכל קרבנות שהיא חייבת לפי גרסתו, ופירש הוא ז"ל דהיינו לאפוקי נדרים, א"כ מ"ש הר"ן דכר' יהודה לאו דוקא אכולא מילתא קאי ואין כונתו בפרט זה דיולדת, דהא לחוד כר' יהודה לאו דוקא. ותו דהכי הו"ל למימר בהדיא דכר"י לאו דוקא דהא ביולדת כ"ע מודו דחייב.

אמנם נראה דכונת הר"ן פשיטה, ונדקדק תחילה במ"ש הר"ן דמשום דלא ידעינן מאן ת"ק ור"י אירי בה תלינן לדידיה, דהא מילתא חדתא אטו בכל בריתא סתמית דמיתי הש"ס מהדר לאדכורי מאן תנא דידיה, אדרבא בריתא סתמית עדיפא בכל דוכתא, והש"ס קאמר דתניא לחוד ומיתי לה ומה זה היה בהך שמעתא דבעי לאדכורי ת"ק ומשום דלא ידעיה נקט ר' יהודה, אבל נראין הדברים דדבר זה לא נעלם מהר"ן דפלג"ן בהדיהו ר"י ורבנן כמבואר בהנך דוכתן דאיתינן, אמנם לפי גרסתו גם ת"ק דההיא בריתא

דמביא הש"ס הכא סבר כר"י דהא קאמר וכל קרבנות שהיא חייבת, והש"ס לא קאמר בסתמא שכן אדם מביא קרבן על אשתו שוטה דתניא אדם מביא קרבן וכו' לאשמועינן דהנהו רבנן פליגי אר' יהודה, ולהכי בעי לאדכורי לת"ק ומשום דלא ידעיה, כלומר דודאי אין זה סברת רבים דסברת רבנן איפכא ופליגי א"ר יהודה, ואין זה כי אם חד תנא דסתם לן כר' יהודה ולא ידעיה לאדכוריה, ולהכי תלי לה בר' יהודה ולאשמועינן דפליגי עליה, זה נראה כונת הר"ן. אמור מעתה דברי מרן בכ"מ דכתב דליכא מאן דפליג עליה דר"י מרפסן איגרי דמוכח מדבריו דליכא פלוגתא בהא, ומאי דקאמר במשנתנו ר' יהודה אומר לאו משום דאיכא מאן דפליג עליה, דהרי כבר נתבאר דפליגי רבנן עליה.

ומתוך מה שכתבנו נבא לישב דעת הרמב"ם דפסק כר' יהודה דלפום ריהטא זו היא שקשה דהו"ל לפסוק כרבנן כדאמרן, וכן ראיתי בשטה מקובצת למציעא פ' המקבל (ק"ד.) שכתב דלא קי"ל כר' יהודה משום דרבנן פליגי עליה כדמוכח בסוגית נזיר ומטי בה בשם הרא"ש בתוספותיו ע"ש, ואפשר דדעת הרמב"ם דפסק כר' יהודה היינו מכח הך שמעתא דנדרים, חדא דהך בריתא דמיתי התם סתם לן תנא דהך בריתא כר"י, ואע"ג דאמרי' בעלמא מחלוקת במשנה וסתם בברייתא אין הלכה כסתם דבריתא, אפשר דהני מילי כאשר שנה רבי המחלקת במשנה, אמנם הכא רבי לא הזכיר סברת חכמים ואף דמיתי לה בשם ר"י כמה זמני דתנן הכי והוי הלכתא, ותו דמהך שמעתא דנדרים משמע דהלכתא כר"י דהלא הא דאירי ביה הש"ס בין פקחת בין שוטה אתיא ככ"ע, דאף דרבנן דפליגי אר"י מודו דחיב להביא קרבן שמכשרה לו כמבואר בספרי, ואם איתא דלית הלכתא כר"י אמאי קאמר הש"ס דר' יוחנן כר' יהודה והלא דר' יוחנן ככ"ע, אלא משמע דקים ליה להש"ס דהלכתא כר"י ואגב ארחיה השמיענו בזאת במאי דמוקי ר' יוחנן כר' יהודה. ועוד אפשר לומר דטעמיה דהרמב"ם דפסק כר"י משום דבפסיקתא פ' נשא סתם ונקיט כר"י וז"ל והביא את קרבנה עליה אינו מקיץ לה מכתובתה אלא משלו וכן כל קרבן שעליה ע"כ. וגם פ' מצורע אמרו בפסיקתא רבותינו אמרי אדם מביא קרבן על אשתו שכן כותב לה אחריות דאית ליך עלי מקדמת דנא ע"כ, הרי דבפסיקתא נקט לסברת ר' יהודה בסתם ובלשון רבותינו אמרו, והגם דלפי דברי הפסיקתא דמצורע נראה שהוא חייב אף בקרבנות שקודם נשואין כמתבאר מדברי התוספות פ' המקבל דף ק"ד, בזה תפס הרמב"ם כגירסת ת"כ וכדעת רש"י שם, אבל בעיקר דברי ר"י למדנו מהפסיקתא שחוברה אחר התלמוד כידוע דהכי נקטי הגאונים להלכה כר"י, וכן מוכח מהתוס' דנדרים ופ' המקבל והגהות אשרי פ' המקבל והמרדכי פ' יש נוחלין סי' תקצ"ו דהלכה כר"י. ועוד הארכנו בעניותנו בענין זה ואביזריה בדברי הראשונים והאחרונים

אין כאן מקומו. והנה כתבו התוס' בנדרים דף ל"ה ובמציעא דף ק"ד דאינו חייב לשלם נדרי אשתו דא"כ היא תכעיסנו ותדור הרבה, וכבר נודע שאנו יש לנו עם ה' דין אשה ובעלה כביכול, והנה מצד הדין כביכול קרבן טהרתנו וכפרתנו עליה דידיה הדר כי הבעל חייב בקרבן אשתו, ולא עוד אלא דאפי' בנדרינו כביכול שלם ישלם כי טעם התו' לא שייך לגביה ח"ו. ואפשר שז"ש מאהל מועד לאמר מסיבת אהל מועד שקבלו התורה ונעשו בחינת אשה ובעלה כביכול דבר אליהם אדם כי יקריב מכם אף שהוא ממונכם מ"מ הוא קרבן לה' כי לי כל הארץ, אבל מסיבה שיש לכם דין אשה אני מתיר לכם מן הבהמה וכו' תקריבו את קרבנכם לרבות נדרים ונדבות שכל חובתכם וכפרתכם ונדרכם עלי דידי להדרו. ובזה אפשר לפרש מאמרם ז"ל (תנחומא פ' צו) זאת תורת זבח השלמים אמרו א"ה לבלעם למה אמר הקב"ה לישראל שיביאו קרבנות ולנו לא אמר, א"ל בלעם הקרבנות אינם אלא שלום למי שקבל התורה וכו' מי שקבלה הוא מקריב שנאמר ה' עז לעמו יתן וכו', וצריך לדעת מי תלה התורה בקרבנות. אמנם על פי דרכנו אפשר דבקבלת התורה נעשו ישראל כדין אשה ובעלה שהדין נותן שהבעל יביא כל קרבנות שהיא חייבת, ונוסף גם הוא דכביכול אפי' נדריה אבעי ליה לשלומי דכל גבי הקב"ה ליכא טעמא שפטרו התוס' לבעל שאם יקניטנה תדור אלף נדרים ותפסיד ממונו, וזהו שאמר הקרבנות אינן אלא שלום לכפרה אי לטהרה או נדר ונדבה הכל שלום, והמקבל תורה זכה ונעשה כדין אשה ובעלה ומביא קרבנותיה דכתיב ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, דעליה דידיה הדר כביכול לבקש כפרה וטהרתה ושלומה הה"ד זאת תורת זבח השלמים דע"י התורה זכו לזבח השלמים אף שהוא נדבה ומכ"ש שאר קרבנות כפרה. נמשך לזה אפשר לפרש פ' יחזקאל סי' י"ח השליכו מעליכם את כל פשעכם וכו' ולמה תמותו בית ישראל דייקא, כמשז"ל (מכילתא פ' יתרו) ותגד לבית יעקב אלו הנשים, כלומר כיון שאתם בית ישראל כדין אשה לבעלה הדין נותן שהבעל חייב בכפרתה וטהרתה, וא"כ השליכו מעליכם וכו' ותכף אני מקבל אתכם, וזהו תמיהת ולמה תמיתו בית ישראל אדרבא צריך אני להשתדל בטהרתכם וכפרתכם.

ובזה אפשר להבין מאז"ל (סוף איכה רבתי) השיבנו ה' אמרה כנסת ישראל שלך היא התשובה א"ל הקב"ה שלכם התשובה כמש"ה שובו אלי וכו' אמרו לפניו רבש"ע שלך היא כמ"ש שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו, ויש לדקדק במה היה ויכוח ישראל עם הקב"ה בזה. ויראה דכבר נתבאר לעיל דרבנן פליגי עליה דר' יהודה וסברי דאין הבעל חייב בקרבנות אשתו כלל, וז"ש אמרה כנסת ישראל דייקא כדין אשה לבעלה שלך היא התשובה דכשם דלר"י הבעל חייב בקרבנות אשתו לכפרתה וטהרתה, כן נמי דין היא

שאתה תשיבנו לכפרנו ולטהרנו, וא"ל הקב"ה שלכם הוא דרבנן פליגי עליה דר"י שאין הבעל חייב. והנה ישראל יודעים דהלכה כר"י ומאי דאמר רחמנא הכי היינו לפרסם הענין כלפי שלא תקטרג מדת הדין, להכי חזרו לומר שלך היא התשובה דהלכה כר"י שהבעל מצווה בטהרת וכפרת אשתו, וזה שאמרת היא מכעסך עמנו לכן שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו דשאלתנו כהוגן אליבא דהלכתא, ועוד דלא בשמים היא ואנן בדידן מסוד חכמים ונבונים חכמי הדור קי"ל כר"י ולך ה' חסד השיבנו אליך ונשובה לאור באור **החיים**.

צו

פרשת צו בס"ד

במדרש (ילקו"ש הושע רמז תקכ"ב) כי חסד חפצתי ולא זבח אמר הקב"ה חביב עלי חסד שאתם עושים זה עם זה יותר מכל הקרבנות ודעת אלהים מעולות מאלף עולות שעתיד שלמה להקריב לפני.

טוביה לדזכי והוי דרופתקא דאוריתא יום ליום יביע ולילה ללילה יחוה, שממית עצמו עליה דאכיל חד גמזוז ופשיט עליה מאה פרקין קמיה מלכא מחוי, כי בת מלך היא זאת התורה קדושה ראשונה עמדה ונשאת לו לאשה קים לה בגויה תורה דיליה היא וזה שמו אשר יקראו בעל תורה ולמלך הן שוה.

וכמאמר התנא ר' מאיר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו, ובמקומו הרחבנו הדיבור בפרק קנין תורה בס"ד ושם כתבנו דיש לפרש האי דקאמר ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו בחקירת המפרשים דאשכחן דיעקב ועשו קודם צאתם חלקו העולמות ונתברר כי העה"ב חלק יעקב ועה"ז חלקו של עשו, איכו השתא איך מצאנו ידינו ורגלינו ליהנות מהעה"ז בתענוגות בני אדם אי"י הארץ מהעוף למינהו ונוסף גם הוא על צאניו"ו ופרי מגדים כפרים עם נרדים ומרובי בגדים ונשיהם יותר מהם תכשיטין ובגדי חמודות עשר ידות מדובר בם נכבדות והלא כל זה חלק עשו וגזל הוא בידינו.

והרב מהר"ש פרימו מפרק לה שאז"ל (שבת פ"ח.) כי כל העולמות היו מטין ועומדין אם יקבלו ישראל התורה מוטב ואם לאו חוזר הכל לתהו ובהו, וא"כ הן לו יהי דיעקב אבינו נתרצה שהעולם הזה יהיה לעשו מ"מ כבר היה נחרב כל העולם עד אשר קבלו התורה, ובקבלת התורה נתקיים העולם והו"ל כדין המציל מזוטו של ים ומשלוליתו של נהר דהרי אלו שלו עכ"ד. ובזה יתבאר אצלי מאמרם ז"ל ברבה פ' תולדות ויתן לך האלהים וכו' הה"ד שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי אמר יעקב אלמלא שזכיתי

לתורה שנמשלה למים מהיכן זכיתי לויתן לך אלהים מטל השמים. אשר לפום ריהטא צריך ישוב מה ענין התורה לברכות, אולם עפ"י האמור יבא על נכון כי הנה יעקב אבינו יודע צדיק א"ח בחלקו"ת ישית הלא מראשית שהעה"ז יהיה לעשו אחיו וא"כ הני ברכ"י מעושר וכבוד הן הן מעשו כל אשר נגע להנאת העוה"ז, אבל יעקב אבינו חכם הרזים יודע צדיק כי מוט התמוטטה הארץ אלמלא התורה ונמצא שהתורה שעסק הוא וזרעו העמידו העולם ארץ ומלואה, וחזר הדין שגם העוה"ז ליעקב ולזרעו עד עולם כדין מציל מזוטו של ים, והוא אשר דיבר שרשי פתוח אלי מים אלמלא שזכיתי לתורה מאין זכיתי לברכות הללו כי העוה"ז חלק עשו.

והיינו רבותיה דרבינו הקדוש אשר אמרו פ' הנושא (ק"ד.) שאמר יגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי מהעוה"ז, כי רבינו הקדוש ניצוץ יעקב אבינו כמשז"ל, ויעקב גופיה אשר הוא עצמו א"ח חיל"ק תפס טומוס של ברכות בעבור זאת התורה, וזהו מעלת רבינו הקדוש ההוא אמר יגעתי בעשר אצבעותי בתורה אשר לפיהן ישיב כל חלב הארץ לי לשמי, ועכ"ז לא נהניתי מהעוה"ז אפי' באצבע קטנה, יהי רצון שיהיה שלום במנוחתי כי האף אמנם שהייתי יכול ליהנות ממעדני מלך בדינא ודיינא לא חפצתי בטוב העוה"ז וא"כ יהי רצון שיהא שלום במנוחתי, והעוה"ב שהוא חלקי בלי שום טענה אזכה בו והיא היתה מנוחה.

וזאת היתה לי כונת הפ' (ישעיהו א':י"ט-כ') אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו ואמרו רז"ל (ויק"ר פי"ג) חרב תאכלו חרובין תאכלו, וצריך להבין מה טיבן של חרובין. אבל לפי דרכנו הנה נכון אם תאבו ושמעתם התורה והמצוה אתם קונים העוה"ז מההפקר כדין מציל מזוטו של ים וטוב הארץ תאכלו ואין לעשו לערער כלל, אך אם תמאנו ומריתם אין לכם חלק בעוה"ז כי אם כדי חייכם בצמצום חרובין תאכלו לקיום הנפש הלא מזער וחיי צער, וזהו כונת הבת קול (תענית כ"ד:) כל העולם ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין, דזה פלא דכיון דכל העולם ניזון בשבילו זוכה בדין ליטול כל חלליה דעלמא כדין המציל מזוטו של ים וכו', ואילו הוא סגי ליה בקב חרובין שאינו אלא חיות הנפש כמשפט המאנים והמורדים אשר עליהם אמר חרובין תאכלו, וזה אצלנו כונת הכתוב (הושע ח' ג') זנח ישראל טוב אויב ירדפו, דכאשר ישראל עזבו התורה אויב עשו וגונדא דיליה ירדפו כי גזל בידם כל טוב עוה"ז, ועוד הארכנו בביאור כמה ענינים בזה בדרוש לשבת זכור בס"ד.

ובזה נבא להבין מאמרם ז"ל (תנחומא פ' צו) זאת תורת זבח השלמים אמרו א"ה לבלעם למה אמר הקב"ה לישראל שיביאו לו קרבנות ולנו לא אמר אמר להם בלעם הקרבנות

אינם אלא שלום למי שקבל התורה אתם מתחילה פסלתם אותה ועכשיו מבקשים להקריב קרבן מי שקבלה הוא מקריב שנא' ה' עז לעמו יתן וכו'. ויש להבין מה ענין תורה לקרבנות ומה ענין תורה לשלום.

ואפשר לומר דרך דרש, כי הנה המפרשים כתבו דלפום ריהטא היה מקום פיטור לישראל על חטאתם, כי הנה אנן בדידן שומרי תורה ומצוות והקב"ה שומר ישראל ואם חטאנו במצוות הו"ל כדין שמירה בבעלים שהוא פטור, אבל לפי האמת הכל הוי פשיעה בבעלים וחייב, זהו תורף דברי המפרשים. וכבר שמעתי אחד מאוהבינו שרצה להוסיף בהקדמה זו במ"ש הרמב"ם פ' כ"א דאישות האשה ששברה כלים בעת שעשתה מלאכותיה בתוך ביתה פטורה ואין זה מן הדין אלא תקנה שאם אין אתה אומר כן אין שלום בתוך הבית לעולם, וכתבו האחרונים דאפי' אם אינו בעת מלאכותיה פטורה, וא"כ אף למ"ד פשיעה בבעלים חייב כיון שיש לנו דין אשה ובעלה יש מקום זכות דמצד התקנה אנו פטורים משום שלום הבית, אלו דבריו נר"ו. ונראה דמה"ט כשיש שלום בישראל שורה השכינה וכמשז"ל והוא באחד הוא שורה כשיש אחדות בישראל משום דכפ"ז טעם הפטור משום שלום הבית, והתינח כשישראל רוצים בשלום, אך אם יש מחלוקת ופירוד ביניהם ח"ו עפ"י מדתם שאינם רוצים שלום, הקב"ה נפרע מהם משום דאין כאן שלום בלאה"כ.

וחזיתיה להרב גנת ורדים ח"מ כלל ג' סי' י"ח נשאל באשה שאבדה תכשיטיה ורוצה בעלה לנכותם מכתובתה, וכתב ז"ל דדעתו הוא דדוקא שברה כלים במלאכתה פטורה ובנדונו העלה דחייבת עש"ב. ובזה אפרש דברי הספדן במגילה (ו'.) על ר' זירא ההוא אמר ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועיה אוי לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה, הכונה כי הצדיקים הם תכשיטין ומרגליות לדורם ולדעת הרב גנת ורדים האשה שאבדה תכשיטיה חייבת, ואנן בדידן כדין אשה ובעלה וצדיקים הם תכשיטין ששתלן הקב"ה בכל דור ודור, ואם בעון ישראל הצדיק אבד הו"ל כאשה שאבדה תכשיטיה שהיא חייבת. אמור מעתה באו על נכון דבריו של הספדן לפי פשוטן, אוי נא אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה, כי בעונה אבדה תכשיטיה הוא ר' זירא, והיא חייבת כדין אשה שאבדה תכשיטיה וכהוראת הרב גנת ורדים, ולזה קינה מיבעי לה לרקת שנתחייבה בסילוק ר' זירא וזהו אוי לה אמרה רקם.

ועפ"ז אפשר לרמוז בפסוק פ' תשא ושלחתי לפניך מלאך וכו' כי לא אעלה בקרבך וכו' וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו ויאמר ה' אל משה אתם עם קשה עורף רגע אעלה וכו' ועתה הורד עדייך מעליך ואדעה מה אעשה לך ויתנצלו

בני ישראל את עדיים מהר חורב. והרואה יראה דיש לדקדק הרבה בפסוקים אלו. ועפ"י האמור אפשר דהכוונה כי לא אעלה בקרבך ולא יש השראת שכינה שהיא בכעס וליכא שלום, וישמע העם את הדבר הרע הז"ה מכלל דאיכא אחר דכשלא יש שלום גם אם שברה כלים חייבת אף לפי תקנה, ואנו יש לנו דין אשה ובעלה ולכן כל הנשבר ונשבה ופגמנו בתורה ומצוות ובגוף ונשמה כשלא יש שלום חייבת וכ"ש אם אבדו התכשיטין דחייבין, ולכן ויתנצלו ולא שתו איש עדיו כדי שלא יקחום המלאכי חבלה. ויאמר ה' אל משה וכו' רגע אעלה וכו', שאני בכעס עמכם ולכן הורד עדייך ויטלום מלאכי חבלה ואדעה מה אעשה להתפרע מכם שאתם חייבין באבידת התכשיטין לכל הדברות אף שיש שלום ואף לפי התקנה כמ"ש הרב גנת ורדים, וכ"ש שאני בכעס ויש מחלקת דבזה אף שברה כלים בעת מלאכה חייבין.

והנה אמרו רבותינו ז"ל (ילקו"ש יחזקאל רמז שנ"ח) שהחכמה והנבואה אמרו הנפש החוטאת היא תמות והתורה אמרה יביא קרבן ויתכפר, ובדרוש לשבת תשובה הרחבנו הדיבור במאמר זה, אך עתה רגע אדבר כי עפ"י האמור אפשר דהתורה מצד תיקון העולם כמו התקנה שכתב הרמב"ם אמרה דמשום שלום, כיון דבקבלת התורה נעשו כדין אשה ובעלה לכן התורה היא עצמה רצתה לרחם על החוטא דהוי כשבר כלים בבית דמצד תקנת שלום הבית פטורה האשה, ולכן אמרה תורה חיה יחיה אך שיביא קרבן לעוררו דמדינא היה הוא חייב מיתה והפשט וניתוח וכליל, אך מצד התקנה בא הקרבן מן הבהמה תחתיו, וזהו טעם התורה שאמרה יביא קרבן ויתכפר.

ובזה אפשר שיובן המאמר הפונה קדים כי חסד חפצתי אמר הקב"ה חביב עלי חסד שאתם עושים זה עם זה יותר מכל הקרבנות, כי כבר אמרנו שתכלית הקרבנות הם משום תקנת שלום הבית כמו אשה ובעלה כי כל הקרבנות הם מכפרים, ומן הדין לא היה כפרה כמאמר הנבואה והחכמה לולי התורה שבקבלתה נעשינו כדין אשה ובעלה שהיא רצתה בקרבנות, ולהורות שאינו מן הדין רק תקנה ושלום הבית, וכבר כתבנו דתקנה זו סלקא כשישראל יש להם שלום זה עם זה, אבל אם ח"ו עברים נצים ובעלי מחלקת הם הדר דינא שהם חייבים, והשתא הנה נכון מאמרו ית' חביב עלי כשאתם עושים חסד זע"ז יותר מכל הקרבנות, כי בעשות חסד זע"ז שלום על ישראל והם באחדות ותקנה זו יוצאה בהינומא שלמא בעלמא ונסלח להם ופטורים על חטאתם, משא"כ בקרבן דאינו ניכר דיש להם שלום כי היכי דלהוי תקנה ויהיו פטורים, ונמצא כי חסד זע"ז המורה בעצם השלום חביב עד לאחת.

באופן כי שרש הקרבנות מפני התקנה ושלום הבית, והן הנה היו בדבר בלעם לא"ה הקרבנות אינם אלא שלום למי שקבל התורה, כי ע"י התורה דין אשה ובעלה יש להם וכיון שכן משום שלום הבית פטורים, ולהורות זה התורה שבעבורה באו לידי מדה זו תשיב אמריה יביא קרבן ויתכפר, ואתם שפסלתם התורה עכשיו מבקשים קרבנות, לא לכם הקרבנות כי אם למי שקבל התורה שנאמר ה' עז לעמו יתן ועל ידי התורה נעשו כדין אשה ובעלה, ולכן ה' יברך את עמו בשלום דליהוו פטורים ומתכפרים בקרבנות, והוא מצד ברכה כלומר לא מצד הדין רק ברכה לתקון שלום הבית.

ואפשר שזה רמז הכתוב (ויקרא א׳:א׳) מאהל מועד לאמר אדם כי יקריב וכו', הכוונה מסיבת אהל מועד שהיא התורה שקבלו ישראל ונעשו כאשה ובעלה ושייך תקנה להיות שלום בבית, דבר אל בני ישראל אדם כי יקריב וכו' לכן מתכפרים בקרבנות, והלא תדעו כי לפי הדין הוא כי יקריב מכם ממש שחייבים מיתה, אך מצד התקנה מן הבהמה וכו' תקריבו את קרבנכם לאפושי שלמא שלום על ישראל.

ולפי הקדמתנו הראשונה דטעם ישראל שזכו העוה"ז היינו על קבלת התורה, יאמר נא על דרך זה, והלא מראש דברתי ואפשר שהוא הדבר אשר דבר בקדשו ר"מ שכל העולם כולו כדאי הוא לו, כלומר דאף דיעקב ועשו חלקו והסכימו שהעוה"ז יהיה לעשו כבר זכו ישראל גם בעוה"ז בקבלת התורה, וא"כ העוסק בתורה לשמה כל העולם כולו כדאי הוא לו כי הכל הולך אחר המעמיד והוא פנת יקרת עמוד העולם, לכן בדין הוא שיזכה בעוה"ז ובהנאותיו.

ואפשר שזהו שאלת או"ה לגבר שתום העין למה אמר הקב"ה לישראל שיביאו קרבנות, כלומר והלא הוא שונא גזל בעולה וכן אמר אדם כי יקריב מכם ולא מן הגזל, ומאחר שכן למה אמר לישראל שיביאו קרבנות דמהיכן יש להם צאן ובקר והכל כאשר לכל שבידם גזל מעשו כי העוה"ז שלו, והפלא הוא שאנו שהעוה"ז שלנו ויכולים להביא קרבנות משלנו לנו לא אמר. אמנם רעייא חגירא בלעם חגר ונתפש"ט לו הספק הזה ההוא אמר הקרבנות אינם אלא שלום למי שקבל התורה, כלומר דמי שקבל התורה זכה בכל העולם הזה כדין מציל מזוטו של ים דהרי אלו שלו, ואתם מתחילה פסלתם אותה ועכשיו אתם מבקשים להקריב וכו', הרי עתה חזר הדין דעוה"ז מישראל וגזל בידכם שנאמר ה' עז לעמו יתן, ועל ידי התורה ברכם בקרבנות שהם שלום כי בתורה קנו העוה"ז.

ובזה ג"כ אפשר לרמוז בכתוב מאהל מועד לאמר, מסיבת אהל מועד שקבלו התורה וקנו העולם כדין מציל מזוטו של ים לכן דבר אל בני ישראל אדם כי יקריב מכם, שיכולים אתם להקריב וקרינן בהו מכם ולא מן הגזל דע"י התורה קניתם העוה"ז כדין המציל

מזוטו של ים דהרי אלו שלו, ומאחר שכן מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם בשופע גדול איש אשר כברכתו ועושרו כה יעשה לבקרו, ומכם קרינא ביה כי הכל שלו.

וזה אפשר דירמוז הכתוב בסדר היום זאת התורה לעולה למנחה וכו' אשר ציוה ה' בהר סיני ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה' במדבר סיני. הכונה זאת התורה לעולם, וכי תימא מאין לישראל הבהמות ואשר אין לו כסף לקנות הבהמות כי כל העוה"ז היה לעשו, לז"א אשר צוה ה' את משה בהר סיני מקבלה ואילך ישראל נטל תורה והם מעמידי עולם הכל שלהם וזכו בעוה"ז, וכי תימא אכתי לה' הארץ ומלואה, לז"א ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבנותיהם כי הוא אמר ויהי הוא צוה כי נעשו כדין אשה דבעלה מביא קרבנותיה וכמ"ש הרמב"ם פ"י דשגגות וכמש"ל פ' ויקרא, וזהו ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה' במדבר סיני אשר שם נעשו כדין אשה ושם נישא"ו, ולכך צוה שיקריבו קרבנות דהבעל מביא קרבנות אשתו, ובהכי ניחא כפל הכתוב כמבואר (זה כתבתי ואני בתוך הגולה ושוב לאחר זמן נזדמן לידי ס' שארית יעקב וראיתי לו ז"ל פ' ויקרא שכיונתי לדעתו דעת עליון בקצת ממ"ש, וכבר לעיל ס' תולדות אנא זעירא כתבית כי לעת הלום הרי אני שלא מן המוקף ספרי הקדש ואל יחשדני שומע).

א"נ אפשר במ"ש פ' בתרא דמנחות (ק"י.) אמר ר"ל מאי דכתיב זאת התורה לעולה וכו' כל העוסק בתורה כאלו הקריב עולה ומנחה אמר רבא האי לעולה למנחה עולה ומנחה מיבעי ליה אלא אמר רבא כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה. ויש לדקדק במאי פליגי, ואפשר לומר במה שראיתי שהמפרשים חקרו דמאחר דכל העוסק בתורה כמקריב קרבנות אין כל כך תועלת בבית המקדש. ותירצו דמאי דאמרינן כל העוסק בתורה כאלו הקריב קרבן היינו חלק גבוה אבל לא חלק הכהנים, ורצונו יתברך שהכהנים הם יקחו חלקם וכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים. ועוד תירצו דלאיי חשיב עוסק בתורה כמקריב קרבן, אמנם אינו מצוה מן המובחר להקריב מחלביהם ומשמניהם. ובזה פירשו כונת הכתוב אבא ביתך בעולות וכו' עולות מחים אעלה דהיינו שמנים למצוה מן המובחר, זהו תורף דברי המפרשים ז"ל. והשתא אפשר דר"ל סבר כתירוץ ראשון דלא היתה קריא"ת הגבר מגעת כי אם לחלק ה' ולא לחלק הכהנים, ולזה כאלו הקריב וכו' כלומר דהוי קרבן ולא בשלימות כמשפט תיבת כאלו דלא הוי ממש בשקל אחד שוה עם הדבר המוקש לגמרי, וגם הכא יש הפרש דקרבן ממש יש בו חלק לגבוה וחלק לכהנים ובקריאה ליכא חלק הכהנים, ואהא הקשה לו רבא דהול"ל

זאת התורה עולה ומנחה, כלומר כיון דכתיב בתריה להקריב את קרבניהם לה' א"כ גם באומרו עולה ומנחה אינו מובן על חלק הכהנים כי אם על חלק הגבוה. ותו דבאומרו לעולה בזה לא הוברר דלא מהני לחלק הכהנים. ורבא סבר כתירוץ שני דהקריאה נחשבת קרבן שלם אך שאינו מצוה מן המובחר, ולז"א אינו צריך עולה ומנחה דחשיב קרבן שלם, ובזה אפשר דהיינו מאי דאמרינן פ"ק דשבת (יב:) ר' ישמעאל קרא והטה וכתב אפינקסיה לכשיבנה בה"מ אקריב חטאת שמינה, דכי היכי דלא תקשי מה צורך לכתוב לכשיבנה וכו' ילמוד תורת החטאת וחשוב קרבן, לז"א אקריב חטאת שמינה דהיינו דאהני בה"מ להקריב מן המובחר כמדובר. נמשך לזה אפשר לפרש דרך הלציי בפ' (תהילים ע"ג:ט"ו-ט"ז) אם אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני עד אבא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם אך בחלקות תשית למו וכו', והנה בפ' הראשון פירשו כת הקודמין דרך הלציי כי עיקרן של מצות ע"ז ג"ע ש"ד וכיוצא בזה ישראל קדושים ונזהרין בהם, אבל הדברים שרז"ל אמרו שהם כמותן כגון הכועס כמו עע"ז המתגאה כמו כופר בעיקר המדבר לה"ר כמו ע"ז וג"ע וש"ד וכיוצא בזה באלו נכשלים הרבה כמפורסם, וז"ש אם אמרתי אספרה כמו פי' הדברים שאמרו עליהם שהם כמו העבירות הגדולות בזה הנה דור בניך בגדתי ע"כ שמעתי. ואפשר להמשיך שאר הפסוקים דרך רמז הכונה ואחשבה לדעת זאת להבין עומק דברי רז"ל, יען כי עמל הוא בעיני מפני שהרבה צדיקים נכשלים וגדל הצער, עד אבא אל מקדשי אל כלומר דבחרבן כתיב (איכה ב') היה ה' כאויב ואמרו בזהר כאויב ולא אויב ח"ו, היתה כאלמנה ואמרו ז"ל (תענית כ'.) ולא אלמנה ומינה נשמע דהדמיון אינו בכיוון לא שקל ישקל ובהכי תנוח דעתנו. ויש קצת נחמה שהוא דמיון שדימום רז"ל ואינו ממש ח"ו, וגם אבינה לאחריתם של המקדשים שתכליתם לקרבנות, והלא העוסק בתורה כאלו הקריב קרבנות ואמאי בעי המקדש שכל ישענו לבנין בה"מ, אלא מוכח דהדמיון נגרע מאד מהדבר, ולפי זה נאמר שגם באלו הדברים שאז"ל שהם כמו יש הפרש ביניהם לדבר עצמו אך בחלקות תשית למו הפלתם למשואות, הכונה דיש סברא בהגהה ח"מ סי' ת"כ דאם אמר אתה כמו ממזר הוי כאלו אמר לו ממזר וכן כתב הרדב"ז בתשובה סי' תצ"ב וסמיך שם אמאי דכתיב כסדום היינו שמעו קציני סדום, וק"ק על הרדב"ז שלא הזכיר דברי הזהר, וקרא דכסדום לדעת הזהר יש לומר דשאני פותח פיו לשטן דאז גם כמו הוא מזיק וכמו שנראה מפ"ג דמ"ק (י"ח.) גבי טופרי, וז"ש אך בחלקות תשית למו דעון הטעה אותם לפתוח פיהם לשטן אף בלשון כמו ומתקיים, וזהו הפלתם למשואות איך היו לשמה וכו'.

והשתא דאתינן להכי אפשר לומר דבהא פליגי ר"ל ורבא, דדעת ריש לקיש דהעוסק בתורה הוי כאלו הקריב עולה וכן חטאת וכו' והוי דמיון בעלמא בין בעולה בין בחטאת, אבל רבא סבר דבשלמא בחטאת יש פנים לומר דהוא דמיון ואינו חטאת ממש כיון דבא על חטא פרטי צריך תנאי דכהנים אוכלים ובעלים מתכפרין, אבל עולה ומנחה כשבאים לדורון התורה תהיה עולה ומנחה ממש, והיינו דהוקשה לרבא בעולה ומנחה דוקא אבל לא בחטאת ואשם, דשם יש מקום לומר דלא הוי חטאת ואשם ממש ולכך קאמר אינו צריך וכו'. ואפשר לפרש בזה כונת מימרת ריב"ל (סוטה ה':) דאמר גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה שבזמן שבה"מ קיים אדם מקריב עולה וכו' מנחה וכו', דבאלה הנה שכרו אתו דהוו בדורונות אבל חטאת ואשם באים על חטאיו ותסגי ליה במה שהם מכפרים על חטאיו, ברם מי שדעתו שפלה מעה"כ כאלו הקריב כל הקרבנות אף חטאת ואשם ויש לו שכר על כלם, כיון דאין כאן חטאת ואשם בפרטות על חטא, ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת דהוי כמו שחסר דורון מקודם, דכיון שדעתו שפלה והוי כמקריב קרבנות בכלל הוי עולה דהויא דורון. א"נ אפשר לומר במאמר ר"ל הנז' בהקדים מ"ש רש"י זאת התורה ולא כתיב חקה, והקשה הרב אליא זוטא בריש א"ח סי' א' דהא פריך במנחות דף י"ט על הא דאמרינן כל מקום שנאמרה תורה וחקה אינו אלא לעכב והרי קרבנות דכתיב תורה ולא מעכבו, ומשני תורה בעי חקה חקה לא בעי תורה א"כ משום הכי לא נכתב חקה דלא נאמר דמעכבי, ומאי דייק דהו"ל למכתב חקה והא לא מצי לכתוב חקה. **ובאמת** דקושית הרב מרפסא איגרי ואני בעוניי הארכתי בזה במקומו, ושם הבאתי דמהירושלמי ריש סוטה ושם פ"ג הלכה ג' מוכח דסבר הירושלמי דתורה לחוד נמי מעכב, ואם נאמר דפליגי התרי תלמודי כדאשכחן זימנין טובא וכדכתבי רבוואתא קמאי לא אתנח לן, דהרי בתלמודין התם במנחות פריך עלה בהא דסבר דתורה מעכב דהרי קרבנות דכתיב זאת התורה לעולה וכו' ולא מעכבי, והאי תלמודא דמעכבא מה יענה לקושיא זו, ושפרא מילתא באנפין לומר דהירושלמי סבר דבהאי קרא דכתיב זאת התורה לעולה אתקוש כלהו קרבנות למנחה, דמה מנחה אף דכתיב בה חקה לא מעכבא דכתיב מגרשה ומשמנה גרש ושמן מעכבי ואין דבר אחר מעכב כדאמרו בבבלי שם במנחות אף כל הקרבנות כן לא מעכבי, ומהשתא לעולם דתורה לחוד מעכב, ולא תיקשי מקרבנות דכתיב תורה ולא מעכבי דאתיא הקשא ומפקא מכללא דתורה מעכבת, זו שיטת הירושלמי. ובהכי אשכחנא פתרי לישב דברי רש"י דסבר רש"י דגם תלמודין בתר דקאמר הא דמנחה דגרש ושמן דוקא מעכבי, סבר דמימרת רב דאמר דחקה ותורה מעכבי אתיא כפשטה דחקה או תורה מעכבי ול"ק מקרבנות דאתקוש למנחה, ושם הארכתי בס"ד, אך

מדברי התוס' שם במנחות ומדברי הרא"ש בתוס' לסוטה כ"י ודעמיהו מוכח דמסקנת הש"ס שם במנחות דחקה לא בעיא תורה ותורה בעיא חוקה קושטא הוי ותורה לחוד לא מעכבא, ולדידהו צריך לומר דפליגי התרי תלמודי דירושלמי סבר דתורה לחוד מעכבא ותלמודין סבר דתורה לא מעכבא, והירושלמי סבר דקרבנות אתקוש למנחה ותלמודין לא סבר הך היקשא.

ומעתה אפשר לומר דרך דרש דבהא הוא דפליגי ריש לקיש ורבא דר"ל סבר כירושלמי דתורה מעכב כמו חקה, וז"ש מאי דכתיב זאת התורה דהול"ל זאת החקה משום דלדידיה בין תורה בין חקה מעכבי והכא לא מעכב משום הקשא דמנחה וא"כ לימא זאת החקה, ולהכי דריש כל העוסק בתורה וכו', ורבא ס"ל כתלמודין דתורה לחוד לא מעכבא אלא חקה, וא"כ לא מצי למימר זאת החקה דחקה מעכב, ומוכרח לומר תורה דלא מעכב ואין כאן אלא דיוק דהול"ל זאת תורת העולה ומנחה וכו' ולמה אמר לעולה למנחה, והאי דאיכא למידק אינו מתישב בדרשת ר"ל, דאי הוה אמר זאת תורת העולה זאת התורה עולה הוה משמע נמי שפיר, והוא אמרו האי לעולה למנחה וכו' כלומר מאי דאיכא למידק הוא זה ועדין אינו מתוקן, לאפוקי דל"ק דהול"ל זאת החקה דהא לא קשיא דחקה מעכב, וכל הדקדוק דיש בפסוק הוא עולה ומנחה מיבעי ליה וזה לא נתישב, ומשום הכי פי' אינו צריך וכו'.

א"נ אפשר דר"ל קאמר דהעוסק בתורה בכל מקום שהוא הוי כאלו הקריב כל הקרבנות, ודייק לה מדכתיב זאת התורה דמורה על התורה הידועה בכללותה, דאי כפשט הכתוב הול"ל זאת תורת העולה וכו' כי ארחיה דקרא בכי האי גוונא, אלא דבא לומר דהעוסק בתורה בכל מקום הרי הוא חשוב כקרבנות, ומתקיף רבא דאי אמרת דעוסק בתורה כמקריב קרבנות הול"ל זאת התורה עולה וכו', אלא פירושא דקרא אינו צריך כלומר דהעוסק בתורה אינו חשוב כמקריב רק דסגולת הקרבנות לכפר וגם סגולת התורה לכפר, וכיון דתורה מכפרת העוסק בה אינו צריך וכו', ור' יצחק דקאמר התם מ"ד זאת תורת החטאת זאת תורת האשם כל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת כל העוסק בתורת אשם כאלו הקריב אשם, אפשר לומר דר' יצחק אזיל ומודה לרבא בעסק התורה בשאר מילי דמועיל לכפר, אלא דאתא לומר דהעוסק בתורת חטאת הוי כמקריב חטאת וכן אשם משא"כ בשאר התורה, וה"ה דכן משפט העוסק בתורת עולה וכו' דבכלהו כתיב כי האי גונא דחטאת ואשם, אלא דנקט הני דוקא לרמוז דצריך לשמור דיני חטאת ואשם דאינם באים נדבה וכיוצא כמבואר בריש א"ח ובמפרשים, ומשום הכי נקט חטאת

ואשם דוקא להשמיענו כזאת לעורר דהוי כאלו הקריב חטאת ואשם, וצריך ליזהר בדיני חטאת ואשם דחלוקים מקרבן נדבה.

והרב ישרש יעקב כתב בשם הרב תאוה לעינים קרוב לזה דיש הפרש בעסק התורה, דכשעוסק בתורת חטאת הוי כמקריב חטאת וכיוצא בשאר סדרי קרבן כל ענין הוי כמקריבו, אבל כשעוסק בתורה סתם הוי כמקריב כל הקרבנות, ואפשר זה רמז הכתוב זאת התורה לעולה וכו' כלומר זאת התורה תורת הקרבנות דעוסק בעולה כאלו הקריב עולה וכן מנחה וכיוצא, ביום צוותו להקריב את קרבניהם במדבר סיני כלומר שיכולים להקריב קרבניהם בכללות בלימוד התורה בענין אחר וזהו במדבר סיני, פי' בדיבור סיני ר"ל בתורה שניתנה בסיני, דכשלומד שלא בתורת הקרבנות הוי כמקריב כל הקרבנות, וזהו להקריב את קרבניהם בכללותם שהעסק בתורה הוי כמקריב כל הקרבנות וזאת התורה סמא דכלא סם **חיים**.

שמיני

פרשת שמיני בס"ד

פ"ק דסנהדרין (ו':) ר"א בנו של ד' יוסי הגלילי אומד אסור לבצוע וכו' אהרן אוהב שלום ורודף שלום ומשים שלום בין אדם לחבירו שנאמר תורת אמת היתה בפיהו וכו':

האי גדול אחי קדש הקדשים ראש השלישים ויעט"ר לו ה' מוכת"ר מוגש כתר כהונה זכה בו אהרן, כי רב מאד מחנהו זה מחנה אהרן וחשב עם קונה"ו שליח שוייה יתירה עליו אמ"ה מימין הגולה בדעת ובכשרון, האדם יראה לעינים אך בצלם קדשוהו שמים כי מלאך ה' צבאות הוא וצדיק ירון, ויהי ביום השמיני למילואים אשתפוך חמימי עשות קיד"ה כמו חרו"ן, האי שריפ"ה דאו"ר בנ"י הני כהני בני חניני שלומי אמוני שני סגני הוליד את חסרו"ן, ובעדן רתחא שפתים ישק שתיק משתק וידום אהרן על כן בא בשכרו נתיחד לו הדיבור קורא בגרון, כמשז"ל (ויק"ר סי' י"ב) שקבל שכר על שתיקתו שנאמרה לו פרשת שתויי ועל דרך זה אפשר שז"ש סבור הייתי שיתקדש הבית או בי או בך, כי די באחד ויתקדש בגדול ועכשיו שנתקדש בהם מוכח דהיו שוים ולכך נסתלקו שניהם, וזו הוכחה שהם גדולים בערכם וגם גדולים ממנו, דאם היינו במדרגתם היה צריך שיסתלקו גם הם דמאי חזית אלא ודאי שהם גדולים.

א"נ אפשר במ"ש בשלהי מנחות (ק"ח:) האומר אחד מכבשי הקדש הגדול שבהן הקדש היו לו שלשה הבנוני הקדש, ופריך אמאי אין הגדול הקדש, ופריק שמואל חוששין אף לבינוני דלגבי קטן עין יפה הוא, גם אתמר התם האומר שור בשורי הקדש הגדול שבהן

הקדש, ופסקה הרמב"ם פי"ו דמעה"ק, ובה' מעילה פ"ז פסק הרמב"ם אמר כיס מכיסי הקדש שור משורי הקדש מועלין בכלן, ומרן בכ"מ שם הקשה ממ"ש פי"ו

ובזה אפשר שהוא רמז המסרה וידום אהרן וידום השמש, כי ידוע דמשה רבינו נמשל לחמה (ב"ב ע"ה.), וז"ש וידום אהרן וקבל שכר וידום השמש משה רבינו שפרשת שתויי יין נאמרה לו והוא לימדה לישראל ושתק משה רבינו, ושוב ראיתי שכבר קדמוני רבנן הלא בספרתם.

ובתו"כ אמרו היה אהרן עומד ותואה ואומר אוי לי וכו' נכנס משה וכו' א"ל אהרן אחי מסיני נאמר לי עתיד אני לקדש את הבית הזה באדם גדול אני מקדשו הייתי סבור אובי או בך הבית מתקדש עכשיו נמצאו בניך גדולים ממני וממך כיון ששמע אהרן כך שתק. ולהבין מאמר זה אפשר במה ששמעתי שכתבו המפרשים דהא דנוטל צדיק אחד ומכפר היינו כשהצדיק הזה גדול שבכולן אך אם יש שנים שוים לוקח שניהם, ממעה"ק דהגדול הקדש, וחילק הרב ברכת הזבח בין אומר שור משוורי דאז מועלין בכולן לאומר שור בשוורי דמשמע הגדול, ונראה חילוק נכון ובהגהותי על הרמב"ם הארכתי קצת ודקדקתי שם על הבה"ז ועל האחרונים ממ"ש הרמב"ם פכ"א מה' מכירה עש"ב ולא ע"ט האסף, והשתא הקב"ה אמר ונקדש בכבודי והכוונה במכובד ממכובדי, ודמי לשור משוורי הקדש דלדעת מרן הוי כשור שבשוורי דר"ל הגדול שבהם, וגם משה רבינו סבר כך דלא כרבינו משה, וז"ש הייתי סבור או בי או בך וכדס"ל למרן דשור משוורי היינו הגדול, אבל אח"כ מסיק משה רבינו כרבינו משה, והיינו דאמר ועכשיו ראיתי שיש חילוק בין שור משוורי לשור שבשוורי כדעת הרמב"ם והרב בה"ז ולכך תפיס כל הגדולים והקטנים דוקא אינם בכלל ההקדש, ומ"ש הר"מ פ"ז דמעילה ויהנה בקטן אריש דינא קאי, או סמך על מ"ש בה' מעה"ק וכמ"ש מורי הרב זלה"ה בס' נחפה בכסף ח"מ סי' כ"ב, ונראה דה"ה אם יש גדול ובינוני ושנים שלשה קטנים שוו בשיעורייהו בקטנן כבמות ואיכות דאינם בכלל, וז"ש עכשיו ראיתי שהם גדולים ממני וממך, כלומר דהאומר שור משוורי אין משמעותו כשור שבשוורי שהוא הגדול אלא משמע א' משוורי וא"כ הגדול והבינוני הקדש והקטנים אינם בכלל ההקדש, ולדעת הזהר נדב היה גדול מאביהוא, ולכך נתקדש הבית בנדב הגדול ובאביהוא הבינוני ואנו הקטנים נשארנו, ונמצא שהם גדולים ממני וממך.

א"נ אפשר לומר דמשה רבינו תמיד היה סובר לדינא כחילוק הרב בה"ז, רק שסבר כמ"ש ונקדש בכבודי הכוונה במכובד שבמכובדי ור"ל הגדול וז"ש או בי או בך, ואחר מעשה ראה שהכוונה במכובד ממכובדי דהוי כמו שור משוורי דהגדול והבנוני הקדש,

וז"ש ועכשיו ראיתי שהם גדולים וכו' כלומר שהפירוש מכובד ממכובדי והם גדולים ואנו הקטנים נשארנו, איברא דלא שייך כלפי שמיא האי דינא דשור משוורי הגדול והבינוני הקדש, דדוקא באדם אמרו הגדול והבינוני הקדש אבל במאמר ה' אין לומר כן דליכא ספיקא קמיה שמיא, אך יש לומר דדעתו ית' ודאי הלא מראש על נדב ואביהוא ומ"ש ונקדש בכבודי כוונתו במכובדים שבמכובדי לאפוקי הקטנים ובזה יעלה כהוגן והבן. ובילקוט משלי (רמז תתק"נ) אמרו יש דרך ישר לפני איש זה אהרן שנאמר קח לך עגל בן בקר לחטאת ונאמר בשלום ובמשור הלך אתי, ואחריתה דרכי מות אלו בני אהרן שהקריבו דורון שלא ברשות וכו', ואפשר לפרשו במה שהקשו המפרשים במ"ש קח לך עגל לכפר על מעשה העגל דהא אין קטגור נעשה סניגור, ותירצו לדרכם. ודרך דרש אפשר לישב דהא דאמרינן אין קטגור נעשה סניגור היינו בקטגור עצמו, אבל הא דידן דאהרן שאני דהוא עשה עבירה לשמה שכוונתו שלא יהרגוהו ישראל ולא יהיה להם תקומה כמשז"ל, וכתבנו בעניותנו פ' אמור דבכי האי גונא אמרינן גדולה עבירה לשמה דהיה מוכרח מאד, והנה כי כן הך קטגור הוי סניגור דגדולה עבירה לשמה, אבל הא מיהא יען כי אהרן קדוש ה' ובא תקלה מצד אחד צריך כפרה אבל לא שייך אין קטגור נעשה סניגור, וכתב הרב זרע ברך דהגם כי אין אומרים לאדם חטוא בשביל שיזכה חבירך, הכא שאני דהוי לזכות את הרבים והיו שוגגין וליכא פשיעה על דרך שכתבו התוס' עש"ב, וז"ש יש דרך ישר לפני איש זה אהרן שכיון יפה ועשה עבירה לשמה לזכות את ישראל שנאמר קח לך עגל וכו' ומזה תבין שהוא דרך ישר דהא אין קטיגור וכו', אלא מוכרח דאין כאן קטגור וכגון דא מצוה רבה ודרך ישר לפני איש זה אהרן, וכי תימא אכתי יש לפקפק דאין אומרים לאדם חטוא וכו', לז"א ועליו נאמר בשלום ובמשור הלך אתי ורבי"ם השיב מעון, דאם היו הורגין אותו היה עון גמור לא כן עתה דהיו שוגגין כמ"ש הזב"ר ובזה אומרים לאדם חטוא, אלא שמה שעשה אח"כ שנטל העגל והיה פוחסו לפניהם וא"ל דעו שאין ממש, בזה הי"ל סרך חטא וכמשז"ל (ויק"ר פ"ז) על פסוק שנאה תעורר מדנים וכו' ועי"ז לא הגין זכותו להציל נדב ואביהוא מחטאם, וז"ש ואחריתה דרכי מות אלו בני אהרן כלומר דסופה דמילתא דרכי מות, לא מות עצמה כי המות עצמה היה בחטאם שהקריבו דורון וכו' רק סוף המעשה שהיה פוחסו היה דרכי מות שלא הגין זכותו להצילם, אבל מה שעשה בתחילה כדין עשה ובזה אמרו גדולה עבירה לשמה והוא דרך ישר. עלה בידינו דאהרן קדוש ה' כונתו לשמים להציל ישראל מעון שלא יהרגוהו ועשה עבירה לשמה ואין בו ח"ו סרך חטא מע"ז, ובזה שמעתי אומרים כוונת רש"י שכתב קח לך עגל להודיע שמכפר לו הקב"ה ע"י

עגל זה על מעשה העגל שעשה. ויש לדקדק אומרו על מעשה העגל שעשה ומה צורך לומר על מעשה העגל, והל"ל על העגל. אמנם כתבו המפרשים בנותן טעם דבשגגת ע"ז עולה קודמת לחטאת כמ"ש רש"י פ' שלח דהעולה באה על הרהור הלב ובחטאות דשאר איסורים כיון דאין המחשבה מצטרפת למעשה לכך החטאת קודם דהעולה דורון, אבל בע"ז שגם המחשבה מצטרפת קדמה ואתיא העולה לכפר על המחשבה והדר מייתי חטאת לכפר על המעשה, והכא אהרן הוא הקדוש לא היה בו סרך ע"ז רק כוונתו לשמים אלא שהוצרך לחטא זה להציל ישראל, וא"כ חטא זה לדידיה כשאר חטאות שחטאת קודמת לעולה שאין כאן אלא החטא עצמו במעשה ולא המחשבה ולכך חטאתו קדמה לעולתו, וזה דקדוק דברי רש"י להודיע שמכפר לו על מעשה העגל, מעשה דייקא כי חטא זה לגבי אהרן כשאר החטא דאין המחשבה מצטרפת, זהו תורף מה ששמעתי. ובזה אפשר שיובן מאמרם ז"ל (ת"כ) שהיה אהרן בוש וא"ל משה רבינו למה אתה בוש קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עולתך, הכוונה שהיה אהרן בוש ממעשה העגל, וא"ל משה רבינו למה אתה בוש הלא עי"ז יצא לאור משפטך שלא חטאת בסרך ע"ז, והעד על זה ועשה את חטאתך ואת עולתך חטאת קודם לעולה, וזה מוכיח שלא פגמת באיסור ע"ז דבע"ז עולה קודמת לחטאת, ואדרבא עתה יתפרסם בזה שאתה נקי וידעו כלם כי כונתך לשמים וידעו כל ישראל מצפוני לבך שכל מעשיך לש"ש, וכל העם רואים סדר קרבניך כי החטאת קודם לעולה וזה מופת חותך שלא חטאת בע"ז וירא אלהים אתה.

וכבר העיד הכתוב (מלאכי ב׳:ה׳) על אהרן בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא ויראני ומפני שמי נחת הוא תורת אמת היתה בפיו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמשור הלך אתי ורבים השיב מעון כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. ורז"ל דרשי הני קראי על אהרן כמ"ש במאמרינו המוקדם ובת"כ ובמדרשים, ואין דרכנו להטריח עין הקורא באורך הדקדוקים וההצעות כי יתן את רוחו אמ"ת מרגיש ולו יעיר כל ההערות שיש בהני קראי, אמנם אפשר לפרש בהקדמתנו, ועוד נקדים משז"ל (שבת נ"ו) כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה שנאמר וה' עמו אפשר שכינה עמו וחוטא, ובפ' חלק (סנהדרין צ"ג:) אמרו וה' עמו שהלכה כמותו, וכתב הרב פרשת דרכים דדא ודא חדא היא דכיון שהלכה כמותו והגיע לפרשת דרכים אין חטא בא על ידו, ואנן בעניותין פירשנו במקום אחר והרחבנו הביאור במשז"ל (עירובין י"ג:) דקבעו הלכה כב"ה מפני שהיו ענוים, ואז"ל פ"ק דסוטה (ה'.) דמי שהוא עניו הוא מרכבה לשכינה דכתיב אני את דכא, ודהע"ה היה עניו וזכה להיות מרכבה לשכינה

וזהו וה' עמו, ומזה נודע דהלכה כמותו דכיון שהוא עניו מכוין אל האמת כבית הלל, וכיון דסלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא ניצול מחטא כמ"ש פ"ק דסוטה.

והנה הכא באהרן הכהן כל אדם חזו מעשה העגל ולבם נמס איך קדוש ה' כה יעשה, אבל כבר אמרו ז"ל דכוונתו לשמים וככל אשר דברנו, וז"ש ואתנם לו מורא ויראני ותמיד הולך ביושרו ויראת ה' אוצרו, ואין לפקפק במעשה העגל ופטירת נדב ואביהוא דח"ו עלתה על לבו לדבר אחר, ועד ממהר כי זכה לענוה והוא אומרו ומפני שמי נחת הוא, והיה הכניעה אזור מתניו והענוה אזור חלציו, ומזה נמשך תורת אמת היתה בפיהו כי על ידי הענוה זכה כב"ה שהלכה כמותו והיה מכוין אל האמת, וא"כ איך אפשר דחטא בא על ידו כיון דשכינה עמו וכמשז"ל על דהע"ה, ומזה תשכיל שענין העגל כדין עשה להציל ישראל מעון כמש"ל, והוא אומרו בשלום ובמישור הלך אתי ורבי"ם השיב מעון כאמור.

א"נ אפשר במ"ש פ"ב דיומא (כ"ו.) לא משכחת צורבא מרבנן דמורה אלא מלוי ומישששכר, והקשו המפרשים דהא אשכחן דהע"ה שזכה לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא ולא היה מלוי, ותירצו בזה דשאני דוד דהיה מלך ומעת אשר נמשח ע"י שמואל הנביא זכה בכתר מלכות לו ולזרעו עד עולם והיינו דאהני ליה לכוין אל האמת. והרב עיון יעקב תירץ דדהע"ה זכה לזה ע"י הענוה. ובזה אפשר לפרש מאז"ל הביאו הרב פרשת דרכים ריש דרוש ט"ו מכתם לדור שמרני אל כי חסיתי בך שמרני שלא אכשל בדבר הלכה, והנה אז"ל פ"ק דסוטה (י':) לדוד מכתם שהיה מך ותם, ופירש"י שהיה מנהיג עצמו כמך ותם אף במלכותו, והביאו הרב פרשת דרכים דף ל"ה ע"ג. ועל פי דרכנו יובן כי גדלה מעלת דהע"ה כי הנה יש סגולה לכוין אל האמת בהיותו מלך כנז' ועכ"ז דהע"ה לא סמך על זה והיה מך ותם שהיה עניו אף במלכותו כמו שפירש"י, כלומר דבהיותו מלך יספיק לכוין אל האמת והוא לא סמך בזה אלא אף במלכותו היה עניו דהענוה היא סגולה נפלאת לכוין אל האמת כמדובר, וז"ש מכתם לדוד שמרני אל שלא אכשל בדבר הלכה להיות עניו כרמוז במכתם, כי חסיתי בך ורציתי להיות עניו שאהיה מרכבה לשכינה וזהו כי חסיתי בך, וע"י זה שמרני שלא אכשל בדבר הלכה כי עם היותי מלך ומלכות סגולה לזה רציתי לחסות בך ולהיות עניו כי זה יועיל לכוין אל האמת ואל אכשל בדבר הלכה, ועוד כתבו המפרשים דהעוסק בתורה ובג"ח מכוין אל האמת, וסמוכות שלהם במאמרם פ"ק דקמא (י"ז.) דעוסק בתורה ובג"ח זוכה כשני שבטים יוסף וישששכר ע"ש, ועוד כתבו דהא דאמרינן לא משכחת צורבא מרבנן דמורה אלא מלוי ומישששכר היינו בהיותו דן יחידי, אבל כאשר ידונו הסנהדרין מכוונים לאמת

דזכותא דרבים אהניא להו וכמשז"ל דסנהדרין היו רובן מיהודה, ועפ"ז אפשר לפרש הני קראי ומפני שמי ניחת הוא שהיה עניו כמש"ל, ועי"ז זכה תורת אמת היתה בפיו דייקא אף כשהיה מורה יחידי סלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא, ועוד זאת יתירה ועולה לא נמצא בשפתיו דאפילו בתחילת עיונו עולה לא נמצא בשפתיו, אפילו לסלקא דעתין ותחילת דיבר, וזה מפני הענוה, ועוד שעסק בג"ח בשלום ובמישור וכו' שהיה אוהב שלום וכו' כמשז"ל במאמרינו והעוסק בתורה ובג"ח מכוין אל האמת, ועתה יש להקשות דהמדות האלו ענוה וג"ח הן הנה גרמא לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא, אבל מעלה זו הגדולה דכתיב ועולה לא נמצא בשפתיו דאפי' בתחילת העיון וסלקא דעתין לא נפיק מפומיה דבר שאינו אמת זו לא ידענו, דאסוקי שמעתא אתמר דהיינו דשקיל וטרי ומסיק לאמת, אבל יתכן זמנין דמשכחת דמקמי המסקנא סלקא דעתיה וחשב מחשבות שאינן אמתיות לפום חורפא, לז"א כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, כלומר אל תתמה על החפץ שזכה אהרן הכהן למעלה גדולה זו, דמעולם לא אמר דבר שאינו אמת משום כי שפתי כהן וכו' כלומר במה שהוא כהן לבד והוא משבט לוי זה לבד יספיק לכוין אל האמת אפי' יחידי, ותורה יבקשו מפיהו דייקא אפילו יחיד כי כך היא המדה אל הכהן השופט מעצמותו להיותו משבט לוי, וכיון דמעצמותו לבד הוא זוכה לאסוקי אליבא דהלכתא המעלות האלו דענוה וג"ח אהני ליה מדה יתירה על השאר, דעולה לא נמצא בשפתיו כיון דהוא בלאו הכי מסיק אליבא דהלכתא, א"כ המדות אלה אשר בשאר השבטים מהנו לאסוקי אליבא דהלכתא מהנו בכהן דעולה לא נמצא בשפתיו.

וזהו מעלת דהע"ה דהגם דדוד בשתים שהיה מלך והיה יכול לשאול שלא יצא מפיו שום דבר שאינו אמת, דמאחר שהוא מלך הוא סגולה לכוין אל האמת וע"י הענוה היה יכול להשיג כאהרן הכהן דעולה לא נמצא בשפתיו אפילו בתחילת העיון, אך הוא לא שאל אלא שלא יכשל בדבר הלכה לבד כמו שהבאתי לעיל מאמרם ז"ל, וזהו הרמז לדוד מכתם דבתיבת מכתם רמוזות שתי המעלות דמכתם הוא עטרה כמו שפירש"י רמז לעטרת מלכות, וגם רמז מך ותם שהיה עניו כמשז"ל, וגם שהיו לו שתיהן לא שאל אלא שמרני אל שלא אכשל בדבר הלכה.

ויתכן לפרש בזה משנת חסידים (אבות פ"ו מ"ג) ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו וכו' הלמד מחבירו פרק אחד וכו' עאכ"ו שצריך לנהוג בו כבוד, והענין שהשני דברים שלמד הם שלא ילמוד יחידי דכתיב חרב אל הבדים, ושלא יהלך בקומה זקופה דכתיב בבית אלהים נהלך ברגש, וכאשר נדקדק יפה הני תרי מילי לא שייכי כל כך במלך, זה יצא ראשונה שלא ילמוד יחידי אפשר דהיינו

דוקא לאיניש דעלמא דלאו מלוי וישכר שאינו מכוין אל האמת, וכמ"ש לא משכחת צורבא מרבנן דמורה כלומר ביחיד כמו שפי' המפרשים, וא"כ נמצא דמלוי וישכר אף ביחיד מכונים אל האמת, ואפשר דלא עליהם תהיה אזהרת חרב אל הבדים, ולפ"ז גם במלך ליתא וזאת שנית שראהו הולך בקומה זקופה וא"ל בבית אלהים נהלך ברגש, ומוכרח דלאו דוקא שהיה הולך בקומה זקופה דהא אריב"ל (קידושין ל"א.) אסור ליל בקומה זקופה ואיך דהע"ה היה הולך, וכי תימא דאחיתופל חדית ליה דאסור מאי אריא בית אלהים אף בביתו אסור, אלא נראה דלא היה קומה זקופה ממש ועכ"ז א"ל בבית אלהים נהלך ברגש, ואפשר דלגבי מלך דמצווה לנהוג בשררה שיהיה אימתו מוטלת שרי ליה כל שאינו קומה זקופה אף בבית אלהים, וז"ש ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים, ומ"ה נקט מלך ישראל להורות שאותם השני הדברים לא שייכי בדידיה להיותו מלך ישראל, ועכ"ז קראו רבו הלמד מחבירו והוא צריך לאותו דבר שצריך לנהוג בו כבוד.

ומן האמור הבה נא אבא להבין מאמרם ז"ל פ' חלק דף צ"ג על פ' יודע נגן גבור חיל וכו', שכל זה אמרו דואג בלשון הרע, יודע נגן שיודע לשאול, גבור חיל שיודע להשיב וכו', וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום, בכלהו אמר יונתן בני כמוהו כיון דאמר וה' עמו מילתא דבדידיה לא הוי חלשא דעתיה ואיקני ביה, וכבר כתבנו דהעניו מרכבה לשכינה וגם העניו זוכה לכוין אל האמת, וז"ש וה' עמו שהיה עניו ועי"ז הלכה כמותו בכל מקום, לא מבעיא אם הוא בבית המדרש שיש שם רבים הלכה כמותו כי כשיש רבים אפילו משאר שבטים יכולים לכוין אל האמת, אלא אף בביתו כשהוא ביחיד הלכה כמותו מצד הענוה, וז"ש בכל מקום בין בבית המדרש בין בביתו בהיותו יחיד, ונודע דשאול ע"ה היה עניו כמ"ש (שמואל א י:כ"ב) והוא נחבא אל הכלים וגם כשבזוהו ויהי כמחריש, ועכ"ז לא אסיק שמעתא אליבא דהלכתא, ומוכרח שלא היה עניו עד גדר שיהיה מרכבה לשכינה ויכוין אל האמת, וכשראה שדהע"ה מצד הענוה זכה להיות ה' עמו ולכוין אל האמת למפרע ידע שכל מה שטרח בענוה עדיין הוא מבחוץ, ועד ממהר כי לא זכה לכוין אל הלכה, ולזה כשאמר וה' עמו מילתא דליתא בדידיה אף שהוא עניו איקני ביה.

ומשמו של הר' מהר"ש פרימו שמעתי שהי' מפרש במ"ש המפרשים דדהע"ה זכה שהלכה כמותו מצד שהיה מלך אף שהיה משאר שבטים כמש"ל, וז"ש מילתא דליתא בדידיה אף שהוא מלך איקני ביה דניכר דדוד יהיה מלך עיקרי ולכך זכה בזה, משא"כ הוא שהיה עראי ע"כ שמעתי. ואם נרכיב דרך הרב הנזכר עם מ"ש בעניותנו יבא על נכון, כי הנה דואג אמר וה' עמו שהיה עניו וזה גרם שהלכה כמותו כמש"ל, אבל שאול

שהיה סובר שהוא עניו ולא זכה לזה, לדידיה מוכרח שזכה משום שהוא מלך עיקרי ולא כמוהו שהיה עראי מתחילתו כמו פקיד המלוכה עד שיבא העיקרי, וכמ"ש בעניותנו פ' ויחי משם הרב המאירי ז"ל ע"ש. וז"ש מילתא דליתא בדידיה אף שהי' עניו א"כ מוכרח שהוא מצד המלכות ואיקני ביה.

נמשך לזה נבא לבאר פ' (תהילים מ"ה:ד'-ו') והדרך צלח רכב על דבר אמת וענוה צדק ותורך נוראות ימינך חיציך שנונים עמים תחתיך יפלו וכו', והנה מרן ז"ל בכללי הגמרא הקשה אהא דאמרינן פ"ק דעירובין (י"ג:) דזכו ב"ה שיקבעו הלכה כמותן מפני שהם ענוים, דאטו מפני שהם ענוים יקבעו הלכה אשר לא כדת, ותירץ דהענוה סגולה לכוין אל האמת ומשום דמכווני אל האמת הלכה כמותן. עוד נקדים מאז"ל פ"ב דמכות (י'.) עומדות היו רגלינו וכו' מי גרם שעומדות היו רגלינו במלחמה בשעריך ירושלים שערים המצויינים, וכתב הרב פרשת דרכים דסגולה זו לנצח המלחמה אינו אלא ע"י תורת אמת דמסקי אליבא דהלכתא, ורז"ל (שבת ס"ג.) דרשו בהך קרא והדרך צלח רכב אל תקרא והדרך אלא וחדדך אלו תלמידי חכמים המנצחים זה לזה בהלכה, וז"ש וחדדך, כאשר תשב ללחום מלחמתה של תורה ואתם מחדדין זה לזה בהלכה, אשכילך ואורך סגולה טובה שאתה תהיה נוצח ודברך יקום וזהו צלח רכב, והסגולה היא על דבר אמת וענוה צדק שתהיה עניו כהוגן בצדק לאפוקי שאול, ובזה צלח רכב על חביריך, וכי תימא מה תועיל הענוה לענין זה אטו מפני ענותנותי אנצח שלא כדת, לז"א לא כי אלא ותורך נוראות ימינך שהענוה סגולה להורות לך האמת, וזהו ותורך נוראות ימינך, ועוד אחרת תרויח דע"י התורה אליבא דהלכתא תנצח במלחמה, וז"ש חיציך שנונים עמים תחתיך יפלו וכמ"ש עומדות היו רגלינו וכו' כמדובר.

ועפ"ז אפשר לפרש פ' מלכים סי' ג' במראה שלמה הע"ה וכה תואר, בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר שאל מה אתן לך ויאמר שלמה אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך ועתה ה' אלהים אתה המלכת את עבדך תחת דוד אבי ואנכי נער קטון לא אדע צאת ובא ועבדך בתוך עמך אשר בחרת עם רב וכו' ונתת לעבדך לב שומע וכו' וייטב הדבר וכו' יען אשר שאלת וכו'. ויש לדקדק הקדמה זו אשר הקדים שלמה הע"ה אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול וכו' מאי שיאטיה. ועוד פתרון המדות האלה אשר השב"ח השבי"ח לדהע"ה. ועוד להבין אשר הטיבו דבריו בעיני ה' אשר שאל החכמה, ומהיכא תיתי בעל שכל וירא שמים כשלמה הע"ה הלך ילך אחר קנינים גופניים ויניח החכמה והמדע.

והנה אמרו במדרש משלי דרש ר' תנחום בר חנילאי והחכמה מאין תמצא זה שלמה שישב מ' יום בתענית כדי שיתן לו המקום רוח חכמה ובינה והיה משוטט ומבקש אחריה א"ל הקב"ה שאל מה אתן לך אמר לפניו רבש"ע איני שואל ממך לא כסף ולא זהב אלא חכמה בלבד השיבו הקב"ה הואיל ולא שאלת לא כסף ולא זהב החכמה והמדע נתונים לך במתנה, ולפי שישב מ' יום בתענית והיה מבקש החכמה לא קפח הקב"ה שכרו וכו', וכתיב ויחכם מכל האדם זה אדם הראשון, מאיתן האזרחי זה אברהם וכו', הימן זה משה וכו', כלכל זה יוסף וכו', דרדע זה דור המדבר שהיו בני דעה ביותר, בני מחול זה דוד שמחל לו הקב"ה אותו עון.

ויש להעיר במאמר זה הן קדם מאי ק"ל בכתוב והחכמה מאין תמצא ואיך נתבאר בענין זה של שלמה הע"ה. ותו מאי קאמר איני שואל לא כסף ולא זהב והול"ל איני שואל כסף וזהב. ותו מ"ש ולפי שישב בתענית מ' יום והיה מבקש חכמה לא קפח שכרו סותר הקודם דקאמר דמפני שלא שאל כסף וזהב נתן חכמה לשלמה. ותו להבין האי דקאמר ויחכם מאה"ר וממשה ומיוסף ומדור דעה מה פתרון חכמות אלו, וכבר מהר"ם אלשיך פירש דהמ"ם של כלם הוא מעין דוגמה, אבל צריך להבין דנראה דכל אחד מגדולי עולם הללו הי"ל חכמה פרטית ושלמה הע"ה הרי זה קנתה ימינו כלם ומה המה. ותו מחילת דהע"ה מאי בעיא הכא.

ואולם טרם אענה ביאור הכתובים הנז' ואגבן אבא נא להבין המאמר, וכבר הקדמנו לעיל דלא משכחת צורבא מרבנן דמורה והוא באחד אלא מלוי וישששכר, אמנם גם משאר שבטים בהיותם רבים מכווני לאמת או אף יחיד אם הוא מלך או עניו או עוסק בג"ח ובתורה, והנה הריטב"א בחידושיו שם ביומא כתב דדוד הע"ה מלוי קאתי כמ"ש בסוטה פ"ק (י"א:) דוד ממרים קאתי, והרב עיון יעקב כתב שם ביומא דהנכון בזה דמ"ש לא משכחת צורבא מרבנן דמורה היינו ת"ח בחור להורות כהלכה צריך שיהיה מלוי וישששכר, אבל כשאינו בחור זמנין דמשכחת אף בשאר שבטים. ובזה נבוא לביאור הכתובים אתה עשית חסד גדול עם דוד אבי שהיה מכוין להלכה וזכה בזה כאשר הלך לפניך באמת, ובצדקה שהיה עוסק בתורה ובג"ח שזוכה להיות כישששכר דכתיב יודעי בינה כמ"ש פ"ק דקמא ובישרת דהי"ל ענוה כמ"ש סוף פ"ו דחולין (פ"ט.) יכול יגיס דעתו, ת"ל מישרים תשפטו בני אדם, וזהו בישרת לבב דהי"ל ענוה דגם הענוה סגולה לזה כמש"ל והוא מרכבה לשכינה, וז"ש בישרת לבב עמ"ך על דרך וה' עמו שהשכינה עמו כמשז"ל, ומובן מדבריו שגם יאחז צדיק מעשה אבותיו, ועתה אתה המלכת את עבדך שזו סגולה אחרת דהמלך מכוין לאמת כמ"ש הרב חידושי אגדות ביומא, ועוד תחת

דוד אבי דאתי ממרים, ואפשר דחשיב שאני משבט לוי וגם משפחת אם לבינה תקרא ומהניא, ובכל זאת שהקיפו יחד כמה סגולות לא שוה לי מסיבה שאנכי נער קטון ויתכן כי זהו עיקר הדבר דצורבא מרבנן והוא נער לא משכחת יורה יורה אלא מלוי ומיששכר ומשפחת אם אינה קרויה משפחה, ולגבי הא מלתא שאני נער קטון אין תרופה בשום סגולה על כן זחלתי ואירא ואנכי מבקש ונתת לעבדך לב שומע וכו', ומשום הכי טוב בעיני ה' אשר שאל כי הי"ל כמה וכמה דברים אשר היה יכול לישען בהם לכוין אל האמת ומשום ספק ספקא שהוא נער לא סמך עצמו, ולשאו"ל הגיע לב שומע וא"ל יען שאלת וכו'. ועתה נבא להבין המאמר וממדב"ר קדמו"ת אמרתי אקדמה מה שפי' גדול הדור מהר"י בר דוד בדרוש הששי במ"ש בברכות דף נ' מברכותיו של אדם ניכר אם הוא ת"ח ובטובו ת"ח ומטובו הרי זה בור והכתיב ומברכתך וכו' שאלה שאני, והכתיב הרחב פיך ואמלאהו ההוא בדברי תורה, וכתב הרב הנזכר כי האף אמנם דבמילי דעלמא לאו אורח ארעא לשאול כי אם מקצת כדכתיב ומברכתך וכו', אם הקב"ה יאמר לאדם שאל ממני ואתנה מסתברא דאף במילי דעלמא יכול לשאול הרבה, אך לשאול חכמה ודברי תורה תדיר יוכל לשאול הרבה כדכתיב הרחב פיך וכו', וזו מעלת שלמה דעתה כי ה' אמר שאל והיה יכול לשאול מילי דעלמא טובא, דאי אפשר לו לשאול בעת אחר כי צריך לשאול מקצת, ושביק כל מילי ושאל החכמה, אשר הוא דבר דיכול לשאול הרבה בכל עת זהו חשיבותו וייטב בעיני ה', ועמ"ש הרב חוות יאיר סימן ר"ו.

ואפשר לומר עד"ז באופן אחר, במ"ש הרב תאוה לעינים דמאי ק"ל מהרחב פיך הנאמר בצבור ומעלת הצבור גדולה, ותירץ דמלך עדיף מציבור וכו' ע"ש. והשתא נולד ספק דאף דבדברי תורה כתיב הרחב פיך ואמלאהו אפשר דהיינו דוקא בצבור אבל לא ביחיד, וגם יש מקום לומר דמלך לענין זה דילמא לאו כרבים, ואף דהשתא כל זה פשוט לתלמוד מ"מ מקום יש בראש להסתפק קצת, וז"ש שלמה הע"ה אתה המלכת וכו' ויש מקום לומר דמלך כצבור דיכול לשאול הרבה בתורה, אבל עכ"ז אני מסתפק דדילמא לענין זה עבדך בתוך עמך ואני דין יחיד יש לי לענין זה ולא אוכל לשאול הרבה בד"ת, לכן עתה שהרשתני לשאול אני שואל ונתת לעבדך לב שומע וכו', וייטב בעיני ה' כי היה יכול לסמוך דבד"ת אפילו יחיד שואל הרבה, ואם תמצא לומר דדוקא ציבור מלך כציבור, ועם כל זה משום ספק ספקא לא סמך ושאל עתה.

איכו השתא נבא לבאר המאמר הנז', ונקדים מה שפי' מהרימ"ט פ' מקץ (איוב כ"ח:י"ב) בפ' והחכמה מאין תמצא וכו' והנמשכים וזה תורף דבריו בקיצור, כי החכמה נשגבה מכל קניני העוה"ז, כי כל הדברים היקרים לקורבתם להנאת ההמון אף בטורח יגעו

להשיגם, אמנם החכמה יקרה נעלם לא ידעו ערכה והשגתה קשה כמ"ש (ברכות ס"ג:) אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה ואיך יתן נפשו בעמל מכאיב בדבר שלא ידע ערכו, וז"ש מאין תמצא לא ידע אנוש ערכה קודם והיא עזה כמות לא תמצא בארץ החיים וכו' במי שמחייה עצמו עליה וכו', והחכמה מאין תבא אחר היגיעה כי אף ביגיעה הכל תלוי ביראת חטא ורצון ה', וזהו אלהים הבין דרכה שזהו ירא חטא והוא ידע את מקומה שהוא עניו כמ"ש המכיר את מקומו, זהו תורף דבריו עש"ב. גם נקדים דיש מעלות בתורה סיני ועוקר הרים, ועוד מי שיודע למשול משלים ללמד דעת וכמו שהארכנו בזה בעניותנו פ' מקץ בס"ד, גם אמרו בנדרים דף ל"ח דמשה רבינו ע"ה היה לומד ושוכח עד שניתנה לו התורה במתנה ע"ש.

ואפשר דר' תנחום רצה לאסבורי הני קראי והחכמה מאין תמצא וכל המשך הכתובים, ולכן ישב ודרש זה שלמה שישב בתענית והיה מבקש ומשטט אחריה, וכבר היה חכם כמ"ש לו דהע"ה כי איש חכם אתה והיה יודע ערכה, ולכך התענה ובקשה, אבל מי שלא ידע ערכה איך יהיה יגע מאד להשיגה והוא לא ידע ערכה וזהו מאין תמצא לא תמצא בארץ החיים, ואחר זה הוצרך סיעתא דשמיא שהבטיחו ה' אחר שהכין עצמו לעשות משפט וצדקה וענוה כאביו כמש"ל בביאור הכתובים בס"ד, ובזה יובן אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה כמו שפי' מהרימ"ט, וכך אמר שלמה רבש"ע איני שואל לא כסף שהוא דבר מועט ואני יכול לשאול בכל עת דשאלה במקצת יכול לשאול כדכתיב ומברכתך וכו', ולא זהב שהוא הרבה, עתה שאמרת לי שאל ובאמירתך שאל הותר לי לשאול הרבה עתה כמדובר, ואיני שואל אלא חכמה בלבד, ויאמר ה' יען וכו' החכמה והמדע נתונים לך כמשה רבינו ומעלה זו שיהיה לו במתנה ככלתו חביבה זכה לפי שלא שאל אלא החכמה, אך עיקר החכמה זכה לפי שישב בתענית, וע"י תעניותיו ויגיעתו זכה לעיקר החכמה, וה' נתן חכמה לשלמה במתנה ככלה כמשה רבינו כאשר דיבר לו זה זכה לפי שלא שאל וכו', וזהו כאשר דיבר לו כי יען אשר לא שאלת וכו' ויחכם כאדה"ר שניתן לו ספר חכמה כמ"ש בזהר ח"א דף ל"ז וח"ב דף ע' וזו מעלת סיני, וגם הי"ל מעלת עוקר הרים כמו שהיה אברהם אבינו ע"ה שהיו שתי כליותיו נובעות חכמה שזהו מעלת עוקר הרים שהוא מעיין המתגבר, והימן זה משה שניתנה לו במתנה כמדובר, וכלכל זה יוסף שהיה יודע משלים כמ"ש הרב יפ"ת במאז"ל ע"פ צפנת פענח, ועוד זכה לבחינת דור דעה שהיו ס' רבוא שכוללים כל הדעות בכללן וכמשז"ל הרואה ס' רבוא אומר ברוך חכם הרזים שהם כל הדעות, ושלמה הע"ה זכה לכוללות הדעות שיש בס' רבוא וגם שהיו בדור דעה, ומאחר שכל זה זכה שלמה הע"ה זה מופת חותך שמחל

ה' לדוד הע"ה ולא היה עון א"א בידו, דא"כ לא יהיה לו ער בחכמים ולא היה יוצא מהזווג ההוא שלמה החכם, וכמו שהאריך הר' פרשת דרכים בריש ספרו שמתכונת הבנים הוא הוראה לזיווג עש"ב, ומאחר שכן הנה נודע כי לא היה באדונינו דוד עון א"א ח"ו ואיזה סרך חטא שהיה לו נמחל, וכבר אביגיל הנביאה זאת אומרת לדוד מראש מקדם והיתה נפש אדוני צרורה בצרור **החיים**.

תזריע וטהרה

פרשת תזריע וטהרה בס"ד

סוף פ"ו דחולין (פ"ט.) א"ר יצחק מאי דכתיב האמנם אלם צדק תדברון מה אומנתו של אדם בעוה"ז יעשה עצמו אלם יכול אף לדברי תורה ת"ל צדק תדברון יכול יניח דעתו תלמוד לומר משרים תשפטו בני אדם:

באמת אמרו נח לו לאדם מרובא פריש ארח כל ארעא אוספו אסיפה רוחו"ת מספרות נתזן דבריתא ושטיין אחת למעלה ושבע למטה על הארץ ועל הפירות, גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון עוברים לפניהם כבני מרון ויחנו בחסרו"ת, לא זזו משם עד דכל חד מיניהו יצא לטעון על שתי כתפיו זכרון מזכרת עון אשר הכה ארץ בשבט פיו מדהרות דהרות, וכמ"ש מהר"ם אלשיך זלה"ה בנועם מוסרו כי השיחה בטילה היא היתה אם סדר נזיקין ומשם יפרד לכמה גופי עבירות.

וזה אפשר פשט הכתוב (תהילים נ':כ') תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי כלומר אם כה תעשה כי תשב עם אחיך לדבר שיחה בטילה, דע וראה כי ימשך ודאי בבן אמך תתן דופי דכל מושב לדברי הבאי לא סגי שלא יבא ללשון הרע ובבן אמך תתן דופי.

א"נ אפשר לומר בהמשך הכתובים, ונקדים מ"ש מהרימ"ט בתשובות הראשונות סי' ק' דיש מי שדרש לעם דמאן דעסיק באוריתא לא מתבעי דינא כמשל המנגן וכו', והרב ז"ל הוכיח במישור להפך דאדרבא לומדי תורה צריכים להתקדש, והאריך בזה ע"ש. עוד נקדים מ"ש הרשב"א בתשו' סי' קפ"ז לישב הני בי תרי דאמרינן בשבועות דף מ"ו גזים איניש ולא עביד, ואלו פ' הגוזל (ק"ז.) על דאמר ההוא גברא מחוינא ומחוינא שמטיה רב כהנא לקועיה, וחילק הרשב"א דעובר על התראה שאני דכיון דהתרה בו רב כהנא לא תחוי ואמר מחוינא הוא מוסר ולא אמרינן גזים ולא עביד, ועוד חילקו הרשב"א שם ושאר הפוסקים דיש הפרש בין רגיל ומוחזק לכך אשר בו לא אמרו גזים ולא עביד, ואפשר שז"ש ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך, כלומר איך ס"ד לעבור עבירות ורשע אתה וכשתלמוד שביק לך כמו שעלתה על דעת הדורש וכמשל

המנגן, ודרך צחות אפשר ותשא בריתי ותסלק ברית המצוות שנכרת עליהם הברית, עלי פיך בשביל פיך כמשל המנגן שבעבור ניגונו המלך לא יחשוב לו עון, אין זאת כי התורה הקדושה צריכה מצוות ומוסר ואתה שנאת מוסר, אם ראית גנב וכו', ולא זו בלבד גזל הנכשלים בו בני אדם אלא אף בעריות דאין נכשלים כי אם המעוט וכמשז"ל (ב"ק קס"ה.) רוב בגזל ומעוט בעריות גם אתה מוליך ועם מנאפים חלקך, ועוד כי פיך שלחת ברעה, דאחר שהרעה ידועה שהתרו בך פיך שלחת ברעה למסור דבזה לא אמרו גזים ולא עביד וכמ"ש הרשב"א, ועוד שאתה רגיל ומוחזק ולשונך תצמיד מרמה, שאתה נודע מחובר למרמה ומוחזק בכך, כי בזה לא נאמר גזים ולא עביד כאמור.

ונמשך לזה אפשר לרמוז במזמור י"ב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות אשר אמרו ללשוננו נגביר וכו' משוד עניים וכו' אשית בישע יפיח וכו', ונקדים אשר צדד הרב פרח מטה אהרן ח"ב סי' פ"ח דהא דאמרינן דבעי רגיל ומוחזק היינו להבא כי ההוא דאמר מחוינא, אמנם לשעבר שכבר היה המסירות והודה זה כי הוא המוסר אף שאינו רגיל ומוחזק חייב, ולא דמי למאי דאמרינן דלשבח עצמו עביד כההיא דקטיל אספסתא ואי לא קטילנא לך כדקטילנא לפלוני (יבמות קכ"א:), דשאני התם דליכא מאן דידע במיתת האיש ההוא אבל הכא הרי מסירה לפנינו עש"ב, ואפשר שז"ש יכרת ה' כל שפתי חלקות שאומרים למסור והיינו דוקא ברגיל ומוחזק, וזהו לשון מדברת גדולות דמדברת הוא הווה, ובזה יכרת דלא נאמר ברגיל גזים ולא עביד כי כבר הוחזק בזה לשון מדברת גדולות, וזה התנאי דבעי רגיל ומוחזק היינו בלהבא כמ"ש הרב פרח מטה אהרן, וזה אשר אמרו ללשוננו נגביר להבא בזה הוא דבעי שיהיה רגיל אבל לשעבר לא בעי רגיל, וכי תימא אימור דלשבח עצמו הוא אומר כההיא דקטיל אספסתא, לזה אמר משוד עניים וכו' רמז חילוק הרב פרח מטה אהרן, דהכא דמסירה לפנינו ולכך לשעבר לא בעינן מוחזק.

ולהבין סיום הכתוב אשית בישע יפיח לו אמרות ה', שמעתי משם הרב החסיד כמהר"ר יעקב מולכו זלה"ה שהיה מפרש במ"ש בערכין מאי תקנתיה דלשון הרע, ר"ח בר חנינא אמר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה ואם עם הארץ ישפיל עצמו ר"א בר חנינא אמר סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקדש יכרת ה' וכו' אלא תקנה שלא יבא וכו' ע"ש דף ט"ו, וז"ש אשית בישע לתיקון לשון הרע למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, ומהו הישע יפיח לו אמרות וכו' להגות בתורה אמרות ה' אמרות טהורות, וזהו תקנתו, עד כאן שמעתי.

ואני בעוני מריש הוה אמינא הבה נא אבא להבין הך פלוגתא דהני אמוראי במאי פליגי, ובפרט לפי דרך הרב הנזכר דאחר דכתיב יכרת וכו' כתיב אשית בישע וכו', ומצי לפרש דעסק התורה הוא תקנה גם למספר לשון הרע ואמאי ר"א בר חנינא סבר סיפר אין לו תקנה, ומוכרח לומר דיש לו סברא מבחוץ והיא הנותנת דלא דריש הכי, ואפשר לומר במ"ש בקדושין דף נ"ט נתנה רשות לשלוחה וחזרה ר' יוחנן אמר אתי דיבור ומבטל דיבור ריש לקיש אמר אינה חוזרת לא אתי דיבור ומבטל דיבור איתיביה ר"ל כל הכלים יורדים במחשבה ואינם עולים אלא בשינוי מעשה אלמא מחשבה אינה מוציאה ממחשבה, ופריק שאני מחשבה דהתם דכי מעשה דמיא וכו'. והשתא יתכן דר' חמא בר חנינא סבר כר' יוחנן בעלמא דדינא הוא דאתי דיבור ומבטל דיבור, ומשום הכי סבר דסיפר לה"ר וחטא בדיבור יש לו תקנה דאתי דיבור התורה ומבטל ליה לדיבור לה"ר, ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו, דמחשבה כזו להכנע בלב וכי ימוך הויה כמעשה וכמ"ש רבי יוחנן במחשבת כלים דהוי כמעשה, אמנם ראב"ח סבר בעלמא כר"ל דלא אתי דיבור וכ"ש מחשבה ומבטל דיבור, ולכן לפי סברתו בגופי הלכות דעלמא גזר אומר והשוה את מדותיו ההוא אמר סיפר אין לו תקנה, ומשום ישובא דקרא קאמר דהתקנה להושיע לאדם היינו ללמוד תורה שלא יבא לידי לה"ר.

ומוצא אני מקום לנוח החקירה למ"ד שתקנת מספר לה"ר ללמוד תורה דהרי אמרו אין קטיגור נעשה סניגור, איכו השתא נובין ונדון האי לישנא דיקוד הוא ניהו קטיגור, וא"כ מה הלשון אשר איהו גופיה למוד בתורה ונעשה סניגור, הנשכח כדין כלי מגואל כמו רגע יעשה מאליו כלי שרת לשרת בקדש. ואולם הדבר יבא לכלל ישוב במ"ש הרב גור אריה פ' שמיני במשז"ל קח לך עגל להודיע שמכפר לו על מעשה העגל, ומקשים דאין קטיגור נעשה סניגור, וניחא ליה להרב ז"ל דהיכא דבעי לכפורי החטא עצמו לא אמרינן אין קטיגור, ולא תקשי מפרה אדומה כי הנה באה לכפר על העגל ואינה נעשית באהרן משום דאין קטיגור וכו', דשאני התם דבאה לכפר על ישראל אבל הכא הוא לכפר על עצמו, וכגון זו שבא לכפר על עצמו מהחטא ההוא לא אמרינן אין קטגור וכו', עכ"ד הרב הנזכר. ולפי דברי הרב נחה שקטה החקירה הנזכרת, דהכא נמי כיון דהלשון בא לכפר על החטא עצמו שחטא אדם זה בעצמו לא שייך בזה אין קטיגור נעשה סניגור ויעסוק בתורה ונסלח לו, וכן בדין כמשז"ל שבאבר עצמו שחטא יעשה תשובה, והאריכו בזה במדרש. ואתיא כי הא דאמרינן (יומא פ"ו:) איזהו בעל תשובה באותו פרק באותו מקום באותה אשה, ואדרבא מאחר שפגם בלשון דין הוא לתקן הלשון עצמו ויהיו דברי תורה

יוצאים מהלשון נופל על הלשון אשר דיבר לה"ר, וסיפר יש לו תקנה כי שיח וכי שיג לו לתקן אשר עותו נועם שיח עלי שיח מגואל.

ורוח אחרת אתנו בישוב החקירה הנזכר, במאי דאמרינן בקדושין דף ה' ונקיש יציאה להויה מה הויה בכסף אף יציאה בכסף אמר אביי יאמרו כסף מכניס כסף מוציא סניגור יעשה קטיגור אי הכי שטר נמי מילי דהאי שטרא לחוד ומילי דהאי שטרא לחוד, ועל פי זה תנתק ותמוש החקירה הנז' דהכא נמי שפיר אמרו סיפר יש לו תקנה בדברי תורה ולית בה משום אין קטיגור וכו', דמילי דלה"ר לחוד ומילי דדברי תורה לחוד, כי האף אמנם תרוייהו מילי נינהו אין להם יחס ורחוקים מאד בסוגיהם ומיניהם ולא שוו בשיעוריהם, על כן יאמר מילי"ן על גבי מילי"ן סליח"ה הוא דעבי"ד. ובזה אפשר לפרש פסוק אשית בישע הנז' לדעת מ"ד סיפר יש לו תקנה בדברי תורה, וז"ש אשית בישע מצאתי תקנה להושיע מספר לה"ר ומהו בדברי תורה, וכי תימא אין קטיגור נעשה סניגור לז"א יפיח לו רמוז תירוץ ראשון והיא סברת הרב גור אריה, דכיון שבא לכפר על עצמו לא אתמר אין קטיגור, וזהו יפיח לו דייקא לעצמו ושפיר דמי, ועוד אמרות ה' אמרות טהורות רמז תירוץ שני דמילי לה"ר לחוד ומילי תורה לחוד, וז"ש אל יקשה בעיניך דאין קטיגור דהרי יפיח לו, ודבר דבר אמרות ה' אמרות טהורות ומילי דאוריתא לחוד אמרות טהורות ישימם דוברו"ת באות מאירו"ת, ואין להם יחס ושום דמיון למילי לה"ר אמרי"ם המאררים, ובכי הא לא אמרו אין קטיגור כדשניין.

ועל זה אני סומך נגילה ונסמכ"ה סמיכות פרשיות דידן ועירוב פרשיות שנו כאן, זאת תורת נגע צרעת וכו' וידבר ה' אל משה לאמר זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו וכו', הכונה זאת תורת נגע צרעת וכו' ואמרו רז"ל דהנגעים באים על לשון הרע, וידבר ה' אל משה מהו תקנת לה"ר אשר בעבורו נגעים באים לאמר שילמוד בתורה והוא באמירה, והתיקון הוא לאמר רומז שידבר דברי תורה, וז"ש זאת תהיה תורת המצורע כלומר זו הויה שיתקיים ויתרפא תורת המצורע שילמוד בתורה תורת דייקא, וכי תאמרו אין קטיגור נעשה סניגור ואיך על ידי הלשון ינוח לו ויתוקן, לזה אמר ביום טהרתו רמז חילוק הרב גור אריה דכיון שהוא לכפר על עצמה שפיר דמי ולא נאמר בזה אין קטיגור וכו'.

ובאופן אחר יש לפרש ונבין מאמר מדרש רבה פ' זאת תהיה תורת המצורע הה"ד מי האיש החפץ חיים, מעשה ברוכל אחד שהיה מחזר והיה מכריז ואומר מאן בעי סם חיים אודיק עליה ר' ינאי וכו' וא"ל סק להכא זבון לי א"ל לאו אנת צריך ליה אטרח עליה סליק לגביה הוציא לו ספר תהלים הראה לו מי האיש החפץ חיים מה כתיב בתריה

נצור לשונך מרע סור מרע ועשה טוב, אמר ר' ינאי אף שלמה מכריז ואומר שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו, אמר ר' ינאי כל ימי הייתי קורא הפסוק הזה ולא הייתי יודע היכן הוא פשוט עד שבא רוכל זה והודיע מי האיש החפץ חיים, לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם תורת המצורע תורת המוציא שם רע עכ"ל המאמר. וכלם תמהי"ם מאי קאמר ר' ינאי שלא היה יודע פירוש הכתוב ומה חידש לו הרוכל. ועוד יש לדקדק הרוכל הזה אמאי הוצרך להראות לו ספר תהלים ואמאי לא אמר לו. ואפשר לפרש כי הנה ידוע שהתורה והמצוות שלומד הרשע ברשעתו נדדו הלכו לסטרא אחרא כידוע מדברי הזהר והאר"י זצ"ל, והוא קרא כדכתיב ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי וכו'. בזה אנן בעניותין שפרא מילתא באנפין להסמיך זה במשנת (שבת קנ"ג.) מי שהחשיך בדרך נותן כיסו לנכרי ואם אין עמו נכרי מניחו על החמור הגיע לחצר החיצונה נוטל הכלים הנטלין בשבת ושאינם נטלין בשבת מתיר החבלים והשקים נופלים מאיליהם. ואפשר לומר דרך רמז כי הנה נודע כי כל חיי העוה"ז הם מסלול ודרך והיתה מסילה לעוה"ב, גם דמיון מעשה הרשעים הוא החשך כמשז"ל (בר"ר פ"ב) על פסוק ולחשך קרא לילה אלו מעשיהם של רשעים ורשעים בחשך ידמ"ו, גם ידוע דיש יראה חיצונית והיא יראת העונש ויש יראה פנימית יראת הרוממות והיא בסוג אהבה, וכבר נודע דהיראה מכונה לחצר וכמשז"ל (שבת ל"א:) חבל על מאן דלית ליה דרתא ותרעא לדרתיה עביד, גם אמרו פ"ח דיומא (פ"ו:) גדולה תשובה שזדונות נעשות כשגגות בשב מיראה והשב מאהבה נעשות כזכיות, גם כתבו ז"ל דאם רשע אחד נטפל אליו צדיק אחד להחזירו בתשובה והרשע עומד במרדו המוכיח לוקח זכיותיו ונשלם, וכמו שפירשו כת הקודמין בפסוק (תהילים ז':י') יגמור נא רע רשעים ותכונן צדיק. ועל פי הקדמות הללו נבא לפרש משנתנו הנז' דרך רמז, מי שהחשיך בדרך, הכוונה מי שהרשיע אשר הלך חשכים בעוה"ז שהוא דרך לעוה"ב, נותן כיסו של זכיותיו ומעשיו הטובים כי זהו כיס העיקרי וקרן קיימת ממצוות וזכיות, ואם זה הרשע שהחשיך בדרך נטפל עמו מוכיח אחד להחזירו וימאן ולא זע ממנו, המוכיח לוקח זכיותיו, וז"ש נותן כיסו לנכרי ר"ל כיסו ממצות וזכיות נותן לנכרי אצלו הוא החסיד המוכיח אשר איבד זמן להוכיחו, ועמד על כנו נבזה ליבטלן זכוותיה והיו למוכיח, ואם אין עמו נכרי כי אין איש שנטפל עמו לא תימא שהמצוות ותורה שעשה ולמד ברשעו שלו הן, לא כי אלא מניחו על החמור כינוי לסט"א כמ"ש בזהר ע"פ ויהי לי שור וחמור, כי כל המצוות והלימוד אשר עושה הוא ברשעו ילכו לסט"א והו"ל כאלו הוא בעצמו מניחו על החמור, אף שלא ידע תחילתו בפשיעה וסופו באונס וחייב, והו"ל כאלו הוא בעצמו מניחו על החמור, ואם זה הגיע

לחצר החיצונה, כלומר שחזר בתשובה והגיע ליראה המכונה לחצר, אך היא חיצונה שהיא יראת העונש, אז כששב מרשעו מיראה נוטל הכלים הנטלים בשבת שהן המצוות ולימוד הנטלים לעוה"ב שכלו שבת ופודה אותם מהסט"א והרי אלו שלו, וכמ"ש הרב בית דוד בא"ח סי' תק"כ לפי דרכו דמ"ש עבירה מכבה מצוה אין לשב בתשובה פסידא אלא המצוה מאירת עינים, והכי נמי לדעת חכמי המדע כשישוב החוטא מוציא לאור כל אשר נטמע בסט"א, וז"ש נוטל הכלים הנטלים בשבת כמדובר ולא עוד אלא שהזדונות נעשות לו כשגגות, וז"ש ושאינם נטלים בשבת שהם עבירות שלא יועילו בגן עדן בעוה"ב ואין נטלין שם, הא מיהא מהני ליה תשובתו מיראה שהוא מתיר החבלים והשקים של העבירות חשיב כאלו נופלים מאיליהם בשוגג ונעשות לו כשגגות.

ונמשך לזה כתוב בפרקי דחסידי דהמספר לה"ר זכיותיו הולכים לאיש אשר סיפר לה"ר, בא בשכרו תמורת הלה"ר שסיפר עליו ועונותיו לוקח המספר לה"ר ומחליף טוב ברע. ובזה אפשר לפרש (תהילים ל"א:כ"א) מה רב טובך וכו' תסתירם בסתר פניך מרוכסי איש תצפנם בסוכה מריב לשונות, הכונה מה רב טובך וכו' והדר מפרש עוד יוס"ף רב טוב ליריאיו תסתירם בסתר פניך בסתר עליון בצל שדי, מסיבת חיבורי רשעים שנתחברו להוכיחם ומאנו לשוב לוקחים זכיותיהם לחסות בסתר עליון וזכו מרוכסי איש מחיבורי רשעים כמו שפירש"י, ואהניא להו ליקח זכיותיהם. ועוד בה תצפנם בסוכה חופת ג"ע מסיבת ריב לשונות אשר דיברו עליהם לה"ר לוקחים זכיותיהם והיה לצל סוכה.

ועפ"ז אפשר לישב המאמר הנז', דקשיא ליה מאי דכתיב זאת תהיה תורת המצורע דמאי תורת דקאמר. ותו תיבת תהיה לעתיד והוא יתר. לזה הביא מעשה הרוכל כי ממנו נקח להבין הכתוב, והוא דהרוכל כרוזא קרי בחיל מאן בעי סם חיים, ודייק בלישניה לומר סם חיי ולא אמר מאן בעי חיי, כלומר דהנה חיים הנצחיים לאדם הם לעוה"ב הם מהתורה והמצות אשר יעשה אותם האדם הן בעודנו חי בעוה"ז, וכשם שבתבואה ושאר דברים גופניים יש דבר המעמיד שלא ירקבו ולא יסריחו כן יש סם המעמיד התורה והמצות, והן הן דברי הרוכל בחכמתו אשר ישא משלו ויאמר מאן בעי סם חיים, פירוש לקיים החיים הנצחיים ולהעמידם על מכונם שלא יתעפשו ולא יפסדו, ודייק לה מקרא מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב, דיש לדקדק דאמר בכפילא החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב, כי באומרו החפץ חיים סגי דחיים משמע חיים טובים ואמאי אכפל לומר אוהב ימים וכו'. ותו מאי קאמר לראות טוב ותלה בראיה והול"ל אוהב ימים להיות טוב. ותו אוהב ימים צריך ביאור מה זו אהבה עם הימים עצמן כי הוא אוהב את עצמו ומדת ימים מה היא. ולכן פי' דזימנין דמשכחת יש לך אדם קורא ושונה ועושה

מצוות ויבוזו זרים יגיעו על לה"ר שדבר עליהם, ובלכת אדם אל בית עולמו לא יראה בטוב ההוא כי איננו כי לקחו חבירו, ועוד רעה חולה כי אשר סבר לתקן ימיו בזה נדחו ונתרחקו, וזה כל פרי שהימים יתוקנו קרבו ויאתיון כמ"ש בזהר על פסוק ויקרבו ימי ישראל למות ע"ש באורך. ולכן אמר מי האיש החפץ חיים הנצחיים, אוהב ימים ימי חייו שלא ידחו ולא יתרחקו, לראות טוב שכבר ישנו בעולם והוא חלקו, ומה יעשה לו סגולה שיזכה לראותו שם ס"ם לו לקיימו ולשומרו, לזה אמר נצור לשונך מרע דאם נשמר מלה"ר לא יקרב איש זר בטוב ההוא והיה לו נשב"ע ונוטל ישמח במתנת חלקו כאשר הוא ס"מ המעמיד, אך אם מדבר לה"ר הוי כקריא לשומשומי ולא ישבע מטובו ולא יוכל לראותו, והיה הטוב ההוא לאיש אשר דיבר עליו לה"ר, והרוכל פרושי קמפרש לקרא מי האיש החפץ חיים ר"ל סם להעמיד החיים, דכבר יש לו חיים רק צריך סם המקיימם שלא יאבדו והוא שמירת הלשון, וכאשר ר' ינאי שמעיה להאי רוכל דקאמר מאן בעי למזבן סם חיים והבין מליצתו אשר ס"ם לו להעמיד החיים, תכף קראו תא סק הכא זבון לי, והוא השיבו לאו אנת צריך ליה ולא דכוותך כי הוא גדול הדור ועוסק בתורה לשמה ותורה לשמה מלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק וחסיד, ור' ינאי לרוב שלמותו השתדל שיבא אליו אולי ישמע איזה חידוש שלא ידע, והרוכל לנועם מוסרו לא רצה לדבר אליו כי ר' ינאי גדול הדור וחשוב כרבו מובהק כמ"ש הרב תרומת הדשן סי' קל"ח, ואמרו פ' הדר (ס"ג:) מאן דמותיב מלה קמיה רביה אזיל לשאול בלא ולד, ועל כן לא אמר לו שום דבר רק הוציא ס' תהלים והראה לו זה מורה באצבע כפל הכתוב מי האיש החפץ חיים וגם אוהב ימים וכו' מה כתיב בתריה נצור לשונך וכו', והספיק זה לר' ינאי במה ששמע לשון ההכרזה מאן בעי סם חיי והנאהו לר' ינאי פירוש הרוכל, ומקרא מסייעו שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו, דייקא שתי צרות המגיעות לנפש בלה"ר איבוד זכיות וריוח עונות הנקנין בחליפין, והוא הנרצה בכתוב זאת תהיה תורת המצורע כלומר שהתורה שלמד ברשעו הלכה לה ובשובו בתשובה תהיה תורתו, וז"ש זאת התורה תהיה תורת המצורע והיתה לו ושלו הגיעו, ביום טהרתו כשישוב בתשובה תחזור לו תורתו, וזהו תהיה לעתיד. ואחר כמה שנים שדרשתי זה ברבים נדפס ס' כתנות אור להרב פנים מאירות ונזדמן לידי כעת, וראיתי בסדר היום שכיונתי לדעת הרב כי הוא דרך זה ממש, אך עם כל זה יש איזה שינוי בין דרכי לדרכו ושמחתי שכיונתי לדעת עליון והוינא בר מזליה בזה בס"ד.

והנה אופן אחד באר"ש בסמיכות הפרשיות במ"ש בכתובות דף ע"ה, רבי יהושע אזיל בתר חזקה דגופא דתנא אם בהרת קדמה לשער לבן טמא ואם שער לבן קדמה לבהרת

טהור ספק טמא ר"י כיהה אמר רבא כיהה וטהור, והקשו התוספות מ"ט דרבנן דאמרי טמא ואומר ר"ת דהכא מיירי כשנזקק לטומאה שהיה בו נגע שחין או מחיה קודם והיה מוחלט ממנו וקודם שנטהר נולד בו ספק ואחר שנטהר מהראשון לא נשאר אלא ספק זה וא"ת שאני התם דכתיב לטהרו דפתח הכתוב בטהרה תחילה כמ"ש בנזיר דף ס"ה וי"ל דמהתם גמרי עכ"ד. והשתא לרבנן אם לא נזקק לטומאה ספיקו טהור אבל אם נזקק לטומאה בהא פליגי על ר' יהושע וסברי טמא, והא דכתיב לטהרו ברישא לאו למימרא דנזיל בספיקיה להקל וטהור אלא טעמא דנקט לטהרו בתחילה משום פתח דבריך יאיר וכמ"ש הריטב"א בחידושיו לפי דרכו ע"ש, ולפי דעת רבנן אפשר לפרש סמיכות ועירוב פרשיות הללו לטהרו או לטמאו, וידבר ה' אל משה לאמר זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו וכו' והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע, ולא נאריך בדקדוקים רק מתוך הביאור יובנו הכונה לטהרו או לטמאו, והשתא יש מקום לומר דגם בנזקק לטומאה ספיקו טהור משום דפתח הכתוב בטהרה תחילה, לזה אמר לא כי אין כונת הכתוב לטהר בספק ומאי דפתח בטהרה וידבר ה' אל משה לאמר כלומר גילה ה' למשה דפתח בטהרה, לאמר כלומר ללמוד דעת משום פתח דברך יאיר שיהיה אמירה נעימה, וזהו לאמר דמאי דכתיב לטהרו היינו לאמר על עסקי אמירה ויופי הלשון, אבל זאת תהיה תורת המצורע דחוזר לטהרה ביום טהרתו ודאי כשהוא טהור לגמרי ואין בו ספק, והנה נרפא נגע צרעת ודאי ולא יהיה ספק, ולא תימא דבכל ספק אינו טהור, לא היא אלא היינו דוקא כשנזקק לטומאה דאתרע חזקתיה וז"ש מן הצרוע דלית ליה חזקה, אבל אם לא נזקק לטומאה ספיקו טהור דמוקמינן ליה אחזקתיה וכסברת רבנן לפירוש רבנו תם ז"ל.

ובזה אפשר להבין מ"ש במציעא דף פ"ו, ספק קדמה בהרת לשער לבן קב"ה אמר טהור וכל מתיבתא דרקיעא אמרי טמא מאן נוכח רבא בר נחמני כי קא נייחא נפשיה אמר טהור טהור יצאת ב"ק ואמרה אשריך רבה בר נחמני שגופך טהור ויצאת נשמתך בטהרה. וראוי להבין אמאי אכפל לומר טהור טהור תרי זימני. ותו דהרמב"ם פסק פ"ב דטומאת צרעת דספיקו טמא, וכבר הוו בה רבנן דפסק הרמב"ם נגד ה' ורבה בר נחמני פקיע ומומחה יחיד בנגעים דאמרי טהור. ובטרם אקרב לפרש על פי הקודם אציגה נא עמך שנים שלשה גרגירים במאמר הלזה, הלא מראש מקדמי אר"ש אביע אומר והיתה ארש"ת שפתי אשר שמעה אזני מפום רבנן דהוו מתרצי הני בי תרי חדא בירך חבירתה, כי באמת רבה בר נחמני הול"ל טהור חדא זימנא ולכך סבר הרמב"ם דלעולם רב"נ סבר טמא, אך להיות תורה יוצאה מפיו בשעת פטירתו לא רצה לומר טמא עם יציאת נפש

ואם יאמר טהור הוא נגד הדין לדעתו, לזה נתחכם לומר תרי זימני טהור על דרך מאי דאמרינן בעלמא אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט, ועל זה כפליה לדיבורי' להורות שכיון לומר טמא כי כך דעתו, ולכך פסק הרמב"ם כרבה דלא בשמים היא עד כאן שמעתי.

ולפ"ז אפשר לומר דרך הלציי ולכוין הכתוב (איוב י"ד:ד') מי יתן טהור מטמא לא אחד, הכונה מי הוא זה אשר יתחכם לומר בדבר שהוא טמא לומר טהור, ויובן שדעתו לומר טמא לז"א לא אחד, כלומר יתכן זה כשלא יאמר פעם אחד טהור אלא יאמר תרי זמני אז יובן שכונתו לומר טמא כמו שאמר רב"נ, או יתפרש יותר בפשיטות דאם יאמר שני פעמים טמא יובן טהור, ואפשר לתת טעם לזה על דרך כל היתר כנטול דמי, וזהו מי יתן טהור מטמא מי זה אשר דעתו לומר טהור והוא אומר טמא, לא אחד, כשאינו אומר פעם א' טמא אלא שתי פעמים אז יובן שדעתו לטהר.

אמנם אפשר לומר דרך הנז' באופן אחר קרוב למה ששמעתי, והוא דרב"נ אמר טהור טהור תרי זימני להורות שכונתו לומר טמא ומה שאומר טהור הוא כדי שתצא נשמתו בטהרה, וזה כיוון באומרו טהור טהור כלומר מה שאני אומר טהור הוא בעבור טהור כדי שאשאר טהור בפטירה אבל האמת שהוא טמא, ולכך פסק הרמב"ם טמא כרב"נ, ולפי דנתחכם לגלות דעתו באופן זה יצאת ב"ק ואמרה אשריך רב"נ שגופך טהור ויצאת נשמתך בטהרה, כי הוא נזהר זהירות יתר בהמצאה זו שאמר טהור טהור, דאי משום שלא להוציא דבר מגונה מפיו ובפרט בעת סילוק הוה מצי לומר אינו טהור וכמ"ש פ"ק דפסחים (ג'.) שלא יוציא דבר מגונה ויליף מדכתיב אשר איננה טהורה, והכא נמי הומ"ל אינו טהור והיתה נשמתו יוצאת בטהרה שתיבת טהור בסוף, ולפי שנתחכם להזהר עוד זהירות יתר שלא רצה לומר אפילו אינו טהור ולהכי אמר תרי זימני טהור, יצאת ב"ק ואמרה אשריך רב"נ על דרך שכתב הרב מהר"ם קורדווירו זצ"ל בפירוש זכאה ב"נ וכו' וכיוצא שאומר בזהר שהכונה הוא שמוסיף זהירות על האמור, אף אנו בעניותנו נאמר שעל דרך זה אמר אשריך שנזהרת זהירות יתר והואיל ונפק מפומך תרי זימני טהור הוברר כי גופך טהור ויצאת נשמתך בטהרה, ורוח הקדש הופיע ומלתו על לשונו לומר תרי טהור, אף שכיונת לדבר אחר העיקר הוא דגוף ונשמה טהורים.

והרב החסיד מהר"ר יהודה חאביליו זלה"ה הביאו בס' ישרש יעקב פירש, דמתיבתא דרקיעא והקב"ה פליגי בפלוגתא דהרמב"ם והרשב"א אי ספיקא דאוריתא הוי לחומרא דאוריתא או מדרבנן, מתיבתא ס"ל דטמא מדאוריתא, והקב"ה ורב"נ סברי כסברת הרמב"ם דספקא דאוריתא לחומרא מדרבנן וטהור מדאוריתא, ומשום הכי טמאו הרמב"ם מדרבנן ככל ספיקא דאוריתא דאזלינן לחומרא מדרבנן עכ"ל. וכמתלמד

מדבריו נראה לומר על פי דעת הרשב"א דסבר דכל ספיקא דאוריתא לחומרא הוא מדאוריתא, ואעיקרא נובין ונדון לדעתו ז"ל היכי מתוקמא מאי דקמן דהרי בהך ספקא דבהרת ושער לבן דמספקא לן הי מינייהו קדים אמר רחמנא טהור ורבה ב"נ מסכים הולך דטהור, ומאי שנא הך ספיקא מכל ספיקי דאוריתא. אמנם התירוץ פשוט דאמרינן בנזיר דף ס"ה ע"ב ור' יהושע כיהה מאי כיהה אמר רב יהודה כיהה וטהור ודילמא כיהה וטמא אמר רב יהודה אמר רב אמר קרא לטהרו או לטמאו הואיל ופתח הכתוב בטהרה תחילה, ומאחר שכן מתרצתא היא לדעת הרשב"א דאיברא דבעלמא כלהו ספיקי מדאוריתא לחומרא והכא שאני דבפירוש קאמר קרא לטהרו לומר דהך ספיקא רחמנא טהריה דפתח הכתוב בטהרה, ועל פי זה אפשר לומר כמ"ש הרב הנז' דקב"ה ומתיבתא פליגי בפלוגתא הלזו דהרמב"ם והרשב"א אי ספיקא דאוריתא לחומרא מדאוריתא, וקב"ה סבר כהרמב"ם דמדאוריתא טהור ומתיבתא סברי כהרשב"א, ואתא רבה ב"נ והכריע דבכל התורה ספיקא דאוריתא לחומרא מדאוריתא כמתיבתא והרשב"א, והכא שאני דפתח הכתוב בטהרה תחילה ולכך הכא טהור מן התורה כאשר דיבר ה', וזהו שאמר טהור טהור תרי זימני כלומר דהכא מצד שהכתוב טהרו דפתח הכתוב בטהרה לכך הוא טהור אבל בעלמא ספיקא לחומרא מדאוריתא כמתיבתא, וא"ש כפל טהור טהור. והבת קול אמר אשריך וכו' כלומר זכית לגלות דעתך ולהכריע והסתרת דבריך לכבוד ה' הנה כי כן יבורך, מאי וטהר טהר גברא דגופך ונשמתך טהורים.

ואי בעית אימא דהקב"ה שאמר טהור לאו משום דסבר כהרמב"ם דכל ספק מותר מן התורה, אלא העיקר כהרשב"א דאזלינן לחומרא מדאוריתא, אלא הכא דוקא טהור ושנא ושנא מכל ספיקי דעלמא דפתח הכתוב בטהרה תחילה וכמדובר, ומתיבתא ס"ל דגם הכא טמא מדאוריתא ומאי דכתיב לטהרו ברישא היינו משום פתח דברך יאיר כמש"ל, ואתא רבה ב"נ והכריע כדבר ה' דשאני האי ספיקא מעלמא משום דפתח הכתוב בטהרה, וז"ש טהור טהור דמסיבת טהור שאמר הכתוב הכא הוא טהור משא"כ בשאר ספיקות.

או כלך לדרך זו, דמתיבתא לא ירדו לעומק מאמר ה' דאמר טהור, וסברו דהקב"ה הכי סבר בכלהו ספיקי דספיקא לקולא, ולהכי פליגי דהוא טמא דהכי ס"ל בכל הספיקות דמחמירין מדאוריתא וכסברת הרשב"א, ואתא רבה ב"נ וגילה דמאי דאמר רחמנא טהור לאו כללא הוא לכל הספיקות רק בענין זה הוא טהור משום דפתח הכתוב בטהרה וז"ש טהור טהור על דרך שכתבנו, והקב"ה לאחזוקי טיבותא לרבא ב"נ ומשום כבוד לעשות יקר לתורתו לא פירש דבריו, יצאת ב"ק ואמרה אשריך וכו' דהכריע כהקב"ה ופירש דבריו ועשה שלום ביניהם כמו שנאמר.

ואפשר לומר עוד דרך דרש, דיש לחקור לדעת הרמב"ם דכל ספיקא רחמנא שרייה וספיקא דאוריתא לחומרא מדרבנן דוקא, א"כ אמאי אצטריך קרא לטהרו או לטמאו דפתח הכתוב בטהרה לטהר ספיקו כמ"ש בנזיר דף ס"ה, ואפשר לומר דאתא קרא לטהרו לומר שיהיה טהור לעולם ורבנן לא יחמירו בזה על דרך מ"ש הרב ט"ז בא"ח סי' קפ"ח וי"ד סי' קי"ז דכל דבר שמפורש ההתר בתורה אין כח לרז"ל לאסור, והגם שהרמב"ם פסק דטמא הוא פסק כת"ק דטמא מדרבנן וכמ"ש שם הרמב"ם ויראה לי שטומאתו בספק, אבל לר' יהושע טהור לגמרי וקרא להכי הוא דאתא שיהיה טהור בכל זמן ולא יהיה רשות לחכמים להחמיר, הוא אשר דיבר בחכמתו לפי העלותו הנה מיתת"ו ביום טהרתו רבה בר נחמני טהור טהור, כיוון שמועתו לומר תרי זימני טהור מדאוריתא טהור מדרבנן, אי נמי הכונה מאחר דכתיב טהור טהור לגמרי אף מדרבנן, יצאת ב"ק ואמרה אשריך וכו' שגם אתה טהור לגמרי בין הגוף בין הנשמה.

הגם הלום בין כתיבה להדפסה זה חזיתי בס' בנין אריאל שנדפס חדש ממש להגאון שושילתא דבי נשיאה מהר"ר שאול נר"ו אב"ד דק"ק אמשטרדם סדר היום, שכתב להכריע סברת הרמב"ם שכתב שטומאתו בספק מסוגית נזיר הנז', דפריך אמאי דתנן אם בהרת וכו' ור' יהושע כיהה וכו' ודילמא כיהה וטמא אמר רב יהודה אמר רב לטהרו או לטמאו הואיל ופתח הכתוב בטהרה תחילה וק' מ"ט דרבנן דמטמאין הא פתח הכתוב בטהרה, ואם יש איזה תירוץ לרבנן דילמא ר' יהושע סבר הכי. ותו מאי פריך אימא כיהה וטמא היינו רבנן. אמנם הכי פירושו דפריך ואימא כיהה וטמא היינו דמ"מ פליג את"ק דלת"ק טמא מספק ולר' יהושע ודאי טמא, ומשני אמר קרא לטהרו א"כ אי אפשר דלר' יהושע טמא בספק דאם כן היינו ת"ק, ואין לומר דת"ק סבר טמא ודאי ור"י טמא מספק דא"כ ת"ק היכי עביד מקרא לטהרו, אלא מוכרח דר' יהושע סבר טהור לגמרי לפי שפתח הכתוב בטהרה, ות"ק ס"ל שטומאתו בספק והכתוב פתח בטהרה מן התורה ככל הספיקות וכדעת הרמב"ם דספיקא דאוריתא לחומרא מדרבנן, וא"כ ת"ק ס"ל דטמא מדרבנן וכן פסק הרמב"ם דטומאתו מספק והוי מדרבנן, וז"ש רבה ב"נ טהור טהור ופירש רש"י לפי מה שכתוב בתורה והוא כדעת הרמב"ם דמ"ש טהור טהור היינו כפי מה שכתוב בתורה אבל מדרבנן ספיקו טמא כדעת הרמב"ם, זהו תורף דבריו עיין בספרו באורך. ואיידי דחביבא לן שמעתיה דרב אמרתי אני להתבסם באמרי קדוש, ורואה אני דרש"י תפס טהור לפי מה שכתוב בתורה במ"ש שהקב"ה אומר טהור, דאח"כ מפרש שארית המאמר דרבה ב"נ, ומוכח דרש"י קאי על מ"ש שהקב"ה אומר טהור ושם פירש רש"י טהור לפי מ"ש בתורה וזה הפך דבריו, דלפי דרך הרב נר"ו הת"ק דאמר טמא הוא

מדרבנן ורבי יהושע סבר טהור לגמרי אף מדרבנן, וכפ"ז מתיבתא דאמרי טמא ס"ל כת"ק דטמא מדרבנן וקב"ה סבר טהור לגמרי כר' יהושע, ומשמע דרש"י קאי לדברי הקב"ה אי משום דדיבור זה קדים כדאמרינן. ותו דהו"ל רש"י לתפוס טהור טהור להורות דקאי אדברי רבה ב"נ, אלא משמע דקאי על דברי הקב"ה וא"כ לא הול"ל לפי מ"ש בתורה שר"ל וטמא מדרבנן דזהו סברת מתיבתא, אך הקב"ה סבר טהור אף מדרבנן. ותו לפום מאי דסבר הרב נר"ו דרש"י קאי ארבה ב"נ והיינו דסבר כת"ק, וכונת רש"י לומר לפי מ"ש בתורה ומדרבנן טמא, וא"כ רש"י סבר דטמא דאמר ת"ק היינו מדרבנן וכשיטת הרמב"ם, ואשתמיט מהרב נר"ו מ"ש רש"י בסנהדרין דף פ"ז ע"ב דלרבנן אם נכנס למקדש חייב כרת ולר' יהושע פטור דמזה מוכח דלרש"י ת"ק סבר דטמא ודאי ומשום הכי חייב כרת, דאי אמרת דלת"ק טמא מדרבנן אינו חייב כרת. ותו דלדברי הגאון נר"ו א"כ רש"י סבר כהרמב"ם ז"ל דספיקא דאוריתא לחומרא הוא מדרבנן, ואיפכא שמעינן לרש"י בקידושין דף ע"ג וכאשר הוכיחו מהרימ"ט בתשובה ריש חלק י"ד והרב פר"ח י"ד סי' ק"י, ושם הר' פר"ח הוסיף להוכיח מדוכתי אחריני ופשיטא להו דרש"י סבר כהרשב"א דספיקא דאוריתא הוי לחומרא מן התורה, וכ"כ הרב מופת דורנו בס' דברי אמת דף פ"ו ע"ש באורך.

ואצלי ההדיוט יתקרבו דברי רש"י דאמר לפי מה שכתוב בתורה בההיא דרבני צרפת (ריטב"א עירובין י"ג:) דפירשו אלו ואלו דברי אלהים חיים דכל הסברות אמת, וה' הראה למשה מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא והכל אמת וההכרעה ביד חכמי הדור, ובזה יבא לכל ישוב מאמר זה, דלכאורה יפלא איך מתיבתא פליגי עם הקב"ה ותורה דיליה היא והוא אומר טהור, אבל לפי דברי רבני צרפת שתי הסברות הטמא והטהור אמת צדקו יחדיו, אך המחלקת דפליגי מתיבתא עם הקב"ה היינו בפירוש הכתוב בתורה שנתן לישראל כמאן אזלא ולא פליגי בעיקר הדין, כי הסברות שתים הנה אמרי אמת כמראה האופנים ואלו ואלו דברי אלהים חיים הוא אשר דיבר רש"י בנועם שיח לפי מ"ש בתורה, כלומר המחלקת בכונת הכתוב בתורה, ואמרי מאן נוכח נוכח רבה ב"נ דאמר יחיד אני בנגעים ובכי האי גוונא כי גדלה חכמתו אזלינן בתריה נגד רבים, כמ"ש פ"ק דיבמות (י"ד.) דב"ש עשו כדבריהם ולא חשו דבית הלל רובא, דכי אמרה תורה אחרי רבים ה"מ כי הדדי נינהו אבל הכא בית שמאי מחדדי טפי, וא"כ מלבד שההכרעה גזרה חכמתו יתברך ומסרה לחכמי הדור עוד בה דרבה ב"נ ברוב גודלו וחכמתו יכול להכריע נגד רבים, ואע"ג דהרמב"ן פ' זה בורר פליג על הגאון וסבר דלא נאמר זה ביחיד ממש,

מ"מ הרי הכא קב"ה קאי כותיה ומצורף לזה דאמרן דעת הוא דכמה רבנן על עומדם יעמודו בשיטתו.

ואולם מדברי רש"י בכתובות דף נ"ז משמע דרוח אחרת אתו בפי' אלו ואלו דברי אלהים חיים ולא סבר כרבני צרפת כאשר עין אדם בלבבו יבין ועיניו תראינה וככתוב אצלינו בעניותנו במקום אחר, וגם לעיל פ' לך לך דף י"ד כתבנו בזה לך נא ראה ומשם באר"ה. **ולכן** נראה יותר לפרש דרש"י אזיל לטעמיה דסבר כהרשב"א ז"ל דספקא לחומרא מדאוריתא, ולפי זה הא דקאמר קב"ה טהור לאו משום שהוא ספק שרי, דאי נמי הוא ספק לדידן כי אין אתנו יודע הי קדים הוי טמא מן התורה ככל הספיקות שמן התורה יש להחמיר בהן וא"כ גם מדאוריתא אינו טהור, לכן פירש"י טהור לפי מה שכתוב בתורה כלומר דהתורה התירה ספק זה ואינו דומה לכל הספיקות שהם אסורים דבר תורה כי זה טהור לפי מה שכתוב בתורה, והיינו כדאמרינן שהכתוב פתח בטהרה תחילה ודייק אומרו לפי מ"ש בתורה לדרכנו, דלפי מה שפירש הרב הנז' הול"ל טהור מן התורה דהיה לשון קצר וברור, וכבר נודע דרש"י דייק בלישניה טובא, אבל כונתו דאינו טהור מכח הספק רק הוא טהור ודאי לפי מ"ש בתורה דהתורה התירתו, ומשום הכי אין דומה לשאר ספיקות דמן התורה יש להחמיר וק"ל.

עוד זאת אדרש במאמרין במה שנודע שכתב מהריב"ל בח"ג סי' קי"ו וסי' קי"ט דחכם שכתב פסק נאמן לפרש דבריו, ומהר"ם מינץ בתשובה סי' ק' סבר דאינו נאמן לפרש דבריו, והשתא אפשר. לפרש דהך פלוגתא דקב"ה ומתיבתא אינו דבר פרטי לחוד אלא הוא פרט וכלל והוא מחלקת כולל בכל התורה כולה, ובהכי ניחא דהוצרכו בזה לאתויי רבה ב"נ להכריע כי אינו דבר פרטי רק הוא דבר כולל בכל התורה כלל ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא, ויען שהוא דבר הנוגע לכללות התורה אצטריכא ליה שעתא לרבה ב"נ להכריע, והענין הוא דהכא פליגי קב"ה ומתיבתא דרקיעא בהך קרא דכתיב לטהרו או לטמאו, דהקב"ה פירש דפתח בטהרה תחלה ללמד דספיקו טמא, ומתיבתא סברי ספיקו טמא ומאי דכתיב לטהרו ברישא משום פתח דבריך יאיר, וחדא מגו חדא פליגי פלוגתא אחריתי אי אזלינן בתר פירוש הכתוב לפי דעתם או חייבין לשמוע אשר יאמר כי הוא זה הקב"ה אשר נתן התורה וציוה לכותבה למשה רבינו וכתבה מפי הגבורה, דהקב"ה סבר כמהריב"ל דכותב הפסק נאמן לפרש דבריו ולו שומעין דזה כונתו, ולכן אמר ה' דפירוש הכתוב דפתח בטהרה ללמוד דספיקו טהור, ומתיבתא סברי כדעת מהר"ם מינץ דכל דכתיב ומנח הם רשאים לפרש הכתוב כמשמעות הענין לפי דעתם, ומחלקת זה כולל בכל התורה אי כביכול נותן התורה פרושי

קא מפרש הכתוב אם מן הדין חייבין לשמוע פירושו או לא, אמטו להכי שדור עליה פריסתקא דרבה ב"נ גדול הדור יכריע בפרט וכלל כרב גודל חכמתו כי לא לפניו יתברך חנף יבא כי מי כמהו מורה הן בענין עצמו דיחיד הוא בנגעים והן אי רשאים לפרש קרא לפי דעתם נגד פירושו כביכול דחיילא בכולל בכל התורה כלה, אז ראה ויספרה רבה ב"נ והשיב תשובה שלימה באומרו טהור טהור. ושתים זו שמענו דבענין זה ספיקו טהור, והכותב דין שאומר זו כונתי אליו שומעין, והיינו דכפליה למילתיה לומר טהור טהור כלומר כיון דהקב"ה אמר טהור ופירש דבריו כן הוא טהור וחייבין לשמוע ככל היוצא מפיו בפירושא דקרא וכמהריב"ל, והיינו דנקט טהור טהור וק"ל.

וחזיתיה להרב מהר"ם מינץ שם דמייתי ראיה מהך דקמן דאינו נאמן לפרש דבריו, דהרי מתיבתא פליגי על הקב"ה ע"ש. ואנן בעניותין הרחבנו הדיבר לפרש המחלקת בביאור הכתוב והכרעת רבה ב"נ, ולפי דרכנו למדנו דהעיקר כדעת מהריב"ל וזה דבר ה' והכרעת רבה ב"נ, ועוד כתבנו בזה ובפירוש המאמר בקונטריס פתח עינים על עין יעקב בס"ד.

אמור מעתה נבא אל ביאור המאמר על פי הקדמתנו לפי פירוש רבינו תם הנז', דהנה אמת נכון הדבר לומר דקב"ה ומתיבתא דרקיעא פליגי בפלוגתא דר' יהושע ורבנן, ובנזקק לטומאה דאז רבי יהושע מטהר ורבנן מטמאין, אבל אם לא נזקק לטומאה גם רבנן מודו דטהור דמוקמינן ליה אחזקתיה, ובנזקק לטומאה הקב"ה סבר כר' יהושע ומתיבתא ס"ל כרבנן ורבה ב"נ סבר כרבנן וכמתיבתא דרקיעא, אמנם לא ניחא ליה לומר טמא בהדיא הפך הקב"ה, לכן נתחכם לגלות דעתו ברמז ובחכמה יסד אר"ש ואמר טהור טהור כלומר אם לא נזקק לטומאה והא גברא טהור כשנולד ספק זה הוא טהור דמוקמינן ליה אחזקתיה, וממילא משמע דאם נזקק לטומאה ואז נולד בו ספק אינו טהור וכמתיבתא דרקיעא וכרבנן, ולכן יצאת ב"ק ואמרה אשריך רבה ב"נ וכו' כלומר דעשית כהוגן לרמוז סברתך ולא לומר בהדיא אך נגד ה', ומהשתא דרבנן ורבה ב"נ סברי טמא פסק הרמב"ם הכי דלא בשמים היא ומרוב ענותנותו יתברך מסר ההכרעה לחכמי הדור, ושוב ראיתי בספרן של צדיקים יש מי שפתח בדרך זה קצת גם אחר זמן רב בלכתי בשליחות מצוה שמעתי באומרים לי כי כן פירש הגאון מהר"ר העשיל ז"ל, וכמדומה כי הראוני כתוב כך באיזה ספר ומינייהו ומינן יתקלס עילאה.

ובדרך הזה אפשר להבין מ"ש במציעא דף נ"ט, דרש רבא מאי דכתיב ובצלעי שמחו ונאספו אמר דוד רבש"ע גלוי וידוע לפניך שאם מקרעין בשרי לא היה דמי שותת ולא עוד אלא בשעה שעוסקין בנגעים ואהלות אומרים לי הבא על אשת איש מיתתו במה ואני א"ל בחנק ויש לו חלק וכו' וכלם מרגישים מה הלשון אומרת בשעה שעוסקין

בנגעים ואהלות וכו'. ולפי דרכנו אפשר דגם כי עסקי בנגעים ויודעים דלר' יהושע אף אם נזקק לטומאה נולד ספק מוקמינן גברא אחזקתיה וספיקו טהור, ואף לרבנן בדלא אתרע חזקתיה ספיקו טהור כפירוש ר"ת, עכ"ז מאנו הכלם דהיה להם לחשוב דדוד הע"ה חזקתו אלימתא דה' עמו, וא"כ בספק כי האי דבת שבע דינא הוא דמוקמינן ליה אחזקתיה, ובכי האי גונא דלא אתרע חזקתיה כ"ע מודו דטהור, והיינו רתחיה דדוד הע"ה דהגם שעוסקין בנגעים וידעי דספיקו טהור בדלא אתרע חזקתיה אפילו הכי הם אמרו הבא על אשת איש וכו'.

ובאופן אחר אפשר לפרש במאי דתנן בנגעים פי"ב אפילו ת"ח לא יגזור ויאמר נגע אלא כנגע, וכתב הרב תוספת י"ט דהקשה הרא"ם דאם לא יאמר הכהן טמא אין כאן טומאה, ותירץ הרב גור אריה משום דובר שקרים. והקשה עליו הרב קרבן אהרן דהרי הוא נגע ודאי רק שהכהן מטמאו, ותירץ הרב תי"ט דכשיאמר נגע המכוון ממנו נגע טמא ואיכא דובר שקרים ומשום הכי יאמר כנגע, וז"ש אף כשעוסקין בנגעים ועין רואה כמה הקפידה תורה שלא לשקר דאף דהוא נגע, ולפי האמת תיבת נגע אינו ר"ל טמא אלא שמפני שכשאומרים נגע המכוון הוא טמא לכן משום דובר שקרים לא יאמר נגע אלא כנגע. ואחרי ראות את כל תוקף מה שהקפידה התורה בפרשת נגעים שלא להיות דובר שקרים, אתו הנו ואמרי הבא על אשת איש כפשיטות גמור הגם דאיכא כמה טענות וכמה ספיקות וכמה צדדים לזכות, הם ברשען בשאט נפש עשו בנפשם שקר דרכו לשונם לראות במו אופל באתרא דליעול האי שינון בתורת ה' תמימה מרפא לשון עץ **חיים**.

אחרי מות

פרשת אחרי מות

פ"ב דיבמות (כ'.) איסור קדושה מדברי סופרים ואמאי קרי ליה איסור קדושה אמר רבא קדש עצמך במותר לך וכו':

מאן דדחיל מעינא ולבא תרי סרסורי האיש מקדש עצמו עייל שייף נפיק לא יגרע מצדיק עינו ולבו מסור בידו ויירא מגשת, כי יצר לב האדם מכרכ"ר בכל עז כמה כרכורים דאית בהו חידקי ואימא שויסקי עד שאין האיש מנוקה פרש רשת, ואולם מסורת בידינו הבא ליטהר מסייעין משמיא מיהב יהבי כח גברא וממחתה כי לא תקרב הרחק מאד מאד נזקא ופלגו נזקא כמטחוי קשת.

וכמשז"ל בסוף קדושין (פ"א.) דמכרזי עליה ברקיעא הזהרו בו ובתורתו ועל ידי זה פרשי מיניה, ובזה שמעתי שפירש הרב מהר"ם אלשיך זלה"ה משז"ל (ע"ז ד':) לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא שאם חטא יחיד וכו' הכונה דלפי קדושת המלך דוד וחסידותו ודבקותו הפלא ופלא והכל לפי רוב הענוה היה ראוי כרוזא קרי בחיל ברקיע השמים הזהרו בו ובתורתו והוו פרשי מיניה, וז"ש לא היה דוד ראוי לאותו מעשה, פי' שהקב"ה היה שומרו אלא שאם חטא וכו' ומה גם דראויה בת שבע לדוד וכו' והיה ראוי שיטה אליו חסד הוא יתברך ככל צדקותיו שלא תבא בת שבע אליו בעקיפין כי אשתו היא וישאנה בשלום ובמישור, אך הטעם שאם חטא יחיד וכו' ולהורות תשובה.

וזהו דקדוק לשון חכמים פ"ק דמגילה (י"ד:) ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול זאת מכלל דאיכא אחריתי ומאי ניהו מעשה דבת שבע, אמנם כל מילי דרבנן מחמדים מזהב בדקדוק גדול ולשון חכמים מרפא, דבת שבע גופא דידיה היא והיא עצמה אינה לפוקה ולמכשול כי היא היתה אם המלוכה וממנה הושתת מלכות בית דוד, אמנם מעשה דב"ש זאת היא הפוקה גופא דעובדא היכי הוה, הא ודאי צורת ענינה וכל אותו מעשה היה לפוקה, וזוהי שדקדקו בלשון הזהב לומר מעשה דב"ש.

או יאמר ונבין סדרן של כתובים שמואל א' סי' כ"ה, שא נא לפשע אמתך כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן כי מלחמת ה' אדוני נלחם ורעה לא תמצא בך מימיך ויקם אדם לרדפך ולבקש את נפשך והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע והיה כי יעשה ה' לאדוני ככל אשר דיבר את הטובה עליך וציוך לנגיד על ישראל ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדוני ולשפוך דם חנם ולהושיע אדוני לו והטיב ה' לאדוני וזכרת את אמתך ויאמר דוד לאביגיל וכו' וברוך טעמך וברוכה את וכו'. והדקדוקים וכפל המלות הם מורגשים לעין כל ולא נאריך לפרטם, אחשוב כי מתוך הביאור כל הדקדוקים המה כרעו ונפלו וכלים מאליהם.

ובטרם אקרב אליהם רגע אדבר אעיקרא דדינא פרכא, מה זו סמיכה ואחרי מי יצא מלך ישראל אחר נבל המפורסם בשמו ובמעשיו, והרי אמרו (סוטה ל"ח:) כל הנהנה מצרי עין עובר בלאו. ותו איך קבל אח"כ מאביגיל המנחה והא אין מקבלים מן הנשים אלא דבר מועט, ואף דבר מועט אם הבעל מוחה אין מקבלין. ואפשר לומר במ"ש הר"ן פ' שני דייני גזרות והביאו מור"ם בח"מ סי' רס"ד סוף דין ד', כל אדם שעושה עם חבירו פעולה או טובה לא יוכל לומר בחנם עשית לי הואיל ולא ציויתיך אך צריך לתת לו שכרו, ובהא ניחא דגם נבל שהוא כילי בעי לשלומי מה שחייב לפום דינא, ודוד הע"ה לא שאל ממנו מתנת חינם כי כבר ידע שהוא רע עין, אבל הכא על פי הדין היה חייב לשלם נבל דקי"ל

דמי שעושה שירות אחד וטובה לחבירו גם כי לא ציוהו צריך לשלם לו כאמור, והוא הדבר אשר שלח לומר דהע"ה לנבל הרועים אשר לך היו עמנו לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה וכו', תנה נא את אשר תמצא ידך לעבדיך ולבנך לדוד, כלומר איני שואל ממך מתנה אך שכר שימור אני שואל כי לא נפקד להם מאומה ואיני עמך בדקדוק למען דעת מה שכרי בדקדוק רק תנה את אשר תמצא ידך אם מועט ואם הרבה, וז"ש דוד הע"ה אחרי כן אך לשקר שמרתי את אשר לזה במדבר, דמן הדין חייב לשלם כדבר האמור.

וקרוב לזה פתר להם יוסף במאי דחזיתיה להרב מופת הדור בס' מחנה אפרים ה' נזקי ממון סי' ב' שהוכיח מדברי התוס' בקמא דף ק"א דנהנה גופו או ממונו נהנה על ידי מעשה בהמתו חייב לשלם אבל כשממונו נהנה על יד אחר פטור, והרב ז"ל הוכיח ממ"ש במציעא דף מ"ב דאף בהנאה דמטי לממונו הנאה דאי אפשר בלאו הכי או שהיה עומד לכך חייב, ועוד האריך בדברי הרב שפתי כהן בח"מ סי' שצ"ב, עיין בדבריהם באורך, ואפשר שז"ש דוד הע"ה הרועים אשר לך היו עמנו לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה וכו' שאל את נעריך ויגידו לך, וא"כ בחון בהם וחקור מהם ועיניך תחזינה משרים שנהנית בממונך, והגם שהוא שלא מדעת כיון דאי אפשר בלאו הכי או שהיה עומד לכך חייב, וימצאו הנערים חן בעיניך כי בזה נהנית בשמירת הצאן ואביזריה, ויען נבל וכו' רבו עבדים וכו' ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה, כלומר שהיה שלא מדעתי ולא ציותים ואיני נותן כלום דמטי הנאה לממונו שלא מדעתו לא בעי שלמי, ולאביגיל הגיד וכו' והאנשים טובים לנו מאד וכו' חומה היו עלינו וכו', הכונה דאי אפשר בלאו הכי וכיון שכן מדינא חייב לשלם.

ואמרה האשה אביגיל בחכמתה אל נא ישים אדוני את לבו אל איש הבליעל הזה על נבל כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו וכו', הכונה אל תחשוב כי שמו נבל שפירושו שאינו נדיב והוא כילי כמש"ה (ישעיהו ל"ב:ה') לא יקרא עוד לנבל נדיב, אמנם דבר שהוא חייב על פי הדין שלם ישלם, וז"ש אל ישים אדוני את לבו כי כשמו כן הוא, ר"ל לא יהיה בדעתך כי תכונתו הוא אשר ישא את שמו ותו לא, כלומר תחשוב כי כילי הוא וריח נדיבות לא עדת ביה אבל ודאי ישלם חובתו על פי הדין, אבל לא כן הדבר כי עוד רעה חולה אתו עמו נוסף על שמו, וז"ש נבל שמו ונבלה עמו נבל שמו שהוא כילי ונבלה עמו שהיא פרה ורבה, על דרך שפירשו הראשונים (בראשית י"ג:ז') ויהי ריב בין רועי מקנה וכו' כי ריב לשון זכר, ויאמר אברהם אל נא תהי מריבה לשון נקבה, פרה ורבה כי היום ריב בין הרועים ולמחר תהיה מריבה פרה ורבה, ולא עוד כי עתה היא בין הרועים ותהיה מריבה נוקבית פרה ורבה ביני ובינך עד כאן דבריהם, ואף אנו נאמר דזה כיונה

אביגיל באומרה נבל הוא ונבלה עמו פרה ורבה נוסף על שמו, כי אף אשר חייב על פי הדין אינו משלם וזה יתרון וחסרון נוסף על שמו אשר חשבת.

ויתבאר עוד על דרך אשר שמעתי בכונת דוד המלך ע"ה שאמר (תהילים נ"א:י"ד) ורוח נדיבה תסמכני, כי מדת הנדיבות היא מסטרא דקדושה ולכן לא כל אדם זוכה לה, ואף מי שזוכה למדת הנדיבות לפעמים משנה את טעמו ובעת מן העתים או ימים שאינו נדיב כלל כי קרוב הוא להיות נבל, והענין כי סטרא דקדושה אינה רודפת אחר האדם רק אם ישים אליו לבו להטיב את דרכו תכף באה ונהייתה ותשרה הקדושה בו, אך אם יחטיא השערה עמדה ונשא"ת ובורחת ממנו, אך היא מרחפת עליו לראות אם חוזר לכשרות ואז היא מעט מעט תשב לקדמותה, ואם מחזיק בשטותו לסלק מורא שמים ונוטה לצד אחר הקדושה מסתלקת מעט מעט וכמשז"ל (ירושלמי סוף ברכות) שאמרה תורה אם יום תעזבני ימים אעזבך, אבל סטרא אחרא תדיר היא רודפת אחר האדם ומקשת וממתנת עד אשר תמצא נקב צר והיא פותחת מעט מעט ונכנסת על ראש רשעים תחול, וכיון שהנדיבות היא מדה קדושה מן המדות המעולות זימנין דמשכחת היא כפורחת כי לא יהיה האדם מוכן, ולכן דוד הע"ה היה מתפלל רוח נדיבה תסמכני סלה תסובבני ולא תזוז מינן רוח נדיבה, כי היא מדה קדושה האחת אהובה ע"כ שמעתי.

כל קבל דנא הכיליות מהסטרא אחרא כי היא מדה מגונה, ויש לך אדם אשר לו עושר גדול ואינו שליט לאכול ממנו רעב ללחם ומדיו קרועים וכילי כליו רעים וזו רעה חולה כמ"ש בזהר, ואמנם גם במי שהוא כילי המצא ימצא איזו שעה שיהיה נדיב קצת לעתים רחוקות, ותכף רע בעיניו פתגם אשר נעשה ויחרט חרטה גדולה, והענין הוא כי עשה איזה מצוה בלב שלם, ולזה נראה בעליל ושרתה קדושה בו ולכן הי"ל נדיבות קצת, אבל כאשר לא יש בו הכנה ולא נתחזק בלימוד תורה ומצות הלכה לה הקדושה ויחזור לסורו, וז"ש אביגיל נבל שמו, ולא יעלה בדעתך דאף שהוא כילי איזו שעה יהיה נדיב וגם שיהיה לעת רחוק, לז"א ונבלה עמו קשורה בנפשו ותתצב אחותו ויצא מכלל הכיליים כי המות יפריד בינו ובין הכילייות.

וממוצא דבר תנוח דעתנו איך דוד הע"ה קבל מאביגיל, כי כבר נתבאר שנבל היה חייב מן הדין לשלם לדוד הע"ה ומשלו נתנו לו, ואין זה. דומה למקבל מתנה מן הנשים כי חיובא רמיא על נבל ונכסוהי ערבין ליה לשלם במיטבא לדוד הע"ה ובדין הוא שיטול שכרו, ואחר זמן רב הן כל יקר ראתה עיני בספר החסידים שכתב סימן שט"ו דאביגיל נתנה מאשר כתב לה ולא מבעלה, ועמ"ש עוד שם סי' תתרע"ז.

ומעתה אשית אל המדבר פני עלי באר הכתובים הנתנין למעלה, ואפשר להבין פשר דבר בהקדים מ"ש פ"ק דקדושין (ל"ב:) מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול שנאמר שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, ולפי זה דמה שאין כבודו מחול היינו מדכתיב תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, א"כ בעת ההיא דעדיין שאול המלך על כסא מלכותו ודוד הע"ה לא יצא טבעו בעולם, וכמו שאמרה לו אביגיל כמשז"ל פ"ק דמגילה מצי מחיל, דדרשינן טעמא דקרא דכתיב שום תשים עליך דדוקא היכא דשייך שתהא אימתו עליך אז אין כבודו מחול, לא כן עתה דדוד הע"ה עדין לא יצא טבעו, ואפשר דאף מאן דסבר בעלמא דלא דרשינן טעמא דקרא הכא בנדון זה מודה דשפיר מצי מחיל, והנה אמרו פ' הערל (ע"ו:) דיצא ערעור על דוד הע"ה אם ראוי לבא בקהל דאתי מרות המואביה ואמרי מואבי ולא מואבית, ופריך אי הכי מצרי ולא מצרית, ומשני שאני הכא דכתיב על דבר אשר לא קדמו ואין דרכה של אשה לקדם כלל, ונמצא דכדי שיהא דוד ראוי לבא בקהל צריך לדרוש טעמא דקרא דעל דבר אשר לא קדמו דדרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם. עוד נקדים מ"ש הרב טירת כסף דף פ' דאיכא מ"ד דז' אומות אף שיתגיירו נהרגין ואיכא מ"ד דאין נהרגין דכתיב לא תחיה כל נשמה למען אשר לא ילמדו ודרשינן טעמא דקרא וכשהם מתגיירין תו ליכא למען אשר לא ילמדו. עוד נקדים מ"ש פ"ק דחגיגה (ד':) דנספה בלא משפט רעי להו דומה עד דמטא זימנייהו והנהו שני מיהב יהבי לצורבא מרבנן דמעביר אמיליה, ועפ"ז נבא לבאר הכתובים ועתה שא נא לפשע אמתך, ועתה דיקא דלא יצא טבעך בעולם ודרשינן טעמא דקרא שום תשים עליך שתהא אימתו עליך ואז הוא דאין כבודו מחול, וא"כ ועתה בפרק הזה דכך לא שייך טעמא שתהא אימתו עליך שא נא לפשע אמתך כי שפיר אתה יכול למחול, וכי תימא אנן לא דרשינן טעמא דקרא וכל מדותיו של הקב"ה הם גזרות ודינא הוא דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ואני מלך כי משחני שמואל הנביא בדבר ה' ואין אני יכול למחול, על זה פיה פתחה בחכמה אביגיל להורות לו כי הוא מוכרח לדרוש טעמא דקרא, לזה אמרה כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן, דעושה ויעשה לך בית נאמן אין בית אלא אשה, והרי אתה בא מרות המואביה ואיך יכולת לישא אשה ולבא בקהל והכתיב לא יבא עמוני ומואבי, ונימא ה"ה מואבית כמצרית ומוכרח אתה לדרוש טעמא דקרא על דבר אשר לא קדמו ואין דרכה של אשה לקדם, וכיון שלישא אשה אתה מוכרח לדרוש טעמא דקרא א"כ אמינא ולא מסתפינא דמצית למחול דדרשינן טעמא דקרא שתהא אימתו עליך והאידנא לא שייך גבך, וא"כ הוא בקשר אמיץ מ"ש ועתה שא נא לפשע כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן, והוא נתינת טעם לשבח יפה והגון

דצריך אתה למחול דהיכא דאפייסו ליה לצורבא מרבנן צריך למחול, וטעם אין כבודו מחול דמלך עתה לא שייך דזיל בתר טעמא כי היכי דאזלת כדי לבא בקהל, כי מלחמות ה' אדוני נלחם מלחמתה של תורה ואתה ידעת כמה שקלא וטריא צריך עד יצא כנגה שתהא ראוי בקהל, ועיקר שריותא משום טעמא דקרא כמדובר, והוא נתינת טעם כעיקר למ"ש שימחול לה, זה שאמרה כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן אין בית אלא אשה, וגם מלכו קיימא כמו שתרגם יונתן ומינה לדרוש טעמא דקרא זאת היתה לי אני האשה הנצבת עמך לבקש מטו ורעה לא תמצא בך מימיך כי המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו וא"כ רעה לא תמצא בך, וכיון דמעלת מעביר על מדותיו הוא דיוסיפו לו שנות חיים מהנספה בלא משפט, מכ"ש שאם אירע ויקם אדם לרדפך ולבקש את נפשך לא יוכל להרגך ולא נתנו אלהים לשלוט בך, ואדרבא והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים בעוה"ז, החיים בה"א הידיעה חייו של נספה בלא משפט, את ה' אלהיך בעוה"ב כמו שפירשו המפרשים לאפוקי שלא יהרגך אדם ותהיה ביד דומה עד דמלו להו שנות דור, ואת נפש אויביך הנקל להם לימסר ביד דומה אלא יקלענה וכו', והיה כי יעשה ה' לאדוני וכו' וציוך לנגיד אז לא תמחול דכיון שאתה מלך בפרסום אין כבודך מחול, לא כן עתה שמע בקולי למחול לי ולא תהיה זאת לך לפוקה, כי כ"ע יחדיו ירננ"ו עליך אם תהרוג נבל דמוכח דסברתך דלא אזלת בתר טעמא דקרא ויהיה לך לפוקה שלא תהיה מותר לבא בקהל, וכ"ש להיות מלך, ויברך דוד ואל האשה אמר וברוך טעמך דייקא, דאסברת לי דמוכרח לדרוש טעמא דקרא וזכית בדין, וזהו וברוך טעמ"ך כי כל טענתה דאזלא לטעמא דקרא כמדובר.

ולפי דרכנו מ"ש ולא תהיה זאת לפוקה, רמזה רמז מכלל דאיכא אחריתי דיהרוג אוריה מטעם דחתי הוה ואף בגרותן קרי בהו לא תחיה כל נשמה, וזו לפוקה לדידיה דמוכרח לדרוש טעמא דקרא על דבר אשר לא קדמו, א"כ אם נתגיירו מז' עממין דינא הוא דאון נהרגין, דהא כתיב למען אשר לא ילמדו ודרשינן טעמא דקרא דאם נתגיירו דתו לא שייך למען אשר לא ילמדו ליכא לא תחיה כל נשמה ואין נהרגין, וזהו ולא תהיה זאת לך לפוקה, דהשתא תנצל ויתפרסם דדרשת טעמא דקרא וטבא לך דאתה ראוי לבא בקהל, דדרשינן על דבר אשר לא קדמו מכלל דאיכא אחריתי דגבי אוריה אי דרשת טעמא דקרא אינו נהרג מטעם שהוא חתי כאמור.

ואפשר כי הוא הדבר אשר דיברו הנביא נתן את אוריה החתי הכית בחרב ואת אשתו לקחת לך לאשה, כלומר עבדת תרתי דסתרן את אוריה החתי להיותו חתי הכית בחרב דלא דרשת טעמא דקרא למען אשר לא ילמדו, וא"כ איך אשתו לקחת לך לאשה והרי

מאחר דלא דרשת טעמא דקרא אסור אתה לבא בקהל דאין לומר מואבי ולא מואבית, דא"כ מצרי ולא מצרית והסכלת עשה דבר והפכו בהעלם אחד בכי תרי עבדת וזו תוכחת מגולה לכל מראה עיני.

ומכללן של דברים אתה תבחר ותקרב לזה מאמרם ז"ל, הן לו הובא בס' שתי ידות להרב המקובל מהר"א חזקוני ז"ל בפ' במדבר וכה תוארו, בחר לך אחד משלשה אמר רבי ינאי אתה עשית שלשה דברים הרגת אוריה ושכבת עם בת שבע ומנית ישראל בחר לך אחד משלשה דברים, והלא במאמר אחד באחד יגשו מבין עם תלמיד דק"ו כחדא דהרי ה' מחל לו על חטא בת שבע כדכתיב גם ה' העביר חטאתך. ותו דכבר הוה מאי דהוה ושילם ארבעתים וקביל עליה יסורי א"כ איך באחרית הימים חוזר ונעור ענין בת שבע. ותו מנינא למה לי. ועוד נרגיש דהוא עשה שלש דברים ותחת שלש רגזה אר"ש לומר לו אחד משלשה בחר לך. ולהבין פשר דבר רחש לבי כי אמר אקדמה מה שכתב הרב שתי ידות הנזכר שם בנותן טעם, למה שמנה דוד הע"ה את ישראל דסבר דאין העין שולט אלא בדבר שיש בו חידוש כגון בצאת ישראל ממצרים שלא היו מוחזקים למרובים כל כך, ובו בפרק אם מונין את ישראל וימצאו רבים אז הוא דהעין שולט, אבל אם הוחזקו כבר למרובין ונמנין אין העין שולט, ובאמת בכל גוונא אסור למנותן דילמא אתי לאחלופי עכ"ד. והנה הרב יבין שמועה כלל שצ"ד כייל לן משמא דגמרא דמאן דדריש בעלמא טעמא דקרא כאשר יהיה האופן דהכתוב עצמו מפרש הטעם אז לא דריש ומאן דלא דריש בעלמא טעמא דקרא אם הכתוב ביאר טעמו אז הוא דרש כי לו פורש בכתוב עצמו. והנה במה שהרג אוריה מצי אמר אנא לא דריש טעמא דקרא וא"כ לא תחיה ישנו אף בגרותן, אבל מה שלקח בת שבע הוא סותר זה דאיך הותר לבא בקהל אם לא דדריש טעמא דקרא על דבר אשר לא קדמו, ואם גם בזה יוכל לומר אנא דרישנא טעמא דקרא ומה שהרגתי אוריה היה מטעם אחר דאין שליח לדבר עבירה ושולחיו פטור, ולעולם דמצד מה שהיה חתי כיון דנתגייר ליתיה בכלל לא תחיה כל נשמה דדרישנא טעמא דקרא דכתיב למען אשר לא ילמדו, אכתי קשה דמנית את ישראל דדרשת טעמא שלא ישלוט העין ולחלק יצאת בין הוחזקו למרובים ללא הוחזקו, ומאן דדריש טעמא כשהטעם מפורש בכתוב לא דריש אלא כשאין הטעם מפורש בכתוב, ופ' תשא אין הטעם מפורש בכתוב ולא היה לו לחלק בין הוחזקו למרובים ללא הוחזקו, וז"ש הרגת אוריה ולא דרשת טעמא דקרא ושכבת עם בת שבע, ומוכח דדרשת טעמא כשהטעם מפורש בכתוב, וכי תימא הריגת אוריה מטעם אחר קשה עליך דמנית ישראל, וטעמא טעים דורש הן לה היכא דלא כתיב בקרא, וממה נפשך בשלשה דברים הללו לא

יבצר דאחת מהנה לאו שפיר עבדת, ומאחר שכן בחר לך א' משלש. ובהכי א"ש דיש לו תירוץ לכלם אך במעמד שלשתן מוכרח שחטא באחד מהן, כל קבל דנא בא העונש והוא באחד.

ומתוך דברינו יובן מאמרם ז"ל בשוחר טוב (תהילים ג':ג') רבים אומרים לנפשי ר' שמואל פתר קרא בדואג ואחיתופל שהיו רבים בתורה אומרים לנפשי אומרים לדוד ששבה הכבשה והרג הרועה והפיל ישראל בחרב יש לו ישועה אין ישועתה לו ע"כ. ואפשר דהני תלתא דנקטי היינו דממה נפשך יתחייב דהע"ה ח"ו שבה הכבש"ה ולקח ב"ש, ובודאי דהוי משום שהוא מותר לבא בקהל ודריש טעמא דקרא על דבר אשר לא קדמו, וא"כ איך הרג הרועה מטעם דהיה חתי הא אית לן לדרוש טעמא דקרא למען אשר לא ילמדו וליתיה בכלל לא תחיה, וכי תימא לעולם דריש טעמא דקרא והריגת אוריה מטעם מורד במלכות אכתי הפיל ישראל בחרב שנהרגו עם אוריה, והא דנקטי במאמר הנזכר להורות דדריש טעמא דקרא על דבר אשר לא קדמו מבת שבע חדא מינייהו נקטי, אך ניחא להו למנקט הכל בענין אוריה עצמו.

ודרך אחר אפשר בהקדים מה שנחלקו רש"י ורבותינו בעלי התוס' סוף פ"ק דחגיגה גבי מאי דאתמר התם בבא על אשת איש נטרד מן העולם, ופירש"י דאין לו תשובה, וכתוב שם בפסקי תוספות דגם הבא על אשת איש אפשר בתשובה, וז"ש שבה את הכבשה והבא על אשת איש אין לו תשובה כדעת רש"י, ואי תימא דקושטא דמילתא דיש לו תשובה ודהע"ה שב בתשובה שלימה, לזה אמר והרג את הרועה שהרג אוריה ויש סברא דשפיכות דמים אין לו תשובה כדכתיב ולארץ לא יכופר, וכמ"ש גדול הדור הרב מהר"ח אלפאנאדרי ז"ל בס' אש דת דף ל', וכי תאמרו דאוריה בדין הרגו משום דהיה מורד במלכות, אכתי הוה ליה שפיכות דמים דהפיל ישראל בחרב אותן שנהרגו עם אוריה ואין לו תשובה.

או כלך לדרך זו דהכונה שבה את הכבשה, ואם כה יאמר האומר גזרת מלך היא דאמר ליה מנסינא לך בדבר שבערוה וכך גזרה חכמתו יתברך דלא לימרו עבדא זכי למאריה, הרי מצינו דלא זו בלבד ששבה את הכבשה דהוא דבר שבערוה כי הוא אמר ויהי, אלא שהרג את הרועה ונפל ברברבתא שפיכות דמים אשר לא ניסה בזה, וכי תימא אכתי יש זכות תולה בהריגת אוריה שהיה מורד במלכות כמשז"ל, הלא תענה במה שהפיל ישראל בחרב והוא שפיכות דמים.

ויתבאר עוד בהקדים מ"ש הרב שתי ידות פ' במדבר, דהנה אמרו פ"ק דקדושין דאוריה מורד במלכות וכתבו התוס' שהמורד היה שלא הלך לשכב את אשתו כאשר דיבר המלך,

ויש להעיר בזה דכדין עבד אוריה דלא הלך לביתו מאחר דהיתה מעוברת ואין לשמוע למלך לעבור על דת, אלא דלזה יש לומר דנהי דלפי האמת יפה עשה, אך אוריה לא ידע פרשת העיבו"ר וכיון דלא ידע ולא קיים מצות המלך נקרא מורד, אמנם כפי זה יש לדון דאמרו בזהר דטען דומה לפני הקב"ה דוד קלקל ברית ואמר לו כי בת שבע ראויה לו ואוריה לא שמש בה לעלמין, והשיב אי קמך גלי קמיה מי גלי, והשתא אם אוריה הרג בחרב אף דמעשיו לפי האמת טובים ונכוחים משום דלא ידע, א"כ גם דהע"ה אף דלפי האמת בת שבע ראויה לו ואוריה לא שמש בה, מכל מקום קמי לא גלי זהו תורף דברי הרב, ובזה אפשר לפרש מאמרין שבה את הכבשה, ואם כה יאמר מה היתה לו ואוריה לא שמש בה וכיון דהמעשה טוב אף דהוא לא ידע פטיר ועטיר, א"כ גם אוריה אינו מורד במלכות דכדין עשה ואף דהוא לא ידע לא אכפת לן, והנה הוא הרג הרועה, וכי תימא דאוריה חתי היה ואף דנתגייר אסור בישראלית ולא תפסי בה קדושין כמ"ש הרב שתי ידות שם, וא"כ אוריה נהרג משום מורד ובת שבע לא תפסי בה קדושין, הרי הפיל ישראל וכו'.

ומן האמור אקומה נא עלי בא"ר מאמרם ז"ל בשבת פ' הבונה והוא קללני קללה נמרצת נוטריקון נואף הוא מואבי הוא רוצח הוא צורר הוא תועבה הוא, ויש להבין מנא להו לרז"ל להוסיף כל זה והלא בכתובים מפורש דשמעי לא קאמר לדוד אלא איש הדמים ואיש הבליעל, וידוע דתועבה כינוי לע"ז וגם בליעל כמוהו, וצריך להבין מה שמץ מצא שמעי באדונינו דוד הע"ה מסרך ע"ז דקרי ליה הכי, אמנם זאת מצינו בזהר משפטים דף ק"ז אמרו שם דחטא דוד הע"ה היה שנהרגו ישראל בחרב בני עמון והוה חקיק ביה ע"ז וח"ו יהיב יקרא לע"ז, והנה רש"י פירש קללה נמרצת מפורשת כמו מה נמרצו אמרי יושר, ואפשר לומר דדא ודא חדא היא דנוטריקון נמרצת הנז' נמי לאו למימרא דכל אלה חברו אל דוד הע"ה, אלא כונת שמעי לפרש שיחותיו וכפירוש תיבת נמרצת דהוא מפורשת, והוה מסדר מערכה גדולה והיתה ארש"ת מזורה הרשת ללכוד דוד הע"ה מתוך הויכוח, וכה אמר נואף הוא בבת שבע, וכי תימא ראויה היתה בת שבע לדוד ואוריה לא שמש בה לעלמין כמו שאמרו בזהר, לזה אמר מואבי הוא דבשלמא אם היה מיוחס מישראל יש מקום לומר מאת ה' היתה זאת, אך עתה דהוא מואבי ואסור לבא בקהל מי שם פה לומר ראויה בת שבע לדוד, וכי תאמרו הא דמואבי בדותא היא דמואבי ולא מואבית וחזר הדין לומר ראויה בת שבע לדוד, לזה אמר רוצח הוא, כלומר דלא סגי לומר ראויה היתה לו ואוריה לא שמש בה לעלמין דהא קמיה לא גלי ומאי אית לך למימר כיון דלפי האמת לא שמש בה אוריה אף דהוא לא ידע אזלינן בתר קושטא דמילתא ולא

איכפת לן בידיעתו, א"כ רוצח הוא דאיך הרג אוריה בטענת מורד במלכות שלא הקים את דברו לשוב לאהלו, הא לפי האמת שפיר עבד אף דלא ידע ופטור הוא ונמצא דרוצח הוא, ואם נפשך לומר אוריה מורד במלכות הוא דלא ידע ובת שבע לא תפסי בה קדושין דאוריה גר חתי ואסור בישראלית כמש"ל, אכתי צורר הוא שהפיל ישראל בחרב והו"ל לדון אוריה בהדיא ולהורגו כדין מורד במלכות ולא לצרור ישראל שנהרגו עמו, ועוד תועבה הוא דיהב ח"ו יקרא לע"ז דהוה חקיק בחרב בני עמון כמ"ש בזהר, ונמצא דסוף דבר גם שמעי עצמו לא מצא לו עון אלא דהפיל ישראל בחרב ויהב יקרא לע"ז, וזהו שאמר לו שמעי איש הדמים שהיה סיבה להריגת ישראל וכמשז"ל על פסוק אשר הכה ביד גדליה וכי גדליה הרגן וכו', ואיש הבליעל דיהב יקרא לע"ז ח"ו, ולפי האמור עיניך תחזינה משרים דמה שכתוב ומפורש בפס' שאמר לו שמעי איש הדמים ואיש הבליעל והנוטריקון של נמרצת כפי מה שפירשו רז"ל, ופירוש תיבת נמרצת שהוא מפורשת דא ודא חדא היא כחדא שריין אידי ואידי חד שיעורא.

הנה זאת עולה מן המדב"ר דראויה בת שבע לדוד ככל אשר דברנו, ועתה נבא לדקדק לשוך הזהב של מאמר זה בסנהדרין דף ק"ז, דרש רבא מאי דכתיב כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד, ראויה היתה בת שבע בת אליעם לדוד ששת ימי בראשית אלא שבאת עליו במכאוב, וכן תנא דבי ר' ישמעאל ראויה היתה בת שבע בת אליעם לדוד אלא שאכלה פגה, וחזיתיה להרב באר שבע בתוספותיו שכתב וז"ל ראויה היתה ב"ש לדוד ששת ימי בראשית, אע"ג דבריש סוטה אמרינן מ' יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני וא"כ איך אמר הכא ששת ימי בראשית, יש לומר דמששת ימי בראשית בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון עם כל הנשמות התלויות בו זה בראשו וכו' מאותה שעה גזר הקב"ה בת פלוני לפלוני, כי בלי ספק יש לו להקב"ה ידיעה מה שעתיד בת קול להיות מכרזת וידיעת הקב"ה היא גזרה, רק שהבת קול אינה מכרזת זה עד מ' יום קודם יצירת הולד עכ"ל. ולשון הרב שכתב וידיעת הקב"ה היא גזרה אינו מיושב, דבאנו לחקירה העמוקה דאם ידיעתו מכרחת אין כאן שכר ועונש, ומוכרח לומר שיש בחירה ואין לנו ידיעה בידיעתו, וכמו שפירש הרמב"ם במשנת הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון, וגם בענין הזיווגים אם האדם יקלקל מעשיו לא יזכה לבת זוגו ואין כאן מקום להאריך. וגם בעיקר תירוצו לא נחה דעתי, חדא דכיון דהוא בידיעתו יתברך גם קודם ששת ימי בראשית הכל גלוי לפניו. ותו אמאי קפדי הכא למנקט כי האי לישנא, ותיסגי לן בכרוז דקודם יצירה דלשמועינן, הלא זאת בת שבע היא האשה דמכרזי עלה.

ותו חזה הוית להרב באר שבע שם שכתב וז"ל, אלא שאכלה פגה נראה דלית ליה הא דאמר ר' יוחנן בשם רשב"י פ"ק דע"ז לא היה דוד ראוי לאותו מעשה דכתיב ולבי חלל בקרבי אלא שאם חטא יחיד וכו', ופרש"י גזרת מלך היא לשלוט יצה"ר בדוד שיחטא כדי ליתן פתחון פה לשבים וכו', אם כן אי אפשר לומר ראויה היתה בת שבע לדוד לישאנה בהיתר, ואפשר לומר דלית ליה הא דלא היה דוד ראוי משום דאמרינן בעלמא אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך עכ"ל. ועמו הסליחה שחלק עלינו את השוין, דהא אמר הכא אלא שאכלה פגה, ופירש"י שקפץ את השעה ליזקק על ידי עבירה, והיינו דאמרינן דלא היה דוד ראוי שיבא הדבר בדרך זה דזה נחשב לדוד הע"ה חטא, וגזרת מלך היה להורות תשובה ליחיד כי דוד הע"ה רוח הקודש העידה עליו ברכי כשלו מצום וכו', וקבל עליו יסורין כמ"ש ששה חדשים נצטרע וכו', והכא אתי לאשמועינן דמ"מ בעיקר הדבר אשתו היא ולא חטא בעיקר הדבר, וזה מרחמיו יתברך דאף דגזר דדוד יחטא להורות תשובה, וגם דאמר ליה מנסינא לך בדבר שבערוה וכו', לא כלו רחמיו וזימן לו את אשתו שממנה יצא מלכות, וגם לא שמש בה אוריה לעלמין כמ"ש בזהר, ואין זה ענין לאין אומרים חטא שיזכה חבירך ופשוט.

ובזה אפשר לרמוז כונת הפסוק במזמור פ"ו עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו כי אתה ה' עזרתני ונחמתני. ונקדים מ"ש הרב עיר בנימין ח"ב דף ט' ע"ב משם גדול אחד בכונת פסוק זה, כי דוד גימטריא דואג ולכן נכתב דוד בדברי הימים ביו"ד, וזה עשה עמי אות לטובה בתוספת יו"ד ויראו שונאי דואג וכו', עד כאן דבריו ע"ש באורך, ואני ברגליו אעבורה כי עתה ארחיב הדיבר בס"ד, הלא עינינו הרואות כי בשמואל א' סי' כ"ב כתיב ויאמר המלך לדויג סוב אתה ופגע בכהנים ויסוב דויג ואז"ל שנתפס כדג ולכך נשתנה שמו, ובסנהדרין דף ק"ו אמרו בתחילה כתיב דואג א"ר יוחנן שהיה דואג הקב"ה שיצא לתרבות רעה, לאחר שיצא אמר וי שיצא זה, והשתי דרשות יבואו על נכון, דבשם דויג יש תיבת וי ותיבת דג ולמדנו מזה שלדואג נכתב עליו יו"ד לרעה לרמוז שתים רעות, וי שיצא ונתפס כדג, וזהו שאמר דוד הע"ה עשה עמי אות, כלומר אותה האות שעשית לרעה לדואג זו עצמה עשה עמי לטובה שיכתב דויד מלא יו"ד, ודויד מלא גימטריא כ"ד צירופי אדנ"י שהוא שלימות התיקון, אך דויג גימטריא כ"ג חסר תיקון, ועוד דויד מלא קרי ביה דודי והוא שבח גדול כמ"ש (שיר השירים א׳:ט״ז) יפה דודי אף נעים. ועוד לאלוה מילין חנני אלהים רמז נכון בסוד מלכות ובתוספת יוד על שם המחשבה ויכתב בס"ד בקונטריס שפת היאור, ונמצא כי מאד מדוקדק אמרי קדוש עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו כי עלתה יוד בשמי לטובה, אותה האות עצמה אשר בה נתכנה

לרעה דואג, כי אתה ה' עזרתני מלשון אעשה לו עזר כלומר כי אתה ה' גזרת שבת שבע תהיה לי עזר, ונחמתני שישתלשל המלכות ממנה וזהו מופת חותך שראויה בת שבע לי ומאת ה' היתה זאת, רח"ם רחמתי"ם שיהיה הענין באשה ההוגנת לי וכמדובר.

ואחשבה לדעת לרמוז ולפרש נמשך לזה פסוקי שמואל ב' סי' כ"ג, אמר אלהי ישראל לי דיבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים וכאור בקר יזרח שמש, בקר לא עבות מנגה ממטר דשא מארץ כי לא כן ביתי עם אל כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח ובליעל כקוץ מנד כלהם כי לא ביד יקחו ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרף ישרפו בשבת. ואין צריך לדקדק בכתובים הללו כי אף פשטן אינו מיושב, ונקדים מ"ש שם פ' חלק (ק"ז.) דאמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ואין אומרים אלהי דוד, אמר אינהו מינסו לי את לא מינסת לי, אמר לפניו רבש"ע נסני א"ל מינסא לך וכו'. עוד נקדים מ"ש בס' גלגולי נשמות מהרמ"ע שקבל ממהר"י סרוק דבת שבע לא מיחתה שהיתה כתמר ושתיהן בקשו להוציא מהן מלכים ע"ש באורך. ובזה נבא אל הביאור אמר אלהי ישראל, אמר אמירה רכה שא"ל הקב"ה דשאני האבות שנתנסו, ואח"כ לי דיבר צור ישראל דיבור קשה שאמר שינסה אותי, כי הקב"ה מושל באדם בכל ומלכותו בכל משלה, אמנם כך גזרה חכמתו צדיק מושל יראת אלהים כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ומשום הכי נקט צדיק דהנסיון הוא בדבר שבערוה כי שומר הברית נקרא צדיק, והוה מה דהוה ענין בת שבע, אך גם שבאו הדברים באופן זה מ"מ וכאור בקר יזרח שמש, כי מזה זרח אור לכל מלכות בית דוד ולמשיח, והוא אור בהיר בקר לא עבות ומאיר ובא יותר נגה ממטר וכו' כמו שפירש"י, לא כן ביתי עם אל שיהיה בקר עבות, כי ברית עולם שם לי, כי הוא אמר (שמואל א ט"ז:א') כי ראיתי בבניו לי מלך, וכל מקום שנאמר לי אין לו הפסק כמשז"ל (מדרש שמואל שם), וזהו ברית עולם שם ל"י, ובת שבע ערוכה בכל משמת ימי בראשית ושמורה שלא נגע בה אוריה, וזה חסד עליון שהנסיון היה בבת שבע המוכנת לי וגם שמורה שלא ידעה אוריה כלל, כי כל ישעי ורצוני וכל חפץ בת שבע כי לא יצמיח המלכות לאחר, כי גם בת שבע זה רצונה ונטהרה לבא אליו, ורצתה כי בנה יהיה מלך ונשבע לה כמשז"ל, וזה אות ומופת כי זאת היתה לי, ובליעל שהם דואג ואחיתופל החולקים על מלכות בית דוד כקוץ מונד וכו', ובנמשל כי לא ביד יקחו רמז שהתפלל עליהם שישכחו תלמודם, וזהו כי לא ביד יקחו תורה שעסקו בה, ואיש לא יגע בהם וכו' הרמז בנמשל דשאול ואבשלום ששמעו להם נהרגו בכלי זיין, ובאש שרף ישרפו כמ"ש שם פ' חלק (ק"ו) על דואג שנשרף נשמתו

ופיזרו עפרו בבתי כנסיות ובתי מדרשות, וזהו הנמשל שרף ישרפו ואפרם בשבת, מקום מוכן לישיבה בבתי כנסיות ומדרשות כמשז"ל.

ומעתה נבא להבין המאמר דראויה בת שבע וכו' הנז', ונקדים מ"ש בספר שכחת לקט ערך דוד אות כ"א משם ספר הפליאה וז"ל, דוד המלך היה מכיר התמורות וידע שהוא א"ה ואוריה הנחש ובת שבע היא חוה, ורצה דוד להורגו כי מסית היה, אלא אמר דוד פן יחשדוני כי יבקשו ממני אות שהוא הנחש ועשה בעקיפין ונתחייב הריגה ונהרג דמאריך אפיה וגבי דיליה, ומה שנענש דוד הוא על שמיהר ולא המתין לעשות ה' משפטו, גם בא עליה בלי תיקון שמתחילה היה לו להעביר זוהמת הנחש ממנה דהיינו שתבעל להדיוט תחילה ואח"כ לו, ולכן מת בנה הראשון כי היה מזוהמת הנחש, ואח"כ מלך בנה על ישראל שהיתה בת זוגו עכ"ל. ובזה נבא אל הביאור דהנה בפשט הפ' כי אני לצלע נכון יש לדקדק איך דוד הע"ה פתח פיו לשטן שהיה מוכן למכאובים ולהיות צולע כמו שפירשו רש"י ורד"ק, ולכן דרש רבא מאי דכתיב כי אני לצלע נכון דקשיא ליה לפי הפשט האמור, ודרשה כמין חומר דרמז דוד הע"ה כי בת שבע היא חוה שנבראת מהצלע, כי הוא אדם הראשון והיא חוה והיה נכון לקחתה כי היא צלע"ו ומצודתו, וז"ש כי אני לצלע נכון, וז"ש ראויה בת שבע לדוד משמת ימי בראשית, כלומר מעת שנבראו אדם וחוה כי זו היא חוה והוא אדם, ובהכי ניחא קושית הרב באר שבע דזו נשתנית משאר נשים כי שאר"ה הנה מ' קודם יצירת הולד, אבל זו היא אשתו משמת ימי בראשית אלא שבאת עליו במכאוב כי זוהמת הנחש עדיין מכשכש במעיה, וז"ש תנא דבי ר' ישמעאל שאכלה פגה טרם בישולה דאכתי לא מטא זימנה. ואחרי כן ראתה עיני בס' תורת חיים בשיטתו שדרך בדרך הזה, רק שהרב לא אשכח דבת שבע היא חוה וכתב כן מסברתו ובדיק בשמה בת שבע מל' בנות שבע ע"ש באורך, ואנן בעניותין פרישנא לה על פי דברי ס' הפליאה וכונתי במקצת לדעת הרב ז"ל.

ועל פי האמור יבא אל נכון דברי אביגיל זאת אומרת ולא תהיה זאת לך לפוקה, ורמזה לו מכלל דאיכא אחריתי מעשה דב"ש וכמשז"ל כאשר דברנו מראש מקדם, כי הנה כתבנו לעיל פ' וישלח מש"ם גדול רבינו האר"י זצ"ל דיעקב אבינו ע"ה שופריה דאדה"ר טרח להוציא לאור שתי טפות קדושות שיצאו מאדה"ר בנחש הקדמוני והם לאה ורחל, ובעבור שעבד ללבן בא ההוא רוחא דיליה דיהב בלאה באביגיל ונשאת לנבל הוא לבן לעובדו, ודוד הע"ה גלגול אדה"ר הוצרך להוציא מנבל טיפה זו שעדין היתה ביד הנחש, והוצרך לעשות כיעקב ללבן לשמור צאן נבל ואח"כ לקח אביגיל, ושם כתבנו שארית הענין ע"ש. ולמדנו מזה שהוצרך דוד ליקח אביגיל מטעם שהוא אדה"ר וכו' והוא כענין

בת שבע שהיא חוה אשתו, וכשם שהרג לאורי' ולקח ב"ש כך היה רוצה להרוג לנבל וליקח אביגיל, ואביגיל רמזה לו שלא נאה לעשות כן רק לכן יחכה שימות נבל וישאנה, וכך היה צריך לעשות להמתין שימות אוריה ותהיה ב"ש מוכנת וישאנה, והוא לא כן עשה ויצר לו, וכל זה רמזה לו אביגיל בנבואתה ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול, דהגם שהדין עמך כי אתה אדה"ר ומקום יש בראש להרוג לנבל הוא לבן והוא נח"ש ינח"ש והצל תצילני, מ"מ לא תדחוק השעה ותמתין ולא תהיה זאת לך לפוקה, זאת מכלל דאיכא אחריתי דומה בדומה שיעלה על דעתך להרוג אוריה ולקחת ב"ש אף שהיא שלך, מ"מ הוא לך לפוקה שאתה דוחק את השעה וכמו צער בנפשך.

או יאמר במה שראיתי בס' שבלי הלקט ח"ב כתיבת יד סי' מ"ח, דדוד הע"ה היה רוצה לבא על אביגיל בטענה שנבל חשוב כמת שמורד במלכות, והיא השיבתו דעדיין לא יצא טבעו בעולם עכ"ד. והנה אז"ל דשאול המלך בטענה זו נתן מיכל בתו לפלטי בן ליש דדוד חשוב מת שמורד במלכות, וז"ש ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול, כלומר טענה זו להתיר האשה שמורד בעלה במלכות הן בעודנו חי כבר היא לפוקה לדואג שהורה לשאול כך במיכל, והיא שקר דעדין לא מת ואגידה ביה עד אשר ימות ממש, ולא נאמר בזה כל העומד ליהרג, וז"ש זא"ת ל"ך מכלל דאיכא אחריתי לאחר שהוא ענין מיכל שהתירוה לפלטי בן ליש.

אדהכי והכי הא מילתא יוצאה בהינומא דבת שבע ראויה לדוד והיא בת זוגו, ועד ממהר כי ממנה נשתלשל מלכות בית דוד ואוריה לא שמש בה לעלמין. ובזה נבא לרמוז דרך רמז כתוב אחד אומר בסדר היום סדר קדושים ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנואף והנואפת, ויש לדקדק דאשר ינאף את אשת רעהו יתר, ואפשר במ"ש בהקדמת הזהר דדומה קטרג על דוד הע"ה ואמר מארי דעלמא כתיב בתורה ואיש אשר ינאף את אשת איש וכתיב ואל אשת עמיתך וכו' דוד דקלקל ברית בערוה מהו א"ל קב"ה דוד זכאה איהו וכו' ע"ש באורך. והשתא בהאי קרא דעתיד דומה לקטרג לדוד הע"ה בפסוק זה עצמו רמזה תורתנו הקדושה לזכות דוד הע"ה לאפוקי דומה, כי דוד הע"ה אינו בכלל זה דגט כריתות אוריה כתב לאשתו ולא שמש בה לעלמין, ובת שבע אשתו היא וראויה לו מששת ימי בראשית, וז"ש ואיש אשר ינאף את אשת איש לאפוקי בת שבע דמגורשת היתה ולא נהג עמה אישות מעולם, ועוד אשר ינאף את אשת רעהו ובת שבע לאו אשת אוריה היא, ואדרבא היא אשתו וכמשז"ל דעל ידי שנדר דוד הע"ה לאוריה לתת לו בת ישראל נתנו לו חלקו זו אשתו בת שבע וא"כ לאו אשת רעהו היא, וא"כ דוד הע"ה פטיר ועטיר מכל ערורי.

ובאופן אחר אפשר לרמוז בפסוק זה אשר נסתפק הרב מהר"ר אהרן ששון בתשובותיו סי' קצ"ו, בהא דקי"ל דאסורה לבועל אם הוא דוקא בועל ראשון שאסרה על בעלה אבל בועל שני דהא אסירא וקיימא מכח בועל ראשון שריא לדידיה, או דילמא גם בועל שני אסירא ליה, ופשיט לאיסורא מתשובת הרא"ש כלל ל"ב ע"ש. והרב כנסת הגדולה א"ה סי' קע"ח והרב מהר"י ליב בקונטריס אחרון מס' שער אפרים הקשו עליו, דזה תלמוד ערוך בסנהדרין דף מ"א לאוסרה על בועלה שני, ואפשר דהיינו דמרבה קרא אשר ינאף את אשת איש ואחריו אשר ינאף את אשת רעהו בועל שני, מות יומת לרבות שניהם דתרויהו במיתה גם את הראשון גם את השני ואידי ואידי חד שיעורא תורה אחת להם בכל, בדין מיתה ובדין אסורה לבועל ואין ביניהם חילוק.

ויתכן לרמוז עוד בקראין אשר נסתפק הרב מהר"י אלפאנדארי ז"ל בס' מוצל מאש סי' מ"ט, בראובן הבא על אשת שמעון שעומד במדינת הים והיא בחזקת אשת איש ותרויהו הנואף והנואפת לאיסורא איכוונו, ואחר זמן נודע כי בו בפרק אשר ראובן בא אל אשת שמעון כבר שמעון היה מת במדינת הים והיא פנויה בזמן ההוא, ונסתפק הרב ז"ל אם האשה הזו מותרת לבועל כיון דלפי האמת אגלאי מילתא שהיתה פנויה שכבר מת בעלה, או דילמא אסורה לבועל מאחר דהם נתכוונו לאיסור כי שניהם סברו דשמעון חי ולא אסיקו אדעתייהו מיתתו כלל. ואחרוני זמנינו חתרו להביא ראיות דרכו קסתם הלא בספרתם ואין כאן מקום להאריך, ולכל הדברות הדבר פשוט כי הבועל פטור ממיתה כיון דבעת ההיא היתה פנויה, וז"ש אשר ינאף את אשת איש שדעתו לאיסור לבא על אשת איש, האמנם לאו בכונה דידהו תליא מילתא רק אשר ינאף את אשת רעהו באמת, לאפוקי אם נתגלה כי בעת ההיא כבר מת בעלה אינה אשת רעהו ופטורים ממיתה, וכן אם היו קדושי טעות וכיוצא דאינה אשת רעהו פטירי ממיתה, דצריך דבזמן ההוא תהיה אשת רעהו ואז מות יומת וכו'.

ועוד אפשר דרמז הכתוב משז"ל פ"ק דסוטה (י'.) אין האיש מזנה אא"כ אשתו מזנה אחריו והיינו דאמרי אינשי איהו בקרי ואיתתיה בבוציני, וז"ש אשר ינאף את אשת איש, וזה האיש שנאף זה את אשתו הוא אשר ינאף את אשת רעהו, וכשהוא זינה גם אשתו זינתה אחריו, וזה אפשר שרמז הכתוב פ' אחרי איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני ה', הכונה איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו שזה גורם לגלות ערוה אחרת היא אשתו שתזנה אחריו.

ואי בעית אימא ונדקדק אומרו איש איש במשז"ל (סנהדרין נ"ח:) אם תאמר קין נשא אחותו חסד הוא דלא סגי בלאו הכי כי אין בלתה, גם ידוע מה שכתבו המפרשים בטעם

העריות דאין משתמשין בשרביטו של מלך והדברים עתיקים כמ"ש הרדב"ז בתשובותיו סי' תרצ"ו ע"ש, וז"ש איש איש עתה שכבר יש אנשים הרבה בעולם ושכיחי רבות בנות בהתר, לאפוקי קין שנשא אחותו שאז היה הדבר מוכרח לא כן עתה, וזה רמז באומרו איש איש לא תקרבו לגלות ערוה ונתן טעם אני ה' כי אין משתמשין בשרביטו של מלך. **ורוח** אחרת אתי לרמוז משז"ל (נדרים כ':) לא ישתה בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר ואפילו שתיהן נשיו, וזה רמז אל כל שאר בשרו לא תקרבו דאף נשיו הרמוזות בכל שאר בשרו אין שארו אלא אשתו לא תהיין לאיש שתי נשים במחשבתו, וזהו לא תקרבו דבקרב איש לאחת מהנה לא יהיה לו מחשבת פגול אל כל שאר בשרו שיתן עיניו בכוסו האחר כי גם זה חשוב לגלות ערוה, והגם דהן הן הדברים שבלב אשר לבו הלך חשכים במחשבתו אשר חשב, אני ה' בוחן לב ונאמן בפרו"ע פרעו"ת בישראל.

ועוד אפשר לרמוז במשז"ל (חולין י"ג:) איש איש לרבות הגוים, וידוע סברת ר"ת שהביאו התוספות ריש כתובות ושאר דוכתי, ולדעת המרדכי פ' בן סורר והגהות מיימוניות סבר ר"ת דגוי הבא על אשת איש מותרת לבעלה, והיא סברא תמוהה וכאשר התוס' הרבו להשיב על סברא זו, וז"ש איש לרבות הגוים, אם בא הגוי אל כל שאר בשרו זו אשתו לא תימא דמותרת לבעלה כדעת המרדכי בסברת ר"ת, לא היא דהדין הוא דאסורה לבעלה, וז"ש לא תקרבו לגלות ערוה דודאי אסורה וכדעת התוספות ז"ל, וטוביה לדזכי שומר הברית והיתה לו ולזרעו החיים והשלום מה הוא בחיים אף זרעו ב**חיים**.

קדושים

פרשת קדושים בס"ד

במדרש (ויק"ד פכ"ד) קדושים תהיו יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני קדושתי למעלה מקדושתכם:

קדש ישראל ההולך קדמת הצו"ר חלקת הצורי"ם בהררי קדש ממנו חוצב לאבו"ת אבהן דעלמא רחימי דמלכא הן המרכבה רכב אלהים תלתא דמרחמי תלת סמכי קשוט עמודי שמים ומצוקי ארץ הו"ד הוא בצבא, ומאבות יצאו תולדות יצץ ופרח ישראל תולדה כעין אב קדש איקרי אמימרא דרחמנא בסוד קדושים רבה. וכמאמר הכתוב קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם ואפשר לפרש במשז"ל אלהים קדושים אלהים של קדושים שהם ישראל הנקראים קדושים, וז"ש קדושים תהיו כי בזה שאתם קדושים קדוש אני ויתפרש מ"ש אלהים קדושים דהכונה ה' אלהיכם שהוא אלהים של קדושים ולא יערערו המינין במאי דכתיב אלהים קדושים כמו ששאלו לר' שמלאי בירושלמי

דברכות דכתיב אלהים קדושים והול"ל אלהים קדוש דכיון דאתם קדושים א"כ קדוש אני ומאי דכתיב אלהים קדושים פירושו שאני אלהיכם אלהים של קדושים.

והרב מהר"ר נפתלי הכהן בסוף ספרו פירש הכתוב ומאמר פתוח מקדמי אר"ש כמין חומר, כי הני תלתא קדוש (ישעי' ו') תרגם יונתן קדיש בשמי מרומא עילאה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא, והשתי קדושות אפס קצתם, נמצאו דקדושה ראשונה בשמי מרומא עילאה, הנה המלאכים וצבא השמים צבא המרום וגם משה רבינו עלה למרום וחנוך ואליהו זכור לטוב, וקדושה שנית על ארעא עובד גבורתיה, הא נמי מצינו גדול משה רבינו ואחריו כל ישרי לב עושי נפלאות, האמנם קדושה שלישית לעלם ולעלמי עלמיא נשגב ה' לבדו ואין במלאכים וגדולים צדיקים שמץ מנהו, וז"ש קדושים תרתי משמע תהיו, דהיינו שתי קדושות בשמים ממעל ועל הארץ מתחת עושי גדולות, תהיו אפשר על ידי תורתכם ומעשיכם הטובים אתם יכולים להשיג, וזהו שאמרו במדרש יכול כמוני שתוכלו להשיג אף קדושה שלישית לעלם ולעלמי עלמיא, ת"ל כי קדוש אני קדושתי למעלה מקדושתכם.

ולדרכו היה מהלך ופירש בזה מאמרם ז"ל (ברכות י'.) אין קדוש כה' כי אין בלתך אל תקרי כי אין בלתך אלא כי אין לבלותיך בשר ודם מעשה ידיו מבלים אותו והקב"ה מבלה מעשה ידיו, הכונה אין קדוש כה' כי אין בלתך ובלעדך ליכא קדוש, והשתא יקשה על זה דהרי ישראל קדושים הם והמלאכים קדושים והיכי קאמר כי אין בלתך, לזה אמר אל תקרי כי אין בלתך אין אתה יכול לקרות כי אין בלתך כי אם אחר שתקרא אין לבלותיך שהוא לעלם ולעלמי עלמיא שהוא מבלה את מעשה ידיו, אז קרא נא כי אין בלתך דבקדושה זו אין בלתו, זהו תורף דברי הרב הנזכר עיין בספרו באורך.

ואל זה אביט לפרש בזה סדר קדושה, אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה. והנה למדנו מתורתו של הרב פרשת דרכים דף מ"ו ע"ב דתיבת אתה למעט אחרים, וסמוכות שלו מדברי הרשב"א והריטב"א עש"ב, וז"ש אתה דוקא קדוש לאפוקי המלאכים והצדיקים, ושמך קדוש דוקא, וקדושים שהם הצדיקים והמלאכים בכל יום יהללוך כי אתה קדוש דוקא, וכי תימא הני מילי סתרן אהדדי כי אתה קדוש ממעט אחרים ותוך כדי דיבור אמר קדושים יהללוך אם כן האיכא קדושים מבלעדיו ח"ו, לזה אמר סלה כלומר מה שהוא קדוש לבדו היינו סלה שהוא לעולם דקדושתו לעלם ולעלמי עלמיא דוקא הוא לבדו יתברך.

הוא אשר דיבר המשורר במקראיו (תהילים ק"נ:א'-ב') הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עוזו הללוהו בגבורותיו הללוהו כרב גודלו, הכונה הללו אל בקדשו כי קדושתו גדולה

אין חקר, והשתא מפרש השלשה קדושות, הללוהו ברקיע עוזו שהוא קדיש בשמי מרומא עילאה, הללוהו בגבורותיו היא קדושה שניה קדיש על ארעא עובד גבורתיה, הללוהו כרב גודלו ריבוי גודלו שאין לו קץ היא השלישית לעלם ולעלמי עלמיא, וכד דייקת שפיר גם שתי קדושות מה דמות יערכו הקדושים אליו כי הוא בשמי שמים מה שאין רשות לעלות שם, המלאכים אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו והיינו קדיש בשמי מרומא עילאה דייקא וזהו ברקיע עוזו, וזאת שנית עובד גבורתיה מי ימלל גבורותיו, ומה שעושים הצדיקים הוא היה עושה, וזהו בגבורות"יו דייקא.

אמור מעתה אפשר לומר דאף בשתי קדושות ראשונות אמרו יכול כמוני, דגם בשתים זו קדושתי למעלה מקדושתכם, כי קדושתו יתברך בשמי מרומא ועובד גבורתיה מעל דמעל ומה דמות יערוך אליו, ובהא הוא דאצטריך למימר יכול כמוני וכו' אבל בקדושה שלישית לא צריכא למימר.

או ירצה פירוש סדר קדושה אתה קדוש וכו', במה שפירשו המפרשים מאמרינו דהכונה שישראל בכללותם נקראים קדושים אבל כל אחד בפרטות עתה לא איקרי קדוש רק לעתיד לבא קדוש יאמר לו וכמשז"ל (ב"ב ע"ה:), ומה שאין כן הקב"ה דאיקרי קדוש, וז"ש קדושים תהיו יכול כמוני דכל אחד יקרא קדוש ת"ל כי קדוש אני, כלומר דנקרא בפרטות קדוש וישראל בכללות כלם נקראו קדושים, זהו תורף דברי המפרשים. וכיוצא בזה ראיתי בנימוקי עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה שפירש משם הרב כמהר"ר יצחק יששכר זלה"ה כונת הפסוק (משלי ל"א:כ"ט) רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה, במשז"ל בסוכה דף כ"ח שלשים תלמידים היו להלל הזקן שראוי שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו, וקשה דהכתיב ולא קם נביא עוד כמשה, וי"ל דמשה רבינו מופלג במעלות רבות ולא יקום כמוהו באיש אחד שיהיו בו כל המעלות, אבל בדור אחד אפשר שיהיו בהצטרפות כלן כמשה רבינו זה במעלה אחת וזה באחרת עד שבין כלם כאחד יהיו כמשה רבינו ע"ה, וז"ש אשת חיל מי ימצא כל אלה המעלות דמונה והולך ואשה בכל אלה כלם נקבצו באו לה מי ימצא, אבל רבות בנות בכללותן עשו חיל כל אחת מדה אחת, ואת עלית על כלנה שכל המעלות בשבח שקבצ"ו ומצאו ביך, אלו הם דברי הרב הנז' כאשר כתבם עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה, ועיין מ"ש הרמב"ם סוף פ"ז מפרקיו במס' אבות, ומה שכתבתי בעניותי על דברי הרב הנז' בקונט' פתח עינים שם בסוכה בס"ד.

ועל פי דברי הרב הנז' מה טוב ומה נעים מאמרם ז"ל במדרש רבה וזאת הברכה, זש"ה רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה מדבר במשה על שנתעלה יותר מהכל עכ"ל. ולפי האמור הרי הוא כמבואר דרבות בנות בכללן עשו חיל כל אחת מעלה אחת ואת

עלית על כלנה דכל המעלות והמדות מה ידידות עשר ידות מדובר ביך נכבדות, וכן משה רבינו ע"ה היה שלם בכל השלמיות הנמצאות בכללות כמה וכמה חסידים וצדיקים, אשר כל צדיק וצדיק הרי זה קנתה ימינו מעלה אחת או שתים אבל משה רבינו ע"ה שלם בכלם כאחד.

ודרך זו אלך לפרש מאמרם ז"ל בדברים רבה על פסוק אנשים חכמים וידועים, למה לא נכתבו ז' כא' שאם לא נמצאו משבעה מביא מארבע ואם לא נמצאו מארבע מביא מג' ואם לא נמצאו מג' מביא מא' שכן כתיב אשת חיל מי ימצא עכ"ל. ולכאורה יפלא מאי שיאטה דאשת חיל הכא בינ"ן דמוריין שופטים בארץ על כן יאמרו המושלים אשה בעזרה מנין. אמנם אפשר במ"ש הרב המבי"ט ח"א סי' ר"פ דהשבעה מדות הם לעיכובא, והקשה הרב פרי האדמה זלה"ה ח"א פ"ב דסנהדרין דדברי הרב המבי"ט קשים לשמוע והם נגד הספרי דשם אמרו דאינם לעיכובא וכמ"ש הרב לחם משנה, ותירץ דס"ל להרב המבי"ט דבהצטרפות כלם צריך שימצאו כל המדות וזהו לעיכובא, דהגם דכל אחד אין בו כל מדות בפרטות תיסגי לן ששבע מדות ימצאו בכללותן וזה הוי לעיכובא עש"ב, ואפשר דז"ש במאמר הנז' למה לא מנה שבעה כאחד לומר שאם לא נמצאו משבעה מביא וכו', ולפי האמור בהצטרפם מיהא צריך שיהיו כל השבע מדות אלא דלא הוי לעיכובא שיהיו בכל אחד, והיינו דמסיים שכן כתיב אשת חיל מי ימצא כמו שפירש הרב הנז', דהפירוש הוא אשת חיל בכל המעלות באשה אחת מי ימצא, אבל בכללות רבות בנות יעשו חיל דבהצטרפות רבות בנות בין כלם יעשו חיל, אבל כל מעלות המדות באשה אחת מי ימצא, וזו כיוצא בה דאם לא נמצאו כל המדות בכל אחד תיסגי בחד ושאר המדות בצירוף כלן יהיו ע"ד רבות בנות עשו חיל בין כלן, ואשת חיל כוללת כל שפר מעלות המדות מי ימצא וזה כתבנו דרך דרש.

ואולם בכונת דברי הרב המביט הנז' אנא זעירא לבבי לא כן יחשוב, כי כונתו פשוטה דהוי לעיכובא אם נמצאים בעיר בעלי ז' מדות אז הוי לעיכובא דאין למנות אחרים שאינן בסוג זה, אבל כשאינם בנמצא כלל לא איירי בזה הרב המבי"ט, דודאי הלך אחר הנמצא וכמו שכתבנו בעניותנו במקום אחר בס"ד.

הדרן לדידן בסדר קדושה ופסוקי הפרשה, וטרם אענה על פי מאי דקמן אציגה נא איזה גרגירים ופרפראות מקבילות הלא לאות סמיכות הפרשיות ואתיא מדרשא תוכחות מוסר בס"ד, ונקדים שדין איסור חמץ בפסח הוא במשהו, ונתנו הראשונים הרי טעמי לחומרא זו, ראשון הוא דאיסור חמץ בכרת ולכן יש להחמיר במשהו, וזאת שנית דחמץ לא בדילי אינשי מיניה כולי שתא ולכן צריך לעשות גדר גדול לאיסורו. וכתבו האחרונים לאסור

אף בתרי משהו שאם נתערב משהו מחמץ בתבשיל אחד ונאסר ואח"כ נתערב משהו מאותו תערובת בתבשיל אחר אסור הכל, והני בי תרי טעמי מישך שייכי בעריות, חדא דעונשן כרת, ועוד כי היצר מתגבר ביותר עליהן ורבו המתפרצים וכל הגדול יצרו גדול באופן כי מצד שיצרו מתגבר ובנקל יבא ליגע באיסור עריות או אביזריהו הו"ל כלא בדילי אינשי מיניה דחמץ, ויש להחמיר חומרא גדולה מאד על דרך דמחמירינן בחמץ במשהו ואפילו בתרי משהו. ובזה נבא אל הביאור בסמיכות הפרשיות ונכרתו הנפשות העושות וכו', וכיון דקאי בכרת א"כ צריך שמירה גדולה ולהחמיר מאד כאיסור חמץ, ומשום הכי ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות וכו' ואמרו רז"ל (מו"ק ה'.) עשו משמרת למשמרתי, שצריך שמירה בכפליים שהוא גדר וסייג כיון שהוא כרת, ועוד לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו וכו' רמז טעם ב' דלא בדילי אינשי מיניהו והיצה"ר מתגבר וצריך קדושה יתירה מאד, וז"ש קדושים תהיו רמז משמרת למשמרת קדושים, תרתי משמע קדושות והרחקות דומה למאי דמחמירינן בפסח באיסור חמץ בתרי משהו.

ועוד אפשר לרמוז במה שאמרו בזהר שבכל מצוה צריך מחשבה ודיבור ומעשה, והיינו לתקן נפש רוח ונשמה שהם בסוד מחשבה דיבור ומעשה, וז"ש ושמרתם את משמרתי שתי שמירות, ואת ריבה שמירה שלישית במחשבה דיבור ומעשה לתקן נר"ן, וז"ש לבלתי עשות רמז לתקן המעשה בסוד הנפש, והוא אומרו ונכרתו הנפשות העושות דייקא, ואחר זה אמר קדושים תהיו קדושים תרתי במחשבה ודיבור, ונתן טעם כי קדוש בסוד המחשבה דאקרי קדש, אני ה' אלהיכם בסוד דיבור ומעשה כנודע לחכמי לב.

ויתבאר עוד במשז"ל (קידושין ל"א.) בשעה ששמעו אומות העולם אנכי ולא יהיה לך אמרו לכבוד עצמו הוא דורש וכשאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות הראשונות, ויש ליתן טעם לזה במשז"ל (נדה ל"א.) שלשה שותפין באדם אביו ואמו והקב"ה דהגוף והעצמות ואודם ולובן מאביו ואמו והנשמה והידיעה וכו' הם מהקב"ה, ולכן כששמעו האומות אנכי ולא יהיה לך אמרו לכבוד עצמו, אך אזן ששמעה כבד את אביך ואת אמך שהיא מצוה שכלית ושגם אומות העולם מסברא מקיימים אותה נתעוררו התעוררות גדול, כי כבוד אב ואם היינו מטעם שגוף האדם אל עצמו ואל בשרו בנוי מהם ולכן הסברא נותנת והשכל מחייב לכבדם, א"כ ק"ו שיש לאדם לכבד לנותן בו חיות וידיעה שהוא הקב"ה, ולכן חזרו והודו למאמרות הראשונות כי דין הוא ליחדו ולכבדו, שעיקר האדם החיות והידיעה והנשמה וכו' הם ממנו יתברך וחיובו הוא להאמין בו ולא לזולתו, והם דברות הראשונות אנכי ולא יהיה לך.

וממוצא דבר יתבונן האדם שלא לחטוא במחשבה, כי הידיעה והחיות הוא חלקו יתברך ואיך יחטא במה שחננו הוא יתברך, ואפשר שזהו טעם אומרם ז"ל (יומא כ"ט.) הרהורי עבירה קשים מעבירה, להיות כי פוגם בחלקו יתברך שנתן לו ידיעה, ועם כל זה גברו רחמיו יתברך גלה צדקתו לפי רוב ענותנותו ומחשבה רעה אינה מצרפה למעשה, אף שמן הדין יותר פוגם במחשבה להיותו חוטא במה שנתן לו יתברך, מ"מ מצד רחמיו אינו דן על המחשבה שהוא חלקו לבד.

ובזה נבא אל הביאור קדושים תהיו, וזהו טהרת רעיון ומחשבה ויחוד הלב בעבודתו כי זהו סדר קדושה כי קדוש אני ה' אלהיכם, וכיון שחלק הטוב שבכם היא הידיעה והחיות ממנו ית' צריך לעובדו בהם, ולזה סמך איש אמו ואביו תראו, כלומר עיניכם הרואות מצות מורא וכיבוד אב ואם שהן מצות שכליות והטעם כי אביו ואמו הביאוהו בעולם ונתנו לו חלק בשר ועצמות וכו', ומזה תלמדו לכבדני ולירא מפני בחלקי אשר נתתי לכם, ולכן את שבתותי תשמרו כי זה כל פרי להיות התולדה מעין אב, ויום שבת הוא יום ששבת יתברך כביכול וצריך לידבק בו, וז"ש אל תפנו וכו' ואמרו רז"ל אל תפנו אל מדעתכם שבחלקו שהוא חונן לאדם דעת צריך לכבדו ולדבקה בו.

נחזור על הראשונות וכבר כתבנו שפירשו המפרשים במאמר הנז' יכול כמוני וכו', שהכונה דישראל בכללותם נקראים קדושים ולא כל א' בפרטות ככל הכתוב לעיל, וסדר קדוש' בו תרמו"ז על דנא פתגם, וז"ש אתה קדוש, אתה למעט הצדיקים ומלאכים, ואם נפשך לומר הרי מצינו גם ישראל כתיב בהו קדושים תהיו וכיוצא וקדישי עליונין על המלאכים, לזה אמר ושמך קדוש כלומר הוא לבדו מרום וקדוש, מה שאין כן המלאכים והצדיקים בכללותם הוא דמיקרו קדושים לא בפרטות, ועל כן וקדושים שהם המלאכים וגם הצדיקים יהללוך סלה אין קדוש כה' כי אין בלתך.

ויראה וירצה בזה כתוב הדר הוא פ' אמור וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב קדוש יהיה לך כי קדוש אני ה' מקדשכם, וראוי לשית לב בקדושות הללו דאמור בכפיל"א. ותו דקרא בגויה דכהן משתעי וישנו בנותן טעם כי אני ה' מקדשכם. ועל פי האמור אפשר לפרשו בסגנון זה וקדשתו כי את לחם וכו', וכי תימא אם כן מצינו דהכהן בפרטות נקרא קדוש וזהו נגד היסוד אשר ידענו מקראין קדושים תהיו כי קדוש אני, שהכונה כמשז"ל יכול כמוני ת"ל קדוש אני שנקראתי קדוש לבד לא כן אתם בכללות וקראתם קדושים, ומאחר שכך מאי קאמר וקדשתו לעשות לכהן בפרטות קדוש, לז"א קדוש יהיה לך כלומר נקרא קדוש בערכך אבל לפי האמת לא יקרא קדוש בפרטות כי קדוש אני,

וזו מעלתי בפרטות שאני נקרא קדוש אני ה' מקדשכם וקורא אתכם קדושים בכללות, וכמ"ש קדושים תהיו וכו' כמדובר.

ויתכן עוד לפרשו במ"ש בבתרא דף ק"ך הלכתא חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב והלכתא אין חולקין ל"ק הא דפליג ליה רביה יקרא הא דלא פליג ליה רביה יקרא, ואמרינן ביומא פ' בא לו דחזן הכנסת נותן לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן וכו', ופריך דאין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב, ומשני כלהו משום כבודו דכהן גדול, וז"ש וקדשתו לפתוח ראשון ולברך ראשון כמשז"ל, וכי תימא הא אין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב ומלא כל הארץ כבודו ואיך אחלק כבוד לכהן לפני ה', לז"א כי את לחם אלהיך הוא מקריב, כלומר היכא דפליג ליה רביה יקרא חולקין ואני חלקתי כבוד לכהנים כמש"ה את לחם אלהיהם הם מקריבים והיו קדש, ונמצא דבקרבתם לפני ה' לקרבנות אני מקדשם וכיון שאני חולק להם כבוד ומקדשם גם אתה וקדשתו, ועוד קדוש יהיה לך כי אני ה' מקדשכם, רמז תירוץ הש"ס פ' בא לו כלהו משום יקרא דכ"ג, וז"ש קדוש יהיה לך מסיבה כי אני ה' מקדשכם ואתה נוהג בו כבוד לכבודי כי קדוש אני ה' והוא משרת לפני ובכי האי גוונא שרי.

ובמסילה נעלה לפרש בכתוב סדר היום מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני ה', ואמרו בירושלמי דבכורים אני הוא שקיימתי מצות זקן תחלה, ופירש הרב מהר"ר העשל זלה"ה דהכונה דלא תקשי דאין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב, לז"א אני ה' אני הוא שקיימתי מצות זקן תחלה ופליגנא ליה יקרא, וכי פליג ליה רביה יקרא שרי, ודברי פי חכם חן ואני ברגליו אעבורה לפרש בכתוב לפי דרכנו דמ"ש אני ה' הכונה לא יעלה על דעתך דאין חולקין משום דכיון שאתה עושה לכבודי כי כל המקבל פני זקן כאלו מקבל פני שכינה, א"כ שרי על דרך דמשני פ' בא לו כלהו משום יקרא דכ"ג, והוא אומרו אני ה' כלומר כבוד זה שאתה מכבד לזקן הוי לכבד אותי ולא תחוש כי לי אתה מכבד.

ורוח אחרת אתי בפירוש הכתוב ונבין אומרו ויראת מאלהיך ודרשת רז"ל ידועה, ונקדים אשר דיבר במקדשו הרב מהר"א מונסון ז"ל דטעם השראת שכינה בארץ שיהיה סיוע ליראת ה', כי נשמת האדם מרגשת בשכינה ויראה לחטוא ואף דאיהו לא חזי נשמתיה חזי עכ"ד. ולפי זה השתא דאמרו רז"ל כל המקבל פני זקן כאלו מקבל פני שכינה, ונראה הטעם דהצדיקים ובעלי תורה הן הן המרכבה רכב אלהים וראוים שתשרה עליהם שכינה ולכן המקבל פני זקן כאלו מקבל פני שכינה השורה בו, א"כ מינה דיועיל נמי ליראה את ה' דנשמתיה חזי שכינה שרויה על ראש צדיק וקונה היראה, וז"ש מפני שיבה

תקום והדרת פני זקן, ועל ידי זה תזכה ויראת מאלהיך שתירא את ה' ויועיל לך קבלת פני זקן, ונתן טעם אני ה' דמקבל פני זקן כמקבל פני שכינה, וכשם דהשראת שכינה סגולה ליראה כן הקבלת פני זקן מועיל ליראה כי השכינה שורה אצלו, וז"ש אני ה' כלומר שאני אצלו ומשרה שכינתי עליו, ואחר זמן ראיתי בס' חרדים משם רז"ל שכתב בדף כ"ו דהרגיל במצות מפני שיבת תקום זוכה ליראת ה' ע"ש.

ומעין דוגמא של מעלה שפירשנו מאמר הכתוב אני ה', כיוצא בה פירשו הראשונים בכונת הכתוב בסדרין לא תקום ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה' דרז"ל אמרו זה כלל גדול בתורה, ופ' במה מדליקין אמרו גבי ההוא גר דאתא קמיה הלל וא"ל למדני תורה על רגל אחד וא"ל דעלך סני לחברך לא תעביד ואידך פירושא הוא זיל גמור, והוו בה קמאי דהתינח מצות שבין אדם לחבירו כלולות בכתוב זה ואהבת לרעך כמוך וכמ"ש הלל דעלך סני לחברך לא תעביד, אבל מצות שבין אדם למקום היכא רמיזא, ורוח חכמים נוחה דכביכול הקב"ה נקרא ריע כמש"ה רעך ורע אביך, וכיון שכן גם בזה כלולות כל מצות ה' דכיון שאוהב ה' אינו עובר על מצותיו, וז"ש ואהבת לרעך כמוך ודעלך סני לחברך לא תעביד אני ה', דגם אני נקרא רעך כביכול אלו דבריהם ז"ל, וגם אני שמעתי באומרים דכשהאדם אוהב חבירו כמים הפנים לפנים כן חבירו אוהבו, ואיכא אהבה כפולה ושני פעמים אהבה גימ' שם הוי"ה, וז"ש ואהבת לרעך כמוך, ובזה אני ה' מתיחד שמי ובא האות כי שני פעמים אהבה גמטריא כמנין השם המיוחד ואהבה גימטריא אח"ד, וז"ש אחד ואהבת, עד כאן שמעתי.

ויתקרב לזה משז"ל פ' היה נוטל איש ואשה שזכו שכינה ביניהם, כי איש ואשה הם תרי פלגי גופא, ובשיש אהבה ביניהם אהבה גימטריא י"ג ועוד שנים כנגד איש ואשה הם י"ה, רמז לאו"א דכחדא שריין, והוא מעלה גדולה.

ויתכן שזה רמז דוד הע"ה בריש שמואל ב' על יהונתן וכה אמר נפלאת אהבתך לי מאהבת נשים, דארח כל ארעא שני אוהבים באהבתם זה לזה מיחדים השם המיוחד כדאמרן, אבל איש ואשה תרי פלגי גופא וזוכים למעלה גדולה באהבתם, והכא דוד ויהונתן מתוקף אהבתם נדמו לאיש ואשה וזכו לאהבה רבה, וז"ש נפלאת אהבתך לי שנעשינו תרי פלגי, והוא אומרו מאהבת נשים דאלו האשה חיברה היוצ"ר מתחילה לכך, לא כן דוד ויהונתן שני אנשים עברים ועם כל זה נעשו תרי פלגי והוא באחד, והוא פלא.

וצופה הייתי להרב גט פשוט סי' קכ"ט ס"ק קס"א כתב, דהוסיפו יו"ד בשם דויד וה' בשם יהונתן לרמוז דשם י"ה ביניהם כאיש ואשה, וז"ש דוד נפלאת אהבתך לי מאהבת נשים

עכ"ד. ולפי דרכנו היינו דקאמר מאהבת נשים, דאלו האשה משעת יצירה לכך נבראת וכך שמה, אבל יונתן ברצונו הוסיף בשמו ה"א ונעשה כאשה לדוד היא נפלאת בעינינו.
ועוד אפשר במ"ש הרב כלי יקר בשמואל א' סי' ך' משם הר' מהרח"ו זצ"ל דיונתן רמז לת"ת ודוד למלכות ע"ש, וז"ש נפלאת אהבתך לי מאהבת נשים, כי יונתן רומז לת"ת והוסיף ה"א בשמו שהיא בחינת מלכות בחינת דוד, ודוד הרומז למלכות הוסיף יו"ד בחינת זכר בחינת יהונתן, וזהו הפלא דאיש ואשה הם דכר ונוקבא כל אחד בסדר המדרגה שלו, אבל דוד ויהונתן כל א' יש בו בחינת דכר ונוקבא והיא נפלאת מאהבת נשים, דהתם כל חד לגרמיה ואדם ל"ו זכ"ר ואשתו זו נקבה, משא"כ דוד הע"ה ויונתן בהצמדם יחד בכל אחד יש בחינת דכר ונוקבה והרי זו הפלאה, איש כי יפליא להיות הוא לבדו דכר ונוקבא.
ודרך אחר אפשר במ"ש שם פ' היה נוטל ודאתתא עדיפא האי מצריף והאי לא מצריף, ופירש"י אש של אשה קשה ונח לידלק מהר שאין אות של שם מפסקת אבל באיש אין אותיות של אש מצטרפות דיו"ד מפסיק, וז"ש מאהבת נשים, דבאשה הה"א נתונה בסוף ואינו בתוך אותיות התיבה, לא כן יהונתן דה"א נתונה בתוך אותיות שמו מאהבת נשים יותר מאהבת נשים, דאלו האשה אף כשזכו הה"א בסוף ואתה לא כן באמצע התיבה כאיש.
או כלך לדרך זו, אפשר לומר דאיש ואשה אם לא זכו נדדו הלכו אותיות יה ופשו אש ואש, ואולם שם גדול יהונתן נשתנה לשבח אף אם ח"ו משם יפרד אות ה"א אכתי פש אות יוד בשמו והיא עולה עלתה יו"ד, ודוד הוא בחינת ה"א ונמצא דלעולם שם זה רמוז בהם, והוא בעצם מאהבת נשים דמחשבה זו בעודם אהובים תוסיף אהבתם יותר מעין נשים.
או ירצה דבשם יהונתן שם אתה מוצא אותיות יהו בתחלת שמו ונתחבר עם דוד בחינת מלכות בקשר אמיץ אות הא אחרונה מלכותא דרקיעא, ונמצא כל שם הויה ביחודא שלים ביניהם, וז"ש נפלאת אהבתך לי מאהבת נשים דאיש ואשה שם י"ה ביניהם ואנן בדידן כל שם הויה בינינו, ועוד זאת יתירה דאשה יש לה אות ובעלה אות, ואלי יהונתן שלש אלה יעשה לו, ודוד אחת היתה כהלכת גוברין דיוד באיש.
ואי בעית אימא דבאיש ואשה אין אותיות יה נעות ונרגשות בביטוי שפתים, וכן דוד שהוסיף יו"ד הרי הוא כאיש שאין הכרת היוד ניכרת במבטא, אך יהונתן הוסיף ההא והיא נעה ונרגשת, על כן יאמר מאהבת נשים יותר ויותר, כי השבח בעין ותוספת שיש לו עיקר קרי וכתיב ונרגשת ומוסיף אהבה בקריאת השם אפיק שפה מורגש וניכר.

ויתבאר עוד בחלקות אשית בין דרך גבר בעלמה לאהבת דוד ויהונתן גם בפרט שמותם אשר הוסיפו אות כל אחד, והוא עד על הצמדם יחד באהבה עזה הוא הדבר דאיש ואשה קראו בשמותם עלי אדמות כל שום שיש להם ובשמותם הפרטי אשר יקראום ליכא שום רמז, אבל בשם הכולל למיניהם כי זה איש וזו אשה שם הכולל לכל שם רמוז שם יה בשם כולל המין ולא בשם הפרטי שלהם, אך דוד ויהונתן בשם העצם הפרטי שלהם יה ביניהם וכקרוא איש יהודי שמם הפרטי לעולם ירגי"ש אדם באהבתם ושפיר קאמר מאהבת נשים.

הנה זאת עולה מן המדב"ר דאיש ואשה שזכו י"ה ביניהם וחיובא רמיא להיות כל איש שלם באהבתו לשארו הקרוב אליו כדי שתשרה שכינה ביניהם, ואפשר דזה רמוז בקראין כי הנה האשה אשר הוכיח ה' נקראת ריע כמשז"ל (גיטין צ'.) אל תחרוש על רעך רעה דאיירי באשתו, וז"ש ואהבת לרעך כמוך היא האשה ובזה אני ה' שורה עליכם כמשז"ל שכינה ביניהם.

או יראה במשז"ל והביאו הרב ראשית חכמה שער הענוה פרק ה', דמאן דמבזה לחבירו ידע למי מבזה כי בצלם אלהים עשה את האדם, ומזה נלמד דהאוהב חבירו מעלה עליו הכתוב כאלו אוהב ה' וגמירי מרובה מדה טובה, וז"ש ואהבת לרעך כמוך אני ה' דמעלה עליך כאלו אתה אוהב אותי, ויש לפתור על דרך הקודם כי מתוך אהבת ריע שלום ביניהם וכשיש שלום יש השראת שכינה וכמשז"ל והוא באחד דהקב"ה שורה בישראל כשהם באחדות, וזה שאוהב את חבירו שיש לו שלום עמו ומבקש אהבתו הקב"ה שורה ביניהם, והוא אומרו אני ה' דכביכול שורה כשיש שלום ואהבה שהם באחדות, וכן אהבה גימטריא אחד כמשז"ל ומרבים שלום והוא כלי מחזיק ברכה שאם יחטא איש לחבירו מוחל לו הנעלב והעולב מפייסו ולא מצאה הקפידה מקום לנוח, והוא פשט הכתוב דאיירינן ביה לא תקום ולא תטור את בני עמך, וכי תאמר בלבבך זוהי שקשה בכל עת אשר אני רואה אשר עשה לי גבר עמיתי, לזה אמר ואהבת לרעך כמוך שתעורר לבך לאהבו לקיים מצותי אני ה', ועל ידי אהבה ממילא רווחא היינו שכוחה זר מעשהו אשר עשה לך ולא תקום ולא תטור, וזה פשט הכתוב (תהילים קי"ט:קס"ד-קס"ה) שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול דאוהבי תורה לקיים מצותיו יתברך כדת מה לעשות ויש לו שלום עם רעהו, ועי"ז אין למו מכשול שאם יעשה אחד דבר שלא כהוגן על כל פשעים וכו' ואין למו מכשול.

ואמרו במדרש פ' נשא (במ"ר פי"א) גדול השלום שניתן לאוהבי תורה שנאמר שלום רב לאוהבי תורתך גדול השלום שניתן ללומדי תורה שנאמר ורב שלום בניך. וצריך להבין

דבעל המאמר עשה שתי חלוקות אוהבי תורה ולומדי תורה ומביא פסוק לכל אחת, ואנחנו לא נדע מאי איכא בין אוהבי תורה ללומדי תורה, ואם נאמר דאוהבי תורה אינם לומדי תורה הול"ל ברישא חלוקת לומדי תורה ואחרי כן לישמועינן רבותא בחלוקת אוהבי תורה. ותו ניחזי אנן בהני קראי דמייתי דבקרא דאוהבי תורה הקדים שלום ואמר שלום רב לאוהבי ואמר לאוהבי בלמ"ד, וגבי לומדי תורה אמר ורב שלום בניך הקדים תיבת רב לשלום ולא אמר לבניך כמו שאמר לאוהבי תורתך.

והיתה לבא"ר במה שנתבאר לפי קצורנו מאמרם ז"ל בשילהי כתובות (קי"א:), דר' אלעזר דריש דעמי הארץ אינם חיים מקרא דרפאים בל יקומו א"ל ר"י לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי ההוא במרפה עצמו לע"ז הוא דכתיב א"ל מקרא אני דורש דכתיב כי טל אורות טלך כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו וכו', כיון דחזייה דקמצטער א"ל ר' מצאתי להם רפואה מן התורה ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום, וכי אפשר לאדם לדבוקי בשכינה וכו', אלא כל המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא לת"ח והמהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו מדבק בשכינה ע"כ. והוינן בה דאמאי ר' יוחנן בעצמו ציע"ר ולא דריש בקרא כי טל אורות דרשא אחרת על דרך דלא אכפת ליה בדרשת ר' אלעזר בקרא דרפאים בל יקומו ואיהו מוקי לה במילתא אחריתי. ותו מה הלשון אומרת לא ניחא למרייה"ו ואמאי נקיט כי האי לישנא, ובמקומו הרחבנו הדיבר, ולעת כזאת אנקוט נפשאי בקציר"י רק עיקרן של דברים אציגה נא עמך כאן לאלתר, דנודע מ"ש המפרשים דטעם דה' מחיה מתים הוא דהכהן מטמא לבנו וישראל נקראו בנים וכמ"ש הרב פרשת דרכים, ורבי אלעזר סבר כמ"ד (קידושין ל"ו.) דאין נקראים בנים אלא כשעושים רצונו של מקום, ואמר בזהר מאן דעסיק באוריתא איקרי בן להקב"ה, וזה יסוד מוסד סברת רבי אלעזר בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח, וסברא זו אצלו אמון חזקה אלימתא יושבת בקתדרא כסא וסמוכות הערוכות בגופי הלכות, דעמי הארץ אינם חיים דמאחר דלא עסקי באוריתא אינם עושים רצונו ולאו בנים מיקרו, על כן לא יקומו בתחיית המתים דכביכול לא מצי ליטמא להם, ואחרי אשר נתאמתה אצלו סברא זו יוצאה בהינומא אסמכה אקרא דרפאים בל יקומו, וא"ל ר' יוחנן לא ניחא למרייה"ו דאמרת הכי, כלומר דלכי מטית למימר דע"ה אינם בנים א"כ מצו לומר עבד שמכרו רבו יש לו כלום זה על זה ופורקים עול ויצאו מן הדת ח"ו, ולכן דקדק לומר לא ניחא למארייהו דבזה לא מקבלי מרות ופורקים עול מלכות שמים ולא ניחא למרייהו.

אכן ר' אלעזר גלה סודו דלאו משום גופיה דקרא דרפאים בל יקומו הוא דאמרה רק כי סברא זו חזקה אצלו ובעי להסמיכם אקרא, וזה עד ממהר כי כמו רגע אסמכה אקרא

אחרינא, ור' יוחנן ירד לסוף דעתו דלאו מכח קראי אמרה דאטו דרשות שקלת מעלמא אלא קראי אסמכתא, והענין הוא דסברתו חזקה ומכרעת דע"ה אינם חיים לכן לא דריש בקרא כי טל אורות, דמה בצע בדרשות כל שהדבר לר' אלעזר מוכרח ור' אלעזר מצא להם תקנה דהמשיא בתו לת"ח ומהנה ת"ח דבקים בשכינה והו"ל בנים וקמים בת"ה.

ובזה נבא לביאור המאמר דאתאן עליה דהכא איירי במחזיק ת"ח וקאמר גדול השלום שניתן לאוהבי תורה דייקא, דלאו נינהו בני תורה רק אוהבי תורה ומחזיקים לת"ח לזכות לתורה, הם יקחו חלקם דכתיב שלום רב לאוהבי תורתך, והיינו על דרך שכתב הרב מהר"ם אלשיך בפסוק ורב שלום בניך שיהיה שלום הגוף והנפש ויקומו בתחיית המתים, והכא נמי נימא דקרא להכי הוא דאתא לאשמועינן דבשגם עמי הארץ רפאים בל יקומו ואין שלום אמר ה' לרשעים, אין שלום בעצמותם דלאו בנים נינהו, מ"מ גדול השלום שניתן לאוהבי תורה שנאמר שלום רב לאוהבי תורתך ויקומו בתחיית המתים, וכי תימא הא בעינן דליהוו בנים ומאן דעסיק באוריתא איקרי בן, וזה אוהב תורה מה בצע מאהבה אשר אהבה ועלז בה כיון דלא קרא ולא שנה לאו ברא איקרי, על כן יאמר גדול השלום שניתן ללומדי תורה עצמם שנאמר ורב שלום בניך דהיינו שיקומו בת"ה, והקדים ורב לשלום כלומר ריבוי שלום וכמ"ש (סוף ברכות) ת"ח מרבים שלום בעולם, והוא אומרו ורב שלום ריבוי שלום לאחרים בני"ך שנקראו בנים למקום, ולמדנו דלומדי תורה מרבים שלום לאחרים כדמשמע ורב שלום דהיינו ריבוי שלום, אך שלום רב הוא שלום מרובה, והכי דרשינן לקרא ורב שלום ריבוי שלום מסיבת בניך, והיינו דלא אמר לבניך להורות דרב שלום הוא לאחרים מכח בניך, והיינו מאי דגלי לן קרא דשלום רב לאוהבי תורתך, דאוהבי תורה המחזיקים ביד ת"ח שלום להם וקמים בתחיית המתים ויזכו לשלום מרובה הנפש והבשר יחדיו יהיו תמים מן החיים על עומדם יעמודו.

וקרוב לזה אומר אני ונקדים מאמרם ז"ל ברבה סדר היום (פ' כ"ה), ר' הונא ור' ירמיה אמרו בשם ר' חייא בר אבא עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בעלי תורה בג"ע, ואית לן תלתא קריין חדא כי בצל החכמה בצל הכסף, ב' אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה, והדין עץ חיים היא למחזיקים בה עכ"ל. וראיתי בנימוקי עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה שדקדק דמה טיבה של חופת בעלי מצות אצל בעלי תורה, דאדרבא חופה זו זלותא לגביהו דבעלי מצוות אשר לא ראו אור תורה להיות אצל איתני עולם באתרא דזקוקים מפיהם לפידים יהלוכו, והני בעלי מצוות לא ידעו ולא יבינו אלמים מפני מה הויין רפויי מרפיין במאי זכיין, אש תוקד אל עורם ואל בשרם כי לא ידעו הבין ואשתקיל מילוליהו, ומה טובה היא זו, ואדרבא אם היו מין במינו טפי ניחא להו ולא

יתבוששו, וכתב משם רז"ל דמחזיק ת"ח כיון שהיה סיבה שת"ח למד תורה בשבילם זוכה שמלמדים לו כל התורה שלמד הת"ח, והן הן גופי תורה ומשתמען מיליה כצורבא מרבנן הלוך ודבר בדברי תורה, וזוהי הטיבותא שעושים להם חופה אצל בעלי תורה שגם הם מבינים ויודעי תורה. ובזה פירש עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה משה"ה (תהילים כ"ט:י"א) ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום דכינוי עם הוא קצת גרוע, אך משתעי קרא בבעלי מצות המחזיקים לת"ח, דאף שבעה"ז לא למדו לעתיד לבא בעה"ב מלמדים אותם, וז"ש ה' עז התורה לעמו לאותם שיצאו בגרעון מן העוה"ז שלא למדו, יתן לעתיד בעה"ב לפי שזכו להחזיק לת"ח, ובזה ה' יברך את עמו בשלום שיהיה שלום מנוחתם אצל בני תורה ויהיה להם שלום ולא יבושו, זה תורף דברי עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה בנימוקיו.

ואנא לגבי אבא חלא בר חמרא בתר דלחיכנא עפרא מתותיה ויהי כחו"ל זרעו, נראה לי לפרש סיום הכתוב לפי דרכנו, דלדעת ר' אלעזר עמי הארץ אינם חיים דלא איקרו בנים, דמאן דעסיק באוריתא אקרי בן ואינם חיים אלא בני אל חי דכביכול מטמא להם, ולפי האמור גם ע"ה המחזיקים לת"ח זוכים לתורה לעוה"ב ונקראו בנים ויכול הקב"ה להחיותם, וכבר כתבנו דשלום העיקרי הוא לקום בתחיית המתים כמדובר, וזה יאמר ה' עז לעמו יתן שמלמדם בעה"ב וזהו יתן לעתיד כמו שפירש עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה, ובזה שלמדים תורה בעה"ב יברך את עמו הנזכר בשלום, שיקומו בתחיית המתים דהרי הם בנים כיון שידעו תורה בג"ע, ואפשר שזה כונת מאמרינו גדול השלום שניתן לאוהבי תורה ומחזיקים לת"ח שיקומו בת"ה שנאמר שלום רב לאוהבי תורתך, ושלום רב היינו שלום הנפש והגוף לקום כת"ח, וכי תימא הרי אינם בנים, לז"א ואין למו מכשול פירוש הלא תראה שעתיד הקב"ה לעשות להם חופה אצל בני תורה, וס"ד שזה יהיה להם לאבן נגף וצור מכשול, הא ודאי אין למו מכשול ומוכרח שלמדים תורה ונקראו בנים, ומהיכן זכו לזה מסיבת גדול השלום שניתן ללומדי תורה וכו' ובעבורם זכו גם הם.

ובכונת הכתוב ואין למו מכשול אפשר לומר במ"ש הרב מופת הדור מהר"ח אבולאעפיא ז"ל בס' עץ החיים סוף פרשת ויקהל, כי גדלה מעלת המחזיק לת"ח דניצול מיצר הרע כי היכי דתורה מצלא מיצה"ר, ויש לו יתרון למחזיק, דאלו הת"ח בעידנא דלא עסיק בתורה לא מצלא מיצה"ר, והמחזיק בידו עושה סחורה וניצול מיצה"ר ואסמכיה אקרא כי בצל החכמה עש"ב, ואמרו ז"ל בשילהי סוכה (נ"ב.) דהיצה"ר נקרא מכשול, וכבר כתבנו

דאוהבי תורה הם המחזיקים לת"ח, וז"ש שלום רב לאוהבי תורתך ומחזיקים לת"ח ואין למו מכשול דניצולים מיצה"ר, וזה מעלה גדולה להם.

ומן האמור נבין פסוק איוב סי' ך', אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו במלאת ספקו יצר לו כל יד עמל תבואנו, ורז"ל בסנהדרין דף צ"ב דרשו כל שאינו מהנה ת"ח מנכסיו אינו רואה סימן ברכה לעולם שנאמר און שריד וכו' ע"ש, ועל פי דרכנו יאמר נא אין שרוד לאכלו, כשאין הת"ח נגש ונהנ"ה מן העשיר על כן לא יחיל טובו, לא יקוה לתורה כי אין טוב אלא תורה, ואם היה מחזיק לת"ח באחרית הימים בעה"ב היו מלמדין אותו, אך במלאת ספקו של הת"ח יצ"ר לו יצרו מסור בידו, כל יד עמל תבואנו, כל חלק הת"ח שהוא עמל בתורה תבואנו ויזכה לתורה.

ואבא היום לפרש מסרה אחת (קהלת י':י"א) אם ישוך הנחש בלא לחש (ישעיהו נ"ה:א'-ב') ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב (שם) למה תשקלו כסף בלא לחם ויגיעכם בלא לשבעה (ירמיהו ב':י"א) ועמי המיר כבודו בלא יועיל, וכבר נודע דכת הקודמין פירשו סדרן של כתובי"ם בישעיה סי' נ"ה הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכולו ולכו שברו וכו', במאי דקיי"ל דהעשיר יכול להשתתף עם הת"ח זה ילמוד וזה יעסוק בסחורה ויחדיו יחלוקו בתורה ובסחורה חלק כחלק, וזאת לפנים בישראל שבטי ישורון הני תרי אחי ושותפי ישששכר וזבולון הכי עבוד כמשז"ל, ומבואר פ' היה נוטל (כ"א.) דזהו דוקא על התורה שילמוד להבא הת"ח אז הוא דמועיל השתוף, כי הת"ח לא יוכל ללמוד כי אם בפרנסת העשיר ולכן בדין הוא שיטול שכרו נשב"ע ונוטל חצי התורה שלמד החכם משך ימי מיגד שותפותו כי עליו סמוך לכלכל את שיבתו, האמנם אם הת"ח כבר למד תורה בין בריוח בין בצער מחוסר כל לא אפשר לעשיר לתת לו הון ועושר לחלוק התורה שלמד כבר והיינו כמעשה הלל ושבנא כמבואר שם בש"ס, וכתב רבינו ירוחם חלק אדם סוף נתיב ב' דאם עשו כן העוסק אבד שכבר ביטל חלקו, וז"ש הוי כל צמא לכו למים אין מים אלא תורה, ואשר אין לו שלא זכה לתורה, כסף יש תיקון בכספו שיתן כסף לחכם ונתן הכסף וקם לו חצי התורה שלומד החכם, ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב שזה העסק ושותפות צריך שיהיה קודם שיהיה התורה והסחורה בעולם, דהיינו שישתתפו והסוחר ילך לסחורה והחכם ילך ללמוד, למה תשקלו כסף בלא לחם וכו' שאם יתנה אחר שלמד תורה הכסף אזל ואין לחם התורה, כי אם יתן את כל הון ביתו וכו', ויגיעכם שתתנו יגיעכם בלא לשבעה ולא תשבעו מהתורה, שמעו שמוע אלי ותעשו הדבר מקודם ואכלו טוב התורה ותתענג בדשן

בג"ע נפשכם בין העשיר ובין החכם, אלו דבריהם ויש להוסיף ציצים ופרחים בדרך זה כמבואר למעיין.

ועתה נבא לפרש המסרה, אם ישוך הנחש, אם יתגרה היצה"ר היינו בלא לחש התורה כשלא ילמוד, דהתורה הם תבלין ליצה"ר כמשז"ל (קידושין ל':), וזאת מצאנו דהעשיר אף בלא לימוד יצרו מסור בידו, וז"ש ולכו שברו בלא כסף וכו', והיינו דוקא קודם שיעסוק בתורה אבל אחר שעסק למה תשקלו כסף וכו' כדאמרן, וגם החכם אבד כמ"ש רי"ו, וזהו ועמי שהוא כינוי לת"ח כמ"ש פ"ב דמציעא (ל"ג:) על פסוק הגד לעמי פשעם אלו ת"ח וכו', המיר כבודו שהוא התורה בלא יועיל וביטל חלקו.

ודרך רמז אני אפרש בזה פ' פ' חקת, באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחוקק במשענותם וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות, הכונה באר שהיא התורה חפרוה שרים הם חכמי ישראל מעמיקים וחופרים בה יום יום, כרוה נדיבי העם, כרוה לשון קנין כמו בקברי אשר כריתי לי שפירשו רז"ל (ר"ה כ"ו.) קניתי לי, וז"ש כרוה קנאוה לתורה נדיבי העם ועשו סחורה בתורה וקנו אותה בכסף מלא, שמשתתפין עם החכם ויחדיו יחלוקו, וכיצד הקנין החדש הזה לקנות קנין דברים דברי תורה, לזה אמר במחוקק שהוא הת"ח יהיה נשען במשענותם סמוך עליהם להטריפו לחם חקו, ויכול למכור אפילו חלק אחד מתורתו כמ"ש הרב שפתי כהן בי"ד סי' רמ"ו, וזהו שאמר וממדבר, מסיבת חלק מקצת מדבר לשון דיבור וקאי על דברי תורה, מתנה נותן לו הנדיב מתנה וצריך שיהיה קודם הלימוד ככל אשר דברנו, והוא אומרו וממתנה נחליאל אחר שנתן לו מתנה יעסוק בתורה נחלת אל, ואם כה יעשו זאת התורה לעול"ה העשיר בעושרו והחכם בחכמתו החלו עולין במעלות יחדיו יחלוקו, וזהו במות לשון רבים תרתי משמע.

ויתפרש בזה מאמר המלך חכם אשר ישא משלו ויאמר בסימן טו"ב, למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין, בכל עת אוהב הרע ואח לצרה יולד. והענין שכבר שנינו ושלשנו דאיש עשיר אשר נפשו אותה וחובר חבר בפרק השותפין עם החכם הוא דוקא קודם שילמוד, אבל אחר שלמד אינו מועיל לקנות התורה שכבר למד, וטעמא דמילתא דבשלמא קודם הלימוד אז התורה שלמד החכם הוא מפני העשיר שמספיק לו ונמצא דהעשיר הוא הגורם שהחכם לומד ובלעדו לא היה החכם פנוי ללמוד, ודרך טבע היה החכם מתבטל כדי לעשות כלכו"ל, וא"כ בדין הוא שיזכה העשיר בחלק התורה ההיא, ברם תורת חכם שכבר למד בלי משען ומשענה וסיגף עצמו כי ימות באהל, איך יזכה העשיר במה שנוח לו עתה והרי זאת התורה כבר היא בעולם וכבר למדה החכם, והשתא כלפי העשיר אשר שמע דיש מציאות בפרק קנין תורה ורצה לקנות תורה שישנה

בלמידה כבר, בגויה משתעי קרא ההוא אמר למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה דייקא שכבר היא בעולם, ולב אין מבלי משים טעם הדבר, ואנן בעינן בכל עת אוהב הריע שכל עת יגיד עליו רעו ויהא מספיק לו ואח לצרה דעניותא יולד, ועל שמספיק לו בעת צרתו לומד, אבל מה שכבר למד ליתיה בהקנאה.

סובב הולך הבה נא אבא להבין מאמרם ז"ל בע"ז דף ה', אמר רבי יוחנן משום רבי בנאה מאי דכתיב אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור אשריהם ישראל בזמן שעוסקים בתורה ובגמילות חסדים יצרם מסור בידם והם אינם מסורים ביד יצרם שנאמר אשריכם זורעי על כל מים ואין זריעה אלא צדקה שנאמר זרעו לצדקה ואין מים אלא תורה משלחי רגל השור והחמור, תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשאוי. ואפשר דהא דקאמר שעוסקים בתורה ובגמילות חסדים בתרי גברי קמשתעי, ורבותא אשמועינן מה שזוכה העשיר המספיק לת"ח וז"ש אשריכם זורעי צדקה על כל מים, על התורה שילמוד החכם שאתם מתחברים עמו להספיק לו קודם שילמוד, וזהו על כל מים כלומר קודם התורה, וזו מעלת הני המחזיקים דיצרם מסור בידם וניצולים מהיצר אף שאינם עוסקים הם, בשכר התורה שגורמים שילמוד החכם.

ואולם לדקדק יותר המאמר הזה אפשר בהקדים מ"ש הרב מהר"ש פרימו ברמזיו פרשת בהר דהראשונים פירשו במאמרם ז"ל (ברכות י"ז.) גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים וכו', דאם האשה אשת החכם מכוונת לשרת בעלה שילמוד וכונתה לשמים, אף שבעלה לומד שלא לשמה ותורתו נעשית לו סם המות, היא לא הפסידה ונוטלת חלקה משלם דהיא למצוה איכוונה, והרב מהר"ש פרימו טען עליהם ממ"ש פ"ק דבתרא (ט':) הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים, ולפי דעתם כיון שנותנים לשמה מאי איכפת להו אם הם אינם הגונים, ולזה הסכים דאם התורה היא שלא לשמה גם האשה או העשיר שגרמו שילמוד הפסידו, דאם המקור משחת מאין תמצא מים במורד, אך העיקר תלוי בתורה שאם היא לשמה אף אם המחזיק שלא לשמה נוטל חלקו משלם כיון שהתורה היא לשמה, זהו תורף דבריו.

ולפי סברת הרב מהר"ש פרימו אפשר לפרש מסרה (דברים מ"ט) מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך (איוב כ"ח:כ"ג) אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה (ישעיהו ל"ב:ח') נדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום. וזאת לפנים פירשתי בהקדים אשר שמעתי משם הרב יהודה הכהן ז"ל מרבני עיה"ק ירושלם ת"ו, שהיה מפרש פסוק (משלי כ"ב:ה') צינים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם כי הן בעון, זימנין דמשכחת

יתעורר האדם לשוב או ללמוד או לעשות צדקה וחסד ומצוות בהתלהבות גדול, ואחר שגמר בלבו עבר עליו רוח אחרת וחדל מעשות ואמיץ לבו והוא היה לאבן, והוא אומרו צינים פחים נושא הצינ"ה אחר שנתחמם לעבוד עבודת ה', הוא דרך עקש כי זה חלק רע ועוכר שארו לשמוע ליצרו המקרר חומו, לכן שומר נפשו דייקא ירחק מהם, כי הירא לנפשו יתחזק מאד באש של גבוה להתלהב עד שתהא שלהבת עולה למעשה ולא יתקרר, עד כאן שמעתי.

ואחשבה כי זהו כונת הכתוב בחזקיה המלך בדברי הימים ב' סוף סי' ל"א, ובכל מעשה אשר החל בעבודת בית האלהים ובתורה ובמצוה לדרוש לאלהיו בכל לבבו עשה והצליח, וזהו אשר השב"ח השבי"ח הכתוב כי רבות מחשבות יחשוב האדם בתורה ובמצוות וזה החלו לעשות, ואחרי כן מתרשל ומתקרר ולא יצא כל מחשבתו לפועל, אך חזקיה המלך כל מעשה אשר החל גמר חסיד כאשר היה עם לבבו והוסיף יותר, וז"ש ובכל מעשה אשר החל וכו' לא היתה קור"ת רוח לפניו ולא נתקרר חומו כלל רק עשה אשר חשב והצליח יותר, והוא פלא שזה היה תדיר ולא פסיק ומימיו לא נתעצל, והיינו מאי דקאמר ובכל מעשה וכו'.

וכל מן דין השב"ח השבי"ח את בני ישראל כתוב הדר הוא פ' ויקהל, כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם להביא לכל המלאכה אשר ציוה ה' לעשות ביד משה הביאו בני ישראל נדבה לה', הכתוב גלה צדקת לב טהור ישראל קדושים, כי כל איש ואשה ברבבות אלפי ישראל אשר נדב לבם שנתעוררו וחשבו להביא, לא היה בכל ריבוי עם אנשים ונשים אשר נתחרט בכל או במקצת, רק הכל מה שעלה בלבם קיימו הכל כלם והביאו נדבה לה'.

ועתה נבא לפרש המסרה, רק נקדים מעשה המוכס שהביא רש"י בסנהדרין דף מ"ד ע"ב, דעבד ארסטוון לשר העיר ולא בא וחילקו לעניים והיה שכרו שיקבר בכבוד גדול ע"ש באורך כל המעשה, והוא בירושלמי פ"ב דחגיגה ופ' נגמר הדין, ויש שם בתחילת המעשה קצת שינוי ממ"ש רש"י ע"ש, ואין כאן מקום להאריך. וזה רמז המסרה כלפי המוכס מאשר שמנה לחמו, כלומר מסיבת אשר שמנה לחמו פרט למזומ"ן ופרח זימו"ן והוא יתן לצדקה מעדני מלך, המעדנים והמשתה אשר נמצא אתו למלך הוכן, ומ"מ איזה שכר יש לו, וזה בשקול אל דעות אלהים הבין דרכה של צדקה והוא ידע את מקומה לשלם לו שכרו הראוי על פי מדותיו, כל קבל דנא יש שחושב לעשות צדקה ומקיים מחשבותיו ומוסיף קצה האחרון הפך המוכס, וז"ש נדיב נדיבות יעץ שחשב ויעצוהו כליותיו לעשות, ולא זו בלבד שלא נתקרר חומו וקיים עצתו, אלא שהוסיף לטובה הוא

על נדיבות שחשב יקום על דייקא, שהוסיף על נדיבות שחשב וזה יחלק טוב על דרך שעשה חזקיה המלך כמדובר.

אכן על פי דרכנו אפשר לפרש מאשר שמנה לחמו, כי עשיר הוא מספיק לת"ח והוא יתן מעדני מלך הוא החכם כמ"ש (גיטין ס"ב.) מאן מלכי רבנן, מילא כריסו מעדניו, ואולם בכל זאת העשיר עדיין אינו בטוח שיזכה בתורה, כי תורת חכם הנסמך עליו אלהים הבין דרכה של התורה הזו והוא ידע את מקומה אם היא לשמה, שאם התורה שלמד החכם נקיה ותורה לשמה אז היולדה והמחזיקה נשבע"ו שניהם וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלהים, אמנם אם התורה שלא לשמה וזאת התורה אשר ס"ם המות נעשית לחכם גם העשיר הפסיד, אבל יש תקנה לזה כי האיש אשר חנן לו אלהים עושר וכבוד יספיק להרבה לומדים, ובכלל ודאי יזכה למי שלומד לשמה, וז"ש ונדיב נדיבות יעץ עצה להנצל מן הספק הזה, והוא לתקן על נדיבות הרבה יקום בין לעניים בין לת"ח, ובין כלם טהר"ו חשש זו, דודאי איכא בינייהו אנשים הגונים ולומדים לשמה.

ולשיטת הראשונים הנז' דסברי דכל שהכסף בידו ידו על העליונה ואם הוא כיון למצוה לשמה בא בשכרו, אפשר לפרש סדרן של כתובים בישעיה סי' ל"ב וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל עניים באמרי שקר ובדבר אביון משפט ונדיב נדיבות יעץ הוא על נדיבות יקום נשים שאננות קומנה בנות בוטחות וכו', ובר מארחין אפשר לפרש במ"ש פ"ק דבתרא (ב"ב י':) דטרנסרופוס דימה נותן צדקה לעני למלך שכעס על עבדו וכו' שהמרחם עליו אחת דתו להמית דמורד במלכות הוא, ור' עקיבא דימהו למלך שכעס על בנו שהמרחמו בא בשכרו. וכבר נתבאר לעיל דמה שהקב"ה מחיה מתים הוא מצד שאנו בנים והכהן מטמא לבנו, וז"ש וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל עניים באמרי שקר, ויצא לטעון דאם הקב"ה אוהב עניים למה אינו מפרנסן, ובדבר אביון משפט שאומר לו שנלכד בעונו והאלהים עשה בחרונו יבהלנו וכעס עליו וכל מידי חסריה וכך גזרה חכמתו ומי יבא נגד גזרתו, ובמקום מצוה קללה תחשב לו לחמול אשר האדון ה' רוצה ליסרו בעונו, וכלפי ליא נדיב נדיבות יעץ שזה דומה לבן מלך שהמלך כעס על בנו וכל המטיב לו יעשה נחת רוח למלך, וכך יועץ לחבירו באמור אליו מצוה קעבדת וצדקת"ך לבן מלך והיה שכרו, והוא על נדיבות יקום בתחיית המתים והטיב לראות כי יש לנו דין בנים, וגם הוא כמשפטו כן יקום בתחיית המתים דכביכול מטמא לבנו, ונתן הכסף לצדקה וקם לו בתחיית המתים.

ולפי דרכנו יאמר נא בהקדים מ"ש פ"ק דבתרא דף ט', א"ר יצחק מאי דכתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד משום דרודף צדקה ימצא צדקה אלא לומר לך כל הרודף

צדקה הקב"ה ממציא לו מעות לעשות צדקה, רב נחמן בר יצחק אמר הקב"ה ממציא לו בני אדם מהוגנים לעשות צדקה לקבל עליהם שכר לאפוקי מדדרש רבא מאי דכתיב ויהיו מוכשלים וכו' הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים. ואיכא למידק במאי פליגי ר' יצחק ורב נחמן, ויראה דפליגי בהך פלוגתא דהראשונים ומהר"ש פרימו, דר' יצחק סבר דכיון דעשה צדקה לשמה אף כי יקרה דעביד למי שאינו הגון לא אכפת לן ושכרו אתו ואין נגרע מחלקו הראוי לו, ומשום הכי דריש הקב"ה ממציא לו מעות לעשות צדקה, דתיסגי ליה בדאיכא פריטי לעשות צדקה ובכונתו לשמה סגי, אף דהמקבלים אינם הגונים רחמנא לבא בעי והוא בלב שלם עושה, אבל רב נחמן סבר כשיטת הרב מהר"ש פרימו דאזלינן אחר המעשה אי טבא הוא טבא ליהוי לעשיר העושה צדקה ומחזיק לת"ח, אך אם המקבלים רשעים והחכם לומד שלא לשמה יצא נקי מכנסיו ולא יראה כי יבא טוב העוה"ב, ואמטו להכי לא סגי ביש לו מעות ועושה צדקה, דאם אינם ראוים הניח מעותיו והיו תוצאותיו לאיבוד.

אמור מעתה עלי באר הני קראי דקמן, וכלי כליו רעים צורתו ותכונתו וסגנון אבריו ושרטוטיו הן הנה רעים, המורים אכזריות וקוצר רוח ונפש כיליות וקמצנות, וז"ש וכלי כליו רעים ניכר במהותו צור"ה שכלה קצ"ף, ותכונתו הרעה מצרפה למעשה לאפוקי מעשה ארסטו, על דרך שפירש הרב משכנות יעקב הכרת פניהם ענתה בם לא פחדו ע"ש באורך, והוא אומרו וכלי כליו רעים כלומר מעשהו ותכונתו שנים לרעה, כי חזותו מוכחת והוא רץ אחריה לא יכחידנה, זמות יעץ לחבל עניים באמרי שקר לומר שאינם הגונים, ובדבר אביון משפט כי אינו רוצה לאבד מעותיו באנשים שאינם ראוים, כי באינם ראוים כן משפטו שהפסיד ממונו דאם המקור משחת יצמא למים, אך נדיב נדיבות יעץ נותן עצות שהעיקר תלוי בכונת הלב וכל דמכוין הנותן לשמה סגי, והראיה על זה והוא על נדיבות יקום, כלומר דאשכחן דקבע הכתוב שכר לרודף צדקה דימצא צדקה מעות לעשות צדקה, אלמא כל שבידו מעות ועושה בהם צדקה אז ינוח לו וחשב עם קונה"ו כאלו המקבלים הגונים, וז"ש והוא על נדיבות יקום פירוש דשכר הרודף צדקה על נדיבות יקום, דפשט הכתוב ימצא צדקה דמזמין לו מעות, ושיעור הכתוב יעץ להתנדב מכח והוא על נדיבות יקום דרודף צדקה ימצא צדקה והטיב אשר דיבר הנדיב, ולכן נשים שאננות קומנה קימה יש לכם, דלעולם אתם מבפנים ולא הלכו אחרי הבעלי"ם אם לומדים לשמה, כי אף דבעליהן בעיניהן מורים תומה והם לומדים שלא לשמה, בנות בוטחות דאין הקב"ה מקפח שכרן כל שהן מכוונות לסייע לבעליהן שיעסקו בתורה לשמה והם כלי שרת לשרת בקדש, וזהו כסברת הראשונים ז"ל.

והנה לכאורה הנה מקום לחקור גבר חכם דלא מצא לפרנס עצמו ועל כן הוצרך להשתתף בפריטי העשיר כישכר וזבולון, ונמצא כי אין לו במה שלומד כי אם החצי והחציו לנדיב המחזיק בידו, והחכם הנה אשה לקראתו באשתו אמרו דפלגא בהדיה, היכי לידיינו להאי דינא, אי האשה לוקחת החצי והעשיר החצי והוא נשאר ריקם, ואם תמצא לומר לא מן השם הוא זה דעיקר תורה זו החכם בחכמתו יום ולילה טרח ועסק בה ואיך יתכן דבעל תורה מבחוץ והעשיר ואשתו יציגו אותו כלי ריק, אם כן ניחזי אנן דהעשיר יש לו חצי תורתו, ולפי זה יהיה לו החצי מחלקו והוא רביע, ולצד זה החכם והעשיר כל אחד רביע ואשתו שני רביעים, או כלך לדרך זו דהעשיר נוטל החצי והחכם ואשתו כל אחד רביע או משמנין ביניהם.

אבל ראיתי להרב מהר"ש פרימו ז"ל שם דבתוך דבריו לדרכו היה מהלך, וכתב מסברתו דהחצי שנוטלת אשת חבר אין נגרע מחלקו כי הוא אדעתא דידיה עביד ולא התנו על כך, רק שהקב"ה בחסדו הוא נותן לה החצי מבעלה מאתו יתברך, משא"כ בעשיר שהתנו על כך אלו דבריו ז"ל, ועל פי זה אפשר לפרש הכתוב שמח זבולון בצאתך וישכר באהלך, ולכאורה נראה דלפי שהיה מקום שזבולון עלו בו עצבי"ם וגם ישכר באהלו יתן עצב"ת, וקרא להכי הוא דאתא אמור להם שישו ושמחו. וצריך לדעת מה מקום להדאיב נפש בעסק השותפות הנשגב הזה. וכמה פנים יש לומר, אך על פי דרכנו יאמר נא דזבולון וישכר בהאי פחדא הוו יתבי, דהתנו שתורת ישכר תתחלק לחצאין, ואחרי כן יספו"ק עלימו מה נעשה בדינם אי זבולון יקח נא רביע או חצי וכן ישכר, מצד כי אשת ישכר פלגא בהדיה וככל סדר חקירתנו אשר הצבנו אחת למעלה, על כן בא האלהים וביד משה בחירו ברכם ולזבולון אמר שמח זבולון בצאתך לפרקמטיא ולא יעלה על לבך שום עצבות על התנאי כיצד יתקיים, כי יש לך חצי חלק ישכר בתורה ואין נגרע מסיבת אשת ישכר, כי אתה התנית על כך והדין עמך, וגם ישכר שמח ולא תתעצב כי הקיפו עליך זבולון ואשתך וכליא קרנא או לא יהיה לך אלא רביע, לא היא אלא שמח ישכר באהלך היא אשתך כי אינה נוטלת מחלקך רק מאת ה' היתה זאת לאשתך, ואתה תגיל כי החצי לך לבדך.

ואשתעשע לבאר על פי זה משנת (סוף עוקצין) אמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ג' מאות ועשר עולמות שנאמר להנחיל אהבי יש ואוצרותיהם אמלא, וראיתי להרב כוס הישועות בהקדמתו שפירש כי הן האדם בעשותו תר"ך מצות שהם תרי"ג דאוריתא ושבע דרבנן הנה שכרו כת"ר עולמות, ואז"ל דהנשים פלגן בהדיהו, נמצא יובילו מלכים ש"י לכל אחד, והקב"ה בחסדו אחר שלוקח הצדיק ש"י עולמות שלו

הקב"ה נותן לו בתורת נחל"ה ש"י עולמות אחרים, וזהו להנחיל אוהבי י"ש, וכי תימא מה טיבה של נחלה זו והלא הש"י שלו חלקו כחלק אשתו, לזה אמר זהו בתורת נחלה ולא מן הדין מאחר שאוצרותיהם שהם נשיהם שהאשה עשויה כאוצר, כמשז"ל (עירובין י"ח:) מפני מה האשה עשויה כאוצר קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה וכו', אמלא א"כ בצרי מחלקו ש"י ואני מנחילם לו, זהו תורף דברי הרב הנזכר. ועדיין יש לדקדק האי לישנא דנקט לכל צדיק וצדיק דהוי"ל למימר לכל צדיק ש"י עולמות וסגי, אבל לפי דרכנו אפשר דהכי קאמר, עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק שהם העשיר והחכם שנשתתפו זה עוסק וזה לומד, עתיד הקב"ה להנחיל בין לעשיר בין לחכם תרי צדיקי לכל אחד ש"י עולמות, שזה עשה בגופו וזה בממונו והיו לאחדים חלק כחלק יחדיו יחלוקו ש"י עולמות לכל אחד, ובין כלם הם כת"ר עולמות שהוא שכר העוה"ב לתורה ולמצוות, והני בי תרי דעבוד עסקא בהדי הדדי ינחיל לכל אחד ש"י עולמות כאשר התנו שיהיה השכר לחצאין, שנאמר להנחיל אוהבי תרתי משמע י"ש לכל אחד, וכי תימא פשיטא ולא צריכא למימר דודאי חצי שכר לכל אחד ומאי קמ"ל, לז"א ואוצרתיהם אמלא כלומר רבותא אשמועינן וחידוש גדול הוא כי נודע דנשיהם של ת"ח פלגן בהדיהו, וא"כ באנו לבית הספק ומבוכה גדולה כיצד סדר מתן שכרן ויש צדדין לכאן ולכאן ככל אשר צדדנו למעלה, ואין אתנו יודע פשר דבר, והשתא למדנו דהחכם והעשיר כל אחד נוטל למחצית שכר ש"י לכל אחד, כי חלק האשה מאת ה' מן השמים מתת אלהים היא, וז"ש ואוצרותיהם פי' נשיהם אמלא, ואוהבי שהם העשיר והחכם חולקין בשוה ואין נגרע משום חלק האשה, כי הוא ברחמיו יתן לאשה חצי שכר ואוצרותיהם ימלא ואין נגרע מחלק החכם מאי דפלגא בהדיה.

נחזור לענין ראשון פלוגתא דהראשונים ומהר"ש פרימו אשר יעדנו לדקדק בזה מאמר הנזכר על פסוק אשריכם זורעי וכו', ולפי סברת הראשונים אפשר אשריכם זורעי על כל מים פתח באשרי כל קבל המתנדבים בעם יחד עשירי"ם שאננו, דכיון דהם עושים לשמה אף שהחכם לומד שלא לשמה לא הפסיד כי כונתו הרצויה עולת תמיד העשויה, והוא אומרו אשריכם זורעי צדקה על כל מים, היא התורה על כל אופן תורה בין לשמה בין שלא לשמה, וזהו על כל מים דייקא, וזהו אושר גדול שלא הפסדתם כלום מאחר שכיונתם אתם לשמה, ועוד שהיצר מסור בידכם וכמו שביארנו בעניותנו לעיל.

ולדעת הרב מהר"ש פרימו יתכן במה שכתבנו לעיל דיש תקנה לזה כשמחזיק ביד הרבה ת"ח לא יבצר אחד שילמוד לשמה ויזכה העשיר בתורה, והוא אומרו אשריכם זורעי צדקה על כל מים, ריבוי מים, דהיינו שמחזיק ביד הרבה ת"ח דודאי אשריו כי נמצא

ביניהם עוסק לשמה ויצרן מסור בידם, דכל שעוסק איזה מהם מצילו מיצה"ר, ולזה סמך הש"ס תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו כשור לעול וכחמור למשאוי על דברי תורה, כלומר דהתורה צריכה שתהיה לשמה שישים עצמו כשור לעול בכל לב ונפש יקבל עליו עול תורה לשמה בהשתדלות נמרץ, הנה כי כן העשיר יזרע על כל מים הרבה לומדים ומצא כדי גאולתו.

ואהיה שעשועים לבאר בזה מאמרם ז"ל בסדר היום הבאתיו לעיל, עתיד הקב"ה לעשות צל וכו', ואית לן תלתא קראי וכו', ואיכא למידק הני תלתא כנגד מי, ויראה דרצה לרמוז שלשה סוגים שיש במחזיק, זה יצא ראשונה אם החכם לשמה והעשיר שלא לשמה כיון שהתורה לשמה זכה העשיר בחלקו אף שכיוון שלא לשמה, וכנגד זה מייתי קרא קמא בצל החכמה בהא הידיעה שהיא לשמה, ואף דבצל הכסף נמי בהא הידיעה איידי נקטיה, וגם דהכסף הידוע הוא שבעליו מתגאים בו על הרוב וגם דהקדים החכמה אף שבתורה הקדים זבולון לישששכר וכמ"ש בזוהר טעם לקדימה להורות דזו החכמה היא עיקר כי העשיר הוא שלא לשמה שאם גם העשיר היה לשמה היה מקדים בצל הכסף כמו שהקדים בתורה זבולון לישששכר, ולמדנו מזה שאם התורה לשמה אף שהעשיר שלא לשמה זוכה בחלקו והוא אומרו ויתרון דעת החכמה לשמה תחיה בעליה תרי העשיר והחכם אף דהעשיר שלא לשמה, וכמו שפירש הרב מהר"ש פרימו פסוק זה. וזה שני אשרי אנוש וכו' כנגד סוג שני אמצעי שלם דהחכם והעשיר תרוייהו לשמה וזהו אשרי אנוש יעשה זאת דלומד לשמה והכתוב משבחו ובן אדם הוא העשיר יחזיק בה דייקא לשמה, וכנגד סוג שלישי דהעשיר לשמה והחכם שלא לשמה מייתי קרא עץ חיים היא למחזיקים בה לשמה ומחזיקים תרתי משמע בין המחזיק ללומד תורה לשמה בין המחזיק למי שאינו לומד לשמה דודאי שכר מיהא יש לו, אבל ותומכיה האחד מאושר יותר אותו שהחזיק ללומד לשמה, אבל אם התורה שלא לשמה העשיר לא הרויח חלק התורה דהמקור משחת אבל הא מיהא עץ חיים היא ויש לו קצת שכר על מחשבתו אשר חשב ופזר נתן, אמנם ותומכיה מהני בי תרי האחד מאושר, והוא אשר האלהים אנה לידו חכם הלומד לשמה הלא זה הוא המאושר דזכה לתורה וחולק עם החכם. ובאופן אחר יראה כונת המאמר בהקדים מאי דאמרינן בחולין דף פ"ז ושפך וכסה מי ששפך הוא יכסה, מעשה בשוחט וחבירו כסה וחייבו ר"ג עשרה זהובים שכר ברכה, וכתב הרמב"ם פ"ז דחובל (ה' י"ד) דיש מי שהורה שהוא שכר קצוב עשרה זהובים, ואף במצוה שאין בה ברכה כגון שור העומד להריגה וקדם והרגו חייב עשרה זהובים, והשתא במעשה הצדקה וכיוצא הנה מקום לומר דזו מצוה שעושה הקב"ה דכתיב (תהלים קל"ו כ"ה) נותן

לחם לכל בשר, וזה המפרנס עני או חכם הוא חוטף מצותו של מקום וכבר רז"ל אמרו (ויק"ר פל"ד) כתוב בתורה נותן לחם לכל בשר בא זה וחטף את המצוה אמר הקב"ה עלי לשלם, וביאר הרב מופת הדור מהר"ח אבואלעפיא בספר עץ החיים פ' ויקהל בדין חוטף את המצוה ע"ש.

ברם יש כמה חילוקים לחלק בין זו לדין חוטף את המצוה שחייב האחד הנן"ו דאתמר בש"ס פ' החובל (דף צ"א:) ופסקו הרמב"ם שם פ"ז דחובל דאם אמר הורג השור אתה אמרת להורגו פטור, וכתב הרב כנסת הגדולה י"ד סי' כ"ח דה"ה בכל המצות אם יצא לטעון אתה אמרת לי לעשותה פטור, וזאת שנית כתב הרב הדרישה (חו"מ סי' שפ"ב סק"ב) במ"ש הטור בהורג שור דחייב לשלם כמו שיראו הדיינים, שכונתו לומר אם הוא צורך שעה להורגו ולקוצצו מיד ולא היה פנאי להודיע וכיוצא פטור עכ"ד. והני בי תרי שתים זו שמענו בעושה צדקה ומחזיק לחכם דהקב"ה בעל המצוה הוא אמר ויהי הוא ציוה רחם רחמתים לראש גבר דל והלך ולהחזיק לחכם, וא"כ בעל מצות פטור ומותר דברשות קעביד ובטוען אתה אמרת לי פטור, כ"ש הכא דמפרסמא מילתא כי מצות המלך היא עשות צדקה וחסד. ותו דהוי פסידא וצורך גדול דעמי הארץ כל ימיו בתחיית המתים אשר לא נגה עליהם אור תורה ותקנתם להנות לחכם ולהחזיק בידו להיות לו חלק בתורה ולידבק בשכינה כמש"ל וכשיש צורך בדבר פטור, כמ"ש הרב דרישה בכונת הטור כמדובר.

והבאתי את השלישית מה שכתב רבינו מהר"ם אלשיך על פ' (שמות כ"ב כ"ד) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, דקי"ל (ב"ב דף קל"א:) הכותב כל נכסיו לאחד מבניו לא עשאו אלא אפטרופא, אמדן דעת הוא שלא יניח השאר בחוסר כל ולא נתכוון אלא כדי שיכבדוהו השאר, וכך הוא יתברך דהעשיר אחד מעיר ושנים ממשפחה היתכן שהניח את שארית ישראל רובא דרובא בניו בני בחוניו ריקם ריקם, אלא אפטרופוס מינה לעשיר לזון את יתר בניו וחלק הדלים אצלו עודף על חלקו. וז"ש אם כסף תלוה את עמי כי את העני חלק העני הוא עמך עכ"ד. וכפ"ז תשובה מוצאת לבעלי מצות המחזיקים גם אלה לחכמים דלית בה משום חוטף מצוה, כי חלק החכמים אצל העשירים ולא נתמנו אלא לאפטרופי. ומעתה נבא לביאור המאמר הנזכר עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בני תורה והם יקחו חלקם, וכי תאמרו באתרא דליעול בעל מצות אצל החכם ותתענג בדשן נפשו בינ"י מלכים מלכי רבנן אנן ניקום ונגזור עליה קנסא שחטף מצותו יתברך לתת לחם לכל בשר דהלכה רווחת בחוטף המצוה דמשלם קנס, ועין רואה כל בתר איפכא לא סגי דלא משלם קנסא אלא דזוכה טב למיתב בצל החכמה, על כן בא

דברו ואמר ואית לן תלתא קראין, כלומר אם רץ לבך להרהר על זה מדין חוטף המצוה, קום קרא ומתלתא קראי שמיע לך דזה ראוי לשכר ובדין הוא שיטול שכרו, תיתי חדא קרא דכתיב כי בצל החכמה בצל הכסף קרי בחיל יסוכו צאלים לאיש מתן, וקרא גופיה ישנו בנותן טעם, החכמה תחיה בעליה תרי, העשיר והחכם יחיו בתחיית המתים כי על ידי שהחזיק לחכם קורא אני אליהם יעמדו יחדיו והתורה תחיה בעליה בתחיית המתים, דאלמלא זה רפאים בל יקומו, ואיכא פסידא וצורך גדול, ובהא פטיר חוטף את המצוה כמה שכתב הרב דרישה.

תו אתא ואייתי המביא תניין קרא אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה, כלומר דרחמנא קרי בחיל ומצות המלך היא להחזיק ביד החכם וזה פטור ומותר דקי"ל דאי טעין אתה אמרת לעשות המצוה פטור, והדברים ק"ו היכא דכלם יודעים כי כך ציוה הוא יתברך, ועוד בה שלישיה ראו הביא לנו מקרא קדש עץ חיים היא למחזיקים בה, ואמרו רז"ל ברבה פ' נשא (פ' י"ג) עץ חיים היא למחזיקים בה זה שבט ישששכר ותומכיה מאושר זה שבט זבולון. ולפי דרכנו רמז דברי מהר"ם אלשיך שהתורה עץ חיים היא למחזיקים הם החכמים וכמשז"ל זה שבט ישששכר, וא"כ איך תיסק אדעתין דהחכמים יהיו עניים וגם צידה לא עשו להם והיו העטופים ברעב, והעשירים עמי הארץ יהי שלחנם לפניהם שלחן מלכים, לבושי מכלול צבע רקמתים, הא ודאי אין זאת כי אם העשירים דין אפטרופוס יש להם ולא נתן להם העושר אלא שיכבדום החכמים דוקא, וזהו ותומכיה מאושר דוקא, אוש"ר וכבוד כי חלק החכמים אצלם, ומאחר שכן אין זה חוטף את המצוה כי העשיר נותן לחכם את שלו.

ודרך אחר אפשר במאמר הלז במ"ש בשבת דף צ"ג דר' שמעון סבר ואם נפש אחת תחטא בשגגה בעשותה תלתא מיעוטי, חד לזה עוקר וזה מניח, וחד למעוטי זה אינו יכול וזה אינו יכול, ור' יהודה סבר זה אינו יכול וזה אינו יכול חייב, ושדי למיעוט לעושה בהוראת בית דין. והנה משכחת לה במחזיקי החכמים שלשה סוגים למיניהם, ראשון הוא דעשיר אחד לבדו יזכה בחכם אחד ויתן לו די מחסורו כיששכר וזבולון, וכגון זה הסברא נותנת דזכות גדול זכה עשיר זה כי הוא לבדו יעשה שהחכם בתורתו יהגה יומם ולילה ועשה פרי למעלה. ויש סוג שני דשני עשירים גם שניהם החזיקו בחכם אחד ומשניהם ניזון החכם, וכל חד מיניהו האי לחודיה הוה מצי לזכות לבדו בחכם כי עשיר גדול הוא, אלא שעם כל זה רצו השנים לזונו כל אחד חצי צרכו והחכם נשען על משענת שניהם, והנה בנדון זה יש מקום לומר דזה אינו פועל שלם דהו"ל זה יכול וזה יכול ועשאוה בשנים דלגבי שבת פטורים, וה"ה הכא הן נגרע משכרם כי לא עשו פעולה שלימה כתקנה

בהיות כל אחד יכול לעשותה שלימה. ויש סוג שלישי דשני אנשים בינוניים החזיקו בחכם אחד ופרנסוהו, כי מבלתי יכולת כל אחד לבדו לעשות הכל דדחיקא להו שעתא לכן נשתתפו בפריטי גם שניהם לזון ולפרנס לחכם והו"ל זה אינו יכול וזה אינו יכול, ויש ס"ד דגם בנדון זה לא יגדל שכרם דלדעת ר' שמעון זה אינו יכול וזה אינו יכול בשבת פטורים, על כן לימדונו רז"ל תחת שלש אלה דכלהו לטיבותא יש להם שכר טוב בעמלם, והוא אשר דיבר בעל המאמר הנזכר עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצוות דייקא בעלי מצוות בעלי סוגים מתחלפים למיניהם, ולכן אתא ואייתי הני קראי במותב תלתא ההוא אמר ואית לן תלתא קראי לרמוז השלשה סוגים האמורים, חדא כי בצל החכמה בצל הכסף וכו', דמהאי קרא אתה הראת לדעת הסוג האחד היכא דכל עשיר הוה מצי לחודיה להחזיק ולא החזיק בשלימות אלא נתחברו שניהם והחזיקו על יד החכם, והוא אומרו כי בצל החכמה בצל הכסף סתם תחיה בעליה תרי שהם השנים המחזיקים על ידו יתרון דעת שגרמו לחכם החכמה תחיה בעליה, הני תרי אחי ושותפי כי בצל החכמה בצל הכסף סתם כל שהכסף בידו, אף דזה יכול וזה יכול שכרם שלם. וזה שני אשרי אנוש יעשה זאת כנגד עשיר אשר הוא לבדו נפשו אוותה ויעש לבזבז משלו ולהחזיק הוא לבדו לחכם די מחסורו, נאמר בו אשרי אנוש יעשה זאת הוא לבדו ובן אדם יחזיק בה והוא באחד עליו אמר הכתוב אשרי, ומפרש קרא שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע, כלומר תדע למה נאמר בזה אשרי משום שעשה מלאכה שלימה, והראיה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע דייקא, דלשמירת שבת מדאוריתא היינו ששומר מעשות כל רע כל המלאכה לבדו, אבל אם עשה עם אחר וזה יכול וזה יכול מדאוריתא גם הוא יקרא שומר שבת דבעינן שיעשה המלאכה לבדו ואם עשאוה שנים וזה יכול וזה יכול פטורין מדאורייתא, ומשם אתה למד דלא נקרא פעולה שלימה אלא כשהאחד עושה המלאכה שלימה ובשבת חייב, וכן לענין הטובה זה שעשה כל המלאכה לבד והוא באחד שהחזיק בחכם כתיב ביה אשרי.

וכנגד הסוג השלישי שהוא שני נדיבים שלא היה יכולת ביד שום אחד לבדו להספיק לחכם ונתחברו שניהם להחזיק לחכם, והוה ס"ד דזהו דין זה אינו יכול וזה אינו יכול דר' שמעון פוטר בשבת וגם בנדון זה נגרע מחלקם, לזה יבא הכתוב השלישי ויכריע דאין האמת כן דאנן קי"ל כר' יהודה דגם בשבת זה אינו יכול וזה אינו יכול חייב, וזהו שאמר עץ חיים היא למחזיקים תרי ותומכיה מאושר אושר אחד דבשניהם נעשית פועל שלם, עץ חיים היא וערבה מנחתם דגם בשבת חייבים כאמור.

ויתבאר עוד המאמר הלז בהקדמה זו באופן אחר, והתחלת המצאת הקדמה זו שמץ מנהו שמעתיה מאחד חכם זלה"ה דמקום יש בראש לומר דהחכם העני כי דל חלקו ואינו יכול לעסוק בתורה אם לא יטריפוהו לחם חקו, וגם העשיר אינו יכול לעסוק בתורה כי אינו יודע ספר ולבו לא נכון עמו, ונמצא דהחכם והעשיר כל אחד לבדו אינו יכול לעסוק בתורה ובין שניהם נשתתפו, ובא עסק התורה שעסק החכם בכח העשיר אשר מילא את ידו והו"ל זה אינו יכול וזה אינו יכול ואין מעשיהם רצויים, דגבי שבת סבר ר' שמעון זה אינו יכול וזה אינו יכול פטור, להכי לימדונו רבותינו דאין האמת כן אלא עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בני תורה ושניהם בנעימים צילם נאה, ואם נפשך לומר הו"ל זה אינו יכול וזה אינו יכול דחכם לבדו רעב ללחם וצמא למים, ומוכרח לשוט בארץ לחיות נפש והעשיר אינו יכול כי לא ראה אור תורה מימיו, לז"א ואית לן תלתא קראי חדא כי בצל החכמה בצל הכסף וקרינן בהו תחיה בעליה תרי יחד עשיר ואביון החכם דפעולתם אמת וצדק אף לר' שמעון, דודאי בעלמא מלאכה היא מדאצטריך בשבת למיעוטא מינה שמעינן דזה אינו יכול וזה אינו יכול בעלמא פעולה היא ופועל אדם ישלם לו, וקרא תנינא אשרי אנוש יעשה זאת, בזה השמיענו דגם בשבת לא קיל"ן כר' שמעון אלא הלכה כר' יהודה דזה אינו יכול וזה אינו יכול חייב, ושיעור הכתוב הכי הוי אשרי אנוש יעשה זאת התורה הוא החכם העוסק ועושה ציצים ופרחים לתורה בונה בשמים עליותיו, ובן אדם העשיר יחזיק בה במלאת ספקו של החכם יחדיו יהיו תמים האנשים האלה שלמים אף דזה אינו יכול וזה אינו יכול, והראיה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע, פירוש שום רע אף בשיתוף אחר אף שאינו יכול לבדו דקי"ל כרבי יהודה דזה אינו יכול וזה אינו יכול חייב ומכ"ש לענין הטובה, ואם נפשך לומר דפירוש הך קרא אשרי אנוש וכו' איפכא דכוליה קרא בחכם איירי וגם אומרו ובן אדם יחזיק בה קאי לחכם וכמשז"ל עץ חיים למחזיקים זה שבט ישששכר, וא"כ אדרבא קרא להכי הוא דאתא לומר דאם החכם בחכמתו בלי עזר וסיוע עוסק בתורה אשריו לאפוקי אם נתחבר ונשתתף עם העשיר, ומביא ראיה משבת ושומר ידו מעשות כל רע פירוש כל הרע לבדו, אבל אם ישתתף עם אחר פטור וכר' שמעון ונילף מינה לעלמא דאינה פעולה שלימה, וקרא דבצל החכמה וכו' היינו דהא מיהא יש לו שכר אבל אינו מאושר, לזה הביא הכתוב עץ חיים וכו' ותומכיה מאושר ותומכיה קאי על זבולון וקאמר מאושר א"כ הוא מגלה דאשרי אנוש ובן אדם יחזיק בחכם ועשיר איירי וכתיב בהו אשרי כדכתיב ותומכיה מאושר, והוא שרמז בעל המאמר אחר שהביא קרא דאשרי אנוש ההוא אמר והדין עץ **חיים**.

אמור

פרשת אמור בס"ד

במדרש (ויק"ר סו"פ ל') ולקחתם לכם ביום הראשון וכו' מי פירש להם לישראל על ארבע מינין האלו שהם אתרוג לולב הדס וערבה חכמים שנאמר (משלי כ"ד) והמה חכמים מחוכמים:

בצאת ישראל ממצרים הלא אב אחד ית"ר חוב"ב חיבה יתירה נודעת להם ליתו תלתא דמרחמי וממדבר מתנה כן יתן לידידו ויתן חינו, מוקפים חומה אור מקיף הקיפו יחד ענני כבוד מה למעלה מה למטה על ארבעת רבעיהם קדמה וימה דרומו וצפונו, והתייר הגדול נוטע לפניו לו היה ח"ן המעתיק הרים וכל גיא ינשא יישר לכת פרשז עליו עננו, הגם לחם אבירים משמיא מיהב יהבי והיה טעמו טעם כעיקר בבקר בבקר יום יום לפנות בקר לאיתנו, ושלח את באר"ו את מי ים צו"ף דבש היא הבאר נוזלים מסלע חלמיש למעינו, איכו השתא הוו בה קמאי חקור דבר ושאל"ו בראש העמק שאלה את פני מבין שיש בו מדעת קונו, מה זה היה יקר בעיני ה' מעלה נשיאים על גב מעלה זכר עשה לענני כבוד כל האזרח בישראל סביבותיו סוכתו ועמד על כנו, ואלו שתים זו מן ובאר לא אתיא זכירה לא מינה ולא מקצתה מעין דוגמא כי אין לחם ואין מים כל שיש במינו, ועל דבר זה אמור רבנן בטעמא במיני תרגימ"א איש איש ממקומו הן כל יקר ראתה עינו, ואני שמעתי באומרים לי ומטו בה משמיה דגברא רבה הרב החסיד מהר"ר חיים כפוסי הוא עדינו, תריץ יתיב כל שישנו בנותן טעם לשבח דבר דבור על אופנו, ההוא אמר דמן ובאר כביכול איבעי לקב" ה לזונם בלחם ובמים דלא סגי בלאו הכי על כן לא בא זכרונו, ואולם ענני כבוד דהוי נטירותא יתירתא לבל יכם שרב ושמש מילתא דליתא בכל עוברי דרך הלא היא ברבת מרובה מדה טובה אחת היתה ופרסמה בטולא דמהימנותא עוד הצפינו, ה' לו ציוה בסוכות תשבו שבעת ימים כי יזכר ויפקד ענין ענני כבוד דבר הלמד מענינו, אלו דברי הרב מקור חיי"ם זלה"ה.

ועל פי זה אפשר לפרש מסרה כי בסוכות הושבתי את בני ישראל, (בראשית י"ט ב') כי ברחוב נלין, (משלי ו' כ"ג) כי נר מצוה ותורה אור, והראשונים פירשו מסרה זו כי שלשה המה סוכה עירוב וחנוכה שוו בשעוריהן עשרה טפחים כשר למעלה מעשרים אמה פסול, וז"ש כי בסוכות כמשמעו כי ברחוב רמז לעירוב כי נר מצוה רמז לחנוכה דהני תלתא דינן ושיעורן שוה. אמנם לפי דרכנו אפשר לפרש המסרה הזו, ונקדים דרבנן סברי פ"ק דגיטין (דף י"ב.) דיכול הרב לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך בשני בצורת, אך מבואר בכתובות דף מ"ג דבעבד עברי חייב לזונו ואינו יכול לומר לו עשה עמי ואיני זנך, וזהו רמז המסרה כי בסוכות הושבתי דרחמנא אמר לעשות סוכה זכר לענני כבוד, וכי

תימא מה נשתנו ענני כבוד לעשות להם זכר רב כי כל האזרח בישראל ישבו בסוכות ואין אנחנו עושים זכר למן, ובאר שהם מהמתנות טובות שניתנו במדבר מן ובאר וענני כבוד, לזה רמז כי ברחוב נלים רמז תירוץ הרב הנזכר שענני כבוד אינם מוכרחות כמן ובאר דדרך הולכי מדברות ללכת בחורב ביום וקרח בלילה, וזהו כי ברחוב נלין שהיינו יכולים ללון במדבר מלון אורחים ולא היה מוכרח להקיפנו בענני כבוד, ואמטו להכי נצטוינו לעשות זכר לענני כבוד שהעדיף מטובו עלינו וגבר עלינו חסדו לא עשה כן לכל גוי, וכי תימא גם במן והבאר אי הוה בעי הקב"ה מימר אמר עשה עמי ואיני זנך דכך סברי רבנן, לז"א כי נר מצוה ותורה אור, כלומר דקבלנו התורה והמצוה ויש לנו דין עבד עברי דלכ"ע חייב לזונו ומש"ה אין זכרון למן ולבאר משא"כ בענני כבוד דהוי תוספת מרובה, על כן נצטוינו לעשות זכר למו וכתירוץ הרב הנזכר.

ואחשוב כי בזה אפשר לפרש מקרא קדש בסדר היום בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם, ועין אדם ראה יראה כי לכאורה נראה כמה כפל ויתור לשון יש בפ' זה. ונקדים תרי שינויי אחריני דמשנ"ו רבנן לחקירתנו זה יצא ראשונה באזנינו שמענו משם גדול הרב החסיד מהר"ר יהודה חאבילייו זלה"ה ראה ויתר וטעמא טעים על אשר ציונו יוצרנו לעשות זכר לענני כבוד במצות סוכה, ואלו למן ובאר שתים הנה רעותיה לא יפקדו ולא יזכרו לעשות להם שם, והיה טעמו כי הענני כבוד סוככים בכנפיהם לישראל עם קרובו ובהם נבחן וניכר תפארת ישראל כי הן הן בני אל חי ובחר בנו מכל העמים, כי הערב רב גם שקבלו התורה והמצוה מחוץ לענן יחנו ודוקא ישראל מוקפי ענן אבל מן ובאר היו נזונים מהם גם הערב רב, אי לזאת בדבר המסויים לישראל לבדם נצטוינו לעשות זכר, משא"כ מן ובאר שהיו גם לערב רב.

ועוד שמעתי משם הרב כמהר"ר ישועה זיין זלה"ה דאיהו מפרק לה דהעננ כבוד נתונים נתונים המה בלי שאלה ומטובו וחסדו פרש ענן למסך, משא"כ הא לחמא והמים להם נתן להם על ידי שאלה בתלונה ותרעומת, ולכן לא נצטוינו לעשות זכר כי אם לענני כבוד אשר חסד ה' וטובו הגדול השפיע בצחצחות ובצל שדי יתלוננו אור מקיף מבלי שאלתם, ע"כ שמעתי. ועל פי הני תלתא שינויי לדידי מפרשא האי קרא כי אמר אלהים בסוכות תשבו שבעת ימים וכו', ואי תאמרו מה זאת עשה אלהים לעשות זכר לענני כבוד והרי שלש מתנות טובות נתן לישראל במדבר מן ובאר וענני כבוד, ומאי אולמיה קדים סליק עננא לעשות לו זכר ומן ובאר לא יזכרו, על כן בא הכתוב תריץ יתיב בנותן טעם לשבח למען ידעו דורותכם כי בסוכות הושבתי, הכונה ידעו וישכילו כי ענני כבוד אנא נפשאי

מבלי שאלה עלה ברצוני למעבד להו נייחא, וזהו כי בסוכות הושבתי פירוש מעצמי. והוא תירוץ הרב מהר"י זיין הנזכר לא כן מן ובאר שאלו ישאלו ואתן להם, ועוד בה אמר רחמנא את בני ישראל, כלומר ענני כבוד היו את בני ישראל לבד וערב רב מבחוץ, ודין גרמא האי מטללתא בגווה דוכרנא מילתא יתירתא כי הפלא ה' לעדת ישראל כאב את בן ירצה, אך בחלקו"ת מן ובאר גם ערב רב עלה אתם ונזונו גם הם מהמן והבאר כמה דתריץ לה הרב מהר"י חאבילייו הנזכר, ועוד אחרת היתה אני ה' אלהיכם שקבלתם אלהותי ואתם כדין עבד עברי דחייב רבו לפרנסו וא"כ המן והבאר כביכול היה צריך לפרנסנו, משא"כ ענני כבוד הם מתנה גמורה כדפריק לה הרב מהר"ח כפוסי הנזכר לעיל כמה דאמרן, וזאת מצאנו התלתא שינויי רמיזי בקרא. ודרך חיים תוכחות מוסר אשר שפר קדמי לישב חקירה זו דרך רמז ומוסר והן קדם אהלוך במקראי קדש הללו דרך רמז ומוסר, ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו' בסוכות תשבו וכו', כי הנה אמרז"ל (מדרש תנחומא) ביום הראשון לחשבון עונות שעלו מן הרחצה לכל עון ולכל חטאת ביום הכפורים, ואיש ישראל משופה ומנוקה זך וטהור, וסדר התשובה הוא נצור לשונך מרע סור מרע ועשה טוב כמאמר המשורר (תהילים ל"ד:ט"ו), וידוע (ירושלמי ברכות פ"א ה"ה) דעינא ולבא תרי סרסורי כאשר ירדוף הכור"ה באר שחת, גם ביארנו במקום אחר דרך רמז מאמר הכתוב (ויקרא ה' ט"ו) נפש כי תמעול מע"ל ר"ת מעור עינים לשון, כי המסתכל יפה לבבו יבין כי רוב גופי עבירה תחת שלש רגזה ארץ דהוו יתבי תלתא בחד קינ"ה מעור ולשון ועינים להם ופוגם בהם נשאר מעל, והוא הרמז נפש כי תמעול מעל, כי הפוגם במעור עין לשון מעל הוא כי גם מאכלות אסורות נכללות תחת הלשון והן הן המזיקין וחבלי שאול, וידוע כי הן האדם שתי דרכים לפניו אם זכה נוטה לדרך הקדש ומושל ביצרו ולוקחו לעבד לו, ואם לא זכה יצרו מושל בו ולוקחו לצד שמאל להפילו שוחה עמוקה על כן בא האלהים החפץ בתשובה מפני תקנת השבים, ובפרקי תשובה אחר יום הכיפורים שהוא מטהר ישראל אמר רחמנא ולקחתם לכם ביום הראשון לחשבון עונות, הכונה על דרך שפירשנו בעניותנו לעיל פ' בא דף מ"ז בסופו [ד"ה וזה אפשר] משכו וקחו לכם משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם שתקנו ותקחו לעצמכם ממש שיתקדש כל גופכם וכו' ע"ש. ועל דרך זה אני אפרש ולקחתם לכם שמיה"כ עד עתה אתם טהורים ועד האידנא אתם בקו האמצעי ואתם ברשותכם, אם שהיצר הצר הצורר יכבוש אתכם תחת ממשלת זדונו, אם שאתם תקנו עצמכם ותצאו בני חורין ואותו תכבשו לעבד, וכאב רחמן הוא ציוה ולקחתם לכם ביום הראשון לחשבון עונות יומא קמא טרוקו גלי לפני צר ואויב, ולקחתם לכם לעצמכם שתהיו בני חורין ולא תהיו תחת

רשות הסט"א, ולהיותו ראשון לחשבון עונות עד אשר לא יפרוש רשת לצודכם בערמתו אתם תקנו עצמכם ולקחתם לעצמכם, וכיצד יהיה זה שתמשלו באיברים הראשיים הכוללים לכל טובה ותורה ומצוה, וכן להפך ח"ו ואתם תקחו ותמשלו בלב הרומז לפרי עץ הדר דרחמנא לבא בעי לב טהור וקדוש, ואחרי כן יותר מהמה בני הזהר בברית המעור שלא להיות פגום יוצא דרך השדרה הנמשל לכפות תמרים, ושלא לזון עיניו מדבר איסור הרומזים העינים להדס, ושלא לפגום שפתיו בדיבור אסור ומאכלות אסורות כי הערבה דומה לשפתים, ואלו הן האברים הראשיים לטוב ולמוטב ואתם הזהרו ביום הראשון קדמיה לרשיעא עד לא יקדמינך, ולקחתם לכם לעצמכם תקנו גופכם במה שתזהרו באברים הראשיים הרומזים לארבעה מינים והן הן המרכבה לקדושה או לסטרא אחרא, ואחר שהלב גם עינים ודבר שפתים כמער איש יהיו נכונים אז ושמחתם לפני ה' אלהיכם בשמחת מצוה ותורה כי זו היא שמחה שלימה, וכך היא המידה סור מרע ועשה טוב, לכן אמר ושמחתם לפני ה' כי השמחה לפני ה' היא בעבודתו בתורה ובמצות, כי שמחה זו היא שמחה ונרגשת ללב האדם בקיימו המצות לשמן ובלימוד תורה פקודי ה' ישרים משמחי לב וכמ"ש הרב העיקרים מגדולת תורתנו היא הנותנת שמחה לעוסק בה ונשאר לב שמח, לכן אמר ושמחתם לפני ה' אלהיכם בשמחה של מצוה, כי היא השמחה המותרת לשמוח לפני ה' לאפוקי שמחת הבלי העוה"ז כי אל תקראן לה נעמי קראן לה מרה ושמחה לתוגה נהפכה, ומאמר ושמחתם לפני ה' הוא כלל גדול לעשה טוב תורה ומצות. ולא זו בלבד סור מרע ועשות טוב, כי גם צריך האדם לקבוע בלבו כי הוא צל עובר ובהאי עלמא ליכא העמדה והארכ"ה. וזה אפשר לתת טעם לחקירתנו כי מצות המלך היא לעשות זכר לסוכות הם העניי כבוד דוקא, כי כאשר יקבע בלבו כי האדם כענ"ן בקר וכטל משכים הולך, זהו כבוד"ו לעה"ב, והוא רמז ענני"ו כבו"ד כמו שפירשו הראשונים מאמר הכתוב ביעקב שלימא (בראשית ל"ג י"ז) ויבן לו בית ולמקנהו עשה סוכות, כי הנה ביתו זה הקבר בנה אותו בתורה ובמצות ותדיר היה בונה לו בית קיים לעוה"ב, ולמקנהו פירוש כל קנין העוה"ז היה אצלו עראי ועשה סוכות דרך עראי, ורמז ולמקנהו לקנין העוה"ז לומר שהוא קנאו אבל לא ידע למי עשה סוכות היה אצלו עראי, על כן קרא שם המקום כל העוה"ז סוכות שהוא עראי כאורח נטה ללון, ולכן בחר ה' לעשות סוכה דרך עראי, וזכר לעניי כבוד כי אשר יהיה בעיניו כעננים כבוד יהיה לו לעוה"ב, והוא רמז הסוכה כי העוה"ז עראי כענן, ולכן כל עניני האדם יהיו בעוה"ז דרך עראי וסוף הכבוד לבא לעוה"ב, משא"כ מן ובאר כי לא בחר ה' לעשות זכר לאכילה ושתיה להעיר לב נרדמים, כי אין לקבוע דבר לאכילה ושתיה כי כל האוכל אשר יאכל

לקיום הנפש כדי חייו ותו לא, וזה רמז הכתוב אחר שהזהיר על סור מרע ועשה טוב אמר בסוכות תשבו שבעת ימים לרמוז שתמיד תחשבו, כי העוה"ז עראי בצל הקצ"ף צל עובר, ועל ידי רמז זה כל האזרח בישראל אשר הוא יהודי בעצם ומושרשים ביהידות ישבו תמיד בסוכות כי יהיו אצלם כל עניני העוה"ז עראי, וכי תימא למה נעשה זכר לענני כבוד ולא למן ולבאר, לז"א למען ידעו וישכילו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל סבא אשר קיים מעצמו ולמקנהו עשה סוכות, גם אני רומז לבניו שיהיו עניניהם עראי, ומטעם זה ממש לא נעשה זכר לאכילה ושתיה, כי כונתי שיהיו עראי ולא לקבוע זכר למו.

ורוח אחרת אתנו בו תרמו"ז בפסוק ולקחתם לכם וכו', ונקדים אשר פירשנו בעניותנו בקונטריסנו פתח עינים פ"ק דבתרא (ט"ז.) במאז"ל אמר רבא בקש איוב לפטור כל העולם כלו מן הדין אמר רבש"ע וכו' בראת ג"ע בראת גהינם בראת צדיקים בראת רשעים מי מעכב על ידך ומאי אהדרו ליה חבריה דאיוב (איוב ט"ו ד') האף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל ברא הקב"ה יצר הרע ברא תורה תבלין, ופירשנו כי ס"מ ליליית גימטריא תרי"א והם היצה"ר עצמו כמשז"ל (שם) הוא שטן הוא יצר הרע, ולכן ציונו הקב"ה לבטלם במחשבה ודיבור ומעשה, במחשבה להיות יראת ה' בלבנו ובמחשבתנו כי יראת גימטריא תרי"א כמספר ס"מ ליליית ועל ידי יראת ה' מבטלם במחשבה, ובדיבור ללמוד תור"ה גימטריא תרי"א כמנין הנזכר לבטלם בדיבור, ובמעשה לעשות גמילו"ת חסדי"ם גימטריא תרי"א כחשבון הנזכר לבטלם במעשה, ולכן צריך לעסוק בתורה וגמילות חסדים ויראת ה' היא אוצרו במעמד שלשתן כי הא בלא הא לא קיימא כי צריכים ביטול במחשבה ודיבור ומעשה, ובזה לא ישלטו עליו וניצול מהם. ויש לפרש בזה כמה מאמרי רז"ל הם המדברים על עסק תורה וגמילות חסדים לא ע"ט האסף. והנה איוב היה מרבה גמילות חסדים וכמו שהוא מעיד עליו (איוב ל"א:י"ט) האוכל פתי לבדי וכו' אם אראה אובד מבלי לבוש וכו' (שם כ"ט י"ג) ולב אלמנה ארנין וכו', וכיוצא בזה שהיה מקיים גמילות חסדים בכל כחו בגופו וממונו והוא היה טוען לפטור העולם מן הדין שהוא אנוס מיצה"ר ואנוסין הם החוטאים כמו שפירש רש"י ז"ל, והשיבו לו חביריו כי הגם שנתעסק בגמילות חסדים מ"מ צריך לבטל יצה"ר במחשבה ודיבור ומעשה, והוא עשה מעשה וחסרו לו המחשבה ודיבור. וזהו אומרם תפר ירא"ה ותגרע שיח"ה שאם היה קבוע בלבך ומחשבתך ירא"ת שמים והיית לומד תור"ה אז לא היה שולט בך היצה"ר, כי בצרוף גמילות חסדים שעשית היית מבטלם במחשבה ודיבור ומעשה וטוב לך, א"כ חזר הדין שכל העולם אם שלש אלה יעשו ירא"ת השם לימוד תור"ה ובמעשה גמילו"ת חסדי"ם לא ישלוט היצה"ר בהם, ואם כן לאו אנוסים מיקרו.

ובכן ולך תעלה כונת מאמרם ז"ל בילקוט פ' האזינו לו חכמו ישכילו זאת אלו נסתכלו ישראל בדברי תורה שניתנה להם לא שלטה בהם אומה ומלכות ואין זאת אלא תורה שנאמר וזאת התורה, דבר אחר אלו נסתכלו ישראל במ"ש להם יעקב אביהם לא שלטה בהם אומה ומלכות וזאת אשר דיבר להם אביהם ומה אמר להם קבלו עליכם עול מלכות שמים להכריע זה את זה ביראת שמים, והתנהגו זה עם זה בגמילות חסדים. ועל פי האמור אפשר שהכונה לו חכמו ישכילו זאת שהיא תור"ה אם היו מסתכלים ועוסקים בה לא היה שולט בהם אומה ולשון, וגם אם היו שומרים צואת יעקב אע"ה ירא"ת שמים וגם גמילו"ת חסדי"ם מצורף ללימוד תור"ה שאז היה ביטול ש"ר צילם של אומות העולם במחשבה ודיבור ומעשה לא היו שולטים בישראל שום אומה ולשון, כי כל השרים והאומות הם תחת יד השר הצורר הוא יצר הרע.

וזה אפשר שהוא רמז ברית העינים וברית הלשון וברית המעור שבכלם נאמר ברית, והן עיקרי הדת כמה דאמרן לעיל כי ברי"ת גימטריא תרי"ח עם הכולל ולהכניע ליצה"ר צריך להכניעו במחשבה ודיבור ומעשה ולבטלו ככל אשר דיברנו. ועתה נוסיף נופך כי יש בזה סור מרע ועשה טוב, סור מרע הוא לשמור ברית העינים שלא לתור אחר ראיית עינים ושלא להסתכל באיסור שלא לבא למחשבת פגול, והשומר ראית עינים מכניע היצה"ר שהוא ס"מ לילי"ת גימטריא ראי"ת עינים וגם ברי"ת עינים תרי"א עם הכולל, וזה מקיים סור מרע במחשבה ובדיבור ברי"ת הלשון שלא לדבר לשון הרע שקר וליצנות חנופה, והשומר ברי"ת הלשון מבטל הנז' כי ברית גימטריא תרי"א ומבטלם בסור מרע בדיבור, ומעשה ברית המעור השומרו מבטלם בסוד מעשה כי ברי"ת גימטריא תרי"א עם הכולל, וזה חלקי סור מרע ועשה טוב הם ירא"ת השם ולימוד תורה וגמילו"ת חסדי"ם כמש"ל, וידוע דמי שהוא עניו ניצול מס"מ כמ"ש גורי האר"י זצ"ל דמזמור קל"א הוא לא גבה לבי שם רמז דהעניו ניצול מס"מ גימטריא קל"א, ולפי דרכנו אפשר דהעניו תבי"ר לבא, ועל ידי זה שהוא תבי"ר גימטריא תרי"א עם הכולל ניצול מס"מ ונוקביה שהוא גימטריא תרי"א.

ואפשר שזה טעם שבא עמלק כאשר רפו ידיהם מן התורה (מכילתא ס"פ בשלח), כי על ידי לימוד תור"ה גי' תרי"א מכניע ס"מ ונוקביה, וכאשר רפו ידיהם וגבר עמלק ששרו הוא ס"מ כמש"ל פ' תצוה. ועוד היה לי כמה ציצים ופרחים וגימטריאות שונות תולדות מהאמור, ועתה בעת ההדפסה נשמטו מכאן ובע"ה איחד להם מקום בס"ד.

ולפי העלות האמור נסעה ונלכה להיות מטמין ברמ"ז במאמר בראשית רבה פ' ס"ג א"ר חגי בשם ר' יצחק בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון וכו' נפרע מראשון דכתיב

ויצא הראשון ובונה לכם ראשון זה בית המקדש ואביא לכם ראשון מלך המשיח עש"ב. ואפשר כי אתרוג עם הכולל גימטריא ס"מ לילי"ת, והמקיים מצוה כתקנה זוכה להכניעם, וכן ס"ת פרי עץ הדר כפות תמרים יצר מת, וידוע דס"מ הוא שר עשו ועמלק, וזהו בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר שהוא אתרוג שסגולתו להכניע ס"מ ונוקביה נפרע מראשון עשו כי סר צילם מעליהם, ויבא משיח לבנות העיר רבת"י עם רבת"י בדעות והארץ רחב"ת ידים לזרע יעקב אשר בם בחר"ת.

ויתבאר בזה מאמרם ז"ל בסדר היום (ויק"ר פ' ל') ועם נברא יהלל יה שהקב"ה עתיד לברא אותם בריה חדשה, ומה עלינו לעשות ליקח לולב ואתרוג ולקלס להקב"ה, ואפשר כי ביום הקדוש יוה"כ חזרנו בתשובה ונעשינו בריה חדשה, והמקיים מצות ד' מינים כתקנה ברמזיה וסודותיה יכולה היא שתגן להיות לבו חלל בקרבו, כי כאשר ישמור לבו ועיניו ולשונו ובריתו הרמוזים בד' מינים כמו שרמזנו לעיל שז"ש ולקחתם לכם שתקחו עצמכם במה שתקחו ד' מינים ותשמרו הארבע אברים ראשיים הכוללים, אז ודאי יצר מת כרמוז בס"ת פרי עץ הדר כפות תמרים כאמור, ושומר ברי"ת העינים במחשבה וגם ברית הלשון בדיבור וגם ברי"ת המעור במעשה כי ברי"ת גימטריא ס"מ ונוקביה כמש"ל, וגם אתרו"ג הכי סליק בחשבן כאמור, וכן ס"ת ענף עץ עבות וערבי נחל גימטריא תרי"א עם הכולל והוא אומרו ומה עלינו לעשות ליקח לולב ואתרוג ולקלס להקב"ה כי בזה יעשה לו סגולה להיות בריה חדשה ולהכניע יצה"ר, ותדיר יעבוד את בוראו בתשובה שלימה.

ויתקרב לזה משז"ל שם ברבה סדר היום, א"ר אבין משל לשנים שנכנסו אצל הדיין ולית אנן ידעין מאן נצח אלא מאן דנסיב באיין בידיה אנן ידעינן דהוא נצוחיא כך ישראל ואומות העולם באין ומקטרגים לפני הקב"ה בר"ה ולית אנן ידעין מאן נצח אלא במה שישראל יוצאין מלפני הקב"ה ולולביהן ואתרוגיהן בידיהן אנו יודעים דישראל אינון נצוחיא. וצריך לדעת מה אות לישראל בד' מינין ובמה יודע איפה בלקיחת ד' מינים הוראת ניצוח הדין. אמנם לפי מה שהקדמנו כעת יאמר דבד' מינין שם רמז הכנעת ס"מ ונוקביה בכמה רמזים שכתבנו לעיל, גם לולב גימטריא חיים לרמוז דאחר כל הקטרוג נחתמנו לחיים ואנו דבקים באלהים חיים, כל קבל דנא יצר מת כרמוז בס"ת שכתבנו וזה אות לטובה ובשם אלהינו נדגול דגל ישועה כי דידן נצח, ואין לך אות גדול מזה.

ובאופן אחר יראה דנהירנא כד הוינא טליא שראיתי בס' תורת חכם להרב המקובל מהר"ר חיים הכהן זלה"ה שכתב משם רז"ל כי עץ פרי וירק דשא וצמח האדמה יש לכל אחד מלאך כמשז"ל (בר"ר פ' י') על פסוק אם תשים משטרו בארץ, אבל ד' מינין אלו

כביכול הוא ולא מלאך מושל ומשגיח בהם, ובזה פירש הרב ז"ל מאמרם ז"ל (ויק"ר פ' ל') פרי עץ הדר זה הקב"ה וכו' ע"ש באורך. ובזה יתבאר מאמרם ז"ל ארבע הם קטני ארץ ד' מינים נראים קטנים בעיני בני אדם וגדולים לפני הקב"ה, והכונה כי האדם יראה לעינים הני ד' מינין כי מעטו קטנים ככל הצמחים (שם) וירק עשב, אבל הם גדולים כי אין מושל עליהם שר או מלאך כשאר אילנות וירקות אלא כביכול הקב"ה מושל ומשגיח בהם ואין גדולים בכל הצמחים כהם. וידוע מ"ש הרמ"ע דהגוים אין להם תשובה דהתשובה לא תכון רק לישראל ולא לאומות העולם, והמפרשים נתנו טעם למה אין תשובה מועלת לגוים משום דהגוים עבדים ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, משא"כ ישראל דהם בנים ואב שמחל על כבודו כבודו מחול. ואפשר שזה כונת המאמר הנז' כי הנה ביוה"כ נכנסו לדין ישראל ואומות העולם וישראל הפליגו בתשובה, אך יש פנים לומר דאין תשובתם מועלת ואנחנו עבדים וכביכול מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. אי לזאת גבר עלינו חסדו וציונו לקחת ד' מינים שהוא המושל ומשגיח בהם הוא ולא מלאך, והם רומזים לד' אותיות שם המיוחד כאשר כתבו חכימי לבא, וזה מופת חותך שאנחנו בנים ואנו משתמשין בשרביטו של מלך לקחת ד' מינין שהם מיוחדים לו יתברך כבן מלך המשתמש בשרביט המלך, לא כן העבד אם כה יעשה אחת דתו להמית, ומאחר שלקיחת ד' מינין הוראה שאנו בנים בא האות והמופת שנצחנו דאב שמחל על כבודו כבודו מחול, ונתקבלה תשובתם וגם נצ"ח ישראל, והוא משז"ל במאמר שהבאתי לעיל שהקב"ה בורא את ישראל בריה חדשה דבעל תשובה בריה חדשה ממש כמשז"ל, ומה עלינו לעשות ליקח לולב ואתרוג שהם חלק ה' ונודע בגויים שאנו בני אל חי ועל כן נשתמש בשרביטו ואב שמחל מחול ונתקבלה תשובתם, ועל ידי זה נעשו בריה חדשה. **ואולם** במאמר שהבאתי לעיל בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון נפרע מראשון וכו', אפשר עוד לומר ונקדים מאמרם ז"ל ברבה סדר היום (פ' ל') פרי עץ הדר זה אברהם שהדרו הקב"ה בשיבה טובה שנאמר ואברהם זקן בא בימים, וכתיב והדרת פני זקן כפות תמרים זה יצחק שהיה כפות ועקוד על גבי המזבח, וענף עץ עבות זה יעקב מה הדס זה רחוש בעלין כך היה יעקב רחוש בבנים, וערבי נחל זה יוסף מה ערבה זו כמושה לפני שלשה מינין כך מת יוסף לפני אחיו. דבר אחר פרי עץ הדר זו שרה וכו', וערבי נחל זו רחל מה ערבה זו כמושה לפני ג' מינין כך רחל מתה לפני אחותה ע"כ. ואין צורך לדקדק במאמר כי פשטו אינו מובן והוא עד שצריך ביאור. וגם נבין מאי איכא בינייהו דמר דריש על האבות ומר על אמהות. ועוד צריך להבין מאי נפקא לן אי יוסף ורחל מתו לפני זמנם. אמנם נקדים מאמרם ז"ל בשיר השירים רבה (פ' ד') אלך לי אל

הר המור זה אברהם שהוא ראש לכל הצדיקים, ואל גבעת הלבונה זה יצחק שנתקרב כקומץ לבונה על גבי המזבח, כלך יפה רעייתי זה אבינו יעקב שהיתה מטתו שלימה ולא נמצא בה פסולת. וצריך להבין מאי טעמא המשיל אברהם אע"ה למר ותו כלך יפה רעייתי שהמשיל ליעקב, מהיכן תיסק אדעתין שיהא מום בו ח"ו עד דטרח וכתב לה קרא ומום אין

ויראה פשר דבר במה שאמרו שם במדרש חזית (פ"א) בפסוק צרור המר דודי לי ר' עזריה בשם ר"י פתר קריה באברהם אבינו מה המר הזה ראש לכל מיני בשמים כך אברהם ראש לכל הצדיקים מה מר זה אינו מפיח ריחו אלא באור כך אברהם לא נודעו מעשיו עד שהושלך לכבשן האש וכו', ע"ש. וכבר ידוע מאי דהוו בה קמאי אי אבות יצאו מכלל בני נח לגמרי ויש להם דין ישראל גמור או לא יצאו מכלל בני נח אלא להחמיר דוקא, ומהרימ"ט כתב דאברהם אע"ה מן הדין לא היה לו להשליך עצמו לכבשן האש דגוי אינו מצווה על קדוש ה', ולכן אמרו רז"ל (בר"ר פס"ג) דניצול בזכות יעקב כמ"ש הכתוב (ישעי' כ"ט כ"ב) יעקב אשר פדה את אברהם, וכל זה למאן דסבר שלא יצאו מכלל ב"נ לגמרי, אבל למאן דסבר דיש להם דין ישראל גמור יפה עשה אברהם אע"ה למסור עצמו על קדוש ה', ונמשך מזה למה שלקח יעקב אע"ה שתי אחיות, דאי יש להם דין ישראל גמור גיירן וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, אך אי לא יצאו מדין ב"נ יש לפקפק על אבינו יעקב שלימא שנשא שתי אחיות. וצריך לומר דעל פי הדיבר נשאן כאשר למדנו להועיל בכל זה הרב מופת הדור מהר"י רוזאניס זלה"ה ברישׁ ספרו הנורא פרשת דרכים ושם אתה מוצא שהרב ז"ל הביא ראיה שיש להם דין ישראל גמור, מאותה שאמרו בשילהי שבת (דף קנ"ו.) א"ר מנין שאין מזל לישראל שנאמר ויוצא אותו החוצה אמר אברהם רבש"ע נסתכלתי באצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד א"ל צא מאצטגנינות שלך אין מזל לישראל, ומזה מוכח שיש לו דין ישראל לגמרי.

מעתה קום קרא מאמרינו הנז' אלך לי אל הר המר זה אברהם שהוא ראש לצדיקים, כלומר שהוא הראשון שיצא מכלל ב"נ לגמרי ויש לו דין ישראל גמור ולכך מסר עצמו על קדוש ה' כדין ישראל, וזהו שנמשל למר שאין מפיח ריחו אלא באש אף אברהם לא ניכר שיש לו דין ישראל עד שהושלך לאור כשדים וניצול, ומוכח דיש לו דין ישראל גמור מדניצול דלא עביד קב"ה ניסא לשקרי, ואם היה לו דין ב"נ נתחייב בנפשו ולא היה ניצול, אלא מוכח דיש לו דין ישראל והוא ראש לצדיקים, ואם כה יאמר האומר דילמא לעולם יש לו דין ב"נ ולאו שפיר עבד למסור עצמו על קדוש ה' דב"נ אינו מצווה על קדוש ה', ומה שניצול הוא בזכות יעקב, לזה אמר אל גבעת הלבונה זה יצחק, כלומר יש לנו

ראיה דדין ישראל גמור יש לו והראיה שהוליד את יצחק, דאברהם ושרה היו טומטומין ומזלם שלא להוליד ומסיבת שאין דינם כב"נ אלא כישראל לכן ויוצא אותו החוצה דאין מזל לישראל, וא"כ מיצחק שפיר מוכח דיצא אברהם מכלל ב"נ לגמרי ומזה מוכח כלך יפה רעיתי זה יעקב, ואין לפקפק דנשא שתי אחיות דכיון דהרי נתברר מאברהם אע"ה דהיה להם דין ישראל לא נלכד יעקב אבינו באיסור שתי אחיות דגיירן וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי והותרו לו, וזהו ומום אין בך, דאין לפקפק עליו מאיסור שתי אחיות דכדין עשה והיתה מטתו שלימה בלא פסולת.

ומן האמור נבא להבין המאמר הנז' פרי עץ הדר זה אברהם וכו', רק נקדים מ"ש הרב פרשת דרכים דף ד' ע"ב דעל מבוכה זו ישבו שבטי יה ויוסף אחיהם, ובהא קמפלגי דהשבטים סברי דיצאו מכלל ב"נ אף להקל ויש להם דין ישראל גמור ומשום הכי היו אוכלים מפרכסת, אך יוסף הצדיק סבר דאין להם אלא להחמיר דלהקל לא יצאו מכלל ב"נ ע"ש באורך. ואפשר דבהא פליגי הני דרשות דמאמרינו הנז', דמאן דאמר קמא סבר דיצאו מכלל בני נח לגמרי ונסבינן לד' מינים להזכיר זכות אבות פרי עץ הדר זה אברהם, וכי תימא דיש איזה פקפוק על אברהם אבינו שמסר עצמו על קדוש השם שלא כדין דיש לו דין בן נח, לז"א כפות תמרים זה יצחק, דממה שנולד יצחק משם בארה דיש לו דין ישראל גמור להקל ואין מזל לישראל וכדמוכח מינה הרב פרשת דרכים וכמש"ל. ואם נפשך לומר דאין ראיה משם דיש לו דין ישראל גמור, דלעולם לא יצא מדין ב"נ להקל אבל להא דמזל רחמנא אחשביה לאברהם רחימא כישראל באהבתו אותו, אמנם למאי דנוגע לדת ודין הרי נדון כמשפט כדין ב"נ, אלא דאברהם אע"ה היה מחמיר כחומרות ישראל ואין זה מופת חותך דהיה לו דין ישראל גמור, לז"א וענף עץ עבות זה יעקב שהיה רחוש בבנים דידוע דהבנים הן הן עדי ביאה אם הזיווג כהוגן וכמשז"ל (קידושין ע'.), והשתא מדחזינן דיעקב אע"ה מטתו שלימה ובניו כלם קדושים, מזה מוכח דאין פקפוק במה שנשא שתי אחיות, ומינה תפשוט דיש להם דין ישראל גמור ורחל ולאה נתגיירו וגר שנתגייר כקטן שנולד ושריותא נינהו גם שתיהם זרעם נכון לפניהם יתנו עדיהם כי קדש הם והאבות ישראל הם וצאצאיהם.

וכי תאמרו הרי יוסף הצדיק בר חכים הוא קרא ערער על אחיו וסבר דלא יצאו מכלל ב"נ ועדיין צריכין למודעי מסקנא דמילתא, לז"א וערבי נחל זה יוסף מה ערבה זו כמושה לפני ג' מינין כך מת יוסף לפני אחיו, כלומר דאין הלכה כמותו שהרי הנהיג עצמו ברבנות ולכך נסתלק קודם אחיו כמ"ש פ"ק דסוטה (דף י"ג:), ואמרו פ"ק דעירובין (דף י"ג:) דהלכה כבית הלל מפני שהיו ענותנין ולכך אין הלכה כיוסף הצדיק הלא הוא כמו"ש

לפני ג' מינין, כלומר דמתלתא קראי אברהם יצחק ויעקב שמעינן איפכא מאברהם דמסר עצמו על קדוש השם כדין ישראל, ומיצחק שנולד מאברהם ושרה טומטומין דאין מזל לישראל ומיעקב דנשא ב' אחיות מכלהו שמעינן במעמד שלשתן כהלכתן של שבטי יה אחי יוסף הצדיק דדין ישראל להם, והכי נקיטינ"ן שלשה מינים הרומזים לאבות להזכיר זכותן וערבה בהדיהו לרמוז דאין הלכה כיוסף והעיקר כסברת האבות יחדיו יהיו תמים.

והאי מאן דדריש דבר אחר סבר כדעת רבני צרפת וסיעתם דלא יצאו האבות מכלל ב"נ להקל, ואברהם דמסר עצמו לא היה כדין וניצול בזכות יעקב אלא דלענין המזל אפיקיה רחמנא אגב חביבותיה דלא ליהוי תחת המזל, ויעקב אע"ה שנשא שתי אחיות לכך מתה רחל בכניסתם לארץ כמ"ש מהרימ"ט והביאו הרב פרשת דרכים דף י"א דמתה רחל שלא יהיה בארץ בשתי אחיות, ולאה קדמו נשואיה ובהתר נשאה דב"נ בביאה תליא מילתא לכן רחל שנשאת אחר לאה מתה ע"ש, וזו סברת הדבר אחר ולכן דריש לקרא באמהות וערבי נחל זו רחל שמתה לפני אחותה, והטעם דלאה בא עליה בהתר דנשואיה קדמו כמו שנאמר.

ודרך זו אלך להבין מאמרם ז"ל בילקוט משנמכר יוסף אמר יעקב אוי לי שנשאתי שתי אחיות. וצריך להבין מעיקרא מאי סבר ומה נתעורר במכירת יוסף. ולפי האמור אפשר לומר דיעקב אע"ה סבר דיש להם דין ישראל גמור וכדין עבד אברהם דמסר עצמו על קדוש השם, ועל כן זכה להוליד דאין מזל לישראל וברחל עבד והנה לאה לקראתו גיירנהו וינטלם וינשא"ם דאין כאן אחיות, אך משום דיש לפקפק קצת דדילמא לא יצאו מכלל ב"נ לגמרי ואסור בלאה ורחל, הדבר תלוי ועומד לחזות בנועם אם זרעו בו למינהו, והיה אם זרע ישראל מלאה ורחל זרע קדש איקרי אשר רוח בו רוח חכמה תסתיים דזיווג יעקב בלאה ורחל נאה ויאה ויותר לרואי זרעא מעליא בני עליה, הנה כי כן כאשר אבד יוסף ונחשדו אחיו בשפיכות דמים וגם יוסף יש לומר דמת בעונו והוא נער, א"כ למפרע נראין הדברים דלא יצאו מכלל ב"נ ופגע באיסור שתי אחיות, זאת היתה לו ליעקב אע"ה הולך וצוער כאשר קונ"ן אוי לי שנשאתי שתי אחיות, כי עתה הוברר כי לא כיונתי להלכה ופגעתי באיסור שתי אחיות.

ועד אחרן דיוסף הצדיק הוא בצדקו וכל אחיו צדיקים כיוצא בו ניכר הדבר והוברר דזיווג יעקב אע"ה כדין שקדשוהו שמים. ובזה אפשר לתת טוב טעם למשז"ל (בר"ר פ' ע"ג) אין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל והיינו דכתיב ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב שלחני וכו' כי כבר נולד שטנו של עשו כמשז"ל, וחוץ מכמה טעמים שארז"ל באגדה אמרתי אטעום מידי לפי דרכנו. ונקדים מאמרם ז"ל שהביא הרב דת ודין

פ' ויצא ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי אמר עשו לפני הקב"ה אמאי אהבת את יעקב הרי נשא שתי אחיות, ואם תאמר אני גרמתי לו א"כ למה תסתירהו בצל סוכה. ופירש הרב הנז' במ"ש הרמב"ן דלפי שהיה יעקב בח"ל נשא שתי אחיות דלא שמרו האבות התורה אלא בארץ, והקשה הרא"ם פ' תולדות (כ"ו ה') דלמה לעתיד בסעודת הצדיקים אינו מברך יעקב ואמר איני מברך לפי שנשאתי שתי אחיות הרי בהתר נשאן ולא חטא בהן, ואותה סעודה היא סעודת לויתן ואז"ל פ' הספינה (ב"ב ע"ה.) עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן ובריש סוכה (ב':) אמרו דסוכות ימות המשיח יהיו לצל ועונג וז"ש דהרי נשא שתי אחיות יעקב, ואם תאמר אני גרמתי שבשבילי ברח לח"ל ובשבילי בא לזה דבח"ל נשאם למה תסתיר פניו ממנו והיה לבשת בצל סוכה לעתיד לבא שלא יברך משום שנשא שתי אחיות, זה תורף דברי הרב הנזכר.

וקרוב לדבריו יש לפרש במ"ש רבני אשכנז בנותן טעם ליעקב אע"ה שנשא שתי אחיות, כי טעם איסור העריות הוא לפי שאין משתמשין בשרביטו של מלך וכמ"ש הרדב"ז בתשובה סי' תרצ"ו, ויעקב אבינו כביכול הקב"ה קראו אל והותר, זהו תורף דבריהם. ודרך דרש אפשר לישב קושית הרא"ם שהקשה דאמאי לעת"ל בסעודת הצדיקים אינו מברך יעקב ולמה יאמר יעקב איני מברך לפי שנשאתי שתי אחיות, דיש לומר דלעולם מותר היה מפני שנקרא אל אבל מחק המוסר ומהלכות דרך ארץ אמר יעקב שאינו מברך משום שנשא שתי אחיות, כי לא מן השם שיעקב אבינו יחזיק עצמו שנקרא אל ונועם מוסרו הדביקו ותאלצהו ולא רצה לברך לפי שנשא שתי אחיות, כי האף אמנם עבד עובדא בנפשיה לקשט אמרי אמת הכי קרא שמו והדברים עתיקים יכחידנה תחת לשונו אי משום כבוד ה' אי משום כבוד אבותיו שלא זכו לזה. ובזה נבא אל הביאור שאמר עשו דהרי יעקב נשא שתי אחיות, ואם תאמר אני גרמתי לו פירוש שהוא מדבר עם הקב"ה א"ת אני גרמתי לו כלומר שהקב"ה יאמר אני גרמתי לו והטעם שקראתיו אל והותר, א"כ למה תסתירהו לטעם זה שקראתו אל והותר בצל סוכה לעת"ל דכשיאמר יעקב איני מברך שנשאתי שתי אחיות, הו"ל להקב"ה לומר שנקרא אל ומותר וכיוצא בזה יש לפרש על פי מ"ש המפרשים דנשאן על פי הדיבר והרי הוא כמבוא"ר.

זאת עולה מן המדב"ר דעשו לא מצא מקום לקטרג על יעקב אע"ה אלא מטעם שנשא שתי אחיות, ותמיד מתלונן על זה כמו שביארנו בעניותנו לעיל פ' וישב בכונת הפסוק ויאמר מי אלה לך, כלומר רחל ולאה אחיות לך שאמרת עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ע"ש באורך. ואפשר דזה טעם יוסף הצדיק אשר עמד לפני אמו והמה באו לקראת עשו דכתיב ואחר נגש יוסף ורחל ודרשת רז"ל ידועה, ולפי דרכנו אפשר כי הנה יש לפקפק על זיווג

רחל כאמור והמכריע היות זיווג כשר ונאה יוסף בר חכים חכם ירא וסר מרע צדיק וטוב לו ומשם בארה דזיווג רחל אמנו רצוי והגון בלי שמץ דופי, וזה כיון יוסף הצדיק ראשית הגש לפני אמו לאמר לו ממני תראה כי היא היתה אם כשרה וראויה, ואפשר דזהו טעם דאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל, לפי שעשו מתחילה ועד סוף סבר שיעקב חטא בשתי אחיות ורחל לקחה באיסור והוא עורר על זה מאז ומקדם שאמר לו מי אלה לך ועד לעתיד לבא, לכן להורות לכל העולם צדקת איש תם והבל יפצה פי עשו באה ונהיתה מפלתו תמיד ביד בניה של רחל, לפרסומי מילתא כי קדש היא ופירותיה קדש והיא עיקרו של בית יעקב.

והוא טעם מאמר הנז' בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון, כלומר דקרא רמז לשלשה אבות כמ"ש במאמר מדרש חזית הנזכר פרי עץ הדר זה אברהם וכו', וכמו שביארנו דהוא לברר דהאבות דין ישראל יש להם ולכך מסר א"א עצמו על קדוש ה' ונולד יצחק והותר יעקב באחיות וככל אשר דיברנו לעיל, וא"כ לפי זה מד' מינין ידענו דיעקב אע"ה הותר באחיות, ולכן בזכות ד' מינים נפרע לכם מראשון שהוא עשו הטוען שיעקב חטא בשתי אחיות, ועל ידי ד' מינים הוברר דאין טענתו טענה ומוכן לפורענו"ת ליפרע מראשון.

ועוד אפשר לרמוז ולבאר על דרך מאמרם ז"ל פרי עץ הדר אלו ישראל מה אתרוג יש בו טעם וריח וכו' ע"ש, ועל סגנון זה אפשר לרמוז כי במצות שישראל מקיימים יש ארבעה סוגים למיניהם ראשון שבראשון מקיימי מצוות כתקנן לשמן ונדמ"ו נאו"ת כאתרוג שיש בו טעם וריח, שהמצות כתקנן יש בהן בנותן טעם וריחן נודף זר"ח העודף כי הם מצות לשמן, ושניים יסעו עושים עבירה לשמה כאהרן הכהן שעשה העגל וכיעל שעשו עבירה לשמה להצלת ישראל כמו שיתבאר דומים לתמרים שיש בהם טעם ולא ריח שמעשיהם לשם שמים אבל אין בהם ריח כי הם עבירות, ואל השלשה שמקיימין מצות כתקנן שלא לשמן דומים להדס שיש בו ריח ואין בו טעם, כי למראה עינים הם מקיימין מצות ויש בהן ריח טוב כהדס כל רואיהם יכירום כי הם עושי מצות אבל אין בהם טעם כי הן מצות שלא לשמן ובקרבם ישימו ארבם, ועל ארבעה שמקיימין מצות כפי דעתם שלא כתקנן ושלא כהלכתן ולא יצאו ידי חובתן וגם הם שלא לשמן והם דומים לערבה שלא יש בה לא טעם ולא ריח, ועם כל זה כשישראל הם באגודה אחת והיו לאחדים גם את הכל יעלה לרצון, וזה רמז ולקחתם לכם שתקחו עצמכם להיות לאחדים כל מיני אנשים ורמז ד' מינים פרי עץ וכו' והן הם ד' סוגים הנז' הכל באגודה אחת עם פרי עץ הדר המהודר בטעם וריח, ושמחתם לפני ה' אלהיכם דכיון שאתם באחדות קרינן בכו ושמחתם לפני ה' כי כח האחדות גדול יתר מאד כנודע.

ומכללן של דברים אמורים הבה נא אבא להבין מקרא קדש ריש סדרא אמור אל הכהנים בני אהרן לנפש לא יטמא בעמיו, ונקדים מאמרם ז"ל (ויק"ר פ' י') וירא אהרן ויבן מזבח לפניו, שראה אהרן והבין ממה שעשו לחור והרגוהו ונתירא שלא יהרגוהו ויתקיים אם יהרג כהן ונביא ולא יהיה תקומה לישראל, לכך אמר מוטב שיתלה הסרחון בי ומשום הכי קבע הקב"ה לו שכר שלא יצא מן המקדש ונתן לו כ"ד מתנות כהונה וכו' עש"ב, הא למדת דאהרן הכהן עשה עבירה לשמה להצלת ישראל והיה טעמו צדיק כתמר יפרח כפי מה שרמזנו דזו מדרגה שניה במצוות שיש טעם ולא ריח כתמרים, וזה טעם שהקב"ה קבע לו שכר שיש במעשהו טעם כעיקר וטעם לשבח.

ואתיא כי הא דרב נחמן בר יצחק בנזיר דף כ"ג גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה ופריך והא"ר יהודה אמר רב לעולם יעסוק אפילו שלא לשמה אלא אימא כמצוה שלא לשמה דכתיב (שופטים ה' כ"ד) תבורך מנשים יעל מנשים באהל וכו' מאן נינהו נשים באהל שרה וכו', ופירש"י שעשו מצוה שלא לשמה. ויש להבין דהא רב נחמן אמר ממצוה שלא לשמה. ותו להבין מאמר מנשים באהל דפשטו יותר מנשים, הן אמת דבפ' חלק (דף ק"ה:) אמרו בהדיא מעין נשים. אמנם אפשר לומר דהא והא איתא דאם אין העבירה לשמה צורך גדול ומוכרח ועשאה וכונתו לשמה זו שקולה כמצוה שלא לשמה, ואיכא מאן דסבר דמצוה שלא לשמה עדיפה מעבירה לשמה, ואסמכיה אמאמר ר' אבהו בב"ר (סופ"ב) מהרימ"ט בשם רבו הרב מהר"ש סאגיס כמבואר בדרשותיו פרשת בראשית ע"ש. ואנן בעניותין מוקמינן לה כשאין העבירה לשמה מוכרחת מאד, אבל בקושטא כאשר יהיה האופן כנדון יעל דלא סגי בלאו הכי להסיר כחו ולהורגו אלא בעבירה לשמה אז אותה עבירה לשמה היא יותר ממצוה שלא לשמה ובהא הוא דאמר רב נחמן גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה, והיינו מנשים באהל יותר מנשים דבנדון יעל ודכוותיה גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה אלא דתלמודא בנזיר משני כמצוה שלא לשמה, כלומר בסתם עבירה לשמה בעלמא שלא היה מוכרח מאד כיעל ועשה עבירה לשמה דינו כמצוה שלא לשמה, ונמצא שתיהן מתקיימות דסתם עבירה לשמה היא כמצוה שלא לשמה ובהכי קמיירי הש"ס, אבל אם העבירה לשמה מוכרחת מאד להצלת ישראל כיעל אז היא יותר ממצוה שלא לשמה והיינו רב נחמן ממצוה שלא לשמה, ולפ"ז תבורך מנשים יעל הוא יותר מנשים באהל כיון דהיה הדבר מוכרח, ואותה שאמרו פ' חלק דף ק"ה היא סברת רבה בר מרי ואתי עלה מטעם דלאו ארח ארעא ולהכי קאמר מעין נשים, אבל אי אמרינן דהכי הוא קושטא דמילתא דעבירה לשמה כי האי גוונא דיעל הוי יותר ממצוה שלא לשמה שפיר מצינן למימר דהוי יותר

מנשים, וכדמפרשינן נמי ויגדל כסאו מכסאך לר' יוסי בן חוני יותר מכסאך דבכל אדם מתקנא וכו' דלא כרבה בר מרי כמבואר שם בש"ס, והשתא מצינן למימר דרב נחמן דקאמר גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה ואיהו ניהו הוא דיליף מיעל כמבואר בפ"ג דהוריות דף י"א הוא כיון על עבירה לשמה מוכרחת מאד דדרך טבע אי אפשר בלתה ואז הוא דהוי יותר ממצוה שלא לשמה, וכי פריך עליה מדאמר רב לעולם יעסוק וכו' שפיר הוה מצי לשנויי דרב נחמן לא בכל עבירה לשמה קאמר רק כשהיא מוכרחת מאד כיעל, אך הש"ס רצה ללמדנו דכל עבירה לשמה אף שאינה כיעל היא כמצוה שלא לשמה ולעולם דדברי רב נחמן קיימין בנדון מוכרח כיעל, והגם דיש מן הראשונים ואחרונים דבסוגית נזיר מפרשי מאמר מנשים באהל מעין נשים אנא זעירא דרך דרש אני אומר להעמיד שתיהן, ולפי דרכנו יאמר נא כי הוא הדבר אשר עשה אהרן קדוש ה' דלענין העגל היה הדבר נחוץ ומוכרח מאד בעידן רתחא דלא סגי בלאו הכי והוכרח במעשיו לעשות עבירה לשמה להציל ישראל שלא יהרגוהו ח"ו וכל כי הא עדיף ממצוה שלא לשמה. עוד נקדים מ"ש בספר מתת יה בסדר זה דטעם הכהן שמטמא למת מצוה הוא מטעם עבירה לשמה, וכתבו משם רבינו בחיי דטעם בני אהרן ולא בנות אהרן לפי שהם הביאו המיתה לעולם ונמצא שהם גרמו טומאת מת.

ובזה נבא לביאור הכתוב אמור אל הכהנים דוקא למעוטי ישראל, וכי תימא קדש ישראל לה' ומאי טעמא לא אזהר רחמנא לישראל נמי, לזה אמר בני אהרן ולא בנות אהרן וטעמא מאי שהם הביאו מיתה לעולם, ומשם בארה דהיינו טעמא דאני ממעט ישראל אשר זכו בקרבתם לפני הר סיני דפסקה זוהמתן והן בעון העגל הדור קבלוה לראש המית"ה ולכן איני מזהירם מטומאת מת שהם גרמא בסדר נזיקין כמו סדר נשים, ואם כה יאמר האומר אי הכי גם אהרן הכהן ליתיה באזהרה זו ח"ו שהוא עשה העגל, לז"א לנפש לא יטמא בעמיו ואז"ל בעוד שמת בתוך עמיו פרט למת מצוה שמטמא וטעמא מאי משום דגדולה עבירה לשמה כשהיא מוכרחת כאמור ומינה דאהרן לא חטא דעשה עבירה לשמה, והיה מוכרח מאד דלא סגי בלאו הכי ככל אשר דברנו.

ויתפרש בזה מאמרם ז"ל בילקוט (ריש פרשתין) יראת ה' טהורה עומדת לעד, מיראה שנתירא אהרן לפני הקב"ה זכה שניתנה לו פרשה זו שאינה זזה ממנו ומבניו עד סוף כל הדורות ואיזו זו פרשת המת ע"כ. ופירשו המפרשים שנתירא אהרן בעגל שלא יהרגוהו ישראל ויתקיים אם יהרג כהן ונביא, ולפי דרכנו אפשר לומר דעל ידי שנתירא אהרן והוכרח לעשות עבירה לשמה וגדולה היא כמאי דאמרן על ידי זה זכה לפרשת המת שיטמא למת מצוה ולא לאחר להורות דהקב"ה הסכים על ידו דעבירה לשמה, כי האי

דלא אפשר בלאו הכי גדלה מאד, ובמיתה עצמה זכר עשה לאהרן קדוש ה' להורות דבל יאמר עליו שהוא גרם להביא מיתה לעולם, וזה בצוותו לכהנים שלא יטמאו כי אם למת מצוה משום עבירה לשמה, ומתוך זה גלה צדקתו של אהרן כי כדין עשה. לזה אפשר לפרש הכתוב (תהילים י"ט:י') מצות ה' ברה מאירת עינים יראת ה' טהורה עומדת לעד משפטי ה' אמת צדקו יחדיו, והוא כמ"ש מהרימ"ט פ' בראשית ומהר"ש פרימו שם דאיכא מ"ד דמצוה שלא לשמה עדיפא מעבירה לשמה מתרי טעמי, חדא דהעושה מצוה שלא לשמה הרואה אומר ברקאי כי נר מצוה וכל העם רואים כי הוא עושה מצוה והם אינם יודעים שהיא שלא לשמה ובוחן לבות אלהים, אבל עבירה לשמה אזיל בתר איפכא בכל הרואה זר מעשהו כמעשה רשעים וכונתו אינה נגלית לעיני המון ישראל שהיא לשמה. ועוד אחרת היתה דמצוה שלא לשמה מצוה גוררת מצוה וכלפי ליא רע לעומת טוב עבירה גוררת עבירה, וזהו שאמר מצות ה' העושה מצוה בכל אופן אף אם היא שלא לשמה יש בה שתי מדות ברה מאירת עינים, כלומר ברה שהוא מפורסם שעושה מצוה לעין כל. ועוד מאירת עינים דמצוה גוררת מצוה ומתוך שלא לשמה בא לשמה ויאורו עיניו לקיים המצות לשם פעלן. ושתים זו ישנם להפך בעבירה לשמה ולכן צריך להתרחק מעבירה לשמה, אבל יש עבירה לשמה שהיא גדולה מאד והיינו כאהרן קדוש ה' שח"ו נעשה העגל להציל ישראל מיראתו שלא יהיה להם תקומה אם יהרגו כהן ונביא דבכי האי גונא צריך לעשות עבירה לשמה, וז"ש יראת ה' טהורה עומדת לעד כמו שדרשוהו רז"ל באהרן כמדובר אז תבין משפטי ה' אמת צדקו יחדיו דבמקום אחד מצינו שיתרחק מעבירה לשמה, וכמו שפירשו במאז"ל (בר"ר סופ"ב) וירא אלהים את האור כי טוב וכיוצא, ומצינו דהכתוב משבח לעבירה לשמה וכדכתיב ביעל תבורך מנשים יעל מנשים באהל דהפירוש לפי מש"ל היינו יותר מנשים, וא"כ מוכח דעבירה לשמה היא יותר ממצוה שלא לשמה והוו תרתי דסתרן, אבל לפי האמור צדקו יחדיו דיש לחלק בין כשהעבירה אינה מוכרחת להיכא שמוכרחת דלא סגי בלאו הכי כיעל ואהרן וצדקו יחדיו.

והרי זה מן הישו"ב בזה מאמרם ז"ל הביאו בס' מתת יה אמור אל הכהנים אמירה ראשונה למת מצוה יטמא אמירה שניה אם לא יהיה מת מצוה לא יטמא ע"כ, ולכאורה יפלא מאי קאמר. ולדרכנו אפשר כי יען אמור בני אהרן למעוטי נשים שהביאו מיתה לעולם והיינו טעמא דישראל אינם מוזהרים שהביאו מיתה בעגל, לכן לכבוד אהרן הקדים אמירת למת מצוה יטמא דטעמא משום עבירה לשמה, כי בזה מוצל אותו צדיק להרהר אחריו במעשה העגל כמו שאמרנו דהיה חייב לעשות עבירה לשמה, וכדאמרו

בסוטה דף כ"א איזהו חסיד שוטה כגון דטבעא איתתא בנהרא ואמר לאו ארח ארעא לאסתכולי בה, והיינו שוטה דקא טעי בהא דשמע דבעי להתרחק מעבירה לשמה והוא לא ידע דההיא כשאין הדבר נחוץ ואינו מוכרח, אבל כגון זו מוכרח ומחויב לעשותה משום הצלת נפשות, וזו דרך ישרה ודרך **חיים**.

בהר

פרשת בהר סיני בס"ד

משנת חסידים (אבות פ"ג מי"א) חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חיבה יתידה נודעת להם שנקראו בנים למקום שנאמר (דברים י"ד א') בנים אתה לה' אלהיכם:

בריך רחמנא דיהב אוריין לבנין דמוריין ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו ושתי"ה היתה נקראת מיינה של תורה שותה כעסיס"ו רבו הנוטפין ההרים עסיס, לא עשה כן לכל גוי והוו כעור מן אדרי קיט הלא הוא כמו"ץ דין רישיה תביר ודין מוחיה ודימריס ודרסיס, ובישראל גדול שמו וירם קרן ישראל ראו קרא ה' בשם בני בכורי ישראל ויכוננהו עשאו כלי מחזיק ברכה כן ובסיס, ועמד על כנו מיניהו מלכי מיניהו אפרכי מלכים ימלוכו ושרים ישורו ובא ההו"ד מלכות וכל מיני טכסיס, וגם האדמה אשר הם עליה מבורכת ה' בבית ובשדה נמלא טל ורסיס, ועל כל כבוד ישראל מצויינין מוקפים חומה מצות כרמון בכל פונות ומאריה דארעא שמוט"י שמי"ט שמיטה לה' והיתה שבת הארץ לאכלה אדם ובהמה גם חסידה ותור וסיס, ככל האמור בפרשה בסדר היום וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה' וכבר רז"ל (תו"כ) העירו מה ענין שמיטה אצל הר סיני ועוד צריך להבין אומרו אשר אני נותן לכם מה צורך להקדמות אלו למצות השמיטה.

ויראה וירצה בהקדים מאמרם ז"ל בסנהדרין דף ל"ט אמר ליה ההוא מינא לר' אבהו אלהכון גחכן הוא דקאמר ליחזקאל (יחזקא' ד') שכב על צדך השמאלית וכתיב ושכבת על צדך הימנית, אדהכי והכי אתא ההוא תלמידא א"ל מאי טעמא דשביעתא א"ל השתא אמינא לכו לכו מילתא דשוייא לתרוייהו אמר הקב"ה לישראל זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי והם לא עשו כן אלא חטאו וגלו, מנהגו של עולם מלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה וכו' מיסר הגדולים שבהם אף הקב"ה מיסר יחזקאל כדי למרק עונותיהם של ישראל. וכבר שמעתי אומרים לבאר משונה ביאה זו של תלמיד הלזה הנכנס בין הדבקים ואנא בריה קלה ארחיב הביאור בס"ד, והנני יוסיף לדקדק מה הלשון אומרת השתא אימא לכו מילתא דשויא לתרוייהו מאי קאמר השתא דמשמע קצת דעתה

יאמר כך דוקא, וצריך לדעת מה כונתו עתה ומה הוא סובר בדעתו לפי האמת, ואפשר דההוא מינא סבר דיש לישראל דין עבדים וגם ההוא תלמיד ס"ל דאין לישראל דין בנים, והנה כתבו המפרשים דטעם מצות השמיטה כדי שלא יהיה להם חזקה בארץ ישראל וההוא התלמיד אפשר דסבר הכי, ולפ"ז מוכח דאין לישראל דין בנים דאלו הם בנים מה צורך לשמיטה להורות דאין להם חזקה והלא קי"ל (ב"ב דף מ"ב.) דאין לבן חזקה בנכסי אביו וגם אין להם דין עבדים דמה שקנה עבד קנה רבו, אלא ישראל כמו זר נחשבו ואמטו להכי איכא למיחש פן יאמרו דיש להם חזקה על כן נצטוינו בשמיטה, והנה אם יש להם דין עבדים יש מקום לומר עבד שמכרו רבו פקע שעבודא דמריה קמא ואין לו עליו כלום, וכבר אמרו רז"ל (סנהדרין דף ק"ה.) שבדורו של יחזקאל היו קצת אומרים עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה יש להם כלום זה על זה והמין זה דעתו דכיון שהם עבדים וימכרם ה' לנבוכדנצר א"כ יצאו משעבודו יתברך ואינם חייבים בעבודתו, והוא אומרו אלהכון גחכן כלומר שאמר ליחזקאל לסבול יסורין לכלא הפשע והלא עבד שמכרו רבו אין להם זה על זה כלום, ומשום דלזה יש תשובה דישראל הם בנים וכל ימי עולם ברשותיה קיימי דלא יצוייר דהבן לא יהיה בן, ושפיר קאמר ליחזקאל לכפר על עונם ביסוריו, להכי אתא ההוא תלמיד לדחות תשובה זו ולהעיר לר' אבהו דלא לישני להההוא מינא דיש לישראל דין בנים הוא אשר דיבר מאי טעמא דשביעתא כלומר דמהשביעית מוכח דאינם בנים, ור' אבהו ירד לעומק כונתו ההוא אמר השתא אימא מילתא דשויא לתרוייכו, כלומר כשאני לעצמי רוח אחרת אתי דדין בנים לישראל, אכן השת"א דייקא אימא מילתא דשויא לתרוייכו דהמין סבר דדין עבד יש להם והתלמיד סבר דזר נחשבו, ולפי שיטתם השיב להם דטעם השביעית אינה משום חזקה רק להודיע שהארץ שלו וכיון שחטאו גלו ולא מכרם ח"ו ויסורי יחזקאל למרק, וזו תשובה לכל הדברות ולכל האמירות ולא רצה לבא במשפט בנים ועבדים ולהטריח עצמו להוציא מלבם אשר סברו דישראל עבדים או זרים ולהוכיח כי הם בנים, כי יען הם לא דיברו בעצם ובפירוש על זה רק מכללא אתמר לא נתוכח על זה רק בחכמתו השיב תשובה נצחת לכל הדעות, אך רמז להם כי הוא לא כן ידמה ולבו לא כן יחשוב והוא אומרו השת"א אימא מילתא דשוייא לתרוייכו כי ידעתי שאנו חלוקים בעיקר הדבר, ומיהו השתא אין רצוני לעמוד עמכם בזה אלא אימא מילתא דשוייא לתרוייכו כי הלא כה דברי יש בו מן הישוב לכל דעת אם כבנים אם כעבדים אם כזרים, דטעמא להודיע שהארץ שלו וממילא שאם התלמיד כל תוקף סברתו שאינם בנים הוא מכח מה שהיה סובר דטעם השביעית משום חזקה ומהא הכריע דאינם בנים על דרך האמור, עתה כשמעו

טעם לשבח מר' אבהו דין הוא הד"ר ביה שודאי הם בנים שכן ראוי להיות חוזר, וזו חכמת ר' אבהו בדבור אחד לתרץ לכל צד ולהשיב התלמיד מדרכו כי אותה הוא מבקש כי המין עוד טומאתו בו לא ישוב מפני כל רק משום ענה כסיל פן יהיה חכם בעיניו בדברי תורה אהדר ליה.

ועל פי הבא"ר הזה אבא לפרש פסוקי פ' ראה (ט"ו ז') כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך לא תאמץ את לבבך וכו' השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וכו' נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך וכו' על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאביונך בארצך, ויש לדקדק דאמאי קפיד קרא לומר בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך והגיעני כפול בסוף דכתיב לאחיך וכו' בארצך. ותו דלכאורה זה דבר השמיטה יהיה טעם למנוע ההלואה אך לבטל ענין הצדקה מה ענין שמיטה. ותו מהו אומר לבבך בליעל ואמרו רז"ל (כתובות דף ס"ח.) שהוא כעובד ע"ז. ותו אומרו ורעה בעיניך באחיך יתר ותיסגי באומרו קרבה שנת השבע שנת השמיטה ולא תתן לו.

ולבא לכלל ישו"ב נקדים מאז"ל פ"ק דבתרא (דף י'.) דטורנוסרופוס אמר לר' עקיבא שאסור לעשות צדקה דדמי לעבד שכעס עליו המלך וכו' והשיבו ר' עקיבא דדמי לבן המלך וכו' ע"ש. וכבר נודע דאם אמרינן דיש לישראל דין עבדים יש מקום לומר עבד שמכרו רבו וכו' וזו טענה לפרוק עול תורה ומצות, ומי שאינו נותן צדקה מורה ובא כי סבר סברת טורנוסרופוס דהעני הוא העבד שכעס עליו המלך וכו' וא"כ הרי הוא כעובד ע"ז, דבטענה זו אמר יאמר העבד שמכרו רבו וכו' וכמו שלמדנו כל זה מתורת גאון עוזנו הרב פרשת דרכים ע"ש בדברי קדשו באורך, ובס' לקט יוסף כתב דמהשמיטה מורה דיש לנו דין עבדים דהשמיטה כדי שלא יחזיקו בארץ ואם כבנים אין לבן חזקה בנכסי אביו, גם כתב הרב מהר"ש אלגאזי זלה"ה דממה שהוא יתברך נתן במתנה ארץ כנען לישראל יורה דיש לנו דין בנים, דאם כעבדים הא קי"ל (פאה פ"ג מ"ח) דהכותב נכסיו לעבדו ושייר כל שהו לא קנה דמה שקנה עבד קנה רבו, ואם כן מוכח ממתנת הארץ דאנחנו בנים בני אל חי ע"ש באורך.

ובכן נבא לביאור הכתובים הנז' כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך דמזה הוכ"ח תוכי"ח דיש לנו דין בנים כמ"ש, וזה שיעור הכתוב אביון מאחד אחיך כלומר זה עני הוא אחד אחיך כי מעלתו כמוך, לאפוקי בל יעלה על לב שהוא עבד וכעס עליו המלך ואסור לרחם עליו כסברא הנפסדת של טורנוסרופוס,

אלא הוא חשוב כי כמוך כמוהו אחד אחיך המיוחד ולא כעס עליו המלך וגם אינו עבד אלא בן, והראיה בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך, כלומר דנתן הארץ במתנה ומינה דדין בנים יש לישראל דאם כעבדים אינה מתנה דהא שייר ומה שקנה עבד קנה רבו אלא דין בנים יש לנו, וא"כ לא תאמץ את לבבך בטענה שהוא עבד דמתנת הארץ תוכיח שאנו בנים. ולפי שיש מקום לומר שאנו עבדים ומתנת הארץ אינה מתנה גמורה רק בדרך השאלה אמר ה' אותו אתן לכם, והראיה מהשמיטה שנצטוינו כדי שלא יהיה לנו חזקה בארץ ומזה למדנו שאינה מתנה ואנו כדין עבדים דאם כבנים אין לבן חזקה ואסור לעשות צדקה, והוא אומרו השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל שזה סרך ע"ז לומר דיש לכם דין עבדים, כי מזה נולד לומר עבד שמכרו רבו אין לו עליו כלום ותפרקו עול לעע"ז לאמר קרבה שנת השמיטה, דרך הלציי על פי דרכנו פירושו השמר וכו' לאמר שלהכריע ויכוח זה תאמר קרבה שנת השבע סברתי כאלו יאמר בספק זה שאתה מספק עלי שיש להם דין בנים נגד סברתי קרבה סברתי שנת השבע, דמשם יש ראיה דאנו עבדים דאין לבן חזקה. ובזה רעה עינך באחיך האביון דאחר שתכריע סברתך מן השמיטה דישראל הם עבדין רעה עינך באחיך האביון שיהיה רע בעיניך כי הוא עבד שכעס עליו המלך והרי הוא רע ולא תתן לו שלא להתריס למלך, וזה שורש פורה לעבוד ע"ז בטענת עבד שמכרו רבו וכו', השמר לך שמור עצמך אל תתן את פיך לחטיא את בשרך בטומאת ע"ז המטמאה מבית ומחוץ כי כל זה הבל, ואין טעם השמיטה כמו שאתה סובר נתן תתן לו ולא ירע לבבך שאתה עובר רצון המלך כי בן הוא וכל המטיב עם בן המלך בא בשכרו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך, ומשום דיש צדדים ויצר סמוך חכם להרע ובא בפסקי הרו"ש ומדת חסידות על כן אנכי מצוך פתוח תפתח וכו' בארצך, דמהצדקה ומתנת הארץ מורה דיש לכם דין בנים, ובזה לא תפרקו עול לאמר עבד שמכרו רבו וכו'.

ומעתה נבא להבין כונת הכתוב בסדר היום דאתאן עליה, כי הנה ממה שהוא יתברך נתן התורה לישראל מזה מורה דאנו בנים ולגבי בן ליכא דינא דבר מצרא, ומשום הכי לא זכו המלאכים בתורה כמ"ש המפרשים וכמו שביארנו בעניותנו במקום אחר באורך, וגם ממתנת הארץ מוכח דאנו בנים כמו שכתבנו בסמוך מיסוד הרב מהר"ש אלגזי, ולפי שיש מקום לומר דטעם השמיטה שלא יהיה חזקה וזה מורה דאנו עבדים כאמור, לכן כמערכה אל הדרוש לפני הדיבר בדבר השמיטה פתח דבריו האיר להוציא מלב טעם הלז דמעיקרא ליתא כי אנו בנים על פי שנים עדים תורה וארץ ישראל, והוא אומרו וידבר ה' אל משה בהר סיני שקבלתם התורה מטעם בנים כמאי דכתיבנא בעניותין כי תבואו

אל הארץ אשר אני נותן לכם וזה מורה גם כן שאתם בנים, ואחרי הודיע אלהים דיש לנו דין בנים הוא ציוה ושבתה הארץ שבת לה', והטעם להודיע שהארץ שלו שבת לה' למען תזכרו ותדעו שהארץ שלי ולאו דשייך חזקה כי בנים אתם.

ובאופן אחר אפשר לומר בכונת הכתוב, ונקדים משז"ל (ילקו"ש פ' בא רמז קפ"ז) דאומות העולם אומרים להם לסטים אתם שכבשתם ארץ ז' עממין והרב מהר"ם אלשיך זלה"ה כתב דזה טעם לשמיטה לאפוקי טענת לסטים אתם כי בשמיטה מפרסמא מילתא שהארץ של הקב"ה והוא נתנה לישראל, והנה הרב ווי העמודים כתב דטעם לסטים אתם כגני ליא מגן שויא והא נמי מגני"א דהרי כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו (סנהדרין דף כ':) וכתיב (ש"א ח' י"ד) יקח שדותכם יקח ונתן לעבדיו, אי לזאת רוח יזרעו אומות העולם באומרם לסטים אתם דהרי מלך מלכי המלכים שאנחנו עבדיו לקח הארץ מהם ונתנה לנו כמו שהוא דין מלך פשוט דלוקח שדות אחרים ונותן לעבדיו, זה תורף דברי הרב ז"ל. והתוספות פ"ב דסנהדרין הקשו דלמה נענש אחאב שלקח כרם נבות הרי היה מותר ומשנו עלה כמה שינויי, ואתיא מכלל תירוציהם דהאמור בפרשת מלך היינו ונתן לעבדיו משא"כ אחאב דהיה רוצה הכרם לעצמו. ועוד תירצו דנחלת אבות לא הותר למלך וכרם נבות נחלת אבותיו היה כמבואר בכתוב. ועוד תירצו דמה שהותר הוא למלך על כל ישראל ויהודה ואחאב לא מלך על יהודה.

ולפום הני שינויי דהתוספות יתבאר לפי קצורנו מאמר המשורר (תהילים מ"ז:ג'-ד') כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ ידבר עמים תחתנו וכו' יבחר לנו את נחלתנו וכו', הכונה כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ וכליה עלמא דיליה ודין גרמא ידבר עמים תחתנו וכו' כי זהו משפט מלך על כל ישראל, לאפוקי אחאב שלא מלך על יהודה, וק"ו כביכול לצד עילאה מלך מלכי המלכים ודין המלך פשוט דלוקח השדות ונותן לעבדיו, וז"ש יבחר לנו עבדיו את נחלתנו לאפוקי אחאב שהיה לעצמו והיתה נחלת אבות, והכא אדרבא זו נחלתנו ולא נחלת גויים שאלו היתה נחלת גויים מלך פשוט לא מצי ליקח נחלת אבות כמ"ש התוספות.

ולביטול טענת אומות העולם שאומרים לסטים אתם יש לומר עוד כי הבל יפצה פיהם מצד קבלת התורה דאלמלא קבלו ישראל התורה היה העולם חוזר לתוהו ובוהו (שבת דף פ"ח.) וקי"ל דמציל מזוטו של ים ושלוליתו של נהר הרי אלו שלו (ב"מ דף כ"א:), וא"כ מה להם כי יזעקו אומות העולם לומר לנו לסטים אתם והלא על ידי קבלת התורה הכל שלנו, ואפשר שזהו כונת הכתוב בפרשה להקדים הקדמה זו עד אשר לא יצונו במצות השמיטה, משום דיש מקום לומר דמצות השמיטה היא לבטל טענת לסטים אתם וכמ"ש

הרב מהר"ם אלשיך זלה"ה, על כן בא האלהים יעיר לנו אוזן כי אין זה טעם השמיטה דהרי טענת לסטים אתם בטלה היא תבטל מתרי טעמי, אחד הוא משום קבלת התורה כאמור דאנן מכח קבלת התורה כל העולם כלו כדאי הוא לנו, כי כל הגויים ושריהם בדבר ה' מאסו ולא רצו לקבל תורה, וכמו רגע נחרב העולם לולי שאנחנו קבלנוה וקנינו כל העולם, וז"ש וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר ומהתורה שקבלתם בהר סיני נדחה קרו לה לטענת לסטים אתם. ועוד כי תבואו אל ארץ אשר אני מלך גדול על כל הארץ נותן לכם שאתם עבדי, דכל כי הא אף במלך פשוט מלך מותר וכמ"ש התוספות כמדובר דאחאב שלא היה מלך גדול וגם היה לעצמו נענש וכמאי דאמרן. וא"כ שתים זו שמענו דטענת לסטים ליתא ואין לה מקום, ומאחר שכן הלא תדעו דטעם השמיטה הוא שבת לה' כמו שיתבאר ואינו מטעם לסטים וכו' דאין לו מקום כלל כדאמרן.

וקוטב דרושנו ינחני במעגלי צדק לפרש מאמרם ז"ל בשמות רבה פרשה ט"ו החדש הזה לכם הה"ד (משלי ה' י"ז) יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך אמר הקב"ה איני מזהיר לאומות העולם על ע"ז אלא לכם שנאמר (ויקרא כ"ו א') לא תעשו לכם אלילים לא נתתי המשפט אלא לכם וכו', הצדקה שלכם שנאמר (דברים כ"ד י"ג) ולך תהיה צדקה, הרחמים שלכם שנאמר (שם י"ג י"ח) ונתן לך רחמים ורחמך והרבך, השמיטים והיובלות שלכם שנאמר (ויקרא כ"ה י') וקדשתם את שנת החמשים שנה, ואומר יובל היא קדש תהיה לכם ולא נתתי המצות אלא לכם שנאמר (דברים י"א י"ג) והיה אם שמוע וכו', המעשרות והבכורות שלכם שנאמר (שם י"ד כ"ג) ואכלת לפני ה' אלהיך, מעשר דגנך והקרבנות לכם שנאמר (שמות כ' כ"ד) וזבחת עליו את עולותיך, הברכות לכם שנאמר (במדבר ו' כ"ד) יברכך ה' וישמרך וכן (ויקרא כ"ה כ"א) וצויתי את ברכתי לכם, וארץ ישראל לכם שנאמר (שם שם ל"ח) לתת לכם את ארץ כנען, ולא ארץ ישראל בלבד אלא אפילו כל הארצות שנאמר (דברים י"א כ"ד) כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם וכו', לא נתתי את התורה אלא לכם שנאמר (משלי ד' ב') כי לקח טוב נתתי לכם, הציצית נתתי לכם שנאמר (במדבר ט"ו ל"ט) והיה לכם לציצית, ימים טובים נתתי לכם שנאמר (ויקרא כ"ג ז') מקרא קדש יהיה לכם, יום הכפורים לכם (שם שם כ"ח) כי יום כפורים הוא לכם, לולב לכם שנאמר (שם שם מ') ולקחתם לכם ביום הראשון, סוכה לכם שנאמר (שם שם מ"ב) כל האזרח בישראל וכו', לא נתתי אורה אלא לכם שנאמר (ישעי' ס' א') קומי אורי כי בא אורך, לא נתתי ראשי חדשים אלא לכם שנאמר (שמות י"ב ב') החדש הזה לכם, פסח לכם שנאמר (שם שם ו') והיה לכם למשמרת, הוי יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך עכ"ל המאמר. והנה המאמר הנשגב הזה אומר דורשני ולא נאריך בדקדוקים כי אם

ניחזי אנן עשרים חלוקות הללו דנקט מאי שיאטיהו וכיצד הסמיכה נמשכת בדברים הבאים, ולא אפשר דהוא מאסף אסופות כל מקום שנאמר לכם דהא איכא כמה מצות שנאמר בהם לכם או קרוב לזה ולא הזכירם גם נקטינהו שלא על הסדר, ועוד דנקט כללים כגון לא נתתי המצות וכו' והוא מפרט כמה מצות, ואם עין המשכיל ישית יראה דלכאורה יש בחלוקות אלו כללי ופרטי רבויי ומעוטי לכל אשר יבטא, ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר להעמיד הדברים על בוריין בקשר אמיץ כפי קצורנו על פי הקדמותנו ויתר הקדמות בס"ד.

ומודעת זאת כי כל הגויים עע"ז ויצאו לטעון אם אין הקב"ה חפץ בע"ז למה אינו מבטלה (ע"ז נ"ד:), ופירשוה רבנן דכונתם שהגוים סוברים מעשה שמים עדיף ולפי סברתם טענו אם אין הקב"ה חפץ בע"ז למה אינו מבטלה, וזה שרש פורה רוש ולענה לבטל יסודי התורה כגון מילה עיקר הדת, אז יאמרו בגויים אי איתא דערלה חרפה היא א"כ יוצר האדם מדוע ככה עשה אשר יצר את האדם שיש לו ערלה והלא מיום הולדו אם יולד זכר תמים יהיה לרצון מלידה ומבטן ומהריון דמעשה שמים עדיף, וכמו שמבואר במדרש דזו שאלת המינים וכזאת וכזאת שאלו בראש הגויים על מצות הצדקה דאם הקב"ה אוהב את העניים למה אינו מפרנסן כמ"ש פ"ק דבתרא (דף י'.) משום דסברי מעשה שמים עדיף, אבל אנן בדידן בני אל חי אשר נתן לנו תורת אמת ידענו כי הבל המה כזבי"ם לכל דבריהם נפיש הבלייה"ו סרי ריחייהו איגלאי בהתייהו דנפיש פסידיהו, כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל ומעשה אדם עדיף לעשות נחת רוח ליוצרו בא בשכרו והיה אדירו לשמור לעשות עושי דברו ומעשה אדם עדיף, ומצות המלך היא לשרש אחר ע"ז ולמול ולעשות צדקה אינהו ואביזריהו, ובא האות דמעשה אדם עדיף מדבר המשפט כי העושק רעהו או גזלו דיבר אתו משפט לפני הדיינים ומוציאין את בלעו מפיו וכל האומות ישפוטו הם איש לפי מעללו, ואי אמרת מעשה שמים עדיף למאי אצטריכו שופטים בארץ הלא לאלהים פתרונים לפניו נגלו תעלומות והוא השופט הנאמן דן ידין ויוציא ממון מזה לזה על דבר אמת והיתה הרוחה אורה ושמחה מעולבנא דדייני חצצתא ומקבלי שוחדא, אבל העיקר הוא דמעשה אדם עדיף ואי לזאת דון דייני שפוט השופטים בין איש ובין רעהו וכאשר האריכו המפרשים בכל זה.

ובהא אתנח לן טוב טעם כי תחילת דיבר ה' לצוות את ישראל בארץ מצרים מצוה ראשונה היתה לראש פינה מצות קדוש החדש כמש"ה החדש הזה לכם ראש חדשים ואמרו רז"ל (ר"ה דף כ'.) כזה ראה וקדש, וצריכין אנו למודע"י מה מצוה זו ומה טעם יש בה, מגיד מראשית תנא רישא סדר קדושה לבנה בחידושה ועד מעלי שמשא הוה

משתדר במחזה ואל משה אמר החדש הזה. אכן לפי דרכנו הנה אמת נכון טעם כעיקר דהלא ישראל במצרים גוי מקרב גוי עובדי אלילים כמשז"ל (שהש"ר פ"ב), ויסוד נופל של עובדי ע"ז היא טענה גרועה דסברי מעשה שמים עדיף ואם הקב"ה אינו חפץ בע"ז למה אינו מבטלה, לכן בא האלהים תחילת דיבר ה' מצות קדוש החדש ומסרה למשה ואהרן וכל ב"ד לקדש החדש ועל פיהם יהיה קביעות ראשי חדשים והמועדים, וכתיב אשר תקראו אתם אפילו מוטעין אין לי מועדות אלא אלו (ר"ה דף כ"ה.) וכמ"ש בירושלמי (ר"ה פ"א ה"ג, ועי' דב"ר פ"ב) מתכנסין מלאכי השרת אצל הקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע אימתי ר"ה ואומר להם ולי אתם שואלין אני ואתם נשאל לב"ד של מטה, והאריכו בזה ע"ש. ונמצא דבמצוה זו לימדנו להועיל דמעשה אדם עדיף ערו ערו כנגד היסוד דסברי מעשה שמים עדיף ועובדים ע"ז, ועל ידי מצוה זו אור"ו מרא"ש אמנה דמעשה אדם עדיף, וזה מוכרח טרם כל להעיר אזן ישראל דמעשה אדם עדיף והוא דבר הכרחי כמערכה אל הדרוש כי הוא יתברך ציוה לשחוט הפסח שה תמים ע"ז של מצרים ולעשות בו שפטים דמצל"ו אצלויי צלי אש ודינא דגרמ"י אחזה רעדה עצמותיו והיו תוצאותיו בחוצות ישליכו בזה להם לעגה להם וכדי בזיון, ומצות המלך כל ערל לא יאכל בו שנצטוו למול ושתים הנה לפרוש מע"ז ולמול, הן הנה יקשו לישראל דהוו סברי מעשה שמים עדיף על כן בראש אמיר ציוה הוא יתברך על קדוש החדש ומסרו לב"ד ואפילו מוטעים כביכול מסכים עמהם להורות דמעשה אדם עדיף, ומעתה לא יקשה עליהם לפרוש מע"ז ולמול דכבר למדנו דמעשה אדם עדיף.

ואשא כפי לבאר בזה מאמרם ז"ל והביאוהו הטור ובית יוסף בא"ח סי' זי"ת דכיון שחטאו ישראל בעגל ניטל מועד דר"ח מהם, והנשים שלא טעו בעגל ניתן להם מועד דר"ח בשכרן, וצריך לדעת למה ניטל מהאנשים על עון העגל מועד ר"ח דוקא ואיך ר"ח מקביל לעגל. והנה מר"ן ז"ל שם בבית יוסף הקשה דאמאי קרי שכר לנשים מועד דר"ח והרי הם לא חטאו ועמדו בשלהן, הן אמת דהא לא קשיא דשפיר קרי ליה שכר דכל מ"ע שהזמן גרמא נשים פטורות ואף בפסח וכיוצא אי לאו הקשה וריבויא פטירי, וא"כ אם לא היה העגל הני נשי לא היה להם מועד דר"ח ככל מצות עשה שהזמן גרמא, והשתא דהאנשים חטאו ניתן שכר לנשים שיהיה ר"ח מועד שלהן ושפיר הוי שכר. אך מרן ז"ל תירץ דסלקא דעתך אמינא שהן טפלות לאנשים, וכיון דניטל מהאנשים ממילא ניטל מנשים שהן טפלות להן לכך ניתן להם משום שכר, זהו תורף דבריו. ודרך דרש לפי דרכנו אפשר לישב הכל להמתיק הענין, דכבר ביארנו דמצות קדוש החדש היתה ראשונה להודיע לישראל דאין ממש בע"ז ומעשה אדם עדיף, ונצטוו לשחוט שה אלהיהם של

מצרים ולבזותו דמעשה אדם עדיף, והן בעון בעשיית העגל נזורו אחור לעבוד ע"ז וסברי מעשה שמים עדיף התאוו תאוה לאלוהות הרבה כמשז"ל (סנהדרין דף ס"ג.) ובכן ניטל מהם ר"ח שעיקרו היה להפרישם מע"ז, וזו מצוה ראשונה שנצטוו משום לתא דע"ז. ועתה שפגמו בזה בדין ניטל מהם דכל עצם מצוה זו לעוררם וללמדם להתרחק מע"ז והן שלא נתנו לבם וחטאו נעשה רושם בהם לינטל מועד דר"ח מהם, וכלפי דקושטא קאי דמעשה אדם עדיף וזימנין דמשכחת דהטפל חשוב לענינו טפי כי הא דמעשה אדם עדיף, באותה מדה ניתן מועד ר"ח לנשים שהם טפלות ונעשו עיקר מעין דוגמא דמעשה אדם השפל עדיף.

איכו השתא נתנה ראש ונשובה למאמרין, דבעל המאמר חקר וחצב וחקק בחקירתנו דמאי טעמא מצות קדוש החדש היתה לראש והיה לה דין קדימה לכל המצות, וגם מאמר החדש הזה לכם תיבת לכם יתירה לכן אמר הה"ד יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך, ובזה השיב תשובה נצחת כלומר לכם דייקא דמעשה אדם עדיף ואין לזרי"ם עובדי עבודה זרה אתך דהם סוברים מעשה שמים עדיף, ולכך זו מצוה ראשונה לישראל ואחשבה רחמנא קודם מצות פסח ומילה להורות דמעשה אדם עדיף, ולכך כביכול ממתין עד שיקדשו ב"ד החדש לפרסם שרצונו במעשה אדם ואם ירצה יזכה, והיינו דקאמר במאמר הנזכר אמר הקב"ה איני מזהיר לאומות העולם על ע"ז אלא לכם כי הם ברשעתם נותנין טעם לפגם לדבריהם דמעשה שמים עדיף ואם הקב"ה אינו חפץ בע"ז למה אינו מבטלה, ועיקרן של דברים שהם להוטים אחר ע"ז ושרשם טמא רק בפיהם ירצו לנקות עצמם ועושים סניגרון לומר אם הקב"ה אינו חפץ בע"ז למה אינו מבטלה, והוא יתברך בוחן לבות ידע מה בחשוכא אשר הלכו חשכים, ולכן אמר איני מזהיר על ע"ז אלא לכם דיש לכם שרש קדוש, לכן אנכי מצוה אתכם ומלמדכם להועיל דודאי מעשה אדם עדיף, והראיה מהמשפט שדנים הדיינים ומינה מוכח דמעשה אדם עדיף, ולכך המשפט לא יכון אלא לכם ולא לאומות דהוא סותר הנמשך מסברתם דמעשה שמים עדיף, וז"ש במאמר לא נתתי המשפט אלא לכם, ומזה הטעם עצמו הצדקה שלכם דכתיב ולך תהיה צדקה, ולך דייקא לפי שהאומות עובדי ע"ז אבירי לב רחוקים מצדקה דאמרי אם אוהב העניים למה אינו מפרנסן דמעשה שמים עדיף, וכן הרחמים בצדקה לנו יאתה דמעשה אדם עדיף וזכות הוא לנו לחוס ולרחם כמו הצדקה, ונמצא דהני חלוקות של המאמר צודקות מאד לדרוש החדש הזה לכם והכל הולך אל מקום אחד דמעשה אדם עדיף, וכלהו חד טעמא נינהו ודא ודא אחת היא.

ומכללן של דברים דהצדקה והרחמים נצטוינו עליהם דמעשה אדם עדיף, ממילא הדבר מוכרח שהוא לזכותנו דהוי כמי שעושה טובה עם בן המלך אשר ייטב בעיני המלך אף אם כעס על בנו, וכמ"ש ר' עקיבא לטורנוסרופוס דאם אנחנו ישראל יש לנו דין עבדים הן לו יהי דמעשה אדם עדיף מ"מ לא יכונו הצדקה ורחמים לעשות עם עבד המלך אשר המלך כעס עליו וחבשו ויקח את המאכל"ת ולא ירחמנו עושהו דהמרחם עליו עובר על דעת המלך ומתחייב וכמ"ש טורנוסרופוס, אלא ודאי מוכרח דדין בנים יש לישראל ככל האמור לעיל, וענין זה לבררו נצרך נמי לפרש החדש הזה לכם כמו שנבאר.

האמנם לכאורה מצות השמיטה היא סותרת לזה, דהשמיטה טעמא כדי שלא יהיה להם חזקה בארץ ומזה מוכח דאין להם דין בנים דאם כבנים אין לבן חזקה בנכסי אביו, אלא מורה דיש להם דין עבדים וכמ"ש בס' לקט יוסף וכמש"ל, וזה סותר למצות צדקה וחסד ורחמים דמהם יש הוכחה גדולה דיש לנו דין בנים כמדובר, אמטו להכי אמר בעל המאמר השמיטים והיובלות וכו', ונקדים דיש לומר כמה טעמים למצות השמיטה, ראשון הוא מ"ש בשם מהר"ם אלשיך ז"ל דמצות השמיטה לבטל טענת לסטים אתם. וזאת שנית אמור רבנן בטעמא רבני אשכנז כי בכל שנה מתבטלים ישראל מהתורה שני חדשים ניסן ותשרי, ובמלאת שש שנים נשלמה שנה של ביטול תורה במשך הששה שנים, לכן קרבה שנת השבע שיעסקו בתורה כל השנה בפרו"ע פרעו"ת בישראל אשר נתבטלו בששה שנים, וקרוב לזה כתב בס' לקט יוסף דהשמיטה היא כדי שיהיו פנויים לעסוק בתורה. והרב שארית יעקב טעמא טעים דישראל היה להם מודעא רבא לאוריתא ויתן להם ארצות גויים בעבור ישמרו חקיו, ובנתינת הארץ נתבטלה המודעא כמ"ש הרשב"א, ולכן באה מצות השמיטה להורות דהארץ של הקב"ה היא ונתנה לבטל המודעא. ועוד כתבו ז"ל בטעם השמיטה ורמזו הרמב"ן בפירושו דשש שנים כנגד ששת ימי בראשית, והשביעית כנגד יום השבת שהוא קדש, ומ"ט שנים כנגד מ"ט שערים, והיובל כנגד שער החמשים שהוא קדש, והכל רמז לדברים עליונים שחיבב השביעיות.

והשתא נבא להבין מאמרינו וכבר כתבנו דבאומרו הצדקה שלכם וכו' לומר דמעשה אדם עדיף אתיא מכללא שיש לישראל דין בנים, כי גם זה אנו מבקשים לדרשת החדש הזה לכם כאשר יתבאר לפנינו בסיום המאמר, ונתקשה מהשמיטה דמורה דאין לנו דין בנים כאמור לכן גלה סודו ואמר השמיטין והיובלות שלכם שנאמר וקדשתם וכו' רמז בזה שאין טעם השמיטה שלא יהיה להם חזקה אלא הטעם שחבב השבעיות ויובל כנגד שער החמשים, וז"ש וקדשתם את שנת החמשים ואומר יובל היא קדש רמז בזה לשער החמשים כידוע. וכדי שלא נאמר דטעם השמיטה כמ"ש רבני אשכנז שבטלים בכל שנה

שני חדשים למצוא טרף כנזכר, לזה אמר לא נתתי המצות אלא לכם שנאמר והיה אם שמוע וכו' כלומר דשם נאמר ואספת דגנך נהוג בהם מנהג דרך ארץ כמ"ש רז"ל (ברכות דף ל"ה:), וא"כ ברשות עבדי במה שמתבטלים ניסן ותשרי ולא ניתנו להשבון ואין זה טעם מחוור, וכי תימא אכתי נימא דטעם השמיטה שיהיו פנויים לעסוק בתורה כמ"ש בס' לקט יוסף, לז"א המעשרות והבכורות לכם, וכתב הרב החינוך מצוה שנ"ו שטעם מעשר ונטע רבעי שנלך ונלמוד תורה בירושלם וימצא בכל בית חכם אחד וכו', וא"כ למה צריך שמיטה הלא בלאו הכי צריך לעלות לירושלם ללמוד על ידי המעשרות והבכורות כמדובר וא"כ טעם זה ליתא, וכי תאמר בלבבך שטעם השמיטה לבטל המודעא בנתינת הארץ כנזכר, לזה אמר הקרבנות שלכם, והענין כמ"ש הרב שארית יעקב פ' במדבר דטעם שכפה ההר לישראל היינו כמ"ש הרמב"ם פ"ב דגירושין (ה' כ') דזרע ישראל זרע קדש איקרי אך יצר סמוך מסיתו היסת כפול ושאור שבעיסה מעכב ועל ידי הכפיה מתבטל היצר הרע ועושה ברצון שלם, וזהו יקריב אותו לרצונו שכופין אותו עד שיאמר רוצה אני (ערכין דף כ"א.), דבאומרו רוצה אני אמת נכון הדבר דלב ישראל לב טהור, וזה רמז בעל המאמר הקרבנות שלכם דוקא דבכם הוא דמתקיים כופין אותו לרצונו כי אתם בני יעקב חוטר מגזע האתנים ולא עשה כן לכל גוי, וא"כ אין כאן מודעא כלל דודאי בכפיית ההר נתרצו ישראל מלב ונפש, וממילא נסתר טעם זה דביטול מודעי דאעיקרא דמילתא אין כאן מודעא.

ואכתי היה אפשר לומר דטעם השמיטה לבטל טענת לסטים אתם כמ"ש הרב מהר"ם אלשיך זלה"ה, לזה אמר הברכות לכם, והענין כמשז"ל (ברכות דף ל"ה.) ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם ל"ק כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה, ונמצא דקודם ברכה לה' הארץ ומלואה א"כ איפה מי שם פה לומר לסטים אתם והלא הגויים לא קנו כלל לא הארץ ולא מה שתצמיח וכיוצא דהכל לה', וישראל לפי שהם מברכים נתונים נתונים להם הארץ וכל אשר בה וא"כ ליתא לטענת לסטים, וז"ש הברכות שלכם שנאמר יברכך דכל המברך מתברך וכיון שהברכות שלכם א"כ ליכא תו טענת לסטים אתם, ומאחר דטענת לסטים אתם נטולה היא אין לומר דמצות השמיטה להכי הוא דאתא לבטל טענת לסטים אתם וכן כל שאר הטעמים המה כרעו ונפלו, ועיקרן של דברים כמו שרמז שהם דברים העומדים ברומו של עולם א"ב חובב את השביעיות ועשה להם סימניות שבעה ושבעה מוצקות מ"ט שערי בינה ושער הגבוה הן כ"ל יקר יובל היא קדש.

והשתא דהשמיענו כזאת באומרו הברכות שלכם דעל ידי הברכות קנינו העולם ואין כאן טענת לסטים אתם, גמר אומר וארץ ישראל שלכם ולא ארץ ישראל בלבד אלא אף כל הארצות דעל ידי הברכה הכל שלכם ואין לפצו' פה לומר לסטים אתם, ואמר עוד לא נתתי התורה אלא לכם וכו', כלומר דמלבד דעל ידי הברכה קנו ישראל העולם עוד בה שכל העולם כדאי הוא להם שקבלנו התורה והיה העולם מתמוטט ואלמלא לא קבלו ישראל התורה היה עולם חוזר לתהו ובוהו ונמצא דישראל הם הצילו העולם בקבלת התורה, וקי"ל דהמציל מזוטו של ים ומשלוליתו של נהר הרי אלו שלו וא"כ אין כאן טענת לסטים אתם דאדרבה כל העולם נתקיים על ידי ישראל והצילוהו והוא שלהם, וזהו שאמר לא נתתי התורה אלא לכם שנאמר כי לקח נתתי לכם תורתי אל תעזובו, כלומר הברכות שאמר שלכך זכו בארץ ישראל ולא ארץ ישראל בלבד יש מקום לבעל דין לפקפק דברכות לא יש כי אם במידי דמיזן אבל בקנית בתים וארצות ובתים מלאים כל טוב לא תקנו ברכה אלא ברכת שהחיינו ואינה בסוג ברכות הנהנין, אף שלפי האמת אינו פקפוק דודאי בברכה שתקנו רז"ל הוא קונה הדבר, והראיה דהכתוב דמינה יליף ר' לוי כתיב בארץ לה' הארץ ומלואה והארץ נתן לבני אדם, אבל הדוחה דוחה בקש דאין זה דוקא אלא בברכת הנהנין דאכילה, ועוד יש לדחות דהברכות נתקנו אח"כ ובעת שנחלו ארץ ישראל אפשר שלא היו ברכות, לכן אמר לא נתתי התורה אלא לכם שעל ידי התורה קנו העולם שכבר היה נאבד כדאמרן וא"כ ליתא לטענת לסטים וליכא למימר שהשמיטה היא לבטל טענת לסטים דבלאו הכי אין לה שחר, וא"כ עיקר טעם השמיטה כמו שאמר שחיבב השבעיות שהם מ"ט שערים ויובל כנגד שער הן' כמש"ל.

ומייתי ראיה בעל המאמר לחלוקת לא נתתי את התורה אלא לכם מפסוק כי לקח טוב וכו' דרמוז בפסוק שאמר על התורה לקח טוב שעל ידי התורה היה לקח טוב שלקחו כל הנאות העוה"ז וזכו מדין המציל מזוטו של ים וכו', וכן ישראל זכו בכל כי הם קיימו את העולם שהיה נאבד בקבלת התורה והוא לקח טוב נתתי לכם שלקחו וזכו בכל העוה"ז, ולכן אמר תורתי אל תעזובו שאם תרפו מן התורה תכף נפרעים כמו שהיה שבא עמלק (מכילתא סו"פ בשלח) אי לזאת תורתי אל תעזובו, ויען לעיל סמוך ונראה לפום מאי דאמרן אמר בעל המאמר לא נתתי המצות אלא לכם שנאמר והיה אם שמוע, ופירשנו לעיל שהכונה לומר דבניסן ותשרי שרי ליה לאיניש להביא טרף לביתו אף שמתבטל מדברי תורה וכדכתיב בפ' והיה אם שמוע ואספת דגנך ואמר ר' ישמעאל נהוג בהם מנהג דרך ארץ כמדובר לעיל, עתה באומרו תורתי אל תעזובו שכאשר ירפו ידיהם מהתורה הם לוקים כדרך שבא עמלק וכמ"ש הכתוב (הושע ח' ג') זנח ישראל טוב אויב ירדפו,

וא"כ בזמן שמוכרח להתבטל להביא טרף לביתו או שמחה של מצוה מה יעשה שהוא בטל מהתורה.

לכן אמר הציצית נתתי לכם שנאמר והיה לכם לציצית, והענין במשז"ל (תדא"ר פ' כ"ו) שבשעה שהמקושש חילל שבת טען משה רבינו שכיון דשבת לאו זמן תפילין אין להם דבר לזכור בו המצות לכן ציוה ה' מצות ציצית, ונמצא דציצית עביד ומהני לזכור המצות ושקולה ככל המצות, ובזמן שמוכרחים לבטל תורה הרי ציצית דמהני ומועיל לזכור המצות. וכדי להמתיק יותר הדבר אפשר לומר במאי דכתיבנא בעניותין פ' אמור כי תורה גימטריא ס"מ לילית להכניעם וזהו הטעם שהמצות הם תרי"א חוץ מאנכי ולא יהיה לך שמפי הגבורה שמענום שהוא גימטריא ס"מ לילי"ת להכניעם, כי אמרו רז"ל (שהש"ר פ"א) שכאשר שמעו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה נעקר יצר הרע מלבם וכשאמרו דבר אתה עמנו חזר היצה"ר למקומו, ואפשר דכיון דחזר היצה"ר לכך נתן להם תרי"א מצות להכניע שרש היצה"ר שהם ס"מ ונוקביה. וזה אפשר שהוא כונת הכתוב (דברים ה':כ"ו) אחר שאמרו קרב אתה ושמע כי אמר ה' מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצותי וכו', הכונה כי עתה שלא רצו לשמוע וחזר היצה"ר מי יתן והיה לבבם ליראה אותי, כי ירא"ת ה' גימטריא תרי"א להכניע שרש יצה"ר ולשמור את כל מצותי שהם תרי"א גימטריא הנז' להכניעם, ולכך ציצית גימטריא תרי"ג כמ"ש רז"ל שהם שתים זו שמענו מאת ה' ותרי"א להכניע הנז', וגם הציצית בא לזכור המצות שהם תרי"א חוץ מהשנים לבטלם שהוא גימ' הנז', וגם הציצית מעורר היראה כמ"ש בזהר וכתיב וראיתם אותו ויראתם אותו ונמצא שציצית מזכיר המצות ומעורר יראת ה' ששניהם מועילים להכניע היצה"ר משורשו וגם ציצית גימט' תרי"ג כאמור, וגם ראי"ת ציצית גימטריא הנז' להכניעם, ונמצא שכאשר מוכרחים לבטל תורה אין לחוש דמצות ציצית יכולה היא שתגן לפי שעה לבטל היצה"ר על דרך סגולת לימוד תור"ה שהוא גימטריא תרי"א כאמור, הוא אשר דיבר במאמר הנז' אחר שהביא פסוק תורתי אל תעזובו הציצית נתתי לכם דבזמן המוכרח לבטל תורה מצות ציצית היא העולה לבטל יצה"ר וכעובדא דההוא תלמידא פ' התכלת (מנחות דף מ"ד.).

אמור מעתה נמשך לזה מה טוב מה שסיים אחר זה במאמר הנז' ימים טובים נתתי לכם וכו', כלומר דימים טובים למאן דאמר כלו לכם באכילה ושתיה (ביצה דף ט"ו:) ונמצאו ישראל עוסקים בשמחת יו"ט אוכלים למעדנים כי זכו בכל העולם על ידי התורה כמו שאמרנו, אך בו בפרק איכא ביטול תורה ועל ידי מצות ציצית אהניא להו להתעסק כל היום למאן דאמר או חציו למ"ד, ויכולה היא שתגן להצילם מיצה"ר שהוא מעורר

ירא"ת ה' ומזכיר תרי"א מצות ככל אשר דיברנו, וכלפי אשר איזן ותיקן בעל המאמר לעיל דישראל יש להם דין בנים ותריץ יתיב מאי דהוה ק' מהשמיטה ונמשך מענין לענין כאשר פירשנו בעניותנו, עתה חוזר להכריח ליסוד מוסד שהם בנים ואמר יום הכיפורים לכם לולב לכם, והענין כמה שכתבנו בעניותנו לעיל פ' אמור בכונת מאמר רז"ל (ויק"ר פ"ל) דלקיחת ד' מינים הוא אות שזכו בדין, שהכונה דארבע מינים מיוחדים לו יתברך כי כל האילנות וזרעים כל אחד יש לו שר אחד כמ"ש (איוב ל"ח ל"ג) אם תשים משטרו בארץ וד' מינים ייחד לו הקב"ה וקי"ל המשתמש בשרביטו של מלך חייב מיתה, וא"כ לקיחת ד' מינים הללו מורה ובא דיש לישראל דין בנים, וזה מוכיח שנצחו בדין שכיון שהם בנים ודאי נמחל להם ביוה"כ דאב שמחל על כבודו כבודו מחול, והוא הדבר אשר דיבר בעל המאמר לחזק ולגדל יסוד מוסד דאין טעם השמיטה משום עבדים, דליתא דדין בנים יש להו כדמוכח ממעשה הצדקה וכסא וסמוכות לזה יוה"כ ולולב כמו שביארנו.

ויען שענין ד' מינים שהם מיוחדים לו יתברך הוא ענין נעלם ואינו נגלה להמון לזה גמר אומר בעל המאמר הסוכה שלכם שנאמר כל האזרח וכו', וקודם נקדים כמה חקירות זה יצא ראשונה אשר חקרו כת הקודמין דמה זאת עשה אלהים אשר שם עבים עליונים למעלה לעשות זכר לענני כבוד בסוכה ולא כן עשה למן והבאר תרי מגו תלתא מתנות טובות כמו שכתבנו לעיל פ' אמור. וזאת שנית כי ה' שומר את גרים וציוה בתורתו על הגר בכמה מקומות, ומדוע הערב רב חוץ לענני כבוד יחנו ולא חס עליהם כי גם הם יזכו לשבת תחת ענני כבוד אתמהה וכי כך עושים לבני לויה, ועם שזה ממה שיקל תירצו מ"מ לפי דרכנו יתישב היטב. ועוד יש קצת לחקור דמסיק בסוכה דף כ"ח דאזרח זה אזרח האזרח לרבות הגרים סלקא דעתך אמינא האזרח בישראל אמר רחמנא ולא את הגרים קמ"ל, וחדא מגו חדא יש להעיר דכיון דהסוכה זכר לענני כבוד הרי ערב רב לא נכנסו תוך ענני כבוד ואמאי הגרים חייבים. ותו דהשתא דאמרת גרים חייבים אמאי כתיב האזרח דלא ליכתוב אזרח דמשמע דגרים פטורים ולא יצטרך לכתוב ה"א לרבויינהו, הן אמת דמדברי התוספות שם משמע דמאי דהוה ס"ד למעט גרים היינו מדכתיב בישראל דישראל משמע ולא גרים.

ברם חזינן להריטב"א בחידושיו שם בסוגי' הלזו ברישא שכתב משם הרמב"ן דהא דכתיב האזרח בא לומר שלא יתחייב בסוכה אלא מי שהוא כאזרח רענן פרט להולכי דרכים ושומרי פירות ומצטער וכיוצא בהן, ואחר זה כתב וז"ל ויש שואלין ה"א דהאזרח למה לי דמוקמי לרבות את הגרים דגרים בכלל ישראל ברוב מקומות אלא במיעוט מקומות כגון גבי תנופה ויולדת, ותירצו דאצטריך רבויא לגרים משום דאיכא טעמא

למעוטינהו הכא משום דכתיב האזרח הוה אמינא דאתא למעט גרים ולהכי אצטריך ה"א, כך תירצו בתוספות ויש נוסחאות שכתוב בהן בפירוש כן, ולפום מאי דפרישנא באזרח לא משמע מיעוטא דגרים כלל. ותו לדידהו דלא מפרשי אזרח לטעמא דכתיבנא אמאי כתב אזרח דמשמע מיעוטא דגרים דאצטריך ה"א לרבות לא לכתוב אזרח ולא ה"א וכו' והנכון דה"א לא דרשינן כיון דליכא למדרש והיכא דאיכא למדרש דרשינן וכו', עכ"ל. עין רואה דהריטב"א כתב משום התוספות דאזרח משמע למעט גרים, ובתוספות דקמן מוכח דמאי דס"ד למעוטינהו הוי מדכתיב בישראל וגם הריטב"א דקדק כדוקיין דלא לכתוב אזרח ולא לכתוב ה"א כמה דדייקנן בעניותין.

איברא דהשתא לא נחתינן לפלפולא רק לענין דרשא, אמנם לא אוכל להתעלם אגב ארחאי דרך דרש לדקדק בדברי הריטב"א הללו במ"ש בשם יש שואלין דגרים בכלל ישראל ברוב מקומות אלא במיעוט מקומות כגון תנופה ויולדת, כי הנה גבי תנופה במנחות דף ס"א מדכתיב בני ישראל הוי ממעטינן גרים ואצטריך ריבויא לרבוייהו וכן גבי יולדת בכריתות דף ז' ע"ש, ומשמע דברוב מקומות הגם דכתיב בני ישראל גרים בכלל ולא אצריכנא לרבוייהו, וכן ראיתי בס' אמרי נועם על התורה שהוא מלוקט מהתוספות וגדולים אחרים שכתב פ' צו בסוף וז"ל דבר אל בני ישראל בני ישראל מוזהרים על החלב מנין לרבות הגרים והמשוחררים ת"ל כי כל אוכל חלב וכו', ויש לשאול דהכא אמרינן דגרים אצטריך לרבויינו דלא הוו בכלל ישראל וה"נ אמרינן פ' הערל (דף ע"ד:) דבר אל בני ישראל אשה כי תזריע וכו' טעמא דרבי רחמנא הא לאו הכי לא והכי נמי אמרינן במנחות וכו', שמעינן מכל הני דגרים ומשוחררים לאו בכלל ישראל נינהו, ובסנהדרין פ' הנחנקין (דף פ"ה:) אמר וגונב נפש וכו', וי"ל גלי קרא במנחות לענין תנופה וגבי יולדת בכריתות והכא בחלב וילפינן מינהו ושלשה כתובים לא הוו שיש צריכותא לכלהו עכ"ל, וקרובים דבריו לדברי הריטב"א הנז'.

והדברים קשים בעיני שהרי אשכחן כמה וכמה בריתות בספרא וספרי ובבלי וירושלמי דאצטריך ריבויא לרבות גרים כי כתיב בני ישראל או לשון כיוצא בו כמתבאר ממאי דכתבינן בעניותין בס' ברכי יוסף בא"ח סי' תר"ם ובי"ד סי' א', ושם אתה מוצא למעלה מעשרים בריתות דמרבו גרים וגם גבי גונב נפש פ' הנחנקין איכא רבויא וכמ"ש בס' ברכי יוסף בא"ח סי' תר"ס ע"ש, ושם דקדקתי על התוספות בסוכה בסוגיין שהקשו מארבעה מקומות דכתיב בני ישראל ולא ממעטינן גרים וכתבו ושמא בכל הני יש שום ריבוי וכו', ואנא בריה קלה אומר שמא ס"ד והרי מפרש בבריתות בכל הני דדריש ריבויא לרבות גרים וכמו שכתבנו בעניותנו שם באורך ע"ש.

והנה בתורת כהנים פ' אמור שנינו גבי סוכה בישראל לרבות הגרים, וכתב הרב קרבן אהרן וז"ל בישראל לרבות הגרים לא גרסינן לה דה"א דהאזרח לרבות הגרים ואומרו בישראל אינו אלא לרבות את העבדים שהם בהם ועמהם אבל אינם מהם, עכ"ל. וקשה לי על הרב ז"ל חדא דכתב בפשיטות דלא גרסינן בבריתא לרבות הגרים והעלים עין דרש"י בפירושו כתבה, והרא"ם פירשה דמבישראל משמע כל שהן בתוך ישראל אפילו גרים ועבדים משוחררים, ומאחר דרש"י והרא"ם גרסי לה איך מחק הספרים וכתב דל"ג לה ולפחות הו"ל להזכיר דבריהם. ותו קשה במ"ש דבישראל אינו אלא לרבות את העבדים ובודאי דהוו משוחררים וכדקתני בהדיא בת"כ, דאי סתם עבדים שמלו וטבלו לשם עבדות פטירי כנשים, אלא מוכרח דהרב ז"ל בעבדים משוחררים איירי, וזו היא שקשה דעבדים משוחררים הרי הם גרים גמורים והוא ז"ל כתב דל"ג גרים דה"א דאזרח לרבות גרים, ומאחר שכן איך קאמר דבישראל אינו אלא לרבות את העבדים האמרת דה"א דאזרח לרבות גרים, והא תו למה לי לימוד לעבדים משוחררים. ועל הרא"ם קשה שכתב דמשמעות בישראל הוא דגרים בכלל, דהרי בש"ס מסיק דה"א דאזרח לרבות גרים ומוכרח דבריתא דת"כ הכי פירושא דהא קתני האזרח להוציא הנשים וכבר מסיק הש"ס דהלכתא אתיא לנשים והוא אסמכתא, ולפי האמת ה"א לרבות גרים ומכרח דהכי פירושא דבריתא דתורת כהנים וכמו דמאי דקתני ה"א להוציא את הנשים לאו דוקא הכי נמי מאי דקתני בישראל לרבות הגרים לאו דוקא, והכונה לקושטא מה"א דהאזרח, ותו חזינא לרב החסיד מהר"ר יעקב אלגזי זלה"ה בס' נאות יעקב בקונטריס מענה לשון דף ח' ע"א שהק' על הרא"ם דאמאי לא דרשי הכי בקרא דביצחק שאמרו (נדרים דף ל"א.) ביצחק ולא כל יצחק, וע"ק דפ' מצות חליצה (דף ק"ב.) דריש בישראל עד שיהא אביו ואמו מישראל, ואמאי לא דרשינן כל שנקרא שמו בתוך ישראל ואפילו גרים, עכ"ל. וקושיות אלו אינם אלא כי אם לפירוש הרא"ם בתורת כהנים אבל למאי דכתיבנא בעניותין בפירוש בריתא דת"כ לק"מ כמבואר, וכן הרב הנז' הביא פירוש הרא"ם, ועל זה מקשה אלא שנראה מבין ריסי עיניו שפירוש הרא"ם מוכרח בת"כ, ובעניותנו פירוש הרא"ם דלא כשמעתין דסוכה וכונת ת"כ כדאמרן.

ומוצא אני בירושלמי ריש פ' מצות חליצה דאתמר התם אית תנויי תני חליצה בגרים כשרה ואית תנויי תני חליצה בגרים פסולה מאן דאמר חליצה בגרים כשרה כמאן דאמר בישראל לרבות את הגרים מ"ד חליצה בגרים פסולה כמ"ד בישראל פרט לגרים, הכא את אומר פרט לגרים והכא את אומר לרבות את הגרים תמן האזרח פרט לגרים בישראל פרט לגרים מיעוט אחר מיעוט לרבות את הגרים, ברם הכא בישראל לא גרים ובפירוש

פני משה כתב דלמ"ד לרבות דס"ל כדדריש התם האזרח להוציא הנשים ודריש מישראל לרבות הגרים ע"ש. ועמו הסליחה, דהא אמרינן דפיטורא דנשים הלכתא היא וכדמסיק בבבלי בשמעתין דסוכה, ודוחק לומר דמ"ד לרבות פליג וסבר דליכא הלכה כלל, ומה גם לדעת הרמב"ם דסבר דבהלכה למשה מסיני לא משכחת פלוגתא וא"כ האזרח לא אצטריך להוציא הנשים דהלכה להכי אתיא, ויותר נכון למימר דהאי מ"ד לרבות ה"א לא דריש, וכמאי דאמרינן בעלמא כמ"ש הריטב"א אך מ"ד בישראל למעט השמיענו בירושלמי דריבויא דגרים הוי מטעם מיעוט אחר מיעוט, ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת הנה נכון להשוות הבבלי והירושלמי ובריתא דת"כ והיו לאחדים כי הנה הלכה רווחת בבבלי פ' מצות חליצה דבעינן לחליצה שיהא ישראל גמור, ולפ"ז יש מקום לומר דמאי דאמרינן פ' הישן דהאזרח לרבות גרים דס"ד אזרח בישראל אמר רחמנא ולא גרים, הכונה דאי לא כתיב ה"א ממעטינן גרים מבישראל והשתא דכתיב ה"א דהאזרח מרבינן גרים והיינו מכח מיעוט אחר מיעוט כמ"ש בירושלמי, וגם בריתא דת"כ כך פירושא בישראל לרבות גרים כלומר מכח מיעוט אחר מיעוט, אלא דנקט הכי לפי שדרך אסמכתא קתני דה"א למעט נשים, ולפי האמת לא איצטריך וה"א דהאזרח ובישראל הויין תרי מיעוטי לרבות גרים, ועדיין יש לצדד בזה ואין כאן מקום להאריך רק ק"ק על כל הגדולים הנז' שלא הזכירו הירושלמי כלל.

ונחזור לכונתנו למה שחקרנו דרך דרש בריבויא דגרים בסוכה, ועוד יש לחקור דקי"ל (סוכה דף כ"ו.) דמצטער פטור מן הסוכה ומשמע דדין זה דמצטער פטור הוא דוקא בסוכה מה שאין כן בשאר מילי, והגם דלדעת הרמב"ן מקרא נפקא דכתיב כל האזרח ופירושו שיהיה כאזרח רענן וכמ"ש בשמו הריטב"א והבאתיו לעיל, היא גופא דרך דרש נדרוש טעמא דקרא דפטר למצטער בסוכה מאי דלא מפטר בשאר מילי. ועוד יש לעמוד בהא דאמרינן בריש ע"ז (דף ג'.) גבי הא דאמרי א"ה תנה לנו מראש ונעשנה ואומר להם מצוה קלה יש לי וסוכה שמה והקב"ה מקדיר עליהם חמה כתקופת תמוז וכו', והאמר רבא מצטער פטור מן הסוכה נהי דפטור בעוטי מי מבעטי. והשתא צריכין אנו למודע"י מה טעם בחר ה' לתת להם מצות סוכה טפי ממצוה אחרת קלה שאין בה חסרון כיס. ותו אגב ארחין נישב מאי דפריך הש"ס דמצטער פטור מן הסוכה דרך דרש, הלא זה הדבר כי כבר נודע אשר פנת יקרת יסוד מוסד לעדת ישראל ממצרים ועד הנה הוא היות ישראל בני אל חי וחביבים ישראל שנקראו בנים וזאת לפנים היתה לראש פנה בצאת ישראל ממצרים, כי יען היותנו בנים קושי השעבוד בא חשבון להשלים הקץ דאלו היה לנו דין עבדים כל תועבת מצרים, ויהי כי הקשה פרעה קושי השעבוד אינו יוצא בגרעון שנות

מספר ת' שנה, ואולם בהיותנו בנים כל היתר על השעבוד נחשב הוא מידי העבודה לשנים הבאות ופרוח תפרח ישועת ישראל, וזה דבר המעמיד לעדת ישראל כי בשגם חטאו בשובם תשובתם מועלת ונסלח להם דאב שמחל על כבודו כבודו מחול, ועל ידי כן כל ימי עולם ישראל עושה חיל דבקים בה' דלא יצוייר לבן שלא יהיה בן, אבל אם היה לישראל דין עבדים אז יאמרו עבד שמכרו רבו וכו', אבל כיון שאנו בנים כל ימי עולם אנו תחת רשותו יתברך ולהיות דבר זה שרש גדול ועצום לזרע ישראל בחסד עליון רצה האב לפרסומי מילתא ותכף כשיצאו ממצרים פרשז עליו עננו והקיפם בשבע ענני יקרו ונטה את שפרירו בהלו נרו וכל העם ילכו לאורו וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם, וכל זה מורה ובא כי ישראל הם בנים ומתוקף חיבתן עשה להם כל הכבוד הזה על דרך שאז"ל בילקוט בשלח (רמז רכ"ח) שאנטונינוס נטל פנס והאיר לפני בנו להודיע חבתו ע"ש, ועוד בא כי הענני כבוד הן הן נוראותיו וכלי הקדש ואין משתמשין בשרביטו של מלך, ומוכרח שחביבין ישראל שנקראים בנים וכל העולם כלו כדאי להם, ונמצא דמהענני כבוד אנו למדין בשופי כי ישראל בני אל חי ולכן תכף ליציאת מצרים פרסם הוא יתברך להודיע לכל כי הם בנים ונפקי בריש גלי בדינא ודיינא כי כל תוקף השעבוד הכל בא חשבון ועלה מן הארץ לפי מלאת ת"ל שנה, ומאחר שענין זה שאנו בני ישראל בנים למקום הוא שרש גדול ליציאת מצרים ויצא חוטר מגזע זה לקיום הדת כמו שנאמר, לכן עשאה סימן ודבר קבוע וציונו הוא יתברך מצות סוכה זכר לענני כבוד שבאו לפרסם דיש לנו דין בנים כי הוא יסוד ועמוד הימני לתורה ולתעודה כאשר דיברנו. **וזהו** טעם דמצטער פטור מהסוכה, דכיון דכל עצם מצותה משום ענני כבוד שבהם נתפרסם שאנו בנים א"כ דין הוא דמצטער פטור כרחם אב על בנים, דבדבר שמצטערים פוטרם ומרחיקם מכל מיני צער, לא עשה כן במצות אחרות דאף אם הוא מצטער חייב לשמור ולעשות, וזהו הטעם שעשה זכר לענני כבוד ולא למן ולבאר יען ענין זה שאנו בנים הוא צורך גדול באותו פרק מריש ועד כען, וזהו הטעם שהערב רב לא חסו בצל שדי בענני כבוד כי הם אינם כדאים ולא עליהם יהיה אי משום שאינם רשאים להשתמש בשרביטו ואינם בסוג בנים ואי משום דענין ענני כבוד הוכרח לישראל שיצאו ממצרים בחצי הזמן, וחפץ ה' להראות כי כל דרכיו משפט שנשלם החשבון בקושי השעבוד ולכן פרסם חיבתו והקיפם מזוהר ענני יקר להורות שהם בנים חביבים וזה לא שייך אלא בישראל, אכן מצות סוכה אף שהיא זכר לענני כבוד גם הגרים נתרבו כמו שחייבים בכל המצות, ואל יאמר בן הנכר הבדל יבדילני ה' מעל עמו דכיון שנתגייר תורה אחת לכל ונטפל לישראל, אמנם יען בענני כבוד לא היו כי אם ישראל לזה במצות סוכה כתיב

בישראל, ואמנם נתרבו הגרים בה"א דהאזרח לפום פשטא דסוגיין, אי נמי נתרבו מכח מיעוט אחר מיעוט לשיטת הירושלמי שהבאתי לעיל.

ויש לי לרמוז בזה דכל היכא דאיכא למדרש דרשינן, כי הנה זה בא חיוב הגרים בסוכה באופן זה דמיעוט אחר מיעוט לרבות לרמוז דמן הדין הגרים בסוכה יש להם מיעוט אחר מיעוט, דמיעוטא קמא היתה לראש בעיקרו ותוקפו של דבר בעניני כבוד שהיו לישראל דוקא, והערב רב מחוץ יחנו כמ"ש בזהר פ' תשא (קצ"א:) וכמש"ל, ומיעוט אחר ימעטו וישוחו בסוכה שהיא זכר לעניני כבוד, אמנם נתרבו בסוכה מאחר שקבלו התורה ונספחו על בית יעקב.

ויתכן לכוין בהקדמות הנז' כונת הכתובים בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם, הכונה בסוכות תשבו זכר לעניני כבוד להורות שאתם בנים כמו שהארכנו לעיל, ומאחר שעיקר הדבר במקומו ושעתו היה להורות שישראל בנים על כן זכרונו בא בסוכה ומצטער פטור בסוכה, דכך היא המדה דהמלך פוטר לבנו מאיזה חק מלכות אם הוא מצטער, והאב הרחמן מרחם על צער בנו ופוטרו, וז"ש כל האזרח בישראל דהיינו שהוא כאזרח רענן לאפוקי מצטער וכיוצא בו כמו שפירש הריטב"א משם הרמב"ן וכמש"ל ישבו בסוכות, וזה דוקא בסוכה יען היא זכר לעניני כבוד שבאו להורות שהם בנים ומזה נמשך בסוכה דמצטער פטור, ורמוז באומרו כל האזרח וכאמור, וז"ש למען ידעו וכו' כלומר אל יקשה בעיניך דמצטער פטור מסוכה ולא משאר מצות, דטעמו למען ידעו דורותיכם כי בסוכות וכו' דהיינו עניני כבוד והיו ליקר ותשבחן וידעו שהם בנים ומשו"ה מצטער פטור, והוא אומרו בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים, כלומר דעניני כבוד הורו שהם בנים לפי שיצאו ממצרים ולא היה הדין נותן לצאת בקושי השעבוד אם לא שהם בנים ונתפרסם בעניני כבוד, וחתם אני ה' אלהיכם כי כיון שאתם בנים אזדא לה טענה מזויפת בזמן הגלות שס"ד לומר עבד שמכרו רבו וכו', ועתה שהם בנים אני ה' אלהיכם ואין כאן טענה לפרוק העול ח"ו.

אדהכי והכי מצינו טוב טעם למה שהקב"ה לעתיד נותן לא"ה מצות סוכה והוא כי מצות ראשונה שנצטוו ישראל היא החדש הזה לכם, ומלבד כל האמור לעיל שהוא יסוד הדת לדעת כי מעשה אדם עדיף ככל הדברים אשר ראו עיניך מראש מקדמי אר"ש, ועוד יש טעם לשבח בזה כי כבר נתבאר דהיות לנו דין בנים הוא עיקר גדול ממנו יתד ממנו פינה לגאולת מצרים ולמחילת פשעי ישראל ולקיום התורה בגלות, ועל כן פתח הכתוב החדש הזה לכם שמזה מוכח דיש בישראל דין בנים וכמשז"ל פ' היו בודקין (דף מ"ב.)

אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים פעם אחת בחדש דיים, והוא כדרך הבן הרואה את אביו לפרקים, וכן רמזו רז"ל בלשון הזהב פני אביה"ם שבשמים וכן כתב הרב מהר"י אלגאזי זלה"ה בספר נאות יעקב סוף דרוש חנוכה דמצות החדש אות לטובה שאנו בנים, ויתמתק עוד על דרך האמת כי כל ישראל בני מלכי"ם בני רחל אמנו לבנה בחידושה, וזאת היתה כונת בעל המאמר דאתאן עליה כמו שנבאר בס"ד, והנה כי כן א"ה כי ירדו שאו"ל לקיים התורה ואמרו תנה לנו מראש ונעשנה כמשז"ל בריש ע"ז וכמש"ל טח מראות עיניהם, דבשלמא ישראל הגם שקבלו תרי"ג מצות הן וסייגיהן וגדריהן וסעיפיהן ולא יבצר לחטוא יש לנו תשובה דאב שמחל על כבודו כבודו מחול, אבל לא"ה עכו"ם לא יש תשובה שהם עבדים וכמ"ש הרמ"ע זלה"ה והמפרשים והתורה להם לפוקה ולצעקה מאחר שלא יש להם תשובה, וכשהפצירו לקבל תורה נתן להם מצות סוכה שהיא הוראה לישראל דיש להם דין בנים, וכמצוה ראשונה שנצטוו החדש הזה לכם להורות שהם בנים, ומטעם זה מצטער בסוכה פטור כיון דמצות סוכה לרמוז שהם בנים דין הוא דמצטער האב פוטרו, ולזה הוציא להם חמה מנרתקה לומר להם דהם שאינם בנים מצטער חייב, ומטעם זה לא נאה להם התורה כי א"א בלי חטא ואין להם תשובה שאינם בנים, ועוד שהתורה אינה ראויה כי אם לבן מיוחס וכמשז"ל (ילקו"ש במדבר רמז תרפ"ד) שא"ל הקב"ה הביאו לי ספר יוחסין, וזו תשובה נצחת דרך דרש שא"ה אינם ראוים לתורה ומצות ומצטער חייב בסוכה לדידהו, ודבר גדול רמז להם במצות סוכה ובהוצאת חמה מנרתקה כי לאו בני תורה נינהו.

הנה כי כן זהו כונת בעל המאמר שאחר שלמד דיש לנו דין בנים מד' מינין שהוא דבר נעלם כמש"ל הוסיף להוכיח ממילתא גלויה ומפורסמת שרירא וקיימא מהסוכה דיש לנו דין בנים, וגמר אומר הסוכה שלכם שנאמר כל האזרח בישראל ישבו בסוכות כלומר דהסוכה להורות זכר לעננ כבוד אשר באו בקרב ישראל לפרסם שהם בנים, ומטעם זה מצטער פטור כי רחמי האב על הבן לפוטרו ממידי דאית ליה צערא, והיינו דמייתי קרא כל האזרח בישראל דמשם למדנו דמצטער פטור כמו שכתבנו לעיל, ומזה נמשך דלעתיד הא"ה המה כרעו ונפלו ואין להם תקומה וירם קרן לעמו, הוא אשר דיבר בעל המאמר האורה שלכם שנאמר קומי אורי וכו' דכתיב ביה כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים, לעתיד שנותן להם סוכה ומוציא חמה מנרתקה ונגמר דינם לפי שהם עבדים ואינם מיוחסים ואין להם חלק בתורה וכמש"ל, וסיים בעל המאמר ר"ח שלכם וכו' כלומר דגם ממצות החדש מוכח דאנו בנים כמו שביארנו, ולכן פתח הקב"ה במצות החדש הזה לכם אי מטעם שמוכח מינה דמעשה אדם עדיף כמש"ל, ואי משום שאנחנו

בנים והן הן יסודי התורה והלכות דעות כמו שביארנו באורך לעיל, וגם הוא הכנה גדולה למצות הפסח הוא אשר חתם במאמר הפסח שלכם שנאמר והיה לכם למשמרת, דבפסח נלוו מילה וביטול ע"ז ועת גאולה ושלשה אלה לא יכונו אם לא בהשריש לישראל דמעשה אדם עדיף, ולכן יש לבטל ע"ז ואין לטעות אם הקב"ה אינו חפץ בע"ז למה אינו מבטלה דמעשה אדם עדיף, וכן המילה חיוב לעשותה דמעשה אדם עדיף גם הבנים הן לישראל הוא יסוד המעלה לצאת ממצרים דקושי השעבוד משלים, וגם על ידי המילה נחתמים למלכות והם בני אל חי, ובזה ניחא דבעל המאמר לא נקט ר"ח בסוף דעליה קאי החדש הזה לכם וכו' וכן ארחות רז"ל בכמה דוכתי, אך הכא בעל המאמר רמז דאף דמצוה ראשונה החדש הוא כמערכה למצות הפסח ולהשרישם דמעשה אדם עדיף וישראל הם בנים, דבזה יבואו אל נכון כל חקת הפסח כמש"ל.

סובב הולך דרך המדב"ר קדמו"ת הניתנין למעלה הנה באתי עלי בא"ר פסוקי פרשת עקב, וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך ושמרת את מצות ה' אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אותו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וכו' לא תחסר כל בה וכו' ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך, ואמרו בברכות דף מ"ח וברכת וכו' ברכת מזון אשר נתן לך משנתן לך והיינו ברכת המוציא ע"ש, ולא נאריך בדקדוקים ונקדים מה שכבר כתבנו לעיל דממה שכפה ההר כגיגית הוייא מודעא רבא לאוריתא כמשאז"ל (שבת דף פ"ח.), אך כתבו המפרשים דשתי תשובות בדבר אחת היא על כן אמרתי לעיל כי זרע ישראל קדוש אלא דשאור שבעיסה מעכב, ובאמצעות הכפיה שאור לא ימצא וישראל עושה חיל בלב שלם וכמש"ל באורך, וזאת שנית דכל טענת המודעא הויא טענה עד שלא באו לארץ ברם אחר מתנת הארץ בטלה מודעא כמ"ש הרשב"א, ומייתי לה מקרא (תהלים ק"ה מ"ד) ויתן להם ארצות גויים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו וכמו שכל זה נודע למבין עם תלמיד.

ובזה נבא אל הביאור, וידעת עם לבבך שכולל שני יצרים יצר הטוב ויצר הרע, והכונה התבונן לדעת לבטל טענת היצר הרע, וזהו עם לבבך כי יצר לב האדם יוצא לטעון דכפה ההר ויש מודעא, לכן אמר ידוע תדע כי אין כאן מודעא וטעמא כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך, וכיון שאתם בני אל חי א"כ קדש ישראל לה' ואין כאן אונס שהכפיה הוא לבטל היצה"ר, ובאומרו רוצה אני הוא רצון גמור ושלם, וזהו אומרו כי כאשר ייסר איש את בנו לומר שהיסורין והכפיה שכופה אותנו כאב את בן ירצה, ומאחר שכבן אנו חשובים אין כאן מודעא דבני אל חי לא מדעתם מסרבין רק הוא היצר הרע ובכפיה מתבטל וכו' כאמור, ונמשך מזה ושמרת את מצות ה' אלהיך וכו' דמאחר

דמודעא ליכא חיובא רמיא לשמור לעשות כל מצותיו, וכדי שלא נאמר דעדין המודעא במקומה ופטורים מהמצות, והא דאשכחן בקרבנות כופין אותו עד שיאמר רוצה אני והטעם לפי שהשרש קדוש וכו' וכמ"ש הרמב"ם פ"ב דגירושין וכמו שנתבאר לעיל, יש מקום לבעל דין לחלוק ולומר דדין זה דכופין אותו עד שיאמר רוצה אני בקרבנות היינו היכא דאחר דאמר רוצה אני לא זכר עוד מאונסו ואין מלה בלשונו מעת שאמר רוצה אני אז הוא דאמרינן דאחר הכפיה היה ברצון גמור, אבל הכא בענין קבלת התורה אחר הכפיה שקבלוה עוד הם מדברים אנוסים היינו, ובכי האי גוונא יאמר האומר דשפיר הויא מודעא ולפום דינא פטירי ועטירי מעול תורה ומצות לאפוקי זה קרא להכי הוא דאתא, ואמר ושמרת את מצות וכו' כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וכו' הורה בזה דממתנת הארץ נתחייבו לשמור חקיו ותורותיו אפי' תימא דהמודעא כדין מ"מ מתנת הארץ מפקא ממודעא וכמ"ש הרשב"א וכמדובר.

ואם תבעיון בעיו אעיקרא בנתינת הארץ יש טענת לסטים אתם, לזה אמר ואכלת ושבעת וברכת וכו' וילפינן מיניה ברכת המוציא כנז', ואחר שאתם מברכים אתם קונים הכל וכדכתבינן בעניותין לעיל מדר' לוי דקודם ברכה לה' הארץ ומלואה ואחר ברכה הארץ נתן לבני אדם, וא"כ לדידן יתובי יתבינן ברוכי מברכינן ועל ידי הברכה קנינו הכל, משא"כ האומות שאינם מברכין א"כ אין הארץ שלהם והיא מהקב"ה כמש"ה לה' הארץ ומלואה, וכל אשר להם גזל הוא וכמשז"ל (ברכות דף ל"ה.) כל הנהנה מהעה"ז בלא ברכה מעל וגוזל וכו' ותנתק ותמוש טענת לסטים, ואם בכל זאת לא שב אפם של האומות כי לא יודו בענין זה של הברכות, על זה חתם הכתוב ואמר אשר נתן לך רמז בזה לדברי הרב ווי העמודים שמדין פרשת מלך רוח יזרעו האומות, כי זה פשוט שהמלך שדותיהם יקח ונתן לעבדיו ועאכ"ו מלך הכבוד, וזהו אשר נתן לך דעל פי התורה יכול המלך ליקח מזה ולתת לעבדיו וגם בדת נמוסית הוא חק למלכות וזהו אשר נתן ל"ך, ומאחר דבדת ודין נתן לנו הארץ וזכינו בה א"כ נתבטלה המודעא, הוא הדבר אשר דיבר הכתוב ושמרת את המצות כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וכו'.

וקרוב להאמור יתכן לפרש על פי מ"ש הרמב"ם פי"א (ה' י"ד) דאבידה דזקן ואינו לפי כבודו אם מצא בהמה והכישה נתחייב להטפל בה ולהחזירה, ומשמע דכך הדין בכלים שהרי כתב נתחייב להחזיר שהרי התחיל במצוה, והר"ן תמה עליו דבבתרא דף פ"ח אמרו אימור דאמר רבא בבהמה דאינקיטה נגרי בריתא דרגילה לברוח ולילך מרחוק, ומרן בכסף משנה תירץ דגם דעת הרמב"ם כן ונדחק בל' הרמב"ם ע"ש, וכתבו המפרשים דכביכול הקב"ה מקיים כל המצות כמשז"ל ומצות השבת אבידה כביכול

מקיים במה שמקבל תשובת השבים, כי נפש החוטא היא מוצאת לסטרא אחרא וכל תורתו ומצותיו נדדו הלכו שבי לסט"א, וכביכול הוא משיב מעמקי סט"א לבעליהן בעיניהן ואין לך השבת אבידה גדול מזה, אמנם הנה האדון ממ"ה הקב"ה אין כבודו ליטפל בזה ולהשיב אבידה שנפלה למקום הטנופת דאף זקן ואינו לפי כבודו פטור מלהשיב אבידה שאינה לפי כבודו, אבל לפי מ"ש הרמב"ם דאם הכיש לבהמה נתחייב הואיל והתחיל במצוה, יש מקום לומר דהיסורין אשר הקב"ה מיסרנו הם בתוכחות על עון ומדה כנגד מדה, ועל ידי זה מתעורר החוטא לשוב מרשעו אז תפקחנה עיניו לראות במו אופל אשר הלך חשכים ויחשוב מחשבה על שיצא מרשות הגבוה ויתן לב לשוב וכל זה על ידי יסורין שכביכול מיסרו, וא"כ זה דומה להכיש במקל שהתחיל ליטפל בה דכיון שהתחיל במצוה צריך לגומרה, וכן כביכול אשר התחיל ליסר החוטא צריך לגמור ולהחזיר אבידת נפשו ותורתו ומצותיו, אף שדומה ענין זה למאי דאית לן בזקן שאינו חייב ליטפל באבידה שאינה לפי כבודו מ"מ גם בזקן אם התחיל אומרים לו מרוק אלו דברי המפרשים ז"ל.

והיה בהני"ח הקדמה זו הנח"ה סוברת לדמיון ומשל בעלמא, אפשר לפרש על פי מאמרם ז"ל במדרש חזית (פ"א) הנך יפה דודי אף נעים אמרו רבונו של עולם אף שאתה מביא עלי נעים הוא למה שאת מחזירני ומביאני לידי מוטב, ועם הקודם מבואר אז ישיר ישראל בשיר השירים ושמחין ביסורין הם אמרו רבונו של עולם אף שאתה מביא עלי כאשר ישר בעני היוס"ר נעים הוא למה כי על ידי היסורין שנטפלת בנו הו"ל כהכיש בהמה אבודה במקל דכיון שהתחיל נתחייב, והוא הדין להקב"ה שמתחיל יסור יסרנו יה שעל ידי זה הוא משיב אבדה ולמות שהוא הסט"א לא נתננו ועזבנו, והוא אומרם למה שאת כינוי לשכינת עוזנו, דהגם דאין כבודה להשיב נפש החוטא ותורה ומצות שלו מהסט"א על ידי שיסרה אותנו ביסורין מחזירנ"י ומשיבה אבדתי ומביאני לידי מוטב ואין לך נעימות גדול מזה.

ודרך זו אלך לפרש פסוק (ישעי' י"ב א') אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני, ויש לדקדק מה טיבה של הודאה על היסורין והיה טעמו ישוב אפך ותנחמני והרי טוב משניהם בלא יסורין כלל, אבל לפי דרכנו הנה זה בא על נכון אודך ה' כי אנפת בי, אני שמח ונותן הודאה על היסורין דאלמלא יסורין לא היה תקומה לאבדת נפשנו דהו"ל כדין זקן ואינו לפי כבודו אבל על ידי יסורין התחיל במצוה וגומרה, ונמצא כי היסורין הן עצמם סיבה אשר ישוב אפך ותנחמני בהחזיר לי אבידת נפשי ומצותי.

נמשך לזה נלכה נא להבין כתובים הבאים בירמיה סי' ל"א, שמוע שמעתי אפרים מתנודד יסרתני ואוסר כעגל לא לומד השיבני ואשובה כי אתה ה' אלהי כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מידי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה', ומלבד כמה דקדוקים המורגשים לעין אדם עוד בה צריכים אנו למודע"י קשר"ן של דברים, ואולם אני אדרו"ש על פי הקדמתנו ונקדים הקדמות אחרות, זה יצא ראשונה מ"ש הרי"ף והביאו הרב שארית יעקב פ' ואתחנן ברומיא דקראי דכתיב (ישעי' נ' א') איזה ספר כריתות אמכם וכתיב (ירמי' ג' ח') ואתן את ספר כריתותיה, דהגט אינו גט מפני שהיה בו גלוי דעת שנאמר ובפשעכם שולחה אמכם וזה גלוי דעת שהגט היה על פשעי ישראל וכיון שמתכפרים העונות הגט בטל, עוד כתב הרב שארית יעקב פ' האזינו בנותן טעם למאמרם ז"ל לא זז הקב"ה מחבבן עד שקראן בנים שהוא לשלול הגרושין שאינם אלא בנים ודומין לבן שמתגרש מפלטין אביו, עוד אז"ל דעל ידי התשובה נעשה בריה חדשה, וכתבו המפרשים דה"ט דהשתא לא שייך הן ישלח איש וכו' דפנים חדשות באו לכאן, עוד נקדים משז"ל דלענין הטובה הקב"ה ברחמיו צופה ומביט הטובה שעתידין לעשות ומרחם עליהם וכמש"ה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, וכאשר ביאר באורך בס' פרשת דרכים.

מעתה נבא לביאור הפסוקים שמוע שמעתי אפרים מתנודד, כלומר בנועם מוסרו מתנודד לבד ואינו מתריס ח"ו רק נוע ינוע ודינא קתבע ההוא אמר יסרתני ואוסר כיון שהבאת עלי יסורין הו"ל כהכישה במקל וכביכול נתחייב להחזירני בתשובה מדין השבת אבידה, כי אף דזקן ואינו לפי כבודו פטור מ"מ לכ"ע בבהמה אם הכישה במקל חייב ליטפל בה דאנקטה נגרי בריתא, וה"ה לחוטא כיון שיסרתני הו"ל כעגל לא לומד דחייב ליטפל וא"כ השיבני ואשובה לקיים מצות השבת אבידה, וכי תימא מצד אחר קשיא דאיכא לאו לא יוכל בעלה הראשון וכו', לז"א השיבני ואשובה כי אתה ה' אלהי רמז טעם רז"ל בספרי (ר"פ האזינו) הן ישלח איש כתיב ולא אל, וז"ש כי אתה ה' אלהי והכתוב אמר הן ישלח איש, וכי תימא דיש מקום לומר דכל התורה לישראל נאמרה ובככמה אזהרות איש כתוב בפרשת ועם כל זה הימנותא בידן דכביכול מקיים המצות וזו כיוצא בהן וליתא בבל תשוב, לזה אמר יש לי טענה אחרת לא שייך לא יוכל וכו' שהרי אחרי שובי נחמתי וכו' בושתי וגם נכלמתי שהוא גדר תשובה, ואז"ל (ברכות דף י"ב:) כל העושה דבר עבירה ומתבייש בה נמחלו עונותיו, וא"כ אין גט בעולם דכבר נתכפרו העונות דאיכא גלוי דעת דהגט בשביל העונות כמ"ש ובפשעכם שלחה אמכם

וכאמור ויאמר ה', עוד אלמדך להועיל שתי טענות אחרות דלא שייך לא יוכל בעלה הראשון וכו' זה יצא ראשונה הבן יקיר לי אפרים בנים אתם לה' אלהיכם והו"ל כבן המתגרש שכן ראוי להיות חוזר יכנס בן אצל אביו ואף מחיצה של ברזל אינה מפסקת ולא יצוייר שהבן לא יהיה בן, וזאת שנית אם ילד שעשועים כי על ידי התשובה נעשה בריה חדשה ילד דייקא כמספר הימים אשר שב ואהיה שעשועים דפנים חדשות באו לכאן ולא שייך לא יוכל וכו' ותשובתכם היא העולה למרום, הלא תראו כי מידי דברי בו דיבור קשה שאני דנו בפורענות על חטאיו עם כל זה זכור אזכרנו עוד אם לעתיד יעשה טובה, על כן המו מעי לו להקל עונשו בשביל הטובה שעתיד לעשות ומכל שכן בעת ששב בכל לבו רחם ארחמנו רחמים כפולים נאום ה'.

הדרן למילתין לפרש הני קראי דאתאן עלייהו, וידעת עם לבבך כי הנה האדון ה' צבאות גברו חסדיו דדין זה דאם הכישה במקל היינו אם הזקן עבר בשוגג והכישה במקל אמרינן ליה זיל גמו"ר מצוה שלימה, ואולם לצד עילאה ליתנהו להני מילי דלפניו נגלו כל תעלומות ומראש מקדם כשרוצה ליסרנו הוא בכונה מכונת להשיבנו, וז"ש וידעת עם לבבך דאף דכיון שהקב"ה מיסרנו צריך להשיבנו מ"מ גדלו חסדי המקום כי זה כונתו מראשית דבר, והוא שאמר כי כאשר ייסר איש את בנו שהוא מדעת להשיבו אליו כן ה' אלהינו מה שמיסרנו כך כונתו מתחילה וזה חסד עליון, ולכן ושמרת את מצות וכו' כי אתה בן ולא יצוייר לבן להתגרש גרושין גמורים כדת הנשים ולידחות שלא יוכל לחזור, וכי תימא מי זה אמר שיש לנו דין בנים, לז"א כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וכו' ומזה מוכח דדין בנים יש לנו כמו שכתבנו בראש הדרוש משם הרב מהר"ש אלגאזי, וז"ש כי ה' אלהיך מביאך וכו' לא תחסר כל בה, וכי תימא דיעקב ועשו חלקו העולמות ויעקב נתן לעשו העה"ז וכל היתר על כדי חיינו אז יאמרו בגויים אלופי אדום כי גזל הוא בידינו ואיך מצאנו ידינו ורגלנו לבא אל ארץ טובה לאכול מפריה ולשבוע מטובה, לז"א וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך משנתן לך שהוא המוציא כמש"ל, וכיון שכן על ידי הברכה כל העולם כלו כדאי הוא לכם שאתם קונים הכל על ידי הברכה ולכן בואו ורשו את הארץ כי שם ציוה ה' את הברכה **חיים**.

בחוקתי

פרשת בחקותי בס"ד

פ"ק דע"ז (דף ה'.) ת"ר אם בחוקותי תלכו אין אם אלא לשון בקשה וכן הוא אומר (תהלים פ"א י"ד) לו עמי שומע לי וכו' ואומר (ישעי' מ"ח י"ח) לו הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך:

מאן בעי סם חיי היקב"ע אדם תורתו קבע קביע ליה דוכתא ולא קביע ליה שעתא יום ליום יביע, ולילה כיום משביע עצמו מדברי תורה ולן בעומקה של הלכה לבי" א בית ה' אריא הוא דרביע, מתון ומסיק שמעתא אליבא דהלכתא נצב על עין המים דרך ובא לו לפרשת דרכים אשרי המחכה ויגיע, גם הוא יורה משפטים ישרים כלם ברורים כי מן הבאר ההיא השבע השבי"ע, ולא עוד אלא שיצרו מסור בידו כי יצר סמוך ידכה ישוח נעשה שונאו מך יבאיש יביע, כמ"ש בסוטה (דף כ"א.) הגיע לפרשת דרכים ניצול מכלם זה תלמיד חכם דסלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא, וכתבו התוספות תימא הלא לא ניצול מיצה"ר בעידנא דלא עסיק בתורה וי"ל סתם ת" ח תורתו אומנתו ועוסק בה ומהרהר כל שעה ואינו הולך ארבע אמות בלא תורה.

ועל פי זה נבא לבאר מאמרם ז"ל פ"ק דמגילה דף ט"ו ע"ב אמר רבי אלעזר אמר ר' חנינא עתיד הקב"ה להיות עטרה וכו' ולשאר עמו למי שמשים עצמו כשיריים ולרוח משפט זה הדן דין אמת לאמיתו ולגבורה זה המתגבר על יצרו משיבי מלחמה שנושאים ונותנים במלחמתה של תורה, ונקדים מאי דאמרינן פ"ק דעירובין (דף י"ג:) מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותם מפני שהיו נוחים ועלובים וכו', והקשה מרן בספר כללי הגמרא דאטו מפני הענוה יקבעו הלכה כבית הלל, והלא מדת הענוה היא ממדות טובות ועם כל גדולתה לא תספיק לענין הלכה לעשות שאינו זוכה כזוכה שיהיה הלכה כדבריו, דההלכה נקבעת מצד עצם הסברא הישרה ודקדוק האמת בעומקא דדינא ולא מצד צדקות וחסידות האומרה, ותירץ דהענוה אהניא להו לכוין את ההלכה לאמיתה של תורה, וכיון שבית הלל היה להם מדת הענוה זכו לכוין האמת ומשום הכי נקבעה הלכה כמותם שכל דבריהם אמת וצדק, ומעתה נבא לפרש המאמר הנזכר דר' חנינא ישב ודרש ולשאר עמו למי שמשים עצמו כשיריים, ודייק לומר שמשים עצמו כלומר שהוא גדול בחכמה והוא מכניע את עצמו אף כי לו נאה הגדולה מרב שלימותו עם כל זה משים עצמו כשיריים וידו אוחזת בעקב ענוה לישרים נאוה, ומזה נמשך ולרוח משפט זה הדן דין אמת כי כל דרכיו משפט וצדיק דינו ובעבור הענוה מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, וכי תימא לענין דינא ענוה מה זו עושה כדתהי עלה דהלכה כבית הלל מרן ז"ל, לזה אמר לאמיתו שהענוה תזכהו לכוין האמת כמדובר, ועל ידי זה ולגבורה זה המתגבר על יצרו דת"ח דמסיק שמעתתא אליבא דהלכתא הגיע לפרשת דרכים ניצול מכלם דזכות תורתו תורת אמת היתה בפיהו יכולה היא שתגן מגנא ומצלא מיצה"ר, וכי תאמר בלבבך התינח בעידנא דעסיק בה אבל בעידנא דלא עסיק בה מאן מירמי ליה מהצר הצורר וכל הגדול מחבירו יצרו גדול ותורה לא מצלא בעידנא דלא עסיק בה והיינו

כקושיית התוס' הנזכר, לזה אמר משיבי מלחמה השערה שנושאים ונותנים במלחמתה של תורה רמז תירוץ התוס' שמהרהרין תמיד בתורה, וזהו משיבי מלחמה שחוזר על תלמודו וילך שוב"ב נפשו ישובב למשרים דובב לשאת ולתת ולערוך מלחמה מהדר אתלמודיה להעמיק במשא ומתן ותמיד משיב דבר חוזר וניאו"ר, וא"כ כל זמנו עידנא דעסיק בה קרינן ביה ואצולי מצלא.

זאת היתה לי כונת מקרא קדש בסדר היום אם בחוקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם, ויש להבין הכפל, וכבר רז"ל בתורת כהנים פירשוה דאם בחוקותי תלכו אינו לקיום המצות שהרי כבר נאמר ואת מצותי תשמרו הא מה אני מקיים אם בחוקותי תלכו שתהיו עמלין בתורה, אך עדיין צריכין אנו למודע"י דלעסק התורה מאי שיאטיה דלשון הליכה דנקט והול"ל בחוקותי תלמדו וכיוצא, ומה הלשון אומרת בחוקותי תלכו. אמנם על פי האמור אפשר דהכונה אם הגעתם למדרגה זו שבחוקותי תלכו, כלומר שכל כך תהיו אדוקים ואתם הדבקים בתורה שאפילו בהליכתכם תהרהרו בתורה כמ"ש התוס' דת"ח שהגיע לפרשת דרכים אינו הולך ארבע אמות בלא תורה, וז"ש בחוקותי שרומז לעסק התורה תלכו אז ודאי ואת מצותי תשמרו כלפי הלאוין דהשמר ל"ת הוא, וז"ש ואת מצותי תשמרו שישמרו הלאוין ועשיתם אותם העשין דהתורה אגוני מגנא ואצולי מצלא מיצה"ר.

ובאופן אחר אפשר לומר במה שידוע שהאריכו המפרשים דכאשר הן האדם זריז קדים לקיים החקים שלא ידענו טעמם אז הקב"ה קובע לו שכר גם על קיום מצות שכליות שהדעת והשכל מחייבתן, דבקיימו החקים מורה ובא דנפשו אותה ויעש לקיים גזרת מלך, וא"כ גם כשמקיים המצות שכליות רוח אחד להם שכונתו לעשות נחת רוח ליוצרו והחקים הן הן עדיו, אבל אם יראה איש באנשים נותן כתף סוררת לבלתי שמוע אל החקים אלא מה הוא מקיים אותן מצות שכליות דוקא, אין לו שכר כלל דמעשיו מוכיחים דאינו מקיים מצותיו יתברך אלא כאשר עולה על רוחו לפי שכלו ואת פושעים נמנה אף בקיימו מצות שכליות, וזה אצלי כונת הכתוב (תהלים קי"ט קנ"ה) רחוק מרשעים ישועה כי חקיך לא דרשו, הכונה אין ישועתה להם אף אם מקיימים מצות שכליות כי חקיך לא דרשו, וזה עד ממהר כי מה שמקיימים מצות שכליות לא באו לעזרת ה' לקיים מצותיו רק ששכלם נטה למצות אלו ולכן רחוק מרשעים ושועה.

ואפשר שזהו כונת המשורר (שם שם קי"ב) נטיתי לבי לעשות חקיך לעולם עקב סעפים שנאתי ותורתך אהבתי סתרי ומגיני אתה לדברך יחלתי סורו ממני מרעים ואצרה מצות אלהי, הכונה נטיתי לבי לעשות חקך לקיים גזרתך, ומאחר שלבי נוטה לקיים החקים

א"כ לעולם עקב לעולם יש שכר אף על השכליות כי כונתו לקיים גזרת מלך, דהרי הוא מקיים החקים סעפים ומחשבת המינין שאומרים מה מצוה זו ומה טעם יש בה, שנאתי ותורתך אהבתי, שאיני משגיח לדעת טעם הדבר כדי לקיימה רק הואיל שהיא תורתך אהבתי, וכל זה לא בכחי להתגבר על יצרי ולנצוח רק סתרי ומגיני אתה כמשז"ל (קדושין דף ל:) אלמלא הקב"ה עוזרו וכו', לדברך יחלתי רמז בזה כי רצונו שיכריז ברקיע הזהרו בדוד ובתורתו כי על ידי זה פרשי ממנו היצה"ר וכל גונדא דיליה על דרך שאמרו בסוף קדושין (דף פ"א.) אלמלא דמכרזי ברקיעא הזהרו בו ובתורתו שוינא לדמך תרתי מעי, וזה היה מתחנן דוד הע"ה כי מלבד עזר הקב"ה עוד יוסיף כרוזא קרי משום אפרושי גונדא דחימה וחזר לענין ראשון סורו ממני מרעים המלגלגים על החקים כי לא שוה להם שיהיו הם רעים לבד לעצמם רק רוצים להרע לאחרים, וזהו תואר מרעים שהם מפתים ומצפצפים ומהגים לעג השאננים מיני"ם ממיני"ם שונים עשרת מוני"ם על חקי האלהים אליהם קרי בחיל סורו ממני מרעים אשר רצונכם להרע לי סורו ואצרה מצות אלהי, וטעמא אמר להו כי בשגם נראין הדברים חוקים בלי טעם, אין הדבר כן רק טעם כעיקר יש בכל מכל וכמו שפירשו הראשונים כונת הכתוב (תהלים פ"א ה') כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב, כלומר לנו הוא חק שלא נתגלה טעמו אך בעצם הוא משפט לאלהי יעקב טעמו ונימוקו עמו, וזהו שאמר ואצרה מצות אלהי כי לפי האמת אינם חוקים רק מצות ולהן שרשים וטעמים ידועים לאל חי גדול המצוה וזהו מצות אלהי כי הוא היודע טוב טעמן ולנו בעניותנו נראין חקים.

ואשא כפי על פי הבא"ר מקרא קדש דאתאן עליה, אם בחוקותי תלכו אם לשון בקשה כאשר חכמים הגידו, הלא במאמר הנצב מראש מקדמי אר"ש היש חיך מתוק מזה אלהי עולם ה' לפי רוב הענוה יעשה דרך בקשה לעבדיו וצאן ידיו יתרצו ללכת דרך חיים לטוב להם, ויאמר ה' אם בחוקותי אבקשה את שאהבה נפשי ללכת בחקים שאין להם טעם, ויהיו החקים אצלכם כל כך רצויים שיראה לכם שקיומם כמו הולך דרך ישרה וכאדם ההולך לדרכו, וז"ש אם בחוקותי תלכו ועל ידי שאתם מקיימים החקים אז ניכר ואת מצותי תשמרו שגם כשתקיימו את המצות שכליות ניכר שכונתכם לקיים מצותי ולא משום שהשכל מחייבם, והראיה הם החקים שאתם מקיימים כהולכי על דרך, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו דאף דרמז דרך בקשה באומרו אם בחוקותי פשטיה דקרא הוא אם תקיימו החקים אז קורא אני עליכם ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם, דהחקים עדות הן שרצונכם לקיים גזרותי.

ולפי מדרשו יאמר נא בהקדים פלוגתא דרבי יונתן ורבי יאשיה המפורסמת (סנהדרין דף ס"ו.) אם וי"ו לחלק או להוסיף, וכבר נודע אשר לימדנו להועיל הריטב"א הביאו בשיטה מקובצת למהר"ר בצלאל במציעא דף צ"ד ומטי בה משם רבו הרא"ה ואחיו רבינו פנחס דעד כאן לא נחלקו דמר סבר וי"ו להוסיף ומר סבר וי"ו לחלק אלא בלאוין מעין דוגמא דאביו ואמו קלל וכיוצא, אבל בעשין כולי עלמא מודו דוי"ו מוסיף ע"ש, ובאמת כי דבריו קילורית לעין ולפיהן נוחים כמה מילי, הגם דיש להעיר לפום ריהטא מאיזה מקומות אהאי כללא לא ע"ט האסף ולפי העלות חילוק זה נבא לבאר סדרן של כתובים פ' ויצא (ל"א ד') וכה תואר, וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה וכו' קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך וכו' הלא נכריות וכו' כל אשר אמר אלהים אליך עשה, וזה דרכנו שלא להאריך בדקדוקים והצעות על הרוב ואף גם זאת אזלינן בתר רובא ומתוך הביאור ישכיל אנוש הקורא נעים רק אחת היא, על כן אמרתי אקדמה דברי הרמב"ן המפורסמים דסבר כי אבותינו הקדושים היו מקיימים המצות בהיותם בארץ ישראל כי המצות הן משפט אלהי הארץ ושייכי דוקא ליושבי הארץ עד שלא ניתנה תורה, ולכן יעקב אבינו בחיר שבאבות הן בעודנו בחוצה לארץ נשא לאה ורחל שתי אחיות וגם בלהה וזלפה אחיות מפלגש, ולכן בתחילת ביאתו לארץ ישראל מתה רחל, זהו תורף דבריו. ואפשר דיעקב אבינו ע"ה בהאי פחדא הוה יתיב ונסתפק במאמר ה' האומר אליו קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ וכו' אם הכונה קום צא שלא תשב אצל לבן אבל אם תרצה לישאר עם רחל ולאה אתה יכול לישב בארץ אחרת בחוצה לארץ כי אין הקפידא כי אם על ישיבתך עם לבן בארץ הזאת דוקא, ומה שנאמר ושוב אל ארץ מולדתך הכונה או שוב אל ארץ מולדתך דוי"ו לחלק, כלומר שאם לא תחוש למיתת א' מנשיך שוב אל ארץ מולדתך, או כלך לדרך זו דרצון ה' הוא לצאת מח"ל כלה ולא לבד מבית לבן אלא מכל ח"ל ולבא אל הארץ ואומרו ושוב אל ארץ מולדתך וי"ו להוסיף ואין לחוש למיתת אחת מהנשים דכיון דבהתר נשאן בח"ל עתה הותרו גם בארץ וכדאמרינן בעלמא הואיל ואשתרי אשתרי.

ויען שיעקב אבינו ע"ה נאחז בסבך הספק העצום הזה אמימרא דרחמנא וכמראה האופני"ם יש לו פנים מפנים לכל צד, ומה גם דמילתא כדנא הנה נגע זה אל בית חייהן של נשיו הקדושות אשר בנו שתיהן את בית ישראל הכי קרא לרחל ולאה אחיות מקודשו"ת השדה אל צאנו גלה סודו ויספר להן את חלומו דברים כהויתן לעמוד בסוד ה' לדעת מה בפיהן ומה עצתן, ואם לבן בריא להן לצאת ולבא אל ארץ מולדתו או למיחש חיישי ורצונם לשבת בארץ אחרת אך רחוק יהיה ביניהן ובין אביהן ואל ארץ כנען לא

יבואו, והן בצדקתן וחכמתן תכף פשטי ליה דליכא ספיקא דוי"ו לחלק לא אמרינן אלא במניעה לא בעשין, וא"כ מאמר ושוב אל ארץ מולדתך וי"ו מוסיף ואין לחוש לאיסור שתי אחיות דהואיל ואשתרי אשתרי, והוא הדבר אשר דיברו העוד לנו חלק וכו' כי כל העושר אשר הציל אלהים לנ"ו הוא ולבנינו רמזו דהן מובטחות לחיות והעושר להן ולבניהן, ועתה כל וכו' כלומר ועתה שכבר אנו נשואות לך בהתר בח"ל אמרינן הואיל ואשתרי אשתרי כ"ל אשר אמר אלהים אליך, כל דייקא דלא שייך בכי האי גוונא וי"ו לחלק אלא הכל כאחד והטעם עש"ה ובעשה לא יש חילוק ואמרינן וי"ו להוסיף, ובחכמה רבה דברו כ"ל אשר אמר אלהיך אליך עש"ה.

נמשך לזה נלכה נא עלי בא"ר פ' (דברים ו' ה') ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום וכו', ונקדים מ"ש הרב תרומת הדשן בפסקים וכתבים שלו סי' ע"ג דהיכא שכללם אחר כך לכולי עלמא אמרינן וי"ו מוסיף, והביא ראיה מאותה שאמרו (סנהדרין דף ע"א.) גבי בן סורר שצריך שאביו ואמו יהיו שניהם שוים לא גדמין ולא סומין וכו' והיינו טעמא משום דכתיב ותפשו וכו', ועוד הביא ראיה מההיא דאמרינן מחצה לאהרן וכו', והדר קשיתיה דבבתרא דף קמ"ג יליף מהא להההיא כלילא דשדו אאבולי ואסטרטגי וכן באומר נכסי לך ולבנך וכתב דבצואות ושטרות אף דלא כלילנהו לא אמרינן וי"ו לחלק וכו' ע"ש באורך. ובזה אפשר לרמוז בכתוב הנזכר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, והן הן שלשה עיקרין גדולים כמשז"ל (ברכות דף נ"ד.) בכל לבבך בשני יצריך ובכל נפשך אפילו נוטל את נפשך ובכל מאדך בכל ממונך, והשתא יש מקום לאומר שיאמר דאין ה' חפץ בכל שלשתן רק אחת משלש אלה יעשו ודיו דוי"ו ובכל נפשך, וכן וי"ו ובכל מאדך לחלק יצאת וכמו דאמרינן בעלמא וי"ו לחלק, על כן בא האלהים ואמר והיו הדברים האלה כללם כלם כאחד וכשכללם אחר כך לא אמרינן וי"ו לחלק כמ"ש הרב מהר"ר איסרלן הנזכר וגלי קרא דבמעמד שלשתן הן ובהא וי"ו מוסיף, ומשום דבזה יש חולקין וכמ"ש הרב מהראנ"ח בשניות סי' ל"ד, ועדין יש מקום לבעל דין לחלוק ולומר דאף שכללם אכתי שפיר הוי וי"ו לחלק, לכן אמר אשר אנכי מצוך רמז לחילוק שני של הרב מהרא"י הנזכר דבצואות לכ"ע וי"ו להוסיף וא"כ הני תלתא לעיכובא נינהו, ומעין דוגמא יש לפרש בכמה פסוקים ואין להאריך.

ובחילוק הריטב"א הנזכר יש לרמוז בפסוק (אסתר ו':י') מהר קח את הלבוש ואת הסוס ועשה כן למרדכי היהודי אל תפל דבר מכל אשר דברת, וכבר שמעתי דיש מי שפירש פסוק זה בהא דוי"ו לחלק, אך אני בעוניי מפרשו באופן אחר על דרך זה כי הנה אמר

המן איש אשר המלך חפץ ביקרו יביאו לבוש וכו' וסוס וכו' ואשר ניתן וכו' והוה ס"ד לומר וי"ו לחלק, לכן אמר המלך מהר קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת גם שניהם ולא תימא וי"ו לחלק או זה או זה, וכמו שאני לא רציתי בכתר גם אתה תעשה מיעוט אחר מיעוט ותסבור דיש זכות תולה דוי"ו לחלק לא כי דבעשה לא שייך וי"ו לחלק, וא"כ ועש"ה כן למרדכי ועשה דייקא וכיון שהוא מעשה הוי"ו מוסיף אל תפל דבר מכל אשר דברת רמז בזה מ"ש מהרשד"ם דבלשון בני אדם וי"ו להוסיף, וזהו אל תפל דבר מכ"ל ונתן טעם אשר דברת דבלשון בני אדם דינא הוא להוסיף מלבד שהוא מעשה כאמור.

והשתא אנן ניקום לפרושי קראין אם בחוקותי וכו', וכבר כתבנו דבתורת כהנים מפרש בחוקותי תלכו שתהיו עמלין בתורה ואת מצותי תשמרו קיום המצות, ועתה יש מקום לטעות לומר דבאחת משתים סגי או לימוד או קיום המצות דוי"ו ואת מצותי תשמרו וי"ו המחלקת והיינו או מצותי תשמרו, כלומר מדרש ומעשה כל אחת מהנה לחודא סגיא או תלמוד תורה או קיום מצות, לזה אמר ועשיתם אותם כלומר על שניהם הוא אומר כחדא שריין לימוד ומעשה והא בלא הא לא סגיא, ואין לטעות כאן דוי"ו מחלקת דזה לא אתמר אלא במניעה לא בעשה וכדברי הריטב"א, ולכן אני אומר ועשיתם אותם דזה הוי מעשה ובכי האי גוונא וי"ו מוסיף, וכל מן דין יש לפרש בכמה פסוקים כגון פ' קדושים (י"ט ל"ז) ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם, וכן בפ' בהר (כ"ה י"ח) ועשיתם את חוקותי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אותם, וכן ביתר פסוקים איש איש ממקומו, והדברים מבוארים ופשוטים והאריכות בזה כיום משא במדב"ר. ויתכן לרמוז עוד בקראין, ונקדים מ"ש פ"ב דכתובות (דף י"ז.) רב שמואל בר יצחק מרקיד אתלת אמר ר' זירא קמכסיף לן סבא כי נח נפשיה אפסיק עמודא דנורא וכו' אמר ר' זירא אהניא ליה שוטיתיה לסבא ואמרי ליה שיטתיה לסבא ואמרי לה שטותיה לסבא, ופירש"י מרקיד אתלת שלשה בדין זורק א' ומקבל א' מכסיף לן סבא שמזלזל בכבוד ת"ח ונוהג קלות ראש בעצמו שוטיתיה לסבא שוט של הדס שהיה מרקד בו שיטתיה שיטתו ומנהגו שטותיה שהיה מתנהג כשוטה עכ"ל. וכתב מהרש"א שם באגדתיה וז"ל רב שמואל בר יצחק מרקד אתלת פירש"י אתלת בדין זורק א' ומקבל א', וכי האי גוונא אמרינן פ' החליל בשמחת בית השואבה רשב"ג היה נוטל ח' אבוקות וכו', אבל א"כ ה"ל לתלמודא לפרושי הכא כדמפרש לה התם, ועוד דלא הול"ל אתלת אלא בתלת, ועוד מאי קא מתמה עליה ר' זירא, ולולי פירושו נראה לפרש דהכא הכי פירושו שהיה מרקד אתלת דהוה מרקד נגד תלתא שאר אינשי שמרקדין לפני הכלה, והשתא ניחא דא"ר

זירא קמכסיף לן סבא דאנן נערים לגביה ולא מרקדינן רק חדא והוא מרקד כתלתא דילן אע"ג דהוא סבא עכ"ל.

ועמו הסליחה דנעלם ממנו מאי דאתמר בי מדרשא בראשית רבה פרשה נ"ט רב שמואל בר יצחק דהוה מרקד אתלת שבשין וכו' והוו רבנין אמרין למה עביד כדין למה הוא מבזה ית אוריתא אמר ר' זעירא שבקותיה דהוא ידע מה הוא עביד כד דמך וכו' ונחתה שבשבה דנור כמו שבשבה דהדס וכו' ע"ש, הרי מפורש כדברי רש"י דהוה מרקד אתלת שבשין, ומיהו יש שינוי בין הש"ס להא דב"ר דבגמרין קאמר א"ר זירא קמכסיף לן סבא, ובמדרש קאמר דרבנן אמרי למה עביד ור' זעירא אמר לון שבקותיה דהוא ידע מה הוא עביד וידוע דר' זירא דתלמודין הוא ר' זעירא וכ"כ מהרש"א בחידושי אגדות במציעא דף פ"ה, וא"כ מחלפא שיטתיה דב"ר מהש"ס דבש"ס ר' זירא מן המתמיהין דאמר קמכסיף לן סבא ובב"ר אמר לרבנן שבקותיה וכו', ואם נפשך לומר דנהי דר' זירא היינו ר' זעירא אבל יש ר' זעירא אחר שגם בש"ס מזכירו בשם זעירא הנה נא מצאתי שינוי בירושלמי דבפ"ק דפאה (ה"א) אמרו בירושלמי ר' שמואל בר רבי יצחק וכו' והוה ר' זעירא חמי ליה ומטמר מן קומוי אמר חמי להדין סבא איך הוא מבהית לן וזה מסכים לתלמודין דר' זירא אמר קמכסיף לן סבא, ואלו בירושלמי עצמו ריש פ' כל הצלמים מוכח כדאמרו בב"ר ע"ש, ובפירוש פני משה ושם במראה הפנים הביא בשם תוספות דכתובות שהביאו מב"ר שהיה עמוד אש כעין שושביתא דהדס ולא זכר שכן הוא בירושלמי עצמו פ"ק דפאה נחתת אשתא משמיא ואתעבידת כמין שבשא דנור.

נחזור לדברי מהרש"א דכתובות הנז' דמה שדקדק אמאי תלמודא לא מפרש לה כדמפרשה פ' החליל לאו דוקיא הוא כל עיקר, דמה ענין שלשה בדי הדס להההיא דשמנה אבוקות ביד א' זורק א' ומקבל א' ואינן נוגעות זו בזו, דודאי הוא מילתא דתמיהא טובא אבל הכא הוא דבר פשוט, וכבר לעיל מזה מייתי הש"ס דר' יהודה בר אלעאי הוה מרקד בבד של הדס ועלה מייתי דר' שמואל בר יצחק מרקיד אתלת דר"ל אתלת בדי הדס דעלה דר' יהודה בר אלעאי קאי ולא היה שום רבותא במאי דהוה מרקד, ושאני התם בההיא דהחליל דהכל חידוש שמנה וביד אחת ולא נוגעות וגם הם אבוקות דולקות, ומאי דדיק דהלשון מרקיד אתלת לא משמע הכי אין צורך להשיב דלשון ב"ר מרקד אתלת שבשין ופירושו דחוק בלשון, וגם מה שנראה מדבריו דר' זירא הוה מרקד נמי לא משמע הכי בבבלי וירושלמי ומדרש, ומאי דדיק דמאי קמתמה עליה ר' זירא לא ידעתי מאי קשי' ליה דמעשה זה אצלם היה נראה ביזוי לתלמיד חכם וכ"ש לאדם גדול וזקן כר' שמואל בר יצחק.

הן אמת דיש קצת להרגיש דמדוע לא נצטערו רבנן כשהיה ר' יהודה בר אלעאי מרקד לפני הכלה, ואפשר לומר במ"ש הרב פרישה בא"ה סי' ס"ה דאינו חייב לשמח חתן וכלה אלא כשאוכל בבית המשתה שם וכמשז"ל (ברכות דף ו':) כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בה' קולות, אך הרב בית שמואל כתב שם דמשמע מהפוסקים דאף דאינו מזמינו מצוה לשמחם, ואפשר דר' יהודה בר אלעאי דמרקד בבד של הדס היה כשהיו מזמינים אותו בסעודת חתן בזיווג נאה, ולכך לא הוו מצערי רבנן דהיה לפרקים וכשמזמינים אותו וכמ"ש הרב פרישה, אך רב שמואל בר יצחק היה נוהג זה תדיר בכל כלה ואף שלא מזמינים אותו וכמ"ש בשיטה מקובצת שם אהניה ליה שיטתיה דכך היה מנהגו תמיד, והיינו טעמא דסבר כהרב בית שמואל דאף דאינו מזמינו מצוה לשמחם, ומשום הכי א"ר זירא קמכסיף לן סבא דסבר דאינו מצוה אלא במזמינים אותו, והגם דאמרו שם בכתובות דרבי יהודה בר אלעאי היה מבטל תלמוד תורה להכנסת כלה אפשר דלא היה מרקד אלא בבית המשתה אם הזמינוהו, והיותר נראה דמין רקוד רב שמואל בר יצחק היה משונה ובמקומו ובזמנו נחשב ללעג.

ועדיין צריכין אנו למודעי הני תלתא לישני דאיכא דאמרי אהניא ליה שוטיתיה ואמרי לה שיטתיה ואמרי לה שטותי מאי ביניהו ומאי נפקא לן מינה, ונקדים לפרש פסוקי שמואל ב' סי' ו' ותצא מיכל לקראת דוד ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים ויאמר דוד אל מיכל לפני ה' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצוות אותי נגיד על עם ה' על ישראל ושחקתי לפני ה' ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני וכו' ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד וכו'. ואיכא למידק הלא מראש דכתיב ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד מאי איכפת לן לכנותה בשם בת שאול. ועוד דקאמר לקראת דוד בשם העצם לבד והול"ל ותצא מיכל לקראת המלך. ועוד להבין דברי מיכל אשר הם כמדקרות מה כחה לדבר לקראת מלך רב בשגם שוכבת חיקו מ"מ הפריזה על המדה. וגם להבין דברי אדונינו המלך דוד אם היא חטאה מה יש לו להזכיר שנבחר מאביה ומכל ביתו. ותו להבין ונקלותי וכו' והיתי שפל בעיני. ותו להבין איך צודק העונש שנענשה מיכל שלא היה ולד למה שהטיחה דברים לפני המלך, וכבר שמעתי וראיתי מי שפירש פסוקים אלו בדין מלך שמחל וכו' אך אני בעוני שיירתי דרך לעצמי בהקדמות אלו באופן אחר מחודש לפי קצורי ומינייהו ומני יתקלס עילאה.

וכבד נודע (קדושין דף ל"ב:) דמלך שמחל אין כבודו מחול ורב שמחל על כבודו כבודו מחול, ויש מחלקת אם חכם רוצה למחול על כבודו ולהעיד עדות שהוא יודע לאיש ישראל דאיכא מאן דסבר דאינו יכול לילך ולהעיד ואיכא מאן דאמר דיכול למחול על

כבודו, והוא עד ממהר כמ"ש הרדב"ז בתשובה בראשונות סימן קי"ט והריב"ש בתשובה סי' ר"ך והביאו מרן בכסף משנה פ"ז מהלכות תלמוד תורה ומהר"י קשטרו בהגהותיו י"ד סוף סימן רמ"ג דאסור לחכם למחול על בזיונו, ואמרו פ"ב דיומא (דף כ"ב:) מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו, ויתכן לדון לכף זכות למיכל כי ידעה דנענש אביה מפני שמחל על כבודו, ועתה שראתה לבעלה שזלזל במלכותו יראה ופחדה ומרוב צערה באה לכלל כעס ולא עצרה כח, וז"ש ותצא מיכל בת שאול שנענש משום שמחל על כבודו לקראת דוד שעזב את מלכותו ונעשה דוד כהדיוט וזהו עצם יציאתה, וקרא אתא להפוכי בזכותה להגיד טעם יציאתה מהמרכז היינו על היותה בת שאול שנענש שמחל על בזיונו ועתה ראתה למלך כהדיוט כאלו הוא דוד דעלמא על כן יצאה לקראתו בחרון אף מרוב צערה, ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל וכו' הכונה דהטב חרה לה כי האף אמנם דוד מצד רבנותו יכול למחול דרב שמחל על כבודו כבודו מחול, מכל מקום אם הרב מוכתר בכתר מלכות נמי מסתברא דבתר מלכות אזלינן דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ונפקא מינה דבצנעא יכול למחול על כבודו דלא שייך טעמא שתהא אימתו עליך ומשום לתא דרב נמי רב שמחל על כבודו כבודו מחול, אבל בפרהסיא נהי דרב שמחל כבודו מחול מ"מ כיון דהוא מלך לא מצי מחיל, וזאת אומרת מיכל מה נכבד היום מלך ישראל, כלומר הגם דדוד בשתים יתחתן כתר תורה וכתר מלכות מ"מ היום שהיה בפרסיא בתר מלכות אזלינן, הדא אמרה מה נכבד היום דייקא מלך ישראל דהאידנא לא איריא היותך רב רק המלכות עיקר אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו שהיה בפרסיא ובפרסום גדול ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ולא זו בלבד אלא עוד רעה חולה אשר הגל"ה כהגלות נגלות אחד הריקים, כלומר מלבד שלא נהג כטכסיס מלך אלא אף כחכם לא נהג דחכם אין בזיונו מחול ומה"ט אסור לילך ולהעיד למאן דאמר, וא"כ דמית היות כהגלות נגלות אחד הרקים שאינן בני תורה דאלו בני תורה אינם יכולים למחול על בזיונם וכ"ש מלך דאף במה שהותר לחכם לא הותר לו ואתה לא כן שעשית דבר שאין החכם יוכל עשוהו רק הפחותים ועמא דארעא שרי להו לבזות עצמם, וזהו בעצם כהגלות נגלות אחד הרקים דלית בהו תורה וזה הצע"ר מיראתה שלא יארע לו כדרך שאירע לאביה דנענש על שמחל הוציאה ממחיצתה לדבר תועה אל המלך, וז"ש ותצא מיכל בת שאול רמז יצאה מגדר מורא מלך ובאה לכלל טעות, ולזה השיב דוד הע"ה בעצם אחר שמוע כל טענותיה אמר מר אשר בחר בי מאביך וכו', כלומר הלא נגד עיני דבר שנצטער בו אותו צדיק לבל אכשל למחול על כבודי וכ"ש על בזיוני דתא חזי מאי סליק באביך ואיך יתכן שאעלים איני בו, אמנם אין חכמה לאשה ולא כיונת

להלכה, דכל זה בדבר התלוי בחבירו בין איש לרעהו בזה אף לדבר מצוה אין המלך יכול למחול כגון חליצה דכתיב וירקה בפניו והוא בזיון למלך אינו חולץ כמ"ש הרמב"ם פ"ב דמלכים (ה"ג) אבל אם החכם והמלך הם מבזים עצמם מינם ובם לכבוד ה' שרי דליכא שום לתא דבזיון על יד אחר, והוא אומרו ונקלותי אני בעצמי עוד מזאת והיתי שפל בעיני דייקא לבזות עצמי על ידי ולא על יד זולתי והא שרי, וכפ"ז נמצא דמיכל לענין דינא דיברה והו"ל כמותיב מלה קמי רביה דאמרינן פ' הדר (עירובין דף ס"ג.) מאן דמותיב מלה קמי רביה אזיל לשאול בלא ולד, ומייתי לה ביהושע שאמר אדוני משה כלאם ולא זכה לבן זאת היתה למיכל דאותיבה מלה קמי מלכא וגם היתה מורה בהוראה לפני המלך משום הכי נענשה דלא היה ליה ולד, כי זהו העונש למאן דמותיב מלה קמי רביה כאמור.

חוזרנו לענין ראשון מאמר דרב שמואל בר יצחק דהוה מרקיד אתלת ואמר ר' זירא קמכסיף לן סבא, הכונה שמבזה התורה ורב שמחל על בזיונו אינו מחול ואפילו להעיד יש צד לומר דאסור החכם לילך ולהעיד, ומה נעשה לזקן דמזלזל בתורה ומכסיף לן, ואחרי כן אשר חזה ר' זירא עמודא דנורא והיה כעין בד של הדס אמר אהניא ליה שוטיתיה לסבא, כלומר הא דאתחזי לן עמודא דנורא מעין דוגמא בב"ד יהיה בד הדס לומר דמעשיו רצויים ואת כל כשרון צדקת לבו ראה אלהים ויוכח עמוד האש, האמנם בכל זאת אנן לענין דינא אין להכריע מזה לעשות החכם כמעשהו ממנו, כי אין הטעם ברור לנו דהלכה רווחת דאינו בזיונו מחול וכל בתר איפכא עין רואה האי סבא קדישא יודע אני שהוא מקובל ולא אתנו יודע, ומי יעמוד בסוד נפשות חסידיו וגלגוליהן וצירופיהן ומי יודע אם זה היה תקון לשלמות נפשו, והדברים עתיקין באופן דליכא למגמר מינה כל שאין הטעם ניכר לנו על פי כללי התורה אשר בידינו, אמנם אמרי לה שיטתיה סברי דר' זירא בסוף הכריע וידע טעמו של דבר, והענין במ"ש הרב חוות יאיר זלה"ה בתשובה סי' ר"ה דאם החכם תדיר מתנהג בחסידות והוא דש בעירו לחסיד קדוש יאמר לו אז שרי ליה לבזות עצמו לדבר מצוה כי אין זלזול בתורה, כי כל העם אשר בשער והזקנים עדים כי כל מעשיו לשם שמים וכף זכות מכרעת ע"ש, והוא הדבר אשר דיבר ר' זירא אהניא ליה שיטתיה לסבא דתמיד שיטתיה להתנהג בחסידות ולשמוח במצות בדבקות וענוה צדק לכן הותר לו לזלזל בעצמו, וז"ש אהניא ליה שיטתיה לסבא דמה שהיה תמיד רגיל בחסידות דין הניין ליה כי לא נחשב כמזלזל בתורה ונילף מינה דאשר מתנהג בחסידות תדיר שפיר מצי למעבד כי הא, ואמרי להוהוא הדבר אשר דיבר ר' זירא אהניא ליה שיטתיה לסבא דתמיד שיטתיה להתנהג בחסידות ולשמוח במצות

בדבקות וענוה צדק לכן הותר לו לזלזל בעצמו, וז"ש אהניא ליה שיטתיה לסבא דמה שהיה תמיד רגיל בחסידות דין הניין ליה כי לא נחשב כמזלזל בתורה ונילף מינה דאשר מתנהג בחסידות תדיר שפיר מצי למעבד כי הא, ואמרי לה שטותיה סברי כחילוק אחר שכתבנו דהא דחכם אין בזיונו מחול היינו כשהוא מתבזה על יד אחר אך כשהוא מיניה וביה ולמצוה שרי, וז"ש אהניא ליה שטותיה דייקא כשוטה שהוא מתבזה מעצמו אהניא ליה, ולימדנו להועיל דאף שאינה מצוה מסוימות ופרטית כחליצה ואי בעי עביד ואי בטי לא עביד אף דאיכא בזיון כל שהוא על ידי עצמו שרי, והוא אומרו אהניא ליה שטותיה לסבא.

ובכן הבא נבא לקראין דאתאן עליה אם בחוקותי תלכו שתהיו עמלין בתורה ותהיו מהרהרים אף בהליכה בדרך שהוא מדרגת הגיע לפרשת דרכים והוא גברא רבא צדיק הוא וצדיק דינ"ו דין אמת לאמיתו כמתבאר ממאי דכתיבנא בעניותין, הלא מראש לא תסברו לזלזל במצות כמלך דלא חולץ משום דהוא בזיון כמ"ש הרמב"ם, ואשכחן דכבוד התורה עדיף מכבוד מלכות כמ"ש התוספות פ"ב דסנהדרין (דף י"ט.) ושאר דוכתי ומזה יעלה על לב דגם החכם לא יקיים מצות שיש בהם קצת זלזול, לא היא דלגבי מצות החכם חייב בכלן וכמ"ש גאון עוזינו מהרח"א ז"ל בס' עץ החיים פ' בשלח דף ע"ב, וז"ש אם בחוקותי תלכו ואתם הרי ישראל אשלי רברבי, עם כל זה ואת מצותי תשמרו דשאני מצות שפטרה תורה לחכם כגון השבת אבידה שאינה לפי כבודו ולילך ולהעיד, אבל בשאר מצות חייב דרב שמחל על כבודו כבודו מחול, ועשיתם אותם יתר רמז דאף בהשבת אבידה ועדות אם רוצה למחול על כבודו יכול לעשות כלן כדעת הרמב"ם ז"ל בהשבת אבידה (פי"א מה' אבידה הי"ז), ומכ"ש בעדות וכמו שנתבאר אצלנו במקומו בס"ד דתורה דיליה ומצי מחיל יקריה, והראיה לזה ונתתי גשמיכם בעתם וכו', דהרי כביכול משיב רוחות ומוריד מטר ומוחל על כבודו כמ"ש רבי צדוק בקדושין דף ל"ב ואתמר התם הרב שמחל על כבודו כבודו מחול שנאמר וה' הולך לפניהם יומם, וז"ש ונתתי גשמיכם וכו' דממה שאני מוחל על כבודי מינה נשמע דרב שמחל על כבודו כבודו מחול, ולכן ועשיתם אותם יכולים אתם לעשות אף מצות שפטרה התורה לחכם משום כבוד.

ומן האמור נבא לבאר מאמרם ז"ל בילקוט תהלים (רמז תת"ה) הובא בס' דרוש שמואל סדר היום, אלהים שופע בזמן שדין בארץ א"ל נטלתם אומנתי אבקש אחרת ונתתי גשמכם בעתם, ויש להבין איך נמשך מעשות משפע בארץ גשם נדבות יניף אלהים, ולפי פשוטו יאמר נא במ"ש פ"ק דתעניות (דף ז':) דהגשמים נעצרים בעון הגזל, איכו השתא

כאשר יחדיו למשפט נקרבו לפני ב"ד ושפטו צדק לשבר מתלעות עול, א"כ תו ליכא גזל דבי דינא אלימי לאפקועי לעשות משפט ובכן רבו הנוטפין גשם מטרות, וז"ש בזמן שדין בארץ דאין כאן גזל ודיינא דארעא מתוך ומחמס יגאל אבקש אחרת ונתתי גשמכם ולא יעצרכם הגשם.

ולפי דרכנו אפשר בהקדים חקירת הרב שמע יעקב דף צ"ו דאיך יתכן אלהים שופע, ואמרו בשמות רבה (פ"ל) ר' מאיר אומר סנהדרין יושבין במרום לפני אלהים שנאמר (דניאל ז' ט') חזה הוית עד די כרסוון רמיו וכו' והלא אין מושיבין מלך בסנהדרין, וניחא ליה דטעם אין מושיבין מלך בסנהדרין משום לא תענה על רב, וכביכול הוא שמח כשנוצחין אותו ע"ש באורך, ונמצא כי בדבר המשפט מראה הקב"ה ענותנותו הגדולה יושב בשבת הסנהדרין ושמח כביכול כשנוצחין אותו, וז"ש כשיש דין בארץ אני אטול אומנות אחרת דעד האידנא היה מראה כביכול ענוה גדולה בשפוט הארץ כאמור, ומעתה אטול אומנות אחרת להראות ענוה ונתתי גשמכם בעתם וכמ"ש ר' צדוק בקדושין דף ל"ב הקב"ה משיב רוחות וכו' מוריד מטר וכו' ואנו לא יהא גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו, הא למדת דממה שמוריד גשמים למדנו ענוה וכבודו מחול כדיליף מקרא וה' הולך לפניהם יומם דרב שמחל מחול וא"כ בעצם קאמר אטול אחרת ונתתי גשמכם דבמקום הענוה דעביד במשפט כמראה אשר הראה במשפט אתה מראה בהורדת גשמים.

ולהבין דקדוק הכתוב ונתתי גשמכם בעתם דהול"ל ונתתי גשמים בעתם ומה הלשון אומרת גשמכם בכינוי ומאין ולאין הם גשמיהם ומי ילד את אלה הלא ה' ומה תלמוד לומר גשמיכם, כד הוינן טליא פירשנו בעניותנו באותה שאמרו פ"ק דראש השנה (דף י"ז:) תמיד עיני ה' אלהים בה וכו' עתים לטובה ועתים לרעה לטובה כיצד הרי שהיו ישראל רשעים גמורים בראש השנה ופסקו עליהם גשמים מועטים לסוף חזרו בהם להוסיף עליהם אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא הקב"ה מורידן בזמנן על הארץ שצריכה להם הכל כפי הארץ, עתים לרעה כיצד הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים בר"ה ופסקו להם גשמים מרובים לסוף סרחו לפחות מהן א"א אלא הקב"ה מורידן שלא בזמנן על הארץ שאינה צריכה להם עכ"ל, וז"ש ונתתי גשמכ"ם דייקא הקצובות לכם מראשית השנה בעתה כשתקיימו המצות, דאי לאו הכי אותם גשמים עצמן שנגזרו יבואו שלא בעתם חוץ לזמנן וחוץ למקומן, אבל אם בחוקותי וכו' בין שבר"ה הייתם צדיקים בין שלא הייתם אותם הגשמים שקצבתי לכם וזהו גשמכ"ם יבואו בעתם כפי הצורך ונתנה הארץ יבולה וכו'.

ועוד לאלוה מילין אפשר לרמוז בקראין במאי דאמרינן פ"ק דקדושין (דף ל"ב.) איסי בן יהודה אומר אביו אומר השקני מים ומצוה לפניו לעשות ואי אפשר לעשות על ידי אחרים יעסוק במצוה ויניח כבוד אב ואם, וכתבו הר"ן והריטב"א דהיינו דוקא כששתיהן לפניו אבל אם כבר הוא מתעסק בכבוד אב ואם ואתרמי ליה מצוה אינו מניח כבוד אב ואם מפני המצוה דעוסק במצוה פטור מן המצוה, ואנן בעניותין לעיל פ' לך לך דף י"ב ע"ד [ד"ה ויראה לי] הוכחנו מדברי הרא"ש בתוספותיו והר"ן בחידושיו פ"ק דמועד קטן דהיינו דוקא בשתי מצות אז הוא דאי עסיק ואתי באחת זו פוטרת האחרת וכלשון רז"ל עוסק במצוה פטור מן המצוה, ברם גבר חכים ונהיר העוסק בלימודו פוסק לקיים מצוה שאי אפשר לעשות על ידי אחרים, והטעם ברור דתלמוד תורה תדיר ובתורתו יהגה יומם ולילה, ואי תימא דעוסק בתורה לא יפסוק למצוה שא"א לעשות על ידי אחרים א"כ זה שהינו כרשב"י לא יקיים מצות ועיקר תלמוד תורה לשמור ולעשות המצות, ודין הוא שפוסק מת"ת לקיים מצוה שאי אפשר לעשות על ידי אחרים משא"כ בעוסק במצוה אז הוא פטור ממצוה אחרת דהיום עוסק בזו ולמחר יעסוק באחרת, עיין לעיל באורך, והכי משמע מריהטא דבריתא דכתובות דף י"ז ת"ר מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה אמרו עליו על ר' יהודה בר אלעאי שהיה מבטל ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה בד"א בשאין עמו כל צרכו וכו' ופשט לשון מבטלין ת"ת, ור"י בר אלעאי שהיה מבטל ת"ת משמע שכבר עסוקין בת"ת וכשאין עמו כל צרכו הוי כמצוה שאי אפשר לעשות על ידי אחרים דעתה אינם מזומנים כל הצורך, ואפשר שזהו שרמז הכתוב אם בחוקותי תלכו דהיינו שתהיו עמלין בתורה כמ"ש בתורת כהנים אף שאתם עוסקין בתורה כמובן מלשון בחוקותי תלכו, עם כל זה ואת מצותי תשמרו ותפסקו מת"ת לקיים המצות ולא לכל מצוה תפסקו מת"ת אלא במצות שא"א לעשות אלא על ידיכם, וזהו ועשיתם אותם כלומר שאתם עושים אותם וא"א ליעשות על ידי אחרים.

ויתפרש באופן אחר דאומרו ועשיתם אותם, הנה זה בא כל שהוא בנותן טעם למה יפסוק מתלמוד תורה שהיא מצוה גדולה יתר מאד וזהו כנגד היסוד אשר מסורת בידינו העוסק במצוה פטור מן המצוה, על כן אמר ועשיתם אותם כלומר אי אמרת דעוסק בתורה לא יפסיק לא משכחת קיום המצות, וז"ש ועשיתם אותם כלומר בדין הוא שתפסקו מת"ת כדי שתזכו לעשות המצות ונמצא דזה וזה יעלה בידכם ללמוד ועשיתם אותם, וכתיב אתם דהוא מצוה דרמיא עליה וא"א לעשות על ידי אחרים, וז"ש ועשיתם אתם כלומר זהו במצות שמוכרחים אתם לעשותם וכמדובר.

וקרוב לזה אפשר לרמוז מאי דאמרינן בירושלמי פ"ק דברכות (ה"ב) ופ"ק דשבת (ה"ב) דמי שתורתו אומנותו כגון ר' שמעון בן יוחאי אינו פוסק לא לתפלה ולא לק"ש דהאי שינון והאי שינון ות"ת חביב ליה טפי אך במצות מעשיות שקבוע להן זמן כסוכה ולולב וכיוצא פוסק והזכירו הירושלמי הזה התוספות במועד קטן דף ט' ומה שקשה מזה על מ"ש בש"ס והתוספות פ"ק דשבת דף י"א כתבנו במקומו בס"ד ועל מ"ש גדולי האחרונים על זה וכד הוינא טליא הקשיתי מדברי גמרין ותוס' דפ"ק דשבת על מ"ש בסוף ס' פני שלמה בשם הרב מהר"ם גאלנטי ע"ש, ויש להעמיד דבריו לשיטת הירושלמי. ועתה נבא לפרש ולרמוז בקראין דאפשר דהכתוב איירי כלפי מי שתורתם אומנותם כר' שמעון בן יוחאי דת"ת חביבא להו טפי ולכן פתח בתורה אם בחוקותי תלכו שאתם עמלין בתורה והיא חייכם ואומנותכם, עם כל זה ואת מצותי תשמרו ואיזה מצות אותם שהם מעשיות כסוכה ולולב, וז"ש ועשיתם אותם הן המצות שיש בהם מעשה לאפוקי ק"ש ותפלה דהאי שינון והאי שינון, ורמז באומרו ואת מצותי תשמרו לשון ואביו שמר (בראשית ל"ז י"א) שתמתינו לזמנם ועשיתם אותם באופן שאף אם בחוקותי תלכו והיא עיקר אומנותכם, שאפי' בדרך תלכו בה עכ"ז תפסקו למצות מעשיות שקבוע להם זמן, וזהו תשמרו לזמנם ועשיתם וכשיטת ר' שמעון בן יוחאי כמו שנאמר.

ולהבין התכת הכתובים אם בחוקותי תלכו וכו' ונתתי שלום בארץ וכו' והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים ואשבור מוטות עולכם ואולך אתכם קוממיות ואם לא תשמעו לי וכו' לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי אף אני וכו', נהלך ברג"ש דמה צורך להזכיר יציאת מצרים בין ברכות לתוכחות, ועוד תיסגי באומרו אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים והא תו למה לי' להאריך מהיות להם עבדים ואשבור מוטות עולכם. ועוד מה שאומר ואולך אתכם קוממיות ותרגם אנקלוס לחירותא מאי שיאטיה.

אמנם אפשר בהקדים מאי דכתיבנא בעניותין בפירוש ההגדה הקדמה אחת משם אחד קדוש ואני בעוניי הוספתי נופך, ותורף הדברים כי הנה הוא יתברך במעמד בין הבתרים נתן הארץ לאברהם אבינו ע"ה על תנאי שישתעבד זרעו ת' שנה, ובעת המילה חזר ונתן הארץ לאברהם אע"ה ולא הזכיר תנאי הגלות רק התנה והייתי להם לאלהים שנתינת הארץ על תנאי שיקבלו אלהותו יתברך ומצותיו. והנה אמרינן בכתובות ד' מ"ד אמר רב נחמן שתי שטרות היוצאין בזה אחר זה ביטל שני את הא' אי אוסיף ליה דקלא לתוספת כתביה אי בעי בהאי גבי אי בעי בהאי גבי, ונחלקו הראשונים בזה דלרש"י והרי"ף אי כתב תוספת בשני דאמרינן אי בעי בהאי גבי לא שיהיו שניהם קיימין אלא אם

ירצה בשטר הראשון יגבה השדה בלא הדקל ואם ירצה בשטר שני יגבה בה הדקל, אבל הרא"ש וסיעתו סברי דלא ביטל שני את הראשון אלא השני לתוספת הדקל נכתב והשטר הראשון קיים ויגבה הדקל בשטר שני כמבואר הכל באורך בפסקי הרא"ש שם, והשתא מתנת הארץ שנתן הקב"ה לאברהם במעמד בין הבתרים וחזר ונתנה בעת המילה הו"ל כשני שטרות בזה אחר זה והשטר הראשון נתן הארץ בתנאי הגלות והשני בתנאי קבלת אלהותו, והנה ישראל בגלות מצרים בתחילה סברו לזכות בשטר הראשון להשתעבד ת' שנה ולזכות בארץ והיו גוי מקרב גוי, דבשטר מעמד בין הבתרים לא אתיא זכירה מקבלת אלהותו אלא תנאי השעבוד, אבל כאשר שחה לעפר נפשם ולא יכלו לסבול את כל תוקף הגלות הפכו השיטה לגבות בשטר המילה דשם התנה בקבלת אלהותו ולא זכר מהגלות, ולדעת רש"י והרי"ף דגובה בשטר אחד דוקא בשטר שחפץ בו הכא נמי ישראל לא רצו לגבות בשטר הראשון ששם תנאי הגלות ורצו לגבות בשטר המילה שהתנאי בקבלת אלוהותו, וה' נתרצה להם והוציאם מגלות מצרים ונתן להם הארץ אך כאשר עונינו ענו בנו ועזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל ח"ו הקב"ה תפס השיטה כסברת הרא"ש ששני השטרות קיימין גם את הראשון גם את השני ויהיו בגלות ויקבלו אלהותו יתברך, זה תורף ההקדמה שכתבנו בעניותנו שם והארכנו שם בביאור כמה ענינים ופסוקים על פי הקדמה הלזו בס"ד.

ואלה מוסיף על הראשונים אף אני אביא שנים שלשה גרגירים שנתחדשו לי בהקדמה זו זה יצא ראשונה, דלפ"ז דהשעבוד היה תנאי לזכות בארץ ניחא דשבט לוי לא נשתעבדו דגלוי וידוע לפניו דשבט לוי לא יהיה להם חלק ונחלה בארץ ואינם חייבים בשעבוד, ולכך היתה סיבה מאת ה' שלא ישתעבדו שבט לוי, ובהא ניחא חקירות הראשונים כי אמר הכתוב (בראשית ט"ו י"ב) והנה אימה חשכה וכו' רמז לד' גליות, ונמצא שמאז ומקדם נגזרו ד' גליות ובמעמד הר סיני והלוחות היה חירות משעבוד מלכיות, ואם לא היו ישראל חוטאים היאך יתקיימו ד' גליות אשר הראה הקב"ה לאברהם אע"ה, והם תירצו לפי דרכם. אמנם על פי הקדמתנו ניחא דאיכא שני שטרות שטר בין הבתרים ושטר המילה, והרשות נתונה ביד ישראל לקיים השטר שרוצים, ומאחר שכן בהגיע תור יציאת מצרים שרצו לקיים השטר השני לא יזכר ולא יפקד עוד שעבוד כי מתנת הארץ היה על תנאי שיקבלו אלהותו, א"כ כשקבלנו התורה אם לא היינו חוטאים היה באמת חירות משעבוד מלכיות לעולם.

ובזה אפשר לתת טעם למאי דקי"ל (ברכות דף מ"ח:) דחייב להזכיר ברית ותורה בברכת הארץ בברכת המזון ואם חיסר אחד מהם מחזירין אותו, ומן האמור ישנו בנותן טעם

דישראל בצאתם ממצרים קיימו וקבלו השטר השני של עת מילת אברהם אע"ה ושם נאמר דמתנת הארץ בתנאי שיקבלו אלהותו וה' עמם, ובעת שבאו אבותינו לארץ כתיב (יהושע ה' ד') וזה הדבר אשר מל יהושע, וארז"ל (בר"ר פ' מ"ו) דבר אמר להם ומלן מה אתם סבורים ליכנס לארץ ערלים, כך אמר הקב"ה לאברהם ונתתי לך ולזרעך אחריך על מנת ואתה את בריתי תשמור, עכ"ל הובא בילקוט (ח"ב רמז ט"ו). ולפי דרכנו ניחא כי לא יצאו ממצרים אלא בקיום שטר המילה דשם נתנה הארץ על תנאי לקבל אלהותו יתברך, וכן מהמילה ניכר אלהותו יתברך כמ"ש בפליאה, הביאו בספר עמודיה שבעה עמוד א' סי' ד' דבהמות חיות ועופות עשה הקב"ה הבדל ביניהם בצורתם איזה אסור ואיזה מותר, ויש סימנים לטהורים ולאשר אינם טהורים, אך במין האדם לא עשה הבדל ביניהם ולכך ציוה לאברהם אע"ה המילה להיות הבדל ביניהם ולא עשה הבדל בשינוי צורתם כמו שעשה לבהמות וחיות ועופות כי האדם בצלם אלהים, ואם יהיה הבדל לטהורים יאמרו ח"ו שתי רשויות יש, ובזה פירש הרב הנזכר כמה ענינים דמהמילה מורה אחדותו יתברך ע"ש באורך, ונצרף זה להקדמתנו ויהיו הדברים נוחים, דבשטר המילה נתנה הארץ על תנאי קבלת אלהותו יתברך והמילה עצמה עדות על זה, ועתה שישראל היו נכונים לבא לרשת הארץ אמר להם יהושע כי לא יתכן להם ליכנס לארץ אם לא שימולו, כי יוצאי מצרים קבלו שטר המילה ופקעי השעבוד וביטלו לשטר בין הבתרים, ומאחר שכן א"א להם ליכנס לארץ אם לא ימולו. וזהו שמזכיר הכתוב שם כי כל יוצאי מצרים מולים היו אתיא זכירה אשר קבלו עליהם שטר המילה, וזהו כונת הכתוב שם היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם, כלומר דהם הפקיעו שעבוד מצרים והגלות בקבלת שטר המילה, ואם עתה לא ימולו א"כ צריך לחזור לשעבוד אבל עתה שמלו ומתמידים לקיים השטר השני א"כ אין עוד גלות ושעבוד, ושפיר קאמר היום גלותי את חרפת מצרים ומשום הכי חיובא רמיא להזכיר בברכת הארץ ברית ותורה להורות דשטר שני קיים והארץ נתנה לנו לשמור ברית מילה, כי הוא עיקר ומורה אלהותו יתברך כמ"ש בפליאה ובפירוש נתנה הארץ בעת המילה בתנאי שיקבלו אלהותו יתברך ותורתו והיו לאחדים ארץ וברית ותורה במעמד שלשתן בקשר אמיץ, וסימן לדבר הזכרת אבו"ת ארץ ברית ותורה.

וזאת מצאנו דרך דרש טעם לסברת הכלבו והביאה מור"ם בהגהה בא"ח סימן קפ"ז, דנשים ועבדים לא יאמרו ברית ותורה דנשים לאו בני ברית ועבדים לאו בני תורה. וכתב שם הרב אליה רבה דדעת הכלבו ומור"ם דבין נשים ועבדים לא יאמרו שניהם לא ברית ולא תורה, ולפי דרכנו ניחא דברית ותורה כי הדדי אצטריכא לן לרמוז דבעת המילה

נתנה הארץ לאברהם אע"ה על תנאי קבלת אלהותו, והיינו בקבלת תורתו כחדא שריין והא בלא הא לא סגיא. ועל דרך הקדש ברית ותורה גוף וברית על הארץ יחדיו ידובקו צד"ק ושלו"ם נשקו, ועיקר בברכת המזון להאיר על האר"ץ.

אתאן לדידן מקראי קדש הנתנין למעלה מסדר היום יכונו יחדיו על פי הקדמתנו, דהשתא דבעי למימר התוכחות הלא מראש כמערכה אל הדרוש הוצרך לכל האמור בענין והדברים נוחים, והוא אומרו אם בחוקותי תלכו להיות עמלין בתורה ואת מצותי תשמרו שהוא תנאי המילה וקיום השטר השני אז ונתתי גשמכם וכו' ונתתי שלום בארץ וכו', דלא יהיה שעבוד מלכיות ושום רע כי אם מרובה מדה טובה והתהלכתי בתוככם היינו השראת שכינה, ועל ידי זה הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל יראה לחטוא דנשמתיה חזי כבוד השכינה שורה כי זה כל פרי השראת השכינה בארץ ליראה את ה', דהנשמה רואה כבוד ה' ונמנעת לחטוא כמ"ש הראשונים, ועל זה והייתי לכם לאלהים שהוא תנאי השטר השני בעת המילה, וכי תימא דבמעמד בין הבתרים שקדם ונתן הארץ לא נזכר קבלת אלהותו, לזה אמר אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים שבטלתי השטר הראשון של מעמד בין הבתרים שהיה בתנאי הגליות וגלות מצרים ת' שנה, וז"ש מהיות להם עבדים ואשבור מוטות עולכם שנתבטל השטר הראשון ותפסתי השטר השני ואולך אתכם קוממיות לחירותא כמו שתרגם אנקלוס דבשטר המילה לא נזכר גלות, ואם לא תשמעו וכו' להפרכם את ברית"י דייקא ברית המילה שהיא קבלת אלהותו יתברך מינה ובה כמו שנאמר וגם תנאי מפורש אף אני אעשה זאת וכו', הכונה שאתפוס השיטה כדעת הרא"ש וסיעתו דשתי השטרות קיימין דהיינו תנאי הגלות וקבלת אלהות, וזוהי סיב"ה שנתחייבו בתוכחות והגלות וגם בני חיובא נינהו קבלת אלהותו אקרקפתא דגברי ולקים שתי השטרות בשלימות.

וכזה ראה סדרן של כתובים בסיום התוכחות הם המדברים, והבאתי אותם בארץ אויביהם וכו' וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור והארץ תעזב מהם וכו' יען וביען במשפטי מאסו וכו' ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וכו' להפר בריתי אתם וכו' וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני ה'. וכמה יש לדקדק במקראי קדש הללו, וכבר רז"ל פירשו לפי דרכם דרך הקדש וכמה פנים לפנים לתורה והדרשא תדרש וכפטיש יפוצץ אור נוצץ, ואנן יד עניי נפרשם לפי דרכנו והם חתימה מעין פתיחה, כי הנה כבר כתבנו דבמעמד בין הבתרים במתנת הארץ שם נאמר גלות מצרים וד' גליות כמשז"ל (בר"ר פמ"ד), כי הגם אשר מקדם תחילת ביאה אמר ה' לאברהם לזרעך אתן

את הארץ הזאת, וגם אחרי הפרד לוט נאמר לך אתננה ולזרעך שתים זו שמענו בלשון אתן והוי כמו הודעה שעתיד ליתנה, אבל במעמד בין הבתרים כתיב ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר לזרעך נתתי, וזה נראה עיקר המתנה דכרת ברית וכתיב נתתי וזה אחר הודעת הגלות, ונראה שהוא כמו תנאי למתנת הארץ כמש"ל דאף דאחרי הפרד לוט כתיב קום התהלך בארץ וכו', הרי רבנן סברי בבתרא דף ק' דלא מקניא בהלוך אלא שתהא נוחה ליכבש לבניו וכפי דעת רבנן דהלכתא כותיהו היא הכנה לבד ובו בפרק לא נאמר בו אלא בלשון אתן, וא"כ עיקרא דמילתא במעמד בין הבתרים כאמור, ובפ' מילה נאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגורך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם והייתי להם לאלהים, ומזה מוכח דמתנת הארץ בקבלת אלהותו והוי מעין דוגמא לשני שטרות ככל אשר דברנו.

והנה במראה הנורא אשר חזה יעקב אע"ה שם נאמר (בראשית כ"ח י"ג) הארץ אשר אתה שוכב עליה וכו' עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך, ואמרו רז"ל דהיינו מה שאמר לאברהם אבינו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך, אך ביצחק אמר והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך. ובזה נבא אל הביאור דהכתוב אומר והבאתי אותם בארץ אויביהם וכו' שהוא שעבוד מלכיות וד' גלויות, ושמא יעלה על לב דהרי הגלות היה תנאי השטר הראשון של מעמד בין הבתרים אבל בשטר המילה לא זכר מגלות כלל וישראל רצו בשטר המילה, ולדעת רש"י והרי"ף גבי שני שטרות דאמרינן אי בעי בהאי גבי היינו דגובה בשטר שחפץ בו דוקא וגלות מהיכא תיתי, על כן בא הכתוב וכה אמר ה' וזכרתי את בריתי יעקב ששם נרמז שטר מילה והתנאי הוא קבלת אלהותו, דשם נאמר עד אשר עשיתי את אשר דברתי לך והיינו מה שאמרתי לאברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך, ולהכי נקט יעקב ברישא דגבי יעקב נרמז דקפיד בקבלת אלהותו ותורתו וזאת הארץ נתנה על תנאי זה, ואף את בריתי יצחק שעם יצחק סתמתי הדברים וכה אמרתי והקמותי את השבועה וכו', ומפני זה לא נאמרה זכירה ביצחק כי ההבטחה ליצחק סתומה ואינה מפורשת, וכי תימא א"כ נמצא דיעקב הובטח בשטר השני של מילה אשר כרת את אברהם דליכא גלות והבטחת יצחק אינה מפורשת וגלות מאן דכר שמיה, לז"א ואף את בריתי אברהם הברית שכרתי את אברהם לבדו בין הבתרים שמתנת הארץ בתנאי הגליות אזכור ומשום הכי הזכיר אברהם לבדו, והכונה לא כאשר עלתה על דעתך דשני שטרות דאמרינן אי בעי בהאי גבי היינו בשטר שהוא חפץ בו לבד כשיטת רש"י והרי"ף, וכפי דעתם יקשה גלות מהיכא תיתי, לא היא דהשתא אנא דאמרי קים לי כשיטת הרא"ש וסיעתו דלא ביטול שני את הראשון ושתי השטרות קיימים והיו

לאחדים, וז"ש וזכרתי את בריתי יעקוב שהוא תנאי קבלת אלהותי ואת בריתי יצחק שהדבר סתום ואף את בריתי אברהם הברית שכרתי עם אברהם לבדו על תנאי הגלות אזכור ושני השטרות קיימין כדעת הרא"ש וסיעתו, והארץ אזכור על פי שני התנאים הללו הנאמרים באמת והארץ תעזב מהם וכו', יען וביען במשפטי מאסו כלומר יש שני סיבות לאשר תעזב מהם הארץ, וזה רמז במאמרו יען וביען, והאחת היא חובת גלות דשני השטרות קיימי והאחרת שלא יהיו בארץ מטעם אשר במשפטי מאס ולא נתנה הארץ אלא על מנת שיקבלו אלהותי ומצות והם מאסום וגעלה נפשם לכן הארץ תעזב מהם, ולהכי כפל יען וביען ואף גם זאת וכו' לא מאסתים וכו' להפר בריתי אתם בטענת כי הם עברו על דת ולא קיימו התנאי ונתבטלו הדברים, כי אני ה' אלהיהם וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים דהיינו ברית ראשונים שקבלו יוצאי מצרים לקבל אלהותי ומטעם זה יצאו ממצרים לעיני הגוים, וז"ש להיות להם לאלהים אני ה' מרחם עליהם שישלימו הגלות, ועוד ישובו אל הארץ בקבלת אלהותי לאור באור פני מלך **חיים**.

במדבר

פרשת במדבר בס"ד

פ"ב דיומא (דף כ"ב:) א"ר שמואל בר נחמני ר' יונתן רמי כתיב והיה מספר בני ישראל (הושע ב':א') וכתיב אשר לא ימד ולא יספר ל"ק כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום כאן בזמן שאין עושים רצונו של מקום:

מה ידידות כנסת ישראל כנסיה שהיא לשם שמים עדה שלימה מחושקה ברקמי זהב וישם מדברה כעדן יסובבנהו יבוננהו, רבבות אלפי ישראל משופרי שופרי שפ"ר יוחסין אשר זרעו בו למינהו, קרבות יחפצו קרבו ויאתיון כלם קדושים זרע אנשים איש על דגלו ואיש על מחנהו, זרעו מיוחס אחריו בסימניו ומצריו וימין ה' רוממה חיבה יתירה נודעת וחש"ב עם קונה"ו, כמו שארז"ל בילקוט בסדר היום בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם מה ראו אלו להתקרב מן האומות, א"ל הביאו לי ספר יוחסין שלכם שנאמר הבו לה' משפחות עמים כשם שבני מביאין ויתילדו על משפחותם לכך מנאן בראש הספר הזה אלה המצות אשר ציוה ה' בהר סיני ואח"כ שאו את ראש שלא זכו ליטול את התורה אלא בשביל היוחסין עכ"ל. וראוי להבין איך היותם מיוחסין אהני לבטל טענת אומות העולם ומה יחס יש בו ליחס עם קבלת התורה, ותו צריך להבין כונת אומרם מה ראו אלו להתקרב.

ואפשר בהקדים מ"ש הרב מהר"ם אלשיך פ' אמור במאמר המגיד אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו, אשר לכאורה יפלא מה נועיל כי נפגע ליקרב נגד ההר ומה יסכון גבר משום אקרובי משך טור"א, ופירש הרב ז"ל כי גדלה מאד קרבת אלהים במעמד הנורא והמופלא מעמד הר סיני, ודין הניין לכנסת ישראל שפסקה זוהמתם להיות כאלהים ונתנבאו ע"ש באורך. וז"ש מה ראו אלו להתקרב דייקא, כלומר קריבת הר סיני במעמד הקדוש ההוא כי סיבת קריבת הר סיני דין גרמא לעזר ולהועיל לקבל תורה, שאותה הקריבה זככן גררן מכל חלאה וזוהמא והעמידן על תלם והיו נכונים לקבלת התורה, לא עשה כן לכל גוי כי האף אמנם הקב"ה החזיר התורה בהרם שעיר ופארן ולא אבו שמוע מ"מ אלמלא זכו לקרבן להר סיני נזדככו ונפקחו עיניהם לקבל התורה, על כן בא האלהים ההוא אמר הביאו לי ספר יוחסין שלכם וכו', תשובה נצחת השיבם על עקב בושתם דדוקא ישראל כי קדש הם וזרעם קדוש שלשלת יוחסין רק אין דבר כי אם זוהמת הנחש דבקה לעפר יסודם מתוך חומר"ו ויהי הגש"ם מחומר קורץ, אהניא להו קריבת הר סיני הרחק מאד מאד"ם זוהמא לסטרו"ן והיה הנשאר תוכן קדש אעיקריה קאי מבית ומחוץ תצפנו ההולך קדמת הצו"ר חוצב לאבו"ת העולם תלת סמכי קשוט ומשך חכמה אף שוכני בתי חומ"ר בקדש, לא כן הרשעים אומות העולם כי מקור הזוהמא הם ומה יועילו בקרבת הר סיני כיון שהמקור משחת, וז"ש אלה המצות אשר ציוה ה' בהר סיני כי בקרבתם לפני ה' בהר סיני שם נזדככו ואהניא לן לקבל המצות, וכל זה מפאת שפ"ר יוחסין הוא אשר דיבר סמוך ונראה שאו את ראש.

וחזינן מאן דמתרגם להא דתועלת היוחסין במאמרם ז"ל אשר חכמים הגידו שאמר הקב"ה לישראל בעת קבלת התורה תנו לי ערבים ואמרו בנינו ערבים עלינו, ונתרצה הקב"ה, וז"ש הביאו לי ספר יוחסין, כלומר דישראל יצאו ביניהם ערבין ואם אומות העולם יש להם יוחסין יכולים לומר גם כן בנינו ערבים עלינו אבל אם לא יש להם יוחסין א"כ לא יש להם ערבים ואינם ראוים לקבל תורה, זה תורף דבריו. והנה במאמר זה של ערבות הבנים יקשה דקי"ל לא יפרע מן הערב תחילה וכיון שכן למה צריך ערבות הבנים ואיך יוכל לגבות מהם הרי החוטא עצמו ילקה דכנפש האב נפש הבן בידו נפש כל חי.

וחזיתיה להרב הגדול מהר"י רוזאניס שכתב במשנה למלך פ' כ"ה דהלכות מלוה דין ג' עמ"ש הרמב"ם שם דלא יפרע מהערב תחילה וז"ל נראה דעד כאן לא אמרינן דלא יתבע את הערב תחילה אלא משום דיכול לטעון הערב אני לא נתחייבתי לפרוע לך אלא כשאינך יכול להתפרע מן הלוה אבל כשאתה יכול להפרע מן הלוה לא נתחייבתי לך, ונמצא דחיובו היה על תנאי, ויש ראיה לדין זה ממ"ש הרשב"א בתשובה סי' אלף ן'

על ראובן שהשאיל חפץ לשמעון והתנה עמו תנאי שהוא אסמכתא ונתן לו ערב שאף שאינו יכול לתבוע מהשואל שהוא אסמכתא תובע את הערב, הא קמן דחל חיוב הערב אף דלא חל חיוב הלוה וכו', וטעמא דבנדון הרשב"א מעולם לא חל החיוב על הלוה וכו' ובסוף הלשון כתב המגיה וז"ל את זו דרש הרב המחבר מ"ש במדרש חזית בשעה שעמדו ישראל לקבל התורה א"ל הקב"ה הביאו לי ערבים טובים וכו' אמרו הרי בנינו ערבים עלינו, והדבר קשה דלמאי מועיל ערבות הבנים דהא לעולם יכול הקב"ה ליפרע מהחוטאים עצמם, וא"כ לא יוכל לתבוע לבנים שהם ערבים, וניחא ליה על פי הדין האמור דה"נ אע"פ שיכול להתפרע מהאבות יכול ליפרע מן הבנים, משום דכיון דלעולם יכול להתפרע מהאבות ואעפ"כ נתערבו, פשיטא דערבותם היה אע"פ שיכול לתבוע מהחוטאים עצמן עד כאן לשונו.

ובדברי הרב ז"ל נחה שקטה חקירת המפרשים על ערבות הצדיקים דאמרו רז"ל דנוטל צדיק אחד ומכפר על העם, דהרי יכול להפרע מהחוטאים ואיך נפרע מהצדיק והרי אמרו לא יפרע מהערב תחילה, אמנם בדברי הרב ממילא יתישב ודא ודא חדא היא דכיון דהחייבים תמיד ברשותו ואין מידו מציל ועם כל זה ביקש ערבות הצדיקים, נודע דאם ירצה יתפרע תחילה מהערב. ובזה אפשר לפרש פסוק ישעיה סי' ס"ד פגעת את שש ועושה צדק בדרכיך יזכרוך הן אתה קצפת ונחטא בהם עולם ונושע, ודברי הכתוב עצמו אינם מובנים, אך על פי הקודם אפשר לפרש פגעת את שש ועושה צדק, כלומר מפני הרעה נאסף הצדיק וה' הפגיע בו את עון הדור בדרכיך יזכירוך לטובה כי הכל אמת, וכי תימא לא יפרע מן הערב תחילה וה"נ הנה אלה רשעים ימקו בעונם וצדיק כתמר יפרח, לזה אמר הן אתה קצפת ונחטא כלומר כיון דבידך נפשנו ואתה מושל בכל ואם קצפת אתה מחסר הכל ונחטא לשון חסרון מן (מלכים א' א' כ"א) והיינו אני ובני שלמה חטאים, א"כ כשלקחת הצדיקים ערבים ודאי ליפרע מהם תחילה ולקיום העולם להמלט אנחנו וזהו בהם עולם ונושע אנחנו.

נחזור לענייננו לדרך הרב משנה למלך בערבות הבנים על פי תשובת הרשב"א הנז' ועמ"ש מהר"ש הלוי בי"ד סי' י"ד בתשובת הרשב"א הלזו ואין כאן מקום להאריך רק אחת היא, על כן אמרתי דעין אדם ראה יראה לשון מדרש חזית בפסוק משכני אחריך שמסיים על זה שאמרו בנינו ערבים עלינו אמר הקב"ה הא ודאי ערבים טובים על ידיהם אתננה לכם הה"ד (תהלים ח' ג') מפי עוללים ויונקים יסדת עז ואין עז אלא תורה שנאמר (תהילים כ"ט:י"א) ה' עז לעמו יתן, בשעה שהלוה נתבע ואין לו לשלם מי נתפש לא הערב הוי מה שנאמר (הושע ד' ד') ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני עכ"ל, והאי דקאמר

בשעה שהלוה נתבע וכו', לכאורה הוא נגד דרך הרב ז"ל ומכל מקום יש לדקדק אף לפי דרך הרב ז"ל דאמאי הוצרכו ערבות הבנים כל שבידו יתברך ליפרע מגופו וממונו ואין מידו מציל [ומיהו דרכו מתישב במאמר שוחר טוב מזמור ח', ובודאי דהרב ז"ל עליה אמרה]. ודרך דרש אפשר דזה יובן עם מאמרינו דאיברא דהוא יתברך אין צריך ערב כי הוא אדון הכל, אך עשה הוא יתברך ערבות זה להראות לאומות עין בעין החילוק שיש בין ישראל להם שהם בני זנונים וישראל קדושים כלה זרע אמת, ומשום הכי שאל ערבות עד שישראל אמרו בנינו ערבים עלינו כי בזה התשובה מבוארת וניכרת לומר לאומות הביאו לי ספר יוחסין שיהיו בניכם ערבים ויבקשוהו ולא נמצא.

ועל פי זה יש לפרש הכתוב מפי עוללים ויונקים יסדת עז למען צוררך להשבית אויב ומתנקם, וכבר רז"ל דרשו שאומרו מפי עוללים ויונקים רמז ערבות הבנים, ולפי מה שאמרנו עיקר ערבות הבנים היה להודיע לבני אדם דבר הניכר לעין כל שבח ישראל ויקר תפארת מעלתם שהם ראוים לזכות בתורה ולא האומות, יען כי ישראל יש להם ערבות הבנים דזרע ישראל זרע קדש מיוחס אבל האומות אינם יכולים לומר בנינו ערבים עלינו. וז"ש מפי עוללים וכו' שהבנים יצאו ערבים על התורה וכי תימא למה אצטריך ערבות והלא אבות על בנים ברשותו הם כי הכל מעשה ידיו ובידו להפרע מאשר יבחר, לז"א למען צוררך, כלומר לא נעשה הדבר אלא לסתום פיהם של האומות דגלוי וידוע לפניו שיתקנאו האומות ויש בזה להשיב תשובה פשוטה וניכרת לכל לומר הביאו ספר יוחסין שלכם, וזהו למען צוררך להשבית אויב ומתנקם לסתום פיהם.

ועוד אפשר לומר בכונת אומרו הביאו לי ספר יוחסין במאי דקי"ל (כתובות דף נ"ג.) לא תיהוי כעבורי אחסנתא אפילו מברא מבישא לברא טבא והלכה רווחת בח"מ סי' רע"ז דבן משפחה וגויה אינו יורש, וכתב הרב כנסת הגדולה שם משם הרב מהר"י בי רב דאפילו נתגייר אינו יורש. והנה התורה היא ירושה וכמש"ה תורה ציוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, ואפשר שזו היתה טענת האומות מה ראו אלו להתקרב, כלומר בשגם ישראל ברא טבא והם ברא בישא עם כל זה מה ראו להקרב ישראל יותר מהאומות והא אמרינן לא תיהוי כעבורי אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא, על כן בא דברו יתברך הביאו לי ספר יוחסין, רמז להם דבן משפחה וגויה אפילו נתגייר לאו בר ירושה הוא.

ובאופן אחר אפשר לומר בהקדים מ"ש בויקרא רבה פרשה ד' אמר ר' אלעשא שאל גוי אחד את רבי יהושע בן קרחה כתוב בתורה אחרי רבים להטות אנו מרובין מכם מפני מה אין אתם משוין עמנו בע"ז, אמר לו יש לך בנים, אמר לו הזכרתני צרתי, אמר לו

למה, אמר לו הרבה בנים יש לי בשעה שהן יושבין על שלחני זה מברך לאלוה פלוני וזה מברך לאלוה פלוני ואינם עומדין משם עד שמפצעין את מוחן אלו את אלו, א"ל ומשוה אתה עמהן, א"ל לא, א"ל עד שאתה משוה אותנו לך והשוה את בניך, נדחף והלך לו, כיון שיצא א"ל תלמידיו רבי לזה דחית בקנה רצוץ לנו מה אתה משיב, א"ל בעשו כתיב שש נפשות וכו' וביעקב ע' נפש וכו' עשו שהוא עובד לאלוהות הרבה כתיב ביה נפשות אבל יעקב שהוא עובד לאלוה אחד כתיב ביה נפש א' עכ"ל. ולשאלת הגוי הלזו מלבד תשובה נצחת אשר השיב ר' יהושע בן קרחא דישראל הם רוב לגבי כל כת מעובדי ע"ז, והוא הדבר אשר רמז הוא לגוי שאמר לו עד שאתה משוה אותנו לך והשוה את בניך, כלומר דכיון דבניך חלוקים וכן כמוהם יהיו כמה כתות של עע"ז א"כ אין כאן רובא דלגבי כל כת ישראל הם רובא, עוד בה המפרשים הרבו להשיב כמה תשובות וכבר לעיל פ' לך לך (סוף דף יו"ד) [בד"ה או יאמר כמה דאתמר] הבאתי קצת טענות לבטל רובא דע"ז, והן עתה אתנהלה לאטי מביא וקורא כמה תשובות מהמפרשים על זה דרך הלוכנו על פי הבא"ר קצת מקראי קדש ומאמרי רבותנו ז"ל בס"ד.

כי מראש שורי"ם אראנו למאמרם ז"ל בתנחומא בסדר היום וז"ל איש על דגלו זהו שאמר הכתוב (דברים ל"ב:י') ימצאהו בארץ מדבר מציאה גדולה מצא הקב"ה את ישראל וכו' ובתוהו יליל ישימון, תהו העולם עד שלא יצאו ישראל ממצרים יליל ישימון לילה היה העולם עד שלא קבלו את התורה וכיון שבאו להר סיני וקבלו את התורה האיר העולם וכו', מהו יסובבנהו שהקיפן בענני כבוד, יבוננהו שהבינם בדברי תורה, יצרנו אשריהם האזנים ששמעו עד היכן חבבן עד היכן שמרן עד היכן נצרן, שאמר הקב"ה למשה אמור להם שיעשו לי משכן ואשרה שכינתי ביניהם, כביכול אני מניח את העליונים ויורד ושוכן ביניהם, ולא עוד אלא שעשה אותם דגלים לשמו, א"ל הקב"ה למשה עשה אותם דגלים לשמי למה שהן בני שנאמר בנים אתם וכו' עכ"ל, וכן הוא בבמדבר רבה בשינוי קצת, ובטרם כל נדעה נרדפה מה מציאה זו שמצא לישראל במדבר, וכן אמרו רז"ל בב"ר והובא בילקוט תהלים מזמור פ"ט, א"ר סימון שלש מציאות מצא הקב"ה, אברהם דכתיב (נחמיה ט':ח') ומצאת את לבבו נאמן לפניך, דוד דכתיב (תהלים פ"ט) מצאתי דוד עבדי, ישראל דכתיב (הושע ט':י') כענבים במדבר מצאתי ישראל.

ולפי פשטן של דברים יצדק שם מציאה בהני תלתא דכל חדא היתה אבודה וצודק שפיר שם מציאה, ראשון הוא אברהם אע"ה שהי' נאבד באור כשדים, ומה גם למ"ד שלא ניצול אלא בשביל יעקב וא"כ צודק שפיר שם מציאה, והיינו דכתיב אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים וכו' ומצאת לבבו וכו', וכן דוד הע"ה ארז"ל הובא בס'

תורת המנחה כ"י לחכם קדמון מאד הרב מהר"ר יעקב סקלי ז"ל פרשת בשלח, דישי פירש מאשתו וכשתבע שפחתו נכנסה אשתו והרתה מדוד, וכשהוכר עוברה בניה חשבו שהיא הרה לזנונים וחשבו להרגה, וא"ל ישי שלא יהרגוה והולד יהיה עבד לאחיו כאסופי, וכשנולד לא היה אוכל עמהם והיה נמאס ובזוי ונתנוהו בצאן, וכן אמרו לשמואל כשאמר (שמואל א ט"ז:י"א) התמו הנערים עוד שאר [הקטן והנה רועה] בצאן, זהו תורף דבריו. וזה אצלי כונת הכתוב (תהלים ס"ט ט') מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי, כלומר שהיה ח"ו כממזר לאחיו שנראה להם שלא היה אח מאב ונכרי לבני אמי דאף שאני נולדתי מאמם, נדמה להם כאלו אני אסופי כמו שאמרו רז"ל כאמור.

ובזה יתבאר מש"ה (תהילים קי"ח:כ"ב) אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה, מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו, זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו, וכבר בקונטריס פתח עינים פסחים דף קי"ט כתבנו בעניותנו בזה לפי מה שדרשו רז"ל שם בש"ס בס"ד, ועתה לפי דרכנו אפשר לפרש אבן מאסו הבונים על אשת ישי שחשבו שהיא הרה לזנונים וקרי ביה הבנים שנתמלאו כעס עליה וזה מסיבת שנכנסה במקום השפחה והם לא ידעו, ורמוז בר"ת א'בן מ'אסו ה'בונים ר"ת אמה, היתה לראש פנה שנצטערה ולא הלבינה פני בעלה והצילתו מעון, והרמ"ע בעשרה מאמרות כתב דחשב ישי לטהר זרעו בשפחה, ועמ"ש בס' מוצל מאש סי' ס"ח מאת ה' היתה זאת שבא בדרך זה היא נפלאת בעינינו, ומה עמקו מחשבותיו זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו, שישי ואשתו לא חטאו ודוד מלך, וזהו מאמר אחיו ואביו ואמו ודוד, שהיה יום שמחה לכלם. העולה מזה שדוד המלך ע"ה היה אבוד נמאס ובזוי ויהי לנס ויצדק שם מציאה, וזש"ה מצאתי דוד עבדי, וכן ישראל היו אבודים תחת סבלות מצרים ואינם יכולים לצאת לעולם, וכשהוציאם ה' ממצרים ובאו במדבר היו כמציאה ממש, וז"ש ימצאהו בארץ מדבר.

אכן על דרך האמת יתישב יותר כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל בפסוק (קהלת ח' ט') עת אשר שלט האדם באדם לרע לו, שהסט"א עושקת הנשמות כמו נשמת אברהם אע"ה שהיתה מוטמעת בעמקי הקליפות ובאה כשתרח ראש לעע"ז תבע אמתלאי בנדתה וחשב הסט"א זה עת לשחוק שנשמת אברהם אע"ה תלכד יותר בסט"א ומקיש הויה ליצאה, אבל לרע לו שאברהם אע"ה היה ראש למאמינים ומילא העולם חסד, זהו תורף דבריו. ומה טוב ומה נעים דקדוק הכתוב לפי מ"ש התוספות ריש ע"ז ושאר דוכתי משום רבינו תם דאדם הם ישראל ולא גויים אבל האדם הם הגויים. ובזה תריץ יתיב רומיא דסוגיי ע"ש באורך. ועל פי זה בא הכתוב בדקדוק עת אשר שלט האדם הוא סט"א כמ"ש התוספות דכשאומר האדם הם גויים וה"נ האדם הוא הסט"א שרי הגויים דשלטו

בישראל, וז"ש באדם, הנשמה הקדושה לרע לו, וכמ"ש בזהר לרע לו ודאי, והארכנו קצת בעניותנו בזה במקום אחר בס"ד, א"כ נמצא דצודק שפיר שם מציאה, כי נשמת אברהם היתה כמעט אבודה ומוטמעת בסט"א, ואף בצאתה חזו גברא בפרק כל הצלמים כטומאת הנדה הוא המוציא וזו מציאה גדולה, וישימהו על הנ"ס הוי ומצאת את לבבו שעשה אברהם אע"ה היצר הרע טוב והקנה שמים וארץ להקב"ה והוא פלא.

וכן בדוד הוא אומר רבינו האר"י זצ"ל בשער הגלגולים בסדר מהר"ש ויטאל הקדמה ז"ך שדוד הע"ה נפשו היתה בעמקי הקליפות והיתה תחילת ביאתה, ולכן יצרו היה מתגבר עליו מאד ואינו נחשב לו העון כשאר בני אדם כי יודע אלהים תגבורת יצרו לפי שעדיין הוא נאחז ח"ו בקליפות וטרחו גדול, וזהו משז"ל אלמלא אתה שאול והוא דוד אבדתי כמה דוד מפניו, זהו תורף דבריו. וזה אפשר שלכן היה אומר דוד הע"ה (תהלים קי"ט כ"ה) דבקה לעפר נפשי, (שם ל"א) אתה ידעת בצרות נפשי, (שם ס"ט) אתה ידעת חרפתי וכו', כמו שכתבנו במקומו. וא"כ נמצא דנשמת דוד היתה נאבדת בעמקי הקליפות וא"כ יצדק שם מציאה, כי באמת היא מציאה שנפש דוד היתה במעמקי טיט הקליפות והיה מתגבר יצרו עליו מאז להיותו אחוז ונסבך עדיין ח"ו, ועכ"ז היה חסיד מופלא הוא הקדוש ודאי הוא מציאה, וכן ישראל הדבר מפורסם דישראל היו מוטמעים מאד בערות הארץ גוי מקרב גוי עד שנכנסו למ"ט שערי טומאה ואלו היו שוהים עוד רגע היו נכנסים לן' שערי טומאה ולא היה עוד תקומה, ונמצא שח"ו היו אבודים ולא נשאר כי אם משהו לשיאבדו לגמרי ולכן יצדק שם מציאה בכלם.

ואפשר עוד לומר דנקט הני תלתא אברהם דוד ישראל כי תחילת קלקול העולם היה חטא אדם הראשון ואבות העולם תקנו לאדה"ר כידוע, וגם ישראל במצרים תוקף הגלות היה לברר ניצוצי אדה"ר כמו שבואר באורך רבינו האר"י זצ"ל בתחילת דרושי פסח, וגם דוד הע"ה היה אדה"ר, ונמצא כי מה שנאבד העולם על ידי אדה"ר בא לכלל תיקון על ידי האבות אשר אברהם אבינו ראש לכלם ופתח בהצלה תחולה ומסר עצמו לאור כשדים לתקן אדה"ר, ומשו"ה נקט אברהם אע"ה כי הוא היה ראשון, וגם דוד הוא אדה"ר והפליא לעשות מאד, וגם ישראל תקנו ניצוצות אדה"ר במצרים, וא"כ הוא מציאה דמה שהיה נאבד בא לכלל תיקון.

ועתה נבא למאמר דאתאן עליה ובטרם כל נבא לבאר פסוקי פ' האזינו ונחזור לפרש הנוגע למאמר בס"ד, וזהו סדר הכתובים, בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם וכו' כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, ימצאהו בארץ מדבר ובתוהו יליל ישימון, יסובבנהו יבוננהו יצרנו וכו', ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר, ירכיבהו וכו' ויטוש אלוה עשהו וינבל

צור ישועתו, יקניאוהו בזרים וכו' חדשים מקרוב באו וכו', ולא נאריך בדקדוקים רק נקדים מה שראיתי להרב החסיד מר זקנינו מהר"א אזולאי זלה"ה בפירוש המשנה אשר לו כ"י פ"ג דנדרים במאי דתנן הנודר מזרע אברהם אסור בישראל ומותר בגוים וז"ל, והטעם בזה הוא נעלם מאד ואגלה טפח, כי קודם דור הפלגה היו הנשמות כלן טהורות ובלתי טהורות יוצאות מאוצר אחד, ומדור הפלגה שנבחר אברהם אבינו לחלקו יתברך כל הנשמות טהורות של האומה ישראלית יוצאות מאוצר אחד לבדם, וכל הנשמות של ע' אומות מאוצר בפני עצמו, ולזה אין ישראל בכלל בני נח ולא בני נח בכלל ישראל עכ"ל. וכזה ראיתי שכתבו התוספות פ"ק דע"ז דף ה' ע"א וז"ל ואומר ה"ר אלחנן דנשמות של ישראל ושל גויים אינן בגוף אחד עכ"ל. ועתה אנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר תשובות המפרשים לשאלת הגוי לעבוד ע"ז מכח אחרי רבים להטות חדא דישראל הם דבר חשוב ודבר חשוב אפילו באלף לא בטיל, וזאת שנית דישראל יושבים על אדמתם קביעי וקיימי וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ואין כאן רוב, ועוד בה שלישיה טען הרב מופת דורנו כמהר"ר יצחק הכהן זלה"ה על פי מ"ש הרב מהרימ"ט בשניות א"ה סי' ז"ך דהגם דרובא וחזקה רובא עדיף היכא דהחזקה אתיא מכח סברא אלימתא חזקה עדיפא ומפקא מרובא, ואנן אית לן חזקה כי אלהי אבותינו אלהי עולם ה' מכח סברא אלימתא באותות ומופתים שלמים וכן רבים ממצרים ועד הנה, ובזה פירש הרב הנז' כונת הכתובים פ' ואתחנן כי שאל נא לימים ראשונים וכו' הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו השמע עם קול אלהים וכו' או הנסה אלהים וכו' במסות באותות ובמופתים וכו' אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו, והרי הוא כמבוא"ר, אחרי אשר הקדים כי רבו נוראות ונפלאות אשר עשה ה' אשר לא היה מעולם א"כ הוברר הדבר דסברא אלימתא הלזו מכרעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו וסברא כזו מפקא מידי רובא, זהו תורף דבריו. ואת רב"ע עוד אחרת היתה לבטל טענת הרוב במ"ש פ"ק דיבמות דאיכא מאן דאמר דעשו בית שמאי כדבריהם ואע"ג דבית הלל רובא והתורה אמרה אחרי רבים להטות הני מילי היכא דכי הדדי נינהו אבל בית שמאי מחדדי טפי, והוא הדין נימא דישראל עם חכם ונבון ואף דהגוים הן רבים עתה עמי הארצות לא חשיבי רוב נגד ישראל שהם חכמים ומחדדי טפי. ועוד יש לומר במשז"ל דהקב"ה הפיל בגורל כל הארץ וכל האומות וכל שר נפל לחלקו אומה אחת ואפרכיא אחת וארץ ישראל עם זרע ישראל באו לחלקו יתברך והלכה רווחת דגורל קנה, וא"כ הא תו מי מלל ללכת אחרי הרוב עע"ז כיון דישראל הם חלקו יתברך, ועוד דהוא יתברך חלק ע' אומות לע' שרים נגד ע' נפש

שרשיות של ישראל, וכיון דמראש מקדם הע' אומות באו כמספר ע' נפש מישראל א"כ דון מינה דנפש אדם מישראל חשיבה אומה שלימה ואין כאן רוב כלל כמבואר.

והשתא על פי הקדמות הללו קום קרא הני קראי, בהנחל עליון גויים, דהיינו בדור הפלגה שחילק מלכותא דארעא לשרי מעלה ונתן נחלה לכל שר אומה אחת ואפרכיא אחת, בהפרידו בני אדם, שהפריד אוצר הנשמות בדור הפלגה והנשמות טהורות הם באוצר אחד וכל נשמות שבעים אומות הם מאוצר אחד, וזהו בהפרידו כמ"ש מז"ה יצב גבולות עמים למספר בני ישראל שעשאן שבעים אומות כנגד ע' נפש ישראל, וא"כ שתים זו שמענו לבטל טענת רוב עע"ז, חדא דנשמות ישראל מאוצר אחד טהורות ונשמות עכו"ם מאוצר אחד ולא שייך ביטול ולא ללכת אחר הרוב דהוא מין בשאינו מינו ודבר הניכר אפילו באלף אין לו ביטול, ועוד דאעיקרא כשהיו שבעים אומות בעולם עיקרן היו כל אומה כנגד נפש אחת מישראל וא"כ מי שם פה לומר כי הם הרבים הלא כל אומה היא מכוונת כנפש אחת כמש"ה יצב גבולות עמים למספר בני ישראל, ומאחר שכן אתה הראת לדעת כי חלק ה' עמו ואין לפצות פה ולומר לעע"ז בטענת רבים, ועוד בה שלישיה יעקב חבל נחלתו חבלים נפלו לו בנעימים כי על פי הגורל נפלו לחלקו יתברך גורל אחד לה' וא"כ קנאם בגורל דגורל הוי קנין כמ"ש בח"מ סי' קע"ג וא"כ ישראל קנין אחד לו יתברך שקנאם בגורל ובטלה טענת רוב, ועוד בא וראה כמה טעמים כלם כאחד עונים ויש לך בטלים הרבה לטענת רובא דעע"ז, חדא ימצאהו בארץ מדבר ובתהו יליל ישימון כי מרום שבתו כביכול ימצאהו בארץ מדבר, כי הוציאו ממצרים במסות גדולות ובמדבר הגדול מקום תהו הפליא נוראותיו, וא"כ היא חזקה שיש עמה סברא אלימתא אימתני ותקיפא אשר הצילו מיד מצרים וגם במדבר הנורא מלא נחשים ועקרבים הוליכו על מי מנוחות וא"כ חזקה שיש לנו ולאבותינו בו יתברך מכח סברא חזקה זו מפקא מידי רובא, ועוד אחרת, יסובבנהו שהקיפן ענני כבוד מעין דוגמא של מעלה וה' הולך לפניהם יומם וזה מורה דיש להם דין בנים דאם לאו לא היו כדאים לכל הכבוד הזה דאף להשתמש בשרביטו של מלך אחת דתו להמית וק"ו בגנזי ויקר תפארתו אלא דיש להם דין בנים, זאת ועוד, יבוננהו שניתנה לו בינה יתירה וקבל תורה איכו השתא מי מלל טענת רובא הלא לא אמור רובא אלא היכא דכי הדדי נינהו ואולם ישראל עם חכם ונבון וכל הגויים כאין טפש כחלב לבם ואין כאן רוב וכמ"ש פ"ק דיבמות גבי בית שמאי, ואף גם זאת, יצרנהו כאישון עינו כנשר וכו' וא"כ אם אמרו דדבר חשוב אפילו באלף לא בטיל כ"ש וכ"ש ישראל קדושים החלו עולין ממעל לחש"ב ולא אזלי בתר רובא, דחשיבותיהו אהניא להו ולא באו חשבון, ובגוים לא יתחשב, ועוד זאת היתה יתירה

טענה מספקת ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר והיינו טענת ר' יהושע בן קרחה כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ה' אלהינו, כי האף אמנם הגויים עע"ז מ"מ אין ע"ז שלהם שוה כי רבו מהרבה מיני"ם ממיני"ם אבל זרע ישראל כלו עובדים לאל אחד ואנחנו הרוב לגבי כל סוג מהם, וזהו שאמר ואין עמו אל נכר כי כל ישראל כלם עובדים לה', ועוד ירכיבהו על במותי ארץ וכו' שקבעם בארץ וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי והרוב בטל, ואחר היות כל טענות חזקות אלה הן בעון ויטוש אלוה עשהו כלומר שעשהו חשוב ולא השגיח בחשיבותו וינבל צור ישועתו הכונה ששכח תוקף וחוזק הסברא אלימתא מכח ישועות ה' ונפלאותיו ויבז בעיניו הכל, וזהו צור ישועתו יקניאוהו בזרים בתועבות רבות, דכיון שהן רבות א"כ לא יש רוב דבשלמא אם היה ע"ז אחת היה פתח צר ודחוק מטעם אחרי רבים והוא הבל הבלים, אבל עתה אף זה ליכא כי הן תועבות רבות ועוד חדשים מקרוב שאינן תועבות הגויים לטעון שרצונם ללכת אחריהם צור ילדך דהיה מחשיבך כבן וגבי בן ליכא טענת רוב שלא יהיה בן ותשכח אל מחוללך הוא היוצר הוא הבורא והס כי לא להזכיר טענת רוב.

ובכן אבא למאמר המדרש ותנחומא בסדר יומא דאתאן עליה איש על דגלו זהו שאמר הכתוב ימצאהו וכו', דמתוך פירוש הכתוב ימצאהו וכו' ממילא יובן הכתוב בפרשה איש על דגלו ועתה מפרש פ' ימצאהו וכו' דלפי רוב ענותנותו יתברך שמח בישראל וקרי להו מציאה דכתיב ימצאהו בארץ מדבר וכו', וכי היכי דלא תימא מה זו מציאה טלה חולה בין כמה זאבים כי הם הרבים ובטילי גביהו אז יאמרו בגויים ניהוי לעמא חד דאחרי רבים להטות, לזה אמר ובתהו יליל ישימון תהו היה העולם עד שלא יצאו ישראל ממצרים וכו' רמז תשובה מחודשת שכתב בס' מקור חיים בזכריה דף צ"ד דאמרו רז"ל כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל וא"כ הו"ל ישראל כלב וראש דהוא דבר שנשמה תלויה בו ונותן ערך כלו, וא"כ נמצא דישראל נדונים ככל הגוף שהם כל האומות לפי שהם דבר שהנשמה תלויה בו עכ"ד. וז"ש תהו היה העולם עד שלא יצאו ישראל ממצרים דאלו שהו עוד היו נטמעים בנ' שערי טומאה והיו נאבדים וחוזר העולם לתהו ובהו דתנאי התנה הקב"ה אם ישראל מקבלים התורה מוטב ואם לאו מחזיר העולם לתהו ובהו ולא הוה שום תקנה, וא"כ אם לא יצאו ממצרים כבר היו נטמעים ולא יזכר שם ישראל עוד וחזר העולם לתהו, וכשיצאו על מנת לקבל התורה יצא מבחינת תהו והתחיל העולם להתבסס ולהיות לו קיום, אך עדיין לילה היה העולם עד שלא קבלו התורה, כלומר דבצאת ישראל ממצרים וגבר ישראל לצאת מן הטומאה נתבסס העולם והיה קיום שעתידין לקבל תורה, אבל כל שלא קבלוה נדמה ללילה עד

שקבלוה וזרח בעולם אורה זו תורה, ומאחר שישראל הם עיקר העולם הו"ל כלב וראש דחשיב ככל הגוף דהוי דבר שהנשמה תלויה בו וגופא אזיל בתר רישא ולאו רישא אזלא בתר גופא הם אומות העולם ולא יצדק לטעון טענת רוב.

אמר עוד בעל המאמר וכיון שבאו להר סיני וקבלו את התורה האיר העולם רמז בזה דביאתם להר סיני לחוד היה ענין גדול לזכו"ת את ישראל דנזדככו ופסקה זוהמתן כמשז"ל, וכאשר דברנו ממדב"ר קדמו"ת, ואח"כ זאת גרמה שקבלו התורה והאיר העולם, והדר מפרש יסובבנהו שהקיפן בענני כבוד הוא דבר גדול ומופלא אשר לא נהיה כדבר הגדול הזה והויא חזקה מכח הסברא אלימתא כי הוא האלהים אין עוד מלבדו, וחזקה מכח הסברא מבטל רובא כמ"ש מהרימ"ט, יבוננהו שהכינם בד"ת רמז טעם מחדדי טפי כמו שביארנו בסמוך בביאור הכתוב יצרנהו אשריהם האזנים ששמעו עד היכן חבבן דכביכול קרי להו מציאה כמ"ש ימצאהו בארץ מדבר, וגם חיבה יתירה נודעת שנתן להם התורה עד היכן שמרן שמירת גופם בענני כבוד לבל יכם שרב ושמש ולילה בעמוד אש להאיר להם ולהשוות הדרך ולהרוג הנחשים וכו' כמ"ש יסובבנו שהקיפן ענני כבוד עד היכן נצרן כמ"ש יצרנו שהשרה שכינתו במשכן שזה לנצור נשמתם שלא יחטאו, כמו שכתבנו בעניותנו לעיל פ' תרומה ד"ה א"נ אפשר בהקדמתנו ושאר דוכתי דנשמתיה חזי כבוד השכינה ויראה לחטוא, ואחר כל השבח הזה אין דבר חשוב כישראל וכל דבר חשוב דעלמא אפילו באלף לא בטיל, ועל אחת כמה וכמה חשיבות ישראל דהוי ככולי עלמא ומה דמות יערכו אתם העכו"ם למיזל אבתריהו לעע"ז ח"ו כיון דחשיבי ישראל טפי ממלאכים.

ותנא סיפא ולא עוד אלא שעשה אותם דגלים לשמו כלומר דנודע דדגלי המדבר הן הן המרכבה רמז למחנה שכינה כמשז"ל וזה מורה שהם בנים, וכמו שסיים למה שהם בני שנאמר בנים אתם וכו' כלומר דלגבי בנים אין הפה יכולה לדבר אחרי רבים דאין שום סברא דהבן לא יעבוד אביו, וזה רמז הכתוב בפרשה דאתי עליה איש על דגלו דמורה שהם בנים וכמו שאמר ה' למשה עשה דגלים לשמי שהם בני שהדגלים והמחנות מעין דוגמא של מעלה כביכול רכב אלהים, ועוד באותות לבית אבותם יעקב אבינו ע"ה כמשז"ל והויא חזקה מכח הסברא סביב לאהל מועד יחנו שהוא דבר חשוב שהשרה שכינתו ביניהם ואפילו באלף לא בטיל, וכל זה נמשך לסמיכות הפרשיות כמה דבעינן למימר קמן בס"ד.

הוא הדבר אשר ייעדנו לפרש המאמר שהתחלנו בו, בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם ואמרו מה ראו אלו להתקרב דאפשר דרצו לרמוז דמאחר דא"ה

לא רצו לקבל התורה א"כ מה ראו ישראל להתקרב ולא ראו כי הם הרבים ואחרי רבים להטות, א"ל הקב"ה הביאו לי ספר יוחסין שלכם כשם שבני מביאין, רמז להם דישראל הם בנים לה' ולגבי בנים ליכא רובא, ותו דאינהו לא חשיבי דאין להם יוחסין והיינו כדאמרינן בסנהדרין דף כ"ו קשר רשעים אינו מן המנין, וסיים בעל המאמר לכך מנאן בראש הספר הזה רמז טענה אחרת שכתבו המפרשים בטעם המנין כי היכי דליהוו דבר שבמנין דאפילו באלף לא בטיל, ודריש סמוכין אלה המצות אשר ציוה ה' בהר סיני ואח"כ שאו את ראש שלא זכו ליטול התורה אלא בשביל היוחסין דשם יה מעיד עליהם והם בני אל חי וגם הוו דבר שבמנין דאפילו באלף לא בטיל ונסתם פיהם של א"ה דתו ליכא טענת רוב, וסמוך למנין באו הדגלים להורות בפרסום שהם בנים כמש"ל וגם לרמוז שאר טעמים דחזקה שיש עמה סברא גדולה דמפקא מידי רובא וגם הם דבר חשוב דאף באלף לא בטיל כדאמרן, ועוד יתבאר בסמיכות הפרשיות לקמן בס"ד.

ויתקרב לזה דבר המן לאחשורוש ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותיך ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים ולמלך אין שוה להניחם, כי בהיותו צורר היהודים רצה להראות למלך שהם חייבים על פי תורתם ובקש להפיץ ולהדיח כל צד זכות ויאמר המן ישנו עם אחד יחיד ובטל לגבי רוב האומות ועושים נגד התורה והסברא דאחרי רבים להטות, וזאת לפנים בישראל אשר היו בארץ כנען היה להם מקום פטור דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי אך עתה הוא מפוזר נע ונד וימעטו וישוחו נגד רוב האומות, ואי תימא שהם חכמים והיכא דמחדדי טפי לא אזלינן אחר רוב בני אדם, לז"א ומפורד ואמרו רז"ל כפרדה זו שאינה עושה פירות, כלומר אין בהם תבונה כסוס כפרד אין הבין, וכבר ראו עיניך בדין ושתי הם עצמם העידו על עצמם שניטלה חכמתם, וא"כ הם מיעוטא דמיעוטא בכל מדינות מלכותך, ואי תימא שהם רוב לגבי כל כת מעובדי ע"ז, לז"א ודתיהם שונות מכל עם, רצה לומר כי גם ישראל יש להם דתות ונמוסים הרבה, וז"ש ודתיהם שונות לשון רבים כיחש לו בכל עלילותיו, ועל כל פנים ואת דתי המלך שכל העולם שוים אינם עושים ועל כן למלך אין שוה להניחם.

ובלכתך בדר"ך הזה אתה תבא"ר תפלה לדוד הע"ה בשמואל ב' סי' ז' וכה תוארה על כן גדלת ה' אלהים כי אין כמוך ואין אלהים זולתך ככל אשר שמענו באזנינו ומי כעמך כישראל גוי א' בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה ונוראות לארצך וכו' ותכונן לך את עמך ישראל לך לעם עד עולם ואתה ה' היית להם לאלהים. ונראה לעין כל מה שיש להרגיש בכתובים הללו, ועל פי דרכנו יבואו לכלל ישוב, ויאמר דוד על כן גדלת ה' אלהים כי אין כמוך וכו' ככל אשר שמענו באזנינו

כלומר דאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, וז"ש גדלת ה' אלהים כי אין כמוך ואין זולתך ואלו הם השני דברות ראשונות שתים זו שמענום מפי הגבורה, וז"ש שמענו באזנינו ומי כעמך כישראל, וכי תימא ראה דבריך טובים אבל צא ופרנס לי טענת אחרי רבים, לז"א גוי אחד רמז תירוץ ר' יהושע בן קרחה במדרש בכל ישראל נעבוד את ה' אלהינו והוי רוב נגד כל כת, וז"ש גוי אחד כי הגוי כלו הם עמך ונחלתך משא"כ א"ה כי אין מספר לאלהיהם ונמצא דישראל רובא נינהו כנגד כל כת מעע"ז, ועוד בארץ רמז תירוץ המפרשים שהם בארץ ויש לישראל דין קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ואין כאן רוב, אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם, כלומר עוד זאת יתירה דעל מנת כן הוא יתברך הוציאנו ממצרים וקנאנו, וכמשז"ל על פסוק הבן יקיר לי אפרים ביוקר אתם עומדים לי ואז"ל אשר הוצאתיך מארץ מצרים על מנת כן הוצאתיך ומאחר שכן בנדון זה מהיכא תיתי לפרוק עול ח"ו כי אנחנו עבדיו אשר הוציאנו ממצרים וקנאנו, וז"ש אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם, עוד אמר ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה, רמז תירוץ דבר חשוב דישראל חשיבי טובא ולא בטילי, ונוראות לארצך רמז תירוץ חזקה אלימתא מכל הנוראות אשר עשה כמש"ל, וכל אחת מאלו הטענות אצולי מצלא מטענת אחרי רבים כמבואר. ובהקדמות אלו כתוב אצלי כמה דרכים בפסוקי נביאים ותהלים, וכאן אקצר ואעלה רק אין דבר זולת נפרש בזה פסוק ההפטרה והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי.

וכבר במאמר פתוח כאן לפני הדיבר שם נאמר מאי דרמז בש"ס (יומא דף כ"ב:) דהוו תרתי דסתרן והיה מספר ולא יספר, ומשני כאן בזמן שעושים רצונו של מקום כאן בזמן שאין עושים רצונו של מקום, ולעול פ' תשא (ד"ה ויתכן לפרש) כתבנו משם כת הקודמין דבזמן שעושים רצונו של מקום אף כי יהיה התעוררות תשובה כמו רגע, ובשעה זו עצמה עד שלא הרהרו תשובה נודע מספרם, מכל מקום אם הרהרו תשובה בו בפרק קרינן אשר לא ימד ולא יספר, והטעם דכשהם עושים רצונו של מקום כל אחד מישראל נחשב מאד ושקול ככמה אנשים בשקול אל דעות ושפיר נאמר אשר לא ימד ולא יספר, זהו תורף דבריהם. ואפשר לומר דרך רמז בהאי קרא דהכונה והיה מספר בני ישראל ואמרו ז"ל כל מקום שנאמר והיה לשון שמחה, וצריך לדעת לפום מאי דמוקי ליה בש"ס בזמן שאין עושים רצונו של מקום לשמחה מה זו עושה, ולפי דרכנו יאמר נא דגם שאין עושים רצונו של מקום ה' ברחמיו מחבבן ומונה אותן, וזו שמחה לחזות בנועם אהבתו וחמלתו לישראל סגולתו שמונה אותן ומחבבן, ולהיותן דבר שבמנין אין מקום לאומות

העולם לומר ניזיל בתר רובא דדבר שבמנין חשיב ואפילו באלף לא בטיל, וכי תימא זו יאמרו בגויים אף אנן נמי מלכינו ושרינו מוני מספרינו ואיך תהיו חשובים הרי כמונו כמוכם, לז"א אשר לא ימד ולא יספר דברגע אנו יכולים לעשות רצונו של מקום ותכף אין מספר לגדודיו יתברך אשר לא ימד ולא יספר כי האדם יראה לעינים והוא באחד אך בצלם שקול ישקל ככמה אנשים וא"כ ליכא רובא, וזה על דרך תירוץ מחדדי טפי הנז"ל, דאיכא מאן דאמר עשו בית שמאי כדבריהם אף דבית הלל רובא משום דבית שמאי מחדדי טפי, וזה דגם דבכמות בית הלל רובא מכל מקום אינם רוב באיכות והא נמי דכוותא דבזמן שישראל עושים רצונו של מקום קרינן בהו אשר לא ימד ולא יספר כי גדלה מאד נפש אדם אחד ככמה אנשים, וכי תימא הרי גבי בית שמאי איכא מאן דאמר פ"ק דיבמות דלא עשו בית שמאי כדבריהם משום דבית הלל רוב בכמות דכל שהן רבים בכמות אזלינן בתרייהו, והוא הדין נימא גם כשישראל עושים רצונו של מקום דגדלו מאד באיכותם לא אזלינן אלא למראית העין וא"ה הם רבים, והתינח אם ישראל בארץ דאמרינן כל קבוע כמחצה על מחצה אבל בגלות מאי אית לך למימר, לזה אמר והיה במקו"ם אשר יאמר להם לא עמי אתם כלומר במקום אשר יאמר דהיינו בגלות דאזלא טענת קבוע ויאמר לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי, וכיון שהם בנים נסתם פי המקטרגים דבבנים לא שייך שהבן לא יהיה בן וליכא טענת רוב.

ודרך אסמכתא דדרשינן סמוכים סוף פ' בהר ובחוקותי ופרשת תוכחות ופרשת ערכין ופרשת תמורה ופרשת במדבר ופרשת דגלים על פי מש"ל בהקדמות הנז', כי הנה סוף פ' בהר כתוב כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם לא תעשו לכם אלילים וכו' את שבתותי תשמורו וכו', וסמיך ליה אם בחוקותי וכו' וישבתם לבטח בארצכם. וטרם אענה ארדוף אציי"ג מאמרם ז"ל בתנחומא בסדר היום וז"ל, איש על דגלו באותות זש"ה מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה, קדושים וגדולים היו ישראל בדגליהם וכל האומות היו מסתכלין בהם ותמהין ואומרים מי זאת הנשקפה כמו שחר, אמרו להן האומות שובי שובי השולמית מהו שובי שובי הדבקי לנו ובואי לך אצלנו ואנו עושין אתכם שלטונין דוכסין והגמונין, שובי שובי ונחזה בך אין ונחזה אלא שררה שכן יתרו אמר למשה ואתה תחזה, וישראל אומרים להם מה תחזו בשולמית ומה גדולה אתם נותנין לנו שמא כמחולת המחנים, שמא אתם יכולים לתת לנו כגדולה שנתן לנו אלהינו במדבר כדגל מחנה יהודה דגל מחנה ראובן דגל מחנה אפרים דגל מחנה דן, יכולים אתם לעשות כך לנו מה תחזו בשולמית שמא כמחולת המחנים שאנו חוטאין והוא מוחל לנו עכ"ל, והוא במדרש רבה בשינוי קצת. ויש להעיר

דלכי מטו לעשותם דוכסין ושררות האם יבצר מהם להרים נס ודגל לכל שבט, ומהו ז"ש שמא אתם יכולים לתת לנו כגדולה שנתן לנו אלהינו דגל מחנה יהודה, ועוד מה מסיים שאנו חוטאין והוא מוחל לענין של דגלים.

ואתהלכה ברחבה להבין קודם מאמרם ז"ל בבראשית רבה פ' כ"א סי' ו', ועתה פן ישלח ידו אמר ר' אבא בר כהנא מלמד שפתח לו הקב"ה פתח של תשובה ועתה אין ועתה אלא תשובה שנאמר ועתה ישראל והוא אומר פן ואין פן אלא לאו עכ"ל. והוא פלא על יציר כפיו של הקב"ה שאחר שחטא לא כלו רחמיו יתברך ופתח בתשובה והוא מיאן ויאמר לא. ותו שארז"ל שהפלא בתשובתו ובסיגופיו ומעיקרא מאי סבר לסרב בתשובה. ועוד מצינו במדרש שם פ' כ"ב שאמרו ויצא קין רבי חמא בשם ר"ח בר יצחק יצא שמח וכו' פגע בו אדה"ר א"ל מה נעשה בדינך א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי, התחיל אדה"ר מטפח על פניו אמר כך היא כחה של תשובה ולא הייתי יודע, מיד עמד אדה"ר ואמר מזמור שיר ליום השבת עכ"ל. ויש לדקדק דהרי הקב"ה פתח לו בתשובה ובודאי דהואיל נפק מפי עליון הוא דבר גדול ומה נתחדש לו עתה. ותו דאיירי בתשובה ויהי שירו מזמור שיר ליום השבת ומה ענין שבת לכאן. וכיוצא בזה צריך לדעת משז"ל בתנחומא וישם ה' לקין אות, שבת מסר לו כד"א אות היא ביני וכו', ויש להבין דקרא כתיב וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו, ומה האות והמופת של שבת שלא יהרגוהו.

ויתכן להבין הכל בהקדים מ"ש ביומא דף פ"ו ד' חלוקי כפרה, שהיה ר' ישמעאל דורש עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו, עבר אדם על מצות לא תעשה ועשה תשובה תשובה תולה ויוה"כ מכפר, עבר אדם על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה תשובה ויוה"כ תולין ויסורין ממרקין, אבל מי שיש בידו חילול ה' אין כח לא בתשובה לתלות ולא ביוה"כ לכפר ולא ביסורין למרק אלא כלן תולין ומיתה ממרקת. ולפום ריהטא יש מקום לומר דעבר על לא תעשה ועשה תשובה התשובה אינה עושה כלום עד שיבא יוה"כ ואז ביוה"כ בכח התשובה מתחלת הכפרה ומשלמת ותשובה תולה, היינו דעתה אין בה תועלת רק כשיבא יוה"כ אז תצטרף התשובה ויתכפר לו, וכן אם עבר על כריתות ומיתות ב"ד תשובה ויוה"כ תולין ואינם עושים שמץ כפרה עד שיבואו היסורין, ואז בכח התשובה ויוה"כ יועילו היסורין, וכן אם יש בידו חילול ה' הן בעודנו חי אין לו שום כפרה בתשובה ויוה"כ ויסורין, רק כי במותו בכח תשובה ויוה"כ ויסורין מתכפר.

אכן אין האמת כן, כי בכל חטא ועון תכף בשובו כבר היא אתחלתא דכפרה וכן יוה"כ מסייע לכפרה והולך ומתכפר עד שיבואו היסורין והוו גמר הכפרה לכריתות

ומיתות ב"ד, וכן בחילול ה' תשובה ויוה"כ ויסורין כלם מהנו לכפרה רק גמר הכפרה במיתה, וכזה ראיתי להרב פרי חדש במים חיים בהגהות הרמב"ם ה' תשובה שכתב בדעת הרמב"ם דתשובה תולה היינו שמתחיל להתכפר, ונפקא ליה מהירושלמי פ' בתרא דיומא דקתני תשובה ויוה"כ מכפרין מחצה והיסורין מכפרין מחצה עכ"ד. עוד נקדים מ"ש הרמ"ע דתשובה לישראל נאמרה ולא לבני נח ואם הגויים עושים תשובה לא מהניא ועון עצמו אינו נמחק רק מהניא לגויים לפי שעה כתשובת נינוה דלא הגינה אלא לפי שעה ואחר זמן היו לשמה ולשנינה, והמפרשים נתנו טעם לדבר דישראל כיון שדינם כבן כמש"ה (דברים י"ד) בנים אתם לה' אלהיכם לזה תשובה מועלת דאב שמחל על כבודו כבודו מחול, לא עשה כן לכל גוי כי הם עבדים ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ויש מן המפרשים שכתבו טעם אחר דבשלמא ישראל שנצטוו תרי"ג מצות הן ענפיהן ודקדוקיהן וסייגיהן הוא דבר שאי אפשר לעמוד, ולא נתנה תורה למלאכי השרת כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ומן העולם ועד העולם ארבעה אשכחנא שמתו בעטיו של נחש ותו לא חזינא, א"כ איפה התשובה מוכרחת לרב המצות ואביזרייהו, משא"כ הגויים אין להם כי אם שבעה מצות וכלם מצות שכליות מדיניות, דין הוא ליזהר בכלם, ואם חטא באחת מהנה אין לו תקנה ותשובה לא מהניא.

והנה איכא ביניהו דהני תרי טעמי, דלטעמא קמא דהדבר תלוי אם כבנים אם כעבדים אפשר ימצא בין הגויים, ובפרט עד שלא נתנה תורה גוי צדיק בשמים ממעל לחש"ב במדרגת בן, ואם ה' הטה אליו חסד אמר אליו בני אתה א"כ יש לו תשובה כישראל דמידי הוא טעמא, אלא דישראל נקראו בנים הרי איש זה מצא חן בעיני ה' במדרגת בן ושב ורפא לו, אבל לטעם השני אם איש זה לאו מבני תורה ואין לו כי אם ז' מצות אז לית דינא ולית דיינא, כי אין לו תשובה מאחר דהוא לא יש לו כי אם שבע מצות, והגם דרחמנא אחשביה מ"מ דינא הוא דאם חטא ימק בעונו ואין לו תשובה. ובזה נבא אל הביאור דאפשר דאדה"ר היה סובר דלא מהניא תשובה לשעתה כי אם בעבר על מצות עשה, אך אם עבר על ל"ת ומכ"ש על כריתות ומיתות ב"ד תשובה לא מהניא עד כי יבא יומו או יוה"כ או יסורין או מיתה כחילול השם אז בצירוף התשובה יתכפר, אבל ביני ביני מעת שעשה תשובה עד יום כיפור או עד יסורין או מיתה אין כאן כפרה לא מינה ולא מקצתה ואפילו אתחלתא, וגם יודע היה אדה"ר כי ישראל מקבלי תורה יש להם תשובה והגויים אין להם תשובה, ואם יגדילו בתשובתם יגן עליהם לשעה כנינוה וסוף הפורענות לבא עליהם על חטאתם כי אין תשובתם תשובה.

הנה כי כן כאשר היה דבר ה' אליו ולאדם אמר ועתה ורמז לו תשובה וכמו שאמרו רז"ל אין ועתה אלא תשובה, והכונה כמו שפירש מהר"ש יפה דבתיבת ועתה רמוזה התשובה דבשעה אחת מתתקן, ולכן אדם הראשון דהיה פשוט אצלו דמה שאמרו תשובה תולה הכונה דאינה עושה כלום עד שיבא עת פקודתו אז יום טהרתו מכי שמע דבר ה', דרמז לו התשובה במאמר ועתה דהפירוש שמועלת לשעה וידע דהוא חטא בלאו וכ"ש לדעת חכמי המדע דחטא בע"ז ג"ע וש"ד הוו כריתות ומיתות ב"ד אם כן נפשט אצלו דטעם דמהניא תשובה לישראל היינו משום שיש להם הרבה מצות אך לגוים דאין להם אלא ז' מצות אין תשובה ואם כן גם לו אין תשובה רק להאריך לשעה, והוא אשר דיבר ה' ועתה כלומר הגם דלדידך דלא נצטוית כי אם בז' מצות אין תשובה מועלת הא מיהא תיהני לך לשעה, וזה מוכרח לפי מאי דהוה פשיטא ליה דפירוש תשובה תולה היינו שאינה עושה כלום והוא שעבר על לאו איך אמר לו ועתה דלשעתה מועלת אלא סבר דהכונה ועתה להאריך לשעה ואין לך תשובה כדין הגוים, ומ"מ נתחכם בתשובתו ולא אמר איני רוצה לשוב וכיוצא אלא אמר דיבור אחד שהוא פן אחת דיבר ושתים זו שמענו להכריח הדבר וגם להשיב אל ה' והיינו דאין פן אלא לאו וכונתו דמכח שהוא עבר על לאו ולא שייך ועתה דבשעתה מועלת דאינה אלא תולה הבין דאין תשובה לו ככל הגוים אלא להאריך, וזהו ועתה לשעה, וא"כ אם לא תועיל לו התשובה לאו כלומר איני רוצה לשוב ואריכות זה למאי, וזה כונת רז"ל במאמרם הנז' אין ועתה אלא תשובה שפתח לו הקב"ה פתח של תשובה ואמר פן כלומר דה' פתח לו פתח כל שהוא בתשובה ואמר לו ועתה וקו לא ואדה"ר נתחכם לדעתו באמור תיבת פן לבד לגלות ההכרח שלו ולהשיב שאינו רוצה ככל אשר דיברנו.

ונדעה נרדפה לדעת ביאור יתר המאמרים הניתנין למעלה ונקדים מה שאמרו הראשונים בטעם מאמרם ז"ל דגוי ששבת חייב מיתה אמור רבנן בטעמא דשבת נח בו ה' כביכול ואין להשתמש בשרביט המלך וכל המשתמש בשרביטו אחת דתו הנה מיתת"ו והיינו דין הגוי ששבת מעין דוגמא של מעלה ומשום הכי חייב מיתה, משא"כ ישראל דהם בנים ומצו להשתמש בגנזי אביהם שבשמים, אלו דבריהם ז"ל. ומעתה מובן מ"ש ר"ל בב"ר ע"פ ויצא קין דא"ל לאדה"ר עשיתי תשובה ונתפשרתי דהתשובה אהניא לי והוברר דטעם קבלת התשובה לישראל היינו משום שהם בנים וחסד ה' החשיבני כבן ואף דעוני היה ממיתות ב"ד דהיה שפיכות דמים והדין הוא תשובה תולה ויוה"כ ויסורין ממרקין הועילה התשובה תכף והתחילה לכפר, וז"ש ונתפשרתי דהגזרה היתה נע ונד ונתבטל גזרת נע כמשז"ל, ומאי דאמרינן תשובה תולה היינו דמועלת לשעתה איזה דבר וגומרו

של הענין הוא ביסורין, וכל זה רמז אליו באומרו עשיתי תשובה ונתפשרתי, ולכן יצא שמח כמשז"ל דהיתה שמחה כפולה אם מצד הענין דהתחיל להתכפר ואם דרחמנא אחשביה כבן וקבל תשובתו, ויהי כשומעו אבינו הראשון התחיל מטפח על פניו כי כל מה שטרח בעיונו כשא"ל ה' ועתה לא כיון יפה לפי שסבר דתשובה תולה פירושו שאינו מכפר ביני ביני כלל והיה בהני"ח הנח"ה שוברת בנה עליה מצודים ונפל היסוד דלשעתה עושה כמו שעשה לקין כאמור, וכפי זה טעם התשובה משום שיש לישראל דין בנים ורחמנא אחשביה כבן, ואמר לו ועתה דמועילה תקף לשעתה ונמצא דהוא אזיל בתר איפכא לכן היה מטפח על פניו אמר כך היא כחה של תשובה דאפילו במיתות ב"ד מועלת תכף ולא הייתי יודע.

ומעתה הרי הוא כמבואר מאמר התנחומא וישם ה' לקין אות שמסר לו את השבת, דקין זו היתה שאלתו להודיע דנתקבלה תשובתו ולכן מסר לו השבת יכירו וידעו כל יושבי תבל דרחמנה אחשביה כבן ולכן שומר שבת ומשתמש בשרביטו של מלך כביכול וממילא כי נתקבלה תשובתו כבן דאב שמחל על כבודו כבודו מחול, וזהו שאדה"ר שר לו נאמר מזמור שיר ליום השבת דבשמירות שבת נעשו כבנים ותשובתן תשובה (ועיין מ"ש בריש פרשת דרכים והדרשא תדרש גם עיין במדרש במדבר רבה פי"ג דר' תנחומא בר אבא נקט לה בלשון אחרת דרשת ועתה פן ומה שפירשנו מתישב בדברי ר' אבא בר כהנא דבראשית רבה הנז'). ועל פי זה יש לפרש מאמרם ז"ל הובא בארחות צדיקים כשעלה משה למרום עלה לז' רקיעים וכו' עלה לרקיע שבועי התחילו לקרות ויכלו והתחילו לספר בשבחה של תשובה וכו' ע"ש באורך וכפי האמור ניחא דמשמירת שבת מורה דיש לנו דין בנים כמו שנאמר וכך אמרו במדרש שוחר טוב מזמור צ"ב וז"ל למלך אחד שהיה לו כלי חמדה ולא רצה להנחילו אלא לבנו כך יום שבת קדושה ומנוחה ולא רצה להנחילו אלא לישראל וכו' ע"ש ולפיכך היו קורין ברקיע ז' ויכלו ושם צודק לספר בשבח התשובה דדוקא לשומרי שבת שהם בנים ניתנה תשובה דאב שמחל על כבודו כבודו מחול ככל אשר דברנו.

ובזה נבא לפרש בעניותנו מאמר תנחומא הנז"ל איש על דגלו באותות זש"ה מי זאת וכו' קדושים וגדולים היו ישראל בדגליהם וכו' כלומר דנתפרסם כי כלה זרע אמת ויתילדו על משפחותם ומפני כך זכו לתורה כמשז"ל והבאתיו לעיל ולכך היו תמהין, ואח"כ כשהלכו ישראל בד' גליות אשר בתוכחות על עון גלו מהארץ ואזדא לה טענת קבוע, לכן נתעוררו הגויים בד' גליות אשר כנגדן אמרו ד' פעמים שובי לומר שילכו עמהם כלומר דעתה אינם בארץ שיש להם טענת קבוע וראוי שידבקו עמהם כי הם הרבים

ולפתותם אמרו שימנו אותם שלטונין וכו' וישראל קדושים השיבו להם תשובה נצחת דכבר כתבנו דדגלי המדבר הן הן המרכבה ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ממש על פי מדותי"ו, ושבטי יה כל אחד אחוז במדתו כמ"ש חכמי המדע ונמצא דמהדגלים ניכר כי הוא אבינו ולכן אנו יכולים כבנים להשתמש בשרביטו וכיון שאנחנו בנים בטל מעיקרו טענת רוב דמי שם פה לומר שהבן לא יהיה בן וככל אשר דברנו, וז"ש להם כלום אתם יכולים לעשות כמו שעשה אלהינו דגל מחנה יהודה וכו' בסדר ותיקון דוגמא עליונה הא ודאי לא, דהגוים עבדים ואין להם להשתמש בשרביטו, של מלך וכיון שאנו בנים ליכא טענת רובא כאמור, ועוד שאנו חוטאין והוא מוחל לנו דזה תלוי בזה דמחמת שאנו בנים יש תשובה דאב שמחל על כבודו כבודו מחול, וזה נמשך בעצם מענין הדגלים כאמור דמהדגלים מורה דאנו בנים ולהיותנו בנים יש לנו תשובה ומחילה כמדובר.

הבה נא אבא לענין סמיכות הפרשיות ובטרם אקרב אליהם אומר אני להרחיב עוד מעט דברי כת הקודמין אשר כתבנו דטעם אומרם גוי ששבת חייב מיתה היינו משום דאין משתמשין בשרביטו של מלך, ודרך דרש הוא טעם כעיקר כי הנה ממ"ש הרמב"ם פ"י דמלכים מוכח דבן נח שרוצה לעשות כל מצוה שחפץ רשאי אך שבת ותלמוד תורה הוא חייב מיתה בידי שמים אם שמר שבת או אם עסק ובתורה הא למדת דהני בי תרי שבת ותלמוד תורה דוקא חייב מיתה בידי שמים, וכתב שם מרן בכ"מ דסבר הרמב"ם דמ"ש בגמרא דעוסק בתורה חייב משום גזל ומשום עריות למ"ד הם אסמכתות, עיין בדבריו ז"ל באורך. והשתא דרך דרש אפשר לומר דשבת ותלמוד תורה רוח אחד להם ויצאו שתים זו מכלל כל המצות דשבת הוי כמשתמש בשרביטו של מלך כמ"ש הראשונים ותלמוד תורה אמרו בזהר דמאן דעסיק באוריתא אקרי בן להקב"ה, וכבר כתבו המפרשים דמצד שישראל הם בנים זכו בתורה, ולכן האומות עכו"ם שהם עבדים אסורים בתורה ובשבת, ואף דיש כמה מצות שמוכח מהם דישראל הם בנים הם תבנית כל רמ"ז אבל הני תרתי הם בעצם גופן ותוכן קדש ישראל זכו להיותם בנים.

אתאן לסמיכות הפרשיות דיש לרמוז כמה וכמה מההקדמות אשר הקדמנו ניעול ברישא אימא סיפא סוף פ' בהר כי לי בני ישראל עבדים בא האלהים להפיץ ולהדיח טענת המין לעע"ז מטעם רוב, לזה אמר כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי וכו' כלומר דעל מנת כן הוצאתם וקניתים ממצרים ובעבד קנין כסף האדון מי האומר שלא יעבדנו ואחרי רבים להטות לא שייך וכמ"ש בעניותנו לעיל, והיינו דקאמר בתריה לא תעשו לכם אלילים וכו' כי אני ה' אלהיכם כלומר כיון שעבדי אתם שהוצאתי אתכם ממצרים על מנת כן וביוקר עמדתם לי א"כ לא תעשו לכם וכו' דאין שום טענה לעע"ז, ואמר עוד

את שבתותי תשמורו וסמיך אם בחוקותי תלכו דהיינו עסק התורה כמ"ש בתורת כהנים רמז טעם אחר דמהשבת ועסק התורה מורה ובא שאתם בנים ככל הדברים הנאמרים ובבנים לא יצוייר שלא יהיה בן וליכא טענת רוב, אמר עוד וישבתם לבטח בארצכם רמז טענת קבוע דכשישראל הם קבועים בארץ ישראל הו"ל כמחצה על מחצה כדין קבוע.

וכי תאמר בלבבך התינח כשישראל על אדמתם אז יש להם דין קבוע אבל כאשר בתוכחות על עון אלו הן הגולין אגב מטלטל"י טלטולא דגבר"א על ארבע כנפות הארץ אזדא לה טענת קבוע לזה כתיב בפרשת תוכחות הסמוכה ואתכם אזרה בגוים רמז מ"ש בעירובין דף נ"ה ע"ב דגלי המדבר קאמרת כיון דכתיב בהו על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו כמאן דקביע להו דמי ע"ש, ופירוש רש"י וא"כ גם הגליות כיון [כמאן] שהקב"ה גזר על ישראל לגלות והכל בהשגחה פרטית שאלו יגלו פה ואלו מפה והכל ממפלאות תמים דעים כפי צורך תקון נפשם א"כ גם בגליות כיון דקביעי דמו כי כל הגליות פרט וכלל מאת ה' במדה במשקל ולו נתכנו עלילות, וזה רמז ואתכם אזרה בגוים שמידי היתה זאת וא"כ טענת קבוע ישנה מתחילה ועד סוף ממצרים ועד הנה וכמ"ש בש"ס בדגלי המדבר וכמו שכתבו ז"ל.

ואם נפשך לומר הן לא יאמינו האומות בזה דאף בגלות נקראים קבוע, דהגם דלדידן הוא קשט אמרי אמת אין מופת על זה, להכי נסמכה פרשת ערכין דכתיב בערכך נפשות ומיניה דרשינן בערכין דף ד' ודף ך' דדבר שהנשמה תלויה בו נותן ערך כלו וישראל הוי כדבר שהנשמה תלויה בו והוי ככל הגוף הם האומות וליכא רובא כמש"ל משם ס' מקור חיים, ואם יאמרו הגויים כל זה היה עד שהייתם בארץ והיתה השראת שכינה אבל כבר גרש אתכם על כן יאמרו המושלים עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה יש להם זה על זה כלום לזה נסמכה פרשת תמורה דכתיב לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע ואמרו רז"ל טוב אלו ישראל ברע אלו א"ה עכו"ם והקב"ה אינו ממיר אותנו, ומינה דישראל הם טוב ודבר חשוב אפילו באלף לא בטיל ונסמכה פרשת במדבר שזכו לתורה משום היוחסין כמש"ל, והוא סמיכות סוף בחוקותי אלה המצות אשר ציוה ה' אל משה בהר סיני שאו את ראש כמשז"ל שלא זכו בתורה אלא בשביל היוחסין כלו זרע אמת והוא דבר חשוב זך ונקי בלי שום תערובת ואפילו באלף לא בטיל וגם הוא דבר שבמנין ואין לו ביטול כמ"ש המפרשים לבטל טענת רובא ונסמכה פרשת דגלים הן הן המרכבה בסדר עליון דוגמא של מעלה להורות כי אנו בנים וא"כ לא שייך טענת רוב כמש"ל, וגם לא אפשר שח"ו ה' גרשנו כי לא יצוייר לבן שלא יהיה בן ואת ה' נעבוד וה' אתנו

כאשר היה עם אבותינו תלתא דמרחמי אבהן דעלמא גדולים צדיקים שאפילו במיתתם קרויים **חיים**.

נשא

פרשת נשא בס"ד

ספרי יברכך ה' בברכה המפורשת בתורה וכן הוא אומר ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה ברוך טנאך וכו':

הני כהני שלוחי דרחמנא נינהו אלה יעמדו לברך את העם מתלתא קראי שמיע לן ברכה המשולשת ברכות בחשבון, האדם יראה לעניים זוטרן מיליהו ואולם תחת כבודם כל טוב ארץ ושמים הברכה לכלל" א אישור כולל הכל נתן בערבו"ן, וגם הכהנים הנגשים שרפי קדש המשלשים את ברו"ך לעניה' הברכה יורדת מן השמים ניתן להשבון, כמשז"ל ונביא דבריהם לקמן בס"ד, והנה בהני תלת מילי דב"כ אבא אעיר שנים שלשה גרגירים לפי קצורנו, ויתכן במ"ש הרמב"ם פט"ו דתפלה דין ו' וז"ל כהן שאינו חכם ואינו מדקדק במצות או שהיו הבריות מרננין אחריו וכו' הר"ז נושא את כפיו ואין מונעין אותו לפי שזו מצות עשה על כל כהן ואין אומרים לאדם רשע הוסף רשע והמנע מן המצות ואל תתמה ותאמר ומה תועיל ברכת הדיוט זה שאין קיבול הברכה תלוי בכהנים אלא בהקב"ה שנאמר ושמו את שמי ואני אברכם הכהנים עושים מצותם שנצטוו והקב"ה ברחמיו מברך ישראל כחפצו עכ"ל.

ומרן בכסף משנה הורה גבר מקור דין זה בירושלמי פ' הנזיקין והכי אתמר התם אמר ר' חיא אם היה כהן אחד אומר כהן לשנים אומר כהנים ורב הונא אמר אפילו לאחד אומר כהנים שאינו קורא אלא השבט שלא תאמר איש פ' מגלה עריות ושופך דמים והוא ויברכני אמר הקב"ה ומי מברכך ולא אני מברכך שנאמר ושמו את שמי ואני אברכם ואע"ג דרב הונא סבר דאפילו לאחד אומר כהנים שאינו קורא אלא השבט שלא תאמר וכו' ואנן קיימ"ל כאביי דאמר פ' אלו נאמרין דלשנים קורא כהנים דכתיב אמור להם ולא לאחד כדאפסיקא הלכתא התם, וכן פסקו הרמב"ם ושאר פוסקים מ"מ סבר הרמב"ם דבהא דסבר רב הונא דכהן שאינו מדקדק במצות ואינו חכם מברך בהא נקיטי' כותיה שאין קבול הברכה תלוי בכהנים אלא בהקב"ה, ואפשר דכל זה רמוז בכתוב אמור להם ר"ל דלשנים קורא כהנים ולא לאחד וכסברת אביי, ואם נפשך לומר מאחר דלא קי"ל כרב הונא דאפילו לאחד קורא לשבט כהנים א"כ נאמר דכהן שאינו מדקדק במצות לא יברך וצריך שהכהן יהיה אדם גדול דהא אינו קורא לשבט רק לכהנים המברכים דאי

איכא תרי קרינן ואי לא לא, לז"א יברכך ה' כלומר שים לבך ועיניך תביט נסח הברכה אז תשכיל דעיקר הברכה מאת ה' היתה זאת וכהן מדבר יברכך ה' וא"כ קבול הברכה תלוי בהקב"ה, ואם רץ לבך לומר מי מפיס ואפשר דכהן הוא מכוין להמשיך הברכה ממקור עליון ולעולם דגברא רבא בעי בקי בהטיה יהי מושך חסד על כן בא הכתוב ובירר הדברים כשמלה ההוא אמר ושמו את שמי ואני אברכם קרי בחיל כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל הוא בעצמו כביכול.

ב) ויוסף עוד דוד לרמוז בכתוב ונבין מ"ש הרמב"ם בדין הנז' ואל תתמה ותאמר ומה תועיל ברכת הדיוט וכו' שהרי אמרו רז"ל לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך ומה מקום לתמוה והבן יקיר לי ח"ר אברהם נר"ו פירש כי האף אמנם דבר זה מסורת בידינו אל תהי ברכת הדיוט קלה היינו אם ההדיוט מעצמו הוא יברך לימדונו רז"ל אל תבוז ברכתו אבל הכא כתב הרמב"ם ברישא דכהן אף שאינו חכם ואינו מדקדק במצות מצווה לברך ישראל ואין אומרים המנע מן המצות, ועל זה כתב ואל תתמה ותאמר ומה תועיל ברכת הדיוט וכו' כי באמת יש לתמוה מה זה היה כי ה' לו ציוה לזה לברך עמו צאן מרעיתו עד שאם אינו מברך מוסיף על חטאתו פשע וה"ל לאפוקי כל כהן שאינו חכם וצדיק ולמה כלל הכל עד שזה השפל הוא בכלל ועליו יהב המצוה מוטלת כמו אקרקפתא דגברי רברבי והא לא דמיא להדיוט המברך מאיליו ומעצמו אשר עליו נאמר אל תהי ברכת הדיוט, ועל זה השיב הרמב"ם שאין קיבול הברכה תלוי אלא בהקב"ה וכו' כלומר להורות שעיקר הכל תלוי בברכתו יתברך לזה באה ונהייתה מצות ה' כללית אף לכהן הזה עד כאן דברי בני ידיד נפשי יצ"ו, וידוע מה שהקשו המפרשים בהא דארז"ל לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך וילפי לה מארונה שאמר לדוד הע"ה ה' אלהיך ירצך ודריוש שאמר לדניאל אלהך דאנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך שהרי ארז"ל דרבקה היתה עקרה כדי שלא יאמר לבן ברכתי עשתה פירות ועבידי דמשנ"ו רבנן תרי שינויי דשאני ארונה ודריוש שתלו הדבר בהקב"ה ואמר ארונה ה' אלהיך ירצך ודריוש אלהך דאנת פלח וכו' ובכגון זה דתלו הדבר בהקב"ה אמור רבנן אל תהי ברכת הדיוט קלה אבל לבן שלא הזכיר ה' ובגאותו שחקים אמר אחותנו את היי לאלפי רבבה כמי שבוטח על זכותו ותפלתו אדרבא דין גרמא שרבקה היתה עקרה, ועוד תירצו דיש הפרש היכא שהמתברך הוא אדם גדול כדוד ודניאל כי גדלה מעלתם מצד עצמם ובכל הארץ יצא קו תהלתם כי אז ההדיוט המברך אין לו פה לומר שברכתו עשתה פירות, וכן דקדקו רז"ל ואמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי שני גדולי הדור נתברכו מפי שני הדיוטות רמזו בלשון הזהב דמיירו באופן זה דגדולי הדור נתברכו מהדיוטות משא"כ

רבקה בת שלשה שנים דאכתי לא ידעי אינשי צדקתה וכשרון מעשיה דאז ודאי יאמר לבן כי ברכתו עשתה פירות אלו דבריהם ז"ל ובזה נבא אל הביאור, וז"ש כה תברכו את בני ישראל והמצוה היא לכל זרע אהרן אף לאותן שאינם מדקדקים במצות ואינם חכמים והעם יחדיו ירננ"ו אחריהם כלם הם מסתמא בכלל המצוה וכי תימא זה הציווי בכלל גם לאותם שאינם הגונים דבר קשה דברכתם קללה תחשב שלא יאמרו ברכתנו עשתה פירות לזה אמר אמור להם, כלומר יש חילוק מלבן ודכותיה לנדון דידן דלבן בירך מעצמו ולכך איכא חששא אבל כהן הדיוט אני מצוהו שיברך והוא חילוק מחודש בין ברכת כהן ללבן ודכותיה, ועוד אין לחוש שיאמר כהן הדיוט שאינו הגון ברכתי עשתה פירות שהרי נסח הברכה היא יברכך ה' רמז תירוץ ראשון הנז' דהיכא דמברך בשם ליכא למיחש כארונה ודריוש שבירכו בשם ה' ונתקימה כאמור, ועוד יאר ה' פניו אליך וארז"ל בתורה וכיון שאתה גברא רבא אין לחוש כתירוץ שני הנז' וכי תימא הן כל אלה טוב טעם כי אין לחוש שהברכה קללה תחשב בהיות הברכה בשם ה' וגם שהמברך גדול וראוי לברכה בלאו הכי, אמנם עדיין צריכין אנו למודע"י מה טעם יצוה ה' לברך להדיוט שאינו הגון דהיינו מ"ש הרמב"ם ואל תתמה וכו' כמדובר, לז"א ושמו את שמי על בני ישראל הטעם שאני מצוה ושמו את שמי היינו להורות שאין ברכת הכהן עיקר רק ואני אברכם כמ"ש הרמב"ם שהקב"ה ברחמיו מברך ישראל כחפצו.

ג) אך אוסיף להביט מאמרם ז"ל בחולין דף מ"ט ויתבארו הכתוב לדרכם וז"ל תניא כה תברכו את בני ישראל רבי ישמעאל אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים לכהנים עצמן לא למדנו כשהוא אומר ואני אברכם הוי אומר כהנים מברכים לישראל והקב"ה מברך לכהנים ר' עקיבא אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים מפי הגבורה לא למדנו כשהוא אומר ואני אברכם הוי אומר כהנים מברכים לישראל והקב"ה מסכים עליהם אלא ר' עקיבא ברכה לכהנים מנא ליה אמר רב נחמן בר יצחק מאברכה מברכיך עכ"ל, ויש לדקדק כמה דקדוקים וכבר עלו חומה בספרן של צדיקים, ואפשר לומר בהקדים מ"ש הרב כלי יקר בסדר היום וסדר קרח דברכת כהנים היא מתנת חמשה ועשרים לכהנים היא העולה על כ"ד מתנות כהונה המפורשים דכיון דהברכה לישראל היא שיתברך ישראל בנכסים א"כ מזה יותנו תרומות ומעשרות ביותר כברכת ה' לכהנים, וזה רמז כ"ה תברכו את בני ישראל שם רמז כ"ה שהיא זו מתנת חמשה ועשרים לכהנים זהו תורף דברי הרב ז"ל, ואפשר שאל כונה זו סובב הולך מחלקת ר' ישמעאל ור' עקיבא לברר מה טיבה של מתנה זו לכהנים ולהכי תני תנא דבריתא פתח דבריו כה תברכו את בני ישראל לומר דדברי ר' ישמעאל ור' עקיבא בלכתם ילכו נלכה עד כ"ה שהיא מתנת כ"ה, וז"ש

ר' ישמעאל למדנו ברכה לישראל לכהנים עצמן לא למדנו כלומר ואיה אפה מתנתם של כהנים כאן לכן דק ואשכח ואני אברכם לכהנים וזוהי מתנה גדולה שהם יתברכו מפי עליון, ור' עקיבא משמע ליה מגופיה דקרא שהמתנה במה שיברכו ישראל היא כדכתיב כ"ה תברכו את בני ישראל שמתנת כ"ה היא שתברכו את בני ישראל אלמא כשיברכו הם לישראל זוהי המתנה והמתנה היא יען שהקב"ה עצמו מברך את ישראל וכיון שהוא עצמו מברכן אמאי צריכים ברכת כהנים אלא שה' חפץ בכבוד הכהנים ולכן ציום לברך, ופריך דנהי דזה יקר תפארת לכהנים שיברכו ישראל וגם כשיהיו לישראל נכסים כן ירבה וכן יפרוץ מנת הכהנים בתרומות ומעשרות מ"מ זה אינה מחודשת שתקרא מתנה בפני עצמה ואי משום כבוד אין זה בסוג המתנות דכלן הן גופן ממון, לז"א ברכה לכהנים מנ"ל שיהיה להם דבר מחודש ומשני ואברכה מברכיך והם מתברכין ממילא, וזוהי המתנה כשיברכו לישראל יתברכו באלהי אמן ושפיר דייק קרא כ"ה תברכו שמתנת כ"ה היא ברכתם לישראל דמעצמה אתיא ברכה להם מואברכה מברכיך.

ד) ויתכן לפרש פלוגתא דר' ישמעאל ור' עקיבא באופן אחר והנה הרב אש דת פירשה בההיא דמילי לא ממסרן לשליח ותשובת המרדכי ע"ש באורך, וכמתלמד מדבריו אפשר לפרש במ"ש מהרימ"ט בראשונות סי' קכ"ז דלהקדש אין בו דין שליחות שאם אמר אדם לחבירו צא והקדש שור אחד משוורי אין בו דין הקדש דמילי נינהו וקימא לן דמילי לא ממסרן לשליח וכו' אבל דבור של הקדש מילי נינהו ולא ממסרן לשליח עכ"ד. והרב בתי כהונה חלק בית ועד סי' כ"ד פליג עליה ותורף דבריו דלא אמרו מילי לא ממסרן לשליח אלא כההיא דגט ומתנה שהוא אמר דברים בעלמא ושליח זה מוסרן לשליח אחר התם שפיר אמרינן מילי לא ממסרן דמילי בעלמא מסר להו ואינן חוזרין ונמסרין לסופר שיעשה השליחות אבל נדון ההקדש אינו מוסר השליח אותם הדברים לאחר אלא הוא בעצמו אומר אותן הדברים ומקדיש השור והוא בעצמו עושה פעולת שולחו וכל כי האי גוונא לא חשיב מילי ומה שאמרו מילי לא ממסרן פירוש אותם הדברים שקבל שליח ראשון לא ממסרן לשליח אחר אבל לשליח עצמו מוסרן המשלח והשליח בעצמו עושה השליחות והביא ראיות לזה, עיין שם באורך. גם הרב מחנה אפרים הלכות שלוחין סימן ז' חולק על מהרימ"ט עיין שם. וכתבו הרבנים הנז' דבהקדש בדיבורו עביד מעשה עיין בדבריהם באורך, ואפשר דבהך פלוגתא פליגי ר' ישמעאל ור' עקיבא דר' ישמעאל סבר כסברת הרב מחנה אפרים והרב בתי כהונה ולדעת ר' ישמעאל פירושא דקרא הכי הוי כה תברכו ואי תימא מילי נינהו ומילי לא ממסרן לשליח לזה אמר אמור להם פירוש אתם אומרים להם ואין ביניכם שליח אחר כי היכא דנימא מילי לא ממסרן

לשליח וכיון שאתם עצמכם המברכין הוה ליה כסתם שליחות וכסברת הרבנים הנז', ועוד יש טעם אחר ושמו את שמי על בני ישראל ודיבור זה כמעשה דעושים לישראל כלי מחזיק ברכה ומעשה רב הוי והוא אומרו ושמו כאלו הדבר בפועל ומעשה דשייך שימה כלומר הני לאו מילי נינהו כיון דכתיב שימ"ה בפיהם א"כ רחמנא אחשיביה לעקימת שפתי כהן כמעשה ושלוחי דרחמנא נינהו כדין שלוח גמור, ובחון נועם שיח לשון הזהב דקאמר למדנ"ו ברכה לישראל מפי כהנים למדנו דייקא דמהאי קרא למדנו שני חילוקי דינים בענין מילי כמו שנאמר דמכח שני טעמים לא שייך דין מילי וברכתם ברכה ולמדנו לדין הקדש וכיוצא דמישך שייכי השני טעמים דיש בו דין שליחות ולא נאמר בכל כי הני מילי לא ממסרן, ואמטו להכי נקט האי לישנא למדנו ברכה לישראל ומאחר שכן ואני אברכם היינו ברכה לכהנים יתברכו מן השמים ור' עקיבה חולק עליו וסבר כסברת הרב מהרימ"ט דאין אדם יכול להקדיש על ידי שליח דמילי נינהו ודון מינה לברכת כהנים דליתנהו כהנים בהא בתורת שליחות רק שהקב"ה נתן להם רשות לברך ורחמנא אחשיבנהו שיסכים לברכתם, וז"ש למדנו מפי הכהנים מפי הגבורה לא שמענו כלומר כיון דלא שייך שליחות הכא דמילי נינהו מוכרח שהקב"ה כונתו שיברכו הם והוא יסכים וא"כ איה איפה ברכת הקב"ה ואמר ואני אברכם שהקב"ה מפי כבודו טוב בעיני ה' לברך ישראל דבכה"ג לא שייך שליחות, והשתא מוכרח דיש ברכה לכהנים נמי דכיון דאינם שלוחים מאי שיאטיהו לברך ישראל אלא מוכרח דהוא לתועלתן ואיה היא ברכתם ומסיק רב נחמן מואברכה מברכיך.

ה) ויתבאר עוד הכתוב ומאמר רז"ל וישמרך מן החטא יאר ה' פניו אליך בתורה, ולפי פשוטו יאמר נא במ"ש חכמי האמת כי העונות מבדילים להחשיך אור השכל לבלתי הבין שמוע"ה אשר הלך חשכים ואין נוגה לו להבין דברים על בוריין ויסובו עליו קבא דקשית"א ולכן השרידים אשר ה' קורא להם אשר כל מגמתם ללמוד תורה לשמה ולכוין לאמיתה של תורה לפני לימודם יחשבו מחשבה על שחטאו ויתנו לב לשוב ובכן יעלה לימודם זך וישר, וז"ש וישמרך מן החטא וכיון שאתה נקי וצדיק יאר ה' פניו אליך בתורה שלא יהיה פרגוד מפסיק אז תבין עומקה של הלכה וימשך עליך אור עליון לכוין לאמיתה של תורה.

ו) וקרוב לזה אפשר במה שפירש הרב הגדול שארינו מהר"י זאבי זלה"ה הא דתנן כל שיראת חטאו קודמת לחכמה חכמתו מתקיימת שדקדק דהול"ל כל שיראת חטא קודמת לחכמה החכמה מתקיימת וכלישנא דקרא ראשית חכמה יראת ה' ואמאי נקט בכינוי, ותו דמאי פסקא והרי דואג ואחיתופל היו גדולים בתורה כמשז"ל ולא קדמה אליהם

יראה וכן עינינו הרואות בכל דור ודור המצא ימצא תלמידי חכמים שאינם הגונים, וניחא ליה להרב ז"ל במה שאמר המגיד למרן זצ"ל דזימנין דמשכחת דהחריף לפום חורפא קולט מהאויר מה שאמר החכם בביתו ובחומותיו אחר יגיעתו בעיון נמרץ ואחר שכבר הוא המוציא לאור הדבר ההוא החריף קולטו מהאויר אבל להוציא לאור מה שקבל מהר סיני מפקנא לית ליה אלא כשקדמה לו היראה, ודואג ואחיתופל ודכוותיהו קולטים חכמות בחוץ שנאמרו אך מה שקבלו מסיני לא ידעו ולא יבינו כי לא קדם להם היראה והיינו דדייק חכמתו בכינוי דאם לא קדם לו יראת חטא חכמתו דייקא חלק נשמתו בתורה אינה מתקיימת כי אין בו כח להוציאה לאור זהו תורף דבריו. ועל פי זה אפשר לפרש כונת הכתוב (תהילים קי"ט:צ"ז-צ"ח) מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי מאויבי תחכמני מצותיך כי לעולם היא לי, וידוע אשר כתב הרמב"ם שהשקידה והחשק הן סיבות עצמיות להשיג המבוקש, וז"ש מה אהבתי תורתך וגדל חשק נפשי מאהבה אשר אהבה ועלז בה וגם כל היום היא שיחתי כי שוקד אני בשקידה רבה, והנה השתי דברים המשיגים החכמה איתנהו בי ולכן מאויבי תחכמני מצותיך יותר מאויבי דואג ואחיתופל תחכמני מצותיך ונתן טעם כי לעולם היא לי כלומר התורה שלי שעל ידי שאני ירא שמים כל מה שאני מחדש הוא לי מנת חלקי ואין לזרים אתי, משא"כ דואג ואחיתופל אויבי כי כל חכמתם ותורתם מאחרים ובחורפתם קולטים מהאויר, וז"ש וישמרך מן החטא ואז בהיותך משומר ובא מכל חטא יאר ה' פניו אליך בתורה אליך דייקא להוציא חלק תורתך לאור, וז"ש אליך כי לא מחכמת אחרים ואם חכמת חכמת לך לגלות חלקך מסיני בעזר משדי, וזהו יאר ה' פניו אליך בתורה יערה עליך רוח ממרום לחדש בתורה חידושים השייכים אליך וזה בהיותך נקי מחטא וירא אלהים אתה.

ז) ולפי מדרשו אפשר לומר ונקדים מאמרם ז"ל בשבת דף פ"ח אמר ריב"ל כשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מה לילוד אשה בינינו אמר להם לקבל תורה בא אמרו לפניו חמדה גנוזה וכו' ליתנה לבשר ודם מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים א"ל הקב"ה למשה החזר להם תשובה וכו' א"ל למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם וכו' יצר הרע יש ביניכם מיד הודו לו להקב"ה שנאמר ה' אדונינו וכו' ואלו תנה הודך על השמים לא כתיב עכ"ל. ושמעתי מהרב המופלא כמהר"ר יצחק הכהן זלה"ה שהיה מדקדק כיון דמלאכי עליון יודעים היו מלאכי השרת דהתורה ישנה בעולם וכמו שאמרו חמדה גנוזה תתע"ד דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם למה לא שאלוה עד האידנא דקחזו למשה רבינו סליק ואתא וזה דומה כקנאת איש מרעהו ומה ראו על ככה

משנברא העולם ועד עתה שתק"ו יחדיו, ופירש הרב דעד השתא צבא המרום סבור מינה גדול מי שאינו מצווה ועושה כי כן ראו אל האבות וגדולי ראשי הדורות קיימו התורה עד שלא ניתנה ולהכי לא שאלוה עד השתא דגדול מי שאינו מצווה, ואולם השתא המה ראו דאין האמת כן ומשה עלה אל האלהים לקבל תורה והכריעו דגדול המצווה ועד ממהר כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל לתת להם תורה ומצות אז ביום ההוא שאל"ו בראש תנה הודך על השמים וישב משה מה כתיב בה וכו' ואסיק יצה"ר יש ביניכם כלומר גם עתה כדבריכם כן הוא דגדול המצווה אבל הוא לבני אדם כי יצר סמוך וכשהוא מצווה מתגבר והולך וכמ"ש התוספות דזהו טעם גדול המצווה וז"ש יצה"ר יש ביניכם כי היכי דנימא בכו גדול המצווה הא ודאי כיון דאין בכם יצה"ר לדידכו גדול מי שאינו מצווה ע"כ שמעתי.

ואני בעוניי הנני יוסיף נפך דעדין יש להרגיש קצת במימר קדישין שאלתא דכאשר ראו עיר גבורים עלה חכם והבינו דגדול המצווה איך לא הבינו טעם גדול המצווה שהוא משום היצר הרע דאי לאו הכי איך אפשר דגדול מצווה והרי הסברא להפך דגדול מי שאינו מצווה ומוכרח שהטעם משום היצה"ר וכמ"ש התוס' וא"כ אין מקום לשאלתם וכמו שחזרו והודו והן קדם נובין ונידון תחילת המאמר דא"ל משה מה כתיב בה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם, ויש לדקדק למה כפל למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תיסגי באומרו למצרים ירדתם וכיון שלא ירדו מהיכא תיתי שנשתעבדו, ותו דבחלוקה זו אמר תורה למה תהא לכם ובשאר חלוקות המאמר ארבעה וחמשה חלוקות לא אמר תורה למה תהא לכם, ונקדים משז"ל אשר הוצאתיך על מנת כן פדיתיך וכתבו משם הרמב"ם דלזה אמר אשר הוצאתיך ולא אשר בראתיך לומר שהתורה לא נתנה אלא לישראל שהיינו במצרים ויוציאנו ה' אלהינו משם, ואפשר שזהו טעם שבכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים מלבד שאר טעמים דעל ידי שמראה עצמו כאלו הוא יצא ממצרים הוא מראה בקבלת התורה שנתנה ליוצאי מצרים כדכתיב אשר הוצאתיך.

עוד נקדים מ"ש בציוני פרשת בא והביאו בס' עמודיה שבעה עמוד א' סימן ח' שהקב"ה ירד עם חייליו למצרים בברית בין הבתרים וירדת הקב"ה לשם עם חייליו זה השלים לת' שנה של גלות מצרים עכ"ד. והבאתי הקדמה זו לעיל פ' בא דף מ"ח ע"ש. ולפי הקדמה זו נמצא דגם מלאכי רום ירדו למצרים, ובזה ניחא דהוצרך משה רבינו ע"ה לומר למלאכים למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם כי הנה הוא ידבר לכללות צבא המרום וכנגד המלאכים שלא ירדו למצרים אמר למצרים ירדתם וכי תאמרו יש ויש

מלאכים שירדו לז"א לפרעה השתעבדתם שאף אלו שירדו לא השתעבדו לפרעה ח"ו, א"נ אפשר במאי דאמרינן פ"ק דסוכה מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה והכתיב וירד ה' על הר סיני למעלה מעשרה וא"כ הכא נמי שהקב"ה ירד עם חייליו כביכול למצרים לא היה ירידה ממש ח"ו וזה היה כונת משה רבינו ע"ה באומרו למצרים ירדתם כלומר שאין מה שירדו חשוב ירידה בערך ישראל, ואפילו תאמרו דירידה בצד מה היא לפרעה השתעבדתם הא ודאי לא, וא"כ הרי התורה אמרה אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ולא אמר אשר בראתיך להראות כי זאת התורה ליוצא מצרים שהיו עבדים ומאחר שכן תורה למה תהא לכם ומשום הכי בחלוקה זו אמר תורה למה תהא לכם לפי שהכתוב עצמו קרי בחיל דהתורה היא נתונה לישראל יוצאי מצרים.

ועתה נבא לכונתנו בשאר המאמר בצירוף אשר ביאר הרב מהרי"ך הנז' כי הנה הריטב"א בחידושיו פ"ק דקדושין ישנו בנותן טעם להא דגדול המצווה ועושה דנקרא גדול לפי שמקיים גזרת מלך ע"ש, ועל פי זה אפשר דכאשר ראו מלאכי השרת והכריעו דגדול המצווה ועושה הוו סברי כטעמו של הריטב"א דגדול המצווה מטעם שהוא מקיים גזרת מלך, וזהו שאמרו חמדה גנוזה תתקע"ד דורות אתה מבקש ליתנה לבשר ודם מה אנוש וכו' ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים כלומר חמדה גנוזה וכו' עין רואה שאתה מבקש ליתנה לבשר ודם, אתה מבקש דייקא שהחזיר התורה לישמעאל ועשו ועד אחרן זה משה האיש סליק לעילה לקבלה לישראל וזה מורה דהעיקר הוא דגדול המצווה כי עין בעין ראינו אשר אתה מבקש ליתנה ונראה דגדול המצווה לפי שהוא מקיים גזרת מלך, וז"ש ה' אדונינ"ו מה אדיר שמך בכל הארץ שמקיימים גזרתך והוא אומרו ה' אדונינו שמקיימים גזרת האדון ואדיר שמך וא"כ תנה אודך על השמים כי הלא גם בנו ישנו לטעם גדול המצווה שמקיימים גזרת מלך, ויען משה מה כתיב בה וכו' קנאה יש בכם יצר הרע יש ביניכם כלומר אתם ידעתם שהתורה קדמה שנות דור ודור ומה זה היה לכם שלא שאלתם אותה ועתה כבואי יצאתם לטעון כנגדי ודאי זה אינו בקנאת איש מרעהו שלפי שאני רוצה לקבלה נתקנאתם זה לא אפשר דקנאה יש ביניכם הא ודאי לא ומוכיחים הדברים שראיתם לאבותינו אברהם יצחק ויעקב שחיבבו התורה וקימוה ולא שאלוה ומוכח דגדול מי שאינו מצווה ולכך גם אתם לא בקשתם אותה ועתה שראיתם דגדול המצווה הכרעתם דהטעם לקיים גזירת מלך ותרצו אותה, אכן אין האמת כן דאם איתא מ"ט האבות לא שאלוה אלא טעם גדול המצווה אינו לקיים גזרת מלך אלא הטעם משום יצה"ר דמסיתו היס"ת כפול, ולכך האבות לא שאלוה דלא שלט בהם יצה"ר כמ"ש פ"ק דבתרא ולדידהו גדול מי שאינו

מצווה וק"ו לדידכו, והיינו דקאמר מיד הודו לו להקב"ה וכו' כלומר שבכל התשובות שהשיב משה מה כתיב בה וכו' לא נתקררה דעתם שהם רצו לזכות בסודותיה לא בפשטיה כמ"ש המפרשים אבל כשמעם דטעם גדול המצווה משום יצה"ר מיד הודו להקב"ה ואמרו ה' אדונינו כלומר אף שיש פנים דגדול המצווה לפי שמקיים גזרת מלך וז"ש אדונינו מ"מ מה אדיר שמך בכל הארץ ששם כופים יצה"ר ושם צודק גדול המצווה.
ודרך הלציי אפשר לומר לפי זה במה שאמר לו הקב"ה למשה רבינו ע"ה החזר להם תשובה דיש להרגיש מה הלשון אומרת החזר להם תשובה הול"ל השיבם, ותו נבין לדרכנו מ"ש מיד הודו לו להקב"ה דהול"ל הודו למשה אף שהדבר פשוט לדרכנו יומתק יותר אמנם אפשר דכונת הקב"ה באומרו החזר להם תשובה היינו שהדברים עצמן שהם אמרו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אם תחזור לאומרם להם הוא תשובתם וזהו החזר להם חזור לומר מה שאמרו והוא תשובה דהכונה ה' אדונינו אף שאנו מקיימין גזרת אדונינו עם כל זה מה אדיר שמך בכל הארץ ששם יש יצה"ר וכשמקיימין התורה אדיר שמך בכל הארץ שכופין היצה"ר וזהו טעם גדול המצווה ונמצא כי בחזרת דבריהם הוא תשובתן, וכשבא משה ופירשה מיד הודו להקב"ה שדברי שאלתם הוא תשובתם וחזרו לומר אותו לשון ממש ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ לרמוז שהבינו מאמר ה' החזר להם תשובה, ועל פי האמור אפשר לרמוז שהוא רמז וישמרך מן החטא יאר פניו אליך בתורה ובפסיקתא דרשו וישמרך כענין שנאמר ה' ישמרך מכל רע מיצה"ר, כי הנה לכוללות ישראל מדבר יברכך ה' וישמרך מיצר הרע או מן החטא, ועתה ישראל יאמר נא אעיקרא דדינא למה נברא היצה"ר כי עתה יברכנו לשומרנו יסתלק היצה"ר ולא יצטרך לשומרנו ולמה בראו לז"א יאר ה' פניו אליך בתורה כלומר היצה"ר הוצרך שתזכו אתם בתורה ולא המלאכים, דמטעם דיש חטא ביניכם ויש יצה"ר נתרצו ואמרו מה אדיר שמך בכל הארץ, וז"ש יאר ה' פניו אליך דייקא בתורה ולא למלאכים וזה מסיבת היצה"ר והחטא ולכך אני מברכך להנצל ממנו.
ח) ויראה וירצה במ"ש פ' היה נוטל הגיע לפרשת דרכים ניצול מכלם ומפרש זה ת"ח דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא וכתבו התוספות דאע"ג דבעידנא דלא עסיק בה לא מצלא כיון שהוא ת"ח תדיר מהרהר בתורה ומיקרי בעידנא, ובזה פירשו כת הקודמין מאמר המשורר במקראיו מזמור ל"ז פי צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבנו בידו וכו' הכונה פי צדיק יהגה חכמה כלומר חכמה אמיתית ולשונו תדבר משפט שאומר דין אמת משפט לאשורו והיינו דסלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא וכשבא לידי מדה זו

תמיד הוא מהרהר בתורה, וז"ש תורת אלהיו בלבו דייקא כי מחשבות לבו בתורה וא"כ לעולם מיקרי בעידנא דעסיק בה ואצולי מצלא, וז"ש לא תמעד אשוריו ולא יטה מעולם מן הדרך הטובה כי יכולה היא שתגן והצל תציל מיצה"ר בשגם כל הגדול מחבירו יצרו גדול וצופה רשע לצדיק וכו' מ"מ ה' לא יעזבנו בידו בזכות התורה עכ"ד. ואפשר שזה רמז וישמרך מן החטא אפילו כל דהוא אי נמי וישמרך מיצה"ר וזה כי יאר ה' פניו אליך בתורה וסלקא לך שמעתתא אליבא דהלכתא, ובזה תהיה נשמר מיצה"ר ומן החטא דכיון שתכוין לאמיתה של תורה כי יתן ה' את רוחו רוח חכמה עליך וממילא כל מחשבותיך יכונו בתורה ואתה ניצול מיצה"ר ומן החטא.

ט) ואיכא למדרש עוד וישמרך מן החטא יאר ה' פניו אליך בתורה ויחנך שנה ר' חייא הגדול יחנה ה' אצלך כמשז"ל במדרש ישא ה' פניו אליך אמרו שם בשעה שאתה עומד ומתפלל, ויראה קשר"ן של דברים במשז"ל פ"ק דסוטה ואת דכא ושפל רוח רב הונא ורב חסדא חד אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא, ומסתברא כמ"ד אני את דכא שהרי הקב"ה השרה שכינתו על הר סיני ולא הגביה הר סיני למעלה נמצא שמי שהוא שפל רוח מסתברא שה' שוכן אצלו, ואמרו פ"ב דיומא לא משכחת צורבא מרבנן דמורה אלא דאתי מלוי ומישששכר ומקשים שהרי דוד המלך דאתי מיהודה כתיב וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום, ותירץ הרב עיון יעקב דשאני דוד המלך ע"ה דהיה עניו ובזכות הענוה מכוין להלכה כמ"ש פ"ק דעירובין (דף י"ג:) מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן שהיו נוחין ועלובין, גם ידוע דבמקום שיש השראת שכינה הברכה מצויה שם, וגם כתבנו בכמה מקומות משם כת הקודמין דטעם השראת שכינה בארץ שיתעורר האדם ולא יחטא דאף דאיהו לא חזי נשמתיה חזי ויריאה לחטוא מהשכינה ואמרו בתעניות דר' אליעזר התפלל ולא נענה ור"ע התפלל ונענה יצאת בת קול ואמרה לא שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מדותיו ולמדנו מכל האמור דכשהשכינה שורה באדם בא האות והמופת כי הוא עניו ושפל רוח ומי שזכה לזה הוא מתברך כי השכינה שרויה אצלו וגם אינו חוטא, דאם השראת שכינה בארץ דין גרמא שלא לחטוא כל שכן מי שזכה ונעשה אושפיזכן לשכינה והוא כביכול מרכבה לשכינה ודאי אין חטא בא על ידו, ובפירושא אתמר וה' עמו אפשר שכינה עמו וחטא בא על ידו, וגם בזכות הענוה אף דהוא משאר שבטים מכוין את ההלכה לאמיתה של תורה ועוד זוכה שבהתפללו על דבר צרה הוא נענה וכמבואר מכל ההקדמות אשר כתבתי, ומעתה נוחים הדברים והמה באו בקשר אמיץ יברכך ה' תתברך באלהי אמן, ועוד וישמרך מן החטא, ועוד יאר ה' פניו אליך אף שאתה יחיד ואינך מלוי וישששכר עם כל זה תכוין אל האמת כי יאר ה' פניו אליך בתורה

ויופיע עליך רוח חכמה לכוין אל האמת, וכל מעלות אלו ברכה והצלה מחטא ולכוין האמת תזכה בענוה שתגרום יחנה ה' אצלך ותהיה מרכבה לשכינה ומזה יתקיימו כל המעלות הנז' ועוד ישא ה' פניו אליך בשעה שאתה עומד ומתפלל דהעניו נענה בתפלתו כמו שמצינו בר' עקיבא כמדובר לעיל.

י) ואמרו רז"ל במדרש יברכך ה' בנכסיך וישמרו שלא ישלטו אחרים עליך יאר ה' פניו מאור תורה שיאיר עיניך ולבך בתורה, ולפי פשוטו הדבר מבואר במשז"ל (אבות ו') אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה וידוע דת"ח שתורתו אומנותו מנדה בלו והלך לא שלט למרמי עליה, וז"ש יברכך ה' בנכסיך וכי תימא דין הניין להתעשר אך זה חולי שישלטו אחרים הן מצד האומות הן מצד המסים וארנוניות לזה אמר וישמרך שלא ישלטו אחרים עליך בשום דבר כי יאר ה' פניו אליך זה מאור תורה שיאיר עיניך ולבך בתורה ועל ידי זה תנצל מן הכל כי תורה אצולי מצלא, ולפי מדרשו אפשר במ"ש בדרוש שמואל פ' לך לך דישראל משועבדים תחת עשו לכבדו לקיים ואת אחיך לרבות אחיך הגדול משא"כ כשעוסקים בתורה אז מחמת התורה ישראל חשובים יותר ודרשינן את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח ואין חייבין לכבדו עכ"ל, וכתב הרא"ש בתשובה כלל ט"ו סי' ז' דאח גדול שחירף וביזה לאחיו יקטן והוא ת"ח ונדהו הקטן יפה עשה שנדהו דכיון שאינו נושא פנים בתורה אינו עושה מעשה עמך ומן הדין אינו חייב לכבדו, וז"ש וישמרך שלא ישלטו אחרים עליך דהיינו עשו וכל אביזריה וזה כי יאר ה' פניו אליך זה מאור תורה ואז מן הדין כלם חייבים לכבדך כדין ת"ח כמדובר.

יא) ועוד אפשר לומר במאמר הנז' ובמאמר אחר דומה לזה יברכך ה' בממון וישמרך מן המזיקין יאר ה' פניו אליך בתורה, ונודע חקירת המפרשים דיעקב ועשו חלקו העולמות וקם העוה"ז והנאותיו ותשמישיו ותענוגיו לעשו והעוה"ב ליעקב אע"ה ומאחר שכן מצאה הקפידא איך זרע יעקב לא סגי להו דאכלי תרי עלמי דבשלמא עלמא דאתי לזרע יעקב יאתה ברם בהאי עלמא לית להו מידי והכל לעשו ואלופיו, ורבני אשכנז תירצו במ"ש התוס' פ' איזהו נשך דף ע' דאף דרבית דגוי לא שרי אלא לכדי חייו מ"מ האידנא דא"ה גודא רבא שדיוהו אכולא כרכא מסים וארנוניות ואלימי לאפקועי ממון ישראל הכל נקרא כדי חייו, ומזה גלמוד דעתה שאנו בגלות ומחסרים ממנו ממון הרבה בתואנות וטענות וחקים כל מה שיש לנו נקרא כדי חיינו, אמנם יש מי שתירץ דקי"ל המציל מזוטו של ים ושלוליתו של נהר הרי אלו שלו וא"כ נהי דהעוה"ז הוא לעשו מ"מ אם לא היו ישראל מקבלים התורה נמוגים ארץ וכל יושביה ונחרב העולם וא"כ ישראל שקבלו התורה והם הצילו העוה"ז שלא יחרב זכו בו כמ"ש המציל מזוטו וכו' הרי אלו שלו, וז"ש

יברכך ה' בממון אף שהעוה"ז נטל עשו ולא תימא כי הוא הטעם כמ"ש רבני אשכנז הנז' שעל ידי המסים והארנוניות נקרא הכל כדי חייו לז"א וישמרך מן המזיקין שלא יהיה שום הזק בממוניך ואין כאן מסים וכיוצא, וכי תימא ובמה אני זוכה בעוה"ז כי ירא אנכי מעשו דהעוה"ז שלו, לז"א יאר ה' פניו אליך בתורה ועל ידי התורה אתה מקיים העוה"ז והוי כמציל מזוטו של ים שהכל שלו ולכן יברכך בממון, וזה עצמו אפשר לפרש במאמר הנז' יברכך ה' בנכסים וכי תימא הרי עוה"ז אינו שלנו לז"א וישמרך שלא ישלטו עליך אחרים גונדא דחימה זרע עמלק ועשו והטעם יאר ה' פניו אליך זה מאור תורה וכיון שקבלתם התורה קניתם הכל כמדובר.

יב) והנה אופן אחד באר"ש ונבין מאמרם ז"ל (ברכות דף כ':) ישא ה' פניו אליך אמר הקב"ה איך לא אשא פנים לישראל שאני כתבתי בתורה ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה, וכתב רבינו אליעזר ממיץ בספר יראים סי' כ"ד דמדאוריתא צריך לברך על כזית והא דאמר והם מדקדקים על עצמם עד כזית הכונה שהם מדקדקים ודורשים ואכלת כי סתם אכילה האמורה בתורה בכזית עכ"ד, ונמצא לפי זה שהוא מן הדין הגמור לברך על כזית ולא מתורת חומרא וצריך לדעת לפ"ז מה יתרון לאדם מישראל בזה כיון שהוא עושה חיובו אחת דתו אשר בעבור זה אמר הקב"ה איך לא אשא פנים וכו', ויראה במ"ש הרב מהרש"א באגדתיה בשבת דף י"ג בעובדא דההוא תלמידא שמת בחצי ימיו והיתה אשתו וכו' וא"ל אליהו זכור לטוב ברוך המקום שהרגו שלא נשא פנים לתורה שהרי התורה אמרה ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב ופירש הרב מהרש"א שהתלמיד לא נשא פנים לתורה שלא החשיב התורה לדרוש איסור בימי לבונה מריבויא דתהיה בנדתה בהויתה תהא עד שתטבול עכ"ד. וכן פירשה הרמב"ן בספר המצות לאוין שנ"ג שלא נשא פנים לתורה התלמיד רק שהוא פירש שלא נשא פנים לעשות סייג, ומה שהשיג עליו שם הרב מגילת אסתר אינה השגה ע"ש, ועל פי דברי מהרש"א וסברת רבינו אליעזר ממיץ הנז' יובן המאמר הנז' דהוי מדה כנגד מדה דכיון דישראל קדושים נושאים פנים לתורה ומדקדקים להבין כל דיבור ודיבור והאותיו"ת אשר תבאנה שזהו נשיאות פנים לתורה שהם מחשיבים התורה מאד ונותנים לב להבין ולהשכיל עומק דבריה ולכן אף דכתיב בהדיא ושבעת דקדקו דכתיב נמי ואכלת וסתם אכילה בכזית וזה הוי נשיאות פנים לתורה כן הקב"ה נושא להם להחשיבם ולמלאת פרטי רצונם מדה כנגד מדה, ובזה יבא הקש"ר אמיץ יברכך ה' וישמרך מן החטא שתהא זהיר מכל חטאות האדם שאדם דש בעקביו כי הוא יעזרך ושמר רגלך מלכד שתדקדק בדקדוקי תורה לשמור לעשות וזה על ידי יאר ה' פניו אליך

בתורה אז תבין יראת ה' ותהיה נושא פנים לתורה לדרוש ולתור וליזהר עוד, והנה כי כן ישמרך מן החטא כיון שזה רצונך וכל מעיינך להבין התורה לשומרה ועל ידי שאתה נושא פנים בתורה לדרוש רבויי ומעוטי כללי ופרטי גם הוא ישא ה' פניו אליך מדה כנגד מדה.

יג) ואבא היום להבין מאי דאתמר במדרשא רבתי כדעות ישא ה' פניו אליך וכתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים היה ר' יוסי בן דוסאי אומר כיצד יתקיימו שתי מקראות הללו אלא ישא ה' פניו בדבר שבינך לבינו אשר לא ישא פנים בדבר שבינך לבין חבירך ר' עקיבא אומר כתוב אחד אומר ונקה וכתוב אחד אומר לא ינקה היאך אפשר לקיים שני פסוקים הללו אלא בדבר שבינך לבינו ונקה בדבר שבינך לבין חבירך לא ינקה בן עזאי אומר מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינם שבים, וראוי לדעת במאי פליגי הני תנאי, ואפשר לומר בהקדים מאי דתנן סוף יומא עבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו, וכתב הרב פרי חדש בא"ח סי' תר"ו משם הרב מהר"ר שמואל גראמיזאן ז"ל שעבירה שבין אדם לחבירו יש בה חלק למקום כגון אם ביזהו בדברים הרי עבר על ואהבת לרעך כמוך וכיוצא וכל זמן שלא הרצה את חבירו אפילו מה שבין אדם למקום אינו מכפר, ואפשר דר' יוסי דוסאי סבר כסברת הרב מהר"ש גארמיזאן דאם לא פייס את חבירו האף אמנם דעבירות שבין אדם למקום אם שב בתשובה מתקבלת תשובתו כי אל רחום ה' וימינו פשוטה לקבל שבים היינו דוקא בעבירות שבין אדם למקום שאינן נוגעות כלל לעבירות שבין אדם לחבירו אבל במה שחטא למקום בכלל מה שחטא לחבירו אף שהתודה בחלק המקום ונתחרט ושב אותו הדבר נאחז בסבך אף שהוא חלק ה' עד שירצה את חבירו, וז"ש ר' יוסי בן דוסאי אשר לא ישא פנים בעבירות שבין אדם לחבירו ובודאי דמה שחטא לחבירו ולא תקן ולא פייסו לא צריכא למימר שאינו מחול לא נצרכא אלא לחלק המקום שיש בכל עבירות שבינו לבין חבירו ישא ה' פניו אליך בדבר שבינך לבינו ולא ישאר לך שום דבר חטא לפני המקום, אימתי וישם לך שלום כשיהיה לך שלום עם חבירך אז ישא ה' פניו אליך בכל עבירות שבינך לבינו ואף באותו חלק שיש לו בכלל עבירות שבינך לבין חבירך אבל אם אין לך שלום בינך לבין חבירך לא ישא פנים בחלק שיש לו בכלל דבר שבינך ובין חבירך וכסברת הרב מהר"ש גארמיזא"ן ז"ל, ור' עקיבא סבר כי כל הדברים אשר בינו לה' אף בחלק שבכלל דבר שבינו ובין חבירו נמחל, והיינו דדריש מקרא ונקה דמשמע נקיון גמור ולא כתיב שם דוגמת וישם לך שלום שסבר ר' יוסי בן דוסאי שהוא תנאי כמדובר ואמטו להכי דריש לה בקרא ונקה ולא ינקה היינו חלק אדם

לבד לא ינקה ובן עזאי ראה דר"ע סבר דביוה"כ יש כפרה אף לאינם שבים כרבי וכמ"ש מהר"י פינטו סוף יומא ומשו"ה האי קרא דריש ליה סתמא ונקה בדבר שבינו למקום וכו' דהאי קרא הוא כולל בכל זמן ולכן דרשיה בסתם לזה אתא איהו ודריש ונקה לשבים וכו' דהוא סבר כרבנן דגם ביוה"כ צריך תשובה.

יד) עוד זאת אדרש ונבין מאמרם ז"ל ברבה ויחנך יחנך במשאלותיך וכן הוא אומר חנן יחנך לקול זעקך בשמעתו ענך, ונקדים כי הרב דת ודין פ' אחרי מקשה ורמי הני בי תרי דאמר רבנן זכה תאות לבו נתת לו לא זכה וארשת שפתיו בל מנעת סלה ואלו בתעניות אמרו שבחא דצבורא היכי הוי אמר משיב הרוח ונשב זיקא אמר מוריד הגשם ואתא מטרא ואתמר התם דאם נענו מקמי תעניתא הוי כאומר תנו לו ואל אראה פניו וזה סותר אותה שאמרו תאות לבו נתת לו, וניחא ליה להרב ז"ל דגבי תעניתא הוא דבר הלמד מענינו דבתענית צבור למען ידעו כי ה' שמע תפלתם ושולח מים לכבוד צבור והצדיק המתפלל לכבוד ולתפארת זהו שבחם אשר במאמרו משיב הרוח ישב רוחו וכי קאמר מוריד הגשם יזל מים דייקא נמי דקאמר שבחא דצבורא היכי הוי וכו', ואפשר שז"ש יאר ה' פניו אליך בתורה שתהיה גברא רבה דהני ברכתא ברוך בכלל וברוך בפרט ועל ידי זה ויחנך במשאלותיך וה' יענה, וכי תימא מה שבח הוא זה אדרבא אמרינן זכו תאות לבו נתת ויותר שבח הוא בלי שאלה לז"א ישא ה' פניו אליך זה שאתה צריך לשאול היינו לכבוד ולתפארת להודיע כי הוא יתברך נושא לך פניו וישם לך שלום שבשבילך שם שלום בעולם, ובאופן זה אני אומר ויחנך בשאלותך לתת לך יקר וגדולה ובחילוק הרב דת ודין, גם רמז באומרו וישם לך שלום דכשאינו שבחא דציבורא ה' מעצמו שם לך שלום בלי שאלה כענין שאמרו זכו תאות לבו נתת לו.

טו) והנה בא"ר מה שדרשו עוד במדרש יברכך בעושר וישמרך שתעשה ממנו מצות כמ"ש המפרשים דכשעושה צדקה זוכה לכוין אל האמת, וסמוכות שלהם במ"ש בקמא (דף י"ז.) כל העוסק בתורה וגמילות חסדים זוכה לברכות כיוסף וכישכר כמש"ל פ' שמיני וז"ש יברכך ה' בעושר וישמרך שתעשה ממנו מצות ועל ידי זה יאר ה' פניו אליך בתורה שזוכה להיות מסיק שמעתא אליבא דהלכתא כמדובר. ופשט המאמר הוא מבואר במ"ש (כתובות דף ס"ו) מלח ממון חסר, גם אמרו רז"ל על פסוק האמור בפרשה ואיש את קדשיו לו יהיו איש אשר יתן לכהן לו יהיה והביאו רש"י ז"ל איש אשר יתן לכהן מתנות הראויות לו לו יהיה ממון הרבה וסמיך איש איש כי תשטה אשתו לפסוק ואיש קדשיו לו יהיו לומר אם אתה מעכב ממון הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא את הסוטה ונמצא דגם כי תכה לעושר אם אינו עושה צדקה ונותן המעשרות כראוי

העושר אבד בענין רע ותבא לו מארה בביתו זו אשתו, וז"ש יברכך ה' בעושר ועדיין אינו ברכה אם לא תתנהג בו כהוגן לכן אמר וישמרך שתעשה ממנו מצות צדקה וגמילות חסדים ומעשרות שעל ידי כן מתקיים העושר ונשמר ועל ידי שתעשה מצות יאר ה' פניו אליך שתהיה ביתך מלא ברכת ה' ואשתך כגפן פוריה דכיון שתעשה מצות ומעשרות לא יהיה שום תקלה כסוטה וכיוצא ואדרבא יאר ה' פניו אליך דאיש ואשה שזכו שכינה ביניהם ויחנך שיהיו לך בנים כמשז"ל.

והנה צריכין אנו למודע"י איך מצד שהוא מעכב המעשרות נמשך שתהיה אשתו סוטה, ויראה במ"ש פ' הזהב אין הברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו ונמצא דברכת הבית מרובה מחמת"ה, והשתא אם האיש אינו נותן מעשרות שמשפטו להיות עני ואבד העושר ההוא ואם הבית מתברך בשביל אשתו הוו תרתי דסתרן ולקתה מדת הדין ולכן בעונו תתקלקל אשתו ומסתלקת הברכה, דודאי אם האשה תאהב זרים מאין תשרה הברכה ותהי להפך זנותא בביתא כקריא לשומשומי, וזה אפשר שיהיה כונת הכתוב ביחזקאל סי' מ"ד וראשית כל בכורי כל וכו' תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך, ויש להרגיש מה הלשון להניח ברכה הו"ל לומר להביא ברכה או לברך ביתך, ועם הקודם מבואר והכונה אם הבית כבר מבורכת בעבור האשה ויאמר האיש מה צורך למעשרות להתברך הלא הבית מבורך בעבורה לזה אמר להניח ברכה אל ביתך ונקט לשון להניח כלפי אשר חנן לו אלהים עושר וכבוד בעבור אשתו לומר לו על ידי המעשרות יהא מונחת הברכה אל ביתך זו אשתך להניח ברכה במקומה ולא תצא, והוא דקדוק לשון להניח דבר שהוא שם שלא יצא אלא יהא מונח אך אם לא יתן המעשרות תתקלקל אשתו ואזדא לה הברכה, וז"ש איש איש כי תשטה אשתו נקט לשון תשטה דהיינו תט מן הדרך שמי שאינו נותן מעשרות אף כי לפנים ברכת הבית מרובה בעבור אשתו איכו השתא תשטה אשתו תטה מן הדרך הטוב אשר היתה בה ועל ידי כן מסתלקת הברכה.

ולהבין איש איש כי תשטה אשתו וכו' אפשר במה שאמרו במדרש מעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו והיתה האחת נשואה בעיר אחרת בקש בעלה של אחת מהן לקנאת לה ולהשקותה מים המרים בירושלם הלכה לעיר שאחותה נשואה שם א"ל בעלי רוצה להשקותני מי המרים ואני טמאה א"ל אחותה אני הולכת תחתיך ושותה א"ל לכי ועשי כן וכו' יצאתה אחותה שזנתה לקראתה כיון שנשקו זו לזו הריחה במים המרים מיד מתה עכ"ל, וזה רמז איש איש כי תשטה אשתו לרמוז להך עובדא שהיו שני אנשים בעל הסוטה ובעל אחותה כי תשטה אשתו של אחת שנטמאה ומעל בו מעל שהוסיפה עוד מעל באישה לשלוח אחותה תחתיה ושכב איש אותה שכיבתה פוסלתה ואין שכיבת

אחותה הסוטה פוסלתה כמו שפירש רש"י ובזה נבין קצת דקדוקים בפרשת סוטה כמו שיתבאר לקמן בס"ד.

וראשית כל נבא להבין פסוק אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית טומאה תחת אישך הנקי וכו', ויש לדקדק תיבות ואם לא שטית דהו"ל למימר אם לא שכב איש אותך ולא שטית ותו תחת אישך יתר, ואפשר במ"ש הרמב"ם סוף פ"ג דסוטה מעל באישה ולא שוגגת והרב מהר"י קולון שרש קס"ח כתב דשוגגת דנקט הרמב"ם פכ"ד דאשות דשריא לבעלה היינו בסבורה שהוא בעלה אמנם שוגגת שלא ידעה שיש איסור לזנות קרינן בה ומעלה בו מעל, ואני בעוניי הוכחתי בלקוטי מדברי הרשב"א בתשובה סי' אלף קפ"ט דמאי דאסרינן באשה זו שסברה דמותר לזנות היינו מקנסא דהו"ל למידק אמנם מן התורה שריא לבעלה וכפ"ז אין המים בודקין אותה ואפשר דזהו מה שרמזה תורה אם לא שכב איש אותך או אפילו אם שכב אם לא שטית טומאה כלומר שלא ידעת שהוא טומאה וסברת שמותר לזנות או שהיית שוגגת וסברת שאת תחת אישך דהיינו שוגגת לדעת מהר"י קולון בכל אלה אם לא שכב או תרי גווני שוגגת אין המים בודקין אותך הנקי וכו'.

ומשתכל הוית להרב מופת הדור מהר"ח אבואלעפייא בס' עץ החיים שכתב משם מהרימ"ט וז"ל ומהרי"ט פירש עמ"ש בירושלמי הוא שוגג והיא מזידה בודקין אותה ולא אותו ואסורה לבעל ולבועל הוא מזיד והיא שוגגת בודקין אותו ולא אותה ומותרת לבעל ולבועל, וז"ש אם לא שכב ואפילו שכב אם לא שטית במזיד הנקי וז"ש ויתן איש בך את שכבתו לפעמים ירכך ובטנך לנכח כשהיא מזידה ולפעמים לצבות בטן וירך של הבועל כשהוא מזיד עכ"ל. וראוים הדברים למי שאמרן ברם הא דכתב בשם הירושלמי דהוא מזיד והיא שוגגת מותרת לבעל ולבועל לכאורה יקשה דבירושלמי ריש פרק כשם אמרו להפך והביאוהו התוספות שם וז"ל הוא מזיד והיא שוגגת פשיטא שהיא מותרת לביתה גירש מהו שיהא מותר בה אפשר לומר מזיד בה ואת אמרת הכין וכו' ע"ש, הרי דבירושלמי אמרו דאף שהיא שוגגת כיון שהוא מזיד אסורה לבועל ומרתח קרתח אפשר לומר מזיד ואת אמרת הכין ואפשר דכונת הרב על מאי דאתמר התם בירושלמי בתר הכי ומנין שהדבר תלוי בה שמעון בר אבא בשם ר"י אמר ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע לטמאה בה בה הדבר תלוי אם היתה מזידה אסורה שוגגת מותרת וסבר מהרימ"ט דפליג אדלעיל וסבר דהיא שוגגת מותרת לבועל אף דהוא מזיד והכי תרגמא רב במשנה למלך פ"ב דסוטה דין י"א וספר מהרימ"ט אין עמדי.

והרב מהרח"א פירש לצבות בטן וכו' במאי דתנן פ"ב דסוטה ר' מאיר אומר אמן שלא נטמאתי אמן שלא אטמא דסבר ר"מ דמתנה על להבא דלכשתטמא מים מערערין אותה ובודקין אותה וז"ש בתת ה' ירכך נופלת מעכשיו ובאו המים במעיך לפקדון שמורים במעיך כשתזני להבא יהיו מים אלו שמורים במעיך לצבות בטן לעתיד שמערערין עליה ובודקין אותה אותה שעה שתזנה ואמרה האשה אמן אמן הוא קבלת הב' שבועות לשעבר ולהבא עכ"ל. והנה בריש פ' כשם דף כ"ח אמרי' דלר' עקיבא שיתא קראי כתיבי דכתיבי תלתא ובאו ודריש ויו"ן תרי לצואה דידיה ודידה ותרי לידיעה דידיה ודידה ותרי לעשיה דידיה ודידה, וע"ש בפירוש רש"י באופן דלר"ע המים בודקין אותו מויו"ו ובאו קדריש ולרבי תלתא כתיבי דלא דריש ויו"ן ובודקין אותו נפקא ליה מדכתיב לצבות בטן ולנפיל ירך ירכו של בועל ולר"ע אתא דמודע לה כהן דבטן ברישא וכו' ואידך א"כ לכתוב בטנה וירכה ותרתי ש"מ מדלא כתיב בטנו וירכו ע"ש כל הסוגיא.

ואיכא למידק דמה הכריח רבי אתה אומר בטנו וירכו של בועל או אינה אלא בטנה וירכה של נבעלת כשהוא אומר וצבתה בטנה וכו' הרי בטנה וירכה של נבעלת ומה אני מקיים וכו' נימא דאתא להבא וכמו שפירש הרב מהרח"א גם לר' עקיבא אמאי אצטריך לומר דמודע וכו' לימא דהאי קרא להבא כמו שנאמר ונראה דסוגיא זו אתיא כדעת ת"ק דפליג על ר"מ וסבר ת"ק שלא היה מתנה להבא, אמנם הרמב"ם פ"ד דסוטה דין י"ז פסק כר' מאיר וטעמו מדבעי רב אשי אליביה וכמ"ש הראב"ד ומרן בכסף משנה ע"ש, ורבינו עובדיא בפירוש המשנה פ"ב דסוטה פסק כתנא קמא דלא כר' מאיר ואפשר לומר שדעתו ז"ל דאף דרב אשי בעי אליביה דר' מאיר הא חזינן סוגיא זו דפ' כשם דמהדר לאוקומיה קרא דלצבות ואי קי"ל כר"מ לוקמא כר"מ דהוי להבא, ולדעת הרמב"ם יש לומר דכיון דהכא רבי סתם דלא כר"מ דתני לס' תנא קמא בסתם ש"מ דרבי לא סבר כר"מ ומשו"ה מוקי ליה כאידך בריתא דלצבות לבועל ולא לנבעלת ותנא דההיא בריתא סבר כת"ק וגם ר"ע אוקמיה כסתמא דמתניתין דכלהו סתמי על הרוב אליביה אבל להלכה פסקינן כר"מ מאחר דרב אשי סבר הכי, ועוד י"ל דסברי הרמב"ם והראב"ד דאין ראיה מסוגיא זו דפ' כשם דלא ניחא להש"ס לומר דלהכי אתא קרא דאי אמרינן כר' מאיר דאמן הוא להבא ממילא משמע דבודקין אותה להבא ולא צריך קרא להכי ולכל הדברות דרך דרש ואסמכתא מצינן למימר כהרב מהרח"א ולרמוז זה בכתוב.

אני ברגליו אעבורה ודרכו יחפץ, ואפשר לומר דרך אסמכתא בהקדים מה שחקר הרב משנה למלך פ"ג דסוטה דין י"ז אם בודקין את הבועל להבא גם כן או דוקא בזה שקינא לה בודקין אותו והכריע הרב דבודקין את הבועל נמי בין לעבר בין לעתיד ע"ש, וכפי

זה לדעת ר"מ שפסק הרמב"ם כוותיה בחיבורו אפשר דלדעת רבי דבודקין אותו נפקא ליה מהאי קרא דלצבות ולנפיל דרשינן ליה כמ"ש מהרח"א ובאו במעיך לפקדון לצבות בטן ולנפיל ירך להבא שאם תזנה בודקין אותה ונקט בטן תחילה להודיע דבטן ברישא ולא נקט בטנה להורות דגם לבועל בודקין אותו להבא ומכ"ש בזו שקינא לה, ולר"ע דדריש מוי"ו ובאו דבודקין אותו הדרשא תדרש כמ"ש מהרח"א להבא ומוי"ו שמעינן דגם לבועל בודקין אותו אף להבא ומכ"ש בזו שקינא לה וכמו שהסכים הרב משנה למלך, א"נ אפשר לומר השתא דאתית להכי דגם לר"ע יש לדרוש מדלא כתיב בטנה וירכה בטן וירך דבועל כרבי אלא דאף דקרא כפי דרשא זו איירי להבא היה אפשר דהא דבודקין אותו הוא בזו שקינא לה דכיון דקרא בדידה קאי שבודקין אותה להבא וגם להודיע דבטן ברישא והא דבועל מדיוקא דלא נקט בטנה נפיק הוה ס"ד דתיסגי לומר דבודקין אותו בזו שקינא לה להכי כתב רחמנא ובאו בוי"ו לרבות לבועל דהשתא אית לן תרי קראי לבועל דבודקין אותו חד לזו שקינא לה וחד לשעבר ולהבא דבודקין אותו כמ"ש הרב משנה למלך זלה"ה.

ומהראנ"ח הביאו בס' עץ החיים דריש האי קרא דלצבות בטן בההוא עובדא דשתי אחיות דאתינן עליה והכי פירושא דקרא ובאו המים מופקדים במעיך לצבות בטן ולנפיל ירך אחותה וקרא קמא דמיירי כשהיא זנתה דיבר לנכח ירכך ובטנך עכ"ד, והנה לפום מאי דקי"ל כר"מ דמתנה על העתיד וכמו שפסק הרמב"ם נראה דאחותה הטהורה עתה ששתתה מי המרים והשביעה הכהן על העתיד ואמרה אמן אמן, אם לעתיד זנתה בודקין אותה המים המרים ששתתה אף שלא היה הבעל שלה משקה כיון ששתתה ונשבעה על העתיד ואחותה הטמאה עתה מריח מים בצב"ת עשויה כמעשה שהיה, ואפשר שזהו רמז הכתוב יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתת ה' ירכך וכו' ובאו וכו' לצבות וכו' דליכא מידי דלא רמיז באוריתא והכונה יתן ה' אותך את שאינך הסוטה ואת שותה יתן לעתיד אם תזני אותך לאלה בתת ירכך וכו' שאם תזני אף שבעליך לא קנא לך ולא השקך מ"מ כיון שבאת עד הלום אם תזני להבא יתן ה' אותך להבא לאלה בתת ירכך וכו' והשתא לשעה שאת טהורה ואחותך הסוטה ובאו המים במעיך לצבות בטן אחותך כמו שפירש הרב מהראנ"ח כמדובר.

וחשבתי למשפט לרמוז עוד בהני קראי והוא דלכאורה יש להסתפק בשתי אחיות דומות והאחת קנא לה בעלה וטהורה היא אמנם אימתא דכהן וכוליה ענינא עליה ולכן אמרה לאחותה דדמיא לה תיזיל איהי ותשתה ואף אחותה טהורה ואזלא ושתיא ונמצאו אחיות וחבקו ונשקו זו את זו ולאחר מכן האשה אשר קנא לה בעלה זנתה האם נאמר כיון

שהכל פלא דריחא מילתא עביד ומהני במי שלא שתתה להבא ובודקין אותה או נימא אין לך בו אלא חידושו דדוקא כמעשה שהיה שהיתה טמאה מריח מים מתה אבל להבא לא, ונראה דלהבא אין בודקין אותה ויש להביא ראיה ממ"ש הרב מהרימ"ט הביאו הרב מהרח"א בעץ חיים וז"ל א"נ עמ"ש אמן על העבר אמן על העתיד וא"ת והלא שותה ושונה וכן פסק הרמב"ם ומאחר שבודקה על העתיד אמאי שונה, וי"ל דמיירי כשלא התנה על העתיד לכן בבדיקה דלעבר דאינה מספקת לשתות עד שפניה מריקות וכל העולם יודו אמר בטנך וירכך לנכח משא"כ בבדיקה דלעתיד דיתלו העולם דבשביל ששתה מים מגולים אירע כן אמר בטן וירך עכ"ל, למדנו מדברי הרב מהרימ"ט דאם לא היה מתנה עמה לעתיד לא היתה נבדקת והיה צריך להשקותה עוד הפעם, וכן כתב הרב עוד בתשובותיו ח"מ סי' ק"ה, וא"כ מוכח דזו האחות דלא שתתה אף שאחותה התנו עליה על העתיד ונשבעה היא לא התנו עמה ולא נשבעה ואינם בודקין אותה על העתיד וכפי דעת ר' עקיבא פ' כשם דהא דבודקין אותו לבועל נפקא ליה מובאו ובאו כמו שכתבנו לעיל אפשר דמהאי קרא ובאו המים המאררים האלה במעיך שמעינן כל הדרשות הנז"ל והכי פירושא דקרא ובאו המים במעיך לפקדון ופקדון זה מועיל לתרתי דהיינו דהכתוב מדבר באחות הטהורה ששתתה כמ"ש הרב מהראנ"ח, וז"ש המים הללו יבואו במעיך לפקדון ויועילו לצבות בטן אחותך הטמאה ומדלא כתיב בטנה וירכה שמעינן דגם לה עצמה שאינה הסוטה יועילו לצבות בטן אם תזני לעתיד אך זה דלעתיד לא יועיל אלא לשותה ונשבעת, וז"ש ואמרה האשה אמן אמן לעבר ועתיד אך אם לא התנה עמה אף ששתתה וכ"ש התנה עם אחות השותה אינו מועיל לאחות שלא שתתה ולא התנה עמה וז"ש במעיך לצבות וכו' ואמרה וכו' דבעינן שתתה ואמרה וכמ"ש מהרימ"ט דהתנאי הוא עיקר, ועמ"ש הרב מש"ל פ"א דסוטה דין י"ד ד"ה ודע דנהי בקושית מהרימ"ט דאמאי שונה הנז' ועמ"ש הרב המג"ן בס' קרבן חגיגה ויראה המעיין שיש להשיב על דבריו ואין כאן מקום להאריך.

ויומתק בענין זה של שתי אחיות מאמר הכתוב ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע וכו' ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה ויש להרגיש דאומרו וטהורה היא ונקתה יתר וגם אומרו והאשה ההיא תשא את עונה יתר תיבת ההיא ודי היה באומרו והאשה תשא את עונה ונקדים מ"ש הרב עץ החיים דזו אחות הסוטה ששתתה מועלין בה המים ונזרעה זרע שאם היתה עקרה נפקדת למ"ד או הלידה תהיה בריוח וכו' למ"ד ע"ש ריש דף ע"ג ובספרי הקטן פני דוד על התורה נתתי טעם לדבר דרך דרש ע"ש סדר היום בס"ד, ואפשר שאל זה רמז הכתוב ואם לא נטמאה האשה

וטהורה היא כלפי הסוטה ששותה ואמר ונקתה כלפי אחות הסוטה ששתתה על לא דבר ונקתה שהיא מנוקה מכל וכל ונזרעה זרע, כל אחת מהנה קרי בה ונזרעה זרע ונמצא דבפרשת סוטה יש רמזים בענין זה של שתי אחיות ואל זה ירמוז מש"ה זאת תורת הקנאות אשר תשטה אשה וכו' שהיא סוטה פשוטה או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה וקנא את אשתו אבל הטעוהו ולא העמיד אשתו אשר קנא לה רק והעמיד את האשה לפני ה' דהיינו אחות אשתו הכל מפורש ורמוז בפרשה והאשה ההיא דייקא שהיא אשתו הסוטה תשא את עונה אעפ"י שלא שתתה וכמעשה שהיה.

ורוח אחרת אתי לרמוז בהני קראי במה שפסק הרמב"ם דהתחילו לבא עליה חולאים עם כל זה מותר לבא עליה וז"ל פ"ג דין כ"א סוטה ששתתה ולא מתה מיד הרי היא מותרת לבעלה ואפילו היה כהן ואעפ"י שהתחילו החולאים לבא עליה וחלו שאר אבריה הואיל ולא צבתה בטנה ולא התחיל ירכה לנפול ה"ז מותרת אבל משהתחיל ירכה לנפול ובטנה לצבות הרי זו אסורה ודאית עכ"ל, ויש לחקור דמאחר דקי"ל דיש זכות תולה ומתנולה והולכת וכל קבל דנא אם טהורה היא כתב הרמב"ם שם דמתחזקת ופניה מזהירות ואם היה בה חולי יסור וכו' וא"כ כי חזינן זו האשה התחילו חלאים לבא עליה היכי שרינן לה לבעלה הרי אם איתא דטהורה היא כששתתה אז תתחזק ותתרפא כמי"ם הפני"ם באות מאירו"ת וזו הנחלאה פניה לא היו לה על שאינן זהירו"ת וחלאים רעים ממשמשין ובאין וק"ו אם היא אשת כהן מדוע בושש איסור חל עד אשר נפישי נפילי בטן וירך כאורחיה.

ונראה דהדבר פשוט דהא דמתחזקת באחור"י אפי זהיר"י טפי ועלתה בידה הבריא"ה היינו דוקא כאשר זאת האשה היא תמימה האחת צנוע"ה ואת הכבודה ודבר סתר עם האיש החשוד לא איתרע בה מילתא לא מינה ולא מקצתה והן סתרה הגלויה לזאת יקרא טהורה ונקתה ונזרעה זרע והיא מתחזקת ופניה פנים מאירות ואולם האיכא שוגגת ואנוסה ובא עליה דרך אברים דמיא לא בדקי להו ומותרות לבעליהן וכמ"ש הרמב"ם סוף פ"ג ומאחר שכן בשגם דהתולה לה זכות ברישא תחלה חולאים אחרים מ"מ כל שלא התחילה לצבות בטן הגם דאית בה משום אכחוש"י והדבר הקשה ולא חזינא בה כההוא סימנא דטהורה לא אתחזק רעותא דאפשר דזו היתה שוגגת או אנוסה או בא עליה דרך אברים דאינה נאסרת ומ"מ אינה זוכה למעלות הטהורה ותהי להפך, ואשת כהן אף דשוגגת ואנוסה אסירן ליה אכתי אפשר דבא עליה דרך אברים דאינה נאסרת לכהן כמ"ש הרב מש"ל סוף פ"ג דסוטה ומה"ט כחדא שריין לבעליהן אחד ישראל ואחד כהן, ואפשר שז"ש ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע הורה בזה שלזכות שתתקיים בה ונזרעה זרע צריך תנאים ורמז באומרו ואם לא נטמאה האשה

שלא עשתה עבירה וטהורה היא לאפוקי שוגגת ואנוסה דהגם דאינה נבדקת ומותרת לבעלה אינה טהורה ונקתה שלא באו עליה דרך אברים והיא נקיה לגמרי אז ונזרעה זרע אבל אם אחת משלש אלה תעשה אז לא מתקיים בה ונזרעה זרע כאמור.

ולהבין אומרו ונקה האיש מעון וכו' נדקדק דהול"ל ונקי האיש מעון כי לשון ונקה משמע קצת לשעבר, ועוד נבין דברי רז"ל שאמרו בזמן שהאיש מנקה מעון מים בודקין את אשתו דתיבת בזמן יתירה וטפילה לכאורה דהול"ל אם האיש מנוקה מעון מים וכו' ומאי בזמן דקאמר. והנה הרמב"ם פ"ב דין ח' כתב כל איש שבא ביאה אסורה מימיו אחר שהגדיל אין המים בודקין את אשתו והרב הגדול מאריה דארעא דישראל המג"ן בס' קרבן חגיגה סי' פ"ב עלה ונסתפ"ק בסוטה שתלתה לה זכות וביני ביני חטא הבעל אי המים בודקין את אשתו, ואנו בעניותנו בהגהותנו על הרמב"ם שם בדין הנזכר כתבנו דכיון דקי"ל זכות תולה וניכרת ותכף המים מתחילין לעשות פעולתן מעט מעט ומתנולה והולכת עד שלבסוף מתה באותה מיתה א"כ הכא דכשאשתו הסוטה שתתה הוא לא היה בו עון ומיד התחילו המים לפעול ודאי המים גומרין פעולתן, והבאתי ראיה לזה ע"ש, ואפשר שזה רמז הכתוב באומרו ונקה האיש מעון ולא אמר ונקי האיש מעון לרמוז דאם לשעבר בעת ששתתה נקה האיש מעון אף שתולה לה זכות שנה או שנתים ועתה אינו נקי האשה ההיא שכבר נתחייבה בבדיקה והתחילו המים לפעול תשא את עונה לעתיד שיגמרו המים פעולתן לצבות ולנפיל ומתה באותה מיתה.

ולשון בזמ"ן שהאיש מנוקה דנקטי רז"ל אפשר לפרש במ"ש הרב המג"ן שם דלמאי דקי"ל דמתנה להבא אף דבשעה שהשקה היא והוא היו טהורים ונזרעה זרע אם אח"כ קינא לה ונסתרה אם הוא מנוקה מעון גם בעת ההיא המים הראשונים מערערין אותה ובודקין אותה ואם ביני ביני נטמא האיש אין המים בודקין אף דבעת השתיה היה מנוקה ע"ש, ואפשר שזהו שדקדקו רז"ל בלשון הזהב ואמרו בזמן שהאיש מנוקה מעון דדוקא באותו זמן שהאיש מנוקה מים בודקין אף ששתתה כבר בעינן כזמן תחילת הבדיקה שיהא נקי וצדיק ולא סגי שיהיה מנוקה בשעת השקאה דאז היתה טהורה ועתה דפנים חדשות באו ומתחילין המים לפעול צריך שיהיה הוא טהור.

נמשך להקדמות הנז' אפשר לפרש פסוקי משלי סי' י"ד צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר, חכמות נשים בנתה ביתה ואולת בידיה תהרסנו, הולך ביושרו ירא ה' ונלוז דרכיו בוזהו, בפי אויל חוטר גאוה ושפתי חכמים תשמרם, ולא נאריך בדקדוקים כי הן הן נרגשים ועל הכל קשרן של דברים, והנה הרב גדול הדור שארינו מהר"י זאבי זלה"ה בספרו הבהיר בדרוש פ' קרח דף כ"ט פירש פסוק חכמות נשים בנתה ביתה

ואולת בידיה תהרסנו במ"ש דיש זכות תולה לסוטה וז"ש חכמות נשים שעוסקות בתורה שבכתב ותורה שבע"פ בנתה ביתה אף אם היא סוטה שנסתרה ולא היתה ראויה לזה אפילו הכי בנתה וכ"ש לצדקניות וסיים לומר ואולת וכו' להורות לנו דמאמר בנתה ביתה אינו לעולם דא"כ אתה מוציא לעז על הטהורות ששתו אלא קרי לה בנתה ביתה לגבי האולת שאינה חכמה ונסתרה דבהיות המים בידיה תהרסנה דאינה מספקת לשתות לגבי זאת נקראת החכמה בנתה ביתה והוא לזמן עד כאן דבריו ז"ל, וכמתלמד מדברי קדשו אפשר לפרש כל המשך הפסוקים וכבר נודע משז"ל דהמים בודקין לבועל נמי לצבות ולנפיל ואמרו בברכות דף ל"א אם ראה תראה א"ר אלעזר אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע אם ראה מוטב ואם לאו תראה אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי וכו' ואי אתה עושה תורתך פלסתר שנא' ונקתה ונזרעה זרע גם אמרו פ' ארוסה דף כ"ד מי שבעלה בא עליה בדרך נוטלת כתובתה ויוצאה ונודע דידיעת האדם לשארו מכונה בכתוב ובדברי רז"ל בלשון אכילה ואמרו מרעיבו שבע משביעו רעב, וז"ש צדיק שהוא שומר הברית יסוד צדיק אוכ"ל בקדושה לשובע נפשו שמרעיבו ושבע וזהו לשובע נפשו לתקן נפשו, לא כן הרשעים הני זנ"י בישי לקו כשלוקה הסוטה, וזהו ובט"ן רשעים תחסר דכשם שבודקין אותה בודקין אותו לצבות בטן, חכמות נשים שלמדו תורה וידעו פירוש ונקתה ונזרעה והכריעו להלכה כמ"ד דאם היתה עקרה נפקדת ויודעות שהזכות תולה לה אחת מהן שהיא טהורה אפשר לה להסתתר ועל ידי זה בנתה ביתה שנפקדת כמו שארז"ל על פסוק ואבנה גם אנכי שמי שאין לו בנים אין קרוי בנוי אלא הרוס וזהו בנתה ביתה על דרך שרצתה לעשות חנה, אמנם האחרת שתולה לה זכות אף שעסקה בתורה וקורין לה חכמה נשתטית כמש"ה כי תשטה אשתו וזהו ואולת בוי"ו נוסף דאית בה תרתי חכמה ושטות לא תימא כסברת רב יוסף פ"ק דסוטה דף ו' דלרבנן דפליגי עליה דרבי זכות תולה לה ואינה מתנולה כלל לשנה או שנתים אלא אמיתות הדבר כרב ששת דלכ"ע מתנולה וכמו שפסק הרמב"ם פ"ג דסוטה דין ך' דתכף חולאים כבדים באים עליה עד שלבסוף היא מתה באותה מיתה וצבתה בטנה, וז"ש ואחת מהחכמות שקנתה שם אחר ואולת בידיה תכף תהרסנו מתחלת להתנונות אמנם תהרסנו לעתיד דזכות תורה מאריך לה וכלפי בעל הסוטה ושוטה שמוליכה לירושלם להשקותה קאמר הולך הולך ביושרו שהולך לקיים בה מצות סוטה ביושרו שנכנס בו רוח טהרה לאפוקי ממ"ד שנכנס בו רוח שטות בפ"ק דסוטה דף ג' ע"א, לזה אמר הולך ביושרו שנכנס בו רוח טהרה כדאסיקנא התם וכמ"ש הרמב"ם סוף הלכות סוטה וזה שהולך ביושרו ואינו בא עליה בדרך ירא ה' שאם תמות או לא תשתה מחזיק ביראת ה' מתחילה ועד סוף, אבל ונלוז דרכיו שבא

עליה בדרך ונלוז דרכי"ו נלוז הוא את אביו שבשמים בוזהו שאין המים בודקין אותה והוא משלם כתובתה והיה לבוז כי כל טרחו לריק ויתפרש עוד באופן זה צדיק אוכל כמו שכתבנו ובטן רשעים על דרך אשר יצא ממעיך ופירש הראב"ע שהוא כינוי וז"ש תחסר כי משביעים עצמם והם רשו ורעבו דמשביעו רעב, חכמת נשים כלומר אם הנשים יתחכמו כענין סוטה שהטמאה שלח תשלח את אחותה וכמעשה שהיה כמש"ל עם כל זה אחת מהם שהיא טהורה בנתה ביתה שהועילו לה המים ופניה מאירות ותתחזק ותתרפא וזהו בנתה ביתה בתי הנפש וכמש"ל שגם היא בכלל ונזרעה זרע כל קבל דנא, ואולת היא אחותה הסוטה בידיה שחבקה לאחותה אף שלא שתתה בידיה תהרסנו מריח מים תמות, ואמר תהרסנו לשון זכר רומז לבועל דכשתמות היא באותה שעה ימות הבועל כמ"ש הרמב"ם הולך ביושרו שמימיו לא בא ביאה אסורה ירא ה' ואז אולת בידיה תהרסנו לה ולבועל שאם בא ביאה אסורה אין המים בודקין וכמ"ש לעיל, וזה כיוין באומרו הולך ביושרו כלומר זה שאמרתי אולת וכו' היינו כשהבעל הולך תדיר כל ימיו ביושרו ירא ה' וסר מרע אז המים בודקין אמנם ונלוז דרכיו דייקא דרך גבר בוזהו דאם בא ביאה אסורה ומשקה את אשתו בוזהו כביכול שגורם לשם שימחה וגם בוז יבוזו שמוציא לעז על מי המרים וכמ"ש הרמב"ם פ"ג ע"ש.

ובאופן אחר אפשר לפרש בהא דאמרו בירושלמי פ"ג דסוטה הלכה ה' תני ר' שמעון בן אלעזר אומר אפילו טהורה ששתתה סופה שהיא מתה בתחלואים רעים מפני שהכניסה עצמה לספק הזה המרובה, וכיוצא בזה אמרו בספרי ובמדרש משם בן עזאי ע"ש, עוד נקדים מה שכתב הרב גדול בדורו בס' משנה למלך פ"ב דסוטה דין ח' שהוכיח מדברי הראשונים שאם בא ביאה אסורה בשוגג וידע קודם השקאה אין המים בודקין את אשתו, וכתב שם הרב ז"ל דמסתמא קודם השקאה היו אומרים ב"ד הוי יודע שאם באת ביאה אסורה מימיך אין המים בודקין ובודאי אם בא ביאה אסורה לא היה משקה אותה, עיין שם באורך וברוחב. ובזה נבא אל הביאור חכמות נשים שעוסקות בתורה ונכנסת ערמה בקרבן אחת מהנה בנתה ביתה כי התורה נעשית לה סם חיים ומתחכמת להיות צנועה ביותר ועל ידה ברכת הבית מרובה וכמ"ש אין הברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו, ואולת היא הסוטה שנסתרה אף שהיא טהורה כל שהיתה אולת ונסתרה בידיה תהרסנו לעתיד שתמות בחלאים רעים כמ"ש בירושלמי כנז' הולך ביושרו האיש המקנא ירא ה' דעל ידו מתקדש שם שמים לבדוק הסוטה אבל ונלוז דרכי"ו כמו שכתבנו לעיל בוזהו אף שהוא בשוגג כל שיודע הוא ומכחיש בוזהו כביכול ולמי סוטה, אמנם דע כי הן אמת בפי אויל השוטה שבא ביאה אסורה חוטר גאוה שמתגאה על אשתו ומוליכה

לירושלם לבודקה אבל שפתי חכם יושבי שער תשמורם שלא יבא השם לידי מחיקה על מגן והם נשמרים מזה שמודיעים לו שאם בא ביאה אסורה אין המים בודקין את אשתו ומוציא לעז ומוכרח הוא להודות להם כמ"ש הרב מש"ל ושפתי חכמים תשמורם שלא למחוק השם הקדוש לבטלה ולא להוציא לעז כי שלמים הם וכל ישראל עליהם יסמוכו להדריכם דרך ישרה דרכי **חיים**.

בהעלותך

פרשת בהעלותך בס"ד

ילקוט כי על כן ידעת חנותנו במדבר אר"י א"ל משה ליתרו אתה שראית חן שניתן לאבותנו במצרים שנאמר וה' נתן את חן העם בעיני מצרים אל נא תעזוב אותנו:

אל יושב הארץ הזאת ארץ כנען לגבולותיה ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, אמור רבנן בכפיל"א אשר חכמים הגידו במעלות אח"ז שופרא שבחא מוסבות משבצות לבא לרשת ארץ חיים לע רני"ה קאזיל והלבש אותו מחלצות, והן בעודנו חי אוירה מחכים שם הבדולח ואבן השהם ואבני נזר מתנוצצו"ת, כמאמרם ז"ל בבראשית רבה וזהב הארץ ההיא טוב מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל ולא חכמת כחכמת ארץ ישראל שם הבדולח ואבן השהם מקרא משנה תלמוד תוספתא ואגדה. ישראל להביא חבל נחלתו ישראל סגולתו לארצו ומכון שבתו והוא הטוב האמיתי לזכך הנפש ולהאירה באור תורה, ויאמר לא אלך והיה טעמו כי אל ארצי שאני מארץ טמאה ואל מולדתי שהם גוים והטבע מחייב לחטוא מצד ארצי ומולדתי וירא אנכי לחטוא בפלטין של מלך, ויאמר משה אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותנו במדבר אשר שם הסטרא אחרא כמ"ש בזהר ועם כל זה בהיות השכינה עמנו נשפע עליך שפע והיית לנו לעינים, וכן יהיה בבואך לא"י שתאיר עינינו בתורה וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו והיה כי תלך עמנו יש לך לשמוח כי אין והיה אלא לשון שמחה, (ב"ר מ"ב) והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו שיחול עלינו שפע קדושה רבה מצד המקום והטבנו לך שיושפע גם עליך באמצעותנו שפע קדוש.

ורוח אחרת אתנו ונקדים פסוקי דברי הימים א' סי' כ"א ויאמר דוד אל ארנן תנה לי מקום הגורן ואבנה בו מזבח לה' בכסף מלא תנהו לי ותעצר המגפה מעל העם ויאמר ארנן אל דויד קח לך ויעש אדוני המלך הטוב בעיניו ראה נתתי הבקר לעולות והמוריגים לעצים והחטים למנחה הכל נתתי ויאמר המלך דוד לארנן לא כי קנה אקנה בכסף מלא כי לא אשא אשר לך לה' והעלות עולה חנם, וכל אדם קורא כדרכו מקראי קדש הללו בשגם

הוא בצ"ר אמ"ת מרגיש שינוי וכפל הני קראי, ואפשר לישב הכל ונקדים איזה הקדמות אימא רישא אותה שאמרו פ"ק דבתרא קרקע שאין בו דין חלוקה ארבע אמות לכל אחד אין כופין לחלוק ואם אומר טול אתה ד' ואני ג' שומעין לו רשב"ג אומר אין שומעין לו ומסיק בגמ' דטעמא דרשב"ג משום דאמר ליה אי בדמי לית לו דמי למיתן לך במתנה לא ניחא לי דכתיב ושונא מתנות יחיה, וכתב הרי"ף ופסקי רבוואתא כרשב"ג דמסתבר טעמיה, ובזה נבא להבין פסוקי הסדר ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו לכם לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דיבר טוב על ישראל ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך ויאמר אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעינים והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך, וכמה דקדוקים ירגיש אדם כאשר ירדוף הקור"א ואמרנו נבא העיר, מכדי יתרו מושב"ע ועומד כי שבע שמות נקראו לו איכו השתא מה מטעם כינהו הכתוב פה בשמות אלו חובב רעואל ואמרו בספרי חובב שחיבב את התורה רעואל רעו של אל ומה יחס לשני שמות אלו פה, אמנם הנה נודע דאוירא דארץ ישראל מחכים ואין תורה כתורת א"י ואין חכמה כחכמת א"י כמו שאמרו רז"ל בבראשית רבה שהבאתי, גם ידוע דארץ ישראל מוכן להשראת שכינה, ואמרו רז"ל במדבר רבה ע"ז בכלל קדושות ארץ כנען כשר לבית השכינה ועבר הירדן אינו כשר לבית השכינה, כל קבל דנא אם יחטא איש בא"י חטאו יותר חמור שחטא בפלטין של מלך כמו שאמרו רז"ל, גם שנינו כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, ובזה נבא אל הביאור ויאמר משה לחובב שחיבב את התורה רעואל רעו של אל, כלומר מאחר שאתה מחבב את התורה וקורא לך שם חובב וכן בצלאל היית ונקראת רעואל ריע אל אם כן נוסעים אנחנו אל המקום וכו' אשר שם נגלו האלהים והאויר מחכים לכה אתנו והטבנו לך, כי ודאי טיבותא היא גבך שאתה מחבב התורה להביאך עד הלום כי המקום גורם להחכים, וז"ש נוסעים אנחנו אל המקום כלומר הוא מקום הגורם לתורה והשראת שכינה מצד המקום עצמו והטבנו לך שתמצא מבוקשך בתורה והשראת שכינה אשר שתים זו בחרת, ואלה שמות חובב רעואל יעידון יגידון כי ה' דיבר טוב על אמנם הרא"ש כתב על דברי הרי"ף וז"ל ורבינו חננאל כתב דאיכא מ"ד הלכה כתנא קמא והכי מסתבר טפי דכיון דקי"ל יחיד ורבים הלכה כרבים לית לן לאכרועי טעמא דיחידאה מסברא דנפשין ואדרבא שיטת הגמרא כת"ק דקמתמה גמרא בטעמא דרשב"ג וכו' ע"ש, והרא"ש בשיטת רבו אמרה כי כן הכריע מהר"ם הובאו דבריו בתשובות דשייכי לספר קנין ובמרדכי ע"ש.

וחזיתיה להרב שפתי כהן בח"מ סי' קע"א ס"ק ט' שכתב על מ"ש הרא"ש דלית לן לאכרועי טעמיה דיחידאה וכו' וז"ל ולי נראה דעת הרי"ף דקי"ל כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו וכתב הרי"ף פ' ג"פ דהך כללא ליתא עד דאיכא טעמא ולכך כתב הרי"ף כאן דמסתבר טעמיה דרשב"ג וליכא למימר דוקא במשנתנו דבתוספות פ' איזהו נשך ריש דף ס"ט מוכח להדיא דהוא הדין בבריתא עכ"ל, וגם הרב בית חדש א"ח סי' קל"ג בבריתא דפטום הקטורת דקתני רשב"ג אומר הצרי אינו אלא שרף וכו' כתב וז"ל הצרי כתב הרמב"ם פ"ב מכלי המקדש בערבי שמו עו"ד בלסמ"ן ופירש הרמב"ן דלתנא קמא השרף שהוא נקרא צרי נכנס בסמני הקטרת ורשב"ג פליג עליה ולכן אמר הצרי אינו אלא שרף והוא אינו נכנס בקטורת והוא עו"ד בלסא"ן ולא השרף הנוטף ממנו, והלכה כרשב"ג במשנתנו עכ"ל. הרי שכתב דהלכה כרשב"ג גם בבריתא דהא דרשב"ג בריתא היא פ"ק דכריתות.

ואולם דברי הרב ש"ך והרב בית חדש הללו הם דברים קשים וכבר הרב החסיד מר קשישא הרמ"ך בספרו הבהיר יד מלאכי כלל ש"ז הפליא עצה הגדיל תושיה והוכיח במישור מהש"ס ומגדולי הראשונים שכתבו בפירוש דהאי דאמר ר' יוחנן כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו היינו במשנה אבל לא בבריתא ומאי דסמיך הרב ש"ך על סברת ר"ת שהביאו התוס' מציעא ריש דף ס"ט סמוכות שלו תמהי"ם דסברת רשב"ג נשנית גם במשנה בסמוך וכמו שהשיג עליו ועל הרב חוות יאיר כלל צ"ד הרב קרבן נתנאל פ' השולח סי' כ"א והאריך בזה שם בס' יד מלאכי.

ואחשבה לדעת אם אמצא צד זכות להליץ בעד שני המאורות הגדולים הרב שפתי כהן והרב חוות יאיר דפקיע שמיהו וחריפא סכיניהו וכולי היומא שמעוהו לפום רבנן כי איככה אוכל וראיתי ברעה דלא השגיחו משנה השלימה באותו פרק באותו דף עצמו זאת היתה לי אקומה נא ואבקשה אתה ישוב אף שיהיה על צד הדחק, ובטרם כל אשא עיני לחזות בנועם אם הראיות שהביא הרב יד מלאכי אשר קצתם נזכרו בדברי הרב חוות יאיר להוכיח מהש"ס דהאי כללא דהלכה כרשב"ג לא אתמר בבריתא מאחר דקפיד לומר כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו, אם הראיות הן מכריחות או אם יש בהן איזה דחיות, ואחזה אנכי דראיה קמיתא דמייתי הרב יד מלאכי הלא היא מהא דאמרו בברכות דף י"ט ע"א דעל מאי דקאמר ריב"ל בכ"ד מקומות ב"ד מנדין על כבוד הרב וכולן שנינו במשנתנו פרכינן עליה ותו ליכא והאיכא דתני רב יוסף תודוס איש רומי וכו' ומשני במשנתנו קאמרינן והא בריתא היא, הא קמן מבואר דהיכא דנקטו הך לישנא במשנתנו לא משתמע מיניה אלא משנה דוקא ולא בריתא עכ"ל הרב יד מלאכי, ואני אומר דאלו

סוגייא דשמעתא הויא כדמייתי לה לא הוייא ראיה דלעולם דכי אמר במשנתנו לא הויא מילתא פסיקתא דדוקא משנה ולא בריתא, אבל הכא דפרכינן עליה דריב"ל דהאיכא אחריתא ודאי בכגון זו שפיר מצינן למימר דלא תיקשי עליה דבמשנתנו אמר וכונתו על משנה לא על בריתא ואין זה ראיה לכל מקום דאתמר במשנתנו דהוי משנה ולא בריתא.
אכן קושטא דמילתא דלא פריך על ריב"ל רק דאתמר התם דאמר ליה ר' אלעזר לריב"ל היכא א"ל לכי תשכח נפק דק ואשכח תלת ואהא פריך ותו ליכא והאיכא דתני רב יוסף וכו' ומשני במשנתנו קאמרינן והא בריתא והשתא איכא ראיה טפי, דנראה דלשון במשנתנו משמע משנה דוקא שהרי ריב"ל נקט במשנתנו ור' אלעזר בלי שום קושיא והכרח לפרש משנה דוקא הבין דמאי דאמר ריב"ל במשנתנו הוא משנה דוקא ועל כן אמר כי לא מצא אלא שלשה ותו לא דאי הוה מפרש דמשנתנו הוא כולל משנה ובריתא הוה משכח טפי, וכדפריק לה הש"ס, ועתה יגדל נא כח הראיה להוכיח דמשנתנו הוא משנה דוקא ולא בריתא, וכד דייקינן שפיר רואה אני דיש מקום לדחות דמשום דר' אלעזר קמשתעי בהדי ריב"ל משום הכי פירש בדבריו דמשנתנו משנה דוקא דכיון דדיבר פנים בפנים עם ריב"ל איכא למימר דהוא היודע דריב"ל רצה לומר על משנה ביחוד ואמטו להכי לא משכחת אלא תלתא, וקצת סמוך יש דאין מופת חותך דמשנתנו הוי מתניתין דוקא מדחזינן למקשן דפריך עליה בפשיטות ותו ליכא והא איכא דתני רב יוסף וכי משניה ליה התרצן פריק בדרך תירוץ ולא מתמה עליה כמה דאיכא בדוכתי טובא דהתרצן מרתח קרתח על המקשן וסלקיה בדרך תמיהא.
וזאת שנית מייתי ראיה הרב יד מלאכי וכבר קדמו הרב חוות יאיר ז"ל מהא דאמרינן במנחות דף ל"א שלח ליה רב יימר בר שלמייא לרב פפא הא דאמר רבין בר חיננא אמר עולא אמר ר' חנינא הלכה כר"ש שזורי ולא עוד אלא כל מקום ששנה ר' שמעון שזורי הלכה כמותו אף בנתערב ליה טבל בחולין אמר ליה אין אמר רב אשי אמר לי מר זוטרא קשי בה רבי חיננא מסורא פשיטא מי קאמר במשנתנו כל מקום ששנה קאמר ופירש"י מי קאמר משנה דמשמע ולא בריתא ואנן יד ענייי אמינא דליכא למשמע מהכא דכי קאמר במשנתנו הוי מילתא פסיקתא דדוקא משנה ולא בריתא, ואדרבא יש מקום לדקדק דגם כי אמר במשנתנו אפשר דבריתא בכלל דהכא הכא רב יימר בעי אי הלכה כר"ש שזורי בנתערב ליה טבל בחולין דהוא בריתא ופריך עליה מי קאמר במשנתנו כל מקום ששנה קאמר ומשמע דאי אמר במשנתנו היה מקום לבעייתו ואי אמרת דלשון במשנתנו הוא דוקא משנה ואין בריתא בכלל גם אי הוה קאמר במשנתנו לא הוה בעי מידי דאין כאן ספק דאין בריתא בכלל ונמצא בין אי אמר משנתנו בין אי אמר כל מקום ששנה ליכא

למבעי דאי אמר משנתנו אין הלכה כמותו בבריתא מכח הכלל ואי אמר כל מקום ששנה הלכה כמותו אף בבריתא, ומאחר שכן הו"ל למימר פשיטא הרי כל מקום ששנה קאמר ומדחזינן דקאמר פשיטא מי קאמר במשנתנו מוכח דאי הוה אמר במשנתנו בעי שפיר אי הלכה כמותו בנתערב וכו' ושמעינן דלשון במשנתנו אפשר דבריתא בכלל וכזאת וכזאת יש לומר לאותה שהביאו הרבנים הנז' מכתובות דף ק"ט ע"א ע"ש.

ועד אחרן מה שהוכיח עוד הרב יד מלאכי וז"ל וכן נראה עוד מדברי רש"י בעירובין דף נ"ג ע"א ד"ה אי בעית אימא שכתב במשנתנו לא למד אלא דבר א' אבל בריתות וגמרות גמר טובא הרי דבריתות לאו בכלל משנתנו הם עכ"ל, אינה ראיה דמלבד דאין הוכחה אלא מדברי רש"י ולא מהש"ס עוד אני אומר דהגם דהוה קאמר הש"ס בהדיא כרש"י יש לדחות דאיכא התם תרי שינויי אחריני ומצינן למימר דלאינך שינויי במשנתנו משמע שפיר אפילו בריתא, וא"כ אתה הראת לדעת דמדברי הש"ס בכל המקומות הנז' אין ראיה ואיכא למדחי, ומעתה מה שתמה הרב יד מלאכי מהסוגיות הנז' על דברי מרן כסף משנה פי"ט דטומאת מת שכתב בדעת הרמב"ם דהלכה כרשב"ג אף בבריתא ועל דברי התוספות דמציעא הנז' לדעת הרב ש"ך ועל הרב ב"ח בא"ח ריש סי' קל"ג שכתב בשם הרמב"ן והלכה כרשב"ג במשנתנו על בריתא דרשב"ג אומר הצרי אינו אלא שרף כמ"ש לעיל ועל שאר אחרונים, דמהש"ס מוכח בראיות מכריחות דבמשנתנו אינו סובל כי אם משנה דוקא ונתעצם בזה והאריך הלא בספרתו ע"ש, לי ההדיוט אין מופת חותך מהש"ס ככל אשר דברנו.

ועוד הגדיל התימה הרב יד מלאכי על הרב ב"ח שהביא דברי הרב הרמב"ן בההיא דהצרי אינו אלא שרף ועוד כתב וז"ל ואשוב אתפלא עוד על הרמב"ן איך יצאת זאת מלפניו לומר כן על בריתא כיון דמשנתנו אמרו וכדהוכחתי לעיל בראיות מכריחות מלבד שהוא בעצמו כתב פ' ערבי פסחים ופ' יש נוחלין גבי אימתי דר"י לפרש דבמשנתנו אמרו ולא בבריתא, ובלא זה נמי אשכחנא להרמב"ן גופיה שכתב פ' הכותב דהך כללא דרשב"ג לאו דוקא הוא וליתיה אף במשנתנו ואיך כתב כן על בריתא וצ"ע עכ"ל, ועמו הסליחה כי הגדיל המדורה ומקשה ורמי על הרמב"ן מיניה וביה ומהש"ס ואסיק בצ"ע, ולא ראה שרש דברי הרמב"ן וחשב שזה שכתב הרב בית חדש הוא דעת הרמב"ן וגם הוא בפירוש כתב דהלכה כרשב"ג בהא כמ"ש הרב ב"ח ושתים זו לא שמענו דהרואה יראה דברי הרמב"ן ז"ל בפירושו פ' תשא דבתחילה פירש דצרי הוא שרף הנוטף מעצי הקטף וכתב וז"ל והוא מה ששנינו רשב"ג אומר הצרי וכו' אמרו בגמרא פ' במה מדליקין ר' שמעון בן אלעזר אומר אין מדליקין בצרי וכן היה רשב"א אומר הצרי אינו אלא שרף הבא

מעצי הקטף וכו', וראיתי לרב רבינו משה שמכניס בקטורת עץ האילן הנזכר הוא הנקרא בערבי עוד בלאסן, נראה שסבור כי רשב"ג שאמר הצרי אינו אלא שרף וכו' בא לחלוק ולומר שאין הצרי מסמני הקטרת כי הוא אינו אלא שרף ודקטורת אין השרף נכנס בו אלא הקטף עצמו עכ"ל, עין רואה שהרמב"ן לא כתב דהלכה כרשב"ג במשנתנו והם דברי הרב ב"ח מדנפשיה, כי הרמב"ן לא ביאר טעמו של הרמב"ם מדוע פסק כרשב"ג אלא ביאר מהו דעת הרמב"ם בפירוש הבריתא דרשב"ג חולק שאין הצרי מסמני הקטרת כי אינו אלא שרף ובקטורת אין השרף נכנס בו אלא הקטף עצמו וביאור דבריו דסבר רשב"ג דבקטורת אין שרף זה הנוטף מעצי הקטף נכנס אלא הקטף ולאו בכל שרף קאמר, ובהכי לא קשיא מה שהקשה עליו מרן בכסף משנה פ"ב מכלי המקדש ע"ש.

ולא רצה הרמב"ן לפרש דדעת הרמב"ם דתנא קמא קרי צרי לעצי הקטף ורשב"ג פליג דשרף הוא הצרי והוא הנכנס בקטורת ופסק כת"ק וכמ"ש מרן בכסף משנה שם ונמשך אחריו הרב באר שבע בתוספותיו פ"ק דכריתות ע"ש, דהרי הרמב"ם כתב שם נטף האמור בתורה הוא עצי הקטף שיוצא מהן הצרי ואי פסק כת"ק הלא הצרי הוא עצי הקטף, ומשום הכי פירש דלרשב"ג אין הצרי נכנס אלא הקטף כדברי הרמב"ם אך לא ביאר טעמו דפסק כרשב"ג, ואפשר דפסק כרשב"ג מההיא דשבת דף כ"ו שהזכירה הרמב"ן דר' שמעון בן אלעזר קאי כותיה, ולענין הדלקת שבת אמר אין מדליקין בצרי ואמוראי שקלי וטרו בה ע"ש, ואפשר לומר דכונת הרמב"ן הכי הוי דלכ"ע הקטף הוא שנכנס בקערת ולא השרף אלא דלת"ק עצי הקטף נמי נקראים צרי ולרשב"ג אין נקרא צרי אלא שרף והיינו דנקט לה בלשון שלילה הצרי אינו אלא שרף, כלומר לא כדעת הת"ק דעצי הקטף נקראים צרי נמי לא כי אלא הצרי אינו אלא שרף לחוד הוא הנקרא צרי דוקא ולא כאשר סבר ת"ק דגם עצי הקטף נקראים צרי, ונמצא דבין לת"ק בין לרשב"ג לענין הקטרת לא היה כי אם עצי הקטף אלא דפליגי בשם צרי, ולענין דינא לא נפקא מידי וכיון דליכא בינייהו אלא שמא לא איכפת לן אם נאמר כרשב"ג. ולכל הדברות ולכל האמירות הרמב"ן לא כתב דהלכה כרשב"ג במשנתנו על זה כמ"ש הרב ב"ח ואינם דברי הרמב"ן כאשר חשב הרב יד מלאכי גם זה דרשב"ג פליג כתבו הרמב"ן לדעת הרמב"ם כמבואר בדבריו, אבל דעת הרמב"ן עצמו דרשב"ג הכא מפרש כמו שנראה מדבריו קודם זה, וכמ"ש רבינו בחיי בשמו וכמ"ש רש"י בכריתות דף ו', ומעתה סרו תמיהות הרב יד מלאכי מעל הרמב"ן והרי הוא כמבוא"ר איכו השתא הבא נבא לדברי הרב שפתי כהן והרב חוות יאיר הנתנין למעלה שכתבו דמדברי התוס' במציעא דף ס"ט מוכח דכלל הלכה כרשב"ג במשנתנו הוא אף בבריתא והוו בה רבנן בתראי דההיא תני לה במשנה

נמי, ועל צד הדחק אפשר דכונת הש"ך והחו"י דאי אמרת בשלמא דדעת ר"ת דכל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו היינו אף בבריתא ניחא דאף דאמרי' בעלמא אין הלכה כשיטה והכא מסיק אלא שיטה אתמר ר"ת סמיך אכללא דכל מקום ששנה רשב"ג וכו', אלא אי אמרת דדעת ר"ת הוא כרשב"ם וסיעתו דכל מקום ששנה רשב"ג היינו במשנה דוקא קשה דהגם דהכא קאמר כל מקום ששנה רשב"ג הלכה חוץ מערב וצידן וראיה אחרונה ור"ת סבר דהוא כלל גמור, מ"מ כאן דאמר דשיטה אתמר נימא דאין הלכה כמותו בזה, והא דלא אפקה מכללא בהדי ערב וצידן וראיה אחרונה יש לומר דלא אפיק אלא מידי דתנן במתני' ולא בבריתא כערב וצידן וראיה, אבל הך דשמין עגל דמתניא בבריתא נמי לא אפקה בהדי ערב וצידן וראיה דלא איירי אלא בשנוי במשנה ולא בבריתא והו"ל לר"ת לפסוק כת"ק כיון דיש לדחות, וכל קבל דנא אית לן כלל אין הלכה כשיטה, ומדחזינן דר"ת שבק כלל אין הלכה כשיטה ופסיק כרשב"ג שמעינן דסבר ר"ת דכלל רשב"ג הוי גם בבריתא ומשו"ה דחי לכלל אין הלכה כשיטה ולשון במשנתנו אין מופת חותך דהוי במשנה דוקא ולא בבריתא, ואין ראיה מכל הסוגיות דמייתי הרב יד מלאכי וכמו שכתבנו בעניותנו לעיל ולא נעלם מעיני הרב שפתי כהן והרב חוות יאיר משנה הסמוכה שם, רק סברי דעם כל זה יש להוכיח מדברי התוספות דסבר ר"ת דכלל זה הוא אף בבריתא וכדאמרן, כן נ"ל לישב בדוחק, ומכל מקום הן לו יהי דכונתם כמו שכתבנו הו"ל לפרש דבריהם.

איברא דחזינן בירושלמי שילהי בתרא דאמרו שם תמן אמרין בכל מקום הלכה כרשב"ג חוץ מערב וצידן וראיה אחרונה אמרין ובלבד במשנתנו ר' אמי בר קרחה בשם רב ולמה אמרו בכל מקום הלכה כרשב"ג שהלכות קצובות היה אומר מפי בית דינו הרי מפורש יוצא מהירושלמי בהא מילתא גופא דהלכה כרשב"ג שאמרו ובלבד במשנתנו דהיינו למעוטי הבריתא וזו היא שקשה על מרן הכ"מ ועל הרב שפתי כהן ועל כל אותם האחרונים שצדדו לומר דכלל הלכה כרשב"ג במשנתנו הוא אף בבריתא וזה נגד הירושלמי, והשתא דאשכחן שנתבאר בירושלמי דבמשנתנו הוא למעט ודאי מה שאמרו בתלמודין נמי הלכה כרשב"ג במשנתנו הוא למעט הבריתא דאית לן לאשוויי השני תלמודים כידוע, ומה גם דפשטי דהנהו סוגיות שהביא הרב יד מלאכי הכי מוכחים וקצת קשה על הרב יד מלאכי שצלל במים אדירים וחתר להוכיח הא דאין הלכה כרשב"ג בבריתא ולא זכר שהוא מפורש בירושלמי והוא הביא סוף הירושלמי הזה לעיל באות ש"ו.

ומכל מקום למאי דאתאן עלה היא קושית הרא"ש על הרי"ף שפסק כרשב"ג בקרקע שאין בו דין חלוקה משום דמסתבר טעמיה, והקשה הרא"ש דכיון דקי"ל יחיד ורבים הלכה כרבים לית לן לאכרועי טעמא דיחידאה מסברא דנפשין, נראה דיש לישב בעד הרי"ף על דרך ישובו של הרב שפתי כהן והוא דהנה כתב הרא"ש פ' שור שנגח את הפרה דלית ליה להרי"ף כללא דרבי יוחנן דכל מקום ששנה רשב"ג הלכה כמותו והשתא לפי זה צריך לומר דמה שכתב הרי"ף פ' גט פשוט עלה דר' יוחנן דכל מקום ששנה וכו' והדין כללא לאו דוקא הוא דלא אמרינן הלכתא כרשב"ג אלא עד דאיכא טעמא כונת הרי"ף דנהי דר' יוחנן קא פסיק ותני דכל מקום ששנה רשב"ג הלכה כמותו וכי חזינן סברת רשב"ג סגי לפסוק הכי בכל מקום מיהו אנן לא קי"ל כוותיה דר' יוחנן בכולא מילתא אלא היכא דאיכא טעמא והשתא אפשר לומר דסברת הרי"ף כך היא דודאי כללא דכייל ר' יוחנן הוא דוקא במשנה ולא בבריתא, וכמו שאמר במשנתנו לאפוקי בריתא וכמפורש בירושלמי, מיהו האי דאפיק בריתא היינו משום דנקט מילתא פסיקתא דכל מקום ששנה רשב"ג הלכה כמותו, אמטו להכי דייק לומר במשנתנו דדוקא במשנה הוא בכל מקום דרבינו הקדוש תנא דוקנא ולא שנה במשנתו אלא דבר הלכה משם רשב"ג אבל בבריתא איכא הכי ואיכא הכי ואין הבריתות כמשנה דכל מקום הלכה כמותו אלא חזינן אי מסתבר טעמיה הלכה כמותו גם בבריתא ואי לא הלכה כרבנן, וטעמא דהלכה כרשב"ג בכל מקום במשנה ובבריתא היכא דמסתבר טעמיה היינו משום דרשב"ג הלכות פסוקות היה אומר מפי בית דינו ואם כן הוא סברת רבים כדאתמר בירושלמי, אלא דרבינו הקדוש במשנה דייק ולא אייתי משם רשב"ג אלא מילתא דהלכה כמותו אבל בבריתא זימנין דלא מסתבר טעמיה והלכתא כאידך רבנן דפליגי בבריתא ארשב"ג כי האף אמנם דסברת רשב"ג היא סברת בית דינו והוו רבים הלא גם בנו רבנן אחריני דמסתבר טעמיהו והלכה כמותם, זוהי סברת ר' יוחנן לדעת הרי"ף, אבל הרי"ף לא פסק כר' יוחנן לגמרי אלא סבר דהכלל אינו עיקר רק היכא דמסתבר טעמיה הלכה כרשב"ג, דכבר ידענו דסברת רשב"ג אינה יחידית רק רשב"ג מפי בית דינו היה אומר כמ"ש בירושלמי והם רבים וא"כ כי מסתבר טעמיה הלכתא כוותיה, וזהו בין במשנה בין בבריתא דמאי חזית דכיון דלאו יחידאה הוא וגם מסתבר טעמיה מה לי משנה מה לי בריתא דבשלמא ר' יוחנן דפסיק ותני דבכל מקום הלכה כרשב"ג אז בחלקות ישית בין משנה לבריתא אבל השתא דהכלל אינו מוכרח ונפסוק כפי העולה על רוחנו היכא דמסתבר לן טעמיה שקולים הם משנה ובריתא דלאו סברא יחידאה ומסתבר טעמיה, ומשו"ה פסקי רבוואתא הכא כרשב"ג דמסתבר טעמיה, והביא הרי"ף דבריהם ותכל

תלונות הרא"ש מעליהם וזה דרך מבא לישב קצת דעת האחרונים ומן הראשונים אם פסקו כרשב"ג דבריתא ואין להאריך כאן.

וראיתי בשיטה מקובצת לבתרא בשמעתין שהוסיף על טענות הרא"ש לפסוק כתנא קמא ודלא כרשב"ג דסבר דמצי למימר לא בעינא דאקבל מתנה דכתיב ושונא מתנות יחיה ויהיב טעמא דלאו מתנה היא דלתועלת עצמו מכוין דניחא ליה בפחות משיהא הכל בשתוף עכ"ד, וכן כתב הסמ"ע סי' קע"א ס"ק כ"ד וז"ל אין רצוני לקבל מתנה משום דכתיב ושונא מתנות יחיה, והחולקין בזו סבירא להו דבהא דחבירו נותן לו לטובת עצמו דניחא ליה בחלוקה על זה לא קאי קרא עכ"ל, ועתה נבא להבין פסוקי ארנן הנתנין למעלה, ונקדים מאי דקי"ל דקרקע נקנה בכסף, והסמ"ע סי' ק"ץ סבר שהכסף שהקרקע נקנה בו צריך שיהיה משיווי המקח אבל לתת פרוטה בתורת קנין אינו מועיל, והרב בית חדש והרב ט"ז והרב פנים מאירות בחידושי קידושין חולקין עליו ע"ש, ומבואר בסי' ק"ץ סעיף ו' דהאומר לחבירו הילך מנה ויהי שדי מכור לך עצמך בו כיון שזכה במנה נקנה לו השדה והוא שיהיה אדם חשוב שהמוכר נהנה במה שהוא מקבל ממנו מתנה, ועיין בטור ובית יוסף שם, ועל פי הקדמות אלו נלכה נא דרך לפרש הכתובים הנז' ויאמר דוד אל ארנן תנה לי הגורן ואבנה בו מזבח לה' בכסף מלא כלומר לאפוקי כסף של קנין שאיני רוצה לקחתו במתנה ולקנותו בכסף לקנין דמהני כהסכמת האחרונים דלא כסמ"ע אלא הכסף מלא כלומר שיווי הקרקע כלו, וז"ש בכסף מלא תנהו לי ותעצר המגפה מעל העם, כלומר הדבר מוכרח שיהיה בכסף מלא מפני שהוא לצורך גדול לעצור המגפה, ויאמר ארנן אל דוד קח לך ויעש אדוני המלך הטוב בעיניו כלומר קח לך בקנין דקיחה אקרי קנין דהגם שאני נותנו במתנה עם כל זה חשוב כאלו אתה קונה בכסף, דלקיחת אדם חשוב שמה נתינה דההיא הנאה שנהנה הנותן במה שהאדם חשוב לוקח מתנה ממנו חשיבא כסף ונקנה הקרקע וכסברא הנז' שכתב מרן בסי' ק"ץ, וז"ש קח לך דחשיב קיחה בכסף במה שאתה אדוני המלך עושה הטוב בעיניו דזו הנאה גדולה דמלך אדיר כמוך יקבל מידי וא"כ זה חשיב כסף, וממילא אין בזה ושונא מתנות יחיה דכיון שהנותן נהנה לא איירי קרא בהכי וכמ"ש בשיטה מקובצת והסמ"ע לדעת רבינו חננאל והרא"ש דפסקו כת"ק ודלא כרשב"ג כמש"ל, וכל זה רמז באומרו קח לך ויעש אדוני המלך הטוב בעיניו דלקיחתך חשיבה נתינה והרי היא כסף לקנות בו ואם כן ליכא משום שונא מתנות יחיה דהא הלקיחה חשיבה נתינה וכיון דלא חשיבה מתנה ויעש אדוני המלך הטוב בעיניו לעצור המגפה או לדבר אחר אידי ואידי חד שיעורא דלקיחת אדם חשוב וק"ו מלך נורא נתינה היא.

אכן דוד מלך ישראל גלה סודו ויאמר המלך דוד לארנן לא כי קנה אקנה בכסף מלא כלומר כל כי הני מילי שכללת בדבריך אשיבך מילין, דמה שרמזת דליכא בהא משום שונא מתנות לא כי דגם בזה שהנותן יש לו הנאה יש בו משום שונא מתנות כסברת רשב"ג דכתבי רבוואתא דמסתבר טעמיה וכן פסקו הרי"ף והרמב"ם וכמש"ל, וזהו שאמר לא לסתור דבריו אך דין אדם חשוב האמת אתך דכך הלכה לאפוקי החולקים לענין ממונא, וז"ש כי קנה אקנה שני קנינים אחד קנין דלקיחת אדם חשוב שמה נתינה וחשיב כסף ועוד כסף שיוויו, וז"ש בכסף מלא לאפוקי כסף דאדם חשוב, והטעם שאני נותן לך כסף מלא הוא כי לא אשא אשר לך לה' והעלות עולה חנם, דהגם שאני ארצה לקבל מתנות עתה לא אוכל עשוהו כי לא אשא וכו'.

ומורי הרב זלה"ה היה מפרש מ"ש ראה נתתי הבקר וכו' במ"ש פ' אלו מציאות דף כ"ב אמימר ומר זוטרא ורב אשי אקלעו לבוסתנא דמרי בר איסק אייתי אריסיה תמרי ורמוני אמימר ומר זוטרא אכלו רב אשי לא אכל אתא מרי בר איסק א"ל אמאי לא יהבת מהנך יפות א"ל השתא אמאי לא אכל מר א"ל דילמא משום כיסופא אמר הכי לא אמרו כלך אצל יפות אלא לענין תרומה ואם בא בעה"ב והוסיף תרומתו תרומה, ומוכח דאם הוסיף תו לית בה משום כיסופא וכן כתבו ז"ל, והשתא ארנן באומרו קח לך ויעש אדוני המלך הטוב בעיניו חשש שלא יחשדו דוד הע"ה דמשום כסופא הוא דעבד בראותו מלך גדול נראה בכבודו ושאול לו פה אל פה הגורן ומפני הכבוד והבושה הוכרח שלא ברצונו לתת לו הגורן וכבר ידע כי דוד המלך הוא מלך חסיד ומחמיר על עצמו ומה גם בדבר זה כי חפץ בו להעלות עולה וזבח בדבר ה' לזה נתחכם ארנן ואמר ראה נתתי הבקר לעלות והמוריגים לעצים והחטים למנחה, כלומר ראה בעין השכל דאין זה משום כיסופא דדינא הוא דאם הוסיף מורה ובא כי בלב שלם עושה והנה אנכי עמך שלש אלה אעשה הבקר והמוריגים והחטים אני נותן ובתלתא ודאי הויא חזקה כי ברצון טוב בכל לב ובכל נפש אני עושה, וז"ש הכל נתתי כלומר דממה שאני נותן הבקר וכו' עדות הוא הכל נתתי בסגנון אחד בין אשר שאלת שהוא הגורן בין אשר אתן מעצמי בחדא מחתא הוו הכל נתתי בלב שלם, ויאמר המלך דוד לארנן לא כי קנה אקנה וכו' כלומר לא אחשוד אותך דמשום כיסופא עבדת אמנם קנה אקנה בכסף כי לא אשא וכו', עד כאן מה ששמעתי מפי עטרת ראשי מורי הרב זלה"ה.

ומהשתא נתנה ראש ונשובה עלי בא"ר ויכוח יתרו עם משה רבינו בכתובים האמורים בפרשה דאתינן עליהו, כי הנה משה רבינו אמר ליתרו לכה אתנו והטבנו לך בתורת מתנה כי ה' דיבר טוב על ישראל ולא לגרים שהגרים אין להם חלק בארץ וכמו שאמרו

רז"ל, וכשמוע יתרו דבריו השב ישיב לא אלך כלומר איני חפץ במתנות דכתיב ושונא מתנות יחיה, ויאמר אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותנו במדבר שנצטוינו לאהוב הגרים ונמצא שמה שאנו מטיבים לך הוא לקיים מצות ה' ואנו נהנים בזה וכל שהנותן יש לו הנאה נמצא עושה לתועלת עצמו ויכול שכנגדו לקבל וליתיה בכלל לוקח מתנות יחיה, ואם נפשך לומר דסברת ת"ק בחצר שאין בו דין חלוקה דאם אמר טול אתה ד' ואני ג' דשומעין לו היינו מפני שהנותן יש לו תועלת גופני לא רוחני וא"כ גם שאתם מקיימים ואהבתם את הגר לא מיקרי תועלת גופני ודבר הנרגש לעין, לז"א והיית לנו לעינים כל דבר שנתעלם מעינינו תהא מאיר עינינו, וזה דבר מורגש ויש בו חלק גופני שיהיה לנו נחת רוח בהנהגה וישוב מדיני, וא"כ זה יספיק שהוא תועלת הנותן, והמקבל אין לו לחוש כי הוא בא בשכרו, ואם נפשך לחוש משום כסופא והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו לעתיד והטבנו לך וזה תוספת שאנו מתחייבים להטיב לך לעתיד וכי מוסיף לית ביה משום כסופא וכדאמרן.

עוד זאת אדרש במקראי קדש הללו ונקדים מאמרם ז"ל בברכות דף ל"ב על פסוק וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם אשר אמרתי אשר אמרת מיבעי ליה א"ר אלעזר עד כאן דברי התלמיד מכאן ואילך דברי הרב ר' שמואל בר נחמני אמר אלו ואלו דברי התלמיד הן והכי קאמר דברים שאמרת לי לך אמור להם לישראל הלכתי ואמרתי להם משמך, ויש לדקדק במאי פליגי, ואפשר לומר בהקדים מ"ש הרא"ם פ' וישלח דהא דאמרינן כל דיבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אינו חוזר, היינו דוקא כשיש בחילופה הכזבת הנביא אז הוא דאינו חוזר ועמ"ש הרב לחם משנה סוף הלכות יסודי התורה והרב מופת דורנו מהר"י בכר דוד זלה"ה בדרשותיו האריך בזה ומסיק דכל דיבור לטובה שעשה סימן לדבר כדרך שהנביאים עושים אינו חוזר אף אם יחטאו כמ"ש הרמב"ן, והרב הנז' כיפי תלי לה ממאי דאמרו בבתרא דף ק' דלרבנן מ"ש הקב"ה לאברהם אע"ה קום התהלך בארץ היינו שתהא נוחה ליכבש לבניו, ופירש רשב"ם ז"ל כדי שיהא נוח וכו' דהוו להו כיורשין ולא כגזלנין ולא יהא רשות לשטן לקטרג ולא פתחון פה לבעל מדת הדין עכ"ל, והטעם דכיון דעשה סימן שוב ליכא חזרה וכדברי הרמב"ן ע"ש באורך וברוחב דרוש י"ד ד' מ'.

והשתא אפשר לומר דבהכי פליגי הני אמוראי דר' אלעזר סבר דכל דיבור לטובה שעשאה סימן כדרך שעושים הנביאים אינו חוזר כשיטת הרמב"ן ומהר"י בר דוד, ולכן כשאמר משה רבינו בתפלתו זכור לאברהם וכו' בא האלהים למחזיק ולמעוז לו וכה אמר וכל הארץ הזאת אשר אמרתי כבר אתן לזרעכם על ידי סימן קום התהלך וכיוצא באופן

ונחלו שיהיו יורשים כמ"ש רשב"ם לעולם אף אם יחטאו, דכשיש סימן בדבר במעשה אבות או בדרך נבואה אין כאן חזרה בדבר כלל כאמור, והם דברי הרב, ור' שמואל בר נחמני סבר כשיטת הרא"ם דכשיש הכזבת הנביא בחילופה אינו חוזר ועל כן דריש שהכל דברי משה רבינו והכי קאמר דברים שאמרת לי לך אמור להם לישראל הלכתי ואמרתי להם משמך, והענין הוא דהרא"ם שם הקשה מהא דתניא עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית שראוים היו לעשות להם נס בימי עזרא וכו' והרי הכא שההבטחה לאחרים ולא נתקיימה, ותירץ הרב לחם משנה דכיון דדברים אלו הם מפי משה רבינו אף שמפי הגבורה אמרן כיון דאינם בלשון האל יתברך משו"ה לא נתקיימה, וכונתו מבוארת דאף שהוא לאחרים לא נאמרה דרך נבואה שה' שולח לנביא להתנבאות ולומר לאחרים במאמר ה' דשם אם אינו מתקיים יש בחילופה הכזבת הנביא אבל דבר שאינו אומר נביא בשליחות ה' רק נראה שהוא מדבר מעצמו אף שהדעת נותן שהם דברי ה' כל שהנביא לא אמרו בדרך נבואה ושליחות בשם ה' לא שייך הכזבת הנביא כיון שלא הוברר בפרטות ששלחו ה' בדברים אלו, והוזקקתי לזה שראיתי בס' מעשה רקח שנזדמן לשעה לפני שהקשה על דברי הרב לח"מ הנז' ועין אדם ראה יראה דלק"מ.

ומעתה באו בדקדוק גדול דברי ר' שמואל בר נחמני דהכי קאמר משה רבינו דברים שאמרת לי לך אמור להם לישראל הלכתי ואמרתי להם משמך, כלומר דהיה הענין בכל תנאי הנבואה אשר ה' לו ציוה ושלחו במלאכות ה' לך אמור להם לישראל ואני אמרתי להם משמך ולא סתמתי הדברים וכיון שכן לא דמי לעד יעבור עם זו קנית שלא היה בלשון האל ולא בדרך שליחות אבל כאן היה בכל סדרי הנבואה, ובזה ודאי יש בחילופה הכזבת הנביא, וז"ש אשר אמרתי כלומר בשמך ובלשונך שאמרת אתן לזרעכם ובזה לא שייך חזרה. וכדי לבא לפסוקי הסדר נוסעים אנחנו וכו' עוד נקדים מאמר רז"ל במדבר רבה ריש פ' שלח ר' אחא הגדול פתח יבש חצר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם למה הדבר דומה למלך שהיה לו אוהב והתנה עמו ואמר לו לך עמי ואני נותן לך מתנה הלך עמו ומת אמר המלך לבנו של אוהבו אעפ"י שמת אביך איני חוזר בי במתנה שאמרתי לו בא וטול אותה, כך המלך ממ"ה הקב"ה והאוהב זה אברהם וכו' ודבר אלהינו יקום לעולם עש"ב, ויראה להמתיק הדברים כמ"ש בגיטין דף ל' המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהם מחלקם מתו צריך ליטול רשות מהיורשים, ופריך בש"ס ואע"ג דלא אתי לידיה, ומשני אמר רב במכרי כהונה ולויה ופירש"י ז"ל מכיריו ואוהביו דכיון דלדידהו רגיל ליתן אסחי להו שאר כהנים דעתייהו ממתנות בעל הבית הזה ודמי כמאן דמטי לידיהו דהני.

ומהך שמעתא יצא לידון הרב הגדול מהר"ם ן' חביב בתשובה דמי שהחזיק באיזה שירות של מכס וכיוצא או סרסורים אצל המלך או אצל השר כיון דלא שרי לבר ישראל אחרינא לעמוד לשרת במקומו ולהשיג גבולו מדין עני המהפך, לא מיבעיא שאדם זה זוכה לעצמו בשירות זה ואין לאחר עמו אלא דגם הוא מוריש זכות זה לבניו ואסור לאחרים להשיג גבול היורש, דהא מכרי כהונה שהם רגילים אצל בעל הבית זה אף דלא באו מתנתם לידם חשיב כאלו באו בידם כיון שרגיל לתת לאלו, וגם מוכח דזכות זה שהיה לאב שהיה מכרו מורישו לבניו ואם מת בנטילת רשות מהיורש סגי ואע"ג דלא מטא לידא דאב ולא לידא דיורש, אלמא דזכות וחזקה שהיה לאב שהיה מכרו מורישו לבניו ושאר כהנים אסחי דעתיהו והוו כמאן דבאו ליד היורש גם כן, זהו תורף דברי הרב מהר"ם ן' חביב זלה"ה בתשובה הובאה בס' בירך יצחק פ' נשא (שנזדמן לי לשעה). ומזה למד הרב בירך יצחק שם למתנת הארץ שנתן ה' לישראל, דלכאורה מצאה החקירה מקום לנוח דאף אבותנו לא זכו בה וא"כ איך אנו זוכים מכחם, אמנם לפום האי פסקא דפסקיה משה גדול הדור דלמד מהש"ס דמי שיש לו אהבה עם בעל הבית אחד שהוא מכרו כח זה מורישו לבניו והרי התם הזכות הזה לא בא לא ליד האב ולא ליד הבן ועם כל זה כיון שהוא מכרו ואוהבו של אביו האב זוכה לבן ואף דלא אתי לידיה, והכא נמי במתנת הארץ מאהבת ה' את אבותנו אמר להם והבטיחה לתת [להם] ולבניהם את הארץ ודינו כאוהבו ומכרו של כהן שזוכה לו במתנותיו ואף דלא אתי לידיה זוכה בהם, והבן של אוהבו ומכירו יורש את אביו בזכות זה עכ"ל.

ואנכי איש צעי"ר אומר דאין הנדון דומה לראיה דהתם האב שהיה מכרו של בעל הבית כבר החזיק וזכה ליטול תרומה ומעשר שנה אחר שנה וכיון שכן אסחו דעתיהו כהנים אחרים, ולזה כשמת אף שלא בא תרומה ומעשר זה לידו מ"מ כבר הוחזק שהוא מקבל התרומה או המעשר מן הבעל הבית זה ואהני לבנו היורשו גם כן, אבל בדבר שלא זכה בו שום פעם אין סברא שיזכה מן הדין בדבר ההוא אפילו הוא עצמו וכל שכן בנו, וכי מי שהוא אוהב אדם אחד ואמר לו בדיבור בעלמא ליתן לו מתנה ולא זכה בה כלל רק קול דברים כה דיבר האיש לאהובו מתן בסדר כן יתן לידידו, האם נאמר שמטעם שהוא אוהבו נתחייב לתתו זכאי באמירתו אף שלא קנה אותו בדרכי ההקנאות, הא ודאי מילתא דפשיטא את פני מבין עם תלמיד דלא קנה, ודון מינה במתנת הארץ דכי מטית לומר דלא קנה אברהם אע"ה את הארץ בחזקה ולא זכו האבות בדרך מדרכי ההקנאות אין כאן זכיה מצד היותו אהובו של מקום, וכל קבל דנא אפשר דר' אחא הגדול משו"ל ימשו"ל בנו במאמר במדבר רבה הנז' משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו אוהב וכו'

ואמר לו לך עמי ואני נותן לך מתנה הלך עמו ומת כלומר דלא היה אלא אמירה ולא זכה ומת, הא ודאי מצד אהבתו לא משויא קנין ושאני מכרי כהונה שכבר לקחו והחזיקו כמה שנים לקבל מבעה"ב התרומה והמעשר אבל הכא שהאוהב לא זכה כלל עד שמת ודאי אין לבנו שום זכות, רק המלך בחסדו ישלח דברו לבן אהובו אע"פ שמת אביך ואין עלי שום חיוב איני חוזר, ונקט מלך לרבותא כי האף אמנם דמלכותא לא הדרא ואי אמר מלכא עקרנא טורא עקר כמ"ש בריש בתרא, מ"מ בנדון זה מלך והדיוט חד שיעורא דכיון דלא זכה האהוב עד שמת מצי הד"ר מלכות נמי, אלא דהמלך הטה אליו חסד על בן אהובו, וכן הדבר בנמשל שהקב"ה התנה עם האבות ומתו ואף על פי כן אמר למשה רבינו איני חוזר בי אלא ודבר אלהינו יקום לעולם, והוא יותר ויותר עד אין קץ על המשל דאם המלך חי יכול להטות חסד לבן האהוב אבל אם מת היכן הוא והיכן חסדו, ועוד דאף בעודו חי יאמץ את לבו אשר לא זכר עשות חסד משא"כ בנמשל ודבר אלהינו שדיבורו הוא מעשה יקום לעולם שהוא חי וקיים וגבר חסדו על זרע האהוב ועל זרע זרעו עד סוף כל הדורות.

ואבא היום לתכלית מבוקשנו ויגע על פי הבא"ר הני קראי דסדרין ויאמר משה לחובב שחיבב התורה כי שיח וכי שיג לו בתורה ועלז בה מאהבה אשר אהבה ומתוך עסק התורה לשמה רצוף אהבה רבה בן רעואל זכה ונעשה ריע אל המדיני שהוא בקי בדינים חותן משה אשר דיבוקו עם משה, דין גרמא גר"ם המעלו"ת באופן שמצד משה רבינו ומצד חותנו ודאי כי כל דבריהם כנחלי אש דת למו ואפילו שיחה קלה שלהם כתורה שלימה וזו מערכה לעוררנו כי הני מילי אינם דברים בעלמא כאשר ידבר איש אל רעהו רק הן הן הדברים מיוסדים על אדני פז משפטים ישרים נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם, ויש לדקדק דהול"ל בקצרה נוסעים אנחנו אל ארץ כנען וכבר יתרו ידע זאת לפנים מתנת הארץ, ועוד בקרבם הוא יושב והוא דבר ידוע לעתיקי מחלב גמולי משדים, ותו דגם אם' רצה לומר אל המקום וכו' תיבת אותו יתירה והול"ל אל המקום אשר אמר ה' אתן לכם, ואפשר דמשה רבינו חש שיתרו שהוא חכם בדינים ומשפטים יעלה על לבו כי מתנת הארץ רפיא בידיהו ואין בידם מופת חותך לבא לרשת הארץ כי האבות לא זכו בה והן לו יהיה דהם אהוביו יתברך כביכול הא לא דמי כלל לדין מכרי כהונה דכח האבות יורשים הבנים דהתם האבות זכו והוחזקו לקחת התרומה והמעשר כמה שנים ובכן החזיקו בזה גם בניהם יורשים זכות אביהם אבל הכא שהאבות עצמם לא זכו מה ירושה שייך, לכן משה רבינו אמר לו נוסעים אנחנו אל המקום הידוע שנתנו לאבות וגם עתה שמתו אמר ה' אותו כלומר אותו המקום אשר אמרתי לאבות אתן

לכם ואיני חוזר בי והיינו כדרשת ר' אחא הגדול ממש ומשו"ה אמר בלשון זה אותו אתן לכם לרמוז דברי ר' אחא הגדול, וז"ש אמר ה' ודבר אלהינו יקום לעולם אותו שהתניתי עם האבות ומתו אתן לכם, אי נמי רמז דברי הריטב"א בחידושיו לבתרא דף ק' והביאם הרב אש דת סדר שלח שכתב שטעם זכיית אברהם אע"ה בארץ היה מדין נדר שנדר לו הקב"ה ליתן לו את הארץ דאמירה לגבוה כמסירה להדיוט עכ"ל, ואפשר כי זה רמז משה רבינו ליתרו דלא יחוש דשום אחד מהאבות לא זכה בדרך מדרכי הקנאות וא"כ אין לישראל במתנת הארץ כלום לזה אמר נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם ודיבורו מעשה כמסירה להדיוט, וז"ש אשר אמ"ר ה' כי הוא אמר ויהי ודיבורו לבד סגי ומסגי.

ואם נפשך לומר דכל זה הוא אם ישראל כשרים ואהובי עליון אז בודאי דיבורו הוי מעשה אבל בריש כל מרעין חטאו בעגל וכמה חטאות הצבור, ואפשר דעתה אינם כדאים וח"ו דין הוא הד"ר מהבטחתו לז"א לכה אתנו והטבנו לך ולא תחוש שמא יחזור בו ח"ו כי ה' דיבר טוב על ישראל כלומר דיבר טוב על פי נביא שינבא לישראל בשמו הגדול, והשתא שההבטחה היא לנביא שיאמר לאחרים שיש בחילופה הכזבת הנביא אין כאן חזרה אף אם יחטאו וכשיטת הרא"ם והרב לחם משנה שזכרנו למעלה, ומדוקדק אומרו דיבר טוב על ישראל שדיבר לנביא ושלחו להבטיחם והוא אשר דיבר ה' ביד משה שיאמר לישראל ככתוב בפ' וארא לכן אמור לבני ישראל וכו' והבאתי אתכם אל הארץ וכו', וכיון שדיבר טוב על ישראל על ידי ההבטחה מתקיימת שיש בחילופה הכזבת הנביא וכשמוע יתרו דבריו הוא ע"ה לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך ומדכפליה לדיבוריה ואמר תרי זימניה אלך משמע ששתים הנה טענותיו על משה רבינו ע"ה, והענין הוא דיש לו שני ספיקות בדבר אחד על עיקר הדבר ואחד עליו בפרטות ומשום הכי סירב והיה טעמו דהגם שנאמר שכל דיבור שהבטיח הוא יתברך לנביא על אחרים אין בו חזרה אף שיחטאו מפני שיש בחילופה הכזבת הנביא כשיטת הרא"ם ודעמיה, אכתי יש להסתפק במתנת הארץ לישראל יען ההבטחה היתה על יד משה רבינו אשר נתפרסם ונודע לנביא מוחזק מאד ונתברר בירור גמור שהוא נביא אמת ביציאת מצרים וקריעת ים סוף וכהנה רבות ומשה עלה אל האלהים וכיוצא, ובכי הא לתוקף ופרסום גדולתו שאין להרהר אחריו כלל ישתנה הדבר שאם יחטאו ולא יתקיים נבואתו אין גם אחד אשר הוא יהודי ומאמין בה' שלא יאמין במשה עבדו ואין בחילופה הכזבת הנביא ח"ו וכולי עלמא ידעי שודאי חטאו ולזה לא נתקיימה נבואתו, וכמו שיש מי שתירץ זה לקושית מבריתא הרא"ם שהקשה דעד יעבור עם זו קנית וכמדומה שהוא בס' מעשה רקח וזו טענה מצד

ישראל וזאת שנית מצד יתרו בפרטות דאפשר ישראל יחזרו בהם דמילי בעלמא נינהו ואין חיוב עליהם מצד הדין לקיים הבטחתם להטיב ליתרו, וז"ש יתרו לא אלך מצד כללות עיקר מתנת הארץ לישראל דאם יחטאו אפשר דנכזבה תוחלתם ולא יזכו לארץ ישראל דאין לחוש להכזבת הנביא כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך מצידי דאין עליהם חיוב לפום דינא לשמור הבטחתם.

ויען משה אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעינים, וכיון בזה לפשוט עקמומית שבלב יתרו ולבטל טענותיו, והענין הוא שכבר כתבנו משם הרמב"ם דכל הבטחה שיהיה בה סימן לעתיד מתקיימת לעולם אף אם יחטאו והכא נמי כאן מצד שהאבות היו סימן לבנים בכל הענינים לכך נתקיימו כל ההבטחות וכמו שהאריך בזה הרב דברי אמת והרחיב הדברים עיין בדבריו ותראה שכל ענייני אברהם ושרה ויוסף היו סימן לבנים, והלא זה הדבר יסודתו בהררי קדש מאמרי רז"ל במדרשים ואף גם זאת משה רבינו ע"ה שהיה כלול מכל נשמות ישראל כל ענייניו היו סימן לעתיד וכמו שארז"ל בשמות רבה על פסוק וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא עד הר האלהים שהכל היה רמז להנהגתו עם ישראל וקבלת התורה, ע"ש באורך ובזהר. וזהו שרצה לרמוז משה רבינו ליתרו דגם שיאמר דהבטחת ישראל על ידו לא תמלט מחששא דאם יחטאו לא תתקיים דלא שייך גביה הכזבת הנביא עם כל זה אמר אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותנו במדבר, כלומר אתה ידעת שחנותנו במדבר וקיימה על פי הסימן שעשיתי בראשונה להנהיג הצאן אחר המדבר וכו' וא"כ סימנא מילתא היא וא"כ גם במתנת הארץ אין לחוש לחזרה מאחר דאבות עשו סימנים לקנות הארץ כגון אברהם אע"ה שהלך לארכה ולרחבה וכשנעשה סימן לדבר מתקיים אף אם יחטאו וכמ"ש הרמב"ן ואם כן אין לחוש על חזרה ח"ו.

ויתכן לפרש אומרו כי על כן ידעת חנותנו במדבר שהיתה הכונה לומר לו ראה אתה אומר אלי דלגבי דידי לא שייך הכזבת הנביא שהוחזקתי מאד בלי שום ספק ומטונך אם יחטאו ויהיה ח"ו איזה חרון אף אעמוד בפרץ לבטל הגזרה ולא יהיה חזרה וא"כ ממה נפשך אין לחוש דאם אני כשאר נביאים א"כ אף אם יחטאו מתקיים ההבטחה דיש בחילופה הכזבת הנביא ואם גדלה מעלתי על כל הנביאים א"כ אני משתדל לבטל הגזרה כמו שעשיתי בעגל, וז"ש אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותנו במדבר וראית בעיניך בעגל מה שהשתדלתי ונתבטלה הגזרה א"כ לא תחוש לחזרה כלל.

ועוד אפשר לומר שרמז לו באומרו כי על כן ידעת חנותנו במדבר להסביר לו שלא יחוש לביטול מתנת הארץ ח"ו והוא במאמרם ז"ל הנצב מקדם לעין לראש פינת דרושנו אמר

לו משה ליתרו אתה שראית חן שניתן לאבותנו במצרים שנאמר וה' נתן את חן העם בעיני מצרים אל נא תעזוב אותנו, ואפשר שהכונה במשז"ל דבר באזני העם בבקשה ממך לך אמור לישראל בבקשה מכם וישאלו וכו' כדי שלא יאמר אותו צדיק אברהם אע"ה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, וכמה פירושים נאמרו בזה ורוח אחת להם דמצד הדין לא היה חייב כביכול הוא יתברך בזה רק לעשות נחת רוח לאברהם אע"ה ומשו"ה נתן את חן העם הגם שאו"ל כלי כסף וזהב וכל טוב ארץ מצרים, ומזה אנו למדים דגם בדבר שהקב"ה אינו חייב כפי הדין כלל מ"מ הוא ציוה ויעמוד משום חביבותיה דאברהם אע"ה, ואם ככה יעשה בדבר פרטי ק"ו במתנת הארץ אשר הבטיח לאברהם ע"ה כמה הבטחות וכן ליצחק אע"ה וליעקב אע"ה דודאי הוא בחסדו מקיים הכל, וז"ש אל נא תעזוב אותנו מחששא דאם יחטאו לא תתקיים ההבטחה כי על כן ידעת חנותנו שנתננו לחן במדב"ר בעבור דיבורו לאברהם אע"ה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ומזה תלמוד ק"ו למתנת הארץ והיא תשובה לחששת יתרו על הכלל שלא תתקיים מתנת הארץ כמדובר.

ולאש"ר אמר יתרו כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך דהורה בזה ספק פרטי אל עצמו ואל בשרו דאינו סומך על הבטחתם להיות הכל דברים בעלמא וקנין אין כאן לזה אמר משה רבינו ע"ה והיית לנו לעינים ואמרו בספרי שכל דבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו בו, והענין במה שנשאל לאבי תעודה מהרימ"ט ז"ל בח"מ סי' ס"ט בשטר שכתוב שחכם אחד מכר כל כך עורות לאיש אחד וכו' וטען שהעורות לא היו בעולם ולא נקנה המקח וכו' ומסיק הרב בתשובת"ו הרמת"ה וז"ל ועוד יש לחייבו מטעמא אחריתי כיון שהמוכר הזה תלמיד חכם הוא ויודע שדבר שלא בא לעולם אינו נקנה ומסתמא לא היה מאנהו ומטעהו לקחת דמים מאת הקונה, ועוד שהוא יודע שעל סמך זה עושה הולך ומתחייב בהם לסוחרים גויים שאפילו מוכר שער ראשו צריך לתתם להם אין לך הונאה גדולה מזו, ואם אמרו בשולח לו תקרובת כדי יין ושמן צף על פיהם אסור משום גנבת דעת שמא יזמן אורחים עליהם עאכ"ו במקחו ומעותיו דקעבר משום לא תונו ומשום ויראת אלא חזקה עליו שנתחייב ונשתעבד גופו לתתם כדאמרו פ' איזהו נשך רב עיליש גברא רבא הוא ולא מספי איסורא לאינשי וכו' ע"ש שהאריך בזה, וכתבו אחרוני זמנינו דהוא הדין אם הלוקח ת"ח נמי אנו אומרים ודאי דכדין קנה, וזהו שרמז משה רבינו ע"ה ליתרו לחלוקת שהיה לו פקפוק פרטי דגם שיזכו בארץ לא ייטיבו לו לז"א אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותנו וכו' ובהני מילי כבר הושב יתרו על פקפוק העיקרי במתנת הארץ כמו שנאמר בסמוך, וכפטיש יפוצץ סלע להדיח פקפוק הפרטי גם כן, הוא דאמר

אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותנו במדבר לקבל תורה ואנן ידעינן משפטי הדת כלנו חכמים וגם אתה תלמיד חכם והיית לנו לעינים לעבר ועתיד שתהיה מאיר עינינו וכיון דמשני הצדדין איכא תורה ודאי לא יש פקפוק, והיה כי תלך עמנו אין והיה אלא שמחה היינו שמחים והיה הטוב ההוא אשר יטיב ה' עמנו אף שהוא לעתיד והטבנו לך בודאי וליכא פקפוק דכיון שאנו ואתה תלמידי חכמים ועל מנת כך תלך עמנו ודאי והטבנו לך שהחיוב והשעבוד נעשה כדין מסתמא דאין לך אונאה גדולה מזו להביאך עמנו ואיכא משום בל תונו ומשום ויראת וכו' כמ"ש מהרימ"ט (בעת הזו שאני שולח קונטריסי זה לעיר מנטובה יע"א להדפיסו נזדמן לידי לשעה ס' שארית יעקב להרב החסיד מהר"י אלגאזי זלה"ה וראיתי בדרוש שני מסדר היום קדמני לפרש הכתובים הן בענין חצר שאין בו דין חלוקה דפליגי ת"ק ורשב"ג והן שהזכיר דברי הרא"ם פ' וישלח לפרש כי ה' דיבר טוב על ישראל, שש אנכי שכיונתי קצת לדעת גדולים וכבר בסדר תולדות לפנים הר"ש יסדתי שאינה אתי ספרי המפרשים ועד בשחק נאמן וקמי שמיא גליא והדן אותי לכף זכות יתברך באלהי אמן ובמאי דקמן יראה הרואה דאיכא טובא בין דברי הרב הנז' זלה"ה למאי דכתיבנא בעניותין ומיני ומיניה יתקלס עילאה).

סובב הולך על פי הקדמתנו הלזו מיסוד הרא"ם ז"ל דכל הבטחה שיש בחילופה הכזבת הנביא מתקיימת אף אם יחטאו, הבה נא אבא להבין פסוק רות (ב' י"א) ויען בועז ויאמר לה הוגד הוגד לי כל אשר עשית את חמותך וכו' ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלימה מעם ה' אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו, וכבר המפרשים דקדקו דאטו מי חשיד קב"ה ודאי פועל אדם ישלם לו ואין הקב"ה מקפח אפילו שכר שיחה נאה ק"ו למעשה רב ובועז הצדיק מאי אהניא צלותיה, ולא עוד אלא מה שהוסיף לומר ותהי משכורתך שלימה מעם ה' אלהי ישראל אטו ח"ו משמיא מיהב יהבי מחצית שכר כי לא שלם, אכן לדרכנו אפשר בהקדים מה שתרגם המתרגם בפסוק הוגד הוגד לי ואתמר עלי בנבואה דעתידין למיפק מינך מלכין ונביאין בגין טיבותא דעבדת עם חמותך וכו' ושבקת דחלתיך וכו' ואזלת לאתגיירא וכו', ועוד נקדים מאי דאסיק הרא"ם פ' וישלח דקשיתיה מההיא דראויה היו ישראל לבא בימי עזרא וכו' דכתיב עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית והרי זוהי הבטחה לאחר על ידי נביא ולא נתקיימה, וניחא ליה דלא היה חזרה לגמרי אלא נתקיימה מקצתה ע"ש, ועל פי זה אפשר דהכי קאמר בועז הוגד הוגד לי בנבואה הנגזר עליך לטובה לשכרך מהחסד שעשית והגרות שיצאו ממך נביאים ומלכים ועל זה בא דברו ישלם ה' פעלך כלומר דבר גדול היה לך בנבואתי הלזו דעתה דאתמר לי בנבואה הבטחה זו ודאי ישלם ה' פעלך ואין ספק שיחזור כביכול אם תחטאי

כי כל הבטחה שיש בחילופה הכזבת הנביא אינה חוזרת, ועוד אני מדבר בתפלה ותהי משכורתך שלימה מעם ה' אלהי ישראל כלומר דאי משום שיש בחילופה הכזבת הנביא היה מספיק לקיים קצתה, וכמו שמצינו בימי עזרא שלא נתקיימה כל ההבטחה רק מקצתה וכמ"ש הרא"ם ז"ל דבזה פלט לן מהכזבת הנביא דכל שנתקיימה במקצת אין כאן הכזבת הנביא, וכל קבל דנא היה מתפלל בעז ותהי משכורתך שלימה שלא יפול דבר מכל דברי נבואתי ונכ"ה לא ינכ"ה מאומה אף אה תחטאי.

ואופן אחר אפשר לפרש וממדב"ר קדמו"ת אביע אומר אשר שמעה אזני מעטרת ראשי מורי הרב זלה"ה שהיה מפרש פסוק (תהלים ס"ג י"ג) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו בשם הרב מר אביו כמהר"ר חנון נבון זלה"ה, כי הנה מודעת זו דמצוה גוררת מצוה ואם באנו לדקדק בדין שכר המצות הלב מבין דעל מעשה מצוה הראשונה בא בשכרו שכר מצוה מצוה בשלמות אבל במצוות הנגררות אחריה רעותיה מובאות בנקל וממילא לא יהא שכרן כמצוה ראשונה, אמנם הנה אלהינו זה מטוביה אוטיב ומשלם שכרן משלם לכל המצות הנגררות כשכר מצוה ראשונה כמות זה כמות זה, וז"ש ולך ה' חסד וזה ממדת טובך כי אתה תשלם כל המצות כמעשהו הראשון, וזהו כמעשהו לשון יחיד, עד כאן דבריו זלה"ה. וידוע מה שפירש רבינו עובדיא באומרם שכר מצוה מצוה שישתכר לעשות מצוה אחרת, ונודע מה שכתב הרב בעל העיקרים כי ה' בחסדיו הגדולים משלם שכר טוב לצדיקים כפי כח הנותן כראוי למקיים גזרת מלך ועושה שליחותו שהמלך כרב גודלו מרבה להטיב לו על שכר שליחותו, אמנם העונש לעובר על המצות הוא כפי כח המקבל ולא כעובר גזרת מלך ע"ש, ובזה נבא אל הביאור כי ז"ש בעז ישלם ה' פעלך דהיינו המצוה ראשונה אשר עשית כי זהו מן הדין ולא עוד אלא ותהי משכורתך המצות הנגררות אחריה, וזהו משכורתך על דרך שכר מצוה שפירש רבינו עובדיא כאמור גם משכורתך תהיה שלימה כאלו היא מצוה ראשונה ולא ינוכה משכרה מערך המצוה הראשונה כלל בטענה שבאה מאליה דמצוה גוררת מצוה ואין טורח בה רק תהיה שלימה מעם ה' אלהי ישראל כפי כח הנותן כביכול, ומה שאני צריך להתפלל עליך היינו אשר באת לחסות תחת כנפיו כי עתה החלות לבא אל עמינו ונתגיירת ימים לא כביר ואני מתפלל שכה יהיה שכרך גם על המצות שעשית קודם הגרות וכמו שאמר לה כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך שאין תלמוד לומר בחיי אישך כמ"ש במדרש ועל זה אמר ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך וכו'.

ומתוך הדברים מצאה החקירה מקום לנוח דלכי מטית למימר דמצות הנגררות מהמצוה הראשונה לאו מדינא הוא לתת שכר טוב רק יבא בשכרן מחסד אל, אם כן צא ופרנס לי

בעונשי העברות דאחרי שעבירה גוררת עבירה לא היה לו להקב"ה להעניש כי אם על עבירה ראשונה ולא על שאר העבירות הנגררות ואף אם יהיה עונש על עבירות הנגררות יהיה קל מאד, ומשמע מדברי רז"ל במדרשים להפך בכמה מקומות וגם מהתלמוד ומדברי הרמב"ם ה' תשובה נראה דיש עונש על כל עבירה ועבירה ואין חילוק אם היא ראשונה או אם היא נגררת, ולפום ריהטא מצינו חילוק והפרש גדול בין המצות הנגררות ובין העברות הנגררות מיסוד רז"ל הם אמרו הבא ליטהר מסייעין אותו והבא ליטמא פותחין לו, וזה הפרש גדול דעושה מצוה ובא ליטהר מסייעין אותו וכיון שמסייעין אותו נוסף על טבע הדבר דמצוה גוררת מצוה אם כן משורת הדין יקל מאד שכר מצות הנגררות דעבידי דאתו מכח הראשונה ולא עוד אלא הן רבים עתה מסייעיו אך בחסד עליון לשלם במיטבא כמעשה הראשונה האמנם בעבירות אין לו סיוע מן השמים כלל אלא פתח פתוח מצא וכמ"ש פותחין לו ותו לא וכאשר האריכו הרב תוספת יו"ט והמפרשים, וכיון שכן מן הדין חייב בעבירות הנגררות כי הוא לבדו יעשה.

וכד דייקינן פורתא אכתי לא איפרק חדא, דנהי דלאו סיועי מסייעו ליה מ"מ טבע הדבר דעבירה גוררת עבירה ותו דהסטרא אחרא רודפת ומתדבקת בו בעבירה ראשונה ואחר כך עושה כל טצדקי להחטיאו ולהעבירו ולמושכו כשה לטבח יובל וזה אונס גמור, ולכאורה צריך טעם לעונש העבירות הנגררות, ושמעתי ממורי הרב זלה"ה שהיה נותן טעם על פי הדין דקי"ל בח"מ סי' רצ"א דתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב, וכיון שכן אף דהעבירה ראשונה היא סיבת העבירות הנגררות אי משום דטבע הענין כך ועבירה הגוררת עבירה ואי משום דהסט"א רודפת אותו מאד מ"מ הו"ל תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב אלו דבריו ז"ל.

ואחר כמה שנים נדפס ס' בתי כהונה ח"ב ובסופו בדרוש ראשון ראיתי להרב ז"ל שהעמיק הרחיב בענין זה והביא שם סברת מהר"ם אלשיך ז"ל שלא יתכן לאיש אשר בו נפשותיה שכלית וקדושה להכשל בשום חטא שלא מדעת אם לא שכבר הזיד באחת מכל מצות ה' אשר לא תעשנה ועשה מדעת ורצון גמור וכבר נפסל ביוצא חוץ למקומו הא גרמא ליה להכשל בחטא שוגג ואי אפשר לשוגג בלי עון שקדמו, וכן הביא בשמו הרב הגדול מהר"ם ן' חביב ז"ל בתוספת יום הכפורים עמ"ש ביומא סוף דף פ"ו ע"ש, וכפי סברא זו ניחא דחייב על השוגג מאחר דקדמו עון ותחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב, אכן הרב בתי כהונה הביא סברא אחרת שם דאדרבא אין עון בלי חטא שקדמו כי לא יתכן אדם מישראל זרע קדש לבבו פונה לעבור על המצוה בזדון לולי שבתחילה נכשל בשוגג גם בלא דעת וטעם טעם איסור ונכנסה הזוהמא בו ואחר כך בא זדון, ולדעת

זה יש לדון דלא יהיה חייב דאין כאן תחילתו בפשיעה, אמנם הרב הנז' חידש עוד סברא שלישית דמשכחת לה לבא לידי חטא בלי עון שקדמו וכן אפשר לבא לידי עון בלי חטא שקדמו ולא ימשך זה מזה, ועוד צידד בזה והאריך הרחיב לבאר לפום דינא דיני השומרים וסברות הפוסקים תורת העולה לכל אחד מהסברות האמורות.

ואשא כפי לבאר בזה מענה אליהוא באיוב סי' ל"ד מי גבר כאיוב ישתה לעג כמים וכו' כי אמר לא יסכן גבר ברצותו עם אלהים לכן אנשי לבב שמעו לי חלילה לאל מרשע ושדי מעול כי פעל אדם ישלם לו וכארח איש ימציאנו אף אמנם אל לא ירשיע ושדי לא יעות משפט, וצריך להבין מה היתה סברת איוב ומה השיבו אליהו, ועוד להבין התכת הכתובים שנראים כפולים, ולכאורה דבריו פשוטים שלא יטעה בהם שום אדם ומאי אתא לאשמועינן, ואפשר לפרש על פי הקדמות האמורות כי הנה יתכן שאיוב היה סובר כסברא השנית דלא אפשר לאיש צדיק תחילת קלקולו בעוה"ז לעבור בתחילה במזיד רק מוכרח כי בתחילה בבלי דעת נלכד בשוגג ואחר זה יבא לידי עבירה במזיד ועבירה גוררת עבירה והבא ליטמא פותחין לו, והיה מהרהר על זה דכיון דתחילתו שוגג ואחר זה אנוס הוא פטור ולא מצינו ידינו ורגלינו איך הוא יתברך נותן לרשע רע ונפרע ממנו על כל עונותיו בשלימות, על כן בא אליהוא והן בפיו תוכחות כי לא צדק בזה כלל, וז"ש מי גבר כאיוב ישתה לעג כמים וכו' כלומר דברי איוב לעו והיו כלא היו כי הוא אמר לא יסכון גבר ברצותו עם אלהים כי אין לו תועלת בעשות רצונו יתברך והכונה דשגיאות מי יבין ואחרי כן גורר המזיד ופורע לו ומענישו על הכל, ועל זה אמר אליהוא אנשי לבב שמעו לי תנו לבכם לחקור את זאת כי לא צדק איוב, חלילה לאל מרשע לומר שהוא מסייע ליטמא ח"ו כי לא אמרו אלא פותחין לו כי הוא פרץ גדר ופתח פתוח מצא אבל לא נאמר מסייע להרע ח"ו, ואם יחטא בשוגג ומזה יגרור מזיד חלילה לו מעול לשלם על המזיד כאלו נעשה מתחילה, אמנם אין האמת כסברת איוב רק כסברא שלישית דאין הדבר מוכרח דאפשר מזיד בלי שקדם לו שוגג ואפשר שוגג אף שלא קדם לו מזיד והרשות נתונה לאדם וכך גזרה חכמתו שהבחירה ברשותו של אדם, ואם כן לא חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא ומשפט רשעים ותוקף הדין לעושים מזיד בתחילה ולא קדם להם שוגג דהם חייבים על המזיד וגם אם ימשך שוגג אחריו חייבים כמו על המזיד דתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב, אבל אם שגג בתחילה ומזה נגרר המזיד יקל עונשו וחלילה לו מעול, כי פועל אדם ישלם לו הכונה, הלא תראה כי כל המצות שאדם עושה אף דאעיקרא איכא טענת מי הקדימני ואשלם ומן הדין אין הקב"ה חייב לשלם וגם דהן לו יהי דמצוה ראשונה ישלם מ"מ מצות הנגררות דכך היא המדה מצוה

גוררת מצוה וגם שהקב"ה מסייעו כמ"ש הבא ליטהר מסייעין אותו ומן הדין במצות הנגררות אינו שכרו כמצוה ראשונה, ועם כל זה בטובו הגדול יהא שלמ"א רבא, וז"ש כי פעל אדם ישלם לו כביכול בתורת חיוב כי כן מוכח תיבת ישלם כמ"ש פ' הזרוע תני תנא ישלם ואת אמר מדת חסידות ומחסדיו ישלם לו בתורת חיוב לכל פועל אדם בשגם וכארח איש ימציאנו דמסייעין אותו ומצוה גוררת מצוה עם כל זה פעל אדם ישלם לו כאלו הכל מידו ובכחו הוא עושה הכל וזה לענין השכר, אף אמנם לא ירשיע לסייע לעבירה ח"ו כאמור ושדי לא יעות משפט שאם שגג ונמשך מזיד לא יעות ח"ו לשלם לו בתוכחות על עון מאחר שנמשך משוגג ויקל עונשו כדבר האמור.

ודר"ך זו אלך לפרש פסוקי משלי סי' ה' יפוצו מעיינותך חוצה וכו' יהי מקורך ברוך ושמח באשת נעוריך אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד ולמה תשגה בני בזרה ותחבק חק נכריה כי נכח עיני ה' דרכי איש וכל מעגלותיו מפלס עונותיו ילכדנו את הרשע ובחבלי חטאתו יתמך וכו' ולא נאריך בדקדוקים, אך נקדים דיש מקום לומר שלא לברך ברכת התורה מכח שלשה טעמים ואת כלם ישא רוח וביטול השלשה טעמים מבואר לכל מבין, ראשון הוא דאמרו פ"ק דע"ז דף י"ט בתחילה נקראת תורת ה' דכתיב כי אם בתורת ה' חפצו ולבסוף נקראת על שמו שנאמר ובתורתו יהגה יומם ולילה, ופירשו המפרשים בתחילה דהיינו בתחילת לימודו של אדם הן בעודנו תלמיד אצל רבו אז היא תורת ה' דאייקר ליה תלמודיה ונפיש בטרחא להבין, לבסוף כשזכה שהוא גברא רבא ונושא ונותן במדות שהתורה נדרשת אז היא תורתו נקראת על שמו, ולפי זה האי גברא רבא מצי למימר מאחר דתורה דילי היא וקרא להכי הוא דאתא שהתורה נקראת על שמי א"כ תו לא שייך לברך אשר נתן לנו תורת אמת כי עתה היא תורתי, וזה הבל וסברא נפסדת דאדרבא האי גדול בתורה אשר חלק לו האל בבינה יתירה בעי טפי לאודויי ולשבוחי אשר הוא ברחמיו זיכהו לזה, כי הלא זה הדבר שנקראת תורתו לא נצרכא אלא לומר כי עתה יוכל לחדש חידושים והוראות וכמ"ש בזהר חדש על פסוק (משלי ח' י"ד) לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה דמעיקרא בהיותו תלמיד שהוא מקובל מרבו כדרך מתיעץ עם גדול ולוקח ממנו עצה אז היא תושיה שמתשת כחו בטרחא רבא אבל כאשר הוא גברא רבא חכם ומבין מדעתו אז מוסיף גבורה וחכמת אדם תאיר פניו, וז"ש לי בינה וגבורה ולכך נקראת על שמו וחיובא רמיא עליה טפי לברך.

ואפשר לומר דרך דרש הטעם שנקראת על שמו במה שכתבו חכמי המדע דכל חכם יש בו ניצוץ משה רבינו ועל ידי אותו ניצוץ מחדש בטובו בתורה ואפשר דכיון שהוא גברא רבא וזכה לניצוץ משה רבינו לכן נקראת על שמו כמו שנקראת על שם משה רבינו

כדכתיב זכרו תורת משה עבדי וכן הוא לכבוד ניצוץ משה רבינו אשר בו נקראת על שמו וקרי בה תורתו ומצי מחיל דתורה דיליה היא ולא זו פוטרת מלברך ברכת התורה ואדרבא עליו מוטל לברך באהבה ושמחה רבה אשר עד כה ברכו ה', והוא דבר פשוט ומבואר אין בו ספק כלל.

ועוד אחרת היתה שאמרו רז"ל (קידושין דף ל':) בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין וא"כ יש ס"ד לומר שאין לברך על התורה שהרי כתב הרמב"ם פ"ו דברכות דאין מברכין על מים אחרונים שאינם אלא להרחיק הנזק מפני מלח סדומית וכל דבר שהוא להרחקת הנזק אין לברך, וא"כ זאת התורה שהיא להרחיק היצר הרע אין לברך וכמו שפירשו הראשונים ז"ל מאמר רז"ל ברבה שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה לא נתתיה אלא לטובתכם שהרי מלאכי השרת נתאוו לה, ע"ש פרשת נצבים שהכוונה לרעתכם בעבור היצר הרע שלכם נתתי לכם התורה וא"כ אין לברך דהתם קאי בברכת התורה מאחר שהיא להרחקת הנזק וכמו שכתבנו במקום אחר דרך נכון על כל המאמר הנזכר משם הרב המופלא מהר"י הכהן ז"ל, לכן אמר לא נתתיה אלא לטובתכם שהרי מלאכי השרת נתאוו לה ואין בהם יצר הרע ומוכרח שיש בה כמה טובות נמי אילת אהבים ויעלת חן שמעלת חן על לומדיה וכהנה רבות, ואם כן ברוכי מברכינן על כל הטובה.

ואף גם זאת כתבו המפרשים דהיה מקום שלא לברך ברכת התורה מאחר דאיכא מודעא רבא שקבלתה באונס ודמי למ"ש מור"ם בהגהה א"ח סי' ר"ד דין ח' וז"ל אם אנסוהו לאכול ולשתות אף דהחיך נהנה ממנו אינו מברך עליו הואיל ונאנס על כך עכ"ל. והטעם דחשבינן ליה אונס דדמי לאשה שתחלתה באונס וסופה ברצון דקיל דמותרת לבעלה וחשיבה אנוסה, ואם כן כל זמן שהיה לישראל טענת אונס יש ס"ד לפטור מלברך דהוי כאנסוהו לאכול ואין זו טענה כלל דמלבד דאעיקרא דדינא באנסוהו לאכול לא קי"ל הכי אלא צריך לברך כיון שהחיך נהנה וכמו שהוכיח הרב מגן אברהם שם באורך וכתב שזה טעם מרן דלא העלה על שלחנו דין זה ע"ש, וא"כ גם בתורה צריך לברך שכן נהנה, עוד אחרת היתה דהגם דבשעת קבלת התורה אנוסים היינו מ"מ מסתמא כל חכם שקורא בתורה הוא ברצון והרי זה דומה לאשה שאנסוה פעם אחת שאם אח"כ עשתה ברצון נאסרה והאונס הראשון חלף הלך לו, ואע"ג דבתורה אכתי איכא צד אונס דבידו יתברך להמיתנו כרגע, מ"מ הקורא בתורה לא משום אונס זה רק שחפץ לקרות מאהבה אשר אהבה ועלז בה וחייב לברך.

אמור מעתה הבא נבא להבין סדרן של כתובים הנתנין למעלה דרך רמז ואסמכתא, וז"ש יפוצו מעיינותך חוצה וכו' שתהיה גברא רבא ונפוק מעיינ"י להשקות צאן קדשים אלו

התלמידים ואז אף שהתורה נקראת על שמך אל יעלה על לב שלא תברך על התורה כי היא נקראת על שמך ואין לברך אשר נתן לנו תורת אמת, הא ודאי בורכא כי ודאי יהי מקורך ברוך שצריך שתברך עליה אף שנקראת על שמך וכמו שאני אומר מקורך עם כל זה יהי ברוך כי אתה תברך ושמח מאשת נעוריך, ופירש"י היא התורה שלמדת מנעורים, וכן אמרו רז"ל במדרש משלי הכונה ודאי צריך לברך ומה שנקראת על שמך אינו אלא להורות כי עתה אינה נקראת תושיה אלא גבורה כמ"ש בזהר וחכמת אדם תאיר פניו, וז"ש ושמח עתה יותר מאשת נעוריך יותר ממה שלמדת בימי נעוריך שאז היתה תושיה והיית טורח עתה מקור נפתח ושמחת בכל הטוב, ולזה הוא שנקראת על שמך ומהיכא תיתי שלא לברך שאפילו משה רבינו אף בעת פטירתו בירך על התורה כמ"ש ברבה פ' נצבים.

ופן תאמר עדיין יש מקום שלא לברך מטעם שהיינו אנוסים והאוכל באונס פטור כדעת מור"ם בהגהה כמדובר, לזה אמר אילת אהבים ואמרו רז"ל שחביבה על לומדיה כל שעה ושעה כאילה, ואם כן לא דמי שהתם בעת האונס אכל והכא כל שעה חביבה והם מדעתם ברצון קורין בה וחביבה כאילת אהבים וא"כ ודאי צריך לברך, וכל שכן דאעיקרא דדינא פירכא דיש חולקים על מור"ם כמו שהוכיח הרב מגן אברהם דחייב לברך שכן נהנה והדברים ק"ו בנדון שלנו שהיא אילת אהבים בכל עת אל הקדש דודאי אליבא דכ"ע טעונה ברכה ויהי מקורך ברוך.

ומכללא אתמר להפיץ ולהדיח הטענה שלישית דאין לברך על התורה שהיא באה לסלק הנזק הוא הצר הצורר יצר סמוך דלאו קושטא הוא, דתרתי איתנהו בה הרחקת הנזק ורב התועלת שהרי היא אילת אהבים ויעלת חן שהיא אהובה וחביבה על לומדיה כאילה ויעלת חן על לומדיה ואם כן ראוי שתשרה עליה ברכה ואין פוטר, ועוד דדיה ירווך בכל עת ישביעוך מחכמה ומכבוד ופירות בעוה"ז בכל עת אף שבאהבתה של תורה שהתחלת לעסוק בכל לב הוא שתשגה תמיד אחר כך שלא מדעתך בענייני העולם הזה על דרך מצוה גוררת מצוה, מ"מ אתה נוטל שכר שלם על הכל ונמצא שמחמת כי ברצונו עשה בתחילה לעסוק בתורה מאהבה מזה נמשך לעסוק שלא מדעת ולשגות בענייני העוה"ז בבלי דעת כי מאהבתו מעצמו משוך מדאוריתא ובאהבתו ישגה, ומזה נקיש לעובר עבירה בזדון וברצון שמזה ימשך לחטוא בשוגג בלי רצון כי גם את זה לעומת זה, וכשם שבקדושה מהעסק ברצון ימשך הדבר על שגיון כן לדבר עבירה נפש רשע אותה רע, ומזה ימשך לחטוא בשוגג והוא ביטול הסברא השנית שאי אפשר למזיד בלי חטא שקדמו אשר לסברא זאת השנית יש מקום לדון בעונש הרשעים שהם אנוסים ופטורים

ככל הדברים אשר ראו עיניך מראש מקדמי אר"ש, ועתה כשאמר באהבתה תשגה תמיד שמעסק התורה ברצון ממילא ימשך לשגות בה בבלי דעת נושא משך חכמה, מזה יש להוליד כי כך היא המידה כי מדבר הנעשה ברצון ימשך גם לעשות שוגג כמעשהו ממנו, וכדי שלא נאמר דלדבר עבירה אינו כן רק שוגג ואח"כ מזיד, ומזה נולד לתמוה בעונש הרשעים, לזה אמר ולמה תשגה בני בזרע ותחבק חיק נכריה רצה לומר שמאחר שראית שבסדר קדושה מרצון בא לשוגג למה תאמר שתשגה בני בזרה בשוגג ואח"כ תבא למזיד ותחבק חיק נכריה, ובדעת זה אתה מתפלא וקורא תגר על עונש הרשעים למה תאמר כן הלא העיקר הוא דאפשר למזיד בתחילה ואח"כ שוגג ואפשר גם כן להפך כפי הסברא שלישית או רביעית שכתב הרב בתי כהונה ז"ל וחלילה לאל מרשע ושדי מעול כי נכח ה' דרכי איש שהוא מסר לו הבחירה בידו וכל מעגלותיו מפלס שאם מהשוגג בא למזיד ודאי יקל עונשו ואם מהמזיד בא לשוגג הו"ל תחילתו בפשיעה וסופו באונס וחייב, וז"ש עונותיו ילכדונו את הרשע דהמזיד בא לשוגג ועונותיו ילכדונו גם על מה שחטא בשוגג דתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב והרשע אינו חושש כי הוא סבר הסברא השנית המבוטלת דאי אפשר למזיד בלי שוגג והוא סובר שפטור דהו"ל אנוס, וז"ש ובחבלי חטאתו יתמך וסומך על זה ואינו שב בתשובה ואין האמת כן, ולכן מסיים הכתוב הוא ימות באין מוסר וברב אולתו ישגה כלומר שמזו הסברא הבטלה נמשך שימות באין מוסר שאינו שב וברב אולתו ישגה שעושה כמה עבירות במזיד והוא סובר שדין שוגג להם שנמשך הכל מהשוגג ומכח זה אינו שב.

ואחשבה לפרש בזה פסוק בסדר היום ויאמר אהרן אל משה אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו ואמרו בספרי ויאמר אהרן אל משה בי אדוני אם שוגגים היינו מחול לנו כמזידים וצריך ביאור, ולפי פשוטו יראה במ"ש סוף פ"ב דמציעא הגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשות להם כזדונות ולמדנו מזה כי לפי מהות האדם כן ערך חטאו ולת"ח שגגות נעשות לה כזדונות וק"ו לאהרן ומרים נביאי ה' קדישי עליונין ודאי הקב"ה מדקדק עמהם כחוט השערה וחטאם לגבי משה רבינו לאו מילתא זוטרתי, וז"ש אם שוגגים היינו דלפי האמת לא ידענו כי כה אמר ה' אליך לפרוש מן האשה מ"מ שגגתינו חשובה כזדון ומחול לנו כמזידים, וזהו שאמר הכתוב אשר נואלנו לשון אולת כי לנו הוא אולת וזדון ואשר חטאנו אף שלפי האמת הוא חטא שוגג מ"מ לגבי דידן הוא מזיד בשאט בנפש ואולת ואני מבקש מטו בי אדוני אל נא תשת עלינו חטאת, לא מבעיא אשר במדת טובך לא תחשוב לנו כזדונות אלא גם אשר הוא שוגג פשוט תמחול לנו.

ואולם אני אדרו"ש על פי הקדמתנו ונבין מאמר ספרי זוטא הובא בילקוט אשר נואלנו זו היתה תחילה לנו שלא קלקלנו בך מימינו עכ"ל, ואפשר לומר כי לפי הסברא שלישית ורביעית שכתב הרב בתי כהונה ז"ל משכחת לה מזיד ואח"כ שוגג וחייב על השוגג כמזיד לפום מאי דקי"ל תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב, אמנם יש לחקור אם הזיד ועשה עבירה מעבירות שבין אדם למקום ומזה בא לחטוא בשוגג לחבירו אם לגבי חבירו חייב על השוגג כמזיד כדין תחילתו בפשיעה וסופו באונס, ונראה דאע"ג דשוגג זה בא מחמת הפשיעה מ"מ הפשיעה לא היתה לחבירו רק הפשיעה היתה למקום ואין לחייב זה ששגג לחבירו כדין תחילתו בפשיעה דהפשיעה לא היתה עמו רק יש לדון כדין גרמא בנזיקין דלאו בריא הזקא שימשך חטא ואף אם ימשך חטא אינו מוכרח שיהיה עם חבירו ואדרבא הדעת יותר נותן דהחטא ימשך לה' ממין המזיד אלא דזימנין ימשך לחבירו ולאו בריא הזקא, ועל פי זה נבא אל הביאור שאמר אהרן אם שוגגים היינו כלומר כפי הסברא השלישית דלא תלי זה בזה ומשכחת לה דשוגגים היינו קודם זה ומאותו השוגג באנו לזה השוגג וא"כ לא שייך תחילתו בפשיעה וסופו באונס עם כל זה אנו מבקשים כאלו מזידים היינו מקודם ובא זה השוגג ששגינו לדבר בך ולא ידענו כי ה' אמר שתפרוש מהאשה, והטעם שתמחול הוא דנהי דלגבי שמיא אנו חייבים מטעם תחילתו בפשיעה אבל לגבי דידך לא שייך זה רק מדין גרמא בנזיקין, וז"ש בספרי זוטא זו היתה תחילה לנו שלא קלקלנ"ו בך מימינו קלקלנו דייקא שלא פשענו בך רק אפשר שהפשיעה היתה עם ה' וכל לגבי דידך אנו פטורים מדין פשיעה וסלח לנו כי חטאנו.

ולהבין קצת הני מקראי קדש ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית אשר לקח כי אשה כושית לקח ויאמרו הרק אך במשה דיבר ה' וכו' והאיש משה עניו מאד וכו' ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם וכו' ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה וכו' ויאמר אהרן אל משה בי אדוני אל נא תשת עלינו חטאת וכו' כי לכאורה הם כפולים ויש כמה דקדוקים מורגשים תכף כאשר ירדוף הקורא, אפשר לומר בהקדים מאמרם ז"ל במס' מגילה דף כ"ח ע"ב ריש לקיש הוה אזיל בארחא מטא עורקמא דמיא אתא ההוא גברא ארכביה אכתפיה וקמעבר ליה א"ל קרית א"ל קרינא תנית תנינא ד' סדרי משנה א"ל פסלת לך ד' טורי וטענת בר לקישא אכתפך שדי בר לקישא במיא א"ל ניחא לי דאשמעיה למר אי הכי גמור מיני הא מילתא דאמר ר' זירא בנות ישראל הן החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליו שבעה נקיים, וכל העובר על מאמר זה ירגיש דאמאי אגמריה ריש לקיש מימרת ר' זירא הלזו ומה ענינה במאורע זה ואלו היה איזה מימרא דריש לקיש גופיה החרשנו דחדא מהלכותיו אגמריה אבל

השתא דחזינן דריש לקיש לא אגמריה מימרא דיליה ואגמריה חדא מימרא מאמוראי אחריני מוכח דמימרא זו מתיחסת למאי דהוו בה וחל עלינו חובת ביאור מאי שייכא הך מימרא דר' זירא במאי דקמן ומה גם דר' זירא בסדר נשים קאי.

ונהירנא דשמעתי מהרב המופלא גדול הדור מהר"ר יצחק הכהן זלה"ה שהיה מפרש במ"ש בכתובות ריש דף ס"ב על הא דתנן התלמידים יוצאין לתלמוד תורה שלא ברשות שלשים יום ואמרינן בגמרא ברשות כמה כמה דבעי ארחא דמילתא כמה אמר רב חדש כאן וחדש בבית, ופירש"י ארחא דמילתא דרך ארץ שלא ישא עליו חטא ואפילו הוא יכול לפתותה שתתן לו רשות, וכתבו התוספות ואם תאמר והיאך יצא ר' עקיבא וכל הנהו דלקמן וי"ל דהתם בלא פתוי היו שמחות שהיו בעליהן הולכים ללמוד תורה ולהיות תלמידי חכמים ואדרבא אדעתא דהכי נשאו שילכו ללמוד תורה עכ"ל, וכונתם מבוארת דכשבא הדבר על ידי שאלה ופתוי אף שמתרצות איכא חטא דצערא דגופא לא ניתן לימחל אבל כשהן מעצמן מרצונה הטוב עושות והן שמחות דבעליהן יהיו אשלי רברבי בכי האי גוונא אין כאן צערא דגופא ואה יהיה קצת ניתן לימחל דכיון דזהו רצונן ואית להו הנאה גופנית כי לדל כבודן בהיותן כלי שרת לאנשי קדש רבנן קדישי ורוחנית דפלגו בהדיהו וקביע להו עדניה"ו ואעיקרא זימנין דהן מתנות על כך כר"ע דאמרה ליה אי מקדשנא לך אזלת לבי רב וכן בסוף אמרה אי לדידי ציית ליתיב תריסר שני אחריני ובכי הא דהן מעצמן עושות ומרוצות לא אמרינן צערא דגופא לא ניתן לימחל, והשתא הא גברא דארכביה אכתפיה לריש לקיש הוה קמצער צערא דגופא ואי לא הוה גמיר לית לן בה דחובה על עמי הארץ לשמש לתלמידי חכמים כמו שאמר ברעיא מהימנא אבל השתא דהאי גברא גמיר ארבע סדרי ביש ליה לר"ל דצערא דגופא לא ניתן לימחל ויחרד חרדה גדולה באמור לו שדי בר לקישא במיא והוא בן חיל חיל חכם ומבין טעם ר"ל משום צערא דגופא לא ניתן לימחל על כן בא דברו ומשתעי בלשון חכמה ניחא לי דאשמעיה למר כלומר אלו אתה שאלת ופתיתני שפיר קאמרת דצערא דגופא לא ניתן לימחל, אבל הכא שנא ושנא דניחא לי מרצוני הטוב בלי שאלה ופתוי כלל זה רצוני דאשמעיה למר ובזה ליכא משום צערא דגופא לא ניתן לימחל, וכה ענהו ר"ל ואגמריה מימרת ר' זירא, ורצה בזה להורות לו דכיוין להלכה בחילוק זה וראיה לזה ממימרת ר' זירא אשר לכאורה יפלא על חומרת ז' נקיים דרבות בנות מצטערות בזה וכיון דלאו מדינא כיצד אנו מחמירין עליהם בחומרא גדולה עוד כל ימי הארץ והלא צערא דגופא לא ניתן לימחל ועל זה בא ר' זירא בנועם שיח ותירץ יתיב כחילוק האמור, וז"ש בנות ישראל ה"ן החמירו על עצמן כלומר הן דייקא מטוב רצונן מעצמן החמירו וכיון דאינהו

מנפשיהו עבוד אין כאן צערא דגופא וזה מסכים הולך למאי דקאמר האי גברא ניחא לי דאשמעיה למר הן הן הדברים אשר שמעתי מהרב הנז' זלה"ה ושפתים ישק משיב דברים נכוחים.

ומיהו יש להשיב על זה דהתם במגילה מייתי הך עובדא על מאי דתני ריש לקיש ואשתמש בתגא זה המשתמש בשונה הלכות ופירש הרב הערוך ערך חג כלומר שהוא מוכתר בכתר של תורה והמשתמש בו ראוי להריגה וכן כתב סמ"ג עשין י"ב וכיון דטעמא משום כבוד תורה נמצא דבהאי גברא דארכביה לריש לקיש אכתפיה איכא תרתי, צערא דגופיה דארכביה לריש לקיש דהיה בעל בשר כדאמר לברתיה פ' השולח דף מ"ז כריסי כרי וזאת שנית משום כבוד תורה שנשתמש בכלי שנכתר בכתר תורה, והשתא לצערא דידיה שפיר אהני לן מאי דניחא ליה מרצונו בלי פתוי ובכי הא גם צערא דגופא ניתן לימחל אבל כבוד התורה מי מחיל דהא איהו שונה הלכות ותורה לאו דיליה היא, דדוקא גברא רבא מצי מחיל כדאמרינן רב שמחל על כבודו מחול דתורה דיליה היא וכדאמרו פ"ק דע"ז בתחילה נקראת תורת ה' דכתיב בתורת ה' חפצו ובסוף נקראת תורתו דכתיב ובתורתו יהגה יומם ולילה ואם כן הא דארכביה לר"ש דהיה שונה הלכות איכא כבוד תורה ומי מחיל.

לכן נראה לפרש באופן זה דהאי גברא ארכביה לר"ל מעצמו ור"ל כשידע דתני הלכתא בעצמו ציער על שני דברים אי משום צערא דגופא דלא ניתן לימחל ואי משום משתמש בתגא דאיהו גופיה תני זה המשתמש בשונה הלכות דאי היה ע"ה לא חייש מידי כמדובר, וא"ל ההוא גברא ניחא לי וכו' כלומר דאנא נפשאי נפשי אוותה ותעש וכמו שפירש הרב הנז' ור"ל ראה בעין חכמתו כי בזה לא פלט מאיסור שימוש בכלי שהוא מוכתר בכתר תורה דלא אהני הא דניחא ליה כי אם לצערא דגופא כאשר דברנו לכן אמר ליה אי הכי גמור מיני הא מילתא, והענין הוא בהקדים מ"ש הרב משנה למלך פ"ג דעבדים דין ח' שהביא דברי סמ"ג בעשין פ"ג שהקשה דבירושלמי אמרו דהמשתמש בכהן מעל ומגמרין גבי עבד כהן משמע דשירות כהן מותר ותירץ סמ"ג דלא אסרו בירושלמי להשתמש בכהן אלא בחנם אבל בשכר שרי, וכתב הרב מש"ל די"ל דההיא דפ"ק קדושין בכהן עם הארץ, ומכל מקום עדיין צריכין לדברי סמ"ג משום ההיא דפ' כיצד הרגל דף כ' דאמר ליה רמי בר חמא לרב חסדא לכי תשמש לי, ולפי הסמ"ג יש לומר דהתם השכר היה מה שהיה אומר לו הראיה ממתניתין עכ"ל, ועל פי זה אפשר דזו היתה כונת ר"ל שאמר לו אי הכי גמור מיני הא מילתא כלומר משום כבוד תורה דאין בידך למחול אתן לך שכר ללמדך להועיל דבר מדברי תורה, ומעתה שריותא היא

כי היכי דשרי נמי להשתמש בכהן בשכר אמירה כמ"ש הרב מש"ל, ובחר במימרת ר' זירא להורות דההוא גברא כיוין יפה לאתרא דלית תמן רק משום צערא דגופא והיינו כמו שפירש הרב הנז', ואפשר לומר עוד דכוגת ר"ל וגם רמי בר חמא התם פ' כיצד הרגל דכיון דגמיר מיניה מדעם הו"ל רבו שאינו מובהק ומצוה לשמשו ובהכי תו לית בה משום משתמש בשונה הלכות או משתמש בכהונה כי הוא תלמידו.

וקסת"י בידי תחליף לישב המאמר הנז' בדרך הרב הנז' ואוסיף נפך לישב אשר אנכי העירותיהו בסמוך כי הנה בהא דבנות ישראל החמירו נהי דאמרינן דמשום צע"ר באשה ליכא דהני נשי מעצמן ורצונן עבוד, מ"מ יש כאן שאל"ה בבעלי"ם דאינהו משועבדות לבעלים והאיכא צערא דבעלים ומוכרח לומר דכיון דעושות לרצונם לסייג שלא לבא לידי עבירה גם בעליהן בעיניהן מוכרחים לעשות נחת רוח לנשים אף דלאו מדינא ואינו אלא חומרא, ודון מינה לשונה הלכות דהגם שהתורה רוצה שיכבדו לומדיה ושלא ישתמשו בהם מ"מ אם רצון הלומדים לשמש לאדם גדול ועושים בכל לבם גם התורה מתרצה בזה לרצון להם שלא ניתנה להם לצער כדאמרי' (כתובות דף ס"א.) גבי אשה לחיים ניתנה ולא לצער ניתנה, ואף גם זאת התורה רוצה שלומדיה יעשו רצונם ויהי להם לנחת, אמור מעתה כשהשיב הא גברא ניחא לי דאשמעיה למר א"ל גמור מיני הא מילתא וא"ל מימרת ר' זירא להורות לו שדברי תשובתו כהוגן אף שהוא לא העמיק בדבר ודבריו היו דרך פשטי הדברים, ומשו"ה אמר גמור מיני הא מילתא ולהורות נתן שהוא צריך תלמוד ודקדוק כי ז"ש ר' זירא בנות ישראל הן מעצמן לרצונם והן בלא בעליהם החמירו על עצמן ואהניא להו גם לגבי בעלים אף שהם משועבדות להם מ"מ רוצים שיהיה להן נחת רוח וסברו וקבילו, וכן הוא בתורה שרוצה שלומדיה יהיה להם נחת שיוכלו לעשות רצונם כמדובר.

ומעתה נבא לביאור הכתובים ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה כושית אשר לקח כלומר דאהרן ומרים סברו דאע"ג דמשה פירש מהאשה אין לחוש משום צערא דגופא דלא ניתן לימחל דאפשר דצפורה מוחלת מדעתה ומטוב רצונה דניחא לה דבעלה מתדבק בשכינה וגדול ליאודים ואינה מקפדת על עונתה, וכששמעו שאמרה צפורה כשנתנבאו אלדד ומידד אוי לנשותיהם של אלו ואיליא נפל בפומה שמה קנני"ה למי אוי למי אבוי על נשי הנביאים וזה מופת חותך כי הומיה היא וצוררת וצערה הפך ותהי לקינה, אז ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית שפירש ממנה וכי תימא ניחא לה והיא מוחלת על דרך שמחלה אשת ר' עקיבא וחברותיה נשי הנהו תנאי דמעצמן ורצונם הוה ניחא להו דבעליהן יהיו אשלי רברבי והיו שמחות כמ"ש

התוספות וכן צפורה מחלה בסוף בכל לבה דניחא לה דבעלה איש האלהים, לזה אמרו כי אשה כושית לקח והיא מצטערת כי לא כנשים העבריות שמוחלות, וליכא למימר דמשה מוכרח משום הנבואה הבאה אליו בחזקת היד ויאמרו הרק אך במשה דיבר ה' הלא גם בנו דיבר ולא פירשנו וא"כ אין זה מוכרח מצד הנבואה ולא עשה משה כהוגן בפרישתו ולפחות הו"ל לגרשה שלא תהיה אלמנות חיות, אבל שגגו בזה כי אשת מלך היא ולא שריא להדיוט ואין לה תקנה בגרושין וז"ש והאיש משה עניו מאד שלא רצה להשיב שהוא מלך ואסורה להדיוט.

ומהרימ"ט ז"ל פירש והביאוהו המפרשים משמו במ"ש בסוף הנחנקין דכובש נבואתו חייב ואמרו מאן מתרי ביה חברוהי נביאי דכתיב כי לא יעשה ה' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים, וז"ש הרק אך במשה דיבר לפרוש מהאשה הלא גם בנו דיבר ואם איתא שהיה משה מצווה מפי הגבורה לפרוש היינו יודעים אנחנו, ואמר להם ה' טועים אתם אם יהיה נביאכם אם משה מכלל נביאכם שתוכלו לידע מה שאני מדבר אותו זה היה אם במראה אליו אתודע וצריך להוריד עליו שפע עליון ועם זה יבא אל מדרגת שאר נביאים ויגלה סודו להם לא כן עבדי משה דעייל בלא בר ואיני צריך להוריד שפע במדרגת הנבואה ואיך אפשר לשאר נביאים לדעת אשר אני מדבר עמו, עד כאן דברי מהרימ"ט שראיתי במפרשים משמו, ואפשר להתלמד מדברי קדשו ולפרש בסגנון זה והוא בהקדים מ"ש שם בסוף הנחנקין דף פ"ט והמוותר על דברי נביא כגון חבריה דמיכה ופריך המוותר על דברי נביא מנא ידע דאיענש כגון דיהב ליה אות והא מיכה דלא יהב ליה אות ואיענש היכא דמוחזק שאני, ואיכא למידק דכיון דכתיב איש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו משמע דהיה גם הוא נביא וכמ"ש בש"ס חבריה דמיכה והרי מה שהנביא מתנבא יודעים כל חביריו דכתיב כי לא יעשה וכו' ומאי פריך בש"ס והא מיכה דלא יהב ליה אות ואיענש הרי זה היה חבירו וידע בנבואתו ולא קיים אמטו להכי איענש בלי שום אות אבל אחר דלאו נביא והוא לא ידע מנבואתו אז צריך אות, ונראה דהא דאמרינן כי לא יעשה ה' דבר וכו' וכל נבואה ידעי לה הכל היינו בנבואה כוללת לישראל אז נביא אחד משתלח וכלם יודעים אותה הנבואה, אמנם דבר פרטי הנאמר לנביא על עצמו כי הכא שיכהו למיכה אינו מוכרח שידעו כל הנביאים רק אותו נביא שהפרט ההוא נוגע לו, ובזה נבא לביאור הכתובים ויאמרו הרק אך במשה דיבר ה' כלומר אם יהיה מיעוט ח"ו במה שדיבר לו הקב"ה שיכבוש נבואתו הלא גם בנו דיבר להתרות בו ומאחר שכן עשה מדעתו שפירש מן האשה דאלו היה מצווה מה' הוה ידעינן ליה, על כן בא דבר ה' אם יהיה נביאכם במראה אליו אתודע ובמציאות זה דאם יכבוש

חברוהי מתרי ביה לא כן עבדי דלא שייך ביה שיכבוש נבואתו כי בכל ביתי נאמן ועוד פה אל פה אדבר בו שיפרוש מהאשה והוא דבר הנוגע לו דוקא ואינו נבואה לעם, ובכי האי אף אם היה אחד מבני הנביאים לא היה מוכרח שידעו כלם כההיא דחבריה דמיכה וכדאמרן, ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי כי גדלה מעלתו ונבואתו לא ידעו ממנה שאר נביאים, ועוד במשה שהוא דבר הנוגע לו, ובזה האחרים לא ידעו כאמור.

ובאופן אחר יראה לפרש ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה ונקדים מ"ש התוספות בקמא דף מ"א ע"ב אמאי דאמרינן את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח וז"ל וא"ת מפני שיבה תקום למה לי תיפוק לי מהכא וי"ל דהכא ברבו מובהק כדתנן מורא רבך כמורא שמים או ברב מופלג דהוי כעין רבו עכ"ל, וכתב הרב תרומת הדשן סי' חל"ק דכ"ש אם הת"ח נחשב לגדול הדור דחשיב לכל מילי כרבו אפילו לא למד כלום לפניו, וסמוכות שלו מדברי התוס' פ' אין עומדין ע"ש, והגם דהרב מהר"י קולון שרש ק"ע דף קפ"ה ע"ב רוח אחרת אתו בכונת דברי התוס' כאשר בעיניו יראה אחד הרואה מ"מ מרן פסק כהרב תה"ד בא"ח סי' תע"ב דין ה', ועמ"ש מר"ן בבית יוסף י"ד סי' רמ"ד ולמדנו מדברי התוס' והר' תרומת הדשן דחכם מופלג צריך לירא ממנו וכ"ש אם הוא גדול הדור דחשיב כרבו מובהק, והיינו דקאמר ומדוע לא יראתם והיינו רתחיה דהיה להם לירא ממשה אף אם היה חכם מופלג לחוד וכ"ש שהוא גדול הדור ורבם מובהק, וז"ש ומדוע לא יראת"ם דייקא לדבר בעבדי שהוא עבדי המיוחד גדול הדור במשה רבכם ורבן של ישראל, ובלא זה היה לכם לירא אם היה חכם מופלג וכ"ש עתה שהוא גדול הדור ומופלג ורבכם, ואפשר לומר עוד בעבדי במשה לרמוז שלא פסקה ממנו שכינה כמ"ש באדרא משה משה לא פסיק טעמא וז"ש בעבדי קודם שהיה משה שקראתו בתיה משה כבר היה עבדי מיום הולדו אמנם ישראל על הים כתיב בהו ויאמינו בה' ובמשה עבדו שלא ידעו רק שמשה הוא עבדו והם לא ידעו שהוא עבדו מיום הולדת, אכן כביכול הודיע יקר תפארת גדולתו ואמר אם יהיה נביאכם וכו' לא כן עבדי משה וכו' ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה לרמוז כי הוא עבדו קודם שנקרא משה ומי לנו גדול ממשה פה אל פה ידבר בו ודיבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו **חיים**.

שלח

פרשת שלח בס"ד

בילקוט ויתורו את ארץ כנען ראה הקב"ה שאין זכות לישראל שיכנסו לארץ נזכר ליצחק שנולד לאברהם בן ק' שנה ושרה בת תשעים שנה וכנען גימטריא מאה ותשעים:

ברצות ה' דרכי איש ישראל בעידנא דעיילי לבא לרשת ארץ צבי גדלה שעשועיה עת שפו"ט ועת רקוד, אמת ראה לאו בני זכיה נינהו אתיא זכירה חוש"ב לאבו"ת שנות מספר ק"ץ שם לתת להם ארץ כנע"ן כרועה עדרו ירעה פני הצאן אל עקוד, בפרק המביא שלחו מתם לדרוש ולתו"ר כל נשיא בהם אחד מהם ירדוף אלף וטרף זרוע אף קדקוד, מכי הדור עבדי אשתדור ולשונם כאש אוכלת מלחא ואפור"ה ומגניא ליה אארעא ורמי ליה תגרא על הארץ ועל פירותיה האי לישנ"א דיקוד, ואף אלהים עלה אל פני הגזר"ה נחתם גזר דינם ובמספר הסמוך לארבעים שנה מידי שנה בשנה אלהים פקוד יפקוד, כי אלהים שופט ומגיד לאדם מה שיחו במספר במשקל אשתקי"ל מילוליה כל זה נקוד, וכמ"ש פ"ק דחגיגה (דף ה':) רבי אילא הוה סליק ואזיל בדרגא דבי רבה בר שילא שמעיה להההוא ינוקא דהוה קא קרי כי הנה יוצר הרים ובורא רוח מגיד לאדם מה שיחו אמר עבד שרבו מגיד לו מה שיחו תקנה יש לו מאי מה שיחו אמר רב אפילו שיחה יתירה שבין איש לאשתו מגידין לו בשעת מיתה ועל זה ידוו כל הדווים והחי יתן אל לבו כי אין דבר קטון ודבר גדול שאינו עתיד ליתן את הדין עליו וכאשר קונן רבי אילא ואמר עבד שרבו מגיד לו מה שיחו ותרגמא רב אפילו שיחה יתירה וכו' תקנה יש לו.

ויש להעיר במאמר הנז' דמה ראה רבי אילא להתאונן על זה עתה ולא עלתה כזאת על לבו לימים ראשונים כשקרא הוא מעצמו מקרא זה וכמו שכבר עמדו המפרשים על זה, ועוד איכא למידק אומרו רבי אילא הוה סליק ואזיל בדרגא דבי רבה בר שילא דמאי איכפת לן מזה אי הוה סליק בדרגא דבי רבה בר שילא או לא ואמאי אצטריך לתת סימן בתוך סימן ומאי נפקא מינה ותיסגי לן באומרו רבי אילא שמעיה לינוקא דהוה קרי כי הנה יוצר הרים וכו', ואפשר לומר דרך צחות ודרך דרש במ"ש פ' אין דורשין דף ט"ו רבה בר שילא אשכחיה לאליהו א"ל מאי קעביד קב"ה א"ל קאמר שמעתא מפומיהו דכלהו רבנן ומפומיה דר"מ לא קאמר אמר ליה אמאי דקגמר שמעתא מפומיה דאחר אמר ומאי נפקא מינה, ר"מ רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק א"ל השתא קאמר מאיר בני כך הוא אמר בזמן שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי וכו', ולמדנו מהאי עובדא דרבה בר שילא כמה גדול כח דיבורו כי כשאמר רבה בר שילא ומאי נפקא מינה ר"מ רמון מצא וכו' הדבר יצא מפיו וכביכול באותו רגע אמר שמעתה משם ר"מ וכמו שפי' רש"י, וז"ש השתא קאמר עכשיו שמע לקולך ואמר שמועה מפיו עכ"ל, והוא פלא, ואפשר דרבי אילא מראשית כזאת כשהיה קורא מקרא זה ומגיד לאדם מה שחו עושה שחר עיפה היה מפרשו כפירוש רש"י ורד"ק שפירשו מה שחוננה מעשיו עושה שחר להאיר לצדיקים ולרשעים עיפה חשך ואפלה, ולפי זה אין שום חידוש באומרו

ומגיד לאדם מה שחו דכבר מודעת זו דעל כל מעשה האלהים יביא במשפט וכמו שכתוב בסוף קהלת כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם ויהיה נושא המאמר עושה שחר עיפה וכו' דלפי מעשיו של אדם ישולם להאיר לו או להפך, אכן עתה מן השמים העירוהו לפרש הכתוב באופן אחר ממה שהיה מפרשו וראה שהכתוב בא ללמדנו חידוש גדול באומרו מגיד לאדם מה שחו, והוא על דרך ששמעתי באומרים לי משם הרב הגדול מהר"ר יעקב חאגיז זלה"ה שהיה מפרש מקרא זה כמין חומר במה שאמרו ז"ל שהקב"ה יצר הרים כדי שביציאת הרוח החזק מפרק הרים ומשבר סלעים ואח"כ כשיבא הרוח לישוב בני אדם בכפרים ובעירות אכן סר הרבה מתוקפו ועל ידי פגיעתו בהרים נחלש ואלמלא כן הרוח הרבה חלליו, וז"ש כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו, ודבר גדול דיבר הנביא על דבר"ת בני אדם כי יפלא לעיני העם שיעניש הקב"ה על פה דובר נבלה או חנופה וליצנות וכיוצא כי יאמר מה זאת עשיתי מילי בעלמא נינהו ומה יזיק קול בעלמא רוח היא באנוש רוח ממללא היש בו ממש והיה כלא היה, לזה אמר כי הנה יוצר הרים ובורא רוח כלומר לא כמו שעלתה על דעתך כי הרוח ממללא אינו כלום בא וראה שהוצרך הוא יתברך הוא היוצר הרים כדי שיכנע וישבר הרוח בצאתו שיפגע בהרים ומזה תשכיל שעם שהרוח אין בו ממש ואינו נראה לעין עם כל זה הוא תקיף וחזק יתר מאד מפרק הרים ומשבר סלעים ועתה יגדל נא כח הדבור בעיניך שהגם שאין בו ממש ואינו כלום יש בו כח להזיק מאד ודין גרמ"א כי האלהים יביא במשפט ומגיד לאדם מה שחו אפילו שיחה יתירה וכו' עד כאן שמעתי משם הרב הנז' ודברי פי חכם חן.

אמור מעתה רבי אילא אשר מקדם קדמתה היה מפרש הכתוב כרש"י ורד"ק אשר לפירושם דר"ל מה שחו מה מעשיו הוא נרדף והגזרה הוא עושה שחר עיפה כמה דאמרן עתה דהוה סליק בדרגא דרבה בר שילא ובא לדעתו ויכוח רבה בר שילא עם אליהו הנביא זכור לטוב אשר משם נראה כי הן מלה אימתני ותקיפא ועקימת שפתים הויא מעשה רב כי בעבור דרבה בר שילה אמר דר' מאיר תוכו אכל וכו' ושני דיבורים הללו עשו כל כך אשר כביכול באותו רגע אמר מאיר בני כך הוא אומר והוא מעלה רמה מאד לגרום זה בדבור בעלמא בלי בקשה ותחינה כלל, והן בעודנו חושב בזה שמעיה לינוקא דאמר כי הנה יוצר הרים ובורא רוח מגיד לאדם מה שחו בלא וי"ו והכי גריס מהר"י פינטו ע"ש, וגם הפסיק בזה אשר שני שינויים אלו עוררוהו דמגיד לאדם מה שיחו אינו כמו שהיה מפרש על המעשים רק הוא לשון דיבור והוא חידוש גדול והוא מאמר נרדף ליוצר הרים ובורא רוח, ובא להשמיענו תוקף הדיבור ושעתיד ליתן הדין על

שיחה יתירה שבין איש לאשתו והוא מאמר שלם בפני עצמו כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שיחו, וכפירוש הרב מהר"י חאגיז, ונמצא שנתעורר רבי אילא מכח ענין רבה בר שילא דהוה סליק בדרגיה במעלתו אשר דיבורו עשה כל כך רושם וגם כי שמע את קול הנער באשר הוא ש"ם הפסק אחר מה שחו ולא קרא בוי"ו ומגיד הן כל אלה במעמד שלשתן עוררוהו בפירוש הכתוב לכן התאונן ואמר עבד שרבו מגיד לו מה שיחו תקנה יש לו ומה יצדק אנוש.

אמנם להבין הכתוב הלז ונבין שני כתובים הנאמרים באמת שם בנבואת עמוס סוף סימן ד' לכן כה אעשה לך ישראל עקב כי זאת אעשה לך הכון לקראת אלהיך ישראל כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו עושה שחר עיפה ודורך על במותי ארץ ה' אלהי צבאות שמו ואין צורך לדקדוקים כי פשטי הכתובים אינם מובנים ואין להם קשר, ואפשר לפרשם בס"ד ונקדים מ"ש פ"ק דבתרא דף ט"ז אמר רבא בקש איוב לפטור העולם כלו מן הדין אמר רבש"ע בראת שור פרסותיו סדוקות בראת חמור פרסותיו קלוטות בראת גן עדן בראת גהינם בראת צדיקים בראת רשעים מי מעכב על ידך ומאי אהדרו ליה חבריה דאיוב האף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל ברא הקב"ה יצר הרע ברא לו תורה תבלין, ופירש"י לפטור כל העולם מדינו של הקב"ה לומר שאנוסים הם על ידי שברא יצה"ר וכו' בראת רשעים על ידי יצר הרע לפיכך אין ניצול מידך כי מי יעכב אנוסים הן החוטאים ברא לו תורה הן תבלין שהיא מבטלת את הרהורי העבירה וכו' הלכך לאו אנוסים נינהו שהרי יכולים להציל עצמן עכ"ל, ופירשו כת הקודמין דטענת איוב היה כדעת רבא בכתובות דף נ"א דאשת איש שנאנסה אף דסופה ברצון ואומרת אלמלא לא נזקק לה היא שוכרתו מותרת לבעלה מאי טעמא יצרא אלבשה כלומר והכל חשיב אונס והכי נמי הן האדם אנוס על ידי יצר הרע אף דסופו ברצון ומתהני מהעבירות פטור דיצריה אלבישיה וחביריו השיבו דכיון דאיכא תורה לינצל מהיצה"ר לא חשיב אונס עד כאן דבריהם ז"ל.

ועוד נקדים מוסר השכל אשר דיבר בקדשו הרב בינה לעתים ז"ל ומוש"ל ברוחו רוח חכמה וישא משלו ויאמר אם מזרע הפרתמים נולד איש רש אשר הלך חשכים בעורו ובשרו ואף בית גרמ"ו ולרש אין כל ואהניא ליה קמרא דאבוהי ויתן חינו בעיני המלך האדיר הגדול לממשלת וקרבו על יד על יד עד אשר מקים מעפר דל להושיבי עם נדיבים או עם שרים ותוקף אהבת המלך הכר יכירנו לאחרים בתת לו חרב מלוטש רצוף גזרת יהלום ויאמר לו חגור חרבך על ירך עשאה סימן הוד מלכות מפני מראית העין רואה כי חפץ בו המלך אשר לא הרשה לאחר כמעשהו ממנו לא ישא גוי חרב מי לא ידע

כי האיש הלזה נתרבה עליו חיוב עצום וגדול מאד להשתדל בכל כחו שלא להשתמש מאותה החרב ולא להוציאה מתערה כי אם במה שיזדמן לעבודת המלך להתקומם נגד הקמים עליו לצאת לקראת נשק לחוש על כבודו בכל מקום ובכל זמן אך אם יום מהימים ילכדוהו עונותיו והלבש אותו רוח עועים ויתפתה מיצרו עד אשר ימלאנו לבו לשלוף החרב הזו עצמה נגד המלך ולהעיז פניו לזלזל בכבודו בחרבו היקרה הנתונה לו ממנו האם יצוייר בעולם יספיק שום עונש עצום ורב ליסר האיש הזה הלא זה הדבר עצמו יקרה לאיש הישראלי אצל אלהים חיים ומלך עולם כי מפאת אשר מחמר קורצנו דלים ונחשלים אנו, אמנם היה מחסד האל יתברך לקרבנו אליו ומתנה גדולה נתן לנו להגדילנו על כל הנבראים הוא הכח הדברי ואלו יצוייר חלילה וחס על שום אדם אשר לא בלבד יחדל מלעבוד בוראו בלשונו אבל עוד יוסיף לענות סרה ובכח הדיבור הניתן לו עצמו מהאלוה יתברך יתפקר נגדו במה יכופר העון הזה היש מספר לגדודי העונשים הראוים אליו, וצדק מאד התנא שאמר חיה רעה באה לעולה על שבועת שוא ובא המשפט מכוון כיון שאין יתרוננו מן החיה אלא הדיבור אם מקור דבור זה משחת שוה לחיה ושולטת בו כאשר ישלטו על שאר בעלי חיים ומכלל קלקולי הדבור המתועב הוא ספור לשון הרע והוצאת דבה כי על כן חרה אף ה' יתברך בהגזמה מופלגת על המרגלים על אשר הוציאו דבת הארץ רעה וספרו עליה לשון הרע עד כאן דברי הרב הנז' בקצור ע"ש דרוש ס"ו.

ובזה נבא לביאור הכתובים הנז' כי הנה למעלה הזכיר מיני פורעניות נמרצות ואמר ולא שבתם עדי לכן כה אעשה לך בכל השפטים הרעים וכי תאמרו מה חרי האף הגדול הזה הלא אנוסים היינו על ידי היצר הרע ואף אם אנו נהנים מהעבירות בסוף הו"ל כאשה שנאנסה דאף דסופה ברצון יצרא אלבשא ומותרת לבעלה וכן אנחנו אנוסים מיצר הרע ואנוס רחמנא פטריה ובדרך שהיה איוב רוצה לפטור את העולם כלו מן הדין בטענה זו כאמור, לכן בא האלהים יודיע דרכיו דהוא טעות גמור דכיון דעל ידי התורה יכולים לינצל מיצה"ר תו לא חשיב אונס וכתשובת חברי איוב, וז"ש עקב זאת אעשה לך אין זאת אלא תורה כלומר הדין דין אמת בעבור התורה שעל ידה אתם יכולים לינצל ואין כאן אונס וכי תאמרו מה כח גברא עם היצה"ר שהוא אש ואנו בשר ודם לזה אמר הכון לקראת אלהיך ישראל אתם הכינו עצמכם לתשובה ואני מסייע אתכם כי באתערותא דלתתא הבא ליטהר מסייעין אותו, הבא ליטהר דייקא כיון שהוא מכין עצמו והוא בא ליטהר דרך ביאתו מסייעים אותו תכף, ולכן אני אומר הכון לקראת אלהיך ישראל ואז הבא ליטהר מסייעי ליה שמים לו זכ"ו לגמור כנגדם ולהספיק בידם, וכאשר תחילת ההכנה היא שמירת הלשון כאשר לימדנו להועיל רוח אפינו משיח ה' מי האיש החפץ

חיים נצור לשונך מרע סור מרע ועשה טוב וכו' הבט ימין וראה כי ראשית כל אמר נצור לשונך מרע זאת היתה לנביא אחר אומרו הכון לקראת אלהיך אמר כי הנה יוצר הרים ובורא רוח כלומר יוצר הרים ובורא רוח היינו גוף ונפש חיה רוח ממללא כמו שפירש הרב מהרש"א באגדתיה שם פ"ק דחגיגה, ורמז בזה מוסר הרב בינה לעתים שכח הדברי הוא מתנה טובה מהאלוה יתברך כי בזה הבדל יבדילנו מחית הארץ וראוי מאד ובריא בחיובא שלא לזלזל במתנתו יתברך וכל שכן להשתמש ממנה כנגדו ח"ו, ומאן דאזיל בתר איפכא נכונו ללצים שפטים, וז"ש כי הנה יוצר הרים כלהו גופי דרוכתקי ובורא רוח ממללא והוא כלי מיל"ת כי הן מילה יקרה היא מפנינים, ומשום הכי ומגיד לאד"ם דיקא הנבדל מחיה בכח הדברי בחסד עליון מה שיחו אפילו שיחה יתירה דמאחר שהוא מתנה מאתו יתברך לעשותו אדם אין לזלזל במתנתו וכ"ש להכעיסו ח"ו במתנתו עצמה ולכן מגיד לאד"ם מה שיחו אפילו שיחה קלה, וכאשר האריך בזה הרב בינה לעתים ז"ל הלא בספרתו שפיר גזרתו.

ולהבין סיפיה דקרא עושה שחר וכו' נקדים אשר כתבנו אנו בעניותנו לעיל פ' תזריע כי המדבר לשון הרע הוא סוחר ועושה חליפין כי זכיותיו וצדקותיו נדדו הלכו לאשר סיפר עליו לשון הרע וקונה בחליפין את חטאתיו וכאשר יענישוהו לעה"ב על איזה עבירות שאוג ישאג כי לא מידו היתה זאת והשב ישיבוהו הן הנה פעולת האיש אשר ספרת עליו לשון הרע וכנגדן קנה הוא זכיותיך וכמו שכתבו חכמי המוסר, גם נקדים משז"ל בערכין דף ט"ו מה תקנתם של מספרי לשון הרע אם ת"ח הוא יעסוק בתורה שנאמר מרפא לשון עץ חיים ואם עם הארץ ישפיל דעתו שנאמר וסלף בה שבר ברוח וז"ש ומגיד לאדם מה שיחו אפילו שיחה קלה וכל שכן לשון הרע, וז"ש עושה שחר עיפה כלפי מספר לשון הרע דבמקום זכיותיו ההולכות יבואו לו עונות איש ריבו, וז"ש עושה שחר במקום אור זכיותיו עיפה הלך חשכים מעבירות זולתו ואין נוגה לו מזכיותיו ודורך על במותי ארץ, כלומר שתקנת מספרי לה"ר להשפיל עצמם ואלו עומדים בגאותם לכן משפילם כמו שפירש"י ודורך על במותי ארץ משפיל גבוהים וגסי הרוח.

ועל פי דברי הרב בינה לעתים האמורים בנועם מוסרו אפשר לומר דרך דרש במאי דתנן בערכין דף ט"ו נמצא האומר בפיו חמור מן העושה מעשה שכן מצינו שלא נחתם גזר דין על אבותנו במדבר אלא על לשון הרע שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים, וכבר ראיתי להרב החסיד קדוש יאמר לו כמהר"י אלגאזי זלה"ה בספר שארית יעקב ריש מטות שהביא דברי הרב בינה לעתים הללו וכתב וזה טעם למה ששנינו בערכין נמצא האומר בפיו חמור מהעושה מעשה כמבואר במקומו עכ"ל, ולעת כזאת לא ידעתי איה מקום

שביאר משנה זו אם בספריו הנדפסים או בכתיבת יד, ולא אמנע מלפרשה דרך דרש כפי אשר תשיג ידי יד כהה והנה יש להרגיש בלשון המשנה דקתני נמצא האומר וכו' מה הלשון אומרת נמצא והו"ל לומר למדנו האומר בפיו או מכאן אמרו וכיוצא ומה מציאה זו דקתני נמצא, ועוד יש להבין דמאחר דכבר מצא התנא מבוקשו דהאומר בפיו חמור מעושה מעשה ויליף לה דהאונס דעביד מעשה יהיב חמשים ומוציא שם רע דיבר בפיו ובידו מילא מאה כסף הא תו למה ליה לאוכוחי מדור המדבר ואלו הוה קתני וכן לא נחתם גזר דין על אבותנו וכו' לא הוה דייקינן באימור זו ראיה שניה אבל ממאי דקאמר שכן מצינו וכו' משמע דאי לא אשכחן בדור המדבר לא הוה ידעינן דהאומר בפיו וכו' והרי לימוד ערוך הוא בידינו מאונס ומוציא שם רע ומיניה סליק ומאי קאמר שכן מצינו.

ודרך דרש אפשר לומר ונקדים מאי דאתמר עלה בגמרא דפריך ממאי דילמא משום דקגרים לה קטלא דכתיב ואם אמת היה הדבר וכו' אמר רבא אמר קרא כי הוציא שם רע על שם רע שהוציא ואמרינן תו וכן מצינו שלא נחתם וכו' ממאי דילמא דאכתי לא מלא סאתן וכו' אמר ריש לקיש אמר קרא וינסו אותי זה עשר פעמים על זה נחתם גזר דין, תניא א"ר אלעזר בן פרטא בא וראה כמה גדול כח של לה"ר מנלן ממרגלים ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה ממאי דילמא משום דר' חנינה בר פפא דבר גדול דברו המרגלים באותה שעה דכתיב כי חזק הוא ממנו וכו' אלא אמר רבה אמר ריש לקיש אמר קרא וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה על דיבת הארץ שהוציאו, ושמעתי מקשים מכאן למה שכתב הרא"ם פ' דברים על מאי דאמרו בספרי והביאו רש"י שם אמר להם היה לכם ללמוד כמה שעשיתי למרים בחצרות ואתם נדברתם במקום, ופירש הרא"ם דלשון הרע של מרגלים על הארץ הוא כנגד המקום שהקב"ה שבחה והם גנו אותה, אי נמי מה שאמרו כי חזק הוא ממנו כביכול כלפי מעלה עכ"ל, ולפי דבריו מאי משני דאמר קרא מוציאי דבת הארץ על דיבת הארץ שהוציא הן לו יהי כדבריו אכתי מה ק"ו הוא ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך וכו' שאני מרגלים דשם רע על עצים ואבנים שהוציאו הוא נגד המקום וחמיר טובא שכביכול שבחה והם מגנין אותה ומה דמות יערוך למוציא שם על חבירו והדרא קושיא לדוכתא.

ואני ענית"י מה לך כי נזעקת על הרא"ם והלא היא גופא תיקשי בש"ס לחוד דהני מילי דהרא"ם דסברא נינהו קשט אמרי אמת דודאי הני דאפיקו אארעא שתו בשמים ולשונם תהלך בארץ דכיון דכביכול שבחה והם מגנין אותה אין לך אפקירותא כלפי מעלה גדולה מזו ח"ו ומאי דייק מקרא כאמור, אמנם נראה דהכי רהטא סוגיא כי הנה המרגלים אמרו

כי חזק הוא ממנו כביכול לצד עילאה והאי קרא דכתיב וימתו האנשים מוציאי דבת הארץ אתא לאשמועינן דלא תימא כי ספו תמו על שאמרו כי חזק הוא ממנו רק גם אלו לא הוה אלא דיבת הארץ היו חייבים מיתה והשתא מוכרח דקרא אתא לאשמועינן דדיבת הארץ לחוד שקולה ומכרעת בכרע"י המית"ה והוא הלה"ר על עצים ואבנים דאי אמרת דלה"ר על עצים ואבנים אינו כלום ושאני המרגלים כיון דעצים ואבנים הללו מושבחים מאדון הכל והם אמרו שכביכול זה אינו ואדרבא ספרו בגנותם, א"כ אמאי אתא קרא לאשמועינן דמתו על דיבת הארץ ולא על אומרם כי חזק הוא ממנו דגם על דפחיתא טובא מתו הלא גם דיבת הארץ אש היא עד אבדון תאכל דבפרהסיא אמור כי מ"ש כביכול אינו אמת ומאי חדית לן קרא, אלא ודאי מדחזינן דאצטריך קרא לפרושי מוציאי דבת הארץ ולא כתיב סתמא וימותו האנשים דבגווייהו משתעי קרא אי נמי לימא וימותו התרים את הארץ שמעינן דבשביל לה"ר על עצים ואבנים מתו דהא לחודיה אהני לחייבם.

ומעתה הבא נבא לפרש משנתנו כי הנה מהני מילי דרב בינה לעתים שהם דברים המצודקים יש לדון דהחוטא בדיבור אך נגד ה' חמור מאד שמשתמש במתנתו יתברך להכעיסו ח"ו ואנן קימא לן דלאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו וגם ד' מיתות ב"ד רובם ככלם לעושה את הרע וזה מחסדו הגדול המרחם על הבריות ומוחל וסולח לעולם, אבל הסברא דחוטא בדבור חמור מאד ממעשה היא סברא אמיתית אלא שהקב"ה בחסדו לא ענש מלקות ומיתת ב"ד על הרוב אלא על המעשה, ומיהו אשכחן דהאומר חמור ממעשה בענין אונס ומוציא שם רע, וזהו שאמר נמצא האומר בפיו חמור מעושה מעשה רמז התנא שכך הדעת נותן להעניש יותר על הדבור כמ"ש הרב בינה לעתים אלא שהתורה פטרתו, ומיהו נמצא סברא זו האמיתית גבי אונס ומוציא שם רע וזהו שרמז התנא באומרו נמצא דהא מילתא דדיבור חמור בשגם הוא סברא טובה גברו רחמיו והתורה היא פוטרתו על הרוב אבל נמצא בענין אונס ושם רע שהאומר וכו', ומשום דעל זה איכא לאקשויי כדפריך הש"ס דאימא משום דגרים לה קטלא ומאי דמשני דאמר קרא כי הוציא שם רע הא נמי יש לדחות דבאומרו כי הוציא שם רע שם נכלל דגרים לה קטלא ואכתי תיקשי דלא נמצא שהאומר וכו' לזה אמר שכן מצינו שלא נחתם וכו' וזו ראיה דמ"ש הכתוב כי הוציא שם רע להוצאת דיבה דוקא קאמר, ומענין המרגלים יש להוכיח דמ"ש באונס ומוציא שם רע היינו דרצה הקב"ה להורות דהאומר בפיו חמור מהעושה מעשה הבא ונבין דחסד עליון הוא שאינו מעניש אמעשה וא"ש מאי דתנן שכן מצינו שלא נחתם וכו'.

ומן האמור הבה נא אבא לרמוז בסמיכות הפרשיות מה כתיב למעלה מן הענין ויאמר אהרן אל משה בי אדוני אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו וכו' ויצעק משה אל ה' לאמר וכו' והעם לא נסע עד האסף מרים ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן וידבר ה' אל משה לאמר שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל איש אחד וכו', ויש לדקדק כפל אשר נואלנו ואשר חטאנו ועוד ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה מאי לאמר שייך הכא, וכבר רז"ל פירשו בזה לפי דרכם, ועוד אומרו ואחר נסעו העם מחצרות תיבת ואחר יותרת היא והו"ל למימר ויסעו מחצרות ויחנו במדבר פארן, ועוד נבין וידבר ה' אל משה לאמר שלח וכו' והוא על פי הקדמתנו דמאד מאד יש ליזהר בדיבור אשר בחסדו הגדול הבדילנו בו מחיות ובהמות והוא מתנה טובה אשר נתן לנו שלא להשתמש בו כי אם לעשות רצונו יתברך, והדברים ק"ו שלא לדבר מה שהוא נגד ה', ואם כן בזה שדברה מרים הנביאה במשה איכא תרתי, חדא שנשתמשה בדיבור מתנתו יתברך נגד רצונו ח"ו, ועוד מה ששגגה עם משה רבינו ע"ה, וז"ש אהרן אשר נואלנו דאטפשנא לדבר נגד ה' ואשר חטאנו עמך, אך משה עניו מאד מכל לא ביקש מה' כי אם על חלקו יתברך ורצונו כי שלו ודאי מחול שאינו מקפיד, וז"ש ויצעק משה לאמר כלומר צעק על האמירה שנשתמשו נגד רצונו ועל זה התפלל אל נא רפא נא לה וארז"ל שלכך נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים שיקחו מוסר על לה"ר, וז"ש והעם לא נסע עד האסף מרים ואח"ר כלומר אחר שכבר נתפרסם חומר לה"ר נסעו העם וכו' כדי שהמרגלים יקחו מוסר וידבר ה' אל משה לאמר כלומר בשביל האמירה של מרים שלקתה ונודע חומר לה"ר עתה שלח לך אנשים וכו' שיש להם ללמוד שלא לדבר לה"ר.

אמנם צריך להבין אומרו שלח לך אנשים דתיבת לך מיותרת ורז"ל דרשו לך לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח, ועוד אומרו את ארץ כנען ורז"ל דרשו שהוא גימטריא שנות אברהם ושרה כשנולד יצחק לפי שלא היה להם זכות לישראל כמפורש במאמר פתוח כאן לפני הדיבור, וצריך ביאור לביאורם דאחרי שהוא יתברך הבטיחם טרם צאתם ממצרים מה יולד יום שעתה כביכול ראה שאין להם זכות ועוד מה זכות הוא שנות מספר אשר היו לאברהם אע"ה ושרה אמנו ע"ה יום הולדת את יצחק והול"ל שזכר זכות אברהם ושרה אשר כח בהם לזכות לזרעם, ועוד אומרו אשר אני נותן לבני ישראל דנקט לשון מתנה והרי בכמה מקומות נקט ירושה, וראיתי בס' עמודיה שבעה עמוד ברית אברהם שפירש במאמרינן המוקדם כי ישראל לא היו ראויין לבא לא"י אם לא אחר תשלום ת' שנה במצרים במש"ה במה אדע כי אירשנה ובא תשובתו כי גר יהיה זרעך

וכו' ועבדום וענו אותם ת' שנה וישראל לא היו במצרים אלא רד"ו שנה אלא שהקב"ה דילג ק"ץ שנה, וז"ש ראה הקב"ה שאין להם זכות לאו בזכות מצות קא מיירו אלא זכות וטענה לנצח יושבי ארץ כנען לגרשם ולישב שם כי היו יכולים לדחותם שעדין לא הגיע העת כי יש עוד ק"ץ שנה להיות בארץ מצרים וכשנזכר הקב"ה זכות אבות יצחק כשנולד היה אברהם בן ק' ושרה בת צ' מיד צירף זכות ק"ץ שנה אלו והביאם לא"י עכ"ד, והרב לא הרוה צמאונינו בזה דאם יושבי ארץ כנען יטענו שעדין לא נשלמו ת' שנה משעבוד מצרים מה תשובה היא להם שאברהם היו לו ק' שנה ושרה צ' שנה כשנולד יצחק ואלו השנים יעלו לחשבון בזכותם ודאי אויבינו ילעגו למו, ועוד דהקב"ה בעודם במצרים כבר חשב את הק"ץ והוציאם ואחר מעשה הגדול והנורא של יציאת מצרים מה הוצרך עתה לזכור ליצחק וכו' והלא לפני צאתם בא בחשבון הזה ועוד דבפ"ז לא הו"ל למימר נזכר ליצחק רק זכר אברהם ושרה.

ויראה במה שאמרו רז"ל במדרש הובא בס' דרוש שמואל פ' תולדות (והובא בשינוי בס' אמרי נועם וארא) אמר הקב"ה לאבות אם תמעטו אות אחת משמותכם אז אדלג קץ מצרים אמר אברהם אם אחזיר ה' לא אהיה אב המון גויים אמר יעקב אם אתן יוד ישאר עקב אמר ישחק קח ש' ותן צ' ישאר רד"ו עכ"ל, וכן הובא בלקט שמואל ערך אבות אות י"ד, ויש לדקדק על אברהם אבינו מה תשובה היא זו אם אחזיר ה' לא אהיה אב המון גויים ואיך שבקיה לענותניתיה שאמר ואנכי עפר ואפר איכו השתא קפיד שיהיה אב המון גויים וכן יעקב אע"ה שהשיב שישאר עקב ומה אכפת לו אם ישאר עקב, ואפשר לומר דכונת אאע"ה היינו למימר דהוא יתברך אמר לו ולא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גויים נתתיך ואמרו רז"ל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה ולאו כמ"ש סוף פ"ק דברכות, וז"ש לו אברהם אע"ה אם אחזיר ה' לא אהיה אב המון כלומר שאתה גזרת כן עד שמי שקורא אותי אברהם עובר על עשה ול"ת וכיון שהדבר עתה תלוי בבחירתי איני רשאי להחזיר ה' ואני פי מלך שמור, וטעם יעקב אע"ה אפשר במ"ש בתנחומא פ' שמות יעקב ד' אותיות יש בו כנגד ד' עטרות שבניו מעטרין להקב"ה י' כנגד עשרת הדברות ע' כנגד ע' זקנים ק' כנגד ההיכל שבנו בניו להקב"ה שגבהו מאה אמה ב' כנגד שתי הלוחות.

ויתכן לתת קשר להני מילי ואת הקשורים ליעקב בהקדמה שוגר"ת ומשוגר"ת דההוא מינא אמר לר' יהושע בן קרחה כתוב בתורה אחרי רבים להטות והם הרבים, וכבר כתבנו פ' לך לך ופ' במדבר בס"ד כמה טעמי תריצי אשר יש בהם בנותן טעם לשבח כי לא שייך בהא טענת אחרי רבים לעע"ז ח"ו, זה יצא ראשונה כתבו ז"ל דאמרינן פ"ק דיבמות

דלמ"ד עשו בית שמאי כדבריהם אף דבית הלל רובא משום דאינהו מחדדי טפי, הנה כי כן שם קדשו של יעקב בו תרמוז תלתא טעמי על רזא דנא כי הוא יסוד מוסד פנת יקרת לזרע יעקב, ואחרי שעלתה יו"ד הרומזה לעשר דברות שמא יעלה על לב טענת אותו מין דאחרי רבים להטות על זה זו היא שימת עי"ן ע' זקנים שהם הסנהדרין והמה חכמים ומחוכמים וחריפים דכל לגבי דידהו לא אזלינן בתר רובא, ואם נפשך לומר אנן מה נענה לכל המון ישראל דכמה וכמה לאו חכימי נינהו על כן בא קו"ף בפני אדם תבנית היכל לרמוז טענה אחרת שהם קבועים בארץ ישראל וזאת תורת הבית קבוע לשם ה' ב"ו יבא ברנה כל זרע ישראל וכל קבוע כמחצה על מחצה, ורמז נמי דעל ידי היכל ששכינה שורה שם בקביעות הם דבר חשוב עליון למלכי ארץ ודבר חשוב אף באלף לא בטיל, וכי תימא אנחת לן חדא בעוד שישראל שרויים על אדמתן ואקשת לן בגלות החיל הזה אשר ישראל שה פזורה ומפורד שניטלה תפארתו והיה שארית ישראל דק לקוי עני ואביון, אי לזאת בי"ת יעקב הרומזת לשני לוחות שהם קדושין כמשז"ל וכיון שיש לנו דין אשה ובעלה אין מקום לומר אחרי רבים כי זאת האשה עושה רצון וגזרת בעלה והוא באחד, וזה רמז הכתוב (ישעי' ב' ה') בית יעקב לכו ונלכה באור ה' מסיבת בית יעקב אין בית אלא אשה שאנו יש לנו דין אשה ובעלה לכו ונלכה באור ה' ואין מכלים מטעם אחרי רבים, ועל דרך צחות יאמר נא בית יעקב רמז לאות בי"ת שם יעקב דרומז לשתי לוחות והם קדושין, ובזה הם נחשבים בית יעקב אשה כאמור לזה לכו ונלכה באור ה', וכן יש לומר על דרך צחות פ' (מיכה ה' ז') והיה שארית יעקב בגויים בקרב עמים רבים וכו' תרום ידך על צריך וכו' רמז דמכח שארית שם יעקב שהוא אות ב' הרומז לשתי לוחות שהם קדושין בטענה זו יהיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים אף שהם רבים כל הגוים כאין כי הם דין אשה ובעלה והטוען נגדם הבל יפצה תרום ידך על צריך וכו'.

למדנו דשם יעקב הכי קרא שמו וכל אות ואות אשר ישא את שמו רמז הרומז לדבר אחד ולכן אמר אם אתן יו"ד ישאר עקב, והעיקר שהיא אות יוד הרומזת לעשרת הדברות נטולה היא והוא הדין לאות אחרת שכלן צריכות, ולטעמים אלו אברהם אע"ה ויעקב אע"ה לא יכלו לתת שום אות משמם עד שיצחק אבינו ע"ה עמד בצדק"ו ונתן אות שי"ן, ועל פי זה אפשר לפרש רמז מקראי קדש פ' וירא ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים וכו' ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי, והראשונים פירשו במשז"ל והביאו בילקוט ריש דברי הימים והוא בב"ר פ' נ"ג ויקרא אברהם את שם בנו יצחק יצא חק לעולם נתן דוריא לעולם אמר רבי יצחק חפושיא יוד

עשרה כנגד עשרת הדברות צדי תשעים ואם שרה הבת תשעים שנה תלד קוף מאה הלבן מאה שנה חית כנגד המילה שניתנה לשמנה, וז"ש ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים רומז על האר"ש לש"ס שבו יצחק שאותיות צח"ק כבר נתקיימו שנולד כשאברהם אע"ה בן מאה והיא בת תשעים ונימול לשמנה וזהו עשה לי אלהים כי כבר נעשה הרמז של אותיות צח"ק, אמנם עשרת הדברות יתקיימו לעתיד ואז כל השומע יצח"ק לי לעתיד ע"כ דבריהם ז"ל. ולפי דרכנו אפשר לפרש שהכתוב רומז למדרש האמור כי יצחק נתרצה לתת אות ש' וליקח תמורתה צד"י כדי שהקב"ה יגאלם ממצרים וידלג הקץ, ולפי מדרש זה עם הקודם מה שאמרו רז"ל ברמז אותיות יצחק זהו רמז הכתובים דאחר שאמר שקראו יצחק הכתוב עצמו מספר והולך רמז הרומז בשמו ואמר וימל אברהם וכו' לרמוז לאות ח' ואברהם בן מאה שנה לרמוז אות ק' והשתא שנתרצה ישחק לתת השי"ן וליקח צד"י ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כי במה שנקרא יצחק בצד"י הרוחתי שעתה נרמזו שנותי בשם דצדי רמז לתשעים שנה שהיה לי, וזהו צחק עשה לי אלהים, ושרה שומח"ת שמחה שלימה ונקרא על שם העתיד שיגאלו ממצרים ויקבלו עשרת הדברות כי הוא סיבה לזה במה שנתן אות שין, ולזה כל השומע יצחק לי לעתיד שיגאלו ממצרים ויקבלו עשרת הדברות.

ובזה אפשר לתת טעם ליעקב אע"ה בלכחו לארץ מצרים אשר זבח זבחים לאלהי אביו יצחק כמש"ה פ' ויגש ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק ויאמר אלהים וכו' ויאמר אנכי האל אלהי אביך אל תירא מרדה מצרימה וכו', ויש לדקדק אמאי נקט לאלהי אביו יצחק דוקא וגם הקב"ה שאמר לו אלהי אביך ורז"ל אמרו מכאן שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו והביאו מור"ם בי"ד סי' ר"ס, ומ"מ עדיין יש להרהר דאם היה אומר לאלהי אבותיו כבוד אביו במקומו וכבוד זקנו גם כן מתרבה ואין נגרע מכבוד אביו, וכבר מצינו דיעקב אע"ה גופיה אמר כשבירך מנשה ואפרים האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק וכו' ושם אבותי אברהם ויצחק ומדוע הכא קפיד לזבוח לאלהי אביו יצחק דוקא, אמנם עם הקדמתנו ניחא כי הנה אברהם ויעקב לא מצו למעט אות משמם בעבור שידלג הקץ ויצחק אע"ה סבר וקביל אפיק ס"ך רד"ו מאות שי"ן ולקח צד"י והיה זה על שידלג הקץ, ולכן יעקב אבינו ע"ה בטרם שיכנס בכור הברזל הוא וזרעו בגלות מצרים בקש לעורר הרחמים ולהזכיר זכות יצחק כדי שידלג הקץ, ולכן זבח זבחים לאלהי אביו יצחק דייקא לזכור שם קדשו של יצחק אשר נתרצה למעט אות שי"ן ועייל חילופה צדי כדי שידלג הקץ, וגם בעל הרחמים אמר לו אנכי האל אלהי אביך אל תירא מרד"ה מצרימה כלומר אזכור צדקת

יצחק אביך אשר בעבורו אני מדלג הקץ, וז"ש אל תירא מרד"ה מצרימה רמז לו שהגלות יהיה רד"ו שנה בעבור יצחק אע"ה, ואמר מצרימה גימטריא שכינה שהשכינה כביכול תהיה עמו, ואמר אנכי ארד עמך מצרימה, ועמ"ש בעניותנו לעיל ריש פר' ויחי בד"ה ועוד אפשר, וכיוצא בזה פירש הרב המקובל מהר"ר דוד חאביליו זצ"ל פסוק ויוסף הורד מצרימה ואמרו ז"ל שירדה שכינה עמו, ורמז הרב כי מצרימה גימטריא שכינה ודוק היטב בדברינו ובמש"ל פ' ויחי שם, ומה שאמר מרד"ה היינו לפי ששנה אחת עברה מתחילת ביאת השבטים עד ביאת יעקב כמש"ל פ' ויגש דף ל"ו ריש ע"ב משם התוס' ע"ש, ואם כן נשארו ר"ט שנים והוא בגימטריא יצחק עם הכולל שבזכותו דלג את הקץ כמדובר.

עדיין צריכים אנו למודע"י לפי מאמר רז"ל הנזכר דיצחק נתרצה לתת אות שי"ן וליקח אות צד"י לדלג על הקץ, וניחזי אנן דההפרש שיש בין שי"ן לצד"י הוא רד"ו והם השנים שנשתעבדו, ולכאורה נראה שהיה צריך דרד"ו שנה ינכה להם מן הגלות, ואין לומר דניכה רד"ו שנים מן מספר ת"ל שנה דכפי זה היו צריכים לישב בגלות ר"כ ולא היו בשעבוד כי אם רד"ו שנים כמשז"ל, ואפשר לומר דכונת יצחק אבינו לתלות הגדולה באביו ואמו שבשביל שנטל צד"י ונתן שי"ן ישארו דוקא רד"ו שנים בגלות וידלג ק"ץ שנים כמספר שנות אברהם ושרה כשנולד יצחק, ובזה עלו כהוגן והיו לאחדים הני בי תרי שבמאמר הילקוט בסדר היום דאתינן עליה קאמר שדלג ק"ץ שנה נגד מאה לאברהם ותשעים לשרה כשנולד יצחק, ובמאמר הנז' קאמר דבעבור יצחק שנתן שין משמו וכו' דלג הקץ, ובמה שאמרנו הכל הולך אל מקום אחד דיצחק נתן אות שין שידלג קץ שנה כמספר שנות אביו ואמו ביום לדתו כי כל הצער שסבלו אברהם אע"ה ושרה אע"ה על שלא היה להם זרע בשנים אלו יכפרו על ק"ץ שנה שעבוד בניהם ולא יהיה שעבודם כי אם רד"ו כהפרש שיש משי"ן לצד"י וכמספר יצחק עם הכולל שהוא רד"ה מביאת יעקב אע"ה וזרעו למצרים, ובזה נבין דקדוק מאמר רז"ל על פסוק ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק מכאן שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו, כי הנה כתבנו דהזכיר זכות יצחק לעורר רחמיו יתברך שהבטיח לדלג הק"ץ בזכותו והא אצטריכא ליה שעתה בלכתו בפרק הכונס צאן קדשים למצרים ולפום הא דאמרן כי הן נגרע ק"ץ שנים בעבור שנות אברהם ושרה יום הולדת את יצחק נמצא דגם אברהם אע"ה יש לו שייכות בדילוג הק"ץ והו"ל לומר ויזבח זבחים לאלהי אברהם ויצחק דתרוייהו איתנהו לעזר ולהועיל לדלג הקץ, וזאת היתה לרז"ל ללמוד מכאן שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו כי הנה אם מזכיר אברהם היה כבוד לו שבעבורו גם כן שסבל צער מאה שנים על שלא היה לו

בן כפר על שעבוד ישראל, אמנם לא ידענו כי עיקר הכל היה יצחק שבעבור שנתרצה לתת שין לכך באו חשבון שנות אביו ואמו לכפר השעבוד, ולכן הזכיר אלהי אביו יצחק קראו בשמו לומר דמשום שנקרא יצחק ריוח והצלה יעמוד לדלג הקץ ולחשוב שני אביו ואמו והוא לימוד בעצם דאף דבזה יש כבוד לזקנו כי באמת יש לו שייכות כדאמר מ"מ אינו ניכר כבוד אביו כלו ברב עוביו ורב היקפו ובכל כי הא להרבות כבוד אביו להשמיענו שהוא העיקר גרע קצת כבוד זקנו ונישמעיניה מן הדא כי חייב יותר בכבוד אביו מכבוד זקנו, והוא הדבר שאמרו במאמרינו המוקדם ראה הקב"ה שאין להם זכות ליכנס נזכר ליצחק שנולד וכו' והוינן בה דמאי קאמר נזכר ליצחק כיון שחשבון הקץ הן הנה שנות אברהם ושרה והו"ל לזכור אברהם ושרה, והשתא אתי שפיר דבדקדוק קאמר נזכר ליצחק כי בשביל שיצחק נתן אות שין דין גרמא שבזכותו ויתר ק"ץ שנים מספר שני אברהם ושרה כשנולד וכמדובר.

ואכתי פש גבן לדרוש ולתור דכל זה לדלג על הקץ ולחשוב מספר שני אבות וכיוצא התינח עד שלא יצאו ממצרים ברם לעת כזאת שיצאו ונקרע הים וקבלו התורה וקרובים ליכנס לארץ מאי שיאטיה דחשבון זה וכמו שדקדקנו לעיל, ואפשר לומר בהקדמה שכתבנו בפירוש ההגדה משם אחד קדוש ואנו בעניותנו הוספנו נפך הלא זה הדבר כי הנה הוא יתברך במעמד בין הבתרים נתן הארץ לאברהם אבינו על תנאי שעבוד זרעו ת' שנה ובעת המילה חזר ונתן הארץ לאברהם אע"ה ולא הזכיר תנאי הגלות רק התנה והייתי להם לאלהים שנתינת הארץ על תנאי שיקבלו אלהותו יתברך ומצותיו, ואמרינן בכתובות דף מ"ד אמר רב נחמן שתי שטרות היוצאין בזה אחר זה ביטל שני את הראשון אי אוסיף ליה דקלא לתוספת כתביה אי בעי בהאי גבי אי בעי בהאי גבי, ונחלקו הראשונים בזה דהרי"ף ורש"י סברי דאי כתב תוספת בשני דאמרינן אי בעי בהאי גבי לא שיהיו קיימין אלא אם ירצה בשטר הראשון יגבה השדה בלא הדקל ואם ירצה בשטר השני יגבה בה הדקל, אמנם הרא"ש וסיעתו סברי דלא ביטל שני את הראשון אלא השני לתוספת הדקל נכתב והשטר הראשון קיים ויגבה הדקל בשטר השני כמבואר הכל באורך בפסקי הרא"ש שם, והנה ישראל בגלות מצרים בתחילה סבור לזכות בשטר הראשון ולהשתעבד ת' שנה ולזכות בארץ אחר השעבוד והיו גוי מקרב גוי דבשטר מעמד בין הבתרים לא נזכר מקבלת אלהותו יתברך אלא השעבוד, אבל כאשר ראו בצרת נפשם במעמקי מצולות ים השעבוד ותבחר מחנק נפשם לסבול את כל תוקף השעבוד הפכו השיטה לגבות בשטר המילה דשם התנה בקבלת אלהות"ו ולא זכר מהגלות, ובכן לדעת הרי"ף ורש"י דגובה בשטר אחד באותו השטר שחפץ בו הכא נמי ישראל לא רצו

לגבות בשטר הראשון אשר נעשה במעמד בין הבתרים אשר שם תנאי הגלות ורצו לגבות בשטר המילה כי שם אין פרץ הגלות רק התנאי בקבלת אלהותו יתברך והאלהים בשמים נתרצה להם ושבר מוטות הגלות מעליהם וקרבנו לעבודתו ונתן לנו את תורתו והרחבנו הדיבר בעניותנו בהקדמה הזו שם בפירוש ההגדה ולעיל פ' בחוקותי בס"ד.

ולפי קוטב דרושינו נאמר כי בצאת ישראל ממצרים היה בדעת זה להחזיק במעוז השטר השני כי ידעו דהקב"ה הראה לאברהם אע"ה ד' גליות כמשז"ל על והנה אימה חשכה גדולה וכו' ובעבור זה להנצל מד' גליות בצר להם ממצוקותיהם צעקו וה' שמע לקיים שטר המילה כי בלב שלם התנדבו לקבל אלהותו ועבודתו יתברך ובני ישראל יוצאים ביד רמה מבא בדמים דם פסח משום אפרושי מע"ז ודם מילה לקבלת אלהותו וכל עצמם לקיים שטר המילה ובטולי בטלוה לשטרא דבין הבתרים וה' חפץ למען צדקו קרבנו לפני הר סיני ונתן לנו תורתו חר"י חר"י חירות ממלאך המות חירות משעבוד מלכיות, אכן כאשר הן בעון נעשה העגל חרה אף ה' להשמיד ח"ו כל זרע ישראל שעברו חק הפרו ברית אשר קיימו וקבלו שטר המילה ואחת דתם להמית לולי משה בחירו גודר פרץ ומסר נפשו ויעתר לו ה', ברם הוא יתברך תפס השיטה כהרא"ש וסיעתו דלא ביטל שטר שני את הראשון ושתי השטרות קיימין ונתחייבו ישראל בגליות לקיים שטר הראשון של בין הבתרים ולקבל אלהותו ותורתו לקיים שטר המילה, הנה כי כן בבואם אל הארץ עתה דגרם עונם לחזור על ראשונות ולקיים השטר הראשון של מעמד בין הבתרים מעתה נתעורר עליהם אשר לא ישבו במצרים ת' שנה כי מה שיצאו לפני זמנם היה דעתם ורצונם מטעם קיום שטר הש"י לחוד וכך שאלו מה' ונעתר להם, אם כן אפוא עתה שגם שטר הראשון קיים א"כ הארץ לא נתנה כי אם בתנאי שעבוד ת' שנה, וז"ש במאמרינו המוקדם ראה שאין זכות לישראל שיכנסו לארץ כי עתה חייבים לקיים השתי שטרות ובאהבתו ובחמלתו נזכר ליצחק שהוא נתן שי"ן והיתה כונתו לדלג ק"ק כמספר שני אביו ואמו וזהו ארץ כנען גימטריא ק"ק, והיו נכונים ליכנס לארץ, וכל זה רמוז במאמרם ז"ל שכתבנו לעיל דדרשו נוטריקון יצחק יוד עשרת דברות צד"י תשעים שנה שהיתה שרה וק' א"א ע"ה וח' ימי מילה, והכונה שקבלו עשרת הדברות בתנאי המילה שהוא השטר השני והוא רמז ח"י מיצחק אבל עונינו ענו בנו ואחר העגל הוצרכנו לשנות אברהם ושרה ק"ק לדלג על הקץ.

מעתה נבא להבין תיבת לך המיותרת ודרשו שלח לך אנשים שלח לך לדעתך אני איני מצוה לך, ונקדים מה שאמרו רז"ל על פסוק ויתא ראשי עם כי לבעבור הביא לעתיד לדור המדבר נסתלק משה במדבר, גם כתבו המפרשים שענין המרגלים היה כמו חזקה

לקנותה בהלוך לר' אליעזר ולרבנן באכילת פירות, וזהו והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ, זהו תורף דבריהם ז"ל, ובזה נבא אל הביאור שלח לך אנשים לך לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח, רמז לו דמענין זה יבא לו נזק גדול למשה רבינו ע"ה והיינו שעל ידי המרגלים נגזרה עליהם גזרה שישארו במדבר וזה הדבר נוגע למשה רבינו ע"ה לשאר עמם להביאם בזכותו לעתיד, ולכן רמז לו שלח לך לדעתך אם תרצה שלח ואתה תבחר כי אני איני מבקש להזיקך ח"ו, וז"ש שלח לך אנשים והיינו להחזיק בארץ ואתיא כמאן דאמר דארץ ישראל אינה מוחזקת וכי תימא דארץ ישראל מוחזקת מאבותיהם וירושה היא להם ולמה צריך מרגלים לז"א ויתורו את ארץ כנען, שם רמז דלא היה להם זכות עד שנזכר ליצחק ושנות מספר אברהם ושרה בעת לידת יצחק המה יעלו ק"ץ כמספר כנען כמשז"ל במאמר פתוח, והיינו משום שחטאו בעגל והפרו התנאי שקבלו ומן הדין נתרוקנה רשותם מא"י ואזדא לה חזקתם וירושתם כי אעיקרא על תנאי ניתנה ועברו על התנאי אלא שגברו רחמיו לזכור להם ברית אבות ובא חשבון ק"ץ כמספר כנע"ן ופנים חדשות באו לכאן אשר אני נותן לבני ישראל מתנה מחדש ולזה צריכים להחזיק.

וכלפי מאי דאמרינן פ' חזקת אי דלא ליה איהו צנא דפירי לאלתר הוי חזקה וכתב רבינו בעל הטורים בח"מ סי' קמ"ב משם רבינו חננאל דאם המחזיק שלח דורון למערער וקבלו הוי חזקה שאם היה הקרקע שלו לא היה לו לקבל דורון שהכל שלו, וכלפי זה הזהירם שלא יקבלו המרגלים פירות מהכנענים כי הם הולכים להחזיק אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם, ואם בני כנען זה יתנו להם צנא דפירי נמצא כי כנען החזיקו ואהניא שליחותם לכנען והזק ניכר להם, ולזה הזהירם שהם יקחו הפירות מעצמם, וז"ש והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ חזקו ויאמץ לבבכם ולקחתם אתם בעצמכם מפרי הארץ כדי שאתם תעשו חזקה וכמו שתרגם בתרגום המיוחס ליונתן ותעבדון חזקתא ותסבון מאיבא דארעא.

סובב הולך להקדמתנו הנתנין למעלה אנופף ידי יד כהה לפרש שנים שלשה גרגירים בכתובים הבאים בסדר יומא הן בתחילת הפרשה הן בתפלה למשה רבינו ע"ה שיש בהן מן הדיוק ויתבארו על פי הקדמתנו והקדמות אחרות בס"ד, ראשית כל אמרנו נבא העי"ר דאחרי שהזכירו הכתובים שמות המרגלים קראו בשמותם אחת אל אחת למה הוצרך לומר אלה שמות האנשים אשר שלח משה, ותו אשר שלח משה לתור את הארץ יתר דתוך כדי דיבור כתיב אח"כ וישלח אותם משה לתור את ארץ כנען, ותו הא דכתיב ויקרא משה להושע וכו' אין זה מקומו והו"ל לאומרו אחר שאמר למטה אפרים הושע בן נון תכף היה לו לומר ויקרא משה להושע וכו' ואחר למטה גד גאואל בן מכי תכף

יאמר וישלח אותם משה לתור וכו' ומה היה חסר המקרא וכל הני מילי אלה שמות האנשים אשר שלח משה לתור את הארץ נראות יתירות ממש, ותו יש לדעת אמאי כתיב ברישא לתור את הארץ ואחר סמוך לתור את ארץ כנען ועל קריאת שם יהושע נובין ונדון למען דעת טעם משה רבינו ע"ה מאי סבר על השנות שמו, וכבר רז"ל אמרו שהתפלל יה יושיעך מעצת מרגלים, ויש לחקור אם נתפלל סגי ומסגי ומה צורך לקריאת שם, ותו להבין דקדוק הלשון יה יושיעך מעצת מרגלים הול"ל יה יושיעך שלא תחטא, ותו להבין מ"ש בתרגום המיוחס ליונתן וכדי חמא משה ענותנותיה קרא משה להושע בן נון יהושע ענוה מאן דכר שמה הכא לשינוי השם.

ולישב זה אפשר לדעת קצת מפרשים שקריאת משה רבינו ע"ה להושע יהושע איננו עתה בעת שלוח המרגלים רק מאז מקדם, וכפי דבריהם ניחא שהכתוב לא כתב ויקרא משה לעיל כשאמר למטה אפרים הושע וכו' להשמיענו הא גופא ולעוררנו להבין כי קריאה זו לא היתה קריא"ה אשר שגבה ממנו עד עתה רק זה ימים או זה שנים קראו רבו יהושע להכי תר"ח וכתב ליה קרא בסוף, וכלפי אותה שאמרו חכמי המדע כי מי שמתגאה פוגם בשם י"ה שהוא גימטריא גאו"ה כל קבל דנא בראות משה רבינו את הושע משרתו שהוא עניו באהבתו ובחמלתו הוסיף יוד על הושע שיהי' בראשו שם י"ה להורות כי עניו הוא וח"ו אינו פוגם בשם י"ה רק אדרבא שם יה אתו עמו, והוא מ"ש בתרגום וכד חמא ענותנותיה קרא משה וכו' כי בהיותו עניו שפיר נאה לקרותו יהושע ושם י"ה יעלה ברא"ש ולדעת רש"י ורז"ל שהקריאה שלו היתה בעת שלוחו אפשר לומר מילתא בטעמא במה שארז"ל שאלדד ומידד היו מתנבאים משה מת יהושע מכניס, והנה ראינו דהיטב חרה לו ליהושע ואמר אדוני משה כלאם, וזה מופת חותך דיהושע היה בורח מהשררה עד שדימה להרוג למבשרי גדולתו תחת תתו להם בשורה, ולפי ענותנותו כשהמרגלים יוציאו דבת הארץ לא יחלוק עליהם דמאחר שנתפרסמה נבואת אלדד ומידד דיהושע הוא מכניס יאמרו לכבוד עצמו הוא דורש על כן הוא אומר טובה הארץ ואדרבא מצד ענותנותו להורות כי לא חפץ בכניסת הארץ ובפטירת רבו להשתרר יסייעם בפיו וענוה כזו תהיה לזרא ופגם עצום מאד ובפרט לפי ערך נשמתו לכן קדמו רבו בתפלה דלשבק ענותנותיה ויהיה קורא בגרון כמו ח"י כמו חרון על הארץ ועל הפירות כי טובות הנה ואל יחוש ללעג השנאנים, והשתא אתי שפיר דברי התרגום וכד חמי ענותנותיה דענותנותו היתירה דין גרמא שהתפלל משה רבינו ע"ה עליו כמדובר והנה בס' ילקוט ראובני.

ראיתי שכתב משם רבינו האר"י זצ"ל שרצה הקב"ה שיתעברו נשמות שנים עשר שבטים במרגלים לתקנם וז"ש יוסף מרגלים אתם בכניסת הארץ ולוי לא שלח מרגל שאין לו חלק בארץ, ויוסף נחלק לשני שבטים והוצרך לוי להתגלגל באחד מהם, ומשה בהיות יהושע תלמידו שלא יכשל התפלל עליו ואז נתעבר בו נשמת לוי וזהו ויקרא משה להושע בן נון יהושע, ולכן למטה יוסף כתיב במנשה וכאשר הרעו מעשיהם ובאו בכונה רעה נסתלקו מהם עיבור השבטים וכלב ויהושע לא נסתלקו מהם עיבור יהודה ולוי, וז"ש חיו מן האנשים ההולכים לתור את הארץ ההולכים דייקא שלא נסתלק מהם עיבור השבטים, זהו תורף דבריו ושם האריך לרמוז זה בפסוקים ע"ש, וכן כתב שם משם הרמ"ע זצ"ל ביונת אלם פרק ל"ו דיהושע במקום לוי וכו', ועל פי זה מבואר הטעם שמשה רבינו לא התפלל על אחרים, כי הוא ידע דנשמות השבטים מתעברות במרגלים כל אחד בנשיא שבטו ויוסף במנשה כי הוא הבכור ואביו אהבו ופש ליה יהושע שאין מי שיתעבר בו, לכן התפלל שיתעבר בו שבט לוי כי יהושע יש לו שייכות בלוי שהוא תלמידו של משה וכל המלמד בן חבירו תורה הוי כאלו ילדו כמו שאמרו רז"ל וא"כ נחשב כאלו הוא בנו של משה רבינו, ובא הרמז כי ר"ת ויקרא משה להושע בן נון יהושע הוא ב"ן מלו"י ועל קריאת שמו יהושע לכבוד משה רבינו נתעבר בו נשמת לוי.

ועתה אמת אגיד שמצאתי בסוף ספר הגלגולים כ"י להאר"י זצ"ל שסידרו בנו של הרב מהרח"ו זצ"ל שמביא ענין זה ושם נאמר דנשמת אפרים בן יוסף נתעברה ביהושע ואינו מזכיר לוי כלל, וגם לפי נסחא זו ניחא מה שהוצרך משה רבינו להתפלל על יהושע דכיון דיוסף נתעבר במנשה נשאר יהושע פנוי דכבר נשמת יוסף נתעברה בנשיא מנשה ולכן התפלל עליו שימצא עזר בעיבור נשמה קדושה ככל הנשיאים ולכבוד משה הנה באה ונהיתה נשמת אפרים ביהושע, ועל פי הקדמה המפוארה הזו אפשר לפרש מאמרם ז"ל בתנחומא סדר היום אלה שמות האנשים ומה היו שמותם סתור וכו' יש בני אדם ששמותיהם כעורים ומעשיהם כעורים וכו' שמותיהם נאים ומעשיהם נאים אלו השבטים ויאמר אליהם עלו זה בנגב עלו שהם עולים עכ"ל. ועתה נבא להבין קצת מדברי המאמר אפס קצהו כי באמת סוף דבר דקאמר עלו שהם עולים אין לו פשט כמעט, ובאשר ידענו מיסודו של רבינו האר"י זצ"ל שכל דברי האגדות ממולאים בתרשיש מפלאות תמים כי האדם יראה לעינים דברים פשוטים או גוזמות ותחת כבודם כל הון יקר ונעים סו"ד שתו במופלא ובמכוסה איכו השתא אפשר דהוקשה לבעל המאמר בכתוב דאמר עלו זה בנגב דהו"ל למימר עלו בנגב ומאי זה, ולכן פירש כי ז"ה גימטריא י"ב רמז לי"ב שבטים אשר נשמתם מתעברת בהם לעזר ולהועיל, וזה רמז במאמר

באומרו שמותיהם נאים ומעשיהם נאים אלו השבטים ויאמר להם עלו זה בנגב שם רמז דהשבטים נתעברו בהם, וז"ש עלו ז"ה כלומר שי"ב שבטים הם עולים בנגב עמכם וזהו עלו זה בנגב הוא אשר דיבר במאמר עלו שהם עולים, ירצה הי"ב שבטים רמוזים בתיבת ז"ה הם עולים בנגב עמכם והוא רמז נמרץ, או ירצה כי משה רבינו רמז להם כי הם ירשיעו ויסתלקו מהם השבטים וזהו עלו זה בנגב שיסתלקו ויעלו מכם נשמות קדושות של הי"ב שבטים, וז"ש שהם עולים כלומר מסתלקים (ועמ"ש בס' ברכת שמואל ע"ש) ובקונטריס שפת היאור שם כתבתי עוד בענין זה בעזר משדי ושם ישבתי דברי הרב ז"ל. **ואהיה** שעשועים לפרש כתובים הבאים בסדר מקץ ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם ויאמר אליהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם ויאמרו לא אדוני וכו' כלנו בני איש אחד נחנו לא היו עבדיך מרגלים ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות ויאמרו שנים עשר וכו' והאחד איננו ויאמר אליהם יוסף לאמר הוא אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם, והדקדוקים מורגשים אל עין הקורא, ונקדים אשר ראיתי כתוב משם גורי האר"י זצ"ל שמחמת עון מכירת יוסף לא היו כדאים ליכנס לארץ ואם המרגלים היו מדברים בשבח הארץ היו מתקנים חטא מכירת יוסף והיו זוכים ליכנס לארץ, ובזה ניחא שנשמות השבטים נתעברו במרגלים לסייעם, והטעם שאם היו מספרים בשבח הארץ נתקן עון מכירת יוסף ועל השבטים מוטל לסייע בזה לתיקון חטאם. ובזה נבא אל הביאור שכונת יוסף באומרו מרגלים אתם לרמוז להם שעון מכירתו יגרום להם להתעבר במרגלים והם לא הבינו עומק דבריו רק שרצה לומר שיתעברו במרגלים, ולזה נצנצה בהם רוח הקדש ואמרו כלנו בני איש אחד נחנו וכללוהו עמהם לומר שגם הוא יבא עמהם להתעבר במרגלים כמ"ש האר"י זצ"ל דיוסף נתעבר במנשה, ואם כן כמונו כמוך כלנו כאחד נבא בעיבור במרגלים, ועוד לא היו עבדיך מרגלים פירוש אף שנלך עמהם כיון שרוצים לחטוא נסתלק מהם כמ"ש האר"י זצ"ל בפירוש הכתוב וילכו ויבואו אל משה ואל אהרן כי תיבת וילכו רומז על נשמות השבטים שנסתלקו מהם, וזהו וילכו ותיבת ויבואו חוזרת על המרגלים שבאו אצל משה ואהרן וזהו בעצם מ"ש לא היו עבדיך מרגלים שנסתלקנו כשנתיעצו לרעה והם עצמן באו אל משה ואהרן אחר שנסתלקנו מהם, וז"ש לא היו עבדיך מרגלים כי אנחנו לתקן נתעברנו וכשרצו לקלקל נסתלקנו מהם, ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות כלומר אין כונתי שהייתם מוציאי שם רע על הארץ כמו המרגלים רק אתם הלכתם עמם לראות ערות הארץ ואף שנסתלקתם אח"כ הלכתם מיהא והיינו משום שמכרתם אותי, וכשהשיבו שנים עשר וכו' והאחד איננו אמר להם הוא אשר דברתי אליכם וכו' כלומר בשביל זה האחד איננו

שמכרתם הוצרכתם להתעבר במרגלים לכפר העון וזו היתה כונתי לומר כמה גרמתם במכירתי ולא כיונתי שאתם כמו המרגלים להוציא דיבת הארץ רעה ח"ו.

איכו השתא נתנה ראש ונשובה בראשי"ת מאמר תנחומא דלעיל דקאמר אלה שמות האנשים ומה היו שמותם וכו', ולכאורה יפלא מה זו שאלה ששאל ומה היו שמותם דהאי קרא כתיב אחר שפירט שמותם אחת אל אחת ועלייהו קאמר אלה שמות האנשים, ויראה בהקדים מדרש ילקוט ריש שמואל ושמו אלקנה הרשעים קודמין לשמן נבל שמו שבע בן בכרי שמו אבל הצדיקים שמם קודמם ושמו אלקנה ושמו בועז ושמו מרדכי דומין לבוראם דכתיב ושמי ה' מתיבין והא כתיב ולרבקה אח ושמו לבן רבי יצחק אומר אח של פרדיכוס רבי ברכיה אומר מלובן ברשע עכ"ל. למדנו דהרשעים הם קודמין לשמן ואם השם עצמו מורה לרשעות כמו לבן שהיה מלובן ברשע אז אפשר לכתוב השם קודם כמו ושמו לבן מאחר דשם לבן עצמו מורה הרשע, והשתא הכא במרגלים כתיב כלם אנשים ראשי בני ישראל המה ואלה שמותם וכו' ופירט שמותם ומזה מוכח דהכתוב ספר בשבחם דהקים שמם להם כדכתיב ואלה שמותם למטה ראובן וכו' ואחר כך קאמר קרא אלה שמות האנשים וכו' ומשמע דרמז רשעותם דהם קודמין לשמם כרשעים, ולכן אחר שכבר הזכירם קאמר אלה שמות האנשים והוו תרתי דסתרן דבשלמא מאי דכתיב ברישא ואלה שמותם למטה ראובן וכו' דאנו רואים דהקדים שמן להם, לא קשיא דבאותה שעה כשרים היו כמו שפירש"י אבל השתא דכתיב אחרי שהזכירם אלה שמות האנשים והם קודמין לשמן מוכח דהכתוב בא לגנותם על שם סופן, ואם כן יקשה דברישא אמר ואלה שמותם למטה ראובן וכו' דהוי שבח דשמם קודם להם, ולכן מוכרח לומר דשמם מורה הרשע והוו כלבן דשמו מורה שמלובן ברשע ובכי האי גוונא כתיב ושמו לבן וגם אלו כתיב ואלה שמותם דשמם מורה הרשע לזה שאל ומה היו שמותם כלומר ניחזי אנן איך שמם מורה הרשע, ועל זה השיב בעצם דיש בני אדם שמם כעורים ומעשיהם כעורים והם המרגלים ודריש סתור שסתרו אל מן העולם נחבי שהחביא את דבריו, ובפרשת האזינו שם בתנחומא דורש כל השמות לגנאי ושם יש ט"ס בסוף המאמר וצ"ל פסו אמונים מבני אדם גאואל בן מכי שאמר דברי כזבים על הקב"ה ונעשה מך, וגם בסוטה דף ל"ד אמרו אמר ר' יצחק דבר זה מסורת בידינו מאבותנו מרגלים על שם מעשיהם נקראו ואנו לא עלה בידינו אלא אחד סתור וכו' א"ר יוחנן אף אנו נאמר נחבי וכו' ע"ש ובתנחומא פ' האזינו דריש לכלהו כמדובר ומאחר דשמם מורה הרשעות לכן אמר ואלה שמותם על דרך ושמו לבן דאחר דהשמיענו הכתוב באומרו כלם אנשים שהיו כשרים תו לא הוה צריך לכתוב ואלה שמותם לשבחם ותו דבסוף כתיב אלה שמות האנשים

והוו הם קודמין לשמם ולהכי קאמר דשמם מורה הרשעות ובאופן זה מ"ש ואלה שמותם היינו על דרך ושמו לבן כדבר האמור.

ובכן נבא לפרש הכתובים אלה שמות האנשים אשר שלח משה וכו' דזה מערכה למה שהוצרך משה רבינו לקרות להושע יהושע והכונה דמסיבת דשמותם מורה על רוע מפעלם וגם כי ה' אמר לו שלח לך לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח דזה מורה דיצא תקלה משליחות זה וכמו שכתבנו מראש מקדם ושתים הנה גרמו שיחוס על תלמידו החביב, וז"ש אלה שמות האנשים כלומר הסתכל יפה כל שום שיש להם כלם מורים על הרעה וגם אשר שלח משה שה' תלה בו השליחות ולא רצה שיקרא השליחות בשם ה' לכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע והתפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים מעצת דייקא כי לא נחשד ח"ו יהושע בעיניו רק חש שיכוה בגחלתן, וכאשר ראה כלב דמשה רבינו בדיק בשמא ולכן התפלל על יהושע יראה ורעד יבא בו דגם שמו הנה נדרש לרעה ח"ו זאת היתה לו ללכת אצל האבות להתפלל שיצילהו ה' מעצת רשעים, ונמצא לפי האמור שכל פסוק אלה שמות האנשים וכו' אצטריך בנותן טעם למה שהוצרך משה רבינו להתפלל על יהושע ואינו יתר ח"ו ולכן כתיב אח"כ וישלח אותם משה לתור את ארץ כנען ויאמר אליהם עלו זה בנגב ועליתם את ההר. וכבר דקדקנו דהשתא סליק לומר לתור את הארץ ואמאי הכא קפיד לומר ארץ כנען, ותו דאעיקרא לא הו"ל לכתוב לומר אלא וישלח אותם משה ויאמר אליהם עלו זה וכו' דבשלמא וישלח אותם משה אצטריך משום שהפסיק ואמר ויקרא משה להושע אבל לתור את ארץ כנען נראה שפת יתר ח"ו, ועוד נבין אומרו ועליתם את ההר וכתב רבינו יעקב בעל הטורים בפרפראותיו את ההר גימטריא תורה שתעמוד להם זכות התורה, ולדרכנו נבין אמאי הוצרך להזכיר את התורה הכא.

ובר מארחין אפשר לומר במשז"ל פ' ר' עקיבא ויתיצבו בתחתית ההר א"ר אבדימי בר חמא מלמד שכפה עליהם את ההר כגיגית וכו' אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבא לאוריתא אמר רבא אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשורוש וכו' והקשה הרשב"א הובא בעין יעקב וכי מה קבלה זו עושה מסוף העולם לתחילתו ואם קודם אחשורוש לא היו מצווין למה נענשו, ותירץ דאף שהיה להם מודעא לא נתן להם את הארץ אלא כדי שיקיימו את התורה וכתיב ויתן להם ארצות גוים וכו' בעבור ישמרו חקיו וכו' והאריך עוד בזה ע"ש, ואפשר שזה רמז להם משה רבינו ע"ה עתה שקרובים ליכנס לארץ וידע מה בחשוכא כי רבים אומרים דיש להם מודעא כי אנוסים היו מחמת כפיית ההר ועד עתה היו סבורים דארץ ישראל מוחזקת וירושה היא להם מאבותיהם, וא"כ המודעא

קיימת אף בבואם לארץ כי הארץ לאו מתנה היא להם אלא ירושה, אכן עתה שהקב"ה אמר אשר אני נותן לבני ישראל וגם שולח המרגלים להחזיק בארץ כמ"ש בתרגום יונתן ותעבדון חזקתא, וגם הרב מהראנ"ח פירש והתחזקתם לשון חזקה ונמשכו אחריו המפרשים ע"ש א"כ הארץ במתנה ובטלה מודעא כי הארץ נתנה בעבור ישמרו חקיו, וזה רמז להם עלו זה בנגב לארץ ישראל ועליתם את ההר פירוש תסלקו ותעלו טענת ההר שיש בלבכם דאנוסים הייתם עתה בעליית ארץ ישראל להחזיק, היא העולה עמדה ונשאת טענת ההר דמתנת הארץ היא בעבור ישמרו חקיו וכיון שאתם הולכים לא"י תסלקו טענת ההר ובטלה המודעא וכדברי הרשב"א ז"ל, ולכן את ההר גימטריא תורה לומר שתקבלו התורה ברצון בעבור א"י וכאשר תסירו טענת המודעא תעמוד לכם זכות התורה דמאחר דקבלת התורה ברצון תלויה במתנת הארץ מגנא ומצלא מהאויבים וגם למרגלים היא תועלת עצום לבלתי תחטאו.

ולדרכנו יאמר נא כי הנה כבר כתבנו דבצאת ישראל ממצרים קיימו וקבלו שטר המילה דמתנת הארץ על תנאי קבלת אלהותו ובטולי בטלוה לשטרא קמא אשר עבר בין הבתרים דמתנת הארץ על תנאי שעבוד ת' שנה וד' גליות ובני ישראל יוצאים ביד רמה בני חורין וקבלו תורתו ושם נאמר חרות משעבוד מלכיות, אמנם ביום מר שכחו אל מושיעם יעשו עגל בחורב בטלו התנאי והקב"ה תפס השיטה כדעת הרא"ש וסיעתו דשני השטרות קיימין ונתחייבו בגליות ככל הדברים אשר ראו עיניך אחת למעלה, והנה כי משה רבינו ע"ה אמר להם עתה שלא היה להם זכות ליכנס עד שראה זכות אבות להשלים ק"ץ שנה של גלות מצרים כי עתה מתקיים שטר בין הבתרים חש שמא ח"ו יסברו דאין צריכים עוד להשתעבד אליו בקבלת אלהותו ותורתו לכן אמר וישלח אותם משה לתור את ארץ כנע"ן ושם רמוז ק"ץ שנה כמספר כנע"ן שהקב"ה דילג קץ שנה בעבור יצחק שנולד לאברהם ושרה כשהיה לאברהם ק' ולשרה תשעים ואהניא זכותייהו במשלם שנייא, וזהו לקיים השטר הראשון של מעמד בין הבתרים וגילה להם שלא מפי השטר הראשון אנו חיים וצריך לקיים גם השטר שני של המילה, ולכן אמר אף שאני שולח להם לתור את כנע"ן דייקא לקיום הגליות עלו זה בנגב על דרך שדרשו ארץ הנגב נתתני אין בו אלא תורה ועליתם את ההר גימטריא תורה רמז להם כי עליתם בהר לארץ ישראל הוא גם בקבלת התורה לקיים שטר המילה ושניהם קיימין.

נמשך לזה נבא להבין דברי משה רבינו בתפלתו האמורים בפרשה ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו וכו' וכל תפלה למשה בסדר כתובים הבאים אשר למראה עינים ירגיש אדם דיש בהם משום נותר ח"ו ויתרון אר"ש

וכמה תיבות צריכות ביאור, ואפשר לפרשם באופן שיתבאר בס"ד כי הנה משה רבינו בחכמתו הוה מסדר סדר המערכה דזה נותן יד לפושעים אז יאמרו בגוים מבלתי יכולת ה' ח"ו ומראה פנים מסבירות פנ"י משה כפני חמה דברים מאירים כצאת השמש כי הנה ישראל הן בעון חטאו בעגל ולא כלו רחמיו, ואכתי פירש שדי מזיו שכינתו וחביבותיה גבן והגוים אשר ידעו כי רחום הוא וברוב רחמיו לישר"י לן מר עון העגל יסברו דחטא המרגלים זוטר ובציר ליה שעורא מעון העגל וקטון מהכיל כי להמיר כבודו יתברך בתבנית שור עון פלילי והמה ראו כן תמהו, וכמו שארז"ל בשוחר טוב רבים אומרים לנפשי אלו אומות העולם אין ישועתה לו אומה ששמעה אנכי ה' אלהיך ולסוף מ' יום עשו העגל אין ישועתה ח"ו, ועה כל זה עיניהם הרואות שמחל להם וחיבה יתירה נודעת קרבת אלהים לצאן מרעיתו לשכנו ידרשו במשכן והשרה שכינתו וציוה על הקרבנות וכיוצא וכל קבל דנא עתה בחטא המרגלים כי קטון הוא מאד לגבי העגל אה ח"ו יעשה כלה בישראל יאמרו מבלתי יכולת ח"ו וזה תוקף טענת משה רבינו, אך מפני מדת הדין לא הזכיר בפירוש ענין העגל שלא לעורר הדין ח"ו, אכן ראה זה בדברי חכמתו מטמין ברמ"ז וקמי שמיא גליא, עוד נקדים מ"ש בקדושין דף ל"ב אמר רב יוסף אפילו הרב שמחל על כבודו כבודו מחול שנאמר וה' הולך לפניהם יומם אמר רבא הכי השתא התם קב"ה כוליה עלמא דיליה ותורה דיליה היא מחיל ליקריה וכו' ע"ש, וז"ש ושמעו מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרב"ו שם רמז שהיו עע"ז כמשז"ל על פסוק גוי מקרב גוי והעלית בכחך תוך זמן כלאחר זמן ובטלת תנאי השעבוד ורצית בתנאי קבלת אלהותך וכאן הבליע בנעימה מעשה העגל שלא לעורר הדין, ואמר עוד ואמרו אל יושב הארץ הזאת שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה כלומר לאחר שעשו העגל שהיו סוברים שיהיה כיליון חרוץ ח"ו שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה שא"ה היו להוטים מאד לדעת אם בעגל לא יזכר שם ישראל עוד והיו מקרים ודורשים בדבר ושמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה, ותואר עם הוא לגוי חוטא כידוע והכא נקט בקרב העם הזה כמו שאמר בסמוך את עם הזה מקרבו לומר אידי ואידי חד שיעורה דגם פה טעו במדבר בעגל ועם כל זה לא כלו רחמיך כי אתה ה' בקרב העם הזה שציות לעשות משכן והשרית שכינתך בתוכה בפרסום גדול, וזהו כי אתה ה' בקרב העם הזה והוא פלא דאחר שעשו העגל אתה בקרבם יותר ויותר בפרסום במשכן, וכל זה מורה ובא כי גדלה אהבתך עמהם ואין דבר חוצץ כי אתה סולח לכל עון ולכל חטאת, ואף דקי"ל מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, מ"מ אתה האל הגדול דכ"ע דילך מצית למחול כמ"ש רב יוסף מקרא דה' הולך לפניהם יומם, וז"ש אשר עין בעין וכו' כלומר נודע שטעם שמחלת העגל דכ"ע דילך ומצית מחיל אשר

עין בעין נראה אתה ה' בעל הרחמים וענך עומד והם משתמשין בשרביטו של מלך ולא עוד אלא ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם דכ"ע דילך ומצית מחיל, איכו השתא היו תמהי"ם והמתה את העם הזה כאיש אחד המיוחד שהוא המלך על דרך שארז"ל על פסוק כמעט שכב אחד העם המיוחד שבעם והוא המלך ומה המלך אין כבודו מחול גם עתה אתה רוצה להמית את העם הזה כדין המלך שהעובר על מצוה קלה או קצת זלזול אחת דתו להמית, וזהו והמתה את העם הזה כאיש אחד המיוחד והוא המלך, והדבר תמוה מאד דעד עתה תפסת השיטה דעם היות דאין המלך מוחל על כבודו כיון דכ"ע דילך מחלת בעגל ואתה הולך לפניהם יומם ועתה בדבר נקל מאד מהעגל אין אתה רוצה למחול ויש פתחון פה לגויים לומר דלשעבר סברת דכ"ע דילך ומצית מחיל אבל עתה שראית שח"ו אינו יכול עם אלהי כנען ולא מצי לאתויינהו בארעא דכנען א"כ אגלאי מילתא ח"ו דאין כ"ע דילך ואינו יכול למחול דומה למלך בשר ודם, דכל הטעם שהולך לפניהם ומחל בעגל היינו דכ"ע דיליה ועתה כי אלהי הכנעני חזקו ממנו ח"ו לאו כ"ע דיליה ואין כבודו מחול, ולכן אף כי חטאם עתה הלא מזער ותקטן מאד מאד מעון העגל לא יכול למחול, וז"ש ואמרו הגויים אשר שמעו את שמעך דלשעבר מחלת העגל כי רב מאד והיית הולך לפניהם וכו'. ועתה בחטא קטן מאד מהעגל המה יאבדו לאמר מבלתי יכולת, וכיון שח"ו ראה דלאו כ"ע דיליה בחטא קטן וישחטם במדב"ר בשביל דברים שאמרו אף שלא במעשה העגל דלא מצי מחיל תו ליקריה ועתה יגדל נא כח ה', דכיון שאתה מוחל להם גם עתה קיימינן בשיטתין דכ"ע דילך ומצית מחיל ואות הוא בצבא שלו כי גדול שם ה' וכ"ע דיליה, וזהו יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר ארך אפים לצדיקים ולרשעים ורב חסד כמ"ש בקדושין דף ל"ב ע"ב הקב"ה משיב הרוח ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד ואנו לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו ע"ש, וז"ש ה' ארך אפים אף לרשעים דהן עוד טומאתם בם ורב חסד זן ומפרנס לכל אף לרשעים מוריד הגשם ומצמיח אדמה ועורך שלחן והיינו טעמא דכ"ע דיליה, ומזה שהוא רב חסד לערוך שלחן וכו' נמשך דמצי מחיל ליקריה נושא עון ופשע וכו' אם כן אפוא סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך כמו שאתה ה' רב להושיע משיב הרוח וכו' והיינו משום דכ"ע דילך סלח נא וכו' וכאשר נשאת לעם הזה דהוא כינוי גוי חוטא ממצרים ועד הנה שנתפרסם כי אתה מלך מוחל וסולח ולא כמלך בשר ודם דכ"ע דילך ומצית מחיל ויאמר ה' סלחתי כדבריך כמו שפירש"י בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת כי היא טענה אמיתית, ולפי רוב הענוה מקים דבר עבדו אשר לא עזב חסדו את ה**חיים**.

קרח

פרשת קרח בס"ד

תנחומא, ויקח אין ויקח אלא משיכת דבדים דכים שמשך כל גדולי ישראל והסנהדראות אחריו:

אשתוללו אבירי לב קרח וכל עדתו ויקומו לפני משה עז"י דמסגן, ואימא הרדו"ף אתיא רדיפה רדיפה בשפת חלקות דברי נרגן, בחנפי לעני מעוג באחת יבער"ו ולהבה תלהט גדולי ישראל היינו ממונה היינו סגן, ואלה מפה תבלעמו ארץ ירדו שאול חיים דלקן באש בערן בשבעה נהגן. ככל האמור בסדר היום ועין רואה ואזן שומעת כי יש לשים לב גם עינים בכמה חקירות והערות בכלל ופרט ענין זה הן להבין דקדוק הכתובים והן להבין דברי חכמים במדרשות והן לתת טעם לכמה ענינים הצריכים ביאור ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר על יד על יד כפי ערך השג יד כהה וכפי קצורנו, הלא מראש נדעה נרדפה לדעת טענת קרח ועדתו באומרם רב לכם כי כל העדה כלם קדושים וכו' ולפי פשוטו אפשר במ"ש פ"ק דמגילה על אחשורוש שמלך מעצמו אמרי לה לשבח דלא הוה איניש דחשיב למלכא כותיה, וז"ש רב לכם הרבה גדולה נטלתם לעצמכם כי כל העדה כלם קדושים וכלם ראויים לגדולה דאין מקום לומר דליכא איניש דחשיב כותייכו אלא הכל ראוים אם כן אפוא מדוע תתנשאו מעצמכם על קהל ה'.

ולפי מדרשו הנה נדרש ונבין גם כן מאמרם בתנחומא והביאו רש"י ז"ל כי כל העדה כלם קדושים וכלם שמעו בסיני אנכי ה' אלהיך ומדוע תתנשאו אלמלא אתם שמעתם לבדכם והם לא שמעו הייתם אומרים עכשיו כלם קדושים מדוע תתנשאו עכ"ל, ויש לחקור מה ענין הכהונה לשמיעת קול ה', ועוד נבין מ"ש בס' פענח רזא בסדר היום כי' כל' העדה' כלם' ס"ת מילה שאנו נימולים ואיכא למידק מאי שיאטה דמילה לבקשת כהונה, וראיתי בס' אמרי נועם שכתב שהיו סוברים כי כל ישראל ראוים לכהונה דכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. והנה המפרשים פירשו מאמר הכתוב ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי וכו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים במשז"ל דהשומע קול ה' ולא ראה קרי ראוי לשמש בכהונה והוא אומרו אם שמוע תשמעו בקולי דייקא שתזכו לשמוע מפי הגבורה ושמרתם את בריתי שלא תראו קרי אז תהיו ממלכת כהנים שתשמשו בכהונה, זהו תורף דבריהם. ובזה נבא להבין מאי דקמן וכבר אנן בעניותין לעיל פרשת בא דף מ"ז ע"ד פירשנו קראין על פי הקדמה זו, אמנם עתה יציץ ופרח באופן אחר בס"ד והוא דיש שני פירושים בפסוק אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי, ראשון הוא אם תשמעו בקולי שתשמעו קול ה' ממש ושמרתם את בריתי שתחזיקו במצות מילה לימול כל זכר אז תהיו כהנים וזה כלל לכל שומע קול ה' ונימול וזהו ושמרתם את בריתי,

וכמו שאמרו במכילתא ושמרתם את בריתי ר' עקיבא אומר זו ברית מילה ועבודה זרה, או אפשר דפירוש ושמרתם את בריתי היינו שמירת אות ברית שלא יראה קרי אז ראוי להיות כהן וכמו שפירשו המפרשים כאמור, והנה ארז"ל שישראל כשעשו העגל נעשו בעלי קריין ואעפ"י דמלשון פרקי ר"א סוף פרק מ"א דקאמר אמר ר' פנחס כל אותו הדור ששמעו קולו של הקב"ה בהר סיני זכו להיות כמלאכי השרת לא ראו טיפת קרי בימיהם וכו' ע"ש, מ"מ בריא לי שראיתי מרז"ל דבעגל ראו קרי וכמש"ל פ' בא (וכעת לא ידעתי איזהו מקומן), והשתא לפי זה אפשר לומר דקרח היה מסתפק בפירוש הכתוב ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי אם פירוש בריתי הוא המילה או הפירוש הוא שלא יראה קרי, ובא בטענה ממה נפשך שאם פירוש בריתי הוא המילה אם כן כל ישראל ראוים להיות כהנים וז"ש כי כל העדה כלם קדושים ורמז מילה בס"ת שכלם שומרי ברית מילה שהם נמולים וכלם שמעו בקול ה' אנכי ה' אלהיך וראוים להיות כהנים, וז"ש כי כל העדה כלם קדושים לומר דכלם ממש דאי הוה קאמר כל העדה הוה אמינא רובה ככלה ולהכי הוסיף תיבת כלם לטפויי דכלם ממש, על דרך שכתב הרב מהר"ר לוי ן' חביב בקונטריס הסמיכה בההיא דפ"ק דהוריות דבעינן שיהא נראה דכל הסנהדרין כלם יסכימו בהוראה ולא סגי ברובא בעלמא מיתור הכתוב ע"ש באורך, והכא נמי להגדיל המדורה אמר כי כל העדה כלם קדושים כי אין מחסור אפילו מיעוט רק כלם ממש דכל ישראל שמעו בקולו יתברך והם נמולים ואשר לא מלו יכולים למול וא"כ כלם ראוים להיות כהנים ואם תאמרו דפירוש הפסוק ושמרתם את בריתי היינו שלא ראו קרי וישראל בעגל ראו קרי אכתי הרי שבט לוי שלא חטאו בעגל ולא ראו קרי ואם כן כל שבט לוי ראוים לכהונה, וז"ש ומדוע תתנשאו על קה"ל ה' שהם הלויים ליגיון של מלך כמו שפירש הרב שפתי כהן בסדר היום לפי דרכו, ונמצא טענת קרח ועדתו בדרך ממה נפשך כמדובר, ומשה רבינו ע"ה השיב להם שמעו נא בני לוי המעט מכם כי הבדיל וכו' הכונה שמעו נא עתה כי קודם העגל אה"נ דכל ישראל היו ראוים לכהנים אבל כיון שחטאו וראו קרי פנים חדשות באו לכאן שנשתנה הכל שהבדיל ה' אתכם ללויים ואהרן ובניו לכהנים, וזהו שמעו שמוע ותנו לב להבין נא עתה אחר העגל המעט מכם שנתמעט מכם מעלה זו להיות כהנים הואיל שנשתנו הדברים כי הבדיל אלהי ישראל אתכם וכו' וזה ניתן לכם בעבור שלא חטאתם בעגל ותו לא ובקשתם גם כהונה. **ובאופן** אחר אפשר לומר ונקדים להבין ריש סדרא ויקח קרח ולקיחה זו סתם הכתוב מה היא, ולפי פשוטו אפשר לומר במ"ש בירושלמי פ' חלק רב אמר קרח עשיר גדול היה תיסברין של פרעה נגלה לו, וכן אמור בש"ס דידן שם פ' חלק דף ק"י שנגלה לו

אחת ממטמוני יוסף הצדיק ע"ה ומחמת עושרו נתגאה וגבה למעלה ומזה בא לחלוק ולבקש גדולות ונפלאות ממנו ועשיר יענה עזות, וזהו שאמר ויקח קרח שלקח אוצרות פרעה אשר לו נבעו מצפוניו ומשל במכמניו ועל ידי זה נתגאה בעושרו ועשה קרחה בישראל כמו שדרשו בגמרא דידן שם פ' חלק והיה עושר לרעתו, וזה גילה לנו הכתוב באומרו ויקח קרח שלקח ממון הרבה ובוטח בעושרו הוא יפול וכמו שדרשו רז"ל על קרח וא"ש הוא יפול שנפל לבאר שחת ושוחה עמוקה.

ודרך רמז אפשר לרמוז ונקדים חקירה אחת כי הנה רז"ל הפליגו מאד במעלת העושה צדקה ומפורש יוצא מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים שכרו כי רב הוא עושר וכבוד וחיים ותפארת בנים והשקט ובטח וכהנה רבות וכאשר שמענו כן ראינו כמה אנשי שם אשר ביתם פתוח לרוחה ונדיבי לב לת"ח ועניים ובזבזו אוצרות ופתאום בא השודד וביתיה נולי ישתוי שהוביל את הכל ונקנסה עליו מיתה וזרעו מבקש לחם וישתומם האדם איה כל שכר עושה צדקה וחסד וח"ו ותהי להפך כי עלה מות וגזרות רעות ונתץ את הבית, ויש כמה תשובות ואחת מהנה כי כל אלו המעלות והבטחות לעושה צדקה היינו כאשר ממונו שנותן ממנו צדקה ורכושו אשר רכש עשוי באמת ישר ממנו או מאבותיו, אכן אם עשיר זה עשה עושר ולא במשפט ויש בו תערובת עושק וגזל לא בחר ה' בצדקותיו וחסדיו, וכבר כתב בספר החסידים שאם אדם חייב חובות לבני אדם לא יעשה צדקה עד אשר יפרע חובותיו, ולכן זו אחת מהתשובות אם בתים רבים לשמה היו אף שהיו בעלי צדקה וחסד כי עושרם לא היה נקי ובר והוא כסף סיגים בעושק ונלוז אונאה וגזל וכיוצא, והוא פשט הפסוק (ישעיה נ"ד י"ד) בצדקה תכונני רחקי מעושק שהממון יהיה ביושר ואז לא תיראי, ולא מיבעיא שלא תאונה אליך רעה אלא אף גם זאת וממחתה כי לא תקרב אליך קריב בעלמא, וזהו הרמז ויקח כל מי שהוא נבהל להון והון כל מעייניו יקח ויקח כי הוי"ו מוליד תיבה כיוצא בה כמ"ש הרב ווי העמודים עמ"ש ז"ל ויתן לך אלהים יתן ויחזור ויתן, ואף אנו בעניותנו נאמר שתיבת ויקח הוא כאלו אמר יקח ויחזור ויקח רמז לאיש שכל עסקו לאסוף הון בכל אופן שיהיה בין בהתר בין באסור, דע כי איש זה קרח יהיה קרח מעושרו וכמ"ש הכתוב (משלי כ"ח כ"ב) נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו, ואף שיהיה בן יצהר שמאיר לעניים בנדיבותו ואפלתם כצהרים וזורח שמש צדקה עם כל זה בן קהת יקהה שיניו בעושר כי עשה יעשה לו כנפים וישאר קרח בן לוי שילוה לרשעים בגהינם כמ"ש רז"ל פ' חלק דף ק"ט ובמקומו כתבתי סיום כל הפסוק ברמז זה ואין להאריך כאן בזה.

אולם אני אדרו"ש דרך דרש ונקדים משז"ל במדרש והביאוהו התוספות בבתרא דף קי"ט דהמקושש לשם שמים נתכוון שהיו אומרים ישראל כיון שנגזר עליהם שלא ליכנס לארץ ממעשה המרגלים שוב אין מחויבים במצות עמד וחילל שבת כדי שיהרג ויראו אחרים עכ"ל, ובזה אפשר לדרוש סמוכים פרשת מקושש ופרשת ציצית ופרשת קרח דכיון דהיו סוברים סברא זו דאין מחבבים במצות ולכן המקושש הערה למות נפשו לכן ציוה ה' אחר זה פ' ציצית לעוררם שחייבים במצות וכדי לזכור מהמצות ציוה מצות בציצית וגם כי ציצית עולה תרי"ג לרמוז לתרי"ג מצות כמשז"ל ולכן אירע לקרח ועדתו, וז"ש ויקח קרח כלומר לקח אותה הסברא שהיו סוברים קודם מקושש שהם פטורים מהמצות דלזה בא המקושש וגם נצטוו פרשת ציצית, קרח ועדתו מיאנו בזה ויקח קרח אותה סברא הרעועה שהם פטורים במדבר ולכן התחיל להלעיג על מצות ציצית ולקח טליתות שכלם תכלת והיינו להתלוצץ על מצות ציצית ועל חיוב המצות במדבר ודרך שחוק ולחרחר ריב לקח טליתות של תכלת וזה היה כונת דתן ואבירם שאמרו למשה רבינו ע"ה המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו גם השתרר אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה ויחר למשה מאד ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעותי את אחד מהם, והכתובים הללו טעונים לינה ללון בעמק עומקן ורומן נימוקן וטעמן, ובעזר ה' יתבארו כפי קיצורנו לקמן, אמנם כעת יאמר המתיחס אל כונתנו בס"ד כי הנה אמרנו דקרח ועדתו ודתן ואבירם ראשית מדון בחרו בסברא הנדחה והצולעה כי המצות הם משפט אלהי ארץ ועד שלא נגזרה גזרת המרגלים ויהי הם הולכים לבא לרשת את הארץ יש מקום לקיימם כי הם באי הארץ והלא טוב להתחיל במצוות להיות מכיר ורגיל בעבודה ולקיימם כתקנן בארץ כי ביאת הארץ ומשפטי ה' אמת צדקו יחדיו תחת שלש, אי משום כי המצות משפט אלהי הארץ ואי משום דיש להם מודעא רבא דכפה עליהם ההר ועל ידי מתנת הארץ נתחייבו כמ"ש הרשב"א, ואי משום מה שכתבנו בכמה דוכתי דבעת המילה נתנה הארץ על מנת לקבל אלהותו יתברך ועל כן סברו דאחר שנגזרה גזירת המרגלים פקע חיוביהו מתורה ומצות וכל קבל דנא נצטוו במצות ציצית לזכור כל תרי"ג מצות וכתיב בפרשת ציצית למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים וכו' וזה לעורר לבם שהם חייבים במצות ולא עוד אלא שצריך לזכרם על ידי הציצית ובזה והייתם קדושים כי אי אפשר לקנות קדושה אם לא באמצעות המצוות ולאפוקי סברתם הנפסדת דדוקא בארץ הוא קיום המצות, לז"א

אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים דביציאת מצרים לבד נתחייבתם בקבלת אלהותי ושמירת המצות, וכלפי זה טען קרח כי כל העדה כלם קדושים כלם שמעו בסיני אנכי, כלומר לא כמו שאמרתם למען תזכרו והייתם קדושים שצריך זכירת המצות וקיומם להיות קדושים, לא כי אלא כל העדה כלם קדושים דמכי שמעי אנכי נתקדשנו ואנחנו קדושים ואין צורך למצות ולציצית דקבלת אלהותו אנו חייבים ותו לא דבשאר המצות יש לנו מודעא על דרך מ"ש התוס' בשבת דף פ"ח דלא כרתו ברית בימי יהושע אלא שלא לעבוד ע"ז אבל המודעא איתא בשאר כל המצות, וכן קרח רצה לומר דבעבור יציאת מצרים לא נתחייבו אלא בקבלת אלהותו ולא במצות דיש להם מודעא שלא כמ"ש בפרשת ציצית, וזהו שרמז כלם שמעו אנכי ובתוכם ה' יש השראת שכינה ואין צריכים לציצית לזכור וז"ש דתן ואבירם המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש שהיא ארץ מצרים, כלומר אתה אומר לעשות ציצית לזכור המצות ויציאת מצרים ואנו זוכרים יציאת מצרים להצטער שהוצאתנו משם להמיתנו במדבר והוא זכרון להכאיב לבנו, ולא די זה אלא כי תשתרר עלינו לקיים המצות ולהרוג העובר כמו מקושש גם השתרר לצוות מצות חדשות כמצות ציצית והלא על הראשונות אנו מצטערים כי במדבר אין אנו חייבים אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו לומר שבעת שנצטוה אברהם אע"ה במילה שם נאמר להיות לך לאלהים ומתנת הארץ על תנאי זה לעבוד עבודתו ותתן לנו נחלת שדה וכרם שתאמר שלא זכינו בה ואתה נותנה על מנת שנקיים המצות לבטל המודעא ומזה תבין שאין מקום למצות כלל.

ודרך אמת מפורש יוצא מפו"ם נהר"א רבינו האר"י זצ"ל בשער הפסוקים כי משה רבינו ע"ה הוא הטוב שבנפש הבל וכל דור המדבר הם ענפיו של משה רבינו ע"ה וש"ח, ניצוצות רעות של הבל הם עיקר נפש קר"ח גימטריא ש"ח, ואחר כך נתעבר בו בחינת הרע שברוח קין בבחינת עיבור, וזהו ויקח קרח ואמרו רז"ל שלקח מקח רע לעצמו והוא שלקח רע של רוח קין, ובראותו שעתה נתעבר בו רוחו של קין מצד הרע אמר הנה עד עתה הייתי מבחינת הרע של משה והבל והייתי משועבד לו ועתה שיש בו רוח קין איני משועבד לו ורצה לצאת מתחת רשותו עכ"ל בקיצור, והרב תורת חיים בסנהדרין דף ק"ט הביא כעין זה מספר ציוני ופירש בזה כמה ענינים באורך ע"ש, ואפשר לרמוז ויקח קר"ח ר"ת ח'לק ר'ע ק'ין, ורמז הכתוב שלקח מקח רע זה בר"ת קרח, דמלבד דשם קרח שם רמז שעיקרו מש"ח ניצוצות רעות של קרח כי קרח גימטריא ש"ח, עוד נרמז אשר יהיה באחרית ימיו כי יקח הרע של קין והוא רמוז ג"כ בשם קרח ר"ת חלק רע או רוח קין.

ומה טוב ומה נעים על פי זה מאמר ז"ל בילקוט ויקח קרח זהו שאמר הכתוב (משלי י"ח י"ט) אח נפשע מקרית עז ומדינים כבריח ארמון, אח נפשע זה קרח שעמד כנגד משה ומרד וירד מכבוד שהיה בידו ואין נפשע אלא מרידה וכו' שפשע בתורה שהוא קרית עוזו של הקב"ה ומדינים כבריח אדמון עשה דינים עם משה והעלה הארץ בריחיה בעדו עכ"ל, כי פסוק אח נפשע לכאורה יקשה דהול"ל אח פשע ומהו נפשע ועוד מדינים לשון רבים ומה גם שכבר כתיב אח נפשע ואעיקרא האח ראתה עינינו ואנחנו לא נדע אהיכא קאי גם פסוק ויקח קרח לא אתנו יודע מה לקח ומה ענין מחלקת קרח, לכן רז"ל במתק לשונם סו"ד שתו ורמזו לנו הענין בהעלם נמרץ כי כן דרכם לעשות, ועל פי דברי רבינו האר"י זצ"ל זאת מצאנו פתח להבין דברי חכמים וחידותם כי קרח נתעבר בו רע של קין ולזה נחלק עם משה רבינו ע"ה שהוא הבל וחזר לסורו כי הלא מראש אחין שחלק"ו מחלוקת עצום ויקם קין ויהרגהו, ועתה עוד הפעם סירכיה נקיט קרח וזהו את נפשע אח ממש שהוא קין אחי הבל שהוא משה רבינו ע"ה נפשע שכבר מראשית כזאת פשע ומאז הוא נפשע שפשע בתורה שהיא קרית עוזו של הקב"ה שבתחילת העולם הרג אחיו וגם עתה עמד כנגד משה שהוא אחיו ומרד שלא רצה להשתעבד אליו ורצה לצאת מתחת יד רשותו כמש"ל וירד מכבוד שהיה בידו, ומדינים שעשה דינים עם משה שבא בעקיפין בדינים של ציצית ומזוזה וכיוצא, מלבד מה שעשה בראשונה כבריח ארמון שהאדמה שלקתה על אשר פצתה לקחת דמי הבל עתה תקנה שבלעה קרח שהוא קין ועלתה הארץ בריחיה בעדו, ואפשר שרמז בזה למ"ש הרב תורת חיים דכיון שירדו חיים אינם יכולים להתקן לבא בגלגול ע"ש באורך, וז"ש כבריח ארמון שנסגרו וננעלו שם כבריח ארמון ואין פותח, וסמך זה בעל המאמר לפסוק ויקח קרח שהכתוב הזה גם כן אתא לומר שלקח חלק רע של קין ובזה נטרד ונאבד, ונמצא דפסוק ויקח קרח ופסוק אח נפשע הם שני כתובים הבאים כאחד והן מלמדים בסתום חכמה כללות ענין קרח, ואפשר שזה היה כונת דתן ואבירם באומרם כי תשתרר עלינו גם השתרר במ"ש הרב האר"י זצ"ל שהדור ההוא רובו ככולו היו ענפיו של משה רבינו ע"ה וכמ"ש העם אשר אנכי בקרבו וקרח שנתוסף בו חלק קין מלבד חלק הבל היה רוצה לצאת מתחת רשותו, וז"ש דתן ואבירם המעט כי העליתנו להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו דאם היית לנו לעינים לעזר ולהועיל החרשנו כי תשתרר עלינו כי כלנו ענפי הבל, אבל עתה כי לא מצינו מנוח ואדרבא על ידך נתגלגל כי העליתנו וכו' אין הדעת סובל כי תשתרר עלינו ולא די שררתך עלינו שאנחנו משרש הבל גם השתרר על קרח שיש בו חלק קין והא ודאי לית דינא ולית דיינא, ומה שאמרו רב לכם כי כל העדה וכו' אפשר לומר במ"ש פ'

שני דיומא א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק אין ממנים פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחריו שאם תזוח דעתו אומרים לו חזור לאחוריך, וז"ש רב לכם הרבה גדולה ושררה לקחתם ונוהגים בשררה כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' וכלם ראוים לשררה כי קדש הם ומשכן לשכינה, וכי תאמרו אדרבא משום שהם קדושים ואין בהם דופי לכך אינם ראוים לשררה כי אין ממנים פרנס על הצבור אלא א"כ קופה של שרצים תלויה מאחריו ואהרן ומשה כן באו מיוכבד שעמרם לקח דודתו שעתידה תורה לאסור גם משה בא מיוכבד אחר שנשאת לאלצפן בן פרנך וחזר ולקחה עמרם לדעת התרגום המיוחס ליונתן ולזה הם ראוים לגדולה, א"כ ומדוע תתנשאו על קהל ה', והו"ל כדכתיב מדוע ומדוע כמ"ש משם הרב ווי העמודים בכמה דוכתי דוי"ו הנוספת מולדת תיבת דוגמתה וסמוכות שלו ממה שדרשו רז"ל (ב"ר) ויתן לך אלהים (בראשית כ"ז) יתן ויחזור ויתן, וכן יש לדרוש כאן מדוע ומדוע כלומר כי כל העדה כלם קדושים מדוע אתם נטלתם הגדולה ולא אחרים, ואם תאמרו דאדרבא אין השררה נאה למי שאין בו דופי וכמ"ש שם פ"ב דיומא מפני מה לא נמשכה מלכות שאול מפני שאין בה דופי ואתם יש בכם דופי א"כ ומדוע תתנשאו לנהוג שררה וגדולה יותר מדאי על קהל ה' שאין בו דופי, הלא הטעם שאין ממנים פרנס אא"כ קופה של שרצים היינו שאם תזוח דעתו אומרים לו חזור לאחוריך ואתם גם אתם אין לכם להתנשא על קהל ה', וכשמוע משה רבינו ע"ה דברי קרח ועדתו בחוצפא גדולה אשר סם המות נתון בתוכם בזלזול אביו וישמע משה ויפול על פניו.

ודרך אחרת אפשר לומר ונישב בעניותנו כמה חקירות הלא מראש מה מקום כחודה של מחט מצא לחלוק על הכהונה שגם על טעותו צריך למצוא איזה סרך טענה כי חכם גדול היה קרח כמשז"ל ומה גם גדולי ישראל רבים בתורה שטעו אחריו מה חשבו אפילו עילה כל דהו לחלוק על משה רבינו המפליא לעשות ממצרים ועד הנה, ועוד דפתחו כאמור כי כל העדה כלם קדושים וגמרו מדוע תתנשאו על קהל ה' ומדוע שינו את טעמם מעדה לקהל, ועוד דמאחר שאמרו בירושלמי פ' חלק דקרח אפיקורוס היה ואמר אין תורה מן השמים ולא משה נביא ולא אהרן כהן גדול איך נתרצה בעצת משה רבינו שיקטירו קטורת ומה לו בעצתו, ומה גם שהקטורת דבר מסוכן שעל ידו נשרפו נדב ואביהוא, ועוד מהו זה שאמר משה רבינו ע"ה והיה האיש אשר יבחר ה' לשון עתיד וכי הוא היה מסתפק על אהרן ח"ו, ותו דבתחילה לא אמר להם שאהרן יקטיר עמהם ובסוף הכניס גם אהרן, ותו להבין מאמר רז"ל פ' חלק וישמע משה ויפול על פניו מה שמועה שמע א"ר שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן שחשדוהו באשת איש שנאמר ויקנאו למשה במחנה

אמר רב שמואל בר יצחק מלמד שכל א' וא' קנא לאשתו ממשה שנאמר ומשה יקח את האהל והוא פלא, וכבר דשו ביה רבים, ועוד להבין התכת הכתובים ומאמר משה רבינו ע"ה דכתיב וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר ויודע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו שנראין הדברים כפולים ומכופלים.

ואפשר בהקדים מ"ש פ' הרואה דף נ"ה א"ר יוחנן אין מעמידין פרנס על הצבור אלא א"כ נמלכין בצבור שנאמר ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם בצלאל אמר ליה הקב"ה למשה הגון עליך בצלאל אמר ליה רבש"ע אם לפניך הגון לפני לא כל שכן אמר לו אע"פ כן לך אמור להם לישראל הלך ואמר להם לישראל הגון עליכם בצלאל אמרו לו משה רבינו אם לפני הקב"ה ולפניך הגון לפנינו לא כל שכן, עוד נקדים משז"ל ברבה סדר היום אמר משה רבש"ע לא כך ציותני ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו והרי עומדים עלינו להרגנו, אמר בקר ויודע ה' את אשר לו מהו כן וכו' וכשהבדלתי בין אור לחשך כך הבדלתי אהרן להקדישו בקדש הקדשים עכ"ל, ויש להבין אמאי משה רבינו ע"ה נקט קרא דואתה הקרב אליך ומה צורך בזה והול"ל עומדים עלינו להרגנו על הכהונה בלשון קצרה, עוד נקדים מ"ש הרב הגדול מהר"ר יעקב חאגי"ז והביאו הר' החסיד מהר"י אלגאזי בסוף מענה לשון כי בתרגום המיוחס ליונתן פ' חקת פירש בפסוק אעברה בארצך לא נטה בשדה ובכרם לא נשתה מי באר לא נאנוס אריסין ולא נשרגן בתולן ולא נבעול נשי גוברין, כינה לארוסה בשם שדה ובתולה בשם כרם, ובזה היה טעותו של דוד הע"ה כאשר בא אל בת שבע כי ראה מקרא שכתוב לא נטה בשדה ובכרם שפירושו ארוסות ובתולות ובפרשת מלך כתיב שדותכם וכרמכם יקח וסבר שהותרו למלך הארוסות אף דחמירי דהוו בסקילה וכ"ש אשת איש דהוי בחנק דמותרת למלך, ומשום הכי לא הרגיש במעשה דבת שבע עד בא אליו נתן הנביא, וכשנודע לו שחטא עשה תשובה וזה היה טעותו כשתבעה לאביגיל והתם ליכא למימר כמשז"ל בבת שבע דגט כריתות היה כותב וכו', וצ"ל דהיה טעותו פרשת מלך דכתיב שדותכם יקח ונשא ק"ו להתיר אשת איש למלך עד כאן דבריו. ועמ"ש שם בתרגום יונתן שם פ' חקת לעיל בפסוק לא נעבור בשדה ובכרם ע"ש, וכתב בס' פענח רזא לא חמור אחד מהם נשאתי פירוש ואיך תאמרו שאני לקחתי מלכות לעצמי והלא לא נהגתי משפט המלך אף בדבר אחד מכל המבואר בשמואל עכ"ד.

ובזה נבא אל הביאור דקרח נכנס ספק בלבו על מלכות משה וכהונת אהרן שלא נמלכו בצבור תחילה כמו שעשה משה רבינו ע"ה בענין בצלאל שבודאי שאמר להם כל הענין שכביכול נמלך במשה ללמוד דעת את העם ואשר ציוהו למלך עם ישראל, ונשא ק"ו

בעצמו דאם בדבר בצלאל רצה הקב"ה שימלך בישראל כ"ש בדבר המלכות והכהונה אלא ודאי מעצמו עשה ולא בדבר ה', וזו הטענה שטענו ואמרו כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' כלומר מה שהוא עושה הוא בתוכם ומדעתם והוא נותן כבוד לבניו על דרך שעשה בבצלאל ומדוע תתנשאו אתם מעצמכם על קהל ה' ומוכרח שהוא מדעתכם וה' לא ציוה, והתחיל בעדה וסיים בקהל לרמוז על הנשים על דרך שנאמר לא יבא בקהל ה', כלומר דמשה רבינו נעשה מלך ירום ונשא לקחת נשי ישראל דשדותכם יקח דכתיב גבי מלך היינו ארוסות ונדו נשואות דודאי פרשת המלך למשה רבינו ע"ה נאמרה, ואתא שמואל ואסמכה אקרא לדעת רבי יוסי דכל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו דקי"ל כותיה וכמו שפסק הרמב"ם וכדאמרינן בעלמא, וסבר קרח כאשר עלתה על דעת דוד המלך כמ"ש הרב מהר"י חגי"ז, וז"ש ומדוע תתנשאו על קהל ה' כלומר על נשו ישראל, וישמע משה שהבין רוע לבבם שחשדוהו מאשת איש שנתן עיניו בנשים ונעשה מלך במחשבה זו, ומטעם זה כל אחד קנא לאשתו ממשה דסברי כטעות קרח דשדותכם יקח הנאמר במלך היינו נשיכם בלי גט ואח"כ היא נאסרת לבעלה דכלי שנשתמש בו מלך אסור להדיוט, ולכן עשו המצאה זו לקנאת כל אחד לאשתו ממשה כדי שאח"כ יהיו אסורות מטעם סוטה ולא מטעם שנשתמש בה מלך, ולכן ומשה יקח את האהל כמו שסיימו בגמרא דפ' חלק כמש"ל, ורמוז בזה דטח מראות עיניהם דמשה רבינו ע"ה פירש מאשתו מטעם דהוא בעלה דמטרוניתא כמשז"ל בהאי קרא ומשה יקח את האהל ומה מקום לשטות זה אף כפי סברתם הכוזבת, ולכן וישמע משה ויפול על פניו מהבושה כמ"ש בתרגום יונתן ומראות חזקי מצח לבנות בנינים על קו תהו ואבני בהו.

ונמשכים בציי"ר של פגעים דתן, ואבירם סירכייהו נקטי חטאת פימו אמרי"ם המאררים המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש וכו', ויתבאר בהקדים מה שמצאתי בפירוש התורה ישן נושן כ"י להרב הקדוש אנשלמה אשתרוק זלה"ה שכתב שקרח טעה בראותו שלשלת גדולה יוצאה ממנו וחשב שהברירה שעשה משה רבינו ע"ה מהמנויים לחלקם לאנשים לא היה מפי הגבורה, וזה בשכבר ראה כי ברירת המרגלים לא הצליחה אבל מרו ועצבו, לזה חשב בעצמו שלא בירר אותם מפי הגבורה וגם חלוקת המנויים בשבט לוי חשב כי מעצמו עשאה ואחר שראה בעצמו שלשלת יוצאה חשב שאם יעשוה על פי גורל תעלה לגורלו היותר גדולה ולזה נסמכה פרשת מרגלים לענין זה עכ"ל, וממנו נקח לגדל ולחזק קוטב דרושנו כי ענין המרגלים ואשר לא נמלך בצבור כבצלאל על הכהונה ומלכות הן הנה היו שהחליטו קרח ועדתו בדעתם הכוזב דמשה רבינו ע"ה מפי עצמו ומדעתו עשה כל זה והיא לא תצלח כאשר אירע בענין המרגלים אשר בירר ושלח

לתקלה להם ולישראל, ומרעה אל רעה יצאו לחשוד ברבן של נביאים שנתן עיניו בנשים לקחתם מדין מלך כמדובר, וז"ש המעט כי העליתנו מארץ זבח חלב ודבש להמיתנו במדבר פחים טמנו לו על ענין המרגלים לרמוז שהוא מופת חותך שעושה מדעתו ולא ה' פעל כל זאת, וזה עמוד ברזל לסברתם, וז"ש המעט כי העליתנו להמיתנו והיית בעוכרינו לעשות מדעתך ולא עוד אלא כי תשתרר מעצמך להיות מלך גם השתרר לקחת נשותינו מדין מלך הנאמר שדותכם יקח, אף לא אל ארץ זבח חלב ודבש הביאותנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם לפתור שדה ממש ולעת כזאת רצית לקיים בנשותנו, ויחר למשה מאד על רוע מעלליהם ומחשבתם ובנינם על קורי עכביש ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי כלומר אף מה שפשוט בדין מלך דכתיב חמוריכם יקח לא חמור אחד מהם נשאתי, וכמו שפירש בס' פענח רזא ולא הרעותי את אחד מהם ליקח בנו ובתו למשרת ומשרתת כמשפט המלך, ואם הפשוט ודבר קטן שבמשפט המלוכה לא עשיתי ק"ו לקחת נשיהם בטענת דין שדותכם יקח ואעיקרא הוא טעות גמור דלאו בגווה דאשה קא משתעי קרא, ואם הדבר פשוט ורגיל אף בנשיאים עד שור עד חמור לא לקחתי ואח ובן אין גם אחד נשתמשתי ממנו מהיכא תיתי לקחת נשיהם והם דברי נרגן מבלי טעם וריח כלל.

ונחזור אל כוונתנו שטענו שלא נמלכו בצבור כדין פרנס שצריך לימלך כענין בצלאל ושגו ברועה כי מה ענין פרנס שהוא להתעסק בעניני צבור לכהונה שהוא לשרת לפני ה' והוא כהן לאל עליון שצריך שיהיה קדוש אשר רוח בו מצד החסד וכל כי הני מילי אינם למראה עינים ודוקא הוא יתברך בוחן לבות וכליות יכול לברר ואין איש אשר יוכל עשוהו, על כן בא דבר ה' אליו ואתה הקרב אליך אתה ולא אחר כידוע דתיבת אתה הוא מיעוט והכא הוא ממעט ישראל אתה דוקא הקרב אליך את אהרן כי אין בזה צורך המלכת הצבור, וזהו שמשה רבינו ע"ה בשמוע תלונתן דיבר משה מילין לצד עילאה כמשז"ל ברבה והבאתיו לעיל רבש"ע לא כך ציותני ואתה הקרב אליך כלומר שגזרת עלי ואתה לאפוקי אחר וכדברך עשיתי והרי עומדים עלינו להרגנו באומרם שלא נמלכתי עמהם ואני פי מלך שמור, ואמר לו ה' בקר ויודע ה' את אשר לו וכו' כשם שהבדלתי בין אור לחשך כך הבדלתי אהרן להקדישו, כלומר כשם שהבדלתי אני מעצמי בלי המלכה כן הבדלתי אהרן להקדישו ולא תחוש, ונמצא כי מאמר בקר ויודע ה' את אשר לו הם דברי ה', וז"ש וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר ויודע ה' וכו' כלומר שאמר להם מאמר ה' שאמר בקר ויודע ה' את אשר לו וז"ש לאמר בקר וכו' הכונה לאמר שיש אמירה מפי ה' בקר וכו' ופתרון זה הוא ואת הקדוש שהוא עתה והקריב אליו ולא כאשר עלתה

על דעתכם שימלך כביכול בכם אלא את אשר יבחר בו יקריב אליו והוא לבדו יעשה זאת עשו קחו לכם מחתות וכו' והיה האיש אשר יבחר ה' למחר הוא הקדוש עתה כבר הוא בקדושתו כמו שפירש רש"י ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי, כלומר שמעו והבינו מה אירע לבני לוי והם נדב ואביהוא שנשרפו בקטרת ולא הזכירם בפירוש לכבודם, ולכן דיבר אל קרח שהוא חכם ומבין ונמצאו כל דברי משה רבינו ע"ה נכוחים למבין, אך קרח ועדתו טעו בדבריו וסברו שגם הוא היה מודה שעשה מעצמו, ולכך אמר והיה האיש אשר יבחר לעתיד שגם הוא היה מודה שעשה מעצמו ולכך אמר והיה האיש אשר יבחר לעתיד שגם הוא היה מסתפק ועל זה נסמכו להקטיר קטורת כי אמרו הרי הוא עצמו נסתפק וגם עיניהם ישיתו דמשה רבינו הלך מעצמו לפייס לדתן ואבירם אמרו ודאי שרואה עצמו שעשה שלא כהוגן ולכך הוא משפיל עצמו ומתחילה ועד סוף טעו בדמיונם בסברות שדופות קדים וחשבו מחשבות לרדת חיים שאולה וכל קבל דנא משה רבינו ע"ה כי כל דבריו מדקרות חרב, ורמז להם ענין נדב ואביהוא וראה קושי ערפם של דתן ואבירם לכן חש שמא לא יתרצו בקטרת, לכך בסוף הכניס אהרן עמהם ובס' אמרי נועם ובס' פענח רזא כתבו שקרח לא רצה עד שילך עמהם אהרן וכתבו כן משם הראשונים ועמ"ש הרמב"ן זצ"ל.

ורוח אחרת אתנו בביאר מקראי קדש הנתנין למעלה ונקדים אשר שמעתי באומרים לי משם זקני רבני עיר קדשנו ירושלם ת"ו אשר בדורות שלפנינו בכונת פסוקי שלח לך וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה וכו' ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה וכו' אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת וכו' במדבר הזה יתמו ושם ימותו דיש לדקדק דכבר אמר במדבר הזה יפלו פגריכם ולמה חזר לומר ופגריכם אתם יפלו וכו', ועוד תיבת אתם טפלה, ותו להבין אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה להם דהוה ליה למימר דברתי זאת אעשה ומאי אם לא, אמנם בסנהדרין דף ק"ח ודף ק"י במתניתין ומתניתא פליגי ר' עקיבא ור' אליעזר דר' עקיבא סבר דור המדבר אין להם חלק לעוה"ב דכתיב במדבר הזה יתמו ושם ימותו יתמו בעה"ז ושם ימותו לעוה"ב ור' אליעזר סובר באין הם לעה"ב שנאמר אספו לי חסידי ע"ש, וצריך לדעת ר' אליעזר האי קרא דר' עקיבה במדבר הזה יתמו ושם ימותו מאי דריש ביה, והנה רז"ל אמרו דמשה רבינו נשאר במדבר להביא עמו לעתיד לבא דור המדבר ובכן הט אזנך ושמע ולבך תשית לדעת פירוש הכתובים הנז' דהנה מקדמי אר"ש כתיב וידבר ה' אל משה ואהרן לאמר נמצא דהיה הדיבור מדבר למשה ואהרן וכבר נגזרה גזרה אמור להם במדבר הזה יפלו פגריכם וכו' ועתה הדיבור מוסב אל משה ואהרן שעמם היה מדבר ואמר להם למשה ואהרן ופגריכם אתם יפלו

במדבר הזה ובניכם וכו' חוזר הדיבור לדור המדבר באופן כי מ"ש ופגריכם אתם חדשות הוא מגיד ומדבר לנכח אל משה ואהרן ועל שניהם הוא אומר ופגריכם אתם יפלו במדבר, שגם משה ואהרן עצמם ישארו במדבר, ויהיב טעמא למילתא למה צירף למשה ואהרן שגם הם יסתלקו במדבר ההוא אמר אני ה' דברתי דיבור קשה כלומר הגזרה היתה קשה אם לא כלומר אם לא תסתלקו אתם במדבר זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת במדבר הזה יתמו בעה"ז ושם ימותו לעוה"ב, אבל אם גם אתם תשארו במדבר יש להם תקנה לעוה"ב, ובהא ניחא דר' אליעזר לא חייש לקרא דבמדבר הזה וכו' דעליה סמיך ר' עקיבא דגם הוא דורש יתמו בעוה"ז ושם ימותו לעוה"ב אבל זהו אם לא ישארו משה ואהרן במדבר ודרשינהו לקראי על דרך האמור, זהו תורף דברי רבני ירושלם תו' אשר שמעתי אזן שמעה ותאשרם.

ובזה הבה נא אבא לביאור הכתובים דהנה כל הפרשה הזאת כצורתה לישראל נאמרה וכמפורש בכתוב אחר זה וידבר משה את הדברים האלה אל כל בני ישראל, ולפי זה ידעו כל ישראל מאז דגם משה ואהרן ישארו במדבר להביאם לעתיד לבא גם כתבו קצת מפרשים בפירוש הכתוב שלח לך אנשים לך להנאתך וסתם הענין אבל בסוף נתגלה דעל ידי המרגלים נתגלגל שישארו מ' שנה ומהא מטי ליה הנאה למשה רבינו ע"ה אשר חי ארבעים שנה אחרים במדבר בכבודו ובגדולתו דאם לא היה עון המרגלים היו נכנסים תכף לארץ ומוכרח היה דמשה רבינו ע"ה לא יכנס לארץ דכבר נגזר עליו עתה תראה אשר אעשה לפרעה ואין אתה רואה במלחמת ל"א מלכי כנען כמשז"ל, וא"כ מענין המרגלים מטי ליה הנאה והיינו מאי דאמר ליה רחמנא שלח לך להנאתך ולטובתך סוף המעשה במחשבה תחילה ע"כ דבריהם, ועוד נתבאר לעיל בדרוש שלח לך דהמרגלים היו להחזיק בארץ וכמ"ש בתרגום יונתן והמפרשים, וזה מורה דארץ ישראל אינה מוחזקת ולכן שלחו המרגלים לעשות חזקה, וז"ש דתן ואבירם ומפיהם לפידים יהלוכו כגחלי אש אורו"י הוא דקמור"ו נגד משה רבן המעט כי העליתנו מארץ זבח חלב ודבש להמיתנו במדבר דהיינו גזרת המרגלים כמו שפירש"י וטעם הגזרה הזו מכל הצער הגדול שנפתח במרגלים היינו כי תשתרר עלינו שאם היינו נכנסים לא"י היית צריך ליפטר תכף מגזרת עתה תראה ולהאריך לך ימי גדולתך ומלכותך לקינו לישאר במדבר מ' שנה כדי שתאריך ימים ותשתרר עלינו ותקטן זאת בעיניך אלא שדברת בשם ה' שלעתיד לבא אנו באים בזכותך, וזהו שאמרו גם השתרר שלא די שררתך בחיינו אלא גם השתרר לעת"ל, וכמו שאמרת ופגריכם אתם וכו' אם לא זאת אעשה וכו' ומי יכול לסבול שררה כזו כי אפילו המות לא יפריד שררתך עלינו, ועוד ברחו"ב נלי"ן תלונה גדולה כמלונ"ה במקשה,

וקשיא עלך ממה נפשך אף לא אל ארץ הביאותנו כלומר לא הבאתנו תכף אלא שלחת מרגלים ועל ידי זה לא הביאתנו דנתגלגל הדבר ונשארנו במדבר וזה מטעם דסברת ארץ ישראל אינה מוחזקת ולכן שלחת המרגלים וצויתם והתחזקתם ולקחתם להחזיק בא"י, וא"כ קשיא ותתן לנו נחלת שדה וכרם מנחה ונסכים דמוכח דארץ ישראל מוחזקת, וענין זה יתבאר לקמן בס"ד ומזה מוכח דלפי האמת גם אתה סובר דא"י מוחזקת, ועשית כל המצאה זו לשלוח מרגלים להתגולל עלינו להפילנו במדבר ולהשאר חי להשתרר עלינו מ' שנה.

ואומרם העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה לפי פשוטו אפשר לומר שהגם שקרח שהוא עיניהם ימות שמשה רבינו בתפלתו או על ידי שם ימיתנו כמו שהרג המצרים הם לא בשביל שמת קרח יחזרו אלא לא יעלו. ולפי מדרשו אפשר דהגם דהקב"ה גזר וכל מנאצי לא יראוה אפשר דאם יהיו סומין הותרו ללכת כי אף שילכו לא יראוה ואין זה ענין להא דתנן פ"ג דנדרים הנודר מרואי חמה אסור אף בסומין דהתם כדקתני טעמא שלא נתכון זה אלא למי שהחמה רואה אותו, אבל הכא דאמר רחמנא וכל מנאצי לא יראוה וכתיב כי כל האנשים הרואים את כבודי וכו' אם יראו את הארץ אפשר דאם יהיו סומין יכולים לבא דבראיה תליא, ואף דכתיב בתר הכי יפלו פגריכם וכו' אם אתם תבואו אל הארץ וכו' הא אמרינן בפ' יש נוחלין דלא נגזרה גזרה לא על פחות מבן עשרים דכתיב מבן עשרים שנה ומעלה ולא על יתר מבן ששים גמר ומעלה ומעלה מערכין וכו' ע"ש, נמצא דגזרת במדבר הזה יפלו פגריכם דכתיב בה אם אתם תבואו וכו' אינה על יתר מבן ששים ודתן ואבירם היו גדולים שהרי כשמשה היה רך בשנים ויאמר לרשע למה תכה רעך הם הם שהלשינוהו ומסתמא הם היו יותר גדולים ומשה רבינו היה למעלה משמנים וא"כ היו נצולים מגזרת אם אתם תבואו אל הארץ, והם דימו שעדין גזרת אם יראו את הארץ שייכא בהם שהיא כוללת כי לא פורש מבן עשרים ומעלה, ועל זה אמרו הגם דגזרת אם אתם תבואו לא שייכא, ואף אם יאמר האומר דגזרת אם יראו את הארץ ישנה בהם וינקרו עיניהם דאז מותרים לעלות דהם סומין ולא יראוה והם זקנים שלא נגזר עליהם אם אתם תבואו, עם כל זה לא יעלו.

ודרך רמז אפשר במשז"ל דמיתת הצדיקים מכפרת והצדיקים הם הם עיני העדה ואם ח"ו ימותו הצדיקים ויכפרו על ישראל ותתבטל גזרה זו של המרגלים אפ"ה לא יעלו, וז"ש העיני האנשים ההם תנקר רמזו בזה למיתת הצדיקים שימותו ויבטלו הגזרה עם כל זה לא נעלה. ועל דרך האמת פשוט אפשר במה ששמעתי שפירשו המקובלים מ"ש נתן עיניו בו ועשאו גל של עצמות שהענין כך הוא כי אין דבר בעולם יכול לחיות אם לא על

ידי ניצוצי קדושה שבו אם מעט ואם הרבה כדכתיב ואתה מחיה את כלם וגם הרשעים גמורים אי אפשר לחיות בלתי ניצוצי חדושה, והשלמים אנשי קדש שהיה בהם הרבה קדושה היו מיחדים ומקשרים ניצוצי קדושתם כי רבים וגדולים המה והיו לאחדים נגד הרשע וניצוצי קדושה המועטים, והקטנים שבו בראותם רוב קדושה אשר בצדיק אז ידלג חלק הקדושה אשר ברשע ויתחבר עם רוב קדושה אשר בשלם ההוא כי החלק מתדבק בכל וכאשר פרח מיניה הקדושה שברשע ישאר מת כי זהו חיותו, וז"ש נתן עיניו שהוא כינוי לניצוצות הקדושה שהיה מכוונם ומיחדם לקראת הרשע ואז חלק קדושה המחיה את הרשע רץ להתחבר עם הקדושה רבא שבצדיק ונשאר הרשע גל של עצמות כי החיות שבו חלף הלך ע"כ שמעתי. והנה המרגלים אמרו שהכנענים הם חזקים מאד ואם משה רבינו ע"ה אז יסי"ר משה ניצוצי הקדושה מהם ישארו גל של עצמות וישראל יירשו את הארץ באין אומר ואין דברים ובכל זאת לא יעלו, וז"ש העיני האנשים ההם תנקר על דרך נתן עיניו בו הנז' דהיינו שתוציא ניצוצות הקדושה מהכנענים וישארו פגרים מתים עם כל זה לא נעלה, וכשמוע משה רבינו ע"ה דבריהם כגחלי אש היטב חרה לו ויחר למשה מאד ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם לא חמור וכו'.

והנה אמרו רז"ל במדרש רבה אל תפן אל מנחתם אל תקבלם בתשובה היה צריך למקרא לומר אל תפן לעבודתם מהו אל מנחתם כך אמר משה לפי הקב"ה רבש"ע יודע אני שיש מאלו חלק באותה מנחה שהקריבו ישראל הואיל ופירשו אלו מבניך אל תסתכל בחלקם תניחנו האש ואל תאכלנו עכ"ל, ויש לדקדק דמנא להו שאמר משה רבינו תניחנו האש ולא תאכלנו הרי קרא קאמר אל תפן אל מנחתם שחלקם לא יעלה לרצון, ויראה משום דקשיא להו לרז"ל דאיך קאמר אל תפן אל מנחתם והרי המנחה הזו היא בשותפות כל ישראל ובכל שהוא ממנה כלם שותפין ויהי בהעלות המנחה היא בלולה מכל ישראל ולא נאה למלך המשפט שלא יפנה לחלקם שיש להם בה מאחר דכולא לגבוה סלקא, כי האף אמנם דלצד עילאה אין מקום לומר אין ברירה מ"מ מאחר דהיא העולה למנחה ויש להם חלק בה אל אמונה ואין עול לומר שלא יפנה לחלקם המעורב מאד מאד בכל כל שהוא ממנה, לכן פירשו רז"ל שחלקם תניחנו האש ולא תאכלנו, והענין כי מוכח בש"ס בקמא דשותף חולק שלא מדעת חבירו במקום פסידא ע"ש דף קי"ו, והנה כי כן משה רבינו ע"ה מלך ישראל וכלול מכלם בכי האי גונא רשאי לחלוק השותפות שלא מדעתם, והקב"ה הוא היודע שיעור חלקם תניחנו האש ויפרד השותפות, וז"ש במאמר הנז' הואיל ופירשו אלו מבניך אל תסתכל בחלקם כלומר דהם פירשו מישראל ועל

פי מדתם דין הוא להפריד שותפותם במנחה כשם שהם נפרדו וחלקם יהא מונח ולא תאכלנו האש דבכי האי גונא מצי שותף לחלוק וכאמור.

ולבא עד תכונת יושר אמרי אמת אשר דיבר משה רבינו ע"ה אל תפן וכו' לא חמור וכו' נקדים אשר פירש הרב מה"ש פרימו במאמרם ז"ל לא לן אדם בירושלם ובידו עון שהשני תמידין היו מכפרין דקשה דהתמידין היו מכפרין על השוגג ואיך קאמר לא לן אדם ובידו עון והרי אם הוא יש בו עון אין התמידין מכפרין, וניחא ליה להרב ז"ל במה שכתבו מן המפרשים דבתחילה אדם נכשל בשוגג ומהשוגג יבא אל המזיד ונשא עונו, ומאחר שהתמידין היו מכפרין על השוגג לא משכחת תו בידם עון דלא יתכן עון אלא בהקדמת שוגג וכאשר נמחק השוגג עון עצמו לא אתי זהו תורף דברי הרב ז"ל, גם נקדים מה שפירשו המפרשים במאז"ל שחשדוהו מאשת איש שהיתה הכונה במשז"ל כל המקבל שררה בשביל ליהנות ממנה אינו אלא כנואף, ואמרו רז"ל בירושלמי פ"ג דבכורים ורמוז בבבלי בקדושין סוף דף ל"ג על פסוק והביטו אחרי משה חמו שקיה חמו כרעיה אכיל הוא מיאודאי ושתי הוא מיאודאי הכל משל צבור עכ"ד, ונמצא לפי זה דהכא דכתיב וישמע משה ויפול על פניו ואז"ל ששמע שחשדוהו מאשת איש היינו ששמע שאומרים עליו שהוא נוהג שררה ליהנות משל צבור והשתא משה ידבר לפני ה' דברות שתים לסתור כל תלונותיהם ולאפוקי כל אשר דיברו שטנה עליו, פתח ואמר אל תפן אל מנחתם כמו שפירש"י יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל וכו' דכיון שהתמידין מכפרין על השוגג שלא יבואו למזיד, וזהו באדם כשר, וכמו שפירש הרב מהר"ש הנז' דאז אינו בא לידי עון, אמנם אלו שהזידו והתעיבו אל תפן אל מנחתם חלק שיש להם בתמידין ולא יקובל לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו לאות לבני מרי כי כל דברי שקר סבבוני בכחש, ומה שטענו שאני גזלתי משל צבור הלא לא חמור אחד מהם נשאתי אף כשהלכתי לצרכם דדינא הוא לשלם מה שהוצאתי בשבילם ועל כל זה לא לקחתי ואיך יתכן שאגזול משל צבור, או אפשר שכונת אומרו לא חמור אחד מהם נשאתי שכלם טענו את בעירם טעו"ן ברכה מהביזה כמ"ש בפ"ק דבכורות דף ה' ע"ב מה נשתנו פטרי חמורים וכו' שסייעו ישראל בשעת יציאתם ממצרים שאין לך כל א' וא' מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספא ודהבא של מצרים, ואמרו פ"ק דסוטה דף י"ג שכל ישראל נתעסקו בביזה והוא נתעסק ביוסף, וז"ש לא חמור אחד מהם שטענו מהביזה נשאתי אף שאני הייתי נושא ארונו של יוסף שעל כל ישראל מוטל ומצינא לאשתעויי דינא תנו לי חמור א' מהביזה כי שלוחכם אני לשאת ארונו של יוסף עם כל זה לא חמור וכו' ואם במותר לי לא לקחתי איך אפשר לגנוב

משל צבור, ומה שאמרו מענין המרגלים שהיתה כונתי לישאר חי מ' שנה ולהשתרר ככל הדברים הנתנין למעלה לא הרעותי את אחד מהם לא מידי היתה זאת להרע אף לאחד מהם וק"ו גזרה קשה לישאר במדבר.

ועוד אפשר לומר בטעם אל תפן אל מנחתן במשז"ל בפסיקתא שאלו לחכמה חטא מה עונשו א"ל הנפש החוטאת היא תמות שאלו לנבואה חוטא מה עונשו א"ל חטאים תרדף רעה שאלו לתורה חוטא מה עונשו א"ל יביא קרבן ויתכפר שאלו להקב"ה א"ל יעשה תשובה ויתכפר, ונמצא דמצד החכמה והנבואה החוטא לאו בר כפרה ואחת דתו הנה מיתת"ו, אך התורה אמר יביא קרבן ויתכפר ואלהינו מרחם אמר יעשה תשובה, ואלו שאמרו אין תורה מן השמים א"כ לדידהו אין להם כפרה דהשכל נותן וגם לפי החכמה והנבואה דלאו בר מהדר הוא ואין תשובה וכפרה לחוטא, ולכן אמר משה רבינו ע"ה אל תפן אל מנחתם לפי פשוטו קטרת שיקריבו מחר כמו שפירש"י, ולפי רז"ל חלק התמידין ואידי ואידי חד שיעורא דקרבנות לא שייכי בהן כיון דסברי אין תורה מן השמים וגם ממילא דאין להם תשובה בשגם רחמנא אמר יעשה תשובה ויתכפר לכי מדלית דאין הקרבן מכפר ק"ו דליתנהו בתשובה והיינו דתרגמה במדרש אל תפן אל מנחתם על הקרבנות וגם על התשובה.

העוד לנו חקור דבר כי הנה לעיל מזה אמרו במדרש בקר וידע ה' את אשר לו מה ראה לומר בקר ויודע אמר משה שמא מתוך רוב מאכל ומשתה אמרו דבר זה לכך אמר בקר אמר שמא בין כך ובין כך יעשו תשובה, לכך נאמר בקר ויודע, ואם כן אפוא איך בו ביום חזר בו משה רבינו ע"ה ואמר אל תקבלם בתשובה, ויש להשיב איזה תשובות ולעת הלום יאמר נא לקשור ולשנות פשט אל תפן אל מנחתם על הקטרת כמו שפירש רש"י ומדרשו על חלקם בתמידין ושלא יקובלו בתשובה, ונקדים אשר חכמים הגידו על פסוק זאת תורת זבח השלמים אמרו א"ה לבלעם למה אמר הקב"ה לישראל שיביאו קרבנות ולנו לא אמר א"ל בלעם קרבנות אינם אלא שלום למי שקבל התורה אתם פסלתם אותה ועכשיו מבקשים להקריב קרבן, ופירשנו בעניותנו בהקדמת המפרשים דיש לישראל עם הקב"ה דין אשה ובעלה כביכול וכתב הרמב"ם פכ"א דאישות האשה ששברה כלים בעת שעשתה מלאכותיה פטורה ואין זה מן הדין אלא תקנה שאם אין אתה אומר כן אין שלום בתוך הבית לעולם, וכתבו האחרונים דאף אם אינו בעת מלאכותיה פטורה, וזה טעם שהתורה אמרה יביא קרבן ויתכפר דמצד תיקון העולם כמו התקנה שכתב הרמב"ם אמרה דמשום שלום כיון דבקבלת התורה נעשו כדין אשה ובעלה למדה סניגוריא ואת הרחמ"ה לרחם על החוטא דהו"ל כאשה יושבת על המשב"ר כלי הבית דמצד תקנת

שלום הבית פטורה, ולכן אמרה תורה נפש החוטאת חיה תחיה אך יביא קרבן לעורר דמדינא חייב מיתה אך משום תקנת שלום הבית תבא הבהמה תחתיו, והוא אשר דיבר רעיא חגירא בלעם אליו גויים ידרושו למה לא נצטוו בקרבנות וא"ל קרבנות אינם אלא שלום למי שקבל התורה כי על ידי התורה נעשו כדין אשה ובעלה שפטורה האשה משום שלום.

ובזה נבא אל הביאור דמשה שפיר קאמר בקר ויודע שמא יחזרו בתשובה על הכל הן על אשר אמרו אין תורה מן השמים הן על כהונת אהרן כי בודאי יתמו חטאים ולא חוטאים ובפרט משה רבינו ע"ה המוסר נפשו לכפרת ישראל ודאי שאם היו חוזרים בתשובה ישמח משה שמחה שלימה, אך היה אפשר שיחזרו בתשובה על מ"ש אין תורה מן השמים ולא יזלזלו במצות כאשר עשו בציצית ומזוזה ונגעים וכיוצא ויקבלו התורה כאשר ציוה ה' את משה, ברם עוד הם מדברים על הכהונה והמבחן בזה אם יחזיקו בהקטרת הקטרת ובחלוקה זו אמר משה רבינו אל תפן אל מנחתם כפשטו על קטרת אשר הקטירו ולא יקובלו בתשובה ששבו על התורה שרוצים לקבל ולקיים כל התורה כיון שעודם מחזיקים במחלקת יצאו נצבים להקטיר קטרת ולהכי אפיקיה בלשון אל תפן אל מנחתם דדוקא אם מחזיקים במחלקת לעורר על הכהונה ולהקטיר הקטרת אז לא יקובלו בתשובה טל עון אין תורה מן השמים, אך אם ישובו מכל וכל ויאמינו כי הכל מאת ה' ולא עשה משה רבינו מדעתו שום דבר אז יקובלו ודאי, ברם אם כה יעשו לפקפק על הכהונה בשגם הם שבי"ם ללכת בדרכי ה' ובתורתו לא לרצון תהיה תשובתם וממילא חלקם בתמידין לא יקובל דהקרבנות הם שלום תקנת החוטא משום שלום ככל אשר דיברנו והם מחזיקים במחלקת אין להם עסק בקרבנות, ולפי זה הנה באו אל תפן אל מנחתם לקטורת ולחלק התמיד ולתשובתם הכל בקשר אמיץ.

וממוצא דבר אשר אמרו אין תורה מן השמים ולא משה נביא וכו' וכמ"ש בירושלמי אפשר שזה רמזו באומרם כי כל העדה כלם קדושים כלם שמעו בסיני אנכי ולא יהיה לך כלומר אין להם אלא אשר שמעו אנכי ולא יהיה לך וחוץ מזה אבדה האמונה בכל המצות ובתוכם ה' ואין משה נביא רק אם חפץ ה' איזה מצוה ישלח דברו ונקבל, וכלפי אשר משפט חרוץ לכופרים בתורה ונבואה דאם אין יכולים להורגם מסבבין להם מיתה ומורידין ולא מעלין כמו שהוא מבואר על השלחן הטהור בי"ד סי' קנ"ח ובח"מ סי' תכ"ה ע"ש. דין גרמא למשה רבינו ע"ה לברור להם מיתה להוריד באר שחת להראות שהם כפרו בתורה ונבואה שדינם מורידין ולא מעלין וגם הם ירדו חיים שאולה ובזאת יבחנו שאם תבלעמו ארץ נודע ה' משפט עשה על מעלם לכפור בתורה ונבואה ובמשפטי ירדו

בור שחת והן הן דברי משה רבינו ע"ה בזאת תדעון כי ה' שלחני וכו' אם כמות כל האדם ימותון אלה ופקודת כל האדם יפקד עליהם לא ה' שלחני ואם בריאה וכו' וירדו חיים שאולה וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה', הכונה כי אם כה יעשו להם תדעו כי נאצו וכו' והם כופרים בתורה ובנבואה ויאתה להם משפט זה דדינא הוא דמורידין ולא מעלין ומשום הכי קנס עליהם מיתה זו אחר שאין בידו להורגם וכל דרכיו דרכי משה משפט כתוב.

ובאופן אחר אפשר במ"ש בסוטה דף כ' ע"ב תניא אם יש לה זכות תולה וכו' ר' ישמעאל אומר שנים עשר חדש ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר דכתיב להן מלכא וכו' מאי אע"פ שאין ראיה לדבר דילמא שאני גויים דלא מפקיד דינא עלייהו ופירש"י דלא מפקיד דינא עליהו אין ממהרין מן השמים לפקוד עונותיהם בעה"ז אבל מישראל ממהרין ליפרע בעה"ז ומדקדקין אחריהם, והנה מה שיש לדקדק בגוף המאמר אנכי העירותיהו בצדק כפי קיצורי בקונטריסי אשר קרית"י לי פתח עינים על עין יעקב בס"ד והשתא אמינא מילתא לברר הענין, כי הלא במושכל ראשון ירגי"ש אדם מהא דאמרו בשבת דף ל"ב ע"א רב לא עבר במברא דיתיב ביה גוי אמר דילמא מפקיד דינא עליה ומתפסינא בהדיה, שמואל לא עבר אלא במברא דאית ביה גוי אמר שטנא בתרי אומי לא שליט, ופירש"י דילמא גוי מפקיד דינא על חטאיו ומתפסינא בהדיה ומשמע דרב במברא דאית ביה ישראל עבר אבל במברא דאית ביה גוי לא עבר כי חש דילמא מפקיד דינא עליה, ולפי סוגית סוטה איפכא הו"ל למעבד דגוים לא מפקיד דינא עליהו וישראל מפקיד דינא עלייהו, אמנם ל"ק מידי דהא והא איתא דגוים לא מפקיד דינא עליהו למהר להתפרע מעט מעט מהם בעה"ז ויושבים בשלוה וכשתתמלא סאתם קרואים והולכים לתומ"ם לאבדם ולהומם ותכף נלכדים בשחיתותם, לא כאלה חלק יעקב דישראל יש להם יסורין בעה"ז ונפרע מהם מעט מעט, ואף דהתם גבי זכות תולה לסוטה עסקינן ולר' ישמעאל אף דיש לה זכות לסוף י"ב חדש מתה מ"מ אפשר דר' ישמעאל סבר זכות תולה ואינה ניכרת וכרב יוסף דף ו' ע"א דלרבי מתנונה והולכת ולרבנן אינה מתנונה כלל, וזה דעת ר' ישמעאל די"ב חדש זאת האשה דתלתה לה זכות בריאה וטובה כנבוכדנצר שהיה בריא אולם בי"ב חדש, והיינו דקאמר אעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר דדילמא הא דאשכחן בנבוכדנצר דתלה לו לשנה ובשנה ההיא לא היה לו צער כלל היינו משום דגוים לא מפקיד דינא עליהו כלל בעה"ז, אבל הסוטה אפשר דימים שבינתים בין שתיה למיתה צער באשה יגדל נא דישראלית היא והיסורין האלו להקל מעליה, ולפ"ז נמצא החילוק שבין ישראל לגויים הוא בעה"ז דהגוים לא יש להם יסורין בעה"ז אבל כשתתמלא סאתם

ימותו תכף, והשתא התם בשבת קאמר מקמי הכי דגברי מבדקי בגשר וכיוצא, והיינו דאמר רב דלא עבר במברא דאית ביה גוי דילמא מפקיד דינא עליה דמי יודע אם לעת כזאת נתמלאה סאתו ויגוע בעונו ומתפיס בהדיה, לא כן ישראל דאף דיש להם יסורין בעה"ז מ"מ ה' שומר ישראל ואינם נטבעים אם לא שחייב מיתה דדין ד' מיתות לא בטלו ורב לא אזל עם ישראל רשע נמי.

ונבאר מאמר תמוה בירושלמי פ"ב דשבת הלכה ו' בהשפטו יצא רשע יצא צדיק לא נאמר אלא יצא רשע מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה עכ"ל, והוא תמוה ואפשר דקשיא ליה בכתוב דמאחר כי אלה דברי דוד הע"ה כלפי הרשע ואמר הפקד עליו רשע ושטן יעמוד על ימינו אמאי הוצרך להתפלל בהשפטו יצא רשע והרי זה פשוט מעצמו ונוסף גם הוא דהשטן הנה זה עומד עליו להזכיר רוע מעלליו וזו אינה צריכה לפנים דרשע הוא ורשע יצא, ובשלמא אי בעי רחמי שיהיה דינו לזכות ויצא צדיק הא ודאי צריכא רבה פרקליטין גדולים ואהניא צלותיה דזכו השתכחת ליה במקום שאמרו לחתום פי המקטרג ויעמוד מלאך מליץ טוב אבל להתפלל שיצא רשע יותרת היא, וז"ש יצא צדיק לא נאמר אלא יצא רשע כלומר דאם היה אופן דשייך לומר יצא צדיק הא ודאי צריכא למימר בעיא צלות"א אך עתה דכתיב יצא רשע הם דברי מותר, לז"א מכאן שאין השטן מקטרג וכו' כלומר דדריש יצא רשע שיצא מביתו ללכת בדרך דהגם שהתפלל הפקד עליו רשע וכו' מ"מ גברי לא מבדקי אלא במקום סכנה כגון מברא ומחזיק בדרך הוא הדבר אשר דיבר דוד הע"ה דלא נח רוגזיה עד אשר אמר בהשפטו יצא רשע מביתו לדרך ים או יבשה ואז ודאי מפקיד דינא עליה דאין השטן וכו', והיינו דמבדקי גברי ושפיר יליף מהכא שאין השטן וכו', ולבא אל כונתנו נקדים הא דאמרינן פ"ק דקדושין דף מ' סוף ע"א תנן התם אין מקיפין בחילול ה' אחד שוגג ואחד מזיד מאי אין מקיפין אמר מר זוטרא שאין עושין כחנוני מר בריה דרבינא אמר שאם היתה שקולה מכרעת ופירש"י אין עושין לו כחנוני המקיף לאדם פעמים רבות וגובה כל הקפותיו יחד אין עושין כך למחללי השם אלא נפרעין מיד, ואפשר דהיינו דקאמר משה רבינו ע"ה אם כמות כל האדם ימותון אלה ופקודת כל האדם יפקד עליהם, כלומר כי היכי דמפקיד דינא לישראל או לגויים יפקד עליהם דהיינו דישראל מפקיד דינא עליהו כמשפט כל יסור"י עולם בעה"ז ולגויים מפקיד כשתתמלא סאתם נפרעין מהם הכל בחדא מחתא, אמנם גברי היכא מבדקי בצאתם חוץ לביתם וכיוצא בשעת הסכנה כמו שנאמר ואלו לא יפקדו בהני גווני להתיסר יסורין בעה"ז ולא עד עומדם במקום סכנה אלא בריאה יברא וכו' ופצתה וכו' וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה' דאין לך חילול ה' גדול

מזה לכפור בתורה ובנבואת משה וכו' ואין מקיפין בחילול ה' אלא תכף נפרעים, וגם אם יש להם זכיות אם היתה שקולה מכרעת ויאבדו מן העולם כי כך היא המידה עונש חילול ה' ומה גם בחילול ה' כזה בקרב כל ישראל וביקשו לעקור הכל התורה והנבואה והכהונה כפי עוצם עונם יענשו בדבר מופלא.

עוד אפשר לתת טעם למשה רבינו ע"ה אשר הערה למות נפשם מיתה מנוולת כזו ויתבארו גם כן סדרן של כתובי"ם בס"ד ומראש מקדם אציגה נא עמך אשר ראיתי למורינו הרב הגדול שארנו מהר"ר ישראל זאבי זלה"ה בדרשותיו בסדר היום פירש שדתן ואבירם חלקו על משה רבינו בדת ודין כפי דעתם, ויתבאר הענין במאי דגרסינן פ' ר' ישמעאל דף ג"ן ע"ב אמר רב יהודה אמר רב ישראל שזקף לבנה להשתחוות לה ובא גוי והשתחוה לה אסרה מנא לן א"ר אלעזר כתחלת א"י דאמר רחמנא ואשריהם תשרפון באש מכדי ירושה היא להם מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו ואי משום הנך דמעיקרא בביטול בעלמא סגי אלא מדפלחי ישראל לעגל גלו אדעתיהו דניחא להו בע"ז וכי אתו גוים ופלחי לה שליחותא דידהו קעבדי הכא נמי ישראל שזקף לבנה וכו', ואיתא פ"ק דראש השנה בעו מיניה חבריא מרב כהנא עומר שהקריבו ישראל בכניסתם לארץ מהיכן הקריבוהו אם תאמר דעייל ביד נכרי קצירכם אמר רחמנא ולא קציר נכרי שלא הביא שליש ביד גוי, וכתבו התוס' ולא קציר גוי ואע"ג דירושה היא להם מאבותיהם כדאמרינן בע"ז פ' ר' ישמעאל דאמר אשריהם תשרפון באש מכדי וכו' מ"מ יש לו במה שזרע וכו' מתוך הדברים אתה רואה דהני סוגיות פליגי אהדדי אלא שהתוס' ניחא להו לתרצם באומרם דיש לו במה שזרע, אמנם אנכי הרואה בדעת הרמב"ם דסבר דפליגי הני סוגיות וקיים סוגית פ' ר' ישמעאל דסוגיא בדוכתא עדיפא ופסקה בהלכות ע"ז וסוגית ר"ה דחאה דדרשת קצירכם ולא קציר גוי השמיטה בדיני העומר והעיקר הוא דירושה היא מאבותנו הארץ וכל אשר בה וכל המחובר לה, ובזה ניחא הא דתרגם המתרגם בפסוק אשכול הכופר דודי לי בכרמי עין גדי וז"ל ומני ית בנוי דאהרן כהנא למקרב קרבנא על מדבחא ולנסכא ית חמרא על קרבנא ומנין הו"ל תמרא לנסכא הלא אינון במדברא לא אתר כשר לבית זרע ואף לא תאנין וגופנין ורמונין אלא הוו אזלין לכרמי עין גדי ונסבין מתמן אתכלין וענבין ועצרי מנהון חמרא וכו', אמנם לדעת הרמב"ם ניחא דהארץ וכל המחובר לה מורשה היא לנו וגבורי ישראל היו בוקעים והולכים לעין גדי ולוקחים משלהם ואין כאן לתא דגזל כלל דלא קרינן ביה קציר גוי דאין להם כלום אף במה שזרעו וכי נטלו ישראל דידהו נטלו וכו', ומינה אתה דן למנחת התמיד עשירית האיפה דמנין היה להם במדבר לא מקום זרע אלא דומיא דיין היו מביאין מחצצון תמר

וחדא מיניהו נקט וכו', ולדעתי ענין זה רמוז וכו' באמרם המעט כי העליתנו מארץ זח"ו להמיתנו במדבר אף לא אל הארץ וכו' כי דתן ואבירם נחלקו על משה ודרשי ובקוצרכם ולא קציר גוי ולא הוכשרו ישראל להביא בכניסתם לארץ אלא מתבואה שלא הכניסה שליש ביד גוי, על זה באו דברי ה' כגחלי אש במאמרם מאי אהנת לן כי תשתרר עלינו אדרבא מזיק אתה בידים אבשרא וארוחא נזקא ופלגו נזקא אבשרא כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר וזהו פלגו נזקא בהיותו נוגע לגוף, אמנם נזק שלם נוגע לנפש הוא אף כי לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו ואפ"ה ותתן לנו נחלת שדה וכרם באומרך לכו אצל האמוריים והביאו חטה למנחות ויין לנסכים ונמצא מזבח אוכל גזלות ותמידין שנתנו לכפרה נעשים קטיגור וכו' ויחר למשה וכו' אל תפן אל מנחתם מנחת התמיד וכו' דשוייהו אנפשיהו חתיכה דאיסורא וכו' ע"כ לשון הרב מהר"י זאבי ז"ל בקצור.

ובטרם אקרב להתבסס בדברי רז"ל רגע אדבר כי הנה כתבנו לעיל בעניותנו פ' וישב דף כ"ט דמקשו מסוגית ע"ז הנז' למאי דאמרינן בבתרא דף קי"ט דרב יהודה אמר שמואל מוקי למתניתין דבנות צלפחד נטלו חלק בכורה ביתדות אהלים ורבה אמר ארץ ישראל מוחזקת ואותביה מדתניא דמשה רבינו ע"ה נסתפק אם בנות צלפחד נוטלות חלק בכורה ואם א"י מוחזקת מאי ספקא ומסיק דמשה רבינו ע"ה היא גופא מספקא ליה דכתיב ונתתי אותה לכם מורשה ירושה היא לכם מאבותיכם או שמורישין ואינם יורשים ופשטו ליה תרויהו, ולפום סוגיין דע"ז מאי מספקא ליה למשה רבינו ע"ה אי א"י מוחזקת לפשוט מקרא דכתיב ואשריהם תשרפון באש דמוכח מיניה דא"י מוחזקת כמו שהכריח ר' אלעזר דבשלמא אם א"י מוחזקת ניחא כדר' אלעזר אלא אם אמרת א"י אינה מוחזקת בביטול בעלמא סגי וליכפינהו ולבטלו, ועתה במשך ימי הדפוס השמש יצא על הארץ ס' בנין אריאל מהגאון שושילתא דבי נשיאה מהר"ר שאול אב"ד דק"ק אמשטרדם וראיתי שם פ' פנחס שהקשה קושיא זו והוא נר"ו מארא קמא דקושיא זו שכתב שם שהקשה אותו לכמה חכמים, ושם ראיתי מה שנדחק הר' נר"ו, ובמקום אחר כתבתי באורך בענין בזה בס"ד, ולעיל פ' וישב כתבנו בעניותנו דהא גופא קשיא על שמואל דסבר לקושטא דמילתא דאין ארץ ישראל מוחזקת דאוקמה ביתדות אהלים מה יענה להך קרא דכתיב ואשריהם תשרפון באש דמדר' אלעזר ידענו דאין לו פתרון אלא אם נאמר א"י מוחזקת.

ועוד שמעתי מקשים דהכא שמעינן לשמואל דסבר דא"י אינה מוחזקת כאמור ושמעינן ליה בע"ז דף מ"ו ע"א דאמר רב יהודה אמר שמואל ישראל שזקף לבנה להשתחוות לה

ובא נכרי והשתחוה לה אסרה והיינו כדאמר רב יהודה משמיה דרב גופיה דף נ"ג ושם פירשה ר' אלעזר מקרא דואשיריהם במונח דא"י מוחזקת והני בי תרי דשמואל סתרא"י נינהו ורב יהודה הוא דאמר שתים זו משם שמואל, והנני מוסיף לדקדק דמדברי רש"י שם בדף מ"ו משמע דהוה גריס בדף נ"ג אמר רב יהודה אמר שמואל ולא כגירסתנו דגרסינן אמר רב ולפ"ז ר' אלעזר טעמא טעים לשמואל במונח דא"י מוחזקת, ואיפכא שמעינן ליה פ' יש נוחלין כמו שאמרנו. ומה שהבאתי לעיל פ' וישב דברי הראב"ד שמצאתי בחידושי הראשונים כי עתה ראיתי שכן כתב הריטב"א בחידושיו המודפסים בשם הראב"ד גם כן ע"ש, ולעיל שם ישבנו בעניותנו לקושית הרב הגאון הנזכר במ"ש בסנהדרין דף נ"ה ע"א בעו מיניה מרב ששת גוי הבא על הבהמה מהו תקלה וקלון בעינן והכא תקלה איכא קלון ליכא או דילמא תקלה אעפ"י שאין קלון, אמר רב ששת תניתוה מה אילנות שאין אוכלין ואין שותין ואין מריחין אמרה תורה השחת שרוף וכלה הואיל ובא לאדם תקלה על ידם המתעה חבירו מדרכי חיים לדרכי מיתה עאכ"ו, ופירש"י אילנות של אשרה דכתיב בהו תשרפון וכו' אלמא תקלה אעפ"י שאין קלון דאשרה לגוי אינה קלון אלא תקלה שאף הם הוזהרו על ע"ז עכ"ל, ולפ"ז יש לישב כל הקושיות דמשה רבינו ע"ה לצד שא"י אינה מוחזקת הוה מפרש טעמא דאשרות הואיל ובאת תקלה על ידן כבריתא דסנהדרין הנז' ולהכי הוה מספקא ליה אם א"י מוחזקת, ושמואל סבר הכי לקושטא דמילתא בטעם האשרות וא"י אינה מוחזקת וככל הכתוב לעיל, וצריך לומר דהאי דינא דישראל שזקף לבנה להשתחוות לה ובא גוי והשתחוה לה אסרה אינו תלוי דוקא למ"ד א"י מוחזקת אלא גם מ"ד דא"י אינה מוחזקת וסבר דטעם האשרות לפי שבאת תקלה על ידן מ"מ הדין דין אמת מצד הסברא דישראל שזקף לבנה להשתחוות לה גלי דעתיה דניחא ליה בע"ז וכי אתי גוי פלח לה שליחותיה קעביד, והוא טעם כעיקר ואין צריך לראיה אלא דר' אלעזר למאי דקי"ל א"י מוחזקת עשה סמוכות לסברא זו מדכתיב ואשיריהם תשרפון באש ואה"נ דבלא סמך זה האיכא טעם לשבח מצד הסברא, ומטעם זה גם שמואל דסבר א"י אינה מוחזקת סבר דין ישראל שזקף לבנה וכו' דהגם דלדידיה קרא דואשריהם מטעם באת תקלה מ"מ מודה בדין מצד הסברא ובהכי נתישבו כל הקושיות.

ומכלל הדברים נדעה נרדפה מ"ש הרמב"ם פ"ח דע"ז ישראל שזקף לבנה להשתחוות לה ולא השתחוה לה ובא גוי והשתחוה לה אסרה בהנאה שזקיפתה מעשה, ולכאורה איכא למידק דשבק טעם הש"ס דגלי דעתיה דניחא ליה וכו' וטעמא טעים כאשר אהב שזקיפתה מעשה ובספרן של צדיקים הנמצאים אתי לא ראיתי מי שהעיר בזה, ויראה

דהרמב"ם הוקשה לו דלפום טעמא דר' אלעזר דיליף מואשריהם האי דינא לא סליק אלא למ"ד א"י מוחזקת והרי שמואל דסבר א"י אינה מוחזקת מודה בדין זה וכקושיין, על כן שפר קדמיה דדין זה לא תלי בהא והיה טעמו שזקיפתה מעשה והיינו כמ"ש בירושלמי פ"ו דדמאי דאף דאין שליחות לגוי אם סייעו קצת הוי שליחות, והיינו כדאמרינן בתוספתא סוף פ"ק דתרומות גוי שתרם את של ישראל והבעלים מקיימין על ידיו תרומתו תרומה והוא מ"ש בירושלמי במאמין על ידיו, וזה כונת הרמב"ם שזקיפתה מעשה והוי מסייע לגוי המשתחוה ובזה יש שליחות, ונקט הרמב"ם טעם זה דהוי טעמא רויחא לכולי עלמא, ואין כאן מקום להאריך עוד בזה.

ומעתה אבא העי"ר על דבריו של גדול הרב מהר"י זאבי שהבאתי לעיל שכתב דדעת הרמב"ם דסוגית ע"ז פליגא אסוגית ר"ה וקיים סוגיות פ' ר' ישמעאל דסוגיא בדוכתא עדיפא ופסקה בה' ע"ז וסוגית ר"ה דחאה ודבריו קשים דדין זה דישראל שזקף לבנה אינו תלוי בהא דא"י מוחזקת, ועד ממהר דשמואל מודה לדין זה וא"כ תו ליכא למימר סוגיא בדוכתא עדיפא ולדחות סוגית ר"ה, ותו שהרב כתב דהרמב"ם פסקה בה' ע"ז ואיברא דפסק הדין אבל ישנו בנותן טעם שזקיפתה מעשה, ולכאורה הוא טעם מחודש ואינם דברי ר' אלעזר, ובעניותנו הראנו פנים לדעת הרמב"ם כאמור ואדרבא לדברי הר"מ אין ענין לדין זה הא דא"י מוחזקת וא"כ איך דחה סוגית ר"ה, ותו אשתמיטיתיה סוגית בתרא הנז' דלדידיה דסוגית ר"ה נדחה קרי לה הרמב"ם הול"ל דסמיך אסוגית בתרא הנז' דאותביה לשמואל דסבר אינה מוחזקת מבריתא דבנות צלפחד ואסיק רבא דמאי דתנן ושני חלקים שהיה בכור היינו דא"י מוחזקת וכן פירש הרמב"ם בפירוש המשנה דנטל שני חלקים משום דא"י מוחזקת וכן הרי"ף והרא"ש שם פירשוה דא"י מוחזקת ולא הביאו אלא דברי רבא ע"ש, והא הו"ל להרב הנז' לומר דהרמב"ם דחה סוגית ר"ה מכח סוגית בתרא דהכי אזלי מתניתין ומתניתא ושמעתא דא"י מוחזקת.

חזרנו על המקרא אשר הרב מהר"י זאבי ז"ל לימדנו להועיל דטענת דתן ואבירם על משה רבינו ע"ה היתה איך היו מקריבים מנחה ונסכים מן הגזל אשר לא כדת דקצירכם ולא קציר גוי וכו' כמש"ל, ואנן בעניותין נבא להרחיב הדברים כפי קצורנו, כי בסוגית בתרא הנז' מפורש דמשה רבינו היה מסתפק אם א"י מוחזקת והא דכתיב ונתתי אותה לכם מורשה יש להסתפק אם הכונה מורשה שירושה להם מאבותיהם וא"י מוחזקת או אם הכונה דמורישין ואינם יורשין וא"י אינה מוחזקת וכמש"ל, והן קדם הרי מבואר מתרגום אשכול הכופר ומדרשת הרב הנז' דמשה רבינו עליו השלום הוה פשיטא ליה דא"י מוחזקת ועביד עובדא משום איקרובי מגופני וחיטי הגוים, ואף דבגמרין בסוגית

יש נוחלין הנז' קאמר דמשה מספקא ליה הש"ס אצטריכא ליה ליתובי ההיא בריתא דר' חדקא גופיה דשמעינן ליה דבנות צלפחד נטלו חלק בכורה דא"י מוחזקת הוא ניהו קאמר דמשה רבינו ע"ה אסתפק אי יטלו חלק בכורה ואצטריך הש"ס לאוקומיה דהיה מסתפק אם א"י מוחזקת, אמנם לשיטת התרגום הדרשא תדרש דמשה רבינו הוה פשיטא ליה דא"י מוחזקת ולא היה מסתפק בחלק בכורה דבנות צלפחד, ואפשר לומר דתלונת דתן ואבירם היתה מיוסדת בפירוש הכתוב ונתתי אותה לכם מורשה דיש שני פירושים או ירושה להם מאבות וא"י מוחזקת או מורישים ואינם יורשים וא"י אינה מוחזקת וכדאמרן, וז"ש אף לא אל ארץ זח"ו הביאותנו ופירש"י אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת במדבר הזה יפלו פגריכם, וזהו שהשיגו דתן ואבירם על משה רבינו ע"ה לפי דעתם דהא כתיב ונתתי אותה לכם מורשה אני ה', וקודם גזרת המרגלים ניחא דהיית סובר דמורשה היינו ירושה היא להם מאבותיהם וא"י מוחזקת ומהאי טעמא היית מביא יין וחיטים מכרמי עין גדי דארץ ישראל מוחזקת וגוי אין לו במה שזרע אבל עתה אחר גזרת המרגלים אגלאי מילתא דפירוש הכתוב ונתתי אותה לכם מורשה הכונה שמורישים ואינם יורשים וא"י אינה מוחזקת ודרשינן קצירכם ולא קציר גוי וגזל אתה מקריב מן הגוים ופסול למזבח, והוא אומרם אף לא אל ארץ זח"ו הביאותנו דייקא לנו, ולפ"ז פירוש מורשה שמורישין ואינם יורשין ומאחר שכן זו רעה חולה ותתן לנו נחלת שדה וכרם שאתה מביא יין וחיטים להקריב באומרך שהיא נחלתנו, וליתא דפירוש מורשה אינו ירושה לכם מאבותיכם אלא מורישין ואינם יורשין, זה היתה תוקף ועוצם טענתם ורוח יזרעו דפירוש מורשה תרוייהו כדאמרו בש"ס שם בבתרא ופשטו ליה תרוייהו וכו'.

ולפום מאי דכתיבנא בעניותין בסמוך ולעיל פ' וישב דלמ"ד א"י אינה מוחזקת קשיא ליה קרא דכתיב ואשריהם תשרפון באש דליכא לאוקומיה כר' אלעזר פ' ר' ישמעאל דא"י מוחזקת ומדפלחו עגל וכו' ומוכרח לפרש ביה כדתניא בסנהדרין ומה אילנות אמרה תורה השחת שרוף וכלה המתעה את חבירו מדרכי חיים לדרכי מיתה עאכ"ו וכמו שנתבאר לעיל, א"ש הא דכתיב ויחר למשה מאד אחר דברי דתן ואבירם דהשתא אחר המה מלינים ותתן לנו נחלת שדה וכרם וסברי דא"י אינה מוחזקת ומורשה שמורישין ואינם יורשין א"כ מוכרח דיאמרו דטעם ואשריהם תשרפון באש כבריתא דרב ששת דאמרה תורה השחת שרוף וכלה לפי שבאת לאדם וכו', דבשלמא אי סברי א"י מוחזקת אמרינן דטעמא דשליחותיהו עבדי אבל השתא דסברי א"י אינה מוחזקת תו ליכא למימר הכא דהיא ע"ז של גוי ובביטול סגי ומ"ט נצטוו השחת שרוף וכלה מוכרח שבאת לאדם

תקלה, והשתא איכא ק"ו ומה אילנות וכו' המתעה את חבירו וכו' כדתניא בבריתא והייינו ויחר למשה מאד דמטוניהו לפי שיטתם הי"ל לישא ק"ו למתעה את חבירו וכדתניא, וז"ש בזאת תדעון וכו' כלומר גם אני אבחר דרככם דלפי צד זה דא"י אינה מוחזקת מוכרח דטעם האשירה לפי שבאת לאדם תקלה ובזאת תדעון כי ה' שלחני דלפום קושטא דאנא שליחא דרחמנא אתם מתעים את ישראל מדרכי חיים לדרכי מיתה ולפי סברתכם עצמה נתחייבתם כדין האשרה שלא יהיה לכם זכר וזכרון, וז"ש אם כמות כל האדם ופקודת וכו' דיהיה להם זכר אפילו לומר זה קבר פלוני לא ה' שלחני דלא מנכר שהתעו את ישראל אם ימותו כמות כל אדם ואם בריאה וכו' ולא יזכר שמם עוד וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה' שהם מתעים לישראל ודינם כאשרה לפי דעתם השחת שרוף וכלה שלא יהיה להם זכר.

ובהא אשכחנא פתרי משום יתובי דעתא דאחר הרעש אש יצאה ותלהט קרח ועדתו ויאבד כל זכר למו וארץ מתקוממה לבלע ולהשחית כתיב וילונו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המיתם את עם ה', ובאמת לכאורה יפלא מאי דעתיהו אחר כי עיניהם הרואות בדבר אשר זדו קרח ועדתו לחלוק על משה ואהרן וכפרו בתורה ובנבואה ומי כהחכם ויודע פצ"ר כמשה רבינו ע"ה הפליא לעשות לדבר להם ולפייסם ושלח לקרא לדתן ולאבירם ולא באו והלך בעצמו אליהם והם היו מוסיפים על חטאתם פשע, ואחר כל זה איך לא יראו לדבר ומה מקום ופתח כל שהוא מצאו להתלונן, ועוד נבין אומרו לאמר אתם המיתם וכו' דתיבת לאמר לכאורה אין לה מקום פה. וטרם נבא לישב זה אמרנו נבא העי"ר בהמשך כתובים הבאים אחר זה ומה הגיע אליהם על תלונתם וכה תוארם וידבר ה' אל משה לאמר הרומו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע וכו' ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטורת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם כי יצא הקצף וכו' ויקח אהרן כאשר דיבר משה וירץ אל תוך הקהל וכו' ויתן את הקטורת וכו' ותעצר המגפה ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר ושבע מאות מלבד המתים על דבר קרח וכו' והמגפה נעצרה. ויש לדקדק אומרו הרומו מתוך העדה והיה ליה לומר הבדלו מתוך העדה כמו שאמר לעיל, ועוד דכבר אמר ותעצר המגפה ולמה חזר לומר והמגפה נעצרה, ועוד פסוק ויהיו מתים במגפה וכו' אין זה מקומו כי אם בסוף, ועוד אומרו מלבד המתים על דבר קרח יתר והוא דבר פשוט כי הנהו אזיל לבי בלעי ורחוקות קצ"ף שור"ף.

ואשכחן מרגניתא להרב החסיד מר זקינו כמהר"ר אברהם אזולאי בעל חסד לאברהם זלה"ה בביאוריו למקרא כ"י שפירש במה שאמרו בפסיקתה הרומו כמרים תרומה מן

החולין ולפי זה כשאמר ה' הרומו מתוך העדה הזאת היתה הכונה שלא ינצלו כי אם כשיעור תרומה אחד מארבעים ומסך שש מאות אלף אחד מארבעים המה יעלו לסך חמשה עשר אלף, ולכן כאשר שמעו משה ואהרן גזרה רעה, וזוהי שקשה ויפלו על פניהם כי לבטלה לגמרי אי אפשר כי כבר נתנה רשות למשחית לחבל אך ויפלו על פניהם להתפלל שיהיה להפך שתרומה ימותו והשאר ישארו, ולכך ציוה משה לאהרן להוליך מהרה הקטורת לפייס ולהגביר הרחמים שתתקבל תפלתם שיהיה הפך הגזרה וכשראה אהרן שכבר מתו כשיעור דאי אפשר בלאו הכי ותעצר המגפה ואחז המלאך שלא ימית עוד, ומה שאמר מלבד המתים על דבר קרח וכו' דבר גדול השמיענו דלא זו שנתקבלה תפלת משה ואהרן להפוך הגזרה ולהציל רוב ישראל רובא דרובא אף זו כי לא כלו רחמיו ואף סך ט"ו אלף בשלימות לא מתו כי צירף אליהם המתים על דבר קרח שהם כשלש מאות דהיינו ר"ן מקריבי הקטרת אלו הן הנשרפין וקרח דתן ואבירם ונשיהם וטפם כחמשים נפש הם שלש מאות ואלו נצטרפו עם י"ד אלף ות"ש שמתו במגפה וכלם יעלו ט"ו אלף שהוא אחד מארבעים בת"ר אלף כתרומה, וז"ש ויהיו המתים במגפה י"ד אלף ושבע מאות מלבד המתים על דבר קרח שגם הם עלו להשלים ט"ו אלף בחסד עליון ובכל זאת המשחית לא האמין לדברי אהרן עד שהביאו אל משה אל אהל מועד כמשז"ל, ואז נתברר שנסתלקה הגזרה ושמע אל תפלתם, ואז אחר שכבר נתברר כתיב והמגפה נעצרה שנתקיימו הדברים מפי ה' ולא נשאר פתחון פה למקטרג והמגפה נעצרה ודאי, עד כאן דברי הרב מז"ה זלה"ה.

ובהכי אתנח לי מאי דהקשו המפרשים שהרי רז זה לעצור המגפה בקטורת מלאך המות עצמו מסרו למשה רבינו עליו השלום כמשז"ל בש"ס פרק רבי עקיבא וכל קבל דנא אמרו רבותנו ז"ל והביאו רש"י שאהרן אחז את המלאך והעמידו על כרחו א"ל הנח לי לעשות שליחותי א"ל משה ציוני לעכב על ידך א"ל אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה א"ל אין משה אומר כלום אלא מפי הגבורה וכו' ע"ש. והשתא יקשה כיון שהוא עצמו ידע הסוד שהקטרת עוצר המגפה ומידו היתה זאת למשה רבינו ע"ה מה לו כי יזעק, אבל על פי דברי מר זקנינו הרב זלה"ה ניחא דאין הקטרת מועיל אלא כשלא נגזר סכום אשר ימותו אבל אם נגזר על סך קצוב לא יועיל הקטורת, והכא המלאך היה במונח ראשון כי ח"ו ט"ו אלף ינצלו והשאר ימותו כפשט הרומו מתוך העדה שבמספר תרומה ינצלו והשאר ינגפו ולזה אינו מועיל קטרת, ולזה א"ל הנח לי לעשות שליחותי כי באמת אמרו שהקטרת מכפר וכאשר אנא נפשאי יהבית מתנה גנוזה למשה רבינו ע"ה אבל אין זה כשנגזר הסכום, וא"ל משה ציוני שאעכב על ידך שפירוש הרומו היינו

שתרומה ימותו, לזה אמר אני שלוחו של מקום ורואה אני כי הרומו מתוך העדה הפירוש הפשוט הוא כי כסך תרומה אחד מארבעים ימלטו, אמר לו אהרן אין משה אומר כלום אלא מפי הגבורה שנתרצה בזה כי תרומה ימותו והשאר ינצלו, וכשבאו לאהל מועד לפני משה רבינו ע"ה ידעו נאמנה שנתרצה הקב"ה בזה ותעצר המגפה.

רק זה נשאר לדקדק בכתובים הללו כי משה רבינו ע"ה אמר קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת והולך מהרה והדבר מבואר שציוהו לשים קטרת ואח"כ ללכת מהרה אל העדה, ועינינו הרואות עובדא דאהרן להפך דכתיב וירץ אל תוך הקהל וכו' ויתן את הקטרת אלמא שהלך ורץ עד הגיעו תוך הקהל ואח"כ נתן הקטרת וזה הפך ציווי משה רבינו ע"ה דלא נתן הקטרת עד שהלך וראה הנגף, ולא עוד אלא דכתיב ויקח אהרן כאשר דיבר משה ונראה ח"ו ששינה ממה שאמר לו משה, וכבר ראשונים שאלו שאלה זו כאשר עיניך תחזינה להרב מופת הדור מהרח"א זלה"ה בס' עץ החיים שהביא דברי התייר הגדול מהרימ"ט בזה והוא פירש בענין אחר הלא בספרתו נפלאות מתורתו, ולי ההדיוט אפשר לומר במ"ש במס' מנחות דף נ"ט ע"ב א"ר יצחק בר יוסף א"ר יוחנן נתן שמן כל שהוא על גבי כזית מנחה פסל מ"ט לא ישים שימה כל דהו משמע עליה עד דאיכא שיעורא, נתן כזית לבונה על גבי משהו מנחה פסל מ"ט לא יתן כתיב עד דאיכא נתינה וכו' למדנו דשימה כל שהוא ונתינה בכזית וסוגיא זו נעלמה מהרב כלי יקר ריש פ' ראה ע"ש, ואין כאן מקום להאריך בדבריו, ובמקום אחר הארכתי קצת ועל פי סוגיא זו אפשר דמשה רבינו ע"ה ציוהו לשים כל שהו קטורת תכף קודם שילך לעורר הרחמים ואח"כ כשילך שם יתן כזית שהוא שיעור הקטרה וז"ש ושים קטרת פירוש כל שהוא והולך מהרה אל העדה לגמור לתת כזית ולא יהיה הפסק בין זה שהתחלת להקטיר וטרם יכבה וכפר עליהם, היינו שיתן קטרת כהוגן נתינה בכזית, ויקח אהרן כאשר דיבר משה דהיינו מחתה ואש ושימת קטרת כל שהוא וירץ אל תוך הקהל נזדרז ובו ירוץ צדיק כדי שלא יפסיק הקטרת ויתן את הקטרת נתינה ממש ויכפר על העם וכמו שציוהו משה רבינו ע"ה ולא שינה שום דבר.

אתאן לרישא למען דעת מה מצאו מקום ישראל לומר למשה ולאהרן אתם המיתם את עם ה', ועל פי הקדמתנו אפשר לומר כי הנה ממעשה רב שהיו לוקחים יין וחיטים מכרמי עין גדי הדבר הוא מוכרע דא"י היא מוחזקת וכפ"ז ואשריהם תשרפון פירושו דשליחותיהו קעבדי וכדר' אלעזר פ' רבי ישמעאל, וכפ"ז אין כאן ק"ו למתעה חבירו כבריתא דרב ששת בסנהדרין, אלא דמשה רבינו ע"ה גזר מיתתם וביאר עליה דמדויל ידיה משתלים העם הזה עדת קרח, דלפי שיטתם דא"י אינה מוחזקת ושפכו עליה סוללה

רבן דחפו דאיך היה מקריב מנחות אשר לא כדת אם כן ואשריהם תשרפון מוכרח דטעמא הואיל שבא תקלה על ידם, ויש לדון ק"ו המתעה את חבירו וכו' וכן עלתה להם דאבד זכרם, וסברו ישראל דלפי האמת לא נתחייבו מיתה מאחר דלקושטא א"י מוחזקת וטעמא דאשרה משום דשליחותיהו עבדי וליכא ק"ו המתעה חבירו וכו', וז"ש אתם המיתם את עם ה' שדנתם אותם לפי שיטתם אף שלפי האמת ליכא ק"ו דטעמא דאשרה הוא דא"י מוחזקת וכו' כאשר בעינינו ראינו שאתם מקריבים מנחה ונסכים מכרמי עין גדי, וז"ש וילונו וכו' לאמר אתם המיתם וכו' כלומר בשביל אמירה בעלמא שאמרו אף שאינה אמת אתם המיתם וכו' אמנם טעו בזה דאף אי טעמא דאשרה משום שליחותיהו וכו' מ"מ משפט מות לקרח ועדתו דקי"ל הרודף חבירו להורגו כל ישראל מצווים להצילו ואם אינם יכולים להצילו באחד מאבריו הורגים אותו וכמה שכתב הרמב"ם פרק א' דרוצח והטור חשן משפט סי' תכ"ה, וכתב מהרשד"ם בתשובותיו ח"מ סי' של"א דכל שכן אם רודף אחר חבירו להמירו ע"ש, והוא סברא אמיתית ופשוטה, וא"כ קרח ועדתו נתחייבו משום רודף שהם רודפים לכל ישראל לעזוב דברי אלהים חיים וביטול תורה ומצוות ואם רודף לגוף חייב כ"ש וק"ו לנפש, וכ"ש שגדול עונם מנשוא לכפור בתורה ונבואת משה רבן של נביאים אלא דמשה רבינו ע"ה השיב להם מטוניהו אבל בלאו הכי דן דין אמת והסכילו לעשות ישראל בזה ומשו"ה יצא הקצף לולי משה בחירו ואהרן קדוש ה' עמדו בפרץ ותעצר המגפה.

ובלכתך בדר"ך הזה הכתוב ומפורש לעיל אפשר להבין פסוק פ' פנחס גבי בנות צלפחד שאמרו אבינו מת במדבר והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' בעדת קרח כי בחטאו מת וכו', וכבר כתבנו לעיל מה שאמרו רז"ל במדרש וכתבוהו התוספות בבתרא דף קי"ט שכתבו דסבר לה התם כמ"ד צלפחד היינו מקושש ואמרו במדרש דלשם שמים נתכון שהיו אומרים ישראל כיון שנגזר עליהם שלא ליכנס לארץ ממעשה המרגלים שוב אין חייבים במצות עמד וחילל שבת כדי שיהרג ויראו אחרים וכבר אמרו רז"ל שהיו דרשניות וחכמניות וידעו דקרח ועדתו נאבדו לפי שסברו דא"י אינה מוחזקת וכפ"ז מוכרח ואשריהם תשרפון טעמא הואיל ובאת תקלה ק"ו המתעה את חבירו וכו' ומיכוח דתן ואבירם שהשיגו על משה רבינו ע"ה על מנחה ונסכים הקרבים מן הגוים מזה אנו יודעים דא"י מוחזקת ומעשה רב וא"כ ראוי להן לבנות צלפחד ליטול חלק בכורה בארץ, וגם מאשר נדונו קרח ועדתו בדינא קשיא ויאבד זכרם מזה יש ללמוד דהמזכה את הרבים ראוי לעשות לו זכר ויזכרוהו לטובה דודאי דין קרח ועדתו הוא משפט חרוץ אף אם א"י מוחזקת מדין רודף כמש"ל, ומדה טובה מרובה למי שמזכה הרבים להשאיר זכרו

כיין לבנון, ועלה בידינו דמענין עדת קרח בנות בוטחות שראוי לעשות זכר לאביהם צלפחד אשר הערה למות נפשו לזכות את הרבים, וגם נתברר דמשה רבינו ע"ה סבר א"י מוחזקת וכפ"ז נוטלות חלק בכורה בארץ, ודרך חכמתן אמרו אבינו מת במדבר כיוונו מסיבת גזרת המדבר שישארו שם ופקפקו במצות לכן מת להודיעם שחייבים במצות ומסר נפשו לזכות ישראל, והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' להתעות ישראל לפרוק עול תורה ומצות בעדת קרח שסברו דא"י אינה מחזקת ומטוניהו גזרת שיאבדו מק"ו דאשרות, כי בחטאו מת אף שחילל שבת אחר שהתרו בו כונתו לשמים ונחשב חטא, ואדרבא היה סובר ארץ ישראל מוחזקת וחייבים במצות מזמן אברהם אע"ה למה יגרע שם אבינו וכו' דממה שראינו בעדת קרח שנאבד זכרם מזה נלמוד לענין הטובה לעשות זכר למזכה הרבים וא"כ למה יגרע שם אבינו אחר שהוא זיכה את הרבים, על כן זכרונו ישאר לטובה תנה לנו אחוזה וכו' ורמזו מענין עדת קרח דשואלים חלק בכורה דא"י מוחזקת שאביהן לא היה בעדת קרח דאלו היה וסבר א"י אינה מוחזקת אף שאינו אמת היה מקום לומר הוא עשה שלא כהוגן אף אנו נעשה שלא כהוגן ולא יטלו חלק בכורה, אך עתה דלא היה מכללם ומעשיו מוכיחין להפך תנה לנו אחוזה אף חלק בכורה ויהיה לו שם וזכר טוב שם עולם הפך ממדת קרח, ויקרב משה את משפטן לפני ה' כי הוא יודע תעלומות לב אם צלפחד כונתו לשם שמים דוקא לזכות הרבים, ויאמר ה' כן בנות צלפחד דוברות שאביהם עשה לשם שמים נתן תתן להם חלק בכורה, וזהו נתן תתן להם אחוזת נחלה בתוך אחי אביהם, נתן תתן בכפל שיטלו חלק בכורה, ואמר אחי אביהם במ"ם בלשון זכר כי הן נתחכמו כזכר בשאלתן, ולענין הירושה אמר והעברת נחלת אביהן להן בלשון נקבה דבבת שייך לשון העברה כמשז"ל.

ועוד אפשר לומר בכונת הפסוק בזאת תדעון וכו' ואם בריאה וכו' וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה', ונקדים אשר ראיתי למר זקנינו הרב החסיד מהר"א אזולאי זלה"ה בפרישתו כ"י שכתב משם הרב החסיד מהר"ר סולימאן ן' אוחנה זלה"ה שאם היו עדת קרח מתים במגפה וכיוצא אז יאמרו דהוא לכבוד משה ואף כי האמת עם קרח דומה לר' אליעזר הגדול דהעניש לרבן גמליאל בנפילת אפים אף שרבן גמליאל עשה לשם שמים מכל מקום לכבוד ר' אליעזר נענש רבן גמליאל לזה גזר משה רבינו שימותו מיתה כזו שהם רצו לבטל התורה ולהחזיר עולם לתהו ובהו הם יקחו חלקם למקום תהו מיתה משונה אשר לא היתה כזו, ע"כ דבריו ז"ל. וידוע דקי"ל דבדיני שמים אדם לוקה ומשלם, גם ידוע דהחמיר הכתוב בעיר הנדחת לאבד ממונם, ותנן בסנהדרין דף קי"א נכסי רשעים בין שבתוכה בין שבחוצה לה הרי אלו אובדים, ואמרו בש"ס דף קי"ב אמר רב חסדא

בהמה חציה של עיר הנדחת וחציה של עיר אחרת אסורה עיסה מותרת, ואמרו רז"ל במדרש בסדר היום רבותנו אומרים אפילו היו כלים ביד הכובס היו מתגלגלין ובאין ונבלעין עמהם אר"ש בר נחמני אפילו מחט שהיתה שאולה ביד ישראל מידם אף היא היתה נבלעת.

ואפשר שזה רמז הכתוב פ' עקב ואשר עשה לדתן ולאבירם אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם וכו' ואת כל היקום אשר ברגליהם בקרב כל ישראל, ויש לדקדק אמאי הזכיר דתן ואבירם והרי קרח היה עיקרו של דבר ואליו נתיחס המחלקת בכל מקום, ותו בקרב כל ישראל נראה כיתר, אך לפי מה שכתבנו בעניותנו לעיל דיען דתן ואבירם השיגו למשה רבינו ע"ה שהיה מקריב מנחה ונסכים מן הגוים וא"י אינה מוחזקת ולדידהו מוכרח לפרש ואשריהם תשרפון לפי שבאת תקלה וק"ו המתעה את חבירו וכן הות להו, ולכן במקום אחד רמזה התורה שהיה משפט חרוץ צודק ומכוון לדתן ואבירם בני אליאב בן ראובן (ופסוק זה ושל פ' פנחס דמפורש שדתן ואבירם מראובן לא זכר הרב מהר"ם מפראג בדרשותיו שדקדק בפ' ואון בן פלת בני ראובן דהול"ל בן ראובן ותירץ על פי הסוד ע"ש והוא פלא דקאי גם לדתן ואבירם שהיו נמי בני ראובן כמבואר בכתובים הנז') ולכך תלה בהם ואמר ואשר עשה הוא יתברך דבדיני שמים לוקה ומשלם וגם נאבדו כעיר הנדחת גופם וממונם וז"ש ואת כל היקום אשר ברגליהם בקרב כל ישראל לרמוז שממון שהיה להם ביד אחרים אפילו מחט ואפילו בגדים אצל הכובס הכל נבלע, וזהו בקרב כל ישראל כלומר ממונם שהיה מפוזר בקרב כל ישראל כדין עיר הנדחת דנכסיהם אפילו שבחוצה לה אובדים. ובזה נבא לפרש קראין בזאת תדעון כי ה' שלחני וכו' אם כמות כל האדם ימותון אלה דהיינו מיתת הגוף כרובא דעלמא ופקודת כל האדם לאבד ממונם מיעוטו או רובו לא ה' שלחני בכל דאפשר דכהונת אהרן מדעתי ולכבודי עשה בהם שפטים אף שאין הדין בזה עמי ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה ובלעה אותם ואת כל אשר להם גוף ונפש וממון וטף וכל אשר ביד אחרים, כי הכל נכלל במ"ש ואת כל אשר להם וידעתם כי נאצו וכו' ואינו לכבודי דהגם דעונש שמים בגוף וממון זהו עונש יותר מעיר הנדחת שירדו חיים שאולה וזה מורה כי נאצו את ה' ובני קרח לא מתו ומקום נתבצר להם להלוך נגד **החיים**.

חקת

פרשת תקת בס"ד

במדרש: אמר שלמה על כל אלה עמדתי ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני:

מי שמע כזאת אם ימות גבר היחיה על כן יאמרו אל תאמר דבר שאי אפשר, אבל בקושטא זאת התורה אדם כי ימות משיבת נפש הן בעודנו חי שדי זיהרי"ה ונשמת שדי חקוקה בששר, ואף כי אחרי מותו שכרו אתו את העוס"ק אשר עז"ק וקשר"ו אשר קש"ר, והוא לקברות שונה הלכות ואולם חי שפתותיו דובבות להגיד כי ישר, ובכל מקום מוכת"ר כתב תורה חכמת אדם תאיר הכרת פניו ענתה בו הזה יכשר, וזאת התורה אשר ס"ם טמא דחיי עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר.

והנה הטעם הפשוט אשר התורה נמשלה לעץ חיים הרי הוא כמבוא"ר דכשם שבאילן יש כמה דברים וסוגים וענינים חלוקים וכלם אחוזים ומסובבים ומעורבים ולכלם בשם יקרא אילן דיש בו שרשים וענפים ועלים ולולבים ועץ ופרי ומלבד פריו מתוק עוד יש כמה וכמה סגולות ותועליות בכל דבר שבו וכמו שהאריכו הטבעיים והרופאים בספריהם, ועוד נמצאו עד היום סגולת שרשים ועלים בערביים ואנשי המריק"א וזה אחד מריבוא מהסודות והסגולות ותועלות וידיעות אשר בעשבים ושרשים הנשארים והנסתרים כנודע מספר הזוהר, כן תורתנו הקדושה כוללת רובי רבבות ידיעות נסתרות ונגלות ורבו מארבע חלקי פרד"ס אשר בם והם סוגים חלוקים וענינים מתחלפים מינים שונים כוללים חכמה ומוהר ותועלות לעוה"ז ולעוה"ב מעין דוגמא לאילנא דחיי כולל כמה סוגים נפרדים למיניהם שבחלקם ופרטם וכללם יש תועלת וסגולה וכן התורה כוללת רבבות ידיעות וסגולות וכל חמדת לב ונפש והיא כמו מראה שכל הצורות העומדות נגדו הם נראות בתוכו וכל צורה רואה דמותה במראה כן ששים רבוא נשמות ישראל כל אחד יש לו חלק וידיעה בתורה וכל אדם מישראל אשר בעיניו יראה בתורה וישים לבו ראה יראה מעין דוגמא של מדרגתו וידיעתו כי הוא חלקו.

הוא הדבר אשר דיבר הרב החסיד מר זקנינו כמהר"ר אברהם אזולאי בעל חסד לאברהם זצ"ל בפירוש מאמר השלם במשנתו משנת חסידים הפוך בה והפוך בה דכלא בה, ובה תחזה שכל מושכלות וידיעות אשר ישכיל אנוש בעיונו ימצא הכל רמוז בתורה שהתורה היא כמו המראה מאירת עינים זכה וברה שכל הצורות שיעמדו כנגדה עיניהם תחזינה כל אחד ואחד כפי צורתו כן התורה כל אחד ואחד מראה בה פירוש כפי שכלו ויראה בה הצורה ההיא כי יש בתורה ששים רבוא פירושים, כי כל אחד מששים רבוא נשמות קבל פירוש אחד כפי הפשט וכפי הרמז וכפי הדרש וכפי הסוד, וכל נשמה תפרש התורה הפירוש שקבלה ויראה בתורה הפירוש ההוא כמו המראה שמראה כל צורות בני אדם

בה ועם היותם צורות מתחלפות וכמו שנתבאר הדרוש הזה במקומו, עד כאן דברי מר זקני הרב זלה"ה בפירושו למשניות כ"י.

וזה אצלנו כונת הכתוב פ' בהעלותך אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות ותמונת ה' יביט הכונה דיש יתרון למשה על שאר נביאים דבר אשר לא ישוער כי שאר נביאים רואים באספקלריא ואינה מאירה, והענין כי כמו שהמראה אינו מראה לאדם אלא הצורה העומדת נגדו כן הנביא הרואה רואה כפי ידיעתו ומדרגתו, וזהו בעצם במראה אליו אתודע כלומר בבחינת מראה שהצורה הקרובה אליו נראית בו וכן הנביאים לפי מדרגתו אליו אתודע, ולא עוד אלא שהמראה אשר הנביא רואה אינה מאירה, וז"ש בחלום אדבר בו שהוא בחינת אספקלריא שאינה מאירה, לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא ורואה ראי"ה מהימנא פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות, הבט וראה דבמשה לא כתיב ובמראה שנשמת משה רבינו ע"ה כוללת כל הבחינות שנשמתו כלולה מכלם והוא עצמו כמו המראה שכולל כל הצורות, וז"ש ומרא"ה ולא בחידות. ונחזור אל כונתנו שמשל התורה אל עץ חיים הוא צודק בערך שהתורה כוללת כמה בחינות כמו האילן, ולפי מדרשו אפשר להבין האי קרא עץ חיים היא וכו', ונבין מה שאמרו בזהר ותומכיה מאושר אל תקרי מאושר אלא מראשו, ואנחנו לא נדע מאי קאמר מראשו, ונקדים מה שראיתי בנימוקי רבינו ישעיה הראשון מטראני זלה"ה על החומש בכ"י פ' בראשית וז"ל ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים תימה וכי עד עתה לא אכל מעץ חיים והלא הרשה אותו מכל עץ הגן אכל תאכל, יש לומר עץ חיים יהא רפואה לעץ הדעת והרפואה מועלת לחולה לרפאהו לא להגן עליו כי לא יחלה משל למי ששתה סם המות השקהו צרי וירפא אבל השקהו תחילה צרי ואח"כ השקהו סם המות ימות עכ"ל, ועם היות כי אין דברי הרב ז"ל מוכרחים שאכל מקודם מעץ חיים כי אפשר שלא אכל ולא בא לדעתו ואף אם בא לדעתו מקודם לא הספיק, וכן ראיתי להרב שבלי הלקט שכתב בגיליון על דברי הרב ז"ל שדעתו הוא שלא אכל עדין מעץ החיים, מ"מ ראיתי בפירוש התורה כ"י מיוחס לרבותנו בעלי התוספות שכתוב בו כדברי רבינו ישעיה ז"ל, ושוב ראיתי דעת זה בס' אמרי נועם ע"ש בסגנון דבריו, ולפי דברי רבינו ישעיה ז"ל מדוקדק הפסוק דכתיב ועתה פן ישלח ידו ועתה דייקא, כלומר ועתה שכבר אכל סם המות מעץ הדעת טוב ורע פן ישלח ידו דעתה אם יאכל מעץ החיים מועיל לבטל מה שאכל מעץ הדעת אבל מה שאכל מעץ חיים מקודם שאכל מעץ הדעת לא הועיל לו. והנה רז"ל בריש מדרש שוחר טוב על פסוק והיה כעץ שתול על פלגי מים וכו' אמרו זש"ה עץ חיים

למחזיקים בה א"ר יצחק בר' חייא למה נקראת תורה עץ חיים שחביבה על כל החיים א"ר יודן למה נמשלה בעץ חיים מה עץ חיים פרוש לכל באי עולם בגן עדן כך התורה פרושה לכל החיים ומביאתן לעוה"ב, תנא עץ חיים מהלך ת"ק שנה וכל מימי בראשית מתפלגין תחתיו עכ"ל, ולמדנו ממדרש זה דהאי דכתיב עץ חיים היא היינו דהמשיל התורה לעץ חיים שבגן עדן, והשתא אחר דכתיב עץ חיים היא וכינה התורה לעץ חיים והוא משל יפה אף נעים ללמדנו יקר תפארת התורה הוה, סלקא אדעתין דכשם דעץ חיים אין שבחו ניכר אלא אחר שאכל מעץ הדעת טוב ורע אבל אם אכל מעץ חיים קודם אינו מועיל כמ"ש התוספות ורבינו ישעיה, וכן התורה לא תועיל אם למד קודם לזה בא הכתוב לומר דהתורה נקראת עץ חיים שהיא משולה לכל הטובות ומעלות שיש בעץ חיים אבל הפרט שיש לעץ חיים דלא מהני אלא אחר אכילת עץ טו"ר ואם יאכל עץ החיים קודם אפשר שיאכל סם המות ובטל סגולת עץ חיים בענין זה, התורה מדרגתה יותר מעץ חיים ותומכיה מאושר כלומר תומכיה דעסיק בה מאושר דאגוני מגנא ואצולי מצלא, וז"ש בזהר ותומכיה מראשו וזה מתיחס אל כונתנו מאושר מראשו מתחילתו הוא עץ חיים קודם שיאכל סם המות סמא דחיי עביד ומהני שלא יאכל סם המות משא"כ עץ החיים אשר בג"ע אף דבראשונה אדם אכל נכשל לאכול מעץ הדעת טו"ר ונקנסה עליו מיתה אבל התורה אגוני מגנא ואצולי מצלא וא"ש לדרושנו ותומכיה מראשו ע"ד שדרשו בזהר. ועדין צריכין אנו למודעי איך נמשלה התורה לעץ החיים דכתיב ביה ואכל וחי לעולם ועינינו הרואות תופסי התורה כאדם ימותון, והפשוט בזה כי על ידי התורה חיים בעוה"ב שצדיקים אפילו במיתתם קרויים חיים, וגם על ידי התורה קמים בתחית המתים כמ"ש פ' בתרא דכתובות, ועוד אחרת היתה כי על ידי התורה חיים בצד מה בקבר כי כל שאומרים שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר כמו שארז"ל בש"ס בכמה דוכתי וכמו שיתבאר לקמן בס"ד, וכן פירש"י בקהלת סי' ה' על פסוק והשבע לעשיר אינו מניח לו לישון בקבר שנאמר דובב שפתי ישנים כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר, וכן אמרו בריש מדרש שוחר טוב וז"ל יהיו לרצון אמרי פי יעשו לדורות ויכתבו לדורות אמרי פי ויחקקו לדורות ולא יהיו קורין בהם כקורין כספרי מירם אלא יהיו קורין בהם ונוטלין שכר עליהם כנגעים ואהלות, יהיו לרצון אמרי פי א"ר ירמיה בר שלום בשם ר' יוחנן מאי דכתיב אגורה באהליך עולמים וכי תעלה על דעתך שהיה מבקש דוד דירת שני עולמים אלא כך אמר דוד יהיו מזכירים אותי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות וכאלו חי וקיים אני בשני עולמים עכ"ל.

וממדב"ר קדמו"ת חל עלינו חובת ביאו"ר להבין תפלה לדוד הע"ה שיהיו נוטלין שכר כנגעים ואהלות, נגעים ואהלות מאי בעו הכא, ולפי פשוטו אפשר דנקט נגעים ואהלות שהם הלכות עמוקות וצריך בהם דעת מחודד כמו שפירש רש"י בחגיגה דף י"ד ובסנהדרין דף ס"ז והכי אמרינן בש"ס בפסחים סוף פ' אלו עוברין דף ן' דנגעים ואהלות יקרים הם בעולם הזה ע"ש, ואמרינן בעלמא אגרא דשמעתא סברא, הנה כי כן זוהי שהתפלל דוד הנ"ה שהקורין תהלותיו יעלה עליהם כאלו עוסקים בהלכות עמוקות שצריכים סברא גדולה ושכרן מרובה וכך יהיו לקורין בשיריו יהיו נוטלין שכר כנגעים ואהלות ששכרן רב מאד, ועוד אפשר לומר דעסק נגעים ואהלות הוא חשוב מאד דמלבד שכר הלימוד הוא קרוב למעשה דנזהר להיות טהור ועינו ראה כמה הקפידה תורה בטהרות שבדבר קל נטמא וגם נזהר מלשון הרע בהיותו עוסק ושונה בנגעים שבאים על לשון הרע וכמעט הוא תלמוד ומעשה, ויש דמיון קצת בקריאת התהלים דגם מהם ניכר דבקות שצריך האדם לידבק בקונו ובתורתו ומצותיו וילמד מהם גם כן ההכנעה והרחקת לשון הרע, זאת היתה לו לדוד הע"ה להתפלל שיטלו שכר כנגעים ואהלות. ובאופן אחר אפשר לומר ונבין דמצינו דא"ר אלעזר בן עזריה לר' עקיבא בחגיגה דף י"ד ע"ב וסנהדרין דף ס"ז ע"ב עקיבא מה לך אצל הגדה כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות, ולמה קפיד לומר לו כלך אצל נגעים ואהלות, ואף שכבר פירש"י שהם חמורות והוא מחודד בהן מ"מ אינו מתישב כל כך דהוה ליה למימר כלך אצל הלכות חמורות, דבכל חלקי התורה יש הלכות חמורות, ואפשר בהקדים מ"ש גורי רבינו האר"י זצ"ל דהעסק בסדר טהרות הוא תיקון לפגם אות ברית קדש, וכתב מהרח"ו זצ"ל שאמר לו האר"י זצ"ל כשגילה שרשי הנשמות ופרטיהן שר' עקיבא בהיותו רועה לצאן כלבא שבוע היה לו איזה סרך חטא, ויתכן שזה כונת ראב"ע לרמוז לו שיעסוק בנגעים ואהלות שהוא צריך לאותו דבר לכפרת חטא נעוריו, כל קבל דנא היו אומרים לדוד אע"ה שחטא בבת שבע ועל זה התפלל ונקיתי מפשע רב מעון בת שבע אהיה נקי לגמרי ולא עוד אלא יהיו לרצון אמרי פי שיהיו קורין ונוטלים שכר כנגעים ואהלות, שהעסק בם הוא תקון אות ברית קדש וגם התהלים יהיו תקון הברית, וזו הוראה שלא חטאתי בבת שבע מאחר שדברי הם מועילים לתקון הברית כעוסק בנגעים ואהלות, וידוע כי כל רצון הוא לשום פיוס כמו שפירש"י פ' וישלח ורצון הנאמר בקרבנות הוא שהקרבנות באות לרצות ולפייס, וז"ש יהיו לרצון אמרי פי שיהיו אמרי מועילים לפייס ולרצות כעסק נגעים ואהלות שהם מועילים לתקון כמדובר. ומה שדרשו בתר הכי יהיו לרצון אמרי שהוא על דרך אגורה באהלך עולמים אפשר דמפקי לה מדכתיב בסיפיה דקרא ה' צורי וגואלי, ודרשו שם במדרש שוחר טוב

על פסוק זה עצמו צורי בעולם הזה וגואלי לעולם הבא ע"ש, ומהכא משמע ליה שהיה מתפלל שיהיו לרצון אמריו בשני עולמים בעה"ז ובעה"ב שיהיו מזכירין דבריו וכאלו חי וקיים בשני עולמות, וזהו יהיו לרצון אמרי פי ה' צורי בעה"ז וגואלי לעה"ב דעל ידי שמזכירים דברי יהיו שפתותי דובבות, ואולם חי אני והגיון לבי לפניך רמז שישוררו הלוים בבית המקדש שירותיו, וזהו לפניך בבית המקדש שיש השראת שכינה, והבטיחו הקב"ה על זה כדאמרינן שם במדרש שוחר טוב במזמור שיר חנוכת והכי אמרו גם כן בריש פסיקתא רבתי דף ב' ע"ג על פסוק ירננו על משכבותם וז"ל א"ר יוחנן בשעה שהזקן יושב ודורש ואומר כך א"ר עקיבא כך א"ר שמעון בן יוחי שפתותיהם רוחשות שם כמו שנאמר דובב שפתי ישנים לכך נאמר ירננו על משכבותם, לפיכך אמר דוד אגורה באהלך עולמים אמר יהי רצון שיאמרו בשמי לעולם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, אמר הקב"ה חייך אעפ"י שאתה מת אין שמך זז מביתי לעולם אלא על כל קרבן וקרבן הם מזכירים שמך ואומרים שירים משלך מזמור לדוד עכ"ל, הרי שהקב"ה הבטיחו שישוררו בבית המקדש את מזמוריו ואפשר שהוא שאל על זה באומרו והגיון לבי לפניך כדאמרן.

והני דרשות דדריש במדרש בריש שוחר טוב הנז' יהיו לרצון שיכתבו ויחקקו לדורות וגם שיהיו קורין וכו' מתישבות היטב עם פסוק הקודם אל ימשלו בי אז איתם ונקתי מפשע רב כפי מה שדרשו בש"ס דילן בסנהדרין פ' חלק דף ק"ז ע"א אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע שגיאות מי יבין שביקי לך וכו' אל ימשלו בי דלא לשתעו בי רבנן שביקא לך ונקיתי מפשע רב שלא יכתב סרחוני א"ל ומה יוד שנטלתי משרי וכו' כל הפרשה כלה עאכ"ו עכ"ל, ונמצא דשאל דלא לשתעו ביה רבנן שלא ידרשו בחטאתו חכמי הדור כדפירש"י ועלתה לו אבל מה ששאל שלא יכתב סורחונו ותמחק אותה פרשה מן המקרא וישתכח הדבר לעולמים כדפירש"י לא נעתר לו, וכלפי זה אחר שלא נעשתה עצתו למחוק כל אותה פרשה שאל שדבריו הטובים אשר דיבר בקדשו יכתבו ויחקקו לדורות דמדה טובה מרובה וגם שנכתב סורחונו מ"מ יכתבו שיריו ומזמוריו לדורות ולישתעו בהו רבנן ויהיו שפתותיו דובבות אף שלא ידרשו בחטאתו עוד זאת יתירה שיזכירוהו בבתי כנסיות ומדרשות.

ועין רואה דבמדרש שוחר טוב הביאו דרשת אגורה באהלך עולמים משם ר' יוחנן וכן הוא בירושלמי פ"ב דברכות וכן מוכח מדברי הפסיקתא רבתי שהבאתי שגם זה הוא מדברי ר' יוחנן, אבל בתלמודא דידן ביבמות דף צ"ו ע"ב גבי רבי יוחנן דקפיד על רבי אלעזר דלא אמר שמעתא משמיה הכי אתמר ור' יוחנן מ"ט קפיד כולי האי דא"ר יהודה אמר רב מאי דכתיב אגורה באהלך עולמים וכו' יהי רצון שיאמרו דבר שמועה מפי

בעה"ז דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעה"ז שפתותיו דובבות בקבר א"ר יצחק בן זעירא ואי תימא שמעון נזירא מאי קראה וחכך כיין הטוב הולך לדודי למשרים דובב שפתי ישנים ככומר וכו' הרי דדרשת אגורה באהלך מייתי לה משמיה דרב, והנה בהשקפה הראשונה יש להעיר דכיון דעל ר' יוחנן קיימינן ושיילינן מ"ט קפיד הלא טוב דהתרצן ליתי תכף מימרת רבי יוחנן גופיה דאמר משם רשב"י והוה ניחא טפי דטעמיה דר' יוחנן משום מימרא דיליה בשם רשב"י מלומר דהקפיד משום מימרת רב יהודא אמר רב דדריש קרא דאגורה באהלך עולמים, ואע"ג דבתר הכי מייתי מימרת ר' יוחנן אינו ניכר דתלמודא מייתי לה לשנויי לר' יוחנן דקפיד דדילמא הש"ס איידי דמייתי מימרת רב דאגורה באהלך וכו' מייתי כל השייך לזה וכדמייתי בתר הכי לדר' יצחק בן זעירא וכו' אע"ג דלא אצטריך לשינויא דמשני על קפידת ר' יוחנן והו"ל להש"ס תכף כד בעי מ"ט קפיד כולי האי לשנוי וא"ר יוחנן משום רשב"י. ותו להבין לשון ר' יוחנן דאמר כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו וכו' הכל לאתויי מאי והוה סגי שיאמר ת"ח שאומרים וכו'. ותו לשון שאומרים דבר שמועה מפיו לכאורה אינו מדוקדק ומכוון והול"ל שאומרים הלכה משמו שהוא לשון מבורר, ואף על גב דבפ' חלק דף צ' ע"ב גרסינן בדברי ר' יוחנן כל מי שנאמרה הלכה משמו בעה"ז, נראה דאותה נסחא אינה עיקר שהרי שם כתוב שנאמר דובב שפתי ישנים בדברי ר' יוחנן עצמו והכא בשמעתין ר' יצחק בן זעירא וכו' קאמר מאי קראה וחכך וכו' והגם דגם בנסחת סוגיא דילן נקט ר' יוחנן שפתותיו דובבות ורמז קרא דדובב שפתי ישנים מ"מ לא הוזכר בדבריו הפסוק בהדיא, ותו צריך להבין האי קרא וחכך כיין הטוב וכו' לפום האי דרשא מהו כונת כל הכתוב ונפתח ברישא לפרושי קרא בס"ד.

ונקדים מאי דאמרינן בירושלמי פ"ק דשבת ופ"ב דשקלים גידול אמר האומר שמועה משם אומרה יראה בעל שמועה כאלו עומד לנגדו שנאמר אך בצלם יתהלך איש ובירושלמי כתיבת יד מסיים עשה כן מוטב ואם לאו כסיפיה דקרא יצבור ולא ידע מי אוספם משתכח תלמודיה, וראיתי לחד מרבוואתא קמאי הגאון מהר"ר שלמה סיריליו זלה"ה בפירושו לירושלמי כתיבת יד שפירש משם הראב"ד ז"ל יראה בעל שמועה כאלו עומד לנגדו שיאמר השמועה כסדר שאמרה והוא ז"ל פירש שלא יזכירנה בקלות ראש כשאומרה בשם אומרה יצבור ולא ידע וכו' צובר שמועות ולא ידע השומע מי אמרם הקב"ה אוספן כורתן ומסלקן ממנו עכ"ל, ובזה אפשר שז"ש וחכך כיין הטוב אם תרצה שחכך יהיה כיין הטוב כחמר טב דיתיב אדורדייה נח ושוקט שלא תשכח לימודך כה תעשה הולך לדודי למשרים, פירוש כשתזכיר דברי ידידי החכם ושמועתו יהיה למשרים

כסדר שאמרה וגם יהיה בכבוד ולא בקלות ראש, וז"ש הולך לדודי כלומר יראה בעל שמועה נגדו כאלו הולך הלוך ודבר לדודי בעל שמועה והיינו למשרים תרתי משמע אחת שיהיה כסדר שאמרה והשני שיהיה בכבוד כי בהזכרת שמועתו דובב שפתי ישנים וראוי שיהיה בכבוד ואם אתה עושה כן חכך כיין הטוב שלא תשכח וטעמא טעים (ועמ"ש בקונטריס חסדי אבות דף פ"ז).

ובאופן אחר אפשר לרמוז ונקדים מאי דאמרינן בנזיר דף נ"ו ע"ב שמע מינה כל שמעתתא דמתאמרא בבי תלתא קמאי ובתראי אמרי' מציעאי לא אמרינן אמר רב נחמן בר יצחק אף אנן נמי תנינא אמר נחום הלבלר וכו' ואלו יהושע וכלב לא קחשיב שמע מינה, והרב הגדול מהרח"א בספרו עץ החיים דף ק"מ ע"ג הקשה משם מר זקנו הרב המוסמך מהא להא דאמרינן פ' ערבי פסחים דף ק"ד ע"ב עולא אקלע לפומבדיתא אמר ליה רב יאודה לרב יצחק בריה זיל אמטי ליה כלכלה דפירי וחזי היכי אבדיל לא אזל שדר ליה לאביי וכו' שדרתיה לאביי וכו' א"ל רברבנותיה דמר ושררותיה דמר גרמא ליה למר דלא לימא שמעתא מפומיה, ופירש רשב"ם דלא תימא שמעתא מפומיה דרב יצחק אלא מפומיה דאביי ואמרינן כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר עד כאן לשונו, ולפ"ז לעולם יזכירוהו שהוא האחרון, והרב בני חיי בלקוטיו דף קפ"ג ע"ג תירץ דהרואה עולא שהבדיל הוא ראשון לכן אמר רב יהודה אלו היית הולך היו אומרים הלכה משמך לעולם שהיו אומרים אמר רב יצחק אני ראיתי לעולא וכו' אבל עכשיו יתגלגל הדבר ויאמרו לבתרא ואף אם יאמרו לפעמים משמך אבל יאמרו אמר אביי אני ראיתי לעולא, ושוב הקשה מפ"ק דחולין דמזכיר ארבעה ולפי סוגית נזיר לא הו"ל לומר אלא קמא ובתרא ואסקיה בקשיא.

ואנן בעניותין בספרי הקטן שער יוסף דף נ"ה ע"ג כתבתי דהמצא ימצא בתלמוד הרבה מאד מימרות בעלת שלש ובעלת ארבע ובעלת חמש, ואותה המימרא שהביא הרב בני חיי אינה חידוש כי בדוכתי טובא המצא ימצא דכוותה כמפורסם, אך הדבר ברור כי מאי דאמרו שם בנזיר היינו דמתורת חיוב בעי למדבר קמא ובתרא ואי שמיט למציעאי לית לן בה, ברם אם בא להזכיר מזכיר וזכור לטוב ע"ש באורך, ואחר זמן נדפס ס' בני יהודה להרב מהר"י עאייאש ושם ראיתי בדף ס"ח שכתב דהא דנזיר היינו שאם ירצו להשמיט האמצעי אין קפידא וכמו שכתבנו בעניותנו, ואתה תחזה מה שתירץ לקושית הרב המוסמך מההיא דערבי פסחים ודחה תירוץ הרב בני חיי הלא בספרתו באורך והמסתכל יפה יראה דבכלל דברי הרב בני חיי דבריו והם טובים ונכוחים וכמו שכתבתי בשערי שם דהרב בני חיי פריק לה שפיר, ויש להשיב על דברי הרב מהר"י עאיאש לא

ע"ט האסף ובירושלמי פ"ק דשבת אמרו ר' חזקיה ר' ירמיה ר"ח בשם ר' יוחנן אם יכול אתה לשלשל השמועה עד משה שלשלה ואם לאו תפוס ראשון ראשון ואחרון אחרון, והגם שאינו כן בנסחת הדפוס ובהגהות מיימוניות פ"ד דתלמוד תורה ומור"ם בדרכי משה י"ד סי' רמ"ו מייתו ליה כנסחת הספרים נראה דטפי עדיף לגרוס הכי וכמ"ש בפירוש קרבן העדה להסכים השני תלמודים דמציעאי לא אמרינן, ומ"מ למדנו דאם בא להזכיר כלם זכור לטוב, ובזה לא יחלוק תלמודא דידן, ובזה אפשר דרך רמז בפסוק וחכך כיין הטוב דאתאן עליה הכונה וחכך בתורה כיין הטוב כחמר טב דיתיב אדורדייה וכשבא להזכיר הלכה ששמע הולך לדודי האומר הראשון למשרים ישר הולך ומזכיר כלם עד הראשון וכמ"ש בירושלמי אם יכול אתה לשלשל וכו' ולפחות אין נגרע משנים, וז"ש דובב שפתי ישנים תרתי משמע ראשון ואחרון כדבר האמור.

ועתה נבא למאמרינו הנז' דאפשר דרבי יוחנן משום רשב"י דאמר כל ת"ח שאומרים שמועה מפיו דקדק מאד בלשונו להשמיענו דלא זו בלבד אם שמועה זו נאה הוא היולדה והמחזיקה ובדעתו ורוח מבינתו אמרה מסברא או על פי מדות שהתורה נדרשת, דודאי כשאומרים שמועה זו שפתותיו דובבות אלא אף אם ת"ח זה משמיע שמועה שקבל מאחר ואומרים אותה בשמו ובשם בעל המימרא שפתותיו של זה שאמר השמועה משם אומרה דובבות מלבד בעל המימרא עצמו, וזהו שדקדק בלשונו ואמר שאומרים שמועה מפיו כלומר ששמעו מפיו ואף שאינה שלו אלא אמרה בשם אומרה שפתותיו דובבות, והורה בלשון זה דנקט שאומרים שמועה מפיו דכל שהשמועה באה בפיו שפתותיו דובבות, ומה שאמר כל ת"ח ריבה דאפילו יזכירו במימרא אחת כמה חכמים אחד משם אחר ואחר משם אחר וכיוצא עד בעל המימרא כל אחד מהם שבאה השמועה בפיו הנה נגע זה על שפתיו שיהיו דובבות, ומייתי קרא בתר הכי לזה דובב שפתי ישנים לשון רבים דכל מי שנזכר שמו במימרא שפתותיו דובבות, ולכן כי בעי ר' יוחנן מ"ט קפיד כולי האי לא מייתי מימרא דידיה דרבי יוחנן המימרא היתה שלו עצמו שלא אמרה ר' אלעזר משמיה, ומאי דאמר ר' יוחנן משם רשב"י דשפתותיו דובבות היינו באומר מימרא של אחרים ואע"ג דנדון זה דר' אלעזר אתיא בק"ו מ"מ מייתי דרשת אגורה באהלך וכו' דקאי על דוד המלך שהיה שואל שיזכירו דבריו, והגם דרב נקט גבי דוד הע"ה שיאמרו דבר שמועה מפי התם מוכרח דאין לדקדק לשון שמועה מפי דדוד הע"ה היה שואל על דבריו ומשו"ה הקדים דרשת רב והדר מייתי נמי דרשת ר' יוחנן משם רשב"י, וגם הקדים מימרת רב משום דנלמוד דהוא דבר גדול מדאשכחן דדוד הע"ה בעא רחמי אבל מדרבי יוחנן דשפתותיו דובבות לא הוה ידעינן דהוא ענין גדול ואכתי נשאר לנו מ"ט ר'

יוחנן קפיד כולי האי דהוה ס"ד דמשום שפתותיו דובבות אין להקפיד כולי האי ולהכי מייתי מדרב דהוי מילתא דדוד הע"ה בעא רחמי עלה ומשו"ה יש מקום להקפיד.

ויש לחקור אם שמועה אחת לא נתכוון משמיע לאומרה בשם אומרה ואמרה סתם או מפי עצמו אם שפתותיו של המולידה באמת דובבות בקבר או דילמא שצריך להזכיר שם אומרה כדי שיהיו שפתותיו דובבות ואם לא מזכירין בעליו עמו של הדין או החידוש ההוא אין שפתיו דובבות, וראיתי להרב פנים מאירות בראשון בראשו בהקדמה דפשיטא ליה דודאי אף שלא אמרו ההלכה משמו שפתותיו דובבות דקמי שמיא גליא ואין הקב"ה מקפח שכר בעל המימרא ובודאי שפתותיו דובבות, אך הענין הוא דאמרו בכתובות דף כ"ה גבי חילוק גרנות ראיה לכהונה דחזייה ריש לקיש לר' אלעזר בישות וא"ל שמעת מילי דבר נפחא ולא אמרת לי משמיה, ופירש"י שהבין שמפי ר' יוחנן שמע לשון זה וכשאמרה לא אמרה בשם ר' יוחנן לפיכך לא קבל ממנו עכ"ל, וכן אמרו פ' במה מדליקין דאמרוה רבנן קמיה דאביי משמיה דר' ירמיה ולא קבלה כי אתא רבין אמרוה משמיה דר' יוחנן וקבלה, הרי דזמנין דלא מקבלי מהאומר אך אי אמרה משמיה דגברא רבא מקבלי והיינו טעמא שהיו מקפידים על מי שאמר שמועתם סתם דאם היו אומרים אותה בשם הגדול שאמרה השומע ישמע שמא דמארה עלה ומקבלים אותה ונותנין לב ללומדה וגורסין אותה ונמשך הדבר לכל הדורות שקורין השמועה זו ועל ידי כן שפתותיו דובבות, ולכן היו מקפידים מאד על הדבר לא על הזכרת שמם דאי הוו ידעי דמקבלים השמועה ההיא ויגרסו אותה לא אכפת להו מהזכרת השם, ובזה פירש מ"ש בירושלמי פ"ב דברכות ר' יוחנן הוה מסתמיך על ר' יעקב בר אידי והוה ר' אלעזר חמי ליה ומטמר מקדמוהי אמר תרתין מילין הדא בבלאה עביד לי חדא דלא שאיל בשלמי וחדא דלא אמר שמועה מן שמי א"ל כך אינון נהיגין דזעירא לא שאיל בשלמא דרבא דאינון מקיימין ראוני נערים ונחבאו, והענין דתלמיד גמור דלגמריה וסבריה דרביה צריך אם כה יאמר הלכה אחת אין להסתפק דמדעת עצמו הוא אומר כי הוא תלמיד גמור אבל אם הוא תלמיד חבר דלא צריך לסבריה דרביה כשיאמר איזה חידוש בסתם אפשר דממנו יצאו הדברים, ולעומת זה אמרו בירושלמי דתלמיד חייב להקדים שלום לרבו ומש"ס דידן בברכות דף כ"ז משמע דתלמיד חבר אינו חייב לנהוג כבוד לרבו כדין תלמיד גמור והיינו דאמר ר' יוחנן תרתין מילין עביד לי הדא בבלאה וממ"נ אין לו תירוץ על אחד מהם חדא דלא שאיל בשלמי הלא חיוב הוא לשאול בשלום רבו, ואם יאמר תירוץ לזה שהוא תלמיד חבר ואין צריך לנהוג כבוד כדין תלמיד גמור א"כ מדוע לא אמר הלכה משמי דאף שהכל יודעים שהוא תלמידי איך ידעו שממני יצאו הדברים דילמא זה שאמר

הוא חידשו מסברא דנפשיה וממה נפשך אין לו תירוץ על אחד מהם, ור' יעקב בר אידי פייסו דהא דלא שאיל בשלמיה לאו משום דמחזיק עצמו לתלמיד חבר אלא דכך נהוג דזעירא לא שאיל בשלמא דרבה ואין בו עון אשר לא אמר הלכה משמך דהכל יודעין שהוא תלמידך תלמיד גמור ולא אמרה מדעתו, זהו תורף דברי הרב פנים מאירות, עיין בספרו באורך.

ודברי הרב ז"ל אינם נוחים בנסחת הירושלמי פ"ב דשקלים והכי גרסינן התם אמר הלין תרתי מילי הדין בבלאה עביד בי חדא דלא שאיל בשלמי וחדא מיטמר מקמי א"ל רבי יעקב בר אידי כך נהיגין גבהון דזעירא לא שאיל בשלמא דרבא דאינון נהגין ומקיימין ראוני נערים ונחבאו א"ל מהו למעבר קמי דארודא צלמא א"ל מה את פליג ליה יקר עבור קמיה וסמי עינוי א"ל יאות ר' אלעזר עביד דלא עבר קמך ועוד עביד הדא בבלאה דלא אמר שמעתא משמי נכנסו לפניו רבי אמי ורבי אסי א"ל רבי כך היה מעשה וכו' וחזר ואמר הכדין מחבריא נכנס לפניו ר' יעקב בר אידי אמר כתיב כל אשר ציוה ה' את משה עבדו כן צוה משה וכו' וכי כל דיבור ודיבור שהיה יהושע יושב ודורש היה אומר כך אמר משה אלא יהושע יושב ודורש והכל יודעין שהתורה של משה היא אף אתה אלעזר יושב ודורש והכל יודעין שהתורה שלך היא וכו' ע"ש. וכפי נסחא זו לא יכון דרך הרב פנים מאירות כי הכא ר' יוחנן השאלות ששאל הם דלא שאיל בשלמיה ומטמר קמיה ואחר שהשיב ר' יעקב דנהיגין הכי מטעם ראוני נערים עוד שאל דלא אמר שמעתא משמיה, וא"כ אין מקום לדרך הרב פנים מאירות דבתר דאמר ליה דנהיגין ראוני נערים ונחבאו מה הוסיף לשאול דלא אמר שמעתא משמיה והלא כפי דרך הנז' כשהוא תלמיד גמור אין קפידא לומר משם רבו וכיון דהא דלא שאיל בשלמיה אינו מטעם שהוא תלמיד חבר רק הטעם משום ראוני נערים א"כ מוכח דהוי בתלמיד גמור וכפ"ז אין מקום אח"כ לשאול למה לא אמר שמועה משמו והלא הוא תלמיד גמור ואין צריך, וכבר הרב הנזכר בסיומא דמילתא אמר ועיין בירושלמי דשקלים וכונתו דבסגנון ההוא נסתר"ה דרכ"ו, ותו איכא למידק דאחר תשובת ראוני נערים עוד הוסיף לעשות המצאה לשאול מהו למעבר קמי דארודא צלמא ומה צורך בזה.

ואפשר לישב המאמר זה דשקלים ובטרם כל הבה נא אבא למה שהק' הרב פנים מאירות שם והגדיל התימה וז"ל נימא ביה מילתא דתמיהא לן על הרב רמ"א בי"ד סי' רמ"ב ועל רבינו הרא"ש דכתב רמ"א סעיף ט"ז בהגה ויש אומרים דאין לתלמיד לשאול בשלום רבו כלל שנאמר ראוני נערים ונחבאו, והוא מדברי הרא"ש שהביא תחילה פירש"י הנותן שלום לרבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל פירש"י שלום לרבו כשאר כל אדם וכו',

וכתב הרא"ש בירושלמי משמע דתלמיד אינו נותן שלום לרבו כלל, וכן כתב רבינו יונה שמפרש הנותן שלום לרבו דמקדים לו שלום דאין לתלמיד להקדים שום דיבור לרבו מרוב המורא, ונפלאתי מאד דמירושלמי משמע היפוך מזה דהא מייתי וכו' הדא אמרה שאדם צריך לשאול בשלום רבו, ועוד מן הדא דכמה הוא תוך כדי דיבור וכו' כדי שאלת שלום בין רב לתלמיד ויאמר לו שלום עליך רבי נשמע מזה דחיוב לשאול בשלום רבו וכן מוכח מר' יוחנן ואף ר' אלעזר גופיה הוה מטמיר מקמיה דר' יוחנן שלא יראה אותו ואי כדברי רבינו יונה למה הוצרך ר' אלעזר לאטמורי מקמי דר' יוחנן תיפוק לי' בלאו הכי אסור לשאול בשלום רבו דאסור להקדים שום דיבור מפני מורא רבו, אלא אף ר"א דלא שאיל הוה מטמיר מקמיה, אבל מי שעובר לפני הרב ואינו נותן שלום ביראה וכבוד הוי דרך בורות, ועוד דהא סתמא דתנן בברכות דף י"ד הקורא שמע ופגע בו רבו או גדול ממנו באמצע שואל מפני היראה ואי ס"ד דאסור לשאול בשלום רבו איך התירו חז"ל להפסיק באמצע פרק מפני היראה אדרבא זו היא יראתו כשלא יתן לו שלום וכו' עכ"ל הרב פנים מאירות.

ואנא בריה קלה בספרי הקטן ברכי יוסף הוספתי להרגיש במה שכתב הרא"ש שם פ' תפלת השחר שאחר שהביא פירוש רש"י כתב וז"ל ובירושלמי משמע דתלמיד אינו נותן שלום לרבו כלל דגרסי' בירושלמי נהיגי גביהו דלא שאיל זעירא בשלמא דרבא ומקיימי בנפשיהו ראוני נערים ונחבאו מיהו בגמרא דידן אמרינן תוך כדי דיבור כדי שאלת תלמיד לרב עכ"ל, דהרי בירושלמי גופיה מייתי הא דכדי שאלת תלמיד לרב להוכיח דחייב לשאול בשלום רבו, ותו דבירושלמי מפורש דכדי שאלת תלמיד לרב היינו שתלמיד ישאל תחילה ולא כמו שפירש רבינו יונה דהיינו חזרת שלום תלמיד לרב, את זה דקדקתי על הברכים שם בי"ד סימן רמ"ב ע"ש, וכזאת וכזאת יש להרגיש על דברי רבינו ירוחם חלק אדם נתיב ב' חלק ה' שאחר פירוש רש"י כתב וז"ל, ובירושלמי שאינו נותן שלום כלל ובגמרא דידן מוכח כרש"י עכ"ל, ודבריו הם כדברי הרא"ש רבו, ויש לדקדק עליו נמי דהא דגמרא דידן דשאלת תלמיד לרב איתיה בירושלמי נמי ומוכח מיניה דצריך לשאול לשלום רבו, וראיתי למור"ם בדרכי משה שם סי' רמ"ב שכתב וז"ל ובהגהות מיימוניות פ"ה דתלמוד תורה וז"ל אמנם בירושלמי וכו' וכן הוא בתא"ו נתיב ב' חלק ה', וכן כתב בית יוסף בשם רבינו יונה וכן הוא בהרא"ש בשם הירושלמי, והרא"ש כתב כדעת רבינו ע"כ דבריו ז"ל, וק"ק דמשמע מדבריו דסברת רבינו ירוחם היא כרבינו יונה ומסקנת הרא"ש כמ"ש הטור וכדברי רש"י, והרי דברי רבינו ירוחם הם כמ"ש הרא"ש דהביא הירושלמי ואסיק דבגמרא דידן מסיק כרש"י, ובודאי דכונתו דנקיטינן בגמרין

וכמו שהבין הוא בעד הרא"ש, ונמצא דרבינו ירוחם בשטת רבו אמרה ואינו סובר כדעת רבינו יונה.

ועוד אני אומר דגם דעת הגהות מיימוניות אינו כרבינו יונה כמו שאבאר בס"ד וז"ל הגהות מיימוניות וכן פירש רש"י כבעמוד בירושלמי אמר נהיגין דלא שיילין זעירא בשלמא דרבא וכו' וכן משמע ממשה כשעלה למרום שאמר כלום יש עבד שנותן שלום לרבו, ויש לתרץ ולחלק בין תלמיד לעבד עכ"ל, הרי דבתחילה הביא מהירושלמי דנהיגין דלא שיילין וכו' ומזה אין הוכחה דאסור וגורם לשכינה שתסתלק כמו שסבר רבינו יונה דמאי דתניא והנותן שלום לרבו וכו' גורם לשכינה וכו' היינו שמקדים לו שלום דאינו יכול להקדים שום דיבור מרוב המורא רק הוא מנהג ודרך ארץ וסלסול שנהגו, ואח"כ הביא ממ"ש כלום יש עבד נותן שלום לרבו ומסיק דיש לתרץ ולחלק בין תלמיד לעבד, והשתא אפשר דמסקנת הגהות מיימוניות דאין לחוש לאותו המנהג דירושלמי דאין לו סמך בש"ס דידן כי ההיא דעבד יש לחלק, ואפילו תימא שסובר הגמ"י לחוש להיא דירושלמי אינו אלא משום דרך ארץ וסלסול שנהגו אבל לית ביה איסורא וגורם לשכינה וכו' ואם כן יש הפרש גדול בין סברת רבינו יונה להגהות מיימוניות כאשר בעיניו יראה ולבבו יבין המעיין ואיך מורם בדרכי משה כלל שלשת הרועים הגהות מיי' ורבינו ירוחם ורבינו יונה בחדא מחתא והם חלוקים בעסתם.

ובמסילה נעלה לישב דברו הרא"ש דכונתו דודאי פירושא דבריתא דהנותן שלום לרבו היינו כדפירש רש"י דנותן לו שלום כשאר כל אדם אבל אם אומר לו שלום עליך רבי לית לן בה והיינו בריתא דפ' היה קורא דבאמצע פרק אם פגע בו רבו שואל בשלומו מפני היראה ומצוה איכא, ועל זה הביא הרא"ש הירושלמי דקאמר נהיגי גביהו דלא שאיל זעירא בשלמא, דרבא כלומר זה מנהג חדש שנהגו בבבל דלא שאיל זעירא וכו' אבל אין זה כונת הבריתא דקתני הנותן שלום לרבו גורם לשכינה וכו' דההיא הוי כדפירש"י אלא דנתחדש מנהג זה בבבל, ונתבטל הדין דתלמיד שואל במורא ואפי' באמצע פרק וז"ש הרא"ש ובירושלמי דאינו נותן שלום לרבו כלל כלומר מצד המנהג שנהגו בבבל ואם המנהג הזה שנתחדש בבבל היה מנהג פשוט וקבוע אח"כ ממנהג זה חזר הדבר מן הקצה אל הקצה דהשתא דנהוג הכי אם תלמיד אחד משנה המנהג שהוא רגיל לכבוד רבו ועושה להפך נמצא מקל ביראת רבו ואסור, ועתה במקום מצוה או חיוב שהיה הדין לשאול לשלום רבו במורא נעשה איסור דכל מילי דנהוג עלמא לכבוד רבו המקל מזלזל בכבוד רבו, וכפ"ז הא דאמרו בירושלמי מקודם דצריך לשאול לשלום רבו, וכמו שהוכיח שם בירושלמי מתוך כדי דיבור דהיינו שאלת תלמיד לרב וכן ההיא דשואל

באמצע פרק היינו בשנוהגים לשאול בכבוד הרב, ברם עתה דנתחדש בבבל דמקיימי ראוני נערים וכו' וזעירא לא שאיל בשלמא דרבא חזר הדין דאסור לשאול אם נתפשט ונקבע ממנהג דכל דנהגו במקום אחד לכבד רבו באופן זה אין לגרוע שם מכבודו של רבו, וזהו שסיים הרא"ש, מיהו בגמרא דידן אמרינן תוך כדי דיבור כדי שאילת וכו' כלומר דאם המנהג בבבל היה קבוע כמ"ש בירושלמי דבבבל הוו נהיגי דלא שאיל זעירא וכו' ונתפשט המנהג לא הוו אמרי בגמרא בבלית כדי שאלת תלמיד לרב מאחר שחזר הדבר לאיסור, אלא משמע דלא היה מנהג פשוט קבוע או דאחר זמן נשתנה הענין והדרינן למילתא קמיתא דאם נותן לו שלום במורא שפיר דמי ומצוה איכא ובזה נתישבו כל הקושיות הנז' כמבואר.

עתה אקום לישב דברי רבינו יונה וז"ל והנותן שלום לרבו ר"ל שמקדים לו שלום ואין לו לתלמיד להקדים שלום לרב אלא במי שיש לו מורא ממנו ואינו יכול להקדים לו שום דיבור מרוב המורא וכן אמרו כלום יש עבד נותן שלום לרבו, ומה שאמרו כדי שאלת תלמיד לרב אינו רוצה לומר אלא כדי חזרת שלום תלמיד לרב עכ"ל. עין רואה דהרב ז"ל מפרש הבריתא דלא יתן שלום כלל וכדי שאלת היינו כדי חזרת שלום ודבריו קשים כמבואר נגלה הן מהירושלמי והן מבריתא דשואל לרבו באמצע פרק ומדאמרינן פ' חלק דף צ"ח דריב"ל שאל לשלום המשיח וא"ל ריב"ל שלום עליך רבי ומורי ומ"ש כלום יש עבד נותן שלום לרבו דמייתי הרב ז"ל יש לחלק בין עבד לתלמיד וכמ"ש בהגהות מיימוניות ודבריהם נעלמו ממהרש"א בחידושי אגדות ע"ש. וכן מצאתי לתוס' ישנים כ"י לברכות פ' תפלת השחר שקיימו פירוש רש"י וכתבו מיהו עבד אינו נותן שלום לרבו אפילו דרך אדנות ורבונות מדאמרינן פ' ר' עקיבא ובמנחות פ' הקומץ כשעלה משה וכו', ואפשר לישב דיסוד סברת רבינו יונה הוא מהירושלמי דעסיקנא ביה, וסבר דבני מערבא ובני בבל פליגי בפירוש בריתא זו דהנותן שלום לרבו דבמערבא מתרצי לה כדפירש רש"י ז"ל דאין אסור אלא כששואל לשלום רבו על דרך כאשר ישאל איש את רעהו אבל אם מקדים לו שלום במורא ואומר לו שלום עליך רבי מצוה איכא, והיינו דקאמר בירושלמי התם הדא אמרה שאדם צריך לשאול לשלום רבו, ומשום הכי מפרשי במערבא הא דאמרינן כדי שאלת תלמיד במקדים לשאול, ולהכי קפיד ר' יוחנן על ר' אלעזר דלא שאיל בשלמיה, ולדידהו הא דתניא דשואל באמצע פרק לרבו בתלמיד גמור אבל בני בבל סמכי אקרא דראוני נערים ומפרשי הבריתא דהנותן שלום לרבו דלא יקדים לו שלום כלל בשום אופן, וכדי שאלת תלמיד היינו חזרת שלום דתלמיד לרבו, ואותה ששנינו פ' היה קורא דאם פגע בו רבו שואל באמצע פרק מתוקמא בתלמיד חבר וכן

ריב"ל ששאל לשלום המשיח נהג כדין תלמיד חבר לענין הקדמת שלום, והתוספות שם פ' תפלת השחר דף כ"ז אוקימו לשאלת תלמיד לרב דהוי תוך כדי דיבור דאמרינן בעלמא בתלמיד חבר, ולשיטתם יש להעמיד נמי הא דתלמיד שואל בק"ש בשלום רבו בתלמיד חבר, ודברי התוס' בדיבור הלזה צריכים ביאור, וכבר עמד עליהם מהרש"א בחידושי הלכות ואין כאן מקום להאריך, אלא דרבינו יונה סבר דהא דשאלת תלמיד לרב טפי ניחא כי מוקמת לה בחזרה ומאחר דהירושלמי עצמו העד העיד בנו דבני בבל הכי סברי ועבדי עובדא ואף רבי יוחנן נתפייס בזה הכי נקיטינן, ולהכי פירש הבריתא כשיטת בני בבל דבתריהו גרירנא, כן נראה לי לישב כפי קצורי, ולפי כל האמור אתה הראת לדעת דדעת רבינו יונה נראה יחיד ומסקנת הרא"ש ורבינו ירוחם כרש"י והרמב"ם והגהות מיימוניות נוטה קצת לזה דאין לחוש להא דנהיגי בבבל, וק"ק על מור"ם בהגה שבחר בזה והביא די"א דאין ליתן שלום לרבו כלל שנאמר ראוני נערים ואין להאריך בזה.

ולעד הלום נא לבאר הירושלמי דפ"ב דברכות ופ"ב דשקלים דרך דרש כפי קצורנו, וז"ל הירושלמי דברכות שהבאתי לעיל בשלימות, ר' יוחנן הוה מסתמך על ר' יעקב בר אידי והוה ר' אלעזר חמי ליה ומטמר מן קדמוי אמר הא תרתין מילין הדין בבלאה עביד בי חדא דלא שאיל בשלמי וחדא דלא אמר שמועתא בשמי א"ל כך אינון נהגין גבהון זעירא לא שאיל בשלמא דרבא דאינון מקיימין ראוני נערים ונחבאו מי מהלכין חמי ליה חד בית המדרש אמר ליה הכא ר"מ יתיב ודרש ואמר שמועתא משמיה דר' ישמעאל ולא אמר שמעתא מן שמיה דר' עקיבא א"ל כולי עלמא ידעין דר"מ תלמידו דר' עקיבא א"ל כ"ע ידעי דר' אלעזר תלמידו דר' יוחנן מהו מיעבר קמי דאדורא צילמא א"ל מה את פליג לה איקר אלא עבור קמוי וסמוי עינוי א"ל יאות עבד ר"א דלא עבר קמך א"ל רבי יוחנן יעקב בר אידי יודע את לפייס עכ"ל. ואפשר לפרש דר' יוחנן כל רז לא אנס ליה וכבר ידע דבבבל מנהגם שלא לשאול קטן לגדול ועל כן שאל בחכמה העמק שאלה שתים זו דלא שאיל בשלמי ולא אמר שמעתא משמי דממה נפשך קשה עליה ואבי תרי נפיל, והכונה חדא דלא שאיל בשלמי וכי תימא דסמיך אמנהגא דבבל דזעירא לא שאיל וכו' קשה עליה דמזה מוכח דהוא תלמיד גמור וא"כ אמאי לא קאמר שמעתא משמי, דבשלמא אם היה תלמיד חבר דלסבריה דרביה לא צריך אשר כח בו לחדש מדעתו אין עליו תפיסה אמאי לא אמר שמעתא משמי דמצי אמר תיתי לי דהא מילתא אנא נפשא קיימתיה מסברא והדר אמרה מר ניהלן והוא דבר המסור ללב וקרוב הדבר שהאמת אתו, אבל אם הוא תלמיד גמור אין לומר דהוא חידש שמועה זו גם כן, ומשום הכי השתא דלא שאיל בשלמי מוכח דנהיג כבבל וא"כ הוא תלמיד גמור ואמאי לא אמר משמי ואם הוא

תלמיד חבר ומשו"ה לא אמר שמעתא כי יאמר דקדים אמרה מדנפשיה א"כ אמאי לא שאיל בשלמי דתלמיד חבר אף למנהג בבל שאיל לשלום רבו, ומה גם לשיטת רבינו יונה שכתבנו דההיא דפוסק באמצע פרק להקדים שלום לרבו (לדעת הרשב"א וסיעתו ועמ"ש אליה רבא א"ח סי' ס"ו באורך) מתוקמא בתלמיד חבר וא"כ מצוה איכא, והשיב לו ר' אלעזר דהכי נהיגין וכו' דהוא לא ידע אם ר' יוחנן ידע זה וא"כ כפי זה הוא תלמיד גמור ואח"כ כשעברו לבית המדרש וכו' וא"ל כ"ע ידעין דר"מ תלמיד ר"ע השיבו יפה דכ"ע ידעי דר' אלעזר תלמידו ומהאי טעמא לא הזכירו אף שהוא תלמיד גמור ואכתי הוה קשה למה איטמר מקמוי ומש"ה אמר ליה מהו וכו' ואז שקטה נחה דעתו של ר' יוחנן ונתרצה בפיוסו.

איכו השתא נחזור על הירושלמי דפ"ב דשקלים אשר הבאתיו לעיל, ונקדים מ"ש בירושלמי פ"ט דכלאים וז"ל ר' הוה מתני שבחיה דרבי חייא רובה קומי רבי ישמעאל בר רבי יוסי חד זמן חמי גו בי בני ולא אתכנע מן קומוי א"ל אהני דאת מתני שבחיה א"ל מה עבד לך א"ל חמתי גו בי בני ולא אתכנע מן קומוי, א"ל למה עבדת כן א"ל ייעול עלי דאין סחית לא ידעתי בההיא שעתא אשגרית עינוי בכל ספר תהלים אגדה וכו' עכ"ל. וכתב הרב יפה מראה וז"ל וא"ת והא שפיר עבד דאין מקום קימה והדור בב"ה ובית המרחץ, ועוד איך היה מהרהר בתורה והא אסור י"ל דבבית חיצון שעומדים בו לבושים הוה שיש שם שאלת שלום ודברי תורה והכי מתרץ התם עכ"ל, וממאי דקאמר ייעול עלי דאין סחית לא ידעית משמע דהיה בבית המרחץ עצמו, והגם שיש לדחות מכל מקום נראה לדקדק הלשון שאמר ולא אתכנע מקמאי ולא אמר ולא קאים מקמאי על שאמרו פ"ק דקדושין דף ל"ג, על כן נראה דאע"ג דבבית המרחץ אין מקום קימה והדור מכל מקום קצת ההכנעה בגופו בעי לפני מי שגדול והוא מאי דאמר ולא אתכנע מן קומוי, ואע"ג דממ"ש תוספות ישנים שם פ"ק דקדושין וז"ל שמא יושב בהן ומהרהר לא הוה צ"ל בהן דה"ה בשאר דברי תורה אלא הא דקאמר הכי סוד ה' ליריאיו כדאיתא בב"ר דאמר ר' חייא יבא עלי אם לא הייתי מסתכל בספר תהלים עכ"ל, משמע דהך עובדא הוא עובדא דהתם ומוקי ליה בבתי בראי, מ"מ הרואה יראה דשם פ"ק דקדושין הוה ר' שמעון ברבי דאקפד דלא קם רבי חייא לפניו ואמר לאבוה שני חומשים שניתי לו בספר תהלים ולא קם מקמאי והכא בירושלמי פ"ט דכלאים ובראשית רבה פ' ל"ג הוא ר' ישמעאל בר' יוסי דהקפיד דלא אתכנע קמיה, וק"ק על התוס' דפשיטא להו דחד עובדא הוה ומאי דקשיא ליה להרב יפה מראה דאסור להרהר בדברי תורה שם לק"מ דהאמרינן בזבחים דף ק"ב ושם בקדושין דף ל"ג לאונסו שאני.

ובכן אמרתי אעלה עלי בא"ר ירושלמי דפ"ב שקלים דעסקינן ביה דר' יוחנן שאל דתרתי מילי עביד ר' אלעזר חדא דלא שאיל בשלמי וחדא דמטמר מקמי ואפשר דהכונה חדא דלא שאיל בשלמי דמחויב לשאול בשלמי שזה מכבוד רבו ואם תמצא לומר דאמנהגי דבבל סמיך אמאי מטמר מקמי והלא צריך הוא לישב ואף דלא ישאל בשלמי הא מיהת ליתכנע קמאי שיעשה תנועת הכנעה כדא"ר ישמעאל ב"ר יוסי לא אתכנע מקמאי, וכן כתב הרמב"ם פ"ה דתלמוד תורה דשוחה ושואל בשלומו ואי הוא לא שאיל כמנהגיהון הוה ליה לשחות לעשות איזה הכנעה ודיו, והשיבו ר' אלעזר דמקיימין ראוני נערים ונחבאו וזעירא לא שאיל בשלמא דרבא ומשום דנסתפק בדברי ר' יוחנן דדילמא גם הוא ידע למנהגהון וקפיד על דאטמר כדאמרן, ואין ראיה מראוני נערים דדילמא לאו תלמידיו הוו, ותו דילמא ההיא כי נפיק לבי ווועדא כדכתיב בצאתי שער עלי קרת וכו' והכיר דר' יוחנן לא נתפייס בזה להכי שאל לו מהו למעבר וכו' והשיבו תשובה נצחת דהא נמי לעשות יקר וכיון דהוא תלמיד גמור כפי תשובת ר' יעקב בר אידי אף הוא שאל מדוע לא אמר שמעתא משמי דבשלמא תלמיד חבר יש לדון לזכות דהוא קדים ואמרה מסברתיה אבל תלמיד גמור שאין בו כח לחדש צריך לומר בשם רבו, ועיילי לגביה ר' אמי ור' אסי וא"ל ההיא דנגר וכו' לפייסו והוא השיבם הכדין מחבריא כלומר עתה אנחנו במונח דהוא תלמיד גמור ואתם רוצים להעלותו להחשיבו כמו חבר ולכך לא נתפייס עד שבא ר' יעקב ואמר כל אשר ציוה ה' את משה וכו' אלא יהושע יושב ודורש והכל יודעין שתורה של משה וכן ר' אלעזר ואדרבא להיותו תלמיד גמור אין צריך לומר בשמך ונתפייס בזה (ועמ"ש בקונטריס שם הגדולים דף כ"ב).

ולפי דברי הרב פנים מאירות הנתנין למעלה נבא להבין מאמרם ז"ל והוא בפסיקתא רבתי דף כ"ה והובא בילקוט סדר היום וז"ל ר' אחא בשם ר' יוסי בר ר' חנינא בשעה שעלה משה לשמים שמע קולו של הקב"ה שהיה יושב ועוסק בפרשת פרה ואומר הלכה בשם אומרה ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים אמר משה לפני הקב"ה עליונים ותחתונים ברשותך ואתה יושב ואומר הלכה משמו של בשר ודם אמר לו הקב"ה משה עתיד צדיק אחד לעמוד בעולמי ועתיד לפתוח בפ' פרה תחילה ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים אמר לפניו רבון העולמים יהי רצון מלפניך שיצא מחלצי א"ל הקב"ה חייך שהוא מחלציך ושם האחד אליעזר ושם אותו המיוחד אליעזר עכ"ל. והמאמר הזה טעון לינה ללון בעומקו שיש להרגיש ולהתישב בו הרבה וכבר דשו ביה רבים בתורה ואני בעוניי כעת אומר גרגיר קטן כי לימדנו להועיל הרב פנים מאירות דטעם דצריך לומר הדבר בשם אומרו היינו כי היכי דלקבלו מיניה דאי קאמר השמועה

בסתמא סברי דמדעתיה אמרה ולא מקבלי לה כדאשכחן לאביי וריש לקיש דלא קבלוה כמו שהבאתי למעלה, ולשפתותיו דובבות לא חיישינן דגם אם נאמרה בלי שם אומרה או שאמרה משם אחר אין הקב"ה מקפח שכר בעל השמועה האמיתי ולפניו הוא גלוי מי בעל דברים ושפתותיו דובבות וככל הכתוב לעיל, ונפקא מינה שאם אומר השמועה הוא יותר גדול מבעל השמועה עצמו הלא טוב למדרשה בפרקא בסתמא טפי מלאומרה בשם בעליה דאם אומרה סתמא סברי השומעים שהיא שלו ומקבלי לה כולי עלמא והקב"ה יודע בעל השמועה ושפתותיו דובבות. והנה לפי האמור הכא דהקב"ה כביכול הוא אומר הלכה בשם אומרה רבי אליעזר יש לתמוה דהכא לא שייך טעם אומר הלכה משום אמרו והיינו דמשה שפיר קאמר להקב"ה עליונים ותחתונים ברשותך ואתה אומר הלכה משמו של בשר ודם כלומר דבשלמא בבשר ודם צריך שיאמרו השמועה משם בשר ודם גברא רבא דפקיע ומומחה כי היכי דלקבלו מיניה כאמור וזולת זה לא מצאה הקפידא מקום לנוח לומר הלכה משם אומרה וכמ"ש הרב פנים מאירות, ברם אתה אבינו ועליונים ותחתונים ברשותך אמאי אצטריך לומר בשם אומרה אדרבא אם אתה אומר ההלכה סתם תתקבל ברצון לכל דשמא דמארא עלה מרי דעלמא כולא והוא דבר קשה ואותו דרוש דרש משה, על כן בא האלהים והשיבו עתיד צדיק אחד לעמוד בעולמי וכו' הכונה כמו שפירשו משם מהר"ם אלשיך דבזה שאומר משמו מדביק ומשפיע החידוש ההוא אל הנשמה עד כאן דבריו, ולדרכנו זה יאמר דכונת הקב"ה אל משה אמר שיש תימה על תמיהתו דהני טעמי שייכי לדידן שצריך לומר הלכה משם אומרה כדי שיהיו שפתותיו דובבות ואם כינה שמעה זאת מה ענין זה לזה כי הצדיק עדיין אינו בעולם עד לאחר כמה מאות שנים וזה חדש, והטעם הוא דעתיד צדיק אחד המיוחד לעמוד אחר כמה דורות ואני אומר משמו כדי להשפיע עליו דבדיבור הזה אומר לדבק רוחניות התורה בנשמתו שיוכל לחדש אח"כ כשיהיה בעולם והוא ענין מחודש.

ואשכחן בחגיגה דף ט"ו ע"ב דא"ל אליהו לרבא בר שילא דהקב"ה קאמר שמעתא מפומייהו דכלהו רבנן ומפומיה דר' מאיר לא קאמר משום דגמר שמעתא מאחר א"ל אמאי ר' מאיר רמון מצא וכו' א"ל השתא אמר מאיר בני אומר בזמן שאדם מצטער וכו' ע"ש, ותו אמרינן בגיטין דף ו' ע"ב דאמר אליהו זכור לטוב דהקב"ה עסיק בפלגש ואמר אביתר בני כך הוא אומר יונתן בני כך הוא אומר ע"ש, ונראה דכביכול לפי רוב הענוה קאמר מפומיהו דרבנן וכשהוא קודם ביאתם לעולם היינו טעמא כמ"ש מהר"ם אלשיך דאמירה לגבוה תועלת עצום לזכותו בביאתו ובעודם בחיי העה"ז כההיא דאביתר בני אומר הוא התועלת באופן אחר להוסיף שפע רב הן בקדושיו לידבק בו ובתורתו ואף כי

אחרי מות ישרים התועלת הוא דאהניא להו לרבנן אשר ישא את שמותם להתענג מזיו שכינתו והכא במאמרין קושטא קאמר אופן התועלת במציאות זה דעדין לא בא לעה"ז כי על ידי זה זכות הוא לחדשו בטעמו וממשו ושעשע יונק משרשו כי נזר אלהיו על ראשו הדבר יצא מפי המלך אור ישראל וקדושו.

נמשך לזה אפשר לרמוז בפ' שירת הבאר בסדר היום באר חפרוה שרים וכו' והן קדם נבין מאמרם ז"ל בנדרים דף נ"ה ע"א וז"ל מאי דכתיב וממדבר מתנה וכו' כיון שעושה אדם עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל תורה ניתנה לו במתנה שנאמר וממדבר מתנה כיון שנתנה לו במתנה נחלו אל שנאמר וממתנה נחליאל וכיון שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות ואם הגביה עצמו הקב"ה משפילו שנאמר ומבמות הגיא ולא עוד אלא ששוקעין אותו בקרקע שנאמר ונשקפה על פני הישימון ואם חוזר בו הקב"ה מגביהו שנאמר כל גיא ינשא עכ"ל, ורש"י והר"ש פירשו שהוא מופקר שלומד תורה בחנם לכל, אמנם אפשר לפרש שהוא מופקר לכל שהכל דשין בו וכן הוא בהדיא בש"ס דעירובין בדרשא זו עצמה אם משים עצמו כמדבר שהכל דשין בו, ונקדים מ"ש פ"ק דעירובין מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן מפני שנוחין ועלובים וכו' והקשה מרן בכללי הגמרא דאיברא דהענוה הוא תכלית מעלות המדות ויהללוה בשערים בשפר שיר המעלות אך לא בשביל הענוה יצא משפט מעוקל דליהוי הלכה כעניו מצד ענותנותו ומה נועיל כי נפגע בעניו לענין דינא אם מצד עצמו אין האמת אתו, ותירץ דכונת הש"ס היינו דבזכות ענותנותן כיונו אל האמת. והשתא אתי שפיר דהלכה כמותן שכיונו לאמיתה של תורה ודין גרמ"א הענוה שהיה להם עכ"ד, ואמרו ביומא דף כ"ו לא משכחת צורבא מרבנן דמורה אלא מלוי ומישכר ומקשים מדוד מלך ישראל דכתיב ביה וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום והוא מיאודה, ותירץ הרב עיון יעקב דזכה לזה על ידי הענוה דגם משאר שבטים אם הם ענוים מכונים לאמת ופ"ג דסוטה אמרינן הגיע לפרשת דרכים ניצול מכלם, והיינו דמסיק שמעתא אליבא דהלכתא ולא אפשר בלא הרהור תורה דמיקרי עידנא דעסיק בה דאגוני מגנא ואצולי מצלא כמ"ש התוספות ואמר רבא פ"ק דע"ז דף י"ט בתחילה נקראת התורה על שם הקב"ה ולבסוף נקראת על שם שלו דכתיב כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. ועל פי הקדמות הללו נבא להבין המאמר הנ"ל וזהו שאמר כיון שעשה אדם עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל כלומר שהכל דשין בו וזה אינו מקפיד על שום אדם שהוא הענוה אמיתית וזהו שדייק לומר עשה אדם עצמו כלומר שעשה עצמו ממש כמדבר והוא בעצם אז הוא עניו בשלימות מבית ומחוץ תוכו כברו וזהו עשה אדם עצמו פירוש לא למראה עינים אלא בעצמותו

וחדרי לבו גמר בדעתו השלימה להיות הפקר כמדבר אז תורה נתנה לו במתנה שנקראת תורתו והוא גברא רבא שהתורה נקראת על שמו והלכה כמותו וזה מפרי הענוה, וכיון דתורה נתנה לו במתנה דמסיק שמעתא אליבא דהלכתא אם כן הגיע לפרשת דרכים וניצול מיצה"ר, וז"ש כיון שנתנה לו במתנה נחלו אל דכבר נקרא על שם הקב"ה חבל נחלתו ואינו חוטא על הרוב על כן יאמר כי הוא חלקו ונחלתו יתברך וכיון שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות, הכונה דכיון שזכה לתורה ולהיות חלקו יתברך א"כ כל העולם כלו כדאי הוא לו ומכריזי עליה ברקיעא ודיבורו עביד ומהני וברכתו ברכה ויגזור אומר ויקם וזו היא הגדולה אמיתית בשמים ובארץ אשר בשמים ממעל כרוזא קרי בחיל את כל כשרון מעשיו כנודע מכתבי הקדש לרבינו האר"י זצ"ל, ושם ניכר זו כחו לאלוהו לעשות חיל כמה מלאכים נבראו מתורתו ומצותיו שלמים הם כאחד מצבא המרום ועל הארץ מתחת הן עוד נביא קדוש יאמר לו אשר בדברו משיב הרוח ורופא חולים ונותן עיניו על הרשעים וכלים מאליהם ועושים גל של עצמות וזהו במות תרתי משמע שגדולתו ניכרת בשמים ובארץ כל קבל די רוח אלהין קדישין ביה השתכח. **אכן** רוח הוא באנוש ויצר סמוך מסיתו היס"ת כפול ומשכחת לה אחר כל השבח הזה ריח נור עדת ביה ויתגאה ודא היא תברתיה וכמ"ש רז"ל כל המתיהר חכמת"ו מסתלקת ממנו, ואפשר לדקדק לשון חכמתו דהגם דזכה שהתורה תקרא על שמו והוא גברא רבא אם נטה קו ונתגאה אז חכמתו דייקא שנקראת על שמו מסתלקת ממנו הוא הדבר אשר דיברו במאמרינו ואם הגביה עצמו הקב"ה משפילו כי כגבוה אדם את עצמו תורה שבו היא כפורח"ת והבו"ר רק אין בו מים ונעשה שפל, ומ"ש ולא עוד אלא ששוקעין אותו בקרקע אפשר לפרש במ"ש הרב בעל ס' מתת יה פ' בראשית במאמרם ז"ל א"ל הקב"ה קומץ עפר של אדמה שנבראת ממנו לא גזולה היא בידך כי עפר אתה ואל עפר תשוב ופירש הרב הנז' כי כאשר ישפיל האדם עצמו כעפר ונפשו כעפר לכל עדיין הוא עפר כראשונה ובכל מקום שהוא בחזקת עפר הוא ואין שייך גזל אך כאשר מתגאה יצא יצא מגדר אדמת עפר ואז נחשב כאלו גזל קומץ אדמת עפר עכ"ד. וזהו שאמרנו במאמרינו כי לא סוף דבר שמשפילו וחכמתו מסתלקת אלא עוד זאת יתירה דעתה שהוא נתגאה בגאותו אינו עפר וא"כ קומץ עפר גזול אתו לכן שוקעין אותו בארץ להחזיר גזלתו ומת באנחתו ואם חוזר בו הקב"ה מגביהו שנאמר כל גיא ינשא משום דהוה ס"ד דקי"ל נראה ונדחה אינו חוזר ונראה והבעל תשובה שקודם שחטא נראה ובחטאתו נדחה וכשישוב וחזר ונראה יש מקום לומר דאינו חוזר ונראה, אבל הרב כתנות אור פ' נצבים עמד על זה ופריק שפיר במ"ש בזבחים דף ל"ד כל שבידו לא הוי דיחוי ובכן בעל תשובה דבידו

לתקן חוזר ונראה ע"ש, ובמ"ש בעניותנו לעיל פ' מקץ ע"ש, וזה השמיענו דאם חוזר בו אף דנראה ונדחה חוזר ונראה משום דבידו הוא וקרא כתיב כל גיא ינשא.

ומעתה נבא לבאר הכתובים דרך רמז ע"פ ההקדמות הנזכרות באר חפרוה שרים הכונה באר שהיא התורה חפרוה שרים כרוה נדיבי העם הם מיני חכמים לפי חכמתן מעמיקים בה הולכים ודלי"ם ממקור מים חיים ומוציאים לאור חידושי תורה, וכי תימא מהיכן יכול האדם מתוך חומר"ו חומר עכור להשיג בתורה רוחנית לז"א וממדבר מתנה שם רמז מדיבורו של הקב"ה אשר אומר הלכה משמו כענין ר' אליעזר בני אומר עגלה בת שנתה וכו' אשר על ידי דיבור הקב"ה משפיע ומדביק בנשמתו השפע ההוא כדי שיזכה בבואו לעולם לחדש דבר מעתה, וז"ש וממדבר מתנה מאותו דבור הקדוש מתנה זוכה למתנת חלקו בתורה וממתנה נחליאל שם רמז דגם אח"כ שכבר ראה וקדש וחידש הלכה ההיא אומרה משמו הן בעודנו חי כההיא דאביתר בני אומר והיינו להוסיף לו שפע ברכה וקדושה כמש"ל, וזהו וממתנה ואף אם זכה במתנה נחלו אל על ידי שאומר משמו ומנחליאל במות כאותה שאמרו פ"ק דגיטין דר' אביתר אסכים מריה על ידיה ועולה לגדולה בזה אמנם בעודו בגדולתו לא יתגאה וישפיל עצמו, וזהו ומבמות הגיא שצריך שישפיל עצמו וילמוד מדוד מלך ישראל שבא ממואב, וזה רמז אשר בשדה מואב כמו שדרשו בירושלמי פ' הערל ושחרים הוליד בשדה מואב (דה"י א' ח' ח') זו רות המואביה, ולדרכנו רמז לדוד המע"ה שהוא העיקר כמ"ש שתי בנותיך הנמצאות וכתיב מצאתי דוד עבדי וזהו ומבמות הן בעודנו בגרם המעלות כי גדול הוא הולמה והולמתו צריך שישפיל עצמו, וז"ש ומבמות הגיא אשר בשדה מואב כדוד המלך שבא מרות שהיה עניו בהיותו ראש הפסגה מלך ישראל ונשקפה על פני הישימון שנעשה כמשקוף וקרקע לפי רוב הענוה כמשז"ל במאמר הנז' וכפירש"י לפי שהתורה נמשלה למים שהולכים למקום נמוך וזאת התורה באר מים **חיים**.

בלק

פרשת בלק בס"ד

בילקוט כנחלים נטיו מה טיבן של נחלים אצל בתי כנסיות ובתי מדרשות אלא מה נחלים הללו בני אדם יורדין לתוכן כשהן טמאין וטובלין ועולין טהורין כך בתי מדדשות ובתי כנסיות בני אדם נכנסים לתוכן כשהם מלאים עונות ויוצאין מלאים מצות:

למען דעת צדקות ה' זכירה דין עסק כולבא רעיא חגירא ועז"י רהטן, מכי אתו חברי סבי דבהתא זקני מדין ומואב בלטיהם ורטין רטן, זבורא ועקרבא עבוד הלולא אתרבא דביש

גדא בלעם הקוסם מעשה והביאו סילו"ן ממאיר לכל שהוא מין קללה ואחות לוט"ן, וה' הפיר עצת גוים אלהא שלח מלאכא ויאמר אליו הנה אנכי יצאתי לשטן, ועד אחרן זממא נפל בפומיה ואודני דהוו ליה גזיין מיניה דהוו כיילין ליה בקבא רבא ותקטן. וככל האמור בפרשה ובמדרשי רז"ל ובטרם אקרב לדבר דבר או חצי דבר אציגה נא מקראי קדש הסמוכים והמה בסוף סדר חקת וכה תואמם ולא נתן סיחון את ישראל וכו' ויכהו ישראל לפי חרב ויירש את ארצו וכו' כי עז גבול בני עמון ויקח ישראל את כל הערים האלה וישב ישראל בכל ערי האמורי וכו' כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו וכו' על כן יאמרו המושלים בואו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון אכלה ער מואב וכו' אוי לך מואב אבדת עם כמוש נתן בניו פליטים וכו' ונירם אבד חשבון וכו' וישב ישראל בארץ האמורי, ואם באנו לכתוב כמה דקדוקים דאיכא למידק בהני קראי תכבד העבודה ביום מש"א במדב"ר, אך דרך כלל כאשר ירדוף הקור"א עיניו יחזו עפעפיו יבחנו איכא ביניהו כמה מילי כפולים ומכופלים, ויש שלכאורה נראים יתרים ועל הכל דטרח וכתב קרא דברי המושלים שיחת דקלי"ם.

ואפשר לאסבוראי קראי במ"ש הרמב"ם פ"א דמכירה דין י"ו הגוי אינו קונה בחזקה אלא בשטר הוא שקונה עם נתינת הכסף וישראל הבא מחמת הגוי הרי הוא כגוי ואינו קונה אלא בשטר עכ"ל, ומהכא הוכיח הרב פרשת דרכים בראשו דאברהם אע"ה היה לו דין ישראל שאמרו בבתרא דף ק' דקנה הארץ בהלוך והוא מדין חזקה והרי גוי אינו קונה בחזקה כמ"ש הרמב"ם, אלא מוכרח שהיה לו דין ישראל, ונהירנא שראיתי במכתב להחכם השלם הרב הכולל מהר"ר חיים הלוי זלה"ה אב"ד בארץ מצרים שתמה על הרב ז"ל ממ"ש פ' השולח דף ל"ח גבי נכרי קונה נכרי למעשה ידיו ואימא הני מילי בכספא אבל בחזקה לא אמר רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון, הרי מפורש דגוי בגוי קונה בחזקה ולפי זה מ"ש הרמב"ם דגוי אינו קונה בחזקה מוכרח דהיינו גוי בישראל אבל גוי בגוי קונה בחזקה וכמ"ש עמון ומואב טהרו בסיחון, ומאחר שכן מה יוכיח הוכח הרב פרשת דרכים דאברהם אע"ה היה לו דין ישראל מדקני בחזקה הרי התם הארץ היתה בגוי ואף דאאע"ה דין גוי היה לו שפיר קני מגוי בחזקה, זהו תורף קושית הרב הנז' לפי הרשום בזכרוני.

ואנא בריה קלה אמינא דאין כאן קושיא כלל דהא אמרינן התם פ' השולח אהא דמשני רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון אשכחן נכרי נכרי נכרי ישראל מנלן דכתיב וישב ממנו שבי אלמא דמסיק דנכרי קונה ישראל בחזקה מקרא דוישב ממנו שבי בצירוף

מאי דאמרי' עמון ומואב טהרו בסיחון וכמ"ש התוס' ותיקשי להרמב"ם דסבר דגוי אינו קונה בחזקה, והגם שנאמר דאין זה אלא בגוי המחזיק בקרקע ישראל, הרי התם בנכרי בישראל קיימינן ומדמינן חזקת עבד לחזקת קרקע ואמרינן דנכרי קני ישראל, ומוכרח לומר לדעת הרמב"ם דחזקת כיבוש מלחמה שאני דלא אמרו דגוי לא קני בחזקה אלא בחזקה דקנין קרקעות אבל חזקה דכבוש מלחמה אפילו הגוי קונה, וכן ראיתי להתוס' שם פ' השולח ריש דף ל"ח הקשו על רש"י וכתבו דצריך לפרש דבחזקה דכבוש מלחמה איירי, וכתבו דכן פירש רבנו חננאל, וכזה ראיתי בחידושי קדושין לחד מקמאי דפוס קושטא שכתב דף י"ד וז"ל הואיל וכל קנינו בכסף וכו', ותו הא גוי בגוי קני בחזקה כדקי"ל עמון ומואב טהרו בסיחון וכן גוי בישראל דכתיב וישב ממנו שבי, ובהא יש לומר דלא קני בחזקה אלא במלחמה וכו' עכ"ל, הרי דרבנו חננאל והתוספות ובעל החידושים הנז' כתבו דהא דעמון ומואב בחזקת מלחמה דוקא ותנתק ותמוש קושית הרב מהר"ח הלוי הנז' על גאון עוזנו הרב מהר"י רוזאניס דההיא דהשולח בחזקת כיבוש מלחמה מיירי ומ"ש הרמב"ם דגוי אינו קונה בחזקה היינו בחזקת קרקעות וקנין לאלתר בין גוי בישראל בין גוי בגוי וכן בדין דכיון דהרמב"ם מפרש ההיא דפ' חזקת דף ל"ה דרב יהודה אמר רב ישראל מחמת גוי הרי הוא כגוי מה גוי אין לו חזקה אלא בשטר אף ישראל הבא מחמת גוי אין לו חזקה אלא בשטר לענין קנין לאלתר, א"כ מורה ובא דלא קני גוי בחזקה כלל אפילו גוי בגוי וצדקו דברי הרב הגדול מהר"י רוזאניס אשר הוכיח דאברהם אע"ה היה לו דין ישראל מדקנה בחזקה דאלו היה דינו כב"נ לא קני בחזקה אף שהיה קונה מגוי כדבר האמור.

וראה ראיתי בספר אמרי נועם (שהוא מפניני התוס' והראשונים ומייתו ליה גדולי האחרונים כנודע) בפ' שופטים שכתב וז"ל קשה מאלישע שציום להלחם עם מואב דהא כתיב אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה, ויש לומר דמיירי לאחר שכבשו סיחון דאז היה מותר להלחם עמהם לפי שסיחון קנאו בחזקה דגוי קונה מגוי בחזקה עכ"ל. ודברים ככתבן מרפסן איגרי ותיובתא ופירוקא לא חזינא דמאי קושיא שבימי יהושפט נלחמו עם מואב והלא דוד הע"ה נלחם עם מואב ואמר לו דכתיב אל תצר והוא דן בסנהדרין שהם פרצו גדר והתירו לו כמשז"ל בב"ר פ' ויצא והביאו התוספות בקמא דף ל"ח עיין שם ובשו"ת מהרימ"ט ח"מ סי' ק', והא תו מאי קושיא דאיך נלחמו בימי אלישע ויהושפט והתירוץ קשה דנראה פשוט דבארץ סיחון ועוג היו יושבים ישראל מעבר לירדן והמלחמה היתה על ארץ מואב עצמו שלא נלקחה מידם והיו יושבים בה, ומכל מקום הא דסיים דגוי קונה מגוי בחזקה משמע שהוא כדעת הרב מהר"ח הלוי הנז'

דהא דאין גוי קונה בחזקה היינו גוי בישראל אבל גוי בגוי קונה בחזקה, ואם זה כונתו קשה דהאמרינן שם בגיטין דגוי אף בישראל קני דכתיב וישב ממנו שבי, ומוכרח לחלק בין חזקת קרקעות לחזקת כבוש מלחמה כדאמרן, ולזה יש לישב כאשר יראה המעיין ואין כאן מקומו ועמ"ש הרשב"א בחידושיו.

והנה הרב המופלא מהר"י הכהן זלה"ה תהי עלה דהא דאמרינן עמון ומואב טהרו בסיחון דמוכח דקנה סיחון בחזקת כיבוש מלחמה כמ"ש התוספות וסיעתם מהא דאמרינן פ' ד' מיתות דף נ"ט דפריך אמאי דאמרינן ליכא מידי דלישראל שרי ולגוי אסיר והרי יפת תואר דלישראל שרי ולגוי אסיר, ומשני התם משום דלאו בני כבוש נינהו, ופירש"י דלא קנו בכבוש וז"ל לאו בני כיבוש נינהו לא נתנה הארץ לכבוש כי אם לישראל שאף לישראל לא הותר יפת תואר אלא במלחמה על ידי כבוש עכ"ל. ולפי זה איך יתישב הא דעמון ומואב טהרו בסיחון, ותירץ הר' הנז' במ"ש בחולין דף ס' אמר הקב"ה ליתי סיחון וליפוק ממואב וליתו ישראל וליפקו מסיחון והיינו דאמר רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון וא"כ הגם דגויים לאו בני כבוש נינהו שאני הכא דהקב"ה רצה בזה דסיחון יקנה מואב ועמון וסיחון אלים לאפקועי בדבר ה', אלו דברי הרב ז"ל אשר שמענו ונדעם ודבריו בספר נכתבים בספרי אחרוני זמנינו כפי הרשום בזכרוני, ועם היות כי לי ההדיוט יש להשיב על תי' הרב ויש לתרץ באופן אחר כמו שכתבנו בעניותנו במקום אחר לעת כזאת דרך דרש אנקוט בידאי תירוץ הרב ז"ל.

ועוד נקדים מאי דאמרינן ס"פ נגמר הדין דהרוגי מלכות נכסיהם למלך לדעת ת"ק וכן פסק הרמב"ם פ"ד מה' מלכים והרב מהר"ר יוסף מטראני בתשובה הובאה בס' תורת חיים למהרח"ש ח"א סי' צ"ד כתב וז"ל אני מסתפק אם לאלתר בשעת מיתה זכה המלך בנכסים או לכשיחזיק בהם ונפקא מינה לממון שלהם הנמצא ביד אחרים אי מותר לעכבן, דאפשר לדקדק דהכי משמע קרא אשר ירד שם לרשתו בירידה לשם ירש דומיא דאמרינן פ"ק דקדושין דילפינן דקרקע נקנה בחזקה דכתיב וירשתם אותה וישבתם בה במה ירשתם בישיבה ואף שכתוב שם ירושה אעפ"כ זקוק לחזקה מדכתיב וישבתם בה ה"נ דכתיב אשר ירד שם וכו', ועוד אני מסתפק אם משפט זה נוהג במלכי א"ה שהרשב"א בתשובה סי' אלף קנ"ט כתב ואיני מכניס עצמי בדין הרוגי מלכות של א"ה אם נכסיהן למלך או לאו אלא אפילו לפי דבריו שזכה בהם המלך הרי החזירה המלך בין הכי ובין הכי מאחר שמשפט חרוץ להם אם לא יהיה מדין תורה יהיה מדינא דמלכותא וכו' עכ"ל.

ומעתה נסעה ונלכה על פי הבא"ר הני קראי דחנ"ה דאתאן עליהו כי הנה כונת ישראל היתה לעבור דרך ארץ סיחון ולא נתנם סיחון לעבור אך יצא יצא כאיש מלחמות וילחם בישראל והיו מוכרחים ישראל להציל עצמם ויכהו ישראל לפי חרב ומאחר שהכוהו ולעמו דינם כדין הרוגי מלכות שנכסיהם למלך והכא נמי ישראל ומלכם בראשם משה רעיא מהימנא הרגום וירשו כל מידי דמתקרי נכסי הארץ ומלואה, וז"ש הכתוב ולא נתן סיחון וכו' וילחם בישראל וא"כ ישראל לא נחתי אלא להציל עצמם ותחילת מחשבת המון ישראל לא היתה לרשת ארצו רק לעבור אך מסיבת שהוא עורר מדנים הוצרכו להציל עצמם, ואמר ויכהו ישראל לפי חרב כמו שהוא דין המלך וכמ"ש הרמב"ם פ"ג מה' מלכים דין ח' ואין למלך רשות להרוג אלא בסייף ובהגהותינו להרמב"ם שם הקשתי בעניותי על הרדב"ז והרב מהר"ח אבואלעפיא שנעלם מהם מקור דברי הרמב"ם ושרשו פתוח בתוספתא דסנהדרין פ"ט ובירושלמי ריש פ' ד' מיתות ע"ש באורך בהגהותי, וכלפי דדין המלך הוא ופורץ לעשות לו דרך, ולדעת רש"י אפילו שלא בשעת מלחמה וכמ"ש הרב לחם משנה פ"ה דמלכים דין ה' ואינו מעקם הדרכים מפני כרמו של זה או מפני שדה של זה כמ"ש הרמב"ם שלחו ישראל לומר לסיחון אעברה בארצך לא נטה בשדה ובכרם וכו' בדרך המלך נלך עד אשר נעבור גבולך, כלומר אע"ג דדין מלך יש לנו דפורץ לעשות לו דרך וכדי שלא לעקם הדרך פורץ גדר ועובר בתוך שדה וכרם אנחנו לפי שעה לא נטה בשדה וכרם ואדרבא בדרך המלך נלך כמו שאמרו בפסיקתא בדרך שציוה עלינו המלך נלך, וזהו עד אשר נעבור גבולך נעשה טיבותא זו שנמחול על כבודנו לעקם הדרכים אך כאשר נעבור גבולך נחזיק בדין מלך והוא ברשעו יצא לריב מהר לכן ויכהו ישראל לפי חרב כדין הרוגי מלכות, ובכן דינא הוא דהרוגי מלכות נכסיהם למלך וז"ש וירש את ארצו.

ודדך דרש אמינא דהא בהא תליא ונקדים מאי דכתיבנא בעניותין בהגהות הרמב"ם פ"ג דמלכים בדין הנז', הנה הבאתי דבריו של גדול הדור מהרח"א בספר מקראי קדש דף י"ד ע"א דהביא סברת רבי יהודה דהרג מניחין ראשו על הסדן וכו' משום דכתיב ובחוקותיהם לא תלכו וכתב וז"ל ותימה ממ"ש הרמב"ם פ"ג דמלכים המלך אין לו רשות להרוג אלא בסייף ואיך אמר ר' יהודה ובחוקותיהם לא תלכו והלא חק מלכי ישראל הוא גם איך יעבור המלך על מה שכתוב בתורה ובחוקותיהם לא תלכו עכ"ל, ואנן יד ענייי כתיבנא התם דלא הבנתי דברי הרב ז"ל דאיך מצאנו ידינו להקשות לתנא ר' יהודה מדין שכתב הרמב"ם טרם שנדע מקור דבריו כי הרב גופיה בעץ החיים פ' וירא דף י' ע"ב נעלם ממנו מקור הדין ואם כונת הרב במקראי קדש להקשות על הרמב"ם מדברי ר'

יהודה אינה צודקת, קושיא שניה דאיך יעבור המלך על מה שכתוב בתורה ובחוקותיהם לא תלכו ומאי קושיא הא קי"ל כרבנן דכיון דכתיב סייף באוריתא לאו מינייהו גמרינן, וקושטא דמילתא לכאורה נראה דגם מלך ישראל סבר ר' יהודה דהורג בקופיץ וכמו שס"ל ברוצח נמי כמ"ש הרב תורת חיים בשיטתו והכי דייקי דברי הירושלמי שאמרו ריש פ' ד' מיתות ולרשות לא ניתן אלא דין הרג כלומר למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה לרבנן בסייף ולר' יהודה בקופיץ.

ואפשר לומר דרך דרש דר' יהודה דסבר פ' נגמר הדין דף מ"ט דהרוגי מלכות נכסיהן ליורשים אזיל לטעמיה דהרג בקופיץ משום בחוקותיהם לא תלכו והכי נמי הרוגי מלכות אין נכסיהם למלך כדרך שמלכי האומות עושים משום בחוקותיהם לא תלכו ואנן קי"ל כדעת רבנן דהמלך הורג בסייף דלאו מיניהו גמרינן וכן הרוגי מלכות נכסיהן למלך לאו מיניהו גמרינן אלא מדינא דאוריתא הוא, וכן בקבלה הוא אומר אשר ירד שם לרשתו הוא הדבר אשר רמז הכתוב פה ויכהו ישראל לפי חרב ויירש את ארצו נקט לשון יחיד להורות דעשו בו משפט בסיחון ועמו כאלו היו איש אחד שמרד במלכות דדינו ליהרג בסייף ואין בו משום ובחוקותיהם לא תלכו, ומזה נמשך נמי דנכסיו למלך ואין כאן לתא דחוקותיהם לא תלכו דתרתי מדינא דאוריתא הוו וז"ש ויכהו ישראל לפי חרב בדין המלך כאיש אחד המורד אשר אחת דתו חרב נוקמת ומזה נמשך נמי ויירש את ארצו דנכסיו למלכות ואין בהנך תרתי ובחוקותיהם לא תלכו ושפיר קרינן ויירש את ארצו כי היכי דכתיב אשר ירד שם לרשתו ואמר עוד מארנון וכו' כי אז גבול בני עמון ומהו חוזקו התראתו של הקב"ה שאמר אל תצורם וכמו שפירש רש"י.

ומשום דיש לדון דהגם דהרוגי מלכות נכסיהם למלך לא זכה עד שיחזיק בנכסים וכמו שנוטה דעת מהרימ"ט בתשובה הנז' להכי כתיב ויקח ישראל את כל ערי האמורי שקנאם כדין ובמה קנאם לז"א וישב ישראל בכל ערי האמורי שקנאם בחזקה וכמ"ש פ"ק דקדושין במה ירשתם בישיבה וה"נ וישב ישראל בכל ערי האמורי שקנו בחזקה, וכי תימא התינח ישראל קנו בחזקה אבל אעיקרא דדינא פריכא מה זו סמיכה בשבת ישראל בחשבון ערי מואב ונצטוו אל תצר את מואב ואתה אמרת כי עז גבול בני עמון מכח התראת הקב"ה וזה עצמו שייך בחשבון דעיקרה ממואב וגזל היא ביד סיחון דגוי אינו קונה בדין חזקה כישראל, לזה אמר אין לחוש לזה כלל כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא כלומר לא תסתפק בחשבון שהיא של מואב לא כי היא של סיחון, והדר מפרש כי מלחמות ישראל לפי פשט הכתובים לא היתה ליקח ארץ סיחון רק להציל עצמם מחרב סיחון ושהיו צריכין לעבור לארץ ישראל, ולכן אמר שקנו אותה מדין הרוגי

מלכות וישבו בהן להחזיק, אך סיחון כונתו היתה מעיקרא ליקח חשבון ואדעתא דהכי נחית ליקח הארץ, וז"ש והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון שבכוונה מכוונת נלחם ליקח את הארץ משא"כ ישראל לסיחון כמו שאמרנו, והראיה שסיחון כל עצמו ליקח הארץ ולזה ערך מלחמה כמו שאמרנו הוא כי על כן באותה מלחמה יאמרו המושלים בלעם ובעור בואו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון הא למדת שכיון סיחון לקחתה, ואם נפשך לומר סוף סוף מאחר דגוי אינו קונה בחזקה כמ"ש הרמב"ם במה קנוה ומה יועיל שנלחם לקחתה, לזה אמר כי אש יצאה מחשבון כלומר עליהם כלם באחת יבערו ואבדה עצה מהם נסרחה חכמתם כי הנה נתפרסם גדולת תפארת ישראל ביציאת מצרים וקריעת ים סוף ולכתם במדבר בעננ כבוד נזונים מלחם שמים וכל תוקף נפלאותיו יתברך ועד אחרן סיחון ועוג יראה להם מבני הענקים ובגאותם שחקים היו לשמה כרגע, ואיך סלקא דעתין דקללת בלעם עושה רושם בהם והלא טוב היה לשאול מבלעם שיברכם שלא יזיקום ישראל ונמצא כל אחד נשאר בכבודו שהרי כל עצמם לא בקשו מבלעם רק שהיו יראים מישראל, וכמ"ש הכתוב עתה ילחכו הקהל את כל סביבותנו ואם כן היה להם לחשוב כי לקלל ישראל ולכלותם הוא דבר רחוק בהיותם מושגחים וחסד ה' עליהם אך זה יהיה באפשרות כי גם הם יתברכו ולא יקרב נוגש אליהם עד שמכח ברכתם יטו ישראל מגבולם ולא יאונה אליהם כל רע ואותה יבקשו מבלעם לברכם שזה דבר נקל כאשר עשו לאדום אשר נטו מעליו.

והרב מהרח"א בעץ החיים הושיטה לזו בקנה בתוך דבריו שדקדק בלשון הכתוב כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר דהו"ל למימר את אשר תברך יבורך כמו שאמר יואר גם מה לו להזכיר ברכה מגמתו לא היה רק לקללה, גם לפי משז"ל שבמלחמת מואב שכרו לבלעם שיקללנו אי הכי מהיכן ידע שברכתו ברכה ובזהר אמרו שאינו מועיל לברכה ואיך העיד שקר ויראה שלא יאמר בלעם אברך אותך שלא תזוק ואין צריך לקללן משום הכי אמר ידעתי שאינך מועיל לברכה את אשר תברך צריך שיהא מבורך מקודם רק אשר תאור יועיל שיואר לעתיד לכן ועתה לכה ארה לי ולא יש תיקון אחר עכ"ל הרב עץ החיים, ועל פי דברי הרב ז"ל נחה שקטה חקירתנו וכבר ידענו מרז"ל שלא היה כח בבלעם רק לקלל בעת זעמו יתברך ולא היה תועלת בו לא לברכה ולא לקללה רק לקללה היה מועיל מצד ידיעתו רגע הזעם וכמו שהאריך רבינו בחיי ע"ש באורך, ואי סלקא דעתך יתיר זיל שאיל לאתניה כמ"ש בזהר אך החקירה היתה לבלק וסבי דבהתא שהיה בלעם מוחזק בעיניהם אמאי לא בקשו שיברכם וינצלו על ידו והרב מהרח"א ז"ל ביאר שגם בלק ידע מהותו כי לא איש ברכה ותרחק ממנו ואנן

בעניותין נרחיב קצת הדברים כי לכאורה יקשה שהכתוב אומר על כן יאמרו המושלים בואו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון אף דגוי אינו קונה בחזקה וגם אם נאמר דהרוגי מלכי אומות העולם אין נכסיהם למלך וכמו שניכר מבין ריסי תשובת הרשב"א הנזכרת מ"מ קנאה בכיבוש מלחמה דגם הגוים קונים כמ"ש הראשונים פ' השולח ר"ח והתוס' והרשב"א וסיעתם דהגם דאין הגוי קונה בחזקה דחזקת קרקעות מ"מ קונה בחזקת כיבוש מלחמה, וז"ש כי אש יצאה מחשבון ע"י מלחמה ואם כן קנה סיחון זיל קרי בה להבה מקרית סיחון דהיא קרית סיחון כמשפט, ועוד אני אומר דהא דאין גוי קונה בחזקת קרקעות היינו גוי בישראל אבל גוי בגוי קונה, והוא כשיטת הרב מהר"ח הלוי וכך מטין דברי ספר אמרי נועם כמש"ל והוא אומרו אכלה ער מואב בעלי במות ארנון וסיחון ממואב הוי גוי בגוי וקנו.

ולרווחא דמילתא שלא יעלה על לב לפקפק ולערער דהא דאמרינן גוי אינו קונה בחזקה הוי מילתא פסיקתא דבין חזקת קרקע בין כיבוש מלחמה בין גוי מגוי בין גוי מישראל לא קנו דאינהו לאו בני כבוש נינהו כדאמרינן פ' ד' מיתות אכתי יש פנים נראין פנים בתורה כהלכה דהדין עם סיחון שחל להיות בחשבונ"ו ועמד על כנו דשרי מואב פדו נפשם במה שנתנו לו לסיחון הערים והוי דומיא דסקריקון דגמר ומקני, וז"ש אוי לך מואב אבדת עם כמוש שהרי נתן בניו פליטים על ידי שהקנו הערים כמ"ש הרב מופת הדור מהרח"א בעץ החיים ריש סדר היום ע"ש, ואם בכל זאת לבך יהגה אימה דאף על ידי סקריקון יש קצת פקפוק דלא קנה דקי"ל נכרי כל קנינו בכסף, לז"א ונירם אבד חשבון כמו שתרגם אנקלוס ומלכו פסקת מחשבון עדא שלטן מדיבון וכו' דפסק מלכות מואב ובטל קנינו ונתיאש יאוש גמור והוי יאוש ושינוי רשות וא"כ מצינו כמה טעמי שאין חשבון ואביזרה ערי מואב כלל, ומאחר שכן וישב ישראל בארץ האמורי כי מכמה אנפי היא ארץ האמורי ולא של מואב ובריש גלי זכו ישראל וקנו הארץ בחזקה ונמצא דכל הני קראי בטלו את המעוררי"ן נגד ישראל והם הם צריכים ללמדנו כי סיחון קנה הארץ קנין גמור כדאמרן.

ובכן הנה שפתי לא אכלא ואבא היום לדרו"ש ולתור בסדר יומא כי הנה במושכל ראשון מצאה החקירה מקום לנוח איך בלק ועמו אינהו ואביזריהו טח מראות עיניהם והני סבי דאזלי אתיגיר"י תדיר עבוד שלמא זקני מואב וזקני מדין כי נפל פחד ישראל הרי שתחילת דבריהם היה ברכה לסיחון ומהיכן הכריע בלק שאין לו כח לברך, אמנם לפי מש"ל ניחא דהקב"ה אמר אל תצר את מואב וקשה איך לקחו חשבון שהיא ארץ מואב ומוכרח אמר עמון ומואב טהרו בסיחון, ואכתי קשה דגוים לאו בני כיבוש נינהו ולא קנה

סיחון והיינו כקושית הרב מהר"י הכהן דרמי התרי סוגיי כמו שהבאתי לעיל, ומוכרח לתרץ דשאני סיחון אשר היה בדבר ה' דקאמר ליתי סיחון וליפוק ממואב ונמצא דיצא מן הכלל סיחון דבר כיבוש הוא, ומאחר שכן למדנו דברכת בלעם ואביו שאמר תבנה ותכונן עיר סיחון אינה ברכה כי כבר נתברך מאת ה' משמים, אך הקללה שאמרו אוי לך מואב אבדת עם כמוש וכו' ובנותיו בשבית וכו' שגם זה מקללתם כדמוכח במדרש רבה נתקיימה וזה לא היה מוכרח כי כל עיקרו של דבר שיכבוש סיחון את חשבון ובנותיה ולא עוד ואת היותר מאבדן מואב ובנותיו בשבית וכו' זה לא מצינו מוכרח והיה מקללת בלעם זה היה דעת בלק, וז"ש וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי כלומר אף דהיה דבר מפורסם מלחמת סיחון ועוג אין גם אחד שהעמיק בדבר כי אם בלק, וז"ש וירא בלק הוא אשר חזה וירד לעומק הענין שמוכרח דהיה בדבר ה' שאמר ליתי סיחון וליפוק ממואב והשתא בר כיבוש הוא ויצא מכללא דאמרינן גוים לאו בני כיבוש נינהו, ומשו"ה זכו בהם ישראל, ומאחר שכן שלח לבלעם הגה עם יצא ממצרים הנה כיסה את עין הארץ שהרגו סיחון ועוג כמשז"ל, ומזה נתבוננתי מה כחך ועתה לכה ארה לי וכו' כי אין כחך אלא בקללה כי ידעתי מכח שלקחו ישראל ארץ סיחון דלאו בני כבוש נינהו ומוכרח דכך גזר ה' וא"כ את אשר תברך כבר מבורך ואין לך כח לברך ומשו"ה לא אשאל שתברכני רק לכה ארה כי אשר תאור יואר לעתיד וכמו שפירש הרב הנז', ובלעם נעשה כגונב דעת העליונה שבלק אינו מכיר בו ואמר קבה לי וגרשתיו מן העולם כלומר דמשום הכי לא בירך אותו לבלק והוא לא חפץ בברכה יען שבשנאתו רוצה לכלות ישראל ח"ו. **ובאופן** אחר אפשר לומר במה שראיתי להרב שפתי כהן על התורה שבתוך דבריו פירש ואגרשנו מן הארץ ארץ סיחון שלקחו ע"ש, ולפי זה אפשר שסבר בלק שהם עברו מאמרו יתברך שציום אל תצר את מואב דגוים לאו בני כיבוש נינהו וסיחון ועוג לא קנו הארץ וגזל היה בידם אך קרקע אינה נגזלת וארעא בחזקת מריה קמא קיימא, וכיון שכן נתן דעתו לבקש תחבולות שסבר כי לא מן השם הוא זה אף הוא ראה כי ממצרים ועד הנה פלאי פלאות נעשו להם ועתה הכו סיחון לפי חרב כהלכת גוברין קרבות יחפצו וכדרך העולם, ולא עוד אלא כי החרב ניתן לעשו והקול קול יעקב והם שינו מדתם ואף זד מן התוכחות כי אין ה' בקרבם וזר מעשיהם אך נגד ה' שאמר אל תצר את מואב, וז"ש וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה דייקא במעשה אשר הכהו לפי חרב דרך טבע והיה בתחבולה להוציאו מן העור למען יסגר בידם כמ"ש המפרשים, וזהו כל אשר עשה מעצמו ישראל לאמורי ובכלל שלקח ארצו ארץ מואב ועבר אמימרא דרחמנא ולכן ויגר מואב וכו' כי מאחר שאינם שומרים דברי ה' כמשפט ותולין עצמם בקורי עכביש

בטענות כדין או שלא כדין א"כ יש לירא מהם ושומה היתה למואב בלבם על בלעם כי הוא קללם ועל ידו עבר סיחון הארץ ולקחה, ולכן זאת עצתם לבא אצלו כלומר אליך הצר אשר הרעות לשעבר עם מואב למען תתו ביד סיחון עת הזמיר הגיע לתקן אשר העוית והיית נותן יד לפושעים סיחון ועמו ועתה בידך לתקן תבחר לנו את נחלתנו, וז"ש לקרא לו לאמר כלומר הקריאה שלו כי יאתה לתקן לאמר אותה אמירה רעה אשר קללת למואב, הנה עם שאינן הגונין כמשפט כינוי עם יצא ממצרים הנה כיסה את עין הארץ סיחון ועוג ועברו על אל תצר את מואב וזאת הארץ גזל היתה ביד סיחון כאשר ידעת והוא יושב ממלי לשון כי אמילם כלומר הניחו ברכת אביהם הקול קול יעקב וחרבם הושיעה למו, ועתה שהם תפסו החרב אנחנו נתפוס שלהם לכה נא ארה לי וכו' ותתקן חטאתך ואגרשנו מן הארץ ארץ סיחון כי היא ארצי ושלא כדין נטלוה כי ידעתי את אשר תברך מבורך וכו' רמז לו אשר העוה על ריב לא לו אגב שוחדא שקבל מסיחון ברכו וקלל למואב על לא חמס בכפיו ועתה בא לידו לתקן אשר עותו וקטיגור נעשה סניגור.
והוא בן בליעל לדרכו היה מהלך ולו ישחית והרבה אשמה בדברו לפני האלהים וישלח חיציו ההוא אמר בלק וכו' הנה העם היוצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קבה לי אותו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו, כונתו הנה העם שאינן הגונין היוצא ממצרים ולהם יאתה שלא להפיל דבר אחד מדבריך ויכס את עין הארץ שהכו לסיחון ועוג ולקחו ארצם ועברו על ציוויך שצויתם אל תצר את מואב עתה לכה קבה לי אותו כלומר עתה אשר עברו על ציוויו יש לירא מהם כי הם בעלי בחירה אי לזאת קבה לי אותו וכו' ויאמר אליו ה' לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא כלומר לא תלך עמהם לבאר שחת לא תאור את העם וכל דבריכם כדבר אחת הנבלות כי ברוך הוא וכל דרכיו משפט דאלמלא עברו חק לא אמרתי כי ברוך הוא.
ובפסיקתא זוטרתא אמרו וז"ל לא תאור את העם כי ברוך הוא שנאמר ברוך תהיה מכל העמים וכבר קדמה ברכתי עליהם ואין כלי של ברכה מחזיק קללה עכ"ל, ויש להעיר דכיון דזה דבר ה' כי ברוך הוא מה צורך לראיה מפסוק ברוך תהיה מכל העמים שאמר משה ועדיין לא אמרו והוא ברכה לעתיד, ונקדים אשר שמעתי בכונת מאמר רז"ל והביאו רש"י לא תאור את העם אמר לו אם כן אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר לו אם כן אברכם א"ל אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא, ויש לדקדק דבלעם היה שונא ישראל יותר מבלק כמשז"ל ומה זה היה כי עתה רצה לברכם, ופירשו במה שאמרו רז"ל לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי שני גדולי הדור נתברכו מפי שני הדיוטות ונתקיימה בהם דוד דברכיה ארונה דכתיב ה' אלהיך ירצך ודניאל

דברכיה דריוש אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך, והוו בה רבנן דהרי ארז"ל שרבקה היתה עקרה כדי שלא יאמר לבן שברכתו עשתה פירות, וא"כ נראה דברכת הדיוט מלבד שאין בה מועיל אלא שהיא מזקת וגורם שברכתו שהיתה ראויה לבא עליו מסתלקת ממנו ומאחר שכן זה סותר אומרם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך, ועוד דלמילתא פסיקתא קאמרי לעולם אל תהי ברכת הדיוט וכו' ועבידי דמשנ"ו רבנן דהאי דקאמרי רז"ל לעולם אל תהי ברכת הדיוט וכו' אינו כפשטיה אלא כלפי דאשכחן דברכת הדיוט מזקת כענין רבקה דברכת לבן היתה לה לתקלה, על כן אמרו דהא דמזקת אינה בכל אופן רק זימנין דהיא מתקיימת, וז"ש לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה כלומר לאו לגמרי ברכת הדיוט קלה אלא לפעמים ברכת הדיוט ברכה ומוטלת ואינה מזקת, והדר מפרש שהרי שני גדולי הדור וכו' הכונה דכשהמתברך בו בפרק הוא אדם גדול ששבחו ניכר כי ראוי שתשרה עליו ברכה מקודם ברכת הדיוט אז ברכת הדיוט מתקיימת וליכא למיחש בה שההדיוט יאמר שברכתו עשתה פירות שאם כה יאמר מחכו עלה כי גדול המתברך כבר מבורך וגדול שמו, וז"ש שהרי שני גדולי הדור נתברכו מפי שני הדיוטות דוד ודניאל שהיה מפורסם יקר תפארת גדולתם אשר בשמים ממעל לחש"ב ואשר בארץ שמם הולך עד סוף העולם וביש להו לארונה ודריוש לומר שברכתם עשתה פירות ובכי האי גונא מתקיימת, האמנם רבקה נערה קטנה בת שלש שנים אשר עדו לא היה שמה נודע שפיר מצי לבן לומר שברכתו עשתה פירות ומשו"ה היתה עקרה, ועוד שמעתי שפירשו המפרשים בזה פסוק ואהבך וברכך והרבך וכו' ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה וכו' הכונה ואהבך וברכך והרבך וכיון כי כל העם רואים שברוך אתה לשמים בתעל"ת הברכ"ה העליונה במסלת שדה אשר ברכו ה' תרויח עוד ברוך תהיה מכל העמים שאם תתברך מפי הדיוטות יתקיים בך ואין חשש שיאמרו ברכתנו עשתה פירות ומשם ימשך שתהיה עקר או אשתך עקרה אין זה לא יהיה בך עקר ועקרה והברכות יתקיימו, וטעמא כי כיון דמקמי הכי אתה מוצלח ומבורך אין להם פה לומר שברכתם עשתה פירות.

ובכן יתבארו דברי בלעם שאמר אם כן אברכם ולא מאהבה רק משנאה כי כבר ידע שברכת הדיוט עושה נזק כדי שלא יאמרו שברכתו עשתה פירות ולזה היה רוצה לברכם שיהיה בם להפך שלא יאמרו ברכת בלעם עשתה פירות, ובהכי יתבאר מאמר ה' אליו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא כלומר לא תרויח כלום אם תברכם דליכא חשש לומר כי ברכתך היא עושה חיל כי ברוך הוא ומפורסם שהם מבורכים ומושגחים ואדרבא תתקיים וכמ"ש אל תהי ברכת הדיוט קלה שהרי שני גדולי הדור וכו' והעולה

על רוחך היה לא תהיה, עד כאן שמעתי באומרים ומטו בה משמיה דהרב המובהק כמהר"ר בנימין מעלי הכהן ז"ל איש ירושלם תוב"ב.

ומאחר עלות דברי המפרשים במאמרים הנז' ופסוק ברוך תהי' מכל העמים הנאמרים באמת ודברי הרב הנז' יתבאר אצלי מאמר הפסיקתא הנז' כי ברוך הוא שנאמר ברוך תהיה מכל העמים כלומר לא תחוש כי ברכתך אם תברכם לא תתקיים ותהי להפך כי ברוך הוא ומייתי קרא שנאמר ברוך תהיה מכל העמים דבהאי קרא מפורש חילוק זה דבהיות המתברך מבורך תתקיים ברכת הדיוט וכמש"ל דזהו כונת לא יהיה בך עקרה אשר סיים הכתוב כאמור דכבר מפורסם היותם מבורכים וז"ש כי כבר קדמה ברכתי עליהם ואין כלי של ברכה מחזיק קללה וא"כ לא תרויח לבקש אופן לקללם במה שתברכם כי בהם תתקיים ברכת הדיוט כדבר האמור, ולפי פשט הכתוב אפשר לומר דהקב"ה רמז לו בדברים אלו שאמר לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא כל מה שיהיה אחר כך, והכונה כך לא תלך עמהם עם אלו שבאו עתה ואף כשתלך עם אחרים לא תאור את העם, אני מודיעך שלא יהיה לך כח לקללם וכמו שהיה כי ברוך הוא, רמז שיתברך עוד ולא על ידו אלא על ידי מלאך כמשז"ל למאן דאמר ובלעם ברשעו בשגם תרי זימני ידע כי אין רצונו יתברך שהוא יקללם עם כל זה כשהלך היה דעתו לקללם כמ"ש בפסיקתא ויחר אף ה' כי הולך הוא והלא כבר נאמר קום לך אתם אלא מלמד שהיה הולך כדי לקלל וכבר נאמר לו ואך את הדבר עכ"ל, ולפי זה הם תלת זימני שבלעם גילה רשעתו ששונא לישראל וחפץ לקללם שתים הנה כשבאו לו פעמים שלוחי בלק ואל השלשה כשהיה הולך לקללם ונזדרז להשכים לחבוש אתונו הוא עצמו כמשז"ל ואפשר לומר דמשום הכי ויחר אף אלהים כי הולך הוא והמלאך נצב לקראתו שלשה פעמים לרמוז לו שחטא ג' פעמים שרוצה לקלל ישראל ובתלת זימני לכ"ע הויא חזקה.

ויתקרבו לזה פסוקי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך ותאמר האתון אל בלעם הלא אנכי אתונך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא, ומדנכתב בתורה ענין זה ודאי הן הן גופי תורה וכמ"ש בזהר, ואין להאריך בזה כי אלו דברים פשוטים למתחילים כי כל אות ואות שבתורה כלול מכמה אופני פרד"ס וגופי הלכות. ויראה במ"ש פ' הנשרפין דף פ"א מי שלקה ושנה ב"ד מכניסין אותו לכיפה, ופריך בגמרא משום דלקה ושנה ב"ד מכניסין אותו לכיפה א"ר ירמיה אר"ש בן לקיש הכא במלקיות של כריתות עסיקינן וכו' ומסיק רב יעקב במלקיות של כרת אחת אבל של שתים ושלש כריתות איסורי הוא דקטעים ולא מותר כולי האי, ולקמן בגמרא

מוקי למתניתין אפילו כרשב"ג דסבר בתלתא הויא חזקה דהכא עבירות מחזיקות ע"ש באורך, והכא האתון ברישא נטתה מן הדרך אל השדה וזאת שנית ותלחץ את רגל בלעם ואל השלשה רבצה תחתיו, והכא גם אם נדמה ענין זה ללקה ושנה דעבירות מחזיקות ובג' כונסין אותו לכיפה ומקרבינן ליה למיתה אף דרב המקום ביניהם עם כל זה הכא לא הזיקה האתון כלל לבלעם וגם הני תלתא לא היו בסוג א' כדאמרן ובלעם בשני פעמים הכה אותה בשוט ושלישית במקל כמ"ש בפסיקתא, וז"ש מה עשיתי לך כלומר מה נזק הזקתי אותך כי הכיתני זה שלש רגלים ואף זה שעשיתי לא היו השלשה פעמים באופן אחד, ואפילו בהתרו בו בכריתות ולקה ושנה צריך שיהיה הכל באיסור כרת כגון שאכל חלב ג' פעמים כמ"ש הרמב"ם פי"ח דסנהדרין ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי כלומר אין להשגיח במה שהיו ג' אופנים לנטות ולהלחץ ולרבוץ כי העיקר הוא כי התעללת בי ששחקת בי ג' פעמים והכל הוא עבירה אחת כי כל מגמתך לשחק בי לו יש חרב בידי כי אתה הרגתיך דעבירות מחזיקות ותחת שלש אלה נתחייבת מיתה, ותאמר האתון הלא אנכי אתונך אשר וכו' וא"כ יש לי חזקה מכל השנים האלה שאני טובה והיא חזקה גדולה שנשתניתי משאר אתונות דתדיר עשיתי רצונך וזהו חזקה גדולה ושינוי גדול אשר לא נראה בכל האתונות והיה לך לדון אותי לזכות, ועוד ההסכן הסכנתי שאם לא עשיתי כך הית מסוכן מהמלאך ולהצילך הסכנתי בעצמי שעל ידי כך נתקרב מיתתה שלא יאמרו יראה היא, וז"ש ההסכן מסיבה שראיתי שאתה בסכנה הסכנתי בעצמי להצילך, והאמת לעשות לך כה, כלומר כמשפטך אתה חרצת וראוי לעשות לך כה להורגך כי אתה הוא שעברת שלשה עבירות באיסור אחד לעבור את פי ה' שאתה רוצה לקלל ישראל זה שלש פעמים, שנים כשבאו שלוחי בלק ואחד עתה כי תאוה נפשך לקללם ולזה תלך וא"כ אתה הוא החייב מיתה, וז"ש לעשות לך כה שכך ראוי לגמור הדין להורגך.

ובאופן אחר אפשר לומר במ"ש בסנהדרין דף נ"ה בעו מיניה מרב ששת גוי הבא על הבהמה מהו תקלה וקלון בעינן והכא תקלה איכא קלון ליכא או דילמא תקלה אעפ"י שאין קלון, ופירש"י גוי הבא על הבהמה מהו שתסקל הבהמה על ידו גבי ישראל פריש במתני' תרי טעמי לפי שבאת לאדם תקלה על ידה ושלא תהא עוברת בשוק לאחר זמן וכו' דהיינו קלון וגבי גוי תקלה איכא דבני נח הוזהרו על העריות קלון ליכא דרכן בכך ואין מתביישין ועוד דאקלון דידהו לא חס רחמנא עכ"ל, והסוגיא ארוכה ומ"מ לא איפשיטא בעיין. והנה ארז"ל דבלעם היה עושה בה מעשה אישות וגם ארז"ל שמתה תכף מיד שדברה שלא יאמרו זוהי שסלקה את בלעם בתוכחתה, וז"ש הלא אנכי אתונך אשר רכבת עלי מעודך ואני מתנהגת עמך לעשות רצונך תדיר ולא זו בלבד אלא ההסכן

הסכנתי שבשבילך אני עתה מסוכנת בשתים אחד שעשית מעשה אישות ואפשר תקלה אעפ"י שאין קלון והיא חייבת מיתה וזהו ההסכן לשעבר ואפילו תימא תקלה וקלון בעינן ופטורה לשעבר עתה שיש לך קלון בתוכחתי מצטרף עם התקלה דלשעבר והיא מסוכנת, וכל זה רמזה באומרה ההסכן הסכנתי וכל זה בא לי מסיבת לעשות לך כה דאלו לא הטתי המלאך הורג אותך ואותי יחיה וכמ"ש לו המלאך אח"כ אולי נטתה מפני כי עתה גם אותך הרגתי ואותה החייתי.

ויש לחקור כי האתון הרבתה לדבר והעיקר לא אמרה כי מפני המלאך עשתה ואפשר דרמזה לו באומרה למה הכיתני זה שלש רגלים זה מורה באצבע כלומר המלאך הזה שלש רגלים עמד לפני ולא אמרה בפירוש כי ודאי לא ראה המלאך ומה תאמר אם אינו רואה אבל רמזה לו והוא לא נרמז, וז"ש הלא אנכי אתונך וכו' ההסכן הסכנתי וכו' והי' לך להבין כי לא לחנם, ומה נעים לשון חכמים שאמרו דעת בהמתו לא הוה ידע כלומר טח מראות עיניו הפלא הזה שדברה האתון והיה בה דעת ולא נתעורר דלא עביד ניסא לשקרי ואלו האתון עשתה שלא כהוגן לא באה לידי מדה זו להתווכח עמו בביטוי שפתים, והוא ברשעו הרבה להשיב באף ובחימה לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך ולא שת לבו כי זה ממפלאות תמים דעים ולא לחנם, וזה דעת בהמתו זה שנתוסף בה דעת ודבר דבר לא הוה ידע ואין בשר המת מרגיש, ומה שאמר לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך לכאורה תיבות כי עתה טפילות ויתירות דהול"ל לו יש חרב בידי הרגתיך, אך כלפי שלא יאמרו הוא הולך להרוג אומה שלימה בדיבורו וברוח שפתיו ימית ולאתון צריך חרב וכמ"ש רז"ל והוא רשע ערום כשהתחיל לומר לו יש חרב בידי, חש לזה ואמר מה שאני צריך חרב ואיני מקללך ותמותי היינו שצריך להמתין שעה הראויה לקלל ואקללך ואחר הקללה תמותי אבל אני רוצה לשכך חמתי ולהורגך כרגע, וז"ש לו יש חרב בידי ונתן טעם מה שאני צריך חרב היינו עתה ברגע הרגתיך, ובערמתו כנחש כשדברה האתון דברים מרים להבזותו נגד מה שאמרו לו מ"ט לא רכיבת אסוסיא והשיב ברטיבא שדאי וכו' וכמשז"ל בריש פ"ק דע"ז, וגם שגלתה חרפתו באומרה ההסכן הסכנתי שהיה עושה בה מעשה אישות הוא השיב על דבריה בערמה בדיבור אחד ויאמר לא, והוא לישנא דמשתמע לתרי אנפי דמשמע שהוא מקיים דבריה שלא עשתה כזאת מעולם ויש במשמע נמי שהוא מכחיש כל מה שאמרה נגדו.

ויתכן דרמזה לו באומרה זה שלש רגלים להעירו מתרדמת שטותו כי הולך הוא לקלל ישראל וכבר רז"ל אמרו שרמזה לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה והביאו רש"י, ולדרכנו כעת יאמר דרמזה לו כי ישראל בלויים על ההרים הגבוהים

שנים עשר שבטים רמז למרכבה העליונים והשבטים עומדים על כסא שלש של רגלים אבות העולם שעליהם העולם עומד ואם קללת לסיחון לא תהא כזאת בישראל שיש להם על מי לסמוך השבטים והאבות, וז"ש ז"ה גימטריא שנים עשר לרמוז י"ב שבטים כלם קדושים, שלש רגלים רמז לאבות שבזכותם עושים ישראל שלש רגלים כמ"ש הטור א"ח סי' ז"ת והן הן המרכבה ואלו בניהם באלו אמרו לסמוך, ויאמר כי התעללת ב"י כלומר את משחקת להזכיר י"ב שבטים כמנין ב"י כי אינם חשובים אצלו אך על ג' אבות אשתקיל מילוליה כי גם הוא בההוא פחדא יתיב והוא בעצמו אמר לבלק כי מראש צורים אראנו וכו' ואמרו בפסיקתא על פסוק זה היאך אני יכול לקללם וזכות אברהם יצחק ויעקב עומדת.

ודרך דרש אפשר לומר בפסוק כי מראש צורים אראנו וכו' ויש לדקדק דהו"ל למימר כי מצורים אראנו ומגבעות אשורנו ומהו כי מראש, ועוד להבין הן עם לבדד ישכון גם ובגויים לא יתחשב מהו החשבון הזה ועוד אומר מי מנה עפר יעקב וארז"ל מי מנה המצות שמקיימין בעפר ומה קשר יש לזה עם הקודם, ועוד ומספר את רובע ישראל ואמרו רז"ל שהקב"ה מונה רביעיות של ישראל גם זה יפלא ומה קשר יש לדברים הללו, ואפשר בהקדים מ"ש בסוכה דף ל"א ע"א ההיא סבתא דאתאי לקמיה דרב נחמן אמר ליה ריש גלותא וכלהו רבנן דבי ריש גלותא בסוכה גזולה הוו יתבי צווחא ולא אשגח בה רב נחמן אמרה ליה אתתא דהוה לה לאבוה תלת מאה ותמני סרי עבדי צווחא קמיכו ולא אשגיחיתו בה אמר להו רב נחמן פעיתא היא דא ואין לה אלא דמי עצים בלבד, ופירש רש"י לאבוה לאברהם אבינו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות, ולכאורה יפלא מה ראתה להזכיר שהיא בת אברהם אבינו, ועוד מה ענין שי"ח עבדי הכא, ואי משום להגדיל יקר תפארת גדולתו של אברהם אבינו מלבד שאין צורך לזה כי הוא מפורסם ואי בעיא לומר שבח אברהם אע"ה כה תאמר שהיה נשיא אלהים אהובו של הקב"ה וכיוצא מכמה מעלות של א"א ומאן דכר שמא דשי"ח עבדי, ושמעתי משם הרב המקובל כמהר"ר יעקב ווילנא זלה"ה שפירש במ"ש הרמ"ע מפאנו זצ"ל על פסוק (קהלת ח' ט') עת אשר שלט האדם באדם לרע לו ואמרו בזהר לרע לו ודאי, וצריך ביאור אכן הכונה היא דאדם בליעל הסטרא אחרא גוזלת ועושקת הנשמות של קדושה ובונה אותם בבנין הסט"א וכשיבא זמן להוציא נשמה אחת מהם כביכול מקעקע כל הבירה והורס כל הבנין כלו כדין גזל מריש ובנאו בבירה דמדינא צריך לקעקע כל הבירה כן הדבר הזה דאע"ג דתקון רבנן דישאר המריש במקומו וכסף ישיב לבעליו, זהו תקנת חכמים, אבל לדינא דאוריתא דינא הוא דמקעקע כל הבירה ומחזיר המריש עצמו, וז"ש בזהר לרע לו

ודאי לכל הבנין כי הן נסת"ר מחמתו של הגזל, זהו תורף דברי מורינו הרב הגדול הרמ"ע מפאנו זצ"ל, ומצינו דבמלחמת המלכים שאברהם אבינו ע"ה הוריק את חניכיו ילידי ביתו שי"ח ויצא ונלחם עמהם הציל לוט ושם נרמז נשמת רבא בפסוק ויקחו את לוט ואת רכושו בן אחי אברם דהול"ל את לוט בן אחי אברהם ואת רכושו אך רצה לרמוז רבא בר"ת רכושו בן אחי כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל, ונמרוד וחביריו מקור הסט"א שבו נשמת רבא אשר היתה גנוזה בלוט וכשרדף אברהם אע"ה היה לו להציל את לוט לבד כי זהו התכלית ועין רואה דנלחם בהם עד כלה והרגם וגם את הכל לקח, וזה מוכח דעשה כדין תורה דמקעקע כל הבירה והשתא ההיא סבתא גזלו ממנה עבדי ריש גלותא עצים וצעקה כי רצונה ליקח העצים ממש ולסתור כל הסוכה ולא הוו משגחי בה, על כן נתחכמה ואמרה האשה אתתא דהוה לאבוה שי"ח עבדי צוחא קמיכו ולא אשגחיתו בה, רמזה דהרי אברהם אע"ה כשרדף עם שי"ח עבדי אחרי המלכים שעיקר המלחמה היתה להציל לוט שבו היתה נשמת רבא שגזלוה הסט"א והיה מספיק להציל לוט והוא קעקע כל הבירה, למדנו שאין תקנה להחזיר דמיו וגם היא רוצה עצים שלה אף שנסתרת הסוכה, עד כאן שמעתי משם הרב מהר"י ווילנא ירושלמי זלה"ה, ועם היות שיש להשיב על כל הנז' ולדקדק בדבר ועלה על דעתי לישב מכל מקום הנה שפתי סגר עליהם המדב"ר לעת כזאת עד אשר אראה דברי הרמ"ע זלה"ה דברים ככתבן.

ולא תעזוב נפשי על פי המונח הלז להרחיב הדברים דאפשר לתת טעם דאף דתקון רבנן דגזל מריש ובנאו פורע דמיו ונשאר לו המריש ובנין ביתו, הנה תקנה זו היא מפני תקנת השבים ולגבי הסט"א דאינם שבים ליתא לתקנתא ומוקמינן אדינא דמקעקע כל הבירה, ותו דכתבו משם הרמ"ע גופיה דהגוים אין להם תשובה דדוקא בישראל מהני תשובה ולא לגוים ואעיקרא אין לסט"א תשובה והא דתקינו רבנן דמשלם דמי קורה אינו אלא מפני תקנת השבים ולגבי דידהו לא שייך, ואפשר לדקדק מאי דאמר ר"נ במאמר הנז' דההיא סבתא פעיתא היא דא אין לה אלא דמי עצים בלבד הכונה זוהי קולנית דמה ענין שמיטה אצל הר סיני וכמה תשובות יש שאין דמיונה עולה יפה בענין מלחמת אברהם אע"ה ולכל הדברות אף כפי דעתה שאני אברהם אע"ה דנלחם עם הגוים דאין להם תשובה ולדידהו אין תקנה וצריך לקעקע כל הבירה, אך לישראל דיש להם תשובה איכא משום תקנת השבים ואין לה דיקא שהיא ישראלית ודינה עם ישראל אלא דמי עצים בלבד דבישראל איכא משום תקנת השבים. עוד נקדים מ"ש רבינו האר"י זצ"ל דנשמת אברהם אע"ה היתה נתונה בעמקי הקליפות ותרח היה מראשי עע"ז והוא היה עושה הצלמים ותבע לאשתו אמתלאי בת כרנבו בנדתה ובעת ההיא נגזר שתבא נשמת אברהם

בעולם הזה וסברו הסט"א כי מאחר שבא בדרך זה תאבד ח"ו, וכשנולד האיר ממזרח צדק והודיע אלהותו ית' ומילא את העולם חסד, עוד נקדים מ"ש הרב הלכות קטנות ח"ב סי' י"ט דנשאל איך ולמה היה שונא לבן את יוצאי יריכו ויאמר להשמידם והשיב וז"ל דבק היה בע"ז שלו ובקש לעקור מתוכו כל שרש דבר נמצא בו מרשימו של אברהם שעבד את ה' וכו' שיבא מזרעו של אברהם וילקט כל כיוצא שנשאר במשפחתו ואח"כ יעקרם לבן וישאר הוא לאלהיו עכ"ל, ולפי זה ניחזי אנן מה ראה על ככה להשיא בנותיו ליעקב אע"ה כדי שילוקטו ניצוצי הקדושה ואח"כ יעקרם ומה הגיע אליהם לבנותיו ושבטי יה אשר בנו את בית ישראל וכל חכמת לבן היתה למס, והנה האי דכתיבנה לעיל משם הרמ"ע דגוים אין להם תשובה המפרשים נתנו שני טעמים, אחד שהגוים אין להם כי אם שבע מצות ומצו למיקם בהו אמנם ישראל יש להם תרי"ג מצות וענפיהם וסייגיהם והוא כמעט נמנע שלא לחטוא ודין הוא שיהיה להם תשובה, והשני כי ישראל יש לנו דין בנים ואב שמחל על כבודו כבודו מחול ואם כן דין הוא שתשובה תועיל לישראל לא עשה כן לכל גוי שיש להם דין עבדים ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול על כן אין להם תשובה, שוב ראיתי דברי הרמ"ע במאמר חקור דין ח"ד פי"ג ועיין שם ח"ב פי"א ודוק היטב בדבריו ובפי' יד יהודה.

הנה כי כן נתנה ראש ונשובה לבאר קראין מן ארם ינחני בלק מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל וכתבו משם מהר"ם אלשיך שפירש דבלק אמר לו שיסתכל בתרח ונחור ויקללם, וז"ש ינחני בלק מהררי קדם לראות תרח ונחור אבל אנכי הרואה מראש צורים שאברהם ראש היחס עכ"ד, ולדרכנו יאמר נא כי בלק אומר אלי אראה בתרח ונחור ובכח זה לכה ארה לי יעקב מה אקוב וכו' כי מראש צורים הלא מראש שבא אברהם לעולם אראנו שנשמתו היתה בעמקי הקליפות והוא בא מתרח ואמתלאי בנדתה, והסברא היא דיאבד אברהם אע"ה ויהי אך יצא יצא הבהיק והופיע אורו לפרסם אלהותו והיה עמוד ברזל לגייר גיורים, וז"ש כי מראש צורים מראשית כל טרם נולדו אבות אראנו. ובעיני יפלא אחרי שבאה בדרך זה נשמת אברהם איך לא נאבדה ואדרבא הפליא לעשות ומגבעות אשורנו הן האמהות שחשב לבן לכלותם ואני רואה אשר בנו שתיהן את בית ישראל והנשמות הללו שהיו בעמקי הקליפות יצאו לאור אף שהיו נתונות בבנין הסט"א מקעקע את כל הבירה כמ"ש הרמ"ע כל קבל דנא הן עם ישראל בהיותם מכונים בשם עם שאינם הגונים אם גזל מריש ונתנו בבנין אין חייב אלא דמיו, וז"ש לבדד ישכון יש להם דין לבדם שהבנין קיים וזהו ישכון ששוכן בביתו עם העצים גזולים ואין דובר דבר ובגוים לא יתחשב לשון חשבון ולא יחשבו ערך דמי המריש רק

צריך להחזיר המריש עצמו אף שמקעקע כל הבירה משום שאין תשובה לגויים ויש תשובה לישראל כמש"ל, וכי תימא מה טעם לישראל יש תשובה לזה אמר מי מנה עפר יעקב מי יכול למנות המצות שמקיימין בעפר כי רבו מהרבה מצות שנצטוו ישראל בעפר וכיוצא, וכיון דיש להם הרבה מצות השכל מחייב שיהיה להם תשובה דאי אפשר שלא לטעות ולא איתי אנש על יבשתא בכל ימיו ושנותיו אשר לא יחטא, ומטעם זה מועלת תשובה להם, משא"כ בגוים דרובא דרובא דז' מצות הם דבר שהשכל מסכים בו והם בשב ואל תעשה ואפשר לעמוד בלי חטא ומשו"ה אם חטאו אין להם תשובה, ועוד אחרת היתה ומספר את רובע ישראל כביכול שהוא מונה רבעיותיהן של ישראל והטעם לפי שהם בנים ומאחר שהם בנים אב שמחל על כבודו כבודו מחול ומשו"ה תשובה מועלת להם ומי שגזל מריש ובנאו אין לקעקע כל הבירה רק נותן דמי עצים מפני תקנת השבים.

ורוח אחרת אתנו בביאור מקראי קדש הללו והוא בהקדים סברת הרמב"ן דמעת שנימול אברהם אע"ה יצא הוא וזרעו מכלל בני נח ונעשו ישראל גמורים ככל דיני ישראל בין להקל בין להחמיר וכתב הרב פרשת דרכים דלסברא זו ניחא טובא דיעקב אבינו ע"ה נשא שתי אחיות דגיירן וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ותנן פ"ג דנדרים הנודר מזרע אברהם אסור בישראל ומותר בגוים וכתב הרב החסיד מר זקנינו מהר"א אזולאי בעל חסד לאברהם זלה"ה בפירוש המשניות אשר לו כ"י וז"ל, והטעם בזה הוא נעלם מאד ואגלה טפח כי קודם דור הפלגה היו הנשמות כלן טהורות ובלתי טהורות יוצאות מאוצר אחד ומדור הפלגה שנבחר אברהם אע"ה לחלקו יתברך כל הנשמות הטהורות של האומה הישראלית יוצאות מאוצר אחד לבדם וכל נשמות שבעים אומות מאוצר בפני עצמו ולזה אין ישראל בכלל בני נח ולא בני נח בכלל ישראל עכ"ל, וכדבריו מצאתי בתוספות פ"ק דע"ז דף ה' ע"א שכתבו ואומר ה"ר אלחנן דנשמות של ישראל ושל גוים אינן כגוף אחד עכ"ל, וכלפי שבלק שלח לו שיסתכל בתרח ונחור כדי לקללם אי לזאת הוכרח בלעם לומר כי מראש צורים וכו' הכונה ראה אתה אומר אלי שאסתכל בתרח ונחור הלא תדע כי מראש צורים שהוא אברהם אע"ה אראנו שדינם כישראל גמור וצורים מלשון חרבות צורים לרמוז שהיה אברהם אע"ה ראש למולים וכמ"ש המפרשים, ורצה לומר לו מה ענין תרח ונחור הלא משם יפרד שאברהם אע"ה הוא ראש למולים ויש לו דין ישראל ומגבעות רחל ולאה, וז"ש ומגבעות ר"ל מכלל האמהות אשורנו לישראל דיש לו דין ישראל גמור מזמן אברהם והראיה מגבעות האמהות דאיך נשא יעקב אע"ה שתי אחיות אלא דין ישראל גמור יש להם וגיירן וכקטן שנולד דמי הן עם לבדד ישכון שיצאו מכלל

בני נח ובגויים לא יתחשבו דלא תימא שיצאו מכלל בני נח להחמיר כדת משה וישראל אבל לא להקל לזה אמר ובגוים לא יתחשב כלל בין להקל בין להחמיר הרי הוא כל זרע אברהם כישראל גמור, מי מנה עפר יעקב המצות שמקיימין בעפר וכיוצא ככל התורה אשר שם משה ומספר את רובע ישראל שהקב"ה יושב ומונה רבעיותיהן של ישראל כביכול שיש להם לנשמות טהורות אוצר בפני עצמו כמ"ש התוספות, ומז"ה וכל זה תשובה נצחת לדברי בלק שאמר לו להסתכל בתרח ונחור ויקללם, להכי אסברא ליה דמעת שנימול אברהם נפרד הוא וזרעו בכל ואף בנשמות שלהם נפרדים, כי נשמותיהם הם באוצר בפני עצמו אוצר **החיים**.

פנחס

פרשת פינחס בס"ד

במדרש אמר הקב"ה למשה קח את יהושע בן נון ועשה משה בטוב עין שנאמר טוב עין הוא יבורך משל למלך שאמר לבן ביתו תן לפלוני סאה של חיטין הלך ונתן לו סאתים אמר לו הדי סאה משל מלך וסאה משלי כך אמר הקב"ה למשה וסמכת את ידך עליו יד אחת מה עשה ויסמוך את ידיו ויצוהו לקיים מה שנאמר טוב עין הוא יבורך.

יקר בעיני ה' כל קהל ועדה מישראל חיבה יתירה נודעת וכף זכות מכרעת בכל פרשת העבור, מה טוב ומה נעים הקבוץ הנבחר נאה ויאה דבר דבור, הן אל כביר לא ימאס וחסד ה' מעולם חופף על גוזליו ירחף כל דפריש נבער מדעת הרי זה בור, כי לא במקום אחד ולא בשני מקומות הלכתא גמירי לה דחיליה תקיף וגדול כח הצבור. וזו אחת מן ההלכות הנה שמענוה מיסוד רבותנו בעלי התוספות בשבת דף ד' ומסכת עירובין דף ל"ב דאף על גב דאמרינן בעלמא אין אומרים לאדם חטוא בשביל שיזכה חבירך אם הוא לזכות הרבים מותר וכדאמרינן פ' השולח גבי ההיא אמתא מצוה דרבים שאני ע"ש באורך. ובזה נבא להבין מאמרם ז"ל בילקוט סדר היום וז"ל ותקרבנה בנות צלפחד חמשתן אמרו חמשה דברים הראשונה אמרה אבינו מת במדבר שניה אמרה והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' בעדת קרח השלישית אמרה כי בחטאו מת הוא המקושש הרביעית אמרה ובנים לא היו לו החמשית אמרה למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו וכל הפסוק עכ"ל, ולכאורה יפלא דרז"ל אמרו דבנות צלפחד היו חכמניות דרשניות ואיה איפה תפארתם אשר לא ידעו לומר שתי דברות בי אם בין חמשתן ועוד דאמאי חילקו הדברים בין כלם לומר כל אחת שלשה ארבעה תיבות יולדת למקוטעין ולישנא קטיעא.

ויראה בהקדים מה שארז"ל במדרש והביאו התוספות בבתרא סוף דף קי"ט דצלפחד המקושש לשם שמים נתכוון שהיו אומרים ישראל כיון שנגזר עליהם שלא ליכנס לארץ ממעשה המרגלים שוב לא מחויבים במצות עמד וחילל שבת כדי שיהרג ויראו אחרים עכ"ל, ועל פי זה יובן אצלי כונת הכתוב ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש עצים כי לפום ריהטא הא דקאמר ויהיו בני ישראל במדבר הוא שפת יתר וכי לא ידענו שישראל הם במדבר, אך על פי המדרש הנז' ניחא דבא הכתוב לרמוז המדרש הזה וכאן גלה צדקת המקושש והוא אומרו ויהיו בני ישראל במדבר כלומר מסיבה שהיתה הוייה לישראל במדבר ונגזרה גזירה למען יעמדו ימים רבים ועד אחרן במדבר הזה יתמו לכן וימצאו איש מקושש והכונה כדי שיזהרו במצות אף אם אינם נכנסים לארץ ולכך מסר עצמו למיתה וכוונתו לשם שמים.

אכן יש לחקור דאיך היו סוברים שאינם חייבים במצות ועיניהם רואות המן שלא היה יורד בשבת ויורד ביום הששי לחם יומים, ואפשר שהיו סוברים דכיון שהיה לחם מן השמים לא דמי לגשמים לפי שהמן יורד ממקום עליון וכביכול הכתיב מנוחה לעצמו בשבת או שמא דלא היה יורד בשבת דהאיכא רבבות אלפי ישראל שנכנסים לארץ וחייבין במצות כגון דבציר להו מעשרין או טפי להו משתין דכל אלו נכנסים לארץ וכן כל שבט לוי, ומשו"ה כיון דיש ויש מי שחייב במצות לאלו מוכרח שירד ביום הששי לחם יומים ונמצא דאין כאן מופת חותך שחייבים כלם במצות. ובזה יתבאר אצלנו מאמרם ז"ל בבראשית רבה פ' י"א על פסוק ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו וז"ל ר' יצחק אמר ברכו במן וקדשו במקושש וברכו בעטיפה עכ"ל, ויש להבין מה קשר יש להני שלשה ועוד האי עטיפה מאי היא, ואם כונתו על בגדי שבת היה לו לומר וברכו בבגדים נאים. ואפשר על פי הקדמתנו, ונקדים עוד מ"ש בילקוט פ' שלח וז"ל תנא דבי אליהו וימצאו איש מקושש אמר לו הקב"ה למשה חלל זה את השבת אמר לפניו רבש"ע אתה יודע בכל יום תפילין בראשו תפילין בזרועו ורואה אותן וחוזר בו עכשיו שאין עליו תפילין חלל זה את השבת, אמר לו הקב"ה למשה צא וברור להם דבר שינהגו בו בשבת ובימים טובים שנאמר ועשו להם ציצית וכו' עד כאן לשונו.

והלא במאמ"ר זה יש לדקדק במ"ש אמר לו הקב"ה למשה חילל זה את השבת דמאי למימרא והוא דבר פשוט שהרי המוצאים אותו התרו בו על חילול שבת וגם משה רבינו היה יודע שהוא במיתה אלא שאינו יודע באיזה מיתה כמשז"ל ומה בא ללמד הקב"ה לומר חילל זה השבת, ויראה במ"ש הרב מהרש"א באגדתיה דכיון דמקושש כונתו לשם שמים להורות דחייבים במצות כמ"ש תוס' משם המדרש הו"ל מלאכה שאינה צריכה

לגופה ופטור ע"ש, והרב עבודת הגרשוני בתשובותיו סימן תשעים הקשה דהא אמרינן גדולה עבירה לשמה ואמאי נהרג, ותירץ הרב דכונת המקושש היה לקדש שם שמים וליהרג להורות דצריך לקיים המצות וכן עשו עכ"ד. ואם כן נמצא דהיה מקום לצדד במקושש דפטור דהויא מלאכה שאינה צריכה לגופה כמ"ש מהרש"א וגם דהויא עבירה לשמה כמ"ש הרב עבודת הגרשוני על כן בא האלהים ואל משה אמר חילל זה את השבת, כלומר לא יעלה על דעתך לפוטרו מצד שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה או מצד שהיא עבירה לשמה, לא כן אלא חילל זה את השבת דאף דהוא לשם שמים ובא בשכרו מ"מ מי יודע דברים שבלב וכיון שהתרו בו והתיר עצמו למיתה חשוב שחילל השבת שאין יודע מחשבתו וכונתו והוא במיתה והשיבו משה רבינו ע"ה דע"י התפילין אם בא האדם לעבור עבירה ממש או אם יש לו כונה טובה רואה התפילין וחוזר דקדושת התפילין אהניא ליה לחזור, אבל בשבת עלה על לבו מחשבה זו ולא נתן לב על הפרסום לחלל שבת ואם היה לו תפילין היה חוזר בו, דאף דמעשיו לשם שמים לא יעשה כן להורות לעם חילול שבת ועל זה ציוהו מצות ציצית דיכולה היא שתגן בשבת להציל מעבירה, וז"ש במאמר ב"ר הנזכר ויברך אלהים את יום השביעי ברכו במן שיום השבת לא ירד מן להורות קדושתו, ועם כל זה אף שלא היה יורד המן בשבת הוה ס"ד דאותן שנגזרה גזירה עליהם שלא יכנסו לארץ רבבות אלפי ישראל ששים רבוא לא יהיו חייבים בקדושת שבת ובמצות ולכן קדשו במקושש אף שכונתו לשמים והוי עבירה לשמה ונוטלין עליה שכר מ"מ נעשה רצונו לקדש ש"ש וליהרג להורות דחייבין במצות, וז"ש וקדשו במקושש וממעשה מקושש נמשך שברכו בעטיפה דהיינו עטיפת ציצית דעיקרו עטיפה וכמו שתקנו נסח הברכה להתעטף בציצית כדי שהציצית תגן שלא לחטוא בשבת.

ובעבור תהיה כוונתנו במאמר הילקוט שהבאתי מראשית כזאת הודעת שהתוספות שם בשבת ועירובין תירצו תירוץ אחר דאותה שאמרו אין אומרים לאדם חטוא בשביל שיזכה חבירך היינו כשחבירו פשע כההיא דהדביק פת לתנור ובדאיכא פשיעה עונותיו ילכדונו ואין אומרים לאדם חטוא בשביל שיזכה חבירך, ולפום הך שינויא יש מקום לפקפק על אהרן קדוש ה' שעשה העגל להציל ישראל וכן על משה רבינו דשיבר הלוחות להצילם דכיון דישראל היו פושעים לא היה להם למשה ואהרן לחטוא כדי לזכות את ישראל דבכי האי גונא אמרו אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך, וזה שמעתי משם הרב כמהר"ר חנון נבון זלה"ה שהיה מפרש בזה כונת קרח וסיעתו שאמרו כי כל העדה כלם קדושים ומדוע תתנשאו על קהל ה' ואמרו רז"ל כי כל העדה כלם קדושים

כלם שמעו בסיני אנכי ולא יהיה לך כלומר והם פושעים בעגל וא"כ לא יפה עשיתם לחטוא בשבילם ומדוע תתנשאו על קהל ה' להתפאר וליטול שררה שהצלתם ישראל, אהרן במעשה העגל ומשה בשבירת לוחות כיון דעשיתם שלא כהוגן אשר לא כדת דכשחבירו פושע אמרינן אין אומרים לאדם חטוא בשביל שיזכה חבירך, ע"כ שמעתי משם הרב מהר"ח הנז', ולפי דרכנו למדנו לשינויא אחריתי דהתוספות דלהצלת רבים מותר לחטוא אף דהם פושעים דמשה רבינו ע"ה ואהרן קדוש ה' עשו כהוגן דלהצלת רבים מותר לחטוא. עוד נקדים מ"ש בבתרא דף קי"ו כל שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מתמלא עליו עברה וכתבו משם הרב כלי יקר שהכונה שאינו מדריך בנו ליורשו תורה ומצוות, והרב מהר"י פינטו פירש במ"ש כל שאינו מניח בן ליורשו דהכונה דהוי ליה בנים ומתו בעונו ונשארו רק בנות על זה מתמלא עברה ע"ש.

הנה כי כן זאת עשו בנות צלפחד להקל מעל אביהן דאינו כל כך בסוג שהקב"ה מתמלא עליו עברה כי הן חכמניות דרשניות צדקניות ועשו בחכמה חכמות נשים ומשום הכי פלגינהו לדיבוריהו להראות חכמת כל אחת מהן ואשר יד כלן שוה בחכמה ואביהן הורישם חכמה ותבונה, יצאה הראשונה ופיה פתחה בחכמה לפני גדולי ישראל ולפני דלפני משה רבינו ע"ה ותאמר אבינו מת במדבר רמזה שמת בעבור המדבר שהיו סוברין שאין חייבין במצות והוא ויתר עצמו למיתה להודיע שכלם חייבין במצות ועשה לשם שמים וקדש ה', ומשום דיש מקום לומר דצלפחד עשה זה יען ישראל שוגגים דסברו דכיון דנשארים במדבר ואינם נכנסים לארץ אין חייבין במצות ומשום הכי חטא הוא להצילם, דהא דאין אומרים לאדם חטוא היינו כשחבירו פשע וישראל היו שוגגים בזה שסברו דמצד דנשארים במדבר אינם חייבים והוא מסר עצמו למיתה כמו שאמרה הראשונה אבינו מת במדבר בעבור השארותם במדבר, ולפי זה הוא הזלזול כבוד למשה ואהרן שחטאו בעשיית העגל ושבירת לוחות למען הציל ישראל אף שהיו פושעים דעשו שלא כהוגן כמו שאמר קרח כי כל העדה וכו', וכמו שפירש הרב מהר"ח נבון הנז' אי לזאת ותתצב אחותה, וזאת שנית ואמרה והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' בעדת קרח אצולי מצלא דאין כונת אביה שחטא משום שהיו שוגגים ח"ו אין זאת כי הוא לא היה בעדת קרח הנועדים על ה' ואין כוונתו דלהיותם שוגגים חטא כמו שסבר קרח ועדתו אשר התרעמו על משה ואהרן, רק אביהן סבר יען שהם רבים החוטאים על כן חטא הוא להציל רבים דאף אם הם פושעים כל שהם רבים שרי לחטוא כמו שעשו אהרן ומשה, וסברת קרח בטלה היא תבטל, ויען שעדין יקשה על צלפחד דנהי סקילה וחלל שבת מהיכא תיתי בשביל זכות חבירו על כן בא לעבור איסור דמשום רבים שרי לחטוא

היינו דוקא לחטוא חטא בעלמא, אבל דבר השלישית ואמרה כי בחטאו מת כלומר אף דנסקל לעיני כל ישראל לקושטא דמילתא אינו אלא חטא בעלמא דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור ועוד דהיא עברה לשמה, וז"ש כי בחטאו מת כלומר לא היה אלא חטא בעלמא, ובזה כבר הורו במעמד שלשתן שהם חכמניות ודרשניות ומחוו במחוג ואין אביהם בסוג אינו מניח בן שמתמלא עליו עברה כי הם ירשו תורה ומצות הנשי"ם מלומדות כהלכת גוברין, ואת רב"ע אמרה הרביעית ובנים לא היו לו רמזה לדברי מהר"י פינטו דהא דמתמלא עליו עברה היינו בהו"ל ומתו דבעונו מתו הבנים ונשארו הבנות ולכך אמרה ובנים לא היו לו כלומר דלא הוו ליה כלל ובזה אין הקב"ה מתמלא עברה וכל זה מערכה לשאול הירושה וכלן נסמכו בדופן החמישית.

ולהבין דברי החמישית נקדים מ"ש הרמב"ן ז"ל בחידושי יבמות דף כ"ב גבי ובן אין לו עיין עליו, וכתב וז"ל וקשה לי שאין משמעות עיין עליו אלא לזרעו של הזכר בפסוק כגון זרעו של בן אבל לרבות ממנו בת אי אפשר וכו', אלא יש לומר הואיל ומשמע עיין עליו לרבות בת הבן הרי אתה דן ק"ו לבתו מעתה ואחרים אמרו בת לא צריכא קרא דכתיב לא ימחה שמו מישראל פרט לזה שאין שמו מחוי ולא דאיק דאי מהתם וכו' עכ"ל. וזהו שכיונה החמישית ואמרה למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כלומר מאחר דפטרנו ליבום מטעם דאין שמו מחוי א"כ למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו הא לענין יבום אין שמו מחוי על ידינו, וכי תימא דאין זה לימוד יפה וכמ"ש הרמב"ן דלא דאיק מ"מ אכתי ודאי הבת פוטרת כי אין לו ודרשינן אין לו עיין לו אף בת הבן וק"ו לביתו ואם כן תנה לנו אחוזה וכו'.

נמשך לזה דמוטב לחטוא להצלת רבים והוא הטעם דמשה רבינו ע"ה שבר הלוחות וכמש"ל, נסעה ונלכה להבין מאמרם ז"ל בסנהדרין דף פ"ב בענין פנחס וז"ל בקשו מלאכי השרת לדוחפו א"ל הניחו לו קנאי בן קנאי הוא משיב חמה בן משיב חמה הוא התחילו השבטים מבזים אותו ראיתם וכו' בא הכתוב ויחסו פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן אמר לו הקב"ה למשה הקדם לו שלום שנאמר לכן אמור וכו' וראויה כפרה זו שתהא מכפרת והולכת לעולם עכ"ל, ויש לדקדק מה טעם בקשו מלאכי השרת לדוחפו אטו משום שמסר עצמו על קדוש השם ידחפוהו האי דישנא להאי פרדישנא, ותו להבין דקדוק הלשון קנאי בן קנאי הוא דמשמע הוא קנאי בן קנאי לאפוקי אחר, ותו אומרם א"ל הקב"ה למשה הקדם לו שלום דמשמע שהדבר זקוק למשה שיקדים לו שלום ומאי טעמא, ויראה במ"ש בירושלמי פ' הנשרפין אהא דהבועל ארמית תני שלא ברצון חכמים ופנחס שלא ברצון חכמים א"ר יהודה בן פזי בקשו לנדותו אלולי שקפצה רוח הקדש

ואמרה והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, ופירש הרב יפה מראה וז"ל שלא ברצון חכמים דהא דתנן קנאין פוגעין בבועל ארמית לאו דמצוה למעבד הכי אלא שאם רצו פוגעין בהם ומ"מ אין רוח חכמים נוחה מהם ופריך וכי פנחס עבד שלא ברצון חכמים ומשני דאין הכי נמי ולא עוד אלא שבקשו לנדותו וכו' עכ"ל. והרב מהראנ"ח בראשונות סי' קי"ח כתב דכי אמרינן אין רוח חכמים נוחה הימנו איסורא איכא ע"ש, ולדבריו אפשר דהוא הדין הכא דתני בירושלמי שלא ברצון חכמים היינו כמו לשון אין רוח חכמים נוחה הימנו וכמ"ש הרב יפה מראה ואיסורא איכא, ומעתה א"ש מאי דאמרינן בתלמודין בקשו מלאכי השרת לדוחפו דכיון דהוא שלא ברצון חכמים ואיסורא איכא על זאת בקשו מלאכי השרת לדוחפו א"ל הניחו לו קנאי בן קנאי הוא, ופירש רש"י לוי בשכם וז"ש קנאי בן קנאי הוא לאפוקי זמרי דהוא בן קנאי דגם שמעון קינא בחברת לוי בענין שכם אבל לא אחז מעשה אבותיו כמו פנחס, ולכן פנחס קנאי בן קנאי הוא, וכי תאמרו סוף סוף איסורא עבד, לז"א משיב חמה בן משיב חמה הוא שאין זה דומה לעלמא כי יצא הקצף וספק פקוח נפש דוחה שבת וכל שכן שדוחה איסור זה, התחילו השבטים מבזין אותו מטעם דאיסור עבד והוא בזיון לבד, בא הכתוב ויחסו אחר אהרן להורות דכדין עשה דלהצלת רבים אומרים לאדם חטוא כמו שעשה אהרן בעגל, וז"ש למשה הקדם לו שלום שאתה עצמך עשית זה ששברת הלוחות להציל ישראל דלגבי רבים ניחא דלעביד איסורא זוטא וגם פנחס הציל רבים ולא די שכפר באותו פרק אלא שראויה כפרה זו שתהא מכפרת והולכת לעולם ושפיר עבד פנחס.

ובאופן אחר אפשר לפרש במאמר הנזכר במ"ש בירושלמי פ"ק דשבת כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט והרב שבות יעקב ח"ב סי' ל' כתב דש"ס דילן לא סבר הכי וכבר בקונטריסי שער יוסף בסי' ח' כתבתי בעניותי דמגדולי הראשונים כתבו להא דירושלמי וגם הרמב"ם בפירוש המשנה פ"ג דסוטה הזכירו, ועוד תימה מדברי הרב עצמו באותו חלק משבות יעקב סי' מ"ד ומתשובתו בסוף תורת השלמים שלו סי' ט"ו וממ"ש בחק יעקב סי' תע"ב, וכבר בהא דכל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט קדמונים אחזו צער דבכמה דוכתי אשכחן כמה חומרות וחסידים שבדור ודור נהוג להחמיר על עצמם ועבדי לפנים משורת הדין ושבחו רבנן, והא דירושלמי אפסדן לכל חומרא אפס לא תהיה תפארת המחמיר וכלפי ליא יוצא בגרעון וקורא לו שם חדש הדיוט, ואנן בעניותין שם בשערי אמינא דכל מידי דאף דאיפסיקא הלכתא גם החולק מודה דיש איזה טיבותא וזריזות וסרך מצוה אם בא להחמיר לית דין אתר הדיוט גם ברוך יהיה ולא אמרו כל הפטור אלא במילתא פסיקתא, ודין פשוט אליבא דכ"ע דליכא

טיבותא אם יחמיר דליתא להך סברא וזריזות בעולם, ותו אשכחן להרמב"ן והריטב"א בחידושיהם פ"ק דקדושין דכתבו דבמצות אשר ציוה ה' לאחרים אז אם מי שהוא פטור יעשה את מצות ה' יש לו שכר קצת כיון דעושה מצות שהקב"ה יש לו רצון בהן אבל העושה מצות שלא ציותה בהן תורה זוהי שאמרו כל שאינו מצווה בדבר ועושה נקרא הדיוט עכ"ד, ועוד ראיתי להמרדכי ריש ברכות שכתב דהמחמיר לקרות ק"ש בלילה מיחזי כיוהרא שכל העושה דבר שאינו צריך לעשות נקרא הדיוט אלא אם כן הורגל בפרישות בשאר דברים עכ"ל. ולמדנו מדבריו דלמאן דנקיט חומרי מתניתא וזה דרכו הולך ונוהג בפרישות בעניניו שרי ליה להחמיר ואינו נקרא הדיוט.

איכו השתא בענין זה דזמרי פנחס לא היה חייב בזה והוא מקום להבת שלהבת ומלבד שאין לו שכר נקרא הדיוט זאת היתה לקדישי עליון שרפים עומדים ממעל אשר בקשו לדוחפו דמי הכניסו בזה דלאו רמיא עליה וזה שמו אשר יקראו הדיוט על כן בא דברו יתברך וא"ל קנאי בן קנאי הוא משיב חמה בן משיב חמה הוא, ולפי פשט הדברים לימד להם חילוק המרדכי דאם נוהג תדיר בפרישות אין זה הדיוט וזהו אומרו קנאי הוא משיב חמה כלומר זה דרכו לקנאות ולהשיב חמה בהוה ותדיר הוא מתחסד עם קונו וירושה היא לו מאבותיו וכיון דכן דרכו אין זה הדיוט, ועוד לימדם כי בתוך הדברים האלה שם רמוז השני חילוקים אחרים, הראשון אשר חילקנו דלא נאמר זה אלא בדליכא טיבותא ושום סרך מצוה אבל אם יש זריזות וסרך מצוה אינו הדיוט, וז"ש קנאי בן קנאי הוא כלומר מצוה הוא דעבד אשר קנא לאלהיו ובכי הא לא אמרו הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט דהמקנא לשמו יתברך כגון זו מצוה רבה וכה עשו אבותיו ולמוד אותו השבט לוי לעשות כן כאשר עשה בשכם ובעגל, ועוד משיב חמה רמז חילוק הרמב"ן והריטב"א דזה שנקרא הדיוט היינו אם אין שום אדם מצווה בכך אבל אם אחרים נצטוו אין זה הדיוט, וז"ש משיב חמה בן משיב חמה הוא כלומר אף שהוא פטור על כל פנים גדול הדור חייב לעשות זה על דרך שעשה אהרן להקטיר קטרת לעצור המגפה כענין קרח וחיובא רמיא לגדול הדור להציל ישראל וכיון דאיכא מי שהוא חייב בדבר אין זה הדיוט.

ואפשר לפתור בזה מאמרם ז"ל ברבה פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן בדין הוא שיטול שכרו ומאמר קצר זה הדביקוהו בעלי הפרשי"ם אשר לכאורה יש לדקדק דפנחס אשר עשה התשועה הגדולה סלקא דעתין יוצא בגרעון כמעשה קוף בעלמא וזו אינה צריכה לפנים דבא בשכרו אשר הערה למות נפשו והציל ישראל, ותו דאם רצה לומר בדין הוא שיטול שכרו, מדוע סמך מאמרו לתחילת הפסוק פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן דלא

אמר הכתוב כי אם היחס והו"ל להסמיכו על מאמר הכתוב השיב את חמתי וכו', ולפי דרכנו יאמר נא דבעל המאמר קשיא ליה אמאי אצטריך ליחס והלא מפורסם ביחוסו ותו דזה מאמר ה' אל משה לאמר פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן וכי משה לא ידעו דעשה לו סימניות, אמנם הענין הוא דבהשקפה ראשונה הנה מקום לומר דמאחר דפנחס לא היה חייב בזה ומה גם דעייל במקום סכנה מרובה אין לו שכר כי היה פטור ועשה ובמקום שכר זה שמו אשר יקראו הדיוט, לזה בא דבר ה' ליחסו אחר אהרן כלומר לשים לב שאהרן בעידן רתחא אשר החל הנגף הקטיר קטורת והעמיד המלאך ואם כן זו מצות גדול הדור להציל ישראל וכשהדבר מצוה שאחר חייב בו אז העושה המצוה אף שהוא פטור אין זה הדיוט ובא בשכרו וכן הכא נהי דפנחס גופיה פטור מ"מ המצוה היא מצוה ונתחייב בה אחר וא"כ אינו הדיוט ובדין הוא שיטול שכרו ואדרבא מתיחס לגדול כאלעזר ואהרן, ולזה יפה דיבר ובזמנו דיבר פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן בדין הוא שיטול שכרו, ובא לתרץ אמאי הוצרך יחוס זה ובמקום שעמד שם ישב לישב הדבר על אופניו.

והיינו טעמן של שבטים שהיו מבזים אותו ראיתם בן פוטי וכו' כלומר דעשה מילתא דליתא בדידיה שלא היה לו שום חיוב והיה פטור לגמרי וא"כ הוא הדיוט ולזה היו מבזין אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו וכו' כלומר אין זה תולדה מעין אב ואחז בעקב אבי אמו שפיטם וכו' וגם הוא קנה שם הדיוט לכן בא הכתוב ויחסו אחר אהרן לומר דנהי דהיה פטור אבל אין זה הדיוט דמצוה גדולה עשה ומעשה אבות כשם שעשה אהרן דחיובא רמיא על גדול הדור להציל ישראל ובמקום שיש מצוה ואחרים מצווים אין זה הדיוט, וכפי החילוקים שכתבנו לעיל. וזהו שסיים במאמר הנ"ל אמר הקב"ה למשה הקדם לו שלום להורות דאינו הדיוט אלא מתחשב הוא בשמים ממעל לחש"ב על דרך שאמרו בתעניות דף כ"א אבא אומנא הוה אתי ליה שלמא כל יומא מרקיעא ולאביי כל מעלי יומא דשבתא ולרבא כל מעלי יומא דכפורי והוה חלשא דעתא דאביי על דאבא אומנא ולרבא על דאביי ע"ש, אי לזאת למען דעת כל עמי הארץ כי אין זה הדיוט וגדול הוא פנחס כשם הגדולים הוריו שדרו ליה שלם מרקיעא על יד רבנן של נביאים במלאכות ה' באמור אליו הנני נותן לו את בריתי שלום ונכתב בספר התורה.

ויתכן לומר עוד בטעם שאלת שלום זה נאחז בסבך מה שפירשנו בעניותנו לעיל פ' וישלח מאמרינו זה דטעמן של שבטי יה שהיו מבזין אותו היינו משום יוהרא שכל העושה מילתא יתירתא לפני גדולים הוא חייב נדוי כדמוכח מההיא דפ' מרובה דאמר רבי אי לאו יהודה בן קנוסא את גזרתינו לשקך בגזרא דפרזלא ופירש רש"י נדוי. והנה

אמרו פ' הזרוע דף קל"ג אמר ליה רבא לשמעיה זכי לן מתנתא דבעינא למיכל וכו' רבא אכל ורב ספרא לא אכל אקריוהו לרב ספרא בחלמיה מעדה בגד וכו' ואלא מ"ט אקריין הכי כלפי רבא ולקריין לרבא רבא נזיף הוה ופירש"י כלפי רבא כלומר על רבא שלא ידע להבין וכו' נזוף הוה אני שמעתי משום דהטיח כלפי מעלה וכו', ולי נראה נזוף משום האי מעשה עכ"ל. וק"ק על רש"י דבתעניות דף כ"ד ע"ב כתב וז"ל, בסכיני שרצו להורגו וחתכו את מטתו והיינו דאמרינן פ' הזרוע רבא נזוף הוה ולא מצינו לו נזיפה בכל הש"ס אלא בזה המעשה כשבקש הגשמים בתמוז שלא לצורך עכ"ל, עיניך הרואות בשנותו את טעמו דבתעניות מסכים הולך דזו הנזיפה מחמת שאלת מטר בלא צורך והטיח דברים ואלו פ' הזרוע כתב זה מפי השמועה וגלי דעתיה דאינו רוצה בקיומו ופירש דהוה נזיף מהאי דפ' הזרוע גופיה, והרא"ש בפסקיו פ' ואלו מגלחין ושם פ' הזרוע הכריע דהיה נזוף מאותו מעשה דפ' הזרוע והכי נקיט לה מהרש"ל אכיף ימא רבא ים של שלמה בפ' הזרוע סי' י"ג, הא למדת לכל הדברות דמשום דהוה נזיף רבא לא אקריוהו בחלמיה.

והנה במועד קטן דף ט"ו ע"א אמרו מנודה מהו בשאלת שלום אמר רב יוסף ת"ש ובשאלת שלום שבין אדם לחבירו כבני אדם הנזופין למקום אמר ליה אביי דילמא מנודה לשמים שאני דחמיר, וק"ק דכיון דנזיפה קילא מנדוי כמ"ש הרא"ש בפסקיו שם דנזיפה הוא ענין הכלמה וכו' אבל ריחוק מבני אדם ממנו לא ולא באכילה ולא בשתיה ולא בשאלת שלום וכו' ע"ש באורך. ומצינו דאביי מספקא ליה אי מנודה לשמים קיל, כדאמרו שם דף ט"ו ע"ב מנודה מהו שישלח קרבנותיו אמר רב יוסף ת"ש כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר מנודין היו ושלחו קרבנותיהן א"ל אביי ודילמא מנודה לשמים שאני דקיל קיל האמרת חמיר ספוקי מספקא ליה ומדחי ליה, והשתא כיון דאביי מספקא ליה נמי אי מנודה לשמים קיל א"כ מאי דחי ליה בהא דשאלת שלום דמנודה לשמים חמיר הרי נזיפה קילא מנדוי כדאמרן, ולצד זה דמנודה לשמים חמיר יהיה נדוי דידן כנזיפה לשמים וכיון דבנזיפה לשמים אשכחן דאסורין בשאלת שלום נימא דה"ה למנודה דידן ובהכי לא היה ספקו של אביי מן הקצה אל הקצה דברישא דחי דנזיפת שמים הוי יותר ממנודה דידן ולבסוף דחי דמנודה שמים קיל ממנודה דידן והו"ל למנקט סברא מציעתא דיש לצדד דמנודה לשמים חמיר או קיל אבל נזיפה לשמים אף אי אמרינן דמנודה לשמים חמיר תיהוי נזיפא לשמים כמנודה דידן, וחדא מגו חדא יש להעיר דאמאי לא פשיט אביי לנפשיה דמנודה לשמים חמיר דהא נזיפה לדידן קילא ממנודה כמה קולות ופשיטא דנזוף מותר בשאלת שלום אף אי מנודה נאמר דאסיר, ואם כן אביי ליפשוט לנפשיה דמנודה לשמים חמיר דהא תנן ואסורין בשאלת שלום

כבני אדם הנזופין למקום שמע מינה דנזיפה לשמים חמירא וה"ה למנודה, ולכל הפחות אודה לי מיהת דמנודה לשמים לאו קיל הוא דהא נזיפה דקילא לדידן מנדוי אשכחן דנזיפא לשמים חמירא וכמ"ש הרא"ש שם דההיא דתנן ואסורין בשאלת שלום כבני אדם הנזופין למקום וכן הא דרבא דלא אקריוהו בחלמיה דנזוף הוה יש לומר שאני נזוף לשמים דחמיר ע"ש.

ולענין הלכה בהך בעיא אי מנודה אסיר בשאלת שלום ושאר בעיות במנודה דבעי התם איפליגו רבוואתא כמ"ש הטור בי"ד סי' של"ד דיש אומרים דאזלינן בהו לחומרא כיון דלא איפשיטו והרי"ף פסקם לקולא, ולזה הסכים הרא"ש, וכתבו הרב לחם חמודות ה' תפילין אות קי"ח והרב כנסת הגדולה שם בי"ד סי' של"ד דהני יש אומרים שכתב הטור דנקטי הני בעיות לחומרא הרב העטור שפסק דמנודה אסור בתפילין כמ"ש בשמו מרן בבית יוסף א"ח סוף סי' ל"ח ובגלל הדבר הזה הרב לחם חמודות שם והרב שיירי כנה"ג א"ח סי' ל"ח ושאר אחרונים המה ראו כן תמהו על מרן שפסק בש"ע בי"ד סי' של"ד כהרי"ף דנקיטינן לקולא ובא"ח סי' ל"ח פסק כהעיטור ואין כאן מקום להאריך בזה.

עלה בידינו דאיכא מרבוואתא דסברי דהמנודה אסור בשאלת שלום, ומצינו בההיא דרבא דפ' הזרוע דמשום דהוה נזוף לא אקריוהו בחלמיה, ותו אמרו בירושלמי פ"ט דתרומות דריב"ל עביד כמשנתנו דאם יחדוהו מותר למוסרו ונמסר עולא בר קושב ומשום הכי לא אתחזי ליה אליהו ולבסוף א"ל למסורות אני נגלה וא"ל ריב"ל ולא משנה עשיתי וא"ל אליהו זכור לטוב וזו משנת חסידים, וראה בעיניך דעל שלא עשה ריב"ל משנת חסידים לא אתחזי ליה אליהו, והשתא כלפי דהשבטים סברי דזר מעשהו של פנחס והוא יוהרא ובירושלמי אמרו דבקשו לנדותו כמש"ל, כל קבל דנא להוציא מלבם א"ל הקב"ה למשה הקדם לו שלום ואי היה חייב נדוי לדעת הנהו רבוואתא אסור בשאלת שלום, ובר מן דין מן השמים אף בדבר קל מדקדקין כדאשכחן דלא אקריוהו לרבא בחלמא ואליהו זכור לטוב לא אתחזי לריב"ל, ולהורות דפנחס מלבד שאינו חייב נדוי אפילו סרך חטא כל דהו ואף חוט השערה כל עילה לא השתכחת ביה לכן אמר הקב"ה למשה הקדם לו שלום ומהשתא ידעו כל ישראל וגם צבא המרום מלאכי השרת אשר בקשו לדוחפו דפנחס שפיר עבד ולהגיד כי ישר לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום.

ועוד יראה בכונת מאמרי הבבלי והירושלמי הנתנין למעלה ונקדים אשר כתבו המפרשים משם הרב שני לוחות הברית זלה"ה בכונת מאמר ר' עקיבא כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה מתי יבא לידי וכו' דמצות קדוש ה' אינה בכל המצות דכל המצות מצוה לחזר אחריהם ביתר שאת אבל מצות קדוש ה' אין לאדם שירדוף אחריה כגון

אם יראה עכו"ם לבזות אותם וכיוצא כדי שיבזוהו ויתפסוהו וישרפוהו כי העושה כן מתחייב בנפשו אבל המצוה שאם יארע לו באונס שיתפס אז חובה עליו לקדש את ה' והוא אשר דיבר ר' עקיבא מתי יבא לידי וכו' ע"ש באורך. וכפ"ז יש מקום ערעור על פנחס שהכניס עצמו לסכנה גדולה בענין זמרי שהיה לו כ"ד אלף משבטו שומרים אותו ועל הרוב הדמין יתעבד לולי ה' עזרתה לו ומי בקש זאת מידו לעמוד במקום סכנה גדולה אימתני ותקיפא כזו, כי האף אמנם דהלכה היא ישראל הבא על הגויה קנאין פוגעין בו כי תליא ההיא במקום דליכא סכנה רק הוא יחיד נגד יחיד האיש המקנא עם הבא על הגויה אבל כגון זו שרבים לוחמים כ"ד אלף מה מצוה זו אדרבא יש מקום לומר שהוא מתחייב בנפשו, אמנם פנחס טעמו דהחל הנגף בעם ופנחס מסר עצמו לעצור המגפה ובכי האי גונא להצלת ישראל שפיר עבד ומצוה רבה עשה משום הצלת ישראל, ואפשר שזהו כונת מאמר הש"ס דילן הנז' בקשו מלאכי השרת לדוחפו דטעם מלאכי עליון כי ראו שפנחס עמד במקום סכנה רבה ואין זה קדוש ה' להפיל עצמו בשאט בנפש אין אונס דאדרבא מתחייב בנפשו, ומצות קדוש ה' כאשר אירע שנתפס על כרחו אז חובה עליו לקדש שמו וכמאמר ר' עקיבא כל ימי הייתי מצטער מתי יבא לידי ואמטו להכי בקשו צבא המרום לדוחפו שזה מתחייב בנפשו, על כן בא דבר ה' למשרתיו עושי רצונו הניחו לו קנאי בן קנאי הוא כה עשה לוי עם שכם ואוחז מעשה אבותיו בידו, ומשום דבכל זאת אינה טענה גמורה לפנחס לעשות שלא כהוגן לזה אמר משיב חמה בן משיב חמה הוא כלומר גם עתה כדבריכם כן הוא אם לא החל הנגף אבל כגון זו שהחל הנגף יפה עשה להציל ישראל. ואל זה אביט מאמר הירושלמי הנז' בקשו לנדותו אלולי שקפצה רוח הקדש ואמרה והיתה לו ולזרעו אחריו, ויש לדקדק אמאי לא נקט מרישא לכן אמור הנני נותן את בריתי שלום דהוא תחילת דיבר, וע"פ דרכנו יובן ונקדים מה שכתבו משם מהר"ם אלשיך זלה"ה דעושה מצות קדוש ה' מתקדש בו בפרק בכל אבריו וכל גופו גם את הכל ברגע קטן כאחד וזה עשה פנחס שמסר עצמו על קדוש ה' ועלתה לו שנתקדשו כל אחד מאבריו כלם כאחד והוכשר לכהונה עד כאן דבריו, וזה אפשר רמזו רז"ל באמרם יש קונה עולמו בשעה אחת כי הן האדם עולם קטן ורבת שבעה לה נפשו עד יתקן אבר אבר מאבריו לאט ויש אשר בשעה אחת קונה עולמו הוא גופו שהוא עולם קטן אשר היה עלמא דחשוכא ביד הסט"א ועל ידי המצוה ההיא שמסר נפשו וכיוצא קונה עולמו ומתקן כל אבריו כאחת ובזה קונה עולמו בג"ע ומקומו מושכ"ר לו בא בשכרו, והכא גבי פנחס כבר אמרו בירושלמי דהא דקנאין פוגעין בו הוא שלא ברצון חכמים ואם אמרו בסתם בא על הגויה והמקנא אשר אחד באחד יגשו ועם כל זה לא לרצון חכמים הדברים

ק"ו בענין זמרי דמתחייב בנפשו ולכן בקשו לנדותו, ויען פנחס עשה זה להתקדש בכל אבריו כדי שיזכה לכהונה כמ"ש מהר"ם אלשיך לכן רוח הקדש אומרת והיתה לו ולזרעו כלומר דכיוין אל האמת ונתקדש בכל אבריו וזכה לכהונה, ולא דמי לדין קנאין דעלמא שהוא שלא ברצון חכמים אלא הכא מצוה רבה עשה וראוי להיות כהן והיתה לו ולזרעו אחריו שהציל ישראל בקנאתו ושפיר קאמר אלולי שקפצה רוח הקדש ואמרה והיתה לו ולזרעו אחריו שזהו תכלית עיקרו של פנחס.

ובאופן אחר אפשר לומר ונקדים מ"ש הרב מופת הדור מהרח"א בעץ החיים סדר היום משם מהרימ"ט דנתן טעם הרב שלא נתכהן פנחס עד שהרג לזמרי, דזמרי אינו חייב מיתת ב"ד והוה אמינא דפסול לעבודה שהרג את הנפש משום הכי נתכהן עתה שכדין עשה דתנן כהן ששימש בטומאה אחיו פוצעין את מוחו בגזרין אף שאינו חייב מיתת ב"ד משום הכי אומר והיתה לו ברית כהונת עולם, וכתב הרב על דבריו וליתא דאף דפסול לנשיאות כפים מ"מ לעבודה לא נפסל ולא מנאו הרמב"ם בה' ביאת מקדש בכלל הפסולים הורג נפש עכ"ל, וק"ק דמותיב עליה ממאי דלא מנאו הרמב"ם בכלל הפסולין וזה יאמר מהרימ"ט דאורחיה דהרמב"ם דמאי דלא הוזכר בש"ס אין אחריותו עליו והוא הביא פי"ד דתפלה דכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו שזהו המוזכר בגמרא ותו לא, אבל היה לו להקשות על מהרימ"ט שהוא הפך תלמוד ערוך ביומא פ' בתרא דף פ"ה סוף ע"א נענה ר' עקיבא ואמר וכי יזיד איש על רעהו מעם מזבחי תקחנו למות מעם מזבחי ולא מעל מזבחי ופירש"י אם התחיל בעבודה אין מפסיק לבא לידון אלא משלים עבודתו עכ"ל, אלמא דהורג נפש לא חילל עבודה ואם התחיל משלים עבודתו, גם ביבמות דף ז' וסנהדרין דף ל"ה אמרו דרציחה דוחה עבודה דכתיב מעם מזבחי תקחנו למות, וכתבו שם התוס' דגברא חזי אף שהרג הנפש ואינו מחלל עבודה ואותה שאמרו כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו חומרא בעלמא הוא, ועוד שהרגו בידו ומשום הכי לא ישא את כפיו דוקא, עיין בדבריהם באורך. הן אמת דההיא דפ' בתרא דיומא דר' עקיבא שהבאתי נראה הפך דברי הרמב"ם פ"ה דרוצח וכבר הרב משנה למלך שם הליץ בעד הרמב"ם ואחריו הוסיף בס' שיח יצחק דף קל"ז, מ"מ מהסוגיות הנז' ודברי התוס' מוכח בהדיא דכהן שהרג לא חילל עבודה דלא כמהרימ"ט, וכבר הרב משנה למלך פ"ט דביאת מקדש השיג על הרב תי"ט פ"ז דבכורות בזה, ובס' מחנה ראובן דף ס' לא ראה שקדמו הרב משנה למלך. וספרו של מהרימ"ט אין עמדי.

אבל יש לקיים דבריו דאע"ג דמדינא כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו אבל לא חילל עבודה כאמור מ"מ יש לומר ולצדד דמשום חומרא לא יעבוד וכמו שצדדתי בספרי הקטן

שער יוסף דף קיו וכ"ש דלכתחילה לא יעבוד מי שהרג הנפש וק"ו מי שלא היה כהן שלא יזכה לכהונה אחר שהרג את הנפש ולהורות דפנחס יפה עשה בזה שהרג לזמרי נתכהן אחר שהרגו על דרך שכתב מהרימ"ט, ובזה נבא לפרש מאמר הירושלמי הנז' ונקדים מ"ש הראב"ד בהשגות פי"ב דאסורי ביאה דבועל ארמית דקנאין פוגעין בו היינו כשהתרו בו ולא פירש ואז משובחין וכתב מהרח"א בעץ חיים דלכך היו השבטים מבזים אותו שהרגו בלא התראה ע"ש, ואני הצעיר הוכחתי בספרי הקטן ברכי יוסף ח"מ סי' ל"ד שנדוי לא בעי התראה ע"ש באורך, ועל פי זה אפשר דהיינו טעמא דבקשו לנדותו ולפי שהרגו בלא התראה ומדה כנגד מידה היו רוצים לנדותו דנידוי לא בעי התראה וקפצה רוח הקדש והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם כלומר הדור אתם ראו דכדין עבד ולא בעי התראה שעד עתה לא היה כהן ואם היה הורג שלא כדין לכתחילה לא היה כשר לעבודה לפי שהרג הנפש וק"ו פנחס שאינו כהן שלא יזכה עתה מחדש לכהונה, ויען שהפליא לעשות והיתה לו וכו' תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל, ואמרו רז"ל שההורג הרשעים כאלו מקריב קרבנות ולפי שחשוב כמקריב קרבן מדה כנגד מדה יזכה לכהונה ויקריב קרבנות ממש.

ואפנה על ימין בסגנון שאמרו רז"ל בגמרא שלנו שהבאתי לעיל בקשו מלאכי השרת לדוחפו א"ל הניחו לו קנאי וכו' התחילו השבטים וכו' דאפשר לפרש עוד ובמאי דסליק נפתח לאסבורי טעמיהו דהשבטים אשר חרפו עקבות פנחס, והן קדם אביע אומר מאמר רז"ל בילקוט סוף בלק וז"ל רפו ידי משה וידי צדיקים עמו ולמה נתעלמה הלכה ממנו אלא כדי שיבא פנחס ויטול הראוי לו ולפי שנתעצל משה לא ידע איש את קבורתו ומכאן אתה למד שמדקדק הקב"ה כחוט השערה עכ"ל. ויש לדקדק דמאחר דכל צדיק אינו נוטל בראוי לאחר והכא נמי נתעלמה הלכה מהם כדי שיבא פנחס ויטול הראוי לו א"כ למה נענש משה רבינו ע"ה, הלא מאת ה' היתה זאת במאי דקאמר אלא כדי שיבא פנחס ויטול הראוי לו, ולפי זה מאי קאמר עוד לפי שנתעצל משה ומהו העצלות אם כך גזרה חכמתו שפנחס יזכה בזה ועוד צריך להבין דכל מדותיו יתברך הם מדה כנגד מדה והכא איך הוא מכוון אשר לא ידע איש את קבורתו כנגד מה שנתעצל.

ויגע על פי הבא"ר במה שכתב הרב שמלה חדשה ותבואות שור י"ד סי' כ"ח דף נ"ה ע"ב שכתב בשמלה חדשה דין ט' דאם אחד שאינו שוחט מחזר לקיים מצות כיסוי יכול השוחט להרשותו דרך כבוד לפרקים לכסות אבל למכור בדמים או לעשות שליח בשביל שלא לטרוח, לא, ובשמלה חדשה הביא ראיות שיכול לתת המצוה לאחר, אך אמרו ריש פ"ב דקדושין מצוה בו יותר מבשלוחו, ועל כן לחלק יצא דדוקא היכא דקעביד שליח לא

בדרך כבוד שמכבד לאחר לזכות במצוה רק נראה כאינו רוצה לטרוח בעצמו להכי אין המצוה כל כך כמו אלו טרח בעצמו אבל בדרך כבוד למי שמהדר אחר המצוה לקיימה על כיוצא בזה אמרינן ביומא דף ל"ט דדמי למודד אפרסמון שאומרים לו בא ונתבסם אני ואתה שהוא גרם המצוה והאחד עושה ומתבסמים שניהם, והביא דברי הרב ש"ך בח"מ סי' שפ"ב שכתב דמוהלים המכבדים אחרים למול בניהם הם מבטלים מצות עשה ודחה דבריו ומסיק כמ"ש דהמכבד לאחר המהדר לעשות המצוה שרי וכל שכן אם הוא גדול שיש ג"כ כבוד למצוה על דרך שאמרו בסוטה דף י"ג אמרו הניחו לו כבודו בגדולים אבל דרך שליחות לא, זהו תורף דבריו ע"ש באורך. והנה זאת מצאנו שאמרו פ' הנשרפין דף פ"א בהצעת המעשה דין עסק ביש ונביא רוב המאמר הלז ובסמוך קסתי בידי תחליף ועליו תטוף מילתי בס"ד, והכי אתמר התם על זמרי תפשה בבלוריתא אצל משה אמר לו בן עמרם זו אסורה או מותרת ואם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך נתעלמה ממנו הלכה געו כלם בבכיה והיינו דכתיב והמה בוכים פתח אהל מועד וכתיב וירא פנחס בן אלעזר מה ראה אמר רב ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו אחי אבי אבא לא כן למדתנו בירידתך מהר סיני הבועל ארמית קנאין פוגעין בו אמר לו קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא, ושמואל אמר ראה שאין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה' כל מקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב ר' יצחק אמר ראה שבא מלאך ומשחית בעם עכ"ל, ופירש רש"י פרוונקא שליח, וכן פירש בערוך ערך פרוונקא, אתה הראת לדעת דמשה רבינו שליח שוייה לפנחס להרוג זמרי במקומו, הנה כי כן על פי דברי הרב שמלה חדשה יש קצת מקום פקפוק על משה רבינו דכיון דדינא הוא דמצוה המוטלת עליו צריך לקיימה בעצמו ולא לעשות שליח אך אפשר לו לכבד אחר המחזר לעשות המצוה וכמ"ש הרב הנז' היה לו למשה רבינו להרשות לפנחס ולכבדו שיעשה המצוה ובכי הא לא היה שום פקפוק ומה גם שנראה לחוש דדבר זה היה ראוי לפנחס דחזינן שנתעלמה הלכה מכלם וכשר הדבר דמשה רבינו יכבד לפנחס בזה אבל עתה שלא כיבדו אלא עשאו שליח כמו שאמר איהו ליהוי פרוונקא נראה שאינו רוצה לטרוח במצוה ואמטו להכין כך היא המדה לדקדק עם חסידיו כחוט השערה וכאשר הדבר מפורש יוצא מדברי הרב שמלה חדשה. הגם הלום ראיתי אחרי רואי בס' כרתי ופלתי סי' כ"ח בפלתי ס"ק ג' שעמד בזה והעלה דודאי שלוחו של אדם כמותו והמשלח מקבל שכר מצוה כאלו עשאה דגבי עבירה המשלח לעשות עבירה לולי דיש סברא דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין היה המשלח חייב בעונש כאלו עשהו, וא"כ במדה טובה במצוה הוא מקבל שכר מצוה כאלו עשאה וא"כ למה יהיה פקפוק למנות שליח כיון דלא נגרע שכרו, אך

דוקא במינהו שליח וא"ל עשה זאת בשליחותי פשיטא שלוחו של אדם כמותו, אבל אם מכבדו דרך כבוד במצוה זו אינו מקבל שכר כי מצוה היה בידו ונתנו לאחר בזה ודאי לא שייך שלוחו של אדם כמותו וכו' עכ"ל. ועל פי דבריו נתישבו דברי הרב שפתי כהן ח"מ סי' שפ"ב שעמדנו בעניותנו עליהם בס' הקטן ברכי יוסף י"ד סי' רס"ד אות א' שכתב דהמכבדים אחרים למול בניהם אף שיכולים הם עצמם למול מבטלים מצות עשה וכמו שהבאתי דבריו לעיל והוינן בה דמאי ביטול מ"ע איכא הא קי"ל שלוחו של אדם כמותו, וכן הקשה בשו"ת יד אליהו סי' נ"א על הש"ך והוסיף לתמוה על הש"ך שהוא גופיה בי"ד סי' ש"ה ס"ק י"א על מ"ש מור"ם דאין האב יכול לפדות על ידי שליח כתב זה תמוה דהא קי"ל בכל התורה שלוחו של אדם כמותו וכו' ע"ש, והרי לדבריו בח"מ סי' שפ"ב איסור יש בדבר וכ"ש הוא ממילה וכו' ע"ש באורך. ואין מכל זה טענה על הרב ש"ך כי שפתי כהן ישמרו דעת דהרב ז"ל איירי במי שמכבד לאחר ואינו ממנה אותו שליח לא בפירוש ולא ברמז רק שמכבד אותו שימול בנו ועל זה אמר שמבטל מצות עשה המוטלת עליו כיון שאינו עושה אותו שלוחו וכמ"ש בס' כרתי ופלתי אבל בעושה אותו שליח שפיר דמי דהו"ל כאלו קיים המצוה בעצמו, ולכן תמה בסי' ש"ה על פדיון ובלאו הכי לק"מ ממ"ש הש"ך גבי פדיון דאפשר לאוקומה כשהאב בעיר אחרת ולכן התיר בשלוח, ובסי' שפ"ב מיירי אשר היו בעיר האב והמוהל והאב מכבד למוהל ומשום הכי אסר, אבל האמת הוא דהרב ש"ך בח"מ לא איירי בעושהו שליח כאמור וזהו כונת א"ז שהביא בד"מ סי' רס"ד ומהר"ם ריקאנטי סי' תקצ"ב דאסרו ליתן למול ומיירו כשאינו עושהו שליח ונסלקה תמיהת מור"ם בד"מ, וכתבנו בזה בעניותנו בס' הקטן ברכי יוסף סי' רס"ד, ויותר נכון לפרש דבריהם על דרך הנז' דמיירו כשמכבד לאחר וכיוצא דאינו בתורת שליחות, ובעיני נראין דברי הרב כרתי ופלתי ודלא כהרב שמלה חדשה שכתב להפך אף שבס' הקטן ברכי יוסף כתבתי דנראין דברי הרב שמ"ח עתה אמת אגיד שעתה נתישבתי בדבר ורואה אני את דברי הרב כרתי ופלתי ואף אם מכבד לאדם גדול לאו שפיר עבד, ולא דמי לאותה שאמרו פ"ק דסוטה שהביא הרב שמ"ח דאמרינן הניחו לו כבודו בגדולים דהתם המצוה מוטל"ת על הכל ובזה יש להניחה לגדול דגם הוא שייך במצוה וזה כבוד למצוה שתעשה על יד גדול, אבל מילה דמוטלת על האב יקיים מצותו ולא שייך כבודו בגדולים כיון דהויא מצותו דוקא.

ולפי העלות כל האמור נבא למאמרינו דהנה משה רבינו לא רצה לכבד לפנחס שאז אין לו חלק במצוה ולכן אמר קרינה דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא כלומר שיהיה שליח וקי"ל שלוחו כמותו, ומכל מקום יען שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה דקדק

עליו דמצוה בו יותר משלוחו כמ"ש פ' האיש מקדש והו"ל לעשותה בעצמו דהוא יש לו שייכות נמי ומצוה בגדול.

אכן עדיין צריכים למודע"י משז"ל דלכך נענש ולא ידע איש את קבורתו דמה ענין זה לזה, ואפשר לומר במ"ש סוף פ"ק דסוטה אמר ר' חמא בר חנינא מפני מה נסתר קברו של משה שגלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד בית המקדש ליחרב ולהגלות את ישראל שמא יבואו לקבורתו של משה וכו' ועומד משה ומבטל הגזרה וכו' ע"ש, ואמרו פ' הנשרפין וראויה כפרה זו שתהא מכפרת והולכת לעולם, ופירש מהרש"א באגדתיה דנפקא להו שמכפרת לעולם מדלא כתיב וכפר על בני ישראל בלשון עבר וכתיב ויכפר על בני ישראל בלשון עתיד עכ"ד, וכן הוא מפורש בפסיקתא זוטרתי וז"ל, ויכפר על בני ישראל לכפר לא נאמר אלא ויכפר עד עכשיו מכפר עד שיחיו המתים עכ"ל, ונמצא דכפרת פנחס היא תדירית ועדיין היא מכפרת ומזה נלמוד שאם היה דבר זה על ידי משה רבינו כרב גודלו וחשיבותו היתה מכפרת יותר ויותר, וז"ש במאמר הנז' ולפי שנתעצל משה לא ידע איש את קבורתו דבמה שנתעצל נתמעטה כפרת ישראל ולא נעשית על ידי פנחס כמו שהיתה נעשית על ידו ולפי שלא נעשית על ידו גם לא יהיה קברו נגלה שיהיה סיבת תשועת ישראל שהיו הולכים על קברו ומתבטלת הגזרה ונסלח להם וכמ"ש פ"ק דסוטה כאמור והיא מדה כנגד מדה.

ומתוך הדברים הנתנין למעלה נחזור על הראשונות לתת טעם למה שהיו שבטים מבזין אותו דכבר כתבנו דבמצוה הכוללת לכל אז אמרינן הניחו לו כבודו בגדולים והוא כבוד למצוה ליעשות בגדולים זאת היתה להם לשבטי ישורון לבזותו לפנחס לפי שכל השבטים עשו מעשה בעצמן והניחו למשה רבינו לישא ארונו של יוסף מטעם שאמרו הניחו לו כבודו בגדולים וכמ"ש פ"ק דסוטה, ועתה בראותם שקפץ פנחס לעשות ולא הניח הכבוד למשה ולאלעזר היו מבזין אותו שלא עשה כהוגן ליטול עטרה לעצמו במקום גדולים והוא ביזוי לבד כל קבל דנא בא הכתוב ויחסו אחר אהרן כלומר דנתעברו בו נשמות נדב ואביהו כמ"ש בזהר וזהו פנחס בן אלעזר בן אהרן שפנחס הוא בן אהרן גם כן והשתא חלף הלך טענת השבטים דנדב ואביהוא היו גדולי ישראל וכמ"ש משה רבינו לאהרן עכשיו ראיתי שהם גדולים ממני וממך והשתא פנחס ונדב ואביהוא ודאי גדולים נינהו ואין כאן פקפוק שהי"ל להניח המצוה לגדולים.

אתאן למאמר הש"ס פ' הנשרפין שהבאתי לעיל תפסה בבלוריתא וכו' דאיכא למידק חדא מה רמז זמרי בזה לתופסה בבלורית ואמאי לא תפסה בידה או זרועה וכיוצא, ועוד שאמר זו אסורה או מותרת ומה רמז באומרו זו דמורה אחרת כמאי דאמרינן בעלמא

זאת מכלל דאיכא אחריתי, ועוד נדקדק מה טעם קראו בן עמרם, ועוד אומרו בת יתרו מי התירה ל"ך, ועוד מה שאמר פנחס אחי אבי אבא למה דיבר אליו בקריאת שם כזה אחי אבי אבא והלא טוב לקרותו רבי או לפחות דודי בקצרה, והנה במאמר זה כבר הרב הגדול שארנו מהר"י זאבי זלה"ה בדרשותיו פ' בלק ארי דור"ש הלא בספרתי ואנן בעניותין נוסיף לדקדק ולישב כל לשון רז"ל בס"ד, ונקדים מ"ש בע"ז דף ל"ו ע"ב ועל בנותיהן משום דבר אחר בנותיהן דאוריתא היא דכתיב לא תתחתן בם דאוריתא ז' עממין אבל שאר אומות לא ואתו אינהו גזור אפילו שאר אומות ולר"ש בן יוחי דאמר כי יסיר את בנך מאחרי לרבות כל המסירין מאי איכא למימר אלא דאוריתא אישות דרך חתנות ואתו אינהו גזור אף דרך זנות זנות בבית דינו של שם גזרו אלא דאוריתא נכרי הבא על בת ישראל דמשכה בתריה אבל ישראל הבא על הגויה לא, ואתו אינהו גזור וכו' ישראל הבא על הגויה הלכה למשה מסיני היא דאמר מר הבועל ארמית קנאין פוגעין בו דאוריתא בפרהסיא וכמעשה שהיה וכו' עש"ב, למדנו מסוגיא זו דבלאו דלא תתחתן אפשר לפרש דהוי לכל האומות ואפשר דהוי לז' עממין ובהא פליגי רבנן ור' שמעון ובמה שאסרה תורה לא אסרה אלא דרך אישות אבל זנות לא וב"ד של שם גזרו על הזנות ובישראל הבא על הגויה הלכה למשה מסיני דקנאין פוגעין בו, והשתא לצד דלא תתחתן הוי לז' עממין דבהם אסרה תורה דרך אישות אפשר לפרש נמי דבז' עממין הוא דגזרו בית דינו של שם על הזנות ובז' עממין הוא ההלכה למשה מסיני דקנאין פוגעין בו ומצינו דזימנין דדין תורה נמסר ביד חכמים לפרשו כאותה שכתב הרמב"ם פי"א דע"ז דאסור לגדל בלורית ולוקה ואם היה קרוב למלכות מותר, והקשה מרן בכסף משנה דכיון דלוקה איך התירו למי שהוא קרוב למלכות, ותירץ שהתורה לא פירטה דבר אלא אמרה ובחוקותיהם לא תלכו ומסר הדבר לחכמים והם ראו שאין לגזור על קרוב למלכות עכ"ד, ואשכחן גבי הלכה למשה מסיני דהויא סתמית ומפרשי לה רבנן כההיא דכתב הרא"ם בתוספותיו על הסמ"ג ה' חמץ דף רנ"ג ע"ג דמלא יאכל אכילה כל דהו משמע ואע"ג דאינו חייב כרת או קרבן אלא בכזית שאני התם דאתא הלכתא ואפיקתיה ממשמעותיה אבל לאיסורא כדקאי ומה שאמרו מאי טעמא דר' יוחנן משום דחזי לאצטרופי הכי פירושו מאי טעמא לא מוקמי לה להלכתא אאיסורא כי היכי דמוקמי לה אעונשין משום דחזי לאצטרופי עכ"ד, הרי דגם ההלכה הדבר מסור ביד חכמים לאוקומה כנראה בעיניהם, וכבר ידוע דעמרם גדול הדור היה ושומר מצות, והרמב"ם כתב פ"ט דמלכים דעמרם נצטוה במצרים במצות יתירות וידוע מה שפירשו כת הקודמין במ"ש פ' ר' עקיבא שאמרו מלאכי השרת מה לילוד אשה בינינו אמר להם לקבל תורה בא שעמרם נשא

יוכבד דודתו וגרשה ונשאת לאליצפן בן פרנך לדעת תרגום יונתן והחזירה והוליד משה, וז"ש מה לילוד אשה הידועה שהחזירה עמרם משנשאת והיא דודתו והשיב להם ה' לקבל תורה בא כלומר אין בדבריכם טענה דעדין לא נתנה תורה ומותר בכל, והן עתה הוא בא לקבל תורה ומכאן ואילך חושבנא טבא.

ומעתה על פי הקדמות הללו נבא למאמרינו דזמרי חכם גדול וידע כי לאו דלא תתחתן וגזרת בית דינו של שם על הזנות והלכה דקנאין פוגעין בו יש לדון בהם דאפשר לפרשם על כל האומות, ואפשר דהם דוקא בז' עממין, ואפשר דמקצת דוקא בשבעה עממין דגזרת שם וההלכה יהיו בז' עממין לזה בבואו לעיני כל ישראל ומלכם בראשם משה רבינו תפשה בבלוריתא כיוין בזה לרמוז ענין דין בלורית אשר הוא סתום ונמסר לחכמים והם פירשו דקרוב למלכות שרי וזה אות דכל הדינים הם יכולים לפרשם כרצונם וזהו רצונו יתברך, ורמז זה הוא כמו מערכה אל הדרוש, ואחרי כן פתח את פיהו ויאמר בן עמרם רמז שהוא בן גדול הדור שומר תורה כאבות וגם הוא נצטוה בפרטות במצות יתירות וצריך הוא לנהוג מנהגו ולא יחטיא השערה ואמר זו אסורה זו מכלל דאיכא אחריתי דודאי אסורה והיא מז' עממין ובהא ודאי לא קמיבעיא לי באחרת דודאי אסורה, אך אחת שאלתי ממך זו שאינה מז' עממין אלא מדינית אסורה דלא תתחתן וגזרת שם וההלכה על כל הגוים אין נקי או מותרת דהכל הוא בז' עממין ושאר האומות מותרין בכל, ואם תאמר אסורה דלא תתחתן וגזרת בית דינו של שם וההלכה הם על כל האומות וכך נראה בעיניכם חכמי ישראל מדעתכם וסברתכם אשר ה' לא ציוה בפירוש וזה מסור לכם לפרש הכתוב וההלכה באיזה ענין שתרצו, בת יתרו מי התירה שהיא מדינית גם כן והיא בכלל לא תתחתן לדבריך שזו אסורה, וכי תימא שגיורת אותה קשיא ל"ך שאתה כהן וכמ"ד שמשה רבינו היה כהן כל ימיו וכהן אסור בגיורת אפילו פחותה מבת שלש שנים, וכונת זמרי להורות נגד כל ישראל שהוא סובר שהוא מותר בה באישות ובזנות שהמדיניות לא עליהן תהיה אזהרת לא תתחתן ולא גזרת בית דינו של שם ולא ההלכה דקנאין פוקטין בו, והראה פנים לטעותו דהכתוב סתמא כתיב והוא מסור לפירושנו כדין בלורית, ועוד דיש לנו מעשה רב דמשה רבינו לקח בת יתרו והוא כהן ומי לנו גדול ממשה דאילו עתידתה תורה לאסור לא לקחה, וכל העם בראותם כל תוקף דברי זמרי דלא מסתייה פרשת העבור גדולה עבירה אלא אתא לאגמורי נמי ובאונו שר"א כל בנות הגויים ונתעלמה ממנו הלכה כלומר בירור דינים אלו אם לא תתחתן וגזרת שם והלכה דקנאין אם הם דוקא בשבעה עממין או בכל הגוים וגעו כלם בבכיה כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל דמי שאינו מבין ותקפה עליו משנתו יבכה לכפר חטאתיו ואז יאר ה' פניו בהלכה,

וכה עשו משה רבינו וכל ישראל כשנעלמה מהם הלכה אינון בכיין וקריין שמע כדאיתא בתרגום המיוחס ליונתן. ואפשר שיובן במשז"ל ברבה פ' ואתחנן דק"ש מכפרת בתמידין ועמ"ש בספר חידושי הגרשוני בסופו פ' וירא והכא שנתעלם מהם עיקר ההלכה בכו וקריין שמע שמכפרת כדי שה' יאיר עיניהם בהלכה.

הוא הדבר אשר דיבר במאמרינו נתעלמה הלכה געו כלם בבכיה והיינו דכתיב והמה בוכים, כלומר דמהכתוב לא פורש בכיה זו למה ובכן ינוח לנו דלהיות שנתעלמה הלכה בכו שהוא סגולה להאיר עיניהם, ואמרו עוד במאמרינו וכתיב וירא פנחס בן אלעזר מאי ראה אמר רב ראה מעשה ונזכר הלכה, ויש לדקדק דעדין לא הונח לנו מה ראה דמשמע דהוא לבדו ראה, ואם ראה מעשה זמרי כלם ראו וכן אמרו בתנחומא וז"ל וירא פנחס בן אלעזר וכלם לא ראו והלא לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל היה אלא ראה מעשה ונזכר הלכה שהבועל ארמית קנאין פוגעין בו עכ"ל, ויש להבין איך נתישב בזה דכלם ראו והפשוט הוא דראית פנחס חשובה ראיה דנזכר הלכה אבל מכל מקום אין מיושב כל כך דתלה הדבר בראיה וכלם ראו והו"ל לומר לישנא דמשתמע דפנחס נזכר ולא לומר וירא וכל העם רואים.

ואפשר לפרש ונקדים אשר שמעתי משם גדול אחד באשכנז שפירש ז"ל במאמרינו הנז' התחילו השבטים מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה וכו' יהרוג נשיא שבט מישראל דיש לעורר דמשמע דמכח שהוא בן פוטי שפיטם אבי אמו וכו' יש מקום לבזותו שהרג נשיא ואם היה מיוחס אין לבזותו שהרג נשיא והוא דבר שאין לו שחר דאם לא טוב עשה להרוג נשיא בשגם הוא שפ"ר יוחסין אנן ניקום עליה סביב מעשה הור"ג לבזויי ולאלטויי ואם עשה כדין להורגו מאי איכפת לנו אם הוא בן פוטי תבא עליו ברכה לעשות בו משפט, ואמר מר דלכאורה יש מקום לומר דזמרי לא עבד איסורא יהיו דבריו עם כזבי לקבל עליה דת ודין ישראל והיא קבלה בכל לב ונתגיירה וקדשה בביאה כדת משה וישראל והגם דחסרא לה טבילת גר מ"מ אין זה כדאי להורגו ח"ו דגיירה ובת מלך היא ואינה חסרה משלחן מלכים, אך לזה יש לומר דפנחס נסתכל ברוח הקדש שהיתה גויה ולא גיירה ולא עלו על לב זמרי והיא דבר זה מעולם ולכך הרגם, אך תירוץ זה בעבור פנחס בטל דאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות בישראל ופנחס אבי אמו היה עובד ע"ז ולא אפשר שהיה לו רוח הקדש ואם כן יש לבזותו למה הרגם דאפשר דנתגיירה כזבי, וז"ש הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו וכו' ואינו מיוחס ואין לו רוח הקדש יהרוג נשיא שבט מישראל וגדול הדור שיש לדונו לזכות על דרך שאמרו רב עיליש איסורא לא ספי וה"נ יש לדונו לזכות דנתגיירה כזבי, לפיכך בא הכתוב ויחסו

אחר אהרן לומר דודאי השכינה שורה עליו וראה שבא על הגויה ממש ולכך הרגם, עד כאן הוא מה ששמעתי בתוספת קצת לפי קצורנו.

ויוסף עוד דוד לצרף לזה הקדמתנו שזמרי הראה פנים באומרו זו אסורה או מותרת זו מכלל דאיכא אחריתי דודאי אסורה שהיא מז' עממין דעלה קאי לא תתחתן אבל זו אפשר דמותרת וזו צריכה לפנים העמק שאלה שלא היה ביד משה רבינו וכל עדת ישראל להשיבו ולכן התחילו השבטים מבזים לפנחס כיון דיש פנים הנראין לומר דלא תתחתן בז' עממין קאי וזו ג'יירה ושריותא גביה ולא עוד אלא דהאי מילתא טיבותא לפנחס שאביו לקח בת יתרו ובטענה זמרי יצא בדימוס, וז"ש הראיתם בן פוטי זה שדברי זמרי הם קילורית לעין אצלו שאמו מותרת דלא תתחתן אז' עממין קאי שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז ואינו מיוחס לשנאמר דשרתה עליו רוח הקדש וידע שלא ג'יירה וא"כ יש לבזותו שהרג נשיא שבט מישראל גברא רבא שצריך לדונו לזכות כאמור, לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן ורוח הקדש שורה עליו כמדובר.

ומהשתא אתאן לדידן דאפשר לומר דזהו כונת אומרם וירא פנחס ראה מעשה ונזכר הלכה, כי פנחס ראה מעשה ברוח הקדש כי זר מעשהו נכרי"ה עבודתו ושימש בטומאה ולא עלה על לב לג'יירה כלל, ובעוד שרוח הקדש שורה עליו לדעת את כל אשר נעשה נזכר הלכה והוא בעצם וירא פנחס כי הוא לבדו ראה מעשה וכל פונות זמרי אשר לבבו פונה מלי כריסיה זנ"י, אבל שארית ישראל המה ראו אבל לא ידעו כן טמא"ו והיה אפשר דג'יירה וקדשה בביאה, אמר לו אחי אבי אבא וכו' בחכמה רמז לסתור כל דברי זמרי כי מה שאמר לו בן עמרם וכונתו שהיה גדול הדור ושומר כל התורה עד שלא נתנה וראוי לבנו לנהוג כמותו ואיך לקח בת יתרו והוא כהן לזה אמר אחי אבי אבא רמז דמשה ואהרן באו מיוכבד שעמרם לקח דודתו וגם לקחה אחר שנשאת לאלצפן בן פרנך והחזיר גרושתו משנשאת, והרי דעמרם לא נזהר בכל מה שהתורה עתידה לאסור, וכל זה רמז באומרו אחי אבי אבא לא כך לימדתנו ברדתך מהר סיני רמז שאח"כ שנשא צפורה קבל תורה ורמז מאמר ה' למלאכים שאמרו מה ילוד אשה לקבל תורה בא כלומר שעדיין לא נתנה תורה ואין בו חטא וגם לעצמו הציל שאלעזר לקח בת יתרו קודם מתן תורה וכאשר ירד מהר סיני למדו לפנחס שכבר היה בעולם בעת קבלת התורה ולשון ההלכה שאמרת לנו הוא הבועל ארמית קנאין פוגעין בו וארמית הוא כולל לכל הגויים כמ"ש מורינו הרב מהר"י זאבי זלה"ה ע"ש באורך, ואם כן נפל היסוד של זמרי דבפירושא אתמר הלכה למשה מסיני הבועל ארמית שפירושה גויה מכל מין אומה שתהיה קנאין פוגעין בו ופותה תמית קנאה.

ולהבין במאי קמפלגי הני תלת סמכי קשוט רב ושמואל ור' יצחק דרב קאמר ראה מעשה וכו' ושמואל ראה שאין חכמה וכו' ור' יצחק ראה שבא מלאך וכו' ונבין גם כן מאמר הנז"ל בקשו מלאכי השרת לדוחפו א"ל הניחו לו קנאי בן קנאי הוא משיב חמה בן משיב חמה הוא, ונקדים מה שפירש רש"י שם בדברי שמואל וז"ל שמואל אמר וכו' נזכר פסוק אין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה' שכל מקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב לפיכך הורה פנחס הלכה בפני רבו ולא המתין ליטול רשות ממשה שלא יראו הרואים וילמדו להתיר את הגויה עכ"ל והיה בהני"ח מונח זה דשמואל אתא בעבור הציל פנחס שלא יהא מורה הלכה בפני רבו אנו בעניותנו נאמר בהקדים פלוגתא דרבוואתא דיש מי שסובר דתלמיד אף בנטילת רשות מרבו תוך שלשה פרסאות אסור להורות דלא מסתייעא מילתא, והוא דעת התוספות וסיעתם ופסקו מור"ם בי"ד סי' רמ"ב דין ד', ודעת הראב"ד והרשב"א וסיעתם דנטילת רשות מהני אף תוך שלשה פרסאות וכמ"ש שם הרב ש"ך והטור א"ח סי' שכ"ח בדין חלול שבת לחולה שיש בו סכנה כתב ואסור לאחר הדבר כדי לשאול אם הוא מותר דגרסינן בירושלמי הנשאל הרי זה מגונה והשואל הרי זה שופך דמים והרי הכתוב אומר וחי בהם ולא שימות בהם עכ"ל, הנה כי כן אפשר לפרש דרב ושמואל ור' יצחק שלשה המה באו להציל לפנחס מאיסור מורה הלכה בפני רבו ורב סבר כדעת הראב"ד והרשב"א דנטילת רשות מרבו מהני אף תוך שלשה פרסאות ומשום הכי קאמר דראה מעשה ונזכר הלכה ונטל רשות ממשה רבינו והרשהו שא"ל קרינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא ופטיר ועטיר פנחס מאיסיר מורה הלכה בפני רבו ושמואל אפשר דס"ל כדעת התוספות ודעמיהו דלא מהני נטילת רשות תוך שלשה פרסאות ומשום הכי אתי עלה מטעם אפרושי מאיסורא דבכי הא שרי להורות הלכה לפני רבו וכמ"ש בעירובין דף ס"ג ור' יצחק אתי עלה מטעם אחר דכיון דיש פקוח נפש אין כאן איסור מורה הלכה בפני רבו וכמ"ש בירושלמי השואל הרי זה שופך דמים כאמור.

ודר"ך זו אלך בטעם שהיו השבטים מבזים אותו שבקשו מלאכי השרת לדוחפו דאפשר דטעמם של מלאכי עליון היינו מכח מה שהורה הלכה בפני רבו וא"ל הניחו לו קנאי בן קנאי הוא, כלומר דלאפרושי מאיסור שרי וקנאת ה' צבאות תעשה זאת לשבר מתלעות עול משיב חמה בן משיב חמה הוא רמז להם טעם אחר דהכא הוא פקוח נפש ואין כאן איסור מורה הלכה בפני רבו כמו שאמרו בירושלמי השואל הרי זה שופך דמים והנשאל הרי זה מגונה, והכא נמי משיב חמה הוא ועינו רא"ה בשל אחרים אשר למות המלאך

הדוב"ר אז נדבר"ו במגפה רבים מישראל ואין בזה עון אשר חטא דמשום פקוח נפש וספק נפשות שרי כמדובר.

והבן יקיר לי ואור עיני ח"ר אברהם הי"ו פירש בחלוקה ראשונה דרב אמר ראה מעשה וכו' במ"ש פ"ק דמגילה בחולדה היכי מתנבאה במקום ירמי' ופריק דקרובת ירמיהו הואי ולא מקפיד עלה, ומהא למד בהגהות אשרי פ' הדר דאי לא מקפיד רבו שרי להורות, והגם דסיים בהגהות אשרי וקצת גמגום יש, נראה דהיינו בדינו שרצה להוכיח מכאן שיכול להורות במקום דידוע דלא מקפיד רבו ואהא הוא דגמגם בה וטעמא דיש חילוק דהיכא דרבו לא מקפיד אינו ידוע לכל ואיכא כבוד הרב דדילמא חזי ליה מאן דלא ידע דלא מקפיד רבו וחושדו למורה הלכה בפני רבו אבל אם הוא קרובו שרי ולא חיישינן למי שאינו יודע שהוא קרוב וכדמוכח בהדיא מהש"ס דמשני בפשיטות דקרובת ירמיהו הואי ולא מקפיד עלה, ולדעת רב אפשר דלזה כיוין פנחס לומר למשה רבינו אחי אבי אבא לא כך למדתנו בירידתך מהר סיני הבועל ארמית וכו' רמז לו דסמיך על היותו אחי זקנו כי קרו"ב הוא ולא מקפיד עליה ומשום הכי הורה גם בהיות משה רבינו עניו מכל האדם דודאי לא קפיד עליה ושרי להורות, עד כאן דברי זה בני נאמן הי"ו, ויש לעמוד על זה ממ"ש פ' הדר דמורידין אותו מגדולתו ויליף לה מאלעזר ויש לישב קצתו ואין להאריך כאן.

ועדיין צריכין למודעי במאי דאמר שמואל ראה שאין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה' כל מקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב, דיש לדקדק האי דאמר כל מקום שיש וכו' מאי כל מקום וכו' ומאי ריבה גם לדקדק בכתוב דקאמר אין חכמה ואין תבונה ואין עצה הני תלתא כנגד מי, ואפשר לומר במאי דקיל"ן בי"ד סימן רמ"ב דאפרושי מאיסורא אף שהעושה שוגג אין חולקין כבוד לרב ויכול להורות, והקשה הרב מהר"ש חיון בביאורו לח"מ סי' כ"ח דהטור כתב בי"ד סי' ש"ג דהרואה כלאים על חבירו והלבוש אינו יודע אין צריך לומר לו עד שיגיע לביתו דמשום כבוד הבריות ישתוק ואל יפרישנו משוגג ואלו בסי' רמ"ב ס"ל להטור ז"ל דמשום הפרשת שוגג ידחה כבוד רבו והרב ז"ל נדחק בזה, ולי ההדיוט יש לחלק דגבי כלאים הכבוד הוא ללובש עצמו וכיון שהוא שוגג דין הוא לכבדו ואין צ"ל לו עד שיגיע לביתו דהשוגג והכבוד לחד גברא זה שהוא עושה האיסור אבל גבי הוראה בפני רבו באפרושי מאיסורא שהכבוד אינו לעושה האיסור אלא לרבו לא אהני מאי דהוי שוגג האי דעביד איסורא לכבד לרבו דלא אמרו בענין זה דאפרושי מאיסורא לכבד אלא למי שעושה האיסור דאם הוא שוגג מכבדין אותו לפי שעה ואין אומרים לו בשוק אבל כשהכבוד אינו לעושה שוגג אלא לרבו אין חילוק בין שעושה

איסור בשוגג או במזיד דבעינן השוגג והכבוד בחד גברא, וז"ש ראה פנחס בעין שכלו כי כל מקום דייקא אחד שוגג ואחד מזיד בחילול ה' כיון דהשוגג הוא לעושה האיסור אין חולקין כבוד לרב דייקא דאם הכבוד היה לאיש העושה בשוגג כגון לבוש כלאים בשוגג חולקין לו כבוד אבל כל מקום אפילו בשוגג אין חולקין כבוד לרב שהוא אחר אלא יורה ויפריש מאיסור החוטא, וכל שכן גבי זמרי שהיה מזיד לית ביה משום מורה הלכה בפני רבו, ובזה יש לרמוז בכתוב אין חכמה וכו' ונקדים מ"ש ריש פ' שבועות העדות דת"ח אף שאין כבודו להעיד לאפרושי מאיסורא חייב להעיד, וז"ש אין חכמה חכמתו לא תעוז לחכם שלא להעיד היכא דהוי אפרושי מאיסורא וצריך לילך ולהעיד, ואין תבונה אינו מועיל מה שהתבונן מרבו לכבוש דבריו מטעם מורה הלכה בפני רבו אלא תכף לאפרושי מאיסורא יורה יורה ואין עצה אין להשהות הדבר ולשית עצות אף מי שהוא שוגג לכבוד רבו אלא יורה ויפרישנו תכף.

ולפי פשוטו אפשר לומר בדברי שמואל דאמר ראה שאין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה' דכלהו שייכי בענין זה דזמרי אין חכמה דרבו אשר גדלה חכמתו ולמדו מעכבת שלא להורות אלא לאפרושי מאיסורא יכול להורות, ואין תבונה אין להתבונן במה שיוכל להיות כמה סכנות בדבר כמו שהיה בענין זמרי אלא יעשה לשם שמים, ואין עצה דבענין כזה אין ליקח עצה משום אדם שאם יקח עצה ודאי יאמרו לו שלא יכנס בזה לכן יאבד עצות ויעשה מצותו לשם שמים.

ובאופן אחר אפשר לפרש במאמרינו בדרשות רב ושמואל ור' יצחק, ונקדים מ"ש בחולין דף פ"ז ושפך וכסה מי ששפך יכסה מעשה בשוחט וחבירו כיסה וחייבו רבן גמליאל עשרה זהובים, וכתב הרמב"ם פ"ז דחובל דיש מי שהורה שהוא שכר קצוב עשרה זהובים ואף במצוה שאין בה ברכה כגון שור העומד להריגה ואילן העומד לקציצה וקדם זה והרג השור או קצץ אותו האילן חייב, והטור כתב בהורג השור דחייב לשלם כמו שיראו הדיינים וכתב הרב דרישה שכונת הטור באומרו כמו שיראו הדיינים היינו לומר שהדיינים עיניהם ישיתו אם הוא צורך שעה להרוג השור מיד ואין פנאי להודיע וכיוצא שאז הוא פטור, ובש"ס פ' החובל אתמר דאם זה טוען אתה אמרת לי להורגו אתה אמרת לי לקוצצו פטור, וכתב הרב כנסת הגדולה בי"ד סי' כ"ח דהוא הדין בכל המצות שאם זה החוטף מצוה מימר אמר כי בעל הדבר אמר לו פטור, והנה בנדון זמרי מצוה זו על משה רבינו רמיא דמצוה בגדול ומי לנו גדול ממשה והוא כבוד למצוה שתתקיים בגדול וכמ"ש סוף פ"ק דסוטה הניחו לו כבודו בגדולים, ואם כן פנחס שזרז עצמו תכף לעשות משפט ושוייה לדמי תרתי מעי יש בו מן החיוב כדין חוטף מצוה מהאיש המוטלת

עליו שהוא חייב לשלם ועל דבר זה כן באו רב ושמואל ור' יצחק וכל אחד גילה צדקתו של פנחס שהוא פטור ורב אמר שאמר לו פנחס למשה רבינו לא כך למדתנו מרדתך מהר סיני וכו' ומשה רבינו השיבו קרינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא, ונמצא דמשה רבינו עצמו אשר המצוה אליו יאתה הרשהו על כך ושליח שוויה ומאחר שכן פטור פנחס דקי"ל שאם טען זה החוטף אתה אמרת לי לעשות פטור כמדובר כמפורש בש"ס והפוסקים וזהו כשטען לחוד כ"ש כשידענו ובעל המצוה עצמו מודה בדבר ולית דין ולית דיין לחייב לפנחס, ושמואל אתי עלה לפטור לפנחס מטעמא אחרינא דכל מקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב ולאפרושי מאיסורא שרי לתלמיד להורות בפני רבו אף דהלכה רווחת דמורה הלכה בפני רבו חייב מיתה כשהורה לאפרושי מאיסורא מותר והדברים ק"ו שאינו חייב מדין חוטף מצוה, ור' יצחק אמר ראה שבא המשחית וכו' הנה נגע זה לפטור לפנחס מצד אחר שאם יש צורך שעה ואין פנאי להודיע לבעל המצוה פטור כמ"ש הרב דרישה וא"כ הכא שראה כי החל הנגף והשחית בעם אין צורך גדול מזה ופטור פנחס מדין חוטף המצוה ונקי וצדיק.

ויתכן לפרש על פי זה מאמר הכתוב ריש סדרא וידבר ה' אל משה לאמר פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל וכו' ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם וכו', הכונה וידבר ה' אל משה לאמר בשביל אמירה אחת שיאמר האומר לגנות פנחס שחטף את המצוה לכן אומר אליך כי פנחס השיב את חמתי מעל בני ישראל ובמקום חילול ה' אין חולקין כבוד לרב דקי"ל דלאפרושי מאיסורא יכול תלמיד להורות לפני רבו וכל שכן דלית ביה משום חוטף את המצוה, ועוד ולא כליתי את בני ישראל שראה משחית בעם והוי צורך גדול במקום פסידא ואין לחייב בכי הא לחוטף המצוה כמ"ש הרב דרישה ובסמ"ע סי' שפ"ב, לכן להודיע לבני אדם אמור אתה בעצמך הנני נותן לו במקום הקנס שחטף מצותך אתה בעצמך תאמר לו הנני נותן לו את בריתי שלום אתה תתן לו כדתרגמוה בזהר לדרכם דרך הקדש, ובזה אפשר לפרש מאמר המלך המשורר ויעמוד פנחס ויפלל ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם, וכבר כתבינן בעניותין לעיל פ' קדושים דבמעשה הצדקה היה עולה על לב דהעושה צדקה לאו שפיר עבד שהוא חוטף המצוה מהקב"ה כביכול דהוא מצוה המוטלת עליו דכתיב נותן לחם לכל בשר, ולפום קושטא דמילתא בעלי צדקה אינהו משפירי שפירי ומצי העשיר משכיל אל דל למימר אין חטפי ודידי חטפי מכמה טעמי תריצי, והרב הגדול מופת דורנו מהר"ח אבואלעפיא זלה"ה בספרו הנורא עץ החיים פ' ויקהל פירש בזה מאמר כמין חומר וכי

ימוך אתיך הדא הוא דכתיב מלוה ה' חונן דל אר"א כתוב בתורה נותן לחם לכל בשר בא זה וחטף את המצוה אמר הקב"ה עלי לשלם לו גמולו הה"ד וגמולו ישלם לו עכ"ל, הלא בספרתו נפלאות מתורתו ולמדנו דמפורש ברז"ל במעשה הצדקה דין חוטף את המצוה, והשתא שפתנו אתנו והם יענו את האר"ש דזה רמז דוד מלכנו ויעמוד פנחס ויפלל ששפט הרשעים והמיתם ולא תימא אשר לא טוב עשה לחטוף המצוה ממשה רבינו שהרי ותעצר המגפה והיה במקום פסידא וצורך שעה דוחקת ואין בזה חוטף המצוה ותחשב לו לצדקה שמצוה רבה זו אלהים חשבה כמו צדקה, דהוה אמינא שעושה צדקה חוטף מצוה ובא הכתוב לקבוע לו שכר וגמולו ישלם לו כן נעשה לפנחס הנה שכרו אתו נוסף על מעשה הצדקה, כי האף אמנם בצדקה כתיב צדקתו עומדת לעד יתר על כן לפנחס לדור ודור עד עולם, דכיון דכפרה זו מכפרת לישראל עד העולם עד תחיית המתים כמ"ש בש"ס ובפסיקתא שהבאתי לעיל א"כ יוסיף אומץ על הצדקה דאגוני מגנא לעושה הוא כוננה ופנחס מכפר והולך לדור ודור עד עולם וכמ"ש ויכפר על בני ישראל שמכפרת והולכת לישראל לעולם, וז"ש לדור ודור מישראל עד עולם והוא יתר הרבה על מעשה הצדקה והשכל מחייב דבכל דור ודור אשר ענין זה של פנחס מתעורר לכפר, פנחס בא בשכרו שמזכה את הרבים ועושה שלום בין ישראל לאבינו שבשמים וזהו לדור ודור עד עולם.

ומעין דוגמא אפשר לפרש בדין מורה הלכה לפני רבו וכבר הרב המקובל מהר"י ווילגר ירושלמי זלה"ה פירש בהקדמת ספרו יאיר נתיב דרך ככב מיעקב וקם שב"ט והיתה לבאר פסוקי הפרשה הנז' בדין מורה הלכה לפני רבו, וזה תורף דבריו כי הנה אמרו בש"ס ראה שאין חכמה ואין תבונה וכו' ופירש"י דמשום הכי הורה הלכה בפני רבו ועוד היה לו טעם דהחל הנגף בעם ועד שישאל רשות יאבדו נפשות ישראל, ואמרו בעירובין פ' הדר דנדב ואביהוא מתו על שהורו לפני משה רבינו, עוד אמרו שם דמורה הלכה בפני רבו מורידין אותו מגדולתו ויליף לה מאלעזר ותו אתמר התם מאן דאותיב מלה קמיה רביה אזיל בלא ולד ויליף מיהושע, וז"ש לכן אמור אתה בעצמך כי למראה עינים בתחילת השקפה נגע בכבודך והורה הלכה בפני רבו כל קבל דנא אתה משה בעצמך אמור הנני נותן לו את בריתי שלום ממלאך המות הפך עונש המורה הלכה בפני רבו דחייב מיתה בא בשכרו וחי לעולם, והיתה לו ולזרעו הפך המורה הלכה בפני רבו דאזיל בלא ולד ופנחס לו לו יהיה הזרע, ברית כהונת עולם הפך מורידין אותו מגדולתו וזה עולה לגדולה, ואם נפשך לומר וכי משוא פנים יש בדבר בין תבין דכל זה תחת אשר קנא לאלהיו ובמקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב כמ"ש בש"ס, ועוד ויכפר

על בני ישראל שהיה הדבר נחוץ שלא יאבדו נפשות ישראל והטעם שנתעברו בו נפש נדב ואביהו כלפי שהם מתו בעבור שהורו הלכה בפני משה רבינו לכן נתעברו בפנחס שהורה בפני רבו ולא חטא ואדרבא זכה לכל המעלות זהו תורף דבריו זלה"ה.

וזהו כונת המלך המאושר על ספר הישר ויעמוד פנחס ויפלל וכו' כי עשה משפט כתוב ואם יקשה בעיניך איך היתה כזאת שהורה פנחס הלכה בפני רבו לזה אמר ותעצר המגפה שהיה פקוח נפש ואמרו בירושלמי השואל הרי זה שופך דמים, ועוד מטעם שהקדים ויכעיסו במעלליהם ובמקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב, ויהיה שיעור הכתוב כך ויכעיסו במעלליהם והיה חילול ה' ותפרוץ בם מגפה והיה פקוח נפש, וזה טעם ויעמוד פנחס ויפלל שעשה משפטם תכף והורה הלכה בפני רבו דמכח הני בי תרי חילול ה' ופקוח נפש שרי להורות בפני רבו ואהנו מעשיו ותעצר המגפה, ובמקום עונש מורה הלכה בפני רבו דחייב מיתה הכא ותחשב לו לצדקה המצלת ממיתה ונוסף על צדקה דהכא היה לדור ודור עד עולם שלום לו ממלאך המות.

ויראה וירצה בזה מאמרם ז"ל ברבה ריש סדרא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן אמר הקב"ה בדין הוא שיטול שכרו רמזו רז"ל בזה דנתעברו בו נפש נדב ואביהו תרי פלגי גופא, וזה רמז הכתוב פנחס בן אלעזר הוא עצמו פנחס בן אהרן שנתעברו בו נדב ואביהו והטעם שהוא תיקן מה שהורו הם הלכה בפני משה רבינו והוא הורה ולא חטא ולכן נתעברו בו, הוא הדבר אשר דיברו רז"ל סו"ד שתו ומחוו במחוג פנחס בן אלעזר בן אהרן שפנחס בן אהרן, ומזה תבין דלא חטא במה שהורה לפני רבו ובדין הוא שיטול שכרו דעינינו הרואות דנתקנו נדב ואביהו במה שחטאו שהורו ונתעברו בו וזה מופת חותך שלא חטא.

ועוד יתבאר במשז"ל במדרשים ובתרגום המיוחס ליונתן דפנחס חי וקיים ופנחס זה אליהו ולא יתן לעולם מו"ת לצדיק, וידוע דשכר מצות בהאי עלמא ליכא כמשז"ל היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם אך בפנחס שהוא חי וקים כל שעתא זימניה הוא והיה כזה יום מחר לכן קאמר בדין שיטול שכרו ורואה עולמו בחייו ונשתנה לשבח מכל העולם, וז"ש בדין הוא ולא אחר שיטול שכרו שהוא הובטח לחיי עולם ומיתה לא שכיחא ליה על כן בא בשכרו, ומה גם דטעם טעם מיתה שפרחה נשמתו ואז צר"ף יצרפ"ו נפש נדב ואביהו וחי לעולם ומשום הכי בעל המאמר סמך דבריו לפסוק בן אלעזר בן אהרן הכהן אשר שם רמז הכתוב דנתעבר בו נפש נדב ואביהו ככל הדברים אמורים אחת למעלה והיינו שפרחה נשמתו, והנה צור"ף נפש נדב ואביהו ועל זה קאמר בדין הוא

שיעול שכרו דזה שפרחה נשמתו הנה מיתת"ו ועתה הוא חי ולכן בדין הוא שיעול שכרו עושה ואוכל.

ונוסף עוד אפשר לרמוז ונקדים לפרש הכתוב והוא כי הנה האי מתנתא לכאורה לא תכון לפום דינא דהיא בדבר שלא בא לעולם דמתנות כהונה ליתנהו בעולם ויום יום חדשים לבקרים והמקנה לחבירו דבר שלא בא לעולם הלכה רווחת דלא קנה ולא זו בלבד דמתנה גופא היא דבר שלא בא לעולם אלא דמקנה לדבר שלא בא לעולם דהיינו זרעו וקי"ל המזכה לעובר לא קנה וכ"ש קודם לעיבור, אמנם כתב מהרימ"ט בתשובה ח"מ סי' ס"ט דחכם שהקנה דבר שלא בא לעולם המקח קיים דמסתמא הקנהו כדין, ועוד השמיענו הרב אביו המבי"ט בח"ב סי' קל"ז דדעתו של אדם קרובה אצל בנו להקנות לו דבר שלא בא לעולם כי היכי דאמרינן פ' מי שמת גבי מזכה לעובר ואם תאמר משנתנו דעתו של אדם קרובה אצל בנו, וא"כ הכא דכביכול המקנה אין ספק בדבר דאם אמרו בחכם שהקנה דבר שלא בא לעולם דודאי הקנה בדין כ"ש וכ"ש אמימרא דרחמנא וכ"ש דדיבורו מעשה, ועוד דרחמנא אחשיביה לפנחס טובא ואף האב על בנו דעתו קרובה ומקנה דבשב"ל ומזכה לעובר וה"ה לפנחס בשמים ממעל לחש"ב אמר אליו בני אתה, וגם כתב מור"ם סי' ר"ט דאם נשבע להקנות דבר שלא בא לעולם חייב לקיים מכח השבועה ועתה בא האלהים ובמוט"ב תלתא טעמי תריצי יהיב הני מתנתא, וז"ש לכן אמור ואין לכן אלא שבועה ועוד הנני"י אני הוא הנותן ובודאי כדין יהיבנא, ועוד ל"ו שחביב לי כבן ואחר שרמז הני תלתא טעמי פירש המתנות בדבר שלא בא לעולם ולמי שלא בא לעולם והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, ויען דנכתב לכן לשון שבועה וכאשר ירדוף הקור"א יסבור דדוקא מטעם שבועה זכו פנחס וזרעו, לז"א בדין הוא שיטול שכרו דמן הדין נמי זכה וכמו שביארנו דמלבד שזכה מכח השבועה זכה נמי מכח שהוא יתברך הנותן וגם דחביב ליה וכמ"ש הנני"י נותן ל"ו כאמור.

ועוד אפשר לומר דלדעת רבינו חננאל האשה שהעדיפה לעשות מלאכה יותר מהראוי לה ההעדפה על ידי הדחק הוא לעצמה דקי"ל כר' עקיבא כמ"ש הרא"ש בפסקיו פ' מציאת האשה והטור בא"ה סי' פ"ו וכבר רז"ל והמפרשים משו"ל ימשל"ו בנו דאנן עם קב"ה כדין אשה לבעלה וא"כ מעשה ידינו תחת מזונותנו ולדעת רבינו חננאל העדפה על ידי הדחק דילן היא כאשה דהויא לעצמה והשתא גבי פנחס הויא העדפה על ידי דחק שמסר עצמו ממש ופשיטא דבכגון זה לעצמו וראוי ליקרא שכר ולא דמי לשכר מצוה אחרת דמדינא לא לנו כי מעשה ידינו תחת מזונותנו ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, אך הא דפנחס הוא מדינה דהעדפא על ידי הדחק הוי לעצמה, וז"ש

פנחס בן אלעזר בן אהרן שפרחה נשמתו ובא לו נפש נדב ואביהו וזהו בן אהרן ומינה דהיה העדפה על ידי הדחק עצום, ולכן אמר הקב"ה בדי"ן הוא שיטול שכרו מן הדין ולא מתורת חסד.

ואפשר לרמוז במאמר הכתוב הנני נותן לו את בריתי שלום ונבין מ"ש בזהר בלק דף ר"א ע"ב דהוו יתבי ר"ש וחבריא אשר שם צפורים פורשי כנפים למעלה סוככים בכנפיהם וכי אתא רבי פנחס בן יאיר גביהו אמר רבי פנחס טורח סגי הוה לאינון עופי בקדמיתא וטורח בעלי חיים לא בעינן דהא ורחמיו על כל מעשיו כתיב אמר רבי שמעון אנא לא אטרחנא לון אבל אי קב"ה חס עלן לית אנן יכלין לדחיא מתנן דיליה עכ"ל. ואפשר דלית אנן יכלין לדחיא מתנן דיליה דאמר ר' שמעון היינו כלפי מ"ש ושונא מתנות יחיה לז"א לית אנן יכלין לדחיא מתנן דיליה דכלפי שמיא לא נאמר זה דאשריו הזוכה דמשמיא מיהב יהבי ליה כי הוא חיינו ואורך ימינו, ויען דר' פנחס בן יאיר לא היה נהנה משום אדם ומשעמד על דעתו לא נהנה מסעודת אביו כמבואר בש"ס פ"ק דחולין, ושם נאמר דרבי הוה מסרב ביה והיתה הפציר"ה לאכול אצלו וגבה טורא ביניהו, לזה אמר רבי שמעון אל ר' פנחס דאף למדרגת חסידותו לא שייך כלפי מעלה לית אנן כמוני כמוך אשר אין אנו נהנין משום אדם יכלין לדחיא מתנן דיליה כי כל הוייתנו היא ממנו יתברך ואפשר שזש"ה דאתינן עליה לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום, דיש לדקדק דתיבת אמור יתר וגם תיבת הנני לכאורה יותרת היא דהול"ל לכן אתן לו את בריתי שלום או נתתי לו את בריתי שלום וסגי ומסגי, ואפשר דהכונה כי להיות דפנחס הפליא לעשות לכן בשבועה וגם אמור שתהיה הבטחה על ידך כי אז מתקיימת שיש בחילופה הכזבת הנביא הנני כביכול אני נותן לו ואין כאן ושונא מתנות יחיה כלפי דידי והנני נותן לו את בריתי שלום שלום ממלאך המות שיהיה חי וקיים, ותא חזי מה בין מתנותי למתנות בני אדם דשונא מתנות יחיה ואלו הכא מקבל מתנה וחי לעולם והיתה לו ולזרעו וכו'.

ולהבין קצת מאמר הזהר הנז' דאמר ר"ש אנא לא אטרחנא לון וכו' אפשר במ"ש פ' אעפ"י התלמידים יוצאין שלא ברשות שלשים יום ואמרו בש"ס ברשות כמה כמה דבעי אורחא דמילתא כמה אמר רב חדש כאן וחדש בבית ופירש רש"י ארחא דמילתא דרך ארץ שלא ישא עליו חטא ואפילו הוא יכול לפתותה שתתן לו רשות, וכתבו התוס' על דברי רש"י וז"ל והיאך יצא ר' עקיבא וכל הנהו דלקמן וי"ל דהתם בלא פתוי היו שמחות שהיו בעליהן הולכות לתלמוד תורה ולהיות תלמידי חכמים וכו' עכ"ל, ולמדנו מדבריהם דאע"ג דצערא דגופא לא ניתן למחל וטב למיתב טן דו וכו' מ"מ כשהן עושות מעצמן בלי פתוי ניתן למחילה והכא ר' פנחס אמר טורח סגי הו"ל לאינון עופי וטורח בעלי חיים לא

בעינן וזה מורה דאתי עלה מטעם צער בעלי חיים, על כן בא דברו של רשב"י ואמר אנא לא מטרחנא לון, כלומר כיון שהם באו מעצמם א"כ סברו וקבילו ואין כאן משום צער בעלי חיים דכל דעבידי מעצמם שרי, ותו דמתנן דיהיב לן קב"ה לית אנן יכלין לדחייא מתנן דיליה מאי זה טעם דזה נוגע לכבוד ה' כי הוא נותן מתנה זו, ואם תאמר דיש פקפוק בענין הוא ח"ו נגיעת כבוד לו יתברך וז"ש לית אנן יכלין לדחיא מתנן דיליה שהוא אסור לומר דכביכול לא חייס לצער בע"ח, ואפשר שגם ר' פנחס דקדק בדבריו ואמר טורח בעלי חיים לא בעינן ודייק לומר לא בעינן דמתורת חסידות לא בעי דאף שהוא מותר אין רצוני בזה לפנים משורת הדין, ומש"ה אמר לו ר"ש לית אנן יכלין לדחיא מתנן דיליה דלא שייך להתחסד בזה כיון דכביכול הנותן ואין זה חסידות להראות שאנו חוששין על טורח בעלי חיים והוא יתברך אינו חושש וצריכים אנו לקבל, וכפי זה בין ר' שמעון בין ר' פנחס תרוייהו מודו דאין כאן צער בעלי חיים כיון דמעצמם עושין והוי מעין דוגמא למ"ש התוס' שהנשים מעצמן היו עושות בלי פתוי ואין בזה משום צערא דגופא לא ניתן למיחל וכדבר האמור.

נמשך לזה אפשר לתת טעם למשה רבינו ע"ה אשר ה' לו ציוה לסמוך את יהושע בשתי ידים וכבר רז"ל אמרו במדרש על משה רבינו וקרו עליה טוב עין הוא יבורך כמבואר במאמר פתוח מקדם לעין בראשית מאמר הוא, ודרך דרש אפשר דרז"ל אמרו והביאו רש"י על פסוק יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניהם וכו' דכיון ששמע משה רבינו שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שירשו בני את גדולתי אמר לו הקב"ה לא עלתה במחשבה לפני כדאי הוא יהושע וכו', והשתא להודיע לבני אדם דהגם שעלתה על לבו שירשו בניו גדולתו עם כל זה כשאמר לו ה' קח לך את יהושע לא נצטער כלל ושמח לקיים מאמר ה' לזה הוסיף מעצמו תוספת טובה לסומכו בשתי ידים דכיון דמעצמו עביד יורה יורה דאין כאן צער כמדובר לעיל והן שתי ידים זוכות נשא לבבו אל כפים כי בכל לבו הוא עושה ובאתרא דליעול צערא דגופא על בניו ישמח משה לקיים מאמר ה', וכזאת וכזאת אמרינן פ"ב דמציעא דגבי כלך אצל יפות דאם בא בעל הבית והוסיף תו ליכא משום כיסופא כמבואר שם ובמפרשים, זאת היתה לו למשה רבינו להוסיף על מאמר ה' שאמר לו וסמכת את ידך והוא סמכו בשתים ועלתה לו ולהורות נתן כי רצונו הוא רצון ה' וזוהי שמחתו גלה צדקתו.

והלא במאמ"ר הפונה קדים אביע אומר אשר ראתה עיני במכתב משם הרב המובהק מהר' יעקב ששון זלה"ה הרב המחבר ס' בני יעקב שדקדק הרב במאמר הנז' מה טיבו

של המשל הזה אם כל עצמו של בעל המאמר לומר דמשה היה טוב עין בלא משל הדבר ניכר ומורגש לכל מראה עיני דרחמנא אמר לסומכו ביד אחד והוא סמכו בשתי ידים ואמאי אצטריך משל לזה והרב ז"ל אביר יעקב מפרשה במה שאמרו בגמרא בכתובות דף צ"ח איבעיא להו א"ל זבין לי ליתכא ואזל וזבין ליה כורא מאי מוסיף על דבריו הוא וליתכא מיהא קני או דילמא מעביר על דבריו הוי וליתכא נמי לא קני ת"ש אמר בעל הבית לשלוחו תן חתיכה לאורחים והוא אומר טלו שתים והם נטלו שלש כלן מעלו אי אמרת בשלמא מוסיף על דבריו הוי משום הכי מעלו אלא אי אמרת מעביר על דבריו הוי בעל הבית אמאי מעל והתנן השליח שעשה שליחותו בעל הבית מעל וכו' הכא במאי עסיקינן דאמר טלו אחת מדעתו של בעל הבית ואחת מדעתי ושקלו אינהו תלת דהוי מוסיף, והנה משה רבינו ע"ה היה רוצה לתת בעין יפה וחשש שלא יהא מעביר על דבריו של מקום ואפילו לתכא לא קני מה עשה סמך את יהושע ביד אחד ואמר זו משל הקב"ה וחזר וסמכו ביד שניה תכף ואמר לו זו משלי ונמצא דהוי מוסיף על דבריו לכך הביא משל למלך שאמר לבן ביתו וכו' עד כאן דברי הרב הנז' זלה"ה ודברי פי חכם חן ושפתים ישק.

ואולם לא תעזוב נפשי לשאול דלפי זה משה רבינו רבן של נביאים עלה ונסתפק בדין זה אי מוסיף הוי אי מעביר הוי ומי לנו גדול ממשה ואדרבא אית לן למימר לפי דבריו דדינא הוא מעביר על דבריו באומר זבין לי לתכא וזבין לי כורא וליתכא נמי לא קני, מדחזינן אבי התעודה משה איש האלהים המקבל תורה דאצטריך לפרושי זו משל המקום וזו משלי וכל קבל דנא עין רואה ואזן שומעת דכל פוסקי הלכות פסק"ו אנשי אמנה דמוסיף על דבריו וסמוכות שלהם משום מאי דאתמר התם בש"ס איכא דאמרי הא לא תיבעי לך היכא דאמר זבין לי לתכא וזבין ליה כורא דודאי מוסיף על דבריו הוי כי תיבעי לך דאמר ליה זבין לי כורא וזבין לי לתכא וכו' ע"ש, ומאחר דהלכה רווחת דמוסיף על דבריו הוי היכא דאמר זבין לי לתכא וזבין כורא הדבר קשה לומר דמשה רבן של ישראל נסתפק בזה.

וכמתלמד מדברי הרב קדוש יעקב ז"ל אפשר לישב מאמרינו ונקדים מ"ש הרמב"ם ריש פ"ז דמעילה אמר לשלוחו תן לאורחים חתיכה של בשר הלך השליח ואמר טלו שתים שתים בעל הבית מעל שהרי נעשה דברו והשליח פטור מפני שהוא מוסיף על שליחות בעל הבית ולא עקר את השליחות אבל אם אמר להם השליח טלו שתים מדעתי שניהם מעלו נטלו האורחים שלש אף האורחים מעלו מפני שכל אחד עשה שליחות חבירו והוסיף מדעתו נמצא חבירו חייב לפי שנעשו דבריו ולא נעקרה השליחות והוא חייב

על זה שהוסיף מדעתו, ומרן בכסף משנה הקשה על דבריו דאמאי פטר לשליח ברישא הא אף אי הוי מוסיף מעל על מה שהוסיף ושם הביא משם מהר"י קורקוס ישוב לזה ודבריו דחוקים וכבר הוו בה שני המאורות הגדולים מורינו הרב מהר"א יצחקי בשו"ת זרע אברהם ח"מ סי' כ"ד ומורינו הרב מהר"י זאבי בלימודיו סי' קצ"א, והם ז"ל כל אחד לדרכו פנה לישב דעת הרמב"ם ואנו בעניותנו בנימוקינו עמדנו על דברי מורינו הרב מהר"י זאבי אשר דחה דברי מהר"א יצחקי ושייל לו דרך לעצמו ולפי קיצורינו דקדקנו בדר"ך יבחר ושפתנו אתנו משום יתובי דעתם דהרמב"ם בדרך חדש הלא בספרתי בס"ד.

ולפום ריהטא כעת יאמר מן הישו"ב לדעת הרמב"ם באופן אחר לפי קיצורנו דהרמב"ם סמיך אמאי דאמרינן בזבחים דף ל"ד המקריב חיה ר' יוחנן אמר עובר בעשה בהמה אין חיה לא ריש לקיש אמר אינו עובר בלא כלום מתיב רבא אילו נאמר קרבן לה' בהמה הייתי אומר חיה בכלל בהמה כענין שנאמר זאת הבהמה וכו' ת"ל בקר וצאן בקר וצאן אמרתי לך ולא חיה יכול לא יביא ואם הביא כשר הא למה זה דומה לתלמיד שאמר לו רבו הבא לי חיטים והביא לו חיטים ושעורים שאינו כמעביר על דבריו אלא מוסיף על דבריו וכשר ת"ל בקר וצאן בקר וצאן אמרתי לך ולא חיה הא למה זה דומה לתלמיד שא"ל רבו אל תביא לי אלא חיטין והביא לו חיטין ושעורים שאינו כמוסיף על דבריו אלא כמעביר על דבריו ופסול תיובתא דר"ל תיובתא, ואנא בריה קלה במקום אחד הקשתי בעניותי מסוגיא זו על מ"ש מורינו הרב זרע אברהם ח"מ סי' כ"ד דף קמ"ז ע"ב דכשאמר לו קנה לי חיטים וקנה לו חיטים ושעורים דבשעורים מעביר ונימא דאף חיטים לא קני כמ"ש דאי מעביר הוי אפילו ליתכא נמי לא קני, והקשה על הרב המבי"ט ותירץ דאף דהוי מעביר כל מאי דמצינן למימר דלא נתבטל השליחות וכו' ע"ש באורך דהרי מפורש בבריתא זו דהבא לי חיטים והביא לו חיטים ושעורים הוי מוסיף על דבריו ושם הארכתי לחלק בין זו למ"ש התוספות במציעא דף מ"ב דבשני מינין הוי קפידא, וכפי חילוקנו תירצנו בעניותנו תשובת מהר"ם אלשיך סי' כ"ג דמותבי עלה מורינו הרב זרע אברהם שם והרב בני יעקב בתשובותיו סי' י"ד ואין כאן מקום להאריך הלא הוא כמוס עמדי, ושם כתבתי דמדברי התוס' בסוגית זבחים הנז' מוכח דבריתא זו מדין שליחות ולא כנראה מדברי הרב קרבן אהרן ע"ש באורך.

ומהך בריתא דזבחים משמע דבאומר הבא לי חיטים והביא לו חיטים ושעורין דמוסיף על דבריו הוי הנה על החיטים אין כאן ספק דהם למשלח ועשה שליחותו אבל בשעורים נראה דכיון דמוסיף הוי הדבר תלוי וכל שלא גילה דעתו המשלח או השליח בחזקת המשלח קיימי שהרי אמרו לפי זה דאם הביא חיה כשר, והרי הגם דמוסיף על דבריו

הוי מ"מ חיה מאן דכר שמה ואיך אמרינן דאם הביא כשר ואצטריך רחמנא לפסול ולכתוב עוד הפעם בקר וצאן לומר דהוי מעביר כמו האומר לתלמידו אל תביא אלא חיטין כמבואר בבריתא הא תו למה לי נהי דחשבינן ליה מוסיף דבחיטים מיהא מיקרי עשה שליחותו אמנם לשעורים מהיכא תיתי דיהיו למשלח דסבור מינה דחיה כשר, אלא מוכרח דכי אמרת מוסיף על דבריו הוי לא מיבעיא לחיטין דהוי שליח גמור אלא גם לשעורים הדבר תלוי ועומד עד שיגלה דעתו המשלח ומן הסתם הם בכלל השליחות ולהכי הוה אמרינן דחיה כשר מן הסתם כיון דהאלהים בשמים ואין נביא רשאי לחדש דבר מעתה לזה אצטריך לומר בקר וצאן שנית, ומאחר שכן סברי הרמב"ם ורבינו עובדיא הנמשך אחריו דהך אוקמתא דמוקי בכתובות ומעילה דאמר טלו אחת מדעתו של ב"ה ואחד מדעתי היא אוקמתא עיקרית דכל דאמר סתמא לא עקר שליחותיה דבעל הבית ובחזקת שליחותו קיימא גם החתיכה השניה והשליח פטור ויהבי טעם כעיקר דהא לא עקר שליחות בעה"ב ואכתי בחזקת שליחות הבעה"ב קיימא כמדובר, וסברי הרמב"ם ורבינו עובדיא דלישנא בתרא דאיכא דאמרי דמוסיף הוי טעמא דהאי לישנא דפשיטא ליה היינו מכח הך בריתא דזבחים, ולפ"ז אוקמתא דמוקי הש"ס דאמר טלו מדעתי היא עיקרית להלכה כן נראה לפום ריהטא וצריך חיפוש בדיני שליחות.

דבר הלמד מענינו דכפי דעת הרמב"ם ורבינו עובדיא אף דקי"ל זבין לי לתכא וזבין ליה כורא מוסיף על דבריו הוי, מ"מ לא עקר שליחותיה עד אומרו לתכא מדעתי כי הא דפסקו לגבי מעילה בנותן חתיכה לאורחים דכל עוד שלא אמר השליח מדעתו השליח לא מעל וזו אינה משלו דמוסיף הוי ולא עקר שליחותיה, איכא השתא ניחא טובא אליבא דהלכתא מאמרינו דמשה רבינו ע"ה רצה להוסיף ולגלות דהוא מוסיף מדנפשיה, ומאחר שכן בעל המאמר מוש"ל ברוחו רוח חכמה וישא משלו לאומר סאה משל מלך וסאה משלי כי בזה השניה היא של השליח ואם לא אמר בפירוש סאה משלי אף דהלכה רוחת דמוסיף הוי לא עקר שליחותיה ובחזקת המשלח קאי, משום הכי קאמר סאה משלי ועקר שליחותיה משניה, והיינו דדריש טוב עין הוא יבורך זה משה וכתיב בסיפה דקרא כי נתן מלחמ"ו לדל דייקא דבטובו עקר שליחותיה דבעה"ב והוסיף בפירוש סאה משלו דבאופן זה הויא של השליח כדקי"ל גבי דין מעילה דבאומר טלו מדעתי מעל השליח דהו"ל האורחים שלוחיו, וז"ש כי נתן מלחמ"ו דייקא. ובהכי אתנח לן הא דאמרינן בקמא דף צ"ב ע"ב א"ל רבא לרבא בר מרי מנא הא מילתא דאמרי אינשי חמרא למרי' וטיבותא לשקייה א"ל דכתיב וסמכת את ידך וכתיב ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וכתבו התוס' חמרא למריה וטיבותא לשקייה כלומר המשקה

נותן בעין יפה למי שהוא רוצה כדאמר במדרש טוב עין הוא יבורך זה משה רבינו ע"ה שא"ל הקב"ה וסמכת את ידך עליו והוא סמך בשתי ידיו כדכתיב ויסמוך את ידיו עליו עכ"ל. והקשה הרב הגדול מאריה דארעא דישראל מהר"ם גאלנטי דלפירוש התוספות אמאי לא מייתי הש"ס קרא דויסמוך ידיו ושביק קרא דכתיב בענין ומייתי ויהושע בן נון ובשלמא לפירש"י ניחא, והרב מהרח"א בס' עץ החיים בסדר היום מייתי מה שתירץ הרב ז"ל ע"ש, ולפי דרכנו ניחא דכונת הש"ס הכי הוי חמרא למארי' וטיבותא לשקייה דהמשקה נותן בעין יפה ונחשב שלו אף דחמרא למאריה ומייתי שפיר ממשה רבינו ע"ה כפי דרשת המדרש דמשה רבינו ע"ה אחר שסמכו ביד א' מן הקב"ה עקר שליחות הקב"ה ואמר לו דהיד השנית שלו דבאופן זה הוא שלו וכמשל המדרש וכההיא דמעילה דאם לא פי' לא עקר שליחותיה והשליח לא מעל דאכתי בחזקת הבעל הבית ושליחותו קיימי ואף דמוסיף הוי וכמ"ש הרמב"ם ורבינו עובדיה, וא"כ אי הוה מייתי קרא דכתיב ויסמוך ידיו לא ידעינן דמשה רבינו ע"ה עקר שליחותיה, ואפשר לומר דלא אמר זו משל הקב"ה זו משלי אלא סתמא סמך שתי ידיו עליו ובהכי לא חשיבא כשלו דלא עקר שליחותיה, ולזה הביא קרא כי סמך משה ומשם בארי"ה דמשה עקר שליחותיה וא"ל זו משלי והיינו דכתיב כי סמך משה דאי בסתמא סמך שתי ידיו אכתי בחזקת בעה"ב ומשה לית ליה מידי כמעילה דבכה"ג לא מעל השליח, וא"כ אצטריך לאתויי קרא כי סמך להורות דמשה קאמר זו משלי ומטיבותיה אוטיב תשית לראשו עטרת פז **חיים**.

מטות מסעי

פרשת מטות ומסעי

מסכת מכות דף ט' ר' חמא בר חנינא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך אם לחטאים מורה קל וחומר לצדיקים:

כטל מאת ה' כרביבים עלי עשב זאת התורה אשר ס"ם סמא דחיי, נחלה לישראל משפטים ישרים שלמים וכן רבים פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי חמדתו משפטי ה' אמת צדקו צדק ושלום נשקו דינא דחיי, ותורת אמת לא יותן סגור תחתיה לא ישקל כסף מחירה מקור חכמה יינא דמנטרא כחמר טב חמרא וחיי, וישראל עושה חיל רמו אנפשייהו שופרייהו וחילייהו אייק"ר להו תלמודייהו בחצרות אלהינו יפריחו ציצים ופרחים חדשים לבקרים ועליהם יערה רוח הבורא רוחא דחיי, ועל העבודה יום יום ידרשון ועשו סייג לתורה נותנין עליהם חומרי כל נדרי ואסרי משום אפרושי מרבים העם להביא מידי העבודה ולכל בהן חיי, דק"ו כחדא הדק הטב דקדוקי תורה ודקדוקי

סופרים וענפיה ארזי אל השתרגו עלו לעשות יקר כבוד תורה יקרא דחיי, אלהים חשבה לטובה את כל עמל ואת כל כשרון ואפילו שיחה קלה אין הקב"ה מקפח ובדבר הזה תורכו חיי. כמאמר השלם ר' חנינא בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר הבט ימין וראה אמרי קדוש מדבר ושבחו ניכר זריז ונשכר כי את כל תוקף קדושתו ועוצם דבקותו לפרסם חיבתו יתברך בעם סגולתו ראה אלהים ויוכח כי כל בי עשרה מזכירין אותו לשבח אשר במאמרו הקדישו את קדוש יעקב ורוב עמי הארץ אשר לא ידעו ולא יבינו מימרא זו שוגר"ת ומשוגר"ת בפיהם ירצו.

ולפי פשטן של דברים אפשר לומר כי הנה הקב"ה ציונו תרי"ג מצוות וכשתסתכל יפה עיניך תחזינה משרים כי כמה רבבות אלפי מצות אשר קבעו ישראל עליהם שאינם מצוות דאוריתא ולא דרבנן רק איזה ענף דענף ונעשו כתורה שלימה, כגון קריאת ס"ת בשבת אינה מ"ע דאוריתא רק תקנה וכמה מצוות עשו ישראל פתיחת שערים ורמונים והולכה והגבהה וגלילה ועץ החיים וכיוצא ואף גם זאת כל זה נמכר בדמים יקרים, ונמצא עיקר הדבר היא תקנה לבד ומשם יפרד והיה לכמה וכמה מצוות כמו שאמרנו ויותר, וכיוצא בדבר בעסק התורה מלבד היגיעה להבין תורת ה' עוד יבלו ימיהם אף לילות לחדש דקדוקים והויות ואסמכתות ויתכן כי לא כיונה התורה ברמזים הללו ומ"מ רב חסד משלם שכר טוב בעמלם כל שהדברים ששיערו אמת אף שאינם כונת הכתוב או משנה והש"ס הם יקחו חלקם בחיים ושכרם כפול מה', וכן בענפי זמורות המצות אשר המה עושים בצבור או ביחיד והמתקדשים והמטהרים בסיגופים וטבילות וכיוצא אשר כל אשר נגע אלהים בלבו מוסיף והולך אשר לא כתוב בספר הכל כאשר לכל אלהים יראה לו להרבות שכרו ביתר שאת לפי דבקותו ועוצם כונתו, וז"ש ר' חנניא בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות כלומר נתן להם כח להרבות תורה ומצות כרצונם וכפי שכלם כי הם מרבים תורה בחידושים והויות ופלפולים ואסמכתות יום יום וגם הם עושים מצות מעצמם ענפים ופארות וסנסנים וברוב הימים מתפשטים כמצות דאוריתא ממש וזה מחסד עליון לזכותם שהם יוסיפו תורה ומצות ואחרים ילמדו מהם וזוכים ומזכים ונוטלים שכר, ומייתי ראיה מקרא ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר דנקט בלשון עתיד יגדיל תורה ויאדיר דהו"ל לומר הגדיל תורה והאדיר אבל כונת הכתוב דבחסדו יתברך יגדיל ויאדיר לעתיד שנתן רשות לישראל והגדיל תורה ומצוות לכלל ופרט ונתן תורת כל אחד בידו לעסוק ולחדש תנא וצייי"ר פטורי ציצים ופרחים איש יביא בפריו, וכן במצוות כל אחד מוסיף

קדושה ופרישות יום יום וברוב הימים כל החומרות וסדר קדושה נעשו ונתפשטו בישראל כתורה שלימה ואמר לזכות את ישראל דזהו זכות גדול שהם מוסיפים סייגים ופרישות וגדרות צאן קדשים ומהדרין מן המהדרין להוסיף כמה ענפי מצות ותולדותיהן ודקדוקיהם ובזה תרום קרן ישראל נגד המקטרגים, כי ממה שמוסיפין בתורה ומצות מוכח כי רצונם דוקא בעבודתו יתברך ובלב שלם עושים וגדול כח התוספת הזה שאם ירצה בתוספת לעשות לקבל פרס רשאי כמשז"ל.

הוא הדבר אשר דברו רז"ל בעירובין דף כ"א חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הרבה גזרות על עצמי יותר ממה שגזרת עלי וקימתם כונת כנסת ישראל נגד פני ה' שתים זו דאמרן דמהתוספת שמוסיפין גדרים וסייגים וסדר קדושה והבדלתא פרוש מאהבה שמעינן כי התורה חביבה ביותר עליהם ולכן יום יום מוסיפין כלל ופרט ענינים ותיקונים מינים ממינים, ועוד בא כי בדברי התוספות תו"ך תוכן קדש רצוף אהבה שהם יכולים לעשות התוספת על מנת לקבל פרס כמ"ש המפרשים דהא דתנן הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס כי תניא ההיא בעיקרי המצוות אבל בתוספת שרי ע"מ לקבל פרס ועם כל זה ישראל קדושים עושים התוספת כעיקר לשמו יתברך, וז"ש הדודאים נתנו ריח וכו' כלומר הדודאים שארית ישראל הנמשלים לדודאי תאנים הרעים כי מיאנו זאת לפנים לעשות משפט כתוב עתה נתנו ריח מעשים טובים ועל פתחנו כל מגדים יש בידינו שכר מצות הרבה כמו שפירש"י חדשים גם ישנים דהיינו עיקרי התורה והמצות וגם תוספות ותוספי תוספות אשר אנו מוסיפים והוא דבר גדול הנותן ריח טוב כמו שאמר הדודאים נתנו ריח כי ממה שאנו מוסיפים מוכח וניכר שחפצנו ורצונינו בך ובעבודתך ולכן יום יום נוסיף באהבה לבקש לעשות רצונך ולתת נחת רוח לפניך, וזהו שזכר חדשים ברישא איידי דחביבא ליה אקדמיה שהם תולדות שהולידו מעצמם בלי ציווי וגם כי הן הן עדי הישנים כי בלב שלם נעשו, ועוד זאת יתירה אבי ראה גם ראה כי עם היות כי החדשים שאיני חייב בהן יכולני לעשות על מנת לקבל פרס כי לא אמרו שלא לעבוד על מנת לקבל פרס אלא בעיקרי המצוות לא בתוספת וכמו שכתבנו במקומות אחרים, עם כל זה אני מכוין בכל לעשות נחת רוח לפניך לא זולת ולא פלג לן בין חדשים לישנים אלא הכל צפנתי ל"ך דייקא דחדשים וישנים כי הדדי נינהו שלא על מנת לקבל פרס אלא צפנתי לך.

ודרך דרש אפשר לומר במאי דאיבעיא לך פ' אלמנה נזונית דף צ"ח אמר לשלוחו זבין לי לתכא וזבין ליה כורא מאי מוסיף על דבריו הוי ולתכא מיהא קני או דילמא מעביר

על דבריו הוי ולתכא נמי לא קני ובעו למפשטה מתרתי מתנייתא ודחי להו ובתר הכי אמרו בש"ס איכא דאמרי הא לא תבעי לך היכא דאמר זבין לי לתכא וזבין ליה כורא דודאי מוסיף על דבריו הוי כי תיבעי לך דאמר זבין לי כורא וזבין ליה לתכא וכו' ע"ש. ופסקו הפוסקים דזבין לי לתכא וזבין ליה כורא מוסיף על דבריו הוי ולתכא קני ואם אמר זבין לי כורא וזבין ליה לתכא מעביר על דבריו הוי ולתכא נמי לא קני דלא ניחא ליה דליפשו שערי עילויה, ואמרו בזבחים דף ל"ד דפליגי ר' יוחנן וריש לקיש במקריב חיה אי עובר בעשה או אינו עובר ומתיב רבא לר"ל דאמר אינו עובר ולא כלום מדתניא אלו נאמר קרבן לה' בהמה הייתי אומר חיה בכלל בהמה וכו' ת"ל בקר וצאן בקר וצאן אמרתי לך ולא חיה יכול לא יביא ואם הביא כשר הא למה זה דומה לתלמיד שאמר לו רבו הבא לי חיטים והביא לו חיטים ושעורים שאינו כמעביר על דבריו אלא מוסיף על דבריו וכשר ת"ל בקר וצאן ולא חיה הא למה זה דומה לתלמיד שא"ל רבו אל תביא לי אלא חיטין והביא לו חיטין ושעורים שאינו כמוסיף על דבריו אלא כמעביר על דבריו ופסול תיובתא דריש לקיש תיובתא, ואנא בריה קלה כתבתי בעניותי לעיל סוף פ' פנחס דלדעת הרמב"ם פ"ז דמעילה ורבינו עובדיא בזבין לי לתכא וזבין ליה כורא דמוסיף על דבריו הוי דלא מיבעיא דלתכא קני דהוי שליח גמור אלא גם לתך השני תלוי ועומד עד שיגלה דעתו המשלח ומן הסתם הוא בכלל השליחות ומשו"ה פסקו באומר לשלוחו תן לאורחים חתיכה של בשר והלך השליח וא"ל עלו שתים בעה"ב מעל והשליח פטור מפני שהוא מוסיף על שליחות בעה"ב ולא עקר את השליחות אבל אם אמר להם השליח עלו שנית מדעתי גם השליח מעל הא למדת דכל דאמר סתמא לא עקר שליחות בעה"ב ובחזקת שליחותו הוא החתיכה שניה והשליח פטור.

ומסוגית זבחים שהבאתי שמעינן דישראל בקיום המצות שלוחי נינהו ואי לא כתיב בקר וצאן שנית הוה אמינא דמוסיף על דבריו הוי ואם הביא חיה כשר והשתא כל החומרות וסדר קדושה שמוסיפין ישראל כלל ופרט יום יום הם כמוסיפין על דברי המשלח יתברך כי הוא אמר לקיים תרי"ג מצוות וכל הקרב הקרב קרבת אלהים מוסיף קדושה חומרות וזהירות ואין כוונתו לעקור השליחות בתוספת ח"ו רק הכל בחזקת המשלח ואת אשר יבחר בו יקריב אליו, וז"ש במאמר הנז' כי אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם הרבה גזרות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי דהו"ל כדין זבין לי לתכא וזבין ליה כורא דהוי מוסיף והיינו שבח דלא עקר שליחותא רק חדשים גם ישנים דודי צפנתי ל"ך דייקא לשמך ולזכרך תאות נפש דכיון דדינא הוא דמוסיף הוי ולא מעביר אנו הולכים ומוסיפים

אולי יחנן ה' ויתרצה לקבל התוספות עם העיקר, וזהו צפנתי לך כי לא אטרח בשבילי בתוספת רק לך הכל כי גם את הכל יקח כולי האי ואולי דהכל בחזקתו הוא.

ובמסילה נעלה עלי בא"ר מאמרם ז"ל במדרש חזית על פסוק זה ועל פתחנו כל מגדים חדשים גם ישנים וכו' וז"ל דבית רבי שילא אמרין לאשה כשרה שהניח לה בעלה מעט חפצים ומעט יציאות כיון שבא בעלה אמרה לו ראה מה הנחת לי ומה סגלתי לך וגם הוספתי לך עליהם ורבנן אמרי למלך שהיה לו פרדס ונתנו לאריס מה עשה אותו האריס מלא כלכלות של תאנים מפירותיו של פרדס ונתנן על פתח הפרדס כשהי' המלך עובר רואה כל השבח הזה בפתח הפרדס בפרדס כלו על אחת כמה וכמה, כך בדורות ראשונים אנשי כנסת הגדולה הלל ושמאי ורבן גמליאל הזקן בדורות האחרונים רבן יוחנן בן זכאי ור' אליעזר ור' יהושע ור' מאיר ור' עקיבא ותלמידהון עאכ"ו ועליהם הוא אומר חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך אמר ר' אבא בר כהנא אמר הקב"ה לישראל אתם צופנים לי ואני צופן לכם אתם צופנים במצוות ובמעשים טובים ואני צופן לכם באוצרות מלאים יותר מכל הטובות שבעולם אמר רבי אבא בר כהנא בר יודן אלא דדידיה אינון סגיין מן דידן הדא הוא דכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליריאך פעלת לחוסים בך עכ"ל.

וראוי להבין במאי פליגי דבי רבי שילא ורבנן ור' אבא בר כהנא ור' אבא בר יודן ותו ר' אבא בר כהנא דאמר כי אמר אלהים אתם צופנים וכו' מאי למימרא מודעת זאת דהקב"ה אינו מקפח שכר בריה ואם באומות קם שכרו משלם הדברים ק"ו לישראל עם סגולתו ותו ר' אבא בר יודן מאי אשמועינן דדידי' אינון סגיין מדידן וכי צריכא למימר ומה דמות יערוך אשר בעפר יסודו ומה יצדק אנוש עם אל.

ויתכן דהני אמוראי הן עומדין כדין החומרות ושפ"ר חסידים וכל סדר קדושה ופרישות אשר יעשה אותם האדם היכי לידיינו דייני להאי דינא, אם הוא כדבר שבחובה או כנדר ונדבה אם לעצמו או להקב"ה ואם שכר כל זה הוא בחסדו כן יתן לידידו או מדינא בעי שלוחי כביכול הוא יתברך וכבוד מלכים חקור דבר וישא משלו איש איש ממקומו ולפיהן ישיב לו דיין לצדיקים אם יוספים ומתחסדים בחומרות ופרישות ועשר קדושות.

והנה דבי רבי שילא סברי כי כל מה שיסגל אדם בתורה ובמצוות ויוסף עוד תוספי תוספות הכל הוא להקב"ה ומדינא אין לו כלום, ואולם אלהינו מרחם בחסדו יתן ויחזור ויתן שכרו משלם כפלי כפלים בתורת חסד וצדקה תהיה לנו, וטעמן של בי רבי שילא כי ישראל עם הקב"ה נדונים כאשה לבעלה כמפורסם בכמה מאמרי רז"ל, וסדרן של כתובי"ם בכמה דוכתי יתנו עדיהם הנה כי כן דין אשה ובעלה ידוע דמעשה ידיה תחת מזונותיה וההעדפה גם כן היא לבעל וזו הלכה רווחת, ומאחר שכן האי דטפו צדיקי את

כל העודף הכל לבעל אדון הכל יתברך שמו ומדינא אין כאן אלא כי האשה אשר הוכיח טוב לבבה להתכשר ולהעדיף בנשים משובחת את כל ונוכחת וחביבה לבעלה ויהללה, וגם צדיקי וחסידי שבח יתנו להם כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל, וזאת אומרת כנסת ישראל חדשים גם ישנים דודי וכו' שעיקרי המצוות וגם התוספות חדשים לבקרים דודי שהוא כינוי לבעל צפנת לך שהכל שלך כי כן דרך אשה דמעשה ידיה והעדפתה לבעל, והיינו דאמרי דבי רבי שילא משל"ו בנו לאשה כשרה וכו' שאמרה לבעלה ראה מה הנחת וכו' וגם הוספתי ל"ך עליהם לך דייקא כי את כל מעשה ואת כל כשרון הולך לדודי למשרים אך הביטה וראה באשרי כי אשרוני בנות וכה תדבר כנסת ישראל תחזו בשולמי"ת חדשים גם ישנים דודי צפנתי ל"ך זוהי שיטת דבי רבי שילא.

ורבנן סברי כי כרם היה לשלמו מלך שהשלום שלו נתן את הכרם לנוטרים, והנה הרב מהר"ש אמארילייו בריש ספרו הנחמד פני שלמה המשיל זה העולם כחנות פתוחה מלאה כל טוב וישם שם את האדם להתעסק בה בתורת עסקא וכמש"ה ויניחהו בגן עדן לעובדה ולשומרה ואמרו רז"ל אלו מצות עשה ומצוות לא תעשה ואמרו ז"ל כל המקיים התורה נעשה שותף וכו', ועפ"ז ישב ודרש בדיני עסקא ע"ש הלא בספרתו נפלאות מתורתו, ואף אנו בעניותנו נאמר דהתורה נמשלה לכרם ושדה כמשז"ל ברבה ריש פ' תרומה על התורה המקח הזה יש בו שדות וכרמים כד"א שלחיך פרדס רמונים ואמרו במדרש חזית לרעות בגנים אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות והצדיק הוא האריס אשר בשדה וכרם פועל אמת להשביח לעובדה ולשומרה והוא אריס למחצה והוא שותף בכל אשר ישביח עם בעה"ב וע"ד שכתב הרב פני שלמה, או כלך לדרך זו כי העוה"ז בכללות הוא כגן וכמו שאמרו רז"ל במדרש שיר השירים על פסוק דודי ירד לגנו דודי זה הקב"ה לגנו העולם ואם כן האדם הוא אריס בגן וחולק השבח עם בעה"ב, וכן מתבאר ממ"ש ברבה פ' תבא למלך שהיה לו פרדס והכניס לתוכו ב' אריסין וכו' עש"ב.

ושנינו פ' המקבל דף ק"ג כשם שחולקין בתבואה כך חולקים בתבן ובקש כשם שחולקין ביין כך חולקין בזמורות וכו' ואמרו שם בגמרא כללא דמילתא כל עיקר דבעה"ב נטירותא יתירתא דאריסא ופירש רש"י עיקר בלמא עיקר שמירה שאי אפשר בלא היא נטירותא יתירתא עליו להוציא שאינו עושה אלא להקל מעליו שלא יצטרך לטרוח כלל בשמירתה עכ"ל, ויש לדמות ענין עסק התורה והמצות לזה שהצדיק הוא האריס אין עליו אלא לעבוד ולשמור כמו שפירש רש"י במשנה, וכן הצדיק אין חיוב עליו אלא לעבוד בעשין ולשמור הלאוין, ואם הוא רוצה למעבד נטירותא יתירתא סיגופים ותעניות וזהירות וזריזות הכל יהיה משלו שהכל הוא להקל מעליו כח היצר, ולענין החלוקה בין

חידושיו ומעשה המצוות שהוא התבואה והיין, בין התבן וקש שהם הקושיות וההערות כמו שרמזו בזהר, בין הזמורות שהם ענפי ודקדוקי המצוות דינא הוא לחלוק עם בעה"ב אדון עולם כדין אריס למחצה, ואפשר שזהו רמז הכתוב להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא כי תרי"ג מצות ושבעה דרבנן הם כת"ר והחצי הוא ש"י והוא חלק האריס, הצדיק, וז"ש להנחיל אוהבי י"ש אך לא כלו רחמיו ואוצרותיהם אמלא לשלם להם הכל, והנה כי כן מזה מוכח דכל התוספות והחסידות שהוא להתרחק מגבול הרשעה למעבד נטירותא יתירתא הכל על האריס ואין לבעה"ב לשלם בזה כלל, וזה דעת רבנן דמדמו לאריס, כי האריס כל מה שמשביח ועשה פרי פוריה וענפה דינא הוא לחלוק עם בעה"ב הן רב הן מעט ונטירתא יתירתא משל אריס והיינו דאמרי רבנן למלך שהיה לו פרדס ונתנו לאריס כי בדמיון זה ינוח דעתנו על ההעדפה ושמירה יתירה ולדרוש מש"ה ועל פתחינו כל מגדים נקטי במשל שהניח התנאי"ם על פתח הפרדס וכו' וכנסת ישראל בכלל אומרת הדואים נתנו ריח וכו' והבן.

ואחרי כן יצא רבי אבא בר כהנא וסובר כמו שנראה מסוגית זבחים הנז' דמשמע מינה שיש לנו דין שלוחים במצות כמש"ל, וכבר כתבנו דס"ל להרמב"ם דזבין לי לתכא וזבין ליה כורא דקי"ל דמוסיף על דבריו הוי לא מיבעיא דלתכא קני והוא עשה שליחותו אלא גם לתך שני כל שלא גילה דעתו המשלח או אמר השליח שהוא מדעתו אכתי בחזקת המשלח קאי עד עת בא דברו, וכתבנו לעיל דישראל קדושים מוסיפים כמה חומרות וכיוצא והכל בחזקת המשלח מלכנו אלהינו ואם חפץ בנו ה' יקח הכל, וזהו דעת רבי אבא בר כהנא ההוא אמר דאמר הקב"ה לישראל אתם צופנים לי במצות ומעשים טובים, והיינו כמו שאמרה כנסת ישראל חדשים גם ישנים הרבה גזרות גזרתי על עצמי וכמ"ש בש"ס דודי צפנתי לך הכל בחזקתך, והיינו רבותא דאמר הקב"ה אתם צופנים לי וכו' דלאו על עיקר התורה ומצות קאמר דהוא דבר גלוי וידוע לא נצרכא אלא לתוספי תוספות חומרות וסדר קדושות וכיוצא אשר לא כתוב בספר ויש ס"ד דהתוספת ליתיה בחזקת השליחות כלל על כן בא האלהים ההוא אמר אתם צופנים לי בחזקתי במצות ובמ"ט, דייקא במצות, כלומר תוספת זהירות במצות וענפיהם ודקדוקיהם ותולדותיהם שאינכם חייבים ועם כל זה אתם עושים לשמי, גם אני אעשה זאת לכם כי חפוץ אחפוץ בכל והכל אפרע משלם אצפון לישרים באוצרות מלאים יותר מכל טובות שבעולם.

וריויה די רביעאה ר' אבא בר כהנא בר יודן רוח אחרת אתו והוא סבר כשיטת רש"י ותוספות סוף מעילה דמוכח מדבריהם דפליגי על הרמב"ם וסברי כפשט השמועות דלפום מאי דקי"ל בזבין לי לתכא וזבין ליה כורא דמוסיף על דבריו ולא קני אלא לתכא

והלתך השני אין לו עסק בו המשלח כלל וגבי מעילה ליתא לאוקמתא דטלו מדעתי וכל שאמר טלו שתים השליח חייב, וכפ"ז אנן דשלוחי דרחמנא הוינן אין בחזקת המשלח אלא המצוות דאוריתא ודברי סופרים כהוייתן וכל החומרות יתירות וכיוצא אין לו להקב"ה בהן עסק כלל ועם כל זה מטובו הגדול שלם ישלם הכל, וז"ש אמר רבי אבא בר כהנא בר יודן אלא דדידיה אינון סגיין וכו' והיו דבריו בלשון אלא לרמוז דהוא עוקר כל הסברות ומפרש דדידיה אינין סגיין מן דידן, רמז בזה דלית דינא ולית דיינא שיאמר שהתוספת יהיה לו עסק בו המשלח אלא שהקב"ה בחסדו משלם לפנים משורת הדין, וז"ש דדידיה אינון סגיין מן דילנא שהכל רב חסד ממנו יתברך ומייתי קרא מה רב טוב"ך שהוא לפנים משורת הדין אשר צפנת ליריאך פעלת לחוסים בך שהם מתחסדים ומתקרבים לידבק ולחסות בך, שהם מוסיפים חומרות וכיוצא אשר לא ציוית ובטובך הגדול קובע להם שכר כמקיימי מצותיך, וזה נגד בני אדם שהדין הוא דמתוספת אין בו עסק למשלח וברצונך תרום קרן בפרו"ע פרעו"ת בישראל בהתנד"ב עם אף כשהוא נדבה מעצמם בלי ציווי רב חסד פורע משלם ברכו אלהים אשר לא עזב חסדו.

סובב הולך על פי הקדמתנו אמרתי ויהי מה אימא מילתא במאמרם ז"ל ברבה פ' תבא שרמזנו לעיל וז"ש לשמור ולעשות את כל מצותי א"ר שמעון בן חלפתא כל מי שלומד דברי תורה ואינו מקיימם עונשו חמור ממי שלא למד כל עיקר, למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס והכניס לתוכו ב' אריסין אחד היה נוטע אילנות ומקצצן ואחד לא היה נטע ולא מקצצן על מי המלך כועס לא על אותו שהיה נוטע ומקצץ כך כל מי שלמד דברי תורה ואינו מקיים אותה עונשו חמור ממי שלא למד כל עיקר מנין שנאמר יוחן רשע בל למד צדק אבל אם למד ולא קיים אינו נחנן הוי לשמור ולעשות את כל מצותי עכ"ל. ופירש הרב דרך חכמה נתיב ט' דטעם הלומד ואינו מקיים דעונשו חמור היינו שהוא נענש על לימודו כמ"ש האר"י זצ"ל כל המ"ט שאדם עושה בעודו רשע או תורה שלומד מוסיף כח בסט"א ומוסיף על חטאתו פשע וגדול עונו מנשוא וכו' ע"ש באורך.

ויש לחקור דהגם דהוא מוסיף כח בסט"א למה יענש דזהו אונס דהוא עושהו לשמו יתברך ואם שולט בו הסט"א הו"ל אונס ועל פי הקדמתנו דאנו שלוחים לקיים התורה והמצות ניחא ונקדים אשר נחלקו האחרונים בשליח ששינה ואח"כ פחתה הסחורה באונסין דהרב המבי"ט ודעמיה סברי דפטור הוא מאונסין אף אם שינה ודחו דבריהם מהר"א מונסון ומהרש"ך בח"ג סי' ס"ד ס"ה ס"ו ומהריט"ץ סי' קכ"ט, והעלו דחייב השליח כל ששינה אף אם פחתו באונס וכן הסכים מרן בתשובה כ"י הזכירה הרב משנה למלך ריש ה' שלוחין, והשתא זה שהוא רשע ושינה מצוות המשלח א"כ הוא מעביר

על דבריו אף במה שמקיים ולזה כל תורה ומצות שעושה אינן כלום דאין כאן שליחות ומעביר הוי ולזה שולטין בהן הקליפות, ואף שבזה הוא אנוס במה שהולכים לסט"א מ"מ כיון ששינה בעל השליחות וחייב באונסין נמי וכמו שהעלו רוב האחרונים דשליח דשינה חייב באונסין ולא עוד אלא דהכא כ"ע מודו דחייב, ואף הרב המבי"ט ומהר"ש גאויזון דסברי דפטור מאונסין היינו דוקא היכא שהאונס לא בא מחמת השינוי אבל אם לא אירע אונס אלא מחמת השינוי ואם לא שינה לא נאנס יודו דחייב והרי קי"ל דתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב, ובח"מ סי' רצ"א מבוארים חילוקי דינים בזה ע"ש, והכא אם רשע זה היה לומד לשמור ולעשות והיה עושה השליחות כהוגן לא נתנה רשות למשחית בתורתו ובמצותיו אבל מאחר שפקר ועובר עבירות בשאט בנפש אף מה שלומד ומצות שמקיים בלכתם ילכו לסט"א ובנפשו הוא מפני היד שנשתלחה יד לאמ"ה ונפרעין ממנו פרעון גמור יענוש יענש כאשר ישית עליו בעל הבית אדון הכל יתברך שמו, וצדיק הוא וצדיק דינו להענישו גם על הלימוד ומצוות שעושה עוד טומאתו בו, והיינו דקאמר במאמר הנז' לשמור ולעשות את כל מצותי אמר ר' שמעון בן חלפתא כל מי שלומד תורה ואינו מקיימה עונשו חמור ממי שלא למד דכיון דהקב"ה התנה בהדיא לשמור ולעשות זה שעבר על התנאי ולומד ואינו מקיים ביטל התנאי ונתבטל השליחות וא"כ בלימודו ומצותיו שיעשה נענש כי גבר אויב הסט"א וטרפם ונענש על זה דשליח ששינה הוא חייב באונסין, וכ"ש זה שהאונס בא על ידי השינוי כאמור, ומדמה לה לאריס דנוטע אילנות ומקצצן דגם אריס דמי לשליח בדיני השינוי, רק שרצה לדמות לאריס חדא דהאריס מחויב לנכוש ולעקור או לקצור ולחרוש אחר הקצירה כמבואר בח"מ סי' ש"ך והכא מדמי ליה לאריס שהוא מחויב לנכוש ולעקור כל מידי דיש תפיסה לסט"א שלא יעלו עשבים רעים בתוך הפרדס, והכא לא סגי ליה שלא נזהר בזה רק נטע אילנות וקצצן שלומד ואינו מקיים ודומה ממש כאלו בידו מקצצן וכאלו בעצמו נותנן לסט"א, וא"כ עונשו חמור ממי שלא למד ומייתי קרא יוחן רשע בל למד צדק דלא למד יש מקום לומר יוחן רשע דרך חנינא, וז"ש הפסוק יוחן רשע בל למד צדק בארץ נכוחות יעול ובל יראה גאות ה' כלומר יוחן רשע כי לא למד צדק שהיא התורה ודוקא דרך חנינה לא מן הדין משום דמדינא חייב דהוא אריס והפסיד הקרקע, וז"ש בארץ נכוחות יעול כי הארץ שפועל בה קלקלה אשר לא כדת, וז"ש נכוחות יעול ומשפטו חרוץ ובל יראה גאות ה' אך יוחן רשע דרך חנינה להקל העונש קצת מעליו.

ומן האמור נבא להבין מקרא קדש פ' ואתחנן לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמור את מצות ה' אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם, ולכאורה

ז"ש לשמור וכו' אשר אנכי וכו' יתר, והנה דעת הראב"ד בהשגות ספ"ב מהלכות ממרים שלא יש איסור מוסיף אלא במצות עשה כגון לולב וציצית ותפילין וכיוצא בהן בין לשעה בין לדורות בין שקבעה בדבר תורה בין שלא קבעה, אבל כל דבר שאסרו וגזרו לסייג ולמשמרת של תורה אין בו משום לא תוסיף לפיכך קבעוהו לדורות ועשאוה כשל תורה וסמכוהו למקרא וכו' ע"ש וכמה שכתב שם מרן כסף משנה, ואפשר לתת טעם לסברא זו דרך דרש ונקדים מ"ש גדול הדור הרב המופלא כמהר"ר אפרים נבון בספרו הנורא ס' מחנה אפרים ריש הלכות שלוחין דאע"ג דקי"ל שליח ששינה בטל השליחות אם היה לתועלת המשלח השליחות במקומו ע"ש באורך, ולפי מה שהקדמנו והוכחנו מסוגית זבחים הנז' דאנן שלוחי דרחמנא בתורה ובמצות והמוסיף על המצות עם היות דדמי לזבין לי לתכא וזבין ליה כורא דלא נתבטל השליחות הא קי"ל דלא קני אלא לתכא כמ"ש בח"מ סי' קפ"ב, ולעיל כתבנו בעניותנו דהלתך השני לדעת הרמב"ם הרי הוא בחזקת השליחות עד שיפרש השליח זו משלי, ולדעת רש"י ותוספות הלתך השני אין למשלח עסק בו כלל והרי הוא בחזקת השליח ומשום הכי השליח מעל, וכפי זה מתישב לקוטב דרושנו דעת הראב"ד דבמ"ע אם הוסיף הוי התוספת בחזקת השליח ולכן אסור כיון שאינו עושה שליחותו של מקום לדעת רש"י והתוס' בסוף מעילה, ולדעת הרמב"ם הוי רשות וכסברת ריש לקיש במי שהקריב חיה טהורה אבל בלאוין אף שמוסיף כיון שהוא לתועלת המשלח לא נתבטל השליחות אף במה שהוסיף דאמדינן דעתיה דמשלח דניחא ליה בהכי ואין לו דין שליח ששינה וכמ"ש הרב מחנה אפרים, ומשום הכי לדעת הראב"ד שרי להוסיף בתוספת למשמרת דכיון דהוי סייג הוא לתועלת המשלח כביכול כדי שלא יבואו ליגע באיסור תורה והכל נחשב מכלל השליחות ושפיר.

ואפשר דז"ש הכתוב לא תוסיפו על הדבר וטעמא דלדעת רש"י והתוספת סוף מעילה התוספת אין למשלח עסק בו ומשום הכי אמר רחמנא לא תוסיפו, וגם לדעת הרמב"ם משום דבעלמא דין השליח שהוא רשות אם ירצה להוסיף לזה פירש לא תוסיפו על הדבר והדר מפרש אשר אנכי מצוה אתכם, כלומר האי לא תוסיפו היינו במצות עשה, וזה רמז אשר אנכי מצוה אתכם דהמצות עשה הם מצות סתמא וגילה דאין לא תוסיפו אלא במ"ע ולא בלאוין ולא תגרעו ממנו, וכי תימא מה הפרש יש בין מ"ע למצות ל"ת דדייק דבל תוסיף לא הוי אלא בעשין לזה נתן טעם לשמור את מצות ה' אלהיכם כלומר דהתוספת בלאוין הוא לתועלת המשלח כביכול סייג לשמור את מצות ה' אלהיכם אבל במ"ע לא שייך סייג, ומשום דלא יעלה על לב דהתוספת רשות הוי כדאמרינן בעלמא לדעת הר"מ לז"א אשר אנכי מצוה אתכם, אני מגלה דעתי דבתוספת הוי מעביר, וגם

לדעת התוספות דזבין לי לתכא וזבין ליה כורא מוסיף הוי ולתכא קני אלא שהלתך השני הוא בחזקת השליח לזה אמר אשר אנכי מצוה אתכם לומר המוסיף יהיה מעביר וגם המצות עיקריות הלא נכריות דנתבטל השליחות.

וחשבתי למשפט להבין בזה מאמרם ז"ל פ"ק דברכות (דף א'.) לדוד שמרה נפשי כי חסיד תני ר' לוי ור' יצחק חד אמר כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך ואידך כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם שפיר ושליא כדי לטהר אשה לבעלה, וראוי להבין במאי פליגי ר' לוי ור' יצחק, וכבר המפרשים פירשו לדרכם אף אנן בעניותין פירשנו במקום אחר כפי קצורנו, איכו השתא רחש לבי עלי בא"ר בשני אופנים אימא רישא לבר מארחין במאי דקי"ל מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, וזהו לפני העם אבל בצנעא רשאי לכבד תלמיד חכם כמו שהיה עושה יהושפט מלך יהודה אשר קם מכסאו לפני ת"ח ומחבקו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי, וכ"כ הרמב"ם פ"ב דמלכים והרב חוות יאיר סי' ר"ה כתב דאף דאסור לת"ח לבזות עצמו מ"מ אי מפורסם בחסידות שרי והתיר לת"ח יודע נגן ונבל"ה עמו כנור נעים עם נבל ומפורסם בחסידות לנגן קבל עם לפני חתן וכלה ע"ש, ואנו בעניותנו לעיל פ' בחוקותי חילקנו חילוק אחר דהא דחכם אין בזיונו מחל היינו כשהוא מתבזה על יד אחר אך כשהוא מיניה וביה שהוא בעצמו מתבזה לדבר מצוה שרי, והנה כי כן במאמר הכתוב שמרה נפשי כי חסיד אני איכא למידק דמשמע דוד הע"ה אך נגד ה' יאמר קדוש כי חסיד אני כאלו הוא עושה חסידות יתירה שאינו נמצא, ולכאורה כלהו רבנן מצו להתחסד ולרבות גמילות חסדים יותר ממנו דרב שמחל על כבודו כבודו מחול אבל מלך ישראל לא מצי עביד דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ועל זה באו ר' לוי ור' יצחק וחד אמר כך אמר דוד וכו' ואני חצות וכו', כלומר הגם דלעיני כל ישראל דינא דמלכותא לנהוג מלכותו ברמים ואת האימי"ם ואינו קורא לאדם אלא בשמו וכו' כמ"ש שם הרמב"ם, מ"מ דוד הע"ה חסידותו היה בצנעא המלך חדריו קם בחצות כארי יקום ולילה ללילה יחוה והוא חסידות תדירי ורצוי בצנעא, וז"ש כי חסיד אני ולא כיוין לומר שבדורו הוא לבדו יקרא חסיד רק כונתו שהוא גם כן ראוי ליקרא חסיד והוא חידוש ומשו"ה אמר בלשון זה לא חסיד אני שכל מלכי וכו' ולא אמר בפשיטות כך אמר דוד חסיד אני שכל מלכי וכו', אמנם רמז בזה שהדעת נותן דהוא אינו יכול להיות חסיד מפני הוד מלכות כי אינו יכול לעשות עם ישראל גמילות חסדים כת"ח משום דמלך שמחל וכו', לז"א בלשון תימה לא חסיד אני

רומז בזה שכל השומע יצחק דקרינא נפשאי חסיד וכלפי זה אני משיב לא חסיד אני שכל מלכי וכו'.

ובא רעהו וחקרו דהגם כי המלך אין כבודו מחול לדוד הע"ה שנתפרסם חסידותו שרי איזה דבר, וגם כפי מה שחלקנו דאינו דומה המתבזה מעצמו למתבזה מאחרים, ומשום הכי קאמר כך אמר דוד רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם אף דהם מצו למחול על כבודם דדוקא בישראל כתיב שום תשים עליך מלך שתהא אימתו אליך כמ"ש הרב עיון יעקב פ"ק דע"ז דף יו"ד, ואני ידי מלוכלכות שפי"ר דמ"י ובשליתה היוצאת לטהר אשה לבעלה, דכיון דהיה מפורסם בחסידות וגם מעצמו ידיו תביאנה הד"ם כי יקריב והאיכא שפיר"י אין בזה משום מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול דבדבר מצוה רבה לגבר אשר דרכו דרך הקדש שרי, והיינו דקרי לנפשיה חסיד דעביד כמה טצדקי כדי שיוכל להתחסד.

ועל פי הקדמתנו אפשר לומר בהקדים מאי דפליגי ר' יוסי ורבי יאודה בראש השנה דף ל"ב ושאר דוכתי בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות דברי רבי יוסי ר' יהודה ור"ש אומרים נשים סומכות רשות, וכתב הסמ"ג עשין מ"ב וז"ל ואומר ר"ת דטעמו של ר"י דאוסר אינו משום בל תוסיף כדפירש רש"י דאין נראה שיהא שייך כי האי גונא בל תוסיף וכו' ע"ש, ופירש הרא"ם בתוספותיו על הסמ"ג מפני שבל תוסיף שייך על המצות לא על הגופות, וכבר ידוע דחסיד הוא העושה לפנים משורת הדין ואומרו שמרה נפשי כי חסיד אני משמע שהוא במצות עשה כי העושה סייגים בלא תעשה אינו ניכר כי הוא בשב ואל תעשה וכאותה שאמרו אימור מלאכה הוא דלית ליה, והיינו דאיכא למיקם דאם דוד הע"ה היה מוסיף במ"ע לדעת הראב"ד עובר בבל תוסיף ולפום מאי דאמרן הוא מעביר על דבריו ובטל השליחות, אמטו להכי הני אמוראי חד פתר לה שקם בחצות דהתוספת הוא לתועלת המשלח כביכול ולא נתבטל השליחות כמש"ל וקרינן ביה שמקיים השליחות, ותו דאין זה תוספת דמצות ת"ת אין לה שיעור וכתיב והגית בו יומם ולילה ובכלל הוא חצות לילה, וז"ש חצות לילה אקום להודות ל"ך כלומר לעשות לך נחת רוח כביכול כי רוצה ה' את יריאיו הקמים בחצות לילה כמו שהאריכו בזהר וזה לתועלת המשלח ולא נתבטל השליחות, ועוד על משפטי צדקך שאני קם לעסוק בתורה והוא בכלל והגית בו יומם ולילה ואין זה תוספת, והא מיהא הוא חסידות כי הנה המלכים מתעדנים גם ישני"ם עד שלש שעות, ואידך אמר כך אמר דוד וכו' ואני ידי מלוכלכות וכו' רמז לחילוק ר"ת דבל תוסיף הוא במצות לא בגופות והכא דוד המלך מצד מלכותו פטור מזה דדין המלך לישב בארמון על משפטו כמלך במסיבו, אך כיון

דמצוה זו מוטלת על חכמי ישראל ופיטורו מצד המלכות היה מחמיר על עצמו וליכא בל תוסיף בגופות כמ"ש רבינו תם וזהו חסידות, ובכי האי גונא אין לומר מעביר על דבריו הוי כיון דהמצוה ישנה בעולם אלא דהוא פטור דומה למ"ש ר"ת בנשים דפטורות דליכא בל תוסיף ומצוה עבד וז"ש כי חסיד אני.

אשובה אראה לפרש על פי האמור המאמר דלעיל חדשים גם ישנים אמרה כנסת ישראל רבש"ע הרבה גזרות וכו' דכלפי דלא נימא מה שבח הוא זה דקאמר חדשים גם ישנים והלא על החדשים קעבר על בל תוסיף להכי תרגמא רבא בלאוין דאמרה כנסת ישראל הרבה גזרות גזרתי על עצמי דבלא תעשה שרי להוסיף כדעת הראב"ד, ואמרנו דכל דהוי לתועלת המשלח השליחות קיים וזה הוי סייג לתורה ובזה לא נתבטל השליחות, וז"ש חדשים גם ישנים שגזרתי והוספתי בלאוין, וכי תימא מהו השבח הרי הלכה רווחת דשליח ששינה נתבטל השליחות לזה אמר דודי צפנתי ל"ך הוא לתועלת תורתך לעשות משמרת וסייג לתורה ולתועלת המשלח השליחות קיים, וז"ש צפנתי לך שהיא משמרת לתועלתך ובכי הא שהוא לתועלת שמירת התורה השליחות קיים, ולדעת הרמב"ם שם בה' ממרים דבעי שיאמר שהוא מותר מן התורה אלא שגוזר לשלא יבא ליגע באיסור תורה יתפרש באופן זה הרבה גזרות וכו', וכי תימא איכא בל תוסיף ונתבטל השליחות כיון דכתיב לא תוסיפו והו"ל כההיא דהמפקיד גבי כשותא דאי אמר מהאי לא תירמי נתבטל השליחות וכמ"ש בסוגית זבחים הנז' דאי אמר אל תביא אלא חיטין והביא לו חיטין ושעורין מעביר על דבריו הוי, לז"א צפנתי לך אני אומר בפירוש שאינו מדברי תורה רק אני עושה משמרת לתורה, וזה שכתב צפנתי לך דזה מותר וליכא בל תוסיף.

וממוצא דבר אפשר לתת טעם להא דאמרו בסנהדרין דף צ"ט דאפילו אמר כל התורה כלה מן השמים חוץ מדקדוק זה חוץ מק"ו זה חוץ מג"ש זו זהו כי דבר ה' בזה ואין לו חלק לעוה"ב, ויש לתת טעם דרך דרש דלפי סוגית זבחים הנז' יש לנו בתורה ובמצות דין שלוחים ואמרו פ' אלמנה דזבין לי כורא וזבין ליה לתכא בעיא היא ופסקו הפוסקים דמעביר על דבריו הוי ואפילו לתכא לא קני וא"כ הקב"ה ציונו כל התורה, ואם אומר על דקדוק א' שאינו מן השמים הו"ל כאומר זבין לי כורא וזבין לתכא דאפילו לתכא לא קני ומעביר על דבריו הוי ואפילו קיים תורה ומצות לא עשה כלום דמעביר הוי ומשום הכי אין לו חלק לעוה"ב ולריק יגע, ואף דטעם הפוסקים שפסקו דזבין לי כורא וזבין ליה לתכא דמעביר הוי היינו משום דלא ניחא ליה דלפשו שטרי מ"מ הרי הקב"ה ציונו לא תוסיפו על הדבר ולא תגרעו ממנו וא"כ הו"ל כאותה שאמרו פ' המפקיד דף מ"ב גבי כשותא מי אמר ליה מהאי רמי ומהאי לא תירמי דכשאמר לו בפירוש מהאי לא תירמי

מעביר הוי, והכא נמי כה אמר ה' לא תגרעו ממנו והא קפיד וזה שגורע אפילו דקדוק מעביר הוי ואף מה שקיים לא עשה כלום כההיא דאף לתכא לא קני, והוא הטעם דרך דרש למאי דקי"ל דמומר להכעיס לדבר אחד הרי זה מין והוי כמו גוי שמתבאר בסוגית ע"ז דף כ"ו והוריות דף י"א ובי"ד סי' ב' וסי' קנ"ח דכיון דבדבר א' הוא מומר אף דמקיים תורה ומצות הו"ל גוי גמור דמעביר הוי, ואף מה שמקיים מתורה ומצות ה"ל כגוי גמור דמעביר הוי וכההיא דאפילו לתכא לא קני כמדובר.

ובזה נבא להבין מאמרם ז"ל בנדה דף ל' דרש ר' שמלאי למה הולד דומה במעי אמו וכו' ומלמדין אותו כל התורה כלה שנאמר ויורני ויאמר לי יתמוך דברי לבך שמור מצותי וחיה וכו' ואינו יוצא משם עד שמשביעין אותו שנאמר כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון, כי לך תכרע כל ברך זה יום המיתה תשבע כל לשון זה יום הלידה שנאמר נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה, ומה היא השבועה שמשביעין אותו תהי צדיק ואל תהי רשע ואפילו כל העולם כלו אומרים לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע וכו' עכ"ל. ויש להעיר מה טעם מלמדין אותו כל התורה כלה, ועוד לשון השבועה שאומרים תהי צדיק ואל תהי רשע דכיון שא"ל תהי צדיק מה צורך לומר לו ואל תהי רשע הרי כיון שהוא צדיק אינו רשע, אמנם אפשר דהקב"ה שולח אותו לעה"ז שיקבל עליו כל התורה ויקיים על יד על יד מן הבא בידו וקמא קמא דמטי לידיה עושה שליחותו והוי כדין אמר לו זבין לי כורא דאי זבין לתכא לא קני והוי מעביר על דבריו, לכן מלמדין אותו כל התורה כלה, כלומר ראה על מה אתה בא לעולם לקיים כל זה ועל זה משביעין אותו לקבל כל התורה ולשומרה כראוי, וז"ש תהי צדיק ואל תהי רשע לגרוע שום דבר מכל זה דאז אף מה שאתה צדיק בתורה ובמצות אינו כלום כיון דבפירושא אתמר ואל תהי רשע והוי כאומר מהאי לא תירמי דהוי מעביר ואז אף מה שאתה צדיק כמו רגע חלף הלך לו כיון שעברת על דבריו יתברך ונתבטל השליחות כאמור.

ועוד יראה לפרש ונקדים לחקור שבועה זו למה והלא שנינו פ"ג דשבועות נשבע לקיים את המצוה ולא קיים פטור שאין שבועה חל על שבועה דמושבע ועומד מהר סיני הוא אם כן איפה שבועה זו בבטן אמו מאי אהניא והלא בלאו הכי מושבע ועומד מהר סיני, ואפשר במ"ש פ"ק דנדרים דף ח' אמר רב גידל אמר רב מנין שנשבעין לקיים את המצות שנאמר נשבעתי ואקיימה והלא מושבע ועומד מהר סיני הוא אלא הא קמ"ל דשרי לאיניש לזרוזי נפשיה, ופירש הר"ן דקס"ד דרב גידל אתא לאשמועינן ששבועה חלה על דבר מצוה כרשות ומשום הכי פריך והלא מושבע ועומד מהר סיני הוא דהא דכתיב להרע או להטיב בדבר הרשות כתיב ולא בדבר מצוה, וכי תימא הני מילי לקרבן דלהרע

או להטיב גבי קרבן כתיב אבל בל יחל איכא אף לדבר מצוה א"כ מאי נשבעתי ואקיימה הכי הול"ל דנהי דאמעיטא מצוה מקרבן מבל יחל לא אמעיט ולהא לא צריך קרא א"כ מאי נשבעתי ואקיימה, ומתרצינן אלא הא קמ"ל דשרי לזרוזי נפשיה, כלומר ודאי לא אצטריך קרא שהיא חלה לגבי בל יחל אלא הכי קאמר מנין שדבר הגון הוא להשבע לקיים את המצוה ואפילו כשרים נשבעים מדוד שאמר נשבעתי עד כאן דברי הר"ן ז"ל. וכתבו משם מהרימ"ט בדרשותיו שהקשה אהא דרב גידל דאוקמה לזרוזי נפשיה דמאי זירוז שייך, ותירץ דלאו בקיום מצוה ממש קאמר כגון שבועה שאשב בסוכה שבועה שלא לבעול את הערוה אלא ראה שנתעצל במצות סוכה ולא עשאה אמר שבועה שלא אלין מוצאי יום הכפורים עד שאעשה סוכה ראה שנכשל בערוה אמר שבועה שאיני עובר באותו מבוי לעולם שבועה שלא אסתכל בבגדי אשה זהו שנשבעין לקיים המצות בזרוז מרובה כמ"ש זריזות מביאה לידי זהירות דזהירות בשעת מעשה זריזות דקדים ומזרז נפשיה, והא ודאי פשיטא דחייל דלאו מצוה עצמה היא שנאמר לשמור לא אמר לקיים אלא לשמור שמירה מעולה עכ"ד. ובזה אפשר לפרש מאמרינו דדריש תשבע כל לשון זה יום הלידה ועל זה מקשה ומה היא השבועה שמשביעין אותו כלומר מה שייכות יש לשבועה זו כיון דמושבע ועומד מהר סיני והיינו כחקירתנו ממש, ותירץ דזו השבועה היא לזרוזי נפשיה כדי שלא יבא לידי איסור דקדים ונזהר לעשות גדר וסייג, וזה רמז באומרו תהי צדיק ואל תהי רשע כלומר תהי צדיק באופן שלא תהיה רשע והיינו להקדים ולזרז עצמו בדבר המותר כדי שלא יבא לידי איסור דבכי האי גונא חל שבועה דשבועת הר סיני הוא בגופן של מצות עצמן ושבועה זו להתקדש במותר לו על דרך שכתב מהרימ"ט, וז"ש ואפילו כל העולם כלו אומרים לך צדיק אתה תהיה בעיניך כרשע שאם תחזיק עצמך לצדיק לא תזרז עצמך קודם לגדור גדר בדבר המותר ושמא תבא ליכשל דשנינו אל תאמן בעצמך עד יום מותך, ולרבא פ' תפלת השחר אפילו צדיק גמור דמעיקרא אפשר להיות רשע ולזה אתה תהיה בעיניך כרשע כלומר כמו רשע שרוצה לשוב שימהר להזדרז וליאסר בדבר המותר כן תעשה לזרוזי עצמך ונמצא כל פרי שבועה זו לזרז עצמו, ומשום הכי הש"ס בכמה דוכתי פריך והא מושבע ועומד מהר סיני ולא פריך משבועה זו של הבטן דשבועת הר סיני היא לגופי תורה וזו לא נצרכה אלא לזרוזי והיינו קרא דמייתי נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא במעמד הר סיני ולא נשבע למרמה, ובבטן עקב רק זריז קדים זכ"ר פרי הבטן וזאת היתה לו עלות בהר ה', ולא תיקשי אמאי אצטריך דוד הע"ה לישבע לזרוזי נפשיה דכתיב נשבעתי ואקימה והיינו דרב גידל דשבועה זו של הבטן היא בכולל להזרז בכל המצות בדבר המותר ושל

דוד הע"ה, ורב גידל במצות פרטיות וגדר פרטי שיש לעשות כמה מיני גדרים ועתה הוא בוחר בגדר אחד בפרטות ונשבע עליו ושבועה חלה על זה כי לא פורש בבטן גדר זה על מצוה זו ומותר לעבור עליו והשתא שבועה חלה עליו לאוסרו ולשמור גדר זה בפרטות. **ואשא** כפי לפרש בזה קרא כדכתיב בסדר היום איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה וכבר ניכר לעין כל שהכתוב נראה כפול ומכופל, ועל פי האמור יתישב וכה פתרונו איש כי ידור דבר שהוא נדר שכבר הור אסור בו ונשבע בהר סיני וגם מלידה ומבטן, וזהו לה' לצורך עבודת ה' לקיים המצות דזהו נדרי כשרים ושרי ליה לזרוזי נפשיה או השבע שבועה דבר שהוא שבועה שהשביעוהו בבטן לאסור דבר שהוא איסר, וזהו על נפשו כלומר שכל זה נוסף על אשר נשבעה נפשו במעמד הר סיני, וז"ש על נפשו על שבועת נפשו בהר סיני לא תימא דאין שבועה חל על שבועה דההיא לענין קרבן אבל בל יחל איכא כמ"ש הר"ן, וז"ש לא יחל דברו כלומר דלא יחל איכא בכל גונא אף דנשבע על המצוה עצמה ועוד ככל היוצא מפיו יעשה כלומר לחלק יצא דאין זו שבועת הר סיני ולא שבועת הבטן דשבועת הר סיני על עיקרי התורה והמצות ושבועת הבטן להזדרז בכולל אך שבועה זו היא בפרטות לאסור פרט זה בשביל גדר למצוה זו וז"ש ככל היוצא מפיו באופן פרטות הגדר יעשה. **וקרוב** לזה אפשר לומר ולרמוז בפסוק זה ובתחלה אניף ידי יד כהה שנית על הא דאמרינן משבע ועומד בהר סיני והא דמשביעין אותו בבטן ומצאתי בס' בן גוריון פ' ע"ב שאמר יוסף הכהן בן גוריון לאיש ריבו וז"ל ואנחנו טרם נשבענו פה השבועה הזו כבר נשבעו אבותנו בעדנו בהר סיני אשר יקימו הם ובניהם את תורת ה' וכו' ע"ש, ומדבריו נראה דשבועת הר סיני היה שאבותנו נשבעו בעד כל זרעם לדורות עולם ואפשר שאמר זה כאשר ידבר איש אל רעהו לפי דעתו אבל הוא היה אדם גדול ומשוח מלחמה ויודע כי נשמת ישראל ממש עמדה שם ונשבעו וכמשז"ל, ומ"מ בדבריו יש לישב אמאי הש"ס קאמר והלא מושבע ועומד מהר סיני והוא לשון המשנה פ"ג דשבועות ולא אשתמיט לומר אף חד זמנא דמושבע בבטן, ואפשר שהטעם דבשבועת הר סיני הוו תרתי האחד דנשמת כל ישראל היו שם ואף מזליהו דגרים כמ"ש פ' חבית, ועוד דאבותנו נשבעו בשבועת האלה דחלה על דורות הבאים משום דאיכא תרתי נקט תדיר שבועת הר סיני. **וזה** חזיתי להרב החסיד מרבנן קשישאי מהר"ר שלמה הלוי בן אלקבץ בס' שרש ישי פ' (רות ג' י"ג) חי ה' שכבי עד הבקר שכתב וז"ל נשבע כנגד יצרו כי בבטן משביעין היצר הטוב ויצר הרע שבא בעת הלידה לא נשבע ומשום הכי נשבע כנגד יצרו פירוש הרע שעדין לא נשבע עכ"ל. ולא נחה דעתי הקצרה בדברי הרב ז"ל כאשר עין המשכיל

יראה, ולי ההדיוט אפשר עוד לומר מלבד אשר כתבנו בעניותנו והוא כי במעמד הר סיני השבועה ההיא היתה לנשמות שעמדו שם, והן עתה זו הנשמה אשר חיברה היוצ"ר בתחילה הנפש עם הבשר והיו לאחדים ויכוננו ברחם אחד הא גופא קשיא ליה לשמור ולעשות על כן משביעין לגוף ונפש כאחד בבטן, וז"ש הכתוב אשר לא נשא לשוא נפשי רמז על שבועת הנפש בהר סיני ולא נשבע למרמה גוף ונפש בבטן, והשתא ניחא שבועת דוד המלך ודרב גידל לזרוזי נפשיה כי שבועות הר סיני והבטן על קיום המצות בעצמן, ואחר זמן רב ראיתי למהרש"א בחידושי אגדות פ"ק דנדרים שפירש דשבועת הבטן היא לזרוזי אבל לא ביאר אמאי הוצרך דוד הע"ה לישבע עוד הפעם לזרוזי ורב גידל יליף מינה, וגם ראיתי להרב ז"ל שם פ' שבועת הדיינין שכתב ששבועת הר סיני לנשמה ושבועת הבטן לגוף כדאמרן, שש אנכי שכיונתי לדעת גדול.

ומהשתא נבא לרמוז בכתוב ונקדים אשר כתבו משם האר"י זצ"ל דאע"ג דטוב אשר לא ידור מ"מ אם עשה כדי שידרו אחרים לצדקה שרי, ובזה פי' נדרו ושלמו לה' אלהיכם כל סביביו יובילו שי למורא הכונת נדרו וכו' וכי תאמר הלא טוב שלא ידרו לז"א כל סביביו יובילו וכו' זהו תורף דבריו ז"ל, וז"ש איש כי ידור וזה שהוא נודר הוא לעשות נדר לה' שאחרים ידרו לצדקה או לדבר מצוה או השבע שבועה כלומר הוא נשבע שבועה שכבר נשבע בבטן בגוף לאסור איסר על נפשו שהנפש נשבע בהר סיני לענין הנדר לא יחל דברו ולשבועה ככל היוצא מפיו ככל דייקא כמ"ש מהראנ"ח ז"ל דאין כל פחות משלשה והכא זה ג' פעמים שנשבע בהר סיני ובבטן ועתה וז"ש ככ"ל היוצא מפיו יעשה.

מעתה אשית אל המדב"ר פני מדב"ר קדמות מאמרינו המוקדם ר' חמא בר חנינא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך אם לחטאים מורה ק"ו לצדיקים וראוי להבין האי דכתב פתיח"א עילוה מאי קאמר ואפשר לפרש במ"ש הרמב"ם פי"א דגזילה דזקן ואינו לפי כבודו אם מצא בהמה והכישה נתחייב להטפל בה ולהחזירה אעפ"י שאינה לפי כבודו שהרי התחיל במצוה ושמעה אזני משם הרב מהר"ר חנון נבון זלה"ה שהיה מפרש כונת הכתוב טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך במ"ש עוד הרמב"ם שם ההולך בדרך הטוב והישר ועושה לפנים משורת הדין מחזיר האבידה בכל מקום אף שאינה לפי כבודו, וכתבו המפרשים דמצות תשובה יש בה משום השבת אבידה דכל ניצוצות הקדושה וכל תלמוד תורה הן האדם ברשעו דעבר אמימרא דרחמנא כל הטוב ההוא ביד פשעו הלך ילך לסטרא אחרא ולהוציאם לאור היינו השבת אבידה ולפי זה הגם כי כביכול ה' מקיים המצות מ"מ להשיבנו ולקבץ נדחינו ניצוצי הקדושה

אשר אלו הן הגולין במצולות ים הקליפות אינו מחויב אף דהוא השבת אבידה והיא מצוה מתרי"ג מ"מ למשל הו"ל כדין זקן ואינו לפי כבודו דפטור.

ואולם יען כי גברו רחמי שמים רח"ם רחמתים לראש גבר והוא טוב וישר א"כ כביכול מקיים מצות השבת אבידה כמ"ש הרמב"ם דההולך בדרך הטוב והישר מחזיר אבידה בכל מקום אף שאינה לפי כבודו, וז"ש טוב וישר ה' דעושה לפנים משורת הדין ולא כלו רחמיו יתברך על כן יורה חטאים בדרך ואמרו רז"ל בדרך תשובה ומקיים מצות השבת אבידה אף שאינה לפי כבודו יתברך להיותו טוב וישר הש"ב ישי"ב לנו, זהו תורף מה ששמעתי משם הרב הנז'. גם כתבו המפרשים דהיסורין אשר יס"ר את האדם עיקרן להעיר אזן לחוטא לשוב בתשובה כי כל מדותיו יתברך מדה כנגד מדה והיה כראותו אל עצמו ואל בשרו נגוע ומוכה אלהים עיניו לנכח יביטו הלא בראשי אברים אלו הן הלוקין ומתוכן ילמדו על חטאתו אשר חטא באבר ההוא ושב ורפא לו, וכפ"ז דומה לדין הכישה במקל שכתב הרמב"ם דנתחייב הזקן ליטפל בה ולהחזירה שהרי הוא התחיל במצוה וכן הדבר הזה מאחר שהקב"ה הוא הבורא הוא היוס"ר לאדם לעוררו בתשובה הו"ל התחיל במצוה וכביכול צריך שיחזירנו בתשובה אלו דבריהם של המפרשים אשר שמענו ונדעם.

ובכן יציץ ופרח הרחבת ביאור פסוק טוב וישר הנזכר קרוב למה שפירש הרב הנז' ותבלין יש בו כי הנה דין זה דהכישה במקל היינו דלא הוה אדעתיה, ואשמועינן הרמב"ם דכיון דהתחיל ליטפל בה חייב, אבל הקב"ה בכונת מכוונת במחשבה תחילה כאשר ייסר איש את בנו מיסרנו כדי לעוררנו ולהחזירנו, ואם כן נמצא דמה שהקב"ה מחזירנו בתשובה אינו מדין הכישה במקל דהחילוק ברור ומוכרח לומר דהיינו טעמא שהקב"ה מחזירנו כי טוב ה' לכל והלכה כהרמב"ם דסבר דמצווים זקן וחכם לעשות לפנים משורת הדין ולהחזיר האבידה אף שאינה לפי כבודם, והגם דהרא"ש פליג עלה כמבואר בח"מ בטור סי' רע"ב ובש"ע סי' רס"ג דהרא"ש אוסר לזקן ות"ח להחזיר אבידה שאינה לפי כבודם קי"ל כהרמב"ם דמצו למעבד לפנים משורת הדין והוא הדבר אשר דבר נעים זמירות טוב וישר ה' על כן וכו' דתיבת על כן משמעותה דהוה ס"ד ובא לאפוקי הסברא ההיא ובא ללמד על כן דוקא ולא מטעם אחר, ולדרכנו ניחא טובא כי הנה בדבר הזה שהקב"ה מחזירנו בתשובה ומקבץ נדחי תורתנו ומצותינו מבין שיני אריות הסט"א יש צדדים לכאן ולכאן, כי הנה יש צד לומר דמחזירונו מדין הכישה במקל דכיון שהתחיל במשפט כל יסור"י הן הן החזירונו ונמשל לזקן שהכישה במקל, ויש לדחות דהתם גם בלא דעת עבר הזקן והכישה ומאחר שנתעסק בה חייב להשיבה אבל הכא

כביכול אדעתא דהכי בא האלהים והתחיל ליטפל ויש לדון מהר"מ דלפנים משורת הדין יכול הזקן להשיב דבר שאינו לפי כבודו, ויש לצדד להפך כסברת הרא"ש דאסור לזקן להשיב כיון שהתורה פטרתו הן כל אלה ראתה עינו של המשורר ובא להכריע ואמר טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו הכונה טוב וישר וכו' לא תימא דטעם שמחזירנו הקב"ה בתשובה היינו מטעם שהתחיל ליסרנו והו"ל כדין הכישה במקל דליתא, דהכא לא שייך דכביכול לכתחילה ובמתכוין עביד ולא תסתפק דאסור לזקן להשיב אבידה שאינה לפי כבודו כדעת הרא"ש, אלא העיקר הוא טוב וישר ה' דעושה לפנים משורת הדין על כן יורה חטאים בדרך, על כן דייקא לאפוקי דין הכישה במקל דקושטא דמילתא דשרי לזקן לעשות לפנים משורת הדין, וז"ש ידרך ענוים במשפט דהוא יתברך מדריך ענוים בדין ורצונו שיעשו לפנים משורת הדין וילמד ענוים דרכו שהוא כביכול משיב אבידה שאינה לפי כבודו.

וזאת אשר דיבר ר' חמא בר חנינא במאמרינו המוקדם וכי מטי מר לפרשת רוצחין פותח וקורא קרא כדכתיב טוב וישר וכו' ואסברה לן טעם הגלות כה אמר ה' כהגלו"ת נגלות הורג בשגגה והביא עליו יסורין לכפר עליו מאשר חטא שמתוך כך ישוב בתשובה והיינו דקאמר פתח לה פתחא להאי פרשתא פתחי תשובה פתח טוב לעוברי"ם ושבי"ם הוא המסביר, דלא תימא דטעם התשובה מטעם הכישה במקל אלא טוב וישר ה' דעושה לפנים משורת הדין על כן יורה חטאים אעיקרא, כך עלה במחשבה פותח יד בתשובה ליטפל בנו ככל אשר דברנו על כן יורה חטאים בדרך דייקא, ואם לרשעים מורה אף שהרבו לפשוע וניצוצות תורתם ומצותם נדדו הלכו בעמקי הקליפות ואינו לפי כבודו כביכול קל וחומר לצדיקים יורה יורה יאמר להם בני אל חי טעמו וראו הדרך אשר תלכו בה.

ובאופן אחר אפשר לפרש במשז"ל דאחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד הקב"ה מזמינם לפונדק אחד זה שהרג שוגג יורד בסולם וזה שהרג במזיד יושב תחת הסולם ונופל עליו והרגו נמצא זה שהרג במזיד נהרג וזה שהרג בשוגג גולה כמ"ש שם פ"ב דמכות סמוך למאמר זה, וזה מצד רחמיו יתברך דמי שהרג שוגג כבר עתה הורג שוגג פעם אחרת ונמצא דעל שני בני אדם שהרג מתכפר לו בגלות אחד, וכבר נודע מ"ש רבני אשכנז זלה"ה דשתי שגגות נחשבות למזיד אחד, וסמוכות שלהם ממ"ש במס' יום טוב דף ט"ז דשגג בשתי שנים שלא לעשות עירובי תבשילין ההוא סמיא ואמר ליה שמואל פושע את, ואפשר דלזה רמז רבי חמא בר חנינא ופתח לה' פתחא לפרשת רוצחין בהאי קרא טוב וישר ה' דהוא טוב שעושה לפנים משורת הדין זה שהרג זה פעמים תיסגי ליה

בגלות אחד וישר להמית כבר ההורג במזיד, וז"ש על כן יורה חטאי"ם תרתי משמע דזה הרג שוגג תרי זימני וסגי ליה בדרך אחד ואם לרשעים דשגג תרתי וחשיב כמזיד דהוא רשע מורה ק"ו לאיש צדיק שעמלו בתורה יורנו בדרך יבחר יתן לעמל אור **וחיים**.

דברים

פרשת דברים בס"ד

לקח טוב הנקרא פסיקתא זוטרתא טוב לשמוע גערת חכם טוב להם לישראל לשמוע גערת חכם שנאמר עיר גבוהים עלה חכם ואין טוב אלא תורה שנאמר (משלי כ"א כ"ב) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב:

כי יפלא בעיני העם מדוע בושש אדוני הארץ לפדות עם דל והלך בצערות בוטה כמדקרות מכל צרים וצרות שגיא באש: בגוים נשמע דאמרי אינשי כי מנש"ה הבכור שכוח מעיקרו לאמר הבאש: אם יתמהמה חכה עוד הצפינ"ו וצפי"ת אותו כי לא יטוש ה' את עמו שומר הבטחתו כי הוא אמר אני עתיד לבנותה באש:

כאשר חכמים הגידו פ' הכונס (ב"ק דף ס') דא"ר יצחק נפחא כי תצא אש ומצאה קוצים תצא מעצמה שלם ישלם המבעיר את הבערה אמר הקב"ה עלי לשלם את הבערה שהבערתי אני הצתי אש בציון שנאמר ויצת אש בציון ואני עתיד לבנותה באש שנאמר ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב עכ"ל.

ויש לדקדק דברישא אמר תצא אש מעצמה ולבסוף אמר אני הצתי אש, וכן אמר עלי לשלם הבערה שהבערתי מוכח שלא יצא אש מעצמה רק כביכול הוא הבעיר את הבערה ואין החתימה מעין פתיחה. ותו דכבר אמר עלי לשלם הבערה שהבערתי ותיסגי בהא ואמאי חזר לומר אני הצתי אש בציון. ואפשר לפרש בהקדים מ"ש ביומא דף ע"ז ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר בא אל בינות לגלגל וכו' אמר רב חמא בר כהנא א"ר שמעון חסיד' אלמלא לא נצטננו גחלים מידו של מיכאל לידו של גבריאל לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט וכתיב והנה האיש לבוש הבדים משיב דבר לאמר עשיתי ככל אשר ציותני, אמר ר' יוחנן באותה שעה אפקוהו לגבריאל מאחורי הפרגוד ומחיוהו שיתין פולסי דנורא אמרו ליה אי לא עבדת לא עבדת אי עבדת איבעי לך למעבד כדפקדוך ועוד אי עבדת כדפקודך לא איבעי לך לאהדורי לית לך אין משיבין על הקלקלה עכ"ל. ופירש רש"י אי לא עבדת כלל לא עבדת היינו מצדיקים לומר דוחה הוא את הדבר אולי ישוב הקב"ה מחרונו ויתרצה לה כדפקדוך שתהא אתה נוטל הגחלים מבינות הכרובים ואתה אמרת אל הכרוב לתתם לך עכ"ל.

וראיתי להרב מהר"ם ן' חביב בס' תוספת יום הכיפורים שכתב על זה וז"ל, וק' דאם לא היה עושה שליחותו היה נענש, ורש"י ז"ל תירץ ויראה במ"ש במדרש ריש פ' אמור דגבריאל אמר לכרוב אני אין לי רשות ליכנס למחיצתך אלא עשה עמי צדקה ותן לי ב' גחלים שלא אכוה וכו', ויראה דהאלהים עשה לומר כן לגבריאל שיעשה דבר שאי אפשר לו לעשותו שלא ישרף כדי שיאמר הנביא לישראל מה שאמר ה' לגבריאל ויתיראו ויעשו תשובה ולעולם לא היה רצון ה' שיזרוק הגחלים, והראיה דאמר לו דבר שאי אפשר לו לעשותו וגבריאל טעה ושאל הגחלים מן הכרוב וזרקם ונשרף המקדש וז"ש אי לא עבדת לא עבדת, וזהו מ"ש פרק הכונס כי תצא אש מעצמה וכו', דקשה דבתחילה אמר כי תצא אש מעצמה ואח"כ אמר עלי לשלם הבערה שהבערתי, אלא דלפי דלא היה רצון ה' בזריקת הגחלים אמר כי תצא מעצמה וכלפי דגבריאל היה שלוחו של הקב"ה אמר עלי לשלם, והרי הגדה דתליא בשמעתא דאף דשנינו השולח את הבערה ביד חש"ו פטור מדיני אדם וגבריאל פקח מ"מ כתבו התוס' דאי שליח לא ידע שיש איסור חייב המשלח וכו' עכ"ל הרב מהר"ם בן חביב, והעתקתי כל לשונו למען דעת עוצם כונת הרב ז"ל כי יתן רוחו הקורא נעים.

ואנא בריה קלה יראה לי ההדיוט לישב הדברים ואציגה נא עמך לשון המדרש פ' אמור הנז' בהוייתו בצביונן וקומתו, ויאמר אל האיש לבוש הבדים, ויאמר הקב"ה אמר למלאך והמלאך לכרוב אמר לו גזר עלי הקב"ה אני אין לי רשות ליכנס למחיצתך אלא עשה עמי צדקה ותן לי שני גחלים משלך שלא אכוה, מיד וישא ויתן אל האיש לבוש הבדים ר' פנחס אמר הפשירן ונתנן לו, אר"י דסכנין בשם ריש לקיש ששה שנים היו אותן גחלים עמומות בידו של גבריאל סבור שישראל עושין תשובה וכו' עכ"ל. ויש לדקדק דהו"ל לומר בקיצור תן לי שני גחלים ואמאי הוצרך לומר גזר עלי הקב"ה. ותו מה שאמר ואני אין לי רשות ליכנס למחיצתך יתר. ועוד יש להרגיש לשון אלא עשה עמי צדקה, דלשון אלא מורה דקדם איזה משא ומתן ואתא לאסוקי מילא. ותו למה הפשירן והלא גבריאל לא אמר לו אלא שאין לו רשות ליכנס ומה טעם הפשירן מדעתו. ועוד יש להרגיש הא דקאמר ששה שנים היו אותן גחלים עמומות בידו של גבריאל, ניחזי מעיקרא מאי סבר שלקחן מיד והלא היה לו להמתין גם בלקיחתן.

ויתכן להבין פשר דבר במה שנסתפק גאון עוזנו הרב משנה למלך פ"ט מה' אישות דין ו', באשה שהיתה ספק מקודשת כגון שזרק לה קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה ובא אחר ועשה שליח שיקדש לו אשה זו לאחר שיגרשנה המקדש הראשון מהו, מי אמרינן דחשיב שליח שהרי איהו אם היה מקדשה היו תופסין בה קדושין וא"כ חשיב מילתא

דמצי עביד ושפיר מצי משוי שליח, או דילמא זיל לאידך גיסא דכיון דהוא לא היה יכול לקדשה קדושין גמורין חשיב מילתא כלא מצי עביד ואם כן לא חשיב שליח, והרב ז"ל הביא דבפי"א דיבמות תנן גבי כהנא שנתערב ולדה עם ולד שפחתה ואין מוציאין שלהן מידיהן, ופירש"י דהיינו לענין עבודתה ועורה וכו' והקשה לפירוש זה דהיכא דלא מצי עביד לא מצי משוי שליח, והתוספות כתבו דאינה קושיא דשאני הכא אם יבא אליהו ויאמר שהוא כהן היה ראוי לעבוד עבודה כמו חולה וזקן שנותן לאיזה משמר שירצה הואיל ועל ידי הדחק ראוי לעבודה, ושוב כתבו דהדבר מפורש בירושלמי דהספיקות משוו שליח, והנה ע"פ הדברים הללו נראה שהספק שנסתפקנו הוא מחלוקת רש"י ותוס', דלרש"י כל מלתא דלא מצי עביד אף שהוא מחמת ספק לא מצי משוי שליח ולדעת התוספות כיון דמאי דלא מצי עביד אינו אלא משום ספק משוי שליח עכ"ל הרב משנה למלך, ועיין מ"ש עוד שם. והנה קי"ל שליח עושה שליח זולת היכא דאיכא קפידא וכמ"ש הריב"ש סי' רכ"ח ומדברי הרב מחנה אפרים ה' שלוחין בסי' י"ז מתבאר דאם השליח שני ידע שמשלחו הוא שליח המשלח הראשון ידו כיד המשלח הראשון ואם לאו ידו כיד המשלח השני שהוא שליח הראשון והאריך שם בחילוקי דינים, ועוד כתב הרב מחנה אפרים שם סי' א' דאע"ג דקי"ל דשליח ששינה בטל השליחות אם היה לתועלת המשלח השליחות במקומו ע"ש.

ומאחר עלות ההקדמות הללו בצירוף דברי הרב מהר"ם ן' חביב הנתנין למעלה דכונתו יתברך להטיל אימה על ישראל שישובו בתשובה ולא היתה כונתו שישרף כמש"ל, ולא תיקשי שלפניו נגלו תעלומות וגלוי וידוע לפניו מה שיעשה גבריאל ואם לא היה רצונו שישרף לא היה חסר לו המציאות ח"ו שיבין גבריאל וכיוצא, די"ל דתוקף עונם דין גרמ"א לקטרוג גדול ומדת הדין אימתני ותקיפא וכביכול מלך המשפט ולכן הונחו למקרה ופגע, ואם ביני היו שבים היו מתגברים הרחמים וניצולו. ומעתה נחזור למאמר ויקרא רבה דעסיקינן ביה, ואפשר שגבריאל נסתפק דבעלמא אין לו רשות ליכנס לפנים ממחיצתו ומיהו השתא כי היה דבר ה' אליו לך בא אל בינות לגלגל אפשר בדיבור זה שנותן לו רשות ונותן לו כח, או אפשר שכונתו יתברך להטיל אימה על ישראל אך לא כיון שישרף הבית, והשתא שיש ספק באנו לספק הרב משנה למלך אם בדבר שהוא ספק מצי למשוי שליח, וכפי סברת התוס' והירושלמי דהספיקות משוו שליח מטעם דאם יבא אליהו ויאמר שהוא כהן ראוי לעבודה משוי שליח, הכא נמי בנדון שלנו אם ה' יאמר לו שיכנס הוא עצמו לפנים ממחיצתו בפירוש הנה מהרה הלך ילך לפני ולפנים כי הוא הנותן כח אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת, ומטעם זה גם עתה שהוא ספק משוי

שליח כדברי הירושלמי והתוספות, וז"ש גבריאל גזר עלי הקב"ה ואני מודיעך שאני שליח וא"כ אתה תהיה שליח ה' בזה דשליח עושה שליח, וכשהודיעו הוי כיד המשלח ראשון כמו שכתבנו לעיל ואני אין לי רשות ליכנס למחיצתך, כלומר בעלמא אין לי רשות ליכנס אך עתה אני מסתפק כמדובר ולא ידעתי מה לעשות, אלא עשה עמי צדקה כלומר מסקנא דמילתא. או יהיה על דרך מאי דאמרינן בריש זבחים דף ב' ע"א אלא שלא עלו וכו' ולא עלו מיבעי ליה ומשני דהכי קאמר שבקדושתן הן ואין להם ירידה אלא זו ע"ש, והכא נמי רמז שהשליחות במקומו אלא עשה עמי צדקה ותן לי שני גחלים משלך דכיון דהא מיהא ספק הוא מצינא למשוי שליח וכדעת הירושלמי והתוספות גם אתה תתן בידינו שני גחלים משלך, וקאמר עשה עמי צדקה משום דמצי הכרוב לומר לא כי דבספק לא מצי משוי שליח כדעת רש"י, אי נמי יש חילוק בין ממון לאיסור כמ"ש שם הרב משנה למלך, ומשו"ה קרי ליה צדקה שלא ידחנו ותחשב לו לצדקה, ולהורות נתן דקושטא דמילתא דבספק משוי שליח כדעת הירושלמי והתוספות וממונא ואיסורא כי הדדי נינהו, רק שלא ידחהו בדחיה בעלמא א"ל עשה עמי צדקה, והכרוב ידע מאי דמחוי ליה במחוג והסכים אל האמת דבספק מצי משוי שליח, אך הפשירן ונתנן לו רמז לו דמחמת הספק עצמו ראוי לו שלא יזרקם עתה דאפשר דהקב"ה לא עשה אלא לפנים על דרך שכתב הרב מהר"ם ן' חביב וזה רמז במה שהפשירן, ועוד שיבין דמפשירן כדי שלא יהא נכוה בפושרין, ואם רצונו יתברך שיזרקם אין לחוש שיכוה דרחמנא אמר שיקחם ואין עכו"ה, אמנם כי קרוב הוא דכונתו לאיום וגיזום לבד ולכן צריך להפשירן שלא יכוה וגבריאל גם הוא בן חיל ושהויי משהה להו ששה שנים.

והיינו דאמרו בגמרין דיומא (דף ע"ז) אי לא עבדת לא עבדת, כלומר אי לא עבדת על ידך מפני שנסתפקת דהכל היה לאיום ואין רצונו שישרף לא עבדת ולא היה לך לשרוף בגחלים משום דהספק במקומו ומאן פשט לך האי ספיקא, ואע"ג דספיקא דאורייתא לחומרא ולדעת הרשב"א וסיעתו הוי מדאורייתא לחומרא, מ"מ זיל לאידך גיסא איכא חומרא לשרוף קדשים ולאבדן, ועוד דשב ואל תעשה עדיף וכההיא דאמרי' במתנות שנתערבו וכשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידיך, וזהו בעצם מאי דאמרו אי לא עבדת לא עבדת (וחולקת אגדה דגמרין על המדרש כמ"ש הרב מהר"ש יפה ע"ש), ואי עבדת כמו שזרקתם אח"ך א"כ תפסת הצד אחר דכונתו שישרף הבית והיה לך ליכנס בעצמך שה' נתן לך רשות ואמאי לא עבד כדפקודך.

ומעתה אתאן למאמרינו דפ' הכונס (דף ס') שהתחלנו בו, ועוד נדקדק דמקמי הכי אמר יתיב רב אמי ורב אסי קמיה ר' יצחק נפחא מר אמר ליה לימא מר שמעתא ומר אמר ליה

לימא מר אגדתא פתח למימר אגדתא לא שביק מר פתח למימר שמעתא לא שביק מר אמר לה אמשול לכם משל למה הדבר דומה לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקנה ילדה מלקטת לו לבנות זקנה מלקטת לו שחורות נמצא קרח מכאן ומכאן אמר להם אי הכי אימא לכו מילתא דשויא לתרוייכו כי תצא אש וכו'. והרב מהר"ש אלגאזי בפתיחתו לספר אהבת עולם דקדק דהא קי"ל ב' תלמידים א' שואל הלכה וא' שואל הגדה נזקקין להלכה, ופירש הרב ז"ל דהכא שניהם לומדים עם הרב כל היום שמעתא ואגדתא, אמנם חולקים התלמידים בתחילת הלימוד מר אמר בתחילה ילמדנו רבינו שמעתא לשנינו יחד והדר נלמוד אגדתא משום שלבי חפץ יותר בשמעתא, ומר אמר בתחילה ילמדנו רבינו אגדתא לשנינו יחד שלבי חפץ יותר באגדתא, אבל לא שהיה מונע זה האגדתא וזה השמעתא אלא מניעת כל א' היתה בתחילת הלימוד באיזה משניהם יפתח דעל ידי החביבות בפתיחה מתפקח לב האדם וז"ש פתח למימר וכו', ולכאורה קשה דסוף סוף הא אמר אגדתא ברישא והאיך עשו שלום ביניהם, ויראה דר' יצחק נפחא עשה המצאה לומר פסוק עם הלכה ודין אחד שיהא נדרש הכתוב ובה יצא חובת שניהם מי שחפץ בהלכה הרי אמרתי הלכה בדברי ומי שחפץ אגדתא הרי אמרתי אגדה מוכנת עם הדין עכ"ל, ועיין עוד מה שהאריך הרב למתק הענין.

ולדרכנו אתי שפיר דבאגדה זו שאמר כי תצא אש מעצמה רמוזות כמה הלכות וחילוקי דינים, והכונה כי תצא אש מעצמה דאף דהקב"ה ציוה לגבריאל בא אל בינות לגלגל ומלא חפניך גחלי אש וזרוק על העיר, מ"מ כד נחתינן לעומקא דדינא יראה דיש פנים לומר דבזה אין חיוב לא לגבריאל ולא להקב"ה כביכול, דגבריאל פטור משום דאע"ג דקי"ל דאין שליח לדבר עבירה והמשלח פטור, מ"מ הא אמר פ"ק דמציעא (דף י') רב חמא כי אמרינן אין שליח לדבר עבירה היכא דשליח אי בעי לא עביד אבל חצר בעל כורחיה מותיב ביה, וכתב מהרח"א בעץ החיים פ' שמות משם הרב מהר"ר דוד גרשון שהמלך דומה לחצר דבעל כורחיה מותיב ביה שאין יכולת לעבור גזרת מלך ומחייב שולח עכ"ד, ומדברים ק"ו לממ"ה הקב"ה, וז"ש גבריאל לכרוב גזר עלי' הקב"ה כלומר ואני מחויב לקיים גזרת מלך והקב"ה כביכול אינו חייב דשליח ששינה בעל השליחות וגבריאל שינה השליחות כמש"ל, ואף דבעלמא שליח ששינה אם פחתו פחתו לו, הכא גבריאל לא שינה ברצונו כי אם שהיה מסתפק וחרד וכמו שכתבנו, והגם שנאמר דעל כל פנים השליחות בטל והמעשה נקרא על שם גבריאל, אכתי יש לפטור לגבריאל דהיה שוגג, וכתב הרב שפתי כהן ח"מ סי' שע"ת ריש ס"ק ו' דלכ"ע השליח פטור בשלא ידע, וכי תימא דעל כל פנים יהיה חייב בדיני שמים הא אחת יבין מהסוגיא הנז' דעמד בדין

וענשוהו, אבל לענין דיני אדם ולשלם הנזק פטור, וז"ש כי תצא אש מעצמה כלומר דבנדון זה יראה לעינים דאין חיוב לשלם לא להקב"ה כביכול ולא לגבריאל והו"ל כאלו יצאה מעצמה ואין לה בעלים.

ומיהו עדיין יש מקום לקיים השליחות בטענת דכשהשינוי הוא לתועלת המשלח השליחות קיים כמש"ל, והכא שינוי זה היה קיום ישראל וכמ"ש ביומא אלמלא לא נצטננו הגחלים לא נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט, והוא תועלת המשלח כביכול כי רוצה ה' בעמו, אבל מי שם פה לומר דבר זה שהוא לתועלתו יתברך כביכול וכל שכן להרהר לחייב כביכול לזה הוא יתברך עצמו שפט בצדק, וז"ש אמר הקב"ה עלי לשלם את הבערה שהבערתי דקושטא הוא דהשינוי לתועלתי שהם בני בני בחוני והשליחות קיים, ובכן עלי לשלם את הבערה שהבערתי דמלך בעל כורחיה מותיב ביה כחצר, ומייתי קרא (איכה ד' י"א) כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון דהיינו כמשז"ל (איכ"ר ד' ט"ו) ששפך חמתו על עצים ואבנים ונתקיימו ישראל, והוא רצונו יתברך באהבתו וחמלתו והשליחות קיים ולכך אמר אני עתיד לבנותה וכו'.

אתאן לרישא בראשית מאמר להבין דעת קדושים רב אמי ורב אשי במאי פליגי, וכבר כתבנו משם גדול מהר"ש אלגאזי דבפתיחה הוו פליגי ושניהם לומדים עם הרב כל היום כמש"ל, וצריך לדעת מה היום מיומים דפליגי בהכי, וי"ל דביומא קמא דאתו היה ויכוח זה, וז"ש יתיב רב אמי ורב אסי קמיה ר' יצחק נפחא והש"ס הי"ל רב אמי ורב אסי הוו יתבי קמיה וכו' דהכי רגיל הש"ס למימר, ונקט הכא בסגנון זה לרמוז דזו היתה תחילת ביאה, ולהבין הויכוח הזה וגם המשל שהמשיל ר' יצחק נפחא יש בו מן ההרגש, חדא דמה צורך למשל זה הו"ל לומר להם דעו דאדהכי והכי אנו בטלים ואין צורך למשל. ועוד דלא הי' צ"ל שום דבר כיון שהוא ממלא רצון שניהם והול"ל אימא לכו מילתא דשויא לתרוייכו ותו לא. ואפשר בהקדים מאי דחזיתיה להרב פני יהושע בפתיחה למסכת כתובות אחר הקדמתו שכתב במ"ש פ' במה מדליקין דף ל', רבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מלתא דבדיחותא ובדחי רבנן בסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא, דכמו זר נחשב לפרש דברים כפשטן שהי' אומר להם מילתא דבדיחותא ממש במילי דבדאי, דמלבד שהוא מקצה מהדעת לא יתכן לפי מ"ש שם שאין השכינה שורה לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיח' ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך שמחה של מצוה וכן לדבר הלכה וכו' כי הא דרבה וכו', אלא צריכים אנו לפרש דהאי מילתא דבדיחותא הוא בענין שמחה של מצוה, ואפשר דהיינו בד"ת לחדודי אף שלא כהלכה כמ"ש ורבה לחדודי הוא דבעי, ואח"כ הוה יתיב באימתא ומסיק שמעתא אליבא דהלכתא, או מילי

דבדיחותא היינו מילי דאגדתא שמושכין לבו של אדם זהו תורף דברי הרב פני יהושע. ועל פי זה אפשר לומר דרבי אמי ורבי אסי כלם מודים דבעי דלפתח במילי דבדיחותא בדברי תורה ואח"כ יעסקו בעומק הלכה, אבל פליגי הי ניהו מילי דבדיחותא דמר סבר הוא אגדתא שמושכת לב האדם ומשמחו ומר סבר שמעתא על דרך חידוד חורפא ובקיאות, וזהו השמעתא דלפי מונח הרב מהר"ש אלגאזי היו לומדים כל היום וקמפלגי בתחלה, וכיון דהוה פשוט בעיניו דלהתחלה מיירו נקט שמעתא סתם וכבר היה פשוט אצלם בשמעתא דבעי השתא הוא דרך חידוד חורפא ובקיאות.

וישא משלו לאדם שיש לו שתי נשים וכו' להורות נתן דאלו הנשים טועות מדרך השכל, חדא אטו בעבור שזו תלש"א אזל"א גרי"ש שער לבן או שחור נעשה בעלה בחור או זקן, ושע"רא דגופא לא ניתן כי לאו לפי שניו בי"ן לזקוניו בין לעלומיו, וזה שמסרת את השער לאו בהכי אשתני גופא, ועוד שהיא עושה קרחה ונעשה דוגמא. ומלבד הפשוט שרמז להם דעל ידי המרובים נמצאו קרחין מן התורה עמד בה רמז להם דדרך חידוד שלא כהלכה, מעין דוגמא לנשים הללו שרוצות לכסות האמת ולא עלתה להם אלא לעשות קרחא, כן הלימוד של שוא עוש' קרחה ותהי האמת נעדרת, ורב שאני שהותר לפרקים לעיתים רחוקות להטעות לתלמידים לראות אם נותנים לב על דבר אמת אבל לעשות קבע בכל יום חידוד שאינו כהלכה לא נכון לעשות כן, ואחר זה אמר להם אימא מילתא דשויא לתרוייהו, דבדרוש זה דדרש תצא אש מעצמה וכו' כולל אגדתא וחידוד על דבר אמת.

ועוד אפשר לפרש במ"ש תצא אש מעצמה וכו', במ"ש פ"ק דתעניות (דף ב' ע"א) א"ר יוחנן שלשה מפתחות בידו של הקב"ה וכו', וכתוב בחידושין שהקשא הראב"ד אמאי לא חשיב נמי פורענותם של רשעים דכתיב פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו, ותירץ הראב"ד משום דאשכחן פורענותם של רשעים על ידי שליח דכתיב ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור והא דכתיב פתח ה' אוצרו לכלותם קאמר, ואפשר שאין כלותם אלא על ידי הקב"ה כי אז המשפט יהיה חזק ולפי שאינו תמיד אלא ליום הדין לא חשיב ליה עכ"ל. אתה הראתה לדעת דכשהמשפט הוא על ידי הקב"ה אז הוא כלה ונחרצה לפי שהוא בא במשפט חזק, ועוד אמרו פ' חלק דף צ"ד תניא משמיה דריב"ק פרעה שחירף בעצמו נפרע ממנו הקב"ה בעצמו סנחריב שחירף ע"י שליח וכו', ופירש"י פרעה שחירף בעצמו לא היה ביזוי כל כך ולכך הקב"ה כמו כן נפרע ממנו בעצמו ואינו מתבייש כל כך דאינו דומה מתבייש מן הגדול למתבייש מן הקטן סנחריב שחירף על ידי שליח דהיינו ביזוי יותר אף הקב"ה נפרע ממנו ע"י שליח, ועל פי זה פירש גאון עוזינו הרב פרשת

דרכים דרוש כ"ג כונת המקונן באומרו לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי אשר הוגה ה' ביום חרון אפו ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה פרש רשת לרגלי השיבני אחור נתנני שוממה כל היום דוה נשקד עול פשעי בידו וכו'. כי מברייתא דפ' חלק ומדברי הראב"ד הנזכר למדנו דכשקודשא בריך הוא נפרע על ידי עצמו איכא חדא לטיבותא וחדא לגריעותא, חדא לטיבותא שאינו מתבייש כ"כ דאינו דומה מתבייש מהגדול למתבייש מהקטן וכדברי ריב"ק, וחדא לריעותא שהמשפט חזק וכדברי הראב"ד, וכן כשנפרע ע"י שליח איכא חדא לטיבותא וחדא לגריעותא, חדא לטיבותא שהעונש אינו כל כל חזק, וחדא לריעותא שהוא מתבייש ביותר, ואמרו במדרש מאי דכתיב השיבני אחור אמר ר' יצחק כדבר הנמאס שאדם משליכו מלפניו לאחריו, וזה כונת הפ' דישראל היו מקוננים דתרתי לריעותא הוו בהו שנפרע מהם על ידי שליח ונתביישו ביותר והיה בהם משפט חזק כאלו נפרע מהם הקב"ה בעצמו, וז"ש לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי, כלומר מעולם לא היתה כזאת בשום אומה ולשון, והוא כי ממרום שלח אש בעצמותי ואז"ל פ' חלק שנפרע מהם על ידי שליח מדכתיב שלח אש (לחד לישנא דרש"י דף ד' ע"ש), ואף שנתבישתי ביותר דאין דומה מתבייש מן הגדול למתבייש מן הקטן, ונמצא שהשיבני אחור כדבר הנמאס שאדם משליכו מלפניו לאחוריו ולפיכך לא רצה הקב"ה להכות אותי בעצמו, כל זה הייתי סובל אותו לפי שהייתי אומר דנהי כשמעניש אותי על ידי שליח אני מתבייש ביותר מ"מ האיכא חדא לטיבותא שהעונש אינו משפט חזק, אף כשראיתי העונש ראה ראיתי כאלו נעשה על ידי הקב"ה בעצמו, וז"ש נשקד עול פשעי בידו וכההיא דאמרינן (ב"מ נ"ט ע"א) דאונאת דברים נפרע ע"י עצמו מדכתיב ובידו אנך, וז"ש נשקד עול פשעי כאלו היה בידו ממש דהיינו משפט חזק שהרי ישתרגו עלו על צואריו וכו', עכ"ל הרב פרשת דרכים ז"ל.

ואני ברגליו אעבורה לפרש בזה מאמרינו דאתאן עליה כי תצא אש מעצמה וכו', דקשיא ליה כפל הכתוב דאמר שלם ישלם המבעיר את הבערה דהו"ל לומר ישלם המבעיר ותו לא, ומשו"ה דריש כי תצא אש מעצמה שלפי האמת ממרום שלח אש על ידי שליח, והיינו תצא אש מעצמה כלומר שלא על ידי הקב"ה, שלם ישלם המבעיר את הבערה, אמר הקב"ה עלי לשלם את הבערה שהבערתי כלומר שהיה משפט חזק כאלו אני המבעיר על דרך שאמר הכתוב נשקד עול פשעי בידו כאמור, ולקו בשתים שהיה על ידי שליח והיו לשמה ולבזיון, ועוד שהיה המשפט חזק כאלו אני עשיתי, וזהו כפל שלם ישלם שישלם הזלזול עם המשפט חזק, וז"ש שלם ישלם המבעיר כאלו היו שתים

המבעיר את הבערה אני הצתי אש בציון שנאמר ויצת אש בציון שהיה משפט חזק כאלו היה על ידי וקורא אני ויצת אש בציון שהיה בחוזק ותאכל יסודותיה, ואני עתיד לבנותה באש וכו' שיהיה על ידי וזהו כבוד גדול ותהיה ברום המעלות ולכבוד אהיה בתוכה שאשלם בכפלים.

ודרך זו אלך עלי בא"ר מאמרם ז"ל פ"ק דקדושין (דף ל"א ע"ב) אמר ר' אבהו כגון אבימי ברי קיים מצות כיבוד חמשה בני סמכי הו"ל לאבימי בחיי אביו וכי אתא רבי אבהו קרי אבבא רהיט ואזיל ופתח ליה ואמר אין אין עד דמטי התם יומא חד אמר ליה אשקיין מיא אדאייתי ליה נמנם גחין קאי עליה עד דאתער אסתייעא מילתא ודרש אבימי מזמור לאסף. ופירש רש"י אסתייעא מילתא בעודו גחין לפניו שהבין במדרש מזמור אחד שבספר תילים שלא היה מבין בו קודם לכן לדורשו, וי"מ שמקרא זה לבדו דרש מזמור לאסף אלהים באו גויים בנחלתך קינה לאסף מיבעי ליה, ודרש כך שאמר אסף שיר על שכילה הקב"ה חמתו בעצים ואבנים שבביתו ומתוך כך הותיר פליטה בישראל שאלמלא כך לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט, וכן הוא כילה ה' חמתו ויצת אש בציון עכ"ל. וכאשר ירדוף הקור"א ירגיש אדם מה ענין מזמור לאסף למה שהיה זהיר בכבוד אב ואם, דאי לא תימא הכי כמו זר נחשב דאותה שעה אתרמי ליה לחשוב במזמור לאסף דפשט הדברים מעין שהוא על דרך מאי דאמרן בעלמא ראה מעשה ונזכר הלכה, ועם האמור אפשר לומר דאבימי הן קדם קדמתה הוקשה לו מזמור לאסף קינה מיבעי ליה ולא מצא ישוב לזה, והן עתה דאביו נמנם וגחין קאי עליה חשב מחשבות אם כשרון המעשה אשר הוא עושה במצות כיבוד דעל ידי שהיה מקיימה בעצמו דוקא איכא תרתי לטיבותא, אחד שהיה יותר כבוד לאביו להיותו מתכבד בשמשו יותר משאם ישמשו לו בניו, ועוד כי כאשר הוא עצמו מכבדו ושרת אותו היה השירות בתכלית השלימות יותר ויותר ממה שנעשה על ידי בניו, כגון דבעוד כי הולך הוא לפתוח הוה אמר אין אין עד דמטי לפתחא וגם השתא דאמר אשקיין מיא ונמנם איהו גחין וקאי עליה, ואם היה אחד מבניו אפשר דלא יזהר בדקדוקים הללו, כי כשהדבר נעשה על ידי הגדול הוא כבוד דמצינו גדול ששמש וגם השירות הוא כהוגן מיוסד על אדני הדקדוק, ומתוך מחשבה זו עינו רא"ה בשל אחרים דכל קבל דנא אף העונש יהיה על ידי הגדול יהיה עונש חזק, והבין שעל ידי שנענשו ישראל עונש חזק כדכתיב ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה שהעונש היה חזק כאלו היה על ידו יתברך על כן היה תקומה לישראל דשפך חמתו על עצים ואבנים וכדכתיב ברישיה דקרא כילה ה' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון, ונמצא דהיותו משפט חזק כאלו היה על ידו דכשהמשפט על ידו הוא חזק דומה למה

שמכבד הוא אביו בעצמו שהוא כבוד בשלם שבפנים, בזה הרוחנו ששפך חמתו וניצולו ישראל, ועוד שלעתיד לבא שלם ישלם להיות בנין ציון על ידו כביכול ויהיה בתכלית השלימות וכבוד גדול מאד מאד ותכף שמח דז"ש מזמור לאסף דאסף היה במחשבה זו ואמר מזמור וכמו שפירש"י, ועוד דשלם ישלם על ידו ויהיה דבר מופלא וכבוד גדול, ונמצא דשפיר מתיחסת דרשה זו לענין מה שהוא היה נוהג כבוד אב ואם כדאמרן.

ויתבאר בזה מאמרם ז"ל בתנחומא פ' נצבים, אמר חזקיה בנו של ר' חייא למה נסמכה פרשה זו לפ' קללות לפי ששמעו ישראל ק' קללות וכו' חוץ ממ"ט שנאמרו בתורת כהנים מיד הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלה מיד קרא אותן משה והיה מפייסן וכו' וכך אמר להם משה לישראל אע"פ שהיסורין הללו באין עליכם יש לכם עמידה לכך נאמר אתם נצבים היום כלכם עכ"ל. ונקדים מ"ש הרדב"ז בתשובותיו סי' תש"ס וז"ל שאלת ממני למה לא נכתבה נחמה בקללות של תבא כמו בקללות של בחוקותי תשובה שאלה זו וכו', ומה שנראה לי לתרץ כי אין צריך בפרשת תבא לפי שנחמתם בצידם שאין פסוק ופסוק שלא נזכר בו שם ההויה המורה על הרחמים להודיע שתמיד היא ברחמים על דרך ימחץ וידיו תרפינה ואין לך נחמה גדולה מזו, עוד יש לתרץ כי פרשת אתם נצבים קשורה למעלה עם פרשת תבא והרי היא בכלל הברית והכי משמע לעוברך בברית ה' אלהיך והרי יש בסופה נחמות דכתיב והיה כי יבואו עליך ושבת וכו' ושב ה' אלהיך וכו' עד סוף הפרשה כולה נחמה והרי זה נכון עכ"ל.

ולפום ריהטא יש להשיב על הר' ז"ל דמה שתירץ ראשונה דתוכחות תבא כלהו נחמתא נינהו כי כן בכל פסוק כתוב שם המיוחד, ק"ק דאדרבא יש לומר על דרך שאמרו רז"ל על פסוק וה' המטיר על סדום דהרשעים מהפכים מדת רחמים למדת הדין, והכי נמי אימא כי גדלה חמת ה' ובאו לידי מדה זו שנהפך מדת רחמים למדת הדין ח"ו, וכן ראיתי בפסיקתא זוטרתא פ' תבא שכתוב וז"ל, ידבק ה' בך ה' ולא אמר אלהים כי הרשעים הופכים מדת רחמים למדת הדין כמו ויאמר ה' אמחה את האדם עכ"ל. הרי מפורש בפסיקתא הפך דברי הרב ז"ל, ואם דרך דרש שפר קדמיה דהרב לומר להפך הו"ל לפחות להזכיר הפסיקתא, ומה שתירץ עוד הרב דפרשת נצבים קשורה למעלה וכו' משמע מדבריו דפ' תבא ופ' נצבים נאמרו במעמד אחד בלי הפסק, וק"ק דמהכתובים מוכח להפך דבסוף תבא בסיום התוכחות כתיב אלה דברי הברית וכו' ואח"כ כתיב ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם אתם ראיתם וכו' והוא סיום פ' תבא, וזה מורה דאחר התוכחות הלכו ישראל מאצלו ואחרי כן קראם כמ"ש ויקרא משה את כל ישראל וכו', והיא קריאה חדשה ומעמד אחד אחר התוכחות. ודרך דרש נבא לפרש מאמר תנחומא

הנז', כי הנה ידענו מרז"ל ומיסוד הרב פרשת דרכים דכשהמשפט הוא על ידי ה' הוא משפט חזק וכיליון חרוץ, ואפשר דהיינו טעמא דכששמעו ישראל התוכחות של תבא הוריקו פניהם ואמר מי יוכל לעמוד באלה, דכיון דבתוכחות הללו כתוב שם המיוחד ידבק ה' יככה ה' וכיוצא הוריקו פניהם דמשמע מזה שהמשפט הוא על ידי ה' וכשהוא על ידו הוא משפט חזק כלה ונחרצה כמ"ש הראב"ד, והעד על זה שלא אמר נחמה בתוכחות אלה דכיון שהוא כליון חרוץ אין מנחם, ופחד זה נכנס בלב ישראל וטעמן ונימוקן עמם והיה מפייסן משה לומר שאינו כליון חרוץ אלא אתם נצבים, דאף אם יבואו התוכחות יש לכם עמידה ומזה תדעי שמה שכתוב שם הויה אינו לרעה שיהיה משפט חזק ויתהפך מדת רחמים למדת הדין ח"ו, רק הא דכתיבי בשם הויה היינו לומר שירחם עליכם במדת רחמים רחום בדין שתוכלו להתקיים, וז"ש אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם.

נמשך לזה נבא לבאר מאמרם ז"ל בילקוט סדר היום, אלה הדברים אשר דיבר משה זש"ה אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים וכתוב א' אומר ולמוכיחים ינעם, אלא כל מי שיודע שחבירו רשע ומחניף לו ומלא עונות ואומר לו צדיק אתה ראוי שיבא עליו כל הקללות שבתורה, יקבוהו לשון קללה, אבל מי שהוא מוכיח חבירו שיחזוק בו נוטל ברכות שנאמר ולמוכיחים ינעם, ואותו המתווכח אם קבל עליו וחוזר בו אף הוא מקבל ברכות שנאמר ועליהם תבא ברכת טוב, עליו תבא ברכת טוב אין כתיב כאן אלא ועליהם, המוכיח והמתווכח, לכך הוכיח משה את דורו ומפני שקבלו ממנו קבלו ברכות שנאמר ה' אלהיכם הרבה אתכם וכו' עכ"ל. ויש לדקדק במ"ש וכתוב אומר למוכיחים ינעם אלא וכו' דמאי קשיא ליה בכתוב שבא לתרץ. ותו [יש] לדקדק לשון דברישא אמר ראוי שיבא עליו כל הקללות ובסיפא אמר נוטל ברכות, והול"ל ראוי שיבא עליו ברכות. ותו מה שסיים עליו תבא ברכת טוב אין כתיב כאן אינו מובן דהא קאי גבי מוכיחים רבים ומוכרח לומר ועליהם לשון רבים, ואיך קאמר דהול"ל עליו ואפשר לפרש דקשיא ליה כי הכתוב החמיר באומר לרשע צדיק אתה ואמר יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים ובמוכיחים אמר תבא ברכת טוב לבד הברכה אחת היא למוכיחים רבים, ומסורת בידינו מרובה מדה טובה ממדת פורענות, ואם באומר לרשע וכו' אמר יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים, לענין הטובה הול"ל יברכוהו עמים יכבדוהו גוים. ותו קשיא ליה דנקט אומר לרשע בלשון יחיד ולמוכיחים לשון רבים, ואם הכונה לכל א' מהמוכיחים הול"ל ועליו תבא ברכת טוב ואז היה מגלה שרצונו לכל א' מהמוכיחים שנטפלו עם רשע א', ואשמועינן רבותא דאף דבין הרבה מוכיחים עשו תוכחה אחת כל אחד נוטל חלקו משלם.

לכן פירש בעל המאמר דלא כמו שעלתה על דעתנו, דודאי יש יתרון הכשר לענין הטובה ומדה טובה מרובה ותריץ קרא הכי, כל מי שיודע שחבירו רשע וכו' ראוי שיבא עליו כל הקללות, ראוי דייקא, ומיהו לא נתקלל מפי רוח הקדש רק אמר שיקבוהו ויזעמוהו ועד שאין מקללין אותו אינו מקולל, והיינו על דרך שפירש הרב פרשת דרכים משז"ל ובוזי יקלו מאחרים, דאין הקב"ה מקללם דאז היה המשפט חזק כמ"ש הראב"ד אלא יקלו מאחרים עש"ב, והכא נמי אמר יקבוהו עמים דזה משפטו ובוזי יקלו מאחרים, אבל למוכיחים ינעם לכל אחד מהמוכיחים אף שלא קבל הרשע נוטל ברכות שכבר הברכות הם בחזקתו והוא נוטלם, ואם המתווכח קבל אז ועליהם בין למוכיח בין למי שקבל תבא ברכת טוב, אין טוב אלא תורה כמ"ש בפסיקתא בסדר היום על פסוק זה עצמו, וכיון שנוטל הברכות האמורות בתורה דהיינו ברכת טוב הרי כתוב בתורה שיתברך מה' עצמו כביכול יצו ה' אתך את הברכה יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וכהנה רבות, וכשם שהעונש על ידו יתברך חזק כך לענין הברכה הטוב אשר ייטיב ה' הוא טובה שלימה כפולה ומכופלת והרי יש כמה תוספת לענין הטובה כמבואר, ודייק מאומרו ועליהם שגם המתווכח מתברך דהול"ל ועליו דקאי אכל מוכיח כמש"ל, וכך אמר משה רבינו לישראל שקבלו תוכחתו יוסף ה' עליכם וכו', שכביכול הוא עצמו יוסף ויברך אתכם הוא עצמו שאז הטובה שלימה כמדובר.

ועוד אמרו בילקוט אלה הדברים אין דברים אלא דברי תוכחה דבר אחר אל כל ישראל מלמד שהיו כלם בעלי תוכחה ויכולים לעמוד בתוכחה. וראיתי להרב פנים מאירות בספרו כתנות אור הנדפס מחדש בסדר היום שהביא מדרש זה וכתב לישבו ע"פ מאי דאיתא בסוף פ' הבא על יבמתו (דף ס"ה ע"ב) א"ר אילעאי משום ר' אלעזר בן שמוע כשם שמצוה לאדם לומר דבר הנשמע כך מצוה לאדם שלא לומר דבר שלא נשמע, וכתב מהרש"א בחידושי אגדות דבר הנשמע וכו' פירש"י דכתיב הוכח תוכיח להוכיח למי שמקבל ממנו מלשון כפול דריש ליה ובעלמא דרשינן מניה הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים, הרי שיש שני לימודים בפסוק הוכח תוכיח, או שבא ללמוד שלא להוכיח למי שאינו מקבל תוכחה, או להוכיח אפי' ק' פעמים, ובזה יתבאר דברי המדרש שאמר אלה הדברים אין דברים אלא דברי תוכחה, וקשה למה משה לא הוכיח אותם אלא סמוך למיתתו ולא מקודם, וע"כ צריך לומר כפירש"י שלא יהיה מוכיח וחוזר ומוכיח וע"כ לא דריש הוכח תוכיח אפי' ק' פעמים וא"כ אתי ללמוד דאין מוכיחין אלא למי שמקבל תוכחה, וא"כ אל כל ישראל שהיו יכולין לעמוד בתוכחה דאל"כ היה אסור להוכיח, אבל מאד תמוהים לי דברי מהרש"א שכתב על פירש"י מלשון כפול דריש ליה ובעלמא

דרשינן מיניה הוכח תוכיח אפי' ק' פעמים מזה משמע שבא לפרוך על פירש"י, ואגב חורפיה לא דק דהא פי' אלו מציאות (דף ל"א) איתא א"ל ההוא מרבנן לרבא ואימא הוכח חדא זימנא תוכיח תרי זימני א"ל הוכח אפי' ק' פעמים משמע תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד תלמיד לרב מנין ת"ל תוכיח מכל מקום, וכן דרשינן בהשב תשיבם וכו' כי מהוכיח לבד משמע אף ק' פעמים א"כ תוכיח אתי ללמוד דאין מוכיחין אלא למי שמקבל תוכחה, אלא ק' מאי פריך תוכיח למה לי לימא תוכיח ללמוד אין מוכיחין אלא למי שמקבל תוכחה, עכ"ל הרב כתנות אור.

ואני בעוניי אומר כי המונח שהניח הרב מהרש"א אעיקרא בדברי רש"י שכתב לומר דבר הנשמע דכתיב הוכיח תוכיח להוכיח מי שמקבל הימנו, שכונתו דמה כפל דריש וגריר אבתריה הרב פנים מאירות לא כן אנכי עמדי דדברי רש"י פשוטים לפרש אומר מצוה על האדם לומר דבר הנשמע, ופירש מה מצוה זו ומהו דבר הנשמע אבל לא עלתה על דעתו לדורשו מן הכפל רק מסברא קאמר רבי אלעזר בן שמוע ורבי אבא שהוא רב כמ"ש הרב הרמ"ע באלפסי זוטא, כי שם קאמר חובה ויליף מאל תוכח לץ, ובהכי לק"מ מה שהקשה הרב הנז' בסוף דבריו, דמאי פריך תוכיח למה לי לימא תוכיח ללמוד דלא יוכיח אלא למקבל דאעיקרא דבר זה מסברא ולא צריך קרא. ותו דאם נפשך לומר דבעי קרא מצינן לדורשו מדכתיב הוכח תוכיח את עמיתך, ומאומרו את עמיתך דקרי ביה עם שאתך כדאמרינן בעלמא נדרוש מיניה עם שאתך במצות דמקבל תוכחה, ושפיר פריך הש"ס תוכיח למה לי דאייתר קרא לדרשא דדריש.

ואשר תמה על מהרש"א וכתב דדבריו תמוהים מאד, ואגב חורפיה לא דק שכתב דדרשינן בעלמא הוכיח אפי' ק' פעמים וסוגית מציעא מכרזת ואומרת דמהוכח לבד משמע אפי' ק' פעמים, לישרי לן מר כי הוא ניהו לא זכר מאי דאמרינן בערכין דף ט"ז ע"ב הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחנו ת"ל תוכיח מכל מקום, והוא ברייתא בת"כ פ' קדושים ומנין שאם הוכחתו ד' וה' פעמים חזור והוכיח ת"ל הוכח תוכיח, הרי דפשט סוגיית ערכין ובריייתא דת"כ מוכחי דמהוכח הוה מצינו למימר דאין חובה לחזור ולהוכיח ואתא תוכיח ללמד שיחזור ויוכיח, ואפשר שהרב מהרש"א כיון לסוגיית ערכין, ואם נפשך לומר א"כ צא ופרנס לי סוגית מציעא דמפורשת דמהוכח משמע אפי' ק' פעמים, לך נאה ראה כי קדמו שרים הסמ"ג והרמב"ן והגמי"י והר"ן והרב הנמוקי וגם האחרונים יחד כלם שקלו וטרו בזה ואין כאן מקום לעמוד בזה, והרב הנז' לא זכר כלל מכל זה, והרב קרבן אהרן שפירש בברייתא דת"כ דמהוכח דריש אין דבריו מחווירין וכל

ישר הולך בעיניו יראה דאתיא כסוגית ערכין, ואם כתב כן מכח סוגיית מציעא לא זכר דברי הראשונים ומ"מ גם מהרש"א קיצר בדבריו.

ולנו בעניותנו אפשר לפרש המאמר הנז' במ"ש הרב הנמקי שם סוף פי' הבא על יבמתו וז"ל, דבר הנשמע למי שמקבל מצוה דכתיב הוכח תוכיח אפי' ק' פעמים אבל למי שאינו מקבל מצוה וחובה שלא להוכיחו, והקשו ז"ל מהא דאמרינן במס' ערכין שחייב להוכיח עד שיכנו או יקללנו, התם ביחיד אבל לרבים לא, והא דאמרינן בשבת (דף נ"ה ע"א) לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא ואמר לא מקבלי מינאי ואמרינן אפי' הכי לוכחינהו מר, התם הוא שלא הוכיחם כלל אלא שהיה מכיר בהם שלא ישמעו ומשום דאולי ישמעו או שלא יהיה להם פתחון פה היה חייב להם להוכיח לפחות פעם אחת עכ"ל. והנה אמרו בפסיקתא אלה לשון קשה הדברים קשה אל כל ישראל מלמד שהיה מדבר וקולו היה מהלך בכל מחנה ישראל, ועל דברי הרב הנמקי הנז' לכאורה קשה ממ"ש בתנחומא פ' תזריע אמרו רבש"ע אם גלוי וידוע לפניך לפניהם מי גלוי והיה להם למחות ולהתבזות על קדושת שמך ולסבול הכאות מישראל כמו שהיו הנביאים סובלים מישראל וכו' דכתיב (ישעי' נ' ו') גוי נתתי למכים וכו' ע"ש, הרי מוכח דגם לרבים צריך עד קללה עד הכאה.

וצריך לומר דסבר הרב הנמקי דמקרא דכתיב גוי נתתי למכים אין ראיה דהיה על נבואתם במלאכות ה' אבל לצאת ידי חובתם די לגלות דעתם לבד, וסבר דאין ללמוד מתנחומא כיון דאגדה זו עצמה היא בתלמודין בשבת ולא הזכירו מזה כתלמודא דידן נקטינן, ומה גם דאמרו בירושלמי פ"ב דפאה אין למדין הלכה מפי מדרש, ועל פי זה יש לפרש המאמר הנז' אלה הדברים אין דברים אלא דברי תוכחה, והיינו דאלה קשה והדברים קשה ולא היה במלאכות ה' רק אשר דיבר משה מפי עצמו אמרן, והשתא יקשה דלצבור אין לבא עליהם בחזקת היד אף שעדין עושין העבירה ולא פירשו אפ"ה מצוה לומר להם פעם אחת לגלות דעתם ושלא יהיה להם פתחון פה כמ"ש הרב הנמקי, ואלו הכא משה רבינו בא בחוזק יד לדבר אליהם בקושי על קושי, ועוד שהיה על חטאות הצבור שכבר עברו ובכי הא בצבור אפשר דאין לדבר כלל, דאם כשעדין עבירה בידם אין צריך אלא בדברים אכי"ן ורכין מינה דבשכבר עברו והוה מה דהוה אין לדבר כלל, לזה אמר אל כל ישראל שהיו כלם בעלי תוכחה ויכולים לעמוד בתוכחה וכלם אוהבים התוכחות, ועל כן משה רבינו גדול הרועה יודע ומכיר צאנו צאן קדשים שהם מקבלים ורוצים בתוכחות.

ומכלל דברנו הראת לדעת דהא דפירש"י דהוכיחן סמוך למיתתו כדי שלא יהיה מוכיח וחוזר ומוכיחם, ובנה על זה מצודי' הרב כתנות אור שזה הפך מ"ש הוכח תוכיח אפילו ק' פעמים, וישב ודרש המאמר הנז' כמש"ל, בשמו לבבי לא כן יחשוב דודאי אין זה חולק להלכה רווחת שיוכיחנו ויחזור ויוכיחנו ואין זה ענין לזה כלל, דהא דאמרינן שיחזור ויוכיח היינו שהוכיחו ועדין לא פי' צריך להוכיחו עוד טומאתו בו עד שיפרוש, אבל לחזור ולהוכיח על מה שכבר עבר ומאי דהוה הוה בכי האי גונא אין להוכיחו כי אם סמוך למיתתו דבמה שכבר עבר לא נפקא מינה ואין להוכיחו על אשר כבר עשהו הרבה פעמים אלא יסמוך למיתתו והוא חילוק ברור, ואחר זמן רב בא לידי ס' אמרי נועם וראיתי שעמד בזה וחילק כמו שאמרתי בעניותי, דההיא דהוכח אפי' ק' פעמים היינו להוכיח עד שיפרוש וכאשר קבל התוכחת מתברך, אשרי עין רואה ואזן שומעת תוכחת **חיים**.

ואתחנן

פרשת ואתחנן בס"ד

בילקוט נחמו נחמו עמי (ישעי' מ' א') נחמוה חיים נחמוה מתים נחמוה עליונים נחמוה תחתונים נחמוה בעולם הזה נחמוה בעולם הבא:

אם תבעיון בעיו ספיקא קמי שמיא מכדי הא איכא כמה שני דפריש גלה כבוד מישראל ויצא מן בת ציון כל הדרה שעריה שוממים בכי רמו. אנוחי מנחינן נאנחים ונאנקים והנם דמעת העשוקים על הזועות ועל הזיקים ישבו לארץ ידמו. והנה מחלאה צר"י אלפים תמידים ומוספים והיו העטופים עוגת רצפים ובעלי אגרופים ברוח אפך נערמו. למתי יהי' ההו"ד הזה כולי נחמא צופים אמרו וישמחו כל ח"וזי קבלו וקיימו ואולם דנא פתגם נקנית במסירה הן קצ"ף אשר מצאנו אות לטובה ישוב ירחמנו וזה צע"ר השמים על דבר אשר לא קדמו. פוק חזי זקנים משער ראו שועל יוצא אב"ל יפצה פיהם וקמצערי רבנן על כן המו. ומתוכם כעין החשמל כשהוא שוח"ק אומר זאת נחמתי בעניי גם אתם הרי ישראל נחמו נחמו.

כמו שאמרו סוף מכות וכבר היה רבן גמליאל וראב"ע ור' יהושע ור' עקיבא וכו' שוב פעם אחת היו עולין לירושלים כיון שהגיעו להר צופים קרעו בגדיהם כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שהיה יוצא מבית קה"ק התחילו הם בוכים ור' עקיבא משחק א"ל מפני מה אתה משחק א"ל מפני מה אתה בוכה א"ל מקום שכתוב בו והזר הקרב יומת עכשיו נתקיים בו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו ולא נבכה א"ל לכך אני משחק דכתיב

ואעידה עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה והלא אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה כנבואתו של אוריה באוריה כתיב לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער בזכריה כתיב עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתירא שמא לא תתקיים נבואתו של זכריה עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת ובלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו עקיבא נחמתנו עכ"ל. וכתבו התוספות והרמ"ה דנבואתו של אוריהו נרמזה בירמיה סי' כ"ו כשהכהנים והנביאים אמרו דמשפט מות לירמיהו כי נבא על הרעה, ושם נאמר מיכה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו מלך יהודה וכו' כה אמר ה' צבאות ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער ההמת המיתוהו חזקיהו וכו', וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריהו בן שמעיהו מקרית היערים וינבא על העיר הזאת ועל הארץ הזאת ככל דברי ירמיהו ויכהו בחרב וכו'.

ומהר"י פינטו דקדק דהו"ל להעיד למיכה שנבואתו מפורשת. וע"ק לתוס' דמנ"ל דאוריה נתנבא כמיכה והרי ככל דברי ירמיהו כתיב. ותו ר' עקיבא דאמר הייתי מתירא שמא לא תתקיים נבואת זכריה למה נסתפק בזה. ועוד למה הוצרכו עדים והרי מיכה שאמר ציון שדה וכו' ניבא לטובה נכון יהיה הר בית ה' וכו', וירמיה עצמו שאמר על הר ציון ששמם סיים אתה ה' לעולם תשב. ופירש הרב ז"ל שר' עקיבא נסתפק שמא נבואת זכריה היה בחרבן בית ראשון ומתנבא על בנין בית שני ולכן לא נקט מה שנתנבא מיכה לפי שנתקיימה בחרבן בית ראשון, אף נבואת אוריה לא נצרכא אלא לבית שני שלחרבן בית ראשון כבר נתנבא מיכה נבואה זו, וז"ש ר"ע עד שלא נתקיימה נבואת אוריה בחרבן שני הייתי אומר שלא תתקיים נבואת זכריה בבית שלישי כי נבואת זכריה היתה מתקיימת בבית שני כמו שנבואת אוריה היתה בחרבן הראשון, ועתה שראיתי נבואת אוריה בבית שני לאחר החרבן יש תקוה בנבואת זכריה שתתקיים בזה החרבן כי שני עדים תלויים זה בזה, ומה שלא נסתפק בנבואת מיכה שתהי' בחרבן שני כי אם בנבואת אוריהו, היינו דאמרו פ' הנחנקין (דף פ"ט ע"א) סגנון א' עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד, והוא כונת הכתוב וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריהו שהם דברי הרשעים, והכונה היה מתנבא במיכה גם התנבא בירמיהו והרגו לאוריהו שחשדוהו לנביא השקר שאמר בסגנון אחד כמיכה, וכן בקשו להרוג ירמיהו שאמר בסגנון אחד כאוריה ושקר הוא, ור"ע היה מפקפק שלא נתקיימה נבואת אוריה לחרבן ראשון דכבר ניבא מיכה ולמה נתנבאו בסגנון אחד, והשתא שנתקיימה נבואת

אוריה בזה החרבן ניחא דאף שנתנבאו שניהם בסגנון א' כל א' נתנבא על זמן אחד, זה על חרבן ראשון וזה על חרבן שני ואין כאן ב' נביאים בסגנון א', וכשראה ר' עקיבא שנתקיימה נבואת אוריה בבית שני בודאי שגם נבואת זכריה תתקיים, זהו תורף דברי הרב ז"ל ונאים הדברים למי שאמרן, ועוד האריך הלא בספרתו יעויין שם באורך.

ולפי דרך הרב אפשר לדקדק מאמר רבן גמליאל ודעמיה שאמרו מקום שכתוב בו והזר הקרב יומת ועכשיו שועלים הלכו בו, דלכאורה יפלא דמשמע דלא על גוף החרבן מעלין את המדומע דזו אבלות ישנה, אך עתה כי עיניהם הרואות שועל יוצא עגמה נפשם חרדה ילבשו מקום שכתוב בו והזר הקרב וכו', והלא ירמיה קדים אמרה על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו ואם נתקיים בחרבן בית ראשון א"כ אין כל חדש, ואם לא נתקיים בראשון א"כ נבואת ירמיה מתקיימת עתה ומה חידוש ראו יתר על שאמדוהו. ותו תיבת ועכשיו שאמרו נראין מיותרת. אבל לפי דרך הרב ז"ל נאמר דגם ר"ג ודעמיה על מבוכה זו ישבו, כי בחרבן בית ראשון היו נבואות לרעה ונחמות לטובה ונתקיימו ברם בחרבן שני פסקה נבואה אין עוד נביא ואנחנו לא נדע לא לרעה ולא לטובה, וזאת היתה להם לבכות כי עתה ראו שמתקיימת נבואת ירמיה גם בחרבן שני, ועל זאת נצטערו שחשבו שנבואת ירמיה לחרבן ראשון דוקא, וז"ש ועכשיו שועלים הלכו בו כלומר עכשיו בחרבן שני שועלים הלכו בו והרי נבואת ירמיה לחרבן הא' היתה ואתא לנחומיה ר' עקיבא כמו שפירש הרב הנזכר.

ואפשר לומר לפי דברי הרב ז"ל שזה כונת הפסוק במיכה סי' ד' לכן בגללכם ציון שדה תחרש וכו' והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים וכו', כי הנה נבואת מיכה היתה לחרבן הראשון כמ"ש הרב הנז' ומ"מ רמז הכתוב שנבואה זו תתקיים אח"כ בבית שני גם כן, ומזה ישכיל אנוש אות לטובה שיבנה בעה"י בית שלישי, וז"ש והי' באחרית הימים אין והיה אלא לשון שמחה שענין זה דציון שדה וכו' יש בו שמחה כי הוא אות לטובה אשר יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים וכו', דהגם דנבואתו לחרבן בית ראשון רמז לשני, וז"ש באחרית הימים לבנין שלישי. ובזה אפשר לפרש כונת פסוקי ההפטרת נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקתה ביד ה' כפלים בכל חטאתיה, ואיכא למידק כפל נחמו נחמו. ועוד מהו וקראו אליה מה היא קריאה זו. ועוד הני תלת כי צריכין ביאור. וכבר קדמו המפרשים ופירשו נחמו עמי חרבן בית ראשון נחמו על חרבן בית שני, ולפי דרכנו אפשר לומר דהכי פירשו נחמו נחמו גם את הראשון גם את השני עמי יאמר אלהיכם, דאתם לגיון של מלך עמי ונחלתי כמ"ש ולאמר לציון עמי אתה, וא"כ אין עוד עליכם

שעבוד מלכיות דמי שם פה לשעבד עמו יתברך, דברו על לב ירושלים הנחלאה והנאלאה אשר שחה לעפר כמ"ש וירושלים לעיים, וקראו אליה כלומר קרא מקרא ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו דתלה זה בזה, וכשנתקיימה נבואת אוריה בידוע דנבואת זכריה מתקיימת עוד ישבו זקנים וזקנות בירושלים ורחובות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחובותיה, וז"ש כי מלאה צבאה משמח ציון בבניה וצבאותיה, והדר מפרש כי נרצה עונה על גלות בבל כי כמו רגע ע' שנה נרצה עונה, ועל גלותנו הארוך כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה.

ובאופן אחר אפשר כמ"ש בגיטין דף מ"ח, הנזיקין שמין להם בעדית ובעל חוב בבינונית, ואמרו שם דף מ"ט מפני מה אמרו בעל חוב בבינונית כדי שלא יראה אדם לחבירו שדה נאה דירה נאה ויאמר אקפוץ ואלונו כדי שאגבנו בחובי, וזה ירמוז הכתוב פ' בחוקתי והשימותי את מקדשכם וכו' והשימותי אני את הארץ וכו', דחטאות האדם הן כמו חובות על דרך אותה ששנינו והרוצה ללות יבא וילוה וכן מתרגמינן חטאת חובה, וכפ"ז בפרו"ע פרעו"ת בישראל יש צד לומר דהקב"ה יפרע בבינונית דקי"ל בע"ח בבינונית והחטאים הם חובות, אבל לצד עילאה לא שייך זה דליתא טעמא כדי שלא יראה אדם וכו' ומוקמינן ליה אדין תורה דבעל חוב בעדית, וז"ש והשימותי את מקדשכם דהוא עדית כי גדול כבוד הבית לעין כל, וכי תימא זה אשר לא כדת דקי"ל בעל חוב בבינונית, לז"א והשמותי אני את הארץ, אני דייקא, דלגבי דידי לא שייך טעמא וגובה אני מעדית, ועוד כי הא אמנם זה בית אלהים עדי עדיים, מ"מ לגבי ישראל עצמם הוא נקרא בינונית כי ישראל הם עדית ובית המקדש בינונית וירושלים זבורית, וזהו שסיים שם ואתכם אזרה בגוים, כלומר לפי האמת גם המקדש הוא בינונית לגבי ישראל ועל ידי זה תהיה פליטה ואתכם אזרה בגוים, וז"ש דברו על לב ירושלים דהיינו בית המקדש, כי לב הוא עקרו ותוקפו של דבר כמו שפירש"י בפ' קפאו תהומות בלב ים הכונה נחמו נחמו עמי שלא העברתי עליהם הדרך, ואשר יש בדעתם שהחרבתי הבית המקדש והוא עדית ודינא הוא בע"ח בבינונית, דברו על לב ירושלים שהוא המקדש כי אינו עדית לגבי ישראל והמקדש הוא בינונית וישראל עדית, ועל ידי חרבן הבית היה להם תקומה כי מלאה צבאה דתתמלי מעם גלותא כמו שתרגם יונתן, ותו דהגם דנימא דהוא עדית הא קי"ל הנזיקין בעדית והם השחיתו תעבו והגדילו עונות הן הן המזיקין בשמים ובארץ, וז"ש כי נרצה עונה כי עוו פשעו והם מזיקין ודינם בעדית, ועוד כי לקחה מיד ה' ולגבי דידי לא שייך טעם שאמרו כדי שלא יראה אדם וכו' ולגבי שמיא גם החובות בעדית וכדאמרן.

ועוד אפשר לומר ונבין מאמרינו נחמוה חיים נחמוה מתים נחמוה עליונים נחמוה תחתונים, במ"ש הרב זרע בירך ח"ב פ' מסעי נותן טעם למה שלמו נפשות ונכסים, במ"ש האר"י זצ"ל פוקד עו"ן אבות על בנים, דוקא עון אבל חטאת איש בחטאו ימות, והיינו שהיו בכח אביהם, וכיון שחטאו עם אביהם וחזרו וחטאו הו"ל מועד דקי"ל כרבי דבתרי זימני הוי חזקה ודינו להשתלם מן העליה והוא מזיד עון, ומה שחטאו הן עצמם הוי דין תם ונפרע מגופו, וז"ש כי בחטאנו ובעונות אבותנו ירושלים ועמ"ך לחרפה וכו' ע"ש באורך. והשתא כדי שלא תאמר ירושלים דעשיתי שלא כדין אמר ה' נחמו נחמו, והיינו נחמוה חיים נחמוה מתים, רמז להם שהטעם שגבה גופות ונכסים היינו מטעם חיים ומתים בחטאם ועונות אבותם, ואם נפשך לומר שגבה עדית והדין הוא בעל חוב בבינונית, לזה רמז נחמוה עליונים ותחתונים כלומר דטעם שגובה בינונית שלא יראה אדם לחבירו שדה נאה וכו' לא שייך בעליונים ומוקמינן אדינא ליפרע מעדית, וגם נחמוה תחתונים דגם בתחתונים הנזיקין עדית והן בעון מזיק בקדשי שמים ובארץ. עתה נבאר הכתוב דברו על לב ירושלים, דבר ידברו בראשונה דברים המתישבים על הלב לפייסה על כל הרעה כי מלאה זמנה, וז"ש צבאה דקי"ל כרבי דבתרי זימני הויא חזקה, וז"ש כי נרצה עונה שנעשת עון מסיבת אבות ודין גרמ"א כי לקחה מיד ה' כפלים גופות ונכסים בכל חטאתיה שלהם ושל אביהם והכל במשפט וצדק.

ויומתק נחמוה עליונים וכו' במה שפירשו כת הקודמים כונת הכתוב כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנוחמו, כי הן האדם המתנחם אזן ששמעה דברי המנחמים ולבו הלך חשכים, אם כה יאמר כל דברי המנוחמים הבל כי מה להם ולצרה הזו אשר אנכי בקרבה ומה הגיע להם וגם אנכי אילו קאימנא בי מרזחא שפתי לא אכלא הלוך ודבר כל הני מילי כי לא בשלי הצער הגדול, אך אשר יושב בצער ידע מה בחשוכא ולבו מר כלענה, ואולם אם מי שיש לו חלק בצרה ההיא ישלח דברו דברי ניחומים הדעת נותנת לקבל דבריו דגם הוא יש לו חלק וצער ועם כל צערו רואה בנחמה ומזה יתקרר דעתו המתנחם, וז"ש כאיש אשר אמו תנחמנו שאמו מר ורע נגע אל לבה כלב אשה מצרה על אודות בנה ומרגשת מאד בצרת בנה וכמדקרות חרב הוא לה, וכאשר תנחמנו מקבל בנה תנחומין כי יודע בכל צרתו לה צר ויש לה חלק גדול בצערו, כן אנכי אנחמכם כי כביכול גם אני גדל צערי ובירושלים תנוחמו (תענית ה' ע"א) שנשבע הקב"ה שלא יכנס בירושלים של מעלה וכו' ויש לו חלק כביכול, והדעת נותן לקבל התנחומין עד כאן דבריהם ז"ל. וידוע דגלות ישראל הוא צער לכל העולמות ונמשך הצער לכל הצדיקים אשר בגן עדן כנודע לחכמי המדע, ואפשר שז"ש נחמוה עלוונים נחמוה תחתונים נחמוה

חיים נחמוה מתים, רמז הרומז כי החיים והמתים והעליונים והתחתונים כלם מגיע להם צער מצרת ישראל, וכיון דשייכי בצערן ובאו לנחם יש לקבל מהם, והוא פשט הכתוב נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם שיש לו כביכול צער בגללכם ותקבלו תנחומין.

ויראה וירצה באופן אחר במאי דקי"ל דאשה שנשאת לשני אנשים ומתו לא תנשא לשלישי ויש אומרים דאפילו אשה שנתגרשה שני פעמים אין לישא אותה כמ"ש מור"ם בא"ה סי' ט', ועוד אז"ל אין לה מנחם והוא לה וכיוצא דרשינן ובן אין לו עיין לו, דהו"ל לכתוב ובן אן לו כמ"ש רש"י יבמות דף כ"ב ומדכתיב אין ביו"ד דרשינן עיין לו, והוא הדין הכא דכתיב אין לה מנחם ביו"ד ולא כתיב אן דרשינן עיין לה והות לה, וז"ש נחמו נחמו עמי שתי נחמות בחרבן בית ראשון וחרבן בית שני, דהא דאמרו לא תנשא לשלישי דוקא אלמנה אבל נתגרשה שתי פעמים המותרת להנשא, ואפילו למאן דאמר אם נתגרשה שני פעמים לא תנשא היינו גרושה דעלמא אבל גרושה דידיה לכ"ע מותרת, וז"ש יאמר אלהיכם דייקא, וכי תימא מה הלשון אומרת נחמו נחמו והרי כתיב אין לה מנחם, לז"א דברו על לב ירושלים וקראו אליה הפסוק דכתיב אין לה מנחם ביו"ד דהול"ל אן והשתא דכתב אין ביו"ד דרשינן עיין לה, וכי תימא עדיין לא הגיע זמן גאולה, לז"א כי מלאה צבאה זמנה במה שלקתה כפלים על דרך קושי השעבוד אשר השלים במצרים כידוע.

ובילקוט על פ' נחמו ארז"ל שהיו הנביאים הולכים לנחם כנסת ישראל בדבר ה' ולא רצתה לקבל, וז"ל הלך הושע לנחמ' א"ל הקב"ה שלחני אצלך לנחמך אמרה לו מה בידך אמר לה אהיה כטל לישראל אמרה אתמול אמרת לי הכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשון ועתה אתה אומר לי כך לאיזו נאמין לראשונה או לשניה (ב) הלך יואל לנחמה וכו' והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס א"ל אתמול אמרת הלילו שכורים ובכו הלילו כל שותי יין על עסיס כי נכרת מפיכם וכו' (ג) הלך עמוס לנחמה וכו' ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת א"ל אתמול אמרת לי נפלה לא תוסיף קום וכו' (ד) הלך מיכה לנחמה וכו' מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע א"ל אתמול אמרת לי בפשע ועקב כל זאת ובחטאת בית ישראל וכו' (ה) הלך נחום לנחמה וכו' כי לא יוסיף לעבור בך בליעל וכו' א"ל אתמול אמרת לי ממך יצא חושב על ה' רעה יועץ בליעל וכו' (ו) הלך חבקוק לנחמה וכו' יצאת לישע עמך לישע את משיחך א"ל אתמול אמרת לי ה' שועתי ולא תשמע אזעק אליך וחמס ולא תושיע וכו' (ז) הלך צפניה לנחמה וכו' בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות א"ל אתמול אמרת לי יום חשך ואפלה וכו' (ח) הלך חגי לנחמה וכו' עוד הזרה במגורה ועד הגפן התאנה ורמון ועץ הזית לא נשא מן היום הזה אברך א"ל אתמול אמרת לי זרעתם הרבה והבא מעט וכו' (ט) הלך זכריה לנחמה וכו' קצף גדול אני

קוצף על כל הגוים א"ל אתמול אמרת לי קצף ה' על אבותכם קצף וכו' (יוד) הלך מלאכי לנחמה וכו' ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו לי אתם ארץ חפץ א"ל אתמול אמרת לי חפץ בכם וכו' (יא) א"ל הקב"ה לאברהם לך נחם את ירושלים שמא מקבלת ממך תנחומין הלך אברהם וא"ל קבלי ממני תנחומין אמרה לו היאך אקבל ממך תנחומין שעשיתני כהר שנאמר בהר ה' יראה (יב) הלך יצחק וא"ל קבלי ממנו תנחומין א"ל היאך אקבל ממך תנחומין שיצא ממך עשו הרשע שעשאני שדה ובניו שרפוני באש (יג) הלך יעקב וא"ל קבלי ממני תנחומין וא"ל היאך אקבל ממך תנחומין ששמתני כלא הייתי אין זה כי אם בית אלהים (יד) הולך משה ואומר לה קבלי ממני תנחומין אמרה לו היאך אקבל ממך תנחומין שכתבת עלי קללות וגזרות קשות שנאמר מזי רעב ולחומי רשף מיד הלכו לפני הקב"ה ואמרו רבש"ע לא קבלה ממנו תנחומין שנאמר עניה סוערה לא נוחמה א"ל הקב"ה אני ואתם נלך לנחמה הוי נחמו נחמו עמי עכ"ל.

והעיני בשר לו עינו ראה המאמר הזה קורא בגרון למצוא לו פתרון מה כל החרדה הזו, כל בי עשרה נביאים איש איש ממקומו עמדו המנחמין וכל א' פסק פסוקיה ומה טעם נקט פסוק זה ומדוע לא קבלה תנחומין מאבות העולם, וכיוצא יש כמה דקדוקים הערות במאמר הזה בכלל ופרט, וכבר השר מהר"י אבראבאניל בפירושיו פירש לפי דרכו והאריך ע"ש. ואפשר לפתוח פתח במאמר הזה כפי קצורנו ונקדים משז"ל באיכה רבתי על פסוק היתה כאלמנה, רבנן אמרין למלך שכעס על מטרונה וכתב לה גיטה ועמד וחטפו ממנה כל זמן שהיתה מבקשת לינשא לאחר היה אומר לה היכן גיטך וכל זמן שהיתה תובעת מזונותיה היה אומר לה ולא כבר גרשתיך, כך כל זמן שישראל מבקשים לעבוד ע"ז היה אומר לה הקב"ה איזה ספר כריתות אמכם וכל זמן שמבקשים לעשות לה נסים כבתחילה אומר לה הקב"ה כבר גרשתי אתכם, הדא הוא דכתיב שלחתיה ואת ספר כריתותיהם בידיהם עכ"ל. ואמרו ביומא דף פ"ו אמר ר' יוחנן גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה שנאמר לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנוף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאום ה' עכ"ל.

ונבוכו המפרשים ראשונים ואחרונים בענינים אלו חדא ברומיא דקראי, דבישעיה סי' ן' כתיב איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה, ובירמיה סי' ג' כתיב שלחתיה ואתן ספר כריתותיהם אליהם, והוו תרתי דסתרן. ומה שאמרו רבנן במדרש איכה הנז' שעמד וחטפו ממנה ומשל למלך וכו', הגם דמתישבין הכתובים דמ"ש איזה ספר כריתות אמכם רצונו שאינו בידיה, מ"מ יקשה דלמה חטפו ממנה ותפיס חבלה בתרי רישין. גם מ"ש ר'

יוחנן גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה מקשים מאי רבותא דתשובה הלא כך היא המדה דאתי עשה ודחי לא תעשה. ובישובן של דברים הללו רבו כמו רבו הדעות מהמפרשים ואיש לדרכו פנו, ונזכיר קצת מדבריהם להגיע אל מחוז חפצנו במאמר דאתאן עליה, וטרם כל אענה חלקי דרך דרש ומשל, והוא דיש להסתפק אשה שנתגרשה בגט כשר מן התורה ופסול מדבריהם והלכה וזינתה אם מותרת לחזור לבעלה לכתחילה, מי אמרינן דקרינן בה ונטמאה מדרבנן כיון דאגידה ביה וגיטא מפסיל מדרבנן, או דילמא הואיל והגט כשר מן התורה אף דזינתה מותרת לבעלה, ואני בעוניי עמדתי על זה והבאתי ראיות דלא נאסרה על בעלה הואיל שהגט כשר מדאורייתא ואין כאן ונטמאה מדרבנן אף שהגט פסול מדרבנן, והנה כי כן דרך דרש ומשל כמתלמד מדבריהם דרבנן המפרשים וכפי פשטיה דקרא דכתיב שלחתיה ואתן ספר כריתותיה אליה, אף אנו בעניותנו נאמר דהגט הזה היה באופן שהוא כשר מן התורה ופסול מדרבנן, וזהו המשל שהמשילו במדרש וזהו ישובן של הכתובים, דבירמיה כתיב שלחתיה ואתן ספר כריתותיה אליה, דודאי היה גט כשר מן התורה וחטפו ממנה שהוא פסול מדרבנן ואינה יכולה להנשא, ואם מבקשת לינשא אומר לה היכן גיטך כלומר דהוא פסול מדרבנן, ואם מבקשת מזונות אומר לה כבר גרשתיך וכמ"ש שלחתיה ואתן ספר כריתותיה אליה דהגט כשר מן התורה, אך להיותו פסול מדרבנן כתיב איזה ספר כריתות אמכם דאינה יכולה לינשא.

ואפשר שזהו שרמז הכתוב בירמיה סי' ג' לאמר הן ישלח איש וכו' ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה', כי הנה כוונת הכתוב פירש מהרימ"ט והביאו מהר"ם בן חביב זלה"ה בס' תוספת יה"כ על מימרת ר' יוחנן ביומא דף פ"ו הנז', דהכונה דהמחזיר גרושתו משנשאת לאחר זנתה תחתיו לא כ"ש, ואפילו הכי אני אומר דאף דאת זנית רעים רבים מצית לחזור, ולדרכנו הכתוב נתן טעם דלא תימא אטו משוא פנים יש בדבר, לזה סיים הכתוב ושוב אלי כלומר לדעתי דעת תורה נאם ה', דמדאורייתא הגט כשר וזנתה אחר שנתגרשה מותרת לבעלה וזהו ושוב אלי, וזה עצמו אפשר לפרש בירמיה סי' ד' אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב על דרך שכתבנו, וכן כמה כתובים הבאים בנסח זה או קרוב לו.

ויתקרב לזה ביאור הכתובים בהושע סי' י"א ועמי תלואים למשובתי ואל על יקראוהו יחד לא ירומם איך אתנך אפרים אמגנך ישראל וכו' נהפך עלי לבי יחד נכמרו ניחומי לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש ולא אבא בעיר אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וכו'. והכתובים הללו אף לפי פשטן צריכים ביאור

והמפרשים כל אחד פירש לפי דרכו, ולנו בעניותנו אפשר לפרש על פי מה שהקדמנו שהספק עצמו אשר נסתפקנו זה היה ספק ישראל דהגט היה כשר מן התורה ופסול מדבריהם והם זנו, ויש ספק אם מותרים לחזור אליו יתברך והוא כביכול על דרך משל לא יוכל לישא אותנו, מי אמרינן דכיון דהגט כשר מן התורה א"כ כשזנתה מותרת לחזור לבעלה ככל מגורשת שזנתה דשפיר מצי בעלה להחזירה, או דילמא שאני הכא דהגט לא היה כשר לגמרי והוא פסול מיהא מדרבנן ואגידה ביה והו"ל כזנתה תחת בעלה דאסורה וקאי בלא יוכל ואתיא בק"ו, וז"ש ועמי שהוא כינוי לחכמים כמ"ש פ"ב דמציעא על פסוק והגד לעמי פשעם אלו ת"ח, והכא עם שהם ת"ח תלואים שהם מסופקים לתשובתי כמו שפירש"י שהוא לשון תשובה כלומר שנסתפקו אם אני יכול לשוב לקחתם, וז"ש תלואים מטין ועומדין דכיון שהם ת"ח ויודעין גופי הלכות ידעי רבנן שיש להסתפק והם בספק תלויים ועומדים ואל על יקראוהו שהוא ישוב בתחילה, כמו שפירשו ז"ל על דרך מ"ש בסוף מדרש איכה השיבנו ה' אליך שלך היא התשובה, ולדרכנו יאמר דכונתם דאנו מסופקים ולכן הדבר נוגע לך שתפרסם שאתה מותר להשיבנו ואין כאן לא יוכל ואז תכף נשוב אנחנו, ואל על יקראוהו ואל על שעלה ונסתלק וגירשנו גט כל שהוא יקראוהו, והטעם שהם מסופקים הוא דאיכא תרתי דסתרן והם יחד לא ירומם, הכונה יחד שעדיין יש לנו התאחדות שהגט אינו כשר לגמרי ונמצא דאגידנא ביה, וכלפי זה אם מחזירנו כימי קדם לא ירומם, כלומר לא שהוא הלאו דלא יוכל ירומם יסתלק כדין גרושה שזנתה ואין אנו גרושין לגמרי, אלא יחד עדיין יש לנו התאחדות בצד מה שהגט אינו כשר לגמרי, ולזה אנו מסופקים היכי לידיינו דייני להאי דינא אם יש לנו דין נשואה שזנתה ואסורה לבעלה או גרושה שזנתה ומותרת, ואנו שואלין שאתה תשוב ויתפרסם שדינינו כגרושה שזנתה, וביני ביני מרבים העם להביא חטאות הצבור והיחיד ואלו עוברי"ן בפשע רב, לז"א איך אתנך אפרים וכו' איך אתנך כאדמה וכו' כי גברו עוניך, ולא די שאין אתם שבים אלא יום יום מוסיפין לחטוא להעלות חימה, נהפך עלי לבי יחד נכמרו ניחומי, כלומר שאמרו בני יחד דעדין יש להם התאחדות עמי נכמרו ניחומי ותיבת יחד הוא דמרתחא לי לרחם עליהם לא אעשה חרון אפי כו' כי אל אנכי ולא איש להתנחם, והספק שנסתפקתם אינו ספק מטעם בקרבך קדוש אלו הגזירות ואיסור קדושה כמ"ש בש"ס ביבמות דף כ' ע"א דקרי לשניות איסור קדושה ואמר אביי כל המקיים דברי חכמים נקרא קדוש ורבא אמר קדש עצמך במותר לך, וז"ש בקרבך קדוש כלומר אין כאן ספק דזהו חומרת חכמים שגזרו עליך בקרבך קדוש משום קדש עצמך במותר לך ואין כאן

ונטמאה כי הוא גט מן התורה כשר וא"כ לא אבא בעיר שלא אכנס בירושלים של מעלה עד שאכנס בירושלים של מטה כמשז"ל, וא"כ אחרי ה' ילכו וכו' ואין דבר חוצץ.
ואני שמעתי משם מהר"ש פרימו שפירש במשז"ל גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה וכו' כמו שהבאתי לעיל, והוו בה קמאי דמאי רבותא דתשובה דקאמר גדולה תשובה והרי זה כלל גדול אתי עשה ודחי לא תעשה וכאשר כתבנו בעניותנו מראש מקדם, והר' המוסמך מהר"י פינטו ז"ל תירץ דהא דקי"ל דאתי עשה ודחי לא תעשה היינו במציאות שהעובר הלאו הוא עצמו מקיים העשה, אבל הכא ישראל מקיימין עשה דתשובה והשי"ת כביכול דוחה לא תעשה ומדינא לא נאמר בזה אתי עשה ודחי לא תעשה, כי בעינן הקיום והדחיה בחד גברא (ומה שהקשה הרב מהר"ם בן חביב על זה בתוספת יה"כ יש לישב קצת ואין כאן מקומו), ואמרו רז"ל גבי חנה דכתיב ותתפלל על ה' שהטיחה דברים כלפי מעלה, והושע אמר לישראל שובה ישראל ושובו אל ה', וישראל היה קשה בעיניהם דאי אפשר שישובו מאחר דאיכא לא תעשה דלא יוכל בעלה הראשון, ולא אתי עשה ודחי לא תעשה אלא כשמקיים העשה הוא ניהו דדחי הלאו בקיימו העשה, אבל הכא כביכול דוחה הלאו וישראל מקיימין עשה דתשובה, ובכן ישראל היו מטיחין דברים ובמקום ושובו אל ה' שדיבר הנביא היו קורין על ה' להטיח דברים, וז"ש ועמי תלואים למשובתי שהם תלוים ועומדים ואינם רוצים לשוב, ואל כלומר אל דושובו אל ה' במקום אל ע"ל יקראוהו ומילין לצד עילאה דבר ידברו כי אף דבעלמא אתי עשה ודחי לא תעשה היינו יחד שהעשה והלאו בחד גברא אז נדחה הלאו, וז"ש יחד כשהענינים הם יחד אז ל"א ירומם, כלומר מסתלק הלאו והוא באחד מקיים העשה והלאו ידחה ירום ונשא, והוא אומרו לא ירומם פירוש הלאו ידחה ויסתלק דאתי עשה ודוחה לא תעשה כשהם יחד בחד גברא, מה שאין כן בענין התשובה דחד מקיים העשה וחד דוחה הלאו ולכן הטיחו דברים, עד כאן שמעתי והרחבתי קצת.
ואני בעוניי אבחר דרכו וכמתלמד מדבריו אפשר לי לפרש וגם נבאר מ"ש גדולה תשובה מאי אולמה מעלמא, והוא בהקדים הקדמת המפרשים אשר זכרנוה פ' מסעי דיש לחקור דאמרו רז"ל שה' כביכול מקיים כל המצות, והשבת אבידה איך יתכן אפילו בדרך משל. והגם שיש לישב בדרך פשוט כי המוצא אבדתו הוא בהשגחה עליונה כביכול, מכל מקום המפרשים דרך דרש השיבו דמשכחת לה שהקב"ה כביכול יקיים מצות התשובה, כי מי שהוא רשע כל מה שלומד וכל מעשים טובים אשר יעשה אותם עוד טומאתו בו גם את הכל הלכו שבי לפני צר הסט"א למחזיק ולמעוז לו וגם בעליו הוא מאבד נפשו ומכניסה בחטאתיו מקום הטנופת, וכאשר רשע זה ישוב, הן אל כביר ישגיב בכחו

ולפי רוב ענותנותו מוציא לאור כל ניצוצות תורתו ומצותיו וגם הנפש לו תמלא, ואין לך השבת אבדה גדולה מזו. ברם אכתי מצאה החקירה מקום לנוח דקי"ל דזקן ואינו לפי כבודו הוא פטור מלהשיב, והדברים ק"ו לצד עילאה דהאבידה היא במקום אשפה טיפתה כמו אופל ואין כבודו כביכול להחזיר אבידת הנפש והתורה והמצוה מארץ שביים ארץ לא מטוהרה מקום סטרה אחרא, ורוח חכמים נוחה דכתב הרמב"ם פי"א מה' גזילה דין טו"ב דהגם דדינא הוא דזקן ואינו לפי כבודו פטור מ"מ ההולך בדרך הטוב והישר עושה לפנים משורת הדין ומחזיר האבידה אף שאינה לפי כבודו, וא"כ הקב"ה ברב רחמיו עושה לפנים משורת הדין ומחזיר אבידה אף שהיא במקום שאינו לפי כבודו ליטלה משם, הן הם דברי המפרשים ז"ל.

אמור מעתה דבתשובת החוטא מקיים השי"ת כביכול עשה דהשבת אבידה, ואם כן שפיר מצינן למימר דאתי עשה דהשבת אבידה ודחי לאו דלא יוכל בעלה וכו', דאם ח"ו אינו עם ישראל כקדם במשל איש ואשה אינו מן הדין דהסט"א יוציא בלעו מפיו כיון שישראל אינו ח"ו חלק ה' ונשארו לחלקו, אך בזאת אפשר להוציא לאור גם את הכל בחזרת ישראל כלל ופרט לקדושה ויאמר להם בני אל חי, ומהשתא יש לומר אתי עשה דהשבת אבידה ודחי לא תעשה דלא יוכל ותרוייהו איתנהו ביה. אמנם אין זה דומה לעלמא כלל דהכא קיום עשה דהשבת אבידה אינו מצד הדין רק הוא לפנים משורת הדין מתורת חסידות, ובכי הא לא אמרינן אתי עשה ודחי לא תעשה כיון דהעשה אינו חייב בו רק שהוא רוצה לעשות לפנים משורת הדין, והיינו דאמר ר' יוחנן גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה, ותיבת שבתורה לכאורה יתר. ועל פי דרכנו יומתק דזהו מעלת התשובה דהשי"ת כביכול מקיים עשה דהשבת אבידה אף שאינו חייב כדין זקן ואינו לפי כבודו, והוא עושה מצד היותו טוב וישר, אך לא יוכל בעלה וכו' הוא לא תעשה שבתורה לאו גמור ואין עשה כי האי דוחה לאו גמור, וזהו מעלת התשובה שעם היות דהעשה שמקיים השי"ת והל"ת אינו בגדר אחד, עם כל זה גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה. ובזה אפשר לפרש הכתוב ועמי תלואים למשובתי שהם רוצים שאני אשיבם וכמש"ה השיבנו ה' אליך והוא בטענת אתי עשה ודחי ל"ת, וחזקו פניהם לומר שמן הדין אני מחוייב להשיבם ואל על יקראוהו להשיב, והם טועים בדין דכשהעשה והל"ת הם יח"ד בסוג אחד אז ל"א ירומם נדחה ל"ת ואתי עשה ודוחהו, אבל הכא אינם יח"ד במדרגה אחת דהעשה אינו חייב הוא יתברך בו רק מצד רחמיו וטובו הגדול כמו שנאמר.

ורוח אחרת טוב' תנחני לפרש באופן אחר בהקדים תרי טעמים לדחיית לאו דלא יוכל בעלה וכו', ראשון הוא מיסוד רז"ל בספרי ריש פ' האזינו וז"ל עתידה כנסת ישראל

שתאמר לפני ה' כבר כתבת בתורתך לאמר הן ישלח איש את אשתו וכו', א"ל כלום הכתבתי אלא איש והלא כבר נאמר כי אל אנכי ולא איש וכי גרושים אתם לי איזה ספר כריתות וכו' עכ"ל. ועוד כתבו ז"ל דלזכות את הרבים אין לחוש לעבור על לאו דכל לגבי רבים אומרים לאדם חטוא בשביל שיזכו רבים וכמ"ש התוס' פ"ק דשבת (דף ד' ע"א), וא"כ כביכול מצי לעבור לאו דלא יוכל לזכות את ישראל כי ברבים היו, והנה הני תרי טעמי הדבר מבואר דאיכא ביניהו דלטעם רז"ל בספרי אף יחיד אשר בגודל רשעו נתגרש מהקדושה והיה לאכול מהסט"א יכול לשוב ולידבק באל חי כי כל עניני כנסת ישראל הם בכלל ובפרט, ואם נאמר דלא שייך בכללות ישראל לא יוכל בעלה וכו' דאיש כתיב ולא אל גם בפרט יכול לשוב ואין דבר חוצץ, אך לטעם המפרשים דכביכול הקב"ה שרי לעבור ח"ו לאו דלא יוכל משום לזכות הרבים, א"כ יחיד שחטא ובפרטו ובחינתו הרבה להשחית ונתגרש, אם ירצה לשוב כפי בחינתו יש לפקפק מצד לא יוכל שישנו בצד מה בחלק נשמתו בפרטות, וז"ש ועמי תלואים למשובתי, רצה בזה כי ישראל הם מסופקים בעניני התשובה אי טעמא דמילתא הוא מטעם הספרי וז"ש ואל על יקראוהו דכתיב הן ישלח איש ולא אל, וזהו ואל על יקראוהו שקוראים אל עליון דלא שייך ביה הן ישלח, וגם יחד לא ירומם הכונה שיש טעם אחר שלהיותם ציבור לזכות רבים כביכול עובר הלאו, וזהו יח"ד מסיבת שהם רבים לא ירומם הלאו יסלק והם מסופקים איזה טעם משניהם עיקר דנפקא מינה ליחיד, על כן בא האלהים ההוא אמר איך אתנך אפרים וכו' בלשון יחיד, כלומר אף דלפי האמת עיקר הטעם משום ציבור כי גדול כח הציבור ולזכותם יש לעבור הלאו, מ"מ ונכמרו נחומי ואני מקיים טעם הספרי כי אל אנכי ולא איש דטעם זה יכון בין ליחיד שישוב וישרה עליו שכינה, וז"ש בקרבך קדוש וכנגד צבור ולא אבא בעיר אחרת אלא בירושלים כמו שפירשו המפרשים ז"ל.

נתנה ראש ונשובה למאמרין דאתא עליה תחילת דיבר בהושע (א) פרי"ש מנחם גדול דבהון אתא לנחומי וא"ל אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה, אפשר דהכונה על דרך שכתב הרב המוסמך מהר"י פינטו ברומי דקראי ואתן ספר כריתותיה וכתיב איזה ספר כריתות וכו', דהגט היה בו גילוי דעת דכתיב ובפשעכם שלחה אמכם כלומר אתם ראו אשר גליתי דעתי דנתגרשה על רוב פשעיה ואם כן לאו גיטא הוא כי כאשר לפני ה' תטהרו והייתם נקיים הגט בטל, ורז"ל אמרו על פסוק יפרח כשושנה כשושנה מפורחת ולבה למעלה כך אתם כשתעשו תשובה ויהיה לבבכם למעלה כשושנה אני גואל אתכם שנאמר אהיה כטל לישראל אימתי כשיפרח כשושנה עכ"ל ע"ש בילקוט. איכו השתא הושע דבר גדול הנביא דיבר שלא תחוש שנתגרשה כדכתיב ואתן ספר כריתותיה,

לז"א אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה שכשיעשו תשובה ימחלו עונותיהם והגט בטל דאיכא גלוי דעת ובפשעכם שלחה אמכם וא"כ אין גט כלל, אבל מאנה הנחם כי קדם ואמר לה הוכח אפרים שרשם יבש פרי בל יעשון, ובא רעהו שני בקדש יואל (ב) לנחמה ברוב טובה והיה ביום ההוא יטפו ההרים העסיס והגבעות תלכנה חלב וכו' וטחס יסתר, כי כל אלו טובות העה"ז ומי פתי יסבול את כל תוקף הצרות מדהרות דהרות בכי וצרות וחסר לחם וצמא למים ולהיות אסור עוני וברזל ושמדות עשר ידות כדי להתענג מרוב טוב לעת קץ אחר כמה מאות שנים בגלות החל הזה, ואין זו נחמה בתוקף הצרות שמכאן לכמה וכמה שנים יתברך בעושר וכבוד וממשלה, אך הנחמה היא לומר שאחר תוקף הגלות נזכה לחזות בנועם ה' ולהתענג מזיו שדי שלזכות לזה כדי הוא לסבול כל הצער הגדול כמ"ש המפרשים, ועל כן כאשר יואל הנביא פתח בנחמה בריבוי קיניי העולם הזה כי בעת קץ יטפו ההרים עסיס ויחן שם ישראל שותה בעסיסו ולפני גבעות צחו מחלב, הטב חרה לה מאנה להנחם דאין זה נחמה ענות אדם נפשו מהמצר כי קצר כדי להתענג אחר זה, וז"ש אתמול אמרת לי על עסיס כי נכרת מפיכם שהוא צרה גדולה ומה נועיל בתוקף וחוזק הגלות ממיני עצב"י בשמי"ם רוש ולענה שאחר כמה זמן ריוח והצלה יעמוד, גם את השלישי בא עמוס (ג) לנחם ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת, והיא נחמה גדולה שבגאולה כביכול הוא בכבודו ובעצמו יבא להקים סוכת דוד, וז"ש אקים את סוכת דוד אקים אני עצמי בלי שום שליח אלא כביכול הוא ולא אחר וכמ"ש בזהר באורך, ולא קבלה תנחומין שעמוס עצמו אמר נפלה ולא תוסיף קום, והגם שיש לפרש כמו שביארו בזהר לא תוסיף קום מעצמה כשאר גליות אלא הוא כביכול יקים אותה בעצמו, מ"מ מאנה הנחם כי מי מפיס שהכונה לא תוסיף קום מעצמה והו"ל לפרש ולומר באומרו נפלה לא תוסיף קום לשון מבורר שלא יהיה בו טעות, ואת רב"ע מיכה (ד) הנביא הן מנחם לה מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו, רמז מ"ש גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה לאמר הן ישלח איש וכו', ולעיל פירשנו בעניותנו דכביכול מקיים עשה דהשבת אבידה להחזיר לחוטא בשובו תורתו ומצותיו אשר נדדו הלכו ביד פשעו לסט"א, ואף דח"ו אינו חייב בזה כי זה דומה לזקן ואינו לפי כבודו רק מצד טובו וחסדו שעושה לפנים משורת הדין, וזהו גדולה תשובה דכי אמרו אתי עשה ודחי ל"ת היינו דהמקיים העשה הוא מחייב בו וככל אשר דברנו לעיל בס"ד, וזהו שרמז מי אל כמוך שעושה חסד כמ"ש חסד אל כל היום, וזה חסדו נושא עון ועובר על פשע כמ"ש הרב מהר"ם קורדוביר"ו זצ"ל בס' תומר דבורה, והביאו בקצור מז"ה בסוף ס' חסד לאברהם וז"ל ועובר על פשע זו מדה גדולה שאין המחילה על ידי שליח אלא על ידו של

הקב"ה כדכתיב כי עמך הסליחה, ומה היא הסליחה שרוחץ העון כדכתיב (ישעיה ד' ד') אם רחץ ה' את צואת בנות ציון וכתיב וזרקתי עליכם מים טהורים והיינו ועובר על פשע עובר ורוחץ הפשע וכו' עכ"ל. ולדרכנו יאמר נא מי אל מטה כלפי חסד כמו שאתה נושא עון ומקבל שבים ועובר על פשע כביכול, שרוחץ ומנקה ומשיב אבידה לשארית נחלתו לשון שאר כמ"ש הרמ"ק שם, ואין שארו אלא אשתו כלומר על ידי שעובר על פשע ומשיב אבידתו אתי עשה ודחי ל"ת דלא יוכל וחוזר כנסת ישראל לשארית לשון שאר נחלתו, וזה חסד כי אין העשה ול"ת בשקל אחד דהעשה הוא לפנים משורת הדין, וז"ש מי אל כמוך מי אל בעל חסד כמ"ש חסד אל כל היום ולא קבלה כי קדם ואמר בפשע יעקב וכו'.

(ה) וחמש את אר"ש אשר חזה חזון נחום וינמה כי לא יוסיף לעבור בך בליעל וכו', משום דכתבו המפרשים דיש ס"ד דהשתא עונינו ענו בנו וניתן המלכות לא"ה ישארו במלכותם מעין דוגמא מהאי דקי"ל כל הפסולין שעלו לא ירדו כמ"ש הרמב"ם פ"ג דפסולי המוקדשין, וזה הבל דגם לפי דמיון זה בע"ז אפילו העובר פסול כמ"ש הרמב"ם פ"ג דאיסורי מזבח, וכל מה שעליו גם כן פסול כמ"ש שם הרמב"ם פ"ד וא"כ או"ה הם עכו"ם ופסולין, וז"ש כי לא יוסיף לעבור בך בליעל והיינו עכו"ם כמ"ש יצאו אנשים בני בליעל וכיון דהוא בליעל פסול ומורדין אותו, ולא מיבעיא הוא עצמו אלא כלו נכרת גם העובר ומה שעליו כאמור, והיא מר לה זאת אומרת אתמול אמרת לי ממך יצא חושב על ה' רעה יועץ ובליעל ואיך אתנחם, ובא רעהו חבקוק (ו) הששי ואמר יצאת לישע עמך, והוא דכתבנו לעיל דאומרים לאדם חטוא בשביל שיזכו רבים כמ"ש התוס', וה"נ כביכול הקב"ה דוחה לאו דלא יוכל לזכות הרבים עם בני ישראל וכמש"ל, וזו היא נחמת חבקוק לבל יעלה על לב שאינם יכולים לשוב דהאיכא לאו דלא יוכל ולא אמרינן אתי עשה ודוחה ל"ת אלא כאשר המקיים העשה הוא ניהו הדוחה הלאו וכמ"ש הרי"ף והבאתיו לעיל, משא"כ הכא תשובה דישראל מקיימין העשה וכביכול דוחה הלאו על כן בא חבקוק לנחם דלזכות הרבים שרי, וז"ש יצאת כלומר מגדר הדין כביכול ודחי לאו דלא יוכל, והטעם לישע עמך כי הם רבים ולזכות הרבים שרי כמ"ש התוס' לישע את משיחך דמלך כרבים דמי כמ"ש הרשב"א בתשובה סי' קמ"ח ולזכות למשיח בסדר עבודה ומצות המלך שרי, וזו נחמה כהוגן אשר נחמה חבקוק, ברם לא הטתה אזן להיות כי הוא אמר אזעק אליך חמס ולא תושיע.

הגם הלום יצפון לישרים צפניה (ז) השביעי ביום ההוא אחפש את ירושלים בנרות, ואמרו בפסיקתא א"ר אחא אל תהי קורא ס' אלא ש' אמר הקב"ה מוציא אותה אני

לחירות כשם שהכתבתי בתורה וכי יכה איש את עין עבדו וכו' אני הכיתי את שני עיניהם של בני שנאמר נסך ה' עליהם רוח תרדמה ויעצם את עיניהם אינו בדין שיצאו לחפשי הוי אומר אחפש את ירושלים עכ"ל. וזו נחמה גדולה שנצא לחירות במה שלקינו בעינינו, אך עניה סוערה לא נוחמה דזה דין עבד כנעני אבל עבד עברי אינו יוצא בראשי אברים, וצפניה עצמו אמר יום חשך ואפלה וכו' והלכו כעורים כי לה' חטאו ושופך דמם כעפר וכו' והרי דלא יצאו לחירות ונעשה בהם שפטים, וז"ש אתמול אמרת לי יום חשך ואפלה וכו' דבסוף כתיב והלכו כעורים ושופך דמם וכו', וזה בא חגי (ח) הנביא ומנחמה העוד הזרע במגורה ועד הגפן התאנה והרמן ועץ הזית לא נשא מן היום הזה אברך, וכונתו להוציא מלב דהוה אמינא שירושלים יש לה דין עיר הנדחת כמ"ש ציון נדחה קראו לה, ואם היא עיר הנדחת כתיב לא תבנה עוד ואיכא למ"ד פ' חלק דאינה נעשית אפילו גנות ופרדסים, ולאפוקי מסברא זו בא חגי ואמר דמן השמים יוכיחו בברכת הארץ שאין לה דין עיר הנדחת שאם היה לה דין עיר הנדחת אדרבה מי שעושה בה דין מתברך כמ"ש הרמב"ם ספ"ד מע"ז, ואם זה היה בבית ראשון דנחרב על ע"ז עם כל זה לא נעשית כמו דין עיר הנדחת הדברים קל וחומר בבית שני, ולא קבלה תנחומין יען חגי בא להוכיח מברכת הארץ ההוא עצמו אמר זרעתם הרבה והבא מעט.

וסירכייהו נקיט זכריה (ט) הנביא לנחמה וקצף גדול אני קוצף על כל הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, והענין במה שפירשו כת הקודמין מאמר המקונן היו צריה לראש אויביה שלו, דכונתו כמתרעם ח"ו היו צריה לראש, תינח דקיימו גזרתו יתברך לנתוש ולנתוץ, אבל אויביה אפי' ששונאים בלבם שלו זה דבר קשה למה ישליו אהלם של האויבים, וכנגד זה שהיתה מתרעמת בא זכריה לנחמה לז"א דאדרבא האויבים הם יקחו חלקם על ששנאום בלב, והוא אומרו וקצף גדול אני קוצף על כל הגוים השאננים דייקא שהם אויביה שלו, וגם על צריה בכללם קצף משנה אשר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה, ונמצא שכלם ילקו בין הצרים על שהוסיפו בין האויבים, והיא לא מצאה מנוח משום דזכריה עצמו אמר לה קצף ה' על אבותכם קצף. ועד אחרן מלאכי (יוד) אמר ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו לי אתם ארץ חפץ, בא בטענה מחודשת דלא שייך בחזרת כנסת ישראל לאו דלא יוכל בעלה הראשון מטעם שהקב"ה עושה אותנו בריה חדשה ותו לא קרינן בה לא יוכל בעלה הראשון וכו' דזו בריה חדשה ופנים חדשות באו לכאן וכמ"ש המפרשים, והיינו דאמר במזמור ק"ב תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל יה, דיען שהקב"ה יעשנו בריה חדשה אין אומר ואין דברים מצד לא יוכל דפנים חדשות באו לכאן, וז"ש ועם נבר"א דייקא יהלל יה וע"ש במדרש שוחר

טוב, והוא הדבר אשר דברו הנביא כי ילך מלאכי לנחם ציון כי תהיו לי אתם ארץ חפץ, כלומר אין גופכם חומר עפר כשאר אדם אבל אתם תהיו ארץ חפץ חומר זך ובהיר כמו מרגלית ע"ד וחפצים לא ישוו בה, וז"ש ארץ חפץ זה חומ"ר בקדש ועשיתי אתכם בריה חדשה ומטענה זו תהיו לי ולא יש שום פקפוק מטעם לא יוכל מטעם שאתם ארץ חפץ. **ויתכן** שרמז בזה כלפי מ"ש הקב"ה לאדם הראשון עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת, ואמרו רז"ל במדרש קומץ עפר של אדמה שנבראת ממנו לא גזולה היא בידך וכו', והתוספות כתבו פ' הגוזל קמא דף צ"ו דאם גזל נסכא ועשה כלי כסף קני מכיון דחשיב אף דמצי לאהדורי נסכא וסתם הרב מהריק"ש בהגהותיו ח"מ סי' ש"ס כסברתם, וז"ש כי תהיו לי אתם ארץ חפץ שתהיו כמו מרגליות וכלי יקר חפץ מחופ"ץ, דתו ליכא למימר קומץ עפר גזול בידך דכשנעשה כלי יקר וחשוב אז קנה כסברת התוספות דנסכא ועשה וכלי כסף וזהב קנה, והכא נמי איברא דמקומץ עפר נבראת אך עתה תהיו לי אתם ארץ חפץ ואגב חביבותיה וחשיבותיה קנה, וגם מתוך זה יש נחמה לאימא ציון דלעתיד קמו בניה ונעשים חפצי שמים אבני נזר מתנוצצות פנימה ממשבצות ואשרו אותנו כל גויי הארצות. ובכל זאת עניה סוערה לא נוחמה כי מלאכי עצמו קדים אמרה אין לי חפץ בכם.

איכו השתא ליתו תלתא דמרחמי אבהן דעלמא אתאן לנחומי ורוב צערה לא נתנה להנחם, אז אמרה אל אברהם (יא) אבינו ע"ה איך אקבל ממך תנחומין שהרי עשיתני כהר שנאמר בהר ה' יראה, הכונה שעגמה נפשה דמסורת בידינו ברית כרותה לשפתים הן לטוב הן למוטב, ואנן מאברהם ניקום ונגמור דברית כרותה לשפתים כמשז"ל שאמר א"א ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכה וזכה שחזר הוא ויצחק לשלוה, וז"ש כנסת ישראל עשיתני כהר שפתחת פיך ואמרת בהר ה' יראה ונחרב הבית. וכזאת וכזאת הקפידה על יצחק (יב) אע"ה שקראו שדה וברית כרותה לשפתים ולא עוד אלא שיצא עשו ממנו איש שדה ועובד ע"ז והוא חרב הבית ושרפו ועשאו שדה כעיר הנדחת, ויצחק היה אוהבו כי ציד בפיו ולא נתן לבו למעשיו הרעים וברכו ויצא העגל הזה שהוא שרף הבית והגלה ישראל ועשה בהם שפטים ויסורין קשים ומיתות משונות, ושתים הנה קפידות כנסת ישראל על יצחק אע"ה שפתח פיו וקראו שדה ויצא ממנו איש שדה ונתץ את הבית על כן לא קבלה תנחומין ממנו. וכאשר בא יעקב (יג) אבינו לנחמה לא קבלה תנחומין כי האף אמנם תלת סמכי קשוט אבהן דעלמא וזכותם היה לנו לחומה ולמחסה ומפרי מעלליהם יאכלו בני ישראל, מ"מ היא הנותנת שלרוב שלמותם ותוקף חסדיהם מצאה הקפידא מקום לנוח על דבר קל כבן המתחטא על אביו, ועל דרך שאמרו אבאיש

לבר נש זעיר מקרבו מדאחרא סגי, על כן כנסת ישראל כמלונ"ה במקש"ה עם אבותינו הקדושים ומשה רבינו רעיא מהימנא ולא קבלה תנחומין מיעקב אע"ה, וזאת אומרת איך אקבל ממך תנחומין שעשיתני כלא הייתי שנאמר אין זה כי אם בית אלהים, והענין דחגי נתנבא בבנין בית שני ואמר גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון ופשטיה דקרא הוא על בית שני, ויעקב אבינו ע"ה אמר מה נורא המקום הזה ורמז על בית שלישי ואמר אין זה, כלומר מ"ש גדול יהיה כבוד הבית הזה לא קאי על בית שני אלא על בית השלישי שיבנה הב"ה בכבודו במהרה בימינו, וז"ש אין זה כי אם בית אלהים הכונה אין זה הכתוב גדול יהיה כבוד הבית הזה אלא על בית אלהים שיבנה הוא בעצמו כביכול וז"ש עשיתני כלא הייתי כאמור, וכל צערה שהאבות ומשה רבינו אשר כח בהם למתקף ברחמי ולהקדים תפלה לצרה ולא עשו לבעל הגזרה, ומטעם זה לא קבלה תנחומין גם ממשה (יד) רבינו אשר כרועה עדרו ירעה וגם הוא כתב גזרות וקללות שנאמר מזי רעב וכו' כי פסוק זה רמז ארבע מלכיות כמ"ש בפסיקתא חמת זוחלי עפר אלו ד' מלכיות וכו' ע"ש, ולכן לא קבלה תנחומין כי האבות ומשה רבינו יודעים היו תוקף הצרות והשמדות ולא התפללו והפצירו בתפלה לבעלם. עד שבא הקב"ה לנחמה נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם, כמ"ש בזהר דבכל הגליות כנסת ישראל עמדה ונשא"ת מעצמה אכן עתה הוא עצמו יקים אותה כמ"ש אקים את סוכת דוד וכמ"ש מהר"ם אלשיך וזהו אומרו יאמר אלהיכם.

ועוד אפשר לרמוז בפסוק נחמו נחמו וכו' ונקדים אמרי קדוש הרב פרשת דרכים דרוש ח' במאמרם ז"ל (סנהדרין) מפני מה לא נכנס משה לא"י כדי שיביא עמו לעת"ל דור המדבר שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון מה טעם משום ויתא ראשי העם עכ"ל. ופירש הרב ז"ל במ"ש פ"ה דנדרים האומר לחבירו קונם לבית שאני נכנס ושדך שאני לוקח מת או שמכרו לאחר מותר קונם לבית זה שאני נכנס שדה זו שאני לוקח מת או מכרו לאחר אסור, וכתב הר"ן והוי יודע דכי היכי דבית זה חמור מביתך לענין מכרו לאחר הכי נמי ביתך חמור מבית זה לענין נפילה, דאם אמר ביתך שאני נכנס ונפל ובנאו אסור ליכנס בו דכל שהוא ביתך משמע, ואם אמר בית זה ונפל אע"פ שחזר ובנאו מותר בו דכיון דנפל אזדא ליה עכ"ל. והרשב"א בחידושיו פ' המביא תניין סבר דאף באומר בית זה אם נפל אסור ליכנס, והריעב"א בחידושיו דחה דברי הרשב"א וסבר דאם נפל מותר ליכנס בו, והביא ראיה ממדרש קהלת אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אינם באים אבל הם באים למנוחה אחרת אמר ר' יהודה בשם ריב"א משל למלך שכעס על בנו ודחפו חוץ לפלטין שלו ונשבע שלא יכנס בנו לפלטין מה עשה היתה בנויה וסתרה וחזר ובנאה והכניסו נמצא מכניס בנו ומקיים שבועתו עכ"ל. וכפי סברת הריטב"א אפי' אם אמר קונם לביתך

אם נפל ובנאו מותר ליכנס בו שהרי אין חילוק בין אומר קונם לביתך לאומר קונם לביתי, ומטעם זה באים דור המדבר לעתיד לבא משום דנחרב הבית וה' נשבע אם יבואון אל מנוחתי והכונה למנוחה זו אינם באים אבל באים למנוחה אחרת, אך אם לא היה נחרב בה"מ לא היו יכולין לבא מפני השבועה שנשבע ה', ואז"ל אלמלא היה משה רבינו נכנס לא"י לא היה נחרב בית המקדש ולא היתה אומה ולשון שולטת בישראל, והכונה שאם משה רבינו היה נכנס לא"י היה מבטל יצרא דע"ז כמ"ש פ"ח דערכין דכתיב כי לא עשו בימי ישוע בן נון ולא כתיב יהושע משום דלא ביטל יצרא דע"ז, דבשלמא משה רבינו ע"ה לא בטליה דלא הו"ל זכותא דא"י אלא יהושע דה"ל זכותא דא"י הו"ל למבעי רחמי ולבטוליה, ובפ"ה דשבת אר"י אמר רב אלמלא לא קבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות ב"ד ולא עבדו ישראל ע"ז ולא גלינו מארצנו, וז"ש אלמלא נכנס משה רבינו לא"י לא נחרב בה"מ ולא היתה אומה ולשון שולטת בנו, כלומר שאם משה היה נכנס לא"י היה מבטל יצרא דע"ז ולא היה נחרב הבית ולא גלינו מארצנו, וז"ש רז"ל שלא נכנס משה לא"י כדי שיביא עמו דור המדבר, כלומר שאין דור המדבר באים לעת"ל אלא בטענת למנוחה זו אינם באים אבל באים למנוחה אחרת כלומר שיבנה בה"מ פעם אחרת כנז"ל, ואם משה רבינו ע"ה נכנס לא"י היה מבטל יצרא דע"ז ולא היה נחרב הבית ולא היו דור המדבר באים לעתיד לפי שנשבע הקב"ה אם יבואון אל מנוחתי, זהו תורף דברי הרב פרשת דרכים ובזה פירש כמה כתובים ומאמרי רז"ל, ונאים הדברים למי שאמרם הלא בספרתו נפלאות מתורתו.

ועל פי דברי הרב ז"ל אפשר לפרש כונת הכתוב הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאוה תהלה בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס, ונקדים מ"ש פ"ק דסוטה דרש רב חנינא בר פפא מאי דכתיב רננו צדיקים בה' לישרים נאוה תהלה אל תקרי נאוה תהלה אלא נוה תהלה זה דוד ומשה שלא שלטו שונאיהם במעשה ידיהם הה"ד טבעו בארץ שעריה ואמר מר משנבנה בה"מ א' נגנז אוהל מועד וכו', ואמרו בירושלמי ובתוספתא פ' חלק והנדחים בארץ מצרים אלו דור המדבר. ובזה נבא אל הביאור הללויה כי טוב זמרה אלהינו ולשורר לפניו הלא תראה כי נעים נאוה תהלה, כלומר היה נעים שלא ישלטו השונאים בבה"מ ויהיה נוה תהלה שלא ישלוט אויב ולא יחרב הבה"מ וכמו שדרשו רז"ל בפסוק לישרים נאוה תהלה, ואף שהענין הגון שיהיה נוה תהלה ולא יחרב בה"מ, עם כל זה נחרב ועתיד לבנותו וז"ש בונה ירושלים ה', וכי תימא על מה עשה ה' ככה, לז"א נדחי ישראל יכנס כדי להביא דור המדבר שהם נדחים כשז"ל ע"פ והנדחים בארץ מצרים, ומשו"ה הוצרך ליחרב הבית ולבנותו שאם לאו לא היו יכולים לבא מפני שנשבע

אם יבואון אל מנוחתי, ועתה שנחרב הבית הו"ל כאומר קונם לביתך ונפל דשרי לדעת הריטב"א כאמור וכמ"ש הרב פרשת דרכים באורך.

וקרוב לזה יתבאר קצת בסגנון אחר, ונקדים מ"ש הדרשן המופלא הרב מהר"ר בצלאל בס' עמודיה שבעה ריש עמוד ג' סי' י"ד משם רז"ל בס' היכלות, שלפי האמת לא נחרב בית המקדש אלא שלח הקב"ה מלאכים והביאו לבנים ועפר ומשרפות סיד ממקום אחר להשביע עינו של אותו רשע שבא להחריב בית המקדש והמקדש בעצמו נבלע בארץ, ובזה פירש הרב הנז' פ' על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו, כלומר שנעלם מעינינו הבנין לפי שעה וזמן הקצוב אצל הקב"ה וז"ש חשכו עינינו כי נעלם מעינינו הבנין, ולפי האמת המקדש אינו חרב ויעלה לעתיד כבראשונה שלא יהיה בה"מ חדש אלא הראשון, כמ"ש בזהר ויקהל על פסוק בשוב ה' את שיבת ציון שהקב"ה ישיב לעתיד שיבת ציון ממש כמו שהיה בראשונה וזהו בשוב שלא יהיה בית חדש אלא אותו הראשון ישוב לאתנו, וז"ש היינו כחולמים שדבר זה כמי שחולם חלום מהיזק גדול וכשיקיץ רואה שלא היה אלא מראה בעלמא ושמח וז"ש אז ימלא שחוק פינו וכו', עד כאן דברי הרב עמודיה שבעה בקצור עש"ב.

וכזה ראיתי להרמ"ע זצ"ל במאמר חקור דין חלק א' פ' כ"ו, שכתב שהמקדש נגנז כי נסתלקו אבני קדש בנס להתנוסס במקום שאין היד שולטת והבית הזה יהיה עליון כמשמעו והאריך בזה ע"ש, ודברי הזהר פ' פקודי דף ר"מ הם על אבני דיסודי ציון וירושלים ויסודי ביתא ואהא מייתי קרא בשוב ה' ציון ע"ש, אלא שכתב הרמ"ע שם דק"ו למקדש עצמו, ובפרט זה אתיא כשיטת פרקי היכלות שהביא בס' עמודיה ז' כמש"ל אך יש חילוק ביניהם כמבואר אל עין הקורא, ולפי מ"ש הרב עמודיה שבעה כי המקדש אינו חרב רק נבלע ונעלם מן העין לפי זמן הגלות ויעלה לעתיד כבראשונה שלא יהיה בה"מ חדש אלא הראשון, מצאה החקירה מקום לנוח על דור המדבר שהקב"ה נשבע אם יבואון אל מנוחתי ולדעת הריטב"א וסמוכות שלו מרז"ל במדרש קהלת הנז"ל באים לעתיד כשיבנה בית ג' דהו"ל כקונם לביתך שאני נכנס דאם נפל מותר וככל אשר לימדנו גאון עוזנו הרב פרשת דרכים כמש"ל.

ולפום הא דאמרן דהמקדש לא נחרב אלא נבלע במקומו, ניחזי אנן היכי דייני להאי דינא דיש מקום לומר דאם אמרו נפל דשרי לא אמרו בנבלע ואח"כ שב הוא עצמו דלא נחרב, ובכי האי גונא דלא נחרב אלא נעלם מן העין לבד וכמו שפירש הרב הנז' מה שאמר המקונן חשכו עינינו דנעלם מעינינו דהמקדש אינו חרב, וגם פירש היינו כחולמים כאשר יחלום החולם שביתו נשרף והקיץ, והא ביתא קמיה בצביונו ובקומתו

יש להסתפק אם זה הוי כנפל דלאמת לא נפל ולא נחרב רק נסתר מנגד עינינו ובזה עדין השבועה במקומה עומדת. ונראה דכיון דבנדרים הלך אחר לשון בני אדם ואין לך נפל גדול מזה דנס מופלא כזה ואף גרוע ממנו לא יעלה על לב, וכי היכי דקונם לביתך אם נפל שרי ה"ה אם נבלע ועלה מן הארץ הוא עצמו. ואם נפשך לומר ראה דבריך טובים באדם שנדר דודאי לא אסיק דעתיה מעשה נסים, אמנם הכא קיימינן לצד עילאה הנשבע כביכול כי לא אדם הוא והכל גלוי לפניו ואין זה נפל וכיצד יותרו דור המדבר לבא, נטה לך על ימינך פקח עיניך ישר יחזו דאדרבא היא הנותנת דכיון דהקב"ה כביכול נשבע ולפניו גלוי דהמקדש ואביזריה תבלעמו ארץ ולעתיד יציצו מעיר כעשב הארץ, א"כ לא היתה כונתו אלא כשהיה בנוי מתחילה דוקא ולא על הבית ג' אשר יעלה ויבא אח"כ, וכל כונתו יתברך בשבועתו אינו אלא עד זמן שלמראה עינים יהיה נחרב ונשרף ותו לא. **ומעתה** אומר אני דאף לדעת הר"ן והרשב"א דסברי דקונם לביתך אם נפל אסור הכא דור המדבר שרו, דכיון דהנשבע הוא הקב"ה כביכול אשר לפניו נגלו תעלומות א"כ הוא לא כיון על בית ג' ובעת השבועה היה דעתו שיותרו בבית ג', ובשבועות בעינן פיו ולבו שוים ודעתו דעת עליון שהשבועה לא תחול בבית ג' ומותרים הם, ובזה אפשר לפרש מדרש קהלת הנז' וז"ל אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אינם באים אבל באים למנוחה אחרת, ר' לוי בשם בר קפרא אמר למלך שכעס על בנו וגזר עליו שלא יכנס עמו לפלטין מה עשה המלך עמד וסתרה ובנאה והכניס בנו עמו לפלטין נמצא מקיים שבועתו ומכניס בנו, כך אמר הקב"ה אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אינם באים אבל באים למנוחה אחרת עכ"ל. ויש להרגיש ר' לוי בשם בר קפרא מה בא ללמד, ודוחק לומר דעשאה דוגמא וישא משלו ותו לא, אמנם על פי האמור אפשר לומר דפליגי מאן דאמר הראשון עם רבי לוי בפלוגתא דהר"ן והריטב"א, דהראשון דאמר אם יבואו אל מנוחתי למנוחה זו אינם באים אבל באים למנוחה אחרת סבר כהר"ן דהאומר קונם לביתך ונפל ובנאו אסור אך זאת תורת האדם, אבל הקב"ה שיודע עתידות ולפניו נגלו תעלומות כשנשבע לא היתה כונתו כי אם עד בית ג' ולא עוד, וז"ש אם יבואון אל מנוחתי וכונתו באותו דיבור לומר אבל באים למנוחה אחרת, ולו יתברך הוחלה שבועתו מטעם זה דכיון שיבואו למנוחה אחרת, ולעולם דאדם שאמר קונם לביתך ונפל אסור כמ"ש הר"ן, ומשום הכי ר' לוי בשם בר קפרא משו"ל ימשו"ל בנו משל למלך וכו' משום דסבר כסברת הריטב"א דקונם לביתך אם נפל מותר ומ"ה אמר משל למלך וכו', נמצא מקיים שבועתו ומכניס בנו כלומר דמן הדין נפל מותר ואין בזה יתרון לאדם לאסור

איסר, ונמצא דהני אמוראי פליגי בפלוגתי' דהר"ן והריטב"א כדכתיבנא בעניותין לעיל פ' ויצא פירשנו בעניותנו בסגנון אחר בס"ד.

ויתכן לפרש על פי הקדמתנו מאמרם ז"ל פ' האשה, א"ר אלעזר מאי דכתיב (ישעי' ב' ג') והלכו גויים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב אלהי אברהם אלהי יצחק לא נאמר אלא אלהי יעקב לא כאברהם שכתוב בו הר שנאמר בהר ה' יראה ולא כיצחק שכתוב בו שדה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה אלא כיעקב שקראו בית שנאמר ויקרא למקום אל בית אל עכ"ל. וכבר לעיל פ' ויצא עמדנו בעניותנו והוינן בה דכל האבות כלם ראו בה"מ בנוי וחרב ובנוי וכמשז"ל ברבה והבאתיו שם, וא"כ גם אברהם ויצחק נתנבאו על בנינו. ועוד במאי פליגי. ולעיל פי' ויצא ישבנו בעניותנו עש"ב, ועתה נימא ביה מילתא בסגנון אחר בס"ד, והוא דלפי שיטת הרב עמודיה שבעה לא נחרב הבית רק נעלם מן העין והם סברו שנחרב, ולפי זה כתבנו בסמוך דאע"ג דלדעת רבינו הריטב"א אין היתר אלא בנפל הבית כשאמר קונם לביתך, ה"נ אף דלא נפל כיון דלמראה עינים נפל ונחרב שרי דהאומר קונם לבית לא אסיר אלא בעודו בבנינו לכל מראה עיני, וזה שהרואה אומר שנפל ונחרב אף שחזר הוא בעצמו שרי דעל הנסים ועל הנפלאות הללו לא נשבע, ואפשר שזה הי' שיטת אברהם אע"ה שאמר אשר יאמר היום בהר ה' יראה, כלומר יראה כאלו הוא הר שנחרב אם אינו אמת דלא נחרב, וז"ש בהר ה' ירא"ה למראית עין שהוא הר ובזה רמז הבנין, אמנם מפשט דברי הזהר פ' פקודי מוכח דהיסודות הם שנגנזו ועתידין לחזור אבל כל בנין הבית נחרב ונשרף באמת, וזוהי שיטת יצחק שקראו שדה באמת ולא דוקא למראה עינים, מפני דסבר דאלו היה למראה עין לבד לא היו מותרין דור המדבר לבא, דדוקא נפל הבית באמת שרו באומר קונם לבית כדעת הריטב"א אבל אם באמת לא נפל לא שרי, ואמטו להכי קראו שדה באמת, ויבא יעקב שלם הדא ושלמה משנתו, יבא השלישי ויכריע ביניהם כמשפט המכריע דמודה לזה במקצת ולזה במקצת כמ"ש הראשונים דזהו משפט ההכרעה ובזה הוא שאמרו הלכה כדברי המכריע דהוא סבר כיצחק אע"ה דכל שלא נפל באמת אם שרי באומר קונם לביתך אף לדעת הריטב"א וזאת תורת האדם וסבר כאברהם אע"ה דכל המקדש נגנז ונטמן ולמראה עינים נחרב ונשרף כותיה ולא מטעמיה דכחא דהיתרא הוא משו' כי לא אדם הוא הנשבע אלא הקב"ה והוא יודע תעלומות מראשית אחרית ולא היתה כונתו על בית ג' כמש"ל ומשום הכי לא קראו הר ושדה כמו שקראוהו אבותיו, דאברהם אע"ה סבר דההתר הוא משום דהר ה' יראה למראית עין, ויצחק אע"ה סבר דלא שרי בהכי אם נחרב באמת והיה שדה ואז שרי כדין נפל וכדעת הריטב"א, אבל יעקב אע"ה סבר כהר"ן

דקונם לביתך ונפל אסור אמנם הכא דה' נשבע מותר דלא כיון לזה ומותר אף שלא נחרב אלא היה נעלם דכונתו יתברך לא היתה לבית ג', ולזה קראו בית אל דלא נחרב ונשרף רק נעלם ותמיד היה בית ברם שמא דמאריה עליה בית אל, ומצד זה הוא שמותר משום דה' הוא הנשבע ויודע עתידות ולא כוון לבית ג' רק דעתו שיהיו דור המדבר מותרים לבא בבית ג' ולכן קראו בית אל, והיינו דדריש ר' אלעזר קרא והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב, דקשיא ליה בהאי קרא מאי שיאטיהו דגוים ומאי בעו. ועוד דהוו תרתי דסתרן דכתיב לכו ונעלה אל הר ה' דקראוהו שם הר כאלו הוא חרב, ותוך כדי דיבור אמרו אל בית אלהי יעקב וקראוהו בית בנוי. ותו אמאי נקט אלהי יעקב ולא אברהם ויצחק ולזה דרשו כמין חומר דהגוים דשמיע להו כי גבר אויב וחרבו הבית ושרפוהו ועתה בגוים נשמע דהוא הוא עצמו ולא נחרב ולא נשרף ולכן בלכתם ילכו לראות המראה הגדולה הזו, וז"ש לכו ונעלה אל הר ה' שנראה לעין שהי' הר ונחרב ונשרף ואינו אמת אלא אל בית אלהי יעקב שהוא בנוי, וז"ש לא כאברהם שקראו הר וסבר דאזלינן בתר הראיון שחרב והו"ל כנפל, ולא כיצחק שקראו שדה דסבר דדוקא נפל באמת שרי, אלא כיעקב שקראו בית וס"ל דנפל אסור בקונם לביתך כהר"ן, ברם הכא שרי דה' נשבע כאמור, וזהו ויקרא למקום אל בית אל דתדיר הוא בית וההתר משום דהוא בית אל והוא כיוין שיבואו לבית שלישי כמש"ל.

ויתבאר בזה פ' (תהלים קכ"ו א') בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אז יאמרו בגויים הגדיל ה' לעשות עם אלה הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים, אשר פשטי הכתובים הגיעני כפו"ל כפל הענין במילות שונות. ותו לדעת באר"ש מה החלום הזה דקאמר היינו כחולמים. וכבר הרב עמודיה שבעה העמיד וגרסינהו ביני עמודי ורמזנו דבריו לעיל כי טוב פתר, ולנו בעניותנו יתבארו בסגנון אחר דאשכחן פ' הספינה סוף דף ע"ג דאמר ליה טייעא תא ואחוי לך מתי מדבר אזלי וחזיתנהו ודמו כמא דמיבסמי וגנו אפרקיד וכו' ע"ש, וכתבו התוספות שם מכאן משמע כמ"ד בחלק מתי מדבר יש להם חלק לעוה"ב, ואמרו בזהר פ' תצא בריעא מהימנא אי משה לא הוה קביר לבר מארעא קדישא לא הוו נפקי ישראל מגלות. ולפי זה למדנו דכשם דגליות משה רבע"ה במדבר אהניא שיביאו דור המדבר לעתיד לבא הכי נמי אהני על הכלל כולו דליפקו ישראל מגלותא, הוא הדבר אשר דיברו המשורר במעלו"ת אחז בשוב ה' את שיבת ציון שהמקדש עצמו יעלה ויבוא, וזהו את שיבת ציון שיחזור המקדש עצמו כמו שפירש הרב עמודיה ז', וחורבן הבית שיהא נראה חרב ונשרף היינו בשביל דור המדבר שיותרו לבא לפי שנשבע אם יבואון אל מנוחתי וזה הו"ל כאומר קונם לביתך

דאם נפל שרי וכמדובר, ולא תימא דמשום זה לבד נשאר משה רבע"ה במדבר כי גם בשביל כל ישראל כמ"ש ר"מ דאי משה לא קביר לבר מארעא לא הוו נפקי מגלותא, וז"ש בשוב ה' את שיבת ציון דבזה הותרו דור המדבר, ולזה נשאר משה רבע"ה דמדבר היינו אנחנו השבי ישראל כחולמים כמו דור המדבר דבמיתתן נראין כחולמים דדמו כמאן דמבסמי וגנו אפרקיד ולזה קראם חולמים, וכשם דאם משה רבע"ה הי' נכנס לא"י לא היו באים דור המדבר, גם אנחנו כמותם כמ"ש ר"מ דהיותו קבור משה רבע"ה במדבר אהניא לן לחזור ולצאת מן הגלות, ולז"א היינו כחולמים אז כאשר עין בעין יראו בשוב ה' ציון הוא עצמו שהיה גנוז ימלא שחוק פינו על הגויים אשר חשבו שהחריבו בה"מ ושרפוהו, ולא היא ולא יפסיק חוכא ולשוננו רנה על גאולתנו בזכות משה רבע"ה, אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה שהם דור המדבר להחזירם באופן שלא יעבור השבועה ח"ו אך באמת הגדיל ה' לעשות עמנו עם כל ישראל בזה שמשה רבע"ה נגנז במדבר דמשום הכי יצאנו מגלות, ולזה היינו שמחים כלנו.

נמשך לזה אפשר לפרש פ' וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל, ונקדים דבסנהדרין דף ק"ח ובברייתא דף ק"י פליגי ר' עקיבא ור' אליעזר דר"ע סבר דור המדבר אין להם חלק לעוה"ב דכתיב במדבר הזה יתמו ושם ימותו יתמו בעה"ז ושם ימותו לעה"ב ור' אליעזר אומר הן באין לעה"ב שנאמר אספו לי חסידי, ולכאורה יש להרגיש דר' אליעזר האי קרא דר' עקיבא במדבר הזה תמו ושם ימותו מאי דריש ביה, וזכורני שראיתי זה שנים בספר א' שנזדמן לידי מרב אשכנזי זה שמו ספר לב ארי' שפי' בסוף פ' בראשית ושם ימותו שאינם באים בגלגול ע"ש, ובהכי ניחא דר' אליעזר דמייתי קרא אספו לי חסידי, כונתו דאספו לי חסידי היינו אסיפה בגן עדן שלא יבואו בגלגול, ועל כן לא הוצרך להשיב על ר' עקיבא דסמיך על פ' ושם ימותו דממילא מובן דקרא ושם ימותו דריש ליה ושם ימותו שלא יבואו בגלגול וכמאי דכתיב אספו לי חסידי.

אמנם זה חזיתי באבות דר' נתן פרק ל"ו דתני התם פלוגתא דר' אליעזר ור' עקיבא על דור המדבר, וקתני משיבין על דברי ר' עקיבא רשעים נאמר בהם שם וצדיקים לא נאמר בהם שם, והלא כבר נאמר שמה קברו את אברהם וכו' ואומר וימת שם משה עכ"ל. למדנו דר' עקיבא סבר דאומרו ושם ימותו פירושו שם תהא קבורתן ולא יראו אור בעה"ב, דשם מורה דאין לה אלא קבר ושם אחוזתם עד עולם, והשיבו עליו דאשכחן דנאמר שם בצדיקים באברהם וכו' ומשה רבע"ה ושאר גדולי עולם וא"כ אומרו ושם ימותו אין הכרע דפירוש שם יהיה כמה דכתיב בצדיקים, ובזה נבא לביאור הכתוב והנה בס' אמרי נועם

פ' ויצא כתב שנקרא גד שבחלקו קבור מי שנולד לשבעה ומת לשבעה, דהיינו משה רבע"ה שנולד בז' באדר ונסתלק בז' באדר, ועוד שבא ממנו אליהו ז"ל גדא דעלמא עכ"ד. וז"ש וירא ראשית לו גד נתבונן בראשיתו הכי קרא שמו גד בו תרמו"ז שבחלקו יהיה קבור משה רבע"ה וז"ש כי שם חלקת מחוקק ספון, ומזה שנכתב על משה רבע"ה כי שם, א"כ גם מ"ש וש"ם ימותו היינו כשם שנאמר במשה רבע"ה ושאר צדיקים ויתא ראשי עם שהם דור המדבר כשז"ל צדקת ה' עשה משה רבע"ה לזכות לדור המדבר שנשבע ה' אם יבואו אל מנוחתי, ועל ידי זה שנשאר משה רבע"ה יכולין לבא ככל אשר דברנו, ולא זו אלא ומשפטיו עם ישראל שאף הן באין מן הגלות בזכות משה רבע"ה כשיבא אליהו זכור לטוב עם המשיח, ומשום שגד רמוז בשמו קבורת משה רבע"ה וגם אליהו זכור לטוב לכך בחר חלקו מעבר לירדן.

סובב הולך לקוטב דרושנו, אפשר לרמוז בפ' קהלת י' ג' עת ללדת ועת למות עת לטעת ועת לעקור נטוע עת להרוג ועת לרפוא עת לפרות ועת לבנות עת לבכות ועת לשחוק עת ספוד ועת רקוד עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים. והנה רז"ל במדרש רבה דרשו עת ללדת על משה רבע"ה, ובילקוט ורש"י ז"ל דרשו איזה עתים על כללות ישראל ישובן וחרבנן, ובשמות רבה פ' מ"ו דרשו עת להשליך אבנים תשתפכנה אבני קדש ועת כנוס אבנים נדחי ישראל יכנס ע"ש. ולפי דרכנו אפשר להמשיך הני כיתי עתי"ם ולפותרם באופן זה עת ללדת ועת למות שמשה רבע"ה נסתלק במלא שנותיו מיום ליום ומעת לעת כמשז"ל, ואף דמשה רבינו ע"ה ראוי היה שיכנס לארץ ויחיה עוד רבות בשנים דזכה מוסיפין לו נסתלק במדת ימיו הקצובים, ומזה נמשך עת לטעת ועת לעקור נטוע בנין בית המקדש כדכתיב במזמור פ' וכנה אשר נטעה ימינך ופירש רד"ק בית המקדש וז"ש עת לטעת לבנות בית המקדש, ומאחר שמשה רבע"ה לא נכנס לארץ נחרב בה"מ, ועת לעקור נטוע שאם היה נכנס לארץ לא היה נחרב בה"מ דהוה בטיל ליצרא דע"ז כמש"ל, והיה בעתו כמשז"ל שהקדים שני שנים למנין ונושנתם שאם לאו לא היה תקומה, ונמצא דבעת ראוי נחרב הבית וזה משום שמשה רבע"ה מת בזמנו ולא נכנס לארץ, והיה זה משום דור המדבר שנשבע הקב"ה אם יבואון אל מנוחתי וגזר במדבר הזה יתמו ואם משה רבע"ה נכנס לארץ ובנה בה"מ לא נחרב ולא היה תקומה לדור המדבר, אך עתה עת להרוג לדה"מ במדבר הזה יתמו, ועת לרפוא למנוחה זו אינם באים אבל באים למנוחה אחרת, עת לפרוץ הבה"מ ועת לבנות כמ"ש הראשונים בכונת פ' ריש ירמיה ראה הפקדתי וכו', לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע כלומר דחרבן בה"מ הוא סיבה שיבנה כמשז"ל על פסוק מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך דשר לו

נאמר ששפך חמתו על עצים ואבנים ולא עשה כליה בשונאי ישראל וכיון שהיה שארית ישראל יחזור עטרה ליושנה ויחזור ויבנה בה"מ, וז"ש לנתוש ולנתוץ וכו' שיחרב הבית וירושלים לעיים וזה סיבה לבנות ולנטוע, דכיון דשפך חמתו על עצים ואבנים עוד ישוב ויבנה חרבות וישראל ישכון לבטח, זה תורף דברי הראשונים ז"ל, וז"ש שלמה בחכמתו עת לפרוץ ועת לבנות, שזה שנחרב הבית המקדש מפר"ץ קאתי בנין ונטיעה של שמחה ועת לבנות.

ומשום שלא נסבור שבאמת נחרב בית המקדש ונשרף ביד אויב לז"א עת לבכות ועת לשחוק, כלומר שבעת הבכיה שנחרב ונשרף הבית היה עת שחוק שטעה האויב ודימה בדעתו שהשחית והחריב, ושחקו עליו שהביאו משרפות סיד ואבנים דעלמא והן הן אשר החריב נשרף, וזה שחוק על האויבים ששמחו על לא דבר והמקדש ואבניו ועציו נתעלמו מן העין כמ"ש הרב עמודיה שבעה, ואין לחוש על אורך הזמן דממה שראינו שנתקיימה נבואת אוריהו ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער, בידוע שתתקיים נבואת זכריהו עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים כמ"ש ר' עקיבא בסוף מכות הן לו הובא בתחילת דרושנו שהיה משחק שראה שועל יוצא מבית קדש קדשים ור"א ור"י היו בוכים וכו', וז"ש עת ספוד עת שאנו רואים ציון מדבר היתה ירושלים שממה וכו', ומזה עת רקוד כי גדל הכאב והוא עד שיבנה במהרה בימינו ויבא ודאי עת רקוד שיחזור הבה"מ עצמו, וז"ש עת להשליך אבנים דעלמא וראו חרבן ושריפה, ועת כנוס אבנים אותן אבנים עצמן ואותו בנין עצמו יגלה ויראה ויבואו כל נדחי ישראל ודור המדבר.

ומעתה נתנה ראש ונשובה לפרש פסוק הללויה כי טוב זמרה אלהינו וכו' דאתאן עליה, כי הנה לשיטת הרב עמודיה ז' לא שלט אויב במקדש רק נעלם לזמן, וז"ש דוד הע"ה ברוח קדשו הללויה כי טוב זמרה אלהינו להשתחוות ולשבו"ת, כי נעים נאוה תהלה כלומר נוה תהלה כמש"ל שלא שלט אויב במקדש על דרך שאמרו בסוטה על פ' לישרים נאוה תהלה כמש"ל, וכי תימא אם כן דלא נפל הבית ולא נחרב לא מצו דור המדבר לבא לעתיד, דאם נאמר דקונם לביתך ונפל שרי כדעת הריטב"א הכא לא נפל אלא נעלם והוא הבית עצמו שנשבע, לז"א בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס, כלומר מאחר דהנשבע היה הקב"ה ולפניו נגלו תעלומות והוא יחזור הבנין בעצמו ויוסיף כהנה וכהנה כמ"ש ויסדתיך בספירים וכמ"ש בזהר פקודי דף ר"מ, א"כ נדחי ישראל יכנס שהם דור המדבר כמש"ל ואין לפקפק כלל, אפילו לדעת הר"ן דקונם לביתך ונפל אסור הכא שאני דדעתו

יתברך לא היה אלא לאותו הבית עד שיהא נראה חרב, והשתא בבית ג' מותרים ונדחי ישראל יכנס.

וזה ירמוז קראין דאתאן עליה נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם, שם רמז נחמו יאודה ובנימין נחמו עשרת שבטים עמי דור המדבר שנקראו עמי בכמה מקומות, וכי תימא דור המדבר כיצד יבואו אם לא נפל הבית רק נתעלם, לזה אמר יאמר אלהיכם אני אני הוא האומר וכיון שאני אומר אין לפקפק דאני נשבעתי ולא הוה דעתאי לבית ג', דברו על לב ירושלים שלא תירא מתוקף החורבן והשממון וקראו אליה הפסוק והשימותי את מקדשכם דעומדין בקדושתן להורות כי לימים תשבן לקדמותן, או ירצה וקראו אליה פ' ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו וכו', דממה שנתקיים נבואת אוריה משם ראיה שתתקיים נבואת זכריה עוד ישבו זקנים וכו', כי מלאה צבאה תתמלי מעם גלוותא יאודה ובנימין ועשרת שבטים ודור המדבר, כי נרצה עונה וכו' בחרבן הבית וזה היה ארוכה ומרפא לדור המדבר.

ואפשר לפרש מה שאמרו ר"א ור' יהושע במאמר הנז' דסוף מכות לר' עקיבא כשאמר להם קרא ואעידה לי את אוריה וכו' עקיבא נחמתנו עקיבא נחמתנו, ובמדרש רבה סוף איכה אמרו ובלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו תתנחם ברגלי מבשר. ונהירנא שראיתי באיזה ספר שהביא הנסחא ובלשון זה אמרו לו עקיבא נחמתנו עקיבא נחמתנו ואתה תתנחם ברגלי מבשר, ואפשר דהכי קאמרי עקיבא נחמתנו על גליות ישראל עקיבא נחמתנו על דור המדבר דכשיבנה בית ג' יהיו מותרים דהאומר קונם לביתך אם נפל ובנאו שרי וה"ה דור המדבר, וזה לדעתנו דדור המדבר יש לה חלק לעוה"ב, ואתה שסובר דאין לה חלק דדרשת ושם ימותו לעה"ב, תתנחם ברגלי מבשר נחמה אחת של קבוץ גליות ותו לא.

וממוצא דבר הבא נא אבא מה שפירש"י בסדר היום, ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר עכ"ל. וצריך לדעת כיצד תלוי מה שכבש ארץ סיחון ועוג להתיר השבועה שנשבע לכן לא תביאו את קהל הזה, ואפשר בסברת הר"ן שהבאתי לעיל שכתב והוי יודע דכי היכי דבית זה חמור מביתך לענין מכרו לאחר, הכי נמי מביתך חמור מבית זה לענין נפילה, דאם אמר ביתך שאני נכנס ונפל ובנאו אסור ליכנס בו דכל שהוא ביתך משמע, ואם אמר בית זה ונפל אע"פ שחזר ובנאו מותר בו דכיון דנפל אזדא ליה עכ"ל. והנה רחמנא אמר אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירושה, וארץ סיחון ועוג היו ממואב אלא שלקחום במלחמה והותרו לישראל וכדאמרינן עמון מואב טהרו בסיחון, דכיון דכתיב כי לא אתן

לך מארצו לא נאסר אלא כשהוא ברשותם וכדקי"ל דהאומר קונם לביתך שאני נכנס מת או שמכרו לאחר מותר, וכראות משה רבע"ה מעשה רב שלקחו ארץ סיחון ועוג אף שהיו ממואב א"כ דינא הוא דקונם לביתך אם מת או מכרו לאחר מותר, והשתא סבר כסברת הר"ן דבאומר קונם לביתך אם נפל ובנאו אסור דכיון דאמרת דכל שהוא בכינוי לא אסור אלא כשהדבר הוא תחת ידו, אם כן הדעת נותן לדרוש הכינוי נמי לענין נפילה דאם נפל ובנאו אסור, וכמ"ש הר"ן דכי היכי דבית זה חמור מביתך לענין מכרו לאחר הכי נמי ביתך חמור מבית זה לענין נפילה, דאם אמר ביתך שאני נכנס ונפל ובנאו אסור ליכנס בו דכל שהוא ביתך משמע, הא למדת דממאי דשרינן בקונם לביתך אם מכרו לאחר מינה משמע דאם נפל ובנאו אסור לדעת הר"ן וכמו שנתבאר, וכן הוא מבואר בדברי הרב פרשת דרכים דף כ"א ע"ד ע"ש. ובהכי א"ש דממה שהותרו ארץ סיחון ועוג לישראל מוכח דקרא דכי לא אתן לך מארצו בכינוי דהוי כקונם לביתך אם יצא מרשותו הותר, ומינה דמה שנשבע ה' על דור המדבר אם יבואון אל מנוחתי אין להם תקנה אם נחרב הבית ונבנה דקונם לביתך אם נפל אסור, וכיון שאין לדור המדבר תקנה אם נחרב הבית ועדין באיסורן עומדים, א"כ אין צורך שמשה רבינו ישאר במדבר דבין אם יכנס משה ויבטל יצרא ע"ז ולא יחרב הבית בין אם לא יכנס ויחרב אין להם תקנה, וז"ש ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג והוברר דקונם לביתך אם מת או מכרו לאחר שאינו תחת רשותו מותר, אז דמיתי שמא הותר הנדר דכל שאין תועלת לדור המדבר בהיותי עמהם דאריא דשבועתא רביע עילויהו דקונם לביתך אם נפל אסור, א"כ הדבר נקל שהותר הנדר והוא בעצם תולדה דכבישת ארץ סיחון ועוג כמבואר.

ולשוני תהלך באר"ש לדקדק מה הלשון אומרת דמיתי שמא הותר הנדר, דמשמע דאסתפק למשה רבינו ע"ה תרי ספיקי וזהו דמיתי שמא הותר הנדר, דאי לא אסתפק אלא חד ספיקא הו"ל לומר דמיתי שהותר הנדר אלא מוכח דעלה ונסתפ"ק תרי ספיקי, ולפי דרכנו ניחא דמשה רבן של נביאים אין דבר נעלם ממנו דיש לצדד דאע"ג דקונם לביתך מת או מכרו לאחר מותר אינו מוכרח בחיוב גמור דאם נפל אסור, דיש לומר כדעתו של הריטב"א דבקונם לביתך איכא תרתי לטיבותא דמת או מכרו לאחר או נפל ובנאו מותר, ואיכא עוד לספוקי דהגם דנימא דהאומר קונם לביתך אם נפל אסור דכי היכי דדרש ביתך כל שהוא ברשותו הכא נמי אם נפל ובנאו אסור דכל שהוא ביתך משמע וכדעת הר"ן, מ"מ אין זה כי אם בין אדם לחבירו לא כלפי שמיא, דהקב"ה לפניו נגלו תעלומות ולא כיוין אלא כל שלא נפל ודעתו שבבנין העתיד יותרו דור המדבר וכמש"ל, וז"ש דמיתי שיחויב מארץ סיחון ועוג דהותרו, דאם נפל אסור והוא דמיון בעלמא דאפשר דאם נפל

נמי שרי, ואת"ל דנפל אסור עדין איכא לספוקי שמא הותר הנדר דאפשר דכלפי מעלה לא אתמר ואיכא תרי ספיקי, ומ"מ יש צד לומר שהותר זאת היתה לי להרבות בתפלה ואתחנן אל ה' בעת ההיא.

ומתוך הדברים אמורים נבא לבאר הכתובים ונקדים מ"ש בילקוט ראובני דף קנ"ח ריש ע"ג משם הרב מגלה עמוקות אופן ה', דכך אמר משה רבינו ע"ה אתה החילות להראות את עבדך הראה לו דורו של עזרא שהעביר ע"ז מן העולם ואמר אעברה נא להיות לי זכות ארץ ישראל ואבטל יצה"ר, וז"ש ה' אלהי וכו' ר"ל בשבילך וכו' ובמלת נ"א רמז נ"א לאוין דע"ז השייכין לאיסורי ע"ז ומלת אעבר"ה גימט' עזרא, והשיב הקב"ה רב לך צריך אתה להקבר מעבר לירדן להכניע רב החובל הוא חרון אף גימט' משה, וז"ש וצו את יהושע אין צו אלא ע"ז עכ"ל. ולדרכנו אפשר לפרש בסגנון זה ואתחנן אל ה' בעת ההיא שכבשתי סיחון ועוג ומזה מוכח דשבועת אם יבואון אל מנוחתי קיימת לעולם דאף דנחרב בה"מ לא מצו למיתי ואין תועלת במה שאשאר במדבר, ה' אלהים לכבודך אני מתפלל אתה החילות וכו' במלחמת סיחון ועוג א"כ אעברה שהיא גימט' עזרא, כלומר מה שיעשה עזרא לבטל ע"ז זאת אעשה אני וארא את הארץ הטובה ואבטל יצר ע"ז ובזה יהיו קיימין ההר הטוב הזה ירושלים והלבנון בית המקדש, דכיון שאני מבטל תכף יצר ע"ז לא יחרבו הבית וירושלים, ויתעבר ה' בי למענכם כי הדין הוא קונם לביתך ונפל מותר כדעת הריטב"א, או דאף אם בין אדם לחבירו נפל אסור לגבי דידיה דדעתו שלעתיד יהיו מותרים כשיחרב הבית שרי, וא"כ אם אני נכנס לא יחרב הבית ותשארו במדבר, וזהו שאמר ויתעבר ה' בי למענכם כדי שאביא דור המדבר לעתיד בבית ג', והנה כשגזר הוא יתברך על משה ואהרן כתוב פ' חקת לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם, וכונתו יתברך היא לכן לא תביאו את הקהל הזה מכלל דאיכא אחר והיא קהל דור המדבר שתביאו לעתיד, וז"ש ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, והכונה כלפי שעלתה על דעתו דקונם לביתך נפל אסור וזה מתחייב מעמון ומואב אשר טיהרו בסיחון, לז"א רב לך אתה גדול בתורה ואיך לא ידעת דנפל מותר כהריטב"א, ועוד אל תוסף לדבר אלי דייקא גם לשיטתך דנפל אסור זהו לאדם, לא אלי שידעתי עתידות וכונתי שיהיו מותרים לעתיד, וז"ש לא תביאו את הקהל הזה לרמוז שתביאו קהל אחר והוא דור המדבר, א"כ אל תוסף דבר עוד בדבר הז"ה כלומר מ"ש לא תביאו את הקהל הז"ה דהדין הוא דלמנוחה אחרת באים, ואם אתה תכנס תבטל יצר ע"ז ולא יחרב הבית וישארו במדבר.

ובסגנון אחר אפשר לפרש דכונת משה רבינו ממה נפשך אם הדין נותן דאין תקנה לדור המדבר יעלה ויבא אל הארץ, ואם יש להם תיקון בחרבן הבית הוא לא יבטל יצר ע"ז וישאר הענין כך ולא יהיה הוא גורם שלא יחרב הבית, וז"ש ואתחנן אל ה' בעת ההיא שכבשתי ארץ סיחון ועוג דיש פני"ם הנראין להוכיח מזה דנפל אסור ואין תיקון לדור המדבר, לאמר, בשביל אמירה אחת שיש לומר דאם יחרב הבית יש תיקון לזה הפצרתי בתפלה ואמרתי לישנא דמשתמע לתרי אנפי, דפשטן של דברים מוכחי דאין להם תיקון בנפל הבית ואני רוצה לעבור ולבטל יצר ע"ז וישארו ירושלים והבית קיימים, אמנם לשוני תהלך באר"ש תוכו רצוף שאם הדין הוא דאם יחרב הבית מותרים, אעבר"ה גימט' עזרא שאני מקבל שלא לבטל יצר ע"ז וישאר לעזר"א ובית דינו שהם יבטלוהו ויחרב הבית ויבואו דור המדבר דבאים למנוחה אחרת, ויתעבר ה' בי שלא שמע כדי שאביא דור המדבר דהדין הוא אם נפל הבית מותר, ולמה שרמזתי שאני לא אבטל יצר ע"ז אמר אלי רב לך כי גדול אתה ואין כבודך ליכנס לארץ ולא לבטל יצר ע"ז, דאפילו יהושע נחסר לו אות משמו בשביל זה כמ"ש פ"ח דערכין, והדברים ק"ו לך כי פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה ונחשב לפגם גדול, וא"כ אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה דצריך שתשאר במדבר להביא דור המדבר לעת"ל וגם שיצאו ישראל מהגלות כמ"ש ברעיא מהימנא.

ובאופן אחר אפשר לפרש ונקדים דברי הרב פרשת דרכים בתחילת דרוש ח' שהביא דברי הרב מהר"י אדרבי, שכתב דמשה היה סבור דארץ סיחון ועוג הם ארץ ישראל ולכך טען שרוצה ליכנס לארץ דנדר שהותר מקצתו הותר כלו, אבל קושטא דמילתא דארץ סיחון ועוג אינם מכלל ארץ ישראל. ותמה עליו הרב פרשת דרכים דמילתא דפשיטא שהם מכלל ארץ ישראל, והעד על זה דתנא דמתניתין מיעט ארץ סיחון ועוג מבכורים מפני שאינה ארץ זבת חלב ודבש, וא"כ קשה איך הקב"ה התיר למשה לכבוש ארץ סיחון ועוג שהם מכלל א"י, ועוד האריך בזה והניח הדבר בצ"ע, ואני בעניי הוכחתי במקום אחר דזה מחלוקת בין האחרונים והראשונים, ברם עיקר שרשויה פלוגתא דתניא וגם איכא פלוגתא אם הירדן עצמו הוא חשוב ארץ ישראל או חו"ל כמבואר בבכורות דף נ"ה, ואפשר שזה כונת משה רבינו שאמר בעת ההיא ואמרו רז"ל דמיתי שמא הותר הנדר דמשמע דאסתפקו ליה תרי ספיקי כמו שכתבנו בעניותין בסמוך, ולפי דרכנו אפשר לומר דהשני ספיקות הם דאעיקרא יש ספק אם הירדן עצמו נחשב א"י, ואם ת"ל דהירדן עצמו נחשב ארץ ישאל כסברת רשב"י התם בבכורות שמא עבר הירדן אינו ארץ ישראל ונמצא דיש שני ספיקות, ולכן אמר דמיתי שמא הותר הנדר דאפשר דהירדן ועבר הירדן

הוא בכלל א"י וכשכבשתי ארץ סיחון ועוג הותר הנדר, אך איכא תרי ספיקי דיש לומר דבין הירדן ובין עבר הירדן ח"ל, ומ"מ יען יש מקום לומר דהכל א"י דחקתי ונכנסתי בשפל קול התחנ"ה.

ועוד אפשר לומר ונקדים מה שתירץ הרב כמהר"ר מאיר מזרחי זלה"ה לחקירת הרב פרשת דרכים, דאיברא דארץ סיחון ועוג הם מכלל א"י וכדפשיטא ליה להרב ז"ל, אמנם הא דהוו מכלל א"י היינו לאחר שכבשו א"י ונתקדשה הארץ אז גם עבר הירדן נתקדשו בקדושת א"י, אבל בעת שמשה רבינו כבש ארץ סיחון ועוג היו נחשבות ח"ל ושבועת הקב"ה קיימת דכבש ארץ סיחון ועוג משום דבו בפרק נחשב ח"ל דעדיין לא נכנסו ישראל לארץ, וסמוכות שלו מדברי הרב מהריט"ץ בתשובה סימן ר"ו ע"ש, זהו תורף דברי הרב מהר"ם מזרחי זלה"ה. וזה אפשר שהוא כונת דמיתי שמא הותר הנדר, דאעיקרא איכא לספוקי אם ארץ סיחון ועוג הוא ארץ ישראל והותר הנדר דהותר מקצתו הותר כלו, או אינה א"י דבמחלקת היא שנויה כדאמרן. ועוד איכא לספוקי כי האף אמנם עבר הירדן היא ארץ ישראל שמא היינו דווקא אחר כיבוש וקידוש א"י אז גם עבר הירדן הוא א"י, אבל עתה קודם כיבוש ארץ ישראל דין עבר הירדן כח"ל, וז"ש דמיתי שמא הותר הנדר דאיכא תרי ספיקי.

והנה בא"ר הכתוב בזה ונקדים מ"ש בילקוט נשא משם ספרי זוטא הביאו הרב מהר"ח אלפאנדארי זצלה"ה בס' דרך הקדש דף ב' ושם נאמר שמעלת ארץ ישראל על עבר הירדן היא שיש בה בית המקדש, ואמרו במדרש במדבר רבה פ"ז דעבר הירדן היא מקדשת יען מביאין ממנה בכורים, ואשתמיטיתיה מאמר זה מהרב דרך הקדש שם. ובזה נבא אל הביאור ואתחנן אל ה' בעת ההיא שאני כבשתי ארץ סיחון ועוג דיש מקום לומר שהם א"י ונדר שהותר מקצתו הותר כלו, ה' אלהים אתה החילות להראות את עבדך את גודלך וכו' במלחמת סיחון ועוג, אעברה נא, אעבר"ה גימט' בכורים כמ"ש בס' ילקוט ראובני רמז דעבר הירדן היא א"י שמביאין ממנה גם כן בכורים כמ"ש במדבר רבה פ"ז, וכיון שהותר לי ארץ סיחן ועוג אעברה נא ואראה את הארץ הטובה, ואין כונתי שעבר הירדן אינה טובה אלא ההר הטוב הזה והלבנון, כלומר יתרון טובת א"י הוא ההר הטוב הזה והלבנון שיש בה בית המקדש וזהו טוביותה לגבי עבר הירדן כמ"ש בילקוט, אבל גם עבר הירדן היא א"י, ויתעבר ה' בי למענכם, דאי משה לא קביר לבר מארעא לא יפקון ישראל מגלותא כמ"ש בר"מ תצא וכמש"ל, ויאמר ה' אלי רב לך אתה גדול בתורה וכבר ידעת ואתה עצמך מסתפק ואותן ספיקות שלך הם ודאות דעבר הירדן אינה ארץ ישראל,

ואף אם נאמר דהיא ארץ ישראל הוא דוקא אחר כבוש א"י אבל עתה הם חו"ל ולא הותר לך כלל שום דבר מהנדר.

נמשך לזה אפשר לפרש מאמר ה' בגזרתו פ' חקת, לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם, דהקב"ה מגיד מראשית אחרית והן קדם פשט הספק שיסתפק משה רבינו ע"ה כשיכבוש ארץ סיחון ועוג, כי הוא סבר דארץ סיחון ועוג הם א"י וכמ"ש הרב מהר"י אדרבי כמש"ל ולכך סבר דהותר הנדר, ברם הנה אלהינו יודע תעלומות הלא מראש כה אמר ה' לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ בה"א הידיעה שהיא הארץ המיוחדת למעוטי עבר הירדן, כמו שדרשו בספרא פ' עומר ופ' ערלה ופ' שמיטה כי תבואו יכול משבאו לעבר הירדן ת"ל את הארץ הארץ המיוחדת ע"ש, וכמ"ש מהר"י קורקוס בביאורו פ"ד דשמיטה ע"ש, ותו אמר רחמנא אשר נתתי להם רמז למ"ש בירושלמי פ"ק דבכורים דמארץ סיחון ועוג לא מצי לומר אשר נתת לי דהם נטלו מעצמם ע"ש, וא"כ למדנו דה' בגזרתו לא קפיד אלא בארץ המיוחדת אשר נותן להם לאפוקי סיחון ועוג, ואפשר שז"ש ה' למשה רב לך אל תוסף וכו', דאתה גדול בתורה וזו שגגת תלמוד דמה הם אלו הספיקות זיל קרי לשון גזרתי ובלום פיך מלדבר, דקודם שנולד הספק אני דקדקתי בלשוני ולכן אל תוסף וכו'.

וזה ירמוז הכתוב סוף פ' האזינו, כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבא אל הארץ אשר אני נותן לבני ישראל, ולכאורה האי סיפא דקרא אל הארץ אשר אני וכו' נראה יתר ח"ו, אמנם בא האלהים לתרץ דאם הגזרה אמת וכדקאי קאי איך כבש ארץ סיחון ועוג שהיא מא"י וכתמיהת גאון עוזנו הרב פרשת דרכים, לז"א עיניך לנכח יביטו, שלשון הגזרה אמרתי אל הארץ שהיא מיוחדת כמ"ש בתורת כהנים למעט עבר הירדן, ועוד אמרתי אשר אני נותן שם רמז לאפוקי עבר הירדן שנטלוה מעצמם ולא נפל דבר אחד מגזרתי. ובזה הענין של עבר הירדן יתבאר אצלי פ' מסעי, דבר אל בני ישראל כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען והקריתם וכו', והוא בהקדים מ"ש בבכורות דף נ"ה ארצה כנען ולא הירדן ארץ כנען ע"ש, וז"ש כי אתם עוברים אתם דיקא לאפוקי אני כי אינני עובר, וכי תאמרו הרי כבשת ארץ סיחון ועוג והותר הנדר, לז"א ארצה כנען ולא הירדן ארץ כנען כסברת ר' יהודה בן בתירא שם בבכורות ומכ"ש עבר הירדן שאינה א"י ולא הותר הנדר, וז"ש כי אתם עוברים אתם ולא אני.

ועוד אני מדבר בתפלה למשה איש האלהים, והן קדם אביע אומר דיש לחקור חקירה א', מצינו דאמרו רז"ל והביאו רש"י על פסוק שלח נא ביד תשלח ביד אחר שתרצה לשלוח אין סופי להכניסם לארץ, וא"כ מאחר דמראש מקדם תחילת דיבר ה' ואל משה אמר

ועתה לכה ואשלחך אל פרעה יודע צדיק דאין סופו להכניסם לארץ מה צורך למאמר ה' עתה תראה אשר אעשה לפרעה ואמרו רז"ל ולא במלחמת ל"א מלכים. ותו דזה היה משפטו על שהקשה לדבר ולומר למה הרעות כמשז"ל, משמע דאם לא היה אומר למה הרעות לא היתה כזאת והי' מכניסם, וכיוצא בזה יש לחקור דהוצרך ה' אח"ך במי מריבה לגזור עליו ועל אהרן שלא יכנסו לארץ ולישבע והלא כבר על מבוכה זו ישב משה והוא היודע בטרם ילך בשליחות ראשון. והגם שיש לכל זה תשובות פשוטות חדשות אני מגיד כי זה שנים נזדמנו לידי יד כהה חידושי מהר"ם שי"ף זלה"ה, וראיתי בסוף הספר שביאר הרב ז"ל מאמר רז"ל אתה החלות לבא אצלי ואינו מובן דמה יוסיף כח לענין שאנו דנים עליו אם הוא בא אצלו או איפכא, וניחא ליה להרב במאי דקי"ל בח"מ סי' רכ"א דהמבקש לקנות מחבירו חפץ מוכר אומר במאתים אני מוכר לך ולוקח אומר במנה ויפרדו איש מעל אחיו, ואח"כ נמצאו ומשך זה החפץ בסתם אם המוכר בקש ללוקח ונתן לו החפץ אינו נותן לו אלא מנה ואם הלוקח בקש למוכר ומשך החפץ נותן ר', וזו הלכה העלה על שלחנו מרן בא"ה סי' כ"ט לענין קדושין נמי ע"ש, והנה משה רבינו ע"ה סירב ואמר שלח נא ביד תשלח, כלומר מאחר שסופך לשלוח אחר להכניסם לארץ גם עתה שלח ואיני רוצה לעשות שליחות עתה לבד, ואחרי כן כביכול הקב"ה בא אצלו ואמר לו ללכת בשליחותו א"כ דינא הוא דדברי משה רבינו ע"ה קיימים שיכניסם גם כן לארץ שלא נתרצה מקודם באופן אחר, וז"ש אתה החילות לבא אצלי וכיון שכן דינא הוא לקיים דיבורי כדין המקח והקדושין דהבא לחבירו צריך לקיים דבורי שכנגדו וא"כ אעברה נא ואראה את הארץ וכו', הן הן הדברים שראיתי לפי הרשום בספר הנז' זה שנים.

ובהכי צילא דעתין בחקירתנו, דאף דמשה רבינו בההוא פחדא מעטף ויתיב שלא יכניסם לארץ מ"מ כיון שכביכול בא אצלו ידו על העליונה, ואחר זה שהקשה לדבר גזר עליו עתה תראה ובמי מריבה נשמע, ועתה נרחיב קצת הענין בביאור הכתובים דקמן, ואתחנן אל ה' בעת ההיא דכבר כבשתי ארץ סיחון ועוג ודמיתי שהותר הנדר אך אכתי פש גבאי ידיעה בתחילה שידעתי דאיני מכניסם, ולז"א אתה החילות לבא אצלי וצריך לקיים דיבורי כמו שפירש הרב מהר"ם שי"ף וצריך לקיים דיבורי, וכי תימא שגזרת עתה תראה ולא במלחמת ל"א מלכים, אעברה נ"א דיקא עתה טרם שיכנסו ישראל אעברה נא לבדי ושם אקבר טרם שיבואו ישראל, ויאמר ה' אלי רב לך אהרן כלומר שהוא גדול ממך גזרתי עליו וקיימתי ואחר שמת אהרן אחיך נתעורר להתאמץ בתפלות תקט"ו ומצאה הקפידה מקום לנוח וכמו שפירש רבינו מהרח"ו זצ"ל בדרשותיו, כי בפסוק פ' האזינו והאסף

אל עמך כאשר מת אהרן אחיך בהר ההר ויאסף אל עמיו שכל התפלות שהתפלל משה רבינו ע"ה לא נתקבלו יען כבר מת אהרן הכהן והיה לו להתפלל לפני מות אהרן ע"ה ולמתקף ברחמיו על חבירו ואחיו ואז היה נענה תחילה, אבל עתה שנתקיימה השבוע באהרן ע"ה לא נכון לקבל תפלתו, וזהו שאמר לו ה' כאשר מת אהרן אחיך, זהו תורף דברי הרב מהרח"ו זצ"ל, וז"ש רב לך זה אהרן הכהן ע"ה שנתקיימה בו הגזרה וא"כ אל תוסף דבר אלי וכו'.

עוד זאת אדרש עפ"י מ"ש רז"ל בראשית ברא אלהים בתחילה עלה במחשבה לברא העולם במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים ושיתף מדת רחמים שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, ופירש הרב תורת חיים בשיטתו לקמא דף ן' דמחשבתו יתברך מתקיימת אצל איתני עולם עמודי שמים קדושים אשר בארץ, דכך היא המדה שמדקדק עם חסידיו כחוט השערה ואלהים שופט במדת הדין הגמור כאשר עלה במחשבה לפניו לפי שיכולין להתקיים על שורת הדין הגמור זהו תורף דבריו, וכבר בעניותנו הארכנו בזה ותרחבנו לעיל פ' בראשית בס"ד, ושם עמדנו לפי קצורנו בענין משה רבינו ע"ה ע"ש באורך. ועתה אקצר ואעלה כי בזה ניחא לי מאמרם ז"ל בילקוט רמז תת"ך וז"ל, אמר משה רבש"ע יוכבד שקהו שיניה בשני בניה יקהו שיניה במיתתי אמר ליה כך עלתה במחשבה לפני עכ"ל. וצריך ביאור מאי קאמר ליה כך עלתה במחשבה לפני, ועל פי דברי הרב הנז' ניחא כי הנה משה בחכמתו וענותנותו לא בקש אלא מתנת חנם כמו שפירש"י בריש סדרין ואתחנן אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם אעפ"י שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן עכ"ל. ויש להעיר דשנינו היו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס ומה שבח הוא זה למשה רבינו ע"ה דודאי כל מעשיו לשם שמים דוקא ואיך יתלה במעשיו, וי"ל דאעפ"י שעובדים שלא ע"מ לקבל פרס מ"מ יכולין לבקש סתם בקשתם, אך משה רבינו ע"ה פירש שהוא מבקש מתנת חנם בסוג וחנותי אשר אחון, ועוד אפשר לומר במ"ש המפרשים דכשעושים יתר על חיובם או בגמילות חסדים בחלק שהוא טוב לבריות שרי ע"מ לקבל פרס, והיינו רבותא דאף דמתחסדים עם קונם לעשות יותר מחיובם וכן מרבים להטיב עם חבריהם אפ"ה אינם תולין במה שיכולים לתלות ומבקשים מתנת חנם, ומי לנו גדול ממשה רבינו ע"ה דהגם דלא בקש אלא מתנת חנם עוד זאת יתירה תלה בזכות אחרים, וזו שאלה שאל שהקב"ה יעשה בעבור יוכבד היא אמו, והשיבו הקב"ה כך עלתה במחשב"ה לפני, כלומר אתה ואמך צדיקים גמורים וקדושים ובכם אני מקיים מחשבתי לדון במדת הדין גמור כאשר

עלה במחשבה לברא העולם במדה"ד דכתיב בראשית ברא אלהים, ומתקיימת בצדיקים גמורין וקדושי עליונים כמ"ש הרב תורת חיים ז"ל.

ודרך זו אלך להבין הכתובים ויאמר משה ה' אלהים רחום בדין אתה החילות להראות את עבדך מעשה בראשית ששיתפת רחמים בדין כדכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, וז"ש את גודלך שהוא מדת טובך מדת רחמים חס"ד הוא, ואת ידך החזקה זו מדת הדין ששיתפת שניהם להנהיג עולמך, אשר מי א"ל חסד אל כל יום אשר יעשה כמעשיך וכגבורותי"ך, וכיון שאתה מנהיג עולמך בשיתוף רחמים אעברה נא וכו', ויאמר ה' אלי רב לך, גדול אתה כי לך יאתה לדון במדת הדין הגמור על פי המחשבה דכתיב בראשית ברא אלהים אל תוסף.

ורוח אחרת אתי בהקדים מאי דקי"ל בי"ד סי' רכ"ט דנדר שהותר מקצתו הותר כלו, והרמב"ן סבר דלא אמרינן נדר שהותר מקצתו הותר כלו אלא כשניתר על ידי פתח אבל אם ניתר על ידי חרטה לא, ודבר פשוט הוא דלגבי הקב"ה לא שייך פתח, וכן כתב מהרימ"ט בשו"ת י"ד סי' כ"ו ומהרש"א באגדתיה פ' אין עומדין גבי ההיא דאמר רבא ויחל משה שהתיר לו נדרו, וכן בסוף פ"ק דחגיגה הזכיר גבי ה' פתח וחרטה אגב שיטפיה ע"ש, וכתב הרב כנה"ג שם בי"ד סי' רכ"ט הגהות הטור אות ח' דבמתיר מקצתו ומתנה שלא יהא מותר כלו אינו מותר אלא אותו מקצת ותו לא, וראיתי להרב המבי"ט בקרית ספר פ"ו דשבועות שכתב דהא דאין הנודר מתיר לעצמו וצריך אחר שיתיר לו היינו מדרבנן ע"ש, וראיתי בתוספתא פ"ד דנדרים לא יחל דברו שאף חכם אין מפר נדרי עצמו וכן שנינו בספרי לא יחל דברו לא יעשה דברו חולין הרי שהיה חכם לא יפר לו לעצמו, והדין נותן אם מפר לאחרים לא יפר לעצמו ת"ל לא יחל דברו לא יעשה דברו חולין, ומהני בריתות דתוספתא וספרי מוכח דהא דאינו מפר לעצמו הוי מדאורייתא דמפיק לה מקרא, וקשה על הרב הנז' האיך קאמר דאין מתיר לעצמו מדרבנן הוי.

ואפשר לישב במ"ש התוס' פ' הספינה דף ע"ד סוף ע"א וז"ל, ועכשיו שנשבעתי מי מפר לי ותימא דאמאי אין הקב"ה מפר לעצמו דהא מסקינן במס' חגיגה דנדרים יש להם על מה שיסמוכו מדכתיב אשר נשבעתי באפי ודרשינן באפי נשבעתי וחוזרני אלמא שהוא מפר לעצמו, ואההיא קשה דהיאך מפר לעצמו והא אמרינן לא יחל דברו מכאן לחכם שאין מפר לעצמו עכ"ל. והשתא אפשר דהרב המבי"ט מכח ההיא דאמרינן באפי נשבעתי וחוזרני דמשמע שמתיר לעצמו כמ"ש התוספות סבר דדרשת הוא אינו מחל וכו' אסמכתא בעלמא היא ומדרבנן הוא דאינו מתיר לעצמו, אך קשה דהתם פ"ק דחגיגה תנן התר נדרים אין להם על מה שיסמוכו ותנאי בברייתא אמרי דיש להם על מה שיסמוכו,

ושמואל אמר אי הואי התם אמרי להו דידי עדיפא מדידכו שנאמר לא יחל דברו הוא אינו מיחל אבל אחרים מיחלין לו, ואמר רבא לכלהו אית להו פירכא לבר מדשמואל דלית ליה פירכא, ואי הא דאין מתיר לעצמו מדרבנן ומדאורייתא מצי למשרי לנפשיה א"כ על כרחך לאו פירושא דקרא הכי ואיך קאמר דשמואל לית ליה פירכא, וכן ק"ק למ"ש הרא"ם פ' מטות דהא דאמרו אבל אחרים מיחלין לו לא ממלת יחל דרשו זה דמלת יחל שרשה חלל ומלת מחילה שרשה מחל רק דרשו זה על פי קבלתם ואסמכוהו אקרא וז"ש ויש להם על מה שיסמוכו אסמכתא בעלמא, ואי הוה נפיק מדוקיא דבל יחל היה מן התורה לא מן ההלכה עכ"ד, דא"כ מאי קאמר רבא דלכולהו אית פרכא, ודאי לכלהו קראי אבל הא דשמואל לית ליה פרכא והא מיפריך וקאי דקרא לא אפשר לפרושי הכי, ואם הוא אסמכתא בעלמא כמ"ש הרא"ם גם מאי דאמרי תנאי מהנך קראי אסמכתא בעלמא ומאי דחי והלא אסמכתי נינהו ובודאי דאיכא לדחוייניהו, ודשמואל נמי הכי הויא דקרא לא מתפרש בהכי, ובפשטא דשמעתא לק"מ דקרי התר נדרים פורחין באויר משום דגם לשמואל לא כתיב בהדיא אלא אתיא מדיוק הכתוב ולאו מגופיה דקרא אלא מבחוץ מדיוקא וכ"כ מהרש"א באגדתיה שם, אבל להרא"ם שכתב דכיון דמדוקיא אתי הוי כתיב בתורה ולא מן ההלכה אלא דקרא לא מתפרש הכי, דשרשו מחל וכו' יש להעיר כדכתיבנא בעניותין. וראיתי להרב המוסמך מהר"י פינטו שם שכתב וז"ל, וק' אעיקרא דמילתא אמאי לא אייתי ראיה להתר נדרים שיש להם על מה שיסמוכו מדכתיב ויחל משה, ואפשר דס"ל לשמואל לדחות דילמא ויחל הוא מלשון חילוי ותחנונים לא התר נדר עכ"ל, ולא זכר הרב דבברכות דף ל"ב שמואל מפרש ויחל מלמד שמסר עצמו למיתה עליהם וכו', ופירש"י דשמואל דריש ויחל מלשון חלל, וגם שם תנאי ואמוראי מפרשי להך ויחל בכמה פירושי' ורבא לבד הוא דדריש ליה להתר נדרו ע"ש, ועוד יש לעמוד בדברי הרא"ם שכתב דדרשת רז"ל אבל אחרים מוחלין לו הוא מענין מחלה ששורשו מחל, דמדברי הספרי שהבאתי לעיל לא משמע הכי, וכן מטין דברי הרמב"ם פ"ו מה' שבועות דין ב' ואין להאריך כאן, ומדברי הרשב"א בחידושי נדרים דף כ"ב ור' ישעיה בפסקיו כ"י משמע דהוא אינו מתיר לעצמו מדאורייתא, ועמ"ש בס' החינוך פ' יתרו.

אמור מעתה אפשר דמשה רבינו סבר כסברת הר' המבי"ט בקרית ספר, דהא דאין מתיר לעצמו אינו מן התורה דמדאורייתא מצי למשרי נפשיה, ומשום הכי כשראה שכבש ארץ סיחון ועוג סבר דהקב"ה התיר לעצמו ונדר שהותר מקצתו הותר כלו, וז"ש בעת שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר, הכונה דיש שני ספיקות, אחד דאפשר דהקב"ה התיר לעצמו, או משום דמדאורייתא מצי להתיר לעצמו, או משום דהגם

דמדאורייתא בעו אחריני למשרי ליה היינו דוקא לאדם דהאחרים ידקדקו בדבר, אבל כלפי מעלה כביכול מצי להתיר לעצמו, ואפשר דלא הותר לעצמו דמדאורייתא צריך אחרים ואין חילוק גם לצד עילאה כביכול וארץ סיחון ועוג לא היה בכלל הנדר, וזהו ספק אחד. וספק שני דאם תמצא לומר שהקב"ה התיר לעצמו נדרו כדי שאכבוש ארץ סיחון ועוג, אכתי אפשר דפירש בעת התרו דארץ ז' עממים ישאר באיסורו, וכשהתנה בעת התרו לא אמרינן נדר שהותר מקצתו הותר כלו כמ"ש הר' כנה"ג וכמש"ל, וז"ש דמית"י שמ"א הותר הנדר דאיכא תרי ספיקי.

וסדרן של כתובים יתבארו באופן זה ואתחנן אל ה' בעת ההיא אשר כבשתי ארץ סיחון ועוג אתחלתא דגאולה שמורה ובא שה' רחם עלי והתיר מקצת נדרי, ה' אלהים אתה החילו"ת מלשון התרה, כלומר שהתרת לעצמך מקצת הנדר להראות את עבדך את גודלך ואת ידך החזקה במלחמת סיחון ועוג, א"כ הוי נדר שהותר מקצתו הותר כלו אעברה נא ואראה וכו', ויאמר ה' אלי רב לך, כלומר אתה היתה רב שהתרת לי נדרי בעגל כמשז"ל ויחל משה שהתיר לו נדרו וכדין יחיד מומחה שמתיר ביחיד, וא"כ אי ס"ד שעתה התרתי נדר לעצמי אחר שעשית מעשה ר"ב, ועוד אל תוסף דבר אלי דיקא דלגבי דידי לא שייך פתח ואין כאן אלא דין חרטה ובחרטה לא שייך נדר שהותר מקצתו הותר כלו כסברת הרמב"ן שכתבנו לעיל, ובשתי' לא עלתה לך דלא היה התרה ואף אם היה התרה אין בי דין נדר שהותר מקצתו הותר כלו כדעת הרמב"ן.

ובילקוט אמרו ז"ל כתבת בתורה ואם אמר יאמר העבד, ואני אהבתי אותך ותורתך ובניך לא אצא חפשי איני מבקש למות, והגישו אדניו אל האלהים ועבדו לעולם לא קיימת עמי, שמעה אלהים רנתי ואל תתעלם מתחינתי, א"ל הקב"ה רב לך עכ"ל. ורבני אשכנז פירשו במאי דאמרו ז"ל ואם אמר יאמר העבד עד שיאמר וישנה וכן פסק הרמב"ם פ"ג דעבדים, ומאחר דצריך שישנה להכי אמר לו הקב"ה רב לך אל תוסף וכו' שלא ישנה ובפעם אחת לא עשה כלום עד כאן דבריהם ז"ל. ואנא בריה קלה יראה לי ההדיוט לפרש דרך דרש בסגנון זה, כי הנה כתב הרב משנה למלך שם פ"ג מה' עבדים דמהרימ"ט כתב דהך תנא דבעי בנרצע שיאמר וישנה לא ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, והרב ז"ל נחלק עליו דראב"ע גבי הענקה לא פליג אלא משום דמוכחי קראי דכתיב אשר ברכך, וכ"כ התוס' במציעא דף ל"א ושם אמרו הוכח אפילו מאה פעמים אין לי אלא רב לתלמיד תלמיד לרב מנין ת"ל תוכיח, ומצינו דמשה רבינו הוכיח להשי"ת כביכול כמו שאמרו רז"ל בריש דברים רבה ע"ש, והנה הכא משה רבינו ע"ה נתחנן שיעשה בו דין העבד שאמר אהבתי את אדוני ולא אמר אלא פעם אחת ומשמע דסבר דהעבד אין צריך שיאמר

אלא פעם אחת, ומאי דכתיב אמר יאמר העבד דברה תורה כלשון בני אדם, וכמ"ש הרב מהר"י מטראני ז"ל דהך תנא דבעי שיאמר וישנה היינו משום דלא סבר דברה תורה כלשון בני אדם דאי אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם בחד זימנא סגי, ויאמר ה' אלי רב לך, כלומר זכור שהוכחת לרבך כביכול ומוכרח שאי אתה סובר דברה תורה כלשון בני אדם ונפקא לך מדכתיב הוכח תוכיח והענקה שאני דמוכחי קראי, וא"כ מוכרח דדרשינן ואם אמר יאמר העבד דיאמר וישנה, וא"כ אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה דיקא, דבדבר הזה דלא מוכחי קראי יש לדרוש הכפל, ואתה שלא אמרת אלא חד זימנא השמר לך דלא להשנאה ואין כאן דין נרצע, והיינו דוקא בדבר הזה אבל בהענקה וכיוצא דמוכחי קראי אמרי' דברה תורה כלשון בני אדם.

ודרך הלציי יש להסמיך זה בפסוק נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם דברו על לב ירושלים וקראו אלי' וכו', ונקדים דהסברא נותנת דהא דפליגי אי דברה תורה כלשון בני אדם היינו דוקא במצות התורה וכיוצא, אבל במאמר ה' לא אמרינן ח"ו דכביכול דבר ידבר כדבר איש אל רעהו ובודאי אשר במאמרו הכפל הוא לענין אחר, ובזה נבא אל הביאור נחמו בחרבן בית ראשון נחמו בבית שני וזהו נחמו נחמו עמי בכפל, ואם נפשך לומר אין כאן נחמה אלא על חרבן בית ראשון ותו לא והאי דקאמר נחמו נחמו הוא כלשון בני אדם, לז"א יאמר אלהיכם ובדברי ה' אין לומר שדבריו כלשון בני אדם ח"ו, ועוד דאפילו בתורה לא נאמר זה דהוי כלשון בני אדם אלא היכא דמוכחי קראי אבל הכא ליכא שום הוכחה דלא נדרוש הכפל, וז"ש דברו על לב ירושלים שמנחם על חרבן שני גם כן, וז"ש נחמו נחמו וקרא"ו אליה, כלומר תקראו הכתוב וראו דלא מוכח קרא וזאת אשר תקראו אתם לירושלים קרא כדכתיב ועין בעין נראה דלא מוכחי קראי ובכי האי גונא דרשינן הכפל, וא"כ נחמו נחמו על נחמה בחרבן ראשון ונחמה בחרבן שני כדאמרן.

ובאופן אחר אפשר לפרש בהקדמתנו פ' ויאמר ה' אלי רב לך, גם נבין מאמר רז"ל אתה החלות להראות את עבדך את גודלך זו יציאת מצרים והביאוהו המפרשים, ויש להרגיש דמה ענין יציאת מצרים בזה, ואפשר במ"ש בקדושין דף כ"ב דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים בשעה שפסחתי על המשקוף ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים וכו', וכתבו תוס' דמרצ"ע גימטריא ת' משום שהיו במצרים ת' שנה, והרמב"ם שם פ"ג דעבדים פסק דבעינן שיהיו לו אשה ובנים וכן לרבו ושיאהבו זה את זה ואז הוא דין נרצע ואי לאו אינו נרצע, וז"ש משה רבינו ע"ה אתה החלות להראות את עבדך את גודלך זו יציאת מצרים, כלומר זכור אזכור זכר ליציאת מצרים ועם כל זה אני שואל אעברה נא ואראה, והיינו דשאל אהבתי את אשתי התורה ובני ישראל, דדין נרצע הוא ששמע כי לי בני

ישראל עבדים והוא קנה אדון לעצמו לכן ירצע במרצ"ע גימט' ת' זכר לת' שנה של גלות מצרים, אבל אני אליך ה' אני רוצה להשתעבד ולא גרעתי מעבד נרצע, ויאמר ה' אלי רב לך, כלומר אין תלוי בך לבד דבר זה כי יש לך רב וצריך שיהיה לכל א' בין לעבד בין לרב אשה ובנים ואתה חושב תורתי לך לאשה והבנים בני בניך הם וא"כ אין כאן אשה ובנים לרב, וגם צריך שאני אהוב אותך וז"ש רב לך כלומר ענין זה תלוי ברב וכיון שבי הדבר תלוי לא הרוחת כלום, אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה.

ויתכן לפרש עוד ונבין מאמרם ז"ל הובא בס' דרוש שמואל, אתה החילות להראות את עבדך את גודלך זה אהרן הכהן, ויש להבין מאי שיאטיה הכא. ויראה במה שכתב בילקוט ראובני סדר מסעי משה הרג המצרי והיה חטא בידו ונתחייב גלות לנוס שמה אותיות משה עכ"ל, וידוע שההורג שגלה אינו יוצא מעיר מקלטו עד מות הכהן הגדול, ופסק הרמב"ם פ"ז דרוצח דכהן גדול שהרג ולא היה שם כהן גדול אחר אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם, ובזה יתבאר אצלי מאמרם ז"ל הובא בס' שתי ידות אתמול הרגת את המצרי ועתה רוצה ליכנס לארץ ואינו מובן, אמנם על פי הקדמתנו אפשר לישבו דמשה רבינו היה גולה במדבר בעבור המצרי והוא היה כ"ג קודם אהרן הכהן כמשז"ל בזבחים דף ק"ב, דרשב"י סבר דמשה היה כהן ועל שסירב בסנה חרון אף עשה רושם וניטלה הכהונה ממנו וניתנה לאהרן, ויש אומרים דלא פסקה כהונה אלא מזרעו שנאמר משה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי והכי סבר רב דמשה רבינו כ"ג וחולק בקדשי שמים וכו' ע"ש, ונמצא דמשה רבינו היה כ"ג טרם שהי' אהרן כ"ג כי אהרן היה לוי ויען סירב משה ניטלה כהונה ממשה רבינו, ולדעת יש אומרים לא ניטלה אלא מזרעו ומקרא מסייעו, וידוע דמשה רבינו מיום הולדו היה שלם וכמ"ש בזהר משה משה לא פסיק טעמא קדמאה שלים בתראה שלים, ונמצא כשהרג המצרי היה כ"ג הוא לבדו ואהרן היה לוי ואחר זמן רב נתמנה אהרן לכ"ג ונמצא שהרג כשלא היה כ"ג אחר, ולפי רז"ל שהמדבר היה מקלטו א"כ דינא הוא שלא יצא משם לעולם, וז"ש אתמול הרגת את המצרי ועתה אתה רוצה ליכנס לארץ, כלומר דבהריגת המצרי נתחייב גלות והוי דינא כדין כ"ג שהרג בזמן שלא היה כ"ג אחר דלא יצא משם לעולם, וא"כ איך הוא רוצה לצאת ממקלטו וליכנס לארץ.

מעתה נבא לבאר הכתובים ואתחנן אל ה' בעת ההיא שנכנסתי לארץ סיחון ועוג חשבתי שכבר יצאתי מהמקלט במיתת כ"ג אהרן והמקלט היה המדבר, ה' אלהים אתה החילות להראות את עבדך את גודלך זה אהרן שהיה כ"ג ומת, ואת ידך החזקה אשר עשית לסיחון ועוג ויצאתי ממקלטי שהוא המדבר כי כן הדין במחויב גלות שנפטר מגלותו

במות הכ"ג, ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי, דאעיקרא יכול הייתי לצאת שאני הרגתי את המצרי ונמלכתי בב"ד כמשז"ל שנמלך עם המלאכים וגם אינו דומה לדין גולה לערי מקלט מכמה טעמים, אך הקב"ה רצה שלא יכנס בשבילכם כמש"ל, ויאמר ה' אלי רב לך אתה כ"ג והדין הוא כ"ג שהרג ולא היה שם כ"ג אינו יוצא מעיר מקלטו, וכיון שכן גם אתה אין אתה יכול לצאת ממקלטך שהוא ח"ל אל תוסף וכו', ועיקרן של דברים לזכות את ישראל ודור המדבר בהיותו קבור בחוצה לארץ כי ממנו תוצאות **חיים**.

עקב

פרשת והיה עקב בס"ד

תנחומא והיה עקב תשמעון זש"ה הנחמדים מזהב ומפז רב וכתיב גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב וכו' ע"ש באורך:

שלמים וכן רבים הנה המלכים נועדו וכבוד מלכים חקור העמק שאלה והדברים עתיקים דברי אגור. אם נח לאדם שנברא שישנו בהבאה והנה מתלאה האחד בא לגור. או כלך לדרך זו נח לאדם שלא נברא לא מהם ולא מהמונם איתגורי איתגור. ורוח חכמים נוחה כך נחלקו וכך גמרו נח לאדם שלא נברא שהרקב שולט בו ססמגור. כי יצר סמוך אחז שמורות עיניו הוא עולה ומשטין נעשה קטיגור. איכו השתא עכשיו שנברא יעמד חי דרך פשפ"ש יפשפש במעשיו ותלמודו שגור.

כמ"ש פ"ק דעירובין תנו רבנן שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא משנברא והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא ונמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו ואמרי לה ימשמש במעשיו, ופירש מהרש"א באגדתיה סוף מכות שאלו לא נברא האדם לא היה בו מעשה וא"כ היה בבריאתו צד שכר וצד הפסד דהלאוין ודאי היו מתקיימים אם לא נברא והשתא שנברא אפשר שלא יזכה ויעבור הלאוין נמצא מפסיד בבריאתו, והעשין הפך זה שאלו לא נברא ודאי לא היו מתקיימין ועכשיו שנברא אפשר שיזכה ויעשה, והשתא פליגי חד אמר טוב שלא נברא מצד הלאוין שאפשר שיהיה נפסד יותר משנברא ויקיים העשין דנמצא יצא שכרו בהפסדו, וחד אמר טוב לו שנברא שאפשר שיקיים העשין משלא נברא ויקיים לאוין דיצא הפסדו בשכרו, ואמר דנמנו וגמרו שבא למנין המצות שהלאוין יותר מהעשין ועל כן גמרו שטוב שלא נברא כי הוא קרוב להפסד מחמת הלאוין שהם רבים ורחוק לשכר מצד העשין שהם מועטים, ועכשיו

שנברא לא נברא אלא לכבוד המקום ועל כן אמר יפשפש במעשיו שהם העשין, ולא די בסור מרע אלא בעשה טוב שלכך נברא וכו' עכ"ל, ע"ש באורך.

ולפי דרכו אפשר לומר דהיינו דפליגי הני תרי לישני, דלחד לישנא יפשפש במעשיו, ולאידך לישנא ימשמש במעשיו, והנה הרב ז"ל פירש יפשפש במעשיו לקיים העשין וכו', אבל רש"י פירש שם פ"ק דעירובין דף י"ג יפשפש במעשיו שעשה כבר ויבדוק עבירות שבידו ויתודה וישוב, ימשמש במעשיו אם בא מצוה לידו יחשב הפסד מצוה כנגד שכרה וכו' ואם באת עבירה לידו יחשוב שכרו שמשתכר בה עתה כנגד הפסדה העתיד ליפרע ממנו עכ"ל, וכן פירש הריטב"א בחידושיו וז"ל, יפשפש שייך לשעבר כדאמרינן פ"ק דברכות במי שיסורין באים עליו וימשמש שייך להבא שיזהר מכאן ואילך לדקדק וכו' ע"ש. והשתא לפי דרך מהרש"א הנז' אפשר לומר דבר פשוט דמ"ד יפשפש לשעבר היינו משום דכיון דהסכימו דנח שלא נברא שמא יעבור על הלאוין א"כ יפשפש שמא עבר וישוב, ומ"ד ימשמש היינו דעתה דנברא ודאי עיקר בריאתו לקיים העשין דאם לאו לא נברא, וא"כ ימשמש לקיים המצות הבאות לידו וגם יזהר שלא יפסיד בעבירות.

וראיתי בס' זרע בירך על ברכות דף כ"ו שהביא דברי מהרש"א הנז' וכתב דהמצות הם יותר מעבירות, דאף דהמצות הם רמ"ח והעבירות שס"ה לאוין אפילו הכי מחשבין המצות לכפל כי נותן הקב"ה שכר על המחשבה ועל המעשה משא"כ בשס"ה לאוין אם עובר אין מחשבין מחשבה רעה למעשה, וגם המצות עושין פירות שהקב"ה זורע המצות בגן עדן וממצוה אחת נעשים מצות הרבה כמו מי שזורע חיטה אחת ונתגדל כמה חיטים משא"כ עבירות אין עושין פירות עכ"ל. וכפי זה נסתרה דרכו של הרב מהרש"א ויראה לפרש המאמר בסגנון אחר, ולפי פשטו אפשר דהגם דהמה ראו דמקיים מצות עשה שכרו גדול כי יש לו שכר על המחשבה ושכר על המעשה וגם העשין בני זריעה נינהו ומגדלים צמחים משא"כ בעובר על לאוין, מ"מ יען כי גבר אויב והיצר הרע נקל לו להעבירו על דעת קונו והחוש יעיד כי בני עליה המה מועטים והן רבים עתה אלו עוברין כמה עבירות ומצות שבידם שלא כסדרן ושלא כהלכתן לזה הסכימו דנח לאדם שלא נברא, וז"ש נמנו וגמרו כלומר נמנו עשין ולאוין ונמצאו העשין מרובין תצ"ו כפל רמ"ח על המחשבה והמעשה, והלאוין שס"ה דוקא וגמרו נח לאדם שלא נברא, כלומר בשגם לפום ריהטא יש ס"ד דכיון דהמצות הם תצ"ו עיקרן מלבד פירותיהם עם כל זה גמרו נח לאדם שלא נברא כי הוא קרוב להפסד, ועינינו הרואות כמה בטלני איכא בשוקא אשר הולכים אחר עצת יצרם הרע.

ובאופן אחר אפשר לומר במה שכתבנו בעניותנו במקום אחר דשלשה שותפין באדם אביו ואמו והקב"ה ומאביו ואמו הם בשר גידין ועצמות והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וכו' ובינה דעת והשכל וכו' וכמשז"ל בנדה דף ל"א ע"ש, והחוטא במחשבה נמצא שהוא חוטא ועובר על דעת קונו בדבר עצמו שחננו דהיינו בינה דעה והשכל ומשתמש במתנותיו יתברך להרע וכדי בזיון וקצף, אמנם אלהינו מרחם ברוב ענותנותו אינו מעניש על המחשבה הגם שהיה הדין נותן להעניש יותר על המחשבה, והשתא אפשר לומר דהגם דהקב"ה ברוב רחמיו וענותנותו הגדולה אינו מעניש על המחשבה מ"מ הפסד גדול הוא שהאדם יחטא במחשבה ובמתנותיו יתברך וחרפה רבה, וזה היה מחלוקותם דמ"ד נח שנברא סבר דבבריאתו יכול להרויח מאלפי רבבה בקיימו העשין דעיקרן תצ"ו במחשבה ומעשה והן הן אילני דמלבלבי עושים פירות ופירי פירות, משא"כ אם יעבור על שס"ה לא תעשה אין כאן כי אם שס"ו דע"ז מחשבה רעה מצטרפת ואינם עושים פירות כי אם ארבעה שהם ע"ז ג"ע ש"ד ולשון הרע כמ"ש באבות דר' נתן, וכיון דמ"ע הם רבות וכלן עושים פירות נח לו לאדם שנברא, ומ"ד נח לו לאדם שלא נברא סבר דנהי שהעשין מרובין מ"מ יצרו של אדם מתגבר פרש רשת לרגליו והוא ידח החצי להעביר"ו והוא קרוב להפסד, והיו כל כת עומדין בסברתם עד שלבסוף הכריעו דהגם דהקב"ה ברחמיו ורוב ענותנותו אינו מעניש על המחשבה ואין זורע העבירות מ"מ זהו מצד רחמיו וענותנותו, אבל כמה בושה וכלימה לאדם הפוגם וחוטא במחשבה חלק אלוה ממעל, וא"כ ראוי לבא חשבון גם המחשבה של העבירות והפירות, כי האף אמנם גברו רחמיו מ"מ מצד הדין ראוי החוטא ליענש יותר על המחשבה ושיהיו העבירות עושין פירות, ולכן נמנו כלומר גם המחשבות רעות ופירות העבירות באו למנין מאחר שכך ראוי על פי הדין וכמה גדולה כחה של בושה להחוטא במחשבה וא"כ נמצאו הלאוין יתרים כי הם שס"ה, ולכן גמרו שנח לאדם שלא נברא לפי שבבריאתו עובר על הלאוין שהם הרבים, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו כמו שפירש"י יבדוק עבירות שבידו ויתודה וישוב וגדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות, וזה ריוח גדול דמלבד העשין ומחשבתן ופירותיהן ירויח שהעבירות נעשו לו כזכיות, ואמרי לה ימשמש במעשיו שיהא מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה כמו שפירש"י, וזה ריוח נוסף על מחשבות הטובות האלו מלבד המחשבה בלכתו לעשות מצוה ובהכנתו ובעת קיום המצוה.

ובהכי ניחא אומרם נמנו וגמרו, כי לדרך הרב מהרש"א שפירש נמנו שהלאוין יתרים על העשין כי העשין רמ"ח והלאוין שס"ה, ק"ק דדבר שבמנין זה אינו שום חידוש וגלוי

וידוע לנערי בני ישראל וק"ו לשלמים האלה דשקלי וטרו טובא ומה צורך לומר נמנו ואין כל חדש, אבל לדרכנו ניחא דזהו חידוש לבא חשבון ולהכניס במנין דבר שאין הקב"ה מעניש עליו וכגון דא מילתא חדתא, ורבותא אשמועינן נמנו מסוד חכמים ונבונים שגם מחשבות רעות ופירות העבירות יעלו למנין, וכל זה הוא דרך הלצה ורמז כי אורחיה, דלישנא הכי לומר נמנו וגמרו כי ההיא דנמנו וגמרו מעשרין מעשר עני בשביעית.

ודרך הלצייי אפשר לומר בפסוק אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו את האלהים התהלך נח, הכונה אלה תולדות בתולדות בני אדם אשר נבראו בכל הארץ יש שתי סברות נח נח, כלומר או לומר נח לו לאדם שנברא, או נח לאדם שלא נברא, וההכרעה בין שתי סברות אלו לדעת אמיתות הדבר הוא איש צדיק תמים היה בדורותיו, כלומר שראינו דאיש צדיק תמים הוא מצויין לטובה ולשבח כי מעטו הצדיקים השלמים, ולכן צדיק תמים שלם הוא נזכר ושבחו ניכר בדורותיו כי לא די בדורו אלא אחרי כן בדורות אחריו נזכר לשבח וזה מורה כי האדם קרוב להפסד, והן רבים עתה עם הארץ עושים מצות וגם עבירות חוטאים ועושים חסד הגדילו התערובות, ומאחר שכן הדבר מוכרע דנח לאדם שלא נברא יען הוא קרוב להפסד, וז"ש את האלהים התהלך כלומר שלא יברא וישאר את האלהים נשמתו אל מקום אש חוצבה, וזהו נח כלומר נח שלא נברא ונשמתו את האלהים התהלך.

ועתה אמת אגיד אשר הגיד המגיד למרן זצ"ל כי תכלית ביאת האדם בעה"ז טעמא הוא כי הנשמה הן בעודנה באוצר מלחם אביה תאכל ונהנית מזיו השכינה, אך מאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכולי באפיה ועל כן ישר בעיני היוצ"ר יצר את האדם לעובדה ולשומרה לסגל מצות ותלמוד תורה, ובהגיע תור לאור באור החיים אז תתענג על ה' ישר יחזו פנימו נזונין בזרוע פרי צדקתם ואור תורתם, זהו תורף דבריו. ועל פי זה שמעתי באומרים כונת הכתוב בקהלת סי' ה' ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו מתוקה שנת העובד וכו', ופשטן של דברים מוכיחים שצריכים באור והם מבוארים על פי הקודם, והכונה ברבות הטובה בארץ חיים לפני ה' רבו אוכליה כיד המלך, ומרובה מדה טובה היתה דיים והותר לכל העם, ומאחר שכן מצאה החקירה מקום לנוח על מה עשה ה' ככה לברא האדם, כי האף אמנם שיתגבר על יצרו עיילוהו למערתא דחסידי וכל ימיו דקדק בחשבנו לקבוץ את כל אוכל תורה ומצות, סוף דבר מה שכרו ליהנות מזיו השכינה, והלא לפני בא לעה"ז גם כן כה משפטו נגש והוא נהנה באור החיים ומה יוסיף כחו בבואו בעה"ז וליכנס בסכנה גדולה כי לא כל אדם זוכה לעבוד את ה' כפי חיובו ואדם מאלף הוא ספק מוכן לעבוד עבודה, והיינו דקאמר ומה כשרון

לבעליה, כלומר מה יוסיף כח באוכלים הללו בהכנסם בסכנה גדולה אימתני והקיפא לדור עם נחשב בכפיפה מאחר שברבות הטובה רבו אוכליה, לזה אמר אם ראות עיניו, כלומר יתרון הכשר בביאת העה"ז הוא מפני מראית העין אשר טרם יהיה בעה"ז בהיל לאסתכולי דאכיל דלאו דיליה, לא כן עתה כי לחמו הוא חלף עבודתו וישא עיניו וירא על כן ירים ראש ישמח צדיק כי חזה מחזה שדי עין בעין יראה, ומתוקה שנת העובד וכו' דמיירי בשכר העה"ב כמו שדרשו רז"ל.

ואולם אכתי הוו בה קמאי דלפי מ"ש הרמב"ן בביאורו על התורה פ' ואתחנן על פסוק וצדקה תהיה לנו וז"ל, קרא גמול המצות צדקה כי העבד הקנוי לרבות שהוא חייב לעבוד אותו אם יתן לו עוד שכר בעבור אותו צדקה יעשה עמו עכ"ל. ולפ"ז נפל פיתא בבירא דמאחר כי אין יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול כי הוא עבד וחייב לעבוד לאדון הכל, ואם בא בשכרו הוא מתנת חנם ויחשבה לו צדקה, א"כ חזרנו על הראשונות מה בצע בביאת האדם לעה"ז מאחר דאין נזונים בזרוע רק בתורת צדקה, ואכתי אדם בהול לחזות בנועם ה'.

ואפשר לומר דהאדם השלם העובד רבו מאהבה מידי יום יום מוסיף והולך, אם בקיום מצות עשה מוסיף על חיובו כגון צדקה דכבר יצא ידי חובתו לפי שיעור ממונו והוא מוסיף יתר על כן, וכן בכל מצוה מוסיף לעשותה בשלם שבפנים ובתוספת על חיובו, ואם בעסק התורה עוסק בכל כחו יציץ ופרח ציצים ופרחים יום ולילה לא ישבות באופן שעושה יותר מיכלתו, וכן בלאוין עושים גדר לפנים מגדר והרחקות יתרות, ובעבור אלה הדברים נוספים זוכה לחזות בנועם ה' ולא בהיל לאסתכולי, וזהו שמצינו לתנאים ואמוראים שהיו עושים מעשים נוראים ומתחסדים פלאי פלאות. וזה אפשר שירמוז הכתוב עצמו דקאי עליה הרמב"ן וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר ציונו, אשר למראה עיני תיבות כאשר ציונו נראות יתירות דהא קאמר ברישא וציונו ה' לעשות כל החקים האלה וכו', אמנם אפשר דהכתוב עצמו רמז ישוב חקירתנו כדאמרן, וז"ש וצדקה תהיה לנו שכל גמול המצות היא צדקה ולא שכר כי העבד העושה חיובו אם האדון יתן לו שכר הוא צדקה כמ"ש הרמב"ן, ומיהו היינו דוקא כי נשמור לעשות כאשר ציונו דוקא אז יקרא צדקה, אבל אם נעשה יותר מחובתנו בין בקיום המצות בין בת"ת בין בשמירות וגדרים יתרים אז גמולם לא יקרא צדקה.

ויש לכוין בזה הא דאמרינן פ"ב דעירובין דף כ"א חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הרבה גזרות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי

וקימתים, הכונה שעשו שמירות והרחקות יתירות להתרחק מעבירה מה שלא גזר ה' ועל ידי זה באורך נראה אור ולא נבהל להסתכל כלפי מעלה, וז"ש חדשים גם ישנים בעבור שאני גזרתי גזרות חדשות ועשיתי יתר על חיובי, זאת היתה לי דודי צפנתי לך צופה ורואה בטעם ה'.

ואולם לחקירה הנז' עבידי רבנן דמש"נו כי הנה אמת זאת התורה והמצוה חיובא רמיא וחובת גברא כעבדא קמי מאריה וכמ"ש הרמב"ן, וכאשר נשב"ע ונוטל מזיו שדי יתענג מתת אלהים היא אשר צדקה עושה עמו ופניו למטה אין רואה, אמנם תקנה יש לו אם בעשותו מכל מצות ה' ובלומדו ספר תורת האלהים לו הגדיל השמחה שעשועים יום יום ובדח טובא אף גילת ורנן גיל יגיל ירון ושמח על אשר זכה לעבוד ה' ובמקום רנה שם תהא רעדה, הנה השמחה הזו היא תכלית השלמות ושמחה זו עושה לחזות בנועם זיו השכינה דליינהו לעיניה ועינו לו תשבע שבע רצון, כי הגם כי עובד רבו עבודת עבד וכי חובתו זהו לענין עשית המצות ולימוד התורה בעצמן, אבל השמחה והעונג אשר מתענג בעבודתו הוא תוספת טובה מדנפשיה על כן אלהים חשבה וקובע לו שכר ממש, ועל דבר זה זוכה ורואה פני שכינה ולא בהיל לאסתכולי עד כאן דבריהם בישוב החקירה הנז'. ובזה נתבאר אצלנו בעניותנו מאי דאמרו בפסחים דף ס"ח ע"ב דרב ששת כי מהדר תלמודי תלי וקאי בעברא דדשא ואמר חדאי נפשאי חדאי נפשאי לך קראי לך תנאי, ויש לדקדק מה היה כונת רב ששת בהני מילי. ותו אמאי אכפל ואמר חדאי נפשאי חדאי נפשאי. ולפי פשטן של דברים יובן בהקדמתנו כי הנה רב ששת היה שמח מאד בלימודו על כן בא דברו להגדיל מעלת שבח השמחה ההוא אמר חדאי נפשאי גילי ושמחו נפשו במאי דחדאו נפשאי בלימודי, כי ממנו יחד ממנו פנה לאור באור פני מלך חיים, כי אם לא היתה השמחה כל עסקי היה כפורע חוב ועבד העובד רבו, אבל בהאי דחדאי נפשאי בלימודי רני ושמחי דיש לך שכר ממש, וז"ש לך קראי לך תנאי דעל ידי השמחה הקריא"ה שלך היא ויש לך שכר ממש באופן שכונתו אומר לנפשי שמחי על השמחה ששמחת בלימוד.

וזה עצמו אשער בכונת המשורר ששיע"ר כל האמור בפסוק וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה, כי הנה אמרנו כי כל מעשה האיש הישראלי בתורה ומצות אפס תהיה תפארתו כי עבודתו אשר חייב בה הוא דעבד ובהיל לאסתכולי כי שחה לעפר נפשו, אבל על ידי השמחה לו תשבע עין לראות באור החיים, וז"ש וצדיקים ישמחו ויעלצו לפ"ני אלהים, לפ"ני דייקא שהם שמחים ליהנות ולקבל פני שכינה, וכי תימא מה יצדק אנוש עם אל וכל מעשהו כעבד העובד רבו ואיך יקבלו פני שכינה ועל

מה שמחי', לז"א וישישו בשמחה, כלומר גיל יגילו בעבור השמחה ששמחו בעבודת ה' מצוה היא ונוטלין עליה שכר, ולזה ישמחו לפנ"י האלהים לחזות מחזה שדי.

ואחשבה לפתור בזה סמיכות ועירוב פרשיות, ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם, והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם ושמר ה' אלהיך לך וכו' ואהבך וברכך והרבך וכו'. והנה רז"ל אמרו פ"ב דעירובין אמר ר' יהושע בן לוי מאי דכתיב אנכי מצוך היום לעשותם היום לעשותם ולא למחר לעשותם היום לעשותם ולמחר לקבל שכרן, והענין דכבר כתבנו דשתים הנה קוראותיו של צדיק לזכות לשכר ממש, והוא אשר יוסיף מדנפשיה בעבודתו ואשר ישמח צדיק ובעבורם יזכה דאשר חנן לו אלהים יקרא שכר ולא צדקה, והשתא אמר קרא אשר אנכי מצוך היום לעשותם, והכונה ולמחר לקבל שכרן כמ"ש ריב"ל, וכי תימא כי לא יכון שם שכר לעבד העושה חובתו, לז"א והיה עקב תשמעון רמז בזה השני תנאים, האחד השמחה הרמוזת במלת והיה כמשז"ל אין והיה אלא לשון שמחה, כלומר שכר יקרא כשתשמח בעבודתך, ועוד עקב ופירשו המפרשים על הסייגים והגדרים שאם כה תעשה גדרים וסייגים תוספת טובה אז יקרא שכר.

ומעין דוגמא פירשו כת הקודמין דיש לחקור דמה כתיב למעלה היום לעשותם ואז"ל ולמחר לקבל שכרן דשכר מצות בהאי עלמא ליכא, ותוך כדי דיבור כתב רחמנא והיה עקב תשמעון וכו' ושמר וכו' ואהבך וברכך וברך פרי בטנך וכו' דמוכח מינה איפכא דשכר מצות בהאי עלמא איכא והוו תרתי דסתרן ובדיבור אחד נאמרו. וניחא להו דשכר מצות עצמן בהאי עלמא ליכא ומתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא משומר ובא לעולם שכלו טוב, אמנם אשר ישמח האדם בקיום המצות ועמלו בתורה ליכול ולחדי בהאי עלמא וקרנו תרום בכבוד לעתיד לבא, וזהו כונת הכתובים עצמן היום לעשותם ולמחר לקבל שכרן ובעה"ז אין אדם נוגע בשכר מצוה זיל אגרי בהו בעוה"ב, וכי תאמרו מה נאכל בימי חלדנו ומה יעשה ישראל כדי לעשות כלכ"ל, לז"א והיה עקב תשמעון ואין והיה אלא לשון שמחה שם רמז כי בשכר שמחה אשר שמח תשמח בתורה ומצות יש בו כדי שביעה מטוב הארץ, וז"ש והיה וכו' לשון שמחה ושמר וכו' ואהבך וכו' וכל זה בשכר השמחה אבל גופי תורה ומצות למחר לקבל שכרן, זהו תורף דבריהם ז"ל.

ובזה יתבאר לי ההדיוט פ' קהלת סי' ח' ושבחתי אני את השמחה אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת השמש, והדברים צריכים ביאור. ורז"ל אמרו כי כל אכילה ושתיה אשר אמר שלמה המלך ע"ה בקהלת היא תורה ומצות, ואפשר לפרש על פי הקדמתנו וז"ש

ושבחתי אני את השמחה, כלומר מה שאדם שמח בעבודת בוראו בקיימו המצות ובעמלו בתורה אשר אין טוב לאדם כי אם לאכול ולשתות דהיינו ללמוד ולקיים ולשמוח בלימודו ובקיום המצות כי היא עיקר העבודה ויסוד מוסד פנת יקרת עבודה שבלב להשתעשע בתורה ומצות ולשמוח בהם מאלפי זהב וכסף, כי מה האדם להבל לשרת לה' ומה לעשות יקר לילוד אשה יותר מזה להיות עבד נאמן למלך הכבוד, וכבר רבינו מהרח"ו זצ"ל שרטט וכתב אמרי קדוש רבינו האר"י זצ"ל כי כל הנפלאות והנוראות אשר ראו עיניו והשגתו היא נפלאת היתה על ידי תוקף השמחה שהיה שמח בתורה ובמצות, והוא הדבר אשר דברו המלך החכם אשר אין טוב לאדם כי אם לאכול ולשתות ולשמוח, ואמר עוד והוא ילונו בעמלו ימי חייו וכו', כלומר דהשמחה היא מלוה אותו בימי חייו כי שכר השמחה לוית חן לראשו כל ימי חייו, ובעבור השמחה נתון בעה"ז וכמו שאמרה תורה והיה שמחה עקב תשמעון וכו' ושמר וכו' כאמרו.

ואמרו במדרש רבה ריש סדר היום וז"ל, הלכה אדם מישראל שיש לו מנורה שעשויה פרקים מהו לטלטלה בשבת כך שנו חכמים המרכיב קני מנורה בשבת חייב חטאת ומשום מה מחייב אמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן המרכיב את המנורה בשבת כאדם שבונה בשבת ומי שהוא בונה בשבת חייב, אמר ר' יוסי בר' חנינא אימתי שמרו ישראל את השבת כשם שראוי לה תחילה כשנתנה להם באלוש וכו' ואת סבור שמא לרעתך נתתי לך את השבת לא נתתי לך אלא לטובתך כיצד, א"ר חייא בר' אבא את מקדש את השבת במאכל ומשתה וכסות נקיה ומהנה נפשך ואני נותן לך שכר, מנין וקראת לשבת עונג מה כתיב אחריו אז תתענג וכו', א"ל ישראל ואימתי אתה נותן לנו שכר המצות שאנו עושין, א"ל הקב"ה מצות שאתם עושין מפירותיהם אתם אוכלים עכשיו אבל שכרן בעקב אני נותן לכם, מנין ממה שקרינו בענין והיה עקב תשמעון עכ"ל. וכל אדם חזו המאמר הזה אומר דורשני מה ענין טלטול המנורה של פרקים בשבת לכאן. וכן שלא שמרו אלא שבת א' מאי בעי הכא. ותו מה זו סברא כי לרעה ניתן השבת ובאמת כגון זו צריכה לפני ולפנים.

ואפשר לישב המאמר הזה דרך דרש, ונקדים לתת טעם להא דשכר מצות בהאי עלמא ליכא, שהקב"ה גזרה חכמתו שיהיה האדם בחירי כדי שיהיה שכר ועונש, וכל הענינים סתומים ונעלמים מבני אדם כי הולך האדם אל בית עולמו וכל הרפתקי דעדו עליה הכל סתום וחתום, ויש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו וכן ברשעים והכל בהעלם ואין אתנו יודע עד מה, והכל כדי שהאדם יהיה בתוקף הבחירה כאיש אשר לא יודע ולא יכריחנו שום דבר רק רצונו הפשוט הוא לבדו יעשה, ואם הקב"ה היה פורע בעה"ז הדין נותן

שהשכר יהיה תכף כשקיים המצוה בא בשכרו, וכיון שהוא בעל בחירה יתכן שאחר שעשה כמה מצות וקבל שכרן יאכל חמץ בפסח ויאכל ביה"כ ויבא על הערוה וכיוצא דדיניה דההוא גברא להכרת בהכרת רשעים ולא יהיה לו שום שכר, והוא קדים ואכליה תכף בעשות כל מצוה ויצא משפט מעוקל, אבל עתה שהשכר בסוף אף שקיים בתחילה כמה מצות הכל הולך אחר החיתום, ואם נתחייב כרת הנפש אין לו עוד שכר ובא חבירו ונוטל שכרו בגן עדן כמשז"ל (חגיגה ט"ו ע"א) זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע וכו', ונמצא שמוכרח להיות השכר בסוף שאם יזכה יטול חלקו משלם ואם לא יזכה הוא יכרת בעונו ואין לו כלום וחבירו יטול חלקו משלם. ועוד יש טעם אחר שיש מצות מתיחסות זו לזו ואם עשה שתיהם שכרו גדול על כל אחת כי קיים המצות כסדרן והלכתן, ואם היה הקב"ה פורע תכף להיות כי כל הדברים נעלמים היה צריך לפרוע תכף בקיום מצות ראשונה והיה נגרע משכרו.

ועוד בה שלישיה, שכל תרי"ג מצות הרמוזות ומתיחסות לתרי"ג אברי וגידי הנשמה הכל גוף אחד וצריך תיקון גדול לבנותה ולהדקה ולקשרה בקשר אמוץ שיהיה בנין יפה וחזק לזכות בצל סוכה וליכנס לחופה בג"ע, הנה כי כן הענין מוכרח מאד דאשתהויי אשתהי מתן שכרן של צדיקים לעתיד, כי כל מעשה איש הישראלי מיום הולדו עד זיבולא בתריתא מתלא תלי וקאי לראות הבונה כמה יבנה וצדיק מה פעל אם השלום הכל או רוב בנין או רוב מנין, ולפי העלות שיעור בנינו יגדל נא כח ריבוי שכרו משא"כ קמא קמא, וכל אלו הטעמים נלמדים מדין המנורה שהביא המדרש, והנשמה דומה למנורה של פרקים כי היא מאירה לגוף מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו וגם היא של פרקים בנויה מרמ"ח אברים ושס"ה גידים ומקושרים הכל קשר חזק מעשה ידי אומן ובכללה היא מנורה, וזו כונת המדרש לפתוח בדין המנורה ובא ללמד דהמרכיב קני מנורה חייב משום בונה, ומבואר בא"ח סי' רע"ט וסי' שי"ג דדוקא מנורה דמהדקה משא"כ מטה של פרקים שאינו מהדקה שרי, ודומה לזה הנשמה שצריכה תיקון בכל פרקיה ולחברם ולקשרם היטב כמו המנורה דמהדקה, ולמדנו מדין המנורה דהמרכיב קני מנורה הוא כבונה, ואף הצדיק שמתקן הנשמה יום יום הוא בונה והכל כלי אחד, וכן הנשמה הכל כלי אחד כמטרה, ומזה יובן טוב טעם דשכר מצות בהאי עלמא ליכא, כי הכל תלוי עד גמר הענין לראות אשר בנה אם הצליח בבנין ואם הבנין בחוזק ומהודק הטב הדק.

ואיסור טלטול המנורה היינו שמא תתפרק והוא סותר, וכן בנשמה יש ספק שמא תתפרק וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, דמשכחת לה אחר שבנה ותיקן בתורה ובמצות

כמה אברים וגידים יפשע ושדי תיכלא בכולה ופוגם כל האברים וגידים שתיקן ומפרקן, ומטעם זה שכר מצות בהאי עלמא ליכא שמא אח"כ יסתר ויתפרק כל הבנין או שמא לא יבנה עוד כמו שתראה דישראל לא שבתו אלא שבת אחד, וכן כל אחד אף דבתחילה עשה מצות שמא עוד לא יעשה, ואת סבור שמא לרעתך נתתי לך את השבת, כלומר כיון דגלוי וידוע לפניו שלא נשמור שבת כראוי א"כ לא נתנו אלא להענישנו, לז"א לטובתך נתתיו, כלומר זה שאמרתי שלא שמרו כל ימי עולם רק שבת אחת זהו בכללותן של ישראל אבל כל יחיד צדיק שומרו כראוי והנה שכרו אתו, וכן פירש חלוקה זו בס' ידי משה ע"ש, וכיון שאמר דכל צדיק שומר שבת כראוי ובא בשכרו אימתי אתה פורע שכר מצות ושבת בכלל, לז"א הפירות אתם אוכלים והקרן קיימת לעוה"ב, והטעמים רמוזים בדין המנורה שאם לא יזכו לא יקבלו שכר, הוי והיה עקב תשמעון.

ויתכן לפרש עוד בעירוב פרשיות אשר אנכי מצוך היום לעשותם והיה עקב וכו', ונקדים מ"ש הרב גנת ורדים בי"ד כלל ג' סי' ט' שכתב הרב שם דדברים שבכתב אדם זהיר שיהיו מסולתים ומנופים מה שאינו מקפיד כשמדבר בפיו, ועל זה כתב וז"ל, ואע"ג דבשלהי פ' נגמר הדין משמע דכתיבה לא אלימא כדברים שבעל פה בענינא דיואב שהרג אוריה ע"י כתב דה"ה י"ל דגזרת הכתוב היא דלא ענש הכתוב לעובר על דבר המלך רק כשמצוה לו פה אל פה ולא כשמצוה לו על ידי כתב שכותב לו, וטעמא דמילתא דכמה דברים אדם בוש לומר לחבירו פה אל פה וכותבן לו בכתב דעל ידי כתב אינו בוש כל כך כיון דרצונו בכך, וכיון שגילה דעתו בכתב לא יבוש אח"כ לאומרם לו פנים אל פנים, ולכך לא ענש הכתוב והקפיד על כבודו של מלך רק כשהמלך התחזק ושם פניו כחלמיש וציוהו על איזה דבר, לא כן כשכותב לו ומצוה עכ"ל. ולשיטת הרב ז"ל ניחא מאי דאמרו פ' ר' עקיבא מכאן מודעא רבא לאורייתא, ויש להעיר דמודעא שייכא בין איש ובין רעהו, אבל הכא גזרת מלך היא וכתיב כל איש אשר ימרה את פיך יומת ולא גרעי מצות ה' מגזרת מלך, וכבר הרב פרשת דרכים טען כיוצא בזה מכח דינא דמלכותא דינא ע"ש באורך, וזו היא שקשה נמי אמאי הוצרכו אלות ושבועות ובריתות בערבות מואב וכיוצא תיפוק לי דלא גרע מציווי מלך ב"ו לעבדיו, אמנם על פי שיטת הרב ז"ל דציווי המלך אין בו מיתה כי אם פה אל פה דוקא אבל לא בכתב, אף אנו נאמר דה"ה מלך שציוה על ידי שליח אין בו דין מיתה דקרא כתיב כל איש אשר ימרה את פיך דוקא.

והיה בהניח הנחה סוברת הזו נבאר בזה פ' פ' ואתחנן, הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו וכו' אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו וכו' קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך

ושמענו ועשינו וכו' מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצותי וכו'. הכוונה שישראל לא רצו לשמוע בקול ה' וטענו מיראת מות ואמרו למשה רבינו ע"ה קרב אתה ושמע וכו', והטיבו כל אשר דברו כי יראו לנפשותם פן תדבקם הרעה דבקי מיתה, אמנם תחתיה תעמוד הבהרת שבהיות הדבר על יד משה רבינו ע"ה אין כאן דין גזרת מלך, דכל איש אשר ימרה את פיך כתיב פיך דיקא למעוטי על ידי שליח ועל ידי כתב כאמור, וז"ש מי יתן והיה לבבם זה להם וליראה אותי ולשמור כל מצותי ולא תצא תקלה שלא לקיים גזרותיו יתברך.

ודרך זו אלך לבאר כונת הכתוב פ' דברים, בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר ה' אלהינו דיבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם ובואו הר האמורי וכו' ראה נתתי לפניכם את הארץ בואו ורשו את הארץ וכו'. דבאשר ירדו הקור"א אחד מעי"ר באין מבין קשר"ן של דברים. ותו מאי לאמר תרי זימני דקאמר. ושמעתי משם הרב המובהק כמהר"ר יוסף קונקי זלה"ה שפירש בהא דאמרינן מכאן מודעא רבה לאורייתא, והקשה רבינו הרשב"א דאם כן למה נענשו אם היה להם מודעא, ותירץ שהארץ נתנה להם בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו, וכיון שנתרצו במתנת הארץ תו ליכא טענת מודעא, והאריך בזה ע"ש בדבריו הובאו בס' עין יעקב, וז"ש בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר, הכונה רצה משה לבאר את התורה בשביל אמירה אחת שהיו אומרים ישראל, וז"ש לאמר, ומה היא זו האמירה, לז"א דאמרי ה' אלהינו דיבר אלינו דיבר קשה בחורב לאמר, ר"ל בחורב בהר סיני שכפה עלינו ההר, וז"ש דיבר אלינו בחורב דיקא בכפיית ההר לאמר שאמר אם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתם, וא"כ היה באונס ויש לנו מודעא רבא, על זה בא משה רבינו להסיר טעותם דהניחא אם לא היה מתנת הארץ אבל כשמקבלים מתנת ארץ תו ליכא טענת מודעא, דעל מנת כן נתן להם הארץ בעבור ישמרו חקיו, והיינו דאמר להם רב לכם שבת בהר הזה, כלומר רב מהיות קולות דשבתם וקימתם בטענת ההר דאתם אנוסים, די לכם טענה זו ישתקע הדבר ולא יאמר, יען פנו וסעו לכם וכו' ראה נתתי לפניכם את הארץ וכו', ומעתה תו ליכא טענת מודעת כלל כמדובר, עד כאן דברי הרב הנז' ושפתים ישק.

ושפתי לא אכלא לצרף גרגיר אחד בדרך הזה, ואקדים מה שראיתי במכתב משם הרב החסיד מהר"ר יעקב מולכו זלה"ה שתירץ לקושית התוס' שהרי ישראל אמרו נעשה ונשמע ואיך עתה לא רצו לקבל התורה, דמה שלא רצו לקבל עתה היינו עסק התורה, ויהי מאז דבר ידברו בראשונה נעשה ונשמע לקיום המצות אבל עתה מיאנו לעסוק

בתורה וזהו המודעא שהיה להם על עסק התורה, ובהכי מתורץ קושית הרשב"א דנענשו על עוברם על המצות שקבלום ברצון, זהו מה שראיתי כתוב מש"ס גדול הנז'. ואפשר לומר דמתנת הארץ גם כן היתה לעסוק בתורה, וז"ש ויתן להם ארצות גויים בעבור ישמרו חקיו דהיינו קיום המצות ותורותיו ינצורו לעסוק שבכתב ושבע"פ ולשומרם שלא תשכח מהם על ידי רוב עסקם בהם.

והנה צור"ף לזה דאפשר שזהו כונת הכתוב על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי ואמרו ז"ל (נדרים דף פ"א ע"א) על שלא ברכו בתורה תחילה, אשר היו תמהי"ם וכי כל חרון אף הגדול הזה על שביטלו ברכת התורה, והלא לרוב הפוסקים גם ברכת התורה דרבנן ואפילו נימא דאורייתא ברכות אינן מעכבות. ותו אעיקרא מה זו שאלה על מה אבדה הארץ, ודבר זה נשאל ולא פירשוהו והלא עין בעין יראו תוקף העבירות אשר עשו. ואפשר דהם היו סוברים דיש להם מודעא על עסק התורה דעל זה סירבו וכפה עליהם ההר, ואף שהיו לומדים היה להתפאר ודעתם שאינם חייבים ולא עשו לשם לימוד כלל, והא גרע טפי ממי שלומד שלא לשמה להתפאר ויקרא רבי, דאותו ת"ח כבר יודע שהוא חייב בעסק התורה אלא שהוא מכוין להשתמש בה להתפאר, אבל כל ישראל ברובם כן חטאו לומר שאינם חייבים כלל בעסק התורה ויש להם מודעא זה עון פלילי מצד עצמו, והנמשך קשה הימנו דהקב"ה אמר (קידשין דף ל') בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין, וכשהם לא קבלו לעסוק בתורה והיה בדעתם כי הם אנוסים אף שהיו לומדים לא היה לשם תלמוד תורה כלל והיה בדעתם ח"ו כקורא אגרת וסיפורים דעלמא, ולא די שלא היה תועלת בלימוד לבטל יצה"ר אלא שהיו מגבירים היצה"ר ונפלו ברשתו לעשות את כל התועבות והיו מראים רוע כונתם בלימוד שלא היו מברכים בתורה תחילה אשר קב"ו לעסוק בתורה כי לדעתם לא היו חייבים, וזו שאלת על מה אבדה הארץ, כלומר מי גרם להם להלכד בכל העונות הללו, דהגם כי היה גלוי לכל כל התועבות, מ"מ אעיקרא דדינא פירכא זרע ישראל חוטר מגזע האתנים ונשמת שדי בתוכם איך מקשו עברו ועשו מה שעשוהו, ונשאל לחכמים ונביאים ונסתם כל חזון ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, והכתוב נראה כפול ומכופל, אך על פי הקדמתנו ניחא כי אמר אלהים השרש פורה רוש לכל עון ולכל חטאת הוא עזיבת התורה אשר נתתי לפניהם וציויתים לעסוק בה לינצל מיצה"ר, ולא שמעו בקולי אשר ציויתים וחיובא רמיא עליהו לעסוק בה והם היו לומדים כדברי סיפורים ח"ו, וזהו ולא הלכו בה, דהגם שלמדו אותו לימוד לרע להם וזהו ולא הלכו בה כלומר תורת ה', וז"ש בה דייקא, וזאת היתה להם כי גבר אויב היצה"ר והפילה במהמורות בל יקומו, ועל כן

פירשו רז"ל שלא ברכו בתורה תחילה שהיו סוברים דלא נתחייבו בתלמוד תורה שיש להם מודעא וטעו בדמיונם, כי בביאתם לארץ גם לפי סברתם תנתק ותמוש המודעא דארץ נתנה לקיים המצות ולעסוק בתורה ככל אשר דברנו.

ואביהן של ישראל משה רעיא מהימנא על מבוכה זו ישב, וז"ש בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לבאר ענין התורה, לאמר כלומר לדבר בתורה ולעסוק בה, והיינו משום כי ה' אלהינו דיבר דיבור קשה בחורב דיקא שיכפה ההר, לאמ"ר, כדי שנקבל לדבר בתורה, ויש לכם מודעא על זה עתה באתי לבאר לכם רב לכם שבת בהר הזה, כלומר די שתשבו בסברא זו של ההר הזה שהייתם אנוסים וכפה עליכם ההר ויש לכם מודעא, פנו וסעו לכם מסברא רעה זו ובואו הר האמורי ראה נתתי לפניכם את הארץ וכו', ומאחר שאתם חפצים במתנת הארץ בטלה היא תבטל טענת מודעא ועסקו בתורה, כי היא העולה לבטל יצה"ר ולהתקרב למקום.

וכיוצא בזה יש לפרש במה שראיתי להרב פני יהושע בשיטתו שם פ' ר' עקיבא, דמה שלא היו ישראל רוצים לקבל היינו תורה שבעל פה ועל זה כפה עליהם ההר שיקבלו תורה שבע"פ והאריך בזה ע"ש, ונעלם ממנו דכבר קדמוהו רבנן ואתמר בי מדרשא מדרש תנחומא פ' נח בפירוש שהי' ממאנין לקבל תורה שבעל פה ע"ש, ומה שתירץ הרב עיון יעקב שם דלא היו רוצים לקבל התורה אלא כשלא יהי' להם שעבוד מלכיות אף אם יחטאו ויגלו יהיו פטורים, וכפה עליהם ההר לקיימה אף בגלות וכו' ע"ש, אינו מתישב ומסוגית ריש ע"ז דטוענים האומות כלום כפית עלינו הר כגיגית לא משמע כן, ועפ"י דברי הרב פני יהושע ומדרש תנחומא יתבאר נמי קראין דיש לומר דא"י נתנה לשמור גם תורה שבע"פ וכדכתיב ותורותיו ינצורו תורתיו תרתי משמע שבכתב ובע"פ, וכתב הרב שפתי כהן פ' וירא דאמירה הוא כינוי לתורה שבע"פ, וז"ש באר את התורה הזאת לאמר, כלומר התורה המכונית לאמירה שהיא תורה שבע"פ שיהיה להם מודעא עליהם, וז"ש ה' אלהינו דיבר אלינו בחורב שיכפה ההר לאמ"ר על תורה שבע"פ רב לכם וכו', כמו שפירש הרב הנז' וכמדובר לעיל.

ולדרכנו אפשר לומר דטענת המודעא היינו עתה שנצטוינו כל המצות על ידי שליח משה רבינו ע"ה, אבל אם היינו זוכים לשמע הכל מפי עליון לא הוה שייך מודעא דאנו מחויבים לקיים מגזרת מלך, דאף במלך ב"ו כתיב כל איש אשר ימרה את פיך פיך דוקא כמו שנאמר לעיל, וז"ש באר את התורה הזאת לאמר בשביל שה' אמר אלי לאמר והיה על ידי שליח לזה מצאו לומר שיש להם מודעא, וז"ש ה' אלהינו דיבר אלינו בחורב שהיה רוצה להמיתנו אם לא נקבל דבריו על ידי שליח, וזהו לאמר רב לכם שבת

בהר הזה, הטענת הזו של כפית ההר תסתלק פנו וסעו לכם מסברא זו וכו' כמש"ל דא"י נתנה על מנת לקיים המצוות וכמ"ש הרשב"א ואין כאן מודעא. ובזה נבא לפרש סמיכות הפרשיות ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם והיה עקב וכו', ונקדים מ"ש בס' מדרש תלפיות דחקים תורה שבכתב ומשפטים תורה שבע"פ, וכבר כתבנו דאמרו בתנחומא דכפיית ההר היה על תורה שבע"פ, ולכן משה רבינו מזהיר ישראל ושמרת את המצוה היינו תרי"ג מצות כנגד אבריו וגידיו של אדם שהכל הוא גוף אחד, וז"ש המצוה בלשון יחיד והחקים תורה שבכתב והמשפטים תורה שבעל פה, ולמה אני מפרט משום אשר אנכי מצוך ואני שליח ביניכם ותו ליכא גזרת מלך דכתיב כל איש אשר ימרה את פיך ועל כן אתם סוברים דיש לכם מודעא על תורה שבע"פ, והיה עקב תשמעו המשפטים זה תורה שע"פ ושמרתם ועשיתם אותם כל דקדוקי תורה שבע"פ אף שהיה ע"י שליח ויש לכם מודעא ושמר ה' אלהיך לך וכו'.

נמשך לזה אפשר לפרש מ"ש בשבת אמרו מלאכי השרת מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון א"ל מצוה קלה צויתיו ועבר עליה, וכל העובר ישום וכי נעלם ממלאכי עליון את כל פתגם אשר נעשה כי אכל מעץ הדעת, אך אפשר דמלאכי השרת שואלים דמדת טובו להעביר ראשון ראשון, וז"ש מפני מה קנסת וכו' דזהו חטא ראשון וכמו שחקרו הראשונים, ויאמר ה' מצוה קלה צויתיו ועבר עליה, כלומר הא דמעביר ראשון ראשון היינו משום שהמצות נצטוו על ידי שליח וליכא תו עובר על מצות המלך דבעינן קרא כדכתיב כל איש אשר ימרה את פי"ך דיקא, אבל הכא מצוה קלה צויתיו פה אל פה אדבר בו וכך היה המדה דעובר על מצוה קלה של המלך יומת, ועל זה נטרד אדם הראשון מגן עדן פן ישלח ידו ולקח גם מעץ **החיים**.

ראה

פרשת ראה בס"ד

ילקוט ברכה וקללה למה נאמר לפי שנאמר ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע יכול באיזה דרך שירצה ילך ת"ל ובחרת בחיים:

אשר עין בעין נראה עין רואה והלב חומד, נפשו אותה ויעש כמעשהו ממנו וכך היא המדה במדה שאדם מודד. משכוה גברי לגברא מפני מראית העין רואה עינו רא"ה בשל אחרים מושך עצמו ואין בודד. זאת היתה יסוד מוסד משום אפרושי זרע ישראל מגויי הארצות ורבנן הרחקה יתרה עבוד לנו"ד לו קדמו נודד. כי אם עונינו ענו בנו ייחון בינ"י

עממיא וידל ישראל הבוזז בוזז והשודד שודד. חיובא רמיא איש כי יפליא יזיר עצמו מהם ומהמהם הכר יכירנו לאחרים על ראש כל קומה לצודד. חרפת אדם ויהי הבל רועה ויבן את זאת התורה והמצוה וצדקה תרומם יתום ואלמנה יעודד.

כי הלא לאמונה הני בי תרי ההכנעה וההתכוננות מוציאין את האדם מאפלה לאורה בעה"ז ולעה"ב, ואפשר שזה היה מטעמי יונדב בן רכב אשר ציוה לבניו לשבת באהלים ושלא לשתות יין כמו שנבאר בס"ד, וזה סדרן של כתובים בירמיה סי' ל"ה יונדב בן רכב אבינו ציוה עלינו לאמר לא תשתו יין אתם ובניכם עד עולם ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו וכרם לא תטעו ולא יהיה לכם באהלים תשבו כל ימיכם למען תחיו ימים רבים על פני האדמה אשר אתם גרים שם וכו' ויהי דבר ה' וכו' הוקם את דברי יונדב בן רכב אשר ציוה את בניו לבלתי שתות יין ולא שתו עד היום הזה כי שמעו את מצות אביהם ואנכי דברתי אליכם השכם ודבר ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים וכו' כי הקימו בני יהונדב בן רכב את מצות אביהם אשר ציום והעם הזה לא שמעו אלי וכו' לא יכרת איש לבית יונדב בן רכב עומד לפני כל הימים.

ואפשר לפרש בפסוקים אלו ונקדים לפרש פ' וירא ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקור לי ולניני ולנכדי כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי וכו' ויאמר אברהם אנכי אשבע, וכד הוינא טליא ראיתי בס' ברכת אברהם להרב מהר"א ברודו שפירש במ"ש מרן בש"ע י"ד סי' רכ"ח דין ל"ה אי אפשר להשביע הנולדים אחר זמן אבל נדוי וחרם חל על דורות הבאים, והנה אבימלך רצה לומר לאברהם שתחול שבועה גם על זרעו אחריו ויאמר תדע דשבועתי זו לא חייל לא על זרעי אחרי, וז"ש אנכי אשבע אני לעצמי ושבועה זו היא עלי ולא על זרעי, זהו תורף דבריו. ובו בפרק נתקשתי בזה דהרי אמרו פ"ק דסוטה הוחלה שבועתו של אבימלך שהם פרצו גדר וכו', אלמא אם לא פרצו חלה שבועה גם על דורות הבאים ואיך פסיקא ליה להרב מהר"א ברודא דשבועת אברהם היתה על עצמו ולא על זרעו, ואעיקרא צריך טעם כיצד חלה שבועת אברהם אבינו עליו השלום גם על דורות הבאים.

שוב ראיתי להרב כנסת הגדולה שם סי' רכ"ח הגהת ב"י אות רנ"ה שעמד בזה וכתב דלמ"ד דגדולי הדור חל שבועתם על דורות הבאים ניחא אבל למ"ד דלא חלה קשיא, ותירץ דמ"ד דאין שבועה חלה על דורות הבאים היינו בשבועה שאינה תלויה בטובת אחרים אבל שבועת אברהם אע"ה שהיה בהם תועלת לאבימלך וזרעו חלה על דורות הבאים. ועוד תירץ שברית שכורתים המלכים זה עם זה חל על דורות הבאים. ועוד תירץ ששבועת אברהם אע"ה היה בה חרם ונרמז במש"ה ויכרתו שניהם ברית, זהו תורף דברי

הרב כנה"ג ז"ל. ועל פי זה אפשר לפרש הפ' דכונת אבימלך באומרו אלהים עמך בכל אשר אתה עושה, כונתו שאתה גדול הדור ומאחר שכן ועת"ה אף שהוא עתה שהדורות הבאים אינם בעולם השבעה לי שאני מלך אם תשקור לי ולניני ולנכדי, דכיון שאתה גדול הדור ואני מלך חל על דורות הבאים, ועוד כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי רמז תירוץ אחר של הרב כנה"ג, דהכא שהוא לטובת אחרים חיילא לכ"ע על דורות הבאים, ויאמר אברהם הן לא צדקת בכל החילוקים הללו דבכל זאת דינא הוא דאינה חלה על דורות הבאים וליתנהו להני חילוקים אלא אנכי אשבע עלי ואינה חלה על זרעי, וכיון ששמע אבימלך דלא כיון להלכה ושבועה אינה עולה לחייב דורות הבאים בכל אופן, לכן בסוף ויכרתו שניהם ברית דהיינו בחרם כמ"ש הרב כנה"ג דכי איכא חרם חל על דורות הבאים.

והנה כתב הרב פר"ח א"ח סי' תצ"ו במנהגי האיסור סעיף ז' דסייגים וגדרים שעשה האב אין בנו מחויב לעשות כמותו, וההיא דפסחים דף נ' דבני בישן הוא שם מקום ולפיכך בני העיר מחייבים לעשות המנהג ההוא של אבותיהם ע"ש באורך, וכן ראיתי להרב חוות יאיר סימן קכ"ו שהאריך בזה וכתב שאפילו קבלו עליהם ועל זרעם לא יוכלו לחייב זרעם אחריהם, ושאני ההיא דבני בישן דדוקא קבלת רבים בקהילה אחת דקביעי יחד והמקום גורם כדמשמע מדברי הריב"ש סי' שצ"ט ע"ש שהאריך, ולפי כל האמור נראה דלפום דינא לא היו מן הדין חייבים בני בניו של יונדב בן רכב לקיים מצותו דאפילו היה מקבל עליו ועל זרעו לא יוכל לחייב לזרעו אחריו, ואם נאמר דבניו חייבים לקיים מצות אביהם בני בניו אינם חייבים, ומהספרי פ' בהעלותך ומהמכילתא פ' בשלח מוכח דבני יונדב בן רכב היו תלמידי יעב"ץ וכדכתיב בדברי הימים א' סוף סימן ב' ויעב"ץ הוא עתניאל בן קנז כמ"ש בתמורה דף ט"ז, וזהו שבח זרע יונדב בן רכב שהיו מקיימים מצותו עד זמן ירמיה אף שלא היו חייבים, ואפשר שזהו טעם מ"ש במכילתא שם ר' נתן אומר גדול הברית שנכרת עם יונדב בן רכב מהברית שנכרתה עם דוד, שהברית שנכרתה עם דוד לא נכרתה אלא עם תנאי שנאמר אם ישמרו בניך בריתי ואם לאו ופקדתי בשבט פשעם, אבל הברית שנכרת עם יונדב בן רכב לא נכרת על תנאי שנאמר לכן כה אמר ה' צבאות לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים עכ"ל.

וצריכין אנו למודע"י על מה עשה ה' ככה לכרות ברית ליונדב בן רכב יותר על דוד הע"ה, אבל עם הקודם מבואר דיען זרע יונדב בן רכב לא היו חייבין בדבר דלא היה שום אופן בענין כדי שיהיו חייבים, ואף שבועה לא היה אע"ג דלא היתה מועלת כי אם לבניו דוקא ועם כל זה קבלו וקיימו מצותיו הקשות למראה עינים, א"כ מדה כנגד מדה כרת ה'

ברית בלי תנאי לפנים משורת הדין כמו שהם עשו מה שאינם חייבים. ועתה נבא לפרש הכתובים וז"ש ויאמר לא נשתה יין כי יונדב בן רכב אבינו צוה עלינו לאמר, הכונה הוא ציוה לבניו על כן זרעו וזרע זרעו, וז"ש צוה עלינ"ו לאמר לנו צואתו לא תשתו יין אתם ובניכם עד עולם ובית לא תבנו וכו' ונשמע בקול יונדב וכו', כלומר את קולו שמענו אף שהיה קול בעלמא ולא היינו חייבים, ונשמע ונעשה ככל אשר ציונו יונדב אבינו, כלומר לא היה מכריחנו כי אם ששמענו שכך ציוה ובשביל ששמענו רצונו עשינו, וז"ש ה' הוקם דברי יונדב בן רכב את דברי דיקא, שלא היה חרם ואלה ושבועה רק דברים לבד, אשר ציוה את בניו וכו' עד היום הזה שעברו כמה דורות ולא היה להם שום חיוב, כי שמענו מצות אביהם ולא היה מכריחם כי אם שמיעה לבד שכך רצון אביהם, ואנכי דברתי אליכם כלומר יהונדב בן רכב שהיה איש פרטי בעלמא הוקם את דברו, ואנכי שאני מלך נורא והדין הוא שברית שכורתים המלכים זה עם זה חל על דורות הבאים, ותו למ"ד דגדולי הדור חל שבועם על דורות הבאים וק"ו למלך מלכי המלכים הקב"ה שחל גזרותו עד עולם, וז"ש ואנכ"י כלומר אלהי עולם דחל גזרתו וציוויו על כל באי עולם, ועוד אליכ"ם כלומר לכם אני צויתי והתרתי דבזה לית דינא ולא דיינא שאתם בעצמכם שנצטויתם חייבים, ולא שמעתם אתם עצמכם אלי' כי הקימו בני יהונדב בן רכב את מצות אביהם אשר ציום מצוה בעלמא, והעם הזה לא שמעו אלי והוא כמה תמיהות על ישראל.

ואולם טעם יונדב בן רכב אשר ציוה לבניו שלא לשתות יין ושלא לבנות בית ולא ליטע כרם רק לשבת באהלים הדבר מבואר נגלה שרצה שתמיד יהיו מוכנעים וידעו כי האדם כצל עובר, ולמה זה יגע להעשיר ולבנות בתים וליטע כרמים לזולתו ולא ישתו יין כי היין גורם רעה רב ויללה לעולם כמשז"ל, ומלבד שכל זה גורם להם הכנעה תמידית אלא שכל זה פרי להתבונן תמידית בכל דרכיו לעבוד עבודה לתורה ולתעודה, כי עיניו רואות כולי עלמא בונים משכנות מבטחים ועליות מרוחים ויזרעו שדות ויטעו כרמים והם נצטוו יושבי אהלים ושותי מים ותמיד יתבוננו כי אדם אין והוא גר בארץ לא לו, וז"ש יונדב לבניו למען תחיו ימים רבים על פני האדמה אשר אתם גרים שם, דכשתשמרו את כל אשר אנכי מצוה אתכם חיו תחיו, וכמשז"ל בברכות א"ר אלעזר הוי קבל וקיים שההכנעה והשפלות מבטלים הרבה רעות, כי חיים הם שיודעים שגרים אנחנו וכצל ימינו על הארץ ומתוך כך יפנה לבם למושכלות וכמשז"ל שזכו לישב בסנהדרין כמש"ה תרעתים שמעתים סוכתים.

והוא הדבר אשר דברו (אבות פ"ג מ"א) עקביא בן מהללאל הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, מאין באת מטיפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. אשר יש להרגיש אמאי אכפל תנא לומר בראשונה בסתם ואח"כ מפרש, וניחא להו לרבנן המפרשים שכיון לג' דברים אחרים הנוגעים לנשמה, מאין באת, נשמתך חלק אלוה ממעל ואיך ראוי לחטוא. ולאן אתה הולך, לאור באור החיים לעולם שכלו טוב ואין למנוע הליכתך למקום עליון ונורא. ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, כי הקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה. ועוד שלשה אלה כלפי הגוף מאין באת מטיפה סרוחה וכו', אלו דבריהם ז"ל.

ואנו בעניותנו נרחיב הדברים קצת, ונקדים משז"ל שאדם נברא אחרון למעשה בראשית שאם תזוח דעתו עליו אומרים יתוש קדמך ואם אינו מזיח דעתו אומרים לו אתה קדמת למעשה בראשית שנשמתו נברא ביום ראשון שנאמר ורוח אלהים מרחפת, ופירשו המפרשים שהאדם אם ישים אליו לבו לעבוד את רבו שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו ויהיו כל מעשיו לשם שמים, כי אוכל וישן לעבוד את בוראו שיהיה לו כח לעסוק בתורה ולהתפלל לפניו, וכן אם נהנה מיגיעו הולך ועושה משא ומתן לכלכל את ביתו ומכוין לקיים כמה לאוין לא תגזול לא תעשוק לא תונו הין צדק ולאו צדק וכהנה רבות, נמצא על ידי מחשבותיו ביחוד ה' ותורתו ומעשיו הטובים עושה החומר צורה ונמצא גופו גם כן נעשה מדרגת נפש, וא"כ הוא קדם לכל שהנשמה חיבר היוצר מתחילה, ואם נלכד ברשת יצרו אשר הלך חשכים וכל מעיניו בכל ענייניו נבעו מצפוניו לצרכי הגוף לצבות בטן ויום ולילה לא ישבות לעשות אהב, ולא יבצר ממנו תענוגות בני אדם מהתענג ומרוך לרעות בגנים וברבורים אבוסים ויין ושכר וטרטיראות וקרקסאות, וכל ימיו כחגים אשר שם ספורי"ם הלכות מלכים ומלחמות וכיוצא מהבלי העולם, אז עושה הצורה חומר ונפשו עליו תהב"ל והנפש עם הבשר הבל גוף, ואז אומרים לו יתוש קדמך, כי גם בשרצים יש נפש הבהמית, זה תוכן דברי המפרשים ז"ל.

ואפשר לפרש בזה מאמרם ז"ל סוף פ' הנושא, א"ר אלעזר בשעה שהצדיק נפטר מן העולם ג' כתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו אחת אומרת יבא שלום ואחת אומרת הולך נכוחו ואחת אומרת לו יבא שלום ינוחו על משכבותם, ויש לדקדק מה ענין ג' כתות של מלאכי השרת הללו. ועוד למה שניה אומרת הולך נכוחו. ועוד בה שלישיה זאת אומרת יבא שלום ינוחו על משכבותם, אמאי הדרי לומר יבא שלום. ואפשר דג' כתות אלו עד הג' דברים הללו מאין באת וכו', כי הצדיק כל ימיו במלחמה חזקה לעשות

החומר צורה, ובעת פטירתו אשר זכה והשלים חקו מתוך חומר"ו שזככו למדרגת נפש, על כן נגד חלוקת ולאן אתה הולך, כת ראשונה של מלאכי השרת אומרת יבא שלום, כלומר אשר יגעת כל ימיך לשים שלום בין הנפש והבשר ולעשות החומר צורה והסתכלת תמיד לאן אתה הולך, עתה יבא שלום כלומר השם שלום בין החומר והצורה. והשנית כנגד מאין באת, אומרת לו הולך נכוחו שהוא הולך נכוחו של מדרגתו ראשונה, ויצדק היטב הולך נכוחו לפי מה שאמר שריוח הנשמה לבא לעה"ז הוא דעד שלא באת בעה"ז נזונית אך מאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכולי באפיה ותבהל לחזות בנועם ה', ואחרי שובה נזונית בשכר ת"ת ומצות אשר סגלה עם הגוף, וז"ש הולך נכוחו דיקא נכח פני ה' דלא בהיל לאסתכולי באפיה. והשלישית כנגד ולפני מי עתיד ליתן דין וחשבון אומרת יבא שלום ינוחו על משכבותם, כלומר אחר אשר עשית שלום והפכת החומר לצורה אין לך לחשוב על הדין, דודאי ינוחו על משכבותם תרתי משמע בין החומר בין הצורה, ונמצאו שלש כתות הללו דבריהם מכוונים להני תלת מילי דשנה במשנתו עקביא בן מהללאל.

ועתה נבא למאמר עקביא עצמו, כי הוא הזהיר על ההכנעה והתבוננות, וזה כללות מאמרו הנפלא במשנה שלימה זו והוא אומרו הסתכל בג' דברים ואי אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת, התבונן והשתונן לדעת מאין באת וכו' כלומר אם זכית לעשות החומר צורה והתבוננת אז אשים דברי דרך נסתר ככל עניני הנפש שנסתרים, גם אני אומר בהעלם מאין באת ולאן אתה הולך וכו', וכונתי דע מאין וכו' דע והתבונן מאין באת נשמתך מכסא הכבוד ולמה באת לכאן כי אם לסגל מצות ומעשים טובים ולשוב ליזון בשכר פעולה, וא"כ פלס מעגל רגלך כי חוטא אחד מאבד טובה הרבה, ודע מאין באת ולאן אתה הולך בגן עדן אשר כל אחד נכוה מחופתו של חבירו וראה לתקן וכל אשר בכחך עשה, ולפני מי יתן דין וחשבון לפני ממ"ה הקב"ה אשר מדקדק עמו כחוט השערה, וזהו אם יש את נפשך להתקדש ולעשות חומר צורה, אך אם לא זכית ונמשכת בתאוות גופניות אומר אני בפרהסיא כעניני גופך מאין באת מטיפה וכו'.

וכן מצינו ביעקב אע"ה כשבא לקראת עשו התנהג בשתים אלה ההכנעה וההתבוננות כמש"ה כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי, ופירש"י עם לבן גרתי לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר, ד"א עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי, והרי ההכנעה לומר עבדך יעקב ולצוות את כל ההולכים אחר העדרים שיאמרו לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו, ועשה שתי הכנעות פנימית וחיצונה, הפנימית כי אמר לפני ה' קטנתי מכל החסדים וכו', והחיצונה להשפיל עצמו נגד אחיו, וגם התבונן מאד במנחה ובסידורה ושילוחה

ובענין המחנות כמבואר בענין. ונבא להבין מאמרם בילקוט רבינו אמר לר' אפס כתוב חד איגרא מן שמי למרן מלכא אנטונינוס וכתב מן יהודה נשיאה למרן מלכא אנטונינוס נסבה וקרעה, א"ל כתוב מן יהודה עבדך למרן מלכא אנטונינוס, א"ל מה את תבזה על כבודך, א"ל מה אנא טב מן סבי לא כך אמר כה אמר עבדך יעקב עכ"ל. ויש להרגיש מאי דעתי' דר' אפס לא ידע שאנטונינוס קיסר וישראל בגלות, ולא עוד אלא כשרבינו הקדוש ציוהו לכתוב מן עבדך אמר מה את מבזה על כבודך, ומה תמיהא היא זו ומה השיב רבינו הקדוש מה אנא טב מן סבי דנראה דזה לבד הטעם, ותיפוק ליה דישראל עבדיו של הקיסר באמת.

ויראה בהקדים משז"ל שני גויים בבטנך אלו אנטונינוס ורבי, ולכאורה היפלא מאי שיאטיהו באנטנינוס ורבי ומה בשורה הוא לרבקה, הן אמת דרבינו הקדוש עטרת ישראל וגדול ליהודים אבל כל ישראל משה רבינו וכל קדושים עמו עיקרן מרבקה. ואציגה נא דברי הראשונים בתוספת נפך משלנו כפי קצורנו, כי הנה רבקה הצדקת ידעה באמת כי חיה רעה שרויה בתוך מעיה כופר בעיקר, ועמדו צערותי"ה במחשבה ובמעשה, אם במחשבה איך יצאת כזאת מיצחק וממנה דאיהי ידעה בנפשה שהיא צדקת גמורה ובעלה הוא העולה, ואם עדיין נשאר זוהמא וכמו שיצא ישמעאל מהגר שפחה ממצרי ערות הארץ ואברהם אע"ה שדי תכלא בכולא ואחרי כן יצא יצחק קדוש וטהור, גם עתה מרשעה יצא רשע דהי"ל ליצחק ליקח שפחה ולברר הפסולת, ורבקה תקלוט את הסלת נקי כפים ובר מקודש מקודש, ואם במעשה, ויתרוצצו הבנים זה מפרכס וזה מפרכס ומעיה של צדקת עשאום סרטיא ופלטיא זה רץ וזה רץ זה בורח וזה בורח, ותאמר אם כן למה זה אנכי, כלומר שהי"ל לישא שפחה להבדיל בין הקדש ובין החול, ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך וכו' כלומר יש ריוח גדול שגם הרשע יהיה בבטנך שע"י זה יהיה איזה תיקון שכל הגרים באים מעשו, וזה לפי שהיה בבטנך וקדושתך שהיה בעיבור וילד ממך זה גורם שיבואו גרים, לא כן מישמעאל שאינם באים גרים ממנו כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל, ואם כן יש ריוח גדול שיהיה הרשע גם כן בבטנך, וזה לך האות שני גוים בבטנך אלו אנטונינוס ורבי, דרבי הוא ניצוץ מיעקב אע"ה וכן רבי יהודה הנשי"א, ר"ת הוא ניצוץ של יעקב אבינו ואנטונינוס הוא הטוב שבעשו ויתגייר וישרת לרבי, והוא בשורה גדולה לרבקה.

ובזה אני מבין גרגיר אחד שראיתי בס' אמרי נועם פ' וישלח, שכתב דמה שאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי הכונה שאם יתגייר אחד ממנו תקבלנו תחת כנפי השכינה עכ"ד, וכפי זה מה שהשיב יעקב אע"ה למה זה אמצא חן בעיני אדוני לפי

פירוש הנז' אינו מתישב, ואפשר דיעקב רמז לו דאין כל חדש דודאי אם יתגיירו מעשו יקבלו, וזה נודע מעת שאמרה רבקה למה זה אנכי כמש"ל שהשיב לה ה' דזה תועלת שיהיה עשו בבטנה שיבואו ממנו גרים, והוא מ"ש לו למה זה הן הן דברי רבקה שאמרה למ"ה ז"ה, כלומר מעת שנאמר למה זה אנכי כן היה הדבר, אמצא חן לעתיד בעיני אדוני כלומר בעיני זרעך ויבואו להתגייר ומילתא כבר אמורה, אמור מעתה רבי אפס גדול בתורה אשר נעשה ראש ישיבה אחרי רבינו הקדוש יודע צדיק כי רבינו הוא ניצוץ יעקב אע"ה ואנטונינוס הוא ניצוץ הטוב שבעשו ובא לתקן ונתגייר והיה משרת לרבי, לכן כתב מרן יהודה נשיאה למרן מלכא דודאי אנטונינוס לא יקפיד בזה ואדרבא יהיה לו לנחת, אמנם רבינו נסבה וקרעה לפי רוב הענוה ואמר ליה ר' אפס מה את מבזה על כבודך, דכיון דקיסר זה אשתני והוא בא לכבד ולתקן בצד מה אשר עות, א"כ דל מהכא עול שעבוד ונמצאת מבזה על כבודך, והשיב רבינו הקדוש דהגם דאנטונינוס הטוב טוב מעשו ובא לתקן, מ"מ לאו אורח ארעא להראות בפועל שאני בהשקט ומנוחה וכבוד יותר מן יעקב אע"ה שסבל צער גדול מעשו ושוי נפשיה עבדא דכתיב כה אמר עבדך יעקב, וז"ש מה אנא טב מן סבי וכו'.

והשתא אימא מילתא פשוטה לפניה בדברי רז"ל שכתב רש"י והבאתיו לעיל, עם לבן גרתי לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר, ד"א תרי"ג מצות שמרתי, ואפשר לומר דשניהם עיקר וכחדא שריין, והוא מוסר השכל לעוברי דרכים ונלוו גוים עמהם ויש מהם שנמנעים ללבוש ציצית ולהניח תפילין וגם ליזהר מגיעולי עכו"ם וכיוצא ועבירה גוררת עבירה וכו', ובריש כל מרעין טענת היצר שעל ידי ציצית ותפילין יבזו אותם וילעיגו עליהם ולא יכבדום ומפני זה נמנעים, ואלו עיניהם ישיתו כי כבוד כענן בקר ומה יתן ומה יוסיף מה שמכבדים אותם לאבד מצות ה' לא היו משגיחים בגוים והיו מקיימין חיובם וה' עמם, וזה נלמד מיעקב אע"ה שאמר לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר ותרי"ג מצות שמרתי, כי הנה לבן היה גדול עירו ונכנס במקום בתואל והוא חתן המלך, ואם היה רוצה לכבד עצמו יעקב אע"ה היה שר וגדול, אבל משררה זו נמשך להתערב עמם ולא יבצר מביטול תורה ומצות לכך לא רצה להשתרר כלל, אדרבא היה אומר שהוא גר בארץ ומתוך כך פרק מעליו עול השררה והיה עובד ה' בכל, וז"ש לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר וזה סיבה כי תרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים, כי התערבות עמך בדין עירובא לפחות יתבטל מתורה ומצות.

וזהו פשט הכתובים בסוף עקב, ותחילת הסדר שלנו כי אם שמור תשמרו את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה לאהבה את ה' אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה

בו והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם וכו' ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם היום והקללה אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם וכו'. הכונה כי אם שמור וכו' ולדבקה בו שתהיו דבקים בה' ולא תפנו להבלי העה"ז הבא ליטהר מסייעין אותו, והוריש ה' את כל הגוים וכו' גרש יגרשם מן הארץ ותוכלו לעבוד ה', דכיון דלא יש תערובת גוים ודאי דזו טובה גדולה לעבוד את ה', ואז ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה, ואני אומר לכם את הברכה אשר תשמעו, כלומר ודאי שתשמעו על דרך שפירש בזהר אשר נשיא יחטא דודאי חוטא, וה"נ אשר תשמעו ודאי שתשמעו דכיון דלא יש תערובת גוים בכם קרוב לודאי שתשמעו.

והוא הטעם למה שציוה הקב"ה לשרש ולעקור ע"ז מארצנו ולאבד כל זכר למו, כמו שכתוב אח"כ בפרשה אלה החקים ומשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן ה' אלהי אבותך לך לרשתה כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם יורשים אותם את אלהיהם על ההרים הרמים וכו' ונתצתם את מזבחותם וכו' ואשריהם תשרפון באש וכו' ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן לה' אלהיכם כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם לשכנו תדרשו ובאת שמה, ופשטן של דברים שציונו הוא יתברך לשרש אחר ע"ז אבד תאבדון וכו', וכמשז"ל ואשריהם וכו' ואבדתם וכו', מפני שאם יהיה זכר בנים אשר יולדו עיניהם הרואות אשרה וכל שום שיש לה ויצר סמוך יום יום הוא מסית ומדיח לעבוד ע"ז, ולכן צריך לאבד כל זכר הע"ז שלא יהיה רמז ולא יראו ולא ידעו ובזה לא ימשכו אחר הע"ז, ולא עוד אלא שגם סדר עבודתם אסור לעשות לשם שמים לעבוד ה', וזהו לא תעשון כן לה' אלהיכם, וכל אלו דברים פשוטים אף להמון העם, אמנם הרואה יראה דהכתובים הללו כפולים ומכופלים ואין די בא"ר הדקדוקים וננקוט סירכין על הרוב שלא להאריך בהערות.

וירא וירצה ביאור הכתובים הללו במ"ש בע"ז דף נ"ג ע"ב אמר רב יהודה אמר רב ישראל שזקף לבנה להשתחוות לה ובא נכרי והשתחוה לה אסרה מנלן דאסרה אמר ר' אלעזר כתחילת ארץ ישראל דאמר רחמנא ואשריהם תשרפון באש מכדי ירושה היא להם מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו ואי משום הנך דמעיקרא בבטול בעלמא סגי להו אלא מדפלחו ישראל בעגל גלי אדעתיהו דניחא להו בע"ז וכי אתו נכרים שליחותא דידהו עבוד ה"נ ישראל שזקף לבנה גלי דעתיה דניחא ליה בע"ז וכי אתא נכרי ופלח לה שליחותא דידיה קעביד ודילמא בעגל הוא דניחא להו במידי אחרינא לא

אמר קרא אלה אלהיך מלמד שאיוו לאלוהות הרבה אימא כל דבהדי עגל לתסרו מכאן ואילך נשתרי מאן מוכח. ומקשים מסוגיא זו דאסר רחמנא כלהו אשרות אף הנהו דלבתר העגל משום ספק דמי יודע איזו היתה אותה שעה ואיזו נעבדה אחרי כן אלמא ספיקא דאורייתא לחומרא הוי מן התורה, וקשיא לדעת הרמב"ם דסבר דכל ספיקת רחמנא שריא אלא דרבנן אחמור בספיקא דאורייתא, דהרי מהכא מוכח דהספיקות אסורים מן התורה. ותירצו בזה דהכא כל דבהדי עגל נאסרו משום דגלו אדעתיהו וכו', ואם כן הוי הוקבע איסורא וכשהוקבע איסורא אף מן התורה הוא אסור מספק, והראיה אשם תלוי הבא על הספק מן התורה והיינו משום דהוקבע איסורא, וכמו שפסק הרמב"ם פ"ח משגגות דאין חייב באשם תלוי עד שיהיה שם איסור קבוע עד כאן דבריהם.

וממילא רווחא מה שפסק הרמב"ם שם באשם תלוי כמ"ד הוקבע איסורא, והאחרונים ערערו בדבר לפי סוגית כריתות, וכבר במקום אחר כתבנו בעניותנו לישב דעתו, ולפום ריהטא נראה פשוט דלפום מה דנקיט הרמב"ם בעלמא דספיקא דאורייתא לחומרא היינו מדרבנן א"כ מוכרח לפסוק באשם תלוי כמ"ד הוקבע איסורא, אמנם יש לעמוד לפי זה דאם כן נמצא דסבר הרמב"ם דהא דספיקא דאורייתא לחומרא אי מדאורייתא או מדרבנן הוי פלוגתא דתנאי ואמוראי, ואין המקום אתי לעמוד כאן בזה וצריך חיפוש בספרן של צדיקים ורובא ליתיה קמן, והנה אהא דאמרינן התם בע"ז דף נ"ב א"ר יצחק מנין לע"ז שטעונה גניזה וכו', כתב הריטב"א בחידושיו וז"ל ואם תאמר ותפוק לי מדכתיב ואשריהם תשרפון באש דפרישנא לקמן טעמא משום דאמוריים שלוחי דישראל נינהו דבעשיית העגל איוו ישראל לאלוהות הרבה, תירץ הראב"ד ז"ל דדילמא ההיא הוראת שעה היתה לפי שהיתה הארץ מלאה גלולים ושמא יטעו אחריהם עכ"ל, ובזה נבא לביאור הכתובים אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון וכו' כל הימים אשר אתם חיים על האדמה, כלומר לא תימא דזה שאני אומר אבד תאבדון וכו' ואשריהם תשרפון באש וכו' היינו משום הוראת שעה לפי שהארץ מלאה גלולים וכו', אבל לעולם דדינא הוא דבין ע"ז של גוי בין ע"ז של ישראל יש להם ביטול וכמ"ש הראב"ד דהוה סלקא דעתין לומר כן, לזה כמערכה אל הדרוש בא ללמדנו שזהו מעיקר הדין דע"ז של ישראל אין לה ביטול וזה הדין נוהג תדיר ואינו הוראת שעה, וז"ש אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון וכו' כל הימים אשר אתם חיים טל האדמה תדיר הם נוהגים דינים אלו, אבד כלומר לכל הע"ז אשר נעשו בזמן העגל דהוו האמורים בשלוחכם ומספק תאבדו את כל המקומות וכו', כלם בין המוקדמות בין המאוחרות אחר העגל גם את הכל תאבדון את כל המקומות, דמאן מוכח הי' נינהו דבהדי עגל ומספיקא תאבדו את כל המקומות.

ושמא תאמר ראה זה חדש דדינא הוא דכל ספיקא רחמנא שריא והיכי הכא אסרה תורה כל הע"ז מספק משום הנהו דבהדי עגל, לזה אמר אשר עבדו שם הגוים, דהכא אתחזק איסורא דודאי עבדו שם כשעשיתם העגל, וז"ש עבדו שם הגויים כאלו אמר שם עבדו הגוים ואתם במדבר וא"כ אתחזק איסורא, והיכא דאתחזק איסורא גם ספיקא אסור מן התורה והיינו משום דארץ ישראל מוחזקת, ומאי דאמר רחמנא ונתתי אותה לכם מורשה, הפירוש הוא כדאמרו בבתרא דף קי"ט דירושה היא מהאבות דא"י מחזקת ומורישים ואינם יורשים, וז"ש אשר את"ם יורשי"ם, אתם לאפוקי יוצאי מצרים ויורשים דא"י מוחזקת, וכיון דא"י מוחזקת הוו כמו שלוחכם בעת העגל, ומשום הכי ואשריהם תשרפון באש דהו"ל הנהו דבהדי עגל ע"ז של ישראל ואין לה ביטול ושארא אסירי מספק וכדאסברה ניהלן רבי אלעזר.

והרב פרשת דרכים דרוש י"ד פירש במ"ש בע"ז דף מ"ה, הגוים העובדים את ההרים ואת הגבעות הן מותרים וכו' את אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם, וזו הלכה רווחת דהרים עצמן שנעבדו מותרים לחצוב אבנים מהם ולזריעה משום דמחובר לא מיתסר, ובגמרא בעי רמי בר חמא המשתחוה להר אבניו מהו למזבח יש נעבד במחובר אצל גבוה או לא ואיפשיטא דיש נעבד במחובר אצל גבוה וכן פסק הרמב"ם פ"ד דאסורי מזבח, והנה רז"ל הוקשה להם בפ' לא תעשון כן לה' אלהיכם ואמרו וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין המזבחות וכו', ולפי האמור קאי לרישא דכתיב אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים את אלהיהם על ההרים, דמינה ילפינן ולא ההרים אלהיהם שההרים עצמן מותרים בהנאה, לזה סיים הפסוק לא תעשון כן לה' אלהיכם, כלומר זה שהתרתי ההרים הוא דוקא לכם לצרכיכם, אבל לא תעשון כן לה' אלהיכם, משום דיש נעבד במחובר אצל גבוה והמשתחוה להר אבניו אסורים למזבח, עד כאן דבריו של גדול גאון ישראל מהר"י רוזאניס ז"ל.

ואני ברגליו אעבורה לסיים בזה שארית הכתובים, כי אם אל המקום אשר יבחר ה', דלכאורה אינו מובן. ואפשר במה שהקשו התוס' שם במ"ש אין לך הר שלא נעבד בו ע"ז דא"כ איך נבנה בית המקדש על גבי הר, ותירצו משם הירושלמי דעל פי הדיבר היה, ואני שמעתי מפה קדוש הרב המובהק מר קשישא כמהר"ר אברהם רוזאניס זלה"ה שהיה מתרץ לקושיא הירושלמי דאיך נבנה בית המקדש על גבי הר, שמצא במדרש דבעת בריאת העולם התפלל כביכול על אבן השתיה שממנה הושתת העולם שיכבשו רחמיו את כעסיו ויגולו רחמיו על ישראל וכו', ואמרו בזהר דכל מקום שהשכינה שורה שוב אין רשות לסטרא אחרא לבא שם, והשתא מאחר דעד לא עשה ארץ וחוצות ועדין

לא היה כי אם אבן השתיה התפלל שם כביכול, כבר נתקדש המקום ושוב אין רשות לסטרא אחרא לבא שם, ומשום הכי נבנה בית המקדש שם אף שהוא הר כי ההר הטוב הזה קדוש יאמר לו, אלו דבריו ז"ל. ומעתה נבא לביאור הכתובים אבד אבדון את כל המקומות וכו', בא כפול אבד תאבדו לומר שהם איבודים חלוקים, אבד לצורך הדיוט כדבעי למימר קמן, וגם תאבדו את כל המקומות דייקא אף מחובר שנעבד, והדר מפרש את אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם דאין נעבד במחובר, וזה להדיוט דוקא אבל לגבוה אפילו נעבד במחובר אסור, וז"ש לא תעשו כן לה' אלהיכם דגם ההרים שנעבדו במחובר אסורים, וזו שכפל ברישא אבד תאבדון שני מינים להדיוט ולגבוה, ומ"ש את כל המקומות דהיינו גם במחובר היינו לגבוה וכמו שפירש לא תעשון כן לה' אלהיכם דההרים הנעבדים אסירין לגבוה, כי אם אל המקום אשר יבחר ה' דהיינו בית המקדש שם דוקא ההר הותר, וכי תימא דבריך סותרין ראה אתה אומר לא תעשון כן דנעבד במחובר אסור לגבוה ותוך כדי דיבור כי אם אל המקום וכו' דבה"מ שרי על ההר, ואדרבא הבה"מ שהוא חמדת ישראל וגדלה קדושתו היה צריך שלא יהיה על ההר, לז"א לשכנו תדרשו, כלומר טעם כעיקר יש שהוא משכנו מעת בריאת העולם ושרתה שכינה שם ואין רשות לס"א לבא שם, וז"ש לשכנו תדרשו כלומר למשכנו הידוע תדרשו ובאת שמה ברשותו, אך אין רשות לסט"א לבא כי אדמת קדש הוא מיום ברוא אלהים בריאת העולם, ואחר זמן רב ראיתי שהרב מהר"א צמח פירש כמו שפירש הרב מהר"י רוזאניס וסיים הכתוב על פי הירושלמי, והביאו הרב מופת הדור מהר"ח אבואלעפיא זלה"ה בספר הבהיר עץ **חיים**.

שופטים

פרשת שופטים בס"ד

בילקוט כתיב עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח למה שהקרבנות אינן אלא לפני הבית, אבל הצדקה והדינין בפני הבית ושלא בפני הבית הקרבנות אינן מכפרין אלא על השוגג והצדקה והדינין מכפרין על השוגג ועל המזיד:

מחסה לעמו ומעוז לבני ישראל, הלא אב אחד היושבי בשמים ואלהינו מרחם. רח"ם רחמתי"ם לראש גבר פרט וכלל בכל צרתם והיה בכל יחם. חביבין ישראל תיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום ובתבונות כפיו ינחם.

ואמרי' פ"ק דקדושין תניא בנים אתם לה' אלהיכם בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרוים בנים אין אתם נוהגים מנהג בנים אין אתם קרוים בנים דברי ר' יהודה ר' מאיר

אומר בין כך ובין כך אתם קרוים בנים שנאמר בנים סכלים המה, וכי תימא סכלים הוא דמקרו בנים כי לית בהו מהימנותא לא מיקרו בנים ואומר בנים לא אמון בם, וכי תימא כי לית בהו מהומנותא הוא דמיקרו בנים כי פלחי לע"ז לא מיקרו בנים ואומר זרע מרעים בנים משחיתים, וכי תימא בנים משחיתים הוא דמיקרו בני מעליא לא מיקרו ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי עכ"ל. וראיתי להרשב"א בתשובה סי' קצ"ד וסי' רמ"ב שנשאל דמשומד לע"א אם מטמא באהל אם לאו, והשיב דטומאה באדם תלי רחמנא וזה אדם הוא ולא בהמה דקדושיו קדושין וגיטו גט ואשתו אסורה עד שיגרש בגט כישראל ובכלל בנים הוא כדאמר ר"מ בשילהי פ"ק דקדושין, ואע"ג דר' מאיר ור' יהודה הלכה כר' יהודה הכא ר' מאיר קראי קא דייק, ומכל מקום אף לר' יהודה לא מכלל אדם ולא בהמה נינהו שלא לטמא באהל שכן קדושיהן קדושין וכו' עכ"ל.

למדנו מיסוד תורת הרשב"א דנקיטינן כר' מאיר דישראל בכל גונא הם נקראים בנים דקראי דייקי כותיה, ולר' יהודה גם שלא נקראו בנים כשאינם הגונים נקראו אדם, ואפשר לפרש לדעת ר' יהודה פ' (יחזקא' ל"ד ל"א) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, דכשישראל חוטאים ועושים כבהמות נקראים צאן, וכבר בילקוט אמרו מה צאן משברת האילנות אף אתם כן, אלא ששם רז"ל דרשו באופן אחר, ולדעת ר' יהודה אפשר דהכונה ואתן צאני אף שהרעותם אשר עשיתם ולעת כזאת אין אתם נקראים בנים, מ"מ אדם אתם דבכל גונא אפילו עע"ז אתם נקראים אדם וכמ"ש הרשב"א ז"ל, ונפקא מיניה לענין דינא אי מטמאו באהל והויא רבותא דאף דעע"ז ולאו בנים מיקרו עכ"ז נקראו אדם ואין א"ה נקראים אדם, ודרך דרש הטעם הוא דנשמת ישראל אלהים חצב"ה לטובה מאוצר הטוב ולא ידח ממנו נדח ואם כי הרבה לפשוע על ידי עונשין וגלגולים לבסוף נתקן, ואף אותן שאין להם חלק לעוה"ב יש להם חלק במדרגה שאחר עוה"ב כנודע, והנשמה נקראת אדם כמ"ש בזהר על פסוק על בשר אדם לא יסך, ולכן תדיר נקרא אדם גם לדעת ר' יהודה וכדברי הרשב"א ז"ל.

ואחשבה דבהך פלוגתא דר' מאיר ור' יהודה פליגי הני אמוראי פ"ק דבתרא, דאמרינן התם א"ר יצחק מאי דכתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד משום דרודף צדקה ימצא צדקה אלא לומר לך כל הרודף צדקה הקב"ה ממציא לו מעות לעשות מהם צדקה, רב נחמן בר יצחק אמר הקב"ה ממציא לו בני אדם המהוגנים לעשות להן צדקה כדי לקבל עליהם שכר לאפוקי מדדרש רבא והיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם וכו' הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים כדי שלא יקבלו שכר עליהם עכ"ל. וטרם אענה

על פי מה שהקדמנו אציגה נא עמך אמרי קדוש רבינו האר"י זצ"ל אשר פירש בכתוב בעת אפך עשה בהם, במ"ש פ' התכלת (דף מ"א ע"א) מלאכא אשכחיה לרב קטינא דמכסה סדינא אמר ליה קטינא קטינא סדינא בקייטא סרבלא בסיתוא ציצית מה תהא עליה א"ל ענשיתו אעשה א"ל אין בעידן רתחא ענשינן וז"ש בעת אפך שהוא עידן רתחא גם על עשה תענישם, וז"ש עש"ה בהם עד כאן דבריו ז"ל.

ולי ההדיוט אפשר לדקדק תיבת בהם במשז"ל אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה דבתחילה לוקה בנכסיו ובקרקעותיו ואח"כ בבגדיו ואח"כ בגופו, וזו שאלה שאל ירמיה כי הנה אלה רשעים לא ינהג הקב"ה עמהם כמנהג רחמיו אלא תכף ומיד יגיע הדין בה"ם להומם ולאבדם, וז"ש בעת אפך עשה בהם דיקא, כי טעם דאין בעל הרחמים פוגע בנפשו תחילה היינו שיתעורר לבו לעשות תשובה והני לאו בני תשובה נינהו לכן עשה בהם, או אפשר דזהו ממדת רחמיו יתברך וכמשז"ל אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה, לכן שאל בעת אפך עשה בהם דכיון שהוא בעידן רתחא יפגע בהם הדין תכף.

והלא במאמר אחד הנז' דדרש רבא הכשילם בבני אדם וכו', יראה לומר במשז"ל במדרש השקיפה ממעון קדשך בא וראה כמה גדול כחה של צדקה שמהפכת מדת הדין למדת רחמים שהרי כל השקפה שבתורה היא לרעה חוץ מזו שהיא לטובה שנאמר השקיפה ממעון קדשך ללמד שגדול כח של מתנות עניים שמהפכת מדת הרוגז למדת רחמים עכ"ל. והשתא ירמיה הנביא שמבקש לפגוע מדת הדין בהם חש שאם יעשו צדקה היא מהפכת מדת הדין למדת רחמים ולא עשה כלום, לכן כמערכה אל הדרוש הקדים שאם יעשו צדקה יהיה עם בני אדם שאינם מהוגנים וכמאן דליתא דמיא ובבא עת חרון אף יפגע בהם שאין כאן צדקה להפך מדת הרוגז לרחמים, וזהו דרוש רבא דקשיא בכתוב דאחר שאמר שלא יכפר עונם וחטאתם לא ימחה ואח"ך בעת אפך עשה בהם האי ויהיו מוכשלים לפניך למאי אתא ומהו פירושן של דברים, לכן דרש כמין חומר דזהו עיקר הקללה ואלולא זה כל קללותיו לא יפעלו כי אם יעשו צדקה מהפכת מדת הרוגז למדת הרחמים ולכן הוצרך לשאול ויהיו מוכשלים לפניך, שהצדקה יעשוה בבני אדם שאינם מהוגנים שאינם מקבלים שכר וא"כ אינה מהפכת מדת הדין למדת רחמים, ובאו דברי ירמיה בסדר נכון דברישא בקש שעונם וחטאתם בהוייתן יהי' ומתוך כך דין הוא שיוכשלו בבני אדם שאינם מהוגנים וצדקתם כלא חשיב, וכיון שלא יש להם צדקה אז מדת הדין פועלת בהם ועל ראש רשעים תחול.

ואולם על פי הקדמתנו אפשר לפרש דר' יצחק דדריש שממציא לו מעות לעשות מהם צדקה פליג הרב נחמן בר יצחק, דרבי יצחק סבר דכל שהוא מכוין לעשות צדקה אף

שהם אינם מהגונים הנה שכרו אתו, ורב נחמן בר יצחק חולק דצריך שיהיו בני אדם הגונים, והענין דאמרי' פ"ק דבתרא שאל טורנוסרופוס את ר' עקיבא אם אלהיכם אוהב את העניים למה אינו מפרנסן א"ל כדי להנצל אנו בהם מדינה של גהינם א"ל אדרבא זו מחייבתם מלה"ד למלך בשר ודם שכעס על עבדו וכו' א"ל ר"ע מלה"ד למלך שכעס על בנו וצוה עליו שלא להאכילו וכו' ואנו קרויים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם עכ"ל. הא למדת דמצות הצדקה היא בעבור שאנו נקראים בנים ודומה למלך שכעס על בנו וכו', והשתא לתת צדקה לאנשים שאינם הגונים תלוי בפלוגתא דר' מאיר ור' יהודה, דלר' יהודה אם אינם נוהגים מנהג בנים אין קרויים בנים ולפ"ז אינם יכולים לעשות צדקה לשאינם הגונים דמי למלך שכעס על עבדו וכו', אך לר"מ יכולין לעשות צדקה גם לשאינן מהגונים דגם הם נקראו בנים ודומה למלך שכעס על בנו וכו', והשתא ר' יצחק סבר כר' מאיר דבכל אופן נקראו בנים ומשום הכי דריש ימצא צדקה שממציא לו מעות לעשות צדקה, דכל שהכסף בידו ולו נתן את ישראל בא בשכרו אף אם נתן לשאינם הגונים דכלהו בנים מיקרו כסברת ר"מ דהלכה כמותו, ורב נחמן בר יצחק סבר כר' יהודה דלא מיקרו בנים אלא כשהם הגונים ומשו"ה דריש שממציא לו בני אדם המהוגנים.

ויתבאר בזה מאמרם ז"ל בילקוט יחזקאל סי' ל"ז רמז רפ"א וז"ל, לאחר עשרים שנה שנהרגו הרוגי בבל שרתה רוח הקדש על יחזקאל והוציאו לבקעת דורא והראהו עצמות יבשות הרבה מאד א"ל בן אדם מה אתה רואה א"ל עצמות יבשות א"ל יש בי כח להחיותם או לאו א"ל ה' אלהים אתה ידעת ולפי שלא האמין לא נקברו עצמותיו בארץ טהורה עכ"ל, והדברים תמוהים. ואפשר לישב קצת ונקדים מה שפירש הרב פרשת דרכים ז"ל דרוש כ"ה מאמרם ז"ל בחלק וז"ל, ת"ר בשעה שהפיל נבוכדנצר חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש א"ל הקב"ה ליחזקאל לך והחיה מתים בבקעת דורא באו עצמות וטפחו לו לאותו רשע על פניו אמר מה טיבן של אלו אמרו לו חבריהם של אלו מחיה מתים בבקעת דורא פתח ואמר אתוהי כמה רברבין וכו' מלכותיה מלכות עלם ושלטניה עם דר ודר עכ"ל. ודקדק הרב ז"ל מה ראה הקב"ה לעשות הנס המופלא הזה בעת שהשליך חמ"ו לכבשן. ותו מ"ש רש"י חבריהם של אלו מחיה מתים על יחזקאל היו אומרים, ונבוכדנצר היה יודע שהקב"ה מחיה אותם, וק' דאם היה יודע מה שאל מה טיבן. ותו מ"ש נבוכדנצר ושלטניה עם דר ודר מה שייך הכא. ופירש הרב במ"ש שם פ' חלק שהמתים שהחיה יחזקאל היו בני אדם שכפרו בתחיית המתים ואין בהם לחלוחית מצוה וחיפו ההיכל בשקצים ורמשים, ותימה דלמה בחר ה' באנשים הללו הנדחה והצולעה הלא טוב למען יחיו יראי ה' וחושבי שמו, אך אמרו ז"ל שישראל באותו

דור היו אומרים עבד שמכרו רבו כלום יש לזה על זה כלום ובקשו לפרוק עול וטעמם שסברו שיש להם דין עבדים, אבל אם יש להם דין בנים תו לא מצו לפרוק עול דהבן לא יצוייר שלא יהיה בן, ובפ"ק דתעניות (דף ב' ע"א) א"ר יוחנן שמפתח תחיית המתים ביד הקב"ה ולא נמסרה לשליח דכתיב וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ופירש"י אני ולא שליח, וקשה דהקב"ה כהן ואיך מטמא ח"ו בפתיחת קבר להחיותם אח"כ, וצריך לומר כמ"ש התוס' פ"ד דסנהדרין דל"ק היאך נטמא כביכול במשה, דישראל בנים וכהן מטמא לבנו, ומאחר שמכח תחיית המתים מוכרח דיש לנו דין בנים נתבטלה סברת ישראל שהיו אומרים עבד שמכרו רבו וכו' שהרי יש לנו דין בנים, ומשו"ה הוכרח להחיות מתים לבטל טענה זו של ישראל שרצו לפרוק באומרם עבד שמכרו וכו', ואם המתים שהחיה לא היו רשעים גמורים עדיין היה אפשר לומר כסברת ר' יהודה דכשאינם עושים רצונו של מקום אינם נקראים בנים, ואלו שהחיה היינו שהיו עושים רצונו של מקום ונקראו בנים, אבל אותו הדור שחרב הבית בימיהם שלא הי' עושים רש"מ יאמרו שנקראים עבדים ויפרקו עול, לזה החיה אנשים היותר רשעים, וא"כ על כרחין לומר כסברת ר"מ דאף כי פלחי לע"ז וכו' נקראים בנים ונתבטלה טענת ישראל עבד שמכרו וכו', ונבוכדנצר ג"כ סבר דמאחר דנחרב הבית והגלה אותם בידו דכבר יצאו מרשות ה' דעבד שמכרו וכו' ויכולין לעע"ז, וז"ש בשעה שהפיל נבוכדנצר לחמ"ו א"ל הקב"ה לך והחיה מתים לבטל סברתו הנפסדת דסבור דישראל אינם בנים, וכיון שהחיה אותם באו העצמות וטפחו לו על פניו ואז"ל שמאותם עצמות שהקב"ה מחיה היו לו כלים וכשהגיע השעה שיחיו טפחו על פניו כשהיה רוצה לשתות בהן, ותמה ואמר מה טיבן של אלו שמורה שיש תחיית המתים, ואיך יתכן והלא הם עבדים והכהן אינו מטמא לעבדו ואיך ה' החיה אותם, ואמרו לו אל תשתומם על דבר שחבריהם של אלו הוא מחיה מתים, כלומר שפעולה זו אינה על ידי הקב"ה עצמו אלא על ידי שליח וסברתך דישראל עבדים עדין במקומה, אבל לא נכנסו דבריהם באזניו לפי שידע שהקב"ה מחיה אותם כלומר על ידי הקב"ה עצמו ממש, ולז"א מלכותיה מלכות עולם שהודה שטעה שסבר דישראל אינם תחת ממשלתו שהיו עבדים ומכרם, אבל עתה מכח תחיית המתים מורה דמלכותיה מלכות עולם וישראל תחת ממשלתו דבנים הם ולא יצוייר הבן שלא יהיה בן, זהו תורף דברי הרב ז"ל בקצרה.

ואנא זעירא אימא מילתא פרפרת אחת במאמר זה, והוא במ"ש המפרשים טעם ליחזקאל שהיה כהן ועבר על העצמות קודם שיחיו, וניחא להו במ"ש התוספות במציעא דף קי"ד דאליהו הנביא ז"ל שהיה כהן נטמא לבן הצרפית שהיה יודע שעתיד לחיות, והכא

נמי יחזקאל שידע בדבר ה' שיחיו עבר עליהם, וכפי זה יש לפקפק על הרב פרשת דרכים בדרושו המופלא דיש לאומר שיאמר דמאי ראיה מתחיית המתים דבנים הם אף שאינם עושים רצונו של מקום מדכביכול נטמא בעוד קבר"ת ארץ והוא כהן אלא מוכרח דישראל בנים הם, ודילמא כשאינם עושים רצונו של מקום דינם כעבדים והא דכביכול מטמא להם היינו משום דעתידין לחיות וכחיים הוו, וכמ"ש בשיטה מקובצת שם במציעא משם תלמיד רבינו פרץ דאליהו הנביא ז"ל כיון דברור לו שיחייהו כחי חשיב וכמ"ש בעניותי לעיל פ' וארא דף מ"ה ע"ש, ועאכ"ו לגבי קודשא בריך הוא דלכך נטפל בהם לפי שהוא מחיה אותם כרגע.

אמנם הא ודאי בורכא היא, דאי לאו טעמא דה' מטמא להם בפתחו הקברו משום דישראל יש להם דין בנים אף שאינם עושין רצונו של מקום, מדוע עשה ה' ככה להחיות המוקצים שבעם שכפרו בתחית המתים ואין בהם לחלוחית מצוה וחיפו ההיכל שקצים ורמשים, דאם רצונו להודיע גבורותיו עזוזו ונפלאותיו האם אין בקברי ישראל כי אם הני רשיעי, הלא טוב להחיות גדולי צדיקים ונודעה יד ה' אל עבדיו, ועוד מה היום מימים ומה ענין זה באותו פרק באותו יום ובה שעתא שהפיל נבוכדנצר הרשע לחנניא מישאל ועזריה לכבשן האש, אלא מוכרח שעיקר הטעם היינו משום שהם בנים וטעם אליהו ז"ל בבן הצרפית היינו כמ"ש התוספות שברור היה שיחיהו לכך הותר משום פקוח נפש ולא כמ"ש תלמיד רבינו פרץ דכחי חשיב אלא משום פקוח נפש כמ"ש התוס', והתניח בבן הצרפית אבל באלו מתים שהחיה יחזקאל לא שייך משום פקוח נפש שהיו מתים מכמה שנים ובשרם ועורם ספו תמו, ועוד דהיו רשעים גמורים ואם היו חיים היו חייבים כמה מיתות ומאן דכר שמיה להתיר ליטמא להם משום פקוח נפש, אלא ודאי עיקר הטעם בזה אינו אלא משום שדין בנים יש להם אף שאין עושין רצונו של מקום, ואצטריכא להו שעתא להוציא מלב רשעי ישראל ונבוכדנצר שסברו דישראל עבדים ויפרקו עול בטענת עבד שמכרו רבו וכו', ולכך נבוכדנצר היה מכריחם לעבוד ע"ז ולהודיעם כי שקר ענו וטעו בדמיונם, הפלא ה' להחיות הני רשעים גמורים ועל כרחך יתברר להם שנטמא כביכול משום שהם בנים דלא שייך הכא משום פקוח נפש ונתקיימו דברי הרב ז"ל.

אדהכי והכי אתאן למאמרין דמ"ש מה טיבן של אלו, פשטן של דברים משמע דעל העצמות שטפחו על פניו היה שואל והשיבוהו דיחזקאל מחיה מתים. ואפשר לפרש המאמר בסגנון זה, כי הנה נבוכדנצר סבר דישראל עבדים ויצאו מרשות ה' דעבד שמכרו רבו אין לזה על זה כלום וה' הסגירם בידו, ולכן הכריחם על הע"ז והפיל חמ"ו לגו אתון נורא יקידתא, וכשראה שטפחו לו העצמות שה' היה מחיה אותן אמר מה טיבן של אלו,

כלומר טיבן של ישראל מהו אם כבנים אם כעבדים, דעד עתה סבור הייתי שעבדים הם והן עתה אנא דאין דינא גרמ"י העצמות האלה דמוכרח שהם בנים ככל דרוש הרב ז"ל, ואמרו לו יועציו הרעים והחטאים כי הבינו היכן הדברים מגיעים וחשבו להפיל ארצה מחשבתו אשר חשב דבנים הם והם תחת רשותו יתברך מכח תחית המתים, ולזה אמרו חבריהם של אלו מחיה מתים, כלומר לא כמו שסברת דה' מחיה אותם לפי שנקראו בנים, לא כי הטעם הוא משום דברור לו שהם יחיו וכחיים חשיב וכמ"ש תלמיד רבינו פרץ גבי אליהו ז"ל, תדע שכן האמת דחבריהם של אלו שהוא יחזקאל שהוא כהן מחיה מתים ואיך נטמא ועבר עליה, אלא מוכרח דכיון דידע שיחיו כחיים חשיבי, וזה עצמו טעם הקב"ה שהוא מחיה אותם ולא משום שהם בנים כמו שסברת, אמנם נבוכדנצר לא חש לדבריהם כי הם לא ידעו ולא יבינו וטח מראות עיניהם דאם כדבריהם מדוע היה בשעה זו ומה זה להחיות רשעים אלו, אלא מוכרח דאתא לאפוקי מאי דסברי דיש להם דין עבדים ופרסם שיש להם דין בנים ולכן אמר אתוהי וכו' מלכותיה מלכות עלם וישראל הם ברשותו לעולם וכמו שפירש הרב ז"ל.

ומעתה אתאן למאמר הילקוט שהבאתי לעיל, ועל פי האמר יש לישבו קצת דיחזקאל לא שלא שהיה מאמין ביכולת ה' ח"ו, ומה שאמרו ולפי שלא האמין לא נקברו עצמותיו בארץ טהורה, הענין הוא דיחזקאל היה סובר כר' יהודה דבנים לא מיקרו אלא כשנוהגים מנהג בנים וא"כ צדיקים גמורים הם בנים, וגם הבינוניים יקראו בנים כי יש בנים חוטאים עם אביהם בצד מה ועושים רצונם ומשרתים אביהם תדיר בכמה ענינים, וכן הבינוניים חוטאים באיזה דברים ומקיימים מצות ותלמוד תורה ודין הוא שגם הבינוניים יקראו בנים, אמנם הרשעים שחייבים כמה כריתות ומיתות ב"ד אלו אין נקראים בנים, וא"כ הני מתים שלא היה בהם לחלוחית מצוה וחיפו ההיכל שקצים ורמשים סבר יחזקאל שאין נקראים בנים, וזהו כונת המאמר הנז' א"ל בן אדם מה אתה רואה א"ל עצמות יבשות, כלומר בלי לחלוחית מצוה כמו שדרשו פ' חלק, א"ל יש בי כח להחיותם או לאו, כלומר כיון שמפתח תחית המתים בידי יש בי כח להחיותם על ידי שאטמא בתחילה משום שהם בנים ואף הרשעים גמורים נקראים בנים ויש בי כח על פי התורה להחיותם, או לאו שאין אלו בסוג בנים ואיני רשאי ליטמא להם ומתים בל יחיו לפי שהוא על ידי, וכונתו יתברך היתה שיתעורר יחזקאל ויאמר כי לעולם בניו הם וילמד סניגוריא על ישראל שהם בניו בני בחוניו וראוי לרחם עליהם וכמדת טובו שאמר למשה רבינו ועתה הניחה לי ואכלם כדי שיבקש עליהם רחמים, ויחזקאל לא האמין כי לעולם הם בנים ואפי' רשעים גמורים, ולכן אמר לו ה' אלהים אתה ידעת, כלומר מה שתוכל להחיותם הוא משום

דידעת דעתידין להחיות ואתה מחיה את כלם וכמו שפירשו המפרשים דהיינו כדעת התוספות הנז', וזהו שלא האמין שאותם הרשעים יהיו בנים וה' יוכל ליטמא, ולפי שלא האמין שיוכל הוא יתברך ליטמ"א לעצמות ההם לכן לא נקברו עצמותיו בארץ טהור"ה, דרצונו יתברך שילמדו סניגוריא על בניו ומדקדק עם חסידיו כחוט השערה.

ויתקרב לזה מאמר ז"ל פ' חלק דף צ"ג, א"ר תנחום בר חנילאי בשעה שיצאו חמ"ו מכבשן האש באו כל אומות העולם וטפחו לשונאיהם של ישראל על פניהם א"ל יש לכם אלוה כזה ואתם משתחוים לע"ז מיד פתחו ואמרו לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים כיום הזה ע"כ. ויש לדקדק דתיבות כיום הזה נראות יתירות, אמנם על פי האמור לעיל אפשר דהאומות הוכיחום דהם מבקשים טצדקי לפרוק עול ולומר עבד שמכרו רבו וכו', ועל זה טפחו על פניהם באומרם יש לכם אלוה כזה ואתם משתחוים לע"ז בטענות בלות ומטולאות, אדרבא היה לכם לבקש כמה צדדים לקבל עליכם עול מלכות שמים ולא לעזוב מקור חיים לחצוב לכם בורות נשברים, וישראל קדושים כשמוע דבריהם המה ירדו חדרי בטן, וברוח מבינתם ידעו שהקב"ה הרעיש עולמו והחיה המתים הרשעים ביום ההוא להוציא מליבם שהם עבדים כי אין האמת כן אלא אפילו רשעים בנים איקרו, וז"ש לך ה' הצדקה על הנס של חמ"ו, ואי משום הא לא תברא דהיה אפשר לומר דחמ"ו הם צדיקים גמורים ובנים מיקרו והם מסרו נפשם על קדושת ה' כדין ישראל והקב"ה הצילם כרחם אב על בנים, ועדין היה אפשר לומר דשארית ישראל אשר הגלה ביד נבוכדנצר דלא מעלו עבדים הם כי צורם מכרם ביד נבוכדנצר ופקע מיניהו עול מלכותו, אמנם ולנו בושת הפנים כיום הזה דיקא, ממה שעשית ביום הזה שהחיה את הרשעים להורות שיש להם דין בנים בושנו מסברתנו שהיינו טועים לומר עבד שמכרו וכו'.

ובזה יובן מאמרם ז"ל בילקוט ריש הושע, והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם א"ר יוחנן מה כתיב למעלה קח לך אשה זנונים וכו' אמר להם הושע לאומות העולם מה אתם סבורים בשביל שא"ל הדברים הללו לא עמי אתם שהוא כועס עליהם ראו הוא אומר להם מה כתיב אח"ך והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי עכ"ל. ויש לדקדק דמה צורך לומר הכתוב בני אל חי דכלפי שאמר לא עמי כבר אמר אח"ך אמרו לאחיכם עמי, והושע גם כן היה לו לומר לאומות דאף שאמר להם לא עמי אתם כמה זעמו רגע ואח"ך אומר להם אמרו לאחיכם עמי. אמנם על פי האמור ניחא דכשאמר הקב"ה לא עמי אז יאמרו בגוים נתפרדה החבילה דעבד שמכרו רבו אין להם זה על זה כלום, וז"ש להם הושע מה אתם סבורים שהוא כועס עליהם ואין להם עוד תקנה כי כבר שלחם באמור להם לא עמי אתם וכנסת ישראל יצאה והיתה לעצמה,

לז"א מה כתיב אח"ך יאמר להם בני אל חי, וכיון שהם בנים לא יצוירלבן שלא יהיה בן ואף שכועס עליהם כי רגע באפו חיים ברצונו כרחם אב על בנים.

סובב הולך לקוטב דרושנו שלוח הק"ן נוהג בארש וישב על הבא"ר מאמרם ז"ל בשוחר טוב מזמור פ"ה וז"ל, הלעולם תאנף בנו אם אנו עושים תשובה אין אתה מקבלנו הלא אתה תשוב תחיינו כמ"ש ליחזקאל בפתחי את קברותיכם ונתתי בכם רוח וחייתם עכ"ל. וצריך להבין מי תלה התשובה בתחיית המתים. ועוד כבר הפסוק אומר הלא אתה תשוב תחיינו ולמה הביא מיחזקאל ואפשר לומר במ"ש הרב הרמ"ע מפאנו זצ"ל דישראל יש להם תשובה לא עשה כן לכל גוי כי אין להם תשובה, וכן בדין דשבע מצות יש להם ואי אמרת יש להם תשובה הם שמנה מצות, והמפרשים נתנו טעם דישראל בנים לה' וכיון שאנו בנים מקבלנו בתשובה וכך היא המדה דאב שמחל על כבודו כבודו מחול, אך הגוים הם עבדים ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ועתה לדעת ר' יהודה דלא מיקרו בנים אלא בעושים מנהג בנים, יש מקום לומר דתשובה לא מהניא אלא בחטאו חטאים פרטיים דיש להם מצות ויש להם עונות כמו בינוניים דכולי האי ואולי יקראו בנים, אבל אם הם רשעים גמורים ודאי לר' יהודה לא מיקרו בנים ותשובתם נשאר מעל, ברם לדעת ר' מאיר דבכל אופן ואפילו עובדי ע"ז בנים מיקרו, א"כ תשובה מהניא וימין ה' נאדרי בכח לקבל פושעים בתשובה, והדבר המכריע לאמת סברת ר"מ הם המתים שהחיה יחזקאל שהיו רשעים גמורים ולא היה בהם לחלוחית מצוה ועם כל זה כביכול נטמא להם והחיה אותם, ומזה מופת חותך כסברת ר' מאיר ככל הדברים אשר דיבר בקדשו הרב פרשת דרכים זלה"ה הנתנין למעלה, וז"ש במאמר הנז' הלעולם תאנף בנו אם אנו עושים תשובה אין אתה מקבלנו בתמיה, כלומר אף שהרבינו לפשוע אם אנו עושין תשובה ודאי תקבלנו כי אתה אבינו ואב שמחל על כבודו מחול, וכי תימא אם הרבו לפשוע לא מיקרי בנים כסברת ר' יהודה, לז"א הלא אתה בעצמך תשוב תחיינו בתחית המתים וכביכול תטמא לנו מדין כהן שמטמא לבנו וכי תימא וגם תחיית המתים לא יהיה כי אם לצדיקים ובינוניים דאיקרו בנים לא כן הרשעים, לז"א כמ"ש ביחזקאל בפתחי את קברותיכם דיחזקאל החיה רשעים גמורים שלא היה בהם לחלוחית מצוה וא"ל ה' העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אני פותח את קברותיכם, ופירש הרב פרשת דרכים שהם סימן לכל ישראל להודיע שאף שהשחיתו התעיבו בנים מיקרו, וא"כ ודאי אתה מקבלנו בתשובה דאנו בנים בכל אופן כמו שנראה מתחיית המתים שהיה על ידי יחזקאל כמו שנאמר.

ואשא כפי לבאר בזה מקרא קדש בסדר היום, צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך. ואפשר לרמוז במ"ש במדרש רבה פ' ואתחנן על פסוק נוראות בצדק תעננו, דצדק כינוי לתשובה, וזה שרמז הכתוב צדק שהיא הצדקה צדק שהיא התשובה תרדוף, כי שתים הנה עיקרי הדת ומשתיהן מופת חותך שיש לנו דין בנים כמו שכתבנו לעיל, למען תחיה בתחיית המתים דהוא על ידי ה' משום שיש לנו דין בנים כמש"ל, וירשת את הארץ וכו' דגם מא"י מוכח שיש לנו דין בנים כמו שכתבנו בכמה מקומות משם הרב מהר"ש אלגאזי זלה"ה.

ועוד נרמז דרך אסמכתא בעלמא, ונקדים מקראי קדש ריש מלכים בענין שתי נשים זונות ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי ובנך המת וזאת אומרת לא כי בנך המת ובני החי ויאמר המלך קחו לי חרב ויביאו חרב לפני המלך ויאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ותנו את החצי לאחת והחצי לאחת ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך וכו' תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתוהו וזאת אומרת גם לי גם לך לא יהיה גזורו ויען המלך ויאמר תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתוהו היא אמו וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט. ושמעתי מהרב מהר"ר צבי אשכנזי נר"ו שדקדק מה חכמה היא זו, ועוד איך פסק הדין גזרו את הילד, ולפי האמת זה הבל והוא ערמה ולא נכון לעשות כן למלך חכם. ועוד אין משפט התורה להמית הילד, ואיך היה מטעה במילי דכדי אשר לא כדת. ועוד כשאמרה תנו לה הילוד החי למה לא רצתה האחרת ואמרה גזרו, ומה תרויח בזה הלא טוב שתקח הילוד החי ומה בצע להמיתו היאכל חצי בשרו. ועוד הן לו יהא שאינה אמו אמאי לא נכמרו רחמיה להמית ילד ישראל אף שאינו בנה. ועוד מה זו החרדה של בישראל שראו המשפט ויראו מפני המלך כי חכמת וכו', והלא הם דברים של המצאה ולא משפט. ופירש הרב הנזכר דהנה כששנים באים לדון על דבר זה אומר שלי וזה אומר שלי, יש בדין זה שלשה חילוקים, דאם אפשר להביא עדים וראיה, המביא עדים וראיה שהיא שלו הרי היא שלו, ואם לא אפשר לברר הדבר יחלוקו, ואמרו פ"ק דמציעא סוף דף ז' ויחלוקו דאמרינן לדמי דאי לא תימא הכי וכו' שנים רוכבים על גבי בהמה וכו' הכי נמי דפליגי הא אפסדוה בשלמא טהורה חזיא לבשר אלא טמאה הא אפסדוה אלא לדמי, ויש חלוקה אחרת לדון על פי אומדנא כההיא דאמר נכסי לטוביה וכו' שודא דדייני, והכא בנדון זה הן אמרו אין זר אתנו בבית א"כ ליכא עדים וראיה וז"ש זאת אומרת וכו', כלומר אין כאן עדים וראיה רק זאת אומרת וזאת אומרת.

אז אמר שלמה קחו לי חרב, ורמז דהדיין ישער בעצמו שיהא נראה לו כחרב מונח בן ירכותיו כמשז"ל, ויאמר המלך גזרו וכו', כלומר כשלא יש עדים וראיה אז דינא הוי דיחלוקו, וז"ש גזורו כלומר שימכרו הילד לעבד ויחלקו הדמים כיון דלא אפשר לחלקו שימות וכמ"ש בש"ס פרק קמא דמציעא כאמור, וזהו גזורו שיחלקו הדמים, ותאמר האשה אשר בנה חי כי נכמרו רחמיה על בנה שלא ימכר לעבד תנו לה את הילוד החי, דמוטב שתקחנו ולא יהיה עבד נמכר, אך אם יקלל או יכה אותה לא יהיה חייב מיתה מצד שהיא אמו כי האמת הוא שאינה אמו, וז"ש והמת אל תמיתוהו כלומר לילד חי הזה אל תמיתהו מכח שהיא אמו ופירוש והמת אל תמיתוהו הוא על דרך מות יומת, והשתא מכח זה בא שלמה הע"ה לדון בחלוקה שלישית שהיא לדון באומדנא וגזר שהיא אמו שראה שגברו רחמיה שלא ימכר לעבד, ולא עוד אלא שהיא צופיה למרחוק שלא יתחייב מיתה אם יקלל ויכה אותה שאינה אמו, וזו אומדנא מוכחת ומכרחת שהיא אמו, ונמצא ששלמה הע"ה כל דרכיו משפט ועשה כדין בכל והאומדנא שלו אמיתית, וידע כל ישראל כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט בכל חלקיו, ורוח הקדש הופיעה ואמרה היא אמו, עד כאן שמעתי מהרב הנז"ל. אך מה שפירש בענין החרב הוא דחוק מאד, גם מה שפירש במ"ש והמת אל תמיתוהו לא שמיע לי, ויגיד עליו רעו מ"ש שלמה הע"ה בסוף והמת אל תמיתוהו דמורה דקאי על המת ממש, הא כבר ידע שזו אמו ודאית וא"כ והמת קאי לילד מת.

ואשר אני אחזה לפי קיצורי לישב הכתובים הוא באופן זה, ונדקדק דשלמה הע"ה אמר גזרו את הילד החי ולא הזכיר המת אמאי האשה אמרה והמת אל תמיתוהו מה שלא נזכר, והפשוט הוא שכיונה לומר דלא מיבעיא דאין לגזור החי כמ"ש שלמה הע"ה אלא גם המת אין לחלקו, אמנם לפי מה ששיערנו יתבאר בס"ד כי הנה שלמה הע"ה באומרו זאת אומרת וכו' כונתו לרמוז דליכא עדים וראיה וכאמור, אבל ציוה להביא חרב ואח"ך גזרו את הילד החי וענין זה סתום, ויש להסתפק ולדון בזה ג' דברים, הא' שיגזרו בחרב הילד החי ולא המת, והשני גזורו לדמים שימכרוהו לילד לעבד ויחלקו הדמים וכמ"ש בש"ס ולפי זה החרב הוא לגזור המת, ועוד בה שלישיה דהחרב אינו לענין זה רק הוא לענין אחר שיש למלך צורך בו וגזורו לדמי דחי לימכר לעבד והמת לכלבים שלהם, אלו השלשה חלוקות יש לדון בהבאת החרב ואמירת גזרו הילד וכו', אבל כשתסתכל יפה אין לפרש דמלך וחכם ימית ילד מישראל ח"ו, וגם לגזור המת דבר שאין לו שחר דאיכא מ"ע כי קבור תקברנו, ועל כרחינו לפרש דחרב הביא לדבר אחר, וגזרו את הילד החי היינו שימכר לעבד ויחלקו הדמים והמת יקברוהו וכל זה הוא דבר פשוט, ומ"מ זאת

האשה יען כי נכמרו רחמיה על בנה חששה חשש רחוק שמא גזרו הילד החי בחרב ממש קאמר אף שאין הדעת מקבל זה, ועוד דיש לפרש פירוש נכון בדבריו מ"מ מצד רחמיה אמרה תנו לה הילוד החי ואיני רוצה שיגזרוהו ממש בחרב להמיתו ולא למוכרו עבד, וגם אם כונתו שימכר לעבד והחרב הוא לגזור המת איני רוצה שימכר ויותן לה החי והמת אל תמיתיהו לגוזרו בחרב דאיסור הוא וטעון קבורה, והאחרת אמרה להפך גם לי גם לך לא יהיה, כלומר אם כונתו לחלק החי בחרב ויפסד אני רוצה דאז גם לי גם לך לא יהיה, ואם כונת המלך לדמי, גזורו ונקח החצי בדמיו כל אחת, ומזה דן שהע"ה באמדנא שהיא אמו ואמר תנו לה הילוד החי שהיא אמו והמת אל תמיתוהו, ודאי לא כיונתי אלא גזורו לדמי ולא לגזור המת ועתה אני דן באמדנא שהיא אמו, וזו חכמת שלמה לדבר בתחילה דברי אמת משפט צדק, ובסוף גם כן להפוך הדין מכח שירד בעמקי לבן של בעלי דינים ולפסוק להפך, אבל על כל פנים בתחילה וסוף דובר אמת לפום דינא. ואפשר זה רמזה תורתנו הקדושה אחר שכבר הזהירה ושפטו את העם משפט צדק לא תטה משפט וכו', עוד הזהירה דאף דכונת הדיין לשפוט צדק רק בתחילת הדין רוצה להטעותם כדי להכיר תחבולותם ואפשר שיאמר שקר בתחילה ומתוך כך יתברר האמת, לז"א צדק צדק תרדוף, בין בתחילה שאתה עושה המצאות ללון בעמקה דדינא, בין בסוף, על כל פנים הזהר צדק בתחילה צדק בסוף שיהיו כל דבריך דברי אמת וצדק מעין שלמה הע"ה, וזהו תרדוף לטרוח להבין עומק הדין אך לא יצא מפיך כי אם אמת ובצדק כל אמרי פיך, למען תחיה וירשת את הארץ אכולהו קאי שאם הטית את הדין אתה מזעזע העולם, וכמו שאמרו במדרש רבה ריש סדר היום אמר רשב"ג אל תהי מלגלג בדין שהוא אחת מג' רגלי עולם למה ששנו חכמים על ג' דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום, תן דעתך שאם הטית את הדין שאתה מזעזע את העולם שהוא אחד מרגליו עכ"ל.

וירא שהדברים מגיעין להא דאמרינן בש"ס בריש קדושין מ"ט דתני תנא זמנין דרכים כגון האשה נקנית בג' דרכים בז' דרכים בודקין את הזב וזמנין תני דברים ומאריך ומסיק דכל היכא דאיכא פלוגתא תני דרכים וכל היכא דליכא פלוגתא תני דברים ופירשה ידוע, אבל ראיתי לראב"ן בספרו דף כ"ה ע"ד שפירש וז"ל, כל היכא דאיכא פלוגתא שחולק כל אחד לעצמו כי הכא דג' דרכים שהאשה נקנית שכל אחד דרך לעצמו שזה קונה בלא זה תני דרכים דג' דרכי קניה הם, כל היכא דליכא פלוגתא שכלן דרך אחד תני דברים כמו על ג' דברים העולם עומד דעל שלשתן עומד ולא על זה בלא זה עכ"ל. ולפי זה נבא לבאר המאמר הנז' דהיה מקום להבין דהא דהעולם עומד במעמד שלשתן הדין והאמת

והשלום, ר"ל כל אחד לבדו יכול להעמיד העולם, וז"ש אמר רשב"ג אל תהי מלגלג בדין שתסבור שאם אין אתה עושה הדין אינו מגיע היזק, כי העולם הנה זה עומד על האמת או על השלום שכל א' יסוד עולם אשר כח בו ליסוד ארץ, אל תאמר כן למה ששנו חכמים על ג' דברים העולם עומד וכו', תן דעתך כלומר הבן בחכמה מ"ט תני דברים ולא תני דרכים ובין תבין החילוק דכל היכא דליכא פלוגתא תני דברים כפירוש ראב"ן דזה בלא זה לא סגי, וז"ש תן דעתך להבין שאם הטית את הדין אתה מזעזע העולם שהוא א' מרגליו והא בלא הא לא סגי ומשו"ה תני דברים כפירוש ראב"ן.

ולשוני תהלך באר"ש לרמוז עוד בקראי צדק צדק וכו', במ"ש בגיטין דף ז' ועניתך אפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה לא אענך עוד תני רב יוסף שוב אין מראין לו סימני עניות, וז"ש צדק אף שאתה מתפרנס מן הצדקה צדק תעשה צדקה למען תחיה שאין מראין לו עוד סימני עניות, וחי כי עני חשוב כמת, וירשת את הארץ ארץ חיים כי צדקה מצלת מדינה של גהינם, ועוד אפשר לרמוז למ"ש במקום האחר דהאדם יזהר שתהיה הצדקה מממון היתר ולא יהיה בתוכו עושק וגזל, כי הנה אלהינו זה שונא גזל בעולה וציונו הוא יתברך אדם כי יקריב מכם ולא מן הגזל וכן הוא למעשה הצדקה, וכבר כתב בס' חסידים דמי שיש לו חובות אסור לעשות צדקה עד שישלם חובותיו, והן בעון זה גורם שאנו רואין כמה בעלי צדקה שביתם חרב והכל נעשה גפרית ומלח ושממו עליו רבים, וח"ו מהרהרים ואומרים הגמול הזה קיוה העשיר הזה אשר הפליא לעשות צדקה ואיה כל יעודי תורתנו הקדושה ומאמרי רז"ל, והבל יפצה פיהם כי צדיק הוא ה' ויש כמה תירוצים לזה אין כאן מקומם, אבל יש תירוץ פשוט דנכסי העשיר עושר ולא במשפט ויש בו גזל ועושק ואונאה וכיוצא, ועל כן כל צדקותיו לא עלו כהוגן ולא נתקיימו היעודים הטובים, ובזה פירשנו בעניותנו פשט הפסוק בצדקה תכונני רחקי מעושק וכו', וזה רמזה כאן תורתנו הקדושה צדק צדק הצדקה שתעשה תהיה בצדק שלא יהיה בהם תערובות איסור ולזו הצדקה תרדוף למען תחיה בעה"ז וירשת וכו' בעה"ב.

והנה אופן אחד באר"ש ונקדים משז"ל פ"ב דיומא לא משכחת צורבא מרבנן דמורה אלא מלוי וישכר דמסקי שמעתא אליבא דהלכתא, וכתב הרב יפה תואר פ' ויחי על פסוק חכלילי עינים כמשז"ל דרוב הסנהדרין היו משבט יהודה, דהא דאמרי' דדוקא לוי וישכר אבל זולתם אינם מכונים לאמת היינו ביחיד אבל כשהם רבים מכונים להלכה ע"ש, ובזה נבין פסוקי הסדר רק נקדים שכתבו המפרשים דאפי' יחיד אם עוסק בתורה ובגמילות חסדים מכוין אל האמת וסמוכות שלה ממ"ש בקמא (דף י"ז ע"א) כל העוסק בתורה וג"ח זוכה לברכות יוסף וישכר וכו', וז"ש שופטים ושוטרים וכו' לשבטיך מכל

השבטים אתה יכול למנות שופטים, וכי תימא דלא מכוונים להלכה כי אם לוי וישכר, לז"א לא תחוש לזה כי זה דוקא ביחיד אבל הכא שהם רבים ושפטו את העם משפט צדק, ושפטו רבים ודאי הוא משפט צדק דמכונים לאמת כשהם רבים ואם הוא יחיד לא תטה משפט וכו', ובכל אזהרות אלו לא עשה כלום אם הוא משאר שבטים דביחיד אינם מכונים לאמת, אבל התיקון הוא צדק צדק תרדוף כלומר צדקה וג"ח, וזהו צדק צדק הצטדק בצדק כמ"ש אין הצדקה משתלמת אלא לפי ג"ח שבה למען תחיה וכו' ובזה תרויח לכוין אל האמת.

ומצורף לזה נבין פ' (תהלים צ"ט ד') ועז מלך משפט אהב אתה כוננת משרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית, ונקדים מה שכתב הרב מהרש"א באגדתיה שם ביומא שהקשה דהרי דוד המלך אמרו וה' עמו שהלכה כמותו והוא היה מיהודה, ותירץ דמלך שאני דאהניא ליה קמרא לכוין לאמת ע"ש, וז"ש ועז מלך משפט אהב התוקף של המלך החפץ לעשות משפט הוא אתה כוננת משרים דיהיה משבט שיהיה ה' עמו לכוין לאמת, וזהו אתה כוננת משרים מצד היותו מלך, ועוד זאת משפט וצדקה כשהשופט יעסוק במשפט וצדקה אתה עשית שיכוין לאמת בזכות הצדקה, וז"ש משפט וצדקה ביעקב ר"ל במקצת יעקב על דרך שאז"ל ביצחק ולא כל יצחק, והכונה דבקצת שבטים צריך משפט וצדקה ואז אתה עשית לכוין האמת וכוננת משרים, אבל יש מקצת דאינם צריכים לצדקה ובלאו הכי מכונים לאמת והם שבט לוי ושבט ישכר.

וזוהי הבטחה שהבטיח הוא יתברך למלך בסדר היום, והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לשמור את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשותם, הכונה דלהיותו מלך אם ישים אליו לבו ללמוד לא יכשל בהלכה ובודאי ישמור את כל דברי התורה, כל דיקא לא נפל דבר אחד דהמלך אף שהוא משאר שבטים מכוין אל האמת כמ"ש הרב מהרש"א, אמנם להבין דקדוקי הכתובים הללו יראה לדייקם שפיר, אך אמרתי טרם כל אביע אומר להבין תחילת הענין בפרשתו של מלך וזה סדרן של כתובים, כי תבא אל הארץ וכו' ואמרת אשימה עלי מלך וכו' שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך וכו', ויש לדקדק כפל שום תשים ואח"ך תשים עליך. ואפשר לפרש במה שראיתי להרב המאירי זלה"ה בפסקיו כ"י בהוריות פ"ג שחקר למה הקפיד הקב"ה על ששאלו ישראל מלך לשמואל הנביא מאחר שג' מצות נצטוו בכניסתם לארץ והראשונה היא מלך, וניחא לי' להרב ז"ל שהמלכות גזר ה' יתברך שיהיה משבט יהודה, ובאותו פרק עדיין לא היה ראוי למלכות אחד משבט יהודה, ומ"מ נעתר ה' לקולם למנות שאול כמו אפטרופוס, וז"ש ומשחתיו לנגיד ולא

למלך ומשום הכי כשחטא שאול נטרד דלא היה אלא ממונה, אבל דוד הע"ה לא עלתה לו, וז"ש רז"ל אלמלא אתה שאול והוא דוד אבדתי כמה דוד מפניו, כלומר שאם אתה ממונה ואפטרופוס כמותו היית נטרד, והאריך הרב בזה. גם כתבו המפרשים שטעם דהמלכות מיהודה משום דהוא אמצעי ואמצעי שלם דבני לאה כי מפקת לוי כי קדוש הוא א"כ יהודה הוא אמצעי, וז"ש מקרב אחיך כלומר אמצעי, עד כאן דבריהם ז"ל, וז"ש כי תבא וכו' ואמרת אשימה עלי מלך וכו', כלומר ואמרת מרצונך ולא מרצון ה', זה גורם שום תשים עליך מלך שתי שימות שהמלך הראשון תכף יעבור ותשים אחר וז"ש שום תשים ב' פעמים, והטעם כי מקרב אחיך שהוא יהודה האמצעי תשים עליך מלך, ואם כה יאמר נא ישראל אשימה עלי מלך ואין זה מן המוכן מיהודה מוכרח למנות לפי שעה שאול הע"ה ואח"כ דוד הע"ה והכל נרמז בתורה שום תשים.

אקומה נא עלי בא"ר הכתובים דאתינן עלייהו לשמור את כל דברי התורה וכו', ואפשר במה שהקשו הראשונים נ"ן פ' כ"ג דסנהדרין בעובדא דשמעון ן' שטח דאמר לינאי המלך עמוד על רגלך, דמצינו דמושיבין הת"ח וכבוד המלך קודם לכבוד הת"ח דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, והתוספות תירצו ע"ש. אבל רבינו יונה בחידושיו לסנהדרין כ"י שם תירץ דכבוד המלך הוא לכבוד ישראל, וכשיהיה לאחד מישראל דין עם המלך זהו כבוד ישראל לדונו ולעמוד בדין, והרשב"א בחידושיו לשבועות והר"ן בחידושיו לסנהדרין תירצו לחד שינויא דינאי היה צריך לעמוד והסנהדרין שיושיבוהו לא שהוא ישב מעצמו ומשום הכי העמידו שמעון בן שטח, וז"ש למען ילמד ליראה וכו' לשמור את כל דברי התורה הזאת שהם מצות התורה, ואת החקים האלה דהיינו שתהא אימתו על ישראל ושלא למחול על כבודו וכיוצא דנפקי מקרא דשום תשים עליך לעשותם, והשתא יקשה דהוו תרתי דסתרן שאם אין כבודו מחול איך מעמידין אותו בדין שהוא בכלל מ"ש לשמור את כל דברי התורה, לז"א לבלתי רום לבבו מאחיו רמז תירוץ רבינו יונה שזהו כבוד ישראל לדונו ולהעמידו, וז"ש לבלתי רום לבבו לדעת שכבודו הוא בשביל ישראל ולזה דנין ומעמידין אותו, ולבלתי סור מן המצוה רמז תירוץ הרשב"א והר"ן שהוא מעצמו לא יסור מן המצוה כינאי דישב מעצמו רק הסנהדרין יעשו לו כבוד, וז"ש ולבלתי סור שהוא לא יסור מהמצוה מעצמו אלא יתחיל לעשות כדת והסנהדרין יכבדוהו, וזוהי מצות המלך חפץ **בחיים**.

כי תצא

פרשת תצא בס"ד

במדרש הנעלם הובא בילקוט ראובני כי תצא למלחמה על אויביך דא יצר הרע וצריכין אנן למיפק לקבליה אורייתא ולקטרגא ליה כדין יתמסד בידוי דבר נש כמד"א ונתנו ה' אלהיך בידך:

מאן דפר"ע קיני"ה חריב ביתיה בסתר אהלו בתי הנפש והלחשים סמוי מן העין כי יצר סמוך אחז שמורות עיניו כבגד יעטה מורה שש וארגמן לבוש"ה לבושת וגם לחרפה הא בחרי"פי אשר לו מלא כפו כפא דחטא לאתויי מבעט חמש מאות בעיטה הרובץ בתו"ך ומרמה מוחלפת השיטה נפסל ביוצא דלא חזי לאצטרופי. סבור אך יצא יצא נפשו עליו תאבל די לעלמין תתאבל וכל שום שיש לו חרפת נבל וילבש כללא ככיל"א דחילפי. ואלהינו מרחם פותח יד בתשובה שת בטוחות אם תשוב ישראל צא טרוף מן הלקוחות בזאת יתהלל תוציא יקר מזולל החזק הוא הרפה. מעוות לו יוכל לתקון מטהר באשבורן מגלת סמנים בידו הצרי והצפורן ואת העוי"ם דוחה היה אבא כמוץ יסוער מגורן והלבש אותו מחלצות סודר ומקטורן מפני שהכ"ל יפה. דא תהא למיקם כחה של תשובה אספלנית וכמון כל שעתה זימניה הוא אצלו אמון יתר על כן הימים האלה יעשה לו סגולה כטל חרמון כי תרייקי לגופי. אות היא בצבא שלו השתא אתו יומי אריכ"י זה מעלה ארוכה מקדשי שמים מעיקרא משכה בים דרך סדר המערכה כנועם שיח סוד שרפי.

כאשר חכמים הגידו כי בחדש אלול כב"ר נפתחו השמים ואורות עליונים למעלה בים דרך וסיועי מסייעי לשבים בתשובה, ולעולם זאת על ישראל מתקדשים ומטהרים משך ימים אלו, ואשריהם ישראל חוטר מגזע עמודי שמים מלאים מצות וצדקות, אמנם צריך לתת לב כיצד סדר התשובה, וכבר לימדנו להועיל דוד הע"ה ברוח קדשו נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה סור מרע ועשה טוב וכו', ונמצא כי ראשית כל צריך להתרחק מהרע ולזה צריך שמירות וסייגים וגדרים אולי יוכל להתרחק מלימודו הרע, כי העושה סייגים וגדרים אם יכשל בסייג יהיה נשמר העיקר, וכמו שפירשו הראשונים בכונת הפסוק למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור, דדרך טובים הוא לפנים משורת הדין וצדיק הוא העושה הדין הגמור כמצותו, וז"ש למען תלך בדרך טובים ותעשה בכל ענינים לפנים משורת הדין, ובזה אין ספק כי ארחות צדיקים העושים הדין לבד תשמור, דכיון שאתה תלך תמיד בדרך טובים לפנים משורת הדין הגם דאיזה פעם תעבור על איזה דבר יהיה מהחסידות ומילי דגדר וסייג וא"כ ודאי ארחות צדיקים שהוא הדין תשמור.

ודרך רמז אפשר לפרש בפסוקי הסדר ולהסמיך תוכחות מוסר מלכים, לגבר אשר הלך חשכים לתת לו מהלכים בפרשת דרכים, כי ישראל נבוכים לקרוע כל המסכים, ויתאוו תאוה להרחיק בצפוני איש תככים, על כן אמרתי הסייף והספר ירדו כרוכים, נאמנים כל

פקודיו סמוכים, וכה תואר סדר של כתובים, כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממנו לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו גדילים תעשה לך על ד' כנפות כסותך אשר תכסה בה. ובטרם אקרב לבארם דרך רמז אציגא נא עמך מ"ש הרמב"ם סוף פ"ט דכלאים וז"ל, בהמת פסולי מוקדשין אעפ"י שהוא גוף אחד עשאה הכתוב כשני גופין מפני שהיתה קודש ונעשית כקודש וכחול מעורבין זו בזו, ונמצאת בהמה זו כבהמה טמאה עם טהורה המעורבין כאחד, הרי הוא אומר ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה' מפי השמועה למדו שאינו מדבר אלא בפסולי המוקדשין, לפיכך החורש בשור פסולי המוקדשין או המרביע הרי זה לוקה משום כלאים, ואיסור זה מדברי קבלה עכ"ל. ומדין זה יש ללמוד מוסר גדול לאדם שהרי שור פסולי המוקדשין אף שהוא גוף אחד נעשה כקדש וחול מעורבין וכאלו הם שני גופין בהמה טמאה עם טהורה, ומזה ידון החוטא דהגם דיש בידו תורה ומצות עשה קדש חול בחטאתו וחול וקדש מעורבין הטמא והטהור יחדיו והוא כשור פסולי המוקדשין שהוא לבדו הוא כלאים.

ומתוך זה נבא לבאר מאמרם ז"ל בפסחים דף קי"ח ע"א, אמר ריב"ל בשעה שאמר הקב"ה לאדם הראשון קוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות אמר לפניו רבש"ע אני וחמורי נאכל באבוס אחד, כיון שא"ל בזעת אפך תאכל לחם נתקררה דעתו. ואפשר כי הנה כשם דבשור פסולי המוקדשין לבדו אסור לחרוש וכיוצא כאלו עושה בשור וחמור, סבר אדם הראשון כי כן בחטאתו נעשה גופו כשני גופות טמא וטהור ואסור לעשות מלאכה, מפני שעושה מלאכה בכלאים דומה לשור פסולי המוקדשין שהוא לבדו אסור לחרוש כחורש בכלאים, וכשא"ל הקב"ה וקוץ ודרדר תצמיח לך סבר שאסור הוא לעבוד באדמה מפני שהוא כלאים אלא שהארץ מעצמה היא תצמיח לו קוץ ודרדר ושם במקומם יאכל שלא יוכל לעשות מלאכה בידים וגופו שהוא כלאים, ועל זה זלגו עיניו דמעות כי צר"ה שמה שהאדם יהיה אסור במלאכה שגופו הוא טמא וטהור מסיבת עונו והוא כלאים, וז"ש אני וחמורי נאכל באבוס אחד שמוכרח דשם במקום הקוצים שם נאכל דלא אפשר לעשות אני מלאכה שאני כלאים, ונקט חמורי שהוא אסור לחרוש בו השור משום כלאים ודרך השור להחרישה, ואם כן החמור אסור לעשות מלאכה משום כלאים עם השור וגם אני כמוהו, וזו רעה חולה אם היה אדם אסור במלאכה משום כלאים, ולזה היטב חרה לו וזלגו עיניו דמעות, וכשא"ל בזעת אפך תאכל לחם דמוכח שהוא מותר לעשות כל מלאכה מיד נתקררה דעתו כי גברו רחמיו יתברך והדין הוא שאדם מותר עם כלן לחרוש

ולמשוך ולהנהיג, וא"כ אף שאדם הוא עצמו כלאים מותר לאדם עם כלן לחרוש וכו', ומכ"ש לרשע דאף שגופו כלאים הוי אדם ובהמה טמאה ומותר לאדם לעשות מלאכה עם כל, וזה מצד חסדיו יתברך שהתיר לאדם לעשות מלאכה עם כל חיה ובהמה כדי שהרשע יהיה מותר במלאכה כמדובר.

וזה ירמוז הכתוב (תהלים ל"ו ז') צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה', הכונה צדקתך גדולה שהררי אל שהוא מדת חסד וזהו כהררי אל כהררי חסדים, הלא עין רואה משפטיך תהום רבה דינים עמוקים מאד דשור פסולי המוקדשים גוף אחד ויחשב כשני גופות בהמה טמאה עם בהמה טהורה והוא לבדו אסור משום כלאים וזהו עומק הדין, וכפי זה הרשע חלק החול שחילל אבריו ונפסל בקדש נעשה כבהמה טמאה, והטוב שבו כאדם, ונעשה גוף הרשע כאלו הוא אדם ובהמה טמאה, והיה ראוי שלא תקבלנו בתשובה כי השחית צלם אלהים ונעשה בהמה טמאה, ועם כל זה אדם ובהמה תושיע ה' כלומר זה שנעשה אדם ובהמה במעלו אשר מעל תושיע ה' ותקבלנו בתשובה. וזה אפשר כונת הכתוב אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו, הכונה אדם ביקר שיש בו נשמה טהורה ולא יבין שהוא חוטא, נמשל כבהמות כשני בהמות שנדמו לשנים ואינם אלא אחת והוא שור פסולי המוקדשין שגוף אחד הוא והוא חשוב כשני בהמות טמאה עם טהורה ולשתי בהמות מדמינן והיא אחת, וז"ש כבהמות נדמו כשתי בהמות הדומות שתים והיא אחת והיא כלאים כאלו היתה שתי בהמות, וכן האדם נמשל לזה כי הוא גוף אחד וחשוב כאלו הוא אדם ובהמה טמאה.

ודרך הלציי אפשר לומר בזה בפ' דברי הימים א' סי' טו"ב, ותדבר על בית עבדך למרחוק וראיתני כתור האדם המעלה ה' אלהים כי הנה היה דבר ה' אשר בהעותו והוכחתיו וכו' וחסדי לא יסור ממנו וכו', וזה דומה לשור פסולי מוקדשין שבצאתו לחולין הוא נקרא טמא וכן הוא אומר אשר בהעותו והוכחתיו וכו', ומ"מ רבו יתירה הוספת ליה דעם כל זה אמר וחסדי לא יסור ממנו, וזה רמז באומרו וראיתני כתור האדם, ר"ל הנה ראיתי דהאדם הוא כשור מה שור יצא לחולין ונקרא טמא אף הוא נדחה מהמלכות ושלטו בו נגעי בני אדם ובכל זאת שהוא כתור האדם אשתני למעליותא, וז"ש המעלה שאמרת וחסדי לא יסור ממנו וזוהי המעלה על דין השור, והוא מצד רחמיך ה' אלהים רחום בדין.

והרב מהר"א צמח ז"ל הביאו הרב עץ החיים רמז דלכך כתיב לא תחרוש בשור ובחמור יחדו חסר יו"ד, לרמוז דין זה של שור פסולי המוקדשין שאסור לחרוש בו לבדו שהוא כבהמה טמאה עם טהורה, וז"ש לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו, כלומר שבגוף אחד נתאחדו יחד שור וחמור עכ"ד. ונהירנא שערער על זה החכם השלם והכולל כמה"ר יוסף

הלוי פולאקו זלה"ה, דכל תיבת יחדיו דכתיב באורייתא הוא חסר יו"ד ואפי' בנביאים רוב יחדיו הם חסרים, ואיך יצדק לרמוז דין זה כתיב יחדיו שהוא חסר כיון דכל יחדו דאורייתא חסירים, אלו דבריו ז"ל. ונראה דדעת הרבנים שני המאורות הגדולים ז"ל דבכל מקום דכתיב יחדיו חסר צריך טעם ויש בכל מקום טעם, והכא הרב מהר"א צמח ז"ל יש בו בנותן טעם שרמז דין זה, וכן הרב מהרח"א שם טעמא טעים ליחדיו דשעטנז ע"ש. ואי בעית אימא היינו דאמור רבנן בעלמא כל היכא דאיכא למדרש דרשינן ולי ההדיוט אפשר לומר סמוך ורמז אחר, דיש לדקדק דהו"ל למימר לא תחרוש בשור וחמור יחדיו ואמאי כתיב ובחמור בבי"ת, אך רמז רמז לא תחרוש בשור לבדו היכא דהוי שור פסולי המוקדשין, ובחמור כלומר וגם שור עם חמור דעלמא.

איכו השתא נלכה נא דרך רמז הכתובים דלעיל, כי תבנה בית חדש כלפי הבעל תשובה אשר הכיר בעונותיו ונדכה רוחו לגדור פרצותיו ולחזק עמודי הבית בתי הנפש ולחדש כנשר נעוריו התורה מחכימת פתי, זאת אומרת כי תבנה בית חדש ראה הפקדתיך ועשית מעקה לגגך, תעשה גדר בראש כל הדברים וילך אליו הג"ג מעדנות ובכל ענין ודרך תעשה גדר וסייג לשמור הבית, ובזה לא תשים דמים בביתך שלא תתחייב בהעברת לאו, דכיון שאתה עושה סייגים וגדרות אם תעבור יהיה מהסייג וישאר הבית שמור, וז"ש כי יפול הנופל ממנו שאם תעבור איזה דבר יהיה ממנו מסייג שעשית לא תגע באיסור עיקרי, ואחר שעשית גדרות וסייגים אנכי מצוך לא תזרע כרמך כלאים, כלומר התורה ומעשים טובים שנמשלו לכרם וענבים לא תזריע כלאים שלא יהיה בהם צד יוהרא וכיוצא בשביל הנאה ושלא לשמה שאז יהיה כלאים המעשה טוב והכונה רעה, פן תקדש המלאה, פן תוקד אש המלאה שהיא הסטרא אחרא שהיא מלאה מעושק ותבעיר הזרע ותבואת הכרם התורה והמצות שעשית על ידי כונתך הרעה יהיו בחלקו של טורף, וסמך לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו ששם רמז לשור פסולי המוקדשין שגוף אחד נחשב לבהמה טהורה וטמאה וכן החוטא יהיה אדם ובהמה טמאה כמו שנתבאר לעיל, והיה לאות שיכונן מעשיו האדם ולא יגרום לחבול בעצמו לצאת לחולין ולהיות טמא, ועוד מוסר השכל מכלאי בגדים, לא תלבש שעטנז וכו' ואז"ל שהטעם שלא לערב מנחת קין החוטא עם מנחת הבל הצדיק, ומכאן ילמוד שלא לחטוא לראות כל כך הקפדה שלא יתערב לעולם מין ממנחת חוטא למין מנחת צדיק והעיני בשר לו ירחיק עצמו מן החטא, גדילים תעשה לך, תזהר יום ויום להגדיל תורה ומעשים טובים על ד' כנפות כסותך, חלוקא דרבנן הנעשית מן התורה ומן המצוות, אשר תכסה בה בג"ע לעוה"ב, וארבע הם ד' אותיות שם המיוחד שתמיד תתנהג לידבק בשם ולעובדו וכמ"ש שויתי

ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט, והוא מגן לינצל מיצה"ר כדכתיב שמש ומגן ה', וזהו הרמז כי תצא למלחמה על אויבך שהוא היצה"ר וכחותיו כמשז"ל וכמ"ש במדרש הנעלם מאמר כתות, ובודאי שיציאה למלחמה הוא כשתשים ה' לנגדך מגן ישעך ואז ונתנו ה' אלהיך ששמת מעינך בו בידך ושבית שביו שתוציא יקר מזולל.

ואפשר לפרש הפ' ונקדים מאמרם ז"ל בסנהדרין דף ק"ז, אמר רב יהודה אמר רב בקש דוד וכו' והנה לקראתו חושי וכו' א"ל מלך שכמותו והרגנו בנו וכו' א"ל מ"ט נסבת יפת תואר א"ל יפ"ת רחמנא שריא א"ל לא דרשת סמוכין דסמיך ליה כי יהיה לאיש בן סורר ומורה כל הנושא יפת תואר יש לו בן סורר ומורה עכ"ל. ויש לדקדק הא דא"ל חושי מ"ט נסבת יפת תואר יתר תכף הו"ל למימר לא דרשת סמוכין וכו', ומובן הדבר דעל אבשלום בן מעכה היו דנין. ותו דאמרינן בקדושין דף ע"ו ובסנהדרין דף כ"א ארבע מאות ילדים היו לו לדוד וכלן בני יפת תואר, ולדעת ריב"א הביאו בתוספות רי"ד בקדושין דף כ"א ורמ"ה והריב"ש בתשובותיו סי' שצ"ח היו בני דוד ממש מיפות תאר שלקח במלחמות ושלחם אח"כ, ולא כמו שפירש רש"י דלא היו בניו, ולא מצינו דאותן ילדים ארבע מאות הי' סוררים ומורים. ותו יש לדקדק איך דוד הע"ה דכל רז לא אנס ליה לא דריש סמוכים ולכ"ע במשנה תורה דרשינן סמוכין. ויראה בהקדים אשר ראיתי להרב החסיד מר זקנינו מהר"א אזולאי זצ"ל בפירושו למקרא כ"י אשר קרא שמו בעלי ברית אברהם, שעל מ"ש רז"ל לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע חקר אטו משום יצר זונה המתגרה בו יתירנה לו, ולמה בכל המצות שהיצר מתגרה וכמו צער בנפשו לא הותר לו שום איסור. ופירש ז"ל שידוע שכל ההולכים למלחמה היו צדיקים גמורים שאפילו שח בין תפלה לתפלה עבירה היא וחוזר עליה, וא"כ לצדיק גמור אי אפשר שיתגבר יצרו שיטמא עם הנכרית, וגלתה תורה שאם יחשוק בה אין זה כי אם ניצוץ הקדושה המעורב באומה ההוא נמצא ממנו בגויה זו, ניצוץ הנוגע לנשמת האיש הזה ולכן חשק בה ומשום הכי הותר לבא עליה, ובההוא רוחא דשרי בגוה אפשר יתגבר הטוב שבה וידחה הרע ותתגייר ותכנס בקדושה, ועם כל זה יצא בן סורר ומורה מהסיגים המעורבים, והיה אם לא חפצת בה זה מורה שהטוב שבה מועט וגבר הרע ודחק ודחה אותו לחוץ בההוא רוחא דשרי בגוה וחזר אליו ונתברר ונשארה היא כלה רע, עד כאן דברי מז"ה ז"ל.

ובזה נבא אל הביאור דדוד הע"ה היה סבור דעיקר מצות יפת תואר היא ללקט אורו"ת ניצוצות הקדושה השייכות לשרש נשמתו, אמנם לא כל אדם זוכה לעשות כל מעשיו בדקדוק גמור לשם שמים דוקא מבלי תערובות פניה חיצונית, ואם זה שחשק ביפ"ת משום ניצוצות הקדושה יעשה כל ענינו לשם שמים גמורה מבלי שיתערב תאות היצר

כלל ודאי צדקה תחשב לו ולא יאונה לצדיק כל און, אך אם לו יתערב זר הצר הצורר ללכת אחר עיניו אף כי גם היצר הטוב הכניס בלבו מחשבה טובה לברר ניצוצי הקדושה, מ"מ נכנס למקום להבת שלהבת וסופו לשנאתה ולהיות לו בן סורר ומורה, ועל זה נסמכו הפרשיות הללו באופן דדוד הע"ה הוה דריש סמוכים במי שלא בירר מקחו לשם שמים דוקא, ולפי דידע בנפשיה כי כל מעשהו באמונה אף הוא ראה ברוח קדשו ניצוצי הקדושה באם אבשלום וכל מעייניו לשם שמים דוקא וכמ"ש ולבי חלל בקרבי, על כן היטב חרה לו על ענין אבשלום והיה חש לחילול ה' ח"ו, וז"ש מלך שכמותי שכל מעשיו לשם שמים דוקא בלי תערובת יהרגנו בנו ולא ס"ד דאבשלום יהיה בן סורר ומורה, והוא מסיבת שאמו יפ"ת, והעד שהוא לקח כמה יפ"ת וילדו בנים וכל עולה לא השתכחת בהו לפי שהוא כיון בכל לשם שמים דוקא בלי תערובת כלל זה הי' דעת אדונינו דהע"ה, וז"ש יפ"ת רחמנא שריא ואני עשיתי המצוה כתקנה וחושי הארכי א"ל אמאי לא דרשת סמוכים, כלומר אתה סברת דהסמוכים הם בחלק אחד מהענין למאן דלא עבד הכל לש"ש אבל למי שמקיים מצוה כתקנה כמוך ליכא סמוכים, ונמצא לדבריך דלעיקר המצוה אין כאן סמוכים אלא למי שלא קיים המצוה כתקנה, ולא כן הדבר כי לפי סברתך אני קורא עליך דלא דרשת סמוכים והאמת הוא דיש לדרוש סמוכים בכל גוונא, ומה גם דכיון דוחשקת בה פירושו מצד ניצוצות הקדושה אם כן עלה קאי הסמיכות, וז"ש כי יהיה לאיש בן סורר ומורה, לאיש, כלומר לאיש צדיק שלקח היפ"ת משום ניצוצי קדושה דוקא אפ"ה לו יהי' בן סורר ומורה, ודע כי כל הנושא יפ"ת כל דיקא אפי' עשה כהוגן ולש"ש דוקא יש לו בן סורר ומורה ואין צריך שמכל יפ"ת יהיה בן סורר ומורה רק יש לו בן סורר ומורה ובחד סגי ואף שלקחת הרבה יפ"ת תיסגי בחד, ודברי חושי באו בדקדוק ובחכמה יסד אר"ש.

ובאופן אחר אפשר לומר ונשים לב להבין דטענת דוד הע"ה דיש חילול ה' אם יהרגנו בנו ולכך עלה במחשבה לעע"ז ח"ו שלא יתחלל ש"ש, וא"כ מאי אהניא תשובת חושי דבא אבשלום מיפת וכך היא המדה הרי דבר זה אפילו דוד הע"ה לא ידע, וכיון שהוא דבר נעלם אכתי החילול ה' במקומו עומד לרבבות אלפי ישראל שלא ידעו זה, ויראה בהקדים מאי דשנינו בספרי בסדר היום וז"ל אביו של זה חשק יפ"ת והכניס שטן בתוך ביתו ונעשה בנו סורר ומורה וסופו להמיתו מיתה משונה שנאמר כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת עכ"ל. והשתא אפשר דהא דאמרינן מיפ"ת אתי בן סורר ומורה לא אתמר אלא בלוקחה אח"ך לאשה אז יהיה לו בן סורר ומורה, אמנם אם בא על היפ"ת ושלחה ולא לקחה לאשה אף שנתעברה ממנו אינו נעשה בן סורר ומורה דכל הקפידא

היא אם לקחה לאשה, וזה מדוקדק בלשון הספרי אביו של זה חשק יפ"ת והכניס שטן לתוך ביתו דייקא, שאח"ך הכניסה לביתו לאשה, ועוד אחרת למדנו מהספרי דכי היכי דדריש סמוכים פרשת יפת תואר הכי נמי דריש סמוכים מאי דכתיב אחר פרשת בן סורר כי יהיה באיש חטא משפט מות דסופו למות הבן הרע הזה, ומעתה נבא למאמרינו דלהיות שדוד הע"ה היו לו כמה בנים יפ"ת מביאה ראשונה ועליהם היה סומך במלחמה כמשז"ל, להכי הוכרח חושי לפרש שיחותיו דהקפידא היא כשלוקחה היפ"ת לאשה דוקא כמדובר, וז"ש מאי טעמא נסבת יפ"ת דיקא, למה לקחת למעכה לאשה והוה לך לשלחה אחד ביאה ראשונה כאינך יפ"ת אשר שלחת אחר ביאה ראשונה, והשיבו רחמנא שריא, אחר כל המעשים א"ל לא דרשת סמוכים דאם לקח יפ"ת לאשה יוצא בן סורר ומורה והוא אומרו כל הנושא יפ"ת הנושא דייקא, וחושי הטמין ברמז דלא יהרגנו בנו ולא יהיה חילול ה' דכיון דדריש סמוכים אחר פרשת בן סורר כתיב כי יהי' באיש חטא משפט מות והומת דסופו של בן הרע הזה למות אף שלא נתקים בו דין מיתת בן סורר ומורה על ידי בית דין אין נקי ממיתה, וזהו הסמיכות כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת, וזוהי עיקר תשובת חושי הארכי דלא יצטער דוד הע"ה שיהרגנו בנו כי הוא אבשלום ימות מהסמיכות אלא שלא פירש דבריו מפני הכבוד, ובאומרו אמאי לא דרשת סמוכים מובן דאח"כ כתיב כי יהיה באיש וכו' וכמ"ש בספרי, וזו תשובה נצחת דלא יהרגנו ולא יהיה חילול ה' ובחכמה גדולה דיבר, ואחר זמן נזדמן לפני ס' לב אריה וראיתי בפרשתנו שגם הרב דרך קצת בדרך זה ובתוך דבריו ודרכיו אמר שהקפידה לישא יפ"ת ע"ש, ועיניך תחזינה דאיכא טובא בין דברי הרב הנזכר לדברינו ומני ומיניה יתקלס עילאה.

ועוד אפשר לומר דגם דוד הע"ה היה דורש סמוכים רק היה סובר שיהיו הדבר ככתבן, והכא אחר פרשת יפת תואר כתיב פרשת כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וילפינן מסמיכות דלוקח יפ"ת סופו לשנאתה, ואח"ך פרשת בן סורר ומורה שיהיה בנו בן סורר ומורה לעשות בו משפט כתוב, והוא לא היה שונא למעכה אם אבשלום, וגם באבשלום לא נתקיים בו משפט בן סורר ומורה ולא נראו בו סימנים אלו ולא הובא לב"ד כלל, וא"כ לא ס"ד דענין אבשלום יהיה מכח שאמו יפ"ת שהרי אינו שונא לאמו ולא נתקיים בו פרשת בן סורר ומורה, וחושי אמר ליה אמאי לא דרשת סמוכים, כלומר לא דרשת כהוגן דהסמיכות לעולם יתקיים באיזה צד וחלוקה, וז"ש כל הנושא יפ"ת יש לו בן סורר ומורה, כלומר אין צריך שיתקיים דשונא לאמו ולא שיעשו ב"ד משפט בן סו"מ רק יש לו בן סו"מ אף שלא יהיו דברים ככתבן, ונקט בכך לישנא

אמאי לא דרשת סמוכים לרמוז לו שיש לדרוש נמי וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת, כלומר שאם לא יתקיים בו משפט סורר ומורה סופו למות ולא יהרגנו בנו באופן שהסמיכות יתקיים באיזה צד וחלוקה, ואין צריך שיתקיים כל הענין קרא כדכתיב ולא כמו שעלתה על דעתו של דהע"ה.

ומכלל הדבר נבין משז"ל והביאו רש"י ז"ל ולקחת לך לאשה לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר שאם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה וכו' עכ"ל. והוי בה קמאי אמאי נקט בלשון שלילה לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר דמשמע דהוה ס"ד מילתא אחריתי ובא למעוטה, ולפי האמור ניחא דהנה כבר כתבנו משם הרב מר זקנינו ז"ל דטעם התר יפ"ת לברר ניצוצי הקדושה השייכים לשרש נשמתו, ואפשר לצדד בזה ולומר דלא הותר אלא ביאה ראשונה וזו תקנתו שיחזור אליו הניצוץ הקדש על דרך שכתב מז"ה ז"ל, והטוב הוא שישלחנה שאם יקחנה לאשה מרה תהיה באחרית הימים שישנאנה ויצא ממנה בן סו"מ, וזה רמז הכתוב באומרו והיה אם לא חפצת בה, כלומר יש לך לשמוח אם לא חפצת בה דאין והיה אלא לשון שמחה כמשז"ל, ועל פי זה יתבארו דברי רש"י כי הנה היה אפשר לומר דמלבד דביאה ראשונה יש בה צורך כאמור, גם אם ישאנה הנה מה טוב לגיירה ולהכניסה כולה לקדושה כמ"ש מז"ה זלה"ה, לז"א ולקחת לך לאשה לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר כלומר לקיחתה לאשה אין בו צורך כמו ביאה ראשונה, ולא דברה אלא כנגד יצה"ר שאם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור דכיון דשרייא רחמנא בביאה ראשונה ישאנה באיסור ולכן התירה תורה, אבל סופו לשנאתה ולהוליד בן סו"מ דהעיקר הוא ביאה ראשונה אבל לישא אותה לאו שפיר עבד וסופו יוכיח, וכן הסמיכות הוא לנושא אותה לאשה וככל אשר דברנו לעיל.

ולפום מאי דאמרן אפשר להסמיך רובא דאיתיה קמן בדברי המשורר במקראי מזמור קי"א, טרף נתן ליראיו יזכור לעולם בריתו כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים מעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו קדוש ונורא שמו. וקשרן של דברים לבד נראין לפום ריהטא אשר לא קרב זה אל זה מלבד שאר הרגשות מבוארות אל עין הקורא, ונקדים מ"ש הרמב"ם ריש פ"ח מהלכות מלכים חלוצי צבא כשנכנסו בגבול הגוים ויכבשו וישבו מהן מותר להם לאכול נבילות וטריפות ובשר חזיר, וכיוצא אם ירעב ולא מצא לאכול אלא מאכלות אלו האסורים וכן שותה יין נסך, מפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וכיוצא בהן. והקשה הרב מופת הדור מהר"י רוזאניס בס' פרשת דרכים ריש דרוש ח' מהא דאמרינן פ"ק דחולין דף י"ז בעי ר' ירמיה אברי בשר נחירה שהכניסו

ישראל בארץ מהו, ובעי בגמרא אימת אלימא בשבע שכבשו השתא קדלי דחזירי אשתרי בשר נחירה מיבעיא, ואם כדברי הרמב"ם מאי פריך לא הותרו קדלי דחזירי אלא כשהוא רעב ואין לו מה יאכל, ור' ירמיה בעי אי אמרינן הואיל ואשתרי אשתרי לגמרי. וכן הקשה הרב גדול הדור מהרח"א בס' עץ החיים בלשונות דף ב' ואסיק בצ"ע, ובסדר היום דף קכ"ד איהו מפרק לה ע"ש.

ומצאתי להרדב"ז בתשובה כתיבת יד סימן שני אלפים ר"ה בענין פרשת כלי מדין שלא נאמרה גבי סיחון ועוג, וכתב הרמב"ן כי ארצם מנחלת ישראל והותר כל שללם אף האסורים דכתיב ובתים מלאים אפילו קדלי דחזירי, אבל מדין לא היה שלהם ונהג האיסור בכליהם, וקשה שלא הותר האיסור אלא בשעת המלחמה כמ"ש הרמב"ם פ"ח דמלכים ומשמע מדבריו שלא הותרו קדלי דחזירי אלא לרעב ואין לו מה יאכל, וי"ל דלעולם שלל הכנענים הותר אפילו בלא רעב אלא שהרמב"ם כתב חלוצי צבא כשיכנסו בגבול הגוים ור"ל אף במלחמה שאינה מלחמת הכנעני, דאי לא תימא הכי מאי דהוה הוה ולמה כתבו והביא ראי' הרמב"ם ממ"ש ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים, וכיון שהתירה התורה אף קדלי דחזירי במלחמת כנען אם כן בשאר מלחמות דין הוא דמותר כשהוא רעב אף שאין שם סכנה, והכי איתא פ"ק דחולין דשבע שכבשו הותר להם דבר טמא ובהכי ניחא קושית הרמב"ן פ' ואתחנן וא"כ גיעולי כנעני מותרים, ולענין טומאה י"ל כיון שהותר להם שלל הכנעני והנבלה שבבתיהם הותר גם טומאת מגע ומשא כיון שהותרה אכילתן, ואם היו חפצים לאכול בשר אדם מותרים דקיל טפי שאין בו אלא עשה וכיון שהותרה אכילתן הותרה טומאתן, ורמז לדבר ואכלת את כל העמים דז' עממים הותרו להם לעשות בהם ושללם כרצונם ולכן לא נצטוו בגעולי כליהם ולא על טומאתן וטומאת עצמן משא"כ במדין, זהו תורף דברי הרדב"ז ז"ל ועוד האריך שם בנותן טעם על ענין הטומאה.

ודברי הרב בפירוש דברי הרמב"ם אף שהם קצת דחוקים מכל מקום נראין הדברים דודאי הרמב"ם מיירי במלחמת שאר גוים וכן מורה לשונו בהדיא, וסמוך לזה כתב דין יפת תואר שהיא במלחמת הרשות, ובודאי דבשאר מלחמות לא הותרו קדלי דחזירי כי אם במלחמת הכנענים לכולי עלמא, וכיון דבשאר מלחמות הדין דין אמת דלא הותרו ואין ספק בדבר הלא טוב לסבול דוחק בדבריו ולפרש כהרדב"ז, ועל פי זה והקדמות דלעיל נבא לביאור הכתובים הנז', הנה קודם אמר גדולים מעשי ה' וכו' זכר עשה לנפלאותיו וכו' טרף נתן ליריאיו, טרף לשון טריפה נתן לשעבר ליריאיו באי הארץ, שהתיר להם טריפות וקדלי דחזירי באופן שהם ושללם ומקנה קנינם הותרו לישראל,

יזכור לעולם בריתו שהבטיח לאבות כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, הנה רז"ל דרשוהו על ז' עממים ודרך דרש אפשר לפרש דמיירי בארצות אחרות שרשותם לכבוש והם שלהם כמו ארץ ישראל כמ"ש הרמב"ם פ"ה דמלכים, וז"ש נחלת גוים, כלומר אף שאינה ארץ ישראל שהיא נחלתנו, ומאחר שהורשינו לכבוש התיר לנו יפ"ת כמ"ש בסנהדרין דף נ"ט דגוים ליתנהו ביפ"ת דלאו בני כבוש נינהו, מעשי ידיו שהיא התורה אמת ומשפט להתיר יפ"ת לישראל, אמנם בזה יקשה אטו משום יצה"ר יתיר ליטמא לגויה וכמו שהעיר מז"ה ז"ל, ועוד יקשה דלמה יתיר לו יפ"ת ואח"ך יצא בן סורר ומורה, ועוד יקשה על הסמיכות דמן היפ"ת יצא בן סו"מ, דכמה ילדי יפ"ת רבים ונכבדים טובים וישרים. ולזה היה אפשר לומר דהסמיכות אינו אלא להולך אחר עיניו דוקא והוא בחלק אחד לא בכל, ולתרץ ולבאר כל זה אמר נאמנים כל פקודיו, דהתר היפ"ת הוא משום ניצוצי הקדושה והיינו דוקא ביאה ראשונה וישלחנה אח"ך ובזה לא יצא תקלה ואדרבא מוציא לאור ניצוץ הראוי לו, ואם נשאה אז יצא בן סו"מ, וכבר רמזה הכל תורתנו הקדושה דהסמיכות הוא למאי דסליק מיניה דנשאה, וכל הסמיכות הוא כי תהיין לאיש שתי נשים דבנשואות מיירי ואחר זה פרשת בן סורר וכל זה בנשאה, ולא הותר לישא אותה אלא משום יצה"ר, וגם רמז והיה לשון שמחה אם לא חפצת בה כמש"ל ונמצא דהכא מפורש בתורה, וז"ש נאמנים כל פקודיו בין עיקר התר יפ"ת לביאה ראשונה בין הנשואים כנגד יצה"ר הכל מתוקן וכפ"ז הסמיכות הוא תדיר וקאי דוקא לנושא יפ"ת כמבואר, וז"ש סמוכים לעד לעולם הסמיכות הוא בכל אופן לעד לעולם דכל הנושא יפ"ת הו"ל בן סו"מ, וכי תימא הרי אבשלום דלא נעשה בו דין סו"מ וכמש"ל, לז"א עשוים באמת וישר דהרי הוסמך וכי יהיה באיש חטא משפט מות וכו' להיכא דלא נעשה בו דין סו"מ סופו למות כאבשלום, פדות שלח לעמו וכו' בא הכתוב דלא נימא דקדלי דחזירי הותר גם במלחמת הרשות דמיירי בה, לז"א פדות שלח לעמו אף אם יפדם ויכנסו בגבול הגוים לא תימא שהותרו בנבילות וטריפות, לז"א ציוה לעולם בריתו שישמרו התורה ולא יטמאו עצמן לא במאכלות אסורות ולא בגעולי כליהם ולא בטומאתן וכתורה יעשו כמו מלחמת מדין שהוזהרו על הכל, לפי שקדוש ונורא שמו והוא ציוה קדושים תהיו כי קדוש אני, ולכן ראשית חכמת יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם ועושים לשמה כמו שאז"ל כי בזה תהלתו עומדת לעד דכתיב אלהים קדושים והוא אלוה של קדושים שהם ישראל כמשז"ל, או אפשר לפי שאמר קדוש ונורא שמו יאמר האומר גם המלאכים והצדיקים נקראו קדושים, לזה אמר תהלתו עומדת לעד רמז שני חילוקים שכתבנו בשם המפרשים פ' קדושים דהמלאכים והצדיקים בכללות

נקראו קדושים, ועוד דכביכול קדיש לעלם ולעלמי עלמיא, וז"ש תהלתו והוא באחד קדוש ונורא שמו ועוד עומדת לעד קדיש לעלם ולעלמי עלמיא.

נחזור על הראשונות אשר יעדנו לפרש קראין כי תצא למלחמה וכו', ונקדים מ"ש בפ"ק דקדושין דף כ"א דכהן לרב ללישנא בתרא מותר ביפ"ת בביאה ראשונה דוקא ואח"ך אסורה שהיא גיורת ואסורה לכהן וכן פסק הרמב"ם פ"ח דמלכים, ובזה יובן סמיכות הפרשיות מה כתיב למעלה כפר לעמך ישראל אשר פדית ותרגם אונקלוס כהניא יימרו וכו', נמצא דמיירי קרא בכהנים וסמיך ליה כי תצא למלחמה להורות דאם הכהן מותר ביפ"ת בביאה ראשונה, וז"ש וראית בשביה ואמרו שם קידושין בשעת שביה ופירש תוספות רי"ד שיבא עליה ביאה ראשונה בשעת שביה, ואח"ך אמר ולקחת לך לאשה והבאת אל תוך ביתך, כלומר אחר ביאה ראשונה אם אתה יכול לקחת לאשה שאתה ישראל ומותר בגיורת אז והבאת ותבא אליה ביאה שניה אחר המעשים, אבל אם אין אתה יכול לקחתה שאתה כהן לא הותר אלא ביאה ראשונה דוקא משום יצה"ר.

וחזיתיה להרב מופת הדור מהר"ח אבואלעפיא ז"ל בספרו הבהיר עץ החיים בסדר היום שהביא בעיית ר' ירמיה דחולין דף י"ז שהבאתי לעיל, דבעי אברי בשר נחירה שהכניסו ישראל לארץ מהו וכתב הרא"ש פירש"י דרוש וקבל שכר הוא דצריכין אנו לעמוד על האמת אעפ"י שכבר עבר, ולא נהירא דדוקא למסבר קראי דרשינן אף שכבר עבר, אבל לקבוע בעיא בש"ס בדבר שאין בו צורך לא אשכחן והכי נמי אמרינן פ"ק דיומא כיצד הלבישן וכו'. ונ"ל דנפקא מינה בבעיא זו לאדם שאוסר עצמו באחד מן המינין מזמן ידוע וכו' עש"ב, והרב מהרח"א כתב דכונת ר' ירמיה למסבר הך קרא ואשקת בה דאי אמר הואיל ואשתרי ה"נ כהן מותר בביאה ב' כלישנא קמא דרב, והכי קאמר מאחר דביאה ראשונה וחשקת כנגד יצה"ר גם ולקחת בביאה שניה וכו', ואי לא אמרינן כיון דאשתרי צ"ל כלישנא בתרא דשמואל וכו' ואין צורך למ"ש הרא"ש דלמסבר הך קרא בעי עכ"ל.

ויראה דרב המרחק ביניהם, דהכא איסור הגיורת ודאו גם בזו אלא דפליגי רב ושמואל הואיל ואשתרי ביאה ראשונה אי גם ביאה שניה מותרת, אבל באברי בשר נחירה הספק הוא שמא לא נכללו אלא שהיה לו מקודם באיסור מעולם, ותו אפשר דגם לרב ללושנא קמא דסבר דכהן הותר בביאה שניה היינו דוקא גבי כהן דאיסורי גיורת היה גם בביאה ראשונה והותר, אבל באברי בשר נחירה התר גמור היו קודם כניסתם לארץ ולא שהיו אסורים והותרו, ואפשר דבכי הא לא אמרינן הואיל ואשתרי כיון דמקודם לא הותר האיסור. ועוד דיש לחלק כמו שחילק הרב שער אפרים בתשובה סי' ס"ז בין זו דאברי

בשר נחירה לנדונו ע"ש, ובהגהותינו לה' מלכים פ"ג דין ב' הארכנו בענין זה ואביזריה כפי קצורנו.

ומהרימ"ט בחידושי קידושין עלה ונסתפ"ק אם המלך שיש לו י"ח נשים הותר ביפ"ת, ואשתמיטיתיה להרב דהדבר מפורש בתוספות רי"ד בסוגיא דאף דיש לו י"ח נשים מותר בביאה ראשונה, וכן כתב הריב"ש בתשובה סי' שצ"ח משם הרמ"ה והארכנו בעניותנו בזה שם בהגהותנו לה' מלכים בס"ד, וז"ש כי תצא למלחמה מדבר במלך שבו הדבר תלוי אשר יוציאם ואשר יביאם והוא השליט, והוא אומרו כי תצא אתה מלך ישראל המוציא למלחמה, וראית בשביה בשעת שביה שאתה מותר בביאה ראשונה כמו שביארנו לעיל, אבל בביאה שניה יש חילוק שאם ולקחת לך לאשה שאתה יכול לקחתה שלא יש לך י"ח נשים אז והבאת וכו' ומותר בביאה שניה, אבל אם אין אתה יכול לקחתה לך לאשה דכבר יש לך י"ח נשים אז אסור בביאה שניה.

והרב מר זקנינו זלה"ה בפירושו בעלי ברית אברהם כ"י פירש כי תצא למלחמה וכו', במה שידוע שכל אומה ואומה יש לה שר למעלה ולא תנצח האומה למטה אלא א"כ ש"ר צילם לקה למעלה וכמו שאמר הכתוב יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה, וז"ש כי תצא למלחמה על אויביך תרי משמע האומה ושר שלה, כי המעורר מלחמה נגד אומה לא לבד אך יצא יצא ונלחם על אותה האומה אשר למראה עיניו יראה כי גם הוא נלחם בשר שלה אשר בשמים, וז"ש כי תצא למלחמה על אויביך תרי, דע והבן כי יציאתך עושה רושם למעלה ואתה לוחם גם עם שר שלהם, ומאשר יקר בעיניו יתברך ונתנו ה' אלהיך בידך לשר שלה, ועל ידי זה כי כבר השר נתבטל ושבית שביו, ותכנוע גם לאומתו, עד כאן דברי מר זקנינו הרב זלה"ה.

ולנו בעניותנו אפשר סמיכות כי תעשה הישר בעיני ה' כי תצא למלחמה, במה שידוע שכל היוצאים למלחמה היו צדיקים גמורים ונזהרים אף במצות דרבנן כגון שח בין תפלה לתפלה כמשז"ל, וידוע כי כל מילי דרבנן אסמכינהו אלאו דלא תסור שהוא כלל לכל מצות וגזרות דרבנן, גם ידוע משז"ל דכשהנס בזכותו רואה במפלת אויביו אך כשהוא בזכות אחרים אינו כדאי לראות וכמ"ש ללוט אל תבט אחריך, וכל קבל דנא כתיב בהו בצדיקים ישמח צדיק כי חזה נקם, וז"ש כי תעשה הישר בעיני ה' ולא אמר כי תעשה מצותיו לרמוז למצות דרבנן אשר ישר בעיני ה' שתקיים אותם כמש"ה דרך כלל לא תסור, והוא אומרו כי תעשה הישר בעיני ה' בכולל לרמוז גם על אזהרות דרבנן, ואחר שצדיק אתה זריז ונזהר גם במילי דרבנן, כי תצא למלחמה אף למלחמת הרשות אני

מבטיחך שתנצח ותהיה על אויביך על דיקא, ונתנו ה' אלהיך בידך, דכיון שאתה צדיק והנס בזכותך אתה רואה במפלתם, ונתנו ה' אלהיך בידך ושבית שביו תפשום **חיים**.

כי תבוא

פרשת תבא בס"ד

במדרש רבה והיה אם שמוע תשמע זש"ה לריח שמניך וכו' מה השמן הזה אפילו אתה נותנו בכמה משקין הוא נעשה עליון על כלם כך הן ישראל עליונים על כל אומות העולם כמו שכתוב ונתנו ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ:

חסד ה' מעולם קר"ן לעמו צאן מרעיתו באהבתו ובחמלתו עדי"ו בחותמיו. בשגם הוא בצ"ר ויט ישראל בכל פרשת העבור ופרץ פצימיו. אכתי חביבותיה גבן נפרע ממנו מעט מעט לכלא הפשע ולהתם חטאות כי לא כלו רחמיו.

וכמו שאמרו בפ"ק דע"ז דף ד' ע"א משתבח להו רבי אבהו למיני ברב ספרא דאדם גדול הוא שבקו ליה מיכסא דתליסר שנין יומא חד אשכחוה אמרי ליה כתיב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותכם מאן דאית ליה סיסיא ברחמיה מסיק ליה אשתיק ולא א"ל ולא מידי רמו ליה סודרא בצואריה וקמצערו ליה אתא רבי אבהו אשכחינהו א"ל אמאי מצעריתו ליה א"ל ולאו אמרת לן דאדם גדול הוא א"ל אימור דאמרי לכו בתנאי בקראי מי אמרי לכו וכו' א"ל אמשול לכם משל למה הדבר דומה לאדם שנושה בשני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת עכ"ל.

ולדקדק תחילת לשון המאמר דקאמר משתבח להו רבי אבהו וכו' נקדים מ"ש ערכין דף ט"ז, תני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו, ופירש"י בא לידי רעתו שכשהוא מספר בטובתו. יותר מדאי הוא עצמו אומר חוץ ממדה רעה זו שבו או אחרים שומעים שזה משבחו ואמרי הלא כך וכך מידות בידו עכ"ל, וכן כתב הרי"ף פ' במה מדליקין שלא יספר אדם בשבחו של חבירו יותר מדאי, אמנם הרמב"ם פ"ז דהלכות דעות כתב וכל המספר בטובת חבירו בפני שונאיו הרי זה אבק לשון הרע שזה גורם להם שיספרו בגנותו, וכתב מרן בכ"מ וז"ל פ"ג דערכין וכו' ומפרש רבינו דהיינו בפני שונאיו וה"ק שמתוך שבחו בא לידי גנותו ששונאיו אומרים אינו כן אבל מדה זו יש בו, אבל בפני אוהביו משמע מדברי רבינו שמותר עכ"ל. ויש להעיר דמאי משמע דקאמר והרי בהדיא קאמר שונאיו. ותו דמדברי הרמב"ם מוכח דדוקא בפני שונאיו אסור אבל אם אינן שונאיו אף שאינן אוהביו

מותר, דאי לא תימא הכי הו"ל להרמב"ם לאשמועינן דכל המספר בטובת חבירו בפני מי שאינן אוהביו הרי זה אבק לה"ר, ומדנקט שונאיו מוכח דכל שאינן שונאיו שרי אף שאינן אוהביו.

והפשוט בזה דהרמב"ם כתב דמספר טובת חבירו בפני שונאיו הרי זה אבק לשון הרע, ואפשר היה לומר דאם סיפר בפני שונאיו אז ודאי הוי אבק לשון הרע דעל הרוב שונאיו יזכירו גנותו, ואף שיש ודאי על הרוב גנות לא הוי לה"ר דכיון דאינו מדבר בעצמו ולא הוי אלא גרמא לכן הוא אבק לשון הרע, אבל אם הוא מספר בשבח חבירו אף לפני אוהביו לאו שפיר עבד אלא דאינו אבק לשון הרע כיון דאינו ודאי שיבא לידי גנותו ומ"מ אפשר שהוא או אוהביו לפעמים ידברו בגנותו, זה היה אפשר לומר לדעת הרמב"ם ולכן כתב מרן משמע מדברי רבינו שמותר, ודעת מרן דהדעת נותן דהרמב"ם סבר דבפני אוהביו מותר, אי בעית אימא סברא דכיון שהם אוהביו לא יספרו בגנותו, וגם אם המספר אינו אוהבו יזהר לספר בגנותו דמסתפי מאוהבו, ואי בעית אימא דכיון דהרמב"ם נקט שונאיו תיסגי לן לומר דבפני סתם בני אדם שאין אוהביו ולא שונאיו לאו שפיר עבד, ובפני שונאיו הוא אבק לה"ר אך בפני אוהביו מותר, ותו דאי גם בפני אוהביו לאו שפיר עבד הו"ל להרמב"ם להשמיענו כזאת ולא לסתום, ותו דאשכחן כמה תנאים ואמוראים דמשבחין לחבריהם וזאת היתה לו למרן להכריע דדעת הרמב"ם דלאוהביו מותר.

ואחזה אנכי להרב פרי חדש בהגהותיו שכתב וז"ל הכ"מ דמפרש רבינו דהיינו בפני שונאיו ולא משמע הכי פ' גט פשוט דף קס"ד ע"ב עכ"ל, גם ראיתי להרב מגן אברהם בא"ח סי' קנ"ו שהביא פירושי הרמב"ם ורש"י וכתב וצ"ע דבבתרא דף קס"ד איתא שהיה אומר כמה נאה כתב זה וא"ל ר"ש לאו אנא כתבתיה יהודה חייטא וא"ל כלך מלה"ר עכ"ל, והיותר שיש לדקדק הוא בדברי הסמ"ג לאוין ט' שכתב ז"ל, בפ' גט פשוט תני רב דימי לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו, פירוש אל יספר בטובתו לפני שונאיו ועל זה אמר שלמה (משלי כ"ז י"ד) מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו, אבל בפני אוהביו מותר כדתניא ה' תלמידים היו לו לריב"ז הוא היה מונה שבחן עכ"ל, הרי דסמ"ג מייתי לה מפ' גט פשוט ועם כל זה פירש דהיינו בפני שונאיו ולא משמע הכי התם, גם ק"ק על מרן כ"מ שכתב דבפני אוהביו מותר ולא הזכיר שכ"כ הסמ"ג, גם רשב"ם שם פ' גט פשוט פירשה לזו דמרבים בשבחו ומסוגיא דהתם משמע דאף דליכא רבוי כלל, דבעבור שאמר ר"ש בר' שזה כתב ר' יהודה חייטא א"ל רבי כלך מלה"ר הזה, משום הא דלא יספר בטובתו כמו שאמרו שם בש"ס וכמו שהקשה הרב מגן אברהם, וכן הקשה הרב מהרש"א שם באגדתיה.

ונראה לישב דעת קדושים ואימא רישא איזה הערות בסוגית גט פשוט וכך היא שנויה, ההוא מקושר דאתא לקמיה דרבי ואמר רבי אין זמן בזה א"ל ר' שמעון בר' לרבי שמא בין קשריו הוא מובלע פלייה וחזייה הדר חזא ביה רבי בבישות א"ל ליה לאו אנא כתבתיה ר' יהודה חייטא כתביה א"ל כלך מלשון הרע הזה, זמנין הוה יתיב קמיה וקפסיק סדרא בס' תהילים אמר רבי כמה מיושר כתב זה א"ל לאו אנא כתבתיה יהודה חייטא כתביה א"ל כלך מלשון הרע הזה, בשלמא התם איכא לשון הרע אלא הכא מאי לה"ר איכא משום דרב דימי דתני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר וכו'. וממדב"ר קדמו"ת נהלך ברג"ש קצת הרגשות אף שיש לדחותן בכמה דחויי מ"מ מהם נקח לדרכנו ליסדו ולישבו, ולא נעלם ממנו שהרגשות אלו כמו רגע יש לתרצן בכמה אופנים אך הוא הדבר אשר דברתי המה יעלו להמתיק הענין בס"ד, תחילת דיבר נדעה נרדפה לדעת אמאי אצטריכא ליה לש"ס לאתויי הני בי תרי עובדי והלא ליתי בתרייתא דר"ש בר' דיבר בשבחו, הלא מזער קמיה רבי ומתיבתיה קדישי עליונין דודאי לא סנו ליה לר' יהודא חייטא, ואף גם זו הלא כה דברו לצורך מקומו ושעתו ושלא להחזיק לעצמו טובת זולתו ובכל זאת א"ל רבי כלך מלשון הרע והיינו רבותא טובא, ואחר שידענו זה מה צורך בעובדא קמא דאתיא מק"ו, ומדמייתי תלמודא להני תרתי וכחדא שריין מוכח דאי לאו עובדא קמא לא הוה אמר רבי בעובדא בתרא שהוא לה"ר, אך מכח דבעובדא קמא ר"ש בר' נראה כמספר גנותו של ר' יהודא חייטא דלא שפיר עבד דהבליע הזמן במקושר, גם עתה בהך עובדא בתרא להיותו בענין כתיבה לא יבצר לבא לידי גנות ר' יהודה חייטא, דהכא שכל את ידיו ויש"ר אות"ו בחרט, ואלו מקושר שכתבו לא עשאו כהוגן וזמנו מוכיח ולהכי מייתי תלמודא הני תרי עובדי, דבתרא לחוד לא סגי דאלו לא קדם עובדא דמקושר לא שייך הכא בבתרא שמץ לה"ר כלל, ומאחר שכן כי לא אייתא קמא אלא לגלויי מילתא דבתרא מאי פריך הש"ס דמאי לה"ר איכא בבתרא והלא מפורש מעובדא קמא. ותו להבין דקדוק לשון התרצן דקאמר משום דרב דימי דתני רב דימי וכו', דלשון משום דרב דימי יתר והול"ל דתני רב דימי וכו' ותו לא, אמנם כך היא שיטת הסוגיא דהמקשן סבר דכל שהאומר הגא מפיו יצא כהוגן באר"ש טוב, וגם האומר לא כיון לשום צד שאינו טוב כלל אין בו שום סרך אבק לה"ר כלל, ומשום הכי פריך שפיר דהכא ר"ש בר' דיבר טוב ובודאי לא חשיד ר"ש בר' שכיון שיזכרו אותו מקושר שלא כתבו כהוגן ומאחר שכן מאי לה"ר איכא, ותירץ משום דרב דימי, כלומר שדבר זה נלמד מדרב דימי דהרי התם האומר דיבר טוב וגם אינו מכוין כלל שיבא לידי גנותו אך להיות שאפשר שיבא לידי גנות כגון שדיבר בפני שונאיו או שהרבה בשבחו אסור והוא אבק לה"ר,

וכן הכא אף שר"ש דיבר טוב והוא לא כיון לגנותו מ"מ כיון שקדם ענין המקושר בא לידי גנותו קרינן ביה כי השומעים יעלה על לבם גנותו שהכא נתחכם לישר הכתב ושם קלקל במקושר, ומשום הכי א"ל רבי כלך מלה"ר, ובהכי מתישב דעת רש"י והרמב"ם וסיעתם והסוגיא אזלא שפיר.

ובזה אפשר לרמוז בפסוק משלי סי' כ"ח, בעלוץ צדיקים רבה תפארת ובמקום רשעים יחופש אדם. כי הנה נראה דלענין דינא הרמב"ם ורש"י שוין כי עיקר הענין דבכל אופן שיבא מסיפור טובתו גנות אל יספר ובין אם מרבה בשבח בין אם הוא בפני שונאיו אסור, אבל לפני אוהביו או סיעת צדיקים וקדושים מותר אף להרבות שבחו אם הוא אמת, וזה ירמוז בעלוץ צדיקים דהיינו במעמד צדיקים אשר ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם אז רבה תפארת יכולים להרבות בשבח בני אדם ואין חשש שיבא לידי גנות, אך בקום רשעים במעמד רשעים יחופש אדם, מלשון התחפש ובא במלחמה כמו שפירשו קצת מפרשים, כלומר ישתנה אדם שאף אם יש לו ממעלות ומדות טובות ישננה כי אין להזכיר שבחו בפני שונאיו הרשעים.

אתאן למאמרין דר' אבהו משתבח להו למיני ברב ספרא דאדם גדול הוא, ולכאורה הול"ל ר' אבהו משבח רב ספרא למיני, אמנם יספר צדקת ר' אבהו שלא שיבח להם למינים את רב ספרא, דגם שהיו מינים ואין לחוש בם היה עושה גדר לעצמו שלא לשבח שום אדם משום דרב דימי דאל יספר בטובתו של חבירו, וצדיק יאחז דרכו גם אם רחושי מרחשן שפותיה הללוהו במיני"ם, והיה עושה המצאה לשבח את עצמו, כלומר ר' אבהו עצמו היה משבח שזכה להתעסק עם אדם גדול ומנו רב ספרא באופן שהיה נראה שלא בא לשבח רב ספרא רק לשבח עצמו, שהוא יש לו אהוב אדם גדול שהוא רב ספרא וזה דקדוק עצום לקיים דברי חכמים, והיינו נמי הא דקאמרינן בנדה דף י"ד משתבח ליה ר' לר' ישמעאל בר' יוסי ברבי חמא בר ביסא דאדם גדול הוא וכו' ע"ש דרבינו הקדוש לרוב צדקתו היה משבח עצמו שזכה לעסוק עם אדם גדול ומנו ר' חמא בר ביסא, וכיוצא בזה אמרו בשאר דוכתי דזה גדר עשו קדושי עליון כדי שלא לעבור על מספר בטובת חבירו.

ובמאי דקמן בהא דר' אבהו אפשר לומר על דרך שאמרו בזהר פ' ויחי דף רל"ה ע"ב על פסוק ראובן בכורי אתה, לרחימא דמלכא דהוה ליה ברא והוה בעי דמלכא יעביד ליה טיבו יומא חד אעבר ברי' בשוקא אמר למלכא דא הוא ברי ודאי רחימא דנפשאי שמע מלכא וידע דהא שאיל על ברי' כך יעקב אמר ראובן בכורי אתה כחי וכו' הכא פקדיה למלכא עכ"ל. וכיוצא בזה פעולת צדיק ר' אבוהו כי רצה שהמינים יטו אליו חסד במכס, ומשורת דרך ארץ לא שאל בפירוש שיניח המכס כלו או מקצתו לרב ספרא, אך שיבח

עצמו שיש לו אהוב אדם גדול והוא רב ספרא ותו לא, והמינים ידעו מאי דמחוי להו במחוג ושבקו ליה מכסא דתליסר שני להיותו אדם גדול וחביב לר' אבוהו שהוא נשוא פנים והוא נכבד בי קיסר.

ולהבין שאר המאמר נקדים מ"ש במציעא דף ע"ז ע"ב, אמר רבא האי מאי דאוזפי מאה זוזי לברי' ופרעיה זוזא זוזא פרעון הוי אלא דאית ליה תרעומת גביה דא"ל אפסידתנהו מינאי, וכתב המרדכי שם וז"ל מכאן מביאין ראיה דיכול לפרוע לחבירו חד זוזא ואין לו אלא תרעומת, אבל בע"ז פ"ק אמרינן משל לאדם שנושה בשני בני אדם אחד אוהבו וא' שונאו מאוהבו נפרע מעט מעט משונאו נפרע בבת אחת, משמע שאינו יכול לפרוע לו חד חד זוזא, ולאו ראיה היא דמצינו למימר כגון שלוהו לזמן, מאוהבו נפרע קודם הזמן מעט מעט אבל משונאו ימתין עד הזמן ואז יפרע ממנו בבת אחת עכ"ל. והרי"ף השמיט מימרא דרבא וכתב מרן בבדק הבית בח"מ סי' ע"ד שדעתו דזה אינו אלא בדיעבד דפרעיה זוזא זוזא אבל לכתחילה יכול מלוה למאן לקבל פרוטרוט, וכ"כ הרב ש"ך שם סי' ע"ד ס"ק י"ז וכתב שכן דעת הרמב"ם והסמ"ג, אבל דעת בעל העטור ובעל התרומות דהמלוה צריך לקבל פרוטרוט דפרעון הוי, ודעת המרדכי מבואר דבתוך הזמן צריך לקבל המלוה פרוטרוט אבל אחר הזמן יכול למאן.

ועתה נבא למאמרינו דיש לדקדק דמאי הוצרך ר' אבהו לעשות משל לשני בני אדם וכו', היה לו להשיב בפשיטות שהמינים שאלו מאן דאית ליה סיסיא ברחמיה מסיק, והי' לו לומר שמאהבת ה' נפרע מהם מעט מעט בעוה"ז כדי שיהיו נקיים לעוה"ב וזה היה מפורש הכתוב, ומה לו להיות ממשל משלי'. אך אפשר דרבי אבהו בא לתרץ מה שיש לדקדק בכתוב אחת דכתיב רק אתכם ידעתי, ורק הוא מיעוט ומה בא למעט. ועוד לדעת בעל העטור ובעל התרומות כן הוא הדין דלכתחילה נפרע מעט מעט ומה אהבה היא זו לישראל דכתיב אתכם ידעתי שפירושו אהבתי וחיבבתי, ומי שעושה הדין אין שייך לומר שמאהבה עשה. לכך בא ר' אבהו ומשו"ל ימשו"ל לאדם שנושה בשני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו, להגיד דאינו תלוי בהיותו ישראל דאם ח"ו יהיה אחד מישראל שהקב"ה שונאו שהוא רשע גמור יוצא מכלל זה ונדון כאומות, וזהו המיעוט רק אתכם ידעתי למעט איזה אדם אשר בשם ישראל יכונה והוא רשע גמור שלזה הקב"ה שונאו ואינו בכלל הזה, ולענין הדין נדון זה אין לו יחס עם דין בעל העיטור ובעל התרומות וסיעתם, דכל עיקר המחלקת בין הפוסקים הוא אם בא ללוה לפרוע פרוטרוט דמר סבר שאינו רשאי למאן ומר ספר דלכתחילה הרשות ביד המלוה לומר לא אקבל, אבל כשהלוה אינו מביא פרעון הקולות יחדלון כי ודאי הפרעון בבת אחת, והן הן רחמיו

יתברך לישראל שהוא מעצמו בלי דעתם נפרע מעט מעט מאליו ומעצמו, והיינו דקאמר קרא אתכם ידעתי וחיבבתי על כן אפקוד אני מעצמי מעט מעט בלשון זה של פקידה שפירושו מעט מעט כמו שפירש"י שם פ"ק דע"ז וזהו גדולה אהבה, והיינו דאמר ר' אבהו משל לאדם שנושה בב' אדם אחד אוהבו ואחד שונאו לאוהבו נפרע מעט, דייק לשון נפרע כי הוא מעצמו נפרע בלי שהלוה יביא הפרעון מעט מעט וזהו לפנים משורת דין מצד אהבה, ולשונאו אף שהדין שלא יוכל לסרב בפרוטרוט כדעת בעל העטור וסיעתו כיון דשונאו אינו משתדל לפרוע פרוטרוט על פי דין נפרע ממנו בבת אחת, ומשום הכי נקט המשל כדין שמתוכו עין בעין נראה שעם אוהבו עושה לפנים משורת הדין ולשונאו אינו עובר על הדין ח"ו.

ובזה יתבאר מאמר ספרי פ' האזינו אל אמונה כשם שמשלם שכר לצדיק גמור שכר מצוה שעשה בעולם הזה לעולם הבא כך משלם לרשע גמור שכר מצוה קלה שעשה בעה"ז וכשם שנפרע מרשע גמור מעבירה שעשה בעה"ז לעוה"ב כך נפרע מצדיק גמור על עבירה שעשה בעה"ז, ואין עול כשאדם נפטר מן העולם באים כל מעשיו ונפטרים לפניו וכו', צדיק וישר הוא והוא מצדיק הדין ואומר יפה דנתוני עכ"ל. ויש לדקדק דמהיכא תיתי דח"ו יהיה עול דהוצרך לומר ואין עול. ועוד אחרי אומרו אל אמונה ואין עול מאי אצטריך לומר צדיק וישר הוא, פשיטא דכיון דאין עול ממילא משמע דצדיק וישר הוא. ובספרי דריש ואין עול כשאדם נפטר וכו' צדיק וישר שמצדיק הדין, אמנם דרך דרש יש להמשיך כל הפסוק על מה שדרשו בתחילה בספרי אל אמונה על שכר מצות ועבירות כמו שכתבנו, ועוד יש להבין דרז"ל דרשו בן אין לו עיין לו, ואמרו פ"ק דקדושין דף ד' דכתיב מאן בלעם מאן יבמי בלא יו"ד והכא כתיב ביו"ד שמע מינה לדרשא וכפי זה אנן מה נענה בהאי קרא אל אמונה ואין עול, והרב תוספת י"ט פ"ב דיבמות כתב דהוא אסמכתא והביא דברי הסמ"ע ודחאם ע"ש, אמנם המפרשים נשתמשו בדרשא זו אין לו עיין עליו בכמה מקומות דכתיב אין וגם רז"ל במדרשים.

ואפשר לומר דיש להעיר עוד דעל מה עשה ה' ככה דהצדיק שסיגל כמה וכמה מצות ועסק בתורה יום ולילה כל שכרו משומר ובא לעה"ב ואין נגרע כי לו במותו יקח הכל, והרשע גם כי דל חלקו קצת מצות ונער יכתבם משלם לו בעה"ז והלך בנסיסי לשאול, ואמאי אותו המעט מצות לא יתן לו לעה"ב והיה שכרו הלא מזער ותחי נפשו לעוה"ב. ושמעתי תירוץ לזה כי הקב"ה עושה לאדם על פי מדותיו מדה כנגד מדה, דהרשע דרצונו בתענוגי ותפנוקי העה"ז ושם כל מעייניו ימיו ושניו בכל עניניו להשיג תאות נפש הבהמית, כן בא בשכרו למלאת רצונו בעה"ז כי כל טרח ומשאו להשיג הבלי העה"ז,

והצדיק הוא טורח כל הימים להשיג שכר העה"ב ואינו חש כלל להנאות העה"ז, ולכן לעשות רצונו נשאר לו שכרו כלו לעה"ב ע"כ שמעתי. ובזה נבא אל הביאור אל אמונה שנותן שכר עבירה לצדיק בעה"ז ושכר מצות הרשע בעה"ז, ואין עול כי כל דרכיו משפט ואפילו לצדיק גמור שעושה לו נחת רוח תדיר עכ"ז מענישו על העבירה, והרשע אף שמכעיסו תמיד אינו מקפח לו שכר מצותיו שעשה, ומ"מ ח"ו לאומר שיטעון דזה עול בחוקו יתברך שלמה משלם שכר מצות מועטות לרשע הלא טוב שיהיה לו קצת שכר לעה"ב, וזהו ואין עיין שיהיה איזה טוען ויעיין בזה ח"ו, לזה אמר צדיק וישר הוא כלומר כל העיון בזה אינו אמת כי צדיק וישר הוא והוא יושר כי הוא דן לאדם כפי דעתו, והרשע רצונו וחשקו בעה"ז וגם המצות שעשה הם ליוהרא ולהתכבד בעה"ז והם שלא לשמן, ולכן גם הוא יתברך שלם ישלם לו מצותיו אשר פעל ליוהרא בעה"ז, ובזה מתוקן הכל.

ועל פי דרכנו יאמר נא אל אמונה שמשלם שכר לצדיק שכר מצוה לעה"ב כך משלם לרשע בעה"ז שכר מצוה, וכשם שנפרע מרשע מעבירה שעשה לעה"ב כך נפרע מצדיק על עבירה בעה"ז וכמ"ש בספרי, והשתא יקשה דיש הפרש גדול שלרשע נפרע ממנו העבירות לעה"ב בבת אחת ולצדיק נפרע ממנו בעה"ז מעט מעט, ואי דינא הוא כדעת הרי"ף והר"מ שפרעון מעט מעט אינו פרעון ולזה פורע לרשע בבת אחת, גם ענוש לצדיק לא טוב שיהיה מעט מעט דזה אינו פרעון, לזה אמר ואין עול דהדין הוא כהעיטור ובה"ת דפרעון מעט מעט הוי פרעון, והצדיק רוצה בכך לפרוע מעט מעט בעה"ז ופרעון הוי, אבל הרשע אינו חושב שיש פרעון, ולכ"ע אם אין הלוה מביא הפרעון זוזא זוזא אין למלוה לומר לו שום דבר ונפרע בבת אחת, אבל הצדיק הוא חושב לפרוע ומקבל היסורין באהבה ודעתו לפרוע ולכך הוי פרעון גמור כדעת העטור ובעה"ת. ואם נפשך לומר מאחר דמשלם בעה"ז המצות לרשע ישלם לו שכרו בבת אחת וזימנין דגם שכר מצות לרשע בעה"ז משלם לו מעט מעט, ויקשה בזה דתפיס חבלה בתרי רישין דהמצות משלם לרשע מעט מעט בעה"ז והעבירות בבת אחת לעה"ב והוו תרתי דסתרן, לז"א צדיק וישר הוא דכיון דכביכול הוא המשלם שכר המצות הו"ל כביכול כדין לוה שרוצה לשלם בפרוטרוט שהדין הוא דפרעון הוי ומוכרח הרשע לקבל, וצדי"ק הוא והוא ישר שמשלם העבירות בבת אחת ונפרע מהרשע הכל לפי שהרשע לא שם על לב לפרוע, וכשהלוה לא נתן לבו לכ"ע נפרע בבת אחת כאמור.

ומתוך הדברים נלכה נא דרך המדב"ר בפסוקי הסדר, ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך כי תשמע בקול ה' אלהיך וכו' ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך יתן ה' את אויביך הקמים עליך נגפים לפניך בדרך א' יצאו אליך ובז' דרכים ינוסו לפניך יצו

ה' את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך וברכך בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך. ואני טרם אחלה לדבר אתה גרגיר בכתובים אלו אמרתי אבא העי"ר, דעין רואה כל האמור בפרשה גם את זה לעומת זה סדר ברכות ולעומתם אלות הברית, ואלו הני ארורים דסליק קרא מינייהו נקטינהו לארורים אך כי לעומתן ברוך יאמרו, וכן הוא מפורש בש"ס בבלי וירושלמי דבתחילה נאמרו בברוך וכמו שפירש רש"י בש"ס, ומאחר דהוו תרוייהו ברוך וארור אמאי הכתוב אמר ארור ולא הברוך ואדרבא הכתוב הו"ל לכתוב ברוך ולא יזכיר הארור. ותבט עיני בספר בנין אריאל להגאון שושילתא רבי נשיאה מהר"ר שאול בחיר ה' נר"ו אב"ד בק"ק אמשטרדם שנדפס עתה חדש ממש בסדר היום, אשר בנה ואשר נטע אותה שאמרו פ' אלו נאמרין דף ל"ז, דרש רבי יהודה בר נחמני מתורגמניה דר"ל כל הפרשה כלה לא נאמרה אלא בנואף ונואפת, ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה בארור סגי ליה, אלא זה הבא על הערוה והוליד בן ועבד ע"ז ארורין אביו ואמו של זה שכך גרמו לו, וכתב על זה הגאון מהר"ש הנז' בספרו דקשה הלא נואף ונואפת נמי במיתה וא"כ עליהם יקשה נמי וכי בארור סגי להו, ופירש במ"ש בקדושין פ' האומר בשלמא לר"מ דאמר בעינן תנאי כפול היינו דכתיב אם בחוקותי תלכו ברכה ואם בחקתי תמאסו קללה, אלא לר' חנינא בן גמליאל דאמר מכלל הן אתה שומע לאו אם בחוקותי תמאסו למה לי, ומשני אי לא כתיב וכו' אם תמאסו לא ברכה ולא קללה קמ"ל, וכעין זה צ"ל כאן דכתיב ארור האיש וכו', ומפרש פ' ראה שאמרו גם כן ברוך האיש אשר לא יעשה פסול וכו', וצ"ל הא דהוצרכו לומר הארורים ולא אמרינן מכלל ברוך נשמע הארור, משום דהו"א אם יחטאו לא ברכה ולא קללה קמ"ל, אך על זה תיקשי להפך כיון שאמרו ארור אשר יעשה פסל וכו' ממילא נשמע ברוך אם לא יעשה וכו', דהא מדה טובה מרובה בכל מקום ולמה ליה למימר ברוך כלל, וצ"ל דקמ"ל לענין הטובה אף על המחשבה יבא שכר טוב משא"כ בענין הרעה שאינו נענש אלא על המעשה, ואי אפשר ללמוד מכלל ארור לכלל ברוך על המחשבה הטובה לכך הוצרכו לפרש ברוך אשר לא יעשה וכו', ואם נפרש הכתוב על ע"ז א"כ מיירי אף על המחשבה דבע"ז מחשבה רעה מצרפה למעשה, וא"כ הקושיא במקומה למה הוצרכו לומר ברוך הלא מכלל הארור נשמע, אלא קרא בנואף ואז יש לומר שפיר שהוצרך ברוך על מחשבה טובה, וז"ש בארור סגי בניחותא, כלומר הלא די בארור לחוד ולמה הוצרכו לומר ברוך עד כאן לשונו בקיצור. ולפי דברי הרב יש לישב לחקירתנו דאמאי הכתוב לא כתב הברוך ולשתוק מארור כיון דתרוייהו הוו והכתוב לא פירט אלא חד לימא ברוך לחוד במקום ארור שכתב, דכיון דברוך לא נאמר אלא על המחשבה לכך לא נכתב ברוך דרצה הכתוב לדבר בעיקר הדבר ולכך

אמר ארור, ואעיקרא לדעת רבי חנינא בן גמליאל הוצרך לומר ארור דהו"א לא ברכה ולא קללה כמ"ש בש"ס גבי אם בחוקותי ולכך אמרו ברוך וארור, והכתוב נקט חד ונקט הארור דהוי על מעשה העבירה משא"כ ברוך דלא נאמר אלא על המחשבה וכמו שכתב הרב הנז'.

ואיידי דחביבא לן שמעתיה דרב הגאון הנז' אבא העי"ר דיש לדקדק קצת בדרך הרב נר"ו, דמאי קשיא ליה לר' יהודה בר נחמני הא לימא דקרא כפשטיה דאיירי בע"ז מחשבה כמעשה, מ"מ אצטריך לומר ברוך משום הני דמכלל ארור לא שמעינן אלא ברוך במעשה ולא ברוך על המחשבה, ותו דבפסיקתא בסדר היום הובא דרשת ר' יהודה בר נחמני וגריס וכי עובד ע"ז בארור סגי ליה הרי דלאו בניחותא הוא מ"ש בארור סגי ליה אלא בתמיה וכמו שפירש"י, ולעיקר הקושיא בש"ס הדבר פשוט דהכי קפריך עובד ע"ז בארור סגי ליה בתמיה, כלומר דודאי קרא אתא לאוסופי על המיתה כי איכא עדים והתראה ועל כרת כי ליכא עדים והתראה דליקום בארור, משום דארור בו קללה ובו חרם כמ"ש בשבועות דף ל"ו, ואי עובד ע"ז בארור סגי ליה להוסיף על עונשו בתמיה הלא אין לו חלק לעה"ב דכופר בעיקר הוא כמו שפירש"י, ומה זה התוספת בארור הרי כיון שכפר בעיקר נאבד לגמרי מן העה"ז ומן העה"ב ומחה ה' את שמו לא יזכר ולא יפקד, אבל אי קאי בנואף ונואפת ניחא דכשלא יש עדים הוא בכרת ואסופי קמוסיף ארור לקללם וחרם, וגם אי איכא עדים דהוי במיתה לא נצרכא אלא להעדפה תקולל חלקתו יגורהו בחרמ"ו, דאף לאחר מיתה אין לו מנוח מכח החרם כנודע.

וצופה הייתי להרב מהרש"א באגדתיה במאמר זה שתמה על רש"י שנדחק לפרש כל הארורים בנואף ונואפת בכמה דוחקים, ולדעתו שכונת ר' יהודה בר נחמני דוקא על עושה פסל ומסכה לחוד דפ' זה הוא פרשה כולה דסתומה לפניו ואחריו עכ"ד. ועמו הסליחה דלשון כל הפרשה כולה דאמר ר' יהודה בר נחמני מוכח כפירש"י דאיירי בכל ארורים, דבעבור פסוק א' לא נכון לומר כל הפרשה כולה. ותו נעלם מהרב דבפסיקתא מפרש בהדיא כל הארורים בנואף ונואפת כשיטת רש"י, וגם רש"י לא זכר הפסיקתא דהוא ז"ל כתב מטה משפט גר לא ידעתי לדורשו ובפסיקתא נתפרש, וגם בפסיקתא יש קצת שינוי בארורים מעט ממה שביאר רש"י ז"ל ורש"י מזכיר הפסיקתא לפעמים, וכן אשתמיט הפסיקתא מהרב כלי יקר דהוא דרש מדנפשיה מטה משפט גר ע"ש ולא זכר הפסיקתא, וגם מה שפי' הרב עיון יעקב דנואף ונואפת לאו ממש קאמר אלא בבני ט' מדות וכו', ע"ש בפסיקתא מפורש בזנות ממש, ולשון הש"ס נמי דקאמר בנואף ונואפת שבא על הערוה והוליד בן קרי בחיל נגד פירושו דנואף ונואפת אינו אלא בבא על אשת

איש כמשז"ל והביאו רש"י פ' יתרו וגם בא על הערוה הכי משמע, ואם איתא לדבריו הוי לרבי יהודה בר נחמני לומר לשון ברור ולאשמועינן רבותא.

ולפום הא דאתמר משמיה דרב מהר"ש נר"ו דאצטריכו לומר ברוך לומר דעל המחשבה יש שכר טוב, לפי זה אם חשב שלא לעשות עבירה יש לו שכר על המחשבה, ובהכי ניחא לן הא דאמרינן בש"ס סוף יומא ובקדושין דף ל"ט ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה ומוקי לה שבא דבר עבירה לידו וניצול, דדייק טובא לשון נותנין לו שכר כעושה מצוה כלומר שנותנין לו שכר כאלו עשה מעשה, דבחשב לבד שלא לעשות עבירה הנה שכרו אתו על מחשבתו אשר חשב כדאמרן, וזה שבא עבירה לידו ופירש יוסיף אומץ דמלבד שכר מחשבה יש לו שכר כאלו עשה מעשה לעשות נחת רוח ליוצרו אף דהיה בשב ואל תעשה, וז"ש נותנין לו שכר כעושה מצוה דייקא, דבעושה מצוה בא בשכרו על המחשבה והמעשה, וגם זה כמוהו נוטל שכר מחשבה ומעשה.

ויראה וירצה בזה כונת הכתובים (תהילים קי"ט:א'-ב') אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו אתה צוית פקודיך לשמור מאד, וכך הוא פירושן של דברים אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה', שלומדים תורה לשמה בענוה כמשז"ל על פסוק ודוד ואנשיו הולכים בדרך ענוה, דבזה מכונים אל האמת כמו שכתב מרן בכללי הגמרא שבית הלל על ידי הענוה כיונו אל האמת, וז"ש תמימי דרך שהם ענוים, ההולכים בתורת ה' שתורתם היא אמת תורת ה', אשרי נוצרי עדותיו, מקיימים מצוות עשה, אף לא פעלו עולה, שבא דבר עבירה לידם ולא היה חסר כי אם הפעולה ולא פעלו, חשוב כאלו בדרכיו הלכו כאלו קיימו מ"ע ויש להם שכר על המחשבה ומעשה, וזהו בדרכיו הלכו ממש שקיימו מ"ע, וכי תימא מנא לן דמי שבא לידו דבר עבירה וניצול יש לו שכר מחשבה וגם כמקיים מצוה במעשה, ודילמא אין שכרו אלא על המחשבה שחשב מורא שמים שלא לעבור מצותו ויטמא נפשו, אבל שיהיה כמקיים בפועל מצות עשה לא, לז"א אתה צוית פקודיך לשמור מאד, כשעשית מ"ח בריתות וברוך בכלל וברוך בפרט כמ"ש בבבלי וירושלמי שם פ' אלו נאמרין, ומשם אנו למדין דנאמר ברוך להורות שכר על המחשבה כמ"ש הרב הנז', וזהו במחשבה לבד שלא לעשות ומינה דכשנזדמנה לידו עבירה וניצול דין הוא שיהיה כעושה מצוה וכמו שאמרתי בדרכיו הלכו לתת שכר על המחשבה וכמקיים במעשה, ועמ"ש בעניותנו לעיל פרשת בראשית בפסוקים אלו בס"ד.

פש גבן חקור דבר במעמד שבטי ישורון בהר גריזים והר עיבל, דאמאי ליעיילוהו ללוי על הר גריזים והלא זקני כהונה ולויה היו למטה באמצע לראב"י ולר' יאשיה כל הראוי

לשרת למטה, וכיון דעיקר השבט רוב בנין היה למטה בין למר ובין למר ראוי היה שהטפל ימשך אחר העיקר ויהיה כל השבט למטה ולא יהיה משבט לוי למעלה כלל, והגם שזה דבר שיקל תירוצו אפשר לומר דרך דרש במשז"ל דאחד עשר ארורים הם נגד אחד עשר שבטים ונגד שמעון לא כתיב ארור שלא היה בלבו לברכו, וכבר ידוע מה שנהגו שקורין בס"ת פ' העגל ללוי והטעם שבני לוי לא חטאו בעגל כמו שמבואר בכנסת הגדולה א"ח סי' תכ"ח, אמור מעתה דאחד עשר ארורים כל אחד נגד שבט אחד מי"א חוץ משמעון, ומסתמא מהשבטים שגבי הר גריזים מתחלינן ולכי מדלית שמעון מהשבטים העומדים על גבי הר גריזים נמצא הראשון הוא שבט לוי וכנגדו הוא ארור הראשון והוא ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה, ומאהבת ה' את עמו ראה והתקין שיהיה ארור זה הראשון מכוון לשבט לוי שהוא לא עשה העגל, ומהאי טעמא הוצרך לעמוד קצת שבט לוי למעלה על שאר שבטים בהר גריזים כדי שעל שבט לוי יסוב ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה שהם לא עשו העגל, והוא על דרך המנהג שקורין ללוי פרשת העגל כאמור.

ובהמצאה זו שמעתי באומרים משם רבני אשכנז זלה"ה כונת מאמרם ז"ל בשבת דף נ"ה, אמר ר' שמעון בן אלעזר מוצל ראובן מאותו עון אפשר עתיד זרעו לעמוד על הר עיבל ולומר ארור שוכב עם אשת אביו ויבא חטא זה לידו דר"ש בן אלעזר בחכמה יסד אר"ש, ודיבר בדקדוק גדול כי הנה האחד עשר ארורים הם כנגד אחד עשר שבטים, ובנעריך האחד עשר ארורים כנגד י"א שבטים ונתחיל משבט לוי בא יבא ארור שוכב עם אשת אביו שהוא ארור הששי נגד ראובן שהוא השבט הששי כשנתחיל מלוי, והוא אומרו אפשר עתיד זרעו לעמוד על הר עיבל ולומר ארור שוכב עם אשת אביו וכו', כי זה הארור הוא מכוון כנגד שבט ראובן ככל אשר דברנו.

ומעתה הבה נא אבא לפרש הכתובים דסמיכי ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך וכו' הנתנין למעלה כאשר יעדנו בס"ד, דיש לדקדק תיבת והשיגוך מה ענינה. ותו מהו כי תשמע בקול ה' אלהיך הו"ל לומר אם תשמע בקול וכו'. ותו אומרו נגפים לפניך ינוסו לפניך הני תרי לפניך נראין ח"ו כיתרים. ואפשר לפרש לי פשוטו בסדר עולם כי עין רואה ואזן שומע כי הן צדיק בארץ ישולם בכל הטובות, ואם יש לו עושר אין לו בנים ואם יש לו בנים אינם מהוגנים וכיוצא אין נקי מאיזה חסרון או יסורין בגופו או בבני ביתו, ואף כי רשע וחוטא לא שלם בטובות ומי שיש לו זה חסר לו זה, גם אנו רואין שכמה בני אדם יגעים מאד עד שרואים בטובה, כל קבל דנא יברך ישראל ובאו עליך כל הברכות האלה, והוא פלא שבכל ענין יהיה מבורך ולא יאונה רע ויהיה מוקף בכל

הברכות בבית ובשדה וכו', ולא די זה אלא והשיגוך שהם ירדפו ואחריך ומלבד שלא תטרח לרדוף אחר הטובות כארח כל ארעא שהם ירדפוך והשיגוך, כי תעשה הישר ותשמע בקול ה' אלהיך, כלומר שכל אלה הברכות הגשמיות אינם עיקר שכר רק הן להיות לך השקט ובטח לקיים מצותיו כמ"ש הרמב"ם שהיעודים הגשמים הן הכנה לעבודת ה' שלא יטרידוהו מצוק"י ארץ וילדי הזמן, וז"ש והשיגוך כי תשמע בקול ה' אלהיך שהטובות הללו מרב כל יהיו לעזר ולהועיל, כי תשמע בקול ה' אלהיך יתן ה' את אויביך וכו' נגפים לפניך שתהרגם ולא יפלו לאחוריהם רק יפלו לפניך כדי שיהא נשכר כמה אמות, כמו שנעשה לדוד הע"ה כשהרג גלית דכתיב ותטבע האבן במצחו ויפול על פניו ארצה ואמרו רז"ל שלאחריו היה לו ליפול אלא כדי שיהא נשכר דוד הע"ה כמה אמות, וז"ש נגפים לפניך ואמר בז' דרכים ינוסו לפניך, אפשר במשז"ל אפי' צדיק רודף לרשע האלהים יבקש את הנרדף, וז"ש ינוסו לפניך כלומר שאתה לא תרדוף אחריהם רק הם יפחדו מעצמם וינוסו, וזהו לפניך שאתה עומד על עומדך ולא תרדפם רק הם ינוסו מלפניך מעצמם ואין רודף.

ולפי דרשת רז"ל שדרשו וברוך אתה בצאתך ביציאתך מהעולם אפשר להמשיך קצת פסוקים הסמוכים לאחר יציאתו מן העולם, ונקדים מה שראיתי להרב הקדוש מהרח"ו זצ"ל בקונטריס דרך חיים כתב יד והמכתב מכתב יד הקדש הרב ז"ל עצמו שהביא מרז"ל במדרש כ"י, כי כשאדם נפטר מן העולם המלאכים המלוין לאדם מניחין הנשמה במקום שיש ל"ב אלף רבבות נתיבות וכלם נקראים מוקשי מות דרכי שאול ובכל נתיב אש אכלה, ויש שם מזיק כדמות כלב וכשהנפש רוצה ליכנס לאיזה נתיב הכלב צועק ומלאכי חבלה והמזיקין באין ותופסין הנפש וקולעין אותה לגהינם, ודוד הע"ה אמר על זה הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי, ובין אותן הדרכים יש דרך אחד ששמו ארח חיים שנאמר ארח חיים למעלה למשכיל, והוא גם כן חשך בתחילתו ואח"ך כלו אור שנאמר וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום, וכל שאר הנתיבות חוץ מזה תחילתו וסופן אש אכלה וחשך ואפלה וכלם הולכים עד גהינם, עכ"ד רז"ל שהביא הרב ז"ל.

ויען הימים האלה כל ישראל התאוו תאוה להתעורר בתשובה ביומי דאלול"א וחיובא רמיא לאיש העומד בקהל רב מר אמר כוב"ש דברי כבושים ודברים פשוטים בפשטי המקראות ותוכחות מוסר גם אני בעוניי אנכי עשיתי אר"ש להתעורר בתשובה בס"ד, הנה מאמרם ז"ל הלזה יעורר לב האבן והחי יתן אל לבו לעשות צידה לדרך המסוכן והנורא ביום צרה ותוכחה יום המות, וכבר אמרו כי יום המות קשה מכל אשר לפניו

ונוח מכל אשר לאחריו, ואחשבה שאל ענין דרך קשה הלזה רמז הכתוב במשלי סי' י"ד יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות, ויש לדקדק דהול"ל ואחריתו, ועוד ואחריתו מות מיבעי ליה, מאי דרכי מות. אמנם הנה נודע כי חיים העה"ז מיום הולדו הוא נצב בדרך כל הארץ יום יום הולך ומתקרב אל המות וכל החיים הם דרך ומסלול לבא ליראות את פני ה' לעה"ב, וכי ישאל איש מעם רעהו אם זך וישר פעלו בדרך הזה יאר פניו הוא ענ"ה ברוך ה' אך עשרתי מצאתי הון לי אני לומד מה שיודע ונותן לעני מה שיכול בבקר השכם תכון תפלתי וכל היום אני מקיים יגיע כפיך כי תאכל וכיוצא באופן כי הוא טהור בעיניו ומאושר בעיניו, וז"ש יש דרך ישר לפני איש הוא סובר כי כבר עשה מה שמוטל עליו והכין לו הדרך הישר, ואחריתה של הנשמה העלובה דרכי מות, אותן רבבות של נתיבות מוקשי מות בזאת יבחן כי לא דרך בדרך הישרה וכמה חטאים ועונות הקיפו עליו יחד, ומעט אשר היה לפניו מן התורה ומן המצות סם המות נתון בתוכן וזר מעשהו אם בלימודו ירדוף הקור"א יסבור ולא ידע וקוטף מלוח עלי שיח ותפלתו תהיה לחטאה כי לבו לא נכון עמו אשר הלך חשכים ולשונו תהלך באר"ש ודבר דבר באמצע פרק וכיוצא, ומשאו ומתנו בכמה תחבולות וכזבי"ם לכל דבריהם וכיוצא.

ובלכתך בדר"ך הזה אתה תבא"ר אמרי קדוש מזמור ט"ז, כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת תודיעני ארח חיים וכו', ונקדים מאמרם ז"ל פ' תפלת השחר גבי רבן יוחנן בן זכאי שהיה בוכה בשעת פטירתו ההוא אמר ולא עוד אלא שיש לפניו שני דרכים אחת לג"ע ואחת לגהינם ואיני יודע באיזה מוליכים אותי ולא אבכה, ומאמר זה מבהיל הרעיון לראות ריב"ז אשר לא הניח מה שלא למד ונשיא ישראל מאין כמוהו בחכמה ומעשים טובים יבכה בעת פטירתו ולא שבק חיי לכל בריה, והרא"ש ז"ל בהנהוגותיו כתב ומטתך בדמעה תמסה ויבהלוך רעיוניך בזוכרך חרדת ריב"ז, והמפרשים פירשו דחס ליה לריב"ז שנסתפק אם ח"ו ילך לגהינם, אמנם יש רשעים בגהינם שאינם עולים עד שיעבור צדיק אחד ומתעטפות בו נשמותיהם ועולות עמו, ועל זה היה בוכה ריב"ז שמא יוליכוהו לג"ע בדרך שצריך לעבור גהינם ואח"ך ללכת ג"ע, וז"ש שתי דרכים לפני, כלומר שתי דרכים ללכת לג"ע אחת לג"ע פירוש דרך ישרה וסלולה ודרך הקדש יקרא לה, ואחת לגהינם דרך גהינם ללכת לגן עדן, עד כאן דברי המפרשים ז"ל. וז"ש כי לא תעזוב נפשי לשאול, פירוש פשיטא לי שאיני הולך לגהינם, אך אחת שאלתי לא תתן חסידך לראות שחת שלא יוליכונו לג"ע דרך גהינם, אין רצוני לראות שחת אף בראיה בעלמא כמו שהיה חרד על זה רבן יוחנן בן זכאי, אך תודיעני

ארח חיים אותו הנתיב שנאמר עליו ארח חיים למעלה למשכיל שהוא הדרך הישר ללכת לג"ע ונקרא ארח חיים כמשז"ל ליהנות ממך שובע שמחות ונעימות נצח.
ולי מה יקרו דברי רז"ל על פי הקדמה הנז' שאמרו ויקרא רבה פרשה ל' וז"ל, תודיעני ארח חיים שובע שמחות אמר דוד לפני הקב"ה תודיעני באתה פילון מפולש לחיי העה"ב עכ"ל. ולכאורה יפלא מה באו רז"ל לומר, אמנם לפי הקדמתנו מבואר שרצו לרמוז בזה שהיה שואל להודיעו הדרך שהוא פתוח לעה"ב, כי יש רבבות דרכים ואינו ניכר הדרך הטוב והישר לג"ע, לז"א תודיעני באיזה פילון מפולש לחיי העה"ב שאדע הדרך הפתוח לג"ע שהוא נקרא ארח חיים שמשם זוכה לחיי העה"ב, ועפ"ז יתבארו הכתובים מזמור ל"ב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה אשכילך ואורח בדרך זו תלך איעצה עליך עיני, והנה רז"ל דרשו לעת מצוא זו מיתה וכו', וז"ש על זאת יתפלל כל חסיד לעת מיתתו רק לשטף מים רבים, רמז למלאכי חבלה והמזיקין מים הזדונים רבים מסטרא דפירודא אליו לא יגיעו בעת פטירתו שרוצה ללכת לג"ע והנו נצב משתאה משתומם בין כמה מזיקין ומלאכי חבלה, אתה סתר לי מצר אותו הכלב המזיק אשר בתחילת כל דרך תצרני רני פלט וכו', ורוח קדש אומרת אשכילך ואורך בדרך זו תלך, אשכילך שתהיה משכיל ותזכה ארח חיים למעלה למשכי"ל בדרך זו תלך, אלמדך להועיל הדרך אשר תלך וארמוז לך זה, וז"ש איעצה עליך עיני.
הנה כי כן יבורך גבר במטבע ברכות בפרשתנו דאתאן עלה, וברוך אתה בצאתך ודרשו רז"ל ביציאתך מן העולם ותן את אויביך הקמים עליך, רמז לאותן אויבים עיקריים הצודים את נפשך ביציאתך מן העולם בלכתך בדרך שם אתה מוצא לרבבות מזיקין אויבים גמורים הקמים עליך, וכשתהיה מבורך בצאתך יתן אותן נגפים תבירין קדמך, כמו שתרגם אונקלוס בדרך א' וכו' ובז' דרכים וכו' כי יש כמה נתיבות חשך וצלמות, ועל זה טעון ברכה ברוך אתה בצאתיך להצילך מהם, יצו ה' אתך את הברכה באסמיך באוצרותיך אשר סגלת מתורה ומצות והוא סמוי מן העין לא ראתה אלהים זולתיך וה' יצוה הברכה באוצרותיך שלא יגעו הסט"א ונכ"ה לא ינכ"ה, ואדרבא תמצא ברכה בהם שמצות זורע אותם ה' וגדלים פירות ופירי פירות ובפרט הצדקות כמ"ש זרעו לכם וכו', ובכל משלח ידיך לדבר מצוה דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, וברכך בארץ חיים אשר ה' אלהיך נותן לך אוצרות מלאים כל טוב.
נחזור על הראשונות שכתבנו לעיל, שלדעת בעל העטור ובעל התרומות הלוה שפורע פרוטרוט צריך המלוה לקבל דפרעון הוי, והשתא כביכול הוא צריך לפרוע לצדיקים

שכר בעה"ז מפירות המצוה ולעה"ב שכר המצות עצמן וכפי דעת העטור וסיעתו, היה יכול הקב"ה כביכול לפרוע פרוטרוט בין בעה"ז בין בעה"ב, וכל קבל דנא אמר אלהים ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך, כלם כאחד יבואו פרעון בבת אחת והשיגוך, כלומר לאפוקי פרעון פרוטרוט שהוא קמא קמא בטיל וכמ"ש רבא דהמלוה יש לו תרעומת דאמר אפסידתנהו, וכאן להפך והשיגו כלם כאחד, וזהו כי תשמע בקול ה' אלהיך, שאם לאו בעה"ז יפרע המצות מעט מעט לאבדן דפרעון הוי, וגם בעה"ב כמ"ש וברוך אתה בצאתך ביציאתך מן העולם, יצו ה' אתך את הברכה באסמיך שיפרע לך בבת אחת גם לעה"ב אוצרות מלאים תכף ומיד, וזה ירמוז הכתוב בתחילת הפ' ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך, כלומר אף שהדין הוא לפרוע בפרוטרוט אני מבטיחך ושמחת בכל הטוב שהפרעון יהיה בבת אחת כל הטובה ויהיה בו ברכה ואז תשמח, ואם נפשך לומר דהדין הוא כהרי"ף והרמב"ם וסיעתם דסברי דהמלוה יכול למאן בפרעון פרוטרוט ודוקא כשקבלו בדיעבד אז אמר רבא דפרעון הוי, וא"כ לאו רבותא היא ושמחת בכל הטוב, לז"א אשר נתן ה' אלהיך שזהו מתנה ואינו חוב דהקב"ה אומר מי הקדימני ואשלם רק הוא בתורת מתנה, ועם כל זה ושמחת בכל הטוב שיותן לך כל הטוב בבת אחת.

ואפשר לרמוז עוד ובפסוקים הקודמים ובעניותנו נתן טעם למצות בכורים דרך דרש, ובטרם כל יאמר נא דכתיב בריש סדרא והיה כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה וירשתה וישבת בה ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלהיך נותן לך ושמת בטנא והלכת אל המקום וכו' ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה וכו' ושמחת בכל הטוב וכו'. ויש להרגיש אומרו נותן לך נחלה הוו תרתי דסתרן, דאי הויא מתנה אינה ירושה. וכן הא דקאמר אשר תביא מארצך אשר ה' אלהיך נותן לך אינו מתישב שפיר דארצך מוכח שהיא שלך אשר ה' אלהיך נותן לך מוכח שהוא נותן מתנה. ועוד תיבת נותן היא הווה שהוא נותן תדיר. ועוד לישב ענין הטנא הזה שיביא ויהא מונח לפני ה'. ובזה אעלה על אר"ש זכרון אחד המיוחד הרב הגדול מאריה דארעא דישראל מהר"ש בן חביב זלה"ה אשר שמעתי משמו במ"ש פ' חזקת אי דלא ליה איהו גופיה צנא דפירי לאלתר הוי חזקה, וכתבו רשב"ם והטור בח"מ סי' קמ"ב משום רבינו חננאל דהכי פירושא אי המחזיק שלח למערער סל מלא פירות דורון וקבל הוי חזקה שאם הקרקע היה של המערער לא היה לו לקבל דורון, ומפיו לפידים יהלוכו הלא הקרקע שלי וגם את הכל אקח והס כי לא להזכיר לקחת מעט פירות מי שהכל שלו, ועתה שקבל הדורון העיד על עצמו שאין הקרקע שלו והנה הוא שם עלילות דברים, וזה

טעם למצות בכורים כי רצונו יתברך להודיע חיבתן של ישראל ולעשות מופת כי ארץ כנען שלהם, וזהו שציוה לבא לקחת לו סל מלא פירות ולהביאו לפני ה' כמביא דורן והני כהני שלוחי דרחמנא הם יקבלו במצות ה', וכל זה להורות שהארץ של ישראל, דאם ה' לא נתנה להם איך הוא לוקח דורן מהארץ שהיא שלו, וז"ש והיה כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך במתנה גמורה, להראות זה תקח לך פירות ושמת בטנא וכו' ולקח הכהן הטנא מידיך והניחו לפני מזבח ה' אלהיך, וזה אות שהארץ שלך כדין דלא ליה צנא דפירי לפירוש רבינו חננאל, ואז ושמחת בכל הטוב כל טוב הארץ תיכול ותחדי כי הארץ שלך, עד כאן שמעתי משם גדול הרב הנז' ושפתים ישק.

ולי ההדיוט אפשר לומר בכונת הכתובים במה שהקשה הרשב"א ז"ל אההיא דאמרינן מכאן מודעא רבא לאורייתא דאם יש להם מודעא איך נענשו, ותירץ דהמודעא אהניא עד שלא באו לארץ, אבל כשבאו לארץ בטלה מודעא כי ה' נתן להם הארץ כדי שיקיימו התורה והמצות וכמ"ש הכתוב ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים ירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו, וכיון שקבלו הארץ אין כאן מודעא ומשום הכי נתחייבו, ומקשים על הרשב"א דהא מסיק הש"ס פ' יש נוחלין דארץ ישראל מוחזקת מאבותנו ובנות צלפחד נטלו פי שנים מצד בכורה וכמ"ש הרי"ף והרא"ש שם והרמב"ם בפירוש המשנה, וא"כ כיון שהארץ של ישראל חזרה המודעא למקומה דלא היתה מתנה שנתן להם הקב"ה כדי לבטל המודעא ומאי קאמר הרשב"א ז"ל, וכד הוינא טליא שמעתי מהרב המובהק כמהר"ם בולה זלה"ה שתירץ במ"ש בראש השנה דף י"ג בעו מיניה חבריא מרב כהנא עומר שהקריבו ישראל בכניסתם לארץ מהיכן הקריבוהו אם תאמר דעייל שליש ביד נכרי קצירכם ולא קציר נכרי אלא דלא עייל שליש ביד נכרי, והתוספות כתבו שם קצירכם ולא קציר נכרי ואע"ג דירושה היא להם מאבותיהם כדאיתא ע"ז וכו', מ"מ יש לו במה שזרע וכו' עכ"ל. ועל פי דברי התוס' ניחא דגוף הארץ כמו שהיתה בימי האבות ודאי ירושה היא לנו, אמנם מזמן האבות כל הגוים מוסיפין על העיירות הבונים חרבות למו קשקושי ואברורי ובתים מלאים כל טוב ויזרעו שדות ויטעו כרמים ואילנות מינים ממינים וכל זה שלהם ואינה בכלל הירושה, וזוהי מתנת הארץ שנתן ה' לישראל כל הבנינים ונטיעים מגודלים שהוסיפו מזמן האבות עד כניסת ישראל לארץ ובעבור זה נתחייבנו בשמירת התורה, זהו תורף מה ששמעתי מפי הרב הנז' כד הוינא טליא. ועל פי זה אפשר לפרש פסוקי הסדר והיה כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה שהיא מתנה ונחלה, וכי תימא אחת דיבר אלהים שתים זו פלג"ן בהדיהו סתר"אי נינהו דאם היא מתנה אינה נחלה, לז"א וירשתה וישבת בה, כלומר הירושה היה שתשב

בה דיקא בגוף הארץ כמו שהיתה אבל זרעים ובנינים ממינים שונים נתונים נתונים, וז"ש ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך דיקא שהיא ירושה לך, אמנם האילנות ותוספות מבנינים וכיוצא זהו אשר ה' אלהיך נותן לך במתנה.

ועוד יראה דרך דרש, במה דידוע דישראל עם ה' כביכול יש לנו דין אשה ובעלה כמו שכתבנו בעניותנו כמה פעמים מרז"ל והמפרשים נשתמשו הרבה מזה כנודע, וארץ ישראל מוחזקת וירושה היה לנו מאבותנו כדאמרינן פ' יש נוחלין ופ' ר' ישמעאל דע"ז וכמש"ל, וידוע דקרקע שלא הכניסה האשה לבעלה יש לו דין נכסי מלוג שהקרקע לאשה והבעל אוכל פירות, ונמצא דארץ ישראל שהיא ירושה לנו היא נכסי מלוג ודינא הוא דהבעל אוכל פירות, ואפשר דרך דרש לומר שזה טעם למצות בכורים, דכיון דדינא הוא שכל הפירות לבעל ציוה ה' להביא הבכורים בבית המקדש מקום השראת שכינתו, דמן הדין כל הפירות שלו ומחסדו יתברך רצה דגם הפירות יהיו לאשה בית ישראל, רק למען דעת כל עמי הארץ כי מדינא כל הפירות שלו זכר עשה להביא הבכורים, וזה אפשר לרמוז בפסוק פ' משפטים ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך, הכונה ראשית בכורי אדמתך שהארץ שלכם מירושת אבות, וא"י מוחזקת היא נכסי מלוג והפירות לבעל, לכן ראשית בכורי אדמתך תביא, ונתן טעם בי"ת ה' אלהיך לרמוז דישראל הם עמו כדין אשה ובעלה כביכול, וזהו בי"ת ה' אלהיך אין בית אלא אשה, והפירות שלי באופן דמאמר בית ה' אלהיך קאי לכללות ישראל שהם בית ה' כדין אשה ולפי פשוטו היינו שיביא הבכורים למקדש, ובזה אפשר לרמוז בפסוקי הסדר ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך, כלומר כל הפירות אני נותן לכם במתנה את ראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך, שהיא ארצך ודאי ירושה מהאבות אשר ה' אלהיך נותן לך הפירות דכל הפירות שלו ונתרצה בראשית לבד, וז"ש נותן בהוה דתדיר נותן לך הפירות דהפירות לבעל והוא נותנם תדיר רק הראשית תביא, וז"ש ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי, כלומר כל הפרי נתתו לי והבאתי הראשית ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך, דכל הפירות וכל טוב הארץ נתונים נתונים המה לך מאת ה' מן השמים השם נפשנו **בחיים**.

נצבים וילך

פרשת נצבים וילך בס"ד

בילקוט, כי קרוב אליך הדבר בזמן שתקרבו את התורה אף אתם קרובים לי שנאמר לבני ישראל עם קרובו:

ממעונות אריות גדולי ישראל זקנים משער שערים המצויינין. הקול נשמע וה' נתן קולו לפני חילו מכרי"ע במקום שמעייני"ן. אז ידבר יהושע גדול מרבן אמירתו לגבוה לא בשמים היא לא נהנין. ולפי רוב הענוה רבונא דעלמא כוליה חדי ואמר נצחוני בני קדישי עליונין. והוו בה קמאי הנה זאת לפנים בישראל לקול תתו נקבעה הלכה ואנהירנהו לעיינין. ואלו השתא אין משגיחין בבת קול אכתי פשו מלכים מדיינין. ורוח חכמים נוחה הא דאתא כדמבעי ליה עליון נתן קולו מיניה וביה אב"א אתאן לדברי תורה דבריו מכוונין.

כאשר חכמים הגידו רבותנו בעלי התוספות במציעא דף נ"ט ע"ב בההוא עובדא דתנורו של עכנאי דאמר ר' אליעזר אי הלכה כמותי מן השמים יוכיחו יצאת בת קול ואמרה מה לכם אצל ר' אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום עמד ר' יהושע על רגליו ואמר לא בשמים היא, וכתבו התוספות לא בשמים היא והא דאמרינן פ"ק דיבמות דהלכה כבית הלל משום דיצאה בת קול שאני הכא שבא לחלוק על דברי תורה דכתיב אחרי רבים להטות אבל התם בית הלל רובא אי לאו דהוה מספיקא לן אי אזלינן בתר רובא משום דב"ש הוו חריפי טובא, ועוד דכאן לא יצאה בת קול אלא משום כבודו דר' אליעזר שאמר מן השמים יוכיחו וכו' עכ"ל.

וטרם כל ראיתי לעמוד במ"ש הרב הנמקי בהך עובדא דר' אליעזר וז"ל, וא"ת אמאי החמירו על ר' אליעזר כל כך וכו' כתב הרמב"ן דכיון שלא רצה לחזור וכו' מיחזי ליה כאפקירותא וכו', ואפשר שהם היו אומרים מפי השמועה והוא אומר כך הוא בעיני ולפיכך לא קבלו ממנו וכו' ע"ש, וכן כתב גם כן הריב"ש בתשובה סי' קע"ג משם הרמב"ן, והרב חוות יאיר בהשמטות דף ר"ס ע"א הקשה משם גדול אחד דאיך כתב הרמב"ם שר' אליעזר היה אומר כך נראה בעוני והלא אמרו פ' הישן שמעולם לא אמר דבר שלא שמע מפי רבו, ותירץ הרב הנז' וז"ל לק"מ שבד"א כששאלו ממנו דבר הלכה למעשה כהנך דמס' יומא ומס' סוכה ועל זה אמרו לו תלמידיו כל דבריך ר"ל בהוראה אינם אלא מפי השמועה, מה שאין כן כשדן עם רבותיו או עם חביריו בהלכה כמו בתנורו של אכנאי היה אומר דעתו וטעמו וכו' עכ"ל. ודבריו קשים בעיני, חדא דהא דתנורו של עכנאי הלכה למעשה היה כמו שפירש רש"י וז"ל, על ידי מעשה שאירע נשאר הלכה זו בבית המדרש שנפלה טומאה לאויר תנור זה וחזרו ועשו על גביו טהרות וטיהר רבי אליעזר והביאו ושרפו לפניו עכ"ל, הרי שהורה הלכה למעשה, וכן כתב הרב הנמקי שם, וכי תימא שהרמב"ן יסבור שלא היה הלכה למעשה הרי בהדיא אמרו בש"ס אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר ר' אליעזר ושרפום, וכן אמרו בירושלמי ריש פ"ג דמועד

קטן לא הקפיד ר' אליעזר אלא ששרפו טהרותיו בפניו, הרי מפורש בבבלי וירושלמי שהיה הלכה למעשה הפך מהרב חוות יאיר. ותו דביומא דף ס"ג מפורש דגם על דבר שאינו לענין דינא לא רצה לומר מה שלא שמע ע"ש.

וכת הקודמין פירשו בהאי עובדא דר' אליעזר דפלוג רבנן על הבת קול כונת הכתוב פ' חקת, המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם, במשז"ל דעל ידי שהכה משה רבינו את הסלע גרם שיש שכחה בלומדי תורה ויש מחלקת ביניהם, ונמצא דהכאת הסלע גרם המחלקת ודבר שהיה בכלל מחלקת ר' אליעזר ורבנן בתנורו של עכנאי אשר במחלקת זה הדברים מגיעים לצד עילאה שאמרו לא בשמים היא, וז"ש המה מי מריבה שזה גרם המחלקת בין החכמים על ידי הכאת הסלע, ולא עוד אלא אשר רבו בני ישראל את ה' שחלקו ח"ו כלפי מעלה ואמרו לא בשמים היא והכל נמשך מן הסלע אשר הוכה. ואיברא דהך מילתא שהכאת הסלע גרם שכחה ומחלקת מילתא דתמיהא, ובעיקר הדבר שגזר ה' על משה ואהרן גזרה קשה אימתני ותקיפא נבוכו המפרשים ועוד מה ענין זה לכניסתם לארץ, והם דברים העומדים ברומו של עולם. אכן כמה פנים לפנים לאוריתין כשרה ואנא בריה קלה רחש לבי דבר קטן, ונקדים מ"ש הרב כלי יקר סוף פ' חקת דהבאר חזרה בזכות התורה הרמוזה בפסוקי שירת הבאר, וממדבר מתנה וממתנה נחליאל וכו' כמו שדרשו רז"ל מס' עירובין, דאם לא כן קשה מה ראו על ככה לדרוש פסוקים אלו על התורה, ומה ענין שבח התורה אל שירת הבאר, אלא לפי שחזרה בזכות התורה שקבל משה, וזה פירוש נכון וברור עכ"ל. וידוע שכל עניני האבות סימן לבנים כמו שהאריכו רז"ל במדרשים גבי שרה כשלקחה פרעה וגבי האבות ויוסף הצדיק ומשה רבינו בפסוק וינהג את הצאן אחר המדבר ע"ש באופן שכל עניני האבות שבתם וקימתם וענינם הכל סימן לזרעם לדור אחרון בנים יולדו, וק"ו משה רבינו שנשמתו כוללת כל נשמות ישראל ובפרט בעניני תופסי התורה שהוא אבי התעודה, גם נקדים מאמר רז"ל בילקוט על פסוק ויניקהו דבש מסלע זו משנה, ועוד נקדים אשר שמעתי משם המפרשים טעם שמשה רבינו ע"ה לא נכנס לארץ ישראל, כי הנה תורה נתנה במדבר במעמד כל ישראל ומשה רבינו ע"ה קבל תורה ויום יום כל פרשה ופרשה היה מלמדה לכל ישראל במעמד כלם, באופן שיד כל ישראל שוין בקבלת התורה מפי משה רבינו ע"ה ואין שום אדם מישראל יכול לומר כך וכך אמר משה רבינו ע"ה, שכלם יכחישוהו כי דבריו היו נגד כל ישראל באזניהם, אך אם יכנס משה רבינו לארץ ישראל וידור בעיר אחת מערי ישראל, אותו השבט והמשפחה אשר משה רבינו היה שרוי אצלם כל היום יאמרו כך שמענו מפי משה רבינו ע"ה וכן פירוש לנו המצוה הזו וכך קבלנו

מפיו, ויבואו כל ישראל לידי מחלוקות בעניני התורה בכמה אופנים, לכך נסתלק משה רבינו ע"ה במדבר כשכל ישראל שרויים אצלו ואחריו אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, וסברת יהושע כסברת אמורא אחד וכמ"ש הרמב"ם דהיינו מ"ש האמוראים אפי' אם אמרה יהושע בן נון לא צייתנא ליה ויד כל ישראל שוין ע"פ י"ג מדות שהתורה נדרשת והסברא ישרה עד כאן שמעתי.

הנה כי כן שהבאר עתה חוזרת בזכות התורה והתורה היא באר חיים והסלע רמז למשנה כמש"ל, ומשה רבינו אבי התעודה שכולל כל נשמות ישראל רצה הקב"ה לעשות על ידו ועל יד אהרן הרומז לשרש החסד סימנים ללומדי התורה, כי הם אבותיהם של ישראל ויעשו סימנים בסלע הרומז למשנה ולבאר מים חיים הרומז לתורה, ובעת ההיא שהבאר היא חוזרת לישראל בזכות התורה, וכה אמר ה' קח את המטה רמז ליסורין כמשז"ל שבטך ומשענך שבטך אלו יסורין, ויהא סי' לסלק היסורין מעל לומדי התורה וזה סימן לקיחת המטה לסלק היסורין מהת"ח, והקהל העדה רמז שיהיו בהסכמה אחת העדה שהם הסנהדרין כמש"ה ואם מעיני העדה וכן לכל הלומדים, אתה ואהרן אחיך סימן שזכות משה בעל תורה ואהרן במדת טובו הגדול יגן על עוסקי תורה שלא יהיה מחלקת ביניהם ויהי כאחד בלי שום פירוד בסברתם, ולא ישכחו שום דבר בזכות משה ואהרן שנשמתם עליונה ממקום הזכירה כי אין שכחה לפנ"י כס"א כבודו יתברך, ודברתם אל הסלע ונתן מימיו סימן לשני תלמידי חכמים שידברו במשנה רומזת לסלע, תכף ונתן מימיו יתגלה להם אמיתות התורה בלי טורח ובלי יסורין כלל ותכף יבינו עומק הדין ויתרבה הדעת, והשקית העדה ובעירם שהכל יהנו מטעמי תורה אפי' עמי הארץ הנמשלים לבהמה, ואם היה משה רבינו עושה כך לא היה מחלקת ושכחה ולא היה צריך לטרוח בהלכה להוציא הדין ולא היה טעות כי אז נדברו ונתן מימיו ממש מי באר מים חיים, ואם כך היה יכול משה רבינו ע"ה ליכנס לארץ ולא היה שום חשש כי מחלקת ושכחה וטעות לא היה בכל לומדי התורה, כיון שכן אין פחת שיאמרו בני העיר אשר משה רבינו היה שרוי אצלם כך וכך פירש משה רבינו במצוה זו וכיוצא, כי לא היה שכחה וטעות ומחלקת ואמיתה של תורה ברורה לכל מבין עם תלמיד ואין ספק כלל, אמנם עונינו ענו בנו ונעלם מעיני משה רבינו ע"ה כונת השי"ת והכה בסלע, והיה סימן שלומדי תורה יהיה להם יסורין ולא תברר התורה, כי הסלע לא נתן מימיו רק הוציא טיפין טיפין וטפטפה דם כמשז"ל בילקוט מזמור ע"ח על פסוק ויזובו מים, וזה היה סימן שביסורין וטורח ילמדו ולפעמים ישיגו דם, יטעו בדין ובהלכה מצד סטרא אחרא והכה פעם שנית והיה סימן שצריך טורח ויסורין על יסורין לברר התורה ויהיה

מחלקת ושכחה, כי הסלע הוכה פעמים וחלקו עליו ושכחו מאמר ה' ודברתם אל הסלע ויהיה טעות בהלכה, כי כן טע"ו במדב"ר אמרת אלוה צרופה שאמר ודברתם אל הסלע ובעונותנו הי' הסימנים להפך, ועל ידי מיעוט שפע התורה וקושי הבנתה נמשך שהיה חרב הבית שנשתכחה תורה ולא היו עוסקין בה כראוי כמש"ה על עזבם תורתי, וצא ולמד כי הסימנים הללו היו לבית ישראל לתקלות גדולות ומהם יצאו תולדות נזיקין וחבלות מאין ספורות, ושוב לא יכול משה רבינו ע"ה ליכנס לארץ ישראל כי יצא תקלה אחרת שבני העיר אשר שכן בתוכם יחלקו עם כל ישראל בפירוש התורה ויתלו באילן גדול משה רבינו ע"ה אשר ישב בקרבם, על כן נגזרה גזרה קשה עליו ועל אהרן שלא ליכנס לארץ ישראל, והיינו דכתיב המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה', דעל ידי זה נתמעט שפע התורה ועזבוה ונאצו את קדש ישראל, ויקדש בם, שלא נשא פנים לעמו ולביתו וחרב עירו ושמם היכלו ויהרוג כל מחמדי עין, וכשהקב"ה עושה דין מתקדש שמו כמו שאמר הכתוב נורא אלהים ממקדשך וכמשז"ל.

ולשיטת כת הקודמין שכתבנו שפירש אשר רבו בני ישראל את ה', שחלקו על ה' כביכול ואמרו לא בשמים, אפשר לפי זה לסיים ויקדש בם עם מ"ש פ' הזהב אשכחיה רבי נתן לאליהו א"ל מאי עביד קב"ה בההיא שעא א"ל קא חייך ואמר נצחוני בני נצחוני בני, ומזה נודע גודל ענותנותו יתברך ומתקדש שמו יתברך שבמקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו, וקחייך ואמר נצחוני בני והיינו כמשז"ל על פסוק למנצח מזמור זמרו למי שמנצחין אותו ושמח, וז"ש המה מי מריבה, כי הן בעון התורה שהיא באר מים חיים יש בה מחלקת ונמשך מזה אשר רבו בני ישראל את ה' שחלקו עם ה' ואמרו לא בשמים היא, ולא תימא שחרה אף בזה אלא ויקדש בם, נתקדש שמו יתברך ששמח ואמר נצחוני בני.

ויש לפרש קצת בסגנון אחר, במ"ש רבינו ניסים גאון ז"ל הובא בשיטה מקובצת למציעא שם במ"ש יצתה בת קול ואמרה מה לכם אצל ר' אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום עמד ר' יהושע וכו' וז"ל, ואמנם מה שאמרו יצאתה בת קול וכו' ראיתי בו שתי תשובות, האחת שבת קול לא אמרה הלכה כמותו בדבר זה, אמנם בא הקול סתום ואפשר שכיון בכל מקום זולת זה וכדומה לו שאין הלכה כמותו, ויהיו דברי בת קול אמתיים בזה. והשני שהכונה בזה לנסות החכמים אם זה הקול יעתיקם ממה שיקובל בידם אם לאו וכמו שאמר כי מנסה ה' אלהיכם אתכם והורה בזה אמיתות קבלתם, וא"ר יהושע לא בשמים היא לפי שתורת ה' תמימה וכבר נתנה לנו בסיני והודיענו שלא ישונה ממנה דבר, ולא נשאר בתורתנו לא דבר סותר זה את זה ולא שום ספק כדי שנצטרך בו למופת

מן השמים, וכל מקום שתמצא בתלמוד ור' יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול זהו עיקרן, עכ"ל. ולפי תירוצו השני נמצא כי האף אמנם למראה עינים נראה ח"ו כמתריסים נגדו יתברך כביכול באמור לא בשמים היא, לפי האמת היינו שבחייהו דזה היה נסיון מה' אם מופת זה יעתיקם מקבלתם והטיבו את אשר דיברו שהתורה לא תשונה וככל אשר לימדנו הגאון ז"ל, וז"ש המה מי מריבה, כי ענין הכאה זו גרם למחלקת בתורה הקדושה והדברים מגיעים אשר רבו בני ישראל את ה' שחלקו לומר לא בשמים היא מסיבת המחלקת אשר בין ר' אליעזר לחכמים, ולא תימא שעשו שלא כהוגן, אלא אדרבא ויקדש בם, שנתקדש שמו שלא נתפתו במופת ולא נעתקו מקבלתם ומחזיקים בקדושת התורה ויקדש בם.

עתה אקום לדברי התוספות הנתנין למעלה, כי לפי דבריהם לרבות שינוייהם התרי שינויי דמשנו ולחלק יצאו בין בת קול זה שלא השגיחו עליו ובין בת קול דבית הלל אשר עשאוהו כתורה שלימה ונקבעה הלכה לדורות עולם כבית הלל עד אשר אמרו (ברכות ל"ו ע"ב) דבית שמאי במקום בית הלל אינה משנה, ואמור רבנן בטעמא דבת קול דבית הלל בא מעצמו והיה כפי התורה, ואפשר דזה עצמו כונת ר' ירמיה שאמרו שם בש"ס עלה דר' יהושע דאמר לא בשמים היא מאי לא בשמים היא אמר רבי ירמיה שכבר נתנה תורה מהר סיני אין אנו משגיחין בת קול שכבר כתבת בהר סיני בתורה אחרי רבים להטות, ורמז בדבריו שני תירוצי התוס', באומרו אין אנ"ו משגיחין בבת קול דייק לומר אנו לרמוז דאף דבת קול דבית הלל נתקבל ברצון אנו אין משגיחין, כי היה על ידי שאלה ששאל ר' אליעזר מן השמים יוכיחו ולכבודו הוא, מה שאין כן בת קול דבית הלל. ועוד טעם אחר שכבר כתב בתורה אחרי רבים ובת קול זה נגד התורה, משא"כ בת קול דב"ה דמסייע לתורה וכדברי התוספות.

ויתכן לפרש בדברי ר' ירמיה במ"ש בקידושין דף נ"ט, דפליגי ר' יוחנן ור"ל באומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שלשים יום וחזרה בה בתוך שלשים ר' יוחנן אמר חוזרת אתי דיבור ומבטל דיבור ריש לקיש אמר אינה חוזרת לא אתי דיבור ומבטל דיבור ואתותב ריש לקיש שם ע"ב, ושם מבואר דלא אתי דיבור ומבטל מעשה ע"ש, ואפשר דהיינו דאמר ר' ירמיה כבר נתנה תורה אין אנו משגיחין בבת קול, וכי תימא הא קי"ל כר' יוחנן דאתי דיבור ומבטל דיבור ונימא דאתי בת קול ומבטל דבר תורה, ומאי דכתיב לא בשמים היא אינו ענין לזה אלא הוא כפשטו, לז"א שכבר כתבת בהר סיני אחרי רבים להטות, וא"כ הוא מעשה שכתבת בתורה ולא אתי דיבור מן הבת קול ומבטל מעשה אשר כתבת אחרי רבים להטות.

ולפום פירושא קמא דפריש רבינו נסים גאון דהבת קול היה סתום שלא אמר הלכה כמותו בדבר זה וכו', ממילא מתורצת קושית התוס' דשאני בת קול דבית הלל שהיה ברור כל צרכו דהלכה כבית הלל, וכלפי לייא בת קול זה סתום וחתום, ובסתום חכמה מודיענו דאין הלכה כר' אליעזר בזה, אלא דאמר ר' יהושע לא בשמים היא כדי שר' אליעזר לא יפציר עוד כלפי מעלה, ומיהו למאי דאסיקו התוס' דר' יהושע עצמו ס"ל דאין משגיחין בבת קול כלל ואפילו בב"ק דבית הלל, אם כן תירוצי התוספות הם לדידן דקי"ל הלכה כבית הלל משום בת קול וקי"ל דלא כר' אליעזר, והכי נמי הך דשנינן לפום דברי הגאון ז"ל היינו לדידן, והכי נמי מאי דפרשינן בעניותין דר' ירמיה רמז לתירוצי התוס' היינו דר' ירמיה מפרש לדידן, ואעיקרא מאי דבעי בש"ס מאי לא בשמים היא בעי לדידן דלא קי"ל כר' אליעזר בתנורו של עכנאי ומוכרח שלא השגיחו כולהו תנאי בבת קול זה וקי"ל כותיהו מאי לא בשמים היא, כיצד נפרש לא בשמים היא וטעם הבעיין דבעי מאי לא בשמים היא היינו לאסבורי ניהלן דקיימנו בת קול דבית הלל והכא קיימנו לא בשמים היא והיינו כקושית התוס', ור' ירמיה רמז תירוצי התוספות כדכתבינן בעניותין.

ועוד מילתא בפומאי לקושית התוספות עם מאי דאמרינן אין הלכה כר' אליעזר דשמותי הוא, ומפורש בירושלמי פ"ט דשביעית ופ"ה דתרומות ופ"ק דביצה ופ"ד שם דהכונה שהיה מתלמידי בית שמאי (ועמ"ש בעניותי בקונט' יעיר אזן מכללי' בס"ד), וא"כ תו לא קשיא קושית התוס' דלפנים בישראל קבלו וקיימו ב"ק דבית הלל משום דבת קול זה דאמר הלכה כר' אליעזר בכל מקום הוא סותר ב"ק הראשון דהלכה כבית הלל דהא ר' אליעזר מבית שמאי וכן הלכותיו כבית שמאי והוו תרתי דסתרן, ומוכרח דבת קול זה לכבודו דר' אליעזר דוקא, וארחיב הדברים לפי מ"ש חכמי המדע דהלכה כב"ש בשמים שהוא מן הגבורות, והלכה כבית הלל לישראל גוי אחד בארץ דהלל מחסד, וז"ש ר' יהושע לא בשמים היא, כלומר דבשמים הן הן גבורותיו שם הלכה כר' אליעזר וכבית שמאי אך לא בארץ, והשתא הבת קול שאמר הלכה כר"א בכל מקום הוא לשון מסופק דהפשוט הוא בכל דין שבעולם הלכה כר' אליעזר, ואם כך כונת הבת קול יש לפרשו שבכל דין הלכה כמותו בשמים ומשום כבודו נסתמו הדברים, ועל זה קאמר לא בשמי"ם היא בעצם דבשמים הלכה כר' אליעזר ולא בארץ. או אפשר דכונת הב"ק בכל מקום בין בשמים בין בארץ ועל זה אמר לא בשמים היא, כלומר דדוקא בשמים הלכה כר"א ולא בארץ הפך הב"ק, וכונת ר' יהושע דכיון דלשון הב"ק יש בו לצדד שני צדדים מוכרח דהבחירה לנו היא וכאשר נרצה לפרש בלשון הבת קול נפרש ואנו אומרים לא בשמים היא, וממילא יצא לנו תירוץ אחר לקושית התוס' דשאני הכא דלשון הבת קול הוא

מסופק כי לא פורש בכל מקום מהו הכונה, והאי דסתים מורה דאדרבא לא רצו בשמים להכריע בזה והשאירו הבחירה בידינו, ולמאי דכתבו התוס' דר' יהושע תדיר סבר אין משגיחין בבת קול יועילו הסברות הללו לדידן וככל הדברים אשר ראו עיניך לעיל מזה הם כתובים.

ומכלל הדברים יש לפרש כפל הלשון מימרא דרחמנא דאמר נצחוני בני נצחוני בני, הראשון הוא כפשטו דלכבוד ר"א נעשו כמה מופתים ויצא ב"ק והם מנוחה הדריכוהו ולא השגיחו לכבודו כלל, והשני דהבת קול הוא כמותם כמו שפירש הגאון דבכל מקום זולת זה, או בכל מקום הכונה בכל דין והוא בשמים, ועם כל זה הם התריסו ואמרו לא בשמים היא כחולקים עלי אף שלא הבינו שאני מסכים ועל זה אמר נצחוני בני פעם שנית, ובאופן אחר יראה במה שפירש"י בכמה דוכתי דהא דאין הלכה כר"א דשמותי הוא הכונה שברכוהו, וזהו הכפל נצחוני בני נצחוני בני, הכונה נצחוני בני שהתריסו ואמרו לא בשמים היא כשיצא בת קול, ולזה היה מקום לומר שהם הבינו כך בלשון הבת קול שאין הלכה כמותו בזה כמו שפירש רבינו נסים גאון, והיינו דקאמר בכל מקום כלומר חוץ מזה, אבל מה נענה דאין הלכה כמותו בשום מקום שברכוהו ולית הלכתא כותיה כלל משום דשמותי הוא, ועל כרחך זה הפך הבת קול ממש שהבת קול אמר הלכה כמותו בכל מקום והם אמרו אין הלכה כמותו בשום מקום דשמותי הוא, ועל זה אמר נצחוני בני פעם שנית.

ולחד שינויא דהתוס' דחילקו דשאני הכת קול דר' אליעזר דהוא שאל מן השמים יוכיחו ולכבודו יצא הבת קול, שמעתי משם הרב הגאון מהר"ם גאלנטי זלה"ה שפירש שזהו כונת הכתוב בפרשה לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה, ופירש הרב ז"ל לא בשמים היא דאין משגיחין בבת קול והיינו דוקא כשהחולק שאול שאל מן השמים יוכיחו, וז"ש לאמר מי יעלה וכו' כלומר הא דאמר לא בשמים היא היינו כשיש לומר מי יעלה וכו' דשואלין עזר משדי ויוצא בת קול אז לא בשמים היא, ומינה אתה תשמע דכשהב"ק יוצא מאליו כבת קול דבית הלל אז הקול קול יעקב וכמוהו הלכה רווחת בישראל, עד כאן שמעתי משם הרב הנז'. ולי ההדיוט אפשר לרמוז תירוץ שני סוף פסוק דכתיב וישמיענו אותה ונעשנה, כלומר ואם מן השמים ישמיענו אותה דדברי בת קול מכוונים לתורה כב"ק דבית הלל דכתיב אחרי רבים להטות באופן שהב"ק מסכים לתורה, אז ונעשנה נעשה כדבר הב"ק, כאופן דלא כשמים היא אמרינן כשיש לאמר מי יעלה לנו דשואל מן השמים יוכיחו או כשהוא הפך

התורה אז לא בשמים היא, אבל וישמיענו אותה שהב"ק מעצמו ישמיענו אות"ה דקאי לתורה אז ונעשנה.

ואפשר לומר שהכתוב חוץ מפשטו יטמין ברמ"ז ההוא עובדא דרבה בר נחמני דפליגי קב"ה ומתיבתא דרקיעא בשער לבן אם ספק קדם לבהרת ואמרי מאן נוכח רבה בר נחמני נוכח, עין רואה דהתורה נתנה ה' לעמו ונתן כח לחכמי דור ודור לקבוע הלכה כטוב בעיניהם, והעד על זה דאף בשמים לא נגמר הדין כי אם על ידי רבה ב"נ, וזה רמז לא בשמים היא כי התורה נתנה לישראל, והראיה לאמור מי יעלה לנו השמים כי יאמרו בשמים מאן נוכח להכריע בשמים, וז"ש מי יעלה לנו השמימה דצבא המרום הם יאמרו מי יעלה לנו השמימה ויקחה מהארץ הלכה זו העלה וישמיענו אותה כההיא דרבה כ"נ דאמרי בשמים מאן נוכח וכו', וזהו עד דלא בשמים היא.

עוד זאת אדרש בהאי קרא ונקדים מ"ש הרמב"ם פ"ט מיסודי התורה דנביא שאמר בשם ה' הדין כך יחנק שנאמר לא בשמים היא, ומשמע מדברי מרן הכסף משנה שם שאף שהנביא כיון להלכה אם אומר הדין כשם ה' יחנק, והכי מוכח מאותה שאמרו פ' שני דתמורה דשלשת אלפים הלכות נשכחו בימי אבלו של משה ושאל משמים יהושע שיאמרו לו ולא נאמר לו עד שהחזירן עתניאל בפלפולו, הרי דאף שאומר אמת הנביא מן השמים שקר ענה כי אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה ולא בשמים היא, וכבר בעניותנו הארכנו בענין זה במקומות שונים וכתבנו דאם הנביא מודיע דבר נעלם במציאות מקבלין מיניה על דרך מ"ש יהא מונח עד שיבא אליהו וכן אמרו אם יבא אליהו ויאמר וכו', ולפי קצורנו הבאנו ראיות מכריחות נגד מ"ש הרב הגדול מהר"ם בן חביב ז"ל בתוספת יה"כ בענין המן שהיה מגיד עבד למי ובן הן לו ואשה בכל אלה, והכי משמע מאותה שאמרו בריש מגילה גבי מנצפ"ך צופים אמרום דמשני שכחו והדר פריך אלה המצות ומשני לא הוו ידעי הי בסוף תיבה וכו', ומהכא מוכח כדעת הרמב"ם דאפי' אומר הנביא אמת משקר דאין הנביא רשאי לחדש דבר ולא בשמים היא, וכשנשכחו לגמרי כהלכות שנשתכחו בימי משה אם הנביא על פי הנבואה יאמרם הוי כמחדש דבר כיון דנשתכחו לגמרי ואין רשומן ניכר כלל, וסובר הרמב"ם דהוא הדין לנביא שאומר הדין כך דכיון דלא נודע לנו דין זה כלל הוי בהלכות שנשתכחו בימי משה וכמ"ש במנצפך אם שכחום לגמרי, אבל כי ידעי גופן שלהן ושכחו הי בסוף תיבה הוי כשכחו המציאות דנביא רשאי להודיע המציאות כאמור וזה בדרך נבואה, אבל נביא מחכמתו הרמה יכול מסברתו לומר הלכה כך, ואפשר דהיינו מאי דאמרינן אליהו עתיד לדורשה וכיוצא דאליהו מחכמתו ילמדנו להועיל, וראיתי בליקוטי מהר"ר בצלאל כ"י פ"ק דגיטין

שהקשה משם גיליון תוספות איך אליהו דשכיח במתיבתא דרבנן בעלי הש"ס לא פשיט כל תיקו שבתלמוד, והם תירצו תרי אליהו הוו, ויראה להרחיב הדברים דנודע דאליהו יש לו כמה בחינות מעל דמעל וכשהיה נגלה לחכמים היה בבחינה אחת וכשאין בו אלא בחינה אחת לא אפשר ליה לפשוט התיקו שבש"ס, אבל כשיבא לפני המשיח הוא אליהו שלם בכל בחינותיו ובמעלותיו בכל עיקרי ושרשי נר"ן שלו ואז יחוה דעת לפשוט כל הספיקות.

ויתקרב לזה אשר דיבר ה' ביד מלאכי, זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא, הכונה זכרו תורת משה עבדי, זכרו דייקא השמרו לכם שלא תשכחוה וזהו זכר"ו, וכי תאמרו אף אם נשכח על ידי נביא או רוח הקדש ילמדנו מה ששכחנו, לזה אמר אשר צויתי אותו דיקא לו לבדו בחורב על כל ישראל שהיו ושעתידים להיות כל דיקא חקים ומשפטים, ואין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, וכי תאמרו מה נעשה לצרות השמד ותוקף הגלות כי בודאי נשכח, לז"א הנה אנכי שלח לכם את אליה וכו', כי אליהו זכור לטוב בחכמתו הרמתה וידיעתו כשהיה בעה"ז הוא ילמדכם להועיל, ואם תאמרו הרי אליהו זכור לטוב נגלה לחכמים וחסידים ולא מצינו שיפשוט הספיקות, לז"א לפני בא יום וכו', כלומר אליהו הנביא ז"ל שיתגלה במהרה לפני בא יום וכו' זהו אשר ישיב ויפשוט הכל שיבא בכל בחינותיו, מה שאין כן הנמצא בין החכמים דאינו בכל הבחינות וכמו שכתבנו בעניותנו.

וזה ירמוז קראין לא בשמים היא לאמר מי יעלה וכו', שאין רשאים לשאול הלכה מנביא בדרך נבואה, וזהו לאמר מי יעלה לנו השמימה, כלומר שתאמרו איזה נביא יעלה לנו ברוחו הקדוש השמים ויקחה לנו דהיינו דבר חדש אף שהוא אמת לאמיתה של תורה וזהו ויקחה לתורה באמת, לזה אני אומר לא בשמים היא, דאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה וזהו ויקחה לקיחה מחודשת, אבל אם מודיע המציאות כגון אשה כי תסרי"ח ועבד למי וכיוצא, אז וישמיענו אותה, כלומר אותה שהיתה כבר או היא ולא נודע המציאות ונעשנה.

ובעירובין דף נ"ה ע"א דרשו בהאי קרא לא בשמים היא רבא אמר לא בשמים היא לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה בשמים וכו' ר' יוחנן אמר לא בשמים לא תמצא בגסי הרוח וכו', ויש לדקדק במאי פליגי. ואפשר דפליגי בהאי פלוגתא דפ"ק דסוטה דף ה' א"ר חייא בר אשי אמר רב ת"ח צריך שיהיה בו אחד משמנה בשמינית אמר רבא בשמתא מאן דאית ביה ובשמתא מאן דלית ביה א"ר נחמן בר יצחק לא מינה ולא מקצתה מי

זוטר מאי דכתיב ביה תועבת ה' כל גבה לב, ופירש הרב מופת הדור מהרח"א בסי' ישרש יעקב דפליגי במ"ש פ' הנשרפין ואיש כי יכה כל נפש מר סבר עד דאיכא כל נפש ומר סבר כל דהו נפש הכא נמי רבא ס"ל עד דאיכא כל גבה לב ור"נ ס"ל כל דהו גבה לב עכ"ל, ורש"י פירש שם בשמתא מאן דאית ביה גסות הרוח ובשמתא מאן דלית ביה גסות פורתא, לפי שאין בני עירו יראים ממנו ואין בו כח להוכיחם עכ"ל, ולמדנו דאחד מח' בשמינית גסות פורתא הוא. והשתא אפשר דרבא אזיל לטעמא דאמר בשמתא מאן דלית ביה, שהת"ח לכבוד התורה שיהיו דבריו נשמעים חובה עליו להיות לו מעט, ומשום הכי קא דריש לא בשמים היא, לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה בשמים, כלומר שמגביה דעתו עליה בעבודה לכבודה של תורה, אבל הוא בשמים שהוא הרבה דאע"ג דשוגג הוא דסבר שצריך לכבוד התורה להגביה עצמו הרבה מ"מ איסורא קעביד דלא שרי אלא פורתא, וזה שמגביה דעתו אף שהוא עליה בשבילה ובעבורה, אם הוא הרבה כגבוה שמים קרינן ביה תועבת ה' כל גבה לב, ולזה לא תמצא בו התורה דהאי מאן דיהיר חכמתו מסתלקת ממנו, ור' יוחנן אזיל לטעמיה דסבר התם פ"ק דסוטה אדם אפר דם מרה בשר בושה סרוחה רמה ועל בש"ר אדם לא יסך אף קצת גסות הרוח, והיינו משום דדריש כל גבה לב אפילו כל דהו, ולכן דרש לא בשמים היא לא תמצא בגסי הרוח סתם בין רב בין מעט ואף כל דהו שמתעטף בטלית השי"ת דכתיב ה' מלך גאות לבש, וזהו לא בשמים לא תמצא במי שיש בו מדת השמים דהיינו גאות אף מעט.

ואל זה יסבו בלכתן דברי חזקיה התם פ"ק דסוטה דאמר אין תפלתו של אדם נשמעת אלא א"כ משים עצמו כבשר שנאמר יבא כל בשר להשתחוות, ופרש"י בשר רך ולא כאבן שהוא קשה להשתחוות אותם שהם כבשר יבואו וישתחוו ויתפללו לפני אבל אותם שהם גסי רוח לא יבואו עכ"ל, וטעמו דכתיב ולעבדו בכל לבבכם ומהכא ילפינן מצות תפלה כמו שאמרו בספרי איזהו עבודה שבלב זו תפלה וכמ"ש הרמב"ם, וידוע דעל הרוב לא אפשר לאדם שיכוין בכל תפלתו כולה כמות שהיא בכל לבו בלי שום הרהור או רעותא דלבא ברצוא ושוב בדברים אחרים, ואם זה יש בו מעט גאוה א"כ סובר תועבת ה' כל גבה לב דוקא הכל וא"כ פורתא שרי, ולפי זה גם ולעבדו בכל לבבכם היינו כל לבו בלי תערובת כלל ועיקר, וא"כ אבדה תקותו ואינה נשמעת תפלתו דבכל בלבבכם כתיב ובעי כל לבו הכל, אבל אם הוא עניו וריח גאוה לא עדת ביה א"כ סובר כל גבה לב אף כל דהו ותפלתו נשמעת אף שלא כיון הרבה בכל לבו כלו, דעל פי מדותיו תקובל ברצון דקרי ביה ולעבדו בכל לבבכם אף כל דהו.

ואני שמעתי בשם הרב החסיד כמוהר"ר יוסף פייאמיטא זלה"ה שפירש במאי דקי"ל דבשר הנעלם מן העין אסור, וכן צריך שתפלתו ישגיח עליה שתהיה תמימה ולא יעלים עין כלל, וזהו שרמז חזקיה אין תפלתו של אדם נשמעת אא"כ משים עצמו כבשר, כלומר כאשר הבשר צריך שלא יתעלם מן העין כלל כך התפלה לא יעלים דעתו ממנה כלל, עד כאן שמעתי. ובזה אפשר לפרש מסורה ומבשרך אל תתעלם אל תתעלם מתחינתי, וכפי פשטן של דברי חזקיה בא הרמז של מסורה ומבשרך אל תתעלם, כשתהיה כבשר ולא תתעלם להסתכל בשר אדם בושה סרוחה רמה ותתן דעתך בזה בתפלתו, אז יכול לומר אל תתעלם מתחינתי דכך היא המדה כאשר ישים עצמו כבשר תשמע תפלתו, ויומתק זה לפי רמז הרב הנז' ומבשרך אל תתעלם דבשר הנעלם מן העין אסור, וכשתתפלל מעין דוגמא שפיר מצית אמרת אל תתעלם מתחינתי.

ודרך דרש אפשר לתת טעם להא דחזקיה דאמר אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים עצמו כבשר, במשז"ל בבראשית רבה פ' ך' עד שובך אל האדמה א"ל הקב"ה קומץ עפר של אדמה שנבראת ממנו לא גזולה היא בידך כי עפר אתה ואל עפר תשוב, ופירש הרב מהר"ם מפראג כי כשאדם משפיל עצמו כעפר ונפשו כעפר לכל עדיין הוא עפר כבראשונה ובכל מקום שהוא בחזקת עפר הוא, אבל בזמן שמתגאה אם יצא יצא מעפר ואז נחשב כאלו גזל העפר, זהו תורף דבריו. וזהו לפי קצורנו מאמר מלכנו רוח אפינו (תהלים קי"ט כ"ה) דבקה לעפר נפשי חייני כדברך, הכונה שאני שפל מחיק הארץ דבקה לעפר נפשי ואין הפרש בינינו דנפשי וכוחותי וגם האדמה אשר הם עליה הכל היה מן העפר, ואם כן חייני כדברך שאמרת לאדם קומץ עפר גזול בידך השיבהו ואני כי עפר אני בחיי אין גזל וחייני כדברך, ובזה פירשנו בעניותנו כמה ענינים במקומו בס"ד. וידוע במשז"ל דעון הגזל מעכב התפלה וכתיב לא אוסיף עוד עבור לו, ומשום הכי אם הוא גס רוח אין תפלתו נשמעת, דכאשר גבה לבו יצא מכלל עפר ויש בידו גזל קומץ עפר ולכן אין תפלתו עולה למרום ואינה נשמעת, אבל אם משים עצמו כבשר רך ועניו א"כ הוא עפר בכל מקום שהוא ואין קומץ עפר גזל בידו ותפלתו נשמעת, והיינו דאמר ריב"ל ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת כמו שכתבנו בעניותנו במקומו בס"ד.

ויראה טעם אומרו יתברך קומץ עפר של אדמה לא גזולה בידך וכו', במה שראיתי זה שנים בס' ארבע חרשים שנזדמן לי לשעה שכתב בדף מ"ו שנסתפק מהר"א גאליקו זלה"ה אם הנשמה שנתן הקב"ה היא בתורת מתנה או בתורת פקדון, וכתב שפיר מצינן למימר שהיא מתנה לזמן על מנת להחזיר בהשלים הזמן, וגם אפשר לומר דהיא פקדון בתנאי שישתמש בה לעבודתו יתברך דוקא, ואם עבר על מצותיו הוא חייב כדין שולח

יד בפקדון, עד כאן דברי הס' הנז'. והשתא לצד זה שהנשמה היא כפקדון אפשר דהכא אדם הראשון עבר על מצותו יתברך ושלח יד בפקדון להשתמש בו נגד מצותו יתברך וא"כ נתחייב מדין גזלן, והיינו דקאמר ליה קומץ עפר שנבראת ממנו לא גזולה היא, כלומר דהשתא דשלחת יד פקדון א"כ אתה גזלן ועליך להשיב הגזלה ואהדר פקדונא למאריה, וכבר בעניותנו כתבנו במאמר זה ואביזריה לעיל פ' תולדות בס"ד.

ועתה על פי הקדמתנו נבין מאמרם ז"ל בשבת דף נ"ה, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר אמר להם מצוה קלה צויתיו ועבר עליה, והוו בה קמאי אטו נעלם ממלאכי רום חטאתו אשר חטא ופגם בכל העולמות ומאי קא בעו מפני מה קנסת. ותו יש להבין לשון מפני מה, דמורה דיש צדדין לפניהם ולא ידעו להכריע והלכך שואלין הלכו בו לדעת קושט אמרי אמת, וכבר בעניותנו כתבנו על זה לעיל פ' בראשית והארכנו בס"ד. איכו השתא רגע אדבר במ"ש הרמב"ם פ' כ"ג דמכירה והעלהו על שלחנו מרן בח"מ סי' ריב"ב דין ד', המוכר גוף הקרקע לזמן קצוב הרי זה מכירה ומשתמש הלוקח בגוף כחפצו ואוכל פירות כל זמן המכירה ובסוף תחזור לבעלה וכו' עכ"ל, ונראה דהרא"ה חולק על זה שכתבו בשמו הריטב"א והר"ן פ' המגרש דהנותן קרקע לחבירו גוף ופירות לזמן כך שנים הרי הוא שלו לעולם כיון שנתרוקן ממנו שעה אחת רשות הבעלים, והרב מהר"א נבון תהי עלה דזה מיקרי קנין פירות וקי"ל דלאו כקנין הגוף דמי, ומורינו הרב מהר"י זאבי ז"ל בספרו הבהיר למוד מ"ז ומ"ח תריץ יתיב דכל שבידו למוכרו לצמיתות גם שהקנה גוף ופירות לזמן כיון שפסקא פסקא, והיינו שאמר לו בפירוש שהוא מקנה לו גוף ופירות לזמן, וע"ד שחילק הרב בני אהרן בביאורו לה' מתנה דף קכ"ח ע"ג להסכים דברי הרא"ש גבי לולב שאמר לו בסתם ושאני ההיא, זהו תורף דבריו ע"ש.

הנה כי כן לדעת הרא"ה והריטב"א והר"ן דנתן קרקע לחבירו גוף ופירות לזמן זכה המקבל לעולם דכיון דפסקא פסקא, יש לדון לכאורה דהנשמה שנותן הקב"ה לאדם היא לזמן קצוב לע' שנים ואם בגבורות, וכיון שנתנה לזמן גוף ופירות זכה המקבל והוא האדם לעולם וח"ו נתרוקן רשותו יתברך דכיון דפסקא פסקה, ולזה יש להשיב שתי תשובות, אחד דלא נתרוקן רשותו יתברך כלל אפילו רגע ובידו להמית ולחיות למחוץ ולרפוא, ועוד דאף דנתן הנשמה גוף ופירות לזמן מ"מ לא אמר בפירוש שנותן הגוף והפירות רק היה בסתם, ובזה לא אמרינן כיון דפסקא פסקא וכמו שחילק הרב בני אהרן, והיינו מה ששאלו מלאכי עליון להקב"ה מפני מה קנסת מיתה לאדה"ר הא נתת לו הנשמה גוף ופירות לעד לעולם שאלו לא חטא חי לעולם, ואף כי לפניו יתברך גלוי שעתיד לחטוא

ולא נתן לו הנשמה אלא לזמן קצוב, מכל מקום כל שנתון גוף ופירות לזמן נתרוקן רשות הנותן ואיך קנסת מיתה על אדה"ר והלא זכה בנשמה והיא שלו לעולם, ועל דבר זה שתי תשובות בדבר כדאמרן, או שלא נתרוקן רשותו, או שזה הדין הוא במפרש לא בסתם כמו שאמרנו, וזו היא ששאלו מן הקב"ה שרפים עומדים ממעל מפני מה קנסת, כלומר הודיענו אחת משתים איזו תכשר לדעת אמיתות הדבר, ויאמר ה' מצוה קלה וכו', כלומר אין דמיונכם עולה יפה והנשמה אינה כמתנה לזמן רק היא כפקדון ובשלוח ידו בפקדון תכף נתחייב כגזלן, וזה שאמר מצוה קלה צויתיו ועבר עליה נשתמש בה נגד רצוני וחייב דהנשמה היא כפקדון.

והיתה לבא"ר על פי זה נסחת ברכת אלהי נשמה שנתת בי וכו' אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך שאתה הוא רבון וכו', הכונה נשמה שנתת בי וכו', שהנשמה היא מתנה גוף ופירות לזמן וכי היכי דלא תימא שזה דומה לנותן קרקע ופירות לזמן שנתרוקן רשותו והכא נמי כיון שנתן הנשמה גוף ופירות לזמן נאמר שמן הדין אין לו שליטה כביכול עוד באדם, לז"א ואתה משמרה בקרבי, דלא סילק רשותו אלא כל רגע הוא השומר, ועוד ואתה עתיד ליטלה ממני, דכך התנית מעת שנפחת בי הנשמה דהוא מתנה להחזיר דלא פסק קנינו וכמ"ש הרב בני אהרן דבמתנה על מנת להחזיר מודה הרא"ה דלא פסקא, ומאחר שכן כל זמ"ן שהנשמה בקרבי אף שהיא לזמן מודה אני וכו' אדון כל הנשמות שלא פסק קנינו דהוי מתנה להחזיר מושל בכל הבריות שלא נתרוקן רשותו ח"ו.

ובלכתך בדר"ך הזה אפשר לפרש מקראי קדש סדר יומא פ' נצבים וכה תואר, פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבע אשר לבבו פונה היום מעם ה' אלהינו ללכת לעבוד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה והי' בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהי' לי כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלוח לו כי אז יעשן אף ה' וכו'. והני קראי איכא למידק בהו בכללות מה מקום לאיש הזה ללכת לע"ז ולא תסמר שערת בשרו בשומעו את דברי האלה ובפיו שלום ידבר שלום יהיה לי, ובפרעות יש כמה דקדוקים בלשון הכתובים מורגשים אל עין הקור"א. ואפשר כי הרשע סומך על דין זה דנותן קרקע גוף ופירות לזמן זכה המקבל דכיון דפסקא פסקא וזה הבל מכמה טעמים שנתבארו, ועוד דאעיקרא דדינא אפשר דהלכה כהרמב"ם דפליג אהרא"ה וסובר דנותן קרקע גוף ופירות לזמן במשלם שניא תחזור קרקע לבעליה, וז"ש פן יש בכם איש וכו' אשר לבבו פונה היום מעם ה'

אלהינו, אשר יאמר כי נתרוקן רשותו יתברך מהאדם לפי שהוא נתן הנשמה לזמן וכיון דפסקא פסקה, וז"ש אשר לבבו פונה שהוא פנוי מרשותו, מעם ה' אלהינו מכחו יתברך שהוא נתן הנשמה לזמן ללכת לעבוד וכו', פן יש בכם שרש שתסברו סברא אחת דמזו הסברא פרח בראש משפט, והיה בשומעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי, כי כל האלות האלה פטומי מילי דעל פי הדין אני בשרירות לבי אלך למען ספות וכו' כמו שתרגם אונקלוס לאוספא חטאי שלותא על זדונותא דאף במזיד אין לו רשות להקב"ה עליו ח"ו, לא יאבה ה' סלוח לו כי היא סברא מוטעת, חדא דבמתנה על מנת להחזיר או אומר סתם או לא נתרוקן רשותו מכל וכל לא נאמר זה אף לשיעת הרא"ה, וכל שכן דיש לדון להפך דתחזור לבעלה כדעת הרמב"ם, וז"ש לא יאבה ה' סלוח לו אם כי נאמר דנותן קרקע לזמן גוף ופירות אף בסתם ואף במתנה להחזיר לדעת זה זכה המקבל, מ"מ לא יאבה דהוא סבר כהרמב"ם דבכל גוונא תחזור קרקע לבעלה, כי אז יעשן אף ה' וכו', ועיניו תחזינה משרים דלא נתרוקן רשותו ואף בתוך הזמן מושל בכל הבריות ורבצה בו כל האלה וכו'.

ועוד אפשר לומר דיצר סמוך רודף מלא, ולרשע אמר הלא ידעת מה שאמרו (ברכות ל"ד ע"ב) דבמקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד וזדונות נעשה להם כזכיות, ואם כן לכה איעצך שתזכה לשני עולמות צא ועשה כל אשר תאוה מכל מצות ה' אשר לא תעשנה למען רבות עונותיך ואח"כ תעשה תשובה ויהיו כל העונות זכיות, וזה ריוח גדול שנהנית מעבירות רבות וסוף הן הנה עצמן יהיו מצות, וכלפי זה בא האלהים להזהיר לבל ישמע לקול יצרו כי מפילו לבאר שחת, וז"ש פן יש בכם וכו' אשר לבבו פונה היום, דוקא למעוטי למחר, רק רע כל היום ולמחר תשוב, פן יש בכם שרש פרה ראש להרבות עונות והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי דכונתי לזכות שכל העונות יהיו מצות, וז"ש שלום יהיה לי לעתיד דהכל יהפכו למצות, כי בשרירות לבי אלך לעשות עבירות למען ספות הרוה העונות העכורים כשכור עברו יין את הצמאה מעשה צדיקים הנכספים והתאוו תאוה מאד לעשותם והם למען ספות שיתוספו העבירות על הזכיות, לז"א לא יאבה ה' סלוח לו, דאין מספיקין בידו לעשות תשובה כי אז בעודו רשע יעשן אף וכו' ולא יספיק לעשות תשובה.

ויתבאר עוד בחקירת רבני אשכנז דאיך הקב"ה מעניש לחוטא והרי הלכה רווחת דשמירה בבעלים פטור וישראל נוצרי עדותיו וה' שומר ישראל וא"כ הו"ל שמירה בבעלים ופטור, וניחא להו דמזיק בבעלים חייב והחוטא הוא מזיק ומקלקל ולכן הוא חייב והזקו נזכר וענשו ניכר, וז"ש אשר לבבו פונה היום בטענת מעם ה' אלהי ישראל

שאנחנו עמו והוי שמירה בבעלים, לא יאבה ה' סלוח לו שהוא מזיק כי בעשותו העון יעשן אף ה' והוא סיבה לעורר הדינים כי יעשן אף ה' וקנאתו בעבור האיש ההוא, וא"כ הוא חייב ורבצה בו כל האלה וכו' והבדילו ה' לרעה וכו' שלא יהיה לו שמירה מאת ה', והוא פירוש מה שאמר ורבצה בו כל האלה וכו' ומחה ה' את שמו וכו', וזה יהי' משום שסילק שמירתו כביכול והבדילו ה' לרעה וכו', ומאחר שאין לו שמירה ורבצה בו וכו', כי סברתו ומחשבתו אשר חשב בטענת מע"ם ה' אלהי ישראל דהוי שמירה בבעלים גדר הדחויה ושקר ענה דמזיק הוי.

ובסגנון אחר יראה לפרש והוא דכבר כתבתנו בעניותנו לעיל פ' צו אשר שמעה אזני מאחד מאוהבינו שהוסיף בהקדמה הלזו במ"ש הרמב"ם פכ"א דאישות, האשה ששברה כלים בעת שעשתה מלאכה בתוך ביתה פטורה ואין זה מן הדין אלא תקנה שאם אין אתה אומר כן אין שלום בתוך הבית לעולם, וכתבו הרב חלקת מחוקק והר' בית שמואל א"ה סי' פ' דאם שברה כלים אף שלא בשעת מלאכה פטורה, וא"כ אף למ"ד פשיעה בבעלים חייב הכא גבי אשה סברא הוא שהיא פטורה משום שלום הבית, וכבר נודע מרז"ל והמפרשים דאנו יש לנו דין אשה ובעלה עם השי"ת כביכול, עד כאן דברי פי חכם ידידנו יצ"ו. ובזה נבא אל הביאור פן יש בכם וכו' אשר לבבו פונה היום מע"ם ה' אלהינו בטענת שמירה בבעלים, כי בעת שחטא בעליו עמו כביכול ובטענה זו הלך ילך לעבוד ע"ז שיסבור פשיעה בבעלים פטור, וזה אינו דפשיעה בבעלים חייב, אך אוסיף להביט פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה שמפרה רשע בקרבכם שתולידו מזה ענין אחר והוא והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי, כלומר הן לו יהיה דפשיעה בבעלים חייב, מאחר דיש לנו עם ה' דין אשה ובעלה כביכול מצד הסברא דין הוא שהאשה פטורה משום שלום הבית כמ"ש הרמב"ם, והוא אומר שלו"ם יהיה לי מצד השלום אני פטור, כי בשרירות לבי בשאט בנפש אלך למען ספות הרוה את הצמאה כמו שתרגם אונקלוס בדיל לאוספא חטאי שלותא על זדונותא דדינא הוא דבשוגג פטור מטעם שמירה בבעלים, וזה חושב שאף פשיעה בבעלים פטור מצד שלום הבית, וכפ"ז אחד שוגג ואחד מזיד פטור לא יאבה ה' סלוח לו, לא יאבה דיקא דאף דהסברא נותנת לפטור האשה משום שלום הבית אינו מן הדין אלא מן התקנה כמ"ש הרמב"ם, וכיון שכן לא יאבה ה' בתקנה זו כי אז יעשן וכו' ורבצה בו כל האלה הכתוב"ה, דיקא לרמוז לפום דינא דפשיעה בבעלים חייב, וזהו הכתוב"ה כלומר כדין תורה לעשות בו משפט כתוב ולא כפי התקנה, ועוד והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל, כלומר אף לפי התקנה זהו דוקא בכללות כל ישראל, אבל זה יבטל במיעוטו מובדל ממדת ישראל ואני שלום על ישראל, וזה יצא מן הכלל יען בשאט

בנפש פושע, וזה טעם והבדילו ה' וכו' שהוא לבדו נבדל וכל ישראל רעים אהובים עם ה' שלמי"ם וכן רבים יהא שלמא רבא משמיא אל בי"ת ישראל.

ועם עיקר ההקדמה דשמירה בבעלים פטור פירשו כת הקודמין פסוקי הסדר פ' וילך, וחרה אפי בו ביום הוא ועזבתי' והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים, דמאמר על כי אין אלהי בקרבי נראה שהוא וידוי דברים, ומאחר שכן מה חרי אף זה ואנכי הסתר וכו', אכן בהיות שנשתרשו בסברא זו הכוזבת שהם פטורים מעונותיהם דפשיעה בבעלים חייב, א"כ כשרואין דלוקים אז יאמרו על כי אין אלהי בקרבי ולא קיים דברו ח"ו להיות עמנו לשומרנו, וא"כ אין כאן בעליו עמו ולכך נתחייבו, וזה עוד כפול דלא סגי שטועים בדין דפשיעה בבעלים חייב אלא מטיחים דברים כלפי מעלה שח"ו אין ה' בקרבו ואינו שומר ישראל ח"ו, אלו דבריהם ז"ל.

ועטרת ראשי אבא מארי זלה"ה היה אומר משם הרב מהר"א ששון זלה"ה במשז"ל במנשה ששמוהו בכלי ברזל על האש וקרא לכל מין ע"ז שבעולם והיה בראותו כי אין ממש בע"ז קרא אל ה' ואמר אם יענה מוטב ואם לאו כל אפיא שוי, וצבא המרום נועלין תנן לשערי שמים שלא תקובל תפלתו, וכביכול חתר לו חתירה ונעתר אליו והצילו, והשתא האי קרא על מנשה נאמר ואמר על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה, דכאשר היה בתוקף צרתו התודה על אשר עבד ע"ז ויזכור כי בצ"ר המה לא יועילו, ואביו קר"א לו בצר לך וכו' ושבת וכו', ומן הראוי היה שלא לקבלו על עוצם חטאתיו וכסברת מלאכי מרום האמנם בהיות שאמר שאם ה' לא יענהו כל אפיא שוין ח"ו לכך ענהו, וז"ש ואנכי הסתר אסתיר פני ממנו על כל הרעה אשר עשה, כלומר כי לא היה הדין נותן לקבלו, אעלים עיני מכל רעותיו ואקבלנו בתשובה, ונתן טעם כי פנה אל אלהים אחרים שצעק אליהם שיענוהו, ואם לא אענהו יש חילול ה' דיאמרו כל אפיא שוין ח"ו, לכך אסתיר פני מכל רעותיו ואני מקבלו בתשובה, ע"כ שמעתי.

ואפשר לפרש בהקדם מה שכתבו חכמי המדע דכל הגליות הם לברר ניצוצות הקדושה אשר נתפזרו בחטא אדה"ר ובעונותינו, וכל היסורין להפריד מהקליפה ולשברה, וזה טעם כולל לכל היסורין של כלל ופרט ישראל להפריד הזוהמא ולכלוך הנפש בעונות ולטהרה, ועל פי זה פירש הרב המופלא קדוש יאמר לו כמהר"ר חיים בן עטר זלה"ה פ' ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צילם מעליהם וה' אתנו אל תיראום, ופירש"י כי לחמנו הם נאכלם כלחם, וצריכין אנו למודע"י מה דמיון הוא זה לאכילת

לחם, ופירש הרב ז"ל במה שחקרו חכמי האמת כי הנה נמצא עוף אחד ניזון בלי מזון רק באות נפשה שאפה רוח וברוח מתקיים, ומדוע לא עשה ה' ככה לעם סגולתו רוח אחד להם לזונם ולכלכלם ואז היה לב ישראל פנוי לעבודתו, כי רוב חטאות הצבור והיחיד נגררים מצורך האכילה ועל פת לחם יפשע גבר וכל עמל האדם לפיהו, והיתה תשובתם כי בחטא אדה"ר נטמעו ניצוצי הקדושה בדומם וצומח וחי, ועל ידי הזריעה וחרישה והקצירה ולברר החיטים אחר כמה יגיעות ואח"ך כמה מלאכות עד שיהיה לחם ועל ידי האכילה מתבררים ניצוצות הקדושה שהפסולת נפרד וניצוצי הקדושה נעשים מגוף האדם, וז"ש ואתם אל תיראו את עם הארץ כי הם אינם חיים אלא בניצוצות הקדושה אשר בקרבם ואנו נוציא מהם ניצוצי קדושה אשר בהם והם כלים מאליהם, וז"ש כי לחמנו הם, נאכלם כלחם כשם שאנו מבררים באכילת לחם כך נברר מהם ניצוצי הקדושה המחייה אותם, סר צילם מעליהם וה' אתנו מקור הקדושה והחלק דבק בכל, ועל כן ניצוצי חיותם כן קרבו ויאתיון לידבק במקור הקדושה לכן אל תיראום, זהו תורף דברי הרב הנז' ודברי פי חכם חן.

וממילא רווחא מסורה אחת כי לחמנו הם לחמנו נאכל, הכונה כי לחמנו הם לברר ניצוצי הקדושה, על דרך לחמנו נאכל שהוא לברר, שאם לאו לא היינו אוכלין ללחם המטרידנו מאד, ועל פי' זה יתבאר פסוק משלי סי' ו' כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ואשת איש נפש יקרה תצוד, הכונה כי בעד אשה זונה הסטרא אחרא הוצרכנו עד ככר לחם שעשקה ניצוצי הקדושה, ולברר צריך לזרוע ולקצור וכו' עד שיעשה לחם אחר כל המלאכות והכל בירור להפריד החטאה ממוץ ותבן וכיוצא ועד אחרן נעשה לחם, וכי תימא מה נרויח בזה, לז"א ואשת איש שהיא הנשמה שוכבת חיקו נפש יקרה תצוד, ר"ל הנשמה היא היא המבררת נפש יקרה וניצוצי הקדושה אשר בלחם ולכך הוצרכנו לאכול לחם, ובזה נבא לפסוקי הסדר רק זה אומר דידוע דשכינת עוזנו היא המבררת וכשיש גילוי שכינה ועושה הבירור בכח אז ישראל שקטים ולא יש להם צער, ואם ח"ו גרמו עונות שאינה בגלוי אז ישראל גדל צערם מאד, וז"ש ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכול, שם רמז שישראל יבררו ניצוצי הקדושה ביסורין קשים והיה לאכול כמו שהאכילה לברר כן היסורין הם לברר, וזהו אומרו והיה לאכול אין והיה אלא לשון שמחה כמשז"ל ומצאוהו רעות רבות והכל לצורך הבירור, וגם לשבר ולהפריד הזוהמא, ואמר על כי אין אלהי בקרבי מצאוני וכו', כמו שתרגם אונקלוס מדלית שכינת אלוה וכו', שאם הייתי זוכה להשראת שכינה היה בנקל גדול אלא ודאי אין כאן השראת שכינה, והם טועין בזה דאם לא היתה שכינה עמהם אין להם קיום, רק ואנכי הסתר

אסתיר שהשכינה בהעלם נמרץ מסיבת כל הרעה וכו', אך מ"מ השכינה בקרבם והכל על ידה כי לא יטוש ה' את עמו יורנו בדרך יבחר ויאמר אליו ובחרת **בחיים**.

האזינו

פרשת האזינו ושבת תשובה בס"ד

שוחר טוב, כי עמך הסליחה א"ר אבא הסליחה מופקדת היא אצלך מראש השנה וכל כך למה ליתן אימתך על בריותיך ביום הכפורים:

לגבר אשר דרכו נסתר"ה חריב ביתיה ירד אל ירכתי יעשה בנפשו שקר היא מוצאת מרשות היחיד ורשות הגבוה וגם נשף מדוכתיה שלף ויצא מגוה. תחילת קלקולו לפי אוכלו ספו ליה מאליה דאכלי אליתא ברבורים אבוסים עיזא כרכוז ועגלא תלתא זריז קדים לפתח חביתא ושתי"ה היתה נקרא למען ספות הרוה. לבש בטומאה צבע רקמתים ויבן כמו דמים ביתא דמיתבא הבונה כמה יבנה אקרקתא ואצטווא. ממסד עד הטפחות מלא ביתו בוצע בצ"ע אמרתו עשי"ק לגביה אכל קליפת"ו ושוליו מלאים אלילי כספו וזהבו זהב שחוט שנטוה כחוט ויש תקו"ה. אדהכי והכי נפק פגום יוצא פתח בשחרית מפר ברית מלי' כריסיה זנ"י מראשית אחרית כעין נואף עשות קידה צרבת המכוה. יהיה סרוח מסיח לפי טומאתו ונבל"ה עמו כי לא טהור מבית ומחוץ כמו דו"ה. הא גברא פרישא פתחה בחכ"ה נתנה נבוא"ה הכמות נבל די לעלמין תתחבל מסרינהו לשעיר בעת ההיא יובל מחוי להו בסילוא. ואולם הלא אב אחד אלהינו מרחם הוד והדר ישוה אכן סר מר ושב ורפא לו הפעם ילוה דעתיה אמלו"ה. מכי אהדרינהו לאפיה כלפי הקדש זיזיה ישתנון מראהו בלבנון אלקפתא נקטיה ריחא אתי ליה בריח ניחח מזבח טוב קרבן דמתקבל ברעוא.

כאשר חכמים הגידו במדרש ויקרא רבה פרשה ז', זבדי בן לוי ור' יוסי חד אמר אמר דוד לפני הקב"ה אני כבשתי את יצרי ועשיתי תשובה לפניך אם אתה מקבלני בתשובה הריני יודע ששלמה בני עומד ובונה בית המקדש ובונה את המזבח ומקטיר עליו את הקרבנות שבתורה מן הדין קריא זבחי אלהים רוח נשברה, וחרנא אמר מנין למי שעושה תשובה שמעלין עליו כאילו עלה לירושלים ובנה בית המקדש ובנה את המזבח ומקריב עליו כל הקרבנות שבתורה מן הדין קריא זבחי אלקים רוח נשברה, עכ"ל.

ואיכא למידק במ"ש אני כבשתי את יצרי ועשיתי תשובה, דמלבד שהוא יתר ותיסגי במ"ש אם אתה מקבלני בתשובה וכו'. ותו דמאי רבותיה דדוד הע"ה כל השב בתשובה נמי כובש יצרו. ותו במאי פליגי הני אמוראי. ותו למאן דדריש ליה בדוד הע"ה יש להבין

מ"ש אם אתה מקבלני בתשובה אני יודע וכו', מנא ידע. והן קדם אציגה נא עמך מאמרם ז"ל בסנהדרין דף ע', דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו א"ר יוחנן משום רשב"י מלמד שכפאתו אמו על העמוד ואמרה לו מה ברי הכל יודעים שאביך ירא שמים היה עכשיו יאמרו אמו גרמה לו ומה בר בטני כל הנשים של אביך כיון שמתעברות אינן רואות פני אביך ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מלובן ומזורז ומה בר גדרי כל הנשים של בית אביך היו נודרות שיהא להן בן הגון למלכות ואני נדרתי שיהא לי בן הגון לנביאות מלובן ומזורז וממולא בתורה, עכ"ל. ויש להרגיש הא דקאמר הכל יודעין שאביך ירא שמים הי' דהכל יודעין יתר, ולימא בקצרה אביך ירא שמים היה. ותו עכשיו יאמרו, משמע דעד עתה היה להם סברא אחרת ועכשיו יאמרו אמו גרמי' לו. ותו אומרו בר בטני וכו', צריך ביאור. ותו דממאי דאמרה מה בר נדרי דכו' נראה דבת שבע לא אכפת לה שיהא בנה מלך, ואיפכא שמעינן דהשתדלה בכל עז למלך שלמה, ובפרט לפי מ"ש רוב המפרשים אקרא והיה כשכב אדוני עם אבותיו והייתי אני ובני שלמה חטאים, דכינתה וכיונה לומר דיהיה דוד הע"ה והיא חטאים דיקא באותו מעשה, וכמשז"ל והביאו הרב מהר"ם אלשיך שם שאמר דוד לפני ה' במה יודע אחרי מותי שמחלת לי עון ב"ש אם לא במלוך בן ב"ש תחתי.

ולבא אל הישוב נקדים מ"ש בשבת דף נ"ה דאוריה מורד במלכות היה, ופירש רש"י דאמר ואדוני יואב, והתוס' פירשו דעבר על מצות המלך שציוהו לרדת לביתו וכו', וכתב הרב זרע ברך בראשון סדר היום דלדעת התוס' דוד הע"ה לא חטא, אך אפשר דבת שבע חטא חטאה שהיה לה לומר לבעלה אוריה פרשת העבו"ר ואז לא היה מורד במלכות, דהבחנה מדאורייתא ודרשינן אכין ורקין כמ"ש פ' נגמר הדין עש"ב, ובזה אפשר לפרש הכתוב הנז' שלא כדעת המפרשים שפירשו דמ"ש והייתי אני ובני שלמה חטאים מפני הכבוד לא כללה לדוד הע"ה וכינתה אלא יש לפרש דבאו דבריה בדקדוק, וז"ש והיה כשכב אדוני המלך עם אבותיו דוקא כלם צדיקים ואביו ישי מת בעטיו של נחש גם אדוני כמוך כמוהם נקי מחטא דפנויה הייתי בגט ששלח לי אוריה ואיהו מורד במלכות, אבל יאמרו שאני חטאתי ואני גרמתי שיהרג אוריה דהמרד היה שלא ירד וכו' ואלו הגדתי לו לא היה מורד, ונמשך ששלמה שיצא ממני לא ימלוך וזהו אני ובני שלמה חטאים, אך כמלוך שלמה יתאמת שגם אני לא חטאתי והמרד היה שאמר אדוני יואב וכפירש"י וע"ש בזרע ברך.

ואשכחנא פתרי להציל לבת שבע, אף אם המרד הי' כפירוש התוס' שלא ירד ואין בה חטא שלא הגידה לאוריה והוא לשיטת הזהר דאוריה לא שמש בה לעלמין ולא קרב זה

אל זה, ונקדים מ"ש בסוף מדרש משלי, מרבדים עשתה לה זו בת שבע שיצא ממנה שלמה שהיה מרוקם בשש וארגמן וכו' ע"ש. ועל פי זה שמעתי מהרב המובהק מר קשישא כמהר"ר אליעזר נחום זלה"ה שזהו כונת הכתוב נודע בשערים בעלה, כלומר דהכתוב השבח השביח לבת שבע מרבדים עשתה לה וכו', ושמא תאמר כי ח"ו יש חטא בענין דוד הע"ה עמה, לזה בא הכתוב לאפוקי מחשד ואמר נודע בשערים בעלה, כלומר כשדבקו שערים זה בזה ולא נענה אלא בזכות דוד הע"ה כמ"ש בשבת דף ל' דבאותה שעה נהפכו פני שונאי דוד וכו', ושפיר אני משבח לבת שבע כי השערים הן הן עדיו של דוד הע"ה וזהו בעצם נודע בשערי' בעלה, עד כאן דברי הרב ז"ל ונאים הדברים למי שאמרן.

ומתוך הדברים נבא לפרש הכתובים מזמור קי"ח, יסר יסרני יה ולמות לא נתנני פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה זה השער לה' צדיקים יבואו בו אודך כי עניתני ותהי לי לישועה אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה, ולא נאריך בדקדוקים רק אביע אומר אשר שמעתי מהרב המופלא ה"ק מהר"ח בן עטר זלה"ה שהקשה במה שאמר לו הקב"ה בחייך איני מודיע בחיי בנך אני מודיע כמ"ש שם בשבת (דף ל') דהרי ארבע חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש דתשובה ויה"כ ויסורין ומיתה מכפרין אף על חילול ה', וא"כ מה ראיה היא זו שלא חטא דוד הע"ה אשר נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדרה, ואימא דח"ו חטא אבל כבר עשה תשובה וקבל יסורין וכמה יה"כ עברו ובסוף מת ובכי הא נתכפר הכל, ומה מופת יש בפתיחת שערים. וניחא ליה להרב ז"ל דאם האמת אתם של שונאיו שחטא ואח"ך עשה תשובה, נהי דעל ידי תשובה ויסורין ויה"כ ומיתה נתכפר לו הכל, מ"מ לא אפשר למי שפגם באות ברית אף שנמחל לו שתכה בזה שיפתחו שערים בזכותו ויכנס ס"ת בהיכל שהוא זיווג עליון צדק ושלום הכולל בבית המקדש דאין קטיגור נעשה סניגור, ועתה אשר עין בעין נראה שבזכותו נפתחו השערים ונכנס ס"ת בהיכל שהוא רמז לזיווג עליון כולל, מוכח דלא היה בו עון אשר חטא כלל כי זה לא יתכן לאשר חטא ונמחל והוא אות מוכרע ולזה נהפכו פני שונאיו, עד כאן דברי הרב ז"ל ושפתים ישק, ואמרו בשמות רבה פ"ח א"ר ברכיה בשם ר' חלבו באותה שעה חיה דוד שכן דוד אומר העלית משאול נפשי חיתני מיורדי בור וכו' ורוח הקדש אומרת ושבח אני את המתים שכבר מתו, וכתב הרב מהר"ש יפה שזה שאמר שכבר מתו לפי שאז היה חי דוד הע"ה גם

ויתקרב לזה כונת הכתובים במזמור ג', רבים אומרים לנפשי וכו' קולי אל ה' אקרא ויעננני מהר קדשו סלה אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי ה' יסמכני, ופשטן וקשרן של

דברים צריכים ביאר, ורז"ל דרשו רבים אומרים לנפשי שהיו אומרים שבה את הכשבה והרג הרועה וכו' ועל זה אמר ואתה ה' מגן בעדי וכו', ואחר זה שאול שאל להודיע שלא חטא והוא אומרו קולי אל ה' אקרא שיודיע שמחל לי ואני במדרגתי אהוב ונחמד לפניו, ויעננו מהר קדשו סלה שאמר לו שיודיע בחיי שלמה בבנין הבית כמ"ש בשבת והוא אומרו ויעננו מהר קדשו כשיבנה בה"מ, אני שכבתי ואישנה כמ"ש בזהר חדש שלא הניחוהו המלאכים אחר פטירתו ליכנס לירושלים של מעלה עד שבנה שלמה בה"מ וכו' ע"ש, וז"ש אני שכבתי ואישנה נרדם וישן מבלתי יכולתי ליכנס למקומי, ואח"ך בשעה שדבקו שערים הקצותי ממש כמו שאמרו חיה דוד כי ה' יסמכני להודיע שאין בי עון.

אתאן למקראי קדש הנז', ופירש"י יסר יסרני על מעשה בת שבע, ולמות לא נתנני לא עזבני מת אלא שאחרי מותי פתחו לי שערי צדק הן שערי ההיכל שדבקו ובעבורו נפתחו וז"ש פתחו לי שערי צדק חיתה נפשי, וזהו אבא בם דוקא שהביאו ארונו וחיה, והיינו דקאמר אודה יה כי לא המתים יהללו יה, וכי תימא מאן מוכח שלא חטא ואימא דחטא תשובה ויסורין ויה"כ ומיתה כיפרו כקושית הרב מהר"ח הנז"ל לז"א זה השער לה' צדיקים יבואו בו והוא תירוץ הרב הנז', וז"ש זה השער שהוא מלכות לזווגה לה' לא אפשר על ידי מי שחטא ופגם היסוד דאין קטיגור וכו' אלא צדיקים שומרים הברית הנקראים צדיקים יבואו בו, וכיון שנעשה על ידי זו הוראה דלא היה עון בידי מעיקרא, אודך כי עניתני שלא רצית להודיע בחיי שלא חטאתי, ותהי לי לישועה שעל ידי זה היתי חי עתה אחרי מותי והוא פלא, אבן מאסו הבונים בת שבע דרבנן בנאי עילם משתעו בה על עיקרו של דבר ועל שלא הגידה לאוריה שהיא מעוברת היתה לשעבר ששת ימי בראשית כמשז"ל לראש פינה שתשאר מלכה תמיד, וזה מורה דלא היתה אשת אוריה ולא שמש בה, דאלו היתה אשת אוריה ושמש בה היתה אסורה לי דכלי הדיוט אסור למלך וכמ"ש בירושלמי והביאו גאון עוזנו הרב פרשת דרכים דרוש י"ב וע"ש דף כ"ח, והיותה לראש פנה המלכה על כל הנשים שמעת מינה דראויה לי ולא שמש בה אוריה לעלמין.

ויתבאר בזה כונת הכתובים מזמור קל"ב, בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך נשבע ה' לדוד אמת אם לא ישוב ממנה מפרי בטנך אשית לכסא לך, דהאי בעבור דוד וכו' אמרו שלמה הע"ה כשהביא ארונו של דוד כמשז"ל בשבת פ' במה מדליקין, וזהו נשבע ה' להודיע דבת שבע ראויה לו והאמת אתו, וז"ש לדוד אמת ולא חטא ונודע זה כשדבקו שערים, ואמר שלמה הע"ה בעבור דוד וכו' והעד על זה לא ישוב ממנה שלא אסורה כמ"ש פ"ק דכתובות, והטעם דאוריה לא שמש בה לעלמין ואינו כלי הדיוט לכן לא ישוב

ממנה, והיינו טעמא כי מפרי בטנך אשית לכסא לך ויצא זה מבת שבע, וכל מי ששומר אות ברית זוכה למלכות כמ"ש זהר ובתנחומא, וזה לך האות שלא היה חטא בבת שבע שאלו היה בה חטא לא יצא ממנה מלכות בית דוד.

אשובה אראה מאמר מרבדים הנז' ואוסיף נפך על דברי הרב מהר"א נחום הנז', דהנה רז"ל והביאו רד"ק שמואל ב' סי' י"ב אמרו דאחרי מות הילד לא היתה בת שבע רוצה להזקק לדוד הע"ה עד שנשבע לה הבן הראשון שיהיה לי ממך ימלוך אחרי והיינו דאמרה ליה אתה נשבעת לאמתך בה' כי שלמה ימלוך וכו', ואפשר שז"ש מרבדים עשתה לה זו ב"ש, כלומר עשתה לה ולא לו דעשתה לה לבדה שלא רצתה ליזקק לדוד הע"ה עד שנשבע לה שימלוך בנה, וזה גרם שש וארגמן לבושה שיצא ממנה שלמה שלבוש שש וארגמן, ואם נפשך לומר דהיה לדוד הע"ה חטא בזה אלא דהפליא לעשות תשובה עילאה וקבל יסורין וכו', לז"א נודע בשערי"ם בעל"ה, דמענין השערים נודע שהוא בעלה ולא היה שום חטא מדנפתחו השערים ונכנס ס"ת להיכל על ידו כמש"ל ואז חיה דוד זהו בשבתו עם זקני ארץ שחיה והיה בו בפרק עם זקני ארץ חי, והוא מופת חותך שלא חטא ובעלה קרינן ביה.

ומהר"ר חזן זלה"ה פירש במ"ש בזהר אוריה לא שמש בה לעלמין וזה סיבה דלא חטא דוד, ועיקר הדבר היתה בת שבע שהיתה מתרחקת מאוריה, דאלו ב"ש ארצויי מרצה קמיה דאוריה תפתה וגם תוכל ואוריה היה נזקק לה, וז"ש על ידי דמרבדים עשתה לה לעצמה בת שבע ולא רצתה ליזקק לאוריה שש וארגמן לבושה שיצא ממנה שלמה וכו', אלו דבריו ז"ל. וארחיב הדיבר ונבין דהכתוב אומר שש וארגמן לבושה ורז"ל אמרו שיצא שלמה וכו', אמנם יובן במש"ל דכלי הדיוט אסור למלך ואלו שמש בה אוריה לא זכתה להיות מלכה ובודאי לא יצא ממנה שלמה, וז"ש מרבדים עשתה לה לעצמה כשהיתה אצל אוריה ולא שמש בה ועל ידי זה שש וארגמן לבושה דנעשית מלכה, דאי לאו הכי אסורה לדוד הע"ה, ועל ידי זה יצא ממנה שלמה שהיה לבוש שש וארגמן ודא ודא חדא היא.

ומהשתא עת הזמיר הגיע הלוך ודבר במאמר מה ברי וכו' שהבאתי לעיל, ונקדים מ"ש הרב מהר"ש פרימו ז"ל ברמזיו פ' תשא בכונת ברייתא דר' פנחס תורה מביאה לידי זהירות וכו' ענוה מביאה לידי יראת חטא וכו', והוא תימא דאחר כל המדות ומעלות יתרות לא היה בו יראת חטא. ופירש דיראת חטא דהכא הוא דבר גדול שמתירא אולי חטא באיזה גדר לפי גודל חסידותו אף דמדינא ריח חטא לא עדת ביה, כי אף אם יחטא לפי החסידות הוא במותר לו ובעיניו יחשב חטא לפי הגדרים והסייגים אשר הגדיל

בחסידותו וכו', עכ"ל. וז"ש מה ברי הכל יודעים, הכל דיקא אף שונאיו יודעים על ידי שדבקו שערים ונפתחו בעבורו וחיה שאביך ירא שמים היה, כלומר במדרגת ירא חטא דר' פנחס הנז', שהרי מכל השער הגדול שנפתח ידעו דלא היה סרך חטא באביך וכל התשובה שעשה הוא שהיה ירא שמים שבעיניו יחשב חטא לפי גודל חסידותו, ועד עתה היו סבורים דגם אני כמוהו צדקת גמורה, אבל עתה כי הרעות מעשיך ח"ו יסברו דאוריה מרד על שלא ירד לביתו וכו' ואני גרמתי מיתתו שלא הגדתי לו, ולכן אתה הוכרחת להיות מלך כי כך רצה אביך ותגזור אומר ויקם כי הוא בסדר המדרגה העליונה של יראת שמים וזכה לרוח הקדש, אמנם במה שאני חטאתי שהייתי גורמת מיתת אוריה יצאת אתה מקולקל וזה נולד עכשיו דעד היום הזה סברוה שאני כאביך וז"ש עכשיו יאמרו אמו גרמה לו, וכי תימא מי מפיס שאין האמת כן שאת גורמת הריגת אוריה ולהכי הרעתי מעשי ואבי לא חטא, לז"א ומה בר בטני, כלומר דלשיטת הזהר דאוריה לא שמש בה לעלמין אין מקום לזה דכיון דלא נהג מנהג אישות אף שירד לביתו אין פחד דיפגעו בהבחנה דפרושי הוו ואין צורך שתגיד אליו בת שבע, וז"ש ומה בר בטני איך אתה בר בטני ובן דוד אם נשתמש בי אוריה והלא כלי הדיוט אסור למלך, אלא דלא שמש וא"כ אין בי חטא שלא הגדתי לאוריה ואני היא הגורמת שלא שימש בי אוריה, שאלו הייתי רוצה ונזקקת לו על דרך שעשיתי לאביך שכל הנשים שנתעברו אינן רואות פני המלך, ואני היה בי כח והכנה ודחקתי ונכנסתי כדי שיהיה לי בן מלובן ומזורז, ואלו כה עשיתי לאוריה ודאי היה נזקק לי, ומאחר שכן לפי האמת אין בי חטא אלא דעכשיו יאמרו העולם מה שאין בי, וכי תאמר בלבבך אכן נודע הדבר דין גרמ"א מה שכיונת שהיה מלובן ומזורז זאת היתה לי לעשות המעשים האלה שחשב בעניני העה"ז, לז"א ומה בר נדרי כל הנשים נודרות שיהא להם בן הגון למלכות ואני נדרתי שיהא לי בן מלובן ומזורז ממולא בתורה והגון לנביאות, ואמרו פ"ק דתעניות חכמה מפוארה בכלי מכוער והאיכא שפירי דגמירי אי הוו סנו גמירי טפי ופירשו התוס' אם היו שונאים היופי, וז"ש כל הנשים וכו' ואני היתי צריכה יותר מכלן לידור שיהא לי בן הגון למלכות להודיע לבני אדם שלא חטאתי עם אביך וזהו אות שבני מלך ששומר ברית זוכה למלכות, ועם כל זה נדרתי שיהא לי בן מלובן ומזורז וממולא בתורה, והיכי משכחת לה שפיר נאה וגמיר ממולא בתורה, אלא ודאי כונתי שתשנא היופי ותהיה חי ומלא בתורה והגון לנביאות, ונמצא כי כל עילה לא השתכחת בי.

חוזרנו על הראשונות מאמר ויקרא רבה שהבאתי תחילת דיבר, ונקדים מ"ש בשבת דף נ"ו א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר דוד חטא וכו' אלא מה אני מקיים מדוע

בזית את דבר ה' לעשות הרע בעיניו שבקש לעשות ולא עשה, ופירש"י שבקש לשכב עמה קודם שקבלה גט וכו', וכתב הרב זב"ח סדר היום דתרי זימני שלח אחר בת שבע בראשונה א"ל שעדין לא קבלה גט וביני ביני בא לה גט ואחר קבלתה גט שלח והביאה ואסמכיה אקרא ע"ש, והרב מהר"י חזן פ' משפטים במאמרם ז"ל ריש ברכות לא חסיד אני שכל מלכי וכו' ואני חצות לילה אקום וכו' ואני ידי מלוכלכות בדם שפיר ושליא לטהר אשה לבעלה, פירש דאחד הרואה דוד הע"ה קם בחצות ומטהר אשה לבעלה כה יאמר דודאי ח"ו דוד הע"ה נכשל באשת איש, וכלפי ספות הרוה דודים עד הבקר קם בחצות, וכלפי דאסר אשה עם בעלה ידיו מלוכלכות לטהר אשה לבעלה, והיה ראוי שדוד הע"ה לא יעשה כזאת כי בזה מקיים ומאשר דברי שונאיו האומרים לו שבא על אשת איש, אמנם מר ניהו לא שבקיה לחסידותיה ולא חש על דברת בני אדם והיינו רבותיה, זהו תורף דברי הרב ז"ל. ועוד נקדים מ"ש סוף פ' אין עומדין א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה ופליגא דר' אבהו דאמר במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד, והרא"ם בתשובה ח"א סי' פ"ו תפס כר' אבהו דבמקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד וכתב דאע"ג דפליג עליה ר' יוחנן כבר פסק הרמב"ם פ"ז דתשובה כר' אבהו, ונתן טעם לדבריו מפני שטעם טעם החטא ופירש ממנו וכבש, יצרו ואף ר' יוחנן לא פליג עליה דר' אבוהו אלא בעדיפותא דר' יוחנן סבר דמי שלא טעם טעם חטא עדיף ממי שחטא וטעם וחזר בו ור' אבהו סבר איפכא, אבל לענין צדיק ורשע כולי עלמא מודו דבעלי תשובה צדיקים גמורים נינהו ובני העה"ב הוי עכ"ל, ומ"ש דהרמב"ם נתן טעם לדבריו וכו' כונתו דאף דר' אבהו תלמיד ר' יוחנן והו"ל לפסוק כר' יוחנן פסק כר' אבהו דמסתבר טעמיה, ובר מן דין אפשר לומר דטעם הרמב"ם מאחר דלא נפקא מינה לענין דינה ובכי האי גונא לא נאמרו כללי ההלכות בידוע, ומ"ש הרא"ם דלכולי עלמא בעלי תשובה צדיקים גמורים הוו דבריו פשוטים ובהדיא תניא בקדושין דף מ"ט על מנת שאני צדיק אפילו רשע גמור מקודשת שמא הרהר תשובה בדעתו הרי דבהרהר תשובה ברייתא מפורשת היא דהוי צדיק גמור.

וחזיתיה להרדב"ז בתשובה סי' תתל"ב שכתב וז"ל, שאלת על שני מאמרים אם הם חלוקים או מוסכמים (ברכות ל"ד ע"ב) א"ר יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה וכו' א"ר אבהו מקום שבעלי תשובה עומדים וכו' תשובה וכו', איירי בסתם בעלו תשובה שהיו רשעים ושבו בתשובה ועליהם נתנבאו כל הנביאים אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה, אבל ר' אבהו איירי בצדיקים גמורים אשר לבם נכון עם אל כי

ישרים בתחילה ושגו באחת מכל מצות או נזדמנה להם עבירה וגבר עליהם היצר, ומיד שבו בתשובה ושבו לצדקתם ונכפלה צדקתם שטעמו טעם החטא ועזבוהו ואלה מעלתם גדולה מצדיקים גמורים וכו', ותלמודא לא ניחא ליה לפרושי במילתיה דר' יוחנן דלא מסתבר לומר דכל הנביאים לא נתנבאו אלא לאותם שהי' רשעים ושבו אלא בכל בעלי תשובה איירי ר' יוחנן ומשום הכי אמר ופליגי דר' אבהו, אבל ר' אבהו אמר לך אנא לא פליגנא עליה דר' יוחנן עכ"ל. ולפום ריהטא ק"ק דמה זו שאלה אי שני המאמרים חלוקים או מוסכמים, הרי הש"ס פ' אין עומדין ופ' חלק (דף צ"ט.) קאמר ופליגא דרבי אבהו, ומאחר דהש"ס קאמר ופליגא היש בזה שאלה אי פליגי, וכבר הרמב"ם פסק כר' אבהו ונמשך הרא"ם אחריו, הן אמת דהרב בני חיי כתב שקבל דכל דוכתא דקאמר הש"ס ופליגא הוה ס"ד דלא פליגי ואשמועינן דפליגי, אבל בתר דהש"ס קאמר דפליגי ליכא ספיקא והשואל על זה לא ידענו מה היה לו, ובתשובת הרב יש להעיר קצת דכיון דכתב דלא מסתבר דכולי נחמתא צופים אמרום ברשעים ששבו א"כ מעיקרא מאי סבר דקרא איירי בהכי, ואם כונת הרב דר' אבהו יפרש דקראי דר' יוחנן איירו בהכי ברשעים ששבו ק"ק מאחר דהש"ס לא מסתבר ליה לאוקמי קראי בהכי וקאמר דר' יוחנן פליגי מנא לן לומר דר' אבהו סבר מילתא דלא מסתבר להש"ס ומי דחקנו בכך, דהגם דר' אבהו תלמיד ר' יוחנן אין זה חדש דמתניתין ומתניתא שמעתא ואגדתא זימנין טובא מתנו כמה תלמידי' חולקים על רבם ובנים על אבות ומה גם במידי דלא נפקא לענין דינא כידוע.

וממוצא דבר אפשר לפרש פסוקי מזמור מ"ה, אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחביריך מר ואהלות קציעות כל בגדותיך וכו', ואמרו בירושלמי פ"ק דפאה סי' כ"ד הרי שהיה אדם רשע כל ימיו ובסוף עשה תשובה וכו' אמר ר' יוחנן ולא עוד אלא כל העבירות שעשה נחשבין עליו כזכיות מאי טעמא מר ואהלות קציעות כל בגדותיך כל בגידות שבגדת בי הרי הן כמור ואהלות וקציעות עכ"ל. וכתב הרב דת ודין סדר היום דלמ"ד דבעלי תשובה עדיפי מצדיקי היינו טעמא דצדיקי לא מצו לקיים אלא רמ"ח מצות עשה, אבל בעלי תשובה יש להם מצות עשה נוספות שכל אותם העבירות נעשות כזכיות ומצות עשה יתרות על רמ"ח מצות עשה דאורייתא עכ"ד. ואפשר דהיינו פירושא דקרא אהבת צדק, דהיינו תשובה כמ"ש במדרש רבה פ' ואתחנן דדריש נוראות בצדק על התשובה, ותשנא רשע שטעמת טעם החטא ונתרחקת, על כן משחך שהוא לשון גדולה כמו שפירש"י, מחביריך יותר מחבריך הצדיקים גמורים כמ"ש הרמב"ם דטעם דבעל תשובה עדיפי דטעם החטא ופירש ממנו, והיינו דקאמר אהבת צדק לשוב ותשנא מה שאהבת שטעמת ופירשת על כן מטעם זה משחך אלהים

יותר מחבריך, ותו אשמועינן טעם הרב דת ודין דבעלי תשובה יש להם מצות יתירות חדשות דליתנהו בצדיקי, והוא אומרו מר ואהלות קציעות שנוסף לך שלש מדרגות מצות עשה על חביריך כנגד מה שעבר על עשה ועל לא תעשה וכריתות שהם כל בגדותיך כמו שדרשו בירושלמי, כל דיקא תחת שלש אלה נהפכו לשלשה מדרגות מצות עשה מר אהלות קציעות ובהם נתעלית יותר על חבריך הצדיקים במצות יתירות שאין להם, והרי תרי טעמי לגדולת בעלי תשובה על הצדיקים גמורים.

ומהרש"א באגדתיה כתב דר' אבהו דאמר מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד היינו במי שחטא במחשבה ושב בתשובה, ודייק מדאר"י שהיה קרוב לדבר עבירה דלא איירי בחטא ועבר עבירה בפועל אלא הכונה שהיה קרוב לפי מחשבתו לעבור עבירה וגבר על יצרו ולא עבר, והיינו בעל תשובה ממחשבתו שחשב לעבור עבירה דודאי זה שגבר על יצרו ולא עבר עבירה סבר ר' אבהו דיש לו מעלה יתירה על הצדיקים גמורים, ור' יוחנן סבר דאף על פי כן צדיקים גמורים יש להם מעלה יתירה שלא חטאו כלל במחשבה עכ"ד. ולפי דעת הרמב"ם דיהיב טעמא דבעלי תשובה עדיפי שטעמו טעם חטא ופירשו ממנו, נראה דמי שעבר בפועל גדול ממי שחשב לעבור עבירה ולא עשאה, כי העובר בפועל טעם טעמא דאיסורא ופירש משא"כ אם חשב לעבור ולא עבר.

ולעומת זה אפשר לפרש אותה שאמרו פ' חלק דף ק"ב, שתפסו הקב"ה לירבעם בבגדו וא"ל חזור בך ואנו ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן א"ל מי בראש א"ל בן ישי בראש אמר אי הכי לא בעינא. וצריך ביאור במה היה ויכוח הקב"ה וירבעם ומאי ביניהו, ואפשר דפליגי בפלוגתא דהרמב"ם ומהרש"א הלזו, דכבר הקדמנו לעיל דדוד הע"ה פטיר ועטיר מכל ערורי רק שחשב לשכב עם בת שבע קודם שהי' לה גט מאוריה ולא עשה כמ"ש רש"י והרב זרע ברך כמש"ל, וכבר כתבנו דהלכה כר' אבהו כמ"ש הרמב"ם והרא"ם דבעלי תשובה עדיפי מצדיקים, אמנם אי ירבעם יחזור בתשובה לדעת הרמב"ם מעלתו גדולה מדוד הע"ה דירבעם טעם ונשתרש בחטא ופירש, לא כן דוד הע"ה דחשב לעשות ולא עשה והוי בסוג צדיקים גמורים לא בסוג בעלי תשובה, ולדעת הרב חידושי אגדות לכולי עלמא ירבעם מדרגתו למטה מצדיקים גמורים וכן דעת הרדב"ז בזה בתשובה הנז' דלא מסתבר דקראי מיירו ברשעים ששבו, אמנם דוד הע"ה לדעת מהרש"א גדול יתר מאד מירבעם ומצדיקים גמורים דלא חטא אלא במחשבה, והא הקב"ה הפותח יד בתשובה סבר דהעיקר כדעת מהרש"א אבל להחזיר לירבעם מטה כלפי חסד, וא"ל לירבעם נטייל אני ואתה ובן ישי ועבידנא לך טיבותא דלקושטא דוד עליון על כל צדיקים גמורים ובעלי

תשובה ואחר דוד הע"ה מדרגת צדיקים גמורים וירבעם מטה מטה בהדי בעלי תשובה מעבירות שעשו כדעת מהרש"א, וירבעם נסתפק אי טיבותא היא לגביה דהקב"ה סבר כמהרש"א ומטוביה אוטיב ליה כמדובר, או דילמא הקב"ה סבר כהרמב"ם וירבעם ודכוותיה ששבו מרשעם אחר שנהנין ומועלין וכבשו יצרם ראשונה יסעו ואחריהם דוד הע"ה שחשב לעבור עבירה ושב כיון דהיה קרוב לדבר עבירה ופירש עדיף מצדיק גמור וגרע מבעל תשובה, והיינו דאסמכינהו רחמנא אתה ובן ישי, דתרוייהו החלו עולין במעלות על הצדיקים גמורים ולברר ספק זה לשאו"ל הגיע מי בראש, ואם כה יאמר אתה בראש ודאי סבר כהרמב"ם דגדול הנהנה מן החטא ופורש ולכן ירבעם יעלה בראש"ש ואחריו דוד הע"ה שחטא במחשבה לבד ושלישית יסעו הצדיקים גמורים, אבל אם כה יאמר בן ישי בראש שמע מינה דסבר קודשא בריך הוא כמהרש"א, ונמצא דירבעם לתליתא שכיחא שכן נהנה ועמו כל בעלי תשובה שעברו עבירות ושבו כי דוד הע"ה שלא חטא אלא במחשבה ושב זה יצא ראשונה ובתריה צדיקים גמורים שניים יסעו, ויאמר ה' בן ישי בראש דהעיקר כמהרש"א ומדרגתך פחותה, והפך עורף אי הכי לא בעינא.

אמור מעתה על פי דברי מהרש"א ויתר הקדמות הנתנין למעלה הבה נא אבא על פי הבא"ר מאמר ויקרא רבה שהתחלנו בו, ואפשר דהני אמוראי פליגי בפלוגתא דר' יוחנן ור' אבהו דמאן דדריש קרא בדוד הע"ה סבר כר' אבהו דבמקום בעלי תשובה אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, והיינו במי שהיה קרוב לדבר עבירה וחשב ולא עשה דזה מעלתו יותר מצדיק גמור וכפירוש מהרש"א, אמטו להכי מוקי קרא בדוד הע"ה ודריש הכי אמר דוד אני כבשתי את יצרי, כלומר שבקשתי לעשות קודם שיבא לה גט כמש"ל וכבשתי את יצרי, והיינו רבותיה דכבש יצרו מלחטוא שחשב לחטוא ולא חטא ועשיתי תשובה לקום בחצות ולטהר אשה לבעלה כאלו נאף אשת איש ח"ו, הגם שהיה מתבייש ששונאיו מקיימים ומאשרים שבא על אשת איש לא נמנע, והיינו רבותא טובא שלא חטא רק שחשב לחטוא ועשה תשובה כאלו עשה בפועל, ויען דאפי' בבעלי תשובה שחטאו בפועל ואלו עוברי"ן בפשע כששבו אמרו ביומא דאם תשובתם מאהבה זדונות נעשה להם כזכיות, א"כ בענין זה שלא חטאתי במעשה והוא הגדר העולה למעלה מן הצדיקים גמורים ודאי שיועיל למלך שלמה בן בת שבע ויבנה בה"מ ויקריב קרבנות ויהיה זכות תדורי ועצמיי, ולכך אמר שלמה בנך, כלומר דבת שבע לא חטאה כלל הפך והייתי אני ובני שלמה שיתכנה אליה כמ"ש הרב כלי יקר, וז"ש הריני יודע ששלמה בני עומד ובונה וכו', דיוסף הצדיק אף שחשב ויבא הבית לעשות מלאכתו ותשב באיתן

קשתו זכה למלכות, וא"כ אם תקבלני בתשובה הריני יודע ששלמה בני וכו' בני מתיחס אחרי עומד ובונה בה"מ וכו', כל קבל שלא חטאתי ועשיתי תשובה חמורה בקבלת יסורין ולקום בחצות ולטהר וכו' כאלו חטאתי במעשה ואני וב"ש נקיים, ומיהו להיותו לפני ה' מלך הכבוד אמר אם תקבלני בתשובה אף שיודע שהוא מקובל ותכה לכל הכבוד הזה והוא ראשון וקודם לצדיקים גמורים וכשיטת מהרש"א ז"ל, ואידך סבר כר' יוחנן דצדיקים גמורים עדיפי וכל בעלי תשובה בחדא מחתא גריעי מצדיקים גמורי, להכי מוקי קרא בסתם בעלי תשובה דכיון דשב מאהבה זדונות נעשות לו כזכיות, ומתנאי הבעל תשובה השפלות וההכנעה ובסתם מי שדעתו שפלה עליו אמר ריב"ל דהוי כאלו הקריב כל הקרבנות, ועל אחת כמה וכמה עתה יגדל נא כח בעל תשובה המשפיל עצמו שזדונות נעשות לו כזכיות, שפיר מעלה עליו הכתוב כאלו עלה לירושלים וכו' ויש בידו חבילות של זכיות.

ואי בעית אימא קרוב לדרך הזה שכתבנו בעניותנו, והוא דהני תרי אמוראי דויקרא רבה כלהו סברי כר' אבהו דבמקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, אך פליגי בפלוגתא זו דהרמב"ם ומהרש"א, דקמא סבר כשיטת מהרש"א דבעל תשובה דעדיף מצדיק גמור היינו שלא חטא במעשה ולהכי מוקי קרא בדוד הע"ה ככל אשר דברנו בסמוך, דלא ניחא ליה לאוקומי קרא ברשע שעשה תשובה דודאי הן נגרע ובציר טובא ממדרגת צדיק גמור, ובא רעהו דסבר כדעת הרמב"ם דבעל תשובה שטעם חטא ופורש הוא גדול מאד וק"ו למי שנשתרש בחטא ופורש מאהבה דגדול מצדיק גמור, ומשום הכי דריש לקרא בכל בעלי תשובה אשר מלי כריסייהו מכל האיסורין ושבו אל ה' בכל לבם מאהבה ופירשו מכל חטא, דודאי מקום נתבש"ר להם דוכתא דלא זכו צדיקים גמורים וכדעת הרמב"ם.

ואחשבה לדעת הני אמוראי ועוד מילתא בפומאי בהקדים מאמרם ז"ל פ"ק דע"ז, לא היה דוד ראוי לאותו מעשה וכו' והקשה הרב מהר"ש פרימו ברמזיו פ' תשא דהלא מצות התשובה מפורשת בכתוב ונתעצם בקושיא זו, ותירץ הרב ז"ל במה שפירש בברייתא דר' פנחס ולעיל הבאתיו דיראת חטא דהתם היינו שמתייירא אולי חטא ונכ"ה לא ינכ"ה מהגדרים וסייגים אשר הוא עושה, ומדינא לא חטא כי אף אם יחטא לפי החסידות הוא במותר לו ובעיניו נחשב חטא לפי הגדרים והסייגים אשר הגדיל בחסידותו, תרתי איתנהו, חדא שמעולם לא חטא, ואף אם יחטא אין זה חטא בעיקרן של מצות, ואפילו הכי כל ימיו ביראה זו ובכל יום על הספק מחזיק בתשובה אולי חטא, ובזה זוכה להיות שניהם בידו צדיק גמור ובעל תשובה, דאיכא פלוגתא מי גדול משניהם וזה זכה לתרוייהו

שהגיע ליראת חטא, ודוד הע"ה הגיע למדרגת יראת חטא ויותר לידי רוח הקדש ואם כן למה לא הצילו ה' מחטא, אם נאמר כדי להגיע לגדר מעלת בעל תשובה כסברת מ"ד דגדול מצדיק גמור הא דוד הע"ה תרתי איתנהו ביה, אלא שאם חטא יחיד ויבוש ויאמר אוי לי כי חטאתי ואבד ממני מדרגת צדיק גמור, ילמד מדוד הע"ה שאם בעל תשובה גרוע למה לא הצילו ה' מחטא כיון דלבו חלל בקרבו, אלא כדי שיגיע למדרגת בעל תשובה שהיא גדולה וכן לענין הרבים וכו', עיין שם באורך וברוחב.

ולפום ריהטא יש להעיר דמימרא זו דפ"ק דע"ז דלא היה דוד ראוי לאותו מעשה וכו' ר' יוחנן משום ר' שמעון בר יוחאי אמרה, ולפי דרך הרב ז"ל עיקר מימרא זו בנויה בסברת ר' אבוהו דבעלי תשובה עדיפי מצדיקים גמורים, ור' יוחנן בעל המימרא מר ניהו פליגי על רבי אבהו וסבר דכל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה, אם לא שנאמר הא דידיה הא דרביה, וכפי דרך זה ממילא הלכה רווחת כר' אבוהו דר' שמעון בר יוחאי קאי כותיה לפי תירוץ הרב הנז'. ועוד ראיתי להרב ז"ל שם שרמז תירוץ אחר, כי מתחילה היינו סבורים דתולה לבד עד בא היסורין הממרקין ועתה למדנו מישראל דתכף כתוב סלחתי במקצת וכן דוד הע"ה נאמר בו גם ה' העביר חטאתך עכ"ל, וכן ראיתי להרב פרי חדש במים חיים בהגהות הרמב"ם ה' תשובה שכתב בדעת הרמב"ם דתשובה תולה היינו שמתחיל להתכפר, והוציאו מהירושלמי פ' בתרא דיומא דקתני תשובה ויה"כ מכפרין מחצה והיסורין מכפרין מחצה ע"ש, ואפשר שזהו הירושלמי שהזכיר הר' מהר"ש פרימו ז"ל שם ברמזיו קודם לזה.

ואפשר דבהני תרי שינויי דהר' מהר"ש פרימו פליגי הני אמוראי, דקמא דדריש קרא בדוד הע"ה יודע אני ששלמה בני וכו' סבר כתירוץ ראשון דלא חטא דוד הע"ה אלא להורות דבעלי תשובה גדולים, וא"כ אף שידענו זה בכח מדלא היה דוד ראוי לאותו מעשה מכל מקום בפועל לא ידענו גדולת דוד הע"ה בעבור היותו בעל תשובה, ומשום הכי דריש להאי קרא דכתיב מזמור בבא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע להודיע גדולת דוד הע"ה בשביל התשובה דבר שצדיק גמור אינו זוכה, דבן בת שבע יבנה הבית והמזבח כלי כפרה לישראל וזכות הרבים יום יום בכמה דורות תלוי בו, והיינו להורות יקר תפארת גדולת הבעל תשובה דהחטא עצמו נעשה זכיות גדולות תדיריות כעל גמולות כעל ישלם בדבר מפורסם כזה. ואידך סבר לה כשינויא אחריתי דהא דדוד הע"ה אצטריך לאשמועינן דתכף תשובה מכפרת עד אשר לא נגמר הכפרה ביסורין וכיוצא, וזה בדוד הע"ה ידענוהו דכתיב ביה גם ה' העביר חטאתך לא תמות, וכיון דלא היה ראוי אלא לאשמועינן זה לכך דריש קרא בסתם בעל תשובה, ודייק בלישניה ואמר מנין

לעוש"ה תשובה, עושה דיקא כי אכתי עסיק בתשובתו ולא נגמרה כפרתו דאצטריך ליה יוה"כ ויסורין או מיתה, ואפילו הכי כיון שהתחיל בתשובה לא תימא דתשובה תולה ולא עביד מידי אלא תכף מתחיל להתכפר ומעלה עליו הכתוב כאלו בנה בית המקדש וכו', ודייק ליה שפיר מקרא דבתחילת תשובתו אשר נכנע ונשבר לבו תכף מעלה עליו הכתוב כאלו בנה וכו' דכתיב זבחי אלהים רוח נשברה, אלמא כשהיה לו רוח נשברה לבד תכף כתיב זבחי אלהים וכו' אף דעדין צריך יום הכפורים ויסורין או מיתה, מ"מ כאשר נכנע ב"א שבר ברוח לבד מעלה עליו הכתוב כאלו בנה וכו'.

ויתבאר בזה כונת הכתוב בישעיה סי' א', רחצו הזכו הסירו רוע מעללכם מנגד עיני חדלו הרע, ולכאורה הגיעני כפו"ל ומכופל מקרא קדש הזה, ואפשר דהא אשמועינן דתכף כשיתחרטו וישובו אף דעדין חסרות שאר הכפרות וגם דלהיות תשובה שלימה אצטריך באותו פרק באותה אשה וכו' עם כל זה התשובה היא מועלת לשעתה, וז"ש רחצו ותכף הזכו והתשובה מועלת לשעתה אף דאכתי פשו שאר כפרות, דהיינו הסירו רוע וכו', על ידי שאר כפרות וגם חדלו הרע באותו פרק עם כל זה תכף שתרחצו יש תועלת בתשובה וזהו הזכו.

ויתכן לפרש עוד ונקדים מאמרם ז"ל ויקרא רבה פ' כ"א, ר' נתן ור' אחא בשם ר' סימון אמר כי בתחבולות תעשה לך מלחמה אם עשית חבילות חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות של מצות עינים רמות והיו לטוטפות לשון שקר וכו', ופירש הרב כבוד חכמים דהאבר שחטא בו נתמלא סטרא אחרא ואין לו תקנה רק לעשות בו מצוה שבורא מלאך אחד ונלחם עם הסטרא אחרא ויגרשהו וילך עכ"ד. ובס' פני יצחק דף קנ"א פירש במ"ש פ' החליל אר"י יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום וריש לקיש אמר מתגבר עליו בכל יום, והכונה דר"י איירי ברשע אשר טבע במצולות העבירות ושומע עצת יצרו ועבר כמה עבירות ושנה בהם, ולאיש כזה אין צריך לפתותו בעבירות שכבר עשה דמעצמו אויל משריש בחטא מתהלך באשמיו, לזה יצרו מתחדש עליו בעבירות חדשות מעתה, וריש לקיש מיירי בצדיק אשר לא ישמע בקולו ולזה הוא מתגבר עליו כארי, וז"ש אם עשית חבילות עבירות ונשתרשת בחטא ויצר הרע מתחדש חדשים לבקרים בעברות חדשות, לזה צריך תחבולה רבה דבעברות שכבר הורגל והיצר אין לו צורך לפתותו בהן, לו בכח יגבר איש לעשות כנגדן חבילות מצות ולא סגי שאינו חוטא כדרכו אלא שעושה מצות בהן, ובזה היצר הרע ירתע לאחוריו ישא ביום ההוא ק"ו מעצמו אם במה שכבר הורגל ונעשה לו כהיתר שב מדרכו ונתקדש, על אחת כמה וכמה שלא יוסיף לחטוא בחדשות עכ"ד. ואפשר שזה כונת הכתוב רחצו, שובו בתשובה ולא די בעזיבת החטא רק הזכו

במה שרחצתם שתעשו חבילות מצות, ועל ידי זה הסירו רוע מעלליכם, שתסירו סט"א מהאברים על ידי המלאכים הנעשים מהמצות, ומעלליכם דיקא כי אתם בלי יצה"ר נעשה לכם כהיתר, ותרויחו בזה חדלו הרע שלא תוסיף עוד לחטוא בדבר חדש, כי היצר דן ק"ו בעצמו אם במה שנעשה לו כהיתר לא חטא ונתקדש כל שכן לעבירה חדשה, וזהו חדלו הרע וככל אשר דברו המפרשים הנז'.

ובאופן אחר קרוב לזה יש לפרש כי הנה לכאורה יש מקום לחקור בזה שאמרו רז"ל דבאותו אבר אשר עשה עבירות יעשה בו מצות דהא קי"ל אין קטיגור נעשה סניגור, ואע"ג דבפ"ג דראש השנה מסיק דהיינו דוקא בעבודת פנים אבל בחוץ שרי, כבר כתבנו במקום אחר דזהו דוקא כי אינו בקטיגור עצמו אלא במינו כגון זהב שממינו נעשה העגל אז הוא דמפלגינן בין פנים לחוץ אבל בדבר עצמו שנעשה בו העבירה בכל דוכתא קטיגור הוא, וכן כתבו התוס' ביבמות דף ז' דכהן שהרג אינו נושא את כפיו דכיון דבידו הרגו אין קטיגור נעשה סניגור, והכי אמרו בירושלמי ובמדרש רבה דלולב הגזול נעשה סניגורו קטיגורו, וא"כ הכא האברים עצמן של הרשע הן הם אשר עשו העבירה ואיך יעשה בהם מצות, הנמצא כזה כלים מגואלים הן הם יהיו כלי שרת לשרת בקדש נכח פני ה'. ויש לישב כמ"ש הרב גור אריה פ' שמיני דמקשים עמ"ש קח לך עגל בן בקר לכפר על מעשה העגל דאין קטיגור נעשה סניגור, ותירץ הרב ז"ל דכשהוא לתקן על החטא עצמו להחוטא גופיה לא אמרינן בזה אין קטיגור נעשה סניגור עש"ב, ואף אנו נאמר דהחוטא באבריו ובא לתקנם בעשות מצות בהם לא אתמר אין קטיגור כי הוא בא לתקן חטא זה עצמו, ומה גם לפימ"ש הרב כבוד חכמים שהאבר מלא מזוהמא לסטרון, ועל ידי המצות עושה באבר ההוא נברא מלאך מתיחס למצוה ולאבר והוא נלחם בסט"א משום אפרושי ומשום קדושי ואין כאן אין קטיגור כיון דזה הוא בא לתקן, וז"ש רחצו היינו עזיבת החטא והסכמת התשובה הזכו שם במקום שרחצתם במצות ומעשים טובים, וכי תאמרו אין קטיגור נעשה סניגור ואיך אני אומר הזכו באותן האברים עצמם, לז"א הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני דבזה מתקן החטא עצמו ומגרש הסט"א, ואחר זה חדלו הרע נגד סור מרע, למדו היטב וכו' נגד ועשה טוב ולפי מ"ש הרב כבוד חכמים ריש פכ"ב דהעונות כצואה וכשם שצריך להרחיק הלומד מריח רע כך צריך מהעונות וכו' עש"ב, ניחא דברישא אמרו רחצו כמד"א אם רחץ ה' את צואת בנות ציון הזכו לזכך גופכם וכו', ואחר זה למדו היטב כי בעוד העונות בכם עד לא תרחצו לא נכון נלמוד תורה מפני ריח רע של העונות כי אין אדם יכול לעמוד מפני ריחם.

ודרך חיי"ם תוכחות מוסר אמרתי לרמוז בפסוק זה קצת מוסר כי מצות היום להתעורר בתשובה במימר קדישין ובמוסר"ם יחתום, והן קדם אביע אומר דרך רמז במשנה ריש קמא ארבע אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער לא הרי השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים כהרי האש שאין בו רוח חיים ולא זה וזה שדרכן לילך ולהזיק כהרי הבור שדרכו לילך ולהזיק הצד השוה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ. ואפשר לרמוז במשנה זו הני כללי דכייל לן הרב הקדוש מהר"ר חיים ויטאל זצ"ל בס' שערי קדושה, כי מארבע יסודות נמשכות כל המדות רעות ואסורות אבות ותולדות והן הנה שרשי חטאות הצבור והיחיד, והרב ז"ל האריך לבאר פרטיהן ומוצאיהן ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר בקצרה עיקרן של דברים, יסוד המים ממנו נמשך רעה חולה תאוה באה תאות התענוג, וכמה גופי עבירות תלויין בה מאכלות אסורות מדהרות דהרות וגזל ועריות אינהו ואביזריהו תלי תלים איסורים קלים וחמורים.

ואשר בעפר יסוד"ו ממנו ימשך מד"ה בחב"ל העצלות והעצבות , ואף כי לפום ריהטא לא אגלאי בהחיה זו רעה חולה לעבוד עבודה לתורה ולתעודה בעצלות ועצבות ואין גורם מניעת הדבקות כעצבות. ומיסוד הרוח נמשך הדיבור אסור לשון הרע וחנופה וליצנות ושקר ארבע מראות נגעים כתות שאינן מקבלות פני שכינה, ובפרט לשון הרע השקול כחמורות ע"ז גלוי עריות שפיכות דמים, וכל העבירות אין עושים פירות כי אם הללו ארבעה, וישתומם האדם ומאד יתמרמר כי כמו רגע בדיבור אחד מגדיל עונות חמורות מאד. ומיסוד האש נמשכת הגאוה אש היא עד אבדון תאכל, והכעס שהוא כעע"ז ומחליף נפשו בנפש מסט"א, וכל אשר טרח כל ימיו בלימוד ומצות נדדו הלכו ונפשו עליו תאבל הן, ותולדותיהן מהאש יצאו אשא דגרמי בוער באש עד ל"ב.

ואפשר דזה רמז משנתנו ארבע נזיקין, הן ארבע ראשי טומאה הנמשכות מארבע יסודות, השור רמז לתאות התענוגים כי כן אמרו אוכל כשור ונפשו ירע"ה לו תמיד כשדות לרוח היום, וכן האדם נפשו אותה לאכול כמה מאכלות ומהתרא קספי איסורא, והלב חומד הלילה משמר משומר ובא מן המזיקין בטרטיראות ובקרקסיא ומיני שחוק, ומרעה אל רעה יצאו לבטל ק"ש בעונתה ותפלה בצבור והיום יושבי קרונות וילכו לרעות זהו סדר התמיד, ומעט פנאי שיש לו ירדוף להתעשר כי צרכיו מרובים ויציאותיו רבו, ואם דל הוא נגש אבב בזיוני שאוג ישאג כי אין הקומץ משביע והיציאה יתירה, גם אם יעלה על לבו ללמוד איזה מזמורים יאמר כי אין לו פנאי ומתי יעשה לביתו אשר הוכה בסנורים,

כי הוא המוציא ימיו ושנותיו להבל וריק ולא מצא שעת הכושר לצפצף קצת בתורה אף כצפצופי עופות באין מבין.

והבור רמז ליסוד העפר, כי ממנו ימשך העצבות לאדם ונמשל עם יורדי בור, ולא יעצור כח להתפלל כהוגן ולא ללמוד קטרי חרציה משתריין, וראשו ואבריו כבדים. והמבעה פירושו דיבור כמו אביעה חידות יביע אומר כמ"ש רד"ק בשרש נבע כי הדיבור נובע מהפה כמו מבועי מים, והוא רמז ליסוד הרוח אשר ממנו נמשך הדיבור ולרוח ממללא ומשם יפרד כל דיבור אסור. והן אלו ארבע אבות הטומאות הנמשכות מארבעה יסודות, והדר קתני לא הרי השור כהרי המבעה, כלומר דבתאות התענוגים איכא טיבותא דיש לו מתירין לכבוד שבת ויום טוב וסעודת מצוה וכל שהוא לרפואתו אבל נבלות הפה וכיוצא אין לו מתירין כלל, וז"ש לא הרי השור שהוא הנמשך מיסוד המים כהרי המבעה הדיבור הנמשך מיסוד הרוח, דהרי השור אותו דבר עצמו שהוא אסור יהיה לו היתר לפי מקומו ושעתו אך הרי המבעה נבלות וכיוצא הוא תדיר באיסורו, ולא הרי המבעה כהרי השור, כלומר דמצד אחר איכא טיבותא בדיבור דהחלק המותר דהיינו ללמוד בתורה ולהתפלל יכול להרבות בו יום ולילה לא ישבות, לא כן בתאות התענוג כי אף אם יעשה לכבוד שבת ולרפואה הריבוי אסור כי יבא לידי שכרות וביטול תורה ותפלה ואכילה גסה, ולכן אף במותר לו צריך לכלכל דבריו במשפט פן ירבה ויגרום רעה לעצמו כמו חלאי"ם וביטל תורה ועבודה, וכן בכל דברים המותרים בתאוה הריבוי אסור ומסוכן לנפש ולגוף, וז"ש ולא הרי המבעה כהרי השור כמדובר.

ואמר עוד ולא זה וזה שיש בהם רוח חיים כהרי האש שאין בו רוח חיים, הכונה כי כל אלו אם יחטא איש ברובן נענש בעונשין קשים אבל בסוף קם בתחיית המתים ויש בהם רוח חיים שבאו לכלל הקם בתחיית המתים, ולא דמו להרי האש כי המתגאה הנמשך מיסוד האש אמרו רז"ל שאין עפרו ננער ואינו קם בתחיית המתים, וז"ש כהרי האש שאין בו רוח חיים, ועוד אמר ולא זה וזה שדרכן לילך ולהזיק כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק, כלומר כי כל אלו עין רואה שהם עבירות חמורות ואדם מרגיש בהן ונזקן אם לא כלו מקצתו, אבל הרי הבור רמז ליסוד עפר שנמשך משם העצבות אין דרכו לילך ולהזיק ולא ניכר הרע הנמשך ממנו ויסבור האדם שאין בו חטא וכמ"ש מהרח"ו זצ"ל, והיא רבת הנזק שיתעצל האדם לעבוד את ה', ואם ילמוד בעצבות אין תורתו של דוא"ג אלא מן השפה ולחוץ ולבו לא נכון לירד לעומק הלכה היש משכיל בבא דוא"ג וכן כשיתפלל האידי"ם תהיה בו בראשונה וכאבו לעכר ראשו עליו ככרמל ותפלתו תהיה

לחטאה, ובצד אחד זה יותר חמור כי ספק עבירה יותר חמור מעבירה ודאי כמ"ש מור"ם סוף הלכות ראש השנה ע"ש.

וקתני סיפא הצד השוה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך, ירמוז לאפוקי סברת האומר דאנו בשמירת המצות עם ה' יש לנו דין שמירה בבעלים ואנו פטורים מן העונש כמו שכתבנו בעניותנו לעיל פ' נצבים וזה הבל דמזיק בבעלים חייב, וז"ש הצד השוה שבהן שדרכן להזיק כלם, ואף הרי הבור הרומז ליסוד העפר שממנו בא העצבות והעצלות מזיק מיקרי, וכיון שדין מזיק יש לו לאדם בכלן כי פורץ גדר הקדושה ומשחית נפשו חלק אלוה ממעל, ולכן ושמירתן עליך ואין פוטר מטעם שמירה בבעלים דהוי מזיק, וכשהזיק חב המזיק לתשלומי נזק אף שיש בידו תורה ומצות, וזהו במיטב הארץ, אף כי כל הון יקר ומיטב הארץ החיים יש אתך עליך לשלם שאין ה' לוקח שוחד ח"ו.

ונסמיך זה בקראין וכלפי מ"ש מהרח"ו ז"ל דקנין המדות טובות והרחקת המדות הרעות קודם לתורה ולמצוות, לזה הקדים הנביא רמז לארבע אבות נזיקין, רחצו רמז לרחוץ מהגאוה המטנפת כל גופו מכף רגל ועד ראש, ומצינו לשון רחיצה גבי גאוה כמש"ה אם רחץ ה' צואת בנות ציון דכתיב בהו יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון, ואמר הזכו רמז להרחקת תאות התענוגים כמ"ש הרמב"ן ז"ל על פסוק קדושים תהיו שהוא כולל לקדש עצמו במותר לו ולא יהיה נבל ברשות התורה ע"ש באורך, וזהו הזכו שיזדככו ויתקדשו במותר להם ולמעט תאות התענוגים הנמשכת מיסוד המים, הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני רמז לדיבור אסור הנמשך מיסוד הרוח, כי כאשר ידבר לשון הרע שקול כע"ז גלוי עריות שפיכות דמים, וזהו הסירו רוע, רעה חולה שהוא מעלליכם, כלומר רעה א' השקולה לעבירות הרבה וזהו מעלליכם, ואמרו רז"ל שנותן כח לסט"א לעלות אל הקדש פנימה וזהו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני דיקא, חדלו הרע כנגד עצבות הנשרש מיסוד העפר וסובר האדם כי אין בו רע, לז"א חדלו הרע, מה שאתם סוברים שאינו רע אני מודיע שהוא רעה חולה וחדלו הרע, ואחר אשר זכיתם להתרחק מארבע אבות הטומאות ותולדותיהן אז למדו הטב וכו'.

ונוסף עוד אפשר לרמוז בכתוב הזה דיש לחקור דאמרו רז"ל (אבות ד' ב') מצוה גוררת מצוה, וזימנין דמשכחת כי האדם בצאתו מבית הכנסת וכיוצא בו בפרק אשר כמו רגע קיים כמה מצות יזדמן לידו עון כמו כעס או שקר או הזכרת שם שמים לבטלה או העלמת עין מזעקת דל וכיוצא, וזה נגד היסוד שאמרו רז"ל מצוה גוררת מצוה, והתשובה לזה פשוטה דאם היינו מקיימין המצות כתקונן ודאי אחריה רעותיה מובאות, האמנם הן בעון מי יודע כמה עבירות עושה אדם בבית הכנסת הן להיות תפלתו חטופה וקטופה הן

שמדבר באמצע פרק וכיוצא שבע תועבות, ופשיטא דבצאתו מבית הכנסת גורם כמה חטאות ואשמות, אמנם אם ישים אליו לבו לקיים המצות כתקונן ודאי מצוה גוררת מצוה, והנה אמרו רז"ל (סוטה כ"א.) עבירה מכבה מצות והסכים הרב בית דוד בא"ח סימן ת"כ דאין המצוה נפסדת אלא בשובו בתשובה המצוה מאיר עינים, וז"ש רחצו, אחר שתרחצו מעבירות הזכו, כי המצות אשר חשבו כעבירות עתה יאירו ויזהירו ולא יכבו אותם העבירות, וכי תאמרו אנו רואים דאנו מקיימים מצות ובאנו לידי חטא הפך מצוה גוררת מצוה, לז"א הסירו רוע מעלליכם, דהמעללים טובים הם ומצות, אבל אפיקו הרוע המעורב בהם כגון לדבר בבית הכנסת או להתפלל בלא כונה וכיוצא ועשו המעללים בלי רוע, וז"ש הסירו רוע מעלליכם כלומר תסירו רוע שבמעלליכם ואז יהיו המעללים מצות כתקונן ולא תבואו לידי חטא, וזהו חדלו הרע, פירוש בזה לא תעברו עבירה אחר מצוה כי אין מצוה גוררת עבירה ח"ו.

אמנם אכתי יש לחקור בהא דמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, התינח דהקב"ה משלם מצות הנגררות ככל צדקותיו ורב חסדיו, אבל אנן מה נענה לעבירות הנגררות דיש פתחון פה דלא יעניש על העבירות הנגררות. ויש להשיב קצת דהבא ליטהר מסייעין אותו אבל ליטמא פותחין ולא מסייעין ח"ו כמ"ש ז"ל, ומורי הרב תירץ דתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב כמ"ש בח"מ סי' רצ"א ולפ"ז חייב גם על העבירות הנגררות, עד כאן דבריו זלה"ה. ואכתי יש לחקור דלמ"ד דהאדם בתחילה פושע ואח"כ שוגג ניחא, אמנם למ"ד דבתחילה אדם חוטא בשוגג ומזה יבא למזיד א"כ המזיד פטור דאין תחילתו בפשיעה, וכבר יש סברא שלישית דלא תלי כלל ומשכחת לה דלפעמים מזיד קודם ואח"כ שוגג ולפעמים איפכא, וטבע העבירה גורם ליגרר אחריה אבל בידו לשוב תכף, וכפי זה הכל לפי הענין וכמו שכתבנו בעניותנו לעיל באורך פ' בהעלותך בס"ד, ואבא היום לפרש בזה פסוקי יחזקאל סי' י"ח, ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך אדני הדרכים לא יתכנו בית ישראל הלא דרככם לא יתכן לכן איש כדרכיו אשפוט אתכם בית ישראל נאם ה' אלהי שובו והשיבו מכל פשעכם ולא יהיה לכם למכשול עון השליכו מעליכם את כל פשעכם אשר פשעתם בם ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה ולמה תמותו בית ישראל וכו' והשיבו וחיו, ורבו הדקדוקים במקראי קדש הללו זה יצא ראשונה להבין טענת ישראל באומרם לא יתכן וכו', ומימרא דרחמנא הדרכים לא יתכנו וכפל הדברים.

אמנם אפשר דישראל היו סוברים דאי אפשר לאדם לחטוא במזיד אם לא קדמו חטא בשוגג, ושמיע להו את כל תוקף פורענותן של רשעים ואיש בעונו לפורענות מוכן לשלם נזק שלם, על כן היו תמהים דלפום דינא תחילתו באונס וסופו בפשיעה פטור ואם כן דל

מהכא לכל עונות ישראל, ותו דאיברא דמחסד עליון בפרו"ע פרעו"ת בישראל כל המצות הנגררות, ואולם כל קבל דנא כי פרע"ו לרשע כל העבירות הנגררות פליאה נשגבה, וז"ש ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך אדני דיקא, דינא דמלכותא מדת הדין לשלם לרשעים לא אתנו יודע דרך משפטו, ויען ה' הדרכים לא יתכנו דרכים תרתי משמע, אי מה שאני משלם עבירות הנגררות ואי תשלומי מזיד מאחר שבא על ידי שוגג, הלא דרככם לא יתכן כי טועים אתם והעיקר כסברא האחרת דאין זה תלוי בזה ומשכחת לה שוגג ואח"כ מזיד ומשכחת לה מזיד ואח"ך שוגג, לכן איש כדרכיו אשפוט, כל אחד כפי מעשיו אדון אי מזיד קודם ואח"ך שוגג חייב ואם להפך יקל עונשו, ועוד שובו והשיבו מכ"ל פשעכם אף אם היה שוגג קודם דהבא ליטמא פותחין ולא מסייעין ח"ו ואינו מוכרח גמור שיפשע ולא דמי לתחילתו באונס וסופו בפשיעה, ולא יהיה לכם למכשול עון, כלומר לא יהיה לכם טענה כי בעבור המכשול בא העון כי הן לו יהי' צריכים אתם לכפרה, ועוד השליכו מעליכם את כל פשעכם אשר פשעתם בם דייקא ולא נמשכו משוגג ועשו לכם וכו'.

ודר"ך אחר אלכה נא בפסוקים אלו ונקדים אשר כתב הרב אש דת פ' ואתחנן, דמבואר בח"מ סי' קע"ו דאיכא פלוגתא בין הרמב"ם והמרדכי היכא שביטל תנאי השותפות, דהרמב"ם סבר דיתקן אשר עיותו והשותפות קיים כדקאי קאי, אמנם המרדכי סבר דאם אחד מהשותפין ביטל תנאי השותפות הרשות ביד שותפות לבטל השותפות, ואמרו רז"ל (נדה ל"א ע"א) שלשה שותפין באדם אביו ואמו והקב"ה, ואמרו בנדה דף ל"ו כי לך תכרע כל ברך זה יום המיתה תשבע כל לשון זה יום הלידה ומה היא השבועה שמשביעין אותו תהיה צדיק וכו' והוי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה אם אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו הוא נוטלה ממך עכ"ל. נמצא דעל תנאי כן נברא לקיים התורה וכשחטא ביטל התנאי, לפי סברת המרדכי הרי נתבטל השותפות וימות, ולדעת הרמב"ם מצי לתקן אשר עות כי לכל עון יש תשובה נגדו לכלא הפשע והשותפות קיים, והרב הנז' האריך בזה ופירש כמה ענינים הלא בספרתו פרי דת"ו ונפלאות מתורתו.

ויתבארו בזה פסוקי תורה הנאמרים על הסד"ר, צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם כי דור תהפוכות המה בני לא אמון בם, וחוץ מדרכנו יראה במשז"ל פ' חלק שהיו פורקי עון אלהותו יתברך והיו אומרים ליחזקאל הנביא ע"ה עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה אין להם זה על זה כלום ומן השמים יוכיח"ו והעולה על רוח וכו', וכבר כתבנו במקום אחר שגאון עזנו הרב מהר"י רוזאניס בפרשת"ו של מלך כאן שנה רבי דלפי האמת הבל

יפצה פיהם, דאנחנו בנים בכל אופן כסברת ר' מאיר פ"ק דקדושין ואי אפשר לבן שלא יהיה בן מעולם, ואנו בעיותנו הזכרנו דברי הרשב"א בתשובה דבהא קי"ל כר' מאיר נגד ר' יהודה דקראי דייקי כר' מאיר, וידוע משז"ל דישראל יש להם תשובה שהם בנים ואב שמחל על כבודו כבודו מחול כמו שכתבנו בעניותנו במקום אחר משם המפרשים, וז"ש צור ילדך תשי מלשון שכחה כמו שתרגם אונקלוס, וזהו בטענת עבד שמכרו רבו יש לו זה על זה כלום, וכמה שגית ברואה דהרי ותשכח אל מחוללך כמו שדרז"ל והביאו הרב שפתי כהן אל שמוחל לך כל עונותיך, וכיון שמוחל לך מוכרח שאתם בנים ואב שמחל על כבודו כבודו מחול ואין הפה יכולה לדבר עבד שמכרו רבו כי דין בנים יש לכם ואי אפשר לבן שלא יהיה בן, ובכן וירא ה' דברי נרגן הללו ומעשכם הרעים בטענת שקר שאתם עבדים וינאץ תקיף רוגזיה מכעס בניו ובנותיו שאינם מודים שהם בנים, וזה כעס גדול לאב.

ורוח על פני יחלוף ברוח משפט וברוח בא"ר הני קראי, והוא דיש לחקור דהרי כתב הריב"ש בתשובה בס' ר"ך דהא דאמרו האב שמחל על כבודו כבודו מחול היינו דוקא כבודו אבל בזיונו אינו מחול, וכן הרב דכבודו מחול על בזיונו אינו יכול למחול, ומטי בה משם הראב"ד ע"ש ואם כן היכא שפשעו עד גדר שזלזלו בכבודו יתברך כגון שעבדו ע"ז והטיח דברים ח"ו כפי זה אינו מן הדין שתועיל תשובה. ותו דאם גבי אב שמחל על כבודו כבודו מחול כתב בס' החסידים סי' תקע"ג דבדיני שמים חייב, וא"כ כשפשעו נגד ה' אף שלא היה זלזול איך אפשר שתקובל תשובתם בשמים ממעל מאחר שאב שמחל על כבודו חייב הבן בדיני שמים. ולכן נראה כטעם אחר שכתבו ז"ל דאף דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול שאני קודשא בריך הוא דכולי עלמא דיליה והוא שליט בעולמו לעשות כרצונו, דטעם דמלך אין כבודו מחל משום שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך וזה לא שייך כלפי מעלה דמי לא יראנו, וזה אפשר שהוא כונת הכתוב במזמור כ"ב יזכרו וישובו אל ה' כל אפסי ארץ וישתחוו לפניך כל משפחות גוים כי לה' המלוכה ומושל בגוים, הכונה יזכרו וישובו בתשובה אל ה' כ"ל אפסי ארץ, כל דייקא, אף מי שזלזל בכבודו ח"ו כלם ישובו בתשובה וישתחוו כל משפחות גויים, וכי תימא איך אפשר שישובו הכל והלא איכא ביניהו מי שזלזל וחירף וגידף ח"ו, לז"א כי לה' המלוכה ומושל בגוים דכ"ע דיליה והוא מושל, דלא שייך שתהא אימתו עליך כי אל הוא ומושל בכל והוא ברחמיו מוחל לכל.

והאר"ש תענה לכוין בזה פ' מזמור צ', בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם ועד עולם אתה אל תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם, וזאת לפני פירשנו בעניותנו

דכונת הכתוב הכי, תשב אנוש עד דכא, עד דכדוכה של נפש וזהו לבני אדם ולא לאדם עצמו שלא הועילה תשובתו לינצל מגזרת מות ולבא בגדר שהיה קודם החטא, והטעם מפני שאכל סם המות והוא החטא עצמו שנתקלקלו כל העולמות לפי גודל נשמתו וחליף שעתא, וכי תימא גם אדם נתקבלה תשובתו אם מת ביום אכלו ויחי אדם קרוב לאלף שנים, לזה אמר כי אלף שנים בעיניך כיום, וביום אכלך דקאמר הקב"ה היינו יומו ונמצא דלא הועילה התשובה לאדם עצמו ושפיר קאמינא שובו בני אדם, כך נראה לפי פשטו.

ולפי מדרשו אפשר במ"ש ביומא דף פ"ו בקצת נסחאות, א"ר לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך ר' יוחנן אמר עד ולא עד בכלל ומי אמר ר' יוחנן הכי והא אמר ר' יוחנן גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה וכו' לא קשיא הא ביחיד הא בצבור. ופירש הרב פנים מאירות בספרו כתנות אור פ' וילך במ"ש הגאון מהר"ר נפתלי כ"ץ בסמיכת חכמים דף כ"ח פלוגתא אי תשובה מהני בע"ז או לא, ופליגי בהאי קרא דכתיב תשב אנוש עד דכ"א דורשי רשומות אמרו דם כפירה אשת איש, ולמ"ד עד ועד בכלל מהני תשובה אף בהנך, אבל אי אמרינן עד ולא עד בכלל לא מהני תשובה בהני תלתא דחמירי, ולפי זה פריך שפיר איך א"ר יוחנן עד ולא עד בכלל והא"ר יוחנן גדולה תשובה שדוחה ל"ת דכתיב וכו' ואת זנית וכו' אלמא אף בע"ז מהני תשובה, ומשני הא ביחיד הא בצבור דביחיד לא מהני תשובה בע"ז אבל בצבור מהני, עד כאן דברי הרב הנז'. ולפי זה לדעת ר' יוחנן דעד ולא עד בכלל א"ש קרא תשב אנוש שהוא יחיד מהניא ליה תשובה עד דכ"א שהם דם כפירה אשת איש ולא עד בכלל וזהו ביחיד דוקא ותאמר שובו בני אדם רבים אפילו בהני דצבור מהניא תשובתם גם לשלש אלה.

ויתכן לקרב מחלוקת זה במה שפירשו הראשונים בכונת הבת קול שאמר שובו בנים שובבים חוץ מאחר שידע כבודי ומרד בי, במ"ש פ"ב דחגיגה דף י"ד דהכונה דלכלם אני קורא שובו בנים שובבים חוץ מאחר שאיני קורא אותם, אך אם יבא בעצמו מבלי קריאה אקבלנו עכ"ד. ולפי זה אפשר לקרב הסברות ולומר דגם למ"ד דהני תלתא דחמירי אין להם תשובה היינו כשאר פושעים דהקב"ה קורא להם שובו בנים שובבים ואלו עוברין בשלשה אלא נפלאו אין קורין אותם, אבל אם מעצמם יחזרו בתשובה יקובלו ברצון, ולפי זה הכי פירושא דקרא תשב אנוש, כלומר התשובה מועיל עד דכ"א דם כפירה אשה ולא עד בכלל, ולא תימא דאין להם תשובה כלל, אלא ותאמר שובו בני אדם דההפרש

הוא כך דבשאר עבירות כרוזא קרי ויהיו נקראים לפני המלך וז"ש ותאמר שובו בני אדם, אבל בהני תלתא אין קורין אותם אבל אם ישובו הם מעצמם גם הם יקובלו בתשובה.

אמנם על פי הקדמתנו יתבאר כך, בטרם הרים וכו' ומעולם ועד עולם אתה אל, ומטעם זה כי הוא אל הבורא ויוצר וכולי עלמא דיליה תשב אנוש עד דכ"א דם כפירה אשה, שהם ח"ו בזיון כפירה היא ע"ז אין לך בזיון גדול מזה, ורציחה מבזה דיוקן המלך וממעיט הדמות צלם אלהים, אשת איש מזלזל בו יתברך ח"ו לצור צורת ממזרים, והוה אמינא דאם לדון לחוטאים הללו כעבדים מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ואם כבנים האב אינו יכול למחול בזיונו, לזה הקדים אתה אל, דכיון דהוא רבונא דעלמא כולי מצי מחיל ושאני מלך בשר ודם, וא"כ תשב אנוש עד דכ"א עד ועד בכלל, ותאמר שובו בני אדם, גם את הכל אף במי שחטא בתלתא דחמירי והם בני אדם שעשו כמעשהו ממנו שגם הוא חטא בהני תלת לדעת חכמי המדע, כמו שכתבנו בעניותנו לעיל פ' בראשית בס"ד.

ומשם באר"ה פסוקי הסדר, שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתל הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קניך הוא עשך ויכוננך זכור ימות עולם וכו', הכונה שחת, כאשר ישראל השחיתו בע"ז וח"ו זלזלו בכבוד אבינו שבשמים היו אומרים לו לא, כלומר עוד אין אנו יכולים לשוב ואין לנו תקנה, וזהו ל"ו אליו יתברך ל"א יתכן לשוב, והטעם בניו מומם שזלזלו בו וזהו מומם מום קבוע שאינו עובר, שלא יתכן לו שימחול ויקבלנו בתשובה דאב שמחל על זלזולו אינו מחול, דור עקש ופתלתל העוה נלאו חטאו ופשעו ואינם רוצים לשוב ומראים שהדין עמם, הלה' רבון העולמים תגמלו זאת, וכמ"ש בפסיקתא וז"ל, הלה' תגמלו זאת אי עניים למי אתם גומלים זאת למי שאמר והיה העולם למי שעשה עמכם נסים עכ"ל. ומה דמות תערכו דין אב דעלמא דאינו יכול למחול על זלזולו לגבי הקב"ה שהוא רבון העולמים והכל שלו, עם נבל ולא חכם כלפי שהם מורים בעצמם שיודעים דת ודין, לז"א עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנ"ך, כלומר אינו אב פשוט אלא אב שבראך והוא שליט למחול, וז"ש אביך קניך הוא עשך ויכוננך זכר ימות עולם וכו', דביציאת מצרים הייתם עובדי ע"ז ומחל לכם והרבה מופתיו כי הוא רבון כל העולמים ויכול למחול דכולי עלמא דיליה.

ודר"ך זו אלך בפסוקים שאחר זה הנתנין למעלה דאתאן עליהו, ויטוש אלוה עשהו וינבל צור ישועתו ח"ו יקניאוהו בזרים וכו' יזבחו לשדים וכו', שכל זה הם זלזולים גדולים וכשבאו למדה זו סברו שאין עוד תקומה דאב שמחל על בזיונו אינו מחול וכל התשובה היא מכח שאנו בנים ואב שמחל על כבודו מחול, ועתה כי הרעו אשר עשו בזלזולים סברו שאין להם תקנה והפכו עורף, וז"ש צור ילדך תשי, שכחת אביך מטעם כל אשר

הרבית לזלזל, אמנם ותשכח א"ל מחוללך, שכחת שמצד שהוא אל הוא מוחל לך וכיון שכן מצי מחיל על הכל, וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו, שאינם רוצים לשוב בטענות בלות ומטולאות, ויאמר אסתירה פני מהם וכו', כי דור תהפוכות המה פעם אומרים שהם עבדים ועבד שמכרו רבו אין להם כלום זה על זה, ופעם אומרים שבנים שזלזלו אין להם תקנה והם בנים לא אמון בם אין גדולי נכרים בהם כמו שפירש"י.

עתה אקום לפרשם על פי הקדמת הרב אש דת שהבאתי לעיל ונמשך לזה נפרש מאמרם ז"ל שהבאתי לעיל כי לך תכרע וכו', והוא דהאדם בעה"ז אפשר דדין פועל יש לו וכמ"ש פ' הפועלים יצא אדם לפעלו יצאו צדיקים לקבל שכר, ומבואר בח"מ סי' של"ג דפועל יכול לחזור בחצי היום, ובקנין איכא פלוגתא דרבוואת' כמבואר שם בשפתי כהן וכנסת הגדולה, וכלפי כי הן האדם יסבור דדינו כפועל ויאמר דיכול לחזור בו ולפרוק מעליו עול מצות לכן משביעין אותו בצאתו לאויר העולם, ובנשבע לכ"ע אינו יכול לחזור דאריא דשבועתא רביע עילויה, וזהו כונת המאמר כי לך תכרע כל ברך זה יום המיתה דעד יום המיתה צריך לקיים המצות ולא מצי לחזור כדין פועל דהא תשבע כל לשון ויש שם שבועה, וזהו לרווחא דמילתא כי טעמא דפועל דלאו בר מהדר הוא משום כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והכא לא שייך, אבל השי"ת יכול לחזור דמדמינן לה לשותפות ואם ביטל תנאי השותפות יכול לבטל לדעת המרדכי, וז"ש אם אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו הוא נוטלה ממך, ועוד יראה דלא פליג הרמב"ם על המרדכי אלא בתנאי השותפות והסחורות דאז סבר הרמב"ם דאם ביטל התנאי והוא תקן אשר עיותו השותפות קיים, אמנם אם בפירוש אמרו כשנשתתפו דאם יבטל התנאי יתבטל השותפות ואח"ך ביטל התנאי גם להרמב"ם מצי לבטל השותפות, והכא בפירושא אתמר בצאתו מרחם אם אתה משמרה בטהרה מוטב ואם לאו הוא נוטלה ממך ועל זה נשבע, וא"כ גם לדעת הרמב"ם מן הדין יכול לבטל השותפות, והשתא ניחא דאומרים לו בפירוש הכי, ואי כדעת המרדכי לא היו צריכים לזה דכן הוא הדין דאם ביטל התנאי מתבטל השותפות, אבל לדעת הרמב"ם ניחא דאי לא היו אומרים לו כן בפירוש אם חטא ועשה תשובה היה מן הדין שיחיה, אבל עתה דמתנין בפירוש שאם יעבור ולא ישמור נשמתו בטהרה יטלנה ממנו מדינא אף שתיקן מה שעיות יכול לבטל השותפות, וה' ברחמיו מקבלו ומחיהו.

והשתא נבא לפסוקי הסדר, דהכתוב ברישא מזכיר את כל התועבות אשר עשו ויטוש וכו' יקניאוהו וכו', דאין לך עוברים על התנאי ועל המנהג כזה באין מבין, דהקב"ה ואביו ואמו שותפין והתנאי היה לשמור התורה ומבטל התנאי ואינו רוצה לתקן אשר

עיות בטל השותפות, והכא נמי דינא הוא דחייבין מיתה ולבטל השותפות, וז"ש צור ילדך תשי, שכחת הקב"ה שיש לו שותפות בך ואתה עובר תנאי השותפות ואינך חושב לתקן לפחות, דאפילו במתקן שעיות יש סברא דנתבטל השותפות, ועוד ותשכח אל מחולליך מוציאך מרחם, כמו שפירשתי כלומר דבצאתו מרחם ביום הלידה משביעין אותו כדמוכח פ' המפלת ע"ש ובפירש"י ובעת ההיא מתנין בפירוש שאם יעבור התנאי שיטול נשמתו, וכשמתנין בפירוש בתחילת השותפות שיתבטל השותפות לכולי עלמא גם להרמב"ם אף שיתקן אשר עיות השותפות בטל, וזה רמז ותשכח אל מחוללך מוציאך מרחם ששכח כל העובר ביום הולדת דאחת דתו להמית, וירא ה' וינאץ וכו' ויאמר אסתירה פני מהם, כלומר ברוגז רחם יזכור, דהגם דנתבטל השותפות לכ"ע ולפום דינא לכל הדברות חייבין מיתה, מ"מ ויאמר אמירה רכה כרב רחמיו אסתירה פני פנים של זעם מהם אראה מה אחריתם, עוד אמתין דאפשר שישובו ויתקנו ויעשה לפנים משורת הדין לקיים השותפות כי אל רחום ה'.

ובכן נחזור לבאר קראי דיחזקאל דאתאן עליהו, ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך אדני מדת הדין, דאף דהרמב"ם סבר דאם תיקן אשר עיות השותפות קיים כתבו הפוסקים דטעמו לפי שהשותפין משועבדין זה לזה כמבואר בשו"ת מהריק"ו ושאר אחרונים ולא שייך כלפי מעלה ח"ו, וא"כ אף צדיק גמור לו חפץ להמיתו על פי הדין מצי מבטל השותפות וק"ו להחוטא שאחת דתו להמית, חדא דאיכא סברא ביטל התנאי בטל השותפות כדעת המרדכי, ואף לדעת הרמב"ם היינו משום שהשותפין משועבדים זה לזה ולא שייך ביה, ויאמר ה' הדרכים לא יתכנו, הלא דרככם לא יתכן שאתם נשארים בעונותיכם ואין לכם לב לפחות לתקן אשר הרעותם ומיומא דנן יתהלך למשרים השותפות, לכן איש כדרכיו אשפוט, כלומר כדין שיהא קיום לעולם, איש כדרכיו כדיני איש לרעהו שותפין דעלמא אשפוט וכשהוא צדיק לא ימות תוך זמנו כדין בני אדם דהשותפין משועבדים וכשמתקיימין התנאים השותפות קיים נאם ה' אלהים רחום בדין, וכי תאמרו אף בין אדם לחבירו אם נתבטל התנאי חוזר ומבטל השותפות כדעת המרדכי, לז"א שובו והשיבו מכל פשעכם לתקן הכל ולא יתבטל השותפות דדינא הוא כדעת הר"מ וא"כ לא יש צד שתמותו בתוך זמנכם, וז"ש ולמה תמותו בית ישראל בלשון תימא דעל פי הדין אין בכם משפט מות, וכי תימא דגם לדעת הר"מ כשהוברר בתחילה דאם יעבור על התנאי יתבטל השותפות מודה הרמב"ם וכמש"ל וכן התנו מיום הולדו, לזה סיים הכתוב כי לא אחפוץ במות המת, דהגם דהדין כן רצוני לרחם כי לא אחפוץ במות המת נאם ה' אלהים רחום בדין והשיבו וחיו.

נמשך לזה נסעה ונלכה להבין מאמר הפסיקתא הובא בילקוט יחזקאל סי' י"ח, שאלו לחכמה חוטא מה עונשו א"ל חטאים תרדף רעה, שאלו לנבואה חוטא מה ענשו אמר להם הנפש החוטאת היא תמות, שאלו לתורה חוטא מה עונשו א"ל יביא קרבן ויתכפר לו, שאלו להקב"ה חוטא מה עונשו אמר להם יעשה תשובה ויתכפר לו, הדא הוא דכתיב טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך עכ"ל. ודשו ביה רבים למען דעת הסברות האלו על מה אדניהם הטבעו וזאת לפנים פירשנו בעניותנו בפלוגת' דפליגי ר"ש ור' יהודה בפ' המצניע דף צ"ג ע"א כששנים עשו מלאכה בשבת וזה אינו יכול לבדו וזה אינו יכול לבדו ועשאוה שנים ר' יהודה מחייב ור' שמעון פוטר, ואמרו פ' חלק דף צ"א אמר ליה אנטונינוס לרבי גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין כיצד גוף אומר נשמה חטאה שמיום שפירשה ממני הריני מוטל כאבן דומם בקבר ונשמה אומרת גוף חטא שמיום שפירשתי ממנו הריני פורחת באויר כצפור א"ל אמשול לך למה"ד למלך בשר ודם שהיה לו פרדס וכו', אף הקב"ה מביא הנשמה וזרקה בגוף ודן אותם שנאמר יקרא אל השמים מעל זו הנשמה ואל הארץ לדין עמו זה הגוף עכ"ל. ואפשר דהיינו מה דשאלו לחכמה חוטא מה עונשו, שנסתפקו דהכא הנשמה והגוף חוטאים והו"ל כזה אינו יכול וזה אינו יכול, דבמלאכת שבת יש מחלוקת במלאכה שעשאוה שנים זה אינו יכול וזה אינו יכול אם חייבים אז פטורים, והכא הגוף אינו יכול והנשמה אינה יכולה ולכך יש מקום שאלה מה עונשו של חטא דאעיקרא יש להסתפק אם נענש, והשיבה החכמה חטאים תרדף רעה, חטאי"ם תרתי משמע, תרדף רעה אחת שעשאוה בין שניהם דסבר כר' יהודה דזה אינו יכול וזה אינו יכול חייב בשבת והוא הדין הכא, והנבואה סוברת כסברת ר' שמעון דבמלאכת שבת זה אינו יכול וזה אינו יכול פטור והכי נמי גוף ונשמה טהורים פטורים מעונש גדול, אך הנפש הבהמית המתאוה היא לבדה חייבת דפועלת בגוף כגרזן ביד החוצב בו, לאפוקי הנפש הטהורה והמשכלת שיש בכל אדם שהיא פטורה כגוף, וז"ש הנבואה הנפש החוטאת שהיא נפש המתאוה הי"א דוקא תמות, היא לאפוקי הנפש המשכלת והגוף כדאמרן, והתורה אמרה יקריב קרבן, וטעם סברא זו דר' שמעון דפטר היינו משום דאתא מיעוטא להכי, ואי לאו למעוטא הוה חייב כמבואר שם פ' המצניע, ומהמיעוט עצמו אנו רואין שהתורה מחייבת להחוטא שיביא קרבן ולא פטרה תורה אלא לשני בני אדם דוקא, אבל לגוף ונפש והוא באחד חייב קרבן, וה' ברוב רחמיו ימינו פשוטה לקבל שבים ולכן בתשובה לבד מלך מוחל וסולח, על דרך שכתב הרב תרומת הדשן סי' קצ"ח שנשאל במי שחזר לדת אם צריך סיגופים גדולים או לא, וכתב יראה דאין להרבות ולהוסיף עליו יותר מדי מפני שסורו רע וכו' ע"ש, ומטעם זה שלא יחזור

לסורו אחר שטעם טעם איסור, ריחם ה' עליו דיעשה תשובה ויתכפר שנאמר טוב וישר ה', טוב שעושה לפנים משורת הדין, וישר שהוא יושר כדי שלא יחזור לסורו על כן יורה חטאים בדרך תשובה.

ואולם אני אדרוש על פי הקדמתנו דהוינן בה, כי הנה כתבנו דאף לדעת הרמב"ם דעובר על תנאי השותפות לא נתבטל השותפות, רק שיתקן אשר עיות במתנה מתחילה שאם יעבור תנאי מהתנאים יתבטל השותפות דין הוא שאף דיש בידו לתקן הרשות ביד השותף לבטל השותפות מאחר דנתברר הדבר מתחילה, והנה כי כן הכא דבצאתו מרחם מתנין אם אתה שומרה בטהרה וכו' גם הרמב"ם מודה דעל פי דין התורה יתבטל השותפות ויומת, וזו היתה שיטת החכמה כי להיות כמה ספיקות בענין הדבר זה נשאל ומי בראש יתרון דעת החכמה והיתה לבאר חטאים תרדף רעה, כלומר בשותפות דעלמא הדין הוא דיתקן מה שקלקל והשותפות קיים כדעת הרמב"ם, אבל הכא מצד התנאי שהתנו אם אתה משמרה בטהרה וכו' נתבטל השותפות, וז"ש חטאי"ם תרתי תרדף רעה, דהיינו זה שעבר על תנאי השותפות דהוא לקיים המצות וגם עבר התנאי אחר שפירשו אם אתה משמרה חייב וזהו חטאים תרתי תרדף רעה, והנבואה סוברת כמרדכי דכל עובר תנאי השותפות לחוד נתבטל השותפות וז"ש הנפש החוטאת היא תמות, כלומר אף אם לא היה אלא חטא אחד תמות דנתבטל התנאי בטל השותפות, והתורה אמרה יביא קרבן, כי הנה השאלה היתה חוטא מה עונש דהיינו בשוגג וכן הדינים והסברות הללו הם לעובר מזיד ונדון שלנו בשוגג, וסוברת התורה דבשוגג לכ"ע השותפות קיים ויתקן קלקלתו רק יביא קרבן כאשר מפורש בתורה סדר קרבנות, ואלהי עולם ה' אמר יעשה תשובה וכו' ויאמר ה' לא העמקתם בדין ולא סלקא לכו שמעתא אליבא דהלכתא, דקושטא דאין הלכה כמרדכי ולא כיונה הנבואה להלכה אלא הלכה כהרמב"ם דהשותפות קיים, ומה דחילקה החכמה דהכא מודה רמב"ם לא כיונה יפה, דאיברא כי כן משביעין לאדם מלידה ומבטן, אך הוא יתברך ראה התשובה קודם שנברא העולם, ומזה מוכח דתניא זה בעל הלידה הוא להגזים עליו דכבר גלה צדקתו הקב"ה לברוא התשובה כי חפץ חסד הוא ורוצה לקיים השותפות ולא אזלינן בתר התנאי אם אתה משמרה בטהרה וכו', וכה אמר ה' יעשה תשובה ויתכפר לו אחד שוגג ואחד מזיד כי רצוני לקיים השותפות וחיה יחיה, ודמייתי קרא טוב וישר ה' שהוא טוב דעושה לפנים משורת הדין לברוא התשובה מעיקרא, וישר דעתה שנבראת התשובה זהו יושר דלא אזלינן בתר התנאי של יום הלידה, וז"ש על כן להיות טוב וישר יורה חטאים בדרך תשובה, כי בזה גילה שהוא רוצה בתקנת השבים ומקיים השותפות.

עוד זאת אדרוש בפסוקי יחזקאל הנז' ובמאמר הפסיקתא הלזה, והוא במאי דאתשיל הרב שער אפרים סי' כ"ח על שמעון אשר פשע ולא מכר חמצו של ראובן לגוי בערב פסח והלך לטמיון סך עצום מסחורת חמץ, ושאול שאל האיש ראובן לשמעון בפרוע פרעות כל הממון כי פושע הוא ומזיק ממונו, ושמעון משיב כי לא במרד ולא במעל רק ששכח ולא בא לדעתו כלל איידי דטריד בעסקיו, והרב בנו הביא ראיה דשכחה פשיעה הוי מאותה שאמרו בביצה דף ט"ז גבי ההוא סמיא דא"ל שמואל פושע את משמע דהשוכח נקרא פושע, והקשה עליו מורי הרב זלה"ה בסי' נחפה בכסף ח"מ סי' כ"ג דף קכ"ו דאיך פסיקא ליה והרי הר"ן פירש דכיון דעציב גילה דעתו דלא בעי למסמך אאחריני ואמר ליה שמואל גם אני אין דעתי על הפושעים שאינם רוצים לסמוך עלי, ולפי זה צ"ל דבשנה ראשונה היה אפשר לומר דעציב כי לא ידע כי נאמן שמואל מעריי"ב ערבים אכלא כרכא, גם הרז"ה פירש דהסומא לא הוה מנהרדעא, ולפירושם ליכא ראיה עש"ב. ולפי זה גם מה שדחה בשער אפרים דשאני התם דהוו תרי זימני לפירוש הרז"ה והר"ן ליכא ראיה כלל דבתרי זימני הוי השכחה פשיעה, ומה שהביא ראיה עוד מקמא דף כ"ו הכיר בה ושכח לענין ד' דברים פטור אלמא דשכחה שגגה ודחאה כבר מורי הרב זלה"ה עמד על דבריו.

ויש להרגיש על הרב שבות יעקב ח"ב סי' קמ"ח דחלק עליו והביא ראיה זו דקמא ולא זכר שהוא הביאה ודחאה, ולכלם אשתמיט מיניהו דמהר"ם מינץ בתשובה סי' כ"ח פסק דשכחה הוי שוגג והביא ראיה מהך דקמא, עוד הביא ראיה הרב הנז' ממ"ש פ' המפקיד דף מ"ב ההיא גברא דאפקיד זוזי גבי חבריה א"ל לא ידענא היכא אותבינהו אתא לקמיה דרבא א"ל כל לא ידענא פשיעותא, נמצא דשכחה הוי פשיעה, והרב שבות יעקב כתב דדבריו תמוהים מאד דאיך יחשוב לשכחה פשיעה, ושכח כל פ' כלל גדול אמרו בשבת כל השוכח עיקר שבת דחשיב שוגג, ומה שהביא ראיה מההיא דכל לא ידענא פשיעותא, שאני התם שהפקידו אצלו וראוי להזהר בפקדונו כאשר הזהירו חכמים להניח אצל אוצרו ותכשיטיו בענין שיהא מופקד יפה ולכתביה אפנקסיה, וזה דלא עשה כן פשע, מה שאין כן בשאר דברים שכחה הוי אונס או שוגג, ואפילו תימא כדעת השער אפרים ז"ל דלימים ראשונים שכחה הוי פשיעה אנן בדידן בזמנינו לא הוי פשיעה, דאף בזמן האמוראים אמרו ואנן כאצבעתא בבירא לשכחה ופשיטא דלא הוי שכחה פשיעה, זהו תורף דברי הרב שבות יעקב.

ומורי הרב זלה"ה כתב דדבר זה נאחז בסבך סלע המחלוקות, דלדעת מהרש"ך ח"ב סי' ר' ומקור ברוך סי' נ"ב שכחה הוי אונס, ולדעת הרב משפט צדק בראשון סי' ל"ג והרב

פני משה בראשון סי' נ"ט שכחה הוי פשיעה, ולדעתם בהא חמירא ממונא מאיסורא משום דמשעת שקבל הפקדון אדעתא דהכי קבל למידק דלא ליתי לאנשויי דבר הגורם היזק עש"ב, ובסי' פתח האהל ערך פקדון כתב בשם טעמי מצות, דכל המצות הם אצלנו כפקדון מן השמים ואם נגנבו או נאבדו דהיינו שנתעצלנו לשומרם ולא למדנו חייבין בתשלומין עכ"ל, איכו השתא לדעת הרב משפט צדק והרב פני משה והרב שער אפרים דשכחה הוי פשיעה, א"כ חוטא בשוגג חייב אף דשכח וכמ"ש כל לא ידענא פשיעותא, וכל לא ידענא כולל כל מיני שוגג, ואף הרב שבות יעקב סבר וקביל דבפקדון מיהא חייב, ולדעת מהרש"ך והרב מקור ברוך שכחה הוי אונס אף בפקדון, ולפי זה השוכח עיקר שבת וכיוצא בשאר מצות פטור אף דהמצות הם פקדון, וזו מבוכה גדולה וצריכה רבה להכריע כסברות אלו, על כן שאול ישאלו לחכמה חוטא מה עונשו, והחכמה השיבה חטאים תרדף רעה, חטאים תרתי משמע, וסוברת כמו שהוכיח הרב שער אפרים מההוא סמיא דתרי זימני הוי פשיעה, אבל בפעם אחת לא הוי פשיעה וכדאמר שמואל להההוא סמיא בפעם ראשונה סמיך אדידי, וז"ש חטאים ששנה בחטא אחד תרי זמני תרדף רעה ופושע הוי.

אבל הנבואה סוברת דראית ההיא סמיא נטולה הוא לדעת הר"ן והרז"ה וכמש"ל וליכא למגמר מינה דבעינן תרי זימני, והעיקר הוא אף פעם ראשונה דכל לא ידענא פשיעותא, וא"כ המצות שהם אצלנו פקדון שוכח וכל שוגג פושע הוא וכדעת הרב שער אפרים וסיעתו דבפקדון דינא הכי, ומשום הכי אמרה הנבואה הנפש החוטאת היא תמות, היא דיקא, דגבי פקדון דוקא אמרינן דשכחה הוי פשיעה ולא בשאר מילי, ולהיות המצוות פקדון הנפש החוטאת הי"א תמות. והתורה אמרה יביא קרבן, על דרך מ"ש הרב שבות יעקב על הרב שער אפרים שבת פ' כלל גדול, כלומר כל אלו הסברות אך למותר, דהן לו יהיה דמדינא גם במצות כל לא ידענא פשיעותא, מכל מקום הרי כתוב בתורה דהשוגג מביא קרבן וזה מחסד עליון, וז"ש יביא קרבן ויתכפר, ל"ו דיקא, לאפוקי נפקד דעלמא דהוי פשיעה, אלא דגבי מצות רצה הקב"ה להקל להיותם תרי"ג מצות וענפיהם וסעיפיהם כפלים לתושיה, ולרבוים ופרטיהם יש להקל בשכחה וכל שוגג. ואלהינו מרחם אמר יעשה תשובה, דתכלית קרבן בזמן הבית הוא להכניע היצר שהיו ישראל בעושר וכבוד, ועתה בתשובה גרידתא בלא קרבן מתכפר כמ"ש הרמב"ם, וכמ"ש מורינו הרב מהרי"ך זלה"ה בבית המדרש דף ג', וכמ"ש הרב שבות יעקב דאפילו תימא כמ"ש שער אפרים דבזמן הראשונים שכחה פשיעה, בזמנינו לא הוי פשיעה, וזה טוב טעם למה שהתשובה לבדה מספקת לדעת הרמב"ם בזמן הזה, דבזמן הבית היה לנו לב

שמח ומיושב והדין היה נותן דכל שוגג יהיה כפשיעה דהמצות פקדון וכל לא ידענא פשיעותא, אלא שלהיות המצות רבו ותולדותיהן וסעיפיהן רבו מארבה ריחם ה' דתיסגי לן קרבן, אמנם עתה שאנו בתוקף הצרות ורוב דאגות ובציר לבא טובא כמעט הוי כאנוס ובתשובה לבד סגי.

ואפשר לרמוז זה בפסוקי יחזקאל דלעיל, כי הן דברי ישראל לא יתכן דרך אדנ"י מדת הדין, דכיון דהמצות פקדון וכל לא ידענא פשיעותא מי יוכל לעמוד בזה ברוב המצות וברוב היסורים, והוא דבר נמנע שלא ישכח או יטעה האדם באיזה דבר ותכף חשיב פושע ולא יתכן מדת הדין וזו היא שקשה, ויען ה' ויאמר הלא דרככם לא יתכן, דעיניכם הרואות דלפי הדין אף בשוכח ושוגג חייב, ואתם עושים במזיד ופשיעה ממש, ואם לא היה לכם אלא שוגג החרשתי וכלפי טענתכם דאין אדם יכול לעמוד, לכן מטענה זו עצמה שאין העולם מתקיים איש כדרכי"ו אשפוט, כלומר כל איש כעיניו בינו לבינו מבלי שיהא נפקד כן אשפוט אתכם, כמ"ש הרב שבות יעקב דדוקא גבי פקדון שכחה הוי פשיעה אבל בשאר דברים הוי אונס, וגם לכם אף דמדינא דינכם כדין נפקד למפקיד ולא כדרכיו של עצמו, מ"מ מצד רחמי כדרכ"ו אשפוט נאם ה' אלהים רחום בדין, שובו והשיבו מכל פשעכם ממש והניחו כל השגגות, ולא יהיה לכם למכשול עון, פירוש ולא יתחשב לכם בעבור המכשול עון בטענת כל לא ידענא פשיעותא, השליכו מעליכם כל פשעכם אשר פשעתם בם שהם פשיעה גמורה, ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה וכו'.

ויתישב בזה קצת מאמר הירושלמי סוף פ"ק דפאה, ר' הונא בשם ר' אבהו הב"ה אין לפניו שכחה הא בשביל ישראל נעשה שכחן מאי טעמא נושא עון כתיב וכו', והוא תימה מאי קאמר נעשה שכחן והו"ל לומר מוחל וסולח וכיוצא, ואמרו בפסיקתא והובא בילקוט מז' ל"ב אשרי נשוי פשע אל תהי קורא ס' אלא ש', מהו נשוי א"ר ברכיה הכהן דהוא מנשי חובינן וסולח עונינו בכל שנה וכו', את מוצא ביה"כ בא שטן לקטרג את ישראל והוא פורט עונותיהם וכו' עד אמר לפניו רבש"ע נשא עון עמך כסית כל חטאתם סלה. ופירש הרב הקדוש מהר"ם קורדוביר"ו זצ"ל הובא בפירוש הילקוט לפי דרכו נשאת שכחת עון עמך וכו' ע"ש, ולכאורה יפלא מה פירוש שכחה זו ולמאי אצטריך לעשות עצמו כביכול שוכח ומה המצאה היא זו למחול לישראל, ולדרכנו אפשר לומר דכיון דכל המצות הם פקדון אצלנו, א"כ כל לא ידענא פשיעותא ואפילו שגגות מחמת שכחה וכיוצא הם פשעים לדעת הרב שער אפרים וסיעתו, והמקטרג בסברא זו עלה בקבץ חבילות חבילות רבות מאד משגגות ושכחות של ישראל בכללי ופרטי וסעיפי וענפי המצות אשר כלם לפי הדין האמור הם פשעים, וצהבו פניו כי הגדיל לאסוף

ולקבץ כעמיר גורנה וסבר שלא יהיה להם תקומה לישראל ח"ו, אמטו להכי אל רחום וחנון מחוי במחוג להמקטרג דלריק יגע והב"ל הביא גם הוא לאסוף ולחפש ולקבץ כל השכחות והשגגות, לכן עושה המצאה כאלו שוכח ח"ו לרמוז דשכחה האדם מעותד בה, ובפרט בדורות אחרונים מרוב גלות ויסורין ושכחה הוי אונס ופטור והמקטרג ידע שפיר כי אין שכחה לפני כסא כבודו ויבן אלה דכונתו יתברך להודיעו דטענת שכחה שהיא פשיעה ליתא גבי ישראל מצד רחמיו ולפי רוב המצות, ומה גם לדור אחרון והשגגות הם שגגות לא עונות ופשעים, וזהו המצאת השכחה בעשנן של אלו משאות שוא אשר טרח לאסוף, וז"ש נשאת עון עמך רבש"ע ידעתי ההמצאה שעשית כאלו שכחת עון עמך להורות דשכחה הוי אונס ובזה כסית כל חטאתם סלה, והן הן דברי הירושלמי דבשביל ישראל כביכול נעשה שכחן, ולהציל ישראל מרבבות אלפי פשיעות אשר המקטרג סבר דכל השכחות הוו פשיעה וכדאמרן.

ואפשר לרמוז בזה בפסוקי הושע, שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתנו. הכונה שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך, דמדינא השגגות נחשבו עונות דכל לא ידענא פשיעותא והמצות הם פקדון, וז"ש כי כשלת, בשוגג ושכחה, והיינו בעונות בשביל עון וכמאמר הנבואה הנפש החוטאת היא תמות, אבל קחו עמכם דברים דברי תורה כמ"ש רז"ל, ושובו אל ה' דמהתורה מוכח דהשכחות והשגגות לא חשיבי פשעים, וגם הוא יתעלה כך דעתו כמו שנתבאר לעיל במאמר הפסיקתא, וז"ש קחו עמכם דברים דברי תורה ושובו אל ה' דמהתורה ודברי ה' אתם ניצולים שלא יהיה הכל פשיעה ככל האמור, אמרו אליו כל תשא עון ממש, אבל השכחה וכיוצא מתורתך תלמדנו דלא חשיבי פשיעה, וז"ש וקח טוב אין טוב אלא תורה שהתורה אמרה יביא קרבן ויתכפר ולא דייניו כפקדון דעלמא, ואתה אמרת יעשה תשובה ויתכפר ואין צורך לקרבן, וכן נעשה ונשלמה פרים שפתנו, להתודות ולהתחרט ודברי ריצוי אליך ה' ואתה תשמע השמים וסלחת לעונינו לחטאתנו.

ולפי פשוטו אפשר לפרש קחו עמכם דברים, ואמרו רז"ל דברי וידוי רמז לקחת מוסר השכל, כי הן בעון האידנא לא שכיח לא קרבן ולא כהן רק זה נשאר וידוי דברים, ומיהו תרתי בעינן ראשון הוא כי המתודה בין יבין על כל מוצא פיו אשר עבר מצות המלך מלך מלכי המלכים הקב"ה, ולא ישלח דברו ולבו לא נכון עמו וכמ"ש בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני, כי אדרבה במקום מצות וידוי ה' יחשוב לו עון. וזאת שנית אחר החרטה עזיבת החטא, ולהעיד עליו יודע תעלומות שלא יחזור לסורו כמ"ש הרמב"ם ז"ל, וז"ש

קחו עמכ"ם דברים דברי וידוי, עמכם דיקא, שתהיו מכונים ויודעים מה שאומרים ולא יהיה לבבכם רחוק ולשון מדברת לחודיה קאי, אלא עמכם דברים לכך יהגה אימה יהיה עם פיך פה ולב שוין, וגם ושובו אל ה' להעיד ה' בכם שלא תשובו לכסלה.

ועוד אפשר לפרש במ"ש בסוף יומא דהתשובה מיראה זדונות נעשות כשגגות ותשובה מאהבה זדונות נעשות כזכיות, וכתב הרב מהרש"א באגדתיה דהעושה דברים יתרים מורה ובא כי מאהבה הוא עושה, ועל פי זה יובן והכונה שובה ישראל, אך יש מדרגות בענין התשובה שאם התשובה היא עד אלהי"ך, אלהיך דיקא דינא דמלכותא שאז היא מיראת העונש ממדת הדין, וירא ויצר לו ומשום הכי שב אז זדונות נעשות כשגגות, והוא אומרו כי כשלת בעונך ששגגות יהיו העונות כמשז"ל בפסוק זה, אמנם אין זה תשובה מעולה אלא קחו עמכם דברים יתרים ושובו אל ה', וכאן לא אמר אלהיך, לרמוז כי אין שב מיראת העונש רק אל ה' שם המיוחד רבונא דעלמא כוליה מדת הרחמים, כי גם שירחם ראוי לשוב מצד רוממותו ומאהבתו, ואם תשובו מאהבה אמרו אליו כל עון תשא כל העון כלו לא תשאר פרסה, ולא עוד אלא וקח טוב נעשות כזכיות וחשוב כאלו הקריב כל הקרבנות כמ"ש בויקרא רבה פ"ז, וזהו ונשלמה פרים שפתנו, יתרבה השפע ויצאו מים **חיים**.

וזאת הברכה

פרשת וזאת הברכה בס"ד

במדרש אמר ר' שמואל בר נחמני כיון שבא משה לבדך ישראל בא התורה והקב"ה לברך ישראל:

לימין משה זרוע תפארתו יעמדו על הברכה שבטי ישורון. ופום ממלל רברבן ישלח דברו לבטל בשתים בדנא תמרון. להלל לשבח עושה גדולות גדול ה' ומהולל כלם אליך ישברון. ממינו אש דת זבנה אורייתא ויהבה במתנה לישראל עם קרובו. לא עשה כן לכל גוי אשר במעד"ר יעדרו"ן. אך טוב לישראל להם חומה מימינם עזרם ומגינם חקים צדיקים ומשפטים ישרים בל יעבורון. חיכו ממתקים משמים אר"ש תפארת ישראל לבו לחמו בלחמי אל ירך לבבכם כי אם שמור תשמרון.

ככל הדברים האמורים בפרשה, ה' מסיני בא וכו' אף חובב עמים וכו' תורה ציוה לנו וכו' ויהי בישורון מלך וכו', ולא אעלה על אר"ש כל ההרגשות ודקדוקים אשר יש במקראי קדש הללו לבל אהיה כיום מש"א במדב"ר, ויראה במה שכתבו המפרשים דמה ששאלו מלאכי עליון התורה, טענתם כי הם היו זוכים בה מדינא דבר מצרא כי התורה דברים העומדים ברומו של עולם והם צבא המרום ולהם יאתה כי הם מצרנים, והתירוץ לזה

כי ישראל בנים ולגבי בן ליכא דינא דבר מצרא, אי בעית אימא סברא דהדעת נותן דכל לגבי ברא האב זוכה לבן ואין לזרים אתו, ואי בעית אימא קרא הלא היא כתובה בספר הישר אסיפת זקנים דלגבי בנים ליכא דינא דבר מצרא, וא"כ אין למלאכי השרת טענה לקבל תורה מדינא דבר מצרא כי ישראל נקראו בנים למקום ולגבי בנים לא שייכא טענה זו, אמנם יקשה על זה דהרי הקב"ה החזיר התורה לעשו ולישמעאל ולכל שרי האומות, והתינח ישראל שהם בניו בני בחוניו, אך האומות ודאי לא נקראו בנים ואיך היה רוצה לתת להם התורה, וצריך לומר תירוץ אחר שהמלאך אין לו יצר הרע ולא קרינן ביה גדול המצוה ועושה, ולא שייכי המצות אלא לאדם דיש לו יצר הרע וכשהוא מצווה מסיתו לעבור על דת ולזה הוא דקרינן ביה גדול המצוה, ועסק התורה שהיא אש מועיל אף כופה היצה"ר. ובזה נבא אל הביאור ה' מסיני בא וזרח משעיר וכו', שבקש לתת התורה לשעיר ופארן, ומזה קשה ואתא מרבבות קדש שאיך אתא ואייתי התורה מן המלאכים רבבות קדש, דבשלמא אם לא בקש לתת התורה לאומות אתנח לן דישראל הם בנים ולגבי בנים ליכא דינא דבר מצרא, אבל בכל עת אשר אני רואה דהיה רוצה לתתה לאומות חלף הלך טעם זה, ונבקשה מאלהינו על זאת למען דעת איך אתה מרבבות קדש ושביק צבא המרום אשר הם מצרנים, לזה אמר מימינו אש דת למו, כלומר שהתורה היא אש לכפות היצר הרע וא"כ למו יאתה שיש יצה"ר וקרי בהו גדול המצוה ולא למלאכים שאין להם יצה"ר.

ועוד אף חובב עמים וכו', הכונה במה שאמרו בזהר פ' בלק דהא דאמר הקב"ה לשרי אדום וישמעאל לקבל התורה, לא שעלה על דעתו ח"ו לתת להם התורה רק האלהים עשה שלא יקטרגו בישראל ולקחת מישמעאל מתנה לישראל דיחדי בר נש עם אתתיה ומעשו שיהרוג בדין ע"ש באורך וברוחב בזהר, והראיה על זה שלישראל כפה עליהם ההר כגיגית ולאומות העולם לא וכמו שאמרו בריש פ"ק דע"ז, ונודע מ"ש פ' רבי עקיבא דממה שכפה הר כגיגית מכאן מודעא רבא לאורייתא, והקשו התוספות שם דאיך היו מסרבין עתה ישראל לקבל התורה והרי אמרו נעשה ונשמע, ורז"ל בתנחומא פירשו דמה שאמרו נעשה ונשמע על תורה שבכתב אבל על תורה שבעל פה היו מסרבין ועל כן כפה עליהם ההר, ולעיל בעניותנו בפ' עקב כתבנו דעל זה קשה דאמאי הוצרך כפיית ההר ותיפוק לי דהוא מצות המלך, ואפילו במלך בשר ודם כתיב כל איש אשר ימרה את פיך יומת, וניחא לן במ"ש הרב גנת ורדים בי"ד כלל ג' סי' ט' דזה לא נאמר אלא בשהמלך מצוהו פה אל פה, ובעינן קרא כדכתיב כל איש אשר ימרה את פיך אבל אם מצוהו על ידי כתב אינו בסוג זה ע"ש, ומשמע הוא הדין על ידי שליח לדברי הרב הנז', וכיון שכן

ישראל שנצטוו על ידי משה רבינו שלוחו של מקום תו אינם חייבים מיתה כעובר על מצות המלך, ומפני כך כפה עליהם ההר והוצרכו כל אלות הברית וכיוצא, ושם הארכנו קצת בעניותנו ע"ש.

מעתה קום קרא הני קראי המשך הכתובים וקשרן של דברים הבאים, כי הנה לעיל נתן טעם דנתנה תורה לישראל והניח צבא המרום מטעם דיש להם יצר הרע, וזה במונח דמה שהחזיר הקב"ה התורה לשרי עם ועם הדברים כפשטן ותו לא שייכא טענת בנים לבטל דינא דבר מצרא, ועתה הכתוב גלה צדקתו דאעיקרא מה שהחזיק התורה לישראל לא היה על דעת לתת להם התורה, וז"ש אף חובב עמים, אף וכעס ענינו שזה חיבב עמים לומר להם שיקבלו התורה שהרי כל קדושיו נשמות ישראל בידך חלק אלוה ממעל ולהם יאתה התורה ולא לזולת, תדע כי כן הוא האמת שהרי לישראל כפה עליהם ההר כגיגית ולא לאומות, וז"ש והם תוכו לרגליך, הם דוקא ישראל תוכו לרגליך בתחתית ההר ולא לאומות ומוכח דתדיר דעתו על ישראל דוקא, והשתא יקשה מה זה היה לישראל לסרב לקבל התורה אחר כי ברצונם הטוב אמרו נעשה ונשמע עד שכפה עליהם ההר, לזה אמר ישא מדברותיך, כלומר דעת ישראל היה לקבל מקצת דברותך, וזהו ישא מדברותך, מ"ם מקצת דהיו רוצים לקבל תורה שבכתב ולא תורה שבע"פ, וכי תימא תיפוק לי שחייבים מטעם עובר על מצות המלך ואיך נמשך מכפיית ההר המודעא, לז"א תורה ציוה לנו משה והיה על ידי שליח, ומשום הכי יש מודעא, דכשצוה על ידי שליח ליכא אשר ימרה את פיך יומת ויש קצת מקום למודעא.

ואפשר לפרש עוד במה שנודע שתכלית הגליות של ישראל הם לברר ניצוצות הקדושה אשר בכל עם ועם וארץ מארצותם לגוייהם, ועל ידי שישראל גולים שם וסובלים כמה גזרות וכמה עינויים על קיום התורה והמצות וכמה מסים וארנוניות ודמ"ן טעון לשרי עם ועם ידיהם דמי"ם מלאו, בכל זאת לאט לאט מתבררים ניצוצות הקדושה והיו לאחדים בידו יתברך, ואמרו פ' הפועלים בעובדא דריש לקיש יומא חד הוה קסחי רבי יוחנן בירדנא חזייה ריש לקיש שוור לירדנא אבתריה וכו' קביל עליה בעי למהדר לאתויי מניה ולא מצי הדר, ופירש רש"י ולא מצי קפוץ כראשונה דמשקבל עליו עול תורה תשש כחו, אף חובב עמים, חרון אף כשנראה שהוא מחבב עמים להגלות ישראל בקרבם, כי כל קדושיו בידך, כלומר על ידי גלות ישראל כל ניצוצות הקדושה אשר בהם בידך ילקוטו ויחזרו אל מקום הקדש, והם העמים כשיתגיירו מהם תוכו לרגלך, יהיו מוכים ותשש כחם בסבתך כאשר ישא גוי מהם מדברותך, שהתורה מתשת כחו.

ועוד יתבאר בחקירת המפרשים שהקב"ה חילק העולם לע' שרים וכל אומה מע' אומות וכל חלק ארץ תחת שר אחד, וכל זה היה בגורל, וכביכול בא לחלקו ארץ ישראל ועם בני ישראל כמשז"ל, והשתא דשרי עם ועם קנו האומה ההיא בגורל איך מצו להתגייר מהם ולצאת מרשות השר ההוא, וניחא להו דכל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו ושפיר מצי הגר ההוא לאפוקי נפשיה מרשות הדיוט לרשות של מלך מלכי המלכים הקב"ה, עד כאן דבריהם ז"ל. וז"ש אף חובב עמים, אף שה' חובב עמים ובגורל הקנה אותם לשריהם, עם כל זה כל קדושיו הגרים שבכל עם בידך ויכולים לבא להתגייר, והם אותם הגרים תוכו לרגלך, בחינתם תחת כנפי השכינה כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל באשר ישא כל אחד מדברותך שיקבל עליו עול התורה ויתגייר אז יהיה זוכה להיותו תחת כנפי השכינה, אבל אם לא יתגייר לא יוכל לעסוק בתורה דגוי העוסק בתורה חייב מיתה, וז"ש תורה ציוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורשה וכמשז"ל על פסוק זה, וכי תימא מאחר שהקב"ה חיבב עמים והנה האומות בגורל לשרים היכי מקבלינן גרים מיניהו דהו"ל כגזל ח"ו, לזה אמר ויהי בישורון מלך, מלכו של עולם כמו שפירש"י כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו, והיינו טעמא בהתאסף ראשי עם, הטובים שבאומות להיות יחד עם שבטי ישראל ומתגיירים מטע"ם המל"ך כאמור. ויראה וירצה לקשר פסוק ויהי בישורון מלך עם פסוק הבא אחריו יחי ראובן וכו', ונקדים מה שאמרו רז"ל שאמר יעקב אע"ה לראובן אני איני מרחקך ואיני מקרבך עד שיבא משה רבינו שנאמר בו ומשה עלה אל האלהים, גם אמרו רז"ל מדכתיב שם ויהיו בני יעקב שנים עשר מוכח דראובן לא חטא והוא בכלל השבטים, גם נודע מ"ש חכמי המדע כי האבות הן הן המרכבה ושנים עשר שבטים הם רומזים לתיקוני השכינה כמ"ש בזהר דלכן לא נולד בנימין בחוצה לארץ כדי שלא ישתלם התיקון בח"ל. ובזה נבא אל הביאור, וז"ש וזאת הברכה בוי"ו, וי"ו מוסיף על ברכת יעקב אבינו לבניו, אשר ברך משה איש אלהים, שאליו רמז יעקב לראובן יצועי עלה, עד שיבא אותו שכתוב בו ומשה עלה אל האלהים, ולכך פתח במה שהניח יעקב אע"ה לבחירתו לקרב או לרתק ענין ראובן, ונמצא דעליו מוטל לברר ענין ראובן ולהכי בו היה מתחיל וכתב הכרעתו שהוא מקרבו, וז"ש ויהי בישורון מל"ך, שהיתה בישראל השראת שכינה מלכות"א דרקיעא, וזה בהתאסף ראשי עם, שהם האבות, יחד שבטי ישראל, שנים עשר שבטים שרומזים לתיקוני השכינה, ומאחר שכן שנשלם התיקון על ידי השבטים ובכללם ראובן אם כן הדבר מוכרע לקרב לראובן, וז"ש יחי ראובן ואל ימות, דכל השבטים כאחד הם תיקוני השכינה וראובן בכלל, וא"כ יש לקרבו יחי ראובן ואל ימות.

וקרוב להאמור אפשר במה שראיתי להגאון מהר"ר גרשון אשכנזי בס' חידושי הגרשוני דף ל"ט ע"ב שפירש בשם הגאון מור"ם בעל המפה, שהיה מפרש וישכב את בלהה, על דרך מה שכתוב בבני עלי וישכבון את הנשים ששהו את קיניהן ובטלום מפריה ורביה מעלה עליהם הכתוב כאלו שכבום, ה"נ גבי ראובן שבלבל יצועי אביו, דהיינו שבא לחדר המטות ששכב שם אביו עם בלהה ומתוך כך לא שימש יעקב אע"ה, וכתוב שם שהחזיק לו טובה על שלמד עליו זכות, וכתב שם הרב דכיון דמסורת יש דהשבטים י"ב כנגד י"ב מזלות וכנגדן נטל יעקב י"ב אבנים אם כן אין חטא ראובן חמור, וז"ש רז"ל דכתיב מיד ויהיו בני יעקב שנים עשר להורות דלא חטא ראובן, דכיון דכבר הוליד שנים עשר אם כן לא היה לו להוליד עוד ולא חטא ראובן, וז"ש הילד איננו ואני אנה אני בא, דאם הילד איננו נחסר אחד מי"ב שבטים ואנה אני בא שמנע לאביו שיוליד בן להשלים המספר, עד כאן דברי הרב חידושי הגרשוני ז"ל. ובזה אפשר לפרש מאמרם ז"ל יחי ראובן במעשה יוסף ואל ימות במעשה בלהה, הכונה דכיון דחטא ראובן תלוי אם יש י"ב שבטים או לא, דאם יש י"ב שבטים לא חטא ראובן אשר עיכב אביו להיות עם בלהה, ואם יחסר אחד מי"ב שבטים גדול עונו שאם לא הי' הוא מעכב היה מוליד בן אחר להשלים החסרון, אם כן היה עולה על הדעת דאשר בקש ראובן להציל יוסף מאחיו הי' בעבור כבודו שאם יוסף יהרג נלכד בפח עון בלהה, לז"א יחי ראובן במעשה יוסף דהמצוה קעבד בלי שום פניה רק מצוה לשמה, ומכיון דנצול יוסף והיו י"ב שבטים אל ימות במעשה בלהה.

ויש לכוין בזה מאמרם ז"ל, אלו היה יודע ראובן שכותב עליו ויצילהו מידם על כתפו היה מוליכו. ויש לדקדק דמי איכא ספיקא קמיה כי כל מעשה אדם אם לטוב אם למוטב נכתב בספר ואין הקב"ה מקפח שכר שיחה קלה, אמנם יש לומר דראובן אף דלבו לשמים מ"מ אם אחיו ידונו אותו שמה שרוצה להציל יוסף הוא שלא יחסרו י"ב שבטים ויהא נלכד בעונו א"כ קעבר אלפני עור לא תתן מכשול, דיחשדוהו והם חושדים בכשרים, או שמא יצאו לריב עמו כיון שהוא נוגע בדבר ויהיה מחלוקת מחודש בין השבטים, ולכן ראובן מיראתו שלא יחטא במה שמחטיא אחיו לא התאמץ בהצלתו רק העיר אותן אל תשפכו דם, ועתה שהכתוב כותב ויצילהו מידם וכתיב למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו מוכח דהיה מצוה שלימה בלי פניה, ואחיו לא חשדו אותו וידעו דראובן כל עצמו למען הציל אותו ולהשיבו דוקא, ואלו ידע זה על כתפו היה מוליכן, ומעין דוגמא פירשו ז"ל והבאתי דבריהם לעיל פ' ויגש דף ל"ו ע"ב, ואפשר שז"ש ויהי בישורון מלך, שהיה השראת שכינה בישראל, בהתאסף ראשי עם, האבות יחד שבטי

ישראל, שהי"ב שבטים הם תיקוני השכינה כביכול והיה התקון שלם כי י"ב שבטים הם התקון ולא עוד, ומאחר שכן לא חטא ראובן לעכב לאביו כי כבר היו י"ב שבטים ונתקיימו, והני מילי היו כמערכה אל הדרוש ואחר שכן יחי ראובן וכו', ורגע אדבר בברכות השבטים איזה גרגיר על כל ברכה בס"ד, ואבא היום לברכת.

יהודה דכתיב וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה וכו', ולפי פשוטו אפשר לומר במ"ש בזהר מקץ דף קצ"ח ע"ב ארבע מלכים הוו מה דשאיל דא לא שאיל דא דוד אמר ארדוף אויבי ואשיגם אסא בעי למרדף ולא יגיח לון ויקטול לון קב"ה חזקיה יתיב ושכיב בערסיה וקב"ה קטל לון ויהושפט הוה זמיר ובעת החלו ברנה קטל לון קב"ה, וכן ארז"ל במדרש איכה. ורש"י פירש שמע ה' קול יהודה, תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושים ויהושפט מפני העמונים וחזקיה מפני סנחריב עכ"ל. ואפשר לרמוז דמשה רבינו ע"ה התפלל לה' שיעשה כרצון איש ואיש מהמלכים הללו, ואמר שמע ה' קול יהודה, כנגד יהושפט שהיה מזמר ואויביו נופלים, ואל עמו תביאנו, כנגד אסא דהיה יוצא למלחמה יציאה בעלמא ואינו נלחם בם, לז"א ואל עמו תביאנו לשלום ואויבו לא יזיקוהו, ידיו רב לו, כנגד דוד הע"ה ששאל ארדוף אויבי ואשיגם, ועזר מצריו תהיה, כנגד חזקיה שלא היה רוצה לעשות שום דבר רק שכיב בערסיה וקב"ה קטיל לון.

ועוד אפשר לומר במ"ש פ"ב דמכות, מאי דכתיב עומדות היו רגלנו בשעריך ירושלים מי גרם שעומדות היו רגלנו במלחמה בשעריך ירושלים שערים המצוינים שהיו עוסקים בתורה, וז"ש שמע ה' קול יהודה העוסק בתורה ועל ידי זה ואל עמו תביאנו למלך או שר צבא העומד במלחמה, כי בזמן שהקול קול יעקב ונשמע קולו בתורה אין הידים ידי עשו, וז"ש ידיו רב לו ולא לעשו, ועזר מצריו תהיה, על דרך שאמרו מתוך צרה ריוח שהצרה עצמה מתוכה יאיר ריוח והצלה, וז"ש ועזר מצריו מתוך צריו יבא עזרו וריוח והצלה יעמוד ואויביו כיקר כרים כלו בעשן כלו, וכמשז"ל ע"פ חרבם תבא בלבם.

ולפי מדרשו אפשר לומר, ונקדים מה שראיתי להרב פנים מאירות בס' כתנות אור פ' ויגש שחקר איך יהודה קבל על עצמו נדוי עולם הבא שאין לו התרה, ואיך יעקב אע"ה לא מיחה בו ואדרבא סבר וקביל, ומה כונת ראובן באומרו את שני בני תמית, ולהבין דברי הסבא קדישא ההוא אמר לא ירד בני עמכם וכו' וקרהו אסון בדרך אשר תלכו בה, ועוד מה טעם אמר יהודה ליוסף כי עבדך ערב וכו' והלא אף אם יקיים אין לו התרה. ופירש הרב ז"ל במה שכתבו התוספות במכות וכתובות דף ס"ט שאם בידו לקיים התנאי וקיימו לא חל הנדוי וכשקימו אין צריך התרה, והכא הוה פשיטא להו דיכולים לקיים ולהצילו ממלך מצרים בכח גבורתם רק שהיה ספק שימות בדרך, וסבר ראובן דאין אחריות זה

עליו דמלאך המות מה לי הכא מה לי התם כמו שאמרו גבי פשע בה ויצאה לאגם ומתה, ולזה אמר יעקב אע"ה לא ירד בני עמכם דהתם מהר להר ומבקעה לבקעה אבל מהר לבקעה שמא מה שמשנה אויר סיבת מיתה, וזהו לא ירד וקרהו אסון בדרך אשר תלכו בה דיקא, ויהודה בא בטענה שאין לו לחוש גם לזה מאחר שזה ספק וכלם ודאי מתים כמשז"ל ולא נשאר אלא ממלך מצרים וזה בידו לקיים, ולכך יהודה נדה ויעקב אע"ה קבל, וז"ש ליוסף כי כמוך כפרעה, ממך אני מתחיל ויש בידי לקיים, ואם כן אין צריך התרה כשמקיים וכל זה כי עבדך ערב וכו', וטעם משז"ל דלא היה לו התרה, כי יהודה לא היה בידו לקיים דשלף החרב ולא היה יכול וראה גבורת מנשה ויוסף ולא היה יכול לקיים וחל נדוי למפרע, זהו תורף דברי הרב הנז' בקצרה ונאים הדברים למי שאמרם.

ואולם עדיין צריכים אנו למודע"י, דכיון דיהודה ברי ליה שיכול לקיים ועל זה נתנדה ואח"ך נולד דלא נשלף החרב ומנשה רפש וזעזע כל הפלטין ואמר דין רפש מבית אבא, אם כן נמצא שהיה הנדוי בטעות שאלו ידע זה לא קבל והוה ליה נדוי בטעות ולא היה צריך התרה. ונראה לקיים דברי הרב ז"ל דיעקב אע"ה ודאי לא ידע מגבורת מנשה ויוסף ולכך קבל דברי יהודה שנתנדה בעה"ב, אבל יהודה שגג וקרוב לפשיעה משום דאז"ל דכאשר רצה לאסור שמעון לא היו יכולים ושלח להביא גבורים וצעק שמעון ונפלו, ובא מנשה והכהו מכה אחת והניחו בבית הסהר, וכיון דיהודה ראה מעשה זה של מנשה היה לו לחשוב שמא לא יוכל ולאו בידו לקיימו מקרי, ומשום הכי חל הנדוי משום דראה דנאסר שמעון על כרחו ואין מציל והוי שוגג שקרוב למזיד, ונתנדה בדבר שאין בידו לקיים ודאי, דלא ברירא ליה והקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה, ומיהו יש צד זכות ליהודה דהוא סבר דיש בידו לקיים התנאי ודאי, ואפשר שז"ש משה רבינו ע"ה שמע ה' קול יהודה דאז"ל שכל זמן שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו מתגלגלין בארון מפני הנדוי והתפלל משה רבינו ע"ה עליו, והוא אומרו שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו, ותתיר לו משום דהוא חשב כי ידיו רב לו ובידו לקיים תנאו ואגבורתיה סמיך, ואף אם ראה דנאסר שמעון הוא סבר כי אתה אדון הכל עזר מצריו תהיה בזכות יעקב אע"ה וזכות בנימין, ויש צד דלא חל הנדוי, ואל עמו תביאנו.

ועוד אפשר לומר במה שאמרו בספרי ידיו רב לו בשעה שהרג עשו, והקשה הרב מופת הדור מהרח"א בעץ החיים דהא אמרינן אין עשו נופל אלא ביד בני בניה של רחל ויהודה מלאה, ואני בעניותין פריקנא לה דיוסף נמצא שם בקבור יעקב וכלם אנשי מלחמתו מקרוב, ולמ"ד דהיה זה בשעת קבורת יצחק האיכא בנימין שודאי הלך עם אחיו לקבורת יצחק אע"ה, וזהו אומרו ידיו רב לו בשעה שהרג עשו, וכי תימא אין עשו נופל אלא

ביד בניה של רחל ואיך היה על יד יהודה, לז"א עזר מצריו, היה כבר היה עזרו יוסף או בנימין שהם בני רחל. וללוי אמר וכו' יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ישימו קטורת וכו', אפשר לומר לפי פשוטו במאי דתנן במשנת חסידים וכשבעלי דינין עומדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאים שקבלו עליהם את הדין, וזה רמז בעת שיורו משפטיך שעם הדין הם חושבים שליעקב הם דנים, כי יעקב מכונים כשאינם הגונים וישראל מכונים כשהם צדיקים, וז"ש יורו משפטיך בעת שפוט הבעלי דינים הם בעיניהם כיעקב, אך ותורתך, כשכבר נעשה כתורה וקבלו עליהם אז הם מחשיבים אותם לישראל שהם זכאין שקבלו עליהם את הדין. ועוד אפשר לומר במ"ש פ"ק דברכות מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא קמ"ל דדינא נמי היינו תורה, וז"ש יורו משפטיך ליעקב, לא תימא דדינא שלמא בעלמא אלא דינא היינו תורה והוא אומרו ותורתך לישראל, וכלפי שאמרו ז"ל דמי שעוסק בתורה הוי כאלו הקריב קרבנות כמ"ש בסוף מנחות, לז"א ותורתך לישראל ישימו קטורה באפך וכליל על מזבח ברך ה' חילו, שהתורה תושיה שמתשת כחו של אדם, מחץ מתנים קמיו, המסטינים ורוצים לבטלם ומשנאיו הסט"א לא יקומו, ולהכי אסמכיה ישימו קטורה וכו' ותורתך לישראל, דמלבד הפשוט שהוא בפועל ממש עוד רמז לעסק התורה שהוא חשוב כקרבנות וככל אשר דברנו.

ולפי מדרשו אפשר במאי דכתיבנא בעניותין לעיל פ' בחוקותי בס"ד שרש הקדמה אחת אשר שמעה אזני מאחד קדוש, כי במעמד בין הבתרים נתן הוא יתברך הארץ לאברהם אע"ה על תנאי שישתעבד זרעו ת' שנה, וכשנימול נתן הארץ על תנאי שיקבלו אלהותו יתברך ומצותיו דכתיב והייתי להם לאלהים, ואמרו בכתובות דף מ"ד א"ר נחמן שתי שטרות היוצאין בזה אחר זה ביטל שני את הראשון אי אוסיף ליה דקלא לתוספת כתביה אי בעי בהאי גבי אי בעי בהאי גבי, ופליגי רבוואתא בהא דלרש"י והרי"ף אם כתב תוספת בשני דאמרינן דאם רוצה יגבה בו לא שיהיו שניהם קיימין אלא בעי בקמא ליגבי בלא דקלא ואי בעי בשטרא תנינא לגבי דקלא זהו דעת הרי"ף ורש"י, אמנם הרא"ש ודעמיה סברי דלא ביטל שני את הראשון אלא השני לתוספת הדקל נכתב והשטר הראשון קיים ויגבה הדקל בשטר השני, והשתא הקב"ה שנתן הארץ לאברם אע"ה במעמד בין הבתרים וחזר ונתנה בעת המילה, הוה להו כשני שטרות בזה אחר זה והשטר הראשון נתן הארץ על תנאי הגלות והשני בתנאי קבלת אלהותו, וישראל בגלות מצרים סברו לזכות בשטר הראשון להשתעבד ת' שנה ולזכות בארץ והיו גוי מקרב גוי דבשטר מעמד בין הבתרים לא נזכר מקבלת אלהותו אלא תנאי השעבוד, אבל כאשר

היו נטבעים במעמקי יום מצולות הסט"א ואם היו שוהים עוד לא הי' להם תקומה, הפכו השיטה לגבות בשטר המילה דשם התנה בקבלת אלהותו ולא נזכר שם גלות, ולדעת הרי"ף ורש"י שגובה בשטר אחד דוקא שהוא חפץ, הכא נמי ישראל לא רצו לגבות בשטר ראשון ששם תנאי הגלות ורצו לגבות בשטר המילה שהתנאי בקבלת אלהותו, והקב"ה ברב רחמיו הסכים בזה והוציאם ממצרים ונתן להם את הארץ, ותכף בצאת ישראל ממצרים קדשנו במצותיו ונתן לנו את תורתו, וכאשר עונינו ענו בנו ועזבו את ה' וילכו אחרי ההבל, הקב"ה תפס השיטה כסברת הרא"ש דשתי שטרות קיימין וילכו בגלות ועליהם עול אלהותו ומצותיו, זהו תורף ההקדמה מאחד קדוש בתוספת נפך, וכתבנו שם פ' בחוקותי דכיון דהגלות היה לזכות במתנת הארץ כך שבט לוי לא נשתעבדו, ומזה נראה צדק וקדושת השבט הזה, דבמצרים ישראל לא הוה איכפת להו בקבלת אלהותו ומצותיו, וסברי וקבילו עלייהו עול הגלות לזכות בארץ, ושבט לוי שלא יהיה לו חלק בארץ לא נשתעבד, ועם כל זה היו מלים בניהם ושומרי המצות שקבלו מהאבות, ואחר שישראל קבלו אלהותו יתברך ומצותיו שרצו בשטר השני דמתנת הארץ על מנת קבלת אלהותו ותורתו, שבט לוי אף שלא יש להם חלק בארץ קבלו וקיימו תורה ומצות והיו מלים במדבר וכל זה שבח גדול לשבט לוי, ולא עוד אלא שכשעשו העגל כל השבט היו נקיים והם עשו בהם שפטים. ובזה נבא אל הביאור דמשה רבינו ע"ה הולך ומזכיר צדקת שבטו, האומר לאביו לאמו לא ראיתיו וכו', שהרגום בעגל לפי שישראל קבלו שטר המילה ששם כתוב והייתי להם לאלהים, ועל מנת כן יצאו ממצרים שלא רצו בשטר מעמד בין הבתרים, ועתה בעגל כלביא יקום וקם שבט לוי להרוג לכל הטועים, וזהו כונת משה רבינו באומרו האומר לאביו ולאמו וכו', כי שמרו לשעבר אמרתך בעודם במצרים, אף שישראל לא שמרו כי דעתם על השטר הראשון, וגם עתה שישראל בשביל מתנת הארץ נתרצו בקבלת אלהותו ולוי אין לו חלק בארץ, בריתך ינצורו, שמולין במדבר טפי מישראל, יורו משפטיך ליעקב, והם הורו משפטיך ליעקב דעתה תפסת השיטה דשתי שטרות קיימים כדעת הרא"ש דצריכים להשתעבד בד' גליות כשטר מעמד בין הבתרים, וזהו משפטיך ליעקב כשירשיעו יגלו וגם חייבים בקבלת תורתו שהיא עול מלכותו כשטר המילה וזהו ותורת"ך לישראל, ועוד זאת יתירה לשבח לוי, ישימו קטורה באפך, כשישראל חלקו על הכהונה והיו בעדת קרח, ואחר שנבלעו חזרו ונתלוננו והיה נגף, בא אהרן בקטורת וכפר ונח רוגזו יתברך, וז"ש ישימו קטורה באפך, אף שהיו קמים נגדו, וכליל על מזבחך, שהם תדיר עושי שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, ברך ה' חילו, מאחר שלא יש להם חלק בארץ והם מתכשרים לעובדך יותר מישראל שקבלו

הארץ על מנת לעובדך ראויים לברכה בכל נכסיהם וזהו ברך ה' חילו, ולעומת מעשה הקרבנות שיש בהם כונות גדולות וסתרי סתרים ולאו כל מוחא מהכהנים הנגשים סביל דא אמר ופועל ידיו תרצה, על דרך שאמרו ומעשה ידינו כוננהו כמ"ש בזהר.

ובאופן אחר יראה, ונקדים מאמרם ז"ל האומר לאביו ולאמו לפי ששמעון ולוי שתו בכוס אחד שנאמר ארור אפם, משל לשנים שלוו מהמלך אחד פרע למלך וחזר והלוה למלך ואחד לא די שלא פרע אלא חזר ולוה, כך שניהם שמעון ולוי לוו בשכם, לוי פרע מה שלוה במדבר שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי, וחזר והלוה את המקום בשיטים שנאמר פנחס בן אלעזר, שמעון לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה שנאמר ושם איש ישראל המוכה עכ"ל. ולפום ריהטא צריך ביאור והר' קנה חכמה דרוש הששי עומד עליו ומבאר"ו, דמוכח בש"ס ביומא דישראל שנשארו חיים בעגל לא חטאו, והרב מהר"ם אלשיך כתב דמה שנענשו ישראל בעגל היינו על שלא מיחו, ולפי דברי הרב מאי דקאמר משה רבינו ע"ה מי לה' אלי, רצה לומר מי זה הוא אשר מיחה בחטאים האלה ייתי וניחמיניה ויאספו אליו כל בני לוי, ומוכח מזה דבני לוי מיחו בחוטאים מקמי דאתא משה, והרמב"ם כתב בה' מלכים דאנשי שכם נתחייבו מיתה על שראו ששכם גזל דינה ולא דנוהו, והרמב"ן טען עליו דאי איתא לזה יעקב אע"ה היה לו להזדרז בהריגת אנשי שכם וכו', ונמצא ענין שכם יש בו צדדים לכאן ולכאן, דלדעת הרמב"ם בדין עשו שמעון ולוי להרוג את יושבי שכם, ומשום הכי לא העניש ה' לשמעון ולוי תכף דמצו למימר דהדין עם הרמב"ם דעל שלא מיחו נתחייבו, ונשאר העניין בהלואה עד שיבא מעשה אחר לידם לראות אם ימחו, וז"ש במאמר הנז' ולוי פרע דהורה דצריך למחות ברשעים, ואז אם הם מועטים מהחוטאים מיחו ומכל שכן שנתחייבו אנשי שכם שהיו רבים והחוטא אחד שהיה להם למחות, ואז עדיין לא נתחייב שמעון דמצו לומר אנו שבט אחד והן רבים עתה החוטאים ולוי לפנים מן השורה עבד, וחזר והלוה בשיטים שאז פנחס יחיד היה ועמד נגד כ"ד אלף משבט שמעון, ושמעון לא דיו שלא פרע שלא הרגו לזמרי אף שהיה יחיד אלא חזר ולוה שרצו להרוג לפנחס ואז נתחייבו במה שהרגו יושבי שבם מטעם דלא מיחו, שהרי הם גם כן לא מיחו, זהו תורף דברי הרב ז"ל והבאתים לעיל פ' וישלח בס"ד.

נמשך לזה אבא לפרש לפי קצורנו נבואת מלאכי סי' ב', וידעתם כי שלחתי אליכם המצוה הזאת להיות בריתי את לוי אמר ה' צבאות בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא ויראני ומפני שמי נחת הוא תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון כי שפתי בהן ושמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. ומקראי קדש הללו הם המדברים על שבט לוי

כמבואר, ורז"ל דרשו על אהרן הכהן, והמפרשים יש שפירשם על שבט לוי שהרגו לקצת ישראל בעגל ויש שפירשה על פנחס כמו שמבואר בפירוש רש"י ומהר"י אבראבאניל, ואנן בעניותין נפרש לפי הקדמתנו ויתר הקדמות כמו שיתבאר בס"ד, בריתי היתה אתו של שבט לוי החיים והשלום, כלומר ששבט לוי קנאו בעגל ומיחו והרגו ומשום הכי זכו לחיים, כל קבל שהמיתו הרשעים הם יחיו והשלום לפנחס על שקנא בזמרי שהם גלו צדקתם שיש למחות בחוטאים אף שיהיו רבים, ומשום הכי מיחו בעגל שבט אחד נגד ישראל ופנחס והוא באחד נגד כ"ד אלף, ומעתה מה שהרגו לאנשי שכם כדין עשו שהם רבים ולא מיחו בשכם שהיה יחיד ונחשב ללוי למצוה, וז"ש ואתנם לו מורא אני נתתי וחשבתי הריגות יושבי שכם למצוה ולמורא שמים, והוא אומר ואתנם לו מורא, לו לאפוקי שמעון שהוא נתחייב בהריגתם, והטעם דענין זה היה תלוי ועומד עד שיבא מעשה לידו, וללוי בא מעשה ויראני ומיחה בעגל וזמרי וזהו שאמר ויראני, וכי תימא ענין פנחס שניתן לו השלום יש לפקפק דהיה מורה הלכה בפני רבו כדמוכח פ' הנשרפין וכמש"ל בעניותנו פ' פנחס, לזה אמר ומפני שמי ניחת הוא דלאפרושי מאיסורא ליכא איסורא דמורה הלכה בפני רבו, וכמ"ש שמואל על פ' וירא פנחס ראה שאין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה' כמבואר שם פ' הנשרפין, ועוד תורת אמת היתה בפיהו, רמז בה מ"ש מהר"ם דכל הכתוב בפסקי הגאונים אין בו משום מורה הלכה, וגם פנחס תלמוד ערוך בידו הלכה למשה מסיני הבועל ארמית קנאין פוגעים בו ואין זה מורה הלכה הוא, אשר דיבר תורת אמת היתה בפיהו, ואם נפשך לומר ברית כרותה לשפתים ואמרו שם פ' הנשרפין כיון שהגיע אצל שבטו של שמעון אמר היכן מצינו שבט לוי גדול משמעון אמרו הניחו לו לעשות צרכיו נכנס התירו פרושים את הדבר, ובזה פירש מהר"ש פרימו הנני נותן לו את בריתי אותו ברית כרותה לשפתים והכא אמרו לעשות צרכיו נכנס אותו ברית שלום יהיה ולא יחטא עכ"ד, ומ"מ יש להרגיש על פנחס על אשר לא שמר פיו ולשונו, לזה אמר ועולה לא נמצא בשפתיו, כי הוא לא אמר אלא היכן מצינו שבט לוי גדול משמעון ותו לא, ואין בדברים אלו שוה דיבור רע כי הדברים עצמן הם נקיים וכל עילה ושחיתה לא השתכחת בהו, והם שבט שמעון הם שאמרו לעשות צרכיו נכנס, אבל הוא עולה לא נמצא בשפתיו.

ואמר עוד בשלום ובמישור הם אתי, לאפוקי דמלאכי השרת היו רוצים לדוחפו ובקשו לנדותו ח"ו כמ"ש שם בירושלמי והשבטים היו מבזין אותו, וטעם כל אחד נתבאר לפי קצורנו פ' פנחס, לזה אמר דכלם לא כיונו יפה ופנחס בשלום ובמישור הלך אתי ודרכו דרך ישרה אתי ולפני הפליא לעשות, ומה לו בדעת חכמים ומלאכים ותיסגי ליה שאתי

הלך בשלום ובמישור ורבים השיב מעון, שנתפרסמה הלכה זו וכולם יחושו למעשה שהיה ולא תידון עוד, ואם נפשך לומר אכתי יש להרגיש על פנחס איך בענין בת יפתח שאמרו רז"ל דיפתח אמר אני ראש וקצין אלך אצל פנחס, ופנחס אמר הוא צריך לי ואני אלך אצלו, יצאת זאת מלפני פנחס ובא תקלה דביני ביני אזל ברתא דעלובתא, לזה אמר כי שפתי כהן וכו', והענין במ"ש הרב עיר בנימין ח"א פ' המדיר בשם הגאון במהר"ש, שהרב כלי יקר על התורה ישנו בנותן טעם על החכם המתיר נדר לעם הארץ שהוא כבעל המפר נדרי אשתו, וכיוצא בזה החכם בחכמתו הוא השליט ומושל ברוח מבינתו על עם הארץ ובידו להתיר נדרו ולשים אותו כאפס ואין, הוא הדבר אשר דברו פנחס הוא הצריך לי שאתיר נדרו ואני אלך אצלו זה אינו דרך ההתרה שהחכם מתיר לעם הארץ לפי שהוא כפוף לחכם שהשולטן לפניו ועם זה יש מקום לחכם להתיר לו, אבל אם העם הארץ ישתרר גם השתרר אי אפשר לחכם להתירו, עד כאן דבריו ז"ל. וז"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא, ויפתח שהיה רוצה להשתרר לא היה יכול להתירו, כי דוקא היכא שתורה יבקשו מפיהו ומחשיבים אותו כמלאך אז יכול להתיר נדרו, ואם כן פנחס טעמו ונימוקו עמו.

ומעתה נתנה ראש ונשובה לקראין, כי הנה רז"ל דרשו בפסוק האומר לאביו וכו' ענין לוי שפרע והלוה וכו' כמש"ל, ובכן אפשר לפרש הפסוקים הבאים נמשכים לזה, והנה משה רבינו ע"ה אגב ארחיה למדנו מדוע לא בירך לשמעון, כי מתוך שבח של לוי ניכר טעמו ואמר האומר לאביו ולאמו וכו', שקנאו בעגל ובזה ביררו ענין שכם דכך סברו דצריך למחות בחטאים ולכן הרגו יושבי שכם, וז"ש כי שמרו אמרתך, כי הם עומדים על המשמר למחות ביד החוטאים וכמו שעשו בשכם, וזהו כי שמרו שעושים משמרת להרוג לחוטאים, ובזה של העגל כבר פרעו מה שלוו בשכם, ובריתך ינצורו רמז שחזרו והלוו בענין זמרי שקלקל ברית ופנחס קנא על ברית וסכן בעצמו והרגו וזהו ובריתך ינצורו, ובענינים אלו יורו משפטי"ך ליעקב שצריך לשפוט ולמחות לחוטאים, וגם דבועל ארמית קנאים פוגעין בו ולאפרושי מאיסורא אין חולקין כבוד לרב וגם דבר שהוא הלכה פסוקה אין בו מורה הלכה בפני רבו, וזהו ותורתך לישראל, התורה שכבר היא הלכה יורו כמו שעשה פנחס, ולא תימא איך זכה פנחס לכהונה והוא הרג נפש, לז"א ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך, שהעושה דין ברשעים ושופך דמם הוא כמקריב קרבנות ובפרט בענין זה שהיה כמו קטורת אהרן לעצר המגפה, וז"ש ענין זמרי היה כאלו ישימו קטורה בעת אפך וכליל על מזבחך, ברך ה' חילו לפנחס דאחר שנסתכן ראוי

לשכר העה"ז כמש"ל פ' פנחס בס"ד, ופועל ידיו תרצה, דעדין כפרה זו הולכת ומכפרת כמשז"ל. ואפנה על ימי"ן.

ולבנימין אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו וכו', ואפשר לפרש דידוע דזאת נחמתנו בגלות המר הזה האחרון שהשכינה לא זזה מכותל המערבי והמקדש בקדושתו עומד, ובא האות כי עוד יבנה במהרה כלו אומר כבוד ותהיה גאולת עולם, וז"ש ידיד ה', שלא השתחוה לעשו ולא נמצא במכירת יוסף ולא חטא כי מת בעטיו של נחש כמשז"ל בשבת דף נ"ה, ישכון לעתיד לבא לבטח עליו בחלקו בבית עולמים לעד לעולם וזו לבטח, ויש מקוה לישראל על זה כי עין רואה חופף עליו כל היום תמיד יש השראת שכינה וקדושה אף בחרבן, וזה אות לטובה אשר ישכון לבטח עליו לדורות עולם.

ובאופן אחר אפשר לפרש בההיא דתנן פ"ג דע"ז דאין הר שלא עבדו שם ע"ז, ופריך בירושלמי דאיך נבנה בית הבחירה על גבי הר, ופריק דהיה על פי נביא. והנה בהאי דפריק על פי נביא יש להסתפק אם הנביא גילה דלא נעבדה ע"ז, או על פי נביא הותר אף דנעבדה בו ע"ז. ולכאורה יש להכריע דהנביא גילה דלא נעבדה ע"ז, ובזה דהוא ידיעת המציאות אנו שומעין לנביא כמו שכתבנו במקום אחר, אבל אי נימא דאף דעבדו שם ע"ז הותר על פי נביא, הדבר קשה דלא בשמים היא ואין שומעין לנביא לעקור דין אחד לעולם כי אם לשעה דוקא כאליהו בהר הכרמל כמ"ש הרמב"ם פ"ט דיסודי התורה, והכא נעבד במחובר אסור לגבוה וכמו דיליף לה התם בירושלמי וגם בגמרין הכי מסיק, ואיך שמענו לנביא לעקור דין זה בבית המקדש לעולם, ואף שיש לחלק קצת, יותר נראה להכריע מכח זה הצד האחר דהנביא גילה שלא עבדו ע"ז.

ואם נצרף לזה מ"ש לעיל פ' ויצא משם גדול הרב מהר"א רוזאניס שתירץ לקושית הירושלמי, שאמרו ז"ל דבעת בריאת העולם ברא אבן השתיה שממנה הושתת העולם וכביכול התפלל שיכבשו רחמיו את כעסיו ויגולו רחמיו על ישראל וכו', ואמרו בזהר דכל מקום שהשכינה שורה שוב אין רשות לסטרא אחרא לבא שם, ואם כן כיון דבעת בריאת העולם כביכול התפלל קדמה השראת שכינה ושוב אין רשות לסטרא אחרא לבא שם והיינו טעמא שנבנה בהר המוריה בית המקדש, זהו תורף דברי הרב הנז'. דרך דרש אפשר לומר הא והא איתא תירוץ הירושלמי ותירוץ הרב הנז', דעל פי נביא נבנה והנביא גילה להם דהקב"ה התפלל שם בעת בריאת העולם, ואף שעבדו שם ע"ז מותר דאין רוח הטומאה יכולה לשרות שם אחר שקדמה הקדושה וזה שעבדו שם הוא שחוק ומעשה קוף בעלמא, ואפשר שזה רמז משה רבינו ע"ה ידיד ה' ישכון לבטח עליו, שיבנה בית המקדש בחלקו ואף כי הוא בהר יהא מותר, ולא תימא דמה שהותר הוא שהנביא יאמר

שלא עבדו ע"ז, לא היא אלא הטעם הוא חופף עליו כל היום, כלומר תמיד דמעת שנברא העולם שרתה שם שכינה ותמיד חופף עליו, וא"כ אין רשות לסט"א לבא שם. אך אוסיף להביט בברכת.

וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו וכו', ויש לחקור למה ליוסף בירך שארצו תהיה מבורכת יותר מכל השבטים. ואפשר לומר דכיון שהוא בצדקו כבש ארץ מצרים שהיא ערות הארץ ראוי הוא מדה כנגד מדה שארצו תהא מבורכת, ועוד אפשר לומר טעם אחר דכיון שהוא זן ומפרנס וכלכל לאביו וכל אחיו בכבוד גדול ובשפע רב כן יהיו בניו על ארץ מבורכת ומושפע מאד, ושוב ראיתי שכ"כ ס' אמרי נועם. ועוד יראה לתת טעם ונבין מה שאמר ורצון שוכני סנה, דמה טעם לומר רצון ממי שנגלה עלי בסנה, ומה ענין זה לברכת יוסף. והענין במה שאמרו בזהר שלהיות יוסף שולט בכל מצרים וקנאם לעבדים, ולכן כאשר מצרים שלטו בישראל ונשתעבדו בהם נמצא שהכל חוזר ליוסף דמצרים עבדים ליוסף ומה שקנה עבד קנה רבו, ונמצאו מצרים וישראל עבדים ליוסף ולכן היה תקומה לצאת ישראל, ואם לאו ח"ו לא יזכר שם ישראל עוד עש"ב. ונמצא שעיקר מה שיצאנו ממצרים ומה שזכינו בארץ ישראל הכל היה סיבת יוסף הצדיק אשר בצדקתו כבש כל מצרים לעבדים, ומאחר שכן שהוא היה סיבה לישראל שיזכו בארץ ומשם הכי בדין הוא שארצו תהא מבורכת ומושפעת יותר מן הכל, ולגלות זה אמר ורצון שוכני סנה, הזכיר אשר נגלה בסנה להוציאם ממצרים ושלח משה לפרעה, ויוסף הצדיק היה סיבה לזה כי בעבורו היתה יציאת מצרים ומינה דבשבילו זכינו לארץ ישראל, וא"כ ראוי שתהיה ארצו מבורכת. ועתה אשור"ה נא ואראה בפרק השותפין הני אחי ושותפי ראשי אלפי זהיר"י טפי.

זבולון וישמח אשר ברכם שמח זבולון בצאתך וישמח באהלך, ויש להרגיש דמה היה עולה על הדעת דזבולון או ישמח עלי עצ"ב שהוצרך משה רבינו ע"ה לומר שמח זבולון וכו'. ואפשר לומר במאי דפליגי הראשונים ומהר"ש פרימו והבאתיו לעיל פ' קדושים בס"ד דף פ"ג ע"א, דהראשונים סברי דאף אם החכם לומד שלא לשמה ותורתו היא נעשת לו סם המות, המחזיק בידו האיש העשיר לא הפסיד דהוא נתן את מעותיו על דעת שהחכם ילמוד לשמה, ואם הוא למד שלא לשמה לגרמיה הוא דעבד והעשיר לא הפסיד. ומהר"ש פרימו חלק עליה דאם התורה היא שלא לשמה העשיר הפסיד, דאם המקור משחת מאין תמצא מים במורד. ואנו בעניותנו כתבנו שם דבהא פליגי ר' יצחק ורב נחמן בר יצחק פ"ק דבתרא ע"ש, והשתא לדעת מהר"ש פרימו העשיר הנותן מעותיו ירא וחרד אשר פזר נתן לחכם המניח את הכלכל"ה ומי יודע אם החכם ילמד שלא

לשמה ויהיה יגיעו לריק, גם אם ישתתף עם החכם שהוא יעסוק בתורה והוא בסחורה ויחלקו ביניהם ועל זה סומך ועוסק בסחורה תמיד לאמר יש לי רב אחי ושותפי הלומד בשבילי ואם ילמוד שלא לשמה העשיר מפסיד המעות ומפסיד שלא עסק בתורה, על כן בא משה רבינו ע"ה לאפוקי סברת מהר"ש הנז' ולהורות דהעיקר כסברת הראשונים, לזה אמר שמח זבולון בצאתך על אשר יששכר באהלך, כי בכל אופן שמח דגם אם ח"ו ילמוד שלא לשמה אין נגרע מחלקך כי ה' יראה ללבב דכונתך רצויה ורב טוב יש לו לשלם לך גם ששותפך לימודו סם המות שם ס"מ לו, ואתה תגיל בה' דיש לו לשלם לך כאשר בהיות הלמדן לומד שלא לשמה, ודבר גדול דיבר הנביא באומרו שמח זבולון.

ולדעת מהר"ש פרימו יש לפרש דהוא כתב שם והבאתיו לעיל (כי אין ספרו מצוי אצלי עתה), שאם החכם לומד לשמה ותורה דיליה תורה שלימה אף אם המחזיק שלא לשמה נוטל חלקו משלם, והוא אשר רמז משה רבינו ע"ה שמח זבולון, אשר כי בכל אופן תשמח אף שאתה עושה שלא לשמה בכל אופן שמח זבולון. ואפשר לומר עוד דזבולון יעלה על לבו שהקב"ה ברא יצר הרע וברא לו תורה תבלין, והתינח ששיתוף יששכר יועיל לעה"ב שיהיה לי חצי לימודו, אמנם בעה"ז אני בלא עול תורה יוצא לחוץ ודבר דבר עם כל סוחר ופועל והיצה"ר יתגבר עלי כי אין תורה להעבירו, לזה בא ואמר שמח זבולון בצאתך, והענין במ"ש הרב מופת הדור מהרח"א בס' עץ החיים סוף פ' ויקהל כי גדלה מעלת המחזיק לת"ח דניצול מיצה"ר כי היכי דתורה מצלא מיצה"ר, ויש לו יתרון למחזיק דאלו הת"ח בעידנא דלא עסיק בתורה לא מצלא מיצה"ר, והמחזיק עושה סחורה וניצול מיה"ר, ואסמכיה אקרא כי בצל החכמה בצל הכסף ע"ש, וז"ש שמח זבולון בצאת"ך לסחורה ולא תתעצב שמא יסיתך היצה"ר אחר שאתה בטל מהלימוד, אלא שמח כי אין היצה"ר שולט בו מטעם שיששכר באהלך ותורתו מצילך מיצה"ר. ועוד יראה לומר במ"ש בויקרא רבה פ' כ"ה, רב הונא ור' ירמיה אמרו בשם ר' חייא בר אבא עתיד הקב"ה לעשות צל חופה לבעלי מצות אצל בני תורה בגן עדן, ואית לן תלתא קריין חדא כי בצל החכמה בצל הכסף, ב' אשרי אנוש יעשה זאת, והדין עץ חיים היא למחזיקים בה. וקדמונים אחזו צער למען דעת הני תלתא כנגד מי ומה צורך שלשה כתובים הבאים כאחד ותיסגי בחד, ועיין בירושלמי פ' ואלו נאמרין ע"ש. ואפשר לומר במ"ש מרן ז"ל בתשובה כתיבת יד דהמתנים מעיקרא לחלוק זה בריוח זה וזה בעסק תורתו של זה, אז שרי לחכם ליקח חצי הריוח ואע"פ שיהיה יותר מכדי פרנסתו, אבל אם לא התנו כן רק שזה נותן לו כדי לזכות בשכר עסק תורתו, אם החכם יש לו כדי פרנסתו אסור לו לקבל וגדול עונו מנשוא, זהו תורף דבריו ז"ל. וז"ש עתיד הקב"ה לעשות צל

חופה לבעלי מצות, לשון רבים שהם שלש סוגים חלוקים למיניהם וזהו לבעלי מצוות, ואית לן תלתא קריין לכל סוג פסוק אחד, זה ראשון כי בצל החכמה בצל הכסף, כנגד המשתתפים לעסוק זה בתורה וזה בסחורה ויחלקו ביניהם חלק כחלק יאכלו זה חצי הריוח וזה חצי הלימוד, ואז יכול ליקח הת"ח חצי ריוח העשיר אף שהוא יותר מכדי פרנסתו, וז"ש כי בצל החכמה בצל הכסף שהם שותפין כמות זה כן מות זה, זה לוקח חצי הריוח וזה לוקח חצי התורה, ויתרון דעת שיש להם יתרון לאלו החכמה תחיה בעליה, תרי משמע כשהם שותפים חלק כחלק יאכלו בין בתורה בין בריוח. והשני אשרי אנוש יעשה זאת, שכבר הוא מדיליה יעשה זאת התורה אם חסר לו פרנסתו, ובן אדם יחזיק בה לתת לו עד כדי פרנסתו ויחזיק בה שלא תמוט, שאם לא יחזיק אינו יכול להתפרנס כל פרנסתו ואין לו קיום לעסוק בתורה, וזה מחזיק בה שלא תמוט נאמר בו אשרי. יבא הכתוב השלישי כלפי מי שחסר לו כדי פרנסתו, ולוקח מכמה עשירים ששולחים בכללות להחזיק בעוסקי תורה, ומחלקים צדקתם לחכמי העיר מעט מזה ומעט מזה ונמצא שהחכם אין לו תשלום פרנסתו רק מעשירים, עם כל זה עץ חיים היא למחזיקים רבים בה ותומכיה מאושר, שאם ימצא איזה חכם שיש לו כדי פרנסתו ולוקח, אף שהת"ח עביד איסורא כדברי מרן ז"ל, עם כל זה העשיר מאושר שכונתו לשם שמים, ולכן מייתי תלתא קראי שהם חלוקות נבדלות.

והשתא יש מקום לעשיר יתעצב אל לבו, דכיון שהוא עם הארץ מה יעשה לעה"ב בשבתו עם זקני ארץ, אשר חכמים הגידו כי עושה להם לבעלי מצות צל וחופה אצל בני תורה ושותא דרבנן לא גמיר, אמנם כתב בס' שכחת לקט ערך גמילות חסדים אות ד' וז"ל, מי שנתן בחייו ללומדי תורה וגמל חסד עמהם אעפ"י שהוא עם הארץ לאחר שמת מלמדין אותו סודי רזי עכ"ל. ואם כן ישמחו ויעלצו העשירים כי גם הם יזכו בתורה, ועמ"ש לעיל פ' קדושים משם עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה. וז"ש שמח זבולון בצאתך מהעה"ז ע"ד שאמרו רז"ל (ב"מ ק"ז) ברוך אתה בצאתך מהעה"ז, כי ישששכר באהלך במחיצתך לעה"ב ולא תחוש כי לא למדת חכמה ומה תעשה שם עם ישששכר, לז"א שמח זבולון כי שם תזכה לתורה ויהיה לך נחת שישששכר באהלך בג"ע, ואפשר שזה רמז הכתוב זבולון לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות, שלעתיד ישכון זבולון לחוף ימים זה תורה שבכתב ותורה שבע"פ, שהתורה נמשלה לים כמ"ש ברבה על פסוק ממולאים בתרשיש זה התלמוד שהוא הים הגדול המד"א תרשישה המד"א כל הנחלים הולכים אל הים, וז"ש זבולין לחוף ימים, שהוא התלמוד לפירוש תורה שבכתב, ותלמוד מתורה שבע"פ דינים שאינם תלוים במקרא אלא הלכות למשה מסיני ודינים התלויים בסברא ישכון

לעתיד, כי הקב"ה עושה צל וחופה לבעלי מצות אצל בני תורה, וזבולון ישכון לעתיד בשכר שהוא עתה לחוף אניות וחולק עם ישששכר. ומעתה אדברה וירוח לי והאר"ש תענה מגיד דבריו בברכת.

ולגד אמר ברוך מרחיב גד וכו' וירא ראשית לו וכו', ואמרו בילקוט. מהו מרחיב גד שנקבר משה בתחומו של גד, וצריך ביאור. ונראה שיובן במה שראיתי בהקדמת ס' מגיני זהב על יו"ד משם הגאון מהר"ר דוד אופנהיים זלה"ה בפירוש מה שאמר רש"י שהיתה מרחבת והולכת ארצו של גד וכו', ופירש עוד ספון אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו, ודקדק למה זכה גד לברכה זו יותר משאר שבטים, ועוד מה ענין אשר לא ידע איש את קבורתו הכא, ועוד הא דכתיב כי שם חלקת מחוקק דמשמע שהוא נתינת טעם מה טעם הוא זה. ופירש הרב ז"ל דעיקר שאלתם של בני גד ובני ראובן לתת להם אחוזה מעבר לירדן, היינו משום שהיא ארץ מקנה כמפורש בכתוב, וכתיב ולא ידע איש את קבורתו, ואמרו בסוטה דף י"ד שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של פעור הראנו היכן משה קבור, עמדו למעלה נדמה להם למטה נדמה להם למעלה, ואם כן הוה ליה כשדה שנאבד בה קבר וכתב בספר כריתות אם מסופק בנחל שערפו העגלה אסור כל הנחל דהוה ליה קבוע, ואמרו במגילה דף כ"ט וביו"ד סי' שס"ח דבית הקברות אין מרעין שם בהמות, וא"כ אסור לרעות בכל הר נבו דלא נודע קבורת משה רבינו ע"ה והוי כשדה שנאבד בו קבר דהנכנס לתוכו טמא, אם כן מאי אהניא להו אחוזת הר נבו הלא אסור לרעות בהמתם שם, ונמצא דהם ששאלו ארץ מרעה ונגרעה נחלתן, לכן היה גבולו של גד מרחיב והולך כדי למלאת מה שחסר מנחלתן במרעה בעבור קבורת משה רבינו ע"ה, וז"ש להם משה רבינו ע"ה להפיס דעתם ברוך מרחיב גד, שהיה תחומו של גד מרחיב והולך, וכי תימא מה נשתנה גד משאר שבטים, לז"א כי שם חלקת מחוקק ספון, דכתיב ולא ידע איש את קבורתו ואסור לרעות בכל ההר לזה דין הוא שיתרחב תחומו, עד כאן דברי הרב ז"ל. ולפיהן יתבאר מאמר הנז"ל, וז"ש מהו מרחיב גד, ר"ל לאתה צורך הוצרך לזה גד יותר משאר שבטים, ותירץ בעצם שיקבר משה בתחומו ועל ידי זה איבד כל הר נבו מלרעות כדין שדה שנאבד בו קבר כמ"ש הרב הנז', ומלשון רש"י שכתב כי ידע ששם חלקת מחוקק וכו' מוכח שכבר ידעו בני גד מקודם ולזה בחרו בחלק זה, ומאחר שכן ראוי הוא שלא יגיע להם נזק מזה ולכך היה תחומו מרחיב והולך, וככל דברי הרב הנז"ל.

וראיתי בס' אמרי נועם פ' ויצא שכתב דגד זכה שיקבר משה רבינו ע"ה בחלקו, לפי שכשמינה ראש דגל לדן היה יכול גד לומר אני בכור לזלפה ודן בכור לבלהה למה איני

ראש דגל כמוהו ולא דיבר נגד משה רבינו ע"ה, ולכן כתיב אליסף בן דעואל וכתיב רעואל ברי"ש שעלה וזכה לריע אל שהוא משה רבינו ע"ה שיקבר בחלקו עכ"ד, ולפי זה אפשר לפרש פ' וירא ראשית וכו', הכונה שכל הבכורות מהאמהות היו ראשי דגלים, ראובן יוסף דן, וגד גם כן בכור וזהו וירא ראשית לו, ראה שראוי לו להיות ראש שהוא בכור ולו נאה, ואף על פי כן לא דיבר כלום אלא ראה בעין השכל ושתק, וזהו וירא ראשית לו שלא היה אלא ראיה דוקא ולא דיבור שלא שאל ולא ערער לכך זכה, כי שם חלקת מחוקק ספון, והוי מדה כנגד מדה להיות שהוא ראה והטמין בלבו שלא לדבר לכך זכה כי שם חלקת ספון גני' וטמיר. ואובין ואדון בברכת דן.

ולדן אמר דן גור אריה, ויש לדקדק מאי טעמא קראו לדן גור אריה. ואפשר במ"ש התוספות בגיטין פ' הנזיקין דאמרו בספרי ידיו רב לו בשעה שהרג עשו, והקשו ממ"ש פ"ק דסוטה דחושים בן דן שקל קולפא ומחייה אירשיה דעשו וכו', ותירצו שמא לא מת באותה הכאה עד שעמד עליו יהודה והרגו עכ"ד. הרי דחושים בן דן ויהודה היו לאחדים לעקור ע"ז, ואפשר דמשה רבינו ע"ה רמזה לזו באומרו דן גור אריה, דבעיקר גדול הושוו דן ויהודה להרוג עשו ואמטו להכי קרא לדן גור אריה. ולהבין מה שאמר יזנק מן הבשן, שפירושו ידלג לדעת קצת מפרשים, אפשר שרמז למה שסופר כי כשעשה ירבעם עגלי זהב סך רב משבט דן לא רצו לשבת והלכו להם וענן ה' הסתירם וכו', ואפשר לזה כיון משה רבינו באומרו יזנק מן הבשן ידלג, כי דלגו וקפצו שלא לעבוד ע"ז וליכא מילתא דלא רמיזא באורייתא כמו שכתבו גורי האר"י זצ"ל. וכמו רגע לשוני תהלך באר"ש בברכת נפתלי.

ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' וכו', אפשר לומר לפי פשוטו דיש לך אדם שמח בחלקו אף שחסר מכמה טובות נראה בעניניו כאלו יש לו כל, ולזה אחר שאמר נפתלי שבע רצון, השומע ישמע יסבור שהיה לנפתלי מדה טובה שהוא שמח בחלקו ולפי האמת הוא חסר מכמה טובות, לכן אמר ומלא ברכת ה' לומר שבאמת היה מלא כל טוב והיה שבע רצון באמיתות, ולפי מדרשו אפשר לומר במ"ש בפסיקתא שבע רצון, שיהיו קוראין לפני הקב"ה ונשמעין כענין שנאמר רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם עכ"ל. ודרך דרש יש לפרש במה שהקשה הרב דת ודין במאי דאמרינן פ"ג דתעניות שמואל הקטן גזר תעניתא וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה וכו' תנו לו ולא אשמע בקולו שוב שמואל הקטן גזר תעניתא וירדו גשמים לאחר שקיעת החמה וכו' המתינו עד שיתמקמק ויצטער ולשמואל הקטן שבחא בצבורא היכי הוי אמר משיב הרוח ונשיב זיקא אמר מוריד הגשם ואתא מטרא. וקשיא ליה להרב הנז"ל

דהא אמרינן זכו תאות לבו נתת לו לא זכו וארשת שפתיו בל מנעת סלה, ותירץ דהוא דבר הלמד מענינו דבההיא דשמואל הקטן כי היכי דידעו דה' ענה אותם ושולח מים בשביל תפלתם לכבוד ולתפארת אז השבח הוא אמר משיב הרוח ונשיב וכו' והיינו דקאמר שבחא דצבורא היכי הוי. ועוד תירץ בשם המהר"ם ן' גאמיל דגם בהא דשמואל הקטן לא אמר שבחא הוי שישאלו צרכם ויותן להם, רק אמר משיב הרוח ונשיב וכו' שהוא הזכרת שבחיו יתברך ולא שאלה וכו' עש"ב פ' אחרי. ואפשר לומר דהפסיקתא דריש שבע רצון שיהיו קוראים והם נענים, ואם יקשה בעיניך דזה אינו שבח כל כך אלא השבח הוא תאות לבו נתת לו, לז"א כענין שנאמר רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע, כלומר כחילוק מהר"ם ן' גאמיל שאינו שאלה רק תפלה התדירית בהזכרת שבחיו, וז"ש ואת שועתם ישמע כלומר תפלתם הנהוגה, וז"ש כאן שבע רצון פי' שקוראין ונענים, ולא תימא שישאלו בפרטות, רק ומלא ברכת ה', שהוא מברך להקב"ה ומזכיר שבחיו והוא נענה וכחילוק מהר"ם הנ"ל. ונבא לברכת אשר.

ולאשר אמר ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וכו', והנה רש"י פירש ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד. וראיתי בפירוש התורה כ"י המיוחס לרבותנו בעלי התוספות שכתב וז"ל, ומפרש הרב ר' אליהו הכהן בשם דודו הרב ר' משה שלפיכך אמר ברוך מבנים אשר, כי דוק ותשכח שהוא מרובה באוכלסין במנין דפנחס לפי מנינו של מדבר יותר מבני שאר אחיו, וזהו שנתברך מבני' יותר משאר אחיו עכ"ל. ויש להעיר דהרי מנשה העדיף במנין פנחס עשרים אלף וחמש מאות, ואשר לא העדיף כי אם שנים עשר אלף פחות מאה, וכן כתוב בפסיקתא פ' פנחס ששם העיר על הפרש שני המנינים (ויש שם בפסיקתא כמה ט"ס בזה), ואיך קאמר בספרי אין בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר, וזה טעם רש"י ז"ל שכתב ואיני יודע כיצד.

ואפשר לישב דרך דרש, ונקדים אשר שמעתי משם הרב מופת הדור מהר"ח אבואלעפיא זלה"ה בכונת מה שאמר יעקב אע"ה כשאמר לו יוסף לא כן אבי כי זה הבכור שים ימינך על ראשו ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לי לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וכו', כי הנה פ' פנחס נמנה שבט מנשה קודם שבט אפרים לפי שמנשה היה מרובה באוכלוסין הרבה יותר מאפרים, וגם בדברי הימים א' סי' ז' הקדים בני מנשה לאפרים לפי דבני מנשה ההם היו חשובים יותר מבני אפרים, וז"ש גם הוא יהיה לעם שיהיה עם רב, וגם הוא יגדל שיהיו חשובים יותר מבני אפרים, וז"ש גם הוא יהיה לעם שיהיה עם רב וגם הוא יגדל שיהיו חשובים אז ימנה מנשה קודם אפרים כמו שהיה פ' פנחס ובדברי הימים, ואולם אחיו הקטן יגדל בחשיבתו דבכל התורה קדם אפרים

למנשה, ע"כ שמעתי משם הרב ז"ל ונאים הדברים למי שאמרם. וכפי זה אפשר לישב הספרי דאין להוכיח ממנשה לפי שכבר נתברך מפה קדש יעקב אע"ה גם הוא יהיה לעם, אבל חוץ ממנשה אין לך שנתברך כבנים יותר מאשר.

ואני שמעתי באומרם משם רבני אשכנז בכונת דברי רש"י כמשז"ל דבנות אשר היו ממשפחת דורקטי, ופ"ק דכתובות אמרו כל אשה שדמיה מרובים בניה מרובים, והני נשי באפס דמי"ם איך יהיו להם בנים הרבה יתר משבטים אחרים, ולכן כתב רש"י ואינו יודע כיצד, כלומר דזה הפך כללין דכל אשה שדמיה מרובים בניה מרובים, עד כאן שמעתי. ואם זו כונת רש"י לא ידענא מאי קשיא ליה דשאני אשר שנתברך ויצא מן הכלל דעלמא, אבל אפשר דכונת רש"י כפשטה דמצינו דמנשה נתברך יותר ויותר כאמור. ויש לפרש בכונת ספרי דמה שאמרו אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר, היינו שהיה דורקטי ולפי זה דרך טבע היה צריך שיהיה פחות הרבה מהקטון שבשבטים אלא שנתברך בבנים, ולפי ענינו נתברך יותר ויותר משאר שבטים דשאני אינך דאינם דורקטי.

ואפשר לומר בכונת הכתוב במ"ש בבתרא דף קמ"א, אמר רב חסדא לדידי בנתן עדיפן ליה מבני. ופירשו בתוספות משם ר"י לפי שהי' חתניו גדולי הדור רבא ורמי בר חמא ומר עוקבא בר חמא, למדנו שכשהבנות נשואות עם גדולי הדור הם יותר חשובות מן הבנים, ורש"י פירש יהי רצוי אחיו שבנותיו נאות ונשואות לכהנים גדולים ומלכים, וז"ש ברוך מבנים אשר שבניו היו צדיקים וחשובים, וזהו מבנים הראוים וחשובים אשר, ואף כי יהי רצוי אחיו שבנותיו נשואות לגדולי הדור, עם כל זה הוא מושבח מבניו שהיו חשובים וצדיקים מאד, ואמר כל העם ברוך מבנים אשר וזה יורה על חשיבות בניו אש"ר פריו קדש הלולים פרי צדיק עץ **חיים**.

בריך רחמנא דסייען. מריש ועד כען התהלה והתפארת לחי העולמים.